197.d.14.
K Hack

C. JULII CAESARIS
ET
AULI HIRTII
Quae exstant omnia.

RECENSUIT AC SELECTIS
PETRI CIACCONII,
FRANCISCI HOTOMANNI,
JOANNIS BRANTII,
DIONYSII VOSSII
Et aliorum NOTIS suas addidit
JOANNES DAVISIUS.

ACCEDUNT EJUSDEM
CURAE SECUNDAE
NEC NON
METAPHRASIS GRAECA
LIBRORUM VII.
DE
BELLO GALLICO.

CANTABRIGIAE,
TYPIS ACADEMICIS MDCCXXVII.

BELLO GALLICO

DE

METAPHR. GRAECA

RECOGNOVIT SECUNDA

ACCEDUNT EJUSDEM

IOANNES DAVISIUS

IN ALMINA NOSTRI GYMN. SOCIUS

DIONYSII VOSSII

IOANNIS-BERNARDI

FRANCISCI HOTOMANNI

PETRI CIACCONII

ET

C. IULII CAESARIS

LECTORI

S.

INEUNTE *anno* MDCCVI. CAESAREM HIRTIUMque *publici juris feci, nec meas observationes inlaudatas praetermisêre viri docti. In iis non modo Historiam & locutiones inlustrare, sed rectam vindicare lectionem, mendasque Librariorum tollere sum conatus. Huic rei praestandae subsidia non levia praebuêrunt* * *MS. & impressus Romae A. D.* MCCCCLXXII. *quorum utrumque pro summa sua ac singulari benignitate mecum communicavit vir praestantissimus* JOANNES MORUS, *tunc Norvicensis, postea verò Eliensis Episcopus. Usus etiam sum editione Venetâ* MCCCCLXXXII. *Beroaldina* MDVIII. *aliisque veteribus, quae nonnihil profuêrunt.*

Binos indices praecedit Metaphrasis Graeca librorum VII. *de Bello Gallico, quam* † MAXIMO PLANUDI *aut* THEODORO GAZAE *tribuunt Eruditi. Quicunque demum sit auctor, linguam Latinam minus calluit, & a vitiosis Codicibus est deceptus; unde factum ut à* CAESARIS *mente passim aberrarit & sensum procuderit ineptum. Igitur aliorum potius votis quam meo judicio morem gessi, cum ei versioni locum dederim.*

Siquidem malo fato Bibliopolae contigit, ut nonnulla hujus editionis exemplaria restarent, iis curas *addidi* secundas; *in quibus aliqua correxi parum rectè tradita; plura verò, quae prius in mentem non venerant, adjeci. Si candidis Lectoribus*

* Hosce Codices una cum reliquo, eaque pretiosissimo, thesauro Librario dignissimi Praesulis in Academiae Cantabrigiensis Bibliothecam transtulit nunquàm satis praedicanda potentissimi clementissimique Regis GEORGII munificentia.

† Vide Cl. *Fabricium* Bibl. Latin. I, 10.

eae

eae non displiceant veniamque juvenilibus nostris conatibus possint impetrare, quod volui sum consecutus. Interim gratus haud essem, si beneficium viri non minus humanitate quam doctrina spectatissimi J. A. FABRICII *silentio praeterirem: is enim lectiones MSStorum plus quam decem ex libris* GUDIANIS *descriptas ad me misit, quarum ope multos locos emendavi. Minutias tamen omnes non tetigi; quod vix in brevibus additamentis fieri potuit. Nihilominus eas, si detur occasio, diligenter persequar, measque notas limatiores & meliores posteris tradam.*

FR. FLORIDUS SABINUS *Commentarios de Bello Civili* CAESARIS *haud esse censuit; eique de Bello Gallico libros abjudicavit* LUD. CARRIO. *Horum verò Duumvirûm temeritatem merito redarguit* *G. J. VOSSIUS, *eorumque* sententiam omni prorsus fide digno testimonio destitutam *rectè pronuntiavit Cl.* †DODWELLUS. *Ille tamen ipse libros de Bello Africano & Hispanienſi multis post* HIRTIUM *saeculis interpolatos esse contendit; quod cum ex rebus ipsis, tum ex dictione probare nititur. Hoc autem nullo jure factum est, ut, singulis ad examen revocatis, facile demonstrarem; nisi meam operam supervacaneam fecisset vir doctissimus* ‡JOAN. CLERICUS. *Pauca tamen* curis secundis *immiscui, quae* DODWELLUM *se parum felicem Censorem praestitisse satis ostendant.* Vale.

CANTABRIGIAE
Kal. Septemb.
MDCCXXVI.

* De Hist. Lat. I, 13.
† Diss. de Jul. Celso §. 4.
‡ Bibl. Select. Tom. XXVI. p. 132. seqq.

C. JU-

JOANNIS DAVISII
CURAE SECUNDAE
IN
C. JULII CAESARIS
ET
A. HIRTII COMMENTARIOS.

PAG. 1. ad finem notae 1. adde: Hunc locum laudat etiam *Suetonius* in Julio cap. LVI. Adeo tamen elegantes sunt hi Caesaris libri, ut eum *Commentariorum* nomine abusum censeat *G. J. Vossius* de Nat. Art. lib. II. cap. XIV, 5.

PAG. 3. col. 2. lin. 4. post *exhibent* adde: Similiter *orientem Solem* dixit *Arnobius* lib. IV. pag. 128. & *occidentem Solem* Varro RR. lib. I. cap. 13. ac *Livius* XXXIII, 17.

IBID. *Quae ad Hispaniam pertinet, spectat*] *Petav. Bongarſ.* pr. *Voſſ. Lovan.* & *Norvic.* habent, *quae* EST *ad Hispaniam, pertinet: ſpectat* &c. Ac ſic omnino legendum, quod Cl. *Clarkius* etiam vidit. Adi ſis *Ammianum Marcellinum* lib. XV. capp. 10, 11.

PAG. 5. *Is ſibi legationem ad civitates ſuſcepit. In eo itinere perſuadet*] Si ſana ſint reliqua verba, proculdubio legendum *ſuſcipit*. At cum *Petav. Voſſ. Egmond.* dent *is ubi*; vetuſtiſſimus autem Codex *Carrarienſis* & *Bongarſ.* tert. *is igitur ubi legationem ad civitates ſuſcepit*, reſcribendum crediderim, *deligitur*. *Is* igitur ubi *legationem ad civitates ſuſcepit, in eo itinere* &c.

IBID. col. 2, lin. ult. post *intruſere* addas velim: Hoc verbum ex aliis veterum locis immerito depulſum reſtituit vir doctiſſimus *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* XXIII, 25.

PAG. 7. *Erant omnino itinera duo*] Cum *Norvic. Gottorp.* & *Lovan.* legendum, *erant* autem *omnino itinera duo*. Eandem etiam voculam in ſuo libro reperit Metaphraſtes.

PAG. 9. *Quam maximum militum numerum imperat*] Lege *quam maximum* poteſt *militum numerum imperat*: ſic enim dant *Norvic. Gottorp. Voſſ. Egmond.* nec aliter legit Graecus.

PAG. 8. Sic refinge notas meas ad haec verba, *A lacu Lemanno, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia paſſuum decem novem murum in altitudinem pedum ſexdecim foſſamque perducit*] Locus, quocunque te vertas, magnis difficultatibus implicatur. Si enim, quod plurimi ſtatuunt, murus hic à Septentrionali Rhodani ripâ fuit poſitus; non erat cur pontem Genevenſem reſcinderet Caeſar: hac enim ratione fiebat ut ejus milites, qui murum tuebantur quique Helvetios prohibebant nè Rhodanum tranſirent, mutuum ſuis laborantibus auxilium ferre non poſſent. Praeterea quandoquidem *erant* tantum *itinera duo, quibus itineribus domo exire poſſent* Helvetii, *unum per Sequanos inter montem Juram &*

flumen Rhodanum, alterum per Allobrogas, ut ait *noſter* ſupra cap. VI. ſi murus Caeſareus à Rhodano ductus erat ad montem Juram, quî quaeſo relinquebatur libera per Sequanos eundi facultas? Hoc tamen adfirmat *Caeſar* cap. IX. Quod ſi à meridionali fluminis latere murum hunc ſive vallum cum *D. Voſſio* conſtitutum cenſeas; obſtabit, quod ab ea parte nulla ſit Jurae montis memoria. Dein mons ab Auſtrali Rhodani ripa locatus Jura nuncupetur; patet tamen eum *fines Sequanorum ab Helvetiis dividere* non poſſe. Nihilominus, ut verum fatear, hunc muri ſitum fuiſſe ſuadet, quod *Helvetii navibus junctis, alii vadis Rhodani, ſi perrumpere poſſent conati*, OPERIS MUNITIONE *& militum concurſu & telis repellebantur*. Non equidem video quî me expediam. Interim dum vel ex melioribus libris vel ex ingenio locus perſanetur, eum ſic lego, *A lacu Lemanno*, QUA IN *flumen Rhodanum influit, ad montem Juram* ——— *millia paſſuum decem murum* &c. Codices habent *qui in flumen Rhodanum influit*, eamque lectionem, *Hotomanno* praeeunte, leviter muto. At quod *novem* deleo, id fit auctoritate *Julii Celſi* lib. I. pag. 21. Si plura vis, adi diſſertationem viri docti, quae reperiatur in Memoriis Trivultinis A. D. MDCCXIII. Art. CV. Mirus autem eſt Graecus, qui repraeſentat ἀπὸ τ εἰς τ ΡΗΝΟΝ ἐμβαλλόσης Λειμάνι λίμνης. Certe vel ſcripſit vel ſcribere debuit εἰς τὸν Ῥοδανόν.

PAG. 11. ad finem notae 1. hae adde: Sin illa ſatis non faciant, audi *Tacitum* Hiſt. lib. I. cap. 18. *Adoptari à ſe Piſonem* more *Divi Auguſti & exemplo militari pronunciat*. *Cicero* in Verrem lib. II. cap. 42. *Iſtum quod feciſſet aliorum exemplo inſtitutoque feciſſe*. Vide *Plautum* Bacchid. Act. III. Sc. VI, 11. & *Lactantium* de mort. Perſ. cap. XXXIX, 4.

IBID. fini notae 2. haec adnecte: Exemplis ab eo cumulatis haec addas licet. *Caeſar* lib. VII. B. G. cap. 79. *Non minus qui intra munitiones erant Galli perturbantur. Veniri ad ſe confeſtim exiſtimantes ad arma conclamant*, nonnulli *perterriti in oppidum inrumpunt*. *Tacitus* Hiſt. III, 27. *Paulum inde morae, dum è proximis agris, ligones, dolabras, & alii falces ſcalaſque convectant*. Idem IV, 68. *Legiones Victrices ſexta & octava Peninis Cottianiſque Alpibus, pars monte Graio traducuntur*. Iterum Annal. I, 63. *Caſtra metari in loco placuit; ut opus*, & alii *proelium inciperent*. Attamen, ſi Codices ulli ſint qui dant *ut par opus alii proelium inciperent*, omnino cum *Acidalio* legerim, ut pars *opus, alii proelium* &c. Sic *pars metu, quidam invidia* legitur Annal. VI, 43. Vide ſis & Hiſt. IV, 77.

IBID. Dele notam 3.

PAG. 13. col. 2. lin. penult. poſt 501. adde: *Eumenius* etiam de Arare ſic loquitur, *Segnis ille & cunctabundus amnis nunquam fuiſſe tardior videbatur*. Adi Paneg. VI. cap. XVIII, 3. Hic autem fluvius *ita lene decurrit, ut vix poſſit intelligi decurſus ejus*, teſte *Vibio Sequeſtri* p. 6.

PAG. 16. *Ut magis virtute quam dolo* contenderent *aut inſidiis niterentur*] Indigna *Caeſare* ſcabrities, quam à nemine ſublatam miror. Lego *ut magis virtute quam dolo aut inſidiis niterentur*: nam *contenderent* à nugivendulis Gloſſatoribus eſt adjectum. *Caeſar* B. G. IV, 13. *Qui* per dolum atque inſidias, *petita pace, ultro bellum intuliſſent*. Vide ſis & *Hirtium* Bell. Afric. cap. LXXIII. Pari modo ſe gerebant Perſae. Lege *B. Briſſonium* de regno Perſ. lib. III. cap. 88. Quin & Athenienſes ἐπίστευον ὑ πεῖ παρασκευαῖς τὸ πλέον κὰ ἀπώτεις ἢ τ ἀφ' αὐτῶν ἐς τὰ ἔργα εὐψύχω, ut ait Pericles apud *Thucydidem* lib. II. pag. 123. Graecus Interpres vim Phraſeos Caeſareanae non intellexit.

PAG. 17. col. 2. lin. 5. poſt *Brantii* notam adde: Fruſtra eſt vir eruditus. Vide nos ad lib. II. B. C. cap. 28.

PAG. 20. dele notam 4. proque ea repone: *Neceſſario rem Caeſari enunciârit*] Sic edidit *Scaliger*, & ſic legit Faernus. At MSSti fere dant, *neceſſario rem* COACTUS *Caeſari enunciarit*; eaque eſt Caeſaris manus. Sic lib. III. B. C. cap. XLIX.

Illi neceſſario *loca ſequi demiſſa* — cogebantur. Scriptor ad *Herennium* IV, 32. *Mars iſtud te facere* neceſſario coëgit. *Cicero* de Invent. II, 32. *Vi & neceſſario ſumus in portum* coacti. Adi ſis etiam ſcriptorem de Bello Hiſpan. cap. XXIV.

PAG. 21. notam 7. ſic emenda: *Quod proelium equeſtre adverſum* &c.] Torſit hic locus interpretes. *Petr. Ciacconius* reſcribendum putavit, *Reperiebatque inquirendo Caeſar initium fugae proelii equeſtris adverſi paucis ante diebus à Dumnorige atque ejus equitibus factum eſſe*; nec aliter edidere *Gryphius* & *Vaſcoſanus*. Hanc autem conjecturam merito rejecit *Fr. Hotomannus*, quod immodica ſit mutatio, neque Caeſar fugae mentionem ſuperius fecerit. At vir ille doctus legit, *Reperiebat etiam Caeſar inquirendo, proelio equeſtri adverſo, quod paucis ante diebus eſſet factum, initium fugae factum à Dumnorige* &c. Non tamen diffitetur quin ſatius ſit auctoritatem melioris Codicis exſpectare. Immo vulgatam lectionem non omnino improbandam eſſe tandem ſtatuit. Idem mihi quondam videbatur; eaque de cauſſa ἀναγκάλαιον eſſe dixi; non enim infrequens eſt in optimis ſcriptoribus aliqua locutionum miſtura. Vide nos ad libri de Bell. Afric. cap. XXV. & doctiſſimum *Clericum* Art. Crit. P. II. §. I. Cap. X, 10, ſeqq. Nunc vero parva mutatione legerim, *Reperiebat etiam Caeſar inquirendo*, QUOM (ſic olim *cùm* ſcribebatur) *proelium equeſtre adverſum paucis ante diebus eſſet factum, initium fugae* (ſic *Bongarſ.* pr. omiſſa voce *ejus*) *à Dumnorige atque ejus equitibus factum eſſe*; vel, ut alii Codices, *initium fugae factum à Dumnorige, atque ejus equitibus*. Mecum, niſi fallor, Lector eruditus faciet.

PAG. 25. *Id ſe à Gallicis armis — cognoviſſe*] Lege *id ſe Gallicis armis — cognoviſſe*, deleta praepoſitione quam neſciunt *Lovan. Norvic. Rom. Beroald.* Nec male reponas *id ſe* e *Gallicis armis*, prout habent *Bongarſ.* pr. ſec.

PAG. 30. col. 1. lin. 11. poſt *nobilitatus* adde: *Propertius* lib. II. Eleg. XXII, 38.

——— *Admiſſo notus adulterio*,

ubi Cl. *Broukhuſius* fruſtrà mavult *admiſſi adulterii*. *Tacitus* Ann. XIII, 6. *Burrum tamen & Senecam multarum rerum* experientia cognitos. Idem lib. XV, 53. *Piſonem* notum amore *uxoris* dixit. Iterum Hiſt. IV, 81. *Quidam* oculorum tabe notus *genua ejus advolvitur*. *Spartianus* in Severo cap. VII. *Quod ad ſe occidendum Julianus* notos Ducum caedibus *miſiſſet*. Vide ſis eundem in Peſcennio Nigro cap. 2. *Vopiſcum* in Aureliano cap. 18. *Ovidium* Metam. I, 198. & *Lucanum* VI, 385.

PAG. 32. col. 1. lin. 5. poſt *manifeſtum eſt* adde: Hanc locutionem ſatis illuſtravit *Cl. Salmaſius* ad *Tertullianum* de Pallio cap. IV.

PAG. 37. *Si id feciſſet*] MSSti & veteres editi dant *ſi id* ita *feciſſet*, eamque lectionem veram judicat Cl. *Clarkius*. At prorſus abundat vox penultima. Non tamen eſt expungenda, quod poſt *Faernum* fecit *Scaliger*; ſed leviſſima mutatione facta reponendum, *ſi* is ita *feciſſet*. Graecus, εἰ μὲν ΟΥΤΩ ποιεῖς.

PAG. 40. col. 1. lin. 7. adde: Et de hoc loco prior ita ſtatuit *If. Voſſius* ad *Melae* lib. II. cap. III. p. 212. Forſan tamen ex vitiata MSStorum lectione reponendum, *propterea quod flumen* altum *Dubis, ut circino circumductum* &c. *Ammianus Marcellinus* XIV. 2. *Ad ſupercilia veniſſent* fluvii *Melani* alti *& verticoſi*. Hunc certe fluvium πλωτὸν dicit *Strabo* lib. IV. pag. 186.

PAG. 41. col. 1. lin. 8. poſt cap. XXIX. adde: Sic fere *Seneca* de Tranquil. cap. XV. *Illa inutilis humanitas flere, quia aliquis filium efferat*, & FRONTEM *ſuam* fingere. *Quinctilianus* Inſt. Orat. XII, 3. *Qui ſubito* fronte conficta *immiſſaque barba, veluti deſpexiſſent oratoria praecepta, paulum aliquid federunt in Scholis Philoſophorum*. Quem locum variis conjecturis temere ſollicitant viri docti.

PAG. 42. col. 2. lin. ult. poſt *perterritus* adde: Hanc *conſtantiae* poteſtatem multis adſtruit *J. Fr. Gronovius* ad *Taciti* Agricolam cap. XXVII.

PAG. 43. col. 2. lin. ult. poſt *corrupiſſe* adde: *Corn. Nepos* Caton. cap. I. *Ab eo* perpetua *diſſenſit* vita. *Ammianus Marcellinus* XVIII, 6. *Ceteraque inſtrumenta* —— perpetua hieme *parabantur*. Paulo tamen propius legerim *ſuam innocentiam perpetua vita*, & *felicitatem Helvetiorum bello eſſe perſpectam*. Sic certe vitiata ſunt plurima veterum loca; quod exemplis oſtendimus ad *Ciceronis* de Divin. lib. I. cap. xv. p. 38. Contrario tamen mendo laborat *Quinctilianus* Inſt. Orat. XII, 6. ubi legitur *dum & venia & ſpes eſt & paratus favor*. Repone *dum & veniae ſpes eſt & paratus favor*.

PAG. 45. *Quod ex* aliis *Gallis ei maximam fidem habebat*] *Lovan. Norvic. Beroald. Gryph. Florent.* exhibent *quod ex* aliis *ei maximam fidem habebat*. Lege *quod ex* Gallis *ei maximam* &c. deleta voce ſupervacanea.

IBID. col. 2. lin. 8. poſt cap. III. adde: ac *If. Caſaubonum* ad ejuſdem Julium cap. 2.

IBID. col. 2. lin. ult. poſt *apto* adde: Hujuſce poteſtatis plura dabit exempla vel unus *Quinctilianus* Inſt. Orat. lib. VI. cap. 3.

PAG. 46. *Pollicitum in cohortis praetoriae loco* X. *legionem habiturum; nunc ad equum reſcribere*] Ex *Petav. Norvic. Lovan. Bongarſ.* pr. ſec. *Gottorp. Egmond.* & *Palat.* lege *pollicitum*, SE *in cohortis* &c. Quid vero ſit *ad equum reſcribere*, fuſe docet *J. Fr. Gronovius* ad *Senecae* de Benef. lib. V. cap. 6.

IBID. *Quod Rex appellatus eſſet* à Senatu —— *quam rem & paucis contigiſſe & à* Romanis *pro maximis hominum officiis conſuevisſe tribui docebat*] Otioſae ſunt voces *à Romanis*, & abſunt à *Bongarſ.* pr. ſec. *Petav. Lovan. Norvic.* & *Pal.* Eas igitur omnino delendas cenſeo, cum non minus perfecta, magiſque rotunda hoc modo futura ſit oratio.

IBID. col. 2. lin. ult. poſt *vide ſis* adde: ut & *Eumenium* Pan. III. cap. IV, 1. & Pan. VI. cap. XXII, 4.

PAG. 47. *Si iterum experiri velint, paratum ſe decertare*] *Petav. Bongarſ.* pr. ſec. tert. *Gottorp. Voſſ. Egmond.* & *Norvic.* dant *ſi iterum experiri velint, ſe* iterum *paratum* eſſe *decertare*; eaque vera eſt lectio.

PAG. 48. Quod *niſi decedat* aut *exercitum deducat* —— *ſeſe illum — pro hoſte habiturum*] MSSti & vett. editi, *qui niſi decedat atque exercitum* &c. Lege minima mutatione, QUIN *niſi decedat* atque *exercitum deducat* —— *ſeſe illum — pro hoſte habiturum*.

PAG. 50. *Ex ſuis* legatis *aliquem ad ſe mitteret*] Vel abundat vox *legatis*, quam non expreſſit Graecus, ſic enim vertit πινὰ τῶν ἑαυτῦ πρὸς ταῦτα παρ' ἑαυτὸν πέμψειν· vel legendum *ex ſuis* legatum *aliquem ad ſe mitteret*. Et hoc malo.

PAG. 52. col. 2. lin. 8. poſt *reponamus* adde: Forſan tamen ex *Pal.* primo reſcribendum *latitudine*; quod ſi fiat, hicce locus ad rem noſtram minime faciet. Alter itaque ſuccenturiandus eſt. *Suetonius* Calig. cap. XIX. *Baiarum medium intervallum Puteolanas ad moles trium millium & ſexcentorum fere paſſuum* ſpatium *ponte conjunxit*. Sic praeſtantiſſimus Codex *Memmianus*; nam *ſpatium* praetermittunt editi.

PAG. 54. *Quae in proelium proficiſcentes* milites *paſſis crinibus flentes implorabant*] Dele *milites*; quam vocem non agnoſcunt *Bongarſ.* pr. ſec. *Petav. Lovan. Gottorp. Egmond.* & *Pal.*

PAG. 56. *Sibi reſtitutum* videbat] Ex *Petav. Bongarſ.* pr. ſec. *Gottorp. Egmond.* & *Lovan.* ſcribendum *viderat*.

PAG. 58. *Diutius in Gallia verſari* nollent] Legendum *noluerant*, ut recte Cl. *Clarkius*; & ita dudum ediderant *Gryphius* & *Urſinus*: ex Gallia enim Germani jam erant expulſi. MSSti *voluerant*. Perperam: ita tamen ut indicent quae vera ſit lectio.

PAG. 59. *Primos civitatis ſuae miſerunt*, qui dicerent] In optimis membranis deeſſe verba *qui dicerent* teſtatur *J. Fr. Gronovius* ad *Senecae* de Benef. lib. VII. cap. 30. neque à Caeſare eſſe cenſet. Eadem mihi ſtat in animo ſententia, cum *Caeſarem* alibi ſic locutum eſſe ſciam. Igitur ille lib. III. B. G. cap. 8. *Com-*

Communem legationem ad P. Craſſum mittunt, Si velit ſuos recipere, obſides ſibi remittat. Similiter etiam ſcriptor de Bell. Hiſpan. cap. XIX. *Caeſarem adierunt, Si ſibi vitam concederet, ſeſe inſequenti die oppidum eſſe dedituros.* Noſtri tamen libri voces eas retinent.

PAG. 60. *Neque contra P. R.* omnino *conjuraſſe*] Penultimam vocem neſciunt MSSti; quae proinde delenda eſt.

PAG. 61. col. 2. lin. 14. poſt *vulgata* adde: Sic apud *Apuleium* Metam. lib. X. pag. 212. mulier marito ſuadet *ad* longiſſime *diſſitas feſtinare villulas. Lampridius* in Heliogabalo cap. XXIII. *In* longiſſimis *à mari locis omnia marina ſemper exhibuit. Amm. Marcellinus* XX, 6. *Propugnatores viſo hoſte* longiſſime &c. *Et* XXXI, 5. *Caſtraque à Fritigerno locavere* longiſſime. In his exemplis loca non omnium remotiſſima, ſed *valde remota* denotantur.

PAG. 64. Leviter *faſtigatus*] Lege *leniter*; quod *Clarkius* ex *Regio*, nos ex *Petav. Bongarſ.* pr. ſec. *Pal. Lovan. Gottorp. Voſſ. Egmond.* monemus.

PAG. 65. loco notae 3. repone: *Commeatuſque noſtros ſuſtinebant*] Ex *Carrar. Petav. Cujac. Norvic. Bongarſ.* tribus, aliiſque MSStis lege *commeatuſque noſtros prohiberent*; quod ex veterrimo *Lovan.* repoſuit etiam *Nic. Heinſius* ad *Claudiani* Rapt. Proſ. I, 104.

PAG. 66. *His perſuaderi ut diutius morarentur ne ſuis auxilium ferrent, non poterat*] Lego *ut diutius morarentur*, neque *ſuis auxilium ferrent*. Ita ſane repraeſentant *Buſlid. Norvic. Beroald. Gryph.* eandemque lectionem Graecus exprimit.

PAG. 69. *Quum per eorum fines* triduo *iter feciſſet*] *Urſinus* ait *Faernum* legiſſe *triduum*, non *triduo*. Et merito quidem; ſic enim repraeſentant *Petav. Gottorp. Bongarſ.* pr. ſec. tert. *Norvic.* aliique MSSti, à quorum fide ſtamus. Alioquin utraque locutio aeque eſt Latina.

PAG. 71. *Quod* hoſtis *appropinquabat*] Non Nervii, ſed ipſe Caeſar appropinquabat. *Cujac. Voſſ.* & *Bongarſ.* tert. exhibent *quoad hoſtis*, vel *hoſtes*. Lege *quod* ad hoſtes *adpropinquabat*. Vide Scriptorem de Bell. Hiſpan. capp. 3, 9.

PAG. 73. *Et ſucceſſus* & incurſus *hoſtium impediebat*] Scribe *& ſucceſſus hoſtium impediebat*; deletis duabus voculis, quas neſciunt *Lovan. Norvic. Petav. Bongarſ.* pr. ſec. *Gottorp.* & *Egmond.* Explicationis enim cauſſa ſunt additae.

PAG. 74. *Nihil jam Caeſaris imperium* ſpectabant] Legatur *exſpectabant*, quod jubent *Gottorp. Voſſ. Egmond.* reliquique Codices.

PAG. 76. col. 2. lin. 1. poſt *mutandum* adde: Hoc abunde demonſtrant complura veterum loca. *Livius* lib. IX. cap. 23. *Qua poteſt quiſque* fugam *per diverſa* petunt. *Ovidius* de Art. Amandi I, 552.

Terque fugam petiit, *terque retenta manu.*

Claudianus in Rufin. II, 132.

Incertus peteretne fugam, *veniamve ſubactus*
Poſceret ———

Sextus Rufus in Brev. cap. XVII. *Dum* fugam petit, *occiſus eſt*. Similiter *Aur. Victoris* Epit. cap. XLI. & *Lucanus* IV, 749.

PAG. 79. *In aeſtuaria ac paludes* collectos *dixeramus*] Ex veterrimo *Lovan.* ſcribendum *conjectos*; ut recte conjecit *Joan. Glandorpius*. Vide ſupra cap. XVI. lib. III. cap. 24. & Cl. *Drakenborchium* ad *Silii* XVII, 93.

IBID. col. 2. lin. 2. poſt *intelligebant* adde: *Hermas* Paſt. lib. III. Sim. IX. cap. 2. *Quod ſi voluero eos quadratos* redigere, *plurimum mihi ex his recidendum eſt.* Et cap. 32. *Tu eum totum inutilem* redegiſti. Vide ſis *Auſonium* Moſella vſ. 224.

PAG. 80. *Pleriſque* hominibus *Gallis*] *Beroald. Urſin. Gryph.* aliique vett. editi dant *plerumque* omnibus *Gallis*. Legi queat *pleriſque* omnibus *Gallis*. Elegans eſt locutio, ſatiſque nota vel ex *Terentii* Andr. Act. I. Sc. I, 28. Forſan tamen *Caeſar* reliquit *plerumque hominibus Gallis*, ut habent *Gottorp. Egmond. Petav. Bongarſ.* pr. ſec. tert. aliique MSSti.

PAG. 90. *Andibus hiemabat*] Legendum *in Andibus*, ut habent *Petav. Gottorp.*

torp. Voſſ. & *Egmond.* non enim urbis ſed populi nomen eſt, quemadmodum *Cellarius* & *Clarkius* notarunt.

IBID. *Miſſus in* Euſubios] Ita repoſuit *Urſinus* ex ſuo *Faernique* Codice, nec aliter edidit *Beroaldus*. At *Euſubios* non memorant alii ſcriptores. *Norvic. Gottorp. Ortel.* dant *Euſebios*. Lego *miſſus in Unellos*; & ſic exhibuit *Gryphius*. Metaphraſtes etiam Graecus εἰς τὸν τῶν ΟΥΝΕΛΛΩΝ. Vide ſis infra cap. XI.

PAG. 91. *Quod quantum in ſe facinus admiſiſſent intelligebant*, legatos — retentos *abs ſe & in vincula* conjectos] Lege, *quod quantum in ſe facinus admiſiſſent intelligebant*, legatis — retentis *abs ſe & in vincula* conjectis: hoc enim facinus eſt quod admiſerant. Ac ita vel in ſuo Codice legit, vel legendum conjecit Graecus, ut ex ejus verſione patet.

IBID. *Nomen* apud *omnes nationes ſanctum*] *Gottorp. Voſſ.* & *Egmond.* dant *ad omnes*, nec immerito ſic legit Cl. *Drakenborchius* ad *Silii* XIII, 606.

PAG. 93. Dele notam 1. nam Decimum Brutum cum M. Bruto imprudens confuderam.

PAG. 94. *His ferme moenibus adaequatis*] Ex *Petav. Gottorp. Norvic.* aliiſque Codicibus legendum, *his* oppidi *moenibus adaequatis*. Sic etiam Graecus.

PAG. 95. *Minus* incommode ſcopulis *continebantur*] *Norvic.* & alii MSSti *minus commode. Pal.* autem *copulis*. Mihi ergo dubium non videtur, quin ὑσίχως repoſuerit *Hotomannus*, *minus* commode copulis *continebantur*: naves enim altiores erant, quam ut iis manus ferreae commode poſſent injici. *D.* quidem *Voſſius* legit *minus* commode *ſcopulis continebantur*, cenſetque Venetorum naves propter altitudinem non facile haeſiſſe inter anguſtias ſcopulorum. Sed altitudo nihil ad hanc rem confert, ideoque rejicienda eſt ejus explicatio.

PAG. 100. *Ut ne* unum *quidem noſtrorum impetum ferrent*] *Petr. Ciacconius* reponit *ut ne* primum *quidem* &c. Sed mutatione nihil eſt opus. *Livius* XXIII, 42. *Te ad* unum *modo ictum vigentem, velut aculeo amiſſo, torpere. Lactantius* V. 4. *Uno* ſimul *impetu profligarem*. Sic ex MSStis legendum; nam editi perperam repraeſentant *uno* ſemel *impetu. Cl. Mamertinus* Pan. I. cap. v, 2. *Aperto Marte atque* uno *impetu perculiſti*. Vide ſis & *Nazarium* Pan. IX. cap. XVIII, 6. ac *Tacitum* Ann. I, 51.

IBID. *Lucius Val. Praeconinus*] Pace doctorum virorum hic locus fruſtra de mendo ſuſpectus eſt: nam civitates hic memoratae clare oſtendunt Craſſum non agitaſſe circa ea loca, queis antea, Silani, Scauri, Caſſii, Manlii, Servilii, copiae deletae ſunt, ad quos reſpicit Auctor Lib. I. de Bell. Gall. capp. VII. & XII. Aliter pro *Lucius Valerius Praeconinus* ipſe illico repoſuiſſem *Piſonem Caeſoninum*, qui Caeſaris cognatus fuit: ſed vel ex Caeſaris verbis patet, aliam eſſe pugnam Manilianam, aliam vero illam, in qua occubuit Piſo. *Hic*, inquit, *pagus quum domo exiſſet, patrum noſtrorum memoria L. Caſſium Conſulem interfecerat*, cap. VII. & paucis interjectis, *Qua in re Caeſar non ſolum publicas, ſed etiam privatas injurias ultus eſt, quod ejus ſoceri Piſonis avum, Lucium Piſonem Legatum, Tigurini eodem proelio, quo Caſſium, interfecerant*. Hoc proelium commiſſum dicit *patrum noſtrorum memoria*. De Manliano vero ſic memorat lib. III. B. G. cap. XX. *Eodem fere tempore P. Craſſus quum in Aquitaniam perveniſſet*; & paullo poſt, *quum intelligeret in iis locis ſibi bellum gerendum ubi* paucis *ante* annis *Lucius Val. Praeconinus* &c. unde nihil mihi planius, quam quod haec bella diverſis temporibus adminiſtrata ſint; illud nimirum Patrum, hoc *ipſius Caeſaris* memoria. Inducto igitur *Piſone Caeſonino*, alius quaerendus eſt, cujus nomen ſalva annalium fide retineatur. Puto itaque Bellum Sertorianum hoc in loco reſpici, fretus ipſomet Caeſare Lib. III. B. G. cap. XXIII. *Duces vero ii deliguntur, qui una cum Sertorio omnes annos fuerant*. Si vero iidem idonei duces erant ſub adventum Craſſi, qui Sertorii aetate ducum

cum munia obierant, nihil ex ratione temporum depromi poſſit quod probet, *trà paucis abhinc annis* ab hujus belli tempore diſſidere. Sed Lucius Manilius, vel, ut alii, Manlius, ab Herculeio Sertorii Quaeſtore copiis, impedimentis, poſtremo vita exutus eſt. Quod accidit in primo congreſſu Pompeii & Metelli cum Sertorianis. Nec ſane quidquam video quod magnopere facit contra noſtram hanc de bello Sertoriano conjecturam, niſi quod vel *paucis abhinc annis* à Caeſare res geſta narratur, vel quod *Praeconini* nomen in faſtis non occurrit. At vero ex *Macrobio* conſtat, Caeſaris natalem incidiſſe in annum U. C. 653. qui propterea (hocce proelio facto U. C. 675.) annum egit viceſimum primum, & illo etiam anno quo Craſſus Aquitaniam obtinuit U.C. 698. octavum ſupra quadrageſimum. Cecidit ergo Manlius anno ante Craſſi adventum viceſimo ſeptimo. Quod ſi Caeſaris *paucis abhinc annis* ad iſtam annorum intercapedinem extendi poſſit, res ex parte acta eſt. Sed hoc demum eſt quod Interpretes male habet; nempe auctores, qui acta Sertorii & Metelli fuſe proſecuti ſunt, de Praeconino noſtro dixere ne gru quidem. Sed quid tum poſtea? Num ideo corruptus noſter, quod forte dicit quod non dictum prius? Imo res illos prorſus latuit. Proinde ſedulo advertendum, *Praeconinus* non fuiſſe ſolum & unicum cognomen gentis Aeliae. Quidni ergo lateat alicubi noſter legatus, ſub nomine alieno? Fortaſſe vulgo non adeo per hoc cognomen innotuit, cum fuerit & novum & ex officio inditum. Utcunque ſe res habet, *Pighius*, haud ſecus atque interpretes, quod duplex Gentis Aeliae cognomen ignorabat, locum hunc intactum praetermiſit. Quod ſi aliquod numiſma hujuſce aevi erui potuerit *Praeconini* aut *Stilonis* cognomine inſignitum, de hoc nodo ſolvendo non prorſus deſperarem: donec id fiat, conjecturis inſiſtendum. Itaque ſic cenſeo. Probabile eſt primo, ex locis Caeſaris inter ſe collatis, Praeconinum & Manlium non eodem proelio fuiſſe aut tempore peremptos: contrarium ſaltem neque ab illo nec ab alio quoquam probabitur. Ab illis itaque Auctoribus qui Manlium Proconſulem, M. Domitium legatum, Antonium (qui tamen ex partibus Sertorianis fuit) & Thorium ab Herculeio fuſos memorant, nihil adduci poteſt contra *Praeconinum*, quem alicunde oppetiiſſe haud abſurda ſuſpicio eſt. Neque enim Domitius eodem proelio cecidit quo Laelius; quam in rem contende *Florum* III, 22. & *Frontinum* II, 5. cum *Plutarchi* Sertorio. Secundo excute univerſos hac de re hiſtoricos, invenies ſolummodo quatuor legatos; tametſi duo Imperatores, ſi non plures, uno eodemque tempore Sertorium hinc inde premebant; Domitium Manlii, nempe, legatum, Thorium Metelli: Memmium, & ſi *Julio Obſequenti* fides habeatur, Didium Laelium, Pompeii. Unde perſpicue palam eſt, duos ad minimum legatos & forte inter eos Praeconinum non ſolum vita, ſed fama etiam & rumore ſpoliatos; utroque Imperatore nunquam ex more Romano pauciores tribus legatis, ſaepius plures ſecum ducente. Denique locum hunc, levi mutatione ad veteris memoriae fidem ſic accommodandum cenſeo; *Lucius Aelius Praeconinus*: aeque enim potuit Caeſar omittere alterum ex Cognominibus, *Stilonem* nempe, atque alii *Praeconinum*. Neque te moveat, quod cognominis hujuſce Conſulares Faſti plane ſint immemores: cum & *Plinius* N. Hiſt. Lib. XXXIII, 11. & XXXVII, 1. & *Suetonius* de illuſtr. Gram. cap. III. diſerte aſſerunt Stilones Praeconinos à Praeconis officio nuncupatos, anno ante *Ciceronis* aetatem quinquageſimo, ut ex ejus de Claris Orat. cap. LVI. colligitur. Aelium porro hunc Varronis praeceptorem fuiſſe idem tradit: *Feſtus* vero & *Agellius* Orationibus in uſum Pompeii, Caepionis & Ruſi condendis inclaruiſſe, cum Metello in exilium uſque profectum: quod ſane conjecturae noſtrae maxime favet. Nam cum Imperatores

eos

eos ut plurimum in legatorum numerum asciverint, qui eos vel sanguinis vel amicitiae necessitudine attigerunt; vix dubito quin ipse Aelius Stilo (ad quem saepius provocant Grammatici) pater fuerit ejus *Lucii Aelii*, quem hoc loco intelligit Caesar; qui, propter honorem infelici filio habitum ab Metello, illum in exilium abeuntem prosecutus est. Neque audiendus *Lipsius* dum Stilonem de Catasta emptum narrat libro *de Magnitudine Urbis Romae*; de Daphnide autem vera sunt quae ex *Suetonio* in legati nostri ignominiam transcripsit. *Cicero* alicubi Stilonem equitem vocat, & *Spartianus* in vita Severi Lucium quendam Stilonem inter Nobiles recenset. *Haec rescripsit vir amicissimus* Josephus Wasse, *de hoc loco sententiam rogatus.*

PAG. 101. notam 1. sic refinge: *Tolosa, Carcasone, Narbone (quae sunt civitates Galliae provinciae finitimae) ex his regionibus*] Hanc lectionem defendit *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* XXV, 27. Nimirum, quod probe vir summus animadvertit, is est optimorum scriptorum usus, ut, propter interjecta verba quaedam Parenthesi concluса, vel easdem voces vel eundem sensum repetant. Sic noster infra cap. XXII. *Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum DC. devotis (quos illi Soldurios appellant* &c.) CUM IIS ADCANTUANNUS *eruptionem facere conatur.* Hunc enim locum temere sollicitat *Petr. Ciacconius:* quapropter pleribus opus est exemplis. *Silius Italicus* III, 425.

— Letique Deus (si credere fas est)
Causa fuit leti *miserae* Deus —

Nullum est in verbis ulcus, quod tamen *Dausqueius* & *Cellarius* statuerunt. Idem X, 480.

— Quondam sub Regibus *illa,*
Quae Libycos tenuit frenos, sub Regi-
Roma fuit. [bus *olim*

Consulas & *Aelianum* Hist. Anim. I, 30. II, 21. Cum tamen Tolosa, Carcaso & Narbo sint urbes ipsius Galliae Provinciae, non ei tantum *finitimae*; omnino cum *Petr. Ciacconio* & *D. Vossio* rescripserim, *Tolosa, Carcasone, Narbone (quae sunt civitates Galliae Provinciae, finitimae his regionibus) nominatim* &c. Et Cl. quidem *Clarkius* hanc lectionem auctoritate MSti Regii munivit, ac merito probavit.

PAG. 106. notam 1. sic refinge: *Atque his* prorutis] Sic *Faerni* liber: nam MSSti fere dant *proruptis*, quam lectionem sanam putat *D. Vossius:* ego vero non item. *Curtius* tamen lib. IV. cap. XIII, 26. *Atque ille* prorupto vallo *exire copias jubet.* At optimi MSSti *proruto vallo.* Recte. *Tacitus* Ann. XV, 40. *Finis incendio factus,* proruptis *per immensum aedificiis.* Lege *prorutis,* ut bene *J. Fr. Gronovius.* Idem Hist. I, 86. Prorupto *ponte sublicio.* Scribe *proruto* cum eodem viro doctissimo; quem vide ad Annal. I, 68. & ad *Livii* IV, 29.

PAG. 110. *Neque ratio* neque *usus belli*] Legendum *atque usus belli*, quod ex MSStis & vett. editis Cl. *Clarkius* adnotavit.

IBID. *Et vires alit & immani corporum magnitudine efficit*] MSSti fere, addita vocula, dant *magnitudine* homines *efficit* vel *efficit* homines. Sed verbum *homines* in vetustissimo *Carrariensi* fuit inductum, & ejus incerta positura facit, ut Librariis deberi videatur. Lego *& vires alit & immanem corporum* magnitudinem *efficit.* Hoc modo nitida fit oratio, cum plerorumque Codicum lectio prorsus infrunita sit.

PAG. 120. col. 1. lin. 13. post *cap.* XXIV. adde: *Suetonius* Aug. cap. XCIV. *Somnium* pristinae *noctis familiaribus forte narrabat.* Vide sis & lib. I. B. C. c. 74.

PAG. 127. col. 2. lin. 12. post *exempla* adde: Hinc tamen factum est, ut *Ursini* Codex, eo probante, dederit, *obsides dare atque imperio P. R.* paratos *obtemperare.* Sed penultima vox necessaria non est, ut pluribus comprobabo. *Ovidius* Heroid. III, 57.

Quin etiam fama est cum crastina fulserit Eos
Te dare *nubiferis linea vela Notis.*

Et Metam. VIII, 739.

—Census dare *me pro nocte paciscor.*
Plautus

Plautus Menaechm. Act. III. Sc. III, 15. *Dicam* curare? M. *dicito: curabitur.* Ubi *Lambinus*, quod hanc loquendi rationem in memoriam non revocaret, perperam *curaſſere* repoſuit. Vide ſis & *J. Fr. Gronovium* ad *Livii* II, 5.

IBID. *Eos domum* remiſit] Legendum *remittit*; & ſic *Petav. Norvic. Gottorp. Voſſ. Egmond.*

PAG. 129. *Ut res maritimae* poſtularent] Legendum *ut maritumae res* poſtulabant. Ordo verborum eſt à MSStis.

IBID. col. 2. lin. 9. lege: in magnam latitudinem non diffuſis circumdari, περιέχεσθαι, ut recte Metaphraſtes; qui tamen in ſua verſione vocis *anguſtis* rationem non habuit. Perperam: nam *pari* modo *montem anguſtum* dixit *Tacitus* Ann. IV, 47. Porro *aditus inſulae* &c.

PAG. 131. col. 1. lin. 3. poſt *expeditior* lege: poſſit enim, ut *D. Voſſius* cenſuit, eſſe Hypallage, cujus &c. Ac lin. 17. poſt *campo* adde: *Lycophron* vſ. 205.

Στειρᾶν ἐνοπλίσασιν ὠλένας πλάτην.

Ubi *Tzetzes*, Ἀντὶ τοῦ εἶπεν ἀντὶ τῶν χεῖρας ἐνοπλίσασι ταῖς σπάραις κώπαις. In Caeſare tamen, ut obſervavit Cl. *Clarkius*, naturalis eſt & rerum & verborum ordo, ut fallantur ii qui vel mutationem tentârunt, vel Hypallagen ſomniârunt.

PAG. 135. col. 1. lin. 1. poſt *eventus* adde: *Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. 21. *Quae Bellovacorum ſpeculabantur eventum.* Similiter *Livius* VII, 9. *Duorum eventum* dixit. Idem lib. XXXIII. cap. 48. *Ita Africa Annibal exceſſit, ſaepius patriae quam* ſuorum *eventus miſeratus.* Ibi *J. Fr. Gronovius* reponit *ſuos eventus.* Malim *ſuarum rerum eventus*, quod MSStorum lectioni propius accedit.

PAG. 136. *Ad laceſſendum* hoſtem *& committendum proelium*] *Hoſtem* neſciunt *Carrar. Voſſ. Egmond.* locumque ſic exhibent *ad laceſſendum &* ad *committendum proelium.* Cum iis faciunt *Norvic. Gottorp.* & *Lovan.* niſi quod non compareat geminata praepoſitio. Ac *hoſtem* addidiſſe videntur Librarii, quod φράσιν non intelligerent. *Livius* XXXIII, 7. *Principio à paucis procurrentibus* laceſſita pugna *eſt. Lucanus* IV, 720.

Mittitur exigua qui proelia *prima* laceſſat
Eliciatque manu.

Vide *Virgilium* Aen. V, 429. XI, 253. & *Statium* Theb. I, 413.

PAG. 137. *Ex his onerariae* &c.] Ex *Petav. Norvic. Gottorp. Voſſ. Lovan.* & *Egmond.* lege *ſed ex iis onerariae* II. *eoſdem, quos reliquae, portus capere non potuerunt, & paullo infra delatae ſunt.*

PAG. 140. notam 6. ſic emenda: *Accepta oratione eorum*] *Fulv. Urſinus* & *Hadr. Valeſius* in *Valeſ.* pag. 178. legunt *accepta* ratione *eorum.* Aequius autem eſt, ut cum *Petav. Norvic. Bongarſ.* tribus, *Gottorp. Voſſ.* & *Egmond.* reponas, *percepta oratione eorum.*

PAG. 143. *Unde erant profectae*, relatas] Loco vocis ultimae reſcribatur *revertiſſe*; quod volunt *Bongarſ.* tres, *Petav. Norvic. Palat. Gottorp. Voſſ.* & *Egmond.*

PAG. 152. *Atque hoc* horribiliore *ſunt in pugna adſpectu*] MSS. habent *horridiores.* Lege *atque hoc* horridiore *ſunt in pugna adſpectu*, quemadmodum *Gryphius* edidit.

PAG. 153. *Quum hae, intermiſſo perexiguo loci ſpatio, inter ſe conſtitiſſent*] Voces *inter ſe* tollendas cenſuit *Hotomannus.* At ſi diſtinguas, *quum hae, intermiſſo perexiguo loci ſpatio inter ſe, conſtitiſſent*; locus integritati ſuae reſtituatur, ut recte Cl. *Clarkius* obſervavit.

PAG. 154. *Magno cum periculo dimicare*] *Bongarſ.* tres, *Petav. Norvic. Lovan. Gottorp. Voſſ. Egmond.* & *Pal.* exhibent *magno cum periculo* proelio *dimicare*; nec aliter, iis volentibus, lego.

PAG. 156. *Se in agros* effunderet] In *Petav.* eſt *ejiceret.* At *Bongarſ.* tres, *Lovan. Norvic. Gottorp. Voſſ.* & *Egmond.* habent *ejecerat*, ac eorum ductu ſic reſcribas velim. Vide cap. XXI.

PAG. 160. *Tertium jam* hunc *annum regnantem inimici palam, multis etiam ex civitate auctoribus, interfecerunt*] Vetus *Faerni* Codex, *Bongarſ.* pr. ſec. *Lovan. Gottorp. Voſſ. Egmond.* & *Norvic.* exhibent, *Tertium jam* hunc *annum regnan-*

tem inimicis jam *multis palam ex civitate* & his, vel *& iis, auctoribus* eum *interfecerunt*. Unde reſcribendum videtur; *Tertium jam* tunc *annum regnantem* inimici, etiam *multis palam ex civitate* caedis *auctoribus*, eum *interfecerunt*. Graecus habet, πολλῶν τῆς πόλεως ΑΡΧΟΝΤΩΝ τότε τῷ πράγματι αἰτίων γεγενημένων. Ex ſuo videlicet ingenio nomen ἀρχόντων ſupplevit.

Pag. 166. Tametſi *à duce & à fortuna deſerebantur, tamen omnem ſpem* &c.] Cum ſuperioribus haec male cohaerent; levis tamen mutatio locum ſanabit. Igitur lego, *nam etſi a duce* &c.

Pag. 174. *Ut alter alteri* inimicus *auxilio ſalutique eſſet*] Legendum *ut alter alteri, inimicus* inimico, *auxilio ſalutique eſſet*; niſi malis *ut alter alteri auxilio ſalutique eſſet*. Priori vero rationi favet Graecus, eáque mihi potior videtur.

Pag. 177. col. 1. lin. 18. adde: *Ibid.* Inanis videtur haec inter *conventum* & *concilium* diſtinctio, quam tamen avide amplexus eſt *Joan. Goduinus*. Eae certe voces in bonis auctoribus confunduntur. *Dictys* Cretenſis II, 29. de omnium Graecorum concilio ſic loquitur: *Tali modo* conventu *diſſoluto*. Et cap. 31. *Defunctorum corpora miſerandum in modum confecta undique in unum colligi jubet, atque* in conventu *ante ora omnium projici*. Sic *Claudianus* in Rufin. I, 61. *conventum* Furiarum dicit id, quod antea vſ. 28. *concilium* vocaverat.

Pag. 184. col. 2. lin. 7. poſt *opponitur* adde: *Juſtinus* XXIV, 6. *Nec* manu facta *ſed* naturalia *praeſidia defendunt*. *Cicero* Fin. III, 22. *Quid aut* in natura — *aut in operibus* manu factis *tam compoſitum tamque compactum & coagmentatum inveniri poteſt?* Vide ſis & Offic. II, 4. *Curtius* VII, 2. *Magnos receſſus habent amoenoſque nemoribus* manu *conſitis*. Quin & noſter B. C. III, 44. *manu ſata* pro non ſponte naſcentibus uſurpavit.

Pag. 191. *Civitatem* recipit] Lege *recepit*, ut recte *Petav. Gottorp. Voſſ. Egmond. Norvic.* ac ita *Beroaldus, Gryphius*, aliique edidêrunt.

Pag. 192. *Ut ſibi parcat*, nè *communi odio Germanorum innocentes pro nocentibus poenas pendant*] Scribendum *nec communi odio* &c.

Ibid. *Ubiorum ſatisfactionem accepit*] Si ſana ſit vox prima, dubio procul legendum *accipit*. At *Norvic. Gottorp. Voſſ. Egmond.* exhibent, *ubi horum ſatisfactionem accepit*, ac ſic legit Graecus. Interpungas igitur, *miſſa eſſe*. Ubi horum *ſatisfactionem accepit, aditus* &c.

Ibid. *Magnum* ibi *numerum verſuum ediſcere dicuntur*] Lege *magnum* ILLI *numerum* &c. ut recte *Petav.*

Pag. 198. col. 2. lin. 22. poſt *imbutos* adde: In hac certe ſententia fuiſſe videtur *Iamblichus* vit. Pythag. n. 173. Diſerte vero *Origenes* Philoſ. cap. II. p. 46. Ὁ τοῦ Πυθαγόρου οἰκέτης Ζάμολξις τὰς παρὰ Κελτοῖς Δρυΐδας λέγεται διδάξαι φιλοσοφεῖν τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν. Eadem fere repetit cap. XXV. p. 168, ſeqq.

Pag. 201. *Palam ad te adire non* patiantur] Lege *patiuntur*, nam ſequitur *turpe* DUCUNT. Quin ita dant *Norvic. Petav. Gottorp. Voſſ. Egmond.*

Pag. 203. col. 1. lin. 26. poſt *Galeanae* adde: Similiter δεῖν τὰ παιδία οὕτως ἀγαλλ ὥστε μὴ ζητεῖν ἐντὸς τῶν εἴκοσιν ἐτῶν τὴν τοιαύτην συνουσίαν praeceperunt Pythagorei, ſicut teſtatur *Iamblichus* vit. Pyth. n. 210.

Pag. 204. *Majorque pars victûs eorum lacte & caſeo & carne conſiſtit*] Duas illas particulas copulantes neſciunt *Petav. Gottorp. Voſſ.* & *Egmond.* At *Lovan.* dat *è lacte*. Scribo *major pars eorum victûs* (ſic MSSti) in *lacte, caſeo, carne conſiſtit*. Scriptor de Bell. Hiſpan. cap. VII. *Reliquae* ex *fugitivis auxiliares conſiſtebant*. Quod barbariſmi *Dodwellus* inſimulat. Sed legendum *in fugitivis*. Vide *Quinctilianum* Inſtit. Orat. lib. I. cap. 10. & *Brutum* apud *Ciceronem* Fam. XI, 13.

Pag. 209. *Minime* omnes *Germani agriculturae ſtudent*] *Lipſius* reponendum putat *minime omnium*. Mihi ſcribendum videtur *minime* homines *Germani*

mani &c. Vide ſupra cap. XXII.

PAG. 212. col. 1. lin. 1. dele à verbis *ſic Lactantius* ad *expromeret*. Et lin. 6. poſt 30. adde: Idem Epod. V, 85. *Sed dubius unde rumperet ſilentium, Miſit Thyeſteas preces.* Sic *Druidum preces diras* memorat *Tacitus* Annal. XIV, 30. Vide *J. Fr. Gronovium* ad *Agellii* VI, 16.

PAG. 213. *Quae* Aduaticis *adjacet*] *Giſanius* Collect. in *Lucretium* ex vet. Codice legit *quae* Aduaticos *adjacet*. Ita ſane dant *Petav. Lovan.* & *Gottorp.* ac ita ſcribendum; vel *quae* ad Aduaticos *adjacet*, ut *Carrar. Voſſ. Egmond.* & *Norvic.* exhibent.

PAG. 215. col. 1. lin. 4. poſt *recipienda* adde: Idem ipſe ſtatuo: ſic enim dant *Cujac. Petav. Gottorp. Voſſ. Egmond.* ac *Norvic.* Mox non *periclitaretur*, ſed *periclitetur* ex iiſdem Codd. reponendum: ac ita dederunt *Beroaldus, Gryphius*, aliique.

PAG. 216. *Summa diligentia*] Repone *cum ſumma diligentia*; quod imperant *Lovan. Norvic. Gottorp. Voſſ.* ac *Egmond.*

PAG. 217. *Hoc ipſo tempore* & *caſu Germani equites*] Leg. *hoc ipſo tempore* etiam, *caſu* &c. nam ſenſui nocet conjunctio copulans.

PAG. 218. dele notas 2 & 3. ac earum loco repone: *Relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus. Aegre, per manus tractus, ſervatur*] In multis Codd. legitur, *relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus.* Deficiens *aegre* &c. Illa vox addita videtur ab iis quibus *relinquit animus Sextium* idem videbatur quod λιποψυμεῖ, ſeu animi deliquium patitur Sextius. Ac in eo ſenſu φράσιν adhibet *Plinius* lib. XXX. §. 16. ut & *Curtius* VIII, 2. Ille tamen mortuus eſt, adeoque tuenda prorſus eſt recepta lectio. Sic *Homerus* de ſue interfecto Odyſſ. Ξ, 425.

Τὸν δ' ἔλιπε ψυχή ———

Vide ſis & *Lucianum* in Toxari Tom. II. pag. 73.

PAG. 219. *Uſu rei militaris* percepto] Ultima vox *Petr. Ciacconio* videtur abundare; cujus judicium ſecutus *Joſ. Scaliger* uncinis eam, tanquam delendam, cinxit. Quod miror; cum *Caeſar* ipſe lib. III. B. C. cap. 84. dixerit, *Qui quotidiana conſuetudine* uſum *quoque ejus generis praeliorum* perciperent. *Vitruvius* lib. I. cap. 4. *Velocitas enim eſt, quae* percepto exercitio *ſtrenuum efficit bellatorem.* Vetus igitur lectio, Codicum auctoritate ſuffulta, prorſus eſt retinenda.

PAG. 227. col. 2. lin. 5. poſt *ſignificat* adde: niſi lib. III. cap. 20.

PAG. 234. col. 2. lin. 4. dele *ut tamen verum fatear — viderentur.*

PAG. 239. col. 1. lin. 6. poſt *ſuſpectam haberet* adde: Sed quod omnem tollit ſcrupulum, phraſi, quam adhibet *Caeſar*, uſus eſt ſupra lib. IV. cap. 27. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. LXX, 4. *Victus acie cum in tumulum nocte* EX FUGA SE RECEPISSET. Porro *Scaliger, Urſinum* ſecutus, edidit *ſe ex* HAC *fuga recipientem*; cum *Norvic.* aliique MSSti, ſimul ac veteres editi, *pronomen demonſtrativum* non agnoſcant.

IBID. *Quod* penes eos, *ſi oppidum retinuiſſent, ſummam victoriae conſtare intelligebant*] Cl. *Clarkius* legit, *quod* paene in eo, *ſi* id *oppidum retinuiſſent, ſummam victoriae conſtare intelligebant.* Sic certe Graecus in ſuo Codice reperit. At *penes eos* retinent *Cujac. Petav. Gottorp.* aliique libri praeſtantiſſimi; quapropter illam lectionem non moveo. Sed *id* agnoſcunt MSS. editique veteres.

PAG. 241. *Alternis trabibus* aut *ſaxis*] Legendum *ac ſaxis*, ut ediderunt *Beroaldus, Urſinus, Gryphius* aliique. Altera lectio videtur in editionem *Scaligeranam* vitio Typographico irrepſiſſe.

PAG. 245. col. 2. lin. 10. poſt *dubitem* adde: Ratio eſt, quod *provenire* nonnunquam valet *accidere*, ſive bonus ſive malus ſit eventus. *Suetonius* Aug. cap. XCIV. *Unique omnino magno Alexandro apud eaſdem aras ſacrificanti ſimile* proveniſſet *oſtentum.* Vulgo legitur *unique* olim *omnino:* ſed cum MS. Memmianus det *unique omni magno*; vocem *olim* delendam cenſui. Idem in Veſpaſ. c. 5. *Quicquid agitaret volveretque animo.*

quamlibet magnum id esset, (sic cum *Salmasio* legerim) proventurum *pollicerentur*. *Vulcatius Gallicanus* in Avidio Cassio cap. 3. *Ne quid fatale* proveniret. *Vopiscus* in Aureliano cap. XVIII. *Paventibus cunctis, ne eadem, quae sub Gallieno fuerant*, provenirent. Vide sis & cap. XXI.

PAG. 246. Neque *conspectum*] Lege *& conspectum*, quod jubent *Buslid. Norv.* & *Beroald.*

PAG. 256. col. 1. lin. 9. post *ostendat* adde: Sin minus, audi *Ciceronem* pro Coelio cap. XIV. *Non virgo illa Vestalis Claudia, quae Patrem complexa triumphantem, ab inimico Tribuno plebis* de curru detrahi *passa non est?* Idem Offic. lib. III. cap. 8. *Suum cuique incommodum ferendum est potius, quam* de alterius commodis detrahendum. Sic passim loquitur magnus ille scriptor; sic & alii. Adi sis *Tibullum* lib. I. El. VI, 30.

PAG. 259. *Ad T. Sextium legatum — mittit*] Lege *misit*, uti quidem legitur in MStis *Petav. Gottorp. Voss. Egmond.* ac *Norvic.*

PAG. 260. col. 2. lin. 13. post *insigne* adde: Et utramque quidem *Lipsii* conjecturam falsam esse monstravit *Oct. Ferrarius* de re Vest. lib. I. cap. 9. Nec melior est hariolatio *Joan. Meursii*, qui Exerc. Crit. Part. II. lib. I. cap. 14. legit *dextris* numeri *exertis*; ut *numeri* sint cohortes. At vox in eo sensu tum temporis non adhibebatur; quamvis sequioris aevi scriptoribus fuerit usitata. Vide sis Interpretes ad *Taciti* Hist. I, 6. *Hermas* Past. lib. III. Sim. IX. cap. 2. *Decenter succinctae* exertis *brachiis dextris*, hoc est, porrectis, extensis. Sic ex MSStis reponendum. Vulgo *exterius brachiis dextris*. Idem cap. 9. *Incinctae, & exertis humeris, capillisque solutis*; ubi *exerti humeri* sunt nudati. Pariter apud *Josephum* Iscanum B. T. II, 608. Venus dicitur,

Nuda humeros, EXERTA *sinus*.

Tertullianus de Pallio cap. 3. *Cato juridicinae suae in tempore* humerum *exertus*. Adeo ut in hujusmodi locutionibus duplex sit illius vocis potestas. Si plura de hoc Caesaris loco videre gestis, adi V. C. *Jos. Wassium* ad *Sallustii* Catil. cap. XLIV. pag. 134.

PAG. 263. *Si* aut *re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia* ex Provincia expellere *possent*] Locus est corruptus, & medicinam tentavit *D. Vossius*; sed, ut mihi videtur, parum commodam reperit. Aeduis, sicut arbitror, consilium fuit Romanos à Ligeris transitu prohibere, quo eos re frumentaria excluderent, adeoque in Provinciam regredi cogerent. Infra cap. LIX. *Galli in colloquiis intercluſum itinere & Ligere Caesarem, inopia frumenti coactum, in Provinciam contendisse confirmabant*. Hinc clare vides, quid optarint barbari. *Norvic. Bongars.* pr. *Petav. Gottorp. Voss.* & *Egmond.* habent, *si* ab *re frumentaria*. Locum itaque sic refingo, *Si* ab *re frumentaria Romanos excludere*, & *adductos inopia* in Provinciam repellere *possent*. Levis est mutatio; sed ex ea sensus exsurgit rei congruus. Vide *Celsum* p. 147.

PAG. 264. *Id* ne *tum quidem necessario faciendum*] *Ursini* liber, *ut nemo tunc quidem. Norvic.* autem, *Bongars.* pr. *Petav. Gottorp. Voss.* & *Egmond.* dant *ut ne metu quidem*. Reliqui Codices, *id ne metu quidem. Caesar* scripsit, *id* minime *tum quidem necessario faciendum existimabat*.

IBID. notam 2. sic emenda: *Quod* adjungi *Labieno — vehementer* cupiebat] Huic lectioni sane litem non moverem, si praestarent eam Codices. At ii dant, *quod abjuncto*, vel *adjuncto, Labieno — vehementer* timebat. Rescribendum puto, *quod abjuncto Labieno — vehementer* timebat. Cum MSStis facit Metaphrastes Graecus.

PAG. 266. *Exercitum* transducit] Lege *traduxit*, ut habet *Egmond.*

PAG. 270. *Qua rei familiaris jactura perpetuum imperium libertatemque* se *consequi* videant] *Se* nesciunt *Petav. Lovan. Gottorp. Voss. Egmond.* Forsan reponendum *libertatemque consequi* valeant.

PAG. 273. *Cum Sequanis bello* contenderunt]

tenderunt] Lege *contenderant*, ut recte *Norvic.* Ita etiam legit Graecus, ac ita edidere *Beroaldus*, *Urſinus*, aliique.

PAG. 281. Dele notam 2.

PAG. 289. *Imperat — eruptione* pugnaret; *id, niſi neceſſario, non faciat*] *Urſini* liber *pugnet*, id quod poſtulat temporum ratio. Cum tamen reliqui MSSti dent *pugnaret: Petav.* autem, *Norvic. Gottorp. Voſſ.* & *Egmond.* habeant *id niſi neceſſario* ne *faciat*; totus locus ſic videtur conſtituendus, *Imperat, ſi ſuſtinere non poſſit, deductis cohortibus, eruptione* pugnare; tamen (abbreviate *tn*) *id, niſi neceſſario*, nè *faciat*.

PAG. 293. *Scriptore A. Hirtio* Panſa] Dele vocem poſtremam; nam nullus fuit *A. Hirtius Panſa*: ſed cum conſules fuerint A. U. C. 710. A. Hirtius & C. Vibius Panſa; duos hoſce viros in unum hujuſce libri ſcriptorem contulerunt imperiti Librarii. Vide Cl. *Dodwellum* Diſſert. de *Julio Celſo* §. 4. Et *A.* quidem *Hirtii* nomen, omiſſa voce *Panſae*, recte prae ſe fert editio *Beroaldina*. Eandem rationem ſerves oportet in Indicibus, quae libris de Bello Alex. Afric. & Hiſpan. ſunt praefixae. Hirtium vero *notarium Caeſaris* inepte vocat *Lupus* Epiſt. XXXVII.

IBID. *Coactus aſſiduis*] Huic Epiſtolae praemitti debuit haec inſcriptio, *A. Hirtius Balbo S.* Illam exhibet MS. *Carrar.* niſi quod *Caii* praenomen perperam repraeſentet.

PAG. 294. *Eos* confecerit] Nonnulli libri *perfecerit*. *Suetonius* in Julio cap. LVI. *perſcripſerit*; & ita lego.

IBID. *Tamen aliter* audivimus *ea*] Typographicum eſt vitium, quod ex editione *Scaligerana* dimanavit; nam reſcribendum *audimus*, quemadmodum *Beroaldus*, aliique plures ediderunt.

PAG. 295. *Dum omnes excuſationis cauſſas colligo, ne cum Caeſare conferar; hoc* ipſum *crimen arrogantiae ſubeo, quod* &c.] Nihil invenuſtius dici potuit: at jacentem ſententiam eriges, eamque *Hirtio* dignam reddes, ſi legas *hoc* ipſo *crimen arrogantiae ſubeo*. Ac ſic edidit *Ant. Gryphius*, ut poſtea deprehendi. Sic etiam *Francofurtenſes* A. D. 1575. & *Lugdunenſes* 1576.

IBID. *Quum à ſuperiore aeſtate*] Legendum *quum ſuperiore aeſtate*; quod ex MSto Regio Cl. *Clarkius* recte monuit.

PAG. 296. *Illud vulgare incurſionis ſignum hoſtium*, quod *incendiis aedificiorum intelligi conſuevit*] Lego *illud incurſionis hoſtium ſignum*, quae *incendiis* &c. Ordo verborum eſt à *Petav. Bongarſ.* pr. *Gottorp. Voſſ.* & *Egmond.* Sed *quae* nobis debetur; nam pronomen ad *incurſionem* videtur referendum.

PAG. 300. *Si, ut* diceretur, *Caeſar*] Lege *dicebatur*, ut exhibet *Bongarſ.* tert.

IBID. *Sin majores copias* adduceret] *J. Fr. Gronovius* ex optimis, ut ait, membranis legit, *ſin majores copias* ageret. Vide ſis eum ad *Livii* VI, 28. Noſtri vero Codices vulgatam lectionem tuentur, eamque retineo, cum Caeſar hoc, non illo modo, loqui ſoleat.

PAG. 301. Dele notam 1.

PAG. 304. *Quam ſe aut in caſtra ſuorum reciperent, aut* nonnulli *pavore coacti longius profugerent*] *Bongarſ.* ſec. *aut* nulli *pavore coacti*. Lego *aut* inani. *pavore coacti*.

PAG. 306. *Faſces, ubi conſederant, (nam in acie ſedere Gallos conſueſſe, ſuperioribus Commentariis declaratum eſt) ſtramentorum ac virgultorum, quorum ſumma erat in caſtris copia*] De hoc loco ſic *Lipſius* in Epiſtola ad *Joan. Vivianum* data: " Ad quaeſitum tuum in Hirtio, ſeorſim " hic habe. Conſului librum, qui pervetus " apud me à *Torrentio*: ſed is totidem " verbis haec repraeſentat: *Faſces, ubi* " *conſederant (nam in acie ſedere Gallos* " *conſueſſe ſuperioribus Commentariis de-* " *claratum eſt) per manus, ſtramento-* " *rum ac virgultorum traditos*. At tu " duo ambigis, & ubi hoc Caeſar? & " quomodo credibile majores noſtros in " acie & pugna ſediſſe? De loco *Caeſa-* " *ris*, credo *Hirtium* adſpicere iſtum è " Comment. III, 18. *Galli ſarmentis* " *virgultiſque collectis quibus foſſas Ro-* " *manorum complerent, ad caſtra per-* " *gunt*.

" *gunt.* Non dicit in iis *sediſſe* aperte, " fateor; ſed tangit fortaſſe & adſigni- " ficat. At quis id credat, inquies? " Mehercule nec ego tecum, nec capio, " quomodo, ubi ordines diſponendi, te- " la & manus movendae, ignavi homi- " nes ſederint. Ego vel à *Celſo* hoc ver- " bum *aciei* eſſe, non pro ipſo proelio " aut procinctu, ſed pro bello arbitrer: " id eſt, ut in caſtris, & tempore belli " majores noſtri ſederint; aut pro *otii* " voce permutandum. Ut velit ſcri- " batque, Gallos, cum otioſi, etiam in " ipſis caſtris plurimum ſediſſe. Quid " miri, inquies? Imo eſt, pro Roma- " norum moribus; nam ſeſſio minus " apud eos crebra: ambulabant magis, " aut jacebant. At barbari aliter, quod " & *Tacitus* de Germanis notat; & " *Strabo* de Hiſpanis, loco qui valde huc " facit, libro III. ſcribit *Vettones veniſſe* " *ad Romana caſtra: vidiſſe Centuriones* " *& Tribunos quoſdam per ſpatia obam-* " *bulantes & ſe vertentes. Illos, arbi-* " *tratos inſanire homines, accurriſſe, &* " *manibus nutibuſque ad tabernacula* " *ſua deduxiſſe; quaſi neceſſum eſſet aut* " *ſedere in otio aut in acie pugnare.* " Verba ultima Graece ſic habent, Ὡς " δέον ἢ μένειν καθ' ἡσυχίαν ἰδρυθέντας, ἢ " μάχεσθαι. Vides barbaricum ſenſum " & morem; pro quo tamen etiam legi " in *Hirtio* poſſit *ante aciem.*" Haec doctiſſimus ille vir Centur. I. ad Belgas Epiſt. 3. quae tamen haud arrident. V. C. *Joſ. Waſſius* ad *Salluſtii* Jugurth. cap. XXIV. additamenti loco ponit haec verba, *nam in acie ſedere Gallos conſueſſe ſuperioribus Commentariis declaratum eſt*; eaque putat à calamo nugatoris adjecta fuiſſe, quod voces *ubi conſederant* de ſedendi actu ceperit, cum revera denotent *ubi caſtra poſuerant.* Ingenioſe quidem; hoc modo tamen ipſae voces, *ubi conſederant*, ſupervacaneae videntur & inutiles; ſequitur enim *quorum ſumma erat* IN CASTRIS *copia.* Codices dant *faſces ut conſueverant.* Lego *Faſces, ut conſueverant, ſtramentorum & virgultorum, quorum ſumma erat in caſtris copia, per manus inter ſe tranſditos* &c. Ita recte procedit oratio nec inani tautologiâ laborat. Nimirum cum neſciret ineptulus aliquis, quem uſum in caſtris praebere poſſent ſtramentorum & virgultorum faſces, niſi forſan in iis ſederetur; inaudita quadam Gallorum conſuetudine *Hirtium* noſtrum cenſuit adornandum.

PAG. 307. *Quos in inſidiis eo loco* collocaret] Lege *collocârat*, ut habent *Norvic. Voſſ. Egmond.* hoc enim jam factum fuiſſe conſtat.

IBID. *Quem in locum propter copiam frumenti & pabuli Romanos* pabulatum *miſſuros ſuſpicaretur*] Si in eo loco *frumenti* ſimul ac pabuli fuit copia, par eſt ut cenſeamus Romanos *frumentatum* aeque ac pabulatum miſſuros. Quid igitur? Vocem *pabulatum* prorſus abundare puto, eaque deleta lego, *quem in locum propter copiam frumenti & pabuli Romanos miſſuros ſuſpicaretur.* Ne vero ſoli meae conjecturae fidem des, eam diſerte firmant *Bongarſ.* tres, *Petav. Norvic. Lovan.* & *Gottorp.*

PAG. 308. *Campum — ſilvis undique impeditiſſimis aut altiſſimo flumine, velut indagine, munitum, hunc inſidiis circumdederunt*] Aptius ut opinor inſidiae capiendis Romanis deſtinatae, quàm ſilva vel flumen *reti venatorio* (ea enim *indaginis* eſt poteſtas) comparentur. Vide *Tacitum* in Agricola cap. XXXVII. & *Livium* VII, 37. Igitur lego, *Campum — ſilvis undique aut impeditiſſimo flumine* munitum; *velut indagine hunc inſidiis circumdederunt. Explorato hoſtium conſilio noſtri* &c. Sic enim dant *Bongarſ.* tres, *Petav. Lovan. Voſſ. Pal. Egmond.* & *Norvic.* vocabulo *altiſſimo* deleto.

IBID. Impetum *ſuſtinent inſidiatorum*] Noſtri decem *incurſum*, quomodo legendum.

PAG. 309. Dele notam 2.

IBID. dele notam 4. & ejus loco adde: *Quum interim nulla calamitate victus Correus excedere praelio ſilvaſque petere*, aut *invitantibus noſtris ad deditionem potuit adduci, quin* &c.] Omnino deeſſe

deesse videtur particula negans. *Beroaldus* & *Ursinus* ediderunt *haud invitantibus nostris*; ac ita legitur in veterrimo *Lovan.* Transposita vocula lego, *Quum interim nulla calamitate victus Correus excedere proelio silvasque petere; invitantibus nostris ad deditionem*, haud *potuit adduci quin fortissime* &c.

PAG. 311. *Quem timor* cohibebat] Lege *quem timor* PROHIBEBAT, ut jubent *Bongars.* tres, *Pet. Norv.* aliique Codices.

PAG. 312. dele notam 1. pro qua hanc insere: *Centurio velut insueta re permotus vellet hominem conficere, celeriter à familiaribus prohibitus Comii non potuit*] Locus est perturbatus. *Norvic.* habet *Centurio* velut *insueta re permotus vel celeriter à familiaribus prohibitus Comii, conficere hominem non potuit.* Et hanc lectionem probat Cl. *Clarkius*; si modo, divisa vocula, reponatur *vel ut insueta re.* Eundem ordinem praestant *Beroald.* & *Gryph.* In eo solo diversi abeunt, quod in iis *permotus celeriter* exhibeatur, omissa particula disjunctiva. Lego *centurio* vel *insueta re permotus, vel celeriter à familiaribus prohibitus Comii, hominem conficere non potuit.* Qua ratione deletur vox omnino supervacanea.

PAG. 314. *Dumnaco duce Andium*] *Norvic.* dat *adumnaco duce Andium.* Legendum *à Dumnaco duce Andium*, quod etiam Cl. *Clarkius* animadvertit. Ita diserte repraesentant *Egmond. Gottorp. Bongars.* pr. sec.

PAG. 316. dele notam *ibid.* pro qua repone: Vocem *accitis* nesciunt *Bongars.* sec. tert. *Norvic. Carrar. Pal. Gottorp. Voss. Egmond.* dantque *exulibus omnium civitatum receptis*, latrociniis *impedimenta & commeatus* &c. cum quibus facio; nam *latrones* sub nomine *perditorum hominum* comprehenduntur, & *perditorum hominum latrocinia* paullo post commemorat noster. Vide sis cap. XXXII.

IBID. *Quem* in *superiore Commentario — cognitum est*] *Norvic. Bongars.* tres, *Pet. Pal. Gottorp. Voss. Egmond.* & *Buslid.* praepositionem nesciunt. Lege *quem* è *superiore Commentario — cognitum est.*

PAG. 318. col. 1. lin. 9. post *cap.* III. adde: Lege igitur *nec jam* liberam *vagandi* latrociniorumque faciendorum *facultatem haberent.* Noster B. C. lib. II. cap. XI. *Non datur* libera *muri defendendi* facultas. *Capitolinus* in M. Antonino cap. XXVI. Liberam *vagandi* potestatem *haberent.* Vide sis & *Vulcatium Gallicanum* in Avidio Cassio cap. IX.

PAG. 320. *Germanosque pedites summae velocitatis* omnes] Lege *summae velocitatis* homines, quemadmodum recte dant quinque *Vossian. Norvic. Gottorp. Egmond.* & *Buslid.*

IBID. *Quum propius* hostem *accessisset*] Codices *propius hostis* vel *hostes*, ac ita reponendum.

PAG. 321. *Confestim* omnes *cohortes*] Ut deleatur vox media, jubent *Bongars.* pr. sec. *Petav. Lovan.* aliique MSti.

PAG. 324. col. 1. lin. 9. post *periculum* adde: Quod si durior videatur loquendi ratio, legi queat *quanto cum periculo id fieret*, uti quidem dat *Egmond.*

PAG. 325. *In ipsis operibus flamma* exsistit] *Carrar. Norvic. Gottorp. Voss.* & *Egmond.* habent *flamma extitit*, & ut ita reponatur jubent sequentia.

IBID. *Ita* quam *quisque* poterat *maxime insignis*] *Quam* non agnoscunt *Lovan. Norvic.* & *Buslid.* Ac *poterat* abest ab *Egmond.* Lege *ita quisque maxime insignis* &c.

PAG. 327. *Sive* indignatione *& dolore vinculorum*] Lege *indignitate*, sicuti dant *Bongars.* tres, *Pet. Gottorp. Voss.* & *Egmond.*

PAG. 328. *In Lemovicum* fines] Lege *finibus*, auctoritate *Bongars.* trium, *Lovan. Pal. Gottorp.* aliorumque Codicum. Sed & Latinitas hanc flagitat lectionem.

IBID. col. 2. lin. 14. post *legiones* &c. adde: Rectius tamen cum Cl. *Clarkio* deleatur *illius*; vel, quoniam *Norvic. Bongars.* sec. *Gottorp. Voss. Egmond.* dant *provinciae* illius *rebus confectis*, legatur *provinciae*) illis *rebus confectis* &c.

PAG. 331. *Quibus M. Antonii Quaestoris sui* commendaret *sacerdotii petitionem*] Lege *commendaverat*, ut habent *Norvic. Buslid.* & *Egmond.* Hoc enim tem-

tempore municipia petiit, ut eis gratias ob praestita Antonio officia referret.

PAG. 341. *Terrore* praesentis *exercitus*] Vocem *praesentis* recte praetermittit *Lov.*

PAG. 342. *Libere potestas decernendi*] Lege cum *Bongars.* tertio, *libera decernendi potestas.* Vide ad B. G. VIII, 32.

IBID. col. 1. lin. 15. post *opponatur* adde: *Tacitus* in vit. Agricolae cap. XXI. *Laudando* promptos, *& castigando* segnes. Nec ea sane conjectura melius quicquam possum comminisci, nisi forsan *promptiores* à *Caesaris* manu fuisse judices.

IB. Dele *vide tamen* &c. ad finem notae.

IBID. col. 2. lin. ult. post *pertinet* adde: Vide sis *J. Fr. Gronovium* ad *Senecae* de Clem. lib. I. cap. 9.

PAG. 344. Adjunxerat *Caesari*] Quidam libri veteres *injunxerat*; quod placere videtur *J. Fr. Gronovio* ad *Livii* VIII, 32. Ipse quidem aliter censeo.

IBID. Quod *illi turbulentissimi*] Sensus postulat ut legatur, *cum illi turbulentissimi* &c. Olim *quom* scribebant, at id in *quod* facile mutatur. Vide ad B. G. I, 18.

PAG. 345. *Latorum audacia*] Has voces, apposita admirationis nota, Parenthesi includendas censuit *J. Fr. Gronovius* Diatr. in *Statium* cap. III. pag. 20. Ipse potius eas, tanquam Glossema, deleo.

IBID. *Biduo* excepto *comitiali*] Vir eximius *J. Fr. Gronovius* ad *Senecae* Nat. Quaest. lib. III. Praef. reponit *biduo* exempto *comitiali*; nec dubium quin ita loqui potuisset *Caesar.* Cum tamen recepta lectio cunctis nitatur MSStis, non equidem video cur sit repudianda.

PAG. 358. *Cohortes Alba, ex Marsis & Pelignis & finitimis* ab *regionibus coëgerat*] *Beroaldus* edidit *ex Alba & Marsis. Bongars.* tert. & *Steph.* habent *finitimis regionibus.* Lege igitur, *cohortes ex Alba & Marsis & Pelignis & finitimis regionibus coëgerat*, ut olim *Gryphius* repraesentavit.

PAG. 362. col. 2. lin. 5. post XXVIII. adde: *Lactantius* sane de Mort. Persec. cap. XLVIII, 11. habet, si recte *Cellarius* edidit, *quem in* tantis summis *rebus experti*; ut eodem loquendi modo, quo noster, usus videatur. Non tamen dubito quin ibi legendum, *quem in tantis* SUMUS *rebus experti.* Quin & *Caesar*, ut probabile videtur, reliquit *tanta erat* summarum *rerum exspectatio* &c.

PAG. 367. dele notam 5.

PAG. 371. *Cum legionibus* III.] Lego *cum legionibus* IV. Vide quae diximus ad lib. II. B. C. cap. 23.

PAG. 373. *Omnia* permisceri] Lego *permiscere.*

PAG. 374. *Id munus* legationis *recusabat*] Vocem *legationis* expungendam censeo; nam mihi videtur Glossema.

PAG. 375. *Captum dimiserat*] Addita vocula, lege, *captum* ipse *dimiserat*, ut diserte *Norv.* & ita *Beroald. Gryph. Ursin.* aliique bene multi repraesentarunt.

PAG. 377. Dele notam 2. pro qua repone: *Earum clavis aut materia atque armamentis instructis ad reliquas*] Codices *parum clavis.* Lego HARUM *clavis* ET *materia atque armamentis instructi*, IIS *ad reliquas armandas — utuntur.*

PAG. 381. *Sub castris Afranii* constitit] Lege *consistit*, ut postulat temporum ratio, quod etiam *Clarkius* animadvertit. Et veram quidem lectionem *Rom. Beroald.* ac *Florent.* repraesentant.

PAG. 385. *Dejectis* aut *inferioribus locis*] Repone *dejectis* atque *inferioribus locis*, ut recte *Norvic.* & *Ursin.*

PAG. 386. col. 1. lin. 11. post *cap.* XXI. adde: Legendum puto *tum autem ex omnibus montibus* nive proluta, *summas ripas flumen superavit.* Vide cap. XL.

PAG. 388. col. 2. lin. penult. post *institutae* adde: Attamen cum *Norvic. Lovan.* aliique nonnulli Codices ordinem verborum mutent, & exhibeant *non solum praesentis inopia, sed etiam futuri temporis timore*; hanc lectionem cum Cl. *Clarkio* optimam reor, eamque *Gryphius* repraesentavit.

IBID. Dele notam 3.

PAG. 395. Dele notam 3. & hanc adde: *Et quum altitudine aquae, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum* non *impedirentur*] *Gryphius* & *Ursinus* exhibent, *Ut cum altitudine aquae, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum*

ſeundum impedirentur. Ac ſenſui quidem officit particula negans. Ad eos igitur Codices refingendus eſt locus; nec aliter ex aliis libris faciendum judicavit Cl. *Clarkius*. Is tamen in eo falſus eſt, quod fide MSti Regii dederit *ſummo pectore* EXSTABANT, cum EXSTARE ſit in aliis omnibus praeter unum infimae aetatis: apud Hiſtoricos enim haec *infinitiva* imperfectorum locum ſexcenties obtinent.

PAG. 396. *Experiendum* judicat] Norvic. *experiendum judicavit*; quod rectius.

PAG. 397. col. 2. lin. 7. dele *reſcribo procul ipſos* ad finem notae: ſed eorum loco haec pone: Eam tamen repraeſentant omnes MSSti. Forſan legendum *prope ſuos*, vel *non procul à ſuis*.

PAG. 399. col. 2. lin. 24. poſt τέκνον adde: Exſtat apud *Stobaeum* Serm. XXXI. Sappho apud *Ariſtotelem* Rhetor. lib. I. cap. IX, 23. Αἰδὼς κέν σε οὐκ εἶχεν ὄμμαΘ'. Idem lib. II. cap. VIII, 23. Ἡ παρρησία, τὸ ἐν ὀφθαλμοῖς εἶναι αἰδῶ. Hinc ὄμμαΘ' αἰδοῖ κεκοσμημένα memorat *Xenophon* Ἀπομν. lib. II. cap. I, 22. *Theognis* vſ. 85.

Οἷσιν ἐπὶ γλώσσῃ τε καὶ ὀφθαλμοῖσιν ἕπεται
Αἰδώς ———

Si plura velis adi ſis *Apollonium* Rhodium III, 93, 1067. *Longinum* περὶ ὕψους §. IV. & *Athenaeum* lib. XIII. p. 564. B.

PAG. 400. *Haec* vicit *in* concilio *ſententia*] Lovan. *vincit*. *Carrar.* habet *haec* evicit *in* conſilio *ſententia*. Lege *haec* evincit *in* conſilio *ſententia*, ut optime *Norvic.* & *Urſini* Codex.

PAG. 408. *Seſe in valles univerſi* demittere, *atque ita tranſgreſſi rurſus in locis ſuperioribus* conſiſtere] Reſcribe *ſeſe in valles univerſi* demitterent, *atque ita* — conſiſterent; quam rationem *Clarkius* in ſuis Codicibus, ipſe in *Norvic.* ac tribus aliis MSStis & in *Beroald. Gryph.* & *Urſin.* repertam probamus.

PAG. 409. Proximo *die, praeſidio in caſtris relicto*] Verba *Caeſaris* invaſit Gloſſa; nam legendum *poſtero die*, quemadmodum dant *Petav. Norvic.* & *Beroald.* Sexcenties ita locutus eſt noſter, ut & alii.

PAG. 413. *Homines* imperitos & *per colloquium deceptos*] Malim *homines imparatos* cum *Lipſio Bentleioque*; vel *homines immeritos*. *Serenus Sammonicus* cap. XIV, 6.

Sed dolor immeritum *lumen ſi forte laceſſit.*

Juvenalis Satir. X, 60.

—— immeritis *franguntur crura caballis.*

Joſephus Iſcanus de Bell. Troj. I, 145.

Laedimur immeriti; *patimurque indigna priores.*

Vide *Ovidium* Triſt. II, 274. *Amm. Marcellinum* XXIX, 2. p. 613. & *Saxonem* Grammaticum Praefat. pag. 2.

PAG. 418. *In* terra *defigebantur*] Ferri quidem poteſt haec conſtructio. Sic *Livius* VIII, 8. *haſtas ſubrecta cuſpide in* terra *fixas* dixit. Cum tamen *Petav. Pal. Norvic.* & *Gryph.* habeant, *in* terram *defigebantur*, ea potius videtur recipienda.

PAG. 421. Si *ſuperaviſſent*] Lege *ſin ſuperaviſſent*: ſic enim loqui ſolet Caeſar, aliique ſcriptores optimi.

PAG. 423. *Omnis ſeſe multitudo* ad cognoſcendum *effudit*] Cum voces *ad cognoſcendum* non exhibeat MS. *Norvic.* eas mihi ſuſpectas eſſe fateor & Gloſſam videri redolere.

PAG. 431. *Flammam* conciperent] *Carrar.* aliique nonnulli, *flammam acciperent*. *Norvic.* autem *flammam corriperent*: quam veram eſſe lectionem Cl. *Clarkius* arbitratur. Mihi vero parum Latina videtur illa loquendi ratio; nam Romani dicerent *flamma corriperentur*. Notum eſt illud *Ovidii* Metam. II, 210.

Corripitur flammis, *ut quaeque altiſſima*, tellus.

Receptam ſane ſcripturam omnino retinendam putarim. *Lucretius* VI, 880.

Stupa jacit flammas concepto *protinus* igni.

Plinius H. N. lib. II. §. 50. Ignem *habuit*, *non poſtea* concepit. Sic iterum loquitur lib. XXIV. §. 101. Sic etiam *Curtius* cum alibi, tum lib. IV. cap. III, 4. & lib. V. cap. VII, 5.

PAG. 435. *Millia polliceri* cogit] Ex

MSStis & editis *Ber. Gryph.* aliisque multis rescribendum *caegit*, ut etiam *Clarkius* adnotavit.

PAG. 438. *Quas erant in publicum Varroni cives Romani polliciti*] *Lipsii* Codex B. *Beroald.* & *Florent.* repraesentant, *quae* (pecuniae) *erant in publicum Varroni a civibus Romanis pollicitae.* Nec sane *pollicitus* significationem *passivam* respuit. *Ovidius* in Epist. Cydippes vs. 140.

Exige polliciti *debita jura tori.*

Et Fast. III, 356.

Pollicitam *dictis, Juppiter, adde* fidem.

Igitur vel hanc vel illam lectionem admittit Latinitas; quae vero fuerit à *Caesaris* manu, non nisi vetustissimorum exemplarium fide resciamus. Librarii tamen minus proletarios loquendi modos in magis usitatos solent mutare; quod facit ut ab ea, cujus exempla posui, scriptura non abhorream.

PAG. 440. col. 2. lin. 14. post *notata* adde: Quod autem *Ciacconio* pro *Clupeis* placet *Clupea*; in eo lapsus est vir eruditus. Vide *J. Fr. Gronovium* ad *Livii* IX, 19.

PAG. 441. *Uticam* navibus *praemittit*] Adjecta vocula, legendum *cum navibus*, ut *Petav.* & *Norvic.* exhibent.

PAG. 442. *Se in castra ad Bagradam* recepit] Repone *recipit*; sic enim est in *Petav. Pal.* ac *Norvic.* & ita legendum postulant sequentia. Ex iisdem paullo post lege *posteroque die.*

PAG. 444. *Ad spem largitiones* addit] Ex *Petav. Pal. Lovan. Norvic. Beroald.* & *Ursin.* reponendum *addidit*, ut jubet Latini sermonis ratio.

IBID. *Magnus* omnium *incessit timor: nam is variis*] *D. Vossius* ex conjectura rescribit, *magnus omnium incessit timor* animis: *is variis* &c. *Clarkius* autem vulgatam lectionem retinendam existimat; ita etiam *Cellarius*; & hic *rerum* vel *casuum*, ille *militum* subaudiendum censet. At vero neutrum patitur Latinitas. Quid igitur? Pro vetere dicto,

Quod est ante pedes, nemo spectat; caeli scrutantur plagas.

Nihil enim facilius quam Caesaris manum adsequi; quod tamen haud fecerunt Editores. Lege *magnus* omnes *incessit timor; nam is variis* &c. *Justinus* XXII, 6. *Stupor itaque* omnes *& admiratio* incessit. *Livius* XXV, 1. *Tanta religio* — civitatem *incessit.* Et XXVIII, 3. *Timor inde* oppidanos *incessit. Absolute* quidem dicas licet, *magnus incessit timor*, ut ex *Curtio* aliisque constat; sed nemo dixit, *magnus* omnium *incessit timor.*

PAG. 447. *Quanto haec* dissimulare *&* occultare, *quam per nos* confirmari *praestat*] *Petav.* & *Norvic.* habent *dissimulare & occultari.* Ex *Carrar.* lege *dissimulari & occultari*, quod etiam ex suis Codd. animadvertit *Clarkius.* Sed & *Beroaldus, Gryphius* aliique sic edidêrunt.

PAG. 448. *Adsunt qui vos* hortentur] Norvic. *hortantur*, quod melius: id enim fecerat Quinctilius.

PAG. 451. *Humerum apertum gladio* appetit] Lege *appetiit.*

PAG. 453. col. 1. lin. 6. post *retinent* adde: Ac recte quidem. *Hirtius* Bell. Alex. cap. 36. *Castra posuit* longe à Nicopoli *circiter millia passuum* VII. Et Bell. Afric. cap. LXVII. Ab ejus castris *millia passuum sex* longe, *trinis castris dispartitis copiis, consedit.* Vide & capp. LXVIII, ac LXXVII.

PAG. 454. *Sed Rex omnibus copiis insequebatur*] Lege *sed Rex* cum *omnibus copiis* &c. Sic certe MS. *Norvic.* & sic *Beroaldus, Gryphius* & *Ursinus* edidêrunt.

PAG. 468. *In eas indiligentiae suae ac doloris* iracundia *erupit*] Lege, prout *Faërnus* olim jussit, *iracundiam erupit. Cicero* ad Attic. lib. XVI. Ep. 3. *Ne in me* stomachum erumpant, *cum sint tibi irati. Livius* XXXVI, 7. *Ut* erumpere *diu coërcitam* iram *in hostes communes possit.* Ubi vide *J. Fr. Gronovium.* Elegantissima locutio à Librariis est corrupta, quod eam non intellexerint.

PAG. 470. col. 1. lin. 11. post *Dialog.* III. adde: Vide sis & *Is. Casaubonum* ad *Capitolini* Maximinum cap. VII. Idem *Capitolinus* in Maximo & Balbino cap. XI. *Non tacenda hoc loco devotio est Aquileiensium pro Romanis, qui etiam* CRINES

MULI-

MULIERUM *pro nervis ad ſagittas emittendas totondiſſe dicuntur.* Eadem repetit cap. XVI.

IBID. dele notam 3. proque ea hanc repone: *Famque hiems appropinquabat*] Caeſar *pridie Nonas Januar. naves ſolvit*, ut hujuſce libri cap. VI. teſtatus eſt. Hoc tempus *Dio* lib. XLI. pag. 174. Χειμῶνα vocat μεσοῦντα, *hiemem mediam Florus* lib. IV. cap. II, 36. Sic & alii. Quî fit igitur ut hiems nunc tandem *appropinquare* dicatur? *Joan. Rhellicanus* ut hunc nodum ſolvat, per *hiemem* non tempus hibernum, ſed tempeſtatem intelligit. Sed abſurdum prorſus eſt hoc commentum, ut animadvertit *Phil. Rubenius* Elect. lib. I. cap. 20. Is tamen caliginem hic ſibi eſſe confitetur, & omnino putat vel male nec ſuo loco haec inſerta, vel mendoſe legi. Neutrum verum. Aqua viris doctis haeſit, quod, qui fuerit eo tempore anni Romani ſtatus, in animum non revocarent. Nimirum pro vitioſa, quam tunc ſequebantur, ratione Kalendae Jan. Octobris Juliani undecimo reſpondebant; adeoque, cum *Caeſar pridie Nonas Jan. naves ſolverit*; id feciſſe cenſendus eſt Octobris die decimo quarto, ſi tempus ad anni à Caeſare noſtro reformati modum exigas. Vide doctiſſimum *Uſſerium* Annal. ad annum Mundi MMMDCCCCLVI.

PAG. 474. col. 2. lin. 18. poſt *cap.* XII. adde: Eruditiſſimo tamen *Clarkio* conjectura noſtra non arridet, quoniam, ut *civitates* intelligantur *urbes*, id demum non eſt Caeſareanae locutionis. At *Caeſar* lib. III. B. G. cap. 20. ait, *Viris fortibus Toloſa, Carcaſone & Narbone, quae ſunt* CIVITATES *Galliae Provinciae, finitimae his regionibus, nominatim evocatis.* Ubi per *civitates* neceſſario denotantur *urbes*. Iterum lib. I. B. C. cap. 1. *Referunt conſules de Rep. in* CIVITATE; quod valet *in urbe Roma*, ſi modo locus ſanus eſt & integer. Sin corruptus ſtatuatur; occurrit alter ejuſdem libri cap. XXII. qui in clara luce rem ponet. *Ut tribunos*, inquit, *ea re ex* CIVITATE *expulſos, in ſuam dignitatem reſtitueret.* Ex urbe ſcilicet Roma profugerant Tribuni timore perterriti, ut docuit noſter praedicti libri cap. 5. Quin & *civitatem pro loco & oppido dici* notavit *Verrius Flaccus*, Auguſtei ſaeculi Grammaticus, apud *Agellium* N. A. XVIII, 7. Nihili igitur eſt ea ratio; emendationique noſtrae nonnihil favet *Capitolinus* in Maximinis cap. XV. S. P. Q. R. —— *Singulis* CIVITATIBUS — *&* VICIS *&* CASTELLIS *ſalutem dicit.* Vide ſis & *Livium* X, 12. Eam tamen rejicit etiam Cl. *Burmannus* ad *Velleii Paterculi* lib. II. cap. CXV, 2. quaſi licentius recedat à veſtigiis ſcriptorum Codicum. " Ego, ſubjicit vir " ille doctus, in vulgata lectione nihil " incommodi video niſi vocem *tutae*, " quae ſi cum Faërno & aliis abjiciatur, " optimo ſenſu legi poſſet, *ut vigiliis* " *caſtell ſque bene meritae* civitati *eſſent* " *praeſidio*: & adſcriptam illam puto à " Gloſſatore, qui *ut eſſent praeſidio* ex- " plicuit per *ut eſſent tutae*. Vel, quia " non de una Apollonia agitur, mallem, " *ut vigiliis caſtelliſque bene meritae ci-* " *vitates tutae eſſent* ut *praeſidio.*" Hactenus celeberrimus *Burmannus*; nec intercedo, quin judicio ſuo fruatur; meum tamen mihi relinquatur integrum. Non autem video, qui Faernus *optimo ſenſu* repoſuerit *bene meritae civitati*; cum de una Apollonia *non* agatur. Tum enim, niſi Logicam perverſe didici, menti Caeſaris omnino repugnat iſta hariolatio.

IBID. *Pompeius* facit] Lege *fecit*, cum *Petav. Pal.* & *Lovan.*

PAG. 477. *Ut* componeretur] *Lovan. Pal. Bongarſ.* tert. *Norvic.* & *Beroald.* recte dant *componerentur*; res videlicet maximae ſpei, quas iracundia Bibuli impedierat.

IBID. *Ut memoriae* prodatur] Legendum *prodantur*, ut ex *Petav.* & orationis nexu liquet; idque *Ciacconius* olim vidit.

PAG. 479. *De pace legatos mittere*] Codices habent *de pace* DUOS *logatos mittere*; unde *ſuos legatos* fecit *J. M. Brutus*. Sic etiam *D. Voſſius*; mavult tamen *de pace* tuto *legatos mittere*. Cum vero ſtatim ſubjiciat Vatinius, *praeſertim,*

ut id agerent ne cives cum civibus armis decertarent; supervacuis vocibus ejectis, reponendum videtur *liceretne civibus ad cives legatos mittere?*

PAG. 480. *Multa suppliciter* locutus — *silentioque ab utrisque militibus* auditus, *responsum est ab altera parte*] Ab hac lectione non recedit *Norvic.* nisi quod exhibeat *suppliciter locutus est*. At *Beroald. Gryph.* aliique plures editi dant, *multa suppliciter locutus — silentioque ab utrisque militibus* facto, auditum *responsum est ab altera parte*; quod in suo Codice repertum probavit *Fr. Hotomannus*. Verum nec hoc nec illo modo recte procedit oratio. Legerim *multa suppliciter* locuto — *silentioque ab utrisque militibus* audito, (Vatinio scilicet) *responsum est ab altera parte*. Ita, minima mutatione, salva fit constructio.

IBID. *Atque una* etiam *utrinque*] *D. Vossius* reponit *utque una etiam utrinque*. *Clarkius* autem vulgatam lectionem tuetur, quod *conjunctio perfectiva* subintelligi possit. Utraque sane ratio parum videtur Latina; nam nec *responsum ut possent*, nec *profiteri ut possent* in legitimis loquendi modis pono. *Pal. Lovan.* & *Voss.* habent *atque una* vis *utrimque*. *Petav.* autem ac Norvic. *atque una ubi* vel, *ibi, utrimque*. Forsan *daturumque uti utrimque* &c.

IBID. Certumque *ei rei* tempus *constituitur*] Sequitur, *quo cum esset postero die ventum*. Hic igitur legendum censuerim, *certumque ei rei tempus* & LOCUS *constituitur*. *Livius* I, 24. *Tempus & locus convenit*. Vide sis & VII, 14.

IBID. *T. Labienus* prodiit] Lege *prodit*, ut habent *Pet. Pal. Bong.* tert. ac *Norvic.* & sic edidêre *Gryphius*, aliique.

PAG. 485. *Multi jam menses transierant*] Quandoquidem Caesar *pridie Nonas Jan. naves solverit*, ut docuit supra cap. 6. eoque ipso tempore media fuerit hiems; quaerunt interpretes, quomodo fieri possit, ut *multi* menses transierint, priusquam praecipitaverit hiems; nam solus, uti censent, supererat Februarius, ut ad ultimam hiemem veniretur. *Phil.* quidem *Rubenius* mendum suspicatur; ideoque rescribit, *multum jam mensis transierat*. *D.* autem *Vossius* sanum locum arbitratur, putatque Caesarem non ut res erat, sed pro desiderio suo scripsisse. At *pridie Nonas Jan.* idem est ac decimus quartus in anno Juliano dies Octobris, adeoque *multi* revera *menses transierant*, siquidem *hiems jam praecipitaverat*. Vide nos ad hujusce libri cap. IX. & doctissimum *Clericum* Bibl. Select. Tom. XI. pag. 181, seq.

PAG. 486. *Dyrrhachiumque* praetervehuntur] Edit. *Rom.* aliaeque veteres exhibent *Dyrrhachiumque pervehuntur*; unde *J. M. Brutus* legit *Dyrrhachiumque provehuntur*: at *Janus Rutgersius* Ven. Lect. cap. XIV. pag. 315. reponit *Dyrrhachiumque praevehuntur*. Retineo tamen lectionem receptam, à *Norvic. Gryph.* & *Ursin.* repraesentatam, ac illam varietatem ex compendiaria scriptura natam censeo. Vide cap. XXX.

PAG. 490. *Venientibus in itinere se opponeret*, &, si *imprudentes*] *Beroald. Gryph.* aliique nonnulli *& sic imprudentes*. Potius legerem, *opponeret*, si *imprudentes*: quod & *Lipsius* suo Codici adleverat. Conjunctio copulans ex ultima syllaba verbi praecedentis videtur nata.

PAG. 491. *Nonnullae militum voces audirentur*] *Petav.* & *Norvic.* habent *voces cum audirentur*. Lege, *nonnullae militum voces* tum *audirentur*, ut etiam *Beroaldus* & *Gryphius* edidere.

PAG. 493. *Ceteraque ejus Deae statuas*] *Norvic. Cujac. Petav.* & *Ursin.* dant *ceteraque ejus diei constituta*; unde vir ille doctus rescribendum putavit *certaque ejus rei die constituta*. Eodem sensu *Achilles Statius* malebat *certaque ei re die constituta*: *Ciacconius* autem, *certaque ejus die constituta*. Cum vero plurimi Codd. vulgatam lectionem servent; *Hotomannus* legit *certasque ejus Deae statuas*, ut intelligantur aureae & argenteae. Ipse totum locum sic refingo: *Praeterea Ephesi è fano Dianae depositas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebat*, AUREASQUE *ejus Deae statuas*.

Causa

Cauſa enim non erat cur obſcure loqueretur *Caeſar*, nec diſertis verbis indicaret, cujus metalli ſtatuas tolli Scipio juſſerit.

PAG. 496. *Flumen* tranſit] Legendum *tranſiit*, quod ſequentia docent.

PAG. 498. *Navim remulco*] De remulco vide quae notarunt *M. Martinius* in Lexico & *Henr. Valeſius* ad *Amm. Marcellini* XVIII, 5.

PAG. 501. *Cum exercitu profectus, & expugnato*] Vel, deleta copula, legendum, *profectus, expugnato*, ut ex duobus Codd. voluit Cl. *Clarkius*; vel, addita vocula, reſcribendum, *cum exercitu profectus* EST; *& expugnato* &c.

PAG. 503. XV *millia paſſuum* circuitu] Lege XV. *millia paſſuum* in *circuitu*; ſicque dant *Pal.* & *Bongarſ.* tert.

PAG. 505. *Caeſar, quum ſuos ex omnibus partibus vulnerari videret, recipere ſe* ſtatuit] Ita quidem *Petr. Ciacconius* in duobus MSStis reperit; ſic edidit *Phil. Beroaldus*; & ſic lectum voluit *Gabr. Faernus*; quos ſecutus eſt *Joſ. Scaliger*. Sed omnino reponendum, *recipere ſe juſſit*, ut diſerte *Norvic.* Sic etiam *Gryphius* & *Urſinus* edidere. Merito ſane; nam pro recepta ſcribendi ratione Caeſar ſuae tantum ſaluti, neglectis ſuis, conſulere videretur; quod & imperatoris fortiſſimi moribus & ipſi rei contrarium.

PAG. 506, 507. *Meminerant ad Aleſiam magnam ſe inopiam perpeſſos, multo etiam majorem ad Avaricum, maximarum* ſe *gentium victores diſceſſiſſe*] Licenter, ut ſolet, *Petr. Ciacconius* ſcribendum conjicit, *meminerant ad Aleſiam* magna uſos inopia, *multo etiam* majore *ad Avaricum, maximarum ſe gentium victores diſceſſiſſe*: nam ſi, deleto *ſe*, legas *maximarum gentium victores diſceſſiſſe*; locus ſanus erit & integer.

PAG. 511. *Ad* duorum millium *numero*] *Lovan. Bongarſ.* tert. & *Norvic.* habent *ad duo millia numero*, quemadmodum *Faërnus* etiam reponendum cenſuit. *Carrar.* autem, *ad duorum millium numerum*, nec aliter *Gryphius* ac *Stephanus* ediderunt. Movendam tamen haud puto receptam lectionem: nam praeter *Siſennae* locum, qui legitur apud *Nonium* in *binum millium numero*, quemque *Ciacconius* adduxit; *Suetonius* in Julio cap. XX. *ad viginti millibus civium* dixit, & *occiſis ad hominum millibus* IV. noſter de B. G. lib. II. cap. 33. Ac *ad viginti matronis per victorem accitis* Livius VIII, 18.

PAG. 518. col. 2. lin. 9. poſt *denotat* adde: Hoc tamen non impedit, quo minus valli pars interior fuerit terra, quam ex foſſa eruerant, repleta. Vide *Bedam* H. E. lib. I. cap. 5.

PAG. 522. Quod *quum eſſet animadverſum conjunctam eſſe flumini*] Lege *quam quum eſſet* &c. nempe munitionem.

PAG. 528. *Relictiſque munitionibus, magnopere rei frumentariae timebat*] Ulcus eſt latens; nam rei certe frumentariae potius erat timendum ſi Caeſar milites in caſtris contineret. Hac de cauſſa *Pet. Ciacconius* legendum putat *retentiſque munitionibus*. *Dionyſ.* autem *Voſſius* interpungit: *Spatium interponendum ad recreandos animos putabat, relictis munitionibus*; & *magnopere rei frumentariae timebat*. Et ſane *Voſſ. Petav.* ac *Norvic. relictis*, non *relictiſque, munitionibus* exhibent. Hae tamen conjecturae prorſus inanes videntur. Minima mutatione reſcribo, *relictiſque* IN *munitionibus, magnopere rei frumentariae timebat*. Caeſar interponendum ſpatium putabat, ut animi militum recrearentur, adeoque intra munitiones eos coërcere cupiebat. Si tamen id faceret, famem timebat; qua de cauſſa è caſtris occultiſſime diſceſſit, ac inde factum ut & Pompeianorum peditum congreſſum & cibariorum inopiam vitaverit.

PAG. 529. col. 2. lin. ult. poſt *repone* adde: Nam *Scaliger Urſiniani* Codicis auctoritate motus illam vocem temere delevit: cum quo tamen facit *Pal.*

PAG. 530. *Si Caeſar iter illo haberet, ut ſubſidium Scipioni ferret*; ſi *ab ora maritima*] Lege, ſin *ab ora maritima*

&c.

&c. Sic paullo ante, SI *in Italiam transiret*, SIN *Apolloniam* &c. Ita semper loquuntur optimi scriptores, ut saepius monuimus.

PAG. 537. *Quod de re tanta & à tam perito Imp. nihil frustra confirmari videbatur*] *Pal.* & *Norvic.* exhibent *quod de re tanta & tam perito*. Lege *quod de re tanta à tam perito* &c. nam particula copulans videtur sententiam turbare. Mihi favet *Pseudo-Celsus*. Vide eum pag. 205.

PAG. 541. *Faciam hodie, Imperator*] Hujusce dicti meminit *Plutarchus* in Pompeio pagg. 656, 657. & in Caesare pag. 729. hic vero Κρασσίνιον, illic Κρασσιάνον hunc Evocatum nuncupat. Utrobique legas oportet Κράσσινον. Vide *Celsum* pag. 206.

IBID. Dele notam 2. quae nihil huc facit.

PAG. 543. *Animadvertit, aliis diffisus, acie excessit*] MSS. *Carrar. Norvic.* aliique omnes repraesentant, *aliis* quam maxime *diffisus, acie excessit*, & sic edidere *Beroaldus* ac *Gryphius*; nec sane video cur eas voces expunxerint nuperi. Restituantur igitur; & ex *Petav.* praeterea reponatur *animum advertit*.

PAG. 545. *Universi* juris *ejus*] V. C. *Jos. Wassius* ad *Sallustii* Bell. Catil. cap. XLIV. pag. 134. reponit *universi* jugis *ejus*, quod interpretatur *ex jugis ejus montis*; at ita fit ταυτότης cum *relicto monte*, quemadmodum censet acutissimus *Clarkius*. Is tamen διόρθωσιν *Wassii* nostri probat, ἐξήγησιν non item; mavult tantum *jugis eis*, quod idem valere putat ac *per juga ea*. Nescio tamen, quo modo montem reliquisse statuantur Pompeiani, cum per *juga* ejus sive cacumina transierint. Itaque cum MS. *Palat.* voces *juris ejus* haud agnoscat, eas cum *Jos. Scaligero* delendas arbitror. Nihilominus, aliorum omnium Codicum ductu, legi queat, *universi* exercitus *Lariſſam versus se recipere coeperunt*. Certe confundi solent haec vocabula. Sic supra cap. 73. recte legitur EJUS JURI *potius quam suae culpae debere tribui*: at *Carrar.* & editi plures habent EXERCITUS *potius quam suae* &c. Loquendi vero rationem praestant ea cap. 63. *Accessere subito prima luce Pompeiani* EXERCITUS. Nam *Jos. Scaligero* non adsentior, qui vocem ultimam in eo loco censuit inducendam.

PAG. 551. col. 2. lin. 23. dele à *repono* ad *substituere* ejusdem col. lin. ult. & eorum loco substitue: Legerim *si sciisset se in* celoce Aegyptia tandem *trucidatum iri*, vel *à* spadone Aegyptio demum *trucidatum iri*, ut ad ipsum *Tullii* locum monuimus. Auctoribus ibi laudatis adde *Fulgentium* in Expos. Serm. Antiqui pag. 180. & *Senecam* Epist. IV.

PAG. 556. *Praeterea oppidi* partem] Legerim *praeterea* in *oppidi* parte. Cum tamen *D. Vossii* MStus habeat *praeter* eam *oppidi partem*, ac *Gryphius* ediderit *tenebat*: ET *primo impetu*; totus locus ita queat distingui, *occupat Alexandriam praeter* eam *oppidi partem, quam Caesar cum militibus tenebat*. Et *primo impetu domum ejus* &c.

PAG. 560. *Convexerant & innumerabilem multitudinem adduxerant*] Lege, *& innumerabilem* militum *multitudinem adduxerant*. N. B. Editionem nostram quatuor ultimis vocibus privavit error Typographicus.

PAG. 561. col. 1. lin. 13. post *confingere* addas: Idem lib. XI. cap. 5. Apes *favos* confingunt *& ceras*. Pari modo *Deorum simulachra confingere* est apud *Lactantium* Div. Instit. lib. I. cap. XI, 29.

PAG. 563. col. 2. lin. 2. post *cap.* I. adde: *Catullus* Carm. XXIII, 11.

Non casus *alios* periculorum.

Livius II, 13. *Adeo moverat eum & primi* periculi casus. Igitur eorum Codd. lectio videtur reducenda.

PAG. 567. *Victricibus suis Alexandriam deducit*] *Carrar. Petav. Norvic.* aliique Codices, addita voce, dant *Victricibus suis* NAVIBUS *Alexandriam* &c. ac sic edidere *Beroaldus, Gryphius*, atque *Stephanus*. Legerim *remulco* cum *victricibus suis* NAVIBUS *Alexandriam deducit*. De remul-

remulco vide Interpretes ad *Caeſaris* lib. III. B. C. cap. 40. & *Joſ. Scaligerum* ad *Feſtum* in *remulco*.

IBID. *Erant omnibus oſtiis Nili*] Scribe ex *Lovan.* & *Pal. erant* in *omnibus oſtiis Nili*, quemadmodum *Beroaldus* & *Gryphius* olim dederunt.

PAG. 570. *Si quis aut animo aut virtute* ceſſiſſet, *reliquis etiam eſſet* cavendum] Si ſana ſit prima ſententiae pars, vix dubium videtur quin legi debeat. *reliquis etiam eſſet* CEDENDUM; ut *Roſſetus* & *Clarkius* ſtatuerunt. At cum *Gryphius* aliique plures ediderint, *eſſet cadendum*; forte rectius legas *ſi quis aut animo aut virtute* cecidiſſet, *reliquis etiam eſſet* CADENDUM. *Cicero* Fam. lib. VI. Epiſt. 1. *Non debemus ita* cadere animis, *quaſi aliquid evenerit, quod fieri poſſe nunquam putarimus*. Similiter *mente concidere* dixit idem Philipp. III, 9. & *concidere animis* noſter *Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. 19.

PAG. 574. *Paullo* ultra *eum numerum*] *Beroaldus, Gryphius* & *Urſinus* exhibent *paullo* poſt *eum numerum*. Parum quidem Latine. *Petav.* autem & *Norvic.* dant *&* prope *eum numerum*. Hoc equidem propter Codicis *Petaviani* praeſtantiam lubens reciperem.

PAG. 575. *Per occultos nuntios* Regi *probato*] Lege *Regis probato*, quod prae ſe ferunt omnes MSSti.

PAG. 577. *Cum magnis copiis —— Peluſium adduxit*] Hoc ne Latinum quidem eſt, ut recte monuit *Clarkius*; quapropter vir ille doctus ex MSto *Regio* correxit, *magnas copias —— Peluſium adduxit*; nec aliter emendavit *Lipſius*. Quin & *Gryphius* olim repraeſentarat, *magnas copias —— Peluſium adducit*. Attamen cum vix eſt ut Librarii in locutione tam nota deerrarint, ac *Lovan. Norvic. Beroald.* aliique Codd. exhibeant, *cum magnis copiis — Peluſium adducit*, Hirtium reliquiſſe cenſeo, *cum magnis copiis — Peluſium* advenit.

PAG. 579. *Magnum numerum eorum* interficit] Legendum *interfecit*, ut ex ſuis Codicibus monuit *Clarkius*; nec aliter olim *Gryphius* ediderat. Quin & *Petav.* ac *Bong.* tert. ita repraeſentant.

PAG. 582. col. 1. lin. ult. poſt *delenda* adde: Eam etiam neſcit *Petav.* eamque *Gryphius* in ſua editione merito praetermiſit.

PAG. 583. col. 2. lin. 3. poſt *cap.* CIX. adde: Meam conjecturam *Pal.* Codex firmat.

PAG. 586. Flagitarique *à Domitio*] Omnino legendum *flagitareque*, quod ex *Reg.* & *Rom.* obſervavit etiam *Clarkius*. Ac ita *Beroaldus, Gryphius*, & *Urſinus* olim dederunt.

PAG. 587. *Foſſam autem circuire* acies ſecundo *conata eſſet*] Totum locum *Ciacconius* ſic emendandum conjicit, *cum paullulum* averſus hoſtis *ceſſiſſet, foſſam autem* tranſire ut ſecunda acies *conata eſſet*. Haec vero nimia eſt licentia. Locum tamen haud intelligo, niſi ſit medica manu ſanatus. Quî enim, quaeſo, in *tranſitu* foſſae oppreſſa fuiſſet Pontica legio, ſi foſſam non *tranſire*, ſed *circumire* conata eſt? Nec cum *Clarkio* reponas, eam in ſecundae foſſae tranſitu confixam fuiſſe: nam inter duas foſſas aciem ſemper inſtruebat Pharnaces, adeoque non erat cur ulteriorem foſſam tranſiret, ut aperto latere hoſtem aggrederetur. Noſtrum hoc modo ſcripſiſſe ſuſpicor, *quum paullulum averſa hoſtibus ceſſiſſet, foſſam autem circumire conata eſſet, ut aperto latere aggrederetur hoſtem; in ipſo* CIRCUITU *foſſae confixa & oppreſſa eſt*. Pro *tranſitu* ex re ipſa *circuitum* repono; ſed *acies ſecundo* mihi, tanquam Gloſſa *ſecundi praelii*, cujus meminit *Hirtius*, videtur expungenda.

PAG. 588. *Magnis copiis hoſtium circumdata*] Lege *magniſque copiis*, ut habent *Gryphius* & *Lugdunenſes* 1576. Hoc ni fiat, hiulca eſt oratio. Quin & *Clarkius*, licet aliam rationem ſit ſecutus, ſic legi poſſe vidit.

PAG. 590. *Virtute & ſcientia ſua confiſus*, quam *ſaepe in bellis periclitatus, magnas res geſſerat*] Cl. *Clarkius* ex nonnullis libris reponit, *qua ſaepe periclitatus*,

clitatus, additque vulgatae lectionis neque Latinitatem neque sensum satis esse commodum. Quod περίεραμαι quidem est; nam *periclitari* valet periculum facere, experiri, tentare; quapropter *accusativum casum* prorsus flagitat. Forte tamen rescribendum, QUAE *saepe periclitatus*; ut tam ad virtutem, quam ad scientiam, *pronomen* referatur.

PAG. 591. col. 2. lin. 6. post *adjunctas* adde: praeter antiquissimum *Carrariensem*, qui stat à vera lectione.

PAG. 592. *Neque numero parem esse* futurae *dimicationi, fortunae rem committere* maluit] *Ursinus* ex suo Codice legit *neque numero parem esse* fortuitae *dimicationi, fortunae rem committere* noluit. Non infeliciter, ut putat Cl. *Clarkius*. Ego contra censeo: nam si *fortunae rem committere noluit*, quî quaeso factum, ut impetum primus in Octavii quadriremem faceret Vatinius? Si in ea fuisset sententia, fugere potius ac terga dare, vel quodam modo pugnam vitare, debuit. Itaque recepta lectio stet immota.

PAG. 594. *Palaepharsali*] Vel *Palaeopharsali*, ut habet MS. *Ursin.* ac ita *Beroaldus* aliique nonnulli ediderunt.

IBID. *Difficulter odia* dissimulant] Lege *dissimulabant*, quod etiam *Clarkius* ex MSto Regio monuit. Ita recte dant *Gryphius* & *Lugdunenses* 1576.

PAG. 595. col. 2. lin. 5. post *notata* adde: Adeo ut nec audiendus sit *Latinus Latinius*, qui, prout *Ursinus* testatur, *simultatum* loco *simul* & reponebat.

PAG. 599. Aequa autem ratione *dilectum instituit*] Codices nonnulli dant *aeque*, vel *equitum*, vel denique *quem autem* Romanorum *dilectum instituit*. Facili conjectura lego, QUIN ITEM ROMANORUM *dilectum instituit*. Quae sane minima est mutatio, sensuique facit satis.

IBID. col. 2. lin. 14. post *novimus* adde: *Tertullianus* Apol. cap. VII. FAMA *nomen incerti; locum non habet, ubi certum est*. Ibi legas hanc in rem plura.

PAG. 600. *Segoviam ad flumen Silicense venit*] In hisce locis nulla memoratur Segovia, nullum flumen Silicense. Seguntia vero, quam *Ptolemaeus* vocat Σαγουντίαν, urbs est Baeticae & Singulis ejusdem provinciae fluvius, sed à Seguntia paullo remotior, si chartis Geographicis fides. *Norvic.* habet *ad flumen Silicense*. Si legas *Sacilim ad flumen Singulin devenit*, pulchre quidem convenier loci situs; ita tamen *Hirtium* scripsisse pro certo non adfirmarim.

PAG. 602. *Ad eum concurrerunt; ut in aciem educerentur*, orant] Ultimam vocem praetermittunt *Petav.* & *Norvic.* eamque cum *Clarkio* delendam censeo. Locus modo sic distinguatur; *ad eum concurrerunt ut in aciem educerentur, priusque confligendi* &c. Similium locutionum exempla dedimus ad lib. II. B. G. cap. 3.

PAG. 607. *Eadem classe qua venerat*] Tradit etiam *Josephus* lib. XIV. Antiq. cap. VIII, 3. Caesarem εἰς Συρίαν ἀποπλεῦσαι. Diserte tamen noster supra cap. XXXIII. *Ipse* (Caesar) *itinere* pedestri *profectus est in Syriam*. Adeo ut in *Hirtio* manifesta sit ἐναντιολογία, quam observavit etiam vir summus *Jac. Usserius*. Vide ejus Annales ad annum mundi MMMDCCCCLVII. pag. 474. edit. Genev.

IBID. col. 2. lin. 8. dele à *verum alia correctione* ad finem notae, & deletorum loco repone: In alia certe sententia fuit *Ciacconius*, qui Nicomeden *Straboni* restituendum censuit. Et merito quidem. *Appianus* Bell. Mithrid. pag. 420. Ἦν (ὁ Κομμάνοις ἱερωσύνην) εἰς ΝΙΚΟΜΗΔΗ μετήγαγεν ἀπὸ Ἀρχιλάου. Ut Caesari quasi postliminio reddendum sit NICOMEDIS nomen. Caeterum vocabulo *Bithynio* manus sunt abstinendae. Nam licet *Bithyno* dent *Petav.* & *Lovan.* uti scribendum censueram; *Varro* tamen lib. I. R. R. c. 9. ait: *Diophanes* Bithynius *scribit signa sumi posse* &c. Similiter *Prusiae Regis* Bithyniorum *filius* memoratur *Plinio* H. N. lib. VII. §. 15. Quin & apud *Suetonium* in Julio cap. XLIX. non *Bithynicam reginam*, sed *Bithyniam* prae se fert Codex Memmianus.

PAG.

PAG. 608. *Quumque* defenſionem ejus *nullam poſſe excuſationem* ejus *imprudentiae recipere coarguiſſet*] Locus foede maculatus; quod cum animadverteſſet MSti Regii Librarius, non *defenſionem*, ſed *defectionem ejus* ſcripſit. Hoc commento mire delectatus *Clarkius* reponit, *quumque* defectionem *ejus, nullam poſſe excuſationem imprudentiae recipere coarguiſſet*. At vero Deiotarus à Caeſare non *defecit*, ſed à partibus Pompeianis initio ſtetit. *Gryphius*, omiſſa voce *ejus*, edidit *excuſationem imprudentiae*. Lego *quumque nullam poſſe* SE *excuſationem inprudentiae recipere coarguiſſet*; nam *defenſionem ejus* pro marginali nota habeo, quae tandem *Hirtii* verba invaſit. Quo modo contaminati ſunt omne genus ſcriptores. *Lactantius* Div. Inſt. lib. II. cap. v, 33. *Sed illi* (Stoici) *dum ſtudeant id quod falſo ſuſceperant confirmare*, [& ſenſibilem eſſe Mundum & Deum,] *argumentorum ſuorum conſequentia non viderunt*. Ubi voces, quas uncinis cinxi, Gloſſae loco ponendas arbitror. Apud eundem lib. VI. cap. XII, 30. *Cellarius* edidit, *Quamvis in homine ignoto neceſſariorum* ſepulturam, nulli negandum *munus, implebimus*. At ab auctoris nitidiſſimi manu fuit, *Quamvis in homine ignoto, neceſſariorum munus implebimus*. Et *ſepulturam nulli negandam* (ſic enim plerique Codices) exemplaris orae ſtudioſus quidam adleverat, ut ictu oculi, qua de re *Lactantius* ageret, ſciretur. Pariter apud *Moſem* Gen. XXIII, 1. שני חיי שרה manifeſtarium ſunt Gloſſema; nam licet eas voces agnoſcat Codex Samariticus; tamen à pleriſque LXX. Interpretum MSStis abſunt ἔτη ζωῆς Σάρρας. Sed haec obiter. In *Hirtio* vero noſtram conjecturam firmat *Celſus* pag. 211.

IBID. *Conſul eſſet*: ſed *tamen*] Lege *conſul eſſet*: *tamen*, deleta voce penultima, quam unus *Clarkii*, quod & ipſe vidit, tres vero noſtri, *Petav.* ſcilicet, *Lovan.* & *Norvic.* merito praetermittunt.

PAG. 610. col. 1. lin. 17. poſt *cap.* XLI. adde: Idem *Rubenius* pag. 34, rogat, *Nonne vero nihili & vacuum ibi verbum eſt* amiſſam? *Mihi quidem videtur, &, ſi quid tale addendum, aptius fore* ereptam. Dubitavit nempe vir eruditus, num *interfectis* amiſſam *vitam reſtituere* Romana lingua pateretur. Abſque cauſa quidem ſontica. *Juvencus* Hiſt. Evang. lib. II. p. 56. edit. Lugdun. 1553.

Redditur amiſſae *lethi poſt funera* vitae. Sic enim ex MSto C. C. C. C. legendum, non *amiſſa vita*. Idem lib. III. pag. 79.

Gaudeat, amiſſam *redimet cui gloria* vitam.

Amiſſam tamen, ut ex Gloſſa natam vocem, Cl. etiam *Gudius* delevit.

PAG. 611. *Copiis* omnibus ſuis *occupavit*] Lege *copiis ſuis omnibus occupavit*, ut recte *Petav.* & *Norvic.*

PAG. 612. *Conſuetudine* magis *pervulgata militari*] Obſervat Cl. *Clarkius* orationem eſſe Ellipticam; cum ſubintelligi debeat, *quam quod revera proelio decertare ſtatuiſſet*. Ego ſane talem in ſcriptoribus Romanis infantiam non agnoſco; nec, ſi vir doctiſſimus Anglice ſic ſcriberet, multos credo Lectores inveniret. Reponas oportet, *conſuetudine* SATIS *pervolgata militari*; quae mutatio, perparva licet, ſanitati locum reſtituit.

IBID. *Caeſar inridebat* inanem *oſtentationem*] Veterrimus *Lovan.* vocem penultimam neſcit; qua de cauſa eam deleo.

IBID. col. 1. lin. 6. *multo malim — juſſit*, & repone: *Gryphius* edidit *huc omnem comportari aggerem è caſtris* ſervitiaque *agi juſſit*. Reſcripſerim *huc omnem comportari aggerem* è caſtris, aque ſervis id agi *juſſit*.

PAG. 615. *Ad* XIV. *Kal. Jan.* in *Lilybaeum pervenit*] Legas oportet *a. d.* XIV. *Kal. Jan. Lilybaeum pervenit*; nam *Petav. Norvic. Beroald. Gryph.* aliique libri praepoſitionem non admittunt.

PAG. 616. *Legiones tironum convenire*; IN HIS *veterana legio* V] An igitur *veterana* haec legio fuit è *tironum* legionibus? Abſurdum. Lege CUM HIS *veterana legio* V.

PAG. 617. Conſedit; *cohibetque omnes a praeda*] Lege *conſidit*.

PAG. 620. Interim *cum* X. *navibus longis—jubet proficiſci*] In prima voce latet, ut opinor, hominis nomen, quem proficiſci juſſit Caeſar. Forſan legendum *Vatinium cum* X. *navibus longis — jubet proficiſci*. De ejus rebus geſtis vide Bell. Alex. cap. XLIV, ſeqq.

IBID. In *provincia Africa*] *Lovan.* habet *& provincia Africa*; Cujac. autem *ex provincia Africa*. Lege & diſtingue, *miſerari, (regium enim equitatum* ex *provincia Africa Scipio alebat) tanta homines* &c. Eandem interpunctionem *Goduinus* & *Clarkius* merito ſequuntur.

IBID. *Caeſar* ad III. *Non. Jan.*] Lege *Caeſar* a. d. III. *Non. Jan.*

PAG. 621. *Contra magnas copias*, & *inſidioſae nationis*] Reponendum, niſi fallor, *contra magnas copias inſidioſae nationis*, deleta copula.

IBID. col. 1. lin. 8. poſt *recepiſſe* adde, *ſe*. Cum *Norvic.* faciunt *Petav. Voſſ.* & *Lovan.* Reliqua ad finem notae dele.

PAG. 622. *Atque ordinatim ſigna ſe leniter conſequi*] *Hirtium* ſcripſiſſe reor, *atque ordinatim ſigna & leniter conſequi*.

IBID. col. 2. lin. ult. ad finem notae 3. addatur; MS. quidem *Lovan.* exhibet, XXX *cohortium*, cccctorum *ſagittariorum*, nulla facta *equitum* mentione. Hoc tamen fieri debuit, ut ex narrationis filo liquet.

PAG. 623. *Equites Juliani pauci*] In *Petav. Lovan.* & *Norvic.* praemittitur *qui*. Lege *atqui equites* &c.

PAG. 625. *Ut uno* ictu *contenderent*] *Lipſius* quaerit, an *niſu* vel *tractu* ſit legendum. Mihi nec haec nec illa ratio placet; ac minore quidem mutatione reſcribi poteſt *ut uno* actu *contenderent*. *Virgilius* Aen. XII, 687. [*bus* ACTU.

Fertur in abruptum magno mons impro-

Lucanus IX, 30.

— Quas ne per littora fuſas
Conlegeret rapido victoria Caeſaris ACTU.

Vide ſis & ejuſdem libri vſ. 472. & III, 469. Cum tamen *Hirtius* ita loqui non ſoleat, malim *uno impetu*. Adi nos ad lib. III. B. G. cap. XIX.

PAG. 626. *Ex fuga proelioque Pompeiano, quos ſecum*] Addita voce, reſcribendum *ex fuga proelioque Pompeiano* Labienus, *quos ſecum* &c. Sic *Norvic.* & *Buſlid.* ſic etiam *Beroaldus* ac *Gryphius* ediderunt.

PAG. 628. Oppida, *praeter pauca quae ipſi ſuis praeſidiis tueri poterant*, reliqua dirui atque deleri, & *eorum incolas intra ſua praeſidia coëgiſſe commigrare*] Male cohaerent ſententiae. *Lovan.* & *Norvic.* habent *oppida praeterea pauca*. Totum locum ſic conſtituendum puto, Oppidis, *praeter ea pauca quae ipſi ſuis praeſidiis tueri poterant*, reliquis dirutis ac deletis, *eorum incolas intra ſua praeſidia coëgiſſe commigrare*.

PAG. 629. *Saucios ſuos —— jubet in ploſtris* deligatos *Adrumetum deportari*] Cur, quaeſo, *deligati* portarentur? Haec ſane ratio diverſae potius quam ſuae partis hominibus videtur convenire. Ea de cauſa legendum cenſeo, *Saucios ſuos —— jubet in ploſtris Adrumetum deportari*; praetermiſſa voce ſupervacanea, quam neſcit MS. *Lovan.*

IBID. *Incenderant atque expugnaverant*] Non opus eſt ut cum *Lipſio* reponamus *inſcenderant*. Sed cùm *Urſin. Petav. Lovan.* & *Norvic.* exhibeant *incendebant atque expugnabant*, ita legas oportet ob praeſtantiſſimorum Codicum fidem.

IBID. *Ab* audacibus *ſceleratiſque civibus*] Prius Epitheton tenue nimis eſt ac dilutum. *Urſini* Codex *ab arduis*. At *Cujac. Petav. Lovan. Buſlid.* & *Norvic.* repraeſentant *ab uarduis*. Reſcribo *ab* perditis *ſceleratiſque civibus*.

IBID. col. 2. loco notae 3. hanc pone: *Neque tam excellenti majorum dignitate* parta] Vox *parta* mihi nullo modo placet, eamque delendam cenſuit *Joſ. Scaliger*. Ipſe potius repoſuerim, *Neque tam excellenti majorum dignitate* fretus.

PAG. 630. *Pompeio adveniente, oppidani uſque eo paſſi propius* eum *accedere*] Penultimam vocem non agnoſcunt *Petav. Lovan.* & *Norvic.* Reponendum, *Pompeium advenientem oppidani uſque eo*

paſſi

passi propius accedere. MS. quidem *Lovan.* dat *Pompeiano adveniente,* unde *Lipsius* facit *Pompeianos advenientes.* Tum vero plura sunt in sequentibus mutanda delendaque: quapropter eam quam dixi rationem praestare censuerim.

PAG. 631. *Satius esse sibi suoque regno subsidio ire,* quam, *dum alios adjuturus proficisceretur, ipse suo regno* expulsus, *forsitan* utraque re *expelleretur*] Haec & Latinitate, &, ut videtur, sensu carent. Quomodo enim *utraque re* expelleretur Juba, si alios adjuturus proficisceretur? *Utraque* certe *res* aliud esse non potest quam vel Scipioni ejusque ducibus auxilii latio, vel regno suo. Adeo ut unum proculdubio consequeretur, si Scipioni subsidio iviſſet. *Norvic.* exhibet *quam — — ipse suo regno forsitan expelleretur.* Lego *satius esse sibi, suo regno subsidio ire,* nè, *dum alios adjuturus proficisceretur, ipse suo regno forsitan expelleretur.*

PAG. 632. *Cunctis copiis auxiliisque* accitis] Norvic. *auctis.* Petav. & Lovan. *actis.* Lege *coactis.*

IBID. *Reliquum futurum.* Atque *ipse in tanta erat festinatione*] Mutata interpunctione voculaque deleta, legendum *reliquum futurum; ipse in tanta erat festinatione* &c. Ita dat *Lovan.* ac ita *Gryphius, Stephanus* & *Lugdunenses* 1576. repraesentarunt. Quin & Cl. *Clarkius* ita legi posse vidit, licet aliam sit ipse secutus rationem.

IBID. col. 1. lin. 12. post *retinenda* adde; nisi quod pro *litterisque* legi debeat *litteris quoque.*

PAG. 633. *Complet militibus & sagittariis: eidem scaphas de navibus adjungit*] Lege *militibus complet & sagittariis*; & *eidem scaphas* &c. Sic certe dant *Petav. Norvic. Lovan.* & *Ursin.*

IBID. *Quum plures adortus, pulsus fugatusque inde discessisset*] *Petav. Lovan.* & *Norvic.* habent, *quum plures adortus* esset, *pulsus.* Legendum *quum plures adortus* esset, & *pulsus fugatusque inde discessisset.*

IBID. *Duo* Titi *Hispani*] Lege *Titii,* prout exhibent *Petav.* & *Norvic.* Ac paullo post eorundem fide *major Titius,* non *Titus:* hoc enim *praenomen* est, illud *nomen,* ut res postulat.

PAG. 634. *Qui M. Messallam legatum obsederat Messanae,* & *seditiosissima oratione apud eum* est *usus,* idemque & *pecuniam & ornamenta — custodienda curaverat*] Haec parum commode dicuntur. MSSti *Cujac. Petav.* & *Norvic.* habent *apud eum usus;* ac eorum postremus & Lovan. *idemque pecuniam.* Rescribo *qui M. Messallam legatum obsederat Messanae, seditiosissima oratione apud eum usus;* itemque *pecuniam* &c.

PAG. 635. *Non* longe *ab suis castris passibus* ccc] Lege *non* longius *ab suis castris passibus* ccc. Sic lib. I. B. G. cap. XXII. *Ipse ab hostium castris* non longius *mille & quingentis passibus abesset. Hirtius* lib. VIII. cap. XX. *Quae* non longius *ab ea caede abesse plus minus decem millibus passuum dicebantur.* Et cap. XXXV. NON LONGIUS *ab oppido decem millibus passuum.* Idem mendum repetitur infra cap. LXXX.

IBID. Vallum *petierant quaeque ad* eandem rem *opus erant*] Codices fere *vallem petierant,* quod mihi non placet. *Lovan.* dat, *quique ad ejus rei opus erant.* Lego *quaeque ad* eas res *opus erant:* nam milites non muniendi solum, sed etiam pabulandi lignandique gratia, extra munitiones processerant.

IBID. *Dum de vallo* perspecularetur] Scribe *prospecularetur,* uti jubent *Petav. Norvic.* & *Buslid.*

IBID. col. 2. lin. 13. dele *cum sana sit* ad finem notae; pro quibus verbis repone: Iis quae notavit *J. Fr. Gronovius* ad *Agellii* IV, 8. haec addas licet. *Vitruvius* lib. I. cap. 1. *Architectus, qui pluribus* artibus *debet esse* peritus. *Arnobius* lib. II. pag. 53. *Non quo illos negemus — omni* genere *studiorum & disciplinarum* peritos. *Valerius Maximus* I, 1. *Ne Deae vetustis* ritibus perita *deesset antistes;* quem locum temere sollicitant *Colerus, Rupertus,* & alii. Sic Tertullianum *omni genere litterarum peritum* dixit *Lactantius* Div. Inst. V, 1.

PAG. 636. Ignota *peccata*] Condonata. Sic apud *Terentium* Adelph. Act. III. Sc. IV, 28. Ignotum *eſt, tacitum eſt, creditum eſt.* Errat igitur Cl. *Dodwellus* qui Diſſ. de Jul. Celſo §. 8. hanc φράσιν parum Latinam arbitratur.

IBID. *Propter exercitus ſui* praeſentis *paucitatem*] Delenda eſt vox *praeſentis*, quam neſcit veterrimus *Lovan.*

IBID. *Tot rebus geſtis*, tantiſque *exercitibus devictis, tot* tam *claris victoriis partis*] *Lovan.* omiſſa copula, dat *tantis exercitibus: Norvic.* autem *tot* tamque *claris.* Igitur ob orationis concinnitatem legas oportet, *tot rebus geſtis, tantis exercitibus devictis, tot tamque claris victoriis partis.*

PAG. 637. *Interim Numidae Getulique diffugere*] *Petav. Lovan.* & *Norvic.* habent *interim Numidae Getuli diffugere.* Sed erant à Getulis Numidae diverſi. *Salluſtius* Jugurth. cap. XIX. *Cetera loca uſque ad Mauritaniam Numidae tenent — Super Numidiam Getulos accepimus agitare.* Vide ſis & *Melam* I, 4. Lego *interim Getuli diffugere*, deleta voce *Numidae*, quae videtur à Librariis addita: nam nulla fit in ſequentibus perfugarum Numidarum mentio, Getuloſque ſolos in hac hiſtoria memorat *Julius Celſus* pag. 220.

IBID. *Quorum ex numero* electis hominibus, *illuſtriores Getulos*] *Buſlid. Reg.* & editio Romana dant *electos homines illuſtriores Getulos*, quod elegantius putavit Cl. *Clarkius*; quapropter eam recepit lectionem. Sed à parvi pretii Codicibus vir ille doctus in errorem eſt inductus. Nam *Petav.* & *Norvic.* repraeſentant *electis hominibus illuſtrioribus Getulis* & *litteris ad ſuos cives datis.* Accedit fere *Lovan.* qui dat *collectis hominibus illuſtrioribus Getulis, & litteris ad* aſſuetos *cives datis.* Reſcripſerim, *quorum ex numero electis* omnibus inluſtrioribus Getulis, & *litteris ad ſuos cives datis, cohortatus* &c. Locutio plane ſimilis eſt infra cap. 36.

IBID. pro nota 4. hanc repone: *Ex Acilla civitate libera*, etiam undique *ad Caeſarem veniunt*] *Urſini* Codex *& jam undique:* quod rectum videretur, ſi modo legati ad Caeſarem *ex omni parte* mitterentur. Cum vero haec ad ſolos Acillanos pertineant, omnino repoſuerim *ex Acilla civitate libera* & immuni (vel *libera immunique*) *ad Caeſarem veniunt*, quemadmodum conjecit *Phil. Rubenius* Elect. II, 4. Sic, quod obſervavit vir ille doctus, Leptin *liberam civitatem & immunem* vocat noſter ſupra cap. VII. *Cicero* in Verrem lib. II. cap. 68. *Quid? qui agros* immunes liberoſque *arant, cur oderunt?* Pariter *immunes civitates ac liberas* dixit idem lib. III. cap. 6.

IBID. *Seque* paratos *quaecunque imperaſſet & libenti animo facturos pollicentur*] Haec male ſe habent; quod tamen ab interpretibus haud eſt animadverſum. Lege *ſeque* PARATO *quaecunque imperaſſet & libenti animo facturos pollicentur. Hirtius* B. G. VIII, 42. *Omnia* paratiſſimo *ſuſtinebant* animo. *Salluſtius* Catil. cap. LXI. *Forti atque* parato animo *ſitis.* Vide ſis etiam *Ciceronem* pro Sextio cap. XVI. & *Caeſarem* B. G. II, 21.

PAG. 639. *Quorum orationem celeriter* veritas *comprobavit*] Mira ſane loquendi ratio, ſi modo ſic ſcripſit *Hirtius.* Sed eum reliquiſſe puto *quorum orationem celeriter* EXITUS *comprobavit.* Eam certe vocem in hac hiſtoria adhibet *Celſus* pag. 221.

PAG. 640. *In* quo *tritici modiûm millia* CCC *comportata fuerant*] *Petav. Norvic.* & tres MSSti *Goduino* memorati dant *in quod.* Sic paullo poſt, *In* quod *Juba — frumentum — comportaverat.* Licet igitur ferri queat recepta lectio, ſi cunctis ab exemplaribus firmaretur; nullo tamen modo contra meliorum librorum fidem videtur defendenda.

IBID. *Se miſſurum* dixit] Lege *dicit*; nam verbum praeſentis temporis & antecedit & ſequitur.

IBID. col. 1, lin. 2, poſt *cenſeo* adde: Licet enim hoc oppidum *Tyſdrum* vocet *Capitolinus* in Maximinis cap. XIV. & in *Gordianis* capp. 7, 8, noſter tamen id *Tiſdram* nominat. Vide capp. 76, 86.

PAG.

PAG. 641. dele notam 3. repone vero: Atque *in unumquemque collem*] Prima vox idem nonnunquam ſonat ac *ſtatim*, ut obſervarunt *Agellius* X, 29. & *Nonius* in *atque*. Vide ſis & *J. Fr. Gronovium* ad *Livii* XXVI, 39. Ea tamen voce deleta malim, *Poſtquam Caeſar ad jugum de quo docui adſcendit; in unumquemque collem* &c. Ac ita diſerte repraeſentant MS. *Voſſianus*, editique *Florent. Gryph.* & *Lugdun.* 1576.

PAG. 643. *Cohortes* deducit] Legendum *cohortes eduxit*, ut jubent *Petav.* aliique nonnulli MSSti.

IBID. *Quod ubi Caeſar animadvertit*, arbitratus *Scipionem ad dimicandum paratum ad ſe certo animo venire, in eo loco, quo paullo ante commemoravi, ante oppidum conſtitit*] MS. *Norvic.* exhibet, *arbitrabatur Scipionem ad dimicandum paratum ad ſe certo animo venire*, quod *in eo loco — conſtitit*. Quaſi Scipio ad dimicandum *progrederetur*, quod ante oppidum *ſtaret!* Revera tamen ultima ſententiae pars ad Scipionem ſpectat, ut recte vidit *Clarkius*. Quapropter doctiſſimus ille vir legit, *Quod ubi Caeſar animadvertit*, arbitrabatur *Scipionem ad dimicandum paratum ad ſe certo animo venire*; at ille *in eo loco* &c. Eodem ſenſu, ſed MSStis propius accedens lego, *Quod ubi Caeſar animadvertit, arbitratus* EST, vel, ut *Norvic.* habet, *arbitrabatur*, *Scipionem ad dimicandum* parato *ad ſe* & *certo animo venire*; QUI TAMEN *eo loco* &c. Qui compendiariam norunt ſcribendi rationem, qua uſi ſunt Librarii, facile cernunt *quod in eo loco* pro *qui tamen eo loco* irrepere potuiſſe.

PAG. 644. *In conſpectu* patenti *adverſariorum conſtituit*] Scribe *in conſpectu adverſariorum conſtituit*, deleta voce ſupervacanea, quam neſciunt *Petav.* & *Norvic.*

IBID. *Qui Acillam* & IIX cohortes ſtipendiarias *Numidis Getuliſque obſidebat*] Ex MSStis *Petav.* & *Norvic.* reponendum *qui Acillam* VIII cohortibus ſtipendiariis *Numidis Getuliſque obſidebat*: tot enim cohortibus Acillanos obſidebat Conſidius, ut patet ex cap. 33.

PAG. 645. *Ab* reſidua *claſſe*] Lege *reliqua* cum *Petav.* & *Norvic.*

IBID. *Remp. cum optimo quoque* defenditis] Ex re ipſa legendum *defendetis*, ut etiam Codex *Urſini* repraeſentabat.

PAG. 646. *Cruciabiliter interfecti*] Cl. *Dodwellus* Diſſ. de Julio Celſo §. 8. hanc locutionem numerat inter eas, quas *nemo peritus harum rerum cenſor ad Caeſaris vel aetatem retulerit*. Quid igitur fiet *Plauto* qui Pſeud. Act. IV. Sc. I, 40. ait

Niſi effecero, cruciabiliter *carnufex me accipito.*

Ipſam phraſin adhibent *Amm. Marcellinus* & *Auſonius*, ſcriptores quidem Caeſare recentiores, at interpolatore, quem ſomniat, *Julio Celſo* Conſtantinopolitano vetuſtiores. Illum vide XXVI, 6. XXX, 5. hunc in Periocha Odyſſ. XXII.

IBID. *In ſalo eſſe juſſerat*] Ex hac locutione, quam noſter repetit etiam capp. 62, 63. hunc *ſcriptorem Africanum hiſque temporibus juniorem* fuiſſe colligit doctiſſimus *Dodwellus*. *Africanus* igitur *hiſque temporibus junior* fuit *Corn. Nepos*, cujus haec ſunt in Themiſtocle cap. VIII. *Diem noctemque procul ab inſula* in ſalo *navem tenuit in anchoris*. Similiter *navium in ſalo ſtantium* meminit *Plinius* H. N. lib. IX. §. 67. Iſque, licet his temporibus paullo junior, ſcriptor fuit non Africanus, ſed Italus.

IBID. col. 1. lin. 11. dele *adeo ut annorum* —— *reſcribendum* & deletorum loco repone: At hoc nihil aliud monſtrat quam mendi vetuſtatem; nam vera prorſus eſt *Glandorpii* conjectura, quam repraeſentat etiam Codex Regius. Cum vero *Norvic.* habeat *amplius* XXXVI *annos*; Lege *amplius* XVI *annos*.

PAG. 647. col. 2. lin. 9. poſt *Goduinus* adde: *Ibid.* Cave locum cum *Goduino* tentes. Haeſit viris eo doctioribus aqua, quod haec ad anni Juliani normam computarint; cum *pro vero hujus anni Kalendario primus Februarii dies in Novembris Juliani diem undecimum conveniebat, quo Pleiadum confectionem refert Plinius.*

Plinius. Verba fere ſunt Cl. *Dodwelli* Diſſert. de Julio Celſo §. VIII. De hac vero re nuper accuratiſſime ſcripſit vir doctiſſimus *Car. Aſhtonus* Bibl. Litter. Num. VIII. Artic. 3.

IBID. dele notam 3. pro qua reſcribe: *In* Africam *autem*] MSSti *Thuan. Norvic.* aliique nonnulli dant *in Africa*; & recte quidem, prout videre *Goduinus* & *Clarkius*. Curtius tamen lib. III. cap. V, 10. *Quippe Darium quinto die* in Ciliciam *fore nuntiabatur*. Ibi vero legas oportet *in Cilicia*, idque praeſtantiſſimorum Codicum fide.

PAG. 648. loco notae 4. hanc pone: *Et* exſpectatione *copiarum regiarum* exercitus *ejus* magis ſuſpenſiore animo *ante adventum Jubae* commovebatur] *Petav. Urſin. Norvic.* aliique Codices optimi dant *& expectatio copiarum regiarum exercitus ejus ſuſpenſiore animo* &c. nonnulli vero repraeſentant *ſuſpenſione animi*. Legendum videtur *&* exſpectatio *copiarum regiarum* in exercitu *ejus* ſuſpenſionem animi *ante adventum Jubae* commovebat. Certe recepta lectio non fuit ab *Hirtii* manu, niſi ſi duriſſime ſcripſerit.

IBID. col. 1. lin. 12. poſt *Brant.* adde: *Ibid.* Hae tamen conjecturae *Salmaſio* ſatis haud fecerunt. Vir itaque ſummus ad *Spartiani* Hadrianum cap. x. pag. 88. legit *atque arundinum topiis contextis*, vel *atque arundine topiis contextis*. Ad me quod attinet, haec *Lipſianis* non praetulerim.

PAG. 649. *Propiuſque Scipionem* capiendo *loca excelſa occupare contendit*] Sic etiam MSSti. Locus tamen mihi videtur depravatus. Lego *propiuſque Scipionem* gradiendo *loca excelſa occupare contendit*.

PAG. 650. dele notam 1. & hanc pone: *Abuſi ſive obliti praeceptorum Labieni, ſive veriti*] In mendo cubat vox prima. Lege *iſti*, vel *hoſtes, ſive obliti* &c.

IBID. *Duo brachia inſtituit* duci *& ita* erigere] *Lipſius* reponendum conjecit *ita dirigere*; quod lubens accipio, legoque, *duo brachia inſtituit* ducere, *& ita* dirigere.

PAG. 653. *Magis* in ſeditione *concitandi milites*] Lego *in ſeditionem*.

IBID. *Et ſingulis non amplius* ſingulis additis ſervis] Ex *Petav.* & *Norvic.* legendum *& ſingulis non amplius ſingulos ſervos additos*. Vide nos ad cap. 45.

IBID. col. 1. lin. 3. poſt *p.* 227. adde: Ac in *Buſtid.* quidem non comparet. Cum tamen eam repraeſentent *Petav. Norvic.* aliique MSSti, nec aliter loqui ſoleat *Hirtius*, omnino retinendam puto.

PAG. 654. *Proxime Uzitae*] *Petav.* & *Norvic.* dant *proxime* locum *Uzitae*. Cum *Lipſio* ſcripſerim *proxime Uzitam*.

PAG. 655. *Uſu veniſſe hoc civi Rom.* miror] Ultimam vocem neſciunt *Cujac.* & *Petav.* Eam igitur dele, poſita ad periodi finem admirationis nota. Vide *Graevium* ad *Juſtini* II, 14. & *Ambroſium* de Virgin. II, 5.

IBID. *Hominem novum*, parvumque *Senatorem*] Senatorem non valde nobilem *parvum* dictum fuiſſe non memini; nec, ut videtur, immerito hanc locutionem carpit *Dodwellus* Diſſ. de *Jul. Celſo* §. 8. Sed quod hic Scriptori, nos Librariis imputamus; nam legendum puto *hominem novum* pedariumque *Senatorem*. Pedarii Senatores ſunt ii qui nondum majoribus honoribus functi fuerant. Vide ſis *Agellium* III, 18.

PAG. 656. *Quemadmodum exercitus utriuſque* fuerunt *in aciem inſtructi*] Legendum *fuerint*, quod, ut obſervavit *Clarkius*, exigit Latini ſermonis ratio. Quin & *Gryphius* ac *Lugdunenſes* 1576. ita ediderunt.

IBID. *Simplex eſſe acies media* à legionariis militibus *videretur*] Voces *à legionariis militibus* importunas arbitror nec ab *Hirtio* ſcriptas; non enim agitur ex quibus militibus conſtare cenſeretur acies media, ſed qualis appareret, ſimplexne an duplex.

PAG. 658. pro nota 3. pone: *Cum* parte *equitatus ſui Leptim*, frumenti gratia, miſit. *In itinere* &c.] *Frumenti gratia* non agnoſcitur à *Petav. Cujac.* & *Norvic. Voſſ.* autem & *Gryph.* exhibent *partem — miſiſſet*. Lege igitur *cum partem*

tem

tem equitatus ſui Leptim miſiſſet; in itinere &c.

PAG. 659. *Adverſariorumque excurſionibus* iter *officere non intermittit*] Archaiſmos in nitido Scriptore non admiſerim. Igitur vel *iter* deleo, quod neſcit editio *Gryphiana*; vel lego *adverſariorumque excurſionibus* ita *officere non intermittit*; ductis nempe per campum vallo foſſaque.

IBID. *In* oppido *victûs* ſui *mercandi gratia progreſſis*] *Gryphius* edidit *in oppidum*. Lege *in* oppidum *victûs* SIBI *mercandi gratia progreſſis*.

PAG. 661. *Cum reliquis dimiſerat*, & *poſtea*] Lege, poſtulante ſenſu, *cum reliquis dimiſerat*. Hic *poſtea* &c,

IBID. *Se Naſidii claſſe captum*] *Petav.* & *Norvic.* male dant *ſed eum Naſidii claſſe captum*; nec melior eſt *Gryphiana* lectio, *ſe* in *Naſidii claſſe captum*. Nam Naſidius erat Pompeianus. Vide lib. II. B. C. cap. 3, ſeqq. Scribendum vero *ſe* à *Naſidii claſſe captum*, prout recte *Cujac.* & *Urſin.*

IBID. *Atque* ibi *ipſe quotidie*] Secunda vox ſententiam turbat; ea igitur deleta, lege *atque ipſe quotidie*, prout *Beroaldus* edidit; ac ita dant *Petav. Buſtid.* & *Norvic.* Sic eriam *Goduinus* & *Clarkius* ex ſuis Codd. voluere.

PAG. 662. *Suppetias occurrit*] Sic loquitur infra cap. LXVIII. Haec tamen φράσις *Dodwello* tam diſplicet, ut eam non ab *Hirtio* ſed à *Celſo* interpolatore fuiſſe cenſuerit. Vide Diſſ. de *Jul. Celſo* §. 8. Sed ſe nimis moroſum cenſorem praeſtitit vir eximius; nam cum *ſuppetias occurrere* ſit idem quod *ſuppetias* in tempore *venire*; non eſt cur noſtrum malae Latinitatis incuſemus. Adi *J. Fr. Gronovium* ad *Senecae* Controv. XI. p. 186.

PAG. 663. *Caſtris ex campo in collem ac tutiora loca* collocatis] Cum *Lipſio* reſcripſerim *collatis*; quod, ut opinor, linguae Latinae ratio poſtulat.

IBID. *Ex inſidiis* adorti] Legas velim *oborti*; non enim Caeſaris copias *invaſerant*, quae *adoriendi* eſt poteſtas.

IBID. col. 2. lin. 2. dele *niſi forte — — cenſeatur.*

PAG. 664. Pro nota 1. lege, *In caſtris —— incolumes reduxit*] Lego *in caſtra —— incolumes reduxit*. Sic edidit *Gryphius*; ſic *Ciacconius* lectum voluit; & ſic perpetuo loquitur noſter. Vide capp. 73, 76.

PAG. 665. *Quia, quodcumque proelium quoties erat commiſſum, equitatu ſuo —— hoſtium equitatui nullo modo par eſſe poterat*] Prima vox abeſt à *Petav.* & *Norvic.* Reponendum ſuſpicor, *quod* nempe, *proelium quoties erat commiſſum*, equitatus ſuus — *hoſtium equitatui — nullo modo par eſſe poterat.*

IB. *Sollicitabatur* autem *his rebus*] Legendū credo, *ſollicitabatur* item *his rebus.*

IBID. *Cui* uni *rei tamen invenerat remedium*] Lege *cui rei tamen* &c. deleta voce *uni*, quam praetermittunt *Petav.* & *Norvic.*

PAG. 668. *Superſedere* pugnae] Repone *ſuperſedere pugnâ*, quemadmodum flagitat Latinitas. *Cicero* de Invent. lib. I. cap. 20. *Non minus rerum non neceſſariarum quam verborum* multitudine ſuperſedendum *eſt*. Et cap. 21. *Quod cum acciderit, omnino* narratione ſuperſedendum *eſt*. Ita perpetuo loquitur. Vide ſis & Scriptorem ad Herennium lib. II. cap. 19.

PAG. 670. *Ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundere*] Hoc tanquam male Latinum & in interpolatoris officina natum cenſoria virgula notat Cl. *Dodwellus* Diſſert. de Jul. Celſo §. 8. Sed infinitivi Gerundiorum loca paſſim obtinent. *Cicero* pro Quintio cap. XVI. *Ut hoc tibi eſſet apud tales viros confitendum — eadem te hora* conſilium cepiſſe, *hominis propinqui fortunas* evertere. *Caeſar* lib. VII. B. G. cap. 26. *Conſilium ceperunt ex oppido* profugere. Et cap. 71. *Conſilium capit omnem à ſe equitatum noctu* dimittere. Vide noſtras ad utrumque locum notas, quae plus exemplorum ſuppeditabunt.

PAG. 671. *Se poſſe* animadverteret] Latinitas poſtulat ut cum Cl. *Clarkio* reponas *animadvertebat*. Ac ita ſanè dant *Petav.* & *Norvic.*

IBID.

IBID. *Non* longe *à caſtris praeſidioque —— MC paſſibus*] Lege *non* longius *à caſtris praeſidioque — MC paſſibus*. Vide ſupra ad cap. XXX.

PAG. 677. *Ante portam Bellicam* caſtris *foſſaque parvula dumtaxat munierat*] Ex MSto *Cujac.* legerim, *ante portam bellicam foſſa parvola dumtaxat munierat*, omiſſis voculis ſupervacaneis.

PAG. 678. notam 1. ſic emenda: *In* fuga *deſtinatam*] Lege *mentemque perterritam atque in* fugam *deſtinatam*, prout exhibent *Norvic. Buſlid.* & veteres editi. Ita *noctem proximam deſtinaſſe in fugam* dixit *Amm. Marcellinus* XXIX, 6.

IBID. *Continere atque vulnus obligare coepiſſent*] *Norvic.* habet *cum tenere*. Lege *eum tenere atque volnus obligare coepiſſent*, ut diſerte *Petav.*

PAG. 679. *Circiterque* noctem *luminibus accenſis Uticam pervenit*] *Noctem* recte praetermittunt *Cujac. Petav. Buſlid.* & *Norvic. Circiter luminibus accenſis* eſt ἀμφὶ τὴν λυχναψίαν vel λυχνοκαΐαν.

IBID. *Ita tamen*, ut *qui* eorum *bona ſua redemiſſet, ſe bonorum venditionem* inducturum] Hoc in loco turbantur ſenſus & Latinitas. *Ut* abeſt à *Norvic.* & *Rom.* Quin & plurimi libri dant *indicturum*. Ab *Hirtii* mente, credo, non aberrabit, qui ſic refinxerit, *Iis tamen, qui bona ſua redemiſſent, ſe bonorum venditionem* non *indicturum*. An autem ipſiſſima ſcriptoris verba ſim adſecutus, neſcio.

PAG. 680. *Quem* antea oppidani, *rumore exoptato de Caeſaris victoria audito*] Optimo verborum ordine *Gryphius* & *Lugdunenſes* 1576. exhibent, *Quem oppidani, antea rumore exoptato* &c. eumque in MSS. *Reg.* & *Voſſ.* repertum Cl. *Clarkius* merito probavit.

PAG. 682. col. 2. lin. 15. poſt *p. 217.* adde: Sic & *Gargonius* apud *Senecam* patrem Suaſor. VIII. p. 58. *Juba*, inquit *& Petreius mutuis vulneribus concurrerunt & mortes foeneraverunt.*

P. 683. Item *Thapſitanis* HS. XX. *millia*] *Petav.* & *Norvic.* dant *itemque*; qua de cauſa *Clarkius* aliquid excidiſſe ſuſpicatur. Sed verius eſt, ut deleatur *item*; quo vocabulo MSStos *Reg.* & *Voſſ.* ac editionem *Romanam* carere vir ille doctus obſervavit. Abeſt etiam à *Beroald. Gryph.* & *Lugdun.* 1576. Poſſis etiam legere *tum Thapſitanis* &c.

IBID. *Ad Senatum queſti per legatos*, atque arbitris à ſenatu datis, *ſua receperant*] *Petav. Norvic.* & *Gryph.* dant *queſti per legatos atque arbitros à Senatu datos*. Legendum vero *ad Senatum queſti per legatos, arbitris à Senatu datis, ſua receperant*. Vocula, quam delemus, ſenſum turbat nullique eſt uſui.

PAG. 685. *In Italia* detinetur] In *Gryph.* & *Lugdun.* 1576. eſt *diſtineretur*. Lege *detineretur*.

PAG. 686. *Nonnullae portas cludebant*] Lege *nonnullae portas* contra *cludebant*: ſic enim dant *Petav. Cujac. Buſlid.* aliique MSSti ſimul ac editi.

IBID. col. 2. lin. ult. poſt *Pleonaſmus* adde: Certe ſimiliter occurrit in nono Canone Theodori. *Tractatum eſt*, inquit, *ut* PLURES *epiſcopi, creſcente numero fidelium*, AUGERENTUR. Exſtat apud *Bedam* Hiſt. Eccleſ. lib. IV. cap. 5.

PAG. 687. *Ut, quem ſibi equitatum ex Provincia feciſſent, praeſidio mitterent*] *Petav.* & *Norvic.* exhibent, *ut ſibi cum equitatu, qui ex provincia fuiſſet, praeſidio eſſent*. Ac ita lego.

PAG. 688. Qua vi *tempeſtatis ita* obſcurabatur, *ut vix proximum* cognoſcere *poſſet*] *Petav. Cujac.* & *Norvic.* dant *quem vis tempeſtatis ita obſcurabat. Buſlid.* autem, *ut vix proximum* quiſquam *cognoſcere poſſet*. Reſcribendum cenſeo, *Aerem vis tempeſtatis ita obſcurabat, ut vix proximum* quiſquam *cognoſcere* (vel, ſi mavis, ex *Petav.* & *Cujac.* legas *agnoſcere*) *poſſet*.

IBID. col. 2. lin. 16. poſt *adverſatur* adde: Cum *Norvic.* facit *Petav.* Ad eorum Codicum fidem parva mutatione legi poſſit NE *ſibi* LIBEAT *verbum facere*. Sed, ut dixi, forſan à ſcriptoris manu venit recepta lectio.

PAG. 689. In *equis recipiuntur*] *Petav. Cujac.*

Cujac. Buſlid. Norvic. aliique Codices *cum equis recipiuntur.* Lege *tum equis recipiuntur.*

IBID. *Multitudo ad equitatum concidendum quum* exiſſet] Ex *Petav.* legas oportet *exiſſent.* Vide nos ad lib. II. B. C. cap. 5.

PAG. 690. *Primo quoque tempore* de *bello decernere*] Vocem antepenultimam neſcit *Norvic.* Lege *primo quoque tempore bellum decernere,* quod valet finire, ſtatuere quae pars vicerit. De loquendi modo vide *J. Fr. Gronovium* ad *Livii* VII, 9.

IBID. *Quum animadverteret adverſarios minime velle*] Praemiſſa vocula lege, ID *cum animadverteret* &c. Hoc certe pronomen agnoſcunt, *Petav. Reg. Norvic. Beroald. Gryph.* & *Lugdun.* 1576.

PAG. 691. *Caeſar* in *munitionibus — — aggerem vineaſque* agere *inſtituit*] Vineae quidem *agi* paſſim dicuntur, *agger* non item; ſed *jaci, ſtrui, duci.* In *Norvic.* eſt, *Caeſar munitionibus — aggerem vineaſque agere inſtituit.* Forſan reponendum, *Caeſar munitionibus ceteriſque, quae ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem vineaſque* ADDERE *inſtituit.*

IBID. *Propter terrae* fecunditatem, *inopem difficilemque habet oppugnationem, & non* minus *copioſam aquationem*] *Buſlid.* habet *infecunditatem.* Recte. Nec minus recte *Lipſius* reponit *non* nimis *copioſam aquationem.* Legas igitur velim, *propter terrae* infecunditatem, *inopem difficilemque habet oppugnationem, & non* nimis *copioſam aquationem.* Vide *Strabonem* lib. III. pag. 200.

PAG. 692. col. 2. lin. 6. dele *hoc tamen — arbitrer,* & adde: quumque *Petav.* etiam ſic repraeſentet, auctoris forte manum dant ii Codices.

PAG. 693. *Suo loco* praeteritus *eſt*] In *Norvic. Beroald.* & *Gryph.* legitur *perterritus.* Sed *praeteritum* reſcribas oportet.

PAG. 694. col. 2. Dele *illud tamen — cap.* XIX. & adde: Verumtamen legas oportet *tandem repulſi.*

PAG. 696. *A Pompeianis clam* ad *noſtros tabellarius eſt miſſus*] Cum Cl. *Clarkio* legendum *clam noſtros,* deleta vocula, quam reſpuit mens auctoris. Illius conſtructionis exempla dedimus ad hujuſce libri cap. 3.

PAG. 698. col. 1. lin. 9. poſt *reponamus* adde: Totus autem locus ex *Petaviano* MSto. ſic eſt conſtituendus, *Oramuſque ut clementiam, quam victis gentibus praebuiſti, calamitoſis civibus tuis non deneges.* Cui Caeſar, *ſe non acerbiorem in cives futurum, quam in hoſtes venia donatos fuerit,* reſpondit. *Remiſſis* itaque *legatis* &c.

PAG. 699. *Ita* *** *facturus de ligno*] Duo *Thuanei, Petav.* & *Norvic.* dant *ita fune crure de ligno.* Unde *Godunus* legit, *ita fune crure deligato.* Quod nulla veriſimilitudinis nota tingitur. Legas velim, *ita facturus, turri ligneae cum propius acceſſiſſet* &c.

IBID. *Si mihi vitam* tribuis] Lege *tribues,* prout in *Petav.* & *Norvic.* recte ſcribitur.

PAG. 701. col. 2. lin. 5. dele ab *ex legatorum reſponſo* (nam ſic edi debuit) ad finem notae; & illorum loco haec repone: *Qui cum* verum *comperiſſent legatorum* reſponſum, & ea *eſſe geſta, quemadmodum illi retuliſſent.* Cl. quidem *Clarkius* vulgatam lectionem tuetur, quae mihi parum videtur Latina. Sit autem Latina, mera tamen eſt πυπλογία.

PAG. 702. Ut *ſi quis ex noſtris transfugerit* &c.] Lege *at ſi qui ex noſtris transfugerunt, in levem armaturam conjici, eoſque non amplius* XVI. *accipere.* Sic diſerte *Petav.* & *Norvic.* niſi quod in prima vocula nihil mutent.

PAG. 704. *Et planitia* iniquiore *loco conſtiterunt*] *Gryphius* exhibet, *&* in *planitie* in aequo *loco conſtiterunt.* Sic etiam nonnulli Codices; & ad ſenſum quidem non male. Ex aliorum tamen librorum ductu malim, *&* in *planitie* in aequiore *loco conſtiterunt.* Nam copiae Caeſaris *ex humili convalle,* qui locus eſt iniquiſſimus, egreſſae ſunt.

PAG. 706. col. 1. lin. 10. post *vulgg.* adde: Cum his faciunt MSS. *Reg.* & *Voſſ.* ac editiones *Gryph.* & *Lugdunen.* 1576. Adeo ut, quamvis alter loquendi modus non ſit incommodus, quemadmodum docet *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* XLIV, 25. ad illum tamen, quem recepi, ducat optimorum librorum fides.

PAG. 708. *Ut* tranſeundi *ſuperius iter*] *Norv.* habet *tranſire*, quod melius videtur.

PAG. 709. *Caeſaris copias timore impediri ad committendum proelium*] In *Norvic.* eſt *Caeſarem timore impediri.* Si cum terſo ſcriptore res eſſet, omnino reſcriberem, *Caeſarem* RATOS *timore impediri a committendo proelio.* Sed tam horridus & incultus eſt hic auctor, ut an aliquid tentandum ſit dubitem.

IBID. *Adverſarii loco ſuperiore* defendebantur *acerrime*] *Gryphius* & *Lugdunenſes* ediderunt *defendebant.* Omnino reponendum, *Adverſarii* SE *è loco ſuperiore* defendebant *acerrime*; prout diſerte repraeſentant *Petav.* & *Norvic.*

PAG. 710. *Imperitorum mentes* timore *praepediebat*] Lege *timor praepediebat*; ac ita dant à *Gryphio* & *Lugdunenſibus* editi libri.

PAG. 712. *Quae ex perfugis conſcriptae*] Lege *conſcriptae fuerant*; quam vocem addendam docet MSti *Norvic.* auctoritas.

PAG. 714. *Didius, qui* Gadis *claſſi praefuiſſet, ad* quem *ſimul nuncius allatus eſt*] *Norvic.* dat *Gadi.* Lege *Didius, qui* Gadibus *claſſi praefuiſſet, ad* eum *ſimul nuncius allatus eſt* &c. Nam *Clarkius* in eo fallitur, quod aliquid excidiſſe conſuerit.

PAG. 715. *Ita* lectica *à turre qua eſſet allatus,* in ea ferebatur] Ita loquuntur Hebraei & ad eorum morem N. T. ſcriptores. *Gryphius* exhibet *ad turrem.* Sed quid verbis opus eſt? Cum *Petav.* & *Norvic.* legas velim, *Ita in lectica ferebatur,* & reliqua verba pro ſpuriis ac inſiticiis habeas.

PAG. 717. Ut *agger materieſque — non* reperiebantur] Barbare ſcripſit *Hirtius,* ſi hoc modo ſcripſit. Legendum *quod agger materieſque — non reperiebantur*; vel *ut agger materieſque — non reperirentur*; quemadmodum etiam Cl. *Clarkius* animadvertit.

IBID. *Ut oppidi oppugnationem* tutiorem *efficeret*] Probe intelligimus Hirtium velle, ut oppidum difficilius oppugnatu redderet. Sed, an id ſonent verba, maxime dubium videtur. Itaque legerim *ut oppidi oppugnationem intutiorem efficeret.*

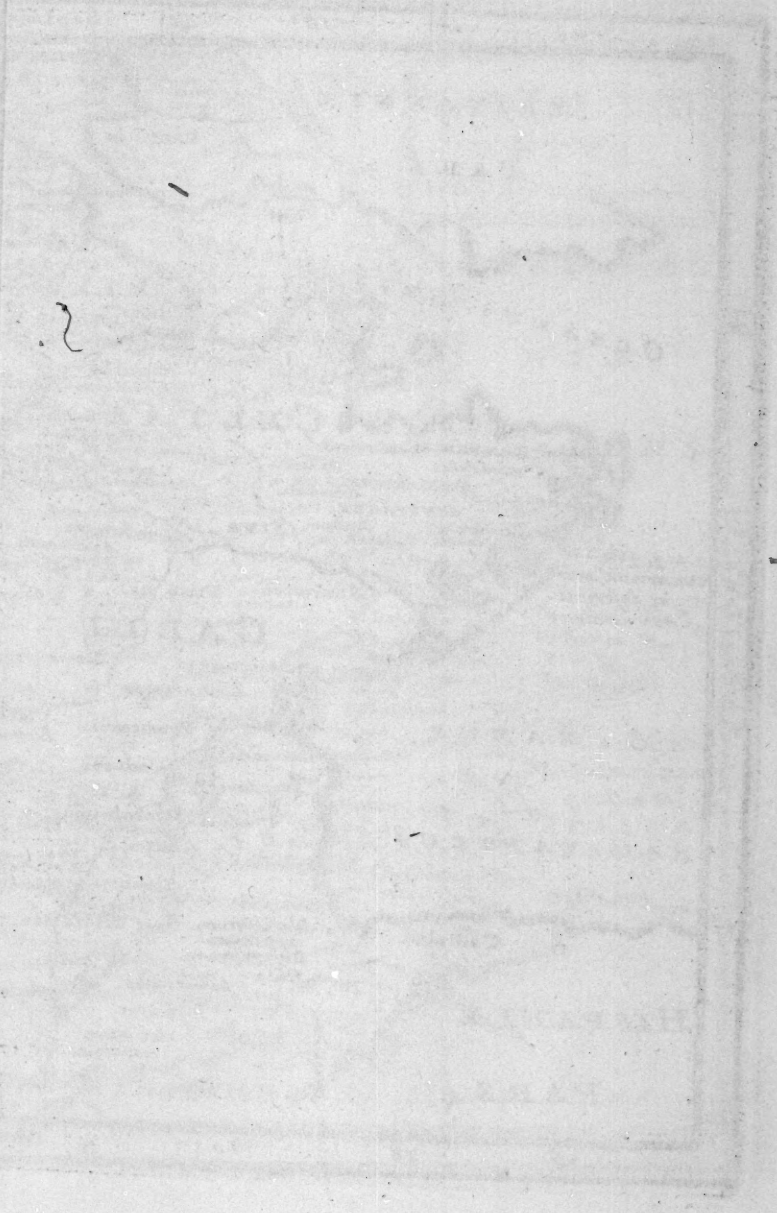
IBID. *Multis* legibus *ab ſe in Senatum inductis*] Omnino reſcribendum *multis legationibus,* ut recte *Rhellicanus* ex editione *Beroaldina* faciendum judicavit. Ita certe dant *Petav. Buſtid.* & *Norvic.*

PAG. 718. Saepe *& ſaepius attuliſtis*] Omnes noſtri *ſemel & ſaepius attuliſtis*; quod probum eſt.

IBID. *Legiones deſint Populi Romani in hac provincia haberi*] Lege *Legiones Populi Romani* deſitae *in hac provincia haberi.* Vocem *deſitae* praeſtat MS. *Petav.* Ordo verborum eſt à *Norvic.*

IBID. col. 1. lin. 11. poſt *p.* 36. adde: Ceterum, deleta vocula, legendum, *agros provinciamque veſtro impulſu depopulavit*; prout exhibent MSS. *Petav.* & *Norvic.* ac editt. *Beroald. Gryph.* & *Lugdun.* 1576.

FINIS.

12
14
16
18
20
Septentrio
52
50
48
46
44
42
Occidens
16
18
20
Meridi
BRITANNIÆ
PARS.
Londinum
Cantium
MARIS GERMANICI PARS.
OCEANUS BRITANNICUS.
Sequana Fluvius
BEL
Caletes.
Ambiba-
rii.
Lexobii.
Ambiali-
tes.
Sesuvii
Aulerci qui
Eburovices.
CELTAE
Lutetia
Meliosadum
Ossimii
ARMORICA
Lemovices.
Curiosolites.
Aulerci.
Vnelli.
Carnutes.
Aulerci qui Diablintes
Sive MARITIMÆ quæ a Cenomani
CIVITATES.
Turones.
Druidum Sedes
Rhedones.
Andes.
Sive
Veneti.
Cadetes.
Noviodunum
Avaricum
Biturige
1.2.3.4 Oppida Venetorum, quæ Cæsar describit, at non nominat
Tenebrorum Insulæ
Ligeris Flu.
Nannetes.
Picto nes.
GALLI.
Santones.
Lemovices
Lemovicum
OCEANUS
Petrocorii.
Garumni.
Cadurci.
Cocosates.
Vocates.
Uxellodunum
AQUITANICUS.
Tarbelli.
Garites.
Tarusates.
Eleuthe
Preciani.
Tarusatum oppidum
Cantabri.
Toloſa
Toloſates.
Bigerriones.
Auſci.
Elusa-
tes.
Sibutzates.
Sotiates.
Sotiatum oppidum
HISPANIÆ
PARS.
Pyrenæi Montes

Septentrio 24 26 28 30 32
GALLIA VETVS.
Ad Iulij Cæsaris Commentarios
Sicambri.
Batavorum ins.
Rhenus
Ambi varisti.
Paemani
Cugerni
Cruduni
Levaci.
Advatici
Eburones.
Vbii.
Centrones
Segni.
Condr
Caſt
Treviri
GERMA-
NIÆ
PARS.
ARDVENNA SILVA
Mediomatrices.
Tulingi.
Leuci.
Triboces.
Harudes.
Rhenus fluvius
Meldæ.
Melodunum
GAE
Lingones.
Senones.
Genabum
Rauraci
Villaunodunum
Amagetobriæ
Nantuates.
Mandubii
Alexia
Sequa
Tiguri
mus
Pagus
Helvetii.
Noviodunum
Aedui sive
Lepontii.
Urbigenus.
Bibracte
Aedua
Boia
Civitas.
Harudes.
Latobrigi.
Seduni
Cabilonum
Rhenus
Segusiani
Genava
Vera-
gri.
Boii.
Ambar-
ri.
Octodurus
Centrones.
Matisco
Allobroges.
GALLIÆ
CITERIORIS
QUÆ ET
ITALIÆ
PARS.
Graioceli.
Isaras
Vienna
Ocelum
Alpes
Vocontii.
Aulerci qui
Brannovices
Rutheni.
PROVINCIA ROMANORUM.
Ambua
reti.
Cabali.
Brannovii.
Arecomici.
Caturiges.
Nitiobriges.
Albici.
Arelate
Massilia
Tauroentum
Varus Fluv.
MEDITERRANEI MARIS PARS.
Meridies 24 26 28 30
52
50
48
46
44
42
Oceanus

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM DE BELLO GALLICO

LIBER I.

Summarium Lib. I. de BELLO GALLICO.

Galliæ descriptio. II. *Eam invadunt Helvetii.* XII. *Sed à Cæsare duobus prœliis profligantur;* XXVIII. *& reliquiæ in patriam relegantur.* XXX. *Galli apud Cæsarem de Germanorum, qui, duce Arioviſto, Sequanorum agrum insidebant, insolentia conqueruntur.* XXXIV. *Ille, componendæ rei, legatos ad Arioviſtum mittit.* XXXVII. *Verum cum id frustra, copias adversus eum ducit;* XXXIX. *pavidas quidem primum & trementes;* XL. *post tamen ipsius hortatu animatas.* XLII. *Colloquuntur inter se partium duces:* XLVI. *sed nullo effectu.* XLVIII. *Proin armis res agitur:* LII. *& clade accepta, è Galliis profugiunt Germani.*

I. [2] GALLIA est omnis divisa in partes tres; quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur.

1. *Commentariorum*] Hos *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 177. B. vocat ὑπομνήματα, *Plutarch.* in Vit. Cæsar. Tom. I. p. 718. D. ἐφημερίδας, ut alii notarunt. Græcus autem interpres eos ὑπομνηματογράφων nomine insignit; quod verbum à *Xenophonte* petiit, qui ita inscripsit sua de Socrate Collectanea. Ceterum *Commentarii* sunt proprie libri, quos, memoriæ sublevandæ causa, sibi quisque scribit, adeoque nudæ rerum narrationes, nullis Rhetoricæ pigmentis oblitæ. Hinc *Cicero* in Bruto cap. LXXV. de hisce *Cæsaris* Commentariis ita loquitur. *Nudi sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste, detracto.* Davies.

2. *Gallia est omnis*] Intelligit eam duntaxat Galliæ partem, quæ nondum à Romanis erat debellata; Allobroges enim & Gal-

1 Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona & Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgæ: propterea quod 2 à cultu atque humanitate Provinciæ longissime absunt, minimeque ad eos mercatores sæpe commeant, atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important. 3 Proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt: qua de caussa Helvetii quoque 4 reliquos Gallos virtute præcedunt; quod fere quotidianis prœliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. 5 Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit à flumine Rhodano: continetur Garumna flumine, 6 Oceano, finibus

liam provinciam, ne de Cisalpina dicam, omittit. Hæc autem Galliæ divisio, quam exhibuit *Cæsar*, fuit antiquissima, si *Amm. Marcellino* fides. Illum vide lib. XV. c. XI. *Strabo* etiam Geogr. lib. IV. p. 177. eandem rationem sequi præ se tulit, sed in limitibus adsignandis erravit, ut ab *Is. Casaubono* animadversum. *Idem.*

1. *Hi omnes lingua*] Sunt qui arbitrentur veterem Gallorum linguam jam penitus intercidisse. Quain opinione *Rhenanus*, & eum secutus *Rhellicanus*, fuere, reliquias quæ hodie apud varias gentes supersunt, Germanicas esse arbitrati. Sed eadem olim lingua, cæterum diversa dialecto, usos fuisse Celtas omnes, id est, Gallos, Germanos, Illyricos, Hispanos, aliasque gentes; & hanc majorem partem hodieque in nostra, & Britannica, aliisque his non absonis linguis exstare, fusissime ostendit magnus Geographus *Philippus Cluverius* in Germaniæ suæ lib. I. cap. V. VI. VII. & VIII. Erraverat ante eundem errorem Anonymus qui sua ex *Julio Celso* hausit. Etenim (p. 17. ed. Londin.) de Belgis loquens ait: *Ea vero tota natio paulatim (nec vetuit Rhenus) in nomen Germaniæ linguamque concessit. Ut jam se Gallos dici nesciant; si audiant, indignentur.* Quæ ostendunt putasse eum longe diversas fuisse linguas Germanorum & Gallorum. *D. Voss.*

2. *A cultu atque humanitate Provinciæ*] Narbonensis Galliæ intelligit portionem, quæ à Romanis κατ' ἐξοχὴν *Provincia* appellabatur. De ea sic *Plinius* Hist. Nat. lib. III. c. IV. *Agrorum*, inquit, *cultu, virorum morumque dignatione, amplitudine opum, nulli Provinciarum postferenda, breviterque Italia verius quam Provincia.* Ad usum vitæ cultioris à Massilienſibus præcipue traducebatur ea Galliæ pars, ut docet *Justinus* lib. XLIII. c. IV. *Davies.*

3. *Proximique*] Editt. recentiores conjunctionem omiserunt, quam, cum extet in plerisque MSS. ut testatur *Brantius*, & antiquis editionibus, revocandam censuimus: altera enim ratio redditur, cur Belgæ reliquos Gallos virtute præcedant. Hanc etiam lectionem secutus est Græcus interpres. *Idem.*

4. *Reliquos Gallos*] Celtas intellige. Quum enim modo primas fortitudinis partes Belgis inter omnes Gallos dederit, necesse est ut Helvetii non nisi in sua, hoc est, Celtica regione alios fortitudine antecellant. *Rhellican.*

5. *Eorum una pars*] Nempe *finium Galliæ*, prout in tres partes dividitur. Miror hoc ab interpretibus non fuisse animadversum. *Davies.*

6. *Oceano, finibus Belgarum: attingit etiam &c.*] In quibusdam MSS. & impres-

Belgarum

Belgarum: attingit etiam à Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum; vergit ad Septemtriones. [1] Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur: pertinent [2] ad inferiorem partem fluminis Rheni: ſpectant in Septemtriones, & [3] orientem ſolem. Aquitania à Garumna flumine ad Pyrenæos montes, & ad eam partem Oceani, quæ ad Hiſpaniam pertinet, ſpectat inter occaſum Solis & Septemtriones.

II. Apud Helvetios longe nobiliſſimus & ditiſſimus fuit Orgetorix. Is [4] M. Meſſala & M. Piſone Coss. regni cupiditate inductus, conjurationem nobilitatis fecit; & [5] civitati perſuaſit, ut de finibus ſuis cum omnibus copiis exirent: perfacile eſſe, quum virtute omnibus præſtarent, totius Galliæ imperio potiri. Id hoc facilius eis perſuaſit, quod undique [6] loci natura Helvetii continentur; una ex

ſis Codd. legitur: *Oceanum finibus*, vel *in finibus, Belgarum attingit. Etiam* &c. ſed vera eſt lectio vulgata. *Idem.*

1. *Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur, pertinent* &c.] Hoc eſt, Belgarum regio incipit ab extremis Galliæ finibus, reſpectu Italiæ ſcilicet, porrigitur vero ſeu extenditur ad inferiorem partem Rheni. Sic infra c. VI. ubi de ponte inter Genevam & Helvetios. *Ex eo oppido*, inquit, *pons ad Helvetios pertinet.* Noſtro frequens id verbum hoc uſu, ut & aliis auctoribus. *Pompon. Mela* lib. III. c. II. *Hinc Belgæ ad Rhenum pertinent. Livius* lib. XXV. c. XXIV. *In vaſtæ magnitudinis urbe, partium ſenſu non ſatis pertinente ad omnia.* Ubi *Laur. Valla* perperam reponit *pertingente*, ut exempla à me prolata ſatis indicant & pluribus confirmat *Joan. Frid. Gronovius*; quem vide. *Idem.*

2. *Ad inferiorem partem fluminis Rheni*] Sic *Aimoinus.* Nonnulli *interiorem*, quod abſurdum eſt: nam inferiorem partem appellat, quæ in mare influit. Itaque *Strabo* Geograph. lib. IV. p. 177. B. μέχρι, inquit, τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου. *Hotoman.*

3. *Orientem ſolem*] Non eſt diſſimulandum vocem *ſolem* deſiderari in vett. Codd. & *Orientem* tantum ſcriptum eſſe. *F. Urſinus.*

Ibid. Nihil tamen mutandum; eadem enim locutio occurrit infra lib. V. c. XIII. Omneſque, quos vidi, codices hoc in loco vulgatam lectionem exhibent. *Davies.*

4. *M. Meſſala & M. Piſone Coſſ.*] Hi fuere conſules tertio ante anno, quam bellum id ab Helvetiis commoveretur, U. C. DCXCIII. *Glandorp.*

5. *Civitati perſuaſit*] *Civitas* hic ſignificat totius regionis incolas, qui iiſdem magiſtratibus parent. Sic c. IV. *Civitas armis jus ſuum exequi conaretur*, ubi de omnibus Helvetiis loquitur. Et lib. II. c. XIV. *Amicitia Civitatis Æduæ*, eadem eſt ac omnium Æduorum. Nihil frequentius apud *Cæſarem.* Eodem modo loquuntur alii Auctores. *Salluſtius* Bell. Catil. c. XL. *Ea res civitatem* (hoc eſt, totam Allobrogum gentem) *ære alieno liberaret.* Et c. XLI. de iiſdem Allobrogibus. *Itaque Q. Fabio Sangæ rem omnem, ut cognoverant, aperiunt.* Vide *Joſ. Scaligerum* in Anim. Euſeb. p. 136. A. *Davies.*

6. *Loci natura Helvetii continentur*] Impediuntur, quo minus late poſſint evagari. Sic lib. I. Bell. Civ. c. LI. *Hos omnes flumina continebant*, id eſt, tranſitu prohibebant. Porro in vett. Edit. hic locus ita ſcribitur. *Loci natura tuti Helvetii continentur*, vel *continerentur*, ut habent editt.

parte, flumine Rheno latiſſimo atque altiſſimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit; altera ex parte, monte Jura altiſſimo, qui eſt inter Sequanos & Helvetios; tertia, lacu Lemanno, & flumine Rhodano, qui provinciam noſtram ab Helvetiis dividit. His rebus fiebat, ut & minus late vagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre poſſent, qua de cauſſa homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur. Pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, anguſtos ſe fines habere arbitrabantur: qui [1] in longitudinem millia paſſuum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant.

III. His rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti, conſtituerunt ea, [2] quæ ad proficiſcendum pertinerent, comparare, jumentorum & carrorum quam maximum numerum coëmere, ſementes quam maximas facere, ut in itinere copia frumenti ſuppeteret, cum proximis civitatibus pacem & amicitiam confirmare. [3] Ad eas res conficiendas biennium ſibi ſatis eſſe duxerunt; in tertium an-

Rom. & Ven. Sed vox *Tuti* recte aberat à MSS. *Norvic. Vat. Steph. Hotom.* & *Urſin.* ideoque miror, cum eam alii editores jamdiu ejecerant, in nupera Amſtelodamenſi fuiſſe repoſitam. *Davies.*

Ibid. *Quod undique loci natura Helvetii continentur*] Proba lectio, & *Cæſari* familiariſſima. Sic paullo ante: *quod fere quotidianis prœliis cum Belgis contendunt.* Et: *propterea quod à cultu atque humanitate provinciæ longiſſime abſunt*; & innumeris locis. Leve ſane & vix notatu dignum, niſi *Pantagathus*, *Urſinus*, *Ciacconius*, & *Hotomannus*, locum hunc ut corruptum tentaſſent, quorum alii *contineantur*, alii *continerentur*, legunt. Sed in pleriſque commentatorum deſidero accuratius judicium de phraſibus Cæſaris. *D. Voſſius.*

1. *In longitudinem millia paſſuum* CCXL. *in lat.* CLXXX. *patebant*] Notavit *Ph. Cluverius* Germaniæ lib. II. c. IV. hanc dimenſionem utrobique eſſe falſam: quippe ſumma Helvetii agri longitudo eſt inter Rhenum ſive lacum Brigantinum, qua Conſtantiam oppidum is alluit, & Genevam Urbem, millia paſſuum CLXXII. latitudo vero maxima inter Arolam & ortus Rhodani Rhenique m. p. LXXVI. adeo ut longitudini m. p. LXVIII. ultra quam par erat, ſint addita, latitudini vero CIV. Nec hunc errorem librario, ſed ipſi *Cæſari* attribuit. Confirmatur ejus ſententia ex eo quod *Julius Celſus* de Vit. Cæſ. lib. I. p. 17. ed. Lond. ex *Cæſare* erroneum hunc numerum exſcripſerit. *Davies.*

2. *Quæ ad proficiſcendum pertinerent.*] Id eſt, quæ iter facientibus eſſent neceſſaria. *Idem.*

3. *Ad eas res conficiendas.*] Nimis delicatus eſt *Ciacconius*, qui, quod hæ voces paullo poſt repetantur, aliquid à malâ manu irrepſiſſe contendit. Sed nihil eſt ſuperfluum, & *Cæſar* (ut docet *Hirtius* in Epiſt. ad Balbum, præmiſſa lib. VIII. de B. G.) feſtinans ſcripſit hoſce Commentarios, qui ſua natura eandem ſtyli curam non deſiderant, ac hiſtoria. *Idem.*

num

num profectionem lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur: is sibi legationem ad civitates suscepit. In eo itinere persuadet Castico Catamantaledis filio, Sequano, cujus pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & [1] à S. P. Q. R. amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante habuerat: itemque Dumnorigi Æduo fratri Divitiaci, qui eo tempore [2] principatum in civitate sua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet: eique filiam suam in matrimonium dat. Perfacile factu esse illis probat, conata perficere; propterea quod ipse suæ civitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium quin totius Galliæ plurimum Helvetii possent: se suis copiis, suoque exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem & jusjurandum dant, &, regno occupato, per tres potentissimos ac [3] firmissimos populos, totius Galliæ sese potiri posse sperant.

IV. Ea res ut est Helvetiis per indicium enunciata, mo-

1. *A S. P. Q. R. amicus appellatus erat*] Infra lib. IV. c. XII. de Pisone Aquitano. *Cujus avus*, inquit, *in civitate sua regnum obtinuerat, amicus ab Senatu nostro appellatus*: & lib. VII. c. XXXI. de Theutomato Nitiobrigum rege; *Cujus pater ab Senatu nostro amicus erat appellatus*, & inter alia Senatus in Arioviſtum beneficia *Cæsar* infra c. XLI. commemorat, *quod Rex appellatus esset à Senatu, quod amicus, quod munera amplissima missa*, docetque *eam rem & paucis contigisse & pro maximis hominum officiis consuevisse tribui*; ut & *T. Livius* auctor est lib. XXXI. c. XI. Vide etiam *Barn. Brissonium* in eximio illo opere Formularum lib. II. p. 233. & seq. *Brantius.*

2. *Principatum*] Summus erat magistratus *quem Vergobretum appellant Ædui, qui creatur annuus*, ut ait noster c. XVI. Is enim dicitur *Principatum obtinere*, qui inter suos eminet, regio nomine destitutus. *Lactantius* Divin. Instit. lib. I. cap. XIII. *Primus Uranus eminere inter cæteros potentia cœperit &* Principatum *habere, non* Regnum. Vide & nostrum lib. VII. c. IV. *Sulpicius* tamen *Severus* Hist. Sacr. lib. I. c. XXVI. tradit Tholam *regno* potitum esse, Jairum autem *principatu*, licet utrique eadem fuerit potestas, adeo ut hæ voces interdum confundantur. *Davies.*

3. *Firmissimos*] Noster antiquus *fortissimos*, quod idem video in libro Romæ olim excuso. *Hotoman.*

Ibid. Firmum proprie dicitur de rebus inanimatis, quando vim resistendi significat. Hic tamen ad homines traducitur, ut & lib. V. c. XX. ubi narrat *Cæsar*, *Trinobantes*, Britanniæ populum, *esse firmissimam earum regionum civitatem.* Sic etiam ejusdem libri c. LIV. *Senones*, Celticæ populus, dicuntur *civitas inprimis firma*, id est, homines fortissimi & potentissimi, nam *civitatem* pro regionis incolis poni, supra observatum cap. II. Similiter apud *Sallustium* Jugurth. cap. XXVIII. Calpurnius dicitur *firmissimus contra pericula.* Hæc vocis *firmissimi* significatio cum fuerit paullo rarior, Librarii, solenni temeritate, in quosdam Codices notius eo sensu vocabulum intrusere. *Davies.*

ribus

ribus ſuis [1] Orgetorigem ex vinculis cauſſam dicere coëgerunt. Damnatum pœnam ſequi oportebat, ut igni cremaretur. Die conſtituta cauſſæ dictionis, Orgetorix ad judicium [2] omnem ſuam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit; & omnes clientes, obæratoſque ſuos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne cauſſam diceret, ſe eripuit. Quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus ſuum exequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magiſtratus cogerent; Orgetorix mortuus eſt: neque abeſt ſuſpicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipſe ſibi mortem conſciverit.

V. Poſt ejus mortem nihilo minus Helvetii id, quod conſtituerant, facere conantur, [3] ut è finibus ſuis exeant. Ubi jam ſe ad eam rem paratos eſſe arbitrati ſunt, oppida ſua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata ædificia incendunt: [4] frumentum omne, præter quod ſecum portaturi erant, comburunt; ut domum reditionis ſpe ſublata, paratiores ad omnia pericula ſubeunda eſſent: trium menſium [5] molita cibaria ſibi quemque domo efferre jubent. Perſuadent Rauracis, Tu-

1. *Orgetorigem —— coëgerunt*] Si *civitati perſuaſit*, ut ſupra dictum c. 11. cur ex vinculis cauſam dicere cogitur? Non ob conſilium de Gallia occupanda, ſed ut regni affectati reus. Fruſtra igitur laborat *Hotomannus*, qui mendum in Cæſarem irrepſiſſe contendit. Vidit hoc, ut ſuum cuique tribuam, *Rob. Titius* Controv. loc. lib. 11. c. xx. *Brantius.*

2. *Omnem ſuam familiam*] MS. *Norv.* habet *omnem* ſui *familiam.* Sic *Curtius* lib. IV. c. XII. 8. *Ad Cyrum quoque nobiliſſimum Regem originem* ſui *referens.* Idem lib. VI. c. IX. 2. *Conſpectuſque* veſtri *venerabilis cogit, ut vehementer parricidis iraſcerer.* Et iterum lib. VIII. c. IV, 15. in MS. *Petrenſi* legitur *Rex —— ex ſella* ſui *exiluit*, cum editi *ſua* exhibeant. Non autem dubito, quin hanc loquendi rationem *inuſitatam quidem ſed rectam profecto*, ut teſtatur *Gellius* N. A. lib. XX. c. VI. expunxerint imperiti. *Davies.*

3. *Ut è finibus ſuis exeant*] Neceſſitate coacti hoc conſilium inierunt; in tantam enim multitudinem excreverant, ut iis ſuæ terræ non ſufficerent. Vide *Florum* lib. III. c. X. Omnes autem ſuos fines relinquere, non partem tantum ſuorum in colonias mittere, decreverant, ne à ſe invicem divulſi, prædæ eſſent vicinis, quos laceſſierant, quemadmodum tradit *Dio* lib. XXXVIII. p. 79. A. qui tamen errat, in eo quod illos doceat exiiſſe, Ὀργητόριγος σοφίσαι ἡγεμόνος, *Duce* Orgetorige, cum is mortem oppetierat, priuſquam hoc iter aggreſſi ſunt Helvetii, ut ex *Cæſare* apparet. *Idem.*

4. *Frumentum omne præter quod*] Sic è vetere libro hunc locum reſtituit *Obert. Giſanius* conjectan. in *Lucretium* voce *Præter*, cum & MS. & cuſi quos vidimus, omnes habeant *Præterquam quod.* Sed illud venuſtius. *Brant.*

5. *Molita cibaria*] Multum ſe cruciant lingis,

lingis, & Latobrigis finitimis, uti eodem uſi conſilio, oppidis ſuis, viciſque exuſtis, una cum iis proficiſcantur: Bojoſque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum tranſierant, [1] Noreiamque oppugnarant, receptos ad ſe ſocios ſibi adſciſcunt.

VI. [2] Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire poſſent: unum per Sequanos, anguſtum, & difficile, inter montem Juram, & flumen Rhodanum, [3] quo vix ſinguli carri ducerentur; mons autem altiſſimus impendebat, ut facile perpauci prohibere poſſent: alterum per provinciam noſtram, multo facilius, atque expeditius; propterea quod Helvetiorum inter fines, & Allobrogum, qui [4] nuper P. R. pacati erant, Rhodanus fluit, iſque nonnullis locis vado tranſitur. Extremum oppidum Allobrogum eſt, proximumque [5] Helvetiorum finibus Geneva: ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus

viri doct. *Glareanus*, *Hotomannus*, alii, quid hic ſint molita cibaria. Quaſi vero aliud *Cæſar* intellexerit quam frumentum molitum, ſive farinam, quæ ad pinſendum ſtatim utilis. Ἀλφιτα Græcus interpres, & optime, vertit. *D. Voſſius.*

1. *Noreiamque*] Sic legimus cum Metaphraſte, libriſque MSS. & antiquitus cuſis, cum recentiores habeant *Noricam* ex conjectura non neceſſaria *H. Glareani*; Noreia quippe oppidum eſt Norici. Vide doctiſſimum *Cellarium* Geograph. Antiq. lib. II. c. VII. p. 344. Eſt & alia urbs cognominis, quæ erat Carnorum, ad quam cum Cimbris inani conatu pugnavit Cn. Carbo, ut docet *Strabo* Geogr. lib. V. p. 214. D. *Davies.*

2. *Erant omnino itinera duo*] *Cæſar* cum duo itinera deſcriberet, ea tantum exiſtimavit, quæ proxima ipſius provinciæ erant, & commoda Helvetiis in Santones proficiſcentibus; alioqui multa præterea ex Helvetiis erant itinera in Celtas, maxime in Rauracos & Sequanos. Atqui vel ex hoc loco ſatis conſtat, Cæſari Helvetiorum regionem ex relatione tantum noram fuiſſe, ceterum non viſam. *Glareanus.*

3. *Quo vix ſinguli*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliæque vett. habent *vix qua*, quomodo etiam *Hotomannus* ex conjectura legendum cenſuit. *Davies.*

4. *Nuper P. R. pacati erant*] *Cicero* in Orat. de Prov. Conſ. c. XIII. *C. Pontinus fortiſſimus vir, ortum repente bellum Allobrogum, atque hac ſcelerata conjuratione excitatum, præliis fregit, eoſque domuit, qui laceſſierant, & ea victoria contentus, Rep. metu liberata, quievit.* Fuit autem, qui laceſſierat, Catignatus Allobrogum Dux, qui poſt conjurationem Catilinæ rebellaverat; pacati vero fuerunt Anno U. C. DCXCIV. biennio antequam Helvetii ſunt domo profecti; ideo ait, *nuper*. Narrant id copioſe *Dio* lib. XXXVII. p. 50. & ſeq. ac nonnihil Epitome Liviana lib. CIII. licet ibi mendoſe ſit *C. Potitius* pro *C. Pomptinus*. Triumphum tamen non egit de Allobrogibus Pomptinus uſque ad annum DCC. ut docet *Dio* extremo lib. XXXIX. p. 120. Sed videndum an hic voces *P. R.* adjectæ fuerint. Poſtea reperi in duobus Vett. Codd. deſiderari. *Ciaccon.*

5. *Helvetiorum finibus Geneva*] In MS. *Norvic.* & antiquiſſimis editt. legitur *Geſeſe*

seſe vel perſuaſuros, quod nondum bono animo in populum Romanum viderentur, exiſtimabant, vel coacturos, ut per ſuos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant; is dies erat, a. d. v. K. Apr. [1] L. Piſone, A. Gabinio, Coss.

VII. Cæſari quum id nunciatum eſſet, eos [2] per provinciam noſtram iter facere conari, maturat ab urbe proficiſci, & [3] quam maximis itineribus poteſt, in Galliam ulteriorem contendit, & ad Genevam pervenit. Provinciæ toti quam maximum militum numerum imperat: (erat omnino in Gallia ulteriore legio una) pontem, qui erat ad Genevam, jubet reſcindi. Ubi de ejus adventu Helvetii certiores facti ſunt, legatos ad eum mittunt nobiliſſimos civitatis; cujus legationis Numejus & Verodoctius principem locum obtinebant; qui dicerent, *ſibi eſſe in animo, ſine ullo maleficio iter per provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut ejus voluntate id ſibi facere liceat.* Cæſar, quod memoria tenebat, [4] L. Caſſium Conſulem occiſum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulſum & [5] ſub jugum miſſum, concedendum non puta-

nua, quam lectionem in Cæſare invenit *Julius Celſus*, qui ſic ſcribit. *Ad ripam quorum* (Allobrogum) *ut idem* Jul. Cæſar, *extremum proximumque Helvetiis angulum Genua olim oppidum tenebat, nunc Gebenna civitas* &c. De Vit. Cæſ. lib. 1. p. 18. ed. Lond. *Davies.*

1. *L. Piſone, A. Gabinio Coſſ.*] Hic annus eſt U. C. DCXCVI. atque primus hujus belli Gallici, quo Galliæ utriuſque, citerioris ac ulterioris, prætor eſt factus Cæſar. Ante Chriſti natale LV. *Glarean.*

Ibid. *L. Piſone*] Recte. Græcus interpres, quia ſuperius Marci Piſonis mentio facta, Lucium cum Marco confudit, & hic quoque Μάρκον tranſtulit. Inepte. *D. Voſſius.*

2. *Per Provinciam noſtram*] Non per veterem provinciam, quæ proprie *Gallia provincia* dicitur; ſed per fines Allobrogum, qui, ut modo dixit, nuper pacati populo Romano fuerant. *Hotoman.*

3. *Quam maximis itineribus poteſt*] Octo ſcilicet dierum ſpatio, auctore *Plutarcho* in Cæſ. p. 716. A. Docet autem *Suetonius* in Jul. c. LVII. *meritoria rheda contena paſſuum millia in ſingulos dies confeciſſe.* Brant.

4. *L. Caſſium Conſulem*] De L. Caſſio Epitome Liviana lib. LXV. *L. Caſſius*, inquit, *Coſ. à Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui à civitate ſeceſſerant, in finibus Allobrogum cum exercitu caſus eſt. Milites qui ex ea clade ſuperaverant, obſidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hoſtibus pacti ſunt.* Eadem habet *Oroſius* lib. v. c. xv. Cæterum hic L. Caſſius collega fuit C. Marii in primo illius conſulatu, anno V. C. DCXLVII. *Glandorp.*

5. *Sub jugum miſſum*] Vett. Codices habent, *ſub jugo*; quod reperitur apud

bat;

bat; neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria & maleficio existimabat. Tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, [1] *diem se ad deliberandum sumpturum; si quid vellent, a. d. Idus Apr. reverterentur.*

VIII. Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia convenerant, [2] à lacu Lemanno, quem flumen Rhodanum influit, [3] ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem, murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit. Eo opere perfecto, præsidia disponit, castella communit; quo facilius, si se invito transire cona-

alios etiam scriptores. *Livius* lib. III. c. XXVIII. *Sed ut*, inquit, *exprimatur tandem confessio, subjectam domitamque esse gentem, sub jugum habituros. Tribus hastis jugum fit, humi fixis duabus, superque eas transversa una deligata. Sub hoc jugo Dictator Æquos misit.* Urfinus. Vide *Festum* in vocibus *Jugum* & *sub jugum mitti.*

1. *Diem se ad deliberandum*] Cave credas diem *naturalem* aut *artificialem*, ut loquuntur Astronomi, hic intelligi, spatium enim indefinitum significatur. Sic infra c. XL. *Quod in longiorem diem collaturus erat.* Virgilius Æneid. XI. v. 425.

Multa dies variique labor mutabilis ævi
Rettulit in melius.

Ubi *Servius*, *Dies autem*, inquit, *tempus.* Davies.

2. *A Lacu Lemanno, quem flumen Rhodanum influit*] *Rhenani* emendatio, & proba. Sed κακοήθως alii dissimulaverunt. *Hotomannus* etiam obniti audet; aitque nequaquam solitum Cæsari ita loqui; *quem flumen Rhodanum influit.* Quod falsum. Etenim lib. III. de Bello Gall. c. IX. dixit: *In flumine Ligeri, quod influit Oceanum.* D. Vossius.

Ibid. Editiones veteres habent *Qui in flumen Rhodanum influit.* Sed hoc rerum naturæ est contrarium; Probanda igitur videtur *B. Rhenani* emendatio; non enim est verosimile Cæsarem ipsum memoria lapsum esse. *Davies.*

3. *Ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit*] Nequeo satis mirari negligentiam criticorum ad hunc locum, qui omnes eum, velut intellectu planum ac facilem, transmisere. Cum longe aliter res se habeat atque vulgo persuasum est; cujus si opinionem sequaris absurdissima sententia erit. *Glareanus* subodoratus difficultatis aliquid, expedire se nequaquam posse dixit. Sed perpendamus. Ait *Cæsar* Helvetiis itinera fuisse, unum per angustias, Rhodanum & Juram inter, alterum per vada Rhodani. *Cæsar* à Lemanno lacu (quod tantundem juxta communem opinionem est, ac si Rhodanum dicas) ad Juram montem murum perduxit. Ergo necessario jam clausæ, de quibus dixit, angustiæ. Nam murus hinc ante angustias ductus. Restat alterum iter per vada Rhodani. Hic tentavere transitum Helvetii, sed, ut postea ait *Cæsar*, munitione prohibiti perficere nequiverunt. Unde illi hac spe dejecti, per angustias ivere. Si obstructæ erant angustiæ muro, quomodo illi, qui eo prohibiti discesserunt, nihilominus penetravere? Rursum, si Rhodanum propter munitiones transire non potuerunt, quomodo murus à Lemanno lacu ad Juram pertinebat. Absurda sunt. Quare ita hæc intelligenda. Jura mons qui Se-

rentur, prohiberi possent. Ubi ea dies, quam constituerat cum legatis, venit, & legati ad eum reverterunt; negat

quanorum fines ab Helvetiis dividit, novem aut decem circiter passuum millibus infra Genevam Rhodano impendet. Hæ sunt illæ angustiæ de quibus *Cæsar* loquitur. Dein flumine montes dividuntur, & adversa in ripa (eam intelligo quæ Allobrogum est) sive, ut Romani loquebantur, citeriore Rhodani ripa mons continuatur. Hunc montem ego veteribus quoque Juram appellatum esse nullus ambigo. Igitur *Cæsar* munitionem duxit à lacu Lemanno, ad montem Juram, non trans fluvium, sed cis. Murus is ductus secundum ripas Rhodani incipiebat haud procul oppido Geneva, desinebat ex adverso angustiarum, sive ubi Jura mons divisus amne, iterum in Allobrogum terra continuatur. Et in *Appiani* quoque περιχωλαῖς περὶ πρεσβ. legimus ripam Rhodani à Cæsare communitam per stadia 150. Διετείχισεν ὅσα ἀφ' Ῥοδανοῦ ἐπὶ ποταμὸν ἐς ἐκατὸν καὶ πεντήκοντα σταδίους μάλιστα. Hoc modo si capias sana cuncta videbis. Primo enim quod Cæsar dicit de rescisso Genevæ ponte jam caussam habet, ne illac voluntate Allobrogum transirent Helvetii. Alioqui si tanto spatio ante Genevam ductus murus, nihil opus eum confringere. Dein duo jam diversa itinera habes per Rhodanum, & per angustias. Helvetii illud per vada Rhodani minus periculosum judicabant, quia angustiis Jura imminet. Itaque transitum tentavere, sed quia cis amnem munitio erat, prohibiti sunt. Et hoc loco crebra vada in flumine esse, totumque situm Juræ, & angustiarum, ita ut hic descriptum est, se habere, cognovi ex illustrissimo Barone *Georgio Slupechio*, cui ambigas generis fastigium, & continua plurium sæculorum nobilitas, an virtus propria & eruditio plus decoris addant. Is, inquam, eum quem dixi situm esse, & mihi affirmavit, & præsens loca illa suis oculis aspexit. Igitur Helvetii cum amnem transire nequirent, per angustias ivere, quas nequaquam clausas fuisse supra ostendimus. Sed morari aliquem possit, quod in *Cæsare* scribatur per XIX millia passuum, cum hoc de quo loquimur spatium, trium, vel circiter, horarum sit. Corruptus numerus, quod & illi fatentur, qui perperam murum trans Rhodanum ponebant. Idque etiam fatetur *Cluverius* Germ. lib. II. c. IV. communem lapsum in muri loco secutus. Igitur pro XIX, scribe X, vel IX. Error hinc ortus, quod librarii ambigentes utrum X, vel IX scriptum esset (credo enim vestigium aliquod fuisse literæ I,) quia non putarent audacter & temere aliquid describendum, scripsere *decem* & in margine *vel novem*. Postea vox *novem* in textum irrepsit, & factum est *decem novem*. Alioqui in *Appiano* ripa Rhodani per 150. stadia munita dicitur, id est, millia passuum 15. Nec movere aliquem debet, quod de ruderibus trans Lemannum inventis ajunt. Nihil illæ ad *Cæsaris* murum, qui è terra erat. Et solitos ita aggeres vocari vel *Varro* ostendat, lib. I. de re Rust. c. XIV. *Aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam vocant muros, in agro Rheatino.* Vide errorem *Bedæ* qui diversa putat vallum & murum; apud *Cassiod.* in Hist. Aug. p. 120. b. c. Vide & *Salmas.* in *Spartianum* p. 139. e. f. 140. a. *Spartianus*. *Post murum aut vallum missum in Britannia*; malo expungere verba *aut vallum*. Si genuina sunt, ipse vides utrumque idem valere. At quis respondeat, cum hunc Juram cis Rhodanum intelligo, frustra addi, *qui Helvetios à Sequanis dividit*. Equidem non adversabor, siquis ea ab librario irrepsisse dicat, & totum locum ita legat; *A lacu Lemanno, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram millia passuum novem, murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit.* Hic verus hujus loci sensus, & quidem planissimus, quo absque frustra bellum Helveticum intelligere coneris. *D. Vossius.*

Ibid. Absurda est, ut recte animadvertit *Vossius*, sententia vulgata; Ipsius tamen explicatio difficultatibus non caret. I. Montem situm in ripa Rhodani, quæ Allobrogum est, Juram fuisse vocatum statuit,

se

se more & 1 exemplo pop. Romani posse iter ulli per provinciam dare; &, si vim facere conentur, prohibiturum ostendit. Helvetii eâ spe dejecti, navibus junctis, 2 ratibusque compluribus factis; alii, vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, sæpius noctu, 3 si perrumpere possent, conati, operis munitione, & militum concursu & telis repulsi, hoc conatu destiterunt.

IX. Relinquebatur una per Sequanos via, qua, Sequanis invitis, propter angustias ire non poterant. Iis quum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Æduum mittunt, ut 4 eo deprecatore a Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia & largitione apud Sequanos

cum tamen hoc ne unus quidem vett. tradiderit. II. Hæ voces, *Qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit*, ejus dogmati plane contradicunt, cum, si ab illo stetisset *Cæsar*, dicere debuerit, *Qui Helvetiorum fines ab Allobrogibus dividit.* Hoc ipsum *Vossium* non fugit, ideoque ea verba censuit delenda. Sed iis, quibus nulli MSS. carent, spongiam inferre temerarium videtur. Quod autem habet de numeri mutatione, confirmatur à *Julio Celso*, qui lib. 1. p. 21. Ed. Lond. de hoc muro ita loquitur. *Decem millia passuum, altitudinis pedum sedecim fossam perducit.* Ubi *millium* male reponit *Gravius*, ut ex hoc ipso Cæsaris loco patet; præpositiones nimirum sæpe in verbis latent, ut dicemus ad cap. XII. *Davies.*

1. *Exemplo pop. Rom.*] Hoc est, instituto vel modo. *Velleius Paterculus* lib. II. c. XXVIII. *Primus ille,* (Sulla) *& ntinam ultimus, exemplum proscriptionis invenit,* id est, modum aut rationem. *Sulpicius Severus* Epist. I. p. 351. *Simili sanctum Domini blasphemat exemplo.* Hinc patet lapsum esse *Hotomannum*, qui, invitis Codicibus, scribere voluit, *Negat se more & exemplo injussu P. R.* quod alteram lectionem sanam fuisse non judicavit. *Davies.*

2. *Ratibusque compluribus factis; alii &c.*] Ita MSS. & veteres cusi. Recentiores autem hoc modo; *Ratibusque compluribus factis alii; alii* &c. Sententiam nimirum sine isto additamento mancam putabant; sed perperam. *Curtius* lib. VII. c. IV, 11. *Obstat metus, aliis cupiditas,* pro eo quod est, *aliis obstat metus* &c. *Livius* lib. III. c. XXXVII. *Et jam ne à tergo quidem abstinebatur: Virgis cadi, alii securi subjici.* Ubi vide *Joan. Frid. Gronovium*, qui ita locutos esse veteres pluribus exemplis demonstrat, & inter alia hoc *Cæsaris* loco. *Idem.*

3. *Si perrumpere possent*] Hoc est, *an perrumpere possent.* Eodem modo loquitur noster lib. II. B. G. c. IX. Sic & *Terentius* in Heaut. Act. I. Sc. I. *Visam, si domi est:* Nec aliter *Cicero* Acad. Quæst. lib. I. n. 2. *Hic pauca primo atque ea perunctantibus nobis, & SI quid forte Roma novi.* Ubi voculam *Si* delendam putarunt *Manutius* & *Lambinus*, quod hunc ejus usum in mentem non revocarent; quem tamen revera habere multis docet *Pet. Faber* in locum. *Idem.*

4. *Eo deprecatore*] Atqui hoc tempore Sequani Æduorum hostes erant, eosque de principatu Galliæ dejecerant. Vide lib. VI. c. XII. Intelligendum est igitur, Dumnorigem Æduum suis infidelem fuisse, Sequanorumque partes clanculum secutum esse; ut aliquanto post cognoscetur. Itaque Helvetii cum in Æduorum fines pervenerunt, eorum agros populati sunt. *Hotom.*

Ibid. Hac in voce præpositio *ad augendum & cumulandum* interdum valet, ut

plurimum poterat, & Helvetiis erat amicus, quòd ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; & cupiditate regni adductus novis rebus ſtudebat, & quamplurimas civitates [1] ſuo ſibi beneficio habere obſtrictas volebat. Itaque rem ſuſcipit; & à Sequanis impetrat, ut per fines ſuos Helvetios ire patiantur; obſideſque uti inter ſeſe dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant; Helvetii, ut ſine maleficio & injuria tranſeant.

X. Cæſari nunciatur, Helvetiis eſſe in animo per agrum Sequanorum & Æduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe à Toloſatium finibus abſunt; quæ civitas eſt in provincia. Id ſi fieret, intelligebat magno cum provinciæ periculo futurum, ut homines bellicoſos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet. Ob eas cauſſas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit. Ipſe in Italiam magnis itineribus contendit: duaſque ibi legiones conſcribit; & tres, quæ circum Aquilejam hiemabant, ex hibernis educit; &, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi [2] Centrones, & Graioceli, & Caturiges, locis ſuperioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his prœliis pulſis, ab Ocelo, quod eſt [3] citerioris provinciæ extremum, in fines Vocontiorum ulterioris provinciæ die ſeptimo pervenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Seguſianos exercitum

docet *Gellius* Noct. Attic. lib. VI. c. XVI. Quam ſignificationem hic obtinet, ut & apud *Petronium* in Satyr. c. XXX. *Davies.*

1. *Suo ſibi——volebat.*] *Obſtrictas habere volebat* Venet. & Beroald. Illud autem *ſibi* abeſt à MS. uſurpant tamen *ſuum ſibi* Comici ſæpenumero; in his *Terentius* Adelph. Act. V. Sc. V. 35. *Suo ſibi hunc gladio jugulo.* Id eſt, ſuo proprio; ad quem locum *Donatus* ſic veteres loqui ſolere docet. *Turnebum* vide lib. XIV. Adverſ. c. VII. *Brant.*

2. *Centrones, & Graioceli, & Caturiges*] In vulgg. *Garoceli.* Nos autem MS. *Norvic.* fidem ſequimur, cum, ut recte *Ciacconius*, Alpes Graiæ ibi ſint & Ocelum infra. Ceterum nemo animadvertit adverſus hoſce populos *Cæſarem* ſtrategemate uſum eſſe, quod refert *Polyænus* lib. VIII. c. XXIII. §. 2. Qui tamen fallitur, cum tradiderit, ὅτι Καῖσαρ ἀμφὶ πὰς Ἄλπεις ὑπερέβαλεν, ut ex hoc loco patet. *Davies.*

3. *Citerioris provincia*] Citerior provincia, Romanis eſt Ciſalpina, ulterior, Tranſalpina. Vide *Aldi Manutii* de Quæſt. per Epiſt. lib. II. Ep. II. *Idem.*

ducit.

ducit. Hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi.

XI. Helvetii jam per angustias, & fines Sequanorum suas copias transduxerant, & in Æduorum fines pervenerant, eorumque agros populabantur. Ædui quum se, suaque ab his defendere non possent, legatos ad Cæsarem mittunt rogatum auxilium. Ita se omni tempore [1] de populo Romano meritos esse, ut, pæne in conspectu exercitus nostri, agri vastari, liberi eorum in servitutem abduci, oppida expugnari non debuerint. [2] Eodem tempore, quo Ædui, Ambarri quoque necessarii & consanguinei Æduorum, Cæsarem certiorem faciunt, sese, depopulatis agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere. Item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant, fuga se ad Cæsarem recipiunt, [3] & demonstrant, sibi, præter agri solum, nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Cæsar non expectandum sibi statuit, dum, omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Helvetii pervenirent.

XII. Flumen est Arar, quod per fines Æduorum & Sequanorum in Rhodanum influit, [4] incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, judicari non possit. Id Helvetii ratibus ac lintribus junctis transibant. Ubi per exploratores Cæsar certior factus est, [5] tres jam copiarum

1. *De populo Romano meritos esse*] Ob perpetuam eorum erga Romanos fidem. Vide nos infra ad c. XL III. *Idem.*

2. *Eodem tempore, quo Ædui*] Nullum exemplar vetus hanc lectionem habet. Omnia, *eodem tempore Ædui & Ambarri*; aut *eodem tempore Helvetii.* Fortasse *Helvii*, qui finitimi erant provinciæ, ut est lib. VII. de Bello Gallico, & lib. I. de Bello Civili. Sed cum infra tantum *Æduos, Ambarros* & *Allobroges nominet*, videndum an legi debeat, *Eodem tempore Amburri*, ut, *quo Ædui*, glossema sit. *Ciaccon.*

3. *Et demonstrant*] Certiorem faciunt, narrant. Sic perpetuo apud nostrum. Similiter *Cicero* de Orat. lib. I. c. XXXI. *Etiam illa cognoram & acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent, deinde rem demonstrandam*, id est, narrandam. In oratione enim secundum artis regulas, procœmium excipit narratio. *Davies.*

4. *Incredibili lenitate*] Quidam legunt *levitate*, interpretanturque *celeritate.* Sed *Plinius*, ut eam interpretationem non recipiamus, facit. Ait enim lib. III. c. IV. *Rhodanus fluvius ex Alpibus sese rapiens per Lemannum lacum, segnemque deferens Ararim, nec minus seipso torrentem Isaram, & Druentiam.* Mela lib. III. c. V. *Araxes labitur placidus ac lenis, neque in utram partem eat, quamvis intuearis, manifestus.* Ciacconius.

Ibid. Ad *Joan. Mich. Brutum* respicit, quem etiam multis veterum locis confutavit *Pet. Faber* Semest. lib. I. c. XX. Quibus adde *Silium* lib. III, 451. XV, 501. *Davies.*

5. *Tres jam copiarum partes* &c.] Id

partes

partes Helvetios id flumen traduxiſſe, quartam vero partem citra flumen Ararim reliquam eſſe; [1] de tertia vigilia [2] cum legionibus tribus è caſtris profectus ad eam partem pervenit, quæ nondum flumen tranſierat. Eos impeditos, & inopinantes aggreſſus, [3] magnam partem eorum concidit: reliqui ſeſe fugæ mandarunt, atque in proximas ſilvas abdiderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus: nam omnis civitas Helvetia [4] in quatuor pagos diviſa eſt. Hic

eſt, Helvetios traduxiſſe tres copiarum partes trans id flumen. Nimirum veteres interdum præpoſitionem non addebant, ſi jam eſſet in verbo compoſito. Sic infra cap. xxx. *Ne major multitudo Rhenum tranſducatur*, pro eo quod eſt, trans Rhenum. Item lib. II. c. v. *Flumen Axonam* —— *exercitum tranſducere maturavit.* Ejuſdem libri cap. x. *Sagittarios pontem tranſducit.* Et ſæpe alibi. Similiter *Minucius Felix* Octavio p. 14. *Mare licet influxeris liquor*, hoc eſt, in Mare. Et paullo poſt, *Montes irruunt*, ubi hac præpoſitionis Ellipſi non animadverſa, Editor Romanus male emendat, *diruunt*. Idem.

1. *De tertia vigilia*] Vigilias ad clepſydram in partes quatuor dividebant; ut non amplius tribus horis ſtandum eſſet. Eas Circuitores crebri obſervabant. Plura *Veget.* lib. III. c. VIII. *Hotoman.*

2. *Cum legionibus tribus è caſtris profectus*] Non Cæſarem ipſum, ſed Labienum profectum tradunt *Plutarchus* & *Appianus*. Quod verum eſſe nihil dubito. Miratur *Hotomannus*. Quaſi vero non recte ſibi tribuat imperator, quæ per legatos gerit. Sic *Suetonius* in Julio c. LVIII. ait illum per ſe portus Britannicos exploraſſe; quod à Voluſeno factum, nullum eſt dubium. Unde lib. VI. Comment. c. XXVIII. *Ipſe, quum matureſcere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus*, &c. fruſtra expunxit, & *Faernus*, & *Scaliger* vocem *profectus*. Quod enim ipſum profectum negant, id eodem modo, quo hic, accipiendum eſt. Vide locum. *D. Voſſius.*

Ibid. Non dubium eſt quin hæc obſervatio concilliandis auctoribus interdum ſit adhibenda. Vide doctiſſimi viri *Joan. Clerici* Diſſ. II. Harmon. Evang. ſubnexam Can. XVI. ſed loco *Suetonii* allato non convenit, ut dicemus ad lib. IV. c. XX. *Davies.*

3. *Magnam partem eorum concidit*] Triginta millia cecidiſſe ex *Polyano* diſcimus, qui lib. VIII. c. XXIII. §. 3. etiam addit factum hoc in tranſitu Rhodani, ſed confudit illum cum Arare. Ne vero quis putet lapſum librarii eſſe, addit τραχὺν ποταμόν. *D. Voſſius.*

Ibid. *Dio* à noſtro diverſus abiens, tradit eos *in ipſo fluminis tranſitu*, ἐν αὐτῷ τῷ πόρῳ, fuiſſe acciſos. Vide lib. XXXVIII. p. 80. A. *Davies.*

Ibid. *Obertus Giſanius* conlectan. in *Lucret.* voc. *partem bonam*, legit ex V. C. *magnam partem concidit*, id eſt, magna ex parte. Ut libro IV. in princip. *Sed maximam partem lacte atque pecore vivunt*, ubi nos plura. *Brantius.*

4. *In quatuor pagos*] Provinciæ ut olim in partes dividebantur ſeu præfecturas, quas Ægyptii νομοὺς, Thraces & Armenii στρατηγίας. Judæi περιφερείας & τοπαρχίας appellabant; ita Helvetii & Suevi in *pagos* diviſi erant, non quod, ut ait *Feſtus*, ejuſdem πηγῆς, id eſt, *fontis aqua uterentur*; (adeo enim late Helvetii patebant, ut quatuor pagi duodedecim urbes, & vicos quadringentos habitarent) ſed quod ita ſuæ regionis partes appellabant. *Ciaccon.*

Ibid. Unde Gloſſarium Latino-Græcum; *Pagus*, τοπαρχία, χώρα, νομός. Male hic editt. *Rom. Ven. Beroald.* ex Gloſſemate habent *partes*. Pagorum Helvetiorum nomina, eorumque ſitum exhibent *Ph. Cluverius* Germ. lib. II. c. IV. & *Chr. Cellarius* Geogr. Ant. lib. II. c. III. pagg. 175. & ſeqq. edit. Cantab. *Davies.*

pagus

pagus unus, quum domo exiſſet, patrum noſtrorum memoria [1] L. Caſſium Conſulem interfecerat, & ejus exercitum ſub jugum miſerat. Ita, ſive caſu, ſive conſilio Deorum immortalium, quæ pars civitatis Helvetiæ inſignem calamitatem populo Rom. intulerat, [2] ea princeps pœnas perſolvit. Qua in re Cæſar non ſolum publicas, ſed etiam privatas injurias ultus eſt, quod [3] ejus ſoceri L. Piſonis avum L. Piſonem legatum, Tigurini eodem prœlio, quo Caſſium, interfecerant.

XIII. Hoc prœlio facto, reliquas copias Helvetiorum ut conſequi poſſet, pontem in Arare faciendum curat, atque ita exercitum tranſducit. Helvetii, repentino ejus adventu commoti, quum id, quod ipſi diebus XX ægerrime confecerant, [4] ut flumen tranſirent, illum uno die feciſſe intelligerent, legatos ad eum mittunt: cujus legationis Divico [5] princeps fuit, qui bello Caſſiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum Cæſare egit: *Si pacem populus Ro-*

1. *L. Caſſium Conſulem*] Vide *Glandorpii* notam ad cap. VII. & auctoribus ibi laudatis adde *Appianum* in Celticis p. 755. *Tacitus* autem Germ. c. XXXVII. Germanos hujuſce cladis auctores facit. Nec tamen pugnant inter ſe *Tacitus* & *Cæſar*, ut *Freinſhemius* perperam eſt arbitratus ad *Flori* lib. III. c. III. Conſtat enim Gallos ſub Germanorum nomine contineri. *Seneca* Conſ. ad Helviam c. VI. *Pyrenæus* Germanorum *tranſitus non inhibuit*, id eſt, Gallorum ſeu Celtarum; à quibus & Iberis Celtiberi nomen habent. Vide *Diodorum* Siculum Bibl. lib. V. p. 304. ed. Rhodom. & *Lipſium* in *Plinii* Paneg. c. XIV. *Idem.*

2. *Ea princeps* &c.] Id eſt, prima. Noſter infra c. XLI. *Princepſque decima legio per tribunos militum ei gratias egit.* Lucret. lib. I. v. 95. de Iphigenia

Quod patrio princeps *donarat nomine Regem.*

Erat nempe primogenita. Vide *Euripidem* Iphig. in Aulid. v. 1220. *Idem.*

3. *Ejus ſoceri L. Piſonis*] Calpurniam nimirum L. Piſonis filiam duxerat uxorem. Adi *Suetonium* in Jul. c. XXI. *Idem.*

4. *Ut flumen tranſirent*] Dubitat vir doctiſſimus *P. Ciacconius*, an hæc ſint *Cæſaris* verba; ſed immerito: Ea videlicet noſter, utpote ἀκριβολογίας ſtudioſiſſimus, adjecit. Sic ſupra c. V. *Helvetii id quod conſtituerant facere conantur*, Ut *è finibus ſuis exeant.* Infra c. XXXI. *Omnibus Gallis idem eſſe faciendum, quod Helvetii fecerunt*, Ut *domo emigrent.* Similiter *Cicero* Acad. Quæſt. lib. IV. c. IV. *Etſi heri, inquit, id quod quærebatur, pene explicatum eſt*, Ut *tota fere quæſtio tractata videatur.* Ultima verba itidem *Jan. Gruterus* perperam ſuſpecta habuit. *Davies.*

5. *Princeps fuit*] Primum locum tenebat, præcipuus fuit ac primarius vir. Sic apud *Phædrum* lib. V. Fab. I. *Principes* ſunt Athenarum primores. Ut apud noſtrum lib. IV. c. XI. *Ubiorum principes* & lib. V. c. IV. *Trevirorum Principes*, ſunt qui inter ſuos eminebant. Denique, ne plura afferamus, vox hæc ad ſignificandos Auguſtos ac Cæſares eorumve propinquos tum demum eſt detorta, cum ipſi rerum potiren-

manus. 5

manus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios, ubi Cæsar constituisset, atque esse voluisset; sin 1 *bello persequi perseveraret; reminiscereturque* 2 *veteris incommodi populi Romani & pristinæ virtutis Helvetiorum. Quod improviso* 3 *unum pagum adortus esset, quum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent; ne, ob eam rem, aut suæ magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se ita a patribus majoribusque suis didicisse, ut magis virtute, quam dolo, contenderent, aut insidiis niterentur. Quare, ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi Rom. & internecione exercitus nomen caperet,* 4 *ac memoriam proderet.*

XIV. His Cæsar ita respondit: 5 *Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res,* 6 *quas legati Helvetii commemorassent, memoria teneret: atque eo gravius ferre, quo minus* 7 *merito populi Rom. accidisset; qui si alicujus injuriæ sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cavere: sed eo deceptum, quod neque commissum a se intelligeret, quare timeret; ne-*

tur, ut a *Th. Gorallo* pulcre est observatum ad *Pedonii Albinovani* Eleg. I. v. 285. Unde liquet eam, cujus exempla dedimus, significationem altera longe esse antiquiorem. *Idem.*

1. *Bello persequi perseveraret*] In Carrariensi libro est *prosequi perseveraret*. Et ita Cæsar loquitur infra lib. IV. c. XXVI. cum ait; *neque longius prosequi potuerunt*. Item lib. V. c. L. *longius prosequi veritus*. Et alias. Sed rursus lib. V. in principio, *se se bello civitatem persecuturum*; & lib. VII. c. XXXVIII. *Persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt*. Ut utra sit lectio verior, discerni non possit. *Ciaccon.*

1. *Veteris incommodi*] Quod, devicto Cassio, acceperant. Vide c. VII. & XII. *Davies.*

3. *Unum pagum adortus esset*] Μείωσις. Nolebat Divico dicere *fugasset*, quia hoc derogabat gloriæ Helvetiorum; quod non animadvertens *Ciacconius*, & *Ursinus* frustra mutabant, ille *adortus cum fugasset*, hic *adortus vicisset*. D. Vossius.

4. *Ac memoriam proderet*] Nomen videlicet loci memoriam prodet. *Faernus*, & secundum eum *Ursinus* corrigebant, *Memoria proderetur*. Sed non loca ipsa, verum res in iis gestæ produntur. *Cicero* Verr. VI. *Imagines ad memoriam posteritati prodendam*. Et lib. de Offic. II. c. XVIII. *Ut hos beneficiis afficiamus, quorum memoria liberis posterisque prodatur*. Et in Epist. *Cœlii* ad *Cicer.* lib. Famil. VIII. Ep. III. *Aliquod ex tam multis tuis monimentis extare, quod nostræ amicitiæ memoriam posteris quoque prodat, velim*. Hotoman.

5. *Eo sibi —— teneret*] Cognita nimirum eorum astutia, sibi melius poterat cavere, &, data occasione, veterem ignominiam ulcisci. *Davies.*

6. *Quas legati Helvetii commemorassent*] Cum supra dixerit, *his* (nempe *Legatis*) *ita respondit*, voces *legati Helvetii* abundare videntur. *Ciaccon.*

7. *Merito pop. Rom. accidisset*] Legerem, *accidissent*, & ita est in veteri codice *Achillis Statii* & impresso *Rob. Steph.* Idem.

que

que sine causſa timendum putaret. Quod si [1] *veteris contumeliæ oblivisci vellet; num etiam recentium injuriarum, quod, eo invito, iter per provinciam per vim tentaſſent, quod Æduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexaſſent,* [2] *memoriam deponere poſſet? Quod ſua victoria tam inſolenter gloriarentur, quodque tam diu ſe impune tuliſſe injurias admirarentur, eodem pertinere. Conſueſſe enim Deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorum ulciſci velint, his ſecundiores* [3] *interdum res & diuturniorem impunitatem concedere. Quum ea ita ſint, tamen ſi obſides ab iis ſibi dentur, uti* [4] *ea, quæ polliceantur, facturos intelligat; & ſi Æduis de injuriis, quas ipſis ſociiſque eorum intulerint, item ſi Allobrogibus ſatisfaciant, ſeſe cum iis pacem eſſe facturum.* Divico reſpondit: *Ita Helvetios à majoribus ſuis inſtitutos eſſe, uti obſides accipere, non dare, conſueverint:* [5] *ejus rei populum Rom. eſſe teſtem.* Hoc reſponſo dato, diſceſſit.

XV. Poſtero die caſtra ex eo loco movent. Idem Cæſar facit, equitatumque omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex omni provincia, & Æduis, atque eorum ſociis coactum habebat, præmittit; qui videant, quas in par-

1. *Veteris contumeliæ*] Romanis ſcilicet bello Caſſiano ſub jugum miſſis, quod maximæ ignominiæ loco ducebatur. Hinc Papirius apud *Livium* lib. IX. c. XV. inquit, *Militem ſe cum ſingulis veſtimentis ſub jugum miſſurum, ulciſcentem illatam, non novam inferentem ignominiam.* Sic ubi Romæ compertum eſt, Aulum Albini conſulis fratrem cum exercitu ſub jugo miſſum eſſe, *metus atque mœror civitatem invaſere; pars dolere pro gloria imperii, pars inſolita rerum bellicarum, timere libertati; Aulo omnes infeſti —— quod armatus, dedecore potius, quam manu, ſalutem quæſiveris.* Verba ſunt *Salluſtii* Jugurth. cap. XXXIX. *Davies.*

2. *Memoriam deponere poſſet*] Sic Vaſcoſ. edidit. At *memoria deponere poſſe*, codex noſter Manuſc. Venet. autem, Beroald. Baſil. *memoria deponere poſſet*, longe rectius auferendi caſu, ac venuſtius, ut ſupra paullo *memoria teneret.* Sed lib. VII. de bello Gall. c. LXII. *Ut ſuæ priſtinæ virtutis, & tot ſecundiſſimorum prœliorum memoriam tenerent*, dixit. *Brantius.*

3. *Interdum res*] Non neceſſe eſt ut cum *Caſp. Barthio* in *Claudiani* lib. I. contra Ruffin. v. 22. legamus *interim*, vel *intereadum*: Præterquam enim quod hujus particulæ vulgaris ſignificatio huc conveniat, aliquando etiam eandem vim habet ac *interim.* Vide *Juſtinum* lib. XI. c. IX, 2. *Davies.*

4. *Ea, quæ polliceantur, facturos*] Nempe *in eam partem ituros, atque ibi futuros, ubi Cæſar conſtituiſſet.* Vide c. XIII. *Idem.*

5. *Ejus rei populum R. eſſe teſtem*] Milites enim qui Caſſiano prœlio ſuperaverant, obſidibus datis, dimidia rerum omnium parte pacti ſunt. *Liviana* Epit. LXV. *Hotom.*

tes hoſtes iter faciant. Qui [1] cupidius noviſſimum agmen inſecuti, [2] alieno loco cum equitatu Helvetiorum prœlium committunt; & pauci de noſtris cadunt. Quo prœlio [3] ſublati Helvetii, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius ſubſiſtere, nonnunquam ex noviſſimo agmine prœlio noſtros laceſſere cœperunt. Cæſar ſuos à prœlio continebat, ac ſatis habebat in præſentia hoſtem rapinis, [4] pabulationibus, populationibuſque prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti inter noviſſimum hoſtium agmen, & noſtrum primum, non amplius quinis aut ſenis millibus paſſuum intereſſet.

XVI. Interim quotidie Cæſar Æduos [5] frumentum,

1. *Cupidius noviſſimum agmen inſecuti*] Id eſt, inconſultius & feſtinantius, quam par erat, pugnæ cupiditate inducti. Ratio metaphoræ eſt, quia res, quibus potiri vehementer appetimus, ſumma cum celeritate perſequimur. Eadem loquendi formula utitur *noſter* cum alibi, tum lib. v. c. xv. Sic in Orat. *C. Gracchi* in Popilium; *Quæ vos* cupide *per hoſce annos appetiſtis atque voluiſtis, ea ſi* temere *repudiaritis, abeſſe non poteſt, quin aut olim* cupide *appetiſſe, aut nunc* temere *repudiaſſe dicamini.* Nimirum verba Romanis characteribus ſignata, ad priorem ſententiæ partem quod attinet, uſitato ſignificatu adhibentur; In poſteriore autem denotant id quod inconſulte ac ſine cauſa fit, ut apud *Plautum* Aulul. Act. IV. Sc. III, 1. *Non* temere *eſt, quod corvos cantat mihi nunc ab læva manu.* Hoc cum non animadverteret *T. Caſtricius* apud *Gellium* Noct. Attic. lib. xi. c. xiii. Oratorem hunc male explicat, eumque, velut abſurde loquentem, perperam reprehendit. *Davies.*

2. *Alieno loco*] In re militari *aliena loca* ſunt iniqua, quæ autem commoda, *ſua* dicuntur. *Salluſtius* Jugurth. c. liv. *Qui ſua loca defendere nequiverat, in* alienis *bellum gerere.* Idem c. lxi. *Neque Jugurtham niſi ex inſidiis, aut* ſuo loco *pugnam facere,* hoc eſt, loco ſibi opportuno. Adeantur etiam *Joan. Frid. Gronovii* Obſerv. lib. iv. c. xvii. *Idem.*

3. *Sublati Helvetii*] Elati. Sic lib. v. c. xxxvii. *Hac victoria ſublatus Ambiorix.* Vide & lib. ii. B. C. c. xxxvii. *Idem.*

4. *Pabulationibus*] Hæc vox abeſt à Codd. *Steph. Ven.* aliiſque nonnullis, quo factum, ut eam expungendam cenſuerit *Dion. Voſſius*, quia ſupra c. v. dixerat *Cæſar*, Helvetios cibaria ſecum vexiſſe. At ibi tantum intelliguntur molita ἄλφιτα, quibus ſe ipſi ſuſtentarent, nihil autem de pabulis in equorum uſum. Qua de cauſa ipſe potius cenſerem, vocem hanc ex aliquibus libris excidiſſe ob ſimilitudinem, quæ ei cum verbo ſequente intercedit: Quod quidem ſæpe accidit in Veterum monumentis ut exemplis nonnullis oſtendemus. *Curtius* lib. viii. c. i, 26. *Amicitiam —— adeo non eo inficias ut expetiſſe confitear.* Lege ex MS. *Coll. Pet. Cantab. Ut expetiſſe* quoque nos, magnoſque ex ea fructus percepiſſe *confitear.* Sic cum vulgata *Tatiani* exemplaria §. 52. habeant, ὧν ὑμεῖς ἴσθι ἴσχετε πολλῶν, poſt ἴσθι autem alter à Codd. Gallic. ſuppleat μεγάλας, alter μίσθος, non mihi dubium videtur, quin poſterior lectio ſit recipienda, ob cauſam jam ante dictam. *Idem.*

5. *Frumentum —— flagitare*] Verbum huic loco aptiſſimum; denotat enim

quod

quod essent publice polliciti, flagitare: nam propter frigora, quod Gallia sub Septemtrionibus, ut ante dictum est, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat; eo autem frumento, quod flumine Arare navibus subvexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Helvetii averterant, à quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere Ædui, conferri, comportari, adesse, dicere. Ubi [1] se diutius duci intellexit, & [2] diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret; convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiaco, & Lisco, [3] qui summo magistratui præerat, (quem Vergobretum appellant Ædui, qui creatur annuus, & vitæ necisque in suos habet potestatem) graviter eos accusat: quod, quum neque emi, neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur; præsertim quum magna ex parte eorum precibus adductus bellum susceperit; multo etiam gravius, quod sit destitutus, queritur.

XVII. Tum demum Liscus oratione Cæsaris adductus,

vehementem non sine conviciis postulationem. *Cicero* ad Famil. lib. IX. Epist. VIII. quæ etiam Acad. Quæst. lib. I. est præfixa. *Metuo, ne te forte* flagitent, *ego autem mandavi, ut* rogarent. Vide *G. J. Vossii* Etym. voce *Flagitium*. Idem.

1. *Sé diutius duci*] In aliud tempus ex alio rejici, dum conferretur frumentum, quod polliciti erant Ædui. Nimirum hæc vox apud optimos Auctores non raro *protrahendi* significationem obtinet. *Noster* lib. I. B. G. c. XXXVIII. *Magnam ad* ducendum *bellum daret facultatem. Corn. Nepos* in Alcib. c. VIII. *Ut bellum quam diutissime* duceret. Adi etiam *Silium* Italicum v. 97. *Idem.*

2. *Diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret*] Infra paullo: *Postridie ejus diei, quod omnino biduum supererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret* &c. lib. VI. c. XXXII. *post diem* VII *se se reversurum confirmat, quam ad diem ei legioni, quæ in præsidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat.* Certo itaque die distributum frumentum, & curatum summopere ne is elaberetur, hic locus innuit. De quo & de universa stipendii militaris ratione accurate *Lipsius* noster lib. V. de Militia Dialog. XVI. & lib. I. Elector. c. II. *Brantius.*

3. *Qui summo magistratui præerant*] Cum lib. VII. cap. XXXII. *Cæsar* scribat: *Legati ad eum Principes Æduorum veniunt oratum, ut maxime necessario tempore civitati subveniat, summo esse in periculo rem, quod cum singuli magistratus antiquitus creari, atque regiam potestatem annum obtinere consuessent, duo magistratum gerant, & se uterque eorum legibus creatum esse dicat:* legendum existimabam, *qui summo magistratui præerat*, & Liscum tantum Vergobretum esse censebam. Nunc video *Aldum Manutium* scribere, *Nicasium Ellebodium* in eadem esse opinione. *Ciaccon.*

quod antea tacuerat, proponit: *Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, qui privati* [1] *plus possint, quam ipsi magistratus: hos seditiosa atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant; quod* [2] *præstare dicant, si jam* [3] *principatum Galliæ obtinere non possint, Gallorum, quam Romanorum, imperia perferre: neque dubitare debeant, quin, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia Æduis libertatem sint erepturi. Ab iisdem nostra consilia, quæque in castris gerantur, hostibus enunciari: hos à se coërceri non posse. Quin etiam, quod* [4] *necessario rem Cæsari enunciarit, intelligere sese, quanto id cum periculo fecerit; & ob eam causam, quam diu potuerit, tacuisse.*

XVIII. Cæsar hac oratione Liscì Dumnorigem Divitiaci fratrem designari sentiebat: sed, quod pluribus præsentibus eas res jactari nolebat, celeriter concilium dimittit; Liscum retinet. Quærit ex solo ea, quæ in conventu dixerat. Dicit liberius, atque audacius. [5] Eadem secreto ab aliis reperit esse vera: *ipsum esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum rerum novarum, complures annos portoria, reliquaque omnia Æduorum vectigalia parvo pretio redempta habere: pro-*

1. *Plus possint, quam ipsi magistratus*] P. *Ciacconius* hic legendum statuit *ipse magistratus*, sed licet unus tantum fuerit *Vergobretus*, aliorum tamen magistratuum desiderabatur opera, ut Æduorum civitas commode regeretur. *Davies.*

2. *Præstare dicant* &c.] Hujusce loci sanitas *Gabr. Faërno* debetur, quem in suis editt. secuti sunt *Lipsius* & *Scaliger*. MSS. enim & veteres cusi exhibent *Præstare debeant*, vel *debuerant*, ut Rom. & Ven. *Idem.*

3. *Principatum Galliæ obtinere*] Diutius tenere; Ædui enim, ut ait *Cæsar* infra c. XLIII. *omni tempore totius Galliæ principatum tenuissent.* Eadem potestate occurrit apud *Curtium* lib. III. c. IV, 5. *Proditos se rati ne conspectum quidem hostis sustinere voluerunt, cum vel pauciores locum* obtinere *potuissent.* Vide & *Joan. Frid. Gronovium* ad lib. III. *Livii* c. XXXVI. *Idem.*

4. *Necessario rem Cæsari enunciarit*] Ita ex V. C. restituit G. *Faërnus*, quem merito secutus est *Jos. Scaliger.* Plerique MSS. & omnes antiquitus editi habent *Necessariam*, vel *necessario*, *rem* coactus *Cæsari enunciarit*; quam lectionem, licet glossemate fœdatam, *Plantiniana* editio à *Lipsio* curata retinuit. *Idem.*

5. *Eadem secreto ab aliis reperit esse vera*] In omnibus MSS. & editis usque ad *Scaligerum* legitur, *Eadem secreto ab aliis* quærit: *reperit esse verè*; quod cur rejecerit vir summus, nondum video. Eandem quidem vocem paullo ante positam invenimus; sed ab istiusmodi repetitionibus *Cæsar* non abhorruit. Adi sis hujusce libri c. III. & XX. *Idem.*

terea

pterea quod [1] *illo licente, contra liceri audeat nemo. His rebus & ſuam rem familiarem auxiſſe, & facultates ad largiendum magnas comparaſſe: magnum numerum equitatus ſuo ſumptu ſemper alere, & circum ſe habere. Neque ſolum domi, ſed etiam apud finitimas civitates largiter poſſe, atque hujus potentiæ cauſſa,* [2] *matrem in Biturigibus, homini illic nobiliſſimo, ac potentiſſimo, collocaſſe: ipſum ex Helvetiis uxorem habere: ſororem ex matre & propinquas ſuas* [3] *nuptum in alias civitates collocaſſe. Favere, &* [4] *cupere Helvetiis, propter eam affinitatem: odiſſe etiam ſuo nomine Cæſarem, & Romanos; quod eorum adventu potentia ejus deminuta, & Divitiacus frater in antiquum locum gratiæ atque honoris ſit reſtitutus.* [5] *Si quid accidat Romanis, ſummam in ſpem regni per Helvetios obtinendi venire:* [6] *imperio populi R. non modo de regno, ſed etiam de ea, quam habeat, gratia deſperare.* Reperiebat etiam Cæſar, inquirendo, [7] *quod prælium equeſtre adverſum paucis ante diebus eſſet factum, initium*

1. *Illo licente, contra liceri*] *Liceri* eſt pretium deferre pro eo quod tibi velis comparare. Hoc cum non intelligeret editor Venetus, locum in iſta editione ſic corruptum legimus, *Illo dicente, contradicere audeat nemo.* Idem.

2. *Matrem in Biturigibus —— collocaſſe*] Scilicet *nuptum*, ut paullo poſt loquitur noſter. Sic *Cicero* de Offic. lib. II. c. XX. *Cum conſuleretur, utrum bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret.* Et *Corn. Nepos* in Epam. c. III. *Virgo amici nubilis propter paupertatem collocari non poſſet.* Brantius.

3. *Nuptum in alias civitates collocaſſe*] V. C. *nuptui.* Sed ita loquitur *Papinianus* in lib. LXII. D. de ritu nupt. *Quanquam in arbitrio matris pater eſſe voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur.* Et *Paulus* lib. LIX. ejuſd. tit. *Senatuſconſulto, quo cautum eſt ne tutor pupillam vel filio ſuo ſibi nuptum collocet.* Et *Scævola* in lib. XLI. §. teſtamento. D. de leg. III. *Pater virginem ſi jam nuptum collocavit.* Ciaccon.

4. *Cupere Helvetiis*] Iis bene velle. Uſus ea ipſa loquendi formula *Terentius* Andr. Act. V. Sc. IV, 2. *Vel quod ipſi cupio Glycerio.* Brantius.

Ibid. Eſt Helleniſmus, ut obſervavit *Nic. Rigaltius* ad *Minucii Felicis* Octav. p. 32. ed. Oxon. ubi eadem occurrit locutio. *Davies.*

5. *Si quid accidat Romanis*] Vidi qui nomen *Gravius* interponerent. Ut paullo poſt, *Quod ſi quid ei à Cæſare gravius accidiſſet.* Sed hæc præciſio eſt antiquis uſitata, & ominis cauſſa ita loquebantur, ut in Comment. de verb. juris docuimus. *Hotoman.*

6. *Imperio P. R.*] Vide *Dionyſ. Voſſium* ad lib. II. B. G. c. 1.

7. *Quod prælium equeſtre adverſum* &c.] Eſt ἀναχολουθον, ſeu, ut Latine loquar, initio ab una phraſi facto, alterius pars ſubjicitur. Sic apud *Plautum* Pœn. Act. III. Sc. III. 46. *Tu, ſi te Dii ament, agere tuam rem occaſio eſt.* Incepit, tanquam dicturus eſſet, *tuam rem agendi occaſionem habes,* finivit vero haud aliter ac ſi initio poſuiſſet *Tibi.* Apud illum ſcriptorem multa hujuſmodi occurrunt. *Corn. Severus* in Ætna v. 523. de lapide molari.

ejus

ejus fugæ à Dumnorige, atque ejus equitibus factum esse; (nam equitatui, quem auxilio Cæsari Ædui miserant, Dumnorix præerat) eorumque fuga reliquum esse equitatum perterritum.

XIX. Quibus rebus cognitis, quum ad has suspiciones certissimæ res accederent; quod per fines Sequanorum Helvetios traduxisset: quod obsides inter eos dandos curasset: quod ea omnia [1] non modo injussu suo & civitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset: quod à magistratu Æduorum accusaretur; satis esse causæ arbitrabatur, quare in eum aut ipse animadverteret, aut civitatem animadvertere juberet. His omnibus unum repugnabat, quod Divitiaci fratris summum in populum R. studium, [2] summam in se voluntatem, egregiam fidem, justitiam, temperantiam cognoverat; nam, ne ejus supplicio Divitiaci animum offenderet, verebatur. Itaque prius quam quidquam conaretur, Divitiacum ad se vocari jubet, &, quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliæ provinciæ, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quæ ipso præsente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, [3] & ostendit quæ separatim quisque

Quin etiam externum nil ei calor ipse resolvit,
Non odor aut levitas ——

si eundem loquendi modum servare in animo habuisset Poeta, *odor* & *levitas* in Accusativo casu essent efferenda. Vide & *Hirtium* Bell. Afric. c. xxv. Eadem locutionum mistura frequens etiam est in Græcis scriptoribus, ut ostendit vir doctissimus *Joan. Clericus* Art. Crit. P. II. S. I. c. x. 10. & seqq. Hoc ἀναχόλουθον cum non concoquerent editores nonnulli, locum sic refinxere: *Reperiebatque inquirendo Cæsar initium fugæ prœlii equestris adversi paucis ante diebus à Dumnorige atque ejus equitibus factum esse.* Ita legitur in editt. *Gryph.* & *Vascos.* ac ita ex conjectura voluit P. *Ciacconius. Franciscus* etiam *Hotomannus* locum mendi suspectum habet, & in omnes partes se vertit, ut sano medicinam inveniat. *Davies.*

1. *Non modo injussu suo*] Quæri potest, cur ejus rei veniam Dumnorix à Cæsare petere debuerit: cum neque Ædui in provinciam redacti essent, neque *Cæsar* imperium in eos haberet. Opinor, quia S. C. factum erat, *Uti quicunque Galliam provinciam obtineret, Æduos ceterosque amicos populi Rom. defenderet.* lib. I. c. xxxv. deinde, quia Cæsar Æduos in principatum Galliæ restituerat, ac propterea illorum Patronus erat. lib. VI. c. XII. *Hotoman.*

2. *Summam in se voluntatem*] Benevolentiam aut amorem. Sic lib. V. c. IV. *Cujus egregiam in se voluntatem perspexisset.* Adi & *Terentium* Phorm. Prol. v. 30. & ibi *Donatum.* Davies.

3. *Et ostendit*] Omnes MSS. & impres-

de

de eo apud se dixerit. Petit, atque hortatur, ut sine ejus offensione animi, vel ipse de eo, caussa cognita, statuat, vel civitatem statuere jubeat.

XX. Divitiacus multis cum lacrimis Cæsarem complexus obsecrare cœpit, *ne quid gravius in fratrem statueret: scire se illa esse vera: nec quemquam ex eo plus, quam se doloris capere: propterea quod, quum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, per se crevisset. Quibus opibus* [1] *ac nervis, non solum ad minuendam gratiam, sed pæne ad perniciem suam uteretur: sese tamen & amore fraterno, & existimatione vulgi commoveri. Quod si quid ei à Cæsare gravius accidisset, cum ipse eum locum amicitiæ apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum; qua ex re futurum, uti totius Galliæ animi à se averterentur.* Hæc quum pluribus verbis flens à Cæsare peteret, Cæsar ejus dexteram prehendit. Consolatus [2] rogat finem orandi faciat: tanti ejus apud se gratiam esse ostendit, uti & Reipub. injuriam, & suum dolorem ejus voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet: quæ in eo reprehendat, ostendit; quæ ipse intelligat, quæ civitas queratur, proponit: monet, ut in reliquum tempus omnes suspiciones vitet; præterita se Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit: ut, quæ agat, quibuscum loquatur, scire possit.

XXI. Eodem die ab exploratoribus certior factus hostes sub montem consedisse, millia passuum ab ipsius castris octo; qualis esset natura montis, & qualis in circuitu ad-

si ante *Scaligerum*, has voces exhibent, quas revocandas censuimus. *Commonefecit* Cæsar Divitiacum, dum ipsi audita in memoriam revocat, *ostendit* vero res, ut putabat Imperator, antea non cognitas. *Idem.*

1. *Ac nervis*] Potentia. *Pedo Albinovanus* Eleg. I, 48.

Nec quemquam nervos *extimuisse tuos.*

Sic & *Lactantius* Instit. Divin. lib. 1. c. 111. aliique. Metaphora sumta est ab animalibus, quorum vires sunt in nervis positæ. Hinc apud *Ciceronem* Acad. Quæst. lib. 1. c. x. *Nervos virtutis incidere* est de ea vim omnem & efficaciam detrahere. *Idem.*

2. *Rogat —— ostendit*] Unde factum, ut *P. Ciacconius* has voces mendi suspectas habuerit, plane nescio; nec à quoquam idonea hujusce suspicionis reddi potest ratio. *Idem.*

sensus,

ſcenſus, qui cognoſcerent, miſit. Renunciatum eſt, facilem eſſe. De tertia vigilia T. Labienum [1] legatum pro Prætore cum duabus legionibus, & [2] iis ducibus, qui iter cognoverant, ſummum jugum montis adſcendere jubet: quid ſui conſilii ſit, oſtendit. Ipſe de quarta vigilia eodem itinere, quo hoſtes ierant, ad eos contendit; equitatumque omnem ante mittit. P. Conſidius, qui rei militaris peritiſſimus habebatur, & in exercitu L. Syllæ, & poſtea in M. Craſſi fuerat, cum exploratoribus præmittitur.

XXII. Prima luce, quum ſummus mons à T. Labieno teneretur, ipſe ab hoſtium caſtris non longius mille & quingentis paſſibus abeſſet; neque, ut poſtea ex captivis comperit, aut ipſius adventus, aut Labieni cognitus eſſet; Conſidius, [3] equo admiſſo, ad eum accurrit: dicit, montem, quem à Labieno occupari voluerit, ab hoſtibus tene-

1. *Legatum pro Prætore*] Non eſt rejicienda hujus loci antiqua ſcriptura, quæ habetur in vetuſtiſſimis libris *Vaticano* & meo, in quibus eſt, *pro Prætore*, non, *propere*. Nam ea lectio confirmatur teſtimonio antiquitatis, quæ habetur in veteribus inſcriptionibus, & argenteis etiam denariis, uno *M. Bruti*, Cæſaris percuſſoris, in quo *Brutus* ipſe PROCOS. deſcribitur, ejus vero legatus *C. Flavius*, in eodem denario LEG. PROPR. dicitur: altero *Q. Cæcilii Metelli Pii*, qui cum PROCOS. in Africa rem geſſerit, ejus legatus P. CRASSVS IVNI. in eodem denario LEG. PROPR. dicitur. Etiam P. CARISIVS, LEGATVS AVGVSTI in argenteo denario, in quo Emerita opidum, à Cariſio juſſu Auguſti in Luſitania conditum, impreſſum eſt, P. CARISIVS LEG. PROPR. ſcribitur. Et M. POBLICIVS qui *Cn. Pompeii* Magni in Hiſpania legatus fuit, in argenteo item denario, LEG. PROPR. dicitur; ut videri poſſit his nominibus extraordinaria imperia ornari ſolita fuiſſe apud Romanos, cum, abſente magiſtratu, cui provincia decreta erat, ejus magiſtratus legati aliquo mitterentur cum imperio ad rem gerendam. Quo exemplo T. Labienus legatus Cæſaris, qui Galliam provinciam Proconſulari poteſtate obtinebat, *Legatus Pro prætore* à Cæſare dictus eſt. Cum autem librarii ἐν τῷ ἀσαφίστερον εἰς τὸ σαφέστερον labi ſoliti ſint, non eſt mirandum, ſi ex ſubobſcuriore voce *Pro Prætore*, lapſi ſunt in *propere*. dictionem uſitatiorem. *F. Urſin.*

Ibid. Hæc tamen locutio abſurda viſa eſt *Fr. Hotomanno*, quam eſſe probam plurimis etiam inſcriptionibus & numiſmatis oſtendit *Lud. Carrio* Ant. Lect. lib. III. c. VIII. adeo ut mirer eos, qui nuperam editionem Amſtelodami curarunt, *Hotomannum* potius ſecutos eſſe. *Davies.*

2. *Iis ducibus*] Ita repoſuimus ex *G. Faerni* MS. antiquiſſimiſque editt. *Rom.* & *Ven.* cum in aliis perperam legatur *iiſdem Ducibus*. Idem.

3. *Equo admiſſo*] Concitato. *Cicero* de fin. Bon. & Mal. lib. I. n. 2. *Difficilem quandam temperantiam poſtulant in eo, quod ſemel* admiſſum *coerceri reprimique non poteſt.* Sic legendum cum MS. *Coll. Corp. Chriſti Cantab.* & editt. vett. nam male *Janus Gruterus* emendavit *jam miſſum*. *Virgilio* Æn. XI, 272. *pennæ* ſunt *admiſſæ*, quæ velocius moventur. In nonnullis ſummi Poetæ exemplaribus perperam ſcribitur

Amiſſis *petierunt æthera pennis.*

ri:

ri: id se [1] à Gallicis armis atque insignibus cognovisse. Cæsar suas copias in proximum collem subducit; aciem instruit. Labienus, ut erat ei præceptum à Cæsare, ne prœlium committeret, nisi ipsius copiæ prope hostium castra visæ essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret; monte occupato, nostros exspectabat, prœlioque abstinebat. [2] Multo denique die [3] per exploratores Cæsar cognovit; & montem à suis teneri, & hostes castra movisse, & Considium timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renunciasse. Eo die, quo consuerat intervallo, hostes sequitur, & millia passuum tria ab eorum castris castra ponit.

XXIII. Postridie ejus diei; quod omnino biduum supererat, quum exercitui frumentum metiri oporteret; & quod à Bibracte oppido Æduorum longe maximo ac copiosissimo, non amplius millibus passuum XVIII aberat: rei frumentariæ prospiciendum existimavit; & iter ab Helvetiis avertit, ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitivos L. Æmilii, [4] Decurionis equitum Gallorum, hostibus nunciatur. Helvetii, seu quod timore perterritos Roma-

Quam lectionem *Servius* & *Pierius* meliorem judicarunt; sed multum abest ut scopum attigerint. Vide *Pedonem* Eleg. I, 250, 320. & *Tibullum* lib. 1. El. IV, 44. *Idem.*

1. *A Gallicis armis atque insignibus*] *Insignia* quæ sint *Adr. Turnebus* lib. IX. adv. c. VIII. docet ex *Polybio*. Quem etiam super ea ipsa re explicat *J. Lipsius* lib. III. de mil. dial. v. *Insignia* autem à *signis* ita distinguere videtur *Cæsar*, ut hæc copiarum sint, illa galeæ. Lib. VII. B. G. c. XLV. *Cæsar tectis insignibus suorum, occultatisque signis militaribus.* Diversa autem Romanorum & Gallorum insignia fuisse, cum illi non nisi cristas, pennasque avium; isti cornua aut animalium partes gestarent variasque effigies, docet *Lipsius* in analect. ad milit. lib. III. dialog. v. *Brant.*

Ibid. Græcus σημεῖον transtulit, quod potius signa militaria notare videatur. *Cæsar* infra lib. II. B. G. c. XXI. ait: *Temporis tanta fuit exiguitas ut non modo ad insignia accommodanda, sed & galeas induendas tempus defuerit.* Insignia, ornamenta propria huic vel illi: unde *Horatius* Epod. Od. v. purpuram prætextam, vocat *insignia*, cum ait:

Ut hæc trementi questus ore constitit
Insignibus raptis puer. D. Vossius.

2. *Multo denique die*] Cum *multum diei processerat*, ut loquitur *Sallustius* Jugurth. c. LI. *Davies.*

3. *Per exploratores Cæsar*] Ultimam vocem addidi ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* quod perspicuitati inserviat. In verbis enim, quæ præcedunt, de Labieno agitur, non de Cæsare. *Idem.*

4. *Decurionis equitum Gallorum*] Tradit *Vegetius* lib. II. c. XIV. Turmam equitum equites XXXII habere, & qui illi præsit, *Decurionem* vocari. *Varro* tamen de Lingua Lat. lib. IV. *Turma, terma est*, inquit, E *in* U *abiit, quod terdeni equites ex tri-*

nos discedere existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, prœlium non commisissent; sive quod re frumentaria intercludi posse confiderent, commutato consilio atque itinere converso, nostros a novissimo agmine insequi ac lacessere cœperunt.

XXIV. Postquam [1] id animum advertit, copias suas Cæsar in proximum collem subducit; equitatumque, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quatuor veteranarum, ita, uti supra se in summo jugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, & omnia auxilia, collocaret, ac totum montem hominibus compleret. Interea sarcinas in unum locum conferri, & eum ab iis, qui in superiore acie constiterant, muniri jussit. Helvetii cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt: [2] ipsi confertissima acie, rejecto nostro equitatu, [3] phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt.

XXX. Cæsar, primum suo, deinde omnium [4] è conspectu remotis equis, ut, æquato periculo, spem fugæ tolleret, cohortatus suos, prœlium commisit. Milites, [5] è loco

bus tribubus Tatiensium, Ramnium, & Lucerum fiebant. Itaque primi singularum decuriarum decuriones dicti, qui ab eo in singulis turmis sunt etiamnunc terni. Idem omnino scribit *Festus.* Ciaccon. Confer *Ger. Joan. Vossium* in Etymologico.

1. *Id animum advertit*] Ita restituimus ex MSS. *Norvic. Brant.* & *Ursin.* Editi enim minus eleganter habent, *Id animadvertit. Lucretius* lib. II, 124.

Hoc etiam magis hæc animum te advertere par est.

Sæpe hoc modo locutus est *Plautus.* Sic Pseud. Act. I. Sc. III, 43. *Et id & hoc quod te revocamus, quæso animum advorte.* Vide & Act. I. Sc. II, 10. *Davies.*

2. *Ipsi conf. acie, rejecto* &c] Interpunge, *Ipsi, conf. acie rejecto* &c. Ac sic Græcus. *Idem.*

3. *Phalange facta*] *Cæsar* hoc loco *phalangem* testudinem militarem vocat, seu clypeorum connexionem. Cæterum *Dion* lib. XXXVIII. p. 80. non instructa phalange, sed temere & sparsos irruisse Helvetios scribit. Verba ejus hæc sunt: ἡ δὲ οὐκ συντεταγμένῳ, σποράδας ἐξ ὑπερδεξίων ἐπὶ χαλεπῶς ἐπιόσιν. *Glandorp.* Vide *J. Lipsium* Poliorc. lib. I. Dial. V.

4. *E conspectu*] Has voces delendas censent *P. Ciacconius* alique quos secutus est in sua editione *Jos. Scaliger*; sed immerito, ut mihi quidem videtur: nam non modo eas legit *Julius Celsus*, (Vide lib. I. p. 28. ed. Lond.) verum etiam in pugna difficili ita se gerere solitus est Cæsar. *Frontinus* Strateg. lib. II. c. VIII, 13. *D. Julius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci* à conspectu suo *jussit.* Nec hoc novum fuit Strategema; simili enim usum fuisse Catilinam tradit *Sallustius* Bell. Catil. c. LIX. *Davies.*

5. *E loco superiore pilis missis*] *Ursinus* &

superiore

ſuperiore pilis miſſis, facile hoſtium phalangem perfregerunt. Ea disjecta, gladiis diſtrictis, in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum ſcutis uno ictu pilorum transfixis & colligatis, quum ferrum ſe inflexiſſet, neque evellere, neque, [1] ſiniſtra impedita, ſatis commode pugnare poterant; multi ut, diu jactato brachio, præoptarent ſcutum manu emittere, & nudo corpore pugnare. Tandem, vulneribus defeſſi, & pedem referre, &, quod mons ſuberat circiter M. paſſuum, eo ſe recipere cœperunt. Capto monte, & ſuccedentibus noſtris, Boji, & Tulingi, qui hominum millibus circiter XV agmen hoſtium claudebant, & noviſſimis præſidio erant, ex itinere noſtros [2] latere aperto aggreſſi, circumvenire, & id conſpicati Helvetii, qui in montem ſeſe receperant, rurſus inſtare, & prœlium redintegrare cœperunt. Romani [3] converſa ſigna tripartito intulerunt:

Ciacconius legunt *emiſſis*. Fruſtra. *Mittere* pro *emittere* uſurpatum probis auctoribus. Sic *radicem, fructus, folia mittere*, *Columella* & *Plinius* dixerunt. Et Livius, *qui vocem liberam pro Rep. mittere auderet*. Sic *Seneca* Agamem. Act. III. Sc. I.

Sua quiſque mittunt tela, & infeſti fretum
Emoliuntur.

Etiam *Hirtius* VIII de Bello Gall. c. XIV. *Unde tormento miſſa tela in hoſtium cuneos conjici poſſent*. D. Voſſius.

1. *Siniſtra impedita*] Quæ tenebat ſcuta pilis transfixa. De utriſque armis vide *Juſt. Lipſium* Mil. Rom. lib. II. Diall. II. & IV. *Davies*.

2. *Latere aperto*] A dextro latere, quod clypeis non tegebatur. Vide *Silium* Italicum lib. II, 78. *Idem*.

3. *Converſa ſigna tripartito intulerunt*] Optime; licet *Carrio* lib. III. c. II. Antiq. Lect. contendat *bipartito* in VV. CC. inveniri & retinendum eſſe. Cauſſam addit, quia duæ acies idem faciebant, tertia aliud. Nihilo magis movet me Græcus, qui διχῇ tranſtulit. Ubique enim *Cæſar* tripartitam fere aciem ſe habuiſſe dicit. Sic lib. V. c. X. *Poſtridie ejus diei, mane, tripartito milites equiteſque in expeditionem miſit*. Et lib. VI. c. VI. *Cæſar partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Craſſo quæſtore, celeriterque effectis pontibus, tripartito adiit*. Sed maxime huc faciunt verba hujus libri c. XLIX. *Acieque triplici inſtructa, ad eum locum venit, primam & ſecundam aciem in armis eſſe, tertiam caſtra munire juſſit*. Cur ergo & hic non mutat *acie duplici inſtructa?* D. Voſſius.

Ibid. Recte, ut videtur, receptam lectionem adverſus *Lud. Carrionem* tuetur *D. Voſſius*. Eſt tamen aliud, quod ſcrupulum movet; quomodo videlicet ab iis, qui victis ac ſubmotis reſiſtebant, *converſa* eſſe ſigna dicerentur, cum jam ante recta ad eos fuerint lata. In acie enim convertuntur ſigna, quando mota ac ferri jam cœpta, in aliam partem feruntur, ut docet *Joan. Frid. Gronovius* ad *Livii* lib. III. c. LIV. Quod tamen hic non accidit. Quandoquidem igitur Metaphraſtes, MS. *Brant.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* vocem *converſa* non exhibeant, delendam arbitror, licet non negarim hanc locutionem tertiæ aciei, quæ venientes excipiebat, probe convenire; primæ verò ac ſecundæ non item. *Davies*.

prima, ac ſecunda acies, ut [1] victis ac ſubmotis reſiſteret; tertia, ut venientes exciperet.

XXVI. Ita, [2] ancipiti prœlio, diu atque acriter pugnatum eſt. Diutius quum noſtrorum impetum ſuſtinere non poſſent; alteri ſe, ut cœperant, in montem receperunt, alteri ad impedimenta & carros ſuos ſe contulerunt: nam hoc toto prœlio, quum ab hora ſeptima ad veſperam pugnatum ſit, averſum hoſtem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum eſt: propterea quod pro vallo carros objecerant, & è loco ſuperiore in noſtros venientes tela conjiciebant, & nonnulli inter carros rotaſque, [3] mataras ac tragulas ſubjiciebant, noſtroſque vulnerabant. Diu quum eſſet pugnatum, impedimentis caſtriſque noſtri potiti ſunt; ibi Orgetorigis filia, atque unus è filiis captus eſt. Ex eo prœlio circiter millia hominum cxxx ſuperfuerunt; eaque tota nocte continenter ierunt: [4] nullam partem noctis itinere intermiſſo, in fines Lingonum die IV pervenerunt, quum & propter vulnera militum, & propter ſepulturam occiſorum, noſtri triduum morati, eos ſequi non potuiſſent. Cæſar ad Lingones litteras, nuncioſque miſit, ne eos frumento, neve alia re, juvarent: qui ſi juviſſent, ſe eodem loco illos, quo Helvetios, habiturum. Ipſe, triduo intermiſſo, cum omnibus copiis eos ſequi cœpit.

1. *Victis ac ſubmotis reſiſteret*] Ne regredi in Romanos poſſent. *Hotoman.*

2. *Ancipiti prœlio*] Dubio Marte, adeo ut neſcirent in quam partem ſe inclinaret victoria. Sic locutus eſt *Curtius* lib. VIII. c. 11, 16. Fieri etiam poteſt, ut hoc prœlium dicatur *anceps*, quod duobus in locis pugnaretur. Vide *Corn. Nepotis* Themiſt. c. III. & Datam. c. VII. *Davies.*

3. *Mataras & tragulas*] Sic diſerte MS. *Norvic.* cum in aliis Codd. ſcriptis, ut & antiquioribus impreſſis, legamus *Mazaras & tragulas.* Quam mendam primus ſuſtulit *Joan. Rhellicanus*, quem ſecuti ſunt editores nuperi. *Idem.*

Ibid. *Mataras ac tragulas ſubjiciebant*] *Ciacconius* & *Urſinus* legunt *abjiciebant.* Fruſtra. Subjicere *Cæſar* dixit, quia non, ut ſolitum, ſupra currus, velut ex vallo jaculabantur, ſed ſub curribus, rotas inter, ut ipſe *Cæſar* ait. Rectiſſime Græcus, μισαξὺ τῶν δ' ἁρμάτων καὶ τῶν τροχῶν, παλῶν πολλὰ καὶ ξυστὰ ὑπαφίεσαν. D. Voſſius.

4. *Nullam partem noctis*] *Faernus* & *Urſinus* legunt *nulla parte.* Alii habent *in nullam partem noctis.* Mendoſe omnes. Legendum, ut in vett. noſtris libris *nullam partem*; nam hæc vetus locutio eſt nota eruditis omnibus. Sic lib. IV. B. G. cap. 1. *Maximam partem lacte atque pecore vivunt.* Sed exemplorum plena ſunt omnia. *Hotom.*

XXVII. Hel-

XXVII. Helvetii omnium rerum inopia adducti, legatos de deditione ad eum miſerunt: qui quum eum in itinere conveniſſent; ſeque ad pedes projeciſſent; ſuppliciterque locuti, flentes pacem petiſſent; atque eos in eo loco, quo tum eſſent, ſuum adventum exſpectare juſſiſſet; pâruerunt. Eo poſtquam Cæſar pervenit, obſides, arma, ſervos, qui ad eos perfugiſſent, propoſcit. Dum ea conquiruntur, & conferuntur, [1] nocte intermiſſa, circiter hominum millia VI ejus pagi, [2] qui Urbigenus appellatur, ſive timore perterriti, ne, armis traditis, ſupplicio afficerentur, ſive ſpe ſalutis inducti, quod, in tanta multitudine dediticiorum, ſuam fugam aut occultari, aut omnino ignorari poſſe exiſtimarent; [3] prima nocte ex caſtris Helvetiorum egreſſi, ad Rhenum fineſque Germanorum, contenderunt.

XXVIII. Quod ubi Cæſar reſcivit, [4] quorum per fines ierant, his, uti conquirerent, & reducerent, ſi ſibi purgati eſſe vellent, imperavit, reductos in [5] hoſtium numero habuit: reliquos omnes, obſidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines ſuos, unde erant profecti, reverti juſſit; &, quod omnibus frugibus amiſſis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit, ut his frumenti copiam facerent: ipſos, oppida, vicoſque, quos incenderant, [6] reſtituere juſſit. Id ea maxime ratione fecit, quod

1. *Nocte intermiſſa*] Interpoſita. *Franciſco* quidem *Hotomanno* mira videtur hæc loquendi ratio, quæ tamen *Cæſari* eſt familiaris. Sic lib. VI. c. IX. *Intermiſſis paucis diebus.* Vide & lib. III. B. C. c. LVIII. Vim vocis non intellexit Metaphraſtes, qui habet μιᾶς νυκτὸς ϖᾶσι τὸ πῦϖι ἀϕαϊϖτάϖδαι ἀϕλειϖτέσης. *Davies.*

2. *Qui Urbigenus appellatur*] Sic legendum, non *Verbigenus.* Adi *Phil. Cluverium* Germ. lib. II. c. IV. & *Chriſt. Cellarium* Geogr. Ant. lib. II. c. III. pagg. 175, 176. ed. Cantab. *Idem.*

3. *Prima nocte*] Sic MSS. & pleræque è vett. Editt. Nonnullæ enim, quas ſecuti ſunt *Scaliger* aliique, habent *prima noctis vigilia*; quæ voces cum oræ Codicum eſſent adlitæ, ut paullo obſcurior loquendi modus explicaretur; tandem, ut fit, veram lectionem loco ſuo deturbarunt. Hoc modo locutus eſt *noſter* cum alibi, tum lib. III. B. C. c. LXXV. *Impedimenta omnia ſilentio* prima nocte *ex caſtris Apolloniam præmiſit.* Inſignis eſt hanc in rem locus *Corn. Nepotis* in Eumen. c. IX. *Idem.*

4. *Quorum per fines ierant*] Potius legerem *irent.* Et ita videtur legiſſe *Dio* lib. XXXVIII. p. 80. E. *Ciacconius.*

5. *In hoſtium numero habuit*] Revera occidit, ſed mentionem crudelitatis vitare voluit. *A. Manutius.*

6. *Reſtituere juſſit*] Reædificare. *Corn.* noluit

noluit eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare; ne propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum fines transirent; & finitimi Galliæ provinciæ, Allobrogibusque essent. Bojos, petentibus Æduis, [1] quod egregia virtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit: quibus illi agros dederunt; quosque postea in parem juris libertatisque conditionem, atque ipsi erant, receperunt.

XXIX. In castris Helvetiorum tabulæ repertæ sunt [2] litteris Græcis confectæ, & ad Cæsarem perlatæ; quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exissent eorum, qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulieresque. Quarum omnium rerum summa erat, [3] capitum Helvetiorum millia CCLXIII, Tu-

Nepos Timoth. c. IV. *Quos avus Conon muros ex hostium præda restituerat.* Vide & Pelopid. c. IV. *Davies.*

1. *Quod egregia virtute erant cogniti*] Ita omnes MSS. præter *Faërn.* & editi usq; ad *Scaligerum*, qui ultimam vocem temere prorsus & inconsulte expunxit. *Phædrus* lib. I. Fab. X. *Quicunque turpi fraude semel innotuit.* Idem lib. V. Fab. V. *Scurram* dicit esse *notum urbano sale*, qui facetiis & ingenii elegantia erat nobilitatus. *Idem.*

2. *Litteris Græcis confectæ*] Quidam putant istas Helvetiorum tabulas Græcis duntaxat litteris, & sermone Gallico confectas esse. At magis crediderim eas & litteris & vocibus Græcis eo more conscriptas fuisse, quo majores nostri ante centum & quinquaginta annos Latino sermone in publicis instrumentis, & rationibus usi sunt. Quemadmodum namque in hunc usque diem apud nos ingenui Latinis, sic veteres illi Helvetii, & alii Galli in Græcis instituebantur litteris. Quum enim Massiliam Romani studiorum causa adierint: vero non dissimile est, etiam Gallos eo gratia discendi Græcas litteras concessisse, præsertim quum hæc urbs in ipsorum terra esset sita. Cui conjecturæ & *Strabo*, & *Cæsar* ipse locuples dant testimonium. Ille namque l. IV. p. 181. sic de Gallorum studio scribit: ὡς φιλέλληνας κατισχύειν τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια Ἕλλησι γράφειν. Hic vero infra lib. VI. B. G. c. XIII. refert, *Gallos in reliquis fere rebus publicis privatisque rationibus, Græcis litteris usos esse.* Hæc illi. Unde primo manifestum fit, Gallos non tantum Græcorum elementis in scribendo, verum etiam eorum sermone in diplomatis usos esse. Deinde non vulgus, sed tantum scribas, & potentiores nobiliores que homines Græcitati studuisse, hac nota fere *Cæsar* innuere videtur. Quum namque dicit, *pæne in omnibus cum publicis, tum privatis rationibus, & contractibus litteris Græcis usos*; aliquos nimirum excludit. Quorum posterius idem *Cæsar* adhuc planius facit lib. V. B. G. c. XLV. ubi ait, *Epistolam Græcis literis ad Ciceronem in hybernis obsessum ideo exaratam, ne ea intercepta, Romanorum consilia hostibus proderentur.* Nam si vulgo apud Gallos Græce sciviſſent, frustra hoc consilium Cæsar in scribenda Graia epistola coepisset. *Rhell.*

3. *Capitum Helvetiorum* &c.] In recensendis Gallorum copiis variant Historici. Vide *Strabonem* Geogr. lib. IV. p. 193. *Plutarchum* in Cæsare p. 716. *Appianum* in Celtic. & *Polyænum* Strateg. lib. VIII. c. XXIII. §. 3. Forte tamen hæc diversitas Librariis est tribuenda, cum in notis numerorum describendis passim erraverint. *Davies.*

lingorum

lingorum millia XXXVI, Latobrigorum XIV, Rauracorum XXIII, Bojorum XXXII. Ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. Summa omnium fuerat ad millia CCCLXIIX. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Cæsar imperaverat, repertus est numerus [1] millium c & x.

XXX. Bello Helvetiorum confecto, totius fere Galliæ legati, principes civitatum, ad Cæsarem gratulatum convenerunt. Intelligere sese, tametsi, pro veteribus Helvetiorum injuriis, populus R. ab iis pœnas bello repetisset, tamen eam rem non minus [2] ex usu terræ Galliæ, quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Helvetii reliquissent, ut toti Galliæ bellum inferrent, imperioque potirentur, locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum judicassent, reliquasque civitates stipendiarias haberent. Petierunt, uti sibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idque Cæsaris voluntate facere, liceret: sese habere quasdam res, quas è communi consensu ab eo petere vellent. Ea re permissa, diem concilio constituerunt, & jurejurando, ne quis enunciaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

XXXI. Eo concilio dimisso, iidem principes civitatum, [3] qui ante fuerant, ad Cæsarem reverterunt, petierunt-

1. *Millium* c *&* x] c *&* xx. Cæsarem scripsisse vult *Hotomannus*, qui merito reprehenditur à *Rob. Titio* lib. I. locor. contr. c. XVIII. neque enim meminit Bojos petentibus Æduis attributos fuisse, & ex hoc numero detractos. Illi autem facile quatuordecim millia explerunt. Adde sex millia, qui rebellarunt, atque in hostium numero habiti sunt; & qui nunc repertus est numerus millium centum & decem, constabit cum eo quod supra dictum est superfuisse ex prœlio, centum triginta millia *Brantius*.

2. *Ex usu terræ Galliæ accidisse*] Id est, terræ Gallicæ expedire. Sic *Hirtius* de bell. Afric. c. III. *Namque nullum portum terræ Africæ* &c. *Sallustius* in Fragm. lib. IV. historor. *duæ Galliæ mulieres*, pro Gallicæ. *Agellius* lib. III. Noct. Att. c. VII, VIII, & X. *terram Siciliam, Italiam, Galliam* dixit. *Brantius*.

3. *Qui ante fuerant*] Hæc verba *Ciacconio* videntur superflua, eorumque ultimum uncis inclusit *Jos. Scaliger* & post eum editores nuperi, utpote qui illud rectius abesse censebant. *Gabriel* autem *Faernus* ex conjectura legit *qui ante iverant*. At vero omnes graviter falluntur. Iis fucum fecit vitiosa interpunctio, quam si animum adtenderant, facile sustulissent. Hunc igitur locum sic distingue, *Iidem principes civitatis, qui ante fuerant ad Cæsarem, reverterunt*. Sic locutus est *Cicero* ad Attic. lib. X. Ep. XVI. *Dionysius* ad me

que,

que, [1] uti sibi secreto de sua omniumque salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata, sese omnes flentes Cæsari ad pedes projecerunt: *non minus se id contendere, & laborare, ne ea, quæ dixissent, enunciarentur, quam, uti ea, quæ vellent, impetrarent: propterea quod, si enunciatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent.* Locutus est pro his Divitiacus Æduus: *Galliæ totius factiones esse duas:* [2] *harum alterius principatum tenere Æduos, alterius Arvernos. Hi quum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse,* [3] *uti ab Arvernis, Sequanisque Germani mercede accerserentur. Horum primo circiciter millia* XV *Rhenum transisse: posteaquam agros, & cultum &* [4] *copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse in Gallia ad* C *&* XX *millium numerum: cum his Æduos, eorumque clientes semel atque iterum armis contendisse: magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem Senatum, omnem*

fuit *bene mane*, id est, apud me. *Julius Celsus* Vit. Cæs. p. 71. ed. Lond. *Ad eos vero moram trahens*, ubi *J. G. Grævius* reposuit *apud eos*, sed absque causa sontica, ut ex allatis manifestum est. *Davies.*

1. *Uti sibi secreto*] MSS. *Brant.* & *Norv.* cum edit. *Lipsiana* aliisque habent *uti sibi secreto, in occulto.* Nonnullæ autem *uti sibi secreto & occulto* vel *& in occulto.* Patet quidem aut hanc vocem aut illam esse Glossema, utri vero hoc contigerit, non ita manifestum. Voces *in occulto* deleverunt *Faernus* & *Scaliger*, quibus prævit editio *Romana* A. D. 1472. Mihi autem fit verosimile, locum hunc ita esse legendum *uti sibi in occulto* &c. idque gravibus, ni fallor, de causis. I. Hoc modo loqui amat *Cæsar.* Hujusce libri cap. XXXII. *Quod soli nec* in occulto *quidem queri, nec auxilium implorare auderent.* Et lib. II. B. G. c. XVIII. *Hostes* in occulto *sese continebant.* Sic & alibi. II. Hæc loquendi ratio altera est obscurior, ac proinde nequit haberi glossematis suspecta; is enim erat Librariorum mos, ut phrases difficiliores facilioribus explicarent, non vice versa. *Idem.*

2. *Harum alterius —— Arvernos*] Pro Arvernis Sequanos posuit lib. VI. de B. G. c. XI. Sed cum utrique junctim principatum tenuerint, ut statim ex *Cæsare* colligi potest, & Sequani jam valde fracti ab Arioviſto & minores essent, *Cæsar* Arvernos hic solos nominat, ut recte à *Lipsio* observatum est. *Brantius.*

3. *Uti ab Arvernis sequanisque*] Anonymus (p. 20. ed. Lond.) ab utrisque stipendiarios Germanos adhibitos esse narrat, nimirum tam Arvernis, quam Æduis, & subdit. *Quamobrem qui illos* (Germanos) *evocaverant Ædui, auxiliorum nimietate perterriti, cum pœnitere jam cœpisset incœpti, finibusque illos pellere tentassent, multis fracti prœliis, nobilitatem fere omnem, Senatumque, & equitatum miserandis ac variis amiserant cladibus.* Sed errare eum manifeste *Cæsar* ostendit. *D. Vossius.*

4. *Copias Gallorum*] *Copia* pro exercitu in plurali numero plerumque, in singulari de abundantia usurpatur. Sed nec raro contra. Sic pro exercitu, *Maro* Æn. II, 564.

—— *qua me circum sit copia lustro.*

equi-

equitatum amisisse. Quibus prœliis calamitatibusque fractos, qui & sua virtute, & populi R. hospitio atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos civitatis, & jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium à populo R. imploraturos, neque recusaturos, quo minus perpetuo sub illorum ditione atque imperio essent: unum se esse, ex omni civitate Æduorum, qui adduci non potuerit, ut juraret, aut suos liberos obsides daret. Ob eam rem se ex civitate profugisse, & 1 Romam ad Senatum venisse, auxilium postulatum, quod solus neque jurejurando, neque obsidibus teneretur. Sed pejus victoribus Sequanis, quam Æduis victis, accidisse, propterea quod Ariovistus rex Germanorum in eorum finibus consedisset, tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliæ, occupavisset, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere juberet; propterea quod, paucis mensibus ante, 2 Harudum millia hominum XXIV *ad eum venissent; quibus locus ac sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti omnes è Galliæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transirent: 3 neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem*

Et passim *Cæsar*. In plurali, pro facultatibus, & frumento, talibusque. *Cæsar* lib. IV. c. IV. *Reliquam partem hyemis se eorum copiis aluerunt.* Item *Tacitus* 1. Annal. *Nocte demum reversæ legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.* Et sæpe alii auctores. *Idem.*

1. *Romam ad Senatum venisse, auxilium postulatum*] Sed infecta re, rediit, ut docet *noster* lib. VI. B. G. c. XII. Ejusdem etiam adventus meminit *Cicero* de Divin. lib. I. c. XLI. ex quo liquet Divitiacum hunc, unum fuisse è Druidis. *Davies.*

2. *Harudum millia hominum* XXIV] Nihil dicunt *Giacconius*, & *Ursinus*, cum vocem *hominum* expungunt. Proba est & probis auctoribus usurpata locutio. Sic *Gellius* dixit *homines Pœni*. Idem in argumento lib. VIII. c. XI. *Psones, quod homines Afri dicunt non esse verbum Pœnicum, sed Græcum.* Ubi *Eudones* legendum, ut docet *Scaliger*. Phrasis est Hebræis usitatissima; ut cum dicunt, *isch jehudi*, ô vir Judæus, & Actor. VIII, 27. *Lucas* simili Phrasi usus, ait ἀνὴρ αἰθίοψ: quam Græcam esse asserit *Sebast. Pfochenius* p. 35. diatribes de puritate ling. Græcæ N. T. & ad demonstrationem adfert ἀνὴρ ἁλιεὺς, ἀνὴρ βυλοφόρος, aliaque id genus. Sed meo quidem judicio præter rem, cum hic proprium, illic nihil nisi appellativa sint. *D. Vossius.*

3. *Neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro*] Tantum videlicet ei præstabat Gallicus. Vide supra c. XXVIII. & lib. II. B. G. c. IV. *Giacconio* autem, mutatis dictionibus, videtur legendum, *Neque enim conferendum esse cum Gallico Germanorum agrum.* Et sane in comparationibus plerumque dicimus, pe-

victus cum illa comparandam. Arioviſtum autem, ut ſemel Gallorum copias prælio vicerit, quod prælium factum ſit Amagetobriæ, ſuperbe, & crudeliter imperare, obſides nobiliſſimi cujuſque liberos poſcere, & in eos [1] *omnia exempla cruciatus edere, ſi qua res non ad nutum, aut ad voluntatem ejus facta ſit. Hominem eſſe barbarum, iracundum, temerarium: non poſſe ejus imperia diutius ſuſtineri: niſi quid in Cæſare populoque R. ſit auxilii, omnibus Gallis idem eſſe faciendum, quod Helvetii fecerunt, ut domo emigrent; aliud domicilium, alias ſedes, remotas à Germanis, petant; fortunamque, quæcunque accidat, experiantur. Hæc ſi enunciata Arioviſto ſint, non dubitare, quin de omnibus obſidibus, qui apud eum ſint, graviſſimum ſupplicium ſumat; Cæſarem vel auctoritate ſua atque exercitus, vel recenti victoria, vel nomine populi R. deterrere poſſe, ne major multitudo Germanorum Rhenum tranſducatur, Galliamque omnem ab Arioviſti injuria poſſe defendere.*

XXXII. Hac oratione à Divitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fletu auxilium à Cæſare petere cœperunt. Animadvertit Cæſar, [2] unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent; ſed triſtes, ca-

jora non eſſe digna quæ cum melioribus contendantur. Sed hic ſecus eſt, ut & apud *Ciceronem* Tuſc. Quæſt. lib. I. n. 2. qui poſtquam in re militari aliiſque nonnullis Romanos Græcis antepoſuit, ita loquitur: *Jam illa quæ natura, non litteris, aſſecuti ſunt* (Romani) *neque cum Gracia neque ulla cum gente ſunt conferenda*, ob eorum nempe præſtantiam. *Ciacconii* igitur emendatio non eſt neceſſaria, cum uterque loquendi modus æque ſit commodus. *Davies.*

1. *Omnia exempla cruciatus*] Docet *J. M. Brutus* MS. *Carrar.* & impreſſum *Florent.* habere *omnia exempla cruciatuſque.* Idem dicendum de MS. *Norvic.* & antiquiſſimis editt. *Rom.* & *Ven.* nec mihi dubium videtur quin hæc lectio à *Cæſaris* manu fluxerit; *exempla* enim graviſſimas pœnas denotant. *Plautus* Captiv. Act. III. Sc. V, 33. *Quando ego te* exemplis *excruciavero peſſimis.* A. Gellius N. A. lib. VI. c. IV. *Regulum Tubero in Hiſtoriis rediſſe Carthaginem, noviſque* exemplorum *modis excruciatum à Pœnis dicit. Pœnitio* nempe, ut ut ait idem lib. VI. c. XIV. *propter exemplum eſt neceſſaria:* —— *Idcirco veteres quoque noſtri* exempla pro maximis graviſſimiſque pœnis *dicebant.* De re ipſa vide *Platonem* in Gorgia p. 313. ed. Lugd. cujus verba, pauculis mutatis, repetit *Suidas* v. Πλάτων. Idem.

2. *Unos ex omnibus Sequanos*] Incredibile videtur *Fr. Hotomanno* Sequanos, qui diuturna bella cum Æduis geſſerant, & Arioviſtum ſubſidio evocarant, in illo Æduorum concilio interfuiſſe, & de Arioviſto expellendo Cæſarem rogaſſe. At, cum Sequani non minus, imo magis, quam Ædui, ab Arioviſto opprimerentur, facile fieri potuit, ut in gratiam cum Æduis redierint, amborumque Principes ad Cæſa-

pite

pite demisso, terram intueri. Ejus rei quæ causa esset, miratus, ex ipsis quæsivit. Nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. Quum ab iis sæpius quæreret, neque ullam omnino vocem exprimere posset; idem Divitiacus Æduus respondit; *Hoc esse miseriorem, gravioremque fortunam Sequanorum, quam reliquorum; quod soli nec in occulto quidem queri, nec auxilium implorare, auderent; absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent: propterea quod* [1] *reliquis tamen fugæ facultas daretur;* [2] *Sequanis vero, qui intra fines suos Ariovistum recepissent, quorum oppida omnia in potestate ejus essent, omnes cruciatus essent perferendi.*

vide Victorii Lect: 1 ~ cap: 5.

XXXIII. His rebus cognitis, Cæsar Gallorum animos verbis confirmavit: pollicitusque est sibi eam rem curæ futuram: magnam se habere spem, & [3] beneficio suo, & auctoritate adductum Ariovistum, finem injuriis facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit. Et secundum ea multæ res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam & suscipiendam putaret: inprimis, quod Æduos fratres consanguineosque sæpenumero ab senatu appellatos, in servitute atque in ditione videbat Germanorum teneri; eorumque obsides esse apud Ariovistum ac Sequanos intelligebat. Quod in tanto imperio populi Romani turpissimum sibi & Reipublicæ esse arbitrabatur. Paullatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, & in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat: neque sibi homines feros ac barbaros

rem confugerint, quo eos à communi calamitate liberaret. Apparet certe ex c. xxxv. Sequanos Æduis obsides fuisse reddituros, nisi ab Ariovisto essent impediti. *Idem.*

1. *Reliquis tamen fugæ*] Sic rectissime *Manutius*, cum in aliis impressis prope omnibus legatur, *Tantum*: quamvis in nostro Antiquo, atque adeo in Romano scriptum sit *Tamen*, quod cum huic nostro, tum etiam *Ciceroni* usitatissimum esse constat. *Hotom.*

2. *Sequanis vero —— omnes cruciatus essent perferendi*] *Jac. Perizonius* ad *Sanctii* Minerv. p. 139. hunc locum ita laudat: *Sequanis vero omnes cruciatus esset perferendum.* Sed cum omnes Codd. vulgatam lectionem exhibeant, memoria lapsum crediderim virum eruditum. *Davies.*

3. *Beneficio suo*] Cæsar nimirum suo consulatu fecerat, ut Rex atque amicus à Senatu R. appellaretur, cum neque aditum, neque causam postulandi justam haberet Vide c. XXXV. XLII. & XLIII. nec non *Dionem* lib. XXXVIII. p. 81. *Idem.*

[1] temperaturos existimabat, quin, quum omnem Galliam occupassent, [2] ut ante Cimbri, Teutonique fecissent, in provinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent: præsertim quum Sequanos à provincia nostra Rhodanus divideret; quibus rebus quam maturrime occurrendum putabat. Ipse autem Arioviſtus [3] tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.

XXXIV. Quamobrem placuit ei, ut ad Arioviſtum legatos mitteret, qui ab eo postularent, ut aliquem [4] locum medium utriusque colloquio deligeret: velle sese de Rep. & [5] summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Arioviſtus respondit: *Si quid ipsi à Cæsare opus esset, sese ad eum venturum fuisse: si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Præterea se neque sine exercitu in eas partes Galliæ venire audere, quas Cæsar possideret, neque exercitum sine magno* [6] *commeatu,* [7] *atque emolumento in unum locum*

1. *Temperaturos existimabat*] Ita Veneta, laudatque *Ciacconius*. Manus. noster *obtemperaturos*, ut & *Beroald*. *Basil*. & *Vascos*. Prius illud nobis magis probatur cum *Dionysio Lambino*, qui ita hunc locum se emendasse ait Commentar. ad *Horatium* lib. III. Od. XXIV. *Brantius*.

2. *Ut ante Cimbri, Teutonique*] Indifferenter *Teutonos*, & *Teutones* vocat *Cæsar* lib. II. quanquam alii codices ibi habent *Teutonas*. Et lib. VII. *Cimbrorum Teutonumque*. De eorum adventu in Italiam *Eutropius* lib. IV. & V. Epitome *Liviana* lib. LXVII. & LXVIII. Et *Tacitus* hist. lib. IV. p. 553. & de moribus German. *Ciacc*. Vide *Florum* lib. III. c. III. & *Velleium Paterculum* lib. II. c. XII.

3. *Tantos sibi spiritus*] Pro ferocia & superbia. Sic infra lib. II. c. IV. *Qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent*. Et lib. III. c. LXXII. de B. C. *His rebus tantum fiducia ac spiritus Pompeianis accessit*. Brantius.

4. *Locum medium utriusque* &c.] Legendum, *locum medium utrisque colloquio deligeret*. Ciaccon.

Ibid. *Locum deligeret*] Comiter hæc sua mandata Cæsar narrat. Longe aliter *Florus* lib. III. c. X. *Cum legati*, inquit, *dicerent, Veni ad Cæsarem. Quis est autem Cæsar? & si vult, veniat, inquit: & quid ad illum, quid agat nostra Germania? non ego me interpono Romanis*. Hotom.

5. *Summis utriusque rebus*] Quæutrique maximæ curæ esse debebant. Sic Antigono *de summis rebus erat dimicandum*, ut loquitur *Corn. Nepos* Eumen. c. X. scilicet de regno, aliisque, de quibus maxime solliciti sunt homines. *Davies*.

6. *Commeatu*] Quærere libet cur *comitatu* reponendum censuerint *Ciacconius*, & *Ursinus*. Ait Arioviſtus se ad Cæsarem sine exercitu venire non audere, exercitum sine commeatu contrahere non posse. Rectissime. Nam opus commeatu in itinere. Quid *comitatu* opus ad contrahendum exercitum? Non capio: neque illos, quid dixerint, cepisse arbitror. *D. Vossius*.

7. *Atque emolumento*] *F. Ursinus*, *Hotomannus*, *Ciacconius*, aliique reponunt *molimento*; Cum autem omnes MSS. stent à vulgata lectione, commoda videtur *P. Victorii* sententia, qui docet, *emolumentum* hic significare, quod operosum est & magnum studium requirit. Sic *Varro* de Re

contrahere

contrahere posse: sibi autem miram videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Cæsari, aut omnino populo Romano negotii esset.

XXXV. His responsis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: *Quoniam tanto suo populique Romani beneficio affectus, quum in consulatu suo* 1 *Rex atque amicus à senatu appellatus esset, hanc sibi populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur, neque de communi re* 2 *dicendum sibi & cognoscendum putaret; hæc esse, quæ ab eo postularet: primum, ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam transduceret: deinde obsides, quos haberet ab Æduis, redderet: Sequanisque permitteret, ut, quos illi haberent, voluntate ejus reddere illis liceret: neve Æduos injuria lacesseret: neve his sociisve eorum bellum inferret. Si id fecisset, sibi populoque Rom. perpetuam gratiam atque amicitiam cum eo futuram: si non impetraret, quoniam* 3 *M. Messala, M. Pisone, COSS.* 4 *Senatus cen-*

Rust. lib. III. c. XIV. *Nec de cochleis, & gliribus quæro, quod reliquum est: neque enim magnum* emolumentum *esse potest.* Indicat Romanorum doctissimus, se nolle quempiam occupari in disputatione de cochleis & gliribus, quæ reliquæ partes erant sermonis ad venationem pertinentis, quia cognitio illarum rerum obscura difficilisque non foret. Hoc apparet ex eo quod sequitur. *Non istus tam simplex est, inquit Appius, quam tu putas.* Reprehendit enim ille Axium, quod existimet rem illam apertam & proclivem esse, ac non parvas difficultates in illa re recte ordineque tractanda esse declarat. Hæc fere vir doctissimus Var. Lect. lib. XXII. c. X. Fieri etiam potest, ut hæc vox ἐπιμύθιον, & jacturam æque ac commodum significet. Adeatur *Is. Vossius* ad *Catullum* p. 312. At hujus frater *Dionysius* contendit *emolumentum* hic commotionem denotare; quam potestatem ut huic verbo convenire probet, exscribit locum *A. Gellii*, qui extat N. Attic. lib. XI. c. XIII. Sed nihil prorsus ad rem facit; emolumentum enim ibi vult bonam frugem, quæ in sententia continetur. *Davis.*

1. *Rex atque amicus*] De hac populi R. consuetudine scripsimus in Manilianam *Ciceronis*. Nunc illud observandum est, cum Ædui fratres, & consanguinei toties à Senatu R. appellati essent, tamen Ariovistum, qui armis illos oppresserat, Regem & amicum ab eodem Senatu appellatum fuisse. Qua ex re de fideli Romanorum amicitia existimari potest, quibus nihil jucundius erat, quam gentes exteras armis inter se conflictari, & diuturnis bellis atteri. *Hotoman.*

2. *Dicendum sibi & cognoscendum*] Faernus, *Discendum*. Sed sic locutus est, quasi dixisset: *Dicendum & audiendum*. Nam colloquium & communicatio, quam Cæsar postulabat, dicendo & audiendo, id est, sermonibus ultro citroque habendis, consumitur. *Idem.*

3. *M. Messala, M. Pisone COSS.*] Fuere hi Coss. Anno U. C. DCXCIII. Vide *Dionem* lib. XXXVII. p. 50. Et ita est in vet. Cod. & illo *R. Stephani*, cum in pleriſque vitiose legatur *L. Pisone*. Ciaccon.

fuisset,

ſuiſſet, uti, quicunque Galliam provinciam obtineret, [1] *quod commodo Reipublicæ facere poſſet, Æduos ceteroſque amicos populi Romani defenderet, ſe Æduorum injurias non neglecturum.*

XXXVI. Ad hæc Arioviſtus reſpondit: *Jus eſſe belli, ut, qui viciſſent, iis, quos viciſſent, quemadmodum vellent, imperarent:* [2] *item populum Romanum victis non ad alterius præſcriptum, ſed ad ſuum arbitrium imperare conſueſſe. Si ipſe populo Romano non præſcriberet, quemadmodum ſuo jure uteretur; non oportere ſe à populo Romano in ſuo jure impediri. Æduos ſibi, quoniam belli fortunam tentaſſent, & armis congreſſi, ac ſuperati eſſent, ſtipendiarios eſſe factos. Magnam Cæſarem injuriam facere, qui ſuo adventu vectigalia ſibi deteriora faceret. Æduis ſe obſides redditurum non eſſe; neque iis, neque eorum ſociis, injuria bellum illaturum, ſi in eo manerent, quod conveniſſet, ſtipendiumque quotannis penderent: ſi id non feciſſent,* [3] *longe ab his fraternum nomen populi Romani abfuturum. Quod ſibi Cæſar denunciaret, ſe Æduorum injurias non neglecturum; neminem ſecum ſine ſua pernicie contendiſſe. Quum vellet, congrederetur: intellecturum, quid invicti Germani, exercitatiſſimi*

4. *Senatus cenſuiſſet*] Ex hoc igitur S. C. belli hujus gerendi auctoritatem Cæſar ſumpſit, eamque προφασιν habuit: quod tamen *Dio* lib. XXXVIII. p. 86. B. C. non attendit, cum facit milites Cæſari objicientes, bellum ſine lege, aut S. C. inferri: Cæſarem autem reſpondentem, bella quædam lege lata, quædam ſine lege, ex tempore & ſubita neceſſitate, geri. *Hotoman.*

Ibid. At vero culpa plane non vacavit *Cæſar*, cum hoc bellum Arioviſto intulerit, ut docet *H. Grotius* de Jure B. & P. lib. III. c. III, 10. *Davies.*

1. *Quod commodo Reip. facere poſſet*] De hac formula vide *Briſſonium* lib. II. Form. p. 216. *Idem.*

2. *Item populum*] Sic legimus, non *idem*, ut edidit *Scaliger*, quem ſecuti ſunt recentiores. *Idem.*

3. *Longe ab his —— abfuturum*] Iis minime profuturum, non impediturum, quo minus pœnas luant. Locutionis ratio eſt, quia quæ procul abſunt, ne minimum quidem auxilium poſſint ſubminiſtrare. *Gabriel* tamen *Faërnus*, *F. Urſinus*, & *J. Lipſius* Elect. lib. II. c. XIX. ſcribunt *longe his --- futurum*: quam emendationem amplectitur *Freinſhemius* in Indice ad *Florum*. Sed nihil opus eſt, ut vulgatam lectionem ſollicitemus, niſi forte ſcribendum ſit, omiſſa præpoſitione, *longe his —— abfuturum*, ut habet MS. *Norv.* cum editis nonnullis. Eo ſane modo locuti ſunt veteres. *Statius* Theb. lib. III. 666.

Procul hæc tibi mollis
Inſula, terrificiq; aberit dementia Phœbi,

id eſt, tibi non proderit. Hujuſmodi plura collegit doctiſſimus Jeſuita *Lud. Cerdanus* not. in *Virgilii* Æn. XII, 52. *Idem.*

in

in armis, qui [1] *intra annos* XIV *tectum non subissent, virtute possent.*

XXXVII. Hæc eodem tempore Cæsari mandata referebantur, & legati ab Æduis & Treviris veniebant. Ædui, questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur: sese ne obsidibus quidem datis pacem Arioviſti redimere potuisse. Treviri autem, [2] pagos centum Suevorum ad ripam Rheni consedisse; qui Rhenum transire conarentur: iis præesse Nasuam, & Cimberium fratres. Quibus rebus Cæsar vehementer commotus, maturandum sibi existimavit, ne, si nova manus Suevorum cum veteribus copiis Arioviſti sese conjunxisset, minus facile resisti posset. Itaque, re frumentaria, quam celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad Arioviſtum contendit.

XXXVIII. Quum tridui viam processisset, nunciatum est ei, Arioviſtum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vesontionem, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere, triduique viam à suis finibus processisse. Id ne accideret, magnopere præcavendum sibi Cæsar existimabat. Namque omnium rerum, quæ ad bellum usui erant, summa erat [3] in eo oppido facultas: idque natura loci sic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum da-

1. *Intra annos* XIV] Placet scriptura libri *Steph.* qui habet *inter*; nam *inter annos* antiqui dicebant pro *Per annos*, ut in Verr. II. jampridem notavimus. *Cicero* in Quintiana. *Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium* &c. *Titinnius* apud *Nonium*: *Quæ inter decem annos nequisti unam togam detexere.* Hotoman. Lectionem à viro erudito propugnatam exhibent etiam MS. *Brant.* & editio *Lipsiana.*

2. *Pagos centum Suevorum*] Cum centum tantum fuerint Suevorum pagi, nonnullis visum est, totum genus ad ripam Rheni convenisse. Sed hoc eorum consuetudini prorsus adversatur. *Cæsar* lib. IV. B. G. c. I. *Ii* (Suevi) *centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causſa, suis è finibus educunt. Reliqui domi manent, pro se atque illis colunt.* Per pagos itaque centum, CM hominum intelligenda crediderim, quorum singula è singulis pagis erant collecta. *Tacitus* tamen Germ. c. XXXIX. tradit solos Semnones, Suevorum partem, *centum pagis habitari.* Forsan *pagus* ibi *vicum* denotat, cum alia sit apud *Cæsarem* hujusce vocis potestas. Vide not. ad c. XII. *Davies.*

3. *In eo oppido facultas*] Copia. Sic lib. III. B. G. c. IX. *Navium facultas.* Vide & c. XI. Hoc cum non intelligerent Librarii, in plerisque Codd. exhibetur *in eo oppido difficultas*, quæ lectio sensum fundit menti *Cæsaris* omnino contrarium. *Idem.*

ret

ret facultatem: propterea quod [1] flumen Dubis, ut circino circumductum, pæne totum oppidum cingit: reliquum spatium, quod non est amplius pedum D c, qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices ejus montis ex utraque parte ripæ fluminis contingant. Hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum oppido conjungit. Huc Cæsar magnis diurnis nocturnisque itineribus contendit; occupatoque oppido, ibi præsidium collocat.

XXXIX. Dum paucos dies ad Vesontionem, rei frumentariæ commeatusque caussa, moratur, ex percunctatione nostrorum, vocibusque Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atque exercitatione in armis esse prædicabant, sæpenumero sese cum iis congressos ne vultum quidem, atque aciem oculorum ferre potuisse; tantus subitò timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum ortus est à tribunis militum, ac præfectis, reliquisque, qui ex urbe, amicitiæ caussa, Cæsarem secuti [2] magnum periculum miserabantur, quod non magnum in re militari usum habebant. Quorum alius, [3] alia caussa illata, quam sibi ad proficiscendum [4] necessariam esse diceret, petebat, ut ejus voluntate discedere liceret; nonnulli, pudore adducti, ut

1. *Flumen Dubis*] Sic legendum, ut recte monuit *Ch. Cellarius* Geogr. Antiq. lib. II. c. II. p. 109. aliique. In MSS. enim corrupte scribitur *Alduabis, Alduadubis, Alduadusius, Adduadubis* &c. Nomina propria, ac proinde minus nota, sæpissime Librarios in errorem induxerunt. *Davies.*

2. *Magnum periculum miserabantur*] *Carrio* Ant. Lect. lib. III. c. VIII. in VV. CC. reperiri hæc negat, ut etiam *Hotomannus* in Vaticano. Et merito, ut illis videtur. Mihi genuina videntur: & egregia comparatio est, *Magnum periculum miserabantur, quod non magnum in re militari usum habebant.* Nugatur quoque *Ursinus* cum pro *miserabantur*, legit *esse rebantur.* Sic paullo post: *Cum familiaribus suis commune periculum miserabantur.* Dion. Vossius.

3. *Alia caussa illata*] Frustra *Ciacconius* & *Ursinus* legunt *allata.* Sic locutus *Cæsar* lib. II. belli Gall. c. XXV. *Hujus adventu spe illata militibus.* Et *Hirtius* belli Alexandrini c. II. *Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla, aut mora inferebatur.* Idem.

4. *Necessariam esse diceret*] Sic recte MS. *Norvic.* cum vetustioribus editis: Recentiores enim habent *necessariam esse duceret.* Sed perperam; Ea enim, quam præ se ferebant, causa ne his quidem ipsis videbatur talis, ut proficiscendi necessitatem imponeret; Hujus vero prætextu tantum sunt usi quo iis abeundi copiam faceret Imperator. *Davies.*

timoris

timoris ſuſpicionem vitarent, remanebant. Hi [1] neque vultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut ſuum fatum querebantur, aut cum familiaribus ſuis commune periculum miſerabantur. [2] Vulgo totis caſtris teſtamenta obſignabantur. Horum vocibus, ac timore paullatim etiam ii, qui magnum in caſtris uſum habebant, milites, centurioneſque, quique equitatui præerant, perturbabantur. Qui ſe ex his minus timidos exiſtimari volebant, non ſe hoſtem vereri, ſed anguſtias itineris, & magnitudinem ſilvarum, quæ inter eos, atque Arioviſtum intercederent, aut [3] rem frumentariam, ut ſatis comode ſupportari poſſet, timere dicebant. Nonnulli etiam Cæſari renunciabant, cum caſtra moveri, ac ſigna ferri juſſiſſet, non fore dicto audientes milites, neque propter timorem ſigna laturos.

XL. Hæc quum animadvertiſſet Cæſar, convocato [4] conſilio, [5] omniumque ordinum ad id conſilium adhibitis centurionibus, vehementer eos incuſavit: *Primum, quod aut quam in partem, aut quo conſilio ducerentur, ſibi quærendum aut cogitandum putarent. Arioviſtum, ſe conſule, cupidiſſime populi Romani amicitiam appetiſſe. Cur hunc tam temere quiſquam ab officio diſceſſurum judicaret? ſibi quidem perſuaderi, [6] cognitis ſuis poſtulatis, atque æquitate*

1. *Neque vultum fingere*] Ita componere ut non appareret metus; *licet* enim *ora ipſa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua aut* METU *commoti ſunt, aut voluptate nimia geſtiunt; quorum omnium* VULTUS, *vox, motus, ſtatuſque mutantur.* Verba ſunt *Ciceronis* de Offic. lib. I. c. XXIX. *Davies.*

2. *Vulgo totis caſtris teſtamenta obſignabantur*] Milites in bellum profecturi, aut jam ad aciem parati, celeriter abſque ulla ſolemnitate teſtamentum faciebant, quod *in procinctu* dicebatur. De quo vide paſſim Juriſconſultos. *Brantius.* Adi etiam *Joan. Freinſhemium* ad *Flori* lib. III. c. X, 12.

3. *Rem frumentariam*] Quod attinet ad rem frumentariam. Sic *Livius* lib. II. c. LVII. *Diſtractam laceratamque Remp. magis quorum in manu ſit, quam ut incolumis ſit, quæri.* Ubi ſolita ſyntaxeos ratione poſtularetur *diſtracta laceratæque Reſp.* ut hic *res frumentaria.* Plura hanc in rem collegit doctiſſimus *Perizonius* ad *Sanctii* Minerv. lib. II. c. V. p. 204. qui hujuſmodi locutiones eſſe Ellipticas notavit. Vide & *Joan. Frid. Gronovium* ad *Senecæ* de Benef. lib. IV. c. XXXII. *Davies.*

4. *Conſilio —— conſilium*] Sic habent editt. veteres, non *concilio —— concilium* ut nuperæ. *Idem.*

5. *Omniumque ordinum ad id conſilium adhibitis centurionibus*] Contra quam fieri ſolebat; vulgo enim è Centurionibus primipili tantum ad conſilium ſunt adhibiti. Vide *J. Lipſium* de Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. *Idem.*

conditionum perſpecta, eum neque ſuam, neque populi Romani gratiam repudiaturum. Quod ſi furore atque amentia impulſus bellum intuliſſet, quid tandem vererentur? aut cur de ſua virtute, aut de ipſius diligentia deſperarent? Factum ejus hoſtis periculum patrum noſtrorum memoria, quum Cimbris & Teutonis à C. Mario pulſis, [1] *non minorem laudem exercitus, quam ipſe imperator, meritus videbatur. Factum etiam* [2] *nuper in Italia, ſervili tumultu; quos tamen aliquis uſus ac diſciplina, quam à nobis accepiſſent, ſublevaret: ex quo judicari poſſet,* [3] *quantum haberet in ſe boni conſtantia: propterea quod, quos aliquandiu inermes ſine cauſſa timuiſſent, hos poſtea armatos, ac victores ſuperaſſent. Denique hos eſſe eoſdem, quibuſcum ſæpenumero Helvetii congreſſi, non ſolum in ſuis, ſed etiam in illorum finibus plerumque ſuperaſſent, qui tamen pares eſſe noſtro exercitui non potuerint. Si quos adverſum prælium, & fuga Gallorum commoveret,*

6. *Cognitis ſuis poſtulatis*] Si immenſam Cæſaris ambitionem perpendamus, qua factum, ut omnes belli gerendi occaſiones captarit, non erit dubium, quin vere tradiderit *Dio*, Romanum Imp. hæc ab Arioviſto poſtulaſſe, ἐχ ὅτι κὴ καθαλύσειν αὐτὸν, ἀλλ' ὅτι ἐξοργιεῖν, καὶ τότε προφάσιν πολέμου κὴ μεγάλου κὴ ἐυσεβεῖ λήψεως ἔλιπεν. Vide lib. XXXVIII. p. 81. Haud ſane negandum eſt, *Cæſarem* in hiſce *Commentariis* aliquando fictas bellorum cauſas obtendiſſe, cum veram diſſimularit. *Lucius Ampelius* lib. Memor. c. XL. *Belli* (Civilis inter Pompeium & Cæſarem) *ſpecies magis, quam cauſa fuit, negatus à Senatu Cæſari conſulatus. Ceterum utriuſque æmulatio & cupiditas imperii occupandi* ei ortum revera præbuêrunt. Confer & lib. IV. B. G. c. XI. ubi invadendæ Britanniæ rationes narrat, cum iis quæ habet *Suetonius* in Julio c. XLVII. *Davies.*

1. *Non minorem laudem exercitus* &c.] C. Marius; ut quivis Latine peritus, facile perſpicit. Sed *Plutarchus* vel imperito utens interprete, vel ipſe minus peritus, ita Cæſaris ſententiam pervertit: μήτε χειρόσι μείζων Κίμβρων μάχαις πολεμίοις, μήτε αὐτὸς ὢν Μαρίου χείρων στρατηγός. Hotom. *Ibid.* Extat locus vit. Cæſ. pag. 717. A. Ita etiam cepit *Jul. Celſus*, qui pag. 34. ita loquitur *aut minus de ſe ſperarent, tali viro ac certè nobili ſaltem, ac quod de C. Mario ruſtico Arpinate ſperaſſent Patres eorum* &c. adeò ut videantur *Plutarchus* & *Celſus* aliam lectionem ſecuti, quæ tamen receptâ eſt deterior. *Davies.*

2. *Nuper in Italia, ſervili tumultu*] Epitome *Liviana* lib. XCVII. *M. Craſſus Prætor primum cum parte fugitivorum quæ ex Gallis Germaniſque conſtabat, feliciter pugnavit, cæſis hoſtium* XXXV *millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellavit, cæſis cum ipſo millibus* XL. Id autem fuit geſtum circa annum urbis DCLXXX. Ideo ait, *nuper*. Vide *Sigonium*. Ciaccon.

3. *Quantum haberet in ſe boni conſtantia*] *Conſtantia* hic ſignificat animum timori non obnoxium. *Curtius* lib. III. c. XII. poſtquam narraverat Darii filium nihil conſpectu Alexandri tum primum à ſe viſi conterritum eſſe, ſubdit *motum fuiſſe Regem* conſtantia *Pueri*, id eſt, audacia & animo intrepido. Sic apud *Phædrum* lib. V. Fab. II. 12. Conſtantior *fuiſſem vera exiſtimans*, pro eo quod eſt, minus fuiſſem perterritus. *Davies.*

hos,

hos, si quærerent, reperire posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Arioviſtum, quum multos menſes caſtris ac paludibus ſe continuiſſet, neque ſui poteſtatem feciſſet, deſperantes jam de pugna, & diſperſos ſubito adortum, magis ratione ac conſilio, quam virtute, viciſſe. Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuiſſet; [1] *hac ne ipſum quidem ſperare noſtros exercitus capi poſſe.* [2] *Qui ſuum timorem in rei frumentariæ ſimulationem, anguſtiaſque itinerum conferrent, facere arroganter; quum aut de officio Imperatoris deſperare, aut ei præſcribere viderentur. Hæc ſibi eſſe curæ; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones ſubminiſtrare: jamque eſſe in agris frumenta matura: de itinere, ipſos brevi tempore judicaturos. Quod non fore* [3] *dicto audientes milites neque ſigna laturi dicantur, nihil ſe ea re commoveri: ſcire enim, quibuſcunque exercitus dicto audiens non fuerit; aut, male re geſta, fortunam defuiſſe; aut, aliquo facinore comperto, avaritiam eſſe convictam:* [4] *ſuam*

1. *Hac ne ipſum quidem ſperare*] Puerilia ſunt, quæ *Brantius* ait, *ſperare* hic ἀκόρως pro timere poni. Ait *Cæſar*, Arioviſtum ratione, & conſilio Gallos ſuperaviſſe, at Romanos ut aſtu ſuperet, ne ſperare quidem audere. Videtur illud *ipſum* ad Cæſarem *Brantius* retuliſſe; ineptiſſime profecto, cum Arioviſtus intelligatur. *D. Voſſius.*

2. *Qui ſuum timorem —— conferrent*] *Urſinus* & *Ciacconius* legunt: *Qui ſui timoris ſimulationem in rem frumentariam anguſtiaſque itineris conferrent.* Deliramenta certe ſunt tantis viris indigna. Quid illud *ſimulationem timoris*? Non ſimulabant timorem, ſed revera timebant. Vulgata lectio eſt optima. Ait *Cæſar* arroganter facere, qui timori ſuo frumentariæ rei & itinerum anguſtias obtendant. Nam *ſimulationem* Cæſar diſtinguit ab re ipſa, & dicit ſimulare eos rei frumentariæ anguſtias, ubi nullæ ſint. Poteſt quoque ἐν ἀφ' ἑνοῖν eſſe, ut *ſimulationem rei frumentariæ, & itinerum anguſtias*, dicat pro ſimulatas rei frumentariæ & itineris anguſtias. Sic lib. VII. B. G. cap. XXVI. *natura & virium infirmitas*, pro ἀσθένειαν τῆς φύσεως. Idem.

3. *Dicto audientes milites*] Ultimam vocem addidi ex editt. *Rom. Ven. Beroald.* quæ plane videtur neceſſaria; ad gregarios enim milites hæc verba non fecit *Cæſar*, ut ex initio hujuſce capitis liquet, de quibus tamen omnino ſunt intelligenda quæ ſequuntur. *Davies.*

4. *Suam innocentiam perpetua vita, felicitatem* &c.] Sic optime emendabant *Barth. Ricius, Ald. Manutius* & *Fr. Hotomannus*, cum in omnibus MSS. ut teſtatur *Brantius*, peſſime legatur, *ſuam innocentiam perpetua vitæ felicitate Helvetiorum bello eſſe perſpectam.* Metaphraſtes tamen in ſuo Codice aut veram lectionem invenit, aut conjiciendo eſt aſſecutus; habet enim ἐμοῦ δὲ τὸν μὲν δικαιότητα ἀφ' πάντος, τὸν δ' εὐτυχίαν ἐν ᾧ ὠφὸς τὸς Ἑλβητίος πολέμῳ ἐγνώκατε. *Perpetua vita* eſt per totum vitæ curſum, ut *perpetua menſa* apud *Virgilium* Æn. VII, 176. ſunt eæ quæ ab initio ad finem cœnaculi excurrunt. Hoc cum non intelligerent Librarii videntur *Cæſarem* corrupiſſe. *Idem.*

innocentiam perpetua vita, felicitatem Helvetiorum bello esse perspectam. Itaque se, quod 1 *in longiorem diem collaturus esset,* 2 *repræsentaturum, & proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quamprimum intelligere posset, utrum apud eos pudor atque officium, aut timor plus valeret. Quod si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret,* 3 *sibique eam Prætoriam cohortem futuram.* Huic legioni Cæsar & indulserat præcipue, & propter virtutem confidebat maxime.

XLI. Hac oratione habita, mirum in modum conversæ sunt omnium mentes, summaque alacritas & cupiditas belli gerendi innata est: princepsque decima legio per tribunos mil. ei gratias egit, quod de se 4 optimum judicium fecisset; seque esse ad bellum gerendum paratissimam confirmavit; inde reliquæ legiones 5 per tribunos mil. & primorum ordinum centuriones egerunt, 6 uti Cæsari satisfacerent: se neque unquam dubitasse, neque

1. *In longiorem diem collaturus esset*] Dilaturus; ἀναβαλόμενος, ut recte Græcus. Vide *Calvinum* in Lexico Juridico. At in Epist. *Bruti* ad *Ciceronem* lib. XI. Fam. Ep. XIII. *In posterum diem iter suum contulit* eandem vim habet *ac postero die proficisci statuit.* Idem.

2. *Repræsentaturum*] Sunt qui *Tentaturum* corrigendum putant; & *Beroaldum* auctorem laudant. Imperite. Nam *Repræsentare*, verbum est juris, pro ante diem præstare, aut facere, aut solvere. Cujus rei exempla multa in Comment. verb. Jur. exposuimus. Itaque mihi dubium non est quin apud *Hirtium* de bello Alex. mendum sit c. LXX. ubi sic legitur: *Cæsar respondit se fore æquissimum Pharnaci, si quæ polliceretur, repræsentaturus esset.* Legendum enim arbitror, *Re præstaturus* esset. *Hotom.*

3. *Sibique eam prætoriam cohortem futuram*] Festus: *Prætoria cohors est dicta, quod à Prætore non discedebat. Scipio enim Africanus primus fortissimum quemque delegit, qui ab eo in bello non discederent, & cetero munere militiæ vacarent, & sesquiplex stipendium acciperent.* Asconius *Cohortem prætoriam, comites Consulares* esse ait, quod veteres omnem magistratum, cui pareret exercitus, *Prætorem* appellarint, atque inde *Prætorium* tabernaculum ejus dici; quod ab ipso etiam *Festo* traditur. *Ciaccon.*

4. *Optimum judicium fecisset*] Id est, optime sensisset, ac optimam spem concepisset. *Rhellican.*

5. *Per tribunos —— centuriones*] MSS. *Brant.* & *Norv.* cum editt. *Rom. Ven.* habent *cum Tribunis militum & primorum ordinum Centurionibus*, quam lectionem probavit *Joan. Brantius.* Nihil tamen mutandum censeo; Militibus enim per Tribunos & Centuriones erat agendum, quòd præfectis quidem facilis erat sermonis aditus. Vulgatam scripturam in suo Codice invenit Metaphrastes. *Davies.*

6. *Uti Cæsari satisfacerent*] *Satisfaciendi* verbo utitur *Cæsar* etiam libro quinto in princip. & extremo, & passim alibi. Usurpat & *Suetonius* in Julio c. LXXIII. & Claudio c. XXXVIII. De vi autem & significatione ejusdem verbi adi *Adr. Turnebum* lib. XVIII. Adversarior. c. XXV. & *Brissonium* libro octavo de Formulis p. 716. *Brantius.*

de

de ſumma belli ſuum judicium, ſed Imperatoris eſſe, exiſtimaviſſe. Eorum ſatisfactione accepta, & itinere exquiſito per Divitiacum, quod ex aliis Gallis ei maximam fidem habebat, ut [1] millium amplius quadraginta circuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia, uti dixerat, profectus eſt. Septimo die, quum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus eſt, Arioviſti copias a noſtris millibus paſſuum IV & XX abeſſe.

XLII. Cognito Cæſaris adventu Arioviſtus legatos ad eum mittit, quod antea de colloquio poſtulàſſet, id per ſe fieri licere, quoniam propius acceſſiſſet, ſeque id ſine periculo facere poſſe exiſtimaret. Non reſpuit conditionem Cæſar: jamque eum ad ſanitatem reverti arbitrabatur, quum id, quod antea petenti denegaſſet, ultro polliceretur: magnamque in ſpem veniebat, pro ſuis tantis, populique Romani in eum beneficiis, cognitis ſuis poſtulatis, fore, uti pertinacia deſiſteret. [2] Dies colloquio dictus eſt, ex eo die quintus. Interim, quum ſæpe ultro citroque legati inter eos mitterentur, Arioviſtus poſtulavit, ne quem peditem ad colloquium Cæſar adduceret: vereri ſe, ne per inſidias ab eo circumveniretur: uterque cum equitatu veniret: alia ratione ſe non eſſe venturum. Cæſar, quod nec colloquium, [3] interpoſita cauſſa, tolli volebat, neque ſalutem ſuam Gallorum equitatui committere audebat; commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo milites legionis decimæ, cui quam maxime confidebat, imponere; ut præſidium quam amiciſſimum, ſi quid opus facto eſſet, haberet. Quod cum fieret, [4] non irridicule quidam ex militibus decimæ legionis dixit;

1. *Millium amplius* XL.] MS. *Norvic.* cum editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *millium amplius quinquaginta*, ut & *Julius Celſus* Vit. Cæſ. p. 35. Numerum longe majorem in ſuo Codice aut legit, aut legiſſe ſomniavit Græcus Interpres; ſcripſit enim πλὼ ὀδὲν ἀμφὶ τὰ χίλια ἀξακόσια καὶ πεντήκοντα ϛάδια πάνυ ϑᾶσσον ἐξελϑόντας. Davies.

2. *Dies colloquio dictus eſt*] Conſtitutus. Lib. V. c. XXVII. *Omnibus hibernis Cæſaris oppugnandis hunc eſſe dictum diem. Livius* lib. XXIX. c. 1. *Ubi dies, quæ dicta erat, advenit.* Simili modo *Terentius* Andr. Act. I. Sc. I, 75. *Hic nuptiis dictus eſt dies.* Brant.

3. *Interpoſita cauſſa*] Prætextu. Noſter B. C. lib. III. c. XXIV. *Per cauſſam exercendorum remigum.* Vide & *Suetonium* in Othone c. III. *Davies.*

4. *Non irridiculè*] Facetè, & modo ad riſum movendum apto. *Idem.*

dixit; *Plus, quam pollicitus esset, Cæsarem facere: pollicitum in cohortis prætoriæ loco decimam legionem habiturum,* [1] *nunc ad equum rescribere.*

XLIII. Planicies erat magna, & in ea tumulus terreus satis grandis. Hic locus æquo fere spatio [2] ab castris utrisque aberat. Eo, ut erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæsar, quam equis devexerat, passibus CC ab eo tumulo constituit: item equites Arioviſti pari intervallo constiterunt. Arioviſtus, ut ex equis colloquerentur, & præter se, denos ut ad colloquium adducerent, postulavit. Ubi eo ventum est, Cæsar initio orationis sua Senatusque in eum beneficia commemoravit; quod Rex appellatus esset à Senatu, quod amicus, quod [3] munera amplissima missa; quam rem & paucis contigisse, & à Romanis pro maximis hominum officiis consuevisse tribui docebat: illum, quum neque aditum, neque caussam postulandi justam haberet, beneficio ac liberalitate sua ac Senatus, ea præmia consecutum. Docebat etiam, [4] quam veteres, quamque justæ caussæ necessitudinis ipsis cum Æduis

1. *Nunc ad equum rescribere*] *Ad equum rescribere* est legionem eam, quæ peditum erat, in numerum equitum transcribere; quam esse singularem Cæsaris nostri formulam observo. Sic fere *Seneca* epist. IV. ad Lucilium. *Quum puerilem animum deposueris, & te in virum philosophia transcripserit.* Quo *transcribendi* verbo ad rem propositam valde utitur appositè *Valerius Maximus* lib. II. c. VII. cum enim Tarentino bello magnum captivorum civium suorum numerum à Pyrrho rege ultro missum recepissent Romani, *decreverunt*, inquit ille, *ut ex iis qui equo meruerant, peditum numero militarent; qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transcriberentur.* Et ibidem paullo ante de L. Calpurnio Pisone, *turmasque equitum, quibus præfuerat* (C. Titius) *ademptis equis in funditorum alas transcripsit.* Fuit igitur hæc militiæ mutatio pro pœna militari: pro præmio vero cum contra pedites in equitum numerum transcribebantur, ut ex hoc *Cæsaris* loco colligere est. *Brantius.*

2. *Ab castris utrisque*] In MS. *Norv.* & plerisque editis legitur *ab castris Arioviſti & Cæsaris.* Eos nempe Codices invasit Glossema. *Davies.*

3. *Munera amplissima missa*] Romanis in more positum erat, ita se erga eos gerere, quos Regum titulo ornarant. Sic apud *Livium* lib. XXX. c. XV. *Scipio Masinissam primum Regem appellatum eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli & Scipione Eburnea, toga picta & palmata tunica donat.* Vide & *Barn. Brissonium* Form. l. II. p. 234. & seq *Idem.*

4. *Quam veteres, quamque justæ* &c.] Ædui nimirum primi è Gallis amicitiam Romanorum sunt amplexi. *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 192. C. Οἱ δ' Ἑδοῦοι καὶ συγγενεῖς Ῥωμαίων ὀνομάζοντο, ᾧ πρῶτοι τὴν πόλιν ταύτην ἐπῆλθον καὶ τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν. *Tacitus* Annal. lib. XI. c. XXV. *Primi Ædui Senatorum in urbe jus adepti sunt. Datum id fœderi antiquo, & quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo R. usurpant.* Ad hunc locum plura *Lipsius*, quem videsis. *Idem.*

interce-

intercederent; quæ Senatus consulta, quoties, quamque honorifica, in eos facta essent; ut omni tempore totius Galliæ principatum Ædui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent. Populi Romani hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos non modo nihil sui deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctos velit esse. Quod vero ad amicitiam populi Romani attulissent, id iis eripi, quis pati posset? Postulavit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, ne aut Æduis, aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet; si nullam partem Germanorum domum remittere posset; at ne quos amplius Rhenum transire pateretut.

XLIV. Arioviſtus ad postulata Cæsaris pauca respondit; de suis virtutibus multa prædicavit; *Transisse Rhenum sese non sua sponte, sed rogatum, & [1] accersitum à Gallis; non sine magna spe, magnisque præmiis, domum propinquosque reliquisse: sedes habere in Gallia ab ipsis concessas; obsides ipsorum voluntate datos; stipendium capere jure belli, quod victores victis imponere consueverint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: [2] omnes Galliæ civitates ad se oppugnandum venisse, ac contra se castra habuisse: eas omnes copias uno abs se prælio fusas ac superatas esse: si iterum experiri velint, paratum se decertare; sin pace uti malint, iniquum esse de stipendio recusare, quod sua voluntate ad id tempus pependerint. Amicitiam populi Romani sibi ornamento, & præsidio, non detrimento, esse oportere: idque se ea spe petisse. Si per populum Romanum stipendium remittatur, & dedititii subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi Romani amicitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Germanorum in Galliam transducat, id se sui muniendi, non Galliæ impugnandæ, causa facere; ejus rei testimonium esse quod, nisi rogatus, non venerit, & quod* [3] *bellum non intulerit, sed defenderit. Se prius in Galliam*

1. *Accersitum à Gallis*] Ab Arvernis & Sequanis, ut docuit *Cæsar* hujusce libri cap. XXXI. *Idem.*

2. *Omnes Galliæ civitates*] Elatorie & militariter dictum, cum ab iis demum oppugnatus sit, quæ in fide & clientela Æduorum erant. *Hotoman.*

3. *Bellum non intulerit sed defenderit*] *venisse,*

veniſſe, quam populum Romanum; nunquam ante hoc tempus exercitum populi Romani Galliæ provinciæ fines egreſſum. Quid ſibi vellet? cur in ſuas poſſeſſiones veniret? Provinciam ſuam eſſe hanc Galliam, ſicuti illam noſtram. Ut ſibi concedi non oporteret, ſi in noſtros fines impetum faceret: ſic iterum, nos eſſe iniquos, quod in ſuo jure ſe interpellaremus. [1] *Quod ex S. C. Æduos appellatos amicos diceret; non ſe tam barbarum, neque tam imperitum eſſe rerum, ut non ſciret, neque* [2] *bello Allobrogum proximo, Æduos Romanis auxilium tuliſſe, neque ipſos in his contentionibus, quas Ædui ſecum, & cum Sequanis habuiſſent, auxilio populi Romani uſos eſſe.* [3] *Debere ſe ſuſpicari, ſimulata Cæſarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, ſui opprimendi cauſsa habere. Quod niſi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, ſeſe illum non pro amico, ſed pro hoſte habiturum: quod ſi eum interfecerit, multis ſeſe nobilibus, principibuſque populi Romani gratum eſse facturum: id ſe ab ipſis per eorum nuncios compertum habere; quorum omnium gratiam atque amicitiam* [4] *ejus morte redimere poſ-*

Arcuerit, propulſaverit. Noſter lib. 1. B. C. c. VII. *Conclamant legionis* XIII. *qua aderat, milites —— ſeſe paratos eſſe Imperatoris ſui tribunorumque plebis injurias defendere.* Quadrigarius apud *Gellium* N. A. lib. IX. c. 1. *Milites Metelli à pinnis hoſtes defendebant facillime.* Eodem ſenſu uſi ſunt *Arnobius* lib. 1. p. 17. ed. Plant. & *Virgilius* Eclog. VII, 47. aliique, quorum loca ſuppeditabit *Jac. Emmeneſſius.* Hinc abunde liquet neceſſariam non eſſe *Ciacconii* emendationem, qui legit *illatum defenderit*; licet haud negem ita locutum eſſe *Cæſarem* cum alibi, tum lib. II. B. G. cap. XXIX. *Davies.*

1. *Quod ex S. C. Æduos appellatos amicos diceret*] Editio *Gryph.* habet, *quod fratres ex S. C. & amicos appellatos Æduos diceret. Rom. quod à Senatu Æduos* &c. MS. *Carrar.* & impreſſus *Florent. Quod fratres à ſe & amicos Æduos appellatos diceret*; quo modo videtur legendum, ſed ita ut poſt verbum *ſe*, interpunctio, quæ Librarii imperitia ſublata eſt, reſtituatur, & *à ſe.* hoc eſt, *à Senatu* ſcribatur. *J. M. Brutus.* Ita exhibent, ut voluit vir eruditus, editt. *Rom. Ven.* MS. autem *Norv. Quod fratres Heduos appellatos diceret.*

2. *Neque Bello Allobrogum proximo*] Non intelligit, ut imperitè cenſuit *Joan. Goduinus*, bellum quod cum Allobrogibus geſſere Domitius Ænobarbus & Fabius Maximus, (Vide *Florum* lib. III. cap. II.) Sed id quo eos debellavit Cn. Pontinus. Vide not. ad cap. VI. *Davies.*

3. *Debere ſe ſuſpicari*] Verbum *Debere Faërnus* auctoribus antiquis libris tollendum putabat. *Hotomannus* ex *Ea re* conflatum arbitrabatur; non autem neceſſe eſt, ut vel huic vel illi aures præbeamus; commoda enim eſt vulgata lectio, eamque in ſuo Codice invenit Metaphraſtes. *Idem.*

4. *Ejus morte redimere poſſet*] Hoc eſt, *Emere.* Ut Verrina V. *Hac vero qua vel vita redimi recte poſſent, pecunia æſtimare non queo.* Hotoman.

ſet.

set. Quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Galliæ tradidisset, magno se illum præmio remuneraturum, & quæcunque bella geri vellet, sine ullo ejus labore & periculo confecturum.

XLV. Multa à Cæsare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, & neque suam, neque populi Romani consuetudinem pati, uti optime meritos socios desereret; neque se judicare Galliam potius esse Ariovisti, quam populi Romani. Bello superatos esse Arvernos, & Rutenos [1] à Q. Fabio Maximo, quibus populus Romanus ignovisset, neque [2] in provinciam redegisset, neque stipendium imposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, populi Romani justissimum esse in Gallia imperium: si judicium Senatus servari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello victam suis legibus uti voluisset.

XLVI. Dum hæc in colloquio geruntur, Cæsari nunciatum est, equites Ariovisti propius tumulum accedere, & nostros adequitare; lapides telaque in nostros conjicere. Cæsar loquendi finem fecit; seque ad suos recepit; suisque imperavit, ne quod omnino telum in hostes rejicerent. nam, etsi sine ullo periculo [3] legionis delectæ cum equitatu prœlium fore videbat; tamen committendum non putabat, ut, pulsis hostibus, dici posset, eos à se [4] per

1. *A Q. Fabio Maximo*] De hac re sic *Strabo* Geog. lib. IV. pag. 185. Καθ' ὃν συμπίπτουσιν ὁ Ἴστρος ποταμὸς καὶ ὁ Ῥοδανὸς καὶ τὸ Κεμμένον ὄρος. Κόιντος Φάβιος Μάξιμος Αἰμιλιανὸς, ἐκ ὅλας τρισὶ μυριάσιν, ἐπῆσε μυριάδας Κελτῶν κατέκοψεν. *Eutropius* vero lib. IV. id bellum cum Bituito Rege Arvernorum gestum fuisse ait; ut & *Paulus Orosius* l. V. c. XIV. & partim in prœlio, partim in ipso flumine CL millia Gallorum periisse. Ex hoc bello nomen *Allobrogici* reportavit anno urbis DCXXXII. Vide *Sigonium*. *Appianus* in Celticis ait Q. Fabium CXX millia Celtarum uno prœlio occidisse, ex suis XV tantum desideratse. *Ciaccon.*

2. *In provinciam redegisset*] *In provincia formam redigi* dicebantur, quæ vectigal pendere jubebantur, quibusque suæ leges adimebantur, ut in eas juris dicendi caussa quotannis Magistratus a populo Romano cum summo imperio mitterentur: ut eodem illo anno de Narbonensi provincia factum est. Quæ vero suis legibus utebantur, *Liberæ* dicebantur: ut mox, paucis interjectis. *Hotoman.* Multis hæc confirmat *G. J. Vossius* in Etymol. voce *Provincia*, quem vide.

3. *Legionis delectæ*] *Ciacconius* ex ingenio scribit *legioni delectæ*, cui tamen non accedo; MSStorum enim auctoritate suffulta lectio non est rejicienda, cum commoda fit, & sensum idoneum fundat. *Davies.*

4. *Per fidem in colloquio*] Hunc locum

fidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum elatum est, qua arrogantia in colloquio Arioviſtus usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impetumque in nostros ejus equites fecissent; eaque res colloquium [1] ut diremisset: multo major alacritas studiumque pugnandi majus exercitui injectum est.

XLVII. Biduo post Arioviſtus legatos ad Cæsarem mittit, velle se de his rebus, quæ inter eos agi cœptæ, neque perfectæ essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret; aut si id minus vellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Cæsari causſa visa non est, & eo magis, quod pridie ejus diei Germani retineri non potuerant, quin in nostros tela conjicerent. Legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris objecturum existimabat. Commodissimum visum est, [2] C. Valerium Procillum C. Valerii Caburi filium, summa virtute & humanitate adolescentem (cujus pater à C. Valerio Flacco civitate donatus erat) & propter fidem & propter linguæ Gallicæ scientiam, [3] qua

temere sollicitat *Fr. Hotomannus*, dum vel *perfide*, vel *per fidem colloquii* legendum censeat; retinenda enim est vulgata lectio. *Livius* lib. XXXVIII. c. XXV. *Major multò pars* (Gallorum) per fidem *violati colloquii pœnas morte luerunt.* Ibi etiam *H. Grotius* lib. III. de jure B. & P. c. XXIV. §. 3. reponit *perfide.* Sed aliud egit vir maximus. *Seneca* de Prov. cap. III. ubi de Sullæ crudelitate. *Multa millia civium Romanorum uno loco post fidem imo* per ipsam fidem, *trucidata.* Ceterum *Per fidem* in colloquio circumveniri dicimus eos qui, ob fidem datam colloquentes, circumveniuntur. *Davies.*

1. *Ut diremisset*] Priorem voculam addidi ex *Ven.* aliisque vett. editt. Recentiores enim illam prorsus omittunt quæ tamen sententiæ videtur necessaria. Significat autem *quomodo* vel *quemadmodum*, ut apud *Terentium* Andr. Act. I. Sc. I. 8. *Idem.*

2. *C. Valerium Procillum*] Perperam Græcus Interpres hic & infra cap. LIII. hunc virum *Marci* Prænomine insignit, cum supra cap. XIX. eum recte *Caium* vocaverat; sed inepte hunc ab illo diversum existimabat. Idem mendum hic videre est in Antiquissimis editt. *Rom* & *Ven.* Idem.

3. *Qua multa jam Arioviſtus longinqua consuetudine utebatur.*] Frustra viri docti hic *longa* emendant pro *longinqua.* Sic *Plautus* in Milite, Act. III. Sc. I, 136. *longinquam vitam* dixit. Et *Gellius* lib. & cap. ultimo operis sui: *Sed quoniam longinquis per hyemem noctibus in agro, sicuti dixi, terra Attica commentationes hasce ludere ac facere exorsi sumus: idcirco eas inscripsimus noctium Atticarum.* Plura adducere supervacuum. *D. Vossius.*

Ibid. Si pluribus opus sit, pleno modio suppeditabit vir summus *J. Frid. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. XI. qui hâc in re *Ciacconii* & *Brantii* errorem notavit. Observandum etiam est frustra esse *Fr. Hotomannum* aliosque qui ex hoc loco colligunt, linguam Germanicam à Gallica prorsus fuisse diversam, cum ejusdem tantùm linguæ erant Dialecti, ut multis pro-

multa

multa jam Arioviſtus, longinqua conſuetudine, utebatur, &, quod [1] in eo peccandi Germanis cauſſa non eſſet, ad eum mittere; & M. Mettium, qui hoſpitio Arioviſti uſus erat. His mandavit, ut, quæ diceret Arioviſtus, cognoſcerent, & ad ſe referrent. Quos quum apud ſe in caſtris Arioviſtus conſpexiſſet, exercitu ſuo præſente, [2] conclamavit: Quid ad ſe venirent: an ſpeculandi cauſſa? Conantes dicere prohibuit, & in catenas conjecit.

XLVIII. Eodem die caſtra promovit, & millibus paſſuum VI à Cæſaris caſtris ſub monte conſedit. Poſtridie ejus diei, præter caſtra Cæſaris ſuas copias tranſduxit, & millibus paſſuum II ultra eum caſtra fecit; eo conſilio, uti frumento, commeatuque, qui ex Sequanis & Æduis ſupportaretur, Cæſarem intercluderet. Ex eo die dies continuos V Cæſar, pro caſtris ſuas copias produxit, & aciem inſtructam habuit; ut, ſi vellet Arioviſtus prœlio contendere, ei poteſtas non deeſſet. Arioviſtus his omnibus diebus exercitum caſtris continuit: equeſtri prœlio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo ſe Germani exercuerant. Equitum millia erant VI, totidem numero [3] pedites velociſſimi, ac fortiſſimi; [4] quos ex omni copia ſinguli

bavit *Ph. Cluverius* Germ. lib. 1. cap. v. Et ſane diſcrepans Pronunciatio, verba nova paullatim introducta, multuſque inter ſuos linguæ Germanicæ uſus poſſent facere, ut complures anni tranſirent, priuſquàm Gallicâ commode uſus fuerit Arioviſtus. *Davies.*

1. *In eo peccandi Germanis cauſſa non eſſet*] Id eſt, nullo prætextu lædi poterat: nulla ejus lædendi occaſio prætexi poterat. Sic *Cicero* Verr. III. *Non eſt, non eſt in hoc homine cuiquam peccandi locus*; id eſt, qui Verrem abſolverit, nulla præſcriptione ſuum crimen tegere poterit; ut *Cæſar* alibi loquitur. *Hotoman.*

2. *Conclamavit*] Sic omnes Codd. MSS. & veteres typis excuſi. Recentiores enim *verbum ſimplex* exhibent, quod, ut opinor, compoſitum non niſi de multitudine clamantium dici arbitrarentur. At perperam. *Virgilius* Æn. III, 523.

--- *Italiam primus* conclamat *Achates.*

ubi *Servius*, *valde*, inquit, *aut ſæpius clamat.* Vide & Æn. VI, 259. *Davies.*

3. *Pedites velociſſimi ac fortiſſimi*] Sic *Tacitus* in Germ. *Eoque mixti prœliabantur apta & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant.* Hanc Germanicam induſtriam Cæſar poſtea imitatus eſt in bello civili: ut patet lib. III. c. LXXXIV. *Adoleſcentes atque expeditos ex anteſignanis electos milites ad pernicitatem armis inter equites prœliari jubet*, &c. Item lib. VIII. B. G. cap. IX. *Hotoman.*

4. *Quos ex omni copiâ*] Copia hic exercitum ſignificat. Sic in Epiſt. *Cn. Pompeii* ad M. Marcellum & L. Lentulum Coſſ. apud *Ciceronem* lib. VIII. ad Attic. Ep. XVII. *Uti ipſe cum omni* copia *ad nos veniret.* Vide & *Salluſtium* Catil. cap. LVI. *Davies.*

singulos, suæ salutis causſa, delegerant: cum his in prœliis versabantur: ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, [1] circumsistebant; si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum, exercitatione, celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.

XLIX. Ubi eum castris sese tenere Cæsar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani consederant, circiter passus DC [2] ab his castris idoneum locum delegit; acieque triplici instructa, ad eum locum venit. Primam & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, uti dictum est, aberat: eo circiter [3] hominum numerum XVI millia expedita cum omni equitatu Arioviſtus misit; quæ copiæ nostros perterrerent, & munitione prohiberent. Nihilo secius Cæsar, ut ante constituerat, duas acies hostem propulsare; tertiam opus perficere jussit. Munitis castris, duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum: quatuor reliquas in castra majora reduxit.

L. Proximo die, instituto suo Cæsar ex castris utriusque copias suas eduxit: paullumque à majoribus progressus aciem instruxit; hostibusque pugnandi potestatem fecit. ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Arioviſtus partem suarum copiarum, quæ castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrimque, usque ad vesperum, pugnatum est. Solis occasu suas copias Arioviſtus, multis & [4] illatis &

1. *Circumsistebant*] Ut eos ab incursu hostium tutos & incolumes præstarent. *Davies.*

2. *Ab his castris idoneum locum delegit*] Dictiones, *ab his*, abundare videntur. Alias, *ab eis*. Ciaccon.

3. *Hominum numerum* XVI. *millia*] Quoad numerum. Hoc cum non intelligerent nonnulli editores, vocem *numerum*, ut superfluam prorsus omisere. Frustra. *Gratius* Cyneg. vs. 31. *Et bis vicinos spatium prætendere passus Rete velim*: ubi *protendere* legendum crediderim. *Curtius* lib. v. cap. 1. 25. *Spatium* XXX & *duorum pedum* latitudinem *amplectitur*, hoc est, quoad latitudinem; non enim necesse est, ut cum doctissimo viro *Joan. Freinshemio in latitudinem* reponamus. *Davies.*

4. *Illatis & acceptis vulneribus*] Refert Dio lib. XXXVIII. p. 91. Arioviſtum prope accep-

acceptis vulneribus, in castra reduxit. Quum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Arioviſtus prœlio non decertaret, hanc reperiebat cauſſam: Quod apud Germannos ea conſuetudo eſſet, ut [1] matresfamilias ſortibus & vaticinationibus declararent, utrum prœlium committi ex uſu eſſet, nec ne: eas ita dicere, [2] *Non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante novam Lunam prœlio contendiſſent.*

LI. Poſtridie ejus diei Cæsar præſidio utriſque căſtris, quod ſatis eſſe viſum eſt, relicto, [3] omnes alarios in conſpectu hoſtium pro caſtris minoribus conſtituit; quod minus multitudine militum legionariorum, pro hoſtium numero, valebat, [4] ut ad ſpeciem alariis uteretur. Ipſe, triplici inſtructa acie, uſque ad caſtra hoſtium acceſſit. Tum demum neceſſario Germani ſuas copias è caſtris eduxerunt, [5] gene-

modum caſtris potitum, eoque ſucceſſu elatum, ſpretis mulierum vaticiniis, prœlium ſequenti die non detrectaſſe. *Ciaccon.*

1. *Matres familias ſortibus ac vaticinationibus declararent*] Quibus ex rebus hanc divinationem colligerent, docet *Plutarchus* in Cæſ. pag. 712. Ἐπ ϗ, inquit, μᾶλλον αὐτὲς (Γερμανὲς) ἠμῶλυνε τὰ μαντεύμαθα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ πολεμῶν δεινὰς ἀπεσβλέπουσι, καὶ ῥοθμοῖσιν ἐλιγμοῖς καὶ ψόφοις πεμμαρόμενοι, ἀπειθέσπιζον, ὃν ἐῶσι μάχην πρέπειν, πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. Mulieribus autem quam maximam fidem habebant, quod iis ineſſe ſanctum aliquid & providum putarent; unde factum, ut earum nonnullæ inter Deas fuerint numeratæ. *Tacitus* Hiſt. lib. IV. c. LXI. *Vetere apud Germanos more, quo pleraſque feminarum fatidicas, & augeſcente ſuperſtitione arbitrentur Deas.* Sic Aurinia, ſic Velleda numinum loco poſitæ, ut docet *idem* Germ. c. VIII. Vide & *Schedium* de Diis Germ. Syngr. II. c. XLIII. Obiter monebo erraſſe *Polyænum*, qui Strateg. lib. VIII. cap. XXIII. §. 4. obſervat, Cæſarem cum Germanis prœlio contendere non auſum, priuſquam certior fieret, Arioviſtum à vatibus eſſe prohibitum quo minus ante Novilunium pugna certaret, quod cum ex hoc loco, tum ex cap. XLVIII. falſi arguitur. Præterea Strategematum Scriptor vates, à quibus divinationem accepere Germani, virilis ſexus fuiſſe perperam eſt arbitratus; dicit enim ὁπόπ ἔγιων ΤΟΥΣ παρ' αὐτῖς μάντις ΠΡΟΕΙΡΗΚΟΤΑΣ &c. non modo contra fidem *noſtri* & *Plutarchi*, ut ex dictis liquet, ſed etiam *Dionis* lib. XXXVIII. p. 90. & *Julii Celſi* vit. Cæſaris p. 40. *Davies.*

2. *Non eſſe fas* &c.] *Fas* hic ſumitur pro eo quod fieri poteſt; ut apud *Lactantium* Div. Inſt. lib. II. cap. I. *Qui non agnoſcunt cultum ejus* (Dei) *quem prorſus ignorari ab homine* fas non eſt. Vide & *Ovidium* Triſt. lib. III. El. V, 16. E contra *nefas* ab *Horatio* & *Cicerone* dicitur de re plane ἀδυνάτῳ. Conſule *D. Lambinum* ad *Horatii* lib. I. Od. XI, 1. *Idem.*

3. *Omnes alarios*] Alæ ex ſociis conſtabant, ita dictæ, *quod circum legiones dextra ſiniſtraque tanquam alæ in avium corporibus locabantur*, ut docet *Cincius* apud *Gellium* N. A. lib. XVI. c. IV. Vide & *J. Lipſium* Mil. Rom. lib. II. cap. VII. *Idem.*

4. *Ut ad ſpeciem alariis uteretur*] Legionarii videlicet majorem virtutis opinionem habebant. *Idem.*

5. *Generatimque conſtituerunt*] Non permixtis & confuſis gentibus, ſed ſuo cuique genti ordine conſtituto: ut Harudes a Marcomannis, & deinceps alii ab aliis diſtincti eſſent. Sic lib. VII. c. XIX. *Hoc ſe*

ratimque conſtituerunt, paribuſque intervallis, Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, [1] Seduſios, Suevos: omnemque aciem ſuam rhedis & carris circumdederunt: ne qua ſpes in fuga relinqueretur. Eo mulieres impoſuerunt, quæ in prœlium proficiſcentes milites paſſis crinibus flentes implorabant, ne ſe in ſervitutem Romanis traderent.

LII. Cæſar ſingulis legionibus ſingulos legatos, & quæſtorem præfecit; uti eos teſtes ſuæ quiſque virtutis haberet. Ipſe à dextro cornu, [2] quod eam partem minime firmam hoſtium eſſe animadverterat, prœlium commiſit. Ita noſtri acriter in hoſtes, ſigno dato, impetum fecerunt; itaque hoſtes repente celeriterque procurrerunt; ut ſpatium pila in hoſtes conjiciendi non daretur. [3] Rejectis pilis, comminus gladiis pugnatum eſt. At Germani celeriter, ex conſuetudine ſua, phalange facta, impetus gladiorum exceperunt. Reperti ſunt complures noſtri milites, qui in phalangas inſilirent, & ſcuta manibus revellerent, & deſu-

colle Galli continebant, generatimque diſtributi in civitates, omnia vada, &c. Hotoman.

1. *Seduſios*] Miror *Ciacconium Sedunos* reponere, quia *Plinius* eos Alpinos eſſe populos ait. Ego non video cauſſam, cur Alpinum militem in exercitu habuerit Arioviſtus, vel quomodo habere potuerit. Itaque omnino arbitror *Seduſios* Germanos fuiſſe. In *Oroſio* tamen & *Freculpho* conſtanter eſt *Edures*. In MS. noſtro *Oroſio Eduſes*. Quod corruptum arbitror ex *Seduſii*. Niſi quis aliam gentem, quam *Seduſios* conjectaret. Erant olim *Eudoſes* in Germania, ſed procul ab Arioviſti regno, quippe ſiti locis quæ nunc Pomerani tenent. Sed nihil hi ad Arioviſtum. *D. Voſſius.*

2. *Quod eam partem minime firmam*] Suſpectus mihi locus. An igitur Cæſar, quod facillimum, ſibi ſumſit? Certe contra morem fortium Imperatorum, & quibus aliqua gloriæ cupido: qualem fuiſſe Cæſarem nullus negaverit. *Tacitus* 11 Annal. de Germanico: *Quod arduum ſibi, cætera legatis permiſit.* Et repugnat mox ipſe Cæſar; quippe ait, Germani *à dextro cornu vehementer multitudine ſuorum noſtram aciem premebant.* Quomodo infirmiore exercitus ſui parte Romanos maxime premebant. Ex ingenio quamvis nullo v. c. adjuvante emendo, *Quod eam partem maxime firmam hoſtium eſſe animadverterat.* Vel ſi id minus placet, dele vocem *hoſtium*. D. Voſſius.

3. *Rejectis pilis*] Ἀποῤῥιφέντες. Anonymus Celſi exſcriptor: *Projectis igitur miſſilibus, res gladiis acta eſt.* Dion libro XXXVIII. p. 91. A. B. Καὶ ὅπως γε ὁμόσε αὐτοῖς (οἱ Ῥωμαῖοι) ἐχώρησαν, ὥστε σφᾶς μήτε τοῖς κοντοῖς, μήτε τοῖς ξίφεσι τοῖς μακροτέροις χρήσασθαι. ὠθίζοντό τε ἓν, καὶ τοῖς σώμασι τὸ πλεῖον, ἢ τοῖς ὅπλοις ἐμάχοντο. *Itaque congreſſi ſunt* (Romani) *cum illis, ut neque contis neque gladiis uti poſſent. Igitur barbari jactare ſua corpora, trudereque: iiſque magis, quam armis uti.* Ubi *idem*, contra quam *Cæſar*, tradit Romanos, adeo propere in Germanos incurriſſe, ut ſpatium illis non darent acies ordinandi. Sed ignoſcendum *Cæſari* dum famæ ſuæ gloriam auget. *Idem.*

per

per vulnerarent. Quum hostium acies à sinistro cornu pulsa, atque in fugam conversa esset, à dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premebant. Id quum animadvertisset P. Crassus adolescens, qui equitatui præerat, quod expeditior erat, quam hi, qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit.

LIII. Ita prœlium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt, neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum [1] millia passuum ex eo loco circiter quinquaginta pervenerunt. Ibi perpauci, aut viribus confisi transnatare contenderunt; aut lintribus inventis, salutem sibi petierunt; in his fuit Arioviſtus, qui naviculam deligatam ad ripam nactus ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. Duæ fuerunt Arioviſti uxores, una Sueva natione, quam domo secum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxerat, à fratre missam. Utraque in ea fuga periit. Duæ filiæ harum, altera occisa, altera capta est. C. Valerius Procillus, quum à custodibus in fuga trinis catenis vinctus traherētur, in ipsum Cæsarem [2] hostium equitatum persequentem incidit: quæ quidem res Cæsari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem attulit: quod hominem honestissimum pro-

1. *Millia passuum ex eo loco circiter* L.] Libris omnibus repugnantibus ita corrigendum arbitror. Primum quoniam hunc numerum vetus *Orosii* impressus liber prodit. Deinde quia *Plutarchus* πεντακοσίους στα-δίους posuit. Nam cum octo stadia milliarium unum conficiant, sequitur ut quadringenta efficiant milliaria quinquaginta. Neque me movet, quod in vulgatis *Plutarchi* libris legitur, τετρακοσίους. Nam & vetus Interpres *Quadringenta* posuit, & *Henr. Stephanus* Græcæ linguæ peritissimus, & harum rerum observator diligentissimus, πεντακοσίους in aliis libris legi testatus est. Itaque *Beato Rhenano*, summo ac singulari viro assentiri non possum, qui prœlium hoc commissum putat ad ædem Apollinaris, quæ milliare unum Germanicum a Basilea & Rheno distat. Nam paulo superius Cæsar scribit eo se loco castra habuisse, quo a Sequanis & Æduis commeatus supportaretur. Neque mirum videri oportet, si quinquaginta passuum millia fugientes fecerint: cum Cæsaris exercitus interdum uno die XX, interdum XXV. millia confecisse constet; ut l. V. c. XLVII. & lib. VII. c. XL. *Vegetius* autem lib. I. cap. IX. scribat, tyrones horis quinque æstivis viginti aut viginti quatuor passuum millia ambulare aut pleno gradu conficere. *Hotoman.*

2. *Hostium equitatum persequentem*] MS. *Norvic.* exhibet *hostes equitatu persequentem*, cum quo faciunt editt. *Rom. Ven.* nisi quod illæ *sequentem*. Sed à vulgata lectione stat Græcus interpres. *Davies.*

vinciæ

vinciæ Galliæ, ſuum familiarem, & hoſpitem, ereptum è manibus hoſtium, ſibi reſtitutum videbat; neque ejus calamitate de tanta voluptate & gratulatione quidquam fortuna deminuerat. Is, ſe præſente, [1] de ſe ter ſortibus conſultum dicebat, utrum igni ſtatim necaretur, an in aliud tempus reſervaretur; ſortium beneficio ſe eſſe incolumem. Item [2] M. Mettius repertus, & ad eum reductus eſt.

LIV. Hoc prœlio trans Rhenum nunciato, Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt; [3] quos Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos inſecu-

1. *De ſe ter ſortibus conſultum*] Ille mos Germanorum. Et adhuc ſeptimo ſæculo poſt Cæſaris tempora eum viguiſſe legimus apud *Bekam* in vita Willebrordi, p. 5. *Radbodus vero injuriam Dei ſui ferociter ulciſci diſponens, jugulari juſſit unum de collegio Sancti Sacerdotis, per caſum ſortilegii. Beka* vero hæc ex *Alcuino* hauſit, qui Willebrordi vitam conſcripſit, & ait quotidie eum ter ſortes jeciſſe. Verba hæc ſunt: *Radbodus nimio furore ſuccenſus, in Sacerdotem Dei vivi, ſuorum injurias deorum ulciſci cogitabat: & per diem ſemper tribus vicibus ſuo more mittebat ſortes, & nunquam damnatorum ſors, Deo vero defendente ſuos, ſuper ſervum Dei, vel aliquem ex ſuis, cadere potuit: nec niſi unus tantum ex ſociis ſorte monſtratus, & martyrio coronatus eſt.* D. Voſſius.

2. *M. Mettius repertus*] Extat & nummus averſo latere bigas repræſentans, inſiſtente Pallade, vel quod potius crediderim, Bellona. Circumſcriptum eſt M. METTIUS. Itaque forte innuitur vi eum hoſtibus ereptum. Vel, ſi, ut aliis viſum, bigæ lunæ conſecratæ, fortaſſis obſcure indicatur vaticinium Germanarum feminarum, quæ, ut ait Cæſar, dicebant, *Non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante novam Lunam prœlio contendiſſent.* Sed hæc, ut incerta mitto. Illud miror *Æneam Vicum* ignoraſſe quis hic Mettius ſit. Niſi forte, ejus ætate, in excuſis codd. *Cæſaris Titius* erat, uti & *Plantinus* excudit. *Idem.*

3. *Quos Ubii——inſecuti*] Ita reſtituerunt *B. Rhenanus* rerum German. lib. III. & *Fr. Hotomannus*; quæ quidem emendatio mihi vehementer arridet; Ubios enim proxime Rhenum habitaſſe conſtat ex *Plinii* H. N. lib. IV. c. XVII. & veteres inimicitias cum Suevis exercuiſſe docet *Cæſar* lib. IV. B. G. cap. III. In antiquis tamen editt. & MSS. legitur *quos ubi qui proxime* (vel *proximi*) *Rhenum incolunt perterritos* ſenſerunt *inſecuti* &c. Quam lectionem quin imperiti Librarii aut Correctores intulerint, nullus dubito. Adſervatur in Bibliotheca Collegii *Petrenſis* apud *Cantabrigienſes* Q. *Curtii* ſcriptum exemplar quod, A. D. 1495. innumeris in locis correxit *Raphaël de Marcatellis* Epiſcopus Roſenſis & Abbas S. Bavonis juxta Gandavum, ut ipſe in calce libri teſtatus eſt. At ſane quamplurimum antiquam lectionem temere mutavit, ut liquet ex ejus veſtigiis non penitus eraſis. Hoc ſi contigerit viro tum temporis inter doctos numerato, nemo dubitet quin idem indoctis Librariis potuerit evenire, præcipue cum de nominibus propriis aut paullo rarioribus ageretur. Sic apud *Julium Firmicum* de err. prof. Rel. p. 36. legitur; *Hic* (Saturnus) *ex Creta fugiens, in Italia à* Spartanis *abſconditur.* Scribe *Sicanis*, qui primi Italiam incoluerunt. Vide *Dionyſium* Halicarnaſſeum lib. I. Ant. p. 8. ed. *R. Steph.* & *Servium* ad *Virgilii* Æn. I, 2. Librarios fefellit vox minus nota. *Joan. Frid. Gronovius* Obſ. Eccleſ. c. IX. reponit *Jano Patre.* Sed hæc emendatio nimium abit à receptæ lectionis veſtigiis; ideo me meæ conjecturæ non pœnitet. *Davies.*

ti,

ti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæsar una æstate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam [1] ad conventus agendos profectus est.

1. *Ad conventus agendos profectus est*] Proconsules Prætoresve qui provincias cum exercitu obtinebant æstatem rei militari dabant, hiemem jurisdictioni & conventibus peragendis tribuebant. Sic *Cicero* ad Atticum. *Erat mihi in animo recta proficisci ad exercitum, æstivos menses reliquos rei militari dare, hibernos jurisdictioni.* Et ad Cœlium lib. II. *Mihi erat in animo quoniam jurisdictionem confeceram* &c. *proficisci in Ciliciam nonis Maii; & cum primum æstiva attigissem, militaremque rem collocassem, decedere ex S. C.* Et quoniam in singulis provinciis erant constitutæ civitates, in quibus conventus fierent, Proconsul per omnia oppida, quæ illis conventibus attributæ erant edictum proponebat, aut etiam per totam provinciam, quo decreto provinciales ad conventum evocabat, certa ejus rei die constituta. *Livius* lib. XLI. *Siculorum civitatibus Syracusas aut Messanam, aut Lilybæum indicitur concilium, conventus agitur, eo imperio evocati conveniunt.* Et ipse *Cæsar* lib. II. c. XIX. de bello civili. *Cæsar*, inquit, *edictum præmittit, ad quam diem magistratus, principesque omnium civitatum sibi esse præsto Corduba vellet.* Ciaccon.

FINIS LIB. I. DE BELLO GALL.

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO GALLICO LIBER II.

Summarium Lib. II. de BELLO GALLICO.

Belgæ omnes contra P. R. conjurant: III. *exceptis Rhemis.* V. *Cæsar contra eos exercitum Axonam flumen transducit.* VII. *Bibracti opido,* VIII. *atque item Q. Titurio Legato à Belgis oppugnatis, subsidia mittit.* X. *Illi, frustra istis oppugnationibus tentatis, ad tuendos suos quisque fines, copias partiuntur.* XII. *Cæsar discedentes insequutus, Suessiones,* XIII. *Bellovacos,* XV. *& Ambianos in deditionem accipit.* XVI. *Nervios, fortiter se defendentes, debellat.* XXIX. *Item Atuaticos.*

I. QUum esset Cæsar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstravimus, crebri ad eum rumores afferebantur, litterisque item Labieni certior fiebat omnes Belgas, quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus, contra populum R. conjurare; obsidesque inter se dare: conjurandi has esse caussas: primum, quod vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noster adduceretur: deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, [1] partim qui ut Germanos diutius in Gallia versari nollent, ita populi R. exercitum hiemare, atque inveterascere in Gallia molestè ferebant: partim qui mobilitate & levitate animi novis imperiis studebant: [2] ab nonul-

1. *Partim qui ut Germanos*] Penultimam vocem reposui ex editione Veneta, & Metaphraste; nec sine ea constat sententia, ut vidit acutissimus vir *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XXIII. c. XXVII. *Davies.*

2. *Ab nonnullis etiam, quod in Gallia à*

lis

lis etiam, quod in Gallia à potentioribus, atque iis, qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur; qui minus facile eam rem [1] imperio noſtro conſequi poterant.

II. Iis nunciis litteriſque commotus Cæſar duas legiones in citeriore Gallia novas conſcripſit, & inita æſtate [2] in interiorem Galliam qui deduceret, Q. Pedium legatum miſit. Ipſe, quum primum pabuli copia eſſe inciperet, ad exercitum venit; dat negotium Senonibus, reliquiſque Gallis, qui finitimi Belgis erant, uti ea, quæ apud eos gerantur, cognoſcant: ſeque de his rebus certiorem faciant. Hi conſtanter omnes nunciaverunt manus cogi, exercitum in unum locum conduci. Tum vero dubitandum non exiſtimavit, quin ad eos duodecimo die proficiſceretur. Re frumentaria proviſa, caſtra movet, diebuſque circiter xv ad fines Belgarum pervenit.

III. Eo quum de improviſo, celeriuſque omnium opinione veniſſet, Rhemi, qui [3] proximi Galliæ ex Belgis ſunt, ad eum legatos Iccium & Antebrogium primos civitatis ſuæ miſerunt: qui dicerent, ſe ſuaque omnia in fidem atque poteſtatem populi R. permittere, neque ſe [4] cum reliquis Belgis conſenſiſſe, neque contra populum R. omnino

potentioribus] Legendum cenſet *Fr. Hotomannus, ab nonnullis enim potentioribus.* Quæ quidem conjectura mihi videtur paullo audacior; (omittit enim quatuor voculas, quæ in omnibus MSS. comparent) nec ſane opus eſt, ad eam confugiamus; nam repetendum ἀπὸ κοινοῦ *ſollicitarentur Belgæ*, & omnia evadent clara. *Idem.*

1. *Imperio noſtro conſequi*] Corrupte codd. nonnulli *in imperio*, quod fruſtra Cæſari aſſerere *Hotomannus* nititur. *Imperio noſtro* tantundem eſt quam ſi dicat, quando imperium noſtrum eſt, vel quando imperium nos habemus. Sic quoque *Cæſar* locutus lib. I. cap. XVIII. *Imperio P. R. non modo de regno, ſed etiam de ea quam habeat gratia deſperare.* D. Voſſius.

2. *In interiorem Galliam*] Hæc vera eſt lectio, licet refragetur *D. Voſſius*, ac indignetur *Scaligero*, antiquiſſimas editt. ſecuto; ita enim exhibent non ſolum MS. *Norvic.* ſed etiam editt. *Rom. Ven. Beroald.* Et optime quidem; id enim vocatur *interius*, quod ab extremis finibus longè removetur. *Cl. Mamertinus* Pan. II. cap. XIV, 1. *Vos in interiora imperii veſtri ſeceſſeritis. Tacitus* Annal. lib. II. cap. XXIV. *Redemptos ab interioribus* (Germanis) *reddidere. Pomp. Mela* lib. I. cap. II. pag. 18. *Interiora, & littora tenent uſque ad ſinum Perſicum.* Plura ſunt ad manum exempla, ſed rei notiſſimæ non immorabor. *Davies.*

3. *Proximi Galliæ*] Ei parti, quæ proprie *Gallia* dicitur, nempe Celticæ. *Hotom.*

4. *Cum reliquis Belgis*] MS. *Norvic.* con-

conjuraſſe; paratoſque eſſe & obſides dare, & imperata facere, & oppidis recipere, & frumento, ceteriſque rebus juvare: reliquos omnes Belgas in armis eſſe: Germanoſque, qui cis Rhenum incolunt, ſeſe cum his conjunxiſſe; tantumque eſſe eorum omnium furorem, ut, ne Sueſſiones quidem fratres conſanguineoſque ſuos, qui eodem jure, iiſdem legibus utantur, unum imperium, unumque magiſtratum cum ipſis habeant, deterrere potuerint, quin cum his conſentirent.

IV. Quum ab his quæreret, quæ civitates, quantæque in armis eſſent, & quid in bello poſſent; ſic reperiebat, pleroſque Belgas eſſe ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus tranſductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe; Galloſque, qui ea loca incolerent, expuliſſe; ſoloſque eſſe, qui patrum noſtrorum memoria, omni Gallia vexata, [1] Teutones, Cimbroſque intra fines ſuos ingredi prohibuerint; qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam ſibi auctoritatem, magnoſque ſpiritus in re militari ſumerent. De numero eorum omnia ſe habere explorata [2] Rhemi dicebant, propterea quod propinquitatibus affinitatibuſque conjuncti, quantam quiſque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus ſit, cognoverint.

cum Belgis reliquis, editiones antiquiſſimæ *Rom. Ven. Beroald. cum Belgis reliquiſque*: quam lectionem ipſe veriſſimam arbitror, nam Germani, qui cis Rhenum incolebant, ſeſe cum Belgis conjunxerant; illi autem erant Condruſi, Eburones, Cæræſi, & Pæmani, qui *uno nomine Germani appellantur*, ut ait noſter cap. 1 v. *Davies.*

1. *Teutones Cimbroſque*] Teutones & Ambrones cum Cimbris ingente numero hominum peragrata Gallia, & Hiſpania tentata, ita in Italiam contenderunt, & victi fuere prœliis duobus à Caio Mario IIII Coſ. & Qu. Luctatio Catulo: qui una de his triumpharunt anno U. C. DCLII. *Camerar.*

2. *Rhemi dicebant*] De prioris vocis Orthographia lis eſt inter eruditos; ſunt enim qui adſpirationem tollendam eſſe cenſent, quia Gallicæ eſt originis. Utro modo ſcribamus, parum quidem intereſt, nec de hujuſmodi rebus viti itigarem. Obſervabo dumtaxat rationem *Chr. Cellarii*, quam profert Orthog. pag. 56. firmam non videri; licet enim verbum ſit Celticum, non neceſſe eſt, ut adſpirationem rejiciamus, quæ in aliis verbis omnino Gallicis locum obtinet. Sic *Rhedones* memorantur lib. II. B. G. cap. XXXI v. & alibi. Sic *Rheda* noſtro, *Horatio* & aliis. Gallicam originem teſtatur *Quintilianus* Inſt. Orat. lib. I. cap. V. *Plurima Gallica valuerunt, ut* Rheda *ac petoritum*; & poſtea *Rheda Gallicum*, puta vocabulum. *Davies.*

Pluri-

Plurimum inter eos Bellovacos & virtute, & auctoritate, & hominum numero valere: hos posse conficere armata millia centum, pollicitos ex eo numero lecta millia LX; totiusque belli imperium sibi postulare. Suessiones [1] suos esse finitimos; latissimos, feracissimosque agros possidere: apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Divitiacum totius Galliæ potentissimum; qui quum magnæ partis harum regionum, tum etiam Britanniæ, imperium obtinuerit: [2] nunc esse regem Galbam: ad hunc, propter justitiam prudentiamque, summam totius belli omnium voluntate deferri, oppida habere numero XII; pollicèri millia armata quinquaginta: totidem Nervios, qui maxime feri inter ipsos habeantur, [3] longissimeque absint: XV millia Atrebates: Ambianos X millia: [4] Morinos XXV millia: [5] Menapios IX millia: Caletes X millia: Velocasses & Veromanduos totidem: [6] Aduaticos XXIX millia: Condrusos, Eburones, Cæræsos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL millia.

1. *Suos esse finitimos; latissimos* &c.] Testatur *Brantius* editionem *Beroaldi* habere *suos esse finitimos*, fines *latissimos* &c. quod etiam de MS. *Carrar.* & impresso *Flor.* docet *J. M. Brutus.*

2. *Nunc esse Regem Galbam*] *Adram* nominat *Dio.* Forsan prænomen hoc, illud cognomentum est. Ait *Ciacconius* Galbam esse Romanam familiam. Atqui disertim Gallicum nomen esse tradit *Suetonius* in Galba cap. III. Et nos hodie retinemus, dum pinguem *een kalf* vocamus. Sed hoc aliis notatum. *D. Vossius.*

3. *Longissimeque absint*] Non patior hanc lectionem, quamvis à viris doctis tramissam. Omnino vel alieno hæc loco leguntur, vel omissum aliquid est, *à cultu* aut *ab omni humanitate*, ut supra locutus *Cæsar.* Itaque malim legere *longissimeque ab omni cultu absint.* Sane Anonymus *Celsi*, & plerumque *Cæsaris* etiam, si non verborum, at certe mentis exscriptor, tantum habet, *Nervios omnium ferocissimos.* Nec temere omisisset *longissime eos abesse.* Nam quod Græcus transtulit ἰχθύας τῶν Βελγῶν, nihil me movet, & manifeste falsum est. An ergo Nerviis minus remoti Menapii, & qui his adjacent? Quare, si quid judico, legendum ut dixi; vel expungenda verba *longissimeque absint*, vel denique transferenda in eum locum, ubi ait, *Pæmanos qui uno nomine Germani appellantur*, ubi subderem *longissimeque absunt.* D. Vossius. *Ibid.* Putarim his vocibus longum solummodo intervallum denotari; non autem Nervios à Rhemis omnium Belgarum esse remotissimos; adeo ut *D. Vossii* medicina nihil sit opus. Sarta itaque tecta maneat lectio vulgata. *Davies.*

4. *Morinos —— totidem*] In vetustissimis editt. *Rom.* & *Ven.* hic locus ita legitur; *Morinos* XV *millia*, *Menapios* VII *millia*, *Velocasses & Veromanduos totidem*, *Caletes*, vel *Caletos*, X *millia.* Sic & aliæ antiquitus impressæ; num vero rectius, nescio. *Idem.*

5. *Menapios* IX *milla*] Anonymus lib. II. pag. 43. VII habet, & Græcus ἑπτακισχιλίους. Sed relinquo vulgatam. *D. Vossius.*

6. *Aduaticos* XXIX *millia*] Anonymus XIX millia. (In *Julio Celso* lib. II. p. 42.

V. Cæsar Rhemos cohortatus, [1] liberaliterque oratione prosecutus, omnem senatum ad se convenire, principumque liberos obsides ad se adduci jussit: quæ omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. Ipse Divitiacum Æduum magnopere cohortatus, docet quantopere Reipub. communisque salutis interesset, [2] manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore confligendum sit. Id fieri posse, si [3] suas copias Ædui in fines Bellovacorum introduxerint, & eorum agros populari cœperint. His mandatis, eum ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in unum coactas ad se venire, neque jam longe abesse, ab his, quos miserat, exploratoribus, & ab Rhemis cognovit; [4] flumen Axonam, quod est in extremis Rhemorum finibus, exercitum transducere maturavit, atque ibi castra posuit. Quæ res, & latus unum castrorum ripis fluminis muniebat, & [5] post ea quæ erant, tuta ab hostibus reddebat,

scribitur *Catuanos decem novem millia*; Lege *Aduaticos* vel *Atuaticos*, quod mendum à *Grævio* sublatum non esse miror. Sic in vett. editt. *Cæsaris* legitur *Catuatos*, sed ex *Orosio Hotomannus* recte emendavit. *Davies*) *Orosius, Atuatici* X & VIII *millia*. Sed in v. c. est *septem* pro octo; in MS. alio XVIII. quod probum secundum *Orosii* supputationem. Græcus habet μυριάδας τρεῖς καὶ χιλίους. Etiam *Freculphus* XVIII millia: itaque emenda hic quoque XIX. Orosius in universum ait fuisse *ducenta octoginta duo millia*; nam ita ex v. c. apud eum legendum est. In vulgatis est male LXXII. Cætera quod attinet, congruunt *Cæsar* & *Orosius*, nam demtis XV Atrebatum millibus quæ *Orosius* omisit, & præterea positis XIX millibus, pro XXIX, quæ ab Atuaticis missa, idem ac Orosianus numerus efficietur, videlicet ducenta LXXXII millia, præterquam quod uno millenario Cæsaris numerus major, nam in *Orosio* XVIII *Aduatici* est, in *Cæsare* idem scribere non ausim, propter auctoritatem Græci, Anonymi & MS. codicis, qui omnes refragantur. Notandus autem hic error *Orosii*, qui ait omnes hos populos ex sylva in Cæsarem erupisse, ejusque exercitum propemodum deleviisse: quod à Nervlis factum ipse infra Cæsar ostendit. Anonymus vero in hoc numero Velocasses & Veromanduos omittit. *D. Vossius.*

1. *Liberaliterque oratione prosecutus*] Benigne eos allocutus. Sic lib. IV. B. G. c. XVIII. *Quibus* (Sicambris) *pacem & amicitiam petentibus* liberaliter *respondit*. Sic cum alibi, tum lib. III. B. C. cap. CIV. *Davies.*

2. *Manus hostium distineri*] Eorum copias in partes diversas trahi. *Dis enim separantis est*, ut recte *Servius* ad *Virgilii* Æn. XI. 381. *Lucretius* lib. V.

Et mare quod late terrarum distinet *oras*,

hoc est, à se invicem dividit. Male igitur nonnullæ Cæsaris editiones habent *detineri*. Idem.

3. *Suas copias introduxerint*] Vidi qui *Induxerint* corrigendum putarent. Imperite. Nam & cap. X. ita locutus est: *Et quorum in fines primum Romani exercitum introduxerint*, &c. Hotoman.

4. *Flumen Axonam*] Anonymus (lib. II. pag. 44.) *Maronem*, lege *Matronam*. Videtur ignorantia peccasse, quia uterque amnis Rhemos attingit. Sed Axonam hic recte scribi situs locorum evincit. *D. Vossius.*

5. *Post ea quæ erant —— reddebat*] &,

&, commeatus ab Rhemis, reliquisque civitatibus, ut sine periculo ad eum portari posset, efficiebat. In eo flumine pons erat; ibi præsidium ponit: & in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum VI cohortibus [1] relinquit. Castra in altitudinem pedum XII vallo, fossaque duodeviginti pedum munire jubet.

VI. Ab ipsis castris oppidum Rhemorum nomine Bibrax aberat millia passuum IIX. Id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt. Ægre eo die sustentatum est. [2] Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio est. Hi, ubi circumjecta multitudine hominum totis mœnibus, undique in murum lapides jaci cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est; testudine facta, [3] portis succedunt, murumque subruunt. Quod tum facile fiebat; nam tanta multitudo lapides ac tela conjiciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. Quum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Rhemus, summa nobilitate & gratia inter suos, qui tum oppido præerat, unus ex iis, qui legati de pace ad Cæsarem venerant, nuncios ad eum mittit, *Nisi subsidium sibi mittatur, se diutius sustinere non posse.*

VII. Eo de media nocte Cæsar, iisdem ducibus usus, qui nuncii ab Iccio venerant, Numidas, & Cretas sagittarios, & funditores Baleares subsidio oppidanis mittit: quorum adventu, & Rhemis cum spe defensionis studium propugnandi accessit; & hostibus eadem de causa spes po-

Ita in recentioribus editt. legitur ex conjectura *P. Giacconii*; MSS. vero & impressi veteres exhibent *post eum quæ erant*, quæ sane lectio potest retineri, si *pronomen* ad *exercitum* referas, ut fecit Metaphrastes. *Davies.*

1. *Relinquit*] Sic recte *MS. Norv.* In editis *reliquit*. *Idem.*

2. *Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio est*] Sunt quos ea verba offendant: ego quamvis nihil hic improbem, velui tamen indicare *Fladoardi* locum, qui lib. 1. cap. 11. ita hæc citat, *Gallorum atque Belgarum oppugnatio hæc: ubi circumjecta multitudine*, &c. *D. Vossius.*

3. *Portis succedunt, murumque subruunt*] Adeo vetus prava lectio *portas succendunt* est, ut etiam Anonymum *Celsi* exscriptorem deceperit; ait enim lib. 11. pag. 44. *Denique jam murum subrui, jam portas incendi*, &c. At ridiculus nimium *Hotomannus*, cum adeo anxie se fatigat, quærendo quid sit *murum subruere*. Nec putat locum id in subita oppugnatione habere. Ego contra statuo, & ipse sua verba *Cæsar* explicat, cum ait *portis succedunt*; nam facilius avellitur lapis ubi terminatur murus, quam aliis partibus ubi compages tota firmitudinem habet, & ubi lapis alter alterum claudit. Itaque illud *subtiundi*

tiundi oppidi [1] deceſſit. Itaque paulliſper apud oppidum morati, agroſque Rhemorum depopulati, omnibus vicis, ædificiiſque, quo adire poterant, incenſis, ad caſtra Cæſaris [2] cum omnibus copiis contenderunt: & à millibus paſſuum minus 11, caſtra poſuerunt; quæ caſtra, ut fumo, atque ignibus ſignificabatur, amplius millibus paſſuum 11x in latitudinem patebant.

VIII. Cæſar primo, & propter multitudinem hoſtium, & propter eximiam opinionem virtutis, prœlio ſuperſedere ſtatuit; quotidie tamen equeſtribus prœliis, quid hoſtis virtute poſſet, & quid noſtri auderent, [3] periclitabatur. Ubi noſtros non eſſe inferiores intellexit, loco pro caſtris ad aciem inſtruendam natura opportuno atque idoneo, quod is collis, ubi caſtra poſita erant, paullulum ex planicie editus [4] tantum adverſus in latitudinem patebat, quantum loci acies inſtructa occupare poterat, atque [5] ex utraque parte lateris dejectus habebat; & in fronte [6] leviter faſtiga-

eunt murum quod reponit *Hotomannus*, etiam indignum puto quod vel in mentem *Cæſaris* veniret. *D. Voſſius.*

1. *Deceſſit*] In editis *diſceſſit*. Nos autem ſequimur conjecturam *J. F. Gronovii*, quem vide ad *Livii* lib. IV. cap. LII. *Davies.*

2. *Cum omnibus copiis*] Sic omnes MSS. & veteres impreſſi; recentiores enim præpoſitionem omiſerunt, quam reducendam cenſuimus, cum hæc lectio Grammaticæ non repugnet. *Idem.*

3. *Periclitabatur*] Periculum faciebat, tentabat. *Plautus* Amphit. Act. II. Sc. II, 56. *An periclitamini quid animi habeam.* Vide & Act. III. Sc. II, 33. *Idem.*

Ibid. *Urſinus* & alii teſtantur in ſuis libris ſcriptum ita eſſe: *Solicitationibus exquirebat.* Quod imperiti interpretis ſcholium eſſe nemo non videt. Sic locutus eſt lib. VII. cap. XXXVI. *Neque ullum fere diem intermittebat, quin equeſtri prœlio, quid in quoque eſſet animi, periclitaretur.* Hotoman.

4. *Tantum adverſus in latitudinem patebat*] *Adverſus* nomen eſt, ut ſit, in fronte caſtrorum, contra hoſtem. Ut lib. II. de bello civili, cap. XV. *Adverſus plutei objectu.* Ciaccon.

5. *Ex utraque parte lateris dejectus habebat*] Ejicio vocem *habebat*. Sic infra dicit: *magis ut loci natura, dejectuſque collis, & neceſſitas*, &c. Nec quod ſciam quiſquam auctorum *dejectus* pro *dejectione* uſurpavit. Græcus κατ' ἐκλογὴν μὲν τῶν πλαγίων κατωφερὴς ἦν. *D. Voſſius.*

Ibid. Memoria lapſus eſt vir eruditus. *Livius* lib. IX. cap. II. *Anguſtias ſeptas* dejectu *arborum ſaxorumque ingentium objacente mole invenerunt. Seneca* Conſ. ad Marciam cap. XVIII. *Dejectus fluminum, & ex uno fonte in Orientem Occidentemque defuſi amnes.* Sed & hujuſce libri cap. XXII. *dejectus ſubſtantive* eſt accipiendus. Inanis igitur eſt *D. Voſſii* conjectura. *Davies.*

6. *Leviter faſtigatus*] Sic ſcribendum, non *faſtigiatus*, ut recentiores, nec *caſtigatus*, ut veteres editi. *Silius* Italicus lib. V, 50.

Senſim faſtigans, *compreſſa cacumina nectit.* Vide *If. Voſſium* ad *Melæ* lib. I. c. IV. p. 24. & *J. F. Gronovium* ad *Livii* lib. I. cap. XXXVIII. *Idem.*

ad

tus paullatim ad planiciem redibat: ab utroque latere ejus collis transversam fossam obduxit circiter passuum CD: & ad extremas fossas castella constituit, ibique tormenta collocavit: ne, quum aciem instruxisset, hostes (quod tantum multitudine poterant) a lateribus suos pugnantes circumvenire possent. Hoc facto, duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in castris relictis, ut, [1] si quid opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. Hostes item suas copias ex castris eductas instruxerant.

IX. Palus erat non magna inter nostrum atque hostium exercitum: hanc si nostri transirent, hostes exspectabant; nostri autem, si ab illis initium transeundi fieret, ut impeditos aggrederentur, parati in armis erant. Interim prœlio equestri inter duas acies contendebatur. Ubi neutri transeundi initium faciunt, secundiore equitum nostrorum prælio, Cæsar suos in castra reduxit. Hostes protinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post nostra castra demonstratum est: ibi vadis repertis, partem suarum copiarum transducere conati sunt; eo consilio, ut, si possent, castellum, cui præerat Q. Titurius legatus, expugnarent, pontemque interscinderent: [2] sin minus, agros Rhemorum popularentur, qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant, [3] commeatusque nostros sustinebant.

1. *Si quid opus esset, subsidio duci possent*] Sic in suo Codice invenit Metaphrastes; vertit enim εἴ τι δέον εἴη, cum in MSS. & antiquis editt. legatur *si quo opus esset subsidio, duci possent*; vel alia interpunctione, *si quo opus esset, subsidio &c.* Sed probam lectionem amplexi sunt editores nuperi. *Davies.*

2. *Sin minus, agros &c.*] Plerique è vett. Codd. habent, *sin minus* possent, *agros* &c. *Flodoardus* vero, MSS. *Norv.* & *Steph. potuissent.* Utraque vox ex Glossemate in textum irrepsit, ut notavit etiam *Fr. Hotomannus.* Recte igitur ac prudenter se gessit Græcus interpres, qui nec hujus, nec illius rationem habuit. *Idem.*

3. *Commeatusque nostros sustinebant*] Commeatus nostris suppeditabant. Sic Cotta in orat. inter fragm. Hist. Sallustii dixit, *Cum interim vectigalia parva & bellis incerta vix partem sumtuum sustinent.* MSS. tamen *Carrar. Norvic.* aliique cum editt. *Flor.* & *Steph.* exhibent *Commeatuque nostros prohiberent*, ut & Græcus interpres; sic etiam *Rom.* & *Ven.* nisi quod in illis legatur *commeatusque.* Sed mihi perplacet vulgata lectio, quam è nonnullis Codd. eliminarunt Librarii, quod Phrasin paullo difficiliorem non intelligerent. Si qua opus esset mutatione, facile possem *commeatuque nostros sustinebant*, id est, alebant, ut etiam habet editio *Vascos.* Idem.

 [1] Cæ-

X. [1] Cæsar certior factus a Titurio omnem equitatum, & [2] levis armaturæ Numidas, funditores, sagittarioſque pontem transducit, atque ad eos contendit. Acriter in eo loco pugnatum est. Hostes impeditos nostri in flumine aggressi, magnum eorum numerum occiderunt: [3] per eorum corpora reliquos audaciſſime transire conantes, multitudine telorum repulerunt; primos, qui transierant, equitatu circumventos interfecerunt. Hostes, ubi & de expugnando oppido, & de flumine transeundo spem se fefelliſſe intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi causſa viderunt, atque eos res frumentaria deficere cœpit; concilio convocato, constituerunt optimum esse domum suam quemque reverti; & quorum in fines primum Romani exercitum introduxiſſent, ad eos defendendos undique convenire; ut potius in suis, quam alienis finibus decertarent: & [4] domesticis copiis rei frumentariæ uterentur. Ad eam sententiam, cum reliquis causſis, hæc quoque ratio eos deduxit; quod Divitiacum atque Æduos finibus Bellovacorum appropinquare cognoverant. His persuaderi, ut diutius morarentur, ne suis auxilium ferrent, non poterat.

XI. Ea re constituta, secunda vigilia magno cum strepitu ac tumultu castris egressi, nullo certo ordine, neque imperio, quum sibi quisque primum itineris locum peteret, & domum pervenire properaret, fecerunt, ut consimilis fugæ profectio videretur. Hæc re statim Cæsar [5] per

1. *Cæsar certior factus*] Vocem primam in membranis desiderari *Schottus* affirmat. Etiam *Flodoardus* omittit. Sed retinenda est. *D. Vossius.*

2. *Levis armaturæ Numidas*] Equites erant jaculis tantum armati, ut multis probat *J. Lipsius* Mil. Rom. lib. III. Dial. VIII. *Davies.*

3. *Per eorum corpora reliquos audaciſſime transire conantes*] Erravit itaque *Plutarchus* qui Vit. *Cæs.* p. 717. E. docet eos à Romanis oppressos fuisse αἰσχρῶς ἀγωνιῶντας *ignaviter præliantes.* Hoc certe parum iis convenit, qui ab Universa antiquitate Gallorum fortissimi vocitantur. *Id.*

4. *Domesticis copiis*] Pro *copia domestica.* Vide not. ad lib. I. B. G. cap. XXXI.

5. *Per speculatores*] *Speculatores* ad hoc instituti, ut hostilia silentio perspicerent, deferrentque. Passim in his commentariis occurrunt; sæpe etiam *exploratorum* nomine. Vide de iis *Adr. Turnebum* Adverſ. lib. XXVII. cap. XX. *Levin. Torrentium* ad *Suetonium* Calig. cap. LII. *Isaac. Casaubonum* ad eundem *Suetonium Auguſt.* cap. XXVII. *Brant.*

specu-

ſpeculatores cognita, [1] inſidias veritus; quod, qua de cauſſa diſcederent, nondum perſpexerat; exercitum, equitatumque caſtris continuit. Prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui noviſſimum agmen moraretur, præmiſit; eique Q. Pedium, & L. Aurunculeium Cottam legatos præfecit. T. Labienum legatum cum legionibus tribus ſubſequi juſſit. Hi noviſſimos adorti, & multa millia paſſuum proſecuti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt: quum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, conſiſterent; fortiterque impetum noſtrorum militum [2] ſuſtinerent. Priores, quod abeſſe a periculo viderentur, neque ulla neceſſitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga ſibi ſubſidium poſuerunt. Ita ſine ullo periculo tantam eorum multitudinem noſtri interfecerunt, quantum fuit diei ſpatium: ſub occaſumque Solis ſequi deſtiterunt; ſeque in caſtra, uti erat imperatum, receperunt.

XII. Poſtridie ejus diei Cæſar, prius quam ſe hoſtes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Sueſſionum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit; & magno itinere confecto ad oppidum Noviodunum contendit. Id [3] ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defenſoribus eſſe audiebat, propter latitudinem foſſæ, murique altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. Caſtris munitis [4] vineas agere, quæque ad oppugnandum uſui erat, comparare cœpit. Interim omnis ex fuga

1. *Inſidias veritus &c.*] Si *Dioni* credimus, locorum inſcientia in cauſa fuit, cur Cæſar Belgas non ſtatim inſequeretur. Καίσαρ, inquit, ἔδεισε μὲ τὸ γιγνόμενον, eos nempe abiiſſe, ἐκ ἐπίλμωτι ὑ σφᾶς αὐθις ἀγχόιε τῶν χωρίων ἐπιθῶιτ. Vide lib. XXXIX. p. 93. *Davies.*

2. *Suſtinerent. Priores*] Mutatâ diſtinctione ſcribendum, *ſuſtinerent, priores* &c. ut etiam legit Metaphraſtes. *Idem.*

3. *Ex itinere oppugnare*] *Ex itinere oppugnare*, eſt cum ſine machinis celeriter, ſcalis tantum admotis, aſcenſus tentatur; ut ſupra cap. VI. *Id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt.* Hotom.

4. *Vineas agere*] Non dubitat *Hotomannus* quin legendum ſit *aggerem*, eum intelligens quo foſſæ explentur. Sed, ne κακοφωνίαν memorem, omnes libri reclamant nec res ipſa poſtulat, ut quidquam mutemus. In eum enim finem agebantur vineæ; ut iis tecti milites urbibus expugnandis operam darent. Vide *Turnebum* Adverſ. lib. XI. cap. XXIV. *Davies.*

Sueſſionum multitudo in oppidum proxima nocte convenit. Celeriter vineis ad oppidum actis, aggere jacto, turribuſque conſtitutis, magnitudine operum, quæ neque viderant ante Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Cæſarem de deditione mittunt, &, petentibus Rhemis, ut conſervarentur, impetrant.

XIII. Cæſar, obſidibus acceptis, primis civitatis, atque ipſius Galbæ regis duobus filiis, armiſque omnibus ex oppido traditis, in deditionem Sueſſiones accepit; exercitumque in Bellovacos duxit: qui quum ſe, ſuaque omnia [1] in oppidum Bratuſpantium contuliſſent, atque ab eo oppido Cæſar cum exercitu circiter millia paſſuum v abeſſet, omnes majores natu ex oppido egreſſi, manus ad Cæſarem tendere, & voce ſignificare cœperunt, ſeſe in ejus fidem ac poteſtatem venire; neque contra populum Rom. armis contendere: item quum ad oppidum acceſſiſſet, caſtraque ibi poneret; pueri, mulieresque ex muro paſſis manibus, ſuo more, pacem a Romanis petierunt.

XIV. Pro his Divitiacus (nam poſt diſceſſum Belgarum, dimiſſis Æduorum copiis, ad eum reverterat) facit verba. *Bellovacos omni tempore in fide, atque amicitia civitatis Æduæ fuiſſe: impulſos a ſuis principibus, qui dicerent Æduos a Cæſare in ſervitutem redactos, omnes indignitates contumeliaſque perferre, & ab Æduis defeciſſe, & populo R. bellum intuliſſe: qui hujus conſilii principes fuiſſent, quod intelligerent, quantam calamitatem civitati intuliſſent, in Britanniam profugiſſe.* [2] *Petere non ſolum Bellovacos, ſed etiam pro his Æduos, ut ſua clementia ac manſuetudine in eos utatur: quod ſi fecerit, Æduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum; quorum auxiliis atque opibus, ſi qua bella inciderint, ſuſtentare conſueverint.*

1. *In oppidum Bratuſpantium*] Idem videtur ac Cæſaromagum *Ptolemæi*, mutato nomine in honorem aut Julii aut Auguſti Cæſaris. Vide *Hadr. Valeſium* in Gall. notit. p. 113. & *Chr. Cellarium* Geogr. Ant. l. II. c. III. p. 245. *Davies.*

2. *Petere non ſolum Bellovacos*] Editt. Antiquiſſimæ hunc locum exhibent auctiorem; in iis enim legimus *præterea petere* &c. quæ quidem lectio vulgatâ non eſt deterior, nam ad aliam rationem tranſit Divitiacus, cur ſervandi ſint Bellovaci. *Id.*

XV. Cæ-

XV. Cæsar honoris Divitiaci, atque Æduorum caussa, sese eos in fidem recepturum, & conservaturum, dixit: &, quod erat civitas magna, & inter Belgas auctoritate ac hominum multitudine præstabat, DC obsides poposcit. His traditis, omnibusque armis ex oppido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum pervenit, qui se, suaque omnia, sine mora, dediderunt. Eorum fines Nervii attingebant: quorum de natura moribusque Cæsar quum quæreret, sic reperiebat: *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium, inferri, quod [1] his rebus relanguescere animos, eorumque remitti virtutem existimarent: esse homines feros, magnæque virtutis: increpitare, atque incusare reliquos Belgas, qui se populo R. dedidissent, & patriam virtutem projecissent: [2] confirmare sese neque legatos missuros, neque ullam conditionem pacis accepturos.*

XVI. Quum per eorum fines triduo iter fecisset; inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab castris suis non amplius millia passuum x abesse: trans id flumen omnes Nervios consedisse; adventumque ibi Romanorum exspectare una cum Atrebatibus, [3] & Veromanduis, finitimis suis: nam his utrisque persuaserant, ut eandem belli fortunam experirentur: exspectari etiam ab his Aduaticorum copias, atque esse in itinere: mulieres, quique per ætatem ad pugnam inutiles viderentur, in eum locum conjecisse, quo propter paludes exercitui aditus non esset.

XVII. Cæsar, his rebus cognitis, exploratores, centurionesq-

1. *His rebus relanguescere animos, eorumque remitti &c.*] Hanc etiam ob causam vinum ad se omnino importari non siverunt Suevi, ut docet *noster* lib. IV. cap. II. Num ratio sit idonea, non quæremus; lectionem certe eo nomine dignamur, licet repugnet *P. Ciaceonius*, qui reponendum censuit *his rebus relanguescere animos eorum, remittique &c.* sed non vidit effatum esse *generale*, adeo ut pronomen *eorum* ad *animos* sit referendum. Si quid esset mutandum reponerem ex MSS. *Norv. Brant.* & editis nonnullis *His rebus relanguescere animos eorum, & remitti.* Qui sensus idem est, ac is quem extudit vir eruditus. *Davies.*

2. *Confirmare*] Affirmare. Eadem potestate occurrit apud *Ciceronem* cum alibi, tum de Amic. cap. III. *Idem.*

3. *Et Veromanduis*] Hos *Jul. Celsus* Vit. Cæs. lib. II. p. 48. nominat *Viromanduos*; memoria autem lapsus est doctissimus *Grævius*, cum ibi notarit *Veremondos Cæsari* dictos esse. *Antoninus* sane in Itin. eos appellat *Veromandos*, quod nomen fere hodieque servant. *Idem.*

turioneſque præmittit, qui locum caſtris idoneum deligant. Quumque ex dedititiis Belgis, reliquiſque Gallis complures Cæſarem ſecuti una iter facerent: quidam ex his, ut poſtea ex captivis cognitum eſt, eorum dierum conſuetudine itineris noſtri exercitus proſpecta, nocte ad Nervios pervenerunt, atque his demonſtrarunt, inter ſingulas legiones, impedimentorum magnum numerum intercedere, neque eſſe quidquam negotii, cum prima legio in caſtra veniſſet, reliquæque legiones magnum ſpatium abeſſent, [1] hanc ſub ſarcinis adoriri: qua pulſa, impedimentiſque direptis, futurum, ut reliquæ contra conſiſtere non auderent. Adjuvabat etiam eorum conſilium, qui rem deferebant, quod Nervii antiquitus, quum equitatu nihil poſſent, (neque enim ad hoc tempus ei rei ſtudent, ſed, quidquid poſſunt, pedeſtribus valent copiis) quo facilius finitimorum equitatum, ſi prædandi cauſſa ad eos veniſſet, impedirent, teneris arboribus inciſis, [2] atque inflexis, crebriſque in latitudinem ramis enatis, & rubis ſentibuſque interjectis, effecerant, ut, inſtar muri, hæ ſepes munimenta præberent: [3] quo non modo non intrari, ſed ne perſpici

1. *Hanc ſub ſarcinis adoriri*] Lib. III. B. G. cap. XXIV. *Sub ſarcinis inferiores animo adoriri cogitabat.* Hirtius lib. VIII. cap. XXVII. *Et fugientes perterritoſque ſub ſarcinis in itinere aggreſſi magna præda, multis interfectis, potiuntur.* Solebant Romani milites, cum in bellum irent, quattuor oneris genera ſecum ferre, *Cibum, Utenſilia, Vallum, Arma.* Cum arma ſola, *expediti* dicebantur, hoc eſt, ſine impedimentis ullis: nam ut *Cicero* eleganter ait Tuſc. Quæſt. II. *Scutum, gladium, galeam noſtri milites in onere non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra eſſe militis dicunt, quæ quidem ita geruntur apte, ut ſi uſus foret, abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare poſſent.* Sed cum præterea alia illa onera ferrent, quæ diximus, *ſub ſarcinis impediti* dicebantur. Hinc lib. I. de Bell. Civ. cap. LXVI. *Veriti ne noſtri impediti ſub onere conſligere cogerentur.* Bra ut.

2. *Atque inflexis, crebriſque in latitudinem ramis enatis*] Ultimam vocem delendam cenſuit *Joſ. Scaliger*, ſed perperam, ut videbimus. Edtt. *Rom.* & *Ven.* habent *atque inflexis crebris in latitudinem ramis enatis.* Unde puto legendum *atque implexis crebris &c.* Certe hæ voces non raro confunduntur. Sic apud *Marcianum Capellam* l. IV. p. 134. ed. Grot. *Ne inflexa tortos ſtringat intimatio*, ubi optimæ notæ MS. CCCC. habet *implexa*, & recte quidem. *Fulvius* ſane *Urſinus* teſtatur in nonnullis Codd. legi *Teneris arboribus inciſis atque inflexis, crebriſque in latitudinem ramis curvatis.* Sed hæc mera eſt παραφρασις, quæ ξυντελογιαν facit *Cæſarem.* Porro non abſimilia de Morinis, Atrebatibus, Eburonibus & Menapiis tradit *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 194. ac de Mardis *Curtius* lib. VI. cap. V. *Davies.*

3. *Quo non modo intrari*] MS. & Venet. *quo non modo intrari, ſed ne perſpici,*

qui-

quidem posset. Iis rebus quum iter agminis nostri impediretur, non omittendum sibi consilium Nervii existimaverunt.

XVIII. Loci natura erat hæc, quem nostri castris delegerant: Collis ab summo æqualiter declivis ad flumen Sabin, quod supra nominavimus, vergebat: ab eo flumine pari acclivitate collis nascebatur adversus huic, & contrarius, passus circiter CC. infimus apertus, ab superiore parte silvestris; ut non facile introrsus perspici posset. Intra eas silvas hostes in occulto sese continebant: in aperto loco, secundum flumen, paucæ stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo [1] circiter pedum III.

XIX. Cæsar, equitatu præmisso, subsequebatur omnibus copiis: sed ratio, ordoque agminis aliter se habebat, ac Belgæ ad Nervios detulerant: [2] nam, quod hostis appropinquabat, consuetudine sua Cæsar VI legiones expeditas ducebat; post eas totius exercitus impedimenta collocabat; inde duæ legiones, quæ proxime conscriptæ erant, totum agmen claudebant, præsidioque impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus sagittariisque flumen transgressi cum hostium equitatu prœlium committunt. Quum se illi identidem in silvas ad suos reciperent, ac rursus e silva in nostros impetum facerent, neque nostri longius, quam quem ad finem [3] porrecta ac aperta loca perti-

absque altera negatione, ut sæpenumero & apud alios veteres auctores Latinos reperiri *non modo*, pro *non modo non* multis veterum scriptorum testimoniis confirmat *M. Anton. Muretus* lib. X. Variar. cap. VII. & hic noster mox lib. III. cap. IV. *Ac non modo defessi*, inquit, *ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem ejus loci, ubi constiterat, relinquendi, ac sui recipiendi facultas dabatur.* Brant.

1. *Circiter pedum* III.] *Ciacconius* & *Ursinus* emendant, *latitudo pedum trecentorum*, vel *altitudo pedum* XXX. Caussam addunt, quia infra *Cæsar* ait, ausos transire latissimum flumen, & altissimum. Sed fide parum bona allegant verba Cæsaris, nam ille cap. XXVII. non ait *altissimum flumen*, sed *altissimas ripas*: quæ longe diversa sunt. Nam potuit decessisse aqua fluminis, ut pedum non plusquam trium esset, nihilominus ripæ altitudinem retinebant. Græcus ὄφη ἀπεστομωτατα ἀναβαίνειν. Ego sane scire velim quomodo, si fluminis altitudo erat pedum XXX, transire Nervii illud potuerint. Atqui infra Cæsar: *Ipsi transire flumen non dubitaverunt, & in locum iniquum progressi.* D. Vos.

2. *Nam quod hostis appropinquabat*] Existimabat *G. Faërnus* legendū esse *hosti*: Cæsar enim in motu erat, non hostes, qui trans flumen Sabin exspectabant. *F. Ursinus.*

3. *Porrecta ac aperta loca*] *Porrecta*, plana sunt. *Horatius*: [*planis*

Non est apsus equis Ithaca locus, ut neque

nebant,

nebant, cedentes insequi auderent; interim legiones sex, quæ primæ venerant, opere dimenso, castra munire cœperunt. Ubi prima impedimenta nostri exercitus ab iis, qui in silvis abditi latebant, visa sunt; quod tempus inter eos committendi prœlii convenerat; [1] ut intra silvam aciem ordinesque constituerant, atque ipsi sese confirmaverant, subito omnibus copiis provolaverunt, impetumque in nostros equites fecerunt. [2] His facile pulsis, ac proturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt; ut pene uno tempore & ad silvas, & in flumine, [3] & jam in manibus nostris hostes viderentur. Eadem autem celeritate ad-

Porrectus spatiis, nec multæ prodigus herbæ.

Minucius Felix in Octavio p. 47. *Quid loquar apte dispositæ rectæ montium, collium flexa, porrecta camporum.* Id autem erat ad passus CC, quibus mons erat apertus. *Ciaccon.*

Ibid. Hoc modo verba collocamus fidem secuti editt. *Rom.* & *Ven.* quum recentiores cum MSS. plurimis habeant *porrecta ac loca aperta*, qui quidem ordo est durissimus. Videntur Librarii ultimam vocem, quam incuria omiserant, alieno loco donasse in eorum gratiam, qui *pulchros habere malunt Codices quam emendatos*, ut loquitur *Hieronymus* Præf. ad Jobum è Græc. vers. & emend. Ex hac observatione corrigendus est *Corn. Severus* in Ætna, vs. 274, ubi sic legitur

Hæc rerum maxima merces
Scire quid occulto naturæ terra *coercet.*

Legendum *terra natura*, hoc est, ipsa terra, ut apud *Lucretium omnis natura animantum* passim denotat *omnes animantes.* Vide, si opus est, *Tan. Fabrum* ad lib. I, 132. Ex simili incuria natum est mendum apud *Lactantium* de ira Dei cap. IV. *Cum putaret Epicurus alienum esse à Deo malum facere atque nocere —— ademit ei etiam beneficentiam, quoniam videbat consequens esse ut si habeat iram Deus, habeat & gratiam.* Manifestum est legi oportere *Ut si habeat gratiam Deus, habeat & iram*, quod & sequentia docent. *Davies.*

1. *Ut intra silvam*] Hoc est, *postquam.* Sic *Livius* lib. II. cap. XLVII. *Ut cessit.* Vide & cap. LII. In editis legebatur *ita ut intra silvam &c.* sed voculam primam, quæ sensum turbabat, delendam censuimus fide nixi MS. *Norvic.* & Græci Interpretis, quod etiam *Pet. Ciacconio* ex conjectura placuit. *Idem.*

2. *His facile pulsis*] Cæsar ait equitibus suis pulsis Nervios in legiones invasisse. Aliter Anonymus lib. II. p. 49. *Jam Romani exercitus*, inquit, *pars maxima ad metandum castra de more locum occupabant: duæ legiones ad eorum custodiam sequebantur. In hos Nervii omnes, ut à proditoribus docti erant, præcipiti impetu irruerunt: atque inde præter spem repulsi, pari velocitate conversi ad eos, qui in opere erant, miram perturbationem Romanis injecerunt.* D. Vossius.

3. *Et jam in manibus nostris*] Ultimam vocem delendam censet *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. II. cap. XLVI. Cujus emendationi suffragatur scriptorum usus. Retineo tamen vulgatam lectionem, cum innumeris exemplis constet, Cæsarem ea plene extulisse, quæ alii fere ἐλλειπτικωτέρως. Sic & in vet. Inscript. apud *Gruterum* p. 499. plus vice simplici habemus *in animum* nostrum *inducere*, cum alii fere dixerint *in animum inducere.* Vide *Chr. Cellarii* App. ad Curas Poster. p. 407. --- 409. Phrasis quam hic adhibet *noster*, denotat ita propinquos esse hostes, ut pene manibus nostris tangi possent. Adi *J. Lipsium* Var. Lect. lib. III. cap. XIII. *Davies.*

verso

verſo colle ad noſtra caſtra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt.

XX. Cæſari omnia uno tempore erant agenda: vexillum proponendum, quod erat inſigne, quum ad arma concurri oporteret: ſignum tuba dandum: ab opere revocandi milites: qui paullo longius, aggeris petendi cauſſa, proceſſerant, accerſendi: acies inſtruenda: milites cohortandi: ſignum dandum. Quarum rerum magnam partem temporis brevitas, & ſucceſſus & incurſus hoſtium impediebat. Iis difficultatibus duæ res erant ſubſidio, ſcientia

1. *Vexillum proponendum —— ſignum dandum*] Tria hic ſigna, primum *vexillum*, quod Imperatores habebant penes ſe in tabernaculo, cumque prœlium erat committendum, proponebant, tollebantque: ut de Bell. Hiſp. cap. XXVIII. *Hoc nuncio allato vexillum propoſuit.* Et apud *Hirtium* de Bell. Al. *Et vexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum.* De quo adi *Adr. Turnebum* lib. XIV. Adv. cap. XVI. *J. Lipſium* lib. IV. Mil. Rom. Dial. XII. & comment. ad *Taciti* lib. I. Annal. Alterum ſignum *Claſſicum*, de quo idem *Lipſius* ib. Dial. X. Tertium *Teſſera*, de qua verba hæc extrema *ſignum dandum* primus accepit *Jo. Rhellicanus. Virgil.* lib. VII. Æneid. vſ. 637. *Claſſica jamque ſonant, it bello teſſera ſignum.* Ubi *Servius* interpres. *Teſſera ſymbolum bellicum quod ad pugnam exeuntibus datur, ſc. propter confuſionem evitandam. Græce dicitur σύνθημα, ut fuit in bello Marii Lar Deus, in Sylla Apollo Delphicus, in Cæſaris Venus genitrix.* Brant.

Ibid. Cum infra iterum dicatur *ſignum dandum*, docti viri fuere, qui vel hoc vel illud expungendum putarent. Tradit hoc *Ciacconius. Hotomannus* ſana putat: cæterum idem à Cæſare repetitum, quaſi tumultuariæ pugnæ indicium. Sed Cæſaris mentem non cepit. Tria hic ſunt, Vexillum, Claſſicum, Teſſera. Obſervatum id *Rhellicano*, cui honorem bene intellecti loci inviderunt reliqui, qui poſtea ſcripſere, vel malignitate, vel quia ignorarunt. Græcus etiam recte cepit. Nam *ſignum* poſtremo loco σύνθημα vertit, quod *teſſeram* notat, quæ militibus dari ſolita, ut ſocium ab hoſte diſcernerent. *Arnobius* quoque *ſymbolum* vocat quod alii σύνθημα, unde lib. V. p. 220. *Ipſa denique ſymbola, quæ rogati ſacrorum in acceptionibus reſpondetis.* At quam neceſſaria in bello ſit, vel ſola *Diodori* Siculi verba oſtendant lib. XI. p. 9. ubi ait Perſas mutuam in cædem verſos eſſe: Διὰ τὸ μήτε ἡγεμόνα παραγγελίαν, μήτε σωθήμασι ἐρώτησιν, μήτε ὅλως διανοίας κατάσχεσιν ὑπάρχειν. *Propterea quod nec ducis imperium, nec teſſeræ inquiſitio, nec certus animorum ſtatus eſſet.* Itaque & apud Græcos fuiſſe obſervo nuncios, qui eam ad ducum ſingulos perferrent. Unde *Euripides* in Phœniſſis vſ. 1146. Nā ibi de ſe ipſo ait nuncius:

Παρῆν δ' ἑκάστῳ τῶνδέ μοι δοάμασι
Σύνθημα παρφέρουσι ποιμένων λόχων.
Fui autem ſpectator horum omnium,
Teſſeram ferens ducibus ordinum.

Ubi Græcus ξύνθημα interpretatur, σημεῖον τι, ἴδιον εἰ γινώσκεσι, ὑπὲρ δὲ μὴ τὰς ἰδίας φονεύειν. Apud Romanos *teſſerarii* nuncupati; unde *Vegetius* lib. II. cap. VII. *Teſſerarii, qui teſſeram per contubernia militum nunciant.* At lapſus idem interpres cum vexillum αἰτὸν vertit. Vexillum tunica punicea erat, ut ſatis ex veteribus notum. Nec aquilæ hic uſus ullus, niſi quando imperator ante prœlium exercitum alloquebatur. Tunc enim aquilæ & vexilla cohortium ante imperatorem locari ſolita. Sed allocutione hic Cæſarem non loqui ſatis arguant, quæ ſequuntur, *quod erat inſigne, quum ad arma concurri oporteret.* Dein, quæ paullo poſt ſubdit, *milites cohortandi.* D. Voſſius.

atque usus militum, quod superioribus prœliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi præscribere, quam ab aliis doceri, poterant; & quod ab opere singulisque legionibus singulos legatos Cæsar discedere, nisi munitis castris, vetuerat. Hi, propter celeritatem, & propinquitatem hostium, nihil jam Cæsaris imperium spectabant; sed per se, quæ videbantur, administrabant.

XXI. Cæsar necessariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, [1] quam in partem fors obtulit, decucurrit: & ad legionem decimam devenit. Milites non longiore oratione est cohortatus, quam uti suæ pristinæ virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hostiumque impetum fortiter sustinerent. Et, quod non longius hostes aberant, quam quo telum adjici posset; prœlii committendi signum dedit. Atque item in alteram partem cohortandi caussa profectus, pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modo [2] ad insignia accommodanda, sed etiam ad [3] galeas induendas, [4] scutisque tegmenta detra-

1. *Quam in partem fors obtulit*] In aliis *fors obtulit*; sed nos secuti sumus editionem Francof. A. D. MDLXXV, aliasque nonnullas, in quibus *fors* legitur. Optime; ut vidit *Joan. Frid. Gronovius* ad *Livii* lib. XXII. cap. V. *Davies.*

2. *Ad insignia accommodanda*] Locus est in lib. VII. cap. XLV. unde intelligitur alia fuisse insignia, alia signa. *Vacua castra hostium Cæsar conspicatus, tectis insignibus suorum, occultatisque signis militaribus, &c.* Ergo *Insignia* dicebantur ornamenta, quibus Duces, præfecti, ceterique insigniores notabantur, ut internosci possent, veluti, cum Centuriones transversis & argentatis galearum cristis utebantur: item signiferi galeis ursinis pellibus tectis. Vide *Vegetium* lib. II. cap. XIII. & cap. XVII. *Hotom.*

3. *Galeas induendas*] In vv. cc. est *indusendas*, quod non rejiciendum *Ursino* videtur. Sed frustra est. Cæsar vult ostendere brevitatem temporis, itaque ait vix tantum spatii fuisse, quod induendis galeis sufficeret. Nam Romani iter facientes galeas plerumque pectori aut tergo appensas gestabant. Quibus induendis sane haud multum temporis requiritur. Præterea quo fine induxissent galeas, qui in prœlium ruunt. Nam tegumenta tunc detrahi solita, vel sequentia verba ostendant. *Anonymus* etiam lib. II. p. 49. *Et tam nihil spatii fuit, ut, ne dicam consueta solennitates prœliorum omitterentur, sed vix galeas induendi licentia superesset.* D. Vossius.

4. *Scutisque tegmenta detrahenda*] Tegmenta erant è corio facta. Taxiles ad Tigranem de Luculli militibus apud *Plutarchum* in Lucull. p. 510. Οὔτ' ἰδεῖν πω λαμπρὰν οἱ ἄνδρες λαμβάνουσι ἀδιαπεφθῖτι, ὑπ' ὑγροῖς σκιεροῖς ἁρμάσιν χρώτων καὶ κρόκαις γυμνοῖς, ὥσπερ νῦν, τὰ ΣΚΥΤΙΝΑ τῶν ὅπλων σκεπάσμασιν ἀφεσπασμένοις. Nimirum sohenda,

henda, tempus defuerit. Quam quisque in partem ab opere casu devenit, quæque prima signa conspexit, ad hæc constitit: [1] ne, in quærendis suis, pugnandi tempus dimitteret.

XXII. Instructo exercitu, magis, ut loci natura, dejectusque collis, & necessitas temporis; quam, ut rei militaris ratio, atque ordo postulabat: [2] quum diversis locis legiones aliæ alia in parte hostibus resisterent, sepibusque densissimis, ut ante demonstravimus, interjectis, prospectus impediretur; neque certa subsidia collocari, neque quid in quaque parte opus esset, provideri, neque ab uno omnia imperia administrari poterant. Itaque in tanta rerum iniquitate, fortunæ quoque eventus varii sequebantur.

XXIII. Legionis nonæ & decimæ milites, ut in sinistra parte aciei constiterant, pilis emissis, [3] cursu ac lassitudine exanimatos, vulneribusque confectos Atrebates (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt: & transire conantes, insecuti gladiis, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitaverunt; & in locum iniquum progressi rursus regressos ac resistentes hostes, redintegrato prœlio, in fugam dederunt. Item alia in parte diversæ duæ legiones, undecima, & octava, profligatis Ve-

lebant Romani non minus ac Barbari varias formas aut colores scutis addere, ideoque iis tegmenta inducebant, ne pulvere aut aeris injuria corrumperentur. Vide *J. Lipsium* in Anal. ad Mil. Rom. lib. III. Dial. II. *Davies.*

1. *Ne in quærendis suis*] Ita legimus ex MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliisque plurimis, cum nonnullæ habeant *neque inquirendis suis*; unde *Pet. Ciacconius* scribendum existimavit, *ne inquirendis suis.* Cujus autem fide recentiores exhibeant, *ne in quærendo suos*, me quidem fugit. *Idem.*

2. *Quum diversis locis legiones aliæ*] MSS. *Carrar. Brant.* & *Norv.* cum editis nonnullis habent *cum diversis legionibus alia &c.* Hinc *Pet. Ciacconius* legendum conjecit *cum diversæ legiones aliæ alia in parte &c.* Sed qui omnino videt, satis videt sanam esse vulgatam scripturam, quam etiam in suo Codice invenit Græcus qui hoc modo locum vertit. Τῶν τε ταγμάτων ΠΟΛΛΟΙΣ ΤΟΠΟΙΣ ἄλλου (leg. ἄλλων) ἄλλη τοῖς πολεμίοις ἀνθισταμένων. I nunc & ex corruptis Codd. sanam lectionem sollicita! *Idem.*

3 *Cursu ac lassitudine exanimatos*] Crebro hac voce usus est *Cæsar* pro eo qui ob lassitudinem ægre spiritum trahit. Sic & *Plautus* Asin. Act. II. Sc. I, 17. *Sed quid illud quod exanimatus currit hic Leonida?* Hæc significatio ex eo est orta, quod *anima* interdum oris halitum denotet. *Terentius* Phorm. Act. V. Sc. VI, 28. *Animam compressi, aurem admovi.* Vide & *Plautum* Asin. Act. V. Sc. II, 44. *Idem.*

romanduis, quibuſcum erant congreſſi, ex loco ſuperiore in ipſis fluminis ripis prœliabantur. At totis fere a fronte, & a ſiniſtra parte nudatis caſtris, quum in dextro cornu legio duodecima, & non magno ab ea intervallo ſeptima conſtitiſſet; omnes [1] Nervii confertiſſimo agmine, duce Boduognato, qui ſummam imperii tenebat, ad eum locum contenderunt: quorum pars aperto latere legiones circumvenire, pars ſummum locum caſtrorum petere cœpit.

XXIV. Eodem tempore equites noſtri, leviſque armaturæ pedites, qui cum his una fuerant, quos primo hoſtium impetu pulſos dixeram; quum ſe in caſtra reciperent, adverſis hoſtibus occurrebant, ac rurſus [2] aliam in partem fugam petebant: & calones, qui Decumana porta, a ſummo jugo collis noſtros victores flumen tranſire conſpexerant, prædandi cauſſa, egreſſi, quum reſpexiſſent, & hoſtes in noſtris caſtris verſari vidiſſent, præcipites ſeſe fugæ mandabant: ſimul eorum, qui cum impedimentis veniebant, [3] clamor fremituſque oriebatur: aliique aliam in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites Treviri, quorum inter Gallos virtutis opinio eſt ſingularis, qui, auxilii cauſſa a civitate miſſi, ad Cæſarem venerant, quum multitudine hoſtium caſtra noſtra compleri, legiones premi, & pæne circumventas teneri, calones, equites, funditores, Numidas, diverſos diſſipatoſque in omnes partes fugere vidiſſent, deſperatis noſtris rebus, domum contenderunt. Romanos pulſos ſuperatoſque, caſtris, impedimentiſque eorum hoſtes potitos, civitati renunciaverunt.

XXV. Cæſar, [4] ab decimæ legionis cohortatione ad

1. *Nervii confertiſſimo agmine, duce Boduognato*] Ergo perperam Anonymus *Celſi* exſcriptor Boduognatum Veromanduorum vocat ducem. *D. Voſſius.*

2. *Aliam in partem fugam petebant*] Utitatior eſt loquendi formula, *aliam partem fuga petebant*, ſicut & hoc in loco ſcribendum cenſuit *Pet. Cuccomius.* Attamen *fugam petere* dixit etiam *Virgilius* Æneid. XII, 263. Ideo nihil mutandum. *Davies.*

3. *Clamor fremituſque oriebatur*] Editt. *Ven. Beroald. Baſil. Vaſcoſ. exaudiebatur*; quæ lectio, ſi *Fr. Hotomannum* ſequamur, non eſt rejicienda. *Idem.*

4. *Ab decimæ legionis cohortatione*] Vir maximus *Juſtus Lipſius*, cui æternum & Cæſar, & omnes Romanæ militiæ ſcriptores debebunt, lib. elect. II. cap. VII.

dex-

dextrum cornu profectus; [1] ubi ſuos urgeri, ſigniſque in unum locum collatis duodecimæ legionis milites confertos ſibi ipſis ad pugnam eſſe impedimento; quartæ cohortis omnibus centurionibus occiſis, ſigniferoque interfecto, ſigno amiſſo, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis, aut occiſis, in his, Primopilo [2] P. Sextio Baculo, fortiſſimo viro, multis gravibuſque vulneribus confecto, ut jam ſe ſuſtinere non poſſet, reliquos eſſe tardiores, & nonnullos a noviſſimis deſertos prœlio excedere, ac tela vitare, hoſtes neque a fronte ex inferiore loco ſubeuntes intermittere, & ab utroque latere inſtare, & [3] rem eſſe in anguſto vidit, neque ullum eſſe ſubſidium, quod ſubmitti poſſet; [4] ſcuto ab noviſſimis uni militi detracto (quod ipſe eo ſine ſcuto venerat,) in primam aciem proceſſit; centurionibuſque nominatim appellatis, reliquos cohortatus, milites ſigna inferre, & manipulos laxare

corrupta hæc verba exiſtimat. Cauſſa illi, quod jam ante *Cæſar* dixit ſe a decima legione in aliam partem ad cohortandum militem abiiſſe. Itaque cum in v. c. legiſſet *cohorte* pro *cohortatione*, non dubitavit reſcribere, *cum decima legionis cohorte*. Nam ſolitum *Cæſari* ait, aſſumere plerumque ex hac legione cohortem aliquam ad tutelam ſui. Sed enim nequaquam mihi unius codicis, aut potius ſola *Lipſii*, quamvis maximi viri, auctoritas antehabenda videtur omnium codicum auctoritati. Nam non dubito illud *cohorte* per abbreviaturam ſcriptum pro *cohortatione*, ſed lineolam ſuperſcribere librarium omiſiſſe. Quantum autem ad verba Cæſaris, & hiſtoriæ ordinem, ego illa rectiſſima, hunc omnino bonum non puto modo, ſed pro certo habeo. Dixit primo *Cæſar* ſe decimam legionem cohortatum; exin in alteram partem decurriſſe; tum digreſſionem facit, ac commemorat rationem prœlii, non autem eorum quæ ipſe fecit. Mox his expoſitis, redit unde digreſſus erat, ad decimam legionem. Et verba illa *Cæſar ab decima legionis cohortatione, ad dextrum cornu profectus*; tantundem valent, ac ſi ſcripſiſſet; *Igitur Cæſar, ut ſupra dictum, ab decima legionis cohortatione, ad dextrum cornu profectus.* Ita cuncta clara eſſe nullus ambigo. *D. Voſſius.*

1. *Ubi ſuos urgeri*] Omnia hæc pendent à verbo *Vidit*, ſatis longinquo, niſi forte aliud ejuſmodi aliquod abſit. *Hotom.*

2. *P. Sextio Baculo*] *Bibaculo* codex meus antiquus, quod melius eſſe arbitror. Fuit & *Furius Bibaculus*, de quo *Valerius Maximus* lib. 1. cap. 1. *Itemque Furius Bibaculus, poeta nobilis.* Poſterius etiam Romanus liber *Bibaculi* nomen perpetuo retinet. *Idem.*

3. *Rem eſſe in anguſto vidit*] Nempe *loco*, hæc enim vox non raro ſubintelligitur. Hinc emendare licet *Pedonem Albinovanum* El. I, 379. ubi in vulgatis legitur *Nata quod es alte*, quæ quidem ſcriptura metro repugnat. Cum igitur *Naugerii* Codices habebant *Nata quod ex alte es*, quemadmodum teſtatur *Nic. Heinſius*, legendum plane, *Nata quod* ex alto *es*, non *es celſe* vel *excelſe es*, ut ille voluit. Vide vſ. 62. & 349. *Davies.*

4. *Scuto ab noviſſimis uni militi detracto*] *Florus* lib. III. cap. x. *fugientem* vocat: Anonymus p. 50. *lentius dimicantem*, quod præferam. *D. Voſſius.*

juſſit,

jussit, quo facilius gladiis uti possent. Hujus adventu spe illata militibus, ac redintegrato animo, quum [1] pro se quisque in conspectu Imperatoris etiam in extremis suis rebus operam navare cuperet, paullum hostium impetus tardatus est.

XXVI. Cæsar quum septimam legionem, quæ juxta constiterat, item urgeri ab hoste vidisset, Trib. mil. monuit, ut paullatim sese legiones conjungerent, & conversa signa in hostes inferrent. Quo facto, quum aliis alii subsidium ferrent, neque timerent, ne aversi ab hoste circumvenirentur, audacius resistere, ac fortius pugnare cœperunt. Interim milites legionum duarum, quæ in novissimo agmine præsidio impedimentis fuerant, prœlio nunciato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciebantur; & T. Labienus, castris hostium potitus, & ex loco superiore, quæ res in nostris castris gererentur, conspicatus, [2] decimam legionem subsidio nostris misit: qui, quum ex equitum & calonum fuga, quo in loco res esset, quantoque in periculo & castra, & legiones, & Imperator versaretur, cognovissent, [3] nihil ad celeritatem sibi reliqui fecêrunt.

XXVII. Horum adventu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri, etiam qui vulneribus confecti procubuissent, scutis innixi, prœlium redintegrarent; tum calones, perterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrerent. Equites vero, ut turpitudinem fugæ virtute delerent, omnibus in locis pugnabant, quo se legionariis militibus præferrent. At hostes, etiam [4] in extrema spe salutis, tantam virtutem præstiterunt, ut, quum primi eorum

1. *Pro se quisque*] *Per se*, reponebat amicus quidam meus. Sed vetus locutio est, quæ idem valet, ut *Pro sua virili parte*. *Livius* lib. 11. *Cum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris demigravit*. Sic *noster* lib. Civ. 1. cap. XXXIII. *Maximeque timoris caussa pro se quisque id munus legationis recusabat*. Hotom. Cum amico *Hotomanni* sentiebat Græcus interpres, qui vertit ἰκάστῳ τ' αὐτῶν δι' ἑαυτῦ. Sed neuter phrasin intellexit. *Davies*.

2. *Decimam legionem subsidio nostris misit*] Falsus est *Plutarchus* qui de vit. Cæs. Tom. I. p. 718. A. *δωδεκάτην τάγμασι, duodecimæ legioni* hoc facinus attribuit. *Id*.

3. *Nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt*] Quam maxima celeritate progressi sunt, ut suis auxilium ferrent. Hanc elegantiam non cepit Metaphrastes, qui habet, οὐδὲν ἀνέσεως τῆς ταχύτητος. Idem.

4. *In extrema spe salutis*] *Andreas Schottus* lib. 11. cap. XXXVI. Observat. Poet. probare hinc nititur *spem* pro desperatione poni. Mihi nihil absurdius dici potuisse videtur. Aliud enim *spes*, aliud *extrema* vel *nulla spes*. D. Vossius.

ceci-

cecidiſſent, proximi jacentibus inſiſterent, atque ex eorum corporibus pugnarent; his dejectis, & coacervatis cadaveribus, qui ſupereſſent, [1] ut ex tumulo tela in noſtros conjicerent, pilaque intercepta remitterent: ut non nequidquam tantæ virtutis homines judicari deberet auſos eſſe tranſire latiſſimum flumen, adſcendere altiſſimas ripas, ſubire iniquiſſimum locum: [2] quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat.

XXVIII. Hoc prœlio facto, & prope ad internecionem gente ac nomine Nerviorum redacto, majores natu, quos una cum pueris, mulieribuſque in æſtuaria ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata, quum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur; omnium, qui ſupererant, conſenſu, legatos ad Cæſarem miſerunt, ſeque ei dediderunt, & in commemoranda civitatis calamitate, [3] ex DC, ad III ſenatores; ex hominum millibus LX, vix ad D, qui arma ferre poſſent, ſeſe redactos eſſe dixerunt: quos Cæſar, ut in miſeros ac ſupplices uſus miſericordia videretur, diligentiſſime conſervavit; ſuiſque finibus atque oppidis uti juſſit, & finitimis imperavit, ut ab injuria & maleficio ſe ſuoſque prohiberent.

XXIX. Atuatici, de quibus ſupra ſcripſimus, quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent, hac pugna nunciata, ex itinere domum reverterunt: cunctis oppidis caſtelliſque deſertis, ſua omnia in unum oppidum egregie natura munitum contulerunt: quod quum ex omnibus in circuitu partibus altiſſimas rupes deſpectuſque haberet,

1. *Ut ex tumulo tela*] Tanquam ex tumulo, ὡς ἀπὸ τῦ γηλόφυ, ut recte Græcus. Interpunge igitur, *ut ex tumulo, tela &c.* picta poſt vocem penultimam minima diſtinctione. *Davies.*

2. *Quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat*] Reddiderat. Phraſis eſt rara, quâ tamen alibi uſus eſt *noſter*. Sic lib. IV. B. G. cap. III. *Vectigales ſibi fecerunt ac multo humiliores infirmioreſque* redegerunt. Ita enim ex MSS. & vett. Editt. reſtituimus, cum in recentioribus ſit *reddiderunt*, pro Genio Correctorum, qui mutarunt ea, quæ non intelligebant. *Id.*

3. *Ex* DC. *ad* III. *ſenatores*] *Plutarchus* in Cæſ. p. 718. duntaxat *quadringentos* patricii ordinis fuiſſe Nerviis ante calamitatem commemorat: in reliquis cum Cæſaris numero conſentit. Liviana autem Epitome CIV, in utroque numero a Cæſare diſſentit. Ex *ſexaginta* enim *hominum millibus* non *quingentos*, ſed *trecentos*, & non ex *ſexcentis ſenatoribus*, ſed ex XCV. duntaxat *treis ſuperfuiſſe* ſcribit. *Rhellican.*

una

una ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius CC pedum relinquebatur: quem locum duplici altissimo muro munierant; tum magni ponderis saxa, & præacutas trabes in muro collocarant. Ipsi erant ex Cimbris, Teutonisque prognati; qui, [1] quum iter in provinciam nostram, atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis; [2] custodiæ ex suis ac præsidio VI millia hominum una reliquerunt. Hi, post eorum obitum, multos annos a finitimis exagitati, quum alias bellum inferrent, alias illatum defenderent; consensu eorum omnium pace facta hunc sibi domicilio locum delegerunt.

XXX. Ac, primo adventu exercitus nostri, crebras ex oppido excursiones faciebant, parvulisque proeliis cum nostris contendebant: postea, vallo pedum XII, [3] in circuitu XV millium, crebrisque castellis circummuniti, oppido sese continebant. Ubi, vineis actis, aggere exstructo, turrim constitui procul viderunt, primum irridere ex muro, atque increpitare vocibus, quo tanta machinatio [4] ab tanto spatio instrueretur? Quibusnam manibus aut quibus viribus, præsertim homines tantulæ staturæ (nam plerisque hominibus Gallis, præ magnitudine corporum suorum, brevitas nostra contemtui est,) tanti oneris [5] turrim in muros sese collocare confiderent?

1. *Quum iter in provinciam nostram*] Ineptit Orsinus cum legendum putat *per provinciam nostram*. Cimbri per provinciam iter non fecere. Pars ad Rhodanum a Mario cæsi, pars Alpes transgressi Tridentinis jugis, quæ procul a provincia. Consule historicos. *D. Vossius.*

2. *Custodiæ ex suis ac præsidio*] MSS. *Norv.* & *Brant.* cum edit. *Rom. Ven. Steph.* habent *custodiam ex suis ac præsidium*, quod non repudiandum censuit *Fr. Hotomannus*, vulgatæ autem lectioni prætulit *Gabr. Faernus*, nec forsan immerito. *Dav.*

3. *In circuitu* XV. *millium*] Vocem *passuum* desiderari ait *Hotomannus*. Mirortantum virum adeo ignarum Romani moris. Quasi non plerumque ea subintelligatur. Sic lib. III. cap. XXII. *Viridovix contra eum duum millium spatio consedisset.* Sed innumera in *Cæsare*, *Tacito*, aliis loca occurrunt; itaque citare supersedeo. *D. Vossius.*

4. *Ab tanto spatio instrueretur*] Sic omnes editt. veteres nec in diversarum lectionum συμπτώσει ulla est notata varietas. Recentiores tamen habent, *ab tanto spatio institueretur*, quam lectionem exulare jussi, cum altera locutio sit proba. *Seneca* de vit. Beat. cap. XXVI. *Ignari machinarum segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quæ* ex longinquo instruuntur, *intelligunt.* Vide & *Hirtium* Bell. Afr. cap. LI. *Davies.*

5. *Turrim in muros*] Juxta muros. *Gabr.*

XXXI.

XXXI. Ubi vero moveri, & appropinquare mœnibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt: qui ad hunc modum locuti: *Non se existimare Romanos sine ope deorum bellum gerere; qui tantæ altitudiuis machinationes tanta celeritate* [1] *promovere, & ex propinquitate pugnare possent: se, suaque omnia eorum potestati permittere dixerunt; unum petere, ac deprecari; si forte pro sua clementia ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audissent, statuisset, Atuaticos esse conservandos, ne se armis despoliaret: sibi omnes fere finitimos esse inimicos, ac suæ virtuti invidere; a quibus se defendere, traditis armis, non possent: sibi præstare, si in eum casum deducerentur, quamvis fortunam a populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari consuessent.*

XXXII. Ad hæc Cæsar respondit, [2] *Se magis consuetudine sua, quam merito eorum, civitatem conservaturum, si prius, quam aries murum attigisset, se dedidissent; sed*

Faernus & *Fulv. Ursinus* reponunt *in muro*. Frustra; cum in eo turres locari non potuerint, ut notavit *J. Lipsius* Poliorc. lib. II. Dial. IV. *Davies.*

1. *Promovere, & ex propinquitate pugnare possent*] Legendum censet *Pet. Ciacconius, promoverent, ut ex propinquitate &c.* sed cum Codd. vulgatam lectionem magno consensu retineant, hæc loco suo non est dimovenda; æque enim est commoda, ac viri doctissimi conjectura. Ceterum tradit *Jul. Celsus* lib. II. vit. *Cæs.* p. 52. cum hæc agerentur, machinas muris fuisse admotas, quod minus verum est, ut ex *Cæsare* apparet. *Idem.*

2. *Se magis* ——— *si priusquam aries murum attigisset*] Lib. II. de bel. Civ. cap. XII. *Cæsar magis eos pro nomine & vetustate, quam pro meritis in se civitatis conservans.* Innuit autem hic locus, ubi mœnia quati ariete cœperant, oppidanos in deditionem fidemque non solere recipi. Quod nos hodieque ex militari lege in Bombarda tenemus. Neque enim sine direptione bonorum, & captivitate in deditionem plerumque recipiuntur, quorum mœnia tormentis quassata sunt. Conjecit hoc in adversaria sua *Adr. Turnebus* lib. XXVI. cap. XXXII. & *Pet. Faber* in semestria lib. II. cap. IV. adhibito hoc *Cæsaris* loco. *Cicero* tamen lib. I. de Officiis cap. XI. graviter monet, *qui armis positis ad Imperatoris fidem confugiunt, quamvis aries murum percusserit, recipiendos esse.* De *Ariete* latius agit idem *Turnebus* lib. XXIII. c. XXXI. & *Lipsius* lib. III. Poliorc. Dial. I. *Brant.*

Ibid. Proditum *Plinio* lib. VII. cap. LVI. Arietem primo equum appellatum & inventionem ejus tribui Epeo, qui Trojano bello interfuit. Unde non dubito equum Trojanum, quo urbs expugnata, non revera molem fuisse illius animalis forma, sed arietem. Et eodem cuncta illa, quæ à poetis ficta, referri possunt. Nam hac machina disjecti urbis muri, quod ab ipsis Trojanis factum, nullus adeo insipiens sit, qui credat. Præterea cum *Q. Smyrnæus* ait lib. XII. de equo loquens:

——— ἵππεὺ ῥα ὁ ἰφθλὸς Ἐπειὸς
Ποσσὶν ὑπὸ βριαροῖσιν ἐύτροχα δήματα θῆκεν,

[1]deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id, quod in Nervios fecisset, facturum, finitimisque imperaturum, ne quam deditis iis populi R. injuriam inferrent. Re nunciata ad suos, illi se, quæ imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro in fossam, quæ erat ante oppidum, jacta, sic ut prope summam muri aggerisque altitudinem acervi armorum adæquarent: & tamen circiter parte tertia (ut postea perspectum est) celata, atque in oppido retenta, portis patefactis, eo die pace sunt usi.

XXXIII. Sub vesperum Cæsar portas claudi, militesque ex oppido exire jussit, ne quam noctu oppidani a militibus injuriam acciperent. Illi, ante inito (ut intellectum est) consilio, quod, deditione facta, [2]nostros præsidia deducturos, aut denique indiligentius servaturos crediderant, partim cum his, quæ retinuerant & celaverant, armis; partim, scutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quæ subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant: tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones adscensus videbatur, omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter, ut ante Cæsar imperaverat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursum est: pugnatumque ab hostibus ita acriter, ut a viris fortibus in extrema spe salutis, iniquo loco contra eos, qui ex vallo turribusque tela jacerent, pugnari debuit, quum una in virtute omnis spes salutis consisteret. Occisis ad hominum millibus IV, reliqui in oppidum rejecti sunt. Postridie ejus diei, refractis portis, [3]quum

——*Nam illi industrius Epeus*
Validis pedibus versatiles rotas subjecerat,

Quodque *Maro* dixit Æn. II, 235.

——*pedibusque rotarum*
Subjiciunt lapsus,

manifeste indicat ambulatoriam turrim fuisse. Adeoque miror *Palephatum* de Incred. cap. XVII. aliter hæc accepisse. Jam quid utero manifestius. An non arieti tabulata sua? *D. Vossius.*

1. *Deditionis nullam esse conditionem nisi armis traditis*] Hoc est, *sine armorum traditione deditio non procedet*, ut loquitur *J. Celsus* vit. *Cæs.* p. 52. *Davies.*

2. *Nostros præsidia deducturos*] Alii libri, *præsidia non inducturos*. Sed omnino *deducturos*, vera est lectio. Nam libro tertio de bello civili cap. XXXIX. dixit: *deductis ora maritima præsidiis.* Item cap. LXXIII. *præsidiis omnibus deductis.* Ciacc.

3. *Cum jam defenderet nemo*] In Codice *Carrar.* & editt. *Rom. Ven.* & *Flor.*

jam

jam defenderet nemo, atque intromissis militibus nostris, sectionem ejus oppidi universam Cæsar vendidit. Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est millium LIII.

XXXIV. Eodem tempore a P. Crasso, quem cum legione una miserat ad Venetos, Unellos, Osismios, Curiosolitas, [2] Sesuvios, Aulercos, Rhedones, quæ sunt ma-

additur *captum oppidum*, sine quibus vocibus locus *J. M. Bruto* plane mutilus videtur: Ego vero non dubito quin studiosi cujusdam sint additamentum, qui materiam, de qua hic agitur, contractam margini adleverat; hæc autem adnotatio tandem, ut fit, in contextum orationis est adscita. Sic apud *Silium* Italicum lib. II, 375. hæc leguntur.

Factaque censendi patrum de more potestas
Hic Anno, reddi propere certamine rapta
Instat & auctorem violati fœderis addit.

Qui ad hæc vel minimum sapit, hos versus, licet refragetur *Dausquius*, ineptos esse videt & *Silio* indignos, quod *Fr. Modio* Epist. LXXXI. suboluit; ille tamen non tradit unde factum ut ibi compareant. Nimirum quidam in animo habens Annonis orationem paucis complecti, tres hosce versiculos oræ Codicis sui adscripsit, qui à Librariis in *textum* postea sunt recepti. Simili scribarum incuria dicam? an nimia diligentia corruptus est *Sulpicius Severus* Hist. Sac. lib. II. cap. XXIV. *Adversus hos*, inquit, *Alexander acie confligit. Eo prælio vincitur Ptolemæus, cadit Alexander. Vincitur Ptolemæus & paullo post interficitur.* Non modo ταυτολόγως, sed etiam contra fidem Historiæ. Lege *Adversus hos Alexander acie confligit; eo prælio vincitur: Ptolemæus cadit. Alexander etiam* (quæ vox ab & in MSS. lineolâ tantum distinguitur) *paullo post interficitur*, adeo ut voces *vincitur Ptolemæus*, è Glossa in textum irrepserint. Hæc maxime concinna videtur *Sulpicii* emendandi ratio. *Davies.*

1. *Sectionem ejus oppidi universam vendidit*] Cicero lib. I. de Inventione: *Hoc commode reprehenditur, si dici potest ex hostibus equus esse captus, cujus præda sectio venierit, &c.* Qui vero sectionem emebant, *sectores* appellabantur. *Asconius* in Verrem III. *Sectores autem dicti sunt, qui spem lucri sui secuti bona condemnatorum simul auctionabantur, proque his pecunias pensitabant, postea pro compendio suo singula quæque populo venditurі &c.* Ea autem auctio hasta proposita fiebat. *Festus*: *Hastæ subjiciebantur ea, quæ publice venundabantur, quia signum prælii est hasta.* Cicero Philip. II. *Hasta posita pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeii Magni voci acerbissimæ subjecta præconis. Qui ad illud scelus auctionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium.* Et lib. II, Offic. *Sic par est agere cum civibus, non hastam in foro ponere, & bona civium voci subjicere præconis.* Ciaccon. Vide *P. Nannium* Misc. lib. IX. cap. II.

2. *Sesuvios*] Nullus veterum hunc populum memorat. Ne *Cæsar* quidem alio quam hoc loco. *Ursinus* & *Ciacconius* suspicabantur *Lexovios* legendum. Ego omnino ita corrigo. Nec dubitasset eorum alteruter si attendisset quæ verba lib. III. cap. IX. legantur. Sunt autem hæc, *Socios sibi ad id bellum Osismios, Lexovios, Nannetes, Ambialites, Morinos, Diablintes, Menapios adsciscunt.* Et cap. XI. *Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus* III, *in Unellos, Curiosolitas, Lexoviosque mittit.* Ac postea eodem libro conjungit iterum *Aulercos* cum *Lexoviis*, ait enim *Aulerci Eburovices, Lexoviique.* Uti superiore loco. Nam triplices Aulerci, Diablintes, Cenomani, Eburovices. Denique l. III. c. XXIX. *exercitum in Aulercis Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, collocavit.* In vet. cod. Scal. erat *Esbios*, quod fortassis corruptum quis arbi-

ritimæ civitates, Oceanumque attingunt, certior factus est, omnes eas civitates in ditionem potestatemque populi Rom. esse redactas.

XXXV. His rebus gestis, omni Gallia pacata, tanta hujus belli ad Barbaros opinio perlata est, ut ab nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæsarem, quæ se obsides daturas, imperata facturas, pollicerentur: quas legationes Cæsar, quod in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima æstate, ad se reverti jussit. Ipse in Carnutes, Andes, Turones, quæ civitates propinquæ his locis erant, ubi bellum gesserat, legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus est. Ob eas res, ex litteris Cæsaris, [1] dies xv supplicatio decreta est. Quod ante id tempus acciderat nulli.

tretur ex *Essues*, quorum lib. v. cap. XXIV. meminit. Sed corrupte ibi legi notabimus ubi ad eum locum deventum erit. Facile autem *Lexovii* mutari in *Sesuvii* potuit, nam sæpe videas in vett. codd. hæc nomina à minore litera incipere, & tum persimiles sunt *s* & *l*: itaque unum tantum *x* in *s* mutari præterea opus; tum habes pro *Lexuvios*, *Sesuvios*. D. Vossius. Vide *Hadr. Valesium* not. Gall. p. 494.

1. *Dies* XV *supplicatio decreta est*] Supplicationes erant quasi triumphi prærogativa quædam. Senatus autem decreto, Deorum templa omnia aperiebantur, ut viri matronæque gratulantes Diis gratias agerent. *Plutarchus* in Cæsare p. 718. ταῦτα ἡ σύγκλητος πυθομένη, πέντε καὶ δέκα ἡμέρας ἐψηφίσατο θύειν τοῖς θεοῖς, ἐπὶ τοσούτοις ἑορτάζοντας, ὅσας ἐπ' οὐδενὶ πώποτε χρόνῳ πρότερον. Idem tradit *Dio* l. XXXIX. p. 94. *Cic.*

FINIS LIB. II. DE BELLO GALL.

C. JU-

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO GALLICO LIBER III.

Summarium Lib. III. de BELLO GALLICO.

Ser. Galba Legatus quasdam inter Alpes & Rhodanum sitas gentes, secundis aliquot præliis subigit. II. *Sedunos Veragrosque rebellantes, gravi clade affligit.* VII. *Eodem tempore & rebellant Veneti, Unelli, Curiosolitæque & alii ad Oceanum in Celtica populi.* XII. *Cæsar, diu frustra terrestri bello lacessitis Venetis,* XIV. *tandem navali eos superat:* XVII. *dum interea etiam legati, Q. Titurius cum Unellis;* XX. *P. Crassus cum Aquitaniæ compluribus populis, feliciter bellum gerunt.* XXVIII. *Cæsar Morinos Menapiosque adgressus, ob anni tempus exercitum reducit.*

I. QUum in Italiam proficiscereturCæsar, Ser. Galbam cum legione duodecima & parte equitatus, [1] in Nantuates, Veragros, Sedunosque misit, qui a finibus Allobrogum, & lacu Lemanno, & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent. Caussa mittendi fuit, *quod iter per Alpes, quo magno cum periculo, [2] magnisque portoriis mercatores ire consueverant, patefieri*

1. *In Nantuates, Veragros Sedunosque*] In editt. vett. Antuates. Sed ipse *Cæsar* infra lib. IV. cap. X. *per fines Nantuatium. Plinius* lib. III. cap. XX. *Nantuates, Seduni, Veragri. Strabo* lib. IV. p. 204. Οὐϵραγροι ϗ Νανταται. Quare omnino hic legendum, *in Nantuates.* Et infra semper. Apud *Ptolemæum* corrupte legitur, Οὐινδιλικιοι. Ciac.

2. *Magnisque portoriis*] Ita vocat pecuniam, quam à mercatoribus exigebant incolæ, ut per ea loca merces suas liceret *portare.* Sic apud *Suetonium* Jul. cap. XLIII. *Peregrinarum mercium portoria* sunt pretium, quod ob importatas merces peregrinas solvitur. Vim vocis non intellexit Metaphrastes, qui vertit πολλοῖς φορτίοις, quasi *portoria* idem denotarent ac *onera.* Davies.

fieri volebat. Huic permiſit, ſi opus eſſe arbitraretur, uti in iis locis legionem, hiemandi cauſſa, collocaret. Galba ſecundis aliquot prœliis factis, caſtelliſque compluribus eorum expugnatis, miſſis ad eum undique legatis, obſidibuſque datis, & pace facta, conſtituit cohortes duas in Nantuatibus collocare, ipſe cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodurus, hiemare: qui vicus poſitus in valle, non magna adjecta planicie, altiſſimis montibus undique continetur. Quum hic in duas partes flumine divideretur,[1] alteram partem ejus vici Gallis conceſſit; alteram vacuam ab illis relictam cohortibus ad hiemandum attribuit. Eum locum vallo foſſaque munivit.

II. Quum dies hibernorum complures tranſiſſent, frumentumque eo comportari juſſiſſet; ſubito per exploratores certior factus eſt, ex ea parte vici, quam Gallis conceſſerat, omnes noctu diſceſſiſſe, monteſque, qui impenderent, a maxima multitudine Sedunorum & Veragrorum teneri. Id aliquot de cauſſis acciderat, ut ſubito Galli belli renovandi, legioniſque opprimendæ conſilium caperent. Primum, quod legionem,[2] neque eam pleniſſimam, detractis cohortibus duabus, & compluribus[3] ſigillatim, qui, commeatus petendi cauſſa, miſſi erant, abſentibus,

1. *Alteram partem —— attribuit*] MSS. & antiquitus editi habent *alteram partem ejus vici Gallis* ad hiemandum *conceſſit, alteram vacuam ab illis relictam cohortibus attribuit.* Voces autem tranſpoſitas loco ſuo reſtituit inſignis *Hotomanni* & *Ciaconii* conjectura. Suſpicor tamen bigam illam vocum ex Gloſſemate ortum habuiſſe; cum enim oris Codicum eſſent adlitæ, ut doceretur, quamobrem altera pars vici cohortibus fuit attributa, tandem, ut fit, in textum irrepſere, licet imperitia ſcribarum loco non commodo illas donaverit. Hoc eo fit probabilius, quod Græcus interpres verba, de quibus agimus, in ſuo Codice non invenit. Certe hujuſmodi Gloſſis non pauca etiamnum fœdantur aliorum loca. Sic apud *Minucium Felicem* in Oct. p. 27. legimus: *Audio eos* (Chriſtianos) *turpiſſima pecudis caput aſini conſecratum inepta neſcio qua perſuaſione venerari*, ubi vocem *aſini* neſcio quis inſerſit, ne ſcilicet neſciremus, quodnam animal nomine *turpiſſimæ pecudis* intelligeret *Minucius.* Similiter apud *Juſtinum* Martyrem Apol. II. cap. VI. p. 12. edit. Oxon. voces Ποσειδῶνος καὶ Πλάτωνος è margine in textum ſunt admiſſæ, ſed alieno loco poſitæ; cum, ut ſenſus aliquis eliciatur, eſſent poſt verba τῶν λεχθέντων ἐκείνῳ ἀδελφῶν inſerendæ. *Idem.*

2. *Neque eam pleniſſimam*] *Oroſius* & *Freculphus vix mediam* vocant. *D. Voſſius.*

3. *Sigillatim, qui*] Reponit *Hotomannus, qui ſigillatim.* Ejus conjecturæ favet Græcus interpres; vertit enim κατ' ἴδιον. *Dav.*

propter

propter paucitatem despiciebant: tum etiam, quod, propter iniquitatem loci, quum ipsi ex montibus in vallem decurrerent, & tela conjicerent; ne primum quidem posse impetum sustineri existimabant. Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant; & Romanos, non solum itinerum caussa, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina Alpium occupare conari, & ea loca finitimæ provinciæ adjungere, [1] sibi persuasum habebant.

III. His nunciis acceptis, Galba; quum neque [2] opus hibernorum, munitionesque plene essent perfectæ, neque de frumento, reliquoque commeatu satis esset provisum; quod deditione facta, obsidibusque acceptis, nil de bello timendum existimaret; [3] consilio celeriter convocato, sententias exquirere cœpit: quo in consilio, quum tantum repentini periculi præter opinionem accidisset, ac jam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neque subsidio veniri, neque commeatus supportari, intercluſis itineribus, possent; prope jam desperata salute, nonnullæ hujusmodi sententiæ dicebantur, ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo perveniſſent, ad salutem contenderent. Majori tamen parti placuit, hoc reservato ad extremum consilio, interim [4] rei eventum experiri, & castra defendere.

1. *Sibi persuasum habebant*] Minus usitata, imo insolens locutio. Nullus, quod sciam, veterum dixit *mihi persuasum habeo*, sed *mihi persuasum est*. Itaque cogitabam, an alia distinctione, & litera tantum una mutata scribere liceret: *Et Romanos, non solum itinerum caussa, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina Alpium occupare conari, & ea loca finitima provinciæ adjungere sibi, persuasum habebant*. D. Voss.

2. *Opus hibernorum munitionesque plene essent perfectæ*] Hic ferrum & ignem adhibet *P. Ciacconius*: vel enim legit *opus hibernorum plene esset perfectum*, vel deleta prima vocula, *hibernorum munitiones plenè essent perfectæ*; sed nulla opus mutatione; est enim ὁ δὲ λόγος δυοῖν & *opus hibernorum munitionesque* idem significant ac *opus munitionum hibernorum*. Sic apud *Virgilium* Æn. 1, 65.

——*molemque & montes insuper altos*
Imposuit,——

hoc est, *molem altorum montium*. Vide *G. J. Vossium* Inst. Orat. lib. v. p. 313. *Davies*.

3. *Consilio celeriter convocato*] Ita hic & paullo post legitur in editt. *Rom.* & *Ven.* quemadmodum etiam ex conjectura reposuit *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XLIV. cap. 11. Alii Codd. habent *concilio celeriter convocato* & *quo in concilio*. Mendose. *Idem*.

4. *Rei eventum experiri*] Hæc loquendi ratio insolens visa est *F. Ursino*, qui propterea emendavit *rei eventum* opperiri. Sed absque caussa sontica. *Curtius* lib. v.

IV. Bre-

IV. Brevi ſpatio interjecto, vix ut his [1] rebus, quas conſtituiſſent, collocandis, atque adminiſtrandis tempus daretur, hoſtes ex omnibus partibus, ſigno dato, decurrere; lapides, [2] gæſaque in vallum conjicere. Noſtri, primo integris viribus fortiter repugnare, [3] neque ullum fruſtra telum ex loco ſuperiore mittere: ut quæque pars caſtrorum nudata defenſoribus premi videbatur, eo occurrere, & auxilium ferre; ſed hoc ſuperari, quod diuturnitate pugnæ hoſtes defeſſi prœlio excedebant, alii integris viribus ſuccedebant: quarum rerum a noſtris propter paucitatem fieri nihil poterat; ac [4] non modo defeſſo ex pugna excedendi, ſed ne ſaucio quidem ejus loci, ubi conſtiterat, relinquendi, ac ſui recipiendi facultas dabatur.

V. Quum jam amplius horis VI continenter pugnaretur, ac non ſolum vires, ſed etiam tela noſtris deficerent, atque hoſtes acrius inſtarent, languidioribuſque noſtris, vallum ſcindere, & foſſas complere cœpiſſent,

cap. VIII, 17. *Ut eadem conſtantia animorum, qua præterita toleraſtis*, experiamini *quicquid deinde fors tulerit*. Sed & *noſter* lib. II. B. G. cap. XVI. *belli fortunam experiri* dixit. *Davies.*

1. *Rebus quas conſtituiſſent collocandis*] Hæc locutio non ſatis proba videtur *J. M. Bruto*; ejus nimirum animo non obverſabatur locus *Hirtii*, qui *rebus omnibus confectis & collocatis* uſus eſt Bell. Alex. cap. XXXIII. *Idem.*

Ibid. In vv. cc. legitur quoque *colloquendis*, quod *Hotomanno* impenſe placet. Ego neminem ita locutum memini. *Plautus* Milite *colloqui aliquem* dixit, at non *colloqui rem aliquam*. *Tacito* frequens, *diſſerere rem aliquam*. Sic I Annal. *bona pacis incaſſum diſſerebant*. Sed minus id uſitatum ævo Juliano. Itaque damno prorſus ſententiam *Hotomanni*, præſertim cum Cæſar dicat jam conſtitutum de rebus fuiſſe. Quid igitur poſtea colloquio opus? *D. Voſſ.*

2. *Gæſaque in vallum conjicere*] Gæſa tela ſunt Gallica. *Servius* ad *Virgilii* Æn. VIII, 662. *Gæſa*, inquit, *haſtæ viriles; nam etiam viros fortes Galli Gæſos vocant.* Vide quæ collegit *J. Lipſius* Pol. l. IV. c. IV. *Dav.*

3. *Neque ullum fruſtra telum ex loco ſuperiore mittere*] Mendum hic latere doctiſſimo *M. Ant. Mureto* viſum, qui lib. X. Var. Lect. cap. XV. totum illud, *neque ullum fruſtra telum ex loco ſuperiore mittere*, alieno loco poſitum affirmat; non enim in Romanos convenire, qui, ut conſtat, in valle incluſi obſidebantur; ſed in Gallos, qui noctu, ut dictum eſt, juga impendentium montium occuparant. Cenſet igitur verba illa ſtatim ſubjicienda poſt verbum *conjicere*. *Franc. Hotomannus* pro *ex loco ſuperiore*, vult *loco inferiore*. *Nam*, inquit, *hoſtes ſuperiora loca occupaſſe, & armatis compleſſe* dixit Cæſar. Sed fruſtra homines eruditi de loco clariſſimo dubitant, neque vident Romanos de vallo & aggere pugnaſſe, qui erat altior Gallis oppugnatoribus. Supra lib. I. *propterea quod pro vallo carros objecerant, & è loco ſuperiore in noſtros venientes tela conjiciebant.* Vidit hoc *Yvo Villiomarus* lib. VI. animadv. in locos controv. *Rob. Titii* cap. II. *Brant.*

4. *Non modò defeſſo*] Pro eo quod eſt *non modo non*; alteram enim è particulis negativis omittunt boni auctores. Vide notat. ad lib. VIII. B. G. c. XXXIII. *Dav.*

reſque

resque esset jam ad extremum deducta casum, [1] P. Sextius Baculus, Primipili centurio, quem Nervico prœlio compluribus confectum vulneribus diximus, & item C. Volusenus tribunus mil. vir & consilii magni & virtutis, ad Galbam accurrunt, atque unam esse spem salutis docent, si, eruptione facta, extremum auxilium experirentur. Itaque, convocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, paullisper intermitterent prœlium, ac tantummodo tela missa exciperent, seque ex labore reficerent: post, signo dato, e castris erumperent, atque omnem spem salutis in virtute ponerent.

VI. Quod jussi sunt, faciunt; ac subitò omnibus portis eruptione facta, neque cognoscendi quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. Ita commutata fortuna, [2] eos, qui in spem potiendorum castrorum venerant, undique circumventos interficiunt, & ex hominum millibus amplius xxx, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, [3] plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam conjiciunt: ac, ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fusis, armisque exutis, se in castra munitionesque suas recipiunt. Quo prœlio facto, quod sæpius fortunam tentare Galba nolebat, atque alio sese in hiberna consilio venisse meminerat, aliis occurrisse rebus videbat, maxime frumenti, commeatusque inopia permotus, postero die omnibus ejus vici ædificiis incensis, in provinciam reverti contendit: ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Nantuates, inde in Allobrogas, perduxit, ibique hiemavit.

1. *P. Sextius Baculus*] Editt. *Rom.* & *Ven.* exhibent *P. Sextius Bibaculus*, & hoc modo ubique reponendum censuerunt *Joan. Brantius* & *Fr. Hotomannus*, quem vide ad lib. II. B. G. cap. XXV. *Idem.*

2. *Eos qui in spem potiendorum castrorum venerant*] *Ciacconius* & *Ursinus*, *qui spe venerant* legunt, absurde profecto. Nam omnino hæc differunt. Ait *Cæsar* barbaros jam spem habuisse castra expugnandi: illi, eos venisse ut castris potirentur. Sic etiam locutus lib. I. cap. XVIII. *Si quid accidat Romanis, summam in spem regni per Helvetios obtinendi venire.* D. Vos.

3. *Plus tertia parte interfecta*] Etiam Anonymus lib. III. p. 55. *plusquam decem millia.* *Orosius* tamen & *Freculphus* XXX millia cæsa ajunt. Quod non tam librarii, quam illorum esse errorem arbitror. *Idem.*

VII. His rebus gestis, quum omnibus de caussis Cæsar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire, & regiones cognoscere volebat; subitum bellum in Gallia coortum est. Ejus belli hæc fuit caussa. P. Crassus adolescens cum legione VII [1] proximus mare Oceanum Andibus hiemabat. Is, quod in his locis inopia frumenti erat, præfectos, tribunosque mil. complures in finitimas civitates, [2] frumenti commeatusque petendi caussa, dimisit; quo in numero erat T. Terrasidius [3] missus in Eusubios; [4] M. Trebius Gallus, in Curiosolitas; Q. Velanius, cum T. Silio, in Venetos.

VIII. *Hujus civitatis est longe amplissima auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum, quod & naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consueverunt; & scientia atque usu nauticarum rerum ceteros antecedunt; & [5] in magno impetu maris, atque aperto, paucis portubus interjectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eodem mari uti consueverunt, habent vectigales.* [6] Ab iis

1. *Proximus mare Oceanum*] Ita ex MSS. restituit *F. Ursinus* & ita legi in optimis quibusque Codd. testatur *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. VIII. c. XXXII. cum pleræque editt. minus eleganter habeant *proximus mari Oceano*. Sed sive hoc sive illo modo scribamus, nemo dubitet, quin infeliciter rem gesserit *P. Ciacconius*, qui vocem *mare* inducendam censuit. *Catullus* Carm. CXVI.

Usq; ad Hyperboreos & mare ad Oceanum.

Lucius Ampelius lib. Memor. c. 1. *Aqua, ex qua mare Oceanum. Pomponius Mela* lib. III. cap. VI. p. 246. *Paullatim se in nostrum &* Oceanum mare *extendit.* Idem lib. III. cap. III. dixit *Oceano litore*, si Manuscriptis ab *Is. Vossio* laudatis fidem habeamus. *Davies.*

2. *Frumenti commeatusque petendi*] Duo posteriora desunt in nostro, *Stephan.* & Romano: ut suspicari aliquis possit, *Frumentandi* scriptum fuisse, & subscriptum, *Id est, commeatus petendi.* Hotoman.

3. *Missus in Eusubios*] Quoniam plures libri scripti habent *Eusubios*, videndum an ii sint, quos supra lib. II. cap. IV. vocavit *Sesuvios*, & an utrobique legendum *Lexuvios.* Ciaccon.

4. *M. Trebius Gallus*] Vett. cc. habent: *M. Trebonius Gallus*, cui lectioni suffragatur vetus inscriptio Romæ: Q. TREBONIUS. Q. L. CLA. GALLUS. EX. PATRIBUS. LIBERTINIS. *F. Ursinus.*

5. *In magno impetu maris atque aperto*] Libero, quem litera in arctius cocuntia non impediunt. Miror quid in mentem venerit *P. Ciacconio*, qui legit *in mari magni impetus atque aperto*, cum omnes Codd. vulgatam lectionem teneant, cujus sensus facilis est & rei congruus. *Davies.*

6. *Ab iis sit initium retinendi Silii atque Velanii*] Post has voces in vett. cod. additum est, *& si quos intercipere potuerunt.* F. Ursinus.

sit

fit initium retinendi Silii atque Velanii, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti (ut sunt Gallorum subita & repentina consilia) eadem de caussa Trebium Terrasidiumque retinent: & celeriter missis legatis, per suos principes inter se conjurant, nihil, nisi communi consilio, acturos, [1] eundemque omnis fortunæ exitum esse laturos; reliquasque civitates sollicitant, ut in ea libertate, quam a majoribus acceperant, permanere, quam Romanorum servitutem perferre, mallent. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, *si velit suos recipere, obsides sibi remittat.*

IX. Quibus de rebus Cæsar a Crasso certior factus; quod ipse aberat longius; naves interim longas ædificari in flumine Ligeri, [2] quod influit Oceanum, remiges ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari jubet. His rebus celeriter administratis, ipse, quam primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquæque item civitates, cognito Cæsaris adventu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intelligebant, [3] legatos, quod nomen apud omnes nationes sanctum inviolatumque semper fuisset, retentos abs se, & in vincula conjectos; pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime ea, quæ ad usum navium pertinerent, providere instituunt, hoc majore spe, quod multum natura loci confidebant. Pedestria esse itinera concisa æstuariis, navigatio-

1. *Eundemque omnis*] Ultima vox est, ut videtur, quarti casus; *Accusativos* enim *plurales tertiæ declinationis* ita terminarunt veteres. Vide *A. Gellium* Noct. Att. lib. XIII. cap. XX. & *Henr. Norisium* ad Cenot. Pis. Diss. IV. cap. III. *Davies.*

2. *Quod influit Oceanum*] Sic lib. I. B. G. cap. VIII. *Quem flumen Rhodanum influit.* In aliis legitur, *quod influit in Oceanum.* Sed præpositio, ut monet *F. Ursinus*, abest à vett. Codicibus, quam ideo expungendam censuimus. *Idem.*

3. *Legatos*] An legati vocandi, quos supra tribb. militum dixit, emissos ad frumentum conquirendum? Sane licet. *Dio* tamen lib. XXXIX. p. 109. C. ait primo missos milites frumenti caussa, ubi illi retenti sunt, legatos qui repeterent. Quod non displicet. Tamen *Cæsar* ipse dicit infra: *retentio equitum Romanorum.* Quibus verbis manifeste ostendit frumenti conquisitores, quia publico missu venerant, abs se *legatos* appellari. Et legati apud *Livium nuncios se populi Romani* vocant. *D. Vossius.*

nem impeditam [1] propter inſcientiam locorum, paucitatemque portuum ſciebant; neque noſtros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud ſe morari poſſe, confidebant: ac jam, ut omnia contra opinionem accideren, tamen ſe plurimum navibus poſſe: Romanos neque ullam facultatem habere navium, neque eorum locorum, ubi bellum geſturi eſſent, vada, portus, inſulaſque noviſſe: ac longe aliam eſſe navigationem in concluſo mari, atque [2] in vaſtiſſimo atque apertiſſimo Oceano, perſpiciebant. His initis conſiliis, oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant: naves in Venetiam, ubi Cæſarem primum bellum geſturum conſtabat, quam plurimas poſſunt, cogunt. Socios ſibi ad id bellum Oſiſmios, Lexobios, Nannetes, [3] Ambialites, Morinos, Diablintes, Menapios adſciſcunt; auxilia ex Britannia, quæ contra eas regiones poſita eſt, accerſunt.

X. Erant hæ difficultates belli gerendi, quas ſupra oſtendimus; ſed tamen [4] multa Cæſarem ad id bellum incitabant: *injuriæ retentorum equitum Romanorum: rebellio facta poſt deditionem: defectio datis obſidibus: tot civitatum conjuratio:* in primis, *ne, hac parte neglecta, reliquæ nationes idem ſibi licere arbitrarentur.* Itaque quum intelligeret, omnes fere Gallos novis rebus ſtudere, & ad bellum mobiliter celeriterque excitari, omnes autem homines natura libertati

1. *Propter inſcientiam locorum*] Sic MS. Sed *inſcitiam Venet. Beroald. Baſil. Vaſc.* Illud huic loco magis congruere arbitror, & hic *inſcitiam* propter vocis illius inſolentiam repoſitum eſſe. *Cicero* pro Sulla. *Vos denique in tantis tenebris erroris & inſcientiæ clariſſimum lumen prætuliſtis menti meæ.* Ubi in codicibus aliis identidem *inſcitiæ* ſuppoſitum teſtatur *Franc. Sylvius*; & *Dionyſ. Lambinus* ad illud *Horatii* lib. II. Satira I.

——— *ſanctarum inſcitia legum,*

& Satira II.

——— *aut vafri inſcitia juris,*

inſcientia libens reponit. *Brant.*

2. *In vaſtiſſimo atque apertiſſimo Oceano*] Duæ poſteriores voces abſunt à lib. *Steph.* ſed ſic quoque aliquanto poſt locutus eſt cap. XII. *Hotoman.*

3. *Ambialites*] Miror ipſi *Scaligero* id nomen adeo placuiſſe, ut editioni ſuæ inſereret. Ego omnino *Ambianos* ex MS. meo & v. c. emendo; quam lectionem quoque *Ciacconius* & *Urſinus* in codd. ſuis repererunt. Niſi magis placeat quod in *Oroſio* & *Freculpho* eſt *Ambivaritos*. Prius tamen retinuerim. *D. Voſſius.*

4. *Multa Cæſarem ad id bellum incitabant*] Diſſentit *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 194. D. qui bellum ſuſceptum à Venetis ait, prohibendæ navigationis Britannicæ cauſſâ, quod ea inſula pro emporio ipſis erat: ἕτοιμοι γὰρ ἦσαν κωλύειν τὸ εἰς τὴν Βρεττανικὴν πλεῖν, χρώμενοι τῷ ἐμπορείῳ. Idem.

libertati ſtudere, & conditionem ſervitutis odiſſe; prius quam plures civitates conſpirarent, partiendum ſibi, ac latius diſtribuendum exercitum putavit.

XI. Itaque T. Labienum legatum in Treviros, qui proximi Rheno flumini ſunt, cum equitatu mittit. Huic mandat; Rhemos, reliquoſque Belgas adeat, atque in officio contineat: Germanoſque, qui auxilio a Belgis accerſiti dicebantur, ſi per vim navibus flumen tranſire conentur, prohibeat. P. Craſſum cum cohortibus legionariis XII, & magno numero equitatus in Aquitaniam proficiſci jubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur, ac tantæ nationes conjungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus III in Unellos, Curioſolitas, Lexobioſque mittit, qui eam manum diſtinendam curet. D.[1] Brutum adoleſcentem claſſi, Galliciſque navibus, quas ex Pictonibus, & Santonis, reliquiſque pacatis regionibus convenire juſſerat, præficit; & quum primum poſſet, in Venetos proficiſci jubet. Ipſe eo pedeſtribus copiis contendit.

XII. Erant ejuſmodi fere ſitus oppidorum, ut poſita [2] in extremis lingulis promontoriiſque, neque pedibus aditum haberent, [3] quum ex alto ſe æſtus incitaviſſet, quod bis ſemper accidit horarum XII ſpatio; neque navibus, quod, rurſus minuente æſtu, naves in vadis afflictarentur. Ita utraque re oppidorum oppugnatio impediebatur: ac, ſi quan-

1. *D. Brutum adoleſcentem*] Brutus egregiæ erat indolis, eaque prudentiæ ſpecimina ediderat, ut Cæſar ei tantum munus non ſine gravi ratione credidiſſe videatur. Fieri tamen poteſt, ut amor paternus in cauſa partim fuerit, cur adoleſcens ad tantam dignitatem ſit provectus; Cæſar enim cum Servilia Bruti matre conſuevit κ) καθ' ἃς μάλιστα χρόνους ὁ ἔρως ἐπέφλεξεν, γενόμενον τ Βρῦτον ἐπίκτητός πως ἐξ ἀνάγκης γεγονέναι. Verba ſunt *Plutarchi* in Bruto p. 986. Vide & *Suetonium* in Jul. c. L. *Dav.*

1. *In extremis lingulis promontoriiſque*] Meliores libri habent, *linguis. Feſtus, Lingua promontorii genus non excellentis, ſed molliter in planum devexi. Pacuvius* in Chryſe, *Id promontorium cujus lingua in altum projicit.* Apud *Gellium* lib. IV. cap. XVII. Sic & *Livius* ſæpe. *Ciaccon.* Si pluribus exemplis opus eſt, ſuppeditabit *Andr. Schottus* Obſerv. lib. III. cap. XXVIII.

2. *Cum ex alto ſe æſtus incitaviſſet*] Cum æſtus acceſſiſſet. nam, ut verbis utar *Silii* Italici lib. III, 59.

Luna, immiſſi per carula bigis,
Fertque refertque fretum, ſequiturque reciproca Tethys:

ita enim ob metrum lege, non *Thetis*, ut habent editi. Sic locutus eſt noſter lib. IV. cap. XVII. *Ut quo major vis aquæ* ſe incitaviſſet, *hoc arctius illigata tenerentur.* Davies.

do

do magnitudine operis forte superati, extruso mari aggere ac molibus, atque his ferme mœnibus adæquatis, suis fortunis desperare cœperant; magno numero navium appulso, cujus rei summam facultatem habebant, sua omnia deportabant; seque in proxima oppida recipiebant: ibi se rursus iisdem opportunitatibus loci defendebant. Hæc eo facilius magnam partem æstatis faciebant, quod nostræ naves tempestatibus detinebantur; summaque erat vasto atque aperto mari, magnis æstibus, raris ac prope nullis portubus, difficultas navigandi.

XIII. Namque ipsorum naves ad hunc modum factæ armatæque erant. *Carinæ aliquanto planiores, quam nostrarum navium, quo facilius vada, ac decessum æstus excipere possent: proræ admodum erectæ, atque item puppes ad magnitudinem fluctuum tempestatumque accommodatæ: naves totæ factæ ex robore,* [2] *ad quamvis vim & contumeliam perferendam: transtra ex pedalibus in latitudinem trabibus, confixa clavis ferreis, digiti pollicis crassitudine:* [3] *anchoræ, pro funibus, ferreis catenis revinctæ: pelles pro velis, alutæque tenuiter confectæ, sive propter lini inopiam, atque ejus usus inscientiam; sive, quod est magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani, tantosque impetus ventorum sustineri, ac tanta onera navium regi velis non satis commode arbitrabantur.* Cum his navibus nostræ classi ejusmodi congressus erat; [4] ut una celeritate, & pulsu remorum præ-

1. *Magnam partem æstatis faciebant*] Sic MSS. *Ven. Beroald. Basil.* sed *Vasc. magna parte.* Illud rectius pro consuetudine *Cæsaris*, ut notamus ad lib. IV. cap. 1. *Brant.*

2. *Ad quamvis vim & contumeliam*] Contumeliam dixit pro ictu, quo naves affliguntur. *Hotoman.*

3. *Anchoræ, pro funibus, ferreis catenis revinctæ*] Manifestus ergo error *Strabonis* lib. IV. p. 195. est, quando ait: κατανυμάχησε ῥᾳδίως, ὅτε ἐμβόλοις χρώμενοι (οὐ γὰρ παχέα τὰ ξύλα) ἀλλ' ἀνέμων φερομένων ἐπ' αὐτὸν, κατέσπων οἱ Ῥωμαῖοι δρεπανηφόροις. οὐ γὰρ σκύπια ἀφ' ἵππου ἀντὶ κάλων. Id est: *Facile autem Cæsar eos vicit, non committendis navibus (quippe Venetorum naves è crasso ligno) sed cum vento incitata in eos ferrentur, Romani falcibus hastis præfixis, vela detrahebant. Nam pellicea erant, ob vim ventorum. Catenas autem pro rudentibus tetenderant.* Unde videmus primo non de antennis, sed velis detractis *Strabonem* dicere, & quando ait pro funibus catenas habuisse, non potuerunt funes præcidi, qui non erant. Etiam *Dio* lib. XXXIX. p. 111. vela discissa ait. *D. Vossius.*

4. *Ut una celeritate & pulsu remorum præstarent*] Corruptus *Dionis* locus lib.

stārent;

ſtarent; reliqua, pro loci natura, pro vi tempeſtatum, illis eſſent aptiora & accommodatiora: [1] neque enim his noſtræ roſtro nocere poterant: (tanta in his erat firmitudo) neque propter altitudinem, facile telum adjiciebatur, & [2] eadem de cauſſa minus incommode ſcopulis continebantur. Accedebat, ut, quum ſævire ventus cœpiſſet, & ſe vento dediſſent, & tempeſtatem ferrent facilius, & in vadis conſiſterent tutius, & ab æſtu derelictæ nihil ſaxa & cautes timerent: quarum rerum omnium noſtris navibus caſus erant extimeſcendi.

XIV. Compluribus expugnatis oppidis, Cæſar, ubi intellexit [3] fruſtra tantum laborem ſumi, neque hoſtium fugam captis oppidis reprimi, neque his noceri poſſe, ſtatuit expectandam claſſem: quæ ubi convenit, ac primum ab hoſtibus viſa eſt; circiter ccxx naves eorum paratiſſimæ, atque [4] omni genere armorum ornatiſſimæ, e portu profectæ

xxxix. p. 110. A. ubi ait Romanorum naves celeritate, Venetas mole præſtitiſſe. Nam ibi legitur de Venetis, ὡς τοῦ μεγέθους ἐν τῇ ταχύτητι πρόσοντος, *& magnitudine & celeritate præſtabant.* Lege πραχύτητι, *craſſitudine*, qua voce uſus eadem de re *Strabo*, ait enim, ἦν γὰρ παχέα τὰ ξύλα. Id.

1. *Neque enim his noſtræ roſtro nocere poterant*] Sic iterum *noſter* infra cap. xiv. ſic & *Strabo* Geogr. lib. iv. p. 195. At *Florus* lib. iii. cap. x. ita ſcribit de navibus Venetorum. *Illæ rudes & informes, & ſtatim naufragæ, quum* ROSTRA *ſenſiſſent.* Hunc vero Scriptorem graviter erraſſe vel ipſa navium deſcriptio ſatis oſtendit. *Dav.*

2. *Et eadem de cauſſa minus incommode ſcopulis continebantur*] *Hotomannus* legebat *minus commode copulis continebantur.* Ut copulæ ſint manus ferreæ quæ navibus injiciuntur. Sed *copulas* ea ſignificatione apud veteres reperiri, id vero nequaquam oſtendit. Alioqui vox non abſurda eſt. Ego non video, quomodo hæc conciliari poſſint, quam ſi retenta veteri lectione *minus commode*, dicamus naves Venetorum propter altitudinem, ac latitudinem non facile hæſiſſe inter anguſtias ſcopulorum, quippe quo intrare, aut recipi propter molem nequirent. Contra Romanas naves, quia minores, facilius intra ſcopulos compelli & allidi iiſdem potuiſſe. Quod ſi probemus, *minus commode* Cæſar dixerit pro *minus facile*. Græcus ſane habet ἧττον ῥαδίως. D. Voſſius.

3. *Fruſtra tantum laborem ſumi*] *Laborem capere* dixit *Terentius* Andr. Act. v. Sc. ii. & Heautont. Act. ii. Sc. iv. *Cicero* quoque pro Roſcio Comœdo: *non fuit cauſſa, cur tantum laborem caperes, & ad me venires, per nuncium hoc, quod erat tam leve, tranſigere potuiſti.* Brant.

4. *Omni genere armorum ornatiſſimæ*] *Dion* lib. xxxix. p. 110. ait Venetos fiducia navium ſuarum nullum telorum genus ſecum adduxiſſe, qua de cauſa *P. Ciacconio* & *D. Voſſio* frontibus adverſis inter ſe pugnare viſi ſunt *noſter* & celeberrimus Hiſtoricus. Mihi vero non placet commentum; crediderim enim *arma* hic denotare vela, funes, reliquaque navibus ornandis neceſſaria. Sic ſupra cap. xiii. *Naves ad hunc modum factæ* armatæque *erant.* Sic & lib. v. cap. i. *Ea quæ ſunt uſui* ad armandas naves, *ex Hiſpania apportari jubet*; ſpartum videlicet, quo conficiuntur funes ac rudentes, qui & Græcis ὅπλα

noſtris

noſtris adverſæ conſtiterunt: neque ſatis Bruto, qui claſſi præerat, neque tribunis mil. centurionibuſque, quibus ſingulæ naves erant attributæ, conſtabat, quid agerent, aut [1] quam rationem pugnæ inſiſterent: roſtro enim noceri non poſſe cognoverant; turribus autem excitatis, [2] tantum tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus ſuperabat, ut neque ex inferiore loco ſatis commode tela adjici poſſent, & miſſa a Gallis gravius acciderent. Una erat magno uſui res præparata a noſtris, falces præacutæ, inſertæ affixæque longuriis, non abſimili forma [3] muralium falcium. His quum funes, qui [4] antennas ad malos deſtinabant, com-

dicuntur. *Heſychius.* Ὅπλα, τὰ τῶν νεῶν χοινίκια. *Oppianus* etiam Cyneg. l. I. 121. ὅπλα νηῶν pro armamentis navium dixit. *Cæſaris* verbum ſervavit *Paulus Oroſius*, qui lib. VI. cap. VIII. hanc hiſtoriam ita narrat. *Continuo* CCXX *naves eorum paratæ & omni* armorum *genere inſtructiſſimæ, progreſſæ portu, ex adverſo reſtiterunt.* Davies.

1. *Quam rationem pugnæ inſiſterent*] Non neceſſe eſt, ut cum *P. Ciacconnio* reponamus, *quam rationem pugnæ inſtituerent. Terentius* Eun. Act. II. Sc. III, 3. *Ubi quæram? ubi inveſtigem? quem perconter? quam inſiſtam viam? Cicero* de orat. lib. III. cap. XLV. *Quonam igitur modo tantum munus inſiſtemus*, ubi in nonnullis Codd. legitur *inſtituemus.* Sed eſt Gloſſema. *Idem.*

2. *Tantum tamen*] Priorem voculam addidi ex editt. *Rom.* & *Ven.* cum in aliis perperam omittatur; quod factum, ut opinor, ex ſimilitudine quæ inter hanc & ſequentem vocem intercedit. Vide not. ad lib. I. cap. XV. *Idem.*

3. *Muralium falcium*] Sic Stephan. Aldin. & plerique omnes. Sunt quibus *Ruralium* magis placeret. (Inter eos eſt *Fr. Robortellus*, qui ita legendum contendit Annot. lib. I. cap. XXVIII.) Quaſi vero non etiam murales, æque ut navales, propter ruſticarum falcium ſimilitudinem ita nominentur. Præterea non animadvertunt ſimilitudinem, de qua Cæſar ſcribit, non ad ipſa falcium ferramenta, ſed ad longuria & affixionem pertinere; quaſi dixiſſet, navales iſtas falces ea re muralium ſimiles fuiſſe, quod ut illæ longis trabibus, ita hæ longioribus contis inſertæ affixæque eſſent. Dio hanc hiſtoriam lib. XXXIX. p. III. commemorans δρυοφόρπαια nominat. Δορυδρέπανα πόρρωθεν σφίσιν οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέφερον, καὶ τότε χοινίκια αὐτῶν διέτεμνον, καὶ τὰ ἱστία διέχλιζον. *Vegetius* lib. IV. cap. ult. *Falx* (de navali loquitur) *dicitur acutiſſimum ferrum curvatum ad ſimilitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna ſuſpenditur, repente præcidit, collapſiſque velis, Liburnam pigriorem & inutilem reddit.* De muralibus autem, noſter infra lib. VII. cap. XIII. *Laqueis falces avertebant.* Et cap. VIII. *Longurios, muſculos, falces.* Item cap. LXXXVI. *Falcibus vallum ac loricam reſcindunt.* Et *Vegetius* lib. IV. cap. XIV. & aliis multis locis. Hunc autem locum *Oroſius* ſic exſcripſit: *Falces acutiſſimas non pertinaciter contis præfixas, funibus autem ſubnexas paraverat: quibus, cum opus eſſet, apprehenſos eminus rudentes, ſubductis haſtilibus per funem falcem ſubtrahendo ſuccideret. His celeriter expeditis, diſrumpi hoſtilium antennarum armamenta præcepit. Ita antennis ruentibus complures illico naves velut captas immobiles reddidit.* De falcibus muralibus locus eſt inſignis etiam apud *Livium* lib. XXXVIII. *Horoman.*

4. *Antennas ad malos deſtinabant*] *Diſtinebant* plerique legunt: etiam *Lipſius* lib. VII. cap. XXII. ubi eſt, *quas cum deſtinaverant tormentis introrſus reducebant.* Non

prehenſi

prehenſi adductique erant, navigio remis incitato prærumpebantur, quibus abſciſſis, antennæ neceſſario concidebant, ut, quum omnis Gallicis navibus ſpes in velis armamentiſque conſiſteret, his ereptis, omnis uſus navium uno tempore eriperetur. Reliquum erat certamen poſitum in virtute; qua noſtri milites facile ſuperabant, atque eo magis, quod in conſpectu Cæſaris, atque omnis exercitus res gerebatur; ut nullum paullo fortius factum latere poſſet: omnes enim colles, & loca ſuperiora, unde erat propinquus deſpectus in mare, ab exercitu tenebantur.

XV. Disjectis, ut diximus, antennis, quum ſingulas binæ aut ternæ naves circumſiſterent, milites ſumma vi tranſcendere in hoſtium naves contendebant. Quod poſtquam barbari fieri animadverterunt, expugnatis compluribus navibus, quum ei rei nullum reperiretur auxilium; fuga ſalutem petere contenderunt. Ac, jam converſis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, [1] tanta ſubito malacia, ac tranquillitas exſtitit, ut ſe loco movere non poſſent. [2] Quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna: nam ſingulas noſtri conſectati expugnaverunt, ut perpaucæ ex omni numero, noctis interventu, ad terram pervenerint, quum ab hora IV, uſque ad Solis occaſum, pugnaretur.

XVI. Quo prœlio bellum Venetorum totiuſque oræ maritimæ confectum eſt: nam quum omnis juventus, omnes etiam gravioris ætatis, in quibus aliquid conſilii aut dignitatis fuit, eo convenerant; tum, navium quod ubi-

tamen arbitror mutandum quidquam, cum & *Vitruvius* Auguſtæi ævi ſcriptor *deſtinare* pro *deligare* ter uſurpaverit lib. v. cap. XII. Libro quoque primo bell. civ. cap. XXV. legas *has quaternis anchoris ex quatuor angulis deſtinabat.* D. Voſſius.

1. *Tanta ſubito malacia*] Quid ſit *malacia*, docet *Feſtus*. *Fluſtra*, inquit, *dicuntur, cum in mari fluctus non moventur, quam Græci μαλακίαν vocant.* Hanc *Sulpicius Severus* Dial. I. cap. IV. p. 381. ut vocis Græcæ vim exprimeret, *molliciem maris* nuncupavit. *Davies.*

2. *Quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna*] Aliter *Florus* lib. III. cap. X. *Cum Venetis etiam navale bellum, ſed major cum Oceano quam cum ipſis navibus rixa—— Hærebat in vadis pugna, quum æſtibus ſolitis cum ipſo certamine ſubductus Oceanus intercedere bello videretur.* Hunc autem ſcriptorem inſigniter eſſe lapſum cum res ipſa clamat, tum ex *Dionis* lib. XXXIX. p. 110. abunde patet. *Idem.*

que fuerat, unum in locum coegerant: quibus amissis, reliqui neque quo se reciperent, neque quemadmodum oppida defenderent, habebant. Itaque se, suaque omnia Cæsari dediderunt: in quos eo gravius Cæsar vindicandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus a barbaris jus legatorum conservaretur. Itaque, omni senatu necato, [1] reliquos sub corona vendidit.

XVII. Dum hæc in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum his copiis, quas a Cæsare acceperat, in fines Unellorum pervenit. His præerat Viridovix, ac summam imperii tenebat earum omnium civitatum, quæ defecerant; ex quibus exercitum magnasque copias coegerat. Atque his paucis diebus [2] Aulerci, Eburovices, Lexoviique, senatu suo interfecto, quod auctores belli esse nolebant, portas clauserunt, seque cum Viridovice conjunxerunt; magnaque præterea multitudo undique ex Gallia perditorum hominum latronumque convenerat, quos spes prædandi, studiumque bellandi ab agricultura, & quotidiano labore revocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat, quum Viridovix contra eum duum millium spatio consedisset, quotidieque productis copiis pugnandi potestatem faceret, ut jam non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret, sed

1. *Reliquos sub corona vendidit*] Bello captos coronari, atque ita venumdari solere & *Cato*, & ex eo *Gellius*, tradidere. Ille in libro de re militari, hic VII Noct. Atticar. cap. IV. *Hotomannus* tamen, quamvis in re manifesta, novas conjecturas adfert, scilicet, servos in orbem dispositos fuisse, quo facilius ab emtoribus considerari possent. Ego, etiamsi veteres nihil hac de re prodidissent, tamen justissimas me habere causas putarem, cur ineptam hanc opinionem dicerem. Primo enim confundit *orbem* cum *corona*. In orbem stare dicuntur, qui rotundum globum sua multitudine faciunt. Coronam faciunt, qui aliquem, vel aliquid circumstant. Neque hoc pro illo usquam usurpatum scio. Corona semper de illis dicitur, qui cingunt vel urbem, vel concionantem, aut tale quid. Orbis (de militia loquor) de illis qui cinguntur ab aliis. Præterea si in orbem stabant servi, quare dicti *sub corona* venire. Num *sub hasta* causam habet, cum sub eam transirent. Sed ineptire *Hotomannum* luce clarius. Et vel vulgatus hodieque mos ostendat, quo venalibus corona appendi solet. Arbitror quoque servos olim, si non omnes distrahi eodem die poterant, inclusos fuisse publico alicui loco, & suspensam præ foribus coronam, quæ indicio esset, venalia intus mancipia haberi. *D. Vossius.*

2. *Aulerci, Eburovices*] Legendum sine distinctionis nota *Aulerci Eburovices*; nam ita habent *Orosius*, *Plinius* lib. IV. cap. XVIII. & *Ptolemæus*. F. Ursin.

etiam

etiam noſtrorum militum vocibus nonnihil carperetur: tantamque opinionem timoris præbuit, ut jam ad vallum caſtrorum hoſtes accedere auderent. Id ea cauſſa faciebat, quod cum tanta multitudine hoſtium, præſertim eo abſente, qui ſummam imperii teneret, niſi æquo loco, aut opportunitate aliqua data, [1] legato dimicandum non exiſtimabat.

XVIII. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem & callidum delegit Gallum, ex iis quos auxilii cauſſa ſecum habebat. Huic magnis præmiis pollicitationibuſque perſuadet, uti ad hoſtes tranſeat: quid fieri velit edocet. Qui ubi pro perfuga ad eos venit, *timorem Romanorum proponit; quibus anguſtiis ipſe Cæſar a Venetis prematur, docet: neque longius abeſſe, quin proxima nocte Sabinus clam ex caſtris exercitum educat, & ad Cæſarem, auxilii ferendi cauſſa, proficiſcatur.* Quod ubi auditum eſt, conclamant omnes, occaſionem negotii bene gerendi amittendam non eſſe: ad caſtra iri oportere. [2] Multæ res ad hoc conſilium Gallos hortabantur: ſuperiorum dierum Sabini cunctatio; perfugæ confirmatio; inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat proviſum; ſpes Venetici belli; & quod fere libenter homines, id quod volunt, credunt. Iis rebus adducti non prius Viridovicem, reliquoſque duces ex concilio dimittunt, quam ab his ſit conceſſum, arma uti capiant, & ad caſtra contendant. Qua re conceſſa, læti, velut explorata victoria, [3] ſarmentis virgultiſque collectis, quibus foſſas Romanorum compleant, ad caſtra pergunt.

1. *Legato dimicandum non exiſtimabat*] Proba vox *legati* hoc loco, & retinenda. Opponit *Cæſar* hic *imperatorem*, & *legatum*. Sabinus non putabat ſibi, quippe legato tantum, pugnandum eſſe, cum magna hoſtium multitudine, abſente Cæſare, qui ſummum imperium tenebat. Miror ſane *Urſinum* & *Ciacconium* ejicere vocem hanc voluiſſe. *Idem.*

2. *Multæ res ad hoc conſilium Gallos hortabantur*] Tradit *Dio* lib. XXXIX. p. 111. Gallos nulla conſideratione adhibita hoc facinus ſuſcepiſſe; πάνυ γὰρ τοὺς Ἀλλοβρίγας καὶ τὰ τροφῆς καὶ ὅτου ἥκιστα. Sed *Cæſar* multas hujuſce conſilii rationes protulit, &, inter alias, cibariorum inopiam. *Dav.*

3. *Sarmentis virgultiſque collectis*] Putat *Hotomannus Hirtium* lib. VIII. cap. XV. cum ait, *Gallos in acie ſedere ſolitos in faſcibus ſtramentorum ac virgultorum*: & addit hoc in ſuperioribus commentariis demonſtratum eſſe, ad hunc locum re-

XIX. Locus erat castrorum editus, & paullatim ab imo acclivis, circiter passus ∞. Huc magno cursu contenderunt, ut quam minimum spatii ad se colligendos armandosque Romanis daretur, [1] exanimatique pervenerunt. Sabinus suos hortatus, cupientibus signum dat. Impeditis hostibus, propter ea, quæ ferebant, onera, subito duabus portis eruptionem fieri jubet. Factum est opportunitate loci, [2] hostium inscientia ac defatigatione, virtute militum, ac superiorum pugnarum exercitatione, ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent, ac statim terga verterent: quos impeditos, integris viribus milites nostri consecuti, magnum numerum eorum occiderunt; reliquos, equites consectati, paucos, qui ex fuga evaserant, reliquerunt. Sic, uno tempore, & de navali pugna Sabinus, & de Sabini victoria Cæsar certior factus est: civitatesque omnes se statim Titurio dediderunt; nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer ac promptus est animus; sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est.

XX. Eodem fere tempore, P. Crassus, quum in Aquitaniam perveniſſet, quæ pars, ut ante dictum est, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertia parte Galliæ est æstimanda, quum intelligeret in illis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis [3] L. Valerius Præconinus legatus, exercitu pulso, interfectus esset, at-

spexisse. Video quidem & hic & illic stramentorum virgultorumque mentionem, sed nulla sedendi hoc loco mentio, qua in quæstione cardo rei versatur. Itaque non temere affirmaverim *Hirtium* hunc locum intellexisse. Præsertim cum hic *Cæsar* dicat Gallos collegisse fasces, & Anonymus lib. III. p. 61. *Sarmentis variaque materia ex agris collecta.* D. Voss.

1. *Exanimatique pervenerunt*] Cursu lassati ac proin ægre spiritum trahentes. Sic cum alibi, tum lib. III. B. C. cap. XCII. *Simul fore ut duplicato cursu Cæsaris milites* exanimarentur *& lassitudine conficerentur.* Hujusce significatus rationem suppeditabunt not. ad lib. II. B. G. cap. XXIII. *Davies.*

2. *Hostium inscientia*] In editis *insciti*: sed alteram lectionem servat optimæ notæ Codex *Andinus*, ut testatur *J. F. Gronovius*, nec aliter MS. *Norvic.* Recte. Sic supra cap. IX. *Navigationem impeditam propter* inscientiam *locorum paucitatemque portuum sciebant.* Vide porro cap. XIII. & lib. VI. B. G. cap. XLIII. Ita etiam loqui solent optimi quique auctores, ut notat vir doctissimus ad *Livii* lib. XXII. cap. XXV. *Idem.*

3. *L. Valerius Præconinus legatus — L. Manilius Procos.*] Cum nec *L. Valerii* que

que unde L. Manilius Procos. impedimentis amiſſis, profugiſſet; non mediocrem ſibi diligentiam adhibendam intelligebat. Itaque, re frumentaria proviſa, auxiliis, equitatuque comparato, multis præterea viris fortibus [1] Toloſa, Carcaſone, & Narbone (quæ ſunt civitates Galliæ provinciæ finitimæ) ex his regionibus [2] nominatim evocatis, in Sotiatium fines exercitum introduxit. Cujus adventu

Præconini nec *L. Manilii Procoſ.* in Gallia victorum recordaretur *Fr. Hotomannus*, pro *L. Valerio* repoſuit *M. Aurelium*, nec *Præconini* ullam habuit rationem; *C.* autem *Manilium Conſ.* in locum *L. Manilii Procoſ.* ſuffecit, cujus emendationes amplexus eſt *D. Voſſius.* Sed, ne dicam nimias eſſe mutationes & *M. Aurelium* non fuiſſe *legatum* ſed *Conſulem*, Annus, quo P. Craſſus in Aquitaniam pervenit, erat U. C. DCXCVIII. M. vero Aurelius a Cimbris & Teutonis victus eſt U. C. DCXLVI. C. Manilius U. C. DCXLIX, ut docet *D. Petavius* Doct. Temp. lib. XIII. p. 644. Quandoquidem igitur inter P. Craſſi adventum in Aquitaniam & C. Manilium victum, annorum ſit XLIX. intercapedo, vix quiſquam eſt, cui tantum ſpacium *paucis annis* ſignificari videbitur, præſertim cum quadriennio ante ipſius Cæſaris natalem, hæc clades accideret. Alio igitur confugiendum eſt, de quo adeunda notarum appendix; longioris enim diſquiſitionis res eſt, quam ut hic commode poſſit exponi. *Idem.*

1. *Toloſa, Carcaſone, Narbone (quæ ſunt civitates Galliæ provinciæ finitimæ) ex his regionibus*] Hunc locum *P. Ciacconius* eumque ſecutus *D. Voſſius* ſic corrigunt: *Toloſa* &c. *quæ ſunt civitates Galliæ provinciæ, finitimæ his regionibus*; nec ſane hæc inconcinna eſt emendatio, haud tamen neceſſaria, ut exemplis monſtravit *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* lib. XXV. cap. XXVII. Nimirum is eſt optimorum ſcriptorum uſus, ut, propter interjecta verba Parentheſi incluſa, eaſdem voces aut eundem ſenſum repetant. Sic *noſter* infra cap. XXII. *Adcantuannus qui ſummam imperii tenebat cum* DC. *devotis (quos illi Soldurios appellant* &c.) *cum iis Adcantuannus eruptionem facere conatur.* Hunc etiam locum temere ſollicitat idem *Ciacconius*, quapropter pluribus opus eſt exemplis. *Silius* Italicus lib. III. 425.

Letique Deus (ſi credere fas eſt)
Cauſa fuit leti miſeræ Deus.

Nullum eſt in verbis ulcus, quod tamen *Ch. Cellarius* & *Cl. Dauſquius* cenſuerunt, fortaſſe ob ſequentia, ubi ſic legitur

Edidit alvo
(Namque, ut ſerpentem, patrias exhorruit iras)
Confeſtim dulces liquit turbata parentes.

Hæc quidem corrupta ſunt, nec tamen iis medicinam invenere Critici. Scribendum *edit ut alvo* &c. Conſulas & hanc in rem ejuſdem *Silii* lib. X, 480. ac *Ælianum* Hiſt. Anim. lib. I. cap. XXX. & lib. II. cap. XXI. *Davies.*

2. *Nominatim evocatis*] Ad illum morem reſpexit haud dubie *Donatus* cum ad *Terentii* ait hæc verba: *Simalio, Donax, Syriſce ſequimini*, Eunuch. Act. IV. Sc. VIII, 2. *Hujuſmodi*, inquit, *militia per tumultum repente ſuſcipitur, & dicitur Evocatio, ubi dux alloquitur cives; Qui Remp. ſalvam eſſe vult, me ſequimini.* Nam & hic nominatim Simalio, Donax, & Syriſcus vocantur. Sed fallitur in eo *Donatus*, quod ait evocationem per tumultum fieri. De conjuratione illud verum, & tum dux dicere ſolet, *Qui Remp. ſalvam eſſe vult, me ſequatur.* Neque illud evocatio, ſed conjuratio dicebatur. Neque, quod quidem ego ſciam, nominatim in conjuratione illud fieri ſolitum, ſed ſimpliciter illa quæ diximus verba dicebantur, & ſimul tum jurabant. Unde & conjurationi nomen. *D. Voſſ.*

cognito

cognito Sotiates, magnis copiis coactis, equitatuque, quo plurimum valebant, in itinere agmen noſtrum adorti, primum equeſtre prœlium commiſerunt: deinde, equitatu ſuo pulſo, atque inſequentibus noſtris, ſubito pedeſtres copias, quas in convalle in inſidiis collocaverant, oſtenderunt. Hi, noſtros disjectos adorti, prœlium renovaverunt.

XXI. Pugnatum eſt diu, atque acriter; [1] quum Sotiates ſuperioribus victoriis freti in ſua virtute totius Aquitaniæ ſalutem poſitam putarent; noſtri autem, quid ſine Imperatore, & ſine reliquis legionibus, adoleſcentulo duce, efficere poſſent, perſpici cuperent: tandem tamen confecti vulneribus hoſtes terga vertere: quorum magno numero interfecto, Craſſus ex itinere oppidum Sotiatium oppugnare cœpit; quibus fortiter reſiſtentibus, vineas turreſque egit. Illi, alias eruptione tentata, alias [2] cuniculis ad aggerem vineaſque actis, cujus rei ſunt longe peritiſſimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos [3] ærariæ ſecturæ ſunt; ubi diligentia noſtrorum, nihil his rebus profici poſſe intellexerunt, legatos ad Craſſum mittunt; ſeque in deditionem ut recipiat, petunt. Qua re impetrata, arma tradere juſſi, faciunt.

XXII. Atque in ea re omnium noſtrorum intentis animis, alia ex parte oppidi [4] Adcantuannus, qui ſummam imperii tenebat, cum DC devotis, (quos illi Soldurios appellant;

1. *Quum Sotiates*] *Dio* lib. XXXIX. p. 112. εἰς Ἀκιτάνους habet pro εἰς Σωτιάτας, quemadmodum eos recte vocat *Plinius* lib. IV. cap. XIX. *Ciaccon.*

2. *Cuniculis ad aggerem vineaſque actis*] Locum hunc *Florus* lib. III. cap. X. ſic interpretatur, ut id commemorare propemodum me pudeat. *Aquitani*, inquit, *callidum genus in ſpeluncas ſe recipiebant: juſſit includi. Mox dilabebantur in ſylvas: juſſit incendi. Nemo tantum feroces dixerit Gallos. Fraudibus agunt.* Intelligendum eſt igitur, Aquitanos cuniculos egiſſe, ut aggerem ſubtraherent. Sic enim noſter hic idem lib. VII. cap. XXII. *Et aggerem cuniculis ſubtrahebant, eo ſcientius, quod apud eos magnæ ſunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum atque uſitatum eſt.* Hotoman.

3. *Multis locis apud eos æraria ſectura ſunt*] Variant codices, nam alii *ſtrictura* habent. *Ciacconius* utrumque & *ſtrictura* & *ſectura* gloſſam eſſe arbitratur. Vix crediderim, nam non adeo vulgaris illa vox *ſtrictura*, vel *ſectura*, ut temere quis eam inſerturus fuerit. Tamen neſcio quis hac notione uſurpaverit præter *Cæſarem*. Strictura eſſe ſcintillam, item ferri laminam, & percuſſionem docet ex *Lucillio* & *Marone Nonius*. Et in gloſſis *ſtrictura* μίσυλλον. *Secturas* ajunt notare *fodinas* a ſecando. Sed auctoritatem velim. *D. Voſſius.*

4. *Adcantuannus cum* DC *devotis, quos illi Soldurios appellant*] Florentina editio

pellant;

pellant; *quorum hæc est conditio, ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiæ dediderunt: si quid iis per vim accidat,* [1] *aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant; neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cujus se amicitiæ devovisset, mori recusaret*) cum iis Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, quum ad arma milites concurrissent, vehementerque ibi pugnatum esset, repulsus in oppidum est: uti tamen eadem deditionis conditione uteretur, à Crasso impetravit.

XXIII. Armis, obsidibusque acceptis, Crassus in fines [2] Vocatium & Tarusatium profectus est. Tum vero barbari commoti, quod oppidum & natura loci, & manu munitum, paucis diebus, quibus eo ventum erat, expugna-

satis antiqua *Adiantimus* habet. Aliæ veteres, *Adiatonnus*. Legendum vero *Adiatomus* ex *Nicolao* Damasceno, quem citat *Athenæus* lib. VI. cap. XIII. p. 249. Ἀδιάτομος τῶν Σωτιατῶν βασιλεὺς, ὃς τοῦτο Κελτικὸν, ἐξακοσίους ἔχειν λοχαγοὺς φησὶ αὐτὸν, οὓς καλεῖσθαι ὑπὸ Γαλατῶν, τῇ πατρίῳ γλώττῃ, Σιλοδόνους. τοῦτο δ' ἐστὶν εὐχωλιμαίους. Ex quo videndum an apud Cæsarem legi debeat *Solidunos*. Item an hæc verba, quæ post longam parenthesim repetuntur, delenda sint, *cum iis Adcantuannus*. Ciaccon. Cave *Soldurios* cum viro erudito mutes in *Solidunos*; nam & apud *Athenæum* Σιλοδόρους vera est lectio, ut ex *Eustathio* docet *Is. Casaubonus* Anim. col. 436. Quod autem suspicatur *Ciacconius*, in nostro verba quædam esse delenda id vero jam confutavimus ad hujusce libri cap XX. Vide & *J. F. Gronovium* ad *Senecæ* de ira lib. I. cap. III. *Davies.*

1. *Aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant*] Assentior *Henr. Stephano* viro docto, ad hunc locum respexisse *Horatium*, caussamque ex eo sumpsisse, cur Galliam epitheto ornaret *non paventis funera* lib. IV. ode XIV. v. 49. *Celtiberi* etiam, ut refert *Valer. Maximus* lib. II. cap. VI. *Nefas esse ducebant prælio supereresse, cum is occidisset, pro cujus salute spiritum devoverant.* Erat & apud Ægyptios amicitiæ genus, quod appellabant συναποθνησκόντων, id est, *commorientium*, quorum ea lex erat, ut, si uni quid accidisset, alter ultro mortis socium se adjungeret. Multa *Plutarchus* in Pelopida, p. 287. de Laconum *sacra cohorte*, quæ ἱερὸς λόχος Græcis, ἐραστῶν καὶ ἐρωμένων, *eorum qui amabant, & qui amabantur*, quos ἐπιλέκτους vocat. Testatur idem *Plutarchus* solere Gallos corpora vitamque suam Principibus devovere, id est, ita consecrare, ut cum vivis viverent, pro iis periclitarentur, morerentur, atque adeo cum iis, nam supereresse nefas erat. Lege & *devotionis* formulam apud *Lipsium* lib. V. antiq. lect. cap. VIII. *Brantius.*

2. *Vocatium*] Sic recte legit Græcus. In plerisque MSS. & editis habemus *Vocontiorum*. Sed hæc lectio aperte est falsa: cum enim Cæsar Aquitanos intra flumen Garumnam contineat, ut patet ex lib. I. initio, fieri non potest, ut hic locum habeant Vocontii, qui trans Rhodanum incolentes ad Alpes pertinebant. Vide *Hadr. Valesium* not. Gall. p. 586. & *Ch. Cellarium* Georg. Ant. lib. II. cap. II. p. 156. *Dav.*

tum

tum cognoverant, legatos quoquoversus dimittere, conjurare, obsides inter se dare, copias parare cœperunt: mittuntur etiam ad eas civitates legati, quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ: inde auxilia ducesque accersuntur; quorum adventu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces vero ii deliguntur, qui [1] una cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, summamque scientiam rei militaris habere existimabantur. Ii consuetudine populi Rom. loca capere, castra munire, [2] commeatibus nostros intercludere instituunt. Quod ubi Crassus animadvertit, suas copias propter exiguitatem [3] non facile diduci, hostem & vagari, & vias obsidere, & castris satis præsidii relinquere; ob eam caussam minus commode frumentum, commeatumque sibi supportari; in dies hostium numerum augeri; non cunctandum existimavit, quin pugna decertaret. [4] Hac re ad consilium delata, ubi omnes idem sentire intellexit, posterum diem pugnæ constituit.

XXIV. Prima luce productis omnibus copiis, duplici acie instituta, [5] auxiliis in mediam aciem conjectis; quid hostes consilii caperent, exspectabat. Illi, etsi propter multitudinem, & veterem belli gloriam, paucitatemque nostrorum, se tuto dimicaturos existimabant; tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis, commeatu intercluso, sine ullo vulnere victoria potiri: &, si propter inopiam rei frumentariæ Romani sese recipere cœpissent, impeditos

1. *Una cum Q. Sertorio*] Q. Sertorius, dux Marianarum partium, desperata adversus Syllam victoria, in Iberiam profugit, eamque contra Metellum & Pompeium octo annos tenuit, conspiratione tandem suorum, & dolo Perpernæ prætoris sui in convivio trucidatus. Vide Epitomen *Livii* lib. XCV. *Plutarchum* in ejus vita, *Appianum* lib. 1. B. C. & *L. Florum* lib. III. cap. XXII. *Glandorp.*

2. *Commeatibus nostros intercludere instituunt*] V. c. & MS. noster *instistunt*. Sic *Catullus* de coma Beren. v. 49.

Et qui principio sub terra quærere venas
Institit, ac ferri frangere duritiem.

D. Vossius.

3. *Non facile diduci*] *Facile* hic *tuto* est; recte Græcus ἀσφαλῶς. Idem.

4. *Hac re ad consilium*] Sic restituimus ex editt. *Rom.* & *Ven.* Aliæ *concilium* habent; sed perperam, ut multis docet *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XLIV. cap. II. *Dav.*

5. *Auxiliis in mediam aciem conjectis*] Ut ea in fide contineret; alioqui Socialis exercitus in alas erat divisus. Vide *J. Lipsium* Mil. Rom. lib. I. Dial. VII. *Idem.*

agmine

agmine, & [1]sub sarcinis inferiores animo, adoriri cogitabant. Hoc consilio probato ab ducibus, productis Romanorum copiis, sese castris tenebant. Hac re perspecta, Crassus, [2]quum sua cunctatione, atque opinione, timidiores hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum effecisset, atque omnium voces audirentur, exspectari diutius non oportere, quin ad castra iretur; cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit.

XXV. Ibi, quum alii fossas complerent; alii, multis telis conjectis, defensores vallo munitionibusque depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus telisque subministrandis, & ad aggerem cespitibus comportandis, speciem atque opinionem pugnantium præberent; quum item [3]ab hostibus constanter, ac non timide, pugnaretur, telaque ex loco

1. *Sub sarcinis inferiores animo*] Quia sarcinis onusti, æqua conditione pugnæ non uterentur, ac proinde, desperata victoria, animos demitterent. Nemo sane non videt *Pet. Ciacconium* nimia emendandi licentia usum esse, cum reponat *sub sarcinis in itinere adoriri*; cui lectioni ne unus quidem favet Codex. *Idem.*

2. *Quum sua cunctatione, atque opinione, timidiores hostes, nostros milites ad pugnandum alacriores effecisset*] Nugatur *Hotomannus*, cum *opinionem* hic pro auctoritate & opinione virtutis positam ait. Prorsus hic idem *Cæsar* vult quod superius de Sabino dixit: *hac confirmata opinione timoris.* Ursinus in v. c. reperit, *quum sua cunctatio atque opinio.* Emendo omnino: *Hac re perspecta Crassus, quum sua cunctatione atque opinione timoris hostes, nostros milites ad pugnandum alacriores effecissent.* Juvat me Græcus qui habet: ὁ γνοὺς ὁ Κράσσος, τὴν τοὺς μὲ πολεμίους τῇ περὶ σφῶν ἀναβολῇ καὶ ἢ φόβῳ παρεῖχεν δόξῃ, τοὺς ἑαυτῦ στρατιώτας σπουδῆς εἰς τὴν μάχην ἀπεργάσασθαι. Quin & Anonymus *Celsi* exscriptor, qui habet p. 63. *Romani hostium tarditatem non consilio imputantes, sed pavori, & hortante duce, & militibus pugnæ signum una voce poscentibus, signo dato castra aggrediuntur.* Vel si hoc minus placet, lege cum v. c. *cum sua cunctatio atque opinio timidiores hostes, nostros milites ad pugnandum alacriores effecisset.* Et dicat tunc *Cæsar:* hostilem militem, quippe ignarum quo consilio duces sui cunctarentur, timere cœpisse, Romanos alacriores factos. Et sic *Livius* lib. VII. *Cum ipsa cunctatio & hosti animos minuisset, & auxisset nostris.* Hic *hostes* expone hostium gregarios milites, nam nullus timorem induit, ob id quod consulto facit. Illud autem *sua* in *ipsa* cum *Ciacconio* mutare supervacuum est. *Philippus Rubenius* lib. I. Elect. cap. VIII. legebat *cum sua cunctorumque opinione timidiores hostes, nostros milites ad pugnandum alacriores effecissent.* Quod rejicio: & primam conjecturam veram esse nullus ambigo. *D. Vossius.*

3. *Ab hostibus constanter*] Audacter & intrepide. Perperam Græcus vertit φρονίμως, quasi hæc vox idem denotaret ac *sapienter. Suetonius* Tiber. cap. XIX. *Prælia aliquanto constantius inibat.* Vide etiam notat. ad lib. I. B. G. cap. XL. *Davies.*

superiore missa non frustra acciderent; equites, circuitis hostium castris, Crasso renunciaverunt, non eadem esse diligentia ab Decumana porta castra munita, facilemque aditum habere.

XXVI. Crassus, equitum præfectos cohortatus, ut magnis præmiis pollicitationibusque suos excitarent, quid fieri velit, ostendit. Illi, ut erat imperatum, eductis quatuor cohortibus, quæ præsidio castris relictæ, integræ ab labore erant, & longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis mentibusque ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones pervenerunt; [1] atque his prorutis, prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab his videri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset. Tum vero, clamore ab ea parte audito, nostri redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriæ accidere consuevit, acrius impugnare cœperunt. Hostes undique circumventi, desperatis omnibus rebus, se per munitiones dejicere, & fuga salutem petere contenderunt; quos equitatus apertissimis campis consectatus, ex millium L numero, quæ ex Aquitania Cantabrisque venisse constabat, [2] vix quarta parte relicta, multa nocte se in castra recepit.

XXVII. Hac audita pugna, maxima pars Aquitaniæ sese Crasso dedidit, obsidesque ultro misit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Tarusates, [3] Elusates, Garites, Ausci, Garumni, Siburzates,

1. *Atque his prorutis*] Hæc lectio debetur *Gabr. Faerni* conjecturæ, MSS. enim & editi *proruptis* exhibent, unde nos *perruptis* emendandum censemus; *D.* enim *Vossio* non assentior, qui harum vocum apud *Cæsarem* promiscuum esse usum contendit. *Davies.*

2. *Vix quarta parte relicta*] Itaque *Orosius* cæsa numerat XXXVIII. millia. *Hotoman.*

3. *Elusates*] *Flusiates* libri omnes; eosque nonnulli esse volunt, qui ad Pyrenæos citra caput Garumnæ vocantur *Fuxenses*, quos reprehendit *Joseph. Scaliger* lib. II. Auson. lection. cap. VII. & *Elusates* defendit, quorum civitas nomen & ipsa hodie retinet. *Elsam* enim vocant Vascones, *Eusam* corrupte pronunciant. Certe *Plinius* lib. IV. cap. XIX. *Elusates* expresse legit, & *Elusam Ammianus* lib. XV. *In Narbonensi*, inquit, *Elusa*, *& Narbona*, *& Tolosa*, *quæ principatum urbium tenent. Sulpicius Severus* lib. II. hist. sacræ. *Maximeque Elusanam plebem*, *sane tum bonam*, *& religioni studentem*, *pravis prædicationibus pervertere Priscillianistæ seu Gnostici.* Brant.

Cocosates-

Cocoſateſque. Paucæ ultimæ nationes, anni tempore confiſæ, quod hiems ſuberat, id facere neglexerunt.

XXVIII. Eodem fere tempore Cæſar, etſi prope exacta jam æſtas erat; tamen, quod omni Gallia pacata, Morini Menapiique ſupererant, qui in armis eſſent, neque ad eum umquam legatos de pace miſiſſent; arbitratus id bellum celeriter confici poſſe, eo exercitum adduxit; qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, [1] bellum agere inſtituerunt. Nam, quod intelligebant, maximas nationes, quæ prœlio contendiſſent, pulſas, ſuperataſque eſſe; continenteſque ſilvas ac paludes habebant; eo ſe, ſuaque omnia contulerunt. Ad quarum initium ſilvarum quum perveniſſet Cæſar, caſtraque munire inſtituiſſet; neque hoſtis interim viſus eſſet; diſperſis in opere noſtris, ſubito ex omnibus partibus ſilvæ evolaverunt, & in noſtros impetum fecerunt. Noſtri celeriter arma ceperunt, eoſque in ſilvas repulerunt; &, compluribus interfectis, longius impeditioribus locis ſecuti, paucos ex ſuis deperdiderunt.

XXIX. Reliquis deinceps diebus Cæſar ſilvas cædere inſtituit; &, ne quis inermibus imprudentibuſque militibus ab latere impetus fieri poſſet, [2] omnem eam materiam, quæ erat cæſa, converſam ad hoſtem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exſtruebat. Incredibili celeritate magno ſpatio paucis diebus confecto, quum jam pecus atque extrema impedimenta ab noſtris tenerentur, ipſi denſiores ſilvas peterent; ejuſmodi tempeſtates ſunt conſecutæ, uti opus neceſſario intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius [3] ſub pellibus milites contineri non poſ-

1. *Bellum agere*] Teſtatur *F. Urſinus* hunc locum in vett. Codd. ita ſcribi; unde factum, ut hanc lectionem in *textum* reciperem: licet enim rarus ſit loquendi modus, probus tamen eſt, ut docuit *J. F. Gronovius* Obſerv. lib. II. cap. III. Vulgg. *bellum gerere*, quod ex Gloſſa ortum habuit. *Davies.*

2. *Omnem eam materiam*] Sic & alibi lignum vocat. Ita etiam *Curtius* lib. VI. cap. VI, 28. *Multam materiam ceciderat miles.* Vide & *Quintilianum* in Præf. ad lib. VII. Inſt. Orat. p. 329. *Idem.*

3. *Sub pellibus*] Vetus locutio, pro eo quod eſt *Sub tentoriis*, quæ pellibus conſtabant. *Valerius Maximus* lib. II. cap. VII. *Neve tentorium ex pellibus haberet. Tacitus* lib. XIII. *Retentuſque omnis exercitus ſub pellibus, quamvis hieme ſæva adeo, ut obducta glacie, niſi effoſſa humus*

sent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis ædificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

sentoriis locum non praberet. Hirtius de bell. Afric. cap. XLVII. *Perquam pauci sub pellibus acquiescebant.* Livius lib. XXIII. *Ubi primum sub pellibus haberi cœpti sunt.* Hotoman. Vide *J. Lipsium* Mil. Rom. lib. V. Dial. V.

FINIS LIB. III. DE BELLO GALL.

C. JU-

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO GALLICO

LIBER IV.

Summarium Lib. IV. de BELLO GALLICO.

Usipetes & Tenchtheri Germani, metu Suevorum, novas sibi sedes in Gallis quærunt: IV. *Menapiosque finibus expellunt.* VI. *Inde ad Eburones & Condrusos translati, a Cæsare,* XII. *quamvis primum equestri pugna superiores,* XV. *post tamen castris exuuntur: ac reliquiæ ad Sigambros trans Rhenum se recipiunt.* XVII. *Cæsar fabricato ponte,* XVIII. *Rhenum transit; Sigambros ulciscitur;* XIX. *Ubios liberat.* XXI. *Inde in Galliam reversus,* XXIII. *e Morinis in Britanniam trajicit:* XXIV. *atque ægre in terram expositio exercitu,* XXVII. *incolas in deditionem accepit.* XXX. *Qui tamen, quod adflictam tempestate Romanam classem, equitatumque abesse, viderent, animati rebellant.* XXXV. *Sed denuo subacti,* XXXVI. *obsides tradunt: Cæsarque in Galliam redit.*

I. EA, quæ secuta est, hieme, qui fuit annus [1] Cn. Pompejo, M. Crasso Coss. [2] Usipetes Germani, & item Tenchtheri, magna cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt, non longe a mari, quo Rhenus influit. Caussa transeundi fuit, quod ab

1. *Cn Pompeio, M. Crasso Coss.*] Consulatum Pompeii & Crassi secundum dicit, quod incidit in annum U. C. DCXCIX, cum eundem honorem ante annos quindecim ambo simul gessissent. *Glandorp.*

2. *Usipetes Germani & item Tenchtheri*] *Plutarchus* in Cæsare, δύο Γερμανικῶν ἐθνῶν μεγάλων, ὧν Ἴπυς καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ Τενκτέρους. Sane passim in Græcis scriptoribus videas propria nomina librariorum inscitia corrupta, & plerumque primores vocabulorum partes avellunt, indeque aliam particulam copulativam, aut articulum fingunt, ut hic ὧν Ἴπυς, pro Οὐσίπετες. Simile apud *Ptolemæum* οἱ Ῥομανδύες, pro Οὐιεργομανδύες. *D. Vossius.*

Suevis

Suevis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur. *Suevorum gens est longe maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi caussa, suis ex finibus educunt:* [1] *reliqui domi manent; pro se atque illis colunt. Hi rursus invicem anno post in armis sunt: illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, neque usus belli intermittitur: sed privati, ac separati agri apud eos nihil est: neque longius anno remanere* [2] *uno in loco, incolendi caussa, licet; neque multum frumento,* [3] *sed maximam partem lacte atque pecore vivunt, multumque sunt in venationibus: quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ (quod a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant) & vires alit, & immani corporum magnitudine efficit. Atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus, præter pelles, habeant quidquam, quarum propter exiguitatem,*

1. *Reliqui domi manent, pro se atque illis colunt*] MSS. *Brant. Norvic.* & editt. *Rom. Ven.* aliæque veteres habent, *Reliqui, qui domi manserunt* (vel *manserint*) *se atque illos alunt.* Solus, quod equidem scio, Codex *Ursinianus* vulgatæ lectioni fidem facit. *Davies.*

2. *Uno in loco, incolendi caussa, licet*] MS. noster *colendi*, quod *Ciacconius* probat. Ego prius malo. *Cæsar* hic non de agricultura sed habitatione loquitur. Explicat se ipse *Cæsar*, cum lib. VI. cap. XXI. de moribus Germanorum scribens ait: *anno post alio transire cogunt.* Et paullo post, *ne accuratius ad frigora atque æstus vitandos ædificent.* Græcus quoque κατοικεῖν habet. *D. Vossius.*

Ibid. Proba videtur *colendi* lectio, quæ *incolendi* significatione apud bonos Auctores occurrit. *Pomponius Mela* lib. I. c. XIX. de Ponto Euxino: *Olim*, inquit, *ex colentium sævo admodum ingenio Axenus dictus. Silius* Italicus lib. V, 242.

Nisi quem Deus ima colentum
Damnasset Stygia nocti.

Lib. VIII, 69.

Non cœli, non illa soli, non gnara colentum.

Cum hæc vocis potestas fuerit paullo rarior, Librarii oræ Codicum notius eo sensu vocabulum adlevere, quod tandem in contextum orationis est receptum. *Davies.*

3. *Sed maximam partem lacte atque pecore vivunt*] Id est, *maxima ex parte.* Græcismus *Cæsari* familiaris. Infra: *& reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.* Supra lib. III. cap. XII. *hæc eo facilius magnam partem æstatis faciebant.* lib. V. cap. VII. *Qui magnam partem omnis temporis in his locis fiare consuevit.* lib. VII. cap. XXV. *Ne majorem æstatis partem flumine impediretur.* Cui simile est illud *Ciceronis* de reditu suo ad populum: *magnam partem tectis ac tenebris continebantur.* Plura suggeret Græcorum schola, quorum id proprium; καὶ enim libenter exaudiunt. *Brant.* Vide & *D. Lambinum* ad *Lucretii* lib. III. p. 297. ed. Francof.

[1] *magna*

[1] *magna eſt corporis pars aperta:* [2] *& laventur in fluminibus.*

II. *Mercatoribus eſt ad eos aditus, eo magis, ut quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant; quam quo ullam rem ad ſe importari deſiderent. Quin etiam jumentis, quibus maxime Gallia delectatur, quæque* [3] *impenſo parat pretio, Germani importatis non utuntur; ſed,* [4] *quæ ſunt apud eos nata prava atque deformia, hæc quotidiana exercitatione,* [5] *ſummi ut ſint laboris, efficiunt. Equeſtribus prœliis ſæpe ex equis deſiliunt, ac pedibus prœliantur; eoſque eodem remanere veſtigio aſſuefaciunt; ad quos ſe celeriter,* [6] *quum uſus eſt, recipiunt: neque eorum moribus turpius quidquam, aut inertius habetur, quam ephippiis uti: Itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum quamvis pauci adire audeant. Vinum ad ſe omnino importari non ſinunt, quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atque effeminari arbitrantur.*

III. *Publice maximam putant eſſe laudem, quam latiſſime*

1. *Magna eſt pars corporis aperta*] Vide notat. ad lib. VI. B. G. cap. XXI.

2. *Et laventur in fluminibus*] De hac Germanorum conſuetudine lavandi ſe in fluminibus ita ſcribit *Galenus* ὑγιεινῶν lib. 1. Τίς γὰρ ἂν, inquit, ἡμῶν ἀπομιμήσειε τὴν παρ' ἐκείνοις ἀνθρώπων εὐθὺς ἅμα τῷ κινηθῆναι ἐπὶ θερμὸν τὸ βρίφος, ἐπὶ τὲ τὸ πολεμεῖν φέρειν φύσεως, καὶ διὰ παντὸς, καθάπερ φασὶ τὰς Γερμανικὰς, ἅμα πυρᾶν αὐτὲ τὴ φύσεως, ἅμα τὲ κρατύνειν τὸ σῶμα, βαπτομένας εἰς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ ὥσπερ τὸ ἀδάμαντα σίδηρον. *Virgilius* lib. IX, 603.

——*Natos ad flumina primum*
Deferimus, ſævoque gelu duramus & undis.

& *Valerius Flaccus:*

——*ubi tam ſævo duravimus amne*
Progeniem, natoſque rudes &c.

In Græco Epigrammate eſt:

Θαρσαλέοι Κελτοὶ πολεμῷ ζηλήμονι Ῥήνῳ
Τέκνα πελασπύσσι, τὲ δ' ἀρῷ σὶν τοκῆσι,
Πρὶν πάϊν ἀθρήσωσι λελουμένον ὕδατι σεμνῷ.

F. Urſinus.

3. *Impenſo parant pretio*] *Urſinus* reponit *Immenſo*, quod non placet. Sic enim etiam locutus *Livius* lib. 11. cap. IX. *Salis quoque vendendi arbitrium, quia impenſo pretio venibat in publicum omni ſumptu, ademtum privatis.* Hotoman. Vide & *Ciceronem* ad Atticum lib. XIV. Epiſt. XII. & *Feſtum.*

4. *Quæ ſunt apud eos nata prava atque deformia*] Sic recte in *Petaviano* quoque codice eſt: quamvis *Cujac.* habeat *parva.* Locutus ſimiliter *Xenophon* lib. 1. Cyropæd. p. 20. ἀλλ' ἦν πονηροί γε φαινόμενοι, καὶ ἐπὶ πονηροῖς ἱππείοις ὀχούμενοι. *Sed & pravi videntur, & pravis equis vehuntur.* Πονηρὸς eſt nullius pretii, nec aſpectu, nec inceſſu pulcher, inhabilis, ineptus ad uſum. *D. Voſſius.*

5. *Summi ut ſint laboris*] Hoc eſt, ut maximum laborem tolerent. *Davies.*

6. *Quum uſus eſt*] Vulg. *Cum uſus poſcit.* Sed cum omnes MSS. & editt. veteres lectionem a nobis receptam tueantur, cauſa viſa non eſt, cur Codicum auctoritatem deſeramus; utraque enim locutio æque eſt Latina. *Idem.*

a ſuis

a ſuis finibus vacare agros: hac re ſignificari, [1] *magnum numerum civitatium ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe: itaque* [2] *una ex parte a Suevis circiter* [3] *millia paſſuum* DC *agri vacare dicuntur.* Ad alteram partem ſuccedunt Ubii, *quorum fuit civitas ampla atque florens, ut eſt captus Germanorum,* [4] *& paullo, qui ſunt ejuſdem generis, etiam ceteris humaniores; propterea quod Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſuefacti.* Hos quum Suevi, multis ſæpe bellis experti, propter amplitudinem, [5] gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuiſſent, tamen vectigales ſibi fecerunt, ac multo [6] humiliores infirmioreſque redegerunt.

1. *Magnum numerum civitatium*] De voce *civitatium*, quam nonnulli rejecerunt, vide *G. J. Voſſium* de Anal. lib. II. cap. XIV. *Davies.*

2. *Una ex parte a Suevis*] MS. *a Suis.* Ita quoque in ſuo codice *Ciacconius* reperat, & *ab iis* emendarat. Perperam. Vulgata lectio clara, & proba eſt. *D. Voſſius.*

3. *Millia paſſuum* DC] Eruditiſſimi viri *Fr. Hotomannus* & *Juſt. Lipſius* Elect. cap. II. cap. VII. legunt *millia paſſuum* LX. Idem etiam ante eos ſuſpicatus eſt *Joan. Glandorpius.* Sola, qua innixi ſunt, ratio eſt, quia *millia paſſuum* DC. ſpatium nimis enorme videbantur. Sed me non habent adſentientem; cum enim conſtet, in hiſce De Bell. Gallico libris *civitatem* regionis incolas denotare, ſi una ex parte a Suevis circiter millia paſſuum LX. tantum vacarent, perexiguas oporteret eſſe regiones, ſi hac re ſignificaretur *magnum numerum civitatium* ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. Ob hanc etiam cauſam nihil moror lectionem Codicis *Voſſiani*, qui exhibet *circiter millia paſſuum* C. præterquam enim quod alii omnes vulgatam retineant, facile fieri potuit ut vel caſu excideret D, vel emendatorculus aliquis expunxerit. Haud tamen negandum, cum hæc a Germanis acceperit Cæſar, famam timori conjunctam, ut fit, aliquatenus auxiſſe. *Dav.*

4. *Et paullo, qui ſunt ejuſdem generis, etiam ceteris humaniores*] Legit P. *Ciacconius: Et paullo, quam ſunt ejuſdem generis etiam ceteri, humaniores*, cui emendationi favet MS. *Norv.* habet enim *& paullo*, quam *ſunt* &c. *Hotomannus* autem reponit, *& qui paullo ſunt ceteris ejuſdem gentis humaniores.* Sed majore, quam par eſt, libertate utitur vir eruditus; non enim modo vocem unam tranſponit, & alteram omittit, verum etiam vocabulum *generis* in *gentis* mutavit; abſque cauſa ſontica, cum *genus* pro *natione* ſumatur, ut patet ex *Curtii* lib. V. cap. I, 40. Mihi nihil ſimplicius videtur, quam quod in editt. *Rom.* & *Ven.* inveni, *Et qui paullo ſunt ejuſdem generis etiam ceteris humaniores*, licet ob crebras in *Cæſare* & *Hirtio* vocum tranſpoſitiones nihil mutandum cenſuerim; ideo nec audiendus eſt *D. Voſſius*, qui eas hoc modo diſponit: *Paullo etiam ceteris, qui ſunt ejuſdem generis, humaniores.* Davies.

5. *Gravitatemque civitatis*] Hoc eſt, populi frequentiam, ut alibi *humilitatem* infrequentiam hominum vocat. *D. Voſſ.*

6. *Humiliores infirmioreſque redegerunt*] Sic reſtituimus ex MS. *Norv.* & edit. *Rom. Ven.* aliiſque vett. impreſſis, cum in recentioribus legatur *humiliores infirmioreſque reddiderunt*, quæ quidem lectio ex Gloſſemate ortum habuit. Vide not. ad lib. II. B. G. cap. XXVII. *Davies.*

IV.

IV. [1] In eadem cauſſa fuerunt Uſipetes, & Tenchtheri, quos ſupra diximus; [2] qui complures annos Suevorum vim ſuſtinuerunt: ad extremum tamen agris expulſi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicoſque habebant: ſed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigraverunt: & cis Rhenum diſpoſitis præſidiis Germanos tranſire prohibebant. Illi, omnia experti, quum neque vi contendere, propter inopiam navium; neque clam tranſire, propter cuſtodias Menapiorum poſſent; reverti ſe in ſuas ſedes regioneſque ſimulaverunt, & tridui viam progreſſi [3] rurſus reverterunt: atque omni hoc itinere una nocte, equitatu confecto, inſcios inopinanteſque Menapios oppreſſerunt; qui de Germanorum diſceſſu per exploratores certiores facti ſine metu trans Rhenum in ſuos vicos remigraverant. His interfectis, navibuſque eorum occupatis, priuſquam ea pars Menapiorum, quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen tranſierunt; atque omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis ſe eorum copiis aluerunt.

V. His de rebus Cæſar certior factus, & [4] infirmitatem Gallorum veritus, quod ſunt in conſiliis capiendis mobiles,

1. *In eadem cauſſa fuerunt Uſipetes*] Sic *Cicero* lib. 1. de finib. *In eadem cauſſa ſunt, qua anteaquam nati.* Et alibi: *Negat Platonem ſi ſapiens non ſit, eadem eſſe in cauſſa, qua Dionyſium tyrannum.* Ciaccon.

2. *Qui complures annos——ſuſtinuerunt*] Plerique MSS. & veteres cuſi habent, *qui, cum plures annos Suevorum vim ſuſtinuerint* &c. Vulgatam tamen lectionem retineo. Simile fere mendum occurrit apud *Senecam* in Conſ. ad Helviam cap. XVI. ubi in edit *Gronov.* ſic legitur; *Nunquam tibi placuit veſtis quæ nihil amplius nudaret, cum poneretur*, ſenſu quidem egregio, ſed qui non e Manuſcriptis ſed *Lipſii* ingenio profluxit. Cum *Pal.* ſec. teſte *Grutero*, habeat *veſtis, quæ ad nihil aliud, quam ut nudaret, componetur*; ad quam lectionem alii etiam MSS. tantum non accedunt, mihi dubium non videtur, quin ſcribendum ſit *veſtis, quæ ad nihil aliud, quam ut nudaret, componeretur.* Sic fere *Hieronymus* in Epiſt. ad Lætam. *Talia veſtimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus* veſtita corpora nudentnr. *Davies.*

3. *Rurſus reverterunt*] *Pleonaſmus* eſt, optimis quibuſque ſcriptoribus frequens. *Curtius* lib. III. cap. XI, 14. *Rurſus in prælium redeunt. Petronius* in Satir. cap. X. *Rurſus in memoriam revocatus injuriæ.* Vide & cap. XXIII. *Idem.*

4. *Infirmitatem Gallorum veritus*] *Infirmitatem* paſſim pro levitate & perfidia uſurpat. Sic infra, cap. XIII. *Cognita Gallorum infirmitate.* Hotoman.

& novis plerumque rebus ſtudent, nihil his committendum exiſtimavit. *Eſt autem hoc Gallicæ conſuetudinis; ut, & viatores etiam invitos conſiſtere cogant; & quod quiſque eorum de quaque re audierit, aut cognoverit, quærant; & mercatores in oppidis vulgus circumſiſtat; quibus ex regionibus veniant; quaſque ibi res cognoverint, pronunciare cogant. His rumoribus atque auditionibus permoti de ſummis ſæpe rebus conſilia ineunt: quorum eos e veſtigio pœnitere neceſſe eſt, quum[1] incertis rumoribus ſerviant; & plerique ad voluntatem eorum ficta reſpondeant.*

VI. Qua conſuetudine cognita Cæſar, ne graviori bello occurreret, maturius, quam conſueverat, ad exercitum proficiſcitur. Eo quum veniſſet, ea, quæ fore ſuſpicatus erat, facta cognovit: miſſas legationes a nonnullis civitatibus ad Germanos; invitatoſque eos, uti ab Rheno diſcederent; omniaque, quæ poſtulaſſent, ab ſe fore parata. Qua ſpe adducti Germani latius jam vagabantur, & in fines Eburonum, & [2]Condruſorum, qui ſunt Trevirorum clientes, pervenerant. Principibus Galliæ evocatis, Cæſar, ea, quæ cognoverat, diſſimulanda ſibi exiſtimavit; eorumque animis permulſis & confirmatis, equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere conſtituit.

VII. Re frumentaria comparata, equitibuſque delectis, iter in ea loca facere cœpit, quibus in locis Germanos eſſe audiebat; a quibus quum paucorum dierum iter abeſſet, legati ab iis venerunt, quorum hæc fuit oratio: *Germanos neque priores populo R. bellum inferre; neque tamen*

1. *Incertis rumoribus ſerviant*] Fidem adhibeant & iis permoti ad res gerendas ſe componant. Eadem phraſi uſus eſt *Plautus* Trinum. Act. III. Sc. II, 14. *Nec tuis depellor dictis quin rumori ſerviam.* In MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliiſque perperam ſcribitur *incertis moribus ſerviant.* Ita tamen legit *Aimoinus* lib. I. cap. IX. *Davies.*

Ibid. Fruſtra *Ciacconius* legebat, *cum incerta ut eorum auribus ſerviant, & pleramque ad voluntatem eorum ficta reſpondeant.* Nam cur primo *incerta* dicit *Cæſar*, poſtea *ficta*. Anonymus *Celſi* exſcriptor p. 65. *Regunturque rumoribus falſis.* D. Voſſius.

2. *Condruſorum*] MSS. & vett. editi *Condruſonum*, quod mutavit P. *Ciacconius*; forſan autem immerito, cur enim non æque dici poterit *Condruſo* & *Condruſus* ac *Teuto* & *Teutonus*? Certe *Cæſar* ſecundam & tertiam *declinationem* in *nominibus propriis* ſæpe permiſcuit. *Davies.*

recuſare

recuſare, ſi lacesſantur, quin armis contendant: quod Germanorum conſuetudo hæc ſit a majoribus tradita, quicumque bellum inferant, reſiſtere, neque deprecari: hoc tamen dicere; veniſſe invitos, ejectos domo. Si ſuam gratiam Romani velint, poſſe eis utiles eſſe amicos: vel ſibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis poſſederint: ſeſe unis Suevis concedere, [1] *quibus ne dii quidem immortales pares eſſe poſſint: reliquum quidem in terris eſſe neminem, quem non ſuperare poſſint.*

VIII. Ad hæc Cæſar, quæ viſum eſt, reſpondit. Sed exitus fuit orationis: *ſibi nullam cum his amicitiam eſſe poſſe, ſi in Gallia remanerent;* [2] *neque verum eſſe, qui ſuos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præſertim multitudini ſine injuria poſſint: ſed licere, ſi velint in Ubiorum finibus conſidere: quorum ſint legati apud ſe, & de Suevorum injuriis querantur, & a ſe auxilium petant.* [3] *Hoc ſe ab Ubiis impetraturum.*

IX. Legati hæc ſe ad ſuos relaturos dixerunt: &, re

1. *Quibus ne Dii quidem immortales pares eſſe poſſint*] Similiter fere *Cæſar* in Orat. apud Auctorem de B. Hiſp. cap. XLII. *An me deleto non animadvertebatis decem habere legiones populum R. quæ non ſolum vobis obſiſtere ſed etiam cœlum diruere poſſent? Homerus* etiam Deos inducit ab hominibus victos & vulneratos, quam ob cauſam eum merito reprehendit *Plato* Rep. lib. II. p. 430. Vide & *Lucianum* Jov. Trag. Tom. II. p. 139. Sic Ethnici, ancipiti furore acti, quos *impie* in Deorum numerum adſciverant, hominibus imbecilliores, dum Deos eſſe crederent, *inepte* finxerunt. *Idem.*

2. *Neque verum eſſe*] *Verum* hic *æquum* aut *rectum denotat*, quomodo *Horatius*, lib. II. ſat. III. dixit:

An quæcumque facit Mæcenas, te quoque verum eſt?

Et lib. I. epiſt. VII.

Metiri ſe quemque ſuo modulo ac pede verum eſt.

Et quod hic *non verum* dixit Cæſar, *non æquum* dicunt poſtea Germani, cum *Cæſari* reſpondent: *ſi ſe invito, Germanos in Galliam tranſire, non æquum exiſtimaret, cur ſui quidquam eſſe imperii, aut poteſtatis trans Rhenum poſtularet? Cicero* pro domo ſua, ut quidem in libris calamo exaratis legitur: *Qui negas eſſe verum* (vulgati *juris*) *ulli rei extra ordinem præfici.* Brantius. Vide *J. F. Gronovium* ad *Livii* lib. III. cap. XLIII. & ad *Senecæ* de ira lib. II. cap. XXIX.

3. *Hoc ſe ab Ubiis impetraturum*] In *Carrar.* Codice ſcribitur *hoc Suevis imperaturum*; unde ita opinor locum emendari oportere *hoc ſe his imperaturum*: veriſimile enim eſt, cum crebra hoc loco mentio Suevorum fieret, Librarium inſcitiâ *Suevis* pro *ſe his* vel *ſe iis* repoſuiſſe. *J. Mich. Brutus.* Carrarienſis Codicis lectionem exhibent *Jul. Celſus* p. 66. MS. *Norv.* & edit. Rom. 1472. In Veneta autem legitur *hoc Suevis impetraturum.*

deliberata, post diem tertium ad Cæsarem reversuros: interea, ne propius se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit: cognoverat enim magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus ante prædandi, frumentandique caussa ad Ambivaritos trans Mosam missam. Hos exspectari equites, atque ejus rei caussa moram interponi arbitrabatur.

X. [1] *Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Walis, insulam efficit Batavorum; neque longius ab eo millibus passuum* LXXX *in Oceanum transit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum citatus fertur: &, ubi Oceano appropinquavit, in plures diffluit partes, multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur (ex quibus sunt, qui piscibus,* [2] *atque ovis avium vivere existimantur)* [3] *multisque capitibus in Oceanum influit.*

1. *Mosa profluit ex monte Vogeso*] MSS. *Brant. Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliæque, transpositis vocabuli elementis, habent *Vosego*, quemadmodum etiam legit Metaphrastes. Ad hanc fere formam accedunt medii ævi scriptores, ut docet *Christ. Cellarius* Geogr. Ant. lib. II. cap. II. p. 112. *Davies.*

2. *Atque ovis avium vivere existimantur*] Græci, & *Plinius* lib. IV. cap. XIII. ac *Mela* lib. III. cap. VI. *Oonas* appellant. Sane ut multi volunt hodieque vetus nomen retinet insularum una, quam *Eyerlandt* vocamus. Negat tamen *Cluverius* de hac insula scribere *Cæsarem* potuisse. Vide German. ejus Part. II. p. 134. *D. Vossius.*

3. *Multisque capitibus in Oceanum influit*] *Virgilius* Æn. VIII, 727. Rhenum *bicornem* nominat, & *Asinius Pollio* hoc flumen δίστομον fuisse dixit, μεμψάμενος τὰς πλείω λήξεις, ut docet *Strabo* Geogr. lib. IV. pag. 193. Inter eos fortasse *Cæsar*, nam *Asinium* hunc *parum diligenter parumque integra veritate compositos* hosce Commentarios putasse, narrat *Suetonius* in Julio cap. LVI. *Davies.*

Ibid. Rarum sane apud veteres, imo, quod quidem ego sciam, a nemine alio usurpatum vocabulum hac notione. Nam στόμα plerumque vocant *ostia*, utcumque *Lambinus* comment. ad I. *Horatii* odam contendat *caput*, quando de fluvio dicitur, semper notare ostium. Quod inter cætera probatum it his *Maronis* verbis ex IV Georg. v. 319.

Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis.

Sed fallitur. Nam hic caput omnino notat fontem amnis, uti & *Servius* affirmat: & abunde vel sola vox *sacri* indicat. Nam fontes fluviorum sacri credebantur nymphis, earumque sedes esse. Unde & *Maro* paulo post ait Aristæum pastorem (de quo hic sermo) cum matrem imploraisset, receptum ab ea in domicilium, subditque:

Jamque domum mirans genitricis, & humida regna

XI.

XI. Cæsar, quum ab hoste non amplius passuum XII millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur; qui in itinere congressi, magnopere, ne longius progrederetur, orabant. Quum id non impetrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen antecessissent, præmitteret, eosque pugna prohiberet: sibique uti potestatem faceret in Ubios legatos mittendi; quorum si principes ac senatus sibi [1] jurejurando fidem fecissent, ea conditione, quæ a Cæsare ferretur, se usuros ostendebant: ad has res conficiendas sibi tridui spatium daret. Hæc omnia Cæsar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut, tridui mora interposita, equites eorum, qui abessent, reverterentur: tamen sese non longius millibus passuum IV aquationis caussa processurum eo die dixit: huc postero die quam frequentissimi convenirent, ut de eorum postulatis cognosceret. Interim ad præfectos, qui cum omni equitatu antecesserant, mittit, qui nunciarent, ne hostes prœlio lacesserent: &, si ipsi lacesserentur, sustinerent, quoad ipse cum exercitu propius accessisset.

XII. At hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat V millium numerus, [2] quum ipsi non amplius DCCC equites haberent, quod ii, qui frumentandi caussa ierant trans Mosam, nondum redierant; nihil no-

Spelunciſque lacus clauſos lucoſque ſolbat. [*nantes,* Nam hic ſpeluncæ loca ſunt, unde fontes oriuntur. Sic & *Horatius* ode 1. lib. 1.

——*nunc viridi membra ſub arbuto*
Stratus, nunc ad aqua lene caput ſacra.

Ubi Acro: *Sacra aqua, omnis enim fons in origine ſua ſacer eſt.* Sed illum videndum qua ratione *Cæsar* dixerit Rhenum *capitibus multis* influere in Oceanum. Fortassis synecdoche est totius pro parte, ut quem admodum *ora* vel *os* sæpe pro toto corpore, aut capite apud historicos invenias, ita hic caput pro ore vel ostio fluminis dicatur. Forsan & simile sit ab arboribus, quorum radicem appellare pedem possis, ut rami cacumina sunt. Caput autem in homine supremum, ita & in flumine fons *pes* sit, ostia, *capita.* D. Vossius.

1. *Jurejurando fidem fecissent*] *Fidem facere* pro *dare* sæpe in Epistolis *Ciceronis* ad Atticum; Et Orat. II. de leg. Agrar. *Fac fidem, te nihil nisi utilitatem populi quærere.* Brantius.

2. *Quum ipsi non amplius* DCCC *equites haberent*] Mirum sane videretur, tam paucos Germanos tantum Romanorum numerum fuisse aggressos, nisi nos rationem docuisset *Cæsar* supra cap. II. *Neque eorum moribus,* inquit, *turpius quidquam aut inertius habetur, quam ephippiis uti; itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum, quamvis pauci, adire audeant.* Ephippiatos autem fuisse equites Romanos satis constat. Vide *Hier. Magium* Misc. lib. II. cap. XIV. *Davies.*

stris

ſtris timentibus, quod legati eorum paullo ante a Cæſare diſceſſerant, atque is dies induciis erat ab iis petitus, impetu facto, celeriter noſtros perturbaverunt; [1] rurſus reſiſtentibus noſtris, conſuetudine ſua, ad pedes deſilierunt, [2] ſuffoſſiſque equis, compluribuſque noſtris dejectis, reliquos in fugam conjecerunt; atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga deſiſterent, quam in conſpectum agminis noſtri veniſſent. In eo prœlio [3] ex equitibus noſtris interficiuntur IV & LXX. in his vir fortiſſimus Piſo Aquitanus, ampliſſimo genere natus, cujus avus in civitate ſua regnum obtinuerat, amicus ab ſenatu noſtro appellatus. Hic quum fratri intercluſo ab hoſtibus auxilium ferret, [4] illum ex periculo eripuit; ipſe, equo vulnerato, dejectus, quoad potuit, fortiſſime reſtitit. Quum circumventus, multis vulneribus acceptis, cecidiſſet; atque id frater, qui jam prœlio exceſſerat, procul animadvertiſſet, incitato equo, ſeſe hoſtibus obtulit, atque interfectus eſt.

XIII. Hoc facto prœlio, Cæſar neque jam ſibi legatos audiendos, neque conditiones accipiendas arbitrabatur ab iis, qui, per dolum atque inſidias, petita pace, ultro bellum intuliſſent. Exſpectare vero dum hoſtium copiæ augerentur, equitatuſque reverteretur, ſummæ dementiæ eſſe judicabat: & cognita Gallorum infirmitate, quantum jam apud eos, hoſtes uno prœlio auctoritatis eſſent conſecuti, ſentiebat: quibus ad conſilia capienda nihil ſpatii dandum exiſtimabat. His conſtitutis rebus, & conſilio cum legatis & quæſtore communicato, [5] ne quem diem

1. *Rurſus reſiſtentibus*] Sic recte editio *Rom.* In recentioribus virgula inter duas haſce voces fuit poſita, quam ideo delevi, quod non appareat Germanos in hoc prœlio antea ad pedes deſiliiſſe, ſed certum ſit Romanos ſemel perturbatos iterum repugnaſſe. *Davies.*

2. *Suffoſſiſque equis*] Non ſuis, ſed Romanorum, ut recte accepit Metaphraſtes. *Hotoman.*

3. *Ex equitibus noſtris interficiuntur* IV & LXX] Longe majorem numerum exhibet Anonymus *Celſi* exſcriptor p. 67. *Id*, inquit, *cum hoſtes advertiſſent, quam* (lego *quanquam*) *numero longe impares, repentino impetu invecti, quadringentos ſeptuaginta ex eis occiderant.* D. Voſſius.

4. *Illum ex periculo eripuit*] Ita edidi, fidem ſecutus Manuſcriptorum & antiquiſſimarum editt. Sic infra lib. VII. cap. XLVI. *Vix ſe ex manibus prædantium militum eriperet.* Vulgati Codices præpoſitionem hic omittunt. *Davies.*

5. *Ne quem diem pugnæ prætermitteret*] *Intermitteret* MS. *Ven. Beroald.* & *Vaſc.* qui tamen ad oram *prætermitteret*,

pugnæ

pugnæ prætermitteret; opportuniſſima res accidit, quod poſtridie ejus diei mane [1] eadem & perfidia, & ſimulatione uſi Germani, frequentes, omnibus principibus, majoribuſque natu adhibitis, ad eum in caſtra venerunt, [2] ſimul, ut dicebatur, ſui purgandi cauſſa, quod contra, atque eſſet dictum, & ipſi petiſſent, prœlium pridie commiſiſſent: ſimul, ut, ſi quid poſſent, de induciis fallendo impetrarent. Quos ſibi Cæſar oblatos gaviſus retineri juſſit: ipſe omnes copias caſtris eduxit; equitatum, quod recenti prœlio perterritum eſſe exiſtimabat, agmen ſubſequi juſſit.

XIV. Acie triplici inſtituta, & celeriter IIIX millium itinere confecto, prius ad hoſtium caſtra pervenit, quam, quid ageretur, Germani ſentire poſſent: qui, omnibus rebus ſubito perterriti, & celeritate adventus noſtri, & [3] diſceſſu ſuorum, neque conſilii habendi, neque arma capiendi ſpatio dato, perturbantur, copiaſne adverſus hoſtem educere, an caſtra defendere, an fuga ſalutem petere, præſtaret. Quorum timor quum fremitu & concurſu ſignificaretur, milites noſtri, [4] priſtini diei perfidia incitati,

ut legit & Baſ. *Hirtius* de Bel. Afric. in princ. *nullo die intermiſſo. Terentius* Adelph. Act. III. Sc. I. *nunquam unum intermittit diem, quin ſemper veniat.* Brantius.

1. *Eadem & perfidia & ſimulatione uſi Germani*] Immerito vocem *Germani* ejicit *Fr. Hotomannus*, & ſuſpectam habet *Scaliger*. Ego hic ἁπλόστητα καὶ σαφήνειαν *Cæſaris* agnoſco: qui omnem tollere vult ambiguitatem. Nam quia proxime dixit Gallos hoc uno prœlio audito de novis rebus cogitaſſe, ne hic rurſus de iiſdem loqui videatur, addit *Germani*. Porro defidero hic bonam fidem in *Cæſare*: nam *Dion* lib. XXXIX. p. 113. A. B. diſertim ait, equitatum Romanorum a Germanorum junioribus in fugam conjectum: non probantibus id ſenioribus, quos, invitis junioribus, maleficii excuſandi cauſſa ad Cæſarem profectos dicit. *D. Voſſius.*

2. *Simul ut dicebatur* &c.] Eruditiſſimus vir *Fr. Hotomannus* non meminit ſe primam vocem hoc modo ante omnia poſitam vidiſſe, ideoque eam loco ſuo detrudit, & neſcio quid mutat. Sed perperam. *Quintilianus* Inſt. Orat. Præf. SIMUL *ut pleniori obſequio demererer amantiſſimos mei*, SIMUL *ne vulgarem viam ingreſſus, alienis demum veſtigiis inſiſterem.* Vide & *Curtium* lib. IV. cap. X, II. *Davies.*

3. *Diſceſſu ſuorum*] Mire dictum pro *retentione ſuorum*, ait *Hotomannus*. Fruſtra. Ait *Cæſar* Germanos imparatos fuiſſe, quia ſenioribus ad impetrandas inducias digreſſis, nihil jam prœlium timebant. Sed ſæpe aliquanto infelicior *Hotomannus* in explicandis *Cæſaris* verbis. *D. Voſſius.*

4. *Priſtini diei*] *Priſtinus dies* pro eo qui proxime antecedit, quem vulgus *Pridianum* diceret. Hoc idem animadverti apud *Ciceronem* lib. I. de Orat. cap. VIII. *Ibi ut ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare*, &c.

in

in castra irruperunt; quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris restiterunt, atque inter carros impedimentaque prœlium commiserunt: at reliqua multitudo puerorum, mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumque transierant) passim fugere cœpit: [1] ad quos consectandos Cæsar equitatum misit.

XV. Germani post tergum clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abjectis, signisque militaribus relictis, se ex castris ejecerunt; & quum ad confluentem Mosæ & Rheni perveniissent, [2] reliqua fuga desperata, [3] magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt; atque ibi, timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi, perierunt. Nostri ad unum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, quum hostium [4] numerus capitum CDXXX millium fuisset, se in castra receperunt. Cæsar iis, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. Illi supplicia cruciatusque Gallorum ve-

Nam ibi pridianum sine dubio significat. *Hotoman.* Hujusce significationis plura, quam forte putavit *Hotomannus*, extant exempla. *Curtius* lib. VIII. cap. IV, 2. *Primus dies quietum iter præbuit, proximus ei nondum quidem procellosus & tristis, obscurior tamen* PRISTINO. *Macrobius* Saturn. lib. I. cap. IV. Die pristine *eodem modo dicebatur, quod significabat* die pristino, *id est, priore; quod nunc pridie dicitur, conversa compositionis ordine, quasi* pristino die. Hæc sublegit ex *A. Gellii* Noct. Attic. lib. X. cap. XXIV. *Davies.*

1. *Ad quos consectandos*] Legebat *Hotomannus conservandos.* Quia putat Cæsarem potius prætermissurum fuisse hoc, quam ut memoraret equitatum a se emissum ad concidendum sexum & ætatem imbellem. Quasi non frequens illud sit & citra crudelitatis notam. Hinc *Tacitus*, & alii toties. *Non ætas, non sexus miserationem invenit. Cæsar* ipse lib. VII. cap. XXVIII. *Sic & Genabensi cæde, & labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt.* D. Vossius.

2. *Reliqua fuga desperata*] Sic lib. III. de Bel. Civ. cap. XCV. *Magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione cogitabant.* Ciaccon.

3. *Magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt*] Nemo tam rudis, aut imperitus rerum, qui fraudem Cæsaris ex ipsiusmet verbis non facile colligat, qui Germanos trium dierum induciis confisos, itaque jam animis otiosos, & tale nihil metuentes, interea dum cum legatis & Principibus agere crederetur, ex improviso oppressit. Advertit hoc & conqueritur *Joan. Goropius Becanus* in Atuat. ut jure merito cum hujus victoriæ causa supplicatio a Senatu Romæ decreta esset, Cato sententiam tulerit dedendum esse Barbaris Cæsarem, expiandamque urbis nomine violationem fœderum, vertendasque in sontis caput execrationes, ut scribit *Canusius* apud *Plutarchum* in Cæsare. *Brantius.* Huc etiam referendum, quod habet *Suetonius* in Julio cap. XXIV.

4. *Numerus capitum* CDXXX *millium*] *Orosius* lib. VI. CDXL. *Plutarchus* eos qui periere, cccc mil. in Cæsare, sed in Crasso ccc mill. fuisse ait. *Ciaccon.*

riti,

riti, quorum agros vexaverant, remanere se apud eum velle dixerunt. Iis Cæsar libertatem concessit.

XVI. Germanico bello confecto, multis de caussis Cæsar statuit sibi Rhenum esse transeundum: quarum illa fuit justissima, quod quum videret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam venirent, suis quoque rebus eos timere voluit, quum intelligerent, & posse, & audere populi R. exercitum Rhenum transire. Accessit etiam quod illa pars equitatus Usipetum, & Tenchtherorum, quam supra commemoravi, prædandi frumentandique caussa Mosam transisse, neque prœlio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sigambrorum receperat, seque cum iis conjunxerat. [1] Ad quos quum Cæsar nuncios misisset, qui postularent, eos, qui sibi, Galliæque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: *Populi Romani imperium Rhenum finire: si, se invito, Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet?* Ubii autem, qui uni ex transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, *ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suevis premerentur; vel, si id facere occupationibus Reipubl. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium, spemque reliqui temporis satis futurum: [2] tantum esse nomen, atque opinionem exercitus Romani, Ariovisto pulso, & hoc novissimo prœlio facto, etiam ad ultimas Germanorum nationes, uti opinione, & amicitia populi Romani tuti esse possint. Navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur.*

XVII. Cæsar his de caussis, quas commemoravi,

1. *Ad quos quum Cæsar nuncios misisset*] Usipetum & Tenchtherorum reliquias a Sicambris non petiit Cæsar, quod id se impetraturum speraret, sed ut, iis negatis, Rheni transeundi occasionem captaret, si *Dioni* fides lib. XXXIX. p. 113. Hoc facile credent illi, quibus satis spectatum est hujusce Imperatoris ingenium. Vide & *Plutarchum* in Cæs. Tom. I. p. 718. *Dav.*

2. *Tantum esse nomen atque opinionem*] Editt. Recentiores habent *nomen* apud eos *atque opinionem*; nos autem, ex fide Manuscriptorum & antiquitus cusorum, voces plane superfluas omisimus. *Idem.*

Rhenum transire decreverat: sed [1] navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suæ, neque populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque etsi summa difficultas faciundi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum existimabat. Rationem igitur pontis hanc instituit. [2] *Tigna bina sesquipedalia paullum ab imo præacuta,* [3] *dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se jungebat. Hæc cum machinationibus demissa in flumen defixerat,* [4] *fistucisque adegerat,* [5] *non sublicæ modo directa ad perpendi-*

1. *Navibus transire ——— statuebat*] Caussa duplex facti pontis, securitas & dignitas: & sane singillatim navibus cum transitur, & hostis facile impediat aut partem excipiat; nec dignitatem etiam habet, quia furtim & clam fere transitur. Tale *Tacitus* de Germanico Annal. lib. II. *Cæsar, nisi pontibus præsidiisque impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus. Lipsius* Poliorc. lib. II. Dial. V.

2. *Tigna bina sesquipedalia*] Hoc est, sesquipedali crassitudine, ut omnes putant. *Hieron. Magius* Misc. lib. IV. cap. XX.

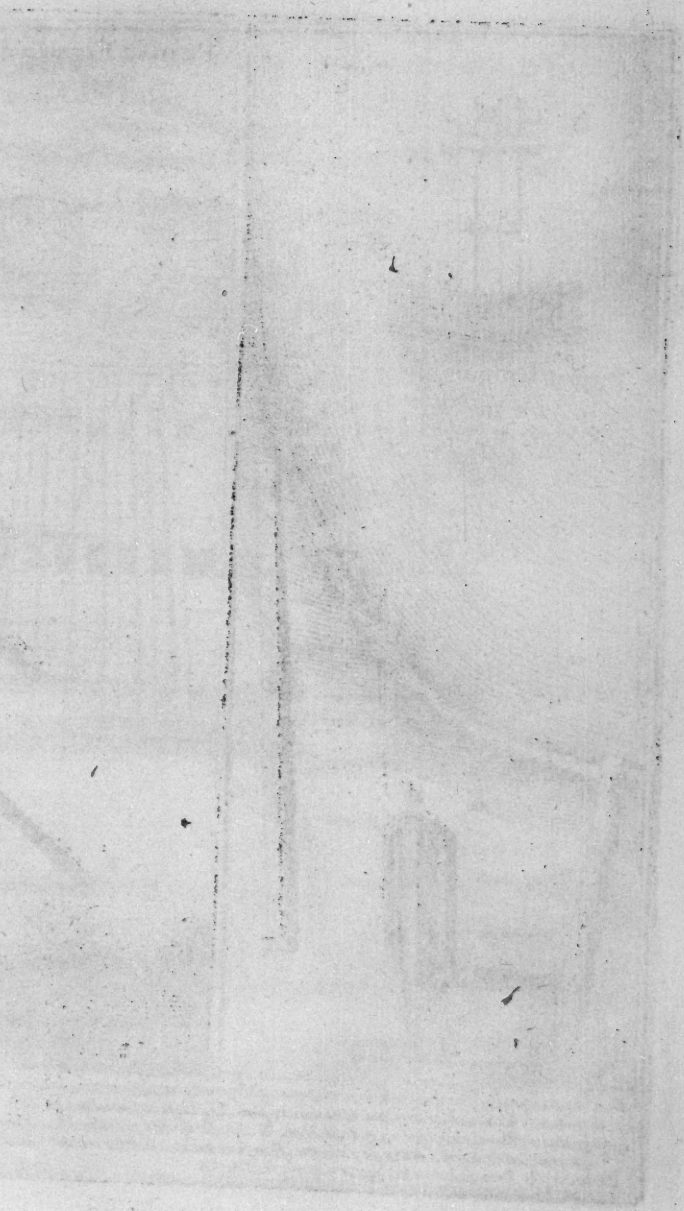
3. *Dimensa ad altitudinem fluminis*] Mensura quidem varia, uti flumen in medio aut circa ripas variabat. Nec ea mens, quam *Cardanus* effingit, quasi non altiora fecerit, quam ipsum summum flumen, æqua cum aquis superficie; non: sed, ut dixi, dimensio ad fundum spectat. Quis etiam ambigit, quin surrexerint paullum extra flumen ad reliquam fabricam capiendam, tum etiam in casum, si forte flumen crevisset? Ego vero quinos aut quaternos pedes eminuisse nihil dubito. *Lipsius.*

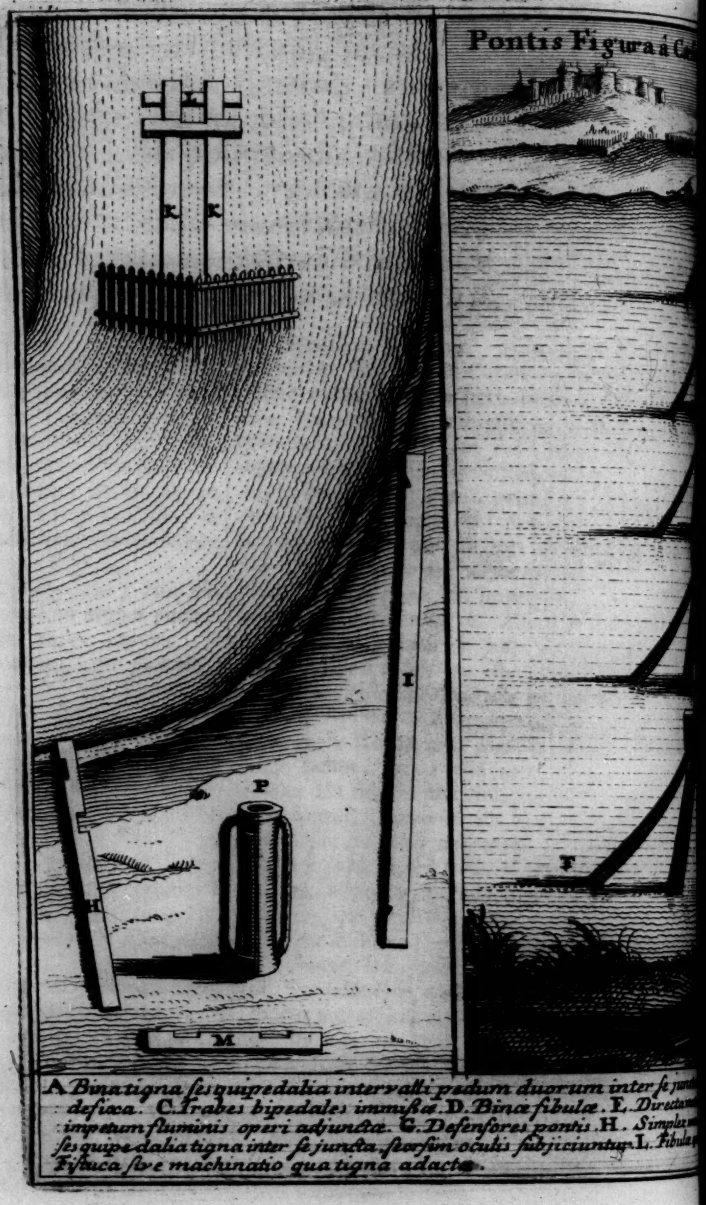
4. *Fistucisque adegerat*] *Fistuca* interdum dicitur instrumentum ligneum, in imo ferratum, & utrinque in medio ansatum, quo vulgo pavitores, aut qui palos in terram defigunt, utuntur. Interdum vero instrumentum, quo tigillum ferratum & fune suspensum, atque ab aliquot operariis in sublime tractum, in caput infixi tigni demittitur; ut crebris ictibus impulsum adigatur. Illud superius qui putant hoc loco a *Cæsare* significari, ridendi nobis materiam præbuerunt. Quod vero *Buteo Fistucas* interpretatur, palos præacutos, qui in Rheni vado ad imam tignorum partem infigebantur, ut tigna constipata firmiora essent, primum absurdum est; quia tanta Rheni altitudo est, ut pali sub illo adigi non possint: deinde Latina *Cæsaris* oratio ab illo sensu abhorret. Nam *Adigere tigna,* est impellere, & penitus in vadum infigere. Alioqui dicendum fuisset, *Fistucis & palis constiparat.* Sed hoc plane absurdum est. *Hotoman.*

5. *Non sublicæ modo directa ad perpendiculum*] *Sublicæ* Volscorum lingua trabes sunt, unde Romæ *pons sublicius* ab Anco Rege factus, cujus aliquoties meminit *Livius.* Hæ fistucis machinisque in terram adigebantur. *Vitruvius* lib. III. cap. III. *Sublicaque machinis adigantur. Festus* tamen non *sublicas,* sed *sublices,* eas appellare videtur, adducto *Sallustii* testimonio ex historiis, qui *sublicibus cavata* dixit. *Leo Albertus* in hujus pontis descriptione *subjicias* vocat, seu quod ita in *Cæsare* legerat, seu adductus auctoritate *Gellii,* qui *subjices* aut *objices* ab antiquis dictas affirmat lib. IV. cap. XVII. Videndus *Festus Pompeius,* & *Nonius.* In antiquo lexico Latino Græco legitur, *Sublicæ* καταπήγες, οἱ ἐν ποταμῷ τὴν γέφυραν ὑποβαστάζοντες. Ciacc.

Ibid. Sublica tignum ab imo præacutum, & directo ad perpendiculum in vadum fluminis adactum. Ut lib. VII. cap.

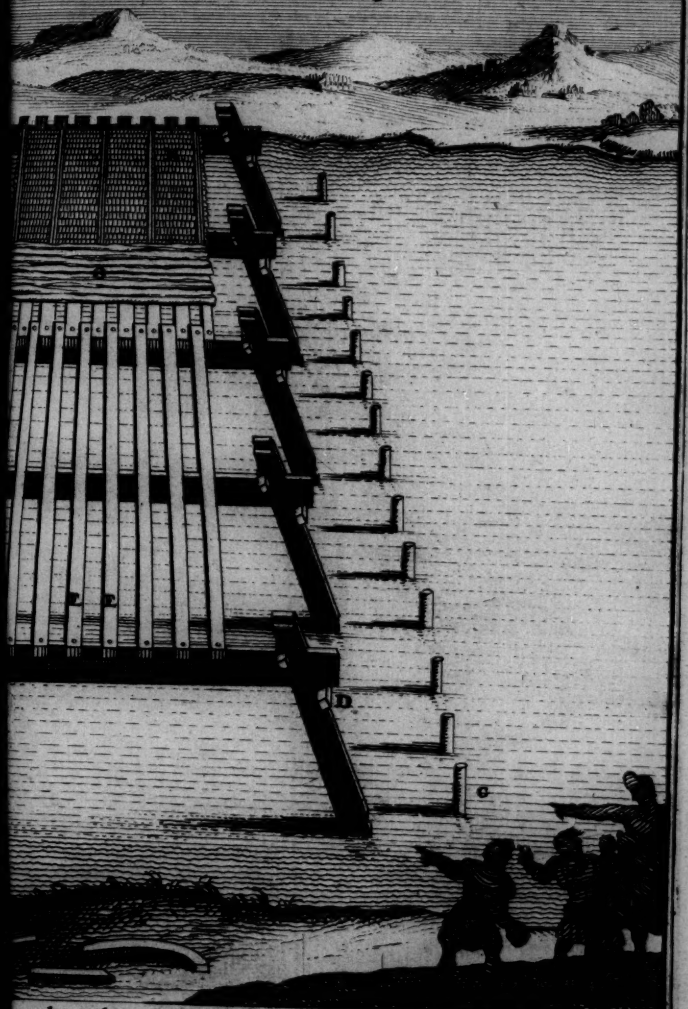
culum,

A. Bina tigna ſeſquipedalia intervalli pedum duorum inter ſe junct
deſixa. C. Trabes bipedales immiſſæ. D. Binæ fibulæ. E. Directur
impetum fluminis operi adjunctæ. G. Defenſores pontis. H. Simplex
ſeſquipedalia tigna inter ſe juncta ſurſum oculis ſubjiciuntur. I. Fibula
Fiſtuca ſive machinatio qua tigna adacta

em diebus ad Rhenum trajiciendum effecti.

a ad eundem modum & eodem intervallo juncta, ac ex adverso
m sternerentur crates & similia. F. Sublicæ obliquæ contra vim &
um, Sesquipedalium. I. Trabium bipedalium per se nuda figura K. Bina
antur. M. Unius fibulæ simplex figura N. Crates. O. Longurii. P.

G.R. III.

culum, [1] *ſed prona, ac faſtigata, ut ſecundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo ad eundem modum juncta, intervallo pedum quadragenum,* [2] *ab inferiore parte contra vim atque impetum fluminis converſa ſtatuebat: hæc utraque* [3] *bipedalibus trabibus immiſſis, quantum eorum tignorum junctura diſtabat,* [4] *binis utrimque fibulis ab extrema parte* [5] *diſtinebantur:* [6] *quibus diſcluſis, atque in contrariam partem revinctis, tanta erat operis firmitudo,* [7] *atque ea rerum natura, ut, quo major vis aquæ ſe incitaviſſet, hoc ar-*

xxxv. *Iiſdem ſublicis, quarum pars remanebat, pontem reficere cœpit.* Unde *Pons ſublicius*, quod ex *Vitruvii* locis intelligitur. *Hotoman.*

1. *Sed prona ac faſtigata*] Sic ſcribendum, non *fuſtigiata* ut habent editt. Vide not. ad lib. II. B. G. cap. VIII. *Davies.*

Ibid. Hoc caput & arx inventiunculæ eſt & fabricæ *Julianæ*: in iſta ſibi placet, & ſatis explicat iis, qui non ſunt nubila aut vara mente. Tigna, inquit, non recta demiſſa, ut in ſublicis pontium vulgo ſolet, ſed duo prona, ac decumbentia ſecundum flumen; duo tum altera oppoſita, item jacentia & inclinantia, ſed ſitu contrario in adverſum flumen. Intervallum autem inter oppoſita hæc tigna facit *quadragenum pedum ab inferiore parte*, quod eſt in fundo & ubi defigebantur. Certum vero cum ſic inferne divaricabant, capita minus paullo inter ſe abſtitiſſe. Quantum igitur hoc ſpatii? *Cæſar* ſiluit, ſed putet aliquis ἀναλόγως triginta pedum, aut paullum infra, atque eadem iſta latitudo injecti pontis. *Lipſius.*

2. *Ab inferiore parte*] Fluminis, ut opinor, licet aliter viſum *J. Lipſio.* Sic locutus eſt *noſter* lib. I. B. G. cap. I. *Pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni.* Sic & *Phædrus* lib. I. Fab. I, 3. de Lupo & agno ad eundem rivum venientibus: *Superior*, inquit, *ſtabat Lupus, longeque inferior agnus*, hoc eſt, propius ad fluminis oſtium. *Davies.*

3. *Bipedalibus trabibus immiſſis*] Craſſitudine bipedali, quanta poſſet intervallo prædicto pedum duorum congrue excipi; quod *Cæſar* ipſemet explicat, inquiens, *Quantum eorum tignorum junctura diſtabat.* Dixit autem *trabibus* in plurali, reſpiciens ad plura juga, non vero quod binæ trabes immitterentur, ne nimis ſuperflua firmitas quæſita videatur; nullus enim Mechanicus aut Architectus negaturus eſt trabes bipedales, in quadraginta pedum ſpatio, tranſeuntis exercitus oneri ferendo eſſe. *Magius.*

4. *Binis utrimque fibulis*] Fibulæ, quod *Jul. Scaligero* Exercit. CCCXXIX. recte viſum, taleæ, & velut ligneæ, ſic appellem, anchoræ, immiſſæ ad ligandum. *Vitruvius* lib. I. cap. V. *Utraque muri frontes inter ſe, quemadmodum fibulis, his taleis revincta.* Idem lib. X. cap. II. *Tigna tria a capite fibula conjuncta, & in imo divaricata*, etſi & alia ea fibula eſſe potuit; non nego. Ergo, in *Cæſare*, *utrimque binæ fibulæ* ſunto taleæ duæ duræ, in caput quodque trabis immiſſæ, interior una, & altera exterior, ob cauſam mox dicendam. *Lipſius.*

5. *Diſtinebantur*] Huic verbo *ligandi* ſignificatus non competit, quem tamen poſtulat *fibularum* mentio. Lege *deſtinabantur. Apuleius* Metam. lib. I. *Membris ejus deſtinatis, virilia exſecamus.* Vide etiam not. ad lib. III. B. G. cap. XIV. *Davies.*

6. *Quibus diſcluſis atque in contrariam partem revinctis*] Tignis nempe introrſum & extrorſum clauſis, & parte altera pariter revinctis. *Lipſius.*

7. *Atque ea rerum natura, ut quo major vis aquæ* &c.] Plane rerum natura, & vult ex nexu illo & renexu fibularum conſequi, ut trabs immiſſa contineat tigna,

ctius illigata tenerentur. [1] *Hæc directa materia injecta contexebantur, ac longuriis, cratibusque consternebantur: ac nihilo secius* [2] *sublicæ ad inferiorem partem fluminis oblique adigebantur; quæ,* [3] *pro pariete subjectæ, & cum omni opere conjunctæ vim fluminis exciperent:* [4] *& aliæ item supra pontem mediocri spatio: ut, si arborum trunci, sive naves, dejiciendi operis causſa, essent a barbaris missæ, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.*

XVIII. Diebus x, quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in

nec sinat sursum aut deorsum inclinare. Ut Athletæ brachiis capitibusque junguntur, pedibus absistunt, & ita se firmant contra lapsum; simile in hac pronitate tignorum & mox revinctione. Cogitandum autem, quod *Cæsar* de duobus tignis dixit, idem fuisse in aliis, & totum opus per juga quædam cum intervallo medio, ut in fornicibus arcubusque pontium, iviſſe. Hoc miror, intervallum id non expressum, cum cetera curiose & minute exsequatur. Fuit, cum incideret, bigna tigna in ordinem sic iviſſe nullo intervallo, quod firmum sane opus sit, sed laboris & materiæ multæ, tum etiam fluvius fortasse nimis sic coercitus & clausus. *Lipsius.*

1. *Hæc directa materia* &c.] Directa nempe in longitudinem pontis. Transversariis illis trabibus tigna hæc injecta, quæ ipsa capita trabium in justo intervallo suo retinebant & sistebant; super hæc tigna autem iterum leviores longurii aut perticæ, atque ii viminibus intexti. An & terra ac cespes super vimina? Nihil absonum sit, imo pro more Romano. *Id.*

2. *Sublicæ ad inferiorem partem fluminis*] Fatetur *Hotomanus* se non intelligere, quod miror. Putabat *superiorem partem* legendum: & sublicas has idem esse quod *defensores* postea *Cæsar* appellat. Sed frustra. Sublicas Cæsar ad inferiorem partem fluminis posuit, & contra impetum aquarum, ne in alterum latus pons impelleretur. Quod fieri poterat violento amnis cursu. *Defensores* autem non aliud erant, quam pali supra pontem defixi, ne injectæ flumini arbores contingere pontem possent. Plana res est, & ipse *Cæsar* semet explicat. Quamvis & *Lipsium* de sublicis dubitasse videam. Mihi nihil ambigendum videtur. *D. Vossius.*

Ibid. Eruditissimus vir *Joan. Clericus* Art. Crit. P. III. S. I. C. VI, 21. legit *ad inferiorem partem flumini*, ut intelligenda sit inferior pars non *fluminis*, sed *pontis*; censet enim sublicas vim fluminis excepturas, ad partem ejus, quæ erat supra pontem, collocari oportere. Sed hanc emendationem necessariam esse non arbitror; plane enim mihi satisfecit *D. Vossii* explicatio, quæ & *J. Lipsio* in mentem venerat. Accedit quod *Cæsar* paullo post, has sublicas ad inferiorem partem fluminis adactas, aliis supra pontem sitis opponere videatur, adeo ut utraque series supra pontem non fuerit collocata. *Davies.*

3. *Pro pariete subjectæ*] Ut tigna illa sustentarent. Miror sane *Lipsium* hæc non intellexisse, prout ingenue fatetur Poliorc. lib. II. Dial. v. In aliis Codd. est *pro ariete*, quemadmodum etiam legit Metaphrastes. Sed ex ea lectione sensum idoneum non exsculpsere viri eruditi, licet operam dederit inter alios *Hadr. Turnebus* Adverſ. lib. XXIV. cap. XXX. *Idem.*

4. *Et aliæ*] Sic rescripsimus ex MS. *Norv.* & editt. veteribus, cum manifestum sit *sublicas* intelligi. Recentiores perperam habent *alia*. Davies.

fines

fines Sigambrorum contendit. Interim [1] a compluribus civitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem atque amicitiam petentibus, [2] liberaliter respondit, obsidesque ad se adduci jubet. Sigambri ex eo tempore, quo pons institui cœptus est, fuga comparata, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaque omnia exportaverant, seque in solitudinem ac silvas abdiderant.

XIX. Cæsar paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis ædificiisque incensis, [3] frumentisque succisis, se in fines Ubiorum recepit, aque his auxilium suum pollicitus, si a Suevis premerentur, hæc ab iis cognovit: Suevos, postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo, consilio habito, nuncios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent: atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent: hunc esse delectum medium fere regionum earum, quas Suevi obtinerent: ibi Romanorum adventum exspectare, atque ibi decertare constituisse. [4] Quod ubi Cæsar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum caussa exercitum transducere constituerat, ut Germanis metum injiceret, ut Sigambros ulciscceretur, ut Ubios obsidione liberaret: diebus omnino XIIX trans Rhenum consumptis, satis & ad laudem,

1. *A compluribus civitatibus ad eum legati veniunt*] Hinc emendandus est *Jul. Celsus* vit. Cæs. p. 71. ubi de hac re ita loquitur. *Pergenti multarum urbium legiones occurrerunt amicitiam pacemque petentium.* Scribe *legationes*, quod *J. G. Grævium* fugisse miror. *Idem.*

2. *Liberaliter respondit*] Blande & comiter; ut verborum quoque *liberalitas* dicatur: unde jocus ille *Ciceronis, Plenum modium verborum.* Hotoman.

3. *Frumentisque succisis*] Sic ex ingenio emendavit *Fr. Hotomannus*, quam conjecturam postea firmavit *Joan. Brantii* MS. Alii perperam exhibent *frumentisque succensis.* Davies.

4. *Quod ubi Cæsar comperit*] Quamvis multas & speciosas reversionis suæ causas in Galliam *Cæsar* commemoret, constat tamen nihilominus, & res ipsa loquitur, timore perculsum non ausum esse cum Suevis congredi. Indicat *Dion* lib. XXXIX. p. 113. his verbis: διέβη μὲν τὸν πόλεμον γὰρ φυγόντας εὗρεν ὁ τούς τε Συγάμβρους ἐς τὰ ἐρυμνὰ ἀναχεκομισμένους, καὶ τοὺς Σηβύους συσπεφομένους, ὡς καὶ βοηθήσοντας σφίσιν, ἀνεχώρησεν αὐτὸς ἡμερῶν εἴκοσι. Id est, *Trajecit quidem Rhenum flumen, ponte facto: cum autem comperisset, Sicambros in solitudinem* (verte *loca munita*, male enim ἐρυμνὰ idem denotare ac ἔρημα censuit *J. Glandorpius*) *se contulisse, & Suevos collectos ut ipsis opitularentur, rediit in Galliam intra viginti dies.* Glandorp.

laudem, & ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemque rescidit.

XX. Exigua parte æstatis reliqua, Cæsar, etsi in iis locis, quod omnis Gallia ad Septemtrionem vergit, maturæ sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, [1]quod omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat: &, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen [2]magno sibi usui fore arbitrabatur, [3]si modo insulam adisset, genus hominum perspexisset; loca, portus, aditus cognovisset: quæ omnia fere Gallis erant incognita: neque enim temere præter mercatores illo adit quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Galliam, notum est. Itaque, convocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insulæ magnitudo; neque quæ, aut quantæ nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur; neque qui essent ad majorum navium multitudinem idonei portus reperire poterat.

XXI. [4]Ad hæc cognoscenda, prius quam periculum

1. *Quod omnibus —— intelligebat*] Suetonius in Jul. cap. XLVII. ait fuisse qui prodiderint Cæsarem *Britanniam petisse spe margaritarum, quarum amplitudinem conferentem, interdum sua manu exegisse pondus*; quippe deliciarum ejusmodi cupidissimum Cæsarem fuisse. Unde & subdit Suetonius: *Gemmas, toreumata, signa, tabulas operis antiqui, semper animosissime comparasse.* Miror ego hic loci neminem doctorum voce *animosissime* offensum. Etenim aliena est. Emendo prorsus *avidissime:* & nequis audaciæ hic plus quam rationis dicat, eandem vocem reperi in *Celso*, qui *Tranquilli* complura tantum non ad verbum exscripsit. Et siquis attendat facile videbit caussam lapsus. *D. Voss.*

2. *Magno sibi usui*] *Usus* hic utilitatem denotat. Sic cum alibi, tum lib. II. B. C. cap. VIII. *Inventum est magno esse usui posse, si hæc esset in altitudinem turris elata.* Similiter *Corn. Severus* in Ætna vs. 260.

Callent rure manus, glebarum usum experiuntur,

Id est, commodum, quod ex diversi generis glebis provenire potest, experientia compertum habent. *Usum* autem emendavimus, cum editt. vett. habeant *Glebarum usu experiuntur.* Nuperus quidem interpres, vir eruditissimus, legit *Glebasque usu experiuntur*; sed minore mutatione locus sanari potest, ut vidimus. *Dav.*

3. *Si modo insulam adisset*] Insulam vocat Britanniam fama tantum motus; nam rem ita se habere non nisi multo post *Cæsaris* tempora compertum est. Vide not. ad lib. V. B. G. cap. XIII. *Idem.*

4. *Ad hæc cognoscenda, priusquam periculum —— præmittit*] Emendat *Hotomannus prius qui.* Quod rectius esse quivis facile videt: non enim Volusenum misit Cæsar, ut ipse postea periculum faceret. Quod si ita est, an non memoria lapsus *Suetonius* in Julio cap. LVIII. cum ait:

faceret,

faceret, idoneum esse arbitratus C. Volusenum, cum navi longa præmittit. Huic mandat, ut, exploratis omnibus rebus, ad se quam primum revertatur. Ipse, cum omnibus copiis, in Morinos proficiscitur; quod inde erat [1] brevissimus in Britanniam transjectus: huc naves undique ex finitimis regionibus, &, quam superiore æstate ad Veneticum bellum fecerat classem, jubet convenire. Interim, consilio ejus cognito, & per mercatores perlato ad Britannos, à compluribus ejus insulæ civitatibus ad eum legati veniunt, qui polliceantur, [2] obsides dare, atque imperio populi R. obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatusque ut in ea sententia permanerent, eos domum remisit, & cum his una Comium, quem ipse, Atrebatibus superatis, [3] regem ibi constituerat, cujus & virtutem, & consilium probabat, & quem sibi fidelem arbitrabatur, cujusque auctoritas in his regionibus magna habebatur, mittit. Huic imperat, quas possit, adeat civitates; horteturque, ut populi R. fidem sequantur: seque celeriter

Neque in Britanniam transvexit, nisi ante per se portus & navigationem, & accessum ad insulam explorasset. Quomodo enim *per se*, cum Cæsar ipse hic præmisisse ait C. Volusenum cum longa navi? Nisi quod ut Jurisconsulti nostri affirmant, per se egisse videatur, quod mandato ipsius legatus. *Brantius.*

Ibid. Malim equidem *Suetonium* cum summo viro *Is. Casaubono* μνημονικῶς ἁμαρτήμασι & postulare; licet enim Imperator dici possit id fecisse, quod ejus jussu & auspiciis peragunt Ministri, ut notavimus ad lib. I. B. G. cap. XII. nemo tamen *per se* res gessisse perhibetur, nisi quas *ipse* perpetravit. Certe ita statuit *Jul. Celsus*, ut apparet ex iis quæ habet de vit. Cæs. p. 72. Nec audiendus est *D. Vossius* qui pro altera stat sententia. *Davies.*

1. *Brevissimus in Britanniam transjectus*] Dio lib. XXXIX. numerat *stadia* CCCL. id est, millia passuum sex & quinquaginta. *Hotoman.*

2. *Obsides dare atque imperio P. R. obtemperare*] Hoc est, *daturos* & *obtemperaturos.* Sic supra lib. II. cap. XXXII. *Illi se quæ imperarentur facere dixerunt.* Et lib. VII. cap. XIV. *Necessario dispersos hostes ex ædificiis petere.* Ciaccon. Sic & *Terentius* Phorm. Act. III. Sc. II, 46. *Cras mane argentum mihi miles* dare *se dixit. Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. I. cap. XXV. *Ille vero abnuere se, infractis suorum viribus, cum ipse minimus esset, tantum opus* suscipere. Quidam sane hunc loquendi modum suspectum habuere, sed satis eos confutant illa, quæ attulimus, exempla. *Davies.*

3. *Regem ibi constituerat*] Cæsar ergo superatis quibusdam civitatibus Regem imponebat. Sic lib. V. cap. VI. Dumnorix Æduus *regnum* suæ *civitatis sibi a Cæsare deferri* dictitabat. Sed huic loco adversari videtur, quod infra lib. VII. cap. LXXVI. scribit, se in hujus Comii gratiam ipsius civitati *jura legesque reddidisse, eamque immunem esse jussisse.* Respondendum igitur, ita Regem ex suis impositum, ut illos suis legibus & recepto jure gubernaret. *Hotoman.*

riter eo venturum nunciet. Voluſenus, perſpectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egredi, ac ſe barbaris committere non auderet, v die ad Cæſarem revertitur: quæque ibi perſpexiſſet, renunciat.

XXII. Dum in his locis Cæſar navium parandarum cauſſa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui ſe [1] de ſuperioris temporis conſilio excuſarent; quod homines barbari, & [2] noſtræ conſuetudinis imperiti, bellum populo Rom. feciſſent, ſeque ea, quæ imperaſſet, facturos pollicerentur Hoc ſibi ſatis opportune Cæſar accidiſſe arbitratus, quod neque poſt tergum hoſtem relinquere volebat; neque belli gerendi, propter anni tempus, facultatem habebat; neque has tantularum rerum occupationes ſibi Britanniæ anteponendas judicabat; magnum his numerum obſidum imperat. Quibus adductis, eos in fidem recepit, [3] navibus circiter LXXX onerariis coactis, contractiſque, quod ſatis eſſe ad duas legiones tranſportandas exiſtimabat: quidquid præterea [4] navium longarum habebat, quæſtori, legatis, præfectiſque diſtribuit. Huc accedebant XVIII onerariæ naves, [5] quæ ex eo loco millibus paſſuum VIII vento tenebantur, quo minus in eundem portum pervenire poſſent. Has equitibus diſtribuit; reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculeio

1. *Se de ſuperioris temporis conſilio excuſarent*] Quo fiebat, ut legatos ad Cæſarem non mitterent, bellumque iis illatum propulſarent. Romani enim, ut ipſis viſum eſt, ſingulari jure gaudebant; illis enim licitum erat, quoſvis pro libitu aggredi, populus autem, qui ſe, ſuaque non dederet, piaculum admittebat. Nec ſoli hac in re contra juſtitiam peccarunt, ut apparet ex modo, quo erga Muſicanum ſe geſſit Alexander. Vide *Arrianum* de Exped. Alex. lib. v. p. 134. *Davies.*

2. *Noſtræ conſuetudinis imperiti*] Ignari Populum R. non modo erga deditios humanitatem exercere, ſed & eos a vicinorum injuriis tutos præſtare ſolitum. *Id.*

3. *Navibus circiter* LXXX] MS. *Norv.* editt. *Rom. Ven.* aliæque habent DCCCLXXX. Sed pro vulgato numero ſtat *Oroſius* lib. VI, ut & res ipſa. *Idem.*

4. *Navium longarum*] Sic vocat quaſcunque militares ac onerariis opponit, ut & Græci μακρὰς πλοῖα. Vide *J. A. Boſium* ad *Corn. Nepotis* Themiſt. cap. II, 5. & *Joan. Schefferum* Mil. Nav. lib. II. cap. II. *Idem.*

5. *Quæ ex eo loco millibus paſſuum duobus*] Ciacconius ambigebat an legeret, *ex eo loco a millibus paſſuum duobus.* Quia lib. v. *Cæſar* ait *a millibus paſſuum duobus.* Sed attendere debuerat aliud eſſe *ex eo loco a millibus paſſuum duobus*, aliud *a millibus paſſuum duobus.* Nam quando illud *ex eo loco* retines abundabit τὸ *a*, quando *a* retines, ſupervacuum erit illud *ex eo loco.* D. Voſſius.

Cottæ

Cottæ, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, deducendum dedit. [1]P. Sulpicium Rufum legatum cum eo præsidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere jussit.

XXIII. His constitutis rebus, [2]nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertia fere vigilia solvit, equitesque in ulteriorem portum progredi, & naves conscendere, ac se sequi, jussit: ab quibus quum paullo tardius esset administratum, ipse hora circiter diei IV cum primis navibus Britanniam attigit: atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. Cujus loci hæc erat natura: adeo [3]montibus angustis mare continebatur, uti ex locis superioribus in littus telum adjici posset. Hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naves eo convenirent, ad horam IX, in anchoris exspectavit. Interim legatis, tribunisque militum convocatis, & quæ ex Volusено cognovisset; & quæ fieri vellet, ostendit: monuitque, ut rei militaris ratio, maxime ut res maritimæ postularent, ([4]ut quæ celerem, atque instabilem motum haberent) ad nutum & ad tempus omnes res ab iis administrarentur. His dimissis, & ventum, & æstum uno

1. *P. Sulpicium Rufum*] Indicio arbitror nummus Cæsaris est, qui aversо latere navem impressam habet addita inscriptione ΠΟΥΒ. ΣΟΥΛΠΙΚΙΟΣ ΡΟΥΦ. *D. Vossius.*

2. *Nactus idoneam ad navigandum tempestatem*] Quia *tempestas*, teste *A. Gellio* lib. XII. noct. Attic. cap. IX. ex iis vocabulis est, quæ ancipitia sunt, & utroque versum dici possunt, ideo *tempestatem bonam* & *idoneam*, ut *malam* & *adversam* dicunt Latini scriptores. Sic noster lib. V. de Bello Gallico cap. VII. *tandem idoneam tempestatem nactus.* lib. septimo, cap. XXVII. *non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est.* lib. II. de bello civili, cap. XXII. *nactus turbidam tempestatem. Hirtius* de bello Afr. in princip. *Incidit per id tempus, ut tempestates ad navigandum idoneas non haberet. Cicero* ad Q. fratrem lib. II. *primam navigationem, dummodo idonea tempestas sit, ne omiseris.* Brantius.

3. *Montibus angustis mare continebatur*] Locum hunc suspectum habet *P. Ciacconius*, legitque *montium angustiis*, vel *montibus mare continebatur.* Sed mutatione nihil est opus; vult enim *Cæsar*, mare montibus in magnam altitudinem non sublatis circumdari, περιέχεσθαι, ut recte Metaphrastes. *Aditus insulæ esse munitos mirificis molibus* narrat & *Cicero* ad Attic. lib. IV. Epist. XVI. *Davies.*

4. *Ut quæ celerem atque instabilem motum haberent*] Ob æstus & ventorum inconstantiam. *Fr.* quidem *Hotomannus* & *P. Ciacconius* legunt, *ut quoniam celerem* &c. Malo autem exemplo sollicitatur recepta lectio, cum sensus rei sit congruus, & oratio bene Latina. *Idem.*

tempore nactus secundum, dato signo, & sublatis anchoris, circiter [1]millia passuum VIII ab eo loco progressus, aperto ac plano littore naves constituit.

XXIV. At barbari consilio Romanorum cognito, præmisso equitatu, & [2]essedariis, quo plerumque genere in prœliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti, nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem, nisi in alto, constitui non poterant: militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno & gravi onere armorum pressis, simul & [3]de navibus desiliendum, & fluctibus consistendum, & cum hostibus erat pugnandum; quum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis, audacter tela conjicerent, & equos insuefactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti, atque hujus omnino generis pugnæ imperiti, non omnes eadem alacri-

1. *Millia passuum* VIII] MS. *Norv.* habet *millia passuum* VII. quam lectionem secutus est *Jul. Celsus* vit. Cæs. p. 74. Pro ea in editt. *Rom.* & *Ven.* male legitur *centum*. Vitium a scribente Librario profluxit, qui dictantem non satis audivit. Græcus hoc in loco στάδιον ὀκτὼ δεῖν ἑκατόν. Mendose quidem, ut apparet: *Gothof.* tamen *Jungermannus* se nequiit expedire. Scribendum στάδια ν', hoc est, *quinquaginta*, qui stadiorum numerus ad millia passuum septem tantum non assurgit. *Davies.*

2. *Et essedariis*] *Essedum* Gallica vox, ut vett. produnt. In glossis veteribus invenio, *Adseda sella quadrijugis*. An igitur & *essedum* vox Latina ab assidendo, vel insidendo? Si *Servio* credimus, in Belgio inventa sunt esseda, unde *Maro* dixerit III. Georg. *Belgica vel molli melius feret esseda collo.* Ubi ille, *Gallicana*, inquit, *vehicula: nam Belgæ civitas est Galliæ, in qua hujusce modi vehiculi repertus est usus. Jornandes* cap. 11. de rebus Geticis, ait vocem Britannicam esse, quod tantundem fere ac si Gallicam dicas. Verba ejus sunt: *Bellum gerunt* (Britanni) *non tantum equitatu vel pedite, verum etiam bigis, curribusque falcatis: quos more vulgari Esseda vocant.* Fallitur nisi idem est *Essedum* ac *Covinus*. Nam *Mela* lib. III. cap. II. ex quo pleraque hæc *Jornandes* descripsit, disertim ait: *Dimicant non equitatu modo, aut pedite, verum & bigis & curribus, Gallice armati. Covinos vocant, quorum falcatis axibus utuntur. Pintianus* pro *pedite* reponebat *peditatu*, sed frustra, ut vel, silente me, *Jornandes* arguat. Cæterum sæpe miratus sum nihil in omnibus hisce commentariis *Cæsarem* de falcatis curribus Gallorum vel Britannorum dicere. Unde omnino verum credo quod olim *Asinius Pollio* dicere solitus, *Cæsarem* multa mutaturum fuisse, si diutius vixisset. Imprimis cum disertim apud *Frontinum* lib. II. cap. III. Strategem. legam: *C. Cæsar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit, inhibuitque.* Hæc autem ex Ephemeridibus *Cæsaris* hausta vix ambigo. *D. Vossius.*

3. *De navibus desiliendum*] Editt. nuperæ præpositionem omittunt, quam reducendam censuimus, cum in MSS. & veteribus impressis compareat. Sic *Cicero* pro Milone cap. X. *Hic* de rheda, *rejecta penula*, desiliisset. *Davies.*

alacritate, ac ſtudio, quo in pedeſtribus uti prœliis conſueverant, utebantur.

XXV. Quod ubi Cæſar animadvertit, naves longas, quarum & ſpecies erat barbaris inuſitatior, & [1] motus ad uſum expeditior, paullulum removeri ab onerariis navibus, & remis incitari, & ad latus apertum hoſtium conſtitui, atque inde fundis, tormentis, ſagittis, hoſtes propelli, ac ſubmoveri juſſit: quæ res magno uſui noſtris fuit; nam & navium figura, & remorum motu, & inuſitato genere tormentorum permoti barbari, conſtiterunt, ac paullum modo pedem retulerunt. At, noſtris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui x legionis aquilam ferebat, conteſtatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret: *Deſilite*, inquit, *milites, niſi vultis* [2] *aquilam hoſtibus prodere: ego certe meum Reipub. atque Imperatori officium præſtitero.* Hoc quum magna voce dixiſſet, ſe ex navi projecit, atque in hoſtes aquilam ferre cœpit. Tum noſtri cohortati inter ſe, [3] ne tantum dedecus admitteretur, univerſi ex navi deſilierunt: hos item alii [4] ex proximis navibus quum conſpexiſſent, ſubſecuti, hoſtibus appropinquarunt.

XXVI. [5] Pugnatum eſt ab utriſque acriter. Noſtri ta-

1. *Motus ad uſum expeditior*] Fruſtra eſt P. Ciacconius, qui legendum conjicit *uſus ad motum expeditior*; eſt enim Hypallage, cujus non rara ſunt exempla apud optimos auctores. *Corn. Severus* in Ætna vſ. 55.

——*Removet caligine mundum*,

hoc eſt, removet caliginem e mundo. Sic & vſ. 226. habemus in editt. antiquis

——*Capitique attollere cœlum*

cum *Joſ. Scaliger*, eumque ſecutus nuperus editor, perperam repoſuerint *caput atque attollere cœlo*, quod hanc figuram in animum non revocarent. Eodem plane modo *Silius* Italicus lib. x, 204. dixit

Sublatum pulvere campum
Vulturnus rotat,

pro eo quod eſt, *pulverem ſublatum campo*. Davies.

2. *Aquilam hoſtibus prodere*] Hoc pertinet ad inſignem Romanorum militum conſuetudinem, de qua ſic *Livius* lib. VI. cap. VIII. *Emiſſum etiam ſignum, Camilli juſſu, in hoſtium aciem ferunt, idque ut repeteretur, concitatos anteſignanos.* Et rurſus lib. XXXIV. cap. XLVI. *D. Victorius primipili centurio & C. Aſinius Tribunus mil. quartæ hic, ille ſecundæ legionis (rem in aſperis prœliis ſæpe tentatam) ſigna ademta ſigniferis in hoſtes jecerunt.* Hotoman.

3. *Ne tantum dedecus admitteretur*] Aquila nimirum prodita, quod maximæ ignominiæ ducebatur. Vide *J. Lipſium* Mil. Rom. lib. IV. Dial. V. *Davies.*

4. *Ex proximis navibus*] Sic recentiores ex conjectura *Fr. Hotomanni*. In Manuſcriptis autem & antiquitus cuſis legimus *ex proximis primis*, vel *ex primis proximis navibus*, ut forte ſit ſcribendum *ex primæ proximis* aut *ex proximis primæ*, navi videlicet, ex qua milites jam deſilierant. *Idem.*

5. *Pugnatum eſt ab utriſque acriter*] Hoc in prœlio fortiſſime ſe geſſit, & egre-

men, quod neque ordines ſervare, neque firmiter inſiſtere, neque ſigna ſubſequi poterant, atque alius alia ex navi, quibuſcumque ſignis occurrerat, ſe aggregabat, magnopere perturbabantur. Hoſtes vero, notis omnibus vadis, ubi ex littore aliquos ſingulares ex navi egredientes conſpexerant, incitatis equis, impeditos adoriebantur: plures paucos circumſiſtebant; alii ab latere aperto, [1] in univerſos tela conjiciebant. Quod quum animadvertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum navium, [2] item ſpeculatoria navigia militibus compleri juſſit: &, quos laborantes conſpexerat, iis ſubſidia ſummittebat. Noſtri, [3] ſimul in arido conſtiterunt, ſuis omnibus conſecutis, in hoſtes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt; neque longius proſequi potuerunt, quod equites [4] curſum tenere, atque inſulam capere non potuerant. Hoc unum ad priſtinam fortunam Cæſari defuit.

XXVII. Hoſtes prœlio ſuperati, ſimul atque ſe ex fuga receperunt, ſtatim [5] ad Cæſarem legatos de pace miſerunt: obſides daturos, quæque imperaſſet, ſeſe facturos, polliciti ſunt. Una cum his legatis Comius Atrebas venit, quem ſupra demonſtraveram à Cæſare in Britanniam præmiſſum. Hunc illi è navi egreſſum, quum ad eos [6] Imperatoris mandata perferret, comprehenderant, atque in vin-

gia facinora præſtitit *M. Scæva*, ob quæ Centurionatus honore illum auxit Imperator; cujus tamen benignitas modum exceſſiſſe mihi quidem non videretur, ſi ea litteris conſignaſſet. Hiſtoriam vide apud *Val. Maximum* lib. III. cap. II. & *Jul. Celſum* vit. Cæſ. p. 75. *Davies.*

1. *In univerſos*] Codex *Fulv. Urſini, in adverſos* habet. Lego *in averſos*. Ciacc.

2. *Item ſpeculatoria navigia*] Quæ ſint Speculatoriæ naves, oſtendit *Livius* lib. XXII. cap. XIX. *Polybii* locum vertens. Nam cum hic ſcripſiſſet, προσπέμψας κατασκεψομένας δύο ναῦς ταχυπλόους Μασσαλιωτικάς, ille tranſtulit, *inde duæ Maſſilienſium ſpeculatoriæ præmiſſæ*. Sunt ergo exploratoriæ. *Ciaccon.*

3. *Simul in arido conſtiterunt*] Ita MSS. & veteres impreſſi: recentiores autem *ſimul atque in arido conſtiterunt*. Sed à Codd. perperam abiere. Auctor de Bell. Hiſp. cap. XXXVI. *Ad quem* ſimul *nuncius allatus eſt, confeſtim ſequi cœpit. Curtius* lib. III. cap. XI, 4. *Tela* —— ſimul *erant emiſſa, in eoſdem concurrentia implicabantur.* Vide & ejuſdem lib. VI. cap. III, 9. *Davies.*

4. *Curſum tenere atque inſulam capere*] Id eſt, recte navigare, & in portum appellere. Nam ab illis paullo tardius adminiſtrata res eſt, ut paullo ante dixit. *Hotom.*

5. *Ad Cæſarem legatos de pace miſerunt*] Legati, quos miſerunt, erant Morini, Britannis amicitia juncti. Vide *Dionem* lib. XXXIX. p. 114. *Davies.*

6. *Imperatoris mandata perferret*] Plerique MSS. & omnes impreſſi uſque ad

cula

cula conjecerant: tunc, facto prœlio, remiſerunt; & in petenda pace ejus rei culpam in multitudinem contulerunt, &, propter imprudentiam, ut ignoſceretur, petiverunt. Cæſar queſtus, quod, quum ultro in continentem legatis miſſis pacem à ſe petiſſent, bellum ſine cauſſa intuliſſent, ignoſcere imprudentiæ dixit, obſideſque imperavit: quorum illi partem ſtatim dederunt, partem ex longinquioribus locis accerſitam paucis diebus ſeſe daturos dixerunt. Interea ſuos remigrare in agros juſſerunt; principeſque undique convenere, & ſe, civitateſque ſuas Cæſari commendarunt.

XXVIII. His rebus pace firmata, poſt diem IV, quam eſt in Britanniam ventum, naves XIIX, de quibus ſupra demonſtratum eſt, quæ equites ſuſtulerant, ex ſuperiore portu leni vento ſolverunt: quæ quum appropinquarent Britanniæ, & ex caſtris viderentur, tanta tempeſtas ſubito coorta eſt, ut nulla earum curſum tenere poſſet: ſed aliæ eodem, unde erant profectæ, referrentur, aliæ ad inferiorem partem inſulæ, quæ eſt propius Solis occaſum, [2] magno ſui cum periculo dejicerentur; quæ tamen, anchoris jactis, cum fluctibus complerentur, neceſſario, adverſa nocte in altum provectæ, continentem petiverunt.

XXIX. Eadem nocte accidit, ut eſſet Luna plena, quæ dies [3] maritimos æſtus maximos in Oceano efficere conſuevit; noſtriſque id erat incognitum. Ita uno tempore & longas naves, quibus Cæſar exercitum tranſportandum

Manucianam editionem exhibent *Oratoris modo Cæſaris mandata perferret*; ſed probe ſe habet lectio vulgata, Oratorem enim pro legato nuſpiam uſurpavit *Cæſar*, præterquam quod duæ primæ voces Gloſſam olent. *Idem.*

1. *Cæſari commendarunt*] Ita placet, ut eſt in Aldino: quamvis in noſtro, & Stephanico, & Romano legatur, *Commendare cœperunt*. Hotom.

2. *Magno ſui cum periculo dejicerentur*] Proba vox. *Dejicitur*, qui deorſum impellitur. Male *Ciacconius rejicerentur* legebat. Nam *Cæſar* ut rationem hujus vocabuli oſtendat, ipſe paullo ante ait, *ad inferiorem inſulæ partem*. D. Voſſius.

3. *Maritimos æſtus maximos —— noſtriſque id erat incognitum*] Maximi fiunt æſtus, cum Luna eſt plena, quia ſubjecta ſpatia magis premit, propterea quod tum ſit in Perigeio: Cum autem Romani Mare Mediterraneum navigabant, quod in pleriſque locis æſtum non patitur, ob cauſas quas dicet *Joan. Clericus* Phyſ. lib. II. cap. VIII, 20. facile fieri potuit, ut æſtuum rationem ignorarent. *Davies.*

curave-

curaverat, quaſque in aridum ſubduxerat, æſtus complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempeſtas afflictabat; neque ulla noſtris facultas aut adminiſtrandi, aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis, reliquæ quum eſſent, funibus, anchoris, reliquiſque armamentis amiſſis, ad navigandum inutiles, magna, id quod neceſſe erat accidere, totius exercitus perturbatio facta eſt: neque enim naves erant aliæ, quibus reportari poſſent; & omnia deerant, quæ ad reficiendas eas uſui ſunt, &, quod omnibus conſtabat hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem proviſum non erat.

XXX. Quibus rebus cognitis, principes Britanniæ, qui poſt prœlium [1] ad ea, quæ jusſerat Cæſar, facienda convenerant, inter ſe collocuti, quum equites, & naves, & frumentum Romanis deeſſe intelligerent: & paucitatem militum ex caſtrorum exiguitate cognoſcerent; quæ hoc erant etiam anguſtiora, quod ſine impedimentis Cæſar legiones tranſportaverat: optimum factu eſſe duxerunt, rebellione facta, frumento, commeatuque noſtros prohibere, & rem in hiemem producere; [2] quod, his ſuperatis, aut reditu intercluſis, neminem poſtea belli inferendi cauſſa in Britanniam tranſiturum confidebant.

XXXI. Itaque, rurſus conjuratione facta, paullatim ex caſtris diſcedere, ac ſuos clam ex agris deducere cœperunt. At Cæſar, etſi nondum eorum conſilia cognoverat, tamen & [3] ex eventu navium ſuarum, & ex eo, quod obſi-

1. *Ad ea quæ jusſerat Cæſar facienda convenerant*] Sane magnum mihi ſcrupulum Manutiana editio exemit. Nam quod in aliis ad unum omnibus legebatur, *Ad Cæſarem convenerant*, valde vitioſum eſſe animadvertebam. Utrum autem ex libro vetere, an ex ingenio hanc emendationem *Manutius* habeat, magni intereſſe arbitror. Nam in Scholiis nullam ejus mentionem facit. *Hotom.*

2. *Quod, his ſuperatis, aut reditu intercluſis*] Imo *aditu*, inquit *Hotomannus*. Quod perperam dictum, nam *Cæſar* ait putaſſe Britannos, ſi Cæſarem cum ſuis delere potuiſſent, aut reditu in Galliam intercludere, nullos poſt hac Romanos in inſulam transjecturos fuiſſe, metu eorum quæ *Cæſari* accidiſſent. Hæc ſcripſeram cum forte incidi in locum *Roberti Titii*, ubi hanc *Hotomanni* ſententiam damnat, & merito quidem, ſed tanta malignitate, ut quantum bona obſervatione laudis, tantum impotentia animi reprehenſionis meritus ſit. *D. Voſſius.*

3. *Ex eventu navium ſuarum*] Ex eo quod evenerat navibus ſuis. Sic *Valerius Maximus* lib. 1. cap. VI. Exemp. ext. 1. *Quo genere monſtri tanti apparatus ſigni-*

des

des dare intermiserant, fore id quod accidit, suspicabatur. Itaque ad omnes casus subsidia comparabat: nam & frumentum ex agris in castra quotidie conferebat; &, quæ gravissime afflictæ erant naves, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas utebatur; &, quæ ad eas res erant usui, ex continenti comportari jubebat. Itaque quum id summo studio à militibus administraretur, XII navibus amissis, reliquis ut navigari commode posset, effecit.

XXXII. Dum ea geruntur, legione, ex consuetudine, una frumentatum missa, quæ appellabatur VII, neque ulla ad id tempus belli suspicione interposita, quum [1]pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret, ii, qui pro portis castrorum in statione erant, Cæsari renunciaverunt, pulverem majorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. Cæsar, id quod erat, suspicatus, aliquid novi à barbaris initium consilii, cohortes, quæ in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, duas in stationem succedere, reliquas armari, & confestim se subsequi, jussit. Quum paullo longius à castris processisset; suos ab hostibus premi, atque ægre sustinere, & conferta legione ex omnibus partibus tela conjici animadvertit: nam quod omni ex reliquis partibus demesso frumento, una pars erat reliqua; suspicati hostes huc nostros esse venturos, noctu in silvis delituerant: tum dispersos, depositis armis, in metendo occupatos subito adorti, [2]paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverant: simul equitatu, atque essedis circumdederant.

XXXIII. *Genus hoc est ex essedis pugnæ: primo per omnes partes perequitant, & tela conjiciunt, atque ipso terrore*

ficatus est eventus. Ultimam vocem P. *Ciacconius* frustra delendam censet: nam & sic apud *Curtium* lib. IV. cap. v, 18. Amphoterus & Hegelochus *suas copias* vocant, quæ eorum fidei erant commissæ. *Dav.*

1. *Pars hominum in agris remaneret*] Non Romanos intelligit, sed Britannos. Expressit Metaphrastes, qui habet μέρος τῶν Βρεττανῶν ἐπὶ ἐν τοῖς ἀγροῖς μενόντων, quo modo dilucidior multo & clarior est oratio. *Id.*

2. *Paucis interfectis*] Aliter *Dion* hæc refert. Δεξάμενοι δ' (Βρεττανοὶ) πυκὰς ὡς κὰτ ἐς φιλίαν χώραν σφῶν πρὸς κομιδὴν τῶν ἐπιτηδείων πεμφθέντας, αὐτοὺς πλὴν ὀλίγων παίσας ἔφθειραν. Vide lib. XXXIX. p. 115. A. *Davies.*

equo-

equorum, & ſtrepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: & quum ſe inter equitum turmas inſinuavere, ex eſſedis deſiliunt, & pedibus prœliantur. Aurigæ interim paullum è prœlio excedunt, atque [1] *ita ſe collocant, ut, ſi illi à multitudine hoſtium premantur, expeditum* [2] *ad ſuos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, ſtabilitatem peditum in prœliis præſtant; ac tantum uſu quotidiano, & exercitatione efficiunt, ut in declivi, ac præcipiti loco incitatos equos ſuſtinere, & brevi moderari, ac flectere, & per temonem percurrere, & in jugo inſiſtere, & inde ſe in currus citiſſime recipere conſueverint.*

XXXIV. Quibus rebus, perturbatis noſtris novitate pugnæ, tempore opportuniſſimo Cæſar auxilium tulit: namque ejus adventu hoſtes conſtiterunt, noſtri ex timore ſe receperunt. Quo facto, ad laceſſendum hoſtem, & committendum prœlium, alienum eſſe tempus arbitratus, ſuo ſe loco continuit; &, brevi tempore intermiſſo, in caſtra legiones reduxit. Dum hæc geruntur, noſtris omnibus occupatis, qui erant in agris, reliqui diſceſſerunt. Secutæ ſunt [3] continuos dies complures tempeſtates; quæ & noſtros in caſtris continerent, & hoſtem à pugna prohiberent. Interim barbari nuncios in omnes partes dimiſerunt; paucitatemque noſtrorum militum ſuis prædicaverunt; &, quanta prædæ faciendæ, atque in perpetuum ſui liberandi facultas daretur, ſi Romanos caſtris expuliſſent, demonſtraverunt. His rebus celeriter magna multitudine peditatus equitatuſque coacta, ad caſtra venerunt.

XXXV. Cæſar, etſi idem, quod ſuperioribus diebus acciderat, fore videbat, ut, ſi eſſent hoſtes pulſi, celeritate periculum effugerent; tamen nactus [4] equites circiter

1. *Ita ſe collocant*] Alii *Currus collocant*. Fortaſſe utrumque conjungendum, ſic, *Ita ſe & currus collocant*. Nam certe currus ſecum ex acie ſubducebant. *Hotom.*

2. *Ad ſuos receptum habeant*] Minime neceſſum eſt, *Fr. Hotomanno* adſentiamur, qui legit *ad eos: illi* enim, quæ vox anteceſſit, ſunt ii, qui ex eſſedis deſiliunt, & pedibus prœliantur. *Davies.*

3. *Continuos dies complures*] Carrarienſis codex habet, *continuo complures*. Sed ſupra lib. I. cap. XLVIII. dixit, *ex eo die dies continuos quinque*. Et lib. V. cap. XIII. *dies continuos* XXX. *Ciaccon.*

4. *Equites circiter* XXX] *Hotomannus* ait CCC, & errorem credit ortum ex 300

XXX,

XXX, quos Comius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportaverat, legiones in acie pro castris constituit. Commisso prœlio, diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt, ac terga verterunt: quos tanto spatio secuti, quantum cursu & viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt; deinde, omnibus longe lateque [1] ædificiis adflictis incensisque, se in castra receperunt.

XXXVI. Eodem die legati ab hostibus missi ad Cæsarem de pace venerunt. His Cæsar numerum obsidum, quem antea imperaverat, duplicavit; eosque in continentem adduci jussit; quod, propinqua die æquinoctii, infirmis navibus, [2] hiemi navigationem subjiciendam non existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus, paullo post mediam noctem naves solvit; quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt: ex his onerariæ 11 eosdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt, sed paullo infra delatæ sunt.

XXXVII. Quibus ex navibus, quum essent expositi milites circiter CCC, atque in castra contenderent; Morini, quos Cæsar, in Britanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe prædæ adducti, primo non ita magno suorum numero circumsteterunt; ac, si sese interfici nollent, arma

pro quo librarius scripserit 30. Sed non arbitror ipsum *Hotomannum* putasse in ullo alicujus auctoritatis vel antiquitatis codice tales numerorum notas reperiri, qualibus vulgo utimur. Nullus adeo imperitus qui nesciat notas eas à Gothis & Vandalis in Hispaniam illatas. *D. Vossius.*

Ibid. Memoria lapsus est vir eruditus: Hispani enim non à Gothis & Vandalis, sed à Mauris barbaras hasce numerorum notas accepisse dicuntur. Vide *Jos. Scaligeri* Epist. CCXXIII. p. 435. ed. Francof. & *G. J. Vossium* de Scient. Math. cap. VIII. §. VI & VII. *Is.* tamen *Vossius* ad *Melæ* lib. I. cap. XII. docet cifras has, quibus jam utimur, non ab Indis aut Arabibus fluxisse, sed antiquissimis Græcis & Romanis fuisse cognitas. Utcunque vero hæc res se habeat, non necessaria est *Hotomanni* conjectura, ut apparet ex *Hirtii* Bell. Afr. cap. VI. *Davis.*

1. *Ædificiis adflictis incensisque*] Vulgg. *ædificiis incensis*: sed lectionem, quam exhibuimus, in Codice *Andino* reperit vir summus *J. F. Gronovius*, eamque pluribus confirmat Observ. lib. IV. cap. VIII. p. 110. seq. *Idem.*

2. *Hiemi navigationem subjiciendam*] In aliis *hiemis navigationem subeundam.* Male. Nam *Subire navigationem hiemis*, est hieme navigationem instituere, quod à Cæsaris instituto fuit alienissimum. At *Subjicere hiemi navigationem*, est classem suam tamdiu in ora Britanniæ retinere, dum hiems veniat. Hoc Cæsar facere nolebat: itaque obsides post se abduci jussit: ipse continuo post naves solvit. *Hotom.*

ponere jusserunt. [1] Quum illi, orbe facto, sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter millia VI convenerunt. Qua re nunciata, Cæsar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt; atque amplius horis fortissime IV pugnaverunt; &, paucis vulneribus acceptis, complures ex iis occiderunt. Postea vero quam equitatus noster in conspectum venit; hostes, abjectis armis, terga verterunt; magnusque eorum numerus est occisus.

XXXVIII. Cæsar postero die, T. Labienum legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit: qui quum [2] propter siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent; quo perfugio superiore anno fuerant usi; omnes fere in potestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, ædificiisque incensis; quod Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant, ad Cæsarem se receperunt. Cæsar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. Eo duæ omnino civitates ex Britannia obsides miserunt: [3] reliquæ neglexerunt. His rebus gestis, ex litteris Cæsaris dierum XX supplicatio à senatu decreta est.

1. *Quum illi orbe facto se defenderent*] Lib. V. B. G. cap. XXXIII. *Ut impedimenta relinquerent atque in orbem consisterent. Orbem facere* est in orbem colligere, ut *Livius* alibi loquitur, cum scilicet milites in directum longumque ordinati, in gyrum se instruebant, quo genere, ut scribit *Vegetius* lib. I. cap. XXVI. *cum vis hostium interrupit aciem, resisti ab exercitatis militibus consuevit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & grave discrimen immineat.* Sallustius in Jugurth. cap. XCVII. *Romani veteres noviqué & ob ea scientes belli, si quos locus aut casus conjunxerat, orbes facere, atque ita ab omnibus partibus simul tecti & instructi hostium vim sustentabant.* Brant.

2. *Propter siccitates paludum*] Quia Romani ab iis consectandis paludum limo non prohibebantur. *Horom.*

3 *Reliquæ neglexerunt*] Atque hac interposita caussa insequenti anno in Britanniam exercitum transduxit. *Dio* lib. XL. p. 121. *Ciaccon.*

FINIS LIB. IV. DE BELLO GALL.

C. JU-

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO GALLICO

LIBER V.

Summarium Lib. V. de BELLO GALLICO.

Cæsar grandem in Gallis per Legatos instrui classem jubet. Ipse in Illyricum profectus, Piruſtas cohibet. II. *In Galliam reversus, turbisque Trevirorum compositis,* VIII. *in Britanniam trajicit.* IX. *Cum insulanis citra ultraque Thamesim bella gerit.* XXIII. *Quibus confectis, in Galliam reductas legiones, in varias partes distribuit.* XXVI. *Plerique Galli deficiunt: primique Eburones, duce Ambiorige, castra Titurii Legati adoriuntur; ac desperata expugnatione,* XXXII. *dolo ipsum cum omnibus copiis circumveniunt.* XXXVIII. *Victor Ambiorix, junctis Nerviis, castra Q. Ciceronis obsidet.* XLIX. *Obsidione, ob adventum Cæsaris, soluta, totus ejus exercitus profligatur.* LIV. *Senones nihilominus & Treviri, res novas moliuntur.* LVIII. *Sed, interfecto Induciomaro, res paullum pacatæ.*

I. LUcio Domitio, Ap. Claudio Coss. discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere instituerat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti quam plurimas possent hieme naves ædificandas, veteresque reficiendas curarent. Earum modum, formamque demonstrat. Ad celeritatem onerandi subductionesque, paullo facit humiliores, quam quibus [1] nostro mari uti con-

1. *Nostro mari*] Ita Mediterraneum vocabant Romani. *Pomponius Mela* lib. 1. cap. 1. post descriptum illud mare, *Id omne*, inquit, *qua venit, quaque dispergitur, uno vocabulo* nostrum mare *dicitur.* Vide & lib. III. cap. 1. *Davies.*

fuevimus; atque id eo magis, quod propter crebras commutationes æſtuum, [1] minus magnos ibi fluctus fieri cognoverat; ad onera, & ad multitudinem jumentorum transportandam paullo latiores, quam quibus [2] in reliquis utimur maribus. Has [3] omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem humilitas multum adjuvat. Ea, [4] quæ ſunt uſui ad armandas naves, ex Hiſpania apportari jubet. Ipſe, conventibus Galliæ citerioris peractis, in Illyricum proficiſcitur, quod à Piruſtis finitimam partem provinciæ incurſionibus vaſtari audiebat. Eo quum veniſſet, civitatibus milites imperat: certumque in locum convenire jubet. Qua re nunciata, [5] Piruſtæ legatos ad eum mittunt, qui doceant, *nihil earum rerum publico factum conſilio: ſeſeque paratos eſſe* demonſtrant, *omnibus rationibus de injuriis ſatisfacere.* [6] Accepta oratione eorum, Cæſar obſides imperat, eoſque ad certam diem adduci jubet: niſi ita fecerint, ſeſe bello civitatem perſecuturum demonſtrat. Iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter civitates dat, qui [7] litem æſtiment, pœnamque conſtituant.

1. *Minus magnos*] Sic ex v. c. reſtituit *Gabr. Faernus*, & ita exhibent MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ald.* cum aliis nonnullis: pleræque enim *magis magnos* repræſentant, unde *Hadr. Valeſius* in *Valeſianis* pag. 178. legendum conjecit *maris magnos*; ſed ita loqui non ſolitus eſt *Cæſar*, & lectionem, quam retinuimus, res ipſa poſtulat. *Davies.*

2. *In reliquis utimur maribus*] Ita ſcriptum eſt in noſtro & Romano, itemque in *Steph.* & *Faern.* ut ipſe teſtatur; docetque *Priſcianum* ita hunc locum protuliſſe, lib. VII. col. 770. ed. Putſ. Aldinus & ceteri hoc modo: *Quibus in alio mari uti aſſueverunt.* Quam lectionem *Manutium* ſecutum miror. *Hotom.*

3. *Omnes actuarias*] Naves actuariæ celeritate præſtabant, & velis ſimul ac remis agebantur. Vide *Iſidorum* Hiſpalenſem lib. XIX. cap. 1. De iis fuſe *Joan. Scheffer.* Mil. Nav. lib. II. cap. II. p. 81. ſeqq. *Davies.*

4. *Quæ ſunt uſui ad armandas naves*] Funibus reliquoque apparatu inſtruendas. Vide not. ad lib. III. B. G. cap. XIV. Spartum præcipue intelligit, cujus mirificum eſſe in Hiſpania proventum docebunt *Strabo* Geogr. lib. III. pag. 160. B. & *Plinius* H. N. lib. XIX. cap. 11. *Idem.*

5. *Piruſtæ legatos ad eum mittunt*] *Piruſtarum* meminit *Ptolemæus* in relatione Illyrici, & *Strabo* lib. VII. p. 314. Πειρῶσιοι. *Tiruſtas* vero gentem Daſſaretiorum, qui Illyricis ſunt finitimi, refert *Livius* lib. XLV. cap. XXVI. cum ait, *non ſolum liberos, ſed etiam immunes fore Iſſenſes & Taulantios, Daſſaretiorum Tiruſtas, Rizonitas, Olciniatas*, &c. ubi neſcio, an *Tiruſtas* dicat pro *Piruſtis.* Ciaccon.

6. *Accepta oratione*] Adſentior *Hadr. Valeſio*, qui in *Valeſ.* p. 178. legit *accepta ratione*, id eſt, ſatisfactione, excuſatione. Quod & *Urſino* ante eum in mentem venerat, cui *Hotomannus* temere refragatur. *Dav.*

7. *Litem æſtiment*] Qui æſtiment, quanti ſit damnum, quod quiſque acceperit, ut tanti, qui dederit, damnetur. *Hotom.*

II. His

II. His confectis rebus, conventibusque peractis, in citeriorem Galliam revertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur. Eo quum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summa rerum omnium inopia, circiter DC ejus generis, cujus supra demonstravimus, naves, & longas XXIIX invenit constructas, [1] neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent. Collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant, quid fieri velit, ostendit: atque omnes ad portum Itium convenire jubet: quo ex portu commodissimum in Britanniam transjectum esse cognoverat, [2] circiter millium passuum XXX à continenti. Huic rei quod satis esse visum est militum, relinquit: ipse cum legionibus expeditis IV, & equitibus DCCC in fines Trevirorum proficiscitur: quod hi neque ad concilia veniebant, neque imperio parebant, Germanosque transrhenanos sollicitare dicebantur.

III. *Hæc civitas longe plurimum totius Galliæ equitatu valet, magnasque habet copias peditum, Rhenumque, ut supra demonstravimus, tangit.* In ea civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus, & Cingetorix: ex quibus alter, simulatque de Cæsaris legionumque adventu cognitum est, ad eum venit; se suosque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defecturos, confirmavit; quæque in Treviris gererentur, ostendit. At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere: iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in silvam Arduen-

1. *Neque multum abesse ab eo*] Ultimam vocem cum penultima abundare censent *P. Ciacconius* & *Jos. Scaliger.* Sed aliquoties observavimus, *Cæsarem* non nulla plenius extulisse, quam alii fere solent; idcirco nihil mutarim, præcipue cum libri omnes vulgatam lectionem constanter retineant, ac *Cicero* Tusc. Quæst. lib. 1. cap XXXI. dicat *Tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit*; qui loquendi modus non differt ab eo, quem hic noster adhibuit. *Dav.*

2. *Circiter millia passuum triginta*] *Dio* lib. XXXIX. p. 114. Βρεττανία ἀπέχει μὲν τῆς ἠπείρου τῆς Κελτικῆς καὶ Μωρίνων στάδιους πεντήκοντα ἑξακοσίους, τὸ συνεχὲς δὲ πεντακοσίους. *Britannia millibus passuum minimum* LVI *a Galliæ parte ea, quam Morini habitant, distat.* Sed *Strabo* lib. IV. p. 199. *millia* XL habet. Nam hæc sunt ejus verba: νύκτωρ δ' ἀνήχθη, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ κατῆρε περὶ πεζάρτην ὥραν, τ' καὶ εἴκοσι στάδιους δι' ἀμφοτέρων πελάσας. *Plinius* inter utrumque medius ait, *Britanniam à Gessoriaco Morinorum gentis littore proximo trajectu abesse millia passuum* L. Lib. IV. cap. XVI. *Ciaccon.*

nam

nam abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Trevirorum [1] a flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet, bellum parare instituit: sed postea quam nonnulli principes ex ea civitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & adventu nostri exercitus perterriti ad Cæsarem venerunt, & de suis privatim rebus [2] ab eo petere cœperunt, quoniam civitati consulere non possent; veritus, ne ab omnibus desereretur, [3] Indutiomarus legatos ad Cæsarem mittit; sese idcirco à suis discedere, atque ad eum venire noluisse, quo facilius civitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur: itaque civitatem in sua potestate esse: seque, si Cæsar permitteret, ad eum in castra venturum, & suas, civitatisque fortunas ejus fidei permissurum.

IV. Cæsar, etsi intelligebat, qua de caussa ea dicerentur, quæque eum res ab instituto consilio deterreret; tamen, ne æstatem in Treviris consumere cogeretur, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis, Indutiomarum ad se cum cc obsidibus venire jussit. His adductis, & in iis filio, propinquisque ejus omnibus, quos nominatim evocaverat, [4] consolatus Indutiomarum, hortatusque est,

1. *A flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet*] Cum Cæsar lib. vi. cap. xxviii. dicat: *Arduenna à ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet*, *Ciacconius* putabat legendum & hic *Nerviorum*; motus auctoritate *Orosii*, qui *Nervios* habet. Sed mihi non persuadet. Probum utrumque est: nam Arduenna à flumine Rheno incipiens paullatim latius diffunditur & una parte Rhemos, altera Nervios attingit. Et sane si non alium ejus rei auctorem habeam, facile tamen credidetim Anonymo *Celsi* exscriptori, qui ait: *Per Arduennam sylvam maximam omnium Galliarum, quæ inter Treviros Nerviosque & Rhemos o, & eo amplius passuum millibus, in longum, ita enim proditum à scriptoribus rerum, in latum vero, unius, aut circiter æstivæ luxis itinere, quod ego ipse sum emensus, extenditur.* D. Vossius.

2. *Ab eo petere cœperunt*] Obscurus mihi locus. Fortasse hic sensus est, Quoniam in commune consulere non poterant, suis quisque privatim rationibus consulebat: & à Cæsare, ut suis agris, atque ædificiis parceret, petebant. *Hotom.*

3. *Indutiomarus*] Ad simplicitatem *Cæsaris* attendisse non videntur *Jos. Scaliger* & *P. Ciacconius*, cum hoc verbum putarent expungendum: auctores enim, qui σαφηνείᾳ student, sæpe hoc modo voces repetunt. *Minucius Felix* Octav. p. 52. *Sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de cœlestibus disputavit. Idem Thales Milesius rerum initium aquam dixit.* Vide & lib. iv. B. G. cap. xiii. *Dav.*

4. *Consolatus Induciomarum*] Eo, ut arbitror, certiore facto, filium propinquosque ejus nihil detrimenti capturos, licet secum in Britanniam obsidum loco ducerentur. Vide capp. v & vi. *Idem.*

uti

uti in officio permaneret: nihilo tamen ſecius principibus Trevirorum ad ſe convocatis, eos ſigillatim Cingetorigi conciliavit: quod quum merito ejus à ſe fieri intelligebat, tum magni intereſſe arbitrabatur, ejus auctoritatem inter ſuos quam plurimum valere, cujus tam egregiam in ſe voluntatem perſpexiſſet. Id factum graviter tulit Indutiomarus, ſuam gratiam inter ſuos minui: &, qui jam ante inimico in nos animo fuiſſet, multo gravius hoc dolore exarſit.

V. Iis rebus conſtitutis, Cæſar ad portum Itium cum legionibus pervenit. Ibi cognoſcit [1] XL naves, [2] quæ in Meldis factæ erant, tempeſtate rejectas, tenere curſum non potuiſſe, atque eodem, unde erant profectæ, relatas: reliquas paratas ad navigandum, atque omnibus rebus inſtructas invenit. Eodem equitatus totius Galliæ convenit, numero millium IV, principeſque ex omnibus civitatibus; ex quibus perpaucos, quorum in ſe fidem perſpexerat, relinquere in Gallia, reliquos obſidum loco ſecum ducere decreverat: quod, quum ipſe abeſſet, motum Galliæ verebatur.

VI. Erat una cum ceteris Dumnorix Æduus, de quo à nobis antea dictum eſt. Hunc ſecum ducere in primis conſtituerat, quod eum cupidum rerum novarum, cupidum imperii, magni animi, magnæ inter Gallos auctoritatis, cognoverat. Accedebat huc, quod jam in concilio Æduorum Dumnorix dixerat, *Sibi à Cæſare regnum civitatis deferri:* quod dictum Ædui graviter ferebant: neque recuſandi, neque deprecandi cauſſa legatos ad Cæſarem mittere audebant. Id factum ex ſuis hoſpitibus Cæſar cognoverat. Ille primo omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur, partim, quod inſuetus navigandi mare timeret; partim quod [3] religionibus ſeſe diceret impediri. Poſteaquam id obſtinate ſibi negari vidit,

1. XL. *naves*] *Julius Celſus* de vit. Cæſ. p. 80. habet *ſexaginta*, quem etiam numerum retinent MS. *Norv.* ac editt. antiquiſſimæ *Rom. Ven.* & *Beroald.* Stat autem pro vulgata lectione Metaphraſtes. *Dav.*

2. *Quæ in Meldis facta erant*] Imo, *In Belgis*, ut habent libri nonnulli, & ex ſuperioribus plane intelligitur. *Hotom.*

3. *Religionibus ſeſe diceret impediri*] Fortaſſe quod omina vel auſpicia ſibi ad-

omni

omni spe impetrandi adempta, principes Galliæ sollicitare, sevocare singulos, hortarique cœpit, ut in continenti remanerent, metu territare, non sine caussa fieri, ut Gallia omni nobilitate spoliaretur: id esse consilium Cæsaris, ut quos in conspectu Galliæ interficere vereretur, hos omnes in Britanniam transductos necaret: fidem reliquis interponere; jusjurandum poscere; ut, quod esse ex usu Galliæ intellexissent, communi consilio administrarent.

VII. Hæc à compluribus ad Cæsarem deferebantur. qua re cognita, Cæsar, quod [1] tantum civitati Æduæ dignitatis tribuebat, coercendum, atque deterrendum quibuscumque rebus posset Dumnorigem statuebat: quod longius ejus amentiam progredi videbat, prospiciendum, ne quid sibi ac Reipubl. nocere posset. Itaque dies circiter xxv in eo loco commoratus, quod Corus ventus navigationem impediebat; qui magnam partem omnis temporis in his locis flare consuevit; dabat operam, ut Dumnorigem in officio contineret, nihilo tamen secius omnia ejus consilia cognosceret: tandem idoneam tempestatem nactus, milites, equitesque [2] conscendere naves jubet. At [3] impeditis omnium animis, Dumnorix cum equitibus Æduorum à castris, insciente Cæsare, domum discedere cœpit. Qua re nunciata, Cæsar, intermissa profectione, atque omnibus

versa esse præ se ferret. Sic Pharnaces apud *Hirtium* de Bell. Alex. cap. LXXIV. *auspiciis & religionibus inductus —— descendere prærupta valle cœpit.* Eo verisimilior est hæc sententia, quod apud Gallos erant vates, qui ἀφ' τ ὀιωνοσκοπίας καὶ ἀφ' τ τ ἱερείων θυσίας, τὰ μέλλοντα προλέγουσι, ὧ πᾶν τὸ πλῆθ ἔχουσιν ὑπήκοον, teste *Diodoro* Siculo lib. v. pag. 380. ed. Rhodom. *Davies.*

1. *Tantum civitati Æduæ dignitatis tribuebat*] Permutatis casibus, rescribit *P. Ciacconius, Tantum civitatis Æduæ dignitati tribuebat*; sed priore modo locutus est *Minucius Felix* Octav. p. 18. *Antiquitas*, inquit, *ceremoniis atque fanis tantum sanctitatis tribuere consuevit* &c. Ideo vulgata lectio loco suo non est movenda. *Id.*

2. *Conscendere naves jubet*] MS. *Norv. conscendere in naves*, quod etiam probum. *Ovidius* in Epist. Hypsipyles Jasoni vs. 65.

Ultimus è Sociis sacram conscendis in Argo.

Lentulus in Epist. ad *Ciceronem* lib. XII. Fam. Epist. XIV. *Idque Dolabellam ea mente comparasse, ut, si Syriæ spes eum frustrata esset,* conscenderet in naves *& Italiam peteret.* Vide & lib. XIV. Epist. VII. *Davies.*

3. *Impeditis omnium animis*] Dum sarcinis componendis, reliquisque rebus ad iter parandis distinerentur. Sic *Cicero* de Legg. lib. I. p. 19. ed. Turneb. *Neque* impedito animo *res apte suscipi potest*, pro occupato & curis obruto. *Idem.*

rebus

rebus poſtpoſitis, magnam partem equitatus ad eum inſequendum mittit, retrahique imperat: ſi vim faciat, neque pareat, interfici jubet: nihil hunc ſe abſente [1] pro ſano facturum arbitratus, qui præſentis imperium neglexiſſet. [2] Ille enim revocatus reſiſtere, ac ſe manu defendere, ſuorumque fidem implorare cœpit, [3] ſæpe clamitans, *Liberum ſe, liberæque civitatis eſſe.* Illi, ut erat imperatum, circumſiſtunt, hominemque interficiunt: at Ædui equites ad Cæſarem omnes revertuntur.

VIII. His rebus geſtis, Labieno in continente cum III legionibus, & equitum millibus II relicto, ut portus tueretur, & [4] rei frumentariæ provideret, quæque in Gallia gererentur, cognoſceret, & conſilium pro tempore, & pro re caperet; ipſe cum legionibus V, & pari numero equitum, [5] quem in continente reliquerat, ad Solis occaſum naves ſolvit: & leni Africo profectus, media circiter nocte

1. *Pro ſano facturum*] Tanquam ſanum, vel, ut ſanum & prudentem facere par erat. Sic de Bell. Civ. lib. III. cap. CIX. *Iſque maxime vellet pro communi amico atque arbitro controverſias Regum componere.* *Plautus* Menæch. Act. V. Sc. V. 28.

Hoc quidem edepol haud pro inſano verbum reſpondit mihi.

Et mox vſ. 42.

Satin' hæc pro ſano maledicta maledictis reſpondeo?

Et multo ante Act. II. Sc. II, 24.

Pro ſano loqueris, cum me meo appellas nomine.

Ubi tamen mendoſe legitur, *pro ſane.* Hotoman. Vide *Nic. Heinſium* in *Ovidii* Epiſt. Briſeid. Achilli vſ. 98.

2. *Ille enim revocatus reſiſtere*] *Enim* hic affirmativa particula, & pro *enimvero.* Uſus eodem modo *Tacitus.* Sæpius quoque apud *Plautum* & alios invenire eſt. Unde fruſtra *enimvero* emendabat *Ciacconius.* D. Voſſius.

3. *Sæpe clamitans liberum ſe, liberaque civitatis eſſe*] *Cicero* Verrina VII. *Cervices in carcere frangebantur indigniſſime civium R. ut etiam illa vox, & illa imploratio,* Civis Rom. ſum, *quæ ſæpe multis in ultimis terris opem inter barbaros & ſalutem tulit, ea mortem illis acerbiorem, & ſupplicium maturius ferret.* Item, *nulla vox audiebatur, niſi hæc,* Civis Romanus ſum. *Hac ſe commemoratione civitatis omnia verbera depulſurum, cruciatumque a corpore dejecturum arbitrabatur.* Quæ etiam *Ciceronis* verba referuntur ab *A. Gellio* lib. X. noct. Attic. cap. III. Hic Dumnorix *liberæ civitatis ſe eſſe* ait: neque enim Æduorum civitas a Romanis in provinciæ formam redacta erat. Itaque liberum ſibi vult Cæſarem ſequi aut non ſequi. *Brant.*

4. *Rei frumentariæ provideret*] Noſter, & *Steph.* & *Romanus, Rem frumentariam,* quod propter *Cæſaris* conſuetudinem probabilius videtur. Sic lib. VI. cap. X. *His cognitis rebus, rem frumentariam providet.* Hotoman.

5. *Quem in continente reliquerat, ad Solis occaſum naves ſolvit*] Nihil mutant Codices noſtri: at *Joan. Frid. Gronovius* ſe in membranis *Andinis* inveniſſe teſtatur, *Quam in continente relinquebat, Solis occaſu naves ſolvit,* cujus quidem optimi Mſti. lectionem propugnat vir ſummus Obſerv. lib. IV. cap. IV. *Davies.*

vento intermisso, cursum non tenuit; & longius delatus æstu, orta luce, sub sinistra Britanniam relictam conspexit. Tum rursus æstus commutationem secutus, remis contendit, ut eam partem insulæ caperet, qua optimum esse egressum superiore æstate cognoverat. Qua in re admodum fuit [1] militum virtus laudanda, qui vectoriis, gravibusque navigiis, non intermisso remigandi labore, longarum navium cursum adæquaverunt. Accessum est ad Britanniam omnibus navibus meridiano fere tempore: neque in eo loco hostis est visus; sed, ut postea Cæsar ex captivis comperit, quum magnæ manus eo convenissent, multitudine navium perterritæ, [2] quæ cum annotinis privatisque, quas sui quisque commodi caussa fecerat, amplius DCCC [3] una erant visæ, timore à littore discessérant, ac se in superiora loca abdiderant.

IX. Cæsar, expósito exercitu, ac loco castris idoneo capto, ubi ex captivis cognovit, quo in loco hostium copiæ consedissent, cohortibus X ad marę relictis, & equitibus CCC, qui præsidio navibus essent, de III vigilia ad hostes contendit, [4] eo minus veritus navibus, quod in littore molli atque aperto deligatas ad anchoras relinquebat, & præsidio navibus [5] Q. Atrium præfecit. Ipse noctu pro

1. *Militum virtus*] Hic significat patientiam, quam præstiterunt in subeundo remigandi labore. Cum virtus proprie sit *animi fortitudo, qua mala toleramus*, ut docet *Cicero* Tusc. Quæst. lib. II. cap. XVIII. noster adhibuit ad denotandum corporeum laborem fortiter latum. *Davies.*

2. *Quæ cum annotinis*] Primo ridere eos libet, qui *annotinas naves* annonarias interpretantur, quod *Glareanus* & *Rhellicanus* & alii crediderunt. *Annotinus* est qui unius tantum anni est; & recte Græcus τὸν ταῖς πρόσθεν ἴσος. In Glossis lego *Annotini*, ἐτησίαι, ἐνιαύσιοι. Nescio an probem. Neque enim *annuum* & *annotinum* idem esse arbitror. *Scaliger* notis ad *Festum* vocem hanc ab *annos, annotis* deducebat, ita ut annotinus sit πολυετὴς, sive annosus, quod falsum. *Annotinus* est ab *annus*, ut à *sero serotinus*, à *vesper vespertinus*. Sic usus *Columella* lib. IV. cap. XXIV. *Ungues custodum annotinos resecato.* Eodem modo ab *hornus* factum *hornotinus*, quo usus idem *Columella*, & *Cato* de R.R. *D. Vossius.*

3. *Una erant visæ, timore à litore discessérant*] In MS. nostro est, *uno erant visæ tempore*, quod fere præferam vulgatæ lectioni. Nam cum *Cæsar* paullo ante dicat *perterritæ*, cur hic repetat *timore*? Id.

4. *Eo minus veritus navibus*] Phrasis est paullo rarior, qua tamen usus est & *Cicero* Acad. Quæst. lib. IV. cap. XLV. *Dav.*

5. *Q. Atrium præfecit*] Ursinus negat notam sibi familiam Atriam, & *Arrium* hic legere mavult. Ego nihil muto, cum in Inscript. antiqua *Atrii* quoque nomen occurrat:

gressus

greſſus millia paſſuum circiter XII, hoſtium copias conſpicatus eſt. Illi equitatu, atque eſſedis ad flumen progreſſi ex loco ſuperiore noſtros prohibere, & prœlium committere cœperunt. Repulſi ab equitatu ſe in ſilvas abdiderunt, locum nacti, egregie & natura, & opere munitum; quem, domeſtici belli, ut videbatur, cauſſa, jam ante præparaverant: nam [1] crebris arboribus ſucciſis omnes introitus erant præcluſi. Ipſi ex ſilvis rari propugnabant, noſtroſque intra munitiones ingredi prohibebant: at milites legionis VII, teſtudine facta, & [2] aggere ad munitiones adjecto, locum cœperunt, eoſque ex ſilvis expulerunt, paucis vulneribus acceptis: ſed eos fugientes longius Cæſar perſequi vetuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod, magna parte diei conſumpta, munitioni caſtrorum tempus relinqui volebat.

X. Poſtridie ejus diei, mane, tripartito [3] milites equiteſque in expeditionem miſit, ut eos, qui fugerant, perſe-

Q. ATRIO. CLONIO
LEG. AUG. PR. PR.
PROVINCIARUM
THRACIÆ. CAPPADOCIÆ
SYRIÆ. MAIORIS
HISPANIÆ. CITERIORIS
CLAUDIUS. IUSTUS. 7
LEG. VII. GEMIN. P. F
SEVERIANÆ. ALEXANDRINÆ
PRÆSIDI. ABSTINENTISSIMO. *D. Voſſius.*

Ibid. Non neceſſum eſt, ut cum *P. Ciacconio* legamus *Q. Atrium præfecerat*, nam verba, *eo minus —— relinquebat*, habenda ſunt tanquam Parentheſi incluſa. *Davies.*

1. *Crebris arboribus ſucciſis.*] Has *Concades* nominant Auctores. *Tacitus* lib. 1. *Frontem ac tergum vallo, latera concadibus munitus. Gregorius Turonenſis* lib. 11. cap. IX. *Franci enim ſimulato metu ſe in remotiores ſaltus receperant, concadibus per extrema ſylvarum procuratis.* Mendoſe legitur *Concidibus.* Hotoman.

2. *Et aggere ad munitiones adjecto*] Proba lectio. *Ciacconius*, quia infra legitur *adacta turri*, & hic emendabat *adacta.* Fruſtra. Agger proprie jaci dicitur, turris agi. *D. Voſſius.*

3. *Milites equiteſque in expeditionem miſit*] *Milites* pro pedite dixit. Eodem modo lib. II. de bello civili cap. XLI. *Ne militibus quidem, ut defeſſis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, ſtudium ad pugnandum virtuſque deerat*; ut *Livius viros*, decade III. lib. 1. *Famque omnibus ſatis comparatis ad trajiciendum, terrebat ex adverſo hoſtis, omnem ripam equiteſque virique obtinentes.* Nec difficile conjectu eſt, cur ita ſolus pedes, non eques appelletur. Nam prima inter mortales pedeſtria prœlia fuere. Solus id *Palæphatus* de Incred. cap. 1. ſatis docuerit, cum ait, νεάνισκοι δέ τινες ἐπινοῆσαι ἵππους κέλητας διδάξαι· πρότερον γὰρ οὐκ ἠπίσταντο ἐφ' ἵππων ὀχεῖσθαι, ἀλλὰ μόνον ἅρμασιν ἐχρῶντο. *Adoleſcentuli vero nonnulli equos domare tum primum aggreſſi, quomodo equites ſeſſoreſque dorſo geſtarent, illos docere excogitant. Prius enim homines equis vehi neſciebant, verùm curribus duntaxat utebantur.* Et hinc ob inſolentiam rei cum primi ſeſſores equo-

querentur. Iis aliquantum itineris progressis, quum jam extremi essent in prospectu, equites à Q. Atrio ad Cæsarem venerunt, qui nunciarent, superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naves afflictas, atque in littore ejectas esse; quod [1] neque anchoræ, funesque subsisterent, neque nautæ, gubernatoresque vim tempestatis pati possent. Itaque ex eo concursu navium magnum esse incommodum acceptum.

XI. His rebus cognitis, Cæsar legiones, equitatumque revocari, atque [2] itinere desistere jubet: ipse ad naves revertitur: eadem fere, quæ ex nunciis literisque cognoverat, coram perspicit, sic, ut, amissis circiter XL navibus, reliquæ tamen refici posse magno negotio viderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continenti alios accersiri jubet: Labieno scribit, ut, quam plurimas posset, iis legionibus, quæ sunt apud eum, naves instituat. Ipse, etsi res erat multæ operæ ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, omnes naves subduci, & cum castris una munitione conjungi. In his rebus circiter dies x consumit, ne nocturnis quidem temporibus [3] ad laborem militum intermissis. Subductis navibus, castrisque egregie mu-

rum conspecti, κατ' ἀυρέων nomen reportavere. Nam homines esse non putabant. Itaque similis locutio in illo *Cæsaris* lib. II. de bello Civili cap. XXXIX. *Capti homines equitesque producebantur.* Ubi fortasse emendatorculus quispiam reponat *equique*; non ego: qui in quatuor probis codicibus, & omnibus editis *equites* invenio. Aut si alte adeo repetere caussam hujus rei non placeat (non est tamen adeo absurda, quam prima fronte forte aliqui judicabunt) dicendum *militem* vocari peditem, quia exercitus potissima ille pars. Quemadmodum autem prima prœlia terra fuere, priusquam mari pugnaretur: ita *Cæsar* supra lib. IV. cap. XXIV. terrestria prœlia dixit *pedestria*; nam, ubi de Romanis loquitur, qui in fluctibus stantes pugnabant, ait: *Quibus rebus nostri perterriti, atque hujus omnino generis pugnæ imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti prœliis consueverant, utebantur.* D. Vossius.

1. *Neque anchoræ funesque subsisterent*] *Subsistere*, pro *sustinere* posuit, quam constructionem & *Livius* imitatus est lib. I. cap. IV. idque ad morem Græcorum, quibus id ὑφίστασθαι dicitur. *Glandorpius.*

2. *Itinere desistere*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent, *In itinere consistere.* MSS. *Brant.* & *Norvic.* cum ed. *Steph. in itinere resistere*, quam lectionem probat *Hotoman.*

3. *Ad laborem militum intermissis*] Legit quidem *Joan. Brantius, ab labore militum intermissis*; sed nihil est causæ, cur quidquam mutemus. Sic infra hujusce libri cap. XXXIX. *Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur.* Quem etiam locum simili modo depravare conatus est *Phil. Beroaldus*; in ejus enim editione contra omnium Codd. fidem legitur, *ab labore intermittitur.* Davies.

nitis,

nitis, eaſdem copias, quas ante, præſidio navibus relinquit: ipſe eodem, unde redierat, proficiſcitur. Eo quum veniſſet, majores jam undique in eum locum copiæ Britannorum convenerant: ſumma imperii bellique adminiſtrandi, communi conſilio, permiſſa eſt Caſſivellauno, cujus fines à maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur Tameſis, à mari circiter millia paſſuum LXXX. Huic ſuperiori tempore cum reliquis civitatibus continentia bella interceſſerant. Sed, noſtro adventu permoti Britanni, hunc toti bello imperioque præfecerant.

XII. *Britanniæ pars interior ab iis incolitur,* [1] *quos natos in inſula ipſa memoria proditum dicunt. Maritima pars ab iis, qui, prædæ ac belli inferendi cauſſa,* [2] *ex Belgio tranſierant, qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, &* [3] *bello illato ibi remanſerunt, atque agros colere cœperunt. Hominum eſt infinita multitudo, creberrimaque ædificia fere Gallicis conſimilia: pecoris magnus numerus. Utuntur* [4] *aut æreo, aut taleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Naſcitur*

1. *Quos natos in Inſula ipſa*] Quorum majores ex ipſa terra Britannica prorepſerunt. Similis eſt locutio, apud *Thucydidem* lib. I. init. Τὴν γῆν Ἀττικὴν ἀνθρωποι ᾠκουν οἱ αὐτοὶ ἀεί. Ubi Scholiaſtes, τῷ γένει δηλονότι, inquit, ἐ γὰρ ἦσαν ἀξιάκοι. Antiquiſſimæ autem nationes ſeſe putarunt αὐτόχθονας, quod in eadem terra diu moratæ, originis tandem obliviſcerentur. *Davies.*

2. *Ex Belgio*] MS. *Norv.* & edit. *Ven. ex Belgis*, & ita loqui ſolet noſter, itaque reponendum videtur; neque enim credibile eſt, *Cæſarem* de ſolo Belgio agere, de quo infra cap. XXIV. quod tamen *Hadr. Valeſius* not. Gall. p. 80. arbitratus eſt. *Id.*

3. *Et bello illato ibi remanſerunt*] *Illato bello* pro confecto ponit *Cæſar*, ut ſupra lib. I. cap. V. *Boioſque qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum tranſierant, Noricamque oppugnarant*, pro, expugnarant. Et infra lib. VII. cap. LXXXII. *Dum ea quæ à Vercingetorige ad eruptionem præparata*, id eſt, ad oppugnationem. *Brant. Ibid.* Operam ludit *Fr. Hotomannus*, dum reponit, *bello illato ibi pervenerunt.* Recte ſe habet vulgata lectio. Antecedens eſt pro conſequente. *Davies.*

4. *Aut æreo, aut taleis ferreis*] Ita edidit *Joſ. Scaliger*; *Juſt.* autem *Lipſius*, *aut nummo æreo, aut annulis ferreis*; uterque conjectura ſua fretus, in Codd. enim aliter exaratum eſt. *D. Voſſii* MS. habet *aut ære, aut* (*ut* editt. *Rom. Ven. Beroald.*) *nummo æreo* (*aureo* MSS. *Brant.* & *Norvic.* cum antiquitus editis) *aut aliis ferreis*, cum in prædictis MSS. & impreſſis libris legatur *aut annulis ferreis. Gabriel Faernus*, aliique repoſuerunt *aut laminis ferreis*; abſque cauſa ſontica. Nos quidem totum locum ita ſcribendum exiſtimamus, *Utuntur aut ære aut annulis ferreis* &c. Voces enim *aut æreo nummo* inanis ſunt explicatio τῷ *ære*; quod cum deprehenderent nonnulli librarii, ſcripſerunt *aut nummo aureo.* Perperam: nam, præterquam quod quod eos nummo aureo uſos non quaſi ſingulare aliquid notaret *Cæſar*, tum tem-

ibi

ibi [1] plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum: ſed ejus exigua eſt copia; ære utuntur importato. Materia cujuſque generis, ut in Gallia, eſt, præter fagum atque abietem. Leporem, & gallinam, & anſerem guſtare, fas non putant: hæc tamen alunt, animi voluptatiſque cauſſa. Loca ſunt temperatiora, quam in Gallia, remiſſioribus frigoribus.

XIII. *[2] Inſula natura triquetra, cujus unum latus eſt contra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui eſt ad Cantium, quo fere ex Gallia naves appelluntur, ad orientem Solem; inferior, ad Meridiem ſpectat. Hoc latus tenet circiter millia paſſuum* D. *Alterum vergit ad Hiſpaniam, atque occidentem Solem: qua ex parte eſt [3] Hibernia, dimidio minor, ut exiſtimatur, quam Britannia: ſed pari ſpatio tranſ-*

poris aurum in Britannia non erat inventum. *Cicero* Epiſt. ad Famil. lib. VII. Ep. VII. *In Britannia nihil eſſe audio neque auri, neque argenti.* Idem ad Atticum lib. IV. Ep. XV. *Illud jam cognitum eſt, neque argenti ſcrupulum eſſe ullum in illa inſula, neque ullam ſpem prædæ, niſi ex mancipiis.* Hæc etiam oſtendunt operam luſiſſe *Fr. Hotomannum*, qui legit *aut minimo ære, aut auro, aut laminis ferreis* &c. ex eo quod *Tacitus* ſcripſerit in Agric. *Fert Britannia aurum & argentum & alia metalla*; fieri enim poteſt, ut horum fodinæ poſt Julium ſint apertæ. Fatendum tamen eſt, *Strabonem*, qui Auguſto imperante, vixit, idem eſſe teſtatum Geogr. lib. IV. pag. 199. Sed eo etiam ſcribente res comperta eſſe potuit, quæ priores fugit. *Davies.*

1. *Plumbum album*] Stannum. Κασσίτερος. Vide *Plinium* H. N. l. XXXVI. c. XVI. *Id.*

2. *Inſula natura triquetra*] Sic *Pomp. Mela* lib. III. cap. VI. de Britannia: *Triquetra & Siciliæ maxime ſimilis. Naturam* Cæſar pro figura poſuit. Eſt autem *figura triquetra*, quæ *trigona* dicitur. *Gellius* lib. II. cap. XXI. *Id quoque Varro addit dubitare ſeſe an propterea magis hæ ſeptem ſtellæ Triones appellatæ ſint, quia ita ſunt ſitæ, ut ternæ ſtellæ proximæ queque inter ſe faciant trigona, id eſt, triquetras figuras.* & lib. I. cap. XX. *qualia ſunt triquetra & quadrata.* *Strabo* lib. IV. p. 199. Ἡ δὲ Βρεττανία τελέως μέν ἐστι τριγώνῳ. Ciacc.

Ibid. Ex accurata hac Britanniæ deſcriptione erant, qui colligerent hoſce Commentarios non eſſe *Cæſaris*, cum, niſi Claudio imperante, non conſtiterit utrum inſula fuerit necne. *Dion* lib. XXXIX. pag. 114. Τοῖς μὲν πάνυ παλαιοτέροις ἡ Ἑλλήνων ἡ Ῥωμαίων ἀδηλόν ὅτι ἔστιν, ἐγνώσκετο· τοῖς δὲ ἔπειτα, ἐς ἀμφισβήτησιν, εἴτε ἤπειρός ἐστιν εἴτε νῆσος ἐστίν, ἀφίκετο —— Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, πολλοί τε ἐπ' Ἀγγελκόλαν ἀντεστράτευσαν καὶ νῦν ἐπὶ Σεβήρου αὐτοκράτορος νῆσος ἔσται σαφῶς ἐλήλεγκται. Vide & *Tacitum* in Agric. cap. X. Sed hæc ex fama didicit *Cæſar*, ut & illa, quæ de interioribus Britannis ſcribit, ad eos enim nunquam penetravit; unde factum, ut *Pomponius Mela* lib. III. cap. VI. Britanniam tandem apertam Claudio gratuletur. *Davies.*

3. *Hibernia dimidio minor, quam Britannia, ſed pari ſpatio tranſmiſſus, atque ex Gallia, eſt in Britanniam*] *Tacitus* in vita Agricolæ: *Spatium Hiberniæ, ſi Britanniæ comparetur, anguſtius: noſtri maris inſulas ſuperat.* At *Mela* lib. III. cap. VI. *Super Britanniam Iuverna eſt, pene par ſpatio, ſed utrimque æqualis, tractu litorum oblonga.* *Plinius* lib. IV. cap. XVI. refert *Agrippam credere Britanniæ longitudinem*

miſſus,

missus, atque ex Gallia, est in Britanniam. [1] *In hoc medio cursu est insula, quæ appellatur Mona: complures præterea minores objectæ insulæ existimantur;* [2] *de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos* XXX *sub bruma esse noctem: nos nihil de eo* [3] *percunctationibus reperiebamus,* [4] *nisi* [5] *certis ex aqua mensuris, breviores esse noctes, quam in continente, videbamus. Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio,* DCC *millium passuum. Tertium est contra Septentrionem; cui parti nulla est objecta terra: sed ejus angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. Huic millia passuum* DCCC *in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centena millia passuum.*

XIV. *Ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt: quæ regio est maritima omnis,* [6] *neque multum à Gallica differunt consuetudine. Interiores plerique*

DCCC *millia passuum esse; latitudinem* CCC. *Eandem Hiberniæ latitudinem, sed longitudinem* CCM. *passuum minorem.* De spatio vero transmissus cum dixisset *Plinius ex Gallia in Britanniam esse* LM. *passuum, Hiberniæ tantum* XIM. *esse* scribit. *Ciacc.*

1. *In hoc medio cursu est insula, quæ appellatur Mona*] Apud *Jornandem* corrupte *Memma* legitur pro *Mona*, quod *Lipsio* quoque observatum post emendationem advertimus. At *Hotomanni* stuporem mirari satis nequeo, qui cum apud *Florum* lib. III. cap. X. legisset de Cæsare: *In Britanniam transit mira celeritate: quippe qui tertia vigilia Morino solvisset à portu, minus quam medio die insulam ingressus est.* Hæc, inquam, cum legisset, non dubitavit pro *Morino* rescribere *Monino*, & putat respici ad Monam insulam. Nequeo satis mirari doctissimum virum fœde adeo sui oblitum esse. *D. Vossius.* Diu est, ex quo hunc *Fr. Hotomanni* errorem notavit *Is. Casaubonus* not. ad *Strabonis* lib. IV. p. 93.

2. *De quibus insulis —— noctem*] Qui ita scripserunt, ignaris Astronomiæ fumos vendidere. Similiter ineptierunt ii, qui tradidere continuos dies esse senis mensibus, & totidem continuas noctes in Mona, *qua distat à Camaloduno Britanniæ oppido circiter ducentis millibus.* Vide *Plinium* H. N. lib. II. cap. LXXV. *Davies.*

3. *Percunctationibus reperiebamus*] Ita se restituisse confirmat *Godef. Stewechius* ad *Vegetii* lib. III. cap. VIII. cum in Vulgg. legeretur *percunctantibus reperiebamus.* MS. tamen *Norvic.* ac editt. *Rom.* & *Beroald.* ita exhibent, ut emendavit vir eruditus. *Pet. Ciacconius* hic reponendum censuit *percunctati omnino reperiebamus.* Sed nihil est causæ, cur quidquam mutemus. *Id.*

4. *Nisi —— videbamus*] Vocula prior vim adversativam hic obtinet. Sic & apud *Ciceronem* ad Famil. lib. XIII. Epist. LXXIII. *De re nihil possum judicare*, nisi *illud mihi certe persuadeo, te, talem virum, nihil temere fecisse.* Vide etiam *J. F. Gronovium* ad *Plauti* Menæchm. Prol. vs. 59. *Id.*

5. *Certis ex aqua mensuris.*] *Clepsydras* nimirum intelligit, quibus & Græci, & Romani in horarum spatiis dimetiendis perinde utebantur, ut nos jam arenariis horologiis. *Rhellican.*

1. *Neque multum à Gallica differunt consuetudine*] MSS. *Carrar.* & *Norvic.* omittunt præpositionem. Sic & *Plinius* H. N. lib. IX. cap. XXXV. *Origo atque genitura conchæ est haud multum ostrearum conchis differens.* Ab antiquissimis etiam

frumenta

frumenta non ſerunt, ſed lacte & carne vivunt: pellibuſque ſunt veſtiti. 'Omnes vero ſe Britanni vitro inficiunt, quod cæruleum efficit colorem; atque hoc horribiliore ſunt

editionibus *Rom. Ven. Beroald.* abeſt eadem vocula. *Davies.*

1. *Omnes vero ſe Britanni vitro inficiunt, quod cæruleum efficit colorem*] Mira eſt hoc loco & veterum codicum & interpretum varietas. Nam libri quidam habent, *glaſto inficiunt*, alii *ultro*, nonnulli *nitro*, major pars *vitro*; quæ lectiones fere omnes, ſuos ſunt aſſertores nactæ. Sunt enim qui *glaſtum* probent, quod ſcribat *Plinius* lib. XXII. cap. 1. *Simile plantagini glaſtum in Gallia vocatur, quo Britannorum conjuges nuruſque toto corpore oblitæ quibuſdam in ſacris & nudæ incedunt, Æthiopum colorem imitantes.* Sed id aliis non placet, quod non *cæruleum*, ut eſt apud *Cæſarem*, ſed *Æthiopum colorem* efficiat: & quod eo non *Britanni omnes* aut *ſemper*, ut ait *Cæſar*, ſed fœminæ, quæ viris junctæ ſunt, & *in ſacris* tantum *quibuſdam* oblini ſolent. Sed præcipue, quod in nullo *Cæſaris* exemplari paullo vetuſtiori *glaſtum* reperiatur. Sunt qui ex *ultro* parva mutatione *luteo* fecerunt, auctoritate *Vitruvii* adducti, qui lib. VII. cap. XIV. ita ſcribit: *qui non poſſunt chryſocolla propter caritatem uti, herba, quæ luteum appellatur, cæruleum inficiunt, & utuntur viridiſſimo colore.* Sed id propterea non admittitur à viris doctis, quod *luteum* non *efficiat cæruleum colorem*, ut *Cæſar* ait; ſed cærulcus luteo infectus viridem reddat colorem. Ac vidi, qui *nitro* legendum eſſe contendant, quod apud *Vitruvium* lib. VII. cap. XI. *nitro cæruleum temperetur.* Verum cum ea temperatura non ſolo *nitro* fiat, ſed *arena* inſuper & *ære Cyprio*, nihil *Vitruvius* hac parte juvat, neque ſi quis nitro corpus inficiat, cæruleus efficitur color. Cum autem in codice *Fulvii Urſini*, qui antiquior multo emendatiorque aliis eſt, legatur *vitro*, eaque ſcriptura in aliis manuſcriptis reperiatur, ea lectio omnino vera eſſe videtur; eſt enim *vitrum* herba, quæ in Gallia frequentiſſima naſcitur, quæ cæruleum colorem efficit. Eam Græci *Iſatim* vocant, Galli ipſi *paſtellum*. *Vitruvius*, ut quidem legitur in duobus manuſcriptis, quibus ſum uſus, & uno antiquæ editionis, lib. VII. cap. XIV. ſic ſcribit: *Idem propter inopiam coloris Indici, cretam Selinuſiam, aut anulariam, vitro, quod Græci Iſatin appellant, inficientes, imitationem faciunt coloris Indici.* In aliis duobus libris item manuſcriptis erat *viſallin* aut *viſalſin*, in nullo vero ὕαλον, ut quidam imprimendum curarunt. Quin vero apud *Vitruvium* legi debeat *Iſatim*, dubitari non poteſt, cum *Oribaſius* ſcribat *Iſatim* inſectores *Vitrum appellare.* *Plinius* lib. XXXV. cap. VI. de Indico loquens ſic ait: *Qui adulterant vero Indicum, ſtercora columbina, aut cretam Selinuſiam, aut anulariam vitro inficiunt.* Sic enim legitur in excuſis. *Herodianus* lib. III. cap. XLVII. de Britannis: τὰ δὲ σώματα ζώντες γραφαῖς ποικίλων ζώων παυδαπῶν εἰκόσιν· ὅθεν οὐδ' ἀμφιέννυνται, ἵνα μὴ σκέπωσι τὰ σώματος τὰς γραφάς. Ergo apud *Melam* lib. III. cap. VI. cum de Britannis ait, *incertum ob decorem, an quid aliud ultro corpora inficiunt*, reponendum eſt *vitro*. Ciaccon.

Ibid. Hujus animadverſionem hic exſtare volui, quod, expoſitis doctorum virorum ſententiis, earum pleraſque refutarit. Pleraſque dico, non omnes; mihi enim perplacet opinio *Joan. Brodæi*, qui Miſcell. lib. V. cap. II. legit *Glaſto*, nec rationes, quibus contra eam militat *Ciacconius*, ullius plane ſunt momenti. Nam I. *Plinius* H. N. lib. XXII. cap. I. non tradit Glaſtum *efficere* Æthiopum colorem, ſed *imitari*; quod verum: color enim cæruleus, cum ſatur eſt, ad fuſcum accedit. Hinc *Homerus* cum alibi paſſim, tum Il. A. 350. πόντον vocat οἰνοπα, hoc eſt, ut recte Scholiaſtes, μέλανα, licet mare cæruleo colore ſit tinctum. II. Cum *glaſtum* & *vitrum* eadem ſit herba, ut oſtendit *Iſ. Voſſius* ad *Melæ* lib. III. cap. VI. non magis contra glaſtum, quam contra vitrum militat, quod *Plinius* prodiderit eo

in pugna adſpectu: capilloque ſunt promiſſo; atque omni parte corporis raſa, præter caput, & labrum ſuperius. Uxores habent deni duodenique inter ſe communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis: ſed ſi qui ſunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primum virgines quæque ductæ ſunt.

XV. Equites hoſtium eſſedariique acriter prœlio cum equitatu noſtro in itinere conflixerunt; ita tamen, ut noſtri omnibus partibus ſuperiores fuerint, atque eos in ſilvas colleſque compulerint: ſed, compluribus interfectis, cupidius inſecuti nonnullos ex ſuis amiſerunt. At illi, intermiſſo ſpatio, imprudentibus noſtris atque occupatis in munitione caſtrorum, ſubito ſe ex ſilvis ejecerunt; impetuque in eos facto, qui erant in ſtatione pro caſtris collocati, acriter pugnaverunt: duabuſque miſſis ſubſidio cohortibus à Cæſare, [1] atque his primis legionum duarum, quum hæ, [2] intermiſſo perexiguo loci ſpatio, inter ſe conſtitiſſent, novo genere pugnæ perterritis noſtris, per medios audaciſſime proruperunt, ſeque inde incolumes receperunt. Eo die [3] Q. Laberius Durus tribunus mil. interficitur. Illi, pluribus ſubmiſſis cohortibus, repelluntur.

XVI. *Toto hoc in genere pugnæ quum ſub oculis omnium,*

Britannorum conjuges nuruſque toto corpore oblitas eſſe *quibuſdam in ſacris*, quaſi nunquam ipſi Britanni, nec feminæ quidem ſemper, eo uterentur. At contrarium liquet vel ex *Solini* cap. xxv. adeo ut *Plinium* μνημονικῶς ἁμαρτήσαι lapſum arbitrer. III. In eo plane falſus eſt *Ciaccon.*, quod ſcripſerit in nullo *Cæſaris* exemplari paullo vetuſtiore *Glaſtum* reperiri, cum non ſolum in ſuo Codice ita legit Metaphraſtes ſed & antiquitus cuſa ex optimis MSS. edita hanc vocem repræſentent. Verum quidem eſt, editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliaſque retinere *ultro* (pro *vitro*) *glaſto*; adeo ut eorum verborum alterutrum ex Gloſſemate ſit ortum; utri vero hoc contigerit, non difficile erit æſtimatu, ſi reputemus moris non fuiſſe Librariis, vocem Romanam & uſu vulgari tritam, peregrina & rariore explicare: cum igitur *Glaſtum* ſit vox Britannica, *vitrum* autem Latina, hæc illius Gloſſema eſt habenda. *Davies.*

1. *Atque his primis legionum duarum*] Primæ cohortes ceteris præſtabant, non hominum numero, ut perperam arbitratus eſt *Joan. Glandorpius*, ſed virtute; erant enim ex præſtantiſſimis & fortiſſimis viris confectæ. Vide *Juſt. Lipſium* Mil. Rom. lib. 1. Dial. IV. *Idem.*

2. *Intermiſſo perexiguo loci ſpatio, inter ſe conſtitiſſent*] Non dubito voces *inter ſe* ex gloſſâ ſumtas, & tollendas eſſe: nam legiones propter terrorem, intermiſſo aliquanto ſpatio, conſtiterant. *Hotoman.*

3. *Q. Laberius Durus*] *Oroſius*, *Freculphus*, *Celſus*, aut potius Anonymus exſcriptor ejus, conſtanter habent *Labienus*; ſed corrupte, aut valde ego fallor. *D. Voſſius.*

ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros, propter gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad hujus generis hostem; equites autem magno cum periculo dimicare, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent; &, quum paullulum ab legionibus nostros removissent, ex essedis desilirent, & pedibus dispari prælio contenderent. [1] *Equestris autem prælii ratio, & cedentibus & insequentibus, par atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, ut, nunquam conferti, sed rari, magnisque intervallis prœliarentur, stationesque dispositas haberent, atque alios alii deinceps excíperent, integrique & recentes defatigatis succederent.*

XVII. Postero die procul à castris hostes in collibus constiterunt, rarique se ostendere, & lentius, quam pridie, nostros equites prœlio lacessere cœperunt. Sed meridie, quum Cæsar pabulandi caussa III legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores advolaverunt, sic, uti ab signis legionibusque non absisterent. Nostri, acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque finem insequendi fecerunt, quoad subsidio confisi equites, quum post se legiones viderent, præcipites hostes egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque consistendi, aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga protinus, quæ undique convenerant, auxilia discesserunt; neque post id tempus umquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt.

XVIII. Cæsar, cognito consilio eorum, ad flumen Tamesin, in fines Cassivellauni exercitum duxit; quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc ægre, transiri potest. Eo quum venisset, [2] animum advertit, ad alte-

1. *Equestris autem prœlii ratio*] Ambigebat *Glareanus* de Britannis, Romanis, an utrisque *Cæsar* loquatur. Sed nulla hic difficultas est. Nam equestre prœlium proprie hic accipiendum: nempe, ubi utrimque equis concurritur; alioqui frustra bonum hic sensum quæras. Sane sic & Græcus intellexit; & sic lib. 1. ubi de equestri prœlio Romanorum cum Helvetiis loquitur. *D. Vossius.*

2. *Animum advertit.*] Vulgg. *animadvertit.* Nos autem MSti. *Norvic.* lectionem sequimur. Vide not. ad lib. 1. B. G. cap. XXIV. Observavit etiam vir doram

ram fluminis ripam magnas esse copias hostium instructas: ripa autem erat acutis sudibus præfixis munita, ejusdemque generis [1] sub aqua defixæ sudes flumine tegebantur. Iis rebus cognitis à captivis perfugisque, Cæsar, præmisso equitatu, confestim legiones subsequi jussit. Sed ea celeritate, atque impetu milites ierunt, quum capite solo ex aqua exstarent, ut hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent, ripasque dimitterent, ac se fugæ mandarent.

XIX. Cassivellaunus, ut supra demonstravimus, omni spe deposita contentionis, dimissis amplioribus copiis; [2] millibus circiter IV essedariorum relictis, [3] itinera nostra servabat; paululumque ex via excedebat, locisque impe-

ctissimus *J. Georg. Grævius* ad *Ciceronis* Offic. lib. II. cap. XIX. Librarios plurimis in locis elegantem hunc loquendi modum mutasse, ut alterum substituerent. *Dav.*

1. *Sub aqua defixæ sudes flumine tegebantur*] *Lipsius* in Poliorceticis lib. V. Dial. III. quærit cur *flumine*, hic legatur, cum paullo ante dixerit *Cæsar sub aqua*. Itaque pro *flumine* ambigit an reponat *plumbo*. Sed ambigit, non statuit. Sane juvare videtur opinionem illius *Bedæ* cum lib. I. cap. II. Hist. Angl. ait: *Quarum vestigia sudium ibidem usque hodie visuntur, quod singulæ earum ad modum humani femoris grossæ, & circumfusæ plumbo, immobiliter hæreant in profundum fluminis infixæ.* Sed considerare oportet, sudes illas acutas ab *Cæsare* dici: nam cum antea dixisset ripam acutis sudibus præfixis munitam fuisse, subdit ejusdem generis sudes sub aqua latuisse. Itaque plumbum habuerint ima sudium. Atqui quomodo tunc dicat *Cæsar* tectas plumbo fuisse? Nam plumbum acutas facere sudes nequibat. Ego itaque malo vulgatam retinere lectionem. Quod autem *Cæsar* primo ait sub aqua defixas sudes, tantundem est, ac si dicat, fundo fluminis infixas sudes fuisse, dein subdit, *flumine tegebantur*, ut ostendat non exstitisse cacumina earum ex aqua. *Beda* de plumbo dicit, sed vi deor mihi occurrere illi argumento posse. Nam quis affirmet illas sudes, quarum vestigia *Bedæ* tempore deprehensa, easdem fuisse quæ *Cæsaris* tempore flumini infixæ fuerunt. Inquit *Cæsar* flumen illud uno tantum loco pedibus transiri potuisse. Forsan Britanni postea bellis intestinis concussi prohibendis transitu amnis conterraneis sudes illas posuere. Equidem ego id crediderim: nec temere muto in *Cæsare*, nisi veteris codicis auctoritas accedat. Sed illud notandum quod *Polyænus* ait lib. VIII. cap. XXIII. Strategem. Cæsari elephantum unum in Britannia fuisse, cui imposita turris: ejusque terrore Britannos dilapsos custodiam amnis deseruisse. Nihil tamen de bellua illa in *Cæsare* legitur, unde suspicor *Polyænum* id hausisse ex Ephemeridibus *Cæsaris*, in quibus multa à Cæsare annotata fuisse, quæ his Commentariis non memorantur, jam observavimus. *D. Voss.*

2. *Millibus circiter* IV. *essedariorum relictis*] Recentiores *retentis*; sed omnium MStorum & antiquitus cusorum lectionem absque causa sontica deseruerunt, ut exemplis monstravit *Ger. G. J. F. Vossius* ad *Velleji Paterculi* lib. II. cap. LXXXI. *Dav.*

2. *Itinera nostra servabat*] Observabat, παρατήρει, ut recte Græcus. *Silius* Italicus lib. VI. 384.

Servabam *vultus Ducis, & prodentia sensum*
Lumina. Vide & vs. 565. *Davies.*

ditis, atque silvestribus sese occultabat; atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora, atque homines ex agris in silvas compellebat: &, quum equitatus noster liberius, vastandi prædandique caussa, se in agros effunderet, omnibus viis notis semitisque essedarios ex silvis emittebat; &, magno cum periculo nostrorum equitum, cum iis confligebat; atque hoc metu latius vagari prohibebat. Relinquebatur, ut neque longius ab agmine legionum discedi Cæsar pateretur, & tantum in agris vastandis, incendiisque faciendis hostibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant.

XX. Interim Trinobantes, prope firmissima earum regionum civitas, [1] ex qua Mandubratius adolescens, Cæsaris fidem secutus, ad eum [2] in continentem Galliam venerat, cujus pater Imanuentius in ea civitate regnum obtinuerat, interfectusque erat à Cassivellauno, ipse fuga mortem vitaverat, legatos ad Cæsarem mittunt: pollicenturque sese ei dedituros, & imperata facturos: petunt, ut Mandubratium ab injuria Cassivellauni defendat; atque in civitatem mittat, qui præsit, imperiumque obtineat. His Cæsar imperat obsides XL, frumentumque exercitui; Mandubratiumque ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt: obsides ad numerum, frumentumque miserunt.

XXI. Trinobantibus defensis, atque ab omni militum injuria prohibitis, [3] Cenimagni, Segontiaci, Ancalites,

1. *Ex qua Mandubratius adolescens*] *Cambdenus*, aliique ajunt Mandubratium hunc *Orosio* vocari Androgorium: quia ait *Orosius* lib. VI. cap. IX. *Interea Trinobantum firmissima civitas cum Androgorio duce, datis* XL. *obsidibus, Cæsari sese dedidit.* Sed ego hinc affirmare non ausim, eundem esse Androgorium & Mandubratium. Nam inquit *Cæsar* Mandubratium in continentem ad se venisse, rogasseque Trinobantes postea, ut eum cum imperio ad se mitteret *Cæsar*. *Orosius* vero ait Androgorium tunc ducem fuisse Trinobantibus. Sed quis hinc colligat eundem utrumque esse? Mihi non videtur. Potuit Androgorius, absente Mandubratio, Trinobantibus imperare. *D. Vossius.*

2. *In continentem Galliam*] Ultimam vocem expungendam censuere *Fr. Hotomannus*, *P. Ciacconius* & *Jos. Scaliger.* Sed nihil opus est, ut eorum calculis nostrum adjiciamus, cum *Livius* lib. XXII. cap. XLV. *continentem Atticam* dixerit, & *continentem terram*, *Corn. Nepos* in Themist. cap. III. & *Eumenius* Paneg. IV. c. VII. *Dav.*

3. *Cenimagni*] Alibi factam hujusce populi mentionem non reperies, qua de causa *J. Lipsius* ad *Taciti* lib. XII. cap. XXXII. *Icenos* & *Cangos* intelligi existimat, quorum meminit Annalium scriptor.

Bibroci,

Bibroci, Caſſi, legationibus miſſis, ſeſe Cæſari dediderunt. Ab his cognoſcit non longe ex eo loco [1] oppidum Caſſivellauni abeſſe, ſilvis, paludibuſque munitum, quo ſatis magnus hominum pecoriſque numerus convenerit. [2] Oppidum autem Britanni vocant, quum ſilvas impeditas vallo atque foſſa munierunt, quo, incurſionis hoſtium vitandæ cauſſa, convenire conſueverunt. Eo proficiſcitur cum legionibus: locum reperit egregie natura atque opere munitum: tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hoſtes paulliſper morati, militum noſtrorum impetum non tulerunt; ſeſeque ex alia parte oppidi ejecerunt. Magnus ibi numerus pecoris repertus: multique in fuga ſunt comprehenſi, atque interfecti.

XXII. Dum hæc in his locis geruntur, Caſſivellaunus ad Cantium, quod eſſe ad mare ſupra demonſtravimus, quibus regionibus IV reges præerant, Cingetorix, Carnilius, Taximagulus, Segonax, nuncios mittit: atque his imperat, ut, coactis omnibus copiis, caſtra navalia de improviſo adoriantur, atque oppugnent. Hi quum ad caſtra veniſſent, noſtri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam [3] nobili duce Lugotorige, ſuos incolu-

Guil. autem *Cambdenus* Britann. p. 329. edit. Lond. 1607. hanc vocem ex *Icenis* & *Regnis* conflatam arbitratur, præſertim quod MS. quem inſpexerat, diviſo vocabulo exhibebat *Ceni Agni*. Præſtat autem vulgatam lectionem retinere; fieri enim poteſt, ut horum, quia ignobilis eſſent populus, nulla apud ſcriptores alios ſuperſit memoria; quod etiam ceteris hoc in loco memoratis contigit. *Idem.*

1. *Oppidum Caſſivellauni*] *Beda* lib. 1. cap. 11. Hiſtoriæ Anglicæ oppidum hoc *Caſſibellaum* vocat. Errore an recte, non dijudicaverim. Prius tamen facilius credam. *D. Voſſius.*

2. *Oppidum Britanni vocant &c.*] Uſi ſunt voce *Caer*; hæc autem radicem habet verbum קרא, quod *convocare* ſignificat, quia eo convocati ex agris conveniebant, ut notavit vir doctiſſimus *Joan. Clericus* Art. Crit. P. II. S. III. cap. III. 9. *Dav.*

3. *Nobili Duce Lugotorige*] Plerique MSS. & omnes antiquitus impreſſi cum Metaphraſte, huic duci idem nomen attribuunt, ac Regulorum primo paullo antememorato. MS. autem *Norv.* utrobique Lugotorigem exhibet; adeo ut nullus dubitem, quin unus idemque vir denotetur. Adverſantur quidem *Fr. Hotomannus* & *Joan. Brantius*, quoniam hic *Ducis*, ſuperius autem *Regis* fiat mentio; quaſi ſcilicet Rex, nobilis Dux eſſe non potuerit! Et ſane *Jul. Celſus* vit. Cæſ. p. 87. diſerte teſtatur *unum Regem eſſe captum, cui Lugotorix nomen erat.* Hinc medicina, ut videtur, fieri poteſt *Floro*, qui lib. III. cap. x. 18. ita loquitur. Cæſar *unum quoque è Regibus Cavelanis* (vel *Cavelianis*) *in vincula dedit.* At nullus Britannorum Rex captus eſt præter hunc ſive Lugotorigem, ſive Cingetorigem. Fidenter itaque ſcribo, *Unum quoque è Regibus* CANTIANIS

mes;

mes reduxerunt. Cassivellaunus, hoc prœlio nunciato, tot detrimentis acceptis, vastatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Comium de deditione ad Cæsarem mittit. Cæsar, quum statuisset hiemem in continente propter repentinos Galliæ motus agere, neque multum æstatis supereresset, atque id facile extrahi posse intelligeret, obsides imperat; &, quid in annos singulos vectigalis populo R. Britannia penderet, constituit: interdicit atque imperat Cassivellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat.

XXIII. Obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naves invenit refectas. His deductis, quod & captivorum magnum numerum habebat, & nonnullæ tempestate deperierant naves, [1] duobus commeatibus exercitum reportare constituit; ac sic accidit, ut, ex tanto navium numero, tot navigationibus, neque hoc, neque superiore anno ulla omnino navis, quæ milites portaret, desideraretur: at ex iis, quæ inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expositis militibus, & quas postea Labienus faciendas curaverat numero LX, perpaucæ [2] locum caperent, reliquæ fere omnes rejicerentur: quas quum aliquandiu Cæsar frustra exspectasset, ne anni tempore navigatione excluderetur, quod æquinoctium suberat, necessario angustius milites collocavit: ac summam tranquillitatem consecutus, secunda inita quum solvisset vigilia, prima luce terram attigit, omnesque incolumes naves perduxit.

n vincula dedit. Non me quidem fugit, à veteribus, Cantii incolas, *Cantios* fuisse vo catos, sed *Flori* ævo aliter se res habere potuit. *Joan. Freinshemius* & *J. G. Gravius* reposuerunt *è Regibus Cassivellauni*; sed præterquam quod hæc emendatio nimium recedat à lectionis receptæ vestigiis, mira est locutio *unus è Regibus Cassivellauni*, pro eo quod est, *unus è Regibus qui Cassivellauno suberant.* Davies.

1. *Duobus commeatibus exercitum reportare constituit*] *Commeatum* vocabant, ut recte *Beroaldus*, cum plures una naves aliquo appulissent. Græcis πεζικὸς φόλος, ut ex veteri inscriptione docet *Casaubonus* ad *Suetonii* Aug. cap. XCVIII. *Brant.* Hanc *commeatus* significationem multis exemplis adstruxit *Phil. Rubenius* Elect. lib. II. c. XIII.

2. *Locum caperent*] Ad locum destinatum pervenirent. Sic supra lib. IV. cap. XXVI. dixit *insulam capere*. *Fr.* tamen *Hotomannus Cæsarem* non intellexit; ait enim obscuram sibi esse sententiam, nisi forte *locum capere* dicantur naves, quæ cursum tenent; cum is sit sensus, quem supra dixi. *Davies.*

XXIV.

XXIV. Subductis navibus, concilioque Gallorum Samarobrivæ peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter ſiccitates, anguſtius provenerat; coactus eſt aliter, ac ſuperioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legioneſque in plures civitates diſtribuere: ex quibus unam in Morinos ducendam C. Fabio legato dedit; alteram in Nervios Q. Ciceroni: [1] tertiam in Eſſuos L. Roſcio: quartam in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare juſſit: [2] tres in Belgio collocavit. His M. Craſſum quæſtorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium legatos præfecit. Unam legionem, quam proxime trans Padum conſcripſerat, & cohortes v in Eburones, quorum pars maxima eſt inter Moſam & Rhenum, qui ſub imperio Ambiorigis & Cativulci erant, miſit. His militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam, legatos præeſſe juſſit. Ad hunc modum diſtributis legionibus, facillime inopiæ frumentariæ ſeſe mederi poſſe exiſtimavit. Atque harum tamen omnium legionum hiberna (præter eam, quam L. Roſcio in pacatiſſimam & quietiſſi-

1. *Tertiam in Eſſuos L. Roſcio*] Eſſuorum *Cæſar* nuſquam alibi, nec, quod ſciam, ullus veterum Geographorum meminit. Unde ſubit ſuſpicari corruptum eſſe locum. Reponendum exiſtimo *Æduos*. Nam plerumque Ædui & Rhemi junguntur. Accedit quod *Cæſar* hanc pacatiſſimam eſſe partem dicit, quod de nulla alia terra æque dici poterat. Inquit etiam auctor hæc hyberna contenta fuiſſe centum paſſuum millibus, exceptis Roſcii hybernis: At vero Geographorum fœdus mihi hac parte error videtur, qui Eſſuos juxta Nervios collocavere. Nam ita medii ſint inter omnes illas nationes, quas Cæſar ſtatim nominavit. Præterea cum Cæſar legiones accivit, juſſit Craſſum ex Bellovacis venire, qui paſſuum millibus circiter xxv. à Samarobriva aberat. Dein Labienum ex Rhemis, Fabium ex Morinis accivit, qui multo longius aberant. Cur non potius uſurus fuiſſet Roſcii legione, quæ & propior, & in pacatiori parte? Mihi ſane τὸ *Æduis* rectum videtur. Putabam antea *Sueſſionibus* legendum, ſed hoc penitus damno. *D. Voſſius.*

Ibid. Eo probabilior eſt *D. Voſſii* conjectura, quod etiam apud *Plinium* H. N. lib. IV. cap. XVIII. *Ædui* in vet. Cod. corrupte legantur *Eſui*. *Ciacconius* ſcribit *Iteſuos*, qui etiam ſunt Celticæ populus ab eodem *Plinio* memoratus.

2. *Tres in Belgio collocavit*] Cum pleræque legiones, de quibus antea locutus eſt *Cæſar*, in Gallia Belgica fuerint collocatæ, *Ph. Cluverius* Germ. lib. II. cap. II. aſſerit Belgium proprie dictum Galliæ Belgicæ fuiſſe partem, quæ Bellovacos, paucoſque alios populos contineret. Et ſane ita ſe res habeat oportet, cum & *Lucanus* de B. C. lib. I. 426. poſtquam Leucos & alios Galliæ Belgicæ populos memoravit, aiat

Et docilis rector roſtrati Belga Covini.

Vide *Hadr. Valeſium* not. Gall. p. 79, 80. *Davies.*

mam.

mam partem ducendam dederat) [1] millibus passuum C continebantur. Ipse interea, quoad [2] legiones collocatas, munitaque hiberna cognovisset, in Gallia morari constituit.

XXV. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius; cujus majores in sua civitate regnum obtinuerant. Huic Cæsar, pro ejus virtute, atque in se benevolentia, quod in omnibus bellis singulari ejus opera fuerat usus, majorum locum restituerat. Tertium jam hunc annum regnantem inimici palam, multis etiam ex civitate auctoribus, interfecerunt. Defertur ea res ad Cæsarem. Ille, veritus, quod ad plures res pertinebat, ne civitas eorum impulsu deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet, ibique hiemare; quorumque opera cognoverit Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. [3] Interim ab omnibus legatis, quæstoribusque, quibus legiones transdiderat, certior factus est, in hiberna perventum, locumque hibernis esse munitum.

XXVI. Diebus circiter XV, quibus in hiberna ventum est, initium repentini tumultus ac defectionis ortum est ab Ambiorige & Cativulco: qui, quum ad fines regni sui Sabino Cottæque præsto fuissent, frumentumque in hiberna comportavissent, Indutiomari Treviri nunciis impulsi, suos concitaverunt; subitoque oppressis lignatoribus, [4] magna manu castra oppugnatum venerunt. Quum

1. *Millibus passuum* C.] Aut nota numeralis excidit, aut lapsus est *Cæsar*, nam ab Atuatica Eburonum castello, ad Crassi hiberna circiter CLXXX. millia passuum. Vide *Ph. Cluverium* Germ. lib. II. cap. II. Sed ut *Cæsar* aut Librarii *defectu*, Metaphrastes *excessu* peccavit, habet enim ὡς ὀγδήκοντα σταδίων μυριάδας τρεῖς, cum millia passuum C. à stadiis DCCC. conficiantur. *Davies.*

2. *Legiones collocatas*] Sic reposuimus MStorum *Cinocen.* & *Norvic.* ac edit. *Flor. Steph. Gryph.* fidem secuti; quæ quidem lectio confirmatur ex cap. XXV. hujusce libri, ubi sic loquitur. *Certior factus in hiberna perventum, locumque hibernis esse munitum.* In Vulgg. *collocasset*, quasi ipse Cæsar collocandis legionibus operam dedisset. *Idem.*

3. *Interim ab omnibus legatis quæstoribusque*] Cum unus esset tantum quæstor in una provincia, & Cæsar unum tantum haberet, ut vidimus lib. IV. cap. XIII. cum dixit: *Consilio cum legatis, & quæstore communicato*; videndum num hic legi debeat, *quæstoreque.* De hoc supra lib. I. cap. LI. nonnihil diximus. Ita legitur in duobus codicibus manuscriptis. *Ciace.*

4. *Magna manu castra oppugnatum venerunt*] *Magna manu ad castra oppugnan-*

cele-

celeriter noſtri arma cepiſſent, vallumque adſcendiſſent; atque una ex parte Hiſpanis equitibus emiſſis, equeſtri prœlio ſuperiores fuiſſent; deſperata re, hoſtes ſuos ab oppugnatione reduxerunt. Tum ſuo more conclamaverunt, uti aliqui ex noſtris ad colloquium prodirent: habere ſeſe, quæ de re communi dicere vellent, quibus controverſias minui poſſe ſperarent.

XXVII. Mittitur ad eos colloquendi cauſſa C. Arpinius eques Romanus, familiaris Q. Titurii, & Q. Junius ex Hiſpania quidam, qui jam ante, miſſu Cæſaris, ad Ambiorigem ventitare conſueverat; apud quos Ambiorix in hunc modum locutus eſt: *Seſe, pro Cæſaris in ſe beneficiis, plurimum ei confiteri debere, quod ejus opera ſtipendio liberatus eſſet, quod Atuaticis finitimis ſuis pendere conſueſſet; quodque ei & filius, & fratris filius, ab Cæſare remiſſi eſſent, quos Atuatici obſidum numero miſſos apud ſe in ſervitute & catenis tenuiſſent: neque id, quod fecerat de oppugnatione caſtrorum, aut judicio, aut voluntate ſua feciſſe, ſed coactu civitatis: ſuaque eſſe ejuſmodi imperia, ut non minus haberet in ſe juris multitudo, quam ipſe in multitudinem: civitati porro hanc fuiſſe belli cauſſam, quod repentinæ Gallorum conjurationi reſiſtere non potuerit; id ſe facile ex humilitate ſua probare poſſe; quod non adeo ſit imperitus rerum, ut ſuis copiis populum R. ſe ſuperare poſſe confidat: ſed eſſe Galliæ commune conſilium; omnibus hi-*

da venerunt, legunt quidam; vel, *ad caſtra oppugnatum*: mutatione non tantum non neceſſaria, verum &, ut mihi quidem videtur, quæ non multum elegantiæ habeat; cum in aliis optime legatur, *Magna manu ad caſtra oppugnandi venerunt*, ut intelligatur *cauſſa*. Loquendi genus ab aliis, præcipueque à *Salluſtio*, uſitatum. *Aldus Manutius.*

1. *Controverſias minui*] *Minuere controverſias*, pro tollere, & extinguere. Sic lib. VI. cap. XXIII. *Principes regionum inter ſuos jus dicunt, controverſiaſque minuunt.* Sic *Cicero* Offic. lib. I. cap. XXII. *Sed cum plerique arbitrentur res bellicas majores eſſe quam urbanas, minuenda eſt hæc opinio*, id eſt, tollenda. Sic Academ. Quæſt. lib. II. *Sed ut minuam controverſiam, videte quæſo*, &c. *Hotoman.*

2. *Id ſe facile ex humilitate ſua probare*] Id eſt, tenuitate & infirmitate, ut ſupra lib. IV. cap. III. *Multo humiliores infirmioreſque* (Ubios) *redegerunt.* Et infra hujus lib. cap. XXVIII. *Civitatem ignobilem atque humilem Eburonum. Hirtius* de bel. Afric. cap. XCVII. *Tiſdritanos propter humilitatem civitatis, certo numero frumenti multat.* Brantius.

bernis Cæsaris oppugnandis hunc esse dictum die [redacted] *quæ legio alteri legioni subsidio venire posset: non* [redacted] *allos Gallis negare potuisse: præsertim quum de recuper* [redacted] *com-muni libertate consilium initum videretur; quibus* [redacted] *niam* [2]*pro pietate satisfecerit, habere se nunc ratione* [redacted] *fficii: pro beneficiis Cæsarem monere, orare Titurium pro hospitio, ut suæ ac militum saluti consulat: magnam manum Germanorum conductam Rhenum transisse; hanc affore biduo:* [3]*ipsorum esse consilium, velintne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere, quorum alter millia passuum circiter* L, *alter paullo amplius absit: illud se polliceri, & jurejurando confirmare, tutum se iter per fines suos daturum; quod quum faciat, & civitati sese consulere, quod hibernis levetur, & Cæsari pro ejus meritis gratiam referre.* Hac oratione habita discedit Ambiorix.

XXVIII. C. Arpinius, & Junius, quæ audierant, ad legatos deferunt. Illi repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant: maximeque hac re permovebantur, quod civitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte populo Rom. [4]bellum facere ausum vix erat credendum. Itaque [5]ad consilium rem deferunt; magnaque inter eos existit controversia. L. Aurunculeius, complureſque tribuni mil. & pri-

1. *Ne qua legio alteri legioni*] *Altera* omnes, ἀρχαικῶς. Ut apud *Terentium* Heautont. act. II. sc. II. vs. 30. *Hæc ipsa in itinere altera dum narrat, forte audivi.* Et Eunucho act. V. sc. VII. vs. 3. *Mihi sola ridiculo fuit.* Brantius.

2. *Pro pietate satisfecerit*] *Pietas* hic amorem patriæ significat. *Cicero* de Invent. lib. II. cap. XXII. *Pietas erga patriam—— officium conservare monet. Silius* Italicus lib. IV. 398.

Felices leti, pietas *quos addidit umbris.*

Vide etiam lib. VIII. 329. & X. 593. *Davies.*

3. *Ipsorum esse consilium*] Id est, licere illis consilium capere, ac deliberare, utrum malint. Sic *Cicero*: *Vestrum jam consilium est, quod nobis sit faciendum.* Hot.

4. *Bellum facere*] Hunc loquendi modum inter *Sallustii* raros & insolentes ponit *Seneca* Epist. CXIV. Sed perperam. *Cornelius Nepos* Agesil. cap. II. *Persuasit Lacedæmoniis, ut exercitum in Asiam emitterent*, bellumque Regi facerent. Sic etiam loquuntur præstantissimi linguæ Latinæ auctores, ut ostendit *Ch. Cellarius* Cur. Poster. pag. 91. seq. *Davies.*

5. *Ad consilium rem deferunt*] Sic restitui ex MS. *Norv.* & ita legit Græcus interpres; vertit enim, τοῦτο τῇ βουλῇ ἀναγινώσουσι. Vulgg. *ad Concilium.* Male omnino. De vocum *consilii* & *concilii* differentia videndus *J. F. Gronovius* ad Livii lib. XLIV. cap. II. *Idem.*

morum

morum ordinum centuriones, *nihil temere agendum, neque ex hibernis injussu Cæsaris discedendum* existimabant. [1] *Quantasvis magnas copias etiam Germanorum sustineri posse, munitis hibernis,* docebant: *rem esse testimonio, quod primum hostium impetum, multis ultro vulneribus illatis, fortissime sustinuerint: re frumentaria non premi; interea & ex proximis hibernis, & à Cæsare conventura subsidia:* postremo *quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?*

XXIX. Contra ea Titurius, *sero facturos* clamitabat, *quum majores manus hostium, adjunctis Germanis, convenissent; aut quum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum: brevem consulendi esse occasionem: Cæsarem arbitrari profectum in Italiam: nec aliter Carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta cum contemptione nostri ad castra venturos esse: non hostem auctorem, [2] sed rem, spectare: subesse Rhenum; magno esse Germanis dolori [3] Arioviſti mortem, & superiores nostras victorias: [4] ardere Galliam tot contumeliis acceptis sub populi R. imperium redactam, superiore gloria rei militaris exstincta.* Postremo *quis hoc sibi persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad ejusmodi consilium descendisse? suam sententiam in utramque partem*

1. *Quantasvis magnas copias*] Rectè notavit *Fr. Hotomannus* vulgo dici *quantumvis magnas*, vel *quantasvis copias*. Nihil tamen mutarim, cum hujusmodi πλεονασμῶν non desint exempla. *Livius* lib. XLIV. cap. XXVII. *Ut* quanta maxima *posset praeda ex victo Romanis reservaretur. Curtius* lib. V. cap. IX. 1. Quanto maximo *possumus cultu. Minucius Felix* Octav. pag. 11. *Certum aliquod de summa rerum ac Majestate decernere, de qua* tot omnibus *seculis —— Philosophia deliberat.* Davies.

2. *Sed rem spectare*] MSS. nonnulli & vett. cusi *Rem exspectare*, unde forte legendum *se spectare*, licet aliquando subintelligatur Pronomen. Idem mendum occurrit apud *Petronium* Satir. cap. XVII. ubi de Quartilla. *Diu flevit, ac ne tum quidem nos ullum adjecimus verbum, sed taciti* exspectavimus *lacrimas ad ostentationem doloris paratas.* Lege *Spectavimus*, loquitur enim de Quartillæ lacrimis. *Idem.*

3. *Arioviſti mortem*] Nihil *Cæsar* usquam de morte Arioviſti, niſi hoc loco, ſcripſit. Unde *Cluverius* malebat *ſortem* legere. Sed audax hæc conjectura. Nam quid attinebat mortem memorare, cum Cæſari poſt unum illud prœlium nihil cum Arioviſto rei fuerit. Nec ſolet ille extra geſta ſua evagari. Sane & Græcus θάνατον vertit, & in Anonymo eandem vocem invenio, & retineo. *D. Voſſius.*

4. *Ardere Galliam*] Vehementiſſime commoveri. *Salluſtius* lib. I. Hiſtor. *Ardebat omnis Hiſpania citerior.* Ciaccon.

esse tutam: si nil sit durius, nullo cum periculo ad proximam legionem perventuros; si Gallia omnis cum Germanis consentiat, [1]unam esse in celeritate positam salutem. Cottæ quidem, atque eorum, qui dissentirent, [2]consilium quem haberet exitum? in quo si non præsens periculum, at certe [3]longinqua obsidione fames esset pertimescenda.

XXX. Hac in utramque partem habita disputatione, quum à Cotta, primisque ordinibus acriter resisteretur, [4]*Vincite*, inquit, *si ita vultis*, Sabinus; & id clariore voce, ut magna pars militum exaudiret: *neque is sum*, inquit, *qui gravissime ex vobis mortis periculo terrear: hi sapient, & si gravius quid acciderit, abs te rationem deposcent: qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hibernis conjuncti, communem cum reliquis casum sustineant: nec rejecti & relegati longe ab cæteris, aut ferro, aut fame intereant.*

XXXI. Consurgitur ex consilio: comprehendunt utrumque, & orant, *ne sua dissensione & pertinacia rem in summum periculum deducant: facilem esse rem, seu maneant, seu proficiscantur, si modo unum omnes sentiant, ac probent:*

1. *Unam esse in celeritate positam salutem*] Sic *Virgilius* Æn. II. 354. *Una salus victis.* Et infra: *tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat.* Et *Corn. Tacitus* annal. I. *Temporis ac necessitatis monet. Unam in armis salutem*, &c. Ciaccon. Frustra igitur est *Fr. Hotomannus*, cui placet *una* sexto casu.

2. *Quem haberet exitum*] Insignis locus: ex quo intelligitur, consilium dici *exitum habere*, cum in alterutram partem tutum habet eventum: *non habere* vero, cum neutram in partem habet; & est, ut Dialectici loquuntur, ἐν τῷ ἀόριστῳ. Itaque Titurius suum, in utramque partem tutum esse disputat: Cottæ vero, in neutram. *Cicero* ad Att. lib. VII. ep. II. *Videtur hoc consilium exitum habiturum. Hirtius* de bell. Alexandrino cap. LXIII. *Neque ullum exitum consilii sui reperiret, si permaneret in sententia*, &c. Hotoman.

3. *Longinqua obsidione*] Longinquum pro diuturno poni multis exemplis docuit elegantissimi ingenii vir *Janus Broukhusius* ad *Propertii* lib. I. Eleg. VI. 27. Vide etiam not. ad lib. I. B. G. cap. XLVII. Hoc cum fugeret nuperos editores, *longa* hic loci intruserant; Nos autem ex MSto. *Norvic.* & antiquitus excusis suum *Cæsari* verbum restituimus. *Davies.*

4. *Vincite, inquit, si ita vultis*] *Vincendi* verbum familiare iratis esse, adversariis sententiam concedentibus notat *Donatus* ad *Terentii* Andr. act. V. sc. III. nec dissimilem videri formulam *Habeas licet.* Adhibet & illam *Suetonius* in Cæsare cap. I. quod Græcis νικᾷς est. Notum illud apud *Ciceronem* lib. III. offic. in Transpadanorum caussa, *Vincat utilitas.* Sic fere in auctionibus atque emptionibus *Ducas licet*, usurpatum, ut *Hotomannus* & ex illo *Muretus* in III. Catilinar. annotarunt. *Brantius.*

probent: *contra in dissensione nullam se salutem perspicere.* Res disputatione ad mediam noctem perducitur. [1] Tandem dat Cotta permotus manus: superat sententia Sabini. Pronunciatur, prima luce ituros. Consumitur vigiliis reliqua pars noctis, quum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. [2] Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur, & languore militum, & vigiliis periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum, longissimo agmine, magnisque impedimentis.

XXXII. At hostes, postea quam ex nocturno fremitu, vigiliisque de profectione eorum senserunt, collocatis insidiis bipartito in silvis, opportuno atque occulto loco, [3] à millibus passuum circiter 11 Romanorum adventum exspectabant: &, quum se major pars agminis in magnam convallem demisisset, ex utraque parte ejus vallis subito sese ostenderunt: novissimosque premere, & primos prohibere adscensu, atque iniquissimo nostris loco prœlium committere cœperunt.

XXXIII. Tum demum Titurius, uti qui nihil ante providisset, trepidare & concursare, cohortesque dispone-

1. *Tandem dat Cotta permotus manus*] Hoc est, cedit, victorum instar. Sic *Arnobius* lib. 1. p. 26. *Sed concedamus interdum, manum vestris opinionibus dantes*, &c. Usurpavit & *Cicero*, cum ait de amicitia: *Qui litigare se simulans blandiatur atque ad extremum det manus.* Erat autem ille mos dedititiorum, sed de illis proprie dicitur *tendere manus.* Unde *Cæsar* lib. VII. cap. XL. *Litavici fraude perfecta, Ædui manus tendere, & deditionem significare, & projectis armis mortem deprecari incipiunt.* *Zosimus* lib. II. πολλὰς ὑ ζωγείας ἐλὼν τὸ ἀβελτερῶν τῆς ἀγρίας χεῖρας ἀπαλλαγὴν ἐδέξατο. D. Vossius. Si hujusce phraseos plura desideres exempla, adeundæ *Ch. Cellarii* notæ ad *Corn. Nepotis* Hamilc. cap. 1, 4.

2. *Omnia excogitantur, quare nec sine periculo*] Hoc est, ita se gerunt, quasi in id operam dent, ne sine periculo &c. Contrarium sensum procudit Metaphrastes, qui hoc modo locum vertit: παντὶ τρόπῳ ὑπερτιθέσθων ὅμως, ὅπως μήτε μένοντες κινδυνεύωσι, μήτε καμνόντων τῇ ἀγρυπνίᾳ τῶν τραυματιῶν ὁ χρὼς κίνδυνος αὐξηθῇ. Tanquam in suo Codice legisset *Quare & sine periculo maneatur, nec languore militum* &c. Contrarem ipsam: adeo ut vel libro vitioso usus sit, vel auctoris mentem non intellexerit. *Dav.*

3. *A millibus passuum circiter* 11] Sic lib. II. B. G. cap. VIII. *Ad castra Cæsaris omnibus copiis contenderunt, & à millibus passuum minus* 11. *castra posuerunt.* Et lib. VI. cap. VI. *Positis castris à millibus passuum* XV. Et alias sæpe. *Ciacc.*

in

re: hæc tamen ipsa timide, atque ut eum omnia deficere viderentur: quod plerumque iis accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. At Cotta, qui cogitasset hæc posse in itinere accidere, atque ob eam caussam profectionis auctor non fuisset, nulla in re communi saluti deerat, &, in appellandis cohortandisque militibus, imperatoris; &, in pugna, militis officia præstabat: quumque propter longitudinem agminis minus facile per se omnia obire, & quid quoque loco faciendum esset, providere possent; jusserunt pronunciari, ut impedimenta relinquerent, [1] atque in orbem consisterent: quod consilium, etsi in ejusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit; nam & nostris militibus spem minuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit; quod non sine summo timore & desperatione id factum videbatur. Præterea accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgo milites ab signis discederent, quæque quisque eorum carissima haberet, ab impedimentis petere, atque arripere properaret, & clamore ac fletu omnia complerentur.

XXXIV. At barbaris consilium non defuit; nam duces eorum tota acie pronunciari jusserunt, *ne quis ab loco discederet: illorum esse prædam, atque illis reservari, quæcumque Romani reliquissent: proinde omnia in victoria posita existimarent.* [2] Erant & virtute, & numero pugnando pares nostri: tametsi à duce, & à fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in virtute ponebant; &, quoties [3] quæque cohors procurreret, ab ea parte magnus hostium numerus

1. *Atque in orbem consisterent*] Vide *Joan. Brantium* ad lib. IV. cap. XXXVII.

2. *Erant & virtute & numero pugnando pares*] Sic recte emendavit *Jos. Scaliger*, cum MSSti. & editt. vett. habeant *numero pugnandi pares*, unde *Gabr. Faernus* ex ingenio legebat *numero pugnantium pares*. *Phil.* autem *Bervaldus*, omissa voce, scribit *Erant & virtute & numero pares*, cujus conjecturam probat *Joan. Brantius*. Frustra omnes: non enim tradere voluit noster Romanos Eburonibus fuisse numero æquales, nec id ex hoc loco conficitur, quod tamen arbitratus est *P. Ciaconius*, cui propterea placet, *Erant* (Eburones) *& loco & numero superiores: nostri tametsi à Duce* &c. notat solummodo, Romanis sat, fuisse & virtutis & numeri, quo æquis conditionibus iniri posset prælium: tantam enim de sua virtute opinionem conceperant, ut, ob fortitudinem, pugnæ se pares existimarent, licet inferiores fuerint hominum multitudine. *Davies.*

3. *Quæque cohors procurreret*] Ita le-

merus cadebat. Qua re animadversa, Ambiorix pronunciari jubet, ut procul tela conjiciant, neu propius accedant: &, quam in partem Romani impetum fecerint, cedant; levitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse: rursus se ad signa recipientes insequantur.

XXXV. Quo præcepto ab iis diligentissime observato, quum quæpiam cohors ex orbe excesserat, atque impetum fecerat, hostes velocissime refugiebant. [1] Interim ea parte nudari necesse erat, & ab latere aperto tela recipi. Rursus, quum in eum locum, unde erant egressi, reverti cœperant, & ab iis, qui cesserant; & ab iis, qui proximi steterant, circumveniebantur: sin autem locum tenere vellent, neque virtuti locus relinquebatur, neque à tanta multitudine conjecta tela conferti vitare poterant. Tamen [2] tot incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis, resistebant; & magna parte diei consumpta, quum à prima luce ad horam VIII pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. Tum T. Balventio, qui superiore anno [3] primum pilum duxerat, viro forti, & magnæ auctoritatis, utrumque femur tragula transjicitur. Q. Lucanius ejusdem ordinis fortissime pugnans, dum circumvento filio subvenit, interficitur. L. Cotta legatus omnes cohortes ordinesque adhortans in adversum os fundâ vulneratur.

XXXVI. His rebus permotus Q. Titurius, quum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, [4] interpretem suum Cn. Pompejum ad eum mittit, rogatum, ut

gitur in MSto. *Norvic.* & recte quidem; respicit enim *noster* ad id, quod factum est, postquam in orbem constiterant Romani. Vulgg. *procurrerat* vel *procucurrerat*. MS. *Carrar. procurrebat*, quæ lectio ob κακοφωνίαν à me est repudiata; sequitur enim *magnus hostium numerus* cadebat. *Davies.*

1. *Interim ea parte*] MS. *Norvic.* ac editt. antiquissimæ *Rom. Ven. Beroald.* & *Steph.* exhibent *eam partem*, hoc est, κατὰ eam partem: quæ quidem lectio est recipienda, sic enim loqui amat *Cæsar*. Vide notat. ad lib. IV. B. G. cap. 1. *Davies.*

2. *Tot incommodis*] Sic legimus cum MS. *Norvic.* & veteribus cusis, non *tam multis incommodis*, ut habent recentiores: Eadem enim vox paullo post repetita insuaviorem reddit orationem. *Idem.*

3. *Primum pilum duxerat*] Primi pili erat centurio. De hac dignitate videndus *Justus Lipsius* Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. *Idem.*

4. *Interpretem suum Cn. Pompeium*] Supra dixit C. Arpineium ad Ambiorigem

sibi,

sibi, militibusque parcat. Ille, appellatus respondit: *si velit secum colloqui, licere; sperare à multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi vero nihil nocitum iri; itque eam rem se suam fidem interponere.* [1] Ille cum Cotta saucio communicat, *si videatur, pugna ut excedant, & cum Ambiorige una colloquantur: sperare se ab eo de sua ac militum salute impetrari posse.* Cotta se ad armatum hostem iturum negat, atque in eo perseverat.

XXXVII. Sabinus, quos in præsentia tribunos mil. circum se habebat, & primorum ordinum centuriones, se sequi jubet: & quum propius Ambiorigem accessisset, jussus arma abjicere, imperatum facit: suisque, ut idem faciant, imperat. Interim, dum de conditionibus inter se agunt, longiorque consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paullatim circumventus, interficitur. Tum vero, suo more, victoriam conclamant, atque ululatum tollunt; impetuque in nostros facto, ordines perturbant. Ibi L. Cotta pugnans [2] interficitur cum maxima parte militum: reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi; ex quibus L. Petrosidius aquilifer, quum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra vallum projecit: ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. Alii ægre ad noctem oppugnationem sustinent: noctu ad unum omnes, desperata salute, se ipsi interficiunt. Pauci ex prœlio elapsi incertis itineribus per silvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt; atque eum de rebus gestis certiorem faciunt.

missum, sed non vocat interpretem: ut non ausim hunc locum suspectum habere, quod *Ciacconium* fecisse video. Meminit *Cicero* in epistolis ad Atticum Cn. Pompeii interpretis, sed incertum an hunc designet. *D. Vossius.*

1. *Ille cum Cotta saucio communicat* &c.] Multiplex est in hisce gestis referendis *Dionis* error. Κόττας, inquit ille, παραχρῆμα μετὰ πολλῶν ἀπώλετο, καὶ τὸ Σαβῖνον ὁ Ἀμβιόριξ μετεπέμψατο μὲν, ὡς καὶ σώσων. ὅτε δὴ τοῖς γεγονόσιν παρὼν, ὃ πιστὸς αὐτῷ ὃ τότε ἐτύγχανε ὤν. Vide lib. XL. p. 123. D. ed. Hanov. Sed hæc omnia redarguit *Cæsaris* narratio. *Davies.*

2. *Interficitur cum maxima parte militum*] Narrat *Suetonius* in Julio cap. XXV. casum hunc adversum *in Germanorum finibus* Cæsari contigisse, quod cum *Cæsaris* relatione in concordiam redigere nequit *Julius Celsus* vit. Cæs. pag. 94. ed. Lond. Sed res erat facilis: Eburones nimirum *Germani* vocabantur. Vide lib. II. B. G. capp. III. & IV. *Idem.*

XXXVIII.

XXXVIII. Hac victoria ſublatus Ambiorix, ſtatim cum equitatu in Atuaticos, qui erant ejus regno finitimi, proficiſcitur; neque diem, neque noctem intermittit; peditatumque ſe ſubſequi jubet. Re demonſtrata, Atuaticiſque concitatis, poſtero die in Nervios pervenit: *hortaturque, ne ſui in perpetuum liberandi, atque ulciſcendi Romanos, pro iis, quas acceperint, injuriis, occaſionem dimittant: [1] interfectos eſſe legatos duos, magnamque partem exercitus interiſſe demonſtrat: nihil eſſe negotii, ſubito oppreſſam legionem, quæ cum Cicerone hiemet, interfici: ſe ad eam rem profitetur adjutorem.* Facile hac oratione Nerviis perſuadet.

XXXIX. Itaque, confeſtim dimiſſis nunciis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumoſios, Gordunos, qui omnes ſub eorum imperio ſunt, quam maximas manus poſſunt, cogunt; & de improviſo ad Ciceronis hiberna advolant, nondum ad eum fama de Titurii morte perlata. [2] Huic quoque accidit, quod fuit neceſſe, ut nonnulli milites, qui lignationis munitioniſque cauſſa in ſilvas diſceſſiſſent, repentino equitum adventu interciperentur. His circumventis, magna manu Eburones, Atuatici, Nervii, atque horum omnium ſocii & clientes legionem oppugnare incipiunt. Noſtri celeriter ad arma concurrunt; vallum conſcendunt. Ægre is dies ſuſtentatur, quod omnem ſpem hoſtes in celeritate ponebant, [3] atque hanc adepti victoriam, in perpetuum ſe fore victores confidebant.

XL. Mittuntur ad Cæſarem confeſtim à Cicerone litteræ, magnis propoſitis præmiis, ſi pertuliſſent. Obſeſſis

1. *Interfectos eſſe legatos duos*] In MS. Andino *legatos duo* reperit *Joan. Fr. Gronovius*, qui ita legendum ſtatuit: conſtat enim *caſum Accuſativum maſculini Generis* hoc vel illo modo enunciatum. Vide viri doctiſſimi notas ad *Livii* lib. xxxv. cap. xxi. *Idem.*

2. *Huic quoque accidit*] MSS. & veteres impreſſi *huc quoque accidit*; ſcribo *hic*, quod & *Fr. Hotomanno* ſuboluit. Ita etiam legit Metaphraſtes. *Davies.*

3. *Atque hanc adepti victoriam*] *Hotomannus* de mendo ſuſpicatur, & *Cæſarem* ſcripſiſſe *hac adepta victoria.* Mallem ſiluiſſet. Sic *Tacitus* 1. Annalium: *neve occiſus Auguſti pronepos nocentiores vos faciat.* Non occiderant milites Germanici filium, ſed metus erat, ne facerent. *D. Voſſ.*

omnibus viis, missi intercipiuntur. Noctu ex ea materia, quam munitionis caussa comportaverant, [1] turres admodum cxx excitantur incredibili celeritate: quæ deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes postero die multo majoribus copiis coactis castra oppugnant, fossam complent. A nostris eadem ratione, qua pridie, resistitur: hoc idem deinceps reliquis fit diebus. Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur; non ægris, non vulneratis facultas quietis datur. Quæcumque [2] ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur: multæ præustæ sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur: turres contabulantur; pinnæ, loricæque ex cratibus attexuntur. Ipse Cicero, quum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat: [3] ut ultro militum concursu ac vocibus, sibi parcere cogeretur.

XLI. Tunc duces, principesque Nerviorum, qui aliquem [4] sermonis aditum, caussamque amicitiæ cum Cicerone habebant, colloqui sese velle dicunt. Facta potestate, eadem, quæ Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: *omnem esse in armis Galliam: Germanos Rhenum transisse: Cæsaris, reliquorumque hiberna oppugnari. Addunt etiam de Sabini morte.* [5] *Ambiorigem ostentant, fidei faciundæ caussa. Errare eos dicunt, si quidquam ab iis præ-*

1. *Turres admodum* cxx.] Sic exhibent Codices manu exarati cum antiquitus impressis; Recentiores enim mediam vocem expunxerant. Frustra. *Curtius* lib. IV. cap. IX. 24. *Mille* admodum *equites præmiserat.* Et cap. XII. 6. *Bactriani ibant equites mille* admodum. *Justinus* lib. XI. cap XIV. 11. *Inter hæc* DCCC. admodum *Græci occurrunt Alexandro.* Vide & lib. XXIV. c. I. 6. *Dav.*

2. *Ad proximi diei oppugnationem*] Propter oppugnationem. *Livius* lib. I. cap. VII. *Quum acta boves quædam* ad desiderium, *ut fit, relictarum mugissent.* Licet igitur hic de Romanis loquatur *Cæsar*, non necesse est, ut cum *Fr. Hotomanno propugnationem* reponamus. *Idem.*

3. *Ut ultro militum concursu, ac vocibus, sibi parcere cogeretur*] *Ultro* passive dixit. Quo modo & *Cicero*, Fam. lib. VII, ep. X. *Subinvideo*, inquit, *tibi, ultro etiam accersitum ab eo, ad quem ceteri, non propter ejus superbiam, sed propter occupationem, adspirare non possunt.* Manutius.

4. *Sermonis aditum*] Prius verbum Glossematis suspectum habet *Pet. Ciacconius.* At non est audiendus. *Eumenius* Paneg. IV. cap. I. 5. *Jampridem mihi —— divinarum patris tui aurium aditus evenerit.* Sed & *noster* lib. I. B. C. cap. LXXIV. *aditum commendationis* dixit. *Davies.*

5. *Ambiorigem ostentant fidei faciundæ caussa*] Nimirum ut crederet Cicero omnem Galliam in armis esse, quando videret humilem Eburonum civitatem arma capere

fidii

ſidii ſperent, qui ſuis rebus diffidant: ſeſe tamen hoc eſſe in Ciceronem populumque R. animo, ut nihil, niſi hiberna recuſent, atque hanc inveteraſcere conſuetudinem nolint: licere illis incolumibus per ſe ex hibernis diſcedere, & in quaſcumque partes velint, ſine metu proficiſci. Cicero ad hæc unum modo reſpondit: *Non eſſe conſuetudinem populi Rom. ullam accipere ab hoſte armato conditionem. Si ab armis diſcedere velint, ſe adjutore utantur, legatoſque ad Cæſarem mittant: ſperare ſe* [1] *pro ejus juſtitia, quæ petierint, impetraturos.*

XLII. Ab hæc ſpe repulſi Nervii, vallo pedum XI, & foſſa pedum XV, hiberna cingunt. Hæc ſuperiorum annorum conſuetudine à noſtris cognoverant; & quoſdam de exercitu nacti captivos, ab his docebantur: ſed nulla his ferramentorum copia, quæ eſſet ad hunc uſum idonea; gladiis ceſpitem circumcidere, [2] manibus, ſaguliſque terram exhaurire cogebantur: qua quidem ex re hominum multitudo cognoſci potuit; nam minus horis tribus, [3] millium paſſuum XV in circuitu munitionem perfecerunt: reliquiſque diebus turres ad altitudinem valli, falces teſtu-

auſam: ipſumque Ambiorigem, tantopere *Cæſari* devinctum hoſtilia ſumſiſſe. Aut ut oſtenderent interiiſſe Cottam & Sabinum: quod veriſimile non videretur Eburones, quorum in ditione duæ legiones hiemabant, auſuros alia hiberna aggredi, priuſquam Cottam & Sabinum ac legiones deleviſſent. Nam prorſus falli *Ciacconium* puto, qui *Arpinium* legebat. Præſertim cum nihil de capto Arpinio aut Carpineio *Cæſar* dixerit. *D. Voſſius.*

1. *Pro ejus juſtitia*] Juſtitia hic non denotat *voluntatem ſua cuique tribuendi*, ſed clementiam aut miſericordiam. Sic apud *Ciceronem* pro M. Marcello cap. IV. *Hæc tua* juſtitia *& lenitas animi floreſcet quotidie magis* &c. *Terentius* in Heaut. Act. 1. Sc. 1, 33. *Mea ſtultitia* in juſtitia *tua ſit aliquid præſidii.* Similiter voces Græcæ & Hebraicæ, quæ *juſtitiam* ſignificant, clementiam notant ſeu bonitatem, ut oſtendit *H. Grotius* ad *Matthæi* I. 19. *Davies.*

2. *Manibus ſaguliſque*] Video eſſe qui *Furculis*, vel *Sarculis* reponant. Sed uſitata lectio in veteribus omnibus reperitur: & ad Nerviorum imperitiam demonſtrandam aptiſſima eſt: & (quod caput eſt) *Paulum Oroſium* auctorem habet; denique modo dixit eos ferramentis deſtitutos fuiſſe, hoc eſt, bidentibus, ligonibus, palis, raſtris, alveis, cophinis, qualis, ut eſt apud *Vegetium* lib. I. cap. XXIV. & lib. III. cap. ult. *Hotoman.*

3. *Millium paſſuum* XV. *in circuitu munitionem perfecerunt, reliquiſque diebus turres*, &c.] Addit *Oroſius* numerum, ſcilicet CXX. Ait enim lib. VI. cap. X. *Vix tribus horis vallum pedum* X. *foſſam pedum* XV. *per millia paſſuum* XV. *in circuitu perfecerunt. Præterea* CXX. *turres mira altitudine exſtruxerunt.* Sed *Oroſius* confudit hiſtoriam *Cæſaris*, qui ſupra dixit Romanos tot turres una nocte exſtruxiſſe, incredibili celeritate. Et quia hic ait quoque *Cæſar* turres à Gallis exſtructas, ille numerum ſupra de Romanis poſitum adjecit. *D. Voſſ.*

dineſque, quas iidem captivi docuerant, parare ac facere cœperunt.

XLIII. Septimo oppugnationis die, maximo coorto vento, [1] ferventes fuſili ex argilla glandes, fundis, [2] & ferve-facta jacula in caſas, quæ more Gallico ſtramentis erant tectæ, jacere cœperunt. Hæ celeriter ignem comprehenderunt, &, venti magnitudine, in omnem caſtrorum locum diſtulerunt. Hoſtes, maximo clamore inſecuti, quaſi parta jam atque explorata victoria, turres, teſtudineſque agere, & ſcalis vallum adſcendere cœperunt. At tanta militum virtus, atque ea præſentia animi fuit, ut, quum undique flamma torrerentur, maximaque telorum multitudine premerentur, ſuaque omnia impedimenta atque omnes fortunas conflagrare intelligerent: non modo [4] demigrandi cauſſa de vallo decederet nemo, ſed [3] pene ne reſpiceret quidem quiſquam; ac tum omnes acerrime fortiſſimeque pugnarent. Hic dies noſtris longe graviſſimus fuit: ſed tamen hunc habuit eventum, ut eo die maximus numerus hoſtium vulneraretur, atque interficeretur, [5] ut ſe ſub ipſo vallo conſtipaverant, receſſumque primis ultimi non dabant.

1. *Ferventes fuſili ex argilla glandes*] Hæret hic *Hotomannus* & primo ambigit an *arvina* pro *argilla* legat, ut per arvinam ſevum denotetur. Sed male. Poſtea reponit *ferventes ſulphure ex argilla glandes*; vel ſic *ferventes fictili ex argilla glandes*. Neſcio an uſquam legatur *fictilis argilla*: *fictilia* occurrere ſcio. Denique poſtremam addit conjecturam *Fuſiles ferventi ex argilla glandes*. Sed nulla ex omnibus emendationibus placet. Quantum ad ultimam idem dicit *Hotomannus*, quod *Cæſar* ait, nam ſi argilla funditur, an non liceat dicere *fuſilis argilla*. Ego recta eſſe *Cæſaris* verba arbitror; & innuere eum argillæ genus, unde hodieque ſtatuæ funduntur. Sane Græcus vertit: Ἀφῆκε σφαίρας ἐξ ἀργίλλης πεπυρωμένης κατὰ δυσμὰς. *Oroſius* habet, *teſtas fundis ferventes intorſere* Lib. VI. cap. X. *D. Voſſius.*

2. *Et ferve-facta jacula*] Ignita tela, Ἀφῆκε βέλη, ut recte Metaphraſtes; qualia ſunt malleoli & falaricæ, de quibus videndus *Lipſius* Poliorc. lib. v. Dial. v. *Dav.*

3. *Demigrandi cauſſa*] Animo loci ſui relinquendi. *Plautus* Amphit. Act. I. Sc. I. 85. *Animam omittunt priuſquam loco demigrent.* Cave *P. Ciacconio* fidem habeas, qui verbum *reſtinguendi* aptius judicat. *Id.*

4. *Pene ne reſpiceret quidem*] Deſiderio commotus earum rerum, quas erat perditurus. *Jul. Celſus* vit. Cæſ. pag. 96. de hac re ſic loquitur: *Cum fortunæ eorum incendio omnes abſumerentur, nunquam aliquis ad illas oculum reflecteret.* Multis hanc locutionem illuſtravit vir ſummus *Joan. Clericus* Art. Crit. Part. I. cap. II. §. 11. *Davies.*

5. *Ut ſe ſub ipſo*] Legendum puto, *Ita ſe*. Nam tot cædium & vulnerum cauſſam hanc affert: quod cum hoſtes tam cupide ad vallum accedebant; ita conferti ac ſtipati erant, ut nullum fruſtra telum adjiceretur. *Hotomannus.*

bant. Paullum quidem intermissa flamma, & [1]quodam loco turri adacta, & contingente vallum, tertiæ cohortis centuriones, ex eo, quo stabant, loco recesserunt, suosque omnes removerunt; nutu vocibusque hostes, *si introire vellent*, vocare cœperunt: quorum progredi ausus est nemo. Tum ex omni parte lapidibus conjectis deturbati, turrisque succensa est.

XLIV. Erant in ea legione fortissimi viri centuriones, qui jam primis ordinibus appropinquarent, T. Pulfio, & L. Varenus. Ii perpetuas controversias inter se habebant, uter alteri anteferretur, omnibusque annis de loco summis simultatibus contendebant. Ex iis Pulfio, quum acerrime ad munitiones pugnaretur, *Quid dubitas*, inquit, *Varene? aut* [2]*quem locum probandæ virtutis tuæ exspectas? hic dies, hic dies de nostris controversiis judicabit.* Hæc quum dixisset, [3]procedit extra munitiones; &, quæ pars hostium confertissima visa est, in eam irrumpit. Ne Varenus quidem tum vallo sese continet, sed omnium veritus existimationem, subsequitur, mediocri spatio relicto. Pulfio pilum in hostes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem transjicit; [4]quo percusso & exanimato, hunc scutis protegunt hostes, & in illum universi tela conjiciunt; neque dant regrediendi facultatem. Transfigitur scutum Pulfioni, & ve-

1. *Quodam loco turri adacta*] Turrim dicit ab hostibus, Romanorum castris adactam, qua contingente vallum, cum Romani cessissent, & hostes ipsos ad ingressionem invitarent, neminem ausum progredi, continuoque omnes deturbatos saxis, & turrim succensam. Sic malo quam quomodo *Glareanus* qui putat flammam turri adactam, deinde hostiumne an Romanorum ea turris fuerit, dubitat. *Glandorp.*

2. *Quem locum probandæ virtutis tuæ exspectas*] MSS. *Carrar.* & *Novic.* cum editt. vetustissimis *Rom. Ven. Beroald.* à recepta lectione multum abeunt: In iis enim legitur *Quem locum tuæ* pro laude *virtutis exspectas*. Sed longe præstat vulgata, quam retinet Græcus. *Davies.*

3. *Procedit extra munitiones —— in eam irrumpit*] Hæc lectio non est à MSS. sed ab ingenio profluxit. MS. *Norv. Procedit ex castris, munitiones quaque parti confertissima visa est, irrumpit.* MS. *Carrar. Procedit ex castris, munitioneque, qua parte hostium confertissima visa est, irrumpit.* Sic & editt. *Rom. Ven. Beroald.* nisi quod in illis *erumpit*. Recte: locus enim hoc modo legendus videtur: *procedit ex castris, munitionemque* (ut habet ed. *Flor.*) *qua parte hostium confertissima visa est, erumpit.* Davies.

4. *Quo percusso & exanimato*] Mortuo. *Corn. Nepos* Epam. cap. IX, 4. *Tum, ferro extracto, confestim* exanimatus *est*. Noster lib. VI. cap. XV. *Circumventi flamma* exanimantur *homines*. Vide & lib. VII. cap. XXV. ac *Val. Maximum* lib. IX. c. XII, 2. *Id.*

rutum

rutum in balteo defigitur. Avertit hic casus vaginam, & gladium educere conantis dextram moratur manum, impeditumque hostes circumsistunt. Succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti subvenit. Ad hunc se confestim à Pulfione omnis multitudo convertit: illum veruto transfixum arbitrantur. Illic vero occurrat ocius gladio, cominusque rem gerit Varenus: atque uno interfecto reliquos paullum propellit: dum cupidius instat, in locum inferiorem dejectus concidit. Huic rursus circumvento fert subsidium Pulfio; atque ambo incolumes, compluribus interfectis, summa cum laude sese intra munitiones recipiunt. Sic fortuna [1] in contentione, & certamine utrumque versavit, ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset; neque dijudicari posset, uter utri virtute anteferendus videretur.

XLV. Quanto erat in dies gravior atque asperior oppugnatio, & maxime quod, magna parte militum confecta vulneribus, res ad paucitatem defensorum pervenerat; tanto crebriores litteræ nunciique ad Cæsarem mittebantur: quorum pars deprehensa, in conspectu [2] nostrorum militum cum cruciatu necabatur. Erat [3] unus intus Nervius, nomine Vertico, loco natus honesto, qui à prima obsidione ad Ciceronem profugerat, [4] suamque ei fidem præstiterat. Hic servo, spe libertatis, magnisque persuadet

1. *In contentione & certamine*] Recentiores *certamen*. Nos autem lectionem omnium Codd. auctoritate suffultam restituimus. *Davies.*

2. *Nostrorum militum*] Ultimam vocem delendam censuit *Jos. Scaliger*. Sed unde factum sit, ut in hanc suspicionem inciderit vir doctissimus, plane nescio: constat enim *Cæsarem* hac loquendi formula non raro usum esse. Sic lib. VI. B. G. cap. XXXIX. *Nostri* milites *clamorem exaudiunt*. Et lib. VII. cap. LXII. *Neque nostrorum* militum *victorum impetum sustinere potuerunt*. Vide & *Hirtium* lib. VIII. B. G. cap. XLII. seq. Non erat etiam, cur *Gabr. Faernus* hunc locum sollicitaret, & *in conspectu nostrorum* multo *cum cruciatu* legeret. *Idem.*

3. *Unus intus Nervius*] *Unus* hoc in loco idem denotat ac *quidam*. Sic lib. II. B. G. cap. XXV. *Scuto ab novissimis uni militi detracto. Petronius* Satir. cap. XXVI. Unus *servus Agamemnonis interpellavit trepidantes*; ubi vide *Joan. Schefferum. Sulpicius Severus* vit. B. Martini cap. VIII. *Indicatur, unum è familia servulum laqueo sibi vitam extorsisse*. Eodem modo iterum locutus est ejusdem libri cap. XXI. Immerito igitur hanc *unius* potestatem repudiavit *G. J. Vossius* de vit. Serm. lib. I. cap. XXXIII. *Davies.*

4. *Suamque ei fidem præstiterat*] Id est, fidelis fuerat. *Cicero* Philip. XII. *Minime mirum est eos communicata Rep. fideles esse, qui etiam expertes ejus, fidem suam semper præstiterunt*. Ciacconius.

præ-

præmiis, ut litteras ad Cæsarem deferat. Has ille in jaculo illigatas affert; & Gallus inter Gallos sine ulla suspicione versatus, ad Cæsarem pervenit. Ab eo de periculo Ciceronis, legionisque cognoscit.

XLVI. Cæsar, acceptis litteris circiter hora XI diei, statim nuncium in Bellovacos ad M. Crassum quæstorem mittit, cujus hiberna aberant ab eo millia passuum XXV. Jubet media nocte legionem proficisci, celeriterque ad se venire: exiit cum nuncio Crassus. Alterum ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem adducat, qua sibi iter faciendum sciebat. Scribit Labieno, si Reip. commodo facere posset, cum legione ad fines Nerviorum veniat: reliquam partem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat exspectandam: equites circiter CD ex proximis hibernis cogit.

XLVII. Hora circiter III ab antecursoribus de Crassi adventu certior est factus: eo die millia passuum XX progreditur. Crassum Samarobrivæ præficit, legionemque ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus, obsides civitatum, litteras publicas, frumentumque omne, quod eo tolerandæ hiemis caussa devexerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus, in itinere cum legione occurrit. Labienus, interitu Sabini, & cæde cohortum cognita, quum omnes ad eum Trevirorum copiæ venissent, [1] veritus, si ex hibernis fugæ similem profectionem fecisset, ut hostium impetum sustinere non posset, præsertim quos recenti victoria efferri sciret, litteras Cæsari dimittit; quanto cum periculo legionem ex hibernis educturus esset: rem gestam in Eburonibus perscribit: docet omnes [2] peditatus, equitatusque copias Treviro-

1. *Veritus —— ut hostium impetum sustinere non posset*] Meus liber habet, *ne hostium impetum*. Sed vereor, ne ab aliquo sit mutatum, qui non existimaret satis Latine dici, *vereor ut non*: cum *Cicero* sic loquatur in lib. II. de legibus: *quocirca vereor committere, ut non bene provisa principia ponantur*. Et in Tuscul. Quæst. lib. II. cap. XX. *Et tamen veremur, ut hoc natura non patiatur*. Ciaccon. Hujusce phraseos plura collegit exempla *Fr. Sanctius* Min. lib. IV. cap. XV. quorum auctoritatem minuere conatur *Jac. Perizonius* in Addit. p. 915.

2. *Peditatus equitatusque copias*] Alii fere ἁπλῶς *copias* vel *peditatum equitatum-*

rum

rum III millia passuum longe ab suis castris consedisse.

XLVIII. Cæsar, consilio ejus probato, etsi, opinione III legionum dejectus, ad II redierat, tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. Venit magnis itineribus in Nerviorum fines. Ibi ex captivis cognoscit, quæ apud Ciceronem gerantur, quantoque in periculo res sit. Tùm cuidam ex equitibus Gallis magnis præmiis persuadet, uti ad Ciceronem epistolam deferat. [1]Hanc Græcis conscriptam litteris mittit; ne, intercepta epistola, nostra ab hostibus consilia cognoscantur: si adire non possit, monet, ut tragulam [2]cum epistola ad amentum deligata, intra munitiones castrorum abjiciat. In litteris scribit, se cum legionibus profectum celeriter affore: hortatur, ut pristinam virtutem retineat. Gallus periculum

que dicunt; sed noster hanc loquendi formulam non infrequenter adhibet. Sic lib. VI. B. G. cap. VI. *Magnis coactis peditatus equitatusque copiis.* Et lib. VII. cap. V. *Copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mittunt.* *Curtius* etiam lib. IX. cap. II. 16. *Copiaſ peditum equitumque* dixit. *Davies.*

1. *Hanc Græcis conscriptam litteris*] *Robertus Titius* legit *cæcis litteris*, id est, obscuris literarum notis, quæ non nisi lumini admotæ legi possent, aut simile quid. Nugæ sunt, tametsi egregie ille de *Villiomaro* se triumphare putet. *Hotomannus* ait, Gallos vulgo Græce nesciviſſe, sed peritioribus tantum notam hanc linguam. *Fulvius Ursinus* putat Græce scriptam fuisse, sed Gallis ignaram linguam illam, solos autem characteres notos fuisse, atque id tradere *Strabonem* ait; Quod falsum, nam ait *Strabo*, ὅτι φιλέλληνας εἶναι, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια ἑλληνικῇ γράφειν. Sane ἑλληνικῇ γράφειν, quid aliud quam lingua Græca? *Fulvii* errorem quodammodo etiam secutus *Ciacconius.* Sed uterque errat. Gallos Græcam didicisse linguam nullus sanior in dubium devocaverit, sed illos Gallos, qui Massiliæ propiores. Quales Helvetii, Allobroges, aut his vicinæ gentes. Aut siquis longius sitis quoque notam fuisse linguam arbitretur; Gallis proprie dictis, sive Celtis. Nam *Strabonem* de his Gallis tantum loqui res ipsa clamat. At in Belgica Gallia nullus unquam veterum dixit floruisse Græcam linguam: nedum apud Nervios, homines ferissimos, ad quos nullus aditus mercatoribus, sed omne studium in armis. Adversus *Titium* vero hoc solum adferam, etsi non aliunde constaret, non dubitaturum me, quin Græce Cæsar hanc epistolam scripserit. Ejus ipsissima verba hodieque exstare in *Polyæno* scio lib. VIII. Strategemat. cap. XXIII. Καῖσαρ Κικέρωνι χαίρειν. Πρόσεχε βοήθειαν. Quæ optime respondent Cæsaris verbis, nam paullo post ait: *In litteris scribit, se cum legionibus profectum celeriter affore: hortatur ut pristinam virtutem retineat.* D. Vossius.

2. *Cum epistola ad amentum deligata*] Nota usum amenti in litteris, ubi per castra hostilia penetrari nequit, ad obsessos mittendis. Sed finis amentorum fuit ut validius contorquerentur. Unde Numidis noxium fuisse quod iis destituerentur, discimus ex *Oroſio* lib. V. cap. XV. ubi de pluvia loquitur: *Porro autem Numidis hastilia telorum, quæ manu intorquere sine amentis solent, lubrica, ac per hoc inutilia reddidit.* Idem.

veritus,

veritus, ut erat præceptum, [1] tragulam mittit. Hæc casu ad turrim adhæsit, neque ab nostris biduo animadversa; tertio die à quodam milite conspicitur; dempta ad Ciceronem defertur. Ille perlectam [2] in conventu militum recitat, maximaque omnes lætitia afficit. Tum fumi incendiorum procul videbantur: quæ res omnem dubitationem adventus legionum expulit.

XLIX. Galli, re cognita per exploratores, obsidionem relinquunt, ad Cæsarem omnibus copiis contendunt: eæ erant armatorum circiter millia LX. Cicero data facultate Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstravimus, repetit, qui litteras ad Cæsarem deferat; hunc admonet, iter caute diligenterque faciat; perscribit in litteris, hostes ab se discessisse, [3] omnemque ad eum multitudinem convertisse. Quibus litteris circiter media nocte [4] allatis, Cæsar suos facit certiores; eosque ad dimicandum animo confirmat. Postero die luce prima movet castra; & circiter millia passuum IV progressus, trans vallem magnam & rivum, hostium multitudinem conspicatur. Erat magni periculi res, [5] cum tantis copiis iniquo loco dimicare: ta-

1. *Tragulam mittit*] Tanquam unus ex hostibus. *Dion* lib. XL. p. 125. A. Ὡστας αὐτὸ (ἀκόντιον) ἐς τὰς πολεμίους (lege ὡς ἐς τὰς πολεμίους) ἀφῆς πύργον ἐξεπίτηδες ἀφεσέπηξε. Sed ex *Cæsare* liquet, non *de industria*, sed casu jaculum turri fuisse infixum. *Davies.*

2. *In conventu militum recitat*] Observandum arbitror verbum *Conventu*: non enim dixit *In concione*; quia Græce non omnes milites intelligebant: sed aliquammultis familiaribus, & Græcæ linguæ peritis coactis, qui deinceps ceteris exponerent. Erat ergo *Consilium*, *Concio*, & *Conventus*. Ad *consilium* adhibebantur, legati, tribuni, quæstores: ad *concionem*, omnes: ad *conventum*, proximus quisque. *Hotoman.*

3. *Omnemque ad eum multitudinem convertisse*] Conversam esse. *Silius* Italicus lib. IX. 646. *Convertit Varro. Symmachus* lib. I. Ep. I. *Nec mihi vitio vertat intermissio litterarum. Curtius* lib. IV. cap. VI. 29. *Ira deinde vertit in rabiem.* Nescio enim quam ob causam *Joan. Freinshemius* arbitretur, primam vocem in sexto casu positam esse. Eodem modo loquuntur etiam alii, ut multis exemplis monstravit *Aldus Manutius* ad *Sallustii* Catil. cap. VI. *Davies.*

4. *Allatis, Cæsar*] Sic MS. *Norvic.* In editis voces erant transpositæ, adeo ut oratio dura fieret & confragosa; quapropter, licet crebras *Cæsaris* μιξ&ἥξεις non ignorarem, vetusti Codicis fide nixus, fitum verborum mutavi. *Idem.*

5. *Cum tantis copiis, iniquo loco dimicare*] Codex membrana descriptus, *Venet.* item & *Beroald.* servant *tantulis copiis*; quod & *Vasc.* ad oram habet. Utrumque recte. *Cum tantis copiis*, si hostiles consideres, nam dixerat statim, *Cæsar hostium multitudinem conspicatus: Cum tantulis*, si ex adverso, Romanorum. *Brantius.*

men quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoque omnino remittendum de celeritate existimabat, consedit, & quam æquissimo loco potest, castra communit: atque hæc, etsi erant exigua per se, vix hominum millium VII, præsertim nullis cum impedimentis, tamen angustiis viarum, quam maximé potest, contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus veniat. Interim speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat, quo commodissime itinere vallem transire posset.

L. Eo die parvulis equestribus prœliis ad aquam factis, utrique sese suo loco continent; Galli, quod ampliores copias, quæ nondum convenerant, exspectabant; Cæsar, [1] si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, citra vallem, ut pro castris prœlio contenderet; si id efficere non posset, ut, exploratis itineribus, minore cum periculo vallem rivumque transiret. Prima luce hostium equitatus ad castra accedit, prœliumque cum nostris equitibus committit. Cæsar consulto equites cedere, seque in castra recipere jubet; simul, ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri, portasque obstrui, atque in iis administrandis rebus quam maxime concursari, & cum simulatione agi timoris jubet.

LI. Quibus omnibus rebus hostes invitati, copias transducunt, aciemque iniquo loco constituunt: nostris vero etiam de vallo deductis, propius accedunt; & tela intra munitionem ex omnibus partibus conjiciunt; præconibusque circummissis, pronunciari jubent, *seu quis Gallus, seu Romanus velit ante horam tertiam ad se transire, sine periculo licere: post id tempus non fore potestatem*; ac sic nostros contempserunt, ut, obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitum, quod eâ non posse introrumpere videbantur, alii [2] vallum manu scandere, alii fossas complere,

1. *Si forte timoris simulatione*] Factum hoc Cæsaris *Frontinus* laudat, & strategematis loco numerat lib. III. cap. XVII. *Hot.*

2. *Vallum manu scandere*] Scalarum ope non adjuti, quæ in hunc usum adhibebantur. Sic supra cap. XLII. *Scalis vallum adscendere cœperant.* In MSto *Brant.* nonnullisque impressis legitur *Vallum manu scindere.* Absurde. Hæc tamen vitiosa scriptio Græcum interpretem fefellit, incipe-

inciperent. Tunc Cæsar, [1] omnibus portis eruptione facta, equitatuque emisso, celeriter hostes dat in fugam; sic, ut omnino pugnandi caussa resisteret nemo: magnumque ex his numerum occidit, atque omnes armis exuit.

LII. Longius prosequi veritus, quod silvæ paludesque intercedebant; neque etiam [2] parvulo detrimento illorum, locum relinqui videbat; omnibus suis incolumibus copiis, eodem die ad Ciceronem pervenit. Institutas turres, testudines, munitionesque hostium admiratur. Legione producta, cognoscit non decimum quemque esse relictum militem sine vulnere. Ex his omnibus judicat rebus, quanto cum periculo, & quanta virtute, sint res administratæ: Ciceronem pro ejus merito, legionemque collaudat: centuriones sigillatim, tribunosque militum appellat, quorum egregiam fuisse virtutem testimonio Ciceronis cognoverat. De casu Sabini & Cottæ certius ex captivis cognoscit. Postero die, concione habita, rem gestam proponit: milites consolatur, & confirmat: quod detrimentum culpa & temeritate legati sit acceptum, hoc æquiore animo ferendum docet, quod beneficio deorum immortalium, & [3] virtute eorum expiato incommodo, neque hostibus diutina lætatio, neque ipsis longior dolor relinquatur.

qui habet τὸ ἔρυμα τῇ χειρὶ σεσεῖσθαι. *Vascos.* editio, cum aliis quibusdam, exhibet *vallum vi conscendere*; sed hæc etiam varietas ex librariis vulgatæ lectionis sensum non capientibus ortum duxit. *Dav.*

1. *Omnibus portis eruptione facta*] Aliter hæc *Polyænus* lib. VIII. Strateg. cap. XXIII. ait enim Cæsarem ipsum extra castra sublimem locum conscendisse: posteaque & simul è castris exercitum, & è superiore loco prorupisse Cæsarem, ut à fronte ac tergo hostes clauderentur; & hac ratione victos Gallos. *D. Vossius.*

2. *Neque etiam parvulo detrimento illorum, locum relinqui videbat*] *Dionysius Lambinus*, homo de litteris bene meritus, not. ad *Corn. Nepotis* Hamilc. cap. 1. hoc loco putat legendum esse, *Ullum locum relinqui volebat*. Quod ita *Cæsar* dixerit lib. VI. cap. XLII. *Ne minimo quidem casui locum relinqui debuisse*. Quæ lectio optime huic loco convenire videtur. *Ald. Manut.*

3. *Virtute eorum expiato incommodo*] Ait Suetonius in Julio cap. LXVII. *Cæsar milites diligebat usque adeo, ut audita clade Tituriana, barbam capillumque summiserit, nec ante demserit, quam vindicasset.* Ego nihil hic singulare video. Nam perbreve illud tempus fuit, quod intercessit inter cladem Titurianam, & cæsos Gallos. Ipse *Cæsar* affirmat prius Ambiorigem ad castra Ciceronis venisse, quam nuntii de morte Sabini ad eum allati essent. Itaque facile quis conjectet brevissimum fuisse intermedium illud tempus. Sed dicere possimus Cæsari eo tempore, quo cæsus Titurius, promissiorem barbam & capillos fuisse, nec voluisse demere (cujus rei alio-

LIII. Interim ad Labienum per Rhemos [1] incredibili celeritate de victoria Cæsaris fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis [2] millia passuum L abesset, eoque post horam IX diei Cæsar perveniisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore significatio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac fama ad Treviros perlata, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omnes in Treviros reducit. Cæsar Fabium cum legione in sua remittit hiberna: ipse cum III legionibus circum Samarobrivam trinis hibernis hiemare constituit; &, quod tanti motus Galliæ exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decrevit: nam illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliæ civitates de bello consultabant, nuncios legationesque in omnes partes dimittebant; &, quid reliqui consilii caperent, atque unde initium belli fieret, explorabant; nocturnaque in locis desertis concilia habebant: [3] neque ullum fere totius hiemis tempus intercessit sine sollicitudine Cæsaris, quin aliquem de conciliis & motu Gallorum nuncium acciperet. In his ab L. Roscio legato, quem legioni XIII præfecerat, certior est factus, magnas Galloruu copias [4] earum civitatum, quæ

qui observantissimum fuisse alibi *Tranquillus* ait) priusquam ultus esset. Sed notabile quod *Polyænus* lib. VIII. ait de Rhodogune femina, quæ capillos lavans cognovit subditos defecisse; itaque non abstersis illis, sed revinctis, ut erant, exercitum eduxit, juravitque non ante se crines purgaturam, quam rebelles vicisset: tandemque post longum tempus victoria potita abluit crines & collegit: Unde Persarum Regum sigillum etiamnum imaginem impressam habet, Rhodogunem disjectis capillis. In Græco est: Τοῖς Περσῶν βασιλεῦσι σφαγὶς βασιλικὴ εἰκὼν ἀναδεδυμένη πὲς πρόσωπον ἔχουσα Ῥοδογύνην. In aliis legitur ἀναλελυμένην, *abluentem*; ego malo ἀναδεδυμένην: nam dixit ante *Polyænus*, non occultasse eam capillos, sed ita ut demissi erant, celeriter colligasse. Est autem hæc Rhodogune filia Xerxis Persarum Regis, quemadmodum ex *Ctesia* discimus. *D. Voss.*

1. *Incredibili celeritate*] Modum nuncii perferendi tanta celeritate habes infra lib. VII. cap. III. *Ciaccon.*

2. *Millia passuum* L.] Omnes alii, ut & Græcus, *millia passuum abesset circiter* LX; ac sæpe jam dixi consensionem librorum sine gravi causa non repudiandam. *Hot.*

3. *Neque ullam fere*] Ultimam vocem à Recentioribus omissam consensu veterum Codicum tam manu, quam typis descriptorum reduximus. Metaphrastes tamen eam in suo libro non invenit; locum enim sic interpretatur Οὐδὲν ΠΑΝΤΑΠΑΣΙ τῦ χειμῶνος μέρος ἀφεγλῶν ὁ Καῖσαρ διετέλεσε. Davies.

4. *Earum civitatum, quæ Armorica appellantur*] Armorica dicta est *Britannia*, Galliæ Celticæ provincia, quia ad mare erat sita. Vide *Guil. Cambdenum* Brit.

Armo-

Armoricæ appellantur, oppugnandi sui causſa, conveniſſe: neque longius millia paſſuum VIII ab hibernis ſuis abfuiſſe: ſed, nuncio allato de victoria Cæſaris, diſceſſiſſe, adeo ut fugæ ſimilis diſceſſus videretur.

LIV. At Cæſar, principibus cujuſque civitatis ad ſe vocatis, alias territando, quum ſe ſcire, quæ fierent, denunciaret; alias cohortando, magnam partem Galliæ in officio tenuit: tamen Senones, quæ eſt civitas in primis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis, Cavarinum, quem Cæſar apud eos regem conſtituerat, [1] cujus frater Moritaſgus, adventu in Galliam Cæſaris, cujuſque majores regnum obtinuerant, interficere publico conſilio conati, cum ille præſenſiſſet, ac profugiſſet, uſque ad fines inſecuti, regno, domoque expulerunt; &, miſſis ad Cæſarem ſatisfaciundi cauſſa legatis, quum is omnem ad ſe ſenatum venire juſſiſſet, dicto audientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros valuit, eſſe repertos aliquos principes belli inferendi, [2] tantamque omnium voluntatis commutationem attulit; ut præter Æduos, & Rhemos, quos præcipuo ſemper honore Cæſar habit, alteros [3] pro vetere ac perpetua erga populum R. fide; alteros, pro recentibus belli Gallici officiis, nulla fere fuerit civitas non ſuſpecta nobis: idque adeo haud ſcio mirandumne ſit; quum compluribus aliis de cauſſis, tum maxime, quod, qui virtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum ſe ejus opi-

pag. 14. Tradit quidem *Plinius* Hiſt. Nat. lib. IV. cap. XVII. totam Aquitaniam olim Aremoricam dictam. Sed hoc, ſi verum eſt, hic locum non habet. *Davies.*

1. *Cujus frater Moritasgus*] Quidam Gallorum Deus huic fuit cognominis, ut ex multis inſcriptionibus patet; unde conjecit *Th. Reineſius*, aliquem ὁμώνυμον è majoribus Moritasgi noſtri, à ſuis ob merita pro Deo habitum: hic enim erat, ut recte *Plinius* Hiſt. Nat. lib. II. cap. VII. *vetuſtiſſimus referendi bene merentibus gratiam mos.* Adeunda eſt viri doctiſſimi Epiſt. LXVII. pag. 597. *Idem.*

2. *Tantamque omnium voluntatis commutationem attulit*] Edit. *Rom.* & *Beroald.* habent; *Tantamque omnibus voluntatum commutationem attulit*; quibus ſuccinunt Mſ. *Norv.* & edit. *Ven.* niſi quod hæc Typographi errore *voluntatem*, ille librarii imperitia *voluptatum* repræſentet, nec in variarum Lectionum συλλογαῖς ullam Codicum diſcrepantiam invenio notatam. Non igitur intelligo, cur hanc lectionem mutarint nuperi editores, niſi forte *voluntatem* plurali numero carere perperam exiſtimarint. Vide lib. VII. B. G. cap. X. & lib. I. B. C. cap. XL. *Davies.*

3. *Pro vetere ac perpetua erga populum R. fide*] Vide notata ad lib. I. B. G. c. XLIII.

nionis

nionis deperdidiſſe, ut populi R. imperia perferrent, graviſſime dolebant.

LV. Treviri vero, atque Indutiomarus, totius hiemis nullum tempus intermiſerunt, quin trans Rhenum legatos mitterent; civitates ſollicitarent; pecunias pollicerentur: magna parte exercitus noſtri interfecta, multo minorem ſupereſſe dicerent partem: neque tamen ulli civitati Germanorum perſuaderi potuit, ut Rhenum tranſiret, *quum ſe bis expertos* dicerent, *Arioviſti bello, & Tenchtherorum tranſitu; non eſſe fortunam amplius tentaturos.* Hac ſpe lapſus Indutiomarus, nihilo minus copias cogere, exigere a finitimis, equos parare, [1] exules damnatoſque tota Gallia magnis præmiis ad ſe allicere cœpit; ac tantam ſibi jam iis rebus in Gallia auctoritatem comparaverat, ut undique ad eum legationes concurrerent; gratiam atque amicitiam publice privatimque peterent.

LVI. Ubi intellexit ultro ad ſe veniri; altera ex parte Senones Carnuteſque conſcientia facinoris inſtigari; altera Nervios Atuaticoſque bellum Romanis parare; neque ſibi voluntariorum copias defore, ſi ex finibus ſuis progredi cœpiſſet; armatum concilium indicit. Hoc more Gallorum eſt initium belli, quo, lege communi, omnes puberes armati convenire coguntur; &, qui ex iis noviſſimus venit, in conſpectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingetorigem, [2] alterius principem factionis, generum ſuum, quem ſupra demonſtravimus Cæſaris ſecutum fidem ab eo non diſceſſiſſe,

1. *Exules damnatoſque tota Gallia*] Sic edidi ex conſenſu vetuſtiorum Codicum; recentiores enim voce *tota* deleta, legunt *è Gallia*. Nimirum à Grammaticis decepti, regionum nominibus præpoſitiones ſemper addi debere cenſuerunt. *Julius Obſequens* de Prodig. cap. LXIII. *Adverſus Cæſarem Pompejus* Macedonia *cum invitatis gentibus amicis inſtrueret aciem*, ubi abſque cauſa ſontica reponunt *in Macedonia*. *Cicero* Acad. Quæſt. lib. I. n. XII. *Sic Philoſophiam* (Brutus) *Latinis litteris perſequitur, nihil ut iiſdem de rebus* Græcia *deſideres*, ubi alii legunt *à Græcia*, alii *Græca*, alii *à Græcis*. Fruſtra omnes. *Silius* Italicus lib. IV. 372.

—— Auſonia *ſi te fortuna creaſſet,*
Ad magnos venture Deos. ——

Vide & *Fr. Sanctium* Min. lib. IV. cap. VI. *Davies.*

2. *Alterius principem factionis*] Nam de principatu Trevirorum cum ſuo ſocero contendens, ſtatim ſe Cæſari dediderat. Vide lib. V. cap. III. *Hotoman.*

[1] hoſtem

[1] hostem judicat, bonaque ejus publicat. His rebus confectis, in concilio pronunciat, accersitum se à Senonibus, & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus; huc iter facturum per fines Rhemorum; eorumque agros populaturum; [2] ac prius, quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum: quæque fieri velit, præcipit.

LVII. Labienus, quum & loci natura, & [3] manu munitissimis castris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat; sed ne quam occasionem rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. Itaque à Cingetorige, atque ejus propinquis oratione Indutiomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas civitates, equitesque undique convocat: iis certam diem conveniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris ejus vagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi, aut territandi caussa: equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat: timoriseque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat.

LVIII. Quum majore in dies contemptione Indutiomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos accersendos curaverat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enunciari aut ad Treviros perferri posset. Interim [4] ex consuetudine quotidiana, Indutiomarus ad castra accedit, atque ibi magnam partem diei consumit; equites tela conjiciunt, & magna contumelia verborum nostros ad pugnam evocant. Nullo à nostris dato responso, ubi visum est, sub vesperum, dispersi ac dissipati

1. *Hostem judicat*] Sic lego suffragante omnium Codicum consensu. Editores nuperi reposuerunt, *hostem judicandum curat*; quia, ut arbitror, id judicium, improbante concilio, peragi non potuerit. Sed ut hoc mali pateretur Cingetorix, Indutiomari fiebat opera, cui propterea, pro solenni scriptorum consuetudine, factum imputatur. *Davies.*

2. *Ac prius, quam id faciat*] Reponendum arbitror *at prius*. Certe Metaphrastes habet πρὸ δὲ τούτων. Idem.

3. *Manu munitissimis*] Priorem vocula ex Glossa adjectam arbitratur *Fulv. Ursinus*: sed perperam; denotat enim id quod arte humana fit, & naturæ opponitur. *Davies.*

4. *Ex consuetudine quotidiana*] A Carrariensi Codice vetustissimo abesse præpositionem testatur *Joan. Mich. Brutus.*

discе-

discedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit; præcipit atque interdicit, perterritis hostibus atque in fugam conjectis, quod fore, sicut accidit, videbat, omnes unum peterent Indutiomarum, neu quis quemquam prius vulneraret, quam illum interfectum videret: quod, mora reliquorum, illum, spatium nactum, effugere nolebat: magna proponit iis, qui occiderint, præmia: summittit cohortes equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna; &, 'quum unum omnes peterent,' in ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur; caputque ejus refertur in castra: redeuntes equites, quos possunt, consectantur atque occidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum, & Nerviorum, quæ convenerant, copiæ discedunt; paulloque habuit post id factum Cæsar quietiorem Galliam.

1. *In ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur, caputque ejus refertur in castra*] De hac re gesta sic *Florus* lib. III. cap. X. *Induciomarus Treviros---convocavit: Ille fortiter à Dolabella summotus relatumque Regis caput.* Sed memoriæ vitio id Dolabellæ tributt, quod T. Labieno acceptum erat ferendum. *Davies.*

FINIS LIB. V. DE BELLO GALL.

C. JU-

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO GALLICO LIBER VI.

Summarium Lib. VI. de BELLO GALLICO.

Cæsar majorem Galliæ motum prævidens, copias adauget: II. *Subitoque subactis Nerviis,* IV. *& Senonibus ac Carnutibus in deditionem acceptis,* VI. *Menapios debellat:* VIII. *atque interea Treviros T. Labienus.* IX. *Cæsar secundum Rhenum transit.* XI. *Instituta per occasionem Germanorum cum Gallis collatione, primo descripti horum mores consuetudinesque.* XXIX. *Cæsar ad Eburones, frustra tentatis Suevis, convertitur.* XXXV. *At dum per eorum agros late vagatur, Sigambri, non sine cæde Romanorum, castra adoriuntur:* XLI. *Iis tamen non expugnatis, domum revertuntur;* XLIV. *& Cæsar, vastatis Eburonum agris, concilioque pacato, in Italiam, ad agendos conventus, proficiscitur.*

I. MUltis de caussis Cæsar majorem Galliæ motum exspectans, per M. Silanum, C. Antistium Reginum, [1] T. Sextium, legatos, delectum habere instituit: simul [2] ab Cn Pompejo proconsule petit, quoniam ipse ad urbem cum imperio Reipubl. caussa manet,

1. *Titum Sextium*] Hæ voces absunt à MSto. *Norvic.* nec eas in suo Codice legit Græcus interpres. *Davies.*

2. *Ab Cn. Pompeio Procos. petit, quoniam ipse ad urbem* &c.] Sic *Pedianus* in Milon. *Senatusconsultum factum erat, ut Interrex & Tribuni plebis & Cn. Pompeius, qui Proconsule ad urbem erat, viderent, ne quid detrimenti Resp. caperet, delectus autem Pompeius tota Italia haberet.* Quid sit autem *ad urbem*, & *Asconius*, & ego in Verr. II. exposuimus. Qui cum imperio erant, si quid publice aut privatim agere vellent, extra urbem manebant: ingredi in urbem iis non licebat. Sic lib. II. Bell. Civ. cap. LXXXV. *In se novi generis imperia constituï: ut idem ad portas urbanis præsideat rebus,* &c. *Hotoman.*

ret, quos ex Cisalpina Gallia [1] consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire, & ad se proficisci juberet: magni interesse etiam in reliquum tempus, [2] ad opinionem Galliæ, existimans, tantas videri Italiæ facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id [3] brevi tempore sarciri, sed etiam majoribus adaugeri copiis posset. Quod quum Pompejus & Reipubl. & amicitiæ tribuisset; celeriter confecto per suos delectu, tribus ante exactam hiemem & constitutis & adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, [4] quas cum Q. Titurio amiserat, & celeritate, & copiis docuit, quid populi Romani disciplina atque opes possent.

II. Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad ejus propinquos à Treviris imperium defertur. Illi finitimos Germanos sollicitare & pecuniam polliceri, non desistunt. Quum ab proximis impetrare non possent, ulteriores tentant: inventis nonnullis, civitates jurejurando inter se confirmant, [5] obsidibusque de pecunia cavent: Ambiorigem sibi societate & fœdere adjungunt. Quibus rebus cognitis, Cæsar, quum undique bellum parari videret, Ner-

1. *Consulis sacramento rogavisset*] Cum consul fuerit Pompeius eo tempore, quo milites hosce jurejurando adstrinxit, *Petro Ciacconio* legendum videtur *Consul sacramento rogavisset*. Si qua opus est mutatione, longe præstat *Ph. Rubenii* conjectura, cui *Consul is* divisim scriptus placet Elect. lib. 1. cap. xv. *Davies.*

2. *Ad opinionem Galliæ*] Ultimam vocem ex imperiti hominis glossa ortum arbitratur *Fr. Hotomannus*, quia apud *Cæsarem* opinio existimationem aut auctoritatem passim denotat, ideoque, pro illius sententia, subscribendum fuit, non *Galliæ*, sed *populi R.* Verum locus medica manu non indiget, cum ea vox, etiam apud nostrum, id quod sentimus, aliquando significet. Vide lib. 1. B. C. cap. LXIX. *Id.*

3. *Brevi tempore sarciri*] Reparari *Festus* voce *sarte*. Sarcire *est integrum facere*. Eodem sensu adhibuit noster lib. 1. B. C. cap. XLV. *Dum* sarcire *acceptum detrimentum volunt*. Vide & lib. III. B. C. cap. LXVII. Metaphora sumta est ab iis, qui laceras vestes reficiunt. *Idem.*

4. *Quas cum Q. Titurio amiserat*] Mendum perspicuum, inquit *Hotomannus*, & legendum, *quas Cotta & Titurius amiserant*. Nugæ sunt, ne quid gravius dicam. Cæsar cohortes, & cum iis Titurium amiserat. Titurii autem solius mentionem facit, quia illius, non Cottæ culpa acceptum detrimentum. *D. Vossius.*

5. *Obsidibusque de pecunia cavent*] Nequeo satis mirari adeo hallucinatos hic esse *Ursinum* & *Ciacconium*, ut putarent pro *de pecunia* scribendum *& pecunia*, vel utramque hanc vocem inducendam. Dixerat ante *Cæsar* Treviros pecuniam pollicitos: cujus spe dum gentes aliquas pertraxissent, cavent obsidibus de pecunia, id est, se daturos pecuniam. Nec Græcum curo qui vertit, ὁμήρους τε δι' χρήματος ἀλλήλων ἐπιδόντες. Veritas & res ipsa reclamat. *Id.*

vios,

vios, Atuaticos, ac Menapios, [1] adjunctis cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis, [2] Senones ad imperatum non venire, & cum Carnutibus finitimisque civitatibus consilia communicare, à Treviris Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putavit.

III. Itaque, nondum hieme confecta, proximis IV legionibus coactis, de improviso in fines Nerviorum contendit; &, prius, quam illi aut convenire, aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto, atque ea præda militibus concessa, vastatisque agris, in deditionem venire, atque obsides sibi dare coegit. Eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit. Concilio Galliæ primo vere, ut instituerat, indicto, quum reliqui, præter Senones, Carnutes, Treviros-que, venissent; initium belli, ac defectionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere videretur, [3] consilium Lutetiam Parisiorum transfert. Confines erant hi Senonibus, civitatemque patrum memoria conjunxerant: sed ab hoc consilio abfuisse existimabantur. Hac re [4] pro suggestu pro-

1. *Adjunctis cisrhenanis omnibus Germanis*] Licet plerique Belgæ orti sint à Germanis, hoc tamen nomine καὶ' ἐξοχὴν insigniuntur cum paucis aliis Condrusi, Eburones, Cæræsi, & Pæmani, ut docet *noster* lib II. B. G. cap. IV *Joan.* quidem *Goduinus* ex *Plinii* H. N. lib. IV. cap. XVII. Triboccos, Nemetes & Vangiones hic ingerit; Immodeste prorsus; cum, præterquam quod nostra sententia ipsius *Cæsaris* testimonio nitatur, summoperedubitandum videtur, num Nemetes saltem & Vangiones tum temporis cis Rhenum sedes habuerint. Certe eorum, tanquam Galliam Belgicam habitantium, nusquam meminit *Cæsar.* Vide *Chr. Cellarium* Geogr. Ant. lib. II. cap. III. p. 189. seq. *Davies.*

2. *Senones ad imperatum non venire*] Falluntur *Ursinus* & *Ciacconius* qui malebant *ad imperandum*; quia *Sallustius* Jugurth. cap. LXII. dixit, *Igitur Jugurtha ubi armis virisque & pecunia spoliatus est, cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur.* Imperabatur Senonibus ut accederent, illi ad imperatum non veniebant. Eodem modo quo dicitur, *ad præscriptum facere*, ita & *ad imperatum venire.* Et vitavit *Cæsar* hac locutione ambiguitatem τῦ *ad imperandum.* Quam & *Cicero* intellexit, cum ait: *Nunc ades ad imperandum, sive ad parendum potius.* Nam *imperandum* activam & passivam significationem habet, *imperatum* non item. *D. Vossius.*

3. *Concilium Lutetiam Parisiorum transfert*] MS. *Norvic.* & editi veteres exhibent *concilium* in *Lutetiam.* Præpositio ab iis expuncta est, qui hoc modo Solœcismum fieri existimarunt, qua in sententia fuere nonnulli apud *Quintilianum* Inst. Orat. lib. I. cap. V. p. 33. ed. Oxon. Sed perperam. Vide *Fr. Sanctium* Min. lib. IV. cap. VI. & *Jac. Perizonii* addit. p. 758. *Davies.*

4. *Pro suggestu*] Pro tribunali. *Livius* lib. XXXI. *Excelso in suggestu superba jura reddentem stipatum lictoribus vident.* Hot.

nunciata, eodem die cum legionibus in Senones proficiſcitur, magniſque itineribus eo pervenit.

IV. Cognito ejus adventu, Acco, qui princeps ejus conſilii fuerat, jubet in oppida multitudinem convenire: conantibus, prius quam id effici poſſet, adeſſe Romanos nunciatur. Neceſſario ſententia deſiſtunt, legatoſque [1] deprecandi cauſſa ad Cæſarem mittunt; adeunt per Æduos, quorum antiquitus erat in fide civitas. Libenter Cæſar, petentibus Æduis, dat veniam: excuſationemque accipit: quod [2] æſtivum tempus inſtantis belli, non quæſtionis eſſe arbitrabatur. Obſidibus imperatis centum, hos Æduis cuſtodiendos tradit. Eodem Carnutes legatos obſideſque mittunt; uſi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela, eadem ferunt reſponſa. Peragit concilium Cæſar, equiteſque imperat civitatibus.

V. Hac parte Galliæ pacata, totus & mente & animo in bellum Trevirorum & Ambiorigis inſiſtit. Cavarinum cum equitatu Senonum ſecum proficiſci jubet, ne quis aut ex hujus iracundia, aut [3] ex eo, quod meruerat, odio civitatis, motus exiſtat. His rebus conſtitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem prœlio non eſſe certaturum, reliqua ejus conſilia animo circumſpiciebat. Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus ſilviſque muniti, qui uni ex Gallia, de pace, ad Cæſarem legatos numquam miſerant. Cum iis eſſe hoſpitium Ambiorigi ſciebat; item per Treviros veniſſe Germanis in amicitiam cognoverat. Hæc prius illi detrahenda auxilia exiſti-

1. *Deprecandi cauſſa*] Cœpta ſua excuſandi, ut vel ex eo patet, quod *Cæſar* eorum excuſationem accepiſſe ſe dixerit. Hujuſce ſignificationis exempla ſuppeditabit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. VI. cap. XVI. *Davies.*

2. *Æſtivum tempus inſtantis belli*] Penultima vox abeſt à MS. *Norvic.* nec, ut opinor, ſententiæ eſt prorſus neceſſaria; ferri tamen poteſt, ſi cum metaphraſte πόλεμον ἐγκείμενον intelligamus. *Joan. Sambucus* teſtatur Codicem veterem habuiſſe *Æſtivo tempore inſtante, belli, non quæſtionis rem eſſe arbitrantur:* ſed huic lectioni omnes alii refragantur Codd. quapropter temere non eſt recipienda. *Hotomanno* placet *Æſtivum tempus inſtans*; hæc enim vere contigiſſe ex cap. III. manifeſtum eſt. *Id.*

3. *Ex eo, quod meruerat, odio civitatis, motus exiſtat*] In aliis codicibus *metuerat*, unde *Gab. Faernus* legendum conjecit *in eum erat.* Sed vulgata lectio eſt retinenda, non item interpunctio; orationem enim hoc modo rectius diſtinguas; *Ex eo, quod meruerat, odio, civitatis motus exiſtat.* Pro recepta tamen ſtat Metaphraſtes. *Idem.*

mabat,

mabat, quam ipsum bello lacessendum, ne desperata salute, [1]aut se in Menapios abderet, aut cum transrhenanis congredi cogeretur. Hoc initio consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit, duasque legiones ad eum proficisci jubet: ipse cum legionibus expeditis v in Menapios proficiscitur. Illi, nulla coacta manu, loci præsidio freti, in silvas paludesque confugiunt; suaque eodem conferunt.

VI. Cæsar, partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Crasso quæstore, celeriterque effectis pontibus, adiit tripartito, ædificia vicosque incendit; magno pecoris atque hominum numero potitur: quibus rebus coacti Menapii, legatos ad eum, pacis petendæ caussa, mittunt. Ille, obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem, aut ejus legatos, finibus suis recepissent. His confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum equitatu, [2]custodis loco, in Menapiis relinquit; ipse in Treviros proficiscitur.

VII. Dum hæc à Cæsare geruntur, Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum una legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant; jamque ab eo [3]non longius bidui via aberant, quum duas veniisse legiones missu Cæsaris cognoscunt. Positis castris à millibus passuum xv, auxilia Germanorum exspectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v cohortium præsidio impedimentis relicto, cum xxv cohortibus, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; &, ∞ passuum intermisso spatio, castra com-munit.

1. *Aut se in Menapios abderet*] Auferendi casu *in Menapiis* legit *Obert. Giffanius* conlectan. in *Lucretium* ex veteribus libris, sed MS. & alii omnes accusandi casu rectius, nam sic supra libro proximo cap. VII. *Ac se in superiora loca abdiderant.* Occurrent alia exempla apud *Ciceronem, Terentium* aliosque. *Brantius.*

2. *Custodis loco*] Observatoris, speculatoris. *Hotoman.*

3. *Non longius bidui via aberant*] Expuncta voce *via*, legit *Pet. Ciacconius non longius bidui aberant*, quod *Cicero* Epist. ad Attic. lib. v. Ep. XVI. dixit, *qua aberant bidui*; & Epist. XVII. *à quibus aberam bidui.* Sed in his locutionibus intelligitur *via*, & plus vice simplici animadvertimus. *Cæsarem* ἰδιώτευε aliis usitatas vitasse. Sic lib. 1. B. G. cap. XXXVII. bis habemus *tridui viam.* Vide & lib. IV. cap. IV. *Davies.*

munit. Erat inter Labienum, atque hostem, difficili transitu flumen, ripisque præruptis. Hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes transituros existimabat. Augebatur auxiliorum quotidie spes. Loquitur in concilio palam; *quoniam Germani appropinquare dicuntur, sese suas exercitusque fortunas* [1] *in dubium non devocaturum, & postero die prima luce castra moturum.* Celeriter hæc ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus, noctu tribunis mil. [2] primisque ordinibus [3] coactis, quid sui consilii sit, proponit; &, quo facilius hostibus timoris det suspicionem, majore strepitu & tumultu, quam populi Romani fert consuetudo, castra moveri jubet. His rebus fugæ similem profectionem efficit. Hæc quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur.

VIII. Vix agmen novissimum extra munitiones processerat; cum Galli, cohortati inter se, [4] *ne speratam prædam ex manibus dimitterent; longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium exspectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum, præsertim fugientem, atque impeditam, adoriri non audeant*; flumen transire, & iniquo loco prœlium committere non

1. *In dubium non devocaturum*] Nonnulli ultimam vocem in *revocaturum* mutant. Absque causa sontica. *Cicero* pro lege Manil. cap. XIV. *Non avaritia ab instituto cursu ad prædam* devocavit. *Phædrus* lib. I. Fab. XX, 2. *Ad perniciem quoque mortales devocat.* In quem locum vide Intt. & *Dionys. Lambinum* ad *Corn. Nepotis* Cimonem cap. IV. *Davies.*

2. *Primisque ordinibus*] *Fr. Hotomanno* probabile non videtur, totos ordines evocatos, ideoque locum mendi suspectum habet. Vellem tacuisset; *primi* enim *ordines* pro primorum ordinum centurionibus hic ponuntur, & recte Græcus vertit τοὺς πρώτους ἑξηκοντάρχους. Sic noster lib. V. B. G. cap. XXX. *Quum à Cotta* primisque ordinibus *acriter resisteretur. Vellejus Paterculus* lib. II. cap. CXII. *Non incruentis Centurionibus, quibus etiam* primi ordines *cecidere.* Vide & *Just. Lipsium* Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. p. 91. *Davies.*

3. *Coactis*] Editi *convocatis.* Sed lectionem, quam recepimus, in Codice *Andino* reperit *Joan. Frid. Gronovius*, ut testatur ad *Livii* lib. XXX. cap. IV. Et sane vulgata scriptura, hujusce Glossema fuisse videtur. *Idem.*

4. *Ne speratam prædam*] Hanc lectionem retinent omnes Codices; etiam Græcus vertit ἐλπιζομένην λείαν. *Petrus* tamen *Ciacconius*, solenni temeritate usus, rescribit *paratam*, vel *insperatam prædam.* Pessime; cur enim Labienum adorirentur, nisi præda potiri sperarent. Vide cap. VII. *Davies.*

dubi-

dubitant. Quæ fore ſuſpicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, [1]eadem uſus ſimulatione itineris, placide progrediebatur. Tum præmiſſis paullum impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis; *Habetis*, inquit, *milites, quam petiſtis, facultatem: hoſtem impedito atque iniquo loco tenetis: præſtate eandem nobis ducibus virtutem, quam ſæpenumero Imperatori præſtitiſtis: eum adeſſe, & hæc coram cernere, exiſtimate.* Simul, ſigna ad hoſtem converti, aciemque dirigi jubet; &, paucis turmis præſidio ad impedimenta dimiſſis, reliquos equites ad latera diſponit. Celeriter noſtri, clamore ſublato, pila in hoſtes jaciunt. Illi, ubi præter ſpem, quos fugere credebant, infeſtis ſignis, ad ſe ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt; ac primo concurſu in fugam conjecti, proximas ſilvas petiverunt: quos Labienus equitatu conſectatus, magno numero interfecto, compluribus captis, paucis poſt diebus [2]civitatem recipit: nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Trevirorum fuga, ſeſe domum contulerunt: cum iis propinqui Indutiomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos, ex civitate exceſſere. Cingetorigi, quem ab initio permanſiſſe in officio demonſtravimus, principatus, atque imperium eſt traditum.

IX. Cæſar, poſtquam ex Menapiis in Treviros venit, duabus de cauſſis Rhenum tranſire conſtituit; quarum erat altera, [3]quod auxilia contra ſe Treviris miſerant: altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His conſtitutis rebus, paullum ſupra eum locum, quo antea exercitum tranſduxerat, facere pontem inſtituit. Nota atque inſtituta

1. *Eadem uſus ſimulatione itineris*] Perperam *Fulv. Urſinus* legebat *timoris*. Nam Labienus ſimulaverat ſe fugere velle. Et hic *Cæſar* intelligit iter fugæ ſimile. Unde infra, *quos fugere credebant*. D. Voſſius.

2. *Civitatem recipit*] Id eſt, ex rebellione ac defectione recuperat. *Hotom.*

3. *Quod auxilia contra ſe Treviris miſerant*] Inſerit vocem *Germani Fr. Hotomannus*, approbante *D. Voſſio*, quandoquidem Græcus habeat Βοήθειαν τοῖς Τρευίροις ἐπεπόμφθησαν οἱ ΓΕΡΜΑΝΟΙ. Sed id verbum facile poteſt ſubintelligi, nec ita religioſus erat Metaphraſtes, quin ſimilia addiderit, cum perſpicuitati inſervirent. Sic lib. IV. B. G. cap. XXXII. ubi *Cæſar* habet *Pars hominum* (intelligit Britannos) *in agris remaneret*, Græcus expreſſit μέρος τῶν Βρεττανῶν ἔτι ἐν τοῖς ἀγροῖς μενόντων. Davies.

ratione,

ratione, magno militum ſtudio, paucis diebus, opus efficitur. Firmo in Treviris præſidio ad pontem relicto, ne quis ab iis ſubito motus oriretur; reliquas copias, equitatumque tranſducit. Ubii, qui ante obſides dederant, atque in deditionem venerant, purgandi ſui cauſſa ad eum legatos mittunt: qui doceant, *neque ex ſua civitate auxilia in Treviros miſſa, neque ab ſe fidem læſam:* petunt, atque orant, *ut ſibi parcat, ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus pœnas pendant; ſi amplius obſidum velit,* [1] *dare* pollicentur. Cognita Cæſar cauſſa reperit, ab Suevis auxilia miſſa eſſe; Ubiorum ſatisfactionem accepit: additus viaſque in Suevos perquirit.

X. Interim, paucis poſt diebus fit ab Ubiis certior, Suevos omnes in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, quæ ſub eorum ſunt imperio, denunciare, ut auxilia peditatus equitatuſque mittant. His cognitis rebus, rem frumentariam providet, caſtris idoneum locum deligit: Ubiis imperat, ut pecora deducant, ſuaque omnia ex agris in oppida conferant; ſperans, barbaros, atque imperitos homines, inopia cibariorum adductos, [2] ad iniquam pugnandi conditionem poſſe deduci: mandat, ut crebros exploratores in Suevos mittant, quæque apud eos gerantur, cognoſcant. Illi imperata faciunt; &, paucis diebus intermiſſis, referunt, *Suevos omnes, poſteaquam certiores nuncii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus ſuis ſociorumque copiis, quas coegiſſent,*

1. *Dare pollicentur*] *Faernus* legit, *amplius obſidum velit dari, pollicentur.* Sed vulgata lectio eſt in lib. *Stephani*, & meo, & *Aldino*, & reliquis omnibus; neque mutandi cauſſam video idoneam. *Hot.*

2. *Ad iniquam pugnandi conditionem*] *Hotomannus aliquam* malebat, &, ſi in v. c. reperiſſet, haud dubie ita reſcripturus erat. Atqui ego id in noſtro v. c. invenio, nec tamen probo. Allegat *Hotomannus*, quod ſupra *Cæſar* dixit *aliquam pugnandi facultatem.* Ego recipio illud *aliquam facultatem pugnandi*, ſed quis mihi dixerit, quid ſit illud *aliquam conditionem.* Sane non memini quemquam veterum ita locutum. Illud ſcio ſæpe inveniri *iniquam conditionem.* Itaque & retineo hanc ſcriptionem, & retineri ipſe ſenſus jubet: etenim nihil mirum, ſi qui frumenti inopia pugnare coactus, iniquiore utatur conditione. Retinet veram lectionem *Celſi* exſcriptor Anonymus, cum ait p. 107. *Ubios jubet pecora omnia campis abducere, ſi forte barbaros coactos inedia (cujus impatientiſſimum genus eſt) ad iniquum certamen poſſit inducere.* D. Voſſius.

penitus

penitus ad extremos fines sese recepisse: silvam esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis: hanc longe introrsus pertinere, & pro nativo muro objectam, Cheruscos à Suevis, Suevosque à Cheruscis injuriis, incursionibusque prohibere: ad ejus initium silvæ Suevos adventum Romanorum exspectare constituisse.

XI. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur de Galliæ Germaniæque moribus, & quo differant eæ nationes inter sese, proponere. *In* GALLIA *non solum* [1] *in omnibus civitatibus, atque pagis, partibusque, sed* [2] *pene etiam in singulis domibus, factiones sunt: earumque factionum sunt principes, qui summam auctoritatem eorum judicio habere existimantur; quorum ad arbitrium judiciumque* [3] *summa omnium rerum consiliorumque redeat: idque ejus rei caussa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret: suos enim opprimi quisque, & circumveniri non patitur; neque, aliter si faciat, ullam inter suos habeat auctoritatem.* Hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ; namque omnes civitates in duas partes divisæ sunt.

XII. Quum Cæsar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Ædui, [4] alterius Sequani. Ii quum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat

1. *In omnibus civitatibus atque pagis partibusque*] Vertit Metaphrastes, ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι, καὶ ἐν πάσαις ταῖς φυλαῖς, adeo ut vocem ultimam in suo Codice non repererit, nec dubito, quin è Glossemate sit nata: Pagi enim apud *Cæsarem* dicuntur partes, in quas civitas quæque divisa est. Sic lib. 1 B. G. cap. XII. *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est*, ubi editt. *Rom. Ven. Beroald. in quatuor partes* exhibent. *Davies.*

2. *Pene etiam in singulis domibus*] Interpretatur *Hotomannus* extra rem & *Cæsaris* mentem: ut nullæ domus fuerint, quæ non huic vel illi factioni faverent. Ait *Cæsar* adeo plenam factionibus Galliam fuisse: ut iisdem in domibus propinqui à propinquis dissiderent. Non multis probare opus, tantum repete quæ supra de Divitiaco & Dumnorige, infra de Vercingetorige & Gobanitione memorat *Cæsar*. Etiam apud *Tacitum* de Segeste & Arminio talia legere est. *D. Vossius.*

3. *Summa omnium rerum consiliorumque redeat*] Sic lib. 1. de Bello Civili in principio. *Seque alterum fore Syllam inter suos gloriatur, ad quem summa imperii redeat.* Et lib. III. cap. XVIII. *Ad neminem unum summa imperii redit.* Et *Terent.* Phorm. Act. II. Sc. II. *Ad te summa solum, Phormio, rerum redit.* Ciaccon.

4. *Alterius Sequani*] *Arvernos* superius posuit lib. 1. cap. XXXI. aliisque locis scribit Sequanos in Arvernorum fide & clientela fuisse. Sed quod Sequani suis sumptibus bellum illud proximum gesserant,

in Æduis, magnæque eorum erant clientelæ, Germanos, atque Arioviſtum, ſibi adjunxerant, [1] eoſque ad ſe magnis jacturis, pollicitationibuſque perduxerant. Prœliis vero compluribus factis ſecundis, atque omni nobilitate Æduorum interfecta, tantum potentia anteceſſerant, ut magnam partem clientium ab Æduis ad ſe tranſducerent; obſideſque ab iis principum filios acciperent; & publice jurare cogerent, nihil ſe contra Sequanos conſilii inituros; & partem finitimi agri per vim occupatam poſſiderent; Galliæque totius principatum obtinerent: qua neceſſitate adductus Divitiacus, auxilii petendi cauſſa Romam ad Senatum profectus, [2] infecta re redierat. Adventu Cæſaris facta commutatione rerum, obſidibus Æduis redditis, veteribus clientelis reſtitutis, novis per Cæſarem comparatis; quod ii, qui ſe ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione, atque imperio æquiore ſe uti videbant, reliquis rebus eorum, gratia, dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiſerant. In eorum locum Rhemi ſucceſſerant; quos quod adæquare apud Cæſarem gratia intelligebatur, ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Æduis conjungi poterant, ſe Rhemis [3] in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. Ita & novam,

ſuaque pecunia Germanos conduxerant, & eorum auxiliis Æduos vicerant, ita loquitur. *Hotoman.*

1. *Eoſque ad ſe magnis jacturis*] Vir maximus *Juſtus Lipſius* lib. II. Elect. cap. VII. putabat legendum *capturis*. Sed illum erroris ipſe *Cæſar* arguit, cum lib. III. de bello civili cap. CXII. ait: *Magnis enim jacturis ſibi quiſque eorum animos conciliabat.* Jacturæ *Cæſari* ſunt munera. Et puto metaphoricam locutionem eſſe, deſumtam ab iis qui in periculo naufragii ſunt. Nam jactura proprie dicitur de illis, qui merces, aut onera navium in fluctus abjiciunt. Igitur quemadmodum illi furorem Oceani injectis mercibus, ita homines aliorum animos muneribus ſibi conciliant. *D. Voſſius.*

Ibid. *Cl. Salmaſius* ad jus Atticum & Romanum, cum hoc in loco tum alibi pro *jacturis* reponit *pacturis*. Sed hanc vocem pro *donis* etiam *Ciceroni* uſitatam eſſe multis exemplis oſtendit *J. F. Gronovius* de Pec. Vet. lib. IV. cap. IV. p. 627. *Davies.*

2. *Infecta re redierat*] De hac re ſic *Eumenius* Pan. VII. cap. III. *Quum finitimæ nationes, ipſi illi Romanæ fraternitati, non gloriæ invidentes, & uſque in perniciem ſui odiis incitatæ, Germanos ſibi auxiliarios invocaſſent, princeps Æduus in ſenatum venit, rem docuit* ——. *Impetrata ope, Romanum exercitum Cæſaremque cis Rhodanum primus induxit.* Sed plane falſus eſt Rhetor, nam nec Divitiacus opem impetravit, ut diſerte teſtatur noſter, nec *Cæſar* Rhodanum primo tranſiit, ut Æduos à Germanis liberaret. Vide lib. I. B. G. cap. XI. *Davies.*

3. *In clientelam dicabant*] MS. *Carrar.*

&

& repente collectam auctoritatem tenebant. Eo tum statu res erat, ut longe principes haberentur Ædui, secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent.

XIII. *In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo: nam plebs pene servorum habetur loco, quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos. Sed de his duobus generibus* [1] *alterum est Druidum, alterum Equitum. Illi* [2] *rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur: ad hos magnus adolescentium numerus disciplinæ caussa concurrit; magnoque ii sunt apud eos honore: nam fere de omnibus controversiis, publicis privatisque, constituunt; &, si quod est admissum facinus, si cædes facta, si de hereditate,* [3] *si de finibus controversia est, iidem decernunt; præmia pœnasque constituunt:* [4] *si quis aut privatus aut publicus eorum decreto non stetit,*

& impressi *Rom. Ven. Beroald. Gryph. Steph.* habent *in clientelam dederant*; & ita legi oportere existimo. Ita *dare in potestatem* Livius, *dare in quæstionem* Cicero, *dare in manum, nuptias, matrimonium* Terentius dixit. *J. M. Brutus.*

1. *Alterum est Druidum*] *Elias Schedius* de Diis Germ. Syngr. II. cap. III. & *D. Vossius* Etymologiam *Druidum* à verbo Hebraico דרשׁ petendam existimarunt. Sed admodum fit verisimile, nomen à voce Celtica *Deru* esse deducendum: hæc enim *quercum* significat, cui affinis est Græca δρῦς, à nonnullis ob soni similitudinem pro *Druidum* radice habita. Hoc veriverbium ex eo firmatur, quod robora singulari veneratione sint prosecuti. *Plinius* H. N. lib. XVI. cap. XLIV. *Nihil habent Druidæ —— viscо & arbore, in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius. Jam per se roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Græca possint Druidæ videri.* Ob eximium hunc cultum robori exhibitum, nonnulli putarunt, quercum ab iis pro simulacro Jovis habitam. *Maximus Tyrius* Diss. XXXVIII. p. 400. ed. Cantab. Κελτοὶ σέβεσπμὲν Δία, ἄγαλμα δὲ Διὸς Κελτικὸν δρῦς ὑψηλή. Quinetiam Græci eos Σαρωνίδας ἀπὸ τῶν Σαρωνίδων à *quercubus* vocarunt. *Diodorus* Siculus Bibl. lib. V. p. 308. ed. Rhodom. Φιλόσοφόι τέ τινες εἰσὶ καὶ θεολόγοι πεελλῆνες ὑμνούμενοι, οὓς Σαρωνίδας ὀνομάζουσι. Vide *Guil. Cambdenum* Brit. p. 10. seq. & *Edm. Dickensonum* Delph. Phœniciss. p. 188. *Davies.*

2. *Rebus divinis intersunt*] Explicat *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 198. Ἔθνον δὲ ἓν ἅπαν Δρυΐδων. Quod ponere visum, ne cum *Hotomanno* & *Brantio* de veritate hujus lectionis ambigas, aut *præsunt* pro *intersunt* emendes. *D. Vossius.* Vide & *Diodorum* Siculum Bibl. lib. V. p. 308.

3. *Si de finibus*] Primam voculam à recentioribus prorsus omissam fide MS. *Norv.* & editt. vett. restituimus, quo modo, ut videtur, sententia longe est elegantior. *Dav.*

4. *Si quis aut privatus aut publicus*] Sic

sacrificiis interdicunt. Hæc pœna apud eos est gravissima; quibus ita est interdictum, ii numero impiorum ac sceleratorum habentur; [1] iis omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. His autem omnibus Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. At, si sunt plures pares, suffragio Druidum adlegitur; nonnunquam etiam de principatu armis contendunt. Ii certo anni tempore in finibus Carnutum, [2] quæ regio totius Galliæ media habetur, considunt, [3] in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt; eorumque judiciis decretisque parent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata esse existimatur: & nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo, discendi caussa, proficiscuntur.

XIV. [4] *Druides à bello abesse consueverunt, neque tributa una cum reliquis pendunt, militiæ vacationem, om-*

multi impressi ex Græcorum more, apud quos δημοτικὸς dici solet, quamquam Latinam hanc esse consuetudinem non memini. In *Aimoino*, MSS. *Brant.* & *Norvic.* ac editt. *Steph. Ald. Bas.* est *populus*. Fortasse *populum* nominat, quod civitates quoque, quæ Druidum decretis non parebant, à sacris arcerentur. *Hotoman.*

1. *Iis omnes decedunt*] *Decedere* hic est non (quæ propria ejus significatio est) locum majori dare sive superiori, sed plane contra aversari, fugere, tanquam abominandum. Græce, τούτους ἐκτρέπονται πάντες οἱ ἀπαντῶντες, ut observat *Gulielmus Budæus* commentariis linguæ Græcæ, & annot. posterior. in Pandectas. *Brantius.*

2. *Quæ regio totius Galliæ media habetur*] Hic situs in causa erat, cur concilium eo in loco cogeretur, nullus enim alius Druidis ex omni Gallia confluentibus æque fuit commodus. Non aliam ob rationem Delphis conveniebant Amphictyones, quam quod illi in Græciæ meditullio fuerint collocati. Vide *Strabonem* Geogr. lib. IX. p. 419. & *Pausaniam* l. VII. p. 445. *Dav.*

3. *Considunt in loco consecrato*] Τόπῳ Græcus. Sed *luco* mallem legere, siquis vetus codex juvaret. Nam plerumque talia loca deligi ad sacros conventus solent. Sane *Lucanus* libro 1. vs. 453. de Druidis ait,

——— *nemora alta remotis*
Incolitis lucis. D. Vossius.

4. *Druides à bello abesse consueverunt*] *Joannes Baptista Pius* Annot. cap. LXII. ait dicere *Lucanum* in bello Druidas esse solere. Verba *Annæi*, quibus id adstruere nititur hæc sunt lib. 1. vs. 450.

Et vos barbaricos ritus moremque sinistrum
Sacrorum, Druidæ, positis repetistis ab armis.

Sed aliud voluit *Lucanus*: nimirum, quia Druidæ illum, qui sacrificandus erat, sagittis conficiebant, ut tradit *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 198. & mos ille à Tiberio interdictus, à Claudio sublatus erat, ideo dicit *positis ab armis* eos repetiisse fœdum morem. *Idem.*

nium-

niumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & sua sponte multi in disciplinam conveniunt, & à propinquis parentibusque mittuntur. [1] Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur: itaque nonnulli annos vicenos in disciplina permanent; neque fas esse existimant ea litteris mandare, quum in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus, [2] Græcis litteris utantur. Id mihi duabus de caussis instituisse videntur; quod neque in vulgus disciplinam efferri velint; neque eos, qui discunt, litteris con-

1. *Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur*] Ἐπῶν Græcus optime; & fallitur mirum in modum *Hotomannus*, qui putat hic per versus intelligi involutos verborum sensus: quem erroris vel solus arguat *Lucanus* cum libro I. vs. 449. ait:

Plurima securi fudistis carmina Bardi.

Nam his gentibus, illud potissimum memoriæ genus, unde *Tacitus* de moribus Germanorum. *Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est.* Adde quod antiquissima poesis, sacra fuit aut paræneticа, in honorem præstantium virorum, unde apud *Xenophontem* primo Cyropædiæ, φύναι δ ὁ Κῦρος λέγεται καὶ ᾄδεται ἔτι καὶ νῦν ὑπὸ τῶν βαρβάρων; quia augustius aliquid carmina spirant, quam prorsa oratio. Itaque nihil mirum, si apud Gallos etiam versibus divina complecterentur. Sed de vetustissima poesi siquis plura scire velit, adeat opus patris mei de arte Poetica, ubi fuse cuncta disseruntur. Ad *Cæsaris* verba ut redeamus, ait ille, carmina edisci ab iis, qui in disciplina Druidarum erant. Horum carminum auctores Bardi. Nam ut *Strabo* ait lib. IV. p. 197. tria apud Gallos hominum genera in honore erant, Bardi, Vates, Druidæ. Bardos ait fuisse ὑμνητὰς & ποιητὰς, *hymnorum cantores & poetas*; Vates ἱερέως καὶ φυσιολόγους, *sacerdotes, & naturam contemplantes*, Druidas vero moralem quoque philosophiam exposuisse. *Cæsar* tria hæc genera sub Druidarum nomine complectitur, nam cum ait, *illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant*, &c. intelligendi sunt vates: Eosdem quoque designat cum ait, *Multa præterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, &c. disputant.* Bardos notari diximus, ubi inquit, *magnum ibi numerum versuum ediscere coguntur.* Hoc quatenus ὑμνητικοί. Alterum eorum studium respexit *Lucanus* lib. I. vs. 447.

Vos quoque, qui fortes animas belloque peremtas, [ævum,
Laudibus in longum, vates, dimittitis
Plurima securi fudistis carmina Bardi.

Ubi vates quoque appellat eos, id est, ποιητάς. Druidarum philosophiam spectant quæ *Cæsar* memorat de æternitate animarum, aliaque, quæ ethica, nam talibus, inquit *Cæsar*, homines *maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.* D. Vossius.

2. *Græcis litteris utantur*] *Jos. Scaliger* Epist. XVI. *Fr. Hotomannus* & *D. Vossius* primam vocem censent inducendam. *Rob. Titius* loc. Controv. lib. IV. reponit *cæcis*, *Pet.* autem *Petitus* Observ. lib. I. cap. VII. *crassis*, rudes intelligens, quæ Græcarum & Romanarum elegantiam non adæquabant. Sed cum omnes libri vulgatam lectionem exhibeant, mihi omnino videtur retinenda. Massiliam coloniam deduxerunt Asiatici Phocæenses Græco sermone usi, *ab his* autem *Galli usum vitæ cultioris, depositа & mansuefactа barbaria* —— *didicerunt*, ut tradit *Justinus* lib. XLIII. cap. IV. Omnino igitur crediderim, Gallis antea nullum fuisse litterarum usum, adeoque, cum eas à Massilienſibus acceperint, nihil mirum fuisse Græcas. Hinc factum est, ut *in castris Helvetiorum tabulæ reper-*

tos,

fisos, minus memoriæ studere: quod fere plerisque accidit, ut præsidio litterarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant. In primis hoc volunt persuadere; [1] Non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque [2] hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. Multa præterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti transdunt.

XV. *Alterum genus est Equitum. Ii, quum est usus, atque aliquod bellum incidit (quod ante Cæsaris adventum fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi injurias inferrent, aut illatas propulsarent,) omnes in bello versantur; atque eorum, ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se [3] ambactos clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.*

ta sint Græcis litteris confecta, quemadmodum docet noster lib. I. B. G. cap. XXIX. Non enim ibi cum *Joan. Rhellicano* Græcum sermonem, sed litteras tantum Græcas intellexerim, nec Gallos ullis aliis tum temporis usos fuisse manifestum. Sed si tabulas illas Græco sermone confectas concedamus, fieri non potest, ut eadem significatio hic locum obtineat, cum omnes Druidæ linguam Græcam non callerent; Divitiacus enim, qui unus fuit è Druidis, veluti testatur *Cicero* de Divin. lib. I. cap. XLI. interprete opus habuit, ut cum Cæsare colloqueretur; qui Græce fuit peritissimus. Vide lib. I. B. G. cap. XIX. Non est etiam quod cum *Hotomanno* Francogall. cap. II. arbitreris, phrasin, quam adhibet *Cæsar*, non solum elementa, verum etiam sermonem ipsum necessario denotare: contrarium enim liquet ex *Plinii* Hist. Nat. lib. VII. cap. LVII. *Gentium*, inquit ille, *consensus tacitus primus omnium conspiravit, ut* Ionum litteris uterentur. Scio quidem, vocem *Ionum* viro doctissimo expungendam videri, sed vehementer erravit, ut pulchre ostendit vir summus *Jos. Scaliger* in Anim. Euseb. p. 104. *Davies.*

1. *Non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios*] Hæc Pythagoræ fuit sententia. *Diodorus* Siculus Bibl. lib. V. p. 306. Ἐνισχύει γὰρ παρ' αὐτοῖς (Γαλάταις) ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι παὶς ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ διὰ ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιῶν, εἰς ἕτερον σῶμα τὴν ψυχὴν εἰσδυομένης. Sed an à Pythagora Druides hauserint, an ipse potius ab illis, dubium videtur *Just. Lipsio* Physiol. Stoic. lib. III. Dissert. XII. *Alexander* sane apud *Clementem* Alexandrinum Strom. lib. I. p. 223. ed. Lugd. tradit Pythagoram ἀκηκοέναι Γαλατῶν. Sed magis accederem *Amm. Marcellino*, qui hac de re sic loquitur lib. XV. c. IX. *Druidæ ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalicciis adstricti consortiis, quæstionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt, ut despectantes humana, pronunciarint animas immortales.* Certe cum Galli litteris Massiliæ operam dederint, ut apparet ex *Strabonis* lib. IV. p. 181. non mirum, eos Pythagoricis dogmatibus fuisse imbutos. *Idem.*

2. *Hoc maxime ad virtutem*] Fortitudinem bellicam, nam, ut Galli *forent ad bella meliores, æternas esse animas vitamque alteram ad manes* Druidæ docuerunt, si *Pomp. Melæ* fides lib. III. cap. II. Vide & *Lucanum* lib. I. vs. 454. seq. *Idem.*

3. *Ambactos*] Hac voce usus est *Ennius*:

XVI.

XVI. *Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus; atque ob eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quod, pro vita hominis nisi vita hominis reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur: publiceque ejusdem generis habent instituta sacrificia. Alii* [1] *immani magnitudine simulacra habent: quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus succensis, circumventi flamma exanimantur homines.* [2] *Supplicia eorum, qui in furto aut latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur: sed, quum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.*

XVII. [3] *Deum maxime Mercurium colunt: hujus sunt*

Glossæ vett. *Ambactus*, δοῦλος μισθωτὸς, ὡς Ἔννιος. *Jos. Scaliger* ad Festum, verbum *Cæsarianum* Gallicis vocabulis adscripsit, *Ennianum* autem Romana civitate donavit: nec forsan abs re; cum ita dici possint servi mercede conducti, quod *circumagantur*, quo lubet conducentibus, ut animadvertit *G. J. Vossius* in Etymol. qui tamen mire lapsus est in eo, quod dixerit *Cæsarem* hanc vocem usurpasse *pro viris dignitate præstantibus, municipii alicujus aut agri præfectis*; nihil enim clarius est, quam solos Equitum *clientes* denotari, quæ vox ἡγεμονείας ἕνεκεν est adjecta; præterquam quod *Cæsar* cap. XIII. testatus est solos Druidas & Equites *aliquo esse numero atque honore*. Davies.

1. *Immani magnitudine simulacra*] Merito immani magnitudine, nam & *Strabo* lib. IV. p. 197. κολοσσὸν vocat. *D. Voss.*

2. *Supplicia eorum, qui in furto aut latrocinio &c.*] *Supplicia* pro victimis & immolationibus potuit, quoniam iis supplicabatur Diis. Sic *Sallustius* Catilinar. bel. *In suppliciis Deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant*. *Varro* lib. II. de Re Rustica cap. V. de bubus: *Tametsi quidam de Italicis, quos propter amplitudinem prælare dicunt, ad victimas farciunt, atque ad Deorum servant supplicia*. Vide *Nonium*. Ciaccon.

3. *Deum maxime Mercurium*] Placuit Græco interpreti, *Ciacconio*, & *Scaligero* vocem *Deûm* legere in genitivo plurali: quia eodem modo *Tacitus* dixerat *Deûm maxime Mercurium colunt*. Sed illud magis è more *Taciti* quam *Cæsaris*. Mihi prorsus rectum videtur illud *Deum* accusandi casu. Eodem modo sæpe in vett. lapp. reperias DEO MERCVRIO, cum aliorum Deorum nomina plerumque simpliciter habeantur; nimirum NEPTVNO. APOLLINI. Exemplum esto lapis iste,

DEO. MERCVRIO. SING
EX. VOTO. IVL. GALLICVS
ET. AVR. SIBVLLA. P. L. L.

At aliis Diis sacratæ Inscriptiones sunt,

L. ARVLENVS
ANOPTES
APOLLINI.

Et,

DIANAE
TITVS. MENIVS
F. V. S.

Atque tales sæpissime occurrunt. *D. Voss.*

pluri-

plurima ſimulacra: [1] *hunc omnium inventorem artium ferunt:* [2] *hunc viarum atque itinerum ducem;* [3] *hunc ad quæſtus pecuniæ mercaturaſque habere vim maximam arbitrantur: poſt hunc, Apollinem, & Martem, & Jovem, & Minervam.* [4] *De his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem; Apollinem, morbos depellere;* [5] *Minervam, operum atque artificiorum initia tranſdere; Jovem, imperium cœleſtium tenere;* [6] *Martem bella regere. Huic, quum prælio dimicare conſtituerunt,* [7] *ea, quæ bello ceperunt, plerumque devovent. Quæ ſuperaverint, animalia capta immolant: reliquas res in unum locum conferunt.*

1. *Hunc omnium inventorum artium ferunt*] Unde *Hermathena* ſignum in una baſi commune Mercurio & Minervæ in gymnaſiis & Academiis poni ſolitum, ut teſtatur *Cicero* lib. 1 Epiſt. 1. ad Atticum; quod ille omnium gymnaſiorum tam corporis, quam animi Deus eſſet hæc proprie liberalium artium præſes. *Brantius.*

2. *Hunc viarum atque itinerum ducem*] Ut & aliæ gentes, unde Græci εὐόδιον, ut alii, ἐνόδιον. *Theocritus* Idyll. xxv. 3.

Ἐκ τοι ξεῖνε σαόφρων μυθήσεαι ὅσσ' ἐρεείνεις,
Ἑρμέω ἀζόμενος δεινὴν ὄπιν ἐνοδίοιο.
Τὸν γὰρ φασὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι,
Εἴ κεν ὁδὸς ζαχρεῖον ἀνηρηταί τις ὁδίτην.

Recte etiam Græcus *Cæſaris* interpres tranſtulit ἡγεμόνα, quomodo Mercurium quoque appellavit *Ariſtophanes* in Pluto, & alii. *D. Voſſius.*

3. *Hunc ad quæſtus pecuniæ mercaturaſque*] Ipſe Mercurius apud *Plautum* Amphit. Prol. vſ. 11. *Id jam ſcitis conceſſum & datum Mihi eſſe ab Diis aliis, nunciis præſim & lucro.* Hinc factum, ut Mercurio lucra libarentur, teſte *Eumenio* Paneg. III. cap. XVII. Quin & ejus nomen *à mercibus* eſt ductum, *hunc etenim negotiatorum omnium exiſtimabant eſſe Deum.* Vide *Feſtum* & *Iſidorum* Hiſpalenſem lib. VIII. cap. XI. *Davies.*

4. *De his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem*] Diverſis plane nominibus Galli ſuos inſignierunt Deos; nam quem Mercurium cenſuerunt Romani, iis dictus eſt Teutates, quem Martem, Heſus: Galli Belenum & Taranin nominarunt eos, quos Romani cum Apolline ſuo & Jove confuderunt. Vide *Eliam Schedium* de Diis Germ. Syngr. 1. cap. v. ſeqq. Cum autem Romani non abſimilia utriſque Diis munia adſignari viderent, eadem eſſe numina facile credebant, quia Provinciales Deos cum univerſi Deo miſcuerint. Egregia ſunt, quæ hac de re diſſeruit acutiſſimus vir *Joan. Clericus* Art. Crit. Part. II. Sect. I. cap. XIII, 9. —— 15. *Idem.*

5. *Minervam operum atque artificiorum initia tranſdere*] Hinc ob cauſam de capite Jovis nata dicitur, ut notat *Servius* ad *Virgilii* Eclog. II, 61. Hinc etiam Ἐργάνη vocabatur, quemadmodum tradit *Pauſanias* in Attic. pag. 42. *Idem.*

6 *Martem bella regere*] In pleriſque MSS. & impreſſis Codd. eſt *Martem bella gerere*, quam lectionem exhibuit Metaphraſtes. Sed longe præſtat recepta. *Lucretius* lib. 1, 33.

—— *Belli fera mœnera Mavors*
Armipotens regit.

Simili modo *Silius* Italicus lib. VI. 307. dixit *Martem regere.* Vide & lib. VII, 47. *Idem.*

7. *Ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. Quæ ſuperaverint &c.*] Legendum exiſtimo, *quæ bello ceperint.* Nam cum conſtituerunt bellum aliquod gerere, pro victoria impetranda, Marti quæcumque ceperint, vovent. Deinde lego, *quum ſuperaverint;* hoc eſt, poſt victoriam ani-

Multis

Multis in civitatibus harum rerum exſtructos tumulos locis conſecratis conſpicari licet: neque ſæpe accidit, ut, neglecta quiſpiam religione, aut capta apud ſe occultare, aut poſita tollere auderet: graviſſimumque ei rei ſupplicium cum cruciatu conſtitutum eſt.

XVIII. [1] *Galli ſe omnes ab Dite patre prognatos prædicant: idque ab Druidibus proditum dicunt.* [2] *Ob eam cauſſam ſpatia omnis temporis, non numero dierum, ſed noctium, finiunt; & dies natales, & menſium & annorum initia ſic obſervant, ut noctem dies ſubſequatur. In reliquis vitæ inſtitutis hoc fere ab reliquis differunt, quod ſuos liberos, niſi quum adoleverint, ut munus militiæ ſuſtinere poſſint, palam ad ſe adire non patiantur; filiumque in puerili ætate, in publico, in conſpectu patris aſſiſtere, turpe ducunt.*

XIX. *Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex ſuis bonis, æſtimatione facta, cum dotibus communicant. Hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructuſque ſervantur. Uter eorum vita ſuperarit, ad eum pars utriuſque cum fructibus ſuperiorum temporum pervenit. Viri in uxores, ſicuti in liberos, vitæ neciſque habent poteſtatem; & quum paterfamilias illuſtriore loco natus deceſſit, ejus propinqui conveniunt; & de morte, ſi res in ſuſpicionem venit, de uxoribus in ſervilem modum quæſtionem habent; &, ſi compertum eſt, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt.* [3] *Funera ſunt pro*

malia, quæ ceperint, immolant, reliquas res in acervum collatas conſecrant. Scribo igitur, *huic, quæcunque bello ceperint, devovent plerumque; quum ſuperaverint, animalia capta immolant, reliquas res in unum locum conferunt.* Et *ceperint* eſt in libro *Achillis Statii.* Ciaccon.

1. *Galli ſe omnes ab Dite patre prognatos prædicant*] Hunc Samothen fuiſſe dictum fide *Beroſi* Annianí tradit *Edm. Dickenſonus* Delph. Phœn. p. 184. ſed miror virum eruditum ſuppoſitício illi libro, & turpiſſimo fabularum ſterquilinio credidiſſe. Cum Pluto locis inferis præeſſe crederetur, putarim Gallos hunc generis ſui auctorem feciſſe, quia Druidæ memorarunt, *revera fuiſſe populi partem indigenam*, ut tradit *Amm. Marcellinus* lib. xv. cap. ix. adeoque è locis ſubterraneis prorepſiſſe. *Dav.*

2. *Ob eam cauſſam —— finiunt*] Inepta eſt ratio, quam protulit noſter, nec eam, ut opinor, adſignarunt Druidæ. Hujuſce uſus non alia fuit cauſa, quam quia diem ab occaſu ſolis ad occaſum eſſe ſtatuerunt, quemadmodum etiam Athenienſes aliique. Vide *Henr. Lindenbrogium* ad *Cenſorini* de Die Nat. cap. xxiii. *Davies.*

3. *Funera ſunt pro cultu Gallorum*] Ita & MS. noſter, ſed eadem manu, qua codex exaratus eſt, varia lectio in margine adſcri-

cultu Gallorum magnifica, & sumptuosa; [1] *omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia, ac, paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat,* [2] *justis funeribus confectis, una cremabantur.*

XX. *Quæ civitates commodius suam Remp. administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de Rep. à finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat, neve cum quo alio communicet: quod sæpe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quæ visa sunt, occultant; quæque esse ex usu judicaverint, multitudini produnt.* [3] *De Rep. nisi per concilium loqui non conceditur.*

XXI. GERMANI multum ab hac consuetudine differunt: *nam neque Druides habent, qui rebus divinis præsint;* [4] *neque sacrificiis student. Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte juvantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem*

pta est, *pro captu Gallorum*, quod non rejicio. Græcus ὡς κατ' ἐκείνους γε, ut in ejus codice *pro captu* fuisse nullus dubitem: nam & supra ubi est, *ut captus est Germanorum*, eodem modo vertit. *D. Vossius.*

1. *Omniaque quæ vivis cordi fuisse arbitrantur*] *Pompon. Mela* lib. III. cap. II. *Itaque cum mortuis cremant ac defodiunt gratia viventibus.* Sic enim est is locus legendus, non *apta*, ut in vulgg. *Ciaccon.*

2. *Justis funeribus confectis*] *Theod. Marcilius* legendum putavit *mistis funeribus conferti cremantur*; Alii *justis funebribus confectis*, quemadmodum locutus est *Livius* lib. I. cap. XX. Nos lectionem Codicum auctoritate sufflultam retinemus: cum enim *funera* per Ellipsin post *justa* intelligantur, ut notavit *G. J. Vossius* de Construct. cap. VI. haud mirandum, si noster, more suo, extulerit. Similiter etiam *Curtius* dixisset *justas exequias*, si per Criticos licuerat; nam lib. III. cap. XII, 15. ubi vulgo legitur *jamque justis defunctorum corporibus solutis*, MS. *Petrensis* & edit. *Merula* habent *jamque justis defunctorum corporibus solutis exequiis*, & ita reponendum arbitror. *Davies.*

3. *De Rep. nisi per concilium*] Tempore concilii, dum concilium celebretur. Sic apud *Suetonium* in Cæs. cap. LXXX. *Curiati utrumne illum in campo* per comitia —— *è ponte dejicerent*, hoc est, dum comitia agerentur. Frustra igitur est *Fr. Hotomannus*, qui de hujusce lectionis sanitate dubitat. *Idem.*

4. *Neque sacrificiis student —— reliquos ne fama quidem acceperunt*] Contrarium liquet ex *Taciti* de mor. Germ. cap. IX. *Deûm maxime*, inquit, *Mercurium colunt, cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem & Martem concessis hostiis placant. Pars Suevorum & Isidi sacrificat.* Facile quidem fieri potest, ut falleretur *Cæsar*, qui paucos tantum dies in Germanorum finibus moratus est. Vide *Ph. Cluverium* Germ. lib. I. cap. XXII. *Id.*

accepe-

acceperunt. Vita omnis in venationibus, atque in ſtudiis rei militaris conſiſtit: ab parvulis labori ac duritiæ ſtudent. Qui diutiſſime impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem: hoc alii ſtaturam, alii vires, nervoſque confirmari putant: [2] intra annum vero XX feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus; cujus rei nulla eſt occultatio; quod & promiſcue in fluminibus perluuntur, [3] & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.

1. *Impuberes permanſerunt*] Neceſſe eſt, ut *Cæſar* his vocibus denotarit eos, qui cum mulieribus non conſueverunt, ab hominis enim arbitrio non pendet, ut pubes ſerius aut ocius compareat, nec ejus defectus vires auget vel minuit. Simili fere modo hanc Germanorum à Venere abſtinentiam, *longiſſimam pueritiam* vocavit *Pomp. Mela* lib. III. cap. III. Honeſto vocabulo idem hic loci ſignificavit Græcus interpres, vertit enim ἀγάμους ἀφροδισίων. Davies.

2. *Intra annum vero* XX. *feminæ notitiam habuiſſe*] Rem turpiculam modeſte deſignat. Sic *Ovidius* in Epiſt. Hypſipyles Jaſoni vſ. 43.

Non ego ſum furtim tibi cognita ——
Ac iterum vſ. 133. [*Virgo.*

Turpiter illa virum cognovit *adultera*
Ita & paſſim ſacri Scriptores. Ipſum autem Germanorum inſtitutum calculo ſuo probavit *Ocellus Lucanus* de Univ. cap. IV. Πρὸς τὴν, ait antiquiſſimus ille Philoſophus, τῶν ἀφροδισίων χρῆσιν ὕπως ἀγχεθῇ χρὴ τὰ παίδια, ὡς μηδὲ ἐπιζητεῖν πρὸ τῶν ἐτῶν τὴν τοιαύτην χρῆσιν. Vide p. 534. ed. Galeanæ. *Idem.*

3. *Et pellibus aut parvis Rhenonum tegumentis*] Sic recte legitur, neque audire te *Hotomannum* velim, qui *renum* legebat. Videtur illi inconcinna phraſis *parvis rhenonum tegumentis*, pro *parvis rhenonibus*. Sed nulla hic difficultas, nam quod ait *parvis ſagorum tegumentis* parum recte dici, & eodem modo neque hoc ſanum eſſe, non admitto, nec prorſus eadem ratio eſt. Illud *tegumentis* hic ad explicandum adjectum eſt, quia *rhenonum* vox minus nota. Sic *fons Timavi*, ſic alia dicuntur, at non eo tam facile reperias *fluvius Dannbii. Rhenones* (ait *Iſidorus* lib. XIX. Orig. cap. XXIII.) *ſunt velamina humerorum & pectoris uſque ad umbilicum, atque intortis* (an non melius *intonſis*) *villis adeo hiſpida, ut imbres reſpuant, quos vulgo reptos vocant: eo quod longitudo villorum quaſi reptet: de quibus* Salluſtius, Germani intectum Rhenonibus corpus tegunt. *Dicti autem rhenones à Rheno Germaniæ flumine, ubi iis frequenter utuntur.* Meminit eorundem & *Varro*, & Gloſſæ MSS. *Rheno eſt pellicium, vel veſtis facta de pellibus, pendenſque ad umbilicum.* Erant autem tunicæ illæ non, ut *Cluverius* vult, ſine manicis; breviores habebant, ut legimus apud *Sidonium Apollinarem* lib. IV. Epiſt. XX. ubi deſcribit habitum Sigiſmeri regii juvenis, & ait: *Præter hoc veſtis alta, ſtricta, verſicolor, vix appropinquans poplitibus exertis: manica ſola brachiorum principia velantes; viridantia ſaga limbis marginata puniceis, penduli ex humero gladii, balteis ſupercurrentibus ſtrinxerant clauſa bullatis latera rhenonibus.* Unde ſimul diſcimus ſolitos etiam Germanos bullis ornare rhenones ſuos, ut hic Sigiſmerus, qui ſponſus erat. Porro rhenonum nomen, ut bene obſervatum quoque *Cluverio* eſt, non ἀπὸ τῶν ῥηνῶν, ſeu *agninis pellibus*, multo minus à Rheno, quod dignum *Iſidoro* figmentum eſt, ſed à *rhen*, quod animal cervi ſpecie adhuc Septentrioni proximis gentibus pelles & habitum ſufficit: adeo ut damnandus minime ſit *Aimoinus*, quem alii perſtringunt, quia quo loco hæc *Cæſaris* verba deſcribit, addiderat *rhenonem eſſe*

XXII. [1] *Agriculturæ non ſtudent; majorque pars victus eorum lacte, & caſeo, & carne conſiſtit: neque quiſquam agri modum certum, aut fines proprios habet; ſed magiſtratus, ac principes in annos ſingulos gentibus, cognationibuſque hominum, qui una coierunt, quantum eis, & quo loco viſum eſt, attribuunt agri, atque anno poſt alio tranſire cogunt. Ejus rei multas afferunt cauſſas; ne aſſidua conſuetudine capti ſtudium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare ſtudeant, potentioreſque [2] humiliores poſſeſſionibus expellant; ne accuratius, ad frigora atque æſtus vitandos, ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; qua ex re factiones, diſſenſioneſque naſcuntur: ut animi æquitate plebem contineant, quum ſuas quiſque opes cum potentiſſimis æquari videat.*

animalis genus. Quin & vulgatum hodieque animal, caprea, idem nomen habet: nec dubito Germanos veſtes ex ejus pellibus paraviſſe. Sane illuc reſpexit *Virgilius* cum III. Georg. vſ. 381. ait:

Talis Hyperboreo ſeptem ſubjecta Trioni
Gens effrena virûm Riphao tunditur Euro
Et pecudum fulvis velantur corpora ſetis.

Ubi *Servius*, *pecudum fulvis ſetis*, explicat *rhenonibus: nam ut Salluſtius dicit in hiſtoriis, veſtes de pellibus rhenones vocantur.* Nec quod capreis rubri pili ſunt quis objectet, cum *Maro* fulvas ſetas nuncupat: nam ait *Ælianus* lib. XIV. cap. XIV. Hiſt. Animal. de capreæ genere quod κεμὰς appellatur, ξανθαί γε μὴν τὰ λοιπὰ σώματά εἰσι. Sed verba *Salluſtii* quæ à *Servio* adducuntur non uſquequaque vera ſunt, nam non omnes veſtes de pellibus rhenones appellatas, id vero pro certo habeo: quare caute & recte Cæſar *pellibus* primum inquit, quod generale; dein ad ſpeciem venit, *vel parvis rhenonum tegumentis.* Poſtea autem ab animali factum veſti nomen: nam ſolitos Germanos veſtium vocabula ab animalibus deſumere vel nomen Baſſaris indicet. Vett. Gloſſ. in *Perſii* Sat. I. *Baſſarides, Bacchæ: quibuſdam videtur à genere veſtis, qua Liber Pater utitur demiſſa ad talos, quam Thraces Baſſarin. Quidam à vulpibus, quarum pellibus Bacchæ ſuccingebantur. Vulpes Thraces Baſſares dicunt.* Quod verum: nam & hodieque vox illa levi mutatione, *vos* dicitur nobis. *D. Voſſ.*

1. *Agriculturæ non ſtudent*] Eadem fere omnia de Suevis ſuperius dixit; ut facile intelligatur, maximam Germaniæ partem eo nomine appellari. Quare cum illo loco ſcribat, rei militaris ſtudio agriculturam non deſeri, crederem hoc loco vocem *Omnes* deſiderari; ut ſit: *Agricultura non omnes ſtudent:* idque eo magis quod paulo infra ſic loquitur; *Quod, ut ſupra demonſtravimus, minime omnes Germani agriculturæ ſtudent.* Hotoman.

2. *Humiliores poſſeſſionibus expellant*] Tenuiores aut infirmiores. Sic *Seneca* de ira lib. I. cap. III. *Nemo tam* humilis *eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit.* *Publius Syrus* in ſentent. *Auxilia* humilia, *firma conſenſus facit*: ubi *Tan. Faber* perperam repoſuit *infirma*, quod hanc vocis ſignificationem in animum non revocaret. *Davies.*

3. *Ne qua oriatur pecuniæ cupiditas*] Vere dictum, ex pecunia potentiæ cupido, hinc diſſidia & factiones. *Hotomanni* acumen & ingenium laudo, qui ex pecunia non oriri factiones & diſſidia putat, ac idcirco reponit *potentiæ*: quaſi non habendi ſtudium in ſcelera & nefaria quæque homines agat! Egregie *Tacitus* II. Hiſtoriar.

XXIII.

XXIII. *Civitatibus maxima laus est,* [1] *quam latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere: simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incursionis timore sublato. Quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsint, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace, nullus communis est magistratus; sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusque civitatis fiunt: atque ea juventutis exercendæ, ac* [2] *desidiæ minuendæ caussa fieri prædicant: atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, ut qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui & caussam, & hominem probant, suumque auxilium pollicentur; atque ab multitudine collaudantur: qui ex iis secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur; omniumque rerum iis postea fides abrogatur.* [3] *Hospites violare, fas non putant: qui, quaque de caussa, ad eos venerunt, ab injuria prohibent, sanctosque habent; iis omnium domus patent, victusque communicatur.*

Ubi subacto orbe & emulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere. Lucanus lib. I. 158.

——— *sed publica belli*
Semina, quæ populos semper mersere potentes.
Namque ut opes nimias mundo fortuna subacto
Intulit, & rebus mores cessere secundis,
Prædaque & hostiles luxum suasere rapinæ,
Non auro tectisve modus: & Paupertas fugitur, totoque accersitur orbe,
Quo gens quæque perit. D. Vossius.

1. *Quam latissimas*] Noster, *Steph. Aimoin.* & *Rom. Quam latissime.* Quod valde placet: sic enim lib. IV. cap. I. *Maximam putant esse laudem, quam latissime à suis finibus vacare agros.* Hotom.

2. *Desidiæ minuendæ*] Tollendæ prorsus & eradicandæ; hæc enim frequens est hujusce vocis potestas. *Horatius* Epist. lib. II. Epist. I. vs. 107.

Crescere res posset, minui *damnosa libido.*

Sic & noster paullo ante *controversias minuere* dixit, quod idem valet ac eas dirimere ac disceptare. Vide etiam not. ad lib. V. B. G. cap. XXV. Observandum porro est, Lacedæmonios ob eandem causam suis latrocinia permisisse, ut docet *Nic. Cragius* de Rep. Laced. lib. III. p. 181. *Davies.*

3. *Hospites violare fas non putant*] Hinc eos *hospitibus tantum bonos* nuncupavit *Pomp. Mela* lib. III. c. III. Hujusce φιλοξενίας insigne testimonium profert *Nicolaus Damascenus*, qui libr. de Mor. Gent. p. 8. notat, quod apud Celtas, quo nomine Germani continentur, μεῖζόν ἐστιν ἐπιτίμιον καὶ ἔθος ξένον ἀνελόντι, ἢ πολίτην· ὑπὲρ ἅπαντος γὰρ μὴ θάνατος ἡ ζημία, ὑπὲρ δὲ πολίτου φυγή. *Davies.*

XXIV.

XXIV. Ac fuit antea tempus, quum Germanos Galli virtute ſuperarent, & ultro bella inferrent, ac, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quæ fertiliſſima ſunt, Germaniæ loca circum Hercyniam ſilvam, quam [1] Eratoſtheni & quibuſdam Græcis fama notam eſſe video, quam illi Orciniam appellant, [2] Volcæ Tectoſages occuparunt, atque ibi conſederunt. Quæ gens ad hoc tempus iis ſedibus ſe continet, ſummamque habet juſtitiæ & bellicæ laudis opinionem: nuncque in eadem inopia, egeſtate, patientia, qua Germani, permanent, eodem victu & cultu corporis utuntur. [3] Gallis autem propinquitas, & tranſmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque uſus largitur. Paullatim aſſuefacti ſuperari, multiſque victi prœliis, ne ſe quidem ipſi cum illis virtute comparant.

1. *Eratoſtheni & quibuſdam Græcis*] Reponit *Ph. Cluverius* Germ. lib. III. cap. XLVII. *Eratoſtheni &* aliis *quibuſdam Græcis*, quoniam, ut cenſet, & ipſe Eratoſthenes fuerit Græcus. Sed memoria lapſus eſt vir eruditus; erat enim Cyrenæus, ut ſummo veterum conſenſu traditur. Vide *G. J. Voſſium* de Hiſt. Græcis lib. I. cap. XVII. *Davies.*

2. *Volcæ Tectoſages occuparunt*] In nonnullis codicibus legi *Volcæ Tectoſages*, etiam *Ciacconius* obſervavit. Sed, inquit, nemo veterum populos illos in Germania poſuit, verum in Narbonenſi. Non magna difficultas eſt. Nam cum diſertim *Strabo* lib. IV. memoret Volcas in ipſam Aſiam colonias miſiſſe atque ab iis nuncupatos, qui in Phrygia Tectoſages vocabantur: quanto credibilius in propinquiora loca facile eos potuiſſe pervenire. Verum quo proprie loco conſederint non facile dixeris. *Rhenanus* in commentario rerum Germanicarum eos ad Nicri ripam locat, in Wirtenbergenſi ditione, ubi hodieque arx *Teck* antiquiſſima viſitur, quod vocabulum putat factum ex principe ſyllaba nominis *Tectoſages*. In *Cæſare* noſtro MS. margini adſcriptum erat *Tectoſagum terram Franconiam poſtea dictam*. Quod ſi verum, an *Volkach*, quod nomen loco in ea terra, ex *Volcarum* nomine permanſit? Sane temere non adfirmaverim. Id modo dico, mirari me, quid cauſæ *Scaligero* fuerit quod in ſua etiam editione depravatam illam vocem *vulgo* reliquerit, cum reperiantur MSS. qui diſertim habent *Volcæ*. Quin & Græcus vertit Βόλκαι ἓ οἱ Τεκτόσαγες ἄποικοι τῆς Γαλατίας ὄντες. Sed corruptus locus & perperam illud ἓ repetitur. Scribe Βόλκαι οἱ Τεκτόσαγες. Niſi forte in depravatum codicem inciderat ille, in quo legebatur *Volcae & Tectoſages*: quod fieri potuit ut ex poſtrema litera vocis *Volcae*, & prima nominis *Tectoſages* conflaretur particula *&*, quæ perperam deinde inſerta. At illud *vulgo* originem traxit ex *Volgæ*: ita enim plerique MSS. habent, pro *Volcis*; ſic plerumque in iiſdem codd. reperias *Bellovagi*, pro *Bellovaſis*; quod, quamvis leve, notandum tamen; ut videamus quam ſæpe minutæ cauſſæ originem erroribus præbeant. *D. Voſſius.*

3. *Gallis autem propinquitas*] Perſpicuum eſt aliquid deeſſe. Quinetiam in *Aim.* & *Steph.* & *Romano* legitur: *Gallis autem provinciarum propinquitas. Ammianus* autem *Marcellinus* locum hunc *Cæſaris* lib. XV. exſcribens, ad Aquitanos hæc refert. *Aquitani*, inquit, *ad quorum litora, ut proxima, placidaque merces adventitia conve-*

XXV.

XXV. Hujus Hercyniæ ſilvæ, quæ ſupra demonſtrata eſt, [1] latitudo IX dierum iter expedito patet. Non enim [2] aliter finiri poteſt, neque menſuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus; [3] rectaque fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum & Anartium: hinc ſe flectit ſiniſtrorſus, diverſis à flumine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit; neque quiſquam eſt [4] hujus Germaniæ, qui ſe adiſſe ad initium ejus ſilvæ dicat, quum dierum iter LX proceſſerit, aut quo ex loco oriatur, acceperit. Multa in ea genera ferarum naſci conſtat, quæ reliquis in locis viſa non ſint: ex quibus quæ maxime differant ab ceteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc ſunt.

XXVI. [5] *Eſt bos cervi figura: cujus à media fronte inter aures unum cornu exiſtit excelſius, magiſque directum his,*

huntur, moribus ad mollitiem lapſis, facile in ditionem venere Romanam. Itaque locum hunc reſtituendum ſic putarem: *Gallis autem provinciæ propinquitas, &c.* nam etiam vocem *Provinciæ* in quibuſdam impreſſis reſtitutam videmus. *Hotom.*

1. *Latitudo* IX. *dierum*] Dubitat *Ciaconius*, an reponi debeat latitudo LX *dierum*, quia *Cæſar* infra ait, *Neque quiſquam eſt hujus Germaniæ, qui ſe adiſſe ad initium ejus ſilvæ dicat, quum dierum iter* LX. *proceſſerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit.* Sed illic intelligitur ſilvæ longitudo, ut cuivis obvium. *Davies.*

2. *Aliter finiri poteſt*] *Finire* hic inſolentiore ſignificatu eſt *dimetiri* ſeu ſpatium à finibus ad fines cognoſcere. *D. Voſſ.*

3. *Rectaque fluminis Danubii regione*] *Q. Curtius* lib. VII. cap. VII. *Ceterum Scytharum gens haud procul Thracia ſita ab Oriente ad Septentrionem ſe vertit.—— Recta deinde regione aliam ultra Iſtrum jacentem colit.* Et lib. VIII. cap. IX. *India tota ferme ſpectat Orientem, minus in latitudinem, quam recta regione ſpacioſa.* Et lib. VII. cap. X. *Sogdiana regio &c.* DCCC. *fere ſtadia in longitudinem vaſtæ ſolitudines tenent, ingens ſpatium rectæ regionis eſt.* Cæſar lib. VII. cap. XLVI. *Recta regione, ſi nullus anfractus intercederet.* Eſt ergo *recta regione*, per ipſam Danubii fluminis longitudinem. RECTO RIVO dicitur in tabula ænea, qua Genuatium fines terminantur, quæ Genuæ etiam nunc viſitur. *Ciacc.*

4. *Hujus Germaniæ*] Ulterioris illius partis, de qua proxime locutus eſt *Cæſar*. *Dionyſ.* tamen *Voſſio* hæc verba neſcio quid abſonum ſonare videntur, quapropter voculam priorem delendam cenſet. Abſurde: quis enim credat Germanos, qui prope Rhenum habitant, quum dierum iter LX. proceſſerint, ad initium ejus ſilvæ non adiiſſe. *Davies.*

5. *Eſt bos cervi figura*] Nolim cum *Hotomanno* ſcribas *biſons*: nam quamvis illi abſurda locutio videtur *bos cervi figura*, nihil tamen hic novi. Receptum Romanis ignota animalia, ſi majora eſſent, *boves* appellare, ut ſatis *boves Lucæ* innuant: quibus quid cum bove ſimile ſit, nullus ignorat. Sic ſane & *Plinius* lib. VIII. cap. XV. *Pauciſſima animalia Scythia gignit, inopia fruticum: pauca contermina illi Germania; inſignia tamen boum ferorum genera, jubatos biſontes, excellentique vi & velocitate uros, &c.* Sed *Geſnerus* non biſontem hic à *Cæſare* deſcriptum putat, verum rangiferum. Sane cætera facile huc aptaveris verba; de cornibus nullo modo. Rangifero eſt triplex cornu: *Cæſar* ait huic bovi

quæ

quæ nobis nota sunt, cornibus. Ab ejus summo sicut palmæ, rami quam late diffunduntur. [1] *Eadem est feminæ marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum.*

XXVII. *Sunt item,* [2] *quæ appellantur Alces. Harum est* [3] *consimilis capris figura, & varietas pellium, sed magnitudine paullo antecedunt;* [4] *mutilæque sunt cornibus, & crura sine nodis articulisque habent; neque quietis caussa pro-*

esse *cornu unum excelsius, & magis directum illis, quæ Romani noverant, cornibus*; dein addit, *ab ejus summo sicut palmæ, rami quam late diffunduntur.* Igitur necessario unum primo cornu directum, postea in ramos diffunditur: quod quomodo de rangifero dici possit nulla ratione video. Si bisontem, ut alii voluere, hic à *Cæsare* designari putes, obstat quod nihil hic de jubis *Cæsar* addit, quas omnes veteres memorant. Sic *Oppianus* lib. II. de Venat. ait:

Φελκαλέην χαίτῃσι μετωμαδὸν αἰθύσσουσιν.
Terribilem comam super armos quatiunt.

At rursum quæ de cornibus bisontis tradit *Oppianus*, vix dixeris, quam congruant cum *Cæsaris* verbis quæ hic leguntur: nam ait,

Ὀξεῖαι κεράων ὑπερηγλωχῖνες ἀκωκαὶ,
Χαλκείοις γναμπτοῖσιν ἐπείκελοι ἀγκίστροισιν.
Acutæ sunt cornuum & flammæ specie acuminatæ cuspides,
Æneis & reflexis similes hamis.

Profecto non poterat commodius exprimere mentem *Cæsaris*, quando inquit, *cornua ab ejus summo, sicut palmæ rami, quam late diffunduntur.* Nam palmæ folia sunt ἐπείκελα γναμπτοῖς ἀγκίστροις. Ob hæc ego statuo vel diversa bisontium genera veteribus fuisse, & aliam speciem à *Cæsare*, aliam à *Plinio* describi atque *Oppiano*: vel animal hoc, de quo *Cæsar* hic loquitur, incognitum nobis esse: aut non visum *Cæsari* bisontem, eoque minus accurate descriptum. *D. Vossius.*

1. *Eadem est feminæ marisque natura*] *Pet. Ciacconio* figura intelligi videtur; ac sane eodem sensu dixit *Cæsar* lib. V. B. G. cap. XIII. *Insula* natura *triquetra.* Quia tamen sequentibus verbis formam memorat noster, *naturam* hic poni pro *statura* lubens crediderim. Sic *Macrobius* Saturn. lib. II. cap. III. de jocis *Ciceronis. Idem cum Lentulum generum suum exigua* naturæ *hominem longo gladio accinctum vidisset*, Quis, *inquit*, generum meum ad gladium alligavit. *Davies.*

2. *Quæ appellantur Alces*] *Pausanias* Bœot. p. 572. Ἔστι δὲ Ἄλκη καλούμενον θηρίον, εἶδος μὲν ἐλάφῳ καὶ καμήλῳ μιγέν. Γίγνεται ἐν τῇ Κελτῶν γῇ. *Plinius* lib. VIII. cap. XV. *Machli* sive *Achli, nota in Scandinavia insula* feræ, *in* nostro *orbe non visa*, tribuit, quod *Cæsar Alci.* Ciaccon.

3. *Consimilis capris figura, & varietas pellium*] Recte notavit vir summus *Cl. Salmasius* legendum *capreis*; non enim *capræ* sed *capreæ* variegatis pellibus sunt insignes. Vide Exercit. *Plin.* p. 232. B. *Dav.*

4. *Mutilaque sunt cornibus*] Ne *Plinius* quidem H. N. lib. VIII. cap. XV. cornuum facit mentionem, unde suspicor ratum, non esse ea alci. Contra *Pausanias* in Bœot. Ἄλκαι μὲν γὰρ ἕ κέρατα ἐπὶ ταῖς ὀφρύσιν ἔχουσιν οἱ ἄρρενες, τὸ δὲ θῆλυ ἀφύει τὸ τερέτιον. Ait maribus cornua in superciliis esse, fœminas carere: unde suspicabatur *Gesnerus* rangiferos, non alcem, ab eo describi. Ut ut est, sunt alci cornua; unde quis mirari possit quid *Cæsari* in mentem venerit, cum mutilas alces cornibus scriberet. Defendi potest; nam sunt quidem alci cornua, sed non omni tempore: quotannis ea amittit. Testatur id quoque *Erasmus Stella* libro de origine Brussorum: *Alce autem*, inquit, *quasi medium genus inter equos & cervos cornua quotannis amittit.* Et forsan hoc *Cæsari* & *Plinio* imposuit: nisi aliud genus alces ii descripsere. *D. Voss.*

cum-

cumbunt: neque, si quo afflictæ casu conciderunt, erigere sese, aut sublevare, possunt. His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant, [1] *atque ita paullum modo reclinatæ quietem capiunt: quarum ex vestigiis quum est animadversum à venatoribus, quo se recipere consueverint, omnes eo loco, aut à radicibus subruunt, aut accidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. Huc quum se ex consuetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt, atque una ipsæ concidunt.*

XXVIII. *Tertium est genus eorum, qui Uri appellantur. Ii sunt* [2] *magnitudine paullo infra elephantos; specie, & colore, & figura tauri. Magna vis est eorum, & magna velocitas, neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. Hos studiose foveis captos interficiunt. Hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent; &, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem: sed assuescere ad homines & mansuefieri ne parvuli quidem excepti possunt. Amplitudo cornuum, & figura, & species multum à nostrorum boum cornibus differt. Hæc studiose conquisita ab labris argento circumcludunt, atque* [3] *in amplissimis epulis pro poculis utuntur.*

XXIX. Cæsar, postquam per Ubios exploratores comperit, Suevos sese in silvas recepisse, [4] inopiam frumenti veritus, quod, ut supra demonstravimus, minime omnes

1. *Atque ita paullum modo reclinatæ*] Ita omnes præter *Vascos.* & *Ursin.* qui *acclinatæ* legunt, & mox: *huc cum se consuedine acclinaverint*; ut *Cæsari* idem fit *acclinatus*, quod *Virgilio acclinis*, lib. x. Æneid. vs. 835. Ita enim ibi legunt *Adr. Turnebus* lib. III. adverss. cap. XIX. & *Lambinus* ad *Horatii* lib. II. Satir. III. pro eo quod in vulgatis *Virgilianis* est *Acclivis*. Brant.

2. *Magnitudine paullo infra elephantos*] Idem tradit *Servius*; sed miror quod ait uros in Pyrenæis montibus nasci, quod non memini usquam proditum. Ad II. Georg. 374. Sylvestres uri, inquit, *id est boves agrestes, qui in Pyrenæo monte nascuntur inter Gallias & Hispanias posito. Sunt autem, exceptis elephantis, majores animalibus cæteris. Dicti uri* ἀπὸ τοῦ ὄρους, *id est, à montibus.* Hic nihil prope veri; confundit *Servius* saltum Hercynium & Pyrenæum. Quod de montibus ait meræ nugæ sunt: *uri* vox mere Germanica, nam & hodieque *urochsz* dicitur. *D. Voss.*

3. *In amplissimis epulis pro poculis utuntur*] Vide *Cl. Salmasium* Exercit. Plin. p. 230. B.

4. *Inopiam frumenti veritus*] Aliam reditus causam affert *Dion* lib. XL. p. 135. Ἐπὶ ᾧ δὴ, inquit, τοὺς Κελτοὺς, οὓς ἐκ τοῦ Τευτονικοῦ βουβῶνος ἀπαλλάσσεται ἐξεστιν ἐς

Germani agriculturæ ſtudent, conſtituit non progredi longius: ſed, ne omnino metum reditus ſui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum CC reſcindit; atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV conſtituit, præſidiumque cohortium XII pontis tuendi cauſſa ponit; magniſque eum locum munitionibus firmat. Ei loco præſidioque C. Volcatium Tullum adoleſcentem præfecit: ipſe, quum matureſcere frumenta inciperent, [1]ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam ſilvam, *quæ eſt totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibuſque Trevirorum ad Nervios pertinet*, [2]*millibuſque amplius* D *in longitudinem patet*, L. Minucium Baſilum cum omni equitatu præmittit, ſi quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere poſſit; monet, ut ignes fieri in caſtris prohibeat; ne qua ejus adventus procul ſignificatio fiat: ſeſe confeſtim ſubſequi dicit.

XXX. Baſilus, ut imperatum eſt, facit; celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad ipſum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus eſſe dicebatur. Multum quum in omnibus rebus, tum in re militari fortuna poteſt. Nam ſicut magno accidit caſu,

ἐπῆλθε μὲν οὐδὲ τότε οὐδὲν, ἀλλὰ δι' ὀλίγου τοῖς Σικόνιοι ἐπιτυχόντας. *Cæſaris* tamen narrationi potius crediderim, is enim, ſiquis alius, intrepidi & audacis erat animi. *Davies.*

1. *Ad bellum Ambiorigis profectus*] Sic omnes Codices. *Gabr.* tamen *Faernus*, *Pet. Ciacconius*, & *Fr. Hotomannus* ultimam vocem ſuſtulerunt, quorum judicia ſecutus *Joſ. Scaliger* in ſua editione prorſus expunxit. Ipſe retinendam cenſeo; fieri enim poteſt, ut Cæſar, confecta itineris parte, ſubſtiterit, Minutiumque præmiſerit. Hoc *D. Voſſium* non penitus latuit; quam ob cauſam legit *ad bellum Ambiorigis proficiſcens*. Sed nulla opus eſt mutatione. *Pomp. Mela* lib. 3. cap. XIII. de ſpecu Corycio. *Ubi* contemplati *duravere*, hoc eſt, contemplantes. Similiter & *Minucius Felix* Octav. p. 8. dixit *eandem* emenſi *viam*, pro ea, quam tum temporis emetiebantur. *Idem.*

2. *Millibuſque amplius* D. *in longitudinem patet*] *Paulus Oroſius* lib. VI. ubi de hac hiſtoria, millia tantum L. Arduennæ ſylvæ longitudini tribuit. *In longitudinem*, inquit, *pluſquam* L. *millibus paſſuum patet*; atque ita omnino eſt legendum. *Strabo* Geogr. lib. IV. Ὕλη μὲν οὖν ἐστὶν οὐκ ὀψιλῶν δένδρων, πολλὴ μέν, ὡς τοσοῦτον ὄρος· οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασιν, πεντακοσίων σταδίων. Καλεῖται δὲ αὕτη Ἀρδουέννα. Stadia autem CCCC. ſunt L. paſſuum millia. *Ciaccon.*

ut

ut in ipsum incautum atque imparatum incideret; priusque ejus adventus ab hominibus videretur, quam fama ac nunciis afferretur: sic magnæ fuit fortunæ, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, rhedis equisque comprehensis, ipsum [1] effugere mortem: sed hoc eo factum est, quod, ædificio circumdato silva (*ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, vitandi æstus caussa, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates,*) comites familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. Iis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem silvæ texerunt. Sic ad subeundum periculum, & ad vitandum, multum fortuna valuit.

XXXI. Ambiorix copias suas judicione non conduxerit, quod prœlio dimicandum non existimaverit; an tempore exclusus, & repentino equitum adventu prohibitus fuerit, quum reliquum exercitum subsequi crederet, dubium est: sed certe, clam dimissis per agros nunciis, sibi quemque consulere jussit; quorum pars in Arduennam silvam, pars in [2] continentes paludes profugit. Qui [3] proximi Oceanum fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consuerunt: multi, ex suis finibus egressi, se, suaque omnia alienissimis crediderunt. Cativulcus rex dimidiæ partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consilium inierat, ætate jam confectus, quum laborem aut belli aut fugæ ferre non posset, [4] omnibus precibus detestatus

1. *Effugere mortem*] Pet. Ciacconius, Jos. Scaliger & D. Vossius posteriorem vocem expungunt. Cum vero eam constanter exhibeant Codices, loco non est movenda; non enim dubito, quin Cæsar in mandatis dederat, ut Ambiorigem seditionis auctorem interficerent, si in potestatem veniret; quemadmodum & erga Indutiomarum se gessit Labienus. Vide lib. v. B. G. cap. LVIII. Nec vituperari potest loquendi ratio; nam *effugere invidiam* dixit Corn. Nepos Them. cap. VIII. & *effugere casus, livorem, morbum* Seneca de Tranq. cap. XV. *Davies.*

2. *Continentes paludes* Græcus εἰς τὰς πλησίον ἕλη. Non recte expressit. *Continentes Cæsari* est, quod aliis *continuas*. Ut alibi *Cæsar* lib. I. *quibuscum continenter bellum gerunt*, pro *assidue*: & sub finem lib. III. *continentesque sylvas ac paludes habebant*, id est, continuas; ac si diceret plena omnia paludum esse. *D. Vossius.*

3. *Proximi Oceanum*] Vulgg. *proximi Oceano*; sed nos secuti sumus lectionem, quam in optimis membranis invenit *J. F. Gronovius*, ut testatur ad *Livii* lib. VIII. cap. XXXII. *Davies.*

4. *Omnibus precibus detestatus Ambio-*

Ambiorigem, qui ejus consilii auctor fuisset, [1]taxo, cujus magna in Gallia Germaniaque copia est, se exanimavit.

XXXII. Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Treviroſque, legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causſam esse unam judicaret: nihil se de bello cogitasse; nulla Ambiorigi auxilia misisse. Cæsar, explorata re quæstione captivorum, si qui ad eos Eburones ex fuga conveniſsent, ad se ut reducerentur, imperavit: si ita feciſsent, fines eorum se violaturum negavit. Tum copiis in tres partes distributis impedimenta omnium legionum [2]Atuatucam contulit. Id castelli nomen est. Hoc fere est in mediis Eburonum finibus, ubi Titurius, atque Aurunculejus, hiemandi causſa consederant. Hunc quum reliquis rebus locum probabat Cæsar, tum quod superioris anni munitiones integræ manebant, ut militum laborem sublevaret; præsidio impedimentis legionem XIV reliquit, unam ex iis III, quas proxime conscriptas ex Italia transduxerat. Ei legioni castrisque Q. Tullium Ciceronem præfecit, ducentosque equites attribuit.

XXXIII. Partito exercitu, T. Labienum cum legionibus III [3]ad Oceanum versus in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficiſci jubet. C. Trebonium cum

rigem] Diris & imprecationibus. Sic *Lactantius* Div. Inst. lib. I. cap. VII. *Cum preces in Apollinem Smyntheum rogatus expromeret.* Hujusmodi exsecrationes, *preces iratas* vocavit *Horatius* lib. II. Satir. VI. 30. *Idem.*

1. *Taxo —— se exanimavit*] Illam *Dioscorides* lib. IV. cap. LXXV. Narbone tam præsentis esse veneni tradit, ut qui dormiant sub ea, aut in ejus umbra subsideant, lædantur, & interdum quoque moriantur. Idem de Arcadia *Plinius* testatur lib. XVI. natur. histor. cap. X. & *taxica* hinc appellata venena, quæ nunc *toxica*. Sed & *Matthiolus* comment. in *Dioscoridis* lib. XII. non fructus tantum ejus arboris aut folia comedentibus, sed & succum biben-

tibus lethalem ostendit; atque hoc modo mortem sibi intulisse Cativulcum, forte & odore insuper naribus admoto, nonnulli volunt. *Brantius.*

2. *Atuaticam contulit*] Hanc lectionem *F. Ursini* conjecturæ debemus, quam firmat *Ptolemæus.* Vett. Codd. habent *ad Vatucam*, unde frustra *Lamb. Paschalis* legit *ad Ratucam*, *Hubertus* autem *Thomas Leodius ad Varucam.* Multo felicior *Hadr. Valesius*, qui, nulla mutata littera, *Aduaticam* reposuit. Vide notit. Galliæ p. 566. *Davies.*

3. *Ad Oceanum versus*] Alii fere simpliciter dicunt *Oceanum versus*, sed hæc plena est locutio, cujus exempla non desunt apud optimos Auctores. *Sallustius*

pari

pari legionum numero ad eam regionem, quæ Atuaticis adjacet, depopulandam mittit: [1]ipſe cum reliquis tribus [2]ad flumen Scaldim, quod influit in Moſam, extremaſque Arduennæ partes, ire conſtituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Diſcedens, [3]poſt diem VII ſeſe reverſurum confirmat: quam ad diem ei legioni, quæ in præſidio relinquebatur, deberi frumentum

Jugurth. cap. LVIII. *Animadvertit fugam* ad ſe verſum *fieri*. Sic & iterum loquitur cap. LXIX. *Hirtius* Bell. Afr. cap. XXIII. *Claſſemque* ad inſulas Baleares verſus *convertit*. Vide etiam *Velleium Paterculum* lib. I. cap. XV. *Idem.*

1. *Ipſe cum reliquis tribus*] *Urſini* codex vetuſtiſſimus habebat VIII. unde ille emendabat IV. nam inquit, *Cæſar* X. *legionibus in Gallia rem geſſit, ut intelligitur ex lib.* VII. *in quo eſt: Exercitum in duas partes diviſit:* IV. *legiones in Senones, Pariſioſque Labieno ducendas dedit:* VI. *in Arvernos, &c. & lib.* VI. *duas legiones in finibus Trevirorum, duas in Lingonibus, ſex reliquas in Senonum finibus, &c.* Magnus *Scaliger* margini codicis notarum *Urſini*, quem habemus, hæc verba adſcripſerat: *Magnas admovet machinas ut ſe deridendum propinet. Nam infra diſerte ſcribitur de Q. Cicerone: nullum ejuſmodi caſum exſpectans quo* IX. *oppoſitis legionibus, maximoque equitatu, &c.* IX. *igitur non* X. *legiones tum Cæſar habebat.* Hæc *Scaliger*; qui merito *Urſinum* reprehendit; verum & ipſe lapſus eſt: nam perperam quidem *Urſinus* pro *tribus* ſcribebat *quatuor:* perperam & *Scaliger* IX. tantum legiones tunc fuiſſe *Cæſari* ait. Ipſe Cæſar hoc loco dicit Labienum cum tribus legionibus ad Oceanum profectum: Parem numerum habuit Trebonius. Tres reliquas ipſe Cæſar. Ergo novem hic legiones, Decimam *Cicero* habuit, ut diſerte hic affirmatur. Itaque vere *Urſinus* X. legiones tunc fuiſſe *Cæſari* ait, ſed quando pro III. emendat *quatuor*, tum non decem, ſed XI. legiones, facit, annumerata illa, cui *Cicero* præerat. Quod vero *Cæſar* ait *quo novem oppoſitis legionibus* ita accipiendum. Cicero, quum Cæſar cum IX. legionibus ad vexandos hoſtes profectus eſſet, non putabat, objectis IX. illis legionibus, hoſtes ad decimam, quam ipſe habebat, pervenire poſſe. *D. Voſſ.*

2. *Ad flumen Scaldim, quod influit in Moſam*] *Hubertus Thomas* locum hunc depravatum eſſe cenſet, & pro *Scalde* legendum *Sabin*, quod hic juxta Namurram, & in finibus *Arduennæ* ſylvæ, in Moſam influat. Huic ſententiæ etſi non palam accedit *Henricus Glareanus*, fatetur tamen, in tabulis Geographicis hodie nequaquam cerni poſſe, ut Scaldis in Moſam ſe exoneret. At *Gerardus Noviomagus*, vir doctiſſimus, vulgatam lectionem tuetur, rectèque *Cæſarem* ſcripſiſſe aſſerit, *Scaldim in Moſam influere*, id quod fiat non procul à *Brilenio* oppido, ubi ante aliquot annos terra pagis & arcibus florens exſtiterit, ſed hodie vaſtum ibi mare cerni, eoque fieri, ut fluviorum oſtia ad veterum præſcripta internoſci vix queant. *Gland.* Hoc affirmavit *Cæſar*, quia flumina hæc inter ſe æſtuariis jungerentur, ut docet *Phil. Cluverius* Germ. lib. II. p. 135.

3. *Poſt diem ſeptimum ſeſe reverſurum confirmat*] Id eſt, poſt diem ſeptimum inchoatum, ut *ante diem ſeptimum* eſt ante diem exactum. Nam diſertim ait *Cæſar* ea die debitum legioni frumentum: itaque redeundum erat, antequam ille dies ſeptimus exſpiraret. Et ne dubites, ait infra ipſe *Cæſar*, *dieſque appetebat* VII, *quem ad diem* Cæſar *ad impedimenta legionemque reverti conſtituerat.* Anonymus *Celſi* exſcriptor: *Et digrediens*, inquit, *ſe ad diem ſeptimum rediturum ſpondet.* D. Voſſ. Haſce voces in deſignando tempore idem ſignificare, inſigni exemplo monſtravit *Joan. Clericus* Art. Crit. P. II. Sect. I. cap. X. §.

ſciebat.

sciebat. Labienum Treboniumque hortatur, si Reipubl. commodo facere possint, ad eam diem revertantur; ut, rursus communicato consilio, exploratisque hostium rationibus, aliud initium belli capere possint.

XXXIV. Erat, ut supra demonstravimus, manus certa nulla, non præsidium, non oppidum, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitudo. Ubi cuique aut vallis abdita, aut locus silvestris, aut palus impedita spem præsidii aut salutis aliquam offerebat, consederat. [1] Hæc loca vicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat, non in summa exercitus tuenda, (nullum enim [2] poterat universis, ab perterritis ac dispersis, periculum accidere,) sed in singulis militibus conservandis; quæ tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat: nam & prædæ cupiditas multos longius evocabat; ac silvæ incertis occultisque itineribus, confertos adire prohibebant. Si negotium confici, stirpemque hominum sceleratorum [3] interfici vellet, dimittendæ plures manus, deducendique erant milites; si continere ad signa manipulos vellet, ut instituta ratio & consuetudo exercitus Romani postulabat; locus ipse erat præsidio barbaris; neque ex occulto insidiandi, & dispersos circumveniendi singulis deerat audacia. At in ejusmodi difficultatibus, quantum

1. *Hæc loca vicinitatibus erant nota*] Arbitratur *D. Vossius* eos *Cæsari vicinitates* hic appellatos, qui vicinis locis degebant. Sed me non habet adsentientem; denotat enim hæc vox *propter vicinitates*. Sic lib. v. B. G. cap. XXXIV. *Levitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse*. Et lib. VII. cap. X. *Ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret*. *Minucius Felix* Octav. p. 5. *Relicta domo, conjuge, liberis, & quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus*. Vocem penultimam male omnino delevit *F. Ursinus*, quod hanc *sexti casus* significationem memoria non teneret. *Davies*.

2. *Poterat universis, ab perterritis ac dispersis*] Sic restitui ex Codice *F. Ursini*, & ita conjecit *Joan. Glandorpius*, nec aliter legit Metaphrastes; vertit enim, ὃ μὲν ἦν ἀν ποτε ἀθρόοις πορευόμενοι, ὑπὸ τῶν πολεμίων διεσπαρμένων, καὶ καταπεπληγμένων δεινὸν ἂν τι ἔπαθον. Vulgg. *poterat, universis perterritis ac dispersis*; sed hoc modo aliquid deesse manifestum, unde *Fr. Hotomannus* reposuit *universis, perterritis ac dispersis hostibus*. Nos autem vidimus MSti fide & minore mutatione locum sanari posse. *Idem*.

3. *Interfici vellet*] Vox *Cæsar* aut abest, aut subintelligenda est, ut recte notavit *Fr. Hotomannus*, & res ipsa clamat. In MS. tamen *Norvic.* & editt. antiquissimis est *interfici vellent*, nimirum Romani. Insulse. Græcum tamen in fraudem duxit hæc vitiosa lectio; habet enim ἀναστᾶσθαι ἐπιτήδειον γένος οἱ Ῥωμαῖοι φίλοις. Idem.

diligen-

diligentia provideri poterat, providebatur: ut potius innocendo aliquid omitteretur, etsi omnium animi ad ulciscendum ardebant, quam cum aliquo detrimento militum noceretur. Cæsar ad finitimas civitates nuncios dimittit: omnes evocat spe prædæ, ad diripiendos Eburones; ut potius in silvis Gallorum vita, quam legionariorum, periclitaretur; simul ut, magna multitudine circumfusa, pro tali facinore, stirps ac nomen civitatis tollatur. Magnus undique numerus celeriter convenit.

XXXV. Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur; diesque appetebat VII, quem ad diem Cæsar ad impedimenta legionemque reverti constituerat. Hic, quantum in bello fortuna possit, & quantos afferat casus, cognosci potuit. Dissipatis ac perterritis hostibus, ut demonstravimus, manus erat nulla, quæ parvam modo timoris caussam afferret. Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad prædam evocari: cogunt equitum II millia Sigambri, qui sunt proximi Rheno, à quibus receptos ex fuga Tenchtheros atque Usipetes, supra docuimus: transeuntes Rhenum navibus, ratibusque, XXX millibus passuum infra eum locum, [2] ubi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fines adeunt: multos ex fuga dispersos excipiunt: magno pecoris numero, cujus sunt cupidissimi barbari, potiuntur. Invitati præda, longius procedunt. Non hos palus in bello latrociniisque natos, non silvæ morantur: quibus in locis sit Cæsar, ex captivis quærunt: profectum longius reperiunt, omnemque exercitum discessisse cognoscunt. Atque unus ex captivis:

1. *Quam legionariorum*] In aliis *quam legionarius miles*, quæ quidem lectio *F. Ursino* & *Fr. Hotomanno* videtur in textum recipienda. *Davies.*

2. *Ubi pons erat imperfectus*] In Codice *Carrar.* scribitur *ubi pons erat perfectus*; & hanc varietatem animadversione dignam, nec oscitanter prætereundam censet *J. M. Brutus.* Sed nihil opus est, ut multum temporis in hanc disquisitionem absumamus; prima enim fronte patet, lectionem illam ex sola Librarii ignorantia profluxisse: imperfectum enim *Cæsar* vocat pontem, quia, *reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum cc. resciderat*, ut ipse docuit supra cap. XXIX. *Idem.*

Quid

Quid vos, inquit, *hanc miseram ac tenuem sectamini prædam*, [1] *quibus jam licet esse fortunatissimis? III horis Atuatucam venire potestis; huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit. Præsidii tantum est, ut* [3] *ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat.* Oblata spe, Germani, quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt: ipsi Atuatucam contendunt, usi eodem duce, cujus hæc indicio cognoverant.

XXXVI. Cicero, qui [4] per omnes superiores dies, præceptis Cæsaris, summa diligentia milites in castris continuisset, ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, VII. die diffidens Cæsarem de numero dierum fidem servaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque ulla de ejus reditu fama afferebatur; simul eorum permotus vocibus, qui illius patientiam, pene obsessionem appellabant; siquidem ex castris egredi non liceret; nullum hujusmodi casum exspectans, quo, IX. oppositis legionibus, maximoque equitatu, dispersis ac pene deletis hostibus, in millibus passuum III. offendi posset; V. cohortes frumentatum in proximas segetes misit, quas inter & castra unus omnino collis intererat. Complures erant in castris ex legionibus ægri relicti: ex quibus qui hoc spatio dierum convaluerant, [5] circiter CCC. sub vexillo una mittuntur: magna

1. *Quibus jam licet esse fortunatissimis*] MS. *Venet. Beroald. esse fortunatissimos.* Sed utroque modo Latine dici Grammatici norunt. *Cicero* Tusc. Quæst. l. 1. *Licuit enim esse otioso Themistocli, licuit Epaminonda.* Idem pro *Flacco. Cur his per se frui libertate sua? cur denique esse liberos non licet?* Brant.

2. *Atuaticam venire potestis*] Optimæ *Cl. Menardi* membranæ habebant *Atuaticam veniri potest*; quam lectionem probat *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. VIII. cap. XXXIV. *Davies.*

3. *Ne murus quidem cingi*] Video esse, qui reponant *Numerus*, aut nescio quæ alia. Sed ipsius est, tantam esse paucitatem militum, ut in defensione castrorum ne murum quidem ac vallum cingere possint. *Hotom.*

4. *Per omnes superiores dies*] Exulat præpositio à MSS. *Brant. Norvic.* & editt. antiquissimis *Rom. Ven. Beroald.* nec consuetudo *Cæsaris* postulat, ut retineatur. Sic lib. 1. B. G. cap. III. *Cujus pater regnum in Sequanis* multos annos *obtinuerat.* Et cap. XVIII. Complures annos *portoria* ——— *parvo pretio redempta habere.* Eodem modo persæpe loquitur noster. *Davies.*

5. *Circiter* CCC.] In Metaphraste Ἀλλοβίκιοι, *ducenti.* Sed ex ejus Codice nota numeralis excidit; constanter enim vulgatam lectionem retinent alii. *Idem.*

præ-

præterea multitudo calonum, magna vis jumentorum, quæ in castris subsederat, facta potestate, sequitur.

XXXVII. Hoc ipso tempore & casu Germani equites interveniunt, protinusque eodem illo, quo venerant, cursu ab Decumana porta in castra irrumpere conantur: nec prius sunt visi, objectis ab ea parte silvis, quam castris appropinquarent, usque eo, [1]ut, qui sub vallo tenderent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem. Inopinantes nostri re nova perturbantur: ac vix primum impetum cohors in statione sustinet. Circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperire possent. Ægre nostri portas tuentur: reliquos aditus locus ipse per se, munitioque defendit. Totis trepidatur castris, *atque alius ex alio causſam tumultus quærit: neque quo ſigna ferantur, neque quam in partem quiſque conveniat, provident. Alius jam capta caſtra pronunciat: alius deleto exercitu atque Imperatore, victores barbaros veniſſe contendit: plerique [2]novas ſibi ex loco religiones fingunt: Cottæque & Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint caſtello, ante oculos ponunt.* Tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captivo audierant, nullum esse intus præsidium. Perrumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant.

1. *Ut qui ſub vallo tenderent mercatores*] Tentoria haberent, ut *Servius* exponit illud *Virgilii* lib. II. Æneid. *Hic ſævus tendebat Achilles.* Ostendit autem hic locus lixas, id est, mercatores, & id genus sub castris tetendisse, non in castris, & receptum denique in ea habuisse hoste instante, ut observabat *Juſtus Lipſius* lib. V. Milit. Rom. Dialog. I. *Brant.*

2. *Novas ſibi religiones fingunt*] Metum: nam religio pro metu ponitur. Sic *Virgilius* lib. VIII, 349.

Jam tum religio pavidos terrebat agreſtes
Dira loci.

Sic reciproce *metus* pro religione. *Maro* VII, 60.

——*Multoſque metu ſervata per annos.*

Ubi *Servius*: *Metu, id eſt, religione, quæ naſcitur per timorem.* Hinc *Petronius:*

Primus in orbe deos fecit timor ardua cœlo
Fulmina cum caderent;

Id est, metus produxit religionem. Sic quoque apud Romanos, ut *Gellius* docet lib. IV. cap. IX. *religioſi dies dicuntur triſti omine infames impeditique, in quibus & res divinas facere, & rem quampiam novam exordiri temperandum eſt. Quos multitudo imperitorum prave & perperam nefaſtos appellant.* Inde Allienſis cladis dies religioſus Romanis fuit: & sic ob Titurii cladem illis in locis acceptam, quisque infausta quæque sibi ominabatur. *D. Voſſ.*

XXXVIII. Erat æger in præsidio relictus [1] P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Cæsarem duxerat, cujus mentionem superioribus prœliis fecimus; ad diem jam v. cibo caruerat. Hic, diffisus suæ, ac omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: videt imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine: capit arma à proximis, atque in porta consistit. Sequuntur hunc centuriones ejus cohortis, quæ in statione erat: paullisper prœlium una sustinent. [2] Relinquit animus Sextium gravibus acceptis [3] vulneribus. Ægre, per manus tractus, servatur. Hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tantum ut in munitionibus consistere audeant, speciemque defensorum præbeant.

XXXIX. Interim, confecta frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt, præcurrunt equites; quanto res sit in periculo, cognoscunt. Hic vero nulla munitio est, quæ perterritos recipiat: modo conscripti, atque usus militaris imperiti, ad tribunum mil. centurionesque ora convertunt: quid ab his præcipiatur, exspectant. Nemo est tam fortis, quin rei novitate perturbetur. Barbari, signa procul conspicati, [4] ab oppugnatione desistunt, rediisse primo legiones credunt, quas longius discessisse, ex captivis cognoverant. Postea, despecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt.

1. *P. Sextius Baculus —— cujus mentionem superioribus prœliis fecimus*] Hujusce Bibaculi (sic enim legendum censemus) Nervico & Sedunico prœlio meminit *Cæsar.* Vide lib. II. B. G. cap. XXV. & lib. III. cap. V. Licet autem multæ pugnæ sint postea factæ, & in his libris commemoratæ, in quibus nulla Bibaculi mentio, non necesse est, ut cum *Fr. Hotomanno* reponamus *superioribus libris* vel *commentariis.* Præterquam enim quod *superiora* sunt, quæcunque præcedant, si, pro viri eruditi sententia, hoc nomen restringatur ad ea quæ ἀμέσως sunt priora, ne illius quidem emendatio locum habebit. *Davies.*

2. *Relinquit animus Sextium*] Hæc locutio non modo animi deliquium significat seu λειποθυμίαν, sed etiam mortem; *animus* enim interdum vitam significat. *Juvenalis* Sat. XII. 57.

I nunc, & ventis animam committe.—

Sic & in sacris Literis ψυχὴ passim eandem potestatem obtinet. Vide *Matthæi* cap. XVI. 25. 26. *Idem.*

3. *Vulneribus. Ægre per manus tractus*] Plurimi MSS. cum antiquitus impressis exhibent *vulneribus. Deficiens ægre &c.* unde legi possit *vulneribus deficiens. Ægre, per manus tractus, servatur.* Idem.

4. *Ab oppugnatione desistunt*] Præpositio de est in omnibus antiquis; ut infra lib. VII. cap. XII. *Vercingetorix, ubi de Cæsaris adventu cognovit, oppugnatione desistit.* Hotoman.

XL. Ca-

XL. Calones in proximum tumulum procurrunt: hinc celeriter dejecti se in signa manipulosque conjiciunt: eo magis timidos perterrent milites. Alii, cuneo facto ut celeriter perrumpant, censent; quoniam tam propinqua sint castra, etsi pars aliqua circumventa ceciderit, at reliquos servari posse confidunt; alii, ut in jugo consistant, atque eundem omnes ferant casum. Hoc veteres non probant milites, quos sub vexillo una profectos docuimus: itaque inter se cohortati, duce C. Trebonio, equite R. qui eis erat præpositus, per medios hostes perrumpunt, incolumesque ad unum in castra perveniunt omnes. Hos subsecuti calones, equitesque, eodem impetu, militum virtute servantur. At ii, qui in jugo constiterant, [1] nullo etiam nunc usu rei militaris percepto, neque in eo, quod probaverant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisse aliis vim, celeritatemque viderant, imitari potuerunt; sed se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserunt. Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum, causa virtutis, in superiores erant ordines hujus legionis transducti, ne antepartam rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes conciderunt. Militum pars, horum virtute summotis hostibus, præter spem incolumis in castra pervenit: pars, à barbaris circumventa, periit.

XLI. Germani, desperata expugnatione castrorum, quod nostros jam constitisse in munitionibus videbant, cum ea præda, quam in silvis depositerant, trans Rhenum sese receperunt. [2] Ac tantus fuit etiam post discessum hostium terror, ut ea nocte, quum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, [3] fidem non faceret, adesse cum

1. *Nullo etiam nunc usu*] Respicit ad tempus, quod præsens fuit, cum ista gerentur. *Minucius Felix* Octav. p. 4. *Cecilium superstitiosis vanitatibus* etiamnunc *inhærentem disputatione gravissima ad veram religionem reformavit.* Vide & *Sulpicium Severum* Hist. Sacr. lib. 1. cap. XXXIV, 2. *Davies.*

2. *Ac tantus fuit*] Adversativa particula huic loco melius videtur convenire. Repono itaque ex MS. *Norvic.* & edit. *Rom. At tantus fuit &c.* Idem.

3. *Fidem non faceret*] Sic MS. *Beroald.* & *Vascos.* cum in *Ven.* sit *facerent.* At Bas. *fidem non haberent,* pro quo *Gulielmus Canterus* l. 11. novar. lect. cap. XXIX. reponebat *habe-*

incolumi Cæsarem exercitu. Sic omnium animos timor præoccupaverat, ut, pene [1] alienata mente, deletis omnibus copiis, equitatum tantum se ex fuga recepisse dicerent; neque, incolumi exercitu, Germanos castra oppugnaturos fuisse contenderent: quem timorem Cæsaris adventus sustulit.

XLII. Reversus ille, eventus belli non ignarus; unum, quod cohortes ex statione & præsidio essent emissæ, questus, [2] ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse, multum fortunam in repentino hostium adventu [3] potuisse, indicavit: multo etiam amplius, quod pene ab ipso vallo portisque castrorum barbaros avertissent. Quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerant.

XLIII. Cæsar, ad vexandos rursus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis civitatibus, in omnes partes dimittit. Omnes vici, atque omnia ædificia, quæ quisque conspexerat, incendebantur: præda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum à tanta multitudine jumentorum atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore, atque imbribus procubuerant: ut, si qui etiam in præsentia se occultassent; tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. Ac sæpe

ret, quod etiam præfert editio quædam Antuerpiensis anni CIↃ IↃLI. *Brant.*

1. *Alienata mente*] Id est, adeo commota ut vix compotes sui essent. Sic *Celsus* dixit lib. IV cap. II. *Oculorum caligo, alienatio mentis, vomitus*, &c. sic ff. lib. XLVII. Tit. X. 15. *Item apud Labeonem quæritur, si quis mentem medicamento, aliove quo alienaverit, an injuriarum actio locum habeat.* Alii *emotam*, vel *commotam* mentem dicunt, ni fallor. *D. Voss.*

2. *Ne minimo quidem casu*] Sic omnes præter *Ursin.* & *Vatic.* in iis enim legitur *casui*, quod longe rectius videtur *Fr. Hopmanno*. Mallem tacuisset, cum notum sit veteres Dativis quartæ declinationis hanc vel illam terminationem dedisse. Vide *G. J. Vossium* de Anal. lib. II. cap. XVIII. Quin & noster *libris Analogicis omnia istiusmodi sine i littera dicenda censet*, ut tradit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. IV. cap. XVI. *Dav.*

3. *Potuisse indicavit*] Editi omnes *judicavit*; sed nos MS. *Norvic.* secuti sumus, postulante, ut videtur, sententia. Similiter apud *Arnobium* lib. II. p. 53. ed. *Flam.* ibi legimus *Quibus* (argumentis) *ipse si Christus* —— *populorum in conventibus uteretur, quis acquiesceret, quis audiret, quis eum promitteret aperte aliquid* judicare; scribendum arbitror *indicare*. Idem.

in

in eum locum ventum est, tanto in omnes partes divisoe quitatu, ut non modo visum ab se Ambiorigem in fuga captivi, sed nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent, ut, spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam à Cæsare gratiam inituros putarent, pene naturam studio vincerent; semperque paullum ad summam felicitatem defuisse videretur; atque ille latebris, ac silvis, aut saltibus se eriperet; & [1] noctu occultatus, alias regiones, partesque peteret, non majore equitum præsidio, quam IV, quibus solis vitam suam committere audebat.

XLVI. Tali modo vastatis regionibus, exercitum Cæsar, duarum cohortium damno, [2] Durocortorum Rhemorum reducit; concilioque in eum locum Galliæ indicto, de conjuratione Senonum & Carnutum quæstionem habere instituit; & de Accone, qui princeps ejus consilii fuerat, graviore sententia pronunciata, [3] more majorum supplicium sumpsit. Nonnulli, judicium veriti, profugerunt: [4] quibus quum aqua atque igni interdixisset, II legiones ad fines Trevirorum, II in Lingonibus, VI reliquas

1. *Noctu occultatus*] Beneficio noctis: quod monendum duxi, ne cum *Pet. Ciacconio* ultimam vocem deleamus, quia Ambiorix noctis tempore se non inclusum teneret, sed alias regiones tum peteret. Hic enim sensus ex vulgata lectione manat. *Idem.*

2. *Durocortorum Rhemorum*] Sic recte legitur in libro *Fulvii Ursini* & *Vaticano*. In aliis *Durocortum*. Apud *Strabonem* vero lib. IV. sic est scriptum: Ῥῆμοι δὲ ἡ μητρόπολις αὐτῶν Δουροκόρτορον. Sed idem fere esse videtur. *Parisiens.* lib. habet *Durocortorum*, ut à *Ptolemæo* appellatur Δουροκόρτορον, & à *Stephano*, qui sic scribit, Δουροκόρτορον πόλις Γαλατῶν τῶν παρὰ Βελγῶν, ὁ οἰκῶν Δουροκορτόριος. Ciaccon.

3. *More majorum supplicium sumpsit*] *Suetonius* refert in Nerone cap. XLIX. solitam tunc *nudi hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi.* Ejusdem supplicii meminit *Hirtius* lib. VIII. cap. XXXVII. cum ait de Guturvato, *adeo ut verberibus exanimatum corpus securi feriretur.* At Græcus intellexisse non videtur cum transtulit, κατὰ τὸ τῆς πόλεως ἀρχαῖον ἔθος, nisi dicas per πόλιν ab eo Romam intelligi; quod non arbitror: nam & paullo post ait ἐν πόλει τῶν Σενόνων. D. Voss.

4. *Quibus quum aqua & igni interdixisset*] Interdictionem aquæ & ignis Romulus rex apud Romanos primus instituit, ut scribit *Dionysius* lib. II. Damnatis autem aqua & igni interdicebatur, quod, ut ait *Festus ha dua res vitam humanam maxime continent. Servius* in VII. Æneid. *Ad facienda*, inquit, *fœdera aqua & ignis adhibentur, unde è contra quos arcere volumus à nostro consortio, ei aqua & igni interdicimus, id est, rebus quibus consortia copulantur.* Hinc *Ovidius* lib. IV. Fast. dixit:

—— *aptumque putarunt*
Ignibus & sparsa tangere corpus aqua.

ille

in Senonum finibus Agendici in hibernis collocavit; frumentoque exercitui proviſo, ut inſtituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus eſt.

An quod in his vitæ cauſa eſt, hæc perdidit exul?

Exulibus enim aqua & igni interdicebatur, ut ex libro ſecundo ad Herennium intelligitur, in quo eſt: *Aut perinde quaſi non omnes, quibus aqua & igni interdictum eſt, exules appellentur.* *Plinius* lib. IV. in Epiſt. ad Minucianum: *Græco amictus pallio, earent enim toga jure, quibus aqua & igni interdictum eſt.* Urſin.

FINIS LIB. VI. DE BELLO GALL.

C. JU-

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO GALLICO

LIBER VII.

Summarium Lib. VII. de BELLO GALLICO.

Multæ Gallorum gentes de recuperanda libertate conspirant: IV. *ducemque eligunt Vercingetorigem Æduum.* VIII. *Cæsar de improviso Arvernos invadit.* X. *Bojis subsidio adest.* XI. *Vellaunodunum, Genabum* XII. *& Noviodunum oppida occupat.* XV. *Galli, minus firmis Biturigum oppidis incensis, Avarico, quod obsidebat Cæsar, præsidium injiciunt.* XX. *Interea Vercingetorix, proditionis apud suos insimulatus, se purgat.* XXII. *Avaricum, aliquamdiu probe defensum,* XXVIII. *vi expugnatur.* XXXII *Æduorum turbæ Cæsarem à bello avocant.* XXXIV. *Iis compositis, ad Gergoviam cum exercitu proficiscitur.* XXXVII. *Dum ad eam bellum gerit, iterum in Æduis turbæ.* XLVI. *Romani trinis ad Gergoviam hostium castris occupatis,* XLVII. *avidius oppidum invadentes,* LI. *magna cum clade repelluntur.* LIII. *Desperata expugnatione, in Æduos castra movet Cæsar.* LVIII. *Labienus, re prospere apud Parisios gesta,* LXII. *se ipsi conjungit.* LXIII. *Omnes Galli, (perpaucis exceptis) exemplo Æduorum deficiunt.* LXVI. *In Sequanos iter facientem Cæsarem, Duce Vercingetorige, adgressi cæduntur.* LXVIII. *Ille ad Alesiam usque insequutus, oppidum ipsosque circumvallat.* LXXV. *Galli, convocatis auxiliis, socios obsidione liberare conati,* LXXXVIII. *prorsus profligantur.*

tur. LXXXIX. *Alesia & Vercingetorix deduntur; item Ædui, & plures alii.*

I. Quieta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur. Ubi cognoscit de P. Clodii cæde, [1] de Senatusque consulto certior factus, [2] ut omnes Italiæ juniores conjurarent, delectum tota provincia habere instituit. Eæ res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur: [3] addunt ipsi & affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur; *retineri*

1. *De Senatusque consulto certior factus*] *Pedianus* in Arg. Milonian. historiam hanc explicat: ubi scribit, tantum in urbe tumultum propter Clodii cædem, & Milonis factiones fuisse, ut *S. C. factum sit, ut interrex, & Tribuni pl. & Cn. Pompeius, qui pro Consule ad Urbem erat, viderent, ne quid detrimenti Resp. caperet: delectus autem Pompeius tota Italia haberet.* Vide etiam Epit. *Liv.* lib. CVII. *Hotoman.*

2. *Ut omnes Italiæ juniores conjurarent*] Conjurare est, ut recte Græcus vertit, συνομόσαι, unde *conjurati* illi qui simul juravere. *Maro conjurati* vocem improprie usurpavit pro eo per quod juratur. Nam III. Georg. ait

Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.

Quem ad locum *Junius Philargyrius* inquit: *Ausidius Modestus legisse se affirmabat hunc morem esse Dacorum, ut cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capesserent, quam de Istro certum modum haurientes ore in modum sacri vini, jurarent non se ad patriæ sedem regressuros, nisi hostibus cæsis. Et idcirco Virgilium familiari sibi hypallage dixisse*, Istrum conjuratum, *apud quem Daci conjurare consueverunt. Maronem* haud dubie imitatus est *Statius* cum I. Thebaidos ait:

——— *bis adactum legibus Istrum*
Et conjurato dejectos vertice Dacos.

Bernartius & *Lipsius* putabant illud *vertice* referri ad superstitionem Dacorum, quibus, ut ex *Strabone* discimus, mons sacer erat. Ego nullum tunc commodum satis sensum video. Malim pro *vertice* legere *vortice*, ut Danubium amnem notet *Papinius*, & dicat Dacos ab illo amne, per quem jurare solebant, à Vespasiano depulsos. Sed conjuratio de qua hic sermo, est ea, quam tangit *Maro*, cum ait,

——— *Simul omne tumultu*
Conjurat trepido Latium ———

Nam solebat tum dicere dux, *qui Remp. salvam vult, me sequatur*; Et tunc jurabant omnes simul, quia spatium non erat jusjurandum singulos adigendi. Solet autem hæc conjuratio per edictum institui, quo convenire jubentur juraturi in unum locum. Tangit morem non obscure *Cæsar* III. de Bello Civili cap. CII. ubi ait: *Erat edictum Pompeji nomine Amphipoli propositum, uti omnes ejus provinciæ juniores Græci, civesque R. jurandi caussa convenirent.* Iidem, uti & *Servius* ait ad I. Æn. p. 239. *Tumultuarii milites* vocati, quia talis conjuratio plerumque fieri solita tumultus tempore. *D. Voss.*

3. *Addunt ipsi & affingunt rumoribus*] Cave cum *Pet. Ciacconio* reponas *Addunt ipsi & affingunt rumores Galli*: fama enim acceperant motum esse urbanum ob Clodii cædem; hinc affinxerunt eo Cæsarem retineri, nec ad exercitum venire posse. *Celsus* p. 116. *Ejus rei causa* (ob Clodium à Milone interfectum) *magni Romæ motus fuerant; nec fama finibus Italis contineri potuit, Alpesque transcenderat. Hinc rebellantibus occasio data erat historias novas in Cæsarem fingendi. Dicebant, vulgoque percrebuerat, Urbanis detentum simultatibus non posse deinceps in provinciam reverti.* Hinc vulgata lectio mire confirmatur. *Davies.*

urbano

urbano motu Cæsarem, neque in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse. Hac impulsi occasione, qui jam ante se populi R. imperio subjectos dolerent, liberius atque audacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliæ conciliis, silvestribus ac remotis locis, queruntur de Acconis morte: hunc casum ad ipsos recidere posse, demonstrant: miserantur communem Galliæ fortunam: omnibus pollicitationibus, ac præmiis deposcunt, qui belli initium faciant, & sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. Ejus in primis rationem habendam esse dicunt, prius quam eorum clandestina consilia efferantur, ut Cæsar ab exercitu intercludatur: [1] id esse facile, quod neque legiones, absente Imperatore, audeant ex hibernis egredi; neque Imperator sine præsidio ad legiones pervenire possit: postremo in acie præstare interfici, quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam à majoribus acceperint, recuperare.

II. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, *se nullum periculum, communis salutis causa, recusare; principesque se ex omnibus bellum facturos pollicentur; &, quoniam in præsentia obsidibus cavere inter se non possent, ne res efferatur, ut jurejurando ac fide sanciatur, petunt,* [2] *collatis militaribus signis,* [3] *quo more eorum gravissimæ cærimoniæ continentur, ne facto initio belli à reliquis deserantur.* Tunc,

1. *Id esse facile, quod neque legiones*] Aliam hujusce incœpti rationem reddit *Florus* lib. III. cap. X, 22. sic inquiens. *Aberat tunc Cæsar, Ravennæ delectum agens; & hieme excreverant Alpes; sic intercluſum putabant iter.* Falsus est, ut solet; si enim hoc in causa fuit, cur rebellarent, quam ob causam tumultus Urbanos præ se ferrent, aut, ne consilia efferantur, curarent? Sed scriptor iste Alpibus id refert, quod de Cebennâ erat dicendum, ut appareret ex cap. VIII. hujusce libri. *Idem.*

2. *Collatis militaribus signis*] Nam armatum habere concilium solebant, ut docet noster lib. V. cap. LVI. *Hotom.*

3. *Quo more eorum gravissima cærimoniæ continentur*] MS. noster *quod more eorum gravissima cærimonia continetur.* Græcus ὃ στρατιωτικὰ σημεῖα συναθροίσαντες, ὡς ὄρκῳ παρὰ τοῖς Γάλλοις ὁσίως ἀσφυλάκτους. Sed vulgata lectio præstat. Græcus vero mentem *Cæsaris* non intellexit, qui ait, Gallos in gravissimis rebus, quas enunciari nollent, hoc more usos: nam *cærimoniæ* sunt sacra omnia, quemadmodum apud Græcos ὄργια, uti ex *Servio* discimus; &, si glossis standum, *cærimoniæ* δημόσια proprie sunt: quæ sacra quam curiose soleant occultari, cuivis notum est. Igitur cærimoniæ pro rebus sacris hic; & *Cæsar* inquit, quando Galli signa militaria conferrent, tunc summa taciturnitate omnia semper cohibita; nam hoc indicat vox illa *continentur.* Porro illud quod ait

collaudatis Carnutibus, dato jurejurando ab omnibus, qui aderant, tempore ejus rei constituto, ab concilio discceditur.

III. Ubi ea dies venit, Carnutes, Cotuato & Conetoduno ducibus, desperatis hominibus, Genabum dato signo concurrunt; civesque Romanos, [1] qui negotiandi caussa ibi constiterant, in iis C. Fusium Cottam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariæ, jussu Cæsaris, præerat, interficiunt; bonaque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliæ civitates fama perfertur: *nam, ubi major atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant; hunc alii deinceps excipiunt, & proximis tradunt; ut tunc accidit:* nam, quæ Genabi oriente Sole gesta essent, [2] ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt: [3] quod spatium est millium passuum circiter CLX.

IV. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Arvernus, summæ potentiæ adolescens, cujus pater [4] principatum Galliæ totius obtinuerat, & ob eam caussam, quod regnum appetebat, ab civitate erat interfectus, con-

per collata signa Carnutes petivisse, ne ab cæteris desererentur, simile est Romano mori; nam quando conjurabant milites, imperator exercitus, prolatis duobus vexillis, dicebat: *qui vult salvam remp. me sequatur.* Auctor *Servius* est in VIII. Æn. qui notat conjurationem talem fieri non solitam, nisi tempore Italici vel Gallici belli. *D. Voss.*

1. *Qui negotiandi caussa ibi constiterant*] Quorum varia genera fuisse, & collegia indicant vett. inscriptiones. Sic NEGOTIATORES FRUMENTARII, aliique fuere. *Constiterant* hic est morabantur, degebant. Usus eadem voce infra *Cæsar* cap. XLII. *Idem facere cogunt eos, qui negotiandi caussa ibi constiterant.* Reperitur eodem modo in veteri lapide qui inventus apud forum Segusianorum:

NVMINI. AVO
DEO. SILVANO
FABRI. TIGNVAR
QVI. FORO. SECVS
CONSISTVNT
D. S. P. P. *Idem.*

2. *Ante primam confectam vigiliam*] Penultimam vocem in suo Codice non invenit, aut inventam neglexit *Jul. Celsus*; habet enim p. 117. ed. Lond. *ante primam noctis proximæ vigiliam.* Alii tamen omnes verbum, de quo agitur, repræsentant, quamobrem retineo. *Davies.*

3. *Quod spatium est millium passuum circiter* CLX.] Illustrat hunc locum *Justus Lipsius* centur. III. ad Hispan. & Ital. Epist. LIX. ad Nicol. Micautium ex *Diodoro* Siculo in rebus Eumenis, ubi alia ex aliis ad hanc rem adfert cum dissertatiuncula super *Cursoribus.* Brant.

4. *Principatum Galliæ totius obtinuerat*] Galliæ Celticæ, seu Galliæ proprie dictæ, de qua *Cæsar* ait initio operis, *tertiam partem incolunt, qui ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur.* Hæc Celtilli ætate, quæ Cæsaris, & Augusti, ad Tiberii usque tempora, Celtæ vocatis

vocatis ſuis clientibus, facile eos incendit. Cognito ejus conſilio, ad arma concurritur: [1]ab Gobanitione, patruo ſuo, reliquiſque principibus, qui hanc tentandam fortunam non exiſtimabant, expellitur ex oppido Gergovia; non tamen deſiſtit, atque in agris habet delectum egentium ac perditorum. Hac coacta manu, quoſcumque adit ex civitate, in ſuam ſententiam perducit; hortatur, ut, communis libertatis cauſſa, arma capiant: magniſque coactis copiis, adverſarios ſuos, à quibus paullo ante erat ejectus, [2]expellit ex civitate. Rex ab ſuis appellatur: dimittit quoquo verſus legationes: obteſtatur, ut in fide maneant. Celeriter ſibi Senones, Pariſios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemovices, Andes, reliquoſque omnes, qui Oceanum attingunt, adjungit: omnium conſenſu ad eum defertur imperium. Qua oblata poteſtate, omnibus iis civitatibus obſides imperat, [3]certum numerum militum celeriter ad ſe adduci jubet: armorum quantum quæque civitas domi, quodque ante tem-

ſtra Galli appellantur. Nam Celtillum trium Galliarum principatum obtinuiſſe nullus ſanæ mentis crediderit. Proprie autem hic locutus *Cæſar*: qui quando de tribus Galliis loquitur, dicit *omnem Galliam.* Nam (inquit *Placidus Lactantius* ad 1. Thebaid. *Statii*) *cum numerum ſignificare volumus, omnes dicimus, cum corpus, totum.* Gallia Celtica corpus unum erat; at tres numero Galliæ ſunt. *Papinius*, libertate poetarum uſus 1. Thebaidos unum pro altero poſuit, cum ait:

Totos in pœnam ordire nepotes.

pro eo quod eſt, ordire pœnam quæ ad omnes nepotes pertingat. *D. Voſſius.*

1. *Ab Gobanitione —— expellitur ex oppido Gergovia*] MS. *Norv.* & editt. vetuſtiſſimæ *Rom. Ven. Beroald.* hic exhibent *prohibetur à Gobanitione*, nec video, cur primam vocem expunxerint recentiores, ſententia enim hoc modo videtur diſtinguenda; *Prohibetur à Gobanitione, patruo ſuo, reliquiſque principibus, qui hanc tentandam fortunam non exiſtimabant; expellitur ex oppido Gergovia.* Eſt ἀσύνδετον, cujus Schematis exempla congeſſit *G. J. Voſſius* Inſt. Orat. lib. v. cap. 11. *Davies.*

2. *Expellit ex civitate*] Ex regione Arvernorum, nam in hiſce de Bello Gallico libris *civitas* nunquam urbem ſignificat. Sic *Velleius Paterculus* lib. 1. cap. 111. *Eam regionem armis occupavit, qua nunc ab ejus nomine Theſſalia appellatur, antea Myrmidonum vocitata* civitas. Similiter apud Græcos eandem poteſtatem interdum πόλις obtinet. *Strabo* Geogr. lib. VIII. pag. 356. ed. Pariſ. Στησίχορος ὁ καλῆς πόλιν, τὴν χώραν Πίσαν λεγομένην, ὡς ὁ Ποιητὴς τὴν Λέσβον, Μάκαρος πόλιν. Ex *Euripide* dein & *Sophocle* idem confirmatur. *Dav.*

3. *Certum numerum militum celeriter ad ſe adduci jubet*] Narrat *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 191. Vercingetorigem ccc. hominum millia huic bello coegiſſe. Sed hoc plane fidem ſuperat, & in eo graviter errat doctiſſimus ſcriptor, cum tantum numerum ex ſolis Arvernis confectum ſtatuat, quandoquidem ex *Cæſare* conſtet plures in hanc rebellionem conſenſiſſe nationes. Vide & *Plutarchum* in *Caſ.* p. 720 *Id.*

pus efficiat, constituit. In primis equitatui studet: summæ diligentiæ summam imperii severitatem addit: magnitudine supplicii dubitantes cogit: nam, majore commisso delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: leviore de caussa, auribus desectis, aut singulis effossis oculis, domum remittit; ut sint reliquis documento, & magnitudine pœnæ perterreant alios.

V. His suppliciis celeriter coacto exercitu, [1] Lucterium Cadurcum summæ hominem audaciæ cum parte copiarum in Ruthenos mittit, ipse in Bituriges proficiscitur. Ejus adventu Bituriges ad Æduos, quorum erant in fide, legatos mittunt, subsidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Ædui de consilio legatorum, quos Cæsar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mittunt: qui quum ad flumen Ligerim venissent, quod Bituriges ab Æduis dividit; paucos dies ibi morati, neque flumen transire ausi, domum revertunt: legatisque nostris renunciant, se Biturigum perfidiam veritos revertisse: quibus id consilii fuisse cognoverint, ut si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Arverni se circumsisterent. Id eane de caussa, quam legatis pronunciarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non videtur pro certo esse ponendum. Bituriges eorum discessu statim se cum Arvernis conjungunt.

VI. His rebus in Italiam Cæsari nunciatis, quum jam ille [2] virtute Cn. Pompeii urbanas res commodiorem in statum perveniisse intelligeret, in Transalpinam Galliam profectus est. Eo quum venisset, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum perve-

1. *Lucterium Cadurcum*] Infra lib. VIII. creberrime *Luterius* vocatur, etiam in *Livio Lutarii* nomen reperitur, nec dubito ita melius scribi, cum hodieque exitet id nomen, ac *Luther* vel *Lothar* efferatur; & saue Anonymus *Celsi* exscriptor p. 119. hunc nominat *Lutherium*. D. Vossius.

2. *Virtute Cn. Pompeji*] Turbata ob cædem Clodii civitate, cum seditiones inter candidatos consulatus Hipsæum, Scipionem, & Milonem essent, qui armis ac vi contendebant, ad comprimendas eas Cn. Pompejus à Senatu Consul III. factus est absens & solus: quod nulli alii unquam contigit. Vide Epit. *Livii* lib. CVII. *Hotoman.*

nire

nire posset: nam, si legiones in provinciam accerseret, se absente in itinere prœlio dimicaturas intelligebat; si ipse ad exercitum contenderet, ne iis quidem, qui [1]eo tempore pacati viderentur, suam salutem recte committi videbat.

VII. Interim Lucterius Cadurcus in Ruthenos missus eam civitatem Arvernis conciliat: progressus in Nitiobriges, & Gabalos, ab utrisque obsides accipit; &, magna coacta manu, in provinciam Narbonem versus, eruptionem facere contendit. Qua re nunciata, Cæsar omnibus consiliis antevertendum existimavit, ut Narbonem proficiscereturEo quum venisset, timentes confirmat, præsidia in [2]Ruthenis Provincialibus, [3]Volcis Arecomicis, Tolosatibus, circumque Narbonem, quæ loca erant hostibus finitima, constituit; partem copiarum ex provincia, supplementumque, quod ex Italia adduxerat, [4]in Helvios, qui fines Arvernorum contingunt, convenire jubet.

VIII. His rebus comparatis, represso jam Lucterio & remoto, quod intrare intra præsidia periculosum putabat, in Helvios proficiscitur. Etsi mons Cebenna, qui Arvernos ab Helviis discludit, durissimo tempore anni, altissima nive iter impediebat: tamen discussa nive VI. in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, summo militum labore ad fines Arvernorum pervenit: quibus op-

1. *Eo tempore pacati viderentur*] Fieri enim poterat, ut inimico essent in Cæsarem animo, nec hanc ejus intercipiendi occasionem prætermitterent. Hoc non vidit *Fr. Hotomannus*, qui locum mendi suspectum habuit, qua de causa reponebat *eo tempore* non satis *pacati*; temere prorsus & inconsulte. *Davies.*

2. *Ruthenis Provincialibus*] Editi *Ruthenis, Provincialibus*. Sed nos distinctionem induximus fide MS. *Norvic.* Græci Interpretis, ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* observarunt enim viri eruditi, duplices fuisse Ruthenos, alios in Provincia, alios in Aquitania sitos. Vide *Plinium* Hist. Nat. lib. III. cap. IV. & lib. IV. cap. IX. *Idem.*

3. *Volcis Arecomicis*] Veteres libri typis excusi *Volcis, Artomicis*; quæ quidem vitiosa lectio Græcum interpretem fefellit, habet enim ἐν τῇ (χώρᾳ) τῶν Ἀρτεκομικῶν —— καὶ τῶν Βόλκων, quasi Volcæ & Arecomici populus essent diversus. Inepte, ut docuit *Is. Casaubonus* ad *Strabonis* lib. IV. p. 186. *Idem.*

4. *In Helvios*] MSS. *Brant. Norvic.* ac ed. *Rom.* hic & infra exhibent *Helvetios*; vitiose: Cebenna enim non Arvernos ab *Helvetiis*, sed ab *Helviis* discludit. De hujusce tamen nominis Orthographia lis est inter Eruditos; *Ciacconius* enim in suo Codice invenit *Iluos*, & *Strabo* Geogr. lib. IV. p. 190. Ἐλαύνης nominat. *Idem.*

pressis

pressis inopinantibus, [1] quod se Cebenna, ut muro, munitos existimabant, ac ne singulari quidem homini unquam eo tempore anni semitæ patuerant; equitibus imperat, ut, quam latissime possent, vagentur, & quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter hæc fama ac nunciis ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Arverni circumsistunt, atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, neu se ab hostibus diripi patiatur: præsertim quum videat omne ad se bellum translatum. Quorum ille precibus permotus castra ex Biturigibus movet in Arvernos versus.

IX. At Cæsar biduum in iis locis moratus, quod hæc de Vercingetorige usu ventura, [2] opinione præceperat, per caussam supplementi, equitatusque cogendi, ab exercitu discedit: Brutum adolescentem iis copiis præficit: hunc monet, ut in omnes partes equites quam latissime pervagentur; daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. [3] His constitutis rebus, suis inopinantibus, [4] quam maximis potest itineribus Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo præmiserat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso, per fines Æduorum in Lingones contendit, ubi 11. legiones hiemabant; ut, si quid etiam de sua salute ab Æduis ini-

1. *Quod se Cebenna*] Alii *Gebenna*: sed *Cebennam* esse in vetusto *Lugdunensi* Codice testatur *Elias Vinetus* ad *Ausonii* urbes, & Κήβεννον *Ptolemæo*, *Straboni*, aliisque Græcis scriptoribus appellari, quam veram & genuinam scripturam esse existimat *Josephus Scaliger*, & dici hodie *Montaignes de Cebenes ou Cevenes*. Brant.

2. *Opinione præceperat*] Ita legendum, non, ut in aliis, *perceperat*. Sic locutus noster lib. III. B. C. cap. LXXXVII. *Ac jam animo victoriam præcipiebant*. *Livius* quoque Dec. IV. *Nec se ad bellum Achaicum, aut rem ullam, quam sua quisque opinione præcipere posset, crederent missos esse*. Et: *Consul quia non pugnam cominus, sed locis oppugnandis, futuram præceperat animo*. *Virgilius* Æn. VI. vs. 105.

Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.

Et XI, 491.

Exsultatque animis, & spe jam præcipit hostem. Ald. Manut.

3. *His constitutis rebus, suis inopinantibus*] Plerique *rebus*, omnibus *suis*: & sane vox penultima superioribus jungi potest, ut sit, *his constitutis rebus omnibus, suis inopinantibus*. *Hirtius* de bello Alexand. *Sic rebus omnibus confectis*. Ciaccon.

4. *Quam maximis potest*] Sic veteres cusi. Recentiores autem *qua maximis*; quæ quidem lectio Typographorum vitio, ut opinor, in *Lipsianam* editionem irrepsit, ex qua eam bona fide repræsentarunt nuperi editores. *Davies*.

retur

retur consilii, celeritate præcurreret. Eo quum perveniſſet, ad reliquas legiones mittit, priuſque in unum locum omnes cogit, quam de ejus adventu Arvernis nunciari poſſet. Hac re cognita, Vercingetorix rurſus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus, [1] Gergoviam Bojorum oppidum, quos ibi Helvetico prœlio victos Cæſar collocaverat, Æduiſque attribuerat, oppugnare inſtituit.

X. Magnam hæc res Cæſari difficultatem ad consilium capiendum afferebat; ſi reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne, [2] ſtipendiariis Æduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo amicis præſidium videretur poſitum eſſe; ſin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris ſubvectionibus laboraret. Præſtare viſum eſt tamen omnes difficultates perpeti, quam tanta contumelia accepta, omnium ſuorum voluntates alienare: itaque cohortatus Æduos de ſupportando commeatu, præmittit ad Bojos, qui de ſuo adventu doceant, hortenturque ut in fide maneant, atque hoſtium impetum magno animo ſuſtineant. Duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Bojos proficiſcitur.

XI. Altero die quum ad oppidum Senonum Vellaunodunum veniſſet, ne quem poſt ſe hoſtem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare inſtituit; idque biduo circumvallavit: tertio die miſſis ex op-

1. *Gergoviam Boiorum oppidum*] MS. noſter *Gergoniam*, dein ſupraſcriptum eſt *Gergobinnam*. Etiam Græcus habet Γεργοβίναν. In alio v. c. eſt *Gorgonam*. Contendunt tamen viri docti nullum Boiis oppidum fuiſſe Gergoviæ nomine; qua de cauſſa *Gergoviam*, utpote delendam, uncinis cinxit *Joſ. Scaliger*. Sed falli puto, qui vocem hanc irrepſiſſe à librario putant. Non omittenda ſunt verba Anonymi, qui *Celſum* exſcripſit. Ait autem: *Vercingetorix audito Cæſaris digreſſu, retro in Bituriges reverſus, atque hinc profectus in Boios tranſalpinos, oppidum illorum, ſub Helvetica victoria tempus adificatum à Cæſare, Æduiſque traditum, oppugnare diſpoſuit (oppido nomen Gergovia) glorioſum ſibi exiſtimans, ſi Æduorum receptaculum, ſimulque Cæſareum opus everteret.* Et poſtea iterum ait: *Quo cum veniſſet, Vercingetorix ubi id ſenſit, Gergoviæ obſidione derelicta, contra eum pergit.* Nolim ſtare ſolius Anonymi verbis, ſed quid prohibet quominus duæ in Gallia Gergoviæ fuerint, cum Novioduni nomine etiam tres diverſæ urbes reperiantur. *D. Voſſius.*

2. *Stipendiariis Æduorum*] Nam etſi libertatem eorum perſonis reliquerant, tamen ita in fidem receperant, ut ſtipendium penderent. Vide lib. 1. cap. XXVIII. *Hotom.*

pido-

pido legatis de deditione, arma proferri, jumenta produci, &c. obsides dari jubet. Ea qui conficeret, [1] C. Trebonium legatum relinquit. Ipse, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur; qui tunc primum, allato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni, [2] quum longius eam rem ductum iri existimarent, præsidium Genabi tuendi caussa, quod eo mitterent, comparabant. Huc biduo Cæsar pervenit; &, castris ante oppidum positis, diei tempore excluſus, in posterum oppugnationem differt; quæque ad eam rem usui sint militibus imperat; &, quod oppidum Genabum [3] pons fluminis Ligeris continebat, veritus, ne noctu ex oppido profugerent, II. legiones in armis excubare jubet. Genabenses paullo ante mediam noctem silentio ex oppido egressi flumen transire cœperunt. Qua re per exploratores nunciata, Cæsar legiones, quas expeditas esse jusserat, portis incensis, intromittit; atque oppido potitur, perpaucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur; quod pontis atque itinerum angustiæ multitudinis fugam intercluserant. Oppidum diripit, atque incendit, prædam mili-

1. *C. Trebonium legatum relinquit. Ipse, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur*] *D. Vossio* mirus videtur loquendi modus *ipse proficiscitur, ut quamprimum iter faceret*, qua de causa reponit *ut quamprimum iter perficeret*, vel *ipse quamprimum iter facit & Genabum Carnutum proficiscitur*. Nobis neutra harum emendationum placet, &, nisi vehementer fallor, hicce locus mutata interpunctione potest sanari. Sic igitur distingue: *C. Trebonium legatum relinquit, ipse ut quamprimum iter faceret. Genabum Carnutum proficiscitur*. Certe sensus hinc commodus exsurgit, qui in vulgatis nullus est. *Davies.*

2. *Quum longius eam rem ductum iri existimarent*] Corruptissimus est *Jul. Celsus*, ubi hæc refert; legitur enim p. 121. *Ad hujus loci* (Genabi) *defensionem Carnutes consilia conquirebant; eo tamen lentius, quo diutius bellandum crederem rem hasuram, & simillimum viri esset morem impigerrimi Ducis ignorantibus.* Omnes vident ulcus esse in verbis, cui tamen sanando medicinam non invenit *J. G. Grevius*. Rescribendum credo *Ad hujus loci defensionem Carnutes* auxilia *conquirebant; eo tamen lentius, quo diutius* Vellendini (sic enim nomen hoc supra extulit *Celsus*) *crederent rem hasuram, & simillimum veri esset morem &c.* Idem.

3. *Pons fluminis Ligeris continebat*] Sic edidit *Jos. Scaliger*: In aliis *contingebat*, quæ quidem lectio ex Glossemate est orta, nec tamen eam non probavit *J. M. Brutus*. Perperam. *Vellejus Paterculus* lib. 1. cap. III. *Corinthum —— claustra Peloponnesi* continentem *in Isthmo condidit. Latinus Pacatus* Pan. XII. cap. XXXVI, 1. *Quos cursu non poterant* continere, *jaculis occupare.* Idem.

tibus

tibus donat: exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines pervenit.

XII. Vercingetorix, ubi de Cæsaris adventu cognovit, oppugnatione desistit, atque obviam Cæsari proficiscitur. Ille oppidum Biturigum, positum in via, [1] Noviodunum oppugnare instituerat: quo ex oppido quum legati ad eum venissent, oratum, ut sibi ignosceret, suæque vitæ consuleret; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos produci, obsides dari jubet. Parte jam obsidum transdita, quum reliqua administrarentur, centurionibus & paucis militibus intromissis, qui arma jumentaque conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulatque oppidani conspexerunt, atque in spem auxilii venerunt, clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere cœperunt. Centuriones in oppido, quum [2] ex significatione Gallorum novi aliquid ab iis iniri consilii intellexissent, gladiis districtis portas occupaverunt, suosque omnes incolumes receperunt.

XIII. Cæsar ex castris equitatum educi jubet, [3] prœliumque equestre committit: laborantibus jam suis Germanos equites circiter CD submittit, quos ab initio secum habere instituerat. Eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque in fugam conjecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus oppidani

1. *Noviodunum*] Non dubito esse vicum, qui hodie appellatur *Neuvy*; neque mihi displiceret hoc loco reponi *Nevidunum*, quem *Aimoinus* Biturigibus conjungit. Nam quod ascribit, *quam quidam Nivernas esse putant*: ex itineris istius ratione falsum apparet; tametsi hoc eodem nomine alterum quoque appellari potuerit. *Hotoman.*

2. *Ex significatione Gallorum*] Nam cum sermonem non intelligerent, ex significationibus, quibus inter se Galli utebantur, conjecturam fecerunt. *Hotom.*

3. *Prœliumque equestre committit*] *Fr. Hotomannus* mavult *prœliumque equestre committi*, quia Cæsar nondum pugnabat, ut apparet ex eo quod Germanos equites postea submitteret. Sed hoc non impedit, quo minus vulgata lectio possit defendi: nam, cum jussu Cæsaris prœlium erat commissum, ipse, pro solenni scriptorum usu, pugnam facere dicitur. Sic apud *Sallustium* Jugurth. cap. XXVI. *Jugurtha —— omnes puberes Numidas atque negotiatores promiscue, uti quisque armatis obvius fuerat, interfecit*, quod idem valet ac *interfici jussit*. Vide & lib. V. B. G. cap. LVI. *Davies.*

perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Cæsarem perduxerunt, seseque ei dediderunt. Quibus rebus confectis, Cæsar ad oppidum Avaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est: quod, eo oppido recepto, [1] civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat.

XIV. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Novioduni acceptis, suos ad concilium convocat; *docet longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione & commeatu Romani prohibeantur: id esse facile, quod equitatu ipsi abundent, & quod anni tempore subleventur: pabulum secari non posse, necessario dispersos hostes ex ædificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse: præterea, salutis caussa, rei familiaris commoda negligenda; vicos atque ædificia incendi oportere, hoc est, spatio* [2] *à Boja quoquo versus, quo pabulandi caussa adire posse videantur: harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleventur: Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius à castris progressuros: neque interesse, ipsos ne interficiant,* [3] *impedimentisve exuant, quibus amissis bellum geri non possit*; præterea, *oppida incendi oportere, quæ non munitione, & loci natura, ab omni sint periculo tuta, neu suis sint ad detrectandam mi-*

1. *Civitatem Biturigum*] Ridicule Biturigenes nonnulli hoc tempore, *Civitatem* hoc loco poni putant pro urbe: cum, ut aliis locis omnibus, pro ea regione usurpetur, quæ uni magistratui paret, unisque legibus utitur. *Civitatis* nomen his septem libris *Cæsar* nusquam pro oppido usurpat. *Hotoman.*

2. *A Boja*] Pro his vocibus *Pet. Ciaccenius* & *Fulv. Ursinus* reposuerunt *ab hostio*, eas autem uncis inclusit *Jos. Scaliger*; omnes tamen retinent Codices, etiam Græcus habet ἀπὸ τῆς Βοΐας, ut Boiorum regio forte sit intelligenda, eodem modo ac lib. III. cap. IX. *Venetiam* dixit Venetorum terram; Boiorum enim urbes & pabula non esse incensa patet ex cap. XVII. Ut tamen verum fatear, me non infensum haberet, cui hæc verba, *hoc est, spatio à Boia quoquo versus*, è margine in textum irrepsisse viderentur. *Davies.*

3. *Impedimentisve exuant*] Impedimenta hoc loco *Cæsar* pro mulis & ejusmodi jumentis usurpat. Sic infra cap. XLV. *Prima luce magnum numerum impedimentorum ex castris mulorumque produci, equis stramenta detrahi, mulionesque circumvehi jubet.* Hotom.

litiam

litiam receptacula, neu Romanis proposita ad copiam commeatus, prædamque tollendam: hæc si gravia, aut acerba videantur, multo illa gravius æstimari debere, liberos, conjuges in servitutem abstrahi, ipsos interfici; quæ sit necesse accidere victis.

XV. Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius xx urbes Biturigum incenduntur: hoc idem fit in reliquis civitatibus. In omnibus partibus incendia conspiciuntur: quæ etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatii proponebant, quod se, prope explorata victoria, celeriter amissa recuperaturos confidebant. Deliberatur de Avarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, *ne pulcherrimam prope totius Galliæ urbem, quæ & præsidio & ornamento sit civitati, suis manibus succendere cogerentur: facile se loci natura defensuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus [1] flumine & palude circumdata, unum habeat & peranguſtum aditum.* Datur petentibus venia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente, & precibus ipsorum, & misericordia vulgi. Defensores idonei oppido deliguntur.

XVI. Vercingetorix minoribus Cæsarem itineribus subsequitur, & locum castris deligit, paludibus silvisque munitum, ab Avarico longe millia passuum xv. Ibi per certos exploratores [2] in singula diei tempora, quæ ad Avaricum agerentur, cognoscebat; &, quid fieri vellet, imperabat. Omnes nostras pabulationes frumentationesque observabat, dispersosque, quum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat; etsi, quantum ratione provideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus, diversisque itineribus iretur.

XVII. Castris ad eam partem oppidi positis, Cæsar,

1. *Flumine & palude*] Flumen incolæ *Avaron* vocant, unde fictum urbis videtur nomen. *Dio* lib. XL. p. 136. ῥοῶδες appellat: ut aliquid videlicet inepto Græcorum more affingeret. *Idem.*

2. *In singula diei tempora*] Per singulas horas, ut habet *Jul. Celsus* p. 124. Metaphrastes etiam κατ' ἐκάστην ὥραν, qui tamen interpunxit *exploratores, in singula diei tempora quæ* &c. at placet vulgata ratio. *Dav.*

quæ intermissa à flumine & palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas constituere cœpit: nam circumvallare loci natura prohibebat. De re frumentaria Bojos, atque Æduos, adhortari non destitit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adjuvabant; alteri non magnis facultatibus, quod civitas erat exigua & infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. Summa difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, tenuitate Bojorum, indiligentia Æduorum, incendiis ædificiorum, usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, &, [1] pecore è longinquioribus vicis adacto, extremam famem sustentarent: [2] nulla tamen vox est ab iis audita populi R. majestate & superioribus victoriis indigna. Quin etiam Cæsar, quum in opere singulas legiones appellaret, &, si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; universi ab eo, ne id faceret, petebant; *sic se complures annos, illo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, nunquam infecta re discederent: hoc se ignominiæ laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent: præstare omnes perferre acerbitates, [3] quam non civibus R. qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent.* Hæc eadem centurionibus, tribunisque mil. mandabant, ut per eos ad Cæsarem deferrentur.

1. *Pecore è longinquioribus vicis adacto*] *Ciacconius* & *Ursinus* legebant *abacto*, quia proprium illud vocabulum; unde & *abactores* dicti. Sed falluntur. Nam ut *telum intra castra adigere* alibi *Cæsar* dixit, ita hic pecora; quæ *è longinquioribus vicis* intra castra *adacta* ait. Sic locutus quoque *Plautus* Bacchid. Act. v. Sc. 11.

Nam amabo, quis has huc oves adegit.

Itaque proprie hic *Cæsar* locutus. *Adigere* est compellere, cogere, & quemadmodum dicimus *cogere armenta in locum aliquem*, ita & *adigere*. *D. Voss.*

2. *Nulla tamen vox est ab iis audita*] Particula juncta sexto casui inducit gignendi vim. *Ab iis* itaque est eorum. *Donatus* ad illud *Terentii* Eunuch. Act. III. Sc. v. *Ab eo gratiam hanc inibo*; *Ab eo*, inquit, amat *Terentius* pro *ejus* ponere, ut in Andria: *hæc primum animadvertenda ab eo injuria est*, id est, *ejus injuria*. Brant.

3. *Quam non civibus Romanis —— parentarent*] *Ciacconius* legit *parentare*; *D.* autem *Vossio* placet *quam* ut *non civibus Romanis parentarent*. Sed fortasse sana est lectio vulgata, & vox, quam addendam censuit, potest subintelligi. Nisi ita res habeat, minore mutatione scribendum crediderim *quam ne civibus Rom. —— parentarent*. Certe *Celsus* p. 125. ubi hanc Cæsaris orationem refert, *omnia*, inquit, *pati malumus* quam ne *nostra mollicie manibus Rom. civium —— satisfiat*. Davies.

XVIII.

XVIII. Quum jam muro appropinquaſſent turres, ex captivis Cæſar cognovit, Vercingetorigem conſumpto pabulo caſtra moviſſe propius Avaricum, atque ipſum, cum equitatu, expeditiſque, qui inter equites prœliari conſueſſent, inſidiarum cauſſa eo profectum, quo noſtros poſtero die pabulatum venturos arbitrabatur. Quibus rebus cognitis, media nocte ſilentio profectus, ad hoſtium caſtra mane pervenit. Illi, celeriter per exploratores adventu Cæſaris cognito, carros impedimentaque ſua, in [1] arctiores ſilvas abdiderunt, copias omnes, in loco edito atque aperto, inſtruxerunt: qua re nunciata, Cæſar celeriter ſarcinas conferri, arma expediri juſſit.

XIX. Collis erat leniter ab infimo acclivis. Hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat, non latior pedibus L. Hoc ſe colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimque diſtributi in civitates, omnia vada ac ſaltus ejus paludis certis cuſtodiis obtinebant, ſic animo parati, ut, ſi eam paludem Romani perrumpere conarentur, hæſitantes premerent ex loco ſuperiore: ut, qui propinquitatem loci viderent, paratos [2] prope æquo Marte ad dimicandum exiſtimarent: qui iniquitatem conditionis perſpicerent, inani ſimulatione ſeſe oſtentare cognoſcerent. Indignantes milites Cæſar, quod conſpectum ſuum hoſtes ferre poſſent, tantulo ſpatio interjecto, & ſignum prœlii expoſcentes, edocet, *quanto detrimento, & quot virorum fortium morte neceſſe eſſet conſtare victoriam: quos quum ſic animo paratos videret, ut nullum pro ſua laude periculum recuſarent, ſummæ ſe iniquitatis condemnari debere, niſi eorum vitam* [3] *ſua ſalute habeat cariorem.* Sic milites conſolatus eodem die reducit in caſtra: reliquaque, quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, adminiſtrare inſtituit.

1. *Arctiores ſilvas*] Ita vocat denſiores, quia crebris arboribus *arcebatur* hominum aditus. Locum recte cepit Græcus interpres, vertit enim διαύτατα ὄρυμα. Idem.

2. *Prope æquo Marte*] Sæpenumero *æquo Marte pugnare*, eſt pari certamine dimicare. Nunc vero ad loci naturam refertur: quaſi dixiſſet, Pari natura loci, nulla iniquitate. *Hotoman.*

3. *Sua ſalute habeat cariorem*] Sic

XX. Ver-

XX. Vercingetorix, quum ad suos rediſſet, proditionis inſimulatus, quod caſtra propius Romanos moviſſet, quod cum omni equitatu diſceſſiſſet, quod ſine imperio tantas copias reliquiſſet, quod ejus diſceſſu Romani tanta opportunitate & celeritate veniſſent: non hæc omnia fortuitu aut ſine conſilio accidere potuiſſe: regnum illum Galliæ malle Cæſaris conceſſu, quam ipſorum habere beneficio. Tali modo accuſatus, ad hæc reſpondit: *Quod caſtra moviſſet, factum inopia pabuli, etiam ipſis hortantibus: quod propius Romanos acceſſiſſet, perſuaſum loci opportunitate, qui ſe ipſum munitione defenderet: equitum vero operam neque in loco paluſtri deſiderari debuiſſe, & illic fuiſſe utilem, quo ſint profecti: ſummam imperii ſe conſulto nulli diſcedentem tradidiſſe, ne is multitudinis ſtudio ad dimicandum impelleretur: cui rei,* [1] *propter animi mollitiem, ſtudere omnes videret, quod diutius laborem ferre non poſſent: Romani ſi caſu intervenerint, fortunæ; ſi alicujus indicio vocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem eorum ex loco ſuperiore cognoſcere, & virtutem deſpicere potuerint; qui dimicare non auſi turpiter ſe in caſtra receperint: imperium ſe à Cæſare per proditionem nullum deſiderare, quod habere victoria poſſet, quæ jam eſſet ſibi ac omnibus Gallis explorata: quin etiam ipſis remittere, ſi ſibi magis honorem tribuere, quam ab ſe ſalutem accipere videantur: quod ut intelligatis,* inquit, [2] *ſincere à me pronunciari, audite Romanos milites.* Producit ſervos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fame vinculiſque excruciaverat. Ii jam ante edocti, quæ interro-

omnes Codd. nec aliter legit *Jul. Celſus*, qui p. 126. ita loquitur, *niſi veſtram vitam meæ præferam ſaluti.* Cum autem de *Cæſaris* ſalute non agatur, ſed tantum de gloria, quam, omiſſo prœlio, non reciperet, omnino legendum crediderim *ſua* laude *habeat cariorem.* Favet Græcus, qui habet ἢν μὴ τῷ ἑαυτῷ ΕΠΑΙΝΟΥ τὴν αὐτῶν ζωὴν περὶ πλείονος ποιήσῃ. Davies.

1. *Propter animi mollitiem*] Infra, *Animi eſt iſta mollities, non virtus, inopiam paulliſper ferre non poſſe. Animi mollitiem Terentius* quoque dixit Eunucho: *Ejiciunda hercle*, inquit, *hæc mollities animi.* Brant.

2. *Sincere à me pronunciari*] Idem eſt, quod bona fide. Cui contrarium *dolo dicere*, hoc eſt, non vere, neque ex animi ſententia. De utroque pluribus egit *Pet. Faber* Semeſt. lib. 1. cap. XXIV. *Idem.*

gati

gati pronunciarent, *milites se esse legionarios* dicunt; *fame & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid frumenti, aut pecoris in agris reperire possent: simili omnem exercitum inopia premi, nec jam vires sufficere cujusquam, nec ferre operis laborem posse: itaque statuisse Imperatorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecissent, triduo exercitum deducere. Hæc à me,* inquit Vercingetorix, *beneficia habetis, quem proditionis insimulatis: cujus opera, sine vestro sanguine, tantum exercitum victorem fame pene consumptum videtis: quem turpiter* [1] *se ex hac fuga recipientem, ne qua civitas suis finibus recipiat, à me provisum est.*

XXI. Conclamat omnis multitudo, & suo more [2] armis concrepat: quod facere in eo consueverunt, cujus orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de ejus fide dubitandum, nec majori ratione bellum administrari posse. Statuunt, ut decem millia hominum delecta ex omnibus copiis in oppidum submittantur: nec solis Biturigibus communem salutem committendam censent; quod penes eos, si oppidum retinuissent, summam victoriæ constare intelligebant.

XXII. [3] Singulari militum nostrorum virtuti consilia cujusquemodi Gallorum occurrebant, *ut est summæ genus sollertiæ, atque ad omnia imitanda, atque efficienda, quæ ab quoque traduntur, aptissimum:* nam & laqueis falces avertebant, [4] quas quum destinaverant, tormentis introrsus re-

1. *Se ex hac fuga recipientem*] Simili fere modo dixit *Seneca* Cons. ad Helviam cap. XVII. *Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias.* Non erat igitur, cur *Franc. Hotomannus* hanc locutionem suspectam haberet. *Davies.*

2. *Armis concrepat, quod facere in eo consueverunt, &c.*] *Corn. Tacitus* de morib. Germ. *Honoratissimum assensus genus est, armis laudare.* Et lib. v. Histor. *Ubi sono armorum tripudiisque (ita ille mos) approbata sunt dicta.* Brant.

3. *Singulari militum nostrorum studio*] Ante hæc verba lacunam esse plerique hactenus docti, ipseque *Scaliger* sensit. Ego, (quod pace magni viri dixerim) nullum hic hiatum agnosco, nec vel in MSS. aut Græco ullum ejus vestigium reperio. Anonymus quoque *Celsi* exscriptor eodem omnia ordine prosequitur, nulla re addita. Et si recte historiam perpendamus, cuncta cohærere videbimus: nam primo refert Cæsar frumentariæ rei angustias suis in castris; exinde digreditur ad discessum Vercingetorigis, accusationem ejus, & quæ alia eam secuta: quibus relatis ad institutum redit. *D. Vossius.*

4. *Quas cum destinaverant*] *Distinuerant Vascos.* quod probat *Lipsius* lib. v. Poliorc. Dialog. VIII. eo sensu: cum falces

duce-

ducebant, & aggerem cuniculis ſubtrahebant, eo ſcientius, quod apud eos magnæ ſunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum atque uſitatum eſt. Totum autem murum ex omni parte turribus contabulaverant, atque has coriis intexerant: tum crebris diurnis nocturniſque eruptionibus aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur; & noſtrarum turrium altitudinem, [1] quantum has quotidianus agger expreſſerat, [2] commiſſis ſuarum turrium malis, adæquabant; & [3] apertos cuniculos præuſta & præacuta materia, & pice ferve-facta, & maximi ponderis ſaxis morabantur, mœnibuſque appropinquare prohibebant.

XXIII. *Muris autem omnibus Gallicis hæc fere forma eſt.* [4] *Trabes directæ perpetuæ in longitudinem, paribus in-*

illas illaqueaſſent, captaſque tenerent, tum machinis quibuſdam, quibus funes illigati tenebantur torquebanturque, in urbem vi trahebant. *Turnebo* lib. XII. adverſ. cap. 11. ubi & hunc *Cæſaris* locum adhibet, *deſtinare* eſt *quod petis attingere & prendere.* *Apuleio* lib. I. IV. & VI. Metamorph. *deſtinare* eſt vincire, & colligare, à *deſtinis* verbum deductum, quæ vincula ſunt. *Brant.*

1. *Quantum has quotidianus agger expreſſerat*] Uſus *Cæſar* verbo artis. *Deprimere* & *exprimere* duo contraria, quorum illud demittere, hoc ſurſum attollere. Sic uſus *Vitruvius* lib. VIII. cap. VII. *Expreſſum* vocat violentum aquarum adſcenſum per fiſtulas: ait enim, *Ita per fiſtulas plumbeas aquam qui ducent, his rationibus belliſſime poterunt efficere, & decurſus, & circumductiones, & ventres & expreſſus.* Quin eodem capite, *expreſſiones* vocat eminentia loca. *Sed ea caſtella neque in decurſu, neque in ventris planitie, neque in expreſſionibus, neque omnino in vallibus, ſed in perpetua fiant æqualitate.* Eidem lib. IV. cap. IV. *Eminentes expreſſiones* in lapide quadrato, non aliud ſunt quam, ut Galli dicunt, *enleuvres, taillure en point de diamant.* D. Voſſius.

2. *Commiſſis ſuarum turrium malis*] Nec *Giacconio* fidas qui *alis*, nec *Lipſio* qui *aliis* emendabat. Illud ſi recipias dicendum per *alas* intelligi vacua ſpatia, quæ inter turres erant, completa eſſe; ſive *interturria* novis aſſeribus obducta. Sed tum dixiſſet *Cæſar* connexas inter ſe turres fuiſſe; ſed minime id vult, neque opus erat. Nec alterum placet *turrium ſuarum aliis*, quomodo *Lipſius* emendabat; nam præterquam quod rara in *Cæſare* talis locutio, quo fine novas turres exſtruxiſſent oppidani, cum jam haberent turres Romanorum turribus oppoſitas? Vera & genuina lectio in vulgatis eſt: illud autem *committere malos*, Cæſari nihil aliud, quam ut hodie in tabulatis fieri videmus, tranſverſariis tignis conjungere malos, ſeu facies exteriores turris, & novum iis tabulatum ſuperſtruere. *Idem.*

3. *Apertos cuniculos*] A Romanis: nam opidani intra mœnia contrarios aperiebant, quas Gallice *Contraminas* vulgo appellamus. Tum in os cuniculi ſaxa, & ignes jaciebant; & trabibus præuſtis foſſores depellebant. *Hotoman.*

4. *Trabes directæ perpetuæ in longitudinem*] Hoc dicit, trabes directas in ſolo poſitas in longum, non in altum; id eſt, planas jacenteſque, & quidem *perpetuas* ſolidaſque, non è partibus factas, tot pedum. Quod autem ſic accipere oporteat, non de ordine trabium recto & alto, verba ſequen-

terval-

tervallis, distantes inter se binos pedes, [1] *in solo collocantur:* [2] *hæ revinciuntur introrsus, & multo aggere vestiuntur. Ea autem, quæ diximus, intervalla grandibus in fronte saxis effarciuntur; iis collocatis & coagmentatis,* [3] *alius insuper ordo adjicitur, ut idem illud intervallum servetur, neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissæ spatiis, singulæ singulis saxis interjectis, arte contineantur: sic deinceps omne opus contexitur, dum justa muri altitudo expleatur.* Hoc quum in speciem varietatemque opus deforme non est, alternis trabibus, aut saxis, quæ rectis lineis suos ordines servant: tum, ad utilitatem, & defensionem urbium, summam habet opportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, quæ, perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus revincta, neque perrumpi, neque distrahi potest.

XXIV. Iis tot rebus impedita oppugnatione, milites [4] quum toto tempore luto, frigore, & assiduis imbribus tardarentur, tamen continenti labore omnia hæc superaverunt, & diebus XXV aggerem latum pedes CCCXXX, altum pedes LXXX, exstruxerunt. Quum is murum hostium pene contingeret, & Cæsar ad opus consuetudine excubaret, militesque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur; paullo ante III vigiliam est anim-

tia mox evincunt, qui opus aggeratum fuisse, & crevisse, *dum justa muri altitudo expleretur.* Atqui si trabes rectæ positæ, jam à principio altitudo justa fuisset. *Lipsius* Poliorc. lib. III. Dial. v.

1. *In solo collocantur*] Non intra solum, sed humi. Sic Civil. II. cap. X. *Duæ primum trabes in solo æque longæ, distantes inter se pedes quatuor, collocantur.* Hotoman.

2. *Hæ revinciuntur introrsus*] Alii *extrorsus*; sed libris melioribus adhæremus. Revinctio illa sub caudam facta; id est, transversis trabibus series quæque ligata, contra motum, & ne ab ariete percussæ emoverentur. In quibusdam etiam libris est, *are revinciuntur*: sed falsum putamus, nec hic admittimus. *Lipsius.*

3. *Alius insuper ordo adjicitur*] Saxorum. Duæ trabes, distantes inter se binos pedes, initio ponuntur; intervallum complent saxa: post istarum trabium secundam alius ordo saxorum adjicitur, *ne contingant trabes*, seu ut alternatim trabes sint & saxa. Nihil hic vidit *Just. Lipsius*, qui hæc verba de trabibus accepit. *Davies.*

4. *Quum toto tempore luto, frigore, & assiduis imbribus tardarentur*] Alii *transderentur*; nonnulli *turbarentur*, quod magis placet: magis etiam *Ursini* liber, in quo est *cum toto tempore luto, frigore, & assiduis imbribus turbarentur*: ab impressis enim abest *luto.* Hotoman.

adversum, fumare aggerem, quem cuniculo hostes succenderant, eodemque tempore toto muro clamore sublato, duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat. Alii faces, atque aridam materiem de muro in aggerem eminus jaciebant; picem alii reliquasque res, quibus ignis excitari potest, fundebant; ut, quo primum occurreretur, aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. Tamen, quod instituto Cæsaris duæ semper legiones pro castris excubabant, plurèsque partitis temporibus in opere erant, celeriter factum est, ut alii eruptionibus resisterent, alii turres reducerent, [1] aggeremque interscinderent, omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret.

XXV. Quum in omnibus locis, consumpta jam reliqua parte noctis, pugnaretur, semperque hostibus spes victoriæ redintegraretur, eo magis, quod deustos turrium pluteos videbant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animadvertebant, semperque ipsi recentes defessis succederent, omnemque Galliæ salutem [2] in illo vestigio temporis positam arbitrarentur: accidit inspectantibus nobis, quod, dignum memoria visum, prætermittendum non existimavimus. Quidam ante portam oppidi Gallus, qui per manus sevi ac picis transditas glebas in ignem è regione turris projiciebat, scorpione ab latere dextro transjectus, exanimatusque concidit: hunc ex proximis unus jacentem transgressus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione ictu scorpionis exanimato altero, successit tertius, & tertio quartus: nec ille prius est à propugnatoribus vacuus relictus locus, quam restincto aggere, atque omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus.

1. *Aggeremque interscinderent*] Nelongius ignis, quem conceperat agger, manaret. *Idem.*

2. *In illo vestigio temporis*] Sic lib. II. de bello Civili cap XXVI. *Vestigio temporis primum agmen erat in conspectu.* Usus & *Cicero* in Pisonem: *Atque eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis.* Est autem metaphora ab euntibus qui vestigiis iisdem diu non insistunt. *Curtius* lib. IV. c. V. *Nunquam diu eodem vestigio stare fortunam.* Alibi *Cæsar* dixit *punctum temporis.* Lib. II. de bello Civili cap. XIV. *Ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis puncto temporis interiit.* D. Vossius.

XXVI.

XXVI. Omnia experti Galli, quod res nulla succesſerat, poſtero die, [1] conſilium ceperunt ex oppido profugere, hortante & jubente Vercingetorige. Id ſilentio noctis conati non magna jactura ſuorum ſeſe effecturos ſperabant: propterea quod neque longe ab oppido caſtra Vercingetorigis aberant; & palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad inſequendum tardabat. Jamque hoc facere noctu apparabant, [2] quum matresfamilias repente in publicum procurrerunt, flenteſque projectæ ad pedes ſuorum, omnibus precibus petierunt, ne ſe, & communes liberos hoſtibus ad ſupplicium dederent, quos ad capiendam fugam [3] natura & virium infirmitas impediret. Ubi eos perſtare in ſententia viderunt, quod plerumque in ſummo periculo timor miſericordiam non recipit, conclamare, & ſignificare de fuga Romanis cœperunt. Quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccuparentur, conſilio deſtiterunt.

XXVII. Poſtero die Cæſar promota turri, directiſque operibus, quæ facere inſtituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum conſilium tempeſtatem arbitratus eſt, quod paullo incautius cuſtodias in muro diſpoſitas videbat: [4] ſuoſque languidius in opere verſari juſſit, & quid fieri vellet, oſtendit. [5] Legiones intra vineas

1. *Conſilium ceperunt ex oppido profugere*] Infinitivus eſt pro Gerundio, qui quidem loquendi modus Poetis ex Helleniſmo eſt uſitatiſſimus, nec tamen eum refugerunt optimi proſæ orationis ſcriptores. *Salluſtius* Catil. cap. XVII. *Quibus in otio vel magnifice vel molliter* vivere *copia erat. Corn. Nepos* Lyſandr. cap. III. *Iniit conſilia, reges Lacedæmoniorum* tollere. *Juſtinus* lib. XXXVI. cap. 1, 3. Pellere *ipſum regno conſilium cepit.* Vide & *Hirtium* de Bell. Afric. cap. LXXVIII. *Davies.*

2. *Quum matresfamilias*] In v. c. *matresfamiliæ.* Et ita II. de bello Civili cap. IV. inquit: *Omnium ſeniorum, matrumfamiliæ, virginum precibus.* D. Voſſius.

3. *Natura & virium infirmitas*] *Virium infirmitatem* dixit etiam *Lactantius* Div. Inſt. lib. I. cap. IX. Hic autem eſt ἡ δύναμις, *natura* enim *& virium infirmitas*, idem denotat ac naturalis virium infirmitas. Sic apud *Juſtinum* lib. II. cap. II. *Lana iis uſus ac veſtium ignotus eſt*, pro eo quod eſt, *lanearum veſtium.* Vide *Joan. Georg. Grævium* ad *Ciceronis* Offic. lib. I. cap. XLIV. *Davies.*

4. *Suoſque languidius in opere*] Vet. cod. *Suos quoque*, quod rectum eſſe nullus ambigo. *D. Voſſius.*

5. *Legiones intra vineas*] *Steph.* habet *extravineas*, quod ſine dubio rectum eſt: (non enim vineis contineri legiones poterant) niſi forte *citra vineas* commodius legeretur; cum modo dicat *in occulto*, quaſi poſt vineas laterent: unde ſubito, ſigno dato, ſcalis admotis in muros provolarent. *Hotom.*

in occulto expeditas cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, [1] iis, qui primi murum escendissent, [2] præmia proposuit, militibusque signum dedit. Illi subito ex omnibus partibus evolaverunt, murumque celeriter complerunt.

XXVIII. Hostes re nova perterriti, muro turribusque dejecti, in foro ac locis patentioribus cuneatim constiterunt, hoc animo, ut, si qua ex parte [3] obviam contra veniretur, acie instructa depugnarent. Ubi neminem in æquum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spes fugæ tolleretur, abjectis armis, ultimas oppidi partes continenti impetu petiverunt; parsque ibi, quum angusto exitu portarum se ipsi premerent, à militibus; pars jam egressa portis ab equitibus est interfecta: nec fuit quisquam, qui prædæ studeret. Sic, & Genabensi cæde, & labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. Denique ex omni eo numero, qui fuit circiter XL millium, [4] vix DCCC, qui primo clamore audito se ex oppido ejecerant, incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt: quos ille, multa jam nocte, [5] silentio sic ex fuga excepit (veritus, ne qua in castris ex eorum concursu &

1. *Iis qui primi murum escendissent*] Vulgg. *adscendissent*, sed lectio à nobis recepta est in Cod. *Andino*, & eam propugnat *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* lib. II. cap. XXVIII. Eadem vox *Silio* Italico videtur restituenda, in quo lib. III. v. III. ita legitur

—— *Gelidosque* scandere *tecum*
Deficiam montes ——

Repono *escendere*. Sic *Sallustius* Jugurth. cap. XCVII. dixit *pars equos escendere*. Dav.

2. *Præmia proposuit*] Pecuniam. Sic *Cæsar* ob virtutem turmæ Cassianæ donavit millia XIII. ut narrat auctor de Bell. Hisp. cap. XXVI. *Joan.* quidem *Brantius* præmium, quod hic pollicetur Imperator, muralem fuisse coronam censet. Perperam; hæc enim ei soli, qui primus murum subiit, erat donata, *Cæsar* autem pluribus præmia, de quibus hic agitur, proponit. Vide *A. Gellium* Noct. Attic. lib. V. cap. VI. *Idem.*

3. *Obviam contra veniretur*] Sic *Steph. Ald.* & omnes. *Faernus* delebat *contra*. Ego potius vocem *Obviam* glossema esse judicarem. *Hotoman.*

4. *Vix* DCCC. *qui primo clamore audito*] *Orosius* lib. VI. *Quadraginta millia hominum ibi fuisse referuntur, è quibus vix* LXXX. *per fugam lapsi ad castra proxima Gallorum venerunt.* Ciaccon.

5. *Silentio sic ex fuga excepit*] *Ursinus*, *Silentio sic ex fuga recepit*, neque aliter sensum putat elici posse idoneum. Ego animadverti aliud esse, *Recipere ex fuga*: aliud *Excipere ex fuga*. Illud est, cum qui fugiebant, ad locum destinatum pervenerunt: hoc vero, cum in ipsa via & fuga intercipiuntur; ut supra lib. VI. cap. XXXI. miseri-

misericordia vulgi seditio oriretur) ut procul in via dispositis familiaribus suis, principibusque civitatum, [1] disparandos, deducendosque ad suos curaret, quæ cuique civitati pars castrorum ab initio obvenerat.

XXIX. Postero die concilio convocato, consolatus cohortatusque est, *ne se admodum animo demitterent, neve perturbarentur incommodo; [2] non virtute, neque acie vicisse Romanos, sed artificio quodam & scientia oppugnationis; cujus rei fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnes [3] secundos rerum eventus exspectent: sibi nunquam placuisse Avaricum defendi, cujus rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum, & nimia obsequentia reliquorum, uti hoc incommodum acciperetur: id tamen se celeriter majoribus commodis sanaturum; nam quæ ab reliquis Gallis civitates dissentirent, has sua diligentia adjuncturum; atque unum consilium totius Galliæ effecturum; [4] cujus consensu ne orbis quidem terrarum posset obsistere; idque se prope jam effectum habere: interea æquum esse, ab iis communis salutis caussa impetrari, ut [5] castra munire instituerent, quo facilius hostium repentinos impetus sustinere possent:*

A quibus receptos ex fuga Tenchtheros atque Usipetes supra docuimus. Et mox: *Primos Eburonum fines adeunt; multos ex fuga dispersos excipiunt.* Vercingetorix ergo de illorum fuga certior factus, celeriter familiares suos, principes civitatum, obviam illis misit, qui silentio ipsos ad amicos suos deducerent. *Hotoman.*

1. *Disparandos, deducendosque ad suos curaret*] *Gallos generatim* dispositos in castris fuisse & *ex omnibus copiis* opportunum auxilium x. *mill. hominum* missum Avaricum supra dixit hoc l. VII. Vercingetorigis vero à castris procul in via dispositis, ii qui ex fuga evaserant ad suæ cujusque civitatis homines in castra deducebantur. *Ciac.*

2. *Non virtute neque acie*] Placet *Ursini* liber *in acie*; nam idem video nunc in illo *Stephani* nec aliter MSS. *Brant.* & *Norvic.* Hotoman.

3. *Secundos rerum eventus*] MSS. *Carrar.* & *Norvic.* cum editt. *Rom. Beroald.* exhibent *secundos rerum proventus*, quæ quidem lectio mihi videtur recipienda. Sic lib. II. B. G. cap. XXXVIII. *superioris temporis proventum* pro successu posuit, nec aliter *rebus feliciter provenientibus* dixit *Justinus* lib. VII. cap. VI. Ita & *Apuleius* Metam. lib. IX. p. 204. & lib. X. p. 210. ed. *Pricæan.* adeo ut vulgatam lectionē è Glossemate ortū habuisse nullus dubitem. *Dav.*

4. *Cujus consensu*] Sic dixit in casu dandi, quemadmodum supra lib. VI. *eosdem locum relinquere.* Solet autem *Cæsar* ad hunc modum loqui, quemadmodum complura exempla docent, non in his tantum Commentariis, verum etiam aliis Cæsaris lucubrationibus & scriptis. Vide *A. Gellium* lib. IV. cap. XVI. *Glandorp.*

5. *Castra munire instituerent*] Prius tamen dictum est lib. V. cap. XLII. Nervios Romanorum exemplum & disciplinam

XXX.

XXX. Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat, neque conspectum multitudinis fugerat: pluſque animo providere & præsentire existimabatur, quod re integra primo incendendum Avaricum, post deserendum censuerat. Itaque ut reliquorum Imperatorum res adversæ auctoritatem minuunt; sic hujus ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur. Simul in spem veniebant, ejus affirmatione de reliquis adjungendis civitatibus: primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt; & sic sunt animo consternati homines insueti laboris, ut omnia, quæ imperarentur, sibi patienda existimarent.

XXXI. Nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret, atque earum principes donis pollicitationibusque alliciebat. Huic rei idoneos homines deligebat: quorum quisque aut oratione subdola, aut amicitia facillime capi posset. Qui Avarico expugnato refugerant, armandos vestiendosque curat; simul ut deminutæ copiæ redintegrarentur, imperat certum numerum militum civitatibus; quem, & quam ante diem in castra adduci velit; sagittariosque omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conquiri, & ad se mitti, jubet. His rebus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur. Interim Theutomatus Olloviconis filius, rex Nitiobrigum, cujus pater ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero, & quos ex Aquitania conduxerat, ad eum pervenit.

imitatos cœpisse illorum castra circumvallare. *Hotoman.*

1. *Homines insueti laboris*] MS. *Norvic. laboribus*, quod probum est; sed altera loquendi ratio *Cæsari* magis usitata. Sic lib. v. B. G. cap. VI. *Insuetus navigandi*; ac lib. I. B. C. cap. XLIV. *Insuetos hujus generis pugnæ.* Vide & lib. III. B. C. cap. XLIX. Non autem necesse est, ut verba hoc modo transponamus *sic sunt animo consternati, ut homines insueti laboris* &c. quod tamen, adversantibus libris, P. *Ciaconio* faciendum videbatur. *Davies.*

2. *Aut oratione subdola, aut amicitia facillime capi posset*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* penultimam vocem omittunt; sed eam Græcus in suo Codice invenit, & retinendam censeo. In vulgg. erat *& oratione subdola, aut amicitia*, in aliis corruptius *& ratione*; nos autem ex Codicibus memoratis *Cæsarem* emendavimus. *Idem.*

XXXII.

XXXII. Cæsar Avarici complures dies commoratus, summamque ibi copiam frumenti, & reliqui commeatus nactus, exercitum ex labore atque inopia refecit. Jam prope hieme confecta, quum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur, & ad hostem proficisci constituisset; sive eum ex paludibus silvisque elicere, sive obsidione premere posset; legati ad eum principes Æduorum veniunt, oratum, *ut maxime necessario tempore civitati subveniat: summo esse in periculo rem; quod, quum singuli magistratus antiquitus creari, atque regiam potestatem annum obtinere consuessent, duo magistratum gerant; & se uterque eorum legibus creatum esse dicat: horum esse alterum Convictolitanem, florentem & illustrem adolescentem; alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summæ potentiæ, & magnæ cognationis, cujus frater Vedeliacus proximo anno eundem magistratum gesserit: civitatem omnem esse in armis, divisum senatum, divisum populum in suas cujusque eorum clientelas: quod si diutius alatur controversia, fore, uti pars cum civitatis parte confligat: id ne accidat, positum in ejus diligentia atque auctoritate.*

XXXIII. Cæsar, etsi à bello atque hoste discedere, detrimentosum esse existimabat: tamen non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent; ne tanta, & tam conjuncta populo R. civitas, quam ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad vim, atque ad arma, descenderet; atque ea pars, quæ minus sibi confideret, auxilia à Vercingetorige accerseret, [2] huic rei prævertendum existimavit: &, quod, legibus Æduorum, iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de jure aut legibus eorum deminuisse videretur, ipse in Æduos proficisci statuit, se-

1. *Singuli magistratus*] Quos lingua Gallica *Vergobretos* appellabant, ut ait no-lib. 1. B. G. cap. XVI. *Hotoman.*

2. *Huic rei prævertendum existimavit*] Sic *Livius* lib. XXXV. *Aliud in præsentia quod magis instabat, prævertendum sibi esse dixit.* Nec aliter locutus est *Plautus* Mostellar. *Prævorti,* inquit, *hoc certum est rebus omnibus*; id est, certum est hoc agere ante alias res omnes. *Brant.*

natum-

natumque omnem, & quos inter controversia esset, Decetiam ad se evocavit. Quum prope omnis civitas eo convenisset, docereturque, paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem à fratre renunciatum; quum leges, [1] duos ex una familia, vivo utroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent: Cotum magistratum deponere coëgit; Convictolitanem, qui per sacerdotes, more civitatis, [2] intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere jussit.

XXXIV. Hoc decreto interposito, cohortatus Æduos, ut controversiarum ac dissensionum oblivisceren-tur, atque omnibus omissis rebus, huic bello servirent, eaque, quæ meruissent, præmia ab se, devicta Gallia, exspectarent, equitatumque omnem, & peditum millia x sibi celeriter mitterent, quæ in præsidiis rei frumentariæ caussa disponeret; exercitum in duas partes divisit. XV legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dedit: VI ipse in Arvernos, ad oppidum Gergoviam secundum flumen Elaver duxit. Equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. Qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis ejus fluminis pontibus, [3] ab altera Elaveris parte iter facere cœpit.

XXXV. Quum uterque utrique esset exercitus in conspectu, fereque è regione castris castra poneret; dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent; erat in magnis Cæsari difficultatibus res, ne majorem æstatis partem flumine impediretur; [4] quod non fere ante autumnum Elaver vado transiri soleat.

1. *Duos ex una familia*] MS. *Norv.* habet *duo ex una familia* ἀρχικὰς, quemadmodum ex Cod. *Andin.* legendum existimavit *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* lib. XXXV. cap. XXI. *Davies.*

2. *Intermissis magistratibus*] His verbis denotari existimant *Fr. Hotomannus* & *Joan. Goduinus* magistratum in eadem familia non fuisse continuatum; sed talis sententia ex iis vocibus deduci non potest. Legendum crediderim *intromissis magistratibus*, inferioribus videlicet, quibus omnibus præerat Vergobretus Favet Græcus, qui habet παρόντων τ ἀρχόντων. Idem.

3. *Ab altera Elaveris parte*] Græcus Interpres, MS. *Norv.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* legunt *ab altera fluminis parte*, adeo ut lectio recepta ex Glossemate nata videatur. *Id.*

4. *Quod non fere ante Autumnum Elaver vado transiri soleat*] Æstate igitur ma-

Itaque,

Itaque, ne id accideret, ſilveſtri loco caſtris poſitis, è regione unius eorum pontium, quos Vercingetorix reſcindendos curaverat, poſtero die [1] cum II legionibus in occulto reſtitit; reliquas copias cum omnibus impedimentis, ut conſueverat, miſit, demptis quartis quibuſque cohortibus, uti numerus legionum conſtare videretur. [2] His quam longiſſime poſſent progredi juſſis; quum jam ex diei tempore conjecturam caperet, in caſtra perventum; iiſdem ſublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere cœpit. Celeriter effecto opere, legionibuſque tranſductis, & loco caſtris idoneo delecto, reliquas copias revocavit. Vercingetorix, re cognita, ne contra ſuam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus anteceſſit.

jor erat Elaver, quod non aliunde factum, quam ex nivibus, quæ eo anni tempore in montibus liquefiunt, ac dein in flumina deferuntur. Sic noſter infra cap. LV. narrat *Ligerim ex nivibus creviſſe, ut omnino vado tranſiri non poſſe videatur.* Similem ob cauſam Rhodanus & lacus Lemannus æſtate ſemper augentur, ut obſervavit *Joan. Clericus* Phyſ. lib. II. cap. VII, 31. *Davies.*

1. *Cum duabus legionibus in occulto reſtitit*] Non plenis duabus legionibus: XV. tantum cohortes erant; quod ipſe *Cæſar* docet: nam ſex illi legiones erant; ex his quartam quamque cohortem deſumſit, qui numerus efficit XV. cohortes. In *Fulvii* & noſtro codice eſt *captis quibuſdam cohortibus.* Male. Etiam *Fulvius* nugatur cum emendat *demptis quaternis è quibus cohortibus.* Dein ſubdit. *Quaternis autem cohortibus detractis ex quatuor legionibus efficiebantur* XVI. *cohortes, quæ ſpeciem duarum pene legionum præbere ſatis poterant, ut ſcilicet numerus* VI. *legionum conſtare videretur, & Vercingetorix Cæſarem in occulto reſtitiſſe non ſuſpicaretur.* Idem & *Ciacconius* ſenſit; mihi omnino diſplicet. Cauſſam errori dedit, quod *Fulvius* & *Ciacconius* ordinem verborum *Cæſaris* ſecuti, putaverunt primo Cæſarem cum duabus legionibus reſtitiſſe: poſtea ex quaque legione quatuor cohortes detraxiſſe, ut IV. legiones ſex legionum ſpeciem præberent. Sed ego aliter accipio. Cæſar cum VI. legionibus in Arvernos profectus eſt, & cum Elaverim non niſi aſtu tranſire poſſet, ipſe cum duabus legionibus reſtitit. Dein ut oſtendat qua ratione illas duas legiones detrahere de exercitu potuerit, ut nihilominus VI. legionum ſpecies maneret, ait, ſe quartam quamque cohortem ſumſiſſe. Jam LX. cohortes ubi numerantur, neceſſario quarta pars eſt XV. *Fulvius* demtas cohortes putat una cum reliquis legionibus profectas: *Cæſar* per *demtas cohortes* intelligit duas illas legiones, vel proprie loquendo, unam & dimidiam, quam apud ſe retinuit. Ego miror vocem *quartis Scaligero* quoque adeo ſuſpectam eſſe potuiſſe ut eam περιτθέσει in ſua editione includeret. *D. Voſſius.*

2. *His quam longiſſime poſſent progredi juſſis*] *Dio* lib. XL. p. 137. hæc verba *Cæſaris* ſic accepit, quaſi legiones quam longiſſimo agmine procedere juſſiſſet. Sic enim ait: Μακρᾷ ἐκτεταμένῃ ζεύξει κελεύσας αὐτὺς πορεύεσθαι ὅτι ἐς πάντας σφᾶς ἐνταῦθα εἶναι δοκεῖν. Ego vero puto juſſiſſe Cæſarem, ut eo die quam maximo itinere ſe extenderent, ut Vercingetorix, qui ſemper caſtra caſtris opponebat, à ponte, quem reficere *Cæſar* inſtituebat, longius abeſſet, eoque minus perſentire poſſet. *Ciacc.*

XXXVI. Cæsar ex eo loco [1]quintis castris Gergoviam pervenit; equestrique prœlio eo die levi facto, perspecto urbis situ, quæ posita in altissimo monte omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione desperavit: de obsessione non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix, castris prope oppidum in monte positis, mediocribus circum se intervallis, separatim singularum civitatum copias collocaverat; atque omnibus ejus jugi collibus occupatis, qua despici poterat, horribilem speciem præbebat; principesque earum civitatum, quos sibi ad consilium capiendum delegerat, prima luce ad se quotidie convenire jubebat; seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur: neque ullum fere diem intermittebat, quin, equestri prœlio, interjectis sagittariis, quid in quoque esset animi ac virtutis suorum, periclitaretur. Erat è regione oppidi collis sub ipsis radicibus montis egregie munitus, atque ex omni parte circumcisus: (quem si tenerent nostri, & aquæ magna parte, & pabulatione libera prohibituri hostes videbantur) sed is locus [2]præsidio ab iis non nimis firmo tenebatur. Tamen silentio noctis Cæsar ex castris egressus, prius quam subsidium ex oppido venire posset, dejecto præsidio, potitus loco, duas ibi legiones collocavit; fossamque duplicem duodenum pedum à majoribus castris ad minora perduxit: ut tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli commeare possent.

XXXVII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Convictolitanis Æduus, cui magistratum adjudicatum à Cæsare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernis pecunia,

1. *Quintis castris*] Hoc est, quinto die. Nam quod *Polybius* ἐπὶ τέτταρας ἡμέρας dixit, *Livius quartis castris* vertit lib. XXI. & quod δεκατεύω, *Livius, decimis castris*. Cum enim iter faciebant, quotidie castra faciebant. *Ciacc.*

2. *Præsidio ab iis non nimis firmo*] *Fulv. Ursinus* & *Pet. Ciacconius*, deleta particula negativa, legunt *præsidio ab iis nimis firmo*: eodem sensu *Gulielmus Canterus* Nov. Lect. lib. II. cap. XXVIII. reponit *non minus firmo*; & sane sic exhibet MS. *Norvic.* sed nec hanc nec illam conjecturam admitto; si enim mons ille firmissimo præsidio teneretur, quomodo fieri potuit, ut *Cæsar* eum occuparet, *priusquam subsidium ex oppido venire posset*. Sana omnino hic est lectio vulgata; at in seqq. reponi debet *Tum silentio noctis*, ut est in ed. *Steph.* Davies.

cum

cum quibuſdam adoleſcentibus colloquitur: quorum erat princeps Litavicus, atque ejus fratres, ampliſſima familia nati adoleſcentes. [1] Cum iis præmium communicat, hortaturque eos, *ut ſe liberos, & imperio natos, meminerint: unam eſſe Æduorum civitatem, quæ certiſſimam Galliæ victoriam diſtineat: ejus auctoritate reliquas contineri; qua tranſducta, locum conſiſtendi Romanis in Gallia non fore: eſſe nonnullo ſe Cæſaris beneficio affectum, ſic tamen, ut juſtiſſimam apud eum cauſſam obtinuerit; ſed plus communi libertati tribuere. Cur enim potius Ædui de ſuo jure, & de legibus* [2] *ad Cæſarem diſceptatorem, quam Romani ad Æduos, veniant?* Celeriter adoleſcentibus, [3] & oratione magiſtratus, & præmio deductis, quum ſe vel principes ejus conſilii fore profiterentur, ratio perficiendi quærebatur; quod civitatem temere ad ſuſcipiendum bellum adduci poſſe non confidebant. Placuit, ut Litavicus decem illis millibus, quæ Cæſari ad bellum mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratreſque ejus ad Cæſarem præcurrerent: reliqua, qua ratione agi placeat, conſtituunt.

XXXVIII. Litavicus, accepto exercitu, quum millia paſſuum circiter xxx ab Gergovia abeſſet, convocatis ſubito militibus, lacrimans: *Quo proficiſcimur*, inquit, *milites? Omnis noſter equitatus,* [4] *nobilitas omnis interiit; principes civitatis Eporedorix & Virdumarus, inſimulati proditionis ab Romanis, indicta cauſſa, interfecti ſunt. Hæc*

1. *Cum iis præmium communicat*] Ita *Joſ. Scaliger* ex Codd. antiquis, quibus accedit MS. *Norvic.* auctoritas. In aliis eſt *primum*; & hæc quidem ſcriptura *D. Voſſio* placuit, mihi non item; *Cæſar* enim adoleſcentes præmio fuiſſe deductos poſtea confirmat. *Idem.*

2. *Ad Cæſarem diſceptatorem*] Ita in quibuſdam MSS. legi teſtatur *Pet. Ciacconius*, quod mecum probat *J. F. Gronovius*. In aliis *diſceptaturi*, quod Librarii *diſceptationem* partium eſſe putarent, non judicis. Sed hoc falſum eſt, ut oſtendit vir doctiſſimus ad *Livii* lib. XXXVIII. c. XXXV. *Id.*

3. *Et oratione magiſtratus, & præmio deductis*] Alii *& ratione*. Reſtituo *& oratione magiſtratus, & præmii ſpe ductis*. *Oratione* in v. c. legitur, (& in MS. *Norv.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph.*) *præmii ſpe ductis*, haud dubie in ſuo repetit Græcus, quando vertit τῆτε τῦ ἄρχοντος δημηγορίας, καὶ χρημάτων ἐλπίδι. Illud *deductis* mihi omnino diſplicet. *Faernus* legebat *adductis*: Judicent eruditiores. *D. Voſſius.*

4. *Nobilitas omnis interiit*] Non diſplicet lectio mei libri, qui habet *nobilitas noſtra omnis*; dixerat enim *noſter equitatus*, Ciaccon.

ab iis cognoſcite, qui ex ipſa cæde fugerunt; nam ego, fratribus atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quæ geſta ſunt, pronunciare. Producuntur ii, quos ille edocuerat, quæ dici vellet: atque eadem, quæ Litavicus pronunciaverat, multitudini exponunt: *multos equites Æduorum interfectos, quod collocuti cum Arvernis dicerentur; ipſos ſe inter multitudinem militum occultaſſe, atque ex media cæde profugiſſe.* Conclamant Ædui, & Litavicum obſecrant, ut ſibi conſulat. *Quaſi vero,* inquit ille, *conſilii ſit res, ac non neceſſe ſit nobis Gergoviam contendere, & cum Arvernis noſmet conjungere. An dubitamus, quin, nefario facinore admiſſo, Romani jam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, ſi quid in nobis animi eſt, perſequamur eorum mortem, qui indigniſſime interierunt; atque hos latrones interficiamus.* Oſtendit cives Romanos, [1] qui ejus præſidii fiducia una erant. Continuo magnum numerum frumenti, commeatuſque, diripit, ipſos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota civitate Æduorum dimittit: eodem mendacio, de cæde equitum, & principum, permovet: hortatur, ut ſimili ratione atque ipſe fecerit, [2] ſuas injurias perſequantur.

XXXIX. Eporedorix Æduus ſummo loco natus adoleſcens, & ſummæ domi potentiæ, & una Virdumarus, pari ætate & gratia, ſed genere diſpari, quem Cæſar ſibi ab Divitiaco tranſditum ex humili loco ad ſummam dignitatem perduxerat, in equitum numero convenerant, nominatim ab eo evocati. His erat inter ſe de principatu contentio: & in illa magiſtratuum controverſia alter pro Convictolitane, alter pro Coto ſummis opibus pugnaverat. Ex iis Eporedorix, cognito Litavici conſilio, media fere nocte rem ad Cæſarem defert; orat, *ne patiatur, civitatem pravis adoleſcentium conſiliis, ab amicitia populi Rom. deficere: quod futurum provideat, ſi ſe tot hominum*

1. *Qui ejus præſidii fiducia una erant*] Ut commeatum in *Cæſaris* caſtra deportarent, quod ex ſeqq. liquet. *Hotoman.*

2. *Suas injurias perſequantur*] Sibi illatas. *Injurias* enim *dicimus tam illorum qui patiuntur, quam qui faciunt,* ut notavit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. IX. cap. XII. *Davies.*

millia

millia cum hostibus conjunxerint, quorum salutem neque propinqui negligere, neque civitas levi momento æstimare posset.

XL. Magna affectus sollicitudine hoc nuncio Cæsar, quod semper Æduorum civitati præcipue indulserat, nulla interposita dubitatione, legiones expeditas IV, equitatumque omnem ex castris educit: [1] nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra; quod res in celeritate posita esse videbatur. C. Fabium legatum cum legionibus II castris præsidio relinquit. Fratres Litavici, quum comprehendi jussisset, paullo ante reperit ad hostes profugisse. Adhortatus milites, *ne necessario tempore itineris labore permoveantur*; cupidissimis omnibus progressus millia passuum XXV, agmen Æduorum conspicatus, immisso equitatu, iter eorum moratur atque impedit: interdicitque omnibus, ne quemquam interficiant. [2] Eporedorigem, & Virdumarum, quos illi interfectos existimabant, inter equites versari, suosque appellare, jubet. Iis cognitis, & Litavici fraude perspecta, Ædui manus tendere, & deditionem significare, & projectis armis, mortem deprecari incipiunt. Litavicus [3] cum suis clientibus, *quibus nefas more Gallorum est, etiam in extrema fortuna deserere patronos*, Gergoviam profugit.

XLI. Cæsar nunciis ad civitatem Æduorum missis, qui suo beneficio conservatos docerent, quos jure belli interficere potuisset, tribusque horis noctis exercitui ad quietem datis, castra ad Gergoviam movit. Medio fere itinere, equites à Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: summis copiis castra oppugnata de-

1. *Nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra*] Angustioribus finibus circumvallanda; nam quod pauci relicti fuerant, contractior esse circummunitio debebat: cujus rei prætermissio magnum, ut post intelligetur, castris periculum attulit. *Hotoman.*

2. *Eporedorigem*] Sic supra hujusce viri nomen extulit. Editt. tamen nuperæ hic loci *Emporedorigem* exhibent, sed nos ex fide vett. Codicum veram lectionem reduximus. Illa, quæ obtinuit, errore Typographico primum admissa, posteriores omnes editt. ut fit, invaserat. *Davies.*

3. *Cum suis clientibus*] Hos lib. III. cap. XXII. Gallica lingua *Soldurios*, Latina *Devotos* appellavit, atque hanc mirificam in patronos fidem prædicavit. *Hotom.*

mon-

monstrant; quum crebro integri defessis succederent, nostrosque assiduo labore defatigarent, quibus, propter magnitudinem castrorum, perpetuo esset [1] iisdem in vallo permanendum: multitudine sagittarum, atque omnis generis telorum multos vulneratos: ad hæc sustinenda [2] magno usui fuisse tormenta: Fabium discessu eorum, duabus relictis portis, obstruere ceteras, [3] pluteosque vallo addere, & se in posterum diem similem ad casum parare. Iis rebus cognitis, Cæsar, summo studio militum, ante ortum solis in castra pervenit.

XLII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Ædui, primis nunciis à Litavico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. Impellit alios avaritia, alios iracundia & temeritas, quæ maxime illi hominum generi est innata, [4] ut levem auditionem habeat pro re comperta. Bona civium Romanorum diripiunt, cædes faciunt; in servitutem abstrahunt. Adjuvat rem proclinatam Convictolitanis, plebemque ad furorem impellit, ut, facinore admisso, ad sanitatem reverti pudeat. M. Aristium tribunum mil. iter ad legionem facientem, fide data, ex oppido Cabillono educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi caussa ibi constiterant. Hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis exuunt; repugnantes diem noctemque obsident: multis utrimque interfectis, majorem multitudinem ad arma concitant.

1. *Iisdem in vallo*] Qui locum hunc non intelligebant, ita mutarunt, *Iisdem eodem in vallo.* Imperite; nam *quibus iisdem*, hoc sensu dixit; cum propter paucitatem semper iidem pugnarent, neque defessis integri submitti possent. *Hotom.*

2. *Magno usui fuisse tormenta*] Inepta sunt quæ de *tomentis* adfert *Hotomannus*, quomodo hic legendum putabat. Optime Græcus intellexit, qui habet ὡς ἐκ μικρᾶς πρὸς τὴν τῶν πολεμίων ἀπειρίαν ὁρμωμένῳ μέγα ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ συμβαλέσθαι. D. Vossius.

3. *Pluteosque vallo addere*] Nimirum ne transscenderent hostes: terram autem subito adeo aggerere nequibat. Plutei autem hic non accipiendi pro machina illa, qua tecti milites opus administrant: sed simpliciter sunt asseres, atque ita eam vocem acceptam veteribus auctor *Festus* est: *Plutei crates corio crudo intentæ, quæ solebant opponi militibus opus facientibus, & appellabantur militares. Nunc etiam tabulæ, quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur.* Idem.

4. *Ut levem auditionem habeat pro re comperta*] *Gallica credulitas* à *Martiali* proverbialiter usurpatur lib. v. Epigr. 1.

Et tumidus Galla credulitate *fruar.*

Brantius.

XLIII.

XLIII. Interim, nuncio allato, omnes eorum milites in poteſtate Cæſaris teneri, concurrunt ad Ariſtium: nihil publico factum conſilio demonſtrant: [1] quæſtionem de bonis direptis decernunt: Litavici fratrumque bona publicant: legatos ad Cæſarem, ſui purgandi gratia, mittunt: hæc faciunt, recuperandorum ſuorum cauſſa: ſed contaminati facinore, & capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, & timore pœnæ exterriti, conſilia clam de bello inire incipiunt, civitateſque reliquas legationibus ſollicitant. Quæ tametſi Cæſar intelligebat, tamen, quam mitiſſime poteſt, legatos appellat: *nihil ſe, propter inſcientiam levitatemque vulgi, gravius de civitate judicare, neque de ſua in Æduos benevolentia deminuere.* Ipſe majorem Galliæ motum exſpectans, ne ab omnibus civitatibus circumſiſteretur, conſilia inibat, quemadmodum à Gergovia diſcederet, [2] ac rurſus omnem exercitum contraheret; ne profectio nata à timore defectionis ſimilis fugæ videretur.

XLIV. Hæc cogitanti accidere viſa eſt facultas bene rei gerendæ: nam quum minora in caſtra, operis perſpiciendi cauſſa, veniſſet, animadvertit collem, qui ab hoſtibus tenebatur, nudatum hominibus, qui ſuperioribus diebus vix præ multitudine cerni poterat. Admiratus, quærit ex perfugis cauſſam: quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. Conſtabat inter omnes, quod jam ipſe Cæſar per exploratores cognoverat, dorſum eſſe

1. *Quæſtionem de bonis direptis decernunt*] Apparet, *Quæſtionis* nomine, non tantum judicium, & cognitionem ipſam judicum ſignificari, verum etiam inquiſitionem criminum, quæ judicium antecedit: quam Pragmatici noſtri vulgo *Informationem* appellant. *Hotoman.*

2. *Ac rurſus omnem exercitum contraheret*] Locus *Fr. Hotomanno* ſubobſcurus videtur, quia *Cæſar* exercitum antea non contraxerat, & de contrahendis tantum caſtris eſt locutus. Non aliam ob cauſam hic deſudavit vir eruditus, quam quod phraſin *Cæſaris* non intellexerit. Vult noſter ſe conſilia iniiſſe; ut omnes copias in unum colligeret. Hoc ſenſit Græcus, qui recte vertit ἐβουλεύετο πᾶσαν ὁμοῦ τὴν στρατιὰν συναλίζειν. *Cæſar* enim *exercitum in duas partes diviſerat*: IV. *legiones in Senones Pariſioſque Labieno ducendas dederat*; VI. *ipſe duxit*, ut monuit hujuſce libri cap. XXXIV. Has partes iterum conjungere &, ut loqui amat *Juſtinus*, adunare operam dabat. Pari modo locutus eſt *Frontinus*, Strateg. lib. I. cap. I, 6. nec dubitari poteſt, quin hæc ſit loci ſententia. *Davies.*

ejus

ejus jugi prope æquum; [1] sed silvestre, & angustum, qua esset aditus ad alteram partem oppidi: vehementer huic illos loco timere, nec jam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato, [2] si alterum amisissent, quin pene circumvallati, atque omni exitu & pabulatione intercluſi viderentur: ad hunc muniendum locum omnes à Vercingetorige evocatos.

XLV. Hac re cognita, Cæsar mittit complures equitum turmas eo de media nocte: iis imperat, ut paullo tumultuosius omnibus in locis pervagarentur. Prima luce [3] magnum numerum [4] impedimentorum ex castris mulorumque produci, [5] eque iis stramenta detrahi, mulionesque cum cassidibus, equitum specie ac simulatione, collibus circumvehi jubet: his paucos addit equites, qui

1. *Sed silvestre & angustum, qua esset aditus*] MS. *Brant.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Sed hunc silvestrem & angustum,* quæ quidem lectio Grammaticæ repugnat. MS. *Norvic.* veræ scriptionis vestigia retinet, in eo enim est, *sed hoc silvestre & angustum*; omnino scribe *sed hac* (parte) *silvestre & angustum.* Davies.

2. *Si alterum amisissent, quin pene*] *Ursinus* affirmat in suo libro ita scriptum: *Si alterum amisissent, non dubitare, quin pene, &c.* Nihil in meis istiusmodi reperio; ac videtur recte vox *Quin* cum illis superioribus, *Non aliter,* convenire. *Hot.*

3. *Magnum numerum impedimentorum ——detrahi*] In aliis *magnum numerum impedimentorum ex castris detrahi*; sed *Fulvius Ursinus* suo vetusto libro insignem lacunam hic replevit. Nam in eo sic esse scriptum affirmat; *magnum numerum impedimentorum ex castris mulorumque produci, neque iis ferramenta detrahi.* Sed quæ fuerint *ferramenta,* quæ ne detraherentur mulis *Cæsar* jussit, neque ipse tradit, & nescire me fateor. Existimo eam vocem esse corruptam, & *stramenta* esse legendum ut locus *Livii* lib. VII. ostendit. *Dictator,* inquit, *solerti animo rem novam excogitat, qua deinde multi nostri atque externi Imperatores, nostra quoque quidam ætate usi sunt. Mulis strata detrahi jubet, binisque tantum centunculis relictis, agasones partim captorum, partim ægrorum armis ornatos imponit.* Et lib. X. *Cos. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alariis in tumulum conspectum propere circumducere jubet.* Quare videndum an legi debeat: *atque iis stramenta detrahi. Stramenta* autem appellat clitellas. *Apuleius* lib. VII. de Asino; *illico disturbato gestamine, nonnumquam etiam stramentis abjectis furens incurrit.* Item videndum an legi debeat pro *impedimentorum, jumentorum.* Infra enim sic habet: *arma proferri, jumenta produci,* &c. *obsides dari jubet.* Ciaccon.

4. *Impedimentorum*] *Ciacconio* non adsentior, qui pro hac voce reponit *jumentorum.* Constat impedimentorum nomine etiam mulos, & id genus animalia contineri. Unde *Frontinus, Petreius,* inquit, *in magna aquarum & pabuli inopia impedimenta interfecit.* Sic & Græcus ὑποζυγίων pro *jumentis.* Glossæ ὑποζυγίων, σκευοφόρα, *sarcinæ, jumenta clitellaria.* Prudenter tamen hoc loco Græcus σκευοφόρα vertit, ut ostenderet non sarcinas, sed, quæ illas gestabant, animantes designari. *D. Vossius.*

5. *Eque iis stramenta detrahi*] Codex *Ursini, neque iis,* unde *Jos. Scaliger* edidit *eque iis*; *Pet.* autem *Ciacconius* legendum conjecit *atque iis,* cum quo facit *Dionys. Vos-*

latius

latius oſtentationis cauſſa vagarentur; longo circuitu eaſdem omnes jubet petere regiones. Hæc procul ex oppido videbantur; ut erat à Gergovia deſpectus in caſtra: neque tanto ſpatio, certi quid eſſet, explorari poterat. [1] Legionem unam eodem jugo mittit, & paullum progreſſam inferiore loco conſtituit ſilviſque occultat. Augetur Gallis ſuſpicio, atque [2] omnes illo munitionum copiæ tranſducuntur. Vacua caſtra hoſtium Cæſar conſpicatus, [3] tectis inſignibus ſuorum, occultatiſque ſignis militaribus, raros milites, ne ex oppido animadverterentur, ex majoribus caſtris in minora tranſducit: legatiſque, quos ſingulis legionibus præfecerat, quid fieri vellet, oſtendit: in primis monet, ut contineant milites, ne ſtudio pugnandi, aut ſpe prædæ longius progrediantur: quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc una celeritate poſſe vitari: occaſionis eſſe rem, non prœlii. His rebus expoſitis, ſignum dat, & ab dextera parte alio adſcenſu eodem tempore Æduos mittit.

XLVI. Oppidi murus ab planitie, [4] atque initio adſcenſus, recta regione, ſi nullus anfractus intercederet, ∞ cc paſſus aberat: quidquid huic circuitus ad mollien-

ſius. Neutra placet emendatio. Melius multo & propius ad veſtigia Codicis manu exarati repono *deque iis.* Sic locutus eſt *Cicero* de Orat. lib. 1. cap. 1x. *De hujus,* inquit, *generi, aut arte, aut gloria detraham. Corn. Nepos* Timol. cap. v. *De rebus geſtis ejus detrahere cœpiſſet.* In hiſce quidem locis tralaticius eſt ſignificatus, ſed qui proprii regimen ſatis oſtendat. *Dav.*

1. *Legionem unam —— ſilviſque occultat*] Hoc Strategema memorat *Polyænus* lib. v111. cap. xx111. §. 10. ita tamen ut ea adſperſerit, quorum nec vola nec veſtigium apud *Cæſarem.* Sic non ſolum milites fortiſſimos ſilvis occultatos narrat, ſed & ex juſſu Imperatoris ἔχειν ἀκόντια βραχέα, καὶ ξιφίδια σύμμετρα, ὅπως ἐκ χαμαιπετοῦς ὕλας μὴ περίχοιεν· ἀλλὰ μηδὲ αὐτὺς ὀρθὺς βαδίζειν, εἰς γόνυ δὲ ὀκλάσαντας, ἠρέμα προϊέναι. Davies.

2. *Omnes illo munitionum copiæ tranſducuntur*] Græcus ita accepit, ac ſi diceret *Cæſar,* omnium munitionum, quæ extra urbem erant, præſidia ad illum locum traducuntur. Non male: ſed verba corrupta ſunt. Emendo ex veteri codice *omnes illo ad munitionem copiæ tranſducuntur.* Nam ait *Cæſar,* vehementer Gallos alteri colli timuiſſe, ideoque omnes copias illo ad munitionem tranſductas; ſive ad muniendum alium illum locum, de quo antea dixit: *ad hunc muniendum locum omnes à Vercingetorige evocatos.* D. Voſſius.

3. *Tectis inſignibus ſuorum, occultatiſque ſignis militaribus*] Vide notata ad lib. 1. B. G. cap. xx11. & lib. 11. cap. xx1.

4. *Atque initio adſcenſus*] *Eſcenſus* eſt in Cod. *Andino*; & eam vocem hic loci reponendam cenſuit *Joan. Frid. Gronovius* ad *Livii* lib. 11. cap. xxv111. *Davies.*

dum clivum acceſſerat, id ſpatium itineris augebat. A medio fere colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus ſaxis VI pedum murum, qui noſtrorum impetum tardaret, præduxerant Galli; atque, inferiore omni ſpatio vacuo relicto, ſuperiorem partem collis uſque ad murum oppidi [1] denſiſſimis caſtris compleverant. Milites, ſigno dato, celeriter ad munitionem perveniunt, eamque tranſgreſſi trinis caſtris potiuntur: ac tanta fuit in capiendis caſtris celeritas, ut Theutomatus rex Nitiobrigum ſubito in tabernaculo oppreſſus, ut meridie conquieverat, [2] ſuperiore corporis parte nudata, vulnerato equo, vix ſe ex manibus prædantium militum eriperet.

XLVII. Conſecutus id, quod animo propoſuerat, Cæſar receptui cani juſſit; legioniſque decimæ, [3] qua cum erat concionatus, ſigna conſtitere: at reliquarum milites legionum, non exaudito tubæ ſono, quod ſatis magna vallis intercedebat, tamen à tribunis militum, legatiſque, ut erat à Cæſare præceptum, retinebantur. Sed elati ſpe celeris victoriæ, & hoſtium fuga, ſuperiorumque temporum ſecundis prœliis, nihil adeo arduum ſibi exiſtimabant, quod non virtute conſequi poſſent: neque prius finem ſequendi fecerunt, quam muro oppidi portiſque appropinquarunt. Tum vero ex omnibus urbis partibus, orto clamore, qui longius aberant, repentino tumultu perterriti, quum hoſtes intra portas eſſe exiſtimarent, ſeſe ex oppido ejecerunt. [4] Matres familias de muro veſtem argentumque

1. *Denſiſſimis caſtris*] Aut vehementer fallor, aut nota numeralis hic excidit; perſuaſum enim habeo, reſcribi debere III. *denſiſſimis caſtris*; nam *Cæſar* poſtea narrat ſuos *trinis caſtris potito eſſe*; & *Jul. Celſus* p. 141. *tria ibi hoſtium caſtra munitiones inſediſſe* memorat, quæ *corripuiſſe* Cæſarianos infra teſtatur: atque hoc vult *Polyænus* Strateg. lib. VIII. cap. XXIII. §. 10. cum docet eos κορυφὴν & λόφον, poſita enim in eo caſtra occupaverant. *Davies.*

2. *Superiore corporis parte nudata*] Thorace depoſito, quod pectoris munimentum erat, ut interpretatur *Hotomannus*. Nonnulla ſcripſit hoc de loco *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. XXXVI. cap. IV. ſed quæ omnino ſunt præter rem. *Idem.*

3. *Qua cum erat concionatus*] MS. *Ven. Beroald. qua cum erat concionatus*; pro eodem libellus Var. Lect. in Cod. *Carrar.* legi affirmat, *qua tum erat comitatus*. Quæ videtur eſſe germana lectio, pro qua & *Lipſius* ſtat lib. II. Elect. cap. VII. *concionari* enim *cum legione* longe abeſt à pura *Cæſaris* dictione, qui lib. III. B. C. c. LXXXII. *concionatuſque*, inquit, *apud cunctum exercitum, ſuis agit gratias*. Brant.

4. *Matres familias de muro*] MS. *Voſs.* jacta-

jactabant; & pectore nudo prominentes, passis manibus obtestabantur Romanos, ut sibi parcerent; neu, sicut Avarici fecissent, ne mulieribus quidem atque infantibus abstinerent: nonnullæ de muris per manus demissæ, sese militibus transdebant. [1] L. Fabius centurio legionis IIX, quem inter suos eo die dixisse constabat excitari se Avaricensibus præmiis, neque commissurum, ut prius quisquam murum adscenderet, tres suos nactus manipulares, atque ab iis sublevatus, murum adscendit: eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit.

XLVIII. Interim ii, qui ad alteram partem oppidi, ut supra demonstravimus, munitionis caussa, convenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nunciis incitati, oppidum ab Romanis teneri, præmissis equitibus, magno concursu eo contenderunt. Eorum ut quisque primus venerat, sub muro consistebat, suorumque pugnantium numerum augebat: quorum quum magna multitudo convenisset, matres familias, quæ paullo ante [2] Romanis de muro manus tendebant, suos obtestari, &, more Gallico, passum capillum ostentare, liberosque in conspectum proferre cœperunt. Erat Romanis nec loco, nec numero æqua contentio: simul & cursu, & spatio pugnæ defatigati, non facile recentes atque integros sustinebant.

XLIX. Cæsar, quum iniquo loco pugnari, hostiumque augeri copias videret, [3] præmetuens suis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris præsidio reliquerat, mit-

& ed. *Rom. Beroald.* hic exhibent *matres familiæ.* Sic & infra cap. XLVIII. ubi in vulgg. legitur *matres familias* —— *suos obtestari,* in iisdem Codd. est *matres familiæ*; & sane alibi hoc modo locutus est *noster*, ut observavit *D. Vossius* ad hujusce libri cap. XXVI. *Davies.*

1. *L. Fabius Centurio*] Anonymus *Celsi* exscriptor p. 142. ed. Lond. *L. Sabinum* vocat; nescio unde hauserit; omnes enim MSS. vulgatam lectionem exhibent. *D. Vossius.*

2. *Romanis de muro*] Duæ postremæ voces exulant à MS. *Norvic.* nec eas in suo Codice reperit Græcus; habet enim solummodo πρόπεμψαν τὰς χεῖρας τοῖς Ῥωμαίοις ἐρίγωσαι. Retinendas tamen censeo, cum alii omnes repræsentent, & appareat ex cap. XLVII. eas feminas de muro Romanos obtestatas esse. *Davies.*

3. *Præmetuens suis*] Eleganti hoc vocabulo utitur *Lucretius* lib. III. p. 403. ed. Lamb. ubi inquit

—— *At mens sibi conscia facti,*
Præmetuens, adhibet stimulos, torretque flagellis.

tit, ut cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo colle ab dextro latere hostium constitueret: ut, si nostros depulsos loco vidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret. Ipse paullum ex eo loco cum legione progressus, ubi constiterat, eventum pugnæ exspectabat.

L. Quum acerrime cominus pugnaretur; hostes loco, & numero; nostri virtute confiderent; subito sunt Ædui visi, ab latere nostris aperto; quos Cæsar ab dextra parte alio adscensu, manus distinendæ caussa miserat. Ii similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt: ac, tametsi [1] dextris humeris exertis animadvertebantur, quod insigne pacatis esse consueverat, tamen id ipsum sui fallendi caussa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quique una murum adscenderant, circumventi atque interfecti, de muro præcipitantur. [2] M. Petreius ejusdem legionis centurio, quum portas excindere conatus esset, à multitudine oppressus, ac sibi desperans, multis jam vulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, *Quoniam*, inquit, *me una vobiscum servare non possum, vestræ quidem certe saluti prospiciam, quos cupiditate gloriæ adductus in periculum deduxi. Vos, data facultate, vobis consulite:* simul irrupit

Phædro etiam lib. 1. Fab. XVI. dicitur *Illa præmetuens dolum.* Græcus transtulit Περὶ τῆς ἑαυτῦ δειλίας, adeo ut præpositionem abundare sit arbitratus, quod in ejusmodi compositis interdum accidit. *Dav.*

1. *Dextris humeris exertis*] *Humeros exertos* vocavit *noster* eos, qui vestibus sunt nudati, quemadmodum *Apuleius* Metam. lib. II, p. 35. ed. *Pricæana exertos* nuncupavit *oculos*, quos palpebræ non tegunt. Græcus ἀνεπτλοι τὰς ὤμους, adeo ut vocem primam aut neglexerit, aut in suo Codice non invenerit. Mediam vero pro Glossemate habet *Just. Lipsius* Elect. lib. II. cap. VII. & nescire se profitetur, quomodo exeri possint humeri. Eo modo quo bellaturi suos exerebant. *Statius* Thebaid. lib. I, 413. [*pugnam.*

Exertare humeros, nudamque lacessere

Multa hujusmodi collegit vir doctissimus *Janus Broukhusius* ad *Propertii* lib. I. El. XX, 44. Sed hoc non quæsiverat Electorum scriptor, si *exertos* idem denotare ac nudatos in mentem revocasset. Frustra etiam est, cum ad *Taciti* Hist. lib. I. cap. LV. reponat *dextris nudis exertis*, præterquam enim quod hoc deditionis & subjectionis est indicium, quid opus est ut vulgatam lectionem sollicitemus? Nam humeris exertis docebantur Romani suos esse socios, qui adscendebant, quia in Gallia pacatorum hoc erat insigne. *Idem.*

2. *M. Petrejus*] Hanc lectionem retinet Græcus; at in vet. Cod. & MSS. nostro, *Brant. Norvic.* nec non impressis *Rom. Ven. Beroald.* est *Petronius*, & sic quoque Anonymus *Celsi* exscriptor habet p. 143. ed. Londin. *D. Vossius.*

dios

in medios hostes; duobusque interfectis, reliquos à porta paullum submovit. Conantibus auxiliari suis, *Frustra*, inquit, *meæ vitæ subvenire conamini, quem jam sanguis viresque deficiunt. Proinde hinc abite, dum est facultas, vosque ad legionem recipite.* Ita pugnans post paullum concidit, ac suis saluti fuit.

LI. Nostri, quum undique premerentur, XLVI centurionibus amissis, dejecti sunt loco: sed [1] intolerantius Gallos insequentes legio X tardavit, quæ pro subsidio paullo æquiore loco constiterat. Hanc rursus XIII legionis cohortes exceperunt; quæ ex castris minoribus eductæ, cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones, ubi primum planitiem attigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. [2] Eo die milites sunt paullo minus DCC desiderati.

LII. Postero die Cæsar, concione advocata, *temeritatem, cupiditatemque militum reprehendit, quod sibi ipsi judicavissent, quo procedendum, aut quid agendum videretur, neque, signo recipiendi dato, constitissent, neque à tribunis militum legatisque retineri potuissent, [3] exposito, quid iniquitas loci posset; quid ipse ad Avaricum sensisset, quum, sine duce, & sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam victoriam dimisisset, ne parvum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet; quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum*

1. *Intolerantius Gallos insequentes*] Cupidius; & apta vox huic rei est, est enim ejus qui nescit ipse cupidinem suam sistere. Sic *immoderate lætari* in Severo dixit *Spartianus. Septimum Severum*, inquit, *immoderatissime, cum mereretur, lætatum.* D. Vossius.

2. *Eo die milites sunt paullo minus* DCC. *desiderati*] Hanc cladem memorat *Suetonius* in Jul. cap. XXV. *Per tot successus*, inquit, *ter nec amplius adversum casum expertus; in Britannia classe vi tempestatis prope absumta; & in Gallia*, ad Gergoviam legione fusa &c. Vide *Jul. Celsum* pag. 144. *Davies.*

3. *Exposito, quid iniquitas loci posset*] Vulgg. *exposuit*; sed nos secuti sumus lectionem Codicis *Andini*, quam probavit *J. Fr. Gronovius* ad *Livii* lib. I. cap. XLI. Eleganter enim participia hoc modo absolute ponuntur. *Curtius* lib. IV. cap. XIII, 37. *Adservari transfuga jusso*, expositoque *quod nunciatum erat.* Idem lib. V. cap. XII, 7. *Darius Artabazum acciri jubet*, expositisque *quæ Patron detulerat.* Si pluribus opus est exemplis, adeas *G. J. Vossium* de Construct. capp. XLIX. pag. 179. & LX. pag. 230. *Idem.*

muniti-

munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset: tantopere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de victoria atque exitu rerum sentire existimarent: nec minus se in milite modestiam, & continentiam, quam virtutem, atque animi magnitudinem, desiderare.

LIII. Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, *ne ob hanc caussam animo permoverentur, neu, quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerent:* eadem de profectione cogitans, quæ ante senserat, legiones ex castris eduxit: aciemque idoneo loco constituit. Quum Vercingetorix [1] nihilo magis in æquum locum descenderet, levi facto equestri prœlio, atque eo secundo, in castra exercitum reduxit. Quum hoc idem postero die feciisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumque animos confirmandos factum existimans, in Æduos castra movit. Ne tum quidem insecutis hostibus, III die ad flumen Elaver pontem refecit, atque exercitum transduxit.

LIV. Ibi à Virdumaro atque Eporedorige Æduis appellatus, discit, cum omni equitatu Litavicum ad sollicitandos Æduos profectum: opus esse & ipsos præcedere ad confirmandam civitatem. Etsi multis jam rebus perfidiam Æduorum Cæsar perspectam habebat, atque horum discessu admaturari defectionem civitatis existimabat; tamen retinendos eos non censuit; ne aut inferre injuriam videretur, aut dare timoris aliquam suspicionem. Discedentibus his, breviter sua in Æduos merita exposuit, *quos & quam humiles accepisset, compulsos in oppida, multatos agris, [2] omnibus ereptis copiis, impositio stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, quam in fortunam quam-*

1. *Nihilo magis in æquum locum*] Rectissime sic emendatum est in libris recentioribus: cum in antiquis nostris omnibus scriptum esset *Nihilominus*. Hotoman.

2. *Omnibus ereptis copiis*] Alii habent *omnibus ereptis sociis*, quæ quidem lectio non est aspernanda. Apparet enim ex lib. VI. B. G. cap. XII. Sequanos *magnam partem clientium ab Æduis ad se transduxisse*. Nec quisquam dicat alios esse clientes, alios socios, nam Metaphrastes lib. I. B. G. cap. XXXI. *clientes* interpretatur συμμάχους, & fidem superat, multas civitates Æduis se in servitutem ἑκουσίως dicasse. *Davies.*

que

que in amplitudinem deduxisset; ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem & gratiam antecessisse viderentur. His datis mandatis, eos ab se dimisit.

LV. [1] Noviodunum erat oppidum Æduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco positum. Huc Cæsar omnes obsides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, suorum, atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat: huc magnum numerum equorum hujus belli caussa in Italia atque Hispania coëmptorum miserat. Eo quum Eporedorix Virdumarusque venissent, & de statu civitatis cognovissent, Litavicum Bibracte ab Æduis receptum, quod est oppidum apud eos maximæ auctoritatis, Convictolitanem magistratum, magnamque partem senatus ad eum convenisse, legatos ad Vercingetorigem de pace & amicitia concilianda publice missos; non prætermittendum tantum commodum existimaverunt. Itaque, interfectis Novioduni custodibus, quique eo negotiandi [2] aut itineris caussa convenerant, pecuniam atque equos inter se pariti sunt; obsides civitatum Bibracte ad magistratum deducendos curaverunt; oppidum, quod ab se teneri non posse judicabant, ne cui esset usui Romanis, incenderunt; frumenti, quod subito potuerunt, navibus avexerunt; reliquum flumine, atque incendio corruperunt; ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, præsidia, custodiasque ad ripas Ligeris disponere, equitatumque omnibus locis, injiciendi timoris caussa, ostentare cœperunt; [3] si aut re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia ex Provincia expellere possent: quam ad spem multum eos ad-

1. *Noviodunum oppidum Æduorum*] Has esse, quas nunc *Nivernas* vocant, nemo dubitat. *Aimoinus* tamen lib. 1. cap. v. *Nivedunum* sic interpretatur. *Quam quidam*, inquit, *Nivernas esse putant.* Sed de Biturigum *Nivedumo* loquebatur, quam falso *Nivernas* esse putavit. *Dio* vero lib. XL. *Noviodumi* nomen retinuit. *Hotom.*

2. *Aut itineris*] Has voces non exhibent MSS. *Pinelli* & *Norvic.* quibuscum faciunt edd. *Rom. Ven. Beroald. Steph. Gryph.* nec in suo Codice legit Græcus, habet enim solummodo πάντας πρὸς τύπις ἐν τῇ πόλει ὄντας ἐμπόρους Ῥωμαίους. Davies.

3. *Si aut re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia ex Provincia expellere possent*] Infra ait cap. LXIV. *His constitutis rebus, Æduis, Segusianisque qui sunt*

juvabat,

juvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado transiri non posse videretur.

LVI. Quibus rebus cognitis Cæsar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam essent majores eo copiæ coactæ, dimicaret: nam ut commutato consilio iter in Provinciam converteret, id ne tum quidem necessario faciendum existimabat, quum infamia atque indignitas rei, & oppositus mons Cebenna, viarumque difficultas impediebat; tum maxime, quod adjungi Labieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer cupiebat. Itaque, admodum magnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem, ad Ligerim pervenit; vadoque per equites invento, pro rei necessitate, opportuno; ut brachia modo, atque humeri ad sustinenda arma liberi ab

finitimi ei Provinciæ x. *millia peditum imperat.* Sed recte hoc loco vet. Cod. non habet vocem *ei*; ita ut multum verear, ne in eodem codice & hic locus rectius legatur. Verba sunt: *Si re frumentaria Romanos, aut adductos inopia ex Provincia excludere possent.* Duo dicit hostes agitasse, Romanos excludere frumento; vel, quando illo carerent, reditu in Provinciam. Quam scripturam ut meliorem credam, facit quod infra c. LIX. *Cæsar* ait: *jam Cæsar à Gergovia discessisse audiebatur, jam de Æduorum defectione, & secundo Galliæ motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis, intercluſum itinere & Ligere Cæsarem, inopia frumenti coactum in Provinciam contendisse confirmabant.* Itaque hoc prohibere volebant; alterum autem locum optime in veteri codice scribi *qui sunt finitimi Provinciæ*, vel illud ostendat, quod ait jussum illum militem Allobrogibus bellum inferre. Et paullo post subjicit *Cæsar, quo facilius subsidium Provinciæ ferri posset*: nimirum adversus eosdem milites. Denique nihil clarius loco *Cæsaris* quo ait: *Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, & intercluſis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia, atque Italia sublevari poterat.* En hic dicit *Cæsar* jam perfectum illud, quod supra ajebat hostes in animo habuisse. Itaque audacter hunc locum hoc pacto mecum scribito: *Si aut re frumentaria Romanos, aut adductos inopia, ex Provincia excludere possent.* D. Voss.

1. *Id ne tum quidem necessario faciendum existimabat*] Vett. Codd. *Id ne metu quidem necessario.* Græcus, τὲ μὴ πασῆ ἀναγκαῖον ἡγήσατο εἶναι. Vulgatam lectionem præfero, & ait *Cæsar*, putasse se id nequaquam necessarium esse. *Idem.*

2. *Quod adjungi Labieno —— vehementer cupiebat*] Editt. *Rom. Beroald. Quod abjuncto Labieno* &c. *vehementer timebat*, nec aliter MS. *Brant.* & edit. *Ven.* nisi quod in iis Librarii vitio sit *adjuncto.* Sane hæc lectio non est prorsus repudianda, magis tamen arridet vulgatæ sensus, quod copias suas adunare in animo habuerit *Cæsar*, ut patet ex cap. XLIII. In omnibus tamen Codd. est *vehementer timebat*, unde scribendum crediderim *vehementer avebat*, quæ minima est mutatio, ut qui MSS. inspexerunt, facile concedent. *Pet. Ciacconius* reponit *quod Agendico, Labieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer timebat.* Sed audacissimas adhibere conjecturas, illi perquam nimis est familiare. *Davies.*

aqua

aqua esse possent, dispositio equitatu, qui [1]vim fluminis refringeret, atque hostibus primo adspectu perturbatis, incolumem exercitum transduxit: frumentumque in agris, & copiam pecoris nactus, repleto iis rebus exercitu, iter in Senones facere instituit.

LVII. Dum hæc apud Cæsarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis præsidio, cum IV legionibus Lutetiam proficiscitur: (id est oppidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ) cujus adventu ab hostibus cognito, magnæ ex finitimis civitatibus copiæ convenerunt. Summa imperii transditur [2]Camulogeno Aulerco; qui prope confectus ætate, tamen propter singularem scientiam rei militaris ad eum est honorem evocatus. Is, quum animadvertisset, perpetuam esse paludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret, hic consedit; nostrosque transitu prohibere instituit.

LVIII. Labienus primo vineas agere, cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabatur. [3]Postquam id difficilius confieri animadvertit, silentio è castris III vigilia egressus, eodem, quo venerat, itinere [4]Melodunum pervenit. Id est oppidum Senonum in insula

1. *Vim fluminis refringeret*] Eadem se ratione usum scribit in *Sicori* transmittendo, lib. I. B. Civ. cap. LXIV. Rationem *Vegetius* exponit lib. III. his verbis: *Explorato vado, duæ acies equitum ordinantur, intervallis competentibus separatæ, ut per medium equites & impedimenta transeant: nam acies superior aquarum impetum frangit: inferior, qui rapti submersique fuerint, colligit atque transponit.* Hot.

2. *Camulogeno Aulerco*] Miror Anonymi verba p. 149. *Prapositio*, inquit, *omnibus Camulogeno quodam, cognomine Aurelio, alibi Aurelium invenio*; Lege *alibi Aulercum invenio*. D. Vossius.

3. *Postquam id difficilius confieri animadvertit*] *Fieri* MS. *Ven. Beroald.* Illud *Virgilius* usurpavit lib. IV. Æn. VS. 116.

——— *Nunc qua ratione quod instat*
Confieri possit. ———

Et *Terentius* Adelph. *Verum quid ego dicam? hoc confit quod volo.* Cicero etiam lib. VIII. ad Attic. Epist. XXIV. *Commodius cadere non potuit quam ut res sine sanguine confieret. Lucretius* quoque sæpissime. *Brant.*

4. *Melodunum pervenit*] Sic reposui fidem secutus Codicum MSS. & antiquitus cusorum; ita & *Celsus* p. 148. *Nocturno*, inquit, *inde silentio digressus, Melodunum venit.* Metaphrastes hic Νοειόδουνον exhibet, sed infra recte Μελόδουνον legitur, adeo ut Νοειόδουνον omni procul dubio ex Librarii imperitia sit ortum. *Jos. Scaliger*, quem secuti sunt recentiores, hic & alibi *Metiosedum* perperam receperat. Vide not. ad cap. LXI. *Davies.*

Sequanæ positum, ut paullo ante Lutetiam diximus. Deprehensis navibus circiter L, celeriterque conjunctis, [1] atque eo militibus impositis, & rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum evocata, sine contentione oppido potitur. Refecto ponte, quem superioribus diebus hostes rescíderant, exercitum transducit, & secundo flumine ad Lutetiam iter facere cœpit. Hostes re cognita ab iis, qui à Meloduno profugerant, Lutetiam incendi, pontesque ejus oppidi rescindi jubent; [2] ipsi profecti palude, in ripis Sequanæ, è regione Lutetiæ, contra Labieni castra considunt.

LIX. Jam Cæsar à Gergovia discessisse audiebatur: jam de Æduorum defectione & [3] secundo Galliæ motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis, intercluſum itinere & Ligere Cæsarem, inopia frumenti coactum, in Provinciam contendisse confirmabant. Bellovaci autem, defectione Æduorum cognita, [4] qui ante erant per se infideles, manus cogere, atque aperte bellum parare cœperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intelligebat: neque jam, ut aliquid acquireret, prœlioque hostes lacesseret, sed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat: namque altera ex parte Bellovaci, quæ civitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant: alteram Camulogenus parato atque instructo exercitu tenebat: tum legiones à præsidio atque impedimentis intercluſas maximum flumen distinebat.

1. *Atque eo militibus impositis*] *Fulv. Ursinus* in suo Codice reperit *invectis*, unde *trajectis* rescribendum existimavit, sed Librarius repræsentare debuit *injectis*, quemadmodum legitur in MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* Davies.

2. *Ipsi profecti palude*] MS. noster *perspecta palude*. Græcus τῆς λίμνης ἐξελθόντες. *Ciacconius* legebat *protecti palude*, quod non displicet. *D. Vossius.*

3. *Secundo Galliæ motu*] Nunc dicit *secundum motum* non numero & ordine, sed eventu & successu, nam multo plures Galliæ motus fuerant & rebelliones. Ita certe cepit Metaphrastes, qui habet οὔτε Γαλλοι νικᾶν ἐλέγοντο. Hotoman.

4. *Qui ante erant per se infideles*] Eodem sensu ultimam vocem adhibet *Cicero* ad Fam. lib. XV. Epist. IV. *Ex alienissimis*, inquit, *sociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos redderem.* Sic & *Hirtius* Bell. Alex. cap. XLIII. *Davies.*

Tantis

Tantis subito difficultatibus objectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat.

LX. Itaque sub vesperum concilio convocato, cohortatus, ut ea, quæ imperasset, diligenter industrieque administrarent, naves, quas à Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit; &, prima confecta vigilia, IV millia passuum [1] secundo flumine progredi silentio, ibique se exspectari, jubet. V cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris præsidio relinquit: V ejusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis adverso flumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirit etiam lintres: has magno sonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. Ipse post paullo, silentio egressus cum III legionibus, eum locum petit, quo naves appelli jusserat.

LXI. Eo quum esset ventum, exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur: [2] exercitus equitatusque, equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio præfecerat, celeriter transmittitur. Uno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur, in castris Romanorum [3] præter consuetudinem tumultuari,

1. *Secundo flumine*] *Secundum flumen* hic vocat eam partem, in quam aqua defertur. Sic *Virgilius* Georg. III, 447.

—— *Missusque secundo defluit amne*,

hoc est, *cum aqua*, ut recte *Servius*. Huic opponitur *adversum flumen*. Noster tamen cap. LVIII. *secundo flumine ad Lutetiam iter facere* dixit Labienum, qui ad ripam fluvii juxta ejus decursum profectus est, unde MS. *Norvic.* ex Glossemate illic repræsentat *secundum flumen*. Non ita multo post *adversum flumen* adhibet, ut rem prorsus contrariam denotet. *Idem.*

2. *Exercitus equitatusque*] In aliis *equitatus*, *peditatusque*. Huic varietati ortum dedit imperitia Librariorum, qui nescii fuerunt, *exercitus* nomine *pedites* denotari, quod apud veteres in prœliis primarius fuerit peditum usus. Hinc & pedites *τὸ ἔξοχον milites* vocabantur. *Cæsar* lib. V. B. G. cap. X. *Tripartito milites equitesque in expeditionem misit*, ad quem locum vide notata. *Vellejus Paterculus* lib. II. cap. XV. *Duplici numero se militum equitumque fungi. Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. II. cap. XXIII. *Eupator cum centum millibus, & equitum viginti millibus suis subsidio venit.* Absque exscriptorum esset incuria, dixerat *cum centum millibus militum*. Similitudo vocum in causa fuit, cur earum altera omitteretur, quod in veterum monumentis non raro accidit, ut exemplis docui ad lib. I. B. G. cap XV. Alii aliam emendandi viam iniere; sed mihi mea placet ratio. *Davies.*

3. *Præter consuetudinem tumultuari*] Ultima vox *passivam* significationem obtinet; nec enim raro accidit, ut verba, quæ

& magnum ire agmen adverſo flumine, ſonitumque remorum in eadem parte exaudiri, & paullo infra milites navibus tranſportari. Quibus rebus auditis, quod exiſtimabant tribus locis tranſire legiones, atque omnes perturbatos defectione Æduorum fugam parare, ſuas quoque copias in tres partes diſtribuerunt: nam & præſidio è regione caſtrorum relicto, & parva manu [1] Metioſedum verſus miſſa, quæ tantum progrederetur, quantum naves proceſſiſſent; reliquas copias contra Labienum duxerunt.

LXII. Prima luce & noſtri omnes erant tranſportati, & hoſtium acies cernebatur. Labienus, milites cohortatus, *ut ſuæ priſtinæ virtutis, & tot ſecundiſſimorum prœliorum memoriam tenerent: atque ipſum Cæſarem, cujus ductu ſæpenumero hoſtes ſuperaſſent, [2] præſentem adeſſe exiſtimarent*; dat ſignum prœlii. Primo concurſu, ab dextero cornu, ubi VII legio conſtiterat, hoſtes pelluntur, atque in fugam conjiciuntur: ab ſiniſtro, quem locum XII legio tenebat, quum primi ordines hoſtium transfixi pilis concidiſſent; tamen acerrime reliqui reſiſtebant, nec dabat ſuſpicionem fugæ quiſquam. Ipſe dux hoſtium Camulogenus ſuis aderat, atque eos cohortabatur. At, incerto etiam nunc exitu victoriæ, quum VII legionis Tribunis eſſet nunciatum, quæ in ſiniſtro cornu gererentur, poſt tergum hoſtium legionem oſtenderunt; ſignaque intulerunt. Ne eo quidem tempore quiſquam loco ceſſit, ſed

vocantur *deponentia, paſſive* ſumantur. Sic apud *Apulejum* Metam. lib. IV. p. 71. *Magnanimi ducis vigore* venerato. Vide & lib. XI. p. 239. Infinita ſunt hujuſmodi, & mihi fit veriſimile, omnia *deponentia* primitivo uſu fuiſſe vere *paſſiva*, qua de re adeundus *Jac. Perizonius* ad *Sanctii* Minerv. lib. III. cap. II. p. 318. ſeqq. Hinc *tumultuare* olim dicebant, ut exemplis docuit *G. J. Voſſius* Anal. lib. III. cap. VII. qui cap. VI. *deponentium paſſive* acceptorum ſilvulam congeſſit. *Davies.*

1. *Metioſedum verſus*] Erravit *Joan. Brantius*, qui hoc oppidum cum Melodunо confudit; graviſſime vero hallucinatus eſt *Joſ. Scaliger*, qui non ſolum in eadem fuit ſententia, ſed & auſu temerario *Metioſedum* ter ſubſtituit, ubi omnes Codd. *Melodunum* recte exhibebant, quippe Melodunum erat ſupra *Lutetiam* in Senonibus poſitum, Metioſedum autem IV. millia paſſuum infra *Lutetiam*, ut, præeunte *Had. Valeſio*, monuit *Chr. Cellarius* Geogr. Ant. lib. II. cap. II. p. 133. ſeq. *Idem.*

2. *Præſentem adeſſe exiſtimarent*] Sic noſter & *Stephani* & multi impreſſi. Sed in *Aldino, Manutiano* & *Scalig.* vox *Præſentem* ſublata eſt. Mendoſe. Nam vetus hæc locutio eſt, à *Terentio* & *Cicerone* uſurpata. *Hotomanus.*

circum-

circumventi omnes, interfectique sunt: eandem fortunam tulit Camulogenus. At ii, qui præsidio [1] contra castra Labieni erant relicti, quum & prœlium commissum audissent, subsidio suis ierunt, collemque ceperunt, neque nostrorum militum victorum impetum sustinere potuerunt. Sic, cum suis fugientibus permisti, quos non silvæ montesque texerunt, ab equitatu sunt interfecti. Hoc negotio confecto Labienus revertitur Agendicum: ubi impedimenta totius exercitus relicta erant: inde, cum omnibus copiis, ad Cæsarem pervenit.

LXIII. Defectione Æduorum cognita, bellum augetur: legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas civitates nituntur. [2] Nacti obsides, quos Cæsar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant. Petunt à Vercingetorige Ædui, ut ad se veniat, rationesque belli gerendi communicet. Re impetrata, contendunt, ut ipsis summa imperii transdatur: & re in controversiam deducta, totius Galliæ concilium Bibracte indicitur. Eodem conveniunt undique frequentes: multitudinis suffragiis res permittitur: ad unum omnes Vercingetorigem probant Imperatorem. Ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treviri abfuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur: Treviri quod aberant longius, & ab Germanis premebantur: quæ fuit caussa, quare toto abessent bello, & neutris auxilia mitterent. Magno dolore Ædui ferunt se dejectos principatu: queruntur fortunæ commutationem; & [3] Cæsaris indulgentiam in se requirunt: neque tamen,

1. *Contra castra Labieni*] Sic noster, *Steph.* autem & *Rom.* & multi impressi, *Contra Labienum*, quod non placet. Nam modo dixit, è regione castrorum Labieni præsidium in statione relictum. *Hotom.*

2. *Nacti obsides —— horum supplicio dubitantes territant*] Incredibile videtur *Fr. Hotomanno*, Æduos in obsides Gallos, ad eorum civitates terrendas, sæviisse. Diserte tamen hoc testatur & *Jul. Celsus* p. 150. *Novioduni*, inquit, *inventi erant omnium fere obsides populorum quos ibidem Cæsar sub Æduorum fide reliquerat —— Horum ergo suppliciis hæsitantes terrebant.* Inhumane quidem; nec tamen hic quidquam est, quod Barbaris non conveniat. *Davies.*

3. *Cæsaris indulgentiam in se requirunt*] Id est, amissam sentiunt, ut *Pedianus* interpretatur. Gallice dicimus, *Regretter*. Frustra desiderant: ejus desiderio laborant. *Hotoman.*

susceptο

ſuſcepto bello, ſuum conſilium ab reliquis ſeparare audent. Inviti ſummæ ſpei adoleſcentes, Eporedorix & Virdumarus, Vercingetorigi parent.

LXIV. Ille imperat reliquis civitatibus obſides. Denique ei rei conſtituit diem: huc omnes equites XV millia numero celeriter convenire jubet. Peditatu, quem ante habuerit, ſe fore contentum dicit; neque fortunam tentaturum, neque acie dimicaturum; ſed quoniam abundet equitatu perfacile eſſe factu, frumentationibus pabulationibuſque Romanos prohibere: æquo modo animo ſua ipſi frumenta corrumpant, ædificiaque incendant; qua rei familiaris jactura, perpetuum imperium, libertatemque ſe conſequi videant. His conſtitutis rebus, [1] Æduis, Seguſianiſque, qui ſunt finitimi provinciæ, X millia peditum imperat: huc addit equites DCCC; his præficit fratrem Eporedorigis, bellumque inferre Allobrogibus jubet. Altera ex parte Gabalos, proximoſque pagos Arvernorum in Helvios, item Ruthenos, Cadurcoſque ad fines [2] Volcarum Arecomicorum depopulandos mittit. [3] Nihilo minus clandeſtinis nunciis legationibuſque Allobroges ſollicitat, quorum mentes nondum [4] à ſuperiore bello reſediſſe ſperabat. Horum principibus pecunias, civitati autem imperium totius provinciæ pollicetur.

1. *Æduis Seguſianiſque, qui ſunt finitimi Provinciæ*] Sic lego; nam *Cæſar* Galliam Narbonenſem, frequenter appellat *Provinciam*. Sic ſupra libro 1. *Ab Allobrogibus in Sequanos exercitum ducit: hi ſunt extra provinciam trans Rhodanum primi.* In aliis, *qui ſunt finitimi ei provinciæ*, Seguſiani vero Στεγυσίανοι *Ptolemæo* & *Straboni. Plinio Secuſiani*, ſi codex non fallit. *Ciaccon.*

2. *Volcarum Arecomicorum*] MS. *Norvic.* habet *ac Rhemorum*; abſurde prorſus, cum Rhemi à locis, de quibus agitur longiſſime ſint diſſiti. Hanc tamen lectionem repræſentat nupera editio Amſtelodamenſis. In impreſſis *Rom. Ven. Beroald.* eſt *Aremicorumque*, quæ ſane ſcriptura Græcum interpretem fefellit, vertit enim Ἀρεμωίκων τε καὶ τῶν Βόλκων. Recte quidem fecerat, ſi verbulo notaſſet, qui populi fuerint *Aremici*. Certiſſime legendum *Volcarum Arecomicorum*, ut obſervavit *Pet. Ciacconius*, quem ſecutus eſt *Joſ. Scaliger.* Vide not. ad hujuſce libri cap. VII. *Davies.*

3. *Nihilominus clandeſtinis nunciis*] Vulgg. *hic nihilominus*, unde conjecit *Pet. Ciacconius* legendum *ac nihilominus.* Nos autem ex fide MSS. *Voſſ.* & *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* primam vocem, conſentiente *D. Voſſio*, induximus. Nemo ſane non videt, eam plane fuiſſe ſupervacuam. *Idem.*

4. *A ſuperiore bello*] De eo vide not. ad lib. 1. B. G. cap. VI.

LXV.

LXV. Ad hos omnes casus provisa erat præsidia cohortium duarum & viginti, quæ ex ipsa coacta provincia ab L. Cæsare legato ad omnes partes opponebantur. Helvii sua sponte cum finitimis prœlio congressi pelluntur, & C. Valerio Donotauro Caburi filio principe civitatis, compluribusque aliis interfectis, intra oppida muroſque compelluntur. Allobroges, crebris ad Rhodanum dispositis præsidiis, magna cum cura, & diligentia, suos fines tuentur. Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, &, intercluſis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat; equiteſque ab his accersit, & levis armaturæ pedites, qui inter eos prœliari consueverant. Eorum adventu, quod [1] minus idoneis equis utebantur, à tribunis mil. reliquiſque, sed & equitibus Romanis, atque evocatis, equos sumit, Germaniſque distribuit.

LXVI. Interea dum hæc geruntur, hostium copiæ ex Arvernis, equiteſque, qui toti Galliæ erant imperati, conveniunt. Magno horum coacto numero, quum Cæsar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium Provinciæ ferri posset, circiter millia passuum x ab Romanis trinis castris Vercingetorix consedit; [2] convocatisque ad concilium præfectis equitum, *veniſſe tempus victoriæ* demonstrat: *fugere in Provinciam Romanos, Galliaque excedere: id sibi ad præsentem obtinendam libertatem satis esse: ad reliqui temporis pacem atque otium, parum profici: majoribus enim coactis copiis reversuros, neque finem bellandi facturos: proinde, agmine impeditos adoriantur: [3] si pedites suis auxilium ferant,*

1. *Minus idoneis equis utebantur*] *Cæsar* supra lib. IV. cap. II. *Jumentis, quibus maxime Galli delectantur, quaque impenso parant pretio, Germani importatis non utuntur; sed, quæ sunt apud eos nata prava, atque deformia, hac, quotidiana exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt.* Ald. Manutius.

2. *Convocatisque ad concilium*] Corrigendum *Consilium*: nam conventum modo dicit præfectorum & magistrorum rei militaris. *Hotoman.*

3. *Si pedites suis auxilium ferant*] Sic *Ald. Steph.* & alii complures. Nonnulli *Suis rebus.* Quod verissimum esse non dubito. Nam *Suas res* impedimenta modo

atque

atque in eo morentur, iter confici non posse: sin, id quod magis futurum confidat, relictis impedimentis, suæ saluti consulant, & usu rerum necessariarum & dignitate spoliatum iri: nam de equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipsos quidem debere dubitare: id quo majore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum, & terrori hostibus futurum. Conclamant equites *sanctissimo jurejurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per hostium agmen perequitasset.*

LXVII. Probata re, atque [1] omnibus ad jusjurandum adactis, postero die in tres partes distributo equitatu, duæ se acies à duobus lateribus ostendunt: una à primo agmine iter impedire cœpit. Qua re nunciata, Cæsar suum quoque equitatum tripartito divisum ire contra hostem jubet. [2] Pugnatur una omnibus in partibus. Consistit agmen. Impedimenta inter legiones recipiuntur. Si qua in parte nostri laborare, aut gravius premi videbantur, eo signa inferri Cæsar, aciemque converti jubebat: quæ res hostes ad insequendum tardabat, & nostros [3] spe auxilii confirmat. Tandem Germani ab dextro latere, summum jugum nacti, hostes loco depellunt: fugientes usque ad flumen, ubi

appellat: ut id quod sequitur ostendit. *Hot.*

1. *Atque omnibus ad jusjurandum adactis*] Alii *jurejurando adactis*, quæ proba est locutio. Vide *Justinum* lib. VIII. cap. IV. *Pet.* autem *Ciacconius*, deleta præpositione, legendum censet, *omnibus jusjurandum adactis* & sic edidit *Jos. Scaliger.* Sane ita loqui solent boni auctores. *Seneca* Epist. XCVI. *Mandanturque jusjurandum adactis.* Noster lib. III. B. C. cap. XVIII. *Provinciam omnem in sua & Pompeji verba jusjurandum adigebat.* Et lib. I. B. C. cap. LXXVI. *Ipse idem jusjurandum adigit Afranium*, ubi tamen editt. Vett. habent *ad idem jusjurandum*; nec sane est cur eam lectionem loco moveamus. *Sallustius* Catil. cap. XXII. *Cum ad jusjurandum populares celeris sui adigeret.* Hæc plena est loquendi ratio; altera enim non aliunde est orta, quam quod Latini interdum præpositionem συνθετικὸν omittebant, si jam esset in verbo compositio; qua de re diximus ad lib. I. B. G. cap. XII. *Davies.*

2. *Pugnatur una omnibus in partibus*] Id est, uno tempore. *Plutarchus* in vita scribit, *Cæsarem* in hoc prælio gladium amisisse, quem Arverni in fano ostentationis caussa suspenderunt. Eum postea à *Cæsare* conspectum, neque passum esse tolli, cum id amici suaderent. *Hotom.*

3. *Spe auxilii*] Quia probe norant si gravius premerentur, Cæsarem iis opem laturum. Nihil vidit *Fr. Hotomannus*, qui ingenue fassus est, se non intelligere, quorsum hæ voces pertineant & idcirco nescio quid mutandum existimavit. *Davies.*

Vercin-

Vercingetorix cum pedestribus copiis consederat, persequuntur, complureſque interficiunt. Qua re animadversa, reliqui, ne circumvenirentur veriti, se fugæ mandant. Omnibus locis fit cædes. Tres nobilissimi Ædui capti ad Cæsarem perducuntur, Cotus præfectus equitum, qui controversiam cum Convictolitane proximis comitiis habuerat; & Cavarillus, qui post defectionem Litavici pedestribus copiis præfuerat; & Eporedorix, quo duce ante adventum Cæsaris Ædui cum Sequanis bello contenderunt.

LXVIII. Fugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocaverat, reduxit, protinusque Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere cœpit; celeriterque impedimenta ex castris educi, & se subsequi jussit. Cæsar, impedimentis in proximum collem deductis, duabusque legionibus præsidio relictis, sequutus, quantum diei tempus est passum, [2] circiter III millibus hostium ex novissimo agmine interfectis, altero die ad Alesiam castra fecit. Perspecto urbis situ, perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsi; adhortatus ad laborem milites, Alesiam circumvallare instituit.

LXIX. *Ipsum erat oppidum in colle summo, admodum edito loco, ut nisi obsidione expugnari non posse videretur: cujus collis radices duo duabus ex partibus flumina subluebant. Ante oppidum planities circiter millia passuum* III *in longitudinem patebat: reliquis ex omnibus partibus colles, mediocri interjecto spatio, pari altitudinis fastigio oppidum cingebant.* [3] Sub muro, quæ pars collis ad orientem spectabat, hunc omnem locum copiæ Gallorum comple-

1. *Alesiam*] Hoc oppidum *Velleius Paterculus* lib. II. cap. LVII. vocat *Alexiam*, nec aliter antiquissimæ *Cæsaris* editt. sed scribendi ratio, quæ nunc obtinet, proculdubio est vera, si *Diodoro* Siculo credas, qui narrat Bibl. lib. IV. Herculem εἶναι τὴν πόλιν ὑμωνύμην, τὴν ὑπερκαθημένην ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀγορὰν ἄλης Ἀλησίαν. Idem.

2. *Circiter* III. *millibus hostium*] *Celsi* exscriptor p. 153. *Inter eundem* (leg. eundum) *decem millibus hostium obtruncatis.* D. Vossius.

3. *Sub muro, quæ pars collis ad Orientem spectabat*] MS. *Brant.* cum impressis nonnullis *ad orientem spectabat solis*; at editt. *Rom. Ven. Berould.* habent *ad orientem so-*

verant; fossamque, & maceriam sex in altitudinem pedum præduxerant. Ejus munitionis, quæ ab Romanis instituebatur, circuitus XI ∞ passuum tenebat. Castra opportunis locis erant posita; ibique castella XXIII facta, [1] in quibus castellis interdiu stationes disponebantur, [2] ne qua subito irruptio fieret: hæc eadem noctu excubitoribus, ac firmis præsidiis tenebantur.

LXX. Opere instituto, fit equestre prœlium in ea planitie, quam intermissam collibus [3] III millium passuum in longitudinem patere supra demonstravimus. Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris Cæsar Germanos submittit, legionesque pro castris constituit, ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat. Præsidio legionum addito, nostris animus augetur: hostes in fugam conjecti se ipsi multitudine impediunt; atque [4] angustioribus portis relictis coarctantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. Fit magna cædes, nonnulli, relictis equis, fossam transire, & maceriam transcendere conantur. Paullum legiones Cæsar, quas pro vallo constituerat, pro-

lem spectabat; & ita reponendum videtur, sic enim loqui amat *Cæsar*. Ita lib. I. B. G. cap. I. *Spectant in Septemtriones & Orientem solem.* Et lib. V. B. G. cap. XIII. *Hujus lateris alter angulus ad orientem Solem.* Miror *F. Ciacconii* audaciam, qui, nulla ductus litterarum habita ratione, legendum suspicatur *sub muro, qua pars collium in circuitu vacabat.* Nihil aliud voluit *Cæsar*, quam quod expressit Græcus. Ὑπὸ δὲ, inquit, τὸ τεῖχος, τὸ τῷ ὄρει μίαν πρὸς ἀναπλῆν χεῖμενον οἱ Γαλάται τῇ σφῶν φραπᾷ ἀνεστλήρωσαν. Dav.

1. *In quibus castellis*] Sic reseripsi ex editt. *Rom. Ven. Beroald.* nec aliter MS. *Norvic.* nisi quod in eo duæ primæ voces sint transpositæ. Vulgg. ultimam omittunt, quam expunxerunt ii, quos fugit *Cæsareus* loquendi modus. Sic lib. I. B. G. cap. VI. *Erant omnino* itinera *duo, quibus* itineribus *domo exire possent.* Et paullo post: Diem *dicunt, qua* die *ad ripam Rhodani omnes convenirent.* Apud nostrum & alios optimos auctores frequenter occurrit hæc verborum geminatio. *Idem.*

2. *Ne qua subito irruptio fieret*] *Steph. Eruptio.* Sed illud verius puto: non enim ex urbe, sed ex castris hostium irruptiones fieri significat, ut paucis post versibus. *Hotoman.*

3. III. *millium passuum in longitudinem*] Ultimam vocem cum penultima omittunt editt. *Rom. Ven. Beroald.* sed ratio sermonis Latini non finit, ut exulent. *Fr. Hotomannus* mavult III. *millia passuum.* Sane ita est in MS. *Norvic.* nec aliter locutus est noster hujusce libri capp. LXIX. & LXXIX. At ob plurium Codd. consensum vulgatam lectionem retineo. *Davies.*

4. *Angustioribus portis relictis coarctantur*] Expunge vocem *relictis*, quæ irrepsit incuria librarii, qui librum descripturus ex uno versu in alterum hanc vocem transtulit, hoc pacto. *Angustioribus portis relictis coarctantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur; fit magna cædes: nonnulli relictis equis, fossam transire &c.* D. Vossius.

moveri

moveri jubet. Non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur; veniri ad se confestim existimantes, ad arma conclamant: nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix jubet portas claudi, ne castra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis captis, Germani sese recipiunt.

LXXI. Vercingetorix, priusquam munitiones ab Romanis perficiantur, [1] consilium capit, omnem à se equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandat, *ut suam quisque eorum civitatem adeat, omnesque, qui per ætatem arma ferre possint, ad bellum cogant: sua in illos merita proponit; obtestaturque, ut suæ salutis rationem habeant, neu se de communi libertate optime meritum in cruciatum hostibus dedant: qui si indiligentiores fuerint,* [2] *millia hominum* LXXX *delecta secum interitura demonstrat: ratione inita, frumentum se exigue dierum* XXX *habere, sed paullo etiam longius tolerare posse parcendo.* His datis mandatis, qua erat nostrum opus intermissum, secunda vigilia silentio equitatum dimittit; frumentum omne ad se ferri jubet: capitis pœnam iis, qui non paruerint, constituit: pecus, cujus magna erat ab Mandubiis compulsa copia, viritim distribuit: frumentum parce, & paullatim metiri instituit: copias omnes, quas pro oppido collocaverat, in oppidum recipit. His rationibus auxilia Galliæ exspectare, & bellum administrare parat.

LXXII. Quibus rebus cognitis ex perfugis & captivis, Cæsar hæc genera munitionis instituit. *Fossam pedum* XX [3] *directis lateribus duxit; ut ejus solum tantundem pateret, quantum summa labra distabant: reliquas omnes mu-*

1. *Consilium capit omnem à se equitatum noctu dimittere*] Dimittendi. *Corn. Nepos* Hannib. cap. XIII. *Nunc tempus est hujus libri facere finem. Phædrus* lib. III. Fab. XVI, 13. *Potare est animus nectar, quod Pallas mihi Nuper donavit.* Similium συνήθων exempla sat multa congessi ad hujusce libri cap. XLVI. *Davies.*

2. *Millia hominum* LXXX. *delecta*] Ex quo de opido magnitudine existimari potest. *Plutarchus* autem numerat ἐπτακισχιλίους μονομάχους. Hotoman.

3. *Directis lateribus*] *Th. Beza* vir summi ingenii & doctrinæ admirabilis, *fossam directis lateribus* interpretabatur, quæ ad perpendiculum excavata est, & (ut *Cæsar* infert) *cujus solum tantundem patet quantum summa labra.* Sic *Hirtius* lib. VIII. cap. IX. *Fossam dupliçem pedum quinum denum lateribus directis deprimi, &c.* Idem:

nitiones ab ea fossa pedibus CD *reduxit: id hoc consilio, quoniam tantum esset necessario spatium complexus,* [1] *nec facile totum opus corona militum cingeretur; ne de improviso, aut noctu ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut interdiu tela in nostros operi destinatos conjicere possent. Hoc intermisso spatio,* [2] *duas fossas,* XV *pedes latas, eadem altitudine, perduxit: quarum interiorem campestribus, ac demissis locis, aqua ex flumine derivata, complevit: post eas aggerem, & vallum* XII *pedum exstruxit;* [3] *huic loricam pinnasque adjecit, grandibus cervis eminentibus ad commissuras pluteorum, atque aggeris, qui adscensum hostium tardarent: & turres toto opere circumdedit, quæ pedes* LXXX *inter se distarent.*

LXXIII. Erat uno tempore & materiari, & frumentari, [4] & tantas munitiones fieri necesse, deminutis nostris

1. *Nec facile totum opus corona militum cingeretur*] Explicat *Hirtius*, cum lib. VIII. cap. XI. ait, *nec locum munitionibus claudi nisi à majore exercitu posse.* Hinc *coronare* pro *cingere Statius* dixit II Thebaid.

——— *Densaque nemus statione coronant.*

D. Vossius.

2. *Duas fossas* ——— *quarum interiorem*] Fuere palam duæ, non una, ut pravo acumine *Fr. Hotomannus* dixit; nam vult *duas* nominatas adspectu sectionis, quæ à flumine medio facta, atque ideo nec *interiorem* quidem legit, sed *inferiorem*. Quæ hæc mala libido innovandi est? Certe pro tutela, & reliqua dignitate operis, magis facit, fuisse duplices. *J. Lipsius* Poliorc. lib. II. Dial. II.

3. *Huic loricam pinnasque adjecit, grandibus cervis eminentibus*] *Pinnas* & *cervos* distinguit: accurate, ut omnia in hoc auctore. Nimirum *pinnæ* directæ stabant in supremo loricæ, ut hodieque sepibus aliisque id genus ferreas pinnas imponi videmus adversum transcensiones. Infra pinnas cervi erant, videlicet inter commissuras aggeris & pluteorum. Ubi primum hoc nota, *plutei* hic (uti & supra notavimus) nihil aliud esse, quam ipsam loricam ex asseribus constructam; nam pluteos hic dicit aggeri impositos, & idem statim dixit de lorica. Inter hanc loricam & aggerem infixi erant cervi. Quo fine? etiam ut transcensum tardarent, ut ipse *Cæsar* ait. At cervi sunt, auctore *Servio*, *furcæ, quæ figuntur ad casæ sustentationem, quæ dicte sunt cervi ad similitudinem cornuum cervinorum.* Hi igitur cervi; & proprie magis illud nomen stipites hi, quos *Cæsar* dicit, gestare poterant, quam furcæ quæ humo infiguntur; quia eodem modo quo cervus cornua alicui obvertens caput demittit, ita & hi cervi procumbebant ea ratione, qua hodieque videmus castellis infigi pinnas. Nam pinnis, quomodo veteres figebant eas, in summo loricæ erectis, hodie in bello haud utimur. *D. Vossius.*

4. *Et tantas munitiones fieri necesse*] Sic omnes nostri; at Codex *Andin.* ultimam vocem omittit, quæ, salva Latinitate, abesse potest. Sic *Seneca* Nat. Quæst. lib. VI. cap. XXX. *Quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari.* Pluribus optimi hujusce MS. lectionem tuetur *J. Frid. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. VIII. *Davies.*

copiis,

copiis, quæ longius ab castris progrediebantur: & nonnunquam opera nostra Galli tentare, atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere summa vi conabantur; quare ad hæc rursus opera addendum Cæsar putavit, quo minore numero militum munitiones defendi possent. *Itaque truncis arborum, aut admodum* [1] *firmis ramis abscisis, atque horum dolabratis, atque præacutis cacuminibus,* [2] *perpetuæ fossæ quinos pedes altæ, ducebantur. Huc illi stipites demissi, & ab infimo revincti, ne revelli possent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines conjuncti inter se, atque implicati; quo qui intraverant,* [3] *se ipsi acutissimis vallis induebant;* [4] *hos Cippos appellabant. Ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudi-*

1. *Firmis ramis abscisis*] Alii *abscissis*; sed antiquissimi MSS. tam *Cæsaris*, quam aliorum auctorum, litteram sibilantem non geminant. Sic *Livius* lib. XLIV. cap. v. *Quæ rupes* abscisæ *erant*. Vide & *Ger. Joan. Vossium* Anal. lib. III. cap. XXVI. p. 97. *Idem.*

2. *Perpetuæ fossæ*] *Perpetuum* tantundem valet, ac παρεμπλήκες, æquali undecunque ductu, eoque continenti, ut monet *Obert. Gifanius* conlect. in *Lucretium*. Brantius.

3. *Se ipsi acutissimis vallis induebant*] Antiqua est & elegans, loquendi ratio. Infra cap. LXXXII. *Se ipsi stimulis inopinantes induebant. Latinus Pacatus* Pan. XII. cap. XXXIV, 3. *Obviis fudibus induebantur. Virgilius* Æn. X, 681.

Ansese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat.

Lucretius lib. IV, p. 509. ed. *Wechel.*

Ac nos in fraudem induimus——

Ad eum locum plura *Dionys. Lambinus*, unde patet, aures *Honorato Joannio* non esse præbendas, cui placuit *se ipsi acutissimis vallis inducebant*; cum eo tamen facere videtur *Achilles Statius*, qui hujusce facinoris memoriam servavit in notis ad *Tibulli* lib. I. Eleg. VI, 1. *Davies.*

4. *Hos Cippos appellabant*] Vet. Cod. *cappos*, unde *Lipsius* faciebat *scapos*. Sed noli audire eum. Cippi sunt columnæ, quæ imponi solent sepulchris. Glossæ; *Cippus*, τύλη, ἀνδεικές. Talibus insculpi solebant monumenta, & nomen sepulti, & quæ alia huc pertinent. Unde *Horatius* Sermonum lib. I. Sat. VIII.

Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum
Hic dabat.——— [*Hic*

Ubi cippus non tumulum, sed qualem dixi columnam notat. Hæ juxta vias publicas poni solitæ; eoque sæpe obnoxiæ jumentorum aut hominum injuriis. *Lucilius* apud *Festum* ait:

Porro homines nequam malus ut quartarius cippos
Collisere omnes.

Magnus *Turnebus* in Adversariis *cippos* interpretatur eminentias, & devia asperaque loca; & hæc verba capit de imperitis mulionibus, qui mulos suos in cippos eminentes & inæquales agunt, nec planam viam & æquatam sequuntur, ex eoque vel jumenta cespitare & cadere, vel everti vehicula ait, eoque dici illos, *cippos collidere*. Sed multum fallitur, nam cippus pro tali tumulo aut eminentia nullus scriptor dixit, præterea versus illi corrupte ita leguntur; & recte jam pridem emendavit *Scaliger*:

Porro homines nequam, malus ut quartarius, cippos
Collisere homines.——

Ait se portare homines nequam & insolentes, qui cippos viæ publicæ appositos col-

nem pedum fodiebantur, paullatim [1] *anguſtiore ad infimum faſtigio. Huc teretes ſtipites feminis craſſitudine, ab ſummo præacuti & præuſti, demittebantur; ita ut non amplius* IV *digitis ex terra eminerent: ſimul confirmandi & ſtabiliendi cauſſa* [2] *ſinguli ab infimo ſolo pedes terra exculcabantur: reliqua pars ſcrobis ad occultandas inſidias viminibus ac virgultis integebatur. Hujus generis octoni ordines ducti, ternos inter ſe pedes diſtabant: id* [3] *ex ſimilitudine floris*

liſiſſent, haud aliter atque mali quartarii ſolent, dum jumenta ſua non bene regunt. Igitur cippi tales columnæ: ſed & illæ, quæ in via ſolent poni ad ſcienda itineris ſpatia. *Lapides* Romani vocavere. Unde illud toties repetitum, *ad primum ab urbe lapidem.* H. e. cippum. *Valerius Probus* de notis. Cipp. *Cippus, id eſt terminus, ut cippum, ſeu Lapidem.* Denique admonebantur talibus cippis viatores, qua tranſire liceret, privatum ne an publicum iter eſſet, an currui, an equiti, an actui tranſitus deberetur. Talis Cippus eſt qui Romæ viſitur, qua itur à Pantheo ad viam Flaminiam, qui hæc inſcripta habet:

ID. QVOD. INTRA. CIPPOS
AD. CAMPVM. VERSVS. SOLI
EST. A. CÆS. AVGVST.
REDEMTVM
PRIVATO. PVBLICAVIT.

Item alter cippus Stimigliani in Sabinis:

PER. HANC
VIAM. FVNDO
C. MARCI. C. L.
PHILERONIS
ITER. ACTVS
DEBETVR.

In veteribus Gloſſis invenio. *Cippus,* Ἔνδις λίθινος, Κορμὸς, ποδοκάκη. Diu cogitabam quid ſibi vellet illud ἔνδις λίθινος. Locus haud dubie depravatus. *Martinius* pro ἔνδις legebat τύλος, nimis audacter. Certe male diſtincta hæc verba certum habeo: itaque interpunge Ἔνδις, λίθινος κορμὸς, ποδοκάκη. Ἔνδις *cippus,* quemadmodum mutum hominem *ſtatuam* appellamus, ſtupidum, *ſtipitem.* Omnino id arbitror voluiſſe Gloſſographum, tametſi nuſquam reperiam ita veteres hac voce uſos. Sed quemadmodum *Cippum* aliæ Gloſſæ ἀνδριάντα interpretantur, ita ſtatua de homine muto. Jam λίθινος κορμὸς, illud vere cippus. Nam κορμὸς *truncum* notat, cui abſcinduntur ramuli qui inde pullulant. Quod recte congruit cum *cippis Cæſaris,* qui ait, *truncis arborum, aut admodum firmis ramis abſciſis, atque horum dolabratis, atque præacutis cacuminibus, perpetua foſſa ducebantur.* Niſi forte *Cæſar* reſpexit ad alteram notionem vocis *cippus,* nimirum ποδοκάκη: quia inquit *induebant ſe acutiſſimis vallis.* Certum Ποδοκάκη quoque *cippum* notare, ſive lignum bipatens quo fontium pedes includuntur: unde haud dubie hodieque vox *cippier* remanſit, quæ carceris cuſtodem notat. Sed non arbitror tamen hoc *Cæſarem* voluiſſe. *D. Voſſ.*

1. *Anguſtiore ad infimum faſtigio*] Sic plures libri, quos probat *Juſt. Lipſius* Poliorc. lib. II. Dial. II. p. 518. Et merito quidem; hos enim cippos *ex ſimilitudine florum lilia appellabant,* ut paullo poſt teſtatur *Cæſar*; at liliis imum eſt anguſtius, ſumma vero magis patent. *Joſ. Scaliger,* hoc, ut opinor, in animum non revocans, edidit *ad ſummum.* Longe autem abeſt, ut *D. Voſſio* accedam, qui *ſummum* idem ac *infimum* denotare contendit; nec enim valet *ima ſummis mutare.* Davies.

2. *Singuli ab infimo ſolo pedes terra exculcabantur*] Sententia eſt, è tribus illis pedibus altitudinis, tertium ab imo deperiſſe, terra aggeſta ad ſtabiliendum ſtipitem, & circa eum ſtipata & exculcata; nam *Fr. Hotomannum* bona mens non impulit duas voces inducere, & auferre *pedes terra.* Lipſius.

3. *Ex ſimilitudine floris lilium appellabant*] Acute, ſed quod non facile quiſquam intelligat. Fovea ipſa paullatim ad imum an-

Lilium

Lilium appellabant. Ante hæc taleæ pedem longæ ferreis hamis infixis totæ in terram infodiebantur; mediocribusque intermissis spaciis, omnibus locis differebantur, quos Stimulos nominabant.

LXXIV. His rebus perfectis, regiones secutus, quam potuit, æquissimas pro loci natura, XIV millia passuum complexus, pares ejusdem generis munitiones, diversas ab his, contra exteriorem hostem perfecit, ut ne magna quidem multitudine, si ita accidat, ejus discessu, munitionum præsidia circumfundi possent: neu cum periculo ex castris egredi cogerentur; dierum XXX pabulum frumentumque habere omnes convectum jubet.

LXXV. Dum hæc ad Alesiam geruntur, Galli, concilio principum indicto, non omnes, qui arma ferre possent, ut censuit Vercingetorix, convocandos statuunt, sed certum numerum cuique civitati imperandum; ne, tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec frumentandi rationem habere possent. Imperant Æduis, atque eorum clientibus, Segusianis, [1]Ambivaretis, [2]Aulercis Brannovicibus, Brannoviis millia XXXV. parem numerum Arvernis, adjunctis Eleutheris Cadurcis,

gustior, cujus medio insertum lignum paullum exstabat, ut è lilii medio exstant quoque. Videmus hic magnam similitudinem, ut non potuerit commodius nomen imponi. *D. Voss.*

1. *Ambivaretis*] Ita *Scaliger* edidit. In vet. Cod. est *Ambularetis*. Alius habet *Ambinaretis*, quod corruptum ex *Ambivaretis* non dubito. Alii legunt *Ambuaretis*, eosque prope Pyrenæos montes collocant. Sane magis id ex *Cæsaris* mente videtur, qui hoc loco populos minus dissitos plerumque conjungit. Certe ego non arbitror *Cæsarem Ambivaretis* scripsisse, quia illi in extremo Galliæ, hic gentes Æduis propinquiores pleræque memorantur. *Fulvius* legebat *Ambarros*, quod nescio an probare ausim, quia puto sub verbis illis *eorumque clientibus*, comprehendi Ambarros. Nam Segusianos, & Aulercos cæteraque nationes quæ hic recensentur, fuisse in clientela Æduorum, nullus veterum, quod sciam, prodidit: & male. reor, Græcus transfert, τοῖς Ἐδουΐοις, καὶ τοῖς ἐκείνων συμμάχοις, τοῦτ' ἔστι Σεκυσιανοῖς, &c. Dr. Vossius.

2. *Aulercis Brannovicibus, Brannoviis*] Non alibi facta est *Aulercorum Brannovicum* mentio. Omnes Codd. interpungunt *Aulercis, Brannovicibus, Brannoviis*; etiam Græcus, τοῖς Αὐλέρκοις, τοῖς τῶν Βραννοβίων, & τοῖς Βραννοκίοις, adeo ut, si illos sequamur, tres sint populi. Sed in re tam obscura nihil potest ῥητῶς adfirmari; verum tamen libris adhærere multo satius, ne nova corruptione *Cæsarem* maculemus; quam etiam ob causam nolim cum *Jos. Scaligero* & *Pet. Ciacconio* ultimam vocem expungere. Fateor equidem *Brannovios* alibi non memorari, sed nec *Brannovices*; hoc tamen non impedit, quominus tales reverа fuerint populi. *Davies.*

Gabalis,

Gabalis, [1] Velaunis, qui ſub imperio Arvernorum eſſe conſueverunt: [2] Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Ruthenis, Carnutibus XII millia; Bellovacis X. totidem Lemovicibus: octona Pictonibus, & Turonis, & Pariſiis, & [3] Eleutheris Sueſſionibus; Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Nerviis, Morinis, Nitiobrigibus quina millia; Aulercis Cenomanis totidem; Atrebatibus IV millia; Bellocaſſis, Lexoviis, [4] Aulercis, Eburonibus terna; Rauracis, & Bojis XXX. univerſis civitatibus, quæ Oceanum attingunt, quæque eorum conſuetudine Armoricæ appellantur, quo ſunt in numero Curioſolites, Rhedones, Ambibari, [5] Cadetes, Oſiſmii, [6] Lemovices, Ve-

1. *Velaunis, qui ſub imperio Arvernorum eſſe conſueverunt*] Vv. Cc. conſtanter *Velaviis* habent. Et ſic *Strabo* Geogr. lib. IV. Οὐελλαῦοι δὲ μετ' ἐκείνους, οἳ πρότερον ἐζήτουν ποτὲ Ἀρουέρνοις τῶν δὲ Σηκουανῶν καθ' ἑαυτούς. *Scaliger* tamen maluit *Velaunis*; credo quia ſic in *Ptolemæo* legitur; & eſſe codices *Cæſaris*, in quibus ita legatur, non dubito. Certe Græcus habet Βελαυνίοις. *Plinius* lib. IV. cap. XIX. gentem eam *Vellates* vocat. *D. Voſſius.*

2. *Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Ruthenis, Carnutibus* XII. *millia*] *Hadr. Valeſius* not. Gall. p. 513. non ſolum legit XXII. *millia*, ſed & putat, ſingulas has gentes, ut erant frequentes ac validæ, hunc numerum contuliſſe, nec ob aliam cauſam à *Cæſare* ſimul eſſe commemoratas. Dein ut ejus conjecturæ ſumma conveniat, cap. LXXVI. reponit CCCLVIII. *millia*. Ei ſane non adſentior; cum enim eundem loquendi modum de omnibus adhibeat *Cæſar*, non eſt, cur ſingulæ harum civitatum XXII. millia contuliſſe videantur, dum reliquæ numerum imperatum conjunctim effecerint. Nec obſtat, quod hæ gentes in primis eſſent firmæ; pro viribus enim civitatum milites non erant imperati, nam ſi hanc rationem ſequerentur principes, vix eſt ut arbitremur, eos ex Rauracis & Boiis XXX. millia, tota vero Armorica V tantum, fuiſſe coacturos. *Davies.*

3. *Eleutheris Sueſſionibus*] Neſcio cujus audacia hic *Eleutheri* ſupra memorati irrepſerint. *Stephanus* ita impreſſit, ſed quo auctore? Multo minus ſcio qui ſint *Eleutheri Sueſſiones*. Nuſquam ſane ita appellatos Sueſſiones invenio. Veteres codd. habent *Helviciis*; multo melius: non quod hanc probam lectionem putem, ſed altera minus corruptam. Lego confidenter *Helviis*: nam & ſupra quo loco Helviorum mentio à *Cæſare* facta, corrupte in veteri codice erat *Helviciis*. Tu itaque hoc modo diſtingue hæc verba: *Octona Pictonibus, & Turonis, & Pariſiis, & Helviis. Sueſſionibus, Ambianis*, &c. *D. Voſſius.*

4. *Aulercis, Eburonibus terna*] Lego conjunctim *Aulercis Eburovicibus*. *Plinius* lib. IV. cap. XVIII. *Aulerci, qui cognominantur Eburovices, & qui Cenomani.* Et *Cæſar* ipſe libro III. cap. XVII. *Atque his paucis diebus Aulerci Eburovices, Lexoviique. Ptolemæus* lib. II. Αὐλέρκιοι Ἐβουϊκοί, Αὐλέρκιοι Κενομανοί, Αὐλέρκιοι Διαβόλιται. Quos omnes hic *Cæſar* poſuit. *Ciacc.*

5. *Cadetes*] *Caletes* appellavit hos ſupra lib. II. & item *Hirtius* lib. VIII. Sed meliores libri eo loco & *Oroſius Caletos* habent, & ita dicuntur à *Plinio* lib. XIX. cap. I. Et *Lemovices*, aut hic, aut paullo ſupra, ubi iterum cum *Bellovacis* & *Pictonibus* numerantur, mendum contineant oportet. *Idem.*

6. *Lemovices*] Hanc vocem delent *Pet. Ciacconius* & *Joſ. Scaliger*, quia *Cæſar* Lemovicum ſupra meminerit. Nihilominus, cum omnes MSS. & Græcus interneti,

neti, Unelli, ſena. Ex his Bellovaci ſuum numerum non contulerunt; quod ſe ſuo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum geſturos dicerent, neque cujuſquam imperio obtemperaturos: rogati tamen à Comio, pro ejus hoſpitio II millia miſerunt.

LXXVI. Hujus opera Comii, ita ut antea demonſtravimus, fideli atque utili ſuperioribus annis erat uſus in Britannia Cæſar: pro quibus meritis [1] civitatem ejus immunem eſſe juſſerat; jura legeſque reddiderat: atque ipſi Morinos attribuerat. Tanta tamen univerſæ Galliæ conſenſio fuit libertatis vindicandæ, & priſtinæ belli laudis recuperandæ, ut neque beneficiis neque amicitiæ memoria moverentur; omneſque & animo, & opibus in id bellum incumberent; [2] coactis equitum IIX millibus, & peditum circiter CCXL. Hæc in Æduorum finibus recenſebantur; numeruſque inibatur: præfecti conſtituebantur: Comio Atrebati, Virdumaro, & Eporedorigi Æduis, Vergaſillauno Arverno, conſobrino Vercingetorigis, ſumma imperii tranſditur. Iis delecti ex civitatibus attribuuntur, quorum conſilio bellum adminiſtraretur. Omnes alacres, & fiduciæ pleni ad Aleſiam proficiſcuntur: nec erat omnium quiſquam, qui adſpectum modo tantæ multitudinis ſuſtineri poſſe arbitraretur, [3] præſertim ancipiti prœlio; quum ex oppido eruptione pugnaretur, & foris tantæ copiæ equitatus peditatuſque cernerentur.

pres retineant, inducendam non cenſuerim: ut enim tres erant Aulerci, ita duo poterant eſſe Lemovices, quorum hi in Armorica fuere ſiti, alii non item. *Davies.*

1. *Civitatem ejus immunem eſſe juſſerat, jura legeſque reddiderat*] Atrebates ſignificat non redactos in provinciam; illi enim quibus hoc contigit, ſuis legibus non utebantur. Vide not. ad lib. 1. B. G. cap. XLV. *Hotom.*

2. *Coactis equitum* VIII. *millibus, & peditum* CCXL.] Sic *Jul. Celſus* p. 154. ſic & omnes Codd. niſi quod antiquitus impreſſi habeant *coactis equitum* VII. *millibus*: at totus Gallorum numerus, ſi & eorum rationem habeas, qui cum Vercingetorige erant ad Aleſiam, CCXXXII. millia conficit, adeo ut vel ultra numerum imperatum miſerint nonnullæ civitates, vel in notas numerales irrepſerit vitium. *Davies.*

3. *Præſertim ancipiti prœlio*] *Anceps prœlium* hic denotat pugnam à tergo & à fronte inſtantem. Noſter lib. III. B. C. cap. LXXII. *Non illi —— ancipitem terrorem intra extraque munitiones —— cauſa fuiſſe cogitabant. Curtius* lib. III. cap. VII, 9. *Ubi circumiri, ubi ancipiti acie premi poſſent.* Vide & *Corn. Nepotem* Datam. cap. VII, 3. *Idem.*

LXXVII. At ii, qui Alesiæ obsidebantur, præterita die, qua suorum auxilia exspectaverant, consumpto omni frumento, insciì, quid in Æduis gereretur, concilio coacto, de exitu fortunarum suarum consultabant: ac variis dictis sententiis, quarum pars deditionem; pars, dum vires suppeterent, eruptionem censebant, non prætereunda videtur oratio Critognati, propter ejus singularem ac nefariam crudelitatem. Hic summo in Arvernis natus loco, & magnæ habitus auctoritatis, *Nihil*, inquit, *de eorum sententia dicturus sum, qui turpissimam servitutem deditionis nomine appellant; neque hos habendos civium loco,* [1] *neque ad concilium adhibendos censeo. Cum iis mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum in consilio omnium vestrum consensu pristinæ residere virtutis memoria videtur. Animi est ista mollities, non virtus, inopiam paullisper ferre non posse.* [2] *Qui se ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque ego hanc sententiam probarem, nam apud me multum dignitas potest, si nullam, præterquam vitæ nostræ, jacturam fieri viderem: sed in consilio capiendo omnem Galliam respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitavimus. Quid, hominum millibus* LXXX *uno loco interfectis, propinquis consanguineisque animi fore existimatis, si pene in ipsis cadaveribus prælio decertare cogentur? Nolite hos vestro auxilio spoliare, qui vestræ salutis caussa suum periculum neglexerint,* [3] *nec stultitia ac temeritate vestra, aut imbecillitate animi omnem*

1. *Neque ad concilium*] Sic restituimus. In vulgatis erat *consilium*. Male: concionem enim significat, & recte Græcus utrobique habet ἐκκλησίαν. Idem.

2. *Qui se ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant*] Conscíscere sibi mortem ignavi esse hominis proprium, non viri fortis, ut vulgo putatum est, ex *Aristotelis* sententia, & D. *Aurelii Augustini* jampridem docuit M. *Antonius Muretus* lib. IV. Variar. cap. 11. Nabarzanes apud Q. *Curtium* lib. v. *Fortium*, inquit, *virorum est magis mortem contemnere, quam odisse vitam. Sæpe tædio laboris ad vilitatem sui* (ut recte reposuit Pet. *Faber* lib. 1. Semest. cap. x. pro *utilitatem*) *compelluntur ignavi, at virtus nihil inexpertum relinquit. Itaque ultimum omnium mors est, ad quam non pigre ire, satis est.* Adde quæ graviter scribit *Seneca* epist. XXIV. lib. III. *Brant.*

3. *Nec stultitia ac temeritate vestra ..... omnem Galliam prosternere*] Gemina est negatio pro una. *Terentius* Andr. Act. II. Sc. II. vs. ult. *Neque tu haud dicta tibi non prædictum*; more Græcorum, apud quos duæ particulæ negativæ vehementius negant. *Minucius Felix* Octav. p. 88. *Hu-*

Gallian

Galliam proſternere, ac perpetuæ ſervituti addicere. An, quod ad diem non venerint, de eorum fide conſtantiaque dubitatis? Quid ergo? Romanos in illis ulterioribus munitionibus animine cauſſa quotidie exerceri putatis? Si illorum nunciis confirmari non poteſtis, omni aditu præſepto, iis utimini teſtibus, appropinquare eorum adventum; cujus rei timore exterriti, diem, noctemque in opere verſantur. [1] *Quid ergo mei conſilii eſt? Facere, quod noſtri majores nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumque fecerunt; qui in oppida compulſi, ac ſimili inopia ſubacti, eorum corporibus, qui ætate inutiles ad bellum videbantur, vitam toleraverunt, neque ſe hoſtibus tranſdiderunt: cujus rei exemplum ſi non haberemus, tamen libertatis cauſſa inſtitui & poſteris prodi pulcherrimum judicarem. Nam quid huic ſimile bello fuit?* [2] *Depopulata Gallia, magnaque illata calamitate, Cimbri finibus noſtris aliquando exceſſerunt, atque alias terras petierunt: jura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, niſi invidia adducti, quos fama nobiles, potenteſque bello cognoverunt, horum in agris civitatibuſque conſidere, atque his æternam injungere ſervitutem? neque enim umquam alia conditione bella geſſerunt. Quod ſi ea, quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis; reſpicite finitimam Galliam, quæ in provinciam redacta,* [3] *jure, & legibus commutatis, ſecuribus ſubjecta, perpetua premitur ſervitute.*

juſmodi propudia nobis non licet nec audire. Plura congeſſit Cl. *Janus Broukhuſius* ad *Propertii* lib. II. El. XV, 5. *Davies.*

1. *Quid ergo mei conſilii eſt? Facere quod*] Quidam ita diſtinguendum cenſent: *Quid ergo? mei conſilii eſt facere quod.* Sed ita ſcribit *Brutus* lib. II. Epiſt. 1. ad *Ciceronem: Quid ergo eſt, inquis, tui conſilii? Dandus eſt locus fortunæ.* Quare vulgata lectio melior eſſe videtur. *Ciaccon.*

2. *Depopulata Gallia*] Verbum hoc, quod *deponens* cenſetur, *paſſivam* ſignificationem hic obtinet. Sic lib. 1. B. G. cap. XI. *Seſe*, depopulatis *agris, non facile ab oppidis vim hoſtium prohibere.* *Horatius* lib. III. Od. V. vſ. 24. *Arva Marte coli* populata *noſtro.* Nec hoc mirum videatur, cum & *activa* terminatio in uſu remanſerit. Auctor de Bell. Hiſp. cap. XLII. *Agros veſtramque provinciam veſtro impulſu* depopulavit. Vide & *Virgilium* Æn. 1, 531. *Davies.*

3. *Jure, & legibus commutatis, ſecuribus ſubjecta*] Oſtendit hic locus, quis earum civitatum quæ à Romanis in provinciam redigebantur, ſtatus fuerit. Nimirum impoſito primum præſidio gravabantur, Romanis ſtipendiariæ ac vectigales

LXXVIII. Sententiis dictis, conſtituunt, ut, qui valetudine, aut ætate inutiles ſunt bello, oppido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati ſententiam deſcendant: illo tamen potius utendum conſilio, ſi res cogat atque auxilia morentur, quam deditionis aut pacis ſubeundam conditionem. Mandubii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque uxoribus exire coguntur. Ii, quum ad munitiones Romanorum acceſſiſſent, flentes, omnibus precibus orabant, ut ſe in ſervitutem receptos cibo juvarent. Hos Cæſar, [1] diſpoſitis in vallo cuſtodiis, [2] recipi prohibebat.

LXXIX. Interea Comius, & reliqui duces, quibus ſumma imperii permiſſa erat, cum omnibus copiis ad Aleſiam perveniunt, & colle exteriore occupato, [3] non longius D paſſibus à noſtris munitionibus conſidunt. Poſtero die equitatu ex caſtris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem III millia paſſuum patere demonſtravimus, complent; pedeſtreſque copias, paullum ab eo loco, abditas in locis ſuperioribus conſtituunt. Erat ex oppido Aleſia deſpectus in campum. Concurritur, his auxiliis viſis; fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad læti-

fiebant, eoque nomine publicanos habere cogebantur, quæ illos tanquam Harpyæ & hirudines exſugebant; denique magiſtratus à populo Rom. cum fecuribus & imperio accipiebant, qui illis, neglectis patriis legibus, jus dicerent. *Brant.*

Ibid. Meus liber: *feris ſecuribus ſubjectæ*, quæ lectio mihi probatur. *Ciacc.*

1. *Diſpoſitis in vallo cuſtodiis*] Alii *cuſtodibus*, quam lectionem intulere Librarii, neſcierunt enim *abſtractum* pro *concreto* apud optimos auctores inveniri. *Corn. Nepos* Epam. cap. VI, 4. *Coram frequentiſſimo* legationum *conventu*. *Val. Maximus* lib. I. cap. I, 9. *Non dubitaverunt ſacris* imperia *ſervire*. *Eumenius* Pan. IV. cap. VIII, 4. *Cum* conjugiis *& liberis cæteroque examine* neceſſitudinum —— *ad loca olim deſerta tranſirent*. Hinc *Julii Firmici* vulgata lectio defendi poteſt; ait enim p. 23. de error. Prof. Rel. *Sicque tum ipſa* diſpenſatio (Ceres) *quod attulerat frumenta* —— *ſepulta in eo loco eſt, pariter & conſecrata*. Vir ſummus *J. F. Gronovius* Obſerv. Eccleſ. cap. IX. reponit *diſpenſatrix*, vel *diſpenſata*, vel *diſpenſato frumento*. Sed locus recte ſe habet, nec medica manu eſt opus, ut ex exemplis allatis conſtat, quibus adde *Thomæ Munckeri* collectanea ad *Hygini* Fab. CXX. *Davies.*

2. *Recipi prohibebat*] Sapiens ἀνυπόπτως, cum id quod dictu erat gravius, occiſos à Cæſarianis, reticuit. *Dio* tamen lib. XL. pag. 139. quod à neutris recipiebantur, miſerrima morte interiiſſe teſtatur. *Hotom.*

3. *Non longius* D. *paſſibus*] MSS. *Ciacon.* & *Norvic.* cum ed. *Rom. Ven. Berould.* habent *mille paſſibus*, quam etiam lectionem in ſuo Codice invenit Græcus interpres; vertit enim ὡς χιλίων ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ΟΚΤΩ ΣΤΑΔΙΑ, quæ mille paſſus conficiunt. *Davies.*

tiam

tiam excitantur: Itaque, productis copiis ante oppidum considunt; & proximam fossam cratibus integunt, atque aggere explent; seque ad eruptionem, atque omnes casus comparant.

LXXX. Cæsar, omni exercitu ad utramque partem munitionum dispositio, ut, si usus veniat, suum quisque locum teneat, & noverit; equitatum ex castris educi, & prœlium committi jubet. Erat ex omnibus castris, quæ summum undique jugum tenebant, despectus: atque [1] omnium militum intenti animi pugnæ eventum exspectabant. Galli inter equites, raros sagittarios, expeditosque levis armaturæ interjecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent, & nostrorum equitum impetum sustinerent. Ab his complures de improviso vulnerati, prœlio excedebant. Quum suos pugna superiores esse Galli confiderent, & nostros premi multitudine viderent; ex omnibus partibus, & ii, qui munitionibus continebantur, & ii, qui ad auxilium convenerant, clamore & ululatu suorum animos confirmabant. Quod in conspectu omnium res gerebatur, neque recte, aut turpiter factum celari poterat; utrosque & laudis cupiditas, & timor ignominiæ ad virtutem excitabat. Quum à meridie prope ad Solis occasum dubia victoria pugnaretur, Germani una in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt: quibus in fugam conjectis, sagittarii circumventi, interfectique sunt. Item ex reliquis partibus nostri, cedentes usque ad castra insecuti, sui colligendi facultatem non dederunt: at ii, qui ab Alesia processerant, mœsti, prope victoria desperata, se in oppidum receperunt.

LXXXI. Uno die intermisso, Galli, atque hoc spa-

1. *Omnium militum intenti animi pugnæ eventum exspectabant*] In aliis, *omnes milites intenti pugnæ eventum exspectabant*, ac sic legit Metaphrastes. MSS. autem *Carrar.* & *Norvic.* pro *eventu* exhibent *proventum*, quæ sane vox (licet ejus usus hoc in sensu sit rarior) idem valet ac *eventus*, qua de causa vulgatam lectionem Glossematis suspectam habeo. *Virgilius. Æn.* XII, 427. [*giftra*

Non hæc humanis opibus, non arte mo-
Proveniunt.———

Plura collegimus not. ad hujusce libri cap. XXIX. *Idem.*

tio,

tio, magno cratium, scalarum, [1] harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi, ad campestres munitiones accedunt. Subito clamore sublato, qua significatione, qui in oppido obsidebantur, de suo adventu cognoscere possent, crates projicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare, reliquaque, quæ ad oppugnationem pertinent, administrare. Eodem tempore, clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercingetorix, atque ex oppido educit. Nostri, ut superioribus diebus [2] suus cuique locus erat definitus, ad munitiones accedunt; [3] fundis librilibus sudibusque quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos perterrent. Prospectu tenebris adempto, multa utrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela conjiciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius, legati, quibus eæ partes ad defendendum obvenerant, qua ex parte premi nostros intellexerant, iis auxilio ex ulterioribus castellis deductos submittebant.

LXXXII. Dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: postea quam propius successerunt, aut se ipsi stimulis inopinantes inducbant; aut in scrobes delapsi transfodiebantur; aut ex vallo, & turribus transjecti pilis muralibus interibant. Multis undique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta, quum lux appeteret; veriti, ne ab latere aperto [4] ex superi-

1. *Harpagonum*] Harpagonas *Q. Curtius* lib. IV. cap. III, 12. *ferreas manus* vocat. Vulgo *lupi* dicuntur, teste *Vegetio* lib. II. cap. XXV. *Glandorp.*

2. *Suus cuique locus erat definitus*] Codicis *Andini* lectionem recepimus. *Noster* lib. III. B. C. cap. LXXXII. *Jamque inter se palam de præmiis ac sacerdotiis contendebant, in annosque consulatum* definiebant. *Justinus* lib. XIV. cap. 1, 9. *Iis, qui Eumenis caput ad Antigonum detulissent, magna præmia*, definiebantur. Vulgo erat *attributus*. Sed ea lectio ex interpretatione irrepserat, ut animadvertit *J. F. Gronovius*, quem vide ad *Livii* lib. XXXV. cap. VII. *Davies.*

3. *Fundis librilibus*] Nonnulli *libralibus*, quæ lectio firmari poterit ex *Vegetio*; is enim lib. II. cap. XXIII. *libralia saxa* memorat. Sed receptam tuetur *Festus*: nam ait *Librilia appellantur instrumenta bellica, saxa scilicet ad brachii crassitudinem in modum flagellorum loris revincta*; unde distinguendum videtur, *fundis, librilibus*, quemadmodum etiam censuit *Just. Lipsius* Poliorc. lib. IV. Dial. III. Sane sic exhibent MS. *Brant.* & Græcus interpres, qui vertit, σφενδόναις, μεγάλοις τε λίθοις. Davies.

4. *Ex superioribus castris*] Ex superioribus castrorum locis: nam loca erant inæqualia, ut sæpe dictum est. *Hotom.*

oribus

oribus castris eruptione circumvenirentur, se ad suos receperunt. At interiores, dum ea, quæ à Vercingetorige ad eruptionem præparata erant, proferunt, priores fossas explent, diutius in iis rebus administrandis morati prius suos discessisse cognoverunt, quam munitionibus appropinquarent. Ita re infecta in oppidum reverterunt.

LXXXIII. Bis magno cum detrimento repulsi Galli quid agant, consulunt; locorum peritos adhibent: ab his superiorum castrorum situs, munitionesque cognoscunt. Erat à Septemtrionibus collis, quem quia, propter magnitudinem circuitus, [2]opere circumplecti non potuerant; nostri necessario pene iniquo loco, & leniter declivi, castra fecerunt. Hæc C. Antistius Reginus, & C. Caninius Rebilus, legati, cum II legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores regionibus, duces hostium LV millia ex omni numero deligunt earum civitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant: quid, quoque pacto, agi placeat, occulte inter se constituunt: adeundi tempus definiunt, quum meridies esse videatur. Iis copiis Vergasillaunum Arvernum, unum ex IV ducibus, propinquum Vercingetorigis, præficiunt. Ille ex castris prima vigilia egressus, prope confecto sub lucem itinere, post montem se occultavit, militesque ex nocturno labore sese reficere jussit. Quum jam meridies appropinquare videretur, ad ea castra, quæ supra demonstravimus, contendit; eodemque tempore equitatus ad campestres munitiones accedere, & reliquæ copiæ sese pro castris ostendere cœperunt.

LXXXIV. Vercingetorix ex arce Alesiæ suos conspicatus, [3]ex oppido egreditur, * è castris longurios, muscu-

2. *Opere circumplecti non potuerant, nostri necessario &c.*] Clarior multo & dilucidior erit sententia, si hoc modo interpungas *opere circumplecti non potuerant nostri, necessario &c.* Ita distinxit Græcus. Ὁ. inquit, ὁ δυνηθέντες οἱ Ῥωμαῖοι πάντῃ περιοχυρῶσαι, ἀναγκαίως ἐν τῷ ἴσῳ. Davies.

3. *Ex oppido egreditur * è castris longurios*] Vercingetorix non castris, sed opido se continebat. Ideo vox *castris* merito exploditur. *Parisiens.* lib. habet, *ac crates, longurios, musculos.* Nam paulo infra dicitur: *aggere & cratibus aditus expediunt.* Et supra: *proximam fossam cratibus integunt, atque aggere explent.* Item: *crates projicere.* Ciaccon. Vide *Just. Lipsium* Poliorc. lib. 1. Dial. IX.

los,

los, falces, reliquaque, quæ eruptionis causſa paraverat, profert. Pugnatur uno tempore omnibus locis, atque omnia tentantur: quæ minime visa pars firma esſe, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus distinetur, nec facile pluribus locis occurrit. Multum ad terrendos noſtros valuit clamor, qui poſt tergum pugnantibus exſtitit, quod ſuum periculum in aliena vident virtute conſiſtere: [1] omnia enim plerumque quæ abſunt, vehementius hominum mentes perturbant.

LXXXV. Cæſar idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur, cognoſcit, [2] laborantibus ſubmittit. Utriſque ad animum occurrit, unum illud esſe tempus, quo maxime contendi conveniat. Galli niſi perfregerint munitiones, de omni ſalute deſperant: Romani, ſi rem obtinuerint, finem laborum omnium exſpectant. Maxime ad ſuperiores munitiones laboratur, quo Vergaſillaunum miſſum demonſtravimus. [3] Exiguum loci ad declivitatem faſtigium, magnum habet momentum. Alii tela conjiciunt, alii, teſtudine facta, ſubeunt, defatigatis invicem integri ſuccedunt: [4] Agger ab univerſis in munitionem conjectus, & adſcenſum dat Gallis, & quæ in terram occultaverant Romani, contegit: nec jam arma noſtris, nec vires ſuppetunt.

1. *Omnia enim plerumque quæ abſunt, vehementius &c.*] Cum duobus locis pugnatur, qui in uno pugnant, aliorum periculo commoventur. Eodem illud pertinet in lib. de B. C. II. cap. IV. *Communi fit vitio naturæ, ut inviſis, latitantibus atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiuſque exterreamur.* Hotom.

2. *Laborantibus ſubmittit*] Nuſquam alibi ſic locutus eſt *Cæſar*, ſed *milites* aut *ſubſidia* aut aliquid iſtiuſmodi huic verbo ſemper ſubjicit. Ita lib. IV. B. G. cap. XXVI. *Iis ſubſidia ſubmittebat.* Et lib. VII. cap. XIII. *Equites circiter* CD. *ſubmittit.* Ac iterum cap. LXX. *Laborantibus noſtris Cæſar Germanos ſubmittit.* Sic perpetuo apud noſtrum. Non male igitur *Pet. Ciacconius* legendum conjecit *ſubſidia laborantibus ſubmittit*, ſed plus valet MS. *Brant.* auctoritas, in quo ſcribitur *Laborantibus auxilium ſubmittit* & ita reponendum arbitror. Græcus etiam, βοήθειαν ἔπεμπε. Dav.

3. *Exiguum loci ad declivitatem faſtigium*] Vett. codd. *Iniquum loci, &c. Urſinus* & *Ciacconius* vocem *loci* inducendam putabant. Quid ſi legamus *Exiguum loci, ob declivitatem, faſtigium.* Ut dicat *Cæſar*, loci faſtigium, quamvis exiguum, tamen ob declivitatem magnum habuiſſe momentum. *D. Voſſius.*

4. *Agger ab univerſis in munitionem conjectus*] Non intelligere ſe ſcribit *Glareanus*, quid ſit *aggerem in munitionem conjicere.* At nos terram accipimus per manus traditam, qua conjecta, Romanorum opera, & inſidiæ obrutæ completæque ſunt.

LXXXVI.

LXXXVI. His rebus cognitis, Cæsar Labienum cum cohortibus VI subsidio laborantibus mittit. Imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus, eruptione pugnaret: id, nisi necessario, non faciat. Ipse adit reliquos: cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimicationum fructum in eo die, atque hora docet consistere. Interiores, desperatis campestribus locis propter magnitudinem munitionum, loca prærupta ex adscensu tentant. Huc ea, quæ paraverant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: [1] aggere, & cratibus, aditus expediunt: falcibus vallum, ac loricam, rescindunt.

LXXXVII. Cæsar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus VI, post cum aliis VII Fabium legatum: postremo ipse, quum vehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. Restituto prœlio, ac repulsis hostibus, eo, quo Labienum miserat, contendit: cohortes IV ex proximo castello educit; equitum se partem sequi, partem circumire exteriores munitiones, & ab tergo hostes adoriri jubet. Labienus, postquam neque aggeres, neque fossæ vim hostium sustinere poterant, coactis una de quadraginta cohortibus, quas ex proximis præsidiis deductas [2] fors obtulit, Cæsarem per nuncios facit certiorem, quid faciendum existimet. Accelerat Cæsar, ut prœlio interfit.

LXXXVIII. Ejus adventu [3] ex colore vestitus cognito,

Indicat id ipse *Cæsar* paullo post apertius: *Aggere*, inquit, *& cratibus aditus expediunt*. Sed & notum est ex historiis, milites aggerem ferre solitos, sicubi magna excitanda munitio, vel complenda fossa foret. *Glandorp.*

1. *Aggere & cratibus aditus expediunt*] In MSS. *Ursin. Brant. Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* legitur *aggere & cratibus fossas explent.* Sic etiam in suo Codice reperit Græcus, habet enim χώμασί τε καὶ ἰσχάδεσι τὰς τάφρους ἀνεπλήρωσαν, nec improbat *Just. Lipsius* Poliorc. lib. I. Dial. VII. Mihi vero dubium non videtur, quin illa lectio Glossemati debeatur, quo quis explicare voluit, qua ratione *aditus expedierint* Galli; nisi forsan, utraque lectione recepta, cum *Fr. Hotomanno* scribas *Aggere & cratibus fossas explent, aditus expediunt.* Sed hoc frigidum est; quis enim nescit, expletis fossis, aditus expediri? Præplacet igitur prior ratio. *Davies.*

2. *Fors obtulit*] Sic recte edit. *Steph.* In aliis scriptum erat *fors obtulit.* Perperam. Lib. II. B. G. cap. XXI. *Quam in partem fors obtulit*, ubi male *fors* irrepserat. Vide & lib. VIII. B. G. cap. XIX. *Idem.*

3. *Ex colore vestitus cognito, quo insigni in prœliis uti consueverat*] Imperatores aut albo aut purpureo sagulo fuerunt induti.

quo insigni in prœliis uti consueverat, turmisque equitum & cohortibus visis, quas se sequi jusserat, ut de locis superioribus hæc declivia & devexa cernebantur, hostes committunt prœlium. Utrimque clamore sublato, excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. Nostri, emissis pilis, gladiis rem gerunt. Repente post tergum equitatus cernitur. Cohortes aliæ appropinquant: hostes terga vertunt: fugientibus equites occurrunt: fit magna cædes. Sedulius [1] dux & princeps Lemovicum occiditur: Vergasillaunus Arvernus vivus in fuga comprehenditur: signa militaria LXXIV ad Cæsarem referuntur: pauci, ex tanto numero se incolumes in castra recipiunt. Conspicati ex oppido cædem & fugam suorum, desperata salute, copias à munitionibus reducunt. Fit protinus, hac re audita, ex castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidiis, ac totius diei labore milites fuissent defessi, omnes hostium copiæ deleri potuissent. De media nocte missus equitatus novissimum agmen consequitur: magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in civitates discedunt.

LXXXIX. Postero die Vercingetorix, concilio convocato, *id se bellum suscepisse non suarum necessitatum, sed communis libertatis caussa* demonstrat; *&, quoniam sit fortunæ cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere, seu vivum transdere velint.* Mittuntur de his rebus ad Cæsarem legati. Jubet arma transdi, principes produci. Ipse in munitione pro

Val. Maximus lib 1. cap. VI, 11. *Ducturus erat* (Crassus) *à Carris adversus Parthos exercitum; Ei pullum traditum est paludamentum, cum in prœlium exeuntibus album, aut purpureum dari soleret.* Sed singularis cujusdam, ut opinor, coloris vestitu usus est *Cæsar:* alioquin inepta forent illa verba, *quo insigni in prœliis uti consueverat.* Non enim *Just. Lipsio* adsentior, qui in Anal. ad Milit. Rom lib. II. Dial. XII. eas voces expunxit, & *Julii Celsi* vibices parum κεκλυκῶς conquestus est. *Dav.*

1. *Dux & princeps Lemovicum*] Sic recte Metaphrastes ac nonnulli Codd. manuscripti: In Vett. impressis *Rom. Ven Berould.* absurde legitur *dux & princeps Germanorum*, cum nulli prorsus huic bello interfuerint Germani, nisi qui à Cæsare steterunt. In MSto. *Norvic.* pessime scribitur *dux & princeps Remorum*, cum Rhemi his motibus se non immiscuerint, ut testatus est *Cæsar* hujusce libri cap. LXIII. *Idem.*

castris

castris consedit: eo [1] duces producuntur: [2] Vercingetorix deditur, arma projiciuntur. Reservatis Æduis, atque Arvernis, si per eos [3] civitates recuperare posset, ex reliquis captivis toto exercitu capita singula, prædæ nomine, distribuit.

XC. His rebus confectis, in Æduos proficiscitur; civitatem recipit. Eo legati ab Arvernis missi, quæ imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum. Legiones in hiberna mittit, captivorum circiter xx millia Æduis Arvernisque reddit. T. Labienum cum II legionibus & equitatu in Sequanos proficisci jubet. [4] Huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Fabium, & L. Minucium Basilum cum II legionibus in Rhemis collocat, ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. C. Antistium Reginum in Ambivaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Canium Rebilum in Ruthenos cum singulis legionibus mittit. Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabiloni & Matiscone in Æduis ad Ararim, rei frumentariæ caussa, collocat: ipse Bibracte hie-

1. *Duces producuntur*] *Plutarchus* in hoc *Producendi* verbo, ut in aliis non paucis, ab interprete deceptus; putavit idem esse quod pompæ caussa transvehi. Scribit enim vit. Cæs. p. 721. Vercingetorigem armis pulcherrime indutum, equo ornato vectum, circum Cæsaris tribunal obequitasse, deinde projectis armis Cæsari ad pedes procubuisse. Sed ecce alias rursus fabulas. Nam *Dio* lib. XL. p. 140. scribit, Vercingetorigem nullo antea misso internuntio repente ad Cæsarem venisse, multosque illo inopinato adventu perturbatos fuisse. Addit autem illum à Cæsare in triumphum ductum ac necatum. *Hotoman.*

2. *Vercingetorix deditur*] *Florus* lib. III. cap. x. de Vercingetorige loquens: *Ipse ille rex*, inquit, *maximum victoriæ decus, supplex cum in castra venisset, tum & phaleras & sua arma ante Cæsaris genua projecit. Habes, inquit, fortem virum, vir fortissime, vicisti.* Sed mira illa *Flori ἀνισηγορία* est, quod Gergoviam octoginta militum millibus defensam & subactam à *Cæsare* ait, cum ipse *Cæsar* dicat se à Gergovia discessisse. Sed confudit Gergoviam cum Alesia. Ait idem Alesiam à *Cæsare* flammis æquatam, quod nusquam legere memini. Credo Genabum voluit, quod à se incensum ipse *Cæsar* fatetur. *D. Vossius.*

3. *Civitates recuperare*] Æduorum & Arvernorum Remp. conciliare; in gratiam & amicitiam cum Cæsare reducere: nam reliquarum civitatum milites præter illas duas in hostium numero habuit. *Hot.*

4. *Huic M. Sempronium Rutilum attribuit*] Celsi excriptor p. 159. *dat collegam*, quod non placet: *attribuit* hic *Cæsari*, est, adjutorem, vel vicarium dat. Sic lib. VIII. cap. VI. ait *Hirtius: Suessionum qui Rhemis erant attributi.* Ubi *attributi* sunt clientes. *D. Vossius.* Vide lib. VIII. B.G. cap. XLVIII.

mare constituit. His rebus Cæsaris literis cognitis, Romæ dierum xx supplicatio indicitur. *

1. *Dierum* xx *supplicatio indicitur*] V. c. *supplicatio redditur*; quasi dicas in grati animi testimonium supplicatio diis redditur pro victoriis quas concesserant. Quamquam nullus ita veterum, quod sciam, loquatur. Porro *supplicatio* hic idem est quod *Valerius Maximus gratulationem* vocat. Nam lib. 1. cap. 1. inquit: *Frisco etiam instituto rebus divinis opera datur, cum aliquid commendandum est, precatione: cum exposcendum, voto: cum solvendum, gratulatione: cum inquirendum vel extis vel sortibus impetrito: cum solemni ritu peragendum, sacrificio.* Ubi *supplicatio* præteritur, & pro ea est *gratulatio*. Sic usus *Cicero* lib. XI. epist. XVIII. ad Brutum: *Sed tamen, tam recenti gratulatione, quam tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus.* Et de Provinc. Cons. *Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis victoriis.* Quam vero *precationem* hic *Maximus* appellat, ea *Livio* est *obsecratio*, lib. XXXI. *Supplicationibus*, inquit, *habitis jam, & obsecratione circa omnia pulvinaria facta.* Nam de novo ibi bello loquitur *Livius*, & dicere vult commendatam Dis rem Romanam, priusquam in provincias abirent consules. *D. Vossius.*

* Ad calcem hujusce libri legitur in Metaphraste ὁ ἐν ἄλλῳ βιβλίῳ ἱκανῶς ἐπιμνησθησόμεθα: quæ verba de proprio addidisse videtur ad imitationem *Cæsaris*, qui lib. II. B. G. cap. XXXV. ait *Dies* XV *supplicatio decreta est*; quod ante id tempus acciderat nulli. Certe *Cæsarem Metaphrastes nonnunquam ducem deserit, & breves tentat excursus*, ut observavit vir doctissimus *P. D. Huetius* de Clar. Interp. pag. 219. *Davies.*

FINIS LIB. VII. DE BELLO GALL.

COM-

COMMENTARIORUM DE BELLO GALLICO,

SCRIPTORE

A. HIRTIO PANSA,

LIBER VIII.

Summarium Lib. VIII. de BELLO GALLICO.

Hirtii de continuandis Cæsaris Commentariis institutum. I. *Galli bella renovant.* II. *Cæsar, vastatis Biturigum,* V. *& Carnutum agris,* VI. *Bellovacos ac plerosque alios aliquot prœliis subigit.* XXVI. *Novum interea à Pictonibus,* XXXI. *Carnutibus & Armoricis motum bellum, à C. Fabio Legato conficitur.* XXXII. *Caninius Legatus Lucterii Cadurci & Drapetis Senonis copias profligat:* XXXVII. *atque hunc capit.* XXXIX. *Cæsar, Caninio junctus,* XLIII. *Uxellodunum occupat.* XLVIII. *Comio Atrebati, equestri pugna victo, venia data.* XLIX. *Sequenti anno, pacata universa Gallia, Cæsar, ultro citroque commeans, res singulas disponit.* LIII. *Inimici ipsius Romæ interea contra eum conspirant.*

COactus assiduis tuis vocibus, Balbe, quum quotidiana mea recusatio non difficultatis excusationem, sed inertiæ videretur deprecationem habere, difficillimam rem suscepi. Cæsaris nostri Commentarios

1. *Scriptore A. Hirtio Pansa*] Jam olim super auctore hujus libri dubitatum fuisse, docuit nos *Suetonius* in Julio, cum ait cap. LVI. *Nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis incertus auctor est. Alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit.* MS. noster habebat: *Abhinc Hirtii Pansæ incipit præfatio libri VIII.* In *Retaviano* Cod. nulla inscriptio erat, sed à secunda manu adscriptum, *Pansa rerum gestarum C. Cæsaris.* D. Vossius.

rerum

[1] rerum gestarum Galliæ non comparandos superioribus atque insequentibus ejus scriptis, contexui, novissimeque imperfecta ab rebus gestis Alexandriæ confeci, usque ad exitum non quidem civilis dissensionis, cujus finem nullum videmus, sed vitæ Cæsaris. Quos utinam qui legent, scire possent, quam invitus susceperim scribendos, quo facilius caream stultitiæ atque arrogantiæ crimine, qui me mediis interposuerim Cæsaris scriptis: constat enim inter omnes, nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum superetur, qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus deesset: adeoque probantur omnium judicio, [2] ut prærepta, non præbita facultas scriptoribus videatur; cujus tamen rei major nostra, quam reliquorum est admiratio; ceteri enim quam bene atque emendate; nos etiam quam facile atque celeriter eos confecerit, scimus. Erat autem in Cæsare quum facultas, atque elegantia summa scribendi, tum verissima suorum scientia consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello interessem. Quæ bella quamquam ex parte nobis Cæsaris sermone sint nota; tamen aliter audivimus ea, quæ rerum novitate, aut admiratione nos capiunt; aliter, quæ

1. *Rerum gestarum Galliæ*] Ultima vox *Dionys. Vossium* offendit, quam ob causam reposuit *rerum gestarum Gallis*, quod idem valet ac *inter Gallos. Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. II. cap. XIV. *Quis eo tempore* Persis *regnaverit. Corn. Severus* in Ætn. VS. 17.

Ultima quis tacuit juvenum certamina
Colchis;

Sic enim legendum, non *Colchos*, ut habent editi, unde commoda interpretatio extundi non potest. At in *Cæsare* nihil opus est ut quidquam mutemus. Ipse *Hirtius* hujusce libri cap. XLVIII. *Nullas habet* Galliæ *magnopere res gestas. Corn. Nepos* Chabr. cap. III. *Plurimum* Cypri *vixit. Lucanus* lib. VIII. 428.

Et si Thessaliæ *bellum civile peractum est.*

Sic membranæ, nec erat necesse ut *H. Grotius* emendaret *Thessalia*. *Cicero* Tusc. Quæst. lib. II. cap. XXII. *Cum* Cypri *in manus Nicocreontis Regis incidisset.* Vide & *Sallustium* Jugurth. cap. XXXIII. *Dav.*

2. *Ut prærepta, non præbita facultas scriptoribus videatur*] Cicero in Brut. cap. LXXIII. *Commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem probandos: nudi enim sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste, detracto. Sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam: ineptis gratum fortasse fecit, qui voluit illa calamistris inurere; sanos quidem homines à scribendo deterruit: nihil enim est in historia, pura & illustri brevitate dulcius.* Hotoman.

[1] pro

[1]pro teſtimonio ſumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excuſationis cauſſas colligo, ne cum Cæſare conferar, hoc ipſum crimen arrogantiæ ſubeo, quod me judicio cuj[illegible]quam exiſtimem poſſe cum Cæſare comparari. Vale.

I. OMni Gallia devicta, Cæſar quum à ſuperiore æſtate nullum bellandi tempus intermiſiſſet, militeſque hibernorum quiete reficere à tantis laboribus vellet; complures eodem tempore civitates renovare belli conſilia nunciabantur, [2]conjurationeſque facere. Cujus rei veriſimilis cauſſa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum eſſet, neque ulla multitudine in unum locum coacta reſiſti poſſe Romanis; nec, ſi diverſa bella complures eodem tempore intuliſſent civitates, ſatis auxilii, aut ſpatii, aut copiarum habiturum exercitum populi Rom. ad omnia perſequenda: non eſſe autem alicui civitati ſortem incommodi recuſandam, ſi tali mora reliquæ poſſent ſe vindicare in libertatem.

II. Quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, [3]Cæſar M. Antonium quæſtorem ſuis præfecit hibernis: ipſe, equitatus præſidio, pridie Kal. Jan. ab oppido Bibracte proficiſcitur [4]ad legionem XII, quam non longe à finibus Æduorum collocaverat in finibus Biturigum, eique adjungit legionem XI, quæ proxima fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum

1. *Pro teſtimonio*] Ut in hiſtoria ſcribenda: qui enim ſcribit hiſtoriam, quaſi pro teſtimonio dicit ea, quæ narrat, & quaſi ex viſu ea percepta habuerit: nam πρὸς τὸ ἱστορεῖν dicta putatur. *Idem.*

2. *Conjurationeſque facere*] Initium belli inferendi, communi totius Galliæ conſilio, certam in diem conferre. *Hotom.*

3. *Cæſar M. Antonium Quæſtorem ſuis præfecit hibernis*] *Cicero* Philipp. II. *Veniſti è Gallia ad quæſturam petendam. Aude dicere prius ad patrem tuum veniſſe, quam ad me* &c. *Quæſtor es factus: deinde continuo ſine Senatuſconſulto, ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti* &c. *Ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſſes (ſi hoc eſt explere, devorare quod ſtatim effundas) advolaſti egens ad Tribunatum.* Atque hæc M. Antonii feſtinatio ex eo intelligitur, quod in Aleſiæ obſidione legati partes agebat: nam ſic de eo lib. VII. cap. LXXXI. ſcriptum eſt; *At M. Antonius & C. Trebonius, legati quibus ea partes ad defendendum obvenerant.* Et nunc pridie Kal. Januarii. ut quæſtor hibernis præficitur. *Ciaccon.*

4. *Ad legionem* XII.] Legionem, quæ cum T. Sextio in Biturigibus hiemabat, hujuſce libri cap. XI. vocat XIII. adeo ut vel hic vel illic error ſit in numeris. *Duv.*

III

in copioſiſſimos agros Biturigum inducit: qui quum latos fines, & complura oppida haberent, unius legionis hibernis non potuerant contineri, quin bellum pararent, conjurationeſque facerent.

III. Repentino adventu Cæſaris, accidit, quod [1] imparatis [2] disjectiſque fuit neceſſe, ut ſine timore ullo rura colentes prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere in oppida poſſent: namque etiam illud vulgare incurſionis ſignum hoſtium, quod incendiis ædificiorum intelligi conſuevit, [3] Cæſaris id erat interdicto ſublatum: ne aut copia pabuli frumentique, ſi longius progredi vellet, [4] deficeretur; aut hoſtes incendiis terrerentur. Multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum adventum effugere potuerant Romanorum, in finitimas civitates, aut privatis hoſpitiis confiſi, aut ſocietate conſiliorum, confugerant. [5] Fruſtra: nam Cæſar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat ulli civitati ſpatium de aliena potius, quam de domeſtica ſalute cogitandi: qua celeritate, & fideles amicos retinebat, & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat. Tali conditione propoſita, Bituriges, quum ſibi viderent clementia Cæſaris reditum

1. *Imperatis disjectiſque*] In primo & ſecundo *Bongarſ.* & Petav. ac Palat. codd. erat *dejectiſque*: perperam. Nugatur etiam *Fr. Hotomannus*, cum *defectis* veram lectionem putat: ipſe ſenſus reclamat. *D. Voſſ.*

2. *Disjectiſque fuit neceſſe*] Vocem *accidere* neſcio cujus audacia omiſſam repono, quando conſtanter omnes MSS. eam agnoſcunt, & *Hirtius* ſæpe imitatur *Cæſaris* phraſin, qui II de Bello Civil. ait: *Accidiſſe igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere ſoleat.* Quin infra ipſe *Hirtius* cap. X. *Accidebat autem quotidianis pabulationibus, id quod accidere erat neceſſe*, &c. itaque & hic ſcribe *accidere fuit neceſſe*. Id.

3. *Cæſaris id erat*] Voculam *id* expungo, nixus auctoritate quinque MSS. primo, ſecundo, tertio, Petav. ac Palatini. *Idem.*

4. *Deficeretur*] Vulgg. *deficeret*; ſed nos ſecuti ſumus lectionem Codicis *Norv.* & locum ex aliis MSStis ita corrigendum eſſe vidit *Marquardus Gudius* ad *Phædri* lib. I. Fab. XXI. Sic lib. III. B. C. cap. LXIV. *Quum gravi vulnere eſſet affectus Aquilifer, & viribus* deficeretur. De hac voce nos multis agemus ad illius libri cap. XL. *Davies.*

5. *Fruſtra: nam Cæſar*] Paullo infra c. v. *nec fruſtra: nam plerumque* &c. Rurſum: *nequidquam: nam quibus* &c. Et de bel. Alex. *Sed id fruſtra: namque ea fuga* &c. *Horatius* lib. III. ode VII.

Fallax hiſtorias monet:
Fruſtra. Nam ſcopulis ſurdior Icari.

Et lib. II. ſat. VII.

Jam vino quærens, jam ſomno linquere curas:
Fruſtra. Nam comes atra premit ſequiturque fugacem. Brant.

patere

patere in ejus amicitiam, finitimaſque civitates ſine ulla pœna dediſſe obſides, atque in fidem receptas eſſe, idem fecerunt.

IV. Cæſar militibus pro tanto labore ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis ſtudioſiſſime permanſerant in labore, ducenos ſeſtertios, centurionibus II millia nummum [1]prædæ nomine condonanda pollicetur: legionibuſque in hiberna remiſſis, ipſe ſe recepit die XL Bibracte. Ibi quum jus diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium petitum contra Carnutes, quos intuliſſe bellum ſibi querebantur. Qua re cognita, quum non amplius X & IIX dies in hibernis eſſet commoratus, legiones XIV, & VI, [2]ex hibernis ab Arare educit: quas ibi collocatas, explicandæ rei frumentariæ cauſſa, ſuperiore Commentario demonſtratum eſt. Ita cum II legionibus ad perſequendos Carnutes proficiſcitur.

V. Quum fama exercitus ad hoſtes eſſet perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, deſertis vicis oppidiſque, quæ tolerandæ hiemis cauſſa, conſtitutis repente exiguis ad neceſſitatem ædificiis, incolebant (nuper enim devicti complura oppida dimiſerant) diſperſi profugiunt. Cæſar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tempeſtates quum ſubire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo caſtra ponit, atque [3]in tecta partim Gallorum, partim quæ conjectis celeriter ſtramentis, tentoriorum integendorum gratia, erant inædificata, milites contegit: equites tamen,

1. *Prædæ nomine condonanda pollicetur*] *Condonata* in IV codd. eſt pr. ſec. Pet. ac Pal. *Ciacconius* expungendam vocem putabat; & integra ſententia abeſſe profecto poterat. *D. Voſſius.*

2. *Ex hibernis ab Arare educit*] Ex pr. Pet. & Pal. *Dionyſ. Voſſius* emendat *ex hibernis ab Arare ducit.* Sane ita exhibent editt. *Rom. Ven. Beroald.* Cum tamen Sec. *Bongarſ.* repræſentet *ab Ara reducit*, reſcribendum crediderim *ab Arare reducit*; frequenter enim fit, ut eadem ſyllaba repetita in cauſa ſit, cur earum altera omittatur. *Davies.*

3. *In tecta partim Gallorum, partim quæ conjectis celeriter ſtramentis, tentoriorum integendorum gratia, erant inædificata, milites contegit*] Mira ſane conſtructio, *contegit milites in tecta Gallorum.* Profecto vel dicendum eſt ſui oblitum *Hirtium* ſubjeciſſe poſtremam hanc vocem, vel librariorum errore pro *conlegit* ſcriptum eſſe *contegit.* Sane ego hoc prope certum habeo: miror vero nemini doctorum hæc verba ſuſpecta

& auxiliarios pedites, in omnes partes mittit, quaſcumque petiſſe dicebantur hoſtes: nec fruſtra: nam plerumque magna præda potiti noſtri revertuntur. Oppreſſi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, quum tectis expulſi nullo loco diutius conſiſtere auderent, nec ſilvarum præſidio tempeſtatibus duriſſimis tegi poſſent; diſperſi, magna parte amiſſa ſuorum, diſſipantur in finitimas civitates.

VI. Cæſar, tempore anni difficillimo, quum ſatis haberet convenientes manus diſſipare, ne quod initium belli naſceretur; [1] quantumque in ratione eſſet, exploratum haberet, ſub tempus æſtivorum [2] nullum ſummum bellum poſſe conſtari; C. Trebonium cum 11 legionibus, quas ſecum habebat, in hibernis Genabi collocavit: ipſe, quum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellovacos, qui [3] belli gloria Gallos omnes Belgaſque præſtabant, [4] finitimaſque in civitates, duce Correo Bellovaco, & Comio Atrebate, exercitum comparare, atque in unum locum cogere, ut omni multitudine in [5] fines Sueſſionum, qui Rhemis erant attributi, facerent impreſſionem; perti-

fuiſſe. At illa *tentoriorum integendorum gratia Cincconius* putat gloſſema eſſe. Ego non arbitror. Tabernacula ſeu tentoria præter pelles, ſua quoque fulcra (ſive aſſeres ii, ſeu pali fuerint) habuere: quis deinde corium inſternebatur. Ita hic ait *Hirtius*, duplicis generis tecta fuiſſe, alia Gallorum, alia quæ Romani ipſi injectis celeriter ſtramentis exſtruxerant, quo iis pelles inſternerent. Vel dicere poſſimus propter truculentiam tempeſtatum exſtructas à Romanis caſas fuiſſe, ac ſtramine contectas, & ſub iis demum tenſas pelles quo tutiores adverſus imbrium vim agitarent. Lib. de bello Africano Cap. XLVII. locus eſt qui huc pertineat: *reliqui ex veſtimentis tentoriolis factis, atque arundinibus ſcopiſque contextis permanebant.* D. Voſſius.

1. *Quantumque in ratione eſſet*] Quantum humana ratione provideri poterat. *Hotoman.*

2. *Nullum ſummum bellum poſſe conſtari*] Sic MSS. omnes. *Summum bellum* eſt quod vulgo *generale* dicerent. *D. Voſſ.*

3. *Belli gloria Gallos omnes Belgaſque præſtabant*] Obſervat *Dionyſ. Voſſius* perrarum eſſe, ut hæc vox quando notat *antecellere*, accuſativum regat. Id ne quis in poſterum credat, exemplis, niſi fallor, efficiam. *Quintilianus* Inſtit. Orat. lib. I. cap. I. Præſtat *tamen ingenio alius* alium. Idem lib. II. cap. XX. *Ea in quoque animalium eſt virtus, qua* præſtat cetera *vel pleraque. Corn. Nepos* Epam. cap. VI. *Eloquentia* omnes *eo præſtabat tempore.* Idem de Regibus cap. III. *Animi magnitudine & calliditate* omnes *in Africa natos* præſtitiſſe *conſtat.* Et vit. Hannib. cap. I. *Non eſt inficiandum, Hannibalem* præſtitiſſe ceteros Imperatores *prudentia.* Adi & vit. Attic. capp III. & XVIII. *Davies.*

4. *Finitimaſque in civitates*] Emenda *his civitates*, ut eſt in primo ac ſecundo *Bongarſiano* codice: aut cum *Petaviano* induce vocem *in.* Vulgata lectio abſurda nec Latina eſt. *D. Voſſius.*

5. *In fines Sueſſionum, qui Rhemis erant attributi*] Miror equidem *Jul. Celſi* ver-

nere

nere autem non tantum ad dignitatem, ſed etiam ad ſalutem ſuam judicaret, nullam calamitatem ſocios optime de republ. meritos accipere; legionem ex hibernis evocat rurſus XI, literas autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Sueſſionum legiones II, quas habebat, adduceret; alteramque ex duabus à T. Labieno accerſit. Ita quantum hibernorum opportunitas, bellique ratio poſtulabat, perpetuo ſuo labore, invicem legionibus expeditionum onus injungebat.

VII. His copiis coactis, ad Bellovacos proficiſcitur; caſtriſque in eorum finibus poſitis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hoſtium conſilia cognoſceret. Equites officio functi renunciant paucos in ædificiis eſſe inventos; atque hos, non qui [1] agrorum incolendorum cauſſa remanſiſſent (namque eſſe undique diligenter demigratum,) ſed qui ſpeculandi gratia eſſent remiſſi. A quibus quum quæreret Cæſar, quo loco multitudo eſſet Bellovacorum, quodque eſſet conſilium eorum; inveniebat, *Bellovacos omnes, qui arma ferre poſſent, in unum locum conveniſſe: itemque Ambianos, Aulercos, Caletes, Vellocaſſes, Atrebates* [2] *locum caſtris excelſum, impedita circumdatum palude, delegiſſe; omnia impedimenta in ulteriores ſilvas contuliſſe; complures eſſe principes belli auctores, ſed multitudinem maxime Correo obtemperare, quod ei ſummo odio eſſe nomen populi R. intellexiſſent: paucis ante diebus ex his caſtris Comium diſ-*

ba, qui p. 161. ſic loquitur. *Rhemorum legatio querentium Bellovacos —— exercitum comparare*, ut Sueſſionem ſuam urbem invaderent. Mira ſane fuit hominis imperitia; quippe *Sueſſionem* pro urbis nomine habuit, nec intellexit Sueſſiones dici Rhemis attributos, quod eorum facti erant clientes. *Davies.*

1. *Agrorum incolendorum*] *Colendorum* MSS. quinque, quod non minus placet. Aliud *Celſus* p. 162. ait. *Comperit nullum fere prater ruſticos in adificiis inveniri. Demigraſſe omnes Bellovacos armis idoneos*, &c. Fortaſſe vitioſo codice *Hirtii* uſus erat, qualis Palatinus qui hoc loco habet: *atque hos qui agrorum colendorum cauſſa remaniſſent, ſed ſpeculandi gratia eſſent remiſſi.* Ubi ſi pro *ſed* legas & conſtabit ſenſus: verum vulgata lectio optima eſt in *Hirtio*, & veriſſima. *D. Voſſius.*

2. *Locum caſtris excelſum, impedita circumdatum palude*] In aliis Codd. omiſſa voce *impedita*, legitur *in ſilva, circumdatum palude*, quam lectionem *Fr. Hotomannus* recipiendam putavit, quia ſtatim *Cæſar ulteriores ſilvas* memoret. Nos autem, utraque admiſſa, ſcribimus *Locum caſtris excelſum in ſilva, impedita circumdatum*

ceſſiſſe ad auxilia Germanorum adducenda, quorum & vicinitas propinqua, & multitudo eſſet infinita: conſtituiſſe autem Bellovacos, omnium principum conſenſu, ſumma plebis cupiditate, ſi, ut diceretur, Cæſar cum III *legionibus veniret, offerre ſe ad dimicandum; ne, miſeriore ac duriore poſtea conditione cum toto exercitu* [1] *decertare cogerentur: ſin majores copias adduceret, in eo loco permanere, quem delegiſſent; pabulatione autem, quæ propter anni tempus quum exigua, tum disjecta eſſet, & frumentatione, & reliquo commeatu, ex inſidiis prohibere Romanos.*

VIII. Quæ Cæſar quum, conſentientibus plurimis, cognoviſſet; atque ea, quæ proponerentur, conſilia plena prudentiæ, longeque à temeritate barbarorum remota eſſe judicaret; omnibus rebus inſerviendum ſtatuit, quo celerius hoſtes, contempta ſuorum paucitate, prodirent in aciem: ſingularis enim virtutis [2] veteranas legiones VII, IIX, & IX habebat, ſummæ ſpei, delectæque juventutis XI, quæ octavo jam ſtipendio functa, tamen, collatione reliquarum, nondum eandem vetuſtatis & virtutis ceperat opinionem. Itaque [3] conſilio advocato, rebus iis, quæ ad ſe eſſent delatæ, omnibus expoſitis, animos multitudinis confirmat. Si forte hoſtes III legionum numero poſſet elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita con-

palude. Sic cap. XIV. *paludem impeditam* dixit. Cum tamen plurimi MSS. & editt. vett. *Rom. Ven. Beroald.* exhibeant *circumdata*, potius legendum exiſtimarim *locum caſtris excelſum in ſilva impedita, circumdata palude, delegiſſe.* Certe cap. XVIII. *ſilvas* vocavit *impeditiſſimas.* Davies.

1. *Decertare cogerentur*] *Decertare*, ſi *Bernartio* (notis in *Statium*) credis, eſt *vehementer & pertinaciter certare*; ut *deperire*, pro *valde perire*, &c. Sed multum fallitur, neque aliud aut ἰμφυκικώτερον eſt hoc *decertare*, quam *certare. Bernartium* miror non magis in *Papinio* verſatum fuiſſe quam ut hoc diceret: cum conſtet familiare illi ævo fuiſſe compoſitis vocabulis, pro ſimplicibus uti. Sic idem *Statius* 1. Thebaid. *dequeſtus* dixit; & *Suetonius decœnare* pro *cœnare*, & alia id genus complura habet. Tale eſt quod in *Julio* ejus legimus cap. XXIV. *Sed rebus proſpere decedentibus*, quod aliis auctoribus diceretur *proſpere cedentibus*, ut *male cedere Horatius* & *Ovidius* dixerunt. *D. Voſſius.*

2. *Veteranas legiones*] MSS. quinque *Voſſ.* & *Brant. Norvic.* cum editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *veterrimas legiones*; quæ quidem lectio videtur recipienda, *veterrimus* enim vox eſt proba, quam induxerunt Librarii, quia minus eſt proletaria. Vide *G. J. Voſſium* de Anal. lib. II. c. XXIV. *Dav.*

3. *Conſilio advocato*] Proculdubio legendum *concilio*, cum omnes milites ad hunc cœtum cogerentur. *Davies.*

ſtituit;

ſtituit, ut legio VII, IIX, & IX ante omnia iret impedimenta; deinde omnium impedimentorum agmen (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus eſſe conſuevit) cogeret XI, ne majoris multitudinis ſpecies accidere hoſtibus poſſet, quam ipſi depopoſciſſent. Hac ratione pene quadrato agmine inſtructo, [1] in conſpectum hoſtium celerius opinione eorum exercitum adducit.

IX. Quum legiones repente inſtructas velut in acie certo gradu accedere Galli viderent, quorum erant ad Cæſarem plena fiduciæ conſilia perlata, ſive certaminis periculo, ſive ſubito adventu, ſeu exſpectatione noſtri conſilii, copias inſtruunt pro caſtris, nec loco ſuperiore decedunt. Cæſar, etſi dimicare optaverat; tamen admiratus tantam multitudinem hoſtium, valle intermiſſa, magis in altitudinem depreſſa, quam late patente, caſtra caſtris hoſtium confert. Hæc imperat vallo pedum XII muniri, [2] coroniſque pro ratione ejus altitudinis inædificari; foſſam duplicem, pedum quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem III tabulatorum, pontibus transjectis, conſtratiſque conjungi; quorum frontes viminea loricula munirentur, [3] ut hoſtis à duplici propugnatorum ordine depelleretur; quo-

1. *In conſpectum hoſtium*] MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in conſpectu hoſtium*, nec hanc lectionem alia de ratione mutarunt editores nuperi, quam quod à Grammaticis decepti, accuſativum plane neceſſarium eſſe perperam cenſuerunt. *Phædrus* lib. v. Fab. 1. *Quiſnam cinadus ille* in conſpectu meo *Audet venire?* *Sulpicius Severus* Hiſt. Sacr. lib. 1. cap. VIII *Qua neceſſitate Iſaac* in Geraris *ad Regem Abimelec ceſſit*, ubi etiam *Car. Sigonius* abſque cauſa ſontica repoſuit *in Gerara*. Idem cap. XXIX. *Urgente nocte, compulſus* in oppido. Alia hanc in rem exempla videre eſt apud *G. J. Voſſium* de Conſtr. cap. LXV. *Davies.*

2. *Coroniſque pro ratione ejus altitudinis*] *Loriculam pro hac ratione* tert. Pet. Pa. & ſimiliter fere omnes reliqui codd. Sed nec illud *coronis* rejici velim: nam *coronæ* ſunt faſtigia & ſummitates turrium. Σταφάνας *Euripides*, στεφανώματα πύργων *Sophocles* nuncupat. Originem vocabulo dedit, quod ut corona dentata plerumque eſt, ita ſæpe & veterum mœnia, intervalla exigua, aut rimas in ſummo habebant, quæ pro feneſtellis erant propugnantibus. Quin deprehendas hodieque in vetuſtioribus muris indicia, aut potius ipſiſſimam formam. *D. Voſſius.* De hoc loco multa *Juſt. Lipſius* Poliorc. lib. II. Dial. II.

3. *Ut hoſtis à duplici propugnatorum ordine depelleretur*] Ab hac lectione multum abeunt Codd. nonnulli. MSS. *Carrar.* & *Norvic.* *Ut ab hoſtibus duplici foſſa duplici propugnatorum ordine defenderentur.* Sic & editt. *Rom. Ven. Beroald.* niſi quod in iis *defenderetur*: Recte, ut

rum

rum alter ex pontibus, quo tutior altitudine esset, hoc audacius longiusque tela permitteret; alter, qui propior hostem in ipso vallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores, altioresque turres imposuit.

X. Hujus munitionis duplex erat consilium: namque [1] & operum magnitudinem & timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum; &, quum pabulatum frumentatumque longius esset proficiscendum, parvis copiis castra munitione ipsa videbat posse defendi. Interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, inter bina castra palude interjecta, contendebatur: quam tamen paludem nonnumquam aut nostra auxilia Gallorum Germanorumque transibant, acriusque hostes insequebantur, aut vicissim hostes eandem transgressi nostros longius submovebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id quod accidere erat necesse, quum raris disjectisque ex ædificiis pabulum conquireretur) ut impeditis locis dispersi pabulatores circumvenirentur: quæ res etsi mediocre detrimentum jumentorum ac servorum nostris afferebat, [2] tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum: atque eo

opinor; locus enim sic videtur legendus *ut hostis à duplici fossa, duplici propugnatorum ordine, defenderetur.* Ultima vox in causa fuit, cur loco *hostis à duplici fossa*, reposuerint Librarii *ab hostibus duplici fossa*, rariorem enim hic obtinet *arcendi* significationem. *Quadrigarius* Annal. XII. *Milites Metelli sauciabantur multo minus, &, quod maxime opus erat,* à pinnis hostis defendebant *facillime.* Quis non videt, hinc conjecturam nostram quam maxime firmari? Quod multo fiet manifestius, si audiamus *A. Gellium* Noct. Attic. lib. IX. cap. I. ubi sic ille. *Quod autem ait idem Q. Claudius* à pinnis hostis defendebant facillime; *animadvertendum est usum esse eum verbo* defendebant, *non ex vulgari consuetudine, sed admodum proprie & Latine, nam* defendere *&* offendere, *inter sese adversa sunt, quorum alterum significat ἀμυνόμενον, alterum δὲ πρόσω* ἰόντων, *quod hoc in loco in Q. Claudio dicitur. Silius* Italicus Lib. V, 491.

——Defendere *nescia morti*
Dedecus.

Et VII, 170.

——*Pura soliti* defendere *lympha.*

Vide etiam not. ad lib. I. B. G. cap. XLIV. Vulgg. *depelleretur* ex hujusce verbi interpretatione, & *duplici fossa* omittunt ob primam vocem proxime repetitam. *Dav.*

1. *Et operum magnitudinem & timorem suum*] Non revera timebat, sed metum modo simulavit: quapropter legendum crediderim *ex operum magnitudine & timorem suum.* Corrigendus etiam est *Jul. Celsus* p. 162. ubi hæc referens; *id*, inquit, *duplici fiebat ex causa ut & hostibus fiducia* opinioque *Romanorum metus accresceret* &c. Legendum *opinione.* Idem.

2. *Tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum*] Verba *Julii Celsi*, ubi hoc

magis

magis, quod Comius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda dixeram, cum equitibus venerat: qui tametsi numero [1] non amplius erant quingentis; tamen Germanorum adventu barbari inflabantur.

XI. Cæsar, quum animadverteret hostem complures dies castris palude & loci natura munitis, se tenere; neque oppugnari castra eorum sine dimicatione pernicioſa, nec locum munitionibus claudi, nisi à majore exercitu posse; litteras ad Trebonium mittit, ut, quam celerrime posset, legionem XIII, quæ cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, accerseret; atque ita cum III legionibus magnis itineribus ad se veniret: ipse equites invicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumque civitatum, quorum magnum numerum evocaverat, [2] præsidio pabulationibus mittit, qui subitas hostium incursiones sustinerent.

XII. Quod quum quotidie fieret, ac jam consuetudine diligentia minueretur (quod plerumque accidit diuturnitate,) Bellovaci delecta manu peditum, cognitis stationibus quotidianis equitum nostrorum, silvestribus locis insidias disponunt; eodemque equites postero die mittunt, qui primum elicerent nostros in insidias, deinde circumventos aggrederentur: cujus mali sors incidit Rhemis, [3] quibus illa dies fungendi muneris obvenerat; namque ii, quum repente hostium equites animadvertissent, ac numero superiores paucitatem contempsissent, cupi-

narrat, sunt corruptissima. *Æquo tamen id animo*, inquit ille p. 163. *ferebat Cæsar, Barbarorum spes* manes *parvisque successibus* inestandas *sperans.* Legit *J. G. Gravius, Barbarorum spes* magnis *parvisque successibus* inescandis *sperans.* Sed multum abest, ut scopum attigerit. Repone *barbarorum spes* inanes *parvis successibus* incitandas *sperans.* Idem.

1. *Non amplius erant quingentis* | Omnes Manuscripti habent, *non amplius erant quingenti*: & sic rescribendum. *D. Vossius.*

2. *Præsidio pabulationibus*] Sic Manuscripti, & editt. vett. Primus *Gab. Faernus* rescripsit *pabulatoribus*, quem perperam secutus est *Jos. Scaliger.* Eodem modo dictum hoc, quo apud *Spartianum* in Pescennio Nigro legitur, *cum videret provincias facili administrationum mutatione subverti.* Pro *administrantium.* Sic *Cæsar* lib. III. de bello Civili. *Erat plena lictorum & imperiorum provincia.* Sed talia plura occurrunt. *D. Vossius.*

3. *Quibus illa dies fungendi muneris obvenerat*] Lego, *quibus illo die.* Nam illo die, inquit, fors illis obvenerat pabulandi. *Clucon.*

dius

dius insecuti à peditibus undique sunt circumdati: quo facto perturbati celerius, quam consuetudo fert equestris prœlii, se receperunt, amisso Vertisco, principe civitatis, præfecto equitum; qui quum vix equo propter ætatem posset uti, tamen consuetudine Gallorum, neque ætatis excusatione in suscipienda præfectura usus erat, neque dimicari sine se voluerat. [1] Inflantur atque incitantur hostium animi secundo prœlio, principe & præfecto Rhemorum interfecto: nostri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem.

XIII. Non intermittuntur interim quotidiana prœlia in conspectu utrorumque castrorum, quæ ad vada, transitusque fiebant paludis. Qua contentione Germani (quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi prœliarentur) quum constantius universi paludem transissent, pauciscque resistentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti, perterriti non solum ii, qui aut cominus opprimebantur, aut eminus vulnerabantur, sed etiam qui longius subsidiari consueverant, turpiter fugerunt; nec prius finem fugæ fecerunt, sæpe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum reciperent; aut nonnulli pavore coacti longius profugerent: quorum periculo sic omnes copiæ sunt perturbatæ, ut vix judicari posset, utrum [2] secundis nimiisque rebus insolentiores; an adversis mediocribusque timidiores essent.

1. *Inflantur atque incitantur*] MSS. quinque *Voss.* & *Norvic.* cum editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. inflammantur atque incitantur.* Sic noster de Bell. Afric. cap. XIX. *Hac spe atque audacia* inflammatus *Labienus.* Cum igitur ea lectio Codicum auctoritate nitatur, idoneam ejus rejiciendæ causam non video. *Davies.*

2. *Secundis nimiisque rebus* &c.] Ita *Scaliger* edidit. Antea fuerat *secundis minimisque rebus,* quomodo & legitur in pr. ac sec. Bongars. pro quo *Ursinus* legebat *maximisque.* Ego neutrum recte cepisse locum ajo; & rescribo *secundis minimis,* hoc est *paululum modo secundis.* In *Cujacii* MS. & v. c. pro *minimisque* erat *parvulis,* quod glossema est, postea & textui inrepsit, ac *Hirtii* ipsius vox extrusa est. Interea vel hæc vox satis ostendat *Hirtium* scripsisse *minimis.* Ego sane commodissimam hic sententiam video. Nam auctor ut inconstantiam Gallorum describat, ait dubium fuisse utrum rebus parumper secundis inflatiores, an mediocriter tantum

XIV.

XIV. Complurimis diebus iisdem in castris consumptis, quum propius accessisse legiones & C. Trebonium legatum, cognovissent; duces Bellovacorum veriti similem obsessionem Alesiæ, noctu dimittunt eos, quos [1]aut ætate, aut viribus inferiores, aut inermes habebant, unaque reliqua impedimenta: quorum perturbatum, & confusum dum explicant agmen (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit) oppressi luce copias armatorum pro suis instruunt castris; ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum suorum processisset. At Cæsar [2]neque resistentes tanto collis adscensu lacessendos judicabat; neque non usque eo legiones admovendas, ut discedere ex eo loco sine periculo barbari militibus instantibus non possent: ita quum paludem impeditam à castris castra dividere, quæ transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset; atque id jugum, quod trans paludem pene ad hostium castra pertineret, mediocri valle à castris eorum interciſum, [3]animum adverteret; pontibus palude constrata, legiones transducit, celeriterque in summam planitiem jugi pervenit; quæ declivi fastigio duobus ab lateribus muniebatur. Ibi legionibus instructis ad ultimum jugum pervenit: aciemque eo loco constituit, unde tormento missa tela in hostium cuneos conjici possent.

adversis timidiores fuerint. Sed pro eo quod statim subditur, *an adversis mediocribusque*, constanter in quinque MStis pr. sec. tert. Petav. ac Palat. est *adverso mediocri casu*; ita & v. c. habet, unde non dubito rescribere hoc pacto totam hanc periodum: *Ut vix judicari posset, utrum secundis minimis rebus insolentiores, an adverso mediocri casu timidiores essent.* D. Vossius.

1. *Aut ætate aut viribus inferiores*] Loco vocis ultimæ *infirmiores* reponit *Pet. Ciacconius*; sed non est cur quidquam mutemus, *inferior* enim tantundem valet ac *infirmior*. *Justinus* lib. v. cap. 11, 12. *Exæquandasque vires partium, & inferiores auxilio levandos.* Idem lib. VIII. cap. 1, 3. *Auxilium* inferioribus *ferendo.* Sic & *multitudine inferior* est *Sulpicii Severi* Hist. Sacr. lib. 1. cap. L, 4. *Davies.*

2. *Neque resistentes tanto collis adscensu lacessendos judicabat*] Pr. & sec. ac v. c. habent, *neque resistentes aggrediendos tanto collis adscensu judicabat.* Quod rectum videtur: nam illud *aggrediendos* majorem vim habet. *D. Vossius.*

3. *Animum adverteret*] Elegantem hanc lectionem Manuscripto *Norvic.* debemus, in editis enim est *animadverteret*, quæ sane scriptura pares Veneres non obtinet. Vide not. ad lib. 1. B. G. cap. XXIV. & lib. V. B. G. cap. XVIII. *Dav.*

XV. Barbari confisi loci natura, quum dimicare non recusarent, si forte Romani subire collem conarentur, paullatimque copias distributas dimittere non auderent, ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt; quorum pertinacia cognita, Cæsar xx cohortibus instructis, castrisque eo loco metatis, muniri jubet castra. Absolutis operibus, legiones pro vallo instructas collocat: equites frænatis equis in stationibus disponit. Bellovaci, quum Romanos ad insequendum paratos viderent, neque pernoctare, neque diutius permanere sine cibariis eodem loco possent, tale consilium sui recipiendi inierunt: *Fasces, ubi consederant,* (1 nam in acie sedere Gallos consuesse, superioribus commentariis declaratum est) *stramentorum ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, per manus inter se transditos, ante aciem collocaverunt; extremoque tempore diei, 2 signo pronunciato, uno tempore incenderunt.* Ita continens flamma copias omnes repente à conspectu texit Romanorum; quod ubi accidit, barbari vehementissimo cursu fugerunt.

XVI. Cæsar, etsi discessum hostium animadvertere non poterat, incendiis oppositis; tamen id consilium quum fugæ caussa initum suspicaretur, legiones promovet, & turmas mittit ad insequendum: ipse veritus insidias, ne forte 3 in eodem loco subsisteret hostis, atque elicere nostros in locum conaretur iniquum, tardius procedit. Equites, quum intrare fumum, & flammam densissimam

1. *Nam in acie sedere Gallos consuesse superioribus commentariis demonstratum est*] Putabat *Hotomannus* respicere *Hirtium* ad verba quæ lib. III. cap. XVIII. leguntur: *velut explorata victoria, sarmentis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.* Ego prorsus id nego: nam quod *Hirtius* remittit lectorem ad commentarios *Cæsaris*, est propter morem Gallorum, quos ait in acie *sedere* consuevisse. At nihil illo loco *Cæsar* de *sedendi* more, quare siquid judico vel periit hic locus ex commentariis Cæsaris, vel alicubi corruptus legitur. Porro pro *commentariis demonstratum est*, MSS. pr. sec. tert. Pal. Pet. habent *commentariis Cæsaris demonstratum est.* D. Vossius.

2. *Signo pronunciato*] Rarus loquendi mos. Signum hic est σύνθημα, seu tessera, quæ Gallis omnibus data, ut siquando pronuntiari eam audissent, incenderent sarmenta ac fugam facerent. Alioqui *signum dare* plerumque scriptores dicunt. *D. Vossius.*

3. *In eodem loco subsisteret hostis*] Sic restitui ex MS. *Norvic.* & edit. *Beroald.* sensu ipso suadente; & hanc sane lectionem, si Codd. nihil juvissent, secutus es-

timerent;

timerent; ac, si qui cupidius intraverant, vix suorum ipsi priores partes animadverterent equorum, insidias veriti, liberam facultatem sui recipiendi Bellovacis dederunt. Ita, fuga timoris simul calliditatisque plena, sine ullo detrimento, millia non amplius x progressi hostes, munitissimo loco castra posuerunt. Inde, quum sæpe in insidiis equites peditesque disponerent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant.

XVII. Quod quum crebrius accideret, ex captivo quodam comperit Cæsar, Correum Bellovacorum ducem, fortissimorum millia VI peditum delegisse, equitesque ex omni numero ∞, quos in insidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti ac pabuli, Romanos pabulatum missuros suspicaretur. Quo cognito consilio, Cæsar, legiones plures, quam solebat, educit; [1]equitatumque, qua consuetudine pabulatoribus mittere præsidio consueverat, præmittit: [2]huic interponit præsidia levis armaturæ; ipse cum legionibus quam potest maxime appropinquat.

sem. Vulgg. *subsistere*, ut sit *subsistere conaretur*, quasi *conatu* ullo opus erat ad locum tenendum, quem jam possidebant: eum enim non tentarunt Romani. *Dav.*

1. *Equitatumque qua consuetudine*] MS. *Norv. Equitatumque sua consuetudine.* An legi possit *equitatum, quem sua consuetudine* &c? Certe clarior hoc modo & dilucidior erit sententia. In Aldino est *equitatumque quem ipse pabulatoribus*; quam lectionem probat *Fr. Hotomannus*; & quidem receptâ est facilior, nec tamen admitto, emendatorem enim redolet. *Idem.*

2. *Huic interponit præsidia levis armaturæ*] Ita quidem *Scaliger* edidit, aliique, sed potior mihi est auctoritas sex MSS. *Cujacii*, pr. sec. tert. Pal. Pet. Ii habent *auxilia*, quæ genuina vox. Nam ut *Festus* ait, *auxiliares dicuntur in bello socii Romanorum exterarum nationum, dicti ex Græco vocabulo αὔξησις, quod nos dicimus rerum crescentium auctionem.* Atqui loquitur hic *Hirtius* de Germanicis auxiliis quæ Cæsar ideo *transduxerat Rhenum*, (supra dixit auctor noster) *ut equitibus interpositi prœliarentur.* Et paullo ante de iisdem dixit: *nostra auxilia Gallorum Germanorumque.* Item infra, *Germanosque pedites summæ velocitatis.* At vocem *præsidia* pro *auxiliis* legere me nusquam memini: & merito. Tria enim diversa sunt *præsidium, auxilia*, & *subsidia. Præsidium*, ait *Festus, est quod pro utilitate ac salute alicujus, auxilii gratia præponitur. Subsidium, quod postpositum est ad subveniendum laborantibus.* Unde & in Glossis *præsidium* exponitur προφυλακὴ, & φρουρὰ: itaque elephantos & similes belluas optime appellaveris præsidia. De subsidiis etiam manifestissima res, & satis declarant hæc verba *Cæsaris* I. de bello Civili: *primam aciem quaterna cohortes ex* V *legione tenebant, has subsidiaria terna, & rursus alia totidem suæ cujusque legionis subsequebantur.* Hic videmus *subsidia* quoque è Romanis fuisse. Eosdem tamen *auxiliares* cohortes confeciisse, nullus, arbitror, mihi probaverit: saltem ubi proprie auctores loquuntur.

XVIII. Hoſtes in inſidiis diſpoſiti quum ſibi delegiſſent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes paſſibus ∞, ſilvis undique impeditiſſimis, aut altiſſimo flumine, [1] velut indagine munitum, [2] hunc inſidiis circumdederunt noſtri. Explorato hoſtium conſilio, ad prœliandum animo, atque armis parati, quum, ſubſequentibus legionibus, nullam dimicationem recuſarent, turmatim in eum locum devenerunt. Quorum adventu quum ſibi Correus oblatam occaſionem rei gerendæ exiſtimaret, primum cum paucis ſe oſtendit; atque in proximas turmas impetum facit. Noſtri conſtanter impetum ſuſtinent inſidiatorum; neque plures in unum locum conveniunt; quod plerumque equeſtribus prœliis quum propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipſorum detrimentum accipitur.

XIX. Quum diſpoſitis turmis invicem rari prœliarentur; neque ab lateribus circumveniri ſuos paterentur; [3] erumpunt ceteri Correo prœliante, ex ſilvis. Fit magna contentione diverſum prœlium: quod quum diutius pari

Nam illud obſervandum ſæpe abſolute has voces poni, & auxilium ferre, non minus de Romano, quam Gallo dici poſſe. Et tum *auxilium*, *præſidium*, & *ſubſidium*, idem fere notare ac promiſcue uſurpari omnes ſcimus: & Gloſſæ quoque συμμαχίαν vel βοήθειαν, utrumque interpretantur. Sane ipſe etiam *Cæſar* lib. III. de bello civili *præſidium* poſuit pro loco, cujus natura robur addit, uti colles ſunt: ait enim; *Cum legio Cæſaris nona præſidium quoddam occupaviſſet, & munire cœpiſſet, huic loco propinquum & contrarium collem Pompejus occupavit.* Quem locum fruſtra tentat *Ciacconius*: probus eſt & ſanus. *D. Voſſius.*

1. *Velut indagine munitum*] Apta ſimilitudo, & ad loci naturam & ad hoſtium conſilium, qui Romanis eaſdem inſidias tendebant, quas venatores explicata *indagine* feris ponere conſueverunt. *Hot.*

2. *Hunc inſidiis circumdederunt noſtri. Explorato*] Locum peſſime ab aliis interpunctum & à *Scaligero* retentum, ita diſtingue: *hunc inſidiis circumdederunt. Noſtri explorato*, &c. Nam præterquam quod ita reliqui omnes MSti. habent, in prim. & ſec. Bongarſ. diſertim hæc verba ita leguntur: *circumdederunt. Explorato hoſtium conſilio noſtri.* Nam illud *circumdederunt*, refertur ad hoſtes, hoc modo, hoſtes cum campum delegiſſent ad rem gerendam, hunc inſidiis circumdederunt. Noſtri explorato eorum conſilio in eum campum venerunt. Mutandi primus auctor *Ciacconius* fuerat, cujus auctoritate decepti alii *Hirtium* depravarunt. *D. Voſſ.*

3. *Erumpunt ceteri Correo prœliante*] *Pet. Ciacconius*, *pronunciante* ſcribendum exiſtimat. Sed antiquum obtinet, & nulla neceſſitate coactus, ſanam lectionem ſollicitat; nam, ut dixit noſter cap. XVIII. Correus in turmas impetum fecit, quem ut prœliantem Galli videre, ex ſilvis erumpunt, ut Duci auxilium ferant. Hic apertus eſt & facilis loci ſenſus. *Davies.*

Marte

Marte iniretur, paullatim ex ſilvis inſtructa multitudo procedit peditum, quæ noſtros cogit cedere equites: quibus celeriter ſubveniunt levis armaturæ pedites, quos ante legiones miſſos docui; turmiſque noſtrorum interpoſiti, conſtanter prœliantur. Pugnatur aliquamdiu pari contentione: deinde, ut ratio poſtulabat prœlii, qui ſuſtinuerant [1] primos impetus inſidiarum, hoc ipſo fiunt ſuperiores, quod nullum ab inſidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. Accedunt propius interim legiones: crebrique eodem tempore & noſtris, & hoſtibus nuncii afferuntur, imperatorem inſtructis copiis adeſſe. Qua re cognita, præſidio cohortium confiſi noſtri, acerrime prœliantur: ne, ſi tardius rem geſſiſſent, victoriæ gloriam communicaſſe cum legionibus viderentur. Hoſtes concidunt animis, atque itineribus diverſis fugam quærunt. Nequidquam: nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, iis ipſi tenebantur. [2] Victi tamen, propulſique, majore parte amiſſa, conſternati, [3] quo fors tulerat, confugiunt, partim ſilvis petitis, partim flumine; qui tamen in fuga à noſtris acriter inſequentibus conficiuntur: quum interim [4] nulla calamitate victus Correus, excedere prœlio, ſilvaſque petere, aut invitantibus noſtris

1. *Primos impetus inſidiarum*] Inſidiatorum. Sic ſupra cap. XI. *pabulationes* dixit pro pabulatoribus, ac Bell. Afric. cap. XIX. *armaturas leves* pro militibus levis armaturæ, & cap. LXXXVIII. *ſervitia* pro ſervis. Pari modo loquuntur alii auctores. *Silius* Italicus lib. II, 230.

——Spectacula *tantum*.

Eſte viri,

Hoc eſt, ſpectatores; fruſtra enim eſt *Caſp. Barthius*, qui Adverſ. lib. VI. cap. XXV. emendat

——*Spectacula tanta*

Ferte viri.

Sulpicius Severus Hiſt. Sacr. lib. I. cap. XXIV. Matrimonia *è victis aſſumere*. Præſto ſunt hujuſmodi multa. Vide not. ad lib. VII. B. G. cap. LXXVIII. *Davies*.

2. *Victi tamen propulſique*] Reſcribit *Pet. Ciacconius*, *victi tandem propulſique*. Non opus eſt, nam *tamen*, teſte *Nonio*, *ſignificat tandem*. Sic *Apuleius* Metam. lib. II. p. 21. *Nullo quidem initio vel omnino veſtigio cupidinis meæ reperto, cunctis circuibam*. TAMEN *dum lixæ* &c. *Propertius* lib. II. Eleg. I, 76. [*via eſt*.

Unde TAMEN *veniant tot mala, cacæ*

Ad eum locum conſulendus *J. Broukhuſius*; adi etiam *Joan. Boſchium* ad *Petronii* Satir. cap. XXXI. *Idem*.

3. *Quo fors tulerat*] Vulgg. *quo fors tulerat*, ſed vet. Cod. habet *quo fors*, atque ita emendo. Deſunt autem hæc verba in quinque MSS. pr. ſec. tert. Pet. Pall. *D. Voſſius*.

4. *Nulla calamitate victus Correus*.] Penultima vox, ſenſu exigente, deleatur. Arbitror eam è nota marginali in textum

noſtris

noſtris ad deditionem, potuit adduci, quin fortiſſime prœliando, complureſque vulnerando, cogeret elatos iracundia victores in ſe tela conjicere.

XX. Tali modo re geſta, recentibus prœlii veſtigiis ingreſſus Cæſar, quum victos tanta calamitate exiſtimaret hoſtes, nuncio accepto, locum caſtrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde abeſſe plus minus IIX millibus paſſuum dicebantur, tametſi flumine impeditum tranſitum videbat; tamen, exercitu tranſducto, progreditur. At Bellovaci, reliquæque civitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui ſilvarum beneficio caſum evitaverant, omnibus adverſis, [1] cognita calamitate, interfecto Correo, amiſſo equitatu, & fortiſſimis peditibus, quum adventare Romanos exiſtimarent, concilio repente cantu tubarum convocato, conclamant, ut legati obſideſque ad Cæſarem mittantur.

XXI. Hoc omnibus probato conſilio, Comius Atrebas ad eos profugit Germanos, à quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat: ceteri è veſtigio mittunt ad Cæſarem legatos: petuntque, [2] *ut ea pœna ſit contentus hoſtium, quam ſi ſine dimicatione inferre integris poſſet, pro ſua clementia atque humanitate, numquam profecto eſſet illaturus: afflictas opes equeſtri prœlio Bellovacorum eſſe: delectorum peditum multa millia interiiſſe: vix refugiſſe nuncios cædis: tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellovacos eo prœlio commodum eſſe conſecutos; quod Correus, auctor belli, concitator multitudinis, eſſet interfectus:*

irrepſiſſe. Si hæc emendandi ratio non placeat, paullo poſt legendum *non potuit adduci*. Utram malis, elige, nam vel hæc vel illa plane eſt neceſſaria; quod à nemine obſervatum miror. *Davies.*

1. *Cognita calamitate*] Has voces expunxit *Gabr. Faernus*; & in hoc quidem verborum ſitu omnino ſunt ſupervacaneæ. Sed cum eas conſtanter exhibeant omnes Codices, videndum an periodus, tranſpoſita una aut altera vocula, hoc modo legi poſſit: *At Bellovaci reliquaque civitates, repente ex paucis atque his vulneratis, fuga receptis, qui ſilvarum beneficio caſum evitaverant, cognita calamitate; omnibus adverſis, interfecto Correo* &c. Certe hæc potiſſima videtur *Hirtii* emendandi ratio, quam partim vidiſſe doctiſſimum virum *Fr. Hotomannum* lubens fateor. *Davies.*

2. *Ut ea pœna ſit contentus hoſtium*] Vox *hoſtium*, abundare videtur; neque in ea deprecatione ſe *hoſtes* nominare debuerunt. *Ciaccon.*

num-

numquam enim ſenatum tantum in civitate, illo vivo, quantum imperitam plebem, potuiſſe.

XXII. Hæc orantibus legatis, commemorat Cæſar, *eodem tempore ſuperiore anno Bellovacos, ceteraſque Galliæ civitates ſuſcepiſſe bellum: pertinaciſſime hos ex omnibus in ſententia permanſiſſe, neque ad ſanitatem reliquorum deditione eſſe perductos: ſcire, atque intelligere ſe, [1]cauſſam peccati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum pollere, ut, invitis principibus, reſiſtente ſenatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare & gerere poſſet, ſed tamen ſe contentum fore ea pœna, quam ſibi ipſi contraxiſſent.*

XXIII. Nocte inſequenti legati reſponſa ad ſuos referunt, obſides conficiunt. Concurrunt reliquarum civitatum legati, quæ Bellovacorum ſpeculabantur eventum. Obſides dant: imperata faciunt, excepto Comio, quem timor cohibebat cujuſquam fidei ſuam committere ſalutem; nam ſuperiore anno T. Labienus, Cæſare in Gallia citeriore jus dicente, quum Comium comperiſſet ſollicitare civitates, & conjurationem contra Cæſarem facere, infidelitatem ejus ſine ulla perfidia judicavit comprimi poſſe: quem quia non arbitrabatur vocatum in caſtra venturum, ne tentando cautiorem faceret, C. Voluſenum Quadratum miſit, qui eum, per ſimulationem colloquii, curaret interficiendum. [2]Ad eam rem delectos tranſdidit centuriones. Quum in colloquium ventum eſſet, &, ut

1. *Cauſſam peccati facillime mortuis delegari*] *Delegare* juris verbum eſt, & ſignificat alium pro ſe, qui ſolvat, ſubſtituere; de quo Juriſconſultos vide. Sed & Latini ſcriptores *delegare* dicunt laborem, onus & provinciam alteri tradere, ſeu in alterum transferre, ut hic *cauſſam peccati mortuis delegari* ſit in mortuos transferri; contra Chilonis præceptum; qui mortuos non eſſe maledictis afficiendos monet: τὸν τετελευτηκότα μὴ κακολόγει, ἀλλὰ μακαρίζε. Unde Græci mortuos μακαρίτας beatos vocant, quaſi moleſtiis hominum exemptos, & quorum aures non amplius conviciis verberari oporteat. *Lucianus* ἐᾶτε τούτους ἔασον ἀναπαύσασθαι τοὺς μακαρίτας δαίμονας, *Sinite quieſcere felicis*, id eſt, mortui, *genios*. Vide *Lambinum* ad *Horatii* lib. 1. ſat. IX. vſ. 28. & *Budæum* in commentar. linguæ Græcæ. *Brant.*

2. *Ad eam rem delectos tranſdidit centuriones*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph.* habent *ad eam rem delectos* idoneos ei *tradidit centuriones*, nec intelligo, cur bigam illam verborum repudiarint nuperi. *Cæſar* lib. II. B. G. cap.

conve-

convenerat, manum Comii Volusenus arripuisset; centuaio velut insueta re permotus, vellet hominem conficere; celeriter à familiaribus prohibitus Comii non potuit: graviter tamen primo ictu gladio caput percussit. Quum utrimque gladii districti essent; non tam pugnandi quam diffugiendi fuit utrorumque consilium; nostrorum, quod mortifero vulnere Comium credebant affectum; Gallorum, quod, insidiis cognitis, plura, quam videbant, extimescebant. Quo facto statuisse Comius dicebatur, [1] numquam in conspectum cujusquam Romani venire.

XXIV. Bellicosissimis gentibus devictis, Cæsar, quum videret nullam jam esse civitatem, [2] quæ bellum pararet, quo sibi resisteret; sed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris effugere [3] ad præsens imperium evitandum, plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quæstorem, cum legione XI sibi conjungit: C. Fabium legatum cum cohortibus XXV mittit in diversissimam partem Galliæ; quod ibi quasdam civitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui illis regionibus præerat, satis firmas II legiones habere existimabat. T. Labienum ad se evocat: [4] legionemque XII, quæ cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias civium Romanorum tuendas; ne quod

XVII. *Qui locum castris idoneum deligant.* Lib. III. cap. XVIII. *Idoneum quendam hominem & callidum delegit Gallum.* Lib. VII. cap. XV. *Defensores idonei oppido deliguntur.* Et sic alibi sæpe. *Davies.*

1. *Nunquam in conspectum cujusquam Romani venire*] Nunquam, fide data, Romanis suam salutem committere. In MSto. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* legitur *nunquam in* conspectu *cujusquam Romani venire*, de qua loquendi ratione vide not. ad hujusce lib. cap. VIII. *Idem.*

2. *Quæ bellum pararet, quo sibi resisteret*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. quæ bellum id pararet, quod sibi resisteret.* Reponendum arbitror *quæ bellum* adpararet, *quo sibi resisteret. Cicero* pro lege Manil. p. 1564. ed. Lambin. *Tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum —— Cn. Pompeius extrema hieme* apparavit. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. XII. *Tertius in* apparatu belli *consumtus.* Vide & cap. LXXXIII. *Davies.*

3. *Ad præsens imperium*] Sic *Steph.* & *Ald.* Nonnulli *ad præsens periculum*, quod non placet: nam sensus est, ad victorum insolentiam evitandam. *Hotom.*

4. *Legionemque* XII *quæ cum eo fuerat in hibernis in Togatam Galliam mittit*] MSS. omnes constanter habent XII. *Ciacconius* & *Ursinus* legunt *legionem* IV, non hic modo, verum & in fine hujus libri simile

ſimile incommodum accideret [1] decurſione barbarorum, ac ſuperiore æſtate Tergeſtinis accidiſſet; qui repentino latrocinio atque impetu eorum erant oppreſſi. Ipſe ad devaſtandos depopulandoſque fines Ambiorigis proficiſcitur: quem perterritum atque fugientem quum redigi poſſe in ſuam poteſtatem deſperaſſet; [2] proximum ſuæ dignitati eſſe ducebat, adeo fines ejus [3] vaſtare civibus, ædificiis, pecore, ut odio ſuorum Ambiorix, ſi quos fortuna feciſſet reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem.

XXV. Quum in omnes partes finium Ambiorigis aut legiones aut auxilia dimiſiſſet, atque omnia cædibus, in-

ubi dicitur: *Cæſar tamen, quum de voluntate adverſariorum nemini dubium eſſet, Cn. Pompeio legionem remiſit, & ex ſuo numero* XV, *quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. jubet tranſdi.* Sed hoc loco pro XV in ſec. MSto Bongarſiano eſt XIV: vitioſe, quando illam Pompeio tranſditam non fuiſſe, vel hinc manifeſte conſtet, quod habuit eam Cæſar in Hiſpania: & primo de bello civili ait, occiſum ex ſuis fuiſſe Q. Fulginium, *ex primo haſtato legionis* XIV. Sed cauſſa emendandi fuit *Ciacconio* & *Urſino*, quod hic dicitur legio XII in citeriorem Galliam miſſa, & infra ait *Hirtius* legionem XV in citeriore Gallia fuiſſe, ac Pompeio à Cæſare tranſditam. At ipſe *Cæſar* lib. III. de bello civili ait: *Erant in ſiniſtro cornu legiones duæ tranſditæ à Cæſare initio diſſenſionis, ex S. C. quarum una prima, altera tertia appellabatur.* Contra *Lucanus* lib. VII.

——*cornus tibi cura ſiniſtri*
Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello,
Et quarta legione datur.

Lentulus igitur primæ legioni & quartæ præpoſitus. Et ſane arbitror corruptum in *Cæſare* numerum; ut vix dubium relinquam mihi, quin vera obſervarint. *D. Voſſius.*

1. *Decurſione barbarorum*] Ita repoſuit *Scaliger*. An recte, diſquiri merito poſſit. Antea ſcriptum erat *de incurſione*. In Petaviano cod. eſt, *de concurſione*, in tertio Bongarſ. *diſcurſione*, atque ita *Lipſius* edidit: ſecundo *diverſione*. Primus tamen codex habet *decurſione*. Veteribus *decurſio* vocatur equeſtre certamen, quod manifeſtius, quam ut probari debeat. Unde *Tacitus*, de Germanico, *princeps honori patris decucurrit*. Non tamen hanc *decurſionis* vocem alio ſignificatu apud auctorum quemquam legere me memini. Sed *decurſus* pro καταδρομῇ uſurpatur, uti cum amnis de monte *decurrere* dicitur. Itaque ſi barbari Alpibus decurrentes Tergeſtinos invaſerunt, percommoda hic *decurſus* vox. *Decurſionem* etſi hac notione non legerim, tamen improbare temerarii putem, & ejus qui neſciat veteres tam *contemtum* quam *contemtionem*, tam *auctum* quam *auctionem* & innumera id genus alia uſurpaſſe. Sed *incurſionis* vocem huic loco magis congruere arbitror. *Idem.*

2. *Proximum ſuæ dignitati*] Alii *dignitatis*. Duas autem poſtremas voces *Gabr. Faernus* tollit. Si ex libri veteris auctoritate, probo; ſin minus, nihil muto. *Hot.*

3. *Vaſtare civibus, ædificiis, pecore*] *Pet. Ciacconius*, & *Fr. Hotomannus* reponunt *vaſtare vicis* &c. Sed fruſtra ſunt, cum vulgatam lectionem ſollicitent, fines enim æque poſſunt vaſtari *civibus* ac *pecore*, & cap. XXV. fatetur Cæſar ſe *omnes partes finium Ambiorigis cædibus, incendiis, rapinis vaſtaſſe*; quod denotat eum cives trucidaſſe, ædificia incendiſſe, pecora rapuiſſe. *Davies.*

convenerat, manum Comii Voluſenus arripuiſſet; centuaio velut inſueta re permotus, vellet hominem conficere; celeriter à familiaribus prohibitus Comii non potuit: graviter tamen primo ictu gladio caput percuſſit. Quum utrimque gladii diſtricti eſſent; non tam pugnandi quam diffugiendi fuit utrorumque conſilium; noſtrorum, quod mortifero vulnere Comium credebant affectum; Gallorum, quod, inſidiis cognitis, plura, quam videbant, extimeſcebant. Quo facto ſtatuiſſe Comius dicebatur, [1] numquam in conſpectum cujuſquam Romani venire.

XXIV. Bellicoſiſſimis gentibus devictis, Cæſar, quum videret nullam jam eſſe civitatem, [2] quæ bellum pararet, quo ſibi reſiſteret; ſed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris effugere [3] ad præſens imperium evitandum, plures in partes exercitum dimittere conſtituit. M. Antonium quæſtorem, cum legione XI ſibi conjungit: C. Fabium legatum cum cohortibus XXV mittit in diverſiſſimam partem Galliæ; quod ibi quaſdam civitates in armis eſſe audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui illis regionibus præerat, ſatis firmas II legiones habere exiſtimabat. T. Labienum ad ſe evocat: [4] legionemque XII, quæ cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias civium Romanorum tuendas; ne quod

XVII. *Qui locum caſtris idoneum deligant.* Lib. III. cap. XVIII. *Idoneum quendam hominem & callidum delegit Gallum.* Lib. VII. cap. XV. *Defenſores idonei oppido deliguntur.* Et ſic alibi ſæpe. *Davies.*

1. *Nunquam in conſpectum cujuſquam Romani venire*] Nunquam, fide data, Romanis ſuam ſalutem committere. In MSto. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* legitur *nunquam in* conſpectu *cujuſquam Romani venire*, de qua loquendi ratione vide not. ad hujuſce lib. cap. VIII. *Idem.*

2. *Quæ bellum pararet, quo ſibi reſiſteret*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. quæ bellum id pararet, quod ſibi reſiſteret.* Reponendum arbitror *quæ bellum* adpararet, *quo ſibi reſiſteret.* *Cicero* pro lege Manil. p. 1564. ed. Lambin. *Tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque diſperſum* —— *Cn. Pompeius extrema hieme* apparavit. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. XII. *Tertius in* apparatu belli *conſumtus.* Vide & cap. LXXXIII. *Davies.*

3. *Ad præſens imperium*] Sic *Steph.* & *Ald.* Nonnulli *ad præſens periculum*, quod non placet: nam ſenſus eſt, ad victorum inſolentiam evitandam. *Hotom.*

4. *Legionemque* XII *quæ cum eo fuerat in hibernis in Togatam Galliam mittit*] MSS. omnes conſtanter habent XII. *Ciacconius* & *Urſinus* legunt *legionem* IV, non hic modo, verum & in fine hujus libri

ſimile

ſimile incommodum accideret [1] decurſione barbarorum, ac ſuperiore æſtate Tergeſtinis accidiſſet; qui repentino latrocinio atque impetu eorum erant oppreſſi. Ipſe ad devaſtandos depopulandoſque fines Ambiorigis proficiſcitur: quem perterritum atque fugientem quum redigi poſſe in ſuam poteſtatem deſperaſſet; [2] proximum ſuæ dignitati eſſe ducebat, adeo fines ejus [3] vaſtare civibus, ædificiis, pecore, ut odio ſuorum Ambiorix, ſi quos fortuna feciſſet reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem.

XXV. Quum in omnes partes finium Ambiorigis aut legiones aut auxilia dimiſiſſet, atque omnia cædibus, incendiis, rapinis vaſtaſſe; quod denotat eum cives trucidaſſe, ædificia incendiſſe, pecora rapuiſſe. *Davies.*

ubi dicitur: *Cæſar tamen, quum de voluntate adverſariorum nemini dubium eſſet, Cn. Pompeio legionem remiſit, & ex ſuo numero* XV, *quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. jubet tranſdi.* Sed hoc loco pro XV in ſec. MSto Bongarſiano eſt XIV: vitioſe, quando illam Pompeio tranſditam non fuiſſe, vel hinc manifeſte conſtet, quod habuit eam Cæſar in Hiſpania: & primo de bello civili ait, occiſum ex ſuis fuiſſe Q. Fulginium, *ex primo haſtato legionis* XIV. Sed cauſſa emendandi fuit *Ciacconio* & *Urſino*, quod hic dicitur legio XII in citeriorem Galliam miſſa, & infra ait *Hirtius* legionem XV in citeriore Gallia fuiſſe, ac Pompeio à Cæſare tranſditam. At ipſe *Cæſar* lib. III. de bello civili ait: *Erant in ſiniſtro cornu legiones duæ tranſditæ à Cæſare initio diſſenſionis, ex S. C. quarum una prima, altera tertia appellabatur.* Contra *Lucanus* lib. VII.

——*cornus tibi cura ſiniſtri*
Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello,
Et quarta legione datur.

Lentulus igitur primæ legioni & quartæ præpoſitus. Et ſane arbitror corruptum in *Cæſare* numerum; ut vix dubium relinquam mihi, quin vera obſervarint. *D. Voſſius.*

1. *Decurſione barbarorum*] Ita repoſuit *Scaliger*. An recte, diſquiri merito poſſit. Antea ſcriptum erat *de incurſione*. In Petaviano cod. eſt, *de concurſione*, in tertio Bongarſ. *diſcurſione*, atque ita *Lipſius* edidit: ſecundo *diverſione*. Primus tamen codex habet *decurſione*. Veteribus *decurſio* vocatur equeſtre certamen, quod manifeſtius, quam ut probari debeat. Unde *Tacitus*, de Germanico, *princeps honori patris decucurrit*. Non tamen hanc *decurſionis* vocem alio ſignificatu apud auctorum quemquam legere me memini. Sed *decurſus* pro καταδρομῇ uſurpatur, uti cum amnis de monte *decurrere* dicitur. Itaque ſi barbari Alpibus decurrentes Tergeſtinos invaſerunt, percommoda hic *decurſus* vox. *Decurſionem* etſi hac notione non legerim, tamen improbare temerarii putem, & ejus qui neſciat veteres tam *contemtum* quam *contemtionem*, tam *auctum* quam *auctionem* & innumera id genus alia uſurpaſſe. Sed *incurſionis* vocem huic loco magis congruere arbitror. *Idem.*

2. *Proximum ſuæ dignitati*] Alii *dignitatis*. Duas autem poſtremas voces *Gabr. Faernus* tollit. Si ex libri veteris auctoritate, probo; ſin minus, nihil muto. *Hot.*

3. *Vaſtare civibus, ædificiis, pecore*] *Pet. Ciacconius*, & *Fr. Hotomannus* reponunt *vaſtare vicis* &c. Sed fruſtra ſunt, cum vulgatam lectionem ſollicitent, fines enim æque poſſunt vaſtari *civibus* ac *pecore*, & cap. XXV. fatetur Cæſar ſe *omnes partes finium Ambiorigis cædibus, incendiis, rapinis vaſtaſſe*; quod denotat eum cives trucidaſſe, ædificia incendiſſe, pecora rapuiſſe. *Davies.*

cendiis, rapinis, vastasset: magno numero hominum interfecto aut capto, Labienum cum 11 legionibus in Treviros mittit; quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu & feritate, non multum à Germanis differebat: neque imperata umquam, nisi exercitu coacta, faciebat.

XXVI. Interim C. Caninius legatus, quum, magnam multitudinem convenisse hostium in fines Pictonum, litteris nunciisque Duracii cognovisset, qui perpetuo in amicitia Romanorum permanserat; quum pars quædam civitatis ejus defecisset, ad oppidum Limonum contendit: quo quum adventaret; atque ex captivis certius cognosceret, multis hominum millibus, [1] Dumnaco duce Andium, Duracium clausum, Limonum oppugnari; neque infirmas legiones hostibus committere auderet; castra munito loco posuit. Dumnacus, quum appropinquare Caninium cognovisset, copiis omnibus ad legiones conversis, castra Romanorum oppugnare instituit. Quum complures dies in oppugnatione consumpsisset; &, magno suorum detrimento, nullam partem munitionum convellere potuisset, rursus ad obsidendum Limonum redit.

XXVII. Eodem tempore C. Fabius legatus complures civitates in fidem recipit, obsidibus firmat, litterisque C. Caninii certior fit, quæ in Pictonibus gerantur. Quibus rebus cognitis, proficiscitur ad auxilium Duracio ferendum. At Dumnacus, adventu Fabii cognito, despe-

1. *Dumnaco duce Andium, Duracium clausum, Limonum oppugnari*] Fœdissima est menda, quam miror à nemine animadversam. MS. *Norv. Duracium clausum Limone oppugnari.* Sic & editt. vett. *Rom. Ven. Beroald.* nisi quod illæ *Lemone.* Recta est MSti *Norv.* lectio. Distingue *Duracium clausum Limone, oppugnari.* Tertiæ enim *declinationis* nomen esse statuimus, & ita omnes MSSti præter eos, qui corrupte *Limovicum* exhibent; unde supra leg. *ad oppidum Limonem*, & infra *ad obsidendum Limonem.* Hanc scripturam simul cum conjectura nostra tuetur *Jul. Celsus* p. 165. *Duracius*, inquit ille, *tum temporis ad* Limonem *obsidebatur ab Andio Dumnaco.* Erroris ansam præbuit *Pet. Cicconius*, qui *Duracium* vicum fuisse contendit, cum luce meridiana sit clarius, inter primores fuisse Pictonum. Prius tamen & gravius deliravit *Raymundus Marliamus*, dum ex hoc loco *Duracios* finxerit populum, qui perpetuo in amicitia permanserat Romanorum. *Davies.*

rata

rata ſalute, ſi tempore eodem coactus eſſet: & Romanum externum ſuſtinere hoſtem, & reſpicere ac timere oppidanos, repente eo ex loco cum copiis recedit: nec ſe ſatis tutum fore arbitratur, niſi flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem tranſeundum, copias tranſduxiſſet. Fabius, [2] etſi nondum in conſpectum venerat hoſtibus, neque ſe cum Caninio conjunxerat, tamen doctus ab iis, qui locorum noverant naturam, potiſſimum credidit, hoſtes perterritos eum locum, quem petebant, petituros. Itaque cum copiis ad eundem pontem contendit, equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum quum proceſſiſſet, ſine defatigatione equorum in eadem ſe reciperet caſtra. Conſequuntur equites noſtri, ut erat præceptum, invaduntque Dumnaci agmen: & fugientes perterritoſque ſub ſarcinis in itinere aggreſſi, magna præda, multis interfectis, potiuntur. [3] Ita, re bene geſta, ſe recipiunt in caſtra.

XXVIII. Inſequenti nocte Fabius equites præmittit, ſic paratos, ut confligerent, atque [4] omne agmen morarentur, dum conſequeretur ipſe. Cujus præceptis, ut res gereretur, Q. Atius Varus, præfectus equitum, ſingularis & animi & prudentiæ vir, ſuos hortatur, agmenque hoſtium conſecutus, turmas partim idoneis locis diſponit, partim equitum prœlium committit. Conſiſtit audacius equitatus hoſtium, ſuccedentibus ſibi peditibus, qui [5] toto agmine ſubſiſtentes, equitibus ſuis contra no-

1. *Et Romanum externum ſuſtinere hoſtem*] Nonnulli reponebant, *Et Romanum exercitum ſuſtinere hoſtem.* Quod non placet. Nam *externum hoſtem* appellat, quem *Cæſar* ſuperiore libro *Exteriorem* dixit. *Interiores* enim Cæſar hoſtes appellavit eos, qui ſunt in opido. *P. Ciacconius Romanum* perperam ejecit. *Hotoman.*

2. *Etſi nondum in conſpectum venerat*] Hic etiam editt. antiquiſſimæ *Rom. Ven.* exhibent *in conſpectu venerat*, & infra cap. XXIX. *In conſpectu hoſtium veniunt*; quem probum quidem eſſe, ſed paullo inuſitatiorem loquendi modum oſtendimus ad hujuſce libri cap. VIII. Vide & *Th. Munckerum* ad *Hygini* Fab. L. *Davies.*

3. *Ita, re bene geſta*] Sic reſcripſimus ex MSto *Norvic.* & editt. *Rom. Beroald.* Vulgg. *itaque:* haud pro *Cæſaris* & *Hirtii* more. *Idem.*

4. *Omne agmen morarentur*] Sic *Steph. Urſinus* ex ſuo & *Faerni* libro tollebat *Agmen.* Sed puto illum ita ſcripſiſſe pro *Omne.* Hotoman.

5. *Toto agmine ſubſiſtentes, equitibus ſuis*] Sic eſt in editt. *Rom. Ven. Beroald.*

ſtros ferunt auxilium. Fit prœlium acri certamine: namque noſtri, contemptis pridie ſuperatis hoſtibus, quum ſubſequi legiones meminiſſent, & pudore cedendi, & [1] cupiditate celerius per ſe conficiendi prœlii, fortiſſime contra pedites prœliantur: hoſteſque nihil amplius copiarum acceſſurum credentes, ut pridie cognoverant, delendi equitatus noſtri nacti occaſionem videbantur.

XXIX. Quum aliquandiu ſumma contentione dimicaretur, Dumnacus inſtruit aciem, quæ ſuis eſſet equitibus invicem præſidio. Tum repente confertæ legiones in conſpectum hoſtium veniunt. Quibus viſis perculſæ barbarorum turmæ, ac perterritæ acies hoſtium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore diſcurſuque paſſim fugæ ſe mandant. At noſtri equites, qui paullo ante cum reſiſtentibus fortiſſime conflixerant, lætitia victoriæ elati, magno undique clamore ſublato, cedentibus circumfuſi, quantum equorum vires ad perſequendum, dextræque ad cædendum valent, [2] tantum eo prœlio interficiunt. Itaque amplius millibus XII aut armatorum, aut eorum, qui timore arma projecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimentorum.

XXX. Qua ex fuga, quum conſtaret Drapetem Senonem (qui, ut primum defecerat Gallia, collectis undique perditis hominibus, ſervis ad libertatem vocatis, [3] exulibus omnium civitatum accitis, receptis latronibus, im-

nec repudio. Haud male tamen MS. *Brant.* & *Steph. Toto agmine, ſubſiſtentibus equitibus ſuis*; niſi forte cum *Norvic.* legere placeat *toto agmine, ſubſiſtentibus ſuis*, omiſſa voce *equitibus*. Davies.

1. *Et cupiditate celerius*] Ultima vox abeſt à MSS. *Brant. Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* nec ullam patitur jacturam ſententia, equites enim Romani ſine peditum auxilio prœlium conficere voluerunt. Ad hoc tamen præſtandum celeritate fuit opus, quia ſequebantur legiones; ideo ſalva maneat recepta lectio, per me licet. *Idem.*

2. *Tantum eo prœlio interficiunt*] In Petaviano codice erat *perficiunt*. Conſtat veteribus *facere* ſignaſſe quod *occidere*. Unde *conficere, interficere. Perficere* tamen eo ſignificatu haud legi. Alioqui ſolet hæc particula ſæpe præponi vocibus tali notione, ut cum *perimere* dicunt. *D. Voſſius.*

3. *Exulibus omnium civitatum accitis*] In primo Bong. eſt *aſcitis*, quod perplacet. Nam facilius crediderim ad eum conveniſſe exules, quam ut ille diſperſos ex omnibus partibus acciverit. *Idem.*

Ibid. Vox *accitis* exulat à MSS. *Carrar. Bongarſ.* ſec. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. Gryph.* & in iis locus ſic legitur *exulibus omnium civitatum recep-*

pedimenta

pedimenta & commeatus Romanorum interceperat,) non amplius hominum v millibus ex fuga collectis, provinciam petere, unaque consilium cum eo Luterium Cadurcum cepisse, quem in superiore Commentario, prima defectione Galliæ facere in provinciam impetum voluisse, cognitum est; Caninius legatus, cum legionibus II ad eos persequendos contendit, [1]ne de timore, aut detrimento provinciæ magna infamia, perditorum hominum latrociniis, caperetur.

XXXI. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes, reliquasque proficiscitur civitates, quarum eo prœlio, quod cum Dumnaco fecerat, [2]copias esse accitas sciebat: non enim dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futuræ; dato vero spatio ac tempore, eodem [3]instante Dumnaco, possent concitari. Qua in re summa felicitas celeritasque in recipiendis civitatibus Fabium consequitur: nam [4]Carnutes, qui sæpe vexati numquam pacis fecerant mentionem, datis obsidibus, veniunt in deditionem; ceteræque civitates positæ in ultimis Galliæ finibus, Oceano conjunctæ, quæ Armoricæ appellantur, auctoritate adductæ Carnutum, adventu Fabii legionumque, imperata sine mora faciunt. Dumnacus suis finibus expulsus,

tis, latrociniis impedimenta &c. Forsan legendum *exulibus omnium civitatum ascitis, receptis latrociniis*, hoc est, latronibus, ut *matrimonia* pro uxoribus, pro servis autem *servitia* ponuntur. Vide not. ad B. G. cap. LXXVIII. & hujusce libri cap. XIX. Hoc cum non intelligerent Librarii, Syntaxeos rationibus consuluisse sibi videbantur, cum verbum *ascitis* omitterent. *Davies.*

1. *Ne de timore aut detrimento Provinciæ*] Offendunt me paullum hæc verba: rescribo *ne detrimento aut timore provinciæ*. Quomodo habent VII MSS. pr. sec. tert. Pet. Pal. v. c. & MS. noster. *D. Voss.* Cum *D. Vossii* MSS. faciunt *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.*

2. *Copias esse accitas sciebat*] *Auctas* Petav. *occisas* sec. & MS. noster, *accisas* pr. (sic & *Norvic.*) quæ genuina lectio, & sic rescribo: nam subdit Hirtius, *non dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futuræ.* Idem.

3. *Instante Dumnaco*] In MSS. *Voss.* sex, & *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* est *instigante Dumnaco*, & ita reponit *D. Vossius.* Parum refert utrum hoc vel illo modo scribamus, eadem enim est utriusque vocis potestas; sed cum elegantior & rarioris usus sit lectio vulgata, illam teneamus. *Davies.*

4. *Carnutes, qui sæpe vexati nunquam pacis fecerant mentionem*] Fallitur *Hirtius.* Nam lib. VI. ipse *Cæsar* dixit: *Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt, usi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela.* Nisi velit auctor, ab eo tempore, quo novissima conjuratio facta.. *D. Voss.*

errans,

errans, latitansque, solus extremas Galliæ regiones petere coactus est.

XXXII. At Drapes, unaque Luterius, quum legiones Caniniumque adesse cognoscerent, nec se sine certa pernicie, persequente exercitu, putarent Provinciæ fines intrare posse; [1]nec jam liberam vagandi latrocinandique facultatem haberent, consistunt in agris Cadurcorum. Ibi quum Luterius apud suos cives quondam, integris rebus, multum potuisset, semperque auctor novorum consiliorum, magnam apud barbaros auctoritatem haberet; oppidum Uxellodunum, quod in clientela fuerat ejus, natura loci egregie munitum, occupat suis & Drapetis copiis, oppidanosque sibi conjungit.

XXXIII. Quo quum confestim C. Caninius venisset, animadverteretque omnes oppidi partes præruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis adscendere esset difficile; magna autem impedimenta oppidanorum videret, quæ si clandestina fuga subtrahere conarentur, [2]effugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem possent; tripartito cohortibus divisis, trina excelsissimo loco castra fecit, à quibus paullatim, quantum copiæ patiebantur, vallum in oppidi circuitu ducere instituit.

XXXIV. Quod quum animadverterent oppidani, miserrimaque Alesiæ memoria solliciti, similem casum obsessionis vererentur, maximeque ex omnibus Luterius,

1. *Nec jam liberam vagandi latrocinandique facultatem*] Codex *Bong.* tert. MS. *Voss.* cum editt. *Rom. Ven. Beroald. Nec tam libere vagandi, latrociniorumque faciendorum facultatem.* Ita & MS. *Norv.* nisi quod ille *liberam* exhibeat. Alii *nec jam libere vagandi latrociniorumque faciendorum facultatem.* Sic *latrocinia facere* dixit etiam *Florus* lib. II. cap. III. *Dav.*

2. *Effugere non modo equitatum*] *D. Vossio* res ipsa poscere videtur *non modo non equitatum*, quapropter ultimam particulam negantem librarii incuria, aut imperitia potius, omissam arbitratur. Nolim equidem virum eruditum incuriæ, multo minus imperitiæ, postulare, sed memoria certe lapsus est; hoc enim modo sæpe loquuntur optimi auctores. *Cæsar* lib. III. B. G. cap. IV. *Non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem ejus loci, ubi constiterat relinquendi —— facultas dabatur. Livius* lib. I. cap. XL. *Non modo civicæ, sed ne Italicæ quidem stirpis.* Sic etiam lib. XXIII. cap. XXIX. *Justinus* lib. II. cap. I. *Ita ut non modo primæ generare homines, sed ne advenas quidem recipere ac tueri possent.* Vide & *G. J. Vossium* de Construct. cap. LXII. p. 244. *Davies.*

qui

qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti esse habendam: constituunt omnium consensu, parte ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad importandum frumentum proficiscí. Eo consilio probato, proxima nocte, 11 millibus armatorum relictis, reliquos ex oppido Drapes & Luterius educunt: ii, [1] paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria sublevare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant; magnum numerum frumenti comparant; nonnumquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur: quam ob caussam C. Caninius toto oppido munitiones [2] circumdare moratur; ne aut opus effectum tueri non possit, aut plurimis in locis infirma disponat præsidia.

XXXV. Magna copia frumenti comparata, confidunt Drapes & Luterius non longius ab oppido x millibus passuum, unde paullatim frumentum in oppidum supportarent. [3] Ipsi inter se provincias partiuntur: Drapes castris præsidio cum parte copiarum restitit: Luterius agmen jumentorum ad oppidum adducit. Dispositis ibi præsidiis, hora noctis circiter x silvestribus angustisque itineribus frumentum importare in oppidum instituit: quorum strepitum [4] vigiles castrorum quum sensissent; exploratoresque missi, quæ agerentur renunciassent; Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis, in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit. Ii, repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua præsidia: quæ nostri

1. *Paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum*] Rescribo, *paucos dies morati in finibus Cadurcorum*, sublato commate, quod in *Lipsiana* & *Scaligeri* editione est. Pro me stat *Petavianus* codex. *D. Voss.*

2. *Circumdare moratur*] Sic *Steph.* & multi impressi. *Aldinus* vero *Conatur*; quod ab imperitissimo conflictum facile paulo post intelligetur. *Hotoman.*

3. *Ipsi inter se provincias partiuntur*] Tantundem est ac si curas, vel munia dicas. More Romano locutus est, apud quos Prætores & Consules soliti provincias sortiri: hinc *provincia* pro quovis munere. Apud historicos tamen is mos loquendi oppido rarus est. *D. Vossius.*

4. *Vigiles castrorum*] Excubitores. *Lucanus* lib VIII. vs. 24.

——————*Ne rumpite somnos,*
Castrorum vigiles, nullas tuba verberet aures.

Auctor de Bell. Hisp. cap. III. *Vigiles non poterant diligentiam præstare.* Vide & cap. XXXV. *Davies.*

ut viderunt, acrius contra armatos incitati neminem ex eo numero vivum capi patiuntur. Effugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in castra.

XXXVI. Re bene gesta, Caninius ex captivis comperit, partem copiarum cum Drapete esse in castris [1] millibus non amplius x. Qua re ex compluribus cognita, quum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse; magnæ felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex cæde refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret. Sed, quum in experiundo periculum nullum videret, equitatum omnem, Germanosque pedites [3] summæ velocitatis omnes ad castra hostium præmittit: ipse legionem unam [4] in trina castra distribuit; alteram secum expeditam ducit. Quum propius hostem accessisset, ab exploratoribus, quos præmiserat, cognoscit, castra eorum, ut barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa, [5] at Germanos equites imprudentibus omnibus de improviso advolasse, & prœlium commisisse. Qua de cognita, legionem armatam

1. *Millibus non amplius* x] MSS. *Ciacc.* & *Norvic.* cum veteribus editt. habent *à millibus non longe amplius* XII. quod cur rejiciatur non video. Saltem scribendum *à millibus non amplius* x. Vulgata enim lectio vix est Latina. *Davies.*

2. *Magnæ felicitatis esse arbitrabatur*] Hanc lectionem omnes exhibent Codd. & eam sine nota transmisere viri eruditi. At, si ita scripsit *Hirtius*, plane dormitavit. Censebat Caninius, *fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse*; ejus igitur è re fuit, ut nunclus de Lucterii clade Drapeti perferretur; huic enim ob acceptam calamitatem alia ratione timor incuti non poterat. Ne minime quidem dubito, quin rescribendum sit *magnæ infelicitatis esse arbitrabatur*. Idem etiam, nisi fallor, iis, qui locum perpendent, videbitur. *Davies.*

3. *Summæ velocitatis omnes*] In IV. Manuscriptis, & nostro, pro *omnes* reperio *homines*, nec damno, quia statim præcessit *omnem equitatum*. In *Petaviano* tamen, qui reliquis emendatior est codicibus, est *omnes*. D. Vossius.

4. *In trina castra*] Vulgg. *intra castra*; sed liber *Fulvii Ursini in trina castra*. Recte: nam supra dixerat, *trina excelsissimo loco castra fecit*. Igitur in hæc tria castra legionem unam distribuit, ut alteram secum ducere posset. *Ciaccon.*

5. *At Germanos equites*] Ita visum *Scaligero* edere, cum in omnibus codd. legatur, *Germanos, equitesque:* & ipse *Hirtius* disertim supra dicat equites, & cum his pedites Germanos ad oppugnanda castra missos. Tu veterem lectionem retine. Illud tamen dissimulare nolo paucis ab hoc loco versibus, ubi legitur *Germani equitesque signis legionis visis* in MSto. *Cujacii*, pr. sec. tertio *Bongarf.* ac Pet. legi *Germani equites:* sed noster MS. & Palat. retinent *equitesque*. Excusari tamen *Scaligeri* lectio possit: nam non soli pedites, sed & equites Germani in exercitu Cæsaris fuere. Testatur ipse lib. VII. de bello Gallico, & ait: *Cæsar ex castris equitatum educi jubet, prœliumque equestre committit:*

armatam instructamque adducit. Ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. Quod ubi accidit, Germani equites, signis legionis visis, vehementissime prœliantur. Confestim omnes cohortes undique impetum faciunt: omnibus aut interfectis, aut captis, magna præda potiuntur. Capitur ipse eo prœlio Drapes.

XXXVII. Caninius, felicissime re gesta, sine ullo pene militis vulnere, ad obsidendos oppidanos revertitur. Externoque hoste deleto, [1] cujus timore augere præsidia, & munitione oppidanos circumdare prohibitus erat, opera undique imperat administrari. Venit eodem cum suis copiis postero die C. Fabius, partemque oppidi sumit ad obsidendum.

XXXVIII. Cæsar interim M. Antonium quæstorem cum cohortibus XV in Bellovacis reliquit; ne qua rursus novorum consiliorum capiendorum Belgis facultas daretur. Ipse reliquas civitates adit: obsides plures imperat: timentes omnium animos consolatione sanat. Quum in Carnutes venisset, [2] quorum consilio in civitate superiore Commentario Cæsar exposuit initium belli esse ortum, quod præcipue eos, propter conscientiam facti, timere

laborantibus jam suis Germanos equites circiter CD *submittit: quos ab initio habere secum instituerat.* Et aliquanto ante eodem libro: *Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, &, intercluſis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat; equitesque ab his accersit, & levis armaturæ pedites, qui inter eos prœliari consueverant.* Nihilominus Codicum lectionem præfero. *D. Voss.*

1. *Cujus timore augere præsidia*] In MSo. pr. sec. tert. Pal. & nostro scriptum invenio *cujus timore antea dividere præsidia.* Ita & MS. *Cujacii* & *Petavianus* habent: (nec aliter MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.*) multo sane aptius quam vulgatæ editt. & miror *Scaligerum* ac *Lipsium* aliter edidisse. Nam timore externi hostis ausus non erat Caninius dividere præsidia, ne minus valida resistere nequirent. Unum occurrit quo defendi vulgata lectio possit, ut hoc modo accipias verba *Hirtii*: Caninius veritus erat plures milites munitionibus imponere ob externum hostem, cujus metu manum semper in armis paratam habere cogebatur. Interea non dubito quin præstet scriptura manuscriptorum. *Idem.*

2. *Quorum consilio in civitate*] Non soli rebellionis principes, sed tota gens Carnutum timebat; ideo Cæsar, ut *civitatem metu liberaret*, Guturvatum ad supplicium deposcit. Quod cum ita sit, omnino superflua videtur vox *consilio*, quam recte omittunt MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph.* & sane Carnutes *principes se ex omnibus bellum facturos* pollicentur, ut dixit *Cæsar* lib. VII. B. G. cap. II. quem locum *Hirtius* noster in animo habuit, cum hæc scriberet. *Davies.*

animadvertebat, quo celerius civitatem metu liberaret, principem ſceleris ipſius, & concitatorem belli [1] Guturvatum ad ſupplicium depoſcit: qui etſi ne civibus quidem ſuis ſe committebat; tamen celeriter, omnium cura quæſitus, in caſtra perducitur. Cogitur in ejus ſupplicium Cæſar contra naturam ſuam, [2] maximo militum concurſu; qui omnia pericula & [3] detrimenta belli à Guturvato accepta referebant; adeo ut verberibus exanimatum corpus ſecuri feriretur.

XXXIX. Ibi crebris literis Caninii fit certior, quæ de Drapete & Luterio geſta eſſent, quoque in conſilio permanerent oppidani: quorum etſi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna pœna eſſe afficiendam judicabat; ne univerſa Gallia non vires ſibi defuiſſe ad reſiſtendum Romanis, ſed conſtantiam, putaret; neve hoc exemplo ceteræ civitates, locorum opportunitate fretæ, ſe vindicarent in libertatem: quum omnibus Gallis notum eſſe ſciret, reliquam eſſe [4] unam æſtatem ſuæ provinciæ; quam ſi ſuſtinere potuiſſent, nullum ultra periculum vererentur. Itaque Q. Calenum legatum cum legionibus 11 relinquit, qui juſtis itineribus ſe ſubſequeretur: ipſe cum

1. *Guturvatum*] Supra nominavit *Cæſar Cotuatum* & *Conetodunum* duces Carnutum: ſed ille in *Petaviano* cod. nominatur *Catuatus*; & hoc loco in MSto *Petaviano* ſcribitur *Matruatus* pro *Guturvatus*. In *Cujacii* MSto & Palatino eſt *Gutruatum*, in pr. *Gutruatium*, in tertio *Gatriatrium*. In Manuſcripto noſtro eſt *Gutruatrum*. In veteri codice *M. Gutiruatum*. Unde quis in tanta nominum diverſitate non immerito ſuſpicetur eundem deſignari, quem ſupra Cæſar *Cotuatum* appellavit, ut *Ciaccenius* etiam notavit. *D. Voſſius*.

2. *Maximo militum concurſu*] Sic *Steph.* rectiſſime, cum in *Ald.* vitioſiſſime legatur *Conſenſu*; nam coactum Cæſarem concurſatione & flagitatione ſignificat. *Hotoman.*

3. *Detrimenta belli à Guturvato accepta referebant*] Guturvatum detrimentorum cauſam eſſe prædicabant. Metaphora ducta eſt à re nummaria; proprie enim *acceptum referre* dicebantur, qui pecuniam iis numeratam in Codicem *accepti* referebant. Sed, quod præcipue notandum, huic locutioni *Dativum* apponunt alii Scriptores. *Ovidius* Triſt. lib. 11. El. 1, 10.

Acceptum refero verſibus, eſſe nocens.

Horatius lib. 11. Epiſt. 1, 233.

——*Incultis qui verſibus, & male natis,*
Rettulit acceptos, regale numiſma, Philippos.

Ad eum locum plura *Dionyſ. Lambinus*. Forte igitur apud *Hirtium*, omiſſa præpoſitione, ſcribendum *detrimenta belli Guturvato accepta referebant*. Davies.

4. *Unam æſtatem*] Nam hic erat annus imperii Cæſaris octavus: Ser. Sulpitio, M. Marcello Coſſ. *Hotoman.*

omni

omni equitatu, quam poteſt celerrime, ad Caninium contendit.

XL. Quum, contra exſpectationem omnium, Cæſar Uxellodunum veniſſet, oppidumque operibus clauſum animadverteret, neque ab oppugnatione recedi videret ulla conditione poſſe; magna autem copia frumenti abundare oppidanos, ex perfugis cognoviſſet; aqua prohibere hoſtem tentare cœpit. [1] Flumen infimam vallem dividebat, quæ pene totum montem cingebat, in quo poſitum erat præruptum undique oppidum Uxellodunum. Hoc avertere loci natura prohibebat: ſic enim imis radicibus montis ferebatur, ut nullam in partem, depreſſis foſſis, derivari poſſet. Erat autem oppidanis difficilis, & præruptus eo deſcenſus; ut, prohibentibus noſtris, ſine vulneribus, ac periculo vitæ, neque adire flumen, neque arduo ſe recipere poſſent adſcenſu. Qua difficultate eorum cognita, Cæſar, ſagittariis funditoribuſque diſpoſitis, tormentis etiam quibuſdam locis contra facillimos deſcenſus collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos; quorum omnis poſtea multitudo aquatum unum in locum conveniebat.

XLI. [2] Sub ipſius oppidi murum magnus fons prorumpebat ab ea parte, quæ fere pedum ccc intervallo fluminis circuitu vacabat. Hoc fonte prohiberi poſſe oppidanos quum optarent reliqui; Cæſar unus videret, [3] non ſine magno periculo; è regione ejus vineas agere adver-

1. *Flumen infimam vallem dividebat, quæ pene totum montem cingebat*] Quid hoc? vallis pene totum montem cingebat? cur non totum? Emendo, *Flumen infimam vallem dividebat, quod pene totum montem cingebat.* Infra cap. XLI. auctor ipſe ait: *Sub ipſius oppidi murum magnus fons prorumpebat ab ea parte, quæ fere pedum* ccc *intervallo fluminis circuitu vacabat.* Merito dicit *pene* oppidum flumine cinctum fuiſſe, cum trecentorum tantum, vel vix trecentorum pedum ſpatium eſſet, qua intermittebat amnis. Sane prim. ac ſecundus *Bongarſian.* codd. non habent *quæ:* nec tamen, quomodo haberent, recte legere potui. *D. Voſſius.*

2. *Sub ipſius oppidi murum magnus fons prorumpebat*] MS. *Norv.* & *Brant.* cum editt. *Rom. Ven. Beroald. Sub ipſius oppidi murum* ubi *magnus fons prorumpebat,* unde ſcribendum, mutata diſtinctione. *Quorum omnis poſtea multitudo aquatum unum in locum conveniebat ſub ipſius oppidi murum, ubi magnus fons prorumpebat* &c. *Davies.*

3. *Non ſine magno periculo*] Repeten-

ſus montem, & aggeres ſtruere cœpit, magno cum labore, & continua dimicatione: oppidani enim loco ſuperiore decurrentes ſine periculo prœliabantur, multoſque pertinaciter ſuccedentes vulnerabant; [1] ut tamen non deterrerentur milites noſtri vineas proferre, & labore atque operibus locorum vincere difficultates. Eodem tempore [2] tectos cuniculos, crates & vineas agunt [3] ad caput fontis: quod genus operis ſine ullo periculo, & ſine ſuſpicione hoſtium facere licebat. Exſtruitur agger [4] in altitudinem pedum LX. collocatur in eo turris x tabulatorum, non quidem [5] quæ mœnibus æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat,) ſed quæ ſuperaret fontis

dum λεῖ ἔργων prohiberi poſſe: quod cum haud caperent è Librariis nonnulli, has voces à quibuſdam Codd. exulare juſſerunt. Cave enim aures præbeas *D. Voſſio*, qui eas recte abeſſe cenſuit; ſequitur enim in *Hirtio*, quod ejus conjecturam prorſus evertit. *Continua* certe *dimicatio*, & loco quidem iniquo, magnum affert periculum. *Idem.*

1. *Ut tamen non deterrerentur*] MS. *Norv.* prima voce omiſſa, exhibet *non tamen deterrentur*. Editt. *Rom. Ven. Beroald. non deterrentur tamen.* Vulgatam autem lectionem retineo, à qua abiere Librarii, quod ejus elegantiam non intelligerent. *Davies.*

2. *Tectos cuniculos crates & vineas agunt ad caput fontis*] Manifeſte vitioſa eſt hæc lectio; neque enim *ſine ullo periculo & ſine ſuſpicione hoſtium* crates projici & vineæ agi poſſunt, cum hujuſmodi opera in omnium conſpectu adminiſtrentur. Solis cuniculis hoc convenit, qui ſub terram aguntur. Primus *Bongarſ. Cuniculos tectos ad aggeres & vineas agunt ad caput fontis*; ſic etiam editt. *Rom. Ven. Beroald.* MS. autem *Palat. Cuniculo tectos ad vineas agunt & ad caput fontis*: ita & *Carrar.* niſi quod ille *cuniculos*. *Bongarſ.* ſecundus *Cuniculos tectos ad vineas agunt ad caput fontis*, pro quo *Norvic.* habet *& caput fontis*. Legendum crediderim, *Cuniculos tectos ab aggere & vineis agunt ad caput fontis*, vel, prope ad veſtigia aliorum Codicum, *cuniculos tectos à vineis agunt ad caput fontis*, ut dicat *Hirtius*, cuniculos à vineis initium cepiſſe, ad caput autem fontis pertinuiſſe; & ſane cap. XLIII. narrat *cuniculis venas fontis interciſas eſſe atque averſas.* Confirmat hanc conjecturam *Jul. Celſus* p. 168. *Cuniculis*, inquit ille, *ſub terram actis ad ipſius fontis venas penetrando pervenit.* Idem.

3. *Ad caput fontis*] Originem atque initium, ut ſæpe alias. Vide *Lævin. Torrentium* ad *Horatii* lib. 1. Od. 1, 22. At *Cæſar* lib. IV. B. G. cap. x. de Rheno ait, *multiſque* capitibus *in Oceanum influit*, ubi liquet *capitibus* oſtia denotari: negarunt autem interpretes, hoc vocabulum ea notione alibi uſurpatum, nec quiſquam dubitet illam vocis poteſtatem eſſe rariſſimam. *Cl.* tamen *Mamertinus* Pan. II. cap. XVI, 4. eodem ſenſu adhibuit. *Citra Mæotim*, inquit, *ſub extrema ſeptentrionis plaga, qua fervidum* caput *Danubius evolvit.* Qui non ſunt prorſus ἀγεωγράφητοι, probe norunt Mæotim non fonti, ſed oſtiis Danubii eſſe propinquam. *Davies.*

4. *In altitudinem pedum* LX] Sic ex *Oroſii* lib. VI. emendavit *Pet. Ciacconius*, quem in ſua editione ſecutus eſt *Joſ. Scaliger*, cum è MSS. & antiquitus cuſis alii habeant *pedum* IX, alii *pedum* VI. *Idem.*

5. *Quæ mœnibus æquaretur*] Loquendi genus poſtulat, ut legamus, *Quæ mœni-*

faſti-

faſtigium. Ex ea quum tela tormentis jacerentur ad fontis aditus; nec ſine periculo poſſent adaquari oppidani; non tantum pecora, atque jumenta, ſed etiam magna hominum multitudo ſiti conſumebatur.

XLII. Quo malo perterriti oppidani *cupas ſevo, pice, [1]ſcandulis complent: eas ardentes in opera provolvunt. Eodem tempore acerrime prœliantur, ut ab incendio reſtinguendo dimicatione & periculo deterreant Romanos. Magna repente in ipſis operibus flamma exſiſtit: quæcunque enim per locum præcipitem miſſa erant, [2]ea vineis & aggere ſuppreſſa comprehendebant id ipſum, quod morabatur.* Milites contra noſtri, quanquam periculoſo genere prœlii, locoque iniquo premebantur, tamen omnia paratiſſimo ſuſtinebant animo: res enim gerebatur & excelſo loco, & in conſpectu exercitus noſtri; magnuſque utrimque clamor oriebatur: ita quam quiſque poterat, maxime inſignis, quo notior teſtatiorque virtus ejus eſſet, telis hoſtium flammæque ſe offerebat.

bus æquaret. (& ſic habet MS. *Norvic.*) Ita locutus *Pacuvius* apud *Gellium* lib. XIV. cap. I.

Nam ſi qui quæ eventura ſint, prævideant,
Æquiparent Jovi.

Et *Cicero* noſter lib. I. Offic. p. 8. *Non ſolum*, inquit, *Orationes meas, ſed etiam de Philoſophia libros, qui jam illis fere æquarunt, ſtudioſe legas.* Ita enim legendum cenſeo ex antiquis libris. Quod tamen cum vidiſſet *Dionyſius Lambinus*, locutionem non aſſecutus, improbavit. Vide quæ ſcripſi in illum *Salluſtii* locum Catil p. 5. *Regium imperium in ſuperbiam, dominationemque convertit.* Ibi enim hujuſmodi multa, apud Scriptores à me obſervata, poſui. *Ald. Manut.*

1. *Scandulis complent*] Primus *Turnebus* hoc loco *ſcindulis* emendavit. *Oroſius* in multis exſcriptor *Cæſaris ſcandulis* habet; *Freculphus* exſcriptor *Oroſii ſindulis.* Sed in optimo & perantiquo *Oroſii* codice, quem MS. habemus invenio *ſcindulis*, (& ſic apud *Hirtium* legitur in MSS. *Norvic.* ac *Brant.*) *Iſidorus* lib. XIX. cap. XIX. *Scindulæ*, inquit, *eo quod ſcindantur, & dividantur.* Sunt *ſcandulæ* tabellæ è ligno, quibus tegi ædes ſolitas Romæ ex *Plinio* diſcimus, hodieque pro iis lamellas è lapide uſurpamus. Uſus ea voce & *Vitruvius* lib. II. cap. I. & Columella lib. VIII. cap. III. *Sed ab cohorte forinſecus prædictis feneſtellis ſcandulæ ſimiliter injungant, quibus irrepant aves ad requiem nocturnam.* Mihi ſane *Turnebus* audacter nimis ubique *ſcindulæ* reponere videtur, cum in cunctis ſcriptoribus fere *ſcandulæ* reperiatur: & *Apuleius* Metam. lib. III. p. 54. *ſcandulare tectum* dicat, & in ff. de jure immunit. l. ult. *ſcandulariorum* mentio fiat. Vide quæ de hac voce notavit parens meus in Etymologico ſuo. *D. Voſſius.*

2. *Ea vineis & aggere ſuppreſſa*] *Supprimere* hic non ἀποκρύπτειν eſt, ſed reprimere, aut retinere, vel morari, ut ipſe *Hirtius* explicat. Sic *Cæſar* lib. I. de bello Civili dixit *iter ſupprimere*, pro retrahere ſe ab itinere, & *Livius* libro ſeptimo, *impetum ſupprimere*, pro *reprimere*. Idem.

XLIII.

XLIII. Cæsar, quum complures suos vulnerari videret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem adscendere, &, simulatione mœnium occupandorum, clamorem undique jubet tollere. Quo facto perterriti oppidani, [1] quum, quid ageretur in locis reliquis, essent ignari, revocant ab impugnandis operibus armatos, murisque disponunt. Ita nostri, fine prœlio facto, celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt, partim interscindunt. Quum pertinaciter resisterent oppidani, & jam magna parte suorum siti amissa, in sententia permanerent: ad postremum cuniculis venæ fontis intercisæ sunt, atque aversæ. Quo facto [2] repente fons perennis exhaustus, tantam attulit oppidanis salutis desperationem, [3] ut id non hominum consilio, sed Deorum voluntate factum putarent. Itaque necessitate coacti se transdiderunt.

XLIV. Cæsar, quum suam lenitatem cognitam omni-

1. *Quum, quid ageretur in locis reliquis, essent ignari*] MSS. *Carrar.* & *Norvic. essent suspensi*, quod tantundem valet ac dubii, incerti. *Virgilius* Æn. 11, 114.

Suspensi, *Eurypylum scitatum oracula Phœbi*
Mittimus.

Noster Bell. Afric. cap. XLVIII. *Exercitus ejus magis suspensiore animo ante adventum Jubæ commovebatur.* Editt. *Rom. Ven. Beroald.* utramque vocem exhibent, in iis enim est *essent ignari suspensi.* Alterutrum est Glossema: cum autem hæc *suspensi* potestas sit rarior, quin ea lectio ab auctore, *ignari* vero à Glossa profluxerit, nullus dubito. Repone igitur *cum quid ageretur in locis reliquis, essent suspensi.* Davies.

2. *Repente fons perennis exhaustus*] *Bongarsii* tres Codd. & MS. *Palat.* hic repræsentant *repente perennis exaruit fons*, nec aliter editt. *Rom. Ven. Beroald.* quam lectionem prætulit *Dionys. Vossius*, quod, ut ait, *fons non exhaustus, sed aruit.* Nihili est ratio, cum *exhaustus siccati* vim obtineat. Sic apud *Virgilium* Georg. III, 432.

Postquam exhausta palus, terræque ardore dehiscunt.

Vulgatam igitur scripturam plurium MSS. auctoritate suffultam retineo. *Idem.*

3. *Ut id non hominum consilio, sed Deorum voluntate factum putarent*] Nimirum erat in talibus superstitiosa antiquitas: nec temere fontes aut amnes, quibus aliquid divinum inesse credebatur, quin & pro diis colebant, sistere cursum, aut solitum deserere alveum putabant. Hinc apud *Tacitum* 1. Annalium, cum in Senatu ageretur, de avertendis fluminibus, per quos Tiberis augescit, quo obviam iretur crebris ejus inundationibus, dictitant Reatini, *Optime rebus mortalium consuluisse naturam, qua sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit. Spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra, & lucos, & aras patriis amnibus dicaverint. Quin ipsum Tiberim nolle prorsus accolis fluviis orbatum, minore gloria fluere. Seu preces coloniarum, seu difficultas operum, sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat.* D. Vossius.

bus

bus ſciret; neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur aſperius feciſſe, neque exitum conſiliorum ſuorum animadverteret, ſi tali ratione diverſis in locis [1] plures rebellare cœpiſſent, exemplo ſupplicii deterrendos reliquos exiſtimavit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit. Vitam conceſſit; quo teſtatior eſſet pœna improborum. Drapes, quem captum eſſe à Caninio docui, ſive indignatione, & dolore vinculorum, ſive timore gravioris ſupplicii, paucis diebus [2] ſeſe cibo abſtinuit, atque ita interiit. Eodem tempore Luterius, quem profugiſſe ex prœlio ſcripſi, quum in poteſtatem veniſſet Epaſnacti Arverni (crebro enim mutandis locis, multorum fidei ſe committebat, quod nuſquam diutius ſine periculo commoraturus videbatur, quum ſibi conſcius eſſet, quam inimicum deberet Cæſarem habere,) hunc Epaſnactus Arvernus, amiciſſimus populi Rom. ſine dubitatione ulla vinctum ad Cæſarem duxit.

XLV. Labienus interim in Treviris equeſtre prœlium ſecundum facit; compluribuſque Treviris interfectis, & Germanis, qui nulli adverſus Romanos auxilia denegabant, principes eorum vivos in ſuam redegit poteſtatem; atque in iis Surum Æduum, qui [3] & virtutis & generis ſummam nobilitatem habebat, ſoluſque ex Æduis ad id tempus permanſerat in armis.

XLVI. Ea re cognita, Cæſar quum in omnibus partibus Galliæ bene res geſtas videret, judicaretque ſuperio-

1. *Plures rebellare cœpiſſent*] MS. *Carrar.* habet *plures conſilia iniſſent.* (Sic & MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.*) Etſi autem me non fugit, uſum *Livium* verbo *rebellare*, & *rebellione Cæſarem*, ut tamen aſſentiar facile *Carrarienſi* non ſolum ejus vetuſtas facit, ſed locutionis vis; non enim magis apertæ defectioni, quam occultis Gallorum conſiliis erat obviam eundum. *Joan. Mich. Brutus.*

2. *Seſe cibo abſtinuit*] Hoc verbum vulgo *intranſitivum* cenſetur; ei tamen vim *activam* tribuunt boni auctores. *Livius* lib. XXI. cap. XLIX. *Uſque ad lucem portu* ſe abſtinuerunt. *Lactantius* de ira Dei cap. x. *Quo* ſe *homines imperiti à peccando* abſtinerent. *Auguſtinus* cum alibi, tum de C. D. lib. I. cap. IX. *Ab eorum reprehenſione* ſeſe abſtinent. Vide & *G. J. Voſſium* de Conſtruct. cap. XXII. *Davies.*

3. *Et virtutis & generis ſummam nobilitatem habebat*] MSS. *Carrar.* & *Norv.* cum editt. vett. *Rom. Ven. Beroald. Et virtutem & generis ſummam nobilitatem habebat*, ut, tranſpoſita voce, legi poſſit *ſummam & virtutem & generis nobilitatem habebat.* Vulgatam tamen ſcripturam non moveo. *Idem.*

ribus

ribus æstivis Galliam devictam & subactam esse, Aquitaniam nunquam ipse adisset, sed per P. Crassum quadam ex parte devicisset; cum 11 legionibus in eam partem est profectus, [1]ubi extremum tempus consumeret æstivorum: quam rem, sicut cetera, celeriter feliciterque confecit; namque omnes Aquitaniæ civitates legatos ad eum miserunt, obsidesque ei dederunt. Quibus gestis, ipse cum equitum præsidio Narbonem profectus est: exercitum per legatos in hiberna deduxit: [2]IV legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio legatis: duos in Æduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat: 11 in Turonis ad fines Carnutum posuit, quæ omnem regionem conjunctam Oceano continerent: 11 reliquas in Lemovicum fines non longe ab Arvernis, ne qua pars Galliæ vacua ab exercitu esset. Paucos dies ipse in provincia moratus, quum celeriter [3]omnes conventus percucurrisset; publicas controversias cognovisset; bene meritis præmia tribuisset: cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in rempubl. fuisset totius Galliæ defectione, quam sustinuerat fidelitate atque auxiliis provinciæ illius.

XLVII. [4]His rebus confectis, ad legiones in Belgium

1. *Ubi extremum tempus*] In MSS. pr. sec. tert. & Palat. recte legitur, *ut ibi.* D. Vossius.

2. IV *Legiones in Belgio*] Ob usum *Cæsaris Fr. Hotomannus* reponit *in Belgis.* Sed nec ea consuetudo apud *Cæsarem* est perpetua; nam lib. III. B. G. cap. IX. dixit. *Naves in Venetiam cogunt*, non *in Venetos*; & *noster* paullo post ait, *ad Legiones in Belgium se recipit.* Vide & cap. LIV. Fieri etiam potest, ut hic loci *Hirtius Belgium* vocarit eam Galliæ Belgicæ partem, quam eodem nomine insignivit *Cæsar*, qua de re vide not. ad lib. V. B. G. cap. XXIV. *Davies.*

3. *Omnes conventus percucurrisset*] *Conventus* vocat oppida quædam suæ provinciæ, juri dicendo selecta. De hac verbi notione videndus *Joan. Frid. Gronovius* Observ. lib. III. cap. XXII. p. 638. *Idem.*

4. *His rebus confectis*] Initium capitis alieno loco ponitur, sententia enim quæ præcessit, manca fit & hiulca. Distinctione mutata, totam ῥῆσιν sic ordina: *Quum celeriter omnes conventus percucurrisset; publicas controversias cognovisset, bene meritis præmia tribuisset; (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in Remp. fuisset, totius Galliæ defectione, quam sustinuerat fidelitate & auxiliis provincia illius) his rebus confectis, ad legiones* &c. Simili modo peccatum initio *Tatiani* orat. ad Græcos. Μαρσύα ϗ, inquit, ϗ Ὀλύμπε τῶν αὐλητικῶν ἀπηύξησθε. Dein orditur caput secundum his verbis: Φρύγες ϗ οἱ ἀμφίπεροι, τῷ ἀϕ' ὑμῶν

se

se recipit, [1] hibernatque Nemetocennæ. Ibi cognoscit Comium Atrebatem prœlio cum equitatu suo contendisse: nam quum Antonius in hiberna venisset, civitasque Atrebatum in officio maneret; Comius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemoravimus, semper ad omnes motus paratus suis civibus esse consuesset, ne consilia belli quærentibus auctor armorum duxque deesset, parente Romanis civitate, cum suis equitibus se suosque latrociniis alebat, infestisque itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipiebat.

XLVIII. Erat attributus Antonio præfectus equitum C. Volusenus Quadratus; qui cum eo hiemaret. Hunc Antonius ad persequendum equitatum hostium mittit. Volusenus autem ad eam virtutem, quæ singularis in eo erat, magnum odium Comii adjungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. Itaque, dispositis insidiis, sæpius ejus equites aggressus, secunda prœlia faciebat. Noviſſime, quum vehementius contenderetur, ac Volusenus ipsius intercipiendi Comii cupiditate pertinacius eum cum paucis insecutus esset; ille autem fuga vehementi [2] Volusenum longius produxisset; repente omnium suorum invocat fidem atque auxilium, ne [3] sua vulnera, perfidia interposita, paterentur inulta: conversoque equo, se à ceteris incautius permittit in præfectum.

ἁρμάτιαν ἄγοντες συνεξήσαν. Vitiose. Restituendum, Μαρσύαν ὃν καὶ Ὀλύμπιον τὸν αὐλητικὸν ἀπηνέγκαθε· Φρύγας ὃν οἱ ἀμφότεροι. Τὴν δὲ σύριγγα &c. Phryges enim fuisse Marsyam & Olympum diserte testatus est *Clemens* Alexandrinus Strom. lib. 1. p. 225. ed. Lugd. Prava tamen hæc interpunctio Metaphrastem & omnes illius orationis editores fefellit. *Davies.*

1. *Hibernatque Nemetocennæ*] Sic reposui ex editt. *Rom. Ven. Beroald.* ob verbum *præsentis temporis* quod anteceſſit. In vulgg. *hibernavitque.* Idem.

2. *Volusenum longius produxisset*] Quidam legunt, *perduxisset.* Sed *Cæsar* lib. III. B. C. cap. c. sic est locutus: *Elicuit naves Lælianas, atque ex his longius productam unam quinqueremen cepit.* Ciac.

3. *Sua vulnera perfidia interposita*] *D. Vossius* reposuit *perfidia imposita*, adduxitque locum *Ciceronis* de fin. lib. IV. ubi ait, *Qua hic Reip.* vulnera imponebat, *eadem ille sanabat.* MSS. *Bongarſ.* sec. *Palat. Norvic. Brant.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. Vascos. per fidem interpositam.* MS. *Bongarſ.* tert. *per fidem interposita.* Omnino lege *per fidem imposita*: Nam Volusenus *per simulationem colloquii* Comium vulneraverat, ut docuit *Hirtius* cap. XXIII. *Cicero* de Invent. lib. 1. fol. 57. B. ed.

Faciunt idem omnes ejus equites, paucoſque noſtros convertunt atque inſequuntur. Comius incenſum calcaribus equum jungit equo Quadrati, lanceaque infeſta medium femur ejus magnis viribus transjicit. Præfecto vulnerato, non dubitant noſtri reſiſtere, & converſi hoſtem pellere. Quod ubi accidit, complures hoſtium, magno noſtrorum impetu pulſi, vulnerantur, & partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. [1] Quod ubi malum dux equi velocitate evitavit; [2] graviter vulneratus præfectus, ut vitæ periculum aditurus videretur, refertur in caſtra. Comius autem, ſive expiato ſuo dolore, ſive magna parte amiſſa ſuorum, legatos ad Antonium mittit, ſeque ibi futurum, ubi præſcripſerit, & ea facturum, quæ imperaverit, obſidibus datis firmat: [3] unum illud orat, ut timori ſuo concedatur, ne in conſpectum veniat cujuſquam Romani. Quam poſtulationem Antonius quum judicaret ab juſto naſci timore, veniam petenti dedit; obſides accepit.

SCIO, Cæſarem ſingulorum annorum ſingulos Commentarios confeciſſe: quod ego non exiſtimavi mihi eſſe faciendum: propterea quod inſequens annus [4] *L. Paullo, C. Marcello, COSS. nullas habet Galliæ magnopere res geſtas.*

Lamb. *Qui ſæpenumero nos* per fidem *fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus.* *Cæſar* lib. 1. B. G. cap. XLVI. *Dici poſſet eos à ſe* per fidem *in colloquio circumventos.* Ad quem locum nos hujuſmodi plura collegimus. *Davies.*

1. *Quod ubi malum*] Mediam vocem omittit MS. *Norvic.* Optime. Diſtingue & lege *partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur, quod malum Dux* (Comius) *equi velocitate evitavit.* Ibi πλείω σημεῖα pingatur. Qui locum perpendet, huic lectioni & diſtinctioni non refragibitur. *Idem.*

2. *Graviter vulneratus præfectus*] Duo MSSti *Bongarſ.* & editt. *Rom. Ven. Ac ſi prœlio ſecundo graviter ab eo vulneratus præfectus.* Ita & MS. *Norvic.* & edit. *Beroald.* niſi quod hæc *ac ſi erat prœlio ſecundo*; Ille *ac ſic prœlio ſecundo* &c. An legendum *facto prœlio ſecundo, graviter adeo vulneratus præfectus &c?* Senſus certe congruit, nec nimia eſt mutatio. *Dav.*

3. *Unum illud orat*] Sic repoſui ex MSto *Norvic.* & edit. *Rob. Stephani* A. D. 1544. In aliis tam veteribus, quam nuperis legebatur *unum erat illud* vel *unum illud erat*, ex quo qui bonam mentem extuderit, per me licet, retineat. *Idem.*

4. *L. Paullo, C. Marcello Coſſ.*] *Gryphii* liber *L. Lentulo, C. Marcello coſſ.* mireque hanc lectionem doctis hominibus probari video. Sed omnino falſa eſt, & vulgaris retinenda, nam nonus annus provinciæ Cæſaris, de quo hic agitur, conſules habuit *L. Æmilium Paullum* & *C. Marcellum.* Et quod paullo poſt ait, *Cæſaris adverſarios inſolenter gloriari, quod L. Lentu-*

Ne

Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis, Cæſar, exercituſque eo tempore fuiſſent, pauca ſcribenda, conjungendaque huic Commentario ſtatui.

XLIX. CÆSAR, quum in Belgio hiemaret, unum illud propoſitum habebat, continere in amicitia civitates, [1] nulli ſpem aut cauſſam dare armorum: nihil enim minus volebat, quam ſub diſceſſum ſuum neceſſitatem ſibi aliquam imponi belli gerendi; ne, quum exercitum deducturus eſſet, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter ſine præſenti periculo ſuſciperet. Itaque, honorifice civitates appellando, principes maximis præmiis afficiendo, nulla onera nova imponendo, defeſſam tot adverſis prœliis Galliam, conditione parendi meliore, facile in pace continuit.

L. Ipſe, hibernis peractis, [2] contra conſuetudinem in Italiam quam maximis itineribus eſt profectus, ut municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonii quæſtoris ſui commendaret ſacerdotii petitionem: contendebat enim gratia quum libenter pro homine ſibi conjunctiſſimo, quem paullo ante præmiſerat ad petitionem; tum acriter contra factionem, & potentiam paucorum, qui M. Antonius Jul. cap. LXXXII. *Aſſidentem conſpirati* ſpecie *officii circumſteterunt.* Sic & alibi loquitur idem ſcriptor. *Florus* lib. II. cap. II, 4. Specie *quidem ſocios juvandi, re autem ſollicitante præda.* Mendum in *Hirtio* procreavit compendiaria ſcriptura; *ſpem* enim & *ſpeciem* in Manuſcriptis ſola diſtinguit lineola, per litteram ſecundam ducta; hinc fit, ut ſæpe confundantur. *Davies.*

2. *Contra conſuetudinem in Italiam*] Supra lib. v. in principio, *diſcedens*, inquit, *ab hibernis Cæſar in Italiam, ut quotannis facere conſueverat.* Et extremo lib. VI. *Ut inſtituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus eſt.* Ac initio lib. VII. *Cæſar, ut conſtituerat, in Italiam ad conventus peragendos proficiſcitur.* Sed *contra conſuetudinem* erat, ut *hibernis peractis* æſtatis tempore in Italiam proficiſceretur, quod *æſtivis peractis* facere ſolebat. *Ciaccon.*

lus & C. Marcellus conſules creati eſſent, qui Cæſarem omni honore & dignitate exſpoliarent, in inſequentem annum creatos intelligendum eſt, & deſignatos eſſe tantum, quod ex initio libri primi de bello civili apertiſſime conſtat. Id autem ita eſſe oſtenditur ex eo quod extremo hoc libro ſcribitur, *juſtam cauſſam* illi fuiſſe *adeundi municipia & colonias, quo ſe & honorem ſuum in ſequentis anni commendaret petitione*: nam ipſe L. Lentulo & Caio Marcello coſ. petere conſulatum debuit. *Ciaccon.*

1. *Nulli ſpem aut cauſſam dare armorum*] Repono *nulli ſpeciem*, id eſt, prætextum. *Sulpicius Severus* Hiſt. Sacr. lib. II. cap. III, 6. *Dedentibus ſemper pacis ſpecie traditum conſtat.* Ibi *Car. Sigonius* conjecit legendum *dedentibus ſe per pacis ſpeciem*, quæ quidem emendatio ſatis eſt concinna, haud tamen neceſſaria. *Sueto-*

tonii repulsa, [1] Cæsaris decedentis convellere gratiam cupiebant. Hunc etsi augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat; tamen non minus justam sibi caussam municipia & colonias adeundi existimavit, ut iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium suum Antonio præstitissent: simulque se & honorem suum in sequentis anni commendaret petitione; propterea quod insolenter adversarii sui gloriarentur, L. Lentulum & C. Marcellum Coss. creatos, [2] qui omnem honorem & dignitatem Cæsaris exspoliarent, [3] ereptum Ser. Galbæ consulatum, quum is multo plus gratia suffragiisque valuisset, quod [4] sibi conjunctus & familiaritate, & necessitudine legationis esset.

LI. Exceptus est Cæsaris adventus ab omnibus municipiis & coloniis incredibili honore atque amore: tum primum enim veniebat ab illo universæ Galliæ bello. Nihil re-

1. *Cæsaris decedentis convellere gratiam*] Sic recte etiam in *Cujacii* manuscripto legebatur. *Cicero* pro Muræna: *multi obviam prodierunt de provincia decedenti.* Unde is qui decessit, *decessor*: qua voce primus *Tacitus* usus, pro eo qui legionis imperio abscedebat. Glossæ: *Decessor* πρηγησάμενος, ἀλαπτικός. Postea & in jure usurpatum pro eo qui de provincia decedit. Barbari scriptores inde ineptam & nulli ignotam vocem *prædecessoris* formaverunt. *D. Vossius.*

2. *Qui omnem honorem & dignitatem Cæsaris exspoliarent*] Sic omnes MSS. & vett. impressi, præterquam quod nonnulli *spoliarent*. Conjecit *Pet. Ciacconius* legendum *omni honore & dignitate Cæsarem exspoliarent*, & ita eum secutus edidit *Jos. Scaliger* cum recentioribus. Dubitari quidem non potest, quin hæc loquendi ratio sit magis proletaria; proba tamen est & altera. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. LXXX. *Spoliata, quam tueri non poterat, dignitas. Cicero* pro M. Cœlio pag. MMCCLXXXVIII. ed. *Lambin. Detrahendæ spoliandæque dignitatis gratia, dixerunt.* Et iterum pag. MMCCCIV. *Parcat juventus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam.* His exemplis inductus, Codicum scripturam revocavi. *Davies.*

3. *Ereptum Serg. Galbæ consulatum*] Contra *Suetonius* Galbæ cap. III. *Hujus nepos* (Serg. Galba) *ob repulsam consulatus infensus Jul. Cæsari, cujus legatus in Gallia fuerat, conspiravit cum Cassio & Bruto*; adeo ut videantur noster & *Suetonius* frontibus adversis dimicare. Nodum solvit *Ph. Rubenius*, qui Elect. lib. I. cap. XXVII. duplicem fuisse repulsam contendit. Prima quam memorat *Hirtius*, evenit cum Cæsar esset in Galliis; alteram, cujus meminit *Suetonius*, Cæsare jam dictatore, contigisse censet. *Davies.*

4. *Sibi conjunctus*] *Pronomen* est *reciprocum* pro *Demonstrativo*, qui quidem loquendi modus *Fr. Hotomanno* durus videtur, nec tamen eum refugerunt optimi scriptores. Noster Bell. Afric. cap. XLIX. *Longius* sibi *progrediendi eripuerunt facultatem. Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. II. cap. II, 4. *Jam revelato* sibi *per Dominum mysterio.* Idem vit. B. *Martini* cap. XV, 4. *Plerumque autem contradicentibus* sibi *rusticis.* Adi etiam *Th. Munckerum* ad *Hygini* Fab. LX. p. 108. *Idem.*

linque-

linquebatur, quod ad ornatum portarum, [1] itinerum, locorumque omnium, qua Cæsar iturus erat, excogitari posset. Cum liberis omnis multitudo obviam procedebat: hostiæ omnibus locis immolabantur: tricliniis stratis fora templaque occupabantur, ut vel exspectatissimi triumphi lætitia præcipi posset. Tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores.

LII. Quum omnes regiones Galliæ Togatæ Cæsar percucurrisset, summa celeritate ad exercitum Nemetocennam rediit; legionibusque ex omnibus hibernis ad fines Trevirorum evocatis, eo profectus est, [2] ibique exercitum lustravit. [3] T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus peti-

1. *Itinerum*] Vult floribus & coronis conspersa esse: quod facere olim populus solebat cum gaudio aliquem excepturus. Unde legimus in *Polybio* T. Quintium, cum liberam Græciam pronunciari jussisset, coronarum conjectu honoratum. Οἱ δ', inquit, πολλοὶ στεφάνους ἐπιῤῥίπτοντες καὶ λημνίσκους. Et de Curione tr. pl. ait *Plutarchus* eum superato in suffragiis Pompejo florum conjectu plausuque à plebe exceptum esse: καὶ κεῖνον μὲν ὡς νενικηκὼς λαμπρῶς ὑπὸ χαρᾶς εἰς τὸ δῆμον ἐξήλατο, κρότῳ καὶ βολαῖς στεφάνων, ἐξ ἀνθῶν δεξάμενον αὐτόν. Addit autem ὡς νενικηκὼς; ut ostendat solitos victores eo honore affici: nam nemo ignorat solitos in Græcia athletas, & Olympionicas florum jactu coli, unde notæ illæ ἀνθοβολίας, & φυλλοβολίας voces. Non solis tamen athletis, sed & maximo cuique duci id honoris habitum: quod & Pompejo accidisse è *Plutarcho* discimus. *D. Vossius.*

2. *Ibique exercitum lustravit*] Imperatores cum ad novum exercitum veniebant, eum quibusdam sacrificiis lustrare solebant; aliquando etiam cum de provincia decedendum illis erat, re bene gesta, ut hic; aliquando vero antequam prœlium committeretur. Vide *Dionem* lib. XLVII. p. 349. Erat autem *lustrare*, expiare exercitum solennibus sacrificiis. *Cicero* de divinatione lib. 1. *Cum Imperator exercitum, Censor populum lustrat, bonis nominibus qui hostias ducant, deliguntur.* Sacrificabant interim & ipsi milites pro se quisque. *Plutarchus* in Bruto p. 1001. E. Οἱ μὲν οὖν περὶ Καίσαρα, καθαρμὸν τῆς χάριτος ποιησάμενοι, μικρὸν ὕστερον καὶ δεκάμηνοι καὶ ἀνδρὰ πέντε διέλειπον εἰς θυσίαν· οἱ δὲ περὶ Βροῦτον, καταγνόντες αὐτῶν τὴν ἀπιστίας ἢ μικρολογίας, πρῶτον μὲν ὑπαίθρῳ τὸ στρατὸν, ὥσπερ ἔθος ἐστὶν, ἐκάθηραν, ἔπειθ' ἱερεῖον πλήθει καλῶν λόχους ἑκάστῳ πεντήκοντα ἀμφόδους, εὐνοίᾳ καὶ προθυμίᾳ τὴν δυνάμεως πλέον εἶχον. Ciaccon.

3. *T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem*] *Gallia Togata* est Cisalpina. Vide *Ald. Manutium* Quæst. per Epist. lib. II. Ep. II. Coloniæ & municipia populi Rom. suffragiorum jus habebant, quam ob causam *T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit* Cæsar, *quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem.* Noster cap. L. *Municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonii Quæstoris sui commendaret sacerdotii petitionem.* Et iterum, *Justam sibi caussam municipia & colonias adeundi existimavit, ut iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium suum Antonio præstitissent.* Cicero ad Attic. lib. I. Ep. I. p. 15. ed. Græv. *Quoniam videtur, in Suffragiis multum posse Gallia* (Cisalpina) *cum Roma à ju-*

tionem.

tionem. Ipſe tantum itinerum faciebat, quantum ſatis eſſe ad mutationem locorum [1] propter ſalubritatem exiſtimabat. Ibi quamquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis ſuis ſollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum conſiliis, ut, interpoſita ſenatus auctoritate, aliqua parte exercitus ſpoliaretur: tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra ſenatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci: judicabat enim, liberis ſententiis patrum conſcriptorum cauſſam ſuam facile obtineri: nam C. Curio, tribunus plebis, quum Cæſaris cauſſam dignitatemque defendendam ſuſcepiſſet, ſæpe erat ſenatui pollicitus, ſi quem timor armorum Cæſaris læderet, & quoniam Pompeji dominatio, atque arma, non minimum terrorem foro inferrent; diſcederet uterque ab armis, exercituſque dimitteret: fore eo pacto liberam, & ſui juris civitatem. Neque hoc tantum pollicitus eſt; ſed etiam per ſe ſenatus diſceſſionem facere cœpit: quod ne fieret, conſules amicique Pompeji interceſſerunt, atque, ita rem moderando, diſceſſerunt.

LIII. [3] Magnum hoc teſtimonium ſenatus erat univerſi, convenienſque ſuperiori facto: nam Marcellus proximo anno, quum impugnaret Cæſaris dignitatem, contra

diciis forum refrixerit, excurremus menſe Septembri legati ad Piſonem, ut Januario revertamur. Ad eum locum videndi ſunt *Paullus Manutius* & *Pet. Victorius.* De tempore, quo jus ſuffragii omnibus municipiis & coloniis dabatur, conſulas *H. Noriſium* ad Cenot. Piſ. Diſſ. 1. cap. 1. *Davies.*

1. *Propter ſalubritatem*] Nam hujus autumni peſtilentia tentatum ſuum exercitum fuiſſe, poſterius lib. 1. teſtatur. *Hot.*

2. *C. Curio Tribunus plebis*] Hic eſt *C. Curio, Tribunorum,* ut *Suetonius* ſcribit, *violentiſſimus,* qui de principio Cæſari adverſatus, poſt tamen in ejus partes tranſiit. Cœlius in epiſt. ad Cic. *Quod tibi ſupra ſcripſi, Curionem frigere: jam calet, nam ferventiſſime concerpitur: belliſſime enim, quia de intercalando non obtinuerat, transfugit ad populum & pro Cæſare loqui cœpit.* Itaque Epit. CIX. *C. Curionis,* inquit, *Tribuni plebis primum adverſus Cæſarem deinde pro Cæſare actiones continet. Plutarchus* in Pomp. ſcribit, Curionem hunc à Cæſare magno ære alieno liberatum, atque ita in ipſius partes adductum. Hoc autem illius poſtulatum totidem prope verbis commemorat; & in eandem ſententiam ſcribit *Dio* lib. XL. & *Velleius* lib. II. cap. XLVIII. *Hotoman.*

3. *Magnum hoc teſtimonium ſenatus erat univerſi*] *Magnum erat teſtimonium* voluiſſe Senatum armis Cæſarem Pompeiumque decedere, ſiquidem, cum de eo referretur, diſceſſionem in eam partem fecerunt. *Ciaccon.*

legem

legem Pompeji & Craſſi, [1] retulerat ante tempus ad ſenatum, de Cæſaris provinciis; ſententiiſque dictis, diſceſſionem faciente Marcello, qui ſibi omnem dignitatem ex Cæſaris invidia quærebat, [2] ſenatus frequens in alia omnia tranſiit: quibus non frangebantur animi inimicorum Cæſaris, ſed admonebantur, quo [3] majores pararent neceſſitudines, quibus cogi poſſet ſenatus id probare, quod ipſi conſtituiſſent.

LIV. Fit deinde S. C. ut ad bellum Parthicum legio una à Cn. Pompejo, altera à C. Cæſare mitterentur: neque obſcure hæ duæ legiones uni Cæſari detrahuntur; nam Cn. Pompejus legionem primam quam ad Cæſarem miſerat, [4] confectam ex delectu provinciæ, Cæſari eam tamquam ex ſuo numero dedit. Cæſar tamen; quum de

1. *Retulerat ante tempus ad Senatum*] Id ſic narrat *Suetonius* in Julio Cæſare, cap. XXVIII. *C. Claudius Marcellus Coſ. edicto præfatus de ſumma ſe reipubl. acturum, retulit ad Senatum ut ei ſuccederetur ante tempus: quoniam bello confecto pax eſſet, ac dimitti deberet victor exercitus.* *Retulerat* autem *ante tempus*, quoniam lege lata à Pompeio & Craſſo Conſulibus, Cæſari in alterum quinquennium provinciæ prorogatæ fuerant, duoque anni reliqui adhuc erant. *Idem.*

2. *Senatus frequens in alia omnia tranſiit*] Cum Senatuſconſultum per diſceſſionem fieret, Magiſtratus qui de aliqua re ad Senatum retulerat, ita dicebat (teſte *Feſto Pompeio*) *Qui hoc cenſetis, illuc tranſite: qui alia omnia, in hanc partem. His verbis*, inquit *Feſtus, præit, ominis videlicet cauſſa, ne dicat, Qui non cenſetis.* Et *Plinius* lib. VIII. Ep. XIV. p. 169. ed. Oxon. *Quid? Lex non aperte docet dirimi oportere ſententias occidentis & relegantis, cum ita diſceſſionem fieri jubet?* QUI HÆC SENTITIS IN HANC PARTEM; QUI ALIA OMNIA IN ILLAM PARTEM ITE, QUAM SENTITIS. *Cicero* lib. 1. ad fam. Ep. 11. *De tribus legatis frequentes ierunt in alia omnia.* Ciaccon.

3. *Majores pararent neceſſitudines*] MS. *Norvic.* habet *neceſſitates*, quæ quidem varietas non de nihilo eſt; ut enim *neceſſitudo* eandem ſæpe vim obtinet ac *neceſſitas*, ſic interdum *neceſſitas* idem denotat ac *neceſſitudo*. *Cæſar* lib. 1. B. C. cap. VIII. *Semper ſe Reip. commoda privatis* neceſſitatibus *habuiſſe potiora.* Sic & *Cicero* pro Sylla pag. 1857. *A. Gellius* Noct. Attic. lib. XIII. cap. III. *Nihil rationis dici poteſt, qui* neceſſitudo & neceſſitas *ſeparentur. Itaque in libris veterum vulgo reperias* neceſſitudinem, *dici pro eo quod neceſſum eſt; ſed* neceſſitas *ſane pro jure officioque obſervantiæ infrequens eſt; quamquam qui ob hoc ipſum jus affinitatis familiaritatiſque conjuncti ſunt*, neceſſarii *dicuntur. Repperi tamen in oratione* C. Cæſaris, *qua Plautiam rogationem ſuaſit* neceſſitatem *dictam pro* neceſſitudine, *id eſt, jure affinitatis. Verba hæc ſunt:* Equidem mihi videtur pro noſtra *neceſſitate*, non labore, non opera, non induſtria defuiſſe. Hactenus ille; ex quibus patet, lapſum eſſe *Soſipatrum Chariſium*, qui ἀπλόως negavit, *neceſſitatem* pro *neceſſitudine* unquam poni. *Davies.*

4. *Confectam ex delectu Provinciæ, Cæſari eam tanquam ex ſuo numero dedit*] Locum eſſe certo depravatum notavit *Dionyſ. Voſſius*, qua tamen ratione ſit emendandus, nec ille vidit, nec alius quiſpiam. *F. Urſini* liber *confectam ex delectu*

volun-

voluntate adverſariorum ſuorum nemini dubium eſſet, Cn. Pompejo legionem remiſit, & [1]ex ſuo numero XV, quam in Gallia citeriore habuerat, ex ſenatuſconſulto jubet tranſdi. In ejus locum XIII legionem in Italiam mittit, quæ præſidia tueretur, ex quibus præſidiis XV deducebatur: ipſe exercitum diſtribuit per hiberna, C. Trebonium cum legionibus IV in Belgio collocat; C. Fabium cum totidem in Æduos deducit. Sic enim exiſtimabat tutiſſimam fore Galliam, [2]ſi Belgæ, quorum maxima virtus, & Ædui, quorum auctoritas ſumma eſſet, exercitibus continerentur.

LV. Ipſe in Italiam profectus eſt. Quo quum veniſſet, cognoſcit, per C. Marcellum conſulem legiones II ab ſe remiſſas, quæ ex ſenatuſconſulto deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompejo tranſditas, atque in Italia retentas eſſe. Hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cæſarem pararentur; tamen Cæſar omnia patienda eſſe ſtatuit, quoad ſibi ſpes aliqua relinqueretur jure potius diſceptandi, quam belli gerendi.

provincia Cæſaris, ei tanquam ex ſuo numero dedit. Legendum crediderim *confectam ex delectu provincia Cæſaris, eam tanquam ex ſuo numero repetit. Cæſar* lib. VI. B. G. cap. I. *Simul ab Cn. Pompeio Procoſ. petit —— quos ex Ciſalpina Gallia Conſulis ſacramento rogaviſſet, ad ſigna convenire & ad ſe proficiſci juberet —— quod Pompeius & Reip. & amicitia tribuit.* Hanc legionem, tanquam ex ſuo numero repetit Pompeius: quam idcirco ei remiſit Cæſar. Vide & *Dionem* lib. XL. p. 151. Prima ſyllaba vocis *repetit* excidiſſe videtur ob ſimilitudinem, quæ ei fuit cum antecedente, dein *petit* & *dedit* facile à Librariis confuſa. *Idem.*

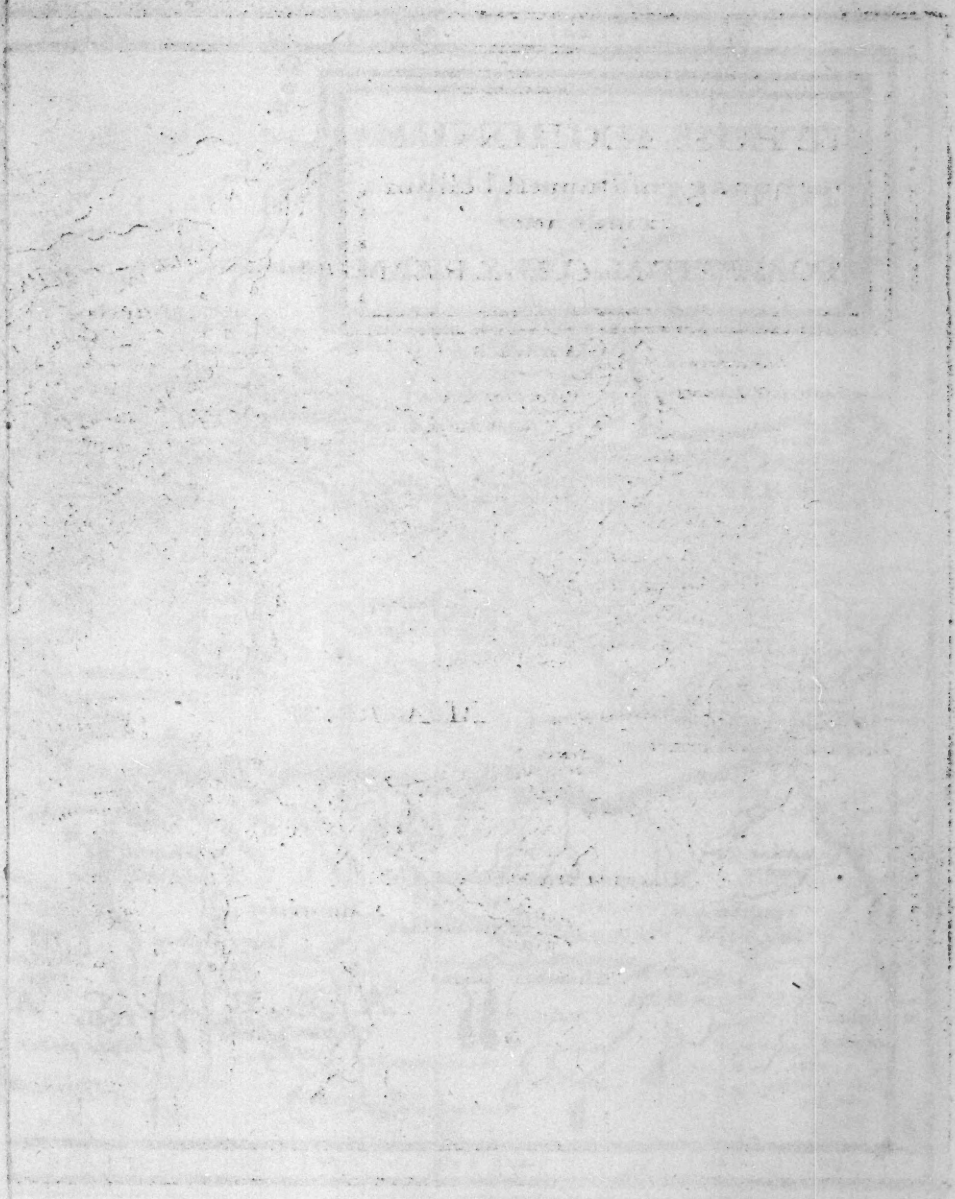
1. *Ex ſuo numero* XV] *Ciacconius* & *Urſinus* pro XV ſcribunt IV, ut ſupra dictum. *D. Voſſius.* Cum iis facit *Juſt. Lipſius* Milit. Rom. lib. IV. Dial. VIII. p. 212, nec adſenſum denegabit quicunque rem perpendet. Miror autem cur *D. Voſſius*, ex nonnullis Manuſcriptis legi velit *ex ſuo nomine*; cum ſaltem Latinitas poſtulat, ut omittatur præpoſitio. *Davies.*

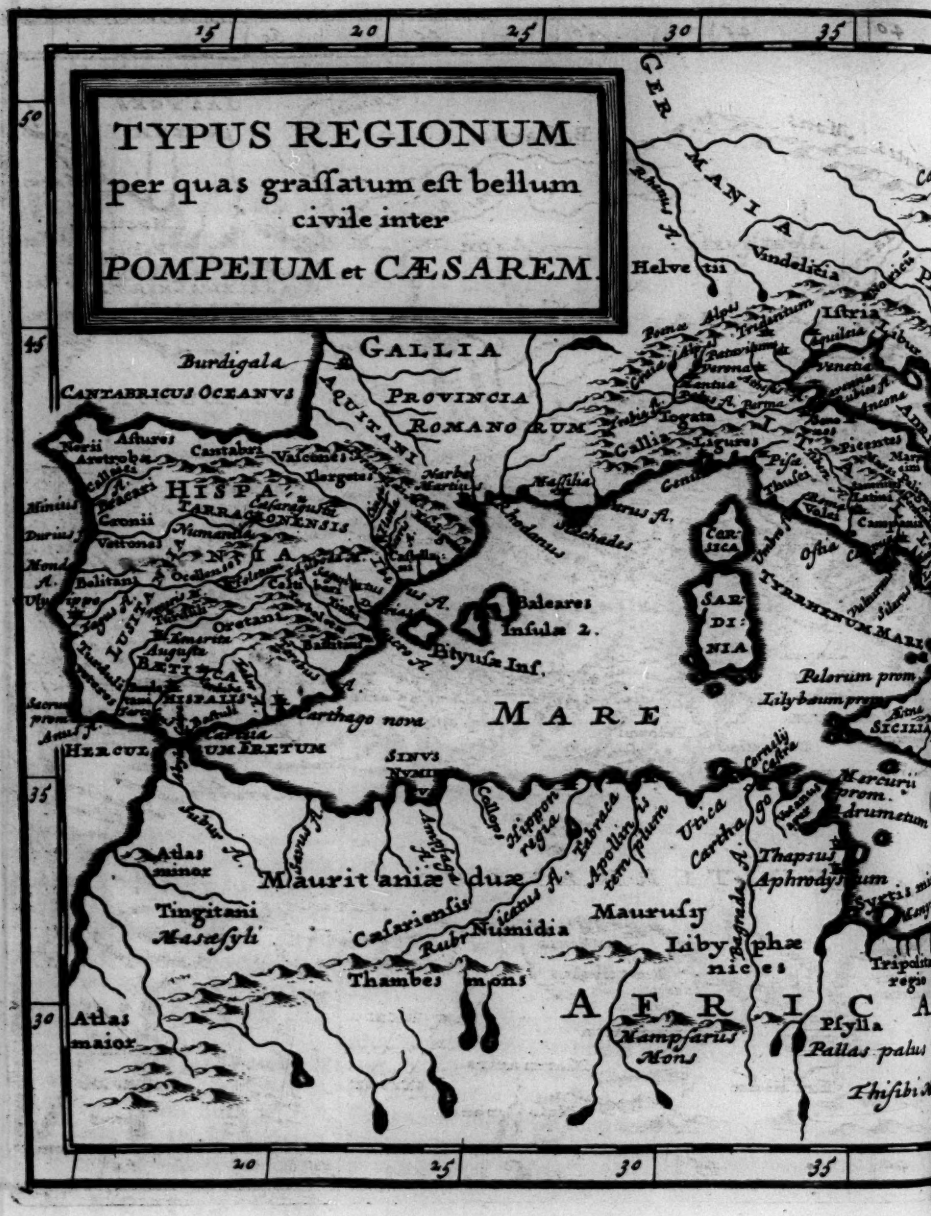
2. *Si Belgæ quorum maxima virtus*] Quatuor has legiones in Belgio proprie dicto collocatas fuiſſe cenſet *Phil. Cluverius* Germ. lib. II. cap. II. quam ob cauſam hic reponit *Bellovaci* &c. Si rem ita ſe habere concedamus, nulla opus eſt mutatione: *Lucanus* enim lib. I. vſ. 426. *Belgam* pro Belgii proprie dicti incola uſurpavit. Vide notata ad lib. V. B. G. cap. XXIV. *Idem.*

3. *C. Marcellum*] Sic recte MS. *Norv.* cum antiquæ editt. perperam repræſentarent *M. Marcellum*, ut vidit *H. Glareanus*, cui temere adverſatur *Joan. Glandorpius*; Caius enim Marcellus tunc temporis conſulatum gerebat. Vide *Dionem* lib. XL. p. 148 & 151. *Idem.*

FINIS LIB. VIII. DE BELLO GALL.

C. JU-

TYPUS REGIONUM
per quas grassatum est bellum
civile inter
POMPEIUM et CÆSAREM.
GALLIA
PROVINCIA
ROMANORUM
HISPANIA
TARRACONENSIS
BETICA
LUSITANIA
MARE
Carthago nova
Baleares Insulæ 2.
Bituſa Inſ.
SAR DI NIA
CAR ISCA
Helvetii
Vindelicia
Istria
Burdigala
Massilia
Pelorum prom.
Lilybæum prom.
SICILIA
Atlas minor
Maurit aniæ duæ
Tingitani
Masæsyli
Numidia
Mauruſij
Libyphœnices
Thambes mons
Atlas maior
AFRICA
Mampsarius Mons
Pſylla
Pallas palus
Thisibi
Thapsus
Aphrodisium
Utica
Carthago
Hippon regia
Cæſariensis
Marcurii prom.
Adrumetum

Callipedæ
Iazyces Maotæ
Bastarnæ
Carpates Mons
Tyras A.
Agathyrsi
Arpii
Sarmatiæ Asiati
Maeotis Palus
Taurica Chersonesus
Pars
Istria
Dacia
Getæ
Peuce Ins.
Pontus Euxinus
Ister, qui et Danubius
Thracia
Pontus et Bithynia
Paphlagonia
Cappadocia
Galatia
Asia
Phrygia Maior
Lycaonia
Pro
Pamphylia
Lycia
Antiochia
Caria
Doris
Cilicia
Rhodus
Cyprus
Alexandria
Hierosolym
Creta
Carpathes
Mediterraneum
Apollonia
Cyrene
Pentapolis
Catabathmus
Maeotis
Aegyptus
Libya exterior
Ammon
Cyrenaica
Marmarica
Nasamones
Arabicus
Lotophagi
Syrtis major
Syrtis minor
Ionium
Mare Creticum
Mare Adriaticum
Pelorum prom.
Mercurii prom.
Pachynum prom.
Zacynthus
Cephalonia
Corcyra
Sicilia
Pallas palus
Erchidæ
Tripolis regio
Leptis magna
Thapsus
Hadrumetum
Alexandria
Pelusium
Nilus Fl.
Arabicus
Iudæa
Gaza
Sidon
Tyrus
Ptolemaïs
Armenia
Cappadocia
Pontus
Byzantium
Chalcedon
Troas
Lesbos
Chios
Rhodus
Cyprus
Carpathes
Creta
Cyrene
Apollonia
Pentapolis
Catabathmus
Maeotis
Aegyptus
Libya exterior
Ammon
Cyrenaica
Marmarica
Nasamones
Arabicus
Lotophagi
Syrtis major
Syrtis minor
Ionium
Mare Creticum
Mare Adriaticum
Pelorum prom.
Mercurii prom.
Pachynum prom.
Zacynthus
Cephalonia
Corcyra
Sicilia
Pallas palus
Erchidæ
Tripolis regio
Leptis magna
Thapsus
Hadrumetum
Alexandria
Pelusium
Nilus Fl.
Arabicus
Iudæa
Gaza
Sidon
Tyrus
Ptolemaïs
Armenia
Cappadocia
Pontus
Byzantium
Chalcedon
Troas
Lesbos
Chios
Rhodus
Cyprus
Carpathes
Creta
35
40
45
50
55
60
50
45
40
35
30

G.R.
BRITISH MUSEUM

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO CIVILI

LIBER I.

Summarium Lib. I. de BELLO CIVILI.

Cauſſæ & origo civilis belli. VIII. *Cæſar totam Italiam, favore municipiorum celeriter occupat.* XXV. *Pompejum Brundiſii obſidet;* XXVIII. *ille tamen elabitur. Oppidum deditur.* XXX. *Ejecti à Cæſarianis, è Sardinia Cotta, è Sicilia Cato.* XXXII. *Cæſar ad Urbem proficiſcitur;* XXXIII. *ſed, infectis iis, quæ agere deſtinaverat, in Galliam ulteriorem contendit.* XXXVI. *Maſſiliam terra marique obſeſſurus,* XXXVII. *Fabium legatum in Hiſpaniam præmittit.* XXXVI. *Mox, relictis ad Maſſiliam C. Trebonio & D. Bruto, ipſe ſubſequitur;* XLI. *ac cum Afranio & Petrejo bellum ad Ilerdam gerit.* XLVIII. *Subita coorta tempeſtate fractis pontibus inter duo flumina coartatur:* LIV. *omnes nihilominus anguſtias perrumpit.* LVI. *Interea prælio navali vincuntur Maſſilienſes.* LIX. *Cæſar ex eo tempore rem proſpere in Hiſpania gerit.* LXIII. *Euntes & redeuntes hoſtes paſſim inſequitur, & equitatu à pabulatione prohibet.* LXXXI. *Tandem interceptos ad deditionem cogit.*

DIONYSII VOSSII
SUPPLEMENTUM
IN
C. JUL. CÆSARIS LIB. I. DE BELLO CIVILI.

NIhil nunc dicam de abſurda illorum opinione, qui hos de bello civili commentarios Cæſaris ipſius eſſe negant. Quod etſi ne *Suetonius* quidem affirmaret, tamen ſatis ipſa dictio *Cæſarem* nec quemquam alium eſſe auctorem prodit. Illorum accedo ſententiæ qui ἀκεφάλους hos eſſe Commentarios arbitrantur: etenim nequeo perſuadere mihi abruptum adeo exordium hujus operis fuiſſe; & præmittenda fuiſſe multa, ſatis ipſa oſtendit hiſtoria. Quare operæ pretium nobis fuit ex *Plutarcho*, *Appiano*, ac *Dione* contexere, quæ deſiderari hoc loco exiſtimamus. Sunt autem hæc: *Subacta omni Gallia, multis de cauſſis Cæſar cum in Ciſalpinam provinciam contendiſſet, legatos Romam mittit, qui conſulatum illi, & provincias prorogari peterent. Ea in petitione Pompejus, qui alieno in Cæſarem animo, nondum tamen inimicitias palam gerebat, neque commendatione ſua juvandum eum, neque contra dicendum exiſtimavit. Sed Lentulus & Marcellus coſſ. qui jam ante inimico in Cæſarem fuerant animo, id prohibendum ſibi omnibus modis putavere: Marcellus vero non dubitavit aliis quoque injuriis Cæſarem afficere. Nam nuper coloniam Novumcomum Cæſar in Galliam deduxerat; cui Marcellus jus civitatis ademiſſe non contentus, decurionem ejus coloniæ Romæ deprehenſum, virgis cædi juſſerat, & querelas ſuas Cæſari ut exponeret dimiſerat: qua ignominia nullus adhuc civis Romanus fuerat affectus. Quæ dum ita fiunt, venit ad Cæſarem in provinciam C. Curio tribunus plebis. Qui multum pro Republ. & cauſſa Cæſaris enixus tandem ubi fruſtra omnia tentari intellexit, metu adverſariorum profugiens, de omnibus, quæ acta eſſent, & quomodo opprimere eum inimici agitarent, edocuit. Cæſar virum ampliſſimum, optimeque de ſe ac de Rep. meritum comiter excepit: & gratias pro ſummis ejus in ſe beneficiis egit. At Curio, quia jam non obſcure vis in Cæſarem pararetur, ſuaſit ei ut omnem exercitum quam maturrime contraheret, & oppreſſam paucorum audacia Rempublicam vindicaret. Cæſar quamvis ea omnia ita eſſe haud ignorabat, cenſuit tamen Reip. imprimis habendam eſſe rationem: nequis armorum cauſſam eum eſſe judicaret. Itaque per amicos id ſolum contendit, ut duæ ſibi legiones, & provincia Gallia Ciſalpina, atque Illyricum relinqueretur. Quæ omnia ab illo acta, ut ſi forte conditionum æquitate adduci poſſent adverſarii, in otio Reſp. foret. His poſtulatis ne ipſe quidem Pompejus refragari auſus eſt. Sed cum nihil à coſſ. impetraret Cæſar, litteras ad ſenatum perſcribit, quibus breviter geſtis ſuis, & meritis in Rempubl. percurſis, orabat ne populi ſibi beneficium eripiatur, qui abſentis rationem haberi proximis comitiis juſſiſſet: non recuſare ſe, ſi ita ſenatui populoque Rom. videatur, exercitum dimittere, modo idem à Pompejo fiat. Illo imperium & exercitus retinente, nullam cauſſam eſſe, cur inimicorum ſe injuriis ipſe exponeret, & militem dimitteret. Has litteras Curioni perferendas tradit: qui incredibili celeritate millia paſſuum* CLX *emenſus, tridui ſpatio ad urbem venit, antequam Kal. Januariæ adveniſſent aut coſſ de Cæſaris imperio quidquam ſtatuere potuiſſent, Confecto itinere Curio litteras retinet, nec niſi in frequente Senatu, & præſentibus Tribb. plebis tradit: metuebat enim, id prius ſi feciſſet, ne ab iis ſupprimerentur.* Hic deinde ſubjicienda illa, *Litteris Cæſaris conſulibus redditis*: nam verba illa *à Fabio C.* aliquis ineptus librarius inſeruit, quod audacter affirmare non dubito, etſi eas in omnibus Manuſcriptis invenio.

Literis

1 LItteris à Fabio C. Cæſaris conſulibus redditis, ægre ab iis impetratum eſt, 2 ſumma tribunorum plebis contentione, ut in ſenatu recitarentur: ut vero 3 ex litteris ad ſenatum referretur, impetrari non potuit. 4 Referunt conſules de rep. in civitate. L. Lentulus conſul ſenatu reique publicæ ſe non defuturum pollicetur, ſi audacter ac fortiter ſententias dicere velint: ſin Cæſarem reſpiciant, atque ejus gratiam ſequantur, ut ſuperioribus fecerint temporibus, ſe 5 ſibi conſilium capturum, neque ſenatus auctoritati obtemperaturum: habere ſe quoque

1. *Litteris à Fabio C. Cæſaris Conſulibus redditis*] Quod docti viri exponunt *à C. Fabio Curione*, id omnino falſum eſt. Nam *Curio* Scriboniæ familiæ cognomen eſt, non Fabiæ; & hic ipſe *Curio* in Senatuſconſulto in *Cælii* Epiſt. lib. VIII. Epiſt. VII. *C. Scribonius C. F. Pop. Curio* dicitur. Summam vero Cæſaris litterarum hanc fuiſſe ſcribit *Dio* l. XLI. p. 153. his verbis: ἐν ᾗ ἐπιστολῇ πολλά τε ἄλλα ὅσα ποτὲ καλῶς τὸ κοινὸν ὁ Καῖσαρ ἐπεποίηκε ἐνεγέγραπτο, καὶ ἀπολογισμὸς ὑπὲρ ὧν ἠπάζετο καθαλύσειν τε πᾶσι τοῖς τότε, καὶ τὰ ἀρχῆς ἀκηκοέναι ὑπισχνεῖτο, ἂν καὶ Πομπήϊος τὰ αὐτὰ οἱ ποιήσῃ, &c. Ac *Appianus* lib. II. p. 448. ἐφέστηκε δὲ ἡ γραφὴ καθόλου τὰ ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος ἐπιτρέψαι, καὶ μεταπέμψασθαι ὅπως ἥκοι Πομπηίῳ συναποθησόμενος. F. Urſinus.

2. *Summa tribunorum plebis contentione*] Tribunos plebis, qui Cæſaris rebus faverent, nominat *Dio* & *Caſſium Longinum*, & *M. Antonium* l. XLI. p. 152. cum de Cæſaris litteris in Senatu per novos Conſules recitandis ita ſcribit: ἐπὶ πολὺ μὲν οὖν καὶ ὡς ἀνέσχον, οὐκ ἐθελήσαντες σφᾶς ἀναλέξασθαι τέλος ὑπό τε τοῦ Κυΐντου Καικίλιου, καὶ ὑπὸ Μάρκου Ἀντωνίου δημαρχούντων ἠναγκάσθησαν αὐτὰ δημοσιεῦσαι. Et paullo poſt Cæſar ipſe eoſdem Tribunos plebis profert, cum ait: *Intercedit M. Antonius, & Caſſius.* Idem.

3. *Ex litteris ad Senatum referretur*] Quo ſententias rogati ſenatores, diſceſſionem facerent. Referebat autem conſul, qui priore loco creatus erat, ſi modo præſens adeſſet. Nec impedit, quod paullo poſt ait noſter, *retuliſſe conſules de Rep.* has enim partes unus ſuſtinuit, alter collegæ relationem comprobavit. Vide *Paullum Manutium* de Sen. Rom. c. VII. *Dav.*

4. *Referunt Coſſ. de Rep. in civitate*] *Civitatem* hic pro *Urbe*, aut Roma dixit Cæſar. Et ſic infra: *ut tribunos ea re ex civitate expulſos, in ſuam dignitatem reſtitueret.* Et ita accipiendum hunc locum ſatis oſtendit quod poſtea *Cæſar* ait, *ſenatus in urbe habebatur*, quamvis durius illud *Hotomanno* videatur. Nequis vero miretur *Cæſarem* dicere *ſenatum in civitate habitum*, ſcire oportet factum id, quia infra ait *Cæſar*, *Proximis diebus habetur ſenatus extra urbem.* Nam, ut ex *Paullo Feſti* abbreviatore diſcimus, in Bellonæ templo ſenatus iis dabatur, quos in urbem admittere nolebant Romani. Unde liquet ſine cauſſa *Ciacconium* pro *in civitate* reponere *indefinite*: nempe quia ſolebant Coſſ. ad Senatum referre aut infinite de Republica aut de ſingulis rebus finite, ut ex *Gellio* conſtat. Sed nec valde adverſum me habebit, qui hæc verba *in civitate* arbitretur à librario inſerta. *D. Voſſius.*

5. *Sibi conſilium capturum*] *Conſilium ſibi capere* dicebantur honeſto verbo, qui ab aliis diſceſſionem faciebant, ſibique ſeparatim conſulebant. Sic hoc ipſo libro, non procul extremo: *Ut jurent omnes, ſe exercitum ducemque non deſerturos, neque ſibi ſeparatim à reliquis conſilium capturos.* Et lib. II. cap. XX. *Si id non feciſſet, ſibi conſilium capturos.* Hotoman.

ad Cæſaris gratiam, atque amicitiam receptum. [1] In eandem ſententiam loquitur Scipio: Pompejo eſſe in animo, reipub. non deeſſe, ſi ſenatus ſequatur: [2] ſin cunctetur atque agat lenius, nequidquam ejus auxilium, [3] ſi poſtea velit, imploraturum.

II. Hæc Scipionis oratio, quod [4] ſenatus in urbe habebatur, Pompejuſque aderat, ex ipſius ore Pompeji mitti videbatur. Dixerat aliquis leniorem ſententiam, ut primo M. Marcellus [5] ingreſſus in eam orationem, non oportere

1. *In eandem ſententiam loquitur Scipio*] *Scipio* hic in veteribus monumentis dicitur Q. METELLUS PIUS. SCIPIO. IMP. quod Naſicæ filius cum eſſet, teſtamento in genus hereditatemque Metelli Pii adoptatus, inde cognomentum Metelli tulerit. Is autem filiam Pompeio in matrimonium dederat, & ab eo contra Conſulatum, ac ne cauſam diceret, acceperat. *Dio* lib. XL. p. 144. Πομπήϊος ὁ Κόϊντον Σκιπίωνα πενθερόν τε ὄντα, καὶ δίκαιον αἰτίαν ἔχοντα, προσεῖλετο. ὢν γὰρ μὲν υἱὸς Ν. Νασικᾶ ἦν, ὑπὸ δὲ κλήρου ἀδοκήτου εἰς τὸ Μετέλλου Εὐσεβοῦς γένος ποιητὸς, καὶ ἀφ' οὗτος τὴν ἐπίκλησιν αὐτοῦ φέρων, τὴν θυγατέρα τοῦ Πομπηΐου ἐξεδώκει, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπατείαν, καὶ τὸ μὴ καταγνωσθῆναι ἀντέλαβεν. F. Urſin.

2. *Sin cunctetur atque agat lenius*] *Lentius* malebat *Ciacconius*, quod non probo. *Cunctari* enim, & *lentius agere* idem ſunt, quare nihil attinebat eandem vocem repetere. *Cunctari & lenius agere*, hic opponitur ei, quod ſupra dixit, *ſi audacter ac fortiter ſententias dicere velint*. Nam cunctatur qui timet; & qui lenius agit cum alio quam oportet, aliquem quoque timorem, aut ſtudium prodit. Itaque mens Scipionis eſt, Pompejo mentem eſſe Reip. non deeſſe, ſi exemplum ſequatur Senatus; ſin ille metu Cæſaris contaretur, & lenius de eo decerneret, fruſtra poſtea Pompeji auxilia imploraturum. *D. Voſſ.*

3. *Si poſtea velit, imploraturum*] Omnes Codd. exhibent, *ſi poſtea velit*; ſenatum *imploraturum*; nec ſane editores nuperi ad *Cæſaris ἀφέλειαν* attendiſſe videntur, qui vocem penultimam expunxerunt. *Dacier.*

4. *Senatus in urbe habebatur Pompejuſque aderat*] Sic MSS. omnes, & recte. Sed torquent ſe viri docti ſuper hoc loco. Nam quomodo, ajunt, in urbe habito Senatu, adeſſe Pompejus potuit, qui pro conſule ad urbem erat: neque enim talibus licet ingredi urbem, unde & ſenatus iis in templo Bellonæ extra urbem datur. Ob hæc *P. Victorius* legebat *aberat*: quod merito docti omnes damnant. *Ciacconius* ait in codice quodam ſe reperiſſe *auerat*: & arbitratur corruptum hoc, ſcriptumque antea *a. u. erat*, hoc eſt, *ad urbem erat*. Sed velim oſtendat, quis hoc compendio *a. u.* deſignari dixerit *ad urbem*. Ego ſane in veterum notis nihil tale invenio. Quare & hoc rejicio, & lectionem *aderat* veram eſſe ſtatuo. Nam quod ait Cæſar in urbe habitum ſenatum, & Pompejum adfuiſſe: inde non ſequitur eum in urbe fuiſſe. *Aderat* hic eſt haud longe aberat, nimirum ſub urbis mœnibus. Sic infra Cæſar ait, *Cn. Pompejus pridie ejus diei ex urbe profectus*: ubi illud *ex urbe*, eſt pro *ab urbe*. Conſtat autem ſic ſententia. Nam quod *Victorio* videbatur, ideo Scipionis verba accepta eſſe quaſi ex ore Pompeji miſſa fuiſſent, quia ille aberat: id contra ſe habet; videbantur enim ab ipſo Pompejo prolata, quia in propinquo erat; unde credebatur haud dubie Scipio cum Pompejo locutus, & ejus inſtinctu hæc protuliſſe. *D. Voſſius.*

5. *Ingreſſus in eam orationem*] Sic infra: *Eum ingreſſum in ſermonem Pompeius interpellavit*. Et *Cicero* ad Atticum lib. XV. Epiſt. VI. *In quam orationem cum ingreſſus eſſem, Caſſius intervenit*. Et Philippica

ante

ante de repub. ad ſenatum referri, quam delectus tota Italia habiti, & exercitus conſcripti eſſent: quo præſidio, tuto, & libere, ſenatus, quæ vellet, decernere auderet: ut M. Calidius, qui cenſebat, ut Pompejus in ſuas provincias proficiſceretur, ne qua eſſet armorum cauſſa: timere Cæſarem, abreptis ab eo 11 legionibus, ne ad ejus periculum reſervare & retinere eas ad urbem Pompejus videretur: ut M. Rufus, qui ſententiam Calidii, paucis fere mutatis verbis, ſequebatur. Ii omnes convitio L. Lentuli conſulis correpti exagitabantur. Lentulus ſententiam Calidii [1] pronunciaturum ſe omnino negavit. Marcellus perterritus convitiis à ſua ſententia diſceſſit. Sic vocibus conſulis, terrore præſentis exercitus, minis amicorum Pompeji, plerique compulſi, inviti & coacti Scipionis ſententiam ſequuntur; *Uti ante certam diem Cæſar exercitum dimittat: ſi non faciat, eum adverſus rempubl. facturum videri.* [2] Intercedit M. Antonius, Q. Caſſius, tribuni plebis. Refertur confeſtim de interceſſione tribunorum: dicuntur ſententiæ graves: ut quiſque acerbiſſime crudeliſſimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Cæſaris collaudatur.

III. Miſſo ad veſperum ſenatu, [3] omnes, qui ſunt ejus

VII. *Magna ſpe ingredior in reliquam orationem, Patres conſcripti.* Ciaccon.

1. *Pronuntiaturum*] Moris erat, dictis ſententiis, ut eas Conſul *pronuntiaret*, id eſt, commemoraret, quo, ſi videretur, diſceſſio fieret; cujus rei exemplum eſt in epiſt. *Ciceronis* ad Lentul. lib. I. *Hotoman.*

2. *Intercedit*] Impedit, ne hac de re fiat Senatuſconſultum; tanta enim fuit Tribunorum poteſtas. *Liviana* Epit. CIX. *M. Antonio, Q. Caſſio, Tribb. plebis, quoniam interceſſionibus id Senatuſconſultum impediebant, urbe pulſis.* Adi & *Dionem* lib. XLI. p. 153. Hoc cum eveniret, ſententia, quam tulerant Senatores, *auctoritas Senatus* proprie vocabatur. Vide *Joan. Sarium Zamoſcium* de Sen. Rom. lib. II. cap. XI. & *Barn. Briſſonium* de Form. lib. II. p. 192. *Davies.*

3. *Omnes qui ſunt ejus ordinis*] Notanda locutio: non enim ſenatorium ordinem hic ſignificat, cum eſſent hoc tempore prope mille Senatores, quos omnes non eſt vero ſimile à Pompeio domum evocatos: ſed facete *ordinem* uſurpavit pro numero eorum, qui inimici Cæſaris erant. *Hotoman.*

Ib. Falſum eſt univerſum Senatum fuiſſe prope hominum mille, quod putabat *Hotomannus*, nam Cæſar dictator ita numerum auxit; antea plures aliquanto quadringentis erant, ut diſcere eſt ex epiſtola *Ciceronis* ad Atticum, quam ſcripſit coſſ. Meſſalla & Piſone, ſive anno urbis DCXCII, ubi ait: *Homines ad* XV *Curioni nullum ſ. c. facienti, aſſenſerunt, facile ex altera parte* CCCC *aſſuerunt.* Etiam apud *Appianum* lib. II. de bello Civili de fere quadringentis legimus p. 446. Ἐπανερωτήσας ὁ Καῖσαρ εἰ ἀμφοτέρους δοκεῖ πολεμίους ἡγεῖσθαι, δύο μὲν εἴκοσιν ἀποφήσασι, τετρακοσίοις δὲ ἐσδιμήκοντα εἰς τὸ συμ-

ordinis,

ordinis, à Pompejo evocantur. [1] Laudat promptos, atque in posterum confirmat; segniores castigat, atque incitat. Multi undique ex veteribus Pompeji exercitibus, spe præmiorum atque ordinum, evocantur: multi ex duabus legionibus, quæ sunt traditæ à Cæsare, accersuntur. [2] Completur urbs ad jus comitiorum. Tribunos plebis C. Curio evocat. Omnes amici consulum, necessarii Pompeji, atque eorum, qui veteres inimicitias cum Cæsare gerebant, coguntur in senatum: quorum vocibus, & concursu terrentur infirmiores, dubii confirmantur, plerisque vero libere potestas decernendi eripitur. Pollicetur L. Piso Censor, sese iturum ad Cæsarem; item L. Roscius prætor, qui de his rebus eum doceant: VI dies ad eam rem conficiendam spatii postulant. Dicuntur etiam à nonnullis sententiæ, ut legati ad Cæsarem mittantur, qui voluntatem senatus ei proponant.

φέρον λόγο τὴν ἔρριδος ἐπὶ τὴν τοῦ Κυρίωνος γνώμην ἀπέκλιναν. Id est, *Et cum denuo rogaret Curio, utrum juberent ambos potestatem deponere, duobus & XX hoc displicuit, trecenti* LXX, *ob utilitatem publicam omissis vixis, in Curionis sententiam transiverunt.* Unde liquet Syllanum senatum plures aliquanto quam quadringentos homines habuisse. *D. Vossius.*

1. *Laudat promptos, atque in posterum confirmat*] MSSti. omnes & vett. cusi *Laudat Pompeius, atque in posterum confirmat,* unde lectionem vulgo receptam extudit *Octav. Pantagathus*, aliter enim deest vox, quæ *segnioribus* opponatur. Vide tamen, an scribi posset *Laudat Pompeius: acres in posterum confirmat* &c. ut sententia sit, Pompeium initio universos laudasse, quia omnes erant inimico in Cæsarem animo; dein maxime vehementes confirmasse, segniores autem incitasse; vel etiam *laudat Pompeius acres, in posterum confirmat: Segniores* &c. Ac hanc sane conjecturam prætulerim. *Davies.*

2. *Completur urbs ad jus comitiorum. Tribunos plebis C. Curio evocat*] MS. *Cujacii* & v. c. noster habent *& jus comitium.* (Sic & MS. *Norv.*) Sed quia hæc comitia jam habebantur ineunte Januario, nec ulla alia brevi futura erant, dispiciendum an non corruptus locus sit. Sane id putabat *Ciacconius*, legebatque *completur urbs. Ad jus comitiorum tribunos pl. C. Curio evocat*, ut illud *completur* ad milites Pompeii referatur, quos Cæsar arcessitos dicit: altera verba denotent Curionem evocasse Tribb. plebis ad defendendum illud jus, quod Cæsari superioribus comitiis à populo concessum erat, uti absentis ejus ratio haberetur. Sed mihi insolens illa locutio videtur, evocare aliquem ad jus comitiorum; pro eo quod est, ut jus comitiorum defendat: deinde quo evocavit tribb. Curio? Ego scribo; *completur urbs, ad jus comitiorum tribunus pl. C. Curio provocat:* vel, *completur urbs: ad jus comitiorum tribb. pl. & Curio provocant*; nam, uti ex *Dione* discimus, Curio tunc pontifex erat: nisi tribunum nuncupet Cæsar eum qui illo in ordine aliquando fuit. *D. Vossius.*

Ibid. Nisi me animus fallit, scribendum *Completur urbs. Ad jus comitiorum Tribunos plebis C. Curio advocat*; hæc enim vox ad *patrocinium κυρίως* pertinet. *Dav.*

IV. Om-

IV. Omnibus his reſiſtitur, omnibuſque oratio conſulis, Scipionis, Catonis opponitur. [1]Catonem veteres inimicitiæ Cæſaris incitant, & [2]dolor repulſæ. Lentulus æris alieni magnitudine, & ſpe exercitus, ac provinciarum, & regum appellandorum largitionibus movetur: ſeque alterum fore Syllam, inter ſuos gloriatur, ad quem ſumma imperii redeat. Scipionem eadem ſpes provinciæ atque exercituum impellit; quos ſe [3]pro neceſſitudine partiturum cum Pompejo arbitratur; ſimul judiciorum metus, [4]adulatio, atque oſtentatio ſui potentium, qui in repub. judiciiſque tum plurimum pollebant. Ipſe Pompejus ab inimicis Cæſaris incitatus, & quod neminem dignitate ſecum exæquari volebat, totum ſe ab ejus amicitia averterat, & cum communibus inimicis in gratiam redierat, quorum

1. *Catonem veteres inimicitiæ Cæſaris incitant, & dolor repulſæ*] Falſum utrumque: ſolus Catonem publici amor impulit, qui tantus ut nec Pompejo quidem ſatis faveret, quia formidoloſam Reip. potentiam ejus judicabat. Narrat *Plutarchus* in vita Pompeji, cum Pompejus ſenatuſconſulto conſul factus eſſet, comiter ab eo appellatum Catonem, & rogaviſſe Cneum, uti ſe conſilio juvaret. Dein ſubdit, Κάτων ὃ χάριν μὲ ἔχειν αὐτῷ τὴν Πομπήϊον οὐκ ἠξίε· (δι' ὀκεῖνον γὰρ, ὧν εἶπεν, ἥδεν εἰπεῖν, διὰ τὴν πόλιν) ἔστε δ' ὃ σύμβολος ἰδίᾳ παρακαλέμενος, ἐὰν ὃ μὴ παρακαλῇ, δημοσίᾳ φρόνιμον τὸ φαινόμενον. Τοιῦτος ἦν Κάτων ἐν πᾶσι. *Cato vero gratias ſibi agi à Pompejo paſſus non non eſt, (neque enim quæ dixiſſet illius cauſa ſed Reip protuliſſe) conſiliumque ſuum affirmavit ſeorſum ei non defuturum, ſi peteret: ſi non peteret, publice ſe quod videretur dicturum. Atque talis Cato in omnibus fuit.* Huc reſpexit *Vellejus Paterculus* l. II. c. XLIX. cum ait: *Conſules ſenatuſque cauſſæ, non Pompejo ſummam imperii detulerunt.* Quæ verba non intellexit magnus *Lipſius*, & neſcivit quid illud eſſet, *cauſſæ deferre ſummam imperii.* Nimirum hoc vult *Paterculus*: cauſſæ delatum imperium, & Pompejo propter cauſſam: nam non tam Pompejo, quam Reipubl. conſultum volebant Cato aliique. Ut fruſtra *Lipſius* ſit, qui emendabat *cauſſa nominis Pompejo ſummam imperii detulerunt.* D. Voſſius.

2. *Dolor repulſæ*] M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinio, repulſam tulit. Idem cum legem impediret, qua provinciæ Conſulibus in quinquennium, Pompeio Hiſpaniæ, Craſſo Syria, & Parthicum bellum, Cæſari Gallia & Germania dabantur: à C. Trebonio Trib. pl. legis auctore in vincula ductus eſt. Epit. *Liviana* cv. *Dio* vero lib. XL. p. 147. ſcribit, eum Cæſaris & Pompeii opera Conſulatu dejectum fuiſſe, factoſque Marcellum & Sulpitium. *Hotoman.*

3. *Pro neceſſitudine*] Incuria lapſus eſt *Fr. Hotomannus*, qui ait Scipionem *Pompeii filiam in matrimonio habuiſſe*, cum è contrario Pompeii fuerit ſocer. *Plutarchus* in Cæſ. p. 722. Σκιπίων μὲν ὁ Πομπηίου ΠΕΝΘΕΡΟΣ εἰσηγήσατο γενόμενον. Vide & *Dionem* lib. XL. p. 144. *Davies.*

4. *Adulatio atque oſtentatio ſui potentium*] Veteres libri *ſui & potentium*, nec obſcura ſententia; hoc enim dicitur: cum ipſe ſibi, ut ſolent inanis gloriæ cupidi homines, adularetur, ſeque oſtentaret, & eorum amicitiam, qui tum in rep. judiciiſque, plurimum pollebant. *Ald. Manut.*

ipſe

ipſe maximam partem illo affinitatis tempore adjunxerat Cæſari: ſimul infamia II legionum permotus, quas ab itinere Aſiæ Syriæque ad ſuam potentiam dominatumque converterat, rem ad arma deduci ſtudebat.

V. [1] His de cauſſis aguntur omnia ruptim, atque turbate; neque do cendi Cæſaris propinquis ejus ſpatium datur; nec tribunis plebis ſui periculi deprecandi, neque etiam [2] extremi juris interceſſione retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur; [3] ſed de ſua ſalute die VII cogitare cog untur; quod illi turbulentiſſimi ſuperioribus temporibus [4] tribuni plebis IIX denique menſe ſuarum actionum reſpicere ac timere conſueverant. Decurritur [5] ad illud

1. *His de cauſſis aguntur omnia ruptim atque turbate*] Hæc lectio *Scaligero* placuit, & ita erat in v. c. ac MS. *Cujac. Pet.* ac *Palat.* Neſcio tamen an probare auſim. Ait *Hotomannus ruptim* idem eſſe quod *ſine ordine*, ergo tantundem quoque valet quam *turbate*. Sed cur idem bis dixerit *Cæſar?* Ego malim *raptim*, præſertim cum *ruptim*, quod ſciam, apud auctores non reperiatur. Sic *Livius* de Carthaginenſibus ait; *aguntur omnia raptim, ſtimulante fortuna*. *Raptim* eſt celeriter: & ait *Cæſar* omnia ſine ordine ac præpropere acta, ut minus ſpatii Cæſari, ejuſque partibus eſſet ad conſultandum: atque huc pertinet, quod ſubjicit: *neque docendi ejus ſpatium propinquis datur*. Opponitur illud *raptim* ac *turbate* τῷ *recte atque ordine*: quod Græcis ὀρθῶς τε καὶ κάλλει λόγου. D. Voſſius.

2. *Extremi juris interceſſione retinendi*] Vox *Interceſſione* ocioſa hoc loco videtur, & ex gloſſa in contextum irrepſiſſe. Cum plebs Romana civili bello à Marianis partibus ſtetiſſet, Sylla victor multa ei ademit; in his Tribunitiæ poteſtatis partem maximam: interceſſionem tamen reliquequerat, ut infra docet noſter cap. VII. *Cicero* de legg. III. *Quamobrem in iſta quidem re Syllam vehementer probo, qui Tribunis pl. ſua lege injuriæ faciendæ poteſtatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit. Extremum* autem *jus* appellat, minimum & poſtremum. Hæc olim ita ſcripſeram, & video nunc idem *Manutio* doctiſſimo viro placuiſſe. *Hotoman.*

3. *Sed de ſua ſalute die* VII. *cogitare coguntur*] Recte hæc verba accipienda, nam fœde in iis lapſi ſunt cum *Urſinus*, tum *Ciacconius*, qui ajunt VII diem hunc fuiſſe ex quo magiſtratum inierunt Tribuni; qui ſpiſſus error eſt: nam Tribuni, ut diſertim teſtatur *Dionyſ. Halicarnaſſeus* IIII. Id. Decemb. dignitatem auſpicabantur. Unde & *Plutarchus* in Quæſtionibus Rom. p. 283. c. air, Διὰ τί τὸ δεκεμβρίζειν ὁ δήμαρχος ὁ φορεῖ, τῶν ἄλλων ἀρχόντων φορούντων; ἢ τὸ παράπαν οὐδὲ ἔστιν ἄρχων; οὐδὲ γὰρ ῥαβδέχας ἔχουσι, οὐδὲ ἐπὶ δίφρου καθήμενοι χρηματίζουσιν, οὐδ' ἔτους ἀρχῆς, καθάπερ οἱ λοιποὶ πάντες, ἄρχοντές εἰσιν, &c. *D. Voſſius.*

4. *Tribuni pl. octavo denique menſe*] Legebam *duodecimo menſe*, & video nunc idem *Ciacconium* poſuiſſe; facile enim potuit XII in IIX mutari. Si XII legas, facile conjectu eſt, quid Cæſar velit. Si *octavo* retines, cum *Hotomanno* dicendum propter comitia conſularia, quæ octavo poſt habebantur, dicere Cæſarem tribunos tum demum cœpiſſe metuere; quia quotidie videbant illos, apud quos rationem reddituri eſſent actionum ſuarum. An quo tempore coſſ. deſignabantur, eodem & Tribuno denuntiabatur ut ſe pararet ad rationem reddendam omnium quæ egiſſet, inquirendum cenſeo. *D. Voſſius.*

5. *Ad illud extremum atque ultimum* extre-

extremum atque ultimum S.C. quo, niſi pene in ipſo urbis incendio, atque deſperatione omnium ſalutis, latorum audacia, numquam ante diſceſſum eſt, *Dent operam conſules, prætores, tribuni plebis,* [1] *quique pro conſulibus ſunt ad urbem, ne quid reſpubl. detrimenti capiat.* [2] Hæc S. C. perſcribuntur a. d. VII Id. Januar. Itaque V primis diebus, quibus haberi ſenatus potuit, qua ex die conſulatum iniit Lentulus, biduo excepto comitiali, & de imperio Cæſaris, & de ampliſſimis viris tribunis plebis graviſſime acerbiſſimeque decernitur. Profugiunt ſtatim ex urbe tribuni plebis, ſeſeque ad Cæſarem conferunt. Is eo tempore

S. C.] De hoc fuſe *Barn. Briſſonius* Form. lib. II. p. 211. ſeqq. ed. Francof.

1. *Quique pro Coſſ. ſunt ad urbem*] Hunc locum ante multos annos emendavit Pater meus in lib. de Sen. Rom. cap. X. ex hiſtoria: quamquam ſcripti libri haberent *Conſ.* non *Proconſ. Cicero*, eadem de re, in epiſtola ad Tironem: *Poſtea quam Senatus Conſulibus, Prætoribus, Tribunis pl. & nobis, qui proconſules ſumus, negotium dederat, ut curaremus, ne quid Reſp. detrimenti caperet.* Et in oratione pro Dejotaro. *Cum audiſſet, Senatus conſentientis auctoritate arma ſumpta, conſulibus, prætoribus, tribunis plebis nobis imperatoribus, remp. defendendam datam.* Ald. Manutius. Videtur ab imperito verbum *Conſ.* pro *conſules* acceptum eſſe, cum quidem ſignificaret *conſulares.* J. M. Brut.

2. *Hæc S. C. perſcribuntur a. d.* VII. *Id. Januar.*] Recte *Urſinus* & *Ciacconius* putabant mendum latere, & pro VII ſcribendum eſſe VIII. Error ortus ex ſequente vocula *id.* hoc eſt, *idus.* Primo enim ſcriptum erat VIII *id.* Librarius unam lineolam omiſit: nam Kal. Januariæ, & IV. Nonas, ipſæque Nonæ faſti erant dies, III & Prid. Nonas comitiales; IIX Idus iterum faſtus; at VII. Idus comitialis, quo die ſenatus haberi nequivit. Itaque è quinque primis Januarii diebus, cum duo eſſent comitiales, per triduum tantum de Cæſare agere ſenatus potuit. Quod non cepiſſe videtur *Manutius* cum pro IV emendat VI. Ille nimirum incuſit quoque VIII Id. Januarii. Sed perperam: nam ſi hoc *Cæſar* voluiſſet, non addidiſſet verba illa, *biduo excepto comitiali*: alioquin opus non erat hæc verba addi, quia ſenatum comitialibus diebus non haberi nulli ignarum erat. Sexto vero menſis Januarii die, qui VIII. Id. eſt, ſenatuſconſulta perſcripta ſunt. Idque verum eſſe ipſa etiam Cæſaris verba indicant, quibus ait, *de ſua ſalute die* VII *cogitare coguntur.* Nam VI Januarii die, qui IIX Idus erat, ſenatuſconſulta perſcripta ſunt, poſtero die qui ſeptimus menſis, de ſua ſalute cogitare coguntur. Itaque eo, quo dixi modo emendandus locus: niſi forte quod alioqui non ſolebat fieri, die comitiali ſenatus habitus eſt. Nam etſi lege, quam Cn. Pupius tribunus plebis tulerat, & ab eo dicta eſt Pupia, interdicebatur ne comitialibus diebus ſenatus haberetur, contigiſſe tamen illud aliquando ſcio. Nam lib. VIII. epiſt. VIII. *Cælius* in epiſt. ad Ciceronem ubi SCa recenſet, hæc verba habet: QVOD M. MARCELLVS COS. V. F. DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS: D. E. R. I. C. VTI L. PAVLLVS, C. MARCELLVS COSS. CVM MAGISTRATVM INISSENT, EX A. D. KAL. MART. QVÆ IN SVO MAGISTATV FVTVRÆ ESSENT, DE CONSVLARIBVS PROVINCIIS AD SENATVM REFERRENT, NEVE QVID PRIVS EX KAL. MART. NE-

erat Ravennæ, exſpectabatque [1] ſuis leniſſimis poſtulatis reſponſa; ſi qua hominum æquitate [2] res ad otium deduci poſſet.

VI. Proximis diebus habetur ſenatus extra urbem. Pompejus eadem illa, quæ per Scipionem oſtenderat, agit; ſenatus virtutem conſtantiamque collaudat; copias ſuas exponit; legiones habere ſeſe paratas x. præterea cognitum compertumque ſibi, alieno eſſe animo in Cæſarem milites, neque iis poſſe perſuaderi, ut eum defendant, aut ſequantur. De reliquis rebus ad ſenatum refertur: tota ut Italia delectus habeatur; Fauſtus [3] Sylla pro Præt. in Mauritaniam mittatur: pecunia uti ex ærario Pompejo detur. Refertur etiam de rege Juba, ut ſocius ſit atque amicus. Marcellus vero paſſurum ſe in præſentia negat. De Fauſto impedit Philippus tribunus plebis. De reliquis rebus S. C. perſcribuntur. [4] Provinciæ

VE QVID CONIVNCTIM DE EA RE REFERRETVR A CONSVLIBVS: VTIQVE EIVS REI CAVSSA PER DIES COMITIALES SENATVM HABERENT, S. Q. C. FACERENT. Et lib. II. epiſt. *Riſi* ad Q. fratrem ait *Tullius: comitialibus diebus, qui Quirinalia ſequuntur, Appius interpretatur non impediri ſe lege Pupia, quo minus habeat ſenatum.* Sed hoc ſciendum extra ordinem factum fuiſſe. Et quid ſi etiam hoc tempore id actum? Tum rectum ſit illud VII. Idus: nam Kal. Jan. & IV Non. habitus ſenatus. Sequitur biduum comitiale: Nonis ipſis & VIII Idus habitus ſenatus. Sunt quatuor dies: adjice quintum comitialem: plenus erit numerus. Atque adeo pro hac ſententia adducere quoque liceat ea quæ ſubjicit, *die ſeptimo de ſalute ſua cogitare coguntur.* Nam VII. Id. Januar. idem eſt ſeptimus menſis dies. Priorem tamen opinionem non damno. *D. Voſſius.*

1. *Suis leniſſimis poſtulatis*] In Variis lectionibus eſt *leviſſimis*. *Cicero* tamen ad Fam. lib. XVI. epiſt. XI. *Cæſar*, inquit, *amitus noſter minaces ad Senatum & acerbas literas miſerat.* Ciaccon.

2. *Res ad otium deduci poſſet*] Pacem & tranquillitatem. Sic lib. VII. B. G. cap. LXVI. *Ad reliqui temporis pacem atque* otium *profici.* Ac lib. II. B. C. cap. XXXVI. *Erat in oppido multitudo inſolens belli, diuturnitate* otii. Vide & ſcriptorem de Bell. Hiſp. cap. XLII. *Davies.*

3. *Sylla propr. in Mauritaniam*] In v. c. & Manuſcriptis *Cujac. Bongarſ. Pal.* erat *propere*; corrupte: ut aliis etiam locis *propere* ſcriptum erat, ubi eſſe oportuerat *propræt.* Apud *Ciceronem* lib. IX. ad Attic. epiſt. I. legitur *Fauſtus proquæſt.* Nimirum potuit Sylla pro quæſtore miſſus fuiſſe in Mauritaniam, quæ dignitas minor eſt: nam eum publico in munere fuiſſe nullus dubito, quia in epiſtol. Pompeii ad coſſ. invenio militem ab eo lectum: (extat ea lib. VIII. epiſt. XVII. apud *Ciceronem* ad Atticum) ait enim: *cum iis militibus quos Fauſtus legit.* Sed ait *Cæſar*, *de reliquis rebus S. C. perſcribuntur:* itaque oſtendunt hæc verba hoc de Fauſto ratum non fuiſſe; atque ita & *Cæſar*, & *Cicero* recte ſe habent: nimirum volebant Syllam Patres pro prætore mittere in Mauritaniam, ſed obſtitit Tribunus: quare pro quæſtore abiit. *D. Voſſius.*

4. *Provinciæ privatis decernuntur*] More priva-

privatis decernuntur; duæ conſulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni obvenit Syria: L. Domitio Gallia: Philippus & Marcellus [1] privato conſilio prætereuntur, neque eorum [2] ſortes dejiciuntur. In reliquas provincias [3] prætores mittuntur, neque exſpectant, quod ſuperioribus annis acciderat, ut de eorum imperio [4] ad populum referatur: pa-

Romano locutus eſt: nam moris erat, priuſquam conſules novi deſignarentur, ut illis, qui tunc regebant, conſulibus decernerentur provinciæ conſulares, in quas ſtatim exſpirante magiſtratu proficiſcebantur. Sed accidebat ſæpe ut non mitterentur coſſ. ii, & ſæpe demum tertio, aut quarto poſt anno in provincias irent: unde illi, qui interea temporis in provincias miſſi, privati appellabantur. Sed hæc nota. *D. Voſſius.*

1. *Philippus & Marcellus privato conſilio prætereuntur*] Locus haud dubie corruptus. *Pantagathus* pro *Philippo* reſcripſit *Paullo*; nam ſuperioris anni DCCIII coſſ. fuere, L. Æmilius Paullus, C. Claudius Marcellus. De Paullo rationem capio, cur illum præterierint Pompejani: nimirum quia corruptus erat à Cæſare, ut ſatis ex *Dione* & *Appiano* & *Plutarcho* conſtat. Sed quare Marcellum, hominem Cæſari infeſtiſſimum pæterierunt: nam & M. & C. Marcelli inimico in Cæſarem animo erant: unde *Cicero* lib. IX. epiſt. 1. ad Atticum, *Marcelli quidem*, inquit, *niſi gladium Cæſaris timuiſſent, manerent.* Quare diſplicet *Pantagathi* conjectura. In Manuſcriptis tribus, noſtro, *Cujacii*, & *Petaviano* reperiebam non *Marcellus*, ſed *Cotta*; mendoſe: nam Cotta ut hoc libro dicitur Sardiniam obtinuit. Ego cenſeo *Philippi* nomen hic rectum eſſe, ſed illud *Marcelli* ſuſpectum habeo: & lego *Marcellinus.* Nam anno urbis DCCXCVII conſules fuerunt L. Cornelius Lentulus Marcellinus, & L. Martius Philippus. Eos ſequente anno profectos in conſulares provincias oportuerat: ſed domi manſerunt, quia provincias eas Gabinius & Cæſar obtinebant. Itaque quia adhuc illi in provincias profecti non erant, poſcebat æquitas, eorum nunc rationem haberi. Sed non placuit id Pompeianis, nec obſcura eſt ratio: nam Philippus quidem affinitate Cæſari junctus erat: Marcellinus eis infenſus, nam bello civili ſtetit à partibus Cæſaris. Ob hanc cauſſam Cæſar ſubjicit mentionem Marcellini & Philippi, quia non Marcello, & Paullo, ſuperioris anni conſulibus, ſed Marcellino & Philippo, qui quinquennium & eo amplius poſt conſulatum privati vixerant, tanquam ſenioribus offerri provincias par erat. Nunc video idem quoque *Steph. Pighio* placuiſſe: quare ſententiam hanc retineo. *D. Voſſius.*

2. *Privato conſilio*] Privatum conſilium vocat Cæſar id quod paucorum voluntate actum; ſeque ipſe explicat ſub finem hujus libri, cum ait: *in ſe jura magiſtratuum commutari, ne ex prætura & conſulatu, ut ſemper, ſed per paucos probati & electi, in provincias mittantur.* Idem.

3. *Sortes dejiciuntur*] Quorum ratio in decernendis provinciis habebatur, eorum nomina in ſortibus ſcripta, in urnam conjiciebantur, dein urna commota dejiciebantur: id erat *provincias ſortiri. Cicero* Ligar. pro p. 2476. *Tuberonis ſors conjecta eſt ex S.C. cum ipſe non adeſſet.* Hotom.

4. *Prætores mittuntur*] *Steph. Pighius* legit *prætorii*, quia ſenatuſconſultum factum erat, ut qui ad urbem erant prætores, viderent nequid Reſp. caperet detrimenti. *D. Voſſius.*

5. *Ad populum referatur*] Nonnulli MSSti *feratur*, & hanc quidem lectionem *Ald. Manutio* Latini Sermonis conſuetudo videtur poſtulare, cui præivit *Paullus Manutius* in *Ciceronis* Epiſt. ad Fam. lib. I. Epiſt. 1. Dubium quidem non eſt quin illa loquendi ratio ſit longe frequentiſſima, nec tamen alteram non uſurparunt probati auctores. *Florus* lib. III. cap. XXI. 9. *Quum de revocandis, quos Senatus hoſtes judica-*

ludatique, votis nuncupatis, exeant. [1] Consules, quod ante id tempus acciderat numquam, ex urbe proficiscuntur: lictoresque habent in urbe & Capitolio privati, contra omnia vetustatis exempla. Tota Italia delectus habetur, arma imperantur, pecuniæ à municipiis exiguntur, [2] & è fanis tolluntur: omnia divina & humana jura permiscentur.

verat, ad populum referretur. Eandem locutionem *Livio* restituendam arbitror, apud quem lib. XXIII. cap. XXXI. sic legitur ex *Car. Sigonii* conjectura: *De trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romam venerant*, dein latum ad populum, *ut cives Romani essent*. At omnes Codd. exhibent *delatum ad populum*, unde rescripserim *relatum ad populum*. Idem sane lib. XXI. cap. VI. in impressis ait, *tum* delata *ex integro res ad Senatum*, sed in Manuscriptis est *relata*, probante *J. Fr. Gronovio*. Davies.

1. *Consules quod ante id tempus acciderat nunquam*] Explodo *Passeratium* qui non dubitavit hoc loco rescribere *censores*, nam, inquit, & vere profecto, sæpissime consules ab urbe profectos. Sed quid hic Censores? aut quomodo verba de lictoribus cohærent? quos nunquam illi habuerunt. Inepta hæc sunt. Quod ad Cæsaris verba attinet, si recte accipiantur, & vera, & recte vulgo scripta sunt. Nam quod ait Consules ex urbe profectos, idque nunquam accidisse, id eatenus verum, quatenus nunquam privati in Capitolio lictores habuerunt. Itaque hæc verba interpretare ac si scriptum esset, Consules ex urbe proficiscuntur, & quod ante hoc tempus nunquam accidisset, lictores in Capitolio à privatis habitos. At quid, inquies, illa tum verba, *contra omnia vetustatis exempla*. Recte sane. Pertinent ea ad ἔμφασιν, ut fœditatem rei tanto magis exprimeret Cæsar. Atque hoc quidem ego arbitror: quod si cui hæc opinio non satisfaciat, fortassis magis placebit dicere hæc verba, *quod ante id tempus acciderat nunquam*, à librario primo margini adscripta, ad explicationem eorum quæ postea sequuntur, *contra omnia vetustatis exempla*, indeque in textum irrepsisse. Sane non absimili modo corrupta est Epitome *Liviana* lib. LXXXIX, in qua legitur: *Sulla dictator factus, quod nemo quidem unquam fecerat, cum fascibus* XXIV *processit*. Falsissimum est id à nemine factum; omnes dictatores habuerunt tot fasces, nam duplicatum illi imperium, ideo & fasces, quot uterque consul, habebat; ut videamus ab inepto homine inserta esse verba illa *quod nemo quidem unquam fecerat*. D. Vossius.

Ibid. Durissima videtur *Dionys. Vossii* explicatio, nec minus audax conjectura; videamus igitur, an leniorem medicinam huic loco possimus adhibere. Voce una transposita, rescribendum crediderim *paludatique votis nuncupatis exeant, quod ante id tempus acciderat nunquam. Consules ex urbe proficiscuntur* &c. hoc sensu; Prætores non exspectant, ut de eorum imperio ad populum referatur, quod superioribus annis acciderat; nec etiam vota nuncupant, paludative exeunt, quod ante id tempus nunquam evenerat. Attamen, ut nihil dissimulem, testatur *Livius* lib. XXI. cap. LXIII. Flaminium consulem fugisse *ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde cum lictoribus ad provinciam iret*. Sed præterquam quod de prætoribus agatur hoc in loco, non de Consulibus, tanta in Flaminium hac de causa fuit invidia, ut illi *justum imperium* non fuisse crederetur, quod observat idem scriptor lib. XXII. cap. I. *Davies.*

2. *Et è fanis tolluntur*] De hoc more commendandarum fanis pecuniarum vide *Ciceronem* de Legg. lib. II. *Hotoman.*

VII. Quibus rebus cognitis, Cæsar apud milites concionatur: *omnium temporum injurias inimicorum in se commemorat, à quibus diductum & depravatum Pompejum queritur, invidia atque obtrectatione laudis suæ, cujus ipse honori & dignitati semper faverit, adjutorque fuerit: novum in Rep. introductum exemplum queritur,* [1] *ut tribunicia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ superioribus annis esset restituta: Syllam, nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse:* [2] *Pompejum, qui amissam restituisse videatur,* [3] *dona etiam, quæ ante habuerat, ademisse: quotiescunque sit decretum,* Darent magistratus operam, ne quid respubl. detrimenti caperet, *qua voce, & quo S.C. populus Rom. ad arma sit vocatus; factum in pernicios legibus,*

1. *Ut Tribunicia intercessio armis notaretur atque opprimeretur, quæ superioribus annis esset restituta*] Tribunicia intercessio, nunquam amissa fuit; quin potius Sylla nudata omnibus rebus Tribunicia potestate, tamen intercessionem liberam reliquit: itaque *restitui* non potuit, quæ amissa non fuit. Quapropter videndum an legi debeat, *ut Tribunicia potestas ab iis notaretur atque opprimeretur, à quibus superioribus annis esset restituta,* ut Pompeium levitatis arguat, qui Tribuniciam potestatem à Sylla imminutam secundo suo consulatu in pristinam dignitatem restituit, ut legitur in epitome *Liviana* lib. XCVII. *M. Crassus & Cn. Pompeius consule facti sunt, ut Crassus ex prætura, sic Pompeius antequam quæsturam gereret, ex equite Romano, Tribuniciam potestatem restituerunt.* Et apud *Asconium* in Verr. II. *Pompeius autem Proconsul de Hispania Sertorio victo nuper venerat, & statim habuerat concionem de restituenda Tribunicia potestate Palikano Trib. plebis.* Quod vero ait *notaretur*, eodem in re eadem verbo usus est Cicero ad Atticum lib. VII. Ep. VIII. *Si forte Tribunus plebis Senatum impediens, aut populum incitans notatus, aut S.C. circumscriptus, aut sublatus aut e pulsus sit, dicens vi se expulsum, ad illum confugerit.* Sallustius in oratione M. Lepidi: *nisi forte Tribuniciam potestatem eversum profecti sunt, per arma conditam à majoribus suis,* de Sulla loquens: ut legi hic possit, *quæ superioribus annis armis esset constituta.* Liber meus habet: *quæ superioribus annis & armis esset restituta.* Ciaccon.

2. *Pompeium, qui amissam restituisse videbatur*] De Tribunicia potestate à Pompeio restituta ita scribit *Asconius* in divinatione: *Primus Sicinius Trib. pl. nec multo post Quinctius, & postremo Palikanus persecerunt, ut tribuniciam potestatem populo darent, Consules Cn. Pompeius, & M. Licinius Crassus.* Sallustius in Catilina: *Nam postquam Cn. Pompeio & M. Crassô Cos. tribunitia potestas restituta est.* Annus autem est urbis conditæ, DCLXXXI, quo tribunus pl. M. Lollius Palikanus (sive *Atilius* is ex *Sallustii* fragmento nominandus sit) auctor fuit Pompeio restituendæ Tribunitiæ potestatis, quam rem ut indicaret, rostra libertati sacra in denariis signavit, & ex altera parte ipsius libertatis caput, cum inscriptione, LIBERTATIS & PALIKANUS. *F. Ursinus.*

3. *Dona etiam quæ ante habuerat*] *Pet. Victorius,* quem secuti sunt *Fulv. Ursinus, P. Ciacconius,* & *Fr. Hotomannus,* reponendum censuit Var. Lect. lib. X. cap. XXIV. *bona etiam* &c. Ego sane vulgatam lecti-

ti-

in vi Tribunicia, in ſeceſſione populi, templis locisque editioribus occupatis (atque hæc ſuperioris ætatis exempla [1]expiata Saturnini atque Gracchorum caſibus docet;) quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem; nulla lex promulgata, non cum populo agi cœptum, nulla ſeceſſio facta. Hortatur *cujus Imperatoris ductu* IX *annis remp. feliciſſime geſſerint, plurimaque prælia ſecunda fecerint, [2]omnem Galliam Germaniamque pacaverint, ut ejus exiſtimationem, dignitatemque ab inimicis defendant.* Conclamant legionis XIII, quæ aderat, milites, ([3]hanc enim initio tumultus evocaverat: reliquæ nondum convenerant) ſeſe paratos eſſe Imperatoris ſui Tribunorumque pl. injurias defendere.

VIII. Cognita militum voluntate, [4]Ariminum cum ea legione proficiſcitur, ibique Tribunos pl., qui ad eum confugerant, convenit: reliquas legiones ex hibernis evocat, & ſubſequi jubet. Eo L. Cæſar adoleſcens venit: cujus pater Cæſaris erat legatus. Is, reliquo ſermone confecto, cujus rei cauſſa venerat, habere ſe à Pompejo ad

onem ſuo loco movendam non cenſeo; *dona* enim ſunt privilegia ſeu prærogativæ, Tribuniciæ poteſtati conceſſæ. In MSto autem *Norvic.* & aliis vetuſtis Codicibus locus hoc modo legitur & interpungitur *Pompeium, qui amiſſa reſtituiſſe videatur dona, etiam qua ante* &c. ac erunt fortaſſe, quibus hæc ratio non diſplicebit. *Dav.*

1. *Expiata Saturnini & Gracchorum caſibus*] Hi cum eſſent Tribuni plebis, ob ſeditiones reducendis legibus agrariis concitatas, interfecti ſunt. Vide, inter alios, Epit. *Livian.* libb. LVIII, LIX, & LXIX. *Idem.*

2. *Omnem Galliam Germaniamque*] Nam licet primas Germaniæ oras tantum ingreſſus eſt, tamen complurium civitatum legationes eum adiere, quæ pacem & amicitiam petierunt, ut teſtatus eſt *Cæſar* lib. IV. B. G. cap. XVIII. Hoc tamen adeo non crediderunt poſteri, ut Cæſarem, alioſve ante Maximianum Imperatores, Rhenum tranſiiſſe prorſus negaverint. Auctor Paneg. V. cap. VIII, 4. *Hic* (Maximianus) *quod jam falſo traditum de antiquis Imperatoribus putabatur, Romana trans Rhenum ſigna primus Barbaris gentibus intulit.* Quam vero ob cauſam hiſtorias habuere ſuſpectas, ratio reddi non poteſt. *Davies.*

3. *Hanc enim initio tumultus evocaverat*] *Hirtius* lib. VIII. ab ipſo Cæſare, dum in Gallia eſſet, XIII *legionem in Italiam miſſam* ſcribit, *ut præſidia tueretur*, ex quibus deducta legione XV, quam ex S. C. ad bellum Parthicum miſerat, XIII hanc in ejus locum ibi ſuffecerat. Ergo *evocaverat* non ex Gallia, ſed ex præſidiis Italiæ, in quæ deducta fuerat. *Ciacc.*

4. *Ariminum cum ea legione proficiſcitur*] *Livius* tamen dimidiatam tantum legionem numerat. *Cæſar*, inquit *Oroſius* lib. VI. cap. XV. *Rubicone flumine tranſmeato, mox ut Ariminum venit, V cohortes, quas tunc ſolas habebat, cum quibus (ut ait Livius) orbem terrarum adortus eſt, quid facto opus eſſet, edocuit*; niſi forte X pro V apud *Oroſium* reponamus. *Hotoman.*

eum

eum privati officii mandata demonſtrat: *velle Pompejum ſe Cæſari purgatum, ne ea, quæ reipubl. cauſſa egerit, in ſuam contumeliam vertat: ſemper ſe reipubl. commoda* [1] *privatis neceſſitatibus habuiſſe potiora: Cæſarem quoque pro ſua dignitate debere & ſtudium & iracundiam ſuam reipubl. dimittere, neque adeo graviter iraſci inimicis,* [2] *ne, quum illis nocere ſe ſperet, reipubl. noceat.* Pauca ejuſdem generis addit cum excuſatione Pompeji conjuncta. [3] Eadem fere atque eiſdem de rebus prætor Roſcius agit cum Cæſare, ſibique Pompejum commemoraſſe demonſtrat.

IX. Quæ res etſi nihil ad levandas injurias pertinere videbantur: tamen idoneos nactus homines, per quos ea, quæ vellet, ad eum perferrentur, petit ab utroque, quoniam Pompeji mandata ad ſe detulerint, ne graventur ſua quoque ad eum poſtulata deferre; ſi parvo labore magnas controverſias tollere, atque omnem Italiam metu liberare poſſent: [4] *ſibi ſemper reipubl. primam fuiſſe dignitatem, vitaque potiorem; doluiſſe ſe, quod* [5] *populi R. beneficium ſibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur; ereptoque ſemeſtri imperio, in urbem retraheretur, cujus abſentis rationem haberi proximis comitiis populus juſſiſſet; tamen*

1. *Privatis neceſſitatibus*] Alii *neceſſitudinibus*, quæ quidem lectio, ex receptæ interpretatione eſt nata. Vide quæ notavimus ad lib. VIII. B. G. cap. LI. *Dav.*

2. *Ne cum illis nocere ſe ſperet*] Petav. & Palat. habent, *ut cum illis nocere ſe ſperet*, quod probo. Palatinus pronomen *ſe* expungit. *D. Voſſius.*

3. *Eadem fere atque eiſdem de rebus*] Ταυτόπης; quare *Philippus Rubenius* Elect. lib. I. cap. VIII. legebat *eiſdem diebus*. Quod perplacet. Veritatem ipſa arguit hiſtoria. *Idem.*

4. *Sibi ſemper Reip.*] Ultimam vocem omittit *Faerni* Codex, applaudente *Fr. Hotomanno*, ſed, ut videtur, temere prorſus & inconſulte; reſpondet enim Cæſar Pompeianæ orationi, qua teſtatus eſt *ſemper ſe Reip. commoda privatis neceſſitatibus habuiſſe potiora; Cæſarem quoque pro ſua dignitate debere & ſtudium & iracundiam ſuam Reip. dimittere.* Res eſt manifeſta: nec minus certum, operam luſiſſe *Fulv. Urſinum*, qui cum *Gabr. Faerno* reponit *ſibi ſemper Remp. primam fuiſſe dignitate. Hirtius* Bell. Alex. cap. VIII. *Fuga vero nullum eſſe conſilium, non ſolum iis qui* primam dignitatem *haberent.* Idem cap. XXXIII. *Imperii dignitatem*, & cap. XXXVI. *dignitatem populi Rom.* memorat. *Davies.*

5. *Populi Rom. beneficium*] Recte ſic jampridem in *Aldino* emendatum eſt, cum in meo Antiquo & reliquis ita legatur: *Quod pro beneficio ſibi contumelia ab inimicis extorqueretur.* Error natus eſt ex nota P. R. Ac *beneficium* intelligit, ut ejus abſentis ratio in Conſulatus petitione haberetur. *Populi* autem *beneficium* appellat, quia lege id ſancitum fuerat, pugnante Cn. Pompeio III Coſ. Vide *Ciceronem* Epiſt. III. lib. VIII. ad Attic. & Fam. lib. VI. Epiſt. VI. *Hotoman.*

hanc

hanc honoris jacturam ſui reip. cauſſa æquo animo tuliſſe: quum litteras ad ſenatum miſerit, ut omnes ab exercitibus diſcederent, ne id quidem impetraviſſe: tota Italia delectus haberi, retineri legiones II, *quæ ab ſe ſimulatione Parthici belli ſint abductæ: civitatem eſſe in armis. Quonam hæc omnia, niſi ad ſuam perniciem, pertinere? Sed tamen ad omnia ſe deſcendere paratum, atque omnia pati reipubl. cauſſa. Proficiſcatur Pompejus in ſuas provincias;* [1] *ipſi exercitus dimittantur: diſcedant in Italia omnes ab armis: metus è civitate tollatur: libera comitia, atque omnis reſpub. Senatui populoque R. permittatur. Hæc quo facilius, certiſque conditionibus fiant, & jurejurando ſanciantur; aut ipſe propius accedat, aut ſe patiatur accedere: fore, uti per colloquia omnes controverſiæ componantur.*

X. Acceptis mandatis Roſcius cum L. Cæſare Capuam pervenit, ibique conſules Pompejumque invenit. Poſtulata Cæſaris renunciat. Illi re deliberata reſpondent, ſcriptaque ad eum mandata per eos remittunt: quorum hæc erat ſumma: *Cæſar in Galliam reverteretur,* [2] *Arimino excederet, exercitus dimitteret: quæ ſi feciſſet, Pompejum in Hiſpanias iturum: Interea, quoad fides eſſet data, Cæſarem facturum, quæ polliceretur, non intermiſſuros Conſules Pompejumque delectus.*

1. *Ipſi exercitus dimittantur*] *Antonius Auguſtinus* tollebat vocem *Ipſi*, quod non probo: nam in meo & *Faerni* & *Urſini* libris ita eſt recte, *Ipſi exercitus dimittant*, hoc eſt, *Pompeius* & *Cæſar*, de quibus agitur. Omnes reliqui diſcedant ab armis. Sic *Cœlius* Fam. lib. VIII. Epiſt. XIV. *Cn. Pompejus conſtituit non pati C. Cæſarem Conſulem aliter fieri, niſi exercitum & provincias tradiderit: Cæſari autem perſuaſum eſt, ſe ſalvum eſſe non poſſe, ſi ab exercitu receſſerit: fert illam tamen conditionem, ut ambo exercitus tradant.* Idem.

2. *Arimino excederet, exercitus dimitteret*] Si *Ciceroni* credendum eſt, non erat conditio, ut *exercitus dimitteret*, ſed ut *ex iis oppidis, quæ extra provinciam ſuam occupaviſſet, præſidia deduceret, quod ſi feciſſet, Senatum ad urbem rediturum, & rem conſtituturum*: nempe ut illius abſentis in petitione conſulatus ratio haberetur, ut ſcribit *Cicero* ad Atticum lib. VII. epiſt. XIII. Et idem epiſt. XIV. *In diſputationibus noſtris ſumma varietas eſt: plerique negant Cæſarem in conditione manſurum, poſtulataque hæc ab eo interpoſita eſſe, quo minus, quod opus eſſet ad bellum, à nobis pararetur; ego autem eum puto facturum, ut præſidia deducat. Vicerit enim, ſi conſul factus erit, & minore ſcelere viceriit, quam quo ingreſſus eſt.* Ac delatum illi fuiſſe conſulatum, ex eo apparet, quod apud Cæſarem ſequitur, *ut ſi peracto Cæſaris conſulatu Pompeius profectus non eſſet*

XI.

XI. Erat iniqua conditio, poſtulare, ut Cæſar Arimino excederet, atque in provinciam reverteretur; ipſum & provincias, & legiones alienas tenere: exercitum Cæſaris velle dimitti; delectus habere: polliceri, ſe in provinciam iturum; neque ante quem diem iturus ſit, definire: ut ſi, peracto Cæſaris conſulatu, Pompejus profectus non eſſet, nulla tamen mendacii religione obſtrictus videretur. Tempus vero colloquio non dare, neque acceſſurum polliceri, magnam pacis deſperationem afferebat. [1]Itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus v Arretium mittit: ipſe Arimini [2]cum 11 legionibus ſubſiſtit, ibique delectum habere inſtituit. Piſaurum, Fanum, Anconam ſingulis cohortibus occupat.

XII. Interea certior factus, Iguvium Thermum prætorem cohortibus v tenere, oppidum munire, omniumque eſſe Iguvinorum optimam erga ſe voluntatem: Curionem cum 111 cohortibus, quas Piſauri & Arimini ha-

&c. Et quod *Cicero* ad Atticum lib. VIII. Epiſt. XVI. ſcribit: *Cum poſt conditiones pacis per L. Cæſarem & Fabium allatas cavi ne animum ejus offenderem, cui Pompeius jam armatus armato conſulatum triumphumque deferret.* Et libro epiſt. famil. XVI. epiſt. XI. *Feruntur omnino conditiones ab illo, ut Pompeius eat in Hiſpaniam, delectus qui ſunt habiti & præſidia noſtra dimittantur, & ulteriorem Galliam Domitio, citeriorem Conſidio Noniano (his enim obtigerunt) traditurum, ad Conſulatus petitionem ſe venturum; neque jam velle abſentis rationem haberi ſui, ſe præſentem trinundinum petiturum. Accepimus conditiones, ſed ita ut removeat præſidia ex iis locis, quæ occupavit, ut ſine metu de his ipſis conditionibus Romæ Senatus haberi poſſet.* Ciaccon.

1. *Itaque ab Arimino*] Mire dormitavit *Pet. Ciacconius*, cum ſcripſerit non ſolere Cæſarem urbium nominibus præpoſitiones addere, nihil enim apud noſtrum eſt frequentius. Exemplis ex hoc ſolum libro depromptis utamur. Sic cap. XVIII. *Quod oppidum* à Corfinio VII. *millium intervallo abeſt.* Et cap. XXV. *Domitianas enim cohortes protinus* à Corfinio *in Siciliam miſerat.* Ac iterum cap. LXXVIII. *Dierum* XXII. ab Ilerda *frumentum juſſi erant efferre.* Sed, ſi ita res ſe haberet, non opus erat, ut reponeret *Itaque* Cæſar *Arimino*, hoc enim nomen facile ſubintelligitur. *Davies.*

2. *Cum* 11 *Legionibus*] Hanc lectionem vitioſam eſſe omnes vident, Cæſar enim tum temporis ſolam XII. legionem ſecum habebat; vide cap. VII. nec alia eum niſi poſtea conſequebatur, ut docet hujuſce libri cap. XV. Reſcripſerunt igitur *Nicaſius Ellebodius* & *Pet. Ciacconius*, *cum* V. *cohortibus ſubſtitit*; *Dionyſ.* autem *Voſſius* eodem ſenſu *cum reliquis ſubſtitit.* Vereor ut ſcopum attigerint. Vel deleta voce *legionibus*, utpote ab imperito intruſa, emendo *cum* 11 *ſubſtitit*, vel lego *cum* 11 *cohortibus ſubſtitit.* Ratio eſt manifeſta. Præſto erat Cæſari una tantum legio; in ſingulis autem legionibus x. erant cohortes; harum v Arretium miſit Cæſar, 11. Arimini ſubſtitit; Tribus reliquis Piſaurum, Fanum, Anconam occupavit. *Idem.*

bebat, mittit. Cujus adventu cognito, diffiſus municipii voluntati Thermus cohortes ex urbe educit, & profugit: milites in itinere ab eo diſcedunt, ac domum revertuntur: Curio, omnium ſumma voluntate, Iguvium recipit. Quibus rebus cognitis, confiſus municipiorum voluntatibus Cæſar, cohortes legionis XIII ex præſidiis deducit, Auximumque proficiſcitur; quod oppidum Attius, cohortibus introductis, tenebat, delectumque toto Piceno, circummiſſis ſenatoribus, habebat.

XIII. Adventu Cæſaris cognito, [1] Decuriones Auximi ad Attium Varum frequentes conveniunt: [2] docent *ſui judicii rem non eſſe; neque ſe neque reliquos municipes pati poſſe, C. Cæſarem imperatorem bene de Repub. meritum, tantis rebus geſtis, oppido mœnibuſque prohiberi: proinde* [3] *habeat rationem poſteritatis, & periculi ſui.* Quorum oratione permotus Attius Varus, præſidium, quod introduxerat, ex oppido educit, & profugit. Hunc [4] ex primo ordine pauci Cæſaris conſecuti milites, conſiſtere

1. *Decuriones Auximi*] *Decuriones* hic non pro iis accipiendi qui turmis præſunt: ſed pro iis, qui Senatui, & conſiliis reip. municipalis intererant: nam & hi *Decuriones*, teſte *Laur. Valla*, dicebantur; & (ut *Pomponius* Jureconſultus ait) ideo ſic vocabantur, *quod initio quum coloniæ deducerentur, decima eorum pars conſilii publici gratia conſcribi ſolita ſit.* Rhellican.

2. *Docent ſui judicii rem non eſſe*] Tantundem eſt ac ſi dicas, ſuum non eſſe judicare an juſtis de cauſſis Cæſar Pompejum, ille Cæſarem perſequeretur. Videtur formula aliqua eſſe in jure priſco uſurpata: ſic infra ait de Maſſilienſibus: *neque ſui judicii, neque ſuarum eſſe virium diſcernere utra pars juſtiorem habeat cauſſam.* Quæ verba optime explicat *Velleius* l. II. c. L. cum ait: *Maſſilia fide melior, quam conſilio prudentior, intempeſtive principalium armorum arbitria captans, quibus ii ſe debent interponere, qui non parentem coercere poſſunt.* Itaque *non eſt judicii mei res*, idem valet, ac ſi dicas, non mihi id arrogantiæ ut me huic rei interponam: non arrogo mihi arbitrium ejus rei. Et lib. III. B. C. cap. XII. *Illi vero daturos ſe negare, neque portas conſuli præcluſuros; neque ſibi judicium ſumturos contra atque omnis Italia populuſque R. judicaviſſet.* D. Voſſius.

3. *Habeat rationem poſteritatis & periculi*] *Rubenius* more ſuo infelix ubi Cæſarem corrigit, lib. I. Elect. cap. VIII. reſcribit *poteſtatis*: nam, inquit, periculum non in poſterum, ſed præſens imminebat. Non intellexit mentem Cæſaris. Tu per *poſteritatem* intellige *famam*. Quomodo & *Julius Celſus* p. 183. de hac re loquens ait; *orant ut famæ, ut ſuo ſuorumque diſcrimini, dum tempus eſt, conſulat.* Poſteritas pro fama, quia hæc ſola ad poſteros tranſmittitur. Unde & *Cicero* in Tuſculan. Quæſt. lib. I. p. 20. edit. Fabric. *Quum optimus quiſque maxime poſteritati ſerviat.* D. Voſſius.

4. *Ex primo ordine pauci*] Quomodo X aut XX milites prœlium committant? An hic per primum ordinem non notantur ſoli illi qui in principe linea, ut vulgo loquuntur, ſtabant? an dicemus ordi-

cogunt

cogunt: commissoque prœlio deseritur à suis Varus: nonnulla pars militum domum discedit: reliqui ad Cæsarem perveniunt; atque una cum iis deprehensus L Pupius primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeji antea duxerat. At Cæsar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit, Auximatibus agit gratias, seque eorum facti memorem fore pollicetur.

XIV. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror invasit, ut, quum Lentulus consul ad aperiendum ærarium venisset, ad pecuniam Pompejo ex S. C. proferendam, protinus, [1] aperto sanctiore ærario, ex urbe profugeret: Cæsar enim adventare, jamjamque adesse ejus equites falso nunciabantur. Hunc Marcellus collega, & plerique magistratus consecuti sunt. Cn. Pompejus [2] pridie ejus diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat, quas à Cæsare acceptas in Apulia hibernorum caussa dispoſuerat. Delectus intra urbem intermittuntur: nihil

nem hic pro caterva aut manu aliqua poni. Sane ego maluissem hic scriptum esse *agmine*. Sed temere non muto: potuerunt Cæsariani impedito itinere Varum premere; isque deinde à suis desertus. *Idem.*

1. *Aperto sanctiore ærario*] *Sanctius ærarium* fuisse videtur, in quo pecuniæ ad ultimos casus reservabantur. *Livius* lib. XXVII. *Cetera expedientibus quæ ab bellum opus erant Consulibus, aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus servaretur, promi placuit. Cicero* ad Att. VII. epist. XX. *Hoc cujusmodi est?* VII. *Id. Feb. Capuam C. Cassius Tribunus pl. venit. Attulit mandata ad Coss. ut Romam venirent: pecuniam de sanctiore ærario auferrent, statim exirent urbe relicta. Appianus* de Bel. Civ. II. scribit ærarium fuisse, in quo pecuniæ bellici tantum tumultus caussa asservabantur: si quis attigisset, ejus caput sacrum fuisse. *Hotoman.*

2. *Pridie ejus diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat*] Merito viri quidam docti mendum hic esse putant, sed utrum historiæ, an scripturæ mihi est incertum. Nam Pompeium urbe exisse, iterque in Campaniam habuisse, proposito edicto ut se omnes sequerentur, ac Consules & reliquos magistratus maximamque Senatus partem postero die eum secutos fuisse, *Dio* lib. XLI. & *Appianus* lib. II. tradunt. Huc usque igitur *Cæsari* fides constat. Sed quod *Pompejus ex urbe* sit *profectus pridie ejus diei*, quo Lentulus Consul ærario sanctiore aperto pecuniam protulit, id non constat. Nam Pompejum urbem reliquisse a. d. XVII. Kal. Febr. aut summum XV. Lentulum vero pecuniam ex ærario abstulisse a. d. IV. aut III. Id. Feb. ex locis aliquot *Ciceronis* ostendemus. Is igitur ad Atticum, qui Romæ manserat, scribens lib. VII. epist. XII. ait; *Unam adhuc à te epistolam acceperam datam* XII. *Kal. Febr.* (alii *Junii* edunt) &c. *Nam quod rogas, curem ut scias, quid Pompejus agat: ne ipsum quidem scire puto; nostrum quidem nemo. Vidi Lentulum Coss. Formiis* X. *Kal. vidi Libonem, plena timoris & terroris omnia.* Et lib. IX. epist. XII. *Vidi hominem* (scil.

citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuæ primum sese confirmant, & colligunt, delectumque colonorum, qui [1] lege Julia Capuam deducti erant, habere instituunt, gladiatoresque, quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos [2] Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & se sequi jussit: quos postea, monitus à suis, quod ea res omnium judicio reprehendebatur, [3] circum familiares conventus Campaniæ, custodiæ caussa, distribuit.

Pompejum) XIV. *Kal. Feb. plenum formidinis, illo ipso die sensi quid ageret, numquam mihi postea placuit.* Et paullo post: *erat igitur in ea quam* X. *Kal. Feb.* (sed legendum forte XII. *Kal.* ex epistola XII. lib. VII. cujus locum supra retuli) *dederas, hoc modo: Sed videamus & Cnæus quid agat, & illius rationes quorsum fluant* &c. *Hoc scribis post diem quartum, quam ab urbe discessimus.* Hæc ille. Discesserant ergo consules & reliqui magistratus XVI. Kal. Febr. Pompejus vero XVII, aut si vere legitur apud *Ciceronem in ea quam* X. *Kal. dederas*, XV. Videamus nunc, quo tempore Lentulus ærarium aperuerit, ex *Cicerone* ipso ad Atticum lib. VII. epist. XIX. VII. *Id. Febr. Capuam C. Cassius Trib. pl. venit, attulit mandata ad Consules, ut Romam venirent, pecuniam de sanctiore ærario auferrent, statim exirent urbe relicta.* Tantum *Cicero*. Ergo ut id celeriter fuerit administratum à Consulibus, IV. aut III. Id. Febr. factum fuisse oportuit. Ex quibus constat Pompejum non esse ex urbe profectum ante diem II. quam Lentulus ærarium aperuit. Præterea cum ipse *Cæsar* superius scribit: *Acceptis mandatis, Roscius cum L. Cæsare Capuam pervenit, ibique consules Pompejumque invenit:* & hoc ipso loco, *cum Lentulus consul ad aperiendum ærarium veniisset*, declarat consules Capua, quo jam diu se contulerant, Romam venisse. Quid ergo est? Minus integra fide *Cæsar* hæc scripserit? an mendum librarii fuerit, & pro PR. *ejus diei.* PRID. EID. hoc est, *postridie eidus?* Nam meminisse debemus ante emendationem anni à Cæsare in tertio suo Consulatu factam, ex ordinatione Numæ XXIX. tantum dies Januario fuisse, & *postridie Idum*, XVII. Kal. Feb. fuisse, quo die Pompejum urbe egressum superius ostendi. Quam lectionem si probamus, legendum inferius, *iter ad legiones habuerat.* Sed judicent doctiores. *Ciaccon.*

1. *Lege Julia*] De coloniis, quam in libro de Legg. exposuimus. *Hotom.*

2. *Lentulus Libertati confirmat*] Sic vv. cc. nonnulli, at Petavianus habet *ad forum deductos Lentulus libertatis confirmat*; & sic Cujacianus quoque, nisi quod pro *deductos* retineat vocem *productos*, quæ in vulgatis est. *Lipsius* emendabat *Libertate confirmat.* Quod non probo. Sane mihi optima videtur lectio, quæ in Petav. & Cujac. MSS. est; itaque legerim *libertatis confirmat*, ut subintelligatur *munere*: etsi non ignorem quam insolens *Cæsari* hæc phrasis. Quin ipsa vulgata lectio mihi *Lipsiana* emendatione magis placet. An non similis mos est loquendi, quando ait *Cicero* lib. VII. epist. XIV. ad Attic. *Gladiatores Pompejus distribuit binos singulis patribus familiarum?* Ubi similiter dativum & accusativum videmus. *D. Vossius.*

3. *Circum familiares conventus Campaniæ*] Implexe & morose dictum videtur *familiares conventus Campaniæ.* Qui enim isti sunt? *Cicero*, qui in locis vicinis & tantum non in re præsenti fuit, liquido ita narrat, ut gladiatores distributi modo sint in urbe ipsa. Verba ejus lib. VII. ad Attic. Epist. XIV. *Gladiatores Cæsaris, qui Capuæ sunt, sane commode Pompejus distribuit, binos singulis patribus familiarum.* Non ergo temere credimus per alios con-

XV.

XV. [1] Auximo Cæsar progressus, omnem agrum Picenum percurrit. Cunctæ earum regionum præfecturæ libentissimis animis eum recipiunt, exercitumque ejus omnibus rebus juvant. Etiam Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat, suaque pecunia exædificaverat, ad eum legati veniunt; quæque imperavit, sese cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat: mittunt. Interea legio XII Cæsarem consequitur. Cum his II [2] Asculum Picenum proficiscitur. Id oppidum Lentulus Spinther X cohortibus tenebat: qui, Cæsaris adventu cognito, profugit ex oppido, cohortesque secum abducere conatus, à magna parte militum deseritur. Relictus in itinere cum paucis incidit in Vibullium Rufum, missum à Pompejo in agrum Picenum, confirmandorum hominum caussa: à quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum dimittit: item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompejanis; in iis [3] Camerino fugientem Ulcillem Hirum, cum VI cohortibus, quas ibi in præsidio ha-

ventus Campaniæ distributos. Mihi stat legere *circum familias conventus Campani*. Conventum Campanum accipio ipsos incolas & corpus Capuæ urbis. Sic *conventum Uticensem* infra nominat; sic *conventum Cordubensem*; sic de hac ipsa urbe lib. III. *Periculum veritus, quod conventus arma ceperat.* Vide *Festum* de hac significatione vocis *conventus* & *Asconium* atque alios. Jam *Campanus* à C pua formatur, non *Capuanus*, quod *Varro* indicavit lib. IX. LL. *Virgilius* etiam

Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

Hæc *Fh. Rubenius* Elect. lib. I. cap. VIII. Vide & *J. Fr. Gronovium* Observ. lib. III cap. XXII.

1. *Auximo Cæsar progressus*] In MS. *Norvic.* legitur *maximo Cæsar progressu*, ut scribendum conjecit *Pet. Victorius* Var Lect. lib. IV. cap. XV. cui tamen non accedo, nam, cum Cæsar itinerum suorum seriem contexat, lectionem receptam optime convenire manifestum, ac proinde nemo dubitet, quin alteri sit præferenda; solenne enim fuit Librariis, nomina appellativa, utpote notiora, si aliquo modo congruerent, pro propriis infercire. *Dav.*

2. *Asculum Picenum proficiscitur*] Cum non sit aliud opidum *Asculum*, cur *Cæsar* addiderit *Picenum*, & item *Strabo* lib. V. Ἄσκλον τὸ Πικλωόν; *Plinius* lib. III. cap. XIII. *Colonia Asculum Piceni nobilissima.* Ciaccon.

3. *Camerino fugientem Ulcillem Hirum*] Liber meus corrupte habet *Ucillum Hirrum*. *Faernus* autem pro *Ulcillem* substituit *Luceium*, quam conjecturam videtur non parum adjuvare *Cæsaris* locus ex lib. III. in quo *Hirrus* hic prænomine; quo *Luceii* utuntur, affectus est. *Fantagathus Ædilem* corrigebat. Itaque magis placet, ut *Ædilem C. Hirrium* legamus; quod *Hirria* familia nota sit, tum ex *Varrone*; apud quem lib. III. de Re Rustica cap. XVII. mentio est *C. Hirrii* hujus, tum ex *Plinio*, qui lib. IX. cap. LV. ita de eo scribit: *Murenarum vivarium privatim excogitavit C.*

buerat,

buerat, excipit: quibus coactis, XIII efficit. Cum iis ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus pervenit; Cæſaremque adeſſe cum legionibus II nunciat. Domitius per ſe circiter XX cohortes Alba, ex Marſis & Pelignis, & finitimis ab regionibus coëgerat.

XVI. [1] Recepto Aſculo, expulſoque Lentulo, Cæſar conquiri milites, qui ab eo diſceſſerant, delectumque inſtitui jubet: ipſe unum diem ibi, rei frumentariæ cauſſa, moratus, Corfinium contendit. Eo quum veniſſet, cohortes V, præmiſſæ à Domitio ex oppido, pontem fluminis interrumpebant, [2] qui erat ab oppido millia paſſuum circiter III. Ibi cum antecurſoribus Cæſaris prœlio commiſſo, celeriter Domitiani à ponte repulſi ſe in oppidum receperunt. Cæſar, legionibus tranſductis, ad oppidum conſtitit, juxtaque murum caſtra poſuit.

XVII. Re cognita, Domitius ad Pompejum in Apuliam peritos regionum magno propoſito præmio cum litteris mittit; qui petant atque orent, ut ſibi ſubveniat: *Cæſarem duobus exercitibus, & locorum anguſtiis facile intercludi poſſe, frumentoque prohiberi: quod niſi fecerit, ſe, cohorteſque amplius* XXX, *magnumque numerum ſenatorum, atque equitum Romanorum in periculum eſſe venturum.* Interim ſuos cohortatus, tormenta in muris diſponit: certaſque cuique partes ad cuſtodiam urbis attribuit; militibus in concione agros ex ſuis poſſeſſionibus

Hirrius ante alios, qui cœnis triumphalibus Cæſaris dictatoris ſex millia numero murænarum mutuo appendit. Nam permutare quidem pretio noluit aliave merce. Hujus autem *Hirrii villam*, inquit *Macrobius* Saturn. lib. II. cap. XI. *quamvis non amplam aut latam, conſtat propter vivaria, quæ habuit, quadragies ſeſtertium venundatam.* Itaque tum in epiſtolis *M. Cœlii* ad *Ciceronem* lib. VIII. epiſt. Fam. tum item in epiſtola Cn. Pompeji ad eundem *Ciceronem* lib. VIII. ad Atticum *C. Hirrius* ſcribendum erit. *F. Urſinus.*

1. *Recepto Aſculo*] *Urſinus* in v. c. reperit *recepto oppido*, & vocem *Aſculo* χειρικῶς adjectam putat. Ego pro *Aſculo* in MS. *Cujac. Petav.* Palatin. & v. c. inveni *Firmo*, quod vicinum eſt Aſculo oppidum. *D. Voſſius.*

2. *Qui erat ab oppido millia paſſuum circiter* III.] *Aldus* legit, *qui aberat ab opido.* Sed *Varro* libro III. de Re Ruſtica, cap. II. *Certe noſti*, inquit, *matertera mea fundum in Sabinis, qui eſt quartum & vigeſimum lapidem via ſalaria à Roma.* Convenit autem quod hic dicitur cum eo quod ſcribit *Strabo* lib. V. διέχει δὲ τὸ ζεῦγμα τέσσαρας καὶ εἴκοσι σταδίους ἀπὸ τῆς Κορφινίου. Nam XXIV. *ſtadia* ſunt millia paſſuum III. *Ciaccon.*

pollice-

pollicetur, [1] quaterna in ſingulos jugera, & [2] pro rata parte centurionibus evocatiſque.

XVIII. Interim Cæſari nunciatur [3] Sulmonenſes, quod oppidum à Corfinio [4] VII millium intervallo abeſt, cupere ea facere, quæ vellet, ſed à Q. Lucretio ſenatore & Attio Peligno prohiberi, qui id oppidum VII cohortium præſidio tenebant. Mittit eo M. Antonium [5] cum legionis VIII cohortibus V. Sulmonenſes, ſimul atque noſtra ſigna viderunt, portas aperuerunt, univerſique & oppidani & milites obviam gratulantes Antonio exierunt. Lucretius & Attius de muro ſe dejecerunt. Attius ad Antonium deductus petit, ut ad Cæſarem mitteretur. Antonius cum cohortibus, & Attio, eodem die, quo profectus erat, revertitur. Cæſar eas cohortes cum exercitu ſuo conjunxit, Attiumque incolumem dimiſit. Cæſar tribus primis diebus caſtra magnis operibus munire, & ex finitimis municipiis frumentum comportare, reliquaſque copias exſpectare, inſtituit. Eo triduo legio VIII ad eum venit, cohorteſque ex novis Galliæ delectibus XXII, equiteſque à rege Norico circiter CCC. quorum adventu altera caſtra ad alteram oppidi partem ponit. Iis caſtris

1. *Quaterna in ſingulos jugera*] Vulgg. XL. Domitius XXX. cohortes habebat, id eſt militum XV millia: quadraginta igitur in ſingulos jugera ſi dividantur, jugerum erunt ſexcenta millia. Eſt autem Jugeri longitudo, pedes CCXL. latitudo CXX. Immanis eſt hic jugerum numerus: cum præſertim dicat, ex *ſuis poſſeſſionibus*; nec Domitii divitias, ut Craſſi, aut Luculli, quitquam celebraverit. Quare ante multos annos Pater *Quaterna* repoſuit pro *Quadraginta*. Ald. Manutius.

2. *Pro rata parte centurionibus evocatiſque*] Sciendum eſt Centurionis ſtipendium, duplo majus peditis ſtipendio fuiſſe, equitis, triplo; id quod *Polybius* lib. VI. & *Livius* multis locis demonſtrant. Quæ autem in ſtipendio proportio ſervabatur, eandem in donatione quoque ſervari ſolitam, cum ex hoc loco, tum ex quamplurimis & *Livii* & *Plutarchi* & *Appiani* locis facile intelligitur. *Hotoman.*

3. *Sulmonenſes*] Male ergo apud *Oroſium* lib. VI. cap XII. legitur *Apud Salonem*, corrigenduinque *Sulmonem*, auctore *Plinio* H. N lib. III. cap. XII. *Hotoman.*

4. VII. *Millium intervallo*] Sic omnes MSS. & recte quidem. *Jul* autem *Celſus* p. 185. ait *Corfinium progreditur oppidum Pelignorum* XII. *millia paſſuum diſtans à Sulmone*; Reponendum VII. *millia paſſuum*. Davies.

5. *Cum legionis* VIII. *cohortibus* V.] Corruptum putabat *Clacconius*; idem ego arbitror, nam infra demum ait IIX. legionem ad Cæſarem veniſſe. *Ciacconius* ait in vet. c. legi VII. *legionis* & reſcribit XII. quam conjecturam non improbo, etſi poſſis quoque legere XIII. ut codicum plurium numerum, quatenus hiſtoria patitur, retineamus. Illud certum, non poſſe retineri hoc loco *octava legionis*. D. Voſſius.

Curio-

Curionem præfecit: reliquis diebus oppidum vallo, caſtelliſque [1] circummunire inſtituit: cujus operis maxima parte effecta, eodem fere tempore miſſi ad Pompejum revertuntur.

XIX. Litteris perlectis, Domitius diſſimulans, in conſilio pronunciat Pompejum celeriter ſubſidio venturum, hortaturque eos, ne animo deficiant, quæque uſui ad defendendum oppidum ſint, parent. Ipſe arcano cum paucis familiaribus ſuis colloquitur, conſiliumque fugæ capere conſtituit. Quum vultus Domitii cum oratione non conſentiret, atque omnia trepidantius timidiuſque ageret, quam ſuperioribus diebus conſueſſet, multumque cum ſuis, [2] conſiliandi cauſſa, ſecreto, præter conſuetudinem, colloqueretur; concilia conventuſque hominum fugeret; res diutius tegi diſſimularique non potuit. Pompejus enim reſcripſerat, *ſeſe* [3] *rem in ſummum periculum deducturum non eſſe; neque ſuo conſilio, aut voluntate Domitium ſe in oppidum Corfinium contuliſſe:* [4] *proinde, ſi qua facultas fuiſſet, ad ſe cum omnibus copiis veniret.* Id ne fieri poſſet, obſidione, atque oppidi circummunitione fiebat.

XX. Divulgato Domitii conſilio, milites, qui erant

1. *Circummunire inſtituit*] V. C. habet *circumvenire*, quæ lectio licet bona ſit, magis tamen placet *circummunire*; quod paullo poſt *Cæſar* dicat: *id ne fieri poſſet, obſidione, atque oppidi circummunitione fiebat.* F. Urſin.

2. *Conſiliandi cauſſa*] In aliis *conſultandi*; ſed receptam lectionem exhibent MSS. *Faern. Ciaccon. Carrar. Norvic.* & editt. *Rom. Beroald.* nec mihi dubium videtur, quin ſit genuina. Noſter hujuſce libri cap. LXXIII. *Hæc conſiliantibus iis, nunciatur. Apulejus* Metam. lib. 1. p. 9. *Bonus conſiliator Ariſtomenes.* Gloſſarium vetus. Γνωμοδότης *ſuaſor, conſiliator.* Plura hanc in rem congeſſere *Chr. Cellarius* Cur. Poſter. p. 57. ac intt. ad *Phædri* lib. II. Fab. VI. *Davies.*

3. *Rem in ſummum periculum deductu-*

rum] Reponit *Pet. Ciacconius, rem ſummam in periculum*; ſed ejus conjecturam evertit ipſe *Cæſar*, qui lib. v. B. G. cap. XXXI. ait: *Orant, ne ſua diſſenſione & pertinacia* rem in ſummum periculum deducant. Miror equidem, unde factum, ut *Joan. Brantius*, cum hunc locum memoria teneret, *Ciacconio* adtentiri, quam veram lectionem ſervare, maluerit. *Idem.*

4. *Proinde, ſi qua facultas fuiſſet, ad ſe cum omnibus copiis veniret*] *Petav.* eodem modo habet, niſi quod *fuiſſet facultas* in eo, tranſpoſitis vocibus, legatur (ſic & in *Norv.*) Mihi hæc verba corrupta videntur, nam cur Pompejus ſcriberet, *ſiqua fuiſſet facultas*, & non *ſiqua eſſet.* Legendum puto, *ſiqua fuga ſit facultas.* Sane ſenſum præſtare nullus ambiget. *D. Voſſius.*

Corfi-

Corfinii, [1] prima veſpera ſeceſſionem faciunt; atque ita inter ſe per tribunos mil. centurioneſque, atque honeſtiſſimos ſui generis colloquuntur; *obſideri ſe à Cæſare; opera, munitioneſque prope eſſe perfectas; ducem ſuum Domitium, cujus ſpe atque fiducia permanſerint, projectis omnibus, fugæ conſilium capere: debere ſe ſuæ ſalutis rationem habere.* Ab his primo Marſi diſſentire incipiunt, eamque oppidi partem, quæ munitiſſima videretur, occupant; tantaque inter eos [2] diſſenſio exſtitit, ut manum conſerere, atque armis dimicare conarentur: poſt paullo tamen, internunciis ultro citroque miſſis, quæ ignorabant, de L. Domitii fuga cognoſcunt. Itaque omnes uno conſilio Domitium productum in publicum circumſiſtunt, & cuſtodiunt; legatoſque ex ſuo numero ad Cæſarem mittunt, ſeſe paratos eſſe portas aperire, quæque imperaverit facere, & L. Domitium vivum in ejus poteſtatem tranſdere.

XXI. Quibus rebus cognitis Cæſar, etſi magni intereſſe arbitrabatur, quam primum oppido potiri, cohorteſque ad ſe in caſtra tranſducere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falſis nunciis commutatio fieret voluntatis, quod ſæpe in bello parvis momentis magni caſus intercederent; tamen veritus, ne militum introitu, [3] & nocturni temporis licentia oppidum diriperetur, eos, qui venerant, collaudat, atque in oppidum dimittit; portas, muroſque aſſervari jubet. Ipſe iis operibus, quæ facere inſtituerat, milites diſponit, non certis

1. *Prima veſpera*] Sic *Pariſienſis* codex: Nonnulli *prima veſpere*. Sed infra extremo libro 11. dixit *primo veſpere*. *Chariſius* autem lib. 11. notat *C. Cæſarem* in epiſtola ad *Cornelium Frontonem* ſcripſiſſe: *veſpera fatigatus, luce dormitans*; in meo libro eſt *prima veſperi*. Ciaccon.

2. *Diſſenſio exſtitit, ut ——— armis dimicare conarentur*] Non dubito quin cum MS. *Norvic.* legendum ſit *Diſſenſio exiſtit, ut ——— armis dimicare conentur*: verba enim tam quæ antecedunt, quam quæ ſequuntur, præſentis ſunt temporis. *Davies.*

3. *Et nocturni temporis licentia*] Offendit me prima vocula; tamen eam repræſentant omnes MSS. præter *Norvic.* qui & hanc & ſequentem prorſus omittit. Conjecit *Pet. Ciacconius* legendum *in nocturni temporis licentia*; mihi, minore mutatione, ſcribendum placet *ex nocturni temporis licentia*. Hæ certe voces non raro confunduntur; ex ipſo *Cæſare* aliud exemplum videre eſt not. ad lib. 111. B. C. cap. XLIX. *Idem.*

ſpatiis intermiſſis, ut erat ſuperiorum dierum conſuetudo, ſed perpetuis vigiliis, ſtationibuſque, ut contingant inter ſe, atque omnem munitionem expleant: tribunos mil. & præfectos circummittit; atque hortatur, non ſolum ab eruptionibus caveant; [1] ſed etiam ſingulorum hominum occultos exitus aſſervent. [2] Neque vero tam remiſſo ac languido animo quiſquam omnium fuit, qui ea nocte conquieverit. [3] Tanta erat ſumma rerum exſpectatio, ut alius in aliam partem mente atque animo traheretur, quid ipſis Corfinienſibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quoſque eventus exciperet.

XXII. Quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigiliis, cuſtodibuſque noſtris colloquitur, velle, ſi ſibi fiat poteſtas, Cæſarem convenire. Facta poteſtate, ex oppido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites diſcedunt, quam in conſpectum Cæſaris deducatur. [4] *Cum eo de ſalute ſua agit, atque obſecrat, ſibi ut parcat; veteremque amicitiam commemorat; Cæſariſque in ſe beneficia exponit; quæ erant maxima: quod per eum in collegium pontificum venerat; quod provinciam Hiſpaniam ex prætura habuerat; quod in petitione conſulatus ab eo erat ſublevatus.* Cujus orationem Cæſar interpellat;

1. *Sed etiam ſingulorum hominum occultos exitus aſſervent*] *Obſervent* expreſſe legunt *Beroald.* & *Vaſcoſ.* quod laudat *Pet. Faber* lib. 1. Semeſt. cap. xx. qui & ſupra paullo ubi eſt, *portas muroſque aſſervari jubet*, ex veteri ſuo Codice reſtitui oportere cenſet *obſervari*. Brantius.

2. *Neque vero tam*] Sic *Faernus* ex vetere libro emendabat; quæ lectio confirmatur ex loco *Hirtii* Bell. Alex. c. xv. cum ait: *Neque vero Alexandria fuit quiſquam, aut noſtrorum, aut oppidanorum, qui aut in opere, aut in oppugnatione occupatum animum haberet.* Alii MSS. habent *neque eo*, vel *neque eum* vel *neque eorũ tam remiſſo animo*. Ciac.

3. *Tanta erat ſumma rerum exſpectatio*] Species eſt Pleonaſmi; fere enim dicitur *tanta erat rerum exſpectatio*, omiſſa voce *ſumma*. Sed eadem ratione defendi poteſt hæc locutio, ac *quantum maximum*; nec enim illam loquendi rationem refugerunt optimi ſcriptores. Vide notata ad lib. v. B. G. cap. xxviii. *Davies.*

4. *Cum eo de ſalute ſua agit, atque obſecrat*] MSS. *Ciaccon. Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræſentant *cum eo de ſalute ſua* orat *atque obſecrat*. Sic *Plautus* Aſin. Act. III. Sc. III, 71. *Hanc, cui daturus hanc, jube petere atque* orare mecum. Et Curcul. Act. III, 62. Tecum oro *& quæſo, qui has tabellas afferet Tibi, ut ei detur* &c. Vide etiam *Terentium* Hec. Act. IV. Sc. IV, 64. Mihi certum videtur, hanc eſſe *Cæſaris* ipſius manum, quam ideo mutarunt Librarii, quod phraſin paullo rariorem non intelligerent. *Idem.*

Se

Se non maleficii cauſſa ex provincia egreſſum, ſed uti ſe à contumeliis inimicorum defenderet; ut tribunos pl. [1] *ea re ex civitate expulſos, in ſuam dignitatem reſtitueret; ut ſe, & populum Rom. paucorum factione oppreſſum in libertatem vindicaret.* Cujus oratione confirmatus Lentulus, ut in oppidum reverti liceat, petit: quod de ſua ſalute impetraverit, fore etiam reliquis [2] ad ſuampſe ſolatio: adeo eſſe perterritos nonnullos, [3] ut ſuæ vitæ durius conſulere cogantur. Facta poteſtate, diſcedit.

XXIII. Cæſar ubi illuxit, omnes ſenatores, ſenatorumque liberos, tribunos mil. equiteſque Romanos ad ſe produci jubet. [4] Erant ſenatorii ordinis L. Domitius, & P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quæſtor, L. Rubrius; [5] præterea filius Domitii, aliique complures adoleſcentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & Decurionum, quos ex municipiis Domitius evocaverat. Hos omnes productos à contumeliis militum, conviciiſque prohibet: pauca apud eos loquitur, quod ſibi à parte eorum gratia relata non ſit pro

1. *Ea re*] Eam ob cauſam. *Vitruvius* lib. 1. cap. 1. *Ea re facilius omnia cognoſcunt.* Cauſa autem, quam hic dicit noſter, non erat Cæſaris in Italiam adventus, ut perperam exiſtimavit *Fr. Hotomannus*, non enim ob eam rationem tribuni ſunt ex urbe expulſi, ſed quod Cæſarem à contumeliis inimicorum defenderent. Porro operam luſit *Gabr. Faernus*, cui hic placet *injuria*, ut animadverterunt viri eruditi, licet forſan ejus conjecturam nonnihil adjuverint MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent enim *in ea re*. Davies.

2. *Ad ſuampſe ſolatio*] Sic edidit *Joſ. Scaliger*, cum in omnibus MSS. & antiquitus cuſis legatur *ad ſuam ſpem*, unde *Pet. Ciacconius* reſcripſit *ad ſuam ſpei & ſolatio* Conjecerim potius *ad ſuæ ſpem ſolatio*: Idem.

3. *Ut ſuæ vitæ durius conſulere cogantur*] *Ciacconius* repoſuerat *conſulere cogitent*. Ego vulgatam lectionem præfero, quæ ἐμφατικωτέρη eſt. Nam quod ait Cæſar *cogantur*, reſpicit ad ea verba, *adeo eſſe perterritos nonnullos*. Itaque metus eos adigebat. *D. Voſſius.*

4. *Erant ſenatorii ordinis*] Sic eſt in editt. *Rom. Ven. Beroald.* at in omnibus *Dionyſ. Voſſii* MSS. & *Norvic.* ſcribitur *quinquaginta ordines*, nec vir eruditus conjicere potuit, quid ſibi ea verba velint, aut unde irrepſerint. *Fulv. Urſinus* teſtatur vet. Cod. habuiſſe *primi ordinis*, unde forſan orti ſunt *quinquaginta ordines*, nam, cum antiquitus numeri figuris notarentur, I in L facile potuit mutari. Si hac via tantæ varietatis rationem reddi non putaveris, augurarer, compendiarie ſcriptum fuiſſe *erant quinque ſenat. ordinis*, (nam homines ordinis ſenatorii quinque poſtea numerat) ex quo aberrantes Librarii *quinquaginta ordines* exſculpſerunt. *Davies.*

5. *Præterea filius Domitii*] Quidam reponunt *filius Domitius*, quod ſic ſæpe & ipſe *Cæſar* & alii auctores loquantur. Sed hoc fortaſſis non probat *Cicero*, qui ad Atti-

ſuis in eos maximis beneficiis. Dimittit omnes incolumes. [1]Seſtertium ſexagies, quod aurum adduxerat Domitius, atque in publicum depoſuerat; allatum ad ſe [2]ab II-viris Corfinienſibus Domitio reddit, ne continentior in vita hominum, quam in pecunia fuiſſe videatur, etſi eam pecuniam publicam eſſe conſtabat, datamque à Pompejo in ſtipendium. Milites Domitianos ſacramentum apud ſe dicere jubet: atque eo die caſtra movet, juſtumque iter conficit, VII omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Marrucinorum, [3]Frentanorum, Larinatium in Apuliam pervenit.

XXIV. Pompejus, iis rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium geſtæ, Luceria proficiſcitur Canuſium, atque inde Brundiſium. Copias undique omnes ex novis delectibus ad ſe cogi jubet: ſervos, paſtores armat, atque his equos attribuit; ex iis circiter CCC equites conficit. L. Manlius prætor Alba cum cohortibus VI profugit: Rutilus Lupus prætor Tarracina cum III, quæ procul

cum lib. IX. epiſt. III. de hoc ipſo ſic ſcribit: *Domitii filius tranſiit Formias* VIII. *Id. aurrens ad matrem Neapolim*, & ſexcentis aliis locis; neque *Cæſar* infra hoc extremo libro, *Datur obſidis loco Cæſarifilius Afranii.* Igitur utroque modo ſunt boni auctores locuti. *Ciacconius.*

1. *Seſtertium ſexagies, quod aurum adduxerat Domitius*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* omiſſis duabus primis vocibus, exhibent *aurum, quod adduxerat Domitius*, ſed *aurum* abeſt à MS. *Norvic.* At Codd. *Brant. Steph. Gryph. Vaſcoſ.* repræſentant *ſeſtertium ſexagies quod advexerat Domitius*, quam lectionem probat *Joan. Frid. Gronovius* de Pec. Vet. lib. II. cap. III. p. 149. *Davies.*

2. *Ab* II-*viris Corfinienſibus*] Ea vera lectio: quam depravate codices veteres exhibent. Nam in *Pal.* & *Pet.* erat *his viris* (ut & in *Norvic.*) Ortus ex numero error: primo enim ſcriptum erat II *viris*, unde alius fecit *bis viris*, & ſic in *Cujacii* quoque MS. eſt: librarius ignorans, nec recte legens, ex *bis* fecit *his.* Quod notare viſum, ut conſtet unde ſæpe errores codicibus inrepant. *D. Voſſius.*

3. *Frentanorum, Larinatium*] Sic quoque *Cujacii* codex habebat, *Bongarſianus Ferentanorum*, corrupte: nam populi hujus nomen eſt triſyllabum. Erravit eadem in re ſummus Geographus *Abrahamus Ortelius*, & putaſſe videtur à Ferentino dictos Ferentanos. Sed Ferentinum eſt oppidum Latii, cui nihil commune cum Frentanis. Retinet rectam appellationem *Strabo*, qui Φρεντανὸς nuncupat: & ne quid dubites ait *Silius* lib. VIII. 520.

Marrucina ſimul Frentanis amula pubes.

Sed cum *Frentanos Larinates* eundem populum faciat *Plinius* Hiſt. Nat. lib. III. cap. XI. videndum an non & hic rectius tollatur comma, quod hæc vocabula disjungit. Certe non raro in *Cæſare* tali interpunctione corrupta populorum nomina, ut libris de bello Gallico *Aulerci Eburovices*, quos duos populos librarii fecerat error, cum idem ſit. *Idem.*

equi-

equitatum Cæſaris conſpicatæ,[1] cui præerat Bivius Curius, relicto prætore, ſigna ad Curium transferunt, atque ad eum tranſeunt. Item reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæſaris, aliæ in equites incidunt. Reducitur ad eum deprehenſus ex itinere [2] Cn. Magius Cremona præfectus fabrûm Cn. Pompeji: quem Cæſar ad eum remittit cum mandatis: *quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ad ſe Brundiſium ſit venturus, intereſſe Reipubl. & communis ſalutis, ſe cum Pompejo colloqui: neque vero idem perfici longo itineris ſpatio, quum per alios conditiones ferantur, ac ſi coram de omnibus conditionibus diſceptetur.*

XXV. His datis mandatis, Brundiſium [3] cum legionibus VI pervenit, veteranis IV, reliquis, quas ex novo delectu confecerat, atque in itinere compleverat: Domitianas enim cohortes protinus à Corfinio in Siciliam miſerat. Reperit conſules Dyrrachium profectos cum magna

1. *Cui præerat Bivius Curius*] Illud *Bivius* mihi ſuſpectum eſt, nam de *Curio* non dubito quin rectum ſit: ita enim nominatur in libris veteribus apud *Ciceronem* epiſt. VI. lib. IX. ad Atticum, in qua ſic eſt, *cohortes* VI. *quæ Albæ fuiſſent, ad Curium Minucia tranſiſſe* &c. licet ibi *Faernus* emendaverit *Numicia*, ex *Horatii* verſu lib. I. epiſt. XVIII. ad Lollium, in qua eſt:

Brundiſium Numici melius via ducat, an Appi.

cum tamen ex *Ciceronis* loco videatur potius ſcribendum apud *Horatium Minuci*, ut legebat *Ubaldinus* & habet V. C. meus, in quo eſt: [*Appi.*

Brundiſium Minuci melius via tendit, an Brundiſium autem tum apud *Horatium*, tum hic apud *Cæſarem* conſtanter habet liber meus vetuſtiſſimus. *Fulv. Urſinus.*

2. *Cn. Magius Cremona*] Cremonenſis. Sic l. III. B. C. c. LXXI. *C. Felginatem Placentia*; *A. Gravium Puteolis*; *M. Sacrativirum Capua*. *Vitruvius* lib. I. cap. I. *Archimedes & Scopinas ab Syracuſis*. *Terentius* Eunuch. Act. I. Sc. II, 85. *Dixti cupere te ex Æthiopia ancillulam*. *A. Gellius* N. Attic. lib. II. cap. XXIX. *Æſopus ille è Phrygia fabulator*. Vide & *Thom. Munckerum* ad *Hygini* Fab. XCVII. p. 152. *Davies.*

1. *Cum legionibus* VI. *pervenit, veteranis* IV.] Emendo *veteranis tribus*, quomodo in *Petaviano* optimæ notæ codice, & *Bongarſiano* legitur, (ſic & in MS. *Norv.* niſi quod is *veteranis* III. *& reliquis* &c.) ipſaque id ratio evincit. Nam Cæſari tres, ut ſupra ipſe oſtendit, legiones erant, nimirum XIII, XII, & VIII: hæ ſunt veteranæ quas intelligit. Reliquæ, quas ait ex novis delectibus confectas, & in itinere completas, ſunt primum cohortes XXII, ex Gallia miſſæ: præterea ſeptenæ quæ ſub Attio Peligno fuerant, de quibus ipſe ait: *Cæſar eas cohortes cum exercitu ſuo conjunxit*. Denique tres cohortes à Rutilo Lupo ad Curium ſigna tranſtuliſſe ait. Hic numerus efficit cohortes XXXII, hoc eſt, paullo plus quam legiones tres, ut de lectionis hujus veritate ambigendum ultra non ſit. Nam Domitianas cohortes, quæ XXX. & eo amplius erant, non junxit Cæſar exercitui ſuo, ſed, ut ipſe teſtatur, in Siciliam miſit. *D. Voſſius.*

parte

parte exercitus, Pompejum remanere Brundiſii cum cohortibus xx. neque certum inveniri poterat, obtinendine cauſſa Brundiſii ibi remanſiſſet, quo facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiæ partibus regionibuſque Græciæ, [1] in poteſtatem haberet, atque ex utraque parte bellum adminiſtrare poſſet, an inopia navium ibi reſtitiſſet; verituſque, ne Italiam ille dimittendam non exiſtimaret, exitus [2] adminiſtrationeſque Brundiſini portus impedire inſtituit: quorum operum hæc erat ratio. *Qua fauces erant anguſtiſſimæ portus,* [3] *molem atque aggerem ab utraque parte litoris jaciebat, quod his locis erat mare vadoſum. Longius progreſſus, quum agger altiore aqua contineri non poſſet, rates duplices, quoquo verſus pedum* XXX, *è regione molis collocabat. Has quaternis anchoris ex quatuor angulis deſtinabat, ne fluctibus moverentur. His perfectis, collocatiſque, alias deinceps pari magnitudine rates jungebat: has terra* [4] *atque aggere contegebat, ne aditus, atque incurſus ad defendendum impediretur: à fronte, atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat; in quarta quaque earum turres binorum tabula-*

1. *In poteſtatem haberet*] Nonnulli Codd. *in poteſtate* & ita reponendum cenſuit *Dionyſ. Voſſius*, quia nullus ei occurrit locus probati auctoris, qui illa phraſi uſus ſit. At eam locutionem adhibet *Salluſtius* Jugurth. cap. CXII. *Cum talem virum in poteſtatem habuiſſet.* Sic & apud Auctorem de Bell. Hiſpan. cap. XXXVI. ubi in vulgg. legitur *quod Pompejum* in poteſtate *haberent*, MSS. recte habent *in poteſtatem.* Plura ſimilium locutionum exempla congeſſit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. I. cap. VII. *Davies.*

2. *Adminiſtrationeſque*] Id eſt, vias, commeatum, itiones & reditiones. Qua de re ſcribit *Cicero* ad Attic. IX. epiſt. XIV. *Epiſtola mihi affertur à Lepta, circumvallatum eſſe Pompejum, ratibus etiam exitus portus teneri.* Sed & ipſe *Cæſar* epiſt. XVII. ejuſdem libri, *Pompejus*, inquit, *ſe oppido tenet, nos ad portas caſtra habemus. Conamur opus magnum, & multorum dierum propter altitudinem maris; ſed tamen nihil eſt quod potius faciamus. Ab utroque portus cornu moles jacimus, ut aut illum quamprimum trajicere, quod habet Brundiſii copiarum, cogamus, aut exitu prohibeamus.* Hotoman.

3. *Molem atque aggerem*] *Pet.* & *Pal.* habent *moles*, & cum duæ fuerint, malo credere Cæſarem ita ſcripſiſſe. Confirmat id *Cæſaris* epiſtola ad Q. Pedium, in qua ait de eadem re, *ab utroque portus cornu moles jacimus.* (Sic & cap. XXVIII. *Ad moles Cæſaris adhæſerant.*) Sed utrum retineas haud multum intereſt; neque monuiſſem, niſi duo codices ita haberent: præſertim cum infra ipſe *Cæſar* dicat *è regione molis collocabat.* D. Voſſius.

4. *Atque aggere contegebat*] In *Petaviano* (ut & in *Norvic.*) ſignificantius eſt *integebat.* Idem.

torum

torum excitabat, quo commodius ab impetu navium incendiisque defenderet.

XXVI. Contra hæc Pompejus naves magnas onerarias, quas in portu Brundisino deprehenderat, adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris appellebat, ut rates perrumperet, atque opera disturbaret. Sic quotidie utrimque eminus fundis, sagittis, reliquisque telis, pugnabatur. Atque hæc ita Cæsar administrabat, ut conditiones pacis dimittendas non existimaret: ac tametsi magnopere admirabatur [1] Magium, quem ad Pompejum cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res sæpe tentata, etsi impetus ejus consiliaque tardabat; [2] tamen omnibus rebus in eo perseverandum putabat. Itaque Caninium Rebilum legatum, familiarem necessariumque Scribonii Libonis, mittit ad eum colloquii caussa: mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis, ut ipse cum Pompejo colloqueretur, postulat: magnopere sese confidere demonstrat, si ejus rei sit potestas facta, fore, ut æquis conditionibus [3] ab armis discedatur: cujus rei magnam partem laudis atque existimationis ad Libonem perventuram, si, illo auctore, atque agente, ab armis sit discessum. Libo à colloquio Caninii digressus, ad Pompejum proficiscitur. Paullo post renunciat, [4] *quod consules absint*, [5] *sine illis de compositione*

1. *Magium —— ad se non remitti*] Contra ipse *Cæsar* in epistola ad Oppium, Cornelium, quæ est inter epistolas *Ciceronis* ad Atticum lib. IX. epist. XVI. *A. d.* VII. *Id. Mart. Brundisium veni: ad murum castra posui. Pompejus est Brundisii. Misit ad me Cn. Magium de pace. Quæ visa sunt, respondi.* Et *Cicero* eod. lib. epist. XV. *Pompejus Numatium Magium de pace misit. Et tamen oppugnatur; quod ego non credebam.* Ut propemodum videatur verum esse, quod de his Commentariis *Asinius Pollio* scriptum reliquit, eos *parum integra veritate compositos*; nisi dicamus Magium, postquam Pompejo mandata retulit, non remissum. *Ciaccon.*

2. *Tamen omnibus rebus*] Ut hic, ita & apud *Sallustium* simili lapsu, *rationibus* in *rebus* mutatum est, cum in epist. II. de Repub. ord. legatur: *& bonis & malis rebus ea creatur*, pro *bonis & malis rationibus.* Fulv. Ursinus.

3 *Ab armis discedatur*] Placet lectio nostri Antiq. à quo duæ primæ voces absunt: nam & sæpe *Discedi* simpliciter ita usurpatur; & jam non de discessione ab armis, sed à colloquio agitur. *Hotom.*

4. *Quod Coss. absint*] Nam superioribus proximis diebus *Dyrrachium profectos* dixit. Quamvis *Cicero* epist. IV. ad Attic. lib. IX. una cum Pompejo profectos scribit. *Idem.*

5. *Sine illis de compositione*] Duas pri-

ages

agi non posse. Ita sæpius rem frustra tentatam Cæsar aliquando dimittendam sibi judicabat,[1] & de bello agendum.

XXVII. Prope dimidia parte operis à Cæsare effecta,[2] diebusque in ea re consumptis IX, naves à consulibus Dyrrhachio remissæ, quæ priorem partem exercitus eo deportaverant, Brundisium revertuntur. Pompejus, sive operibus Cæsaris permotus, sive etiam quod ab initio Italia excedere constituerat, adventu navium profectionem parare incipit: &, quo facilius impetum Cæsaris tardaret, ne sub ipsa profectione milites oppidum irrumperent, portas obstruit,[3] vicos plateasque inædificat, fossas transversas viis præducit, atque ibi sudes, stipitesque præacutos defigit. Hæc levibus cratibus, terraque inæquat: aditus autem atque itinera duo quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præsepit. His paratis rebus, milites silentio na-

mas voces expungendas censet *Pet. Ciacconius*; hoc autem non aliunde factum, quam quod σύνταξιν haud recte perciperet; eodem enim redit, ac si dixisset noster *paullo post renunciat consules abesse & sine illis de compositione agi non posse*, quare malim, ut cum quibusdam codd. legatur *nec sine illis de compositione agi posse*. Huic constructioni non est impedimento, quod & subjunctivum & infinitivum verbo adjiciatur. Sic enim *Livius* lib. XLII. cap. XXXIII. *Publ. Licinius Consul S. C. recitari jussit; primum quod bellum Senatus Perseo jussisset; deinde quod veteres Centuriones, quamplurimum ad id bellum scribi censuisset, nec ulli, qui non major annus L. esset,* MILITIÆ VACATIONEM ESSE. Scio quidem *Fr. Sanctium* Min. lib. III. cap. XIV. hasce locutiones parum Latinas existimasse; sed toto cœlo erravit, ut post alios ostendit vir doctissimus *Jac. Perizonius* in Addit. pag. 546. seqq. *Davies.*

1. *Et de bello agendum*] Legendum videtur aut *& bello agendum*: sic enim *Cæsar* cum ad Rubiconem venisset, dixit; *Etiam nunc regredi possumus. Quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt*: aut *& de bello cogitandum*, ut lib. III. de B.C. *Differendum est iter in præsentia nobis & de bello cogitandum*, & lib. VI. de B. G. in principio, *maturius sibi de bello cogitandum putavit.* Sed *tempus de pace agendi* dixit infra de Bello Civili lib. III. *Ciaccon.*

2. *Diebusque in ea re consumptis*] *Cæsar* VII. Id. Mart. Brundisium venit, ut ipse scribit l. IX. ep. XVI. ad Attic. Pompejus fugit ad XVI. Kal. April. uti patet ex epist. XVIII. ejusdem libri, qua ratione numerus quadrat. *Matius & Trebatius Ciceroni Imp. S. Cum Capua exissemus, ex itinere audivimus, Pompejum Brundisio ad* XVI. *Kal. April. cum omnibus copiis, quas habuerat, profectum esse, Cæsarem postero die in oppidum introisse; concionatum esse; inde Romam contendisse; velle ante Kal. esse ad urbem: & paucos dies ibi commorari: deinde in Hispanias proficisci.* Hotoman.

3. *Vicos plateasque*] Hic notandus error *Fl. Sosipatri*, qui dixit, *Vicos esse humiles domos. Et qua incedimus, non vicos sed vias esse vicorum.* Porro hæc eadem referunt *Plutarchus* in *Pomp.* & *Vegetius* lib. IV. cap. V. *Idem.*

ves

ves conscendere jubet; 'expeditos autem ex evocatis sagittariis funditoribusque, raros in muro turribusque disponit. Hos certo signo revocare constituit, quum omnes milites naves conscendissent; atque iis expedito loco actuaria navigia relinquit.

XXVIII. Brundisini Pompejanorum militum injuriis atque ipsius Pompeji contumeliis permoti Cæsaris rebus

1. *Expeditos autem ex evocatis sagittariis*] Evocati, ut notum, erant milites, qui perfuncti jam omnibus stipendiis, evocabantur, plerumque non imperio, sed rogatione magis. Hinc *beneficiarii* à *Cæsare* lib. III. Bell. Civ. cap. LXXXIII. dicuntur evocati: ait enim; *evocatorum circiter duo millia, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant.* Erant ii sæpe centuriones, hoc est, qui centurionatu functi, vel primores ordines duxerant: sed non semper: nam & gregarios milites evocatos docent hæc verba, quibus *sagittarios evocatos* nuncupat. In Glossis vett. *Evocatus* Ταξίαρχος exponitur. Quod non semper verum: nam non omnes ordinum ductores fuerunt evocati. Unde *Cæsar* initio hujus libri ait: *multi undique ex veteribus Pompeji exercitibus spe præmiorum atque ordinum evocantur.* Attende ad verba *spe præmiorum atque ordinum.* Duplices nimirum evocatos facit, alios *spe ordinum* vocatos, hi Ταξίαρχοι: alios *præmiorum spe*, hi gregarii milites, sagittarii, funditores, aliique majora habituri stipendia. Credo duplicia fuisse; nam ait *Cæsar* de Domitio: *militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos jugera, & pro rata parte centurionibus evocatisque.* Conjungit centuriones evocatosque, unde tantundem iis promissum videtur. Centuriones autem duplum habuere. *Livius*: *Sæpe dedit militibus denarios, &c. duplex centurioni, triplex equiti.* Sed quod in glossis evocati exponuntur πεξίαρχοι, accipere possis, ut *evocati* sint, quos *ordinarios* vocat *Vegetius*, sive qui in primis ordinibus pugnavere. Re ipsa enim diversi sunt, sed idem utrisque honor, ut in primo ordine starent. Tales designat *Capitolinus* in Maximino: *Hic diu sub Caracalla ordines duxit, centurionatus egit.* En tibi *ordines ducere* minus est centurionatu; quem honorem evocatis tributum arbitror. Alioquin istos, quos *ordinarios* vocat *Vegetius*, non male exponas id genus homines, qui minores ordines ducunt; hoc est, decanos manipulorum: nam cum evocatis eosdem esse non arbitror. Prohibet *Vopiscus* quando ait: *militavit primum inter ordinarios, deinde inter equites: ordines duxit, tribunatus egit.* Ordinarii sunt primo in ordine pugnantes, quales decani manipulorum: & en hic gradus quos observat *Vopiscus*; primo ordinarios, dein equites ponit: postea ordinum ductores, id est centuriones, nam illi κατ' ἐξοχὴν etiam à *Cæsare primores ordines*, & *primorum ordinum centuriones* vocantur. Nisi malimus per *ordinarios* hic designari gregarios, ut prisca militia locuti; quod non improbem. Et ordinarios ἁπλῶς dicit non addita voce pedites, eodem modo quo *miles* pro pedite dicitur, ut alibi ostendimus. Evocati denique iidem fuere, quos hodie *adelborsten* nuncupamus: nam & hi duplicia faciunt stipendia, & immunes sunt à vigiliis, aliisque id genus laboribus. Eadem olim apud veteres evocatorum conditio. Illud modo discriminis, quod hi nostri interesse exercitui tenentur; evocati olim, ut diximus, non tenebantur, veteribus non *milites* appellati, sed *pro militibus*, uti auctor *Servius* ad 1. Æneid. *Maronis*, ubi ait: *Militia tria sunt genera. Flerunque enim evocati dicuntur: & non sunt milites, sed pro milite. Unde* Sallustius: Nequis miles, neve pro milite. Itaque vere nostros illos *duplarios* appellare possis. *D. Vossius.*

favebant. Itaque, cognita Pompeji profectione, concurſantibus illis, atque in ea re occupatis, vulgo ex tectis ſignificabant: per quos re cognita, Cæſar ſcalas parari, militeſque armari jubet, ne quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pompejus ſub noctem naves ſolvit. Qui erant in muro cuſtodiæ cauſſa collocati, eo ſigno, quod convenerat, revocantur, notiſque itineribus ad naves decurrunt. Milites poſitis ſcalis muros aſcendunt: ſed moniti à Brundiſinis, [1] ut vallum cæcum foſſaſque caveant, ſubſiſtunt & longo itinere ab iis circumducti ad portum perveniunt, duaſque naves cum militibus, quæ ad moles Cæſaris adhæſerant, ſcaphis lintribuſque deprehendunt, deprehenſas excipiunt.

XXIX. Cæſar etſi ad ſpem conficiendi negotii maxime probabat coactis navibus mare tranſire, & Pompejum ſequi, prius quam ille feſe tranſmarinis auxiliis confirmaret; tamen rei ejus moram, temporiſque longinquitatem timebat: quod, omnibus coactis navibus, Pompejus præſentem [2] facultatem inſequendi ſui ademerat. Relinqueba-

1. *Ut vallum cæcum*] *Feſtus: Cæcum vallum dicitur, in quo præacuti pali terræ adfixi, herbis vel frondibus occuluntur.* Vallum eſt murus è ceſpite, aut terra adgeſtus, proindeeminens aliquid. Atqui eminentia latere non poſſunt: itaque merito quæri poſſit, quid per *cæcum vallum* ſibi *Cæſar* velit. Ego ajo, nihil aliud eſſe quam ripam ipſam foſſæ, ſed citeriorem, in qua defixæ ſudes. Foderat Pompejus foſſas, has pone vallum fuit, non è terra adgeſtum, alioqui enim facile Cæſariani illud vidiſſent; ſed vallum erat reſpectu fundi foſſæ: hanc foſſam Pompejus cratibus dein terra intexerat, ita ut nec ſudium, nec foſſæ ulla apparerent veſtigia. Quod verum eſſe probatur ex *Cæſaris* verbis, qui ſupra dixit, *foſſas tranſverſas viis præducit, atque ibi ſudes ſtipiteſque præacutos defigit: hæc levibus cratibus terraque inæquat.* Hic vero, de iiſdem operibus loquens ait: *moniti à Brundiſinis ut vallum cæcum, foſſaſque caveant.* Igitur cum ait ibi *ſudes defigit*, & poſtea *vallum cæcum*, idem vult. Vallum ſudes habet infixas, ita & ripa. Illud editum eſt, ita & hæc ripa, ſi conferas cum foſſæ fundo, edita. Idque etiam innuit *Plutarchus*, cum ait in Pompejo p. 1191. & 1192. Ἀνέσκαψε τὴν πόλιν & διεζάφρευσε, καὶ σκολόπων ἐνέπλησε τὰς στενωπούς. *Effodit urbem & foſſas duxit, ſtipitibuſque implevit ſemitas.* Ubi nihil de vallo excitato ait, ſed tantum de ſtipitibus. Eadem forte ratione *aras* vocavere ſaxa, quæ in mari ſunt, & tamen ſupra fluctus non eminent, unde & ſaxa illa *cæca* nuncupantur. Sed ego mallem hoc loco *Cæſaris* ſcriptum eſſe *ut vallos cæcos*; & clara erit ſententia; nam exacte hoc reſpondebit ſuperioribus illis, *ibi ſudes ſtipiteſque præacutos defigit.* Sed nec priora diſplicent, quæ retineo donec melius quid occurrerit. *Idem.*

2. *Facultatem inſequendi ſui ademerat*] Scribit etiam *Plutarchus*, Cæſarem navium penuria impeditum, quominus Pompejum perſequeretur: ac memorabile eſt, quod eodem loco ait, Italiam iſto modo à *Cæſa-*

tur,

tur, ut ex longinquioribus regionibus Galliæ, Picenique, [1] & à Freto naves essent exspectandæ: sed id propter anni tempus, longum atque impeditum videbatur. Interea veterem exercitum, duas Hispanias confirmari; quarum altera erat maximis beneficiis Pompeji devincta; auxilia, equitatum parari, Galliam, Italiamque tentari, se absente, nolebat.

XXX. Itaque in præsentia Pompeji insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: II-viris municipiorum omnium imperat, ut naves conquirant, Brundisiumque deducendas curent. [2] Mittit in Sardiniam cum legione una Valerium legatum, [3] in Siciliam Curionem proprætorem cum legionibus III; eundem, quum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum jubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato: Africam sorte Tubero obtinere debebat. Cara-

re dierum LX. spatio in suam potestatem redactam, sine ullo prælio & sanguine. Atque hæc quidem *Plutarchus* in Cæs. p. 725. In Pompejo vero p. 652. scribit historicos omnes hanc ex Italia Pompeji discessionem in summi strategematis numero posuisse. Quorum quantus error sit, licet ex *Ciceronis* ad Atticum epist. lib. IX. cognoscere. *Hotoman.*

1. *Et à Freto*] Intelligit Gaditanum sive Herculeum, quod ita κατ' ἐξοχὴν vocabatur. *Pomponius Mela* lib. I. cap. III. *Extra* fretum *ad Occidentem inæqualis admodum.* Et lib. II. cap. VII. *Gades insula, quæ egressis* fretum *obvia est.* Sic etiam alii loquuntur. *Davies.*

2. *Mittit in Sardiniam cum legione una Valerium legatum*] Existimo *Cæsaris* codicem hac in parte integrum non esse, sed desiderari in eo, quemadmodum M. Antonium in Illyricum miserit, classemque duplicem ad tutelam Ionii maris Dolabellæ Hortensioque attribuerit, quod narrat *Appianus* lib. II. Bell. Civil. p. 453. ad hunc modum. Ἐς τὴν Ἰλλυρίδα Γάϊον Ἀντώνιον ἔπεμπε καὶ τὴν ὑπὸ Ἄλπεσι Γαλατίαν ἐπέτρεπε Λικινίῳ Κράσσῳ. Ἐκέλευσε δὲ καὶ νεῶν φύλας δύο χίγεσθαι καθ' ἑκάτερον ἀμφὶ τὸν Ἰόνιον καὶ τὸν περὶ Τυρρηνίαν· καὶ ναυάρχας αὐτοῖς ἔπι γιγνομένας ἐπίσησεν Ὀρτήσιόν τε καὶ Δολοβέλλαν. Οὕτω κρατυνάμενος ὁ Καῖσαρ ἅπασαν Πομπηίου γενέσθαι τὴν Ἰταλίαν, ἐς Ἰβηρίαν ἤει. Ciaccon.

3. *In Siciliam Curionem propræt.*] Si nonnullis credimus, prior eo missus est Asinius Pollio, cujus adventu Cato ex Sicilia profugit. *Plutarchus* in Caton. p. 785. Πυθόμενος δὲ (Κάτων) Ἀσίνιον Πολλίωνα παρὰ τῶν πολεμίων ἀφῖχθαι μὴ δυνάμεως εἰς Μεσήνην &c. ἐξέπλευσεν. *Appianus* Civil. lib. II. pag. 452. ed. Steph. Ἀσίνιός τε Πολλίων εἰς Σικελίαν πεμφθεὶς, ἧς ἡγεῖτο Κάτων, πυθανομένῳ τῷ Κάτωνι, πότερα τῆς βουλῆς ἢ τοῦ δήμου δόγμα φέρων, εἰς ἀλλοδαπὴν ἐμβάλλοι, οὐδὲ ἀπεκρίνατο, Ὁ τῆς Ἰταλίας κρατῶν ἐπὶ ταῦτα ἔπεμψε καὶ Κάτων μὲν τοσόνδε ἀπεκρινάμενος, ὅτι φεισοῖ τῶν ὑπηκόων οὐκ ἐνταῦθα αὐτὸν ἀμυνεῖται, διέπλευσεν ἐς Κερκύρας (Malè: an supplendum ἐς Κερκύραν, καὶ ἐκ Κερκύρας; ut mendum procrearit vocum similitudo) ἐς Πομπήιον. Et pag. 453. Καίσαρα μὲν αὐτὸς Κάτων ἡγεῖτο ἡγεῖσθαι Σικελίας. Si ita se res habet, falsus est noster, qui Catonem non nisi post adventum Curionis è provincia excessisse narrat. *Davies.*

litani, simul ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, sua sponte ex oppido Cottam ejiciunt. Ille perterritus, quod omnem provinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naves longas veteres reficiebat, novas civitatibus imperabat: hæc magno studio agebat: in Lucanis, Brutiisque, per legatos suos civium R. delectus habebat: equitum peditumque certum numerum à civitatibus Siciliæ exigebat. Quibus rebus pene perfectis adventu Curionis cognito, [1] queritur in concione *sese projectum ac proditum, à Cn. Pompejo; qui, omnibus rebus imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset; & ab se, reliquisque in Senatu interrogatus, omnia sibi esse ad bellum apta ac parata confirmasset.* Hæc in concione questus, ex provincia fugit.

XXXI. Nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eo perveniunt. Tubero quum in Africam venisset, invenit in provincia cum imperio Attium Varum, qui ad Auximum, ut supra demonstravimus, amissis cohortibus, protinus ex fuga in Africam pervenerat; atque eam sua sponte vacuam occupaverat, delectuque habito, 11 legiones effecerat, hominum & locorum notitia, & usu ejus provinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis [2] ex prætura eam provinciam obtinuerat. Hic venientem Uticam cum navibus [3] Tuberonem portu atque oppido prohibet; neque affectum valetudine filium exponere in terram patitur, sed sublatis anchoris excedere eo loco cogit.

1. *Queritur in concione sese projectum & proditum à Cn. Pompejo*] Fictum hoc videtur, nam Cato, si ita tulerat animus, *Siciliam tenere nullo negotio poterat*, ut testatus est *Cicero* ad Attic. lib. x. epist. xvi. quod & ipse sensit, si *Plutarcho* fides. Adi vit. Catonis p. 785. *Davies.*

2. *Ex prætura*] Post præturam. Vide *J. Fr. Gronovium* Observ. lib. iv. cap. xx. At MS. *Norvic.* habet *paucis ante annis* prætor *eam provinciam obtinuerat.* Et sic *Cicero* pro Ligario p. 2471. *Interim P. Attius Varus, qui* prætor *Africam obtinuerat, Uticam venit.* Veteres autem editi vulgatam scripturam retinent. *Idem.*

3. *Tuberonem portu atque oppido prohibet*] Provincia Africa Tuberoni sorte obvenerat eo anno, ut supra dixit *Cæsar*, cum ait: *Africam sorte Tubero obtinere debebat.* Et *Cicero* in Ligariana p. 2476. *Tuberonis sors conjecta est ex S. C. cum ipse non adesset.* Sed quoniam is eo tempore abe-

XXXII.

XXXII. His rebus confectis Cæsar, ut reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit: ipse ad Urbem proficiscitur. [1] Coacto Senatu, injurias inimicorum commemorat: *docet se nullum extraordinarium honorem appetisse,* [2] *sed exspectato legitimo tempore consulatus, eo fuisse contentum, quod omnibus civibus pateret: latum ab* x *Tribunis pl. contradicentibus inimicis, Catone vero acerrime repugnante, & pristina consuetudine* [3] *dicendi mora* [4] *dies extrahente, ut sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompejo: qui si improbasset, cur ferri passus esset? sin probasset, cur se uti populi beneficio prohibuisset? Patientiam proponit suam, quum de exercitibus dimittendis ultro postulavisset; in quo jacturam dignitatis atque honoris ipse facturus esset. Acerbitatem inimicorum docet; qui, quod ab altero postularent, in se recusarent, atque omnia permisceri mallent, quam imperium exercitusque dimittere. Injuriam in eripiendis legionibus prædicat; crudelitatem & insolentiam in* [5] *circumscribendis Tribunis pl. conditiones à se latas & expetita*

rat Roma, morboque impediebatur, tardius iter confecit, & in Africam venit jam ab Attio Varo occupatam, à quo itemque à Q. Ligario portu fuit prohibitus, ut refert *Cicero* in ea oratione, & narrat *Pomponius* in lib. II. D. de origine juris. *Ciacc.*

1. *Coacto Senatu*] *Dio* lib. XLI. p. 160. refert M. Antonium, & Q. Cassium Tribunos pl. qui ad *Cæsarem* confugerant, Senatum extra urbem coegisse, ibique *Cæsarem* concionem humanitatis plenam habuisse. *Idem.*

2. *Sed exspectato legitimo tempore Consulatus*] Legibus fuisse cautum ne magistratus idem intra decennium gereret, dicam infra ad lib. III. cap. I. Ergo *Cæsar*, tantis rebus in Gallia gestis, nunquam petiit, ut legibus solveretur, & intra decennium consul iterum crearetur: sed decem annis confectis per populum obtinuit, ut absens consulatum peteret, ne, si ad petitionem ex Gallia decederet, eam non omnino pacatam relinquere cogeretur. Et vide num vox *Consulatus* abundet. *Idem.*

3. *Dicendi mora dies extrahente*] Hoc factum à Senatoribus, quibus non arrisit res, de qua agebatur. *Atejus Capito* de Offic. Senat. apud *A. Gellium* Noct. Attic. lib. IV. cap. X. *Cato rem, quam consulebatur, quoniam non è Rep. videbatur, perfici nolebat. Ejus rei gratia ducendæ, longa oratione utebatur, eximebatque dicendo diem; erat enim jus Senatori, ut, sententiam rogatus, diceret ante quicquid vellet alii rei, & quoad vellet;* & *Senatusconsultum ante exortum aut post occasum solem factum, ratum non fuisse* ex *Varrone* notavit idem scriptor N. A. lib. XIV. cap. VII. *Davies.*

4. *Dies extrahente*] Sic exhibent omnes Codd. quorum auctoritatem sum secutus; *Jos.* enim *Scaliger* ex conjectura reposuerat *diem extrahente.* Perperam; nam veri est simile ea de re sæpius actum fuisse, quare Cato, ne fieret S. C. dicendo plures dies exemit, ut etiam vidit *Joan. Frid. Gronovius* ad *Livii* lib. XXII. cap. XVIII. *Id.*

5. *Circumscribendis Tribunis pl.*] Hanc

collo-

colloquia, & denegata, commemorat: pro quibus rebus orat ac poſtulat, Remp. ſuſcipiant, atque una ſecum adminiſtrent; ſin timore defugiant, illis ſe oneri non futurum, & per ſe Rempubl. adminiſtraturum: legatos ad Pompejum de compoſitione mitti oportere: neque ſe reformidare, quod in ſenatu paullo ante Pompejus dixiſſet, ad quos legati mitterentur, iis auctoritatem attribui; timoremque eorum, qui mitterent, ſignificari: tenuis, atque infirmi hæc animi videri: ſe vero, [2] ut operibus anteire ſtuduerit, ſic juſtitia & æquitate velle ſuperare.

XXXIII. Probat rem Senatus de mittendis legatis: ſed qui mitterentur, non reperiebantur; maximeque timoris cauſſa pro ſe quiſque id munus legationis recuſabat: Pompejus enim diſcedens ab urbe in Senatu dixerat, eo-

eandem belli cauſſam *Cicero* Philipp. II. commemorat. *Quam cauſſam*, inquit, de Cæſare ſignificans, *dementiſſimi ſui conſilii & facti afferebat, niſi quod interceſſio neglecta, jus tribunitium ſublatum, circumſcriptus à Senatu eſſet Antonius?* Eſt autem *circumſcribere aliquem*, ab Rep. removere, & curia foroque prohibere; nam ſuperius hac ipſa de re loquens cap. v. *Nec tribunis pl.* inquit, *ſpatium datur ſui periculi deprecandi: ſed de ſua ſalute die ſeptimo cogitare coguntur.* Et *Cicero* hac ipſa de re ad Att. VII. epiſt. IX. *Si forte Tribunus pl. Senatum impediens, aut populum incitans notatus aut S. C. circumſcriptus, aut ſublatus, aut expulſus ſit, dicenſve ſe expulſum, ad illum confugerit.* Et *Oroſius*: *M. Antonius & P. Caſſius Tribuni pl. pro Cæſare intercedentes, intercedente Lentulo Conſule, curia foroque prohibiti, ad Cæſarem profecti ſunt.* Sic uſurpatur in Miloniana: *Nunquam illum Reſp. ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, Prætorem eum circumſcripſiſſet. Ne cum ſolebat quidem id facere in privato, eodem hoc, aliquid profecerat.* Exemplum infra extat lib. III. cap. XXI. ubi ita ſcribitur: *De quibus rebus Servilius ad Senatum retulit: Senatuſque Cœlium ab Repub. removendum cenſuit. Hoc decreto eum Conſul Senatu prohibuit: & concionari conantem de roſtris deduxit.* Sic Philipp. XIII. *Senatus in Capitolium. Parata de circumſcribendo adoleſcente ſententia conſularis.* Loquitur de C. Cæſare, quem ab Repub. removere conabatur. Hæc cum jampridem ſcripſiſſem, animadverti poſtea *Manutium* doctiſſimum virum locos ejuſdemmodi multos protuliſſe. *Hotoman.*

1. *Illis ſe oneri non futurum*] Sic editt. *Rom.* & *Beroald.* at *Ven. Illis ſe honori non futurum.* MSS. autem *Carrar.* & *Ciacc. Illi ſe oneri non defuturum*, cui lectioni fere accedunt editt. *Pariſ.* & *Gryph.* in quibus eſt *illi ſe honori non defuturum*, nec abhorret MS. *Norvic.* habet enim *illis ſe oneri non defuturum.* Sic ſupra locutus eſt *Cæſar* hujuſce libri cap. 1. *L. Lentulus Conſul* Senatu Reique publ. ſe non defuturum *pollicetur.* Vide & lib. III. B. C. cap. XCIII. *Davies.*

2. *Ut operibus anteire ſtuduerit*] Sic edidi fidem ſecutus MSS. *Norvic.* & *Urſin.* quam lectionem & ipſe *Fulvius* probavit. Alludunt editt. *Rom. Ven. Beroald.* in quibus legitur *operibus ante ſtuduerit.* Opera ſunt res geſtæ. Sic *Juſtinus* lib. II. cap. VI, 1. *Operaque Athenienſium effectu majora quam voto fuere. Velleius Paterculus* lib. II. cap. CVI. *Pro Dii boni, quanti voluminis* opera *inſequenti æſtate, ſub duce Tiberio Cæſare, geſſimus. Joſ. Scaliger* ex

dem

dem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, & qui in castris Cæsaris fuissent. Sic triduum disputationibus excusationibusque extrahitur. Subjicitur etiam L. Metellus Tribunus pleb. ab inimicis Cæsaris, qui hanc rem distrahat; reliquasque res, quascunque agere instituerit, impediat. Cujus cognito consilio, Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat, [1] infectis iis, quæ agere distinaverat, ab urbe proficiscitur; atque in ulteriorem Galliam pervenit.

XXXIV. Quo quum venisset, cognoscit missum in Hispaniam à Pompejo Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante Corfinio captum dimiserat: profectum item Domitium ad occupandum Massiliam navibus actuariis VII, [2] quas Igili & in Cosano à privatis coactas, [3] servis, libertis, colonis suis compleverat: præmissos etiam legatos Massilienses [4] domi nobiles adolescentes; quos ab Ur-

nonnullis Codd. edidit *ut opibus anteire studuerit*, nimirum Pompejus; inficete prorsus: ab hac tamen lectione ne latum quidem unguem recesserunt editores nuperi. *Idem.*

1. *Infectis iis, quæ agere destinaverat*] Omittit hic Cæsar prudens, quod tamen ab aliis non tacetur, effractum à se sanctius ærarium, omnemque populi censum & quasi patrimonium raptum, & militi concessum, frustra repugnante Metello Tribuno plebis. Vide *Lucanum* lib. III. vs. 114. seqq. *Appianum* p. 453. *Florum* lib. IV. cap. 11, 21. *Plutarchum* in Cæsare p. 725. & *Plinium* lib. XXXIII. cap. III. qui quanta vis auri & argenti prolata sit, numeratim subjicit. *Glandorp.*

2. *Quos Igili & in Cosano*] Cum in omnibus vulgatis libris legeretur, *quas Sicilia & Sardinia*, *Petrus Victorius* Var. Lect. lib. I. cap. II. ex vetere libro & conjectura primus reposuit, *quas Sicilia & in Cosano*. Sed in antiquo libro *Fulvii Ursini* est, *quas Sigili & in Cosano*, ex quo veram lectionem, nisi fallor, elicui. Scribit enim *Plinius* lib. III. cap. VI. *Item insula Igilium & Dianium, quam Artemisiam dixere, ambæ contra Cosanum litus.* Et *Martianus Capella* lib. VI. eas insulas, *Igilium & Dianium* nominat. *Pomponius* vero *Mela* lib. II. cap VII. *Iginium* & *Dianium*, sed *Igilium* est in libro manuscripto. Item in Cosano agro & litore Domitium fuisse, non in villa sua intelligo. Fuit autem *Cosa*, cujus infra lib. III. Cæsar meminit, urbs Igilio & Dianio insulis objecta, quibus in locis naves Domitius paraverat. *Cicero* lib. IX. ad Att. epist. IV. *Domitius ut audio, in Cosano, & quidem ut aiunt paratus ad navigandum: si in Hispaniam, non probo.* Legendum igitur, *quas Igili*, sive *Igilii, & in Cosano.* Nam *s* littera ex superiore dictione adjuncta. *Ciacc.*

3. *Servis, libertis, colonis suis*] Sic ex vetere libro reposuit *P. Victorius*, & ita legendum, non *servis, liberis. Sallustius* Catil. cap. LIX. *Ipse cum libertis & colonis propter aquilam assistit.* Idem.

4. *Domi nobiles adolescentes*] Ita legendum conjecit *Pet. Ciacconius*, quem secuti sunt *Jos. Scaliger* & recentiores. MSS. & vett. cusi *domum* exhibent. Sic cap. XXXV. *Cujus orationem* domum *legati referunt.* Distingue igitur *præmissos etiam legatos Massilienses domum, nobiles adolescentes.* Davies.

be

be discedens Pompejus erat adhortatus, ne nova Cæsaris officia, [1] veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis Massilienses portas Cæsari clauserant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocaverant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus castellis in urbem convexerant; armorum officinas in urbe instituerant: muros, classem portasque refecerant.

XXXV. Evocat ad se Cæsar [2] Massilienſium xv primos: cum his agit, ne initium inferendi belli à Massiliensibus oriatur: *debere eos Italiæ totius auctoritatem sequi potius, quam unius hominis voluntati obtemperare.* Reliqua, quæ ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cujus orationem domum legati referunt, atque [3] ex auctoritate hæc Cæsari renunciant: *Intelligere se divisum esse populum R. in partes duas: neque sui judicii, neque [4] suarum esse virium decernere, utra pars justiorem habeat caussam: principes vero esse earum partium Cn. Pompejum, & C. Cæsarem, patronos civitatis; quarum alter agros Volcarum Arecomicorum & Hel-*

1. *Veterum suorum beneficiorum*] Sic reposui ex omnibus MSS. & antiquitus impressis, nihil enim est causæ, cur, repugnantibus Codicibus, *veterem* cum *Jos. Scaligero* legamus. *Davies.*

2. *Massilienſium* xv. *primos*] Πεντεκαίδεκα πρωτεύοντας. Nam, ut ex *Strabone* dicimus lib. IV. διοικοῦντες ἀριστοκρατικῶς οἱ Μασσαλιῶται πάντων εὐνομώτατοι ἄνδρων καὶ καταστήσαντες συνέδριον, ἐξ οὗ βίᾳ ταύτῃ ἐχόντων τὴν πόλιν. ἓς Τιμοχάρης καλεῖται πεντεκαίδεκα οἱ σὺν τοῖς συνεδρίοις πρωτεύοντες, τούτοις δὲ τὰ πρόχειρα διοικεῖν δέδοται· πάλιν δὲ τούτων οἱ πρωκάθηνται τρεῖς οἱ πλεῖστον ἰσχύοντες. Igitur sexcenti Senatores Massiliensibus, in his xv. viri præcellebant; & inter hos tres præsidebant. Etiam meminit *Lucianus*, qui Massiliæ rhetorem egit, in Toxari. p. 711. ubi loquitur de Menecrate Massiliensi, & ejusdem urbis judicibus. Χρήσω δὲ ὁ Μενεκράτης ἀφηρέθη τὴν οὐσίαν ὑπὸ καταδίκης, ὅτε περ ἐπὶ ἄτιμον ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἑξακοσίων, ὡς ἀποφηνάμενος γνώμην παράνομον. *Aliquando vero suis facultatibus est multatus Menecrates, & eodem quoque tempore infamis pronunciatus à sexcentis viris, tanquam iniquæ sententiæ auctor.* Etiam *Valerius Maximus* lib. II. cap. VI. ait: *venenum datur ei, qui causſas Sexcentis (id enim Senatus ejus nomen est) exhibuit, &c.* D. Vossius.

3. *Ex auctoritate hæc Cæsari renunciant*] Scilicet *publica*. Noli cum *Ciacconio* dicere, hic deesse vocem aliquam. Elegantius subticetur. *Idem.*

4. *Suarum esse virium decernere*] Judicare, vel certum statuere. Editt. *discernere*, sed nos secuti sumus certissimam emendationem summi viri *J. F. Gronovii*, qui de harum vocum discrimine videndus est Observ. lib. III. cap. XIII. p. 547. *Davies.*

viorum

viorum publice iis conceſſerit: alter [1] *bello victas Gallias attribuerit, vectigaliaque auxerit: quare paribus eorum beneficiis, parem ſe quoque voluntatem tribuere debere, & neutrum eorum contra alterum juvare, aut urbe, aut portubus recipere.*

XXXVI. Hæc dum inter eos aguntur, Domitius navibus Maſſiliam pervenit; atque ab iis receptus urbi præficitur. Summa ei belli adminiſtrandi permittitur. Ejus imperio claſſem quoquo verſus dimittunt: onerarias naves, quas ubique poſſunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: [2] earum clavis, aut materia, atque armamentis inſtructis ad reliquas armandas reficiendaſque utuntur: frumenti quod inventum eſt, in publicum conferunt: reliquas merces commeatuſque ad obſidionem urbis, ſi accidat, reſervant. Quibus injuriis permotus Cæſar, legiones III Maſſiliam adducit: turres, vineaſque ad oppugnationem urbis agere, naves longas Arelate numero XII facere inſtituit. Quibus effectis armatiſque diebus XXX, à qua die materia cæſa eſt, adductiſque Maſſiliam, his D. Brutum præficit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Maſſiliæ relinquit.

XXXVII. Dum hæc parat atque adminiſtrat, C. Fabium legatum [3] cum legionibus III, quas Narbone, cir-

1. *Bello victas Gallias attribuerit*] Abſurdum eſt intelligere, Gallias à Cæſare domitas & victas Maſſilienſibus attributas eſſe. Quare fortaſſis legendum eſt *victos Salyas*. Nam hi populi fuerunt Galliæ, Maſſilienſibus vicini, & ſemper infeſti, quos veriſimile eſt in gratiam Maſſilienſium à Cæſare ſubjugatos, & illis dono conceſſos. *Glandorp.*

Ibid. Suſpectus mihi locus. Corrigendum videtur, vel hoc modo, *Victa Gallia*, in ſexto caſu, ut quos Pompejus ſimpliciter fruendos conceſſerat, eos Cæſar abſolute dono dederit: vel *Gallias attriverit*; quod beneficium nihilo magis ad Maſſilienſes, quam ad univerſam provinciam Galliam pertinebat. Sed ſuperior conjectura eo magis probatur, quod *paria* utriuſque *beneficia* mox appellantur. *Hotom.*

2. *Earum clavis aut materia atque armamentis inſtructis*] Multum hic loci ſudat *D. Voſſius*; haud tamen ſe expediit. MSS. *Cujac. Pet. Pal. Bongarſ.* & *Voſſ. parum clavis, materia, atque armamentis inſtructis.* MS. *Norvic. parum clavis aut materia &c.* Editt. *Rom. Ven. parum clavis aut materia aut armamentis inſtructis.* Sic & *Beroald.* niſi quod illa *clauſis* pro *clavis* perperam exhibeat. Omnino legendum *parum clavis, materia, atque armamentis inſtructi*, vel prope ad veteres editos *parum clavis, aut materia aut armamentis inſtructi.* Armamenta ſunt vela, funes, reliquuſque navium apparatus. Noſter lib. III. B. G. cap. XIV. *Quum omnis Gallicis navibus ſpes in velis* armamentiſque *conſiſteret.* Vide & lib. IV. cap. XXIX. *Davies.*

3. *Cum legionibus* III, *quas Narbone*,

cumque ea loca, hiemandi causſa, diſpoſuerat, in Hiſpaniam præmittit; celeriterque Pyrenæos ſaltus occupari jubet; qui eo tempore ab L. Afranio legato præſidiis tenebantur. Legiones reliquas, quæ longius hiemabant, ſubſequi jubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita celeritate, præſidium ex ſaltu dejecit, magniſque itineribus ad exercitum Afranii contendit.

XXXVIII. Adventu Vibullii Rufi, quem à Pompejo miſſum in Hiſpaniam demonſtratum eſt, Afranius, & Petrejus, & Varro legati Pompeji, quorum unus III legionibus Hiſpaniam citeriorem; [1] alter à ſaltu Caſtulonenſi, ad Anam, II legionibus; tertius ab Ana, Vettonum agrum, Luſitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter ſe partiuntur; ut Petrejus ex Luſitania per Vettones cum omnibus copiis ad Afranium proficiſcatur; Varro cum iis, quas habebat, legionibus omnem ulteriorem Hiſpaniam tueatur. His rebus conſtitutis, equites, auxiliaque [2] toti Luſitaniæ à Petrejo; Celtiberis, Cantabris, barbariſque omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur: quibus coactis, cele-

circumque ea loca, hiemandi causſa, diſpoſuerat] *Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. LIV. *Cæſar exercitum diſtribuit per hyberna, C. Trebonium cum legionibus quatuor in Belgio collocat, C. Fabium cum totidem in Æduos deducit. Sic enim exiſtimabat tutiſſimam fore Galliam, ſi Belgæ, quorum maxima virtus, & Ædui, quorum auctoritas ſumma eſſet, exercitibus continerentur.* Neque veriſimile eſt eas legiones in Narbonenſi provincia, quæ fidiſſima jam olim erat, *hiemandi causſa* collocatas. Quare videndum an legi debeat *Cabiloni*, quæ Æduorum eſt civitas, & quo legiones ad hiemandum deduci ſolebant. Ut in extremo lib. VII. de bello Gallico: *Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabiloni, & Matiſcone in Æduis ad Ararim collocat.* Ciaccon.

1. *Alter à ſaltu Caſtulonenſi*] *Caſtulo* oppidum, & *Caſtulonenſes* populi, quorum meminit præter alios *Plinius* lib. III. H. N. cap. III. *Ex colonia Salarienſe oppidani Latii veteris Caſtulonenſes, qui Cæſari venales appellantur.* Neſcio quid ſibi velit per illa verba, *qui Cæſari venales appellantur.* Sed Caſtulonis nomen paſſim in *Strabone* corruptum & Καϛαῶνα ſæpius ibi legas, pro quo magnus *Caſaubonus* emendabat Καϛαλῶνα: malo Καϛλῶνα. Ut *Tuſculum* Græci Τῆσκλον, ſic *Caſtulonem* dixere Καϛλῶνα. Ita enim potius arbitror ſcripſiſſe *Strabonem*, & dico facilius potuiſſe A in A abire, quam ut ubique totum A omitteretur. Librarii A illud mutarunt in Καϛλῶνα, quia rarum in lingua Græca talis vox. *Plutarchus* quoque Καϛλῶνα, ni fallor, dixit. *Stephanus* libro περὶ πόλεων Καϛαλῶνα vocat ex *Artemidoro*, ut utrumque ſcribere liceat. Sed Caſtulonenſis ſaltus nullam apud auctores mentionem legi. *D. Voſſius.*

2. *Toti Luſitaniæ*] Omnes antiqui *totius Luſitaniæ*; ſed legendum arbitror *Toti*,

riter

riter Petrejus per Vettones ad Afranium pervenit. Conſtituunt communi conſilio bellum ad Ilerdam, propter ipſius loci opportunitatem, gerere.

XXXIX. Erant, ut ſupra demonſtratum eſt, legiones Afranii III, Petreji II, præterea [1] ſcutati citerioris provinciæ & cetratæ ulterioris Hiſpaniæ cohortes circiter XXC, equitum utriuſque provinciæ circiter V millia. Cæſar legiones in Hiſpaniam præmiſerat, ad VI millia auxilia peditum, equitum III millia, quæ omnibus ſuperioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia numerum, [2] quem ipſe paraverat, nominatim ex omnibus civitatibus, nobiliſſimo, & fortiſſimo quoque evocato. [3] Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis montaniſque, qui Galliam provinciam attingunt. Audierat Pompejum per Mauritaniam cum legionibus iter in Hiſpaniam facere, confeſtimque eſſe venturum. Simul à tribunis militum centurionibuſque mutuas pecunias ſumpſit: has exercitui

caſu tertio: nam ſenſus eſt, Toti Luſitaniæ auxilia imperantur à Petrejo: Celtiberis, & reliquis, ab Afranio. *Hotom.*

1. *Scutati citerioris provinciæ*] In omnibus Codd. eſt *ſcutatæ*, nec audiendus eſt *Joſ. Scaliger*, qui contra eorum fidem mutavit. *Scutatæ* autem & *cetratæ* dicuntur non provinciæ, ut perperam arbitratus eſt *Fr. Hotomannus*, ſed cohortes, ab armis quæ gerebant. *Davies.*

2. *Quem ipſe paraverat*] Alii *petiverat*. *Faernus, quam ipſe pacaverat.* (Et ſic MS. *Norvic.*) Quaſi vero ejus rei commemorandæ vel tempus, vel cauſſa ulla fuerit. Meum igitur antiquum Codicem ſequor, ubi *paraverat* legitur: nam ita paraſſe dicit, ut nobiliſſimum & fortiſſimum quemque nominatim evocaret. *Hot.*

3. *Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis montaniſque, qui Galliam provinciam attingunt. Audierat*] Locus eſt vitiatus. MS. *Norvic. huic optimi*: liber *Ach Statii huc optimi.* Codices *Carrar.* & *Urſin. poſtquam audierat*, quam lectionem probat *Ciacconius* Lego & diſtinguo *fortiſſimo quoque evocato*; adhuc *optimi generis* homines (ut habet ed. *Vaſcoſ.* vel potius *hominum M.*) *ex Aquitanis montaniſque qui Galliam provinciam attingunt, poſtquam audierat* &c. Neſcio qua Librariorum incuria ſæpe factum, ut una aut altera littera omittatur. Apud *Cl. Mamertinum* Pan. II. cap. VI, 6. *Uterque, qualem accipit & reddit, Oceanus.* Sic libri, nullo ſenſu: *Janus Gruterus* legit *qua lucem*, malim *qua ſolem.* Ita fere *Latinus Pacatus* Pan. XII. cap. II, 1. *Qua littus Oceani cadentem excipit ſolem*, & hoc modo paſſim Poetæ. Si quæratur, unde fit, ut poſtquam Galliæ meminerit, Aquitaniæ, quæ ejus pars eſt, mentionem faciat, facile reſpondemus, in ſuperioribus verbis Galliam proprie dictam ſeu Celticam intelligi. Quin & nonnulli, qui hanc diſtinctionem in animo non habuerunt, Aquitaniam à Gallia ſeparant. *Vitruvius* lib. II. cap. I. *Ex his rebus ædificia conſtituuntur, ut in Gallia, Hiſpania, Luſitania, Aquitania, ſcandulis robuſteis aut ſtramentis.* Hanc etiam rationem obſervant inferioris ætatis ſcriptores, ut notavit *Chr. Cellarius* ad *Sexti Ruf.* Breviar. cap. VI. p. 14. *Davies.*

distribuit. Quo facto, duas res consecutus est, quod pignore animos centurionum devinxit, & largitione redemit militum voluntates.

XL. Fabius finitimarum civitatum animos litteris nunciisque tentabat. In Sicore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum IV. his pontibus pabulatum mittebat: quod ea, quæ citra flumen fuerant, superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de caussa Pompejani exercitus duces faciebant; crebroque inter se equestribus prœliis contendebant. [1] Huc quum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus præsidio proprio legiones Fabianæ II flumen transissent; impedimentaque, & omnis equitatus sequeretur; subito [2] vi ventorum, & aquæ magnitudine pons est interruptus, & reliqua multitudo equitum intercluſa. Quo cognito [3] à Petrejo & Afranio ex aggere atque cratibus, quæ flumine ferebantur, celeriter ponte Afranius, quem oppido castrisque conjunctum habebat, legiones IV equitatumque omnem transjecit, duabusque Fabianis occurrit legionibus. Cujus adventu nunciato, L. Plancus, qui legionibus præerat, necessaria re coactus, locum capit superiorem; diversamque aciem in duas partes constituit;

1. *Huc quum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus præsidio proprio legiones*] Duabus vocibus expunctis legit *Jos. Scaliger huc quum quotidiana consuetudine pabulatoribus præsidio legiones*; *D.* autem *Vossius*, deleto *præsidio*, reponit *huc quum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus, propere legiones* &c. *Hotomannus* autem *progressæ* loco *congressæ* ponit. Mihi sana videtur lectio vulgata, si legas *hinc quum quotidiana* &c. *Proprium*, quod fefellit interpretes, hic perpetuum denotat. Sic apud *Terentium* Andr. Act. IV. Sc. III, 1. *Nihilne esse proprium cuiquam?* Ubi *Donatus*, *proprium*, inquit, *perpetuum, ut Virgilius*

——— *Propria hæc si dona fuissent.*

Vide & Act. V. Sc. V, 4. Quod *Cæsar præsidium proprium*, *Livius* lib. XXXVI. cap. XVIII. *præsidium assuetum* vocavit. *Davies.*

2. *Vi ventorum*] Editt. nuperæ *vi jumentorum*; sed, ut nos reposuimus, diserte exhibet MS. *Norvic.* & ita rescribendum conjecere *Oct. Pantagathus*, *Pet. Ciacconius*, *Fr. Hotomannus* & *Dionys. Vossius*; non enim jumentorum pondere, sed *tempestate pons erat interruptus*, quemadmodum testatur *Cæsar* cap. XLI. Sic etiam legit *Orosius*, ut dubium esse nequeat, quin proba sit MS. *Norvic.* scriptura, ad quam prope accedunt tres MSS. *Voss* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* quæ, omissa voce *vi*, *jumentorum* solummodo repræsentant. *Id.*

3. *A Petrejo & Afranio*] Has voces Glossematis suspectas habuit *Pet. Ciacconius*, cujus calculo suum adjecit *Jos. Scaliger*. Sed nimis erant delicati, ac hoc additamentum fuit necessarium, quia, quamvis uterque pontem fuisse interruptum senserit, solus in expeditionem venit Afranius. *Davies.*

ne

ne ab equitatu circumveniri poſſit. Ita, congreſſus impari numero, magnos impetus legionum equitatuſque ſuſtinet. Commiſſo ab equitibus prœlio, ſigna 11 legionum procul ab utriſque conſpiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte ſubſidio noſtris miſerat, ſuſpicatus fore id, quod accidit, ut duces adverſariorum occaſione & beneficio fortunæ ad noſtros opprimendos uterentur: quarum adventu prœlium dirimitur, ac ſuas uterque legiones reducit in caſtra.

XLI. Eo biduo Cæſar cum equitibus DCCCC, quos ſibi præſidio reliquerat, in caſtra pervenit. [1] Pons, qui fuerat tempeſtate interruptus, [2] neque erat refectus, hunc noctu perfici juſſit. Ipſe, cognita locorum natura, ponti caſtriſque præſidio VI cohortes relinquit, atque omnia impedimenta: & poſtero die omnibus copiis triplici inſtructa acie, ad Ilerdam proficiſcitur, & ſub caſtris Afranii conſtitit: & ibi pauliſper ſub armis moratus, facit æquo loco pugnandi poteſtatem. Poteſtate facta, Afranius copias educit, & [3] in medio colle ſub caſtris conſtitit. Cæſar, ubi cognovit per Afranium ſtare, quo minus prœlio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermiſſis circiter paſſi-

1. *Pons, qui fuerat tempeſtate interruptus, neque erat refectus, hunc nocte perfici juſſit*] Eſt ἀνακόλουθον, leges enim Grammaticæ poſtulant, ut vel *pontem* initio poneret, vel in fine orationis diceretur *noctu perfici juſſus eſt*. Hujuſmodi tamen phraſeωn συγχύσεις non refugiunt boni auctores. *Terentius* Hecyr. Act. III. Sc. 1, 6. *Nam* NOS OMNES, *quibus eſt alicunde aliquis objectus labos, Omne quod eſt interea tempus; priuſquam id reſcitum eſt*, LUCRO EST. Ubi *Donatus*, *hac*, inquit, *figura uſus eſt etiam* Tullius *pro Murena*. Prætor quoque, ne ſe pulcrum ac beatum putaret, ei quoque carmen compoſitum eſt. *Nam ille Dativum caſum ſubjecit, cum præpoſuiſſet nominativum.* Unde patet fruſtra eſſe, ut paſſim, moroſum illum Criticum *Fr. Ghietum*, qui repoſuit *omnibus nam, quibus eſt aliunde* &c. Similis etiam eſt loquendi modus apud *Lucam* Act. Apoſt. cap. VII, 40. Ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος ---- οὐκ οἴδαμεν τί ἐγένετο αὐτῷ. Sic & *Julius Obſequens* de Prodig. cap. LVI. *Didius Lælius legatus Pompeji* —— *proxime Pompejo in caſtris ſedenti accipiter ſupra caput acceſſerat.* Sæpe ita loquuntur *Ælianus*, aliique ſcriptores Græci. *Davies.*

2. *Neque erat refectus*] Hæc lectio ortum habuit à conjectura *Pet. Ciacconii*, quem ſecutus eſt *Joſ. Scaliger*. Omnes Codices exhibent *pene erat refectus*, nec video, cur illa ſcriptura rejiciatur. Interpunge igitur, *pons, qui fuerat tempeſtate interruptus, pene erat refectus. Hunc noctu* &c. Si hunc legendi modum probes, nulla erit figura. *Idem.*

3. *In medio colle ſub caſtris conſtitit*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ſub caſtris conſtituit*, hoc eſt, collocavit. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. XXXII. *Reliquias eorum contractas* —— *in certa*

bus

bus CD, caſtra facere conſtituit; &, ne in opere faciendo milites repentino hoſtium incurſu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri neceſſe erat: ſed à fronte contra hoſtem pedum XV foſſam fieri juſſit. Prima, & ſecunda acies in armis, ut ab initio conſtituta erat, permanebat: poſt hos opus in occulto acies tertia faciebat. Sic omne prius eſt perfectum, quam intelligeretur ab Afranio caſtra muniri.

XLII. Sub veſperum Cæſar [1] intra hanc foſſam legiones reducit, atque ibi ſub armis proxima nocte conquieſcit. Poſtero die omnem exercitum intra foſſam continet: &, quod longius erat agger petendus, in præſentia ſimilem rationem operis inſtituit; ſingulaque latera caſtrorum ſingulis attribuit legionibus munienda; foſſaſque ad eandem magnitudinem perfici jubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hoſtem conſtituit. Afranius, Petrejuſque, terrendi cauſſa, atque operis impediendi, copias ſuas ad infimas montis radices producunt, & prœlio laceſſunt: neque idcirco Cæſar opus intermittit confiſus præſidio legionum III, & munitione foſſæ. Illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progreſſi copias in caſtra reducunt. III die Cæſar vallo caſtra communit: reliquas cohortes, quas in ſuperioribus caſtris reliquerat, impedimentaque ad ſe tranſduci jubet.

XLIII. Erat inter oppidum Ilerdam, & proximum collem, ubi caſtra Petrejus atque Afranius habebant, [2] planicia circiter paſſuum CCC. atque in hoc fere medio ſpatio

ſede conſtituit. Vide & hujuſce libri cap. XLII. Hanc ſane lectionem præfero; verbum enim, quod anteceſſit, præſentis eſt temporis. *Davies.*

1. *Intra hanc foſſam legiones reducit*] Editt. *Rom. Ven Beroald. legiones deducit.* Sic noſter cum alibi, tum hujuſce libri cap. XXXII. *Milites in proxima municipia deducit.* Ac hæc quidem lectio mihi videtur revocanda; neque enim *Cæſar* legiones in foſſam prius duxerat. *Idem.*

2. *Planitia*] *Planitia* ſcribebant antiqui pro *planities*, ut *mollicia* pro *mollicies*, & hic eſt in vetuſtiſſima inſcriptione proximis diebus extra portam Capenam reperta. Cujus exemplum, quia *Livii* locum de Templo Martis illuſtrat, eo libentius ſubjiciam:

SENATVS
POPVLVSQVE
ROMANVS
CLIVOM.
MARTIS
PECVNIA. PVBLICA
IN. PLANITIAM
REDIGENDVM
CVRAVIT. *F. Urſin.*

tumu-

tumulus erat paullo editior: quem si occupasset Cæsar, & communisset, ab oppido, & ponte, & commeatu omni, quem in oppidum contulerant, se intercluſurum adversarios confidebat. Hoc sperans, legiones III ex castris eduxit: acieque in locis idoneis instructa, unius legionis [1] antesignanos præcurrere, atque occupare eum tumulum jubet. Qua re cognita, celeriter, quæ in statione pro castris erant Afranii cohortes, breviore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. Contenditur prœlio, &, quod prius in tumulum Afraniani venerant, nostri repelluntur, atque, aliis summissis, terga vertere, seque ad signa legionum recipere coguntur.

XLIV. Genus erat pugnæ militum illorum, ut magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere servarent, rari disperſique pugnarent; si premerentur, pedem referre, & loco excedere non turpe existimarent, cum Lusitanis, reliquisque barbaris genere quodam pugnæ assuefacti: quod fere fit, quibus quisque in locis miles inveteraverit, uti multum earum regionum consuetudine moveatur. Hæc tamen ratio [2] nostros perturbat insuetos hujus generis pugnæ: circumiri enim sese ab aperto latere, procurrentibus singulis, arbitrabantur: ipsi autem suos ordines servare neque ab signis discedere, [3] neque sine gravi caussa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. Itaque, perturbatis antesignanis, legio, quæ in eo cornu constiterat, locum non tenuit, atque in proximum collem sese recepit.

XLV. Cæsar pene omni acie perterrita, quod præter

1. *Antesignanos præcurrere*] Nihil novaturum movent IV. MSS. *Cujac. Petav. Palat. Bong.* quorum auctoritate scribo *procurrere*. D. Voss. Cum iis facit MS. *Norvic.*

2. *Nostros perturbat*] MS. *Norvic.* habet *nostros perturbavit*; quod melius convenit cum eo, quod sequitur *circumiri enim se aperto latere arbitrabantur*. Davies.

3. *Neque sine gravi caussa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere*] Λειποτάκτας Græci vocant loci seu ordinis desertores, & λειποταξίαν, crimen ejus, qui locum in acie non tenuit; quod capitale erat. *Corn. Tacitus* lib. XIII. Annal. *Qui signa reliquerat, statim capite pœnas luebat*. Plura *Lipsius* noster lib. IV. de Milit. R. Dial. IV. *Brantius*.

opini-

opinionem consuetudinemque acciderat, cohortatus suos, legionem IX subsidio ducit: hostem insolenter, atque acriter [1] nostros insequentem supprimit, rursusque terga vertere, seque ad oppidum Ilerdam recipere, & sub muro consistere cogit. Sed IX legionis milites elati studio, dum sarcire acceptum detrimentum volunt, temere insecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur, & sub montem, in quo erat oppidum positum, succedunt: hinc se recipere quum vellent, rursus illi ex loco superiore nostros premebant. Præruptus locus erat, utraque ex parte directus; ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instructæ cohortes eum locum explerent, & neque subsidia à lateribus summitti, neque equites laborantibus usui esse possent: ab oppido autem declivis locus tenui fastigio vergebat, in longitudinem passuum circiter CD. Hac nostris erat receptus; quod eo, incitati studio, inconsultius processerant. Hoc pugnabatur loco & propter angustias iniquo, & quod sub ipsis radicibus montis constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur: tamen virtute, & patientia nitebantur, atque omnia vulnera sustinebant. [2] Augebantur illis copiæ; atque ex castris cohortes per oppidum crebro summittebantur; ut integri defessis succederent. Hoc idem Cæsar facere cogebatur: ut, summissis in eundem locum cohortibus, defessos reciperet.

XLVI. Hoc quum esset modo pugnatum continenter horis V, nostrique gravius à multitudine premerentur; consumptis omnibus telis, gladiis districtis, impetum adversus montem in cohortes faciunt; pauciisque dejectis,

1. *Nostros insequentem supprimit*] Reprimit, moratur. *Cæsar* hujusce libri cap. LXVI. *Ne ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter supprimunt.* Sic & *Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. XLII. *Ea vineis & aggere suppressa* dixit, quæ ab iis erant retenta. *Davies.*

2. *Augebantur illis copiæ*] MS. *Norv.* exhibet *augebatur illis copia*, quam lectionem mutarunt Librarii, quia nescire *copiam* pro *copiis* interdum poni. Auctor de Bell. Hispan. cap. VI. *Ut pedestris copia in statione & in excubitu castris præsidio esse possent.* Ita enim leg. ex MS. *Norvic.* cum in vulgg. *pedestres copiæ. Cæsar* lib. I. B. G. cap. XLVIII. *Quos ex omni copia singuli singulos —— delegerant*, ubi vide quæ notavimus. *Hirtius* Bell. Afric. cap. X. *Classem sub vesperum cum ea copia conscendit.* Et iterum. *Parva enim cum copia, & ea Tironum —— se expositos videbant.* Adi etiam ejusdem libri cap. LXXX. *Idem.*

reliquos

reliquos ſeſe convertere cogunt. Summotis ſub murum cohortibus, ac nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulſis, facilis eſt noſtris receptus datus. Equitatus autem noſter ab utroque latere, etſi dejectis aut inferioribus locis conſtiterat, tamen in ſummum jugum virtute connititur, atque inter duas acies perequitans commodiorem ac tutiorem noſtris receptum dat. Ita vario certamine pugnatum eſt. Noſtri in primo congreſſu circiter LXX ceciderunt, in his Q. Fulginius [1] ex primo haſtato legionis XIV, qui propter eximiam virtutem, [2] ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat: vulnerantur amplius DC. Ex Afranianis interficiuntur T. Cæcilius, primipili centurio, &, præter eum, centuriones IV, milites amplius CC.

XLVII. Sed hæc ejus diei præfertur opinio, ut ſe utrique ſuperiores diſceſſiſſe exiſtimarent; Afraniani, quod, quum eſſe omnium judicio inferiores viderentur, cominus tamen diu ſtetiſſent, & noſtrorum impetum ſuſtinu-

1. *Ex primo haſtato*] In nonnullis editt. contra MSS. fidem eſt *primus haſtatus*. *Juſtus* autem *Lipſius* Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. hic loci reponit *Centurio primi haſtati*, putatque cauſam corruptioni dediſſe notam in modum vitei flagelli curvatam, qua deſignabantur Centuriones, quia vitis erat inſigne Centurionum. Hanc ſane conjecturam probat *Joan. Brantius*, ut ſolet omnes viri maximi divinationes. At, præterquam quod ea nota in ſolis lapidibus, non in MSS. compareat, non vult Cæſar, primum haſtatum tunc fuiſſe, ſed ſuperioribus temporibus, nunc autem inter evocatos eſſe illum, qui olim primum haſtatum duxerat, ut recte notavit *J. F. Gronovius* Obſerv. lib. IV. cap. XX. p. 323. *Fulginius* enim *ex primo haſtato* denotat eum, qui primus haſtatus fuerat. *Cicero* pro Muræna p. 1781. *Cum ampliſſime atque honeſtiſſime* ex prætura *triumphaſſet*, hoc eſt, poſt prætoram geſtam. Noſter hujuſce libri cap. XXII. *Provinciam Hiſpaniam* ex prætura *habuerat*. Sic & iterum capp. XXXI. & LXXXV. *Davies.*

Ibid. In ſingulis legionibus erant *haſtati, principes, triarii*. Horum deni centuriones erant: qui *haſtatorum, primus haſtatus* dicebatur, *ſecundus, tertius*, uſque ad *decimum*: unde illud apud *Livium* lib. XLII. *Virtutis cauſſa mihi T. Quinctius Flaminius decimum ordinem haſtatum aſſignavit*. Sic *primus princeps, ſecundus, tertius*, uſque ad *decimum*. Ibidem *Livius*: *A M. Acilio mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſſignatus*. Et *Cicero* in epiſt. ad M. Brutum: *Cretenſi bello octavum principem duxit*. *Triariorum* quoque decem centuriones fuere: ſed qui primum inter eos locum tenebat, non *primus triarius*, verum *Primipilus*, vel *Primipili centurio*, vocabatur. *Ald. Manut.*

2. *Ex inferioribus ordinibus*] Non ex privato milite; ſed cum ordines duxiſſet, id eſt, centurio inter haſtatos fuiſſet, cum eſſent novem præterea. Sic lib. III. cap. LIII. *Ab octavis ordinibus ad primum pilum ſe tranſducere pronuntiavit*; id eſt, qui centurio triariorum octavus fuerat, eum primum fecit. *Idem.*

issent, & initio locum tumulumque tenuissent, quæ caussa pugnandi fuerat; & nostros primo congressu terga vertere coëgissent: nostri autem, quod iniquo loco, atque impari congressi numero, v horis prœlium sustinuissent, quod montem gladiis districtis adscendissent, quod ex loco superiore terga vertere adversarios coëgissent, atque in oppidum compulissent. Illi eum tumulum, pro quo pugnatum est, magnis operibus munierunt, præsidiumque ibi posuerunt.

XLVIII. Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo hæc gesta sunt; tanta enim tempestas cooritur, ut numquam illis locis majores aquas fuisse constaret: tum autem ex omnibus montibus [1] nives proluit, ac summas ripas fluminis superavit, pontesque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit. Quæ res magnas difficultates exercitui Cæsaris attulit: castra enim, [2] ut supra demonstratum est, quum essent inter flumina duo Sicorim, & Cingam, spatio millium xxx, neutrum horum transiri poterat, necessarioque omnes his angustiis continebantur: neque civitates, quæ ad Cæsaris amicitiam accesserant, frumentum supportare; neque ii, qui pabulatum longius progressi erant, intercluſi fluminibus, reverti; neque [3] maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra pervenire poterant. Tempus autem erat anni difficillimum, [4] quo neque frumenta in herbis erant, neque multum à maturitate aberant: ac civitates

1. *Nives proluit*] In editt. *Rom. Ven. Beroald. nix proluit*, in aliis *nix profluit*, unde *Gab. Faernus* rescribendum censuit *nix profluxit*. Lectionem, quam in sua editione secutus est *Jos. Scaliger*, repræsentavit Codex *Fulv. Ursini*, qui tamen perperam arbitratus est *nives* in *nominativo singulari* hic antique dici, est enim *accusativi pluralis*, nam in altero casu non *nives*, sed *nivis* usurpant veteres. Vide *G. J. Vossium* in Etymol. & Art. Grammat. lib. 1. cap. xxi. *Davies.*

2. *Ut supra demonstratum est*] At hujusce situs nusquam supra mentio facta est. Sicoris memenit *Cæsar*, Cingæ non item. *Gland.*

3. *Maximi comitatus*] Sic Antiquus, *Aldin.* & quidam impressi. Alii *Commeatus*. Vitiose; nam *Comitatum* pro parte exercitus veteres dixerunt; ut cap. li. *Magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæsarem.* Hotom.

4. *Quo neque frumenta in herbis erant, neque multum à maturitate aberant*] Omnes MSS. *in hibernis*; sed vera videtur *Nicasii Ellebodii* conjectura, *neque frumenta in herbis erant*. Plinius lib. xviii. cap. vii. *Frumenta hieme in herba sunt.* Et lib. xxii. cap. xxv. *Sesama trita in vino* exina-

exinanitæ, quod Afranius pene omne frumentum ante Cæſaris adventum Ilerdam convexerat; reliqui ſi quid fuerat, Cæſar ſuperioribus diebus conſumpſerat: [1] pecora, quod ſecundum poterat eſſe inopiæ ſubſidium, propter bellum finitimæ civitates longius removerant: qui erant pabulandi aut frumentandi cauſſa progreſſi, hos levis armaturæ Luſitani, peritique earum regionum cetrati citerioris Hiſpaniæ conſectabantur, quibus erat proclive tranſnare flumen; quod conſuetudo eorum omnium eſt, ut [2] ſine utribus ad exercitum non eant.

XLIX. At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia: multum erat frumentum proviſum, & convectum ſuperioribus temporibus: multum ex omni provincia comportabatur: magna copia pabuli ſuppetebat. Harum rerum omnium facultates ſine ullo periculo pons Ilerdæ præbebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Cæſar adire non poterat.

L. Eæ permanſerunt aquæ dies complures. Conatus eſt Cæſar reficere pontes; ſed nec magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam diſpoſitæ cohortes adverſariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere erat facile, tum ipſius fluminis natura, atque aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in unum atque anguſtum locum tela jaciebantur: atque erat difficile, eodem tempore rapidiſſimo flumine opera perficere, & tela vitare.

LI. Nunciatur Afranio, magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæſarem, ad flumen conſtitiſſe. Venerant eo ſagittarii ex Ruthenis; equites ex Gallia cum multis

ſumpta, inhibet vomitiones. Aurium inflammationi illinitur & ambuſtis. Eadem efficit & dum in herba eſt. Cato in oratione de Ædilibus vitio creatis, *Nunc ita aiunt, in ſegetibus & in herbis bina frumenta eſſe,* apud *Gellium* lib. XIII. cap. XVI. Eſt & alius *Plinii* locus lib. XVIII. cap. XXI. *Sunt genera terræ, quarum ubertas pectinari ſegetem in herba cogat.* Igitur nec pabulum jumentis præbere poterant, nec hominibus fructum. *Ciaccon.*

1. *Pecora, quod ſecundum poterat eſſe inopiæ ſubſidium*] Animadverte, primum commeatuum genus fuiſſe frumentarium, alterum, pecuarium. Et ſic capite inſequenti: *Cæſar civitatibus, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat.* Hotom.

2. *Sine utribus ad exercitum non eant*] Quibus incubantes flumina tranſnarent. De iis vide quæ collegit vir ſummus *Iſ. Caſaubonus* ad *Suetonii* Jul. cap. LVII. *Davies.*

carris magniſque impedimentis, ut fert Gallica conſuetudo. Erant præterea cujuſque generis hominum [1] millia circiter VI cum ſervis, liberiſque; ſed nullus ordo, nullum imperium certum, quum ſuo quiſque conſilio uteretur, atque omnes ſine timore iter facerent, [2] uſi ſuperiorum temporum atque itinerum licentia. Erant complures honeſti adoleſcentes, ſenatorum filii, & equeſtris ordinis: erant legationes civitatum: erant legati Cæſaris: hos omnes flumina continebant. Ad hos opprimendos cum omni equitatu, IIIque legionibus Afranius de nocte proficiſcitur, imprudenteſque antemiſſis equitibus aggreditur: celeriter tamen ſeſe Galli equites expediunt, prœliumque committunt. Hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hoſtium numerum pauci ſuſtinuere, ſed, ubi ſigna legionum appropinquare cœperunt, paucis amiſſis, ſeſe in montes proximos conferunt. Hoc pugnæ tempus magnum attulit noſtris ad ſalutem momentum: nacti enim ſpatium ſe in loca ſuperiora receperunt. Deſiderati ſunt eo die ſagittarii circiter CC, equites pauci, calonum, atque impedimentorum non magnus numerus.

LII. [3] His tamen omnibus annona crevit: quæ fere res [4] inopia non ſolum præſentis, ſed etiam futuri temporis timore ingraveſcere conſuevit. [5] Jamque ad dena-

1. *Millia circiter ſex cum ſervis liberiſque*] Legendum arbitror *Libertis*: nam hæc uſitata locutio eſt, pro eo quod eſt, in his ſervi libertique, quod vulgo dicitur, *computando ſervos libertoſque*. Sic paullo poſt: *Eo die naves Maſſilienſium, cum iis quæ ſunt captæ, intereunt novem*. Hotom.

2. *Uſi ſuperiorum temporum atque itinerum licentia*] Sic recte MS. *Norvic.* & ed. *Beroald.* atque ita edidit *Joſ. Scaliger*. Impreſſi *Rom. Ven.* habent *uſi ſuperiore temporum* &c. MSS. vero *Carrar. Cujac.* & *Petav. uſu ſuperiorum temporum*, probante *Dionyſ. Voſſio*; quod equidem miror, quum ea lectio ſenſum idoneum vix fundat, recepta autem ſit elegantiſſima. *Davies.*

3. *His tamen omnibus*] *Nicaſius Ellebodius*, & *Fr. Hotomannus* reponunt *his tum omnibus*. Sed nihil mutandum; nam *tamen* hic idem denotat ac *tandem*, cujus ſignificationis exempla dedimus not. ad lib. VIII. B. G. cap. XIX. *Idem.*

4. *Inopia non ſolum præſentis*] Hærent Interpretes. *Pet. Ciacconius* primam vocem delet, utpote Gloſſematis ſuſpectam. Nos leniorem multo medicinam invenimus, expuncta enim litterula, ſcribendum videtur *inopia non ſolum præſenti*. Sic paullo poſt *præſentem inopiam* dixit *noſter*, ac *Juſtinus* lib. I. cap. VI. *præſentes epulas* vocavit eas, quæ tum erant inſtitutæ. *Idem.*

5. *Jamque ad denarios L. in ſingulos*

rios

rios L in ſingulos modios annona pervenerat, & militum vires inopia frumenti diminuerat: atque incommoda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac ſe fortuna inclinaverat: ut noſtri magna inopia neceſſariarum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, ſuperioreſque haberentur. Cæſar iis civitatibus, quæ ad ejus amicitiam acceſſerant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longinquiores civitates dimittebat. Ipſe præſentem inopiam, quibus poterat ſubſidiis tutabatur.

LIII. Hæc Afranius, Petrejuſque, & eorum amici, pleniora etiam atque uberiora Romam ad ſuos perſcribebant. Multa rumor fingebat: ut pene bellum confectum videretur. Quibus litteris nunciiſque Romam perlatis, magni domum concurſus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant: multi ex Italia ad Cn. Pompejum proficiſcebantur; alii, ut principes talem nuncium attuliſſe; alii, ne eventum belli exſpectaſſe, aut ex omnibus noviſſimi veniſſe viderentur.

LIV. Quum in his anguſtiis res eſſet; atque omnes viæ ab Afranianis militibus equitibuſque obſiderentur; nec pontes perfici poſſent: imperat militibus Cæſar, [2] ut naves faciant, cujus generis eum ſuperioribus annis uſus

modios] Non eſt mendum in denariorum numero, quod quidam ſuſpicantur: nam *Lucanus* lib. III. ſic canit:

Miles eget, toto cenſu non prodigus emit
Exiguam Cererem.

Liber tamen meus habet, *ad denarios* XL. *Ciaccon.*

1. *Magni domum concurſus ad Afranium*] Turpiter hoc in loco ſe dederunt viri eruditi. *Gabr. Faernus* & *Ald. Manutius* reponunt *magni demum concurſus* &c. ac ita habent editt. *Rom. Ven. Beroald. Dionyſio Voſſio* placet *magni* vel *domo*, vel *omnium*, vel *hominum concurſus ad Afranium*. *Fr.* autem *Hotomannus* emendat *magni ad domum Afranii concurſus*, abſque cauſa ſontica; recte tamen vidit vir doctiſſimus, has gratulationes Romæ factas eſſe. Sana prorſus & elegans eſt lectio recepta. *Cicero* Fam. lib. III, Epiſt. VIII. *Neque* domum *unquam* ad me *litteras mittam, quin adjungam eas, quas tibi reddi velim. Terentius* Eun. Act. I. Sc. II, 125. *Et is hodie venturum* ad me *conſtituit* domum. Idem Adelph. Act. IV. Sc. IV, 19. Ad me *abducta eſt* domum. Ubi *Donatus* ait, ad me domum *moraliter dixit pro* ad domum meam. Pari itaque ratione *domum ad Afranium* idem valet ac *ad domum Afranii*. Dav.

2. *Ut naves faciant, cujus generis eum ſuperioribus annis uſus Britanniæ docuerat*] *Carabos* intelligit, de quibus *Iſidorus* lib. XIX. cap. 1. *Carabus parva ſcapha ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus navigii præbet. Papias: Carabus naviculæ diſcurrens in Pado, id eſt linter. Eſt au-*

Brian-

Britanniæ docuerat. [1] Carinæ primum ac ſtatumina ex levi materia fiebant: reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas carris junctis devehit noctu millia paſſuum à caſtris XXII, militeſque his navibus flumen tranſportat; continentemque ripæ collem improviſo occupat. Hunc celeriter, priuſquam ab adverſariis ſentiatur, communit: huc legionem poſtea tranſducit; atque ex utraque parte pontem inſtitutum perficit biduo. [2] Ita comitatus, & qui frumenti cauſſa proceſſerant, tuto ad ſe recipit; & rem frumentariam expedire incipit.

LV. Eodem die equitum magnam partem flumen transjecit: qui inopinantes pabulatores, & ſine ullo diſſipatos timore aggreſſi, quam maximum numerum jumentorum, atque hominum intercipiunt: cohortibuſque cetratis ſubſidio miſſis, ſcienter in duas partes ſeſe diſtribuunt; alii, ut prædæ ſubſidio ſint; alii, ut venientibus reſiſtant, atque eos propellant: unamque cohortem, quæ temere ante ceteras extra aciem procurrerat, ſecluſam à reliquis circumveniunt, atque interficiunt; incolumeſque cum magna præda eodem ponte in caſtra revertuntur.

LVI. Dum hæc ad Ilerdam geruntur, [3] Maſſilienſes uſi L. Domitii conſilio naves longas expediunt, numero

tem ex vimine & corio. Non dubito quin *Carabus* vox ſit Britannica, aut Belgica; quibus hodieque *Caraveelen* genus navis eſt, & quidem fluviatilis. (Anglis *Coricle.*) Niſi malis à κάραβος deducere *carabus*, quod alii faciunt. Mihi id non placet. Sane non niſi in ſequioris ævi ſcriptoribus eam reperias, ut in *Moſchi* prato Spirituali, qui ait cap. LXXVI. *Ecce ego aſcendo in carabum.* D. Voſſius.

1. *Carinæ primum ac ſtatumina*] Nonnulli *Stramine*, quod plane abſurdum eſt; nam infimam navis partem ex tabulis conficiebat: tum viminibus reliquum corpus aptabat. *Lucanus* lib. IV, 134.

Primum cana ſalix, madefacto vimine, parvum
Texitur in puppim, cæſoque induta juvenco
Vectoris patiens tumidum ſuperenatat amnem.
Sic Venetus ſtagnante Pado, fuſoque Britannus
Navigat Oceano. &c. Hotoman.

2. *Ita comitatus, & qui frumenti cauſſa &c.*] Antea *commeatus.* Ego poſui *comitatus* ex antiquo libro, & quia ſupra cap. XLVIII. *Neque maximi comitatus, qui ex Italia, Galliaque, veniebant, in caſtra pervenire poterant.* Ald. Manut.

3. *Maſſilienſes uſi L. Domitii conſilio*] Non eſt in *Petaviano* vox *uſi*; & abeſſe poteſt. *D. Voſſius.* Eandem voculam omittit MS. *Norvic.*

XVII,

XVII, [1]quarum erant XI tectæ. Multa huc minora navigia addunt; ut ipsa multitudine nostra classis terreatur: magnum numerum sagittariorum, magnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est, imponunt: atque hos præmiis, pollicitationibusque incitant. Certas sibi depoſcit naves Domitius, atque has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. Sic omnibus rebus instructa classe, magna fiducia ad nostras naves procedunt, quibus præerat D. Brutus. Hæ ad insulam, quæ est contra Massiliam, stationes obtinebant.

LVII. Erat multo inferior numero navium Brutus: sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos viros antesignanos, centuriones Cæsar ei classi attribuerat, qui sibi id muneris depoposcerant. [2]Ii manus ferreas, atque harpagones paraverant; magnoque numero pilorum, tragularum, reliquorumque telorum se instruxerant: ita, cognito hostium adventu suas naves ex portu educunt, cum Massilienſibus confligunt. Pugnatum utrimque est fortissime, atque acerrime: neque multum Albici nostris virtute cedebant, homines asperi & montani, exercitati in armis: atque ii modo digressi à Massilienſibus recentem eorum pollicitationem animis continebant; [3]pasto-

1. *Quarum erant* XI. *tectæ*] Alibi *Cæsar constratas naves* appellat. His opponuntur *apertæ*, quæ scilicet catastromata non habebant, quibus tecti milites pugnarent. *Livius* lib. XXXVI. *Biduum in apparatu morati, tertio die centum navibus, quarum* LXX. *tectæ erant, ceteræ apertæ, Phocæam petiverunt.* Et *Hirtius* de bello Alex. cap. XI. *Magnoque impetu quatuor ad eam constratæ naves, & compluves apertæ contenderunt.* Græce καταφρακτοι, ut à *Polybio*, & ἄφρακτα dicuntur. Infra lib. II. in principio. *Naves piscatorias contexerant ut essent ab ictu telorum remiges tuti.* Ciaccon. Vide *Joan. Schefferum* Mil. Naval. lib. II. cap. V.

2. *Ii manus ferreas atque harpagones paraverant*] Sic ferramenta ea vocat Cæsar, quæ in proximam navem retinendi causſa injiciuntur, ut & *Livius* appellat libb. XXVI. & XXXVII. ac *Plinius* lib. VII. cap. LVI. ubi inventorem Anacharsim philosophum laudat. *Frontinus* lib. II. cap. III. Strateg. *C. Duillius*, inquit, *cum videret graves suas naves mobilitate Punicæ classis eludi, irritamque virtutem militum fieri, excogitavit manus ferreas, quæ ubi hostilem apprehenderent navem, superjecto ponte transgrediebatur Romanus, & in ipsorum ratibus cominus eos trucidabat.* Brant.

3. *Pastoresque indomiti*] Hoc significat, opinor, quod dixit lib. IV. B. G. cap. I. de Suevis. *Libertate vitæ, quod à pueris nullo officio aut disciplina assuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciunt, vires ali, & immani corporum magnitudine homines effici.* Hotom.

resque

reſque indomiti, ſpe libertatis excitati, [1] ſub oculis domini ſuam probare operam ſtudebant.

LVIII. Ipſi Maſſilienſes, & celeritate navium, & ſcientia gubernatorum confiſi, noſtros eludebant, impetuſque eorum excipiebant: [2] &, quoad licebat latiore ſpatio, producta longius acie, circumvenire noſtros, aut pluribus navibus adoriri ſingulas, aut [3] remos tranſcurrentes detergere, ſi poſſent, contendebant: quum propius erat neceſſario ventum, ab ſcientia gubernatorum [4] atque artificiis, ad virtutem montanorum confugiebant. Noſtri, quod minus exercitatis remigibus, minuſque peritis gubernatoribus utebantur, qui repente ex onerariis navibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis, tum etiam gravitate & tarditate navium impediebantur: factæ enim ſubito ex humida materia, non eundem uſum celeritatis habebant: itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, æquo animo ſingulas binis navibus objiciebant atque injecta manu ferrea,

1. *Sub oculis Domini ſuam probare operam ſtudebant*] Ita legunt MS. & *Baſ.* rectius quam *Venet. Beroald. Vaſcoſ. Domitii.* Brant.

2. *Et, quoad licebat latiore ſpatio*] In *Cujacii* & *Petav.* codd. erat, *latiore ut ſpatio.* (MS. *Norvic. Et coalliciebat latiore ut ſpatio.*) Unde conjecto legendum, *latiore uti ſpatio:* proba ſententia, & puto *Cæſarem* ſic ſcripſiſſe. At mire hoc loco corruptus *Bongarſ.* codex, qui habet *ex quo allicere latiore ſpatio.* Nimirum & in *ex* mutatum: *quo ad liceret* factum *quo alliceret.* Quod frequens *d* in *l* mutare, putavit librarius, *adliceret* unam vocem eſſe. *D. Voſſius.*

3. *Remos tranſcurrentes detergere*] *Detergere remos* dicebant veteres; cum objecta navis tranſverſæ hoſtili, ejus remos impetu ſuo perfringeret: ridiculo fortaſſe nautico, quaſi tranſcurrentibus remis fœdaretur; itaque navem *remis detergi* dicebant. *Hirtius* de bell. Alex. cap. xv. *Ac tantum doctrina potuit, ut in diſpari numero nulla tranſverſa hoſti objiceretur nullaque remis detergerentur: ſed ſemper venientibus adverſa occurrerent. Livius* lib. xxxvi. c. xliv. *Duæ regiæ unam circumſiſtunt, & primum ab utroque latere remos detergunt.* Hinc *Detergere pinnas muri* apud eundem lib. xxxviii. cap. v. *Aſſeribus falcatis detergebat pinnas.* Idem lib. xxxvii. *Si qua concurrerat roſtro cum hoſtium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat.* Hotom.

1. *Atque artificiis*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *artificii*; MS. *Norvic. Artificum,* ut fortaſſe remiges ſint intelligendi, illa enim vox interdum denotat eos, qui ſingularem aliquam artem exercent. *Curtius* lib. v. cap. 1, 22. *Poſt hos Chaldæi, Babyloniorumque non vates modo, ſed etiam* artifices *cum fidibus ſui generis ibant,* ubi Muſicos deſignari manifeſtum. Idem lib. vi. cap. 11, 5. *artifices* pro cantoribus poſuit. Mihi tamen, ob uſum Cæſaris, magis arridet vulgata lectio. Sic lib. vii. B. G. cap. xxix. *Non virtute neque acie viciſſe Romanos, ſed* artificio *quodam & ſcientia oppugnationis.* Et lib. ii. B. C. cap. vi. *artificium gubernatorum* dixit. *Davies.*

rea,

rea, & retenta utraque nave, [1] diverſi pugnabant, atque in hoſtium naves tranſcendebant; & magno numero Albicorum & paſtorum interfecto, partem navium deprimunt; nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die [2] naves Maſſilienſium, cum iis, quæ ſunt captæ, intereunt IX.

LIX. [3] Hoc Cæſari ad Ilerdam nunciato, ſimul perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. Illi perterriti virtute equitum, minus libere, minus audacter, vagabantur: alias non longo ab caſtris progreſſi ſpatio, ut celerem receptum haberent, anguſtius pabulabantur: alias, longiore circuitu, cuſtodias, ſtationeſque equitum vitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viſo, ex medio itinere, projectis ſarcinis, fugiebant. Poſtremo & plures intermittere dies, &, præter conſuetudinem omnium, noctu conſtituerant pabulari.

LX. Interim Oſcenſes & Calagurritani, qui erant [4] cum Oſcenſibus contributi, mittunt ad eum legatos, ſeſeque imperata facturos pollicentur: hos Tarraconenſes, & Jacetani, & Auſetani, & paucis poſt diebus [5] Illurgavonen-

1. *Diverſi pugnabant*] Una nave inter duas interpoſita. *Hotoman.*

2. *Naves Maſſilienſium, cum iis quæ ſunt captæ, intereunt* IX.] Deprimuntur. Proprie autem *interire* dicuntur animalia; hinc ad res inanimas facta eſt tranſlatio. Sic lib. III. B. C. cap. XXVII. *Naves Rhodias afflixit, ita ut ad unam conſtratæ omnes numero* XVI. *eliderentur, & naufragio* interirent. *Hirtius* Bell. Alex. cap. XXI. *Navigium quidem ejus multitudine depreſſum militum, una cum hominibus* interiit. *Dav.*

3. *Hoc Cæſari ad Ilerdam nunciato*] Ita *Scaliger* edidit. In prioribus editionibus erat, *Hoc primum Cæſari ad Ilerdam nuntiatur. Palatinus* habet, *Hoc primum cum Cæſari ad Ilerdam nuntiatur.* Corrupte quidem, ſed veram eruere lectionem arduum non eſt. Non dubito reſcribere, *Hoc quamprimum Cæſari ad Ilerdam nuntiatur. Scaliger* certe audacter nimis vocem illam *primum* ejecerat. *D. Voſſ.*

Ibid. MS. *Brant. Hoc primum cum Cæſari ad Ilerdam nunciatur.* In aliis Codd. eſt *hoc prœlium.* Reſcribendum puto *hoc prœlium cum Cæſari ad Ilerdam nunciatur.* Mutandi primus auctor fuit *Pet. Ciacconius* qui & *primum* & *prœlium* pro Gloſſemate habuit. *Davies.*

4. *Cum Oſcenſibus contributi*] *Ciacconius* primam vocem putabat delendam. Arbitror retineri poſſe, ut *cum Oſcenſibus contributi* dicatur ea ratione, qua dicimus *cum aliquo conjunctus.* Uſus *Plinius* eadem voce lib. III. cap. III. *Præter civitates contributas aliis*; ut arbitrer illud *contributas* eſſe, quod ſupra ſæpius dixit *Cæſar attributas*; uti cum ait *Sueſſiones Rhemis attributos eſſe*, hoc eſt, in eorum ditione poſitos. *Plinius* eodem libro & cap. inquit: *Colonia immunis Illici, unde Illicinus ſinus. In eam contribuuntur Icoſitani.* D. Voſſius.

5. *Illurgavonenſes qui flumen Iberum*

ſes, qui flumen Iberum attingunt, inſequuntur. Petit ab his omnibus, ut ſe frumento juvent; pollicentur: atque, omnibus undique conquiſitis jumentis, in caſtra deportant. Tranſit etiam cohors Illurgavonenſis ad eum, cognito civitatis conſilio, & ſigna ex ſtatione transfert. Magna celeriter fit commutatio rerum. Perfecto ponte, magnis v civitatibus ad amicitiam adjunctis, expedita re frumentaria, [1] exſtinctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompejo per Mauritaniam venire dicebantur, multæ longinquiores civitates ab Afranio deſciſcunt, & Cæſaris amicitiam ſequuntur.

LXI. Quibus rebus perterritis animis adverſariorum, Cæſar, ne ſemper magno circuitu per pontem equitatus eſſet mittendus, nactus idoneum locum, foſſas pedum [2] xxx in altitudinem complures facere inſtituit, [3] quibus partem aliquam Sicoris averteret, vadumque in eo flumine efficeret. His pene effectis, magnum in timorem Afranius Petrejuſque perveniunt, ne omnino frumento pabuloque intercluderentur; quod multum Cæſar equitatu valebat: itaque conſtituunt [4] ipſis locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Huic conſilio ſuffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrariis generibus, quæ ſuperiore bello cum L. Sertorio ſteterant, civitates victæ nomen atque [5] imperium abſentis timebant: quæ in amicitia manſerant, Pompeji magnis affectæ beneficiis eum diligebant:

attingunt] Nonnulli Codd. *Lurgavonenſes*. Hos *Livius* lib. XXII. cap. XXI. *Ilercaonenſes* vocat, ut falſus ſit *Fulv. Urſinus*, eoſdem ac Ilergetas arbitratus. Hujus tamen errorem ſequitur *Jac. Dalechampius*, qui ex ipſo *Plinio* refelli poteſt: hic enim Hiſt. Nat. lib. III. cap. III. Ilergaonum (ſic vocat Illurgavonenſes) regionem memorat, à qua Illergetum regionem manifeſte diſtinguit. *Davies.*

1. *Extinctis rumoribus*] Sic dixit *Cicero* ad Att. lib. XIII. epiſt. VIII. *ſermunculum reſtinxerit*. Ciaccon.

2. *Triginta in altitudinem*] Alii *latitudinem*, quod probo: nam quod erat fluvius avertendus, major latitudinis quam altitudinis ratio habenda erat. *Hotom.*

3. *Quibus partem aliquam Sicoris averteret*] Sic *Pet.* quoque & *Bong.* Non male *Palat.* (& editt. *Rom. Ven. Beroald.* probante *Fr. Hotomanno*) *quibus parte aliqua Sicorem averteret*. D. Voſſius.

4. *Ipſis locis excedere*] In aliis *ipſi*. MS. *Norv. his locis excedere*, quam ſcripturam utraque lectione meliorem arbitror. *P. Ciacconio* ex conjectura placuit *iis locis*, quod eodem redit. *Davies.*

5. *Imperium abſentis timebant*] Hiſtoriarum periti ſatis intelligunt Pompejum denotari, qui cum Metello bellum Serto-

Cæſaris

Cæsaris autem in barbaris erat nomen obscurius. [1] Hinc magnos equitatus, magnaque auxilia exspectabant; & suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inito consilio, toto flumine Ibero naves conquirere, & Octogesam adduci jubent: id erat opidum positum ad Iberum, milliaque passuum à castris aberat XX: ad eum locum fluminis, navibus junctis, pontem imperant fieri: legionesque II flumen Sicorim transducunt, castraque muniunt vallo pedum XII.

LXII. Qua re per exploratores cognita, summo labore militum Cæsar, continuato diem noctemque opere in flumine avertendo, [2] huc jam rem deduxerat, ut equites, etsi difficulter, atque ægre fiebat, possent tamen, atque auderent flumen transire; pedites vero tantummodo humeris ac [3] summo pectore exstare; & quum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum non impedirentur. Sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nunciabatur; & in Sicori vadum reperiebatur.

LXIII. Jam vero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque II auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præsidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt, & cum II legionibus, quas superioribus diebus transduxerant, castra conjungunt. Relinquebatur Cæsari nihil, nisi uti equitatu [4] agmen adversariorum male haberet, & carperet: pons enim ipsius magnum circuitum habebat; ut multo

rianum confecit. Vide inter alios *Florum* lib. III. cap. XXII. Durum tamen est, ut nomen illud hoc in loco subaudiatur, cum de Pompejo proxime non agatur. An, voce transposita, legendum *Imperium absentis Pompeji timebant: quæ in amicitia manserant, magnis affecta beneficiis* &c.? Certe clarior multo & apertior fit sententia. *Davies.*

1. *Hinc magnos equitatus*] Rarum asserit *D. Vossius*, ut *equitatus* vox in plurali usurpetur. Scriptor tamen de Bell. Hispan. cap. XXXVII. *Peditatibus & equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Florus* lib. III. cap. XI, 8. *Tum sine mora circumfusi undique equitatus.* Item alii. *Idem.*

2. *Huc jam rem deduxerat*] Alii *rem duxerat.* Frequens est apud *Cæsarem, huc rem deduxerat:* atque hic ita legendum. V. C. *Achillis reduxerat rem:* ipse *Achilles, deduxerat rem.* Ciaccon.

3. *Summo pectore exstare*] Syntaxeos ratio videtur postulare, ut legatur *exstarent*, quemadmodum repræsentant editt. *Rom. Ven. Beroald.* Davies.

4. *Agmen adversariorum male haberet, & carperet*] Vexaret vel attenuaret, ut explicat *Nonius.* Sic hujusce libri cap. LXXXVIII.

breviore itinere illi ad Iberum pervenire poſſent. Equites ab eo miſſi flumen tranſeunt, & quum de tertia vigilia Petrejus atque Afranius caſtra moviſſent, repente ſeſe ad noviſſimum agmen oſtendunt; &, magna multitudine circumfuſa, morari atque iter impedire incipiunt.

LXIV. Prima luce ex ſuperioribus locis, quæ Cæſaris caſtris erant conjuncta, cernebatur equitatus noſtri prœlio noviſſimos illorum premi vehementer, ac nonnunquam [1] ſuſtinere extremum agmen, atque interrumpi: alias inferri ſigna, & univerſarum cohortium impetu noſtros propelli, deinde rurſus converſos inſequi: totis vero caſtris [2] milites circulari & dolere, hoſtem ex manibus dimitti, [3] bellum neceſſario longius duci: centuriones, tribunoſque militum adire, atque obſecrare, ut per eos Cæſar certior fieret, *ne labori ſuo, nec periculo parceret; paratos eſſe, ſeſe poſſe & audere ea tranſire flumen, qua tranſductus eſſet equitatus.* Quorum ſtudio & vocibus excitatus Cæſar, etſi timebat tantæ magnitudinis flumini exercitum objicere, conandum tamen, atque experiendum judicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi jubet, quorum aut animus, aut vires videbantur ſuſtinere non poſſe: hos cum legione una præſidio caſtris relinquit: reliquas legiones expeditas educit; magnoque numero jumentorum in flumine ſupra atque infra con-

Equitatu præmiſſo qui noviſſimum agmen carperet. *Hirtius* Bell. Afric. cap. LXXV. *Agmen ejus extremum carpere.* *Apulejus* Metam. lib. VIII. p. 157. *Carpebat animum.* *Silius* Italicus lib. II, 458.

Carpebatque dies urbem ——

Vide & *Ovidium* Art. Amand. lib. II, 114. Editt. vett. corrupte exhibent *male haberet, & caperet.* Davies.

1. *Suſtinere extremum agmen*] Sic Antiq. & *Ald.* *Suſtinere* hoc loco eſt ſubſiſtere & morari, iter ſupprimere. In quibuſdam vulgatis eſt, *Subſiſtere.* Hotom.

2. *Milites circulari*] Circulos facere, colloquendi cauſa. Circulus eſt orbis fabulantium, unde qui in hujuſmodi cœtus conveniunt, *circulari* dicuntur. *Seneca* epiſt. XL. *Iſtam vim dicendi* —— *aptiorem eſſe* circulanti *judices, quam agenti rem magnam ac ſeriam, docentique.* Sic & Epiſt. XC. ſi Codici *Lipſiano* fides. In editt. *Rom. Ven. Beroald.* eſt *milites conturbari,* quam lectionem adverſantibus MSS. intruſerunt editores, quod vocem paullo rariorem non intelligerent, ut recte vidit *P. Victorius* Var. Lect. lib. VIII. cap. XIII. *Davies.*

3. *Bellum neceſſario longius duci*] Sic plerique codices: nec male, ſi *neceſſario* in auferendi caſu poſitum dicas. Non male interea *Palatin. bellum non neceſſario longius duci.* Et tum *neceſſario* adverbium erit. *D. Voſſius.*

ſtituto,

ſtituto, tranſducit exercitum. [1] Pauci ex his militibus vi fluminis abrepti ab equitatu excipiuntur, ac ſublevantur: [2] interiit tamen nemo. Tranſducto incolumi exercitu, copias inſtruit; triplicemque aciem ducere incipit, ac tantum fuit in militibus ſtudium, ut, [3] millium VI addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interpoſita, eos qui de tertia vigilia exiſſent, ante horam diei IX conſequerentur.

LXV. Quos ubi Afranius [4] procul viſos cum Petrejo conſpexit, nova re perterritus, locis ſuperioribus conſiſtit, aciemque inſtruit. Cæſar in campis exercitum reficit, ne defeſſum prœlio objiciat: rurſus conantes progredi inſequitur & moratur. Illi neceſſario maturius, quam conſtituerant, caſtra ponunt: [5] ſuberant enim montes, atque à millibus paſſuum V itinera difficilia atque anguſta excipiebant. Hos intra montes ſe recipiebant, ut equitatum effugerent Cæſaris; præſidiiſque in anguſtiis collocatis, exercitum itinere prohiberent; ipſi ſine periculo, ac timore, Iberum copias tranſducerent. Quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum: ſed to-

1. *Pauci ex his militibus vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur*] Libet hic lectionem vet. cod. mei, licet hoc loco corruptiſſimi, repræſentare, ſi forte aliquo alio libro adjuti docti viri, vulgatam lectionem aliquo modo reſtituere poſſint. Sic enim habet, (ut & MS. *Norvic.*) *Paucis ex his militibus arma in flumine ab equitatu excipiuntur, ac ſublevantur.* F. Urſin.

2. *Interiit tamen nemo*] Media vox huc non convenit; reſcribo itaque *interiit autem nemo. Pr. Hotomannus* legit *interiit tamen non nemo*: ſed hanc conjecturam rejicio, quia de numero mortuorum haud ita loquantur Hiſtorici. *Davies.*

3. *Millium* VI. *addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interpoſita*] Hæc lectio non eſt è MSS. ſed ab ingenio *Joſ. Scaligeri* provenit. Omnes exhibent *millium* VI. *ad iter addito ad vaadum circuitu, magnaque fluminis mora interpoſita*; unde lego *millium* VI. *ad iter addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interpoſita*, nam vir ſummus duas voces tranſpoſitas ſuo loco videtur donaſſe; totidem vero perperam omiſit. *Davies.*

4. *Procul viſos*] Ultima vox abundat, ut *Pet. Ctacconio* & *Joſ. Scaligero* obſervatum. Reſcribo *procul ipſos. Juſtinus* lib. I. cap. IX. Quibus *ne* ipſis *quidem animus... defuit.* Vide & *Lactantium* Div. Inſt. lib. V. cap. II. extr. *Idem.*

5. *Suberant enim montes*] Parentheſi hic locum non habet: eſt enim ſenſus: Afraniani milites maturius, quam conſtituerant, caſtra poſuerunt; conſtituerant enim ſe recipere intra montes, qui ſuberant, ut & equitatum Cæſaris effugerent, & ejus exercitum, præſidiis in anguſtiis collocatis, itinere prohiberent. Quod, inquit *Cæſar*, illi omnino conari & efficere omni ratione debuerunt; ſed totius diei pugna feſſi rem diſtulerunt. *Recipiebant* eſt recipere ſe conſtituerant. *Ciaccon.*

tius

tius diei pugna, atque itineris labore defessi rem in posterum diem distulerunt. Cæsar quoque in proximo colle castra ponit.

LXVI. Media circiter nocte iis, qui adaquandi caussa longius à castris processerant, ab equitibus correptis, fit ab his certior Cæsar, duces adversariorum silentio copias castris educere. Quo cognito, [1] signum dari jubet, & vasa militari more conclamari. Illi exaudito clamore veriti, ne noctu impediti sub onere confligere cogerentur, aut ne ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter supprimunt, copiasque in castris continent. Postero die Petrejus cum paucis equitibus occulte ad exploranda loca proficiscitur: hoc idem fit ex castris Cæsaris: mittitur [2] L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perspiciat. Uterque idem suis renunciat, v millia passuum proxima intercedere itineris campestris: inde excipere loca aspera

1. *Signum dari jubet, & vasa militari more conclamari*] Accuratius hæc *Frontinus* lib. 1. cap. VIII. *C. Cæsar*, inquit, *per exceptum quendam aquatorem, cum comperisset Afranium Petrejumque castra noctu moturos, ut, citra vexationem suorum, hostilia impediret consilia, in initio statim noctis vasa conclamare milites, & prater adversariorum castra agi mulos cum fremitu, & sonum jussit continuare, quos retentos volebat arbitrari castra Cæsarem movere.* Putabam ἀντιπρησίαν esse: nam strategemate mulorum ad Gergoviam usus *Cæsar*, ut supra legimus lib. VII. Dicat forsan quis & hic simile aliquid contigisse; idque colligo ex verbis quæ infra occurrunt: nam erant in castris Afranianis, qui dicerent *non posse clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæsaris, atque omnia loca atque itinera obsideri*: sed facile occurritur, cum ipse *Cæsar* dicat non aliunde eam opinionem profectam, quam quia anteacta nocte conclamari vasa in castris Cæsaris audiissent. De *Frontini* loco obiter moneo, suspectum mendi videri, & vocem illam *milites* à librario imperito insertam; nam nullus dixit *vasa conclamare milites*, neque id arbitror ab militibus factum: sed puto delectos fuisse præcones, qui id facerent, quomodo *Tesserarii* fuere, qui tesseram militibus annunciarent. Nec miretur quis totam me vocem audacter adeo ejicere ex *Frontino*, qui corruptissimus hodie circumfertur. Sane in *Vegetio* complura id genus occurrunt: quale hoc quod lib. II. cap. V. *Jurant autem milites, omnia se strenue facturos quæ jusserit Imperator, nunquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana Republica.* Ubi certe multum vereor ne vox *militiam* à sciolo aliquo adjecta sit, qui, cum nesciret *deserere*, & *desertores* dici ἁπλῶς, putavit addendam vocem *militiam*. Certe si id displicet, contra morem vetustatis scripsit *Vegetius*. Prius tamen malo dicere. In *Frontino* quin idem usu venerit, non ambigo; imperitus quispiam cum putaret vasa ab aliquo conclamari, inseruit vocem *milites*. Tu eam expunge, & lege mecum *vasa conclamari*. D. Vossius.

2. *L. Decidius Saxa*] Alii *Saxo:* sed in codice *Fulvii Ursini*, & *Carrariensi* est *L. Decidius Saxa*, cujus meminit *Cicero* Philip. XIII. In Epitome *Liviana* l. CXXVII. est *Didius Saxa*, ex quo dubitant quidam, an hic & apud *Ciceronem Didius* sit legendum. Sed

&

& montuoſa. Qui prior has anguſtias occupaverat, ab hoc hoſtem prohiberi nihil eſſe negotii.

LXVII. [1] Diſputatur in concilio à Petrejo, & Afranio, & tempus profectionis quæritur. Plerique cenſebant, *ut noctu iter facerent: poſſe prius ad anguſtias veniri, quam ſentirentur.* Alii, *quod pridie noctu conclamatum eſſet in caſtris Cæſaris,* [2] *argumenti ſumebant loco, non poſſe clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæſaris, atque omnia loca, atque itinera obſideri: nocturnaque prælia eſſe vitanda, quod perterritus miles in civili diſſenſione* [3] *timori magis, quam religioni conſulere conſueverit:* [4] *at lucem multum per ſe pudorem omnium oculis, multum etiam tribunorum mil. & centurionum præſentiam afferre, quibus rebus coerceri milites, & in officio contineri ſoleant: quare omni ratione eſſe interdiu perrumpendum: etſi aliquo accepto detrimento, tamen, ſumma exercitus ſalva, locum, quem pe-*

Decidius appellatur à *Dione* lib. XLVII. licet corrupte apud eum ſcriptum ſit Δεκι'λιος Σάξα, pro Δεκίδιος Σάξα. Ciacc.

1. *Diſputatur in concilio*] Legendum *in conſilio* & poſtea *hæc vicit in conſilio ſententia*; non enim coram tota militum turba hæc agitabantur. *Davies.*

2. *Argumenti ſumebant loco*] Pro argumento habebant. Elegans hic vocis *loci* uſus apud noſtrum & alios ſcriptores obtinet. Sic hujuſce libri cap. LXXXIV. *Datur obſidis loco Cæſari filius Afranii. Jul. Obſequens* de Prodig. cap. LXIII. *Incendium —— prodigii loco habebant.* Vide & cap. LXVIII. Hoc cum non intelligerent Librarii, in nonnullis MSS. & antiquitus cuſis legitur *argumentum ſumebant loco.* Idem.

3. *Timori magis quam religioni conſulere conſueverit*] Egregie *religionem* pro *ſacramento* dixit, cujus apud Romanos maxima reverentia. Hinc *Seneca* epiſt. XCVI. *Primum militiæ vinculum eſt religio, & ſignorum amor, deſerendi nefas*; nam jurabat miles ſe ſigna non deſerturum; unde *Vegetius* lib. II. cap. V. *Jurant autem milites, omnia ſe ſtrenue facturos quæ juſſerit Imperator, nunquam deſerturos militiam, nec mortem recuſaturos pro Romana Republica.* Unde nunc tanto manifeſtius, quod ſtatim dixi, vocem hanc *militiam* ſuppoſititiam eſſe, nam miles ſolitus jurare ſe ſigna nequaquam deſerturum, non militiam. Porro quod hic *religionem* Cæſar, idem mox *officium* appellat, cum ait: *quibus rebus coerceri milites & in officio contineri ſoleant*: hoc eſt, in officio, quod ſignis, debebant, ut nunquam ea deſererent. Et eodem fere modo *religionem* pro *debito officio* poſuit *Cicero* VII. Verrina: *Nam qui*, inquit, *ſibi hoc ſumſit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat: quis huic ignoſcat ſi qua in re ab religione officii declinarit?* hoc eſt, à debito officio. *D. Voſſius.*

× 4. *At lucem multum per ſe pudorem omnium oculis*] Legit *Pet. Ciacconius* contra omnia exemplaria *at luce multum per ſe pudorem omnium oculos*, non mala quidem, ſed haud neceſſaria conjectura. Pudoris enim ſedes in oculis interdum collocatur; ut apud *Euripidem* Αἰδὼς ἐν ὀφθαλμοῖσι γίγνεται, τέκνον. Quemadmodum autem lux pudorem, ita tenebræ impudentiam dicuntur afferre. Noſter lib. II. B. C. cap. XXXI. *Hujuſmodi res aut pudore aut metu continentur, quibus rebus nox maxi-*

× Vide Markland Explications Ciceronum, apud Supplices p. 269.

tant,

tant, capi posse. Hæc vicit in concilio sententia; & prima luce postridie constituunt proficisci.

LXVIII. Cæsar, exploratis regionibus, albente cœlo, omnes copias castris educit; magnoque circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit: namque itinera, quæ ad Iberum atque Octogesam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur. Ipsi erant transcendendæ valles maximæ, ac difficillimæ: saxa multis locis prærupta, iter impediebant; ut arma per manus necessario transderentur, militesque inermes, sublevatique alii ab aliis magnam partem itineris conficerent: sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero intercludere, & frumento prohibere potuissent.

LXIX. Ac primo Afraniani milites, visendi caussa, læti ex castris procurrebant, contumelioſisque vocibus prosequebantur, '*necessarii victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reverti:* erat enim iter à proposito diversum; contrariamque in partem iri videbatur. Duces vero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent: multumque eorum opinionem adjuvabat, quod sine jumentis, impedimentisque ad iter profectos videbant; ut non posse diutius inopiam sustinere confiderent. Sed, ubi paullatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt, jamque primos superare regionem castrorum animadverterunt; nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim castris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma; atque omnes copiæ, paucis præsidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itinere contendunt.

LXX. Erat in celeritate omne positum certamen, utri prius anguſtias monteſque occuparent: ſed exercitum

me adversaria est. Hinc est quod *tenebras impudentes* vocarit *Minutius Felix* in Oct. p. 29. *Davies.*

1. *Necessarii victus inopia*] Ante vocem primam in MS. *Norvic.* est *nec non*; in edit. *Ven. hos.* Codex autem *Ursin.* & impressi *Rom. Beroald. nos* repræsentant. ut legendum arbitrer *nos necessarii victus inopia*; non enim est, cur eam voculam à mala manu adjectam putemus. *Idem.*

Cæsaris

Cæſaris viarum difficultates tardabant; Afranii copias equitatus Cæſaris inſequens morabatur. Res tamen ab Afranianis huc erat neceſſario deducta, ut, ſi priores montes, quos petebant, attigiſſent, ipſi periculum vitarent, impedimenta totius exercitus, cohorteſque in caſtris relictas ſervare non poſſent, quibus intercluſis exercitu Cæſaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. Confecit prior iter Cæſar; atque [1] ex magnis rupibus nactus planiciem, in hac contra hoſtem aciem inſtruit. Afranius, quum ab equitatu noviſſimum agmen premeretur, & ante ſe hoſtem videret, collem quendam nactus, ibi conſtitit. Ex eo loco IV cetratorum cohortes in montem, qui erat in conſpectu omnium excelſiſſimus, mittit: hunc magno curſu concitatos jubet occupare, eo conſilio, uti ipſe eodem omnibus copiis contenderet, & mutato itinere, jugis Octogeſam perveniret. Hunc quum obliquo itinere cetrati peterent; conſpicatus equitatus Cæſaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati ſuſtinere potuerunt; omneſque ab his circumventi, in conſpectu utriuſque exercitus interficiuntur.

LXXI. Erat occaſio bene gerendæ rei. Neque vero id Cæſarem fugiebat, tanto ſub oculis accepto detrimento perterritum exercitum ſuſtinere non poſſe, præſertim circumdatum undique equitatu, quum in loco æquo atque aperto confligeretur. Idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrebant legati, centuriones, tribunique mil. *ne dubitaret prælium committere: omnium eſſe militum paratiſſimos animos: Afranianos contra multis rebus ſui timoris ſigna miſiſſe, quod ſuis non ſubveniſſent; quod de colle non decederent; quod vix equitum incurſus ſuſtinerent; collatiſque in unum locum ſignis conferti, ne-*

1. *Ex magnis rupibus nactus planitiem*] Poſtquam aliquid ſpatii rupes occuparunt, proxima fuit planities, ut recte explicat *Joan. Frid. Gronovius* Obſerv. lib. IV. cap. XX. Sic *Juſtinus* lib. XII. cap. X, 1. *Itaque ex magna deſperatione tandem ſaluti redditus. Vellejus Paterculus* lib. I. cap. XII. *Ex provocatione, ipſe modicus virium, immanis magnitudinis hoſtem interemit.* Vide etiam notat. ad hujuſce libri c. XLVI. *Dav.*

que ordines, neque ſigna ſervarent. Quod ſi iniquitatem loci timeret, datum iri tamen [1] *aliquo loco pugnandi facultatem; quod certe inde decedendum eſſet Afranio, nec ſine æqua permanere poſſet.*

LXXII. Cæſar in eam ſpem venerat, ſe ſine pugna & ſine vulnere ſuorum rem conficere poſſe; quod re frumentaria adverſarios intercluſiſſet. *Cur etiam ſecundo prælio aliquos ex ſuis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritos de ſe milites? cur denique fortunam periclitaretur? præſertim quum non minus eſſet imperatoris, conſilio ſuperare, quam gladio: movebatur etiam miſericordia civium,* [2] *quos interficiendos videbat: quibus ſalvis atque incolumibus rem obtinere malebat.* [3] Hoc conſilium Cæſaris à pleriſque non probabatur: milites vero palam inter ſe loquebantur; *quoniam talis occaſio victoriæ dimitteretur, etiam quum vellet Cæſar, ſeſe non eſſe pugnaturos.* Ille in ſua ſententia perſeverat; & paullum ex eo loco digreditur, ut timorem adverſariis minuat. Petrejus atque Afranius, oblata facultate in caſtra ſeſe referunt. Cæſar præſidiis montibus diſpoſitis, omni ad Iberum intercluſo itinere, quam proxime poteſt hoſtium caſtris caſtra communit.

LXXIII. Poſtero die duces adverſariorum perturbati, quod omnem rei frumentariæ, fluminiſque Iberi ſpem amiſerant, de reliquis rebus conſultabant. Erat unum iter, Ilerdam ſi reverti vellent, alterum, ſi Tarraconem pete-

1. *Aliquo loco*] Prior vox *Pet. Ciacconium* offendit, qua de cauſa legendum conjecit *æquo loco*. Sed MS. *Norvic.* exhibet *alio loco*, & hanc ſane ſcripturam, ni fallor, omnes mecum probabunt. *Davies.*

2. *Quos interficiendos videbat*] Rarum eſt, ut apud melioris ævi ſcriptores hujuſmodi participia futurum tempus adſignificent, unde *Fam. Stradam* ob hunc eorum uſum notavit *Caſp. Scioppius* Inf. Famiani p. 95. Ita tamen perſæpe loquitur *Sulpicius Severus*. Sic Hiſt. Sacr. lib. 1. cap. IV. *Se in ſinum*, diſpergenda *per totum orbem, multitudo contraxit*. Et cap. VI. Multiplicandumque *ſemen ejus, ſicut arenas maris ſtellaſque cœli, ſpopondit*. Ac iterum cap. VIII. *Majorem minori* ſubdendum *eſſe*. Vide etiam lib. II. cap. IV. *Idem.*

3. *Hoc conſilium Cæſaris à pleriſque non probabatur*] Elegantius quidam exiſtimant eſſe, *hoc conſilium Cæſaris pleriſque non probabatur*. Sed infra ſic locutus eſt, *conſiliumque ejus à cunctis probabatur*. Et de bello Gallico lib. III. *Hoc conſilio probato ab ducibus*. Et in epiſtola ad *Ciceronem*, quæ eſt lib. IX. epiſt. ad Attic. epiſt. XIX. *Tum meum factum probari abs te, triumpho & gaudeo*. Ciaccon.

rent.

rent. [1] Hæc conſiliantibus eis, nunciatur, aquatores ab equitatu premi noſtro: qua re cognita, crebras ſtationes diſponunt equitum, & cohortium alariarum, legionariaſque interjiciunt cohortes; vallumque ex caſtris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem & ſine timore, & ſine ſtationibus aquari poſſent. Id opus inter ſe Petrejus atque Afranius partiuntur: ipſique, perficiendi operis cauſſa, longius progrediuntur.

LXXIV. Quorum diſceſſu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt; & [2] quem quiſque in caſtris notum aut municipem habebat, conquirit, atque evocat. Primum *agunt gratias omnes omnibus, quod ſibi perterritis pridie pepercisſent: eorum ſe beneficio vivere:* [3] deinde *imperatoris fidem quærunt, rectene ſe illi ſint commiſſuri; &, quod non ab initio fecerint, armaque cum hominibus neceſſariis, & conſanguineis contulerint, conquerunturtur.* His provocati ſermonibus, *fidem ab imperatore de Petreji & Afranii vita petunt;* [4] *ne quod in ſe ſcelus concepiſſe, neu ſuos prodidiſſe videantur: quibus confirmatis rebus, ſe ſtatim ſigna tranſlaturos confirmant; legatoſque de pace primorum ordinum centuriones ad Cæſarem mittunt.* Interim alii ſuos in caſtra, [5] invitandi cauſſa, ad-

1. *Hæc conſiliantibus iis*] Sic MS. pro quo alii omnes *conſultantibus*. Sed & ſupra hoc ipſo libro dixit: *multumque cum ſuis conſiliandi cauſſa.* Quanquam ibidem alii *conſultandi*. Quinetiam *conſiliandi* verbo *M. Tullius* uſus eſt lib. xv. epiſt. x. ad Attic. *Difficili ad conſiliandum legatione.* Et *Horatius* lib. III. Ode III.

Gratum elocuta conſiliantibus
Junone Divis. —— Brant.

2. *Quem quiſque in caſtris notum ac municipem habebat*] Sic MSS. *Bongarſ. Petav. Voſſ. Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph.* At *Juſt. Lipſius* & *Joſ. Scaliger* in ſuis editionibus repræſentarunt *quem pleriſque in caſtris* &c. quæ quidem lectio tam ſenſui, quam Grammaticæ repugnat. Nos igitur veterem ſcripturam, probante *D. Voſſio*, reque ipſa clamante, reſtituimus. *Davies.*

3. *Deinde Imperatoris fidem quæruut*] Conjecit *Pet. Ciacconius, Dein de Imperatoris fide quærunt*, quem ſecutus *Joſ. Scaliger* ita edidit. At alteram lectionem exhibent Codices eaque omnino eſt retinenda. *Ovidius* Metam. lib. XIII. vſ. 89.

—— *Si quæritis hujus*
Fortunam pugnæ, non ſum ſuperatus ab illo.

Noſter l. I. B.G. cap. XVIII. *Eadem ſecreto ab aliis quærit.* In MS. *Brantiano* abſurde legitur *Imperatoris fidem queruntur.* Davies.

4. *Ne quod in ſe ſcelus concepiſſe*] Sic *Cicero* in Verrem lib. I. *Non iſtum majus in ſe ſcelus concepiſſe, quam eos, &c.* Alibi, ut pro Milone, & Philipp. XI. dixit, *Suſcipere in ſe ſcelus.* Ciaccon.

5. *Invitandi cauſſa*] Ut eos benigne amiceque exciperent; hoc enim in loco illa eſt vocis *invitandi* poteſtas. Vide quæ

ducunt; alii ab ſuis abducuntur; adeo, ut una caſtra jam facta ex binis viderentur: complureſque tribuni militum, & centuriones ad Cæſarem veniunt, ſeque ei commendant. Hoc idem fit à principibus Hiſpaniæ; quos illi evocaverant, & ſecum in caſtris habebant obſidum loco. Ii ſuos notos hoſpiteſque quærebant, per quem quiſque eorum aditum commendationis haberet ad Cæſarem. Afranii etiam filius adoleſcens, de ſua & parentis ſui ſalute, cum Cæſare, per Sulpicium legatum, agebat. Erant plena lætitia & gratulatione omnia; eorum, qui tanta pericula vitaſſe; & eorum, qui ſine vulnere tantas res confeciſſe videbantur: magnumque fructum ſuæ [1] priſtinæ lenitatis omnium judicio Cæſar ferebat; conſiliumque ejus a cunctis probabatur.

LXXV. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab inſtituto opere diſcedit, ſeque in caſtra recipit; ſic paratus, ut videbatur, ut, quicumque accidiſſet caſus, hunc quieto & æquo animo ferret. [2] Petrejus vero non deſerit ſeſe; armat familiam; cum hac, & prætoria cohorte cetratorum,

collegit *Joan. Georg. Grævius* ad *Juſtini* lib. I. cap. VI. *Davies.*

1. *Priſtinæ lenitatis*] Pridianæ, quam die proximo exercuerat; ut ex eo patet, quod paullo ante milites Afraniani gratias agant omnes omnibus, *quod ſibi perterritis pridie pepercisſent.* Sic lib. IV. B. G. cap. XIV. *Milites noſtri, priſtini diei perfidia incitati. A. Gellius* Noct. Attic. lib. X. cap. XXIV. Die priſtino, *id eſt, priore, quod vulgo* pridie *dicitur.* Idem.

2. *Petrejus vero non deſerit ſeſe; armat familiam*] Inquit ad hunc locum *Hotomannus: Familia nomine intelligit, opinor, quas Proconſules ex domeſticis convictionibus, aut domeſticis apparitionibus ſecum habere conſueverant; qui quaſi ex cohorte prætoria appellari ſolent, ut ait* Cicero *Epiſt. ad Q. Fr. In qua nullum aliud genus animadverto quod ex familia dici poſſit: nam ſervos certe ad arma non vocaret. Colonos quidem, de quibus ſuperius diximus, poteſt etiam hoc verbo ſignificare.* Sed, quod pace ſummi viri dixerim, plurimum fallitur. *Familia* hic *Cæſari* ſunt famuli, liberti, coloni: &, ne dubites, audi *Lucanum* de eadem re loquentem lib. IV, 205.

——*Nam poſtquam fœdera pacis*
Cognita Petrejo, ſeque & ſua tradita venum
Caſtra videt, famulas ſcelerata ad prœlia dextras
Excitat.——

Neque id hoc bello novum: ait de Domitio ſupra ipſe *Cæſar: Profectum item Domitium, ad occupandam Maſſiliam, navibus actuariis* VII, *quas Igili & in Coſano à privatis coactas, ſervis, libertis, colonis ſuis compleverat.* Hinc toties infra memorantur *colonicæ cohortes, & vernacula legio,* ex colonis nimirum, & ſervis ſcripta. Illud quæri poſſit, an & gladiatores intelligantur: quod non temere dixerim. Scio fuiſſe poſtea ſolutiores ſæculi mores. Legimus apud *Tacitum* I. Annalium, Videlenum quendam, militem gregarium, de

barba-

barbariſque equitibus paucis, [1] beneficiariis ſuis, quos ſuæ cuſtodiæ cauſſa habere conſueverat, improviſo ad vallum advolat; colloquia militum interrumpit; noſtros repellit ab caſtris; quos deprehendit, interficit: reliqui coëunt inter ſe, & repentino periculo exterriti ſiniſtras ſagis involvunt, gladioſque diſtringunt; atque ita ſe à cetratis, equitibuſque defendunt, caſtrorum propinquitate confiſi; ſeque in caſtra recipiunt; & ab iis cohortibus, quæ erant in ſtatione ad portas, defenduntur.

LXXVI. Quibus rebus confectis, flens Petrejus manipulos circuit, militeſque appellat; *neu ſe, neu Pompejum abſentem Imperatorem ſuum adverſariis ad ſupplicium tranſdant*, obſecrat. Fit celeriter concurſus in prætorium. Poſtulat, ut jurent omnes, ſe exercitum duceſque non deſerturos, neque prodituros, neque ſibi ſeparatim à reliquis conſilium capturos. [2] Princeps in hæc verba [3] jurat. Ipſe idem jusjurandum adigit Afranium: ſubſequuntur tribuni militum, centurioneſque. Centuriatim producti

interfecto fratre falſo querentem, ita Blæſum Legatum compellaſſe. *Quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit?* (lege *reddet.*) *quem miſſum ad vos à Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima jugulavit per gladiatores ſuos, quos in exitium militum habet atque armat.* Itaque gladiatores illi ſolebant comitari Imperatores in provincias, & erant in illorum familia, ut diſertim teſtantur *Taciti* verba, qui paullo poſt ſubdit: *ut pars militum gladiatores qui è ſervitio Blæſi erant, pars cæteram ejuſdem familiam vincirent.* Diſertim ait, gladiatores *è ſervitio* Blæſi fuiſſe. Sed arbitror illud tempore Cæſaris obtinuiſſe: quamvis enim non ignorem hoc ipſo libro memorari de gladiatoribus, quos Capuæ Cæſar habebat in ludo, eos à Lentulo productos & armatos eſſe; tamen puto hinc colligi poſſe, nondum tunc temporis id in uſu fuiſſe: nam gladiatores illi Capuæ erant in ludo, ibique manebant: neque rarum id, ut Romani privati gladiatores in urbibus aut municipiis haberent, ad concilianda eorum ſtudia: itaque hic per familiam intellige ſervos, libertos, colonos, atque id genus homines. *D. Voſſius.*

1. *Beneficiariis ſuis*] Suo aliquo beneficio obligatis. Vide *Fl. Vegetium* de re Mil. lib. II. cap. VIII. *Hotoman.*

2. *Poſtulat, ut jurent omnes*] Ita conjecit *Pet. Ciacconius*, & ita edidit *Joſ. Scaliger*, cum in Codd. quos viderant, legeretur *poſtulant, ut jurent omnes.* Antiquiſſimæ tamen editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræſentant *poſtulat ut jurent omnes*; quod manifeſto verum; hæc enim verba ad Petrejum ſolum referuntur. *Davies.*

3. *Princeps in hæc verba jurat*] Id eſt, primus, ante omnes. *Feſtus: Præjurationes facere dicuntur, qui ante alios conceptis verbis jurant, poſt quos in eadem verba jurantes, tantummodo dicunt, Idem in me.* Eſt autem *in verba jurare*, ſermo militaris, de quo vide *Barn. Briſſonium* libro ſecundo Form. *Brant.*

4. *Jurat. Ipſe idem juramentum.*] Elegantius, ut arbitror, hoc modo diſtinguetur oratio: *Princeps in hæc verba jurat ipſe.*

milites

milites idem jurant; edicunt, penes quem quisque sit miles Cæsaris, ut producatur: productos palam in prætorio interficiunt, [1] sed plerosque hi qui receperant, celant, noctuque per vallum emittunt. [2] Sic terror oblatus ducibus, crudelitas in supplicio, nova religio jurisjurandi, spem præsentis deditionis sustulit, mentesque militum convertit, & rem ad pristinam belli rationem redegit.

LXXVII. Cæsar, qui milites adversariorum in castra per tempus colloquii venerant, summa diligentia conquiri & remitti jubet: sed ex numero tribunorum militum centurionumque nonnulli sua voluntate apud eum remanserunt: [3] quos ille postea magno in honore habuit. [4] Centuriones in ampliores ordines, equites Romanos in Tribunitium restituit honorem.

LXXVIII. Premebantur Afraniani pabulatione, aquabantur ægre: frumenti copiam legionarii nonnullam habebant, quod [5] dierum XXII ab Ilerda frumentum jussi erant efferre: cetrati, auxiliaresque nullam, quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, & corpora insueta ad

Idem juramentum adigit Afranium. Et hanc sane interpunctionem in editt. *Rom. Beroald. Steph.* postea deprehendi. *Davies*

1. *Sed plerosque hi qui receperant*] Sic diserte MS. *Norvic.* eandemque lectionem in suo Codice invenit, & inventam probavit *Fulv. Ursinus.* Miror igitur, unde factum, ut *Dionys. Vossius* ita primus emendasse sibi videretur. In vulgg. erat *plerosque ii quos receperant.* MS. *Palat. Plerosque que quos receperant.* Editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. Plerique quos ceperant, celant*; unde non male legi possit *plerique, quos receperant, celant.* Idem.

2. *Sic terror oblatus ducibus*] In prioribus editt. erat *sic terror oblatus à ducibus.* Quod nescio cur *Scaliger* rejecerit: ego firmam lectionem esse non dubito. In *Petav.* erat, *terrore oblato à ducibus:* eodem modo in nostro v. c. (sic & in *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.*) *Palat. terror oblatus à ducibus.* Omnes tamen præpositionem agnoscunt. *D. Vossius.*

3. *Quos ille postea magno in honore habuit*] Supra lib. v. de bello Gallico dixit, *quos præcipuo semper honore Cæsar habuit &c.* sine præpositione, quam tamen habet *Livius* lib. XXXVIII. ut ad eum locum notavimus. *F. Ursin.*

4. *Centuriones in ampliores ordines, equites Rom. in tribunitium restituit honorem*] *Faernus* legebat: *Centuriones ampliori ordini, & Tribunos in Tribunitium, &c.* Sed quoniam supra scriptum est, *complureſque Tribuni militum, & Centuriones ad Cæsarem veniunt*; &, *legatos de pace primorum ordinum Centuriones ad Cæsarem mittunt*, videant doctiores num legi commodius possit, *Centuriones in priores ordines*, vel, *in primores ordines*; nam postrema pars optime à *Faerno* restituta est. *Ciaccon.*

4. *Dierum* XXII. *ab Ilerda frumentum jussi erant efferre*] Ergo falsus *Dio*, qui ait lib. XLI. p. 164. Καὶ προσεπῆλθε τοῖς φιλίοις (αὐθημερὸν γὰρ τὰ σαθμὰ ἀφαιρεθέντες προσδεχόμενοι, ὅδὲν ἐπενίσαντο) ὅτε ὕδατος εὐ-

onera

onera portanda; itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæſarem perfugiebat. In his erat anguſtiis res: ſed ex propoſitis conſiliis duobus explicitius videbatur Ilerdam reverti, quod ibi paullulum frumenti reliquerant. [1] Ibi ſe reliquum conſilium explicaturos confidebant. Tarraco aberat longius: quo ſpatio plures rem poſſe caſus recipere intelligebant. Hoc probato conſilio ex caſtris proficiſcuntur. Cæſar equitatu præmiſſo, qui noviſſimum agmen carperet, atque impediret, ipſe cum legionibus ſubſequitur. Nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus prœliarentur.

LXXIX. Genus erat hoc pugnæ: Expeditæ cohortes noviſſimum agmen claudebant: [2] plurieſque [3] in locis campeſtribus ſubſiſtebant: ſi mons erat adſcendendus, facile ipſa loci natura periculum repellebat; quod ex locis ſuperioribus, qui anteceſſerant, ſuos adſcendentes protegebant: quum vallis, aut locus declivis ſuberat; neque ii, qui anteceſſerant, [4] morantibus opem ferre poterant; equites vero [5] ex loco ſuperiore in adverſos tela conjicie-

πόρων, &c. *adhæc neque cibum habuere (neque enim ſecum quicquam tulerant, quia unicis caſtris ſe quo ſtatuerant perventuros ſperaverant) & ab aqua laborabant, &c.* D. Voſſius.

1. *Ibi ſe reliquum conſilium explicaturos confidebant*] Alii Codd. *expleturos*; ſed lib. ſcriptus *Achillis Statii*, & *Gryphii* codex *explicaturos*, omnino melius. Nam ſupra dixit: *ex duobus propoſitis conſiliis explicitius videbatur.* Et infra lib. III. cap. LXXVIII. *Totius autem rei conſilium his rationibus explicabat.* Et legendum exiſtimo: *reliquum conſilii explicaturos.* *Cicero* ad Fam. lib. XIV. epiſt. XII. *Metuo ne id conſilii cœperimus, quod non facile explicare poſſimus.* *Cæſar* ſupra lib. V. B. G. cap. LIII. *Quod reliqui conſilii caperent, explorabant.* Atque ita reperi ſcriptum in meo libro. *Ciac.*

2. *Plurieſque*] Sic edidit *Joſ. Scaliger* ex *Pet. Ciacconii* conjectura; in libris enim eſt *plureſque*, ex qua lectione ſenſus rei congruus exſculpi non poteſt. Quamvis autem hæc vox apud melioris ævi ſcriptores alibi non occurrat, ei tamen patrocinatur *compluries*, quo uſi ſunt *Plautus* & *Cato*, ut oſtendit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. V. cap. XXI. *Davies.*

3. *In locis campeſtribus ſubſiſtebant*] Noſter *ſuſtinebant* (& editt. *Rom. Ven. Ber.*) ut ſupra cap. LXIV. *Ac nonnunquam ſuſtinere extremum agmen.* Hotoman.

4. *Morantibus opem ferre*] Pone ſequentibus; *morantes* enim hic opponuntur iis, qui anteceſſerant, quæ nova eſt verbi notio. *Pet. Ciacconius* hic *laborantibus* importune reponit. *Davies.*

5. *Ex loco ſuperiore in adverſos*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *adverſarios*; ſed legendum *averſos*. Equitatus enim Cæſaris milites Afranianos ſequutus, in eos progredientes tela conjiciebat, ac proinde in averſos. Eandem lectionem *Fulv. Urſino* & *Fr. Hotomanno* placuiſſe video, licet rationem non addiderint, ob quam illis ita videretur. *Idem.*

bant:

bant: [1] tum magno erat in periculo res; tum inquirebant, ut, quum ejuſmodi eſſet locis appropinquatum, legionum ſigna conſiſtere juberent, magnoque impetu equitatum repellerent; eo ſummoto, repente incitato curſu ſeſe in valles univerſi demittere, atque ita tranſgreſſi rurſus in locis ſuperioribus conſiſtere: nam tantum ab equitum ſuorum auxiliis aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos ſuperioribus perterritos prœliis, in medium reciperent agmen, ultroque eos tuerentur; quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæſaris exciperetur.

LXXX. Tali dum pugnatur modo, lente, ac paullatim proceditur, crebroque, ut ſint auxilio ſuis, ſubſiſtunt, ut tum accidit: millia enim progreſſi IV, vehementiuſque peragitati ab equitatu, montem excelſum capiunt; ibique una à fronte contra hoſtem caſtra muniunt, neque jumentis onera deponunt. Ubi Cæſaris caſtra poſita, tabernaculaque conſtituta, & [2] dimiſſos equites, pabulandi cauſſa, animadvertere, ſeſe ſubito proripiunt hora circiter VI ejuſdem diei; & ſpem nacti moræ diſceſſu noſtrorum equitum, iter facere incipiunt. Qua re animadverſa, Cæſar eductis legionibus ſubſequitur; præſidio impedimentis paucas cohortes relinquit; [3] hora X ſubſequi pabulatores, equiteſque revocari jubet. Celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium revertitur. Pugnatur acri-

1. *Tum magno erat in periculo res; tum inquirebant*] Locus corruptiſſimus, nec à quoquam hactenus tentatus præter *Hotomannum*, qui pro *inquirebant* emendavit *requirebant:* male fateor, ſed melius quam vulgata. Lego ope codicis *Petaviani: tum magno erat in periculo res. Requirebatur ut cum ejuſmodi eſſet locis appropinquatum, legionum ſigna conſiſtere juberent.* (Cum *Petaviano* Codice facit MS. *Norvic.*) Hæc genuina loci lectio, quam non facile quis ingenio adſecutus fuiſſet, niſi opem tuliſſent codices. Sane *Ciacconius* depravatum agnovit; cæterum quomodo reſtitueretur nihil addidit. Error ortus ex præmiſſa particula *tum*, quam librarius imperitus repetendam putavit. *D. Voſſius.*

2. *Dimiſſos equites, pabulandi cauſſa, animadvertere*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. animadvertunt*, quod melius eſt ob verba præſentis temporis, quæ ſequuntur. At MS. *Norvic.* habet *animum advertunt*, & hæc vera prorſus eſt lectio. Vide not. ad lib. I. B. G. cap. XXIV. & lib. V. B. G. cap. XVIII. *Davies.*

3. *Hora X. ſubſequi*] *Jo. Vincentii Pinelli* liber antiquus *Ora* X. ex quo *Nicaſius Ellebodius* Caſletanus, mendoſum locum ſuſpicans, *Omnia auxilia ſubſequi* reponendum putat. *Ald. Manut.*

ter

ter ad noviſſimum agmen, adeo ut pene terga convertant: complureſque milites, etiam nonnulli centuriones interficiuntur. Inſtabat agmen Cæſaris, atque univerſum imminebat.

LXXXI. Tum vero neque ad explorandum idoneum locum caſtris, neque ad progrediendum data facultate, conſiſtunt neceſſario, & procul ab aqua, & natura iniquo loco caſtra ponunt: ſed iiſdem de cauſſis Cæſar, quæ ſupra ſunt demonſtratæ, prœlio non laceſſit, & eo die tabernacula ſtatui paſſus non eſt; quo paratiores eſſent ad inſequendum omnes, ſive noctu, ſive interdiu erumperent. Illi, animadverſo vitio caſtrorum, tota nocte munitiones proferunt, [1] caſtraque caſtris convertunt. Hoc idem poſtero die à prima luce faciunt, totumque in ea re diem conſumunt: ſed, quantum opere proceſſerant, & caſtra protulerant, tanto aberant ab aqua longius; & præſenti malo aliis malis remedia dabantur. Prima nocte aquandi cauſſa nemo egreditur ex caſtris: proximo die, præſidio in caſtris relicto, univerſas ad aquam copias educunt: pabulatum emittitur nemo. [2] His eos ſupplices male haberi Cæſar & neceſſariam ſubire deditionem, quam prœlio decertare, malebat: conatur tamen eos vallo foſſaque circumvenire, ut

1. *Caſtraque caſtris convertunt*] MS. *Pal. convenerunt: Norvic. conjungunt, Pet.* autem *Ciacconius* conjecit *caſtraque caſtris conferunt* & ſane ita loqui amat *Cæſar*; mihi tamen videtur nihil eſſe prorſus in vulgata lectione, quod jure merito offendat. Locum mire interpretatur *D. Voſſius*; putat enim phraſin hanc denotare, Afranianos pro prioribus caſtris relictis nova habere caſtra, & quidem à Cæſare magis diſſita; cum illos caſtra ſua Cæſaris caſtris propinquiora feciſſe neceſſario ſignificet: nam hoſti ad progrediendum non dari facultatem, hujuſce capitis initio teſtatus eſt *Cæſar*, & ex cap. LXXXII. conſtat, breve ſpacium inter utraque caſtra fuiſſe poſitum, unde etiam patet eos verſus Cæſarem moviſſe, ut, *ſi prœlium committeretur, propinquitas caſtrorum celerem ſuperatis ex fuga receptum daret.* Apparet etiam ex *Hirtii* lib. VIII. B. G. capp. IX. & X. Cæſarem caſtra caſtris hoſtium contuliſſe, etiam cum timorem ſimularet. *Davies.*

2. *His eos ſupplices male haberi Cæſar & neceſſariam*] Ita edidit *Joſ. Scaliger*, & ſic MS. *Norvic.* niſi quod in ea perperam ſcribatur *malle haberi.* Sed vitioſa eſt lectio recepta, nec enim Afraniani jam erant ſupplices. Reſcribo *his eos* ſuppliciis *male haberi*, aquæ videlicet ac pabuli inopia. Editt. tamen *Rom. Ven. Beroald. Steph.* non male exhibent *His eos ſupplices malis Cæſar neceſſariam ſubire deditionem*; aut etiam, quoniam *ſupplices male haberi* in aliis Codd. legatur, reponi poteſt *his eos ſupplices malis habere Cæſar & neceſſariam &c.* Harum lectionum utramvis eligas, omnes enim vulgatæ præſtant. *Idem.*

quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur, quo neceſſario deſcenſuros exiſtimabat. [1] Ibi & inopia pabuli adducti, & [2] quo eſſent ad iter expeditiores, omnia ſarcinaria jumenta interfici jubent.

LXXXII. In his operibus, conſiliiſque biduum conſumitur: tertio die magna jam pars operis Cæſaris proceſſerat. Illi, [3] impediendæ rei cauſſa, hora circiter IIX ſigno dato, legiones educunt, aciemque ſub caſtris inſtruunt. Cæſar ab opere legiones revocat, equitatum omnem convenire jubet; aciem inſtruit: contra opinionem enim militum, famamque omnium, [4] videri prœlium diffugiſſe, magnum detrimentum afferebat. Sed eiſdem de cauſſis, quæ ſunt cognitæ, quo minus dimicare vellet, movebatur; atque hoc etiam magis, quod ſpatii brevitas, etiam in fugam conjectis adverſariis, non multum ad ſummam victoriæ juvare poterat; non enim amplius pedum millibus II ab caſtris caſtra diſtabant: hinc duas partes acies occupabant; tertia vacabat ad incurſum atque impetum militum relicta. Si prœlium committeretur, propin-

1. *Ibi & inopia pabuli adducti —— omnia ſarcinaria jumenta interfici jubent*] Multo melius in MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* legitur *illi & inopia &c.* Hoc autem eorum facinus memorat *Jul. Frontinus* Strateg. lib. II. cap. I. *Davies.*

2. *Quo eſſent ad iter expeditiores*] In antiquo libro *ad it.* Ex affinitate autem T. & D. & earum inter ſe converſione factum eſt ab iis, qui locum non intelligerent, *ad id*, cum ſit legendum *ad iter.* Sic infra, lib. III. cap. XXXVI. *Quo iter*, inquit, *expeditius faceret, &c.* Ald. Manut.

3. *Impediendæ rei cauſſa*] MS. *Norvic. Impediendæ munitionis, quæ fiebat, cauſſa.* Codex vet. *Pinelli, Impediendæ munitionis cauſſa, quæ fiebat*, ſic & *Faerni* liber, unde ille reſcribendum putavit *impediendæ rei cauſſa*, nam reliqua *rei* gloſſema eſſe videbantur. Acute quidem, nec tamen locum perpurgavit; legendum, omiſſa voce *cauſſa*, *impediendæ rei, hora circiter* VIII. ut liquet ex vett. impreſſis, qui veram lectionem & Gloſſema integrum ſervarunt; repræſentant enim Editt. *Rom. Ven. Ber. Steph. Rapheleng. Impediendæ rei, quæ munitionis cauſſa fiebat.* Sic *Hirtius* Bell. Alex. cap. LXV. *Quæ diſſolvendæ diſciplinæ ſeveritatiſque eſſent. Salluſtius* Jugurth. cap. LXXXVIII. *Quæ poſtquam glorioſa modo, neque belli patrandi cognovit.* Vide & Catil. cap. VI. *Davies.*

4. *Videri prœlium diffugiſſe*] Sic edidit *Joſ. Scaliger*, cum omnes Codd. repræſentent *prœlio diffugiſſe.* Mihi legendum videtur *prœlium defugiſſe*, quod & *Fr. Hotomanno* placuit. *Defugere* enim eſt recuſare, vitare. *Cæſar* lib. VI. B. G. cap. XII. *Aditum eorum ſermonemque defugiunt.* Et lib. I. B. C. cap. XXXII. *Sin timore defugiant, illis ſe oneri non futurum.* Contra *diffugere* idem denotat, ac *partes diverſas curſu petere, dilabi. Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. XXXV. *Ii repentino malo perterriti*, diffugiunt *in ſua præſidia. Cicero* Offic. lib. III. cap. XXII. *Non quos in acie cepiſſet, aut qui periculo mortis* diffugiſſent. Vide & de Bell. Afric. cap. LII. *Idem.*

quitas

quitas caſtrorum celerem ſuperatis ex fuga receptum dabat. Hac de cauſſa conſtituerat ſigna inferentibus reſiſtere, prior prœlio non laceſſere.

LXXXIII. [1]Acies erat Afraniana duplex, legio v, & III. in ſubſidiis locum alariæ cohortes obtinebant. Cæſaris triplex: [2]ſed primam aciem quaternæ cohortes ex v legione tenebant: has ſubſidiariæ ternæ, & rurſus aliæ totidem, ſuæ cujuſque legionis, ſubſequebantur: ſagittarii funditoreſque media continebantur acie, equitatus latera cingebat. Tali inſtructa acie, tenere uterque propoſitum videbatur; Cæſar, ut niſi coactus, prœlium non committeret; ille, ut opera Cæſaris impediret. Producitur tamen res; acieſque ad ſolis occaſum continentur: inde utrique in caſtra diſcedunt. Poſtero die munitiones inſti-

1. *Acies erat Afraniana duplex, legio* v. *&* III. *in ſubſidiis locum alariæ cohortes obtinebant*] Ita *Scaliger* edidit; non arbitror, veram hanc lectionem ratus, ſed, quia codices non juvabant, nihil temere mutans. Certiſſimum eſt, corrupta verba eſſe. *Faernus* legebat *ex legione prima & tertia*; & *leg.* I. *& tertia* quoque habet *Palatin.* codex. Sed perperam: nam, ut recte *Ciacconius* obſervat, prima legio non fuit in Hiſpania, eratque ea, quam Cæſar Pompejo in Italia tranſdidit. Idem ait tertiam quoque legionem fuiſſe apud Pompejum, quia III. de bello Civili ait Cæſar: *legiones duæ tranſditæ à Cæſare initio diſſenſionis ex S. C. quarum una prima, altera tertia appellabatur.* Sed oblitus eſt *Ciacconius* ipſum ſe hoc loco pro *tertia* ex *Lucano* reſcripſiſſe *quarta.* Verum mitto hoc. Emendat itaque *Ciacconius* hoc modo: *Acies erat Afraniana duplex legionum quinque. Tertium in ſubſidiis locum alariæ cohortes obtinebant.* Ne hoc quidem uſquequaque rectum. Noli dubitare quin reſcribas: *Acies erat Afraniana duplex legionum quinque: in ſubſidiis locum alariæ cohortes obtinebant.* Sane in *Petav.* codice invenio *leg.* v. *tertia* ubi cuncta ſana, niſi quod *tertia* factum ex III; hoc depravatum ex *in.* Atque ita egregie quoque magnus *Lipſius* Mil. Rom. lib. IV. Dial. VIII. emendabat: nam conſtat v. legiones Afranio & Petrejo fuiſſe; & indicant hoc verba *Cæſaris,* quæ ſupra leguntur: *erant legiones Afranii tres, Petreji duæ.* D. Voſſius.

2. *Sed primam aciem quaternæ cohortes ex* v. *legione tenebant*] Res ipſa clamat mendum latere: quid enim quatuor cohortes ſolum in prima acie fuere? Certe exiguus is numerus, nec Afraniano par futurus. Lego ex codice *Pet. Pal. Bong.* & noſtro, *quaternæ cohortes ex quinque legionibus,* nam quinque tunc Cæſari legiones fuere. Itaque ex quinquê legionibus quatuor cohortes in prima acie erant, hoc eſt, in univerſum cohortes XX: has pone ſequebantur cohortes ternæ, & illas iterum ternæ, ex ſua quæque legione; itaque forma agminis Cæſariani talis erat, uti quoque *Lipſius* lib. IV. Mil. Rom. Dial. VIII. obſervavit.

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Ubi quinque, quas vides, altitudines totidem ſunt legiones; primo quaternæ cohortes, deinde ternæ, & iterum ternæ. Clara res eſt. Interea non diſplicet emendatio *Nicaſii Ellebodii* qui legebat, *quaternæ cohortes ex quaque legione.* Senſus idem erit. *Idem.*

tutas Cæſar parat perficere; illi vadum fluminis Sicoris tentare, ſi tranſire poſſent: qua re animadverſa Cæſar Germanos levis armaturæ, equitumque partem flumen transjicit, crebraſque in ripis cuſtodias diſponit.

LXXXIV. Tandem, omnibus rebus obſeſſi, quartum jam diem ſine pabulo retentis jumentis, aquæ, lignorum, frumenti inopia, colloquium petunt; &, id ſi fieri poſſit, ſemoto à militibus loco. Ubi id à Cæſare negatum, &, palam ſi colloqui vellent, conceſſum eſt; datur obſidis loco Cæſari filius Afranii. Venitur in eum locum, quem Cæſar deligit: audiente utroque exercitu, loquitur Afranius: [1] *Non eſſe aut ipſi, aut militibus ſuccenſendum, quod fidem erga Imperatorem ſuum Cn. Pompejum conſervare voluerint: ſed ſatis jam feciſſe officio, ſatiſque ſupplicii tuliſſe perpeſſos omnium rerum inopiam: nunc vero,* [2] *pene ut feminas circummunitos,* [3] *prohiberi aqua, prohiberi ingreſſu:* [4] *neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre poſſe: itaque ſe victos confiteri: orare atque obſecrare, ſi quis lo-*

1. *Non eſſe aut ipſi aut militibus*] Legendum ex MS. *Norvic. aut ipſis aut militibus*; dux enim erat cum Afranio Petrejus, cui etiam venia erat precanda. *Julius* etiam *Celſus* p. 191. ubi hanc Afranii orationem refert, ait *nec* NOBIS, *Cæſar, nec militibus his iraſci debeas.* Davies.

2. *Pene ut feminas circummunitos*] Ita MSS. omnes; nec præter *Ciacconium* fuit quiſquam, cui hic locus ſuſpicionem moverit. Suſpicionem dico, nam corrigere non tentavit. Ego emendo, *pene ut feras circummunitos.* Ait Afranius, ſe ſuoſque Cæſaris exercitu ita concluſos, ut quaſi indagine capti teneantur: hæc vera lectio, &, qui de ea dubitat, aurem non habet. *D. Voſſius.*

3. *Prohibere aqua, prohibere ingreſſu*] Quem locum *ingreſſus* hic obtinere poſſet, nequeo equidem divinare, nec, ut opinor, alius quiſpiam. Ulcus eſt in verbis, cui ſanando ſolus operam dedit *D. Voſſius.* Reponit ille *prohibere egreſſu*, non prorſus quidem male; ſed hanc conjecturam poſtea deſerit, ut *prohibere congreſſu* ſubſtituat. At pugna eos non prohibuit Cæſar; conſtituit autem *ſigna inferentibus reſiſtere, prior prælio non laceſſere.* Vide cap. LXXXII. Omnino ſcribendum videtur *prohibere digreſſu*, id eſt, diſceſſu; eam lectionem ſenſui convenire nemo non videt. *Davies.*

4. *Neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre poſſe*] *Dolorem* vocat moleſtiam ex aquæ, lignorum & frumenti inopia ortam: iis autem maxima erat *ignominia*, quod circummuniti tenebantur. *Pet.* quidem *Ciacconius* pro *dolore* reſcribit *laborem*, quia dolorem ſoli animo competere putarit, ut equidem arbitror, aliam enim rationem comminiſci non poſſum. Utcunque ſit, huic certe loco *dolor* melius congruit. *Cicero* Tuſc. Quæſt. lib. II cap. XV. *Intereſt aliquid inter laborem, & dolorem: ſunt finitima omnino, ſed tamen differt aliquid. Labor eſt functio quædam vel animi vel corporis gravioris operis & muneris: dolor autem motus aſper in corpore, alienus à ſenſibus.* Vide & Offic. lib. III. cap. V. *Davies.*

CUS

cus miſericordiæ relinquatur, [1] *ne ad ultimum ſupplicium progredi neceſſe habeant.* Hæc quam poteſt demiſſiſſime atque ſubjectiſſime exponit.

LXXXV. Ad ea Cæſar reſpondit: *Nulli omnium has partes, vel querimoniæ, vel miſerationis, minus conveniſſe: reliquos enim omnes ſuum officium præſtitiſſe; ſe, qui etiam bona conditione, & loco, & tempore æquo confligere noluerit, ut quam integerrima eſſent ad pacem omnia; exercitum ſuum, qui injuria etiam accepta, ſuiſque interfectis, quos* [2] *in ſua poteſtate habuerit, conſervarit, & texerit; illius denique exercitus milites, qui per ſe de concilianda pace egerint; quæ in re omnium ſuorum vitæ conſulendum putarunt: ſic omnium ordinum partes in miſericordia conſtitiſſe; ipſos duces à pace abhorruiſſe; eos neque colloquii, neque inducia-rum jura ſervaſſe, & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudeliſſime interfeciſſe: accidiſſe igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere ſoleat, uti eo recurrant, & id cupidiſſime petant, quod paullo ante contempſerint: neque nunc ſe* [3] *illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate poſtulare, quibus rebus augeantur opes ſuæ, ſed eos exercitus, quos contra ſe multos jam annos aluerint, velle dimitti: neque enim* VI *legiones alia de cauſſa miſſas in Hiſpaniam, ſeptimamque ibi conſcriptam, neque tot tantaſque claſſes paratas, neque ſummiſſos duces, rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hiſpanias, nihil ad uſum provinciæ proviſum, quæ, propter diuturnitatem pacis, nullum auxilium deſiderarit: omnia hæc jam pridem contra ſe parari: in ſe novi-*

1. *Ne ad ultimum ſupplicium progredi neceſſe habeant*] *Ultimum ſupplicium* Jureconſultis mors eſt D. tit. de pœnis, *Apulejo* lib. VII. Metamorph. *extrema pœna*, *Plinio* in epiſtolis, & *Suetonio* in Julio *ultima pœna*. Brant.

2. *In ſua poteſtate habuerit*] Vulgg. *habuit*. Sed lectionem, quam recepimus, in plurimis MSS. inventam probarunt viri eruditi, eamque exhibent editt. *Rom. Ven. Beroald.* & linguæ Latinæ ratio poſtulat. *Davies.*

3. *Illorum humilitate*] Sunt qui reponant *Humanitate:* quos facere imperite, cum loci ſententia, tum Cæſaris conſuetudo convincit, qui *Humilitatem* crebro uſurpat pro infima & abjecta conditione ac fortuna. *Cicero* in Cluent. *Arrogantiam ejus deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis.* Hotom.

generis

generis imperia constitui; ut [1] *idem ad portas urbanis præsideat rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat: in se jura magistratuum commutari, ne ex prætura, & consulatu, ut semper,* [2] *sed per paucos probati & electi in provincias mittantur: in se* [3] *ætatis excusationem nihil valere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus evocentur: in se uno non servari, quod sit omnibus datum semper imperatoribus, ut rebus feliciter gestis aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia domum revertantur, exercitumque dimittant: quæ tamen omnia & se tulisse patienter & esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit; sed ne illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, provinciis excederent, exercitumque dimitterent; si id sit factum, nocituram se nemini: hanc unam, atque extremam pacis esse conditionem.*

LXXXVI. Id vero militibus fuit pergratum, & jucundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci; ut, qui aliquid victi incommodi exspectavissent, ultro inde præmium missionis ferrent: nam quum de loco & tempore ejus rei controversia inferretur, & voce & manibus universi ex vallo, ubi constiterant, significare cœperunt, ut statim dimitterentur: neque omni interposita fide [4] firmum esse posse, si in aliud tempus differretur. Pauci[s]

1. *Idem ad portas urbanis præsideat rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat*] Pompejum intelligit, qui Africam & Hispaniam obtinebat. Vide *Plutarchum* in Cat. p. 779. In MS. autem *Norvic.* corrupte legitur *idem ad portas urbanis præsidia rebus:* corruptius in editt. *Rom. Ven. Beroald. idem apportans urbanis præsidia rebus,* licet antiqua manus *Veneta* sanam lectionem restituerit. *Ad portas* vero dicit, quoniam iis, qui cum imperio erant, in urbem ingredi non liceret. Vide *Paullum Manutium* de Sen. Rom. cap. IV. *Davies.*

2. *Sed per paucos probati & electi*] Supra cap. VI. Cæsar ait, ex Senatusconsulto provincias privatis hominibus decretas. Itaque *magistratuum jura commutata esse* haud abs re dixit; quippe quando antea non nisi Prætores & Consules in provincias mitterentur. *Rhellican.*

3. *Ætatis excusationem*] Quid hoc loco significet, aperuit supra cap. III. *Multi undique ex veteribus Pompeji exercitibus, spe præmiorum atque ordinum evocantur;* nam *obtinere exercitus* modo dixit, pro eo quod est, ducere ordines & præfecturas habere. *Hotoman.*

4. *Firmum esse posse*] Ratum id quod de missione ageretur; eam enim respici

quum

quum esset in utramque partem verbis disputatum, res huc deducitur, ut ii, qui habeant domicilium, aut possessiones in Hispania, statim; reliqui ad Varum flumen dimittantur: [1] ne quid eis noceretur, neve quis invitus [2] sacramento dicere cogeretur à Cæsare, cavetur.

LXXXVII. Cæsar ex eo tempore, dum ad flumen Varum veniatur, se frumentum daturum, pollicetur: addit etiam, ut, *quid quisque eorum in bello amiserit, quæ sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituatur: militibus, æqua facta æstimatione, pecuniam pro iis rebus dissolvit.* Quascunque postea controversias inter se milites habuerant, sua sponte [3] ad Cæsarem intus adierunt. Petrejus atque Afranius, quum stipendium ab legionibus, pene seditione facta, flagitarentur, cujus illi diem nondum venisse dicerent, Cæsar ut cognosceret, postulant; eoque utrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa, 11 legiones suas antecedere, reliquas subsequi jussit, ut non longo inter se spatio castra facerent: eique negotio Q. Fusium Kalenum legatum præfecit. Hoc ejus præscripto ex Hispania ad Varum flumen est iter factum, atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

manifestum est; plane autem dormitavit *Fr. Hotomannus*, qui hæc verba de fide ducibus data intelligit. Vide cap. LXXVI. *Dav.*

1. *Ne quid iis noceretur*] *Bong.* codex habet, *ne quoi de his noceatur.* (Editt. *Rom. Ven. Beroald. ne cui de his noceatur.*) Quod probo: hæc autem si vera lectio, ex MSS. *Cujac.* & *Petav. cogatur* paullo post legendum. *D. Vossius.*

2. *Sacramento dicere cogeretur*] Ex MSS. *Petav.* & *Cujac.* rescribit *D. Vossius sacramentum dicere*, ac ita sane MS. *Norvic.* Sed alii MSS. & veteres cusi vulgatam lectionem retinent, ac proba est locutio; dixit enim *Livius* lib. IV. cap. LIII. *auxilioque Tribuni nemo invitus sacramento diceret.* Nihil igitur movendum. *Davies.*

3. *Ad Cæsarem intus adierunt*] Alii *introduxerunt.* Sed plaudo & ambabus manibus amplector conjecturam *Jani Guilielmii*, qui cap. II. Quæst. in Aululariam legit *in jus adierunt.* Observo sic locutum *Ciceronem* Orat. IX. lib. IV. in Verrem: *Cum ad prætorem in jus adissemus, excogitat sane diligenter, & caute quid decernat. Nam, antequam verbum facerem, de sella surrexit atque abiit.* Idem Orat. VII. lib. II. in eundem Verrem: *Nam Heraclius tum adfuerat, cum primum dati sunt judices: de hoc, qui antequam in jus aditum esset, antequam denique mentio controversiæ facta esset, discessisset, putabant nihil agi posse.* Sed abunde hæc ad firmandam *Guilielmii* emendationem. *D. Vossius.*

FINIS LIB. I. DE BELLO CIVILI.

C. JU-

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO CIVILI

LIBER II.

Summarium Lib. II. de Bello Civili.

Massiliæ, undique artius obsessæ, III. *subsidio cum classe advenit L. Nasidius: conjunctaque suæ classi oppidana,* VII. *prælium infeliciter cum Cæsariana committit.* VIII. *Trebonius inauditæ molis machinas ad oppidum exstruit.* XII. *Quibus incolæ territi, inducias petunt:* XIV. *obtentas ipsi violantes, subita eruptione opera Trebonii disjiciunt.* XV. *Iis tamen summa festinatione refectis, denuo de deditione agunt.* XVII. *Interim in Hispania ulteriore M. Varro, bellum dum apparat,* XX. *ab omnibus pene desertus, in potestatem Cæsaris devenit;* XXII. *uti etiam Massilienses.* XXIII. *Curio in Africa primores prospere gerit;* XL. *post temerarie prælio decertans, cum toto exercitu cæditur.*

I. DUM hæc in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliæ relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turresque ad oppidum agere instituit. Una erat proxima portui, navalibusque; altera ad partem, [a] qua est aditus ex Gallia atque Hispania ad id mare, quod adigit ad

[a] *Qua est aditus ex Gallia atque Hispania ad id mare, quod adigit ad ostium Rhodani*] Variæ sunt hunc in locum hariolationes. *Gabr. Faernus* scribit, *qua est aditus ad Galliam atque Hispaniam*, &c. nec male divinavit, ita enim exhibent MSS. *Carrar. Palat.* & *Bongars.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Petro Ciacconio* placuit *qua est aditus ab eo mari, quod vergit ad ostium Rhodani*; quam conje-

ostium

ostium Rhodani. Massilia enim fere ex III oppidi partibus mari alluitur: [2]reliqua quarta est, quæ aditum habet à terra. Hujus quoque spatii pars ea, quæ, ad arcem pertinet, loci natura, & valle altissima munita longam & difficilem habet oppugnationem. Ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam jumentorum atque hominum multitudinem ex omni provincia vocat; [1] vimina materiamque comportari jubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum LXXX exstruit.

II. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere possent. [3] Asseres enim pedum XII cuspidibus

sturam, ut nimis audacem, merito rejicit *Fulv. Ursinus*. *Scaliger* reponit *qua est aditus ad ostium Rhodani*, cetera ex interpretatione nata temere arbitratus: Ingenue autem fatetur *D. Vossius*, se prorsus nescire, quomodo emendandus sit locus; cui tamen felicem medicinam tantum non invenit frater ejus *Isaacus*; legit enim not. ad *Pomponii Mela* lib. II. cap. V. *altera ad partem, qua est aditus ex Gallia atque Hispania, ad id mare quod attingit ostium Rhodani*; *aditus* enim *ex Gallia atque Hispania* concise dicitur, pro eo quod est, aditus ad Massiliam, venientibus ex Gallia Hispaniaque. Firmatur ejus sententia ex editt. *Steph.* & *Vascos* in quibus est *attingit ad ostium*, sic & MS. *Norvic.* nisi quod ille *attigit*; nec forsan male. *attigo* enim dixerunt veteres. *Propertius* lib. I. Eleg. XVII, 27.

Si quando vestras labens Amor attigit undas.

Eadem etiam forma usi sunt *Pacuvius*, *Lucilius* & *Plautus*, ut ostendit *Joan. Meursius* Exercit. Crit. Part. I. in Epid. *Plaut.* cap. VII. pag. 119. Sed, ut hic ὀχαϊσμὸς *Cæsari* reddatur, non multum contendo. Illud certum, præpositionem ab *Is. Vossio* rejectam debere retineri; eam quippe exhibent MSS. & veteres cusi. Rescribe igitur *attigit*, sive *attingit ad ostium Rhodani*.

Auctor ad Herennium lib. IV. fol. 38. B. ed. Lamb. *Ad hanc rem, quod satis est, attingemus.* Ipse *Mela* lib. I. cap. IV. *Et qua ad fluvium attingit, latissima.* Sic etiam loquitur *Sulpicius Severus* Dial. III. cap. XIV. pag. 484. *Davies.*

1. *Reliqua quarta est, qua aditum habet à terra*] Massilia *solis mille quingentis passibus terra coharet, qua firmissimus & turribus frequens murus opponitur*, ut auctor est *Eumenius* Paneg. VI. cap. XIX, I. *Idem.*

2. *Vimina materiamque*] *Trabes*, ad aggeris latera firmanda: *Vimina*, ad vineas contexendas. *Hotoman.*

3. *Asseres enim pedum* XII.] *Asseres* hoc loco non pro tabulis usurpat, sed pro validis sudibus, & palis cuspide præacutis: ut alibi pro trabibus, interdum pro contis; etiam pro longuriis usurpantur. *Livius* lib. XLIV. *Per proclive sumpto fastigio, longi duo validi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur. In eos transversi incumbentes tigni, ut pons esset, injungebantur, humusque insuper injiciebatur. Solido præcedebat Elephas in pontem: cujus priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons prolabi eum leniter cogebat. Tacitus* lib. XX. *Eduxerant turrim duplici tabulato: quam prætoriæ portæ propinquantem promoti contra validi asseres & incussa trabes perfregere.* Pro con-

præfixi, atque hi maximis baliſtis miſſi [1] per IV ordines cratium in terra defigebantur. Itaque pedalibus lignis conjunctis inter ſe porticus integebatur; atque hac agger inter manus proferebatur. Antecedebat [3] teſtudo pedum LX. æquandi loci cauſſa, [4] facta item [5] ex fortiſſimis lignis

tis vero apud eundem lib. XXX. *Poſtremo aſſeres ferreo unco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti.* Et lib. XXXVIII. *Arietibus muros quatiebat, aſſeribus falcatis detergebat pinnas.* Et mox: *Falces anchoris ferreis injectis in interiorem partem muri trahentes aſſerem perfringebant.* Hotoman.

1. *Per* IV. *ordines cratium in terra defigebantur*] Voces eas *in terra*, ut furcillandas, unco *Scaliger* incluſit, repugnante tamen re ipſa. Ait enim *Cæſar*, tanta vi à Maſſilienſibus adactos aſſeres, ut, quatuor cratium ordinibus perruptis, in ipſam humum penetrarent; quare nullus ambigo genuina hæc verba eſſe. *D. Voſſius.*

2. *Porticus integebatur*] Nota *porticum* pro *vineis* poni: nec aliud hodie noſtrum *galeries*. Idque vinearum proprium nomen eſt. Sed quia olim porticus (hodieque paſſim videmus) in hortis ſolent contegi vineis, inde nomen ad militiam tranſit. Unde *Feſtus Pompejus: Vineæ*, inquit, *quod vini feraces ſint. Etiam militares quædam machinationes à ſimilitudine appellantur. A ſimilitudine*, non vitis ipſius, quæ nulla profecto eſt, ſed quia vineis contegi ſolent porticus ad amœnitatem. In Gloſſ. mſſ. invenio, *Vineas, machinamentorum genera, quæ fiunt in modum turrium, ac rotis quibus deſcendunt* (l. *adſcendunt*) *milites ac muros expugnant.* Nimirum confudit bonus Gloſſographus pluteos, ac vineas, ac turres. Nam pluteis rotæ. Turres adſcenſum dant. *Vegetius* lib. IV. cap. XV. *Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricoque uſu cauſias vocamus.* Sed mira codicum varietas eſt, in quibus reperias *cauſias, cautias, cauciss, cautibus, cantibus.* Sed *Vincentius* Bellovacenſis, qui *Vegetium* & hic, & paſſim exſcribit, habet: *Vineas dixerunt veteres quas nunc cautibulos, alias chartos* (lego *chattos*) *vocant.* Nec dubito quin *chattos* illud rectum ſit; nam ut vinea Græcis quoque appellata nomine teſtudinis; & hinc in Poliorceticis *Apollodorus*, χελώνας, inquit ἐλαφρὰς δὲ καλοῦσιν ἀμπέλους, ſic poſterioribus quoque *cattos*, id eſt, feles appellatas eſſe crediderim. Sed priuſquam finio; in MSS. omnibus eſt *integebantur*, non, ut *Scaliger* edidit, *integebatur.* Quare prius retineo, & ajo vocem *porticus* plurali numero hic poſitam: ut *vineæ* quoque veteres dixere, non *vinea*: nam etſi *Lucanus* dixit,

——— *procedit vinea terra,*

& *Silius* eodem modo, in ſingulari uſurpavit, pueri videant metri cauſſa factum: qui ſoluta oratione ſcripſerunt ſemper *vineas* habent. *Idem.*

3. *Teſtudo pedum* LX. *æquandi loci cauſſa*] Erravit *Pet. Ciacconius*, qui hanc machinam ea re factam arbitratur, ut opera Cæſaris loco æquari poſſent; mihi enim cum *Juſt. Lipſio* Pol. lib. I. Dial. VIII. intelligi videtur teſtudo ad congeſtionem foſſarum parata, quam deſcribit *Vitruvius* lib. X. cap. XX. *Davies.*

4. *Facta item*] Noli, quod *Scaliger* putabat, verba hæc ſuſpecta habere: proba & firma ſunt, & reſpiciunt ad illa *pedalibus lignis inter ſe conjunctis.* Ait *Cæſar*; Maſſilienſibus tantam machinarum copiam fuiſſe, ut crates, aut id genus opera diſturbarent: itaque ex validis tignis conſtructas vineas fuiſſe: anteceſſiſſe autem teſtudinem item ex fortiſſimis lignis factam. *D. Voſſius.*

5. *Ex fortiſſimis lignis*] Fortitudo ad animum proprie refertur; viribus tamen corporeis & rebus inanimis interdum tribuitur. *Plinius* lib. XVI. cap. XL. *Rigorem* fortiſſime *ſervat ulmus.* Non multo aliter *Corn. Severus* in Ætna vſ. 404. lapidi molari *animos* attribuit. *Vegetius* de re

nis

nis, [1] involuta omnibus rebus, quibus ignis jactus & lapides defendi possent. Sed magnitudo operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tormentorum omnem administrationem tardabat: tum crebræ per Albicos eruptiones fiebant ex oppido; igneſque aggeri & turribus inferebantur, quæ facile noſtri repellebant milites; magniſque ultro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum rejiciebant.

III. Interim L. Naſidius ab Cn. Pompejo cum claſſe navium XVI, [2] in quibus paucæ erant æratæ, L. Domitio Maſſilienſibuſque ſubſidio miſſus, freto Siciliæ, imprudente atque [3] inopinante Curione, provehitur: appulſiſque Meſſanam navibus, atque inde, propter repentinum terrorem, Principum ac Senatus fuga facta, [4] ex navalibus eorum unam deducit. Hac adjuncta ad reliquas naves, curſum Maſſiliam verſus perficit; præmiſſaque clam navicula, Domitium Maſſilienſeſque de ſuo adventu certiores facit; eoſque magnopere hortatur, ut rurſus cum Bruti claſſe, additis ſuis auxiliis, confligant.

mil. lib. 1. cap. XV. *Ut arcum ſcienter teneant, ut* fortiter *impleant.* Idem cap. XX. ferrum *ſcienter ac* fortiter *directum* dixit. *Davies.*

1. *Involuta omnibus rebus*] MSS. & editt. vett. *evoluta omnibus* &c. Lego, *involuta omnibus rebus, quibus ignis jactus, & lapidis defendi poſſit. Vitruvius* lib. X. cap. XXI. *Inſuper coriis crudis totus aries erat involutus*; & paulo inferius: *& ipſæ coriis crudis erant involutæ*, &c. Ac quod *ignis jactus & lapidis* ſcribendum ſit, ex eodem capite *Vitruvii* apparet, in quo eſt: *Supraque tabulis & coriis firmiter fixis continentur. Inſuper vero argilla cum capillo ſubacta, ad eam craſſitudinem inducatur, ut ignis omnino non poſſit ei machinæ nocere.* Et cap. XX. *Circum tabulata collocentur crates ex tenuibus virgis creberrime textis, maximeque recentibus percrudis coriis duplicibus conſutis, farctis alga, aut paleis a ceto maceratis, circa tegatur machina tota. Ita ab his rejicientur plagæ baliſtarum, & impetus incendiorum.* Sed ipſe Cæſar explicatius eas res tradit infra hoc lib. II. *Ciaccon.*

2. *In quibus paucæ erant æratæ*] Sic *Virgilius* Æn. X, 223.

Quot prius æratæ ſteterant ad litora puppes.

Alias *roſtratas Cæſar* appellat, quod roſtra erant ex ære. Græci χαλκώρεις dicunt. *Seneca: Cui triremes æratas non mitterem, luſorias & cubiculatas mittam.* Idem.

3. *Inopinante Curione*] Quem prætorem cum tribus legionibus in Siciliam Cæſar miſerat. Vide lib. I, cap. XXX. *Hotom.*

4. *Ex navalibus eorum unam deducit*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. Ex navibus eorum unam deducit*, unde nata hæc, quæ nunc obtinet, lectio; nam cum MSto *Norvic.* reſcribendum crediderim *ex navalibus eorum deducit navem.* Sic cap. IV. *Ex navalibus productas naves refecerant.* Hanc ſane ſcripturam *Cæſaris* ἀφιλότης videtur poſtulare. *Davies.*

IV. Massilienses post superius incommodum veteres ad eundem numerum ex navalibus productas naves refecerant, summaque industria armaverant; [1]remigum gubernatorumque magna copia suppetebat; piscatoriasque adjecerant, atque contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti: has sagittariis tormentisque compleverant. Tali modo instructa classe omnium seniorum, matrum familiæ, virginum precibus, & fletu excitati, ut extremo tempore civitati subvenirent, non minore animo ac fiducia, quam ante dimicaverant, naves conscendunt: communi enim fit vitio naturæ, ut [2]invisis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiusque exterreamur; ut tum accidit: adventus enim L. Nasidii summa spe & voluntate civitatem compleverat. Nacti idoneum ventum ex portu exeunt, & Tauroenta, quod est castellum Massilienssium, ad Nasidium perveniunt; ibique naves expediunt: rursusque se ad confligendum animo confirmant; & consilia communicant. Dextra pars Massilienssibus attribuitur, sinistra Nasidio.

V. Eodem Brutus contendit, aucto navium numero: nam ad eas, quæ factæ fuerant Arelate per Cæsa-

1. *Remigum gubernatorumque magna copia suppetebat*] Ultimam vocem omnes exhibent Codices; eam tamen expungendam censuit *Jos. Scaliger*. Perperam. Sic lib. 1. B. C. cap. XLIX. *Magna copia pabuli suppetebat*. Ita & lib. 1. B. G. cap. XVI. Nec etiam dici potest, pro more *Cæsaris*, naves fuisse *armatas* remigum gubernatorumque magna copia; eas enim *armatas* semper vocat, cum velis, funibus, reliquoque apparatu instruantur. Vide lib. 1. B. C. cap. XXXVI. & alibi passim. Quoniam autem hæc verba cum eo, quod antecedit aut sequitur, non recte cohæreant, parenthesi sunt includenda. *Davies.*

2. *Invisis, latitantibus, atque incognitis rebus*] Editt. Vett. *invisis latitantibusque atque incognitis rebus*; MS. *Norvic. latitatis*. Ineptit *Joan. Mich. Brutus*, qui, loco primæ vocis, ex Codice *Carrar.* reponit *immissis*, quod interpretatur *invito atque nolenti ultro oblatis & obtrusis*, nemo enim non videt hanc significationem parum huc convenire; vulgata autem lectio optime congruit. *Invisæ res* sunt antea non visæ; ut apud *Florum* lib. IV. cap. XII, 27. *Invisum atque inaccessum in id tempus Hercynium saltum patefecit*. *D.* etiam *Vossius* suspecta habuit verba, & veritus est, ne quid à Librario irrepserit; quod miror; cum, optimos scriptores plura fere συνώνυμα conjunxisse, nemini lateat. *Cicero* offic. lib. III. cap. XIII. *Certe* (hominis est) *non aperti, non simplicis, non ingenui* &c. *versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri*. *Minucius Felix* Octav. pag. 22. *Magis sunt augusta* (templa) *numinibus incolis, præsentibus, inquilinis*. Vide & *G. J. Vossium* Inst. Orat. lib. V. cap. II, 4. *Davies.*

rem-

rem, captivæ Massilienſium acceſſerant VI. Has ſuperioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus inſtruxerat. Itaque ſuos cohortatus, quos integros ſuperaviſſent, ut victos contemnerent, [1] plenus ſpei bonæ atque animi adverſus eos proficiſcitur. Facile erat ex caſtris C. Trebonii, atque omnibus ſuperioribus locis proſpicere in urbem, ut omnis juventus, quæ in oppido remanſerat, [2] omneſque ſuperioris ætatis, cum liberis, atque uxoribus, [3] publiciſque cuſtodiis, aut ex muro ad cœlum manus tenderent, aut templa Deorum immortalium adirent, & ante ſimulacra projecti victoriam ab Diis expoſcerent: neque erat quiſquam omnium, [4] qui non in ejus diei caſu ſuarum omnium fortunarum eventum conſiſtere exiſtimaret; nam & honeſti ex juventute, & cujuſque ætatis ampliſſimi, nominatim evocati atque obſecrati, naves conſcenderant; ut, ſi quid adverſi accidiſſet, ne ad conandum quidem ſibi quidquam reliqui fore viderent: ſi ſuperaviſſent vel domeſticis opibus, vel externis auxiliis, de ſalute urbis confiderent.

VI. Commiſſo prœlio, Maſſilienſibus res nulla ad virtutem defuit: ſed memores eorum præceptorum, quæ paullo ante ab ſuis acceperant, hoc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur, &, quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multo ſe reliquorum civium fatum antecedere exiſtimarent, quibus urbe capta eadem eſſet belli fortuna patienda. Deductiſque noſtris paullatim navibus, & artificio guber-

1. *Plenus ſpei bonæ atque animi*] *Salluſtius* Jugurth. *Illi pariter læti ac ſpei bonæ pleni eſſe.* Et *Cæſar* infra hoc ipſo lib. *reliquos*, inquit, *in poſterum bona ſpe complet.* Brant.

2. *Omneſque ſuperioris ætatis*] Ætatis provectioris, Seniores. Rariſſima eſt locutio; tamen ſimili fere modo *Apuleius* Metam. lib. 1. pag. 9. ed. Pricæan. *Video*, inquit, *mulieres duas* altioris *ætatis*. Eodem ſenſu *majorem ætatem* dixit *Tertullianus* in Apolog. cap. IX. *Davies.*

3. *Publiciſque cuſtodiis*] Noſter Antiquus *ex publicis cuſtodiis.* Magis tamen *Aldin.* lectio probatur *Publiciſque cuſtodiis.* Nam ſtationes intelligit eorum, qui præſidio urbi relicti fuerant. *Hotoman.*

4. *Qui non in ejus diei caſu*] Hoc eſt, eventu, fortuna; & explicat, cum ait: *quibus urbe capta eadem eſſet belli fortuna patienda.* Sic infra *fortunam* dixit pro *caſu. Noſtri repentina fortuna permoti, arma, quæ poſſunt, arripiunt.* Unde miror *Ciaconium* tamen emendare hoc loco conatum *in ejus diei eventu.* D. Voſſius.

nato-

natorum mobilitati navium locus dabatur; &, si quando noſtri facultatem nacti, ferreis injectis manibus, navem religaverant, undique ſuis laborantibus ſuccurrebant. Neque vero conjuncti Albicis cominus pugnando deficiebant: neque multum cedebant virtute noſtris. Simul ex minoribus navibus [1] magna vis eminus miſſa telorum, multa noſtris de improviſo imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant: conſpicatæque naves triremes 11 navem D. Bruti, quæ [2] ex inſigni facile agnoſci poterat, duabus ex partibus ſeſe in eam incitaverant: ſed tantum re proviſa Brutus celeritate navis eniſus eſt, ut parvo momento antecederet. Illæ adeo graviter inter ſe incitatæ conflixerunt, ut vehementiſſime utræque ex concurſu laborarent, altera vero, perfracto roſtro, tota collabefieret. Qua re animadverſa, quæ proximæ ei loco ex Bruti claſſe naves erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt.

VII. [3] Sed Naſidianæ naves nullo uſui fuerunt, celeriterque pugna exceſſerunt: non enim has [4] aut conſpectus

1. *Magna vis eminus miſſa telorum — inferebant*] Hac locutione offenſus *Fr. Hotomannus*, ex antiquo Codice repoſuit *magna vi eminus miſſa telorum — inferebant*, quam vocem ad Maſſilienſes Albicis conjunctos retulit. Sed, ſi, ut ſolet, *antiquum ſuum Codicem* appellavit editionem Romanam A. D. 1472. mala fide rem geſſit; illa quippe cum aliis omnibus vulgatam lectionem exhibet, quæ ſana eſt & integra; nam *vis* hic numerum ſignificat, nec rarum eſt, ut nomini multitudinis ſingulari plurale verbum adjungatur. Sic lib. III. B. C. cap. LXXXI. *Nulla Theſſalia fuit civitas, quin Cæſari parerent atque imperata facerent.* Ita legendum ex MSS. *Voſſ.* & *Norvic.* in vulgatis enim eſt *pareret atque imperata faceret.* Auctor de B. Hiſp. cap. VI. *Partim ut pedeſtis copia* (ſic *Norvic.* Vide not. ad lib. I. B. C. cap. XLV.) — *caſtris præſidio eſſe poſſent. Pomp. Mela* lib. III. cap. IV. *Gens — non ſe urbibus tenent — res opeſque ſecum trahens, ſemper caſtra habitant.* Ita ex MSS. legendum, non *tenet* & *habitat*, ut in editis. Sæpe hanc σύνηθειαν in *Livio* vitiarunt Librarii, ut oſtendit *Joan. Frid. Gronovius* ad lib. XXXVI. cap. XVI. *Davies.*

2. *Ex inſigni*] Sic reſtituit *Gabr. Faernus*, & huc adludunt MSS. *Urſin.* & *Norv.* in quibus legitur *ex igni.* Editi vett. *exſigno.* Nolim autem cum *Joan. Brantio* & ſido illo errorum exſcriptore *Joan. Godunino* παρασήμου intelligere; denotari puto ſignum prætoriæ navi proprium, quale fuit vexillum purpureum, aut turris, alia item, de quibus vide doctiſſimum & diligentiſſimum virum *Joannem Scheffernm* Milit. Nav. lib. III. cap. I. p. 175. ſeq. *Idem.*

3. *Sed Naſidianæ naves*] Miror incogitantiam *Ciacconii*, qui illud *ſed* alieno hic loco poſitum putat, & *ſedecim* emendat. Male. *Sed* hic gratiam habet, &, ſi tollas, amittit periodus venuſtatem ſuam. *D. Voſſius.*

4. *Aut conſpectus patriæ*] MS. *Carrar.* editt. *Rom. Ven. Beroald. Vaſcoſ. Steph.* ha-

patriæ,

patriæ, aut propinquorum præcepta ad extremum vitæ periculum adire cogebant. Itaque ex eo numero navium nulla desiderata est: ex Massilienſium classe v sunt depressæ, IV captæ, I cum Nasidianis profugit: quæ omnes citeriorem Hispaniam petiverunt. At ex reliquis una præmissa Massiliam, hujus nuncii perferendi gratia, quum jam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum effudit: ac re cognita, tantus luctus excepit, ut urbs ab hostibus capta eodem vestigio videretur. [1] Massilienses tamen nihilo sequius ad defensionem urbis reliqua apparare cœperunt.

VIII. Est animadversum ab legionariis, qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus magno sibi esse præsidio posse, si pro castello ac receptaculo, turrim ex latere sub muro fecissent: quam primo ad repentinos incursus humilem parvamque fecerant. Huc se referebant: hinc, si qua major oppresserat vis, propugnabant: hinc ad repellendum & prosequendum hostem procurrebant. Patebat hæc quoquo versus pedes xxx. sed parietum crassitudo pedum v. Postea vero, ut est rerum omnium magister usus, hominum adhibita sollertia, inventum est, magno esse usui posse, si hæc esset in altitudinem turris elata. Id hac ratione perfectum est.

IX. *Ubi turris altitudo perducta est ad contabulationem; eam in parietes instruxerunt ita, ut capita tignorum extrema parietum structura tegerentur; ne quid emineret, ubi ignis hostium inhæresceret:* [2] *hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum passum est, laterculo*

bent *respectus patriæ*, quæ vox à nonnullis, velut minus Latina, perperam rejicitur. De illa egerunt Interpretes ad *Phædri* lib. v. Fab. IV. *Davies.*

1. *Massilienses tamen nihilo sequius*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *nihilo segnius*, quod etiam probum est. *Sallustius* Jugurth. cap. LXXV. *Nihilo segnius bellum parare. Corn. Nepos* Datam. cap. II. *Nihilo segnius perseveravit*; ut falsus sit *Nic. Heinsius*, qui ad *Ovidii* Metam. lib. II, 809. hanc loquendi rationem è bonis auctoribus eliminandam censuit. *Idem.*

2. *Hanc insuper contignationem*] *Vitruvius* lib. v. cap. XII. *Deinde insuper eam exæquationem pila quam magna constituta fuerit, ibi struatur.* Geminata scilicet præpositio, qua boni auctores utuntur, adjuncto casu quem recipit vulgo τὸ *super*. Sicut *inante*, & alia. *Brant.*

adstru-

adſtruxerunt : ſupraque eum locum duo tigna tranſverſa injecerunt non longe ab extremis parietibus, quibus ſuſpenderent eam contignationem, quæ turri tegumento eſſet futura : ſupraque ea tigna [1] *directo tranſverſas trabes injecerunt, eaſque* [2] *axibus religaverunt. Has trabes paullo longiores, atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt ; ut eſſet, ubi* [3] *tegumenta præpendere poſſent, ad defendendos ictus ac repellendos, dum inter eam contignationem parietes exſtruerentur : eamque contabulationem ſummam lateribus lutoque conſtraverunt, ne quid ignis hoſtium nocere poſſet : centoneſque inſuper injecerunt ; ne aut tela tormentis miſſa tabulationem perfringerent, aut ſaxa ex catapultis lateritium diſcuterent.* [4] *Storias autem ex funibus anchorariis tres, in longitudinem parietum turris,* [5] *latas* IV *pedes fecerunt : eaſque ex* III *partibus, quæ ad hoſtes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præ-*

1. *Directo tranſverſas trabes*] Diſtinguit inter tranſverſa ἀπλῶς & directo tranſverſa : nam tranſverſæ trabes crucis formam habent quam Burgundicam hodie appellamus, ſive literæ X, at directo tranſverſa ſunt tali ſpecie +. Quod notandum ad intellectum turris, in qua primo duo tigna fuerunt tranſverſa, dein his inſtratæ trabes directo tranſverſæ. *D. Voſſius.*

2. *Eaſque axibus religaverunt*] Ita MS. *Cujac.* & *Petav.* ac v. c. noſter, ſic & *Scaliger* edidit : in Palatino etiam eſt *aſſes*. Recte ſane : etſi in edit. prioribus & nonnullis vv. cc. eſt *aſſeribus*. Nam ut *Vitruvius* lib. IV. ait, *in contignationibus tigna & axes*. Et aſſeres minus hic uſui, quippe nequaquam aſſeribus, ſed aſſibus tabulata inſterni ſolent. Religandi autem verbo *Cæſar* infra eſt uſus, cum ait : *eo ſuper tigna bipedalia injiciunt ; eaque laminis claviſque religant.* Neceſſario tectum hoc conſtratum axibus fuit, alioqui nullius eſſet uſus, neque contabulationis nomine (ut fit infra) à *Cæſare* nuncupari poſſet. Denique nec lateres eidem inſterni poſſent, quod factum infra *Cæſar* ait. *D. Voſſius.*

3. *Tegumenta præpendere*] Omnes Antiqui *perpendere* : nonnulli impreſſi *Præpendere*, ut paullo poſt, quod magis probo, quanquam *Unde* pro *Ubi* planius fuiſſet. *Tegumenta* autem intelligit ſtoreas, quæ inde præpendebant, dum in contignatione ſuperiore parietes fiebant : nimirum quia pluteorum & vinearum tectis ſatis muniti non erant. *Hotoman.*

4. *Storias autem*] *Storia* vel *Storea* teges eſt vilior texi è juncis aut talibus ſolitus, habetque nomen ἀπὸ τοῦ στρῶν. Hic tamen *Cæſar* è finibus anchorariis texit ſtoreas. In Gloſſis *Cyrilli* reperio Ψίαθος, *Teges, Terratoria, Mactra*. Quid illud *Terratoria*? An Ψιαθῶν notat thorum terræ inſterni ſolitum, quomodo hodieque ſtramini miles incubat? Depravatum locum nullus ambigo. Quare reſcribo Ψιαθῶν, *Teges terræ, ſtoria, matta*. Nam Ψιαθῶν, ut exponit *Heſychius*, eſt ἡ χαμαίνη, ſive lectus humi ſtratus. Cui accurate reſpondet illud *teges terræ*, & *ſtoria*, & *matta*, quæ vox nobis hodieque patrio ſermone ſtorias denotat. *D. Voſſius.*

5. *Latas pedes* IV.] Id eſt, craſſas, inquit *Hotomannus, nam*, ait, *latitudo cujuſque erat pedum* XXX, *quantum erat turris ſpatium quoquoverſus*. Sed fœde labitur.

penden-

pendentes religaverunt; quod unum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento transjici posse. Ubi vero ea pars turris, quae erat perfecta, tecta atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt: [1] turris tectum per se ipsum [2] prehensionibus ex contignatione prima suspendere ac tollere cœperunt: ubi quantum storiarum demissio patiebatur, tantum elevabant. Intra haec tegumenta abditi atque muniti parietes lateribus exstruebant: rursusque [3] alia prehensione ad ædificandum

Quales enim storiæ illæ, quæ crassæ pedes IV? quis unquam simile quid audivit? Latitudo storiarum erat pedum IV, nimirum, ut paullum modo inclinatum protegere virum posset: longitudo pedum XXX, quantum erat turris spatium. *Idem.*

1. *Turris tectum per se ipsum*] Nihil in hac structura æque notandum est, ut quod de tecto dicitur; intelligendum est enim, illud conjunctum operi ab initio non fuisse: sed tantisper per se constitisse, sensimque cochlea sublevatum fuisse, dum opus fieret, sextaque contabulatio poneretur. *Hotoman.*

2. *Prehensionibus*] V. c. *pressionibus. Petav.* & *Bong. presionibus*; & sic infra quoque *Bong.* sed *Pet.* illic habet *prensione. Palatinus*, ut in vulgatis est. Sed altera lectio vera est; quamvis & *Scaliger* & *Martinius*, doctorumque alii *prehensiones* genuinum esse vocabulum putaverint. *Pressiones* sunt ὑπομόχλια, sive ligna illa, quæ vectibus subjiciuntur, ne vectes deprimant terram. Unde *Vitruvius* lib. X. cap. VIII. *Supposita uti centro cito porrecta pressione, quod Graeci* ὑπομόχλιον *appellant.* Et videmus hodieque, in sublevandis ædificiis, talibus uti fabros. Ab ea origine *exprimere* est sublevare: unde supra de turribus *Caesar, quantum has quotidianus agger expresserat.* Hinc in Glossis quoque *Pressorium* πιεστήριον, sive torcular, exponitur: & *pressorium vas* dixit *Columella* lib. XII. cap. XVIII. Hinc etiam *pressura*, hoc est, πιεσμός. At Digest. de serv. præd. urb. l. XVI. aliter ea vox usurpatur. *Interdum dici potest eum quoque, qui tollit aedificium vel deprimit, luminibus officere; si forte* κατὰ ἀνταύγασιν (*Alciatus* ἀνάκλασιν emendat) *vel pressura quadam lumen in eas aedes devolvatur.* Ubi per pressuram intelligitur, id quod hodieque fieri videmus, ut lumen compressum inter muros aut tecta illabatur desuper, nos vocamus *vallende lichten.* In Glossis *Cyrilli* invenio *premo*, & *prendo*, seu *prehendo*, pro eodem poni: Πιέζω *prendo, presso.* Et idem voluisse videtur *Philoxenus*, cum ait, *Prensatio* ἀγχόρεια. Nisi forte vult prensationem fuisse ἀγχάρειαν, quia sæpissime prensatores illi importuni & molesti erant, ac invitis quibusdam extorquerent favorem. Sane in eodem est *Prandit*, Ἀρδίσται, συλλαμβάνει. Alioqui proprie ἀρδίσται est collidere, aut tundere. Sed manifestius id videmus alio loco, ubi est, *deprehensum* κατηρεφὲς. Nam κατηρεφὲς, quod opacum & tectum est, notat, qualia sunt humilia loca, ac depressa: quod enim *Vulcanius* ait, melius hic dici potuisse *prehensum*, & adstruere veritatem rei conatur hoc loco *Casaris*, frustra est. *Deprehensum* in *Philoxeno* ponitur pro *depressum*; ut solent talia confundi. Sic sane lib. III. de bello Civili cap. XI. ubi sermo de classe Cassiana: *Flamma ab utroque cornu comprehensa*, legitur in *Petaviano* codice *compressa.* Vitione ævi, an librariorum indiligentia, non facile dixerim: illud video, in MSS. quoque *Caesaris* codicibus hoc loco legi *prensionibus, pressionibus, prehensionibus*, promiscue, & in MSS. codd. aliorum quoque auctorum sæpe videas temere N vocibus insertam. Sic *thensauri, totiens, quotiens.* D. Voss.

3. *Alia prehensione*] Impressi complures *aliam prehensionem.* Melius noster &

ſibi locum expediebant. Ubi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item, ut primo, tecta extremis lateribus inſtruebant; exque ea contignatione rurſus [1] *ſummam contabulationem, ſtoriaſque elevabant. Ita tuto, ac ſine ullo vulnere ac periculo* VI *tabulata exſtruxerunt: feneſtraſque, quibus in locis viſum eſt, ad tormenta mittenda in ſtruendo reliquerunt.*

X. Ubi ex ea turri, quæ circum eſſent, opera tueri ſe poſſe confiſi ſunt; [2] muſculum pedum LX longum ex materia bipedali, quem à turri lateritia ad hoſtium turrem, murumque perducerent, facere inſtituerunt; cujus muſculi hæc erat forma. *Duæ primum trabes* [3] *in ſolo æque longæ, diſtantes inter ſe pedes* IV *collocantur:* [4] *inque eis columellæ pedum in altitudinem* V *defiguntur. Has inter ſe* [5] *capreolis molli faſtigio conjungunt, ubi tigna, quæ muſculi tegendi cauſſa ponant, collocentur: eo ſuper tigna bipeda-*

Ald. alia prehenſione; nam ordo eſt: *Alia prehenſione & ſublevatione expediebant ſibi locum ad ædificandum*: tectum enim ita ſublevabant, ut deſuper eo tegumento muniti adverſus ſaxa & tela eſſe poſſent, à fronte vero, ſtoreis. *Hotoman.*

1. *Summam contabulationem*] Tectum contabulatum, penſile, nec dum operi conjunctum. *Idem.*

2. *Muſculum pedum* LX. *longum*] Membranæ & Codices *Beroald.* & *Vaſcoſ.* LX. *pedes longum.* Numerum arguit *Lipſius* & invertit in novenarium; reponit enim *Muſculum* IX. *pedes longum* lib. I. Poliorc. Dial. IX. *Brant.*

3. *In ſolo æque longæ*] Interpoſita virgula, ſcribendum *in ſolo, æque longæ*, ut recte habet ed. *Beroald.* In *Rom.* & *Ven.* perperam legitur *æque longe diſtantes* &c. *Davies.*

4. *Inque eis columellæ*] *Joſ. Scaliger* edidit *inque eis columnellæ*, quam ſcripturam firmant editt. *Ven. Beroald.* at rectius MSS. *Petav.* & *Norvic.* cum *Rom.* exhibent *inque eis columellæ*, ut oſtendit G. *J. Voſſius* in Etymol. voce *columna.* Ac ſane, quod non obſervavit vir doctiſſimus, huic voci fidem non dubiam facit *Columellæ*, celebris de re Ruſtica ſcriptoris, nomen. *Idem.*

Ibid. Inter quas *intercolumnium*, id eſt, ſpatium relictum erat; cujus ab una parte milites opus facere, & murum ſubruere poſſent: ab altera parte, ſiqui vulnerati eſſent, excedere, & alii recentes atque integri ſuccedere. Hæc poſtea *latera* nominabit. *Hotoman.*

5. *Capreolis molli faſtigio conjungunt*] Non ſunt hoc loco *capreoli*, ut ex *Feſto* quidam notant, *vitium cincinni intorti*; ſed tectorum ligna divaricata, quæ faſtigium continent. Hanc muſculi ſive teſtudinis formam, & quid in ea ſint *capreoli*, docet *Vitruvius* lib. X. cap. XX. *Molli* autem *faſtigio* dixit, quomodo *Pomp. Mela* lib. I. cap. XIX. *Sed quia contra os minus quam ad dexteram & lævam abſceſſit, mollibus faſtigiis, donec anguſtos utrimque angulos faciat, inflectitur. Nonius Marcellus, Molle, non arduum*, inquit, *nec erectum. Virgilius* Eclog. IX, 8.

—— *qua ſe ſubducere colles*
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo.

Et *Corn. Tacitus* de moribus Germanorum: *Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effuſus.* Ciaccon.

lia

lia injiciunt; eaque laminis claviſque religant. Ad extremum muſculi tectum, trabeſque extremas, [1] *quadratas regulas* IV *patentes digitos defigunt; quæ lateres, qui ſuper muſculo ſtruantur, contineant.* [2] *Ita faſtigato, atque ordinatim ſtructo, ut trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoque muſculus, ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus eſſet, contegitur: ſupra lateres coria inducuntur; ne canalibus aqua immiſſa* [3] *lateres diluere poſſet: coria autem, ne rurſus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur.* [4] *Hoc opus omne tectum vineis ad ipſam turrim perficiunt; ſubitoque, inopinantibus hoſtibus,* [5] *machinatione navali, palangis ſubjectis, ad turrim hoſtium admovent, ut ædificio jungatur.*

XI. Quo malo perterriti ſubito oppidani ſaxa quam

1. *Quadratas regulas*] Regulæ ſunt directa ligna, quæ hodie *latas* dicimus, notante *J. Lipſio* Poliorc. lib. I. Dial. IX. ubi totum hunc locum enarrat. Editt. *Rom. Ven. Beroald. tegulas* corrupte repræſentant. *Davies.*

2. *Ita faſtigato*] Sic recte edit. *Rom.* A. D. 1472. cum in aliis legatur *faſtigiato*, quod verbum non eſt Latinum. Vide not. ad lib. II. B. G. cap. VIII. *Idem.*

3. *Lateres diluere*] Locus hic oſtendit, *Laterem* non eſſe glebam ex argilla, igne decoctam, ut *tegulam*, vel *imbricem*, nam argilla coacta *Teſta* dicitur, opinor, quaſi *toſta*: ſed eſſe maſſam ex argilla vel luto, quæ, tecto iſti impoſita, ſole induratur. Quia hæc, ſi lavetur, liqueſcit, & defluit, atque in cœnum reſolvitur: inde natum *Terentianum* illud in Phormione proverbium videtur, *Laterem lavare*, pro eo quod eſt, laborem inanem ſumere, operam perdere. *Hotoman.*

4. *Hoc opus omne tectum vineis ad ipſam turrim perficiunt*] Ait muſculum ſtructum intra vineas: quod fieri potuit; nam vineæ, ut ex *Vegetio* diſcimus, altæ erant pedes octo; muſculi vero columnæ erant altæ pedes quinque: his deinde impoſiti capreoli, qui neceſſum eſt valde inclinati fuerint, alioqui contineri vineis muſculus nequiſſet: nam infra columnas illas trabes jacebant bipedales. Itaque columnæ & trabes fere VII. pedes altæ erant, unus ſupereſt pes ad tectum imponendum muſculo. Sed credo ego illa verba *Vegetii* non uſquequaque vera eſſe, & exſtructas ſæpe ab Romanis vineas, quæ octavi pedis altitudinem excederent. Dicere vero poſſis, muſculum pone vineas exſtructum fuiſſe, & ideo tectum vineis dici. Sane ego non multum pugnare velim. Nihilominus ſequitur ſupra vineas muſculum non eminuiſſe, hoc eſt, pedum VIII. altitudinem, aut nihil, aut non multum exceſſiſſe; alioqui conſpecturi eum Maſſilienſes fuerant. *D. Voſſius.*

5. *Machinatione navali, palangis ſubjectis*] *Julius Pollux:* πρὸ δ' τῶν νεῶν ξύλα, οἷς ὑποβληθεῖσιν ἐφίλκουται αἱ νῆες, φάλαγγες, ἢ φάλαγγα. *Varro* de vita Pop. Rom. *Cum Pœnus in fretum obviam veniſſet noſtris, & quoſdam cepiſſet, crudeliſſime, pro phalangis, carinis ſubjecerat, quo metu debilitaret noſtros. Nonius: Palangæ dicuntur fuſtes teretes, qui navibus ſubjiciuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel cum ad littora ſubducuntur. Unde etiam nunc Palangarios dicimus, qui aliquid oneris fuſtibus tranſvehunt. Ciaccon.* Vide *Joan. Scheffer*um Mil. Nav. lib. III. cap. III.

maxima poſſunt vectibus promovent, præcipitataque muro in muſculum devolvunt. Ictum firmitas materiæ ſuſtinet, & quidquid incidit, faſtigio muſculi elabitur. Id ubi vident, mutant conſilium: cupas tæda ac pice refertas incendunt; eaſque de muro in muſculum devolvunt. [1] Involutæ labuntur; delapſæ ab lateribus, [2] longuriis, furciſque ab opere removentur. Interim ſub muſculo milites vectibus infima ſaxa turris hoſtium, quibus fundamenta continebantur, convellunt. Muſculus ex turri lateritia à noſtris telis tormentiſque defenditur: hoſteſque ex muro ac turribus ſubmoventur. Non datur [3] libera muri defendendi facultas. Compluribus jam lapidibus ex ea, quæ ſuberat, turri ſubductis, repentina ruina pars ejus turris concidit. Pars reliqua conſequens procumbebat.

XII. Tum [4] hoſtes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculſi, urbis direptione perterriti, [5] inermes cum infulis ſeſe porta foras univerſi proripiunt; ad legatos atque exercitum ſupplices

1. *Involutæ labuntur; delapſæ ab lateribus*] Non intelligo, cur non *evolutæ* potius legendum ſit. Non autem lateres dicit tecto impoſitos, ſed latera, utraque ex muſculi parte; quæ nos ſuperius *intercolumnia* diximus. *Hotoman.*

2. *Longuriis, furciſque ab opere removentur*] Illa *ab opere* in v. c. noſtro & *Petav.* (ac *Norvic.*) deſiderantur; proba tamen ſunt. Ait Cæſar cupas è muro devolutas in muſculum cecidiſſe: inde faſtigato tecto delapſas in terram; ibi, ne flamma opus adureretur, longuriis remotas eſſe. *D. Voſſius.*

3. *Libera muri defendendi facultas*] *Pet. Ciacconius* vocem *muri* delendam cenſet, quia non murus, ſed turris oppugnabatur. Lenior eſt medicina, ſi reponamus *non datur libera* muro *defendendi facultas*, ob tela videlicet tormentaque à Romanis miſſa. *Davies.*

4. *Hoſtes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculſi, urbis*] In Manuſcripto *Cujac.* & *Petav.* decem hæ voces deſiderantur, & ſolum eſt, *hoſtes urbis direptione permoti.* (Sic & in *Norvic.* legitur.) Cæterum quod hic *Cæſar* ait *urbis direptione permoti*, id ad metum Maſſilienſium referendum: nam urbs direpta non erat, ſed verebantur Maſſilienſes ne id contingeret. *D. Voſſius.*

5. *Inermes cum infulis*] Nimirum ſic antiquitus ſolebant ad placandos victores, quemadmodum ſacerdotes & hoſtiæ ad propitiandos Deos erant infulis circumdatæ: unde & *infulat* in Gloſſis *Iſidori* exponitur *propitiat.* De infulis Gloſſæ MSS. noſtræ: *Infolæ, velamenta de lana in modum vittarum facta. Feſtus: Infulæ ſunt filamenta lanea, quibus ſacerdotes, & hoſtiæ, templaque velabantur.* De ſacerdotibus & hoſtiis nota res: nam illuc reſpexit *Maro* cum ait Æn. lib. x. 538.

Infula cui ſacra redimibat tempora vitta.

De hoſtia idem Æn. lib. xi, 156.

——*Vittaque Deûm quas hoſtia geſſit.*

Nam *vittæ* & *infulæ*, etſi idem non ſunt, ponuntur pro eodem, quia vittæ annexæ

manus

manus tendunt. Qua nova re oblata, omnis administratio belli consistit: militesque aversi à prœlio ad studium audiendi & cognoscendi feruntur. Ubi hostes ad legatos exercitumque pervenerunt, universi se ad pedes projici-

erant infulis. De hostiis quoque *Varro* lib. VI. de Ling. Lat. ait: *Infulas dictas apparet in hostiis, quod velamenta è lana, quæ adduntur infulæ, intra hostiarum cornua velamenta erant.* Locus mire depravatus. Quid illud *velamenta* prius sibi vult? deinde an vittæ intra cornua hostiarum? Emendo totum locum: *Infulas dictas apparet quod filamenta è lana, quæ adduntur infulæ, infra hostiarum cornua velamenta erant:* ut putaverit *Varro*, infulas quasi inferulas dictas ab *infra*, quod credidit quoque *Perottus*, nimirum quia vittæ infra cornua pendebant. *Scaliger* infulas deducit ab *infilando*, quod significat amicire, aut velare, ut ille quidem putat; sed probatum id velim. In *Festo* legitur: *Effafilatum, exertum, quod scilicet exerto brachio sunt exfilati, id est, extra vestimentum filo contextum.* Lego *Effilatum.* X in F abiit, ut *exfari, effari.* Ergo *exfilare* est exerere, *infilare* sit velare: non tamen infulam inde deduci patiar, quippe *filum* primam habet productam: *infula* brevem mediam. Scio subinde composita primitivi naturam amittere: sed huc non temere recurrendum. Ego ab Hetruscis petendam vocabuli originem arbitrer, à quibus pleraque sacra Romani accepere. Interea deducere non male possis à φαλὰ, quomodo vocatur κόσμος περικεφαλαίας, aut à φαλιὸς, quod *album* notat: nam *infula*, inquit *Isidorus*, *est fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis.* Verum ad *Festum* ut redeamus, de sacerdotibus & hostiis notum eos infulis velari solitos. At templa velari vittis quis prodidit? Profecto nihil unquam tale legi, & sanum locum esse ne ipsa quidem ὑγιεῖα mihi persuaserit. Emendo confidenter hoc modo: *Infulæ sunt filamenta lanea, quibus sacerdotes & hostiæ tempora velabantur.* Conferat qui volet verba *Festi* & *Varronis*, non dubito quin veritatem conjecturæ facile animadversurus sit: nam *tempora vittis velare* est familiarissima, & propria veterum phrasis. Unde *Maro:*

——— *redimibat tempora vitta.*

Et sic innumeri auctores. In glossis, quæ *Isidoro* vulgo tribuuntur, lego *Infula sacerdotalis vitta, & administratio judicialis.* Quod miror, hic infulam dici vittam, cum ipse *Isidorus* lib. XIX. Orig. cap. XXX. ait, *ab infula vittæ ab utraque parte dependent.* Sed excusari potest, si *vittam* hic generatim dicamus pro diademate aut redimiculo poni. Etiam in Glossis nostris MSS. *Infola vittæ sacerdotum.* Et *Infola amministratio sacerdotalis.* Quantum ad illa verba *judicialis administratio*, innuit quoque magistratus & præsides provinciarum infulis solitos ornari: unde in Novell. Theodos. & Valent. T. de metatis p. 567. *tam Consularium virorum, quam præfecturæ infulis ornatorum.* *Spartianus* in vita Hadriani p. 4. *Post Mauritaniæ præfecturam infulis ornatum Pannoniæ Daciæque præfecit.* *Ursinus* ad hunc locum *Cæsaris* ait infulas Græcis vocari ἱκετηρίους κλάδους. Sed næ ille Paraphrastem, imo prorsus oblitum interpretis egerit, qui ubi in Græco scriptore occurrat ἱκετηρίων κλάδων mentio, vertere vult *infulas.* Multo præstitisset dicere στέμματα Græcis vocata: nam eæ vere infulæ; & hinc in Glossis *Philoxeni Infulæ, στέμματα.* Itaque eodem modo, quo hic Massilienses, infulis usi dicuntur. Ita apud *Homerum* α' Iliad. Chryses sacerdos, Agamemnoni supplicatum venit,

Στέμματ' ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος.

Ubi *Eustathius* ait cum corona accessisse, ut majestate & reverentia Apollinis moveretur, cujus coronam habebat Chryses; quales lædere nefas erat: unde Æn. 11, 429.

——— *nec te tua plurima Pantheu*
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

D. Vossius.

unde

unt: orant, *ut adventus Cæſaris exſpectetur; captam ſuam urbem videre, opera perfecta, turrem ſubrutam; itaque à defenſione deſiſtere: nullam exoriri moram poſſe, quo minus, cum veniſſet, ſi imperata non facerent, ad nutum è veſtigio diriperentur. Docent, ſi omnino turris concidiſſet, non poſſe milites contineri, quin ſpe prædæ in urbem irrumperent, urbemque delerent.* Hæc, atque [1] ejuſdem generis complura, [2] ut ab hominibus doctis, magna cum miſericordia fletuque pronunciantur.

XIII. Quibus rebus commoti legati, milites ex opere deducunt, oppugnatione deſiſtunt, operibus cuſtodias relinquunt. Induciarum quodam genere miſericordia facto, adventus Cæſaris exſpectatur. Nullum ex muro, nullum à noſtris mittitur telum; ut re confecta, omnes curam & diligentiam remittunt: Cæſar enim per literas Trebonio magnopere mandaverat, ne per vim oppidum expugnari pateretur; ne gravius permoti milites, & defectionis odio, & contemptione ſui, & diutino labore, omnes puberes interficerent: quod ſe facturos minabantur: ægreque tunc ſunt retenti, quin oppidum irrumperent; graviterque eam rem tulerunt, quod ſtetiſſe per Trebonium, quo minus oppido potirentur, videbatur.

XIV. At hoſtes ſine fide tempus atque occaſionem fraudis ac doli quærunt: interjectiſque aliquot diebus, noſtris languentibus, atque animo remiſſis, ſubito, meridiano tempore, quum alius diſceſſiſſet, alius ex diutino labore in ipſis operibus quieti ſe dediſſet; [3] arma vero

1. *Ejuſdem generis complura*] Nihil muto. Tantum teſtificor noſtro Antiquo ſcriptum eſſe *Ejuſmodi complura*, quod æque placet. *Hotoman.*

2. *Ut ab hominibus doctis, magna cum miſericordia fletuque pronunciantur*] Negat *Hotomannus*, per doctos hic *Cæſarem* aliud velle, quam edoctos à ſuis quid dicerent. Sed luce clarius eſt eum per doctos intelligere facundos, nam facundia ad miſericordiam movendam nihil utilius. Simile illud *Taciti* de Germanico, primo Annal. *Planci gravem & immeritum caſum, ſimul quantum dedecoris adierit legio, facunde miſeratur.* Neque in Maſſilienſibus id mirum, quo ad declamandum ipſi Romani confluebant. *D. Voſſius.*

3. *Arma vero omnia repoſita contectaque eſſent*] In *Pal.* & *Bongarſ.* eſt *conjectaque*, ſed male. (Editt. *Rom. Ven. Beroald.* corrupte etiam repræſentant *contemptaque.*) Nam militum arma, ſiquando otium eſſet, reponi & contegi ſolita adverſus pulverem, imbres, aliaque id genus. Imo in *Tacito*

omnia

omnia repoſita contectaque eſſent; [1] portis ſe foras erumpunt; ſecundo magnoque vento ignem operibus inferunt. Hunc ſic diſtulit ventus, uti uno tempore agger, plutei, teſtudo, turris, tormentaque flammam conciperent, & prius hæc omnia conſumerentur, quam, quemadmodum accidiſſet, animadverti poſſet. Noſtri repentina fortuna permoti, arma, quæ poſſunt, arripiunt: alii ex caſtris ſeſe incitant. [2] Fit in hoſtes impetus: ſed è muro, ſagittis, tormentiſque fugientes perſequi prohibentur. Illi ſub murum ſe recipiunt; ibique muſculum turrimque lateritiam libere incendunt. Ita multorum menſium labor, hoſtium perfidia, & vi tempeſtatis, puncto temporis interiit. Tentaverunt hoc idem Maſſilienſes poſtero die, eandem nacti tempeſtatem; majori cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eruptione pugnaverunt; multumque ignem intulerunt: [3] ſed ut ſuperioris temporis contentionem noſtri omnem remiſerant; ita proximi diei caſu admoniti omnia ad defenſionem paraverant. Itaque multis interfectis, reliquos infecta re in oppidum repulerunt.

legas 1. Hiſtor. *Aperire deinde armamentarium juſſit, capta ſtatim arma ſine more & ordine militiæ*, &c. Cæterum id ſemper non factum videtur: nam haud dubie repentino caſu noxium, quando celeriter arma capienda. Itaque credo ſua quemque ſede militem arma recondidiſſe. Tegi vero etiam in itinere ſolent: unde ipſe *Cæſar* ait lib. II. B.G. cap. XXI. *Temporis tanta fuit exiguitas, hoſtiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non modo ad inſignia accommodanda, ſed etiam ad galeas induendas, ſcutiſque tegmenta detrahenda tempus defuerit.* Sed ſuperſedeo claram rem probare: alii exempla collegerunt. *Idem.*

1. *Portis ſe foras erumpunt*] *Virgilius* Georg. lib. 1. 445.

Aut ubi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diverſi erumpunt radii.

Simili modo dixit *Varro* Marcipore: *ventique frigidi ſe ab axe eruperant.* Ciacc.

2. *Fit in hoſtes impetus*] Nonnulli MSS: *fit in hoſtes impetus eorum:* ſed vox *eorum* ſupervacanea eſt, & à libris quibuſdam recte ſublata. *Hotoman.*

3. *Sed ut ſuperioris temporis contentionem noſtri omnem remiſerant, ita proximi diei caſu*] Locus videtur in mendo cubare. Legit *Fr. Hotomannus, ſed ut ſuperiori die contentionem* &c. Propius ad veſtigia receptæ lectionis reponendum arbitror *ſed ut ſuperiori tempore contentionem. Superius tempus* vocat id, quod à ficta Maſſilienſium deditione fluxerat, qua facta, omnem contentionem remiſerant Cæſariani. At hanc ſane conjecturam à *Pet. Ciacconio* præoccupatam eſſe jam video. Hic autem minus feliciter rem gerit, cum paullo poſt reponat *priſtini diei caſu*; locus enim medicina non indiget. *Proximum* eſt, quod proxime præteriit. *Terentius* Eun. Act. II. Sc. III, 39. *His menſibus ſex ſeptem prorſum non vidiſſe proximis.* Ubi *Do-*

XV.

XV. Trebonius ea, quæ ſunt amiſſa, multo majore ſtudio militum adminiſtrare & reficere inſtituit: nam ubi tantos ſuos labores & apparatus male cecidiſſe viderunt; induciiſque per ſcelus violatis ſuam virtutem irriſui fore perdoluerunt; quod, unde agger omnino comportari poſſet, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe lateque in finibus Maſſilienſium exciſis, & convectis; *aggerem novi generis, atque inauditum ex lateritiis duobus muris, ſenum pedum craſſitudine, atque eorum murorum contignationem facere inſtituerunt,* [1] *æqua fere latitudine, atque ille congeſtus ex materia fuerat agger: ubi autem ſpatium inter muros, aut imbecillitas materiæ poſtulare videretur, pilæ interponuntur, tranſverſaria tigna injiciuntur, quæ firmamento eſſe poſſint; & quidquid eſt contignatum, cratibus conſternitur, crateſque luto integuntur.* Sub tecto miles [2] dextera ac ſiniſtra muro tectus, adverſus plutei objectu, operi quæcunque uſui ſunt, ſine periculo ſupportat. Celeriter res adminiſtratur: diuturni laboris detrimentum ſollertia & [3] virtute militum brevi reconcinnatur. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis cauſſa in muro relinquuntur.

XVI. [4] Quod ubi hoſtes viderunt, ea, quæ diu longoque ſpatio refici non poſſe ſperaſſent, paucorum dierum

natus, quia, inquit, *non vidiſſe dixit* proximis, *præteritis intelligimus: proxima enim nobis aut præterita, aut futura ſunt.* *Cicero* init. orat. 1. in Catilin. pag. 1726. *Quid* proxima, *quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris.* Noſter quidem lib. IV. B. G. cap. XIV. dixit *priſtini diei perfidia,* ſed haud neceſſe eſt, ut ſcriptores eodem modo ſemper loquantur, quod cum in animum non revocarent Critici, ſæpe, contra quam monet parœmia, ἐκίνησαν τὸ ἀκίνητον. Dav.

1. *Æqua fere latitudine*] Ita edidit *Joſ. Scaliger* & ſic habent editt. *Rom. Ven. Beroald.* Sed cum *Stephanica* legendum *altitudine, latitudinem* enim ſive *craſſitudinem* ſupra definivit. *Fr.* quidem *Hotomannus* reponit *æqua fere latitudine atque altitudine,* quæ ſane conjectura minus placet ob cauſam jam ante dictam, neque enim πανδαλόγος eſt Cæſar. *Idem.*

2. *Dextera ac ſiniſtra muro tectus, adverſus plutei objectu*] *Adverſus* hoc loco ſignificat à fronte. Supra lib. II. B. G. cap. VIII. *Tantum adverſus in latitudinem patebat.* In V. C. *Achillis* eſt *objecto.* Ciac.

3. *Virtute militum brevi reconcinnatur*] In v. c. noſtro & *Cujac. Petav. Pal.* ac *Bong.* eſt *reconciliatur:* (ſic & MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.*) quod ob tot codicum conſenſum diſſimulare non debui. Forſan quis meliorem vulgata lectionem inde conjectabit. *D. Voſſ.*

4. *Quod ubi hoſtes viderunt,*] *Quod* hic vim habet adverſativam. Ut infra lib. III. c. LXVIII. *Quod, cum eſſet animadverſum conjunctam eſſe flumini.* *Cicero* Philip. X.

opera

opera & labore ita refecta, ut nullus perfidiæ neque eruptioni locus esset; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus, noceri posset; eodemque exemplo sentiunt totam urbem, [1] qua sit aditus, ab terra, muro, turribusque circumiri posse; sic, ut ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esset, quum pene inædificata in muris ab exercitu nostro mœnia viderentur, ac tela manu conjicerentur; suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna speravissent, spatio propinquitatis interire; parique conditione è muro ac turribus bellandi data, virtute se nostris adæquare non posse intelligunt, ad easdem deditionis conditiones recurrunt.

XVII. M. Varro in ulteriore Hispania initio cognitis iis rebus, quæ sunt in Italia gestæ, diffidens Pompejanis rebus, amicissime de Cæsare loquebatur: *præoccupatum sese legatione ab Cn. Pompejo, teneri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Cæsare intercedere: neque se ignorare, quod esset officium legati,* [2] *qui fiduciariam operam obtineret, quæ vires suæ, quæ voluntas erga Cæsarem totius provinciæ.* Hæc omnibus ferebat sermonibus; neque se in ullam partem movebat. Postea vero, quum Cæsarem [3] ad Massiliam distineri cognovit, copias Petreji cum exercitu Afranii esse conjunctas, magna

Quod qui ab illo abducit exercitum. Cælius ad Ciceronem: *Quod non dubito, quin te quoque hæc deliberatio sit perturbatura. Livius* lib. XLI. *Quod cum milites, Consulis imperio dicto audientes futuros esse, dicerent, cum is, more majorum, secundum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatus profectus ab urbe esset. Varro* lib. VI. Ling. Lat. *Quod cum dicunt Conspicionem, Cortumionem addunt.* Et *Plinius* lib. XVIII. cap. XXIII. *Quod ut hanc quoque curam determinemus.* A. Manut.

1. *Qua sit aditus, ab terra*] Sic in editt. *Scalig.* & seqq. At, deleta virgula, scribendum *qua sit aditus ab terra*, ut bene *Rom. Ven. Berοald.* Sic autem loquitur noster, quia Massilia *tribus partibus mari alluebatur*, ut testatus est hujusce libri cap. 1. *Davies.*

2. *Qui fiduciariam operam obtineret*] Mira insicitia est *Hotomanni* & *Ciacconii*, qui ignari, quæ esset opera fiduciaria, corrigunt *fiduciariam provinciam.* Quasi non ut *fiduciariam hæreditatem*, ita & *fiduciariam operam* dicere liceat. Idem ait *Cæsar* sub finem hujus libri: *amisso exercitu, quem à Cæsare fidei suæ commissum acceperit.* Sed tædet nugarum. *D. Vossius.*

3. *Ad Massiliam distineri*] Non video cur veterum omnium Codicum scripturam repudiemus, in quibus legitur *detineri.* Hotom.

auxilia conveniſſe, magna eſſe in ſpe atque exſpectatione, & conſentire omnem citeriorem Provinciam, quæque poſtea acciderant, de anguſtiis ad Ilerdam rei frumentariæ accepit; [1] atque hæc ad eum latius atque inflatius Afranius perſcribebat; ſe quoque ad motum fortunæ movere cœpit.

XVIII. Delectum habuit tota provincia; legionibus completis II cohortes circiter XXX alarias addidit; frumenti magnum numerum coëgit, quod Maſſilienſibus, item quod Afranio Petrejoque mitteret; naves longas X Gaditanis, ut facerent, imperavit; [2] complures præterea Hiſpali faciendas curavit: pecuniam omnem omniaque ornamenta ex Fano Herculis in oppidum Gades contulit. Eo VI cohortes, præſidii cauſſa, ex provincia miſit: Cajumque Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitii, qui eo [3] procurandæ hereditatis cauſſa venerat, miſſus à Domitio, oppido Gadibus præfecit: arma omnia privata & publica in domum Gallonii contulit. Ipſe habuit graves in Cæſarem conciones: ſæpe ex tribunali præ-

1. *Atque hæc ad eum latius atque inflatius*] Sic infra lib. III. cap. LXXVI. *De prælio ad Dyrrhachium facto, latius inflatiuſque multo, quam res geſta erat, fama percrebuerat.* Sed utrobique *elatius* legendum puto. *Cicero* in Rullum II. *Quibus illi rebus elati & inflati.* Ciaccon.

Ibid. Sic præferunt *Beroald.* & *Vaſcoſ.* at MS. *Ven. Baſil. præſcribebat*, quod probatur *Petro Fabro*, qui *præſcribere* idem eſſe vult quod ante ſcribere, lib. I. Semeſt. cap. XXII. *Brantius.*

2. *Complures præterea Hiſpali*] MSS. omnes & vett. editt. *in Hiſpali*, præter *Norvic.* qui corrupte exhibet *in Hiſpania.* Præpoſitionem delevere *J. Lipſius* & *Joſ. Scaliger*, & ſane raræ ſunt hujuſmodi locutiones. *Terentius* tamen Eun. Act. III. Sc. IV. 1. *Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piræeo, In hunc diem ut de Symbolis eſſemus.* Ubi *Donatus* ait *conſenſimus ac pepigimus, ne ſit Solœciſmus* in Piræo *pro in Piræum.* Non me quidem fugit, *Ciceronem* ad Attic. lib. VII. Epiſt. III. ex *Terentio* laudare *heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piræeum*, ſed memoria lapſus videtur; alteram enim lectionem omnes Codd. repræſentant, eamque neceſſario retinendam cenſuit eruditiſſima fœminarum *Anna Daceria.* Cum igitur *Cæſar* ſoleat urbium nominibus præpoſitiones addere, vetus lectio non eſt rejicienda. *Dav.*

3. *Procurandæ hereditatis*] Moris erat, Senatores, quibus hereditas in provincia relicta teſtamento fuerat, legationem liberam à Senatu, hereditatis perſequendæ cauſſa, impetrarent. *Cicero* Agr. II. *Hereditatum obeundarum cauſſa, quibus vos legationes dediſtis, qui & privati & privatum ad negotium exierunt, non maximis opibus neque ſumma auctoritate præditi: tamen auditis profecto, quam graves eorum adventus ſociis veſtris eſſe ſoleant.* Idem Fam. lib. II. epiſt. ad Cornif. ſcribit, eos qui cum libera legatione proficiſcebantur, lictores à provincialibus magiſtratibus & inſignia ceterorum legatorum accepiſſe. *Hotoman.*

dicavit

dicavit *adversa Cæsarem prælia fecisse, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugisse: hæc se certis nunciis, certis auctoribus, comperisse.* Quibus rebus perterritos cives Romanos ejus provinciæ sibi ad Remp. administrandam [1] HS. cxc, & argenti pondo xx millia, [2] tritici modios cxx millia polliceri cogit. Quas Cæsari esse amicas civitates arbitrabatur, iis graviora onera injungebat: qui [3] verba atque orationem adversus Remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat; præsidiaque eo deducebat; & judicia in privatos reddebat: provinciam omnem in sua & Pompeji verba jusjurandum adigebat. Cognitis iis rebus, quæ sunt gestæ in citeriore Hispania, parabat bellum. Ratio autem hæc erat belli, ut se cum 11 legionibus Gades conferret, naves, frumentumque omne ibi contineret; provinciam enim omnem Cæsaris rebus favere cognoverat: in insula, frumento navibusque comparatis, bellum duci non difficile existimabat. Cæsar, etsi multis necessariisque rebus in Italiam revocabatur;

1. *HS.* cxc.] Editt. Vett. HS. cxc. *millia*, id est, quatuor millia coronatorum, septingentos quinquaginta: quæ pertenuis ad Varronis negotium summa est. Quare legendum censeo, *HS. centies nonagies*: & vocem *millia* tollendam, ut efficiatur summa coronatorum quadringentorum septuaginta quinque millium. *Hotoman.*

2. *Tritici modios* cxx. *millia*] Sic infra lib. III. in principio: *Sagittarios* III. *millia, equites* VII. *millia*; ut falsus plane sit *Fr. Hotomannus*, qui *modium* in casu secundo quin sit legendum, dubitaturum neminem arbitratur. *Ciaccon.*

3. *Verba atque orationem adversus Remp. habuissent —— judicia in privatos reddebat*] Judicia de privatorum rebus constituere, non modo iniquum non est, sed etiam prætorium. Quare nihilo probabilior *Ursini* aut *Octavii Pantagathi* emendatio est, qui legunt *edebat:* demirorque hoc ab illis non observatum. Locus enim sic emendandus est, ut sine interpunctione continenter legatur, quasi scriptum ita esset: *Et judicia in privatos, qui verba atque orationem adversus Rempub. habuissent, reddebat: eorumque bona in publicum addicebat.* Edictum scilicet proposuerat: *Si quis adversus Rempub.* (id est, adversus Pompejum) *verba fecisset, se judicium eo nomine daturum: damnatique bona in publicum addicturum.* Quare, qui particulam *vero* interjecerunt ante *verba*, stultissime illos fecisse apparet. Et similis judicii formula extat apud *Livium* lib. XXI v. *Pronuntiarunt, verba orationemque eos adversus Remp. habuisse, quo conjuratio deserendæ Italiæ causa fieret.* Totus autem locus, qui varie conturbatus est, ita restituendus est: *Quas Cæsari esse amicas civitates arbitrabatur, iis graviora onera injungebat, præsidiaque eo deducebat, & judicia in privatos reddebat, qui verba atque orationem adversus Remp. habuissent, eorumque bona in publicum addicebat.* (Hæc conjectura mire firmatur ex eo quod eundem verborum ordinem exhibeat MS. *Norv.* nisi quod in eo omittatur *præsidiaque eo deducebat*) Cum hæc jampridem scripsissem, animadverti *Manutium* ex *Nicasii* do-

tamen conſtituerat nullam partem belli in Hiſpaniis relinquere: quod magna eſſe [1] Pompeji beneficia, & magnas clientelas in citeriore provincia ſciebat.

XIX. Itaque duabus legionibus miſſis in ulteriorem Hiſpaniam cum Q. Caſſio Tribuno pl. ipſe cum equitibus DC magnis itineribus progreditur, edictumque præmittit, ad quam diem magiſtratus, principeſque omnium civitatum ſibi eſſe præſto Cordubæ vellet. Quo edicto tota provincia pervulgato, nulla fuit civitas, quin ad id tempus partem Senatus Cordubam mitteret; nulluſve civis Romanus paullo notior, [2] quin ad diem conveniret. Simul ipſe Cordubæ conventus per ſe portas Varroni clauſit; cuſtodias vigiliaſque in muro turribuſque diſpoſuit. Cohortes II, quæ [3] Colonicæ appellabantur, quum eo caſu veniſſent, tuendi oppidi cauſſa apud ſe retinuit. [4] Iiſdem diebus Carmonenſes, quæ eſt longe firmiſſima totius provinciæ civitas, [5] deductis III in arcem oppidi cohortibus à Varrone præſidio, per ſe cohortes ejecit, portaſque præcluſit.

ctiſſimi viri conjectura reponere *adverſus Pompejum*. Quam conjecturam primum *Livii* locus refellit: deinde quis neſcit eos, qui rerum potiuntur, ſemper *Reip.* nomine abuti? *Hotoman.*

1. *Pompeji beneficia*] Inſignis locus, ex quo intelligitur, quæ Langobardi *Feuda* nominarunt, ea Romano more *Beneficia* dici conſueviſſe: & quos illi *Vaſſallos*, hos *Clientes* appellatos. *Idem.*

2. *Quin ad diem conveniret*] MSS. *Bongarſ. Palat.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ad diem ſtatutum*. Sic fere *Juſtinus* lib. I. cap. X. *Equum pridie conſtitutam diem ad eundem locum ducit.* Et iterum; *cum ad ſtatutam horam omnes conveniſſent.* Illorum quidem Codd. lectionem veram arbitrer, quippe quæ *Cæſaris* ἀφιλόπονε maxime conveniat: tantum abeſt, ut plane repudiandam cum *Fr. Hotomanno* cenſeam. *Davies.*

3. *Colonicæ appellantur*] *Colonicus* dicitur à *colonis* quemadmoduum apud Græcos χωρικὸς ἀπὸ τῆς χώρας. Varro *colonicarum legum*, Columella *colonici pecoris*, Suetonius *colonicorum Decurionum* meminere. *Glandorp.*

4. *Iiſdem diebus Carmonenſes* &c.] Notanda conſtructio: *Carmonenſes, quæ eſt firmiſſima civitas, portas præcluſit.* Ait *Servius* ad Æneid. I. 21.

——— *Hic illius arma*
Hic currus fuit.

Quotieſcumque nomina ſingularis & pluralis numeri connectuntur, viciniori reſpondemus. Non abſimiliter infra lib. III. de bello Civil. *Nulla Theſſalia fuit civitas, quin Cæſari parerent, atque imperata facerent.* Nam ita in v. c. noſtro legitur, pro quo in vulgatis eſt *pareret*, & *imperata faceret*. Contrarius loquendi mos eſt lib. V. B. G. cap. XX. cum ait *Cæſar, Interim Trinobantes, prope firmiſſima earum regionum civitas, legatos ad Cæſarem mittunt*: nimirum quia civitas eſt collectivum. *D. Voſſ.*

5. *Deductis* III. *in arcem opidi cohortibus à Varrone præſidio*] *Deductis* hic idem valet ac introductis & impoſitis. Alias

XX.

XX. Hoc vero magis properare Varro, ut cum legionibus quamprimum Gades contenderet: ne itinere, aut transjectu intercluderetur. [1] Tanta ac tam secunda in Cæsarem voluntate provinciæ progresso ei paullo longius litteræ à Gadibus redduntur; simul atque cognitum sit de edicto Cæsaris, consensisse Gaditanos principes [2] cum Tribunis cohortium, quæ essent ibi in præsidio, ut Gallonium ex oppido expellerent, urbem insulamque Cæsari servarent: hoc inito consilio, denunciavisse Gallonio, ut sua sponte, dum sine periculo liceret, excederet Gadibus: si id non fecisset, sibi consilium capturos: hoc timore adductum Gallonium Gadibus excessisse. His cognitis rebus, altera ex 11 legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante & inspectante ipso, signa sustulit, seseque Hispalim recepit, atque in foro, & porticibus sine maleficio consedit: quod factum adeo ejus conventus cives Romani comprobaverunt, ut domum ad se quisque hospitio cupidissime reciperet. Quibus rebus perterritus Varro, quum, itinere converso, [3] sese Italicam venturum promisisset, certior à suis factus est, præclusas esse portas. Tum vero, omni intercluso itinere, ad Cæsarem

significat detractis aut eductis: ut lib. III. B. C. cap. XXXIX. *deductis oræ maritimæ præsidiis.* Item cap. LXXIII. *Itaque uno tempore præsidiis omnibus deductis & oppugnatione dimissa.* Ciaccon.

1. *Tanta ac tam secunda in Cæsarem voluntate provinciæ progresso ei &c.*] Restituo ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Intercluderetur; tanta ac tam secunda in Cæsarem voluntas provinciæ reperiebatur. Progresso ei &c.* Eodem etiam modo alii omnes Codices, nisi quod *Ursin. voluntate provinciæ reperiebatur*, unde *Pet. Ciacconius*, ultima voce deleta, lectionē extudit, quam recepit *Jos. Scaliger*, merito eam ob causam temeritatis insimulandus. *Dav.*

2. *Cum Tribunis cohortium*] Constat duplices Tribunos fuisse legionum & cohortium; unde sæpe invenias in lapidibus antiquis TRIBUNUS COHORTIS IV. & similia: nam sex in quaque legione tribunos fuisse jam suo tempore *Polybius* docet. Tribunos legionum majores, cohortium minores, vocat *Vegetius* lib. II. cap. VII. *Tribunus major per epistolam sacram Imperatoris judicio destinatur. Minor tribunus provenit ex labore.* Ergo illa dignitas beneficii, hæc virtutis præmium. Nec male Tribunum Græci χιλιάρχου vocant, si posterius ævum respicias; primæ enim cohortis tribunus milites aliquanto plures millenis habuit: unde, teste eodem *Vegetio*, prima cohors *miliaria* vocata. Itaque vere ille χιλιάρχης. D. Vossius.

3. *Sese Italicam venturum promisisset*] *Faernus* legit, *Sese Italicam venturum pronunciasset.* Nonnulli Codd. *Sese Ilipam Italicam* &c. Sic *Plinius* lib. III. cap. I. *Oppida Hispalensis conventus Celtica, Axatiara, Arruci, Menoba, Ilipa cognomine Italica. Strabo* lib. III. Μετὰ δὲ πεύτας Ἰπάλκα, ἣ καὶ Ἶλιπα, ἐπὶ τῷ Ἴβηρι. Ciaccon.

mitti-

mittit, paratum se esse, legionem, cui jusserit, transdere. Ille ad eum Sex. Cæsarem mittit, atque huic transdi jubet. Transdita legione, Varro Cordubam ad Cæsarem venit: relatis ad eum publicis rationibus, cum fide, quod penes eum est pecuniæ, transdit; &, quod ubique habeat frumenti, ac navium, ostendit.

XXI. Cæsar, habita concione Cordubæ, omnibus generatim gratias agit; civibus Romanis, quod oppidum in sua potestate studuissent habere; Hispanis, quod præsidia expulissent; Gaditanis, quod conatus adversariorum infregissent, seseque in libertatem vindicassent; tribunis milit. centurionibusque, qui eo præsidii caussa venerant, quod eorum consilia sua virtute confirmassent; pecunias, quas erant in publicum Varroni cives Romani polliciti, remittit; bona restituit iis, quos liberius locutos hanc pœnam tulisse cognoverat, tributis quibusdam publicis privatisque præmiis: reliquos in posterum bona spe complet; biduumque Cordubæ commoratus Gades proficiscitur: pecunias [1] monumentaque, quæ ex Fano Herculis collata erant in privatam domum, referri in templum jubet: provinciæ Q. Cassium præficit: huic IV legiones attribuit: ipse iis navibus, quas M. Varro, quasque Gaditani jussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus pervenit. Ibi totius fere citerioris provinciæ legationes Cæsaris adventum exspectabant. Eadem ratione privatim ac publice quibusdam civitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit, [2] pedibusque Narbonem, atque inde Massiliam pervenit. Ibi [3] legem de Dictatore latam, seseque Dictatorem dictum à M. Lepido prætore cognoscit.

1. *Monumentaque quæ ex fano Herculis*] Supra *ornamenta* vocat: *omniaque ornamenta ex Fano Herculis in opidum Gades contulit.* Per ornamenta autem haud dubie intelligit simulachra & dona pretiosa quæ in templo Herculis reposita erant. Græci vocant ἀναθήματα. *Monumentum* μνημεῖον est, ut recte in Glossis *Philoxeni* exponitur: origo tamen ab sepulchris, unde *Festus* ait: *Monumentum est quod mortui caussa ædificatum est.* Quia nimirum admonebant eæ inscriptiones mortalitatis, ut *Varro* ait. *D. Vossius.*

2. *Pedibusque Narbonem — pervenit*] *Pedibus* & *Pedestri itinere* dicebant veteres, pro eo quod jam dicimus *Terrestri.* Sic infra cap. XXXII. *Eoque illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neque navibus commeatu juvari possint?* Hotoman.

3. *Legem de Dictatore*] *Dio* l. XLI. p. 170.

XXII.

XXII. Massilienses omnibus defessi malis, rei frumentariæ ad summam inopiam adducti, bis prœlio navali superati, crebris eruptionibus fusi, gravi etiam pestilentia conflictati, ex diutina conclusione, & mutatione victus (panico enim vetere, atque hordeo corrupto omnes alebantur; quod ad hujusmodi casus antiquitus paratum in publicum contulerant) dejecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis provinciarum & exercituum desperatis, quos in Cæsaris potestatem veniisse cognoverant, sese [2] dedere sine fraude constituunt. Sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium voluntate, navibus III comparatis, ex quibus II familiaribus suis attribuerat, unam ipse conscenderat, nactus turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspicatæ naves, quæ jussu Bruti consuetudine quotidiana ad portum excubabant, sublatis anchoris sequi cœperunt: ex iis unum ipsius navigium contendit, & fugere perseveravit, auxilioque tempestatis ex conspectu abiit; duo perterrita concursu nostrarum navium sese in portum receperunt. Massilienses arma tormentaque ex oppido, ut est imperatum, proferunt: naves ex portu, navalibusque educunt: pecuniam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, Cæsar magis eos [3] pro nomine, & vetustate, quam pro meritis

scribit, M. Æmilium Lepidum, eum qui postea Triumvir factus est, hujus anni Prætorem, populo persuasisse, ut Cæsarem Dictatorem facerent. *Plutarchus* à Senatu dictum, & dies XI. gessisse. *Idem.*

1. *Panico enim vetere*] Quod non multum nutrimenti præbet: eoque durior sors Massilienſium. Panicum Græcis ἔλυμος, & μελίνη ac μέλιν aliis. Usos eo Gallos & imprimis Aquitanos ex *Plinio* discimus. Idem prodit lib. XXII. cap. XXIV. Dioclem medicum, panicum appellavisse mel frugum: quod miror cum ex *Galeno* tradant herbarum curiosi, siccum esse nec multi alimenti. Sed credere malim corruptum locum, & fortassis rectius emendabat *Dalecampius* μελίαν *frugem*, à nigro colore. *Panicum*, ut vult *Isidorus*, dictum, quia multi homines eo panis loco utuntur quasi *panicium*. Barbarum vocabulum ex duobus integris more sæculi sui fecit. Sic in glossis ejus legas *Togipurium* pro *toga pura*. Sed veram *panici* originem deducit *Plinius* à *paniculis*: de quibus vide quæ omnium diligentiam supergressus notavit in Solinum magnus *Salmasius* p. 125. *D. Voss.*

2. *Dedere sine fraude*] Antiqua locutio, quæ idem valet ac vere & ex animo. *Livius* lib. XLI. *Ut prætor sine fraude, cum de bello aut pace agere velit, advocet consilium.* Idem lib. XXIV. *Nihil præterea cum Consule pacti, quam ut sine fraude Punicum emitteretur præsidium.* Hotom.

3. *Pro nomine & vetustate*] Noster, *Pro nomine vetustatis*. De Massiliæ autem antiquitate *Strabo* multa præclare, itemque

in

in ſe civitatis, conſervans, II ibi legiones præſidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipſe ad urbem proficiſcitur.

XXIII. Iiſdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, & jam ab initio copias P. Attii Vari deſpiciens, [1] II legiones ex IV, quas à Cæſare acceperat, & D equites tranſportabat: [2] biduoque & noctibus III navigatione conſumptis, appellit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. [3] Hic locus abeſt à Clupeis paſſuum XXII millia, habetque non incommodam [4] æſtate ſtationem, & duobus eminentibus promontoriis continetur. Hujus adventum L. Cæſar filius cum X longis navibus ad Clupeam præſtolans (quas naves, Uticæ ex prædonum bello ſubductas, P. Attius reficiendas hujus belli cauſſa curaverat) veritus navium multitudinem, ex alto refugerat; appulſaque ad proximum littus trireme conſtrata, & in littore relicta, pedibus Adrumetum profugerat. Id oppidum C. Conſidius Longus unius legionis præſidio tuebatur. Reliquæ Cæſaris naves ejus fuga Adrumetum

Cicero Orat. pro Flacco. Quemadmodum autem conſervarit, docet *Oroſius* his verbis: *Cæſar Maſſiliam rediens obſidione domitam, vita tantum & libertate conceſſa, ceteris rebus abraſit. Plutarchus* in Solone Maſſiliam à mercatore conditam, memoriæ prodidit. *Idem.*

1. *Duas legiones ex* IV.] Hæc vera eſt lectio, ut ex eo patet, quod, ut narrat *Cæſar* hujuſce libri cap. XXXVII, *Curio in Siciliam miſerit, ut duæ legiones reliquuſque equitatus ad ſe mitteretur.* Cum igitur lib. I. B. C. cap. XXX. dicatur Cæſarem miſiſſe *in Siciliam Curionem Proprat. cum legionibus* III. reponendum *legionibus* IV. *Dav.*

2. *Biduoque & noctibus* III.] Nimium profecto argutatur *Ciacconius*, cum ait corruptum hunc locum, quia dies noctem includat. Sed ſcire debebat, diem quidem, etſi noctem includat, & notet ſpatium illud XXIV. horarum, conſtringi etiam intra crepuſculũ & diluculum. Quando ais, *jam dies eſt*, nihil aliud vis, quam lucere. Itaque *dies* pro *luce*. Sed tædet talia monere. Solum adſcribam locum *Plinii* lib. XIV. cap. XII. quem ne ipſe quidem *Ciacconius* ignoravit. *Biduo duabuſque noctibus perpotationem continuaſſet.* D. Voſſius.

3. *Hic locus abeſt à Clupeis paſſuum* XXII. *millia*] Infra, *cum* X. *longis navibus ad* Clupeam *præſtolans*. Et Geographi omnes *Clupeam*, non *Clupeas*, vocant. Itaque lego *à Clupea*. Ciaccon.

Ibid. Sic editt. *Rom. Ven. Beroald.* at MS. *Norvic. hic locus eſt à Clupeis*, quæ rara quidem, ſed proba eſt locutio. Supra lib. I. B. C. c. XVI. *Qui erat ab oppido millia paſſuum circiter* III. ubi vide notata. *Dav.*

4. *Æſtate ſtationem*] Primam vocem expungendam cenſuere *Pet. Ciacconius* & *Joſ. Scaliger*, quorum arrogantiam miratur *D. Voſſius*, quippe ſtatio eſſe poteſt æſtate commoda, hieme incommoda, prout alii aliique flant venti; eaque ſane ratio valeret, ſi ſtati in iis locis eſſent venti; quia autem res aliter ſe habeat, illud vocabulum, per me licet, in ſpongiam incumbat, præſertim cum à MS. *Norv.* exulare videam. *Id.*

ſe

se receperunt. Hunc sequutus M. Rufus Quæstor navibus XII, quas præsidio onerariis navibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam relictam in littore navem conspexit, hanc [1] remulco abstraxit: ipse ad Curionem cum classe redit.

XXIV. [2] Curio Marcum Uticam navibus præmittit: ipse eodem cum exercitu proficiscitur: biduique iter progressus, ad flumen Bagradam pervenit: ibi C. Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit: ipse cum equitatu antecedit [3] ad castra exploranda Corneliana; quod is locus peridoneus castris habebatur. Id autem est jugum directum, eminens in mare, utraque ex parte præruptum atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab ea parte, quæ ad Uticam vergit: abest directo itinere ab Utica paullo amplius passuum mille. Sed [4] hoc itinere est fons, quo mare succedit; longe lateque is locus restagnat: quem si quis vitare voluerit, VI millium circuitu in oppidum perveniet.

XXV. Hoc explorato loco, Curio castra Vari conspi-

1. *Remulco abstraxit*] *Laz. Bayfius* putat fictum verbum ex Græco ῥυμουλκεῖν, quasi ῥύμασιν ἑλκεῖν, *funibus trahere*: cum funibus illigata navis è scapha trahitur. Sic infra lib. III. *Submersam navem remulco, multis contendens funibus, eduxit.* Sed si hoc verum est, inflexam fuisse consuetudine pronuntiationem oportet: alioqui *Rymulcare*, vel *Rumulcare* scribendum fuisset. *Sext. Pompeius, Remulco* (inquit) *est cum navis magna scapha remis trahitur.* Itaque *Nonius* à *remis* & *mulcendo* deduxit: quasi navis leni tractu ad progressum mulceatur. *Livius* lib. XXV. *Marcellus nocte navim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam jussit.* Idem lib. XXXII. *Tarde inde ad Maleam trahendis plerunque remulco navibus pervenit.* Video sane pro fune usurpatum, quo deligata navis trahitur: ut apud *Valgium* poetam veterem:

Hic mea me longo succedens prora remulco
Latantem gratis sistit in hospitiis. Hot.

2. *Curio Marcum Uticam navibus præmittit*] Codd. *Marcium*: sed *Marcum* omnino videtur legendum: hic est M. Rufus, Curionis Quæstor, de quo supra. *Ald. Man.*

3. *Ad castra exploranda Corneliana*] *Plinius* & *Mela castra Cornelia* hunc locum appellant; quomodo & hoc loco legitur in scripto libro: & ejus descriptionem tradit *Livius* lib. XXIX. Verum aut in spatio *passuum* ∞, aut in *circuitu passuum* VI. *millium*, mendum esse videtur. *Ciaccon.*

4. *Hoc itinere est fons, quo mare succedit*] *Ph. Rubenius* in Electis l. I. c. XXXV. emendabat, *est pons, quod mare succedit.* Sed quis auctor de ponte? præsertim cum longe lateque locus restagnet, necessum est ingentem pontem fuisse: nec veterum ullus pontis meminit. Sequentia etiam, *quem si quis vitare voluerit, VI. nullum circuitu in oppidum perveniet*, multo commodius ad fontem, vel ad locum referas: si *pontem* reponas, vix sensus erit ullus. Quare probent conjecturam ejus alii, non ego. *D. Vossius.*

cit, muro oppidoque conjuncta ad portam, quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci: una ex parte ipso oppido Utica, altera theatro, quod est ante oppidum, substructionibus ejus operis maximis, aditu ad castra difficili & angusto: simul animadvertit multa undique portari atque agi plenissimis viis, quæ repentini tumultus timore ex agris in urbem conferebantur. Huc equitatum mittit, ut diriperet, atque haberet loco prædæ. Eodemque tempore his rebus subsidio DC equites Numidæ ex oppido, peditesque CD mittuntur à Varo, quos auxilii caussa rex Juba paucis diebus ante Uticam miserat. Huic & paternum hospitium cum Pompejo, & simultas cum Curione intercedebant; quod tribunus pl. legem promulgaverat, qua lege [1] regnum Jubæ publicaverat. Concurrunt equites inter se, neque vero primum impetum nostrorum Numidæ ferre potuerunt; sed, interfectis circiter CXX, reliqui se in castra ad oppidum receperunt. Interim adventu longarum navium Curio pronunciari onerariis navibus jubet, quæ stabant ad Uticam numero circiter CC, se in hostium habiturum loco, *qui non è vestigio ad castra Corneliana vela direxissent*. Qua pronunciatione facta, temporis puncto, sublatis anchoris, omnes Uticam relinquunt, &, quo imperatum est, transeunt. Quæ res omnium rerum copia complevit exercitum.

XXVI. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque universi [2] exercitus conclamatione Imperator appellatur. Postero die Uticam exercitum ducit, & prope oppidum castra ponit. Nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nunciant, magna auxilia equitum peditumque ab rege missa Uticam venire, eo-

1. *Regnum Jubæ publicaverat*] *Juba* Hiempsalis filius, Rex Numidiæ, Pompeji partes secutus est. Curio cum Tribunus pl. esset, legem tulerat, ejus regnum ut populo R. adjudicaretur. A Pompejo Rex appellatus, à Cæsare hostis judicatus. Vide *Dionem* lib. XLI. pag. 172. *Hotom.*

2. *Exercitus conclamatione*] De hoc more Imperatoris appellandi abunde dixi in Præf. Instit. Juris. *Appianus* quidem lib. de Bell. Civil. II. p. 455. hanc eandem historiam commemorans, subjungit, honorem hunc olim tribui solitum ducibus, ob quodvis præclarum facinus militare: sua autem ætate nemini concedi, nisi qui X. hostium millia uno prœlio cecidisset. *Idem.*

demque

demque tempore vis magna pulveris cernebatur; & è veſtigio temporis primum agmen erat in conſpectu. Novitate rei Curio permotus præmittit equites, qui primum impetum ſuſtineant, ac morentur: ipſe celeriter ab opere deductis legionibus, aciem inſtruit. Equites committunt prœlium: & prius, quam plane legiones explicari & conſiſtere poſſent, tota auxilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & ſine timore iter fecerant, in fugam ſe conjiciunt: equitatuque omni fere incolumi, quod ſe per littora celeriter in oppidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt.

XXVII. Proxima nocte centuriones Marſi II ex caſtris Curionis cum manipularibus ſuis XXII ad Attium Varum perfugiunt. Ii, ſeu vere, quam habuerant, opinionem perferunt, ſive etiam [1] auribus Vari ſerviunt; (nam quæ volumus, & credimus libenter; &, quæ ſentimus ipſi, reliquos ſentire ſperamus) confirmant quidem certe totius exercitus animos alienos eſſe à Curione: maxime opus eſſe in conſpectum exercitum venire, & colloquendi dare facultatem. Qua opinione adductus Varus poſtero die mane legiones ex caſtris educit. Facit idem Curio: [2] atque una valle non magna interjecta, ſuas uterque copias inſtruit.

XXVIII. Erat in exercitu Vari Sext. Quinctilius Varus, quem fuiſſe Corfinii ſupra demonſtratum eſt. Hic dimiſſus à Cæſare in Africam venerat: [3] legioneſque eas tranſduxerat Curio, quas ſuperioribus temporibus Corfinio receperat Cæſar; adeo ut, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines manipulique conſtarent. Hanc nactus

1. *Auribus Vari ſerviunt*] *Servire auribus* idem eſt quod loqui ad gratiam. *Id.*

2. *Atque una valle non magna interjecta*] Sic lib. III. cap. XIX. *Inter bina caſtra Pompeji atque Cæſaris unum flumen tantum intererat Apſus.* Et lib. VI. B. G. cap. XXXVI. *In ſegetes miſit, quas inter & caſtra unus omnino collis intererat.* Ciaccon.

3. *Legioneſque eas tranſduxerat Curio*] Vox *Curionis* in *Pal.* & *Bong.* non reperitur: & à ſuis quoque codicibus abfuiſſe teſtatur *Ciacconius*, unde mendum eſſe hoc loco putat. Sed conſtat ſenſus, ſi recte perpendas. Ait *Cæſar* in caſtris Attii Vari fuiſſe Quinctilium Varum, quem ipſe Corfinii dimiſerat: hunc Varum in Africam profectum: ac legiones Corfinienſes in Africam à Curione tranſductas fuiſſe: indeque occaſionem Quinctilio eas appellandi. Omnia clara erunt, ſi interpungas, *in A-*

appellationis cauſſam Quinctilius circumire aciem Curionis, atque obſecrare milites cœpit, *ne primi* [1] *ſacramenti, quod apud Domitium, atque apud ſe Quæſtorem dixiſſent,* [2] *memoriam deponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadem eſſent uſi fortuna, eademque in obſidione perpeſſi; neu pro iis pugnarent, à quibus contumelia perfugæ appellarentur. His pauca ad ſpem largitionis addit, quæ ab ſua liberalitate, ſi ſe atque Attium ſecuti eſſent, exſpectare deberent.* Hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit ſignificatio: atque ita ſuas uterque copias reducit.

XXIX. At in caſtris Curionis [3] magnus omnium inceſſit timor; nam is variis hominum ſermonibus celeriter augetur: unuſquiſque enim opiniones fingebat; & ad id, quod ab alio audierat, ſui aliquid timoris addebat: hoc ubi uno auctore ad plures permanaverat, atque alius alii transdiderat, plures auctores ejus rei videbantur. [4] Civile bel-

fricam venerat: legioneſque eas, &c. *Petavianus* vero codex manifeſte corruptus: quippe in eo eſt: *legioneſque eas traduxerat, quas Curio.* D. Voſſius.

1. *Sacramenti, quod apud Domitium, atque apud ſe Quæſtorem dixiſſent*] Si ſoli, ut ex *Polybio* diſcimus, Tribuni militum ſacramentum exigebant; dicere oportet factum illud præſentibus aut conſulibus, aut prætoriis, aut denique quæſtoribus: nam hoc manifeſte indicare hæc verba videntur. Niſi dicamus alium turbis illis & diverſum à priſco morem inductum; quod non arbitror. Forſan & ex his verbis colligas ab ipſo Domitio, & Varo legiones ſacramentum adactas. Sane parum abeſt quin hoc ſentiam. *Idem.*

2. *Memoriam deponerent*] Ita legitur in omnibus exemplaribus, & recte quidem. Sic ſupra lib. 1. B. G. cap. XIV. *Quod Æduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexaſſent, memoriam deponere poſſet*, ubi fruſtra eſt *Joan. Brantius*, qui *memoria deponere* longe rectius & venuſtius dici contendit. *Davies.*

3. *Magnus omnium inceſſit timor: nam is variis hominum ſermonibus celeriter augetur*] Locus mihi perquam ſuſpectus: offendit tum illud *inceſſit timor omnium:* tum imprimis τὸ *nam*, alieno loco poſitum. Abſterſerone mendum ſi ſcribam: *Magnus omnium inceſſit timor animis. Is variis*, &c. Negligentia librarii illud *is* omiſſum erat, ut ſæpe in ſyllabis repetitis accidit. Ita remanſit *animis*: hinc primo *nimis*, poſtea *nam is* factum. *D. Voſſius.*

4. *Civile bellum——durius accipiebant*] Πάνυ eſt corruptiſſima, quam *J. F. Gronovius* in notulis *Tacito* ed. Blavian. præmiſſis, hoc modo reſtituere conatus eſt: *Civile bellum: genus hominum, cui liceret libere facere & ſequi, quod vellent: legiones ea, quæ paullo ante apud adverſarios fuerant; nam etiam Cæſaris beneficium mutaverat conſuetudo: quæ offerrentur municipia diverſis partibus conjuncta (utrique enim ex Marſis Peligniſque) videbat; & qui ſuperiore nocte in contuberniis papilionibuſque (ſecum fuiſſent,) nonnulli graviores ſermones militum vulgi durius accipiebantur.* In locis tam mendoſis latiſſima, ut conjiciendi, ita & aberrandi patet area; nos autem quæ veriſimillima videntur, paucis proponemus. *Davies.*

lum;

lum; [1] genus hominum, quod liceret libere facere, & sequi, quod vellet: legiones eæ, quæ paullo ante apud adversarios fuerant (nam etiam Cæsaris beneficium [2] mutaverat consuetudo) qua offerentur. Municipia etiam adversis partibus conjuncta: [3] neque enim ex Marsis, Peligniſque veniebant, ut qui superiore nocte in contuberniis; [4] commilitonesque nonnulli graviores sermones militum vulgo durius accipiebant: nonnulla etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingebantur.

XXX. Quibus de caussis [5] consilio convocato de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiæ, quæ conandum omnibus modis, castraque Vari oppugnanda censerent; [6] quod hujusmodi militum consiliis otium maxime contrarium esse arbitrarentur. Postremo præstare dice-

1. *Genus hominum, quod liceret libere facere, & sequi quod vellet*] Mendum latet, in prioribus erat editt. *quod vellent.* Male. Ego reſcribo: *Genus hominum, cui id liceret libere facere & sequi quod vellet.* More antiquo prius exaratum erat *quoi id*, hinc insicitia librarii factum *quod*. Non dubito de veritate hujus conjecturæ. Et confirmant hæc *legiones eæ*. D. Vossius.

2. *Mutaverat consuetudo) qua offerrentur. Municipia etiam adversis partibus conjuncta*] Alii Codices *qua efferrent municipia*, omnes vero *etiam diversis partibus*, quam lectionem temere mutavit *Pet. Ciacconius*, eumque secutus *Jos. Scaliger*. Sensus erit aliquis, si, verbis parenthesi inclusis, scribamus *nam etiam Cæsaris beneficium mutaverat consuetudo, qua efferrent municipia etiam diversis partibus conjuncta. Suetonius* Augusſt. cap. LI. *Ne enumerem quot & quos* diversarum partium *venia & incolumitate donatos. Sulpicius Severus* vit. B. Martini cap. IX. *Quo lecto, clamor populi tollitur*, pars diversa *confunditur*. Vide & *J. F. Gronovium* ad *Senecæ* de ira lib. II. c. XXIII. *Dav.*

3. *Neque enim ex Marsis Peligniſque veniebant*] Intelligit legiones, quas Corfinii captas Curioni tradiderat Cæsar. Cum igitur Codex *Carrar.* cum aliis nonnullis exhibeat *namque enim ex Marsis*, ita reponendum arbitror. Sic *Plautus*. Trinum. Act. I. Sc. II, 23. *Namque enim tu, credo, mihi imprudenti obrepseris*, unde patet *Pet. Ciacconium* & *D. Vossium* particulam secundam male sustulisse. In MS. quidem *Norvic.* omissa prima voce, legitur *enim ex Marsis*; ac sane ea conjunctio interdum præponitur, ut ostendit inter alios *G. J. Vossius* Anal. lib. IV. cap. XXVI. *Idem.*

4. *Commilitonesque nonnulli graviores sermones militum vulgo durius accipiebant*] V. C. *Commiliteſque: Norvic. cum militeſque: Palat. cum militiſque: Carrar. cum milites.* In sequentibus *Petav.* & *Norvic.* habent *nonnulli graviora sermones militum dubii durius accipiebantur.* An legendum? *comminitanteſque nonnulli graviora; sermones militum dubii durius accipiebantur.* Parva sane est mutatio, qua recepta, mens erit aliqua, cum in vulgg. sit nulla. *Dav.*

5. *Consilio convocato*] Editt. *concilio*: sed legendum, ut restituimus; Cæsar enim cap. XXXII. ait *Dimisso consilio, concionem advocat militum*: sic enim ibi scribendum, non *concilio*, nec enim concilium differt à concione, & ridiculus est, ut passim, Gigas iste *Joan. Goduinus*, qui *in concilium paucos convenire* affirmat, cum in *consilium* pauci, in *concilium* omnes coeant. *Idem.*

6. *Quod hujusmodi militum consiliis otium maxime contrarium esse arbitrarentur.*] Locum hunc corruptum putavit *Fr.*

bant,

bant, *per virtutem in pugna belli fortunam experiri; quam desertos, & circumventos à suis gravissimum supplicium pati.* Porro erant, qui censerent *de tertia vigilia in castra Corneliana recedendum, ut majore spatio temporis interjecto militum mentes sanarentur: simul si quid gravius accidisset, magna multitudine navium & tutius, & facilius in Siciliam receptus daretur.*

XXXI. Curio utrumque improbans consilium, *quantum alteri sententiæ deesset animi, tantum alteri superesse dicebat; hos turpissimæ fugæ rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim,* inquit, *fiducia, & opere & natura loci munitissima castra* [1] *expugnari posse confidimus? aut vero quid proficimus, si accepto magno detrimento ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non & felicitas rerum gestarum, exercitus benevolentiam imperatoribus, & res adversæ odia concilient. Castrorum autem mutatio quid habet nisi turpem fugam & desperationem omnium, & alienationem exercitus? nam neque* [2] *pudentes suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire, sese timeri; quod* [3] *illis licentiam timor augeat noster, his studia deminuat. Quod si jam,* inquit, *hæc explorata*

Hotomannus, ei autem sanando solus operam dedit *Dionys. Vossius*, qui reponit *hujusmodi militum consiliis negotium maxime contrarium esse*, aut *quod hujusmodi consilium otio maxime contrarium*, aut *hujusmodi consiliis, militum otium maxime* &c. aut denique, vulgata lectione in reliquis servata, loco *otii, prælium* rescribit. Tot conjecturæ ex eo sunt natæ, quod σύνταξιν non intellexerit, si enim vocem *consiliis* sexto casu accipiamus, nihil erit opus, ut Codicum scripturam sollicitemus. Sensus est, inter hæc militum consilia otium maxime nocere, ut recte etiam vidit *Joan. Freinshemius* ad *Curtii* lib. VII. cap. I. *Dav.*

1. *Expugnari posse confidimus*] Mediam vocem omisit *Jos. Scaliger*, quam, omnium Codicum voluntate, revocavimus. *Idem.*

2. *Pudentes suspicari*] Sic ex MSto *Ursin.* restitui, probante *Pet. Ciacconio*. In aliis nullo prorsus sensu legebatur *prudentes suspicari. Pudentes* interpreter modestos, Imperatori morigeros, & sacramenti religionem servantes. E contrario eos paullo post vocat *improbos*, qui seditiones excitarunt, fidemque datam nihili fecere. *Davies.*

3. *Illis licentiam timor augeat noster, his studia diminuat*] Vulgg. invenuste repræsentant *illis licentiam timor augeat, nostris studia diminuat:* tam enim improbi, quam pudentes, Curioniani erant exercitus pars: lectionem vero à me receptam in MSto *Norvic.* reperi, eandemque, laudante *D. Vossio*, exhibebant Codd. *Voss. Petav.* & *Cujac. Illis* autem improbos, *his* pudentes significat, cum plerumque *hi* ad proximum referantur, *illi* ad remotius. Interdum tamen aliter se res habet. *Plinius* lib. I. Ep. XX. pag. 19. ed. Oxon. *Sed non minus non servat modum, qui infra rem habe-*

habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem ego aut omnino falsa aut certe minora opinione esse confido: quanto hæc dissimulare, & occultare, quam per nos confirmari, præstat? [1] An non uti corporis vulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem adversariis augeamus? At etiam, ut media nocte proficiscamur, addunt; quo majorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur: namque hujusmodi res aut pudore, aut metu tenentur, quibus rebus nox maxime adversaria est. Quare neque tanti sum animi, ut sine spe castra oppugnanda censeam, [2] neque tanti timoris, ut ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror: magnaque ex parte jam me una vobiscum de re judicium facturum confido.

XXXII. [3] Dimisso consilio, concionem advocat militum: commemorat, *quo sit eorum usus studio ad Corfinium Cæsar; ut magnam partem Italiæ beneficio atque auctoritate eorum suam fecerit: vos enim, vestrumque factum*, inquit, *omnia deinceps municipia sunt secuta, neque sine caussa & Cæsar amicissime de vobis, & illi gravissime judicaverunt: Pompejus enim nullo prœlio pulsus [4] vestri facti præjudicio demotus Italia excessit: Cæsar me, quem sibi carissimum habuit, provinciamque Siciliam atque Africam, sine quibus Urbem atque Italiam tueri non potest, vestræ fidei commisit.*

quam qui supra, qui adstrictius *quam qui* effusius *dicit. Itaque audis frequenter ut* illud immodice & redundanter, *ita* hoc jejune & infirme. *Alius* excessisse *materiam, alius dicitur* non implesse. *Æque uterque, sed* ille imbecillitate, hic viribus *peccat. Latinus Pacatus* Pan. XII. cap. XXIV, 5. *Alta licet vulnera — proximus nobis* Italus, *& contiguus ostendat* Hispanus —— *Tyrannidem* ille *non vidit,* hic *tyrannicidium vidit.* Plura congessit *J. Fr. Gronovius* Observ. lib. III. cap. XVI. p. 576. seq. *Idem.*

1. *An non uti corporis vulnera* &c?] Hæc sane lectio me non offendit, si est à MSS. Omnes vero nostri aliter exhibent. MS. *Norvic. An uti corporis vulnera,* omissa particula negante. Editt. *Rom. Ven. Beroald. An vero uti corporis vulnera.* Rescribendum puto *at vero uti corporis vulnera:* quod si probetur, delenda est interrogationis nota. *Davies.*

2. *Neque tanti timoris, ut ipse deficiam*] Emendaveram *spe deficiam,* ut & ab *Aldo Manutio* emendatum video. *Ciaccon.*

3. *Dimisso consilio*] In prioribus editt. contra rem ipsam legebatur *concilio,* nos autem veram lectionem ex *Beroald.* restituimus. Vide not. ad hujusce libri cap. XXX. *Davies.*

4. *Vestri facti præjudicio*] Modo dixit *Auctoritate.* Utrumque tum dicitur, cum alicujus factum alii pro exemplo sequuntur. *Hotoman.*

Adsunt,

Adſunt, qui vos hortentur, ut à nobis deſciſcatis: quid enim eſt illis optatius, quam uno tempore & nos circumvenire, & vos nefario ſcelere obſtringere? aut quid irati gravius de vobis ſentire poſſunt, quam ut eos prodatis, qui ſe vobis omnia debere judicant? in eorum poteſtatem veniatis, qui ſe per vos periſſe exiſtimant? An vero in Hiſpania res geſtas Cæſaris non audiſtis? duos pulſos exercitus? duos ſuperatos duces? duas receptas provincias? hæc acta diebus XL, [1] *quibus in conſpectu adverſariorum venerit Cæſar. An qui incolumes reſiſtere non potuerunt, perditi reſiſtant? vos autem, incerta victoria Cæſarem ſecuti, dijudicata jam belli fortuna victum ſequamini, quum veſtri officii præmia percipere debeatis? Deſertos enim ſe ac proditos à vobis dicunt, & prioris ſacramenti mentionem faciunt. Voſne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deſeruit? nonne extremam pati fortunam paratos* [2] *projecit ille? non ſibi clam vobis ſalutem fuga petivit? non proditi per illum, Cæſaris beneficio eſtis conſervati? Sacramento quidem vos tenere qui potuit; quum, projectis faſcibus, & depoſito imperio, privatus, & captus ipſe in alienam veniſſet poteſtatem? Relinquitur nova religio, ut, eo neglecto ſacramento, quo nunc tenemini, reſpiciatis illud, quod deditione ducis, &* [3] *capitis deminutione ſubla-*

1. *Quibus in conſpectu adverſariorum venerit*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in conſpectum adverſariorum*, quæ quidem loquendi ratio magis eſt pervulgata, cum tamen alterius exempla non deſint, ut oſtendimus ad lib. VIII. B. G. cap. VIII. *Davies.*

2. *Projecit ille? non ſibi clam vobis ſalutem fuga petivit?*] Non fugit Domitius, ſed fugiendi conſilium cepit; *fuga* igitur hoc in loco fugam deſtinatam ſignificat, ut lib. I. B. C. cap. XX. *Quæ ignorabant, de L. Domitii* fuga *cognoſcunt. Dionyſ.* autem *Voſſio* perplacet, quod in *Palatino* legitur *projecit? ille ſibi clam non vobis ſalutem petivit.* Hanc etiam ſcripturam in editt. *Rom. Ven. Beroald.* invenio, niſi quod illæ *ſalutem fuga petivit.* Ipſe vulgatam lectionem non moveo, quam retinet MS. *Norvic.* &, ut arbitror, nihil recepta venuſtius. *Idem.*

3. *Capitis deminutione*] Acerbe, quaſi Domitius, qui in Cæſaris poteſtatem venerat, ſervus aut certe dediditius ejus factus ſit. Sed hoc elatorie dictum eſt: nam, ut ait *Ulpianus, in civilibus diſſenſionibus, quamvis ſæpe per eas Reſp. ladatur, non tamen in exitium Reip. contenditur. Quare qui in alterutras partes diſcedunt, vice hoſtium non ſunt, inter quos jura captivitatum & poſtliminiorum ſunt. Livius* lib. XXII. *Imo deſiderate, dum patria eſt, dum cives ejus eſtis. Sero nunc deſideratis deminuti capite, abalienati jure civium, ſervi Carthaginenſium facti.* Hoc tum

tum est. At credo, si Cæsarem probatis, [1] *in me offenditis, qui de meis in vos meritis prædicaturus non sum, quæ sunt adhuc & mea voluntate, & vestra exspectatione leviora: sed tamen sui laboris milites semper, eventu belli, præmia petiverunt; qui qualis sit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunamque cur prætream? An pœnitet vos, quod salvum atque incolumem exercitum, nulla omnino nave desiderata, transduxerim? quod classem hostium primo impetu adveniens profligaverim? quod bis per biduum equestri prælio superaverim? quod ex portu, sinuque adversariorum* CC *naves onerarias adduxerim? eoque illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neque navibus commeatu juvari possint? Hac vos fortuna atque his ducibus repudiatis,* [2] *Corsinienſem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispaniarum deditionem, an Africi belli præjudicia sequimini? Equidem me Cæsaris militem dici volui; vos me Imperatoris nomine appellavistis: cujus si vos pœnitet, vestrum vobis beneficium remitto, mihi meum restituite nomen; ne ad contumeliam honorem dedisse videamini.*

1. *In me offenditis*] Pater meus, conjectura ductus, ita legendum putavit, & imprimi etiam voluit, in libris nostris, ante multos annos; cum in pervulgatis omnibus legeretur, *Jam me offenditis.* Hanc vero fecit conjecturam, ex ipsa primum sententia, deinde ex Latini sermonis consuetudine. Nam, quod ad sententiam attinet, quis hoc significari non intelligit? Non credo, Cæsaris facta probari à vobis, mea reprehendi. Loquendi genus comprobatur exemplis. *Lucceius* ad Ciceronem lib. v. *In altera mihi velim obtemperes, in altera non offendas,* id est, non offendaris. Et *Cicero* ad Q. Fr. ep. 1. lib. 1. *Si quis est, in quo jam offenderis, de quo aliquid senseris; huic nullam partem existimationis tuæ commiseris.* Pro Milone: *Si in me aliquid offendistis.* Et in *Verrem* lib. 1. actionis II. *Hospes Janitor, veritus, ne quid in ipso se offenderit, hominem summa vi retinere cœpit.* Et, *Cum multi viri fortes in communi, incertoque periculo, belli, terra, & mari, sæpe offenderint.* Hæc enim omnia patiendi significationem habent. *Ald. Manut.*

2. *Corsinienſem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispaniarum deditionem, an Africi belli præjudicia sequimini?*] Variant Codices. In Editt. *Rom. Ven.* est *Corsinienſem ignominiam in Italiæ fuga, an in Hispaniarum deditione, an in Africi belli præjudicio sequimini. Beroald.* cum MSS. *Ciaccon.* & *Carrar.* exhibet *Corsinienſem ignominiam in Italia fuga, an Hispaniarum deditionem in Africi belli præjudicio sequimini?* MS. *Norvic.* à vulgata lectione non recedit, præterquam quod primam particulam interrogantem omittat; eas autem omnes delendas censuit *Pet. Ciacconius,* quem in sua editione secutus est *Jos. Scaliger.* Sana est lectio vulgata. *Varro* L. L. lib. VIII. *Quæ enim est pars mundi, quæ non innumerabiles habeat analogias? Cæ-*

XXXIII. Qua oratione permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore infidelitatis ſuſpicionem ſuſtinere viderentur: diſcedentem vero ex concione univerſi cohortantur, magno ſit animo, neu dubitet prœlium committere, & ſuam fidem virtutemque experiri. Quo facto commutata omnium voluntate, & opinione, [1] conſenſu ſummo conſtituit Curio, quum primum ſit data poteſtas, prœlio rem committere. Poſtero die productos, loco eodem, quo ſuperioribus diebus conſtiterat, in acie collocat. Ne Varus quidem Attius dubitat copias producere; ſive ſollicitandi milites, ſive æquo loco dimicandi detur occaſio, ne facultatem prætermittat.

XXXIV. Erat vallis inter duas acies, ut ſupra demonſtratum eſt, [2] non ita magno, at difficili & arduo adſcenſu. Hanc uterque ſi adverſariorum copiæ tranſire conarentur exſpectabat; quo æquiore loco prœlium committeret. Simul à ſiniſtro cornu P. Attii equitatus omnis, & una levis armaturæ interjecti complures, quum ſe in vallem demitterent, cernebantur. Ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinorum cohortes mittit, quorum primum impetum equites hoſtium non tulerunt; ſed, admiſſis equis, ad ſuos refugerunt: [3] relicti ab iis, qui una procurrerant, levis armaturæ, circumveniebantur, atque interficiebantur ab noſtris. Huc tota Vari converſa acies ſuos fugere, & concidi videbat. Tum Rebilus legatus Cæſaris, quem Curio ſecum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere

lum, an mare, an terra, an aer, & cætera, quæ ſunt in his? Dictys Cretenſis lib. II. cap. XXXI. *Pertinacia animi, an ob amorem captivæ.* Vide & *Jac. Perizonii* Diſſert. de eo ſcriptore §. XL. *Davies.*

1. *Conſenſu ſummo*] Codd. *Suo, Faernus Suorum.* Ego *Summo* legendum arbitrabar. Sed *Faernum* locus hujuſce libri c. XXXVII. adjuvat, in quo ita legitur, *Itaque ſuorum omnium conſenſu Curio reliquas copias exſpectare parabat.* Hotoman.

2. *Non ita magno, at difficili & arduo adſcenſu*] Manuſcripti *aut difficili*; *Faernus, non ita magno at difficili*: quod placet; ſequitur enim *adeoque erat impedita vallis, ut in adſcenſu, niſi ſublevati à ſuis, &c.* Sed *magna* potius legendum: nam ſic ait ſupra, *atque una valle non magna interjecta.* Ciaccon.

3. *Relicti ab iis, qui una procurrerant, levis armaturæ*] Equites ad ſuos refugerant; qui igitur relicti, ex levi erant armatura. Scribe cum MS. *Norvic. Relicti ab iis, qui una procurrerant, levis armatura*; & eſt χῆμα πρὸς τὸ σημαινόμενον, velites enim intelliguntur. Non male etiam ſe habet vulgata lectio, ſi *levis armaturæ* nominativi pluralis eſſe ſtatuantur,

bere

bere usum in re militari sciebat, *Perterritum*, inquit, *hostem vides, Curio. Quid dubitas uti temporis opportunitate?* Ille, unum elocutus, ut memoria tenerent milites ea, quæ pridie sibi confirmassent, sequi sese jubet, & præcurrit ante omnes: adeoque erat impedita vallis, ut in adscensu, nisi sublevati à suis, primi non facile eniterentur. Sed præoccupatus animus Attianorum militum timore, & fuga, & cæde suorum, nihil de resistendo cogitabat; omnesque jam se ab equitatu circumveniri arbitrabantur: itaque prius, quam telum adjici posset, aut nostri propius accederent, omnis Vari acies terga vertit, seque in castra recepit.

XXXV. Qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum agmen fugientem consecutus, magna voce Varum nomine appellans requirebat; uti unus esse ex ejus militibus, & monere aliquid velle, ac dicere videretur. Ubi ille sæpius appellatus adspexit, ac restitit, & quis esset, aut quid vellet, quæsivit, [1] humerum apertum gladio appetit, paullumque abfuit, quin Varum interficeret: quod ille periculum, sublato ad ejus conatum scuto, vitavit. Fabius à proximis militibus circumventus interficitur. [2] Hac fugientium multitudine ac turba portæ castrorum occupantur, atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine vulnere, quam in prœlio aut fuga, intereunt: neque multum abfuit, quin etiam castris expellerentur; ac nonnulli protinus eodem cursu in oppidum contenderunt. Sed quum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat, quod ad prœlium egressi Curionis milites iis rebus indigebant, quæ ad oppugnationem castrorum erant usui. Itaque Curio exerci-

nam paucis latet, veteres in hujusce formæ adjectivis eum casum aliquando sic terminasse. *Leves armaturas* dixerunt *Hirtius* B. Afr. cap. LIX. & *Livius* lib. XXI. cap. LV. *Davies.*

1. *Humerum apertum gladio appetit*] Hoc est, dextrum, qui scuto non tegebabatur. Malo enim ita exponere, quam ut dicam *apertum* hic idem esse atque illud quod lib. VII. de bello Gallico ait Cæsar de Æduis, *tametsi dextris humeris exertis animadvertebantur.* Neque puto quicquam huic loco commune cum illo fuisse, etsi id, ni fallor, existimabat doctissimus *Janus Gruterus.* D. Vossius.

2. *Hac fugientium*] Vulgg. *ac fugientium:* sed lectionem à me receptam in suo Codice invenit *Fulv. Ursinus*, in MSto *Cujac. D. Vossius*, ac ipse in *Norvic.* & manifesto vera est. *Davies.*

tum in castra reducit, suis omnibus præter Fabium incolumibus, ex numero adversariorum circiter DC interfectis, [1]ac ∞ vulneratis: qui omnes discessu Curionis, multique præterea, per simulationem vulnerum, ex castris in oppidum, propter timorem, sese recipiunt. Qua re animadversa, Varus, & terrore exercitus cognito, buccinatore in castris, & paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia vigilia silentio exercitum in oppidum reducit.

XXXVI. Postero die Curio Uticam obsidere, & vallo circummunire instituit. [2]Erat in oppido multitudo insolens belli, diuturnitate otii; [3]Uticenses pro quibusdam Cæsaris in se beneficiis illi amicissimi: conventus, qui ex variis generibus constaret; terror ex superioribus prœliis magnus. Itaque [4]de deditione omnes palam loquebantur, & cum P. Attio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet. Hæc quum agerentur, nuncii præ-

1. *Ac ∞ vulneratis*] In aliis omnibus legitur *atque vulneratis*, unde *Fr. Hotomanus* reponendum putavit *aut vulneratis*, ut vulnerati una cum interfectis numerum illum confecerint. Sed ejus conjecturam evertit *Appianus*, qui Bell. Civ. lib. II. p. 455. D. Καείων δὲ, inquit, εἷς ἀνὴρ ἔπεσεν, οὐδὲ ὃ ἑξακόσιοι, οὐ κατειρωθησαν ὑπὸ πολεμίων. Verissima igitur videtur Codicis *Ursiniani* scriptura. *Davies.*

2. *Erat in oppido multitudo insolens belli*] Belli insueta. *Cicero* de Orat. lib. I. c. XLVIII. *Ea requiruntur à me, quorum sum ignarus atque insolens. Sallustius* Procem. Bell. Catil. *Quæ tametsi animus aspernabatur insolens malarum artium.* Brant. Vide *Lambinum* ad *Horatii* lib. I. od. V.

3. *Uticenses pro quibusdam Cæsaris in se beneficiis illi amicissimi: conventus, qui ex variis generibus constaret*] Non peccavero in perspicuitatem & simplicitatem *Cæsaris*, si ex Codd. *Cujac. Pet. Pal.* & *Bong.* legam: *amicissimi erant, conventus is, qui ex variis*, &c. In codicibus quos dixi pro *is* erat *si*, haud dubie depravatum. Porro nota hic conventum ab Uticensibus ipsis distingui: ut credam conventum constitisse ex parte Uticensium, & civibus Romanis, quomodo Cæsar supra hoc libro dixit de Hispalensibus, *quod factum adeo conventus ejus cives Romani probaverunt*, &c. Tales autem conventus fere in omnibus provinciis Romanorum fuerunt, Hispania, Gallia, Sicilia, Achaja. Et arbitror in illis conventibus plerumque multos cives Romanos habitasse, quia illud honorum civitati erat, quod in eam à prætoribus, aut aliis magistratibus convocarentur totius provinciæ Senatores, ad jurisdictionem. *D. Vossius.*

4. *De deditione omnes palam loquebantur*] Codd. *Voss. Petav. Palat.* & *Norvic.* habent *inpalam*, unde *Dionys. Vossius* rescribit *jam palam.* At illorum MStorum lectionem ferri posse arbitror. Glossarium *Isidori. Inpalam, aperte. Hilarius* adversus Constantium p. 199. *Pugnaremus enim inpalam & cum fiducia contra negantes.* Non raro sane à veteribus præpositiones inter se componuntur. *Cæsar* hujusce libri cap. IX. *Hanc insuper contignationem.* Vide & *G. J. Vossium* de Anal. lib. IV. cap. XXIII. *Dav.*

missi.

missi ab rege Juba venerunt, qui illum cum magnis copiis adesse dicerent, & de custodia ac defensione urbis hortarentur: quæ res eorum perterritos animos confirmavit.

XXXVII. Nunciabantur hæc eadem Curioni, sed aliquamdiu fides fieri non poterat: tantam habebat suarum rerum fiduciam! jamque Cæsaris in Hispania res secundæ in Africam nunciis ac litteris perferebantur: quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se Regem nisurum existimabat. Sed ubi certis auctoribus comperit [1] minus v & xx millibus longe ab Utica ejus copias abesse; relictis munitionibus, sese in castra Corneliana recepit. Huc frumentum comportare, castra munire, materiam conferre cœpit, statimque in Siciliam misit, uti 11 legiones, reliquusque equitatus ad se mitteretur. Castra erant ad bellum ducendum aptissima, natura, & loci munitione, & maris propinquitate, & aquæ & salis copia: cujus magna vis jam ex proximis erat salinis eo congesta. Non materia multitudine arborum, non frumentum, cujus erant plenissimi agri, deficere poterat. Itaque suorum omnium consensu Curio reliquas copias exspectare, & bellum ducere parabat.

XXXVIII. His constitutis rebus, probatisque consiliis, ex perfugis quibusdam oppidanis audit, Jubam revocatum finitimo bello, & controversiis Leptitanorum restitisse in regno; [2] Saburam ejus præfectum cum mediocribus copiis missum Uticæ appropinquare. His auctoribus temere credens, consilium commutat, & prœlio rem committere constituit. [3] Multum ad hanc rem probandam adjuvat adolescentia, magnitudo animi, superioris temporis proventus, fiducia rei bene gerendæ. His re-

1. *Minus* v & xx *millibus longe ab Utica abesse*] Vox *longe* *Pet. Ciacconio* abundare videtur, cujus judicium secutus *Jos. Scaliger*, eam, utpote delendam, uncinis cinxit. Codices autem pertinaciter retinent. *Idem.*

2. *Saburam ejus præfectum.*] In *Petav.* ac *Bongars.* assidue est *Saburra.* Etiam in *Appiano* B. C. lib. 11. pag. 455. Σαβύρρα. Quare licentia poetica scripserit *Lucanus*: *Ut si commissi simulator Sabbura belli.* Non arbitror. Id scio talem formam שַׁבִּיר non admittere duplex R: itaque magis è corrupta locutione Romanorum alterum R est, & recta *Lucani* scriptura; etiam Cæsaris vulgata. *D. Vossius.*

3. *Multum ad hanc rem probandam, adjuvat adolescentia*] *Temeritatem esse florentis ætatis, prudentiam senectutis,* ait *Cicero* de Senectute. Inde *Homerus* Il. γ. 108.

bus

bus impulsus, equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit, ad flumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed rex omnibus copiis insequebatur, & VI millium passuum intervallo à Sabura consederat. Equites missi nocte iter conficiunt: imprudentes, atque inopinantes hostes aggrediuntur; Numidæ enim quadam barbara consuetudine nullis ordinibus passim consederant. Hos oppressos somno & dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugiunt. Quo facto ad Curionem equites revertuntur, captivosque ad eum reducunt.

XXXIX. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exierat, cohortibus V castris præsidio relictis. Progressus millia passuum VI [1] equites convenit; rem gestam cognovit; ex captivis quærit, quis castris ad Bagradam præsit: respondent, Saburam. Reliqua, studio itineris conficiendi, quærere prætermittit; proximaque respiciens signa, *Videtisne*, inquit, *milites, captivorum orationem cum perfugis convenire? abesse regem, exiguas esse copias missas, quæ paucis equitibus pares esse non potuerunt. Proinde ad prædam, ad gloriam, properate; ut jam de præmiis vestris, & de referenda gratia cogitare incipiamus.* Erant per se magna, quæ gesserant equites, præsertim quum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur: hæc tamen ab ipsis inflatius commemorabantur, ut de suis hominibus laudibus libenter prædicant; multa præterea spolia præferebantur: [2] capti homines, equitesque producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. Ita spei Curionis

Αἰεὶ δ' ὁπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται]. Et Il. Ψ. 589. dicit, velocem esse mentem, sed tenue consilium.

Οἷόν τ' οἶαν νῆα ἀνὴρ ἐπιειρησίαν πλήσῃσιν, Κεμαντόπεος μὲν γάρ τε νόος, λεπτὴ δέ τε μοῦνος. Manut.

1. *Equites convenit*] Sic omnes antiq. Video tamen in quibusdam recentioribus *invenit*, quod magis probo. *Hotoman.*

2. *Capti homines equitesque producebantur*] *Pet. Ciacconius* & *Fr. Hotomannus* ex conjectura reponebant *capti homines equique*; sed hoc ex eo evenit, quod *homines* de peditibus κατ' ἐξοχὴν dici non animadverterent. *Livius* lib. XXI. cap. XXVII. *Omnem ripam* equites virique *obtinentes. Silius* Italicus lib. IX, 560.

Magna voce trahens equitemque, virosque, *feraque*
Turrigera molem.

militum

militum ſtudia non deerant. Equites ſequi jubet ſeſe; iterque accelerat, ut quam maxime ex fuga perterritos adoriri poſſet. At illi, itinere totius noctis confecti, ſubſequi non poterant: atque alii alio loco reſiſtebant. Ne hæc quidem res [1] Curionem ab ſpe morabatur.

XL. Juba certior factus à Sabura de nocturno prœlio, 11 millia Hiſpanorum & Gallorum equitum, quos ſuæ cuſtodiæ cauſſa circum ſe habere conſueverat, & peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburæ ſubmittit: Ipſe cum reliquis copiis elephantiſque XL lentius ſubſequitur; ſuſpicatus, præmiſſis equitibus, ipſum affore Curionem. Sabura copias equitum peditumque inſtruit: [2] atque his imperat, ut ſimulatione timoris paullatim cedant, ac pedem referant: ſeſe, quum opus eſſet, ſignum prœlii daturum, &, quod rem poſtulare cognoviſſet, imperaturum. Curio, ad ſuperiorem ſpem addita præſentis temporis opinione, hoſtes fugere arbitratus, copias ex locis ſuperioribus in campum deducit.

XLI. Quibus ex locis quum longius eſſet progreſſus, confecto jam labore exercitu, XVI millium ſpatio, conſiſtit. Dat ſignum ſuis Sabura, aciem conſtituit, & circuire ordines, atque hortari incipit: ſed peditatu duntaxat procul ad ſpeciem utitur; equites in aciem mittit. Non deeſt negotio Curio; ſuoſque hortatur, ut ſpem omnem in virtute reponant; nec militibus quidem, ut defeſſis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, ſtudium ad pugnandum virtuſque deerat: ſed ii erant numero CC. reliqui in itinere ſubſtiterant. Hi quamcunque in partem impetum fecerant, hoſtes loco cedere cogebant: ſed neque [3] longius fugientes proſequi, nec vehementius equos incitare poterant. At equitatus hoſtium ab utroque cor-

Sic & *miles* crebro peditem denotat, & equiti opponitur, ut multis oſtendit *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XXVIII. cap. 1. *Davies.*

1. *Curionem ab ſpe morabatur*] Noſter Antiq. Aldinus, multi impreſſi *ad ſpem*, quod cur mutetur, cauſſam non video: nam idem eſt, ac ſi dixiſſet, Curionis ſpem morabatur. *Hotoman.*

2. *Atque his imperat, ut ſimulatione timoris paullatim cedant*] *Frontinus* Strateg. lib. II. cap. V. hoc conſilium non Saburæ, ſed regi Jubæ attribuit. *Davies.*

3. *Longius fugientes proſequi*] *Proſequi* nu-

nu circumire aciem noſtram, & averſos proterere incipit. Quum cohortes ex acie procurriſſent, Numidæ integri, celeritate impetum noſtrorum effugiebant; rurſuſque ad ordines ſuos ſe recipientes circumibant, & ab acie excludebant. Sic neque in loco manere, ordineſque ſervare, neque procurrere, & caſum ſubire, tutum videbatur. Hoſtium copiæ ſummiſſis ab rege auxiliis crebro augebantur. Noſtris vires laſſitudine deficiebant: ſimul ii, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quod tota acies equitatu hoſtium circumdata tenebatur. Hi de ſua ſalute deſperantes, ut extremo vitæ tempore homines facere conſueverunt, aut ſuam mortem miſerabantur, aut [1] parentes ſuos commendabant, ſi quos ex eo periculo fortuna ſervare potuiſſet. Plena erant omnia timoris, & luctus.

XLII. Curio, ubi perterritis omnibus neque cohortationes ſuas, neque preces audiri intelligit, unam, ut in miſeris rebus, ſpem reliquam ſalutis eſſe arbitratus, proximos colles capere univerſos, atque eo inferri ſigna jubet. Hos quoque præoccupat miſſus à Sabura equitatus. Tum vero ad ſummam deſperationem noſtri perveniunt, & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius [2] præfectus equitum, cum paucis equitibus circumſiſtens, ut fuga ſalutem petat, atque in caſtra contendat: & ſe ab eo non diſceſſurum pollicetur. At Curio, nunquam amiſſo ex-

pro *perſequi* poſuit, ut de bello Gall. lib. II. Sic lib. IV. cap. XXVI. *Neque longius proſequi potuerunt.* Et lib. V. cap. LII. *Longius proſequi veritus.* Ac de bello Civ. lib. III. cap. LI. *Sed inſequentes noſtros ne longius proſequerentur.* Ciaccon.

1. *Parentes ſuos commendabant*] *Commendare* verbum extremo vitæ tempore uſitatum. *Cicero* de Orat. I. *Filios ſuos parvos tutelæ populi R. commendaret.* Et de fin. II. *Nam iſta commendatio puerorum, memoria & charitas patriæ.* Loquitur de teſtamento Epicuri, quo Metrodori liberos commendarat. Item lib. III. *Quorum uterque tibi teſtamento liberos ſuos commendavit. Hirtius* de bell. Afr. c. LXXXVIII. *Ipſe omnibus rebus diligentiſſime conſtitutis, liberis ſuis L. Cæſari commendatis, ferrum in cubiculum tulit, atque ita ſe trajecit. Cicero* Offic. III. *Et is qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſſa poſtulaviſſet.* Hotoman.

2. *Præfectus equitum*] In MS. Pet. & Pal. *pr. eq.* (In *Norv.* corrupte *pater eques*) in Cujac. *pr. eque.* id eſt, *præfectus equeſtris*: nam præfectus equitum in vett. inſcript. ſemper legitur *præf. equit.* nec unquam aliter. *D. Voſſius.*

ercitu

ercitu, quem à Cæſare fidei ſuæ commiſſum acceperit, ſe in ejus conſpectum reverſurum, confirmat; atque ita prœlians interficitur. Equites perpauci ex prœlio ſe recipiunt: ſed ii, quos ad noviſſimum agmen, equorum reficiendorum cauſſa, ſubſtitiſſe demonſtratum eſt, fuga totius exercitus procul animadverſa, ſeſe incolumes in caſtra conferunt: milites ad unum omnes interficiuntur.

XLIII. His rebus cognitis, M. Rufus quæſtor in caſtris relictus à Curione cohortatur ſuos, ne animo deficiant. Illi orant, atque obſecrant, ut in Siciliam navibus reportentur. Pollicetur: magiſtriſque imperat navium, ut primo veſpere omnes ſcaphas ad littus appulſas habeant. Sed tantus fuit omnium terror, ut alii adeſſe copias Jubæ dicerent, alii cum legionibus inſtare Varum, jamque ſe pulverem venientum cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat: alii claſſem hoſtium celeriter advolaturam ſuſpicarentur. Itaque, perterritis omnibus, ſibi quiſque conſulebat. Qui in claſſe erant, proficiſci properabant. Horum fuga navium onerariarum magiſtros incitabat; [1] pauci lenunculi ad officium imperiumque conveniebant: ſed tanta erat completis littoribus contentio, qui potiſſimum ex magno numero conſcenderent; ut multitudine atque onere nonnulli deprimerentur, reliqui ob timorem propius adire tardarentur.

XLIV. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, patreſque familiæ, qui aut gratia aut miſericordia valerent, aut naves adnare poſſent, recepti in Siciliam incolumes per-

1. *Pauci lenunculi*] Sic eſt in meo V. C. & in veteri item apud me inſcriptione *Lenuncularius*, ut videtur à *lenunculo*: Q. CÆCILIO. Q. L. NICANORI LENVNCVLARIO. R. TIB. Q. CÆCILIVS. ANOPTES. TABVL. R. TIB. S. T. T. L. *Lenunculus* item reperitur apud *Plautum*, & *Salluſtium* Hiſtoriarum lib. II. citante *Nonio*, *Primo*, inquit, *incidit forte per noctem in lenunculo piſcantis*. Sic enim legendum putamus, non ut vulgo habetur, *Indicit forte ſuper noctem in lenunculo piſcantis*. *Marcellinus* etiam lib. XIV. & XVI. habet *Lenunculum*. Verum *Tacitus* lib. XIV. *Lembunculum* appellat, cum ait, *Nando deinde occurſu lembunculorum Lucrinum in lacum vecta*. Gloſſarium vero *Lemunculum* edit, & interpretatur σκαφίδιον: itemque *A. Gellius* lib. X. cap. XXV. *F. Urſin.*

venirent: reliquæ copiæ, missis ad Varum noctu [1] legatorum numero centurionibus, sese ei dediderunt. Quorum cohortes militum Juba postero die ante oppidum conspicatus, suam esse prædicans prædam, magnam partem eorum interfici jussit: paucos electos in regnum remisit. Cum Varus suam fidem ab eo lædi quereretur, neque resistere auderet; ipse equo in oppidum vectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius Damasippus, paucis diebus, [2] quæ

1. *Legatorum numero Centurionibus*] Pro legatis, Legatorum loco, quod cum non intelligerent Librarii in editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliisque nonnullis corrupte legitur *legatis cum centurionibus.* Noster lib. v. de Bell. Gall. cap. XXVII. *Quos Atuatici* obsidum numero *missos apud se in servitute & catenis tenuissent. Corn. Nepos* Epam. cap. VII, 1. *Erat enim ibi privatus* numero militis. Alia hanc in rem exempla peti possunt ex *Joan. Frid. Gronovii* Observ. lib. 1. cap. VI. pag. 59. *Davies.*

2. *Quæ fieri vellet, Uticæ constituit,* &c.] Multa huic secundo Commentario deesse argumento erit, quod proximo libro multa se demonstrasse refert Cæsar, quæ nusquam inveniantur. Eorum præcipua sunt, Dolabellæ ex Dalmatia fuga, Antonii deditio ad Corcyram, seditio legionis nonæ apud Placentiam, & ipsius Cæsaris adventus ad Urbem. Ex his quæ ad intelligentiam sequentis Commentarii pertinere sum arbitratus, breviter apposui. Ergo *Orosius* sic scribit lib. VI. cap. XV. *At vero Dolabella partium Cæsaris, in Illyrico per Octavium & Libonem victus, copiisque exutus ad Antonium fugit. Basilus & Sallustius dividentes singulas legiones, quibus præerant, similiter & Antonius, Hortensius quoque ab intimo mari cum classe concurrens, omnes pariter adversus Octavium & Libonem profecti, & victi sunt. Antonius cum se Octavio cum* XV *cohortibus dedidisset, omnes ad Pompejum à Libone deducti sunt. Dio* lib. XLI. pag. 159. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ ἐν τῇ Ἰσηελίᾳ ἐγίγνετο, Μάρκος μὲ Ὀκτάβιος καὶ Λέκιος Σκελδεώνιος Λίβων Πέπλιον Κορνήλιον Δολαβέλλαν τὸν ἕτερον Καίσαρος πρόπονον, καὶ ἐν τῇ Δαλματίᾳ ὄντα ἐξέλασαν ἐξ αὐτῆς, τὸν δὲ Πομπήϊος ναυσὶ καὶ χρήμασι. Καὶ μετὰ τοῦτο Γάϊον Ἀντώνιον ἐπαμῦναι οἱ ἐβεβήκεσαν ἐς γε νησίδιόν τι κατέκλεισαν· κἀντεῦθεν ὡσεί τε τὸ ἐπιχώριον ἐγκαλεσθέντα καὶ λιμῷ πιεσθέντα παντελῶς ὀλίγων εἶλον· ἐς τε τὸν ὕπειρον ἔφηκαν τινὲς αὐτῶν ἀμφυγόντες, καὶ ἕτεροι ἐν χειδίαις ἁλισκόμενοι, σφᾶς αὐτοὺς ἐχρήσαντο. Quod & *Lucanus* scribit lib. IV. & Epitome *Liviana* lib. CX. *Appianus* lib. II. bellorum civilium p. 457. Τῶν αὐτῶν ἡμερῶν Ἀντώνιός τε περὶ τὴν Ἰλλυρίδα ἡττᾶτο ὑπὸ Ὀκτάβιόν Δολαβέλλα, Πομπηΐῳ στρατηγοῦντος, καὶ στρατιὰ Καίσαρος ἄλλη περὶ Πλακεντίαν στασιάσασα, τὸν ἀρχόντων κατεδόησεν, ὡς ἔν τε τῇ στρατείᾳ βραδύνοντες, καὶ πᾶς πέντε μῆνας ἀ λαβόντες, ἥντινα δωρεὰν αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ ἔπι περὶ Βρεντέσιον ὑπέσχηο. ὧν ὁ Καῖσαρ πυθόμενος, ὀκ Μαστυλίας ἐς Πλακεντίαν ἠπείγατο συντόμως. Et infra: Ἡ μὲ δὴ περὶ Πλακεντίαν στάσις ὕστως ἐλέλυο. *Suetonius* in Julio cap. XXXVI. *Omnibus civilibus bellis cladem nullam nisi per legatos suos passus est, quorum C. Curio in Africa periit: C. Antonius in Illyrico in adversariorum devenit potestatem: P. Dolobella classem in eodem Illyrico, Cn. Domitius Calvinus in Ponto exercitum amiserunt.* Et cap. LXIX. *Nonam legionem apud Placentiam, quamquam adhuc in armis Pompejus esset, totam cum ignominia missam fecit: egreque post multas & supplices preces, nec nisi exacta de sontibus pœna, re-*

fieri

fieri vellet, Uticæ conſtituit, atque imperavit: diebuſque poſt paucis ſe in regnum cum omnibus copiis recepit.

ſtituit. Loci autem, in quibus hujus fragmenti fit mentio, ſunt hi. Lib. III. de bell. Civ. cap. IV. *His Antonianos milites admiſcuerat.* Et cap. X. *Se morte Curionis & detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditione ad Corcyram,* &c. Item cap. IX. *Poſt diſceſſum liburnarum ex Illyrico, M. Octavius cum his, quas habebat, navibus Salonas pervenit.* Item cap. LXVII. *Fortiſſime T. Pulcione, cujus opera proditum exercitum C. Antonii demonſtravimus.* Denique cap. LXXXVIII. *Cum cohortibus Hiſpanis, quas tranſductas ab Afranio docuimus.* Ciaccon.

FINIS LIB. II. DE BELLO CIVILI.

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO CIVILI

LIBER III.

Summarium Lib. III. de Bello Civili.

Cæsar, rebus urbanis ordinatis, VI. *in Ceraunios trajicit.* VIII. *Salonas,* XI. *Oricum,* XII. *Apolloniam, aliasque civitates occupat.* XIII. *Pompejus Dyrrhachium se recipit.* XVIII. *Bibulus moritur.* XIX. *Colloquia sæpius iterata de pace, semper turbantur.* XXII. *Motus in Urbe sedatur.* XXIII. *Libo Brundisinum portum frustra aliquamdiu obsidet.* XXVI. *Antonius & Calenus cum subsidiis ex Italia advenientes, Cæsari junguntur.* XXXI. *Scipionis in Syria tyrannides,* XXXVI. *atque in Macedonia & Thessalia res gestæ.* XXXIV. *Pompejus à Cæsare ad Dyrrhachium obsessus.* XLIV. *Crebræ istic, variaque fortuna, velitationes.* LXIII. *Duplici clade affectus Cæsar, ab obsidione exercitum reducit.* LXXVIII. *In Thessaliam Pompejum elicit.* LXXXV. *Pugnandi facultatem nactus,* XCIII. *Pompejum fundit.* C. *Lælius interea Brundisinum portum obsidet;* CI. *& Cassius classes Cæsaris in Sicilia incendit.* CIV. *Pompejus in Ægypto ab Achilla & Septimio interficitur.* CVI. *Cæsar Alexandriam*

xandriam usque eum insequutus, novo ibi bello intricatur.

I. DIctatore habente comitia Cæsare, [1] consules creantur Julius Cæsar, & P. Servilius: [2] is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. His rebus confectis, quum [3] fides tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ solverentur, [4] constituit, ut arbitri darentur: [5] per eos fierent æstimationes possessionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, at-

1. *Consules creantur Julius Cæsar & P. Servilius*] Suspicor nomen *Julii* adjectum esse: nam Cæsar, cum de se loquitur, non solet illud ponere. Et fortasse cum esset scriptum, *consules creantur ipse, & P. Servilius*, ab aliquo ad marginem additus est *Julius Cæsar*. *Appianus* lib. II. B. C. pag. 457. ὑπάτους ἀπέφηνεν ἑαυτόν τε καὶ Σερβίλιον Ἰσαυρικόν. Sed ibi mendose Πομπήϊον legitur pro Σερβίλιον. F. Ursin.

2. *Is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret*] *Livius* in extremo lib. VII. *Præter hæc invenio apud quosdam L. Genutium Trib. pl. tuliſſe ad populum, ne fœnerare liceret. Item aliis plebiscitis cautum, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus uno anno gereret.* Vide & lib. X. cap. XIII. Sed non semper fuisse observatum argumento sunt Consulares fasti, in quibus post hanc legem rogatam sæpe eosdem intra decennium bis aut ter & amplius Consules legimus, nisi legibus eos per populum solutos intelligamus. Epitome *Liviana* lib. LVI. *Delatus est ultro Scipioni Africano à S. P. Q. R. consulatus, quem cum ille capere ob legem, qua vetabat quemquam intra decem annos iterum Consulem fieri licere, minime vellet, sicuti priore Consulatu, legibus est solutus.* Sed demum C. Marii odio, qui septies Consul fuerat, P. Cornelius Sylla eam legem revocavit, ut *Appianus* tradit lib. I. Belli Civilis. Ergo quoniam Cæsar post primum Consulatum decem annos Galliam provinciam obtinuerat, erat annus, quo per legem Corneliam ei licebat Consulem fieri. *Ciacton.*

3. *Quum fides tota Italia esset angustior*] *Cicero* in extremo lib. II. de Officiis: *Nec enim ulla res vehementius Rempub. continet, quam fides, qua nulla esse potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum.* Et pro lege Manilia: *Nam tunc cum in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus Romæ solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant.* Ergo hoc tempore Romæ fides non omnino conciderat, erat tamen *angustior*. *Suetonius labefactatam* dixit, *Rediit*, inquiens, *certe nihilo opulentior, ut qui prope labefactata fide omnia prædia fratri obligasset.* Et *Tacitus* lib. XVII. *afflictam fidem* dixit: *Multi afflicta fide in pace, ac turbatis rebus alacres.* *Plautus subleſtam* dixit in Persa:

Nam ad paupertatem si admigrent infamiæ,
Gravior paupertas fit, fides subleſtior.

Et in Bacchid.

Lingua factiosi, inertes opera, subleſta fides.

Sic *angustias rei familiaris*, & *angustias pecuniæ*, & *angustias ærarii* dixit *Cicero*. Idem.

4. *Ut arbitri darentur*] Expressit antiquam formulam legum XII. tabularum, in quibus est: *Prætor arbitros tres dato. Appianus* lib. II. B. C. p. 458. videtur ad hunc locum respiciens πρυτάνεις appellasse, cum ait: ἕως μὲν ὑποκοπὰς οὐκ ἔδωκεν, πρυτάνεις δὲ τῶν ὠνίων ἀπέφηνεν, οἷς ἔδει τοὺς χρήστας τοῖς δανείσασιν ἀντὶ τῶν χρημάτων διδόναι. F. Ursin.

5. *Per eos fierent æstimationes possessionum*] *Suetonius* in Julio: *decrevit tandem*

que

que eæ creditoribus transderentur. Hoc & ad [1] timorem novarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella & civiles dissensiones sequi consuevit, & ad debitorum tuendam existimationem, esse aptissimum existimavit. Item, prætoribus tribunisque pl. rogationes ad populum ferentibus, nonnullos ambitus Pompeja lege damnatos, [2] illis temporibus, quibus in Urbe præsidia legionum Pompejus habuerat, quæ judicia, aliis audientibus judicibus, aliis sententiam ferentibus, singulis diebus erant perfecta, in integrum restituit: [3] qui se illi initio civilis belli obtulerant, si sua opera in bello uti vel-

ut debitores creditoribus satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quæque ante civile bellum comparassent, deducta summa æris alieni, si quid usuræ nomine numeratum aut perscriptum fuisset. Deducto eo, ait, quod *usuræ nomine numeratum fuisset, aut perscriptum*: nam versura primo unciaria (ut ex *Tacito* lib. VI. Annalium discimus) permissa, deinde ad semuncias redacta, postremo vetita. Miror autem *Scaligerum* dicere incompertam sibi unciariam legem, cum, præter *Tacitum*, diserte ejus meminerit *Livius*, aliique. Porro addit *Dio* lib. XLI. p. 159. hoc tempore Cæsarem legem tulisse, nequis in auro vel argento possideret plus quam LX. sestertium. Verba sunt: Ἐπειδή τε συχνοὶ πολλὰ χρήματά τε ἔχειν ἐπάντα αὐτὰ ἀποκρύπτεσθαι ἐλέγοντο, ἀπηγόρευσε μηδένα πλεῖον πεντακισχιλίων καὶ μυρίων δραχμῶν ἐν ἀργυρείῳ ἢ καὶ χρυσίῳ κεκτῆσθαι. Ait *Hotomannus* nequaquam se id intelligere: quod miror, cum diserte *Tacitus* sexto Annalium scribat: *Interea magna vis accusatorum in eos inrupit, qui pecunias fœnore auctitabant, adversum legem dictatoris Cæsaris, qua de modo credendi possidendique intra Italiam cavetur; omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur.* D. Vossius.

1. *Timorem novarum tabularum*] Novas tabulas Græci χρεῶν ἀποκοπὴν vocant. *Plutarchus* σεισάχθειαν, quasi *oneris excussionem* dicas: quia prioribus debitis solvebantur debitores, & novæ conficiebantur tabulæ. *Idem.*

2. *Illis temporibus, quibus in urbe præsidia legionum Pompejus habuerat*] Quidam legunt *ad urbem*, quod de his legionibus scribat *Cæsar* lib. I. cap. 11. *Ne ad ejus periculum reservare & retinere eas ad urbem Pompejus videretur.* Sed omnino vulgata lectio retinenda est: nam eam legem de ambitu Pompejus tulit, cum propter Clodii cædem ipse sine collega Consul creatus est, & in urbe legionum præsidia habuit. Quod diligenter exponit *Asconius* in argumento Milonianæ his verbis: *Et cum tractata esset res in Senatu, facto in Bibuli sententiam Senatusconsulto, Pompejus ab Interrege Ser. Sulpitio V. Kal. Mart. mense intercalari Cos. creatus est, statimque consulatum iniit. Deinde die tertio duas leges ex Senatusconsulto promulgavit, alteram de vi, alteram de ambitu, pœna graviore, & forma judicii breviore. Utraque enim lex prius testes dare per triduum, deinde uno die atque eodem, & ab accusatore & a reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur.* Et paullo inferius: *Itaque Pompejus Domitio promisit, se postero die cum præsidio descensurum; idque fecit.* Et post. *Præsidia in foro & circa omnes fori aditus Pompejus disposuit, ipse pro ærario ut pridie consedit, septus delecta manu militum.* Ciaccon.

3. *Qui se illi initio civilis belli obtulerant, si sua opera in bello uti vellet; perinde æstimans*] Veriorem lectionem existimo *quod se illi initio civilis belli:* reddit enim rationem quare illi sint restituti. Porro eos qui

let;

let; perinde æstimans, ac si usus esset, quoniam sui fecissent potestatem: statuerat enim hos prius judicio populi debere restitui, quam suo beneficio videri receptos; ne aut ingratus in referenda gratia, aut [1] arrogans in præripiendo populi beneficio videretur.

II. His rebus, & feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiundis XI dies tribuit, Dictaturaque se abdicat, & ab Urbe proficiscitur, Brundisiumque pervenit. Eo legiones XII, equitatum omnem venire jusserat: sed tantum navium reperit, [2] ut anguste XX millia legionariorum militum & DC equites transportare possent: [3] hoc unum inopia navium Cæsari ad conficiendi belli celeritatem defuit: atque eæ copiæ ipsæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumque iter ex Hispania magnum numerum deminuerat; & gravis autumnus in Apulia circumque Brundisium, ex saluberri-

lege Pompeja damnati fuerant, suam operam Cæsari initio promisisse, ex illo *Ciceronis* loco demonstrari potest, qui est ad Atticum lib. x. epist. IV. ubi id quod audiverat à Curione ita scribit: *Imprimis nihil esse certius, quam ut omnes, qui lege Pompeja condemnati essent, restituerentur. Itaque se in Sicilia eorum opera usurum.* Ergo Cæsar ne causam suam apud eos faceret deteriorem, eorum opera uti noluit, sed Curionem uti permisit, perinde vero existimans ac si eorum opera usus esset. *Cicero* ad Atticum lib. XIII. epist. XLVII. *Erat enim, si meministi, in consulatus petitione per te mihi pollicitus, si quid opus esset: quod ego perinde tuebar ac si usus essem.* Voces etiam *in bello* abundare videntur. *Idem.*

1. *Arrogans in præripiendo populi beneficio*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in præcipiendo populi beneficio*, quod idem valet ac præoccupando. Scriptor, qui sub *Daretis* Phrygii nomine circumfertur, cap. XXXIII. *Eum continuo Troilus* præcipit *& sauciat.* Ovidius lib. III. Trist. El. III, 34. *Vel* præcepisset *mors properata fugam.* Eandem vocem ita interpretatur *Servius* ad *Virgilii* Eclog. III, 98. *Davies.*

2. *Ut anguste* XX. *millia legionariorum militum & DC. equites transportare possent*] Alii XV. *millia:* sed nullo modo hic legi potest vel XX. vel XV. *millia*, sequitur enim, *Atque eæ ipsæ copiæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumque iter ex Hispania magnum numerum deminuerat*, quod de legionibus necesse est eum loqui, quæ & infrequentes & deminutæ numero militum, propter eas causas, quas memorat, esse poterant. Ipse præterea Cæsar hanc conjecturam veram esse ostendit, cum scribit, *Pridie Non. Januar. naves solvit, impositis, ut supra demonstratum est, legionibus* VII. Lego igitur, *ut anguste* VII. *legiones & DC. equites transportari possent.* Septem enim legiones & DC. equites Cæsarem transportasse *Appianus* scribit, licet *Plutarchus* quinque legiones fuisse dicat. Nam de equitum numero cum *Appiano* consentit, ἵππους ἔχων λοιπὰς ἑξακοσίους καὶ πέντε τάγματα. Ciaccon.

3. *Hoc unum inopia navium*] Totum hoc *inopia navium* ex glossa videtur in contextum irrepsisse. Tametsi non inopia fuit, sed copia. *Hotoman.*

mis

mis Galliæ & Hiſpaniæ regionibus omnem exercitum valetudine tentaverat.

III. Pompejus annuum ſpatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum à bello, atque ab hoſte otioſum fuerat, magnam ex Aſia, Cycladibuſque inſulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phœnice, & Ægypto claſſem coëgerat, magnam omnibus locis ædificandam curaverat: magnam imperatam Aſiæ, Syriæ, regibuſque omnibus & dynaſtis, & tetrarchis, & liberis Achaiæ populis pecuniam exegerat, [1] magnam ſocietates earum provinciarum, quas ipſe obtinebat, ſibi numerare coëgerat.

IV. Legiones effecerat civium Romanorum IX; V ex Italia, quas tranſduxerat; unam ex Sicilia veteranam, quam factam ex duabus gemellam appellabat; unam ex Creta & Macedonia, ex veteranis militibus, qui dimiſſi a ſuperioribus imperatoribus, in iis provinciis conſederant; II ex Aſia, [2] quas Lentulus conſcribendas curaverat. Præterea magnum numerum ex Theſſalia, Bœotia, Achaia, Epiroque, ſupplementi nomine, in legiones diſtribuerat. [3] His Antonianos milites admiſcuerat. Præter has exſpectabat cum Scipione ex Syria legiones II, ſagittarios ex Creta, Lacedæmone, Ponto, atque Syria,

1. *Magnam ſocietates earum provinciarum, quas ipſe obtinebat*] *Societates corpora* & *collegia* vocantur L. 1. D. quod cujuſque univerſitatis nomine. Et qui eis præerant *Magiſtri ſocietatum* appellabantur l. XIV. D. de pactis. Erant quoque *ſocietates vectigalium*, quas publicani contrahebant, de quibus *Corn. Tacitus* lib. XIII. *Eodem anno crebris populi flagitationibus, immodeſtiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed impetum ejus, multum prius laudata magnitudine animi, attinuere ſenatores, diſſolutionem imperii docendo, ſi fructus, quibus Reſpublica ſuſtineretur, diminuerentur. Quippe ſublatis portoriis ſequens, ut tributorum abolitio expoſtularetur. Pleraſque vectigalium ſocietates à conſulibus & tribunis plebis conſtitutas, acri etiam populi Rom. tum libertate.* Ciaccon.

2. *Quas Lentulus conſcribendas curaverat*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Ber.* hunc locum paullo auctiorem exhibent; in iis enim eſt *quas Lentulus* Conſul *conſcribendas curaverat*; nec de nihilo eſt hoc additamentum; nam L. Lentulus A. U. C. DCCV. quo hæ legiones ſunt conſcriptæ, gerebat conſulatum, ut oſtendit *Dion* lib. XLI. p. 152. *Davies.*

3. *Antonianos milites admiſcuerat*] Mirabar, in Pompeji copiis Antonianos milites numerari, cum tres Antonii fratres, Marcus, Cajus, Lucius, Cæſaris partes in civili bello ſecuti ſint: ſed poſtea compe-

reliquiſ-

reliquisque civitatibus III millia numero habebat: funditorum [1] cohortes VI: mercenarias II: equitum VII millia: ex quibus [2] DC Gallos Dejotarus adduxerat, D Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eundem numerum Cotus ex Thracia dederat, & Sadalem filium miserat. Ex Macedonia CC erant, [3] quibus Rascipolis præerat, excellenti virtute. D ex Gabinianis Alexandria, Gallos Germanosque, quos ibi [4] A. Gabinius præsidii caussa apud regem Ptolemæum reliquerat, Pompejus filius cum classe adduxerat: [5] DCCC, quos ex servis suis pastorumque suorum

peri, exercitum C. Antonii, T. Pulcionis opera proditum, in Pompeji potestatem venisse, propterea, quasi dubia fides eorum esset, eos milites Pompejus admiscuerat suis. De hac Antoniani exercitus deditione, hic infra cap. x. *Se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditione ad Corcyram.* Et aliquanto post: *Hic paullisper est pugnatum; tum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cujus opera proditum exercitum C. Antonii demonstravimus, eo loco propugnante.* Suetonius etiam, *Omnibus*, ait, *civilibus bellis nullam cladem, nisi per legatos suos, passus est: quorum C. Curio in Africa periit, C. Antonius in Illyrico in adversariorum devenit potestatem.* Idem lib. XLI. & XLII. *Dio* scriptum reliquit. Quorum locorum testimonio, mutilos esse hos Cæsaris libros de bello civili, facile est intelligere: etenim, quod ipse ait, *se demonstrasse, Pulcionis opera proditum exercitum C. Antonii*, id in his libris nusquam reperitur. *Ald. Manut.*

1. *Cohortes* VI. *mercenarias* II.] Novi libri *cohortes Sexcenarias duas*; quo verbo necesse est significari sexcentos in cohorte fuisse: cum legitimus vulgarium numerus quingentorum esset; qua de caussa *quingentariæ* dicebantur: quanquam prima *Milliaria* ex eo numero vocaretur. Paucis tamen post versibus *Mercenarios* ab iis, qui vel *imperio*, vel *gratia comparati* fuerant, distinguit. *Hotoman.*

2. DC. *Gallos Dejotarus adduxerat*] Galatas seu Gallogræcos intelligit, quibus præerat Dejotarus. Eorum regionem Γαλατίαν τὴν ἐφ' ἑαυ vocat *Appianus* lib. II. B. C. p. 458. & incolas Γαλάτας τὸς ἐφ' ἑαυ p. 472. Δηιότοξ@ μὲν, inquit, τετραρχης Γαλατῶν τ ἐφ' ἑαυ, Ἀμυντόρης δὲ, Καππαδόκων βασιλεὺς, quem noster Ariobarzanem nominat. *Davies.*

3. *Quibus Rascipolis præerat*] *Trasipolis Thrax* à *Suetonio* in Tiberio cap. XXXVII. *Rhescuporis* à *Corn. Tacito*, *Rhascuporis* à *Dione* vocatur, quod amplectitur *Adr. Turnebus* lib. XIV. Adverss. cap. XVII. cui & *Thrascuporis* non displicet. *Brantius.*

4. *A. Gabinius præsidii caussa apud Regem Ptolemæum reliquerat*] *Ptolemæum* enim in regnum Ægypti reduxerat Gabinius, ejecto Archelao, quem sibi regem adsciverant, ut docet Epitome *Liviana* lib. CV. Rem totam fuse narrat *Dion* lib. XXXIX. p. 116. seq. *Davies.*

5. DCCC, *quos ex servis suis pastorumque suorum coegerat*] Supra lib. I. cap. XXIV. *Servos, pastores armat, atque his equos attribuit, ex iis circiter* CCC. *equites conficit*: quo ex loco hic est concinnandus, ut legatur, CCC. *quos ex servis pastoribusque suis coegerat*, nisi illic mavis DCCC. scribere. *Ciaccon.*

Ibid. Sic omnes. Solus *Basil.* CCCC. *quos ex servis. Ciacconius* mavult CCC. Sed & alterius mendi hic locus *Justo Lipsio* merito suspectus est: nec enim pastorum, hoc est, servorum servi conscripti videntur (quod ridiculum) sed pastores ipsi. Itaque scribendum censet, *quos ex servitiis pastoribusque suorum coegerat.* Vide ana-

coëgerat: ccc Tarcundarius Caſtor & Donilaus ex Gallogræcia dederant: horum alter una venerat, alter filium miſerat. cc ex Syria à Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompejus tribuit, miſſi erant: [1] in his plerique hippotoxotæ. Huc Dardanos, Beſſos, partim mercenarios, partim imperio aut gratia comparatos, item Macedonas, Theſſalos, & reliquarum gentium & civitatum adjecerat; atque eum, quem ſupra demonſtravimus, numerum expleverat.

V. Frumenti vim maximam ex Theſſalia, Aſia, Ægypto, Creta, Cyrenis, reliquiſque regionibus comparaverat: hiemare Dyrrhachii, Apolloniæ, omnibuſque oppidis maritimis conſtituerat, ut mare Cæſarem tranſire prohiberet. Ejus rei cauſſa omni ora maritima claſſem diſpoſuerat. Præerat Ægyptiis navibus Pompejus filius: Aſiaticis D. Lælius, & C. Triarius; Syriacis C. Caſſius; Rhodiis C. Marcellus cum C. Coponio: Liburnicæ atque Achaicæ claſſi Scribonius Libo, & M. Octavius. Toti tamen [2] officio maritimo M. Bibulus præpoſitus cuncta adminiſtrabat: ad hunc ſumma imperii reſpiciebat.

VI. Cæſar, ut Brundiſium venit, concionatus apud milites, *quoniam prope ad finem laborum ac periculorum eſſet perventum, æquo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent; ipſi expediti naves conſcenderent, quo major numerus militum poſſet imponi; omniaque ex victoria, & ex ſua liberalitate ſperarent;* conclamantibus omnibus, *imperaret, quod vellet, quodcunque imperaviſſet, ſe æquo animo eſſe facturos;* pridie Non. Jan.

lecta ad lib. 1. de Mil. Rom. Dial. 11. Sic infra cap. XXI. *M. Cœlius Milonem in Turinum ad ſollicitandos paſtores miſit.* Et ſupra lib. 1. de Bell. Civ. cap. LVI. *Atque has colonis paſtoribuſque, quos ſecum adduxerat, complet.* Brant.

1. *In his plerique Hippotoxotæ*] Poſt ultimam vocem in ed. *Veneta* additur *id eſt, equeſtres ſagittarii*, quæ gloſſa eſt, primum margini aſcripta, dein, ut fieri ſolet, in orationis contextum illata; ἱπποτοξόται enim vocabulum eſt Græcum, quod *ſagittarium equitem* ſignificat, prout Latine reddidit *Curtius* lib. v. cap. IV, 14. Eo utitur & *Hirtius* African. cap. XIX. *Davies.*

2. *Officio maritimo M. Bibulus præpoſitus*] Corrupta ſunt *Appiani* exemplaria. p. 459. A. ubi ſic legitur ὁ δὲ αὐτοῦ (ναυάρχους) Μάρκος Βοῦβλος. Reſcribendum Μάρκος Βίβουλος, ut recte hunc noſtrum vocat *Dion* lib. XLI. p. 174. *Idem.*

naves

naves ſolvit, [1] impoſitis, ut ſupra demonſtratum eſt, legionibus VII. Poſtridie terram attigit Cerauniorum. [2] Saxa inter & alia loca periculoſa quietam nactus ſtationem, & portus omnes timens, quos teneri ab adverſariis arbitrabatur, ad eum locum, [3] qui appellatur Pharſalus, omnibus navibus ad unam incolumibus, milites expoſuit.

VII. [4] Erat Orici Lucretius Veſpillo, & Minucius Rufus cum Aſiaticis navibus XIIX: quibus juſſu D. Lælii præerant; M. Bibulus cum navibus CX Corcyræ: ſed neque ii ſibi confiſi ex portu prodire ſunt auſi; quum Cæſar omnino XII naves longas præſidio duxiſſet; in quibus erant [5] conſtratæ IV. Bibulus, impeditis navibus, diſperſiſque remigibus, ſatis mature occurrit: quod prius ad

1. *Impoſitis —— legionibus* VII. *poſtridie terram attigit Cerauniorum*] In MS. *Norv.* legitur *impoſita —— legiones* VII. eandemque lectionem in optimo Codice reperit *Pet. Victorius*, ut ait Var. Lect. lib. XIII. cap. 1. ubi etiam mendum è *Cæſare* fœdiſſimum ſuſtulit: cum enim in aliis Codd. legeretur *terram attigit Germaniorum*, vel *Germanorum*, in aliis *Græcorum*, vir ille doctiſſimus egregie repoſuit *Cerauniorum*; nec tamen, niſi fallor, locum perpurgavit; nam mihi etiamnum ab interpunctione vitur laborare. Reſcribo *terram attigit: Cerauniorum ſaxa* &c. Mirum in modum firmat *Appianus* lib. II. B. C. p. 461. Ὑπὸ δὲ χειμῶνος, inquit, ἐς τὰ ΚΕΡΑΥΝΙΑ ὄΡΗ ἀφικόμενος. Sic & *Dion* lib. XLI. p. 174. *Davies.*

2. *Saxa inter & alia loca periculoſa*] Quatuor voces ultimas expungit *Janus Rutgerſius* Var. Lect. lib. IV. cap. V. eas ex Gloſſemate natas arbitratus, cum enim imperitus quidam ad oram libri ſui ſcripſerat *Italiæ loca periculoſa*, ea verba alius in textum recepit, *& alia* loco *Italia* ſubſtituit. Sed quæſiverim, unde factum, ut Librarii *Italiæ loca periculoſa* oræ Codicum adſcriberent; montes enim Ceraunii, ut notum eſt, in Epiro ſunt ſiti. Eam igitur conjecturam rejicio, præſertim cum *alia loca periculoſa* poſſint eſſe Syrtes & brevia. Vide *Virgilium* Æn. I, 115. *Idem.*

3. *Qui appellatur Pharſalus*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven.* habent *Pharſalia*, *Ber. Paleſtina.* Sic *Lucanus* lib. V, 460. ubi de claſſe Cæſaris

Lapſa Palæſtinas *uncis conſixit arenas.*

Paullus Marſus teſtatur ſe in MS. Chalcidenſi reperiſſe *qui appellatur Palaſte.* Si de *Marſi* fide conſtaret, quin ea lectio eſſet recipienda, nullus dubitarem. *Idem.*

4. *Erat Orici Lucretius Veſpillo*] Varie ſcribitur hoc nomen in antiquis codicibus. In Florentinis Pandectis *Biſpillo:* in lexico antiquo Latino-græco, *Viſpullio*, & *Viſpulliones* interpretatur νεκροθάπται. In aliis libris *Viſpillo*, in aliis *Veſpillo*, quæ vera lectio eſt; ita enim in argenteo nummo, *Q. Lucretius Q. F. Veſpillo.* Hic filius fuit ejus *Lucretii*, cujus *Cicero* in Bruto mentionem facit his verbis, *Q. Lucretius Veſpillo & acutus & juriſperitus.* Auctor vero libelli de viris illuſtribus cauſſam cognominis ita reddit. *Tiberii Gracchi corpus Lucretii ædilis manu in Tiberim miſſum eſt, unde ille Veſpillo dictus.* Ciaccon.

5. *Conſtratæ* IV. *Bibulus*] Corruptus eſt locus. Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in quibus erat etiam ipſe: illi neque Bibulus* MS. *Norvic. in quibus erant conſtructæ: illi neque Bibulus.* Loco *conſtructæ* in aliis Codd. eſt *Conſtratæ.* Legendum *in quibus*

continentem visus est Cæsar, quam de ejus adventu fama omnino in eas regiones perferretur.

VIII. Expositis militibus, naves eadem nocte Brundisium à Cæsare remittuntur; ut reliquæ legiones, equitatusque transportari possent. Huic officio præpositus erat Fufius Kalenus legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. Sed serius à terra provectæ naves, neque usæ nocturna aura, in redeundo offenderunt: Bibulus enim, Corcyræ certior factus de adventu Cæsaris, sperans se alicui parti onustarum navium occurrere posse, inanibus occurrit; & nactus circiter xxx, [1]in eas indiligentiæ suæ ac doloris iracundia erupit, omnesque incendit: eodemque igne nautas dominosque navium interfecit, magnitudine pœnæ reliquos deterrere sperans. Hoc confecto negotio, à Salonis ad Orici portum stationes, littoraque omnia longe lateque classibus occupavit: custodiisque diligentius dispositis, ipse gravissima hieme in navibus excubabat, neque ullum laborem aut munus despiciens, [2]neque subsidium ex-

erant constrata IIII. *neque Bibulus.* Librariorum imperitia nota numeralis IIII. facta est *illi.* In vulgata autem lectione particulam negantem deesse certo est certius, si enim *prius ad continentem visus est Cæsar, quam de ejus adventu fama in eas regiones perferretur*, quomodo fieri potest, ut illi Bibulus *satis mature* occurrerit. *Davies.*

1. *In eas indiligentiæ suæ*] Odi sane illam libidinem emendandi, qua multi æstuant, & sæpius optimos nobis auctores corrumpunt. Id huic loco accidit: nam *Janus Rutgersius*, vir alioqui doctus, lib. IV. Var. Lect. cap. V. hæc verba depravata esse non dubitans, emendat *diligentis suæ.* Illam vocem *indiligentia* à viris doctis profectam ait. Imo in V. C. disertim ea legitur; & ex more Cæsaris, qui similiter alibi *inscientiam* dixit: ipseque locus evincit ita legendum esse; nam paullo post ait *Cæsar, custodiisque diligentius dispositis.* Nam quod ille ait Calpurniam gentem, ex qua erat Bibulus, iracundam fuisse, & multis id exemplis probatum eat, etiam ex loco quodam *Cæsaris*, esto illud: at quam valide illud probat hic scriptum fuisse *diligentis suæ.* Ego sane vulgatam lectionem mordicus retineo. *D. Vossius.*

2. *Neque subsidium exspectans, si in Cæsaris complexum venire posset*] Codd. nihil mutant, nisi quod in nonnullis legatur *in Cæsaris conspectum veniret.* Ulcus est in verbis, cui medicinam invenire nequeo, nisi forte sit reponendum *ne qua subsidium exspectatum in Cæsaris complexum venire posset.* Bibulus ex iis, quas ceperat, navigiis intellexit Cæsarem aliud subsidium exspectare, cujus intercipiendi caussa dies noctesque in navibus excubabat. Eodem sensu reponit *Pet. Ciacconius*, *ne quod subsidium exspectabat Cæsar, inconspectum* (hoc est, non conspectum) *venire posset.* Sed hæc emendatio nimium quantum à Codicum lectione recedit. Eodem vitio laborat *Dionysii Vossii* conjectura *neque prælium detrectans si in Cæsaris conspectum* &c. præter-

spectans,

ſpectans, ſi in Cæſaris complexum [1] venire poſſet.

IX. Sed poſt diſceſſum Liburnarum, ex Illyrico M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas pervenit; ibique concitatis Dalmatis, reliquiſque barbaris, Iſſam à Cæſaris amicitia avertit: [2] conventum Salonas quum neque pollicitationibus neque denunciatione periculi permovere poſſet, oppidum oppugnare inſtituit. Eſt autem oppidum & loci natura, & colle munitum. Sed celeriter cives Romani, ligneis effectis turribus, iis ſeſe munierunt: &, quum eſſent infirmi ad reſiſtendum, propter paucitatem hominum, crebris confecti vulneribus, [3] ad extremum auxilium deſcenderunt, ſervoſque omnes puberes liberaverunt; [4] & præfectis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt. Quorum cognita ſenten-

quam quod ſenſus communis expers fuerit Bibulus oportet, ſi, cum Cæſare prœlium inire cupiens, in navibus excubaret, cum probe noſſet, nullam huic fuiſſe navium facultatem. Locum mendi ſuſpectum non habet *Fr. Hotomannus*; interpretatur autem, Bibulum nullam miſericordiam exſpectaſſe, ſi in Cæſaris manus veniret: ſed exemplum ſimilis locutionis prolatum oportuit, quod ab *Hotomanno* non eſt factum, nec id, ut opinor, præſtabit alius quiſpiam. *Davies.*

1. *Venire poſſet. Sed poſt diſceſſum Liburnarum*] Reſcribe, *venire poſſet. Diſceſſu Liburnarum.* Certum eſt illa *Sed poſt*, facta ex tranſpoſitione vocis *poſſet*: nam omnes codices in quibus eſt *Sed poſt*, non habent vocem *poſſet*. Contra in quibus eſt *poſſet*, in iis deſiderantur illa *Sed poſt*. Atque ita ut reſcripſi, etiam in *Cujaciano* codice (& MS. *Norvic.*) legitur. *D. Voſſ.*

2. *Conventum Salonis cum neque pollicitationibus*] Hæc *Scaligeri* emendatio eſt contra omnium vv. cc. fidem, in quibus legitur *conventum Salonis*: recte: nam conventus, etſi ſubinde pro ipſo oppido ponatur, diverſus tamen eſt. Sic ſupra lib. II. ubi de Uticenſibus *Cæſar* loquitur, manifeſte eos & conventum diſtinguit. Sic etiam infra hoc libro *conventus civium Romanorum, qui Liſſum obtinebat.* Itaque *conventus Salonis*, ſunt cives qui Salonas obtinent. *Idem.*

3. *Ad extremum auxilium deſcenderunt, ſervoſque omnes puberes liberaverunt*] Libertate donarunt; quod factitabant quoties ad arma illos vocarent, quibus aliter militare non licebat. Exſtat lex Gratiani, Valentiniani, Theodoſii Imperatorum l. VII. Cod. Theod. tit. II. *Ad militiam nullus adſpiret, niſi quem penitus liberum aut genere aut vitæ conditione inquiſitio cauta deprehenderit.* Alia l. VII. tit. XIII. *Inter optimas lectiſſimorum militum turmas neminem è numero ſervorum dandum eſſe decernimus.* *Florus* lib. II. cap. VI. *Arma*, inquit, *non erant, detracta ſunt templis: deerat juventus, in ſacramentum militiæ liberata ſervitia.* Sic à Scipione Africano majore, ut in ejus vita ſcribit *Plutarchus*, poſt cladem Cannenſem trecenti ſervi bello gerendo idonei manu miſſi ſunt. *Brantius.* Vide *Godeſc. Stewechium* ad *Vegetii* lib. I. cap. VII.

4. *Et præfectis mulierum crinibus*] In Capitolii obſidione idem factum narrat *Vegetius* lib. IV. cap. IX. *Cum nervorum*, inquit, *copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines viris ſuis obtulere pugnantibus, reparatiſque machinis adverſariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudiciſſimæ feminæ deformato ad tempus capite liberos*

tia,

tia, Octavius [1] quinis castris oppidum circumdedit, atque uno tempore obsidione & oppugnationibus eos premere cœpit. Illi omnia perpeti parati, maxime à re frumentaria laborabant. Quare missis ad Cæsarem legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per se incommoda sustinebant: & longo interposito spatio, quum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effeciisset, [2] nacti occasionem meridiani temporis, discessu eorum, pueris mulieribusque in muro dispositis, ne quid quotidianæ consuetudinis desideraretur, ipsi, manu facta, cum iis, quos nuper manumissos liberaverant, in proxima Octavii castra irruperunt. His expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusque eos castris expulerunt; &, magno numero interfecto, reliquos atque ipsum Octavium in naves confugere coëgerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. [3] Jamque hiems appropinquabat, &, tantis detrimentis acceptis Octavius, desperata oppugnatione oppidi, Dyrrhachium sese ad Pompejum recepit.

X. Demonstratum est L. Vibullium Rufum Pompeji præfectum bis in potestatem perveniisse Cæsaris, atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficiis Cæsar judicaverat idone-

bere vivere cum maritis, quam hostibus integro decore servire. L. *Florus* lib. III. cap. XV. de Carthaginensibus exire & finibus migrare jussis: *Qui rebellantium*, inquit, *fuerit furor, vel hinc intelligi potest, quod in usum novæ classis, tecta domusque rescinderunt: in armorum officinis aurum & argentum pro ære ferroque conflatum est: in tormentorum vincula matronæ crines suos contulerunt.* Plura adhibet *Lipsius* lib. III. Poliorcet. dialog. III. *Idem.*

1. *Quinis castris oppidum circumdedit*] Rideo *Philippum Rubenium*, qui Elect. lib. II. cap. VII. legit *quindenis castris.* Profecto aut immensus tunc Octavio exercitus; aut valde infirma præsidia. Movebat illum, quod infra scribitur *castra altera sunt adorti, inde tertia & quarta, & deinceps reliqua.* Ille *reliqua castra* putat complura fuisse; erant sola quinta: sed transeo. *D. Vossius.*

2. *Nacti occasionem meridiani temporis*] A Cæsaris relatione diversus abit *Dion* lib. XLII. pag. 190. ed. Hanov. narrat enim, mulieres cum viris erupisse nigris vestibus indutas ἐς τὸ σύμπαν πρὸς τὸ φοβερώτερον ἐκπαλισσομένας, τῇ φερνικίδι τῇ παλιορκητικῇ σφᾶς ΝΥΚΤΟΣ ΜΕΣΗΣ περσκευάζας, cum hæc meridiano tempore accidisse, fœminis in muro dispositis, disertim testetur Imperator. *Davies.*

3. *Jamque hiems appropinquabat*] Totum hoc caput alieno loco ponitur, ut aliquatenus etiam vidit *Ph. Rubenius* Elect. lib. I. cap. XX. Cæsar enim *pridie Nonas Jan. naves solvit*, ut testatus est hujusce

um,

um, quem cum mandatis ad Cn. Pompejum mitteret: eundemque apud Cn. Pompejum auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hæc ſumma mandatorum: *debere utrumque pertinaciæ finem facere, & ab armis diſcedere, neque amplius fortunam periclitari: ſatis eſſe magna utrimque incommoda accepta; quæ pro diſciplina & præceptis habere poſſent, ut reliquos caſus timerent: illum ab Italia expulſum, amiſſa Sicilia, & Sardinia, duabuſque Hiſpaniis, & cohortibus in Italia, atque in Hiſpania civium Romanorum* C *atque* XXX. *ſe morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditione ad Corcyram: proinde ſibi ac reip. parcerent, quantumque in bello fortuna poſſet, jam ipſi incommodis ſuis ſatis eſſent documento; hoc unum eſſe tempus de pace agendi, dum ſibi uterque confideret, & pares ambo viderentur: ſi vero alteri paullum modo tribuiſſet fortuna, non eſſe uſurum conditionibus pacis eum, qui ſuperior videretur, neque fore æqua parte contentum, qui ſe omnia habiturum confideret; conditiones pacis, quoniam antea convenire non potuiſſent,*

libri cap. VI. quod tempus *Dion* lib. XLI. pag. 174 χειμῶνα vocat μετόπωρα. Hæc igitur proximo Autumno ſunt geſta, ac proinde, ſi temporis rationem habuit Cæſar, ad finem libri II. apponenda. *Idem.*

1. *Militumque deditione ad Corcyram*] Intelligit deditionem Antonii, qui, ut *Florus* diſertim ait, Corcyræo litore caſtra poſuerat. Sed, ne erres, Corcyram non illam Epyro objectam hic accipe, ſed aliam, quæ in ſinu Illyrico jacet ſub Pharo inſula, haud procul Salonis: μέλαιναν Græci vocant. Tangit eam rem *Lucanus* lib. IV, 404.

Qua maris Hadriaci longas ferit unda Salonas,
Et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader;
Illic bellaci conſiſus gente Curetum,
Quos alit Hadriaco tellus circumflua Ponto,
Claudit ur extrema reſidens Antonius ora.

Philipp. Rubenius in Electis lib. I. cap. XXII. corruptum Cæſaris locum exiſtimans, emendat *Curictam*, quæ inſula eſt in extremo mari Adriatico, jacetque in ſinu eo, quem Flanaticum vocant. Mihi longe falli videtur: nam Curicta immani ſpatio ab Salonis diſtat. Quare ergo *Lucanus* propinquam diceret? Quid Curictæ cum ladro? Nugæ hæ ſunt. At objiciat quis, illud *Curetum* quo tunc ſpectet. Dicam quod in mentem. Curetum prima, ſi veterum multis credimus, origo ex Creta fuit. Ii etiam Ætoliam & Acarnaniam, teſte *Strabone* lib. VII, inhabitarunt: neque ego dubito eoſdem in hanc Corcyram inſulam veniſſe. Quod nequis temere dictum putet: eſt in eadem inſula urbs Gnidos. Auctor *Plinius* lib. III. cap. XXVI. *Ab his Corcyra, Melana cognominata, cum Gnidiorum oppido.* Item *Strabo* lib. VII. ὧν τοῖς μὲ πλησιάζει πόσῳ ἡ Μέλαινα Κερκύρᾳ καλουμένη, τὴν πόλις Κνιδίων κλύσμα. Vides, ille à Cnidiis conditam dicit. Cnidii ſunt Cretes: unde nihil mirum, *Lucanum* quoque Curetes appellaſſe gentem Creticam. *D. Voſſius.*

Romæ

Romæ à Senatu, & à populo peti debere: [1]interea & Reip. & ipsis placere oportere, si uterque in concione statim juravisset, se triduo proximo exercitum dimissurum: depositis armis, auxiliisque, quibus nunc confiderent, necessario populi senatusque judicio fore utrumque contentum: hæc quo facilius Pompejo probari possent, omnes suas terrestres, urbiumque copias dimissurum.

XI. Vibullius, [2]his expositis à Cæsare, non minus necessarium esse existimavit, de repentino adventu Cæsaris Pompejum fieri certiorem, uti ad id consilium capere posset, antequam de mandatis agi inciperet: atque ideo, continuato & nocte & die itinere, atque mutatis ad celeritatem jumentis, ad Pompejum contendit; ut adesse Cæsarem omnibus copiis nunciaret. Pompejus erat eo tempore [3]in Candavia; iterque ex Macedonia in hiberna, Apolloniam, Dyrrhachiumque habebat: sed, re nova perturbatus, majoribus itineribus Apolloniam petere cœpit; ne Cæsar oræ maritimæ civitates occuparet. At ille, expositis militibus, eodem die Oricum proficiscitur. Quo quum venisset, L. Torquatus, qui jussu Pompeji oppido præerat, præsidiumque ibi Parthinorum habebat, cona-

1. *Interea & Reip. & ipsis placere oportere*] Nihil variant Codd. nisi quod MS. *Norvic.* priorem conjunctionem omittat: hic tamen locus viros eruditos offendit, & *Fr. Hotomanno* sine meliorum librorum ope non videtur sanabilis. *Gabr. Faernus* reposuit *interea expedire & ipsis placere oportere*; qua conjectura repudiata *Petr. Ciacconius* substituit *interea & Pompeio & ipsi sufficere oportere.* Ut verum fatear, nihil video, quod aures tam delicatas jure merito possit lædere, sensus enim est, par esse, ut tum Senatui populoque Rom. tum Pompeio & Cæsari æquum videatur, si uterque juret se ab armis triduo discessurum. *Davies.*

2. *His expositis à Cæsare*] MSS. *Norv. Brant.* editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliique Codd. exhibent *his expositis Corcyræ.* Ita etiam legit *Jul. Celsus*, ut patet ex eo quod pag. 195. dicat *hæc cum Vibullio ad Corcyram, ubi eum forte comperierat, cum egisset* &c. Vulgatam tamen lectionem retinendam puto, quod Cæsar, post Italiam relictam, Corcyræ non fuerit: certe nulla hujusce rei apud Historicos memoria. Scitu etiam est difficile, quomodo cum Vibullio data sit colloquendi facultas; cum enim dimiserat Cæsar, cum in ejus potestatem perveniisset, semel ad Corfinium, iterum in Hispania, ut testatus est hujusce libri cap. x. At fortasse tertium alicubi captus est; nam *Plutarchus* in Pompeio pag. 653. tradit Cæsarem cum hæc agerentur, Ἰβύλλιον (sic Vibullium corrupte nominat) αἰχμάλωτον ἔχειν ἐν ταυτῇ. Idem.

3. *In Candavia* &c.] *Plinius* lib. III. cap. XXIII. *montes Candaviæ* in Macedonia ponit: & *Volaterranus* lib. VIII. Geographiæ ei subscribit; unde apparet *Candaviam* Macedoniæ regionem esse perpetuis montibus cinctam. *Rhellican.*

tus

tus portis clausis oppidum defendere, Græcos murum adscendere, atque arma capere jubet. Illi autem quum se [1] contra imperium populi Rom. pugnaturos esse negarent, oppidani autem sua sponte Cæsarem recipere conarentur; desperatis omnibus auxiliis, portas aperuit; & [2] se atque oppidum Cæsari dedit, incolumisque ab eo conservatus est.

XII. Recepto Cæsar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Ejus adventu audito, L. Staberius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire, obsidesque ab Apolloniatibus exigere cœpit. Illi vero daturos se negare; *neque portas consuli præclusuros, neque sibi judicium sumpturos contra atque omnis Italia populusque R. judicavisset.* Quorum cognita voluntate, [3] clam profugit. Apolloniates ad Cæsarem legatos mittunt, oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bullidenses, Amantiani, & reliquæ finitimæ civitates, totaque Epirus; & legatis, ad Cæsarem missis, quæ imperaret, facturos pollicentur.

XIII. At Pompejus, cognitis iis rebus, quæ erant Orici atque Apolloniæ gestæ, Dyrrhachio timens, diurnis eo, nocturnisque itineribus, contendit. Simul ac Cæsar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit ejus exercitui, quod properans noctem diei conjunxerat, neque iter intermiserat, ut pene omnes in Epiro finitimisque regionibus signa relinquerent; complures arma projicerent;

1. *Contra imperium populi Rom.*] *Fr. Hotomannus* reponit *Imperatorem*; sed non opus est, nam *imperium* nunc pro imperatore & magistratu sumit: erat enim Cæsar consul. Sic infra cap. XXXII. *Erat plena lictorum & imperiorum provincia.* Ciaccon.

2. *Se atque oppidum Cæsari dedit*] Sic legitur in MSStis; & recte quidem. *Cicero* de Orat. lib. II. cap. LXX. *Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. I. cap. XXIII. *Gabaonitæ——ultro se Hebræis dederunt.* Hoc cum non intelligerent editor Romanus & *Ph. Beroaldus*, in illis editionibus legas *se atque oppidum Cæsari dedidit*, quæ loquendi ratio magis est proletaria. *Davies.*

3. *Clam profugit. Apolloniates ad Cæsarem*] MSS. *Brant. Norvic.* editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliæque repræsentant *clam profugit Apollonia*, vel *ab Apollonia, Straberius. Illi ad Cæsarem* &c. Sed *Staberius* verum est nomen, ut ex antiquis lapidibus constat. Hunc *Appianus* B. C. lib. II. p. 462. Σταμίσιον vocat, Interpres Latinus *Tiberium*, qui ex *Cæsare* sunt emendandi *Idem.*

ac fugæ ſimile iter videretur. Sed quum prope Dyrrhachium Pompejus conſtitiſſet, caſtraque metari juſſiſſet; perterrito etiam tum exercitu, [1] princeps Labienus procedit; juratque, ſe eum non deſerturum, eundemque caſum ſubiturum, quemcumque ei fortuna tribuiſſet. Hoc idem reliqui jurant legati: hos tribuni mil. centurioneſque ſequuntur; atque idem omnis exercitus jurat. Cæſar, præoccupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: caſtraque ad flumen Apſum ponit in finibus Apolloniatium, [2] ut vigiliis caſtelliſque benemeritæ civitates tutæ eſſent præſidio; ibique reliquarum ex Italia legionum adventum exſpectare, & ſub pellibus hiemare conſtituit. Hoc idem Pompejus facit; & trans flumen Apſum poſitis caſtris, eo copias omnes auxiliaque conduxit.

XIV. Kalenus, legionibus equitibuſque [3] Brundiſii in naves poſitis, ut erat præceptum à Cæſare, [4] quantum navium facultatem habebat, naves ſolvit, paullumque à

1. *Princeps Labienus*] Hic eſt *T. Labienus*, qui cum Cæſaris legatus in Gallia fuiſſet, & res magnas geſſiſſet, initio civilis belli à Cæſare deſcivit, ſeſeque Pompeio adjunxit. *Cicero* ad Att. lib. VII. epiſt. XI. *Labienum ab illo diſceſſiſſe, propemodum conſtat. Si ita factum eſſet, ut ille Romam veniens magiſtratum & Senatum Romæ offenderet, magno uſui cauſſæ noſtræ fuiſſet, damnaſſe enim ſceleris hujus amicum Reipublicæ cauſſa videretur.* Et epiſt. ſeq. *Labienum ἥρωα judico, facinus jamdiu civile nullum præclarius. Qui ut aliud nihil, hoc tamen profecit, dedit illi dolorem. Dion* lib. XLI. ſcribit, eum diſceſſionis cauſſam hanc habuiſſe, quod cum opibus & gloria creviſſet, majores ſibi ſpiritus ſumpſerat. Qua de cauſſa Cæſari ſuſpectus atque inviſus eſſe cœperat. *Hotoman.*

2. *Ut vigiliis caſtelliſque benemeritæ civitates tutæ eſſent præſidio*] Ex his verbis ſenſum eruere nequierunt viri eruditi, ideoque ad conjecturas deſcendendum. Emendabat *Gabr. Faernus, ut vigiliis caſtelliſque bene meritæ civitati eſſet præſidio; Ciacconius* autem *ut vicis caſtelliſque bene meritæ civitatis eſſet præſidio.* Uterque præter alias mutationes, vocem *tutæ* ejicit. MS. *Norvic.* & edit. *Beroald.* tranſpoſita voce exhibent *ut caſtellis vigiliiſque* &c. Antiquiſſimi ex impreſſis *Rom. Ven.* repræſentant *ut caſtellis beneficiiſque emeritæ civitates tutæ eſſent præſidio.* Hi, niſi fallor, veræ lectiones ſervant veſtigia. Reſcribo *ut caſtella, vici, beneque meritæ civitates tutæ eſſent præſidio.* Hanc conjecturam unice firmat locus ex hujuſce libri cap. XXXII. ubi ait noſter, *non ſolum* urbibus, *ſed pene* vicis caſtelliſque *ſingulis cum imperio præficiebantur. Bene meritas* autem *civitates* vocat eas, quæ cis Apſum ſitæ, ſe ei tradiderunt. Vide cap. XII. *Davies.*

3. *Brundiſii in naves poſitis*] Lego ex *Bongarſiano* cod. *in naves impoſitis*, quæ phraſis *Livio* familiariſſima. Imo jam idem reperio in v. c. noſtro, & Petav. *D. Voſſ.* Sic & MSS. *Brant.* & *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.*

4. *Quantum navium facultatem habe-*

portu

portu progreſſus, litteras à Cæſare accipit; quibus eſt certior factus, portus littoraque omnia claſſibus adverſariorum teneri. Quo cognito, ſe in portum recipit, naveſque omnes revocat. Una ex iis, quæ perſeveravit, neque imperio Kaleni obtemperavit, quod erat ſine militibus, privatoque conſilio adminiſtrabatur, delata Oricum, atque à Bibulo expugnata eſt: qui de ſervis liberiſque omnibus ad impùberes ſupplicium ſumit, & ad unum interficit. Ita, exiguo tempore, magno caſu totius exercitus ſalus conſtitit.

XV. Bibulus, ut ſupra demonſtratum eſt, erat cum claſſe ad Oricum: &, ſicut mari, portubuſque Cæſarem prohibebat; ita ipſe omni terra earum regionum prohibebatur: præſidiis enim diſpoſitis, omnia littora à Cæſare tenebantur; neque lignandi, neque aquandi, neque naves ad terram religandi, poteſtas fiebat. Erat res in magna difficultate: ſummiſque anguſtiis rerum neceſſariarum premebantur; adeo ut cogerentur, ſicuti reliquum commeatum, ita ligna, atque aquam Corcyra navibus onerariis ſupportare: atque uno etiam tempore accidit, ut difficilioribus uſi tempeſtatibus, ex pellibus, quibus erant tectæ naves, nocturnum excipere rorem cogerentur: quas tamen difficultates patienter & æquo animo

bat, naves ſolvit] *Gabr. Faernus* reponit *quam tum navium* &c. quam emendationem ſe intelligere negat *Fr. Hotomannus*. Legit autem *Ciacconius*, *quam primum navigandi facultatem habuit, naves ſolvit. Joſ. Scaliger* delet *facultatem. Dionyſ. Voſſio* placet *quantum navium habebat, ſolvit*; aut *quantum navium facultatem habebat, ſolvit*. Audacter nimis omnes. Lego, minima mutatione, *quarum navium facultatem habebat, naves ſolvit*. Vehementer fallor, niſi ii, quibus nota eſt *Cæſaris ἀφελότης*, hanc emendationem cenſeant amplectendam. *Davies*.

1. *Ex pellibus, quibus erant tecta naves*] Notabilis locus. Et forſan, quas alibi ſæpe adeo *tectas* naves *Cæſar* vocat, ſolum pellibus tectæ erant; ſub quibus miles ceu tentoriis agitabat; atque ita *conſtratæ naves* à tectis diſtinguendæ ſint, quas perperam confudit *Bayſius*. *Conſtratæ*, ſunt νῆες κατάφρακτοι, ut Græci vocant: *tectæ* erant revera ἄφρακτοι, ſed pelles in iis pro tentoriis. Illæ enim erant conſtratæ aſſibus, & hoc vere *conſternere*. Sed incerta hæc. Illud fortaſſis verum *tectas* & *conſtratas naves* diverſas eſſe, quod *tectæ*, pellibus extrinſecus contectæ erant: conſtratæ non item. De pellibus docet nos *Pollux* lib. 1. cap. IX. Πρὸς δὲ τὰς ἐπιβολὰς αὐτῶν, ἀντισφίζοντο, βύρσας ἐσθησάντες πρὸς τὰ τειχίσματα ἐκ νεῶν, ὅπως ὁ σίδηρος ὀλισθάνῃ πρὸς τὸ ἀντίτυπον ἀνπλαθὲν δὲν ἔχων. *Contra irruptiones vero fallaciis contendebant, coria affigentes parietibus navium, ut ferrum delaberetur, quando id quod ictum*

ferebant, neque ſibi nudanda littora, & reliquendos portus exiſtimabant. Sed quum eſſent in quibus demonſtravi anguſtiis; ac ſe Libo cum Bibulo conjunxiſſet; loquuntur ambo ex navibus [1] cum M. Acilio & [2] Statio Murco legatis: quorum [3] alter oppidi muris, alter præſidiis terreſtribus præerat; velle ſe de maximis rebus cum Cæſare loqui, ſi ſibi ejus facultas detur. Huc addunt pauca rei confirmandæ cauſſa, ut de compoſitione acturi viderentur. Interim poſtulant, ut ſint induciæ; atque ab iis impetrant: magnum enim, [5] quod afferebant, videbatur; & Cæſarem id ſumme ſciebant cupere; & [6] profectum aliquid Bibuli mandatis exiſtimabatur.

excipit, non recipit. Tectarum quoque ſcapharum meminit Cæſar III. de bello Civili cap. C. *Vatinius qui Brundiſio præerat, tectis inſtratiſque ſcaphis, elicuit naves Lælianas.* Ita *Scaliger* edidit. In prioribus editt. erat *inſtructiſque.* Vide an non melius. Si recte *Scaliger*, diverſa ſunt genera *tectæ* & *inſtratæ:* nimirum illæ pellibus, hæ, ut puto, ligno. *D. Voſſius.*

1. *Cum M. Acilio*] Opinor legendum *cum M. Acilio*, quod eo tantum prænomine *Acilia* familia utatur, licet in argenteo quodam denario ſit M. ACILIVS M. F. Sed neſcio an fabrili errato. *Fulv. Urſinus.*

2. *Statio Murco*] *Vellejus* lib. II. cap. LXXII. *Statius Murcus, qui claſſi & cuſtodiæ maris præfuerat.* Et poſtea iterum, *Statium autem Murcum, qui, adventu ſuo claſſiſque celeberrimæ, vires duplicaverat.* Miror ne *Lipſium* quidem corruptum nomen advertiſſe: omnino lege *Statium* non *Staium*: nam Murci ex Statia gente erant. *Dion* quoque & *Appianus* hunc Στάτιον Μύρκον vocant. Exſtat denarius, cujus uno latere tropæum erectum, & infra ſcriptum MVRCVS IMP. altero latere effigies Statii addito tridente: nimirum quia claſſi præpoſitus fuit. *D. Voſſius.*

3. *Alter oppidi muris, alter præſidiis terreſtribus præerat*] Præſidia hic proprie accipienda: nam non aliud intelligit Cæſar, quam unum legatorum caſtra & militem ante urbem habuiſſe, alterum murorum cuſtodiæ præpoſitum. Simili modo ſupra locutus eſt Cæſar cum ait: *omnes ſuas terreſtres urbiumque copias dimiſſurum.* Ubi per *terreſtres copias* intellige eas, quæ in hoſtem ducebantur, ſive qui apud nos dicuntur in campum ire, at urbium copiæ ſunt, quæ hodie *præſidia* appellamus. *Idem.*

4. *Huc addunt pauca*] *Manutius* legit *huc adſuunt pauca*, ut ſit *adſuunt*, affingunt. Sed hoc modo alias loquitur *Cæſar:* ut ſupra lib. II. de bello civili, *huc pauca ad ſpem largitionis addit*; & alibi, *addunt ipſi & affingunt rumores.* Ac mox hoc lib. III. cap. XVI. *Huc addit pauca de cauſſa, & de copiis ſuis.* Ciaccon.

5. *Quod afferebant*] Vox eſt nunciorum & legationum propria. *Joſ. Scaliger* edidit *quod aſſerebant*; ſed, præterquam quod dubium videatur, an hanc vocem in *affirmandi* ſignificatione adhibuerint aureæ ætatis ſcriptores, MS. *Norv.* & edit. *Rom. Ven. Beroald.* lectionem à me retentam exhibent. Vide *Chriſt. Cellarii* Cur. Poſter. p. 104. & Diſcuſſionem Append. Danicæ pag. 32. ſeqq. *Davies.*

6. *Profectum aliquid Bibuli mandatis exiſtimabatur*] Alii *perfectum*, alii *perfecturum*, nonnulli *profecturum aliquid de Bibuli* &c. Locus depravatus, qui tamen levi mutatiuncula reſtitui poteſt: quantum enim diſcriminis inter nomen *Bibuli* & *Vibullii*, ſeu potius, ut in antiquis codicibus id nomen ſcribitur, *Bibulii*, aut *Bibullii.* Decepit librarium quod hic ſermo

XVI.

XVI. Cæsar eo tempore cum legione una profectus ad recipiendas ulteriores civitates, & rem frumentariam expediendam, qua anguste utebatur, erat ad Buthrotum oppositum Corcyræ. Ibi ab Acilio certior & Murco per litteras factus de postulatis Libonis & Bibuli legionem relinquit; ipse Oricum revertitur. Eo quum venisset, evocantur illi ad colloquium. Prodit Libo, atque excusat Bibulum, *quod is iracundia summa erat, inimicitiasque habebat etiam privatas cum Cæsare* [1] *ex ædilitate & prætura conceptas: ob eam rem colloquium vitasse, ne res maximæ spei maximæque utilitatis, ejus iracundia impedirentur: Pompeji summam esse, ac fuisse semper voluntatem, ut componeretur, atque ab armis discederetur: sed potestatem se ejus rei nullam habere; propterea* [2] *quod de consilii sententia summam belli rerumque omnium Pompejo permiserint: sed postulatis Cæsaris cognitis, missuros ad Pompejum, atque illum reliqua per se acturum, hortantibus ipsis: interea manerent induciæ, dum ab illo rediri posset; neve alter alteri noceret.* Huc addit pauca de caussa, & de copiis, auxiliisque suis.

XVII. Quibus rebus neque tum respondendum Cæsar existimavit, neque nunc, ut memoriæ prodatur, satis caussæ putamus. Postulabat Cæsar, *ut legatos sibi ad Pompejum sine periculo mittere liceret; idque ipsi fore recipe-*

de Bibulo est: Cæsar vero respicit ad mandata illa, quæ Vibullio à se data supra memoravit. Viderunt hoc quoque, ne quem debita laude fraudem, *Guilielmus Canterus* Nov. Lect. lib. III. cap. XXIV. & *Ciacconius*. *Hotomannus* tamen ambigit, an legere liceat *Vibullii*, & inquit, dubitare se, an mandata, quæ Cæsaris passim dicuntur, possint vocari mandata Vibullii. Sed possunt, quatenus ille eorum nuncius erat: addit *Hotomannus*, videri sibi tunc nondum exposita à Vibullio fuisse mandata: quod libenter fateor, neque *Cæsar* ait exposita fuisse: sed suos hoc putasse. Interea non omnino rejicio conjecturam *Hotomanni*, qui legebat, *perfectum iri aliquid Bibuli mandatis existimabatur*. D. Vossius.

1. *Ex ædilitate & prætura conceptas*] In ædilitate & consulatu inter Cæsarem & Bibulum non bene convenisse, tradunt *Suetonius* in Jul. capp. x. & xx. ac *Dion* lib. XXXVIII. pag. 60. Sed de jurgiis, dum una prætura gererent, ortis silent auctores. Edit. quidem *Beroald.* repræsentat *ex ædilitate & consulatu conceptas:* cum autem lectionem vulgatam omnes alii Codd. retineant, vereor, ne eam manus Critica temere mutaverit. *Davies.*

2. *Quod de consilii sententia*] Malo *concilii*. (Sic MS. *Norvic.*) *Concilium* hic *Cæsar* quasi per contemptum vocat Senatum

rent,

rent, aut acceptos per se ad eum perducerent. Quod ad inducias pertineret, *sic belli rationem esse divisam, ut illi classe naves auxiliaque sua impedirent, ipse ut aqua terraque eos prohiberet:* [1] *&, si hoc sibi remitti vellent, remitterent ipsi de maritimis custodiis; sin illud tenerent, se quoque id retenturum:* [2] *nihilominus tamen agi posse de compositione, ut hæc non remitterentur; neque* [3] *hanc rem esse impedimenti loco.* Illi neque legatos Cæsaris recipere, neque periculum præstare eorum, sed totam rem ad Pompejum rejicere; unum instare de induciis, vehementissimeque contendere. Quos ubi Cæsar intellexit præsentis periculi, atque inopiæ vitandæ caussa omnem orationem instituisse, neque ullam spem, aut conditionem pacis afferre; ad reliquam cogitationem belli sese recepit.

XVIII. Bibulus multos dies terra prohibitus, & graviore morbo ex frigore ac labore implicitus, quum neque curari posset, neque susceptum officium deserere vellet, vim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, [4] ad neminem unum summa imperii redit: sed separatim suam quisque classem ad arbitrium suum administrabat. Vibullius, sedato tumultu, quem repentinus adventus Cæsaris concitaverat, [5] ubi primum rursus adhibito Libone, & L. Luc-

Romanum: nam quia pars Senatorum Romæ manserat; hunc ille legitimum Senatum: Consules, Pompejumque & qui in parte Reip. erant, turbidos & factiosos nuncupabat. *D. Vossius.*

1. *Et, si hoc sibi*] Deleo particulum *&*, quæ in v. c. nostro & Palat. ac Pet. non desideratur, quia recte abest. *D. Vossius.*

2. *Nihilominus tamen agi posse*] Vir doctissimus *Fr. Hotomannus* secundam particulam delendam censuit; quod miror: noster enim hujusce libri cap. XVIII. dixit *conatus* tamen nihilominus *est:* & *Cicero* ad Fam. lib. IV. Epist. XIII. Tamen nihilominus *eis conficior curis.* Aliæ etiam ejusdem significationis particulæ conjunctim leguntur, ut ostendit *Fr. Sanctius* Min. lib. III. cap. XIV. p. 572. seqq. *Davies.*

3. *Hanc rem esse impedimenti loco*] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *hanc rem illis esse impedimenti loco.* Legendum *hanc rem illi esse* &c. nimirum compositioni, de qua agebatur. *Davies.*

4. *Ad neminem unum*] *Apuleius* apologia II. *qui unum neminem in terris viliorem se, aut improbiorem, aut inquinatiorem reliquit.* Sic *Cicero, nemo de nobis unus excellat.* Et ad Herennium, *nemo unus potuit debere, ut legibus interrogari non possit. Livius* lib. XXXVIII. *Alii neminem unum civem tantum eminere.* Ciaccon.

5. *Ubi primum rursus adhibito Libone*] *Ursino* illud *rursus* abundare videtur. Sed probum est; locus tamen non usquequaque sanus: nam nusquam supra dixit *Cæsar* Vibullium de mandatis suis cum Pompejo egisse. Quare, una littera immutata, ex *Petav.* codice lego *ibi primum*: sed com-

cejo,

cejo, & Theophane, [1] quibus communicare de maximis rebus Pompejus consueverat, de mandatis Cæsaris agere instituit, eum ingressum in sermonem Pompejus interpellavit, & loqui plura prohibuit. *Quid mihi*, inquit, *aut vita aut civitate opus est, quam beneficio Cæsaris habere videbor? cujus rei opinio tolli non poterit, quum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor, bello perfecto.* [2] Ab iis Cæsar hæc dicta cognovit, qui sermoni interfuerunt: conatus tamen nihilo minus est aliis rationibus per colloquia de pace agere.

XIX. Inter bina castra Pompeji atque Cæsaris unum flumen tantum intererat Apsus: crebraque inter se colloquia milites habebant; neque ullum interim telum per pactiones colloquentium transjiciebatur. Mittit P. Vatinium legatum ad ripam ipsam fluminis: qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; & crebro magna voce pronunciaret, *liceretne civibus ad cives* [3] *de pace legatos mittere? quod etiam* [4] *fugitivis ab saltu*

mode distinguendum est, alioqui ne sic quidem sensus bonus erit. Ita interpunge, *ibi primum, rursus adhibito Libone*; nam Libo paullo ante cum Cæsare de compositione locutus erat: porro pro *eum*, quod statim insequitur, in *Pet.* & *Palat.* est *quem*: & sic quoque in suo codice reperit *Ursinus*. D. Vossius.

1. *Quibus communicare*] Aliquando sane huic verbo dandi casum adjungunt posterioris ætatis scriptores, ut ostendit *Chr. Cellarius* Antibarb. pag. 231. Sæculum vero aureum semper aut absolute utitur, aut *cum his* vel *inter hos communicare* dicit. Repono itaque cum *Joan. Frid. Gronovio* Observ. lib. II. cap. VI. *quibuscum communicare*: facile enim fit, ut, cum duæ syllabæ inter se non absimiles concurrant, earum una omittatur. Hujusce tamen lectionis vestigia servat Codex *Ursinianus*, in quo legitur *quibusque communicare*. Davies.

2. *Ab iis Cæsar hæc dicta cognovit*] MS. meus (ut & *Norvic.*) *Cæsar hæc* facta *cognovit*. *Facta* autem pro *dictis* noster sæpe posuit. Et in sacris litteris *videamus hoc* verbum, *quod factum est*, id est, rem gestam. Adi *Lucæ* II, 15. *Brant.*

3. *De pace legatos mittere*] Constanter in MS. nostro, Pet. Pal. Bong. est *duos legatos mittere*. (Ita & editt. *Rom. Ven. Beroald.*) Suspicor corruptum ex *suos legatos*; aut, quod malo, ex *tuto*: nam sic infra, *admodum tuto legati venire*. D. Vossius.

4. *Fugitivis ab saltu Pyrenæo prædonibusque licuisset*] Ineptit *Joan. Rhellicanus*, qui Afranianos & Petreianos denotari putat. Hæc autem verba mire illustrat *Hieronymus* contra Vigilantium lib. II. fol. 55. B. edit. Froben. ubi sic loquitur. *Qui de Latronum & convenarum natus est semine, quos Cn. Pompeius edomita Hispania ad triumphum adire festinans de Pyrenæi jugis deposuit, & in unum oppidum congregavit, unde & Convenarum urbs nomen accepit.* Hinc omissa conjunctione videtur scribendum *Fugitivis ab saltu Pyrenæo prædonibus licuisset*, nisi forte *prædonum* nomine Cilicas piratas intelligat, qui Pompeio se

Pyrenæo

Pyrenæo prædonibuſque licuiſſet; [1] præſertim, ut id ageret, ne cives cum civibus armis decertarent. Multa ſuppliciter locutus, ut de ſua atque omnium ſalute debebat, ſilentioque ab utriſque militibus auditus, reſponſum eſt ab altera parte, A. Varronem profiteri ſe altera die ad colloquium venturum, [2] atque una etiam utrimque admodum tuto legati venire, &, quæ vellent, exponere poſſent; certumque ei rei tempus conſtituitur. Quo quum eſſet poſtero die ventum; magna utrimque multitudo convenit: magnaque erat ejus rei exſpectatio: atque omnium intenti animi ad pacem eſſe videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodiit: [3] ſummiſſa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinio incipit. Quorum mediam orationem interrumpunt undique ſubito tela immiſſa; [4] quæ ille obtectus armis militum vitavit: vulnerantur tamen complures; in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Tiburtius centuriones, militeſque nonnulli. Tum Labienus, *Deſinite ergo de compoſitione loqui: nam nobis, niſi Cæſaris capite relato, pax eſſe nulla poteſt.*

XX. Iiſdem temporibus Romæ [5] M. Cœlius Rufus

dediderunt; eos enim *latrones* vocat *Florus*, quem vide lib. III. cap. VI. *Davies.*

1. *Præſertim ut id agerent*] V. c. noſter, MSS. *Cujac.* & *Petav.* (ac *Norvic.*) habent, *cum id agerent:* quod probo. *D. Voſſius.*

2. *Atque una etiam utrimque admodum tuto legati venire, & quæ vellent exponere poſſent*] Verba hæc integra eſſe nullus mihi perſuaſerit: in *Petaviano* pro *etiam* erat *ubi*: ſed à manu emendatrice; ea tamen, quæ priora ſcripſerat. In v. c. noſtro & Palatino eſt *uis*. Sed nihil iſti juvant: *Fulvius* pro *poſſent* reponebat *poſſe*, nec vidit ἀλοιτὸν eſſe hunc modum loquendi: tum enim *legatos* non *legati* ſcribendum eſſet. Mihi legere placet, *utque una etiam.* Quod refero ad verba illa *reſponſum eſt Varronem profiteri ſe ad colloquium venturum*, utque una poſſent etiam tuto legati venire. Mallem tamen aliam conjecturam, ſi ſuccurreret. *Idem.*

3. *Summiſſa oratione loqui de pace atque altercari cum Vatinio incipit*] *Non video*, inquit *Hotomannus, quomodo vel flumine interjecto loqui ſummiſſa oratione poſſet Labienus: vel altercandi verbum cum oratione ſummiſſa, aut exitu colloquii turbulento convenit.* Sed *oratio ſummiſſa* hic accipienda eſt pro modeſta, atque humili, minimeque tumida & inflata, non pro voce preſſa, minime clara aut elata, ut docet *Rob. Titius* lib. IV. locor. controv. cap. X. *Brant.*

4. *Quæ ille obtectus armis*] Vatinium intelligit. *Jul. Celſus* pag. 197. *Vatinium armis milites protexerunt.* In edit. *Rom.* corrupte legitur *quæ ille objectis armis militum.* Davies.

5. *M. Cœlius Rufus*] Hic eo anno, quo Milo Clodium occidit, Tribunatum pl. gerebat, ejuſque, ut *Aſconius* ſcribit, ſtu-

prætor,

prætor, cauſſa debitorum ſuſcepta, initio magiſtratus tribunal ſuum juxta C. Trebonii prætoris urbani ſellam collocavit; &, ſi quis appellaſſet de æſtimatione, & de ſolutionibus, quæ per arbitrum fierent, ut Cæſar præſens conſtituerat, fore auxilio pollicebatur: ſed fiebat æquitate decreti, & humanitate Trebonii, qui his temporibus clementer & moderate jus dicendum exiſtimabat, ut reperiri non poſſet, à quibus initium appellandi naſceretur: nam fortaſſe inopiam excuſare, & calamitatem aut propriam ſuam, aut temporum queri, & difficultates auctionandi proponere, etiam mediocris eſt animi: integras vero tenere poſſeſſiones, qui ſe debere fateantur, cujus animi, aut cujus impudentiæ eſt? Itaque, qui hoc poſtularet, reperiebatur nemo. Atque ipſis, ad quorum commodum pertinebat, durior inventus eſt Cœlius. [1]Et ab hoc profectus initio, ne fruſtra ingreſſus turpem cauſſam videretur, [2] legem promulgavit, ut ſexies ſeni dies ſine uſuris creditæ pecuniæ ſolvantur.

dioſiſſimus fuit. Poſtquam vero ad Cæſarem cum Curione & Antonio venit, Curionem ipſum in Siciliam quæſtor, claſſique præfectus in Africam ſecutus eſt, ut dicitur lib. II. de bello Civili. Demum Cæſari ab Hiſpania revertenti præſto fuit Romæ, ab eoque dictatore prætor cum C. Trebonio factus, indignatus quod præturam urbanam Trebonio extra ſortem dediſſet, poſt Cæſaris in Macedoniam tranſitum rumores ſparſit, quaſi mortuus aut victus eſſet, atque ea geſſit, quæ hic copioſe *Cæſar* narrat, & *Dio* lib. XLII. pag. 195. ſeq. *Ciaccon.*

1. *Et ab hoc profectus initio*] *Pet. Ciacconius* reponit *ſed ab hoc* &c. Malim *at ab hoc profectus initio*; hæ enim particulæ non raro confunduntur. Sic in præclara illa ſententia apud *Silium* Italicum lib. VII, 88.

Tanta adeo, cum res trepidæ, reverentia Divûm
Naſcitur, & raræ fumant felicibus aræ:

Reponendum *at raræ* &c. *Davies.*

2. *Legem promulgavit, ut ſexies ſeni dies ſine uſuris creditæ pecuniæ ſolvantur*] *Glareanus* monet τὸ *ſeni dies* abeſſe pleriſque libris; reliqui ſenſum eſſe, ut ſine uſuris per ſex partes ſolverentur: ſed non fert ſermo Latinus *ſexies ſolvere debitum* pro ſex æquis partibus. *Camerarius* ſuſpicatur *ſexies, ſenos in dies*, ut habuerint ſex tempora ſolutionis, & ſingulis intervalli ſex dierum ſpatium. Nihilo Latinius. *Paullus Manutius, ſexenni die*; filius ejus *Aldus, ſex penſionibus. Hotomannus, ſexies ſenis Idibus*, quod ſit triennio menſtruis penſionibus. Præter illud, quod in duabus primis conjecturis notavimus, & iſtæ & omnes labuntur in idem vitium, ut parum juvent debitores, minus certe quam Cæſaris ratio, quæ dodrante creditores jubebat eſſe contentos. MS. *Lævini* quondam *Torrentii, ut ſe exiſſeni dies*; unde horum, quæ proxime diximus, memori facile eſt facere *ut ſemiſſe in dies ſine uſuris creditæ pecuniæ ſolvantur*; hoc eſt, ut dimidio crediti reſtituto ſine uſuris (iis, quæ ſolutæ erant, ſorti imputatis) ſatisfacerent debitores; eoque non præſenti, ſed *in dies*,

XXI. Quum refisteret Servilius consul, reliquique magistratus; & minus opinione sua efficeret; ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgavit: [1]unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donavit; alteram tabularum novarum: impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, & nonnullis vulneratis, eum de tribunali deturbavit: de quibus rebus Servilius Consul ad Senatum retulit; [2] Senatusque Cœlium ab Rep. removendum censuit. Hoc decreto eum Consul Senatu prohibuit, & concionari conantem de Rostris deduxit. Ille ignominia & dolore permotus palam se proficisci ad Cæsarem simulavit, clam nunciis ad Milonem missis, qui Clodio interfecto, eo nomine erat damnatus; atque, eo in Italiam evocato, [3] quod magnis muneribus datis gladiatoriæ familiæ reliquias habebat, sibi conjunxit, atque eum in Turinum ad sollicitandos pastores præmisit. Ipse, quum Casilinum veniret, unoque tempore signa ejus militaria atque arma Capuæ essent comprehensa, familia Neapoli visa, atque proditio oppidi appareret; pa-

id est, pensionibus, quæ conveniissent illis, quorum res agebatur; vel potius annua, bima, trima die, sive triennio æquis pensionibus: quoniam enim multis in contractibus utebantur illa triplici die, seu solutione in tres pensiones, breviter dixit *in dies*, eos scilicet, quos nemo ignorabat plurimum celebrari & destinari in solutione, quæ partibus sive pensionibus fieret. Hæc vir summus *J. F. Gronovius* de Pec. Vet. lib. IV. cap. V. p. 635. seq. ex quibus patet frustra esse *Jac. Cujacium*, qui reponit *sexagies senis diebus*, id est, ut ipse explicat, *anno quem Cæsar instituere jam animo conceperat*; nemo enim unquam ita locutus est. Nauci etiam est *D. Vossii* emendatio *ut sex mensium die*; nam, hac recepta, dici non potest, Rufum *debitorum causam suscepisse*, quum iis potior fuerit Cæsaris ratio. *Dav.*

1. *Unam qua mercedes*] De legibus à Cœlio latis ita *Dio* lib. XLII. pag. 195. Νόμον ἰδίᾳ ἐξέθηκε, περὶ πάσιν οἰκεῖν διδὺς, ἢ τὰ χρέα ἀποκόπτων. In vulgatis autem est mendose χρέυστα ἀποκόπων, pro χρέα &c. Χρεῶν ἀποκοπὰς Græci dicunt, quas hic Cæsar *tabulas novas*. Quod item Cæsar dicit, *mercedes habitationum annuas conductoribus donavit*; id sic habet *Dio*: περὶ πάσιν οἰκεῖν διδύς. F. Ursin.

2. *Senatusque Cœlium ab Rep. removendum censuit. Hoc decreto* &c.] *Dio* lib. XLII. pag. 195. Καὶ ὁ μὲν Σερουίλιος οὐκ εἴασεν τῇ συνεδρίᾳ εἰπεῖν, ἢ ἀπὸ τῆς βήματος καθεζομένου τι κατέσπασε, τὸν τε δίφρον αὐτῷ συνέτριψεν. Putamus autem *Cæsarem hoc decretum*, non *hoc Senatusconsulum* dixisse, propterea quod auctoritas tantum Senatus de removendo Cœlio fuerit perscripta, Senatusconsultum, impedientibus Tribunis, non sit factum, ut indicare videtur *Dio* his verbis: ἐκ κυρωθέντος μὲν μηδενὸς, οἱ δήμαρχοι ἠδύναντο, συγγεγράφατο δὲ ἢ δέκα &c. *Idem*.

3. *Quod magnis muneribus datis, gladiatoria familia reliquias habebat*] *Asconius* in argumento Milonianæ de Milone scribit: *Studio populi propter effusas largitefactis*

tefactis consiliis, exclusus Capua, & periculum veritus, quod conventus arma ceperat, atque eum hostis loco habendum existimabat, consilio destitit; atque eo itinere sese avertit.

XXII. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quæ faceret, jussu atque imperio facere Pompeji, quæ mandata ad se [1] per Bibulum delata essent: quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat: apud quos quum proficere nihil posset; quibusdam solutis ergastulis, [2] Cosam in agro Turino oppugnare cœpit. [3] Eo quum à Q. Pædio prætore cum legione ** lapide ictus esset ex muro, periit: & Cœlius profectus, ut dictitabat, ad Cæsarem, pervenit Thurios: ubi, quum quosdam ejus municipii sollicitaret, equitibusque Cæsaris Gallis atque Hi-

tiones, impensas quoque ludorum scenicorum, ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudisse eum Cicero significat. Porro ea ratione Cœlius se Miloni conjunxit, quod, ut supra ex eodem *Pædiano* retuli, ipse Tribunus pl. in ejus caussa, cum Clodium occidit, patronum se præbuit, studiumque omne suum, atque operam præstitit. *Ciaccon.*

1. *Per Bibulum delata*] Sunt qui *Vibullium* reponant: quem à Cæsare legatum de pace ad Pompejum missum, dictum est cap. x. Sed hoc nemo probabit, qui meminerit Vibullium non Pompeii, sed Cæsaris legatum fuisse: deinde non paucis illis diebus hæc significare Milonem sibi à Pompeio per Bibulum nuntiata, sed jam tum cum per Italiam Bibulus copias cogebat. *Hotoman.*

2. *Cosam in agro Turino*] *Joan. Glandorpius* emendat *Cosam in agro Hirpino*, quam conjecturam firmat *Velleius Paterculus* lib. II. cap. LXVIII. ubi ait *Milo Compsam in Hirpinis oppugnans ictusque lapide, tum P. Clodio, tum patriæ, quam armis petebat, pœnas dedit.* Dubium sane non videtur quin hæc urbs in Hirpinis fuerit posita, ut ostendit etiam *Livius* lib. XXIII. cap. I. Nihil tamen in *Cæsare* mutarim, cum constet vicinarum gentium terminos sæpius esse confusos, unde factum, ut *Ptolemæus* etiam hanc civitatem Lucaniæ adscribat. *Compsam* vero melius repones, quod Cosa urbs fuerit Hetruriæ. *Davies.*

3. *Eo quum à Q. Pedio prætore cum legione ** lapide ictus esset*] Cum in vetustissimo libro, qui est apud me, hic locus ita legatur, *eo cum à P. Pedio proditore cum legione lapide ictus esset ex muro*, videndum an de alio Pedio sit hic intelligendum, & ex vestigiis corruptæ scripturæ, ita sit lectio restituenda, *Eo cum à P. Pedio funditore legionis lapide ictus esset ex muro* &c. Nam particula *cum*, ex superiore videri potest irrepsisse, quæ postea mutandi vocem *legionis* in *legione* causam dederit. *F. Ursin.*

Ibid. Ait *Manutius* antiquum librum *Pinelli* habere, *à Q. Pedio prætore cum legione misso lapide ictius esset.* Ipse tamen confidenter legit, *à Q. Pedio tribuno militum lapide ictus esset.* Verum cum hic *Q. Pedius* sororis Cæsaris nepos fuerit, ejusque legatus in Gallia, ut ex principio lib. II. de bello Gallico constat, & postea in Hispania, ut est in principio libri de bello Hispanienſi, ex qua etiam triumphavit, ut *Dio* tradit; *tribunus militum* hic dici non debuit. Verosimilius est aut Pedium in Campania res Cæsaris curasse, nam ad eum Brundisio Capuam scribit, ut est apud *Ciceronem* ad Atticum lib. IX. ep. XVII. vel à Cæsare Prætorem cum Trebonio & Cœlio factum, in Campaniam à

ſpanis, qui eo præſidii cauſſa miſſi erant, pecuniam polliceretur, ab iis eſt interfectus. [1] Itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magiſtratuum & temporum ſollicitam Italiam habebant, celerem & facilem exitum habuerunt.

XXIII. Libo profectus ab Orico cum claſſe, cui præerat, navium L, Brundiſium venit, inſulamque, quæ contra Brundiſinum portum eſt, occupavit, quod præſtare unum locum arbitrabatur, qua neceſſarius noſtris erat egreſſus, [2] quam omnium littora ac portus cuſtodia clauſos teneri. Hic repentino adventu naves onerarias quaſdam nactus incendit, & unam frumento onuſtam abduxit; magnumque noſtris terrorem injecit, & noctu militibus & ſagittariis in terram expoſitis, præſidium equitum dejecit; & adeo loci opportunitate profecit, ut ad Pompejum litteras mitteret; naves reliquas, ſi vellet, ſubduci, & refici juberet: ſua claſſe auxilia ſeſe Cæſaris prohibiturum.

XXIV. Erat eo tempore Antonius Brundiſii; qui [3] virtuti militum confiſus ſcaphas navium magnarum circiter IX cratibus pluteiſque contexit; eoque milites delectos impoſuit; atque eas in littore pluribus locis ſeparatim diſpoſuit; naveſque triremes II, quas Brundiſii faciendas curaverat, per cauſſam exercendorum remigum ad fauces portus prodire juſſit. Has quum audacius progreſſas Libo vidiſſet, ſperans intercipi poſſe, quadriremes V ad eas mi-

Senatu cum legione miſſum. Nam Senatum bellum adverſus Milonem decreviſſe *Dio* auctor eſt lib. XLII. p. 196. Quod autem ſororis Cæſaris nepos fuerit, refert *Suetonius* in Julio cap. LXXXIII. his verbis, *Sed noviſſimo teſtamento tres inſtituit heredes, ſororum nepotes: C. Octavium ex dodrante, L. Pinarium & Q. Pedium ex quadrante.* Et ne quis oppugnet alium eſſe hunc *Q. Pedium* ab eo, qui ex legato Cæſaris ex Hiſpania triumphavit, verba *Plinii* lib. XXXV. cap. IV. audiat. *Q. Pedius nepos Q. Pedii conſularis, triumphaliſque, à Cæſare Dictatore coheredis Auguſto dati, cum natura mutus eſſet, cum Meſſala orator, ex cujus familia pueri avia erat, picturam docendum cenſuit.* Ciac.

1. *Itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magiſtratuum & temporum*] Lego *ita magnarum*, ex v. c. noſtro ac Palat. & Petaviano. Cætera mihi ſuſpecta ſunt. In veteri codice noſtro eſt *præoccupatione magiſtratuum*, ſed illa *& temporum*, vel corrupta videntur, vel deeſt vox aliqua. *D. Voſſius.*

2. *Quam omnium littora*, &c.] Hoc eſt, *quam omnium locorum littora*, &c. *Nicaſius* legit, *Quam omnia littora*, &c. *Manut.*

3. *Virtuti militum confiſus*] MS. *Norv.* habet *virtutemilitum confiſus*, quod rectius ſit;

sit; quæ quum navibus nostris appropinquassent, nostri veterani in portum refugerunt; illi studio incitati incautius sequebantur. [1] Jam ex omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo dato, se in hostes incitaverunt; primoque impetu unam ex his quadriremem cum remigibus defensoribusque suis ceperunt; reliquas turpiter fugere coëgerunt. Ad hoc detrimentum accessit; ut equitibus per oram maritimam ab Antonio dispositis aquari prohiberentur: qua necessitate & ignominia permotus Libo, discessit à Brundisio obsessionemque nostrorum omisit.

XXV. [2] Multi jam menses transierant; & [3] hiems jam præcipitaverat; neque Brundisio naves legionesque ad Cæsarem veniebant; ac nonnullæ ejus rei prætermissæ occasiones Cæsari videbantur, quod certe sæpe flaverant venti, quibus necessario committendum existimabat: quantoque ejus amplius processerat temporis, tanto erant alacriores ad custodias, qui classibus præerant; majoremque fiduciam prohibendi habebant: & crebris Pompeji litteris castigabantur, quoniam primo venientem Cæsarem non prohibuissent, ut reliquos ejus exercitus impe-

est, ita enim loqui amat *Cæsar*. Sic lib. 1. B. C. cap. LVIII. *Celeritate navium & scientia Gubernatorum confisi*. Ac cap. LXXV. *Castrorum propinquitate confisi*. *Hirtius* lib. VIII. B. G. c. III. *Aut privatis hospitiis confisi, aut societate consiliorum*. Vide & cap. XV. *Dav.*

1. *Jam ex omnibus partibus*] Malim, *tum ex omnibus partibus*. D. Vossius.

2. *Multi jam menses transierant*] Cæsar ipse supra dixit, se pridie Non. Januar. Brundisio solvisse: hic ait præcipitasse jam hyemem, & multos interea menses elapsos: quod quomodo fieri possit non video: nam Non. Januariis jam media hyems est, neque ejus, mensis unus, aut summum sesquimensis supereſt. Animadverterat hoc *Philippus Rubenius* Elect. lib. 1. cap. XX. itaque rescribit, *multum jam mensis transierat*: sed repugnantibus codicibus. Ego firmum locum arbitror, & puto Cæsarem, non ut res erat, sed pro desiderio suo scripsisse, nam adventum Antonii ardentissimis votis expetebat: quod non mirum, quia inferior copiis, cum Pompejo confligere nequibat. Simile est illud *Juvenalis* Satir. VI. 303.

Cum bibitur concha; cum jam vertigine tectum [*cernis.*
Ambulat, & geminis exsurgit mensa lucernis.

Nimirum tectum non ambulat, sed ebriis videtur verti: unde dicit *Juvenalis, cum bibitur concha*: nam id genus vasa solita inferri, ubi jam mero incaluerant convivæ, ut hodieque aureas pateras & similes adhibemus, postquam exempta fames est. Sic, dico, & *Cæsar* scripsit *multos menses transisse*, quia illius impatienti desiderio multi videbantur. *Idem.*

3. *Hiems jam præcipitaverat*] Sic locutus *Virgilius* Æn. II, 9. *Nox præcipitat cælo*. *Livius* lib. XXVII. *Creditum vulgo est, in puteum apertum ex equo præcipitasse*. Et lib.

dirent:

dirent: [1] duriuſque quotidie tempus ad tranſportandum lenioribus ventis exſpectabant. Quibus rebus permotus Cæſar, Brundiſium ad ſuos ſeverius ſcripſit, ut, nacti idoneum ventum, ne occaſionem navigandi dimitterent, [2] ſi vel ad littora Apolloniatium curſum dirigerent, quod eo [3] naves ejicere poſſent. Hæc à cuſtodiis claſſium loca maxime vacabant; quod ſe [4] longius portubus committere non auderent.

XXVI. Illi adhibita audacia & virtute, adminiſtrantibus M. Antonio, & Fufio Kaleno, multum ipſis militibus hortantibus, neque ullum periculum pro ſalute Cæſaris recuſantibus, nacti Auſtrum, naves ſolvunt; atque altera die Apolloniam, Dyrrhachiumque prætervehuntur.

XXXIX. *Et pars maxima inermes per invia, & rupes deruptas, præcipitantes fugerunt.* Manut.

1. *Duriuſque quotidie tempus ad tranſportandum lenioribus ventis exſpectabant*] *Exſpectabatur* credo ſcripſiſſe *Cæſarem*: nam hieme tutius, turbida tempeſtate, cuſtodias effugere poterant, quam vere flantibus *lenioribus ventis*, præcipue naves onerariæ, quibus multo maxima pars militum tranſportabatur. *Ciaccon.*

2. *Si vel ad littora Apolloniatium curſum dirigerent, quod eo naves ejicere poſſent*] Edit. *Aldin.* habet *& ad Oricum ſive ad littora Apolloniatium curſum* &c. Sic & Amſtelodamenſis A. D. 1697. ſed hanc lectionem rejicio, quia Oricum fere ſemper adverſariorum claſſibus obſidebatur, præterquam quod eas voces non exhibeant MSS. & veteres cuſi. Codex *Bongarſ.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Dimitterent, ſive ad littora Apolloniatium* (vel *Apolloniatum*) *curſum dirigere atque eo naves elicere poſſent.* Sic & alii omnes, niſi, quod in *Petav. Norvic.* & *Voſſ.* ſit *eligere*, in *Cujac. digere*, in *Pal. dicere poſſent.* Reſcribendum credo *dimitterent, ſi vel ad littora Apolloniatium curſum dirigere, atque eo naves ejicere poſſent*, quam lectionem *Fr.* etiam *Hotomannus* in vetere ſuo inventam probavit. *Davies.*

3. *Naves ejicere poſſent*] Quid ſit *ejicere naves*, demonſtrat ipſe *Cæſar* paullo poſt, cum ait, *Gubernatorem in terram navem ejicere cogunt.* Scripſit ergo Cæſar, ne jactura navium moverentur, ſed ſi aliter non poſſent, naves in terram ejicerent, ut milites exponi poſſent. Oſtendit id *Appianus* lib. II. B. C. p. 464. cum ait ſcripſiſſe Cæſarem ad ſuos, μηδὲν τῶν νεῶν φειδέσθαι· ἢ γὰρ νεῶν χερσῶσαι Καίσαρα, ἀλλὰ ἀνδρῶν. Atque ita Cæſar infra, *leviuſque tempeſtatis quam claſſis periculum exiſtimaverunt. Livius* lib. XLIV. *Pars eorum, qui propiores continenti littori erant, in Erythream enatarunt, pars velis datis ad Chium naves ejecere, relictiſque equis effuſa fuga urbem petebant. Ulpianus* in l. qui naufragium. D. de incendio, ruina, naufragio. *Qui ejecta nave quid rapuit, hoc edicto, tenetur: Ejecta, hoc eſt quod Græci aiunt,* ἐξεβολίδη. Vide *Anton. Auguſtinum* lib. IV. Emendat. cap. XVI. *Ciaccon.*

4. *Longius portubus*] Addita litterula, *D. Voſſius* emendat *longius à portubus.* Recte quidem quoad ſenſum, ſed nihil opus eſt ut quidquam mutemus. *Statius* Achilleid. lib. I, 176.

Par ſtudiis ævique modis, ſed robore longe.

Apuleius Metam. lib. VIII. pag. 169. ed. *Pricaan. Longe quæſituris firmæ latebræ viderentur.* Editt. *Rom. Ven. Beroald.* apud apud noſtrum *longis portibus* malè exhibent. *Davies.*

Qui

Qui quum eſſent ex continenti viſi, C. Coponius, qui Dyrrhachii claſſi Rhodiæ præerat, naves ex portu educit, & quum jam noſtri remiſſiore vento appropinquaſſent, idem Auſter increbuit, noſtriſque præſidio fuit. Neque vero ille ob eam cauſſam conatu deſiſtebat; ſed labore & perſeverantia nautarum ſe vim tempeſtatis ſuperare poſſe ſperabat; prætervectoſque Dyrrhachium magna vi venti nihilo ſecius ſequebatur. Noſtri, uſi fortunæ beneficio, tamen impetum claſſis timebant, ſi forte ventus remiſiſſet. Nacti portum, qui appellatur Nymphæum, ultra Liſſum millia paſſuum III, eo naves introduxerunt: [1] qui portus ab Africo tegebatur, ab Auſtro non erat tutus: leviuſque tempeſtatis, quam claſſis periculum æſtimaverunt. Quo ſimul atque intus eſt itum, incredibili felicitate Auſter, qui per biduum flaverat, in Africum ſe vertit.

XXVII. Hic ſubitam commutationem fortunæ videre licuit. Qui modo ſibi timuerant, hos tutiſſimus portus recipiebat: qui noſtris navibus periculum intulerant, de ſuo timere cogebantur. Itaque tempore commutato tempeſtas & noſtros texit, & naves Rhodias afflixit, ita ut ad unam conſtratæ omnes numero XVI eliderentur, & naufragio interirent; & ex magno remigum propugnatorumque numero pars ad ſcopulos alliſa interficeretur, [2] pars à noſtris diſtraheretur: quos omnes conſervatos Cæſar domum remiſit.

1. *Qui portus ab Africo tegebatur, ab Auſtro non erat tutus*] De hac re ita *Lucanus* lib. v, 720.

Nymphæumque tenent, nudas Aquilonibus undas.
Succedens Boreæ jam portum fecerat Auſter.

Unde putat vir ſummus *H. Grotius*, aut, quos nos habemus, *Cæſaris* commentarios non legiſſe Poetam, aut non intellexiſſe. Sed, ut videtur, *Lucanus* à noſtro non abit diverſus; nam *undas Aquilonibus nudas* dixit eas, in quas, flante Aquilone, non intrant naves; at *Auſter portum facit Nymphæum*, quia tum temporis liber claſſi datur ingreſſus. Hinc liquet operam luſiſſe *D. Voſſium*, cui placuit *motas Aquilonibus undas*. Davies.

2. *Pars à noſtris diſtraheretur*] Locus à nemine tentatus, quem tamen ſanum eſſe ne ipſa quidem οὐσία perſuaſerit. Quærit ſolummodo *Fr. Hotomannus*, an verbum ultimum idem denotet, ac *ſublevaretur, è naufragio eriperetur*, nec à quoquam reſponſum tulit. Sed in veteribus talem vocis notionem fruſtra indagabis. Codex *Urſin.* habet *à noſtris detraheretur*, unde, littera mutata, reſcripſerim *à noſtris ex-*

XXVIII.

XXVIII. Noſtræ naves 11, tardius curſu confecto, in noctem conjectæ, quum ignorarent quem locum reliquæ cepiſſent, contra Liſſum in anchoris conſtiterunt. Has ſcaphis, minoribuſque navigiis compluribus ſummiſſis, Otacilius Craſſus, qui Liſſi præerat, expugnare parabat: ſimul de deditione eorum agebat, & incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera navis ducentos viginti ex legione tironum ſuſtulerat: altera ex veterana paullo minus ducentis [1] ſe compleverat. Hic cognoſci licuit quantum eſſet hominibus præſidii in animi firmitudine. Tirones enim multitudine navium perterriti, & ſalo nauſeaque confecti, jurejurando accepto, nihil iis nocituros hoſtes, ſe Otacilio dediderunt: qui omnes ad eum perducti, contra religionem jurisjurandi, in ejus conſpectu crudeliſſime interficiuntur. At veteranæ legionis milites, item conflictati [2] & tempeſtatis & ſentinæ vitiis, non ex priſtina virtute remittendum aliquid putaverunt; ſed tractandis conditionibus, & ſimulatione deditionis extracto primo noctis tempore, gubernatorem in terram navem ejicere cogunt: ipſi idoneum locum nacti reliquam noctis partem ibi confecerunt, & luce prima, miſſis ad eos ab Otacilio equitibus, [3] qui eam partem oræ maritimæ aſſervabant, circiter CD, quique eos armati ex præſidio ſecuti

traheretur, ex aqua ſcilicet, in quam fractis navibus deciderant. *Davies.*

1. *Se compleverat*] Has quidem voces repræſentant editt. *Rom. Ven. Beroald.* omittunt autem MSS. *Norvic. Brant.* & *Ciaccon.* Integra profecto ſententia, abeſſe poſſunt, ac inepti hominis additamentum videntur. Hac in opinione fuit vir maximus *Joſ. Scaliger*, in cujus editione uncinis cinguntur. *Idem.*

2. *Et tempeſtatis & ſentinæ vitiis*] *Sentinæ vitia* Latiniſſime vocaveris fætorem, qui ex ea oritur, ſed *tempeſtatis vitia* nemo unquam dixit. Sana tamen eſt lectio vulgata; interdum enim veteres, duobus pluribuſve vocabulis vocem adjungunt, quæ uni tantum conveniat. *Corn. Nepos* Alcib. cap. III. *Non ſolum ſpem in eo habebant maximam, ſed etiam timorem*; cum *timorem in aliquo habere* novum prorſus ſit & inauditum. *Florus* l. III. cap. XXI. *Oculis, manibus, cruribuſque defoſſis*: at eruuntur oculi, non defodiuntur; quam ob cauſam hunc locum mendi ſuſpectum habuere *Lipſius*, *Freinſhemius*, alii: ſed immerito, ut oſtendit vir doctiſſimus *Joan. Georg. Grævius*. Adi etiam quæ notavit eruditiſſima matrona *Anna Daceria* ad *Dictym* Cretenſem lib. I. cap. IX. *Davies.*

3. *Qui eam partem oræ maritimæ aſſervabant*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *eam partem oræ maritimæ obſervabant*; cui lectioni firmandæ erunt, quæ ex *Pet. Fabro* notavit *Joan. Brantius* ad lib. I. B. C. cap. XXI. Sic *Sulpicius Severus* Hiſt. Sacr. lib. I. cap. XXXIII, 7. *Non im-*

ſunt,

sunt, se defenderunt; & nonnullis eorum interfectis, incolumes ad nostros sese receperunt.

XXIX. Quo facto, conventus civium Romanorum qui Lissum obtinebat, quod oppidum iis antea Cæsar attribuerat, muniendumque curaverat, Antonium recepit, omnibusque rebus juvit. Otacilius sibi timens oppido fugit, & ad Pompejum pervenit. [1] Ex omnibus copiis, Antonius, quarum erat summa, veteranorum III legionum, uniusque tironum, & equitum DCCC, pleraque naves in Italiam remittit, ad reliquos milites equitesque transportandos: [2] pontones, quod est genus navium Gallicarum, [3] Lissi relinquit; hoc consilio, ut, si forte Pompejus vacuam existimans Italiam eo transjecisset exercitum, quæ opinio erat edita in vulgus, aliquam Cæsar ad insequendum facultatem haberet: nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum exposuisset, & quid militum transvexisset.

XXX. Hæc eodem fere tempore Cæsar atque Pompejus cognoscunt. Nam prætervectas Apolloniam Dyrrhachiumque naves viderant; ipsi iter secundum eas terra direxerant: sed [4] quo essent eæ delatæ, primis diebus ignorabant: cognitaque re, diversa sibi ambo consilia capiunt; Cæsar, ut quamprimum se cum Antonio conjun-

peria exequi, non ordines observare; quem locum frustra sollicitat *Joan. Vorstius*, ut fidem faciet *Eumenius*, qui Paneg. VII. cap. IV, 2. ait; *Tum demum irrumpendas rebellibus Gallicanis portas reliquerunt, quum fessi* observare *non possent.* Sic & *observare ostium* dixit *Plautus* Mil. Glor. Act. II. Sc. III, 81. *Idem.*

1. *Ex omnibus copiis, Antonius*] *Faernus* legebat *expositis copiis.* Forte, *expositis omnibus copiis.* Et ita legit *A. Statius.* Ciaccon.

2. *Pontones quod est genus navium Gallicarum*] Nos hodieque & nomen & genus agnoscimus. Meminit *Isidorus*, emendandus nobis, lib. XVIII. cap. 1. *Pontonium navigium fluminale tardum & grave, quod non nisi remigio progredi potest.* In V. C. nostro perantiquo, est *Poto.* Lego *Ponto.* Etiam apud *Gellium* lib. X. cap. XXV. est *Pontones.* D. Vossius.

3. *Lissi relinquit*] Sic rescripsi ex MSS. *Norvic.* & *Ciaccon.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* ob verba præsentis temporis quæ antecedunt & sequuntur. In nuperius impressis erat *reliquit.* Davies.

4. *Quo essent eæ delatæ*] Ed. *Ven. quo essent eæ* quadringentæ *delatæ: Rom. Beroald. quo essent eæ* quattuorcentæ *delatæ:* quæ quidem vox est nihili, sed tamen veteris lectionis, nisi fallor, vestigia retinet. Rescribo *vi venti.* Sic supra cap. XXVI. de his ipsis dixit *prætervectosque Dyrrachium magna* vi venti *nihilo secius sequebantur.* Primo scriptum fuit VI. postea, litteris transpositis, IV. quæ vox, pro nota numeret;

geret; Pompejus, ut venientibus in itinere ſe opponeret, &, ſi imprudentes ex inſidiis adoriri poſſet. Eodemque die uterque eorum ex caſtris ſtativis à flumine Apſo exercitum educunt: Pompejus clam, & noctu, Cæſar palam, atque interdiu. Sed Cæſari circuitu majore iter erat longius, adverſo flumine, ut vado tranſire poſſet: Pompejus, quia expedito itinere flumen ei tranſeundum non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit; atque, ubi eum appropinquare cognovit, idoneum locum nactus ibi copias collocavit: ſuoſque omnes caſtris continuit, igneſque fieri prohibuit; quo occultior eſſet ejus adventus. Hæc ad Antonium ſtatim per Græcos deferuntur. Ille miſſis ad Cæſarem nunciis unum diem ſeſe caſtris tenuit: altero die ad eum pervenit Cæſar. Cujus adventu cognito Pompejus, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco diſcedit: omnibuſque copiis ad Aſparagium Dyrrhachinorum pervenit, atque ibi idoneo loco caſtra ponit.

XXXI. His temporibus [1] Scipio detrimentis quibuſdam circa montem Amanum acceptis ſeſe Imperatorem appellaverat. Quo facto civitatibus tyranniſque magnas imperaverat pecunias: item à publicanis ſuæ provinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, & ab eiſdem inſequentis anni mutuam [2] præceperat; equiteſque toti pro-

merali habita, integris tandem litteris deſcripta fuit, unde factum *quatuor*, ſequente etiam ob hanc cauſam vocabulo mutato, quia Librarii pro egregia ſua peritia *quatuorcentos* idem ac *quadringentos* ſunt arbitrati. *Davies.*

1. *Scipio detrimentis quibuſdam acceptis*] Mendum ſuſpicatur *Pet. Ciacconius*, unde *Fulv. Urſino* reponendum videtur *emolumentis quibuſdam*. *Sam.* autem *Petitus* Obſerv. lib. 1. cap. VI. emendat *petris mœnitis*. Hæ conjecturæ ex eo ſunt ortæ, quod ridiculum putarint, ut Scipio ob detrimenta ſeſe Imp. appellarit. Hoc quod attinet, recte quidem illi; ſed propterea priſca lectio non erat ſollicitanda: hoſtem enim infenſiſſimum Cæſar deridendum propinat, quod ſeſe ob detrimenta Imp. appellaverat, cum alii ob maximas res geſtas & inſignes victorias hoc nomine fuerint ſalutati. Sic fere ſe geſſit Antonius, qui, teſte *Velleio Paterculo* lib. II. cap. LXXXII. *fugam ſuam, quia vivus exierat, victoriam vocabat.* Vulgatam ſcripturam retinet etiam *Dionyſ. Voſſius*, ſed male prorſus interpretatur, dum putat Scipionem à Cæſare deriſum eſſe, quod ob detrimenta provinciæ illata Imperator ſit appellatus; quem ſenſum Latinitas non patitur, præterquam quod circa Amanum hoſtes erant Romanorum ſempiterni, ut docet *Cicero* ad Attic. lib. V. Ep. XX. & alibi. *Davies.*

2. *Præceperat*] Anteceperat. Noſter cap. LXXXVII. *Tam animo victoriam præ-*

vinciæ

vinciæ imperaverat. Quibus coactis, finitimis hostibus Parthis post se relictis, qui paullo ante M. Crassum imperatorem interfecerant, & M. Bibulum in obsidione habuerant, legiones equitesque ex Syria deduxerat: summaque in sollicitudine ac timore Parthici belli [1] in provinciam quum venisset, ac nonnullæ militum voces audirentur, *sese, contra hostem si ducerentur, ituros; contra civem & consulem arma non laturos*; deductis Pergamum, atque in locupletissimas urbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit: &, confirmandorum militum caussa, diripiendas iis civitates dedit.

XXXII. Interim acerbissime imperatæ pecuniæ tota provincia exigebantur. Multa præterea generatim ad avaritiam excogitabantur. [2] In capita singula servorum ac

piebant. *Silius* Italicus lib. VI, 300.

——*De sanguine pœnas*
Præcepit Tyrio, & præsumta piacula mortis.

Alia hujusce significatus exempla suppeditabit vir elegantissimus *Janus Broukhusius* ad *Propertii* lib. IV. El. II, 11. *Idem.*

1. *In provinciam*] *Provinciam* Asiam intelligit, quam Attalus Pergami Rex à majoribus acceptam Pop. Romano ex testamento reliquit. Vide *Strabonem* lib. XIII. *Ciaccon.*

2. *In capita singula servorum ac liberorum*] *Cicero* lib. V. ad Atticum epist. XVI. hæc tributa, quæ in capita imponebantur, vocat ἐπικεφάλια, nam sic ait: *Audivimus nil aliud, nisi imperata ἐπικεφάλια solvere non posse.* Et lib. III. ad Appium Pulchrum epist. VIII. *Nisi quod principes civitatum à me postulassent, ne invenditionem tributorum, & illam acerbissimam exactionem, quam tu non ignoras, capitum, atque ostiorum, inducerentur sumptus minime necessarii.* Sed quæstionis esse potest, qua auctoritate in aliena provincia id Scipio faciebat, & verisimile est eum à Senatu, qui tunc in castris Pompeii erat, Senatusconsulto ornatum, simili ei, quo *Cicero* Cassium ornat Philipp. II. Ejus verba sunt: *Senatui placere C. Cassium Procos. provinciam Syriam obtinere, uti qui eam optimo jure provinciam obtinuerit; eumque à M. Crispo Procos. L. Statio Murco Procos. A. Allieno legato exercitus accipere, eosque ei tradere, cumque his copiis, & si quas præterea paraverit, bello P. Dolabellam terra marique persequi: ejus belli gerendi caussa, quibus ei videatur, naves, nautas, pecuniam, ceteraque quæ ad id bellum gerendum pertineant, ut imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto, jus potestatemque habeat, utque quamcunque in provinciam ejus belli gerendi caussa advenerit, ibi majus imperium C. Cassii Procos. sit, quam ejus erit, qui eam provinciam obtinebit. Cum C. Cassius Procos. in eam provinciam venerit, Regem Deiotarum patrem, & Regem Deiotarum filium, si ut multis bellis sæpenumero imperium Populi Rom. juverint, item C. Cassium Procos. copiis suis opibusque juvissent, Senatui Populoque Romano gratum esse facturos: idem si ceteri Reges, tetrarchæ, Dynastæque fecissent*, S. P. Q. R. *eorum officii non immemorem futurum: utique C. Pansa, A. Hirtius consules, alter ambove, si eis videretur, Rep. recuperata, de provinciis consularibus, prætoriis, ad hunc ordinem primo quoque tempore referant. Interea provincia ab his, quibus obtinentur, obtineantur, quoad cuique ex S. C. successum sit.* Hinc paullo infra: *mutuasque illas ex S. C. exigi dictitabant.* Et cap. XXXIV.

liberorum, tributum imponebatur. [1] Columnaria, oſtiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur. Cujus modo rei nomen reperiri poterat, hoc ſatis eſſe ad cogendas pecunias videbatur. Non ſolum urbibus, ſed pene vicis, caſtellisque ſingulis cum imperio præficiebantur: qui horum quid acerbiſſime crudeliſſimeque fecerat, is & vir, & civis optimus habebatur. [2] Erat plena lictorum & imperiorum provincia, differta præfectis atque exactoribus; qui, præter imperatas pecunias, [3] ſuo etiam privato compendio ſerviebant: dictitabant enim, ſe domo patriaque expulſos, omnibus neceſſariis egere rebus, ut honeſta præſcriptione rem turpiſſimam tegerent. Accedebant ad hæc graviſſimæ uſuræ, quod in bello plerumque accidere conſuevit, univerſis imperatis pecuniis: quibus in rebus prolationem diei donationem eſſe dicebant. Itaque æs alienum provinciæ eo biennio multiplicatum eſt. Nec minus ob eam cauſſam civibus Romanis ejus provinciæ, ſed in ſingulos conventus, ſingulaſque civitates certæ pecuniæ imperabantur; mutuaſque illas ex S.C. exigi dictitabant: publicanis, [4] uti

Ab ea parte provinciæ (ſcilicet Macedoniæ) *quæ Libera appellabatur. Strabo* lib. VII. non longe à fine: καὶ δὴ καὶ τὰ ἄλλα τὰ Λιγυστικὰ καὶ Πελαγονίαν καὶ Ὀρεστίδα, καὶ Ἐλίμειαν, τὴν ἄνω Μακεδονίαν καλοῦσιν, οἱ δ' ὕστερον ἐλευθέραν. Idem.

1. *Columnaria, oſtiaria*] Tributum in ſingulas columnas, in ſingula oſtia. *Cicero* Attic. XII. *Columnarium vide ut nullum debeamus.* Idem lib. Fam. III. epiſt. VIII. *Ne in venditionem tributorum, & illam acerbiſſimam exactionem, quam tu non ignoras, capitum atque oſtiorum inducerentur ſumptus minime neceſſarii.* Hot.

2. *Erat plena lictorum & imperiorum provincia*] *Imperantium.* Sic *Spartianus adminiſtrationes* pro *adminiſtrantibus* dixit in Peſcennio Nigro: *cum videret provincias facili adminiſtrationum mutatione ſubverti.* Sic *pulſis regnis* pro *regibus Florus* lib. I. cap. X. & *orationes* pro *oratoribus* apud Hiſtoriæ Auguſtæ ſcriptores, ut notatum à magno *Salmaſio.* Idem quoque Græcis loquendi mos. *Xenophon* I. Cyripæd. p. 4. τὰ παραγγελλόμενα ὑπὸ τῆς μεγίστης ἀρχῆς, *præcepta à ſummo magiſtratu.* Denique ipſa vox *magiſtratus* eodem prorſus modo uſurpatur, pro magiſtratum fungentibus. *D. Voſſius.*

3. *Suo etiam privato compendio ſerviebant*] Aldin. & multi impreſſi *ſuo etiam privato imperio compendio ſerviebant.* Ac diſputari poſſet ſenſum hunc eſſe: ut ſuo compendio ſervirent; idque privato imperio. Sed aſſentior iis qui in nonnullis impreſſis vocem *imperio* ſuſtulerunt, niſi forte veteris mei libri ſcripturam probemus, *Imperio compendioque*, ut facete ita locutus ſit, pro eo quod eſt, non modo publico imperio, quod eis mandatum fuerat, ſed etiam ſuo privato ſerviebant. *Hotoman.*

4. *Uti in ſorte fecerant*] *Gabr. Faernus* & *Pet. Ciacconius* reponunt *uti in Syria*

in

in ſorte fecerant, inſequentis anni [1] vectigal promutuum. Præterea Epheſi à Fano Dianæ depoſitas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebat, [2] ceteraſque ejus deæ ſtatuas.

XXXIII. Quum in Fanum ventum eſſet, adhibitis compluribus Senatorii ordinis, quos advocaverat Scipio, litteræ ei redduntur à Pompejo, *mare tranſiſſe cum legionibus Cæſarem, properaret ad ſe cum exercitu venire, omniaque poſthaberet.* His litteris acceptis, quos advocaverat, dimittit: ipſe iter in Macedoniam parare incipit: pauciſque poſt diebus eſt profectus. Hæc res [3] Epheſiæ pecuniæ ſalutem attulit.

XXXIV. Cæſar Antonii exercitu conjuncto, deducta Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ cauſſa poſuerat, tentandas ſibi provincias, longiuſque procedendum exiſtimabat; &, quum ad eum legati veniſſent ex Theſſalia, Ætoliaque, qui præſidio miſſo pollicerentur earum gentium civitates imperata facturas, L. Caſſium Longinum cum legione Tironum, quæ appellabatur vigeſima ſeptima, atque equitibus cc in Theſſaliam, C. Calviſium

fecerant; ac ita ſane legitur in edit. *Rob. Stephani* A. D. 1544. ſed contra Codicum manuariorum fidem, qui vulgatam lectionem conſtanter retinent. Forſan Cæſar Syriam dixit *ſortem*, quia Scipioni ſortito obvenerat. *Davies.*

1. *Vectigal promutuum*] Prius pecunias exegerant: nunc vectigal ipſum, id eſt, decumas. Eſt verbum Juris, ut in Comment. eorum verborum docuimus: cum pecunia repræſentatur, id eſt, antequam debeatur, perſolvitur. Sic paullo ſupra, *Debitam biennii pecuniam exegerat: & ab eiſdem inſequentis anni mutuam præceperat.* Ex quo intelligitur *promutuum* eſſe, cum mutua pecunia præcipitur, quæ nondum debebatur. Quod Gallice dicimus *advancer*. Hotoman.

2. *Ceteraſque ejus Deæ ſtatuas*] Codd. nonnulli *ceteraque ejus diei conſtituta*, unde *Urſinus* corrigendum putat, *certaque ei rei die conſtituta*. Sed mox dicet præſentem exactam, neque diem conſtitutam. Legendum puto *certaſque*: ut aureæ & argenteæ intelligantur. *Idem.*

3. *Epheſia pecunia ſalutem attulit*] Supra lib. II. de bello Civili cap. XVIII. *Pecuniam omnem omniaque ornamenta ex fano Herculis in oppidum Gades contulit.* Rurſum cap. XXI. *Pecunias monumentaque quæ ex fano Herculis collata erant in privatam domum, referri in templum jubet.* Infra hoc lib. III. *T. Ampium conatum eſſe tollere pecunias Epheſo ex fano Dianæ.* Solebant enim olim & Græci & Romani pecunias publicas privataſque, & res quaſcunque alias, quas cariſſimas habebant, in templis deponere, Deorum fidei eas concredere ſe ac committere exiſtimantes. *Juvenalis* Sat. XIV. 259.

——*Ærata multus in arca*
Fiſcus, & ad vigilem ponendi Cæſaris nummi.

De templo pacis idem teſtatur *Herodianus* lib. I. Vide *Joan. Brodæum* lib. IV. Miſcell. cap. XVII. *Braut.*

Sabi-

Sabinum cum cohortibus v, pauciſque equitibus in Ætoliam miſit: maxime eos, quod erant propinquæ regiones, de re frumentaria, ut providerent, hortatus eſt. Cn. Domitium Calvinum cum legionibus duabus, XI, & XII, & equitibus D, in Macedoniam proficiſci jubet: cujus provinciæ ab ea parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum, miſſus legatus, omnium ſuorum excellens ſtudium profitebatur.

XXXV. Ex his Calviſius, primo adventu ſumma omnium Ætolorum receptus voluntate, [1] præſidiis adverſariorum Calydone & Naupacto rejectis, omni Ætolia potitus eſt. Caſſius in Theſſaliam cum legione pervenit. Hic quum eſſent factiones duæ, varia voluntate civitatum utebatur. Egeſaretus veteris homo potentiæ Pompejanis rebus ſtudebat. Petrejus ſummæ nobilitatis adoleſcens ſuis ac ſuorum opibus Cæſarem enixe juvabat.

XXXVI. Eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit: &, quum ad eum frequentes civitatum legationes convenire cœpiſſent, nunciatum eſt [2] adeſſe Scipionem cum legionibus, magna & opinione & fama omnium: nam plerumque in novitate fama antecedit. Hic nullo in loco Macedoniæ moratus, magno impetu contendit ad Domitium; &, quum ab eo millia paſſuum XX abfuiſſet, ſubito ſe ad Caſſium Longinum in Theſſaliam convertit. Hoc adeo celeriter fecit, ut ſimul adeſſe, & venire nunciaretur: &, quo iter expeditius faceret, M. Favonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam à Theſſalia dividit, cum cohortibus IIX præſidio impedimentis legionum reliquit, caſtellumque ibi muniri juſſit. Eodem tempore [3] equitatus regis Coti ad caſtra Caſſii ad-

1. *Præſidiis adverſariorum Calydone & Naupacto rejectis*] MSS. & vett. editt. *relictis*. Lego, *dejectis*, ſic enim ſemper *Cæſar* & alii ſcribunt. Ut hoc ipſo libro *præſidium equitum dejecit*. Et *Horatius*:

Præſidium regale loco dejecit.——

Et infra ubi eſt, *timens ne non reducti, ſed rejecti viderentur*, in meo antiquo libro *dejecti* palam legitur. *Ciaccon.*

2. *Adeſſe Scipionem cum legionibus*] Ita legendum, non, ut antea, *Legione*: nam de duabus ſupra mentio. Quod, ante me natum, obſervatum eſt ab aliis. *A Manut.*

3. *Equitatus Regis Coti*] *Pet. Ciaconius* & *Aldus Manutius* reponunt *equitatus Regis Cotys*; & ſane hoc nomen ita

volavit,

volavit, qui circum Theſſaliam eſſe conſueverat. Tum timore perterritus Caſſius, cognito Scipionis adventu, viſiſque equitibus, quos Scipionis eſſe arbitrabatur, ad montes ſe convertit, qui Theſſaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam verſus iter facere cœpit. At Scipionem properantem ſequi litteræ ſunt conſecutæ à M. Favonio, Domitium cum legionibus adeſſe, nec ſe præſidium, ubi conſtitutus eſſet, ſine auxilio Scipionis tenere poſſe. Quibus litteris acceptis, conſilium Scipio iterque commutat; Caſſium ſequi deſiſtit; Favonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac nocte continuato itinere ad eum pervenit, tam opportuno tempore, ut ſimul Domitiani exercitus pulvis cerneretur, & primi antecurſores Scipionis viderentur. Ita Caſſio induſtria Domitii, Favonio Scipionis celeritas ſalutem attulit.

XXXVII. Scipio [1] in caſtris ſtativis biduum moratus ad flumen, quod inter eum & Domitii caſtra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum vado tranſducit; & caſtris poſitis, poſtero die mane copias ante frontem caſtrorum inſtruit. Domitius tum quoque ſibi dubitandum non putavit, quin productis legionibus prœlio decertaret: ſed quum eſſet inter bina caſtra campus circiter millium paſſuum VI, [2] caſtris Scipionis aciem ſuam ſubjecit. Ille à vallo non diſcedere perſeveravit. Attamen, ægre retentis Domitianis militibus, eſt factum,

effert *Velleius Paterculus* lib. II. cap. CXXIX. aliique. Sed nihil opus eſt, ut quidquam mutemus. Noſter hujuſce libri cap. IV. *Ad eundem numerum* Cotus *ex Thracia dederat*, quem etiam locum temere ſollicitant viri eruditi. *Cicero* in Piſonem p. 2398. *Cum tu trecentis talentis Regi* Coto *vendidiſſes*. Et iterum: *quorum omnium capita regi* Coto *vendidiſti*. Sic *Corn. Nepos* in Iphicr. cap. III. *Meneſthea filium reliquit ex Threſſa natum*, Coti *regis filia*. Idem tamen in Timoth. cap. I. *Cotym* dixit, adeo ut vel hoc vel illo modo ſcribi poſſit; licet in contraria opinione fuerit etiam *Car. Sigonius* ad *Livii* lib. XLV. c. XLII. *Dav.*

1. *In caſtris ſtativis*] Stativorum caſtrorum ſupra meminit Cæſar hujuſce libri cap. XXX. Vide & *Hirtium* Bell. Afric. cap. XXVI. Nomen habent ex eo quod ſtructa ſint, ut in iis aliquamdiu maneretur, quemadmodum docet *J. Lipſius* Mil. Rom. lib. V. Dial. I. *Idem*.

2. *Caſtris Scipionis aciem ſuam ſubjecit*] In MSto *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* hic locus uno verbo auctior legitur, habent enim ii Codices, *Domitius caſtris Scipionis*, &c. Ac hæc eſt ipſius Cæſaris manus; vocem autem expunxerunt ii, qui *noſtri* ſimplicitatem in animum non revocabant. *Davies.*

ne prœlio contenderetur; & maxime, quod rivus difficilibus ripis caſtris Scipionis ſubjectus, progreſſus noſtrorum impediebat. Quorum ſtudium alacritatemque pugnandi quum cognoviſſet Scipio, ſuſpicatus fore, ut poſtero die aut invitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia caſtris ſe continere, qui magna exſpectatione veniſſet, temere progreſſus turpem habuit exitum: & noctu, ne conclamatis quidem vaſis, flumen tranſit, atque in eandem partem, ex qua venerat, rediit: ibique prope flumen edito natura loco caſtra poſuit. Paucis diebus interpoſitis, noctu inſidias equitum collocavit: quo in loco ſuperioribus fere diebus noſtri pabulari conſueverant. Et quum quotidiana conſuetudine Q. Varus præfectus equitum Domitii veniſſet; ſubito illi ex inſidiis conſurrexerunt: ſed noſtri fortiter eorum impetum tulerunt, celeriterque ad ſuos quiſque ordines rediit, atque ultro univerſi in hoſtes impetum fecerunt. Ex his circiter LXXX interfectis, reliquis in fugam conjectis, noſtri duobus amiſſis, in caſtra ſe receperunt.

XXXVIII. His rebus geſtis Domitius ſperans Scipionem ad pugnam elici poſſe, ſimulavit ſeſe anguſtiis rei frumentariæ adductum caſtra movere; vaſiſque militari more conclamatis, progreſſus millia paſſuum III loco idoneo & occulto omnem exercitum equitatumque collocavit. Scipio ad ſequendum paratus, equitatum magnamque partem levis armaturæ ad explorandum iter Domitii & cognoſcendum præmiſit: qui quum eſſent progreſſi, primæque turmæ inſidias intraviſſent, ex fremitu equorum illata ſuſpicione, ad ſuos ſe recipere cœperunt; quique hos ſequebantur, celerem eorum receptum conſpicati reſtiterunt. 1 Noſtri, cognitis hoſtium inſidiis, ne fruſtra reliquos exſpectarent, duas nacti hoſtium turmas

1. *Noſtri cognitis hoſtium inſidiis*] Sic primus *Scaliger* ex v. c. edidit: de verbis Cæſaris, quod fugitivam vocem reſtituit, bene, (nam in prioribus editionibus vox *hoſtium* deſiderabatur) de ſenſu peſſime; nam Domitius poſuerat inſidias, Scipionis miles advertit, & vix effugit: quomodo ergo ſuos, ſive Domitianos ait *Cæſar* inſidias hoſtium cognoviſſe? Nihil hic congrui ſenſus, & tamen ſic quoque exce-

exceperunt. In his fuit M. Opimius præfectus equitum. Reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt.

XXXIX. Deductis oræ maritimæ præſidiis, [1] Cæſar, ut ſupra demonſtratum eſt, III cohortes Orici, oppidi tuendi cauſſa, reliquit; iiſque cuſtodiam navium longarum tranſdidit, quas ex Italia tranſduxerat. Huic officio oppidoque præerat Acilius legatus. Is naves noſtras in interiorem partem poſt oppidum reduxit, & ad terram deligavit, faucibuſque portus navem onerariam ſubmerſam objecit; & huic alteram conjunxit; ſuper qua turrim effectam ad ipſum introitum portus oppoſuit, & militibus complevit, tuendamque ad omnes repentinos caſus tranſdidit.

XL. Quibus cognitis rebus [2] Cn. Pompejus filius, qui claſſi Ægyptiæ præerat, [3] ad Oricum venit; ſubmerſam-

legitur in *Petav. Palat.* & *Bong.* codice. Quare emendo: *Noſtri, cognitis hoſti inſidiis, ne fruſtra reliquos exſpectarent, duas turmas exceperunt.* Nihil certius, nihil clarius. Corruperat verba Cæſaris librarius, dum *hoſti inſidiis* ſcriptum inveniens, illud *in* voci *hoſti* conjungit, ac *hoſtium* facit. Paullo poſt in vulgatis legitur *duas hoſtium turmas exceperunt.* Ubi omitte vocem *hoſtium*, quæ recte abeſt à v. c. noſtro & Petaviano. *D. Voſſius.*

Ibid. MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *Noſtri cognitis hoſtium inſidiis, —— duas nacti turmas exceperunt,* nec ulli Codd. vocem *hoſtium* bis repræſentant, unde, niſi præplaceat *D. Voſſii* conjectura, reſcriberem *Noſtri, cognitis inſidiis* (quas ipſi hoſtibus ſtruxerant) *— duas nacti hoſtium turmas*, adeo ut MSS. & veteres editi in eo ſolo fuerint corrupti, quod Librariorum incuria vocem *hoſtium* ex inferiore verſu in ſuperiorem tranſtulerat. *Davies.*

1. *Cæſar, ut ſupra demonſtratum eſt, III cohortes Orici —— reliquit*] Nullibi hoc ſupra eſt demonſtratum, ſed narrat Cæſar cap. XXXI v. *Orica deductam* fuiſſe *legionem, quam tuendæ oræ maritimæ cauſſa poſuerat*; quamobrem, voce tranſpoſita, hic legendum videtur *deductis oræ maritimæ præſidiis, ut ſupra demonſtratum eſt, Cæſar III. cohortes* &c. Hanc emendationem res ipſa poſtulat. *Idem.*

2. *Cn. Pompeius filius*] Scaliger edidit *Cn. Pomp. filius*, quia variabant codices, & ille *Pompejus*, hic *Pompeji* habebat. & noluit credo ſubire aliena judicia: eodem modo quo olim rogatus à Pompejo *Tullius tertium* an *tertio conſul* ſcribendum eſſet; quia nonnullos hunc, alios illum loquendi modum præferre ſciebat, ſcribi juſſit III. COS. Et *Cicero* quidem recte. non *Scaliger:* quia utrum *Pompeji filius*, an *Pompejus filius* dicas, haud multum intereſt: at ſi *Pomp. filius* ſcribas, non ſolum *Pompeji*, verum & *Pomponii filius* valet. Quare hoc contra vetuſtatis morem. Tu, ut libet, *Pompeii* vel *Pompejus* retine. Ego hoc malo. *D. Voſſius.*

3. *Ad Oricum venit*] Sic recte MSSti, licet reluctante *Ciacconio*, qui præpoſitionem expungit. Sed diſtinguere oportet inter hæc, *ad Oricum venire*, & *Oricum venire.* Nam illud tantundem valet, ac ſi

que navim remulco, multisque contendens funibus abduxit: atque alteram navem, quæ erat ad custodiam ab

dicas, ad terram venit in qua Oricum est. Hoc notat, Oricum ingressus est. Atqui Pompejus non intravit, sed ad urbem constitit. *D. Vossius.*

1. *Navim remulco, multisque contendens funibus abduxit*] De remulco multi disseruerunt & contenderunt. Alii funem, alii scapham, aut minus navigium esse volunt. Nomen ipsum ἀπὸ τοῦ ῥυμουλκεῖν factum, quod est funibus trahere. *Isidorus* funem esse ait, & *C. Valgii* versus adducit hos:

Hic mea me longo succedens prora remulco
Latantem gratis sistit in hospitiis.

Quibus ex verbis colligunt remulcum funem esse. At navem esse probatum eunt ex his *Hygini* verbis, quæ apud *Carisium* extant: *Ibi solent itineris minuendi caussa, remulco, quem Græci πάκτωνα dicunt, navem traducere.* Est autem πάκτων navigium ἀπὸ σχοινιδίων πηγνύς, sive ex virgis contextum, ut *Strabo* ait. Mihi *remulcus* & aliud quam funem notare videtur. An navigium notet, nec negare ausim nec dicere: de fune non dubito, quia clara res est, & multorum testimoniis comprobari potest. Sed arbitror remulcum notare etiam machinam qua funibus attrahitur navis, & denique quicquid navem fune promovet, sive jumenta, seu naves, seu homines sint. Unde legas *remulco quadri remis* apud *Livium* lib. v. decad. III. Inde videtur *Ausonius* dixisse in Mosella:

Et quum per ripas nunquam cessante remulco,
Intendunt collo malorum vincula nauta.

Ubi quid aliud remulcus nunquam cessans, quam bestia, quæ per ripas decurrens fune attrahit navem? At de machina dicere me, fortasse magis quispiam miretur. Tamen videor id colligere ex veterum quibusdam locis. In his est ille *Hygini*, quem alii perperam cepisse mihi videntur. Expendamus verbis: *Ab Actio*, inquit, *navigantes stadia* XL, *veniunt ad isthmum Leucadiensium; ibi solent itineris minuendi caussa remulco, quem Græci πάκτωνα dicunt, navem traducere.* Solent remulco naves isthmum traducere, hoc est trochlea quali hodieque videmus transduci naves, si injectus alveo agger cursum moretur. Nos nautico vocabulo vocamus *over-winden*, aut *over-toomen*. Similitudine ab equis sumta, qui freno ducuntur ubi sessor descendit; ita & navis velut freno proræ alligato protrahitur. Nam nisi machinationem talem intelligas, quæ manus navem moliri queat. Scutulis fortassis dicat aliquis: sed repugnant *Hygini* verba, qui addit: *quem Græci πάκτωνα dicunt.* Πάκτων est, exponente *Strabone*, navigii genus ex virgultis contextum. Sed hoc nullum hic usum habet: neque ullus unquam tam insanus, qui navigio navem per terram protrahi unquam dixerit aut cogitarit. Quare necessario aliud vult *Hyginus:* quod quale fuerit videor mihi observasse. Πακτοῦν Græcis est *contexere*, aut *compingere:* sed & κλεῖσαι *claudere*, ut *Pollux* explicat, & *Suidas*: unde *Sophocles* δῶμα πάκτει in Ajace dixit, hoc est, *claude domum:* item *obstruere*, unde *Aristophanes* dixit ὑδροῤῥοὰς & ὀπὰς πακτοῦν, hoc est injicere aggerem alveo, eumque obstruere. Amplius ab eodem πήγνυμι venit & πάγος, id est *collis*, vel *tumulus*, quod *Eustathius* ad Iliad. I. p. 742. lin. 42. exponit ὀξύπολα ὀρεινὰ; & πάγη, quod *laqueum, tendiculam*, imo & *compedes* ac quasi *frenum* notat. Hinc ego illud πάκτων accipio pro tali machinatione, qualibus hodieque videmus naves traduci per isthmos aut aggeres. Primo enim ea in aggeribus hujusmodi collocatur qui aquæ injecti sunt. Deinde tum ipsa, tum ille agger, cui imponitur, in altum adsurgit: denique & hic funes sunt, quasi retia, quis naves ducuntur, & trajiciuntur. Hoc nimirum est quod voluit *Hyginus*, cum ait *minuendi itineris caussa traduci remulco naves*: quæ alioqui, obstante isthmo, circumnavigare insulam Leucada debuissent. Χαμαικλὰν Græci vocavere ut me docuit *Pollux* lib. VII. cap. XXXIII. *ai* ἡ χαλάμη-

Acilio

Acilio posita, pluribus aggressus navibus, [1] in quibus ad libram fecerat turres, ut ex superiori pugnans loco, integrosque semper defatigatis summittens, & reliquis partibus simul ex terra scalis, & classe mœnia oppidi tentans, ut adversariorum manus diduceret, labore, & multitudine telorum nostros vicit: [2] defectisque defensoribus, qui omnes scaphis excepti refugerunt, etiam navem expugnavit: eodemque tempore [3] ex altera parte molem

ναῦ χαμψλκοὶ, inquit, μηχαναὶ δ' ἂν εἵλκον scilicet αὐ νῆες. Adeo ut χαμψλκὸς sit remulci species: nam remulcus duplex est, terrestris, aut qui aqua fit: aqua navis attrahit, terra machina qualem dixi vel jumentum, vel homo. Videtur potius χαμψλκὸς pars esse talis remulci qualem descripsi: nam scutulæ in remulco complures sunt; & scutula nihil aliud quam χαμψλκός. Quod vero ad hunc *Cæsaris* locum attinet, designat ille machinam non absimilem, quam tamen hodie paullo alia forma ædificari videmus. Nam nisi machinam intelligamus, quare hic *Cæsar* ait *remulco, multisque funibus contendens?* Vidi ipse hujusmodi machinationes. Infiguntur in terram pali directi duo, quîs tertium tignum transversum incumbit, à quo dependens funis navi alligatur, dein trochlea ea attollitur. Sic etiam hic Pompejus remulcum in portum defixit, & multis contendens funibus demersam navem extraxit. Funium multitudo utilis, quia tanto major vis in attrahendo, quanto à pluribus partibus navis eodem tempore sublevatur. Sed, ut dixi, non solum tales machinas denotat *remulcus*, verum & omnia quæ fune navem protrahunt. Unde *Ausonius* alio loco dixit *celeris remulci cursum.* Sed hæc dicta sufficiant. *D Voss.*

1. *In quibus ad libram fecerat turres*] *Facere turres ad libram*, opinor, est facere turres eadem altitudine, qua sunt aliæ cum quibus conferuntur: unde *Librare aquam* veteres dicebant, cum altitudo loci, unde ducebatur, cum eo quo ducebatur, quasi libra imaginaria conferretur: turres enim in navibus extruebant, quibus milites per machinationes quasdam in oppida maritima inferebant. Unde illud *Virgilii* Æn. VIII, 691.

——*credas innare revulsas*
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus instant.

Hotoman.

Ibid. Miror mutare *Ursinum* & *Ciacconium* in *altiores fecerat turres.* Si uspiam, certe in nave ad libram erigendæ turres, ne in hoc vel illud latus inclinantes, totam navem subvertant. *D. Vossius.*

2. *Defectisque defensoribus*] Editt. nuperæ *dejectisque*: sed lectionem à me receptam exhibent MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* Sic & constanter alii Codices manu exarati, ut testatur vir eruditissimus *Marquardus Gudius* ad *Phædri* lib. I. fab. XXI. quem vide. Apud *Sulpicium Severum* in eadem voce bis peccarunt Librarii: nam lib. I. Hist. Sacr. cap. LIV. habemus *ita* defessis *inedia defensoribus*; & lib. II. cap. XXX. *Igitur* defessis *defensoribus, irrupere Romani.* Utrobique legendum *defectis*, ut ex ipso sensu liquet. Similiter in *Vegetii* lib. I. cap. XXVIII. Codices vulgati repræsentant *neque enim degeneravit in hominibus Martius calor, nec* effœtæ *sunt terræ, quæ Lacedæmonios* &c. *progenuere.* At ex *Modesto* p. 375. & MS. *Colon.* reponendum *nec* defectæ *sunt terræ.* Denique *Tibullus*, poeta suavissimus, lib. I. El. V, 9. in editis ait

——*Cum tristi morbo* defessa *jaceres*;

Lego *defecta.* Sic *Gratius* Cyneg. vs. 435. *pecuaria tabe defecta*, & *Vitruvius* Archit. lib. I. cap. VI. *Defectis morbo viribus eorum* dixere. *Davies.*

3. *Ex altera parte molem tenuit natu-*

tenuit naturalem objectam, quæ pene insulam contra oppidum effecerat. IV biremes [1] subjectis scutulis impulsas vectibus in interiorem partem transduxit. Ita ex utraque parte naves longas aggressus, quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes, IV ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lælium ab Asiatica classe abductum reliquit, qui commeatus [2] Bullide atque Amantia importari in oppidum prohibebat; ipse Lissum profectus naves onerarias XXX à M. Antonio relictas intra portum aggressus omnes incendit; Lissum expugnare conatus, defendentibus civibus Romanis, qui ejus erant conventus, militibusque, quos præsidii caussa miserat Cæsar,

ralem objectam, quæ pene insulam contra oppidum effecerat] *Ursinus* & *Ciacconius*, qui plurimum se fatigarunt ut hunc locum emendarent, nihil intellexerunt: nam naturalis moles objecta oppido, est *Cæsari* lingua, quæ in mare procurrit, & à natura, non humana arte, urbi objecta erat. Addit autem illud *naturale* propter opera Acilii legati, qui, ut ante narravit, demersa nave portum obstruxerat; unde nequis hanc quoque molem ab eodem putaret jactam, addidit *naturalem*: idque faciebat ad descriptionem loci in qualibus non alius *Cæsare* est accuratior. Cæterum ut judicium quisque facere possit, adscribam ipsa verba quomodo à *Fulvio* & *Ciacconio* emendata sunt. *Eodemque tempore exteriore parte molis, quæ tenui tramite objecta* (sive *injecta*) *peninsulam oppidum efficiebat*, &c. Ego certe illud *objecta* hoc pacto sumi posse nego. *D. Vossius.*

1. *Subjectis scutulis impulsas vectibus*] Magnus *Turnebus* lib. XXVII. Adverss. cap. XXIV. locum hunc varie tentans, tandem *rutulis* (id est *rotulis*) emendat, & adducit verba *Maronis*, qui Æn. II, 235. ait,

——*pedibusque rotarum*
Subjiciunt lapsus.

Sed procul hoc à simplicitate *Cæsaris*, ut rotulas pro *palangis* usurpet. *Scutula* est virga. Deductaque vox à Græco σκυτάλη. Unde in glossis *Cyrilli* σκυτάλη *scutala*. Alibi *Cæsar palangas* dixit. Et quia idem est σκυτάλη & φαλάγξη, ideo internodia digitorum, sive teretia illa ossa, quæ inter singulos digitorum nodos intercedunt, & Græcis vocantur σκυταλίδες. *Aristophanes* vocavit φαλάγγας, teste *Polluce*. Nimirum quia & φαλάγξη, & σκυταλίδες teretes sunt. Quin & *Suidas* in Σκυτάλη inquit, non modo scuticæ corium ea voce designari, verum & lignum ejus oblongum & politum: quæ ferme rotunda sunt. Porro scutulas quoque χαμαυλκὰς vocat *Pollux* lib. VII. cap. XXXIII. αἱ δὲ καλούμεναι χαμαυλκοὶ, μηχαναὶ δι' ὧν εἵλκουσι scilicet αἱ νῆες. Meminit & *Ammianus*. l. XVII. p. 100. *Chamulcis impositis* (de obelisco loquitur) *tractusque lenius per Ostiensem portam, piscinamque publicam, circo illatus est maximo.* In Glossis χαμαυλκὸς *traha* reperio. Quin & *Plauto* scutula pro palanga ponitur. *D. Voss.*

Ibid. Vir diligentissimus *Joan. Scheffer.* Mil. Nav. lib. III. cap. III. pag. 193. dubitat an non legendum sit *subjectis scutinis*, ut coria denotentur, quibus oleo inunctis ad hanc rem aliquando usos fuisse constat ex *Dionis* lib. L. At, præterquam quod hoc ut singulare prorsus & inauditum notet Historicus, sana est lectio vulgata, ideoque conjecturis nihil opus. *Dav.*

2. *Bullide atque Amantia*] Sic edit. Vascos. atque ita legit *Hieronymus Ferrarius* emendat in Philipp. XI. pro quo vulgatæ editiones *Biblide atque Mantinea* inepte exhibent. *Brant.*

tri-

triduum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re infecta, inde discessit.

XLI. Cæsar, postquam Pompejum ad Asparagium esse cognovit, eodem cum exercitu profectus, & expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompejus præsidium habebat, III die in Macedoniam ad Pompejum pervenit, juxtaque eum castra posuit; & postridie, eductis omnibus copiis, acie instructa, [1] decernendi potestatem Pompejo fecit. Ubi eum suis locis se tenere animadvertit; reducto in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimavit. Itaque postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili angustoque itinere, Dyrrhachium profectus est, sperans Pompejum aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi posse, quod omnem commeatum, totiusque belli apparatum is eo contulisset; ut accidit: Pompejus enim primo ignorans ejus consilium, quod diverso ab ea regione itinere profectum videbat, angustiis rei frumentariæ compulsum discessisse existimabat: postea per exploratores certior factus postero die castra movit; breviore itinere se occurrere ei posse sperans. Quod fore suspicatus Cæsar, militesque adhortatus, ut æquo animo laborem ferrent, parva parte noctis itinere intermisso, mane [2] Dyrrhachium venit, quum primum agmen Pompeji procul cerneretur; atque ibi castra posuit.

XLII. Pompejus intercluſus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, [3] secundo usus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumque habet navibus me-

1. *Decernendi potestatem*] Prœliandi. *Hirtius* Bell. Afric. cap. XIV. *Artificio magis quam viribus decernendum videret.* Auctor de Bell. Hisp. cap. XLI. *Inter se decernere. Silius* Italicus lib. XVI, 531.

Decrevere pares ferro——

Corn. Nepos Hannib. cap. IV. *Cum hoc eodem de Classidio apud Padum decernit.* MS. quidem *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *decertandi potestatem*, quæ vox, explicationis causa, oræ Codicum adscripta, veram lectionem loco suo movit. Sic apud *Corn. Nepotem* Hannib. cap. X, 4. ubi nonnulli recte edunt *Classe paucis diebus erant decreturi*, in plurimas editt. *decertaturi* ex Glossemate irrepsit. *Davies.*

2. *Dyrrachium venit*] Reponendum ex MSto *Norvic. ad Dyrrhachium venit*; oppidum enim Cæsar non est ingressus; præterquam quod urbium nominibus præpositiones frequenter adjungat Noster. *Davies.*

3. *Secundo usus consilio*] Cepit consilium, quod erat ordine secundum. *Hotoman.*

diocrem,

diocrem, atque eas à quibuſdam protegit ventis, caſtra communit. Eo partem navium longarum convenire, frumentum commeatumque ab Aſia, atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Cæſar longius bellum ductum iri exiſtimans, & de Italicis commeatibus deſperans, quod tanta diligentia omnia littora à Pompejanis tenebantur, claſſeſque ipſius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum [1] rei frumentariæ cauſſa L. Canulejum legatum miſit: quodque hæ regiones aberant longius, locis certis horrea conſtituit; vecturaſque frumenti finitimis civitatibus deſcripſit: item Liſſo, Parthiniſque, & omnibus caſtellis, quod eſſet frumenti, conquiri juſſit. Id erat perexiguum, quum ipſius agri natura, quod ſunt loca aſpera & montuoſa, ac plerumque utuntur frumento importato; tum quod Pompejus hæc proviserat, & ſuperioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat; frumentumque omne conquiſitum, ſpoliatis effoſſiſque eorum domibus, per equites comportaverat.

XLIII. Quibus rebus cognitis Cæſar conſilium capit ex loci natura. Erant enim circum caſtra Pompeji permulti editi atque aſperi colles: hos primum præſidiis tenuit; [2] caſtellaque ibi communiit: inde, ut loci cujuſque natura ferebat, ex caſtello in caſtellum perducta munitione, circumvallare Pompejum inſtituit: hæc ſpectans, quod anguſta re frumentaria utebatur; quodque Pompejus multitudine equitum valebat, quo minore periculo undique frumentum commeatumque exercitui ſuppor-

1. *Rei frumentariæ cauſſa L. Canuleium legatum miſit*] In MSS. noſtro & *Petav.* eſt *Q. Tillium & L. Canulejum legatum.* In Palat. & Bong. *Quintilium & L. Canulejum legatum.* In *Cujaciano Q. Titium.* Quod probo: nam Quintilius ſolum prænomen eſt: Tilliorum nulla gens aut familia; at Titiorum nomen notum, & infra L. Titius ab *Hirtio* lib. de bello Alexandrino nominatur Trib. milit. legionis Vernaculæ. Extant etiam denarii in quibus reperias Q. TITIUS. Quare reddendum hoc nomen *Cæſari*, & ſcribendum: *rei frumentariæ cauſſa Q. Titium & L. Canulejum legatum miſit.* D. Voſſius.

2. *Caſtellaque ibi communiit*] Sic reposui ex edit. *Steph.* atque ita legendum conjecit *Pet. Ciacconius.* In MS. *Norvic.* eſt *communivit*, quod eodem redit. Vulgg. *communit*; huic autem lectioni minus bene convenit cum verbis præteriti temporis quæ ſequuntur & antecedunt. *Davie*

tare

tare posset: simul, ut pabulatione Pompejum prohiberet, equitatumque ejus ad rem gerendam inutilem efficeret: tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur, minueret; quum fama per orbem terrarum percrebuisset illum à Cæsare obsideri, neque audere prœlio dimicare.

XLIV. Pompejus neque à mari Dyrrhachioque discedere volebat; quod omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta ibi collocaverat, frumentumque exercitui navibus supportabat; neque munitiones Cæsaris prohibere poterat, nisi prœlio decertare vellet; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquebatur, ut extremam rationem belli sequens quamplurimos colles occuparet, & quam latissimas regiones præsidiis teneret, Cæsarisque copias, quammaxime posset, distineret; [1] idque accidit: castellis enim XXIV effectis, XV millia passuum circuitu amplexus, hoc spatio pabulabatur; multaque erant inter eum locum manu sata, quibus interim jumenta pasceret. Atque ut nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompejani, & nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos à tergo circumvenire, possent. Sed illi operibus vincebant; quod & numero militum præstabant, & interiore spatio minorem circuitum habebant. Quæ quum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompejus totis copiis & dimicare non constituerat; tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, quorum magnum habebat

1. *Idque accidit*] MS. *Norvic.* habet *id quod accidit.* Rectius. Scriptor de Bell. Hispan. cap. XV. *Id quod in hoc accidit certamine.* Ac cap. XXIX. *Id quod adversarios existimabamus esse facturos.* Vide & cap. XXXVI. *Idem.*

2. XV. *millia passuum circuitu amplexus*] *Lucanus* lib. VI. 73.

Ac tantum septi vallo sibi vendicat agri
Parva Mycenæ quantum sacrata Dianæ
Distat ab excelsa nemoralis Aricia Roma.

Distare autem à Roma Ariciam stadiis CLX, hoc est, *millibus passuum* XX, *Strabo* lib. V. auctor est; atque ita est hic fortasse scribendum. Sed *Florus* l. IV. c. II. *Cæsar*, inquit, *pro natura ferox, & conficienda rei cupidus, ostentare aciem, provocare, lacessere; nunc obsidione castrorum, quæ erant* XVI *millium vallo obducta.* Ciaccon.

bebat

bebat numerum: multique ex noſtris vulnerabantur; magnuſque inceſſerat timor ſagittarum: atque omnes fere milites [1] aut ex coactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus tela vitarent.

XLV. [2] In occupandis præſidiis [3] magna vi uterque utebatur: Cæſar, ut quam anguſtiſſime Pompejum contineret; Pompejus, ut quam plurimos colles quam maximo circuitu occuparet; crebraque ob eam cauſſam præ-

1. *Aut ex coactis, aut ex centonibus aut ex coriis tunicas aut tegmenta fecerant*] Tria ait, coacta, centones, & coriũ. Coacta haud dubie ſunt *cilicia*, quorum in bello uſus ad tegendas etiam turres. *Servius* in III. Georg. vi. 312. ait: *de ciliciis poliuntur lorica, & teguntur tabulata turrium, ne jactis facibus ignis poſſit adhærere.* Ubi confundit centones & cilicia, quæ diſertim diſtinguuntur à *Siſenna* apud *Nonium*. Cilicio quoque poſtera ætas uſa, & veſtem talem vocarunt cilicinam; unde *Theobaldus* in vita S. Wilhelmi Eremitæ, cap. XXIV. *Cilicinis ſuper loricam veſtibus diebus & noctibus utebatur.* Et eodem modo hactenus in *Solino* legebatur. Mutat tamen magnus *Salmaſius* ex v. c. & pro *cilicina* reſcribit *cilicia.* Ait autem *Solinus* cilicia vocari ab Arabibus *velamenta è caprarum pilis texta*; quod negat verum eſſe *Salmaſius*, quando κιλίκια Græca vox eſt, & veſti huic nomen ab hircis Cilicibus, qui maxime villoſi. Secutus *Solinum Iſidorus* lib. XIX. cap. XXVI. ait: *Cilicia Arabes nuncupant velamenta pilis caprarum contexta, ex quibus ſibi tentoria faciunt.* Neque profecto vel hic vel ille uſque adeo accuſandus, quod id dicat. Nam Hebræis קְלָעִים *kelagnim*, quod à *kelag* (nam ע littera mixta G & N eſt, adeo ut pro G quoque à Judæorum nonnullis ſubinde ponatur) notat cortinas, imo & tentoria ac vela: ut exponit doctiſſimus *David de Pomis* in עֶמֶק דָּוִד. Etſi tales *R. Selomoh* putaverat ita eſſe vocatas, quia perforatæ eſſent in modum cribri. Sed potius acceſſerim *R. D. Kimchio* qui vocem מִקְלָעוֹת ab eadem radice venientem exponit, צורות שדה היינו עשבים וסעיפים שיכשיטו הסדות: *figuras campi, cujuſmodi ſunt herbæ & ramuſculi, qui campum ornant.* Quod verum putaverim, præſertim cum hodieque obtinere morem videam pingendi id genus figuris tentoria. Certe ut *cilicia* magnam cum hac voce ſimilitudinem habent, ita in *Polluce* legimus: Βαίτη προμήκης χιτών· ἔστι δὲ Σοφοκλῆς καὶ τὰς σκηνὰς βαρβαρικὰς καλεῖ. Βαίτη, inquit, *promiſſa eſt tunica, & ſic quoque Sophocles tentoria barbarica vocat.* Nihil manifeſtius quam illud Βαίτη eſſe ab Hebræo בית, quod *domum* illis denotat. Centonum in bello uſum demonſtrat *Vegetius* lib. IV. cap. XV: cum ait *crudis ac recentibus coriis, vel centonibus* operiri vinearum latera. Etiam naves tegi illis ſolitas docet diſertim *Siſenna* apud *Nonium*: *Puppes aceto madefactis centonibus integuntur, quos ſupra perpetua claſſi ſuſpenſa cilicia obtenduntur.* Ubi egregie emendat magnus *Salmaſius, perpetua aclaxe ſuſpenſa*: quam conjecturam confirmo *Ammiani* verbis lib. XXIV. p. 287. *Per propugnacula ciliciis undique laxius panſis, quæ telorum impetus cohiberent.* Centones autem ſunt ῥάπται ſeu veſtes ex variis lanis aut pannis conſutæ. De coriis nota res eſt. *D. Voſſius.*

2. *In occupandis præſidiis.*] *Occupare præſidia* eſt locum caſtello faciendo, & præſidio imponendo idoneum capere, & in ea re celeriter hoſtibus antevertere. Alibi dicitur *occupari locus præſidiis. Hirtius* bel. Afr. cap. LXXIX. *Locaque idonea opportunaque complura præſidiis occupare.* Hotom.

3. *Magna vi uterque utebatur.*] Scribo ex MS. *Petav. Bong. Cujacii, magna vi uterque nitebatur, Cæſar ut* &c. *D. Voſſ.*

lia

lia fiebant. In his quum legio Cæsaris IX [1] præsidium quoddam occupavisset, & munire cœpisset; huic loco propinquum & contrarium collem Pompejus occupavit, nostrosque opere prohibere cœpit: & quum una ex parte prope æquum aditum haberet, primum sagittariis funditoribusque circumjectis, postea levis armaturæ magna multitudine missa, tormentisque prolatis, munitiones impediebat: neque erat facile nostris uno tempore propugnare, & munire. Cæsar, quum suos ex omnibus partibus vulnerari videret, recipere se statuit, & loco excedere. Erat per declive receptus: illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur, quod timore adducti locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians apud suos Pompejus dixisse, *Non recusare se, quin nullius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Cæsaris sese recepissent inde, quo temere essent progressæ.*

XLVI. Cæsar receptui suorum timens crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & adversas locari; intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci jussit, locumque in omnes partes quammaxime impediri. Ipse idoneis locis funditores instruxit, ut præsidio nostris se recipientibus essent. His rebus completis legiones reduci jussit. Pompejani hoc insolentius atque audacius nostros premere & instare cœperunt; crateſque pro munitione objectas [2] propulerunt, ut fossas transcenderent. Quod quum animadvertisset Cæsar, veritus, ne non reducti, sed rejecti viderentur, majusque detrimentum caperetur, à medio fere spatio suos per Antonium,

1. *Præsidium quoddam occupavisset*] Præsidium pro castello seu loco munito hic ponitur. Sic apud *Livium* lib. XXI. cap. LVII. *Pavore hostibus injecto, defensum egregie præsidium est.* Et paullo post: *fama impigre defensi ad Placentiam præsidii. Petr. Ciacconius* reposuit *præsidio collem occupavisset*, quod hanc *præsidii* significationem in animum non revocaret. *Dav.*

2. *Propulerunt, ut fossas transcenderent*] Sana est hæc lectio, & nihil opus, ut cum *Pet. Ciacconio* rescribatur *propulerunt & fossas transcenderunt*; crates enim eum in finem dejecere, ut iis fossas insternerent æquarentque. Sic lib. VII. de Bell. Gall. cap. LXXIX. *Proximam fossam cratibus integunt.* Vide & ejusdem libri cap. LXXXVI. *Idem.*

qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba ſignum dari, atque in hoſtes impetum fieri juſſit. Milites legionis IX ſubito [1] conſtipati pila conjecerunt; & ex inferiore loco [2] adverſus clivum incitati curſu, præcipites Pompejanos egerunt, & terga vertere coëgerunt: quibus ad recipiendum crates directæ, longuriique objecti, & inſtitutæ foſſæ magno impedimento fuerunt. Noſtri vero, qui ſatis habebant ſine detrimento diſcedere, compluribus interfectis, v omnino ſuorum amiſſis, quietiſſime ſe receperunt, paulloque citra eum locum, aliis comprehenſis collibus, munitiones perfecerunt.

XLVII. Erat nova & inuſitata belli ratio, quum tot caſtellorum numero, tantoque ſpatio, & tantis munitionibus, & toto obſidionis genere, tum etiam reliquis rebus: nam, quicunque alterum obſidere conati ſunt, perculſos atque infirmos hoſtes adorti, aut prœlio ſuperatos, aut aliqua offenſione permotos continuerunt, quum ipſi numero militum equitumque præſtarent. Cauſſa autem obſidionis hæc fere eſſe conſuevit, ut frumento hoſtes prohibeantur: at contra integras atque incolumes copias Cæſar inferiore militum numero continebat; quum illi omnium rerum copia abundarent: quotidie enim magnus undique navium numerus conveniebat, quæ commeatum ſupportarent: nequs ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte [3] ſecundum curſum haberet. Ipſe autem, conſumptis omnibus longe lateque frumentis, ſummis erat in anguſtiis. Sed tamen hæc ſingulari patientia milites ferebant: recordabantur enim, eadem ſe ſuperiore anno in Hiſpania perpeſſos, labore & patientia maximum bellum confeciſſe. Meminerant ad Aleſiam magnam ſe

1. *Conſtipati pila conjecerunt*] Sic edidere *Juſt. Lipſius* & *Joſ. Scaliger* ex conjectura *Paulli Manutii*. Codex *Pal. complicati*; editt. *Rom. Ven. Beroald. conſpicati*; MSS. *Voſſ. Petav. Cujac.* & *Norvic. conſpirati*, quæ recta eſt ſcriptura, ac idem denotat, quod condenſati, in globum collecti. Vide *Marqu. Gudium* ad *Phædri* lib. 1. Fab. 11, 4. *Dav.*

2. *Adverſus clivum*] Ita Pater emendavit, cum *pilum*, non *clivum*, nulla ſententia legeretur. *Ald. Manut.*

3. *Secundum curſum haberet*] Licet hæc lectio non ſit prorſus ſolœca, malim tamen *ſecundum curſum haberent*, quod in MS. *Norvic.* & edit. *Steph.* reperi. *Davies.*

inopiam

inopiam perpeſſos, multo etiam majorem ad Avaricum, maximarum ſe gentium victores diſceſſiſſe. Non, illis hordeum quum daretur, non legumina recuſabant: pecus vero, cujus rei ſumma erat ex Epiro copia, magno in honore habebant.

XLVIII. Eſt etiam genus radicis inventum [1] ab iis, qui fuerant cum Valerio, [2] quod appellatur Chara; quod admiſtum lacte multum inopiam levabat: id ad ſimilitudinem panis efficiebant. Ejus erat magna copia: [3] ex hoc effectos panes, quum in colloquiis Pompejani famem noſtris objectarent, vulgo in eos jaciebant, ut ſpem eorum minuerent.

1. *Ab iis qui fuerant cum Valerio*] Legionem deſignat XX. nam illa cum Valerio Flacco in Aſia adverſus Mithridatem miſſa, ab eo Valerio, nomen accepit *Valeriana*; ſed & altera fuit legio viceſima, cui nomen *Victricis*: nam in vet. lap. quo recenſentur nomina legionum, invenio ſcriptum XX. *Victrix*. Egregius eſt hac de re locus *Dionis* lib. LV. p. 564. Οἱ μὲν οὖν, οἱ καὶ Οὐαλερέϊοι, καὶ νικητῆρες ὠνομασμένοι, καὶ ἐν Βρεττανίᾳ τῇ ἄνω ὄντες, ἧς πυνθάνομαι αὐτοὺς, ἐμοὶ δοκεῖν, μᾶλλόν τι ἢ πλέω τι ἢ εἴκοσιν ἐπωνυμίαν ἐχόντων, καὶ ἐν τῇ Γερμανίᾳ τῇ ἄνω χειμασάντων, εἰ καὶ τὰ μάλιστα μηδ' ὅλον ἀπάντων Οὐαλερέϊοι ἐπεκλήθησαν, μήτε νῦν ἔτι ταύτῃ τῇ προσηγορίᾳ χρῶντται, παρειλαβὼν ἐτήρησε. Loquitur autem de Auguſto aitque illud nomen *Valerianorum*, jam ſua ætate periiſſe, ut mirum non ſit eam in lapp. non memorari. Fuit autem iſte L. Valerius Flaccus in Aſia anno v. c. DCLXVIII à legato ſuo C. Fimbria interfectus. Atque quia ex eo Fimbria ipſe exercitum tenuit, ideo milites eos qui *Dioni* Valeriani ſunt, *Plutarchus* Fimbrianos vocat in vita Luculli. Meminit ejus Valerii ipſe *Cæſar* infra, cum ait: *In eo fuit numero Valerius Flaccus L. filius, ejus qui prætor Aſiam obtinuerat.* D. Voſſius.

2. *Quod appellatur chara*] Diſputant docti quæ hæc radix ſit; *Plinio Lapſana* vocatur lib. XIX. cap. VIII. *Nec non olus quoque ſylveſtre eſt trium foliorum (triumphorum* alii legunt) *Divi Julii carminibus præcipue jociſque militaribus celebratum. Alternis quippe verſibus exprobravere, lapſana ſe vixiſſe apud Dyrrhachium, præmiorum parſimoniam cavillantes.* Sed lib. XIX. cap. V. de generibus braſſicarum loquens ait: *Etiam unum ſylveſtre Græci cheram vocant, Pontici armon, alii leucen, noſtri armoraciam, fronde copioſius quam corpore.* Armoraciam *Iſidorus* lib. XVII. cap. X. exponit *lapſanam*. *Theophraſtus* lib. IX. Φύεται δὲ παρ' αὐτοῖς (de Arcadibus loquitur) ὅπι ἐλέβορος ἀμφότερος, ὁ μὲν λευκὸς ὁ ῥιζίας, ὅπι δὲ μέλας, ὅπι δὲ δαῦκον διαφορειδὴς κρεμνόεν, ὃ ἦν ἔνιοί μὲ ῥάφανον ἄγριαν καλοῦσι, τὸ δ' ἰατρῶν τινὲς κίρρων. Hic quoque braſſicæ ſylveſtris nomen facit *ceram*: quantillum hoc abeſt à *chera*. Quare illa chara *Cæſaris*, & *chera* ac *lapſana Plinii*, deinde & *cera Theophraſti* eadem radix eſſe videtur. *Carolus Cluſius* ambigebat, an Tataria Hungarica ea eſſet herba de qua loquitur *Cæſar*. An vere, judicare non eſt meum. Illud dicere audeo *Plinium* & *armoraciam*, & *lapſanam*, & *cheram* pro eodem ſumſiſſe. Alii vero, qui ad *Dioſcoridis* κάρον nos remittunt, multum falli videntur. *Idem.*

3. *Ex hoc effectos panes, cum in colloquiis Pompeiani* &c.] Contra ea tradit *Appianus* Bell. Civ. lib. II. pag. 465. ſeq. Ὅτι αὐτόμολοι Πομπηΐου τινὲς ἀρτους (τὴν πᾶαν ἀρτοκοπηθέϊσαν) προσήνεγκαν, ὡς εὐφορήσαντες ἐδόντι· ὁ δ' οὐχ ἥδη, ἀλλ' εἶπεν. Οἵοις θηρίοις μαχόμεθα. Vide & *Suetonium* in

XLIX. Jamque frumenta matureſcere incipiebant; atque ipſa ſpes inopiam ſuſtentabat; quod celeriter ſe habituros copiam confidebant: crebroque voces militum in vigiliis colloquiiſque audiebantur, *prius ſe cortice ex arboribus victuros, quam Pompejum è manibus dimiſſuros.* Frequenter etiam ex perfugis cognoſcebant [1] equos eorum vix tolerari, reliqua vero jumenta interiſſe; uti autem ipſos valetudine non bona, quum anguſtiis loci, & [2] odore tetro ex multitudine cadaverum, & quotidianis laboribus, inſuetos operum, tum [3] aquæ ſumma inopia affectos: omnia enim flumina, atque omnes rivos, qui ad mare pertinebant, Cæſar aut averterat, aut magnis operibus obſtruxerat. Atque, ut erant loca montuoſa, & ad ſpecus anguſtiæ vallium, has ſublicis in terram dimiſſis præſepſerat, terramque aggeſſerat, ut aquam continerent. Itaque illi neceſſario loca ſequi demiſſa, ac paluſtria, & puteos fodere, cogebantur; atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes à quibuſdam præſidiis aberant longius, & celeriter æſtibus exareſcebant. At Cæſaris exercitus optima valetudine, ſummaque aquæ copia utebatur; tum commeatus omni genere præter frumentum abundabat: quibus quotidie [4] melius

Julio cap. LXVIII. At à *Cæſaris* narratione ſtat *Plutarchus* in Cæſare pag. 726. *Davies.*

1. *Equos eorum vix tolerari*] Ægre ſuſtentari. Ut infra hoc lib. cap. LVIII. *Quoque erat ejus rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare.* Hotoman.

2. *Odore tetro ex multitudine cadaverum*] Sic repoſui ex MSS. *Ciaccon.* & *Norvic.* ac ita laudat *J. F. Gronovius* Obſerv. lib. IV. cap. XVII. cum in vulgatis edatur *odore tetro, & multitudine cadaverum*; inepte prorſus: unde enim teter odor niſi ex multitudine cadaverum? aut cur ob multitudinem cadaverum mala valetudine uterentur Pompeiani, ſi fœtorem non emittebant mortuorum corpora? *Odor ex multitudine cadaverum* idem eſt ac odor multitudinis cadaverum, ut paullo ante *corticem ex arboribus* pro arborum cortice poſuit; nec aliter hujuſce libri cap. LVIII. *frondem ex arboribus* dixit. *Dav.*

3. *Aqua ſumma inopia affectos*] In MS. quidem *Ciaccon.* eſt *afficeret*; at reliqui omnes vulgatam lectionem conſtanter retinent. Hoc tamen non impediit, quo minus *Pet. Ciacconius* & *Joſ. Scaliger* ultimam vocem excludendam cenſerent, quibus ſuccinit *J. F. Gronovius* Obſerv. lib. IV. cap. XVII. Non accedo; ſimili enim modo *Vitruvius* lib. I. Archit. cap. I. *Hoſtes horreſcerent timore eorum fortitudinis affecti.* Locutio ſane carpi non poteſt, nam *malo affici* dixit etiam *Phædrus* lib. I. Fab. V, 10. *Idem.*

4. *Melius ſuccedere tempus*] V. c. noſter *ſubtrere*, MS. *Cujac.* (& *Norvic.*) *ſubterere*, Pet. *ſubterire.* An corruptum eſt ex *ſubvenire*? D. Voſſius.

ſucce-

ſuccedere tempus, majoremque ſpem maturitate frumentorum proponi videbant.

L. In novo genere belli novæ ab utriſque bellandi rationes reperiebantur. Illi, quum animadvertiſſent ex ignibus noctu cohortes noſtras ad munitiones excubare, [1] ſilentio adverſi univerſas intra multitudinem ſagittas conjiciebant, & ſe confeſtim ad ſuos recipiebant. Quibus rebus noſtri, uſu docti, hæc reperiebant remedia, [2] ut alio loco ignes facerent, alio excubarent.

Deſunt.

LI. Interim certior factus P. Sulla, quem diſcedens caſtris præfecerat Cæſar, auxilio cohorti venit cum legionibus 11, cujus adventu facile ſunt repulſi Pompejani: neque vero conſpectum aut impetum noſtrorum tulerunt; primiſque dejectis, reliqui ſe verterunt, & loco ceſſerunt. Sed inſequentes noſtros, ne longius proſequerentur, Sulla revocavit. At plerique exiſtimant, ſi acrius inſequi voluiſſet, bellum eo die potuiſſe finiri; cujus conſilium reprehendendum non videtur: [3] aliæ enim ſunt legati partes atque Imperatoris: alter omnia agere ad præſcriptum; [4] alter libere ad ſummam rerum conſulere debet. Sulla a Cæſare caſtris relictus, liberatis ſuis, hoc fuit contentus,

1. *Silentio adverſi univerſas intra multitudinem*] Sic edidit *Joſ Scaliger*, ac ita ſane ſcribitur in MSS. *Voſſ. Cujac. Petav.* & *Norvic.* niſi quod illi *inter multitudinem* exhibeant. Ex hac tamen lectione nihil ſani poſſum exſculpere. Editt. *Rom. Ven. Beroald. Silentio aggreſſi univerſam intra multitudinem*; unde reſcribendum crediderim *ſilentio egreſſi univerſam intra multitudinem* &c. Sic lib. VII. B. G. cap. XI. *Silentio ex oppido egreſſi.* Ac cap. XXXVI. *Silentio noctis Cæſar ex caſtris egreſſus.* Vide & ejuſdem libri cap. LVIII. *Davies.*

2. *Ut alio loco ignes facerent, alio excubarent*] Poſtremæ duæ voces ab omnibus MSStis abſunt. In v. c. noſtro quoque eſt ſignum hiatus. Et nihil certius eſt quam deeſſe complura. Deſideratur autem quo abierit Cæſar: & initium irruptionis Pompejanorum; an plura non facile dixerim. *D. Voſſius.*

3. *Aliæ enim ſunt legati partes, atque Imperatoris*] Hanc quidem lectionem retinent editt. vett. præplacet tamen ea quam in MS. *Norvic.* reperi; hic enim habet *aliæ ſunt legati partes, aliæ Imperatoris.* Sic etiam in ſuo Codice videtur legiſſe *Jul. Celſus* p. 198. ed. Londin. *Davies.*

4. *Alter libere ad ſummam rerum conſulere debet*] Nihil agunt *Urſinus* & *Ciaconius*, cum locum ſanum corrigere nituntur. *Ad ſummam rerum conſulere* eſt *conſulere rebus* ſecundum *mos maiorum*, quod Imperatoris eſt. At *conſulere de ſum-*

neque

neque prœlio decertare voluit: [1] quæ res tamen fortaſſe aliquem reciperet caſum; ne imperatorias ſibi partes ſumpſiſſe videretur. Pompejanis magnam res ad receptum difficultatem afferebat; nam ex iniquo progreſſi loco in ſummo conſtiterant: ſi per declive ſeſe reciperent, noſtros ex ſuperiore inſequentes loco verebantur: neque multum ad ſolis occaſum temporis ſupererat; ſpe enim conficiendi negotii, prope in noctem rem deduxerant. Ita neceſſario, atque ex tempore capto conſilio, Pompejus tumulum quendam occupavit: qui tantum aberat à noſtro caſtello, [2] ut telum tormento miſſum adigi non poſſet. Hoc conſedit loco, [3] atque eum communit: omneſque ibi copias continuit.

LII. Eodem tempore duobus præterea locis pugnatum eſt: nam plura caſtella Pompejus [4] pariter, diſtinendæ manus cauſſa, tentaverat; ne ex proximis præſidiis ſuccurri poſſet. Uno loco Volcatius Tullus impetum legionis ſuſtinuit cohortibus III, atque eam loco depulit: altero Germani munitiones noſtras egreſſi, compluribus interfectis, ſeſe ad ſuos incolumes receperunt.

LIII. Ita uno die VI prœliis factis, III ad Dyrrhachium, III ad munitiones, quum horum omnium ratio

ma rerum, quomodo emendatum fruſtra volebat *Ciacconius*, eſt *cum aliis communicare conſilium de ſumma rerum*. Unde ipſe Cæſar, *neque de ſumma belli ſuum judicium ſed imperatoris eſſe exiſtimat*. Hic *judicare de ſumma belli*, & *conſulere ad ſummam rerum* unius viri ſunt, nimirum ſolius imperatoris. Miror doctos adeo viros in tam facili re cœcutire & errare potuiſſe. *D. Voſſius.*

1. *Quæ res tamen fortaſſe aliquem caſum*] *Ciacconius* conjicit *cum res tanta*, vel *ſi res tanta*. Sed illud *tamen* ſuſpectiſſimum mihi, in *Petaviano* non reperiri gaudeo. *D. Voſſius.* Abeſt etiam à MS. *Norvic.*

2. *Telum tormento miſſum adigi non poſſet*] Edit. nullo ſenſu habent *telum tormentumve miſſum*: ſed lectionem, quam recepi, diſerte exhibet MS. *Norvic.* eamque in aliis Codd. inventam probarunt *D. Voſſius* & *Marquard. Gudius* ad *Phædri* lib. IV. Fab. III. Sic *tormento miſſa tela* apud *Hirtium* lib. VIII. B. G. cap. XIV. *Seneca* de Ira lib. I. cap. IX. *Tormentis exprimuntur tela*; nemo autem fando accepit, tormenta cum telis ſimul eſſe miſſa. *Davies.*

3. *Atque eum communit*] Ob verba præteriti temporis, quibuſcum hoc committitur, lege ex editt. *Ven. Steph. communiit*, vel ex MS. *Norvic.* & impreſſis *Rom. Beroald. communivit*. Utrum eligas, nihil refert. *Idem.*

4. *Pariter —— tentaverat*] Simul, eodem tempore. *Juſtinus* lib. XVII. cap. II. *Regnum Macedoniæ cum vita* pariter *amittit*. *Salluſtius* Jug. cap. LXVIII. *Pariter*

habe-

haberetur, [1] ad duorum millium numero ex Pompejanis cecidiſſe reperiebamus, evocatos centurioneſque complures. In eo fuit numero Valerius Flaccus L. filius, ejus qui prætor Aſiam obtinuerat: ſignaque ſunt ſex militaria relata. Noſtri non amplius xx, omnibus ſunt prœliis deſiderati. Sed in caſtello nemo fuit omnino militum, quin vulneraretur; quatuorque ex una cohorte centuriones oculos amiſerunt: &, quum laboris ſui periculique teſtimonium afferre vellent, millia ſagittarum circiter xxx in caſtellum conjecta Cæſari renumeraverunt: ſcutoque ad eum relato Scævæ centurionis, [2] inventa ſunt in eo foramina ccxxx. Quem Cæſar, ut erat de ſe meritus, & de Republica, donatum [3] millibus ducentis æris [4] ab octavis ordinibus ad Primipilum ſe tranſducere pronunciavit: ejus enim opera caſtellum conſervatum eſſe magna ex parte conſtabat: [5] cohortemque poſtea duplici ſtipendio, frumento, vel ſpeciariis militaribuſque donis ampliſſime donavit.

eum occaſu ſolis. Abeſt ſane vox à MS. *Norvic.* quod hanc ejus poteſtatem non caperet Librarius. *Davies.*

1. *Ad duorum millium numero*] *Siſenna* hiſt. lib. III. *Ad binum millium numero ſauciis utrinque factis*, apud *Nonium.* Ciaccon.

2. *Inventa ſunt in eo foramina* ccxxx] Sic vulgati & *Petavian.* codex. Sed Pal. cxx. & Bong. *centum* xx. Et ſic quoque *Suetonius, centum viginti ictibus*, item *Celſus.* Quare ita emendo, nec ſola *Plutarchi* auctoritas mihi tanti eſt, ut ideo & *Suetonium*, & *Celſum* in mendi ſuſpicionem trahi velim. *D. Voſſius.*

Ibid. Sic *Plutarchus.* Apud *Suetonium* tamen cxx leguntur. Uterque autem addit excuſſum eidem oculum, fœmoreque & humero transfixum fuiſſe; quod idem *Lucanus* ſcribit, & *Valerius Maximus* lib. III. cap. II. *Hotoman.*

3. *Millibus ducentis æris*] Meus liber non habet *æris.* (Abeſt etiam à MS. *Norv.*) Recte: nam *Seſtertiorum* intelligitur. *Ciac.*

4. *Ab octavis ordinibus ad Primipilum*] *Primus pilus* ordo eſt, *Primipilus*, qui ordinem ducit. Quare cum hic de ordine ſermo ſit, malim legere, *Primum pilum*, quo modo legitur in antiquo Cardinalis *Borromæi* libro. Exemplum occurrit infra c. XCI. *Erat Craſſinus evocatus in exercitu Cæſaris, qui ſuperiore anno apud eum primum pilum in Legione* x *duxerat.* Et lib. v. B. G. c. XXXV. *T. Balventio, qui ſuperiore anno primum pilum duxerat.* Ac *Tacitus* lib. XX. *Infami gratia primum pilum adepto. Læta ad præſens male parta.* Ald. Manut.

5. *Cohortemque poſtea duplici ſtipendio, frumento, vel ſpeciariis militaribuſque donis ampliſſime donavit*] *Ven. Beroald.* habent *frumentove, ſpeciariis. Baſil.* & *Vaſcoſ. frumentove & ſpeciariis. Adr. Turnebus* lib. XXVII. adverſ. cap. XXIV. in antiquis depravate ſcribi ait *frumento, veſpeciariis, militaribus donis*; ex quo ille facit *veſte, pecuniariis, militaribus*: nam & infra ſic loquitur, *præmiaque rei pecuniaria magna tribuerat*, erroremque exortum putat è ſcripturæ compendio cum *veſ*, pro *veſte*.

LIV. Pompejus noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exſtruxit; & in altitudinem pedum XV effectis operibus, vineis eam partem caſtrorum obtexit; & VI intermiſſis diebus, alteram noctem ſubnubilam nactus, exſtructis omnibus caſtrorum portis, & ad impediendum objectis, tertia inita vigilia, ſilentio exercitum eduxit, & ſe in antiquas munitiones recepit.

LV. Ætolia, Acarnania, Amphilochis per Caſſium Longinum, & Calviſium Sabinum, ut demonſtravimus, receptis, tentandam ſibi Achajam, ac paullo longius pro-

peciariis pro *pecuniariis* notatum breviter eſſet. *Jacobus Durantius Caſſellius* lib. II. Variar. cap. XV. vulgatam lectionem tuetur, & *ſpeciaria dona* interpretatur triticum, lardum, oleum, vinum, ceteraque legumina; quæ à Juriſconſultis, *Caſſiodoro*, aliiſque auctoribus priſcis trito vocabulo *ſpecies* dicuntur. *Brant.*

Ibid. Locum depravatum jampridem ingens criticorum turba infeliciter tentavit: Victorius *frumento, veſte, diariis.* Cujacius *frumento, veſte, cibariis.* Ellebodius *frumento, veſtiariis.* Alii, *frumento, ſpecioſiſque aliis militaribus donis.* Omnes tantundem dixere, & *Cæſarem* ex eorum mente ſcripſiſſe nullus affirmare, quod ſciam, auſit, certe probare nequibit. Ego primo legebam: *frumento, haſtis puris, militaribus donis ampliſſime donavit.* Ubi ne id quidem ſatis placebat, repoſui, *frumento, veſte, armillis, militaribus donis.* Nam armillas etiam datas totis cohortibus ex *Livio* probari poteſt, qui ait lib. X. *Quatuor centuriones, manipulumque haſtatorum, armillis aureiſque coronis donat.* Sed egregia ſunt *Zonaræ* verba Tom. II. Annal. qui percurſis omnibus militaribus donis, tandem ait, Ἃ δὲ κατ' ἄνδρα μόνον ἐλαττώσαντα τοῦτο ἐδίδου, ἅπαν ἢ λόχους, ἢ τετραπλόους ὅλους παρεῖχεν. *Atque hæc non uni tantum militi, qui ſtrenue ſe geſſiſſet, dabantur, verum & manipulis, ac totis legionibus.* Sed jam ne ipſe quidem arbitror ita *Cæſarem* ſcripſiſſe: & ſuccurrit conjectura, quam adeo probo, ut non dubitem ipſum *Cæſarem* ita ſcripſiſſe. Ea eſt: *frumento veſte & aliis militaribus donis ampliſſime donavit.* Pretium autem eſt litteras litteris conferre, ne quis audaciæ hic locum eſſe putet: in VV. CC. erat. *frumento veſpe ciariis militaribuſque.* Nos mutamus: *frumento veſte & aliis militaribus donis.* Nam τὸ *que*, quod voci *militaribus* adhæret, ortum eſt ex perturbatione ſenſus. Ita habemus hic duplex ſtipendium: & frumentum, haud dubie etiam duplex: nam id ſolitum arguit vetus lapis extra Eboram, cui inſcriptum:

D. M. S.
C. ANTONIO. C. F. FLA
VINO. VI. VIRO. IVN
HAST. LEG. II. AVG. TORQ
AVR. ET. AN. DVPL. OB. VIRT
DONATO. IVN. VERECVN
DA. FLAM. PERP. MVN. EBOR
MATER. P. C.

Ubi vides torque aureo & annona duplici donatum ob virtutem; & idem eſt annona duplex, ac frumentum. Veſte etiam Cæſar cohortem donavit; nimirum *pura.* Exempla obvia ſunt: inter cætera hoc *Livii* lib. VII. *Milites qui in præſidio ſimul fuerant, duplici frumento in perpetuum; in præſentia ſingulis bobus, biniſque tunicis donati.* Per alia militaria dona, intellige armillas, haſtas puras; aut quæ ſimilia, obſidionales coronas, aut torques. *D. Voſſ.*

1. *Alteram noctem ſubnubilam nactus*] Ait *Ciacconius* & *Fulvius: vel illud* alteram *abundat, vel aliquid deeſt, quod de Pompejo dictum ſit, qui ſubnubila nocte aut caſtra moviſſet, aut ad munitiones acceſſiſſet.*

gredien-

grediendum, existimabat Cæsar: itaque eo Fusium Kalenum misit: [1] & Q. Sabinum, & Cassium cum cohortibus adjungit. Quorum cognito adventu, Rutilius Lupus, qui Achajam missus à Pompejo obtinebat, [2] Isthmum præmunire instituit, ut Achaja Fusium prohiberet. Kalenus Delphos, Thebas, Orchomenum voluntate ipsarum civitatum recepit: [3] nonnullas per vim expugnavit: reliquas civitates, circummissis legationibus, [4] amicitiæ Cæsaris conciliare studebat. In his rebus fere erat Fusius occupatus.

LVI. Omnibus deinceps diebus Cæsar exercitum in aciem æquum in locum produxit, si Pompejus prœlio decertare vellet; ut pene castris Pompeji legiones subjiceret: tantumque à vallo ejus prima acies aberat, [5] uti ne in eam telum tormentumve adigi posset. Pompejus autem, ut famam & opinionem hominum teneret, sic pro castris exercitum constituebat, ut tertia acies vallum contingeret, omnisque ejus instructus exercitus telis ex vallo adjectis protegi posset.

Falsum: nec abundat, nec deest quidquam. Statim enim præmisit Cæsar: *Pompejus noctu magnis additis munitionibus.* Id.

1. *Et Q. Sabinum*] Si hic est *Calvisius Sabinus*, ut videtur esse, C. est, non Q. Vide infra & *Appianum*. Ciaccon.

2. *Isthmum præmunire instituit ut Achajam Fusium prohiberet*] Isthmum Achaicum, hic Corinthiacum intellige. Nam Achajam temporibus hisce totam Græciam fere vocaverunt, quia cum ea à Romanis vinceretur, principatus Græciæ penes Achæos erat. At quærat quispiam, cur Lupus, Kalenum Achaja prohibere cupiens, Isthmum præmuniverit. Nimirum ne in Peloponnesum penetraret: nam & hæc Achaja est: adeoque in illa est etiam Achaja, quam propriam vocat *Ptolemæus*. Etsi non illuc respexerit *Cæsar*: sed locutus sit more Romanorum, quibus in Achaja quoque Corinthus & aliæ Peloponnesi urbes censebantur. Absque hoc historiam intelligere nequeas. *D. Vossius.*

3. *Nonnullas per vim expugnavit*] MSS. & impressi vett. exhibent *nonnullas* urbes *per vim expugnavit*, sed eam vocem, jubente *Pet. Ciacconio*, omisit *Jos. Scaliger*; quod nollem factum: hic enim aliud est *urbs*, aliud *civitas*; illa vox ipsum oppidum denotat, hæc urbium incolas. *Dav.*

4. *Amicitiæ Cæsaris conciliare studebat*] Ita primus *Scaliger* edidit, repugnantibus MSStis, in quibus est *amicitia*. Ego vero veterem lectionem repono, levi correctiuncula ex *Petav.* & vet. cod. nostro: *amicitia Cæsari conciliare studebat*. Opponit *Cæsar*, quod antea dixit, *per vim*, & *amicitiam*. D. Vossius.

5. *Uti ne in eam telum tormentumve adigi posset*] Sic edidit *Jos. Scaliger*; at MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræsentant *telo tormentove adigi posset*, unde reponit *Pet. Ciacconius*, *tela tormentave adigi possent*. Sed rescribendum *telum tormento adigi posset*, ut habet MS. *Bongars.* probante *D. Vossio*. Hanc sane veram esse lectionem res ipsa clamat. Vide notat. ad hujusce libri cap. III. *Davies.*

LVII. Hæc quum in Achaja atque apud Dyrrhachium gererentur, Scipionemque in Macedoniam veniſſe conſtaret; non oblitus priſtini inſtituti Cæſar, mittit ad eum Clodium, ſuum atque illius familiarem; quem ab illo tranſditum initio, & commendatum, in ſuorum neceſſariorum numero habuere inſtituerat. Huic dat litteras, mandataque ad eum: quorum hæc erat ſumma: *Seſe omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari factum, vitio eorum, quos eſſe auctores ejus rei voluiſſet: quod ſua mandata perferre non opportuno tempore ad Pompejum vererentur: Scipionem ea auctoritate eſſe, ut non ſolum libere, quæ probaſſet exponere; ſed etiam ex magna parte compellere, atque errantem regere poſſet: præeſſe autem ſuo nomine exercitui; ut, præter auctoritatem, vires quoque ad coërcendum haberet: quod ſi feciſſet, quietem Italiæ, pacem provinciarum, ſalutem imperii uni omnes acceptam relaturos.* Hæc ad eum mandata Clodius refert. Ac primis diebus, ut videbatur, libenter auditus, reliquis ad colloquium non admittitur. Caſtigato Scipione à Favonio, ut poſtea confecto bello reperiebamus; infectaque re, ſeſe ad Cæſarem recepit.

LVIII. Cæſar, quo facilius equitatum Pompejanum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos, quos eſſe anguſtos demonſtravimus, magnis operibus præmunivit: caſtellaque his locis poſuit. Pompejus, ubi nihil profici equitatu cognovit, paucis interjectis diebus, rurſum eum navibus ad ſe intra munitiones recipit. Erat ſumma inopia pabuli, adeo ut foliis ex arboribus ſtrictis, & teneris arundinum radicibus contuſis equos alerent: frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones ſata, conſumpſerant; & cogebantur Corcyra,

1. *Non admittitur. Caſtigato Scipione à Favonio*] Sic quidem interpungunt editt. veteres, quas ſecuti ſunt *Juſt. Lipſius*, & *Joſ. Scaliger*, quod mihi ſane mirum videtur, cum ipſe ſenſus oſtendat eam diſtinctionem eſſe vitioſam. Emenda *ad colloquium non admittitur, caſtigato Scipione à Favonio*, &c. Objurgarat Scipionem Favonius, quod mandata Cæſaris libenter audiiſſet: quam ob cauſſam poſtea Clodius in colloquium non admittitur. Si vulgatam interpunctionem ſerves, hiulca erit oratio. *Davies.*

atque

atque Acarnania, longo interjecto navigationis ſpatio, pabulum ſupportare: quoque erat ejus rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. Sed poſtquam non modo hordeum, pabulumque omnibus in locis, herbæque deſectæ, [1] ſed etiam frons ex arboribus deficiebat, [2] corruptis equis macie, conandum ſibi aliquid Pompejus de eruptione exiſtimavit.

LIX. Erant apud Cæſarem ex equitum numero Allobroges duo fratres Roſcillus & Ægus, Adbucilli filii, qui principatum in civitate multis annis obtinuerat, ſingulari virtute homines, quorum opera Cæſar omnibus Gallicis bellis optima fortiſſimaque erat uſus. His domi ob has cauſſas ampliſſimos magiſtratus mandaverat; atque eos extra ordinem in ſenatum legendos curaverat: agroſque in Gallia ex hoſtibus captos, præmiaque rei pecuniariæ magna tribuerat; locupleteſque ex egentibus effecerat. Hi propter virtutem non ſolum apud Cæſarem in honore erant, ſed etiam apud exercitum cari habebantur: ſed freti amicitia Cæſaris, & ſtulta ac barbara arrogantia elati deſpiciebant ſuos, [3] ſtipendiumque equitum fraudabant, & prædam omnem domum avertebant. Quibus illi rebus permoti univerſi Cæſarem adierunt, palamque de eorum injuriis ſunt queſti; & ad cætera addiderunt, [4] falſum ab his equitum numerum deferri, quorum ſtipendium averterent.

1. *Sed etiam frons ex arboribus deficiebat*] In veteribus cuſis eſt *fructus ex arboribus deficiebant*. In ſcripto libro eſt, *deficiebat*: & quoniam ſupra ſcripſit, *ut foliis ex arboribus ſtrictis equos alerent*; videant eruditi an hic legi debeat, *ſed etiam ſtrictus ex arboribus deficiebat*; ut propter vocabuli novitatem in *fructus* mutatum fuerit à librariis. *Ciaccon.*

2. *Corruptis equis macie*] Non multo aliter cap. LXIV. *corruptum timore* dixit. Sed & auctores *corruptum* pro macilento uſurpant. *Plautus* Amphit. Act. v. Sc. 1, 6. *Corrupta ſum, atque abſumta ſum. Phædrus* lib. II. Fab. VIII, 21. *Et quia corruptos nuper viderat boves.* Similis eſt verbi ratio apud *Propertium* lib. III. El. XIII, 20. *Davies.*

3. *Stipendiumque equitum fraudabant*] Uſitatior eſt loquendi formula *ſtipendio equites fraudabant*, at hujuſce non deſunt exempla. *Hyginus* Fab. LXXXIX. pag. 144. *Quod & ipſum Laomedon fraudavit*, ubi vide *Th. Munckerum.* Eodem modo locutus eſt idem ſcriptor Fab. CCXXIX. *Idem.*

4. *Falſum ab his equitum numerum deferri, quorum ſtipendium averterent*] Itaque ad cautionem, quia militum multi per commeatus aut qua alia cauſſa diffluunt, multi caſu aut ferro pereunt, ſolebat olim

LX. Cæsar neque tempus illud animadversionis esse existimans, & multa virtuti eorum concedens, rem distulit totam; illos secreto castigavit, quod quæstui equites haberent, monuitque ut [1]ex sua amicitia omnia exspectarent, & ex præteritis suis officiis reliqua sperarent. Magnam tamen hæc res illis offensionem, & contemptionem ad omnes attulit: idque ita esse, quum ex aliorum objectationibus, tum etiam ex domestico judicio atque animi conscientia intelligebant. Quo pudore adducti, & fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reservari arbitrati, discedere à nobis, & novam tentare fortunam, novasque experiri amicitias constituerunt: & cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt præfectum equitum C. Volusenum interficere, ut postea, bello confecto, cognitum est; ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompejum viderentur. Postquam id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias mutuati, [2]perinde ac satisfacere, & fraudata restituere vellent, multis coëmptis equis, ad Pompejum transierunt cum iis quos sui consilii participes habebant.

LXI. Quos Pompejus, quod erant honesto loco nati, & instructi liberaliter, magnoque comitatu, & multis jumentis venerant, virique fortes habebantur, & in honore

numerus militum cottidie ad Imperatorem referri, ut omni tempore sciret vires suas, & quid militum ad manum: quod ex *Appiano* lib. v. civil. & *Seneca* de tranquillitate cap. VIII. probat & cauto duci imitandum proponit *Justus Lipsius* lib. v. de milit. dialog. IX. *Brant.*

1. *Ex sua amicitia omnia exspectarent, & ex præteritis suis officiis reliqua sperarent*] Ultimam verborum bigam delevit *Pet. Ciacconius*, cujus judicium secutus *Jos. Scaliger*, eas voces in sua editione uncinis cinxit. Mihi quidem stat, locum esse corruptum, sed qui leniore medicina sanari possit, si legamus *ex sua amicitia omnia sperarent, & ex præteritis suis officiis reliqua spectarent.* Elegans hicce *spectandi* usus videtur in caussa fuisse, cur imperiti Librarii *nostrum* corruperint. Alioquin hæc verba passim inter se confunduntur. *Dav.*

2. *Perinde ac satisfacere*] Sic *Ciacconii* liber, cujus fidem secutus est *Jos. Scaliger.* Reliqui omnes *perinde ac* suis *satisfacere*; quorum consensus non est spernendus, cum huic verbo *Dativum casum* alibi *Cæsar* adjunxerit. Sic lib. I. B. G. cap. XIV. *Si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem facturum.* Et cap. XLI. *Egerunt, uti Cæsari satisfacerent.* Ac iterum lib. VII. B. G. cap. LXXXIX. *Morte sua Romanis satisfacere, seu vivum transdere velint.* Vide & scriptorem de Bell. Hisp. cap. XXII. *Id.*

apud

apud Cæſarem fuerant; quodque novum, & præter conſuetudinem acciderat, omnia ſua præſidia circumduxit, atque oſtentavit: nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques, à Cæſare ad Pompejum tranſierat; quum pene quotidie à Pompejo ad Cæſarem perfugerent, vulgo vero in Epiro, atque Ætolia conſcripti milites, earumque regionum omnium, quæ à Cæſare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus, ſeu quid in munitionibus perfectum non erat, ſeu quid à peritioribus rei militaris deſiderari videbatur, temporibuſque rerum, & ſpatiis locorum, [1] & cuſtodiarum varia diligentia animadverſa, prout cujuſque eorum, qui negotiis præerant, aut natura aut ſtudium ferebat, hæc ad Pompejum omnia detulerunt.

LXII. Quibus ille cognitis, eruptioniſque jam ante capto conſilio, ut demonſtratum eſt, tegmenta galeis milites ex viminibus facere, atque aggerem comportare jubet. His paratis rebus, magnum numerum levis armaturæ & ſagittariorum, aggeremque omnem noctu in ſcaphas & naves actuarias imponit; & de media nocte cohortes LX ex maximis caſtris præſidiiſque deductas, ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebant ad mare, longiſſimeque à maximis caſtris Cæſaris aberant. Eodem naves, quas demonſtravimus aggere & levis armaturæ militibus completas, quaſque ad Dyrrhachium naves longas habebat, mittit; & quid à quoque fieri velit, præcipit. Ad eas munitiones Cæſar [2] Lentulum Marcellinum quæſtorem cum legione IX poſitum habebat. Huic, quod valetudine minus commoda utebatur, Fulvium Poſtumum adjutorem ſummiſerat.

1. *Et cuſtodiarum varia diligentia animadverſa*] Hæc *Scaligeri* lectio, quæ in *Palat.* quoque ac *Bong.* reperitur. In prioribus editt. erat *vera diligentia*; peſſime. Vera eſt *cuſtodiarum viribus ac diligentia*, quomodo diſertim in *Petaviano*, optimo cobice (& MSto *Norvic.*) legitur, v. c. noſter *viria diligentia*; Cujacianus *viria diligentia*. Nimirum *viribus ac* primo depravatum in *viria*, poſtea in *vera*. D. Voſſ.

2. *Lentulum Marcellinum*] *Lentulus Marcellinus*, qui à Cæſare hic nominatur, poteſt eſſe filius Cn. Lentuli Marcellini Conſulis anno DCXCVII. qui in argenteo denario LENTULUS MARCELLINUS Coſ. dicitur. Sed ſive is, ſive alius fuerit, qui Cæſaris Quæſtor deſcribitur, à Marcellis omnino adoptatus videtur, cum eſſet Cornelia familia oriundus. Et fortaſſe P. Lentulus eſſe poteſt, is qui à M. Marcello

LXIII.

LXIII. Erat eo loco fossa pedum xv, & [1] vallus contra hostem in altitudinem pedum x: tantundemque ejus valli agger in latitudinem patebat. Ab eo, intermisso spatio pedum DC, alter conversus in contrariam partem erat vallus, humiliore paullo munitione: hoc enim superioribus diebus timens Cæsar, ne navibus nostri circumvenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum, ut, si ancipiti prœlio dimicaretur, posset resisti. Sed operum magnitudo, & continens omnium dierum labor, quod [2] millia passuum in circuitu XIIX munitiones erat complexus, perficiendi spatium non dabat. Itaque contra mare transversum vallum, qui has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat: quæ res nota erat Pompejo, delata per Allobroges perfugas; magnumque nostris attulit incommodum; nam, ut ad mare nostræ cohortes IX legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompejani exercitus: novusque eorum adventus exstitit: simulque navibus circumvecti milites [3] in anteriorem vallum tela jaciebant: fossæque aggere complebantur: & legionarii,

adoptatus, ut in Bruto refert *Cicero*, ex ipsa adoptionis formula Marcellinus dictus est. Ad indicandum vero utriusque familiæ honorem in altera denarii parte, Idææ matris simulacrum Marcellini signare consueverunt, à quo extant apud *Ciceronem* hæc verba in oratione de Aruspicum responsis: *Sacra ista majores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir accepit is, qui est optimus à Populo Rom. judicatus, P. Scipio, femina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia. Valerius Maximus* lib. VII. cap. V. *P. autem Scipio Nasica, togatæ potentiæ clarissimum lumen, is qui Consul Jugurtha bellum indixit: qui matrem Idæam Phrygiis sedibus ad nostras aras focosque migrantem sanctissimis manibus excepit.* Vide & *Livium* lib. XXIV. *Ovidium* lib. IV. Fast. & *Solinum* cap. VII. *F. Ursinus.*

1. *Vallus contra hostem in altitudinem pedum* X] Vallus proprie est Stipes. *Servius* ad illud *Virgilii* Georg. II, 25.

Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos,

ait *Bis idem dixit; nam & valli & sudes idem sunt.* Vide & eundem Grammaticum ad Æn. IX, 146. ac X, 120. *Vegetius* l. III. c. VIII. *Supra quem* (aggerem) *valli, id est, sudes, vel tribuli lignei per ordinem digeruntur.* Hic autem & sæpius hoc in capite munitionem ex stipitibus concinnatam denotat. *Dav.*

2. *Millia passuum — XVIII munitiones erat complexus*] Sic quidem MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* At ex Codice *Ciacconiano* rescribendum arbitror *munitionibus erat complexus*; id quod Latinitas videtur postulare. *Idem.*

3. *In anteriorem vallum tela jaciebant*] Alii legunt *in interiorem vallum*: ego emendaveram *exteriorem*, quod statim interioris munitionis fit mentio. Postea ita omnino reperi scriptum in meo veteri libro. *Ciaccon.* Hanc lectionem confirmat *Joan. Frid. Gronovius* Observ. lib. III. cap. XVII.

inte-

interioris munitionis defensores, scalis admotis, tormentisque cujusque generis, telisque terrebant; magnaque multitudo sagittariorum ab utraque parte circumfundebatur. Multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, viminea tegmenta galeis imposita defendebant. Itaque, quum omnibus rebus nostri premerentur, atque ægre resisterent; animadversum est vitium munitionis, quod supra demonstratum est; atque inter duos vallos, qua perfectum opus non erat, per mare, navibus expositi in aversos nostros impetum fecerunt; atque ex utraque munitione dejectos terga vertere coëgerunt.

LXIV. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus summisit; quæ ex castris fugientes conspicatæ, neque illos suo adventu confirmare potuerunt, neque ipsæ hostium impetum tulerunt. Itaque quodcumque addebatur subsidio, id corruptum timore fugientium terrorem & periculum augebat: hominum enim multitudine receptus impediebatur. In eo prœlio, quum gravi vulnere esset affectus Aquilifer, & [1]à viribus deficeretur, conspicatus equites nostros, *Hanc ego*, inquit, *& vivus multos per annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem fide Cæsari restituo. Nolite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Cæsaris non accidit, [2]ut rei militaris dedecus admittatur; incolumemque ad eum referte.* Hoc casu Aquila conservatur, [3]omnibus

1. *A viribus deficeretur*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræsentant *viribus deficeret*; sed lectionem à me receptam disertim exhibent MSS. *Norvic.* & *Ursin.* eamque in Codice *Petav.* reperit *Marq. Gudius.* In eo tamen falsus est vir doctissimus, quod ad *Phædri* lib. I. Fab. XXI. tradiderit, omnes editiones habere *viribus deficeret*, cum *Jos. Scaliger* imprimendum curaverit *viribus deficeretur.* Davies.

2. *Ut rei militaris dedecus admittatur*] *D. Vossius* mavult *decus amittatur*, ut *decus rei militaris* appelletur vexillum. Eam quidem lectionem exhibet MS. *Norvic.* nec tamen probo; vulgatam enim scripturam in suo Codice invenit *Jul. Celsus*; qui pag. 201. de hac re ait *cavete dedecus Cæsaris castris insolitum, ne forte hostium in manus veniat tanti ducis signum*; præterea, quod rem extra omnem dubitandi ansam ponit, aquila amissa maximæ erat ignominiæ, quippe apud Romanos sacra fuit habita, ideoque delictum mors sequebatur. Adi, si nescis, *Just. Lipsium* Mil. Rom. lib. IV. Dial. V. *Idem.*

3. *Omnibus primæ cohortis centuriombus interfectis præter principem priorem*] *Cohortes* nusquam nominat *Polybius*; alioqui diligentissimus in acie Romana explicanda. Omittendi causam, opinor, habuit,

primæ

primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem priorem.

LXV. Jamque Pompejani, magna cæde noſtrorum, caſtris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus: & M. Antonius, qui proximum locum tenebat præſidiorum, ea re nunciata, cum cohortibus XII deſcendens ex loco ſuperiore cernebatur: cujus adventus Pompejanos compreſſit; noſtroſque firmavit, ut ſe ex maximo timore colligerent. Neque multo poſt Cæſar, ſignificatione per caſtella fumo facta, ut erat ſuperioris temporis conſuetudo, deductis quibuſdam cohortibus ex præſidiis, eodem venit: qui, cognito detrimento, quum animadvertiſſet Pompejum extra munitiones egreſſum, caſtra ſecundum mare, ut libere pabulari poſſet, nec minus aditum navibus habere, commutata ratione belli, quoniam propoſitum non tenuerat, juxta Pompejum munire juſſit.

LXVI. Qua perfecta munitione, animadverſum eſt à ſpeculatoribus Cæſaris, cohortes quaſdam, quod inſtar legionis videretur, eſſe poſt ſilvam, & in vetera caſtra duci. Caſtrorum hic ſitus erat. Superioribus diebus, [1] quum ſe IX legio Cæſaris objeciſſet Pompejanis copiis, atque opere, ut demonſtravimus, ** circummuniret, caſtra

quia Cohors in exercitu ordinaria non fuit, ſed, ſi res poſceret, ex tribus manipulis fiebat, uno haſtatorum, altero principum, tertio triariorum. Quæ autem ex primis manipulis fiebat, *prima*; quæ è ſecundis, *ſecunda*; è tertiis, *tertia* vocabatur, uſque ad decimam; quoniam deni erant manipuli in ſingulis militum generibus, haſtatis, principibus, triariis: nam velites, neque manipulos, neque ſigna, neque centuriones proprios habebant; ſed poſt *velitationem*, id eſt, jactum pilorum, & levem quandam pugnam ad acies utrimque committendas, æqua portione ad ſigna haſtatorum, principum, triariorum redibant. *Princeps* autem *prior* dicebatur, Centurio ille manipuli principum, qui ex duobus prior creatus erat: nam, ut ait *Polybius*, duæ fiebant electiones centurionum à tribunis militum, utraque denum, quia deni erant manipuli in ſingulis generibus. Prior electio erat honoratior, uſque eo, ut, qui centuriones in ea creabantur, iis rebus, quæ de bello deliberabantur, intereſſent. Hi rurſus duos ipſi, qui poſteriorem manipuli partem regerent, creabant, quos *Polybius* ὑπάρχους appellat. Ita erant in ſignulis manipulis bini centuriones, & bini ὑπάρχοι. Omnino igitur, cum ex tribus manipulis, ut dixi, conſtaret cohors, quinque ſunt interfecti primæ cohortis centuriones, uno conſervato Principe priore. *Ald. Manut.*

1. *Quum ſe* IX *legio Cæſaris objeciſſet Pompejanis copiis, atque opere, ut demonſtravimus,* ** *circummuniret, caſtra eo lo-*

eo

eo loco posuit. Hæc silvam quandam contingebant, neque longius à mari passibus CD aberant. Post mutato consilio quibusdam de caussis, Cæsar paullo ultra eum locum castra transtulit: pauciſque intermissis diebus, hæc eadem Pompejus occupaverat; & quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore vallo, majorem adjecerat munitionem. Ita minora castra inclusa majoribus castelli atque arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus CD, quo liberius, ac sine periculo milites aquarentur: sed is quoque, mutato consilio quibusdam de caussis, quas commemorari necesse non est, eo loco excesserat. Ita complures dies manserant castra. Munitiones quidem integræ omnes erant.

LXVII. Eo signo legionis illato, speculatores Cæsari renunciarunt. Hoc idem visum ex superioribus quibusdam castellis confirmaverant. Is locus aberat à novis Pompeji castris circiter passus D. Hanc legionem sperans Cæsar se opprimere posse, & cupiens ejus diei detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes II, quæ speciem munitionis præberent: ipse diverso itinere, quam potuit occultissime, reliquas cohortes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amissis centurionibus, deminutoque militum numero, ad legionem Pompeji castraque minora duplici acie duxit. Neque eum prima opinio fefellit: nam & pervenit prius, quam Pompejus sentire posset; & tametsi erant munitiones castrorum magnæ, tamen sinistro

eo posuit] Existimant quidam hoc quod se demonstrasse Cæsar scribit, nusquam in his libris reperiri. Sed nimirum supra cap. XLV. sic legitur: *In his cum legio Cæsaris* IX *præsidium quoddam occupavisset, & munire cœpisset, huic loco propinquum & contrarium collem Pompeius occupavit, nostrosque opere prohibere cœpit.* Et post: *nostri vero, qui satis habebant, sine detrimento discedere, compluribus interfectis,* v *omnino suorum amissis, quietissime se receperunt, paulloque citra eum locum, aliis comprehensis collibus, munitiones perfecerunt.* Ex quo loco vel contra omnia exemplaria lego: *Cum se nonæ legioni Cæsaris objecissent Pompeianæ copiæ atque opere* (opere enim legitur & in lib. manuscripto cum in aliis sit *opera*) *ut demonstravimus,* (deinde desiderantur hujusmodi quædam, *nostros prohiberent: magnis autem Pompeio detrimentis illatis, paullo citra eum locum alios colles Cæsar occupavisset, eosque*) *circummuniret, castra eo loco posuit.* Ciaccon.

cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus Pompejanos ex vallo deturbavit. [1] Erat objectus portis eritius: hic paullisper est pugnatum. Quum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent, [2] fortissime T. Pulcione, cujus opera proditum exercitum C. Antonii demonstravimus, è loco propugnante. Sed tamen nostri virtute vicerunt: excisoque eritio, primo in majora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum majoribus castris, irruperunt, [3] &, quod eo pulsa legio sese receperat, nonnullos ibi repugnantes interfecerunt.

LXVIII. Sed fortuna, quæ plurimum potest, quum in reliquis rebus, tum præcipue in bello, parvis momentis magnas rerum commutationes efficit; ut tum accidit. Munitionem, [4] quam pertingere à castris ad flumen supra demonstravimus, dextri Cæsaris cornu cohortes ignorantia loci sunt secutæ, quum portam quærerent, castrorumque eam munitionem esse arbitrarentur. Quod quum esset animadversum conjunctam esse flumini; [5] protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt: omnisque noster equitatus eas cohortes est secutus.

1. *Erat objectus portis eritius.*] Est trabs, cui infixæ pinnæ ferreæ. Et sæpe versatilis. Hodie quoque utimur iis nonnunquam ad obstruendas aquas, nisi quod nunc superne tantum aculei infigantur: in illo vetere ex omnibus lateribus. Meminit machinæ *Sisenna* apud *Nonium* in *Verutum*: *Saxaque ingentia & axe juncta trabes, per pronum incitabantur: axibusque eminebant, in modum eritii militaris, veruta binum pedum.* Certum est locum corruptum esse. In veteri *Veneta* editione legebatur: *Saxaque ingentia evincti trabe per pronum mutabantur*; unde faciebam: *Saxaque ingentia, revincta trabe per pronum incitabantur.* Nam illa violenta vere machina, si in lateribus molares, in medio axis verutis confixus. *Turnebus* scribebat *saxaque ingentia, & orbes axe juncti.* Non damno: si per orbes, ut dixi, intelligas saxa: nam de rotis ligneis si accipias, videtur non magnus impetus esse potuisse. Nomen machinæ ab ericio, seu erinaceo animali. In *Petav.* & *Palat.* constanter utroque loco scribitur *ericius*. In *Bongars.* bis *erycius*; quod addo quia de litteris hujus vocis disputare doctos viros video. *D. Vossius.*

2. *Fortissime T. Pulcione.*] In meo libro est *T. Puleione*, ut legendum esse videatur *T. Pulsione*: nam hunc ut *fortissimum* laudat lib. v. de bel. Gal. cap. XLIV. *Lucanus* lib. VI. ait hujus legionis *Torquatum* ducem fuisse. *Ciaccon.*

3. *Et quod eo pulsa legio sese receperat.*] In *Petaviano* τὸ & desideratur. *Palatinus* habet *& quo pulsa legio sese receperat.* Legendum aio, *quo pulsa legio sese receperat.* D. Vossius.

4. *Quam pertingere.*] Rescribendum puto *pertinere*; altera enim voce nusquam alibi usus est *Cæsar*, perpetuo autem ea, quam dixi. *Davies.*

5. *Protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt.*] Liben meus, po-

LXIX. Interim Pompejus, hac longa satis interjecta mora, & re nunciata, v legionem ab opere deductam subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus ejus nostris equitibus appropinquabat, & acies instructa à nostris, qui castra occupaverant, cernebatur; omniaque sunt subito mutata: Pompejana enim legio celeris spe subsidii confirmata ab Decumana porta resistere conabatur, atque ultro in nostros impetum faciebat. Equitatus Cæsaris, quod angusto itinere per aggeres adscendebat, receptui suo timens, initium fugæ faciebat. Dextrum cornu, quod erat à sinistro secluſum, terrore equitum animadverso, ne intra munitionem opprimeretur, 1 ex parte, qua proruebat, sese recipiebat: ac plerique ex iis, ne in angustias inciderent, x pedum munitionis sese in fossas præcipitabant: primisque oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atque exitum pariebant. Sinistro cornu milites, quum ex vallo Pompejum adesse, & suos fugere cernerent, veriti, ne angustiis intercluderentur, quum extra & intus hostem haberent, 2 eodem, quo venerant, receptui consulebant: omniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena adeo, ut, quum Cæsar signa fugientium manu prehenderet, & consistere juberet, alii, dimissis equis, eundem cursum conficerent; alii ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret.

LXX. His tantis malis hæc subsidia succurrebant, quo minus omnis deleretur exercitus, quod Pompejus insidias timens, credo, quod hæc 3 præter spem acciderant, ejus,

sitis munitionibus. ut legi possit, *potiti munitionibus:* infra enim dixit, *potitum se hostium castris.* Sed V. C. habet *prout iis munitionibus*, ut legendum videatur *prorutis munitionibus*, sive *perruptis*. Ciacc.

1. *Ex parte qua proruebat*] Vett. editt. *ex parte, ex qua proruebat.* MS. *Ciaccon. ex parte, quam proruebat*; unde vir ille doctissimus reponit *ex parte, quam proruerat.* MS. *Norvic.* vulgatam lectionem servat, ex qua tamen sensum congruum exsculpere nequeo. Credo *ea parte* (munitionis scilicet) *qua proruebat*; ut sit Hellenismus, quales in bonis auctoribus non desunt. *Hirtius* Bell. Afric. cap. XLI. *In eo loco*, quo *paullo ante commemoravi, ante oppidum constitit*; ubi nos plura. Adi & virum clarissimum *Jac. Gronovium* ad *Ciceronis* de Fin. lib. I. num. XXIX. *Davies.*

2. *Eodem quo venerant, receptui consulebant*] In MSS. *Cujac.* v. c. nostro, *Pet. Pal.* ac *Bong.* est *receptui sibi consulebant.* Emendo *receptu sibi consulebant.* Nam quod ab *Scaligero* editum *receptui consulebant* non probo; nec sic locutum quemquam scio. *D. Voss.*

3. *Præter spem acciderant, ejus*] Dele-

qui paullo ante ex caſtris fugientes ſuos conſpexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equiteſque ejus, anguſtiis, portiſque à Cæſaris militibus occupatis, ad inſequendum tardabantur. Ita parvæ res magnum in utramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim à caſtris ad flumen perductæ, expugnatis jam caſtris Pompeji, [1] propriam & expeditam Cæſaris victoriam interpellaverunt. Eadem res, celeritate inſequentium tardata, noſtris ſalutem attulit.

LXXI. Duobus his unius diei prœliis Cæſar [2] deſideravit milites DCCCCLX, & notos [3] equites R. * Felginatem Tuticanum Gallum, Senatoris filium; C. Felginatem Placentia; A. Gravium Puteolis; M. Sacrativirum Capua; tribunos milites & centuriones XXX. Sed horum omnium pars magna in foſſis, munitionibuſque, & fluminis ripis oppreſſa ſuorum terrore ac fuga ſine ullo vulnere interiit, [4] ſignaque ſunt militaria XXXII amiſſa. Pompejus eo prœlio Imperator eſt appellatus. Hoc nomen obtinuit; atque ita ſe poſtea ſalutari paſſus eſt: ſed [5] neque in litteris,

ta virgula, quæ in *Lipſii*, *Scaligeri*, nuperiſque editt. obtinuit, reſcribendum *præter ſpem acciderant ejus*, niſi cum *Rom. Ven. Bervald. Steph.* malis, ordine verborum mutato, *præter ſpem ejus acciderant*. Davies.

1. *Propriam & expeditam*] *Victoria propria* eſt perpetua, qua locutione uſus eſt *Hirtius* Bell. Afric. capp. XXXII. & LXXII. At mirum ſane eſſet, ſi *Cæſar* ex victa hoſtium legione tantum commodum ſperaſſet. Omnino itaque reponendum *prope jam expeditam*, ut diſerte exhibet MS. *Norvic. Livius* lib. XLV. cap. XLI. *Ad alterum* prope jam *exſpirantem veni. Hilarius* ad Conſtant. pag. 211. ed. Baſil. Prope jam *nemo Chriſti eſt. Terentius* Heaut. Act. I. Sc. 1, 46. Prope jam *ut pro uxore haberet*. Vide & vſ. 52. *Idem.*

2. *Deſideravit milites* DCCCCLX] *Plutarchus* de duobus millibus, *Oroſius* de quaternis ait. In *Celſo* nihil hac de re invenio. *D. Voſſius.*

3. *Equites R. * Felginatem Tuticanum &c.*] Etſi non probo vv. cc. lectionem, non dubito tamen adſcribere, quia immane quantum à vulgata abit. *Equites Rom.* cccc *& Tuticanum Gallum, Senatoris filium, & à Placentia* c, *& à Puteolis* c. *& à Capua* x. *ſacrati viri & x Trib. militum, & centuriones* XXX. Sic *Palatin.* & *Bong.* niſi quod hic pro *Tuticano* depravate habet *Tutianum*, & pro XXX, XXXII. Qui numerus & in MSS. *Cujacii* ac *Petav.* & v. c. noſtro reperitur. *Oroſius* habet *centuriones* XXII. Sed pro *Felginate Petav.* & v. c. noſter conſtanter habent utroque loco *Flegi-natem*. Idem.

4. *Signaque ſunt militaria* XXXII *amiſſa*] Sic quidem *Plutarchus* in Cæſare: δὸο καὶ τεσσάκοντα σημεῖα λαβεῖν τὰς πολεμίας. Sed *Appianus* lib. II. B. C. p. 467. XXIIX. Καὶ σημεῖα, inquit, ἃ ἡμίσεας ἐκείνης ἔλαβον ἐν ταῖς δύο μάχαις ὀκτὼ καὶ εἴκοσι, ut legi hic poſſit XXIIX. *Ciaccon.*

5. *Neque in litteris, quas ſcribere eſt ſolitus, neque in faſcibus inſignia laureæ præfulit*] Erat moris, ut duces, poſteaquam

quas

quas ſcribere eſt ſolitus, neque in faſcibus inſignia laureæ prætulit. At Labienus, quum ab eo impetraviſſet, ut ſibi captivos tranſdi juberet, omnes productos oſtentationis, ut videbatur, cauſſa, [1] quo major perfugæ fides haberetur, commilitones appellans, & magna verborum contumelia interrogans, *ſolerentne veterani milites fugere*, in omnium conſpectu interficit.

LXXII. His rebus tantum fiduciæ ac ſpiritus Pompejanis acceſſit, ut non de ratione belli cogitarent, ſed viciſſe jam ſibi viderentur. Non illi paucitatem noſtrorum militum, non iniquitatem loci, atque anguſtias præoccupatis caſtris, & ancipitem terrorem intra extraque munitiones, non abſciſſum in duas partes exercitum, quum [2] alter alteri auxilium ferre non poſſet, cauſſæ fuiſſe cogitabant: non ad hæc addebant, non ex concurſu acri facto, non prœlio dimicatum; ſibique ipſos multitudine atque anguſtiis majus attuliſſe detrimentum, quam ab hoſte accepiſſent: non denique communes belli caſus recordabantur, quam parvulæ ſæpe cauſſæ vel falſæ ſuſpicionis, vel terroris repentini, [3] vel objectæ religionis, magna detrimenta intuliſſent: quoties vel culpa ducis, vel tribuni vi-

à militibus Imperatores appellati fuerant, lictores laureatos præferrent, litteraſque ad Senatum laureatas de rebus à ſe geſtis mitterent. *Cicero* in Piſonem: *Appellatus eſt hic Vulturius illius provinciæ (ſi diis placet) Imperator. Tum quidem, Paulle noſter, tabellas Romam cum laurea mittere audebas?* Et poſt: *Qui primum qua veneris cum laureatis tuis lictoribus quis ſcit?* Sed ut illud nomen obtinere poſſent, à Senatu petebant, aut etiam iis ultro à Senatu dabatur. *Cicero* Philippica XIV. *An ſi quis Hiſpanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille aut duo millia occidiſſet, non eum hac conſuetudine, qua increbuit, Imperatorem appellaret Senatus?* Et iterum: *Sed hoc primum faciam ut Imperatores appellem eos, quorum virtute & conſilii felicitate maximis periculis ſervitutis atque interitus liberati ſumus.* Itaque forte intelligi debet Pompeium à Senatu, qui tunc in caſtris erat, etiam id nomen obtinuiſſe. *Plinius* lib. XV. cap. ult. de Lauro: *Romanis præcipue lætitiæ victoriarumque nuntiæ: additur litteris, & militum lanceis piliſque, faſces Imperatorum decorat.* Ciaccon.

1. *Quo major perfugæ fides haberetur*] Noli cum *Urſino* aut *Ciacconio* putare hunc eſſe corruptum locum: ſaniſſimus eſt. *Perfugam* Cæſar per contumeliam vocat ipſum Labienum. Eundem errorem *Rubenius* lib. I. cap. XXXV. erravit: quod tamen in *Cæſare* illi novum non eſt. *D. Voſſius.*

2. *Alter alteri*] Placet, quod in MSto *Norvic.* legere eſt, *altera alteri*, nimirum pars exercitus. *Davies.*

3. *Vel objectæ religionis*] Quidam rectius putant *abjectæ*. Sed *neglectæ* potius diceret *Cæſar*, quam *objectæ*, ſi id vellet, ut lib. VI. B. G. cap. XVII. *Neque ſæpe accidit ut neglecta quiſpiam religione, aut capta apud ſe occultare, aut poſita tollere*

tio in exercitu esset offensum: sed proinde, ac si virtute vicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere, per orbem terrarum, fama ac litteris victoriam ejus diei concelebrabant.

LXXIII. Cæsar à superioribus consiliis depulsus, omnem sibi commutandam belli rationem existimavit. Itaque uno tempore, præsidiis omnibus deductis, & oppugnatione dimissa, coactoque in unum locum exercitu, concionem apud milites habuit; hortatusque est, *ne ea, quæ accidissent, graviter ferrent, neve his rebus terrerentur, multisque secundis prœliis unum adversum, & id mediocre, opponerent: habendam fortunæ gratiam, quod Italiam sine aliquo vulnere cepissent: quod duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis atque exercitatissimis ducibus, pacavissent; quod finitimas frumentariasque provincias in potestatem redegissent: denique recordari debere, [1] qua facilitate inter medias hostium classes, oppletis non solum portubus, sed etiam littoribus, omnes incolumes essent transportati: [2] si non omnia caderent secunda, fortunam esse industria sublevandam: quod esset acceptum detrimenti, [3] ejus*

auderet. Cicero de natura deorum lib. II. in principio. *C. Flaminium Cœlius religione neglecta cecidisse apud Thrasymenum scribit, cum magno Reipublicæ vulnere.* Mihi *objecta* admodum placet. *Cicero* de divinatione in Verrem: *Tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Veneriorum, & eorum qui à Venere se liberaverunt, ut Præfecto illi religionem Veneris, nomenque objiceret.* *Livius* lib. XXXVIII. *Oratores iidem redeunt excusantes, religione objecta venire Reges non posse.* Alias, *injicere religionem* solet dicere, & *afferre.* *Plautus* Mercatore:

Religionem illic objecit, recipiam me illuc.

Suetonius in Othone: *Fuere qui proficiscenti Othoni moras religionemque nondum conditorum ancilium afferrent.* Ciaccon.

1. *Qua facilitate inter medias hostium classes*] Sic solus *Bongars.* at MS. *Cujac.* & *Petav.* ac *Palat. qua felicitate,* quare sic rescribo. *D. Vossius.*

2. *Si non omnia caderent secunda, fortunam industria esse sublevandam*] Excusi *cederent. Vascos.* ad oram: *si non omnia cederent secunda fortuna, industria esse sublevanda. Cadendi* verbo in re simili usus *Terentius* Adelph. Act. IV. Sc. VII.

Ita vita est hominum, quasi cum ludas tesseris,
Si illud quod est maxime opus jactu, non cadit,
Illud quod cecidit forte, id arte ut corrigas.

Qui ex *Platone* à Comico expressus locus lib. X. de Republ. ut observat doctissimus *Turnebus* lib. XXIX. adversar. cap. X. *Brant.*

3. *Ejus juri potius*] Fortunam intelligit, quæ, ut queritur *Pedo Albinovanus* Eleg. I, 54.

——*Injustum jus sibi ubique facit.*

Editt. *Rom. Ven. Beroald.* hic exhibent *exercitus potius*; MS. autem *Norvic. cujusvis potius.* Sic & alii Codd. Sed hæc varietas ex eo est orta, quod vim *Cæsareæ* locutionis non caperent Librarii. *Davies.*

juri

juri potius, quam ſuæ culpæ debere tribui: [1] *locum æquum ad dimicandum dediſſe: potitum eſſe hoſtium caſtris; expuliſſe, ac ſuperaſſe pugnantes, ſed ſive ipſorum perturbatio, ſive error aliquis, ſive etiam fortuna partam jam præſentemque victoriam interpellaſſent, dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute ſarciretur:* [2] *quod ſi eſſet factum, detrimentum* [3] *in bonum verteret, uti ad Gergoviam accidiſſet, atque ii, qui ante dimicare timuiſſent, ultro ſe prælio offerrent.*

LXXIV. Hac habita concione, [4] nonnullos ſigniferos ignominia notavit, ac loco movit. Exercitui quidem omni tantus inceſſit ex incommodo dolor, tantumque ſtudium infamiæ ſarciendæ, ut nemo aut tribuni aut centurionis imperium deſideraret; & ſibi quiſque etiam pœnæ loco graviores imponeret labores, ſimulque omnes arderent cupiditate pugnandi; quum ſuperioris etiam ordinis nonnulli oratione permoti manendum eo loco & rem prœlio committendam exiſtimarent. Contra ea Cæſar neque ſatis militibus perterritis confidebat; [5] ſpatiumque interponendum ad recreandos animos putabat;

1. *Locum æquum ad dimicandum dediſſe*] Editt. vett. *locum ſecurum: Joſ. Scaliger* edidit *locum ſe tum*, ex nonnullis Codd. qui *ſecum* exhibebant. *Joan. Freinſhemius* ad *Curtii* lib. IV. cap. XIV, 12. conjecit *locum ſe aptum* vel *tutum*, quæ quidem emendatio *D. Voſſio* in mentem venerat. *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. XXX. cap. XXII. & *Ald. Manutius* reponunt *locum ſe æquum*; ſed lancem deprimit MS. *Norv.* quem in hac editione ſum ſecutus; pronomen enim reciprocum ſubaudiri poſſe, ſexcentis exemplis conſtat. *Davies.*

2. *Quod ſi eſſet factum, detrimentum*] Ed. *Gryph.* habet *factum, & detrimentum*: MS. *Palat. factum, ut detrimentum*, unde reſcribit *D. Voſſius, factum, fore ut detrimentum.* Mihi placet *quod ſi eſſet, futurum ut detrimentum* &c. Phraſis eſt elegantiſſima, cujus exempla ſuppeditabit vir doctiſſimus *Joan. Clericus* ad *Corn. Severi Ætn.* vſ. 504. *Idem.*

3. *In bonum verteret*] Editt. vett. *verterent.* Male. *Livius* lib. II. cap. XXVII. *Periculum libertatis —— in creditores & debitoribus verterat.* Et cap. LII. *Ea* (mulcta) *in caput vertit. Dictys* Cretenſis lib. II. cap. III. *Propere ad eum convertit.* Et cap. XXVIII. *Cum magna præda ad ſuos convertit.* Vide etiam not. ad lib. V. B. G. cap. XLIX. *Davies.*

4. *Nonnullos ſigniferos ignominia notavit, ac loco movit*] Hoc pro clementia Cæſaris, non more Romano: nam qui ſigna amiſerant, ignominioſa peribant morte; unde apud *Livium* lib. II. *Inermes milites, ſigno amiſſo ſigniferos, duplicario que qui reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri percuſſit.* Obvia ſunt exempla. *D. Voſſius.*

5. *Spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat; relictiſque munitionibus magnopere rei frumentariæ timebat*] Nunquam ita ſcripſerat *Cæſar*; nam reli-

relictisque munitionibus magnopere rei frumentariæ timebat.

LXXV. Itaque nulla interposita mora, sauciorum modo & ægrorum habita ratione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniam præmisit, ac conquiescere ante iter confectum vetuit. His una legio missa præsidio est. His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de IV vigilia compluribus portis eductas eodem itinere præmisit; parvoque spatio intermisso, ut & militare institutum servaretur, & quam seriissime ejus profectio cognosceretur, conclamari jussit; statimque egressus, & noviſſimum agmen consecutus, celeriter è conspectu castrorum discessit. Neque vero Pompejus, cognito consilio ejus, moram ullam ad insequendum intulit: sed eadem spectans, si itinere impeditos & perterritos deprehendere posset, exercitum è castris eduxit, equitatumque præmisit ad noviſſimum agmen demorandum: neque consequi potuit; quod multum expedito itinere anteceſſerat Cæsar: sed quum ventum esset [1] ad flumen Genusum, quod ripis erat impeditis, consecutus equitatus, noviſſimos prœlio detinebat. Huic suos Cæsar equites opposuit, expeditosque antesignanos

certum est ad Dyrrhachium manenti metuendam fuisse famem. Ideoque alia loca petenda erant. Non ignoravit hoc *Celsus*, in quo legitur: *Nam neque victis tam cito in aciem reversurus sat fidebat, & reparandis animis spatio opus esse; neque præterea tam hostem quam frumenti inopiam metuendam eo loci manentibus judicabat. Fulvius* pro *relictisque* legebat *retentisque*: audaci conjectura, & phrasi quam certum mihi nunquam à *Cæsare* manasse. Codicum plerique pro vulgata stant, præter *Palatinum*, in quo itidem male est *reliquisque munitionibus*. Sed optimi duo Vetus noster & *Petavianus* codex habent *relictis*. Haurio inde veram lectionem, certe sensum bonum, & distinguo: *Spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat relictis munitionibus. Magnopere rei frumentariæ timebat: itaque, &c.* Ne ipsa quidem invidia negabit commodiorem hic sensum esse: quare neminis censuram defugio. Non repugnem tamen siquis, inserto &, legat, *& magnopere rei frumentariæ timebat.* Talia à librariis sæpe omitti quotidie in codicibus antiquis video. Sic omnia erunt multo clariora. *Idem.*

1. *Ad flumen Genusum*] Erat flumen vicinum Apso, alteri flumini, ubi primum Cæsar & Pompeius castra habuerunt castris collata, si *Lucano* credendum est, qui lib. v. ait:

Prima duces junctis vidit consistere castris
Tellus, quam volucer Genusus, quam mollior Apsus
Circumeunt ripis.———

Genusum Ptolemæus appellare videtur Πα-

admis-

admiſcuit CD, qui tantum profecere, ut, equeſtri prœlio commiſſo, pellerent omnes, complureſque interficerent, ipſi incolumes ſe ad agmen reciperent.

LXXVI. Confecto juſto itinere ejus diei, quod propoſuerat Cæſar, tranſductoque exercitu flumen Genuſum, veteribus ſuis in caſtris contra Aſparagium conſedit; militeſque omnes intra vallum continuit; equitatumque per cauſſam pabulandi emiſſum confeſtim Decumana porta in caſtra ſe recipere juſſit. Simili ratione Pompejus, confecto ejuſdem diei itinere, in ſuis veteribus caſtris ad Aſparagium conſedit, ejuſque milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alii lignandi pabulandique cauſſa longius progrediebantur; alii, quod ſubito conſilium profectionis ceperant, magna parte impedimentorum & ſarcinarum relicta, ad hæc repetenda invitati propinquitate ſuperiorum caſtrorum, depoſitis in contubernio armis, vallum relinquebant. Quibus ad ſequendum impeditis, Cæſar, quod fore providerat, meridiano fere tempore, ſigno profectionis dato, exercitum educit, duplicatoque ejus diei itinere, IIX millibus paſſuum ex eo loco procedit. Quod facere Pompejus diſceſſu militum non potuit.

LXXVII. Poſtero die Cæſar ſimiliter præmiſſis prima nocte impedimentis, de IV vigilia ipſe egreditur; ut, ſi qua impoſita eſſet dimicandi neceſſitas, ſubitum caſum expedito exercitu ſubiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum eſt, ut altiſſimis fluminibus, atque impeditiſſimis itineribus nullum acciperet incommodum: Pompejus enim, primi diei mora illata, & reliquorum dierum fruſtra labore ſuſcepto, quum ſe magnis itineribus extenderet, & progreſſos conſequi cuperet,

νάσσν lib. III. in deſcriptione Macedoniæ. Apud *Livium* lib. XLIV. legitur *Genuſuum*. Ciaccon.

1. *Intra vallum continuit*] Editt. *Rob. Stephani* A. D. 1544. exhibet *intra caſtrorum munitionem*, quam lectionem ab emendatorculo profectam arbitror, nam reliqui omnes Codd. repræſentant intra *vallum caſtrorum*. Sic *Cæſar* lib. III. B. G. cap. XVII. *Ut jam ad vallum caſtrorum hoſtes accedere auderent*. Ita igitur & hic repone. *Davies*.

IV die finem ſequendi fecit, atque aliud ſibi conſilium capiendum exiſtimavit.

LXXVIII. Cæſari ad ſaucios deponendos, ſtipendium exercitui dandum, ſocios confirmandos, præſidium urbibus relinquendum, neceſſe erat adire Apolloniam: ſed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti neceſſe; timenſque Domitio, ne adventu Pompeji præoccuparetur, ad eum omni celeritate & ſtudio incitatus ferebatur. Totius autem rei conſilium his rationibus explicabat, ut, ſi Pompejus eodem contenderet, abductum illum à mari, atque ab iis copiis, quas Dyrrhachii comparaverat, frumento ac commeatu abſtractum pari conditione belli ſecum decertare cogeret: ſi in Italiam tranſiret, conjuncto exercitu cum Domitio per Illyricum Italiæ ſubſidio proficiſceretur: ſin Apolloniam Oricumque oppugnare, & ſe omni maritima ora excludere conaretur, obſeſſo tamen Scipione, neceſſario illum ſuis auxilium ferre cogeret. Itaque præmiſſis nunciis ad Cn. Domitium Cæſar ſcripſit, [1] &, quid fieri vellet, oſtendit: præſidioque Apolloniæ cohortibus IV, Liſſi I, III Orici relictis, quique erant ex vulneribus ægri, depoſitis; per Epirum atque Acarnaniam iter facere cœpit. Pompejus quoque de Cæſaris conſilio conjectura judicans, ad Scipionem properandum ſibi exiſtimabat, ſi Cæſar iter illo haberet, ut ſubſidium Scipioni ferret; ſi ab ora maritima Corcyraque diſcedere nollet, quod legiones equitatumque ex Italia exſpectaret, ipſe ut omnibus copiis Domitium aggrederetur.

LXXIX. Iis de cauſſis uterque eorum celeritati ſtudebat, ut ſuis eſſet auxilio, &, ad opprimendos adverſarios, [2] ne occaſioni temporis deeſſet. Sed Cæſarem Apollonia directo itinere averterat. Pompejus per Candaviam iter in Macedoniam expeditum habebat. Acceſſit

1. *Et, quid fieri vellet, oſtendit*] Vulgg. *ſequid fieri vellet, oſtendit.* Sed omnes Codd. repugnant, quorum auctoritatem ſum ſecutus. *Davies.*

2. *Ne occaſioni temporis deeſſet*] Sic *Vaſcoſ.* Alii omnes, *ne occaſio temporis deeſſet.* Illud vero rectius. *Livius* enim lib. XXII. *Dux armatus & intentus ſis, ut ne-*

etiam

etiam improviſo aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures caſtris Scipionis caſtra collata habuiſſet, rei frumentariæ cauſſa ab eo diſceſſerat, & [1] Heracleam Senticam, quæ eſt ſubjecta Candaviæ, iter fecerat; ut ipſa fortuna illum objicere Pompejo videretur. Hæc ad id tempus Cæſar ignorabat. Simul à Pompejo litteris per omnes provincias civitateſque dimiſſis de prœlio ad Dyrrhachium facto [2] elatius inflatiuſque multo, quam res erat geſta, fama percrebuerat, *pulſum fugere Cæſarem pene omnibus copiis amiſſis.* [3] Hæc itinera infeſta reddiderant: hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant. Quibus accidit rebus, ut, pluribus dimiſſi itineribus à Cæſare ad Domitium, & ab Domitio ad Cæſarem, nulla ratione iter conficere poſſent. Sed Allobroges Roſcilli, atque Ægi familiares, quos perfugiſſe ad Pompejum demonſtravimus, conſpicati in itinere exploratores Domitii, ſeu priſtina ſua conſuetudine, quod una in Gallia bella geſſerant; ſeu gloria elati, cuncta, ut erant acta, expoſuerunt, & Cæſaris profectionem, & adventum Pompeji docuerunt: à quibus Domitius certior factus vix IV horarum ſpatio antecedens hoſtium beneficio periculum vitavit: & ad Æginium, quod eſt objectum oppoſitumque Theſſaliæ, Cæſari venienti occurrit.

LXXX. Conjuncto exercitu, Cæſar Gomphos pervenit; quod eſt oppidum primum Theſſaliæ venientibus

que tua occaſioni deſis, neque ſuam hoſti des. Idem lib. XXI. *Quod ubi accepit Annibal, ne tempori deeſſet, dat ſignum ad trajiciendum.* Et *Corn. Tacitus* lib. IV. hiſtor. *Manus ad obſeſſos tendere, ne tempori deeſſent.* Brant.

1. *Heracleam Senticam*] Sic in omnibus codicibus legitur. *Ptolemæo* tamen Heraclea eſt urbs Συντικῆς, & *Plinius* lib. IV. cap. X. *Heracleam Sinticam* vocat. Sed facile potuit I in E mutari. Sic in vet. cod. *Heraclia* pro *Heraclea* ſcribitur; & in multis libris non raro reperias *Mauretaniam* pro *Mauritania*. Quod perperam *Fulvius* inde probat rectum eſſe, quia Græcis Μαυρετανία dicitur: nam ſi id verum, quare non æque *Bretania* dicere liceat quando Græcis Βρετανία eſt. *D. Voſſius.*

2. *Elatius inflatiuſque*] Ταυτόης iſta placuit *Scaligero*; in MSS. omnibus eſt *latius inflatiuſque.* Idem.

3. *Hæc itinera infeſta reddiderant, hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant*] MS. *Norvic*, exhibet *hæc itinera infeſta reddiderat, hæc civitates nonnullas* &c. *avertebat*, unde reſcripſerim *hæc itinera infeſta reddiderat, hæc civitate nonnullas ab ejus amicitia averterat*, ut ad *famam* hæc referantur. *Davies.*

ab Epiro; quæ gens paucis ante menſibus ultro ad Cæſarem legatos miſerat, ut ſuis omnibus facultatibus uteretur, præſidiumque ab eo militum petierat: ſed eo fama jam præcurrerat, quam ſupra docuimus, de prœlio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus; itaque Androſthenes, prætor Theſſaliæ, quum ſe victoriæ Pompeji comitem eſſe mallet, quam ſocium Cæſaris in rebus adverſis, omnem ex agris multitudinem ſervorum ac liberorum in oppidum cogit, portaſque præcludit, & ad Scipionem Pompejumque nuncios mittit, ut ſibi ſubſidio veniant: ſe confidere munitionibus oppidi, ſi celeriter ſuccurratur: longinquam oppugnationem ſuſtinere non poſſe. Scipio diſceſſu exercituum à Dyrrhachio cognito [1] Lariſſam legiones adduxerat. Pompejus nondum Theſſaliæ appropinquabat. Cæſar caſtris munitis ſcalas muſculoſque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari juſſit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites docuit quantum uſum haberet ad ſublevandam omnium rerum inopiam, potiri oppido [2] pleno atque opulento; ſimul reliquis civitatibus urbis hujus exemplo inferre terrorem; & id fieri celeriter, priuſquam auxilia concurrerent. Itaque uſus ſingulari militum ſtudio, eodem, quo venerat, die, poſt horam IX, oppidum altiſſimis mœnibus oppugnare aggreſſus, ante ſolis occaſum expugnavit, & ad diripiendum militibus conceſſit; ſtatimque ab oppido caſtra movit, & Metropolim venit, ſic, ut nuncios expugnati oppidi, famamque antecederet.

LXXXI. Metropolitæ, eodem primum uſi conſilio, iiſdem permoti rumoribus, portas clauſerunt, muroſque armatis compleverunt: ſed poſtea caſu [3] civitatis Gomphenſis ex captivis cognito, quos Cæſar ad murum pro-

1. *Lariſſam legiones adduxerat*] V. C. habet *Lariſſam*, & paullo poſt *Lariſæos*, littera ſibilante non geminata, quomodo ſcribendum eſſe docent antiqua numiſmata ΛΑΡΙCΑΙΩΝ. *F. Urſinus.*

2. *Pleno atque opulento*] *Plutarchus* in Cæſ. ſcribit, milites ipſius vino in ea civitate reperto recreatos, corporis habitum meliorem in modum immutaſſe. *Appianus* autem lib. II. B. G. p. 468. de Germanis hoc addit ὧν μάλιστα αὐτῶν οἱ Γερμανοὶ γαλοιάπυζοι καὶ τὴν μέζην ἔσαν. Hot.

3. *Civitatis Gomphenſis ex captivis cognito*] Nomen proprium, ut ſit, in omni-

ducendos curaverat, portas aperuerunt. Quibus diligentissime conservatis, collata fortuna Metropolitum cum casu Gomphensium, nulla Thessaliæ fuit civitas præter Lariſsæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Cæsari parerent, atque imperata facerent. Ille segetis idoneum locum in agris nactus, quæ prope jam matura erat, ibi adventum exspectare Pompeji, eoque omnem rationem belli conferre constituit.

LXXXII. Pompejus paucis post diebus in Thessaliam pervenit: concionatusque apud cunctum exercitum suis agit gratias; Scipionis milites cohortatur, ut parta jam victoria prædæ ac præmiorum velint esse participes: receptisque omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur: classicumque apud eum cani, & alterum illi jubet prætorium tendi. Auctis copiis Pompeji, duobusque magnis exercitibus conjunctis, pristina omnium confirmatur opinio, & spes victoriæ augetur adeo, ut, quicquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; &, si quando quid Pompejus tardius aut consideratius faceret, unius esse negotium dici, sed illum delectari imperio, & consulares prætoriosque servorum habere numero, dicerent. Jamque inter se palam de præmiis ac sacerdotiis contendebant; in annosque consulatum definiebant: [2]alii domos bonaque eorum, qui in castris erant Cæsaris, petebant: magnaque inter eos in consilio fuit controversia, oporteretne L. Hirri, quod is à

bus Codd. erat corruptum; illi enim *civitatis* comprehensis *ex captivis cognito*; sed locum hunc egregie sanarunt doctissimi viri *Fr. Hotomannus* & *Pet. Ciacconius*, quorum conjecturam recepit *Jos. Scaliger*. Hunc autem Gomphensium casum, præter Historicos, memorat etiam auctor Panegyr. VIII. cap. VI, 1. *Davies.*

1. *Parerent atque imperata facerent*] In vulgg. erat *pareret atque imperata faceret*; sed lectionem à me receptam exhibent MSS. *Voss.* & *Norvic.* quam mutarunt Librarii, quippe nescierunt verbum *plurale* nomini multitudinis *singulari* sæpius esse conjunctum. Vide notat. ad lib. II. B. C. cap. VI. *Idem.*

2. *Alii domos bonaque eorum, qui in castris erant Cæsaris, petebant*] *Cicero* lib. II. ad Atticum epist. VI. *Me discessisse ab armis nunquam pœnituit, tanta erat in illis crudelitas, ut non nominatim, sed generatim proscriptio esset informata, ut jam omnium judicio constitutum esset, omnium vestrum bona prædam esse illius victoriæ.* Et post: *De Furnio consoler te? Pernicioſa loquebatur de mansione tua. L. vero Lentulus Hortensii domum sibi, & Cæsaris hortos, & Baias desponderat. Omnino hæc eo-*

Pom-

Pompejo ad Parthos miſſus eſſet, proximis comitiis prætoriis abſentis rationem haberi: quum ejus neceſſarii fidem implorarent Pompeji, ut præſtaret, quod proficiſcenti recepiſſet, ne per ejus auctoritatem deceptus videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne unus omnes antecederet, recuſarent.

LXXXIII. Jam de ſacerdotio Cæſaris Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis contentionibus ad graviſſimas verborum contumelias palam deſcenderunt: quum Lentulus ætatis honorem oſtentaret; Domitius urbanam gratiam dignitatemque jactaret; Scipio affinitate Pompeji confideret. Poſtulavit etiam L. Afranium proditionis exercitus Attius Rufus apud Pompejum, quod geſtum in Hiſpania diceret: & L. Domitius in conſilio dixit, placere ſibi bello confecto ternas tabellas dari ad judicandum iis, qui ordinis eſſent ſenatorii, belloque una cum ipſis interfuiſſent, ſententiaſque de ſingulis ferrent, qui Romæ remanſiſſent, quique intra præſidia Pompeji fuiſſent, neque operam in re militari præſtitiſſent: unam fore tabellam, qui liberandos omni periculo cenſerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecunia multarent. Poſtremo omnes aut de honoribus ſuis, aut de præmiis pecuniæ, aut [2] de perſequendis inimicis agebant: nec quibus rationibus ſuperare poſſent; ſed quemadmodum uti victoria deberent, cogitabant.

dem modo ex hac parte fiunt, niſi quod illud erat infinitum, omnes enim, qui in Italia manſerant, hoſtium numero habebantur. Ciaccon.

1. *Ad Parthos miſſus eſſet*] Scribit *Dio* lib. XLI. tentaſſe Pompeium ad ſuam amicitiam pertrahere Orodem Parthorum Regem, etſi poſt Craſſorum cædem hoſtium in numero habitus ille eſſet; reſpondiſſeque eum, ſi Syria ſibi concederetur, Pompeio laturum auxilium, ſed, ea denegata, domo ſe non moviſſe. *Idem.*

2. *De perſequendis inimicis agebant*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* miro conſenſu repræſentant *de perſequendis* inimicitiis *agebant*; nec quidquam eſt cauſæ, cur hæc lectio rejiciatur, *abſtractum* enim pro *concreto*, ut loquuntur Scholaſtici, eleganter uſurpatur. *Juſtinus* lib. XXXI. cap. VI. *Omnia igitur variis aſſentantum generibus corrumpebantur.* Sic ex *Pelerini* Codice edidit *J. G. Gravius*, probante *Bongarſio*; at alii MSSti *aſſentationum*, quomodo legendum arbitror. *Dictys* Cretenſis lib. II. cap. XLII. *Graii infrequentes incurioſique ab armis turbati*, hoc eſt, ab armatis militibus. Alia exempla huc conferre nihil attinet, cum eorum affatim ſuppeditabunt not. ad lib. VII. B. G. cap. LXXVIII. & lib. VIII. cap. XIX. *Dav.*

LXXXIV.

LXXXIV. [1] Re frumentaria præparata, confirmatisque militibus, & satis longo spatio temporis à Dyrrhachinis prœliis intermisso, quum satis perspectum militum animum habere videretur, tentandum Cæsar existimavit, quidnam Pompejus propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. Itaque ex castris exercitum eduxit, aciemque instruxit, primum suis locis, paulloque à castris Pompeji longius; continentibus vero diebus, ut progrederetur à castris suis, collibusque Pompejanis aciem subjiceret. Quæ res in dies confirmatiorem ejus efficiebat exercitum. Superius tamen institutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat, ut, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atque expeditos ex antesignanis electos milites ad pernicitatem, [2] armis inter equites prœliari juberet, qui quotidiana consuetudine usum quoque ejus generis prœliorum perciperent. His erat rebus effectum, ut equites ∞ apertioribus etiam locis VII millium Pompejanorum impetum, quum adesset usus, sustinere auderent, neque magnopere eorum multitudine terrerentur: namque etiam per eos dies prœlium secundum equestre fecit, atque [3] unum Allobrogem ex duobus, quos perfugisse ad Pompejum supra docuimus, cum quibusdam interfecit.

LXXXV. Pompejus, quia castra in colle habebat, ad

1. *Re frumentaria præparata*] A re sane frumentaria mediocriter instructus erat Cæsar, si verum est, quod tradit *Appianus* lib. II. B. C. pag. 466. ideoque Pompeius τρίβειν τὸ πόλεμον ἐγνώκει, ὡς ἐς λιμὸν ἐκ λιμοῦ τοὺς πολεμίους περιφέρειν. Lego ἐς λοιμὸν ἐκ λιμοῦ *in pestilentiam ex fame*, quod solenne est. *Justinus* lib. II. cap. XIII. *Multorum deinde dierum inopia contraxerat & pestem. Cl. Mamertinus* Pan. I. cap. V, 2. *Ire passus est in profundam famem, & ex fame in pestilentiam.* Vide & *Florum* lib. III. cap. V, 17. *Idem.*

2. *Armis inter equites*] Observatu dignum, Cæsarem Germanorum institutum imitatum fuisse, ut pedites velocissimos & fortissimos equitibus admisceret, qui eorum cursum fere adæquarent. De quo instituto dictum est Gall. I. cap. XLVIII. *Hotoman.*

3. *Unum Allobrogem ex duobus*] MSS. *Petav.* & *Norvic.* exhibent *Ægum Allobrogem ex duobus*; ac hoc quidem nomine insignitus erat Allobrogum unus, qui ad Pompeium perfugere. Adi hujusce libri cap. LXXIX. Ita igitur reponendum arbitror; non enim temere fit ut Librarii nomina propria in contextum intruserint; quin potius ea, utpote rariora, corruperunt mutaruntque. Vocem partitivam *unum* subaudiri posse docebit *G. J. Vossius* de Constructi. cap. X. pag. 41. *Dav.*

infi-

infimas radices montis aciem instruebat; semper, ut videbatur, spectans, si iniquis locis Cæsar se subjiceret. Cæsar nulla ratione ad pugnam elici posse Pompejum existimans, hanc sibi commodissimam belli rationem judicavit, uti castra ex eo loco moveret, semperque esset in itineribus: hoc sperans, ut, movendis castris, pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re uteretur; simulque, in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, & insolitum ad laborem Pompeji exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His constitutis rebus, signo jam profectionis dato, [1] tabernaculisque detensis, animadversum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius à vallo esse aciem Pompeji progressam, ut non iniquo loco posse dimicari videretur. Tunc Cæsar apud suos, quum jam esset agmen in portis, *Differendum est*, inquit, *iter in præsentia nobis, & de prœlio cogitandum, [2] sicut semper depoposcimus: animo simus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus.* Confestimque expeditas copias educit.

LXXXVI. Pompejus quoque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu statuerat prœlio decertare: namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, *prius, quam concurrerent acies, fore, ut exercitus Cæsaris pelleretur.* Id quum essent plerique admirati, *Scio me*, inquit, *pene incredibilem rem polliceri: sed rationem consilii mei accipite, quo firmiore animo in prœlium prodeatis. Persuasi equitibus nostris, idque mihi se facturos confirmaverunt, ut, quum propius sit accessum, dextrum Cæsaris cor-*

1. *Tabernaculisque detensis*] *Palat.* & *Bong. tabernaculisque incensis.* Male. *Tendere tabernacula*, est *erigere*; unde *tentoria*; ut *Maro* Æn. VIII, 605.

——— *legio latis tendebat in arvis.*

Detendere est oppositum. *Livius*: *Nautici tabernacula detendunt.* Adde quod Tabernacula nunquam quisquam incendi dixit, sed tuguria. Quia tabernacula ex pellibus, illa ex straminibus fieri solita. *D. Vossius.*

2. *Sicut semper depoposcimus, animo simus ad dimicandum parati*] *Carrariensis* liber & *Gryphii*: *Si enim, ut semper depoposcimus, sumus ad dimicandum parati.* Sed *animo paratum* sæpe dicere solet *Cæsar*; ut paullo post cap. LXXXVI. *Ut essent animo parati in posterum.* Et cap. XCV. *Ad omnem laborem animo parati imperio paruerunt.* Ac *Hirtius* lib. VIII. de bell. Gall. cap. XVIII. *Ad prœliandum animo atque armis parati.* Ciaccon.

nu

nu ab latere aperto aggrederentur, ut, circumventa ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam à nobis telum in hoſtem jaceretur. Ita ſine periculo legionum, & pene ſine vulnere bellum conficiemus: id autem difficile non eſt, quum tantum equitatu valeamus. Simul denunciavit, *ut eſſent animo parati in poſterum; &, quoniam fieret dimicandi poteſtas, ut ſæpe cogitaviſſent, ne uſu manuque reliquorum opinionem fallerent.*

LXXXVII. Hunc Labienus excepit, ut, quum Cæſaris copias deſpiceret, Pompeji conſilium ſummis laudibus efferret. *Noli*, inquit, *exiſtimare, Pompei, hunc eſſe, exercitum, qui Galliam Germaniamque devicerit; omnibus interfui prœliis; neque temere incognitam rem pronuncio: perexigua pars illius exercitus ſupereſt; magna pars deperiit, quod accidere tot prœliis fuit neceſſe; multos autumni peſtilentia in Italia conſumpſit: multi domum diſceſſerunt: multi ſunt relicti in continenti. An non audiſtis ex iis, qui per cauſſam valetudinis remanſerunt, cohortes eſſe Brundiſii factas? hæ copiæ, quas videtis, ex delectibus horum annorum in citeriore Gallia ſunt refectæ: & pleræque ſunt ex colonis Tranſpadanis. Attamen, quod fuit roboris, duobus prœliis Dyrrhachinis interiit.* Hæc quum dixiſſet, juravit, *ſe, niſi victorem, in caſtra non reverſurum:* reliquoſque, ut idem facerent, hortatus eſt. Hoc laudans Pompejus idem juravit; nec vero ex reliquis fuit quiſquam, qui jurare dubitaret. Hæc quum facta eſſent in concilio, magna ſpe & lætitia omnium diſceſſum eſt: ac jam [2]animo victoriam præcipiebant, quod de re tanta, & à tam perito Imperatore nihil fruſtra confirmari videbatur.

1. *Ut ſæpe cogitaviſſent, ne uſu manuque*] Reponendum puto *ut ſæpe optaviſſent*; Pompeium enim tarditatis inſimulaverant milites, ut ſupra notavit *Cæſar* cap. LXXXII. nec ſane video, quem locum hic habere poterit vox altera. *D. Voſſio* ſequentia etiam ſunt ſuſpecta, qui notat Codicem *Cujac.* habere *ne uſu manuum*; & ipſe teſtor *ne uſu manus* in MSto *Norvic.* reperiri. *Davies.*

2. *Animo victoriam præcipiebant*] Sic habet Codex *Fulvii Urſini* & *Pariſienſis.* Rectiſſime; nam de eadem re ita *Plutarchus* ſcribit in Cæſare pag. 728. Καὶ τὸ νίκημα πᾶς ἐλπίσι προειλήφοτες. *Livius* lib. VII. *Adeo duorum militum eventum, inter*

LXXXVIII. Cæſar, quum Pompeji caſtris appropinquaſſet, ad hunc modum aciem ejus inſtructam [1] animum advertit. Erant in ſiniſtro cornu legiones duæ, tranſditæ à Cæſare initio diſſenſionis ex SC. [2] quarum una prima, altera tertia appellabatur: in eo loco ipſe erat Pompejus. Mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat: Cilicienſis legio conjuncta cum cohortibus Hiſpanis, quas tranſductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ. Has firmiſſimas ſe habere Pompejus exiſtimabat. Reliquas inter aciem mediam, cornuaque interjecerat: numeroque [3] cohortes CX. expleverat: (hæc erant millia XLV.) evocatorum circiter duæ, quæ

ques pugnatum erat, utraque acies parte animis præceperat. Ciaccon.

1. *Animum advertit*] Vulgg. *animadvertit*: ſed lectionem, quam è MSto *Norvic.* recepimus longe eſſe elegantiorem aliquoties monuimus. Vide notat. ad lib. I. B. G. cap. XXIV. *Davies.*

2. *Quarum una prima, altera tertia appellabatur*] Magnus *Lipſius* Mil. Rom. lib. IV. Dial. VIII. illud *appellabatur* omnino à *Cæſare* eſſe negat, putatque à librario ſubſtitutum. Ego etſi non dubito audaciæ pleroſque judicaturos quod refragari auſim, attendere tamen eum voluiſſem ad verba, quæ hoc libro ſupra leguntur: *L. Caſſium Longinum cum legione Tyronum, quæ appellabatur* XXVII, *&c.* Ubi ſimilis prorſus loquendi modus. Alibi etiam dixit, *legio quæ vernacula appellabatur.* Sed hoc loco monendum præterea pro *tertia legione* legendum alios putaſſe *quarta* ex *Lucano*, qui ait

——*cornua tibi cura ſiniſtri,*
Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello,
Et quarta legione datur.

Niſi ipſum *Lucanum* erraviſſe dicamus: aut, quod malim, non conveniſſe inter auctores: nam *Lucanus* in dextro cornu Domitium, in ſiniſtro Lentulum: contrà *Appianus* illum in lævo, hunc in dextro collocat. *Cæſar* ipſe Pompejum in ſiniſtro ait fuiſſe, *Plutarchus* in dextro, & Domitium in lævo. Sed de Pompejo movere non debet, niſi quatenus dicitur hic fuiſſe in dextro, illic in ſiniſtro cornu: nam etſi ille in ſiniſtro, tamen præpoſuerat quoque huic peculiarem legatum. Ut *Cæſar* ipſe dicit dextro cornu præfuiſſe Syllam, & tamen ſe contra Pompejum conſtitiſſe ait, h. e. dextro cornu ſuo, quod opponebatur ſiniſtro hoſtium, in quo Pompejus erat. Ut profecto credere debeam etiam hunc locum de numero legionum in antiquiſſimis codicibus diverſe ſcriptum fuiſſe. *D. Voſſius.*

3. *Cohortes* CX. *expleverat: hæc erant millia* XLV. Ita in omnibus codicibus. Tradunt quoque *Plutarchus*, & *Appianus* Cæſari millia XXII. Pompejo numerum altera parte majorem fuiſſe. Tamen cohortes CX. faciunt millia LV. quomodo in editis libris nonnullis legere eſt. Et fortaſſe ita *Cæſar* ſcripſit. Scio quidem potuiſſe atteri bello cohortes, ut CX non plures quam XLV mille milites continerent: ſed non videtur Cæſar id ſincere expreſſurus fuiſſe: quia quo major hoſtium numerus, eo illuſtrior ejus victoria. *Florus* lib. IV. cap. II. *trecenta hinc illinc millia præter auxilia Regum & Senatus* fuiſſe ait. Vereor multum, ne mendoſus locus ſit, & ſcribendum *centena.* Alioqui vaniſſimus jactator eſt. *D. Voſſius.*

Ibid. Dubium quidem non eſt, quin mendoſus ſit *Flori* locus, non tamen in ea re, quam voluit *Dionyſ. Voſſius:* nam tradit *Appianus* lib. II. B. G. p. 471. non-

ex

ex beneficiariis ſuperiorum exercituum ad eum convenerant: [1]quæ tota acie diſperſæ erant. Reliquas cohortes VII. caſtris propinquiſque caſtellis præſidio diſpoſuerat. Dextrum cornu ejus [2]rivus quidam impeditis ripis muniebat: quam ad cauſſam [3]cunctum equitatum, ſagittarios funditoreſque omnes in ſiniſtro cornu objecerat.

LXXXIX. Cæſar, ſuperius inſtitutum ſervans, X. legionem in dextro cornu, IX. in ſiniſtro collocaverat, tametſi erat Dyrrhachinis prœliis vehementer attenuata: & huic ſic adjunxit IIX, ut pene unam ex duabus efficeret; atque alteram alteri præſidio eſſe juſſerat. Cohortes in acie LXXX. conſtitutas habebat, quæ ſumma erat ∞XXII. Cohortes II. caſtris præſidio reliquerat. Siniſtro cornu Antonium, dextro P. Sullam, media acie Cn. Domitium præpoſuerat. Ipſe contra Pompejum conſiſtit. Simul his rebus animadverſis, quas demonſtravimus, timens, ne à multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur, celeriter [4]ex tertia acie ſingulas cohortes detraxit; atque ex his quartam inſtituit, equitatuique op-

nullos eſſe qui ſcripſerunt in utroque exercitu fuiſſe ἀνδρῶν Ἰταλῶν παταφράκτων μυριάδας, ideoque, cum vaniſſimus jactator fuerit *Florus*, non mirum eſt, eum cum iis auctoribus feciſſe, qui multitudinem exaggerabant. Sed bene ſe geſſiſſet vir eruditus, ſi perpendiſſet *auxilia Regum & Senatus*; ultima enim vox omni procul dubio eſt vitiata. Pro ea *Joan. Freinſhemius* ſubſtituit *nationum*, *Anna Daceria* & *J. G. Grævius* malunt *ſociorum*; ſed utraque conjectura nimium abit à Codicum MSS. lectione. Si mihi fas ſit poſt tanta nomina emendationem tentare, reponerem *auxilia Regum & Dynaſtum*, eodem modo quo *Metropolitum* dixit *Cæſar* ſupra cap. LXXXI. Sic *noſter* hujuſce libri cap. III. *Regibuſque omnibus & Dynaſtis & tetrarchis*. *Hirtius* Bell. Alex. cap. LXV. *Reges, Tyrannos*, Dynaſtas, *provincia —— dimittit*. Sed & βασιλέας & δυνάστας in recenſendis Pompeii copiis jungit *Appianus* B. C. lib. II. p. 472. *Davies.*

1. *Quæ tota acie diſperſa erant*] Vulgg. *quæ tota acie diſperſerat*; ſed ex ingenio *Faernus* emendaverat, *diſperſa erant*: & de cohortibus evocatorum intelligebat. Atque ita plane ſcriptum eſt in meo libro. *Ciaccon.*

2. *Rivus quidam*] *Enipeum* fuiſſe ſcribit *Lucanus* lib. VII. vſ. 224.

At juxta fluvios, & ſtagna undantis Enipei.

Sic & *Appianus* lib. II. B. C. p. 474. *Idem.*

3. *Cunctum equitatum*] Si *Frontinum* lib. II. Strateg. cap. III. audimus, ſexcenti in dextro cornu equites fuere. Sed monere viſum in eodem auctore quod paullo ante ait: *Cn. Pompejus adverſus C. Cæſarem paluſtri prœlio Pharſalia, triplicem inſtruxit aciem.* Moneo, inquam, non intellexiſſe *Stewechium*, quid vox *paluſtre* hic vellet, ideoque corruptam putaſſe. Sed explicat ipſe *Frontinus*, & paullo poſt ait: *Siniſtrum latus, ne circuiri poſſet, admovit paludibus.* D. Voſſius.

4. *Ex tertia acie ſingulas cohortes detraxit*] Expone ex quaque legione tertiæ

posuit; &, quid fieri vellet, ostendit; monuitque ejus diei victoriam in earum cohortium virtute constare. Simul tertiæ aciei, totique exercitui imperavit, ne injussu suo concurreret: se, quum id fieri vellet, [1] vexillo signum daturum.

XC. Exercitum quum militari more ad pugnam cohortaretur, suaque in eum perpetui temporis officia prædicaret, *in primis commemoravit, testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset: quæ per Vatinium in colloquiis, quæ per A. Clodium cum Scipione egisset; quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset: neque se unquam abuti militum sanguine, neque Remp. alterutro exercitu privare voluisse.* Hac habita oratione, exposcentibus militibus, & studio pugnæ ardentibus, tuba signum dedit.

XCI. Erat Crastinus evocatus in exercitu Cæsaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione x. duxerat, vir singulari virtute. Hic, signo dato, [2] *Sequimini me*, inquit, *manipulares mei qui fuistis; & vestro Imperatori, quam constituistis, operam date. Unum hoc prælium superest: quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus:* simul respiciens Cæ-

aciei; nam cohortes detractæ sex fuerunt, & totidem legiones in eadem acie. × Docent veteres, docuitque olim *Frontinus* lib. II. cap. III. sed nunc mire depravatus. Verba sunt: *In dextro cornu Cæsar posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, & ad morem equestris pugnæ exercitatos. Sed deinde cohortes in subsidio retinuit ad res subitas; sed dextro latere conversas in obliquum, unde equitatum hostium expectabat, collocavit.* Lege: *Sex deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res subitas; & dextro latere.* D. Vossius.

Ibid. Dura videtur *D. Vossii* expositio; malim igitur *senas cohortes detraxit. Plutarchus* cum alibi, tum vit. Cæs. p. 728. Ἀπὸ τῆ ἰχάτης πέξιως ἐλάλουτε πεζικῆ πρὸς ἑαυτὸν ἐξ σπείρας &c. Vide & cap. XCIII. Ac ita sane reposuerunt *Pet. Ciaconius* & *Just. Lipsius* Mil. Rom. lib. IV. Dial. VIII. *Latinus Latinius* conjecit *extrema acie sex cohortes.* Sic & *Fr. Hotomannus*, nisi quod *extrema aciei* malit. Sed placet conjectura, quam dixi, quia minus recedit à receptæ lectionis vestigiis. *Davies.*

1. *Vexillo signum daturum*] *Plutarchus* in Pompeio p. 695. scribit, Cæsarem ante prætorium purpureum sagum suspendisse, idque pugnæ signum Romanis fuisse. Πρὸ τῆ σκιωῆς, inquit, ἐκάλουτε πρόηνεγκε τὸ φοινικῆν χιτῶνα, τῦτο δ μάχης Ῥωμαίοις ἦν σύμβολον. Vide & lib. II. B. G. cap. XX. *Hotoman.*

2. *Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuistis*] Sic loquitur, quia aut ipse Crastinus evocatus jam non iis præerat, aut quia jam illi non essent sic vocandi, non ultra scilicet gregarii, sed veterani, & insignes, ut monuit *Lipsius* lib. I. de milit. Rom. dialog. VIII. *Braut.*

× vide Markland Explicationes lectionum ap: Supplices Ed. 2da. p: 276.

sarem

sarem, *Faciam*, inquit, *hodie, Imperator, ut aut vivo mihi, aut mortuo gratias agas.* Hæc quum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit: atque eum milites electi circiter cxx. voluntarii ejusdem centuriæ sunt prosecuti.

XCII. Inter duas acies tantum erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus: sed Pompejus suis prædixerat, ut Cæsaris impetum exciperent, neve se loco moverent; aciemque ejus distrahi paterentur: idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus visque militum infringeretur; acieque distenderetur; atque suis ordinibus dispositi dispersos adorirentur: levius quoque casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immissis telis occurrissent: simul fore, ut, duplicato cursu, Cæsaris milites exanimarentur, & lassitudine conficerentur. Quod nobis quidem nulla ratione factum à Pompejo videtur: propterea quod est quædam animi incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ studio pugnæ incenditur: hanc non reprimere, sed augere imperatores debent; neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent: quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimaverunt.

XCIII. Sed nostri milites dato signo, quum infestis pilis procucurrissent, atque animadvertissent non concurri à Pompejanis, [2] usu periti, ac superioribus pugnis exercitati sua sponte cursum represserunt, & ad medium fe-

1. *Quæ studio pugna incenditur*] *Plutarchus* & *Appianus* sic interpretantur, quasi dixisset, *qua cursu incenditur*: quasi cum ignis motu inflammatur, quæ sententia præclara est. Καίτοι ὁ (inquit *Plutarchus* p. 729.) ἐκ τοῦτο ἀξιοπιστῶν φησὶν αὐτὸν, ἀγνοήσαντα τὴν μὴ ὁρμὴν καὶ φοβερὰν ἐν ἀρχῇ γινομένην σύρραξιν, ὡς ἔνιοι τῶν πληγῶν, βίαν παρεσθῆναι καὶ συνεκκαῖειν τὸν θυμὸν ἐν πάντων ἀναρριπίζόμενον. Hotom.

2. *Usu periti*] Proba, licet rarior, est hæc constructio. *Hirtius* Bell. Afric. cap. xxxi. *Mirabili peritus scientia bellandi*, ubi frustra est *Just. Lipsius*, qui Elect. lib. II. cap. xxii. reponit *penitus scientia*. *Vitruvius* Archit. lib. i. cap. i. *Architectus, qui pluribus artibus debet esse peritus*. *Arnobius* lib. ii. pag. 53. ed Plantin. *Non quo illos* (Philosophos) *negemus* —— *omni genere studiorum & disciplinarum peritos*. *Lactantius* Div. Inst. lib. v. cap. i. *Septimius quoque Tertullianus fuit omni genere litterarum peritus*. Eadem vox, ut & σύνταξις, restituenda est *Martiali*, qui in vulgg. Spectac. Epigr. xix. sic loquitur

Occubuit tandem cornuto ardore petitus,
Dum facilem tolli sic elephanta putat.

Ramirezius ex v. c. legit *cornuto ardore pe-*

re-

re ſpatium conſtiterunt, ne conſumptis viribus appropinquarent; parvoque intermiſſo temporis ſpatio, ac rurſus renovato curſu, pila miſerunt; celeriterque, ut erat præceptum à Cæſare, gladios ſtrinxerunt. Neque vero Pompejani huic rei defuerunt: nam & tela miſſa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conſervaverunt; piliſque miſſis ad gladios redierunt. Eodem tempore equites à ſiniſtro Pompeji cornu, ut erat imperatum, univerſi procucurrerunt: omniſque multitudo ſagittariorum ſe profudit: quorum impetum noſter equitatus non tulit, ſed paullum loco motus ceſſit: equiteſque Pompejani hoc acrius inſtare, & ſe turmatim explicare, aciemque noſtram à latere aperto circuire cœperunt. Quod ubi Cæſar animadvertit, IV. aciei, quam inſtituerat ſex cohortium numero, ſignum dedit. Illi celeriter procucurrerunt; infeſtiſque ſignis tanta vi in Pompeji equites impetum fecerunt, ut eorum nemo conſiſteret; omneſque converſi non ſolum loco excederent, ſed protinus incitati, fuga montes altiſſimos peterent. Quibus ſummotis, omnes ſagittarii, funditoreſque deſtituti inermes, ſine præſidio, interfecti ſunt. Eodem impetu cohortes ſiniſtrum cornu, pugnantibus etiam tum ac reſiſtentibus in acie Pompejanis, circumierunt, eoſque à tergo ſunt adorti.

XCIV. Eodem tempore tertiam aciem Cæſar, quæ quieta fuerat, & ſe ad id tempus loco tenuerat, procurrere juſſit. Ita, quum recentes atque integri defeſſis ſucceſſiſſent, alii autem à tergo adorirentur, [1] ſuſtinere Pompejani non potuerunt, atque univerſi terga verterunt. Neque vero Cæſarem fefellit, quin ab iis cohortibus,

titus, alii vulgatam lectionem retinent, mireque interpretantur. Reſcribendum puto *cornuto ardore peritus*, quod elegantiſſime dicitur de tauro exercitatis cornibus inſtructo. *Davies.*

1. *Suſtinere Pompejani non potuerunt*] Ait *Frontinus* Strateg. lib. IV. cap. VII. *C. Cæſar, cum in partibus Pompejanis magna equitum Romanorum eſſet manus, eaque armorum ſcientia milites conficeret, ora oculoſque eorum gladiis peti juſſit, & ſic adverſam faciem cadere coegit.* Corrupta verba emendo, *adverſam aciem cedere coegit. Stewechii* conjectura eſt, *averſa facie cedere coegit*; neque hanc improbo. *D. Voſſius.*

quæ

quæ contra equitatum in IV. acie collocatæ essent, initium victoriæ oriretur, ut ipse in cohortandis militibus pronunciaverat: ab his enim primum equitatus est pulsus: ab iisdem facta cædes sagittariorum atque funditorum: ab iisdem acies Pompejana à sinistra parte erat circumventa, atque initium fugæ factum. Sed Pompejus, ut equitatum suum pulsum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animadvertit, aliis diffisus, acie excessit, protinusque se in castra equo contulit, & iis centurionibus, quos in statione ad prætoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, *Tueamini*, inquit, *castra, & defendite diligenter, si quid durius acciderit. Ego reliquas portas circumeo, & castrorum præsidia confirmo.* Hæc quum dixisset, se in prætorium contulit, summæ rei diffidens, & tamen eventum exspectans.

XCV. Cæsar, Pompejanis ex fuga intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis dare oportere æstimans, milites cohortatus est, ut beneficio fortunæ uterentur, castraque oppugnarent: qui, etsi magno æstu fatigati (nam ad meridiem res erat perducta) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Castra à cohortibus, quæ ibi præsidio erant relictæ, industrie defendebantur; multo etiam acrius à Thracibus, barbarisque auxiliis: nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti & lassitudine confecti, missis plerisque armis, signisque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione cogitabant. Neque vero diutius, qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed confecti vulneribus locum reliquerunt; protinusque omnes, ducibus usi centurionibus,

1. *Dare oportere æstimans*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *dare oportere existimans*; proprie quidem: nihil tamen opus est ut quidquam mutemus, simili enim modo hanc vocem usurpant probi auctores. *Sallustius* Hist. lib. 1. *Nunc ipsi, nefanda quæ æstimatis, ea parum credendo de aliis circumveniamini. Phædrus* Fab. lib. III. Fab. IV, 5. *Ridicule magis hoc dictum, quam vere æstimo.* Et lib. IV. Fab. XVII, 15. *Turpe æstimantes aliquid commissum à suis.* Sic etiam persæpe loquitur *Hyginus*. Vide Fabb. CV. & CVI. *Davies.*

tribu-

tribunisque mil. in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt.

XCVI. In castris Pompeji videre licuit [1] triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, [2] recentibus cespitibus tabernacula constrata, L. etiam Lentuli, & nonnullorum tabernacula protecta edera, multaque praterea, quæ nimiam luxuriam, & victoriæ fiduciam designarent; ut facile æstimari posset, nihil eos de eventu ejus diei timuisse, qui non necessarias conquirerent voluptates, atque ii miserrimo ac patientissimo exercitui Cæsaris luxuriem objiciebant, cui semper omnia [3] ad necessarium usum defuissent. Pompejus jam, quum intra vallum nostri versarentur, equum nactus, [4] detractis insignibus Imperatoris, Decumana porta se ex castris ejecit; protinusque equo citato Larissam contendit: neque ibi constitit, sed eadem celeritate paucos suorum ex fuga na-

1. *Triclinia strata, magnum argenti pondus expositum*] In vv. cc. est *trichilas stratas*, quod *Scaligero* in notis ad Catalecta placet. Ego damno: neque enim sternuntur trichilæ. Vidit hoc quoque magnus *Salmasius*, & ingeniose restituit *structas*. Si *trichilas* admitterem, illud *structas* recipere non dubitarem. Sed non dubito vulgatam lectionem veram esse. Habemus apud *Spartianum* in Hadriano: *Triclinia de castris, & porticus, & cryptas, & topia diruere.* Vides hic quoque *triclinia* in luxu castrorum. Quid mirum? cum illud procul sit à veteri Romanorum simplicitate, procul à more Græcorum, de quibus *Curtius*, *cibus, quem occupant, satiat, fessis humus cubile est.* Præterea si hic *trichilas* legas quid volunt sibi verba sequentia, *magnum argenti pondus expositum!* Denique & illa, *L. Lentuli & nonnullorum tabernacula protecta hedera.* Topia hic designat *Cæsar*, atqui illa nihil aliud quam trichilæ. Itaque ταυτολόγον fit, quod non fero. Quare expono *Cæsaris* verba *triclinia strata*, scilicet ad mollitiem, ut recubantes cibum caperent. Idem in Hadriano *Spartianus*. Et *Lucanus* de hac ipsa re

——*capit improba plebes*
Cespite patritio somnos.

Magnum argenti pondus expositum exponit *Plutarchus*, ἐ τραπέζαις κατακόσμου μεγάλ' ἦν χρημάτων ὄγκος ἀργύρου. Nimirum vasa argentea *Cæsar* intelligit. Locutus sic quoque *Tullius* Verr. VI. *cum essent triclinia strata, argentumque expositum in ædibus.* Nihil clarius. Denique, *tabernacula protecta hedera* sunt topia, quorum & in *Spartiano* mentio, ut nullus ambigam & *Cæsaris* & *Spartiani* locum sanissimum esse. *D. Vossius.*

2. *Recentibus cespitibus tabernacula constrata*] Quod *cespitibus tabernacula constrata* essent, non damnat Cæsar, sed quod *recentibus cespitibus*, quasi in lætum & festum apparatum, ut vidit *J. Lipsius* lib. V. Mil. Rom. Dial. XVI. *Brant.*

3. *An necessarium usum*] Palat. *ad necessarium victum.* Recte. *D. Vossius.*

4. *Detractis insignibus Imperatoris*] Sibine, an equo, an utrique? ambiguum est. Ad equum referre videtur idem *Lipsius* lib. II. de milit. dialog. XII. Insignia autem fuisse phaleras, & aurum fortasse & coccineum stratum. De Alexandro Q. *Curtius* scribit lib. VIII. Taxili inter alia dona

ctus,

ctus, nocturno itinere non intermiſſo, comitatu equitum xxx ad mare pervenit, navemque frumentariam conſcendit; ſæpe, ut dicebatur, querens, tantum ſe opinionem fefelliſſe, ut à quo genere hominum victoriam ſperaſſet, ab eo initio fugæ facto, pene proditus videretur.

XCVII. Cæſar caſtris potitus à militibus contendit, ne in præda occupati, reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere circumvenire inſtituit. Pompejani, quod is mons erat ſine aqua, diffiſi ei loco, relicto monte, [1]univerſi juris ejus Lariſſam verſus ſe recipere cœperunt. [2]Qua re animadverſa, Cæſar copias ſuas diviſit; partemque legionum in caſtris Pompeji remanere juſſit, partem in ſua caſtra remiſit: IV ſecum legiones duxit; commodioreque itinere Pompejanis occurrere cœpit: & progreſſus millia paſſuum VI aciem inſtruxit. Qua re animadverſa, Pompejani in quodam monte conſtiterunt. Hunc montem flumen ſubluebat. Cæſar, milites cohortatus, etſi totius diei continenti labore erant confecti, noxque jam ſuberat, tamen munitione flumen à monte ſecluſit, ne noctu Pompejani aquari poſſent. Quo jam perfecto opere, illi de deditione, miſſis legatis, agere cœperunt. Pauci ordinis Senatorii, qui ſe cum iis conjunxerant, nocte fuga ſalutem petierunt.

XCVIII. Cæſar prima luce omnes eos, qui in monte conſederant, ex ſuperioribus locis in planitiem deſcendere, atque arma projicere juſſit. Quod ubi ſine recuſa-

miſiſſe *triginta equos, cum iiſdem inſignibus, quibus aſſueverant, cum ipſum vehe-rent.* Brant.

1. *Univerſi juris ejus Lariſſam verſus ſe recipere*] Sic quoque *Petav.* niſi quod *ſe* in eo abſit. *Palatinus τὸ juris ejus* omittit. Locus à multis tentatus. *Manutius viris equis* legebat. *Victorius* per *juris ejus* intelligit victos, ego Pompejanos. Dixit initio 1. de Bello Civili Cæſar: *univerſi ordinis ejus à Pompejo evocantur,* ubi Pompejanos intelligit, nam cave ne de toto Senatu id dictum putes. Etſi exponere poſſis, univerſi qui in ordine Senatorio faverent Pompejo. Et hoc cæteris præfero. *D. Voſſius.*

2. *Qua re animadverſa*] MSS. *Norvic,* & *Brant.* repræſentant *qua ſpe animadverſa,* eandemque lectionem in optimo Codice invenit, receptaque multo elegantiorem judicavit *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. IX. cap. XXIV. Illi quippe videtur eſſe ἀντίφρασιν ſuperioris vocis *diffiſi,* eique verbo, à contrario, reſpondere. *Davies.*

tione fecerunt, paſſiſque palmis, projecti ad terram, flentes ab eo petierunt ſalutem: conſolatus conſurgere juſſit: & pauca apud eos de lenitate ſua locutus, quo minore eſſent timore, omnes conſervavit; [1] militibuſque ſuis juſſit, ne qui eorum violarentur, neu quid ſui deſiderarent. Hac adhibita diligentia, ex caſtris ſibi legiones alias occurrere, & eas, quas ſecum duxerat, invicem requieſcere, atque in caſtra reverti juſſit: eodemque die Lariſſam pervenit.

XCIX. In eo prœlio non amplius cc. milites deſideravit; ſed centuriones, fortes viros, circiter xxx amiſit. Interfectus eſt etiam fortiſſime pugnans Craſtinus, cujus mentionem ſupra fecimus, gladio in os adverſum conjecto. Neque id fuit falſum, quod ille in pugnam proficiſcens dixerat. Sic enim Cæſar exiſtimabat, eo prœlio excellentiſſimam virtutem Craſtini fuiſſe; optimeque eum de ſe meritum judicabat. Ex Pompejano exercitu [2] circiter millia xv cecidiſſe videbantur: ſed in deditionem venerunt amplius millia xxiv, (namque etiam cohortes, quæ præſidio in caſtellis fuerunt, ſeſe Sullæ dediderunt: multi præterea in finitimas civitates refugerunt) ſignaque militaria ex prœlio ad Cæſarem ſunt relata clxxx, & Aquilæ ix. L. Domitius ex caſtris in montem refugiens, quum vires eum laſſitudine defeciſſent, ab equitibus eſt interfectus.

1. *Militibuſque ſuis juſſit*] MSS. *Norv. Petav. Cujac.* & *Urſin.* exhibent *militibuſque ſuis commendavit.* Sed vulgatam lectionem non defero, quæ proba eſt & Latina. *Dictys* Cretenſis lib. II. cap. XXXV. *Militibus, ut apud arma eſſent, jubet.* Fictitius *Abdias* Hiſt. Apoſt. lib. III. cap. XXIX. *Juſſit fratribus, ut unuſquiſque tenens mortuum, diceret* &c. Sic etiam paſſim inferioris ævi ſcriptores, ut agnoſcit *G. J. Voſſius* de Conſtruct. cap. XXXVI. qui tamen falſus eſt in eo quod confirmarit nec *Livium* nec illius ſeculi quenquam ſic locutum eſſe. En ipſa *Livii* verba lib. XXVII. cap. XXIV. *Inde portas cuſtodire juſſit tribunis militum, præfectiſque ſociorum & centurionibus*; ſic omnes MSSti, fatente viro ſummo *J. F. Gronovio*, qui tamen aliter ex conjectura edidit, quod hanc locutionem ſolœcam eſſe perperam exiſtimaret, ut pluribus oſtendere viri doctiſſimi *Caſp. Scioppius* & *Jac. Perizonius* ad *Sanctii* Minerv. lib. II. cap. IV. *Davies.*

2. *Circiter millia* XV] Sic quidem *Oroſius. Appianus* ait quoſdam ſcripſiſſe XXV. Sed ſi Pompeius XLV millia habuit, in deditionemque venerunt XXIV millia, verior eorum qui ceciderunt numerus eſt XV. Aſinius tamen Pollio *ſex* tantum *millia* fuiſſe tradit, auctore *Appiano* & *Plutarcho*.

C. Eo-

C. Eodem tempore D. Lælius cum classe [1] ad Brundisium venit; eademque ratione, qua factum à Libone antea demonstravimus, insulam objectam portui Brundisino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundisio præerat, tectis instratisque scaphis elicuit naves Lælianas; atque ex his longius productam unam quinqueremem, & minores duas in angustiis portus cepit: itemque per equites dispositos aqua prohibere classiarios instituit. Sed Lælius tempore anni commodiore usus ad navigandum, onerariis navibus Corcyra Dyrrhachioque aquam suis supportabat; neque à proposito deterrebatur; neque ante prœlium, in Thessalia factum, cognitum, aut ignominia amissarum navium, aut necessariarum rerum inopia, ex portu insulaque expelli potuit.

CI. Iisdem fere temporibus Cassius cum classe Syrorum, & Phœnicum, & Cilicum in Siciliam venit: & quum esset Cæsaris classis divisa in duas partes, & dimidiæ parti præesset P. Sulpicius prætor [2] Liboque ad fretum, dimidiæ M. Pomponius ad Messanam; prius Cassius ad Messanam navibus advolavit, quam Pomponius de ejus conventu cognosceret: perturbatumque eum nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis, magno vento & secundo completas onerarias naves tæda, & pice, & stupa reliquisque rebus, quæ sunt ad incendia, in Pomponianam classem immisit, atque omnes naves incendit xxxv, [4] in quibus erant xx constratæ: tantusque eo facto

nisi si civium Romanorum eum numerum forte scripsit. *Ciaccon.*

1. *Ad Brundisium*] Læva mens *Pet. Ciacconium* urgebat, cum banc præpositionem delendam esse censeret; nam cap. CI. legitur *Cassius ad Messanam navibus advolavit.* Et cap. XL. *Cn. Pompeius filius —— ad Oricum venit.* Sic & innumeris in locis *Cæsar* aliique boni auctores. *Davies.*

2. *Liboque ad fretum*] Libo, à quo paullo ante memoravit insulam contra portum Brundisinum fuisse occupatam, Pompeianarum erat partium. Vide hujusce libri cap. XXIII. De alio itaque hic loquitur *Cæsar*, cujus tamen auctores non meminerunt, adeo ut locum mendi suspectum habeam. MS. *Norvic.* & edit. *Rom.* exhibent *Jubone ad fretum*; *Beroald. Vibone ad fretum*: & sic legendum arbitror; Vibo enim oppidum erat Bruttiorum, à freto Siculo non longe dissitum. Vide *Christ. Cellarium* Geogr. Antiq. lib. II. cap. IX. p. 584. ed. Cantabr. *Idem.*

3. *In quibus erant* XX *constrata*] *Palat. Petav.* & *Bongars. rostrata.* Idem in codice *Florentino* & *Carrariensi* reperit *Brutus.* D. Vossius.

timor inceſſit, ut, quum eſſet legio præſidio Meſſanæ, vix oppidum defenderetur: &, niſi eo ipſo tempore nuncii de Cæſaris victoria per diſpoſitos equites eſſent allati, exiſtimabant plerique futurum fuiſſe, ut amitteretur. Sed opportuniſſime nunciis allatis oppidum fuit defenſum; Caſſiuſque ad Sulpicianam inde claſſem [1] profectus eſt & Libonem: applicatiſque noſtris ad terram navibus, propter eundem timorem, pari, atque antea, ratione egit. Secundum nactus ventum, onerarias naves circiter XL. præparatas ad incendium immiſit, & flamma ab utroque cornu comprehenſa, naves ſunt combuſtæ V. quumque ignis magnitudine venti latius ſerperet; milites, qui ex veteribus legionibus erant relicti præſidio navibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt, ſed ſua ſponte naves conſcenderunt, & à terra ſolverunt; impetuque facto in Caſſianam claſſem, quinqueremes II, in quarum altera erat Caſſius, ceperunt: ſed Caſſius exceptus ſcapha refugit. Præterea duæ ſunt deprehenſæ triremes: neque multo poſt de prœlio facto in Theſſalia cognitum eſt; ut ipſis Pompejanis fides fieret: nam ante id tempus fingi à legatis amiciſque Cæſaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex iis locis Caſſius cum claſſe diſceſſit.

CII. Cæſar omnibus rebus relictis perſequendum ſibi Pompejum exiſtimavit, quaſcumque in partes ex fuga ſe recepiſſet, ne rurſus copias comparare alias, & bellum renovare poſſet: & quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemque unam minoribus itineribus ſubſequi juſſit. Erat edictum Pompeji nomine Amphipoli propoſitum, uti omnes ejus provinciæ juniores, Græci, civeſque Romani jurandi cauſſa convenirent: ſed, utrum avertendæ ſuſpicionis cauſſa Pompejus propoſuiſſet, ut quam diutiſſime longioris fugæ conſilium occultaret, an novis delectibus, ſi nemo

1. *Profectus eſt & Libonem*] Particula copulans non eſt in Codd. MS. *Norvic.* & ed. *Rom.* A. D. 1472. *Profectus eſt Jubonem*; *Ven. Profectus eſt Libonem*. *Beroald. Profectus eſt Vibonem*, quæ vera eſt lectio, ut paullo ante comprobatum dedi. *Dav.*

pre-

premeret, Macedoniam tenere conaretur, [1] exiſtimari non poterat. Ipſe ad anchoram una nocte conſtitit; & vocatis ad ſe Amphipoli hoſpitibus, & pecunia ad neceſſarios ſumptus corrogata, cognito Cæſaris adventu, ex eo loco diſceſſit, & Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempeſtate retentus, navibuſque aliis additis actuariis, in Ciliciam, atque inde Cyprum pervenit. Ibi cognoſcit, conſenſu omnium Antiochenſium, civiumque Rom. qui illic negotiarentur, arcem ante captam eſſe excludendi ſui cauſſa; nuncioſque dimiſſos ad eos, qui ſe ex fuga in finitimas civitates recepiſſe dicerentur, ne Antiochiam adirent: id ſi feciſſent, magno eorum capitis periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui ſuperiore anno conſul fuerat, & P. Lentulo conſulari, ac nonnullis aliis acciderat Rhodi, [2] qui quum ex fuga Pompejum ſequerentur, atque in inſulam veniſſent, oppido ac portu recepti non erant: miſſiſque ad eos nunciis, ut ex iis locis diſcederent, contra voluntatem ſuam naves ſolverunt. Jamque de Cæſaris adventu fama ad civitates perferebatur.

CIII. Quibus cognitis rebus, Pompejus, depoſito adeundæ Syriæ conſilio, [3] pecunia ſocietatis ſublata, & à quibuſdam privatis ſumpta, & æris magno pondere ad militarem uſum in naves impoſito, duobuſque millibus

1. *Exiſtimari non poterat*] *Dionyſ. Voſſio* legendum videtur *eſtimari non poterat*; ſed nihil opus eſt manu medica, nam in optimis ſcriptoribus hæ voces confunduntur. *Terentius* Heaut. Act. II. Sc. III, 41. *Nam ea res dedit tum exiſtumandi copiam Cotidiana vita conſuetudinem.* Idem Phorm. Act. I. Sc. I, II. *Haud exiſtimans Quanto labore partum.* Ubi *Donatus, pro* æſtimans, inquit. *Salluſtius, Si, Quirites, pacem exiſtimaretis. Livius* lib. XXIII. cap. XV. *Inde exiſtimatu facile eſſe.* Vide & *J. F. Gronovium* ad lib. XXXIV. cap. II. *Davies.*

2. *Qui cum ex fuga Pompeium ſequerentur*] Vett. editt. *nam quicunque*, codex *Fulvii Urſini, qui cum.* Legendum exiſtimo, *namque cum ex fuga Pompeium ſequerentur.* Sed etiam ipſum Pompeium portu prohibitum oſtendit Lentulus filius ad *Ciceronem* lib. XII. epiſt. XIV. *Nec tamen omnes perditos eſſe puto. Sed iidem illi, qui tum fugientem patrem meum, qui L. Lentulum, qui Pompeium, qui ceteros viros clariſſimos non receperunt, iidem tanquam aliquo fato, & nunc aut magiſtratum gerunt, aut eos qui ſunt in magiſtratu, in ſua habent poteſtate.* Ciaccon.

3. *Pecunia ſocietatis*] Societatem publicanorum intelligit: nam qui in provinciis publica exercebant, Romæ ſocietatem contraxerant. *Hotoman.*

homi-

hominum armatis, [1] partim quos ex familiis ſocietatum delegerat, partim à negotiatoribus coëgerat, quoſque ex ſuis quiſque ad hanc rem idoneos exiſtimabat, Peluſium pervenit. Ibi caſu rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum ſorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante menſibus per ſuos propinquos atque amicos regno expulerat: caſtraque Cleopatræ non longo ſpatio ab ejus caſtris diſtabant. Ad eum Pompejus miſit, ut pro hoſpitio atque amicitia patris Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo miſſi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui cœperunt, eoſque hortari, ut ſuum officium Pompejo præſtarent, neve ejus fortunam deſpicerent. In hoc erant numero complures Pompeji milites; quos ex ejus exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexandriam tranſduxerat, [2] belloque confecto apud Ptolemæum patrem pueri reliquerat.

CIV. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui propter ætatem ejus in procuratione erant regni, ſive timore adducti, ut poſtea prædicabant, ne, ſollicitato exercitu regio, Pompejus Alexandriam Ægyptumque occuparet; ſive deſpecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici exiſtunt, iis, qui erant ab eo miſſi, palam liberaliter reſponderunt, eumque ad regem venire juſſerunt. Ipſi clam conſilio inito Achillam præfectum regium, ſingulari hominem audacia, & [3] L. Septimium tribunum milit. ad interficiendum Pompejum miſerunt. Ab his liberaliter ipſe appellatus, & quadam no-

1. *Partim quos ex familiis ſocietatum delegerat*] Lego, *quos partim ex familiis ſocietatum delegerat*. Quid autem ſit *ſocietas*, cognoſci poteſt ex *Livio* extremo lib. XXIII. *ubi ea dies venit, ad conducendum res ſocietates aderant hominum undeviginti*. Erant ergo Societates publicanorum, qui vectigalia publica certo pretio redempta habebant. Ideo *ſocietates vectigalium* Cicero pro Sextio dicit. *Nulla*, inquit, *erat Romæ ſocietas vectigalium, quæ non honeſtiſſime decrevit de mea ſalute*. Cic.

2. *Belloque confecto*] Quo Ptolemæum, Ægypti regem, hujus pueri patrem reduxerat. *Hotoman.*

3. *Septimium tribunum militum*] In vulgatis *Appiani* exemplaribus lib. II. B. C. pag. 480. legere eſt Σεμπρωνιον ἀνὴρ Ῥωμαῖος, πάλαι μὲν τῷ Βασιλεῖ, πάλιν δ' αὖτε Πομπηίῳ προπυσόμενον. Et pag. 481. Τὸν Σεμπρώνιον εἴτε ἐπιγνώσκων Ῥωμαῖον ὄντα, &c. ſed utrobique reponendum eſt Σεπτ-

titia

titia Septimii productus, quod [1] bello prædonum apud eum ordinem duxerat; naviculam parvulam conscendit cum paucis suis, & ibi ab Achilla & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur à rege, & in custodia necatur.

CV. Cæsar, quum in Asiam venisset, [3] reperiebat, T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex Fano Dianæ; ejusque rei caussa, senatores omnes ex provincia vocasse, [4] ut iis testibus in summa pecuniæ uteretur; sed interpellatum adventu Cæsaris profugisse. Ita [5] duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar auxilium tulit. Item constabat, [6] Elide in templo Minervæ, repetitis atque enumeratis diebus, quo die prœlium secundum fe-

μὸν nomen. Vide *Plutarchum* in Pomp. pagg. 660, 661. & *Dionem* lib. XLII. pagg. 186, 187. *Davies.*

1. *Bello prædonum*] Id bellum intelligit, quod contra piratas Cilicas gessit Pompeius. Vide, præter alios Historicos, *Florum* lib. III. cap. VI. *Idem.*

2. *Naviculam parvulam conscendit cum paucis suis atque ibi ab Achilla & Septimo interficitur*] Sic quidem omnes Historici. Adi *Plutarchum* in Pompeio pag. 661. *Appianum* lib. II. B. C. p. 481. & *Dionem* lib. XLII. pag. 187. At *Cicero* de Divin. lib. II. cap. IX. *An*, inquit, *Cn. Pompeium censes tribus suis consulatibus tribus triumphis, maximarum rerum gloria lætaturum fuisse, si scisset* se in solitudine Ægyptiorum trucidatum iri, *amisso exercitu:* quæ si vera lectio, cum ab aliis omnibus, tum ab se ipso diversus abit vir præstantissimus. Vide Tusc. Quæst. lib. III. pag. 145. ed. Fabric. Unde mendosum esse locum crediderim. Repono *si scisset se in celone Ægyptiorum trucidatum iri.* Celo navis est biremis, vel triremis, ut testatur *Isidorus* Hispalensis lib. XIX. cap. I. quod pulcre convenit cum *Lucano*, qui lib. VIII. v. 562. seqq. auctor est interfectores Pompeii *biremi* vectos fuisse. Imperiti Monachi, cum non intelligerent quid sit *Celo, solitudinem*, notius vocabulum, substituere. *Tan.* quidem *Faber* Epist. Crit. lib. I. Epist. IV. *se à satellite Ægyptio contrucidatum iri* conjecit, quæ sane hariolatio nimium abit à receptæ lectionis vestigiis, ideoque non temere est admittenda. *Davies.*

3. *Reperiebat T. Ampium conatum esse*] *T. Appium* & MS. & vulgg. Codices. *F. Ursinus* ex vet. libro legit *T. Ampium*, quod laudat *Lev Torrentius* ad *Suetonii* Jul. cap. LXXVII. ubi pro *T. Amprio* reponit *T. Ampium*, ad quem exstat epistola *Ciceronis* lib. X. ad Fam. Epist. XXIX. *Brant.*

4. *Ut iis testibus in summa pecuniæ uteretur*] Codex *Brant.* & editt. *Rom. Ven.* omissa præpositione, habent *ut iis testibus summa pecuniæ uteretur*, unde rescribit *Ph. Rubenius* Elect. lib. I. cap. XXXV. *ut iis testibus summa pecuniæ iniretur.* MS. *Giacon.* & editt. *Beroald.* repræsentant *ea summa pecunia*, at lib. *Ursin. in summam pecuniæ uteretur*, unde conjecit *Ciacconius* legendum *in sumenda pecunia uteretur.* Sed memores esse deberent viri eruditi, Criticen jubere, ne vulgata lectio sollicitetur, cum sana sit & sincera. *Davies.*

5. *Duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar auxilium tulit*] Supra enim hujusce libri cap. XXXIII. Scipionem Ephesiæ Dianæ templum expilare conantem à se prohibitum esse commonstrat. *Rhellican.*

6. *Elide in templo Minervæ——simulacrum Victoriæ &c.*] Non Elide tantum

cisset

ciſſet Cæſar, ſimulacrum Victoriæ, quod ante ipſam Minervam collocatum erat, & ante ad ſimulacrum Minervæ ſpectabat, ad valvas ſe templi, limenque convertiſſe. Eodemque die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor, & ſignorum ſonus exauditus eſt, ut in muris armata civitas diſcurreret. Hoc idem Ptolemaide accidit. [1] Pergami in occultis ac remotis templi, quo, præter ſacerdotes, adire fas non eſt, quæ Græci ἄδυτα appellant, tympana ſonuerunt. Item Trallibus in templo Victoriæ, ubi Cæſaris ſtatuam conſecraverant, [2] palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exſtitiſſe oſtendebatur.

CVI. Cæſar paucos dies in Aſia moratus, quum audiſſet Pompejum Cypri viſum, conjectans eum in Ægyptum iter habere, propter neceſſitudines regni, reliquaſque ejus loci opportunitates, cum legionibus, una, quam ex Theſſalia ſe ſequi juſſerat, & altera, quam ex Achaja à Fufio legato evocaverat, equitibuſque DCCC, & navibus longis Rhodiis X, & Aſiaticis paucis, Alexandriam

hoc accidit, ſed *pleriſque locis ſigna ſua ſponte converſa*, ſi *Jul. Obſequenti* cap. LXIII. fides ſit adhibenda. Quin & *Valerius Maximus* lib. I. cap. VI, 12. *in delubris Deûm ſua ſponte ſigna converſa* tradit. *Davies.*

1. *Pergami in occultis ac remotis templi —— quæ Græci ἄδυτα appellant*] In fano Bacchi accidiſſe auctor eſt *Dio* lib. XLI. p. 182. Ἐπὶ Περγάμου τυμπάνων τινὰ καὶ κυμβάλων ψόφον ἐκ τοῦ Διονύσου ἠκούσθη, ἅπασι τοῖς πόλεως χωρῆσαι. Porro quæ *Cæſari* hic *remota & occulta templi*, *Valerius Maximus* lib. I. cap. VI. *abdita* nuncupat, niſi locus corruptus eſt: ait *ſonum tympanorum Pergami abditis delubris editum.* Illud certum, non hic *delubris*, ſed *delubri* ſcribendum; facileque adducor ut credam *Valerium* ſcripſiſſe *adytis delubri*, cum illud *abditis* de hac re inuſitatius ſit. Sane *Cæſar* cum diceret *occultis templi*, addendum ſibi putavit, *quæ Græci ἄδυτα appellant.* Sed, quod monendum putavi, in MS. *Cujac.* pro *remotis* eſt *conditis.* In *Palat. Petav.* & *Bongarſ. reconditis.* Quæ fortaſſe vera lectio eſt. *D. Voſſius.*

2. *Palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exſtitiſſe oſtendebatur*] *Plutarchus* vit. Cæſ. pag. 730. ait παρὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀνδριάντος exſtitiſſe φοίνικα. Etiam *Valerius Maximus* lib. I. cap. VI. affirmat, *palmam viridem Trallibus in æde Victoriæ, ſub Cæſaris ſtatua inter coagmenta lapidum juſtæ magnitudinis enatam.* (Sic & *Julius Obſequens* de prodig. cap. LXIII. qui ſua ex *Valerio* hauſit.) Unde *Urſinus* hic legebat *intecto* una voce. Sed non video quæ tunc mens verborum eſſe poſſit. *In tecto Cæſari* eſt ἐπὶ δώματος. Credo movit *Urſinum* quod poſtea Cæſar ait *ex pavimento*: nam *tectum* & *pavimentum* duo oppoſita ſunt. Verum neſcivit paviri etiam tectum poſſe, ideoque *pavimenti* vocem de tecto recte uſurpari, qui mos hodieque apud gentes orientis viget. Certe *Hirtius* quoque initio libri de bello Alex. ait: *ſine contignatione*

perve-

pervenit. In his erant legionibus hominum III millia CC: reliqui vulneribus ex prœliis, & labore, ac magnitudine itineris confecti conſequi non potuerant. Sed Cæſar confiſus fama rerum geſtarum, infirmis auxiliis proficiſci non dubitaverat; atque omnem ſibi locum tutum fore exiſtimabat. Alexandriæ [1] de Pompeji morte cognoſcit: atque ibi primum è navi egrediens clamorem militum audit, quos rex in oppido præſidii cauſſa reliquerat; & concurſum ad ſe fieri videt, [2] quod faſces anteferrentur. In hoc omnis multitudo majeſtatem regiam minui prædicabat. Hoc ſedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concurſu multitudinis concitationes fiebant: compluresque milites hujus urbis omnibus partibus interficiebantur.

CVII. Quibus rebus animadverſis, legiones ſibi alias ex Aſia adduci juſſit, quas ex Pompejanis militibus confecerat: [3] ipſe enim neceſſario Eteſiis tenebatur; qui Alexandria navigantibus ſunt adverſiſſimi venti. Interim controverſias regum ad populum R. & ad ſe, quod eſſet conſul, pertinere exiſtimans, atque eo magis officio ſuo

ac materia ſunt ædificia, & ſtructuris ac fornicibus continentur, tectaque ſunt rudere, aut pavimentis. Quod vero ad *Valerii* ac *Plutarchi* loca attinet, potuerunt ii alios auctores ſecuti eſſe: vel etiam ipſe Cæſar ab aſſentatoribus perperam edoctus. Ut ut eſt, verba ejus clara ſunt, & vult palmam in tecto templi exſtitiſſe; quod majoris miraculi quam alterum, ut ex pavimento enata ſit. *Idem.*

1. *De Pompeij morte cognoſcit*] *Liviana* Epit. CXII. & *Valerius Maximus* lib. V. cap. I, 10. auctores ſunt, Ptolemæum regem Cæſari caput Pompeii & annulum obviam miſiſſe, ad quorum conſpectum ille lachrymas non tenuerit. *Lucanus* tamen lib. IX, 1038. eas lachrymas fictas fuiſſe, contendit. *Glandorp.*

2. *Quod faſces anteferrentur*] Hoc quid ſit, verba *Trebellii Pollionis* in Æmiliani Tyranni vita, quæ ſubſcribam, declarant: *Qui cum Theodoto vellet imperium proconſulare decernere, à ſacerdotibus eſt prohibitus: qui dixerunt faſces conſulares ingredi Alexandriam non licere. Cujus rei etiam* Ciceronem, *cum contra Gabinium loquitur, meminiſſe ſatis novimus. Denique non extat memoria rei frequentatæ. Quare ſcire oportet, Herennium Celſum veſtrum parentem, dum conſulatum cupit, hoc quod deſiderat non licere. Fertur enim apud Memphim in aurea columna Ægyptiis litteris ſcriptum, tunc demum Ægyptum liberam fore, cum in eam veniſſent Romani faſces & prætexta Romanorum: quod apud Proculum Grammaticum, doctiſſimum ſui temporis virum, cum de peregrinis regionibus loquitur, invenitur.* Hotoman.

3. *Ipſe enim neceſſario Eteſiis tenebatur*] De hiſce ventis adeundus *A. Gellius* Noct. Attic. lib. II. cap. XXII. *Plinius* Hiſt. Nat. lib. II. cap. XLVII. & copioſe *Aldus Manutius* de quæſitis per Epiſtolam lib. II. Ep. VI. *Brant.*

convenire, quod ſuperiore conſulatu cum patre Ptolemæo, & lege, & S. C. ſocietas erat facta; oſtendit ſibi placere, regem Ptolemæum, atque ſororem ejus Cleopatram, exercitus, quos haberent, dimittere; & de controverſiis jure apud ſe potius, quam inter ſe armis, diſceptare.

CVIII. Erat in procuratione regni [1]propter ætatem pueri nutricius ejus, eunuchus, nomine Pothinus. Is primum inter ſuos queri atque indignari cœpit, regem ad dicendam cauſſam evocari: deinde adjutores quoſdam conſcios ſui nactus ex regiis amicis, exercitum à Peluſio clam Alexandriam evocavit; atque eundem Achillam, cujus ſupra meminimus, omnibus copiis præfecit. Hunc incitatum ſuis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, litteris nunciiſque edocuit. In teſtamento Ptolemæi patris heredes erant ſcripti ex duobus filiis major; & ex duabus ea, quæ ætate antecedebat. Hæc uti fierent, per omnes deos, perque fœdera, quæ Romæ feciſſet, eodem teſtamento Ptolemæus populum R. obteſtabatur. Tabulæ teſtamenti, unæ per legatos ejus Romam erant allatæ, [2]ut in ærario ponerentur (eæ, quum propter publicas occupationes poni non potuiſſent, apud Pompejum ſunt depoſitæ,) alteræ, eodem exemplo, relictæ, atque obſignatæ Alexandriæ proferebantur.

CIX. De his rebus quum ageretur apud Cæſarem; iſque maxime vellet pro communi amico atque arbitro controverſias regum componere: ſubito exercitus regius, equitatuſque omnis venire Alexandriam nunciatur. Cæſaris copiæ nequaquam erant tantæ, ut eis extra oppidum, ſi eſſet dimicandum, confideret: relinquebatur, ut

1. *Propter ætatem pueri*] Erat tantum annos tredecim natus, teſtante *Appiano* lib. II. B. C. pag. 480. *Davies.*

2. *Ut in ærario ponerentur*] Quod in æde Saturni. Notum eſt ſolitos Romanos, fœdera, pactiones, teſtamenta in templis reponere, tanquam cuſtodia tutiſſima. Forſan & quod hac re pactorum aut ſupremæ voluntatis violatoribus, impecarentur iram Deorum. Sic apud *Tacitum* I. Annal. *Auguſti teſtamentum inlatum per virgines Veſtæ*, quibus ſæpe talia committi ſolita. Memini quoque in *Salluſtio* legere me, in fano repoſitas fuiſſe tabulas fœderis. Et exempla alia congeſſit *Lipſius*. D. Voſſius.

ſe

se suis locis oppido teneret, consiliumque Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse jussit: Regemque hortatus est, ut ex suis necessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; &, quid esset suæ voluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant, ad Achillam pervenerunt. Quos ille, quum in conspectum ejus veniissent, prius, quam audiret, aut, cujus rei caussa missi essent, cognosceret, corripi, ac interfici jussit: quorum alter accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus, alter interfectus est. Quo facto, regem ut in sua potestate haberet, Cæsar effecit; magnamque regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans, & ut potius privato paucorum & latronum consilio, quam regio susceptum bellum videretur.

CX. Erant cum Achilla copiæ, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris contemnendæ viderentur: millia enim xx in armis habebat. Hæ constabant ex Gabinianis militibus: qui jam in consuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiæ venerant, & nomen disciplinamque populi R. dedidicerant, uxoresque duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus latronibusque Suriæ, Ciliciæque provinciæ, finitimarumque regionum. Multi præterea, capitis damnati, exulesque convenerant: fugitivisque omnibus nostris certus erat Alexandriæ receptus, certaque vitæ conditio, ut dato nomine militum es-

1. *Alter accepto vulnere occupatus*] Ultima vox huc non convenit, cum ipsa etiam *interfectum* denotet. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. LVII. ubi de Cæsaris morte loquitur: *Dum clementiam, quam præstiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est. Justinus* lib. VII. cap. IV. *Insidiis autem Eurydices uxoris —— occupatus fuisset* &c. Hoc sensit *J. F. Gronovius*, qua de causa rescribit *alter accepto vulnere sopitus*; dicuntur enim *sopiri*, qui aut icti aut aliunde mente consternati deliquium patiuntur & pro mortuis concidunt, ut plurimis ostendit vir doctissimus Observ. lib. IV. cap. VIII. pag. 120. Mihi tamen hic præplacet *alter accepto vulnere obsopitus*, hæc enim conjectura proxime Codicum scripturam accedit, eaque voce usus est *Solinus* cum alibi, tum cap. XII. ed. Salmas. *Davies.*

sent numero: quorum si quis à domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur, [1]qui vim suorum, quod in simili culpa versabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere; hi bona locupletum diripere stipendii augendi caussa, regis domum obsidere, regno expellere alios, alios accersere, vetere quodam Alexandrini exercitus instituto consueverant. Erant præterea equitum millia II, qui inveteraverant compluribus Alexandriæ bellis. Hi Ptolemæum patrem in regnum reduxerant, [2]Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Ægyptiis gesserant. Hunc usum rei militaris habebant.

CXI. His copiis fidens Achillas, paucitatemque militum Cæsaris despiciens, occupat Alexandriam: [3]præterea oppidi partem, quam Cæsar cum militibus tenebat, primo impetu domum ejus irrumpere conatus est: sed Cæsar dispositis per vias cohortibus impetum ejus sustinuit. Eodemque tempore pugnatum est ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem; simul enim, diductis copiis, pluribus viis pugnabatur: & magna multitudine naves longas occupare hostes conabantur: quarum erant auxilio L missæ ad Pompejum, quæ, prœlio in Thessalia facto, domum redierant. Illæ triremes omnes, & quinqueremes erant, aptæ instructæque omnibus rebus ad navigandum. Præter has, XXII erant, quæ præsidii caussa Alexandriæ esse consueverant,

1. *Qui vim suorum ipsi pro suo periculo defendebant*] Propulsabant vim suis illatam. *Dictys* Cretensis lib. I. cap. IV. *Ob* injuriam affinium, *quas supra memoravimus, consternabatur*. Sic & lib. II. cap. XXX. *Injuria sacerdotis* est injuria sacerdoti illata. Simili modo apud *Apuleium* Metam. lib. I. pag. 9. *Impune se relaturum* meas contumelias *putat*. De hujusmodi vocibus reciprocis vide *A. Gellium* Noct. Attic. lib. IX. cap. XII. ac intt. ad *Phædri* lib. II. Fab. VIII. *Davies*.

2. *Bibuli filios duos interfecerant*] *Valerius Maximus* lib. IV. cap. I. *M. Bibulus, vir amplissima dignitatis, & summis honoribus functus, cum in Syria moraretur provincia, duos egregia indolis filios suos à Gabinianis militibus occisos esse cognovit. Seneca* etiam ad Marciam cap. XIII. *Bibuli melioris, quam fortioris viri, duo simul filii interfecti sunt, Ægyptio quidem militi ludibrio habiti, ut non minus ipsa orbitate auctor ejus digna res lacrymis esset*. Ciacc.

3. *Præterea oppidi partem, quam Cæsar*] Locus literula corrigendus, quamvis libri vett. repugnent. Scribo *oppidi parte*. Manuscriptus noster non incommode habet, *præter eam oppidi partem*. D. Vossius.

CON-

conſtratæ omnes; quas ſi occupaſſent, claſſe Cæſari erepta, portum ac mare totum in ſua poteſtate haberent: commeatu auxiliiſque Cæſarem prohiberent. Itaque tanta eſt contentione actum, quanta agi debuit: quum ille celerem in ea re victoriam, hi ſalutem ſuam conſiſtere viderent. Sed rem obtinuit Cæſar; [1]omneſque eas naves, & reliquas, quæ erant in navalibus, incendit, quod tam late tueri tam parva manu non poterat, confeſtimque ad Pharum navibus milites expoſuit.

CXII. Pharus eſt in inſula turris, magna altitudine, mirificis operibus exſtructa, quæ nomen ab inſula accepit. Hæc inſula objecta Alexandriæ portum efficit: [2]ſed à ſuperioribus regionibus in longitudinem paſſuum DCCCC in mare jactis molibus, anguſto itinere, & ponte cum oppido conjungitur. In hac ſunt inſula domicilia Ægyptiorum, & vicus, oppidi magnitudine: quæque ubique naves imprudentia, aut tempeſtate [3]paullulum ſuo curſu deceſſerint, has more prædonum diripere conſueverunt. Iis autem invitis, à quibus Pharus tenetur, non poteſt eſſe, propter anguſtias, navibus introitus in portum. Hoc tum veritus Cæſar, hoſtibus in pugna occupatis, militibuſque expoſitis, Pharum apprehendit, atque ibi præſidium poſuit. Quibus eſt rebus effectum, uti tuto frumentum, auxiliaque navibus ad eum ſupportari poſſent: dimiſit enim circum omnes propinquas regiones; atque inde auxilia evocavit: reliquis oppidi par-

1. *Omneſque eas naves —— incendit*] Cum his maximam urbis partem, quadragintaque librorum millia incenſa eſſe, ſcribit *Oroſius* lib. VI. cap. XV. *A. Manut.*

2. *Sed à ſuperioribus regionibus —— in mare jactis molibus*] *Joan. Brodæus* Miſcell. lib. III. cap. V. reponit *à ſuperioribus Regibus*, quia *in mare moles jacere*, non regionum eſt, ſed hominum. Et hanc quidem conjecturam occupaverat *Ph. Beroaldus*, ita enim legitur in edit. quam procuravit A. D. 1508. Verum, ut opinor, ſana eſt lectio à MSS. Codd. & antiquiſſimis editt. conſtanter repræſentata, nam vult *Cæſar*, in mare jactas fuiſſe moles, quas è ſuperioribus regionibus convexerant. *Superiores regiones* ſunt montuoſæ, aliiſque minus depreſſæ. Eodem ſenſu *ſuperiora loca* ſæpe dixit noſter. Vide lib. III. B. G. capp. III. & XIV. *Davies.*

3. *Paullulum ſuo curſu deceſſerint*] Reponunt alii *deflexerint*. Sed *Suetonius* in Julio cap. XXXI. *Cum deceſſit via diu errabundus.* Et *Q. Curtius* lib. V. *Nullo regente deceſſerant militari via. Cicero* pro Cluentio, *de via decedere* dixit. *Ciaccon.*

tibus

tibus ſic eſt pugnatum, ut æquo prœlio diſcederetur, & neutri pellerentur, (id efficiebant anguſtiæ loci) pauciſque utrimque interfectis, Cæſar loca maxime neceſſaria complexus, noctu præmunit: hoc tractu oppidi pars erat regiæ exigua, in quam ipſe habitandi cauſſa initio erat inductus, & Theatrum conjunctum domui, quod arcis tenebat locum, adituſque habebat ad portum, & ad reliqua navalia. Has munitiones inſequentibus auxit diebus, ut pro muro objectas haberet, neu pugnare invitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi regis, vacuam poſſeſſionem regni ſperans, ad Achillam ſe ex regia tranſjecit, unaque bellum adminiſtrare cœpit. Sed celeriter eſt inter eos de principatu controverſia orta, quæ res apud milites largitiones auxit: [1] magnis enim jacturis ſibi quiſque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hoſtes geruntur, Pothinus, nutricius pueri, & [2] procurator regni, in parte Cæſaris, quum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque, ne negotio deſiſteret, neve animo deficeret, indicatis deprehenſiſque internunciis, à Cæſare eſt interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

1. *Magnis enim jacturis*] Codex *Brant.* perperam exhibet *aucturis*. Jacturæ ſunt dona ſive munera. Vide notat. ad lib. VI. B. G. cap. XII. Simili fere modo hujuſmodi largitiones *damna* nuncupavit *Plinius* in Paneg. cap. XII. *Davies.*

2. *Procurator regni in parte Cæſaris*] Quidam legunt *in poteſtate Cæſaris*, quod paullo ſupra dixerit, *Quo facto, Regem ut in ſua poteſtate haberet, Cæſar effecit.* Sed *in parte Cæſaris* magis placet: nam & *Hirtius* infra de bello Alexand. dixit: *Erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Cæſaris; quam domiciliis ipſorum non moverat.* Duæ enim erant partes, una Arſinoæ filiæ minoris Ptolemæi & Achillæ, altera Regis Ptolemæi & Cæſaris; atqui hac in parte erat Pothinus. *Ciaccon.*

FINIS LIB. III. DE BELLO CIVILI.

C. JU-

A. HIRTII PANSÆ COMMENTARIORUM DE BELLO ALEXANDRINO LIBER UNUS.

Summarium Libri de Bello Alexandrino.

Belli Alexandrini historia continuata. X. *Prœliis aliquot navalibus victor Cæsar,* XVII. *castella ad portum constructa, quædam occupat, quædam frustra tentans,* XXI. *natatu periculum evadit.* XXIV. *Ptolemæum Regem ad suos remissum, hostemque factum* XXVIII. *Cæsar, conjunctis cum Mithridate Pergameno copiis, profligat.* XXXI. *Ipse Rex mergitur.* XXXIV. *Interea Domitius Calvinus in Ponto parum prospere rem gerit:* XLII. *& Illyricum, varia aliquamdiu fortunâ jactatum, tandem, virtute Vatinii,* XLVII. *Cæsari restituitur.* XLVIII. *Sub idem tempus turbæ in Hispania ulteriore, ob extorsiones Cassii Longini, exortæ,* LXIII. *interventu Lepidi, & morte Cassii, paullum sedantur.* LXXVII. *Cæsar, summa felicitate victo Pharnace, celerrimeque Pontico bello confecto, & provinciis pacatis, in Italiam revertitur.*

I. BEllo Alexandrino conflato, Cæsar Rhodo, atque ex Suria Ciliciaque omnem classem accersit, ex Creta sagittarios, equites ab rege Nabatæorum Malcho evocat: tormenta undique conquiri, & frumen-

1. *Ab rege Nabatæorum Malcho*] Ipsa vox ultima *Regem* significat, & ab Hebraica מֶלֶךְ ortum ducit. *Porphyrius* in vita Plotini. Βασιλεὺς ὁ τὰ νότια τῆς Περσ- ίδος ἔθνη, καὶ ὁ πάτριος Διόλεκτος Μάλχου κεκλημένου. Vide & *Luc. Holstenium* de vit. & script. *Porphyrii* cap. 11. *Davies.*

tum

tum mitti, auxiliaque adduci jubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: atque omnes oppidi partes, quæ minus firmæ esse viderentur, [1] testudinibus, atque musculis aptantur: ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur; quantumque aut ruinis dejicitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur: nam incendio fere tuta est Alexandria; quod sine contignatione ac materia sunt ædificia, & structuris atque fornicibus continentur, tectaque sunt rudere, aut pavimentis. Cæsar studebat maxime, ut, quam angustissimam partem oppidi [2] palus à meridie interjecta efficiebat, hanc operibus, vineisque agendis, à reliqua parte urbis excluderet; [3] illud sperans, primum, ut, quum esset in duas partes urbs divisa, acies uno consilio atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri, atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset; in primis vero, ut aqua, pabuloque abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat: quod utrumque palus large præbere poterat.

II. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla, aut mora inferebatur: nam in omnes partes, per quas fines Ægyptii, regnumque pertinet, legatos, conquisitoresque delectus habendi causa miserant; magnumque numerum in oppidum telorum, atque tormentorum convexerant: nec minus in urbe maximæ armorum erant institutæ officinæ: servos præterea puberes ar-

1. *Testudinibus atque musculis aptantur*] Ultima vox satis hic apta non videtur *Just. Lipsio*, qui lib. I. Poliorc. Dial. IX. *quatiuntur, captantur*, aut tale aliquid mallet: liquet enim, ut putat, è sequentibus, Cæsarem hoc fecisse, ut munitiones suas proferret, & plus loci occuparet. Itaque sententia est, testudines & musculos admotas ad minus firmas oppidi partes, easque dejectas. *Brant.*

2. *Palus à meridie interjecta*] Lacus à meridie Alexandriam alluit: nomen est *Marea* sive *Mareotis*. Hunc Nilus multis fossis è superioribus partibus simul & lateribus adauget, estque portus ibi longe copiosior & ditior maritimo. Vide *Strabonem* lib. XVII. pag. 793. *Glandorp.*

3. *Illud sperans*] *Fulv. Ursinus* ex conjectura reponit *illud spectans*, & sane sic exhibent editt. *Beroald. Vascos.* eoque alludunt MSS. *Brant. Norvic.* ac editt. *Rom. Ven.* in quibus est *illud exspectans*, præterquam quod eo modo sæpius loquatur *Cæsar*; interdum tamen aliter. Sic lib. I. B.

mave-

maverant, quibus domini locupletiores victum quotidianum, ſtipendiumque præbebant. Hac multitudine diſpoſita, munitiones ſemotarum partium tuebantur: veteranas cohortes vacuas in celeberrimis urbis locis habebant; ut, quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunæ eſſent. Omnibus viis atque angiportis triplicem vallum obduxerant: erat autem quadrato exſtructus ſaxo; nec minus XL pedes altitudinis habebat; quæque partes urbis inferiores erant, has altiſſimis turribus denorum tabulatorum munierant. Præterea [1]alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant; ſubjectiſque eas rotis, [2]funibus jumentiſque objectis, directis plateis in quamcunque erat viſum partem movebant.

III. Urbs fertiliſſima & copioſiſſima omnium rerum apparatus ſuggerebat. Ipſi homines ingenioſiſſimi atque acutiſſimi, quæ à nobis fieri viderant, ea ſollertia efficiebant, ut noſtri illorum opera imitati viderentur: & ſua ſponte multa reperiebant; unoque tempore & noſtras munitiones infeſtabant, & ſuas defendebant: atque hæc principes in conſiliis, concionibuſque agitabant, *populum Romanum paullatim in conſuetudinem ejus regni venire occupandi: paucis annis antea* [3]*Gabinium cum exer-*

C. cap. XLIII. *Hoc* ſperans, *legiones tres ex caſtris educit.* Et lib. III. B. C. cap. LXXXV. *Hoc* ſperans, *ut, movendis caſtris pluribuſque adeundis locis, commodiore frumentaria re uteretur.* Manifeſtum igitur eſt, lectionem vulgatam ferri poſſe, quam tamen, vir erroribus exſcribendis natus, *Joan. Goduinus* ejiciendam cenſet. *Dav.*

1. *Alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant*] Neſcio quem locum hic habere poterit vox ultima. Lego *confinxerant.* Sic *Plinius* H. N. lib. X. cap. XXXIII. dixit *nidos confingere.* Idem.

2. *Funibus jumentiſque objectis, directis plateis*] In eo ſolo variant Codd. quod MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* cum aliis nonnullis exhibeant *directis pluteis*, unde *Pet. Ciacconius*, omiſſa voce & mutata diſtinctione, reſcribit *funibus jumentiſque objectis pluteis*, ut velit *Hirtius*, jumenta objectu pluteorum fuiſſe protecta; nec ab hac ſententia abhorrere videtur *Juſt. Lipſius*, qui Poliorc. lib. II. Dial. IV. pro *objectis* præterea legit *obtectis*; abſque cauſa quidem ſontica, etiamſi priorem emendationem recipiamus, cum *Cæſar* lib. II. B. C. cap. XV. dixerit *adverſus plutei objectu.* Sana eſt, ut arbitror, lectio vulgata. Sic hujuſce libri cap. XXXVI. *Montibus tamen altis ab duobus lateribus* objectis. Hoc certe præſtat *Scaligerana* rationi, pro qua vox *objectis* tota eſt eliminanda. Turres procul dubio aliaque omnia iis plateis facilius aguntur, quæ rectæ ſunt & ſine multis flexibus. *Davies.*

3. *Gabinium cum exercitu fuiſſe in Æ-*

citu fuisse in Ægypto: Pompejum se ex fuga eodem recepisse; ac Cæsarem venisse cum copiis; neque morte Pompeji quidquam profectum, quo minus Cæsar apud se commoraretur: quem si non expulissent, futuram ex regno provinciam: idque agendum mature: namque eum, interclusum tempestatibus propter anni tempus, recipere transmarina auxilia non posse.

IV. Interim, dissensione orta inter Achillan, qui veterano exercitui præerat, & Arsinoën regis Ptolemæi minorem filiam, ut supra demonstratum est, [1] quum uterque utrique insidiaretur, & summam imperii ipse obtinere vellet; præoccupat Arsinoë per Ganymedem eunuchum, nutricium suum, atque Achillan interficit. Hoc occiso ipsa sine ullo socio & custode omne imperium obtinebat: exercitus Ganymedi transditur. Is suscepto officio largitionem in milites auget; reliqua pari diligentia administrat.

V. Alexandria est fere tota suffossa, specusque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in privatas domos inducitur, quæ paullatim spatio temporis liquescit ac subsidit. Hac uti domini ædificiorum, atque eorum familia consueverunt: [2] nam quæ flumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida, ut multos varioque morbos efficiat: sed ea plebes ac multitudo contenta est necessario, quod fons urbe tota nullus est. Hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis tenebatur: quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros

gyptio] Eo missus est Gabinius, ut Ptolemæum, ejecto Archelao, reduceret. Vide notat. ad lib. III. B. C. cap. v. Huc respicit *Valerius Maximus* lib. IX. cap. I. ex. ext. 8. *Davies.*

1. *Quum uterque utrique insidiaretur*] Locum hunc citat *Laurentius Valla* elegantiarum lib. III. non ausurus sic loqui, eo quod *Cicero* & *Quintilianus* nunquam ita locuti sint, cum tamen *Terentius* & *Cæsar* sic scripserint, idque Græcorum imitatione, qui dicunt ἑκάτερος ἑαυτῷ, quomodo docet *Guilielmus Budæus*. Gland.

2. *Nam quæ flumine Nilo fertur adeo est limosa atque turbida*] *Servius* ad illum versum *Virgilii* lib. IV. Georgic. vs. 291.

Et viridem Ægyptum nigra fœcundat arena.

Novum enim, inquit, *limum semper trahit, qui efficit fœcunditatem, unde & Nilus dictus est, quasi νέον ὕδωρ trahens. Nam antea Nilus latine Melo dicebatur. Festus: Melo*, inquit, *alio nomine Nilus vocatur. Cicero* lib. II. de natur. deor. *Ægyptum Nilus irrigat, & cum tota æstate obrutam, oppletamque tenuerit; tum relinquit.* Vide *Pompon. Melam* lib. I. cap. IX. Et *Joan. Gorop. Becanum* in *Niloscopio*. Brant.

aqua

aqua intercludi; qui diſtributi munitionum tuendarum cauſſa vicatim ex privatis ædificiis ſpecubus & puteis extracta aqua utebantur.

VI. Hoc probato conſilio, magnum ac difficile opus aggreditur: interſeptis enim ſpecubus, atque omnibus urbis partibus excluſis, quæ ab ipſo tenebantur, aquæ magnam vim ex mari rotis ac machinationibus exprimere contendit: hanc locis ſuperioribus fundere in partem Cæſaris non intermittebat: quamobrem ſalſior paullo præter conſuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam ob cauſſam id accidiſſet; nec ſatis ſibi ipſi credebant; quum ſe inferiores ejuſdem generis, ac ſaporis, aqua dicerent uti, atque ante conſueſſent: vulgoque inter ſe conferebant, & deguſtando, quantum inter ſe differrent aquæ, cognoſcebant. Parvo vero temporis ſpatio, hæc propior bibi non poterat omnino: illa inferior corruptior jam, ſalſiorque reperiebatur.

VII. Quo facto dubitatione ſublata, tantus inceſſit timor, ut ad extremum caſum omnes deducti viderentur; atque alii morari Cæſarem dicerent, quin naves conſcendere juberet; alii multo graviorem extimeſcerent caſum; quod neque celari Alexandrinos poſſent in apparanda fuga, quum hi tam parvo ſpatio diſtarent ab ipſis; neque, illis imminentibus atque inſequentibus, ullus in naves receptus daretur. Erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Cæſaris, quam domiciliis ipſorum non moverat; quod ea ſe fidelem palam noſtris eſſe ſimulabat, & deſciviſſe à ſuis videbatur: [2]ut, ſi mihi defendendi eſſent Alexandrini, quod neque fallaces eſſent, neque temerarii, multa oratio fruſtra abſumeretur: quum

1. *Ad extremum caſum omnes deducti viderentur*] MS. *Norvic.* & nonnullæ editt. *ad extremum caſum periculi* &c. Sic *Curtius* lib. IV. cap. X, 2. *Sollicitiſque ſub ipſum tanti* diſcriminis caſum *ingens religio —— incuſſa eſt.* Non multo aliter *Livius* lib. IV. cap. XXVII. *caſum ancipitis eventus* dixit, & *caſum fortunæ Juſtinus* lib. XXVII. cap. 1. *Davies.*

2. *Ut, ſi mihi defendendi eſſent Alexandrini, quod neque fallaces eſſent, neque temerarii*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ut tum mihi* &c. MS. autem *Norvic. ut mihi defendendi eſſent Alexandrini, ne-*

vero uno tempore & natio eorum, & natura cognoſcatur; aptiſſimum eſſe hoc genus ad proditionem, nemo dubitare poteſt.

VIII. Cæſar ſuorum timorem conſolatione & ratione minuebat: *nam puteis foſſis aquam dulcem poſſe reperiri affirmabat; [1]omnia enim littora naturaliter aquæ dulcis venas habere: quod ſi alia eſſet littoris Ægyptii natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hoſtes claſſem haberent, prohiberi ſeſe non poſſe, quo minus quotidie aquam navibus peterent, vel à ſiniſtra parte à Parætonio, vel à dextra ab inſula; quæ diverſæ navigationes nunquam uno tempore adverſis ventis præcluderentur: fugæ vero nullum eſſe conſilium non ſolum iis, qui primam dignitatem haberent, ſed ne iis quidem, qui nihil, præterquam de vita, cogitarent: magno negotio impetus hoſtium adverſos ex munitionibus ſuſtineri: quibus relictis, nec loco, nec numero pares eſſe poſſe: magnam autem moram & difficultatem adſcenſum in naves habere, præſertim ex ſcaphis: ſummam eſſe contra in Alexandrinis velocitatem, locorumque & ædificiorum notitiam: hos præcipue in victoria inſolentes, præcurſuros & loca excelſiora atque ædificia occupaturos; ita fuga navibuſque noſtros prohibituros: proinde ejus conſilii oblivisceretur, atque omni ratione eſſe vincendum cogitarent.*

que fallaces eſſent neque temerarii. Teſtatur quidem *Joan. Goduinus*, locum eſſe corruptum & Codices MSStos variare, quorum utinam diverſas lectiones exhibuiſſet. Loquendi ſane modus vituperari non poteſt, eandem enim phraſin adhibet *Cicero* Offic. lib. III. cap. VII. ubi ait: *Primum Fanatius in hoc* defendendus eſt, quod *non utilia cum honeſtis pugnare aliquando poſſe dixerit.* Attamen, niſi fallor, latens eſt mendum: nam licet *temeritatis* vitio laboraſſent Alexandrini, de eo agendi hic non erat locus. Reſcribo itaque *quod neque fallaces eſſent, neque* VETERATORII. Hujuſce libri cap. XXIV. *Etſi fallacem gentem* (de Alexandrinis loquitur) *ſemperque alia cogitantem, alia ſimulantem, bene cognitam habebat. Propertius* lib. III. Eleg. IX, 33.

Noxia Alexandrea, dolis aptiſſima tellus.

Quin & tota Ægyptiorum natio fraudibus & verſutiis adeo erat dedita, ut Etymologici Magni ſcriptor Αἰγυπτιάζει interpretetur πανουργεύει. Davies.

1. *Omnia enim littora naturaliter aquæ dulcis venas habere*] Si hoc ſit perpetuum, ratio eſt, quia particulæ aquæ per terræ poros ferantur, dum ſalinæ, ob figuram, in arctioribus meatibus hæreant, unde nonnulli Philoſophi fontium à mari longiſſime diſſitorum originem duxere. Vide *Ren. Carteſium* Princ. Philoſ. Part. IV. §. LXIV. ſeqq. *Idem.*

IX.

IX. Hac oratione apud ſuos habita, atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermiſſis, ad fodiendos puteos animum conferant, neve quam partem nocturni temporis intermittant. Quo ſuſcepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna una nocte [1] vis aquæ dulcis inventa eſt. Ita operoſis Alexandrinorum machinationibus, maximiſque conatibus, non longi temporis labore, occurſum eſt. Eo biduo legio XXXVII ex dedititiis Pompejanis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis impoſita in naves à Domitio Calvino, ad littora Africæ, paullo ſupra Alexandriam, delata eſt. Hæ naves Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur: ſed loca ſunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. Hi, quum diu retinerentur, atque aquæ inopia premerentur, navigio actuario Cæſarem faciunt certiorem.

X. Cæſar ut per ſe conſilium caperet, quid faciendum videretur, navim conſcendit, atque omnem claſſem ſequi juſſit, nullis noſtris militibus impoſitis; quod, quum longius paullo diſcederet, munitiones nudare nolebat: quumque ad eum locum acceſſiſſet, qui appellatur Cherroneſus, aquandique cauſſa remiges in terram expoſuiſſet, nonnulli [2] ex eo numero, quum longius à navibus prædatum proceſſiſſent, ab equitibus hoſtium ſunt excepti: ex iis cognoverunt, Cæſarem ipſum in claſſe veniſſe, nec ullos milites in navibus habere. Qua re comperta, magnam ſibi facultatem fortunam obtuliſſe bene gerendæ rei crediderunt: itaque naves omnes, quas paratas habuerant ad navigandum, propugnatoribus inſtruxerunt, Cæſarique redeunti cum claſſe occurrerunt: qui duabus de cauſſis eo die dimicare nolebat, quod &

1. *Vis aquæ dulcis*] Ὕδωρ γλυκὺ Græcis aqua fluminum aut fontium, non ſalſa, contraria marinæ. *Cicero* vt. in Verr. *In hac inſula extrema eſt fons aquæ dulcis, cui nomen Arethuſa eſt, incredibili magnitudine, pleniſſimus piſcium. Virgilius* Eclog. v, 47. *Dulcis aqua ſaliente ſitim reſtinguere rivo.* Brant.

2. *Ex eo numero*] Sic repoſui ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* cum recentiores *pronomen* omittant, quod omnino videtur deſiderari. *Davies.*

nullos

nullos milites in navibus habebat, & poſt horam x diei res agebatur: nox autem allatura videbatur majorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant: ſibi etiam hortandi ſuos auxilium defuturum; quod nulla ſatis idonea eſſet hortatio, qua neque virtutem poſſet notare, neque inertiam. Quibus de cauſſis naves, quas potuit, Cæſar ad terram detrahit: quem in locum illos ſucceſſuros non exiſtimabat.

XI. Erat una navis Rhodia in dextro Cæſaris cornu longe ab reliquis collocata. Hanc conſpicati hoſtes non tenuerunt ſeſe; magnoque impetu IV ad eam conſtratæ naves, & complures apertæ contenderunt: cui coactus eſt Cæſar ferre ſubſidium, ne turpiter in conſpectu contumeliam acciperet; quamquam, ſi quid gravius illi accidiſſet, merito caſurum judicabat. Prœlium commiſſum eſt magna contentione Rhodiorum: qui quum in omnibus dimicationibus & ſcientia & virtute præſtitiſſent, tum maxime illo tempore totum onus ſuſtinere non recuſabant; ne quod ſuorum culpa detrimentum acceptum videretur. Ita prœlium ſecundiſſimum eſt factum. Capta eſt una hoſtium quadriremis: depreſſa eſt altera: [3] deinde omnes [4] epibatis nudatæ: magna præterea multitudo in reliquis navibus propugnatorum eſt interfecta. Quod niſi nox prœlium diremiſſet, tota claſſe hoſtium Cæſar potitus eſſet. Hac calamitate perterritis hoſtibus,

1. *Naves, quas potuit, Cæſar ad terrum detrahit*] *Detrahere naves* hic eſt eas de mari in littus trahere, quod mare altius ſit, quam breve littoris vadum, deorſumque ex alto & pelago in vadoſa littora deduci videantur. Græcis καθέλκειν, ut docet *Hadr. Turnebus* lib. XIV. adverſ. cap. XVI. *Brant.*

2. *Depreſſa eſt altera, deinde omnes*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliæque nonnullæ exhibent *depreſſa eſt altera*, alteraque perturbata, *deinde* &c. unde reſcribit *J. Fr. Gronovius* Obſerv. lib. IV. cap. XIX. *alteraque perforata.* Feliciter, ut opinor, ſic enim, inter alios, locutus eſt noſter hujuſce libri cap. XXV. *Davies.*

3. *Deinde omnes epibatis nudatæ*] MSS. *Norv.* & *Thuan.* cum editt. vett. repræſentant *deinde omnibus*, ex qua varietate *Joan. Glandorpius* ſcribendum putavit *deinde nonnullæ omnibus*: *Hadr.* autem *Turnebus* Adverſ. lib. XIV. cap. XVI. *duæ omnibus* &c. Lubens reſcripſerim *dein duæ omnibus epibatis nudatæ*, quæ quidem minima eſt mutatio, multoque minus, quam reliquæ conjecturæ, abit à Codicum lectione. *Idem.*

4. *Epibatis nudatæ*] Sunt *Epibatæ* qui navalibus operis æs merent, non aliter atque in caſtris milites; *Claſſiarios* vocæ

adverſo

adverso vento leniter flante, naves onerarias Cæsar remulco victricibus suis Alexandriam deducit.

XII. Eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrini, quum non jam virtute propugnatorum, sed scientia classiariorum se victos viderent **** [1] quibus, & superioribus locis sublevabantur, ut ex ædificiis defendi possent: & materiam cunctam objicerent, quod nostræ classis oppugnationem etiam ad terram verebantur. Iidem, postea quam Ganymedes in concilio confirmavit, sese & eas, quæ essent amissæ, restituturum, & numerum adauctarum, magna spe & fiducia veteres reficere naves, accuratiusque huic rei studere atque inservire instituerunt: ac, tametsi amplius cx navibus longis in portu navalibusque amiserant, non tamen reparandæ classis cogitationem deposuerunt: videbant enim non auxilia Cæsari, non commeatus supportari posse, si classe ipsi valerent. Præterea nautici homines, & urbis & regionis maritimæ, quotidianoque usu à pueris exercitati, [2] ad naturale ac domesticum bonum refugere cupiebant: &, quantum parvulis navigiis profecissent, sentiebant: itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt.

XIII. Erant omnibus ostiis Nili custodiæ exigendi portorii caussa dispositæ. Naves veteres erant [3] in occultis regiæ navalibus, quibus multis annis ad navigandum non erant usi. Has reficiebant, illas Alexandriam revocabant. Deerant remi: porticus, gymnasia, ædificia publica detegebant: asseres remorum usum obtinebant: aliud

postea *Hirtius*. Sic & passim *Cæsar*. Brant. Vide *Joan. Schefferum* Mil. Nav. lib. II. cap. III.

1. *Quibus & superioribus locis sublevabantur, ut ex ædificiis defendi possent*] Ante hæc verba manifestissimus est hiatus, quem intulit vetustas, unde apparet temere se gessisse *Pet. Ciacconium*, qui reposuit *ut vix ædificia defendi possent*, cum de locis tam mutilis nihil certo possit definiri. Hujus tamen lacunæ in MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* nullum est indicium. *Davies.*

2. *Ad naturale & domesticum bonum refugere cupiebant*] Sic ex vetustissimis & fidelissimis exemplaribus legit *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. x. cap. XXIV. cum ita MS. & excusis legatur *ad naturalem & domesticum usum*. Brant.

3. *In occultis regia navalibus*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. in occultis regionis navalibus*, quæ lectio non placet, cum liqueat hæc navalia Alexandriæ fuisse sita. An scribendum *in occultis regis navalibus?* Ea certe in palatio regio fuisse, vix crediderim. *Davies.*

natu-

naturalis ſollertia, aliud urbis copia, ſubminiſtrabat. Poſtremo non longam navigationem parabant, ſed præſentis temporis neceſſitati ſerviebant, & in ipſo portu confligendum videbant. Itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes XXII, quinqueremes V confecerunt: ad has minores apertaſque complures adjecerunt; &, in portu periclitati remigio, quid quæque earum efficere poſſet, idoneos milites impoſuerunt, ſeque ad confligendum omnibus rebus paraverunt. Cæſar Rhodias naves IX habebat (nam, X miſſis, [1]una in curſu littore Ægyptio defecerat,) Ponticas IIX, Lycias V, ex Aſia XIJ. Ex his quinqueremes V erant, & quadriremes X: reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleræque apertæ. Tamen virtute militum confiſus, cognitis hoſtium copiis, ſe ad dimicandum parabat.

XIV. Poſtquam eo ventum eſt, ut ſibi uterque eorum confideret; Cæſar Pharon claſſe circumvehitur, adverſaſque naves hoſtibus conſtituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in ſiniſtro Ponticas. Inter has ſpatium CD paſſuum relinquit, quod ſatis eſſe ad explicandas naves videbatur. Poſt hunc ordinem reliquas naves ſubſidio diſtribuit: quæ quamque earum ſequatur, & cui ſubveniat, conſtituit atque imperat. Non dubitanter Alexandrini claſſem producunt, atque inſtruunt; in fronte collocant XXII: reliquas ſubſidiarias in ſecundo ordine conſtituunt: magnum præterea numerum minorum navigiorum & ſcapharum producunt [2]cum malleolis, ignibuſque; ſi quid ipſa multitudo, & clamor, & flamma no-

1. *Una in curſu littore Ægyptio defecerat*] *Pet. Ciacconius* reponendum putat *littore Ægyptio deceſſerat*, quia ſub finem lib. III. de Bell. Civil. dixerit *Cæſar, naves imprudentia aut tempeſtate paullulum ſuo curſu deceſſerint*. Argumentum ſane prorſus eſt ficulneum, cum illic de aberratione fiant verba; hic autem de navis interitione. *Davies.*

2. *Cum malleolis*] Qualia inſtrumenta *malleoli* ſint, cum ex *Vegetio*, tum ex *Ammiano Marcellino* doceri poſſumus: quorum ille lib. IV. cap. XVIII. ſic ait: *Malleoli velut ſagittæ ſunt & ubi adhæſerint (quia ardentes ſunt) univerſa conflagrant.* Hic vero lib. XXIII. cap. IV. *Malleoli autem, teli genus, figurantur hac ſpecie: ſagitta eſt cannea inter ſpiculum, & arundinem multifido ferro coagmentata, quæ in muliebris coli formam, quo nentur lintea ſtamina, concavatur ventre ſubtiliter, & plurifariam patens, atque in alveo ipſo ignem cum*

ſtris

ſtris terroris afferre poſſent. Erant inter duas claſſes vada tranſitu anguſto, quæ pertinent ad regionem Africæ: (ſic enim prædicant, partem eſſe Alexandriæ dimidiam Africæ) ſatiſque diu inter ipſos eſt exſpectatum, ab utris tranſeundi fieret initium: propterea quod, eo qui intraſſent, & ad explicandam claſſem, & ad receptum, ſi durior accidiſſet caſus, impediriores fore videbantur.

XV. Rhodiis navibus præerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum noſtris hominibus, quam cum Græcis, comparandus; hic ob notiſſimam ſcientiam atque animi magnitudinem delectus eſt ab Rhodiis, qui imperium claſſis obtineret: qui, ubi Cæſaris animum advertit, *Videris mihi*, inquit, *Cæſar, vereri, ſi hæc vada primus navibus intraveris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam claſſem poſſis explicare: nobis rem committe; nos prælium ſuſtinebimus, (neque tuum judicium fallemus) dum reliqui ſubſequantur: [1] hos quidem diutius in noſtro conſpectu gloriari magno nobis & dedecori & dolori eſt.* Cæſar illum adhortatus, atque omnibus laudibus proſecutus dat ſignum pugnæ. Progreſſas ultra vadum IV Rhodias naves circumſiſtunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt. Suſtinent illi, atque arte ſollertiaque ſe explicant: ac tantum doctrina potuit, ut in diſpari numero nulla tranſverſa hoſti objiceretur, nullius remi detergerentur, ſed ſemper venientibus adverſæ occurrerent. Interim ſunt reliquæ ſubſecutæ: tum neceſſario diſceſſum ab arte eſt propter anguſtias loci; atque omne certamen in virtute conſtitit. Neque vero Alexandriæ fuit quiſquam aut noſtrorum, aut oppidanorum, qui aut in opere, aut in oppugnatione occupatum animum haberet, quin altiſſima tecta peteret, atque ex omni proſpectu locum

aliquo ſuſcipit alimento. Et emiſſa lentius arcu invalido, ignitur, ictu enim rapido reextinguitur; ſi haſerit uſquam, tenaciter cremat, & in quaque conſperſa acrior: excitat æſtus incendiorum, nec remedio ullo quam ſuperjacto pulvere conſopitur. Rhellican.

1. *Hos quidem diutius*] MS. *Norvic.* exhibet *hos enim diutius*, quod æque placet. *Davies.*

ſpectaculo caperet, precibuſque & votis victoriam [1] ſuis ab diis immortalibus expoſceret.

XVI. Minime autem erat par prœlii certamen: noſtris enim prorſus neque terra neque mari effugium dabatur victis; omniaque victoribus erant futura in incerto: illi, ſi ſuperaſſent navibus, omnia tenerent; ſi inferiores fuiſſent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. Simul illud grave ac miſerum videbatur, perpaucos de ſumma rerum, ac de ſalute omnium decertare: quorum ſi quis aut animo aut virtute ceſſiſſet, reliquis etiam eſſet cavendum, quibus pro ſe pugnandi facultas non fuiſſet. Hæc ſuperioribus diebus ſæpenumero Cæſar ſuis expoſuerat; ut hoc majori animo contenderent, quod omnium ſalutem ſibi commendatam viderent. Eadem ſuum quiſque contubernalem, amicum, notum proſequens erat obteſtatus; ne ſuam atque omnium falleret opinionem, quorum judicio delectus ad pugnam proficiſceretur. Itaque hoc animo eſt decertatum, ut neque maritimis nauticiſque ſollertia atque ars præſidium ferret, neque numero navium præſtantibus multitudo prodeſſet, [2] neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti noſtrorum poſſent adæquari. Capitur hoc prœlio quinqueremis una, & biremis cum defenſoribus remi-

1. *Suis ab Diis immortalibus expoſceret*] Hic admodum facetus eſt *Joan. Goduinus*, nam ait *non ut ſupra de Maſſilienſibus lib.* II. *de Bello civili* ab diis expoſceret, *ſed* ab ſuis: *nam Ægyptiis ſui erant Dii, non aliis tantum gentibus communes, ſed aliis etiam gentibus exoſi.* At præterquam quod hic tam de Romanis, quam Alexandrinis agatur, bonos certe auctores parum trivit, qui non ſtatim videt *ſuos* idem denotare ac *ſuas partes.* Sic lib. III. B. C. cap. c. *Corcyra Dyrrachioque aquam* ſuis *ſupportabat.* Et hujuſce librii cap. XVI. *Sæpenumero Cæſar* ſuis *expoſuerat.* Sed quid opus exemplis? Talia in *Cæſare* & aliis μυριάσι occurrunt. *Idem.*

2. *Neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri, virtuti noſtrorum poſſent adæquari*] Ed. *Beroald. neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine hoſtium viri, virtutes noſtrorum poſſent adæquare.* MS. *Victor. neque flecti ad virtutem ex tanta multitudine hoſtium, neque* pro voce *viri*, in reliquis autem eandem lectionem repræſentat ac *Beroald.* Alii Codd. à vulgata diverſi non abeunt, niſi quod conſtanter exhibeant *ex tanta multitudine hoſtium viri.* Repone *neque electi ad virtutem ex tanta multitudine hoſtium viri*, ut partim ante me viderat *Pet. Cincconius. Electi ad virtutem* idem valet ac *lecti ob virtutem. Cæſar* lib. VII. B. G. cap. LXXXV. *Exiguum loci* ad declivitatem *faſtigium*, *magnum habet momentum*; ubi *D. Voſſius* fruſtra reponit *ob declivitatem.* Lib. III. B. C. cap. LXXXVIII. Quam ad cauſſam *cunctum*

gibuſ-

gibuſque; & deprimuntur tres, noſtris incolumibus omnibus: reliquæ [1] propinquam fugam ad oppidum capiunt; quas protexerunt ex molibus atque ædificiis imminentibus, & noſtros adire propius prohibuerunt.

XVII. Hoc ne ſibi ſæpius accidere poſſet, omni ratione Cæſar contendendum exiſtimavit, ut inſulam molemque ad inſulam pertinentem in ſuam redigeret poteſtatem: perfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido, & illam, & urbem uno tempore tentari poſſe confidebat. Quo capto conſilio, cohortes x, & levis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in navigia minora ſcaphaſque imponit: alteram inſulæ partem diſtinendæ manus cauſſa cum conſtratis navibus aggreditur, præmiis magnis propoſitis, qui primus inſulam cepiſſet. At primo impetum noſtrorum pariter ſuſtinuerunt: uno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant, & littora armati defendebant, quo propter aſperitatem loci non facilis noſtris aditus dabatur: & ſcaphis navibuſque longis v mobiliter & ſcienter anguſtias loci tuebantur. Sed ubi locis primum cognitis vadiſque pertentatis, pauci noſtri in littore conſtiterunt; atque hos ſunt alii ſubſecuti; conſtanterque in eos, qui in littore æquo inſtiterant, impetum fecerunt; omnes Pharitæ terga verterunt. His pulſis, cuſtodia portus relicta, ad littora & vicum applicaverunt; ſeque ex navibus ad tuenda ædificia ejecerunt.

XVIII. Neque vero diutius ipſi [2] ex munitione ſe continere potuerunt: etſi erat non diſſimile, atque Alexandriæ, genus ædificiorum, (ut [3] minora majoribus confe-

equitatum —— in ſiniſtro cornu objecerat. *Livius* lib. III. cap. XLVIII. *Decemvir alienato* ad libidinem *animo.* Alia ſuppeditabit *Th. Munckerus* ad *Hygini* Fab. XLV. p. 94. *Davies.*

1. *Propinquam fugam ad oppidum ceperunt*] Ad oppidum propinquum fugerunt. *Livius* lib. XXI. cap. L. *Fugam reliquæ ceperunt. Dictys* Cretenſis lib. II. cap. XXXIX. *Neque diutius ſuſtinere auſus Alexander, fugam capit.* Sic locutus eſt & *Cæſar* lib. VIII. B. G. cap. XXVI. *Idem.*

2. *Ex munitione ſe continere*] Primam voculam delevit *Joſ. Scaliger: Fulv.* autem *Urſinus*, notante *Ciacconio*, reponit *in munitione.* At à Codicum ſcriptura quam minime recedendum, quare placeat *ea munitione.* Davies.

3. *Ut minora majoribus conferantur*] Adagio ceſſit. *Virgilius* Eclog. I, 24.

rantur) turresque editæ & conjunctæ muri locum obtinebant: neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum; sed terror hominibus mentem consiliumque eripit, & membra debilitat; ut tunc accidit. Qui se in æquo loco ac plano pares esse confidebant, iidem perterriti fuga suorum, & cæde paucorum, XXX pedum altitudine in ædificiis consistere ausi non sunt, seque per molem in mare præcipitaverunt, & DCCC passuum intervallo ad oppidum enataverunt. Multi tamen ex iis capti interfectique sunt: sed numerus captivorum omnino fuit DC.

XIX. Cæsar, præda militibus concessa, ædificia diripi jussit; castellumque ad pontem, qui propior erat Pharo, communivit; atque ibi præsidium posuit. Hunc fuga Pharitæ reliquerant; fortiorem illum, propioremque oppido Alexandrini tuebantur: sed eum postero die simili ratione aggreditur, quod, his obtentis duobus, omnem navigiorum excursum & repentina latrocinia sublatum iri videbatur. Jamque eos, qui præsidio eum locum tenebant, tormentis è navibus sagittisque depulerat, atque in oppidum redegerat; & [1]cohortium III instar in terram exposuerat; non enim plures consistere angustiæ loci patiebantur: reliquæ copiæ in navibus stationem obtinebant. Quo facto imperat pontem adversus hostem prævallari, &, qua exitus navibus erat, fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri atque obstrui: quorum altero opere effecto, nulla omnino scapha egredi posset; altero instituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex oppido se ejecere, & contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; eodemque tempore, quæ consueverant navigia per pontes ad incendia onerariarum emit-

— *Sic parvis componere magna solebam.* Et Georgic. IV. 176.

— *Si parva licet componere magnis.* *Cicero* de claris orat. *Similiter igitur suspicor, ut conferamus parva magnis.* Et iisdem verbis *Plinius Secundus* libro V. epist. VI. *Ut parva magnis conferamus.* Brant.

1. *Cohortium trium instar*] Circiter tres cohortes. *Columella* de re Rust. lib. II. cap. V. *Acervi stercoris* instar quinque modiorum *disponentur.* Sic etiam *Livius*, aliique sunt locuti, adeo ut non esset, cur *Joan. Rhellicanus* de hujusce locutionis infrequentia quereretur. *Davies.*

tere,

tere, ad molem conſtituerunt. Pugnabatur à noſtris ex ponte, ex mole; ab illis ex area, quæ erat adverſus pontem, & ex navibus contra molem.

XX. In his rebus occupato Cæſare, militeſque hortante, remigum magnus numerus, & claſſiariorum ex longis navibus noſtris in molem ſe ejecit. Pars eorum ſtudio ſpectandi ferebatur; pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum navigia hoſtium lapidibus ac fundis à mole repellebant; ac multum proficere multitudine telorum videbantur: ſed poſtquam ultra eum locum ab latere eorum aperto auſi ſunt egredi ex navibus Alexandrini pauci, ut ſine ſignis certiſque ordinibus, ſine ratione prodierant, ſic temere in naves refugere cœperunt. Quorum fuga incitati [1] Alexandrini ex navibus egrediebantur, noſtroſque acrius perturbatos inſequebantur. Simul qui in navibus longis remanſerant, ſcalas rapere, naveſque à terra repellere, properabant; ne hoſtes navibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites noſtri cohortium trium, quæ in ponte, ac prima mole conſtiterant, quum poſt ſe clamorem exaudirent, fugam ſuorum viderent, magnam vim telorum adverſi ſuſtinerent, veriti ne ab tergo circumvenirentur, & diſceſſu navium omnino reditu intercluderentur, munitionem in pontem inſtitutam reliquerunt, & magno curſu incitati ad naves contenderunt: quorum pars proximas nacta naves multitudine hominum atque onere depreſſa eſt; pars reſiſtens & dubitans, quid eſſet capiendum conſilii, ab Alexandrinis interfecta eſt: nonnulli feliciore exitu expeditas ad anchoram naves conſecuti incolumes diſceſſerunt: pauci allevati ſcutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatarunt.

XXI. Cæſar, quoad potuit, cohortando ſuos ad pontem & munitiones contendere, eodem in periculo verſatus eſt; poſtquam univerſos cedere animadvertit, in ſu-

1. *Alexandrini ex navibus egrediebantur*] Reponendum ex MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Alexandrini* plures *ex navibus egrediebantur*: illa enim vox *paucis* Alexandrinis opponitur, qui ante navibus ſunt egreſſi. *Idem.*

um

um navigium se recepit: quo multitudo hominum insecuta quum irrumperet, neque administrandi neque repellendi à terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, [1] sese ex navigio ejecit, atque ad eas, quæ longius constiterant, naves adnatavit: hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens nonnullos conservavit. Navigium quidem ejus, multitudine depressum militum, una cum hominibus interiit. Hoc prœlio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter CD, & paullo ultra eum numerum classiarii & remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmaverunt, atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt usi postea ad mittenda navigia.

XXII. Hoc detrimento milites nostri tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incensi potius atque incitati magnas accessiones fecerint in operibus hostium expugnandis, in prœliis quotidianis, quandocumque fors obtulerat procurrentibus & erumpentibus Alexandrinis ** [2] manum comprehendi multum operibus, & ardentibus studiis militum, nec divulgata Cæsaris cohortatio subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi à periculosissimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum.

XXIII. Alexandrini, quum Romanos & secundis rebus confirmari, & adversis incitari viderent, neque ullum belli tertium casum nossent, quo possent esse firmiores, ut conjectura consequi possumus, [3] aut admoniti à

1. *Sese ex navigio ejecit*] *Suetonius* Jul. cap. LXIV. tradit, Cæsarem per ducentos passus natasse elata læva, ne libelli, quos tenebat manu, madefierent, paludamento insuper tracto, ne spolio potiretur hostis. Etsi *Dion* lib. XLII. p. 204. ac *Appianus* lib. II. B. C. pag. 484. vestem ab Alexandrinis interceptam, & loco trophæi suspensam, memorant. *Glandorp.*

2. *Manum comprehendi multum operibus & ardentibus*] Editt. *Rom. Ven.* habent *manuum comprehendendi*: *Beroald.* autem *manibus comprehendendi*; at à *Vascos.* omnes hæ voces absunt, unde factum, ut *Joan. Brantius* Glossematis suspectas habuerit. Concedo potius in sententiam *Rob. Stephani*, *Jos. Scaligeri*, & aliorum, qui lacunam hic esse contendunt, licet in MSStis nullum ejus sit indicium. *Dav.*

3. *Aut admoniti à Regis amicis*] MS. *Norvic. aut incitati à Regis amicis:* quod vehementius est, ideoque ea lectio mihi probatur, licet vulgatam retineant editt. veteres. *Idem.*

regis

regis amicis, qui in Cæsaris erant præsidiis, aut suo priore consilio, per occultos nuncios regi probato; legatos ad Cæsarem miserunt, *ut dimitteret regem, transireque ad suos pateretur: paratam enim omnem multitudinem esse, confectam tædio puellæ,*[1] *fiduciario regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex imperasset: quo si auctore*[2] *in Cæsaris fidem amicitiamque venturi essent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quominus se dederent.*

XXIV. Cæsar, etsi fallacem gentem, semperque alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat, tamen petentibus dare veniam utile esse statuit: quod, si quo pacto sentirent ea, quæ postularent, mansurum in fide dimissum regem credebat; sin, id quod magis illorum naturæ conveniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent, splendidius atque honestius sese contra regem, quam contra convenarum ac fugitivorum manum, bellum esse gesturum. Itaque regem cohortatus, *ut consuleret regno paterno, parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendiis & ruinis esset deformata, cives suos primum ad sanitatem revocaret, deinde conservaret, fidem populo R. sibique præstaret; quum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret;* dextera dexteram tenens dimittere cœpit adulta jam ætate puerum. At regius animus disciplinis fallacissimis eruditus, ne à gentis suæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæsarem cœpit, *ne se dimitteret: non enim regnum ipsum sibi conspectu Cæsaris esse jucundius.* Compressis pueri lacrimis, Cæsar ipse commotus, celeriter, si illa sentiret, fore eum secum affirmans, ad suos dimisit. [3]Ille, ut ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra-

1. *Fiduciario regno*] *Fiduciarium regnum* vocat, quod aliquando sit restituendum, tanquam bona fide concreditum. Quomodo *T. Livius fiduciariam civitatem*, supra etiam *Cæsar* lib. 11. B. C. cap. XVII. *fiduciariam operam* dixit. *Glandorp.*

2. *In Cæsaris fidem amicitiamque venturi essent*] Editt. *Ram. Ven.* repræsentant *ventum essent*, unde rescribendum puto *ventum esset*, quemadmodum legitur in edit. *Beroald.* A. D. 1508. *Davies.*

3. *Ille, ut ex carceribus in liberum cursum emissus*] Translatio ducta à quadrigis Circensibus, quæ mittebantur à magistra-

Cæsa-

Cæsarem acriter bellum gerere cœpit, [1] ut lacrimas, quas in colloquio projecerat, gaudio videretur profudisse. Accidisse hoc complures Cæsaris legati, amici, centuriones militesque lætabantur; quod nimia bonitas ejus fallaciis pueri elusa esset. Quasi vero id Cæsar bonitate tantum adductus, ac non prudentissimo consilio fecisset.

XXV. Quum duce assumto Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos animadverterent; eludentibusque militibus regis ætatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque se quidquam proficere viderent: rumoresque exsisterent, magna Cæsari præsidia, terrestri itinere, Suria Ciliciaque adduci, quod nondum Cæsari auditum erat; interea commeatum, qui nostris mari supportabatur, intercipere statuerunt: itaque expeditis navigiis, locis idoneis ad Canopum in statione dispositis navibus, insidiabantur nostris commeatibus. Quod ubi Cæsari nunciatum est, classem jubet expediri atque instrui. [2] Præficitur Ti. Nero. Proficiscuntur in ea classe Rhodiæ naves, atque in his Euphranor, sine quo nulla umquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter confecta erat. At fortuna,

tu, statimque prosilientes è carceribus spatia corripiebant tanta interdum cursus celeritate, & contentione, ut habenas non audirent. *Virgilius* lib. 1. Georg. extr.

Ut cum carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt se in spatia, & fructra retinacula tendens
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Erant autem *carceres* repagula quædam, unde cursus initium erat, quibus coercebantur equi, ne inde exirent priusquam magistratus signum dedisset, ut docet *Adr. Turnebus* lib. xxv. adversar. cap. 11. Græci βαλβίδας seu ἀφετηρίας appellant. *Brant.*

1. *Ut lacrimas, quas in colloquio projecerat, gaudio videretur profudisse*] Etiam gaudium lacrimas interdum excutit, præsertim insperatum. *Terentius* Adelph. act. III. sc. v. *Oh, lacrumo gaudio*; ubi *Donatus, immoderata*, inquit, *latitia lacrimas habet.* Et Heaut. Act. II. Sc. III, 65.

——*Lacrumis opplet os totum sibi, ut*
Facile scires desiderio id fieri tuo.

Auctor est *Josephus* lib. XII. Antiq. Judaic. cap. 11. Ptolemæum Philadelphum Regem Ægypti, quum illi libri sacri litteris aureis descripti porrigerentur, præ gaudio in lacrimas prorupisse. *Nam*, inquit, *sæpius natura hoc summo gaudio patitur, quod etiam dolentibus solet accidere.* Rationes profert *Alexander Aphrodisæus* problem. XXI. *Idem.*

2. *Præficitur Ti. Nero. Proficiscuntur*] Nescio unde factum, ut hæc lectio in recentioribus editt. compareat, cum, quantum constat, ne unus quidem Codex ei faveat. MS. *Norvic.* & ed. *Ven. præfecit huic Tib. Neronem*; *Beroald.* autem in præsenti tempore *præficit huic Tib. Neronem:* & sic legendum. Mire vero corruptus est hic locus in edit. Rom. A. D. 1472. quæ

quæ

quæ plerumque eos, quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem casum reservat, superiorum temporum dissimilis, Euphranorem prosequebatur: nam quum ad Canopum ventum esset, instructaque utrimque classis conflixisset, & sua consuetudine Euphranor primus prœlium commisisset; & illic triremem hostium perforasset ac demersisset; proximam longius insecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis est: cui subsidium nemo tulit; sive quod in ipso satis præsidii pro virtute ac felicitate ejus putarent esse; sive quod ipsi sibi timebant. Itaque unus ex omnibus eo prœlio bene rem gessit, solus cum sua quadriremi victrice periit.

XXVI. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus [1]magnæ nobilitatis domi, scientiæque in bello, & virtutis, fidei dignitatisque in amicitia Cæsaris, missus in Suriam Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia accersenda, cum magnis copiis, quas celeriter & propensissima civitatum voluntate, & sua diligentia confecerat, itinere pedestri, quo conjungitur Ægyptus Suriæ, Pelusium adduxit: idque oppidum firmo præsidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Ægyptus [2]maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur) repente magnis circumdatum copiis, multiplici præsidio pertinaciter pro-

eum sic exhibet *perfecit huic Tyberium, ne rationem proficiscuntur.* Huic mendæ ortum dedit nomen proprium, cujusmodi sane nomina ab imperitis Librariis sæpissime temerantur. *Davies.*

1. *Magnæ nobilitatis domi*] *Aldus Manutius* confidenter admodum reponit *magnæ nobilitatis homo*, aitque *non enim tantum nobilitas noticiscum domi est.* Ita tamen loquuntur præstantissimi scriptores. *Cæsar* lib. 1. B. C. cap. XXXIV. *Præmissos etiam legatos Massilienses, domi nobiles adolescentes.* Sic quidem editt. nuperæ, at contra Codicum manuariorum fidem, ut illic monui; quare hoc contra *Manutium* testimonio non nitar. At firmum erit illud *Sallustii* Catil. cap. XVII. *Ad hoc, multi ex coloniis & municipiis*, domi nobiles. Sic & *Justinus* lib. V. cap. IX, 6. *Erat inter exules Thrasybulus, vir strenuus &* domi nobilis. Quis igitur non videt sanam esse lectionem receptam? *Idem.*

2. *Maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio*] *Pedestre* hic *maritimo* opponitur, & idem notat ac *terrestre.* Sic *Cæsar* lib. II. B. C. cap. XXXII. *Ut neque* pedestri *itinere, neque* navibus *commeatu juvari possent.* *Corn. Nepos* Ages. cap. II, 1. *Fama exierat Artaxerxem comparare classem pedestresque exercitus, quos in Græciam mitteret.* Vide & Hannib. cap. XI, 6. ac *J. F. Gronovium* ad *Livii* lib. XXXVII. cap. LII. *Idem.*

pugnantibus, & copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessisque subjiciebat, & perseverantia constantiaque oppugnandi, quo die est aggressus, in suam redegit potestatem, præsidiumque ibi suum collocavit. Inde re bene gesta Alexandriam ad Cæsarem contendit, omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quæ plerumque adest victori, pacarat, atque in amicitiam Cæsaris redegerat.

XXVII. Locus est fere regionum illarum nobilissimus non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen à similitudine litteræ cepit: nam pars quædam fluminis Nili, [1]mire derivata inter se, duobus itineribus paullatim, medium inter se spatium relinquens, diversissimo ad littus intervallo [2]à mari conjungitur. Cui loco quum appropinquare Mithridaten Rex cognovisset; & transeundum ei flumen sciret; magnas adversus eum copias misit, quibus vel superari delerique Mithridaten, vel sine dubio retineri posse credebat: quemadmodum autem optabat eum vinci; sic satis habebat intercluſum à Cæsare à se retineri. Quæ primæ copiæ flumen à Delta transire, & Mithridati occurrere potuerunt, prœlium commiserunt, festinantes præripere subsequentibus victoriæ societatem: [3]quorum impetum Mithridates [4]magna cum prudentia, consuetudine nostra castris vallatis, sustinuit: quum vero incaute atque insolenter

1. *Mire derivata inter se*] In sua editione primam vocem uncinis cinxit *Jos. Scaliger.* Et sane quid miri est insulas in mediis fluminibus comparere? Cum igitur ea vox à MSto *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exulet, ego plane delendam censeo, ut inepti hominis additamentum. *Davies.*

2. *A mari conjungitur*] Deleo præpositionem, (quæ abest à MS. *Norvic.*) sentit enim Nilum ad locum, qui Delta dicitur, dividi divaricarique, deinde paullatim crescere medium spatium, demum diversissimis & longe à se distantibus locis mari conjungi: quanquam & dictiones *ad litus*, abundare existimo; sed superiorem locum non satis castigatum esse credo. *Ciac.*

3. *Quorum impetum Mithridates*] Eadem traduntur à *Josepho* lib. IV. cap. XV. sed in gratiam suæ gentis, & Antipatri, patris Herodis, non ita multum tribuente laudibus Mithridatis, imo, contra narrationem *Hirtii*, partam victoriam ad Antipatrum transferente. *Glandorp.*

4. *Magna cum prudentia*] Codex *Ciaccon.* post has voces addit *constantiaque militum*; MS. autem *Norvic.* cum aliis nonnullis, *constantiaque virtutum, & Alexandrinorum imprudentia.* Illa quidem verba, ut opinor, è margine in textum

fuc-

ſuccedere eos munitionibus videret; eruptione undique facta, magnum numerum eorum interficit. Quod niſi locorum notitia reliqui ſe texiſſent, partimque in naves, quibus flumen tranſierant, recepiſſent, funditus deleti eſſent: qui ut paullulum ab illo timore ſe recrearunt, adjunctis iis, qui ſubſequebantur, rurſus Mithridaten oppugnare cœperunt.

XXVIII. Mittitur à Mithridate nuncius Cæſari, qui rem geſtam perferret. Cognoſcit ex ſuis eadem hæc accidiſſe Rex. Ita pene ſub idem tempus & rex ad opprimendum Mithridaten proficiſcitur, & Cæſar ad recipiendum. Celeriore fluminis Nili navigatione rex eſt uſus, in qua magnam & paratam claſſem habebat. Cæſar eodem itinere uti noluit, ne navibus in flumine dimicaret: ſed, circumvectus eo mari, quod Africæ partis eſſe dicitur, ſicuti ſupra demonſtravimus, prius tamen regis copiis occurrit, quam is Mithridaten aggredi poſſet, eumque ad ſe victorem incolumi exercitu recepit. Conſederat cum copiis rex loco natura munito, quod erat ipſe excelſior; planitia ex omnibus partibus ſubjecta: tribus autem ex lateribus variis genere munitionibus tegebatur. Unum latus erat adjectum flumini Nilo; alterum editiſſimo loco ductum, ut partem caſtrorum obtineret; tertium palude cingebatur.

XXIX. Inter caſtra Regis & Cæſaris iter, flumen intercedebat anguſtum, altiſſimis ripis, quod in Nilum influebat: aberat autem ab Regis caſtris millia paſſuum circiter VII. Rex, quum hoc itinere venire Cæſarem comperiſſet, equitatum omnem expeditoſque delectos pedites ad id flumen miſit, qui tranſitu Cæſarem prohiberent, & [2] eminus ex ripis prœlium impar inirent; nul-

ſunt adſcita, quorum Gloſſematum exempla ſuppeditabunt not. ad lib. II. B. G. cap. XXXIII. & lib. III. B. G. cap. I. *Davies.*

1. *In qua magnam & paratam*] Sic edidit *Joſ. Scaliger*, quem ſecuti ſunt recentiores, ac ita ſane exhibent editt. *Rom. Ven. Beroald.* At MS. *Norvic.* & ed. *Steph.* *in* quo *magnam & paratam.* Atque ita ſine dubio legendum, *pronomen* enim ad voces *fluminis Nili* eſt referendum. *Idem.*

2. *Eminus ex ripis prœlium impar inirent*] Cæſareanis erat impar eo, quod ex locis inferioribus pugnandum illis erat ad-

lum enim proceſſum virtus habebat, aut periculum ignavia ſubibat: quæ res incendit dolore milites equiteſque noſtros; quod tam diu pari prœlio cum Alexandrinis certaretur. Itaque eodem tempore equites Germani diſperſi vada fluminis quærentes, partim demiſſioribus ripis flumen tranſnarunt; & legionarii, [3]magnis arboribus exciſis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, projectis, repentinoque aggere injecto, flumen tranſierunt: quorum impetum adeo pertimuerunt hoſtes, ut in fuga ſpem ſalutis collocarent. Sed id fruſtra: namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt, pene omni reliqua multitudine interfecta.

XXX. Cæſar, re præclariſſime geſta, quum ſubitum adventum ſuum judicaret magnum terrorem Alexandrinis injecturum, protinus victor ad regis caſtra pertendit. Hæc quum & opere magno vallata, & loci natura munita adverteret; confertamque armatorum multitudinem collocatam in vallo videret, laſſos itinere, ac prœliando milites ad oppugnanda caſtra ſuccedere noluit; itaque, non magno intervallo relicto ab hoſte, caſtra poſuit. Poſtero die caſtellum, quod rex in proximo vico non longe à ſuis caſtris muniverat, [2]brachiiſque cum opere caſtrorum conjunxerat vici obtinendi cauſſa, Cæſar aggreſſus, omnibus copiis expugnat; non quo id minori numero militum conſequi difficile factu putaret; ſed ut ab ea victoria, perterritis Alexandrinis, protinus caſtra regis oppugnaret. Itaque eo curſu, quo refugientes Alexandrinos ex caſtello in caſtra ſunt milites inſecuti, mu-

verſus regios milites, qui in editiori loco conſtituti erant. Modo namque dixit *Hirtius*, inter caſtra, ac Cæſaris iter, anguſtum flumen interceſſiſſe, quod altiſſimis ripis impeditum eſſet. *Rhellican.*

1. *Magnis arboribus exciſis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, projectis*] MS. meus habet *& projectis*, atque ita non abundabit vox *exciſis*, quam male ſuſpectam habuit *Pet. Ciacconius.* Brant.

2. *Brachiiſque cum opere caſtrorum conjunxerat*] *Brachia* hic μισοφοικῶς, pro curvis munitionibus in brachiorum humanorú ſimilitudinem formatis accipi videntur, ut in illo *Virgilii* lib. III. Æn. vſ. 535.

——— *gemino demittunt brachia muro*
Turriti ſcopuli. ———

Quod *Donatus* ita exponit, *cautes ſunt in formam brachiorum.* Rhellican. Vide *Broukhuſium* ad *Propertii* lib. III. Eleg. XX, 24. & *Lipſium* Pol. lib. II. Dial. II.

nitioni-

nitionibus succesſerunt, acerrimeque eminus prœliari cœperunt. Duabus ex partibus [1] aditus oppugnationibus noſtris dabatur; una, quam liberum acceſſum habere demonſtravi; altera, quæ mediocre intervallum inter caſtra & flumen Nilum habebat. Maxima & electiſſima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat: plurimum autem proficiebant hoſtes in repellendis vulnerandiſque noſtris, qui in regione fluminis Nili propugnabant; diverſis enim telis noſtri figebantur, adverſi ex vallo caſtrorum, averſi ex flumine, in quo multæ naves inſtructæ funditoribus & ſagittariis noſtros impugnabant.

XXXI. Cæſar, quum videret milites acrius prœliari non poſſe, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem; quumque animum adverteret, excelſiſſimum locum caſtrorum relictum eſſe ab Alexandrinis, quod & per ſe munitus eſſet, & ſtudio partim pugnandi, partim ſpectandi, decucurriſſent in eum locum, in quo pugnabatur; [2] cohortes illo circuire caſtra, & ſummum locum aggredi, juſſit, hiſque Carſulenum præfecit, & animi magnitudine, & rei militaris ſcientia virum præſtantem. Quo ut ventum eſt, paucis defendentibus munitionem, noſtris contra militibus acerrime pugnantibus, diverſo clamore & prœlio perterriti Alexandrini, trepidantes [3] in omnes partes diſcurrere cœperunt: quorum perturbatione, noſtrorum animi adeo ſunt incitati, ut pene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editiſſimum locum caſtrorum caperent: ex quo decurrentes magnam multitudinem hoſtium in caſtris interfece-

1. *Aditus oppugnationibus noſtris dabatur*] MS. *Norvic.* repræſentat *aditus expugnationis*, editt. *Rom.* & *Ven. aditus oppugnationis*, & ſic legendum arbitror. Eodem modo *Cæſar* lib. v. B. G. cap. XLI. *ſermonis aditum*, & lib. I. B. C. cap. LXXI v. *aditum commendationis* dixit. *Davies.*

2. *Cohortes illo circuire caſtra*] Ruæus notam numeralem in voce ſecunda latere exiſtimans, reſcribit *cohortes III. circuire caſtra*. Ciaccon.

3. *In omnes partes diſcurrere cœperunt*] Repono *in omnes partes* caſtrorum *diſcurrere cœperunt*, non ſolum ex editt. *Rom. Ven. Beroald.* verum etiam ex Manuſcripto *Norv.* aliiſque: *Hirtius* enim, non minus ac *Cæſar*, perſpicuitatis eſt ſtudioſus. *Davies.*

runt.

runt. Quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acervatim se de vallo præcipitaverunt in eam partem, quæ flumini erat adjuncta. Horum primis in ipsa fossa munitionis [1]magna vi oppressis, ceteri faciliorem fugam habuerunt. Constat fugisse ex castris Regem ipsum, receptumque in navem, [2]& multitudine eorum, qui ad proximas naves adnatabant, demerso navigio perisse.

XXXII. Re felicissime celerrimeque gesta, Cæsar, magnæ victoriæ fiducia proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque ea parte oppidi victor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. Neque eum consilium suum fefellit, quin hostes, eo prœlio audito, nihil jam de bello essent cogituri. Dignum adveniens fructum virtutis & animi magnitudinis tulit: omnis enim multitudo oppidanorum, armis projectis, munitionibusque suis relictis, [3]veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt, sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari offensos iratosque animos regum erant soliti, advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dediderunt. Cæsar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione venit suorum, qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem adventum ejus felicem fuisse lætabantur.

XXXIII. Cæsar Ægypto atque Alexandria potitus reges constituit, quos Ptolemæus testamento scripserat, atque obtestatus erat populum Rom. ne mutarentur: nam

1. *Magna vi oppressis*] MSS. *Ciaccon.* & *Norvic.* habent *magna ruina oppressis*, & eo sane probabilior est hæc lectio, quod noster hujusce libri cap. LXXVI. eodem loquendi modo sit usus. Proprie, siquidem *ruere est toto corpore uti ad impellendum, quod faciunt, qui ipsi præcipites alios prosternunt*, ut testatur *Donatus* ad *Terentii* Adelph. Act. III. Sc. II, 21. *Davies.*

2. *Et multitudine eorum*] Prima vocula sensum turbat, quapropter ex fide MSti *Norvic.* omnino est delenda. *Idem.*

3. *Veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt*] Sordidatas vestes intelligit, quales erant reorum; alias enim Romani albo vestimento sunt usi, ut monet *J. Lipsius* Elect. lib. I. cap. XIII. licet ea de re nonnullæ occurrant difficultates, quas vide apud *Oct. Ferrarium* de re vest. lib. I. capp. XXI. & XXII. Hoc eo melius convenit Alexandrinis, quod etiam Ægyptiorum indumenta fuerint alba. Adiri poterit *Herodotus* lib. II. cap. LXXXI. *Davies.*

majore

majore ex duobus pueris rege amiſſo, minori tranſdidit regnum, majorique ex duabus filiis Cleopatræ, quæ manſerat in fide præſidiiſque ejus: minorem Arſinoën, cujus nomine diu regnaſſe impotenter Ganymeden docuimus, [1] deducere ex regno ſtatuit; ne qua rurſus nova diſſenſio, prius quam diuturnitate [2] confirmarentur regis imperia, per homines ſeditioſos naſceretur. Legione veterana VI. ſecum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmius eſſet eorum regum imperium: qui neque amorem ſuorum habere poterant, quod fideliter permanſerant in Cæſaris amicitia, neque vetuſtatis auctoritatem, paucis diebus reges conſtituti: ſimul ad imperii noſtri dignitatem utilitatemque publicam pertinere exiſtimabat, ſi permanerent in fide reges, præſidiis eos noſtris eſſe tutos, & hos, ſi eſſent ingrati, poſſe iiſdem præſidiis coërceri. [3] Sic rebus omnibus confectis & collocatis, ipſe itinere terreſtri profectus eſt in Suriam.

XXXIV. Dum hæc in Ægypto geruntur, rex Dejotarus ad Domitium Calvinum, cui Cæſar Aſiam, finitimaſque provincias adminiſtrandas tranſdiderat, venit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum ſuum, neve Cappadociam, regnum Ariobarzanis, poſſideri vaſtarique pateretur à Pharnace: quo malo niſi liberarentur,

1. *Deducere ex regno ſtatuit*] Eam poſtea in triumpho Romæ duxit. Auctor *Dio* lib. XLII. p. 223. *Ciaccon.*

2. *Confirmarentur regis imperia*] In MSto *Norvic.* & edit. *Beroald.* eſt *confirmaretur Regis imperium.* Sed hoc parum refert. Illud quærendum ſupereſt, quomodo *Regis* diceret *imperia*, cum Ægypti regnum minori Ptolemæi filio & Cleopatræ tradiderit. Omnino ſcribendum crediderim *confirmarentur regum imperia.* Sic paullo poſt: *Quo firmius eſſet eorum* regum *imperium*; licet editt. *Rom. Ven. Beroald.* ibi corrupte habeant *eorum regnum & imperium*, quippe editoribus latuit, *Reges* de Rege & regina poſſe uſurpari. Iterum: *Paucis diebus reges conſtituti. Cæſar* lib. III. B. C. cap. CVII. *Interim controverſias* Regum *ad P. R. & ad ſe, quod eſſet conſul, pertinere exiſtimans.* Vide & ejuſdem libri cap. CIX. *Davies.*

3. *Sic rebus omnibus confectis & collocatis, ipſe itinere terreſtri*] MS. *Norvic. Sic rebus omnibus confectis & collocatis penitus, itinere terreſtri*: ed. autem *Beroald. collocatis, ipſe itinere pedeſtri*, quæ vera eſt lectio, altera autem ex Gloſſemate eſt nata. Infra cap. XLIV. *Partim claſſe per ſe, partim* pedeſtribus *copiis per barbaros.* *Corn. Nepos* Alcib. cap. VIII, 2. *Quod* pedeſtribus *copiis plus quam navibus valerent*; ubi vide quæ notavit *Chr. Cellarius.* Sic etiam *Frontinus* Strateg. lib. I. cap. III, 6. *prælium pedeſtre* navali opponit. Adi etiam notata ad hujuſce libri cap. XXVI. *Idem.*

imperata ſibi facere, pecuniamque promiſſam Cæſari non poſſe ſe perſolvere. Domitius non tantum ad explicandos ſumtus rei militaris quum pecuniam neceſſariam eſſe judicaret; ſed etiam turpe populo Rom. & Cæſari victori, ſibique infame eſſe ſtatueret, regna ſociorum atque amicorum ab externo rege occupari, nuncios confeſtim ad Pharnacem miſit, Armenia Cappadociaque decederet, neve occupatione belli civilis, populi Rom. jus majeſtatemque tentaret. Hanc denunciationem quum majorem vim habituram exiſtimaret, ſi propius eas regiones cum exercitu acceſſiſſet; ad legiones profectus, unam ex tribus XXXVI ſecum ducit, II in Ægyptum ad Cæſarem mittit, litteris ejus evocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod itinere terreſtri per Suriam erat miſſa. Adjungit Cn. Domitius legioni XXXVI duas à Dejotaro, quas ille diſciplina atque armatura noſtra complures annos conſtitutas habebat, equiteſque centum; totidemque ab Ariobarzane ſumit: mittit P. Sextium ad C. Plætorium quæſtorem, ut legionem adduceret, quæ [2] ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat; Quinctumque Patiſium in Ciliciam ad auxilia accerſenda. Quæ copiæ celeriter omnes juſſu Domitii Comana convenerunt.

XXXV. Interim legati à Pharnace reſponſa referunt, *Cappadocia ſe deceſſiſſe, Armeniam minorem recepiſſe, quam paterno nomine jure obtinere deberet; denique ejus regni cauſſa integra Cæſari ſervaretur: paratum enim ſe facere, quod is ſtatuiſſet.* Cn. Domitius, quum animadverteret eum Cappadocia deceſſiſſe non voluntate adductum, ſed neceſſitate; quod facilius Armeniam defendere poſſet ſub-

1. *Imperata ſibi facere, pecuniamque promiſſam Cæſari non poſſe ſe perſolvere*] Hunc locum ita repræſentant MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Imperata ſe facere, pecuniamque promiſſam Cæſari non poſſe perſolvere*, quod ut brevius eſt, ſic æque commodum videtur. *Davies.*

2. *Ex tumultuariis militibus*] Tumultuari milites dicuntur ii, qui ob tumultum, vel inopinum aliud periculum raptim ſunt conſcripti. *Livius* lib. XXXV. cap. II. *Si* tumultus *in Hiſpania eſſet*, tumultuarios milites *extra Italiam ſcribi à Prætore. Mens ea Senatus fuit, ut in Hiſpania* tumultuarii milites *legerentur.* Vide & *Godeſc. Stewechium* ad *Vegetii* lib. III. cap. VIII. *Idem.*

jectam

jectam ſuo regno, quam Cappadociam longius remotam; quodque omnes III legiones adducturum Domitium putaſſet; ex quibus cum II ad Cæſarem miſſas audiſſet, [1]audaciuſque in Armenia ſubſtitiſſet; perſeverare cœpit, ut eo quoque regno decederet: *neque enim aliud jus eſſe Cappadociæ atque Armeniæ: nec juſte eum poſtulare, ut in Cæſaris adventum res integra differretur: id enim eſſe integrum, quod ita eſſet, ut fuiſſet.* His reſponſis datis, cum iis copiis, quas ſupra ſcripſi, profectus eſt in Armeniam, lociſque ſuperioribus iter facere inſtituit: nam ex Ponto à Comanis jugum editum ſilveſtre eſt, pertinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia: [2]cujus itineris has eſſe certas opportunitates, quod in locis ſuperioribus nullus impetus repentinus accidere hoſtium poterat, & quod Cappadocia his jugis ſubjecta, magnam commeatus copiam erat ſubminiſtratura.

XXXVI. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit, quæ de pace agerent, regiaque munera Domitio ferrent. Ea conſtanter omnia aſpernabatur: nec ſibi quidquam fore antiquius quam dignitatem populi Rom. & regna ſociorum recuperare, legatis reſpondebat. Magnis & continuis itineribus confectis, quum [3]adventaret ad Nicopolim, quod oppidum in Armenia minore poſitum eſt, plano ipſum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus objectis, ſatis magno intervallo ab oppido remotis, caſtra poſuit longe à Nicopoli circiter millia paſſuum VII. Quibus ex caſtris, quum locus

1. *Audaciuſque in Armenia ſubſtitiſſet*] Senſus poſtulat, ut legamus *audacius in Armenia ſubſtitiſſet*, deleta particula copulante, licet eam omnes Codd. exhibeant præter edit. *Rob. Stephani* A. D. 1544. *Idem.*

2. *Cujus itineris has eſſe certas opportunitates*] Commoda non dubia; haud enim eſt, cur penultimam vocem cum *Joſ. Scaligero* deleamus. MSS. autem nonnulli cum editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *cujus itineris hæ erant certæ opportunitates*, quæ quidem lectio vulgatæ Syntaxeos rationi melius convenit; licet, ſervata ea, quam repræſentant editt. nuperæ, verbum aliquod *noſcendi* vel ſimilis ſignificatûs poſſit ſubintelligi. Vide *Fr. Sanctii* Minerv. lib. IV. cap. v. cum *Jac. Perizonii* additamentis. *Davies.*

3. *Adventaret ad Nicopolim*] Editt. nuperæ omittunt præpoſitionem, quam reſtitui ex MSto *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* Sic lib. I. B. G. cap. VII. *Ad Genevam pervenit.* Et lib. III. B. C. cap. XL. *Ad Oricum venit.* Ita etiam perſæpe loquuntur boni auctores. *Idem.*

anguſtus atque impeditus eſſet tranſeundus, Pharnaces in inſidiis delectos pedites omneſque pene diſpoſuit equites: magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces diſſipari juſſit, paganoſque & oppidanos in iis locis obverſari: ut [1] ſi amicus Domitius eas anguſtias tranſiret, nihil de inſidiis ſuſpicaretur, quum in agris & pecora & homines animadverteret verſari, tamquam amicorum adventu: ſin vero ut in hoſtium fines veniret, præda diripienda milites diſſiparentur, diſperſique cæderentur.

XXXVII. Hæc quum adminiſtraret, nunquam tamen intermittebat legatos de pace atque amicitia mittere ad Domitium: quum hoc ipſo crederet eum facilius decipi poſſe. At contra ſpes pacis Domitio in iiſdem caſtris morandi attulit cauſſam. Ita Pharnaces, amiſſa proximi temporis occaſione, veritus, ne cognoſcerentur inſidiæ, ſuos in caſtra revocavit. Domitius poſtero die propius Nicopolim acceſſit, caſtraque oppido contulit: quæ dum muniunt noſtri, Pharnaces aciem inſtruxit ſuo more atque inſtituto; in fronte enim, ſimplici directa acie, cornua trinis firmabantur ſubſidiis. Eadem ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra ſiniſtraque intervallis, ſimplicibus ordinibus inſtructis. Perfecit inceptum caſtrorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo inſtructa.

XXXVIII. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoſcit Cæſarem magno in periculo verſari, flagitarique à Domitio, ut quam primum ſibi ſubſidia mitteret, [2] propiuſque ipſe Alexandriam per Suriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces victoriæ loco du-

1. *Si amicus Domitius*] Auctiorem hunc locum exhibet MS. *Norvic.* aliique plurimi Codd. cum editt. *Rom. Ven. Beroald.* In illis enim eſt *ſive amicus ſive inimicus Domitius.* Hoc ſane adſumentum probat *Joan. Goduinus*; in cujus ſententiam pauci, niſi fallor, pedibus ibunt; nam ſi *inimici* antea mentionem fecerat noſter, nihil opus erat ut poſtea adjiceret *ſin vero ut in hoſtium fines veniret*, quibus ex verbis luce fit clarius, ineptum eſſe illud additamentum. *Davies.*

2. *Propiuſque ipſe Alexandrinam*] MS. *Norvic. propiuſque ipſam*; receptam au-

cebat,

cebat, si trahere tempus posset; quum discedendum celeriter Domitio putaret. Itaque ab oppido, qua facillimum accessum & æquissimum ad dimicandum nostris videbat, fossas II directas, non ita magno medio intervallo relicto, IV pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suum non producere aciem. Inter has fossas aciem semper instruebat, equitatum autem ab lateribus omnem extra fossam collocabat: qui neque aliter utilis esse poterat, & multum numero anteibat nostrum equitatum.

XXXIX. Domitius autem, quum Cæsaris magis periculo, quam suo, commoveretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si conditiones, quas rejecerat, rursus appeteret, aut sine caussa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. XXXVI legionem in dextro cornu collocavit, Ponticam in sinistro; Dejotari legiones in mediam aciem contulit, quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervallum, reliquis cohortibus [1]in subsidiis collocatis. Sic utrimque acie instructa, processum est ad dimicandum.

XL. Signo sub idem tempus ab utroque dato, concurritur: acriter varieque pugnatur: nam XXXVI legio, quum extra fossam in equitatum regis impetum fecisset, adeo secundum prœlium fecit, ut mœnibus oppidi succederet, fossamque transiret, [2]adversosque hostes aggrederetur. At Pontica ex altera parte legio, quum paullulum aversa hostibus cessisset, fossam autem circuire acies secundo conata esset, ut aperto latere aggrederetur hostem, in ipso transitu fossæ, confixa, & oppressa est: Dejotari ve-

tem lectionem tuentur editt. *Rom. Ven. Beroald.* Ut verum fatear, non intelligo, qui juvari potuerit Cæsar, si Domitius solummodo *propius* Alexandriam adventaret, cum in eo ipso oppido periculum subiret Imperator. Repono itaque, *protinusque ipse Alexandriam*, hoc est, statim, nulla mora interposita. *Davies.*

1. *In subsidiis collocatis*] Sic recte MS. *Norvic.* atque ita edidit *Jos. Scaliger*: in editt. autem *Rom. Ven. Beroald.* aliisque legitur *in insidiis collocatis*: absurde prorsus; nullum enim locum hic habere possunt insidiæ. *Idem.*

2. *Adversosque hostes*] Legendum existimo *aversosque hostes* (ut habent MS. *Norvic.* & ed. *Beroald.* at *Rom.* & *Ven. adversusque hostes.*) Ciaccon.

ro legiones vix impetum ſuſtinuerunt. Ita victrices regis copiæ cornu ſuo dextro, mediaque acie converterunt ſe ad XXXVI legionem: quæ tamen fortiter vincentium impetum ſuſtinuit; magnis copiis hoſtium circumdata, præſentiſſimo animo pugnans [1]in orbem ſe recepit ad radices montium: quo Pharnaces inſequi, propter iniquitatem loci, noluit. Ita, Pontica legione pene tota amiſſa, magna parte Dejotari militum interfecta, XXXVI legio in loca ſe ſuperiora contulit, non amplius CCL deſideratis. Ceciderunt eo prœlio ſplendidi ac illuſtres viri nonnulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus diſſipati collegit, itineribuſque tutis per Cappadociam ſe [2]in Aſiam recepit.

XLI. Pharnaces rebus ſecundis elatus, quum de Cæſare ea, quæ optabat, ſperaret, Pontum omnibus copiis occupavit: ibique & victor, & crudeliſſimus rex, quum [3]ſibi fortunam paternam feliciore eventu deſtinaret, multa oppida expugnavit; bona civium Romanorum Ponticorumque diripuit: ſupplicia conſtituit in eos, qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant, [4]ea quæ morte eſſent miſeriora; Pontumque nullo defendente, paternum regnum ſe recepiſſe glorians, obtinebat.

XLII. Sub idem tempus in Illyrico eſt incommodum acceptum: quæ provincia ſuperioribus menſibus retenta non tantum ſine ignominia, ſed etiam cum laude erat: namque eo miſſus æſtate cum II legionibus Q. Corniſi-

1. *In orbem ſe recepit*] Hoc in ſummo periculo fieri ſolitum. *Cæſar* lib. v. B. G. cap. XXXIII. *Ut impedimenta relinquerent, atque in orbem conſiſterent —— non ſine ſummo timore & deſperatione id factum videbatur.* Adi & *Joan. Brantium* ad lib. IV. B. G. cap. XXXVII. *Davies.*

2. *In Aſiam recepit*] Aſiam proprie dictam intelligit: quæ in duas ab Agrippa (teſte *Plinio* lib. v. cap. XXVII.) diviſa eſt partes. Nam alioquin & Cappadocia (per quam Domitius iter fecit) Aſiæ generaliter dictæ regio eſt. Porro *Aſia* proprie ſic vocata terminatur à Septentrione Bithynia: ab occaſu reliqua Propontidis parte, Helleſponto, Ægeo, Cario, Myrtooque pelago. Qua de re conſule lib. v. *Ptolemæi*, cap. II. tabula Aſiæ prima, & *Paulum Oroſium* lib. I. cap. II. *Rhellican.*

3. *Sibi fortunam paternam feliciore eventu deſtinaret*] Ei pater erat Mithridates, qui, maximis rebus geſtis, tandem à Pompeio debellatus, *male tentatum veneno ſpiritum ferro expulit*, ut loquitur *Florus* lib. III. cap. V. 26. *Davies.*

4. *Ea quæ morte eſſent miſeriora*] Quæ

cius

cius Cæſaris quæſtor pro prætore, quamquam erat provincia minime copioſa ad exercitus alendos, & finitimo bello ac diſſenſionibus vaſtata & confecta, tamen prudentia ac diligentia ſua, quod magnam curam ſuſcipiebat, ne quo temere progrederetur, & recepit, & defendit: namque & caſtella complura locis editis poſita, quorum opportunitas caſtellanos impellebat ad decurſiones faciendas, & bellum inferendum, expugnavit; eaque præda milites donavit, quæ etſi erat tenuis, tamen in tanta provinciæ deſperatione erat grata, præſertim virtute parta; & quum Octavius ex fuga Pharſalici prœlii magna claſſe in illum ſe ſinum contuliſſet, paucis navibus ladertinorum, quorum ſemper in Remp. ſingulare conſtiterat officium, diſperſis Octavianis navibus erat potitus; ut vel claſſe dimicare poſſet, adjunctis captivis navibus ſociorum: & quum diverſiſſima parte orbis terrarum Cn. Pompejum victor Cæſar ſequeretur; compluresque adverſarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, ſe, reliquiis ex fuga collectis, contuliſſe audiret, litteras ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tironum, quæ nuper erant conſcriptæ, proficiſceretur in Illyricum, conjunctiſque copiis cum Q. Cornificio, ſi quod periculum provinciæ inferretur, depelleret: ſin ea non magnis copiis tuta eſſe poſſet, in Macedoniam legiones adduceret: omnem enim illam partem, regionemque, vivo Cn. Pompejo, bellum inſtauraturam eſſe credebat.

XLIII. Gabinius, ut in Illyricum venit, hiberno tempore anni, ac difficili, ſive copioſiorem provinciam exiſtimans, ſive multum fortunæ victoris Cæſaris tribuens,

ea eſſent, oſtendit inferius cap. LXX. *Neque exſectis virilitatem reſtituere poſſe, quod quidem ſupplicium gravius morte cives Rom. ſubiſſent.* Vide & *Appianum* lib. II. B. C. pag. 484. *Ciaccon.*

1. *Adjunctis captivis navibus ſociorum*] Paullo poſt: *Dum ſuas, captivaſque naves reficeret. Cæſar* ſupra lib. II. de Bell. Civ. cap. V. *Nam ad eas, quæ factæ fuerant Areſtæ per Cæſarem, captivæ Meſſienſium acceſſerant ſex.* Naves ab hoſtibus captæ, *captivæ* dicebantur, quibus idcirco & poſtliminium eſt, ex l. III. D. *de capt. & poſtlim. rever.* Brant.

2. *In Macedoniam legiones adduceret*] Sic legendum ex MSto *Norvic.* & edit. *Steph.* edidit enim *Joſ. Scaliger, in Macedoniam legiones adduceret*, ac ita ſane exhibent antiquiſſimi ex impreſſis Codd. *Rom. Ven. Bircalib.* Davies.

ſive

sive virtute & scientia sua confisus, quam sæpe in bellis periclitatus magnas res & secundas, ductu ausuque suo gesserat; neque provinciæ facultatibus sublevabatur, quæ partim erat exinanita, partim infidelis, neque navibus, intercluso mari tempestatibus, commeatus supportari poterat; magnisque difficultatibus coactus, non ut volebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat. Ita, quum durissimis tempestatibus, propter inopiam, castella aut oppida expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat; adeoque est à barbaris contemptus, ut, Salonam se recipiens in oppidum maritimum, quod cives Romani fortissimi fidelissimique incolebant, [1]in agmine dimicare sit coactus. Quo prœlio duobus millibus militum amplius amissis, centurionibus XXXIIX, tribunis IV, cum reliquis copiis Salonam se recepit: summaque ibi difficultate rerum omnium pressus paucis mensibus morbo periit. Cujus & infelicitas vivi, & subita mors in magnam spem Octavium adduxit provinciæ potiundæ: quem tamen diutius in rebus secundis & fortuna, quæ plurimum in bellis potest, diligentiaque Cornificii, & virtus Vatinii versari passa non est.

XLIV. Vatinius, Brundisii quum esset, cognitis rebus, quæ gestæ erant in Illyrico, quum crebris litteris Cornificii ad auxilium provinciæ ferendum evocaretur: & M. Octavium audiret cum barbaris fœdera percussisse, compluribusque locis nostrorum militum oppugnare præsidia, partim classe per se, partim pedestribus copiis per

1. *In agmine dimicare sit coactus*] *Joan. Goduinus* ad hunc locum ait, *id est, tanto cum periculo, ut, expletis Imperatoris officiis, coactus sit militis partes suscipere, manu ipse pugnando, quod alienum ab Imperatore.* Sed misere fallitur interpres ille Gallicanus. Agmen est exercitus ambulans, qui igitur *in agmine dimicat*, in itinere, priusquam instructa sit acies, prœliatur. *Isidorus* Orig. lib. IX. cap. III. *Agmen dicitur, cum exercitus iter facit, ab* agendo *vocatum, id est, eundo. Plautus*: Quo te agis? *Ipse est enim exercitus ambulans*: (Lege, ne solœca sit oratio, *quo te agis ipse? est enim* &c.) *nam agmen dicitur quod in longitudinem directum est; quale solet esse, cum exercitus portis procedit. Servius* ad *Virgilii* Æn. I, 190. *Agmen proprie dicitur ordinata multitudo, ut est ambulantis exercitus, neque enim in uno loco stans agmen vocatur:* —— *unde bene adjecit* longum, *ut incedentium ostenderet significationem.* Vide & eundem ad Æn. I, 86. *Davies.*

barba-

barbaros; etsi gravi valetudine affectus, vix corporis viribus animum sequebatur; tamen virtute vicit incommodum naturæ, difficultatesque hiemis & subitæ præparationis: nam quum ipse paucas in portu naves longas haberet, [1]litteras in Achajam ad Q. Kalenum misit, uti sibi classem mitteret. Quod quum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octavii non poterant; navibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quamquam non satis justa ad prœliandum, rostra imposuit. [2]His adjunctis navibus longis, & numero classis aucto, militibus veteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero ægrorum relicti erant Brundisii, quum exercitus in Græciam transportaretur, profectus est in Illyricum, maritimasque nonnullas civitates, quæ defecerant, Octavioque se transdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio prætervehebatur: nec sibi ullius rei moram necessitatemque injungebat, quin, quam celerrime posset, ipsum Octavium persequeretur. Hunc oppugnantem Epidaurum terra marique, ubi nostrum erat præsidium, adventu suo discedere ab oppugnatione coëgit, præsidiumque nostrum recepit.

XLV. Octavius, quum Vatinium classem magna ex parte confectam ex naviculis actuariis habere cognovisset, confisus sua classe, substitit ad insulam Tauridem: qua regione Vatinius insequens navigabat, non quod Octavium ibi restitisse sciret; sed quod eum longius progressum insequi decreverat. Quum propius Tauridem accessisset, distensis suis navibus, quod & tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis, repente adversam ad se venientem navem, antennis ad medium

1. *Litteras in Achaiam ad Q. Kalenum misit*] Nonnulli Codd. *litteras ad Achaiam*, alii *in Achaiam atque Kalenum*, unde conjectura ductus *Fulv. Ursinus* lectionem à nuperis editoribus receptam substituit. Eam etiam repræsentant MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* omisso tantum prænomine, quod ex Codicum consensu deleatur. *Idem.*

2. *His adjunctis*] Hæc *Ciacconii* conjectura, à *Scaligero* in textum recepta, quam firmant editt. *Beroald.* & *Steph.* Alii omnes repræsentant *has adjunctas*. Idem.

malum

malum demiſſis, inſtructam propugnatoribus animum advertit. Quod ubi conſpexit, celeriter vela ſubduci, demittique antennas jubet, & milites armari; & vexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum, quæ primæ naves ſubſequebantur, idem ut facerent, ſignificabat. Parabant ſe Vatiniani repente oppreſſi: parati deinceps Octaviani ex portu procedebant. Inſtruitur utrimque acies: ordine diſpoſita magis Octaviana; paratior militum animis Vatiniana.

XLVI. Vatinius, quum animadverteret neque navium ſe magnitudine, neque numero parem eſſe futuræ dimicationi, fortunæ rem committere maluit. Itaque primus ſua quinqueremi in quadriremem ipſius Octavii impetum fecit. Celerrime fortiſſimeque contra illo remigante, naves adverſæ roſtris concurrunt adeo vehementer, ut navis Octaviana, roſtro diſcuſſo, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis prœlium, concurritur-que ad duces maxime: nam quum ſuo quiſque auxilium ferret, magnum cominus in anguſto mari prœlium factum eſt: quantoque conjunctis magis navibus confligendi poteſtas dabatur, tanto ſuperiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex ſuis navibus in hoſtium naves tranſilire non dubitabant; & dimicatione æquata, longe ſuperiores virtute rem feliciter gerebant. Deprimitur ipſius Octavii quadriremis: multæ præterea capiuntur, aut roſtris perforatæ merguntur: propugnatores Octaviani partim in navibus jugulantur, partim in mare præcipitantur. Ipſe Octavius ſe in ſcapham confert; in quam plures quum confugerent, depreſſa ſcapha: vulneratus tamen adnatat ad ſuum myoparonem. Eo re-

1. *Inſtructam propugnatoribus animum advertit*] Edit. *inſtructam propugnatoribus animadvertit*, ſed lectionem à me receptam ſuppeditavit MS. *Norvic.* quæ vulgatâ multis paraſangis eſt elegantior. Vide notat. ad lib. 1. B. G. cap. XXIV. *Davies.*

2. *Parem eſſe futuræ dimicationi, fortunæ*] Sic optime repræſentat edit. *Ven.* A. D. 1482. cum in MS. *Norvic.* legere ſit *parem eſſe, fortuitæ dimicationis fortunæ*; in edit. vero *Rom.* & *Beroald. parem eſſe fortuitæ dimicationi, fortunæ.* Hæc equidem lectio *F. Urſino* placuit; attamen recepta nihil melius. *Idem.*

3. *Adnatat ad ſuum Myoparonem*] *Myoparones lembi ſunt piratici, nomen*

ceptus,

ceptus, quum prœlium nox dirimeret, tempeſtate magna velis profugit: ſequuntur hunc ſuæ naves nonnullæ, quas caſus ab illo periculo vindicarat.

XLVII. At Vatinius re bene geſta receptui cecinit; ſuiſque omnibus incolumibus in eum ſe portum victor recepit, quo ex portu claſſis Octaviana ad dimicandum proceſſerat. Capit ex eo prœlio penterem 1, triremes 11, [1] dicrotas 11x; complureſque remiges Octavianos: [2] poſteroque ibi die fuit, dum ſuas, captivaſque naves reficeret. Poſt diem 111 contendit in inſulam Iſſam; quod eo ſe recepiſſe ex fuga credebat Octavium. [3] Erat nobiliſſimum regionum earum oppidum, conjunctiſſimumque Octavio: quo ut pervenit, oppidani ſupplices ſe Vatinio dediderunt; comperitque ipſum Octavium, parvis pauciſque navigiis vento ſecundo regionem Græciæ petiſſe,

adepti à Paro inſula, & Myunte urbe, ubi fieri ſolent, unde *compoſito nomine Myoparon*, ut docet *Adrianus Turnebus* lib. III. Adverſ. cap. 1. poſt *Laz. Bayfium* de re navali. *Salluſtius* lib. III. Hiſtor. *Et forte*, inquit, *in navigando cohors una, grandi faſelo vecta, à ceteris deerravit, marique placido à duobus prædonum Myoparonibus circumventa.* Brant.

1. *Dicrotas* 11x.] MS. & cuſi omnes *dierotas*. *Vaſcoſ.* ad oram *dieres*, quod Græcis eſt διήρης. *Lazar. Bayfius* lib. de re navali *dicrota octo* legit auctoritate *M. Tullii* lib. XVI. epiſt. V. ad Attic. *Nam & ipſe Domitius bona plane habet dierota.* Sunt autem δίκροτα Græcis, quæ Romanis *biremes*, quod binis remis agebantur, ut & *Cæſar* eas vocat lib. III. B. C. cap. XL. *Quatuor biremes ſubjectis ſcutulis, impulſas vectibus in interiorem partem tranſduxit.* Idem.

2. *Poſteroque ibi die fuit, dum ſuas captivaſque naves reficeret. Poſt diem* III *contendit*] Hanc quidem lectionem retinent editt. *Rom. Ven. Beroald.* at MS. *Norvic.* exhibet *poſteroque ibi die, dum ſuas captivaſque naves reficeret, conſumpto*: cujus ſane Codicis ſcripturam præfero, diſtincta hoc modo oratione, *poſteroque ibi die. dum ſuas captivaſque naves reficeret. conſumpto, poſt diem* III *contendit.* Sic *Phædrus* lib. IV. Fab. IV. 18.

Poſtquam conſumpta *eſt temporis longi mora.*

Cæſar lib. V. B. G. cap. XI. *In his rebus dies circiter* X conſumit. Vide & ejuſdem libri cap. XVIII. *Davies.*

3. *Erat nobiliſſimum regionum earum oppidum*] MS. *Brant.* & editt. *Beroald.* ac *Steph. erat in ea nobiliſſimum* &c. ac ita legendum conjecit *Pet. Ciacconius.* Edit. *Vaſcoſ. Erat in ea regione nobiliſſimum oppidum*, quæ quidem lectio Codicibus MSS. non nititur, præterquam quod tam in hac quam in priore manifeſto deeſt oppidi nomen, quod tamen, niſi fallor, repræſentant MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven.* hi enim Codices exhibent *erat Maum nobiliſſimum* &c. Haud equidem diffiteor hanc urbem à Geographis non memorari, quæ ſi cauſa erit idonea, cur ea lectio prorſus rejiciatur, pari ratione deleatur etiam inſula *Tauris*, cujus noſter hujuſce libri cap. XLV. mentionem facit, aut cum *Pet. Ciacconio* in *Tragurium* mutetur; id enim non inſula, ſed oppidum fuit Dalmatiæ. Vide *Chr. Cellarium* Geogr. Ant. lib. II. cap. VIII. p. 389. *Idem.*

inde ut Siciliam, deinde Africam, caperet. Ita brevi ſpatio re præclariſſime geſta, provincia recepta, & Cornificio reddita, claſſe adverſariorum ex illo toto ſinu expulſa, victor ſe Brundiſium, incolumi exercitu & claſſe, recepit.

XLVIII. Iis autem temporibus, quibus Cæſar ad Dyrrhachium Pompejum obſidebat, & Palæpharſali rem feliciter gerebat, Alexandriæque cum periculo magno, tum etiam majore periculi fama dimicabat, Caſſius Longinus in Hiſpania [1] proprætor provinciæ ulterioris obtinendæ cauſſa relictus, ſive conſuetudine naturæ ſuæ, ſive odio, quod in illam provinciam ſuſceperat quæſtor, ex inſidiis ibi vulneratus, magnas odii ſui fecerat acceſſiones; quod vel ex conſcientia ſua, quum de ſe mutuo ſentire provinciam crederet, vel multis ſignis, & teſtimoniis eorum, qui difficulter odia diſſimulant, animadvertere poterat; & compenſare offenſionem provinciæ exercitus amore cupiebat. Itaque quum primum in unum locum exercitum conduxit, [2] HS centenos militibus eſt pollicitus: nec multo poſt, quum in Luſitania Medobregam oppidum, montemque Herminium, expugnaſſet, quo Medobregenſes confugerant; ibique Imperator eſſet appellatus; iterum HS centenis milites donavit. Multa præterea & magna præmia ſingulis concedebat, quæ ſpecioſum reddebant præſentem exercitus amorem; paullatim tamen & occulte militarem diſciplinam ſeveritatemque minuebant.

XLIX. Caſſius, legionibus in hiberna diſpoſitis, ad jus dicendum Cordubam ſe recepit, contractumque in ea æs alienum graviſſimis oneribus provinciæ conſtituit exſolvere; &, ut largitionis poſtulat conſuetudo, per cauſſam

1. *Proprætor provinciæ ulterioris*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *pro Prætore provinciæ ulterioris*, quæ antiqua eſt & vera ſcribendi ratio. *Dav.*

2. *HS. centenos eſt militibus eſt pollicitus*] MSS. & editt. vet. *HS. centena.* Si ſingulis militibus hoc eſt pollicitus, nimium eſt: ſi vero omnibus, parum: quatuor enim integras legiones, hoc eſt, militum XX millia habuit, ut de equitibus taceam. Quare *HS. centenos* legendum exiſtimo, id eſt, denarios XXV, ſinguliſque militibus id datum. Errorem ex notarum ignoratione natum arbitror cum ſcriptum fuiſſet *HS. C.* Sic etiam legendum infra hoc libro *ſeſtertios centenos*, & item libro de Bello Africo. *Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. IV. *Militibus pro tanto labore ducenos ſeſtertios, centurionibus* II *millia nummum prædæ nomine condonanda pollicetur.* V. C. *Seſter.* c. *Ciaccon.*

libera-

liberalitatis ſpecioſam plura largitori quærebantur; pecuniæ locupletibus imperabantur; quas Longinus ſibi expenſas ferri non tantum patiebatur, ſed etiam cogebat: in gregem locupletium [1] ſimultatum cauſſæ tenues conjiciebantur: neque ullum genus quæſtus, aut magni & evidentis, aut minimi & ſordidi, prætermittebatur, quo domus & tribunal imperatoris vacaret. Nemo erat, qui modo aliquam jacturam facere poſſet, quin aut vadimonio teneretur, aut inter reos referretur. Ita etiam magna ſollicitudo periculorum ad jacturas, & detrimenta rei familiaris adjungebatur.

L. Quibus de cauſſis accidit, ut, quum Longinus Imperator eadem faceret, quæ fecerat quæſtor, ſimilia rurſus de morte ejus provinciales conſilia inirent. Horum odium confirmabant nonnulli familiares ejus: qui, quum in illa ſocietate verſarentur rapinarum, nihilo minus oderant eum, cujus nomine peccabant: ſibique, quod rapuerant, acceptum ferebant; quod interciderat, aut erat interpellatum, Caſſio aſſignabant. v legionem novam conſcribit. Augetur odium & ex ipſo delectu, & ſumptu additæ legionis. Complentur equitum 111 millia: [2] maximiſque onerantur impenſis: nec provinciæ datur ulla requies.

LI. Interim litteras accepit à Cæſare, ut in Africam exercitum transjiceret, perque Mauritaniam ad fines Numidiæ perveniret: quod magna Cn. Pompejo Juba rex miſerat auxilia, majoraque miſſurus exiſtimabatur. Quibus litteris acceptis, inſolenti voluptate efferebatur; quod ſibi novarum provinciarum, & fertiliſſimi regni tanta oblata

1. *Simultatum cauſſa tenues conjiciebantur*] Sic quidem conſtanter omnes Codd. *Ph.* tamen *Rubenius* Elect. lib. 1. cap. xxxii. hanc lectionem rejicit, dictio quippe *ſimultatum* huic ſententiæ non ſatis appoſita videtur, ideoque reponit *mulctarum*. At vero *ſimultates* primum quærebantur, propterea quod divites eo, quo par eſt, modo ſe non geſſiſſe autumabat Longinus; dein iis mulctæ ſunt impoſitæ. Antecedens eſt pro conſequente. Sic apud *Corn. Nepotem* Thraſyb. cap. 11, 5. *Hanc* (Munichiam) *bis Tyranni* oppugnare *ſunt adorti*; cum revera *oppugnarint*, non autem expugnaverint. Vide etiam lib. v. B. G. cap. xii. & ibi notata. *Davies.*

2. *Maximiſque onerantur impenſis*] MSS. Regii 111. *Thuanei* 11. *Victorinus* 1. & editt. *Rom. Beroald.* habent *ornantur impenſis*, quod melius eſt: nam impenſis civium complentur & ornantur equites, non onerantur. *Goduin.*

eſſet facultas. Itaque ipſe in Luſitaniam proficiſcitur, ad legiones accerſendas, auxiliaque adducenda: certis hominibus dat negotium, ut frumentum navesque c præpararentur, pecuniæque deſcriberentur, [1]atque imperarentur, ne qua res, quum rediſſet, moraretur. Reditus ejus fuit celerior omnium opinione: non enim labor aut vigilantia cupienti præſertim aliquid Caſſio deerat.

LII. Exercitu coacto in unum locum, caſtris ad Cordubam poſitis, pro concione militibus exponit, quas res Cæſaris juſſu gerere deberet: polliceturque iis, quum in Mauritaniam transjeciſſet, HS centenos ſe daturum; v fore in Hiſpania legionem. Ex concione ſe Cordubam recepit: eoque ipſo die, meridiana hora, quum in Baſilicam iret, quidam Minutius Silo, cliens L. Racilii, libellum, quaſi aliquid ab eo poſtularet, ut miles, ei tranſdit: deinde poſt Racilium ([2]nam is latus Caſſii tegebat) quaſi reſponſum ab eo peteret, celeriter dato loco, quum ſe inſinuaſſet, ſiniſtra corripit eum, dextraque bis ferit pugione. Clamore ſublato, fit à conjuratis impetus univerſis. Munatius Plancus proximum gladio transjicit lictorem. Hoc interfecto, Q. Caſſium legatum vulnerat. Ibi T. Vaſius, & L. Mergilio, ſimili confidentia Plancum municipem ſuum adjuvant: erant enim omnes Italicenſes. Ad ipſum Longinum L. Licinius Squillus involat, jacentemque levibus ſauciat plagis.

LIII. Concurritur ad Caſſium defendendum: [3]ſemper enim berones compluresque evocatos cum telis ſecum habere conſueverat; à quibus ceteri intercluduntur, qui ad

1. *Atque imperarentur*] Haſce voces, quæ in omnibus MSStis & antiquitus excuſis comparent, temere prorſus omiſit *Joſ. Scaliger*; deſcribuntur enim pecuniæ, eum certa unicuique ſumma imponitur ſolvenda, imperantur autem, cum eas poſtulat exactor. *Davies.*

2. *Nam is latus Caſſii tegebat*.] Hoc loco *latus tegere* eſt latus ſiniſtrum alterius qui vel ætate vel honore ſuperior eſt, claudere: quod qui facit, tanquam pro ſcuto ſit, quo latus, præſertimque ſiniſtrum, tegitur, *latus tegere* dicitur, ut docet *Adrianus Turnebus* lib. XIV. Adverſ. cap. XXIV. adhibito *Horatii* loco lib. II. ſat. V.

Viſne tegam ſpurco Damæ latus?

Brant. Vide *Juvenalem* Sat. III, 131. & ibi vet. Scholia.

3. *Semper enim berones*] Editt. *Rom. Ven.* exhibent *Verrones*, quæ quidem lectio favere videtur *Hadr. Valeſii* conjecturæ; is enim in animadv. ad *Ducangii* Gloſſar.

cædem

cædem faciendam ſubſequebantur: quo in numero fuit Calpurnius Salvianus, & [1] Manilius Tuſculus. Minutius inter ſaxa, [2] quæ jaciebant in itinere, fugiens opprimitur, &, relato domum Caſſio, ad eum deducitur. Racilius in proximam ſe domum familiaris ſui confert, dum certum cognoſceret, confectuſne Caſſius eſſet. L. Laterenſis, quum id non dubitaret, accurrit lætus in caſtra, militibus vernaculis, & ſecundæ legionis, quibus odio ſciebat præcipue Caſſium eſſe, gratulatur: tollitur à multitudine in tribunal: prætor appellatur; [3] nemo enim in provincia natus, aut vernaculæ legionis miles, aut diuturnitate jam factus provincialis, quo in numero erat II legio, non cum omni provincia cenſenſerat in odio Caſſii: nam legiones XXX & XXI, paucis menſibus in Italia ſcriptas, Cæſar attribuerat Longino. V legio ibi nuper erat confecta.

LIV. Interim nunciatur Laterenſi vivere Caſſium Quo nuncio, dolore magis permotus, quam animo perturbatus, reficit celeriter ſe, & ad Caſſium viſendum proficiſcitur. Re cognita, XXX legio ſigna Cordubam infert, ad auxilium ferendum Imperatori ſuo: facit hoc idem XXI.

pag. 221. reponit *Betones* vel *Vettones*, qui ſunt Hiſpaniæ citerioris populus. Quæ ſane emendatio melior eſt. *Turnebianâ*; *Adr.* enim *Turnebus* Adverſ. lib. XIV. cap. XVI. *Bigerones* reſcribit. Alii codices repræſentant *Varrones* vel *Barones*, ac procul dubio falſus eſt doctiſſimus *Valeſius*, dum audacter aſſerat, vocem illam ultimam ne *Caſſiodori* quidem ævo fuiſſe notam, cum eam adhibeat *Cicero* Fam. lib. IX. Epiſt. XXVI. *Ille*, inquit, *baro te putabat quæſiturum, unum cœlum eſſet an innumerabilia.* Sed ibi hominem ſtultum & fatuum denotat, hic alia ſit oportet ejus ſignificatio. *Perſius* Satir. V, 138.

Baro, reguſtatum digito terebrate ſalinum
Contentus perages.——

Ubi vetus Scholiaſtes ſic ait: *Lingua Gallorum* barones *vel* varones *dicuntur ſervi militum, qui utique ſtultiſſimi ſunt, ſervi videlicet ſtultorum.* Eadem vox legitur apud *Petronium* in fragm. Tragur. p. 131. ed. Amſtel. 1700. Defendit hanc lectionem *Pet. Pithœus* Adverſ. lib. I. cap. VIII. *Dav.*

1. *Manilius Tuſculus*] Puto mendoſum eſſe nomen, & ſcribendum *Mamilius Tuſculanus.* *Livius* mentionem facit *Mamilii* cujuſdam *Tuſculani*, id cognomen adepti, quod gens Mamilia Tuſculo oriunda eſſet. *F. Urſin.*

2. *Quæ jaciebant in itinere, fugiens opprimitur*] MS. *Norvic. jacebant*; editt. autem *Rom. Ven. Beroald. Steph. quæ jaciebantur, in itinere fugiens opprimitur*, quæ quidem lectio & interpunctio mihi valde arridet. *Davies.*

3. *Nemo enim in provincia natus*] In MSto *Norvic.* eſt *nemo autem in provincia natus*; editt. *Rom. Ven. Beroald. nemo enim aut in provincia natus*, nec ſcio, quare vocula illa contra earum fidem rejiciatur. *Id.*

Sub-

Subſequitur has v. Quum II legiones reliquæ eſſent in caſtris, ſecundani veriti, ne ſoli relinquerentur, atque ex eo, quid ſenſiſſent, indicaretur, ſecuti ſunt factum ſuperiorum. Permanſit in ſententia legio vernacula, nec ullo timore [1] de gradu dejecta eſt.

LV. Caſſius eos, qui nominati erant conſcii cædis, jubet comprehendi: legionem v in caſtra remittit, cohortibus xxx retentis. Indicio Minutii cognoſcit, L. Racilium, & L. Laterenſem, & Annium Scapulam, maximæ dignitatis & gratiæ provincialem hominem, ſibique tam familiarem, quam Laterenſem & Racilium, in eadem fuiſſe conjuratione: nec diu moratur dolorem ſuum, quin eos interfici jubeat. Minutium libertis tranſdit excruciandum: item Calpurnium Salvianum, qui profitetur indicium, conjuratorumque numerum auget, vere, ut quidam exiſtimant; ut nonnulli queruntur, coactus. Iiſdem cruciatibus affectus L. Mergilio. Squillus nominat plures: quos Caſſius interfici jubet, exceptis iis, qui ſe pecunia redemerunt: nam palam [2] HS x cum Calpurnio paciſcitur, & cum Q. Sextio L: [3] qui etſi maxime nocentes ſunt multati, tamen periculum vitæ, dolorque vulnerum pecunia remiſſus, crudelitatem cum avaritia certaſſe ſignificabat.

LVI. Aliquot poſt diebus litteras à Cæſare miſſas accipit; quibus cognoſcit Pompejum in acie victum amiſſis copiis fugiſſe. Qua re cognita, miſtam dolori voluptatem capiebat. Victoriæ nuncius lætitiam exprimebat: confectum bellum licentiam temporum intercludebat. Sic erat dubius animi, utrum nihil timere, an omnia licere mallet.

1. *De gradu dejecta eſt*] Animum deſpondit, conſternata, ac velut à ſtatu mentis dimota eſt. *Proverbialem* enim (ut inquit *Eraſmus*) *allegoriam* ſapit hæc locutio. *Rhellican.*

2. *HS. x. cum Calpurnio paciſcitur*] Hujus feritatis & avaritiæ meminit etiam *Valerius Maximus* lib. IX. cap. IV. Verum idem non *HS.* x. cum Calpurnio, ſed *HS.* LX. tranſactum ſcribit, quam lectionem hoc loco recipiendam eſſe arbitramur. *Glandorp.*

3. *Qui etſi maxime nocentes*] MS. *Norvic. Qui ſe maxime innocentes*, contra rem ipſam: at alii ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *qui ſi maxime nocentes*; quæ quidem proba eſt locutio & hic ex Codicum fide reponenda, ut oſtendit *J. F. Gronovius* de Pec. Vet. lib. IV. cap. IV. pag. 617. *Davies.*

Sana-

Sanatis vulneribus, accerſit omnes, qui ſibi pecunias expenſas tulerant, acceptaſque eas jubet referri: quibus parum videbatur impoſuiſſe oneris, ampliorem pecuniam imperat. [1] Æqua autem ratione delectum inſtituit: quos ex omnibus conventibus coloniiſque conſcriptos, tranſmarina militia perterritos ad ſacramenti redemptionem vocabat. Magnum hoc fuit vectigal, majus tamen creabat odium. His rebus confectis totum exercitum luſtrat. Legiones, quas in Africam ducturus erat, & auxilia mittit [2] ad Trajectum: ipſe claſſem, quam parabat, ut inſpiceret, Hiſpalim accedit; ibique moratur: propterea quod edictum tota provincia propoſuerat, ut, quibus pecunias imperaſſet, neque contuliſſent, ſe adirent. Quæ evocatio vehementer omnes turbavit.

LVII. Interim [3] L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis vernaculæ fuerat, nunciat famâ legionem xxx, quam Q. Caſſius legatus ſimul ducebat, quum [4] Ilurgim ad oppidum caſtra haberet, ſeditione facta, centurionibus aliquot occiſis, qui ſigna tolli non patiebantur, diſceſſiſſe, & ad 11 legionem contendiſſe, quæ ad fretum alio itinere

1. *Æqua autem ratione delectum inſtituit*] Corruptus ſine dubio locus; ſi enim *æqua ratione* delectum inſtituiſſet, æquitas delectus non fuiſſet publicum odium promerita. Eum igitur ſic emendo ex fide MSti Regii *Equitum autem Romanorum delectum inſtituit*; qua lectione nihil planius eſt: adjuvatur etiam MSS. 11 Thuanæis, in quorum altero eſt *eque autem rome*, in altero *equt. autem roma*, vel *romi*, non enim ſatis liquet: ſed ut ut eſt, magnum præbent MSto Regio atque adeo huic loco adjumentum. *Goduin.*

Ibid. Aut manca aut depravata lectio. Edit. *Pariſ. aque autem Romanorum delectum inſtituit.* Sive innixus ingenio, ſive adjumento vett. exemplarium ita *Rob. Stephanus* emendarit, aut quiſquis ab illo excuſum librum edidit, hujus loci reſtituti laus penes illum videtur conſtitiſſe. *J. M. Brutus.*

2. *Ad Trajectum*] Videtur *Trajectum* appellare fretum Herculeum, qua exercitum trajicere parabat: nam inferius dicit, *ad ſecundam legionem contendiſſe, quæ ad fretum alio itinere ducebatur* ad trajiciendum. *Ciaccon.*

3. *L. Titius —— nunciat fama legionem*] Locum hunc ſuſpectum habuere viri eruditi. *Joan. Glandorpius* reponit *nunciat famam eſſe*, aut *fama divulgatum: Pet.* autem *Ciacconius* vocem *fama* prorſus delendam arbitratur. Miror equidem eos hic hæſiſſe; patet enim *famam* hic opponi certæ auctoritati, eique quod per noſmet ipſi novimus. *Davies.*

4. *Ilurgim ad oppidum*] Omnes Codd. *ad oppidum Leptim*, præter *Beroald.* qui *Leptum* exhibet; ſed cum ea ſit Africæ urbs, locum hic habere non poteſt, aut igitur probanda eſt *Joſ. Scaligeri* conjectura, aut ſcribendum *ad oppidum Ilipam*, quæ *Joan. Glandorpii* eſt emendatio. *Idem.*

duce-

ducebatur. Cognita re, noctu cum v cohortibus undeviceſimanorum egreditur: mane pervenit. Ibi eum diem, ut, quid ageretur, perſpiceret, moratus, Carmonam contendit. Hic, quum legio xxx, & xxi, [1] & cohortes iv, & v legio, totuſque conveniſſet equitatus, audit iv cohortes à vernaculis oppreſſas ad Obuculam, cum his ad ſecundam perveniſſe legionem, omneſque ibi ſe conjunxiſſe, & T. Thorium Italicenſem, ducem delegiſſe. [2] Celeriter habito concilio, Marcellum Cordubam, ut eam in poteſtate retineret, Q. Caſſium legatum Hiſpalim mittit. Paucis ei diebus affertur conventum Cordubenſem ab eo defeciſſe; Marcellumque aut voluntate, aut neceſſitate adductum (namque id varie nunciabatur) conſentire cum Cordubenſibus: II cohortes legionis v, quæ fuerant Cordubæ in præſidio, idem facere. Caſſius his rebus incenſus movet caſtra, & poſtero die Segoviam [3] ad flumen Silicenſe venit. Ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoſcit, non ſua, ſed Cæſaris abſentis cauſſa ſibi fidiſſimos eſſe, nullumque periculum deprecaturos, dum per eos Cæſari provincia reſtitueretur.

LVIII. [4] Interim Thorius ad Cordubam veteres legiones adducit: ac, ne diſſenſionis initium natum ſedi-

1. *Et cohortes* IV, *&* V *legio*] Sana non eſt hæc lectio, neque enim moris eſt ſcriptorum, ut cohortium mentionem faciant, nomine legionis non addito, cum accurate copias numerent. Reſcribit itaque *Pet. Ciacconius, cum legio* XXX, *& viceſimæ primæ cohortes* IV. cui emendationi fulciendæ paullo ante legit *cum* VI *cohortibus uno & viceſimanorum egreditur*. Tam vero huic, quam illi conjecturæ deeſt MStorum auctoritas, è quibus *Norvic.* aliique repræſentant *& cohortes* IV *ex quinta legione*, ac ita plane reponendum. Huic lectioni ſuccinunt editt. *Rom. Beroald.* niſi quod iis ſit *& tres cohortes ex ſecunda legione*, in *Ven.* autem *& ſecunda legione*. Davies.

2. *Habito concilio*] Ex MSto *Norvic.* & antiquis editt. reponendum arbitror *habito conſilio*; non enim omnes milites, ſed tribunos tantum, alioſque id genus videtur convocaſſe. *Idem.*

3. *Ad flumen Silicenſe*] Apud *Plinium* refertur *Singulis* fluvius in Bætim ſe exonerans, quam vocem hoc loco depravatam eſſe ſuſpicamur. *Glandorp.*

4. *Interim Thorius*] In aliis Codd. eſt *Torius*; ſed vet. C. *Thorius*; & ita eſt in veteribus denariis, qui ab ipſo Thorio ſignati circumferuntur. In nomiſmate etiam Græco, quod putamus in Ætolia cuſum eſſe à Proconſule ibi Thorio, inſcriptum eſt: ΕΠΙ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΘΩΡΙΟΥ, in cujus altera parte Calydonius aper ſignatus eſt ad Ætolos per Meleagrum pertinens: in altera Junonis Soſpitæ caput, quæ Lanuvii colebatur, unde oriundus erat Thorius, cum inſcriptione, ΗΡΑ ΛΑΝΟΙΑ ΠΡΟΜΗ, quod noſtram de Lanuvio opinionem mirifice adjuvat, quæ habetur in

tioſa

tiosa militum suaque videretur natura; simul ut contra Q. Cassium, qui Cæsaris nomine majoribus viribus uti videbatur, æque potentem opponeret dignitatem; Cneo Pompejo se provinciam recuperare velle palam dictitabat: & forsitan etiam hoc fecerit odio Cæsaris, & amore Pompeji: cujus nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: sed id qua mente commotus fecerit, conjectura sciri non potest. Certe hoc præ se Thorius ferebat: milites adeo fatebantur, ut [1] Cn. Pompeji nomen in scutis inscriptum haberent. [2] Frequens legionibus conventus obviam prodit: neque tantum virorum, sed etiam matrum familias, [3] ac prætextatorum; deprecaturque, ne hostili adventu Cordubam diriperent: nam se contra Cassium sentire cum omnibus; contra Cæsarem ne facere cogerentur, orare.

LIX. Tantæ multitudinis precibus & lacrimis exercitus commotus, quum videret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeji nomine & memoria, tamque omnibus Cæsarianis, quem Pompejanis, Longinum esse in odio, neque se conventum, neque M. Marcellum contra Cæsaris caussam posse perducere, [4] nomen Pompeji ex

libro de familiis, *Lanuvii* scilicet, non *Lavinii* Junonem Sospitam cultam fuisse. Illud autem ΠΡΟΜΗ videtur respondere Latino verbo REGINA, quod habetur in argenteo Thorii denario, in quo est, I. S. M. R. hoc est, ut nos interpretamur, JUNO SOSPITA MAXIMA REGINA, pro quo in Græco est, JUNO LANUVINA REGINA. Videndus liber de familiis in Papia gente. *Ursin.*

1. *Cn. Pompeii nomen in scutis inscriptum haberent*] Moris enim erat, ut milites nomen Imperatoris, sub quo merebant, scutis inscriberent. Vide *Just. Lipsii* Anal. ad Mil. Rom. lib. III. Dial. II. p. 436. *Davies.*

2. *Frequens legionibus conventus*] *Fulv. Ursinus* reponit *legionariorum conventus*: at non est vitiosa lectio, ut ille arbitratur; nam conventus Cordubensis, qui ex civibus Romanis constabat, legionibus frequens obviam venit oratum ne urbem diriperent. *Ciascon.*

3. *Ac prætextatorum*] Puerorum, qui prætexta adhuc, & bulla utebantur: quod (teste *Budæo* in prioribus annotationibus in Pandectas) fiebat usque ad annum XVII, quo tempore togam virilem sumebant, deposita prætexta puerili. Idem *Budæus* in superioribus suis annotationibus rationem reddit, unde prætexta dicta sit: *Toga autem*, inquit, *prætexta ideo dicitur, quia toga puerili purpura prætexta erat.* Indicat etiam, nobiles tantum pueros prætexta, & bulla uti solitos: idque ad omen, & vota conciliandæ virtutis. Hæc ille. Porro si quis plura hac de re discere cupit, *Aul. Gellium* lib. I. cap. XXIII. & *Macrobium* lib. I. Saturnalium, cap. VI. legat: ubi prætextæ, ac bullæ originem copiose enarrant. *Rhellican.*

4. *Nomen Pompeii ex scutis detraxerunt*;

ſcutis detraxernnt; Marcellum, qui ſe Cæſaris cauſſam defenſurum profitebatur, ducem adſciverunt, prætoremque appellarunt; & ſibi conventum adjunxerunt; caſtraque ad Cordubam poſuerunt. Caſſius eo biduo circiter IV millia paſſuum à Corduba, citra flumen Bætim in oppidi conſpectu, loco excelſo facit caſtra: litteras ad regem Bogudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum proconſulem in Hiſpaniam citeriorem mittit, ſubſidio ſibi provinciæque Cæſaris cauſſa quamprimum veniret. Ipſe hoſtili modo Cordubenſium agros vaſtat, ædificia incendit.

LX. Cujus rei deformitate atque indignitate legiones, quæ Marcellum ſibi ducem ceperant, ad eum concurrerunt; ut in aciem educerentur, orant, priuſque confligendi ſibi poteſtas fieret, quam cum tanta contumelia nobiliſſimæ cariſſimæque poſſeſſiones Cordubenſium in conſpectu ſuo rapinis, ferro, flammaque conſumerentur. Marcellus, quum confligere miſerrimum putaret, quod & victoris & victi detrimentum ad eundem Cæſarem eſſet redundaturum, neque ſuæ poteſtatis eſſe, legiones Bætim tranſducit, atque aciem inſtruit. Quum Caſſium contra pro caſtris ſuis aciem inſtruxiſſe loco ſuperiore videret, cauſſa interpoſita, quod is in æquum non deſcenderet, Marcellus militibus perſuadet, ut ſe in caſtra recipiant. Itaque copias reducere cœpit. Caſſius, quo bono valebat, Marcellumque infirmum eſſe ſciebat, aggreſſus equitatu legionarios ſe recipientes, complures noviſſimos in fluminis ripis interficit. Quum hoc detrimento, quid tranſitus fluminis vitii difficultatiſque haberet, cognitum eſſet, Marcellus caſtra Bætim transfert: crebroque uterque legiones in aciem educit; neque tamen confligitur, [1]propter locorum difficultates.

LXI. Erat copiis pedeſtribus multo firmior Marcellus: habebat enim veteranas legiones, multiſque prœliis

Marcellum qui ſe Cæſaris cauſſam defenſurum profitebatur, ducem adſciverunt] Contra ea tradit *Dion* lib. XLII. pag. 192, non modo Marcellum utriuſque partis, gratiam captaſſe, ſed & ipſum, ὄνομα τὸ τοῦ Πομπηΐου τῶν σφαλέντων παῖς ἀσπίσιν ἐπιγεγραφότων, ἀπαλείψας. Davies.

1. *Propter locorum difficultates*] Quod exper-

expertas. Caſſius fidei magis, quam virtuti legionum, confidebat. Itaque quum caſtra caſtris collata eſſent, & Marcellus locum idoneum caſtello cepiſſet, quo prohibere aqua Caſſianos poſſet; Longinus veritus, ne genere quodam obſidionis clauderetur in regionibus alienis ſibique infeſtis, noctu ſilentio ex caſtris proficiſcitur, celerique itinere Ullam contendit; quod ſibi fidele eſſe oppidum credebat. Ibi adeo conjuncta ponit mœnibus caſtra, ut loci natura (namque Ulla in edito monte poſita eſt) & ipſa munitione urbis, undique ab oppugnatione tutus eſſet. Hunc Marcellus inſequitur, & quam proxime poteſt Ullam caſtra caſtris confert: locorumque cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, neceſſitate eſt adductus; ut neque confligeret, cujus ſi rei facultas eſſet, reſiſtere incitatis militibus non poterat; neque vagari Caſſium latius pateretur, ne plures civitates ea paterentur, quæ paſſi erant Cordubenſes. Caſtellis idoneis locis collocatis, operibuſque in circuitu oppidi continuatis, Ullam, Caſſiumque munitionibus clauſit: quæ priuſquam perficerentur, Longinus omnem ſuum equitatum emiſit: quem magno ſibi uſui fore credebat, ſi pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, ſi clauſus obſidione, & inutilis neceſſarium conſumeret frumentum.

LXII. Paucis diebus litteris Caſſii acceptis, rex Bogud cum copiis venit; adjungitque ei legionem, quam ſecum adduxerat, complureſque cohortes auxiliarias Hiſpanorum: namque, ut in civilibus diſſenſionibus accidere conſuevit, ita temporibus illis in Hiſpania nonnullæ civitates rebus Caſſii ſtudebant; plures Marcello favebant. Accedit cum copiis Bogud ad exteriores Marcelli munitiones. Pugnatur utrimque acriter crebroque, ut accidit,

Bætis alterum ducem ab altero ita ſejungeret, ut uterque non ſine magno periculo flumen trajiceret: idque propter riparum altitudinem, crepidines, & amfractus. *Rhellican.*

1. *Ullam contendit*] *Ptolemæus* Οὐλία vocat. Apud *Strabonem* Ἰουλία corrupte, pro ἡ Οὐλία. *Plinio* lib. III. cap. 1. *Ulia*, & ſic legendum ubique videtur. Sed & *Dio* ita eam vocat lib. XLIII. *Ciaccon.*

fortuna ſæpe ad utrumque transferente victoriam; nec tamen umquam ab operibus depellitur Marcellus.

LXIII. Interim Lepidus ex citeriore provincia cum cohortibus legionariis xxxv, magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Ullam, ut ſine ullo ſtudio contentiones Caſſii Marcellique componeret. Huic venienti ſine dubitatione Marcellus ſe credit atque offert: Caſſius contra ſuis ſe tenet præſidiis, ſive eo quod plus ſibi juris deberi, quam Marcello exiſtimabat, ſive eo quod, ne præoccupatus animus Lepidi eſſet obſequio adverſarii, verebatur. Ponit ad Ullam caſtra Lepidus; neque habet à Marcello quidquam diviſi. Ne pugnetur, interdicit: ad exeundum Caſſium invitat; fidemque ſuam in re omni interponit. Quum diu dubitaſſet Caſſius, quid ſibi faciendum, quidve Lepido eſſet credendum; neque ullum exitum conſilii ſui reperiret, ſi permaneret in ſententia; poſtulat, uti munitiones disjicerentur, ſibique liber exitus daretur. Non tantum induciis factis, ſed prope jam conſtituta opera quum complanarent, cuſtodiæque munitionum eſſent deductæ, auxilia regis in id caſtellum Marcelli, quod proximum erat regiis caſtris, neque opinantibus omnibus, (ſi tamen in omnibus fuit Caſſius, nam de hujus conſcientia dubitabatur) impetum fecerunt, compluresque ibi milites oppreſſerunt. Quod niſi celeriter, indignatione & auxilio Lepidi, prœlium eſſet diremptum, major calamitas eſſet accepta.

LXIV. Quum iter Caſſio patefactum eſſet; caſtra Marcellus cum Lepido conjungit. Lepidus eodem tempore, Marcelluſque Cordubam cum ſuis proficiſcitur: [1] Caſſius Carmonam. Sub idem tempus Trebonius proconſul ad provinciam obtinendam venit: de cujus adventu ut cognovit Caſſius, legiones, quas ſecum habuerat, equita-

1. *Caſſius Carmonam*] Codd. *Narbonem. Livius* l. xxxiii. c. xxi. inter maritimas ulterioris Hiſpaniæ civitates *Cardonem* & *Bardonem* recenſet, quarum altera haud dubie accipienda reponendaque eſt, niſi *Carmonam* malis: nam de *Narbone Martio*, cum ille ſit in Gallia, nihil eſt quod cogitemus. Sed nec *Narba* quicquam huc facit, utpote in Luſitania ſita, & ab itinere Trebonii averſiſſima. *Glandorp.*

tum-

tumque in hiberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibique adverso tempore navigandi naves conscendit, ut ipse prædicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcello committeret; ut amici ejus dictitabant, ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cujus magna pars ab eo defecerat: ut cæteri existimabant, ne pecunia illa ex infinitis rapinis confecta in potestatem cujusquam veniret. Progressus secunda, ut hiberna, tempestate, quum in Iberum flumen noctis vitandæ caussa se contulisset, inde paullo vehementiore tempestate nihilo periculosius se navigaturum credens, profectus, adversis fluctibus occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, quum neque flectere navem propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa navi periit.

LXV. Quum in Suriam Cæsar ex Ægypto venisset, atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, litterisque urbanis animadverteret, [1] multa Romæ male & [2] inutiliter administrari, neque ullam partem Reipublicæ satis commode geri; quod & contentionibus Tribunitiis

1. *Multa Romæ male & inutiliter administrari*] Male fuisse Rempub. in urbe administratam absente Cæsare, indicat *Livius*, qui lib. CXIII. P. Dolabellam Tribunum plebis legem tulisse scribit, de novis tabulis, per quam cum seditio excitata esset, inductis in urbem à M. Antonio Magistro equitum militibus, octingenti ex plebe cæsi sunt. Sed & *Plutarchus* Cosconium & Galbam Prætores à militibus interemtos tradit, ac præter Dolabellæ furorem versas in opprobrium Cæsaris expilationes Amantii & ebrietates Antonii & Cornificii. De Antonio notum est ex *Plinio*, post pugnam Pharsalicam leones ad currum junxisse, atque ita vectum cum Cytheride mima per Italiam non sine gravi ostento: cujus rei & *Cicero* meminit in epistolis ad Atticum. *Idem.*

2. *Inutiliter administrari*] Noxie, ita ut ex ea administratione detrimentum capiat Resp. Hanc *inutilis* significationem, quoniam vulgo non est nota, aliquot exemplis firmabo. Scriptor ad Herennium lib. IV. fol. 26. ed. Lamb. *Ergo* inutile *est ei, qui discere vult, putare non unum omnia posse.* *Hirtius* Bell. Afric. cap. LIV. *Quod in Italia milites P. R. contra Remp. instigasti —— quodque mihi Reique publicæ* inutilis *fuisti.* *Terentius* Andr. Act. 1. Sc. v. 52. *Illi utraque res* (forma & ætas) inutiles *Et ad pudicitiam & ad rem tutandam sient.* *Ovidius* Metam. lib. XIII. 38.

Sed sibi inutilior *timidi commenta retexit*
Naupliades animi.

Valerius Maximus lib. VII. cap. II. extr. *Cretenses —— ut mala consuetudine delectentur, optant ——* inutiliter *enim aliquid concupiscere —— exitio vicina dulcedo est.* Eandem hujusce vocis vim ex *Lucilio* & *Corn. Nepote* dudum illustravit *Casp. Sciopius* Verisim. lib. I. cap. XX. *Davies.*

per-

pernicioſæ ſeditiones orrientur; & ambitione, atque [1] indulgentia Tribunorum militum, & qui legionibus præerant, multa contra morem conſuetudinemque militarem fierent, quæ [2] diſſolvendæ diſciplinæ ſeveritatiſque eſſent; eaque omnia flagitare adventum ſuum videret; tamen præferendum exiſtimavit, quas in provincias regioneſque veniſſet, eas ita relinquere conſtitutas, ut domeſticis diſſenſionibus liberarentur, jura legeſque acciperent, & externorum hoſtium metum deponerent. Hæc in Suria, Cilicia, Aſia celeriter ſe confecturum ſperabat; quod hæ provinciæ nullo bello premebantur. In Bithynia ac Ponto plus oneris videbat impendere ſibi: non enim exceſſiſſe Ponto Pharnacem audierat, neque exceſſurum putabat, quum ſecundo prœlio eſſet vehementer inflatus, quod contra Domitium Calvinum fecerat. Commoratus fere in omnibus civitatibus, quæ majore ſunt dignitate, præmia benemeritis & viritim, & publice tribuit: de controverſiis veteribus cognoſcit ac ſtatuit. [3] Reges, tyrannos, dynaſtas provinciæ, finitimoſque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impoſitis provinciæ tuendæ ac defendendæ, dimittit & ſibi, & populo Rom. amiciſſimos.

1. *Indulgentia Tribunorum militum*] Optimus *Urſini* Codex, MSS. *Brant.* & *Norvic.* ac editt. *Rom. Beroald.* exhibent *indiligentia Tribunorum militum*, quam ſane lectionem præfero, quia vox eſt rarior, ac proinde corruptioni magis obnoxia. *Cæſar* lib. VII. B. G. cap. XVII. *Tenuitate Bojorum*, indiligentia *Æduorum*. Vide & lib. III. B. C. cap. VIII. *Davies.*

2. *Diſſolvendæ diſciplinæ ſeveritatiſque eſſent*] MS. *Norvic. diſſolvendæ diſciplinæ ſeveritatiſque* cauſſa *eſſent*; ſed vocem penultimam imperitus adjecit Librarius, ex Atticiſmo enim abeſſe poteſt, qua de re dudum monuit *Priſcianus* lib. XVIII. *Terentius Adelph.* Act. IV. Sc. IV, 6. *Nec id* aſſentandi *magis, quam habeo quod gratum, facere exiſtimes. Virgilius* Æn. XI, 126.

Juſtitiane prius mirer, belline laborum?

Sic ſæpiſſime loquitur *Salluſtius*. Adi quæ notavimus ad lib. I. B. C. cap. LXXXII. *Idem.*

3. *Reges, Tyrannos, Dynaſtas*] Gradatim *reges, tyrannos, dynaſtas* conjungit, quomodo *Cicero* in Philippicis *reges, tetrarchas* & *dynaſtas* memorat. Cæterum per *tyrannos* non violentos & ſanguinarios, ſed legitimos principes & paullo regibus inferiores, quomodo tum erant *tetrarchæ*, & apud nos hodie *duces* ſunt, accipit. Nam nomen id olim honeſtæ appellationis erat, quemadmodum oſtendit *Virgilius*, apud quem Dido lib. IV, 320. ad Æneam inquit:

Te propter Libycæ gentis Nomadumque tyranni
Odere———

Et lib. VII, 266. Latinus rex de ipſo Ænea, quem tantopere à pietate laudat poeta:

Pars mihi pacis erit, dextram tetigiſſe tyranni.

LXVI.

LXVI. Paucis diebus in ea provincia consumptis, Sex. Cæsarem amicum & necessarium suum legionibus Suriæque præficit, ipse eadem classe, qua venerat, proficiscitur in Ciliciam: cujus provinciæ civitates omnes evocat Tarsum: quod oppidum fere totius Ciliciæ nobilissimum, fortissimumque est. Ibi, rebus omnibus provinciæ & finitimarum civitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum non diutius moratur; magnisque itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacæ commoratus, venit Comana, vetustissimum & sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, ut sacerdos ejus deæ majestate, imperio & potentia secundus à rege consensu gentis illius habeatur. Id homini nobilissimo [2] Lycomedi Bithynio adjudicavit, qui regio Cappadocum genere ortus, propter adversam fortunam majorum suorum mutationemque generis, jure minime dubio, vetustate tamen intermisso, sacerdotium id repetebat. Fratrem autem Ariobarzanis Ariaraten, quum bene meritus uterque eorum de Republ. esset, ne aut regni hereditas Ariaraten sollicitaret, aut heres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub ejus imperio ac ditione esset: ipse iter cœptum simili velocitate conficere cœpit.

Proinde frustra hoc loco tam anxie quidam de discrimine *regis* & *tyranni* disserunt. *Glandorp.*

1. *Venit Comana, vetustissimum & sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum*] Plura de hac urbe & templo scribit *Strabo* l. XII. p. 535. Τὸ δ' Ἐνυοῦς ἱερὸν, ὃ ἐκεῖνοι Κόμανα ὀνομάζουσι, πόλις ἣ ἐστὶν ἀξιόλογος, & reliqua, quæ plura sunt quam ut hic transcribi debeant. *Dion* lib. XXXV. pag. 5. Τὰ δὲ Κόμανα τὰ τῆς νῦν Καππαδοκίας ἐστὶ, ἃ ἐδόκει τότε τῆς Ἀρτέμιδος τὸ Ταυρικὸν βρέτας, καὶ τὸ γένος τὸ Ἀγαμεμνόνειον δοῦλον ἀεὶ ἔχειν. —— Δύο αὐτῇ πόλεις εἰν Καππαδοκίᾳ ὁμώνυμοι, ἥτις πόντῳ πόρρω ἀπ' ἀλλήλων εἰσὶ —— ἃ δεικνύουσι καὶ τι ἄλλα παράδοξα ἐν τῷ ὁμοίῳ, καὶ ξένον, ὡς αὐτὸ τὸ τῆς Ἰφιγενείας ὂν, ἀμφότερα ἔχουσι. *Plinius* lib. VI. cap. III. *Comana, quæ nunc Manteum Genetarum.* Ciaccon.

2. *Lycomedi Bithynio*] Editi omnes ad *Scaligerum* usque *Nicomedi Bithynio*, sed vir ille summus ex *Strabone*, ut videtur, *Hirtium* emendavit; is enim lib. XII. p. 558. hunc pontificem *Lycomedem* vocat. Verum alia correctione forsan magis est opus, Latini enim non *Bithynium* dicunt, sed *Bithynum*. *Horatius* lib. I. Od. XXXV. 7.

Quicunque Bithyna *lacessit*
Carpathium pelagus carina.

Juvenalis Satir. VII. 15.

Quanquam & Cappadoces faciant, equitesque Bithyni.

Ea igitur forma hic videtur reponenda. *Davies.*

LXVII.

LXVII. Quum propius Pontum, fineſque Gallogræciæ acceſſiſſet, Dejotarus tetrarches Gallogræciæ tunc quidem pene totius, quod ei neque legibus, neque moribus conceſſum eſſe ceteri tetrarchæ contendebant, ſine dubio autem rex Armeniæ minoris ab Senatu appellatus, depoſitis regiis inſignibus, neque tantum privato veſtitu, ſed etiam reorum habitu ſupplex ad Cæſarem venit oratum, *ut ſibi ignoſceret, quod in ea parte poſitus terrarum, quæ nulla præſidia Cæſaris habuiſſet,* [1] *exercitibus imperiiſque in Cn. Pompeji caſtris fuiſſet: neque enim ſe judicem debuiſſe eſſe controverſiarum populi Romani, ſed parere præſentibus imperiis.*

LXVIII. Contra quem Cæſar, *quum plurima ſua commemoraſſet officia, quæ conſul ei decretis publicis tribuiſſet; quumque defenſionem ejus nullam poſſe excuſationem ejus imprudentiæ recipere coarguiſſet, quod homo tantæ prudentiæ ac diligentiæ ſcire potuiſſet, quis urbem Italiamque teneret; ubi Senatus populuſque Romanus, ubi Reſpubl. eſſet; quis deinde poſt L. Lentulum, C. Marcellum, conſul eſſet: ſed tamen ſe concedere id factum ſuperioribus ſuis beneficiis, veteri hoſpitio, atque amicitiæ, dignitati, ætatique hominis, precibus eorum, qui frequentes concucurriſſent hoſpites atque amici Dejotari ad deprecandum: de controverſiis tetrarcharum poſtea ſe cogniturum eſſe dixit: regium veſtitum ei reſtituit.* Legionem autem, quam ex genere civium ſuorum Dejotarus [2] armatura diſciplinaque noſtra conſtitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere juſſit.

LXIX. Quum in Pontum veniſſet, copiaſque omnes in unum locum coëgiſſet; quæ numero, atque exercita-

1. *Exercitibus imperiiſque in Cn. Pompeii caſtris fuiſſet*] Ed. *Vaſcoſ. affuiſſet, Joan.* autem *Glandorpius*, interpoſita voce *coactus*, legit *exercitibus imperiiſque* coactus *in Cn. Pompeii caſtris fuiſſet.* Brant.

2. *Armatura diſciplinaque noſtra conſtitutam*] In omnibus, quos unquam viderim, libris & impreſſis & ſcriptis eſt *natura diſciplinaque noſtra*: nihil tamen dubito, quin vera lectio ſit, quam nos ex alterius loci collatione & ex ingenio repoſuimus. Supra hoc eodem libro cap. XXXIV. Duas Deiotari legiones *diſciplina atque* armatura *noſtra conſtitutas* dixit. Quis amplius de hoc loco dubitet? *Ald. Manut.*

tione

tione bellorum mediocres erant; (excepta enim legione VI, quam secum adduxerat Alexandria veteranam, multis laboribus periculisque functam, multisque militibus partim difficultate itinerum ac navigationum, partim crebritate bellorum adeo deminutam, ut minus ∞ hominum in ea esset; reliquæ erant III legiones, una Dejotari, duæ, quæ in eo prœlio, quod Cn. Domitium feciſſe cum Pharnace ſcripſimus, fuerant) legati à Pharnace miſſi Cæſarem adeunt: atque in primis deprecantur, *ne ejus adventus hoſtilis eſſet: facturum enim omnia Pharnacen, quæ imperata eſſent.* Maximeque commemorabant *nulla Pharnacen auxilia contra Cæſarem Pompejo dare voluiſſe; quum Dejotarus, qui dediſſet, tamen ei ſatisfeciſſet.*

LXX. Cæſar reſpondit, ſe fore æquiſſimum Pharnaci, ſi, quæ polliceretur, [1] repræſentaturus eſſet: monuit autem, ut ſolebat, mitibus verbis legatos, *ne aut Dejotarum ſibi objicerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompejo non miſiſſent: nam ſe neque libentius facere quidquam, quam ſupplicibus ignoſcere; neque provinciarum publicas injurias condonare iis poſſe, [2] qui non fuiſſent in ſe officioſi: id ipſum, quod commemoraſſent, officium utilius Pharnaci fuiſſe, qui providiſſet, ne vinceretur, quam ſibi, cui Dii immortales victoriam tribuiſſent: itaque ſe magnas & graves injurias civium Romanorum, qui in Ponto negotiati eſſent, quoniam in integrum reſti-*

1. *Repræſentaturus eſſet*] Statim executurus, & in effectum adducturus; nihil enim opus eſt, ut ex Cod. *Ciacconii* legamus *re præſtaturus*, quomodo reponendum cenſuit *Fr. Hotomannus*. *Cæſar* lib. 1. B. G. cap. XL. *Itaque ſe, quod in longiorem diem collaturus eſſet*, repræſentaturum. *Curtius* lib. VI. cap. XI, 33. *repræſentaſſe conſilium* dixit, ubi vide *Joan. Freinſhemium*, ac intt. ad *Phædri* lib. III. Fab. X, 32. *Davies.*

2. *Qui non fuiſſent in ſe officioſi*] Teſtatur *Ciacconius* particulam negantem à quibuſdam libris abeſſe; & recte quidem, ut arbitror, quod & olim *Joan. Rhellicano* in mentem venerat. *Jul. Celſus* p. 212. de hac re ſic loquitur: *Ille quidem præſtitit, ut — publicas* (injurias) *libere ulciſci valeam, quod fortaſſe ſic non poſſem, ſi in me fuiſſet obſequioſus* &c. Sed vir ille bonus mentem Cæſaris non eſt aſſecutus; vult enim, ſe privatas injurias hoſti facile condonare poſſe, publicas ne amico quidem: & hic ſane ſenſus eſt egregius & tanto Imp. dignus. Ut ut autem ſit, certe falſus eſt *Eutropius*, qui lib. VI. cap. XVII. tradit *Pharnacem — Pompeio in auxilium apud Theſſaliam fuiſſe*, ut ex diſerto *Hirtii* teſtimonio conſtat. Vide & *Dionem* lib. XLII. p. 207. *Idem.*

tuere non posset, concedere Pharnaci: nam neque [1] *interfectis amissam vitam, neque exsectis virilitatem restituere posse; quod quidem supplicium gravius morte cives Romani subissent: Ponto vero decederet confestim; familiasque publicanorum remitteret; ceteraque restitueret sociis civibusque Romanis, quæ penes eum essent. Si feciſſet, jam tunc sibi mitteret munera, ac dona, quæ bene rebus gestis imperatores ab amicis accipere consuessent:* miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis legatos remisit.

LXXI. At Pharnaces omnia liberaliter pollicitus; quum [2] festinantem ac properantem Cæsarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius honestiusque ad res magis necessarias proficiscereturr, (nemini enim erat ignotum, plurimis de caussis ad Urbem Cæsarem revocari) lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere, in summa frustrari cœpit. Cæsar cognita calliditate hominis, quod aliis temporibus natura facere consueverat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum consereret.

1. *Interfectis amissam vitam*] *Phil. Rubenius* Elect. lib. 1. cap. XXII. reponit fluctuans licet, atque animi dubius, *interfectis Amisi vitam*, quia tradit *Appianus* lib. II. B. C. pag. 484. Ὅτι Ἀμισὸν πόλιν ἐν τῷ Πόντῳ ῥωμαΐζουσαν ἐξηνδραπόδισε, καὶ τὰς παῖδας αὐτῶν τιμίας ἐποιήσατο παίζας. Secundum *Dionem* etiam lib. XLII. p. 206. Pharnaces Ἀμισὸν — εἴλέ τε καὶ διήρπασε, τούς τε ἀβώντας ἐν αὐτῇ παίδας ἀπέκτεινε. Sed hanc ob causam vulgata lectio non est sollicitanda; neque enim *Hirtius* Amisi solius direpti meminit, sed multorum oppidorum, & gravissima hæc supplicia in eos, qui formæ atque ætatis commendationem habebant, fuisse constituta narrat hujusce libri cap. XLI. *Davies.*

2. *Festinantem ac properantem*] Codex *Victor. festinantem ac procurrentem*, MS. *Norvic.* & alii *festinantem ac pracurrentem*, quam lectionem probat *Joan. Goduinus.* quoniam non intellexit, quænam inter *properantem* ac *festinantem* sit differentia: norunt tamen Grammatici, si iis fides sit adhibenda. *A. Gellius* Noct. Attic. lib. XVI. cap. XIV. Festinare & properare *idem significare atque in eandem rem dici videntur. Sed M. Cato id differre existimat, eaque hoc modo divisa. Verba sunt ipsius ex oratione quam de suis virtutibus habuit:* Aliud est properare, aliud festinare. Qui unum quid mature transigit, is properat: qui multa simul incipit, neque perficit, is festinat. Quæ Catonis verba repetit *Nonius Marcellus* pag. 468. ed. Plantin. dein addit: *Verum utrorumque verborum ratio sub hac significatione proxima est veritati, ut sit sape animi* properare *studiose ad res aliquas contendentis,* festinare *corpore necessitatibus obsequendi.* Ego autem id pro certo habeo, has Grammaticorum distinctiones bonorum auctoLXXII.

LXXII. [1]Ziela eſt oppidum in Ponto poſitu ipſo, ut in plano loco, ſatis munitum: tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelſiore undique faſtigio ſuſtinet murum. Circumpoſiti ſunt huic oppido magni multique interciſi vallibus colles: quorum editiſſimus unus, qui propter victoriam Mithridatis, &[2] infelicitatem Triarii, detrimentumque exercitus noſtri, ſuperioribus locis atque itineribus pene conjunctus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem; nec multo longius millibus paſſuum III abeſt ab Ziela. Hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum felicium caſtrorum refectis operibus, copiis omnibus ſuis occupavit.

LXXIII. Cæſar, quum ab hoſte millia paſſuum V caſtra poſuiſſet; videretque eas valles, quibus regia caſtra munirentur, eodem intervallo ſua caſtra munituras, ſi modo ea loca hoſtes priores non cepiſſent, quæ multo erant propiora regis caſtris; aggerem comportari jubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentiſque in caſtris relictis, prima luce, neque opinantibus hoſtibus, eum ipſum locum cepit, in quo Mithridates ſecundum prœlium adverſus Triarium fecerat. [3]Huc omnem comportare aggerem è caſtris ſervitia, quæ ageret, juſſit;

rum uſu non comprobari; nec tamen vulgatam lectionem mutandam cenſeo; quis enim neſcit, duo verba ejuſdem plane poteſtatis non raro conjungi? Sic hujuſce libri cap. LXX. *munera ac dona* habet noſter, & ſimilia paſſim alii. *Idem.*

1. *Ziela*] *Plinius* lib. VI. cap. III. *Civitas Ziela intus, nobilis clade Triarii & victoria C. Cæſaris. Stephanus* de Urb. Ζίηλα τελευταίως πόλις Καππαδοκίας, ἣν ἵδρυσε Νικομήδης υἱὸς Ζήλας &c. Nam *Zela* urbis in Cappadocia eodem cap. *Plinius* meminit, *Ptolemæus*que, & *Strabo*, Ciaccon.

Ibid. MS. *Norvic.* & editt. vett. etiam in *Hirtio Zelam* exhibent. Sic & *Plutarchus* in Cæſ. pag. 731. Περὶ πόλιν Ζήλαν μάχην μεγάλην συνάψας. *Dion* lib. XLII. p. 207. Καὶ πάλιν αὐτὸς περὶ Ζήλειαν συνέτυχεν. Utrobique repone Ζήλαν. *Dav.*

2. *Infelicitatem Triarii*] *Plutarchus* in Luculli vita p. 515. ed. Francof. teſtatur, Triarium non expectato Luculli exercitu, conſerto prœlio, ingentem accepiſſe cladem: ſupra namque ſeptem Rom. millia occubuerunt, centuriones centum & L, tribuni militum pluſquam XXIV, &, quod omnium ignominioſiſſimum erat, Mithridates Ponti rex Romanorum caſtris potitus eſt. *Rhellican.*

3. *Huc omnem comportare aggerem ſervitia, quæ ageret, juſſit*] MS. *Norvic. Huc omnem comportatum aggerem ſervitia agerentur juſſit*; & ſic Codex *Ciacconii*, unde reſcribit vir eruditus *huc omnem comportare aggerem è caſtris ſervitia juſſit.*

ne quis ab opere miles discederet; quum spatio non amplius ∞ passuum intercisa vallis castra hostium divideret ab opere incepto Cæsaris castrorum.

LXXIV. Pharnaces, quum id repente prima luce animadvertisset, copias suas omnes pro castris instruxit; quas, interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis pervulgata militari credebat instrui Cæsar, vel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad ostentationem regiæ fiduciæ, ne munitione magis, quam manu defendere locum Pharnaces videretur: itaque deterritus non est, quo minus, prima acie pro vallo instructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces impulsus sive loci felicitate, sive auspiciis & religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiebamus; sive paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta, quum more operis quotidiani magnam illam servorum multitudinem, quæ aggerem portabat, militum esse credidisset, sive etiam veterani fiducia exercitus sui, quem [1] cum legione XXII in acie conflixisse, & vicisse legati ejus gloriabantur; simul contemptu exercitus nostri, quem pulsum à se, Domitio duce, sciebat; inito consilio dimicandi, descendere prærupta valle cœpit: cujus aliquandiu Cæsar irridebat inanem ostentationem, & eo loco militum coarctationem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset: quum interim Pharnaces eodem gradu, quo præruptam descenderat in vallem, adscendere adversus arduum collem instructis copiis cœpit.

LXXV. Cæsar incredibili ejus vel temeritate, vel fiducia motus, neque opinans imparatusque oppressus eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere ju-

MS. *Victor. huc omnem comportari aggerem, servitiaque agi jussit*; & sic sane exhibent editt. *Rom. Ven. Beroald.* ex qua lectione *Joan. Goduinus* rescribendum conjecit *Huc omnem comportare aggerem, servitiaque agere jussit.* Multo malim *huc omnem comportari aggerem, servitiaque agerent, jussit.* Hoc addidit noster, quia more Romano milites aggerem portabant. *Davies.*

1. *Cum legione*] Uncis hæc inclusit *Jos. Scaliger*, & sane manifestum est, ea verba prorsus abundare aut aliquid sub iis latere: legati enim procul dubio voluere Pharnacis exercitum XXII vicibus in acie conflixisse. *Idem.*

bet,

bet, legiones opponit, aciem instruit: cujus rei subita trepidatio magnum terrorem attulit nostris. Nondum ordinibus instructis, [1] falcatæ regiæ quadrigæ permistos milites perturbant, quæ tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. Insequitur has acies hostium; & clamore sublato confligitur, multum adjuvante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate: qui quum omnibus casibus belli intersunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari.

LXXVI. Magno atque acri cominus prœlio facto, [2] dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata, initium victoriæ natum est ab ea parte, quum in proclive detruderentur hostes; multo tardius, sed tamen iisdem Diis adjuvantibus, sinistro cornu, mediaque acie, totæ profligantur copiæ regis: quæ quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsæ premebantur loci iniquitate. Itaque multis militibus partim interfectis, partim suorum ruina oppressis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen projectis vallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. At nostri victoria elati subire iniquum locum, munitionesque aggredi non dubitarunt: defendentibus autem iis cohortibus castra, quas Pharnaces præsidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt potiti. Interfecta multitudine omni aut capta suorum, Pharnaces cum paucis equitibus profugit: cui nisi castrorum oppugnatio facultatem attulisset liberius profugiendi, vivus in Cæsaris potestatem adductus esset.

LXXVII. Tali victoria toties victor Cæsar incredibili est lætitia affectus, quod maximum bellum tanta celeritate confecerat: eratque subiti periculi recordatione læ-

1. *Falcatæ regiæ quadrigæ*] Sic dictæ à falcibus, quæ ex variis partibus eminebant. Harum descriptionem suppeditabunt *Livius* lib. XXXVII. cap. XLI. *Diodorus* Siculus Bibl. lib. XVII. p. 530. & alii. *Idem*.

2. *Dextro cornu, quo veterana legio* VI *erat collocata, initium victoriæ natum est ab ea parte, quum in proclive*] MS. *Norv.* *à dextro cornu.* Lego & distinguo *à dextro cornu, quo veterana legio* VI *erat collocata, initium victoriæ natum est. Ab ea parte quum in proclive* &c. Quod conjecturam nostram non mediocriter firmat, hanc interpunctionem servant editt. *Rom. Ven. Beroald.* sed in iis male scribitur *ex ea parte.* Idem.

tior,

tior, quod victoria facilis ex difficillimis rebus acciderat. Ponto recepto, præda omni regia militibus condonata, postero die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur: legionem VI decedere ad præmia atque honores accipiendos in Italiam jubet: auxilia Dejotari domum remittit: II legiones [1] cum Cælio Vinciano [2] in Ponto relinquit.

LXXVIII. Ita per Gallograeciam Bithyniamque in Asiam iter facit: omniumque earum provinciarum de controversiis cognoscit, & statuit: jura in tetrarchas, reges, civitates distribuit. Mithridaten Pergamenum, à quo rem feliciter celeriterque gestam in Ægypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regiis educatum (nam eum Mithridates, rex Asiæ totius, propter nobilitatem Pergamo parvulum secum asportaverat in castra, multosque tenuerat annos) regem Bospori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat; provinciasque populi Rom. à barbaris atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, munivit. [3] Eidem tetrarchiam legibus Gallogræcorum, jure gentis & cognationis adjudicavit, occupatam & possessam paucis ante annis à Dejotaro. Neque tamen usquam diutius moratus est, quam necessitas urbanarum seditionum pati videbatur. Rebus felicissime celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

1. *Cum Cælio Vinciano*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* perperam exhibent *cum Cælio Minutio.* In MSto *Norvic.* est *cum Cælia Juniciano.* Adjuvat sane hæc lectio *F. Ursini* emendationem, qui reponit *cum Cælio Viniciano.* Ea tamen conjectura non est necessaria, veteres enim modo *Vincianos*, modo *Vinicianos* dixerunt, ut ostendit inscriptio, quam profert *Ch. Ad. Rupertus* in epist. XXXIV. inter *Reines.* p. 200. *Davies.*

2. *In Ponto relinquit*] Sic rescripsi ex MSto *Norvic.* & edit. *Steph.* ob verba præsentis temporis, quibuscum hoc conjungitur. In aliis est *in Ponto reliquit.* Idem.

3. *Eidem tetrarchiam legibus Gallogræcorum*] Vocem penultimam delendam censuere *Pet. Ciacconius* & *Jos. Scaliger*, quibus lubens admodum accedo, nam *Dion* lib. XLII. pag. 207. ait Μιθριδάτης ὁ Περγαμηνὸς τετραρχίαν τε ἐν Γαλατίᾳ, καὶ βασιλείας ἔδωκεν ὀνόματα. Ea vox primum videtur margini adscripta, *juris* explicandi gratia. De Mithridatis Pergameni genere adiri poterit *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. III. cap. XXIII. *Idem.*

FINIS LIBRI DE BELLO ALEXAND.

A. HIR-

A. HIRTII PANSÆ COMMENTARIORUM DE BELLO AFRICANO LIBER UNUS.

Summarium Libri de Bello Africano.

Cæsar in Africam proficiscitur: VII. *Leptique oppido occupato, auxilia eo convocat;* XII. *& ibidem cum Labieno aliquoties conflictatur.* XXV. *Rex Juba, auxilio Scipioni profectus, ad tuendum contra Bogudem regnum revocatur.* XXVI. *Bellum exinde varia fortuna diu ductum. Oppida capta: velitatum sæpius: naves interceptæ: plus tamen Cæsari faventibus fatis.* LXXXI. *Tandem justo prælio res Scipionis profligatæ;* LXXXVIII. *insequutæque M. Catonis,* XCIV. *Jubæ, Petreji,* XCVI. *ipsius Scipionis, ac plurium illustrium virorum cædes.*

I. CÆsar, itineribus justis confectis, nullo die intermisso, ad XIV Kal. Jan. in Lilybæum pervenit: statimque ostendit, sese naves velle conscendere; quum non amplius legionem tironum haberet unam, equitesque vix DC. Tabernaculum secundum littus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis sibi moræ quidquam fore speraret, & ut omnes in dies horasque parati essent. Incidit per id tempus, ut tempestates ad navigandum idoneas non haberet: nihilo tamen minus in navibus remiges, militesque continere, & nullam prætermittere occasionem profecti-

1. *Et nullam prætermittere occasionem profectionis*] Legendum credo *ut nullam prætermitteret occasionem profectionis.* Confirmat hanc conjecturam *Jul. Celsus*, qui pag. 214. sic ait: *remiges tamen in puppibus detinebat, ne more suo per licentiam vagarentur, sed dicto obaudientes, nec quærendi usquam essent.* Davies.

onis;

onis; quum præsertim ab incolis ejus provinciæ nunciarentur aduersariorum copiæ, equitatus infinitus, legiones regiæ IV, levis armaturæ magna vis, Scipionis legiones X, elephanti CXX, classesque esse complures; tamen non deterrebatur, animoque & spe confidebat. Interim in dies & naves longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem concurrere, & legiones tironum convenire; in his veterana legio V, equitum ad II millia.

II. Legionibus collectis VI, & equitum II millibus, ut quæque prima legio venerat, in naves longas imponebatur, equites autem in onerarias. Ita majorem partem navium antecedere jussit, [1] & insulam petere Aponianam, [2] quæ non abest à Lilybæo: [3] ibique commoratus bona paucorum vendit publice: [4] deinde Allieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis, ipse navem conscendit a. d. VI Kal. Jan. & reliquas naves statim est consecutus. Ita vento certo, celerique navigio vectus, post diem quartam cum longis paucis navibus in conspectum Africæ venit: namque onerariæ reliquæ, præter paucas, vento dispersæ atque errabundæ diversa loca

1. *Et insulam petere Aponianam, quæ non abest à Lilybæo*] Nulla traditur à Geographis, quod sciam, *insula Aponiana*, *Lilybæo* proxima. Sed à *Ptolemæo* Παχώνια dicitur insula quædam Lilybæo objecta, itaque hoc loco scribendum existimo *Paconianam* sive *Paconiam*, & vocem *non*, qua tamen nonnulli codices carent, ex numero passuum distantiæ à Lilybæo, à librariis esse inductam. *Ciaccon.*

2. *Quæ non abest à Lilybæo*] Abest particula negativa à MS. *Norvic.* & aliis nonnullis; editt. autem *Rom. Ven.* exhibent *quæ est à Lilybæo*. *Beroald.* vulgatam lectionem servat, unde vocem deesse existimans *Joan. Glandorpius*, rescribit, *quæ non* longe *abest à Lilybæo*. Crediderim Aponianæ distantiam à Lilybæo sub ista vocula latere: repono itaque *quæ* duo millia *abest à Lilybæo*. Sic apud *Celsum* pag. 214. legitur *postquam vero sex integras legiones*, nonque *equitum advenisse cognovit*, ubi corrigendum *duo milliaque*, ut ex hoc capite liquet. Primo scriptum erat II *M*, quod facile in *non* mutarunt imperiti Librarii. Cum tamen inter Geographos non conveniat, quæ sit hæc Aponiana, res in incerto est relinquenda. *Davies.*

3. *Ibique commoratus*] MS. *Norvic.* habet *ipse parum commoratus*; corrupte quidem, ita tamen, ut, nisi fallor, ex eo vox fugitiva *Hirtio* possit restitui. Emendo enim *ibique* parum *commoratus*. Idem.

4. *Deinde Allieno*] Editt. vett. *Alieno*, sed *Allieno* scribendum est ex veteribus ejus familiæ denariis, in quibus A. hic ALLIENUS designatur Siciliæ PROCOS. C. Cæsare iterum Consule, ex signo trium crurum, à quibus ea insula dicta est *Trinacria*. De eo ita infra: *Allienus interim Procos. è Lilybæo in naves onerarias imponit legiones* XIII, *&* XIV. &c. Idem tamen, ut ex hoc *Hirtii* loco appa-

petie-

petierunt. Clupeam classe prætervehitur, inde Neapolim. Complura præterea castella & oppida non longe à mari relinquit.

III. Postquam Adrumetum accessit, [1]ibi præsidium erat adversariorum, cui præerat C. Considius, & à Clupeis secundum oram maritimam cum equitatu Adrumeti Cn. Piso cum Maurorum circiter III millibus apparuit. Ibi paullisper Cæsar ante portum commoratus, dum reliquæ naves convenirent, [2]exponit exercitum. Cujus numerus in præsentia fuit peditum III M, equitum CL. castrisque ante oppidum positis, sine injuria cujusquam consedit; cohibetque omnes à præda. Oppidani interim muros armatis complent; ante portam frequentes considunt ad se defendendum: quorum numerus II legionum intus erat. Cæsar circum oppidum vectus, natura loci perspecta, redit in castra. Non nemo culpæ ejus imprudentiæque assignabat, quod neque certum locum gubernatoribus, præfectisque, quem peterent, præceperat: neque, ut mos ipsius consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut in tempore iis perlectis, locum certum peterent universi. [3]Quod minime Cæsarem fefellerat: namque nullum portum terræ Africæ, quo classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium præsidio fore

ret, Prætoria primum potestate Siciliam provinciam, deinde Proconsulari obtinuit. Ad quos honores indicandos in altera denarii parte, Siciliæ symbolum expressum est, ut diximus, tria crura. *Ursin.*

1. *Ibi præsidium erat adversariorum, & à Clupeis*] Ex MSto *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* lego *ubi præsidium erat adversariorum*, quod etiam *Joan. Goduino* ex Codd. Gallicanis placuit. Est autem aliud vitium, quod, licet manifestum, libri retinent, nec Interpretes notarunt; in sequentibus enim verbis abundat particula copulans, quare rescribendum *ubi præsidium erat adversariorum, à Clupeis*, vel *à Clupea*, quemadmodum est in editt. *Rom. Ven. Beroald.* Ita etiam hoc oppidum paullo ante vocavit noster, & alii omnes præter *Cæsarem* lib. II. B. C. cap. XXIII. *Davies.*

2. *Exponit exercitum*] Auctor est *Dio Cassius* lib. XLII. extremo, navi egredientem Cæsarem, simul terram attigisset, corruisse, quod cum triste militibus omen videretur, ipse lætum reddidit, manu enim extensa terram, quasi dedita opera concidisset, attrectavit, exosculatusque est, inclamans, *Teneo te Africa.* Idem de P. Scipione *Sext. Frontinus* lib. I. Strateg. cap. XII. *Brant.*

3. *Quod minime Cæsarem fefellerat*] Latuerat, ut sæpenumero hoc verbum usurpatur cum poetis, tum oratoribus. *Virgilius* IV. Æneid. vs. 96.

Nec me adeo fallis, veritam te mœnia nostra &c.

ſuſpicabatur: ſed fortuitu oblatam occaſionem egreſſus aucupabatur.

IV. L. Plancus interim legatus petit à Cæſare, ut ſibi daret facultatem cum Conſidio agendi, ſi poſſet aliqua ratione perduci ad ſanitatem. Itaque data facultate litteras conſcribit, & eas captivo dat perferendas in oppidum ad Conſidium. Quo ſimul atque captivus perveniſſet, litteraſque, ut erat mandatum, Conſidio porrigere cœpiſſet, prius quam acciperet ille, *Unde*, inquit, *iſtas?* Tum captivus, [1] *Venio à Cæſare.* Tunc Conſidius, *Unus eſt*, inquit, *Scipio Imperator hoc tempore populi Romani*, deinde in conſpectu ſuo captivum ſtatim interfici jubet: litteraſque nondum perlectas, ſicut erant ſignatæ, dat homini certo ad Scipionem perferendas.

V. Poſtquam una nocte & die ad oppidum conſumpta, neque reſponſum ullum à Conſidio dabatur; neque ei reliquæ copiæ ſuccurrebant; neque equitatu abundabat; & ad oppidum oppugnandum non ſatis copiarum habebat, & eas tironum; neque primo adventu convulnerari exercitum volebat; & oppidi egregia munitio, difficiliſque ad oppugnandum erat acceſſus; & nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis ſuppetias venire; non eſt viſa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi: ne, dum in ea re Cæſar eſſet occupatus, circumventus à tergo ab equitatu hoſtium laboraret.

VI. Itaque caſtra quum movere vellet, ſubito ex oppido erupit multitudo: atque equitatus ſubſidio uno tempore eis caſu ſuccurrit, qui erat miſſus ab Juba ad ſtipendium accipiendum: caſtraque, unde Cæſar egreſſus iter facere

Terentius Heautont. *Num me fefellit hoſce id ſtruere? Livius* lib. xxx. *Non fefellit Achæos, quo ſpectaſſet tam benigna pollicitatio.* Plura *Lambinus* ad *Horatii* Od. x. lib. 1. cujus ſcrinia non compilo. *Idem.*

1. *Venio à Cæſare*] Primam vocem, utpote quam delendam cenſebat, uncis incluſit *Joſ. Scaliger*: ſed multo melior eſt *Petri Ciacconii* animadverſio, qui ex reſponſo Conſidii notavit deeſſe vocem *Imperatore*, quare repoſuit *venio à Cæſare Imperatore*, eamque conjecturam, ſuam fecerunt *Juſt. Lipſius* Elect. lib. II. cap. XXII. & *Joan. Goduinus*. MSS. II. *Thuanæi*, repræſentant *immo à Cæſare*, *Norvic. ymo à Cæſare* unde facili emendatione reſcribo *Imp. à Cæſare*; Imperatorem enim ut plurimum compendiarie ſcribebant veteres, quod ex MSS. & Inſcriptionibus abunde liquet. *Davies.*

cœpe-

cœperat, occupant: & ejus agmen extremum insequi cœperunt. Quæ res quum animadversa esset, subito legionarii consistunt; & equites, quanquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissime concurrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus xxx Galli, Maurorum equitum 11 millia loco pellerent, urgerentque in oppidum. Postquam repulsi, & conjecti erant intra munitiones, Cæsar iter constitutum ire contendit: quod quum sæpius facerent; & modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in oppidum repellerentur; cohortibus paucis ex veteranis, quas secum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere cœpit. Ita, quanto longius ab oppido discedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidæ. Interim in itinere ex oppidis & castellis legationes venire, polliceri frumentum, paratosque esse, quæ imperasset, facere. Itaque eo die castra posuit ad oppidum Ruspinam Kalendis Januar.

VII. [1]Inde movit, & pervenit ad oppidum Leptin, liberam civitatem, & immunem. Legati ex oppido veniunt obviam, libenter se omnia facturos, quæ vellet, pollicentur. Itaque centurionibus ad portas oppidi, & custodiis impositis, ne quis miles in oppidum introiret, aut injuriam faceret cuipiam incolæ, non longe ab oppido secundum littus facit castra. Eodem naves onerariæ, & longæ nonnullæ casu advenerunt: reliquæ, ut est ei nunciatum, incertæ locorum Uticam versus petere visæ sunt. Interim Cæsar à mari non digredi, neque mediterranea petere propter navium errorem, equitatumque in navibus omnem continere, ut arbitror, ne agri vastarentur; aquam in naves jubet comportari. Remiges interim, qui aquatum è navibus exierant, subito equites Mauri, neque opinantibus Cæsarianis, adorti multos jaculis convulnerave-

1. *Inde movit*] Interdum fit, ut hanc vocem absolute ponant boni auctores, pro eo quod est, *castra movit*. *Silius* Italicus lib. VII, 131.

Irritus incœpti movet *inde, atque Appula*
Arva Libys passu legit—— [*tardo*

Sic & *audito Darium* movisse *ab Ecbatanis* dixit *Curtius* lib. V. cap. XIII, 1. *Davies.*

runt, nonnullos interfecerunt: latent enim in insidiis cum equis inter convalles, [1]& subito existunt, non ut in campo cominus depugnent.

VIII. Cæsar interim in Sardiniam nuncios cum litteris, & in reliquas provincias finitimas dimisit, ut sibi auxilia, commeatus, frumentum, simul atque litteras legissent, mittenda curarent: exoneratisque partim navibus longis, Rabirium Postumum in Siciliam ad secundum commeatum accersendum mittit. Interim cum x navibus longis ad reliquas naves onerarias conquirendas, quæ deerrassent, & simul mare tuendum ab hostibus, jubet proficisci. Item C. Sallustium Crispum prætorem ad Cercinam insulam versus, quam adversarii tenebant, cum parte navium ire jubet; quod ibi magnum numerum frumenti esse audiebat. Hæc ita imperabat, itaque unicuique præcipiebat; [2]ut, fieri posset, nec ne, locum nullum excusatio haberet, nec moram tergiversatio. Ipse interea ex perfugis & incolis cognitis conditionibus Scipionis, & qui cum eo contra se bellum gerebant, miserari: regium enim equitatum in Provincia Africa Scipio alebat. Tanta homines esse dementia, ut mallent regis esse vectigales, quam cum civibus in patria in suis fortunis esse incolumes!

IX. Cæsar ad III Non. Jan. castra movet: Leptique VI cohortium præsidio cum Saserna relicto, ipse rursus, unde pridie venerat, Ruspinam cum reliquis copiis convertit. Ibique sarcinis exercitus relictis, ipse cum expedita manu proficiscitur circum villas frumentatum; oppidaniisque imperat, ut plaustra, jumentaque omnia sequantur.

1. *Et subito existunt*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. & subito exeunt*; mendose: veram autem lectionem servat, ut opinor, MS. *Norvic.* is enim habet *& subito exiliunt*, vocabulo quidem ad celeritatem in dicendam maxime appositio. *Manilius* lib. 2. pag. 6.

Emersere fretis montes orbisque per undas
Exiliit, vasto clausus tamen undique ponto.

Ovidius Art. Amat. lib. 1, 115.

Protinus exiliunt, *animum clamore fatentes.*

Minucius Felix Oct. pag. 83. ed. Oxon. *Vel* exiliunt *statim.* Si quis tamen vulgatæ lectioni patrocinatur, favebit *Curtius* lib. VII. cap. X, 14. *Davies.*

2. *Ut, fieri posset, necne, locum nullum excusatio haberet*] Dura sane conditio. MS. *Norvic. ut fieri posset, neve locum ex-*

Ita-

Itaque magno frumenti invento numero, Ruſpinam redit. Hoc eum iccirco exiſtimo feciſſe, ne maritima oppida poſt ſe vacua relinqueret, præſidioque firmata [2]ad claſſem receptacula muniret.

X. Itaque, ibi relicto P. Saſerna, fratre ejus, quem Lepti proximo oppido reliquerat cum legione, jubet comportari ligna in oppidum quamplurima: ipſe cum cohortibus VII, quæ ex veteranis legionibus in claſſe cum Sulpicio & Vatinio rem geſſerant, ex oppido Ruſpina egreſſus, proficiſcitur ad portum, qui abeſt ab oppido millia paſſuum II, ibique claſſem ſub veſperum cum ea copia conſcendit, omnibus in exercitu inſciis, & requirentibus Imperatoris conſilium; [3]magno metu ac triſtitia ſollicitabantur: parva enim cum copia, & ea tironum, neque omni expoſita, in Africa contra magnas copias, & inſidioſæ nationis, equitatumque innumerabilem, ſe expoſitos videbant: neque quidquam ſolatii in præſentia, neque auxilium in ſuorum conſilio animadvertebant, niſi in ipſius Imperatoris vultu, vigore, mirabilique hilaritate: animum enim altum & erectum præ ſe gerebat. Huic acquieſcebant homines, & in ejus ſcientia & conſilio omnia ſibi proclivia omnes fore ſperabant.

XI. Cæſar in navibus una nocte conſumpta, [4]jam cœlo albente quum proficiſci conaretur, ſubito navium pars, de qua timebat, ex errore, eodem conferebatur. Hac re cognita Cæſar celeriter de navibus imperat omnes egredi,

cuſatio ullum haberet. Editt. *Rom. Ven. Beroald. ut, ſi fieri poſſet, nec locum ullum excuſatio haberet*, quomodo legendum arbitror. *Davies.*

1. *Hoc eum iccirco exiſtimo feciſſe*] MS. *Norvic. hoc eum iccirco exiſtimo recepiſſe*; unde repono *huc eum iccirco exiſtimo recepiſſe*, intellecto pronomine reciproco, ut fit lib. de Bell. Alex. cap. XXVII. *Idem.*

2. *Ad claſſem receptacula*] Probe legitur in MSto *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. ad claſſis receptacula*, quod idem valet ac ad claſſem recipiendam, ſeu, quo ſe reciperet claſſis. *Idem.*

3. *Magno metu ac triſtitia ſollicitabantur*] Deeſſe vocem animadvertit *Joan. Glandorpius*, cui ſupplendum placuit *proinde magno metu* &c. Ipſam *Hirtii* manum exhibet MS. *Norvic.* è quo reponendum eſt *qui magno metu ac triſtitia ſollicitabantur.* Idem.

4. *Jam cœlo albente*] Sic *Beroald.* At *Ven. Baſ.* & *Vaſcoſ. albeſcente.* Sed & *Cæſar* lib. I. de Bell. Civ. dixit, *albente cœlo omnes copias caſtris educit*, ut ibidem legunt omnes. *Virgilius* lib. IV. Æn. vſ. 586.

——— *ut primum albeſcere lucem*
Vidit. Brunt.

atque

atque armatos in littore reliquos advenientes milites exſpectare. Itaque ſine mora navibus eis in portum receptis, & advectis militum equitumque copiis, rurſus ad oppidum Ruſpinam redit, atque ibi caſtris conſtitutis, ipſe cum cohortibus expeditis xxx frumentatum eſt profectus. Ex eo eſt cognitum Cæſaris conſilium: illum cum claſſe navibus onerariis, quæ deerraſſent, ſubſidio ire clam hoſtibus voluiſſe, ne caſu imprudentes ſuæ naves in claſſem adverſariorum inciderent: neque eam rem eos voluiſſe ſcire, qui in præſidiis relicti ſui milites fuiſſent; [1] ne illi propter ſuorum paucitatem, & hoſtium multitudinem, metu deficerent.

XII. Interim quum jam Cæſar progreſſus eſſet à caſtris circiter millia paſſuum 111, [2] per ſpeculatores & anteceſſores equites nunciatur ei, copias hoſtium haud longe à ſe viſas. Et hercle cum eo nuncio pulvis ingens conſpici cœptus eſt. Hac re cognita Cæſar celeriter jubet equitatum univerſum, cujus copiam habuit in præſentia non magnam, & ſagittarios, quorum parvus è caſtris exierat numerus, accerſi, atque ordinatim ſigna ſe leniter conſequi: ipſe antecedere cum paucis armatis. Jamque quum procul hoſtis conſpici poſſet, milites in campo jubet galeari & ad pugnam parari. Quorum omnino numerus fuit xxx cohortium cum equitibus CD, [3] & ſagittariis : : .

XIII. Hoſtes interim, quorum dux erat Labienus, &

1. *Ne illi — deficerent*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* pronomen omittunt; MSS. autem *Norvic.* & *Urſin* habent, *uti nihil — deficerent*, hoc eſt, ut non deficerent. Vide *Terentium* Andr. Act. 1. Sc. 11, 31. & ibi *Donatum*. Eam ſane ſcripturam, ut elegantiorem, præfero. *Davies.*

2. *Per ſpeculatores, & anteceſſores equites nunciatur ei*] *Anteceſſores* vocat *Turnebus* lib. XXIV. adverſ. cap. XVI. *qui ante agmen eunt, locaque caſtris metandis idonea deligunt, & vias, qua duci exercitus commode poſſit, vident. Antecurſores* dixit *Cæſar* lib. 1. B. C. cap. XXXVI. *Ibi cum antecurſoribus Cæſaris prælio commiſſo*; & dubitat *Ciacconius*, an ita hic reponendum ſit. Obſervabat autem doctiſſimus *Lipſius* ad *Corn. Taciti* lib. 11. Hiſtor. fuiſſe antiquo more receptum, ut viris lautioribus ditioribuſque, atque adeo Principibus, Imperatoribuſque Afri aut Numidæ equites eſſent, ad iter, qui præcurrebant & agmen ducebant heri aut ducis ſequentis. Adhibet *Senecam* epiſt. LXXXVIII. & CXXIV. & *Martialem* lib. X. epigr. VI. *Brant.*

3. *Et ſagittariis* : : .] Nullum quidem eſt in MSS. lacunæ indicium, deeſſe tamen videtur ſagittariorum numerus, quam ob cauſſam, ut puto, puncta hic in ſua editione poſuit *Joſ. Scaliger.* Davies.

duo

duo Pacidii, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, ſed equitum confertam: & inter eos levis armaturæ Numidas, & ſagittarios pedites interpoſuerant: & ita condenſaverant, ut procul Cæſariani pedeſtres copias arbitrarentur: & dextrum ac ſiniſtrum cornu magnis equitum copiis firmaverant. Interim Cæſar aciem dirigit ſimplicem, ut poterat, propter paucitatem. Sagittarios ante aciem conſtituit: equites dextro ſiniſtroque cornu opponit: & ita præcipit, ut providerent, ne multitudine equitatus hoſtium circumvenirentur: exiſtimabat enim ſe cum pedeſtribus copiis, acie inſtructa, dimicaturum.

XIV. Quum utrimque exſpectatio fieret; neque Cæſar ſe moveret; & cum ſuorum paucitate contra magnam vim hoſtium artificio magis, quam viribus, decernendum videret: ſubito adverſariorum equitatus ſeſe extendere & in latitudinem promovere, colleſque complecti, & Cæſaris equitatum extenuare, ſimulque ad circumeundum comparare ſe cœperunt. Cæſariani equites eorum multitudinem ægre ſuſtinebant. Acies interim mediæ quum concurrere conarentur, ſubito ex condenſis turmis pedites Numidæ levis armaturæ cum equitibus procurrunt, & [1] inter legionarios milites jacula conjiciunt. Hic quum Cæſariani in eos impetum feciſſent; illorum equites refugiebant: pedites interim reſiſtebant, dum equites rurſus curſu renovato peditibus ſuis ſuccurrerent.

XV. Cæſar novo genere pugnæ oblato, quum animadverteret ordines ſuorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius à ſignis perſequuntur, latere nudato, à proximis Numidis jaculis vulnerabantur, equites autem hoſtium pilum militis curſu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis miles a ſignis IV pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni ſuorum multitudine confiſus Cæſaris paucitatem circumire conatur. Equites Juliani pauci, multitudine hoſtium defeſſi, equis con-

1. *Inter legionarios milites*] Vulgg. *pedites*, ſed alteram lectionem ex MS. *Norv.* recepi, quæ ſane elegantior eſt. Sic *legionariorum militum* meminit *Hirtius* cum alibi, tum de Bell. Alex. cap. XXI. *Idem*.

vul-

vulneratis, paullatim cedere: hoſtes magis magiſque inſtare. Ita puncto temporis omnibus legionariis ab hoſtium equitatu circumventis, Cæſariſque copiis in orbem compulſis, [1] intra cancellos omnes conjecti pugnare cogebantur.

XVI. Labienus in equo, capite nudo, verſari in prima acie, ſimul ſuos cohortari: nonnunquam legionarios Cæſaris ita appellare: *Quid tu*, inquit, *miles tiro, tam feroculus es? vos quoque iſte verbis infatuavit. In magnum me hercule vos periculum impulit. Miſereor veſtri.* Tum miles, *Non ſum*, inquit, *tiro, Labiene, ſed de legione* X *veteranus.* Tum Labienus, *Non agnoſco*, inquit, *ſigna Decumanorum.* Tum miles, *Jam me, quis ſim intelliges.* Simul caſſidem de capite dejecit, [2] ut cognoſci ab eo poſſet; atque ita pilum viribus contortum dum in Labienum mittere contendit, equi graviter adverſo pectori affixit: & ait: *Labiene, Decumanum militem, qui te petit, ſcito eſſe.* Omnium tamen animi in terrorem conjecti, & maxime tironum: circumſpicere enim Cæſarem, neque amplius facere, niſi hoſtium jacula vitare.

XVII. Cæſar interim, conſilio hoſtium cognito, jubet aciem in longitudinem quam maximam porrigi, & alternis converſis cohortibus, ut una poſt alteram ante ſigna tenderet. Ita coronam hoſtium dextro ſiniſtroque cornu

1. *Intra cancellos omnes conjecti pugnare cogerentur*] Quia *cancelli* proprie ſunt ſepta è ferro lignove quincuncialem in modum facta ad arcendam repellendamque turbam, *Joan. Glandorpius* reponit *velut intra cancellos.* Sed crebro ea vox ad arctum quodvis ſpatium denotandum adhibetur. *Cicero* pro P. Quinctio pag. 873. poſtquam enumeraſſet quibus de rebus erat dicturus, addit: *Me facile veſtra exiſtimatione revocabitis, ſi extra hos* cancellos *egredi conabor, quos mihi ipſe circumdedi.* Sic *inter Orci* cancros (unde diminutivum *cancelli*) *jam ipſos adhærere* dixit *Apuleius* Metam. lib. VI. pag. 115. ed. Pricæan. *Davies.*

2. *Ut cognoſci ab eo poſſet*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ut* agnoſci *ab eo poſſet:* proprie quidem; hæ tamen voces non raro confunduntur. *Terentius* Eun. Act. V. Sc. 11, 8. *Ita miſerrimus Fui fugitando, ne quis me cognoſceret.* Ubi *Donatus, nota*, inquit, *improprie dictum pro* agnoſceret. Vide & *Nonium Marcellum* in *cognoſcere* pag. 304. ed. Plantin. Ac, ſi *Servio* fides, *ſane inter* agnoſco & cognoſco *ſuperflue quidam volunt facere diſcretionem, ut* cognoſcamus *novos*, agnoſcamus *antiquos: ſed hæc à Poetis metri neceſſitate variantur*; quæ verba ſunt doctiſſimi Grammatici in *Virgilii* Æneid. VIII, 155. *Idem.*

medi-

mediam dividit; & unam partem ab altera excluſam, [1] equitibus intrinſecus adortus, cum peditatu telis conjectis in fugam vertit: neque longius progreſſus, veritus inſidias, ſe ad ſuos recipit. Idem altera pars equitum peditumque Cæſaris facit. His rebus geſtis, & procul hoſtibus repulſis, convulneratiſque, ad ſua præſidia ſeſe, ſic, ut erat inſtructus, recipere cœpit.

XVIII. Interim M. Petrejus & Cn. Piſo cum [2] equitibus Numidis ∞ c electis peditatuque ejuſdem generis ſatis grandi ex itinere recta ſubſidio ſuis occurrunt. At hoſtes ſuis ex terrore firmatis, rurſuſque renovatis animis, legionarios converſis equitibus ſe recipientes noviſſimos adoriri, & impedire cœperunt, quo minus ſe in caſtra reciperent. Hac re animadverſa, Cæſar jubet ſigna converti, & medio campo redintegrari prœlium. Quum ab hoſtibus eodem modo pugnaretur; nec cominus ad manus rediretur; Cæſariſque equites jumenta ex nauſea recenti, ſiti, languore, paucitate, vulneribus defatigata ad inſequendum hoſtem [3] perſeverandumque curſum tardiora haberent; dieique pars exigua jam reliqua eſſet; cohortibus equitibuſque circumdatis imperat, ut uno ictu contenderent, neque remitterent, donec ultra ultimos colles hoſtes repuliſſent, atque eorum eſſent potiti. Itaque, ſigno dato, quum jam hoſtes languide negligenterque tela mitterent, ſubito immittit cohortes, turmaſque ſuorum, atque puncto temporis, hoſtibus nullo negotio campo pulſis, poſt collemque dejectis,

1. *Equitibus intrinſecus adortus, cum peditatu telis conjectis*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* perperam repræſentant *equiteſque intrinſecus adortus cum peditatu telis conjectis.* Sed & nuperius excuſi ab interpunctione laborant; diſtinguendum enim eſt *equitibus intrinſecus adortus cum peditatu, telis conjectis,* ut res ipſa clamat. *Davies.*

2. *Equitibus Numidis ∞ c electis*] Numerum haud paullo minorem exhibent MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* in iis enim legitur *equitibus Numidis* ccc *electis*; utrum vero rectius, dijudicatu non eſt difficile; cum hujuſce libri cap. XIX. aiat *Hirtius*; *præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus* ∞ c &c. licet ibi MS. *Norvic,* ∞ DC. editt. autem *Rom. Ven. Beroald.* ſolos DCCC repræſentent. *Idem.*

3. *Perſeverandumque curſum*] Continuandum; hæc enim vox, quam vulgo *neutram* cenſent, interdum eſt *activa. Juſtinus* lib. XII. cap. VI, 15. de Alexandro M. *Ob hæc illi quatriduo perſeverata inedia eſt. Symmachus* lib. I. Epiſt. XC. *Ut es noſtri diligens, religioſam obſervantiam perſevera*; ubi vir doctiſſimus *Fr. Juretus* plura hanc in rem exempla collegit. *Idem.*

nacti locum, atque ibi paullisper commorati, ita ut erant instructi, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemque adversarii male accepti tum demum se ad sua præsidia contulerunt.

XIX. Interim ea re gesta, & prœlio dirempto, ex adversariis perfugæ plures ex omni hominum genere, & præterea intercepti hostium complures equites, peditesque: ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente, & conatu venisse, ut novo atque inusitato genere prœlii tirones, legionariique pauci perturbati, [1] Curionis exemplo ab equitatu circumventi opprimerentur: [2] & ita Labienum dixisse pro concione; tantam sese multitudinem auxiliorum adversariis subministraturum, ut etiam cædendo in ipsa victoria fatigati vincerentur, atque à suis superarentur, [3] quippe qui in illorum sibi confideret multitudine; primum, quod audierat Romæ legiones veteranas dissentire, neque in Africam velle transire: deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos fideles jam sibi effecisset; maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum levisque armaturæ. Præterea ex fuga prœlioque Pompejano, quos secum [4] à Brundisio transportaverat, equites Germanos Gallosque, ibique postea ex hibridis libertinis servisque conscripserat, armaverat, equoque frenato uti condocuerat. Præterea regia au-

1. *Curionis exemplo*] Historiam vide lib. II. B. C. capp. XL. & seqq.

2. *Et ita Labienum dixisse pro concione*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *& ita* Jubam *dixisse pro concione*; sic & MS. *Norvic.* nisi quod in illo sit *Juba*. Omnes male; rex enim Juba nondum aderat. Hanc tamen lectionem in suo Codice invenit *Jul. Celsus*, ut patet ex p. 218. ed. Londin. Non sane descriptoribus, ut fecit *J. G. Grævius*, sed ipsi *Celso* hoc mendum imputarim. *Davies.*

3. *Quippe qui in illorum sibi confideret multitudine*] Hic mire turbant MS. *Ciacc.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph.* in iis enim est *quippe qui in nullo illorum sibi confideret*; ex qua lectione sensum idoneum extundere frustra conatus est *Joan. Rhellicanus*; *Joan.* autem *Glandorpius*, addita negatione, corrigit *in nullo non illorum sibi confideret*. MS. *Norvic. quippe quis non illorum multitudine sibi confideret*, unde vel retinenda vulgata, vel, ordine verborum mutato, scribendum *quippe qui in illorum multitudine sibi confideret*. Idem.

4. *A Brundisio*] Malim legere, *quos secum à Dyrrhachio transportaverat*. Etsi enim cum Pompeio ex Italia cedens Labienus Brundusio solvit, tamen post pugnam Pharsalicam reversus Dyrrhachium, quoscunque potuit ex fuga colligens, cum ex mendacio suis imposuisset de Cæsaris capitali vulnere, in Africam trajecit. *Glandorp.*

xilia,

xilia, elephantes cxx, equitatuſque innumerabilis: deinde legiones conſcriptæ [1] ex cujuſquemodi generis amplius XII millibus. Hac ſpe atque ea audacia inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis Germaniſque ∞ DC, Numidarum ſine frenis IIX millibus, præterea Petrejano auxilio adhibito equitibus ∞ C, peditum ac levis armaturæ quater tantis, ſagittariis ac funditoribus, hippotoxotiſque compluribus; [2] his copiis pridie Non. Jan. poſt diem III, quam Africam attigit, in campis planiſſimis puriſſimiſque ab hora diei quincta uſque ad Solis occaſum eſt decertatum. In eo prœlio Petrejus graviter ictus ex acie receſſit.

XX. Cæſar interim caſtra munire diligentius, præſidia firmare majoribus copiis, vallumque ab oppido Ruſpina uſque ad mare deducere, & à caſtris alterum eodem; quo tutius ultro citroque commeare, auxiliaque ſine periculo ſibi ſuccurrere poſſent: tela, tormentaque ex navibus in caſtra comportare, remigum partem ex claſſe, Gallorum, Rhodiorumque, epibatarumque armare, & in caſtra evocare; uti, ſi poſſet, eadem ratione, qua adverſarii,

1. *Ex cujuſquemodi generis amplius* XII *millibus*] Ultimam vocem, ut inepte intruſam, deleri jubet *Juſt. Lipſius* Elect. lib. II. cap. XXII. nec enim, ut putat, aliud vult *Hirtius*, quam legiones non è ſolis civibus, ſed è miſcello genere hominum conſcriptas fuiſſe duodecim. Virum illum doctiſſimum ſequitur *Joan. Goduinus*, II MSS. Regiorum & unius Victorini auctoritate nixus. Sed ea conjectura recipi non poteſt, niſi ſolœcum ſtatuamus *Hirtium*; hoc enim modo deeſt *caſus ablativus*, quem præpoſitio *ex* neceſſario poſtulat. Minima mutatione, voce item tranſpoſita, legendum crediderim *ex cujuſquemodi generis militibus amplius* XII, ut hæc ſit velut ἀναπαλαίωσις copiarum, quas ſecum habuit Labienus. Vel, ſi hæc emendatio non arrideat, lubens ſcriberem *dein duæ legiones conſcriptæ ex cujuſquemodi generis amplius* XII. *millibus*. Numerum autem hominum, ex quibus legiones illæ conflabantur, addit *Hirtius*, quia tum temporis minore numero ſtabant; erant enim ut videtur, qninum circiter millium, licet iis quaterna tantum millia adſignet *Sextus Rufus* in Breviar. cap. VI. Edit. quidem *Steph.* exhibet *ex cujuſquemodi generiſque*; MS. autem *Norvic. ex cujuſquemodi genere*; ſed infra cap. XXIII. dixit noſter *cum naviculis* cujuſquemodi generis *amplius* XXX. Sic & iterum cap. XXXVI. quod receptam lectionem tuetur. *Davies.*

2. *His copiis pridie Non. Jan. poſt diem* III, *quam Africam attigit*] In libro meo eſt *His copiis omnibus*, & cum ſupra Kal. Jan. ad oppidum Ruſpinam Cæſar caſtra ponat, & ante una nocte & die Adrumeti Conſidii reſponſum exſpectans ſit moratus, neceſſe eſt ut terram Africam attigerit III Kal. Januar. quod ita eſſe demonſtratur loco ſuperiore, quo habetur *Cæſarem conſcendiſſe naves a. d.* VI *Kal. Jan.* & *poſt diem quartum*, nempe III Kal. *in conſpectum Africæ veniſſe*. Ergo hoc loco omnino legendum eſt, *poſt diem* VI *quam Africam attigit*. Ciaccon.

levis armatura interjecta inter equites ſuos interponeretur; ſagittariiſque ex omnibus navibus Ityreis, Suriis, & cujuſque generis ductis in caſtra compluribus,[1] frequentabat ſuas copias: audiebat enim Scipionem poſt diem tertium ejus diei, quo prœlium factum erat, appropinquare, copias ſuas cum Labieno & Petrejo conjungere; cujus copiæ legionum IIX, & equitum IV millium, eſſe nunciabantur; officinas ferrarias inſtruere; [2]ſagittaſque & tela uti fierent complura, curare, glandes fundere, ſudes comparare; litteras in Siciliam nuncioſque mittere, ut ſibi crates materiemque congererent ad arietes, cujus inopia in Africa eſſet: præterea ferrum plumbumque mitteretur. Et animum etiam advertebat, frumento ſe in Africa niſi importatitio uti non poſſe: priore enim anno, propter adverſariorum delectus, quod ſtipendiarii aratores milites eſſent facti, meſſem non eſſe factam: præterea ex omni Africa frumentum adverſarios in pauca oppida & bene munita comportaſſe, omnemque regionem Africæ exinaniſſe frumento: oppida, præter pauca, quæ ipſi ſuis præſidiis tueri poterant, reliqua dirui atque deleri, & eorum incolas intra ſua præſidia coëgiſſe commigrare, agros deſertos ac vaſtatos eſſe.

XXI. Hac neceſſitate Cæſar coactus, privatos ambiendo, & blande appellando, aliquantulum frumenti numerum in ſua præſidia congeſſerat; & eo parce utebatur. Opera interim ipſe quotidie circumire,[3] & alternas cohortes in ſtatione habere propter hoſtium multitudinem. La-

1. *Frequentabat ſuas copias*] Augebat, frequentes reddebat. *Suetonius* Auguſt. cap. XLVI. *Italiam duodetriginta coloniarum numero deductarum ab ſe* frequentavit. *Apuleius* Metam. lib. X. pag. 226. *Quæ mecum incoram publicam populi caveam* frequentaret: ad quem locum plura *Joan. Pricæus* not. pag. 630. *Davies.*

2. *Sagittaſque & tela, uti fierent, complura curare*] MSS. nonnulli & editt. vett. habent *ſagittaque*, quam lectionem imperiti Librarii procuderunt, quod vulgata iis ſolœca perperam videbatur. *Terentius* Andriæ Prol. vſ. 3. *Populo ut placerent, quas feciſſet fabulas.* Ubi *Donatus* ait, *ad* feciſſet *retulit* fabulas, *non ad* placerent; *& eſt figura Syllepſis.* Idem Adelph. Act. V. Sc. IV, 20. *Illum ut vivat optant*, pro eo quod eſt, optant, ut ille vivat. Non igitur opus eſt, ut *Joan. Goduinum*, malum plerumque ducem, ſequamur. *Idem.*

3. *Et alternas cohortes in ſtatione habere propter hoſtium multitudinem*] Omnes legunt *alteras*, ut ſignificet duas fuiſſe. *Al-*

bienus

bienus ſaucios ſuos, quorum numerus maximus fuit, jubet in ploſtris deligatos Adrumetum deportari. Naves interim Cæſaris onerariæ errabundæ male vagabantur, incertæ locorum atque caſtrorum ſuorum: quas ſingulas ſcaphæ adverſariorum complures adortæ incenderant, atque expugnaverant. Hac re nunciata Cæſari, claſſes circum inſulas, portuſque diſpoſuit; quo tutius commeatus ſupportari poſſet.

XXII. M. Cato interim, qui Utieæ præerat, Cn. Pompejum filium multis verbis, aſſidueque objurgare non deſiſtebat. *Tuus*, inquit, *pater*, [1] *iſtuc ætatis quum eſſet, & animadvertiſſet Remp.* [2] *ab audacibus ſceleratiſque civibus oppreſſam, bonoſque aut interfectos, aut exilio multatos patria civitateque carere; gloria & animi magnitudine elatus, privatus, atque adoleſcentulus, paterni exercitus reliquiis collectis, pene oppreſſam funditus & deletam Italiam, urbemque Romanam, in libertatem vindicavit: Idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus ſibi eam dignitatem, quæ eſt per gentes clariſſima notiſſimaque, conciliavit; adoleſcentuluſque atque eques Romanus triumphavit. Atque ille, non ita amplis rebus patris geſtis,* [3] *neque tam excellenti majorum dignitate parta, neque tantis clientelis, nominiſque claritate præditus, in Remp. eſt ingreſſus: tu contra & patris nobilitate, & dignitate, & per te ipſe ſatis animi magnitudine diligentiaque præditus, nonne exiteris, & proficiſceris ad paternas clientelas, auxilium tibi, Reique publicæ, atque optimo cuique efflagitatum?*

ternas profecto non convenit, & fuerit hoc, inquit *Lipſius*, relevandis militibus, non pellendis magis hoſtibus. Idem in lib. ſcripto *Torrentii ad terras* compendio quodam ſcriptum teſtatur, è quo facit *ad ternas*, lib. v. milit. Rom. dial. VIII. *Brant.*

1. *Iſthuc ætatis cum eſſet*] Ætatis tunc habebat Pompeius annum XXIII, teſtibus *Paterculo*, & *Plutarcho*. Nam anno XXIV de Africa recepta triumphavit Eques Romanus, necdum Senator, quod nemini unquam contigerat, quemadmodum refert abbreviator hiſtoriæ *Livianæ* l. XCIX. *Gland.*

2. *Ab audacibus ſceleratiſque civibus*] Utpote *Cinna* & *Carbone*: de quibus, & aliis rebus geſtis, quæ hic recenſentur, vide *Plutarchum* in vita Pompeji, & *Appianum* lib. 1. bellorum civilium. *Rhellican.*

3. *Neque tam excellenti majorum dignitate parta*] Ultimam vocem delendam cenſuit *Joſ. Scaliger*; cum tamen eam

XXIII.

XXIII. His verbis hominis graviſſimi incitatus adoleſcentulus cum naviculis cujuſquemodi generis xxx, inibi paucis roſtratis, profectus ab Utica eſt in Mauritaniam, regnumque Bogudis eſt ingreſſus: expeditoque exercitu, numero ſervorum, liberorum, 11 millium, cujus partem inermem, partem armatam habuerat, ad oppidum Aſcurum accedere cœpit: in quo oppido præſidium fuit regium. Pompejo adveniente, oppidani uſque eo paſſi propius eum accedere, donec ad ipſas portas ac murum appropinquaret, ſubito eruptione facta proſtratos perterritoſque Pompejanos in mare paſſim naveſque compulerunt. Ita re male geſta Cn. Pompejus filius naves inde avertit, neque poſtea littus attigit, claſſemque ad inſulas Baleares verſus convertit.

XXIV. Scipio interim cum iis copiis, quas paullo ante demonſtravimus, Uticæ grandi præſidio relicto, profectus primum Adrumeti caſtra ponit: deinde ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petreji & Labieni copiis ſe conjungit; atque unis caſtris factis, 111 millia paſſuum longe conſidunt. Equitatus interim eorum circum Cæſaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi aut aquandi gratia extra vallum progreſſi eſſent, excipere; ita omnes adverſarios intra munitiones continere. Qua re Cæſariani gravi annona ſunt conflictati; ideo quod nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus ſupportatus erat; neque per anni tempus in mari claſſes ſine periculo vagari poterant; neque amplius millia paſſuum VI terræ Africæ quoquo verſus tenebant, pabulique inopia premebantur. Qua neceſſitate coacti veterani milites, equiteſque, qui multa terra marique bella confeciſſent, & periculis inopiaque tali ſæpe eſſent conflictati, alga è littore collecta, & aqua dulci eluta, & ita jumentis eſurientibus data, vitam eorum producebant.

XXV. Dum hæc ita fierent, [1] rex Juba, cognitis Cæ-

omnes Codd. retineant, nec ſententia neceſſario poſtulet, ut ejiciatur, locum per me licet obtineat. *Davies.*

1. *Rex Juba —— non eſt viſum*] Ἀναπόλωτον eſt, Græcis ſcriptoribus frequens. *Euripides* Phœniſſ. v. 290.

ſaris

saris difficultatibus, copiarumque paucitate, non est visum dari spatium convalescendi, augendarumque ejus opum. Itaque comparatis equitum magnis peditumque copiis, subsidio suis, egressus è regno, ire contendit. P. Sitius interim, & rex Bogud, conjunctis suis copiis, cognito regis Jubæ egressu, propius ejus regnum copias suas admovere: Cirtamque oppidum ejus regni opulentissimum adorti paucis diebus pugnando capiunt, & præterea duo oppida Getulorum; quibus quum conditionem ferrent, ut oppido excederent, idque sibi vacuum transderent, conditionemque repudiassent, postea ab eis capti interfectique sunt omnes. Inde progressi, agros oppidaque vexare non desistunt. Quibus rebus cognitis, Juba, quum jam non longe ab [2]Scipione atque ejus ducibus abesset, capit consilium, satius esse sibi suoque regno subsidio ire, quam dum alios adjuturus proficisceretur, ipse suo regno expulsus, forsitan utraque re expelleretur. Itaque rursus se recepit, atque auxilia ab Scipione etiam abduxit, sibi suisque rebus timens; elephantisque XXX relictis, suis finibus oppidisque suppetias profectus est.

XXVI. Cæsar, quum de suo interim adventu dubitatio in provincia esset, neque quisquam crederet ipsum,

Μίλων ὃ πέμπειν μ' Οἰδίπυ κλεινὸς γόνος
Μαντεῖα σεμνὰ, Λοξίᾳ τ' ἐπ' ἐχάρας,
Ἐν τῷδ' ἐπιστρέφπυσιν Ἀργεῖοι πόλιν.

Ubi Scholiastes, Σολοικοφανὲς, inquit, τοῦτο ἔστι· ἔδει γὰρ εἰπεῖν, μέλλοντα πέμπειν με Οἰδίποδος, ἐν τῷδ' ἐστρέφπυσαν Ἀργεῖοι &c. Ælianus Var. Hist. lib. II. cap. XI. Σωκράτης ἰδὼν καθ' ὃν τὴν ἀρχὴν τῶν τελούντων τὰς τελετὰς ἀναγεμένους —— Ἀνοδύνῃ φασὶ καθαπτόμενα εἰπεῖν. Nec apud Latinos desunt hujusce Schematis exempla. *Cicero* Tusc. Quæst. lib. IV. p. 199. edit. Fabric. *Ut, si jam ipsa illa accusare nolis — sed ut hæc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est.* Similiter locutus est noster antea cap. XIX. Adi etiam quæ notavimus lib. I. B. G. cap. XVIII. & *Fr. Sanctium* ac *Jac. Perizonium* Min. l. IV. c. XI. *Dav.*

1. *P. Sitius interim*] P. Sitius accusationem in urbe non ferens, fugit in Libyam, ibique comparato exercitu contendentibus regibus per partes se miscuit, victoria semper exultans. Orto vero bello Pompeiano, Cæsaris partes juvit, occisus demum ab Arabione, Manassis regis filio, teste *Appiano* lib. IV. pag. 620. seq. *Glandorp.*

2. *Ab Scipione*] Ita hic & paullo post repositui ex MSto *Norvic.* sic enim ista præpositio eleganter etiam ante consonas effertur. Hujusce libri cap. XXIV. *Neque* ab Sicilia, *neque* ab Sardinia *commeatus supportatus esset. Corn. Nepos* Attic. cap. XVI. Ab consulatu *ejus usque ad extremum tempus.* Sic & passim auctores ex MStis accurate recensiti. Vulgg. *à Scipione.* Hæc sane minuta sunt, sed ideo monenda, quod à libris editis recedatur. *Davies.*

sed

ſed aliquem legatum cum copiis in Africam veniſſe; conſcriptis litteris circum provinciam, omnes civitates facit de ſuo adventu certiores. Interim nobiles homines ex ſuis oppidis profugere, & in caſtra Cæſaris devenire, & de adverſariorum ejus acerbitate crudelitateque commemorare cœperunt: quorum lacrimis, quereliſque Cæſar commotus, [1] quum antea conſtitiſſet in ſtativis caſtris, [2] æſtate inita, cunctis copiis auxiliiſque accitis, bellum cum adverſariis gerere inſtituit; litteriſque celeriter in Siciliam ad Allienum, & Rabirium Poſtumum conſcriptis, & [3] per cataſcopum miſſis, *ut ſine mora, aut ulla excuſatione hiemis ventorumque, exercitus ſibi quam celerrime tranſportaretur: Africam provinciam perire, fundituſque everti à ſuis inimicis: quod niſi celeriter ſociis foret ſubventum, præter ipſam Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo ſe reciperent, ab illorum ſcelere inſidiiſque reliquum futurum.* Atque ipſe in tanta erat feſtinatione & exſpectatione, ut poſtero die, quam miſiſſet litteras nunciumque in Siciliam, claſſem exercitumque morari diceret, noctes dieſque oculos mentemque ad mare diſpoſitos directoſque haberet. Nec mirum: animadvertebat enim villas exuri, agros vaſtari, [4] pecus diripi trucidarique, oppida caſtellaque dirui deſerique, principeſque civitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum obſidum

1. *Quum antea conſtitiſſet in ſtativis caſtris*] MSS. *Urſin.* & *Norvic. conſtituiſſet in ſtativis caſtris*: editt. autem *Rom. Ven. Beroald. quum antea ſtare conſtituiſſet in ſtativis caſtris*, atque ita cum *Pet. Ciacconio* reponendum arbitror. Male autem rem geſſit vir doctiſſimus, cum ſequentia ſic emendet *& æſtate inita —— bellum cum adverſariis ſuis gerere; tunc & litteras in Siciliam —— conſcripſit, & per cataſcopum miſit.* In his ſana eſt lectio vulgata & omnino retinenda. *Davies.*

2. *Æſtate inita*] Non dicit *æſtatem* tunc *initam*, cum tempus eſſet hybernum, ſed ſimulatque veniſſet ea, quæ quidem Afris ob ſolis propinquitatem citius quam Italis incumbit, Cæſarem acceptis interea pluribus copiis in hoſtem moturum. *Gland.*

3. *Per cataſcopum miſſis*] Videtur eſſe ſpeculatorium ſeu expeditum navigium. *Iſidorus* Hiſpalenſis lib. XIX. cap. 1. *Scafa, quæ καταϛοπικὸν, navigium, quod Latine ſpeculatorium dicitur. Plutarchus* in Catone vocat καταϛοπικὸν πλοῖον. Alii libri habent *Cataſcoſpum*. (MS. *Norvic. Caraſcopum*; editt. *Rom. Ven. Sathaſcopum.*) *Ciaccon.*

4. *Pecus diripi trucidarique*] Placet, quod in MS. *Norvic.* legere eſt, *pecus diripi*, homines *trucidari*. Poſtea ſane vulgaris ſortis homines non memoravit, ſed principes tantum, eorumque liberos. *Davies.*

nomi-

nomine in ſervitutem abripi: iis ſe in miſeriis ſuamque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem eſſe non poſſe. Milites interim in opere exercere, caſtra munire, turres, caſtella facere, moleſque jacere in mare non intermittere.

XXVII. Scipio interim elephantes hoc modo condocefacere inſtituit. II inſtruxit acies, unam funditorum contra elephantos, quæ quaſi adverſariorum locum obtineret, & contra eorum frontem adverſam [1] lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephantos conſtituit: poſt illos autem aciem ſuam inſtruxit; ut, quum ab adverſariis lapides mitti cœpiſſent, & elephanti perterriti ſe ad ſuos convertiſſent, rurſus à ſua acie lapidibus miſſis eos converterent adverſum hoſtem; quod ægre tardeque fiebat: [2] rudes enim elephanti multorum annorum doctrina, uſuque vetuſto vix edocti, tamen communi periculo in aciem producuntur.

XXVIII. Dum hæc ad Ruſpinam ab utriſque ducibus adminiſtrantur, C. Virgilius Prætorius, qui Thapſo oppido maritimo præerat, quum animadvertiſſet naves ſingulas cum exercitu Cæſaris incertas locorum atque caſtrorum ſuorum vagari, occaſionem nactus, navem, quam ibi habuit actuariam, complet militibus & ſagittariis: eidem ſcaphas de navibus adjungit; ac ſingulas naves Cæſarianas conſectari cœpit: & quum plures adortus, pulſus fugatuſque inde diſceſſiſſet, nec tamen deſiſteret periclitari, forte incidit in navem, in qua erant duo Titi Hiſpani

1. *Lapillos minutos mitteret*] Diminutionem addere diminuto amat noſter. Sic hujuſce libri cap. LIV. Parvulam *modo* cauſſulam *nactus Cæſar*. Et cap. LXIII. *Primum ipſe* navigiolum parvum (vel *parvulum*, ut eſt in aliis libris) *conſcendit*. Sic & optimi auctores, contra quam ſenſit *Laur. Valla* Eleg. lib. I. cap. V. *Cæſar* lib. III. B. C. cap. CIV. Naviculam parvulam *conſcendit cum paucis ſuis*. *Lucretius* lib. VI. pag. 750.

—— *Cum plena anima veſicula parva.*

Cicero Tuſc. Quæſt. lib. III. cap. I. Parvulos *nobis dedit* igniculos. *Apuleius* Metam. lib. IV. p. 67. *Nec juxta quidquam, quam* parva caſula *cannulis temere contecta*. Et lib. VI. p. 116. *Tunc* formicula *illa* parvula *atque ruricola*. Ac iterum lib. IX. p. 201. *Cum quodam paupere* modicæ caſulæ *domino, vetus familiaritas*. Vide & *Sanctium* Min. lib. I. cap. X. *Idem*.

2. *Rudes enim elephanti*] Sic recte MS. *Norvic*. At editt. *Rom. Ven. Beroald.* & omnes ad *Scaligerum* uſque perperam repræſentarunt *audere enim elephanti*, ex qua lectione nullus exſurgit ſenſus. *Idem*.

adoleſcentes, tribuni legionis v, quorum patrem Cæſar in ſenatum legerat, & cum his [1] T. Salienus centurio legionis ejuſdem, qui M. Meſſallam legatum obſederat Meſſanæ, & ſeditioſiſſima oratione apud eum eſt uſus: idemque & pecuniam, & ornamenta triumphi Cæſaris retinenda & cuſtodienda curaverat: & ob has cauſſas timebat ſibi. Hic propter conſcientiam peccatorum ſuorum perſuaſit adoleſcentibus ne repugnarent, ſeſeque Virgilio tranſderent. Itaque deducti à Virgilio ad Scipionem, cuſtodibus tranſditi, & poſt diem III ſunt interfecti. Qui quum ducerentur ad necem, petiſſe dicitur major Titus à centurionibus, uti ſe priorem, quam fratrem, interficerent: idque ab eis facile impetraſſe, atque ita eſſe interfectos.

XXIX. Turmæ interim equitum, [2] quæ pro vallo in ſtationibus eſſe ſolebant, ab utriſque ducibus quotidie minutis prœliis inter ſe pugnare non intermittunt: nonnumquam etiam Germani, Gallique Labieniani cum Cæſaris equitibus, fide data, inter ſe colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim oppidum, cui præerat Saſerna cum cohortibus III, oppugnare, ac vi irrumpere, conabatur: quod ab defenſoribus propter egregiam munitionem oppidi, & tormentorum multitudinem, facile & ſine periculo defendebatur. Quod ubi ejus facere equitatus ſæpius non intermittebat; & quum forte ante portam turma denſa adſtitiſſet, ſcorpione accuratius miſſo, atque eorum decurione percuſſo, [3] & ** ad Decumanam defixo, reliqui perterriti, fuga ſe in caſtra recipiunt: quo facto poſtea ſunt deterriti oppidum tentare.

1. *T. Salienus*] Ne quis putet nomen hoc mendoſum eſſe, cum alibi fortaſſe apud Scriptores hujus familiæ mentio non reperiatur, placuit hoc loco antiqui lapidis inſcriptionem adſcribere, quem Interamnæ, vetuſtiſſimi, ac celeberrimi Umbriæ municipii, ſuperioribus annis effoſſum, in ſuum doctiſſimum ac luculentiſſimum de patriæ antiquitatibus commentarium contulit *Julius Jacobonius*.

M. SALIENVS. A. F. CLV. GALLVS. FABER. FERRARIVS.

Ald. Manut.

2. *Quæ pro vallo in ſtationibus eſſe ſolebant, ab utriſque ducibus quotidie*] Mutata diſtinctione, reſcribendum videtur *quæ pro vallo in ſtationibus eſſe ſolebant ab utriſque ducibus, quotidie* &c. Niſi hanc interpunctionem recipiamus, *ὑπαλλαγὴν* quidem commodam non video. *Davies.*

3. *Et ** ad Decumanam defixo*] Ita Sca-

XXX.

XXX. Scipio interim fere quotidie non longe ab ſuis caſtris paſſibus ccc inſtruere aciem, ac majore diei parte conſumpta, rurſus ſe in caſtra recipere. Quod quum ſæpius fieret, neque ex Cæſaris caſtris quiſquam prodiret, neque propius ejus copias accederet; deſpecta patientia Cæſaris, [1]exercituſque ejus, univerſis copiis productis, elephantiſque turritis xxx ante aciem inſtructis, quam latiſſime potuit porrecta equitum peditumque multitudine, uno tempore progreſſus, haud ita longe à Cæſaris caſtris conſtitit in campo.

XXXI. Quibus rebus cognitis, Cæſar jubet milites, qui extra munitiones proceſſerant, quique pabulandi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum petierant, quæque ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim modeſteque ſine tumultu aut terrore ſe recipere atque in opere conſiſtere: equitibus autem, qui in ſtatione fuerant, præcipit, ut uſque eo locum obtinerent, in quo paullo ante conſtitiſſent, donec ab hoſte miſſum telum ad ſe perveniret: quod ſi propius accederetur, quam honeſtiſſime ſe intra munitiones reciperent. Alii quoque equitatui edicit, uti quiſque ſuo loco paratus armatuſque præſto eſſet. At hæc non ipſe per ſe coram, quum de vallo perſpecularetur, ſed [2]mirabili peritus ſcientia bellandi, in prætorio ſedens, per ſpeculatores, & nuncios imperabat, quæ fieri volebat: animad-

liger edidit, aliquid, ut opinor, deeſſe exiſtimans. In Codicibus tamen MSS. & antiquitus impreſſis nullum eſt lacunæ indicium, adeo ut locum eſſe corruptum potius arbitrarer. MS. *Norvic. & ab Decuma*; in duobus autem MSS. *Ciaccon.* tribus Gallicanis ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* eſt *& ad terram defixo*, quæ ſane commoda eſt lectio, &, ut mihi videtur, recipienda. *Idem.*

1. *Exercituſque ejus, univerſis copiis productis*] MS. *Norvic. exercituſque ejus Juba, univerſis copiis productis:* Editt. vero *Rom. Ven. Beroald. exercituſque ejus, Juba univerſis copiis productis*; ſic & optimus *Urſini* MS. mendoſe quidem; Juba enim ſe in regnum ſuum receperat, nec iterum ad Scipionem erat reverſus. Vide cap. xxv. Mendum ex Gloſſemate eſt natum; infrunitus enim homo *Juba* nomen margini adſcripſerat, ut explicaret de cujus exercitu loqueretur *Hirtius*; Librarii dein, haud minus imperiti, verbum illud in orationis contextum receperunt. *Idem.*

2. *Mirabili peritus ſcientia bellandi*] Hac conſtructione offenſus *Joan. Glandorpius*, reſcribit *mirabili* præditus *ſcientia bellandi*: *Juſt.* autem *Lipſius* Elect. lib. II. cap. XXII. *mirabili* penitus *ſcientia bellandi.* Falſus eſt uterque, cum ſana ſit lectio vulgata, ut exemplis bene multis oſtendi mus ad lib. III. B. C. cap. XCIII. *Idem.*

vertebat enim, quamquam magnis essent copiis adversarii freti, tamen sæpe à se fugatis, pulsis, perterritisque & concessam vitam, & ignota peccata. Quibus rebus numquam tanta suppeteret ex ipsorum inertia conscientiaque animi victoriæ fiducia, ut castra sua adoriri auderent. Præterea ipsius nomen auctoritasque magna ex parte eorum exercitus minuebat audaciam: tum egregiæ munitiones castrorum, & valli fossarumque altitudo, & extra vallum [1] stili cæci, mirabilem in modum consiti, vel sine defensoribus aditum adversariis prohibebant: scorpionum, catapultarum, ceterorumque telorum, quæ ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat. Atque hæc propter exercitus sui præsentis paucitatem & tirocinium præparaverat, non hostium vi & metu commotus, [2] patientem se timidumque hostium opinioni præbebat: neque idcirco copias, quamquam erant paucæ, tironumque, non educebat in aciem, quod victoriæ suorum diffideret: sed referre arbitrabatur cujusmodi victoria esset futura: turpe enim sibi existimabat tot rebus gestis, tantisque exercitibus devictis, tot tam claris victoriis partis, ab reliquis copiis adversariorum suorum ex fuga collectis, se cruentam adeptum existimari victoriam. Itaque constituerat gloriam exsultationemque eorum pati, donec sibi veteranarum legionum pars aliqua in secundo commeatu occurrisset.

XXXII. Scipio interim paullisper, ut ante dixi, in eo loco commoratus, ut quasi despexisse Cæsarem videretur, paullatim reducit suas copias in castra, & concione advocata, [3] de terrore suo, desperationeque exercitus Cæ-

1. *Stili cæci*] Pali sunt præacuti, herbis, frondibus aut terra contecti, ne ab iis caverent hostes: *cæcum* enim non solum pro oculis capto, sed etiam pro *latente* seu non viso usurpatur. Vide *Nonium Marcellum* p. 475. ed. Plantin. & *Just. Lipsium* Poliorc. lib. II. Dial. II. p. 519. *Davies.*

2. *Patientem se timidumque hostium opinioni præbebat*] Codd. *sapientem se*; sed lego *patientem se*. Supra enim dixit cap. XXX. *Despecta patientia Cæsaris.* Et infra cap. XXXV. *Itaque ex ejus patientia in magnum timorem conjecti. Cæsar* ipse de Bello Gallico lib. VI. cap. XXXVI. *Simul militum permotus vocibus, qui illius patientiam pene obsessionem appellabant.* Ciaccon.

3. *De terrore suo*] De terrore, quem ipse Cæsarianis incusserat. Sic infra cap. XLVIII. *A terrore Cæsaris liberaretur.* Et apud *Sallustium* Fragm. p. 394. *Id bel-*

saris

saris verba facit; & cohortatus suos, [1] victoriam propriam se eis brevi daturum pollicetur. Cæsar jubet milites rursus ad opus redire, &, per causſam munitionum, tirones in labore defatigare non intermittit. Interim Numidæ Getulique diffugere quotidie ex castris Scipionis, & partim in regnum se conferre, partim, quod ipsi majoresque eorum [2] beneficio C. Marii usi fuissent, [3] Cæsaremque ejus affinem esse audiebant, in ejus castra perfugere catervatim non intermittunt. Quorum ex numero electis hominibus, illustriores Getulos, litteris ad suos cives datis, cohortatus, ut, manu facta, se suosque defenderent, & ne suis inimicis adversariisque dicto audientes essent, mittit.

XXXIII. Dum hæc ad Ruspinam fiunt, legati ex Acilla civitate libera, [4] etiam undique ad Cæsarem veniunt; seque paratos, quæcunque imperasset, & libenti animo facturos pollicentur: tantum orare & petere ab eo, ut sibi præsidium daret, quo tutius id, & sine periculo facere possent: se & frumentum & quæcumque res eis suppete-

lium excitabat metus Pompeii, pro eo quod est, metus, quem incusserat Pompeius. Vide etiam *Joan. Pricaum* ad *Apuleii* Metam. lib. II. p. 76. *Davies.*

1. *Victoriam propriam*] *Proprium* pro *perpetuo* omnibus notum est. Sic infra hoc ipso libro cap. LXI. *Quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit. Cicero* pro lege Manilia utrumque conjunxit: *quod*, inquit, *illi proprium ac perpetuum sit.* Plura ex *Terentio*, *Plauto*, aliisque probatis linguæ Latinæ auctoribus congerit *Lambinus* ad *Horatii* II. ep. II. *Brant.*

2. *Beneficio C. Marii usi fuissent*] Hoc tum factum est, quum Marius consul una cum L. Sylla quæstore suo, Jugurtham Numidarum regem devicit. De quo vide *Plutarchum* in Marii vita, & *Sallustium* in bello Jugurthino. *Rhellic.*

3. *Cæsaremque ejus affinem esse audiebant*] De hac re sic *Jul. Celsus* p. 220. ed. Londin. *Getuli* —— *in castra Cæsaris perveniunt, eo maxime pratextu, quod & ipsi & parentes eorum Marii beneficiis obstricti essent, cujus affinem Cæsarem opinarentur.* ID —— TAM PROCUL VERO ABERAT, *ut cum Cæsar nobilissimus Romanorum esset, Marius rusticanæ, & ne Romanæ quidem fuisset originis.* At toto cœlo errat bonus iste vir; Marius enim Juliam, Cæsaris amitam, uxorem duxerat. *Plutarchus* in Mario p. 408. Ὥστε καὶ χάριτος γνήμιοι λαμπρᾶς, οἰκίας ἐπιφανοῦς τῷ Καισάρι, Ἰουλίαι, ἧς ἦν ἀδελφιδοῦς Καῖσαρ. Ac in Cæsare pag. 707. Αἰτία δὲ Καίσαρι πρὸς Σύλλαν ἀπεχθείας, ἢ πρὸς Μάριον οἰκειότης ἦν. Ἰουλία γὰρ, πολλῶν ἀδελφῇ Καίσαρος, ὁ πεισθεὶς συνῴκει Μαρίῳ, ἐξ ἧς ἐγεγόνει Μαρίῳ ὁ νεώτερος. Vide & pag. 709. *Davies.*

4. *Etiam undique*] *Phil. Rubenius* Elect. lib. II. cap. IV. pro hisce vocibus reponit *& immuni*, quæ quidem audax, nec tamen necessaria est conjectura. MS. *Norv. & undique*: Codex *Ursin & jam undique*, hoc est, ex omni parte. Optime, ut videtur. *Virgilius* Æn. II, 64.

Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit. ——

Vide & Æn. VIII, 7. *Idem.*

ret, communis ſalutis gratia ſubminiſtraturos. Quibus rebus facile à Cæſare impetratis, præſidioque dato, C. Meſſium ædilitia functum poteſtate Acillam jubet proficiſci. Quibus rebus cognitis, Conſidius Longus, qui Adrumeti cum II legionibus & equitibus DCC præerat, celeriter, ibi parte præſidii relicta, cum IIX cohortibus Acillam ire contendit. Meſſius celerius itinere confecto prior [1] Acillam cum cohortibus pervenit. Conſidius interim, quum ad urbem cum copiis acceſſiſſet, & animadvertiſſet præſidium Cæſaris ibi eſſe, non auſus periculo ſuo rem facere, nulla re geſta pro multitudine hominum, rurſus Adrumetum ſe recipit: deinde paucis poſt diebus, equeſtribus copiis à Labieno adductis, rurſus Acillanos caſtris poſitis obſidere cœpit.

XXXIV. Per id tempus C. Salluſtius Criſpus, quem paucis ante diebus miſſum à Cæſare cum claſſe demonſtravimus, Cercinnam pervenit. Cujus adventu C. Decimius quæſtorius, qui ibi cum grandi familiæ ſuæ præſidio præerat commeatui, parvulum navigium nactus conſcendit, ac ſe fugæ commendat. Salluſtius interim prætor à Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti invento, naves onerarias, quarum ibi ſatis magna copia fuit, complet, atque in caſtra ad Cæſarem mittit. Allienus interim proconſul è Lilybæo in naves onerarias imponit legiones XIII, & XIV, & equites Gallos DCCC; funditorum ſagittariorumque mille, ac ſecundum commeatum in Africam mittit ad Cæſarem: quæ naves, ventum ſecundum nactæ, IV die in portum ad Ruſpinam, ubi Cæſar caſtra habuerat, incolumes pervenerunt. Ita Cæſar duplici lætitia ac voluptate uno tempore auctus, [3] frumento auxiliiſque, tandem ſuis exhilaratis, annonæque levata ſolli-

1. *Acillam cum cohortibus pervenit*] Varie legitur in ſcriptis libris hujus urbis nomen. *Plinius* lib. v. cap. IV. de Africa proprie dicta: *Oppida libera* XXX. *ex quibus dicenda intus Acolitanum, Acharitanum*, &c. ut aut illic *Acilitanum*, aut hic *Acolitanum*, legi debeat. Sed in ſcriptis codicibus *Achila* legitur, & à *Ptolemæo* in ea regione *Acola* refertur, ut hic *Achola*, & apud *Plinium Acholitanum* legi debere videatur. *Ciaccon.*

3. *Frumento auxiliiſque, tandem ſuis exhilaratis, annonaque levata ſollicitudine, deponit legiones; equiteſque ex navibus* &c.]

citudine,

citudine, deponit legiones; equiteſque ex navibus egreſſos jubet ex languore nauſeaque reficere; dimiſſos in caſtella, munitioneſque diſponit.

XXXV. Quibus rebus Scipio, [1]quique cum eo eſſent comites, mirari, & requirere: C. Cæſarem, qui ultro conſueſſet bellum inferre, ac laceſſere prœlio, ſubito commutatum non ſine magno conſilio ſuſpicabantur. Itaque ex ejus patientia in magnum timorem conjecti, ex Getulis duos, quos arbitrabantur ſuis rebus amiciſſimos, magnis præmiis pollicitationibuſque propoſitis, pro perfugis ſpeculandi gratia in Cæſaris caſtra mittunt: qui ſimul ad eum ſunt deducti, petierunt, ut ſibi liceret ſine periculo verba proloqui. Poteſtate facta, *Sæpenumero*, inquiunt, *Imperator, complures Getuli, qui ſumus clientes C. Marii, & propemodum omnes cives Romani, qui ſunt in legione* IV, *&* VI, *ad te voluimus in tuaque præſidia confugere; ſed cuſtodiis equitum Numidarum, quo id ſine periculo minus faceremus, impediebamur. Nunc data facultate, pro ſpeculatoribus miſſi à Scipione, ad te cupidiſſime venimus, ut perſpiceremus, num quæ foſſæ, aut inſidiæ elephantis ante caſtra portaſque valli factæ eſſent; ſimulque conſilia veſtra contra eaſdem beſtias, comparationemque pugna cognoſceremus, atque ei renunciaremus.* Qui collaudati à Cæſare, ſtipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur, quorum orationem celeriter veritas comprobavit: namque poſtero die ex legionibus iis, quas Getuli nominaverunt, milites legionarii complures à Scipione in caſtra Cæſaris perfugerunt.

Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *frumento auxiliiſque tandem ſuis exhilaratis* animo atque *levata ſollicitudine* MS. *Urſin. frumento auxiliiſque tandem ſuis hilaratus, annonæque levata ſollicitudine:* At in Cod. *Norvic.* legitur *frumento auxiliiſque tandem ſuis hilaratus, annonæque levata ſollicitudinem deponit: legiones equiteſque ex navibus* &c. Unde minima mutatione, eaque, ut videtur, ad ſenſum neceſſaria, reſcribo *frumento auxiliiſque, tandem ſuis hilaratis,* vel *exhilaratis, annonaque levata, ſollicitudinem deponit: legiones equiteſque ex navibus* &c. *Davies.*

1. *Quique cum eo eſſent comites, mirari & requirere*] Vulgatam ſane lectionem, quam exhibet MS. *Norvic.* non prorſus reſpuo. Teſtor tamen editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræſentare *& qui cum eo eſſent, commirari & requirere,* quo fere modo ex vet. Cod. reſcribendum cenſuit *Phil. Rubenius* Elect. lib. 1. cap. x. *Idem.*

XXXVII.

XXXVI. Dum hæc ad Ruſpinam geruntur, M. Cato, qui Uticæ præerat, delectus quotidie libertinorum, Afrorum, ſervorum denique & cujuſquemodi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque ſub manum Scipionis in caſtra ſubmittere non intermittit. Legati interim [1] ex oppido Tiſdro, in quo [2] tritici modiûm millia ccc comportata fuerant à negotiatoribus Italicis aratoribuſque, ad Cæſarem venere; quantaque copia frumenti apud ſe ſit, docent; ſimulque orant, ut ſibi præſidium mittat; quo facilius & frumentum, & [3] copiæ ſuæ conſerventur. Quibus Cæſar in præſentia gratias agit, præſidiumque brevi tempore ſe miſſurum dixit; cohortatuſque ad ſuos cives jubet proficiſci. P. Sitius interim cum copiis Numidiæ fines ingreſſus, [4] caſtello in montis loco munito locato, in quod Juba belli gerendi gratia & frumentum, & res ceteras, quæ ad bellum uſui ſolent eſſe, comportaverat, [5] vi expugnando, eſt potitus.

1. *Ex oppido Tiſdro*] In omnibus eſt *ex oppido Tiſdræ*, ac ita legendum cenſeo. Sic noſter infra cap. LVIII. *Oppidum Uzitæ*, *Virgilius* Æn. III, 283. *Buthroti urbem*, & *Sulpicius Severus* Hiſt. Sacr. lib. I. c. XLIII, 4. *Sareptæ oppidum* dixerunt. *Dav.*

2. *Tritici modiûm millia* ccc.] Codd. *Tritici modia*, ſed legendû haud dubie *modium millia trecenta*, quomodo apud Ciceronem *quadraginta millia modium: Si doceo*, inquit, *judices, eos qui quadraginta millia modium lucri faciunt* &c. Invenitur fateor & *modium* genere neutro, prodente *Plinio* l. XVIII. cap. XIV. *Id præſtant in jugera modia vicena*: ſed notandum utrique voci vel adjectivum nomen in eodem caſu, vel ſubſtantivum in genitivo jungendum eſſe. Nam quod *Valla* id genus orationis excuſat per appoſitionem Grammaticam, non omnibus doctis perinde probatur. *Gland.*

3. *Copiæ ſuæ conſerventur*] Commeatus, cibaria. *Cæſar* lib. IV. B. G. cap. IV. *Reliquam partem hiemis ſe eorum* copiis *aluerunt*. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. CXI. *Inopſque* copiarum *& intra ſe furens, viribus hoſtis elangueſceret*. Vide & *Juſtinum* lib. XXXVIII. cap. X, 8. *Davies.*

4. *Caſtello in montis loco munito locato — eſt potitus*] Editt. Vett. *caſtello in montes loco* &c. MS. autem *Norvic. caſtellum in montes loco munito locatum — potitus eſt*, unde proculdubio reſcribendum *caſtellum in montis loco munito locatum — potitus eſt*: non raro enim apud optimos auctores quartus caſus huic verbo adjungitur, & falſus eſt *Servius*, qui ad *Virgilii* Æn. III, 278. negavit nos accuſativo caſu hic uti poſſe. *Lucretius* lib. III. pag. 406. ed. Wechel. [*eſt.*

Sceptra potitus, *eadem aliis ſopitu' quiete Terentius* Adelph. Act. V. Sc. IV, 17. *Ille alter ſine labore* patria potitur commoda. Ubi *Donatus*, *accuſativo*, inquit, *caſu extulit*, *quod nos ablativo dicimus* —— *Accius in Clytemneſtra*, Feras potiuntur plagas. *Corn. Nepos* Eumen. cap. III. *Semper habiti ſunt fortiſſimi, qui* ſummam *imperii* potirentur. *Juſtinus* lib. IX. cap. VII, 12. *Spectaculoque pendentis*, ultionem potita *eſt*. Vide & lib. XXXVII. cap. I, 4. *Dav.*

5. *Vi expugnando eſt potitus*] Lego, *vi & pugnando eſt potitus*. *Plautus* in Mil. glor. *Vi pugnandoque hominem capere certa res eſt*. Ciaccon.

XXXVII.

XXXVII. Cæſar, poſtquam legionibus veteranis II, equitatu levique armatura copias ſuas ex ſecundo commeatu auxerat, naves VI onerarias ſtatim jubet Lilybæum ad reliquum exercitum tranſportandum proficiſci: ipſe VI Kal. Febr. circiter vigilia prima imperat ſpeculatores apparitoreſque omnes ut ſibi præſto eſſent. Itaque, omnibus inſciis, neque ſuſpicantibus, vigilia tertia jubet omnes legiones ex caſtris educi, atque ſe conſequi ad oppidum Ruſpinam verſus, in quo ipſe præſidium habuit, & quod primum ad amicitiam ejus acceſſit: inde parvulam proclivitatem digreſſus, ſiniſtra parte campi, [1] propter mare legiones ducit. Hic campus mirabili planitie patet millia paſſuum XV: quem jugum ingens à mari ortum, neque ita præaltum, [2] velut theatri efficit ſpeciem. In hoc jugo colles ſunt excelſi pauci; in quibus ſingulæ turres ſpeculæque ſingulæ perveteres erant collocatæ: quarum apud ultimam præſidium & ſtatio fuit Scipionis.

XXXVIII. Poſtquam Cæſar ad jugum, de quo docui, adſcendit; [3] atque in unumquemque collem turres caſtellaque facere cœpit; atque ea minus ſemihora efficit; & poſtquam non ita longe ab ultimo colle, turrique fuit, quæ proxima fuit caſtris adverſariorum, in qua docui eſſe

1. *Propter mare legiones ducit*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *prope mare legiones educit*: ſed eſt gloſſema, nam *propter mare* idem valet ac *prope mare*. *Virgilius* Eclog. VIII, 87.

Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva.

Et Georg. III, 13.

——*Templum de marmore ponam*
Propter aquam.

Juſtinus lib. XII. cap. IX, 9. *Trunco ſe, qui* propter murum *ſtabat, applicuit.* Vide & *Donatum* ad *Terentii* Adelph. Act. IV. Sc. II, 37. & *Nonium Marcellum* p. 396. *Davies.*

2. *Velut theatri efficit ſpeciem*] *Sypontinus* refert, theatrum hemicycli formam habuiſſe, atque ita diſpoſitum, ut à fronte inter duo cornua ſcena eſſet. Cujus rei ſi figuram cognoſcere cupis, adi *Vitruvium* lib. V. de Architect. capp. VI. & VIII. unde apparet campum iſtum (de quo hic loquitur *Hirtius*) ſemirotundum fuiſſe: ac jugum inter duas extremitates ejus, veluti ſcenam quandam præ ſe tuliſſe. *Rhellic.*

3. *Atque in unumquemque collem*] Prima vox hoc in loco non eſt particula copulans, ſed idem ſonat ac *ſtatim*. *Plautus* Bacchid. Act. II. Sc. III, 45. *Dum circumſpecto*, atque *ego lembum conſpicor*. *Nonius Marcellus* p. 554. Atque *particula*——*ſignificat etiam* celeriter *&* ſtatim, *ut Virgilius Georg.* I, 203.

——*Si brachia forte remiſit,*
Atque *illum in præceps prono rapit alveus amni.*

Hæc ille mutuo ſumſit ex *A. Gellii* Noct. Attic. lib. X. cap. XXIX. *Davies.*

præſidium, ſtationemque Numidarum; paulliſper commoratus, perſpectaque natura loci, equitatu in ſtatione diſpoſito, legionibus opus attribuit; brachiumque medio jugo ab eo loco, ad quem pervenerat, uſque ad eum, unde egreſſus erat, jubet dirigi ac muniri. Quod poſtquam Scipio Labienuſque animadverterunt, equitatu omni ex caſtris educto, acieque equeſtri inſtructa, à ſuis munitionibus circiter paſſus ∞ progrediuntur, [1] pedeſtremque copiam in ſecunda acie minus paſſus CD à caſtris ſuis conſtituunt.

XXXIX. Cæſar in opere milites adhortari, neque adverſariorum copiis moveri. Jam quum non amplius paſſuum MD inter hoſtium aciem ſuaſque munitiones eſſe animadvertiſſet; intellexiſſetque ad impediendos milites ſuos, & ab opere depellendos, hoſtem propius accedere; neceſſeque haberet legiones à munitionibus deducere; imperat turmæ Hiſpanorum, ut ad proximum collem propere accurrerent, præſidiumque inde deturbarent, locumque caperent; eodemque jubet levis armaturæ paucos conſequi ſubſidio: qui miſſi celeriter, Numidas adorti partim vivos capiunt, nonnullos equites fugientes convulneraverunt, locoque ſunt potiti. Poſtquam id Labienus animadvertit, quo celerius iis auxilium ferret, ex acie inſtructa equitatus ſui prope totum dextrum cornu avertit, atque ſuis fugientibus ſuppetias ire contendit. Quod ubi Cæſar conſpexit, Labienum [2] ab ſuis copiis longius abſceſſiſſe; equitatus ſui alam ſiniſtram ad intercludendos hoſtes immiſit.

XL. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, villa permagna IV turribus exſtructa, quæ Labieni proſpectum

1. *Pedeſtremque copiam*] Pedeſtres copias. Sic *Virgilius* Æn. II, 564.

Reſpicio, &, quæ ſit me circum copia, *luſtro.*

Ubi *Servius, notandum,* inquit, *de exercitu numero eum dixiſſe ſingulari, cum* copias *de exercitu numero plurali dicamus.* *Silius Italicus* lib. XI, 267.

——*Nunc deinde pedeſtris*
Copia *quanta viri.*

Vide etiam notat. ad lib. I. B. C. cap. XLV. Editio *Beroald. equeſtremque copiam* hic perperam repræſentat. *Davies.*

2. *Ab ſuis copiis longius abſceſſiſſe*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ab ſuis copiis longius* jam *abſceſſiſſe,* unde fugitiva vocula *Hirtio* reſtituenda. *Idem.*

im-

impediebat, ne posset animadvertere ab equitatu Cæsaris se intercludi. Itaque non prius vidit turmas Julianas, quam suos cædi à tergo sensit: ex qua re subito in terrorem converso equitatu Numidarum, recta in castra fugere contendit. Galli Germanique, qui restiterant, ex superiore loco & post tergum circumventi, fortiterque resistentes conciduntur universi. Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro castris erant instructæ, animadverterunt; metu ac terrore obcæcatæ, omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea Scipione ejusque copiis campo collibusque exturbatis, atque in castra compulsis, quum receptui Cæsar cani jussisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animadvertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim ejus auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio pollicitationibusque adducti ad eum se contulerant: nonnulli, qui ex Curionis prœlio capti conservatique parem gratiam in fide partienda præstare voluerant. Horum corpora mirifica specie amplitudineque cæsa toto campo, ac prostrata diverse jacebant.

XLI. His rebus gestis, postero die Cæsar ex omnibus præsidiis cohortes deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit: Scipio, suis male acceptis, occisis vulneratisque, intra suas continere se munitiones cœpit. Cæsar instructa acie secundum infimas jugi radices propius munitiones leniter accessit. Jamque minus ∞ passuum ab oppido Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Julianæ; quum Scipio veritus, ne oppidum amitteret, unde aquari, reliquisque rebus sublevari ejus exercitus consueverat, eductis omnibus copiis, quadruplici acie instructa, ex instituto suo, prima equestri turmatim directa, elephantisque turritis interpositis, armatisque suppetias ire contendit. Quod ubi Cæsar animadvertit, arbitratus Scipionem, ad dimicandum paratum ad se certo animo venire, in eo loco, quo paullo ante commemoravi, ante

1. *In eo loco, quo paullo ante commemoravi*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in eo loco, quem paullo ante commemoravi*, quæ lectio est à Sciolis, *Hirtii* manum te-

oppidum conſtitit, ſuamque aciem mediam eo oppido texit. Dextrum ſiniſtrumque cornu, ubi elephanti erant, in conſpectu patenti adverſariorum conſtituit.

XLII. Quum jam prope Solis occaſum Cæſar exſpectaviſſet, neque ex eo loco, quo conſtiterat, Scipionem progredi propius ſe animadvertiſſet, locoque magis ſe defendere, ſi res coëgiſſet, quam in campo cominus conſiſtere audere; non eſt viſa ratio propius accedendi eo die ad oppidum; quoniam ibi præſidium grande Numidarum eſſe cognoverat, hoſteſque mediam aciem ſuam oppido texiſſe; ſibique difficile factu eſſe intellexit, ſimul & oppidum uno tempore oppugnare, & in acie in cornu dextro, ac ſiniſtro, ex iniquiore loco, pugnare, præſertim quum milites à mane diei jejuni ſub armis ſtetiſſent defatigati. Itaque reductis ſuis copiis in caſtra, poſtero die propius eorum aciem inſtituit exporrigere munitiones.

XLIII. Interim Conſidius, qui Acillam, & IIX cohortes ſtipendiarias Numidis Getuliſque obſidebat, [1] ubi C. Meſſius cohortibus præerat, diu multumque expertus, magniſque operibus ſæpe admotis, & iis ab oppidanis incenſis, quum proficeret nihil, ſubito nuncio de equeſtri prœlio allato commotus, frumento, cujus in caſtris copiam habuerat, incenſo, vino, oleo, ceteriſque rebus, quæ ad victum parari ſolent, corruptis, Acillam, quam obſidebat, deſeruit; atque, itinere per regnum Jubæ facto, copias cum Scipione partitus [2] Adrumetum ſe recepit.

mere mutantibus; more enim Græco hic locutus eſt noſter ac infra cap. LXIX. Sic & interdum præſtantes linguæ Latinæ auctores. *Terentius* Heautont. Act. I. Sc. 1, 35. **Men.** *Scire hoc vis?* Chr. *hac cauſſa equidem*, qua *dixi tibi*. *Vitruvius* Archit. lib. II. c. 1. *Spatio inter eas relicto*, quanto *arborum longitudines patiuntur*. *Lactantius* de mort. Perſec. cap. XLV, 7. *Collectis ex proximo*, quantis *potuit*, *militibus*. Adde quæ notavimus lib. III. de Bell. Civ. cap. LXIX. *Davies.*

1. *Ubi C. Meſſius cohortibus præerat*] In editt. *Rom. Ven. Beroald.* corrupte legitur *ubi C. Meſſius, qui cohortibus præerat*, quaſi rem ex parte Cæſaris non geſſerat Meſſius. MS. *Norvic.* locum ſic exhibet *ubi C. Meſſius* parte Cæſaris *cohortibus præerat* præſidio miſſis; quod ſane additamentum ex ora exemplaris in textum videtur irrepſiſſe, nam Gloſſema eſſe pro certo habeo. *Idem.*

2. *Adrumetum ſe recepit*] Sic repoſui ex MSto *Norvic.* ac editt. *Beroald. Steph.* cum in vulgg. legatur *Adrumetum ſe recipit.* Idem.

XLIV.

XLIV. Interea ex ſecundo commeatu, quem à Sicilia miſerat Allienus, navis una, [1] in qua fuerat Q. Cominius, & L. Ticida eques Romanus, ab reſidua claſſe quum erraviſſet, delataque eſſet vento ad Thapſum, à Virgilio ſcaphis naviculiſque actuariis excepta eſt, & ad Scipionem deducta. Item altera navis triremis ex eadem claſſe errabunda, ac tempeſtate ad Ægimurum delata, à claſſe Vari & M. Octavii eſt capta; in qua milites veterani [2] cum uno centurione, & nonnulli tirones fuerunt: quos Varus aſſervatos ſine contumelia deducendos curavit ad Scipionem. Qui, poſtquam ad eum pervenerunt, & ante ſuggeſtum ejus conſtiterunt, *Non veſtra*, inquit, *ſponte vos, certo ſcio, ſed illius ſcelerati veſtri imperatoris impulſu & imperio coactos, cives & optimum quemque nefarie conſectari: quos quoniam fortuna in noſtram detulit poteſtatem, ſi id, quod facere debetis, Rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum eſt vobis vitam & pecuniam donare: quapropter, quid ſentiatis, proloquimini.*

XLV. Hac habita oratione, Scipio, quum exiſtimaſſet pro ſuo beneficio ſine dubio ab iis gratias ſibi actum iri, poteſtatem iis dicendi fecit. Ex eis Centurio legionis XIV, *Pro tuo*, inquit, *ſummo beneficio, Scipio, tibi gratias ago (non enim imperatorem te appello) quod mihi vitam incolumitatemque belli jure capto polliceris: & forſan iſto uterer beneficio, ſi non ei ſummum ſcelus adjungeretur. Egone contra Cæſarem imperatorem meum, apud quem ordinem duxi,*

1. *In qua fuerat Q. Cominius*] In MSto *Norvic.* & editis pleriſque male exhibetur *Q. Comius*. Contrario vitio apud *Frontinum* Strateg. lib. II. cap. XIII. eſt *Comminius Atrebas, cum victus à D. Julio ex Gallia in Britanniam fugeret*, quum omni procul dubio ſit ſcribendum *Comius Atrebas*, quod à *Stewechio* & *Scriverio* non animadverſum miror. Ejus ſæpe meminit *Cæſar*. Vide lib. IV. B. G. cap. XXVII. & lib. VII. cap. LXXVI. *Davies.*

2. *Cum uno Centurione*] *Joan. Glandorpius* & *Ald. Manutius* hunc *Pontium* Centurionem fuiſſe ſcribunt, de quo hæc refert *Valerius Maximus* lib. III. cap. VIII. *An abigi debet Pontius ab horum exemplorum contextu? qui pro Cæſaris partibus excubans, Scipionis præſidio interceptus, cum uno modo ſalus ab eo daretur, ſi ſe futurum Cn. Pompeii generi ipſius militem affirmaſſet, ita reſpondere non dubitavit: tibi quidem, Scipio, gratias ago: ſed mihi uti iſta conditione vitæ non eſt opus.* Sed hoc in Macedonia geſtum eo bello, quod Scipio adverſus Domitium geſſit, verba ipſa demonſtrant. *Ciaccon.*

ejuſ-

ejuſque exercitum, pro cujus dignitate victoriaque [1] amplius XXXVI *annis depugnavi, adverſus armatuſque conſiſtam? Neque ego iſtud facturus ſum, & te magnopere, ut de negotio deſiſtas, adhortor: contra cujus enim copias contendas, ſi minus antea expertus es, licet nunc cognoſcas. Elige ex tuis cohortem unam, quam putas eſſe firmiſſimam, & conſtitue contra me: ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes poteſtate, non amplius* X *ſumam. Tunc ex virtute noſtra intelliges, quid ex tuis copiis ſperare debeas.*

XLVI. Poſtquam hæc centurio præſenti animo adverſus opinionem ejus eſt locutus; ira percitus Scipio, atque animi dolore incenſus annuit centurionibus, quid fieri vellet: atque ante pedes centurionem interficit, reliquoſque veteranos à tironibus jubet ſecerni. *Adducite*, inquit, *iſtos nefario ſcelere contaminatos, & cæde civium ſaginatos.* [2] Sic extra vallum deducti ſunt, & cruciabiliter interfecti. Tirones autem jubet inter legiones diſpertiri, & Cominium cum Ticida in conſpectum ſuum prohibet adduci. Qua ex re Cæſar commotus, eos, quos in ſtationibus cum longis navibus apud Thapſum cuſtodiæ cauſſa in ſalo eſſe juſſerat, ut ſuis onerariis longiſque navibus præſidio eſſent; ob negligentiam ignominiæ cauſſa dimittendos ab exercitu, graviſſimumque in eos edictum proponendum curavit.

1. *Amplius* XXXVI *annis*] Reponit *Joan. Glandorpius, amplius* XVI *annis*, quia ex prætura Cæſaris ad hoc uſque tempus XVI tantum annorum fluxerat ſpatium. Et hujus quidem conjecturam ex MSto *Victorino* firmat *Joan. Goduinus*. Vulgatam tamen lectionem tuetur *Jul. Celſus*, qui p. 222. ed. Londin. ſic ait *Quomodo —— contra illum exercitum, pro cujus victoria & gloria annos* XXXVI *& eo amplius decertavi, arma portarem*, adeo ut annorum numerus non ad ipſum Cæſarem, ſed ad veteranum ejus exercitum videatur referendus. MS. autem *Norvic.* habet *amplius* XXXVI *annos*, & ſic reſcribendum. *Cæſar* lib. II. B. G. cap. XVI. *Inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab caſtris ſuis non* amplius millia *paſſuum* X *abeſſe*. Noſter hujuſce libri cap. I. *Quum non* amplius legionem *tironum haberet* unam. Et ita ſane alibi paſſim. *Davies.*

2. *Sic extra vallum deducti ſunt, & cruciabiliter interfecti*] Infra bello Hiſpan. *Hac re cognita, inſequenti nocte, vigilia tertia, teſſera data, extra vallum omnes ſunt conciſi Mundenſes duces. Seneca* lib. I. de ira cap. XVI. *Damnatus extra vallum deductus eſt, & jam cervicem porrigebat* &c. Unde colligitur ut olim ſupplicia pleraque apud Romanos extra urbem, ubi

XLVII.

XLVII. Per id tempus fere Cæſaris exercitui res accidit incredibilis auditu: namque, [1] Virgiliarum ſigno confecto, circiter vigilia ſecunda noctis, nimbus cum ſaxea grandine ſubito eſt exortus ingens. Ad hoc autem incommodum acceſſerat, quod Cæſar non, more ſuperiorum imperatorum, in hibernis exercitum continebat, ſed [2] in tertio quartoque die procedendo, propiuſque hoſtem accedendo, caſtra communiebat; opereque faciendo, milites ſe circumſpiciendi non habebant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum tranſportaverat, ut præter ipſum militem & arma, neque vas, neque mancipium, neque ullam rem, quæ uſu militi eſſe conſuevit, in naves imponi pateretur: [3] in Africam autem non modo ſibi quidquam non acquiſierant aut paraverant; ſed etiam propter annonæ caritatem, ante parata conſumpſerant. Quibus rebus attenuati, oppido perquam pauci ſub pellibus acqui-

& carnifici domicilium, (ut teſtatur *M. Tullius* orat. pro Rabirio. *Carnificem*, inquit, *non modo foro, ſed etiam cœlo hoc ac ſpiritu cenſoriæ leges, atque urbis domicilio carere voluerunt*) ita militares animadverſiones extra vallum fieri ſolitas, de quo *Lipſius* Commentar. ad *Cor. Tacitum* lib. I. & II. Annal. & *Pet. Faber* lib. II. ſemeſt. cap. VIII. Mox ſequitur, *imbre grandineque conſecuta:* quod *Maro* crebro admodum conjungit, *commiſta grandine nimbum.* Brant.

1. *Virgiliarum ſigno confecto*] In hoc loco fruſtra deſudarunt intt. Ex MSStis II Regiis & *Victorin.* emendo *vigiliarum ſigno confecto*, quod quidem buccina quater ſingulis noctibus dabatur; in tot enim vigilias tempus nocturnum fuit diviſum. Vide *Vegetium* lib. III. cap. VIII. & *Frontinum* Strateg. lib. I. cap. V. Atteſtatur & *Livius* lib. VII. de Decio ſic ſcribens: *Vigiliis deinde diſpoſitis, ceteris omnibus teſſeram dari iubet; Ubi ſecunda vigiliæ buccina datum ſignum eſſet, armati cum ſilentio ad ſe venirent.* Hic *Hirtius* auget horrorem rei cum intempeſta nocte eveniſſe ſcribat, & ſigno quidem confecto vigiliarum: quando enim committebantur vigiliæ, qui tres jam horas vigilaverant, tentoria ſua repetebant, & qui tres proximas horas vigilaturi erant, ad ſtationis locum tendebant, unde aliqua in caſtris diſcurſatio, quæ horrorem caſus ſubiti augere poterat. Virgiliarum porro commemoratio, tota aliena eſt, quod nec ſtatim poſt earum ortum nec occaſum omnino inciderit comperitur. *Goduinus.*

2. *In tertio quartoque die procedendo*] *Pet. Ciacconius* legendum conjecit *tertio aut quarto quoque die procedendo*; ſed nimia eſt hac mutatio: lubens tamen reponerem *in tertio quartove die procedendo*, quemadmodum legitur in editt. *Rom. Ven. Beroald.* Davies.

3. *In Africam autem non modo ſibi quidquam*] MS. *Norvic. in Africa*, ac ita ſane ex Cod. *Thuaneo* reſcripſit *Joan. Goduinus*; emendatione tamen nihil eſt opus, nam conſtat hanc præpoſitionem, etiam cum *quietem* notet, *accuſativo* junctam reperiri. *Curtius* lib. III. cap. V, 10. *Quippe Darium quinto die* in Ciliciam *fore nunciabatur.* Sic *Cæſar* lib. I. de Bell. Civ. cap. XXV. *in poteſtatem habere* dixit. Vide *G. J. Voſſium* de Conſtruct. cap. LXV. *Idem.*

eſcebant:

escebant: reliqui ex vestimentis tentoriolis factis, [1] atque arundinibus scopisque contextis, permanebant. Itaque, subito imbre grandineque consecuta, gravati pondere, tenebris, aquaque omnes subruti disjectique, nocte intempesta, ignibus exstinctis, rebusque ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per castra passim vagabantur, scutisque capita contegebant. Eadem nocte v legionis [2] pilorum cacumina sua sponte arserunt.

XLVIII. Rex interim Juba de equestri prœlio Scipionis certior factus, evocatusque ab eodem litteris, præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, ut, quum ipse aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis à terrore Cæsaris liberaretur, cum III legionibus, equitibusque frenatis DCCC, Numidis sine frenis, [3] peditibusque ejus armaturæ grandi numero, elephantisque XXX, egressus è regno ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum pervenit, castris regiis seorsum positis, cum eis copiis, quas commemoravi, haud ita longe ab Scipione consedit: (Erat in castris Cæsaris superiori tempore magnus terror, & exspectatione copiarum regiarum, exercitus ejus [4] magis suspensiore animo ante adventum Jubæ commovebatur: postquam vero castra castris contulit,

1. *Atque arundinibus scopisque contextis*] Sic edidit *Jos. Scaliger*, at in vett. cusis legebatur *arundinibus* coriisque *contectis*, vel *contextis*. Vitium subesse putat *J. Lipsius* lib. v. Mil. Rom. Dial. v. *quomodo enim*, inquit, *arundinibus coriisque contecti, si negat pelles habuisse? Corii* itaque vocem falsam putat, pro qua *sioreisque* reponit. Idem tamen in vetustiore libro *arundinum copiis* legi testatur (quomodo & in *Veneto* nostro) ex quo haud male *arundinum copulis* facit. *Brant.*

2. *Pilorum cacumina sua sponte arserunt*] Hoc non raro accidit. *Livius* lib. XXII. cap. I. *Prodigia ex pluribus simul locis nunciata: in Sicilia militibus spicula — arsisse. Plinius* Hist. Nat. lib. II. cap. XXXVII. *Vidi nocturnis militum vigiliis, inhærere pilis pro vallo fulgorem.* Hæc & hujusmodi alia miraculorum loco credule posuit antiquitas Physices imperita; nihil enim aliud sunt, quam exhalationes sulfureæ calore aeris accensæ, variaque figura, pro flantibus ventis aut materiæ copia, præditæ. Vide *Joan. Clerici* Phys. lib. III. cap. IV. § 6. seqq. *Davies.*

3. *Peditibusque ejus armaturæ*] Hanc sane lectionem exhibent omnes editi; quod tamen non obstat, quo minus ex MSto *Norvic.* omnino rescripserim *peditibusque* levis *armaturæ*. Idem.

4. *Magis suspensiore animo*] Nonnulli MSSti cum editt. *Rom. Ven. Berald.* exhibent *magis suspensione animi*; unus autem è MSStis Regiis & *Norvic.* omissa prima voce, legunt *suspensiore animo*. Perperam; sæpe enim particulæ comparationis nominibus comparativis adduntur. Noster hujusce libri cap. LIV. Magis *in seditione* &c. *quam pudoris modestiæque fuerit* despe-

deſpectis ejus copiis, omnem terrorem deponit. Ita, quam antea abſens habuerat auctoritatem, eam omnem præſens dimiſerat) [1] quo facto facile fuit intellectu Scipioni additum animum fiduciamque regis adventu: nam poſtero die univerſas ſuas regiſque copias cum elephantis LX perductas in aciem, quam ſpecioſiſſime potuit, inſtruxit; ac paullo longius progreſſus à ſuis munitionibus, haud ita diu commoratus ſe recepit in caſtra.

XLIX. Cæſar, poſtquam animadvertit, Scipioni auxilia fere, quæ exſpectaſſet, omnia conveniſſe, neque moram pugnandi ullam fore, per jugum ſummum cum copiis progredi cœpit, & brachia protinus ducere, & caſtella munire, propiuſque Scipionem capiendo loca excelſa occupare contendit. Adverſarii magnitudine copiarum confiſi proximum collem occupaverunt, atque ita longius [2] ſibi progrediendi eripuerunt facultatem. Ejuſdem collis occupandi gratia Labienus conſilium ceperat; &, quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrerat.

L. Erat convallis ſatis magna latitudine, altitudine prærupta, crebris locis ſpeluncæ in modum ſubrutis: [3] quæ erant tranſgredienda Cæſari ante, quam ad eum collem, quem capere volebat, perveniretur: ultraque eam convallem olivetum vetus crebris arboribus condenſum. Hic quum Labienus animadvertiſſet, Cæſarem, ſi vellet eum

tis ſtudioſiores. *Clemens* Rom. Epiſt. ad Corinth. §. XLVIII. Τοσούτῳ μᾶλλον πεποιθέναι ὀφείλει, ὅσῳ δοκεῖ ΜΑΛΛΟΝ ΜΕΙΖΩΝ εἶναι. *Porphyrius* de Abſtin. lib. I. §. XLV. Ἡ λῆψις μᾶλλον οἰκειοτέρα. Vide & G. *J. Voſſium* de Conſtruct. cap. XVI. *Davies.*

1. *Quo facto facile fuit intellectu*] MS. *Norvic.* & edit. *Beroald.* addita vocula, repræſentant *quo facto* cuivis *facile* &c. Eoque alludunt editt. *Rom. Ven.* nam in iis Librarii vitio legitur, *Quo facto* cujus *facile fuit intellectu.* Cauſam ſane non video, cur ea vox rejici debeat. *Idem.*

2. *Sibi progrediendi eripuerunt facultatem*] Ait *Joan. Glandorpius* legendum haud dubie *Cæſari* vel *illi*: ſed neſcius erat bonus ille vir *pronomen reciprocum* pro *demonſtrativo* poni poſſe. Carmen de Phœnice *Lactantio* adſcriptum vſ. 60.

Ac ſe reddiderint tempora longa gravem. Dictys Cretenſis lib. III. cap. II. *Suggerente* ſibi *Polyxena apparatum ſacri ejus.* Vide etiam quæ notavimus ad lib. VIII. B. G. cap. L. *Davies.*

3. *Quæ erant tranſgredienda*] Sic in MSto Regio legit *Joan. Goduinus*, ac ita ob σύνταξιν reponendum cenſui. In vulgg. erat *tranſgredienda.* Editt. *Rom. Ven. Beroald.* ex Gloſſemate repræſentant *tranſeunda*: *Steph.* autem *quæ erat tranſeunda*, ut hæ voces ad *convallem* referantur. *Idem.*

locum occupare, prius neceſſe eſſe convallem olivetumque tranſgredi, eorum locorum peritus in inſidiis cum parte equitatus, levique armatura conſedit: [1] & præterea poſt montem colleſque, equites in occulto collocaverat; ut quum ipſe ex improviſo legionarios adortus eſſet, ex colle ſe equitatus oſtenderet, & re duplici perturbatus Cæſar, ejuſque exercitus, neque retro regrediundi, neque ultra procedendi oblata facultate, circumventus concideretur. Cæſar, equitatu ante præmiſſo, inſcius inſidiarum quum ad eum locum veniſſet, abuſi, ſive obliti præceptorum Labieni, ſive veriti, ne in foſſa ab equitibus opprimerentur, rari, ac ſinguli de rupe prodire, & ſumma petere collis: quos Cæſaris equites conſecuti partim interfecerunt, partim vivorum ſunt potiti: deinde protinus collem petere contenderunt, atque eum, decuſſo Labieni præſidio, celeriter occupaverunt. Labienus cum parte equitum vix fuga ſibi peperit ſalutem.

LI. Hac re per equites geſta, Cæſar legionibus opera diſtribuit, atque in eo colle, quo erat potitus, caſtra munivit. Deinde ab ſuis maximis caſtris per medium campum, è regione oppidi Uzitæ, [2] quod inter ſua caſtra, & Scipionis, in planitia poſitum erat, tenebaturque à Scipione, duo brachia inſtituit duci, & ita erigere, ut ad angulum dextrum, ſiniſtrumque ejus oppidi convenirent. [3] Id hac ratione opus inſtruebat, ut, quum propius oppidum copias admoviſſet, oppugnareque cœpiſſet, tecta latera ſuis

1. *Et præterea poſt montem colleſque equites in occulto collocaverat*] Hunc locum multo auctiorem exhibent MSti *Urſin.* & *Norvic.* in iis enim legitur *Et præterea poſt montem colleſque* ſubito ſe Cæſari oſtenderat, & *equites in occulto collocaverat.* Editt. vero *Rom. Ven. Beroald. Ut præterea poſt montem collemque ſubito ſe Cæſari oſtenderet, equites in occulto collocaverat*; unde legendum arbitror *ut præterea poſt montem colleſque ſubito ſe Cæſari oſtenderent, equites* &c. vel *& præterea poſt montem colleſque, qui ſubito ſe Cæſari oſtenderent, equites* &c. Ni vel hoc vel illo modo legatur, conjicere nequeo, unde factum ut in tot Codd. hæc verba irrepſerint. *Davies.*

2. *Quod inter ſua caſtra & Scipionis in planitia poſitum erat*] Duabus voculis omiſſis, in editt. *Rom. Ven. Beroald.* perperam legitur *quod inter ſua caſtra & planitiem poſitum erat*: MS. etiam *Norvic.* habet *in planitiem*; in cæteris receptam lectionem tuetur, quæ ſana eſt & ſincera. *Id.*

3. *Id hac ratione opus inſtruebat*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. Hoc hac ratione opus inſtruebat*; aliæ *is hac ratione* &c. lego *id hac ratione opus inſtituebat.* Ciaccon.

muni-

munitionibus haberet, ne ab equitatus multitudine circumventus ab oppugnatione deterreretur; præterea, quo facilius colloquia fieri poſſent, & ſi qui perfugere vellent, id quod antea ſæpe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile & ſine periculo fieret: voluit etiam experiri, quum propius hoſtem acceſſiſſet, haberetne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas cauſſas, quod is locus depreſſus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant: aquatione enim longa & anguſta utebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant à legionibus, interim pars acie ante opus inſtructa ſub hoſte ſtabat. Equites barbari leviſque armaturæ, prœliis minutis cominus dimicabant.

LII. Cæſar ab eo opere quum jam ſub veſperum copias in caſtra reduceret; magno incurſu, cum omni equitatu levique armatura, Juba, Scipio, Labienus, [1] in legionarios impetum fecerunt. Equites Cæſariani vi univerſæ ſubitæque hoſtium multitudinis pulſi parumper ceſſerunt. [2] Quæ res aliter adverſariis cecidit: namque Cæſar ex medio itinere copiis reductis, equitibus ſuis auxilium tulit: equites autem adventu legionum animo addito, converſis equis in Numidas cupide inſequentes diſperſoſque impetum fecerunt, atque eos convulneratos uſque in caſtra regia repulerunt, multoſque ex iis interfecerunt: quod ni in noctem prœlium eſſet conjectum, pulviſque vento flatus omnium proſpectu offeciſſet, [3] Juba cum

1. *In legionarios impetum fecerunt*] Non in legionarios, ſed in equites impetum fecerunt, ut ex ſequentibus fit manifeſtum; unde *Jul. Celſus* p. 223. ed. Londin. *Juba & Scipio ſimul & Labienus ſumma vi* equitatum *ejus invaderent*; unde reſcribendum *in equites* vel *equitatum*. Mendum ex compendiaria ſcriptura ortum videtur, cum enim primo ſcriberetur *in eq.* oſcitans Librarius in *leg.* facile mutavit, unde nata lectio recepta. *Davies.*

2. *Aliter adverſariis cecidit*] *Joan. Glandorpius* hiulcam orationem cenſuit, quapropter ſupplevit *aliter* atque exiſtimarunt *adverſariis cecidit*; *Joan.* vero *Goduinus*, ut vara vibiam ſequitur, *aliter* quam putabant *adverſariis cecidit*. Sed nihil deeſt; prima vox id denotat, quod infeliciter & contra ſententiam accidit: obſervat enim *Euſtathius* τὸ μὴ καλὸν γνώμην ἢ εὐχὴν συμβαίνειν, Ἄλλως δυσβουλίαν λέγεσθαι. Quin & *alter pro non bono ponitur, ut in auguriis* altera *cum appellatur* avis, *quæ utique proſpera non eſt*, quæ *Feſti* ſunt verba. *Idem.*

2. *Juba cum Labieno capti*] Syllepſis eſt. Sic apud *Apuleium* Florid. III. *Muſa cum Minerva —— judices aſtitere. Dictys*

Labieno capti in poteſtatem Cæſaris veniſſent; equitatuſque cum levi armatura funditus ad internecionem deletus eſſet. Interim incredibiliter ex legionibus IV & VI Scipionis milites diffugere, partim in caſtra Cæſaris, partim in quas quiſque poterat regiones pervenire: [1] itemque equites Curiani, diffiſi Scipioni ejuſque copiis, complures ſe eodem conferebant.

LIII. Dum hæc circum Uzitam ab utriſque ducibus adminiſtrantur, legiones duæ, IX & X, ex Sicilia navibus onerariis profectæ, quum jam non longe à portu Ruſpinæ abeſſent, conſpicatæ naves Cæſarianas, quæ in ſtatione apud Thapſum ſtabant, veriti, ne in adverſariorum, ut inſidiandi gratia ibi commorantium, claſſem inciderent, imprudentes vela in altum dederunt; ac diu multumque jactati, tandem multis poſt diebus ſiti inopiaque confecti ad Cæſarem pervenerunt.

LIV. Quibus legionibus expoſitis, memor in Italia priſtinæ licentiæ militaris ac rapinarum certorum hominum, parvulam modo cauſſulam nactus Cæſar, quod C. Avienus Tribunus milit. X legionis navem commeatu, familia ſua, atque jumentis occupaviſſet, neque militem unum ab Sicilia ſuſtuliſſet; poſtero die de ſuggeſtu, convocatis omnium legionum tribunis centurionibuſque: *Maxime vellem*, inquit, *homines ſuæ petulantiæ, nimiæque libertatis, aliquando finem feciſſent, meæque lenitatis, modeſtiæ, patientiæque rationem habuiſſent: ſed quoniam ipſi ſibi neque modum neque terminum conſtituunt, [2] quo ceteri diſſimiliter ſe gerant; egomet ipſe documentum more mili-*

Cretenſis lib. II. cap. VI. *Ex conſilii ſententia Achilles cum Ajace ad Telephum perveniunt.* Et cap. XX. *Ulyſſes cum Diomede profecti ad Priamum.* Sic & paſſim idem ſcriptor, ut & interdum præſtantiſſimus quiſque. Vide *Fr. Sanctium* Min. lib. IV. cap. X. & *Jac. Perizonii* addit. pag. 823. *Davies.*

1. *Itemque equites Curiani diffiſi Scipioni*] *Juſt. Lipſius* lib. II. elector. cap. XXII. emendat *Curioniani.* Eos enim intelligit, qui ante ſub Curione in Africa meruerant, & a Scipione occupati erant. Ipſe hic auctor ſupra meminit, & oſtendit eos è gente fuiſſe Gallorum. *Nonnulli*, inquit, *qui ex Curionis prœlio capti conſervatique, parem gratiam in fide partienda præſtare voluerant.* Brant.

2. *Quo ceteri diſſimiliter ſe gerant*] Vocem penultimam in bonæ fidei libris de-

tari-

tari constituam. C. Aviene, [1] *quod in Italia milites populi Rom. contra rempubl. instigasti; rapinasque per municipia feciſti; quodque mihi reique publ. inutilis fuiſti; & pro militibus tuam familiam jumentaque in naves impoſuiſti: tuaque opera militibus tempore neceſſario reſpubl. caret: ob eas res,* [2] *ignominiæ cauſſa, ab exercitu meo te removeo: hodieque ex Africa abeſſe, &, quantum poteſt, proficiſci jubeo. Itemque te, A. Fontei, quod tribunus milit. ſeditioſus, maluſque civis fuiſti, ab exercitu dimitto.* [3] *T. Saliene, M. Tiro, C. Cluſinas, quum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute conſecuti ita vos geſſeritis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis, & magis in ſeditione* [4] *concitandi milites adverſus veſtrum imperatorem, quam pudoris, modeſtiæque fueritis ſtudioſiores; indignos vos eſſe arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis; miſſoſque facio, &, quantum poteſt, abeſſe ex Africa jubeo.* Itaque tranſdidit eos centurionibus; & ſingulis non amplius ſingulis additis ſervis, in navi imponendos ſeparatim curavit.

LV. Getuli interim perfugæ, quos cum litteris mandatiſque à Cæſare miſſos ſupra docuimus, ad ſuos cives

ſiderari teſtatur, & abeſſe poſſe monſtrat *J. Fr. Gronovius* Obſerv. lib. IV. cap. XIV. p. 227. *Davies.*

1. *Quod in Italia* &c.] Seditionem intelligit, quæ ipſo Alexandriæ & in Ponto agente exarſit: quod ſcelus etſi tunc, cum in Italiam rediit, viſus eſt ignoviſſe, poſtea tamen per occaſionem in auctores animadvertit, atque etiam totas legiones diſſolvit. Sed & quoſcunque ſe abſente prædari ſolitos accepit, quo cæteri temperantius agerent, ab exercitu ſemovit. *Glandorp.*

2. *Ignominiæ cauſſa te ab exercitu meo removeo*] Exemplum miſſionis ignominioſæ, quam *Appianus* & *Dio* diverſis verbis concipiunt. Ille enim lib. II. de Bell. Civ. militibus miſſionem poſtulantibus Cæſarem nihil cunctatum reſpondiſſe ait: ἀφίημι τῆ στρατείας. Hic vero l. XLI. p. 170. ita eum loquentem facit: παύσασθε μὲ δὴ ἀφ' ὧν πάντα τῆ στρατείας, ἄν, τι ἂν ὀνομάσαιμι; ἢ μᾶλλον οἷς καὶ αὐτοὶ τῆ βέλεσθε τῆ φατὲ, ἀλλ' οἷς πᾶ κοινῆ, ἢ ἐμοὶ συμφέρει. quo verbo eos cum ignominia miſſos fecit, ut narrat *Suetonius* in Jul. cap. LXIX. Plura vide de miſſione ignominioſa, & aliis miſſionum generibus apud *Pet. Fabrum* lib. I. ſem. cap. XVII. *J. Lipſium* lib. V. de mil. Dial. XIX. formulas denique Varias apud *Briſſonium* lib. IV. de form. Adi & Juriſconſultos in l. 11. *D. de his qui not. infamia.* Brant.

3. *T. Saliene*] In nonnullis libris *T. Alliene*, in aliis *Tuſci Saliene*: ſed *Aldo Manutio* adſentior, qui reponit *T. Saliene*, de quo ſupra hoc ipſo libro; quanquam incertum ſit an ibi in hoſtium poteſtatem venerit. *Ciaccon.*

4. *Concitandi milites adverſus veſtrum imperatorem*] In codd. eſt *concitandiſque militibus adverſariorum noſtrorum imperatoris.* Legendum exiſtimo *concitandiſque militibus adverſus veſtrum Imperatorem.* Idem.

per-

perveniunt: quorum auctoritate facile adducti, Cæsarisque nomine persuasi, à rege Juba desciscunt, celeriterque cuncti arma capiunt; contraque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Juba distentus [1] triplici bello, necessitate coactus, de suis copiis, quas contra Cæsarem adduxerat, VI cohortes in fines regni sui mittit, quæ essent præsidio contra Getulos.

LVI. Cæsar brachiis perfectis, [2] promotisque eo usque, ut telum ex oppido adjici non posset, castra munit: balistis scorpionibusque crebris ante frontem castrorum, contraque oppidum collocatis, defensores muri deterrere non intermittit: eoque V legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores notissimique, conspectum amicorum propinquorumque efflagitabant, atque inter se colloquebantur. Quæ res quid utilitatis haberet, Cæsarem non fallebat: namque Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, quorum patres cum Mario ante meruerant, ejusque beneficio agris finibusque donati, post Sullæ victoriam sub Hiempsalis regis erant potestate dati, occasione capta, nocte jam luminibus accensis, cum equis calonibusque suis circiter ∞ perfugiunt in Cæsaris castra, quæ erant in campo proxime Uzitæ locata.

LVII. Quod postquam Scipio, quique cum eo erant, cognoverunt, quum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Saserna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, nil attinere eum cum adversariis colloqui. [3] Quum nihilo minus ejus sermonem nuncius ad se referret, restaretque, ut reliqua, quæ vellet, perageret; viator postea ab Juba ad eum est missus, qui diceret, audiente Saserna, *Vetat te rex col-*

1. *Triplici bello*] Uno adversus P. Sitium; altero adversus Cæsarem; tertio contra Getulos, qui ab ipso defecerant. *Rhellican.*

2. *Promotisque eo usque, ut telum*] MS. *Norvic. promotisque usque eo, quod telum,* unde rescripserim *promotisque eo usque quo telum,* quemadmodum exhibent editt. *Steph.* & *Vascos.* Davies.

3. *Quum nihilo minus ejus sermonem nuncius ad se referret, restaretque, ut reliqua*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræ-

loqui.

loqui. Quo nuncio perterritus discessit; & dicto audiens fuit regi. Usu venisse hoc civi Romano miror, & ei, qui à populo Rom. honores accepisset, incolumi patria, fortunisque omnibus, Jubæ barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuncio, aut, cæsis ejusdem partis civibus, incolumem reverti malle. Atque etiam superbius Jubæ factum, non in M. Aquinium hominem novum, parvumque Senatorem, sed in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, honoribusque præstantem: nam quum Scipio sagulo purpureo ante regis adventum uti solitus esset, dicitur Juba cum eo egisse, non oportere illum eodem uti vestitu, atque ipse uteretur. Itaque factum est, [1]ut Scipio ad album sese vestitum transferret, & Jubæ homini superbissimo inertissimoque obtemperaret.

LVIII. Postero die universas omnium copias de castris omnibus deducunt; & [2]supercilium quoddam excelsum nacti non longe à Cæsaris castris aciem constituunt, atque ibi consistunt. Cæsar item producit copias, celeriterque iis instructis, ante suas munitiones, quæ erant in

sentant *cum autem nihilominus ejus sermonem nuncius ad se referret diceretque ut reliqua:* MS. *Norvic. quum nihilominus ejus sermonem nuncius ad se referret, sed restare ut reliqua.* Ex quo codice mihi rescribendum videtur *quum nihilominus ejus sermonem nuncius ad Scipionem referret, se restare, ut reliqua* &c. Mendum in *Hirtio* procreavit compendiaria scriptura, nam in Cod. scriptum putarim *ad* SC *referret*, quod imperitus Librarius in SE facile mutavit, cum Scipionis nomen esset exarandum. Hæc sane conjectura *Ciacconiana* est præferenda, qui, multis vocibus omissis, reponit *quum nihilominus ipse restaret, ut reliqua.* Hallucinatus etiam est *Joan. Glandorpius*, qui emendat *cum ejus sermonem nuncius ad* Saserna *referret*, quasi Aquinius & Saserna per internuncios fuerant collocuti. *Idem.*

1. *Ut Scipio ad album se vestitum transferret*] In editt. *Rom. Ven. Beroald.* perperam legitur *ad alium se vestitum.* In prœlium exeuntibus album, aut purpureum paludamentum dari solere scribit *Val. Maximus* lib. 1. cap. VI. De puniceo quidem colore testimonia sunt compluria, non item de albo: itaque novum quidem, quod de eo *Valerius*, verum tamen hic locus ostendit. *Brant.*

2. *Supercilium quoddam excelsum nacti non longe à Cæsaris castris*] Supercilium locum eminentiorem, seu summitatem denotat. Sic apud *Virgilium* Georg. lib. 1, 108.

Ecce supercilio *clivosi tramitis undam*
Elicit.

Ubi *Servius, altitudine*, inquit, *summitate terrarum.* Hoc cum fugeret eos, qui curarunt editt. *Rom. Ven. Beroald.* hic locus in iis Codd. sic legitur *super alium quendam excelsum natura locum non longe à Cæsaris castris*, corruptaque hæc lectio *Joan. Rhellicanum* fefellit. *Davies.*

campo

campo, conſtitit; ſine dubio exiſtimans, ultro adverſarios, quum tam magnis copiis auxiliiſque regis eſſent præditi, promptiuſque proſiluiſſent, ante ſe concurſuros, propiuſque ſe acceſſuros. Equo circumvectus, legioneſque cohortatus, ſigno dato, acceſſum hoſtium aucupabatur: ipſe enim à ſuis munitionibus longius non ſine ratione non procedebat; quod in oppido Uzitæ, quod Scipio tenebat, hoſtium erant cohortes armatæ. Eidem autem oppido ad dextrum latus ejus cornu erat oppoſitum: verebaturque, ne, ſi prætergreſſus eſſet, ex oppido eruptione facta, ab latere eum adorti conciderent. Præterea hæc quoque eum cauſſa tardavit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, [1] quem ſuis impedimento ad ultro occurrendum fore exiſtimabat.

LIX. Non arbitror eſſe prætermittendum, quemadmodum exercitus utriuſque fuerunt in aciem inſtructi. Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte ſuas & Jubæ legiones; poſtea autem Numidas in ſubſidiaria acie ita extenuatos, & in longitudinem directos, ut procul ſimplex eſſe acies media à legionariis militibus videretur; in cornibus autem duplex eſſe exiſtimabatur. Elephantos dextro, ſiniſtroque cornu collocaverat, æqualibus inter eos intervallis interjectis: poſt antem elephantos, armaturas leves, Numidaſque ſubſtituerat auxiliares. Equitatum frenatum univerſum in ſuo dextro cornu diſpoſuerat; ſiniſtrum enim cornu oppido Uzita claudebatur, neque erat ſpatium equitatus explicandi: propterea Numidas, leviſque armaturæ infinitam multitudinem ad dextram partem ſuæ aciei oppoſuerat, fere interjecto non minus ∞ paſſuum ſpatio, & ad collis radices magis appulerat, longiuſque ab adverſariorum ſuiſque copiis promoverat: id hoc conſilio, ut, quum acies 11 inter ſe concucurriſſent initio certaminis, paullo longius ejus equitatus circumvectus ex improviſo clauderet multitudine ſua exercitum Cæſaris

1. *Quem ſuis impedimento*] Sic editt. *Rom. Ven. Beroald.* at in MSto *Norvic.* legitur *quem ſuis ipſe adjumento*: ſed multum præſtat lectio recepta, ut ipſa res oſtendit: nam neceſſe eſt, ut locus impeditus concurſum impediat. *Davies.*

atque

atque perturbatum jaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis ea die prœliandi.

LX. Cæſaris autem acies hoc modo fuit collocata, ut ab ſiniſtro ejus cornu ordiar, & ad dextrum perveniam. Habuit in ſiniſtro cornu legionem IX, VII: in dextro cornu XXX, XXIX: XIII, XIV, XXIIX, XXVI, in media acie: [1] ipſum autem dextrum cornu, ſecundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocaverat. Præterea ex tironum legionibus paucas adjecerat. Tertiam autem aciem in ſiniſtrum ſuum cornu contulerat, & uſque ad aciei ſuæ mediam legionem porrexerat, & ita collocaverat, uti ſiniſtrum ſuum cornu triplex eſſet. [2] Id eo conſilio fecerat, quod ſuum dextrum latus munitionibus adjuvabat; ſiniſtrum autem ut equitatus hoſtium multitudini reſiſtere poſſet, laborabat; eodemque ſuum omnem contulerat equitatum: &, quod ei parum confidebat, præſidio his equitibus legionem V præmiſerat; levemque armaturam inter equites interpoſuerat. Sagittarios varie paſſimque, [3] locis certis, maximeque in cornibus collocaverat.

LXI. Sic utrorumque exercitus inſtructi non plus paſſuum CCC interjecto ſpatio, quod forte ante id tempus

1. *Ipſum autem dextrum cornu, ſecundam aciem ferè* &c.] Locus ab interpretibus vexatus. MS. *Norvic.* habet *ipſum autem dextrum cornu, ſecundam* autem *aciem fere:* Editt. *Rom. Ven. ſecunda acie fere. Joan. Glandorpio* legendum videtur *ipſum autem dextrum cornu & ſecundam aciem fere in earum legionum & cohortium parte collocaverat.* Aliam noſtri ſanandi viam inſtitit *Fulv. Urſinus,* cui placet *circa ipſum autem dextrum cornu.* At, niſi fallor, nec his nec aliis emendationibus caret *Hirtius,* integram enim arbitror vulgatam lectionem, & *ipſum dextrum cornu* idem valet ac ad ipſum dextrum cornu quod attinet. Vide quæ notavimus ad lib. I. de Bell. Gall. cap. XXXIX. *Davies.*

2. *Id eo conſilio fecerat, quod dextrum ſuum latus munitionibus adjuvabat*] Ex MSto *Norvic.* omnino reſcribendum *munitionibus adjuvabatur. Fulv.* autem *Urſinus* ex ſuo Codice reſcribit *uti dextrum ſuum latus munitionibus adjuvaretur.* Idem.

3. *Locis certis*] MS. *Norvic. locis ceteris,* perperam ſanè: ea tamen varietas fuit notanda, ut memores ſint Critici, has voces crebro inter ſe confundi. Sic ſupra cap. LIV. ubi in editt. *memor—rapinarum* certorum *hominum,* in MSto *Norvic.* eſt *ceterorum.* Vice verſa, apud *Chalcidium* pag. 5. edit. *Meurſianæ* legitur *à* certa *functione operis ceſſantibus,* cum reponi debeat *à cetera functione,* ut oſtendit *Plato,* qui Tom. III. pag. 18. edit. *Steph.* τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων ἀργοὺς σχολὴν dixit. *Idem.*

acciderat numquam, quin dimicaretur, à mane, uſque ad horam x diei, perſtiterunt. Jamque Cæſar dum exercitum reducere intra munitiones ſuas cœpiſſet; ſubito univerſus equitatus ulterior [1] Numidarum Getulorumque ſine frenis ad dextram partem ſe movere, propiuſque Cæſaris caſtra, quæ erant in colle, ſe conferre cœpit: frenatus autem Labieni eques in loco permanere, legioneſque diſtinere; quum ſubito pars equitatus Cæſaris cum levi armatura contra Getulos injuſſu ac temere longius progreſſi, paludemque tranſgreſſi multitudinem hoſtium ſuſtinere pauci non potuerunt: levique armatura deſerti, ac pulſi, convulneratique, uno equite amiſſo, multis equis ſauciis, levis armaturæ XXVI occiſis, ad ſuos refugerunt. Quo ſecundo equeſtri prœlio facto, Scipio lætus in caſtra nocte copias reduxit. [2] Quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit; namque poſtero die Cæſar [3] cum parte equitatus ſui Leptim, frumenti gratia, miſit. In itinere prædatores equites Numidas Getuloſque ex improviſo adorti circiter centum partim occiderunt, partim vivorum potiti ſunt. Cæſar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere; vallum-

1. *Numidarum Getulorumque ſine frænis*] De Numidis certum eſt equis inſedisſe etiam in militia, & pugnaſſe ſine frænis. *Claudianus* de iis:

——*ſonipes ignarus habenæ,*
Virga regit.

Silius lib. I, 115. *Numida gens inſcia freni,*
Queis inter geminas, per ludum mobilis, aures
Quadrupedem flectit, non cedens virga lupatis.

Herodianus l. VII. c. XXIII. Οἱ δὲ Νομάδες ἀκοντιστάί τε εὔστοχοι καὶ ἱππεῖς ἄριστοι, ὡς καὶ χαλινῶν ἄνευ ῥᾳδίᾳ μόνῃ τῇ δορᾷ μὸνῃ τῇ ἵππων κυβερνᾶν. De his & *Livius* lib. XXXV. *Nihil primo aſpectu contemptius, equi hominesque paulluli & graciles: diſcinctus & inermis eques, præterquam quod jacula ſecum portat: equi ſine frænis, deformis ipſe curſus, rigida cervice & extento capite currentium.* Brant.

2. *Quod proprium gaudium*] Primam voculam, utpote delendam, uncinis cinxit *Joſ. Scaliger*; ſed non opus eſt, ut viro ſummo aures præbeamus, ea enim particula vim adverſativam interdum obtinet, ut obſervavit *Ald. Manutius* ad lib. II. B. C. cap. XVI. *Proprium* autem *gaudium* eſt perpetuum, ſive diuturnum. *Nonius Marcellus* pag. 390. *Proprium diuturnum*——*Proprium ſignificat rurſum perpetuum.* Noſter hujuſce libri cap. XXXII. *Victoriam* propriam *ſe eis brevi daturum pollicetur. Corn. Nepos* Thraſyb. cap. IV. *Parva munera, diutina; locupletia, non* propria *eſſe conſueverunt.* Vide & *Servium* ad *Virgilii* Æn. III, 85. & Æn. VI, 871. *Davies.*

3. *Cum parte equitatus*] Syntaxis poſtulat, ut legamus *cum partem equitatus*, quemadmodum exhibet MS. Regius, teſtante *Joan. Goduino.* Mutata igitur di-

que

que & fossam per medium campum ducere, adversariorumque excursionibus [1] iter officere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, & ne jugo à Cæsare excluderetur, approperare. Ita duces utrique & in operibus occupati erant, & nihilo minus equestribus prœliis inter se quotidie dimicabant.

LXII. Interim Varus classem, quam antea Uticæ hiemis gratia subduxerat, cognito legionis VII & IIX ex Sicilia adventu, celeriter deducit; [2] ibique Getulis remigibus epibatisque complet; insidiandique gratia progressus, Adrumetum cum LV navibus pervenit. Cujus adventus insscius Cæsar L. Cispium cum classe XXVII navium [3] ad Thapsum versus in stationem, præsidii gratia commeatus sui, mittit: itemque Q. Aquilam cum XIII navibus longis Adrumetum eadem de caussa præmittit. Cispius, quo erat missus, celeriter pervenit. Aquila tempestate jactatus promontorium superare non potuit, atque angulum quendam tutum à tempestate nactus [4] cum classe se longius à prospectu removit. Reliqua classis in salo ad Leptim, egressis remigibus, passimque in littore vagantibus, partim in oppido victus sui mercandi gratia progressis, vacua à defensoribus stabat. Quibus rebus Varus ex per-

stinctione, rescribendum *quum partem equitatus sui —— misit, in itinere*, &c. *Idem.*

1. *Iter officere*] *Officere* antiquorum more cum accusativo junxit; nam *Plautus* Trucul. *Jam*, inquit, *ego te hic affatim officiam.* Non igitur erat, cur *Joan. Rhellicanus interim officere* reponeret. *Glandorp.*

2. *Ibique Getulis remigibus epibatisque complet, insidiandique gratia progressus*] MS. *Norvic. illamque* &c. *complet, insidiandique gratia* ab Utica *progressus*; quæ quidem lectio cum *Hirtii* simplicitate melius videtur convenire. Eam sane animo proniore recipio, quod editt. *Rom. Ven. Beroald.* duas illas voces exhibeant, quas ex MSto *Norvic.* adserui. *Davies.*

3. *Ad Thapsum versus*] Hæc lectio est à MSto *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* cum in vulgg. omissa præpositione, scribatur *Thapsum versus.* Idem.

4. *Cum classe se longius à prospectu removit: reliqua classis in salo ad Leptim*] De hoc loco sic scribit *Ph. Rubenius* Elect. lib. II. cap. IV. Prior narratio expungitur damnaturque à sequenti. Si Aquila cum classe angulum nactus est, quomodo adjicit *reliqua classis in salo ad Leptim?* Sed auctor culpa vacat, & editio prisca verissime scribit & ordinat: *Aquila tempestate jactatus, cum classe propius promontorium superare non potuit: atque angulum quendam tutum à tempestate nactus, se longius à prospectu removit.* Cur hæc mutata? nam Aquila solus angulum illum cum navi sua cepit; reliqua classis ad Leptim appulit. Hactenus vir erudi-

fugis cognitis, occaſionem nactus, vigilia ſecunda Adrumeto [1] ex Cothone egreſſus, primo mane Leptim univerſa claſſe vectus, naves onerarias, quæ longius à portu in ſalo ſtabant, incendit, & penteres duas, vacuas à defenſoribus nullo repugnante cepit.

LXIII. Cæſar interim celeriter per nuncios in caſtris, quum opera circuiret, certior factus, quæ aberant à portu millia paſſuum VI, equo admiſſo, omiſſis omnibus rebus, celeriter pervenit Leptim: [2] ibique moratus, omnes ut ſe naves conſequerentur, primum ipſe navigiolum parvum conſcendit; in curſu Aquilam multitudine navigiorum perterritum, atque trepidantem nactus, hoſtium claſſem ſequi cœpit. Interim Varus celeritate Cæſaris audaciaque motus, cum univerſa claſſe, converſis navibus, Adrumetum verſus fugere contendit: quem Cæſar in millibus paſſuum IV conſecutus, recuperata quinqueremi cum omnibus ſuis epibatis, atque etiam hoſtium cuſtodibus CXXX in ea nave captis, triremem hoſtium proximam, quæ in repugnando erat commorata, onuſtam remigum epibatarumque cepit: reliquæ naves hoſtium promontorium ſuperarunt, atque Adrumetum in Cothonem ſe univerſæ contulerunt. Cæſar eodem vento promontorium ſuperare non potuit, atque in ſalo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Adrumetum accedit; ibique navibus onerariis, quæ erant extra Cothonem, incenſis, omnibuſque reliquis aliis aut ſubductis, aut in Cothonem compulſis, paulliſper commoratus, ſi forte vellent claſſe dimicare, rurſus ſe recepit in caſtra.

tus, cujus fidem aliquatenus firmant editt. *Rom. Ven. Beroald.* in iis enim legitur: *Aquila tempeſtate jactatus, cum claſſe propius promontorium ſuperare non potuit, atque angulum quendam tutum à tempeſtate nactus*, cum claſſe *ſe longius à proſpectu removit.* Davies.

1. *Ex Cothone egreſſus*] Ex portu arte facto; nam *Cothona ſunt portus in mari, non naturales, ſed arte & manu facti. Eſt autem & maſculini & neutri generis: nam &* cothon, hujus cothonis *facit, &* cothonum hujus cothoni. Verba ſunt *Servii* ad Æn. 1, 431. *Idem.*

2. *Ibique moratus, omnes ut ſe naves conſequerentur, primum ipſe navigiolum parvum conſcendit*] *Fulv. Urſini* Codex *ibique moratur, omnes ut ſe naves conſequerentur, poſtea ipſe* &c. Sic & MSS. duo *Thuanei*, quam lectionem probat *Joan. Goduinus.* MS. autem *Norvic. ibique hortatur* &c. *poſt eo tempore parvulum ua-*

LXIV.

LXIV. In ea nave captus est P. Vestrius eques Romanus, & [1] P. Ligarius Afranianus; quem Cæsar in Hispania cum reliquis dimiserat, & postea se ad Pompejum contulerat; inde ex prœlio effugerat, in Africamque ad Varum venerat; quem ob perjurium perfidiamque Cæsar jussit necari: P. Vestrio autem, quod ejus frater Romæ pecuniam imperatam numeraverat, & quod ipse suam caussam Cæsari probaverat, se Nasidii classe captum, quum ad necem duceretur, beneficio Vari esse servatum, postea facultatem sibi nullam datam transeundi, ignovit.

LXV. Est in Africa consuetudo incolarum, ut in agris, & in omnibus fere villis sub terra specus, condendi frumenti gratia, clam habeant, atque id propter bella maxime, hostiumque subitum adventum præparent. Qua de re Cæsar certior per indicem factus, tertia vigilia legiones II cum equitatu mittit à castris suis millia passuum X; atque inde magno numero frumenti onustos [2] recipit in castra. Quibus rebus cognitis, Labienus progressus à suis castris millia passuum VII, per jugum & collem, per quem Cæsar pridie iter fecerat, ibi castra duarum legionum facit; atque ibi ipse quotidie existimans Cæsarem eadem sæpe frumentandi gratia commeaturum, cum magno equitatu levique armatura insidiaturus locis idoneis consedit.

LXVI. Cæsar interim de insidiis Labieni ex perfugis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano instituto, sæpe idem faciendo in negligentiam adducerentur, subito mane imperat porta Decumana legiones se IIX veteranas cum parte equitatus sequi: atque,

vigiolum conscendit, ut legendum crediderim *ibique hortatur, omnes ut se naves consequerentur; postea ipse parvulum navigiolum conscendit.* Editt. tamen *Rom. Ven. Beroald.* vulgatam lectionem retinent, quæ nihil habet absoni. *Davies.*

1. *Et P. Ligarius Afranianus*] In vett. editt. perperam legitur *P. Ligarius Afranius.* Ligarium ideo *Afranianum* vocat, quod in Hispaniis sub Afranio, & Petrejo meruerat. *Rhellican.*

2. *Recipit in castra*] Sic ex MSto *Norvic.* reposui: in aliis erat *recepit in castra*, quæ lectio minus convenit cum verbis præsentis temporis, quibuscum conjungitur. *Davies.*

equiti-

equitibus præmiſſis, neque opinantes inſidiatores ſubito in convallibus latentes levi armatura concidit circiter D; reliquos in fugam turpiſſimam conjecit. Interim Labienus cum univerſo equitatu fugientibus ſuis ſuppetias occurrit. Cujus vim multitudinis quum equites pauci Cæſariani jam ſuſtinere non poſſent, Cæſar inſtructas legiones hoſtium copiis oſtendit. Quo facto perterrito Labieno, ac retardato, ſuos equites recepit incolumes. [1] Poſtero die Juba Numidas eos, qui loco amiſſo fuga ſe receperant in caſtra, in cruce omnes ſuffixit.

LXVII. Cæſar interim, [2] quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in caſtra conducit; atque præſidio Lepti, Ruſpinæ, Acillæ relicto, Ciſpio, Aquilæque claſſe tranſdita, ut alter Adrumetum, alter Thapſum mari obſiderent, ipſe caſtis incenſis, IV noctis vigilia, acie inſtructa, impedimentis in ſiniſtra parte collocatis, ex eo loco proficiſcitur, & pervenit ad oppidum Agar, quod à Getulis ſæpe antea oppugnatum, ſummaque vi per ipſos oppidanos erat defenſum. Ibi in campo caſtris unis poſitis, ipſe frumentatum circum villas cum parte exercitus profectus, magno invento hordei, olei, vini, fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, redit in caſtra. Scipio interim, cognito Cæſaris diſceſſu, cum univerſis copiis per jugum Cæſarem ſubſequi cœpit; atque ab ejus caſtris millia paſſuum VI longe, trinis caſtris diſpartitis copiis, conſedit.

LXVIII. Oppidum erat Zeta, quod aberat à Scipiqne millia paſſuum X, ad ejus regionem & partem caſtrorum collocatum, à Cæſare autem diverſum ac remotum, quod erat ab eo longe millia paſſuum XIIX. Huc Scipio legiones II frumentandi gratia miſit. Quod poſtquam Cæſar ex perfuga cognovit, caſtris ex campo in collem, ac

1. *Poſtero die Juba* &c.] *Joan. Rhellicanus* valde inſulſe hanc Jubæ militarem animadverſionem, ſeu potius crudelitatem, ad prœlium apud Ruſpinam factum refert, cum id temporis Jubam adhuc in regno ſuo fuiſſe, conſtet. *Glandorp.*

2. *Quoniam frumenti inopia*] MS. *Norvic. qui frumenti inopia premebatur*, & ea ſane lectio æque placet ac vulgata. *Davies.*

tutiora

tutiora loca collocatis, atque ibi præsidio relicto, ipse IV vigilia egressus, præter hostium castra proficiscitur cum copiis, & oppido potitur. Legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: &, quum eo contendere conaretur, animadvertit copias hostium iis legionibus occurrere suppetias; quæ res ejus impetum retardavit. Itaque, capto C. Mutio Regino equite Rom. Scipionis familiarissimo, qui ei oppido præerat, & P. Atrio equite Rom. de conventu Uticensi, & camelis XXII regis adductis, præsidio ibi cum Oppio legato relicto, ipse se recipere cœpit ad castra.

LXIX. Quum jam non longe à castris Scipionis abesset, quæ eum necesse erat prætergredi; Labienus Afraniusque cum omni equitatu levique armatura ex insidiis adorti, agmini ejus extremo se offerunt, atque ex collibus primis [1] exsistunt. Quod postquam Cæsar animadvertit, equitibus suis hostium vi oppositis, sarcinas legionarios in acervum jubet comportare, atque celeriter signa hostibus inferre. Quod postquam cœptum est fieri; primo impetu legionum equitatus & levis armatura hostium nullo negotio loco pulsa & dejecta est de colle. Quum jam Cæsar existimasset hostes pulsos deterritosque finem lacessendi facturos, & iter cœptum pergere cœpisset; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi, in Cæsaris legionarios impetum faciunt [2] Numidæ, leviscque armaturæ, mirabili velocitate præditi, qui inter equites pugnabant, & una pariterque cum equitibus accurrere & refugere consueverant. Quum hoc sæpius facerent, & [3] Julianos proficiscentes insequerentur, &

1. *Exsistunt*] *Exsistere* proprie emergere, apparere & exoriri est. *Cicero* pro M. Cœlio: *Exsistat igitur pro hac familia aliquis, & potissimum Cæcus ille* &c. *qui si exstiterit, sic loquetur.* Et de divinatione: *Anguis ab ara exstitit.* Glandorp.

2. *Numidæ, leviscque armaturæ*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* perperam, omissa particula, repræsentant *Numidæ levis armatura.* MS. *Norvic.* exhibet *Numidæ leviscque armatura*, ac ita reponendum, nisi forte, pro vetere scribendi ratione, *levis* nominativi pluralis censeatur. *Davies.*

3. *Julianos proficiscentes insequerentur, & refugerent instantes, propius non accederent*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *Julianos proficiscentes insequerentur & refugerent: stantes propius non accede-*

refu-

refugerent instantes, propius non accederent, & singulari genere pugnæ uterentur; eosque jaculis convulnerare satis esse existimarent; Cæsar intellexit nihil aliud illos conari, nisi ut se cogerent castra in eo loco ponere, ubi omnino aquæ nihil esset; ut exercitus ejus jejunus, qui à quarta vigilia usque ad horam x die nihil gustasset, ac jumenta siti perirent.

LXX. Quum jam ad Solis occasum esset, & non totos c passus in horam IV esset progressus, equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones invicem ad extremum agmen evocabat. Ita vim hostium, placide leniterque procedens, per legionarium militem commodius sustinebat. Interim equitum Numidarum copiæ dextra sinistraque per colles præcurrere, coronæque in modum cingere multitudine sua Cæsaris copias, pars agmen extremum insequi: Cæsaris autem non amplius tres aut quatuor milites veterani, si se convertissent, & pila viribus contorta in Numidas infestos conjecissent, amplius II millium numero ad unum terga vertebant; ac rursus ad aciem passim, conversis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, & jacula in legionarios conjiciebant. Ita Cæsar, modo procedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum [1] in castris incolumes, sauciis x factis, reduxit. Labienus, circiter ccc amissis, multis vulneratis, ac defessis instando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante castra in acie, terroris gratia, in conspectu Cæsaris collocaverat, reducit in castra.

LXXI. Cæsar contra ejusmodi hostium genera copias suas, non ut Imperator exercitum veteranum, victorem-

rent; sic & MS. *Norvic.* nisi quod in eo omittatur particula copulans, unde mutata distinctione legendum crediderim *Julianos proficiscentes insequerentur & refugerent stantes, propius non accederent*; nam cap. LXX. testatur noster, si tres aut quatuor veterani *se convertissent*, multos Numidas terga vertisse. *Davies.*

1. *In castris incolumes—reduxit*] Non necesse est ut cum *Pet. Ciacconio* legamus *in castra*, nam hæc præpositio, etiam cum motum denotet, ablativo jungitur, ut inter alios ostendit *G. J. Vossius* de Construct. cap. LXV. *Idem.*

que

remque maximis rebus gestis, [1] sed ut lanista tirones gladiatores condocefacere: quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obversi adversariis, & in quantulo spatio resisterent, modo procurrerent, modo recederent, comminarenturque impetum, ac prope quo loco, [2] & quemadmodum tela mitterent, præcipit: mirifice enim hostium levis armatura anxium exercitum nostrum atque sollicitum habebat: quia & equites deterrebat prœlium inire, propter equorum interitum; quod eos jaculis interficiebat; & legionarium militem defatigabat propter velocitatem; gravis enim armaturæ miles simul atque [3] ab his insectatus constiterat, in eosque impetum fecerat, illi veloci cursu facile periculum vitabant.

LXXII. Quibus ex rebus Cæsar vehementer commovebatur: quia, quodcumque prœlium, quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatui, levique armaturæ eorum nullo modo par esse poterat. Sollicitabatur autem his rebus, quod nondum hostium legiones cognoverat, & quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu, levique armatura, quæ erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam hæc caussa, quod elephantorum magnitudo multitudoque militum animos detinebat in terrore; cui uni rei tamen invenerat remedium: namque elephantos [4] ex Italia transportari

1. *Sed ut lanista tirones gladiatores condocefacere*] Ait *tirones gladiatores*, quia in ludo genera duo, *Tirones* sive novitii, & *Veterani*. Hi nobiliores, & usu longo edocti. Ad illos cura & institutio præcipue pertinebat. Vide *Just. Lipsium* lib. I. Saturn. cap. XV. ubi fuse de lanistis. *Brant.*

2. *Et quemadmodum tela mitterent, præcipit*] Editt. *Rom. Ven. præcepit*, in MS. autem *Norvic.* est *præciperent*, unde procul dubio legendum *præcipere*, supra enim dixit *ut lanista tirones gladiatores* condocefacere, cum quo hic locus componi non potest, nisi subjiciatur modus infinitivus. *Davies.*

3. *Ab his insectatus*] Hoc participium, quod vulgo *deponens* censetur, hic loci *passive* accipitur, quin & aliis id genus multis idem contigit, quemadmodum ostendit *G. J. Vossius* de Anal. lib. III. cap. VI. Hinc factum, ut hujusce verbi *activam* terminationem adhibuerit *Plautus* Captiv. Act. III. Sc. IV, 61. *Idem.*

4. *Ex Italia transportari*] Ita edidit *Jos. Scaliger*, & sic emendarunt *Pet. Ciacconius* & *Just. Lipsius* Elect. lib. II. cap. XXII. cum in libris MSS. & antiquitus excusis legatur *in Italiam transportari*, quam lectionem tueri frustra aggressus est *Joan. Goduinus*, nam Cæsarem ἐφοδιάσας τι ΕΚ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ καὶ ΕΛΕΦΑΝΤΑΣ μεταπέμψασθαι testatur *Dion* lib. XLIII. p.

portari jusserat, quo & miles noster speciemque & virtutem bestiæ cognosceret, & cui parti corporis ejus telum facile adjici posset; ornatusque ac loricatus elephantus quum esset, quæ pars ejus corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conjicerentur: præterea, ut jumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, [1] consuetudine captarum non reformidarent. [2] Quibus ex rebus largiter erat consecutus: nam & milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscebant: equitesque in eos [3] pila præpilata conjiciebant; atque [4] in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat.

LXXIII. Ob has causas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Cæsar, tardiorque & consideratior erat factus, & ex pristina bellandi consuetudine celeritateque excesserat: nec mirum; copias enim habebat in Gallia bellare consuetas locis campestribus, & contra Gallos homines apertos minimeque insidiosos; qui per virtutem, non per dolum, dimicare consueverunt: tum autem erat ei laborandum,

215. Vitiosa tamen illa lectione deceptus videtur *Jul. Celsus*; hic enim p. 225. ed. Londin. sic loquitur: *Huic parti remedium adhibuerat adducendo elephantes in castra, & aliquos* in Italiam *mittendo* &c. *Dav.*

1. *Consuetudine captarum non reformidarent*] Reponit *Pet. Ciacconius consuetudine earum*, vel *consuetudine capta earum non reformidarent*; & sane à posteriori conjectura non abhorrerem, nisi MS. *Norv.* lectionem exhiberet, quæ sententiæ admodum quadrat; in illo enim est *consuetudine* capta *non reformidarent*, ac ita rescribendum. *Idem.*

2. *Quibus ex rebus largiter erat consecutus*] Primas tres voculas contra fidem Codicum delendas censuit *Jos. Scaliger*, qua emendatione recepta, aliter distinguenda est oratio, quam in sua editione fecit vir maximus. *Pet. Ciacconio* placet *quas res largiter erat consecutus*; sed hæc nimia est mutatio. Vide an felicius conjecerim *quibus* hæc *rebus* &c. ne scilicet equi virive bestias timerent. *Idem.*

3. *Pila præpilata*] *Joan. Glandorpius* aliique, censuerunt *pila præpilata* hic esse tela ferreis cuspidibus instructa; sed *Just. Lipsio* adsentiendum, qui Poliorc. lib. IV. Dial. IV. notavit *pila præpilata* sine ferro esse, nec aliud quam pilæ instar, obtuso acumine, rotunda. Certe, quod non observavit vir doctissimus, elephanti, cum vulnerantur, non ita lenes se præstare sunt soliti, ut eorum *patientia equos in consuetudinem adduceret*. Vide *Florum* lib. I. cap. XVIII, 12. & hujusce libri cap. LXXXIV. *Dav.*

4. *In consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat*] Editt. *Rom. Ven. Ber.* exhibent *in consuetudinem equos ipsarum bestiarum adduxerant*, quam quidem lectionem à Criticis vulgatæ sensum non capientibus profectam arbitror. *Pet. Ciacconius* reponit *consuetudine equos patientia bestiarum adduxerat* vel *equos consuetudine in patientiam* &c. *Just. Lipsius* Pol. lib. IV. Dial. IV. legit *in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerant*. Mihi quidem sana videtur lectio recepta, dummodo vox *patientia* nominandi casu posita intelligatur. *Idem.*

borandum, ut consuefaceret milites hostium dolos, insidias, artificia cognoscere, & quid sequi, quid vitare conveniret. Itaque quo hæc celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in uno loco continerent, sed per causſam frumentandi, huc atque illuc raptaret: ideo quod hostium copias ab se, suoque vestigio non discessuras existimabat. Atque post diem III productas accuratius suas copias, sicut instruxerat, [1] propter hostium castra prætergressus, æquo loco invitat ad dimicandum. Postquam eos abhorrere videt, reducit sub vesperum legiones in castra.

LXXIV. Legati interim ex oppido Vacca, quod finitimum fuit Zetæ, cujus Cæsarem potitum esse demonstravimus, veniunt. Petunt & obsecrant, *ut sibi præsidium mittat: se res complures, quæ utiles bello sint, administraturos.* Per id tempus, [2] Deorum voluntate studioque erga Cæsarem, transfuga suos cives facit certiores: *Jubam regem celeriter cum copiis suis, antequam Cæsaris præsidium eo perveniret, ad oppidum adcucurrisse, atque, adveniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibus ejus oppidi incolis ad unum interfectis, dedisse oppidum diripiendum delendumque militibus.*

LXXV. Cæsar interim, lustrato exercitu a. d. XII. Kal. Apr. postero die productis universis copiis, [3] progressus à suis castris millia passuum V, à Scipionis circiter II mil-

1. *Propter hostium castra prætergressus*] Cur prima vox in editt. *Rom. Ven. Beroald.* non comparet, in causa fuit editorum inscitia, qui præpositionis illius significatum non intelligebant. *Propter hostium castra* idem valet ac *prope hostium castra.* Sic *Plautus* Amphit. Act. IV. Sc. 1, 8. *Quem* propter *corpus suum stupri compleverit.* Et Curcul. Act. IV. Sc. 1, 15. *In medio* propter *Canalem.* Adi etiam quæ notavimus ad hujusce libri cap. XXXVII. *Davies.*

2. *Deorum voluntate studioque erga Cæsarem*] Sic reposui ex MS. *Norvic.* & ed. *Steph.* eandemque lectionem in suo Codice inventam probavit *Fulv. Ursinus*: & jure quidem merito, quippe quæ cum auctoris sententia pulchre conveniat, nam Dii immortales, inquit ille Bell. Alex. cap. LXXV. *quum omnibus casibus belli interfunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari.* In vulgg. erat *de eorum voluntate studioque erga Cæsarem*, unde factum, ut verba illa pro Glossemate habuerit *Just. Lipsius* Elect. lib. II. cap. XXII. *Idem.*

3. *Progressus à suis castris*] Hanc lectionem MS. *Norvic.* & edit. *Rob. Stephani* A. D. 1544. debemus. In aliis tam priscis, quam nuperis excusis legebatur *processus à castris*, quæ nova est locutio & Latinis auribus inandita. *Idem.*

lium interjecto ſpatio, in acie conſtitit. Poſtquam ſatis diuque adverſarios à ſe ad dimicandum invitatos ſuperſedere pugnæ animadvertit, reducit copias. Poſtero die caſtra movet, atque iter ad oppidum Sarſuram, ubi [1]Scipio Numidarum habuerat præſidium, frumentumque comportaverat, ire contendit. Quod ubi Labienus animadvertit, cum equitatu levique armatura agmen ejus extremum carpere cœpit: atque ita lixarum mercatorumque, qui ploſtris merces portabant, interceptis ſarcinis, addito animo, propius audaciuſque accedit ad legiones, quod exiſtimabat milites ſub onere ac ſub ſarcinis defatigatos pugnare non poſſe. Quæ res Cæſarem non fefellerat: namque expeditos ex ſingulis legionibus tricenos milites eſſe juſſerat; itaque eos in equitatum Labieni immiſſos turmis ſuorum ſuppetias mittit. Tum Labienus, converſis equis, ſignorum conſpectu perterritus, turpiſſime contendit fugere; multis ejus occiſis, compluribus vulneratis. Milites legionarii ad ſua ſe recipiunt ſigna, atque iter inceptum ire cœperunt: Labienus per jugum ſummum collis dextrorſus procul [2]milites ſubſequi non deſiſtit.

LXXVI. Poſtquam Cæſar ad oppidum Sarſuram venit, inſpectantibus adverſariis, interfecto præſidio Scipionis, quum ſuis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipionis evocato, qui ibi præerat, atque à multitudine circumvento interfectoque, oppido potitur; atque ibi frumento exercitui dato, poſtero die ad oppidum Tiſdram pervenit, in quo Conſidius per id tempus fuerat cum grandi præſidio, cohorteque ſua gladiatorum. Cæſar, oppidi natura perſpecta, [3]atque inopia

1. *Scipio Numidarum habuerat præſidium*] MS. *Norvic.* repræſentat *Scipio Numidarum* habebat *præſidium*, quæ ſane lectio non paullo eſt melior, cum enim Cæſar ad oppidum Sarſuram venit, ibi præſidium Scipionis repertum interfecit. Vide cap. LXXVI. *Davies.*

2. *Milites ſubſequi non deſiſtit*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *ſubſequi non deſtitit*, omiſſa prima voce, quæ nullo ſententiæ detrimento abeſſe poteſt. *Idem.*

3. *Atque inopia ab oppugnatione ejus deterritus*] *Juſt. Lipſius* Elect. lib. II. cap. XXII. reſcribit *aquæ inopia*; ſed ſi, ut videtur, *Hirtius* rerum oppido expugnando neceſſariarum inopiam intelligat, haud opus eſt, ut ejus conjecturam recipiamus. *Idem.*

ab

ab oppugnatione ejus deterritus, protinus profectus circiter millia paſſuum IV [1] ad aquam facit caſtra; atque inde IV die egreſſus, redit rurſus ad ea caſtra, quæ ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua caſtra copias reducit.

LXXVII. Thabenenſes interim, qui ſub ditione & poteſtate Jubæ eſſe conſueſſent, in extrema ejus regni regione maritima locati, interfecto regio præſidio, legatos ad Cæſarem mittunt; [2] rem à ſe geſtam docent: petunt orantque, ut ſuis fortunis, de populo Rom. quod bene meriti eſſent, auxilium ferret. Cæſar, eorum conſilio probato, [3] M. Criſpum Tribunum cum cohorte, & ſagittariis, tormentiſque compluribus præſidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, commeatu dato, cum ſignis non potuerant ante tranſire in Africam, ad millia IV, equites CD, funditores ſagittariique ∞ uno commeatu Cæſari occurrerunt. Itaque tum his copiis, & omnibus legionibus eductis, ſicut erat inſtructus, IIX millibus paſſuum à ſuis caſtris, ab Scipionis vero IV millibus longe conſtitit in campo.

LXXVIII. Erat oppidum infra caſtra Scipionis nomine Tegea, ubi præſidium equeſtre [4] circiter CD habere conſueverat. Eo equitatu dextra ſiniſtraque directo ab oppidi lateribus, ipſe, legionibus ex caſtris eductis, atque in

1. *Ad aquam facit caſtra*] Sic edidimus ex fide MS. *Norvic.* & edit. *Steph.* Vulgg. perperam *fecit caſtra.* Idem.

2. *Rem à ſe geſtam docent*] Hæc conjectura *Juſt. Lipſii* Elect. lib. II. cap. XXII. quem in ſua edit. ſecutus eſt *Joſ. Scaliger.* Omnes Codd. *rem male geſtam* exhibent. Inepte prorſus; cum pro *Cæſaris* & *Hirtii* ſententia optime ſe geſſerint Thabenenſes. *Idem.*

3. *M. Criſpum*] Quidam legunt *M. Ciſpium.* Sed hujus *M. Criſpi* multa mentio fit à *Dione* libro quadrageſimo ſeptimo, & à *Cicerone* Philipp. XI. cum ſcribit, *Q. Marcio Criſpo Procoſ. L. Statio Murco Procoſ.* Legendum tamen exiſtimo apud *Ciceronem, M. Criſpo Procoſ.* ex ipſo *Dione*, nam de eodem apud utrumque agi non dubium eſt. *Ciaccon.*

4. *Circiter* CD *habere conſueverat*] MS. *Norvic.* omiſſis notis numeralibus, exhibet *circiter nũo habere conſueverat*, unde legendum arbitror *circiter* CD *numero* &c. Sic infra hoc ipſo capite: *Vim hoſtium ad* IV *millia* numero *ſuſtinere non poterant.* Ac lib. II. de Bell. Gall. cap. IV. *Oppida habere* numero XII. Ita & alibi paſſim. *Davies.*

jugo

jugo inferiore instructis, non longius fere ∞ passus ab suis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur; & tempus diei in otio consumebatur; Cæsar equitum turmas suorum jubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in statione erat, facere impressionem; levemque armaturam, sagittarios funditoresque eodem submittit. Quod ubi cœptum est fieri; & equis concitatis Juliani impetum fecissent; Pacidius suos equites exporrigere cœpit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundere, & nihilo minus fortissime acerrimeque pugnare. Quod ubi Cæsar animadvertit, CCC, quos ex legionibus habere expeditos consueverat, ex proxima legione, quæ ei prœlio in acie constiterat, jubet equitatui succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria submittere, sauciisque ac defatigatis integros, recentioribusque viribus equites subministrare. Postquam equites Juliani CD vim hostium ad IV millia numero sustinere non poterant, & à levi armatura Numidarum vulnerabantur, minutatimque cedebant; Cæsar alteram alam mittit, qui fatagentibus celeriter occurrerent. Quo facto sui sublati universi, in hostes impressione facta, in fugam adversarios dederunt, multis occisis, compluribus vulneratis: insecuti per III millia passuum, usque in colles hostibus adactis, se ad suos recipiunt. Cæsar in horam X commoratus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit, omnibus incolumibus: in quo prœlio Pacidius graviter pilo per cassidem caput ictus, complures-que duces, ac fortissimus quisque interfecti, vulneratique sunt.

LXXIX. Postquam nulla conditione cogere adversa-

1. *Minutatimque cedebant*] Sensim, paullatim. Sic supra cap. XXXI. *Intra munitiones* minutatim *modeste que sine tumultu aut terrore se recipere*. Hic tamen vocis usus in causa fuit, cur *non optimum Latinitatis auctorem* nostrum vocarit *J. M. Brutus*. Perperam sane. *Varro* R. R. lib. I. cap. XX. *Tum ita subigendum, ut* minutatim *assuefaciant*. Et lib. II. cap. VII. *Quotidie adjiciendo* minutatim. Vide & *Senecam* in Consol. ad Helv. cap. VIII. In editt. *Rom. Ven. Beroald.* legitur *minutatimque cedebantur*, *Joan. Rhellicano* frustra applaudente. *Davies.*

rios

rios poterat, ut in æquum locum deſcenderent, legionumque periculum facerent; neque ipſe propius hoſtem caſtra ponere propter aquæ penuriam ſe poſſe animadverteret, adverſarios [1] non eorum virtute confidere, ſed aquarum inopia fretos, deſpicere ſe intellexit: pridie Non. Apr. tertia vigilia egreſſus, ab Agar XVI millia paſſuum nocte progreſſus, ad Thapſum, ubi Vergilius cum grandi præſidio præerat, caſtra ponit, oppidumque eo die circummunire cœpit, locaque idonea opportunaque complura præſidiis occupare; ne hoſtes intrare ad ſe, ac loca interiora capere poſſent. Scipio interim, cognitis Cæſaris conſiliis, ad neceſſitatem adductus dimicandi, ne per ſummum dedecus fidiſſimos ſuis rebus Thapſitanos & [2] Vergilium amitteret; confeſtim Cæſarem per ſuperiora loca conſecutus, millia paſſuum IIX à Thapſo binis caſtris contendit.

LXXX. Erat ſtagnum ſalinarum, inter quod, & mare, anguſtiæ quædam non amplius mille & quingentos paſſus intererant; quas Scipio intrare, & Thapſitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Cæſarem non fefellerat; namque pridie in eo loco caſtello munito, ibique trino præſidio relicto, ipſe cum reliquis copiis [3] lunatis caſtris Thapſum operibus circummunivit. Scipio interim excluſus ab incepto itinere, ſupra ſtagnum poſtero die & nocte confecta, cœlo albente, non longe à caſtris præſidioque, quod ſupra commemoravimus, ∞ c paſſibus, ad mare verſus conſedit, & caſtra munire cœpit. Quod poſtquam Cæſari nunciatum eſt, [4] milite ab opere deducto,

1. *Non eorum virtute confidere*] Quemadmodum pronomen reciprocum pro demonſtrativo ſubinde ponitur, ut oſtendit *Joan. Vorſtius* de Latin. falſo ſuſpect. cap. v. ita, vice verſa, ἀνθεντικὸν in reciproci locum hic ſuccedit. Sic & apud *Hyginum* Fab. LXXX. *Tunc deprecatus Pollux, ut liceret* EI *munus ſuum cum fratre communicare.* Plura congeſſit *G. J. Voſſius* de Conſtruct. cap. LVI. *Idem.*

2. *Vergilium amitteret*] Sic legitur in editt. *Rom. Ven. Beroald.* &, ut opinor, rectius, quam in MS. *Norvic. Virgilium deſereret.* Idem.

3. *Lunatis caſtris.*] In lunæ formam poſitis, quemadmodum & *lunati* vocantur *calcei.* Sic & *Virgilius* Æneid. 1, 494. *peltas lunatas* vocat; quod (ut *Servius* exponit) *in modum Lunæ mediæ eſſent formatæ.* Rhellican.

4. *Milite ab opere deducto*] Hæc lectio eſt à MS. *Norvic.* & edit. *Beroald.* eancaſtris

caſtris præſidio Aſprenate proconſule cum legionibus II relicto, ipſe cum expedita copia in eum locum citatim contendit; claſſiſque parte ad Thapſum relicta, reliquas naves jubet poſt hoſtium tergum quam maxime ad littus appelli, ſignumque ſuum obſervare; quo ſigno dato, ſubito clamore facto, ex improviſo hoſtibus averſis incuterent terrorem; ut perturbati, ac perterriti reſpicere poſt terga cogerentur.

LXXXI. Quo poſtquam Cæſar pervenit, & animadvertit [1] aciem pro vallo Scipionis, elephantoſque dextro ſiniſtroque cornu collocatos, & nihilo minus partem militum caſtra non ignaviter munire; ipſe acie triplici collocata, legione X ſecundaque dextro cornu; IIX & IX ſiniſtro, oppoſitis V legionibus in quarta acie, ante ipſa cornua quinis cohortibus contra beſtias collocatis, ſagittariis, funditoribus in utriſque cornibus diſpoſitis, levique armatura inter equites interjecta, ipſe pedibus circum milites concurſans, virtuteſque veteranorum, prœliaque ſuperiora commemorans, blandeque appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui nunquam in acie dimicaſſent, hortabatur, *ut veteranorum virtutem æmularentur, eorumque famam, nomen locumque, victoria parta, cuperent poſſidere.*

LXXXII. Itaque in circumeundo exercitum, animadvertit hoſtes circa vallum trepidare, atque ultro citroque pavidos concurſare, & modo ſe intra portas recipere, modo inconſtanter immoderateque prodire: quumque idem à pluribus animadverti cœptum eſſet; ſubito legati evocatique obſecrare Cæſarem, *ne dubitaret ſignum dare:*

demque ex Codd. Gallic. aſſeruit *Joan. Goduinus.* Vulgg. *milites ab opere deductos*, quo modo ſi legas, non conſtat σύνταξις. Davies.

1. *Aciem pro vallo Scipionis, elephantoſque dextro ſiniſtroque cornu collocatos*] Non nihil hic turbant MSti & antiquitus excuſi. In nonnullis eſt *aciem pro vallo Scipionis, caſtris elephantiſque —— collocatis*, unde reponit *Joan. Glandorpius, aciem pro vallo Scipionis* inſtructam, *elephantis dextro ſiniſtroque cornu collocatis.* MS. *Norvic.* exhibet *pro vallo Scipionis, contra elephantos—collocatos*; ſic & editt. *Rom. Ven. Ber.* niſi quod illæ *collocatam.* Sed his omnibus multum præſtat recepta lectio. *Idem victo-*

victoriam sibi propriam à diis immortalibus portendi. Dubitante Cæsare, atque eorum studio cupiditatique resistente, sibique eruptione pugnari non placere clamitante, & etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu, [1] injussu Cæsaris, tubicen, à militibus coactus, canere cœpit. Quo facto ab universis cohortibus signa in hostem cœpere inferri, quum centuriones pectore adverso resisterent, vique continerent milites, ne injussu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent.

LXXXIII. Quod postquam Cæsar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse, [2] signo *Felicitatis* dato, equo admisso in hostem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores sagittariique concita tela in elephantos frequentes injiciunt. Quo facto bestiæ stridore fundarum lapidumque perterritæ sese convertere, & suos post se frequentes stipatosque proterere, & in portas valli semifactas ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, præsidio deserti principes fugiunt. Ita celeriter bestiis circuitis, legiones vallo hostium sunt potitæ: & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, unde pridie erant egressi, confugiunt.

LXXXIV. Non videtur esse prætermittendum de virtute militis veterani v legionis: nam quum in sinistro cornu elephantus vulnere ictus & dolore concitatus in lixam inermem impetum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu innixus pondere suo, [3] proboscide erecta vibrantique, stridore maximo premeret atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiæ

1. *Injussu Cæsaris, tubicen* &c.] Idem confirmat *Florus*, qui lib. IV. cap. II, 66. *quod nunquam alias accidisset, ante imperium Ducis sua sponte signa cecinisse* scribit. *Glandorp.*

2. *Signo* Felicitatis *dato*] De signis militaribus, quæ Græci συνθήμαθα & σύμβολα, Romani *tesseras* vocant, legatur *Fl. Vegetius* lib. III. cap. V. *Idem.*

3. *Proboscide erecta vibrantique*] MS. *Norvic.* habet *promuscide erecta vibratimque*; sic & postea, ubi manus elephanti in vulgg. vocatur *proboscis*, is Codex *promuscidem* constanter repræsentat. Ita etiam apud *Plinium* Hist. Nat. lib. VIII. cap. VII. nonnulli libri *proboscidem* exhibent; dum in aliis manu exaratis Codd. *promuscis* legatur. *Davies.*

offerret: quem poſtquam elephantus ad ſe telo infeſto venire animadvertit, relicto cadavere militem proboſcide circumdat, atque in ſublime extollit armatum. Qui in ejuſmodi periculo quum conſtanter agendum ſibi videret, gladio proboſcidem, quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non deſtitit: quo dolore adductus elephantus, milite abjecto, maximo cum ſtridore curſuque converſus ad reliquas beſtias ſe recepit.

LXXXV. Interim Thapſo qui erant præſidio, ex oppido eruptionem porta maritima faciunt; &, ſive ut ſuis ſubſidio occurrerent; ſive ut, oppido deſerto, fuga ſalutem ſibi pararent, egrediuntur, atque ita per mare [1] umbilici fine ingreſſi, terram petebant: [2] qui à ſervitiis pueriſque, qui in caſtris erant, lapidibus piliſque prohibiti terram attingere, rurſus ſe in oppidum receperunt. Interim Scipionis copiis proſtratis, paſſimque toto campo fugientibus, confeſtim Cæſaris legiones conſequi, ſpatiumque ſe non dare colligendi: qui poſtquam ad ea caſtra, quæ petebant, perfugerunt, ut refectis caſtris rurſus ſeſe defenderent; ducem aliquem requirunt, quem reſpicerent, cujus auctoritate imperioque rem gererent: qui poſtquam adverterunt neminem ibi eſſe præſidio, protinus armis abjectis in regia caſtra fugere contendunt. Quo poſtquam pervenerunt, [3] eaque ab Julianis teneri vident, deſperata ſalute in quodam colle conſiſtunt; atque [4] armis demiſſis, ſalutationem more militari faciunt. Quibus

1. *Umbilici fine ingreſſi*] Sic *Salluſtius* Hiſt. lib. III. *Fine inguinum.* Vide quæ in eum ſcripſi. *Faernus* legit *tenus.* Ciaccon.

2. *Qui à ſervitiis pueriſque*] Sic reſtitui ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Ber.* cum in nuperius impreſſis ex Gloſſemate legatur *qui à ſervis pueriſque.* Noſter hujuſce libri cap. LXXXVIII. *Hortatur, ut ſervitia manumitterent. Salluſtius* Bell. Cat. cap. XXIV. *Credebat poſſe* ſervitia *urbana ſollicitare. Florus* lib. III. cap. XXI. 11. Servitia (*pro nefas!*) *& ergaſtula armantur* Vide & *Livium* lib. I. cap. XL. *Davies.*

3. *Eaque ab Julianis teneri vident, deſperata*] In MS. *Norvic.* & antiquitus excuſis eſt *ea quoque ab Julianis teneri vident. Deſperata* &c. Quæ quidem lectio, ut & interpunctio, ob Codicum conſenſum eſt recipienda. *Idem.*

4. *Armis demiſſis*] *Joan. Goduinus* teſtatur MSS. Gallic. habere *armis dimiſſis*, quod & in Cod. *Norvic.* ac priſcis editt. reperitur. Sed vulgatam ſcripturam tuetur *Jul. Celſus*, qui p. 228. miſeros hoſce *ſalutationem militarem armorum motu* feciſſe notat. *Idem.*

miſeris

miseris ea res parvo præsidio fuit: namque milites veterani ira & dolore incensi, non modo, ut parcerent hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos, [1] quos auctores appellabant, complures aut vulnerarunt, aut interfecerunt: in quo numero fuit Tullius Rufus quæstorius: qui pilo transjectus consulto à milite interiit. Item Pompejus Rufus brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Cæsarem adcucurrisset, interfectus esset. Quo facto complures equites Rom. senatoresque perterriti ex prœlio se receperunt; ne à militibus, qui ex tanta victoria [2] licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, impunitate propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. Itaque ii omnes Scipionis milites, [3] quum fidem Cæsaris implorarent, inspectante ipso Cæsare, & à militibus deprecante eis uti parcerent, ad unum sunt interfecti.

LXXXVI. Cæsar trinis castris potitus, [4] occisisque hostium x millibus, fugatisque compluribus, se recepit, L militibus amissis, paucis sauciis, in castra: ac statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit, elephantosque LXIV ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit, captos ante oppidum instructos constituit: id hoc

1. *Quos auctores appellabant*] *J. Lipsius* lib. II. Elect. cap. XXII. reponit *fautores*. Milites scilicet turbidi & feroces, quosdam etiam è suis interfecere, quos favere (solitum in civilibus bellis) & pronos esse dicebant in hostem. Iis *fautorum* nomen inditum, per lasciviam militarem. Nominatim usurpavit *Hirtius* de B. Hisp. c. XX. *Ut diligentia adhibita perquirerent, qui essent suarum partium, itemque adversariorum victoriæ fautores*. Brant.

2. *Licentiam sibi assumpissent immoderate peccandi, impunitate propter maximas res gestas*] Locus est corruptus, quem *Joan. Glandorpius* ita supplet *licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, & spem impunitatis* &c. *Joan.* vero *Goduinus* Codd. Gallic. secutus, reponit *immoderata peccandi impunitatis*, ex qua emendatione qui sensum commodum exsculpserit, næ is mihi quidem magnus erit Apollo. Editt. *Steph.* & *Lausannensis* A. D. 1575. repræsentant *immoderate peccandi impunitatis*, unde, vocula suppleta, scribendum *immoderate peccandi, impunitatis spe propter maximas res gestas*, quemadmodum MS. *Norvic.* disertim exhibet. *Davies*.

3. *Quum fidem Cæsaris implorarent*] *Implorare*, ut *Servius* exponit in *Virgilii* l. X. Æn. vs. 19. *est auxilium cum miseratione deposcere. Qua ratione bene dicimus* imploro te ut misero feras auxilium. Noster supra lib. VIII. de B. G. cap. XLVIII. *Repente suorum omnium invocat fidem. Cæsar* l. V. c. VII. *Suorumque fidem implorare cœpit*. Brant.

4. *Occisisque hostium* X. *millibus*] *Plutarchus* in hac pugna *quinque hostium my-*

consilio, si posset Vergilius, quique cum eo obsidebantur, rei male gestæ suorum indicio à pertinacia deduci. Deinde ipse Vergilium appellavit, invitavitque ad deditionem, suamque lenitatem & clementiam commemoravit: quem postquam animadvertit responsum sibi non dare, ab oppido recessit. Postero die, divina re facta, concione advocata, in conspectu oppidanorum milites collaudat: totumque exercitum veteranum donavit; præmia fortissimo cuique, ac bene merenti pro suggestu tribuit: ac statim inde digressus, C. Rebello proconsule cum III ad Thapsum legionibus, & Cn. Domitio cum II Tisdræ, ubi Considius præerat, ad obsidendum relictis, M. Messalla [1] Uticam ante præmisso, cum equitatu ipse eodem iter facere contendit.

LXXXVII. Equites interim Scipionis, qui ex prœlio fugerant, quum Uticam versus iter facerent, perveniunt [2] ad oppidum Paradam. Ubi, quum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæsaris præcucurrisset; vi oppido potiti, in medio foro lignis coacervatis, omnibusque rebus eorum congestis, ignem subjiciunt, atque ejus oppidi incolas cujusque generis, ætatisque, vivos, constrictosque in flammam conjiciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio: deinde protinus Uticam perveniunt. Superiore tempore [3] M. Cato, quod Uticensibus propter beneficium [4] legis Juliæ parum in suis partibus præ-

riadas, id est, LM. interemta scribit. Cæterum hanc victoriam VI Idus Aprilis consecutus est, de qua *Ovidius* Fast. IV.

Hæc ait illa dies Libycis qua Cæsar in oris
Perfida magnanimi contudit arma Jubæ.

Glandorp.

1. *Uticam ante præmisso, cum equitatu*] Vitiosa est interpunctio, quam tamen omnes editt. præter *Beroaldinam* retinent, ex qua rescribo *Uticam ante præmisso cum equitatu, ipse* &c. Hanc conjecturam firmat *Jul. Celsus*, qui p. 229. sic ait: *M. Messallam cum equitatu Uticam præmittit: ipse cum exercitu subsequitur.* Davies.

2. *Ad oppidum Paradam*] Ex MS. *Norvic.* & edit. *Rom.* legendum *ad oppidum Paradæ.* Sic cap. XCI. *In oppido Zama lignis congestis*; ita enim ex iisdem Codd. rescribendum, non *Zama*, quod in aliis exhibetur. Eam locutionem probam esse Librarii non rati, perperam mutarunt. Vide not. ad hujusce libri cap. XXXVI. Hoc autem oppidum *Strabo* Geogr. lib. XVII. p. 831. Φαρὸς vocavit, *Jul. Celsus* p. 230. *Pardam*; lege *Paradam.* Idem.

3. *M. Cato, quod Uticensibus*] *Faernus* reponit: *M. Cato, quod in Uticensibus, propter beneficium legi Juliæ, parum suis partibus præsidii esse existimabat.* Ciaccon.

4. *Legis Juliæ*] *Jul. Cæsar* multas le-

sidii

sidii esse existimaverat, plebem inermem oppido ejecerat, & ante portam Bellicam castris, fossaque parvula dumtaxat munierat, ibique custodiis circumdatis, habitare coëgerat; senatum autem oppidi custodia tenebat. Eorum castra ii equites adorti expugnare cœperunt, ideo quod eos partibus Cæsaris faviisse sciebant, ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Uticenses, animo addito ex Cæsaris victoria, lapidibus fustibusque equites repulerunt. Itaque, postquam castra non potuerant potiri, Uticam se in oppidum conjecerunt; atque ibi multos Uticenses interfecerunt; domosque eorum expugnaverunt ac diripuerunt. Quibus quum Cato persuadere nulla ratione quiret, ut secum oppidum defenderent, & cæde rapinisque desisterent, &, quid sibi vellent, sciret, sedandæ eorum importunitatis gratia, singulis HS C divisit. Idem Sulla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est: unaque cum iis ab Utica proficiscitur, atque in regnum ire contendit.

LXXXVIII. Complures interim ex fuga Uticam perveniunt: quos omnes Cato convocatos una cum CCC, qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, cohortatur, ut servitia manumitterent, oppidumque defenderent. Quorum quum partem assentire, partem ani-

ges tulit, at *Hirtius* de ea hic loquitur, qua cautum erat, ut liberis populis libertas non auferretur. De qua consule *M. Ciceronem* in XXXVIII. oratione, quam in L. Pisonem habuit. Quum ergo & Uticenses suam libertatem Cæsaris beneficio retinuissent, ad illius partes eo facilius declinabant. *Rhellic.*

1. *Castra non potuerant potiri*] In MS. *Norvic.* & aliis nonnullis est *castris*; editt. autem *Rom. Ven. Beroald.* habent *castra non potuerant capere*; sed omnis hæc varietas ex eo est orta, quod Librarii & editores nonnulli huic verbo accusativum casum adjungi posse nescierunt. Scriptor de Bell. Hispan. cap. XIII. *Oppidum potiri posse se sperarent*, ubi ob eandem causam nonnulli Codd. exhibent *oppido potiri*. *Cicero* Tusc. Quæst. lib. I. cap. XXXVII. *Gentem aliquam urbem nostram potituram.* Vide etiam quæ notavimus ad hujusce libri cap. XXXVI. & *G. J. Vossium* de Construct. cap. XXII. *Davies.*

2. *Atque in regnum ire contendit*] Edit. *Florent.* A. D. 1508. à *Ph. Beroaldo* curata, probante *Joan. Rhellicano*, repræsentat *atque in regnum Jubæ tendit*: sed hæc pura puta est editoris ὑπαλλαγὴ, qui nescius erat *regnum* pro regno Jubæ κατ' ἐξοχὴν hic poni. Sic infra cap. XCII. *Ipse* (Cæsar) *postero die Utica egressus ire contendit* in regnum. Et cap. XCIII. *Considius* —— in regnum *fugere contendit.* In editt. *Rom.* & *Ven.* hæ sequentesque sex voces Librariorum aut editorum incuriâ omittuntur. *Idem.*

mum

mum mentemque perterritam, atque [1] in fuga deſtinatam habere intellexiſſet, amplius de ea re agere deſtitit, naveſque iis attribuit, ut, in quas quiſque partes vellet, proficiſceretur. Ipſe omnibus rebus diligentiſſime conſtitutis, liberis ſuis L. Cæſari, qui tum ei pro quæſtore fuerat, commendatis, & ſine ſuſpicione, vultu atque ſermone, quo ſuperiore tempore uſus fuerat, quum dormitum iſſet, ferrum intro clam in cubiculum tulit, atque ita ſe transjecit: [2] qui dum anima nondum exſpirata concidiſſet, & impetu facto in cubiculum ex ſuſpicione, medicus familiareſque continere atque vulnus obligare cœpiſſent, ipſe ſuis manibus vulnus crudeliſſime divellit, atque animo præſenti ſe interemit. Quem Uticenſes quamquam oderant partium gratia, tamen, propter ejus ſingularem integritatem, & quod diſſimillimus reliquorum ducum fuerat, quodque Uticam mirificis operibus munierat, turreſque auxerat, ſepultura afficiunt. Quo interfecto, L. Cæſar, ut aliquid ſibi ex ea re auxilii pararet, convocato populo, concione habita, cohortatur omnes, ut portæ aperirentur: ſe in Cæſaris clementia magnam ſpem habere. Itaque portis patefactis, Utica egreſſus, Cæſari Imperatori obviam proficiſcitur. Meſſalla, ut erat imperatum, Uticam pervenit, omnibuſque portis cuſtodias ponit.

LXXXIX. Cæſar interim à Thapſo progreſſus, Uſcetam pervenit, ubi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumque rerum cum parvo præſidio habuerat. Id adveniens potitur, deinde Adrumetum pervenit. Quo quum ſine mora introiſſet, armis, frumento pecuniaque conſiderata, [3] Q. Ligario, C. Conſidio

1. *In fuga deſtinatam*] MS. *Norvic.* cum editis *Rom. Ven. Beroald. in fugam deſtinatum*; hac autem lectione nihil eſt opus, cum iſta præpoſitio, motum denotans, caſum ablativum aliquando poſt ſe recipiat. Noſter cum alibi hoc in libro, tum cap. LXX. *In* caſtris —— *incolumes reduxit. Cyprianus* de Idol. Van. cap. IV, 4. *Inrepentes etiam* in corporibus *occulte mentem terrent.* Vide & not. ad lib. VIII. B. G. cap. VIII. *Davies.*

2. *Qui dum anima nondum exſpirata concidiſſet*] Quidam legunt, *cum anima.* Sed ſupra cap. LXI. eodem modo hac particula eſt uſus; cum dixit: *Famque Cæſar dum exercitum reducere intra munitiones cœpiſſet.* Ciaccon.

3. *Q. Ligario, C. Conſidio filio, quitum*

filio,

filio, qui tum ibi fuerat, vitam concessit. Deinde eodem die Adrumeto egressus, Livineio Regulo ibi cum legione relicto, Uticam ire contendit: cui in itinere fit obvius L. Cæsar, [1] subitoque se ad genua projecit: vitamque sibi, nec amplius quidquam, deprecatur. Cui Cæsar facile, & pro sua natura & instituto concessit: item Cæcinæ, C. Ateio, P. Atrio, & L. Cellæ patri & filio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonis filio, Damasippique liberis ex sua consuetudine, tribuit; circiterque noctem luminibus accensis Uticam pervenit, atque extra oppidum ea nocte mansit.

XC. Postero die mane oppidum introiit; concioneque advocata, Uticenses incolas cohortatus, gratias pro eorum studio erga se agit; cives autem Romanos negotiatores, & eos, qui inter CCC pecunias contulerant Varo & Scipioni, multis verbis accusatos, & de eorum sceleribus longiori habita oratione, ad extremum, ut sine metu prodirent, edicit: *se eis dumtaxat vitam concessurum, bona quidem eorum se venditurum, ita tamen, ut qui eorum bona sua redemisset, se bonorum venditionem inducturum, & pecuniam mulctæ nomine relaturum, ut incolumitatem retinere possent.* Quibus metu exsanguibus, de vitaque ex suo promerito desperantibus, subito oblata salute, libentes cupidique conditionem acceperunt: petieruntque à Cæsare, ut universis CCC uno nomine pecuniam imperaret. Itaque [4] bis millies HS his impositio, ut per triennium sex pensionibus populo Rom. solverent, nullo eorum recusante, ac [3] se eodem die demum natos prædicantes, læti gratias agunt Cæsari.

ibi fuerat] In aliis *Q. Ligario, C. Considii filio, qui tum* &c. sed ex MS. *Norvic.* reponendum *Q. Ligario, C. Considio filio, qui tum ibi fuerant*, Cæsar enim utriusque Adrumeti tum agentibus vitam concessit. *Davies.*

1. *Subitoque se ad genua projecit*] In MS. *Norvic.* pro vetere scribendi ratione legitur *proicit*; rescribe *projicit*, ob verba *præsentis temporis*, quibuscum ea vox connectitur. *Idem.*

2. *Bis millies* HS *his impositio*] Primam voculam omittunt cum alii Codd. tum editt. *Rom. Ven.* unde *Joan. Frid. Gronovius* de Pec. vet. lib. II. cap. III. legit *millies* HS *his* (vel *bis*) *impositio, quod per triennium*, &c. *Idem.*

3. *Se eo die demum natos*] Hanc locutionem cum non intelligeret *Jul. Celsus*, ineptum inde sensum confecit, quem vi-

XCI.

XCI. Rex interim Juba, ut ex prœlio fugerat, una cum Petrejo interdiu in villis latitando, tandem, nocturnis itineribus confectis, in regnum pervenit; atque ad oppidum Zamam, ubi ipse domicilium, conjuges, liberosque habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam, cariſſimaſque res comportaverat, quodque inito bello operibus maximis munierat, accedit. Quem antea oppidani, rumore exoptato de Cæſaris victoria audito, ob has cauſſas oppido prohibuerunt, quod bello contra populum Rom. ſuſcepto, in oppido Zamæ lignis congeſtis, maximam in medio foro pyram conſtruxerat; ut, ſi forte bello foret ſuperatus, omnibus rebus eo coacervatis, dehinc civibus cunctis interfectis, eodemque projectis, igne ſubjecto, tum demum ſe ipſe inſuper interficeret, atque una cum liberis, conjugibus, civibus, cunctaque gaza regia crematur. Poſtquam Juba ante portas diu, multumque primo minis pro imperio egiſſet cum Zamenſibus; deinde quum ſe parum proficere intellexiſſet, precibus quoque oraſſet, uti ſe ad ſuos Deos penates admitterent; ubi eos in ſententia perſtare animadvertit, nec minis, nec precibus ſuis moveri, quo magis ſe reciperent: tertio petit ab eis, ut ſibi conjuges liberoſque redderent, ut ſecum eos aſportaret. Poſtquam ſibi nihil omnino oppidanos reſponſi reddere

dere eſt p. 233. Sed memor eſſe debuit bonus iſte vir, *natales* à veteribus dictos omnes illos dies, qui inſignem aliquam lætitiam aut vitæ mutationem attulerunt. Hinc *Cicero* reditum ſuum, in oratione eam ob cauſam habita, *natalem* vocat, & ad Attic. lib. VI. Epiſt. VI. παλιγγενεσίαν. *Spartianus* in vit. Hadriani: *natalem adoptionis celebrari juſſit*, ad quem locum videndus *Iſ. Caſaubonus*. Sed & *natalem* pro die, quo imperium iniit Maxentius, abſolute poſuit auctor Paneg. VIII. cap. XVI, 2. *Davies.*

1. *In oppido Zama*] Sic reſcripſi ex MS. *Norvic.* & ed. *Rom.* A. D. 1472. In vulgg. erat *in oppido Zama*, quæ magis eſt proletaria loquendi ratio. Vide not. ad hujuſce libri cap. XXXVI. *Idem.*

2. *Cunctaque gaza regia*] *Gaza* vox eſt Perſarum, quæ pecuniam & omne quod poſſidemus, denotat. *Servius* ad *Virgilii* Æn. I, 123. *Gaza Perſicus ſermo eſt, & ſignificat divitias.* Ac ad Æn. II, 763. *Gaza, cenſus Perſarum lingua, & eſt numeri ſingularis tantum*: qua in re fallitur vir eruditiſſimus, nam *Lucretius* lib. II. p. 155. ed. Wechel. ſic ait:

Qua propter quoniam nil noſtro in corpore gazæ
Proficiunt. ——

Et *Horatius* lib. I. Od. XXIX.

Icci, beatis nunc Arabum invides
Gazis. ——

Ex hac voce Gaza, urbs Palæſtinæ, nomen ſumſit, ſi fides *Pomp. Melæ* lib. I. cap. XI. *Davies.*

animad-

animadvertit, nulla re ab iis impetrata, ab Zama discedit, atque ad villam suam cum M. Petrejo pauciſque equitibus se confert.

XCII. Zamenses interim legatos de iis rebus ad Cæsarem Uticam mittunt, petuntque ab eo, *uti ante, quam rex manum colligeret, seseque oppugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi, quoad vita suppeteret, oppidum, seque ei reservare.* Legatos collaudatos Cæsar domum jubet antecedere, ac suum adventum prænunciare. Ipse postero die Utica egressus cum equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex regiis copiis duces complures ad Cæsarem veniunt, orantque ut sibi ignoscat: quibus supplicibus venia data, Zamam perveniunt. Rumore interim perlato de ejus lenitate clementiaque, propemodum omnes regni equites Zamam perveniunt ad Cæsarem; ab eoque sunt metu periculoque liberati.

XCIII. Dum hæc utrobique geruntur, Considius, qui Tisdræ cum familia sua, gladiatoria manu, Getuliſque præerat, cognita cæde suorum, Domitiique & legionum adventu perterritus, desperata salute, oppidum deserit, seque clam cum paucis barbaris pecunia onustus subducit, atque in regnum fugere contendit; quem Getuli sui comites in itinere, prædæ cupidi, concidunt; seque in quascumque potuere partes conferunt. C. interim Vergilius, postquam terra marique clausus se nihil proficere intellexit, suosque interfectos, aut fugatos, M. Catonem [3] Uticæ sibi ipsum manus intulisse, regem vagum à suis desertum ab omnibus aspernari; Saburam, ejusque copias ab Sitio esse deletas; Uticæ Cæsarem sine mora receptum; de tanto exercitu reliquias esse nullas, qui sibi, suisque li-

3. *Uticæ sibi ipsum manus intulisse*] Ex MS. *Ursin.* legendum crediderim *Uticæ sibi ipsum manus attulisse*, qui cum paullo rarior loquendi modus, Librarii, ut fit, in notiorem formulam mutarunt. Scriptor Bell. Hisp. cap. XLII. *Populi R. magistratibus sacrosanctis manus —— attulistis. Corn. Nepos* Timol. cap. 1, 4. *Ipse non modo manus non attulit. Cicero* Offic. lib. 1. cap. VII. *Is quasi manus afferre videtur socio.* Sic etiam locutus est *Seneca* de Brev. vitæ cap. VI. *Idem.*

beris prodeſſent: à Caninio proconſule, qui eum obſidebat, fide accepta, ſeque & ſua omnia, & oppidum proconſuli tranſdit.

XCIV. Rex interim Juba ab omnibus civitatibus excluſus, deſperata ſalute, [1] quum jam conatus eſſet cum Petrejo, ut per virtutem interfecti eſſe viderentur, ferro inter ſe depugnant: atque [2] firmior imbecilliorem, Juba Petrejum facile ferro conſumpſit: deinde ipſe ſibi quum conaretur gladio transjicere pectus, nec poſſet, precibus à ſervo ſuo impetravit, ut ſe interficeret; idque obtinuit.

XCV. P. interim Sitius, pulſo exercitu Saburæ præfecti Jubæ, ipſoque interfecto, quum iter cum pacis per Mauritaniam ad Cæſarem faceret, forte incidit in Fauſtum Afraniumque, qui eam manum habebant, qua Uticam diripuerant, iterque in Hiſpaniam tendebant, & erant numero circiter ∞ D. Itaque celeriter nocturno tempore inſidiis diſpoſitis, eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit; Afranium & Fauſtum vivos capit cum conjuge & liberis. Paucis poſt

1. *Quum jam conatus eſſet*] Haſce voces delendas cenſuit *Joſ. Scaliger*; temere nimis, cum eas retineant MSS. ulcus tamen eſt in verbis, cui ſanando operam navarunt plurimi. *M. A. Muretus* ad *Seneca* de Prov. cap. 11. legit *quum omnia conatus eſſet*; *Joan. Glandorpius*, quique eum non nominatum paſſim exſcripſit, *Joan. Goduinus* reponunt *quum jam convivatus eſſet*, & hæc ſane conjectura firmari poteſt ex *Flori* lib. IV. cap. 11, 69. qui teſtatur, Jubam & Petreium paullo ante pugnam magnifice epulatos eſſe. Illam tamen emendationem repudio, quia nimium abit à lectionis receptæ veſtigiis, & unice amplector *Ph. Rubenii* hariolationem; is enim lib. 1. Elect. cap. x. minima mutatione reſcribit *quum jam cœnatus eſſet*. Certe, cum *L. Ampelius* lib. Memor. cap. XXXVIII. aiat, *Jubam* poſt magnificam cœnam *interficiendum ſe dediſſe*, proculdubio veram lectionem reſtituit vir eruditus, à quo tamen miror locum hunc *Ampelii* fuiſſe præteritum. *Davies.*

2. *Firmior imbecilliorem, Juba Petreium facile ferro conſumpſit*] *Ph. Rubenius* Elect. lib. 1. cap. x. reponit *Jubam Petreius*; Epitome enim *Liviana* l. CXI V. & *Florus* l. IV. c. 11, 69. tradunt Petreium Jubæ, dein ſibi manus intuliſſe. Sed de horum morte tanta eſt ſcriptorum diſcrepantia, ut in *Hirtio* nihil auſim mutare. *Seneca* de Provid. cap. 11. *Jam Petreius & Juba concurrerunt, jacentque alter alterius manu cæſi.* Et ab hujus quidem partibus ſtant *Appianus* lib. 11. B. C. p. 490. ac *Dion* lib. XLIII. p. 217. At *Sextus Rufus* Breviar. cap. IV. ſic loquitur: *Mauros Juba rex tenebat, qui in cauſſa belli civilis ab Julio Cæſare victus, mortem ſibi propria manu conſcivit.* Accedit, quod omnes tam MSS. quam editi vulgatam lectionem tueantur, quam etiam in ſuo Codice invenit *Jul. Celſus*, quem vide p. 236. *Davies.*

diebus,

diebus, diſſenſione in exercitu orta, Fauſtus & Afranius interficiuntur. Pompejæ cum Fauſti liberis Cæſar incolumitatem, ſuaque omnia conceſſit.

XCVI. Scipio interim cum Damaſippo, & Torquato, & [1]Plætorio Ruſtiano navibus longis diu multumque jactati, quum Hiſpaniam peterent, ad Hipponem regium deferuntur, ubi claſſis P. Sitii per id tempus erat: à qua pauciora ab amplioribus circumventa navigia deprimuntur; [2]ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interiit.

XCVII. Cæſar interim, Zamæ auctione regia facta, boniſque eorum venditis, qui cives Romani contra populum Rom. arma tulerant, præmiiſque Zamenſibus, qui de rege excludendo conſilium ceperant, tributis, vectigalibuſque regiis abrogatis, ex regnoque provincia facta, atque ibi Criſpo Saluſtio proconſule cum imperio relicto, ipſe Zama egreſſus Uticam ſe recepit. Ibi bonis venditis eorum, qui ſub Juba Petrejoque ordines duxerant, item Thapſitanis HS XX millia, conventui eorum HS XXX millia, Adrumetanis HS XXX, conventui eorum HS L millia, multæ nomine, imponit. Civitates, bonaque eorum ab omni injuria rapiniſque defendit. Leptitanos, quorum ſuperioribus annis Juba bona diripuerat, & ad ſenatum queſti per legatos, atque arbitris à ſenatu datis, ſua receperant, tricies centenis millibus pondo olei in annos ſingulos multat, ideo quod initio per diſſenſionem principum ſocietatem cum Juba inierant, eumque armis, militibus, pecunia juverant. Tiſdritanos, propter humilitatem civitatis, certo numero frumenti multat.

XCVIII. His rebus geſtis, Idibus Jun. Uticæ claſſem

1. *Plætorio Ruſtiano*] Videtur legendum *Plætorio Ceſtiano*. Ita enim eſt in argenteis denariis. Niſi *Ruſtiano* retineamus, ut eſt in vet. Cod. ut ſit *Ruſtius* aliquis in *Plætoriam* familiam adoptatus, & ex formula *Ruſtianus* dictus. Paulo infra legendum: *Ibi Criſpo Salluſtio Proconſule relicto* &c. nam verba *Populi Romani*, quæ ante vocem penultimam in nonnullis Codd. leguntur, ſunt adjecta. *F. Urſin.*

2. *Ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interiit*] Scipio, *aſſecutis eum hoſtibus, gladium per viſcera exegit*, ut teſtatur *Florus* lib. IV. cap. 11, 68. Vide & *Appianum* lib. II. B. C. p. 491. & *Dionem* lib. XLIII. p. 217. *Davies.*

conſcendit, & poſt diem III Carales in Sardiniam pervenit. Ibi Sulcitanos, quod Naſidium ejuſque claſſem receperant, copiiſque juverant, HS C millibus multat; & pro decumis octavas pendere jubet: bonaque paucorum vendit; & ante diem III Kal. Quinct. naves conſcendit; & à Caralibus ſecundum terram profectus, duodetrigeſimo die, eo quod tempeſtatibus in portubus cohibebatur, ad urbem Romam venit.

1. *Carales in Sardiniam pervenit*] MS. *Norvic. à Caralis in Sardiniam*, unde reponendum *ad Carales*, vel, pro vetere ſcribendi more, *ad Caralis*. Carales urbs eſt Sardiniæ primaria, quam urbem urbium vocat *Florus* lib. II. cap. VI. *Davies.*

FINIS LIBRI DE BELLO AFRICANO.

A. HIR-

[1] A. HIRTII PANSÆ COMMENTARIORUM DE BELLO HISPANIENSI LIBER UNUS.

SUMMARIUM LIBRI DE BELLO HISPANIENSI.

Præludia magni ad Mundam prælii fusim & exacte narrata: transfugia, cædes, facinoraque multa utrimque exercita: oppida occupata, spoliata. XXVII. *Totum ad extremum bellum, in Hispania à Cn. & S. Pompejis motum, isto prælio,* XXXIX. *Cneique morte & Sexti fuga, terminatum.*

I. [2] PHarnace superato, Africa recepta, qui ex iis præliis cum adolescente Cn. Pompejo profugissent, quum & ulterioris Hispaniæ potitus esset, dum Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur; quo facilius præsidia contra compararet Pompejus, in fidem uniuscujusque civitatis confugere cœpit. Ita partim precibus, par-

1. *A. Hirtii Pansæ*] Nullus fere liber plures ab ævi dentibus cicatrices accepit; eæ tamen æquiore animo sunt ferendæ, quod hic scriptor à superiorum commentariorum elegantia multum recedat; ut enim in iis summus elucent sermonis nitor & nescio quæ συνθέσεως concinnitas, ita in hoc opusculo non solum crebra sunt ἀναντιπόδοτα ac ἀσύνταχτα, sed & totum orationis filum hominem ostendit scribendi prorsus imperitum; unde factum, ut hunc libellum non *Hirtio*, sed *Balbo* aut *Oppio* post alios adscripserit *G. J. Vossius* de Hist. Lat. cap. XIII. Nonnulli vero censuerunt fieri non potuisse, ut homo Romanus tam male scriberet, quapropter Afri vel Syri militis esse fœtum arbitratur *Joan. Goduinus*. Immerito quidem: nam licet horrida & incondita sit dictio, adeo tamen pura est ac à barbarie aliena, ut hoc scripto nihil Latinius concipi posse pronunciarit, judex sane idoneus, *Jos. Scaliger* Proleg. in *Manilium* p. 3. *Davies.*

2. *Pharnace superato*] Hæc est ἀναπαφιλαίωσις bellorum, quæ post Alexandrinum gessit Cæsar, ut frustra sint *Joan. Glandorpius* & *Joan. Goduinus*, qui reponunt *Scipione superato*; falluntur etiam interpretes, qui hunc libellum ἀνάφωνον censent. *Idem.*

tim

tim vi, bene magna comparata manu, provinciam vastare cœpit. Quibus in rebus nonnullæ civitates sua sponte auxilia mittebant: item nonnullæ portas cludebant; ex quibus si qua oppida vi ceperat, quum aliquis ex ea civitate optime de Cn. Pompejo meritus civis esset, propter pecuniæ magnitudinem [1] aliqua ei inferebatur caussa, ut, eo de medio sublato, ex ejus pecunia [2] latronum largitio fieret. [3] Ita paucis commodis hoste hortato, [4] majores augebantur copiæ: ideoque crebris nunciis in Italiam missis, civitates contrariæ Pompejo auxilia sibi depostulabant.

II. C. Cæsar dictator III, designatus IV, multis itine-

1. *Aliqua ei inferebatur caussa*] Alicujus criminis insimulabatur. Sic *inferre crimina* dixit scriptor ad Herennium lib. IV. p. 36. ed. *Lambin.* ac *inferre controversiam Cicero* de Invent. lib. II. pag. 72. Vide & interpretes ad *Phædri* lib. I. Fab. 1, 4. *Davies.*

2. *Latronum largitio fieret*] *Latrones*, teste *Festo*, *eos antiqui dicebant, qui conducti militabant, ἀπὸ τῆ λατρείας. At nunc viarum obsessores dicuntur, quod à latere adoriuntur, vel quod latenter insidiantur. Varro* lib. VI. de lingua lat. p. 74. *Latrones dicti ab latere, qui circum latera erant regi, atque ad latera habebant ferrum, quos postea à stipatione, stipatores appellarunt, & qui conducebantur mercede. Servius* ad illud *Virgilii* lib. XII. Æneid. vs. 7.

———*fixumque latronis*
Impavidus frangit telum.

Modo venatoris, inquit, & est Græcum; nam λατρεύειν dicunt obsequi & servire mercede, unde latrones vocantur conducti milites. Moris autem erat ut hos Imperator circum se haberet, & primos mitteret ad omne discrimen. Varro *tamen dicit hoc nomen posse habere etiam Latinam etymologiam, ut latrones dicti sint quasi laterones, quia circum latera Regum sunt, quos nunc satellites vocant, una tamen est significatio licet diversa etymologia.* Plautus *in Pyrgopolinice ostendit, quid sint latrones, dicens,* Rex me Seleucus misit ad conducendos latrones. Hæc *Servius. Plautus* Milite Glor. Act. I. Sc. 1, 74.

Nam Rex Seleucus me opere oravit maximo,
Ut sibi latrones cogerem & conscriberem.

Rursum Act. IV. Sc. 1, 3.

Nam ego hodie ad Seleucum Regem misi Parasitum meum,
Ut latrones, quos conduxi, hinc ad Seleucum duceret,
Qui ejus regnum tutarentur, mihi dum fieret otium. Brant.

3. *Paucis commodis hoste hortato*] Ob hanc locutionem nostro βαρβαρισμὸν impingit *Joan. Rhellicanus*, & de vitio tam certus est *Joan. Brantius*, ut affirmet nè *Priscianum* quidem hanc mendam posse defendere. Bona verba, quæso. *Apuleius* Metam. lib. IX. pag. 203. *Canes transeuntium viatorum passim morsibus alumnatos laxari, atque in eorum exitium* inhortatos, *immitti præcipit.* Passivam etiam, non minus quam activam, significationem huic verbo competere testatur *A. Gellius* N. A. lib. XV. cap. XIII. Vide & *Ger. Joan. Vossium* de Anal. lib. III. cap. VI. *Davies.*

4. *Majores augebantur copiæ*] *Joan. Glandorpius* reponit *magis agebantur copiæ*, vel *majores reddebantur*; sed certissimè legendum *majores* cogebantur *copiæ*, quæ phrasis est Latinissima; nisi forsan, quod suspicor, ἰδιωτικὸς sit hujusce scriptoris Pleonasmus. *Idem.*

ribus

ribus ante confectis, quum celeri festinatione ad bellum conficiendum [1] in Hispaniam venisset, legati Cordubenses, qui à Cn. Pompejo discesserant, Cæsari obviam veniunt: à quibus nunciabatur, *nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse, quod nec opinantibus adversariis ejus provincia potitus esset*, [2] *simulque quod tabellarii à Cn. Pompejo dispositi omnibus locis essent, qui certiorem Cn. Pompejum de Cæsaris adventu facerent.* Multa præterea verisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui præfecerat, Q. Pedium, & Q. Fabium Maximum, de suo adventu facit certiores, ut, quem sibi equitatum ex provincia fecissent, præsidio mitterent: ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquavit, [3] atque, ut ipse voluit, equitatum sibi præsidio habuit.

III. Erat idem temporis Sex. Pompejus frater, qui cum præsidio Cordubam tenebat, quod ejus provinciæ caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompejus adolescens Ullam oppidum oppugnabat, & fere jam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido, cognito Cæsaris adventu, legati, [4] clam præsidia Cn. Pompeji, Cæsarem quum adissent, petere cœperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Cæsar eam civitatem

1. *In Hispaniam venisset*] Sic reposui ex MS. *Norvic.* & ed. *Steph.* In aliis *in Hispaniam convenisset*, quod non nisi de duobus pluribusve dicitur. *Davies.*

2. *Simulque quod tabellarii à Cn. Pompeio dispositi*] Locus est mutilus. Ex MS. *Norvic.* omnino legendum *simulque tabellarii* capti essent, *qui à Cn. Pompeio dispositi omnibus locis erant, ut certiorem* &c. nam mira sanè fuit ratio, cur Corduba capi posset, quod tabellarii essent dispositi, qui de Cæsaris adventu Pompeium facerent certiorem, cum hoc non adjumento, sed certissimo fuerit impedimento. *Idem.*

3. *Atque ut ipse voluit*] Ex Codd. *Ciaccon.* & *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* rescribendum puto *neque ut ipse voluit*; quia celerius ad legatos, quam ipsi opinati sunt, appropinquavit Imperator. *Davies.*

4. *Clam præsidia*] MS. *Norvic. clam præsidio*; editt. *Rom. Ven. Ber. clam præter præsidia*; sed hæ varietates ex eo sunt ortæ, quòd Librarii & editores vulgatam lectionem se non rectè habuisse perperam censuerunt. *Plautus* Prol. Amph. vs. 107. *Is amare occœpit Alcumenam* clam virum. Idem Menæch. Act. 1. Sc. 1, 43. Clam uxorem *ubi sepulcrum habeamus* &c. Ac iterum Mil. Glor. Act. 1. Sc. 1, 34. *Clam matrem suam. Terentius* Hec. Act. III. Sc. III, 36. *Clam partus eveniat patrem atque adeo omnes.* Sic etiam locutus est *Valerius Maximus* lib. VII. cap. III, 7. *Idem.*

omni

omni tempore optime de populo R. meritam esse sciens, XI cohortes secunda vigilia jubet proficisci, parique equites numero; quibus præfecit [1] hominem ejus provinciæ notum, & non parum scientem, [2] L. Julium Paciecum: qui quum ad Cn. Pompeji præsidia venisset; incidit idem temporis, ut tempestate adversa vehementique vento afflictaretur. Qua vi tempestatis ita obscurabatur, ut vix proximum cognoscere posset. Cujus incommodum summam utilitatem ipsis præbebat. Ita quum ad locum venerunt, jubet [3] binos equites incedere, & recta per adversariorum præsidia ad oppidum contendere: mediisque ex præsidiis quum quæreretur, *qui essent*; unus ex nostris respondit, [4] *ut sileat verbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, ut oppidum capiant*; & partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo responso deterrebantur. Quum ad portam appropinquassent, signo dato, ab oppidanis sunt [5] recepti; & pedites, equitesque clamore facto, dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in adversariorum castra fecerunt. Sic illud quum inscientibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui in iis castris fuissent, se prope captos esse.

1. *Hominem ejus provinciæ notum*] Gnarum seu peritum. *Plautus* Pseudol. Act. IV. Sc. II, 39. *Novi*, notis *prædicas*, id est, scientibus. *Nonius Marcellus* pag. 153. ed. Plantin. *Ignotæ, id est, insciæ. Nævius Lycurgo*: Ignotæ iteris sumus, tute scis. *Dictys* Cretensis lib. VI. cap. VII. Notusque *adeo ejus domus*, ubi etiam prima vox activè ponitur, ut ineptiat *Joan. Goduinus*, qui nostrum barbarismi insimulat. *Davies.*

2. *L. Junium Paciecum*] Nominatur à *Cicerone* lib. VI. Fam. Sed & in *Valerio Maximo* lib. V. cap. IV. de duobus fratribus Paciecis in Hispania natis mentio est. Fortasse *Cæsar* de Bello Gallico lib. V. cap. XXVII. *Q. Junii ex Hispania* mentionem faciens, aliquem ex hac familia intellexit. Legendum autem puto omnibus his in locis *Paciæcus*, quæ sane familia hodieque in Hispania nobilissima est. *Ald. Manut.*

3. *Binos equites incedere*] Non refertur ad numerum eorum, qui mittebantur, cui enim usui duo equites possent inservire? aut quomodo prætexi poterat *eos conari ad murum accedere, ut oppidum caperent?* Denotat solummodo, duos equites in singulis lineis seu ordinibus incessisse. *Dav.*

4. *Ut sileat verbum facere*] Hic est auctoris idiotismus, quem cum non caperent Librarii, in MS. *Norvic.* legitur *ut sibi liceat verbum facere*, quo fere modo locutus est *Hirtius* Bell. Afric. cap. XXXV. Sed sensus hic adversatur. *Idem.*

5. *Recepti; & pedites equitesque—— eruptionem* &c.] Locus maxime depravatus. MS. *Norvic. recepti: & qui ibi re-*

IV. Hoc

IV. Hoc missо ad Ullam præsidio, Cæsar, ut Pompejum ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit: ex quo itinere loricatos viros fortes cum equitatu præmisit; qui simul in conspectum oppidi se dederunt, [1] in equis recipiuntur. Hoc à Cordubensibus nequaquam poterat animadverti. Appropinquantibus, ex oppido [2] bene magna multitudo ad equitatum concidendum quum exisset; loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, & magnum prœlium fecerunt, sic ut ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sex. Pompejus litteras fratri misit, ut celeriter sibi subsidio veniret, ne prius Cæsar Cordubam caperet, quam ipse illo venisset. Ita Cn. Pompejus, Ulla prope capta, litteris fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter facere cœpit.

V. Cæsar, quum ad flumen Bætim venisset, neque propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus corbes plenos dimisit: ita, insuper ponte facto, copias ad castra tripartito transduxit. [3] Tenebant adversus oppidum è regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito. Huc quum Pompejus cum suis copiis venisset, ex

manserunt, clamore facto, eruptionem &c. MS. Reg. quem sequitur *Joan. Goduinus*, exhibet *recepti pedites. Equites clamore facto dispositi partim ibi remanserunt, & eruptionem* &c. Editt. *Rom. Ven. Beroald. recepti pedites equitesque nocte: sed dispositis partibus oppidani & pedites & equites clamore facto eruptionem* &c. Sic & fere vetus Codex *F. Ursini*. Proxime ad editt. vett. commodo sensu legi possit *recepti pedites equitesque nocte:* & *dispositis partibus* &c. Sed in re tam dubia nihil ῥητῶς potest affirmari. *Idem.*

1. *In equis recipiuntur*] Mendum est, quod ex verbis seqq. emendare licet; cum enim infra legamus *loricati, ut supra scripsimus*, ex equis *descenderunt*, hic legendum *ex equis recipiuntur*. Goduin.

2. *Bene magna multitudo*] Sic hoc libro: *Bene magnum tempus consumpserunt.* Item: *adversarii bene multis vulneribus affecti*, & sæpius. Usurpatum & *M. Tullio, Horatio*, aliisque tam oratoribus quam poetis. Imperator quoque *Justinianus* in §. *Pœnales. Instit. de action. Pœnales*, inquit, *actiones bene multas ex sua jurisdictione introduxit*. Cujus contrarium *male* non absimilem sæpe significationem sortitur. *Terentius* Adelph. *Illud rus nulla alia causa tam male odi. Horatius* lib. 1. sat. III.

——— *& male laxus*
In pede calceus hæret.——

Rursum:

——— *male parvus*
Si cui filius est.—— Brantius.

3. *Tenebant adversus oppidum è regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito*] Nihil supra de trabibus dixit noster, ideoque locus vel mutilus est, vel corruptus. Forte *tendebant*, ut habet ed. *Steph. adversus oppidum è regione pontis*, transisse *ut*

adverſo pari ratione caſtra ponit. Cæſar, ut eum ab oppido commeatuque excluderet, [1] brachium ad pontem ducere cœpit. [2] Pari idem conditione Pompejus. Hic inter duces duos fit contentio, uter prius pontem occuparet: ex qua contentione quotidiana minuta prœlia fiebant, ut modo hi, modo illi ſuperiores diſcederent. Quæ res quum ad majorem contentionem veniſſet, ab utriſque [3] cominus pugna iniqua; dum cupidius locum ſtudent tenere, propter pontem coanguſtabantur; & fluminis ripis appropinquantes coanguſtati præcipitabantur. Hic alteri alteris non ſolum mortem morti exaggerabant, ſed tumulos tumulis exæquabant. Ita diebus compluribus cupiebat Cæſar, ſi qua conditione poſſet, adverſarios in æquum locum deducere, & primo quoque tempore de bello decernere.

VI. Quum animadverteret adverſarios minime velle; [4] quos ideo à via retraxerat, ut in æquum deduceret; copiis flumen tranſductis, noctu jubet ignes fieri magnos. Ita firmiſſimum ejus præſidium Ateguam proficiſcitur. Id quum Pompejus ex perfugis reſciſſet, [5] ea die per viarum anguſtias carra complura, multaſque baliſtas retraxit, & ad

ſupra ſcripſimus, tripertito: ſic enim Cod. *Thuan.* ultimam vocem exhibet. Hæc ſane verba à MSS. *Reg.* & *Norvic.* prorſus exulant, ac delenda cenſet *Joan. Goduinus.* Sed hanc conjecturam evertit id quod ſequitur: *Pompeius ex adverſo pari ratione caſtra ponit*, unde patet de modo, quo caſtra erant poſita, hic loci actum fuiſſe; ac proinde noſtræ emendationi non infirmum ſubeſt adminiculum. *Davies.*

1. *Brachium ad pontem ducere cœpit*] *Vallum* interdum variare nomen, & *Brachium* appellari docet *Lipſius* lib. II. Poliorc. Dialog. II. Qualia plura colligit obſervationum libris familiaris noſter, vir doctiſſimus *Andr. Schottus.* Brant.

2. *Pari idem conditione Pompeius*] Omnino legendum *pari item conditione Pompeius.* F. Urſinus.

3. *Cominus pugna iniqua*] Critici variis modis hunc locum tentarunt. *Joan. Glandorpius* legit *commiſſa pugna iniqua*: *Pet. Ciacconius* reponit *cominus pugna inita*: ſed certiſſimam emendandi rationem docuit MS. *Norvic.* qui habet *cominus pugna fiebat, in qua dum* &c. Optime. *Dav.*

4. *Quos ideo à via retraxerat, ut in æquum deduceret*] Reclamantibus omnibus, quos viderim, libris, lego: *quos ideo ab Ulia retraxerat.* Nam *Cn. Pompeius* Uliam oppugnabat, à cujus oppugnatione fratris litteris revocatus erat, ut ſibi ſubſidium ferret, idque eo conſilio *Cæſar* fecerat, ut eum in æquum locum deduceret, ubi pari conditione bellum geri poſſet; nam Uliam in edito monte ſitam fuiſſe refert *Hirtius* de Bello Alexand. *Ciacc.*

5. *Ea die per viarum anguſtias*] Editt. *Rom. Ven.* corrupte repræſentant, *ea die nactus facultatem & anguſtias*; male eti-

Cor-

Cordubam se recepit. Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere cœpit: cujus rei Pompejo quum nuncius esset allatus, eo die proficiscitur. Cujus in adventum, præsidii caussa Cæsar complura castella occupavit partim suo equitatu, partim ut pedestris copia in statione, & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic in adventu Pompeji incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima: itaque in illa obscuratione cum aliquot cohortibus, & equitum turmis circumcludunt Cæsaris equites, & concidunt, sic, ut vix in ea cæde pauci effugerent.

VII. Insequenti nocte castra sua incendit Pompejus, & trans flumen Salsum per convalles castra inter duo oppida Ateguam & Ucubim in monte constituit. Cæsar in munitionibus, ceteriisque, quæ ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, vineasque agere instituit. Hæc loca sunt montuosa, & natura edita ad rem militarem, quæ planitia dividuntur Salso flumine; proxime tamen Ateguam, ut ad flumen sint circiter passuum duo millia. Ex ea regione oppidi in montibus castra habuit posita Pompejus in conspectu utrorumque oppidorum, neque suis ausus est subsidio venire. Aquilas habuit, & signa XIII legionum: sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ, quæ à Trebonio transfugerant, & una facta ex coloniis, quæ fuerunt in his regionibus; quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat; reliquæ ex fugitivis auxiliares consistebant: nam de levi armatura, & equitatu, longe & virtute & numero nostri erant superiores.

VIII. Accedebat huc, ut longius bellum duceret Pompejus; quod loca sunt edita, & ad castrorum munitiones non parum idonea: nam fere totius ulterioris Hispaniæ regio propter terræ fecunditatem, inopem difficilem-

am *Beroald. ea die nactus facultatem per viarum angustias.* MS. *Norvic.* exhibet *per viarum difficultatem & angustias*, quæ sana ac sincera est lectio. *Davies.*

1. *Pedestris copia — possent*] Sic recte MS. *Norvic.* Vide not. ad lib. 1. B. C, cap. XLV. & lib. II. cap. VI. In editt. *pedestres copiæ.* Idem.

que habet oppugnationem, & non minus copioſam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excurſiones omnia loca, quæ ſunt ab oppidis remota, turribuſque, & munitionibus retinentur, [1] ſicut in Africa, rudere, non tegulis, teguntur: ſimulque in his habent ſpeculas, &, propter altitudinem, longe lateque proſpiciunt. Item oppidorum magna pars ejus provinciæ montibus fere munita, & natura excellentibus locis eſt conſtituta, ut ſimul aditus adſcenſuſque habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura loci diſtinentur, ut civitates Hiſpaniæ non facile ab hoſtibus capiantur. [2] Quod in hoc contigit bello: nam ubi inter Ateguam, & Ucubim, quæ oppida ſupra ſunt ſcripta, Pompejus habuit caſtra conſtituta, in conſpectu duorum oppidorum, ab ſuis caſtris circiter millia paſſuum IV grumus eſt excellens natura, qui appellatur Caſtra Poſthumiana: ibi præſidii cauſſa caſtellum Cæſar habuit conſtitutum.

IX. Pompejus, qui eodem jugo tegebatur loci natura; & quod remotum erat à caſtris Cæſaris, animadvertebat loci difficultatem, &, quod flumine Salſo intercludebatur, non eſſe commiſſurum Cæſarem, ut in tanta loci difficultate [3] ad ſubſidium ſubmittendum ſe mitteret. Iſta fretus opinione, tertia vigilia profectus caſtellum oppugnare [4] cœpit, ut laborantibus ſuccurreret. Noſtri, quum appropinquaſſent, clamore repentino, telorumque multitudine jactus facere cœperunt, uti magnam partem hominum vulneribus afficerent. Quo peracto, quum ex caſtello repugnare cœpiſſent, & majoribus caſtris Cæſari nuncius

1. *Sicut in Africa, rudere*] Legendum ex editt. *Rom. Ven. Beroald. Et ſicut in Africa rudere* &c. Adi lib. de Bell. Alex. cap. I. *Davies.*

2. *Quod in hoc contigit bello*] MS. *Norvic. idque in hoc contigit bello:* ſed legendum cum editt. *Rom. Beroald. id quod in hoc contigit bello*; ſic enim loqui amat noſter. Vide quæ notavimus ad lib. III. B. C. cap. XLIV. *Idem.*

3. *Ad ſubſidium ſubmittendum ſe mitteret*] Sic quidem edit. *Beroald.* ac ita etiamnum loquuntur Galli. *Rom.* & *Ven.* exhibent *ad ſubſidium* committendum *ſe mitteret.* In MS. *Norvic.* legitur *ad ſubſidium veniret*, quæ ſane phraſis eſt magis uſitata, hoc tamen non impedit, quo minus hic ab emendatore profectam arbitrer. *Idem.*

4. *Cæpit, ut laborantibus ſuccurreret*] Manifeſto abſurda eſt hæc lectio, nec enim Pompeius laborantibus Cæſarianis ſuccur-

eſſet.

esset allatus, cum III legionibus est profectus: & quum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti, complures capti: [1] in quibus multi præterea armis exuti fugerunt; quorum scuta sunt relata LXXX.

X. Insequeuti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit: is signa Saguntinorum retulit v, quæ ab oppidanis cepit. Suo loco præteritus est, quod equites ex Italia cum Asprenate ad Cæsarem venissent. Ea nocte Pompejus castra incendit, & ad Cordubam versus iter facere cœpit. Rex nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen adversariorum insequitur, à vernaculis legionariis exceptus est, & interfectus.

XI. Postero die equites nostri longius ad Cordubam versus persecuti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeji ex oppido portabant, ex iis capti L cum jumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Marcius tribunus mil. qui fuisset Pompeji, ad nos transfugit: & noctis tertia vigilia in oppido acerrime pugnatum est; ignemque multum miserunt; [2] sic ut & omne genus, quibus ignis per jactus solitus est mitti. Hoc præterito tempore, C. Fundanius eques Rom. ex castris adversariorum ad nos transfugit.

XII. Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt se servos esse: quum venirent, cogniti sunt à militibus, qui antea cum Fabio & Pedio fuerant, & à Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla est data facultas, & à militibus nostris

rendum putavit. Omnino, mutata distinctione, rescribendum *oppugnare cœpit. Ut laborantibus succurrerent, nostri quum appropinquassent* &c. quemadmodum ante me conjecit *Joan. Glandorpius*. Ineptit *Joan. Goduinus*, cui post ultimam vocem *Cæsar* videtur intelligendus. *Idem.*

1. *In quibus*] Edit. *Beroald.* duabus vocibus additis, repræsentat *in quibus duo millia*; at, præterquam quod alii omnes Codd. adversantur, major est numerus quam ut huc conveniat: proinde cum MS. *Norvic.* priorem etiam verborum bigam delendam arbitror, quippe quæ omnino vacent. *Idem.*

2. *Sic ut & omne genus, quibus ignis per jactus solitus est mitti*] Addita vocula, ex MS. *Norvic.* rescribendum *solitus est mitti, exerceretur*, alioquin hiulca est oratio. De instrumentis quibus ignis jaci solitus est, adiri poterit *Just. Lipsius* Poliorc. lib. v. Dial. II, & v. *Idem.*

ſtris interfecti ſunt. [1] Eodem tempore capti tabellarii, qui à Corduba ad Pompejum miſſi erant, perperamque ad caſtra noſtra pervenerant, præciſis manibus miſſi ſunt facti. Pari conſuetudine, vigilia ſecunda, ex oppido ignem multum, telorumque multitudinem jactando, bene magnum tempus conſumpſerunt, complureſque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore, eruptionem in legionem ſextam fecerunt, quum in opere noſtri diſtenti eſſent, acriterque pugnare cœperunt: quorum vis repreſſa à noſtris, etſi oppidani ſuperiore loco defendebantur. [2] L quum eruptionem facere cœpiſſent, [3] tamen virtute militum noſtrorum, etſi inferiore loco premebantur, tamen repulſi adverſarii bene multis vulneribus affecti in oppidum ſe contulerunt.

XIII. Poſtero die Pompejus ex caſtris ſuis [4] brachium cœpit ad flumen Salſum facere: & quum noſtri equites pauci in ſtatione fuiſſent à pluribus reperti, de ſtatione ſunt dejecti, & occiſi tres. Eo die A. Valgius ſenatoris filius, cujus frater in caſtris Pompeji fuiſſet, omnibus ſuis rebus relictis, equum conſcendit, & fugit. Speculator de legione ſecunda Pompejana captus à militibus, & interfectus eſt. Idem temporis [5] glans miſſa eſt inſcripta; *quo die ad*

1. *Eodem tempore capti tabellarii*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *idem temporis*, quod à nuperis mutari non debuit. Noſter ſupra cap. III. *Erat* idem temporis *Sext. Pompeius frater.* Ac iterum: *Incidit* idem temporis. Nec aliter cap. XX. *Idemque temporis centuriones loricati*, ita enim ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* repoſui, cum in vulgg. *eodemque tempore* legeretur. Vide & cap. XIII. *Davies.*

2. L *quum* &c.] Legendum ex MS. *Norvic. hi quum* &c. nam facilis eſt in his rebus confuſio. Sic Bell. Afric. cap. LXXXVII. ubi in vulgg. eſt *eorum caſtra* ii equites *adorti*; MS. *Norvic.* & vett. editi repræſentant L *equites.* Idem.

3. *Tamen virtute militum noſtrorum, etſi inferiore loco premebantur, tamen repulſi adverſarii*] MSS. & editi omnes *tamen virtute militum noſtrorum*, qui *etſi* &c. ſed pronomen induximus, quippe quod manifeſto abundet, & ea certe minor eſt mutatio, quam *Scaligerana*, pro qua, tribus vocibus deletis, legendum eſſet *tamen virtute militum noſtrorum, etſi inferiore loco premebantur, repulſi, bene multis* &c. Illud *tamen*, quod locum poſteriorem obtinet, ſignificat *tandem*, qua de re diximus ad lib. VIII. B. G. cap. XIX. *Dav.*

4. *Brachium cœpit ad flumen Salſum facere*] MS. *Norvic.* pro voce ultima repræſentat *ducere*, ac ita loquat amat noſter. Sic ſupra cap. V. *Brachium ad pontem ducere cœpit.* Infra cap. XXIII. *Brachium ad flumen Salſum ducere cœpit*; nec aliter paſſim ſcriptores optimi. *Idem.*

5. *Glans miſſa eſt inſcripta*] Nota *glan-*

oppi-

oppidum capiendum accederent, ſeſe ſcutum eſſe poſiturum. Qua ſpe nonnulli, dum ſine periculo murum adſcendere, & oppidum potiri poſſe ſe ſperarent, poſtero die ad murum opus facere cœperunt, & bene magna prioris muri pars dejecta eſt. Quo facto ab oppidanis, ac ſi ſuarum partium eſſent, conſervati, miſſos facere loricatos, quique præſidii cauſſa præpoſiti oppido à Pompejo eſſent, orabant. Quibus reſpondit Cæſar, *ſe conditiones dare, non accipere, conſueviſſe.* Qui quum in oppidum reverſi eſſent, relato reſponſo, clamore ſublato, omni genere telorum emiſſo, pugnare pro muro toto cœperunt: propter quod fere magna pars hominum, qui in caſtris noſtris eſſent, non dubitarunt, quin eruptionem eo die eſſent facturi. Ita, corona circumdata, pugnatum eſt aliquamdiu vehementiſſime, ſimulque baliſta miſſa à noſtris turrem dejecit: qua adverſariorum, qui in ea turre fuerant, v dejecti ſunt, & puer, qui baliſtam ſolitus erat obſervare.

XIV. Eo præterito tempore, Pompejus trans flumen Salſum caſtellum conſtituit: neque à noſtris prohibitus, falſaque illa opinione gloriatus eſt, quod prope in noſtris partibus locum tenuiſſet. Item inſequenti die eadem conſuetudine dum longius proſequitur, quo loco equites noſtri ſtationem habuerant, aliquot turmæ cum levi armatura, impetu facto, loco ſunt dejectæ, & propter paucitatem noſtrorum equitum, ſimulque levi armatura inter turmas adverſariorum protritæ. Hoc in conſpectu utrorumque caſtrorum gerebatur: & majore Pompejani exſultabant gloria, longius quod noſtris cedentibus proſe-

dium genus, quibus inſcribi ſolet, & ſic ad hoſtem mitti. Infra paullo: *Indicium glande ſcriptum miſit, per quod certior fieret Cæſar, qua in oppido ad defendendum comparārentur.* Tangit *Lipſius* lib. IV. Poliorc. Dialog. II. Sic Philippus Macedonum Rex, ad Methonam à ſe obſeſſam amiſſo oculo, ſagittæ nomen Aſteris, qui miſerat, inſcriptum repperit, ut annotavit copioſe ex antiquis ſcriptoribus doctiſſimus *Andreas Schottus* in vitis comparatis *Ariſtotelis* ac *Demoſthenis* ad Olymp. CVI. an. IV. *Brant.*

1. *Falſaque illa opinione*] Ex MS. *Norv.* reponendum *falſa illa opinione*, nam delenda eſt particula copulans, quippe quæ ſenſum turbat. *Davies.*

2. *Simulque levi armatura*] *Joan.*

qui.

qui cœpiſſent. Qui quum aliquo loco à noſtris recepti eſſent, ut conſueſſent, ex ſimili virtute clamore facto, averſati ſunt prœlium facere.

XV. Fere apud exercitus hæc eſt equeſtris prœlii conſuetudo; quum eques ad dimicandum, dimiſſo equo, cum pedite progreditur, nequaquam par habetur. Id quod in hoc accidit certamine. Quum pedites ex levi armatura lecti ad pugnam, equitibus noſtris nec opinantibus veniſſent; idque in prœlio animadverſum eſſet; complures equites deſcenderunt. Ita exiguo tempore eques pedeſtre; pedes equeſtre prœlium facere cœpit, uſque eo, ut cædem proxime à vallo fecerint; in quo prœlio adverſariorum ceciderunt CXXIII. compluresque armis exuti, multi vulneribus affecti in caſtra ſunt redacti: noſtri ceciderunt III. ſaucii XII pedites & equites V. Ejus diei inſequenti tempore priſtina conſuetudine pro muro pugnari cœptum eſt. Quum bene magnam multitudinem telorum, ignemque noſtris defendentibus injeciſſent, nefandum crudeliſſimumque facinus ſunt aggreſſi, in conſpectuque noſtro hoſpites, qui in oppido erant, jugulare, & de muro præcipites mittere cœperunt, ſicut apud barbaros: quod poſt hominum memoriam numquam eſt factum.

XVI. Hujus diei extremo tempore à Pompejanis clam ad noſtros tabellarius eſt miſſus, ut ea nocte turres aggeremque incenderent, & III vigilia eruptionem facerent. Ita igne telorumque multitudine jacta, quum bene magnam partem muri conſumpſiſſent, portam, quæ è regione & in conſpectu Pompeji caſtrorum fuerat, aperuerunt, copiæque totæ eruptionem fecerunt, ſecumque extulerunt [1] calcatas ad foſſas complendas, & harpagones ad caſas, quæ ſtramentitiæ ab noſtris hibernorum cauſſa ædificatæ

Glandorpio legendum videtur *ſimulque levis armaturæ*. Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *ſimulque cum levi armatura*; rectius MS. *Norvic. ſimul cum levi armatura*, ac ita reſcribendum. *Davies.*

1. *Calcatas ad foſſas complendas*] MS. *Thuan.* & edit. *Rom. culcatas:* MS. *Norv. cultatas*, unde forſan legi poſſit *culcitas*, cujus diminutivum *culcitula*, licet in aliis ſit *culticula*, notante *Feſto, fuſticulus quidam ligneus in ſacris dicebatur.* Ad oram nonnullorum Codicum legitur *crates*, quæ vox, hujus explicandæ gratiâ, margini eſt adſcripta. *Idem.*

erant,

erant, diruendas, & incendendas; præterea argentum, & veſtimenta, ut, dum noſtri in præda detinerentur, illi cæde facta ad præſidia Pompeji ſe reciperent: nam, quod exiſtimabat eos poſſe conatum efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salſum in acie. Quod factum licet nec opinantibus noſtris eſſet geſtum; tamen virtute freti, repulſos, multiſque vulneribus affectos oppido repreſſerunt, prædaque & armis eorum ſunt potiti, vivoſque aliquos ceperunt, qui poſtero ſunt interfecti die. Eodemque tempore transfuga nunciavit ex oppido, Junium, qui in cuniculo fuiſſet, [1] jugulatione oppidanorum facta, clamaſſe, *facinus ſe nefandum, & ſcelus feciſſe: nam eos nihil meruiſſe, quare tali pœna afficerentur, qui eos ad aras & focos ſuos recepiſſent, eoſque hoſpitium ſcelere contaminaſſe:* multa præterea dixiſſe: qua oratione deterritos amplius jugulationem non feciſſe.

XVII. Ita poſtero die Tullius legatus cum [2] Catone Luſitano venit, & apud Cæſarem verba fecit: *Utinam quidem Dii immortales feciſſent, ut tuus potius miles, quam Cn. Pompeji, factus eſſem; & hanc virtutis conſtantiam in tua victoria, non in illius calamitate præſtarem:* [3] *cujus funeſtæ laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, ut cives Rom. indigentes præſidii, & propter patriæ luctuoſam perniciem dedamur hoſtium numero: qui neque in illius proſpera acie primam fortunam, neque in adverſa ſecundam obtinuimus victoriam: qui legionum tot impetus ſuſtentantes, nocturnis diurniſque operibus gladiorum ictus, telorumque miſſus exſpectantes, victi, & deſerti à Pompejo, tua virtute ſuperati, ſalutem à tua clementia depoſcimus peti-*

1. *Jugulatione oppidanorum facta*] Hanc locutionem plus vice ſimplici adhibuit noſter, eam tamen *Joan. Brantius* barbariſmi inſimulat. Sed perperam; eodem enim modo *occiſionem facere* dixerunt ſcriptor ad Herennium lib. IV. p. 38. A. & *Cicero* de Invent. lib. II. p. 66. ed. Lambin. *Dav.*

2. *Catone Luſitano*] Forte legendum, *cum C. Antonio Luſitano.* Illius enim paullo poſt, ut comitis *Tullii*, meminit. *Gland.*

3. *Cujus funeſtæ laudes — exſpectantes*] Hæc Librariorum vitio videntur corrupta, aut mutila, ut ſine meliorum Codd. ope ſanari non poſſint. Ejuſmodi tamen libros ſperare non licet, cum hicce locus *Julii Celſi* tempore æque fuerit vitiatus. Vide vit. Cæſ. pag. 241, *Davies.*

mvſque, ut, qualem te gentibus præſtitiſti, ſimilem in civium deditione præſtes. [1] *Et qualem*, ait, *gentibus me præſtiti, ſimilem in civium deditione præſtabo.*

XVIII. Remiſſis legatis, [2] quum ad portam veniſſet Ti. Tullius, quum eum introëuntem C. Antonius inſecutus non eſſet, reverſus eſt ad portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius quum fieri animadvertit, [3] ſimulque pugionem eduxiſſet, manum ejus incidit. Ita refugerunt ad Cæſarem. Eodemque tempore ſignifer de legione prima transfugit; & nunciavit, quo die equeſtre prœlium factum eſſet, [4] ſuo ſigno periſſe homines xxxv. neque licere caſtris Cn. Pompeji nunciari, neque dici periſſe quemquam. Servus, cujus dominus in Cæſaris caſtris fuiſſet, uxoremque & filium in oppido reliquerat, dominum jugulavit, & ita clam à Cæſaris præſidiis in Pompeji caſtra diſceſſit, & indicium glande ſcriptum miſit, per quod certior fieret Cæſar, quæ in oppido ad defendendum compararentur. Ita, litteris acceptis, quum in oppidum reverſi eſſent, qui mittere glandem ſcriptam ſolebant, inſequenti tempore duo Luſitani fratres transfugæ nunciarunt quam Pompejus concionem habuiſſet: *quoniam oppido ſubſidio non poſſet venire, noctu ex adverſariorum conſpectu ſe deducerent ad mare verſum:* unum reſpondiſſe, *ut* [5] *potius ad dimicandum deſcenderent, quam ſignum fugæ oſtenderent*: tum, qui ita locutus eſſet, jugulatum. Eo-

1. *Et qualem, ait, gentibus me præſtiti, ſimilem in civium deditione præſtabo*] Hoc reſponſum, quod à vulgg. aberat, ex MS. *Thuan.* addidi. MS. *Norvic.* locum ſic exhibet: *ut clementiam, quam vitiis gentibus præbuiſti, calamitoſis civibus tuis non denegeo.* Cui Cæſar, *ſe non acerbiorem in cives fugatis*; non male, ſi pro voce ultima *futurum* reponamus. *Davies.*

2. *Quum ad portam — apprehendit*] In MS. *Norvic.* legitur *quum ad portam veniſſent Ti Tullius, quum introeuntem C. Antonium ſecutus non eſſet, revertit ad portam.* Optime, ſi interpungas *quum ad portam veniſſent, Ti. Tullius quum introeuntem* &c. nam ex ſeqq. liquet Ti. Tullium ab Antonio apprehenſum fuiſſe. *Idem.*

3. *Simulque pugionem eduxiſſet*] Repone ſtatim ex MS. *Norvic. ſinu pugionem eduxit, & manum ejus incidit.* Idem.

4. *Suo ſigno*] Unicuique manipulo ſuum erat ſignum. *Varro* L. L. lib. IV. *Manipulus, minima exercitus manus* (erant in ſingulis legionibus manipuli XXX. Vide *A. Gellium* N. A. lib. XVI. cap. IV.) *quæ unum ſequitur ſignum.* Quidam tamen ſingulis centuriis ſingula dant ſigna. Adi *Juſt. Lipſii* Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. *Idem.*

5. *Potius — jugulatum*] MS. *Norv.* exhibet *potius ad dimicandum deſcenderet,*

dem

dem tempore tabellarii ejus deprehenſi, qui ad oppidum veniebant, quorum litteras Cæſar oppidanis objecit, &, qui vitam ſibi peteret, juſſit turrem ligneam oppidanorum incendere: id ſi feciſſet, ei ſe promiſit omnia conceſſurum: quod difficile erat factu, ut eam turrem ſine periculo quis incenderet. [1] Ita ** facturus de ligno quum propius acceſſiſſet, ab oppidanis eſt occiſus. Eadem nocte transfuga nunciavit, Pompejum, & Labienum, de jugulatione oppidanorum indignatos eſſe.

XIX. Vigilia ſecunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ noſtra fuiſſet, [2] ab imo vitium fecit, uſque ad tabulatum ſecundum & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrim noſtram, ut ſuperiorem, incenderunt: idcirco quod ventum oppidani ſecundum habuerunt. Inſequenti luce materfamilias de muro ſe dejecit, & ad nos tranſiliit, dixitque [3] ſe cum familia conſtitutum habuiſſe, ut una transfugerent ad Cæſarem; illam oppreſſam & jugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro ſunt dejectæ, in quibus ſcriptum eſt inventum: [4] *L. Minutius Cæſari: Si mihi vitam tribuis, quoniam à Cn. Pompejo ſum deſertus, qualem me illi præſtiti, tali virtute & conſtantia futurum me in te eſſe præſtabo.* Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæſarem adierunt, ſi ſibi vitam concederet, ſeſe inſequenti die oppidum eſſe dedituros. Quibus reſpondit, *ſe Cæſarem eſſe, fidemque præſtiturum.* Ita ante

quam ſignum fugæ oſtenderet; eum, *qui ita locutus eſſet, jugulatum.* Ad vocem ultimam quod attinet, melius, ut opinor & rectius, *Idem.*

1. *Ita ** facturus de ligno*] Lacuna antiqua. MSS. duo *Thuan.* (ut & MS. *Norv.*) habent *ita fune crure de ligno*, unde lego *ita fune crure deligato:* ne enim in urbem fugeret, longo fune Cæſariani crus vinxerant. *Goduin.*

2. *Ab imo vitium fecit*] Ædificium *vitium facere* dicunt Juriſconſulti cum ruinam minatur. l. XXVIII. §. ult. & l. XXX. D. locati. *Brant.*

3. *Se cum familia*] Ita hæc refert *Jul. Celſus* vit. Cæſ. p. 241. *Matrona è muro deſiliens dixit ſe cum* ancilla *ſua ſtatuiſſe transfugere*; legit igitur in noſtro *ſe cum famula* &c. licet enim *familia* de pluribus ſervis dicatur, unicus eo nomine non deſignatur. Vide Tit. de verb. ſignif. §. XL. *Davies.*

4. *L. Minucius*] Codex *Fulvii Urſini*, *L. Munatius. Dio* lib. XLIII. pag. 230. & *Valerius Maximus* lib. IX. cap. II. licet *Flaccus* ab altero cognominetur, ab altero *Plancus*, ut ſupra lib. de bell. Alexand. cap. LII. *Ciaccon.*

diem XI Kalend. Martii oppido potitus Imperator eſt appellatus.

XX. Et Pompejus, ex perfugis quum deditionem oppidi factam eſſe ſciſſet, caſtra movit Ucubim verſus: [1] ſed circum ea loca caſtella diſpoſuit, & munitionibus ſe continere cœpit. Cæſar movit, & propius caſtra caſtris contulit. Eodem tempore mane loricatus unus ex legione vernacula ad nos transfugit, & nunciavit, Pompejum oppidanos Ucubenſes convocaſſe, iiſque imperaviſſe, ut, diligentia adhibita, perquirerent, qui eſſent ſuarum partium, itemque adverſariorum victoriæ fautores. [2] Hoc præterito tempore, in oppido, quod fuit captum, ſervus eſt prehenſus in cuniculo, quem ſupra demonſtravimus, dominum jugulaſſe: is vivus eſt combuſtus. Idemque temporis centuriones loricati IIX ad Cæſarem transfugerunt ex legione vernacula, & equites noſtri cum adverſariorum equitibus congreſſi ſunt, & faucii aliquot occiderunt ex levi armatura. Ea nocte ſpeculatores prehenſi ſervi III, & unus ex legione vernacula. Servi ſunt in crucem ſublati, [3] militibus cervices abſciſſæ.

XXI. Poſtero die equites cum levi armatura ex adverſariorum caſtris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter XI equites ad aquatores noſtros excucurrerunt: nonnullos interfecerunt, item alios vivos abduxerunt. Ex equitibus capti ſunt equites IIX. Inſequenti die Pompejus ſecuri percuſſit homines LXXIV, qui dicebantur eſſe fautores

1. *Sed cum ea loca*] Diſcretiva conjunctio huc non convenit. Scribe ex MS. *Norvic. & circum ea loca*, quod etiam *Joan. Glandorpio* ex conjectura placuit. *Davies.*

2. *Hoc præterito tempore*] Non neceſſe eſt, ut cum *Joan. Glandorpio* eumque ſecuto *Joan. Goduino* reponamus *hoc præterea tempore*; nam (præterquam quod phraſis altera noſtro eſt uſitatiſſima. Vide ſupra capp. XI, & XIV.) redit auctor ad id quod accidit, oppido in deditionem recepto. *Idem.*

3. *Militibus cervices abſciſſæ*] At unus tantum captus eſt miles. Reponendum igitur ex editt. *Rom. Ven. Beroald militi cervices abſciſſæ*, more antiquo, quo *cervices* pluraliter tantum efferebant. *Quintilianus* Inſtit. Orat. lib. VIII. cap. III. pag. 392. ed. Oxon. Cervicem *videtur Hortenſius primus dixiſſe, nam vett. pluraliter appellabant.* In eandem ſententiam dixit *Varro* L. L. lib. VII. p. 87. & lib. IX. p. 142. Sic etiam loquuntur boni auctores. Scriptor ad Herennium lib. III. cap. XV. *Si erit in demonſtratione ſermo, paululum corpus* à cervicibus *demittemus.* Vide & *Terentium* Heaut. Act. II. Sc. II, 131. *Dav.*

tores

tores Cæsaris victoriæ. Reliquos in oppidum jussit deduci, ex quibus effugerunt cxx, & ad Cæsarem venerunt.

XXII. Hoc præterito tempore, qui in oppido Ategua [1] Bursavolenses capti sunt, legati profecti sunt cum nostris, uti rem gestam Bursavolensibus referrent, quid sperarent de Cn. Pompejo, quum viderent hospites jugulari: præterea multa scelera ab iis fieri, qui præsidii caussa ab his reciperentur. Qui quum ad oppidum veniissent, nostri, qui fuissent equites Rom. & senatores, non sunt ausi introire in oppidum, præterquam qui ejus civitatis fuissent. Quorum responsis ultro citroque acceptis, & redditis, quum ad nostros se reciperent, qui extra oppidum fuissent, illi de præsidio insecuti, ex aversione legatos jugularunt. Duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Cæsari rem gestam detulerunt, [2] & speculatores ad oppidum Ateguam miserunt. Qui quum certum comperissent [3] legatorum responsa ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab oppidanis concursu facto, eum, qui legatos jugulasset, lapidare, & ei manus intentare cœperunt: illius opera se periisse. Ita vix periculo liberatus petiit ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Cæsarem proficisci: illi se satisfacturum. Potestate data, quum inde esset profectus, præsidio comparato, quum bene magnam manum feciisset; & nocturno tempore per fallaciam in oppidum esset receptus, jugulationem magnam facit: principibus, qui sibi contrarii fuissent, interfectis, [4] oppidum in suam potestatem recipit. Hoc præterito tempore, servi transfugæ nuncia-

1. *Bursavolenses*] V.C. *Bursavonenses*. Lego *Ursaonenses*, nam id oppidum inferius dicitur *Ursao*, & *Plinio* lib. III. cap. 1. *Urso*; sed *Ursao* apud eum potius legerem. *Ciaccon.*

2. *Et speculatores*] Oratio caret nomi nativo. Proinde non invitus legerim: *Ursaonenses vero speculatores miserunt* &c. *Glandorp.*

3. *Legatorum responsa ita esse gesta*] *Joan. Glandorpio* legendum videtur *juxta legatorum responsa omnia ita esse gesta*; *Fos.* autem *Scaliger*, eumque secutus *Joan. Goduinus* duas primas voces ex interpretatione natas arbitrantur. Potius scribendum existimârim *legatorum responso*, quæ minima est mutatio, ex eâ tamen sensus commodus exsurgit. *Davies.*

4. *Oppidum in suam potestatem recipit*] Sic restitui ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* nam in vulgg. *recepit.* Scio equidem in verbis eadem *tempora* non

verunt,

verunt, [1] oppidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, nisi discinctum: [2] iccirco quod ex quo die oppidum Ategua esset captum, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neque sibi ullam spem victoriæ propositam habere; ut si quis ex nostris transfugerit, in levem armaturam conjici, eumque [3] non amplius XVI accipere.

XXIII. Insequenti tempore Cæsar castris castra contulit, & brachium ad flumen Salsum ducere cœpit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco adversariorum decucurrerunt: [4] nec detinentibus * nostris, multis telis injectis, complures vulneribus affecere. Hic tamen, ut ait Ennius, *nostri cessere paruper*. Itaque, præter consuetudinem, quum à nostris animadversum esset cedere, centuriones ex legione v flumen transgressi duo restituerunt aciem; acriterque eximia virtute plures quum agerent; ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. Ita, quum is compar prœlium facere cœpisset, & quum undique se circumveniri

semper esse conjuncta. *Virgilius* Æn. II, 12.

Quanquam animus meminisse horret, *luctuque* refugit.

Ad quem locum *Servius* ita notat: *Propter metrum, pro præsenti præteritum posuit. Silius* Italicus lib. VI, 265.

——Torsi *telum, atque ingentia velox*
In memet sævi serpentis prœlia verto;

ubi tempora, κακοφωνίας vitandæ causâ, mutavit. Quoniam igitur id perraro factum, & præcipuè quidem à Poëtis, nos veteribus Codd. nixi, χρόνων discrepantiam hic & alibi sustulimus. *Davies.*

1. *Oppidanorum bona vendere, nè cui* &c.] MS. *Norvic.* exhibet *oppidanorum bona vendi, nè cui* &c. Legendum puto *oppidanorum bona vendi, nec cui extra vallum licere exire, nisi discincto*, seu laxis vestibus, quod ut parum virile, ita inter pœnas militares numeratum. Vide *Just. Lipsium* Mil. Rom. lib. v. Dial. XVIII. pag. 389. *Idem.*

2. *Iccirco quod*] Ultima vox prorsus est otiosa, quarè vel delenda ex fide editionum *Rom. Ven. Beroald.* vel potius legendum *idcircoque*, ut habet ed. *Rob. Stephani* A. D. 1544. *Idem.*

3. *Non amplius* XVI] Non est dubium, quin in bellis civilibus plus numeratum sit militi, quam in aliis expeditionibus, aut pacis tempore, cum juxta leges & præscripta majorum teneretur exercitus. Certe sub *Tiberio*, composita Repub. non nisi *decem asses* in diem solitos accipere milites, tradit gravis auctor *Cornelius Tacitus*. Apparet autem *Pompeium* per ambitionem, & quia partibus suis sic conducebat, duplum, id est, *vicenos asses*, numerasse. Porro levi armaturæ & transfugis, quod ii pro justis militibus non haberentur, nec in legione militarent, tantum dedisse *asses sedecim*. Glandorp.

4. *Nec detinentibus * nostris*] Legendum, *desinentibus*, ut intelligas in opere persti-
1 tisse. *Idem.*

[1] ani-

[1]animum advertisset, parumper ingressus pedem offendit. Hujus concidentis viri casu passim audito, quum complures adversariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco adversarios ad vallum agere cœperunt. Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student cædem facere, & turmis, & levi armatura sunt intercluſi: quorum nisi summa virtus fuisset, vivi capti essent; nam & munitione præsidii ita coangustabantur, [2]ut equites spatio intercluso vix se defendere possent. Ex his utroque genere pugnæ complures sunt vulneribus affecti, in quis etiam [3]Clodius Aquitius: inter quos ita cominus est pugnatum, ut ex nostris, præter 11 centuriones, sit nemo desideratus, gloria se efferentes.

XXIV. Postero die ab Soricaria utræque convenere copiæ. Nostri brachia ducere cœperunt. Pompejus, quum animadverteret, castello se excludi Aspavia, quod ab Ucubi millia passuum v distat, hæc res necessario vocabat, ut ad dimicandum descenderet: neque tamen æquo loco sui potestatem faciebat, sed ex grumo excelsum tumulum capiebat, usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto, quum utrorumque copiæ tumulum excellentem petissent, prohibiti à nostris sunt, [4]dejectique planitie: quæ res secundum nostris efficiebat

1. *Animum advertisset*] Ita MS. *Norvic.* In vulgatis erat *animadvertisset.* Dav.

2. *Ut equites spatio intercluso vix se defendere possent*] Legendum ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. ut eques spatio intercluso vix se defendere posset*, quod elegantius est, quam fert Librariorum captus. *Idem.*

3. *Clodius Aquitius*] Parisienses, *Clodius Arquitius.* Fecit hæc varietas, ut de mendo cogitarem. Qua in suspicione cum essem, reperi in antiquis marmoribus, *Avitum* cognomen esse Clodiorum. Nihil igitur dubito, quin ita hoc loco emendandum sit.

Romæ, in domo Cæsia.

D. M.
CLODIÆ
AVITÆ
HEREDES
EX. TESTAMENTO

In ædibus Arberinorum.

D. M.
TI. CLAVDIO
FELICI. PATRI. ET
CLAVDIÆ
PRIVATÆ. MATRI
TI. CLAVDIVS. AVITVS
FILIVS. OPTIMVS
PARENTIBVS.

Cum vero hoc cognomen non admodum frequens apud veteres sit, inde factum est, ut mendose quandoque scriptum reperiatur. *Ald. Manut.*

4. *Dejectique planitie*] *Joan. Glandorpius* & *Joan. Goduinus* reponunt *dejecti-*

præ-

prœlium. Undique autem cedentibus adverſariis, noſtri magna in cæde verſabantur: quibus mons, non virtus, ſaluti fuit: quo ſubſidio tunc, niſi adveſperaſſet, à paucioribus noſtris omni auxilio privati eſſent: nam cecide-runt ex levi armatura CCCXXIV: ex legionariis CXXXIIX: præterquam quorum arma & ſpolia ſunt allata. Ita pridie II centurionum interitio hac adverſariorum pœna eſt litata.

XXV. Inſequenti die, pari conſuetudine quum ad eundem locum ejus præſidium veniſſet, priſtino illo ſuo utebantur inſtituto: nam præter equites nullo loco æquo ſe committere audebant. Quum noſtri in opere eſſent, equitum copiæ concurſus facere cœperunt; ſimulque vociferantibus legionariis, quum locum efflagitarent, ut conſueti inſequi exiſtimare poſſent, ſe paratiſſimos eſſe ad dimicandum, noſtri ex humili convalle bene longe ſunt egreſſi, & planitia iniquiore loco conſtiterunt. Illi tamen proculdubio ad congrediendum in æquum locum non ſunt auſi deſcendere, præter unum Antiſtium Turpionem, qui fidens viribus, ex adverſariis ſibi parem eſſe neminem [1] cogitare cœpit; [2] hic, ut fertur, Achillis Memnoniſque congreſſus. Q. Pompejus Niger, eques Romanus Italicenſis, ex acie noſtra ad congrediendum progreſſus eſt. Quoniam ferocitas Antiſtii omnium mentes converterat ab opere ad ſpectandum, acies ſunt diſpoſitæ: nam inter bellatores principes dubia erat poſita victoria, ut prope videretur

que in planitiem; ſed ſcribendum *dejectique planitia*, quod idem eſt ac *in planitiem*. *Virgilius* Æn. v, 451.

It clamor cœlo ——

Noſter hujuſce libri cap. XVI. *Multiſque vulneribus affectos* oppido *repreſſerunt*. Sic & cap. XIII. ex MS. *Norvic.* legerim *quum* oppido *revertiſſent*, ubi in vulgg. *quum in oppidum reverſi eſſent*; nam paullò infrequentiores loquendi formulas ſemper mutarunt Librarii. *Davies.*

1. *Cogitare cœpit*] MS. *Norvic. agitare cœpit*, quæ rarior eſt locutio, ac proinde recipienda. *Curtius* lib. VI. cap. IV, 9. Agitaſſe *Darium, cuſtodiam corporis ſui, contra jus faſque, peregrino militi tradere. Plinius* Pan. cap. IV. *Sæpe ego mecum, P. C. tacitus* agitavi. Vide & *Livium* l. XXI. cap. XXVI. *Idem.*

2. *Hic, ut fertur, Achillis Memnoniſque congreſſus. Q. Pompeius Niger* &c.] MS. *Norvic.* exhibet *hic, ut fertur, Achillis Memnoniſque congreſſus. Contra quem Pompeius Niger* &c. unde, ut ſenſus eliciatur, tranſpoſitis ſententiis, legendum *agitare cœpit*; *contra quem Pompeius Niger—ad congrediendum progreſſus. Hic, ut fertur, Achillis Memnoniſque congreſſus*; quo pro-

finem

finem bellandi duorum dirimere pugna. Ita avidi cupidique ſuarum [1] quiſque partium, * expertorum virorum fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute alacri quum ad dimicandum in planitiem ſe contuliſſent, ſcutorumque laudis inſignis præfulgens opus cælatum, quorum * pugna eſſet prope profecto direpta, niſi propter equitum * conceſſum, ut ſupra demonſtravimus, levis armatura præſidii cauſſa non longe ab opere caſtrorum conſtitiſſet. Ut noſtros equites in receptu, dum ad caſtra redeunt, adverſarii cupidius ſunt inſecuti, univerſi, clamore facto, impetum dederunt. Ita metu perterriti, quum in fuga eſſent, multis amiſſis, in caſtra ſe recipiunt.

XXVI. Cæſar, ob virtutem, turmæ Caſſianæ donavit millia XIII, & præfecto torques aureos II, & levi armaturæ millia X. Hoc die A. Bæbius, & C. Flavius, & A. Trebellius equites Romani Aſtenſes [2] argento prope tecti equites ad Cæſarem transfugerunt: qui nunciaverunt equites Romanos conjuraſſe omnes, qui in caſtris Pompeji eſſent, ut tranſitionem facerent: ſervi indicio omnes in cuſtodiam eſſe conjectos, è quibus, occaſione capta, ſe transfugiſſe. Item hoc die litteræ ſunt deprehenſæ, quas mittebat Urſaonem Cn. Pompejus: [3] *S. V. G. E. V. Etſi, prout noſtra felicitas, ex ſententia adverſarios adhuc pro-*

verbio pugnam inter fortiſſimos inſtitutam denotari exiſtimo; Memnon enim, licet tandem ab Achille trucidatus, maximarum virium ſummique animi fuiſſe perhibetur à *Quinto Smyrnæo*, qui hoc prœlium fuſè & eleganter deſcribit lib. II. Iliad. vſ. 395. ſeqq. *Idem.*

1. *Quiſque partium, * expertorum virorum —— niſi propter equitum * conceſſum*] Hæc omnia adeo ſunt corrupta & mutila, ut *dæmonium* ſit, non homo, qui ex iis ſenſum aliquem poſſit extundere. Quod ſolum poſſum, variantes lectiones exhibebo. MS. *Norvic. Quiſque ex partium virorum, fatuorumque voluntate habebantur. Quorum virtute alacri quum ad dimicandum in planitiem ſe contuliſſent, ſcutorum laudis inſignia præfulgens opus cælatum, quorum pugna eſſet profecto directa, niſi propter equitum conſenſum:* nihilo quidem ſanius, quam vulgg. à quibus editt. *Rom. Ven. Beroald.* non abeunt. *Idem.*

2. *Argento prope tecti equites*] *Joan. Glandorpius* reponit *argento prope tectis equis*; ſed ex MS. *Norvic.* legendum *argento prope tecti equos*, qui notiſſimus eſt Helleniſmus. Non interim ſum neſcius, *equites* pro *equis* poni poſſe. Vide quæ notavit vir clariſſimus *Janus Broukhuſius* ad *Propertii* lib. IV. Eleg. III, 38. Id tamen hic loci duriſſimum videtur, eandem enim vocem diverſo ſenſu paullo ante adhibuit noſter. *Idem.*

3. *S. V. G. E. V.*] Hæ litteræ denotant,

pulsos habemus; tamen, si æquo loco sui potestatem facerent, celerius, quam vestra opinio est, bellum confeciſſem. Sed exercitum tironum non audent in campum deducere, nostrisque adhuc freti præsidiis bellum ducunt; nam singulas civitates circumsident: inde sibi commeatus capiunt. Quare & civitates nostrarum partium conservabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes [1] in animo habeo ad vos mittere. Profecto nostro commeatu privati, necessario ad dimicandum descendent.

XXVII. Insequenti tempore quum nostri temere in opere distenti essent, equites in oliveto, dum lignantur, interfecti sunt aliquot. Servi transfugerunt, qui nunciaverunt a. d. III Nonarum Martii prœlio, ad Soritiam quod factum est, ex eo tempore metum esse magnum, & Attium Varum circum castella præesse. Eo die Pompejus castra movit; & [2] contra Hispalim in oliveto constitit. Cæsar priusquam eodem est profectus, luna hora circiter VI visa est. Ita castris motis Ucubim præsidium, quod Pompejus reliquit, jussit ut incenderent, & deusto oppido in castra majora se reciperent. Insequenti tempore Ventisponte oppidum quum oppugnare cœpisset, deditione facta, iter fecit in Carrucam: contra Pompejum castra posuit. Pompejus oppidum, quod contra sua præsidia portas clausisset, incendit: milesque, qui fratrem suum in castris jugulasset, interceptus est à nostris, & [3] fusti percussus. Hinc itinere facto, in campum Mundensem quum esset ventum, castra contra Pompejum constituit.

si valetis, gaudeo, ego valeo. Sic *Dolabella* in Epist. ad *Ciceronem* Fam. lib. IX. Ep. XX. S. V. G. V. ut frustra sint *Barn. Brissonius* Form. lib. VIII. & *Pet. Ciacconius*, qui reponunt S. V. B. E. E. V. licet ea quidem usitatior est formula. Vide & *Just. Lipsium* Inst. Epist. cap. III. *Davies.*

1. *In animo habeo*] Ex Cod. *Ciaccon.* & edit. *Steph.* præpositionem restitui, quam omittunt vulgg. *Idem.*

2. *Contra Hispalim*] In vulgg. *circa Hispalim*; sed lectionem à me receptam exhibent MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* quam etiam *Gerardus* G. J. F. *Vossius* ad *Velleii Paterculi* lib. II. cap. LXXVI. ex Cod. *Petav.* recipiendam censuit. *Contra Hispalim* idem notat ac *è regione Hispalis. Cæsar* lib. I. B. C. cap. LVI. *Ha ad insulam, quæ est* contra Massiliam, *stationes obtinebant.* Ac lib. III. B. C. cap. XXIII. *Insulamque, quæ* contra *Brundisinum portum est, occupavit.* Sic &, inter alios, *Virgilius* Æn. I, 17. *Davies.*

3. *Fusti percussus*] Intelligit *Fustua-*

XXVIII.

XXVIII. Sequenti die quum iter facere Cæſar cum copiis vellet, renunciatum eſt ab ſpeculatoribus, Pompejum de III vigilia in acie ſtetiſſe. Hoc nuncio allato, vexillum propoſuit. Iccirco enim copias eduxerat, [1] quod Verſaonenſium civitati fuiſſent fautores: antea litteras miſerat, *Cæſarem nolle in convallem deſcendere, quod majorem partem exercitum tironem haberet.* Hæ litteræ vehementer confirmabant mentes oppidanorum. Ita hac opinione fretus totum ſe facere poſſe exiſtimabat: etenim & natura loci defendebatur, & ipſius oppidi munitione, ubi caſtra habuit conſtituta; namque, ut ſuperius demonſtravimus, loca excellentia tumulis contineri; interim nulla planitia dividit.

XXIX. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. Planities inter utraque caſtra intercedebat, circiter millia paſſuum V, ut auxilia Pompeji duabus defenderentur rebus, oppidi excelſi, & loci natura. Hinc dirigens proxima planities æquabatur: cujus decurſum antecedebat rivus, qui ad eorum acceſſum ſummam efficiebat loci inquitatem; nam paluſtri & voraginoſo ſolo [2] currebat [3] ad dextram partem. Et Cæſar, quum aciem

rium, ut *Cicero* vocat Philip. III. de quo *Polybius* lib. VI. cap. XXXV. Τὸ δὲ τ ξυλοκηπίας ἐπὶ τοῦτον. Λαβὼν ξύλον ὁ χιλίαρχος, τύπτε τὸν κεντυρίωνα· οἷον ἤψατο μόνον. Οὐ γενομένης, πάντες οἱ ἐν φαλαγγίοις πύπτουσι τοῖς ξύλοις καὶ τοῖς λίθοις, τὸν μὲ πλείους ἐν αὐτῇ τῇ φαλαγγιοδεκίᾳ κατακαύσειν. *Livius* lib. V. cap. VI. *Fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidio decedit.* Brantius.

1. *Quod Verſaonenſium civitati fuiſſent fautores*] Legendum credo: *Quod Verſaonenſium civitati ut ſibi eſſent fautores.* Educebat enim copias extra vallum, ut confirmaret, quod litteris ſcripſerat, per Cæſarem ſtare, quo minus averteretur. Hanc enim ſi teneret opinionem, ſperabat opidanos ſibi fauturos. *Ciaccon.*

Ibid. *Joan. Glandorpius* reponit *quod Urſaonenſium civitati, qui erant fautores*, &c. *Joſ.* autem *Scaliger* & *Joan. Goduinus* vocem ultimam cum penultima è margine in textum irrepſiſſe contendunt. Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *quod Verſaonenſium civitati fuiſſent fautores Fauſto antea litteras* &c. Eandem lectionem in ſuo Cod. invenit *Jul. Celſus*, qui p. 242. ait *Pompeius* Fauſto *ſcripſerat, qui, quantum intelligi datur, intra oppidum erat, Cæſarem* &c. Nec ſane cauſa eſt, cur ea vox rejicula habeatur. *Davies.*

2. *Currebat ad dextram partem*] Reponendum crediderim ex MS. *Norvic. currens erat*, qui Helleniſmus eſt, optimis ſcriptoribus non ignotus. *Cicero* in Orat. p. 204. ed. Lambin. Eſt *enim, ut ſcis, quaſi in extrema pagina Phædri his verbis* loquens *Socrates. Vitruvius* Archit. lib. II. cap. I. *Phryges vero, qui campeſtribus locis* ſunt habitantes. Adi & *Iſ. Caſaubonum* ad *Capitolini* Anton. Philoſ. cap. XX. *Idem.*

3. *Ad dextram partem*] Pro his vocibus Cod. *Ciaccon.* repræſentat *ad extre-*

directam vidiſſet, non habuit dubium, quin media planitie in æquum ad dimicandum adverſarii procederent. Hoc erat in omnium conſpectu. Huc accedebat, ut locus illa planitie equitatum ornaret, & diei, Soliſque ſerenitas: ut mirificum & optandum tempus prope ab Diis immortalibus illud tributum eſſet ad prœlium committendum. Noſtri lætari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res fortunæque omnium deducerentur, ut, quidquid poſt horam caſus tribuiſſet, in dubio poneretur. Itaque noſtri ad dimicandum procedunt: id quod adverſarios exiſtimabamus eſſe facturos; qui tamen à munitione oppidi ∞ paſſibus longius non audebant procedere, in quo ſibi prope murum [1] adverſarii conſtituebant. Itaque noſtri procedunt. Interdum æquitas loci adverſarios efflagitabat, ut tali conditione contenderent ad victoriam: neque tamen illi à ſua conſuetudine [2] decedebant, ut aut ab excelſo loco, aut ab oppido, diſcederent. Noſtri pede preſſo propius rivum quum appropinquaſſent, adverſarii patrocinari loco iniquo non deſinunt.

XXX. [3] Erat acies XIII aquilis conſtituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum levi armatura millibus VI. Præterea auxiliares accedebant [4] prope alterum tantum. Noſtra præſidia LXXX cohortibus, & IIX millibus equitum. Ita, quum in extrema planitie iniquum in locum noſtri appropinquaſſent, paratus hoſtis erat ſuperior, ut tranſeundi ſuperius iter vehementer eſſet periculoſum. Quod quum à Cæſare eſſet animadverſum, ne quid te-

mum; MS. autem *Norvic. ad dextrum*, cujus Gloſſema eſt vulgata lectio. *Davies.*

1. *Adverſarii conſtituebant*] MS. *Norv.* vocem interponit, qua in textum recepta, integer eſt ſenſus. Ex eo igitur lege *adverſarii prœliandum conſtituebant*. Idem.

2. *Decedebant*] Sic legendum, non *diſcedebant*, quod in editt. *Idem.*

3. *Erat acies* XIII. *aquilis conſtituta*] Id eſt, totidem legionibus. Has enim ipſas per aquilas numerabant, & legionis totius aquila fuit, hoc eſt, alitis ejus effigies ſive corpus ex argento vel auro, ſummæ perticæ inſiſtens, & pede altero fulmen ſæpe tenens. *Brant.*

4. *Prope alterum tantum*] Ita ut auxiliares reliquarum copiarum numerum tantum non adæquarent. *Livius* lib. I. cap. XXXVI. *Alterum tantum adjecit. Minucius Felix* Octav. p. 37. *Mox* alterum tantum *admonitus adjunxit.* Vide & *Corn. Nepotem* Eumen. cap. VIII, 5. *Davies.*

mere

mere culpa ſua ſequius admitteretur, [1] eum locum definire cœpit. Quod quum hominum auribus eſſet objectum, moleſte & acerbe accipiebant ſe impediri, quo minus prœlium conficere poſſent. Hæc mora adverſarios alacriores efficiebat, Cæſaris copias timore impediri ad committendum prœlium. Ita ſe efferentes iniquo loco ſui poteſtatem faciebant, [2] ut magno tamen periculo acceſſus eorum haberetur. Hic Decumani ſuum locum cornu dextrum tenebant, ſiniſtrum III, & V legio, itemque cetera auxilia, & equitatus. Prœlium clamore facto committitur.

XXXI. Hic etſi virtute noſtri antecedebant, adverſarii loco ſuperiore defendebantur acerrime, & vehemens fiebat ab utriſque clamor, [3] telorumque miſſu concurſus, fic, [4] ut prope noſtri diffiderent victoriæ: congreſſus enim & clamor, quibus rebus maxime hoſtes conterrentur, in collatu pari erant conditione. Itaque ex utroque genere pugnæ, quum parem virtutem ad bellandum contuliſſent, pilorum miſſu fixa cumulatur, & concidit adverſariorum multitudo. Dextrum demonſtravimus Decumanos cornu tenuiſſe, qui etſi erant pauci, tamen, propter virtutem, magno adverſarios timore eorum opera afficiebant, quod

1. *Eum locum definire cœpit*] Nimirum ut milites ipſius noſſent, quatenus progrediendum eſſet, dum hoſtem inſequerentur. *Rhellican.*

2. *Ut magno tamen periculo*] Adverſativam particulam huc non convenire advertit *Joan. Glandorpius*, qui reponendum duxit *ut magno in periculo*; MS. autem *Norvic.* exhibet *ut magno cum periculo*, quæ lectio ſana eſt & ſincera. *Davies.*

3. *Telorumque miſſu concurſus*] Sic recte exhibent MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* cum in vulgg. *telorumque miſſus* perperam legeretur. *Idem.*

4. *Ut prope noſtri diffiderent victoriæ*] Profecto ſic ſe res habebat. Veterani namque XIV. annis vincere ſueti, retrocedere cœperunt. Etſi autem nondum fugerent, apparebat tamen pudore magis quam virtute reſiſtere. Hic *Cæſar* ablegato equo, caſſideque projecta, ut ab omnibus noſci-taretur, procurrit in primam aciem, ac compellatis militibus, viderent quid facerent, ſe non niſi victorem in caſtra reverſurum, tanto impetu in hoſtes irruit, ut per decem pedes eos loco propelleret. Ita animis ſuorum erectis, & acie reſtituta, cum Labienus nonnullas cohortes ſuis alibi laborantibus ſubſidio mitteret; *Cæſar*, ut erat vir callidiſſimus, fugere hoſtes exclamavit. Ea voce milites exhilarati, fortius incubuerunt. Pompeiani dum ſuos fugere credunt, nec jam amplius adverſariorum vim ſuſtinent, in fugam convertuntur. Ita parta victoria eſt. *Cæſar* poſt pugnam ad ſuos converſus, alias pro victoria ſe, tum primum pro vita & ſalute dimicaſſe dixit. Hæc ab auctore noſtro, quiſquis fuit, prætermiſſa, cum magno conſenſu à *Velleio Paterculo, Floro, Frontino, Plutarcho*, & *Appiano* tradantur, neutiquam tranſeunda duximus. *Glandorp.*

à ſuo

à ſuo loco hoſtes vehementer premere cœperunt, ut ad ſubſidium, [1]ne ab latere noſtri occuparentur, legio adverſariorum tranſduci cœpta ſit ad dextrum. Quæ ſimul eſt mota, equitatus Cæſaris ſiniſtrum cornu premere cœpit. At ii eximia virtute prœlium facere incipiunt, ut locus in acie ad ſubſidium veniendi non daretur. Ita, quum clamori eſſet intermiſtus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum mentes timore præpediebat. [2]Hic, ut ait Ennius, *pes pede premitur, armis teruntur arma*; adverſarioſque vehementiſſime pugnantes noſtri agere cœperunt, quibus oppidum fuit ſubſidio. Ita [3]ipſis Liberalibus fuſi fugatique non ſuperfuiſſent, niſi in eum locum confugiſſent, ex quo erant egreſſi. In quo prœlio ceciderunt millia hominum circiter XXX, & ſi quid amplius: præterea Labienus, Attius Varus, quibus occiſis utriſque funus eſt factum: itemque equites Rom. partim ex urbe, partim ex provincia ad millia III. Noſtri deſiderati ad hominum ∞ partim peditum, partim equitum, ſaucii ad D. Adverſariorum aquilæ ſunt ablatæ XIII, & ſigna, & faſces. Præterea duces belli XVII capti ſunt. Hos habuit res exitus.

XXXII. Ex fuga hac quum oppidum Mundam ſibi conſtituiſſent præſidium, noſtri cogebantur neceſſario eos

1. *Ne ab latere noſtri occuparentur*] Senſus poſtulat, ut ſcribamus *occuparent*, quemadmodum eſt in MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven.* Eadem lectio è II. MSS. *Thuan.* hauſta, *Joan. Goduino* placuit. *Davies.*

2. *Hic, ut ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma*] *Ennianum* mihi locum conſultus oſtendit vir interioribus litteris eruditiſſimus *And. Schottus*, quem honoris cauſſa nomino, ex *Homerico* converſum eſſe Iliad. ν.

Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Quomodo & *A. Furius* apud *Macrobium* lib. VI. Satur. cap. III. ex eodem *Homero*:

Preſſatur pede pes, mucro mucrone, viro vir.

Maro quoque X. Æn. vſ. 360.

— *Haret pede pes, denſuſque viro vir.*

Sed neutrum *Homero* hic parem eſſe Critici judicarunt, auctore eodem *Macrobio* lib. V. cap. XIII. *Brant.*

Ibid. Imitatur & *Silius* Italicus lib. IV, 354. & IX, 322. Metri autem gratia *Paulus Merula* fragm. *Ennii* p. 40. reſcribit

— *Pes premitur pede, & arma teruntur Armis.* ———

Sed ſexcentis exemplis demonſtrare poſſum, ſolutæ orationis ſcriptores, cum Poetas laudent, metri eſſe negligentiores, adeo ut, an manu critica ſit opus, neſciam. *Davies.*

3. *Ipſis liberalibus*] *Liberalia* celebrabantur Romanis decimo Calendas Aprilis, teſte *Ovidio* Faſt. III. *Plutarchus* ſcribit,

circum-

circumvallare. [1]Ex hoſtium armis, pro ceſpite cadavera collocabantur, ſcuta & pila pro vallo, * inſuper occiſi, & gladii, & mucrones, & capita hominum ordinata, ad oppidum converſa univerſa hoſtium timorem, virtutiſque inſignia * propoſita viderent, & vallo circumcluderentur adverſarii * ita Galli tragulis jaculiſque oppidum ex hoſtium cadaveribus ſunt circumplexi, oppugnare cœperunt. Ex hoc prœlio Valerius adoleſcens, Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sex. Pompejo, qui Cordubæ fuiſſet, rem geſtam refert. Cognito hoc negotio, [2]quos equites, quod pecuniæ ſecum habuit, eis diſtribuit, & oppidanis dixit, ſe de pace ad Cæſarem proficiſci, & ſecunda vigilia ab oppido diſceſſit. Cn. Pompejus autem cum equitibus paucis, nonnulliſque peditibus ad navale præſidium parte altera contendit Cartejam, quod oppidum abeſt à Corduba millia paſſuum CLXX. Quo quum ad octavum milliarium veniſſet, P. Calvitius, qui caſtris antea Pompeji præpoſitus eſſet, ejus verbis nuncium mittit, *quum minus belle haberet*, [3] *ut mitterent lecticam, qua in oppidum deferri poſſet.* Litteris miſſis, Pompejus Cartejam defertur. Qui illarum partium fautores eſſent conveniunt in domum, quo erat delatus; (qui arbitrati ſunt clanculum veniſſe) ut ab eo, quæ vellent, de bello requirerent. Quum frequentia conveniſſet, de lectica Pompejus eorum in fidem confugit.

eodem die prœlium apud Mundam geſtum, quo Pompeius ante quadriennium ab urbe fugerat. *Glandorp.*

1. *Ex hoſtium armis —— circumplexi*] Hæc ῥήσις tam corrupta eſt & mutila, ut auctoris verba conjiciendo aſſequi non ſit meum. Ex iis tantum colligitur *è congeſtis cadaveribus aggerem effectum eſſe, quæ pilis jaculiſque confixa inter ſe tenebantur*, quæ verba ſunt *Flori* lib. IV. cap. II, 85. Vide & *Valerium Maximum* lib. VII. cap. VI, 5. ac *Julium Celſum* p. 244. ſeq. *Davies.*

2. *Quos equites, quod pecunia ſecum habuit, eis diſtribuit*] Hæc barbara prorſus & incondita eſt conſtructio. Editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræſentant *quos equites* ſecum habuit, *quod pecuniæ ſecum habuit, eis diſtribuit*, ac ita etiam, teſtante *Joan. Goduino*, MSS. II. *Thuanei*; nec ſane illa lectio in ſcriptore tam horrido prorſus eſt aſpernanda. MS. *Norvic.* exhibet *quos equites ſecum habuit, his quod ſecum pecunia, eis diſtribuit*, unde minima mutatione reſcribendum putem *quos equites ſecum habuit: is, quod ſecum pecunia, eis diſtribuit*, qui rotundior, niſi me fallit animus, & auctore Romano dignior eſt loquendi modus. *Idem.*

3. *Ut mitterent lecticam*] Sic repoſui ex MS. *Norvic.* eandemque lectionem in Cod.

XXXIII. Cæſar ex prœlio munitione circumdata, Cordubam venit: qui ex cæde eo refugerant, pontem occupaverunt. Quum eo eſſet ventum, convitiari cœperunt, *nos ex prœlio paucos ſupereſſe: quo confugeremus?* Ita pugnare cœperunt de ponte. Cæſar flumen transjecit, & caſtra poſuit. [1] Scapula totius ſeditionis familiæ & libertinorum caput, ex prœlio Cordubam quum veniſſet, familiam & libertos convocavit, pyram ſibi exſtruxit, cœnam afferri quam opimam imperavit, item optimis [2] inſternendam veſtimentis: pecuniam & argentum in præſentia familiæ donavit. Ipſe de tempore cœnavit; * reſinam & nardum identidem ſibi infundit. Ita noviſſimo tempore ſervum juſſit, & libertum, qui fuiſſet ejus concubinus, alterum ſe jugulare, alterum pyram incendere.

XXXIV. Oppidani autem, ſimul Cæſar caſtra contra oppidum poſuit, diſcordare cœperunt uſque eo, ut clamor in caſtra noſtra perveniret, fere inter Cæſarianos, & inter Pompejanos. Erant hic legiones, quæ ex perfugis conſcriptæ, partim oppidanorum ſervi, qui erant à Sex. Pompejo manumiſſi, tunc in Cæſaris adventum deſcendere cœperunt. Legio XIII oppidum defendere cœpit: nam quum jam repugnarent, turres ex parte, & murum occuparunt. Denuo legatos ad Cæſarem mittunt, ut ſibi legiones ſubſidio intromitteret. Hoc quum animadverterent homines fugitivi, oppidum incendere cœperunt: qui ſuperati à noſtris ſunt interfecti hominum millia XXII. præterquam extra murum qui perierunt. Ita Cæſar oppido potitus. Dum hic detinetur ex prœlio, quos circummunitos ſuperius demonſtravimus, eruptionem fecerunt; & bene multis interfectis in oppidum ſunt redacti.

Thuan. reperit *Joan. Goduinus.* In vulgg. *ut* mitteret *lecticam*; male: non enim ſingulari cuipiam homini, ſed ipſis Carteienſibus hunc nuncium miſit Cn. Pompeius. *Davies.*

1. *Scapula*] *T. Quintii Scapulæ*, ut totius belli concitatoris, meminerunt *Cicero* ep. lib. IX. ad Dolabellam, & *Dion* lib. XLIII. p. 228. *Glandorp.*

2. *Inſternendam*] Huic voci ſpacium in MS *Norvic.* vacuum relinquitur: editt. autem *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *inſternendum*, quod melius, ut opinor, & rectius. *Davies.*

XXXV.

XXXV. Cæsar Hispalim quum contendisset, legati deprecatum venerunt. Ita quum oppidum sese tueri dixisset; Caninium legatum cum præsidio intromittit. Ipse castra ad oppidum ponit. [1] Erat bene magnum intra Pompejanas partes præsidium, quod Cæsaris præsidium receptum indignabatur, clam quendam Philonem, illum, qui Pompejanarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam præsidia in Lusitaniam proficiscitur, & Cæcilium Nigrum nomine Barbarum ad Lenium convenit; qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rursus in Hispalim oppidum denuo noctu per murum recipitur: præsidium vigilesque jugularunt, portas præcludunt, de integro pugnare cœperunt.

XXXVI. Dum hæc geruntur, legati Cartejenses renunciarunt, quod Pompejum in potestatem haberent; quod ante Cæsari portas præclusissent, illo beneficio suum maleficium existimabant se lucrifacere. Lusitani [2] Hispalim oppugnare nullo tempore desistebant. Quod Cæsar quum animadverteret, si oppidum capere contenderet, ut homines perditi incenderent, & mœnia delerent, ita consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere

1. *Erat bene magnum —— hic clam præsidia in Lusitaniam proficiscitur*] Locum hunc tentarunt varii, sanavit autem *Joan. Glandorpius* legit *Erat intus bene magnum præsidium Pompeianorum admissum, quod Cæsaris præsidium receptum indignabatur; clam ergo quendam Philonem, illum qui Pompeianarum partium foret defensor acerrimus, emisit* &c. *Pet. Ciaccionius* reponit *erat bene magna manus intra Pompeianarum partium, quæ præsidium* &c. MS. *Norvic.* exhibet *erat bene magna multitudo intra Pompeianarum partium, quæ præsidium receptum indignaretur. Clam quod Philono illo qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam præsidio Lusitaniam proficiscitur*; ex quo Codice hæc ῥῆσις sic legenda & interpungenda: *Erat bene magna multitudo intra Pompeianarum partium, quæ præsidium receptum indignaretur; clam quod Philon ille, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus, (is tota Lusitania notissimus erat) hic clam præsidio Lusitaniam proficiscitur.* Mendum procreavit ejusdem sensus post Parenthesin repetitio, qua de re diximus ad lib. III. B. G. cap. XX. *Davies.*

2. *Hispalim oppugnare*] *Joan. Glandorpius* emendat *Hispalim propugnare*, nec sane mala est conjectura; Hispalim enim in sua potestate habuerunt Pompeiani: sed potior est MS. *Norvic.* auctoritas, ex quo scribendum *Hispali pugnare*. *Joan.* etiam *Goduinus* hanc lectionem in II. Codd. *Thuaneis* inventam merito probavit. *Idem.*

Id quod consulto non existimabant fieri. [1]Ita irrumpendo naves, quæ ad Bætim flumen fuissent, incendunt. Nostri dum incendio detinentur, illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur. Quo facto, oppido recuperato, Astam iter facere cœpit: ex qua civitate legati ad deditionem venerunt, Mundensesque, qui ex prœlio in oppidum confugerant, quum diutius circumsiderentur, bene multi deditionem faciunt, & quum essent in legionem distributi, conjurant iter se, ut noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent: illi cædem in castris administrarent. Hac re cognita, insequenti nocte, vigilia tertia, tessera data, extra vallum omnes sunt [2]concisi Mundenses Duces.

XXXVII. Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, quæ propter Pompejum dissentire cœperunt. Pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat; pars, qui Pompejanarum partium essent fautores. Seditione concitata portas occupant: cædes fit magna: saucius Pompejus naves xxx occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis classi præfuisset, ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi cœpit, partim peditatibus, & equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item IV die navigatione confecta [3]insequuntur. Qui imparati à Carteja profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naves incendit, nonnullas capit.

XXXVIII. Pompejus cum paucis profugit, & locum quemdam munitum natura occupat. Equites & cohortes, quæ ad persequendum missæ essent, speculatoribus ante missis, certiores fiunt: diem & noctem iter faciunt. Pompejus humero & sinistro crure vehementer erat sau-

1. *Ita irrumpendo*] Sensus docet legendum *ita erumpendo*, licet omnes præter ed. *Steph.* vulgatam lectionem retineant. *Davies.*

2. *Concisi Mundenses duces. Cæsar* &c.] Omnino, mutata distinctione, ex Cod. *Norvic.* rescribendum *occisi. Carteienses, dum Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, propter Pompeium* &c. Pompeius enim paullo ante Carteiam erat delatus, ex qua post hanc seditionem saucius profugit. Emendatio est manifeste vera, & extra omnem dubitationis aleam posita. *Idem.*

3. *Insequuntur*] MS. *Norvic. consequuntur*; quod melius. *Idem.*

cius

cius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quæ res maxime impediebat. Ita lectica à turre qua esset allatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari, quum à Cæsaris præsidio fuisset conspectus, celeriter equitatu cohortibusque circumcluditur. [1] Erat accessus loci difficultas: nam iccirco, quod propter suos à nostro præsidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura ceperat sibi Pompejus, quem vix magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent. Subeuntes in adventu nostri depelluntur telis; quibus cedentibus, cupidius insequebantur adversarii, & confestim tardabant ab accessu. Hoc sæpius facto, animadvertebatur nostro magno id fieri periculo. [2] Opere circummunire instituit, pari autem & celeri festinatione circum munitiones in jugo dirigunt, ut æquo pede cum adversariis congredi possent, à quibus cum animadversum esset, fuga sibi præsidium capiunt.

XXXIX. Pompejus, ut supra demonstravimus, saucius, & intorto talo, iccirco tardabatur ad fugiendum: itemque propter loci difficultatem, neque equo, neque vehiculo saluti suæ præsidium parare poterat. Cædes à nostris undique administrabatur, exclusa munitione, amissisque auxiliis. Ad convallem autem atque exesum locum ut speluncam Pompejus se occultare cœpit, ut à nostris non facile inveniretur, nisi captivorum indicio. [3] Ita ibi interficitur. [4] Quum Cæsar gradiebatur Hispalim, pridie Id. Aprilis caput allatum, & populo datum est in conspectum.

XL. Interfecto Cn. Pompejo adolescente; Didius, quem supra demonstravimus, illa affectus lætitia, proxi-

1. *Erat accessus loci difficultas*] *Joan. Glandorpius* reponit *erat accessus loci difficilis*, & sic disertim exhibet MS. *Norvic.* Ac recte quidem; nisi forsan proxime ad veteres editt. legendum sit *erat, accessu loci, difficultas.* Davies.

2. *Opere circummunire instituit*] MS. *Norvic. capta loca opere* &c. ac ita supplendum videtur. *Idem.*

3. *Ita ibi interficitur*] Narrant *Florus* lib. IV. cap. 11, 86. eumque secutus *Jul. Celsus* p. 245. Cn. Pompeium adolescentem apud Lauronem oppidum à *Cesonio* fuisse interfectum, quem Κασσίνιον Λάυρωνα vocat *Dion Cassius* lib. XLIII. p. 233. ed. Hanov. *Idem.*

4. *Quum Cæsar gradiebatur Hispalim, pridie Id. Aprilis*] Miror, unde factum, ut ita ediderit *Jos. Scaliger*, cum non solum MSS. *Ursin.* & *Norvic.* verum etiam

mo se recepit castello, nonnullasque naves ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt, & bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones ejiciebatur, & sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, & tripartito signa distribuunt. Erant parati, qui naves incenderent; incensisque qui subsidium repeterent: ii sic dispositi erant, [1]ut à nullo conspectu omnium ad pugnam contenderent. Ita, quum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copiis, signum à Lusitanis tollitur, naves incenduntur; simulque qui [2]in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, à tergo insidiæ clamore sublato circumveniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur: nonnulli ea pugna scaphas, quæ ad littus fuerant, occupant: item complures nando, ad naves, quæ in salo fuerunt, se recipiunt. Anchoris sublatis, pelagus remis petere cœperunt: quæ res eorum vitæ subsidio fuit. Lusitani præda potiuntur. Cæsar Gadibus rursus ad Hispalim recurrit.

XLI. Fabius Maximus, [3]quem ipse ad Mundam præsidium oppugnandum reliquerat operibus assiduis, hostesque circum sese intercluſi, inter se decernere, facta cæde bene magna, ** eruptionem faciunt. Nostri ad oppidum recuperandum occasionem non prætermittunt, & reliquos vivos capiunt, ac deinde Ursaonem proficiscuntur; quod oppidum magna munitione continebatur, sic, ut ipse

impressi vett. *Rom. Ven. Beroald.* exhibeant *quum Cæsar Gadibus fuisset, Hispalim pridie Id. Aprilis*, quæ vera proculdubio est lectio; patet enim ex cap. XL. Cæsarem Gadibus tum fuisse. *Davies.*

1. *Ut à nullo conspectu omnium*] Sic quidem editi omnes; sed legendum *ut à nullo* conspecti *omnium*, quæ minor est mutatio, quam *Glandorpiana*, pro qua scribendum esset, *ut à nullo conspecti omnino*. *Idem.*

2. *In castello*] Scribe *ex castello*, ut habet MS. *Norvic.* vel *è castello* ut ed. *Steph.* A. D. 1544. *Idem.*

3. *Quem ipse ad Mundam præsidium oppugnandum reliquerat*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* omissa voce, exhibent *quem ipse ad præsidium oppugnandum reliquerat.* MS. *Norvic.* repræsentat *quem una ad præsidium oppugnandum reliquerat*, unde legerim *quem Munda ad præsidium* &c. Nam hæc Mundæ gesta fuisse ex seqq. liquet. *Idem.*

locus

locus non ſolum opere, ſed etiam natura editus, [1] ad oppugnandum hoſtem abverteret. Huc accedebat, quod aqua præterquam in ipſo oppido, non erat: nam circumcirca rivus nuſquam reperiebatur propius millia paſſuum IIX, quæ res magno erat adjumento oppidanis. Tum præterea accedebat, ut agger, materieſque, unde ſolitæ ſunt turres agi, propius millia paſſuum VI non reperiebantur. Ac Pompejus, ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum ſucciſam intro congeſſit. Ita neceſſario deducebantur noſtri, ut à Munda, quam proxime ceperant, materiem illo deportarent.

XLII. Dum hæc ad Mundam geruntur, & Urſaonem, Cæſar, quum à Gadibus ad Hiſpalim ſe recepiſſet, inſequenti die, concione advocata, commemorat, *Initio quæſturæ ſuæ eam provinciam ex omnibus provinciis peculiarem ſibi conſtituiſſe, &, quæ potuiſſet, eo tempore beneficia largitum eſſe: inſequenti prætura ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus impoſuiſſet, à Senatu petiſſe, & eis pecuniis provinciam liberaſſe:* [2] *ſimulque, patrocinio ſuſcepto,* [3] *multis legibus ab ſe in Senatum inductis, ſimul publicas, privataſque cauſſas, multorum inimicitiis ſuſceptis, defendiſſe: ſuo item in conſulatu abſentem, quæ potuiſſet, commoda provinciæ tribuiſſe: eorum omnium commodorum eſſe & immemores & ingratos in ſe, & in populum Rom. hoc bello, & in præterito tempore cognoſſe. Vos, jure gentium,* inquit, *& civium Rom. inſtitutis cognitis, more barbarorum, Populi R. Magiſtratibus ſacroſanctis manus*

1. *Ad oppugnandum hoſtem abverteret*] Alii Codices habent *appeteret*. Utrique mendoſe. Scribendum *ab oppugnando hoſte averteret*. Goduin.

2. *Simulque patrocinio ſuſcepto*] Vir ſummus *Iſ. Caſaubonus* ad *Suetonii* Julium cap. XVIII. reponit *provinciæ patrocinio ſuſcepto:* ſed non opus eſt, ut eum audiamus, nam illa vox facile ſubintelligitur. *Davies.*

3. *Multis legibus abs ſe in ſenatum inductis*] *Beroaldina* repaſtinatio, *legationibus*, & (ni fallor) rectius habet. Quanquam enim multæ leges à Julio latæ ſint: melius tamen, & convenientius dicitur, legationes in ſenatum introductas, & earum cauſas à Cæſare ſuſceptas eſſe. Tales namque leges non ad ſenatum tantum, ſed etiam ad populum ferebantur. *Rhellic.*

ſæpe

ſæpe & ſæpius attuliſtis: luce clara Caſſium in medio foro nefarie interficere voluiſtis. Vos ita pacem ſemper odiſtis, ut nullo tempore legiones deſint Populi Rom. in hac provincia haberi. Apud vos beneficia pro maleficiis, maleficia pro beneficiis habentur. Ita neque in otio concordiam, neque in bello virtutem ullo tempore retinere potuiſtis. Privatus ex fuga Cn. Pompejus adoleſcens à vobis receptus, faſces imperiumque ſibi arripuit. Multis interfectis civibus, auxilia contra populum Rom. comparavit: agros [1] veſtramque provinciam veſtro impulſu depopulavit. In quos vos victores exiſtimabatis? An me deleto, [2] non animum advertebatis x *habere legiones Populum Rom. quæ non ſolum vobis obſiſtere, ſed etiam cœlum diruere poſſent? [3] Quarum laudibus & virtute* *** Deſunt reliqua.

1. *Veſtramque provinciam veſtro impulſu depopulavit*] Hanc ultimæ vocis formam barbariſmi inſimulat *Joan. Brantius.* Immerito ſane. *Virgilius* Georg. 1, 185.

— *Populatque ingentem farris acervum.*

Et Æneid. IV, 402.

Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cum populant. ——

Vide etiam Æn. XII, 263. ac *G. J. Voſſium* de Anal. lib. III. cap. VII. p. 36. *Davies.*

2. *Non animum advertebatis*] Sic ex MS. *Norvic.* reſtitui, cum editi minus eleganter exhiberent *animadvertebatis.* Idem.

3. *Quarum laudibus & virtute* ***] Multa hic deſunt, non orationi Cæſaris tantum, ſed integræ rerum hoc toto bello geſtarum narrationi. Nam cum Cæſar pridie Id. Aprilis Hiſpalim ingreſſus tradatur, pridie Calend. Maias indidem literas conſolatorias ad *Ciceronem*, ſuper obitu filiæ, dedit, ut teſtatur ipſe *Cicero* in epiſtolis ad Atticum lib. XIII. Deinde dum reliquas urbes ſubigit, dum totam provinciam pacat, menſes aliquot tranſierunt. Octobri namq; demum in urbem rediiſſe Cæſarem, auctor eſt *Velleius Paterculus* l. II. c. LVI. Interea multa geſta eſſe Cæſari apud Hiſpanos relatu ſcituque digna, quis eſt cui dubium relinquatur? *Glandorp.*

FINIS LIBRI DE BELLO HISPANIENSI.

C. JU-

C. JULII CÆSARIS FRAGMENTA.

Ex libris Epiſtolarum ad Marcum Tullium Ciceronem.

Cæſar Imp. S. D. Ciceroni Imp.

QUum Furnium noſtrum tantum vidiſſem, neque loqui, neque audire meo commodo potuiſſem; properarem, atque eſſem in itinere, præmiſſis jam legionibus; præterire tamen non potui, quin & ſcriberem ad te, & illum mitterem, gratiaſque agerem. Etſi hoc officium & feci ſæpe, & ſæpius mihi facturus videor: ita de me mereris. Inprimis à te peto, quoniam confido me celeriter ad Urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo conſilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti poſſim. Ad propoſitum revertar: feſtinationi meæ, brevitatique litterarum ignoſces, reliqua ex Furnio cognoſces. *Ex* Ciceronis *lib.* IX. *ad Attic. Epiſt.* V.

Cæſar Imp. Ciceroni Imp. S. D.

Recte auguraris de me (bene enim tibi cognitus ſum) nihil à me abeſſe longius crudelitate: atque ego quum ex ipſa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari ab te, triumpho gaudio, neque illud me movet, quod ii qui à me dimiſſi ſunt, diſceſſiſſe dicuntur, ut mihi rurſus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me mei ſimilem eſſe, & illos ſui. Tu velim mihi ad Urbem præſtoſis, ut tuis conſiliis atque opibus, ut conſuevi, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil ſcito mihi eſſe jucundius: hanc adeo habebo gratiam illi: neque enim aliter facere poterit: tanta ejus humanitas, is ſenſus, ea in me eſt benivolentia. *Ex* Ciceronis *lib.* IX. *ad Attic. Epiſt.* XVI. *Reperitur etiam apud* Jul. Celſum *pagg.* 187, 188. *edit. Lond.*

Cæſar,

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. S.

Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum judicaram, tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimavi, & pro nostra benivolentia petendum, ne quo progredereris proclinata jam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses: namque & amicitiæ graviorem injuriam feceris, & tibi minus commode consulueris, si non fortunæ obsecutus videbere; (omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur) nec caussam secutus (eadem enim tum fuit, quum ab eorum consiliis abesse judicasti) sed meum aliquod factum condemnavisse; quo mihi gravius abs te nil accidere potest: quod ne facias, pro jure nostræ amicitiæ à te peto. Postremo, quid viro bono, & quieto, & bono civi magis convenit, quam abesse à civilibus controversiis? quod nonnulli quum probarent, periculi caussa sequi non potuerunt: tu, explorato & vitæ meæ testimonio, & amicitiæ judicio, neque tutius, neque honestius reperies quidquam, quam ab omni contentione abesse. XV Kal. Maj. ex itinere. *Ex* Ciceronis *lib.* X. *ad Attic. Epist.* IX.

M. Orsium quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel hunc Leptæ delega: si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex* Ciceronis *lib.* VII. *ad Fam. Epist.* V. *ad Cæs.*

Neque pro cauto ac diligente se castris continuit. *Ex* Charisii *lib.* I. *Inst. Grammat. col.* 101. *ed. Putsch.*

Quod quæris quid Cæsar ad me scripserit? quod sæpe, gratissimum sibi esse, quod quierim: oratque in eo ut perseverem. *Ex* Ciceronis *lib.* VIII. *ad Attic. Epist.* XI.

De tribunatu quod scribis, ego vero nominatim petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit. *Ex* Ciceronis *lib.* III. *ad Quinctum Fratrem Epist.* I.

Quod quidem propemodum videor ex Cæsaris litteris, ipsius voluntate facere posse: qui negat neque honestius neque

neque tutius mihi quidquam esse, quam ab omni contentione abesse. *Ex* Ciceronis *lib.* x. *ad Attic. Epist.* x.

Cæsar mihi ignoscit per litteras, quod non venerim, seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod scribit, secum Tullum & Servium questos esse, quia non idem sibi quod mihi remisissent, &c. sed tamen exemplum misi ad te Cæsaris litterarum. *Ex* Ciceronis *lib.* x. *ad Attic. Epist.* III.

Sestius apud me fuit; & Theopompus pridie: venisse à Cæsare narrabat litteras: hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere; cautumque eam adscribere, quæ erat in epistola nostra, ne se absente leges suæ negligerentur, sicut esset neglecta Sumptuaria. *Ex* Ciceronis *lib.* XIII. *ad Attic. Epist.* VII.

Sed heus tu, celari videor à te! quomodonam, mi Frater, de nostris versibus Cæsar? Nam primum librum se legisse scripsit ad me ante; & prima, sic, ut neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quendam locum ῥαθυμώτερα, hoc enim utitur verbo, &c. *Ex* Ciceronis *lib.* II. *ad Quinctum Fratrem, Epist.* XV.

Quum hanc jam epistolam complicarem, tabellarii à vobis venerunt A. D. XI Kal. Septembr. vicesimo die. O me sollicitum! quantum ego dolui in Cæsaris suavissimis litteris! sed quo erant suaviores, eo majorem dolorem illius ille casus afferebat. *Ex* Ciceronis *lib.* III. *ad Quinctum Fratrem, Epist.* I.

De tribunatu quod scribis, ego vero nominatim petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit, meamque in rogando verecundiam objurgavit. *Ex* Ciceronis *lib.* III. *ad Quinctum Fratrem, Epist.* I.

Ex Britannia Cæsar ad me Kal. Septembr. dedit litteras, quas ego accepi A. D. IV Kal. Octob. satis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer, quod à te nullas acceperim, scribit se sine te fuisse cum ad mare accesserit, &c. *Ex* Ciceronis *lib.* III. *ad Quinctum Fratrem, Epist.* I.

Ex libris Epiſtolarum ad C. Oppium & Balbum Cornelium.

Cæſar Oppio & Cornelio S.

Gaudeo mehercule vos ſignificare litteris, quam valde probetis ea, quæ apud Corfinium ſunt geſta. Conſilio veſtro utar libenter, & hoc libentius, quod mea ſponte facere conſtitueram, ut quam leniſſimum me præberem, & Pompejum darem operam ut reconciliarem. Tentemus hoc modo ſi poſſumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria uti: quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutius tenere præter unum L. Sullam, quem imitaturus non ſum. Hæc nova ſit ratio vincendi; ut miſericordia, & liberalitate nos muniamus. Id quemadmodum fieri poſſit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri poſſunt: de his rebus, rogo vos, ut cogitationem ſuſcipiatis. Cn. Magium, Pompeji Præfectum, deprehendi: ſcilicet meo inſtituto uſus ſum, & eum ſtatim miſſum feci. Jam duo Præfecti Fabrum Pompeji in meam poteſtatem venerunt, & à me miſſi ſunt; ſi volent grati eſſe, debebunt Pompejum hortari, ut malit mihi eſſe amicus, quam iis, qui & illi, & mihi ſemper fuerunt inimiciſſimi: quorum artificiis effectum eſt, ut Reſp. in hunc ſtatum perveniret. *Ex* Ciceronis *lib.* IX. *ad Attic. Epiſt.* VIII. *Exſtat & apud Jul. Celſum de vit. Cæſaris p.* 187.

Cæſar Oppio & Cornelio S.

A. d. VII Id. Mart. Brundiſium veni: ad murum caſtra poſui. Pompejus eſt Brundiſii: miſit ad me Cn. Magium de pace: quæ viſa ſunt reſpondi. Hoc vos ſtatim ſcire volui. Quum in ſpem venero, de compoſitione aliquid me conficere, ſtatim vos certiores faciam. *Ex* Ciceronis *lib.* IX. *ad Attic. Epiſt.* XVI. *Habet &* Jul. Celſus *p.* 188.

De Cæsare fugerat me ad te scribere. Video enim quas tu litteras exspectaris. Sed ille scripsit ad Balbum, fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, totum sibi aqua madidum redditum esse; ut ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam: sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat, ad quæ rescripsit his verbis: *De Cicerone video te quiddam scripsisse, quod ego non intellexi: quantum autem conjectura consequebar, id erat hujusmodi, ut magis optandum quam sperandum putarem.* Itaque postea misi ad Cæsarem eodem illo exemplo litteras. Jocum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus, &c. *Ex* Ciceronis *lib.* II. *ad Quinctum Fratrem, Epist.* XI.

Libri sunt epistolarum C. Cæsaris ad C. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res ejus absentis curabant. In his epistolis quibusdam in locis inveniuntur litteræ singulariæ, sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas incondite: nam verba ex his litteris confici nulla possunt. Erat autem conventum inter eos clandestinum, de commutando situ litterarum, ut in scripto quidem alia aliæ locum, & nomen teneret; sed in legendo locus cuique suus, & potestas restitueretur, &c. Est adeo Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Cæsaris scriptarum. *Ex* A. Gellii *lib.* XVII. *cap.* IX.

Ex libro Epistolarum ad Q. Pedium.

Cæsar Q. Pedio S.

Pompejus se oppido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. Ab utroque portus cornu moles jacimus, ut aut illum quamprimum trajicere quod habet Brundisii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex* Cicero-

nis *lib.* IX. *ad Attic. Epiſt.* XVII. *Vide &* Julium Celſum *pag.* 188.

Ex libro Epiſtolarum ad Piſonem.

Locellum tibi ſignatum remiſi. *Ex* Chariſii *lib.* I. *col.* 60.

Ex libro Epiſtolarum ad Antonium.

Ad me miſit Antonius exemplum Cæſaris ad ſe litterarum, in quibus erat: ſe audiſſe Catonem, & L. Metellum, in Italiam veniſſe, Romæ ut eſſent palam: id ſibi non placere; ne qui motus ex eo fierent; prohiberique omnes Italia, niſi quorum ipſe cauſſam cognoviſſet: deque eo vehementius erat ſcriptum. *Ex* Ciceronis *ad Attic. lib.* XI. *Epiſt.* VII.

Ex libro ad Epiſtolarum ad Servilium.

P. Servilius pater ex litteris quas ſibi à Cæſare miſſas eſſe dicebat, ſignificat valde te ſibi gratum feciſſe, quod de ſua voluntate erga Cæſarem humaniſſime diligentiſſimeque locutus eſſes. *Ex* Ciceronis *lib.* III. *ad Quinctum Fratrem, Epiſt.* I.

Ex Epiſtola ad Regem Deiotarum.

Non dubito quin tuis (*Cæſarem alloquitur*) litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum (*Deiotarum*) Tarracone huic Bleſamio dediſti, ſe magis etiam erexerit, ab omnique ſollicitudine abſtraxerit: jubes enim eum *bene ſperare & bono eſſe animo*, quod ſcio te non fruſtra ſcribere ſolere. *Apud* Ciceronem *pro Deiotaro pag.* 249. *ed. Pariſ.* 1572. *ex officina Dupuiana.*

Epiſtola ad Amantium.

* C. Julius Cæſar Amantio S. D.

Veni, vidi, vici. Vale. *Ex* Ponto.

* Hoc Epiſtolium in MS. *Bodleiano* repertum, inter alia perhumane mecum communicavit vir Clariſſimus *Joan. Hudſonus.* Sed, ut verum fatear, fratereulus quidam è *Plutarcho* videtur confinxiſſe: is enim in Cæſ. p. 731. ſic ſcribit: Πρὸς τινα τῶν φί-

Ex incertis Epiſtolis.

Πομπήιος--ἐκέλευε τοῖς στρατιώταις μήτ' ἐπέχθειν ἔτι, μήτ' ἐκτρέχειν ἐκ τῆς Φάλαγγος, μήδ' ἀκοντίζειν, ἀλλ' ἐν προβολῇ ἀφαιρεῖσθαι ἀμύνεσθαι ἀφ' χειρὸς τοῖς δόρασι τοὺς ἐπιόντας, καὶ τόδε τινὲς αὐτῶν στρατήγημα ἐπαινοῦσιν, ὡς ἄφοβον ἐν περικυκλώσει, ὁ δὲ ΚΑΙΣΑΡ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙΣ καλαμέμφεται· τάς τε γὰρ πληγὰς ὑπὸ τῆς βολῆς βιαιοτέρας γίγνεσθαι, ἐρρωμένας δ' ἀποψύχεσθαί τε, καὶ τοῖς ἐπιθέσιν * δυκλήτους δι' ἀτρεμίαν, οἷα σκοποὺς, εἶναι. *Ex* Appiani *lib.* II. *B. C. pag.* 477. *ed. Steph.*

Quam (*Britanniam*) Cæſar, ille auctor veſtri nominis, quum Romanorum primus intraſſet, alium ſe orbem terrarum ſcripſit reperiſſe, tantæ magnitudinis arbitratus, ut non circumfuſa Oceano, ſed complexa ipſum Oceanum videretur. *Ex* Eumenii *Paneg.* IV. *cap.* XI, 2.

De C. Julii Cæſaris Epiſtolis teſtimonia.

* Epiſtolæ quoque ejus ad Senatum exſtant: quas primus videtur ad paginas & formam memorialis libelli convertiſſe: cum antea Conſules & Duces non niſi tranſverſa charta mitterent ſcriptas. Exſtant & ad Ciceronem, item ad Familiares domeſticis de rebus: in quibus ſi qua occultius perferenda erant, per notas ſcripſit, id eſt, ſic ſtructo litterarum ordine, ut nullum verbum effici poſſet. Quæ ſi quis inveſtigare & perſequi vellet, quartam elementorum litteram, id eſt, D pro A, & perinde reliquas commutet. *Ex* Suetonio *in Cæſ. cap.* LVI. * *Harum mentio apud* Ciceronem *in lib.* XVI. *ad Fam. Epiſt.* XI.

† Scribere, & legere ſimul, dictare & audire ſolitum ac-

λων AMINTION ἔγραψεν λέξις ΗΛΘΟΝ, ΕΙΔΟΝ, ΕΝΙΚΗΣΑ. At *Suetonius* in Jul. cap. XXXVII. *Pontico*, inquit, *triumpho inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum*: VENI, VIDI, VICI. *non acta belli ſignificantem,* —— *ſed celeriter confecti notam*, quod mihi quidem vero longe ſimilius videtur. *Davies.*

* Ἐυκλήτους] Sic eſt in editt. ſed proculdubio legendum εὐδλήτους, ut ſenſus docet, quem non cepit interpres Latinus. *Idem.*

† *Scribere & legere ſimul*, &c.] Huc reſpexit *Latinus Pacatus*, cum felicem *C. Cæſaris* memoriam celebraret Pan. XII. cap. XVIII, 3. *Idem.*

cepimus.

cepimus; epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut si nihil aliud ageret, septenas. *Ex* Plinii *H. N. lib.* VII. *cap.* XXV.

Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενον τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ἅμα γραφεῦσιν ἐξαρκεῖν· ὡς ὁ Ὄππιός φησι, καὶ πλείοσιν. Λέγεται δὲ καὶ τὰ πράγματα τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν, καίσαρα στρατηγὸν μηχανᾶσθαι. *Ex* Plutarcho *in Cæsare pag.* 716. *A. ed. Francof.*

Ex Oratione in funere Juliæ.

Quæstor Juliam amitam uxoremque Corneliam defunctas laudavit è more pro rostris, sed in amitæ quidem laudatione, de ejus ac patris sui utraque origine sic refert: *Amitæ meæ Juliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus conjunctum est: nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges, quo nomine fuit mater: à Venere Julii, cujus gentis familia est nostra. Est ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent; & cærimonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.* *Ex* Suetonii *Cæs. cap.* VI.

Τῆς Μαείου γυναικὸς ἀποθανούσης, ἀδελφιδοῦς ὢν αὐτῆς, ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθεν, καὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαείου προθέσθαι. *Ex* Plutarcho *in Cæs. pag.* 709. *C.*

Ex Oratione pro Bithynis.

C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio usus est: Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum res agitur, refugere hoc munus, M. Vinici, non potui: nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin à proximis retineatur; neque clientes sine summa infamia deseri possunt: quibus etiam à propinquis nostris opem ferre instituimus. *Ex* A. Gellii *lib.* V. *cap.* XIII.

Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est. *Ex* Julio Rufiniano *de Figuris.*

Ex

Ex Oratione pro lege Plautia.

Reperi tamen in oratione C. Cæſaris, qua Plautiam rogationem ſuaſit; *neceſſitatem* dictam pro *neceſſitudine*, id eſt, jure adfinitatis. Verba hæc ſunt: *Equidem mihi videor pro noſtra neceſſitate, non labore, non opera, non induſtria defuiſſe.* *Ex* A. Gellii *lib.* XIII. *cap.* III. & Nonio *in voce* Neceſſitas.

Ex Oratione in Cn. Dolabellam.

Cæſar in Dolabellam Actionis III. *Ibi iſti, quorum in ædibus, faniſque poſita, & honori erant, & ornatu.* *Ex* A. Gellii *lib.* IV. *cap.* XVI.

Nono decimo ætatis anno L. Craſſus C. Carbonem, uno & viceſimo Cæſar Dolabellam, altero & XX Aſinius Pollio C. Catonem, non multo ætate antecedens Calvus Vatinium, iis orationibus inſecuti ſunt, quas hodieque cum admiratione legimus. *Ex Auctore Dialogi de Oratoribus cap.* XXXIV.

Compoſita ſeditione civili, Cornelium Dolabellam, conſularem & triumphalem virum, repetundarum poſtulavit, abſolutoque Rhodum ſecedere ſtatuit. *Ex* Suetonii *Cæſ. cap.* V.

Divus quoque Julius, quam cœleſtis numinis, tam etiam humani ingenii perfectiſſimum columen, vim facundiæ propriæ expreſſit, dicendo in accuſatione Cn. Dolabellæ, quem reum egit, extorqueri ſibi cauſſam optimam L. Cottæ patrocinio. *Ex* Valerii Maximi *lib.* VIII. *cap.* IX.

C. Cæſar Cn. Dolabellam accuſavit, nec damnavit. *Ex* Pediano *in orat. pro M. Scauro.*

Significat & Cæſarem, item adoleſcentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus eſt quantum oportuit per Hortenſium, &c. *Ex* Pediano *in Divin.*

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ῥώμην, Δολαβέλλαν ἔχοντα κακώσεως ἐπαρχίας, ἢ πολλαὶ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. Ὃν μὲν οὖν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τῇ δίκῃ. *Ex* Plutarcho *in Cæſare pag.* 708. *E.*

Ex

Ex Oratione ad milites.

Fama hoſtilium copiarum perterritos, non negando minuendove, ſed inſuper amplificando, ementiendoque confirmabat: itaque cum exſpectatio adventus Jubæ terribilis eſſet, convocatis ad concionem militibus; *Scitote*, inquit, *paucissimis his diebus regem affuturum cum* X *legionibus, equitum* XXX, *levis armaturæ* C *millibus, elephantis* CCC: *proinde desinant quidam quærere ultra, aut opinari; mihique qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima nave impositos quocunque vento in quascunque terras jubebo avehi.* *Ex* Suetonii *Cæs. cap.* LXVI.

Frustro, ait C. Cæſar apud milites de commodis eorum: *Non frustrabo vos milites.* *Ex* Diomede *lib.* I. *col.* 395.

Ex Oratione pro Decio Samnite.

Niſi forte quiſquam aut Cæſaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Dejotaro rege, ceteroſque ejuſdem lentitudinis ac teporis libros legit, &c. *Ex Auctore Dial. de Orator. cap.* XXI.

Ex Oratione pro Sextilio.

Quo enim nimbo, qua procella verborum, impium Sextilii caput obrui meretur? quod C. Cæſarem, à quo cum ſtudioſe, tum etiam feliciter graviſſimi criminis reus defenſus fuerat, &c. *Ex* Valerii Maximi *lib.* III. *cap.* V, 3.

Ex Oratione de conjuratis.

Catonem primum ſententiam putat de animadverſione dixiſſe, quam omnes ante dixerant præter Cæſarem: & cum ipſius Cæſaris tam ſevera fuerit, qui tum Prætorio loco dixerit, &c. *Ex* Ciceronis *ad Attic. lib.* XII. *Epiſt.* XXI.

Sed Cæſar, ubi ad eum perventum eſt, rogatus ſententiam à Conſule, hujuſcemodi verba locutus eſt: * *Omnes homines*, &c. *Ex* Salluſtii *Bell. Catil. cap.* LI.

* *Omnes homines* &c.] Sub *Cæſaris* nomine quædam ex ea oratione laudat *Joan. Sarisberienſis* Polycrat. lib. V. cap. XII. pag. 299. *Davies.*

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναγὰς, λόγον διῆλθεν πεφροντισμένον, ὡς ἀποκτεῖναι μὲ ἀκείτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπρούς, ἃ δοκεῖ πάτριον ἦδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μὲν ἃ ἐκ ἀτης ἀνάγκης· εἰ δὲ φθαροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι ταῖς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕληται Κικέρων, μέχει ἃ καὶ πολεμηθῆ Καπλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνη καὶ κατ' ἡσυχίαν βουλεύσει ἑκάστα τῇ βουλῇ γνῶναι πράξει. Οὕτω ἡ τῆς γνώμης φιλανθρώπα φανείσης, καὶ ἃ λόγα δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, ἃ μόνον οἱ μὲ τῦτον ἀνιζάμενοι προσεπιθεῖλο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν πρὸ αὐτῦ τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπεπάμενοι, πρὸς τ' ἐκείνα κατέφησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτυλον ἐλήλυθεν. *Ex* Plutarchi *Cæſ. pag.* 710. *ſeq.*

Ex Oratione in : : : :

Sic fac exiſtimes: poſt has miſerias, id eſt, poſtquam armis diſceptari cœptum eſt de jure publico, nihil eſſe actum aliud cum dignitate. Nam & ipſe Cæſar accuſata acerbitate Marcelli (ſic enim appellabat) laudataque honorificentiſſime & æquitate tua & prudentia, repente præter ſpem dixit, *ſe Senatui roganti de Marcello, ne hominis quidem cauſa negaturum.* *Ex* Ciceronis *lib.* IV. *ad Fam. Epiſt.* IV.

Ex Oratione in funere Corneliæ.

Quæſtor Juliam amitam, uxoremque Corneliam, defunctas laudavit è more pro roſtris. *Ex* Suetonio *in Cæſ. cap.* VI.

Τὸ μὲν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέροις λόγυς ἐπιφανῆς διεξιέναι πάτριον ἦν Ῥωμαίοις· νέαις δ' οὐκ ἐν ἔθει, πρῶτος εἶπεν Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτῦ γυναικὸς ἀποθανούσης. *Ex* Plutarchi *Cæſ. pag.* 709.

De C. Julii Cæſaris Orationibus teſtimonia.

Tum Brutus: Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi, &c. *Ex* Cicerone *in Bruto cap.* LXXV.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur: ut *pro Q. Metello*, quam non immerito Auguſtus exiſtimat magis ab actuariis exceptam, male ſubſequenti-

bus verba dicentis, quam ab ipso editam: nam in quibusdam exemplaribus invenio ne inscriptam quidem *pro Metello*, sed, *quam scripsit Metello*, cum ex persona Cæsaris sermo sit, Metellum, seque adversus communium obtrectatorum criminationes purgantis. Apud milites quoque in Hispania idem Augustus orationem esse vix ipsius putat: quæ tamen duplex fertur, una quasi priore habita prœlio; altera posteriore, quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incursione. *Ex* Suetonio *cap.* LV.

Ex libris in Catonem.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. Suetonius *in Cæs. cap.* LVI.

Cæsar bello civili, cognita Catonis morte, (cujus virtutem dialogo illo qui inscribitur Cato, Cicero etiam laudavit) libros duos famosissimos in vitam Catonis edidit, quos *Anticatones* inscripsit. Vetus Scholiastes ad *Juvenalis* Satir. VI, 337.

Ex lib. I.

Cæsar in Anticatone priore: *Uno enim excepto, quem aliusmodi, atque omnis, natura finxit, suos quisque habet charos.* Priscianus *lib.* VI. *col.* 694, *ac* 717. *&* *lib.* VII. *col.* 740. *&* *lib.* XIII. *col.* 960.

Incerta ex iisdem.

Erunt officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidem licuit; quem tamen C. Cæsar ita reprehendit, ut laudet: describit enim eos, quibus obvius fuerit, cum caput ebrii retexissent, erubuisse: deinde adjicit; *Putares non ab illis Catonem, sed illos à Catone deprehensos.* Potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius tam venerabilis erat? Nostræ tamen cœnæ ut apparatus & impendii, sic temporis modus constet. Neque enim ii sumus, quos vituperare ne inimici quidem possunt,

ſunt, niſi ut ſimul laudent. *Ex* Plinii *lib.* III. *Epiſt.* XII.

C. etiam Cæſar, gravis auctor linguæ Latinæ, in Anticatone: *Unius*, inquit, *arrogantiæ ſuperbiæque, dominatuque.* *Ex* A. Gellii *lib.* IV. *cap.* XVI.

De C. Julii Cæſaris in Catonem ſcriptis teſtimonia.

Qualis futura ſit Cæſaris vituperatio contra laudationem meam, perſpexi ex eo libro, quem Hirtius ad me miſit, in quo colligit vitia Catonis, ſed cum maximis laudibus meis: itaque miſi librum ad Muſcam, ut tuis librariis daret: volo enim eum divulgari. *Ex* Ciceronis *lib.* XII. *ad Att. Epiſt.* XL.

Hirtii epiſtolam ſi legeris, quæ mihi quaſi προπλασμα videtur ejus vituperationis, quam Cæſar ſcripſit de Catone. *Ex lib.* XII. *ad Attic. Epiſt.* XLI.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuvino dixiſſet, ſe & Oppium ſcripſiſſe ad Cæſarem, me legiſſe libros contra Catonem, & vehementer probaſſe. *Ex* Ciceronis *ad Attic. lib.* XIII. *Epiſt.* L.

Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis impudenter Cæſar contra Catonem meum. *Ex* Ciceronis *Topic. cap.* XXV.

M. Ciceronis libro, quo Catonem cœlo æquavit, quid aliud Dictator Cæſar, quam reſcripta oratione, velut apud Judices reſpondit? *Ex* Taciti *lib.* IV. *Annal. cap.* XXXIV.

Hiſque uſum C. Cæſarem in vituperando Catone notaverit Cicero. *Ex* Quinctiliani *lib.* III. *Inſt. Orat. cap.* VII.

Ut Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Cæſar accuſans. *Ex* Martiani Capellæ *lib.* V. *pag.* 152.

Atque utinam ritus veteres, & publica ſaltem
His intacta malis agerentur ſacra, ſed omnes
Noverunt Mauri, atque Indi: quæ pſaltria penem
Majorem, quam ſint duo Cæſaris Anticatones:
Illuc, &c. *Ex* Juvenalis *Sat.* VI. 334.

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν διηργάσαιτο, δῆλος μὲν ἦν δηχθείς, ἐφ' ᾧ δὲ, ἄδηλον· εἶπε δ' οὖν· ὦ Κάτων, φθονῶ σοι τὸν θάνατον, ἐπεὶ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. Ὁ μὲν οὖν μὴ ταῦτα γράφειν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος, ὡς δοκεῖ πράως ἔχοντι, ἀδὲ θύδι-αλλάκτως σημεῖον εἶναι· πῶς γὰρ ἂν ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον ἐγκέας ὀργὴν τοσαύτην; Paullo poſt: Τεκμαίρονται δὲ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκ ἐξ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντετάχθαι πρὸς τοιαύτην αἰτίαν. Ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα· καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν ἡδὺς, ὡς εἰκός, ἅτε δὴ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὸ καλλίστην πεποιημένου ὑπόθεσιν. Τοῦτο μνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα, τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι' αὐτὸν ἔπαινον· ἔγραψεν οὖν πολλὰς πίνας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών· τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται, καὶ ζητοῦσιν ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος ἡδὺ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλοί. *Ex* Plutarcho *in Cæſ. pag.* 733.

Αὐτὸς δ' οὖν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα φησὶ Κάτωνος ἀντιγεγραφῆναι, παρατείνοντα, μὴ γραμματικῷ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος θύραθεν, καὶ χολοῦσθαι τοῦτο πολλοῦ ἄξιον. *Ex* Plutarcho *in Cæſ. pag.* 708.

Ἐκ δὴ τούτου διετέλει τιμῶν καὶ φιλοφρονούμενος, ὥστε καὶ γεγραφηκότα λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγεγράφων, τοῦτο λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τῷ Περικλεῖ ἐοικότα καὶ Θεραμένει ἐπαινῶν. Ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λόγος Κάτωνος, ὁ δὲ Καίσαρος, Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται. *Ex* Plutarcho *in Cicer. pag.* 880.

Κικέρωνος δὲ ποιήσαντος ἐγκώμιον εἰς αὐτὸν (Κάτωνα) καὶ ἐπιγεγράφαντος ΚΑΤΩΝ, ἀντέγραψε καλλιγορίαν ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐπέγραψεν ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ. *Ex* Appiani *lib.* II. *B.C. pag.* 490.

Οὕτω γὰρ ἀναλεθαυμάχει, ὥστε, τοῦ Κικέρωνος ἐγκώμιον μὲν ταῦτα αὐτῷ (Κάτωνος) γεγράφαντος, ἀγαναχτήσαι μὲν μηδὲν, καίπερ καὶ ἐκείνῳ οἱ προσπολεμήσαντος, βιβλίον δέ τι γράψαι, ὃ καὶ ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ ἐκάλεσεν. *Ex* Dionis Caſſii *lib.* XLIII. *pag.* 219. *ed. Hanov.*

Ex

Ex libris de Analogia ad M. T. Ciceronem.

Reliquit & de Analogia duos libros, &c. *Ex* Suetonio *in Cæsare cap.* LVI.

C. Cæsar de Analogia libros edidit, sciens sine ea, neque ad philosophiam, in qua peritissimus erat, neque ad eloquentiam, in qua potentissimus, posse quempiam pervenire. *Ex* Joannis Sarisberiensis *Metalog. lib.* I. *cap.* XXI. *pag.* 777.

Ex lib. I.

Quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit verborum delectum originem esse eloquentiæ: tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus; *Ac, si cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio, & usu laboraverunt, cujus te pæne principem copiæ, atque inventorem, bene de nomine ac dignitate Populi Romani meritum esse existimare debemus*) hunc facilem, & cotidianum noviſse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de Populi Romani nomine & dignitate. *Ex* Cicerone *in Bruto cap.* LXXII.

C. Cæsar ille perpetuus Dictator, Cn. Pompeji socer, à quo familia & appellatio Cæsarum deinceps propagata est: vir ingenii præcellentis, sermonis præter alios suæ ætatis castissimi, in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia scripsit, *harenas* vitiose dici existimabat, quod *harena* numquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque *Cælum*, neque *Triticum*; contra autem *Quadrigas*, etiamsi currus unus equorum quatuor junctorum unum sit, plurativo semper numero dicendas putat, sicut *Arma*, & *Mœnia*, & *Comitia*, & *Inimicitias*, &c. *Paulla post*:

post: Tunc prolato libro de Analogia primo verba hæc ex eo pauca memoriæ mandavi; nam quum prædixisset, neque *Cœlum, Triticumve,* neque *Harenam* multitudinis significationem pati: *Num tu,* inquit, *harum rerum natura accidere arbitraris, quod unam Terram, & plures Terras, & Urbem, & Urbes, & Imperium, & Imperia dicamus, neque* Quadrigas *in unam nominis figuram redigere, neque* Harenam *in multitudinis appellationem convertere possimus? Ex* A. Gellii *lib.* XIX. *cap.* VIII.

* Atque id quod à C. Cæsare excellentis ingenii ac prudentiæ (*ita A. Gellius*; *Macrobius* providentiæ) viro in primo de Analogia libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore, *ut tanquam scopulum, sic fugias inauditum atque insolens verbum. Ex* A. Gellii *lib.* I. *cap.* X. *& Macrobii lib.* I. *Saturnal. cap.* V.

Ex lib. II.

Cæsar in libro de Analogia secundo, *hujus die* & *hujus specie* dicendum putat. *Ex* A. Gellii. *lib.* IX. *cap.* XIV.

Cæsar de Analogia *panium* dixit, sed Verrius *Panum* sine *i*. *Ex* Charisii *lib.* I. *col.* 69.

Cæsar de Analogia secundo, *Fagos, Populos, Ulmos. Ex* Charisii *lib.* I. *col.* 104.

Lacer an Laceris, *&c.* Cæsar de Analogia secundo, nec non Valgius de Rebus per epistolam quæsitis. *Ex* Charisii *lib.* I. *col.* 109.

Cæsar de Analogia secundo, *Turbonem* non *Turbinem* etiam in tempestate dici debere ait, ut *Cato Catonis*, non ut *homo hominis. Ex* Charisii *lib.* I. *col.* 117.

Is homo, Idem compositum facit, nisi quia Cæsar libro secundo (*de Analogia videlicet*) singulariter *Idem*, plura-

* Huc respicit *Joan. Sarisberiensis* Metalog. lib. 1. cap. xv. p. 766. *Cæsar*, ait ille, *in libro de Analogia Grammaticus quidem est & evitandum esse denunciat, quicquid auditori perito potest esse absurdum*; ut nautæ, *inquit*, scopulum fugiunt, sic fugiendum est insolens atque infrequens verbum. Ubi legendum *in libro* primo *de Analogia*, duos enim de Analogia libros edidit Cæsar. *Davies.*

liter

liter *Iidem* dicendum affirmat; ſed conſuetudo hoc non ſervat. *Ex* Chariſii *lib.* I.

Ex iiſdem, non diſtincto libro.

C. Cæſar gravis auctor linguæ Latinæ in libris Analogicis omnia iſtiuſmodi (*puta Senatu, Victu, Aſpectu, &c.*) ſine *i* littera dicenda cenſet. *Ex* A. Gellii *lib.* IV. *cap.* XVI.

Hic & *hæc Samnis, hujus Samnitis.* Sic Cæſar de Analogia. *Ex* Priſciani *lib.* VI. *col.* 707.

Partum. Cæſar de Analogicis, *harum partum. Ex* Chariſii *lib.* I. *col.* 114.

Ex iiſdem, uti veroſimile eſt, non adſcripto tamen ubi laudantur libro.

Mihi autem placet Latinam rationem ſequi quouſque patitur decor; neque enim jam *Calypſonem* dixerim, ut *Junonem:* quamquam ſecutus antiquos C. Cæſar utitur hac ratione declinandi. Quinctilianus *lib.* V. *cap.* V.

M. Tullius & C. Cæſar *mordeo memordi; pungo pepugi; ſpondeo ſpepondi* dixerunt. A. Gellii *lib.* VII. *cap.* IX.

C. Cæſar ait *L* littera nominativo ſingulari neutro finita nomina, eandem definitionem capere, quam capiant *E* littera terminata. *Huic animali,* & *ab hoc animali, huic puteali,* & *ab hoc puteali.* Chariſius *lib.* I. *col.* 95.

Apluſtre. Omnium nominum, quæ ſunt neutri generis & in *E* terminantur, ait Plinius, Cæſarem ſciſſe eoſdem eſſe ablativos, quales ſunt dativi ſingulares. Chariſius *lib.* I. *col.* 98.

A R litteris nomina neutralia terminata, ait Cæſar, quod dativo & ablativo pari jure funguntur, ut idem Plinius ſcribit. Chariſius *lib.* I. *col.* 98.

Jubar. Plinius ait inter cætera etiam iſtud Cæſarem dediſſe præceptum, quod neutra nomina, *A R* nominativo clauſa, per I dativum Ablativumque ſingulares oſtendant; *Jubar* tamen & *Far* ab hac regula diſſidere: nam *huic jubari* dicimus, *ab hoc jubare*; & *huic farri, ab hoc farre.* Chariſius *lib.* I. *col.* 108.

Ac

Ac ne illa ratio recepta est, quam Cæsar ponit in femininis, ut puppim, vestim, pelvim: hoc enim modo & ab hoc cani, & ab hoc cane. Charisius *lib.* I.

Tribus *III* junctis qualis posset syllaba pronunciari? nam postremum *I* pro vocali est accipiendum, quod Cæsari artis Grammaticæ doctissimo placitum fuisse, à Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur. Priscianus *lib.* I. *col.* 545.

V, loco consonantis posita, eandem prorsus in omnibus vim habuit apud Latinos, quam apud Æoles digamma *F* pro quo Cæsar hanc figuram ⅎ scribere voluit. Quod quamvis illi recte visum est, tamen consuetudo antiqua superavit. Priscianus *lib.* I. *col.* 545.

Hæc pollis pollinis, sic Charisius. Probus autem & Cæsar, *hoc pollen pollinis* declinaverunt. Priscianus *lib.* VI. *col.* 708.

Præterea Cæsar declinat, *pubis puberis*: quidam, ut Probus, *pubes puberis*: quidam, *puber puberis*. Priscianus *lib.* VI. *col.* 707.

Quamvis Cæsar non incongrue protulit *ens* à verbo *sum, es, est*. Priscianus *lib.* XVIII.

Hoc lutum atque *macellum* singulariter exire memento, licet Memmius, *ista macella* dicat, & Cæsar, *luta*. *Ex* Velio Longo *de Orthogr. col.* 2244.

Lacrumæ an *Lacrimæ*, *Maxumus* an *Maximus*, & si quæ similia sunt, scribi debeant, quæsitum est. Terentius Varro tradidit Cæsarem per *I* ejusmodi verba solitum esse enunciare & scribere: inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam. Sed ego in antiquorum, *&c.* Cassiodorus *ex* Annæo Cornuto *de Orthographia col.* 2284. *Vide &* Quinctilianum *Inst. Orat. lib.* I. *cap.* VII.

Varie etiam scriptitatum est, *Mancupium*, *Aucupium*, *Manubiæ*: siquidem C. Cæsar per *I* scripsit, ut apparet ex titulis ipsius. *Ex* Velio *de Orthographia col.* 2228.

An

An ideo minor est M. Tullius Orator, quod idem artis hujus (*Grammaticæ*) diligentissimus fuit, & in filio, ut in epistolis apparet, recte loquendi usquequaque asper quoque exactor? Aut vim C. Cæsaris fregerunt editi de Analogia libri? Quinctilianus *lib.* I. *cap.* VII.

Apophthegmata.

Sed tamen ipse Cæsar habet peracre judicium, &, ut Servius frater tuus, quem literatissimum fuisse judico, facile diceret, *hic versus Plauti non est, hic est*, quod tritas haberet aures notandis generibus Poetarum, & consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, quum volumina jam confecerit Ἀποφθεγμάτων, si quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere: quod eo nunc magis facit, quia vivunt mecum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis, quum dixi, nec illiterata, nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur. Ita enim ipse mandavit. Sic fit, ut, si quid præterea de me audiat, non audiendum putet. Cicero *lib.* IX. *ad Famil. Epist.* XVI.

Dicta collectanea.

Feruntur & à puero & ab adolescentulo quædam scripta, &c. item *Dicta collectanea*. Quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. Suetonius *in Cæsare*, *cap.* LVI.

Ephemerides.

* C. Julius Cæsar quum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus, equo ejus portaretur armatus, occurrit quidam ex hostibus, qui eum nosset; & insultans ait *Cæsar*, *Cæsar*, quod Gallorum lingua, *Dimitte*, significat: & ita factum est, ut

* *C. Julius Cæsar*] Cæsarem à Gallis captum fuisse non memorant ii, qui ejus vitam & res gestas scriptis mandarunt, unde factum ut hæc historia mihi quidem valde sit suspecta; ei tamen expendendæ non immorabor. Observabo duntaxat falsos esse *G. J. Vossium* de Hist. Lat. lib. I. cap. XIII. & *Dionys. Vossium*, qui *Cæsaris Ephemerides* à *Commentariis* opus esse diversum censuerunt; nam, præterquam quod earum mentionem non faciat *Suetonius* in Jul. capp. LV. & LVI. ubi *Cæsaris* opera accu-

dimitteretur. Hoc autem ipse Cæsar in Ephemeride sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. Servius *in lib.* XI. *Æn. vs.* 743.

Libri Auspiciorum.

Contra Julius Cæsar XVI Auspiciorum libro negat nundinis concionem advocari posse, id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. Macrobius *lib.* I. *Saturnal. cap.* XVI.

Auguralia.

Cæsar in auguralibus: *Si sincera pecus erat.* Priscianus *lib.* VI. *col.* 719.

De Divinatione.

Genus eloquentiæ duntaxat adolescens adhuc Strabonis Cæsaris secutus videtur: cujus etiam ex Oratione, quæ inscribitur *Pro Sardis*, ad verbum nonnulla transtulit in Divinationem suam. Suetonius *in Cæsare cap.* LV. *Erunt forte qui hoc ad Orationum Fragmenta pertinere existimabunt, me non multum repugnante.*

Astronomica.

Julius Cæsar ut Siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Ægyptiis disciplinis hausit, ita hoc quo-

rate recensetur, certum est ἐφημερίδας à Sequioris ævi scriptoribus laxius esse sumptas, adeo ut non modo *diarium*, verum etiam *Annales* seu *Historiam* denotent. Hinc *Dictys* Historiam Ἐφημερίδα vocat *Suidas*, & *Ephemeridem Belli Trojani*, Q. *Septimius Romanus* in Epistola ad Arcadium. *Dictys* præmissa; cum multum absit, ut in ea per dies singulos res gestæ scribantur. Quin & *Plutarchus* in Cæs. p. 718. D. ex Cæsaris ἐφημερίσι ea laudat, quæ in Commentariorum de Bell. Gall. lib. IV. cap. XII. hodienum exstant; & *Symmachus* lib. IV. Epist. XVIII. de *Cæsaris ephemeride* sic loquitur: *Hæc te origines, situs, pugnas, & quicquid fuit in moribus aut legibus Galliarum docebit*, quam descriptionem accuratè his Commentariis congruere lubens fatetur *D. Vossius*. Nec obstat, quod *Polyænus* & *Frontinus* complura *Cæsaris* strategemata recensent, quorum in hisce Commentariis nec vola nec vestigium; ea enim hausta esse poterunt vel ex *Asinii Pollionis* commentariis, quos memorant *Plutarchus* in Pompeio p. 657. & in Cæs. p. 720. ac *Appianus* lib. II. B. C. p. 489. aliique; vel ex *Balbi* Ephemeride, de qua *Sidonius Apollinaris* lib. IX. Ep. XIV. ut historicos bene multos præteream, qui præclara *Cæsaris* facinora posteris tradiderunt. *Davies.*

que

que ex eadem institutione mutuatus est, ut ad Solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Macrobius *lib.* I. *Saturnal. cap.* XVI.

Tres autem fuere sectæ, Chaldæa, Ægyptia, Græca: his addidit apud nos quartam Cæsar Dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, Sosigene perito scientiæ ejus adhibito. *Ex* Plinii *lib.* XVIII. *cap.* XXV.

A Bruma in Favonium Cæsari nobilia sidera significant, III Kal. Januarii matutino Canis occidens. *Paullo post:* Pridie Nonas Januarii Cæsari Delphinus matutino exoritur, & postero die Fidicula, quo Ægypto Sagitta vesperi occidit. *Paullo post:* A Favonio in æquinoctium vernum Cæsari significat XVII Kal. Martii triduum varie: & VIII Kal. Hirundinis visu, & postero die Arcturi exortu vespertino. Item III Nonas Martii Cæsar Cancri exortu id fieri observavit. *Paullo post:* Cæsar & Idus Martias ferales sibi annotavit Scorpionis occasu. *Paullo post:* III Nonas Aprilis in Attica Vergiliæ vesperi occultantur. Eædem postridie in Bœotia: Cæsari autem & Chaldæis, Nonis. *Paullo post:* Cæsari VI Idus significatur imber Libræ occasu: XIV Kal. Maji Ægypto Suculæ occidunt vesperi, sidus vehemens, & terra marique turbidum, XVI Atticæ, XV Cæsari, continuoque triduo significat. *Paullo post:* VI Nonas Maji Cæsari Suculæ matutino exoriuntur, & VIII Idus Capella pluvialis. Plinius *lib.* XVIII. *cap.* XXVI.

A Vergiliarum exortu significant Cæsari postridie Arcturi occasus matutini. *Paullo post:* XI Kal. Cæsari Orionis gladius occidere incipit: III Non. Junii Cæsari, &, Assyriæ Aquila vesperi oritur, &c. XI Kal. ejusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit. *Ex* Plinii *lib.* XVIII. *cap.* XXVII.

A solstitio ad Fidiculæ occasum VI Kal. Junii Cæsari Orion exoritur. *Paullo post:* XVIII Kal. Augusti, Ægypto Aquila occidit matutino, Etesiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Cæsar X Kal. sentire Italiam exi-

ſtimavit. *Paullo poſt*: Aquila Atticæ matutino occidit: III Kal. regia in pectore Leonis ſtella matutino Cæſari immergitur. *Ex* Plinii *lib.* XVIII. *cap.* XXVIII.

De Sideribus

etiam aliquid poeticum edidit.

* Sed nec aliquis pæne Latinorum de hac arte Inſtitutionis libros ſcripſit, niſi paucos verſus Julius Cæſar, & ipſos tamen de alieno opere mutuatus. Jul. Firmicus *Matheſ. lib.* II. *initio.*

Exſecutus eſt etiam horum Siderum numerum Græce Aratus, Poeta diſertiſſimus; Latine vero Cæſar, & decus eloquentiæ Tullius. Sed hi tantum nomina ipſorum & ortus, non autem apoteleſmatum auctoritatem ediderunt: ita ut mihi videantur non aliqua Aſtrologiæ ſcientia, ſed Poetica potius elati licentia, docilis ſermonis ſtudia protuliſſe. Jul. Firmicus *Matheſ. lib.* VIII. *cap.* V.

Poemata.

Reliquit & de Analogia libros duos, & Anticatones totidem, ac præterea Poema quod inſcribitur Iter. Quorum librorum primos, in tranſitu Alpium, quum ex citeriore Gallia, conventibus peractis, ad exercitum rediret; ſequentes, ſub tempus Mundenſis prœlii fecit: noviſſimum, dum ab Urbe in Hiſpaniam ulteriorem IV & XX die pervenit. Suetonius *in Cæſare cap.* LVI. *Vide &* Julium Celſum *pag.* 239.

Feruntur & à puero & ab adoleſcentulo quædam ſcripta: ut *Laudes Herculis*, tragœdia *OEdipus*, &c. quos omnes libellos vetuit Auguſtus publicari. Suetonius *in Cæſare cap.* LVI.

Olus quoque ſilveſtre eſt trium foliorum, D. Julii carminibus præcipue jociſque militaribus celebratum: alter-

* *Sed nec aliquis* &c.] Bina hæc teſtimonia ad noſtrum perperam referuntur; & lapſus eſt *Julius Firmicus*: *Cæſar* quippe Germanicus, non Julius, *Arati* verſiculos interpretatus eſt. Eundem errorem errant *Suidas* v. Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ. Davnis

nis quippe verſibus exprobavere lapſana ſe vixiſſe apud Dyrrhachium, præmiorum parſimoniam cavillantes. Eſt autem id cyma ſilveſtris. Plinius *lib.* XIX. *cap.* VIII.

Donatus, ſeu potius Suetonius in vita Terentii hos ſub C. Julii Cæſaris nomine verſus producit.

Tu quoque, tu in ſummis, ô dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri ſermonis amator;
Lenibus atque utinam ſcriptis adjuncta foret vis
Comica, ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac deſpectus parte jaceres.
Unum hoc maceror, & doleo tibi deeſſe, Terenti.

Sequens etiam Epigramma C. Julio Cæſari quidam inſcribunt, alii Germanico.

Thrax puer aſtricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne,
Abſcidit tenerum lubrica teſta caput.
Orba quod inventum mater dum conderet urna,
Hoc peperi flammis, cætera dixit aquis.

Illud vero diſtichon,

FELTRIA. PERPETUO. NIVIUM.
DAMNATA. RIGORE.
TERRA. MIHI. POSTHAC. NON.
HABITANDA. VALE.

falſo Cæſari inſcriptum eſt, etſi quidam in membrana, alii in ſaxo exſtare dicant. Ajunt quoque Cæſaris Decretum Viterbii in Hetruria inventum; hoc exemplo:

C. JULIUS. CÆSAR. M. TULLIUM. CICERONEM. OB EGREGIAS. EJUS. VIRTUTES. SINGULARES. ANIMI. DOTES. PER. TOTUM. ORBEM. NOSTRIS. ARMIS. VIRTUTEQUE. PERDOMITUM.

DOMITUM. SALVUM. ET. INCOLUMEM. ESSE. JUBEMUS. C. JABOLENUS. *Nugæ, nugæ.*

Incerta.

Unguenta dicuntur à locis, ut Telinum, cujus Julius Cæsar meminit dicens: Corpusque suavi Telino unguimur. Hoc conficiebatur in Insula Telo, quæ est una ex Cycladibus, &c. Isidorus *lib.* IV. *Origin. cap.* XII.

Insertum hoc ab Fulvio Ursino *Fragmentis de Analogia. Ut & illud ex* Nonio *in Voce* Cinis, *nec non locus* Plinii *ex lib.* VII. *cap.* XXX. *ubi alloquitur M. T. Ciceronem. Quid habuerit causæ, cur hoc fecerit, comminisci non potui. Quocirca inter* INCERTA *referendum duxi. Nisi quis potius* Cæsari Straboni, *non Dictatori tribuendum arbitretur. Si ad hunc modum addita una vocula scripseris, erit integer Senarius:*

Corpusque suavi Telini unguine unguimur.

Idem Ursinus *ex* Prisciani *lib.* VIII. *Fragmentum hoc:*

C. Cæsar, quæ res augurantur οἰωνισοπῶνται, *ad Auguralia transtulerat: ego prætermisi, quum isto Prisciani loco non* Cajus Cæsar, *sed* Lucius Cæsar *legatur. Non est quod corruptum aliquis existimet. Citatur nominatim* L. Cæsar *à* Festo, *in voce* Majorem. *Ex eodem fortassis est quod apud* Servium *nuper ex* Petri Danielis *& Fuldanæ bibliothecæ membranis editum habemus, Commentario ad Æneidos* Virgilii *lib.* I. Occiso, *inquit*, Mezentio Ascanium, sicut J. Cæsar (*verosimile mihi fit legendum* L. Cæsar) scribit, Julum cœptum vocari dicunt, vel quasi ἰοβόλον, id est, sagittandi peritum, vel à prima barbæ lanugine, quam ἴουλον Græci dicunt, quæ ei tempore victoriæ nascebatur. *Hæc ibi. Similiter expunxi quod inter Fragmenta Epistolarum legebatur*;

Vespera fatigatus, luce dormitans.

Non enim apud Charisium *lib.* II. *unde hæc descripta sunt, nominatur* Julius Cæsar, *sed* Aurelius Cæsar *lib.* II, *sive*

XI Epi-

XI Epistolarum ad Frontonem. *Quo comperto, auctoritatem Civis Romani insuper habui. Sed quid spuriis his diutius immoror, quin legitima, si quæ porro restant, Fragmenta colligo?*

Apud Cæsarem & Catulum & Calvum lectum est: *quum jam fulva cinis fueris.* Nonius *in voce* Cinis *p.* 224.

Salve primus omnium parens Patriæ appellate, primus in toga triumphum linguæque lauream merite, & facundiæ, Latinarumque litterarum parens: atque (ut Dictator Cæsar hostis quondam tuus de te scripsit) omnium triumphorum lauream adepte majorem, quanto plus est, ingenii Romani terminos in tantum promovisse, quam imperii. Plinius *lib.* VII. *cap.* XXX. *in fine, ubi de Cicerone.*

Cicero Caussarum XIII: *Re vendita iterum empta*; unde manifestum fit *venita* non dici, sed aut *venundata*, aut *vendita*, ut Cicero. C. Cæsar: *Possessiones redimi, eas postea pluris venditas.* Diomedes *lib.* I. *col.* 366.

Esseda vehiculi vel currus genus, quo soliti sunt pugnare Galli. Cæsar testis est libro ad Ciceronem III. *Multa millia equitum atque essedariorum habet.* Hinc & gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant. Junius Philargyrius *in* Virgilii Georg. III. *vs.* 204.

Augustus quoque in Epistolis ad C. Cæsarem scriptis emendat, quod is *Calidum* dicere quam *Caldum* (*in libris forte de Analogia*) malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, &, ut ipse Græco verbo significavit, κακόφωνον. Quinctilianus *lib.* I. *cap.* VI. *pag.* 41.

Castulonenses, qui Cæsari *venales* appellantur. Plinius *Hist. Nat. lib.* III. *cap.* III.

C. Julii Cæsaris dicta.

Tu, quæso, quidquid novi (multa autem exspecto) scribere ne pigrere: in his, de Sexto, satisne certum: maxime autem de Bruto nostro: de quo quidem ille, ad quem diverti, Cæsarem solitum dicere: *Magni refert, hic*

hic quid velit; ſed quidquid volt, valde volt. Idque eum animadvertiſſe quum pro Dejotaro Niceæ dixerit, valde vehementer eum viſum, & libere dicere. Cicero *lib.* XIV. *ad Atticum Epiſt.* I.

Proxime quum Seſtii rogatu apud eum fuiſſem, exſpectaremque ſedens, quoad vocarer; dixiſſe eum: *Ego dubitem, quin ſummo in odio ſim, quum M. Cicero ſedeat, nec ſuo commodo me convenire poſſit. Atqui, ſi quiſquam eſt facilis, hic eſt: tamen non dubito, quin me male oderit.* Cicero *lib.* XIV. *ad Attic. Epiſt.* I.

Ajebat Cæſarem ſecum, quo tempore Seſtii rogatu veni ad eum, quum exſpectarem ſedens, dixiſſe: *Ego nunc tam ſim ſtultus, ut hunc ipſum, facilem hominem, putem mihi eſſe amicum, quum tam diu ſedens meum commodum exſpectet?* Cicero *lib.* XIV. *ad Attic. Epiſt.* II.

Quo gaudio elatus, non temperavit quin paucos poſt dies frequenti curia jactaret, invitis & gementibus adverſariis adeptum ſe quæ concupiſſet: proinde ex eo inſultaturum omnium capitibus: ac negante quodam per contumeliam, *Facile hoc ulli feminæ fore;* reſponderit quaſi alludens: *In Aſſyria quoque regnaſſe Semiramin; magnamque Aſiæ partem Amazonas tenuiſſe quondam.* Suetonius *in Cæſare cap.* XXII.

Pharſalica acie cæſos profligatoſque adverſarios proſpicientem, hæc eum ad verbum dixiſſe refert Aſinius Pollio: *Hoc voluerunt: tantis rebus geſtis C. Cæſar condemnatus eſſem, niſi ab exercitu auxilium petiiſſem.* Suetonius *in Cæſare cap.* XXX. *Vide &* Plutarchum *in Cæſ. pag.* 730. *A.*

Conſecutuſque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciæ ejus finis erat, paullulum conſtitit, ac reputans quantum moliretur, converſus ad proximos, *Etiam nunc,* inquit, *regredi poſſumus: quod ſi ponticulum tranſierimus, omnia armis agenda erunt.* Suetonius *in Cæſare cap.* XXXI.

Cunctanti oſtentum tale factum eſt. Quidam eximia magnitudine & forma, *&c.* Tunc Cæſar, *Eatur,* inquit,

quo

quo Deorum oſtenta, & inimicorum iniquitas vocat. Jacta alea eſt, inquit. Suetonius *in Cæſare cap.* XXXII.

Romam iter convertit; appellatiſque de Rep. Patribus, validiſſimas Pompeji copias, quæ ſub tribus legatis M. Petrejo, & L. Afranio, & M. Varrone in Hiſpania erant, invaſit; profeſſus ante inter ſuos, *Ire ſe ad exercitum ſine duce, & inde reverſurum ad ducem ſine exercitu.* Suetonius *in Cæſare cap.* XXXIV.

Prolapſus in egreſſu navis, verſo ad melius omine, *Teneo te*, inquit, *Africa.* Suetonius *in Cæſare cap.* LIX.

Jactare ſolitus, *Milites ſuos etiam unguentatos bene pugnare poſſe:* nec *Milites* eos pro concione, ſed blandiori nomine *Commilitones* appellabat. Suetonius *in Cæſare cap.* LXVII.

Quoſdam infimi generis ad ampliſſimos honores provexit. Quum ob id culparetur, profeſſus eſt palam, *ſi graſſatorum & ſicariorum ope in tuenda ſua dignitate uſus eſſet, talibus quoque ſe parem gratiam relaturum.* Suetonius *in Cæſare cap.* LXXII.

Interrogatus cur repudiaſſet uxorem, *Quoniam*, inquit, *meos tam ſuſpicione, quam crimine judico carere oportere.* Suetonius *in Cæſare cap.* LXXIV.

Acie Pharſalica proclamavit, *Ut civibus parceretur.* Suetonius *in Cæſare cap.* LXXV. *Vide &* Florum *lib.* IV. *cap.* II, 50.

Nec minoris impotentiæ voces propalam edebat, ut T. Ampius ſcribit: *Nihil eſſe Rempublicam, appellationem modo, ſine corpore, ac ſpecie. Sullam neſciſſe litteras, qui Dictaturam depoſuerit. Debere homines conſideratius jam loqui ſecum, ac pro legibus habere quæ dicat.* Suetonius *in Cæſare cap.* LXXVII.

Eoque arrogantiæ progreſſus eſt, ut Haruſpice triſtia, & ſine corde exta ſacro quodam nunciante, *Futura* diceret *lætiora, quum vellet: nec pro oſtento ducendum, ſi pecudi cor defuiſſet.* Suetonius *in Cæſare cap.* LXXVII.

Triumphanti & ſubſellia Tribunitia prætervehenti ſibi

unum è collegio Pontium Aquilam non assurrexisse, adeo indignatus, ut proclamaverit: *Repete ergo à me Aquila Rempublicam Tribunus*: nec destiterit per continuos dies quidquam cuiquam, nisi sub exceptione polliceri, *Si tamen per Pontium Aquilam licuerit*. Suetonius *in Cæsare cap.* LXXVIII.

Plebi Regem se salutanti, *Cæsarem se, non Regem esse* respondit. Suetonius *in Cæsare cap.* LXXIX.

De quo genere optime C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse, *Si cantas, male cantas: si legis, cantas*. Quinctilianus *lib.* I. *cap.* VIII. *Habet &* Joan. Sarisberiensis *Metal. lib.* I. *cap.* XXI. *pag.* 777.

Elevandi ratio est duplex, ut aut veniam quis, aut jactantiam minuat: quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpiciana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, *Nunquam fugiens respexeris*, inquit: aut crimen objectum, ut Cicero, &c. Quinctilianus *lib.* VI. *cap.* III.

Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nam quum testis diceret, à reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: *quid enim faceret*, inquit, *quum tu galeam & loricam haberes?* Quinctilianus *lib.* VI. *cap.* III.

Demetrio Megæ Dolabella rogatu meo Civitatem à Cæsare impetravit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Quumque propter quosdam sordidos homines, qui Cæsaris beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina Civitate donatorum incisa essent, revelli jussisset, eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, *Nihil esse, quod de Mega vereretur; beneficium suum in eo manere*. Cicero *lib.* XIII. *ad Famil. Epist.* XXXVI. *ad Acilium*.

C. Cæsar cum fortè conscendens navem lapsus esset, *Teneo te, terra mater*, inquit; qua interpretatione effecit, ut repetiturus illas, à quibus proficiscebatur, terras videretur. *Ex* Frontini *Strateg. lib.* I. *cap.* XII, 2.

Cæsar

Cæsar dicebat, *idem esse sibi consilium adversus hostem, quod plerisque medicis contra vitia corporum, fame potius quam ferro superandi.* *Ex* Frontini *Strateg. lib.* IV. *cap.* VII, 1.

Τῆς δ' ἡμέρας ἀιρεθείσης (qua pontifex maximus erat eligendus) ἡ τῆς μητρὸς (Καίσαρος) ὀδὰ τὰς θύρας αὐτὸν ὁρῶσα ἀδακρυεὶ προπεμπόμενον, ἀπασαμένη αὐτὴν, Ὦ μῆτερ, εἶπεν, ἥμερον ἢ ἀρχιερέα τὸν υἱόν, ἢ φυγάδα ὄψει. Plutarchus *in Cæs. pag.* 710.

Τὸν δὲ Καίσαρα ζητησάντα πρὸς αὐτὰς εἰπεῖν, Ἐγὼ μὲν ἐβουλόμην παρὰ τοῖς ἄλλοις μᾶλλον πρῶτος, ἢ παρὰ Ῥωμαίοις δεύτερος. *Ex* Plutarcho *in Cæs. p.* 712.

Οὐ δοκεῖ ὑμῖν ἄξιον εἶναι λύπης, εἰ τηλικοῦτος μὲν ὢν Ἀλέξανδρος, ἤδη τοσούτων ἐβασίλευεν, ἐμοὶ δὲ λαμπρὸν οὐδὲν πέπραχε; Plutarchus *in Cæs. pag.* 713.

Ἤρχε γὰρ (ἔφη Καῖσαρ) τὸ μὴ λεληθέναι τοῖς ἀπαρέσκουσιν, ὁ δὲ τινὰ τοιαύτην ἀρχοικίαν ἐξελέγχων, αὐτὸς ἔστιν ἄρχοικος. Plutarchus *in Cæs. pag.* 716.

Οὐκ, ἔφη, τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι· σὺ δὲ εἰ τοῖς παρελθοῦσι δυσκολαίνεις, νῦν μὲν ἐκποδὼν ἄπιθι· παρρησίας γὰρ ἡ δεῖνα πόλεμος· ὅταν δὲ καθαθῶμεν τὰ ὅπλα, ζυμβάσεων γενομένων, τότε παλιὼν δημαγωγήσῃς &c. *Ex* Plutarcho *in Cæs. p.* 725.

Ἴθι, γενναῖε, τόλμα καὶ δέδιθι μηδέν· Καίσαρα φέρεις, καὶ τὴν Καίσαρος τύχην ζυμπλέουσαν. Plutarchus *in Cæsare pag.* 726. *Vide &* Appianum *lib.* II. *B. C. pag.* 463.

Σήμερον ἂν ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολεμίοις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον. Plutarchus *in Cæs. pag.* 727. *&* Appianus *lib.* II. *B. C. pag.* 467.

Ὦ Κάτων, φθονῶ σοι σὺ θανάτου· καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. Plutarchus *in Cæs. pag.* 733. *&* Appianus *lib.* II. *B. C. pag.* 490.

Λέγεται ὁ Καῖσαρ εἰπεῖν, ὡς δικαιότερα λέγοι μὲ Κάσσιος, αὐτὸς μέντοι Βροῦτον οὐκ ἂν παρέλθοι. Plutarchus *in Cæs. pag.* 737. *&* Appianus *lib.* II. *B. C. pag.* 498.

Ἀναμένει τοῦτο τὸ δέρμα Βροῦτον. *Ex* Plutarcho *in Cæs. pag.* 737.

Τί φαίνεσθε βούλεσθε ὑμῖν Κάτων; ἐμοὶ μὲν γὰρ ἀλίαν ἀρέσκει, λίαν ὠχρὸς ὤν. Et paullo post. Οὐ πάνυ τούτους δέδοικα τοὺς παχεῖς καὶ κομήτας, μᾶλλον δὲ τοὺς ὠχροὺς καὶ λεπτοὺς ἐκείνους· Κάτωνα λέγων καὶ Βροῦτον. *Ex* Plutarchi *Cæs. pag.* 737.

Αἱ μὲν δὴ Μάρκιαι εἰσὶ πάρεισιν· ὁ δὲ ἡσυχῇ πρὸς αὐτὸν εἶπεν, Ναὶ πάρεισιν, ἀλλ' οὐ παρελήλυθασιν. Plutarchus *in Cæs. pag.* 737.

Ἐμπεσόντος λόγου, ποῖον ἄρα τῶν θανάτων ἄριστος; ἁπάντων φθάσας ἐξεβόησεν, Ὁ ἀπροσδόκητος. *Ex* Plutarcho *in Cæs. pag.* 737. *Vide &* Appianum *lib.* 11. *B.C. pag.* 500.

Φασὶ τὸν Καίσαρα τῷ μηνύοντι ἀποκείναθαι, κόπτοντα τὸν λαιμὸν τῷ ξίφει, Ἤδη μοι δώσεις. *Ex* Appiani *lib.* 11. *B.C. pag.* 443.

Ἀθηναίοις αἰτήσασι συγγνώμην ἐπεδίδου, καὶ ἐπεῖπε, Ποσάκις ὑμᾶς ἔσωσα σφῶν αὐτῶν ἀπολυμένους ἡ δόξα τῶν προγόνων θρασύνει; Appianus *lib.* 11. *B.C. pag.* 482.

Ἔσται τοῦτο τέλος ἐμοί τε τοῦ βίου, καὶ ὑμῖν τῶν πραττειῶν. Et paullo post. Φασὶν αὐτὸν (Καίσαρα) εἰπεῖν, Ὅτι πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο θεὸν νίκης, νῦν δὲ θεὸν ψυχῆς. *Ex* Appiani *lib.* 11. *B.C. pag.* 493.

Οὐδὲν ἀτυχέστερον, ἔφη, δικτάτορος φυλακῆς· ἔστι γὰρ αἰεὶ δεδιότος. Appianus *lib.* 11. *B.C. pag.* 496.

De C. Julio Cæsare.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum fere omnium Oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum & Domitiorum familiis audiebamus; sed quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquisitis est consecutus. *Ex* Cicerone *in Bruto cap.* LXXII.

Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum Oratoris, &c. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & incorrupta consuetudine emen-

emendat. Itaque quum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ, etiamsi Orator non sis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adjungit ille oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc quum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: splendidam quandam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem ejus, &c. atque etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracto: sed dum voluit alios habere parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere; sanos quidem homines à scribendo deterruit, &c. *Ex* Cicerone *in Bruto cap.* LXXV.

C. Julius Cæsar historiographus Romanorum nullus est. Commentarii belli Gallici, quorum ad vos manavit opinio, tantum exstant: nec, quantum ad historiam, quod compertum habeam, quicquam aliud: nam ceterarum ejus rerum gestarum, postquam idem Julius totius penè orbis causarum molibus est oppressus, Hirtius ejus notarius in commentarios seriem referendam suscepit. *Ex* Lupi *Abbatis Ferrariensis Epist.* XXXVII.

Quid Oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior? *Ex* Ciceronе *ad* Corn. Nepotem *apud* Suetonium *in Cæsare cap.* LV. *Vide amplissimam Cæsaris laudationem apud* Plinium *Hist. Nat. lib.* VII. *cap.* XXV. *& apud* Ciceronem *pro* M. Marcello.

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor; salè vero, & facetiis Cæsar vicit omnes. *Ex* Ciceronis *lib.* II. *de Offic. cap.* XXXVII.

Reliquit & rerum suarum Commentarios Gallici, civilisque

liſque belli Pompejani; nam Alexandrini, Africique & Hiſpanienſis incertus auctor eſt: alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli noviſſimum, imperfectumque librum ſuppleverit. *Paullo poſt:* Pollio Aſinius parum diligenter, parumque integra veritate compoſitos putat; quum Cæſar pleraque & quæ per alios erant geſta temere crediderit: & quæ per ſe, vel conſulto, vel etiam memoria lapſus, perperam ediderit: exiſtimatque reſcripturum, & correcturum fuiſſe. *Ex* Suetonio *in Cæſare cap.* LVI.

C. vero Cæſar ſi tantum foro vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe, quo bellavit, appareat: exornat tamen hæc omnia mira ſermonis, cujus proprie ſtudioſus fuit, elegantia. *Ex* Quinctiliano *lib.* X. *cap.* I.

Quid tamen nocet vim Cæſaris, aſperitatem Cœlii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi quibuſdam in locis aſſumere? *Ex* Quinctiliani *lib.* X. *cap.* II.

Hinc vim Cæſaris, indolem Cœlii, ſubtilitatem Calidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Caſſii, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſallæ, ſanctitatem Calvi reperiemus. *Ex* Quinctiliani *lib.* XII. *cap.* X.

At ſtrictior Calvus, numeroſior Aſinius, ſplendidior Cæſar, amarior Cœlius, gravior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero. *Ex Auctore Dialogi de oratoribus cap.* XXV.

Λέγεται δὲ ἡ φύσις πρὸς λόγους πολιτικοὺς ὁ Καῖσαρ ἄκρα ἡ ἀφαπτομένη φιλοτιμότατα τῆ φύσει, ὡς τὰ δευτερεῖα μὴ ἀδικεῖσθαι ἔχειν, &c. *Ex* Plutarcho *in Cæſ. pag.* 708.

Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τοῖς λόγοις περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. *Ex* Plutarcho *in Cæſ. pag.* 708.

Ac mihi ex Græcis orationes Lyſiæ oſtentat, ex noſtris Gracchorum, Catoniſque; quorum ſane plurimæ ſunt circumciſæ & breves. Ego Lyſiæ Demoſthenem, Æſchinem, Hyperidem, multoſque præterea, Gracchis, & Catoni

toni Pollionem, Cæſarem, Cœlium, imprimis M. Tullium oppono, cujus oratio optima fertur eſſe, quæ maxima. *Ex* Plinii *lib.* I. *Epiſt.* XX.

Sed ego verear ne me non ſatis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Calvum, Aſinium Pollionem, M. Meſſallam &c. Divum Julium, Divum Auguſtum, Divum Nervam, Tib. Cæſarem &c. *Ex* Plinii *lib.* V. *Epiſt.* III.

Dictator Cæſar ſummis oratoribus æmulus. *Ex* Taciti *Ann. lib.* XIII. *cap.* III.

Summus auctorum D. Julius. *Ex* Tacito *de Mor. Germ. cap.* XXVIII.

C. Cæſarem Dictatorem —— ſtudia certandi, dictandi, lectitandique ſibi mutuo vindicavere. Et licet in perſona unius ejuſdemque tempore ſuo principis viri, caſtrenſis oratoriæque ſcientiæ cura certaverit fermè gloria æquipari, idem tamen nunquam ſe ſatis duxit in utriuſque artis arce compoſitum, priuſquam veſtri Arpinatis teſtimonio anteferretur ceteris mortalibus. *Ex* Sidonii Apollinaris *lib.* VIII. *Epiſt.* VI. *Vide & lib.* IX. *Ep.* XIV.

ERRATA

ERRATA in verbis CAESARIS & HIRTII.

PAG. 2. lin. 13. *dictum est.* P. 26. l. 19. *XXV.* P. 29. l. 7. *popoſcit.* P. 53. l. 3. *Germanos.* P. 66. l. ult. *hac re ſtatim.* P. 94. l. penult. *poſſe arbitrabantur.* P. 116. l. 9. *Uhalis.* P. 125. l. 11. *atque his auxilium.* P. 128. l. 16. *recepit. Navibus.* P. 135. l. 17. *Initum conſilii.* P. 189. l. 3. *Hoc* inito *conſilio.* P. 234. l. 18. *hoc ſpatio a Boiâ.* P. 271. lin. 1. *erant praeſidia.* l. 14. *conſueverant.* P. 272. l. 21. *confirmabat.* P. 357. l. 6. *quaeque imperârit.* P. 383. l. 11. *aliis ſubmiſſis* ſubſidiis, *terga.* P. 522. l. 3. *pugnatum; quum irrumpere.* P. 527. l. 5. *interpellâſſet.* P. 603. l. 9. *ut* & *loci natura.* P. 606. l. 1. *orirentur.* P. 639. l. 22. *comparationemque pugnae.* P. 645. l. 15. *Si, id quod.* P. 669. l. 20. IV *millibus* paſſuum *longe.* P. 671. l. 16. *conſedit.* P. 681. l. 7. *ſibi quoad.* P. 714. l. 9. *conjurant* inter *ſe.*

ERRATA in NOTIS.

PAG. 3. not. 5. lin. 13. poſt *Sangae* add. *cujus patrocinio* civitas *plurimum utebatur.* P. 9. n. 2. l. 6. *Rhodanum.* P. 18. n. 4. l. 21. *è Codd.* P. 90. n. 5. l. 2. *littora.* P. 99. fini notae 1. appone nomen *D. Voſſii.* P. 186. n. 2. l. 2. *ortum habere.* P. 197. n. 2. l. 5. *Sam. autem.* P. 350. n. 2. l. penult. *habuerint ſuſpectas.* P. 409. col. 2. l. antepen. *malis haberi.* P. 428. col. 1. l. 19. *libera* è *muro.* P. 468. n. 2. l. 8. *quae ceperat.* P. 531. n. 3. l. 7. *civitates nonnullas.* P. 713. col. 1. l. 3. *Sanavit autem* nemo. *Joan.* Si quae alia ſint errata, nullo negotio poſſunt emendari.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛ. ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΕΝ ΤΗ ΓΑΛΑΤΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΠΡΩΤΟΝ.

ΚΕΦ. α'.

ΠΑΣΑ μὲν ἡ Γαλατία εἰς τρία μέρη διήρηται· ὧν τὸ μὲν, οἱ Βέλγαι· τὸ δὲ, οἱ Ἀκϋιτανοί· τὸ τρίτον δὲ, οἱ ἐπιχωρίως μὲν Κέλται, κατὰ δὲ τῶν ἡμετέρων φωνῶν Γάλλοι ὀνομαζόμενοι, κατοικοῦσι. καὶ ἔτι μὲν πάντες ἐς τι τῶν Ἀλλοβρόγων καὶ τὰς νόμους καὶ τῶν δίαιταν, ἀπ' ἀλλήλων κεχωρίσθαι. τοὺς δὲ Κέλτας ἀπὸ μὲν τῶν Ἀκϋιτανῶν ὁ Γαρόμνας· ἀπὸ δὲ τῶν Βελγῶν ὅτι Ματρόνας καὶ ὁ Σηκάνας διορίζουσι ποταμοί. πάντων τούτων κρατίστοι εἰσὶν οἱ Βέλγαι· ἀφ' ὧν τὸν μὲν, ὅτι πολὺ ἀφίστασι τοῦ τῆς Ῥωμαίων ἐπαρχίας ἡμερότητος καὶ τῆς ἀφθονίας, καὶ οἱ μὴ πολλάκις ἔμποροι σφίσιν ἐπιμίσγονται, καὶ φιλοῦντες τοὺς ἀνθρώπους θρύπτειν καὶ ἐκμαλύσσειν, ἄγαν εἰωθότες· ἔπειτα δὲ, ὅτι πρόσχωροί εἰσι τοῖς πέραν τοῦ Ῥήνου Γερμανοῖς, οἷς συνεχῶς πολεμοῦσι· διὸ καὶ τοῦτο καὶ οἱ Ἑλβήτιοι κρατίστοι εἰσὶν τῶν Κέλταις καθ' ἑκάστην μὲν τὴν χεῖρα μάχην τοῖς καθ' αὑτοὺς Γερμανοῖς συνάπτουσιν, ὅτε τοῦ σφῶν ἐξελαύνοντες, ἢ εἰς τὸν αὐτῶν ἐμβάλλοντες. ἡ μὲν ἐν Κελτικῇ, ἀπὸ μὲν τοῦ Ῥοδανοῦ ἀρχομένη, τῷ ποταμῷ Γαρόμνῃ, καὶ τῷ Ἀτλαντικῷ Ὠκεανῷ προσλαμβάνει, καὶ προσψαύει τῷ Ῥήνῳ κατὰ τοὺς Σηκανούς τε καὶ τοὺς Ἑλβητίους· ῥέπει δὲ πρὸς Ἄρκτον. ἡ δὲ Βελγικὴ, ἀπὸ μὲν τοῦ Κελτικοῦ μυρίοις ἀρχομένη, διήκει μέχρις ἐπὶ τὰ κάτω τοῦ Ῥήνου· τέτραπται δὲ πρὸς Ἄρκτον καὶ ἀνατολήν. ἡ δὲ Ἀκϋιτανία διήκει μέ ἀπὸ τοῦ Γαρόμνα μέχρις ἐπὶ τὰ Πυρηναῖα ὄρη, καὶ τὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ εἰς Ἰβηρίαν τετραμμένα· ἀφορᾷ δὲ τὰ μεταξὺ Ἄρκτου τε καὶ ἀνατολῶν.

β'. Ἦν δὲ ποτὲ παρὰ τοῖς Ἑλβητίοις ἀνὴρ πλουσιώτατος, καὶ τῷ γένει λαμπρότατος. ᾧ ὄνομα ἦν Ὀργέτοριξ· ὅτε μὲν ἓν ἐπὶ ὑπάτων Μάρκου Μεσσάλα τε καὶ Μάρκου Πείσωνος, τοῦ βασιλεύειν μάλιστα ἐπιθυμῶν, πρῶτον μὲν τοὺς εὐγενεστέρων συνώμοσεν· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν πόλιν ἀνεπείσε πανδημεὶ τῆς χώρας ἐκστρατεύειν, ῥᾴδιον ἐπιδείξας εἶναι αὐτοῖς κρατῆσαι ἅπασι τῆς Γαλατίας ἀρχῆς. τοσούτῳ δὲ μᾶλλον αὐτῷ οἱ Ἑλβήτιοι ἐπίστευσαν, ὅσῳ πανταχόθεν τῆς σφῶν χώρας αὐτοὶ φερόμενοι· τῇ μὲν, τῷ Ῥήνῳ εὐρυτάτῳ τε καὶ βαθυτάτῳ ὄντι, τὴν δὲ Ἑλβηλικὸν ἀπὸ τῆς Γερμανῶν ἀποτέμνοντι· τῇ δὲ, τῷ Ἱέρᾳ, ὄρει ὑψηλοτάτῳ τ' ὄντι, καὶ τῶν Ἑλβηλικῶν ἀπὸ τῆς Σηκανικῆς διορίζοντι· τῇ δὲ, τῇ τῆς Λιμάνῃ λίμνῃ, καὶ τῷ Ῥοδανῷ ποταμῷ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐπαρχίας ἀφορίζοντι. αὐτοῖς μὲν ἓν ἦσαν αἱ αἰτίαι καὶ αὐτοὺς τε ἀμὴ πολὺ εἰς εὐρὺ ἀφαιρεῖσθαι, καὶ δυσχερέστερον ἐπὶ τοὺς προσχώρους πόλεμον ἀφίεσθαι. ὥστε αὐτοὶ ἄνδρες φιλοπόλεμοι μάλιστα ὄντες, ἀφ' ἅπαντα ἐλυπεῖντο ἰσχυρῶς. ὡς δὲ τούτοις δὲ, ὡς τε τὸ τῆς οἰκεόντων πλῆθος καὶ τὸν πόλεμον καὶ ἀρετὴν σφῶν δόξαν, στενοτάτην χώραν κατέχειν ἔχειν, μῆκος μὲν χίλια διακόσια καὶ εἴκοσι στάδια, εὖρος δὲ χίλια πεντακόσια καὶ εἴκοσι παρέκτεινον.

γ'. Τούτοις μὲν ἓν πεισθεῖσι, καὶ τῷ τοῦ Ὀργετόριγος ἀξιώματι παρορμηθέντες, τὰς πρὸς ὁδοιπορίαν πάντα ἐψηφίσαντο παρασκευάζεσθαι· οἷον ὑποζύγια τε καὶ ἁμάξας καὶ ἄλλα τοιαῦτα παρασκευάσαι ὡς πλείστα οἷόν τε, καὶ σπόρου ὡς πλείστου, ἵνα ὁ σῖτος σφίσι καθ'

οὐδὲν ἀφροϊκὴ, πειθὼς, εἰρήλω ἢ κὴ συμμαχίαν ποιεῖσθαι πρὸς τοὺς ἀλλοεθνεῖς πόλεις ποιήσασθαι. εἰς τὸ ἢ παῦσαι ἀφαιρεθῆναι δύο ἔτη σφίσι ἀφαιρεῖσθαι νομίσαντες, τῷ τελέῳ τῷ ὁδοιπορείαν ἐπικύρωσαν. τὸν δὲ Ὀργιτόριγα τοῦτο καταρασάμενον ἀποδείξαντες, ἐκεῖνος τῷ σεισβείαν μὲν ἀπεστέρξατο· καθ' ὁδὸν δὲ Κάππωνι τῷ Καζαμαυζηλέους, ἔ πολὺν χρόνον ἐν τοῖς Σεκανοῖς βασιλεύσαντι, ἐ φίλῳ ὑπό τε τῆς γερουσίας κὴ ἔ δήμου τῶν Ῥωμαίων κληθέντος, τῇ τ ἑαυτοῦ πόλεως, ἔ παιδὸς τυραννίδι ἐπιχειρεῖν ἀνέπεισε. κὴ Δυμνόριγα τὸ Ἐδυΐα, τὸ Διβιτιακοῦ, τὸν τῆς πόλεως τῶν Ἐδυΐων ἀρχὸν τε ἐ ἀρετοῦ τῷ πλήθει ὄντος, ἀδελφὸν, ταυτὸ ἐπιχειρεῖν ἀναπείσας, τῷ ἑαυτοῦ θυγατέρα συνοίκησε, ῥᾴδιον εἶναι φάσκων ἐξικνεῖσθαι τούτης τῆς ἐπιχειρήσεως. Οἱ μὲν γὰρ Ἑλβήτιοι, ἔφη, πάντων τῶν Κελτῶν δυνατώτατοι εἶναι ὁμολογοῦνται· κὴ ἐγὼ δὴ αὐτῶν ἀνακμιφίλογος βασιλεύσω. ὧς τε τῇ τ ἰσχυῇ δυνάμει ἐ τῇ ἐμῇ φιλίᾳ τὰς βασιλείας ὑπαχθέντας ὑμῶν τούτας συγκατεργάσεσθαι. Τούτοις μὲν ἓν τοῖς λόγοις πεθόμενοι, κὴ δεξιὰς ἐπὶ τούτοις δόντες ἐ λαβόντες, ἀπῆλθον· πρεσθεύσαντες εἰ ταύτας τὰς βασιλείας τελοῦσι τούτοις μεγάλοις δήμοις κατάκοιτον, ῥᾴδιόν ἂν πᾶσαν τὴν ἄλλην Γαλατίαν ὑποχείριον ποιήσεσθαι.

ιδ'. Τούτων δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως τοῖς Ἑλβητίοις ἐπιτυθέντων, αὐτοὶ τ Ὀργετόριγα δήσαντες, καὶ τὸ σφίσι σύνηθες ἐν τοῖς δεσμοῖς λόγον τῶν πεζαγμένων διδόναι ἐκέλευον· ἐκαλοῦντο δὲ αὐτῷ ζημίαν ἐπέθεσαν τὸ ζῶον καυθήσεσθαι, κυρίας ἢ δὴ ἡμέρας τ δίκης ἐπελθούσης, ὁ Ὀργίτοριξ πᾶσαν μὲν τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν εἰς τοὺς μυρίους ἄνδρας ἔσαν, πάντας τε σφῶν τότε τοὺς ὑπηκόους τε κὴ χρεωφειλέτας (πάμπολλοι ἢ κὴ ἦσαν ἔτι ἦσαν) εἰς τὸ συνέδριον συναγαγὼν, δι' αὐτῶν μὲν ἔπυξε τὸ, μὴ τοὺς εὐθύνας ὑποδύεσθαι. δορύβου δὲ τοῦ συχόντος ἐπὶ τούτοις τῷ πόλει καταλαβόντος, ἐ αὐτῆς τῷ ἑαυτῇ δικαίωμα δι' ὅπλων φυλάττειν ἐπιχειρούσης, τ δὲ δορύφορον ἄνδρας ὀκ τ ἀρχῶν πολλοὺς ἐπὶ τούτῳ συναγειρόντων, μετήλλαξεν ὁ Ὀργίτοριξ, ὥσπερ ὑπ' αὐτῶν ὑποπλεύσεσθαι τ Ἑλβητίων, ἑαυτὸν ἀποσφάξας.

ιε. Αὐτῷ δὲ ἀποθανόντος, ἐδέν τι ἧσσον οἱ Ἑλβήτιοι τὸ τ ἐξόδου ἐπιχείρημα ἀποπλεῖν ἐπεχείρουν. ἐπεὶ μὲν γὰρ πέρασα παρεσκευάζειν ὑόμιζον, πᾶσαν μὲν τὴν πόλεις διέθεσαν ἀφ' ἑαυτῶν, πάντα ἰδία ἕκαστος εἰσηγήσατο, πάντα ἐ τὰ ὅπλα κατεφλέξαντες, πάντα ἢ τὰ ὅπλα τὴν ἐ συσκευάζειν ἐμελλον, (ἵνα τ ἐπ' οἴκου ἐπανόδου ἀπηγόντες, ἐ θυμόπλεοι τοὺς κινδύνους ὑποδύοιντο) ἐμπρήσαντες, ἑκάστῳ μὲν ἄλφιτα ἑαυτῷ εἰς τρεῖς μῆνας οἰκοθεν φέρειν ἐπήγειλαν· τοὺς ἢ Ῥαυράκους κὴ τοὺς Τριλίγγους παρὸ ποιήσεσθαί τε ἐ ἅμα σφίσι συνεξιέναι, ἀναπείσαντες. Βοΐους τε τοὺς πέραν ἔ Ῥήνου πάλαι μὲν οἰκήσαντας, νῦν ἢ εἰς τὴν Νωρικὴν μεταστάντας, ἐ τὴν Νωρικὸν πορθήσαντας, ἐθελοντὰς ἑξακοσίους συμμάχους ποιήσασθαι.

ιϛ'. Ἦσαν ἢ πεντεκαίδεκα ὁδοὶ δύο, δι' ὧν ἐξιέναι αὐτοῖς οἷόν τ' ἦν. ἡ μὲν ἀφ' ἑσπέρας τῶν Σεκανῶν χώρας στενή τε ἦν κὴ δύσβατος, μεταξὺ ἔ τε Ἱέρα ὄρους κὴ ἔ Ῥήνου πολυμυῆ, ἥ μόλις ἓν ἅμαξα ἀφήσειν, ὄρος δὲ Ἱέρα ἐθεστέπ ἠλίβατον ἐπικρέμαται· ὥστε ἀμήχανον ἦν αὐτὴ ἡ ὁδὸς εἰσελθεῖν ἐκπόμπαι, εἰ ἐ ὀλίγοι κωλύοιεν. ἡ ἢ ἀφ' ἑσπέρας τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας πολὺ ῥᾳδιωτέρα τ ἦν κὴ ἐλάττων, μεταξὺ μὲν γὰρ τῶν Ἑλβητίων, κὴ τῶν νεωστὶ τῶν Ῥωμαίοις συμμάχων γεγενημένων Ἀλλοβρόγων, ᾧ ἐχάτη πόλις τε ἐ τῶν Ἑλβητίων ἐγγυτάτω ἐστὶν ἡ Γενούα, ἀφ' ἧς κὴ γέφυρα εἰς τὴν Ἑλβητικὴν διήκει, μόνος ὁ Ῥοδανὸς ἐστὶ ἔ πορευτὸς ἀφάρτος· τὸν ἢ Ἀλλόβροχας ἡ πείσαντες, ὡς ὕπω ἐθὺς τοὺς Ῥωμαίους εὐνοϊκῶς ἔχειν σφίσι δοκοῦντας, ἦν ἓν βιασάμενοι, ἀφ' ἑαυτῶν χώρας πορεύσεσθαι ἤλπιζον. Πάντα μὲν ἓν τὰ ἐθὺς ὁδοιπορείαν συσκευασάμενοι, εὐτὸς ῥητῆς ἡμέρας ἐν ταῖς ἔ Ῥοδανοῦ ὄχθαις πάντας συνελθεῖν ἐθεῖπον. αὐτὴ δὲ ἡ ἐξοδὸς ἦν ἑβδόμῃ ἔ Μαρτίου μηνὸς, ἐπὶ ὑπάτων Μάρκου Πίσωνος κὴ Αὔλου Γαβηνίου.

ιζ'. Ἐπειδὴ ἢ τῷ Καίσαρι, ἐν τῇ Ῥώμῃ τότε ὄντι, ἀπηγγέλθη, τοὺς Ἑλβητίους ἐν νῷ ἔχειν ἀφ' αὐτοῦ ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐπαρχίας τὴν ὁδὸν ποιεῖσθαι. ἀφ' ἑσπέρας τῆς πόλεως ἐξήλασεν, κὴ ὡς ἠδύνατο τάχιστα ἐν τῇ πέρᾳ τῶν Ἀλπείων Γαλατίᾳ προαγενόμενος, πάσῃ μὲν τῇ ἐπικρατείᾳ ὁπόσους τ' ἠδύνατο κὴ ἀρίστους στρατιώτας τὸ ἐσπέρας ἐνὸς πάγματος ἐν τῇ Γαλατίᾳ ὄντος ἐπήγειλεν· τὴν δὲ ἐν τῇ Γενούᾳ γέφυραν διέλυσεν. οἱ δὲ Ἑλβήτιοι, ὡς ἤθροντο τάχιστα τὸ Καίσαρα ἀφιγμένον, σφίσι ἀεὶ αὐτῷ πέμπουσι τοὺς ἀρίστους τῶν σφῶν πόλεως, Νυμηΐν τε Βιβρακτίδα ἡγεμόνιαν, εἰπεῖν· τοὺς Ἑλβητίους ἐνθυμηθῆναι ἀσπονδὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐπαρχίας, ὡς ἀφ' φιλίας, κὴ τα-

τοῦτα δ' Καίσαρι σφίσι τὼ ὁδὸν συγχωρεῖντι ταύτῃ, ἐπεὶ ἄλλη γ' οὐκ ἐφαίνετο αὐτοῖς, πορεύεσθαι. ὁ δὲ Καῖσαρ τ μὲν Λέκιον Καίσιον τ ὑπατεύοντα τότε τ Ἑλβητίων πιθηκίνας, τὼ ἐκείνῳ φαναὶ ἄπαυσαν ἀφορμὰς παρεῖναί τε τοῦ ζυγὸν πιμφθῆναι μεμνημένοις, ἐκείνοις ταῦτα συγχωρητέα εἶναι οὐκ ἠξίωσε. τὸν φέτο μὲν γὰρ ἄνδρας δυσμενεῖς ἀφ' παντὸς τοῖς Ῥωμαίοις ἀφεστηκότας, νῦν συγχωρηθέντας σφίσι ταύτης τ ὁδοῦ, τῆ δηῶν τε καὶ πορθῶν τὼ ἐπικρατέαν αἱρήσεσθαι, ὅμως ἵν, ἵνα ὁ χρόνος, ἐν ᾧ ἀνα τὼ ἐπικρατέαν ἐπαγγελθέντες φαπὰ τὴν συνθηκῶν ἔμελλον, παρέλθῃ, τοῖς μὲν πρεσβεῦσι τάτοις ἀπεκρίνατο· ὅτι ἡμέραν ἐς τὸ ἐκ τάτου βουλεύσαι αἱρήσεται· εἰ δ' τ αὐτὰ βούλοιντο, τῇ τρίτῃ δεκάτῃ ἐ Ἀπρίλλιν μηνὸς πάλιν ἐκέλευεν ἐπανιέναι.

η'. Ἐν τάτῳ ἦ τῷ τε σὺν αὐτῷ ὅτι πύγμαθι, καὶ τοῖς ἐκ τ ἐπαρχίας ἐσπεσελυθόσι αὐτῷ φαπάσας, ἀπὸ τ εἰς τ Γῆνον ἐμβαλλούσης Λεμάνα λίμνης μίχρις ἐπὶ τὸ τὰς Σεκανὰς ἀπὸ τ Ἑλβητίων διορίζον Ἰύρα ὄρος, πῖχυς τὸ μὲν μῆκος ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα δύο φάδια, τὸ δὲ ὕψος ἓξ ἐ δέκα πόδας διοικοδομήσας, ἐφελετάφρευσε. ταῦτα ἦ ποιησάμενος, φρουρὰν ἐγκατίησε, ἐρύματά τ ἐμποδίζειν ἕνεκα τὰς Ἑλβητίους, εἰ βίᾳ εἰς τὼ ἐπικράτειαν παρεῖναι ἐπιχειρήσαιεν, ἐκράτυνε. ῥητῆς ἦ ἡμέρας ἐπελθούσης, καὶ καθὸ τὸ συντεθὲν τ πρέσβεων πρὸς αὐτ ἐπανελθόντων, ἀπήκρυς αὐτοῖς ἀπηρνήσατο μὴ δύνασθαί τινι, κατά γε τὸ νομιζόμενον ἐ σύνηθες τ Ῥωμαίων, τὼ ἀφ' τ ἐπαρχίας συγχωρεῖν ὁδόν· εἰ ἦ βίᾳ διελθεῖν ἐπιχειρήσαιεν, ἐμποδίσῃ αὐτὰς, ἐδίδασκε. ταύτης μὲν δὴ τ ἐλπίδος οἱ Ἑλβήτιοι σφαλέντες, οἱ μὲν αὐτῶν, πολλὰς πρεσβείας τε καὶ πολλὰ πολοῖκ ἀλλήλοις ἐπιζευξάμενοι· οἱ ἦ ἢ πορεύσιμός τε καὶ οὐκ ἰσχυρῶς λίᾳ βαθὺς ὁ Ῥοδανὸς, σύνιστε μὲν καθ' ἡμέραν, πολλῷ πολεῖν ἦ νυκτὸς, ἐσπηδᾶν εἰς τὸ τεῖχος ἐπιχείρησαν· πόλος ἦ ὑπό τε τ βέργε πρέσσοντος, τ τε φαλωτῶν ἐπιβοηθούντων τὲ καὶ βέλεσιν αὐτὰς βαλλόντων ἀπτωσμένοι, τέτε δ' ἐπιχειρήματος ἐπαύσαντο.

θ'. Μία μὲν δὴ ἐξ ἑτέρα ὁδὸς ἀφ' τ Σεκανῶν χώρας αὐτοῖς ὑπέλοιπον ἦν, ᾗ βίᾳ εἶναι ἐκ οἷόν τ' ἦν· στεν γὰρ ἦ ἡ πάροδος, ὡς ἦ τάτους οὐκ ἔπειθον, πρέσβεις πρὸς τ Ἐδουέα Δυμνόρυγα ἔπεμψαν, δόμενοι αὐτῷ, πᾶν τα σφίσι συμπρᾶξαι. ὁ ἦ Δύμνορυξ ἦν τότε τὰ τοῖς Σεκανοῖς ἥνθ, καὶ δυναστείας ἠυδοκίμει, πρεσφιλὴς τ ἦν τοῖς Ἑλβητίοις, ἄπ γαμμηκὰς αὐτῶν πόλεως ἦσης τὼ δ' Ὀργιτόριγος θυγατέρα· πρὸς τάτους ἦ ἐ βασιλεύειν ἐπιθυμῶν, σπευτίερίζε, ἐ ὡς ἠδύνατο πλείστας πόλεις δωρόδοκῶν ἀπαρτᾶν ἐπιχείρει· τάτῳ μὲν ὧν τῷ πράγματι εὐπρεπῆ ἐγχειρήσας, πρός τε τ Σεκανῶν, τοὺς Ἑλβητίους ἀφ' τ σφῶν χώρας πορεύσεσθαι διεπράξατο, ἐ ἀλλήλοις ὁμήρους διδόναι ἐποιήσατο· ἐφ' ᾧ εἰ μὲν Σεκανοὶ τ παρόδα τοῖς Ἑλβητίοις οὐκ ἀπείρξουσιν· οἱ ἦ Ἑλβήτιοι ἢ μὲν ἀσινῶς πορεύσεσθαι τοῖς Σεκανοῖς ὀμόσουσιν.

ι'. Ὁ μὲν ὖν Καῖσαρ τοὺς Ἑλβητίους ἐνεμνήσθη ἀφ' τ τ Σεκανῶν γῆς εἰς τὼ τ Σαντόνων πορεύσεσθαι ἀκώλυτος, (αὕτη δ' ἡ χώρα ὑ μακρὰν τ τ Τολοσατῶν πόλεως ἐν τῇ τ Ῥωμαίων ἐπικρατείᾳ ἔσης, ἀπίκει) καὶ εἰ ταῦτα συμβήσοιτο, κινδυνεύσειν πᾶσαν τὼ ἐπαρχίαν σὺν μεγάλῳ, εἰ δυναπάστατοί τε ἐ κρήσοιτο ἄνδρες, ἐ πρὸς τάτους τοῖς Ῥωμαίους πολέμιοι, ἐν τάτοις εὐρυστάτους τε καὶ ἐνεργεστάτους πρέσχωρε. τ ἐπικρατείας γένοιτο· τᾶτο μὲν ὖν ἐν σὺν μεγάλῳ, τ μὲν ὑπάρχον Τίτον Λαβιηνὸν τάτῳ τῷ ἐρύματι, πρὸς ἃ ἤδη ἐρρέθη, ἐπίεσεν· αὐτὸς ἦ ὡς ἠδυνήθη πλείστας εἰς τὼ Ἰταλίαν ἀπέρας, σπεῖρά τε δύο νέα πύγματα κατελίξατο, καὶ ἄλλα τρία πρὸς τῇ Ἀκυληίᾳ πρόσχεμμάζοντα σὺν τ χειμαδίων ἔξηγαγε, ἐ ταῦτα πέντε ἔχων, ᾗ ἀφ' τ Ἀλπέων εἰς τὼ πέρην Γαλατίαν ἢν συνόμνυτον ὁδὸς, ταύτῃ ἐπορεύετο. σὺ ταῦθα ἦ τές τε Κιντρόνας ἐ τὲς Γαροκέλες, τές τε Κατέρυγας, τὰ ἄκρα τ Ἀλπέων κατοικόντας, καὶ τ ὁδοῦ τ φρατὸν ἀποκωλύοντας, σύνθεν ἀπωσάμενος ὁ Καῖσαρ, ἀπὸ τ Ὀκέλου, ἐσχάτης τ ἐπὶ θάτερα τ Ἀλπείων Γαλατίας πόλεως ἔσης, εἰς τὼ τ Βοκοντίων χώραν ἐν τῇ πέρην ἐπαρχίᾳ ἦλαν, ἑβδομαῖος ἀφίκετο· σύνθεν δ' εἰς τὼ Ἀλλοβρόγων χώραν, κακεῖθεν εἰς τὼ τ Σεκυσιανῶν ἦγε τ φρατόν.

ια'. Οἱ δὲ Ἑλβήτιοι ἤδη ἀφ' τ τ Σεκανικῆς στενῶν εἰς τὼ τ Ἐδουέων χώραν τ φρατὸν ἀφωρμουσάμενοι, αὐτὴν ἔφερον καὶ ἦγον· οἱ μὲν ὖν Ἐδουεῖς ἑαυτούς τε ἐ τὰ σφῶν ἀπ' αὐτῶν ἀφανίζειν μὴ δυνηθέντες, πρέσβεις τὼ Καίσαρα ἔπεμψαν, δόμενοι συμμαχίας· πεῖθοι ἀφ' παντὸς πρὸς τὲς Ῥωμαίους γενεᾶς διδάσκοντες, ὥτι ἄσκον εἶναι τούς τε

σφῶν ἀρχὰς πορθῆσθαι, καὶ τοὺς παῖδας ἀνδραποδίζεσθαι, πῶς τε σφῶν πόλεις ἀναστάτους γίνεσθαι, καὶ ταῦτα εἰς ὄψιν ἀγόντων τῶν Ῥωμαίων φρατρῶν γίνεσθαι. ἐν ταύτῃ δὴ καὶ οἱ Ἀμβάρροι, ἀναγκαῖοί τε καὶ συγγενεῖς τῶν Ἑλβήνων, ὡς τὸν Καίσαρα διαφυγόντες, ἐδίδασκον ὡς ἐ δύναιντο ἐ δηϊωθέντων γε, τὰ ἀρχαῖα ῥᾳδίως τοὺς πολεμίους ἀπὸ τῶν πόλεων ἀπώσεσθαι. οἵ τε Ἀλλόβριγες, οἱ πέραν τοῦ Ῥοδανοῦ κώμας τε καὶ κτήματα ἔχοντες, πρὸς τὸν Καίσαρα ἀνεχώρησαν, αὐτὸν διδάσκοντες ὡς πολὺ τοῦ γνησίου ἐδὲν σφίσι ἄλλο ὑπόλοιπον ἦν. τούτοις μὲν ἔν πειθοῖς τοῖς λόγοις ὁ Καῖσαρ, ὡς ἀναμενητέον εἶναι ἐδοκεῖ αὐτῷ, ἕως ἔ οἱ Ἑλβήνοι πάντα τὰ τῶν ἑαυτῶν συμμάχων χρήματα ἐξαναλώσαιεν, εἰς τὴν Σαντονικὴν ἀφίκοιντο.

ιδ'. Ἔστι δέ τις ποταμὸς, Ἄραρις ὄνομα, τοσαύτη εἰς τὸν Ῥοδανὸν εἰσβάλλων ἀτρεμίᾳ, ὥστε ὁπόσε ῥεῖ τῇ ὄψει μὴ διακρίνεσθαι. τοῦτον οἱ Ἑλβήνοι πολλὰς ἡμέρας ἀμάλλας ἐπιζεύξαντες, διέβαινον. μαθὼν ὁ Καῖσαρ, τοὺς μὲν τρεῖς φυλὰς τῶν Ἑλβήνων ἤδη τὸν ποταμὸν διαβεβηκέναι, τὴν δὲ πέμπτην ἐπὶ ἑαυτέρᾳ τοῦ ποταμοῦ ἔπι ὑπόλοιπον εἶναι, ἀμφὶ τὴν τρίτην φυλακὴν σὺν τέλεσι πάγμασι λάθρᾳ τοῦ στρατοπέδου ἄρας, ἐπὶ τοὺς ὅπου τῶν Ἑλβήνων τὸν ποταμὸν διαβεβηκότας ὥρμησε, καὶ τούτοις ἀπροσδοκήτοις τε ἐ ἀμφὶ τὴν τοῦ ποταμοῦ διάβασιν ἀχολεμένοις ἄφνω ἐπιπεσὼν, παμπόλλους αὐτῶν ἀπέκτεινεν· οἱ δὲ λοιποὶ φυγῇ ἐπὶ τὰ πλησίον ὄρη διεσώθησαν. αὕτη μὲν ἡ φυλὴ Τιγυρίνη ἐπικαλεῖτο. τέτταρες γὰρ φυλαὶ τῶν Ἑλβήνων ᾠκήκεσαν· ὧν αὕτη μόνη ἐπὶ τοὺς πατέρων ἐξελθοῦσα, αὐτόν τε τὸν ὕπατον Λέντλον Κάσσιον ἀπέκτεινε, καὶ παῦν τὸ σφέτερον στράτευμα νικήσασα, ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἐπέμψατο. ἔστω δὲ ἡ ἐκ σωτηρίας τινὸς, ἢτ' ἔν ἐκ τῆς τοῦ θείου γνώμης, ὅτοι τοὺς Ἑλβήνων οἱ τοὺς Ῥωμαίους πάλαι δεινῶς κακώσαντες, τότε τοὺς ἄλλων μᾶλλον δίκας ἔτισαν· ὡς τότοις δὲ ταῦτα ὁ Καῖσαρ κατεργασάμενος, ἐ μόνον τοὺς τὸ δημόσιον, ἀλλὰ ἐ τοὺς ἑαυτὸν ὕβρεων αὐτὸς ἐπιμωρήσατο, τὸν μὲν ἡγεμόνα Κασσίῳ ἔτι πάτερα κατεφόντησαν Λέντλον Πείσωνα, τὸν δὲ Λεντλίᾳ Πείσωνος, πενθερὸν δὲ Καίσαρος, πάππον, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ Κάσσιον μάχῃ οἱ Ἑλβήνοι ἀπέκτονεσαν.

ιε'. Ταῦτα μὲν ἔν ποιησάμενος ὁ Καῖσαρ, τὸ Ἄραρι ποταμὸν, ἵνα ῥᾷστον τὸ λοιπὸν τοῦ Ἑλβήνων στράτευμα καταλαβεῖν δύναιτο, ἐγεφύρωσε, καὶ ὕπως τὸ στράτευμα διεβίβασεν. οἱ δὲ Ἑλβήνοι τῇ αὐτῇ ταχίσῃ ἐφόδῳ καταλαγέντες, ὅτι ἀ αὐτοὶ ἐπιτόνως ἐν εἴκοσιν ἡμέρας ἐποιήσαντο, ταῦτα σκεδὸν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ῥᾳδίως κατεπράξατο, πεῖσθέντες παρ' αὐτοῦ ἐπέμψαντο τοὺς τῶν σφῶν πόλεως ἐπιφανεστάτους. ἡγεῖτο δὲ αὐτῶν Δίβικος, ὃς τῇ καθ' Καίσαρα μάχῃ στρατηγὸς τῶν Ἑλβητίων ἡγούμενος, ὃς καὶ πρὸς τὸν Καίσαρα ἀφικόμενος ἔλεξε τοιάδε. Ἀλλ' εἰ μὲν, ἔφη, Καῖσαρ, ὑμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τοὺς Ἑλβητίους εἰρωεῖτε, οἱ Ἑλβήνοι ὅποι ἂν ἐθέλητε ἐ πεσταξητε, πορεύσονταί τε ἐ σκεῖ μενοῦσι· εἰ δ' αὐτοῖς πολεμοῦντες διατελεῖτε, μέμνησθε μόνον τῆς τε τῶν Ἑλβητίων ἀρχαίας ὑρετῆς, ἐ τὸ τἐναντίον τῶν Ῥωμαίων ἀτυχίας. ὅτι μὲν ἡ μιᾷ ἡμῶν φυλῇ, ἐ παύτῃ ἐξ ἑ πεφεισθτε, καὶ τὸν ποταμὸν ἤδη διαβεβηκότων ἐπικυρεῖν αὐτῇ δυναμένων, ἄφνω ἐπιλθόντες, ταύτης κρατήσατε, μή τε διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖτε, ἢ ἐ ἡμᾶς κακὸς νομίζετε. ὧδε μὲν ἡ τῶν ἡμετέρων προγόνων μᾶλλον ὑρετή, ἢ πλειονεξίας τε ἐ δολώσεσι κρατεῖν δεδιδάγμεθα. ἀλλ' ὅρα μή πως ἔτ' ἐν ᾧ νῦν ἐσμὲν τόπῳ ἐκ τῆς Ῥωμαίων δυσχίας καὶ τῆς τότε ἐ σκείνων στρατοῦ παντελεθρίας ἐπώνυμος γένηται, ἢ γᾶν ταύτης μνημεῖον εἰς τὸ ἀεὶ ἐπειτα χρόνον ὑπολειφθῇ. Δίβικος μὲν ἔν οὕτως εἶπεν.

ιϛ'. Ὁ δὲ Καῖσαρ ὧδέ πως αὐτῷ ἀπεκρίνατο· Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸ νῦν τοῦ σοῦ ῥηθέντα λόγου μνήμης ἔχοντες οὐδὲν ἀπρεπὲς ἔδρασμεν· τοσούτῳ δὲ βαρύτερον ταύτην τὴν δυσχίαν φέρομεν, ὅσῳ τοὺς Ῥωμαίους παρ' ἀξίαν σφῶν ταύτῃ πεπονθέναι ἴσμεν. εἰ μὲν γὰρ ἑαυτοῖς τι φέρ' ὑμῶν ἠδικηκόσι συνῃδέσαμεν, ῥᾳδίως ἂν ἐφυλάξαμεν· νῦν δὲ ἐξαπατήθησαν, ὥστε τι ἑαυτοὺς πεᾶξαι ἐφ' ᾧ φοβεῖσθαι μέλλοιεν, ὥστε γε εὐδαιμόνιας αἰτίας ὕσης φοβητέον εἶναι νομίζοντες. εἰ δὲ ἐ παύτης τῆς παλαιᾶς ὑμῶν ἀδικίας φέρε τοὺς Ῥωμαίους ἐπιλαθησόμεθα βουλόμενοι· πῶς καὶ παύτης τῆς πρώην ὕβρεως τὴν μνήμην ἀποθησόμεθα δυνάμενοι; σχῶν μὲν γὰρ ἐμοῦ ἄκοντος, βίᾳ εἰς τὸ ἐπικράτημα παρελθεῖν ἐπεχειρήσατε· ἔπειτα δὲ τοὺς ἐδεῖς καὶ τοὺς Ἀμβάρρους ἐ τοὺς Ἀλλόβριγας δεινῶς ἐκακώσατε· ὅπου δ' ὕπως σθαρρῶς ἐπὶ παύτῃ τῇ ὑμετέρᾳ νίκῃ ἀναπλερώθη, ἐ ὑμᾶς τοσοῦτον χρόνον αὐχημένους διαφεύγειν δυναμένους δικαίως ἐ τοῦτο ἔπ-

πῆ. Φιλεῖ μὲν γὰρ τὸ θεῖον ἐς ἀντ' ἀδικίας σφῶν πικρῶς πωμπεῖσθαι δίκην, τότε αἰζημίους τε ἐπὶ πολὺν χρόνον εὐδαίμονας ἐᾶν, ἵνα τῇ τῶν πραγμάτων μεταβολῇ μᾶλλον βαρύνωνται. εἶεν ταῦτα πάντα· ὅμως, ἔφη, ἂν ὑμῖν δῶτε πίστιν τι ἡμῶν διδάσκειν ὡς ἐμπεδώσετε ἃ λέγετε, ἂν τε τοὺς Ἑβρεῖς τε τοὺς Ἐδυσίους καὶ τοὺς Ἀλλόβρογας ὑβρεις ἐκείνοις ἐκδικεῖτε, ἡμεῖς αὖθις τοὺς Ἑλβητίους εἰρηνεύσομεν. Καῖσαρ μὲν ἔτως εἶπεν. ὁ δὲ Δίβιξ, Ἀλλὰ, Καῖσαρ, ἔφη, ἡμεῖς οἱ Ἑλβήτιοι ὑμῶν οὐδὲν τῶν ἄλλων λαμβάνειν, ἀλλ' ἃ διδόναι εἰώθαμεν· τούτῳ τε ὑμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι μάρτυρες ἐστέ. Ταῦτα ὑπεκρινάμενος ὁ Δίβιξ ἀπιὼν ᾤχετο.

ιέ. Καὶ τῇ ὑστεραίᾳ οἱ Ἑλβήτιοι μεθίστασθαι παρεσκευάζοντο· ὁ δὲ Καῖσαρ δείσας τοῦτο ἐποιήσατο, πάντας τοὺς ἱππέας ἔκ τε τῶν Ἐδυσίων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων εἰς πεντακισχιλίους ἑαυτῷ ἡθροισμένους, παῖ προεύοντο οἱ πολέμιοι σκοπησόμενος προπέμψας. ἔτοι δὲ οἱ ἱππεῖς ἀνδριζόμενοι πλησιαίτερον ἢ ἔδει τοῖς πολεμίοις ἐπηκολούθησαν. ὥστε ἐν μιᾷ δυσχωρίᾳ τοῖς τῶν Ἑλβητίων ἱππεῦσι συμμίξαντες, ἠττήθησαν· ὀλίγοι μέντοι αὐτῶν ἔπεσον. ταύτῃ δὲ τῇ μάχῃ οἱ Ἑλβήτιοι ἐπαρθέντες, ὅτι πεζικοῖς μόνον ἱππεῦσι τοσοῦτο ἱππέων πλῆθος ἐνίκησαν, θρασύτερον μᾶλλον ἐπέμενον, ἐνίστε γε τὸν τῶν Ῥωμαίων ὀπισθοφύλακας εἰς μάχην προύκαλοῦντο. ὁ δὲ Καῖσαρ τὸν μὲν ἑαυτοῦ στρατὸν ἀνακαλούμενος ἐκ τῆς μάχης ἐπῄνει· ἠκάπα δὲ εἰ μόνον δύναιτο τῶν τοῦ ἑαυτοῦ συμμάχων χεῖρας ἀθλητὰς ἀφυλάττειν. ὥστε ἡμέρας πέντε καὶ δέκα παρῆλθον, ἐν αἷς μεταξὺ τῶν ἐχόντων τὸν Ἑλβητίων καὶ τῶν στρατῶν τῶν Ῥωμαίων ὁ τοῖχος ἐλάττων ἢ ὀκτὼ σταδίων διελείπετο.

ις. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ μὲν Καῖσαρ τοὺς Ἐδυσίους ὧν δημοσίᾳ αὐτῷ ὑπέχοντο σῖτον ἀπῄτει. ἅμα μὲν γὰρ τὸ ψύχος (πᾶσα γὰρ ἡ Γαλατία, ὡς καὶ ἄνω προεῖρηται, Ἀρκτῴα ἐστὶν) ἐχ ὅπως πέπων ἦν ἐν τοῖς ἀγροῖς ὁ σῖτος· ἀλλ' ὑδρηλοῦ ἐν τῇ στρατιᾷ αὐτάρκεια ἦν. ἔπειζε δὲ καὶ τὴν ἅμα δ' Ἀριόυεως ἐπεισάκτων σίτων χρῆσθαι οὐκ εἶχεν, ὅτι οἱ Ἑλβήτιοι, ὧν ἀπολείποντο οὐκ ἠβούλετο, ἀπὸ δ' Ἀριόυεως ἀπετρέπησαν. οἱ δ' Ἐδυσίοι ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀναβολὰς ἐποίουν· νῦν μὲν ἀγροίζεσθαι τὸν σῖτον, ποτὲ δ' ἄλως, ἄλλοτε δὲ καὶ πυρεῖναι λέγοντες ἐς ἂν παρέτεινον τὰ Καίσαρος. ἐπεὶ δὲ μὴ ἐν ὡς τάχιστα τοῦτο ἤθροιτο, συγκαλέσας αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας, οἳ πολλοὶ ἐν τῷ ἑαυτοῦ στρατοπέδῳ ἦσαν, ἐν τούτοις τόν τε Διβίλιακον ἐν τὸν Λίσκον, τὸν μέγιστον τῶν Ἐδυσίων ἀξίωμα Βεργόβρετον καλούμενον ἔχοντας (τοῦτο δὲ τὸ τέλος κατ' ἔτος χειροτονεῖται, ἐν βίᾳ τε καὶ θανάτου κρίνειν τοὺς ὑπηκόους δύναται) πικρῶς αὐτοὺς ἐμέμψατο· ὅτι ἐκ οἷόν τε οὐτος αὐτῷ οὔτε τὸν σῖτον ἀνεῖται, οὔτε γε ἐκ τῶν ἀγρῶν συλλεγομένου, ἐν τοσούτοις τοσαύτης ἀπορίας οὔσης, καὶ τῶν πολεμίων οὕτω πλησίων, ὑπ' αὐτῶν οὐκ ἀφελεῖτο, ἐν ταῦτα δι' ἐκείνων τὸ πλεῖστον τοῦτον τοῦ πόλεμον δράμενος· μᾶλλον δ' ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐγκαταλείφθη, ἠπάτητο.

ιζ. Ταῦτα δ' εἰπόντος τοῦ Καίσαρος, ὁ Λίσκος τοῖς ἐκείνου λόγοις πειθεὶς, τότε μὲν ἐφανέρωσεν ἃ κρύπτειν ἔφθερον ἦν παρεσκευασμένος· ἐνίους μὲν γὰρ ἔφασκεν εἶναι ἐν τῷ πλήθει μέγα ἰσχύοντας, ἐν δημώτας ὄντας πλεῖον αὐτῶν τοὺς δυνατοὺς δυναμένους. Οὗτοι δ', ἔφη, εἰσὶν οἱ τοῖς σφῶν στασιάζουσί τε καὶ ἀνοσίοις λόγοις τὸ πλῆθος, μὴ ὑμῖν ἀποδοθῇ ὁ ὀφειλόμενος σῖτος, ἀπτοίητους. καὶ μὲν οἱ τοιοῦτοι τὴν τῶν Γαλατίας δυνατῶν μὴ δύνασθαι καταλαβεῖν, μᾶλλον αὐτὴν τοῦ Ἑλβητίων, ἢ τοῦ Ῥωμαίων εἶναι ἐπιθυμοῦσιν. ὑπὸ τούτων τε πάντα τὰ ἡμῶν τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδα τοῖς Ἑλβήτιοις ἀγγέλλονται. καί τι, ἔφη, Καῖσαρ, ὅτι τοῦτο τὸ στρατόπεδόν σου ἀναγκαῖον ἀναγκασθεὶς σχεῖν, κατεῖπον, οὐκ ἀγνοῶ ἅμα τοῦτο μεγάλως κινδυνεύσων· ἐν ἅμα πιστῶν τὴν αἰτίαν ἐφ' ὅσον ἠδυνήθην, τοῦτο ἐσιώπησα. Λίσκος μὲν οὕτως εἶπεν.

ιή. Ὁ δὲ Καῖσαρ τούτῳ τῷ ἐκείνου λόγῳ ὑποσημαίνεσθαι τὸν τοῦ Διβιλιακοῦ ἀδελφὸν Δημνόρυγα πεμπαρόμενον· τοῦτο δ' εὐαπόρου πολλῶν ἅμα στασιάζειν μὴ βουλόμενον, εὐθὺς μὲν διέλυσε τὴν ἀγορήν. τὸν δὲ Λίσκον καταρχὰν, ἤρετο μὲν αὐτὸν καθ' μόνας· εἰ πάντα ἐν αὐτῇ ἐν τῇ συνκλήσίᾳ ῥηθέντα ἀληθῆ εἴη. ὁ δὲ τοῦτο μὲν τολμηρὸν τότε ἐδήλωσε παῤῥησίας· ἄλλως δὲ καὶ ὁ Καῖσαρ ταῦτα ἐρωτῶν, ἀληθῆ ὄντα κατέμαθε· εἶναι μὲν τὸν Δημνόρυγα θρασὺν ἄνδρα, καὶ τὸ πλῆθος δωρεδοκίαις ἀναρτήσαντα, νεωτερίζειν δ' ἐπιθυμοῦντα, τάς τε φόρους καὶ τὰς λοιπὰς τῶν Ἐδυσίων ἐσόδους εὐώνους πολλὰ ἔτη ἐωνημένον. (αὐτοῦ μὲν γὰρ αὐτὰς τιμήσασθαι, ἐδίας ἀνιμαῶν ἐτόλμα) Ὥστε καὶ τότων, ἔφασαν, τὸν δ' ἑαυτοῦ ἠύξησεν οἶκον, καὶ πολλὰ ἐκ τότων εἰς τὰς δωρεδοκίας ἐρήμαζε σωμελίζεσθαι. καὶ ἱππέας μὲν πολλοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ τρέφει θαπάνης, καὶ

αὐτοῦ τούτους ἐκ τοῦ ἐναντίου ἔχει· ὃ μόνον οὐ λέγει, ἀλλὰ καὶ πολλῷ παρὰ τὴν ὑποψίαν δύναται. ὥστε τὴν μὲν μητέρα σὺν τοῖς Βιτουριξὶ ἀνδρὶ ἐπιφανεστάτῳ τε καὶ ἐκεῖ δυναστικωτάτῳ σωφρόνισεν· αὐτὸς δ' ὡς τῶν Ἑλβητίων χώρας γυναῖκα εἰς γάμου ἠγάγετο. καὶ τὴν ἀπὸ μητρὸς αὐτοῦ ἀδελφὴν, καὶ παῖδας ἀπὸ τούτου τοῦ γάμου γεγενημένους, ἄλλῳ τῶν ἄλλων πόλει ἐξέδωκεν. Καὶ τὸ μὲν τῶν Ἑλβητίων φρονεῖν τε, καὶ αὐτοῖς ἀφ' ὧν ἐπιγαμίαν ταύτην εὐνοεῖ· μισεῖ δέ σε ἰδίᾳ, Καῖσαρ, καὶ τοὺς ἄλλους Ῥωμαίους, ὅτι σὺν τῇ Γαλατίᾳ περιχωρούμενοι, τὴν μὲν αὐτοῦ δύναμιν ἠλαττώσατε, Διβιλιακὸν δὲ τὸν ἀδελφὸν σὺν τῷ πρόσθεν ἀξιώματί τε καὶ δυνάμει καταπήσατε. ὡς ἔφασαν, ἢν μέν ποτε δεινόν τι πάθωσιν οἱ Ῥωμαῖοι, σὺν μεγάλῃ ἐλπίδι τὸν τῶν Ἑλβητίων βασιλείας εἶναι· ἂν δὲ τἀναντίον τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατέστερα γένηται, οὐχ ὅπως τὸ βασιλείας, ἀλλὰ καὶ ἧς νῦν ἔχει δυνάμεως ἀδεμίαν ἐλπίδα ποιεῖται. Οἱ μὲν δὴ ταῦτ' ἔλεγον. κατέμαθε δὲ καὶ αὐτὸς τούτοις ὁ Καῖσαρ, ὡς σὺν τῇ ὀλίγων πρόσθεν ἡμερῶν τὸν ἑαυτοῦ ἱππέων μεγίστην ἡγεμονίαν ἔχοντα ὁ Δεμνορυξ τὸν καὶ οἱ ἐκείνου ἱππεῖς τὸ φυγῆς αὐτοκατηρξαν· τούτων δὲ φυγόντων, πᾶσαν τὴν ἄλλην ἵππον τραπῆναί τε, καὶ εἰς φυγὴν ὁρμῆσαι. (τὸν μὲν γὰρ εἰς συμμαχίαν ὑπὸ Καίσαρος τοῦ Ἐδουίων πιμφθέντων ἱππέων ἵππαρχον ὁ Δεμνορυξ ἀπεδέδεικτο.)

ιθ'. Ταῦτα μὲν δὴ ἀκούσας ὁ Καῖσαρ, καὶ αὐτὸς ἤδη ἐν ἡδονῇ τὸν ἀνδρὸς εἶχεν ὑποψίαν, σαφῆ τεκμήρια ἐπιζητῶν γενέσθαι, πρῶτον μὲν τὸν Δεμνόρυγα καὶ τοὺς Σεκουανοὺς τοὺς Ἑλβητίους καταπροέσθαι· ἔπειτα δὲ τούς τε Σεκουανοὺς καὶ ἐκείνους ὁμήρους ἀλλήλοις δόντας ποιήσαντας· καὶ ταῦτα οὐχ ὅπως ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς Ἐδουίοις ἀκέλευστον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους λαθόντα ποιήσαντας. καὶ τούτοις δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Ἐδουίων ἄρχοντι Λίσκῳ κατηγορίας ἔσχεν ὀρῶν, ἱκανὰς ἔχειν αἰτίας ὑπώμοσεν· ἢ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνον μετέρχεσθαι, ἢ καὶ τοῦτο τῇ τῶν Ἐδουίων πόλει ἐπιτάττειν. ἐν ᾧ τοῦτο μόνον πάντα τῇ τοῦ Καίσαρος γνώμῃ ἐναντίον, ὅτι τὸν Δεμνόρυγα τοῦτο ἀδελφὸν Διβιλιακὸν μάλιστά τε τῶν Ῥωμαίων φρονοῦντα ἰσχυρῶς τ' ἑαυτῷ εὐνοοῦντα, καὶ ἄνδρα καὶ τούτοις ἅμα καὶ ἐπιφερόμενα καὶ μιτέλλον ὄντα ἐώρα. ὥστε μὴ τὸ τοῦ ἀδελφοῦ πάθος ἐκεῖνον παρείας φέρει, ὁ Καῖσαρ ἐφοβεῖτο. τοιαῦτα μὲν δὴ πρὸς τούτων ποιούμενος, τὸν μὲν Διβιλιακὸν καὶ ἑαυτὸν ἐκάλεσε καὶ πάλιν τοὺς ἄλλους ἑαυτοῦ μισθοφόρους ἐρμηνέως, ἀφ' οὗ Γαΐου Βαλερίου Πρωκίλλου, τοῦ τὸν τῇ Γαλατίᾳ ἐπαρχίας ἄρχοντος, ἑαυτῷ τε φίλου πιστοτάτου ὄντος, αὐτὸς διηλέγχθη. πάντα τὰ παρ' ἑαυτοῦ παρόντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Δεμνόρυγος ῥηθέντα, καὶ ἔτι καὶ παρ' ἑαυτῷ ἐν ἀπορρήτῳ ἐκείνου κατηγόρησε, δηλώσας αὐτῷ, Δέομαί σου, ἔφη, ὦ Διβιλιακέ, μὴ λυπεῖσθαι, ἐὰν τὸν ἀδελφὸν τοῦτον Δεμνόρυγα μετέλθω, ἢ καὶ τῇ τῶν Ἐδουίων πόλει ἐκεῖνον κολάζειν κελεύω.

κ'. Τότε δὴ ὁ Διβιλιακὸς τὸν Καίσαρα φιλαβών, σὺν πολλοῖς δακρύοις λιπαρεῖν ἤρξατο, μή τι δεινὸν παθεῖν ὁ ἀδελφὸς. Πάντα μὲ ταῦτα, ἔφη, ὦ λέγεις, ἀληθῆ ὄντα γινώσκω· ἐδεῖς τ' ἐμοῦ ταῦτα βαρύτερον φέρει· ἐμοῦ μὲ γὰρ πλεῖον ἓν τι τῇ ἐμῇ χώρᾳ καὶ παρὰ τῇ ἄλλῃ πείσῃ Γαλατίᾳ σὺν τῷ πρόσθεν χρόνῳ ἰσχύσαντος, καὶ δι' ἀδελφοῦ κτῆσιν ἀφ' ἧς νεότητι δυνηθέντος, δι' ἑαυτὸν νῦν μεγάλῃ δυνάμει κέκτηται· ἢ ὃ μόνον πρὸς τὸ τῷ ἐμὴν καθαίρειν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῷ ἐμὴν αἰεὶ ἀπώλειαν χρῆται. ἐγὼ δ' ὅμως τι πρὸς τὸν ἀδελφὸν φιλοστοργίας καὶ τῶν πάντων ἐνσχήσομαι δέξης. ἔσοῦτον μὲν γάρ μοι πρόσεστι ἰσχύοντος, ἔπειτα εἴ τι δεινὸν παθεῖν σὲ ὁ ἐμὸς ἀδελφὸς, ἐδεῖς ἔσῃ ὅστις ὃ μὴ νομιεῖ καὶ μὴ πᾶσιν ἐμοῦ συμπαθήσοντος ἡδέως. ὥστε πάντες ἂν οἱ Γάλλοι ἦν νῦν ἔχωσι πρός με εὐνοίαν, προήσονται. Ταῦτα δὲ Διβιλιακοῦ σὺν πολλοῖς δακρύοις πρὸς τὸν Καίσαρα διομένου, ὁ Καῖσαρ αὐτὸν δεξιωσάμενος παρεμυθήσατο, μὴ πολλοῦ λιπαρεῖν κελεύων. Τοσοῦτο μέ γε, ἔφη, παρ' ἐμοὶ μόναι αἱ σαὶ δήσεις δύνανται, ὥστε καὶ ὧν ὁ σὸς ἀδελφὸς τοὺς Ῥωμαίους ἠδίκησεν, ἧς τε ἀπὸ τοῦτο εἶχον λύπης, ἐκείνας μόνας συγχωρήσειν. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ ἐκείνου πρὸς φιλαβὼν, τὸν Δεμνόρυγα μετεπέμψατο· καὶ ἀμὲν αὐτὸς ἐκεῖνον αἰτιᾶται, ἃ δὲ καὶ ἡ πόλις τῶν Ἐδουίων αὐτῷ μέμφεται, δηλώσας, παρεῖναί οἱ ἔτι ποιεῖν, ὡς εἰς τὸ ἔπειτα χρόνον ἀνεπλημπλῶν ἀπελεῖν, τὰ παρειλημμένα τῷ ἐκείνου ἀδελφῷ Διβιλιακῷ συγχωρήσειν λέγων. ὅπως μὲν δὴ ἐν ἐκείνου νεότητος ἐν φυλακῇ ἐποιήσατο, ἵνα τί τι ποιῇ, οἷς τε συνίστῃ, γινώσκειν δύνηται.

κά. Ταύτῃ δὲ τῇ ἡμέρᾳ ὑπὸ τῶν καθεσκότων μαθὼν ὁ Καῖσαρ, τοὺς πολεμίους ὅσον ἔμπροσθεν σφῶν ποιησαμένους, ἀπ' αὐτοῦ ἐξηκοντα τέτταρας σταδίους τραπεδεύσασθαι, ἄνδρας πᾶσι ἔχοι τι φύσεως καὶ τὸ κύκλῳ ἐφόδου πᾶσι

πῦρ τὸ ὄρος ἐπισκεψομένους ἐπέμψαθ. τούτων ὃ ῥᾳδίως εἶναι ἀπαγγελλόντων, τῷ μὲν ὑποστρατηγῷ Τίτῳ Λαβιηνῷ ὃν τ τειάτης φυλακῆς ἐπὶ τὴν ἀκροωνυχίαν Ϝ ὄρους, τῆς τοῦ ὁδὸν ἤδη σεσημειῶσιν ἡμεῖς χρησάμενοι, δύο παίγμαθ ἀναβιβάζειν παρήγειλε, τοῦ ἑαυτῦ γνώμοθ εἰσόντα· ἀνακοινωσάμενος· αὐτὸς ὃ τῇ πεμπτῃ φυλακῇ ἄρας, τῇ αὐτῇ τοῖς πολεμίοις ὁδῷ ἐπ' αὐτοὺς ἦγεν· ϵ πᾶσαν τοῦ ἵππον σεσπέμψας, τ μὲν Πέτηλιον Κονσίδιον, ἄνδρα ϵὐ τοῖς στρατηγικωτάτοις ἀγόμενον, ϵ τῷ Λευκίῳ Σύλλᾳ, μετέπειτα ὃ κῇ τῷ Μάρκῳ Κράσσῳ συστρατευσάμενον, σὺν τοῖς ἡγεμόσι σεσταλῆναι.

κδ'. Ἅμα ὃ τῇ ἡμέρᾳ, Ϝ μὲν Τίτ Λαβιηνοῦ ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀκρωνυχίαν Ϝ ὄρους σὺν τοῖς δυσὶ πάγμασι ἀναβάντ, ϵ Ϝ Καίσαρ ὁ πολεῖοι δύο ϵ δέκα σπείραις ἀπὸ τ πολεμίων ἀφεστῶτ, τ ὃ πολεμίων, ὡς ϵ μὴ τὴν μάχην ἔλεγον οἱ αἰχμάλωτοι, παύσθαι τὴν ἐπιβολὴν εἰδότων, ὅτ ὁ Κονσίδιο ἱδροῦνθι τῷ ἵππῳ τῷ Καίσαρι σεσεσθραμμένῳ, ἀπήγγειλεν· ὡς ὁ ὑπὸ Ϝ Λαβιηνοῦ ἔχοθ ἠβάλετο ὄρ, τοῦτο οἱ πολέμιοι σεσκαπηλείφεσιν· ταῦτα ἔκ τε τ σημείων ϵ τ Γαλλικῶν ὅπλων γνῶναι λέγων. ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ τᾶτο ἀκούσας, τὸ στράτευμα ὑπὸ τὸ πλησίον ὄρ ὑπήγαγθ, κ ὁπόσ παρεστήκατο, ὡς μάχῃ ποιούμθ. ὁ ὃ δὴ Λαβιηνὸς ὑπὸ τοῦ Καίσαρ κελευσθείς, εἰ μὴ τὸ ἑαυτοῦ στράτευμα πλησίον φαίνοιτο, μὴ ἐπιλυθῆν τοῖς πολεμίοις, (ἵνα πολλαχόθεν ἅμα μάχωνται) καὶ τὸ κελευσθὲν, τὸ ὄρ καταχαν, τ Καίσαρ ἀνέμεν ϵ μαχόμθ. ἤδη δ' ἐπὶ πολὺ σεπληλύθει ἡ ἡμέρα, ὅτ' ἐκ ἀπαγγέλλοιτ τῷ Καίσαρι οἱ κατάσκοποι· τ μὲν Λαβιηνὸν τὸ ὄρ κατέχειν, κ τοὺς Ἑλβητίους μιᾷ στραθπεδεύσαθ· τ ὃ Κονσίδιον ὑπὸ φόβ ϵ ὃν εἶδεν ὡς ἰδὼν ἀπαγγέλαι. παύτ μὲν δὴ τῇ ἡμέρᾳ ὁ Καῖσαρ κ τὸ εἰωθὸς ἀφῆκεν τοῖς πολεμίοις ἐφεδρεῖθ, ϵ εἰκοσι πέπαρας σταδίας ἀπ' αὐτῶν ἐστραθπεδεύσαθ.

κγ'. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ, ὅτι μὲν δύο ἡμέρας πέμπειν ἀπελείπετ Ϝ δεῖν σῖτον τῇ στρατιᾷ ἀφιδιδύναι, ὅτι ὃ πόλις μεγάλη τε ϵ εὐδαίμων τ Ἑβυίων, Βίβρακτ ὄνομα, ἀ πολεῖον ἀπεῦθεν ἑκατὸν πεπαρέκοντα τεσσάρων σταδίων ἀπῆν· βελόμθ ὁ Καῖσαρ τῷ σίτῳ σπουδεῖν, ἀπὸ μὲν τ Ἑλβητίων ἀπεστράφη, ἐπὶ ὃ τὴν Βίβρακτα ἐπορεύετο. τοῦτον δ' εὐθὺς τοῖς Ἑλβητίοις ὑπὸ τινῶν ἀπὸ Λευκίου Αἰμηλίου, Ϝ τ Γάλλων ἱππάρχου, σφίσι αὐτομολησάντων, ἀπηγγέλθη τα, αὐτοὶ ἤ τι τὰς Ῥωμαίων ὄλεν σφῶν φεύγειν, (ἃ δὴ καὶ τοῦτο μάλιστα ἠρέθη, ὅτι τῇ σεσπερᾳᾳ οἱ Ῥωμαῖοι τὸ ὄρ καταχόντες μάχῃ ϵ σπουδῇ) ἢτ' ἐν τ ἐπιτηδείων αὐτοὺς ἀπολύσῃν θαῤῥοῦντες, μετενόησαν· κ τ σφῶν ὀλίγ ἐλαφρόπεντες, τοὺς τ Ῥωμαίων ὀπισθοφύλακας διώκειν π, κ εἰς μάχην προκαλεῖν ἤρξαν θ.

κδ'. Ταῦτ' ἐν καζονησπέμθ ὁ Καῖσαρ, τὸ στράτευμα ὑπὸ τὸ πλησίον ὄρ ὑπήγαγε, κ τὴν μὲν ἵππον ἐν τούτῳ ἐπὶ τὸ τὴν πρώτην τ πολεμίων ὁρμὴν ἐπιχεῖν ἐπέμψεν· αὐτὸς δ' ἐν τούτῳ ἐν μέσῳ τοῦ ὄρους τὰ τέτταρα ἀφαιρεθέντα πάγματα τειχῆ ἀφιτίζει, ἔπειτα ἐπάνω ἑαυτοῦ τὰ ἕτερα δύο, ἃ νεωστὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κατεγράψατο, πάγματα, ϵ πᾶν σφὸς τέτρις τὸ συμμαχικὸν ἐν τῇ ἀκρωνυχίᾳ Ϝ ὄρους ἵδρυσεν, ὅπ πᾶν τοῦτο τὸ ὄρ ἀπὸ ἀκρῶν ἀναπληρῶσῃ, πᾶσι ὃ παρήγγελλεν, κ πάντα τὰ σκευοφόρα εἰς ἕνα τόπον συναγαγόντας, τοῖς ἐν τῇ κορυφῇ Ϝ ὄρους οὖσιν αὐτὸ ἀφυλάκτοις παρήγγειλε. ἐν τούτῳ δ' οἱ Ἑλβήτιοι πᾶσι σὺν τοῖς σκευοφόροις τοὺς Ῥωμαίους καζαδιαξάντες, τότε μὲν αὐτὸ εἰς ἕνα τόπον συνήθροισαν, αὐτοὶ δ' ἀθρόοι τὴν τ Ῥωμαίων ἵππον περιῆλθόν, κ εἰς φάλαγγα τὴν σφῶν πάλιν ποιησάμενοι, ἐπὶ τοὺς πρώτους τ Ῥωμαίων ἤεσαν.

κέ. Ὁ ὃ Καῖσαρ πρῶτον μὲν τ ἑαυτοῦ, ἔπειθ ὃ τοὺς πάντων τ ἄλλων ἵππους ἐκπεσδὺν ποιησάμθ, ἵνα ἴσ ἅπασι πᾶσιν ὀντ Ϝ κινδύνου, ἐλπὶς αὐτοῖς φυγῆς ἀλλὰ λείποιτο· ἔπειθ ὃ ϵ τ θυμὸν τ στρατιωτῶν ἐπιγείρας, ϵ ἐπὶ τὴν σύνοδον αὐτοὺς ἐξοτρύνας, τὴν μάχην συνῆψε. ϵ πρῶτον μὲν οἱ ἐν τῇ ἀκρωνυχίᾳ Ῥωμαῖοι ἠκόνιζόν τε κ ἐτόξευον ἐς αὐτούς· ὥστε ταχὺ τ ἐκείνων φάλαγγα διέῤῥηξαν. ἐπεὶ ὃ ἐξαναλώσαντες τὴν παῤῥῶθεν ἀλκὴν, ξυμφόρεις ἐπέδραμον σφίσι, πύτω μὲν Ϝ μὴ ῥᾳδίως μάχαζ μάλιστα ἐνεπεδίζοντο οἱ Γάλλοι· ὅτι οἱ πλεῖστοι αὐτῶν μιᾷ βολῇ πάλτοθ τὰς ἀσπίδας ἀφαπτερνισμένας τε κ τοῖς ὤμοις σεσοβιδεμένας ἔχοντες, ἔπειτα τ αἰχμῆς ἐγκαμφθείσης, ὅτε μὲν ἀποσπάσαζ, ὅτε γε τ δεξιτερῶς χειρὸς ἀχολεμένης εὐπετῶς ἠδύναθ μάχαζ. ὧθ' οἱ πολλοὶ μὲν αὐτῶν πολὺν χρόνον πρὸς τὸ ἀποσπάσαζ τὰ πάλτα ἀπὸ τ ἀσπίδων τ βραχίονα σείσαντες, πάς τ' ἀσπίδας ἀπέῤῥιψαν, ϵ γυμνοὶ σεμάχοντο· τέλ ὃ τραύμασι κα-

πηρεσ-

πηρετικότες, ἐπὶ πόδα τ' ἀνεχάσωντο, ἕ ὡς ὄρος ἕ τελέον πτλάρων τειλίων ἀπίχον ἀνεχώρησαν. οἰκείναν μὲν ἓν τοῦτο τὸ ὄρος κατελαβόντων, ἕ τ' Ῥωμαίων ἐπιδιωκόντων, οἵτε Βοῖοι, κὴ οἱ Τέλιγγοι, πενταχιλιοι ἐπὶ πᾶσι τ' Ἑλβητίων πεζαγμένοι, ὀκ ὀλαγίω γυμνοῦ τοῖς Ῥωμαίοις ἐπιλόντες, ὡς ἐκύκλων αὐτούς· ἕ τοῦτο οἱ ὀ πρὸ ὄρεος Ἑλβήτιοι καλιδέντες, ἐξ ὀρχῆς πάλιν τοῖς Ῥωμαίοις ἐπέκειντο. ἕ τὴν μάχλω ἀνενεώσαντο. οἱ ὃ Ῥωμαῖοι τελχῖ ἑωτὲς πεξάμβοι, ἤλασον εἰς αὐτὲς· ἕ οἱ μὲν αὐτῶν τοῖς ἤδη ἡτημένοις τ' Ἑλβητίων ἀντίζον· οἱ ὃ ὡὲς τοὺς νεωστὶ ἐπιόντας ἐμάχοντο.

κϛ'. Οὕτως σ' ἰσορρόπως αὐτῶν ἐπὶ μακρότατον ἀγωνισαμένων, τέλος οἱ Ἑλβήλιοι ἀντέχειν ὀκ ἠδυνήησαν· ἀλλ' εὐθὺς οἱ μὲν αὐτῶν, ὡς κὴ πρότερον, ἐπὶ τὸ ὄρος, οἱ ὃ ὡὲς τε τὰ ἅρμαθα ἕ τὰ σκευοφόρα ἀνεχώρησαν. Ἀφ' πάσης μὲν ἦ ταύτης τ' μάχης, καίπερ μέχρι δείλης ἐξ ἑωθινοῦ Ἀφηνιχθημένης, ὐδεὶς ὀκ νότε ἰδεῖν τ' πολέμιον ἠδυνήθη· ἐπὶ πολὺ ὃ κὴ τ' νυκτὸς οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τὰ σκευοφόρα ἠωνίσωντο. οἱ μὲν ἦ Ἑλβήλιοι ἄτε δὴ ἔρυμά τι τὰ ἅρμαθα πεβαλόντες, ἐξ αὐτῶν εἰς τοὺς ἐπόνλας τ' Ῥωμαίων ἐπέξυον· κὴ ἔνιοί γε αὐτῶν μεταξὺ τ' δ' ἁρμάτων κὴ τ' τειχῶν, παλτὰ πολλὰ κὴ ξυστὰ ὑπαφίεσαν. ὡς τ' ἐκεῖ ἐτρώθησαν πολλοὶ τ' Ῥωμαίων. τέλος σ' ὅμως κὴ τότων κρατήσαντες, τ' τεσκευοφόρων ἕ ᾧ αὐτῶν σκηνῆς ἐγκρατεῖς ἐγένοντο οἱ Ῥωμαῖοι. σκηνῆταί τε τὴν π ᾧ Ὀργετόριγα θυγατέρα, κὴ ἕνα τ' αὐτοῦ υἱῶν ἐζώγρησαν. ὀκ ὃ ταύτης τ' μάχης ἄνδρες τ' Ἑλβητίων ὡς τεσσαρακαιδεκάκις μύριοι πεθνηκόμβοι, ὅλην τὴν νύκτα τὴν ὁδὸν ἐ Ἀφελείποντες ἐπορεύοντο· ἕ τ' Ῥωμαίων, Ἀφ' τὸ τρεῖς ἡμέρας πρὸ τ τ' σκηνῆς τ' μάχης ἀνδρες τ' Ἑλβητίων ὡς τεσσαρακαιδεκάκις μύριοι πεθνηκόμβοι, ὅλην τὴν νύκτα τὴν ὁδὸν ἐ Ἀφελείποντες ἐπορεύοντο· ἕ τ' Ῥωμαίων, Ἀφ' τὸ τρεῖς ἡμέρας πρὸ τ τ' σκηνῆς τ' μάχης ἕ τῶν τ' νεκρῶν ἀναίρεσιν Ἀφατελέψαι, οἰκείνας διώκειν μὴ δυνηθέντων, ὐ τῇ τῶν Λιγγόνων πιζεταῖοι ἀφίκοντο. ὁ μὲν ἓν Καῖσαρ κήρυκας πρὸς τὰς Λιγγόνας πέμπων, ἀπηγόρδυε μηδὲν τ' ἐπιτηδείων τοῖς Ἑλβητίοις πορίζειν· εἰ ὃ μὴ, πολεμίοις αὐτοῖς ὡς κὴ τοῖς Ἑλβητίοις χρήσεσθαι. κὴ αὐτὸς ὁμοῦ δὴ ἄγων πᾶσαν τὴν ἑαυτῦ δύναμιν, ἐφείπετο.

κζ'. Οἱ σ' Ἑλβήτιοι ἐκάτερ πάντων πεζαγμάτων ἀπορία συνεχόμβοι, στέσβεις παρὰ τ' Καίσαρα πρὶ ποιησόμενοι ἔπεμψαν· οἱ κὰ' ὁδὸν αὐτῷ ἐντυχόντες, ὡς τε τοὺς πόδας αὐτοῦ προσέπεσον, κὴ εἰρήνλω παρ' αὐτῦ σὺν πολλοῖς δακρύοις ᾔτησαν. κὴ ὁ μὲν Καῖσαρ, ὅπερ ἦσαν τότε, συνταῦθα ἑαυτὸν προμένειν ἐκέλευεν· οἱ σ' ἐπείγοντο. ὡὲς αὐτοὺς μὲν οὖν παραγβόμβος, τὰ ὅπλα, κὴ ὁμήρους, τές τε πρὸς αὐτὲς αὐτομολήσαντας ἀπῄτει. ἐν ᾧ ὃ ταῦτα συνηγροίζοντο, μιᾶς νυκτὸς ὡὲς τὸ παῦται Ἀφαπραφθέσας Ἀφελεποῦσης, ἄνδρες ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους τ' Βερβιγίνης οὕτω καλεμένης Φυλῆς, ἢ φόβῳ ἕ παραδοθέντων τ' ὅπλων ὑπὸ τ' Ῥωμαίων κλαυθῆναι, ἢ τ' ἓν ἐλπίδι τινὸς σωτηρίας παρορμηθέντες (τοσούτων μὲν ἦ ὄντων τ' τοῖς Ῥωμαίοις ὡφελουμένων, τὴν σφῶν ὀλίγων φυγὴν λαθεῖν ἂν, ἢ κὴ παντάπασιν ἄδηλον ἠγοῦντο εἶναι) ὐ ταύτῃ τῇ νυκτὶ ὀκ ἓ σφῶν τραπεζίδε ἐξῆλθον, ὡὲς τε τ' Ῥῆνον ἕ τὴν τ' Γερμανῶν χώραν ἔτεινον.

κή. Τοῦτο καθαμαθὼν ὁ Καῖσαρ, ὧν Ἀφ' τὴν χώραν ὅτοι ἐπορεύοντο, κήρυκα ἐπεμψεν, εἰ ἀναίποι παρ' ἑαυτῷ εἶναι ἐθέλοιεν, τούτους ἀπάγειν κελεύων. οἰκείνοις μὲν ἓν ὁ Καῖσαρ πρὸς ἑαυτὸν ἀπαχθεῖσιν ὡς πολεμίοις ἐχρήσατο· πάντας ὃ τοὺς ἄλλους, τὰ ὅπλα κὴ ὁμήρους τούς τε πρὸς αὐτὲς αὐτομολήσαντας ἀπέλαβεν, εἰς ὡεχώρησιν ἐδέξατο. κὴ τοὺς μὲν Ἑλβητίους, τούς τε Τελίγγους, ἕ τοὺς Λακόβελγας, εἰς τὴν ἧς ἐξελήλυθεσαν χώραν, ἐπανιέναι οἰκέλευσεν. ὅτι ὃ πάντων τ' καρπῶν διαφθαρέντων, ὃ δὲν ἔτ' ἦν ἐν τῇ χώρᾳ, ὧ δύναντο πρὸς τ' λιμὸν ἐξαρκεῖν, τοῖς μὲν Ἀλλόβρυξι αὐτοῖς σῖτον προίζειν· τοῖς σ' αὖ Ἑλβητίοις, τάς τε πόλεις κὴ τὰς κώμας τ' Ἀλλοβρύγων, ἃς κατέφλεξαν, ἀναρῆσαι ἐκέλευσε. τοῦτο ὃ διὰ ταύτην μάλιστα τὴν αἰτίαν ὁ Καῖσαρ ἐποιεῖτο, μὴ βυλόμβος τὴν Ἑλβητικὴν χώραν ἔρημον διαμένειν· μὴ οἱ πέραν ἕ Ῥῆνον Γερμανοὶ ταύτην ἐνεργὸν τὴν ὕσην πεσθέντες, ὀκ τ' σφῶν εἰς αὐτὸν διαβαίνειεν, πρόχωρόί τε τ' ἐπικρατείας ἕ τ' Ἀλλοβρύγων γένοιντο. τὰς ὃ Βοΐους αἰτοῦσιν παρ' ἑαυτοῦ τοῖς Ἐδυείοις, ὅτι ἀλκίμους ἄνδρας ὄντας ἐώρων, ὁ Καῖσαρ συνεχώρησε. τότοις μὲν ἓν οἱ Ἐδυεῖς τότε μὲν χώραν ἔδωκαν· ἔπειθα σ' ἐλευθέρους τε κὴ αὐτονόμους ὡς ἑαυτὲς ἐποίησαν.

κθ'. Ἐν ὃ τῇ τ' Ἑλβητίων τραπεζίδι Ἑλληνιστὶ γεγραμμένας εὑρόντες πίνακας οἱ τραπῶται, τῷ Καίσαρι ἀπήνεγκαν. ἐν ταύταις ὃ τὰ πάντων τ' ὀκ τ' Ἑλβηλικῆς ἐξελελυθότων τραπιτῶν, χωρὶς ὃ τὰ τ' τε παίδων κὴ τ' γυναικῶν ἕ πάντων τ' ὑπὲρ τὰ τραπεύσε-

μὴ

μω ἔτη γεγενότων ὀνόμαζε ἠριθμεῖτο· ὧν πάντων ὁ ἀριθμὸς τοιοῦτος ἦν· τῶν μὲ Ἑλβητίων, ἓξ καὶ εἴκοσι μυριάδες καὶ τεσσαράκοντα χιλιάδες· Τελίγγων δὲ, τρισμύριοι καὶ ἑξακισχίλιοι· Ῥαιράκων δὲ, τρισχίλιοι καὶ δισμύριοι· Βοΐων δὲ, δισχίλιοι καὶ τρισμύριοι· τῶν δὲ Λακοβελίγων, μύριοι καὶ πεντακισχίλιοι. Ἐκ τῶν μὲν στρατευομένων συμπάντων ὁ ἀριθμὸς, σὺν ἑπτὰ μυριάδες τε καὶ δισχίλιοι. τῶν δὲ ἐξεληλυθότων τὴν χώρας συμπάντων ὁ ἀριθμὸς, τεσσαράκοντα ἓξ μυριάδες καὶ ὀκτακισχίλιοι. τῶν δὲ ἐπανιόντων κελεύσαντος τοῦ Καίσαρος ἀριθμηθέντων, εὑρέθησαν τὸ πᾶν ἕνδεκα μυριάδες.

λ'. Τότε μὲν ἓν τῷ πολέμῳ τοῦ Καίσαρος τέλος ἐπιθέντος, οὐ πασῶν σχεδὸν τῶν Γαλατίας πόλεων οἱ ἄρχοντες ἐπὶ τὸν Καίσαρα ἐπὶ τὴν αὐτὴν νίκην σωηδέμβροι ἦλθον, λέγοντες τοιάδε· Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ἴσμεν, Καῖσαρ, καὶ ὡς σοὶ τοῖς Ἑλβητίοις, ἀνθ' ὧν τὸ πάλαι τοὺς Ῥωμαίους ἐκάκωζαν, νῦν πολέμου δίκην ἐπιθέντος, οὐχ ἧσσον ταῦτα ἐπὶ τῇ συμπάσῃ τῶν Γαλατίας, ἢ ἐπὶ τῇ τῶν Ῥωμαίων ὠφελείᾳ πεπραγέναι. οἱ μὲν γὰρ Ἑλβήτιοι εὖ σφᾶς ἔπαθόντες τὴν σφῶν χώραν κατέλιπον, οὐ γὰρ ἔχοντες πάσῃ τῇ Γαλατίᾳ πόλεμον ἐμφέρειν, καὶ πύστει καζαρεψάμβροι, χώραν μὲν, ἣν τινα συεργητύστῳ γνώσκοιεν, ἑαυτοῖς ἐξελεῖν· τὴν δὲ ἄλλην ἅπασαν Γαλατίαν ὑποτελῆ ἔχειν. δεόμεθα δέ σε, ἔφασαν, ἐᾶσαι ἡμᾶς σύνοδον πάσης τῆς Γαλατίας ποιήσασθαι. ἔχομεν γὰρ σὺν τῇ πάντων τῶν Γάλλων γνώμῃ τί παρὰ σοῦ δεῖσθαι. Οἱ μὲν ἓν ἔτος εἶπον. γενομένης δὲ αὐτοῖς τῆς παρὰ τοῦ Καίσαρος, σωιώμοσαν· μηδένα ἄλλον, εἰ μὴ τὸν ὑπὸ πάντων τῶν Γάλλων ἐπὶ τοῦτο αἱρεθέντα, ταῦτα τῆς Καίσαρι ἀπαγγελεῖν.

λά. Ταύτης μὲν ἓν τῆς συνόδου συναθροισθείσης, οἱ αὐτοὶ ἤδη πρὸς τὸν Καίσαρα ἐλθόντες ἄρχοντες τῶν πόλεων, τότε καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπανῆλθον, δεόμενοι συγχωρεῖν περί τε τῶν σφῶν καὶ τῆς πάντων τῶν ἄλλων Γάλλων σωτηρίας πρὸς αὐτὸν ἀφιλέσθαι. Τότε μὲν ἓν τυχόντες, πάντες ὡσεὶ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ δεδακρυμένοι ὡσέπιπτον, οὐχ ἧσσον ἐπιθυμεῖν λέγοντες τὸ κοινολογηθέντα μὴ ἀδημοσιεύσαι, ἢ σφίσι ἄμεινον εἶναι παρὰ τοῦ Καίσαρος γενέσθαι· ὅτι ἂν αὐτὸ δημοσιωθῇ, σαφῶς ἥδεσαν ἐχυρῶς πιμωρησόμενοι. ὑπὲρ αὐτῶν δὲ Διβίλιακος ὁ Ἐδουὸς, λόγου ποιησάμενος, τοιάδε ἔλεξεν. Ἐγένοντο μέν, ἔφη, δύο τῆς Γαλατίας χισμαζαι· ὧν τοῦ μὲν ἑνὸς οἱ Ἐδουοὶ, δαπέρ σφ' οἱ Ἀρβέρνοι ἦρχον. οὗ ἐπειδὴ πολὺν χρόνον τοῖς Ἐδουοῦσι ὡσεὶ τῆς Γαλατίας δορυφορίας ἀντηγωνίσαντο, τέλος σφίσιν αὐτοῖς ὑποπίπτοντες, μισθωτὰς παρὰ τῶν Γερμανῶν μεπεμψαντο. ὧν τὸ πρῶτον μὲν μύριοι μόνον ἐπανέβησαν τὸν Ῥῆνον διέβησαν· ἔπειτα δὲ ἄνδρες ἄγριοι ἔτι καὶ βάρβαροι, τῇ χώρᾳ ἐκ τῆς διαίτης τῆς τῶν Γάλλων δυνάμει προφέροντες, πλείους ἐπραωώθησαν. ὥστε αὐτῶν νῦν εἶσιν ὑπὲρ τῆς Γαλατίας ὡς δώδεκα μυριάδες. τούτοις μὲν οἵτ' Ἐδουοὶ καὶ οἱ σφίσιν σύμμαχοι ἅπαξ καὶ δὶς συνέβαλον· ἡττηθέντες δὲ, μεγάλως ἠτύχησαν. πάντας μὲν γὰρ τοὺς εὐγενεῖς, πᾶσάν τε τὴν σφῶν σύγκλειδα, πάντας τε πρὸς τούτοις τοὺς ἱππέας ἀπέβαλον. ὧνπερ οἱ τῇ σφῶν ποτὲ δυνάμει, καὶ τῇ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ξενίᾳ τε καὶ φιλίᾳ μέγιστα ἰσχύσαντες Ἐδουοῖς, τοῖς Σεκανοῖς νῦν ὁμήρους δοῦναι τοὺς πάντων τῶν σφῶν πόλεως ἀρίστων παῖδας, καὶ ὀμόσαι. ἢ μὴν μηδὲ τοὺς ὁμήρους ἀπαιτήσειν, μήτε βοηθείας παρὰ τῶν Ῥωμαίων δήσεσθαι, μήτε γε παραιτήσεσθαι τοῦ μὴ ἀφ' παντὸς τῶν Σεκανῶν ὑπακούειν. καὶ αὐτὸ μὲν, ἔφη, μόνον εἰμὶ ἐγὼ, ὅτις οὐ πᾶσι τοῖς Ἐδουοῦσιν, ἢ τοῖς ἄλλοις συνορκωμοτεῖν, ἢ ὑφ' ὁμήρους τοὺς ἐμοὺς παῖδας δοῦναι, οὐκ ἠθυμήθην πειθήναι. καὶ διὰ τὴν αἰτίαν πύστει οὐκ ἐκ τῆς Ἐδουοῦ πόλεως ὡσφυγὼν εἰς τὸν Ῥώμιλον, ὡσὶ βοηθείας ὡσὲς τὴν μεγίστην παρεχόμενος· ὅπ μόνος ἐγὼ ἔτι γε ἐνορκος ἦν, ἔτε ὁμήρους ἐδεδώκειν. ἀλλ' οἱ γέμιλοι Σεκανοὶ νενικηκότες κάκιον νῦν τῶν ἡττηθέντων Ἐδουοῦν σεχάτησιν. ὁ μὲν γὰρ τῶν Γερμανῶν βασιλεὺς Ἀριόβισος οὐ τῇ σφετέρων χώρᾳ κεχαμένει, καὶ τῆς Γαλατίας συεργητύστης Σεκανικῆς γῆς τὸ τέλτον μέρος κατέχει. νῦν δ' ἔπ τῶν ἄλλα τέλτα μέρους τὸν Σεκανὸν ἐξίστασθαί οἱ κελεύει· ὅπ ὀλίγοις πρὸ τῶν μησὶν Ἀρούδων δύο μυριάδες καὶ πεντακισχίλιοι αὐτῷ ὡσῆλθον, οἷς χώραν νῦν ἑτοιμάζει. ὧς τ' ὐκ τούτων συμβήσεται, πάντως μὲν τοὺς Γάλλους τῶν σφῶν χώρας ἐκβληθήσεσθαι· πάντως δὲ τοὺς Γερμανοὺς τοῦ Ῥῆνου ἀφεβήσεσθαι. (ἐ μὲν γὰρ τῇ τῶν Γάλλων χώρᾳ ἡ τῶν Γερμανῶν ὁμοία, ὑσὶ· ἡ τούτων βιοτεία τῇ τῶν Γάλλων παραβλητέα) ὁ δὲ δὴ Ἀριόβισος, τοὺς Γάλλους οὐ τῇ Ἀμβατουβέλα ἅπαξ μάχῃ νικήσας, ὑπερογκόν τι καὶ ἄγριον ἄρχει. ὁμήρους μὲν γὰρ τοὺς πάντων τῶν ἀρίστων αὐτοῦ παῖδας, καὶ εἰ τι γε ὡσὸς τε τῷ νεύματι καὶ τῇ σπείρᾳ γνώμῃ ἐ ποιοῦσι, ὑδὲν ὅπ τῶν δεινοτάτων τούτοις τοῖς ὁμήρους ἐ

δρᾷ· ἀνὴρ σθ' ἐστὶν ὀργίλος τε καὶ βάρβαρος, καὶ παράπτωμα, καὶ τὸ ὅλον ἡ ἐκείνου ὀργὴ σχεδὸν ἔτ' ἀνεκτός. ὥστ' εἰ μὴ ὑπὸ σοῦ, Καῖσαρ, ἢ τῶν ἄλλων Ῥωμαίων βοηθούμεθα, πάντες οἱ Γάλλοι ταυτὸ τοῖς Ἑλβητίοις ποιεῖν ἀναγκαθησόμεθα· ὃν μὴ τῆς ἡμετέρας γῆς ἐξελθεῖν, χώραν δέ τινα πρίῤῥω ἀπὸ τῶν Γερμανῶν ἀφιεῖσθαι ζητεῖν εἰ δέ γε ἃ λέγω νῦν, τῷ Ἀριοβίστῳ ἀπαγγελθῇ, σὸν ἅμφι δὲ μὴ ἐχὶ αὐτὸν τὰς παρ' ἑαυτῷ ὁμήρους ἀφειδέσθαι πεμφήσεσθαι. ἀλλὰ σὺ Καῖσαρ, ἢ τῇ σαυτοῦ τε καὶ δήμου τῶν Ῥωμαίων φήμῃ, ἢ ἐκ τῶν νεωστὶ ταύτης καὶ τῶν Ἑλβητίων νίκης δέξῃ κωλύειν, μὴ μείζων ἀριθμὸς Γερμανῶν εἰς τὴν Γαλατίαν ἀφίξῃ· καὶ πᾶσαν ἐκ τούτου τὴν Γαλατίαν τοῦ Ἀριοβίστου δύναμιν ἐλευθερώσεις.

λβ'. Ταῦτα δὲ Διβίλακος εἰπόντος, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες πιμπρὰν σφίσι γενέσθαι τὸν Καίσαρα κλαίοντες ἐκέτευον. μόνος δὲ τοὺς Σεκανοὺς ὁ Καῖσαρ ὑδὲν μὲν τούτων ποιοῦντας, ἀναιρεῖς δέ, ἐκ τῆς κεφαλαίας ἀνιεμένους τε καὶ κάτω βλέποντας καθυποστέμμενον, τί ποτέ τ' εἴη τοῦτο θαυμάσας, αὐτὸς μὲν ἠρώτησεν. ἐκείνων δ' ὑδὲν ἀποκρινομένων, ἐκ δὲ Καίσαρος πολλὰ περὶ τούτων ἐρωτήσαντος, ὁ Ἐδουεὺς Διβίλακος ὅστις αὐτῷ ἀπεκρίνατο· Ἀλλ' οἱ Σεκανοί, Καῖσαρ, τοσούτῳ τῶν ἄλλων Γάλλων κάκιον πράττουσιν, ὅσῳ αὐτοὶ μόνοι ὑσὶ' ἐν ἀπορρήτῳ ὀδυρεῖς, ὑδὲ ἡέμιλον βοηθείας ἐ τολμῶσι δίδθαι. τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις Γάλλοις φεύγειν οἷόν τ' ἐστὶ· τοῖς Σεκανοῖς σθ' ὅ. ὁ μὲν γὰρ Ἀριόβιστος ἔν τε τῇ ἐκείνων χώρᾳ κατῳκισμένη, ἐκ πάσας τὰς αὐτῶν πόλεις ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, ὑδὲν ὅ, τι αὐτοῖς τῶν δεινοπάτων ἐ δρᾷ.

λγ'. Ταῦτα ὁ Καῖσαρ ἀκούσας, τὴν Γάλλων παρεμυθήσατο, τάδε ἑαυτῷ μελήσειν αὐτοῖς ὑποσχόμενος· μεγάλας γὰρ ἐλπίδας ἔχειν, τὸν Ἀριόβιστον πολλὰ ὀφ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐνηργατῆθαι, νῦν τέτων μεμνημένον πιύσεσθαί τ' ὕβρεως. τούτων μὲν τέτε εἰρημένων, διέλυσε τὴν ἀγορήν. χρεὼν δὲ τινα πολλὰ αὐτὸν ἔ τέτῳ τῷ πράγματι ἐγχειρεῖν παρῳξιε. πρῶτον μὲν γὰρ τὴν Ἑδουεῖς πολλάκις συμμάχους ἢ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐ ἀδελφὰς κεκλημένους, νῦν ἐπὶ τοῖς Γερμανοῖς γενομένους, ἐ πολλὰ σφῶν ὡρᾶσθαι τοῖς Σεκανοῖς ὁρῶντας ὁμήρους ἐαυτῷ τε ἐ τοῖς Ῥωμαίοις, τοσαύτης ὕσης τ' ἐκείνων ἀρχῆς, αἰσχρὸν ἡγεῖτο εἶναι. ἔπειτα ἢ ἐ τὴν Γερμανὴν καθ' μικρὸν τ' Ῥῆνον ἀφιβαίνειν, πολύ τ' ἤδη ὠθεῖσθαι αὐτῶν ἐν τῇ Γαλατίᾳ εἶναι συνοίμωξαν, ἐκ τέτων μέγαν τοῖς Ῥωμαίοις ἐπιφερόμενον κίνδυνον. ἐκ ὤετο ἂν ποτὲ θελήσειν τέτους τοὺς ἄνδρας πάσης τ' Γαλατίας ἐγκρατεῖς γενομένους, ἀποχάσθαι ἂν (ὅσῳ ἤδη οἱ Κίμβροι τε καὶ οἱ Τέτονοι ἐποιήσαντο) ἔ εἰς τὴν ἐπαρχίαν, κἀντεῦθεν εἰς αὐτὴν χωρεῖν τὴν Ἰταλίαν· καὶ ταῦτα δ' Ῥοδανοῦ μόνον τὸν τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίαν ἀπὸ τῶν Σεκυσιανῶν ἀποτέμνοντος. ὥστε τέτων ὁ Καῖσαρ ἤθελε πρόνοιαν ἐποιεῖτο. ὁ γὰρ Ἀριόβιστος ὕτως ὑπεριφρόνει τε καὶ ἐμεγαλήγορει, ὥστε σὸν ἔτ' ἐδόκει ἀνεκτός.

λδ'. Ἔδοξε μὲν δὴ τῷ Καίσαρι αὐτῷ διὰ ταῦτα συγκαλέσας. καὶ ἔπεμψε τινὰ δησόμενον αὐτοῦ, τινὰ τόπον ἐν μέσῳ ἑκατέρων τῶν στρατῶν, πρὸς τὸ εἰς λόγους ἀλλήλοις ἐλθεῖν, ἐξαιρεῖσθαι· ὅτι αὐτῷ πρὸς τῶν ἀμφοτέρους συμφερόντων πραγμάτων χρήζοι συγγενέσθαι. ὁ δ' Ἀριόβιστος τῷ δὲ Καίσαρος ἀγγέλῳ ἀπεκρίνατο. Ἀλλ' ἦλθον ἂν, ἔφη, ἐγὼ παρὰ τὸν Καίσαρα, εἰ ἐκείνῳ ἔχρηζον· ὡσαύτως δ' ἐκεῖνον παρ' ἐμὲ χρὴ ἐλθεῖν, εἴ τι παρ' ἐμοῦ θέλει. πρὸς τέτοις δ', χωρὶς στρατεύματος εἰς τὴν ὑπὸ τῷ Καίσαρι Γαλατίαν ἐρχόμενος ἂν, ἔτε γ' ἄνευ μεγάλης δαπάνης τε καὶ πολλῆς ἀσχολίας τὴν στρατιὰν εἰς ἕνα σωμάγειν δυναίμην. ἀλλὰ γὰρ, ἔφη, θαυμάζω, τί ἐν τῇ ἐμῇ Γαλατίᾳ, ἣν ἐγὼ κατεπολέμησα, ὅ, τι Καίσαρι, καὶ οἱ ἄλλοι Ῥωμαῖοι θέλυσι.

λε. Τέτων τῷ Καίσαρι ἀπαγγελθέντων, πρέσβεις πάλιν πρὸς τὸν Ἀριόβιστον, ταῦτα λέγειν αὐτοῖς ἐπιτείλας, ἐπέμψατο· Ἐπεμψε μὲν ἡμᾶς Καίσαρ, ὦ Ἀριόβιστε φησὶ δ', ὅτι ἐπειδὴ σὺ τοσαῦτα ὑπ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν Ῥωμαίων εὐπετυχήκας, ὥστε ἐπὶ τὴν ἐκείνου ὑπατείας βασιλέα τε καὶ φίλον ὑπὸ τῆς γερουσίας ἀναγορευθῆναι, νῦν αὖτε δ' χάριν τέτων ἐκείνῳ ἀποδιδόναι, τἐναντίον εἰς λόγους ἐλθεῖν, καίπερ ὑπ' αὐτοῦ δεηθείς, βαρύνῃ, ὅτε περὶ τῶν κοινῶν ἀμφοτέρους πραγμάτων αὐτῷ διαλέγεσθαι θέλεις, παῦσαι σὺ ἐπιστέλλει· πρῶτον μὲν, ὡλείας τὸ Γερμανῶν εἰς τὴν Γαλατίαν μὴ διαβιβάζειν· ἔπειτα δ', τὰς αὐτῶν παρὰ σοὶ ὄντως ὁμήρους ἀποδοῦναί τε, καὶ τοῖς Σεκανοῖς συγχωρεῖν ὅσπερ αὐτοὶ ἔχυσι ἀποπέμπειν, μήτ' ἐπὶ τὰς Ἑδουεῖς ὑβρίζειν, μήτε γε ἐκείνοις, μήτε τοῖς αὐτῶν συμμάχοις ἀδίκως πόλεμον ἐπιφέρειν σὲ κελεύει. καὶ εἰ μὲν ὅτῳ πειθῇ, ἐκεῖνός τε καὶ οἱ ἄλλοι Ῥωμαῖοι σοὶ φίλοι πε-

κλ-

περιφόσον) διαγένεσθαι· εἰ δὲ μὴ, (ἐπὶ ὑπάτων μὲν ἦν Μάρκε Μεσσάλα τε καὶ Μάρκε Πείσωνος, ἡ χρεία τῆ Ῥωμαίων, τὸ δὲ ἐν τῆ Γαλατίᾳ ἐπαρχίας ἐπιλεκτὸν ἐσόντα, τὰς δ' Ἑδρείς καὶ τὰς αὐτῶν συμμάχους, ἐν ὅσῳ γε οἱ Ῥωμαῖοι μὴ βλάπτοιντο, ἀβλαβεῖς ἀφοσιώζειν ἐψηφίσατο) ἀφ' ἧς μὲν τὰς Ἑδρείς νῦν ὑπὸ σοῦ ὑβριζομένους ἐβοήθει.

λς'. Οἱ μὲν ταῦτα τῷ Ἀριοβίσῳ ἔλεγον. ἐκεῖνος δ' ἀπεκρίνατο. Ἀλλὰ δίκαιον τοῦτ' ἔστιν, ἔφη, ἐν τῷ πολέμῳ, τὰς κρατησάσας τῶν ἡττηθέντων, ὅπως ἂν βούλωνται, ἄρχειν. οἵπερ Ῥωμαῖοι ὧν ἐκράτησαν, ἐ τοῖς τῶν ἄλλων γνώμοις, ἀλλ' ὅπως ἂν σφίσι δοκῇ ἄρχουσιν. ὡς μὲν οὖν ἐγὼ αὐτοῖς, οὓς μὴ ἐλαύθερόω τῷ σφίσι δικαίῳ χρῆσθαι, οὐκ ἐνοχλῶ· ὡσαύτως ταυτὸ μοι δεῖ περ' ἐκείνων πάσχειν. οἱ μὲν γὰρ Ἑδρείς τὸ δ' πολέμου τύχης πειράσαντες, καὶ μάχῃ ὑπ' ἐμοῦ ἡττηθέντες, ὑποτελεῖς μοι γεγένηνται. καὶ ὁ Καῖσαρ μεγάλως μ' ἀδικεῖ, ὅς μοι ἐνδίδε παραγγέλλοντος, τοὺς ἐμοὺς ἠλάπωσε φόρους. τοῦτο δ' αὐτῷ ἀπαγγέλατε· ὡς τοῖς Ἑδρείοις τοὺς αὐτῶν ὁμήρους οὐκ ἀποδώσω. ἀλλ' εἰ μὲν κατὰ τὰς πρὸς μὲ συνθήκας ποιῆσι, τὸ συντεθὲν δασμόν μοι κατ' ἔτος πελῆσι, πόλεμον οὐκ ἐξοίσω ἐπ' αὐτούς· εἰ δὲ μὴ, εὖ ἴσθε, ὅτι πρῶτα τὸ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀδελφικὸν ὄνομα ἀπίσω αὐτοῖς. ὁ δ' ἐπιστέλλει μοι, ὡς ἀδικουμένους ὑπ' ἐμοῦ τοὺς Ἑδρείς ἐ πρεσβύτερ)· ἐδεῖς, ἔφη, ὅτις συμβαλὼν, μὴ οὐκ ἡττήθη, ἐγένετο. ὥσθ' ὁπότ' ἂν αὐτῷ δοκῇ, μοὶ συμβαλέτω. γνώσεται μὲν γὰρ, πίνες οἱ σὺν ἐμοὶ ἀκροβολισάμενοί π καὶ ἐν τοῖς ὅπλοις ἐμπειρότατοι Γερμανοί, ἐνδεκαπέταρσιν ὅλοις ἔτεσιν ὑπαὶθριοι ἀγραυλοῦντες, ἐν τῷ πολέμῳ εἰσίν.

λζ'. Ἐν ταυτῷ δὲ χρόνῳ ταῦτά π τῷ Καίσαρι διηγγέλλοντο, καὶ πρέσβεις παρά τε τοὺς Ἑδρείων καὶ τοὺς Τρευίρων αὐτῷ ἦλθον· τοῦ μὲν, μεμφόμενοι, ὅτι οἱ Ἀρέδης νεωστὶ εἰς τὴν Γαλατίαν περαιωθέντες τὴν σφῶν χώραν ἐληΐζοντο, λέγοντες δ' ὡς εἰρήνης παρὰ τοῦ Ἀριοβίστου, καίπερ ὁμήρους αὐτῷ δόντες, τυχεῖν μὴ δύναιντο· τοῦ δὲ Τρευίρων, ἱκέτου Φυλακὸς Σεβύου, Νασούα τε καὶ Κιμβηγίου ἀδελφῶν ἡγεμόνων, πρὸς τοῖς τοῦ Ῥήνου ὄχθαις στρατοπεδεύσασθαι, καὶ πάντας ἐπιχειρεῖν τὸν πολεμον ἀφαιρεῖσθαι· ἀγγέλλοντες. τούτοις μὲν ὃν πειθεὶς ὁ Καῖσαρ τοῖς λόγοις, ἀσφαλέστερον ἑαυτῷ ἡγήσασθαι εἶναι, μὴ τῇ τοῦ Ἀριοβίστου πολλαπλῇ στρατιᾷ ἐ ταύτης τὸ τοῦ Σεβύου χειρὸς συμμιξάσης, δυσχερέστερον αὐτῷ δύναιτο ἀντέχειν. τοιαῦτα ὡς ἠδυνήθη πάγιστα τὸν στρατὸν ἐπισιτισάμενος, ἐπὶ τὸ Ἀριόβιστον ἤλασε.

λή. Τελῶν δ' ἡμερῶν ὁδὸν αὐτῷ ἤδη ἀνύσαντι ἀπηγγέλθη, τὸν Ἀριόβιστον παντὶ σὺν τῷ στρατεύματι ἐπὶ τὸ τοῦ Βεσοντιῶνα, πόλιν τῶν Σεκουανῶν μεγίστην, καταλαβεῖν, ἀπέχειν τε ἤδη τὰ τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ χώρας προεληλυθέναι. ὅπως δὲ μὴ τοῦτο συμβῇ, προνοητέον μάλιστα εἶναι ὁ Καῖσαρ ἠγεῖτο. ἐν ταύτῃ μὲν γὰρ τῇ πόλει πάντων τῶν εἰς τὸ πόλεμον χρησίμων πολλὴ σπουδὴ ἀφθονία· αὐτή τε ἔτως φύσει ὀχυρόω, ὥστε μέγα τὸ πόλεμον ἐπιτηδειοτάτην εἶναι. τῷ μὲν γὰρ ποδισμῷ Ἀλδιάσδυσι, ὡς ὑπὸ πάσης διαβήτου, περιλαμβανομένη, πᾶσα σχεδὸν περιέχουσα· τὸ δ' ὑπόλοιπον μέρος τῆς πόλεως, ἣ ὁ ποδισμὸς ἀφαιρεῖται, ὄρος ὑψηλότατον ὄρει μεγίστῳ. ὥσθ' αἱ τούτου πίζαι ἀμφοτέρωθεν εἰς τὸν ποδισμὸν καθήκουσ· τοῦτο δὲ τὸ ὄρος τοίχου περιοικοδομηθὲν τῇ πόλει συζεύγνυσι, καὶ ἀκρόπολιν αὐτὴν τοῦτο ἀπεργάζεται. ἐπὶ τούτῳ μὲν ὃν τὴν πόλιν ὁ Καῖσαρ νυκτός τε ἐ ἡμέρας ὁδεύων ἄρμησεν, αὐτήν τε καθέξων, φθορᾶς σώσησε.

λθ'. Ἐν ταύτῃ δ' αὐτοῦ τῇ ἐπιτηδείων ἕνεκα ἐ πολλὰς ἡμέρας ἀφεστήκοσι, οἱ μὲ αὐτοῦ στρατιῶται, ὡς εἰκός, περὶ τῶν Γερμανῶν, ὁποῖοί τινες εἶεν, τοὺς Γάλλους ἠρώτων. οἱ δ' ἔφασαν, ὑπερμεγέθεις τε καὶ ἀλκιμωτάτους εἶναι ἄνδρας τοὺς Γερμανούς, αὐτούς τ' ἐμπειρίᾳ πολέμου ὑπερβάλλειν πάντας τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· ἑαυτοὺς γοῦν πολλάκις αὐτοῖς συμβαλεῖν, ἀλλ' ὥστε τὰ πρόσωπα μόνον καὶ τὰ δεινὰ αὐτῶν ὀφθαλμοῦ δυνηθῆναι ἀνέχεσθαι. ὧν ἐκ τούτων τοσοῦτον ἐξαίφνης φόβον πᾶσαν τὴν τοῦ Καίσαρος στρατιὰν κατέλαβεν, ὥστ' οὐκ ὀλίγον παρέσεσθαι πάντας τοὺς στρατιώτας. καὶ ἔτος πρῶτον ὁ φόβος τοῖς τε τριβίαρχοις, καὶ τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς τ' ἐκ τῆ Ῥώμης τοῦ Καίσαρος κατὰ φιλίαν μόνον ἀκολουθήσασιν, ὅμως δὲ ἐ πάνυ πρὸς τὰς ἐναντίας ἀλκίμοις ἔσιν, ἐνέφυ. ἔτοι μὴ γὰρ ἄλλον ἄλλην πρόφασιν προβαλλόμενοι, οἱ' ἂν ἀναγκαῖον σφίσιν εἶναι τὸ ἀπελθεῖν ἔλεγον, οὓς Καίσαρος ἐδίοντο συγχωρεῖν αὐτοῖς ἐπ' οἴκου ἀπέναι, ἔνιοι δέ γ' αὐτῶν παρέχειν φόβου δέξαν οὐκ ἀξιοῦντες, κατέμενον μέν. ἔτοι γ' ἔστε σχηματίζεσθαί πως ἐκείνοι ἤρξαν, ἔτε γ' ἐνίοτε τὸ δάκρυα ἐπέχειν ἠδύναντο· καλυπτόμενοί δ' ἐν ταῖς σφῶν σκηναῖς, ἢ τῶν σφῶν ξυμφορὰν καθωλοφύροντο, ἢτ' ἂν μὴ

τ̃ οἰκείων τ̀ κοινὸν κίνδυνον ἐποιεῖτο· καὶ μισὰ ἦν πάντα τ̃ τὰς διαθήκας ποιούντων. ἔπειτα δ̀ τοῖς τε τότων λόγοις τε κ̀ φόβοις ⸀ αὐτοὶ οἱ τ̀ στρατοπέδ῾ ὲν τοῖς στρατηγικωτέτοις ἀγόμενοι στρατιῶταί τε ⸀ χιλίαρχοι κ̀ ἵππαρχοι ἐταράττοντο. τότων δ̀ οἱ ἧττον δειλοὶ δυσκόλ῾ ἦν θέλοντες, ὲ τ̀ πολέμιον ἑαυτοῖς ὑποτρέπειν, ἀλλὰ πάς τε τ̃ ὁδῶν στενότητας, κ̀ τὸ τ̃ μισθοῦ σφῶν τε ⸀ τ̃ Ἀελοβίσ῾ ὑπερῶν ὑπολῶν μείζ῾, ἢ κ̀ τὸ δύσκολον τ̃ σιτηγείας δεδιέναι, ἔφασκον. ἔνιοι δ̀ γε κ̀ τ̀ Καίσαρα ἀπήγγελλον, ὡς ὁπότ᾽ ἂν μισθοφορητοπεδιύσειν θέλῃ, τοῖς τε στρατιώταις τὰ σημεῖα αἴρεσθαι παραγγέλλῃ, ἀπειθέσι πρὸς τῦτο τοῖς στρατιώταις ἀφ᾽ τὸν ἐκείνων φόβον χρήσεσθαι.

μ᾽. Ὡς μ̃ ἓν ἤδετο ὁ Καίσαρ φόβον διαθέοντα ὲν τῇ στρατιᾷ, συγκαλεῖ πάντας τὲς ἄρχοντας ⸀ στρατεύματ῾. ἐπεὶ δ̀ συνῆλθον, ἰσχυρῶς αὐτοῖς μεμφόμ῾, ἔλεξε τοιάδε· Ἄνδρες φίλοι, τῦτο μὲν ὑμῖν μάλιστα ἐγκαλῶ, ὅτι ὅποι τε κ̀ ἐφ᾽ ὅτῳ ὑμᾶς ἄγω, πολυπραγμονεῖτε. πρῶτον μὲν γ̀ ⸀ Ἀελοβίσ῾, ἐμοῦ ὐαλεύον῾, ἰσχυρῶς τ̃ πρὸς τὲς Ῥωμαίους φιλίας ἐπῳμόσαν῾, ἔπειτα ϝαυμάζω πῶς ἂν τις ἐκεῖνον ὕτω ῥᾳδίως πεῖσθαι δύνοιτ᾽. πολλ῾ μᾶλλον δ᾽ ἐγὼ ϝαῤῥῶ, ἐκεῖνον τήν τ᾽ ἐμὴν γνώσ῾ αἴτησιν, ⸀ τὴν δικαιότητα αὐτῆς καλινοήσαντα, ἔτι τὴν πρός με, ὅτε τὴν πρὸς τὲς Ῥωμαίους φιλίαν παρατήσ῾. πρὸς τότοις δ̀ γε, εἰ κ̀ ϝυμ῾ τε κ̀ ἀφροσύνη πειθεῖς, πόλεμον ἡμῖν ἐπιφέροι, τί δήποθ᾽ ὕτως ὀῤῥωδεῖτε; ἢ πόν῾ γ᾽ ἕνεκα πρέπει τ̃ ὑμετέρας ἀλκῆς, κ̀ τ̃ ἐμῆς ἀνελπίζειν πεθυμίας; τότε μὲν ⸀ πολεμίᾳ ἐπὶ τ̃ ἡμετέρων πατέρων ἐπειρασάμεθα, ὁπότε Γαΐῳ Μαρίῳ τὲς τε Κίμβρας κ̀ τὲς Τευτονὲς ὑπ᾽ τ̃ Ἰταλίας ἐξελάσαν῾, οὐχ ἧττον ἀξιάπαινοι οἱ στρατιῶται τ̃ στρατηγῶν ὑνομίσθησαν· ἐπφερόμ῾ δ̀ κ̀ ὑ τ̃ νεωτ πρὸς τὲς ἄλλους ὑπ τ̃ Ἰταλίας πολέμῳ, καίτοι τότοις ἧττ᾽ χρεία κ̀ ἡ διδαχὴ, ἣν παρ᾽ ἡμῶν παρέλαβον, μέγα συνεβάλετ᾽. ὥς τ᾽ ὐκ τότων ῥᾴδιόν ἐστ γνῶναι, πότον ὑ τ̃ πολέμῳ ἡ σωφροσύνη συμβάλλετ᾽. ἅς ποτε μὲν γ̀ αὐτὸς εἰκῇ πεφόβησθε, τότων ἕπεισι ἀπλισμένων τε ⸀ νικητῶν ὑπομενῆσαι. πρὸς τότοις δ᾽ ὑμεῖνοι αὖτοί ἐστι εἰσιν οἱ Γερμανοί, ὃς πολλάκις οἱ Ἕλβήποι ὐ μόνον ὑ τ̃ σφῶν, ἀλλὰ κ̀ ὑ τ̃ ὑμετέρων αὐτῶν χωρὶς, μάχῃ νενικήκασιν, ὑσπαλεῖς δ᾽ ὅμως τ̃ ὑμετέρᾳ στρατιᾷ γενέσθ μὴ δυνηθέντες. εἰ δ̀ ἡ τ̃ Γάλλων ὑπ᾽ τ̃ Ἀελοβίσ῾ ἧττα ὑφοβεῖ, ὅτοι ἐξεπίζοντες τ᾽ πρᾶγμα εὑρήσουσι, τοῖς Γάλλοις ἐπὶ τ̃ πολέμῳ μακροχρονίᾳ γενομένῳ ἤδη κεκμηκόσι, ⸀ σὺκ ἔπ μαχιμὸν τ̃ Ἀελόβισ῾ νομίζουσι, κ̀ ἀφ᾽ τότου ἀπάκτους ἔσι, ἐκεῖνον πολὺν χρόνον ἔν τε τ̃ στρατοπέδῳ κ̀ ὑλώδεσι κρυβέντα τόποις ἄφνω ἐπηλθ̃· ὥστε μᾶλλον ἀπάτη τε κ̀ δόλῳ, ἢ ῥώμῃ τε κ̀ ἀλκῇ αὐτὲς νικήσαι. εἰ αὐτὴ μέν τοι ἡ ἀπάτη κατ᾽ ἀνδρῶν βαρβάρων τε κ̀ ⸀ πολέμιον ἀδαημόνων ἰσχυσεν, ἢ κ̀ ὕτως τὴν ἡμετέρων στρατιὰν ἠπήσεσθ̃ νομίζετε; ἀλλὰ γ̃, ἔφη, θρασεῖς μάλισά εἰσιν οἱ τὸν σφῶν φόβον πρὸς τε τ̃ σῖτον κ̀ τὰς ⸀ ὁδοὺς στενότητας ἀναφέροντες, πρί τε ⸀ ἐμὲ δίον῾ ἀνελπίζειν, κ̀ ἐμοὶ πρσπάτειν τολμῶντες, τότων γ̃ ἐμοὶ μέλει. κ̀ τὰ μὲν ἐπιτήδεια οἱ Σηκανοὶ οἵτε Λεῦκοι ἡμῖν πορίσου· πρὶν δὲ τ̃ ὁδοὺς αὐτίκα γνώσεσθε. ὅτι δὲ πολλὰ ἄλλα παρὰ τ̃ στρατιωτῶν λογισθείτω, κ̀ δι᾽ ⸀ ὅτι ἐμοί τ᾽ ὐ πίσοντι, ὐδέ γε τὰ σημεῖα ἀρεῦσι. τότοις ὑσ᾽ ὑπισθεν ἐγὼ σκοπῶ· εἰδὼς, ὅτι ὁπόσοις τὸ πρὶν τῦτο συνέβη, τότων αἴτια ἐγίνετο, ἢ ὅτι σὺ τῷ πολέμῳ ἠτύχησαν, ἢ τ᾽ ἔν τι κακουργήσαντες πάντες ἄδικοι ἠλέγχθησαν. ἐμοῦ δ̀ τὸ μὲν δικαιότητα ἀφ᾽ παντὸς, τὸ δ᾽ εὐτυχίαν ἐκ ⸀ θεῶς τὲς Ἑλβητίους πολέμους ἐνωκάλε. ἀμέλει ὁ ἐπὶ πλεῖον ἂν ἀνεβαλόμ῾, τῦτο νῦν παρασήσω, κ̀ σὺν τ̃ πεπίρτης φυλακῆς σὺδὲν ἐξελάσω· ἵνα πύθησθε καὶμοῦ, πότερον τὸ αἰδοῖ τε κ̀ τὸ σῶφρον, ἢ τ̃ φόβον ἀφ᾽ πλείον῾ ὑμεῖς ποιεῖσθε. ἂν δ̀ κ̀ ὕτως ὑδὲν ἕπηται, ἐγὼ δ᾽ ὅμως σὺν μόνῳ, ᾧ μάλισα ϝαῤῥῶ, δεκάτῳ πάγμαι πορεύσομαι· τότ᾽ τε δρυφορικὸν μοι πάγμα ἔσται. (τότῳ μὲν γ̃ τ̃ πάγματι ὁ Καῖσαρ μάλισα ἐπῳδάζε, ἰσχυρῶς τε ἀφ᾽ τὸ ἀρετὸ ἐθαῤῥει αὐτόν.)

μά. Ταῦτα εἰπόντ῾ ⸀ Καίσαρ῾, ϝαυμαστῶς πάντες οἱ στρατιῶται μεθενόησαν· κ̀ ἡ πολὴ πεθυμία αὐτοῖς ⸀ μαχεσθ̃ ἐνεγένετο· ⸀ τὸ μὲν δίκαιον πάγμα ἀφ᾽ τ̃ χιλιάρχων χάριτος αὐτῷ, ὅτι τοιαύτῳ πεῖ σφῶν εἶχε δόξαν, ὡμολόγησαν· ἑτοίμους εἶναι εἰς τὸ μάχιμ λέγοντες. ἔπεσθαι δ̀ κ̀ οἱ ἄλλοι στρατιῶται ἀφ᾽ τε τ̃ χιλιάρχων κ̀ τ̃ στρατῶν παξιάρχων ἐποίησαν, ὥστε τ̀ Καίσαρα ἀφικέσθαι γῆναι· ὐδὲ πόλε φοβηθῆναί τε, ὅτε τὸν διοίκησιν ⸀ πολέμ῾ ἐπὶ τῇ σφῶν γνώμῃ, ἀλλὰ τῇ ⸀ αὐτοκράτορ῾ εἶναι, νομίσαι λέγοντες. ταύτῳ τὸν πεθομαι ὁ Καίσαρ ἀποδεξάμεν῾.

ῶν, ἐ ἀφ' ᾧ Διβιλιακῆ, ἃ πάντων τ Γαλλων μάλιστα ἐπίσευε, τῶ ὀδὲν ἀμφὶ τὰ χίλια ἀφκόσια ἐ πιτήκοντα ταῖδια παντοῖα ἐξεπέσας, τῇ πτάρτῃ (ὡς ἐ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῖς τραπώτοις ὑπιχνήσαιο) φυλακῇ ἐντεῦθεν σὺν τῷ τρατεύμαθι ἀπῆρεν. ἑβδομαίᾳ δ' αὐτῷ πορευομένῳ ἀπήχθειλαν οἱ κατάσκοποι, ὡς τὸ Ἀελοβίτε τρατόπεδον ἀπὸ τ Ῥωμαίων ὁ πολὺ ἐλάττων πεζῶν καὶ ἱππέων ἀπέχοι.

μϚ'. Ὁ δ' Ἀελόβις τῶν Καίσαρ ἤφθαν γνοὺς, ἐπίσευεν αὐτῷ, ὡς νῦν, ἐπειδὴ ἐγγύτερον ἦλθεν, ὁ πρότερον ἡτήσατο, ἐκείνῳ ἐπιτρέπει. νομίζειν γὰ ἔλεγεν, νῦν ἀκινδύνως τοῦτο δύνασθαι ποιεῖν. τοῦτο μὲν ὁ παρήτησεν ὁ Καῖσαρ· σωφρονεῖν δ' ἤδη αὐτὸν ὑόμιζεν, ὅτι ὁ πρότερον ἑαυτῷ αἰτήσαιτο ἀπηρνήσαθο. πολὺ νῦν ἐκούσιον ὑπιχνεῖτο· ἐ μεγάλῃ τ ἐπὶ τούτοις ἐλπίδι ἐγένετο, αὐτὸν τῶν σύμβασιν τ ἑαυτοῦ αἰτήσεως γνόντα, πρὸ τ δήμου τ Ῥωμαίων εἰς ἐκεῖνον εὐεργεσιῶν παύσεσθαι τ ὕβρεως. ἡ μὲν ἔν δ' Ἀφλογισμοῦ ἡμέρᾳ ἐκ πύστης πιμπλαία ἐρρέθη. ἐν τούτῳ ὃ ἀμφοτέρων πολλὰς πρὸς ἀλλήλας πρέσβεις πιμψάντων, ὁ Ἀελόβις τῷ Καίσαρι ἐπίσευλεν· μὴ πνας εἰς τὸν Ἀφλογισμὸν ὁπλίτας ἄγειν· φοβεῖσθαι μὲν γὰ, μὴ δόλῳ ὑπὸ δ Καίσαρ παρφυλαχθείη· ἀλλ' ἀμφοτέρους μετ' ἱππέων ἐλθεῖν· ἄλλως δ' ἐκ ἂν ἔφη ἰέναι. ὁ μέν τοι Καῖσαρ ἔτε τ Ἀφλογισμὸν πρόφασιν παρελείποθαι, ἔτ γε τῶν ἑαυτοῦ σωτηρίαν τοῖς τ Γάλλων ἐγχειρίζειν ἱππεῦσι βουλόμενον, βίλτιον ἡγήσαθ' εἶναι, πάντας τὰς τῶν Γάλλων ἵππους ἀπ' αὐτῶν ἀφαιρεῖσθαι, κ τοῖς δ δικάτοις πάγμασιν τραπώτοις, οἷς μάλιστα ἐπιῤῥέοι, τάτους δωρεῖσθαι· ἵνα τῷ δόξῃ μάχεσθαι, φρουρὸν πρόσφιλεςάτων ἔχοι. αὐτοῦ ὃ δὴ ταῦτα ποιοῦντος, ἀσεβὲς π τ δ δικάτου πάγματος τραπωτῶν τις ἐφθέγξατο, λέγων· Τὸν Καίσαρα πλεῖον, ἢ ὑπιχνήσαθ', ποιήσεσθαι· ὑποχόμενον μὲν γὰ τὸ δίκαθον πάγμα ἐν χώρᾳ δρυφόρῳ φάλαγγος ἕξειν, νῦν εἰς τὸν ἱππάδα αὐτὸ κινδυνεύειν.

μγ'. Ἦν ὃ μεγάλη πιθανὸς, κ ἐν ταύτῃ ὀ μικρὰ γήλοφος, ἐξ ἴσου ἀπ' ἀμφοτέρων τ τρατοπέδων ἀφεστώς. ἐν ταύτῃ ὁ, π Καίσαρ κ ὁ Ἀελόβις διαλεχθησόμενοι ἦλθον. ἐ ὁ μὲν Καῖσαρ τὰς ἑαυτοῦ ἱππίας ἀπὸ τοῦ πρεπεμφθείσης γηλόφου τάθια πιτήκοντα κατέτησεν· οἱ δ' Ἀελοβίτε ἱππεῖς ὁμοῦ ἵσου κατέμειναν. ὁ ὃ Ἀελόβις πάλιν τῷ Καίσαρι ἐπίσευλεν· ὡς βούλοιθ' ἀπὸ τ ἵππων ἀφαλέσθαι, ἐ πεζὸς τάτοις δύο ἱππεῖς μεθ' ἑαυτοῦ ἄγειν. ἐπεὶ ὃ συνῆλθον, ὁ Καῖσαρ ὧδέπως ἤρξατο· λόγε· Ἀλλ' οἶδα μὲν, ὦ Ἀελόβιτε, ὡς τε ἥτε χρείας κ ὁ δῆμος τ Ῥωμαίων βασιλέα τε κὴ φίλον, ὑπαλεύοντός με, ἐψηφίσαθ· οἶδα ὃ κἀγὼ, ὡς τᾶτο ὁ τοῖς τυχοῦσι. ἀλλὰ μόνοις τοῖς πολὺ ἀγαθοῖς τοῖς Ῥωμαίοις ὑπερχήσασι σωτέβη· ὅπ τε ἔτι ξέν ὢν τ Ῥωμαίων, ἔτε γε αἰτίαν ἔ πᾶσα αἰτεῖν εὐλογον ἔχων, ταῦτα ὅμως τῇ τ' ἐμῇ κὴ τῆς συγκλήτε τ Ῥωμαίων εὐεργεσίᾳ σκοπήσω· τοσαῦτα μὲν ἔν ὑπὸ τ Ῥωμαίων εὐπεπονθὼς, νῦν τάτων μέμνησο. πρῶτον μὲ γὰ πολλαί τε ἐ δίκαιαι τ τ Ῥωμαίων πρὸς τὰς Ἐδεσσῆς φιλίας αἰτίαι, διαλυθῆναι πολλάς τ' αὐτοῖς ἡ χρεία τ Ῥωμαίων πρὸς ἐψηφίσαθ'. ἔπειθα δ' οἱ μὲν Ἐδεσσῆς πάσης τ Γαλατίας δυνατώτατοι ὄντες, ἐ πρότερον δ τοῖς Ῥωμαίοις φίλοι γενέσθαι, διαλυθῆναι· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τὰς σφῶν φίλας τε κὴ συμμάχας ἐ μόνον ἐδὲν τ σφῶν ἀποβάλλειν ἀνέχεσθαι, ἀλλὰ ἐ αὐτὰς συμμαχίας τε ἐ πιμαῖς ἐ δωρέαις αὐξεῖσθαι βέλοντας. ἃ μὲν ἔν οἱ Ἐδεσσῆς πρὸ δ φίλοι τοῖς Ῥωμαίοις γενέσθαι εἶχον, ταῦτα ἄν τις ἔπειθ' αὐτὰς ἀφαιρεῖσθαι ἀνέχοιτο; ἀλλὰ κὴ πρὸς τάτοις, ἃ σοὶ δεῖσθαι τοῖς πρισσευθεῖσι πρότερον συνετειλάμην, νῦν παρὼν παρόντ σοὶ δόμην, πρῶτον, μήτε τοῖς Ἐδεσσοῖς, μήτε γε τοῖς σοῖσιν συμμάχοις πόλεμον ἐπιφέρειν· ἔπειθ' εἰ μὲν τὰς ἤδη μετὰ σὲ Γερμανὰς ἀποπέμποθαι εἰς τὸν πατρίδα μὴ δύνασαι, ἀλλὰ γᾶν μὴ πλείας ἔτ τ Ῥῆνον Ἀφβαίνειν ἀνέχεσθαι. Καῖσαρ μὲν ἔν τοσαῦτα εἶπεν.

μδ'. Ὁ δ' Ἀελόβις ὧδέ πως ἀπημείφθη, ὀλίγα μὲν πρὸς πᾶς δ Καίσαρ αἰτήσας ἀποκελεύόμενος, πολλὰ ὃ πρί τε αὐτοῦ κὴ τ ἑαυτοῦ ἐχόμενος μεγαληγορέμενος. Ἐγὼ μὲν διέβαν τ Ῥῆνον, ἔφη, ἐκ αὐτοκέλευς, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν μετέπεμπτός τε κ παρακληθεὶς τ Γάλλων· ἐκ ἄνδ ὃ μεγάλων ἐλπίδων τε ἐ δώρεων τὴν τ' ἐμὴν χώραν κὴ τὰς φίλας ἀν κατέλιπον. ἐ ἣν μὲν ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἔχω χώραν, αὐτοὶ σωιεχώρησαν, ὅς τε παρ' αὐτῶν ἔχω ὁμήρους, τάτους αὐτόμοτοί μοι παρέδωκαν· δασμὸν δὲ καθὸ τὸ ἐν τῷ πολέμῳ δίκαιον λαμβάνω, ὃ τ ἡττηθέντων οἱ κρατήσαντες εἰώθασι λαμβάνειν. κ ἐκ ἐγὼ τοῖς Γάλλοις, ἀλλ' αὐτοί μοι πόλεμον ἐπήνεγκαν. ἅπασαν μὲν γὰ αἱ τ Γαλατίας δυνάμεις ἐς καθαμαχὴν μέμφαί με συνῆλθον. ἐμοί τε αἰτιε-

πραξπεδεύσαιτο· πάντας δ' ὅμως ἐγὼ πάσας μιᾷ σὺν νίκῃ μάχῃ ἐ ἔτρεψα. εἰ μὲν ἓν αὖθις συμβάλλειν μοι θέλησιν, ἐγὼ κ) ἔτι ἑτοίμους ἔχω μάχεσθ· εἰ δ' εἰρήνῃ πεφαιρῆνται, ἀδικόν ἐστι ἐκείνης ἓ τ δασμὸν, ὃ μέχρι ἓ νῦν αὐτόμαβοι ἀπήνεγκαν, τελεῖν παραιτεῖσθαι. πρὸς τάτοις δ' ἡ μὲν τ Ῥωμαίων φιλία τε ἐ συμμαχία τιμὴν μοι κ) ἀσφάλειαν, ἀλλ' ἐ βλάβλν χρὴ παρέχειν· ἢν ἓ ἀφ' τὰς Ῥωμαίους ὅ, τι δασμὸς ὃν ἔπι πλῆθει, οἵπερ πρεσβεύσαντές μοι ἀφεσῶσι, ἐχ ἥτιον ἡδέως, ἢ ὡς τ τ Ῥωμαίων φιλίας ἐπεθύμησα, νῦν τλῶ ἐκείνην συμμαχίαν παραιτήσω. ὃ δὲ σὺ φῂς μὲ πολὺ πρῆγ Γερμανῶν εἰς τλῶ Γαλατίαν διαβιβάζειν, τᾶτο ἵνα μ' ἀσφαλίσω, ἀλλ' ἐχ ἵνα τλῶ Γαλατίαν καθαρχῶ, πειθ' μαρτύριον ἓ, ὅτι τ πόλεμον πρότερ ὃν ἐξῆνεγκα ἀλλὰ μόνον αὐτ ἠμυνάμην. πρὸς τάτοις ἓ κ) ἐγὼ σὺ τῇ Γαλατίᾳ πρότερος ἦλθον τ Ῥωμαίων. τὸ πρῖν μὲν γὰρ ῥᾳδιὰ τ Ῥωμαίων τ ἐπικρατείας ἀδιπώποτε ὃν ἐξῆλθεν. τί δὲν σύ μοι θέλεις; πίν γ' ἕνεκα σὺ τῇ ἐμῇ χώρᾳ ἀρχῆς αὕτη μὲν γὰρ ἡ Γαλατία ἐμὴ, ὥσπερ κ) ἡ ἄλλη τ Ῥωμαίων, ἐστὶν ἐπικρατήμα. κ) ὡς μὲ εἰ πόλεμον τῇ τ Ῥωμαίων ἐπαρχίᾳ ἐνφέρομι, ὃν ἀνεκτέον μοι εἶη, ἔτως κ) ὑμεῖς ἄδικοι ἐστὲ, τῆς ἐμῆς ἀρχῆς μοι ἀνθαπτόμενοι. ὅπ ἓ σὺ φῂς τὰς Ἐδυείς φίλας τε κ) συμμάχας ὑπὸ τ Ῥωμαίων γεγενῆσθαι, ἐχ ἔτως ἠλίθιός τε κ) ἀλόγιστός εἰμι, ὥστε μὴ γινώσκειν, ὡς ἔτ' εἰς τ καλῶ τ Ἀλλοβρόγων τ Ῥωμαίων πόλεμον οἱ Ἐδυεῖς αὐτοῖς ἐβοήθησαν, ὅτε γ' αὖ σὺ τῷ σφῶν πρός με πολέμῳ τοῖς Ῥωμαίοις συμμάχοις ἐχρήσω· δεῖ δέ με τοιοῦτον, τλῶ ποθὲ τὰς Ἐδυείς συμμαχίαν σὲ ποθφασιζόμενον, ἓ κωλύειν μ' ἕνεκα πάντλν τλῶ ῥαπὰν ἔχειν. ἀλλ' εἰ μὴ ἀπέλθῃς τε, ἐ τὸ σὸν ῥᾳτόμα σιγήσῃς ἀπαράγης, ἐῦ ἴσθι, ὅπ ἐχ ὡς φίλῳ σοι, ἀλλ' ὡς πολεμίῳ χρήσομαι. κἀν μὲν σ' ἀποκτείνω, πλοῖς, ἐῦ οἶδα, ὅπ ἀρχῦσι τ Ῥωμαίων ἰσχυρῶς χαιρήσομαι. κ) τᾶτο ἐκ τ ἐκείνων ἀγγελιῶν κατέμαθον. ὥστε τλῶ πάντων τούτων φιλίαν τῷ σῷ θανάτῳ δυνήσομαι κτᾶσθ. ἂν δ' ἀπέλθῃς τε, ἐ ἐλευθέραν μοι τλῶ τ Γαλατίας ἀρχλῶ καθαιρήσω, ἐγὼ σοι ἰσχυρῶς ἀνθιχαρήσομαι. ἰὼ μὲν χαῖρε πις ποτὲ κατὰ σε πόλεμ γένη), τοῦτον ἄνδρα τε ὄντα πόνε τε κ) κινδύνε σοι ἀφαιρήσω.

μέ. Τοσαῦτα μὲν εἶπεν ὁ Ἀριόβισ. πολλὰ δὲ κ) ποθὲ τάτοις ἔλεγεν ὁ Καῖσαρ, διδάσκων αὐτὸν, ὡς ἐ μὴ δύναιθ πάντα τὰ πρήγματ ἀμελεῖν. Οὔτε γὰ ἐγὼ, ἔφη, ἔθ' οἱ Ῥωμαῖοι τὰς μεγάλως ὠφελίμους ἡμῖν χαθυμιένας συμμαχίας εἰώθαμεν ποιεῖσθ. ἔπειτα ἦ ὅτε φημὶ τλῶ Γαλατίαν μᾶλλόν σε ἢ τ Ῥωμαίων εἶναι. οἱ μὲν γὰ Ἀρβερνοὶ, κ) οἱ Ῥηγνοὶ, ὑπὸ Κοίντε Φαβίε Μαξίμε ἡτηθέντες, ὅμως ὑπὸ τ Ῥωμαίων συνεγνώσθησαν, ὅτε εἰς ἐπαρχίαν μεταστάντες, ὅτε γε φόρες ἐπιβεβλήκασι. ὥστε ἂν μὲν τ μακροτάτλν χρόνον σκεπτώμεθα, δικαιότατοί εἰσιν οἱ Ῥωμαῖοι τῆς Γαλατίας ἄρχειν· ἂν ἓ τλῶ τ τ Ῥωμαίων χρησίας γνώμλν λογιζώμεθα, χρὴ τλῶ Γαλατίαν, ὥσπερ καθαιρεψάμενοι αὐτονομεῖσθ ἀφήκαμεν, ἐλευθέρας γενέσθαι.

μς'. Πολλὰ δ' ἄλλα πιαῦτα λέγοντ πρὸ Καίσαρι ἀπηγγέλθη, τὰς δ' Ἀριοβίσε ἵππίας ἐγγίζειν τε τῷ ὄρει, ἐ ποθὲ τὰς αὐτοῦ ἱππίας ποθστελαύειν, ἤδη τε σφενδονᾶν τε ἐ ἀκοντίζειν εἰς αὐτές. ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ πᾶτο ἀκέσας, ἀναλεγόμενός τ' ἐπαύσατο, ἐ ποθὲ τὰς ἑαυτ ἱππίας ἀνεχώρησεν· αὐτοῖς δ' παρήγγειλεν, μηδὲν βέλ τοῖς πολεμίοις ἀνθαφίεναι. εἰκὸς γὰ καλινόει τὸ ἱερημένον πάγμα ἀκινδύνως ἱππομαχῆσαι· ὅμως σὺν ἤθελε ποιεῖν, ὥστε τὰς πολεμίας ἠτηθέντας δύναθ λέγειν, δόλῳ σὺ τῷ ἀναλογισμῷ ὑπ' αὐτᾶ ποθφεύγ. ἐπειδὴ δὲ ποθὲ τὸ δ Καίσαρ ῥᾴθυμα διηγγέλθη, ποίᾳ ἀλαζονίᾳ ὁ Ἀριόβισ σὺ τῷ ἀναλογισμῷ χρησάμεν, πάσης τῆς Γαλατίας τὰς Ῥωμαίας ἀπιζεῖν, ὥστε οἱ ἐκείνε ἱππῖς εἰς τὰς Ῥωμαίας ὥρμησαν, τᾶτό τε τὸν λόγον δ Καίσαρ παῦσαι πολλῷ μείζων ποθθυμία τε κ) ἀπορία δ' μάχεσθ, ἢ ποθθεν, τοῖς ῥωμαίοις ἐνῆφυ.

μζ'. Μετὰ δὲ δύο ἡμέρας ὁ Ἀριόβισ πρεσβείας ποθὲ τ Καίσαρα ἐπέμψατο, λέγων· ὡς ποθὲ τ ἂν ἤρξαθο ἀναλέγεσθ πραγμάτων, χρήζοι αὐτῷ συγγένεσθ. ἐδεῖτο μὲν οὖν αὐτᾶ, ἢ αὖθις ἡμέραν τινὰ, ποθὲ τὸ εἰς λόγες ἀμάχλοις ἐλθεῖν, ὁρίζειν. ἢ γὰ τινὰ τ ἑαυτοῦ ποθὲ τᾶτα παρ' ἑαυτὸν πέμπειν. ὁ δ Καῖσαρ καιρὸν δ' ἀναλέγεσθ αὖθις ἐχ ἡγεῖτο εἶναι· πρὸς τάτοις δ' τινὰ τ παρ' ἑαυτοῦ ἐπικινδύνως ἐκείνῳ πέμψειν, κ) οἱονεὶ δὴ τοῖς ἀγγέλοις τε κ) βαρβαρικοῖς ἀνδράσι τούτοις ἐπιβαλεῖν. ἀμέλει Μάρκον Οὐαλήριον Μεσσάλλον, ἄνδρα ῥωμαλεώτατον, τ Γαΐε Καβδέρ, (ᾧ Γαΐ Βαλήρι Φλάκκ πολιτείαν ποτὲ ἔδωκεν,) ἀφ' τὸ τ Γαλατικῆς ἀφ-

λίκτ

λίκτῳ (ᾗ ἀλῶ τῷ στωμύλιαν ὁ Ἀελόβιος τὰ πολλὰ ἐχρῆτο) ἐμπείρως ἔχειν, καὶ ὅτι εἰς αὐτὸν ὠφελίζειν αὐτίαν σὺν εἶχον οἱ Γερμανοί. πρὸς τούτοις τὲ μετ' αὐτοῦ Μάρκον Τίτιον, ξένον ποτὲ τοῦ Ἀελοβίσῳ γενόμενον, πρὸς αὐτὸν ἐπέμψατο, τούτους, ἃ λέγοι ὁ Ἀελόβιος ἀκούσοντας, ἑαυτῷ τὰ παρεκείνῳ ἀπαγγέλλειν παρασκευάσας. ἐκείνους δ' ἐπειδὴ πάντα κατεῖδεν ὁ Ἀελόβιος, πάσης παρεύσης τῆς αὐτοῦ φρενὸς, Τίνος, ἔφη, ἕνεκα πρός με ἦλθετε; ἢ τοῦ καθασκοπεῖν ἕνεκα; ἔπειθε δὴ αὐτοὺς τῷ αἰτίαν λέγειν ἐπιχειρεῖν τὰς ἀναύσεις τι, καὶ πείθειν αὐτοὺς ἔδοσε.

μή. Ταύτῃ μὲν τῇ ἡμέρᾳ παύσασθαί πως τὸ στρατόμπεδον, καὶ παρεσκευάζετο ὀκτὼ σταδίων ἀπὸ τοῦ τῶν Ῥωμαίων στρατοπέδου χῶμα ἐπισωρεῦσαι ποιούμενος, ἐστρατοπεδευσάμενος τῇ δ' ὑστεραίᾳ, πρόσω τοῦ στρατοπέδου τοῦ Καίσαρος τὸ ἑαυτοῦ στρατόμπεδον διαβιβάσας, ὡς μὴ ἔχοιεν τῶν ἀπό τι τῶν Ἑδουίων καὶ τῶν Σηκουανῶν ἐπιτηδείων ἀποκλῦσαι τὸν Καίσαρα. ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ ἐφ' ἡμέρας πέντε ἐφείλης ἐν τούτῃ τῷ στρατοπέδῳ ὡς εἰς μάχην παρεσκευασμένῳ εἶχεν, ἵνα εἰ βούλοιτο ὁ Ἀελόβιος, δύναιτο τὸ στρατόμπεδον συμβάλλειν· ὁ δ' Ἀελόβιος τούτας μὲν πάσας πάσης ἡμέρας ὅλας ἐν τῷ στρατοπέδῳ κατέμενεν, καθ' ἑκάστην δ' ἡμέραν ἱππομαχίσε. τοῦτο δ' ἦν τὸ μάχης εἶδος, ἐν ᾧ μάλιστα ἑαυτοὺς οἱ Γερμανοὶ ἤσκευν· ἱππεῖς μὲν ἑξακισχίλιοι αὐτοῖς ἦσαν, καὶ πεζοὶ μάλα ἐλαφροί τε καὶ ἄλκιμοι ἐπελέλεκτο· οἷς ἐν πᾶσιν ἔτοι οἱ ἱππεῖς ἐπὶ τῇ σφῶν ἕκαστος σωτηρίᾳ εἵλοντο. ἐν μὲ γὰρ ταῖς μάχαις πρὸς τούτους οἱ ἱππεῖς ἀνεχώρουν· αὐτοὶ δ', εἴ πού τι δεινὸν οἱ ἱππεῖς πάσχοιεν, συνέτρεχον ἐνθένδε· εἰ δ' ἐπιπολὺ ἐπείσειαν, ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀναπηδῶντες, καὶ ὑπ' ἐκείνοις τοῖς ἵπποις καταπίπτοι, αὐτόν τε πάντων ἀσφάλειαν· εἰ δέ που ἐθέοι ἢ ἀναστρέφειν ἔναγ, ἢ ταχὺ ἀναχωρεῖν, ὅτοι οἱ πεζοὶ τοσούτῳ ἦσαν ἐλαφρότητι, ὥστε τοῖς τῶν ἵππων ὑπηρετημένοις ἰσοδρόμοι εἶναι.

μθ'. Ἐπειδὴ δὲ κατέμαθεν ὁ Καῖσαρ τὸν Ἀελόβιον σὺν τῷ στρατοπέδῳ σὺν ἐξιόντα, δεδιὼς μὴ ἐπὶ πολεῖον τῶν ἐπιτηδείων ἀποκωλύηται, πρόσω τε τοῦ τῶν Γερμανῶν στρατοπέδου ἴδιον πρὸς στρατόπεδον εἶναι τόπον, τῷ καθισκόπων ἀκούσας, τειχῇ τῷ ἑαυτοῦ στρατιὰν διεπέζατο· καὶ εἰς τοῦτον τὸν τόπον παραγενόμενος, τὰς μὲν δύο πέζεις σὺν ὅπλοις καθαμένειν, τῷ δὲ τρίτῳ τὸ στρατόπεδον κρατύνειν παρήγγειλεν. αὐτὸς μὲν ὁ τόπος τετράγωνος μόνον σταδίους λάβε τὸ πολεμίων ἀπῶν. ἐνθῶδε δ' ὁ Ἀελόβιος ἄνδρας μυρίους καὶ ἑξακισχιλίους, καὶ πάντας τοὺς ἱππέας ἐπέμψατο, ἐνορύξαι πάντα τῷ στρατιᾷ τὸν τε Ῥωμαίους σκοφβήσαι, καὶ τὸ στρατόπεδον κρατύνειν, καὶ λύσαι. ὅμως δ' ὁ Καῖσαρ (ὡς καὶ τὸ πρότερον διελέξατο) τὰς μὲν δύο πέζεις τὸ πολέμιον ἀπεῖργεν, τῷ δὲ τρίτῳ τὸ ἔργον ἀπετέλειν παρηγγύησε. τότε δὲ τοῦ στρατόπεδον ὀχυρωθέντος, μίαν μὲν τοῦ συμμαχικοῦ δύο πύγμαχα κατέλιπεν· τὰ δ' ἄλλα τέτταρα πύγμαχα ἐπὶ τὸ μέγα στρατόπεδον ἀπήγαγεν.

ν'. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ὁ Καῖσαρ, ὡς καὶ πρόσθεν διενοήθη, ἐξ ἀμφοτέρων τὸ στρατόμπεδον τὸ στράτομμα μὲν ἐξήγαγε, ὀλίγον τι ἀπὸ τοῦ μεγάλου στρατόπεδου ἀπελθών, τῷ στρατιᾷ παρεπέζατό τι, καὶ ἑαυτὸν ἔτιμον εἰς μάχην τοῖς πολεμίοις παρεῖχεν. ἐπειδὴ δ' ἐδέ ἔτας αὐτὸς τοῦ στρατόπεδου σφῶν κινεῖσθαι κατένοησε, καὶ τῷ μισημβρίαν ἀνήγαγε τὸ στράτομμα. τότε δ' ὁ Ἀελόβιος μέρος τι τοῦ ἑαυτοῦ στρατεύματος, τοῦ τὸ μεῖον τοῦ τοῦ Καίσαρος στρατόπεδον ἀπολαβεῖν, ἐπέμψατο, ἀμείλει ἐρρωμένως ἀμφοτέρωι ἐμαχέσαντο. ὡς δὲ δείλην ὀψίαν, πολλῶν ἀμφοτέρωθεν τραυματίων, ὁ Ἀελόβιος τὸ ἑαυτοῦ στράτομμα ἀνεκάλεσεν. τοῖς δὲ Καίσαρος τοὺς αἰχμαλώτους ἐρωτηθέντα, τίνος ἕνεκα ὁ Ἀελόβιος τὸ συμβάλλοι τὸ στράτομμα, αὐτοὶ τῷ αἰτίαν τάδε εἶναι ἔφασαν· ὅτι οἱ Γερμανοὶ τὰς παρεστεβείας γυναῖκας ἐρωτῶν, πότερον μάχῃ σωσάσεσθαι βέλτιον εἴη, ἢ ἀχὶ νῦν ἡ παύσας λέγειν, ἐκ οἷόν τ' εἶναι τὸς Γερμανοὺς (εἰ πρόσθεν νεμηνίας μάχῃ σωσάσεσθαι) νικᾶν· καὶ ἀλῶ τοῦτο τὸ Ἀελόβιον συμβαλεῖν.

να. Τῇ μὲν δὴ ὑστεραίᾳ ὁ Καῖσαρ φυλακὰς ἱκανὰς ἀμφοτέρωθεν καταλιπὼν τοῖς στρατοπέδοις, πάντας τὰς ἵππους σὺν τοῦ στρατοπέδου ἐξαγαγὼν, ὅσον ὑπὸ τὸ πολεμίων αὐτὰς ὁρᾶσθαι, ἵνα ὅπ ὀλίγους πυγμαχικὰς στρατιώτας κατὰ γε τὸ τοῦ πολεμίων πλῆθος εἶχεν. τούτοις πρὸς ὄψιν μόνον σὺν τοῖς πλαγίοις χρήσηται· αὐτὸς δὲ τειχῇ τῷ στρατιᾷ ποιησάμενος, μίχεις ἐπ' αὐτὸ τὸ τοῦ πολεμίων στρατόπεδον ἀπῆλθεν. συνέβη δέ τοι οἱ Γερμανοὶ ἀναγκαίως σὺν τῷ στρατοπέδῳ τῷ σφῶν στρατιᾷν ἐξήγαγον, καθ' φυλάς τε διέπιπτεν ἐξ ἴσου ἀλλήλων τοὺς Ἀρύδας, τοὺς Μαρκομάνους, τοὺς Τελβόκους, τοὺς Βαγγίονας, τοὺς Νημήτας, τοὺς Σηδουσίους τε, καὶ τοὺς Σουήβους, πάντα τῷ σφῶν πέζιν, μή πε φυγῆς ἐλπὶς

λει-

λείποιθ, φορείοις τε κ̀ ἅρμασι ϖερίεησαν, κ̀ ἐνζῶῦτα τὰς γυναῖκας ἀνεβίβαζαν· αἳ δρυπτόμεναί τε κ̀ τὰς χεῖρας ἐπὶ τὰς σκηνὰς ἐφεπόμεναι, πάνυ ἐκέτευον, ὅτῳ σὺν τοῦ χάνοιεν, μὴ φεύγῳ, εἰς τὸ δουλεῖον τῶ Ῥωμαίων καθιεπόμεναι σφᾶς, ἀλλ' ἀμῦναι ἑαυταῖς κ̀ σφίσιν αὐτοῖς.

νβ'. Ἔνθα δὴ ὁ Καῖσαρ ἑκάσοις μὲν τάγμασι ὑπῆρχεν ἐπίεησεν, ἵνα ὅτοι μάρτυρες τῶ ἑκάστῳ γένοιντο ἀρετῆς· αὐτὸς ἢ ἐκ τοῦ δεξιοῦ κέρῳ, τοῦτο τὸ μέρος τῶ πολεμίων ἀσθενέστερον εἶναι καλεῶν, μαχὴν συνῆψε. τοιαύτη δ' ἐγένετο ἡ μάχη· πρῶτον μὲν οἱ Ῥωμαῖοι ϖροθύμως τὸ σύνθημα λαβόντες, τοῖς πολεμίοις ἐπέδραμον. ἔπειτα δ' οἱ πολέμιοι πάνυ τι αὐτοῖς ἐπῆλθον, ὥστε χολὴν τοῖς Ῥωμαίοις τὰ ἀκόντια εἰς αὐτὺς ἀφιέναι, μὴ δοῦναι. οἱ μέντοι Ῥωμαῖοι εὐθὺς τὰ δόρατα ἀπορρίψαντες, ἐκ χειρὸς τοῖς ξίφεσι συεπέσσον ἐμάχοντο· οἱ ϑ Γερμανοὶ ταχὺ, καθὰ τὸ αὐτοῖς σύνηθες, εἰς χεῖρας αὐτὺς ἐδέξαντο, εἰς φάλαγγα ταχθέντες. ἐγένοντο δ' ἐνζῶῦτα πολλοὶ τῶ στρατιωτῶν, οἳ εἰς τὸ φάλαγγα τῶ πολεμίων εἰσαηδήσαντες, τὰς τ' αἰσπίδας αὐτῶν ἐκ τῶ χειρῶν ἀπαιωῶντο, κ̀ αὐτὺς ἐπέτρωσκον. ἠπηθέντων δὲ, καθὰ τὸ εὐώνυμον σφῶν κέρας, τῶ πολεμίων, καθὰ τὸ εὐώνυμον τῶ Ῥωμαίων κέρας τῶ σφῶν πολὺ ἐχυρῶς αὐτὺς ἐπίεζον. ὁ ἓν Πόντῳ Κράσσου νεανίας, ὃς ἦπαρχε ϖν τοῦ Καίσαρος, τοῦτο καθορήσας, ὑπ ἵππον τὸ ἐν τῇ μάχῃ ὄντων ἐπέζετο, τῷ τελέτῳ πάξιν τοῖς Ῥωμαίοις ἤδη ϖανυσίν εἰς ἐπικρέμειαν ἔπεμψεν.

νγ'. Ὥστε εὐθὺς οἱ μὲν Ῥωμαῖοι τὴν μάχην ἀνῄρηκαν· πάντες δ' οἱ πολέμιοι σὺν δρασίν τε, κ̀ εἰς φυγὴν ὥρμησαν, ὅτε ϖρόσθεν ἔφηκαν, ϖρὸν ἢ ϖρὸς τῷ Ῥήνῳ, ϖπαρόντος ἐνζῶῦτα ἐπιθεῖναι χάρακα πέριξ, ἐγένοντο. ὅπερ ὀλίγοι, ἢ τῇ σφῶν ἀρετῇ ϑαῤῥοῦντες τὸ ϖρᾶγμα διανήχεσθαι ἐπιχειρῆσαν, ἢ ϖλοιαρίοις τισὶν εὐπορήσαντες, ἐν αὐτοῖς διεσώθησαν· ὡς ὁ Ἀριόβιστος, ὃς ἀκάτιον ϖρὸς τῇ γῇ δεδεμένον εὗρεν, ἐν αὐτῷ διέφυγε. κ̀ τὰς μὲν ἄλλας ϖάντας, ὅτῳ ἐντυγχάνοιεν, οἱ ἵππεῖς κατέκαινον. ἦσαν δὲ δύο τῶ Ἀριοβίστῳ γυναῖκες· ἡ μὲν Σουήνη τὸ γένος, ἣν κὰμ μετ' ἐαυτοῦ ἐκ τῆ Γερμανικῆς ὁ Ἀριόβιστος ἐξήγαγε· ἡ δὲ Νορικὴ, κ̀ ϑ βασιλέως Βυκκίονος ἀδελφὴ, ἣν ὑπὸ ϑ ἀδελφῇ αὐτῆς ἑαυτῷ ϖεμφθεῖσαν ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐγεγαμήκει· αἳ ἐν ταύτῃ τῇ φυγῇ ἀμφότεραι ἀπώλοντο. τῶ δὲ δυοῖν παίδων ὁ μὲν ἐφονεύθη· ὁ δ' ἑάλω. ἀμύλει ϑ ὁ Μάρκος Βαλήριος Πρόκιλλος, ἐν ταύτῃ τῇ φυγῇ ὑπὸ τῶ φυλάκων τοῖσι πόδας συοδμένος, εἰς αὐτὸν τὸ Καίσαρα, τὴν τῶ πολεμίων ἵππον διώκοντα, εἰσέπεσεν. ἐφ' ᾧ ἐκ ἦπτον ὁ Καῖσαρ, ἢ ἐπ' αὐτῇ τῇ νίκῃ εὐφράνθη. ἄνδρα γὰρ πάσης τῶ ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐπαρχίας σωφρονέστατον, φίλον δ' ἑαυτῷ ϑ ξένον νενόμικεν, νῦν ἐκ μὲν τῶ χειρῶν τῶ πολεμίων ἁλισωθέντα, παρ' ἑαυτῷ δ' ὄντα ἐώρα. ὅτε γε τῇ αὐτοῦ δυσχερίᾳ τι τοσοῦτο ἡδονῆς ἡ τύχη ἠλάπωσεν. ἔλεγε μὲν γὰρ ὀκεῖν, τοὺς Γερμανοὺς, ἑαυτοῦ παρόντος πότερον ταχὺ κωφθεῖη, ἢ κ̀ εἰς ἄλλον καιρὸν τηρηθεῖη, κληρώσασθαι· τῇ δὲ τῶ κλήρων εὐεργασίᾳ σῶον ϖεφυλάχθαι.

νδ'. Ταύτης τῶ μάχης πέρας ϑ Ῥήνῳ ἁλισθελθείσης, οἱ ϖρὸς τοὺς ϑ Ῥήνῳ ὄχθας ἐληλυθότες Σουήνοι, εἰς τὸ σφῶν χώρων τότε ἀνεχώρησαν. οὓς οἱ Οὐβίοι, πλησίον ϑ Ῥήνῳ οἰκοῦντες, πεφοβημένους ἐπιδιώξαντες, συχνοὺς αὐτῶν διέφθειρον. ὁ ϑ Καῖσαρ δύο ἐνὶ θέρει μεγίστους κατεργασάμενος πολέμους, ταχύτερον μέν πῃ καθὰ τὴν ϑ ἔτους ὥραν τοὺς στρατὸν ἐν τοῖς χειμαδίοις ἐκάθισε, κ̀ αὐτοῖς Τίτον Λαβιηνὸν τῶ ὑπαρχον ἐπέστησεν· αὐτὸς δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν ϖρὸς τὸ συνόδους ϖοιεῖσθαι ἀπῆλθεν.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛ. ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΕΝ ΤΗ ΓΑΛΑΤΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΚΕΦ. α'.

ΤΟΥ Καίσαρος, ὡς καὶ ἤδη ἐν τῷ πρόσθεν λόγῳ δεδήλωται, ἐν τῇ Ἰταλίᾳ χειμάζοντος, συχνοὶ αὐτῷ ἀγγελίαι ἦλθον· ὡς τότε μὲν καὶ ὁ Λαβιηνὸς δι' ἐπιστολῶν αὐτὸν ἐδίδασκε, πάντας τοὺς Βέλγας (περὶ ὧν ἤδη εἴρηται, ὡς τὸ τρίτον τῆς Γαλατίας μέρος εἰσὶν) καλῶς τῶν Ῥωμαίων μὲν συνομόσαι τε, καὶ ἀλλήλοις ὁμήρους δοῦναι· αἴτιον δ', ἀξιῶν μὲν δεδίοιεν, μὴ οἱ Ῥωμαῖοι πᾶσαν τὴν Γαλατίαν καταστήσαντες, ἐπιστρατεύσαιντο ἐπὶ σφᾶς· ἔπειθε δὲ, ὑπό τινων παροκληθέντας Γαλλων, μέρος μὲν τι, ὥσπερ πρότερον τοὺς Γερμανοὺς ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐμιμήσαντο οὐκ ἠβουλήθησαν, ἔτι δὲ νῦν ἐπὶ τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Γαλατίᾳ μοναρχίᾳ συδιατελοῦσι βαρυνομένων, μέρος δέ τι (ὡς ἀστάτων τε καὶ εὐκινήτων ὄντων) καινοποιεῖν τι ἐπιθυμούντων· ὑπ' ἄλλων δὲ τινῶν (πάντως μὲν καὶ ἐν τῇ Γαλατίᾳ οἱ δυνατοί τε, καὶ οἱ εἰς ἀνδρῶν συμμαχίαν χρημάτων τινῶν εὐποροῦντες, τυραννίδας κατελάμβανον) εἰ τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατέστερα γένοιτο, τούτων ῥᾳδίως ἐπισχεῖν μὴ δυναμένων.

β'. Ταύτας μέν τι τὰς ἀγγελίας τε, καὶ τὰς τοῦ Λαβιηνοῦ ἐπιστολὰς πεισθεὶς ὁ Καῖσαρ, δύο μὲν νέα τάγματα ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κατελέξατο, καὶ ἀρχομένου ἤδη θέρους, Κοΐντῳ Πεδίῳ, ἑνὶ τῶν ὑπατευκότων, εἰς τὴν Γαλατίαν ἄγειν ταῦτα περέπεμψεν· αὐτὸς δ' ἐπειδὴ πάχιστα ὁ χιλὸς ἔκμαζε, πρὸς τὴν στρατιὰν παρεγένετο, τοῖς μὲν Σήνοσι, καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν Βελγῶν προσχώρησι ἔσι Γάλλοις, παρῴκειλε, τὰ παρὰ τοῖς Βέλγαις μαθόντας, ἑαυτῷ ἀπαγγέλλειν. ἔτοι ἦ πάντες ὁμολογουμένως αὐτῷ ἀπήγγειλαν, πᾶς τῶν Βελγῶν δυνάμεις ἀθροίζεσθαί τε, καὶ εἰς ἕνα τινὰ τόπον συνιέναι. ταῦτα τῷ Καίσαρι ἀκούσαντι, οὐκ ἀμφισβητητέον, ἢ μὴ ὡς πάχιστα ἐπ' αὐτοὺς ἰέναι, ἔδοξεν. ἀμέλει τὸ στρατὸν ἐπισυλλεγόμενον μετεπεραιοῦτο, ἐν μὲν πεντεκαίδεκα ἡμέραις σὺν τῇ τῶν Βελγῶν χώρᾳ παρεγένετο.

γ'. Αὐτῷ δὲ σὺν αὐτῷ ἐξ ἀπροσδοκήτου τε, καὶ τῶν πάντων δεῦρο ταχύτερον ἐλθόντι, οἱ Ῥῆμοι, οἳ πάντων τῶν Βελγῶν πλησιόχωροι τῆς Γαλατίας οἰκοῦντες, πέμψαντες τόν τ' Ἴκκιον, καὶ τὸν Ἀντεμπρίονα, τοὺς τῶν σφῶν πόλεως ἀρίστους ἐπέμψαν· ἑαυτοὺς μὲν καὶ τὰ σφῶν πάντα τοῖς Ῥωμαίοις παραδιδόναι, μήτε μὰ τοῖς ἄλλοις Βέλγαις ὁμοσπονδῆσαι, μήτε μὰ κατὰ τῶν Ῥωμαίων συνομόσαι, ἀλλ' αὐτῷ τε ὁμήρους δοῦναι, πάσῃ παρασκευῇ πολεμίᾳ, καὶ αὐτὸν εἰσδέξασθαι εἰς τὸ τεῖχος, καὶ τὰ ἀναγκαῖα τῇ στρατιᾷ παρέχειν, ἑτοίμως ἔχειν λέγοντες· τοὺς δ' ἄλλους ἅπαντας Βέλγας σφόδρα τε εἶναι, καὶ τοὺς ὡς ταῖς ὄχθαις τοῦ Ῥήνου οἰκοῦντας Γερμανοὺς αὐτοῖς συμμίξαι. καὶ τοσαύτῃ αὐτοὺς πάντας ἐπὶ τοῦτο εἶναι ὁρμῇ, ἔφασκον, ὥς· ὑφ' αὐτοὺς τοὺς ἀδελφούς τε καὶ συγγενεῖς σφῶν ὄντας, ὑπό τε τοῖς αὐτοῖς σφίσι νόμοις τε, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἄρχοντος ὑποδεχθέντας Σουεσσίονας, δυνηθῆναι δοκεῖν, καὶ μὴ τοῖς ἄλλοις Βέλγαις καλῶς τῶν Ῥωμαίων συστρατεύεσθαι· οἱ μὲν ταῦτ' ἔλεγον.

δ'. Τῷ δὲ Καίσαρι ὡς τάχιστα, ποίαν πόσην τε πόλεις, καὶ πόσον καλῶς τὸ πόλεμον δυνάμενον, ἔνοπλοι εἶεν, αὐτὸς ἐρωτῶντος, ἐκεῖνοι ἔλεγον· τοὺς μὲν πλείστους Βέλ-

γας τ̃ Γερμανῶν ἀπηγόντες εἶναι, καὶ τ̃ Ῥῆνον τὸ παλαιὸν ἀμφιβάντας, ἐνταῦθα ἀφ' ὧ τ̃ χώρας ἐνεργὸν, τὰς ἐνοικεῖν ἐξελαύνοντας, καθαιμεῖναι· πάντων τε τ̃ Γάλλων μόνους εἶναι τότε, τάς ποτε τὰς Τευτονάς τε καὶ τὰς Κίμβρας, πᾶσαν ἤδη τὴν ἄλλην Γαλατίαν δηώσαντας, ἐ μὴ εἰς τὴν σφῶν χώραν ἐμβάλειν, κωλύσαντας. ὧν ἅ ἔφασαν, οὐκ ἐπὶ τούτων μεμνημένοι, μέγα, ὥσπερ εἰκὸς, ἐπὶ τῇ σφῶν δυνάμει τε καὶ ῥώμῃ φρονήσουσιν. εἰδέναι δ' καὶ γ' ἔφασαν οἱ Ῥῆμοι, τ̃ πάντων αὐτῶν ἀσθενοῦς, ὅσῳ εἴη, ἅτε μὲν δὴ πλησίον οἰκοῦντες, ὁπόσον ἔκαστος πληθος ἐν τῇ κοινῇ τ̃ Βελγῶν συνόδῳ, εἰς τοῦτον τ̃ πόλεμον ὑπῆκτο, καὶ πεπυσμένοι ἦσαν. ἐ πρῶτον μὲν, τὰς Βελοβακὰς ῥώμῃ τε καὶ ἀξιώματι, ἀνδρῶν τε πολλῷ πάντων τ̃ ἄλλων πολεῖον δύνασθαι· ὥστε τούτους δέκα μυριάδας στρατιᾶς δύνασθαι παρέχειν· τότε δ' ἐ μυριάδος, ἐξακισμυρίους μόνον ἐξαιρέτους ἄνδρας ὑποσχέσθαι, καὶ πάντων τ̃ ἄλλων Βελγῶν πολεμάρχας εἶναι ἀξιους. τούτοις τὰς Σήνονας, πολεισηῖλε καὶ γειτνιωντάτην οἰκοῦσαν χώραν, ἀσθενεστέρους εἶναι· αὐτῶν μὲν καὶ ἐφ' ἡμῶν τ̃ Διβιλιακὸν, ἄνδρα πάσης τ̃ Γαλατίας δυνατώτατόν τε, καὶ ἐ πολεῖσι τούτοις τ̃ χώρας, πάσης τε τ̃ Βρεττανίας ἐγκρατῆ γενόμενον, βασιλεῦσαι· νῦν δ' ἔλεγον, ὅτι Γάλβας αὐτῶν βασιλεύει· καὶ ἔτι ἀφ' τοῦ ἑαυτοῦ δικαιότητά τε καὶ σωφροσύνην ἠγημόνων καὶ στρατηγὸς πάντων εἰρημένον εἶη τ̃ Βελγῶν. ἐ τὰς μὲν Σηκοσιάνας τούτους ἔχειν δώδεκα πόλεις, πέντε δὲ μυριάδας στρατιᾶς. ἐ τὰς Νερβίους, ἀγελωτάτους παρ' αὐτοῖς νομιζομένους, ἐ ἐχάτους πάντων τ̃ Βελγῶν ὄντας, ἴσας ὑποσχέσθαι· καὶ τὰς μὲν Ἀτρεβάτας, μυριάδας καὶ πενταχιχιλίας· τὰς Ἀμβιανὰς δὲ, μυριάδας μόνον· τὰς τε Μοριάνας, δισμυριάδας καὶ πενταχιχιλίας· ἐ τοὺς Μενατίους, ἑπταχιχιλίους· καὶ τοὺς Καλήτας, μυριάδας καὶ τὰς Βελλοκασσοὺς, τάς τε Βερομανδυσοὺς, ἴσον ἀριθμὸν· τὰς τε Κατυακοὺς, μυριάδας ἐ ςυνακιχιλίας· τὰς δὲ Κονδρούσους, ἐ τοὺς Ἐβυρόνας, ἐ τὰς Καιρησοὺς, ἐ τὰς Παιμανοὺς, πάντας Γερμανοὺς, λέγειν εἰς τέτταρας μυριάδας στρατιᾶς ὑποσχέσθαι.

ε'. Ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ τοὺς Ῥήμους παραθαῤῥύνας τε, καὶ αὐτοὺς φιλοφρονησάμενος, πᾶσάν τε τὴν αὐτῶν σύγκλητον ἐς ἑαυτὸν ἐλθεῖν, ἐ τοὺς τ̃ δυνατωτάτων παῖδας ὁμήρους ἀγαγεῖν, αὐτοῖς ἐπέταξε. ἐ ἐκεῖνοι μὲν πάντα σπουδαίως ἐν ῥητῇ ἡμέρᾳ ἐποίησαν. ὁ δὲ Καῖσαρ τ̃ Ἑδουίαν Διβιλιακὸν πολλὰ παρακελευσάμενος, ἐδίδαξε, πόσον κίνδυνον ἐς τε τὸ κοινὸν πρᾶγμα, καὶ τὴν κοινὴν πάντων ἀσφάλειαν, τὸ τὴν τ̃ πολεμίων χειρα διεργάζεσθαι, ἵνα μὴ ἐς τοσοῦτο πλῆθος ἅμα δέῃ μάχεσθαι· ταῦτα ἢ δυνατὸν εἶναι, εἰ μόνον οἱ Ἑδουῖοι εἰς τὴν τ̃ Βελλοβάκων χώραν ἐμβολὴν ποιήσαιντο, καὶ πάντα ἄγειν καὶ φέρειν. ταῦτα μὲν αὐτῷ ἐντελλόμενος ὁ Καῖσαρ, ἀπεπέμψατο. αὐτὸς δὲ πᾶν τὸ τ̃ Βελγῶν στράτευμα, εἰς ἕνα ἠθροισμένον, πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν, ἔτ' ἔτι πόῤῥω ἀπέχειν, παρὰ τ̃ ὧν ἐπέμψατο κατασκόπων ἀκούσας, τ̃ Ἀξονα ποταμὸν, ἐν τοῖς ὁρίοις τ̃ Ῥήμων ὄντα, ὡς ἠδυνήθη πάγιστα τὸν στρατὸν διεβιβασε, καὶ πρὸς αὐτῷ ἐστρατοπεδεύσατο. ὁ δὲ τὸ ἐν τ̃ τοῦ στρατοπέδου παλαιὸν τῇ δ' ποταμοῦ ἠϊόνι ὠχύρωκε, καὶ τοῖς ὄπισθεν αὐτοῦ, τὸ μηδὲν ὑπὸ τ̃ πολεμίων πάσχειν, καὶ ἀκίνδυνον τὴν παρὰ τ̃ Ῥήμων, καὶ τ̃ ἄλλων συμμαχίδων πόλεων, τ̃ ἐπιτηδείων κομιδὴν παρεῖχε. τέτῳ τῷ ποταμῷ γέφυρα ἔπηγε, ἐν ᾗ φρουρὰν ἐγκατέστησε· πέραν δ' ποταμοῦ Κοίντον Τιτούριον Σαβῖνον μετ' ἐξ στρατιᾶς καταλιπὼν, τὸ στρατόπεδον ἐβόλῳ μὲν δώδεκα ποδῶν τὸ ὕψος, παφρεύμασι δ' ὀκτωκαιδέκα τὸ βάθος, κρατύνειν παρήγγειλεν.

ς'. Ἀπὸ τούτου δὲ τ̃ Ῥήμων μὲν πόλις, Βιβρακτὸ καλουμένη, ἐξήκοντα καὶ πέντε σταδίους ἀπέχει σταδίους. ταύτην σ' ἐν τῇ ὁδῷ, μεγάλῃ ὁρμῇ ἐπισέβαλλον οἱ Βέλγαι· ὥστε μόλις οἱ Ῥῆμοι ταύτην τῇ ἡμέρᾳ ὑπέμειναν. τῇ αὐτῇ δὲ οἵπερ Γάλλοι ἐ οἱ Βέλγαι ἐπισβολῇ χρῶνται. αὐτοὶ μὲν δὴ στρατὸν μὲν πολλῷ ἀνδρῶν πάντα τὰ τείχη ἐπεισπεσόμενοι, ἔπειτα πάντοθεν ἅμα λίθοις ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀφίασι, καὶ ὅταν τὸ τεῖχος τ̃ φυλακτόντων γυμνώσαντες, αὐτοὶ ταῖς ἀσπίσι τὴν χελώνην ποιῶσιν, ὅπως τε τ̃ πυλῶν τῆς πόλεως ἐπιβάντες, τὸ τεῖχος καθαιρῶσιν. ὃ ῥᾴδιως τότε ἠδύναντο ποιεῖν. τοσοῦτο γὰρ πλῆθος βέλη τε καὶ λίθος εἰς τὸ τεῖχος ἀφίεσαν, ὥστε μηδένα δύνασθαι ἐν αὐτῷ καθαμένειν. τ̃ δὲ νυκτὸς τὴν ἐπισβολὴν αὐτῶν ληξάσης, ὁ Ἰκκιος Ῥῆμος, ἀνὴρ εὐγενέστατός τε, καὶ πολεῖσι ἐν τῇ ἑαυτοῦ παλειᾷ δυνάμενος, εἷς τ̃ ἤδη παρὰ τ̃ Ῥήμων ἐπὶ εἰρήνης ἐπὶς τ̃ Καίσαρα ἐλθόντων, ὃς καὶ τότε ταύτην τῇ πόλει ἐπίσης, ἐπὶς αὐτὸν ἐπέστειλεν· ὡς εἰ μὴ αὐτῷ βοήθειαν παρέχοι πέμποι, μὴ δύνασθαι ἐπὶ πολεῖον ἀντέχειν.

ζ'. Ἐν-

ζ. Ἐνταῦθα μὲν ἓν ὁ Καῖσαρ ἐν μέσῃ τῇ νυκτὸς, τοῖς αὐτῷ παρὰ τὴν Ἰκκίᾳ ἐλθοῦσιν ἡγεμόσι χρησάμενος, Νομάδας τε, καὶ Κρῆτας τοξότας, καὶ Βαλεάρεις σφενδονήτας, τοῖς πολίταις ἐπικουρήσοντας, ἐπέμψατο. ὧν ἀφικομένων τοῖς μὲν Ῥήμοις, ὡς ἐς τὸ δὴ τὸ πόλιν διαφυλάξειν ἐλπίδα, μεγάλη δὴ μάχεσθαι παρασκευὴ ἐνέφυ· τοῖς δὲ πολεμίοις δι' αὐτὸ αἰτίαν, δὴ τὴν πόλιν καταλαβεῖν ἐλπὶς οὐκ ἔτ' ἐγένετο. ὥστε ὁ πολὺ ἔτι ὡς τῇ πόλει διέτριψαν· ἀλλὰ τὴν τε χώραν τῶν Ῥήμων δηώσαντες, καὶ πᾶσάς τε τὰς αὐτῶν κώμας, καὶ τὰ οἰκοδομήματα, οἷς συνέτυχον, καταφλέξαντες, παντραπᾶ ἐπὶ τὸ Καίσαρα ὥρμησαν, καὶ ἓξ καὶ δέκα σταδίοις ἀπ' αὐτοῦ ἐστρατοπεδεύσαντο. τὸ δὴ αὐτῶν στρατόπεδον, ὡς καὶ τῷ καπνῷ καὶ τοῖς πυρσοῖς ἦν πιστωσασθαι, πλεῖον ἐξήνυτο τεσσάρων σταδίων τὸ εὖρος ἔτεινε.

η. Ὁ μὲντοι Καῖσαρ τὸ μὲν πρῶτον, ἀγνοῶν τό, τε αὐτῶν πλῆθος, καὶ τὴν καλὰ τὸ πόλεμον αὐτῶν εὐδοξίαν, συμβάλλειν αὐτοῖς οὐ διέγνω· ἀλλὰ μόνον ἱππομαχίας, τῆς τε τῶν πολεμίων ἀλκῆς, καὶ τῆς τῷ ἑαυτοῦ τόλμης, πεῖραν ἐλάμβανε. ἔπειτα δὲ τὰς ἑαυτῶ σὺν εὐδοξίᾳ τοῖς πολεμίοις ἰδὼν, τόπον μὲν πρὸς τὸ προκαταλαβεῖν τὴν πρώτην ἐπιτήδειον πρόσθεν δὲ στρατόπεδα ἐξελέξατο. τοῦτο μὲν δὴ τὸ ὄρος, ὅπερ τὸ στρατόπεδον ἐκάλυπτε, ὀλίγον ὑπὸ τὸ πεδιάδος ὑψωθεὶς, τοσοῦτο εἰς τὸ πρόσω ἔτεινεν, ὅσον ἡ αὐτοῦ πρώτη παραλλαγμένη πελέκεων ἠδύνατο· ἔπειτα δὲ καὶ ἑκάτερα μὲν τὰ πλευρὰ κατωφερὴς ἦν, καὶ δὲ τὸ ἔμπροσθεν κατ' ὀλίγον παρεκτυμπανούμενον, ἔπειτα καὶ μικρὸν ἰσοπλὲς ἐγένετο. τοῦτο μὲν τὸ ὄρος ἐκατέρωθεν ὁ Καῖσαρ ἀμφὶς τὰς τέσσαρας σταδίους διεπέφρασεν· καὶ δὲ τὸ ἰσχάλεω τούτων τὰ παρὰ ἐρύματα πρὸ καλεσκευάσατο, καὶ συνεῦξε τὰς μηχανὰς κατέθηκε, μὴ οἱ τοσοῦτοι τὸ πλῆθος ὄντες πολέμιοι, ἐκ τὰ πλαγίων τὰς ἑαυτοῦ μαχομένας κυκλῶσι δύναιντο. ταῦτα ποιησάμενος, καὶ πρὸ δύο, ἃ νεωστὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κατελίξατο, πύγμασι ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἵνα εἴ τι δέον εἴη, ἐπικουρίας αὐτοῦ ἄγειν δύναιτο, καταλιπὼν, τἄλλα ἐξ πύγμασι ἐμπροσθεν δὲ στρατοπέδου παρετάξατο. καὶ οἱ μὲν πολέμιοι τοῦτο ἰδόντες, ὡσαύτως τὴν τε σφῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐξήγαγον στρατιὰν, καὶ εἰς μάχην αὐτὴν παρετάξαντο.

θ. Λίμνη δέ τις ἦν ὑ μεγάλη μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν πολεμίων. ταύτην οἱ πολέμιοι, εἰ οἱ Ῥωμαῖοι διαβαίνοιεν, περιέμενον. οἱ δὲ αὖ Καισάρειοι δὲ τοῖς πολεμίοις, εἰ τὴν λίμνην ἀρχὴν διαβαίνειν, ἀμφὶ τοῦτο ἀσχολημένοις ἐπιπηδᾶν παρεσκευασμένοι ἦσαν. καὶ ἐν τούτῳ μὲν μεταξὺ τῶ δύο στρατῶν ἱππομαχία ἐποιεῖτο. ἐπειδὴ δὲ ἐδόκει διαβαίνειν ἐπιχείρειν, ὁ μὲν Καῖσαρ τὰς ἑαυτοῦ τότε ἱπποκρατήσαντας, ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀνήγαγεν. οἱ δὲ πολέμιοι ἀπὸ τούτου δὲ τόπου, εὐθὺς ἐπὶ τὸ πεδίον Ἄξονα (ὃν ἤδη μεμνημόνευται, ὡς ὄπισθεν δὲ τῶ Ῥωμαίων στρατόπεδα εἴη) ἀπῆλθον. καὶ ἐνταῦθα τὸν ψάμμον εὑρόντες, μέρος μὲν δὲ σφῶν στρατεύματος διαπερᾶσαι ἐπιχειρήσαν, ἐν νῷ ἔχοντες, εἰ μὴ δύναιντο, τὸ ἕρυμα, ἃ Κοΐντος Τιτούριος ἦρχεν, καταλαβεῖν, καὶ τὸν γέφυραν καθαιρεῖν· εἰ δὲ μὴ, ἀλλὰ γῆν τὴν τῶ Ῥήμων, μέχρι τοῦ Καίσαρα εἰς τοῦτον τὸν πόλεμον συμβαλλομένων, χώραν λητίζεσθαι, καὶ τοὺς Ῥωμαίους τῶν ἐπιτηδείων ἀποκλῦσαι.

ι. Τοῦτο δὲ ἐπὶ δὲ Τιτούριος μαθὼν ὁ Καῖσαρ, πᾶσάν τε τὴν ἑαυτοῦ ἵππον, καὶ γυμνήτας Νομάδας, σφενδονήτας τε, καὶ τοξότας τὴν γέφυραν διεβίβασε, καὶ αὐτὸς ἐφείπετο. ἀκελεύστως συνεῦξε ἐμαχέσθη. τοῖς μὲν δὴ πολεμίοις ἀμφὶ τὴν διάβασιν δὲ πολεμοῦ ἀσχολουμένοις, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπιπεσόντες, συχνοὺς αὐτῶν ἀπέκτειναν· τοὺς δὲ λοιποὺς αὐτῶν, ἀμφὶ τὰ σωμάτων τὰ πεπλωκότων θράσεως διαβαίνειν ἐπιχειρήσαντας, βέλεσιν ἀπήλασαν· καὶ τοὺς ἤδη διαβεβηκότας, πάντῃ οἱ ἱππεῖς περισπάντες διέφθειρον. οἱ δὲ πολέμιοι τὸ πρῶτον, δὲ καταφεύγειν τὴν πόλιν, καὶ δὲ διαβαίνειν τὸ πολεμοῦ, ἐλπίδος σφαλέντες, τὸ πρὸς Ῥωμαίους εἰς δυσωχωρίαν δὲ μάχεσθαι ἕνεκα, ἐκ παρασκευῆς καταστήσαντες, ἐπειδή τε ἤδη αὐτοὺς ὁ σῖτος ἐπέλειπεν, ἀνεκλησίαν μὲν ἐποιήσαντο. συνεῦξε δὲ κρεῖττον εἶναι ἔγνων, εἰς τὴν ἑαυτοῦ παλαιὰν ἕκαστον ἐπανιέναι, καὶ εἰς ἣν χώραν πρότερον οἱ Ῥωμαῖοι ἐμβάλλοιεν, συνεῦξε πάντοθεν βοηθεῖν, ἵνα μᾶλλον ἐν τῇ σφῶν, ἢ ἐν τῇ ἄλλων χώρᾳ μάχοιντο, καὶ τὰ σφῶν σῖτα εἰς τὸ τὰς οἰκείας δυνάμεις τρέφειν χρήσαιντο. τοῦτο δὲ μάλιστα πάντων αὐτοὺς εἰς τὸ ταῦτα ποιεῖν προετρέψατο, ὅτι οἱ Βελλόβακοι, τὸ Διβίλιακὸν σὺν τῇ τὸ Ἐδουίων φυλακῇ εἰς τὴν σφῶν χώραν ἐμβάλλειν ἠκηκόεσαν. ὥστε τούτοις μένειν, καὶ μὴ τοῖς σφῶν ἐπικουρεῖν, πεισθῆναι οὐκ οἷόν τε ἦν.

ια. Ταῦτα μὲν δὴ καταστήσαντες, τῇ δευτέρᾳ φυλακῇ σὺν μεγάλῳ κτύπῳ τε καὶ θορύβῳ, ἐδίμισαν πᾶξιν, ἣν ἡγεμόνα ἔχοντες,

ἀλλ' ἑκάστῳ σφῶν δοῦναι ἰόντι βουλομένῳ, ἢ οἴκοι παραμένοντι ἀσυδοντ⟨ο⟩, ἐποιήσατο ὁμοίαν φυγῆς τιμὴν περείαν γενέσθαι αὐτοῖς. τότε δ' αὖθις τοῦ Καίσαρος ὑπὸ τῶν καβεστώτων, σημαινόντων, αὐτὸς τότε μὲν δείσας, μὴ συέδρα τις ὑπείη (ἐ γάρ πω τί δή ποτε οἱ πολέμιοι ἀπεχώρουν, τὴν αἰτίαν οἶδε) τὴν πρωΐαν κ' τὴν ἵππον πᾶσαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ κατίσχε. τῇ δ' ὑστεραίᾳ, ⟨ὃ⟩ προήγγελ⟨ο⟩ ὑπὸ τῶν καβεστώτων φανερῶς γιγνομένῳ, πᾶσαν τὴν ἵππον ὁ Καῖσαρ, πύστῃ Κοΐντου Πέδιου, κ' Λέκιον Ὀργυκλήιον Κόττα, δύο τῶν ὑποστρατηγῶν, ἐπισήσας, τὴν τῶν πολεμίων ὀπισθοφύλακα μενεῖσαν, ἀξιέπεμψατο. ἐ τῷ Λαβιηνῷ μῆ τελῶν παγμάτων ἐφίετο παρεγγείλεν. ὅτοι μὲν οἱ ἱππεῖς τοῖς ἑκάστοις τῶν πολεμιάων ἐπιόντες, κ' πολλὰ τάδια αὐτὰς διώξαντες, παμπόλλας αὐτῶν φυγόντας κατέκηψαν· τῶ δ' ὀπισθοφύλακ⟨ο⟩, ὡς ἦν ἦλθον οἱ Ῥωμαῖοι, ὑπομβύσαντ⟨ο⟩, κὰ θρασίως τὰς Ῥωμαίας ἐπιόντ⟨ας⟩, εἰς χεῖρας δεχομένης, οἱ περῶντοι ἔχω δ' κινδύνω ἤδη εἶναι νομίζοντες, κ' ἐδεήθησαν ἀνάγκῃ, ἐδὲ ἄρχοντα καβεστάντες, ἐπειδὴ τ' στρώτης κραυγῆς ἤκουσαν, εὐθὺς σὺν πολλῇ τῇ πίξει παρεχῇ πᾶσαν τὴν τῶν σφῶν σωτηρίας ἐλπίδα ἐν τῇ φυγῇ ἐποιοῦντο. ὡς ἀκινδύνως οἱ Καισάρειοι, ἐφ' ὅσον ἡμέρα ἐγίνετο, ἀπεκλείνοντες αὐτὰς ἐκ ἐπιόντ⟨ες⟩· νυκτὸς δ' αὐτὰς καβαλαβόντες, τ' διαβάσεως μὴ τάλ⟨ο⟩ ἐποιήσαντ⟨ο⟩, κ' ἐς τὸ στρατόπεδον, κατὰ τὸ ὑπὸ δ' Καίσαρ⟨ο⟩ κελευόμενον, ἐπανεχώρησαν.

ιβ'. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ὁ Καῖσαρ, περὶ ἧ τὰς πολεμίους ἔκ τι δ' φόβῳ κ' τ' φυγῆς ἑαυτὰς ἀναλαβεῖν, εἰς τὸ τ' Σουασσόνων, πλησίον δ' Ῥήνου οἰκόντων, χώρου εἰσήγαγε τὸ στρατόπεδον· πολλήν τι ἤδη αὐτοῦ ὁδὸν, ἐς πόλιν αὐτῶν Νουϊόδουνον καλουμένην παρεγένετο. κ' ταύτην ὡς τ' ὁδὸν καβαλαβεῖν ἐπιχειρήσας, ὅτι ὀλίγους εἶναι τοὺς διαφυλάσσοντας ἠκηκόει, ὅμως διά τι τὸ δ' ταφρεύμαθ⟨ο⟩ εὖρ⟨ο⟩, κ' τὸ δ' τείχος ὑψ⟨ο⟩, αὐτὸν, καίπερ πάνυ ὀλίγων λαμπομένων, αἱρεῖν σὺκ ἠδυνήθη. τὸ μὲν στρατόπεδον ὀχυρώσας, κελεύ⟨σ⟩ ἐ πᾶσα πάντα ὡς πλειοκίαν παρασκευάζειν ἤρξατ⟨ο⟩. ὡς τούτῳ δ', πᾶν τὸ τ' Σουασσόνων πλῆθ⟨ο⟩ σὺν τ' φυγῆς τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ εἰς ταύτην τὴν πόλιν ἀνεχώρησαν. εὐθὺς δ' ὁ Καίσαρ⟨ο⟩ τόν τε κελεύσαντ⟨α⟩ ἀποσταλῆναι, ⟨ὃ⟩ χώματι ἀπεβαλόντ⟨ο⟩, τὰς τε πύργους καθεστῶσας, τῇ μεγαλότητι τ' ἔργων, ἃ ἔ ποτε ἐπεφάκεσαν οἱ Γάλλοι, ἐπὶ ἡμικόσιον, ἐ τῇ τ' Ῥωμαίων ταχύτητι σὺκπλαγέντες, πρέσβεις τῷ Καίσαρι ἀπὲ ἀποχωρέσεως ἔπεμψαν. κ' τ' Ῥώμων διεμόνων, δι' αὐτῶν, τὸ ἀνυβρίστως σφᾶς ἀφυλάτιστ⟨ος⟩ ἐκομίσατ⟨ο⟩.

ιγ'. Ὁ μὲν τοι Καῖσαρ ὁμήρους τοὺς πρώτους τ' πόλεως, κ' ὃν τούτοις τοὺς αὐτῶ δ' βασιλέως Γάλβα δύο υἱοὺς, κὰ πάντα τὰ τ' πόλεως ὅπλα λαβών, τοὺς μὲν Σουασσίονας εἰς πρωχώρησιν ἐδέξατ⟨ο⟩· εἰς τιμὴ δ' τ' Βελλοβάκων χώρου ἐνέβαλεν. οἱ ἑαυτοὺς τε κ' πάντα τὰ σφῶν εἰς πόλιν Βρατουσπάντιον καλουμένην συναθροίσαντ⟨ες⟩, ἔπειτα δ' Καίσαρ⟨ο⟩ μῆ δ' τραπῆ λόφ πυότης τάδια ὡς ποταμφόντα ἀφεξῆτ⟨ο⟩, πρῶτον μὲν πάντες οἱ πυότης τ' πόλεως πρεσβύτεροι, ὧν τ' πόλεως, αὐτῷ τὰς χεῖρας ἀνατείνοντες, ἦλθον, κὰ φωνῇ σημαίνειν ἤρξαντ⟨ο⟩· αὐτὸς εἰς π τιμὴ δ' Καίσαρ⟨ο⟩ πίστιν κὰ δύναμιν ἐλθῶν, ὅτι καβ' τῶν Ῥωμαίων πολεμοῖν. ἔπειτα ἦ αὐτοῦ ὡς τὴν πόλιν παραγινομένην, κ' συβοῦσι ταβπεδύσαντ⟨ο⟩, οἵ τε παῖδες ἐ αἱ γυναῖκες ἀνατεταμμέναι ταῖς χερσὶ λόφ δ' τείχους, καβ' τὸ σφίσι σύνηθες, ἱκέτην ⟨ὃ⟩ ἐ τ' Ῥωμαίων ἦτων.

ιδ'. Δι' αὐτῶν μὲν ὁ Ἐδουϊὸς Διβιλιακὸς (μῆ ὢν τιμὴ τῶν Βελγῶν δυνατώτερος, τὸ τ' Ἐδουΐων στρότυμα ἀφεικὼς, ὡς τ' Καίσαρα ἐπανήλυθεν) λόγους ποιούμ⟨ο⟩, ποιάδε ἔλεξεν· Οἱ μὲν Βελλόβακοι, Καῖσαρ, φίλοι τε κ' σύμμαχοι τ' Ἐδουΐων γεγένηνθ' νῦν ἦ τοῖς λόγοις τ' ἀρχόντων σφῶν, τὰς Ἐδουΐς ὑπὸ δ' Καίσαρ⟨ο⟩ καβεστεδυλωμένας, πάντα κακά τε ἐ πάσας αἰκιζομένας ὑπ' αὐτοῦ πάσχειν, λεγόντων, πειθάντες, ἀφ' ἡμῶν τ' ἀφεστήκεσαν, ἐ τοῖς Ῥωμαίοις πόλεμον ἐπήνεγκαν, οἱ ἦ τότε αἴτιοι γενόμβοι, πρόσθεν τῇ πόλει ταύτῃ γνόντες δυσχείαν, εἰς τιμὴ Βρηβουϊανὶ κατέφυγον. ἀλλὰ σοὶ, Καῖσαρ, ἐ μόνοι αὐτοὶ οἱ Βελλόβακοι, ἀλλὰ κ' οἱ Ἐδουΐς δόντες, τῇ συμπυῖ, εἰς αὐτὰς, φιλανθρωπίᾳ τ κὰ πραότητι χρῆσθ'. εἰ ἦ ταῦτα ποιεῖς, εὖ ἴσθι, ὅτι τιμὴ τ' Ἐδουΐων δύναμιν πρὸ πάντ⟨ων⟩ τῶν Βέλγων, ὧν τῇ βοηθείᾳ τε κ' τοῖς χρήμασιν, ἢν ποτὲ πόλεμ⟨ο⟩ γένηθ', ὑπολήψῃ εἰσθήσ⟨ῃ⟩, αὐξήσ⟨ῃς⟩.

ιε'. Ὁ ἦ Καῖσαρ, τ' μὲν Διβιλιακὸν, ἐ τ' Ἐδουΐων τιμῆς ἕνεκα, τύτως σὺ τῇ αὐτοῦ πίστ⟨ι⟩ π λήψ⟨ε⟩σθ', ἐ ἐπ' ἀφυλακίᾳ, ἔφη· ὅτι ἦ αὐτὴ τὰ ἡ πόλις ἦν μεγίστη, κ' ὃν τοῖς Βέλγαις δυνάμει τε ἐ ἀνδρῶν πλήθι εὐδοκιμωτάτη,

πάτη, ἐξακοσίους παρ' αὐτῶν ὁμήρους ἤτησε. τούτους ὃ λαβών, ἐ πάντων τῶν πόλεως ὅσαπερ αὐτῷ ἐβεβούλητο, συνεῦδεν εἰς τὴν τῶν Ἀμβιανῶν χώραν παρεγένετο. ἐ ὅτι μὲ αὐτὸς τε σφᾶς, ἐ πάντα τὰ σφῶν ταχέως τοῖς Ῥωμαίοις ἐσσεχώρησαν. τούτων δ' ὅμηροι ἦσαν οἱ Νερύιοι, ὧν τὴν τε φύσιν καὶ τὰς τρόπους, ὃ Καίσαρ ἐβεβαίωτο τῶν Ἀμβιανῶν ἐξεπίζοντος, αὐτοὶ ἔλεγον· ἀγῶνα μὲν τοὺς Νερυίους οὐδένας παρ' ἑαυτοῖς ἐμπόρους δέχεσθαι, μηδὲ οἶνον, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀσκεῖσθαι τοῖς ἀνθρώποις ἐμποιοῦντα, ἀνέχεσθαι, νομίζοντας τὰ τοιαῦτα τοὺς ἀνθρώπους ἐκθηλύνειν, ἐ αὐτοὺς ὑπὸ τούτων τε τῶν ἀρετῆς μεθίεναι· αὐτοὺς δ' ἄνδρας εἶναι ἀγχιστάτους τε καὶ γειτόνας, καὶ αἰτιᾶσθαι τοὺς ἄλλους Βέλγας, ὅτι τε τοῖς Ῥωμαίοις ἐσσεκεχωρήκεσαν, ἐ τὸ τῶν προγόνων ἀρετὸ μεθίεσαν· λέγειν δ', ὅτι μὲ τοῖς Ῥωμαίοις πίστεις πέμψειν, ὅτε γε μηδεμίαν παρ' αὐτῶν εἰρήνης σύμβασιν δέξεσθαι.

ιε'. Τῷ δὲ Καίσαρι ἀφ' ὧν τούτων χώρας τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀνύσαντι, οἱ κατάσκοποι ἀπήγγειλαν· τὸν μὲν Σάβιν ποταμὸν ἀπὸ πολίσου ἀπ' αὐτοῦ ἀγδοήκοντα σταδίων ἀπέχειν· πέραν δὲ τούτου πάντας τοὺς Νερυίους στρατοπεδεύσασθαι, καὶ συνεῖναι μὲ τοὺς Ἀτρεβάτας τε, καὶ τοὺς Βερομανδυῶν, τοὺς ὁμόρους, τοὺς Ῥωμαίους ἀναμένειν, ἀμφοτέροις μὲν ἡδὺ τούτοις, ἐ αὐτῆς σφίσι πολέμου τύχης πειρᾶσθαι, ἀνέπεσσαν. ὑπ' αὐτῶν δὲ καὶ Ἀδβατίκων στρατιὰν, ἔφασαν οἱ κατάσκοποι, ἀναμένεσθαι, καὶ ἤδη ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ εἶναι· καὶ στρατὸν τοὺς Νερυίους εἰς τινα τόπον, εἰς ὃν ἡ δύναθ' ἀφ' ἑαυτῶν ὁ τῶν Ῥωμαίων στρατὸς πορεύσεσθαι, πάσας τε τὰς γυναῖκας, καὶ ἅμα πάντας τοὺς ἐν στρατοσίμῳ ἴσῃ ἐπὶ τὸν ὄντως, συναθροῖσαι.

ις'. Ταῦτα ἀκέσας ὁ Καῖσαρ, τοὺς μὲν κατασκόπους, καὶ τοὺς ταξιάρχους, πρὸς τὸ τέσσαρα πρὸς εἰς τὸ στρατοπεδεύσεσθαι ἐπιτήδειον ἐκλέξασθαι, πρέπεμψεν. πολλῶν δὲ τῶν στρατευσαμένων τῷ Καίσαρι Βελγῶν, ἐ πρὸς τούτοις ἄλλων πολλῶν Γαλλῶν, αὐτῷ συμπορευομένων, τινες αὐτῶν, (ὡς καὶ μὲ τῷ μάχῃ ἔλεγον οἱ αἰχμαλωτοι) τὸ τέταρτον τῶν ἡμερῶν σύνηγες μίσσον τῶν ὃ τῶν Ῥωμαίων στρατεύματος ὁδὸν καταστρατοπεδεύσεις, νυκτὸς πρὸς τοὺς πολεμίους παρεγένοντο, καὶ αὐτοὺς ἐδίδαξαν, μισεξὺ ἑκάστων τῶν τεγμάτων πολὺ πλεῖον σκευοφόρων εἶναι· ὥς ἔρηγον ὄντως εἶναι τὸ πρῶτον τάγμα, ἐπειδὴ στρατοπέδου γένοιθ', καὶ τάλλα πολὺ ἀπήρτισται, ἐ τοῖς σκευοφόροις ἐπιπηδᾷ. Εἰ δὲ τότε ὃ τάγματος, ἔφασαν, κρατεῖτε, εὖ ἴσθι, ὅτι τὰ λοιπὰ καθ' ὑμῶν ῥύσειν ἐ τολμήσουσι. τοῦτο δὲ στὸς τῶν τοῦτο ἀπαγγελλόντων γνώμῃ μέγα συνεβάλλετο, ὅτι οἱ Νερύιοι τὸ παλαιὸν, ἐπειδὴ ἐπικὴ δυνάμει ὄντα ἐχρῶντο, (νῦν δ' ἔτι στὸς τοῦτο ἐ ἀπαδάζουσι, ἀλλὰ μόνον τὰ πιζικὰ ἀγαθοί εἰσιν) ἵνα ῥᾷον, εἴ τῶν γειτόνων ἔπασχον στὸς τὸ τῶν σφῶν χώρων λῃΐζεσθαι ἐρχοιντο, αὐτῶν δύναιντο ἀποσοβεῖν, δένδρα ἐπὶ πάλαι ἔκοψαν, ἐ αὐτὰ κάμψαντες, ἐπεστέπτι πολλὰς κλάδους ἐνεφύτευσαν, ἐ πολλὰς βάτους καὶ βάτους ἐμβαλόντες, ἐποίησαν δίκην τείχους τὰς αἱμασιὰς ταύτας ὀχυρὰς εἶναι· ὥς εἰς αὐτὰς ἐ μόνον εἰσελθεῖν, ἀλλὰ καὶ διορᾶν οὐκ οἷόν τ' εἶναι. τούτοις μὲν ἦν τῶν τῶν Ῥωμαίων φάλαγξα, ὃ στόσον εἶναι, κωλύεσθαι ὁρῶντες, ταύτῃ τῶν συμβουλείαν οὐκ ἀπεδοκίμασαν.

ιή. Τοῦ δὲ τέτε, ὃν στὸς τὸ στρατοπεδεύεσθαι οἱ Ῥωμαῖοι ἐξεῖλον, τοιαύτη ἦν ἡ φύσις· ὄρος μὲν ἀπὸ τοῦ κορυφῆς, ἐξ ἴσου ἰσομεγάλης στὸς τὸ κατανλες γινομένη, σχοῖς τὸ ποταμοῦ Σάβιν καθῆκεν· ἄλλο δὲ πέραν ὃ ποταμοῦ ὄρος ὅμοιον τούτου ἐξεναντίας ἐφύετο, καὶ μὲν τῶν πέζαν πεδινὸν, καὶ δὲ τῶν κορυφὴν δενδρῶδες μάλιστα, ὥστε ῥᾳδίως διορᾶσθαι. καὶ ἐν τούτοις μὲ τοῖς δρυμοῖς οἱ πολέμιοι ἐκρύπτοντο· ἐν δὲ τῷ πεδίῳ ὀλίγοι ἐπτεῖς ἐορῶντο. τοῦ ποταμοῦ δὲ τὸ βάθος ἦν πεῖσι ποδῶν.

ιθ'. Καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ, τῶν ἔπεμψεν προπεμψάμενος, αὐτὸς ὁμοῦ δὴ ἔχων πᾶσαν τὴν δύναμιν ἐφείπετο· ἀλλ' ὁ τῶ ὃ τῶν Ῥωμαίων στρατεύματος πάξεως πρόσω ἄκρως εἶχεν, ἐ οἱ Βέλγαι τοῖς Νερυίοις διήγγειλαν. ἐπειδὴ ἡδὺ τῶν πολεμίων ἐπλησίαζεν ὁ Καῖσαρ, πάγματα μὲ ἀεὶ ἓξ εἶχε διαπεπαγμένα· κατόπιν δὲ τούτων τὰ πάντος δὲ στρατεύματος σκευοφόρα κατέστησεν. ἐπὶ πᾶσι δ' αὐτῶν τὰ δύο νεωστὶ καταλεχθέντα πάγματα τεθαγμένα ἦσαν, καὶ ταῦτα τὰ σκευοφόρα διεφύλαττον. οἱ μὲν τοι ὃ Καίσαρος ἱππεῖς, ἅμα πᾶσι τοῖς σφενδονήτας τε καὶ τοξότας τῶν ποταμοῦ ἀφαβάντες, τῆς τῶν πολεμίων ἱππύσι μάχῃ σωτῆναι. αὐτοὶ δὲ στρατοπεδεύσεσθαι ἀφυλάκτοις ἐχρῶντο, καὶ εὐθὺς εἰς τὰ δρυμὰ ἐξανεχώρεν· εἶτ' αὖθις καὶ μάλ' αὖθις ἐπιπηδᾷ σφίσι. ὥς οἱ Καισάρειοι παράπαν τῶν πεδιάδος αὐτὸς διώκειν οὐκ ἐτόλμων. ἐν τούτῳ δὲ τὰ σφῶν προδρόμια ἐξ πάγματος τὸ στρατοπέδου ἀφικνεῖσθαι, αὐτὸ

σκεφάτυνον. οἱ δὲ πολέμιοι, ἐπειδὴ πάχιστα πὰ πρῶτα τῶ Ῥωμαίων φαπύμηδ ὑπὸ τῦ σὺν τοῖς δρυμοῖς πολεμίων ἀΦθησαν σκιδνοΦόρα (σὺν τότῳ μὲ γὰρ τοῖς Ῥωμαίοις ἐπηήσεδ συνέβη) αὐτοὶ ταχὺ σὺν τοῖς δρυμοῖς πίξαντές τι, καὶ τὼ πίξιν βεβαιώσαντες, ἄφνω σὺν τῦ ὕλης πάσῃ δὴ ὁμοῦ σὺν τῇ φαλάγῃ ἐξέδραμον, καὶ τοῖς τῦ Ῥωμαίων ἱππεῦσι ΦοσέβαλΦον. τότε δὲ πάχεως νικήσαντες, πρὸς τὸ πεπαιὼν ἀπῆλθον. ὥσθ' ἅμα χεδὸν καὶ σὺν τοῖς δρυμοῖς, ἔ σὺν τῷ πολέμῳ, καὶ σὺν αὐτῶν ταῖς χερσὶ τῶν Ῥωμαίων ἄΦθησαν. ἐπεὶ δὲ πάχεως ἀφὲ τῦ ὄρεως πρός τε τὸ τῶν Ῥωμαίων φαπόπεδον, ἔ τὰς ἀμΦὶ τὼ αὐτοῦ ὀχύρωσιν ἀχολωμένας ἔτεινον.

κ'. Ὥστε τῷ Καίσαρι πάντα ἅμα ποιητέα ἦν· καὶ πρῶτον ἔδει τὸ ἀετὸν φῆσαι· ὅπως σημεῖον ἦν, ὁπότ' ἂν ἐπὶ τὰ ὅπλα ἰέναι δέοι· ἔπειτα δὲ καὶ τῇ σάλπιγγι σημαίνειν ἔδει τὸ πολεμικὸν, καὶ τὰς Φοσωτέρω ἐπὶ τὸ χῶμα Φοεληλυθότας φαλιώτας ἀναφαλεῖν· ἔδει δὲ καὶ τό, τι φράτδυμα παρφαπίπειν, καὶ τοὺς φαλιώτας ἐξοτρύνειν ἐπὶ τὼ σύνοδον, καὶ τὸ σύνθημα πρὸς τότοις αὐτοῖς διδόναι. ὧν πάντων ἦπε δ' χρόνε βραχύτης, καὶ ἡ τῦ πολεμίων ἐπιδρομὴ τὸ πολέμου σκόλυεν. ἀλλὰ πάντας ταῖς δυσκολίαις πάσαις δύο μόνον ταῦτα ἐβοήδει, ἥπε ἐμπειρία, καὶ ἡ ἐπιστήμη τῦ φαπιωτῶν. αὐτοὶ μὲν γὰρ σὺν τῦ πρόσθεν μαχῶν εἰδισμένοι, ἐδὲν ἦτον σφίσιν αὐτοῖς, ἃ δέοι ποιεῖν Φοστάτ̃ειν, ἢ ὑπ' ἄλλων διδάσκεδαι εἰδέσαν. οἱ δ' ὑποστρατηγοὶ (αὐτοῖς γὰρ ὁ Καῖσαρ, μὴ πρόσθεν ἀφ' ἑκάσων τῦ ὑπὸ σφίσι παγμάτων ἀπελθεῖν, πελὶ ἢ τὸ φραπόπεδον πεπλεσμένον ὁρᾷεν) τήν τε δ' χρόνε βραχύτητα, καὶ τὼ τῶν πολεμίων ωλησιότητα ἰδόντες, σὺκ ἐπὶ τῷ δ' Καίσαρ παρορμίλιαν ἀνέμενον, ἀλλ' αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν, ἃ ἐδέκει, ἔπραττον.

κα'. Ὁ δὲ Καῖσαρ πάντα τὰ ἀναγκαιότερα παρεμύησας, πρὸς μὲν τοὺς φαλιώτας, ἐξοτρύνειν ἕνεκα αὐτῶν, ἐπὶ τὴν σύνοδον, ἦ αὐτὸν ἡ τόχη ἤγλι, ἀπῆλθε· καὶ πρὸς τὸ δέκαδον πάγμα παρεγένετο. τοῖς τε φαλιώταις ἐ ωολεῖον, ἢ τ' σφῶν πυλαιᾶς δρετῆς μιμνῆσθαι, μήτε παρφπεδῆ, ἀλλὰ δραστέως τοὺς πολεμίους δέχεδ, παρακελδυσάμενος, ἦγεστο τὸ σημεῖον τ' μάχης· ἐς μὲν γὰρ ἀκοντίε βολὴν ἤδη ἀφίκοντο. πρὸς ἄλλως δὲ καὶ αὐτοῦ τότε ἕνεκα ἀπῆλθε, αὐτοῖς ἤδη μαχομένοις σύνεσχε. τοσαύτη τοιγαροῦν ἡ δ' χρόνε τε βραχύτης, καὶ ὁ τῶ πολεμίων δυμὸς ὅπως εἰς τὴν μάχλω παρεσκδασμένος ἐγένετο, ὥς· οἱ Ῥωμαῖοι ὀ μόνον δ' τὰ σημεῖα σῆσαι, ἀλλ' ὀδὲ δ' πάς τε φαλαγγαρχίας σύνδεσδ, καὶ πὰ τῶ ἀσπίδων σκεπάσματα ἀφαιρεῖσδ, χολὴν σὺκ εἶχον· πρὸς ἣν ὁ χώραν λάβ δ' ἔργε ἕκασ̃ σωύντυχε, ἔ ὡ σημεῖα πρῶτα καλινόησε, ὡδὲ πρῶτα σωῆλθε, μὴ σὺν τῷ πὰ σφῶν μαχεύειν, μὴ μάχεδ.

κβ'. Τὰ μὲν δὴ φαλεύματος μᾶλλον ὡς ἦτε δ' τόπε φύσις, καὶ τὸ δ' ὄρεως κάτανες, ἦτε δ' χρόνε ἀνάγκη, ἢ ὡς ὁ, τε τρόπος, καὶ ἡ σωήθεια δ' πολέμε ἦτει, παρῃρημένε, τ' τε πεγμάτων πολλοῖς τόποις ἄλλοι ἄλλων τοῖς πολεμίοις ἀνθισαμένων, καὶ αἱμασιῶν (ὡς καὶ ἤδη δεδήλωται) δασειῶν ἐμβεβλημενῶν, καὶ τὴν ωεφσυψιν κωλυσασῶν, ὥτε πὰς ἐπικειάς ἀφαπίξαι, ὥτε τ' ἐναντίον ποιητέον εἴη, ωφνοεῖν, ὥτε γε πάντα παρεμβάλλειν εἰς ἠδύνατο. τοσούτων δ' ὄντων τ' δυσχερῶν, καὶ ἔτ πολλὰς ἔχειν ἡ μάχη ἰδέας καὶ τροπάς.

κγ'. Οἱ μὲν γὰρ δ' δεξιότε τε καὶ σύνταγ πάγμαδ φαλιῶται, τὸ δεξιὸν κέρας δ' φαπύμαδ ἔχοντες, πὰ παλῶ εἰς τὰς πολεμίας ἀφίεντες, δρόμῳ τ' ἤδη ἐπκαμόντας, ἔ τότε ὑπὸ τραυμάτων ἀπειρηκότας τὰς Ἀτρεβάτας (τοῦτο γὰρ τὸ τ' πολεμίων μέρ̃ ἔλαχον) εὐθὺς ἀπὸ τ' ἄκρων ωφὸς τ' πολεμὸν ἀπήλασαν· αὐτούς τε τ' πολεμίων ἀμφιβαίνειν ἐπιχειρῆσδας, κατόπιν διώκοντες, πολλὰς αὐτῶν τὰς μαχαίρας ἀνῆρον καλῶ κράτ̃. ἔπειτα ὁ καὶ τ' πολεμίων ἀμφιβάντες, εἰς δυχωρίαν τέ τινα ωφελθόντες, ὅμως πάλιν τὰς πολεμίας αὖδις ἐπιόντας τε, καὶ ἀναμαχομένας ἔτρεψαν. ὡσαύτως ὁ ἔ δύο ἄλλα πάγματα, τό, τε ἐνδέκαδον, καὶ ὄγδοον, τὰς Βερομανδυῶν ἀνπιζαχδόνας σφίσι τρέψαντες, σὺν αὐτοῖς τοῖς δ' πολεμοῦ ἐμάχοντο ὀχδαις. σὺν τότῳ δὲ, παντὸς χεδὸν δ' φαλαπέδε λάβ τε δ' μετώπε, καὶ δ' ἀριστερᾶς κέρατ̃, γυμνωθέντ̃, δ' μὲν δωδεκάτε μόνον πάγμαδ σὺν τῷ δεξιῷ κέρατ̃, ἔ ὀ πολὺ λάβ τότε, δ' ἑβδόμε τυχθέντ̃, πάντες ἅμα οἱ Νερβίοι ἀγροῖοι, ἡγεμόνε αὐτῶν Βοδιοναγάτε, ὡδὲ τοῦτον τ' τόπον ἀπῆλθον. ὧν μέρ̃ μὲν σὺ πολαγὸς πὸ πάγμαδ κυκλῶδαι· μέρ̃ δ' ἦ πρὸς πὰ ἄκρα τείνειν ἠρξαδο.

κδ'. Ἐνδαῦδα δὴ οἵ τε δ' Καίσαρ ἱππεῖς, ἔ οἱ πελασαὶ, οἵ τε σὺν αὐτοῖς, (ὡδὲ ὧν ἤδη εἰρηται, ὡς σὺ τῇ πρώτῃ τ' πολεμίων ωφσβολῇ ἐτρέφθησαν) τότε ἐπὶ τὸ

στρατόπεδον ἀναχωρεῖντες, καὶ πάλιν τοῖς πολεμίοις συντυχόντες, ἄλλῳ εἰς ἄλλην χώραν φυγῇ ἐφέροντο. οἵ τε ἀκόλουθοι, οἳ τὰς σφῶν, ἀπό τε τοῦ μεγάλης δὲ στρατοπέδου πύλης, καὶ τοῦ δεξιοῦ κεροῦς, νικήσαντες, καὶ διωκόμενοι, ἐκ δὲ στρατοπέδου σκυλεύειν ἕνεκα ἐξήεσαν· ἔπειτα ἀπιδόντες τὰ, καὶ τὰς πολεμίους ἐν τῷ σφῶν στρατοπέδῳ ὁρῶντες, ὡς ἠδύναντο τάχιστα εἰς φυγὴν ὥρμησαν. καὶ τοῦ σὺν τοῖς σκευοφόροις ὄντων βοή τε καὶ φόβος ἐξηκούετο. ὥστε τούτοις μὲν πᾶσιν, οἱ ἐπὶ τῷ βοηθείαν δὲ Καίσαρος πεμφθέντες Τρευίροι ἱππεῖς, ἐκπλαγέντες, (ἔτυσι δὲ κρᾶτησί τε καὶ ἀλκιμώτατοι παρὰ τοῖς Γάλλοις ἐλέγοντο εἶναι) τὸ μὲν τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδον ἤδη ὑπὸ τῶν πολεμίων πληροῦσθαι, τὸ δὲ πάγμα ὑπὸ τῶν πολεμίων ἰσχυρῶς πιεζόμενα, καὶ σχεδὸν ἤδη ἁλῶναι, τούς τε ἀκολούθους, καὶ τὰς ἱππάσιας, καὶ τὰς σφενδονήτας Νομαδίας διεσπαρμένους, ἄλλον ἄλλοσε φυγεῖν ἰδόντες, ἔφ' οἷς τε ἀπῆλθον, καὶ σώζεσθαι τούς τε Ῥωμαίους ἡττηθῆναι, καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, τά τε σκευοφόρα ὑπὸ τῶν πολεμίων κατασχεθῆναι, ἀπήγγειλαν.

κέ. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀπὸ δὲ δεκάτης πάγματος εἰς τὸ δεξιὸν κέρας ἀπιόντων, σώζεσθαι μὲν τὰ σημεῖα εἰς ἕνα συναθροισθέντων, τὰς μὲν δώδεκάτης πάγμασι θραῦσαι τε, καὶ ἀλλήλοις δὲ μάχεσθαι ἐμποδὼν εἶναι· πάντων δὲ τὰ τετάρτης στείρας ταξιάρχων πεσόντων, δὲ δὴ ἀστοφόρου ἀναιρεθέντος, καὶ δὲ σημεῖα ἀπολωλότος, τά τε ἐν τοῖς λοιποῖς στείραις ταξιάρχων σχεδὸν πάντων ἢ πληγέντων, ἢ τελευτησάντων, ἐν τούτοις δὲ καὶ δὲ Πετρηίου Σεξτίου Βακούλα σὺν ἔτι ὑπὸ τῶν πραιμάτων ἰσχυρῶς δυναμένου, τὰς μὲν λοιπὰς εἶναι βραδυτέρας, καὶ ἐνίων γ' αὐτῶν τὰς ὑστάτας ἔκ τε τῆς μάχης ἐξιέναι, καὶ ἔξω τῶν βελῶν ἀναχωρεῖν, τὰς δὲ πολεμίους ἀπὸ δὲ μετώπου ἀνιόντας ὑπομένειν, ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλαγίων ἐγκεῖσθαί τε, καὶ τὸ πρᾶγμα ἤδη ἐν τῷ ἐχάτῳ εἶναι κατεῖδεν. βοήθειαν δὲ ἢν δύναιτο ἐπιπέμπειν βοήθειαν ὁρῶν, τῷ πόνῳ τῶν ὑστάτων ἀσπίδα ἀφελών, αὐτὸς εἰς τὴν πρώτην τάξιν προῆλθε (σώζεσθαι μὲν ἦδ' ἄνδρ' ἀσπίδ' ἧλθε) τάς τε ἐνσημοτάρχας ὀνόματι ἕκαστον καλέσας, τάς τε στρατιώτας ἐξοτρύνας, τὸ σημεῖον καθῆκε τῶν πολεμίων αἴρεσθαι, καὶ τὰς λόγχας χαλᾶσθαι, ἵνα ῥᾷον δύναιντο ταῖς μαχαίραις οἱ στρατιῶται χρῆσθαι, παρηγγύησε. τῇ δὲ αὐτοῦ ἀφίξει ἐλπίδος πόνος τοῖς στρατιώταις ἐγγενομένης, ἐκάστε τ' αὐτῶν δι' ἑαυτοῦ ἐν τῇ ὄψει δὲ αὐτοκράτορος (καίπερ ἐν τοῖς χαλεπωτάτοις πράγμασι) λαμπρόν τι ποιεῖν γλιχομένου, ὀλίγου τι ἢ τῶν πολεμίων ὁρμὴ ἐπισχέθη.

κς. Ὁρῶν δὲ αὐτὸς τὸ πλησίον ἕβδομον πάγμα ὑπὸ τῶν πολεμίων ὠσπερούτως πιέζεσθαι, τοὺς χιλιάρχους παρῆνεσε, τά τε δύο πάγματα ἀλλήλοις κατ' ὀλίγον συζεῦξαι, καὶ τὰ σημεῖα καθὸ τῶν πολεμίων στρέφεσθαι. τούτου δὲ πραχθέντος, καὶ αὐτῶν ἀλλήλοις βοηθούντων, μήτε γε δεδιότων, μὴ ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐν πλαγίοις κυκλωθεῖεν, τολμηροτέρως μὲν ἀντέχειν, καὶ ἐῤῥωμενέστερον ἤρξαντο μάχεσθαι. ἐν τούτῳ δὲ οἵπερ τῶν ἐν τῇ ὀπισθοφύλακι φυλακῇ τῶν σκευοφόρων, καταλειφθέντων δύο πραιμάτων στρατιωτῶν, τῷ μάχῃ ἀκούσαντες, δρομαῖοι ἀφ' ὄρους ἀνήκοντες, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐωρῶντο· ὧν τις Τίτου Λαβιηνὸς τὸ τῶν πολεμίων καταλαβὼν στρατόπεδον, καὶ ἀπὸ δὲ ὄρους τὰ ἐν τῷ τῶν Ῥωμαίων ποιούμενα καταθεασάμενος, τὸ δέκατον πάγμα ἐπικουρίᾳ δὲ Καίσαρος ἐπέμψατο. ὅτι δὴ οἱ στρατιῶται ἔκ τε τῶν ἱππέων καὶ τῶν ἀκολούθων φυγῆς, ἐν ᾗ τε τὰ πράγματα εἴη, καὶ ἐν πόσῳ κινδύνῳ τό, τε στρατόπεδον, καὶ οἱ στρατιῶται, αὐτός τε ὁ ἄρχων θεασαίη, γιόντες, ὀδὴν ἀνίεσαν τῆς ταχύτητος.

κζ. Τῇ δὲ τούτων ἀφίξει τοσαύτη τῶν πραγμάτων μεταβολὴ ἐγένετο, ὥστε καὶ οἱ τὸ δὲ Καίσαρος στρατιωτῶν ἤδη ὑπὸ τραυμάτων ἀπειρηκότες ἐπιπλώκεσαν, τότε τοῖς ἀσπίσι σφῶν ἐρεισθέντες, ἀνεμάχοντο. καὶ οἱ μὲν ἀκόλουθοι τοὺς πολεμίους ἐμφόβους καταδόντες, ἄοπλοι ὡπλισμένοις ἀντήεσαν· οἱ δὲ ἱππεῖς τῷ τὸ θεσθαι σφῶν φυγῆς αἰσχρὸν εἶναι ἀφαιρεῖσθαι βουλόμενοι, παντὶ χόσε τῇ μάχῃ, αὐτοῖς τοῖς πραιματικοῖς στρατιώταις συνεμάχοντο. οἱ δὲ πολέμιοι, καίπερ ἤδη μίαν ἔτ' ἐλπίδα σωτηρίας πεπτωκότες, ὅμως μᾶλλον τότ' ἐπιδείκνυσαν ἀλκήν. τῶν πρωτοστατῶν μὲν δὴ πεσόντων, οἱ πλησίον αὐτῶν ἐπιβάντες, ἐξ αὐτῶν ἐμάχοντο· τούτων δὲ καὶ ἐπαναπιπτόντων, καὶ τῶν πραιμάτων συσωρευομένων, οἱ λοιποὶ, ὡς ἀπὸ πύργου τινὸς ἢ τείχους, εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἠκόντιζον συτεῦθεν, καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων βαλλόμενα ἀκόντια λαβόντες, πάλιν εἰς αὐτοὺς ἐπαναφίεσαν. ὥς τε δεῖ πάντα τινὰ νομίζειν, ὅταν ἀλκίμους ἄνδρας, ἀμβαίνειν δ' ὅταν εὐρὺν ποταμὸν, καὶ ὄρη ἀπροσμάτατα ἀναβαίνειν, προελθεῖν τ' εἰς δυσχωρείαν, μάτην τολμῆσαι· ἃ πάντα χαλεπώτατα ὄντα, ἡ αὐτῶν μεγαλο-

ψυ-

ψυχία ῥᾳδία ἀπεργάζεσθαι.

κή. Ταύτῃ δὴ τῇ μάχῃ ὁ Καῖσαρ καταπεπληγμένους, καὶ οὐ τότε πᾶν χεῖρον τὸ τῶν Νερουίων γένος τε καὶ ὄνομα ἀφανίσαντες, πάντες οἱ πρεσβύτεροι, ὃς ἤδη ἐρρέθη μεταπεμψάμενοι τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας εἰς ἕλη συναθροισθῆναι, τύπτης αὐτοῖς διαγγελθείσης τῆς μάχης, αὐτοὶ τοῖς μὲν κρατήσασιν οὐδὲν ἐμποδὼν, τοῖς δὲ κρατηθεῖσιν οὐδὲν εἶναι ἀσφαλὲς νομίζοντες, σὺν τοῖς πάντων τῶν τῆς μάχης ἀπειληφυημένων γνώμῃ, πρέσβεις τῷ Καίσαρι ἀπὸ ἀποστροφῆς ἔπεμψαν. οἳ τὸ τῶν σφῶν πόλεως πλαῖσμα αὐτῷ διεξιόντες, ὡς μὲν ἐξακοσίων βουλευτῶν, τριῶν μόνων, ὡς δὲ πεντακισμυρίων ἀνδρῶν, μόλις πεντακοσίους ὅπλα φέρειν δυναμένους, ἔλεγον. ὁ δὲ Καῖσαρ ταῦτ' ἀκούσας, ἐ ἀπὸς ἄνδρας δυστυχεῖς τε καὶ ἱκέτας τῷ ἑαυτοῦ ἐλέει χρῆσθαι βουλόμενος, ἐπιμελῶς αὐτοὺς διεφυλάξατο, τοῖς τε σφῶν πόλεσι χρῆσθαι συγχωρήσας, τοῖς ἐκείνων ἀποχώρησι ἀπεῖπε· φυλάττεσθαι ἰσχυρῶς, μὴ αὐτοί, ἢ οἱ ὑπήκοοι τοὺς Νερουίους κακῶς ποιήσαιεν.

κθ'. Οἱ δὲ Ἀδουατικοὶ, ἀπὸ ὧν ἤδη ἐρρέθη, ὡς πάσῃ δὴ ὁμοῦ σὺν τῇ δυνάμει εἰς τὴν τῶν Νερουίων ἐπικουρίαν ἦλθοιεν, ταύτης αὐτοῖς τῆς μάχης ἀπαγγελθείσης, οὐ μὲν τὴν ὁδὸν εἰς τὴν πατρίδα ἀπετράπησαν· συμπίσας δὲ τὰς κώμας τε καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ἀπολιπόντες, πάντα τὰ σφῶν εἰς πόλιν, ἣν ἔχουσιν τῆς φύσεως ἀπὸ τῆς πόλεμον, συνήθροισαν. ταύτης μὲν γὰρ πάντοθεν πέτρας τε ἠλιβάτους καὶ σκοπιὰς ἀπειλημένης, καὶ ἓν μέρος πρανὴς εἴσοδος ἐ πολλῶν διακοσίων ποδῶν τὸ εὖρος ἐλείπετο. τοῦτον δὲ τὸν τόπον διπλῷ τε τείχει ὠχύρωσαν, καὶ ἀμαξιαίους λίθους, δοκούς τε μεγάλας ἀπωξυμμένας ἐν τῷ τείχει κατέθηκαν. ὄντες μὲν τὸ τε Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἀπόγονοι, ἦσαν. οἳ διὰ πᾶσαν τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας καὶ τὴν Ἰταλίας πορευόμενοι, ἐ ἃ μὴ σφῶν ἐδύναντο ἄγειν σκευοφόρα, ἐπέκεινα δὲ Ῥήνου καταλιπόντες, φυλακῇ ἐκείνων ἑξακισχιλίους ἀνδρας ἐπέστησαν. οἳ μὴ τῶν αὐτῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἦσαν, πολὺν χρόνον ὑπὸ τῶν ἀποχώρων πολεμωθέντες, ἐνίοτε μὲν αὐτῶν τὸ πόλεμον ἐπιφερόντων, ἐνίοτε δὲ ἀμυνομένων, τέλος τὴν εἰρήνης σὺν τῇ πάντων αὐτῶν γνώμῃ ποιηθείσης, ταύτῃ σφίσι τῇ χώρᾳ ἐξελίξαντο.

λ'. Καὶ τῇ μὲν πρώτῃ ὁ Καίσαρ ἐφόβησε, πολλὰς ἐκ τῆς πόλεως ἐξόδους ἐποίει, καὶ βραχεῖς τινὰς μάχας ἀπὸς τοὺς Ῥωμαίους συνῆπτεν· ἔπειτα δὲ, παφρεύμενος δ' ὕψος μὲν δώδεκα ποδῶν, πλέθρου δ' ἐκατὸν καὶ εἴκοσι ποδῶν, ἐπέβαλλον δ' ἐκατὸν καὶ εἴκοσι ποδῶν, ἐπὶ πολλοῖς πρὸς τούτοις ἐρύμασι ὁ Καίσαρ αὐτὰς ἀπέλειχίσεσθαι, ἐν τῇ πόλει κατέμενον. κελεὸν δὲ πόρρω πρεῖσαι, τοῦτόν τε χάμαθεν ἀπεβάλλεσθαι, καὶ πύργον καταπευάζεσθαι, ἐκ τῆς πόλεως καθιδόντες, σφῶν μὲν ἀφεκάκιζόν τε, καὶ τὰς Ῥωμαίους ἐκ τοσούτου διαφθάσαι τοσαύτην μηχανὴν καταπευάζοντας, δόπο δὲ τείχους ἐσκωπτον. Ποίαις μὲν γὰρ, ἔφασαν, χερσὶν, ἄνδρες τε βραχύτατοι ἀνδρες ὄντες, (πολλάκις γὰρ τῶν Ῥωμαίων καὶ τὸ σῶμα μικρότητι, ὡς γ' αὐτῶν τῶν σφῶν μεγέθει παραβάλλειν, οἱ Γάλλοι καθορῶσι) τοσοῦτον πύργον ἀπὸς τὸ τεῖχος φέρειν, ἐλπίζουσιν.

λά. Ἔπειτα δὲ ἀποκινεῖσθαί τ' αὐτῶν, καὶ τῷ τείχει πλαίζειν ὁρῶντες, ἀρίσβεις πρὸς τὸν Καίσαρα ἔπεμψαν· οἳ ἔλεγον τοιάδε. Ἀλλ' ἐ δοκεῖμεν, ἔφασαν, ἄνδρ' γε θείας ἐπικουρίας τὰς Ῥωμαίους πολεμεῖν, τοσαύτας τὸ ὕψος μηχανὰς σὺν τοσαύτῃ ἀποκινεῖν ταχύτητι, ἐ οὕτως ὁμόσε μάχεσθαι δυναμένους. ὥς ἡμᾶς δ' αὐτὰς, ἐ πάντα ἡμῶν τὰ χρήματα αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν. δεόμεθα δὲ σου, εἰ ἡμᾶς ἀφαφυλάττειν ἔγνως, μὴ ἀφαιρεῖσθαι ἡμᾶς τε ὅπλα. ἡμῖν μὲν γὰρ πάντες σχεδὸν οἱ πρόσχωροι πολέμιοι εἰσι, τῇ δ' ἡμῶν ἀλκῇ φθονοῦσι· τούτους δ' ἀμυνεῖσθαι, ἀποδόντες τὰ ὅπλα, ἐκ ἂν δυναίμεθα. ἀποστερῶν δ' εἰ σὺ τούτων τὰ πρόγυμνα περίῃσαι, πάντα τὰ ἔχαθεν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πάσχειν, ἢ βασανίσμασιν ὑπὸ τοῦ, ὧν ἄρχειν εἰώθαμεν, ἀναιρεῖσθαι. Οἱ μὲν ταῦτ' ἔλεγον.

λβ'. Ὁ δὲ Καῖσαρ ὧδε ἀπεμείφθη· Ἀλλ' ἐγὼ μὲν ἂν μᾶλλον καὶ τῷ ἐμῷ συνήθειαν, ἢ ἀπὸ τῶν ὑμῶν ἀξίαν, τὴν πόλιν ὑμῶν ἔσωσα, εἰ πρὸ ἢ τὸ κελεὸν πρὸς τῷ τείχει γενέσθαι, ἀποστερήσαιτε· νῦν δ' ἐδεήσαν ἐπὶ πρὸς μ' ἔξετε συνθήκην, εἰ μὴ ἀποδόντες τὰ ὅπλα. ἐγὼ δ' ὑμῶς τοῦτο, ὃ καὶ τοῖς Νερουίοις, ποιήσω. ἀπαγορεύσω μὲν γὰρ τοῖς ὑμῶν ἀποχώρησι, μηδεμίαν τοῖς ἀπὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀποχωρήσασιν ἐπιφέρειν. Ταῦτα μὲν οἱ πρέσβεις τοῖς σφῶν ἀπήγγειλαν· οἱ δὲ τὰ προσταχθησόμενα πάντα ποιήσειν ἔφασαν. καὶ πολὺ τὸ πλῆθος ὅπλων ἀπὸ τοῦ τείχους εἰς τὴν πρόσθεν τῆς πόλεως πάφρην βαλόντες, ὥστε τὰ τούτων σωρεύματα τό, τε τοῦ τείχους καὶ τοῦ χώματος ὕψος ἰσάζειν· ὅμως δὲ καὶ τὸ τέλτον μέρος αὐτῶν (ὡς καὶ ἔπειτα ἐδηλώθη) κρύψαντες

τὲς π κὴ ἐν τῇ πόλει καθισχόντες, τάς π πύλας ἀναπετάσαντες, ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ εἰρήνῃ ἐχρήσαντο.

λγ'. Τῇ δ' ἐσπέρᾳ, τάς π τῆς πόλεως πύλας κλεισθῆναι, ϗ τὲς γαλάτας ἐξ αὐτῆς ἐξελθεῖν, μή π ἐκ νυκτὸς ὑπ' αὐτῶν οἱ πολῖται βλάπτοιντο, ὁ Καῖσαρ παρήγγειλεν. αὐτοὶ δ' (ὡς κὴ ὕστερον ἐδηλώθη) ϖόθεν βουλευσάμενοι, ϗ ϖροχωρησάντων σφῶν, τὲς Ῥωμαίους ἢ φρέαρα μὴ καλύψησιν, ἢ κὴ ταύτῃσι ῥαθυμοτέρου ἀφυλάξειν νομίσαντες, μέρ⊙ μὲν συν ϵ̀κ τοῖς οἷς ἔκρυψαν ὅπλοις, μέρ⊙ δὲ σὺν ϵ̀κ φλοιῷ π κὴ ὀϊσύων ϖεϖιπλεγμένων κοφινοειδασμένων ἀσπίσιν, ἃς ταχέως (ὡς ἡ τῆ χρόνῳ βραχύτης ἦτει) βύρσαις ϵ̀κάλυψαν, τῇ τελίᾳ φυλακῇ, ᾗ ἤκιστα ϖόθ⊙ πὲ τ῀ Ῥωμαίων φρέαρα ϖροσιοντὲς ἦν ἡ ἄνοδ⊙, ταύτῃ σὺν πάσῃ δὴ τῇ δυνάμει ἐξῆλθον. ἐξαίφνης δ' πυρκαϊαῖς, κὰ τὸ ἦδη ὑπὸ τ῀ Καίσαρ⊙ κελευσθὲν, σημαινούσης τ῀ ἐπιβυλῆς, οἱ ϵ̀κ τ῀ ϖατησίου ἐρυμάτων Ῥωμαῖοι ϵ̀ζωΰθη συνέδραμον. ἔνθα μὴν δὴ οἱ πολέμιοι ἐῤῥωμένως ἐμάχοντο, ὡς ἂν κρατήσοι ἄνδρες, πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας ἀποβαλόντες, ϵ̀ν δυσχωρίᾳ π, ϗ ϖόθ⊙ τὲς ἄνωθεν ἀπὸ τ῀ πύργων βέλη ἀφιέντας, μάχοιντο. αὐτῶν δ' ἀμφὶ τὲς πεζακισχιλίους ἀποθανόντων, οἱ λοιποὶ ἐς τὴν πόλιν ἐσῆῤῥάχθησαν. τῇ δ' ὑστεραίᾳ ὁ Καῖσαρ ῥηχθέντων τ῀ πυλῶν, ἐπειδὴ ἐδείς ἔτ' ἀπεκάλυε, ϗ τὲς αὐτῆ εἰσπέμψας γαλάτας, πᾶσαν τὴν τ῀ πόλεως ταύτης ἐπικράτειαν ἀπεμπόλησεν. οἱ δ' ὠνησάμενοι, ἀργυρίου εἶναι ἔφασαν ἀνδρῶν πεντακισμυρίων κὴ τεσσαράκοντα.

λδ'. Περὶ δὲ τούτους τὲς καιρὲς ὁ Πούπλιος Κράσσ⊙ μετ' ἑνὸς μόνου πάγματ⊙ ἐπὶ τὲς Ἑσουΐους, κὴ τὲς Οὐενέλλους, κὴ τὲς Ὀσισίμους, κὴ τὲς Κυριοσολίτας, ϗ τὲς Σησυίους, τὲς τ' Αὐλέρκους, κὴ τὲς Ῥηδόνας (ἔστι δὲ πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη τ῀ Ῥωμαίων ὑποχείρια γενόμενα) ἐστράτευσε. τούτων κατασταθέντων τε, κὴ πάσης ϖόθ⊙ τούτοις τ῀ Γαλατίας κατασταθείσης, τοσαύτη τότε δ' πολέμου φήμη σχὲς τὲς βαρβάρους ἐγένετο, ὥστε κὴ ὑπὸ τ῀ πέραν δ' Ῥήνου βαρβάρων σχέσεις τῷ Καίσαρι πιμφθῆναι, ὁμήρους τε δώσειν, κὴ τὰ παραγγελθησόμενα ποιήσειν ὑπισχνουμένους, ταύτας δ' τὰς σχεσβείας, ἀφ' τὸ εἰς τὴν Ἰταλίαν τε ϗ τὴν Ἰλλυρικὴν ϖατεύσειν, σχὲς ἑαυτὸν ἁρπαλέως δ' θέρους ἐπανιέναι ϖροσέταξεν. ἐκεῖν⊙ μὲν ἓν ϵ̀ν τῇ τ῀ Καρνούτων τε κὴ τ῀ Ἀνητῶν χώρᾳ, πλησίον τ῀ τόπου, ϵ̀ν οἷς τ῀ πόλεμον ἐποιήσαθο, ἔσαν, τὰ πάγματα δ' χειμάζειν ἕνεκα ἀφικέσθαι, εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπῆρεν· ϵ̀κ δ' τ῀ αὐτῆ ἐπιστολῶν οἱ Ῥωμαῖοι τὰ ϖεπραγμένα μαθόντες, πυλεκαίδεκα ἡμέρας ἐπ' αὐτοῖς ἔθυσαν. ὅπερ ϖερίεργον ἔπαθ ἐγένετο.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛ. ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΕΝ ΤΗ ΓΑΛΑΤΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ.

ΚΕΦ. α'.

Ἀπιὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Καῖσαρ, τὸ Σεμνὸν Γάλβαν μὲν τὸν δυνατώτατον πάγκοινον, καὶ μέρος τοῦ ἱππικοῦ, ἐπὶ τοὺς Ἀντυάτας, καὶ τοὺς Βεραύρεις, καὶ τοὺς Σαλλύους, ἀπὸ τῆς τῶν Ἀλλοβρόγων χώρας, καὶ τῆς Λεμανίου λίμνης, τοῦτο Ῥοδανοῦ, μίσγεται ἐπὶ τὰς ἀκροτάτας τῶν Ἀλπείων κορυφὰς ἀπάγοντας, ἐπέμψας, αἴπερ ἦν τότε, ὅπ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀλπείων ὁδὸν, ἢ σὺν μεγάλῳ κινδύνῳ, καὶ πολλοῖς φορτίοις εἰώθεσαν οἱ ἔμποροι πορεύεσθαι, ὁδοποιῆσαι ἠβούλετο. ἐπέσχε τε αὐτὸ (εἰ ἀναγκαῖον εἴη τοῦτο) τὸ πάγκοινον τούτοις τοῖς χωρίοις, χειμάζειν ἕνεκα, ἀφιστάμενον. ὁ μὲν δὴ Γάλβας ἐπειδὴ εὐθὺς παρεγένετο, πολλάς τε μάχας αὐτοὺς νικήσας, καὶ πολλὰ αὐτῶν ἑλὼν ἐρύματα, εἶτα πιμφθέντων πάντοθεν αὐτῷ σπισβέων, ὁμήρων τε δοθέντων, τὴν εἰρήνην ποιησάμενος, ἔγνω δύο μὲν μέρη στείρας ἐν τῇ τῶν Ἀντυατῶν χώρᾳ ἀφιστάμενον αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ λοιποῦ τοῦ κάμνοντος τῶν Βεραύρων, ὀκτοδόρῳ κωλυμβήτῃ, χειμάζειν. αὐτὸ δὲ φόρεσμα κειμένη, εἶτα ὑπὸ μεγάλης παρειλημμένη πιδιάδος, ὄρεσιν ἠλιβάτοις πάντοθεν ἀφειλημμένη. διηρημένης δὲ εἰς δύο μέρη πύτης, ἕτερον μὲν τοῖς Γάλλοις σπωιεχώρησεν· ἕτερον δὲ κενὸν ὑπ' αὐτῶν καταλελειμμένον τοῖς στείραις διέδακε, καὶ αὐτὸ ἐρύματί τε καὶ πάφρᾳ ἐκρύπτετο.

β'. Πολλῶν δὴ ἤδη τῶν χειμερίων ἡμερῶν διελελυθότων, καὶ Γάλβα σπία εἰς τὸ στρατόπεδον εἰσκομίζεσθαι κελεύσαντος, οἱ κατάσκοποι εὐθὺς ἀπήγγειλαν, τοῦτο δὲ σπωιεχώρησε τοῖς Γάλλοις τὸ κάμνον μέρος, νυκτὸς ὑπ' αὐτῶν ἐκλελοιπέναι, καὶ τὰ ἐπικείμενα ὄρη ὑπὸ πολλῶν τῶν πρὸς Σηδούνων καὶ τῶν Βεραύρων πλήθους ἔχεσθαι. τοὺς δὲ Γάλλους ἀφ' οὗτο σπείσθαι τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον εὐθὺς ἀνανεοῦσθαι, καὶ βουλεύεσθαι τὸ πάγκοινον ἀφανίζειν· σχεδὸν μὲν, ὅπ ἐν τῷ πάγκοινῳ, καὶ τότε οὐκ ὀλιγανδρίᾳ, ἀφαιρεθησῶν δύο στερεῶν, πολλῶν τε ἄλλων (οἱ καὶ ἐν ἀπὸ τὰ ἐπιτήδεια ἐπέμποντο) ἀπόντων, καὶ πεφευγότων· ἔπειθε δὲ, ὅπ ἀφ' τοῦ ἀνιέσθαι τῶν χωλῶν, ἑαυτῶν λόγῳ τῶν ἄκρων εἰς τὸ φάρεγγα κωλαδραμεῖσθαι, καὶ βέλη ἄναυδον ἀφησόντων, ἐξ τοῦ σχοίνου σφῶν ὁρμᾶν τοὺς Ῥωμαίους δέξασθαι ὑπόμιζον· ὅτι τε τοὺς σφῶν παῖδας οὐ χώρᾳ ὁμήρων ἀφαιρεῖσθαι ἐβαρύνοντο, καὶ τοὺς Ῥωμαίους ὑ μόνον τῆς ὁδοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ καὶ ἵνα ἀφ' παντὸς αὐτὰ κτήσαιντο. τοὺς τε τῶν Ἀλπείων κορυφὰς ἐπιχειρεῖν κωλαμβάνειν, καὶ θᾶσσον αὐτοὺς τῆς πλησίον αὐτῶν ἐπικρατείας στερῆσθαι, ἐπείθοντο.

γ'. Ταῦτ' ἐν ὁ Γάλβας ἀκούσας, τὸ τε στρατόπεδον ὀχυρωτέρων οὔπω πάμπαν πλεόντων, ὅτ' ἐκινεῖτο πρῶτον, καὶ τὸ σῖτον, καὶ τἄλλα ἀναγκαῖα στερομένους, (ἐκείνων γὰρ στερομένων, καὶ ὁμήρους δόντων, ὑδαμῶς περὶ τοῦ πολέμου φοβητέον εἶναι ἐδόκει) τοὺς τε παρόντων γνώμας ἐπιζητεῖν, ἐκκλησίαν ποιησάμενος, ἤρξατο. συνῆλθε δὲ, τοσοῦτο παραδόξως συμβαίνοντος κινδύνου, σχεδόν τι ἤδη πάντων τῶν ἄκρων ὁπλιτῶν πληρεσθῆναι κωλυομένων, καὶ πυρουμένων τὰς ὁδοῦς, ὅτ' ἐπικρεῖν, οὔτε γε τὰ ἐπιτήδεια εἰσκομίζειν οὐκ ἐξόντος, ἔνιοι (ὡς ὑδεμιᾶς ἤδη σωτηρίας ἐλπίδος ὔσης) τά τε σκυφορόρ' ἀπολείπειν, καὶ ἀφ' τοῦ αὐτῆς, δι' ἧς καὶ συνῆλθε παρεγένοντο, ὁδοῦ σπεύδειν σπιεβούλευον· τοῖς πλείστοις μὲν

νοι ἔδοξε, τούτῳ τῷ γναμίῳ πρὸς τὸ ἄκρατον τηρήσαντες, ἐν τούτῳ τῷ τραπεζίδι ἀρήγειν, καὶ τ' τότε δ' προήγμασι ἀναβάσεως περιῆσαν.

δ'. Μόλις δὲ τὰ ψηφιδώτα μετειχείρισό τι, καὶ διετέτακτο, ἡνίκα οἱ πολέμιοι τὸ σημεῖον ἤρασιν, πάντοθεν κατέδραμον, λίθους τε καὶ βέλη εἰς τὸ χαράκωμα ἧκον. καὶ οἱ μὲν Ῥωμαῖοι τὸ πρῶτον ἔτ' ἀκραιφνεῖς ὄντες, ἐρρωμένως τ' ἀπημάχοντο, καὶ ἐδίν ἀνωθεν βέλη μαστῶν ἀφίεσαν· εἴ τί τε μέρος τ' τραπεζίδος ψιλόμβριον πίζειαν ἀρῶτο, ἀνεῳγόν τε πάντες συνέτρεχον, καὶ ἐβοήθουν. ἐν τούτῳ δὲ μόνον ἠπίστατο. οἱ γὰρ πολέμιοι, ἐπειδὴ ἠρῶντο σφῶν πίζης ἔκμοιραν, ἄλλη κακίας προσῆμες, ἐς ἄλλη· τοῦτο δ' ἐκ ἠδύναντο ποιεῖν οἱ Ῥωμαῖοι. οὐχ ὅπως μὴν γε ἀπειρηκότ., ἀλλ' ἐδὲ τετρωμένῳ, τῷ ἑαυτοῦ χάρακι ἐπλισπόντες ἑαυτὸν ἀναλαμβάνειν, ἀλλὰ τῷ ὀλιγότητος ἐκ ἔξῆν.

ε'. Τῆς δὲ μάχης τελεῖον ἐξ ὠρῶν ἀφηγημένης, ἐ μόνον τε τ' ἰσχύν, ἀλλὰ καὶ τ' βελῶν ἤδη τὰς Ῥωμαίους ἐπιλειπόντων, οἱ πολέμιοι θρασύτερον τότε προσέβαλόν τι, καὶ τὸ τ' Ῥωμαίων ἤδη ὀπισθομόνων ἔρυμα κατεβάλλειν, ἐ τὰς τάφρους πληροῦν ἠξίουν. ἤδη τ' ἐν τῷ ἰσχάτῳ τὸ περῶγμα προῆσαν, ἡνίκα ὁ Πάπλιος Σίζιος Βάκουλος, ταξιάρχης τ' πάγμασι τελέαρχος, ὃν ἐν τῇ πρὸς τὰς Νερυίας μάχῃ πολλὰ πρωμηθιδίνας εἰρήκαμεν, καὶ Γάϊος Βολυσῆνος χιλίαρχος, ἀνὴρ ῥωμαλεώτατός τε, καὶ βαλδουκάτος, τῷ Γάλβᾳ προσδραμόντες, μίαν ἔτ' εἶναι ἐλπίδα σωτηρίας διδάσκουσιν, ἢν μόνον ἔξοδον ποιησάμενοι, τ' ἰσχύτης περιῆσαν ἐπικουρίας. ὁ μὲν ὖν Γάλβας τοὺς τελέαρχας συγκαλέσας, δι' αὐτῶν τοῖς τραπεζίταις παρηγγύησε· τ' μὲν μάχης ὀλίγον ἀναπαύσαι, καὶ μόνον τὰ πιμπόμβρα βέλη φυλάττειν· ἐπειδὰν δ' σημήνῃ ἔκ τι ἐ τραπεζίδος ἐξιέναι, ἐ πᾶσαν σωτηρίας ἐλπίδα ἐν μόνῃ τῇ ὁρμῇ ποιεῖσθαι.

ς'. Αὐτοὶ δ' τὸ κελευσθὲν ποιῆσαι, ἐκ παρῶν δ' ἄμφω τῶν πυλῶν ἐξιόντες, ὅτε μὲν ἐ τὸ περῶγμα γινώσκειν, ὅτε γε ἐ ἑαυτῶν συνθρούζειν σχολὴν τοῖς πολεμίοις ἐδίδοσαν. μιζιβαλέσης τοιγαροῦν τ' τύχης, τότε τὰς ποτὲ κρατεῖν ἐ τραπεζίδι ἐλπίσαντας, πάντοθεν τότε θορυβοῦντες οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτειναν· ἔκ τι τρισμυρίων ἀνδρῶν (τοῦτο δ' τὸ πᾶν τῶν πολεμίων πρὸς τὸ τραπεζίδιον τ' Ῥωμαίων ἐληλῶν ἐδηλοῦτο) πλεῖον ἐ τέτε μέρος ἀνελόντες, τὰς λοιπὰς ἐμφύγους εἰς φυγὴν ἔτρεψαν, ὅτ' αὐτὰς οὐ τοῖς ἄκροις μένειν συμπεσόντες. πάντας μὲν ὖν τὰς πολεμίους νικήσαντες, καὶ τὰ ὅπλα ἀφελόντες, ἐπί τε τὸ σφῶν τραπέζιδον, καὶ τὸ ἔρυμα ἐπανεχώρησαν. τούτῳ δ' τῷ μάχῳ καπρασιμβρ., καὶ μηκέτ' τ' τύχης πειρᾶσθαι βουλόμβρ. ὁ Γάλβας, καὶ ἐπ' ἄλλα μέν τινες τὸ τραπέζιδον ἐλθεῖν, ἄλλος δ' ἐπαπιστῆσαι προήγμασιν ἐνοικοδομῆσαι, τῇ τε μεγάλῃ τ' ἀπιπεδείων ἐπαῦθι ὕσῃ λαφύρα σκηναῖς, τῇ μὲν ὑστεραίᾳ πάντα τὰ τούτῳ τ' κώμης οἰκοδομήματα καθαφλίξας, εἰς τῶν ἐπαρχίαν ἀπῆρεν· ἐδενὸς δ' πολεμίου, τ' ὁδὸν αὐτὸν ἀποκωλύοντος, τὸ πάγμα σῶον εἰς τὰς Ἀντυάτας, καὶ πᾶθεν εἰς τῶν τ' Ἀλλοβρόγων χώραν ἀγαγών, ἐνῴκησε παραχείμασε.

ζ'. Τέτων δ' κατεπραγμένων, καὶ ἁλῶ πάσης αἰτίας τῶν Γαλατῶν ἱερησίας νομίζοντος Καίσαρος, καὶ ἐπιστραμμένων τ' Βελγῶν, ἀπιλαυόντων ἐν τ' Γαλατίας τ' Γερμανῶν, ἠπιδόντων δ' ἐν τοῖς Ἄλπισι τ' Σηδένων, ἐ ἔτως ἀρχομένου ἔ χειμῶνος, εἰς τῶν Ἰκουσκικὴν ἀπίρασιν, (ἠβούλιβ μὲν γὰ πᾶσά τε καὶ ἄδη ἐδεῖν, ἐ αὐτῶν τῶν χώρων γινώσκειν) ἄλλος εἰδὼς ἐν τῇ Γαλατίᾳ πόλεμος συνέῤῥαγη· ἔ αἰτία αὕτη ἐγένετο. ὁ μὲν γὰ Πάπλιος Κρέλας, ἀνὴρ νέος, μῆ ἔ ἐβδόμου τάγματος ἐν τῇ τ' Ἀνδῶν, πλησίον ἔ Ὠκεανοῦ οἰκούντων, παρεχείμαζεν· ὅτος δ' ἐπειδὴ ἐν τούτοις χωρίοις σπανιότης σίτου ἐδόκει εἶναι, ἀρχοντάς τε τ' φαλαγγῶν, καὶ χιλιάρχους πολλοὺς εἰς τὰς ἐγγὺς πόλεις, ἐπὶ τὰ ἐπιτήδεια διέπεμψεν. ἐν οἷς καὶ Τίτος μὲν Τιτούριος, εἰς τῶν τ' Οὐενέλλων· Μάρκος δὲ Τρῆβιος Γάλλος, εἰς τῶν τ' Κυρλοσολίτων· ὁ δὲ Κοΐντος Βιλάνιος, μῆ ἔ Τίτου Σιλίου, εἰς τῶν τ' Οὐενετῶν χώραν ἐπέμφθησαν.

η'. Ἡ δὲ πόλις αὐτῶν πάσης τ' πυρηλασσίας τούτης τῆς χώρας ὠφελιωτάτη ἐστί· πρῶτον μὲν, ὅτι τε πολλὰς ναῦς οἱ Οὐενετοὶ, αἷς εἰς τῶν Βρεττανίαν εἰώθασι πλεῖν, κέκτηντω, καὶ ἐμπειρίαν τ' ναυτικῶν τοὺς ἄλλους ὑπερέχουσιν· ἔπειτα δ', ὅτι ἐν τῇ μεγάλῃ τ' θαλάσσης ὁρμῇ τι καὶ εὐρύτητι ὀλίγων ἐόντων ὅρμων, καὶ τούτους αὐτοὶ ἔχοντες, πάντας σχεδὸν τοὺς τούτῃ τῇ θαλάσσῃ χρῶνται εἰωθότας, ὑποδέχεσθαι ἔχουσιν. ὅτοι μὲν φόρτους τόν τε Σίλιον, καὶ τ' Βελάνιον, δι' αὐτῶν τοὺς σφῶν ὁμήρους ἀπολήψεσθαι ἐλπίζοντες, κατίσχον. ἔπειτα δ' τῇ τούτων ἀνωμίᾳ οἱ πρόσχωροι ἀ-

ναπεπλεύτες, (ὡς εἰσὶ ταχεῖαί τε ἐς ὀξεῖαν τῶν Γάλλων αἱ βυλαί) δι' αὐτῶν αἰτίαν τόντε Τρήβιον, καὶ τὸ Τηβρασίδιον κατίσχον. εὐθύς τε πρέσβεις ἀφ' ἑκάστων σφῶν πέμψαντες, ἀλλήλοις μὲν συνόμοσαν· μηδὲν ἄνδρα τῶν κοινῆς ποιήσαι γνώμης. τῷ δ' αὐτῷ τε τύχης ὑπέβασαν ἀλλήλοις ὑποίσειν. πάς τε λοιπὰς παρακαλεῖσι πόλεις, τῷ, ἣν παρὰ τῶν ἀφιγόνων περίλαβον, ἐλευθερίαν ἀφυλάττειν μᾶλλον, ἢ τῷ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δουλείαν ἀνέχεσθαι. πᾶσιν δ' εὐθὺς τῷ παραθαλασσίαν ταὐτὸ ἀναπείσασιες, σὺν τῇ πάντων γνώμῃ πρέσβειαν ἀφῆς τὸ Κρήσσον ἔπεμψαν, εἰ τὰς αὐτοῦ θέλοι ἀναλαμβάνειν, τὰς σφῶν ὁμήρους ἀπεπέμπειν κελεύοντες.

δ'. Ταῦτα δ' εὐθέως ὑπὸ τῶν Κρήσσων μαθὼν ὁ Καῖσαρ, αὐτὸς ἀφ' τὸ μακρὸν ὑπεξῆγε ἀπέχειν, ναῦς ἐν τούτῳ μεγάλας ἐν τῷ Λίγηρι ποταμῷ εἰς τὸ Ὠκεανὸν εἰσβάλλοντα ναυπηγεῖσθαι, ἐρέτας δ' ἀπὸ τῷ ἐπαρχίαν συλλέγεσθαι, ναύτας τε καὶ κυβερνήτας ἐκλέγεσθαι παρεσκεύαζεν. τούτων δ' εὐθὺς παραχθέντων, αὐτὸς μὲν ὡς ἠδύνατο ἀφ' τῷ ὥρᾳ τῶν ἐνιαυτῶν, πάσῃσι ἐπὶ τῷ αὐτῷ ταραλιὰν ἀπῆρεν. οἱ δ' Βενετοὶ, καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις, τῷ δ' Καίσαρος ἔφοδον γνόντες, ὅσον τ' ἠδικήκεσαν ἑαυτοῖς συνειδότες, ὅπ τὰς πρέσβεις (ὧν αἰεὶ παρὰ πᾶσιν ὅσίόν τε καὶ ἄθεσιν ἦχεν τὸ ὄνομα ἐγένετο) καθεχόντες, ἔδησαν, ἀφ' τὴν δ' κινδύνε μεγαλότητα, πάντε ἀφῆς τὸ πόλεμον παρασκευάζειν, καὶ μάλιστα τῶν ἀφῆς τὰ ναυλικὰ ἀφοισεῖν διενοήσαν, τοσότῳ μείζονι ἐλπίδι, ὅπ τῇ δ' τόπε φύσῃ μάλιστα ἐδράρεν. πρῶτον μὲν γὰρ, τὰς μὲν κατὰ γῆν ὁδὸς ἔλεσι καθατίμνεσθαι, τὴν δ' ναυπλίαν ἀφ' τε τὴν τ' χωρίων ἀπειρίαν, καὶ τῷ τ' λιμένων ὀλιγότητα τοῖς Ῥωμαίοις καλύεσθαι, εἴδεσαν· ἔπειτα δ', τὰς Ῥωμαίας πολὺν παρὰ σφίσι χρόνον, ἀφ' τὴν τ' ἐπιτηδείων ἀπορίαν, μὴ δυνήσεσθαι μένειν, ἐδάρρεν· ἀφῆς τούτοις δὲ, καὶ πάντα σφίσιν εὐανλιῶντες, ὅμως σφᾶς μὲν πολεῖσιν τῇ ναυλικῇ δύναθαι, τὰς δ' Ῥωμαίας ἐδαμῶς τε νεῶν εὐπορεῖν ἔτι τ' χωρίων, ἐν οἷς τὸν πόλεμον ἔμελλον ποιήσεσθαι, τάτε βορὰν ἐκ τὰς λιμένας, ἔτε τὰς νήσες γινώσκειν, τὸ πᾶν τε διαφέρειν τ' τ' ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἐ τῷ μεγάλῳ Ὠκεανῷ ναυλιλίας. ἐλογίζοντο. ὕτω μὲν δὴ βυλευσάμθοι, τὰς μὲν πόλεις σφῶν ὀχυρῶσι, σπία ἀπὸ τ' ἀρχῶν εἰς αὐτὰς συγκομίζεσι, ἐ ναῦς ἐν τῇ Οὐενετικῇ, ἐνάθθα τ' Καίσαρα ἀφίτερον ἐμβολὴν ποιήσεσθαι σαφ' εἰδότες, ὡς ἠδυνήθησαν πλείσας συνήθροισαν. συμμαχίας δ' σφίσι ἀφῆς τῶνδε τὸν πόλεμον, τάς τε Ὀσισίνες, ἐ τὰς Λεξοβίες, ἐ τὰς Ναυήτας, ἐ τὰς Ἀμβιλιάτας, καὶ τὰς Μορίνες, τάς τε Διαβολίντας, τάς τε Μεναπίες ποιησάμθοι, βοηθίας ἀφῆς τούτοις ἐκ τ' Βρεττανίας, ἀπλακειμθῆς σφίσι, παρακαλῆσι.

ε'. Τοιαῦτα δ' ἔν, ὡς ἤδη εἰρήκαμεν, δ' ἐναῦθα πολεμεῖν τῷ Καίσαρι παρῄνεσαν· αὐτὸν μέντοι πολλὰ ἐπὶ τούτῳ τὸ πόλεμον παράτρεπον· πρῶτον μὲν ἥτε εἰς τὰς Ῥωμαίας ὕβρεις δ' τὰς ἁπάσας Ῥωμαίας κατέχειν, καὶ ἡ μὴ τῷ ἀφεχώρησιν ἐπανάστασις, καὶ ἡ δηθέντων ὁμήρων ἀπόστασις, ἀφῆς τούτοις τε καὶ ἡ τοσούτων πόλεων συνομοσία· ἔπειτα δ' μὴ εἰ τούτε ἀμελήσαι δ' παρόντα, τὰ λοιπὰ ἔθνη ταυτὸ σφίσιν ἐξεῖναι ἡγοῦντο. πάντας τιμᾶσθαι τὰς Γάλλας νεωτέρων ἐπιθυμοῦντας πραγμάτων εἰδώς, ἐ ῥᾳδίως πρὸς τὸ πόλεμον ἐξοτρύνεσθαι, πάντας δ' ἀνθρώπους, φόσῃ τῷ ἀπωδάζειν τῆ ἐλευθερίᾳ, μισεῖν δὲ δουλείαν γνώσκειν, πολλ' ἡ πόλεις συμπαρεῖν πόλεις, μεμεστόν τ' χρατὸν, καὶ εὐρύτερον διαθέσιον ἡγήσασθ' εἶναι.

ιά. Καὶ πρῶτον μὲν ἔν τ' ὑπαρχὸν Τίτον Λαβιηνὸν ἐπὶ τὰς πλησίον δ' Ῥήνε οἰκεύσας Τρευίρας μετ' δ' ἱππικοῦ ἔπεμψεν, σύτε λάμενον αὐτῷ, τάς τε Ῥήμας καὶ τὰς λοιπὰς πορεύσασθαι Βελγὰς σὺν τῷ δέοντι κατίχειν, καὶ τὰς Γερμανὰς, (ὧν λόγον ἦν, ὡς ἐπὶ τῷ δ' Βελγῶν βοήθειαν ὑπ' αὐτῶν παρακληθέντες ἥκοιεν) εἰ βίᾳ σὺν ναυσὶ τ' ποταμὸν διαβαίνειν ἐπιχειρήσειαν, κἀπικωλύειν. ἔπειτα δ' τὸν Πάπλιον Κρήσσον σὺν δώδεκα σπείραις, καὶ πολλῇ ἵππῳ εἰς τῷ Ἀκυϊτανίαν ἐμβάλλειν σκέλδυσε, μὴ σὺν ταύτης τ' χώρας ἐπιχειρίαν εἰς τὴν Γαλατίαν πέμποιτο, καὶ τοσαῦτα ἔθνη ἀλλήλοις συναίη. τ' δ' ὑπατικὴν Κοΐντον Τιτύριον Σαβῖνον μετ' τελῶν παγμάτων ἐπὶ τε τὰς Οὐνέλλες, καὶ τὰς Κυριοσολίτας, καὶ τὰς Λεξοβίες, τὴν σπείναν δύναμιν διείργειν αὐτῷ παρεκλείλας, ἐπέμψατο. τ' Δέκιον δὲ Βρῦτον τῷ τε γόλᾳ, καὶ ταῖς Γαλλικαῖς ναυσὶν, ἃς ἔκ τε τ' Πικτόνων, καὶ τῶν Σαντόνων, τ' τε λοιπῶν εἰρηνέντων ἐθνῶν συνελθεῖν σκέλευσεν, ἐπέσησεν, ὡς δύναιθ' τάχιστα εἰς τῷ τ' Οὐενετῶν χώραν ἐλθεῖν κελεύσας. αὐτὸς δ' σὺν ζεύγθα μετ' τ' πεζικῆς δυνάμεως ἤλασεν.

ιβ'. Οὕτω δ' σχεδὸν πᾶσιν ἐκείνῳ αὐτῶν αἱ πόλεις. σὺν ἐχάτοις μὲν γὰρ τοῖς ἰδίοις καὶ τοῖς

τοῖς ἄκροις κείμενα, ὅτι μὲν πιζοῖς, ἀφ' τῶν ἐν διόδῳ ὤραις διὰ γινομένην τ θαλάσσης πλημμυρίδα, ἀδύνατα ναυσίν, ὅτι πάλιν ἀμπώτεως συμβάσης αἱ νῆες ἐν τῇ ψάμμῳ ἐκαθῆντο, εὐπρόσιτα ἦσαν. ὡς' ἀμφοτέρωις τούτοις ἡ παύτης ἀσφάλεια ὁμαλύετο. εἰ δέ ποτε μεγαλάπολι ἔργα, ἐξωθεῖσης χάρακά τε καὶ ὄγγως πρὸ τ θαλάττης, καὶ τούτοις τῷ τείχει εἰς ὕψος ἐξισασμένοις, ἠπηδάντες, ὡς τ σωτηρίας ἀνελπίσαν, πολὺ ναῶν πλῆθος, ἅτε δὴ αὐτῶν εὐπορῆντες, ἀφῆσαν, καὶ τὰ σφῶν πάντα ἐξενεγκόντες, εἰς τὰς πλησίον πόλεις ἀνεχώρεν, καὶ ἐνθαῦτα, ταῖς τῶν τόπων αὐταῖς ἐπικαιρείαις ἀπεμάχοντο. παῦτα δὲ τοσούτῳ ῥᾴον τ πλεῖον ἐποίεν, ὅσῳ αἱ τῶν Ῥωμαίων νῆες τῷ χειμῶνι κατείχοντο· πολλή τ ἦν αὐτοῖς, ἐν τῷ ἀπροόπτῳ Ὠκεανῷ μεγάλα συμβαίντος χειμῶνος, καὶ ὀλίγων σχεδόν τ ὄντων λιμένων, ναυπήγειν δυσχέρεια.

ιγ'. Αἱ δ' αὐτῶν νῆες κατεσκευασμένα τε καὶ κατωπλισμένα ἦσαν τάτῳ τῷ τρόπῳ· αἱ μὲν τροπίδες ὀλίγον τι εὐρύτεραι τ ἐν Καίσαρος ἦσαν, ἵνα τῷ ἀμπώπῃ ῥᾴον δύναιντο ὑποφέρειν· αἱ δὲ πρῷραι πρὸς τὰς μεγάλας χειμῶνας, καὶ τὰς πλημμυρίδας ἠρμοσμέναι· σύμπασιν δ' αἱ νῆες κλῆθρα, πρὸς τὸ πᾶσαν βίαν τ καὶ λύμην ὑποφέρειν, ἦσαν κατεσκευασμέναι. καὶ τὰ μὲν καταστρώματα ποδιαίοις τὸ πάχος δοκοῖς ἐπιπόητο, ἐ σιδηρᾶς γόμφοις, παχύτησι ἀντίχειρες δακτύλε ἔχουσι, διήλασο· αἵ τ' ἄγκυραι σιδηρᾶς ἀλύσεσιν ἀντὶ σχοινίων ἐδέδεντο· τὰ δὲ ἱστία λεπτῶς βεβυρσευμένας δέρμασιν ἀντὶ λίνε ἐπεποίητο, ἢ ἀφ' τῶν δ' λίνε ἀπειρίας, ἐ τῶν τ' αὐτῆ χρείας ἀπειρίαν, ἢ, ὁ μᾶλλον συνιστάτεον, ὅτι τοσούτῳ δ' Ὠκεανοῦ χειμῶνας, καὶ τοσαύτας τῶν ἀνέμων ὁρμὰς ἀνέχεσθαι, τοσοῦτά τε νῆες ἱστίοις ὁκ λίνε πεποιημένοις δύναιντ κυβερνᾶσθαι ὁδὲ νομίζον. ἐν δὲ τῇ αὐτῇ ταύτας συμπλοκῇ, μόνῃ τῇ ταχυτῆ, καὶ τῷ ὑπὸ τ ἐρετμῶν ὠθισμῷ πρεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι· τὰ δὲ λοιπὰ αὐτός τ τῶν τ' πάντων φύσις, καὶ τῶν χειμῶνος βίαν, τοῖς Γάλλοις ἦσαν ἐπιτηδειότερά τε καὶ ἁρμοδιώτερα. τοσοῦτό τ' ἦν τ νεῶν ὕψος τε, καὶ τοσαύτη στερρότης, ὥστε οὔτε τῷ ἀκρωτηρίῳ αὐτοὺς βλάπτειν, ἅτε ῥᾳδίως βέλος ἐπαφίεναι οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύναντο, οὔτε ῥᾳδίως ἀφ' τοῦτο ὑπὸ τῶν σκοπέλων κατείχοντο· ἀλλ' ἀνέμῳ μὲν σφοδρῷ γινομένῳ ἑαυτοὺς τῷ ἀνέμῳ εἶων, καὶ ῥᾷον τῷ βίαν ἐ χειμῶνος ἔφερον, καὶ ἐν τῇ ψάμμῳ ἀσφαλέστερον κατέμενον. ἀμπώτεως δ' ἐπιγενομένης, οὔτε τὰς πίτερας, οὔτε τὰ σκοπέλη (ἃ πάντα τοῖς Ῥωμαίοις φοβητία ἦν) ἐδεδίεσαν.

ιδ'. Ἐπειδὴ μὲν ἓν πολλὰς αὐτῶν ἰλὺς πόλεις ὁ Καῖσαρ, τούτοις τῷ αὐτῶν φυγῇ μὴ κατέχαδ, καὶ μάτην πονεῖν, ὅτε δύναδ ἅτως αὐτὰς βλάπτειν ἔγνω, κρύπτον ἠγήσαδο εἶναι, τ ἑαυτοῦ σῖλον φειμένειν. ὡς ἐπειδὴ τάχιστα ἀφιγμένον ἤκουσε οἱ πολέμιοι, νῆες αὐτῶν ὡς εἴκοσι ἐ διακόσιαι, εὖ παρεσκευασμέναι, καὶ πᾶσιν ὅπλοις κατωπλισμέναι, ὁπ ἔ λιμένος ὁρμῶσαι, τοῖς Ῥωμαίοις ἀνθηγήσαδο. ὥς' ἐσῆ, αὐτῆ Βρούτε τῷ ναυάρχῳ· οὔτε τοῖς χιλιάρχοις, ὧν μιᾷ ἑκάστος νηῒ ἐφειστήκει, δῆλον ἦν, τί ποιητέον εἴη, ἢ πῶς τρόπος μάχης ἐπιτηδειότατον. τῷ μὲν γὰρ ἀκρωτηρίῳ μὴ δύναδ σφᾶς τοὺς Γάλλους βλάπτειν εἰδέσαν· ἔπειδ' ἐ καὶ τῶν πύργων ἀνοικοδομηθέντων, ὁμοῖος τ ἀφυμνῶν τ βαρυτέρων τὸ ὕψος αὐτοὺς ὑπερῆρε. καὶ τὰ μὲν τῶν Ῥωμαίων βέλη οὐκ ἠδύναδ εἰς τὰς τ πολεμίων ναῦς εἰσφικέσθαι· τὰ δ' ὑπὸ τῶν Γάλλων πεμπόμενα, βιαίως κατεφέρετο. ἓν δ' ἦν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀφπερεσκευασμένον, ὁ μεγάλως τότ' αὐτοὺς ὠφέλησε· δρέπανα ἀπηγμένα ἐμβεβλημένα ξύλοις ἀναβεβαμένοις, ὅτε πάνυ τῷ ὄψιν ἀφέρουσα τ χωρικῶν δρεπάνων. τούτοις μὲν καθαιρεθῆσαι αἱ τῶν πολεμίων ὑπερίαι, καὶ τῇ τῶν ἐ Καίσαρος νεῶν, ὑπὸ τ κωπῶν αἰωρουμένων, ῥύμη καθελκόμεναι, ἐρρηγνύοντο· ὧν καθαιρουμένων, ἀναγκαίως αἱ κεραῖαι κατέπιπτον· ὥστε πάσης τ τῶν πολεμίων ἐλπίδος ἐν τοῖς ἱστοῖς τε, καὶ τοῖς ἄλλοις καθοπλίσμασιν ἦσαν, τούτων ἀφῃρημένων, πῶσαν ἐν ταυτῷ χρόνῳ ἡ τ νεῶν τούτων χρῆσις ἀφῃρεῖτο. ἡ μὲν ἓν λοιπὴ μάχη ἐν ἀλκῇ ἦκεν· ἧ οἱ Ῥωμαῖοι ῥᾳδίως ἐνίκων, καὶ τοσούτῳ προθυμότεροι ἠγωνίζοντο, ὅσῳ εἰς ὄψιν ἔ Καίσαρος ἑ παντὸς ἔ στρατὸς ἡ μάχη ἐποιεῖτο· ὥστε εὐθυμία ἠδύναδ λανθάνειν αἰδραγαθία. πάντες γὰρ οἱ γήλοφοι, καὶ πάντα τὰ εἰς τὴν θάλασσαν κατήκοντα ἀκρωτήρια ὑπὸ ἔ στρατοῦ εἴχοντο.

ιε. Καταβληθέντων δ' ὡς εἴρηται τ κεραιῶν, δύο ἢ τρεῖς τῶν Ῥωμαίων νῆες μίαν τῶν πολεμίων ἀφείλκυσαν, καὶ βιαίως οἱ στρατῶται εἰς τὰς ἐκείνων ναῦς εἰσεπήδων. ὃ οἱ πολέμιοι ἰδόντες, ἑ πολλὰς σφῶν ναῦς καταβα-

λόντες, καὶ βοηθῆν τούτῳ μὴ δυναμένους, φυγεῖν ἐπεχείρησαν. ἤδη τε τῶν νεῶν τῷ ἀνέμῳ φερομένων, τοσαύτη εὐθὺς χαλάζη συνέβη, ὡς αὐτάς μὴ δύναθαι κινεῖθαι. ὁ μαθὼν ὡδὲ τὸ παράλογον τῆς μάχης κατηρτάζετο συνεβάλλετο. ἐκάστης μὲν γὰρ τὰς Ἰταλικὰς ναῦς οἱ Ῥωμαῖοι καθελάβοντες, οὔτως αὐτὰς ἐπόρθησαν, ὡς ὀλίγας ἐξ αὐτῶν. τὸ γοῦν τῆς μάχης μέρος ἀπὸ ἕωθεν ἕως τετάρτης ἀφανισθὲν μένον ἀφλυσίας, εἰς τὴν γῆν διεσώθησαν.

ις'. Ταύτῃ ἡ τῇ ἰσομαχίᾳ πάντα τὰ τ' Οὐιτελλίου καὶ τὰ παραβαλάσσια πόλεμον ὁ Καῖσαρ κατειργάσατο. ἐν ταύτῃ μὲν γὰρ πάντες οἱ νέοι, ἐ πάντες ὅσοι ἐν ταῖς βαλῆς ἢ ἐξιόμαχοι χώρᾳ ἐνέγχαιον ὄντες περιεσώθησαν, συνελήφθησαν, πάσας τε πάντας τὰς σφῶν ναῦς ἐντεῦθεν συνηθροίκεσαν· ἃς τότ' ἀποβαλόντες, οἱ λοιποὶ ἐσὶ ὅπως ἂν φυγόντες σωθεῖεν, ἐσὶ ὅπως τὰς σφῶν πόλεις ἀφυλακήτους εἶχον. ὃς δ' ἀναγκαίως πάντα τε τὰ σφῶν, καὶ σφᾶς αὐτὰς τῷ Καίσαρι παρέδοσαν· αὐτὸς δ' (ἵνα δ' λοιπὸν τὸ περὶ τὰς πίστεις ὅπως ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἀφυλακήτου) ἐκείνης ἰσχυρᾶς εἶναι ἡμωρητέας νομίζων, τὴν μὲν αὐτῶν σύγκλητον πᾶσαν μετῆλθε· τὰς δ' λοιπὰς ἀπέδοτο.

ιζ'. Περὶ δ' τοῦτον τὸν χρόνον ὁ Τιτέλλιος Κοΐντος Σαβῖνος μετ' αὐτόν, ἧς ἤρξε τῆς Καίσαρος περιέλαβε, δυναμένως εἰς τὴν τῶν Οὐιτέλλιον παρεγένετο χώραν. ἠγάλτο δ' τότων Βιεννάβις, καὶ τὸ λοιπὸν τῶν Ῥωμαίων ἀφεστηκυῖαν πόλεων ἦρχεν· ἐξ ὧν τραλιάν τε, καὶ μισθοὺς δυναμένους ἐπῆκτο. ἐν ταῖς ὀλίγαις τε ταύταις ἡμέραις, οἱ μὲν Αὐλέρκοι, καὶ οἱ Ἐβυρόβικες, ἐ οἱ Λεξόβιοι τὴν σφῶν σύγκλητον, αἰτίαν δ' πολέμου εἶναι μὴ βουλομένην, ἀμφιθεραπεύοντες, τὰς πύλας σφῶν ἔκλεισαν, ἐ ὡδὲ τὸ Βιεννάβικα ἀπέστησαν· πολύ τε ὡδὲ τούτοις λημῶν τε, καὶ ἐπιτελῶν ἀνδρῶν πλῆθος, λείας ἐλπίδι, καὶ πολέμου ἐπιθυμίᾳ, ἀπὸ τ' γεωργίας ἀπορραπέντες, πάντῃ τ' Γαλατίας σὺν ὅπλοις σωπερόνησαν. ὁ μὲν ἐν Σαβῖνος ἐν τῷ στρατοπέδῳ, κειμένῳ ἐν τόπῳ ὡδὲ πάντα ἐπιτηδείῳ, τοῦτο γνοὺς, κατέμενεν· ὁ δὲ Βιεννάβις ταδία ἀμφὶ τὰ ἕξ καὶ δέκα ἀπ' αὐτοῦ ἐστρατοπεδεύσατο, καὶ καθ' ἡσυχίαν τὸ στρατόπεδον ἐποιεῖτο. ἔτι μὲν ἐαυτὸν εἰς τὴν μάχην παρεῖχεν, ὡς ἐχ ὅπως ἀπὸ τῶν πολεμίων ὁ Σαβῖνος καταφρονεῖτο, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν αὐτοῦ τραλιωτῶν ἐνεκαλεῖτο. τοσαύτην μὲν γὰρ φόβου παρεῖχε δόξαν, ὡς ἤδη οἱ πολέμιοι ἐπ' αὐτὸ τὸ ἔρυμα ἴέναι ἐνάλμων. παῦτα δὲ ἀφ' παύτης ἐποίει τὴν αἰτίαν· ὅτι ἡγεῖτο μὴ ἀφ' ὑπάρχης εἶναι, ὡδὲ τοσοῦτο πολεμίων πλῆθος· ἄλλως τε, καὶ ἀπόντος ἔτ' αὐτοκράτορος, εἰ μὴ πάνυ φανερᾶς ὠφελείας, ἀμφικινδυνεύειν.

ιή. Ταύτης δ' τ' φόβου δόξης ἤδη ὠφελοῦς τοῖς πολεμίοις βεβαιωθείσης, Γάλλων μέν τινα ὀλίγων συμμάχων, σπουδῇ τε καὶ ὡδὲ τοῦτο ἐπιτηδείων, ἐξελέξατο· καὶ τοῦτον, πολλά τ' ἄμα δῶρα, ἐ πολλὰ ὑποχόμενος, ὡδὲ τοὺς πολεμίους ἀπάτην αὐτῷ ἐκθέσθαι, τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐκείνῳ φανερώσας. ὅτε δ' ὡς αὐτόμολός τις ὡδὲ αὐτοὺς ἀφικόμενος, δεινῶς μὲ φοβεῖσθαι τοὺς σὺν Σαβίνῳ Ῥωμαίους ἐδήλωσε, αὐτόν τε τ' Καίσαρα ἰσχυρῶς ὑπὸ τ' Οὐιτελλίου πιεζόμενον, ὥστε τελεῖον τ' Σαβῖνον ἀναβλήσεσθαι, ἵ μὴ ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ λάθρα ἐκ τ' τραβεπίδος τὴν τραλιὰν ἐξαγαγόντας, ἐπὶ τὴν τ' Καίσαρος βοήθειαν πορεύεσθαι. παῦτα αὐτῷ εἰπόντος, ὁ ὁμιλος αὐτῶν σύμπας ἀνεβόησεν, ὡς τ' τ' τὸ πρᾶγμα καλῶς καὶ ἱερᾳζόμενον καιρὸν ἐ θεοὶ ποιοῖεν, ἀλλ' ὡς πίεζοι ὡδὲ τὸ τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδον ὁρμᾶν. πολλὰ δ' τὰς Γάλλους ὡδὲ τοῦτο παράτειναι· πρῶτον μὲν ἡ ἐν ταῖς ὡδὲν ἡμέραις τ' Σαβίνου μίμησις· ἔπειτα δ' ἡ τ' αὐτομόλου βεβαίωσις· μετέπειτα δ' καὶ ἡ τ' ἐπιτηδείων (ἀμελῶς γὰρ αὐτῶν ἐπεμελήθησαν) ἰσχυρὰ σπάνις· ἡ δ', ἣν ἐν τῷ Οὐιτελλίῳ πολέμῳ ἐποιοῦντο, ἐλπίς· καὶ ὅτι φιλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἃ ἐπιθυμοῦσι, ταῦτ' εὐθὺς πιστεύειν. τότοις μὲν δὴ ἀναπεισθέντες, τ' μὲν Βιεννάβικα, καὶ τὰς λοιπὰς σφῶν τραπηζοὺς ἐ ὡσαύτως ἀπὸ τ' σκηνῆσιας ἀφιᾶσι, πρὶν ἡ αὐτοῖς συνεχώρησαν, λαβόντας τὰ ὅπλα, ἐπὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων χαρακώματα ὁρμᾶν. τότε δ' τυχόντες οἱ Γάλλοι, φαιδροὶ, ὡς καὶ ἤδη πάμπαν νικήσαντες, κλημακίδας καὶ φρύγανα πολλὰ ὁμοῦ δὴ, ὡς τότοις πᾶς τ' Ῥωμαίων πληρώσοντες τάφρους, συνελέξαντο, καὶ ὡδὲ τὸ τ' Ῥωμαίων ὁρμὴν ἤλασαν στρατόπεδον.

ιθ'. Ὁ δ' τότε τόπος ὑψηλὸς μὲν ἦν, κατὰ μικρὸν δ' πρανὴς, ἀμφὶ τὰ ὀκτὼ στάδια. συνῆγον μὲν δρομαῖοι θέσθαι, ὥστε τοῖς Ῥωμαίοις εἰς τὴν καθοπλισίαν σχολὴν μὴ γενέσθαι, ἀπειπόντες παρεγένοντο. ὁ δ' Σαβῖνος τοὺς τραλιώτας ἐπὶ τὴν σύνοδον παρετρύνας, πᾶσιν αὐτοῖς ἀσμένοις σημεῖον ἦρε τῆς μάχης, καὶ ἐπὶ τοὺς πολεμίους, δι' ὧν ἔφερον φρυγάνων φορτία, δύο πύλαις ἐπιζεύγαις παρ-

ηὐ-

πηύσησεν. ἐκλαυσεν ὁ Δημ. π τ χρείαν τῶν θείων, καὶ τ μὲν πολεμίων τῶν ἐπιβαλλη πιστὸν ἀγνοήσαντων, καὶ ἤδη ἀπειπόντων, τῶν δ Ῥωμαίων ἔτ' ἀκμαζόντων, καὶ ἐν ταῖς αὐθωδεν μάχαις εὖ ἠσκημένων, συνέβη τὸς πολεμίους ὑπ' μίαν δυναμιν αὐτῶν ἐμβαλεῖν ὑπομένειν, ἀλλὰ πάντως ἀμφ' εἰς φυγὴν ὁρμῆσαι. αὐτὸς δ' ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι νεκρὸς ἔτ' ἄκτις κυβιλαβάντες, τὸς μὲν πλείστους ἀπέκλεισαν· τὸς δ λοιπὸς ἐπιδιώξαντες οἱ ἱππεῖς, ὀλίγους φυγῇ σῶσαι ἑαυτὸς συνεχώρησαν. ὧς ἐν μὲν τούτῳ, τὴν π Καίσαρος ναυμαχίαν ὁ Σαβῖνος, καὶ τὸν τῶ Σαβίνου πιστὸν νίκην ὁ Καῖσαρ καπέκοψε. μιᾷ δ ταύτην τὴν μαχὴν οἱ Οὐνῆνοι τὰ π σφῶν πάντα, καὶ σφᾶς αὐτὸς τῷ Σαβίνῳ παρέδοσαν. εἰς μὲν δ τοῦτο τὸ πολέμου αἴρεσις τοιαύτης π, ὃ τοῖσδε ἐβούλοντο οἱ Γάλλοι· ἀσκύτως μαλακοί τε, καὶ ἐν τοῖς δυσχήμοσι ὑ καρτερεῖν μὴ δυνάμενοι.

κ΄. Περὶ δ τούτους τὸς καιρὸς ὁ Πάπλιος Κερίαλις εἰς τὴν Ἀκουϊτανίαν (καθὼ δ τινὰ π τ χώρας εὑρόντα, ἐ τὸ τ ἐνοικούντων αὐθρώπων πλῆθος, τελέως μέρος τ Γαλατικῆς νομισθὲν εἶναι) ἀφίκετο. ἐν τῇ αὐτῇ δ' ἐνεύκησε χώρᾳ πολεμιστὸν εἶναι ἑαυτῷ, ἐν ᾗ παρ' ὀλίγον ἐφθάρη ὁ Λέντλος Βαλήριος Πεκκάνιος, στρατηγὸς τ Ῥωμαίων, σὺν τῇ στρατιᾷ ἡττηθείς, διεφθάρη, ἔνθα δ' ὁ Λέντλος Μάλλιος αὐτὸς, ὁ ἐφ ὑππεῖς, τὰ σκυλοφορεῖα ἀπέβαλεν, ἔφυγε, συνεύμενος, ἀμελῶς διεκρεκεκότα εἶναι τὰ παρόντα σὺν φόβῳ· ἀλλ' ὡς πύθετο τ στρατὸν ἐπισπώμενον, συμμαχίας τε πολλὰς καὶ ἵππον πολλὴν συναθροίσας, πολλούς τε ἐκ τούτους ἄνδρας ἀρίστους ἐκ τ τε Τολώσης, ἐ Καρκασσῶνος, καὶ Ναρβῶνος, (πόλεις δ' ἐν τῇ Γαλατίᾳ, καὶ ἐγγὺς ἐπικρατούσας αὐτῆ εἰσὶν) ἀνόμασι παρακαλεσάμενος, εἰς τὴν τ Σουλπίκιον χώραν ἐτέβαλεν. οἱ τὴν αὐτῆ ἔφοδον πύθησα γνόντες, σὺν πολλῇ τε πεζικῇ, ἐ ᾧ μάλιστα δύναν ἵππικῇ, ἐν τῇ ὁδῷ τοῖς Ῥωμαίοις ἐπῆλθον. καὶ πρῶτον μὲν τοὺς Ῥωμαίους σκιμιζοντας οἱ αὐτῶν ἱππεῖς ἔπειθε ἦ, τοῖς Ῥωμαίοις τούτους νικήσασι καὶ ἐπιδιώκουσιν, εὐθέως τὴν πεζικὴν ἐπιέναι δύναμιν, αὐτοῖς τε ἄλλο ἄλλοσε εἰς τὴν ὄψιν ἀεὶ σπαρμένοις ἐπιτίθεσθαι. τὴν μαχὴν ἀνέστασθε.

κά. Καὶ ἐρρωμένως μὲν καὶ ἀκαταβλήτως ἀμφότεροι ἐμαχέσαντο ἐπὶ πολύ· οἱ μὲν Σαλασσάται ταῖς σφῶν εὐθέως νίκαις θαρρήσαντες, καὶ τὴν πάσης τῆς Ἀκουϊτανίας σωτηρίαν ἐν τῇ σφῶν ἀρετῇ κεῖσθαι ἡγεμένοι· οἱ δ Ῥωμαῖοι, τὸ δεσπότου δ σφῶν αὐτοκράτορος καὶ τ ἄλλων παγκάλων δόξαν ποιεῖν, καὶ ἴσκειν σφίσιν ἡγεμόνα, ἐπιθείαζε βυλόμενοι. τέλος π τὸς πολεμίους ἤδη ὑπὸ τ τραυμάτων ἐκπεφευκότας, εἰς φυγὴν ἔτρεψαν, καὶ συχνὸς αὐτῶν ἀμφιθέρμους, ἐν τῇ ὁδῷ πόλεσι σκείνων ἀποστέβασαν. ἀλείπους δ' αὐτῶν διαμαχομένους, κλινὸς μὲν, καὶ πύργος ὁ Κερίαλις καπεκευάσατο· αὐτοὶ δ ἄλλοτε μὲν ἐξόδους ποιησαμένοι ἐπιχειρήσεις, ἄλλοτε δ ὑπονόμους, ὧν, πολλῶν παρὰ σφίσι ὄντων χαλκείων, ἐμπειρότατοι εἰσὶν Ἀκουϊτανοί, ὑπὸ τὰς μηχανὰς ἐρύκοντες, ἐπειδὴ ἀμφὶ τὸν τ Ῥωμαίων ἐπιμέλειαν ἦλθ' αὐτοὺς ἐγνωσαν, στείσβεις ἀπὸς τ Κερίαλιν πέμποντες, δέεσθαι σφᾶς εἰς περιχώρησιν αὐτὸν ἐκπέμψαι. τότε μὲν τυχόντες, καὶ τὰ ὅπλα παραδόντες κελευσθέντες, τὸ ἀπέχεσθαι ἐποιήσαντο.

κβ΄. Πάντων δ τ ἐκεῖ Ῥωμαίων τῷ πράγματι τότε τ νῦν ἀπεσχόντων, ἄλλη τ πόλεως ὁ ἐρατηγὸς αὐτῶν Ἀδκαντιλλιος σὺν ἐξακοσίοις συνωμότοις, ἃς αὐτὸ Σολδουρίους ἀπεκαλοῦμεν (ὧν αὐτη ἐστὶν ἡ σύμβασις· πρῶτον μὲν, πάντων τ ἐν τῷ βίῳ ἀγαθῶν τύτων, οἷς ἅπαξ φιλίαν συνόμοσαν, κοινωνεῖν· ἔπειθ δ, εἴ τι δεινὸν ποτὲ συμβῇ, ἢ τὴν αὐτὸ σκείνοις τύχην ἀποφέρειν, ἢ ἐ ἑαυτὸς καθαχρήσασθαι. ὅτε γ' ἕως τοῦδε ἐφ' ὅσον γ' ἐξικνεῖται ἡ τ ἀνθρώπων μνήμη, ἐγένετ' ἀνὴρ, ὅστις φονοδιδάκτου τούτου, ᾧ φιλίαν συνώμοσεν, τὸ μὴ δαπανῆσαι παρεσκεύασε) σὺν τούτοις μὲν ἓν ἐξώνας ἐπὶ τὸς Ῥωμαίους ἐπεχείρησεν ὁ Ἀδκαντιλλιος· κρυφῇ δ' ὑποῦθ' ἐπαρθείσης, τ τε Ῥωμαίων ἐπὶ τὰ ὅπλα τραπόντων, καὶ μάχης ἰσχυρᾶς γενομένης, εἰς τὴν πόλιν ἐπιῤῥαχθείς, ὅμως εἰς περιχώρησιν ἑαυτὸν δέησε παρὰ τ Κερίαλι διαπρεσβεύσατο.

κγ΄. Τὰ μὲν ἓν ὅπλα καὶ ὁμήρους παρ' αὐτῶν λαβὼν ὁ Κερίαλις, ἐπὶ τὴν τ Βοκατῶν, καὶ τ Ταμβισκαπῶν χώραν ἤλασεν. οἱ δ βάρβαροι ἐκπεπυσμένοι, ὅτι ὀλίγας πρόσθεν ἡμέρας πόλιν τ φύσεως καὶ τ τέχνης ἐν ἔχυσαν. ὑπὸ τ Ῥωμαίων σκυτολιαρχεῖσθαι ἔγνωσαν, παρά τε τὰς αἰσγίστους ἐστρεβίνοντο, καὶ ἀλλήλοις συμμάχους τε, καὶ ὁμήρους ἐδίδοσαν, καὶ σῖτον μίσαι παρεσκευάζοντο. διαπεμψάμενος δ καὶ πρὸς τὰς ἐν τῇ ἐπικειμένῃ τῆς Ἰβηρίας πόλεις, τ Ἀκουϊτανίας πλησιόπο-

ρῳ ὕσας· ἐπῦθέ τε συμμαχικὸν πολὺ, καὶ τὰς στρατηγὰς παρεκάλεσεν, ὧν ἀφιγμένων, σὺν μεγάλῃ δυνάμει, ἐς πολὺ πλήθει ἐπολέμουν. στρατηγοὶ δ' αὐτῶν ἠρέθησαν Δέμ παντὸς τοῦ Σεστορίου συστρατευσάμενοι, καὶ στρατηγικώτατοι ἄνδρες νομιζόμενοι. ὅτοι μὲν γὰρ χωλά τε, καθὰ τοῖς Ῥωμαίοις σύνηθες, καθελάμβανον, καὶ τὸ στρατόπεδον ὠχύρουν, καὶ τὰς Ῥωμαίας ἀπὸ τῶν ἐπιτηδείων ἀπέκλυον. ταῦτα ὁ καζανόησις ὁ Κρέσκος, καὶ τλῶ μὲν ἑαυτοῦ δύναμιν μὴ δύνασθαι (ἀσφαλῶς γὰ) τῷ ὀλίγῳ εἶναι, διασπᾶσθαι, τοὺς δὲ πολεμίους εὐρύνεσθαί τε, καὶ τὰς ὁδοὺς παρατηρεῖν, ἱκανὴν δ' ὅμως τῷ στρατοπέδῳ φυλακὴν καθαλείπειν, καὶ Δέμ ταῦτα, τὰ μὲν ἐπιτήδεια δυχερέστερον ἑαυτῷ εἰσάγασθαι, τὰ δὲ τῶν πολεμίων θρίπμὸν καθ' ἑκάστην αὔξάνεσθαι, συνοίδμος, σὺκ ἐπὶ πλεῖον ἀναβλητέον, τοῦ μὴ ὡς τάχιστα συμβάλλειν τοῖς πολεμίοις, ἡγήσασθαι εἶναι. ταῦτα δὲ πρὸς τὴν στρατιὰν σὺν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνακοινωσάμενος, καὶ πάσας ἑαυτῷ ὁμογνωμονοῦντας αἰσθόμενος, τὴν ὑστεραίαν πρὸς τὴν μάχην εἶλε.

κδ'. Τῇ μὲν ἓν ὑστεραίᾳ πρωὶ διχῇ τὴν στρατιὰν τεταγμένος, καὶ τὸ συμμαχικὸν σὺ μέσῳ τῆ φάλαγγος ποιησάμενος, πρὸς τὸ τῶν πολεμίων χαράκωμα προῆγαγε τὸ στρατόπεδον, ἔ τι αὐτοὶ σὺ νῷ ἔχοιεν, ἀνέμενεν. ἐκεῖνοι δὲ, καίπερ Δέμ τε τὸ σφῶν πλῆθος, ἔ τὴν κατὰ τὸ πόλεμον ἀρχαίαν δόξαν, τήν τε τῶν Ῥωμαίων ὀλιγότητα, ἀσφαλῶς μαχεῖσθαι ὀρῶντες, ὅμως βέλτιον ἡγήσαντο εἶναι, τὰς μὲ ὁδὰς πίσεις παρατηρήσαντες, τοὺς Ῥωμαίους τῶν ἐπιτηδείων ἀποκλύειν, ἔ ἀναπωπὶ κρατεῖν· εἰ δέ ποτε τῇ τῶν ἀναγκαίων σπάνει ἀναγκασθέντες οἱ Ῥωμαῖοι ἀποχωρήσαιεν, ἀπέκλοις, καὶ ἅμα τὰ σκευοφόρα ἀσχολημένοις, ἀθυμοτέροις τ' αὐτοῖς ἐπιπεσεῖσθαι. τῶν μὲν ἓν Ῥωμαίων, ὡς καὶ ἐῤῥέθη, τὸ στρατόμπεδον περαναγόντων, αὐτοὶ σὺ τῷ σφῶν στρατοπέδῳ κατέμενον. ὁ γὰρ ὁ Κρέσκος, καὶ τοὺς μὲν πολεμίους τῇ τε σφῶν ἀναβολῇ, καὶ ᾗ φόβῳ παρεῖχον δόξῃ, τοὺς ἑαυτοῦ στρατιώτας πρόθυμοτέρους εἰς τὴν μάχην ἀπεργάσασθαι, πάντως πιθανόν, σὺκ ἐπιπλεῖον ἀναβλητέον εἶναι, ᾗ μὴ ὡς τάχιστα ἐπὶ τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον ὁρμᾶν, βοῶντας ὁρῶν, τούς τε στρατιώτας ἐπὶ τὴν σύνοδον παρώτρυνε, καὶ πρὸς τὸ τῶν πολεμίων χαράκωμα ἤλασεν.

κέ. Ἐνθαῦτα τῶν Ῥωμαίων οἱ μὲν τοὺς πύργους ἀνεπλήρων· οἱ δὲ πλήθει βελῶν τοὺς ἀμυνομένους ἀπὸ τοῦ τείχους ἀπήλαυνον. οἱ δὲ συμμαχοῦντες, οἷς πρὸς τὴν μάχην ὁ Κρέσκος ἐμάλιστα ἐθάῤῥει, βέλη τε καὶ λίθους τοῖς Ῥωμαίοις παρέχοντες, καὶ γῆν εἰς τὴν μηχανὴν αὐτῶν εἰσφέροντες, μαχομένων δόξαν παρεῖχον. τῶν δὲ πολεμίων φρονίμως τε καὶ ῥᾳσίως ἀπομαχομένων, οὐδέν τι βέλος ἄνωθεν μάτην ἀφιέντων, οἱ δὲ Κρέσκος ἱππεῖς τὸ τῶν πολεμίων παρελθόντες στρατόπεδον, αὐτῷ ἀπαγγέλλουσιν· ὡς ἔκ οὕτως ἐπιμελῶς ἀπὸ τῆ μεγάλης πύλης ὀχυροῖτο, ἀλλ' εὐχερῶς εἰσιοῦσι ἄφοδος.

κς'. Ἀκούσας ταῦτα ὁ Κρέσκος, τοὺς μὲν ἱππάρχους παρῄνεσε μεγάλοις δώροις τε καὶ ὑποσχέσεσι, τὸν θυμὸν τῶν ἱππέων ἐπιγείρειν, τὴν δ' ἑαυτοῦ γνώμην αὐτοῖς ἀνακοινώσασθαι. ἐκεῖνοι δὲ καθὰ τὸ παρακελθὲν ἀπέρας ἡσῖς, αἱ φυλακῇ δὲ στρατόπεδα ὑπὸ δὲ Κρέσκος καταληφθεῖσαι ἀκραιφνεῖς ἔτ' ἦσαν, ἐξαγαγόντες, ἔ σὺν ταύτοις πρὸς τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον μεγάλῳ θορύβῳ, μὴ ὑπ' αὐτῶν ὁρῶντο, θορυβήσαντες (τῶν πολεμίων πάντων τῇ μάχῃ προσεχόντων τὸν νοῦν) πρὸς τὰς ῥηθείσας ὀχυρώσεις παρεγένοντο, ἔ ταύτας καταβαλόντες, παθάπερ σὺ τῷ τῶν πολεμίων στρατοπέδῳ ἔδησαν, πρὶν ἢ αὐτοὺς σφᾶς φανερῶς καζανοῆσαι, ἔ τὸ πρᾶγμα γνῶναι. σὺν ταῦτα δὴ κραυγῆς γενομένης, οἱ μὲν Ῥωμαῖοι τὴν ῥώμην ἀναπεύσαντες (ὁ σὺ ἐλπίδι νίκης φιλεῖ γενέσθαι) θρασύτερον τότε προσέβαλλον, οἱ δὲ πολέμιοι πάντοθεν θορυχόμενοι, καὶ τοῖς σφῶν προγνωμάτων ἤδη ἀναλπίζοντες, ἑαυτοὺς τ' ἀπὸ δ' ἐρύμνου ἀπέῤῥιψαν, καὶ φυγῇ σώζεσθαι ἐπεχείρησαν. ἀλλ' αὐτοὺς οἱ τῷ Κρέσκος ἱππεῖς σὺ πεδινῇ τῇ χώρᾳ ὕσῃ καταλαβόντες, σὺκ ἐς πεντακισμυρίων, ὡς ἐκ τῆ τῆ Ἀκυϊτανίας, καὶ τῆ Καντάβρων συναθροισθῆναι σαφῶς ἐγένετο, μόγις τὸ τέταρτον μέρος καταλιπόντες, πολὺ πρωϊθηκυίας τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀνεχώρησαν.

κζ'. Ταύτην ἀκούσαντες τὴν μάχην οἱ πολῖται τῆ Ἀκυϊτανῶν, τῷ Κρέσκος πρόσεχώρησαν, ἔ ὁμήρους ἐκέσιοι παρέδωκαν· σὺ οἷς ἐγένοντο οἵτε Ταρβέλλοι, καὶ οἱ Βιγέρρονες, ἔ οἱ Πρηκιανοί, ἔ οἱ Βοκάλεῖς, καὶ οἱ Ταρουσατεῖς, καὶ οἱ Φλουσάλεῖς, ἔ οἱ Γαρῖται, καὶ οἱ Αὐσκοί, καὶ οἱ Γαρούμνοι, οἵτε Σιβυσάλεῖς, καὶ οἱ Κοκοσάλεῖς. ὀλίγαι τε τὸ πᾶν πόλεις ἔκατι, τῷ χειμῶνι πολυσάζονλι μάῤῥιστα, τότε ἠμέλησαν.

κή. Καθὰ δὴ τῆ αὐτὸν χειδὸν χρόνοι, καίπερ ἤδη

ἤδη πλοϊζομένου· ὁ δὲ Θόας, ὅμως πάσης τῆς ἄλλης Γαλατίας ἠρημώσης, τὴν Μοζήνης μόνην ἐπιόντος περίσβεις ἐπὶ εἰρήνης παρ' ἑαυτὸν πέμψας, ἀλλ' ἔτ' ὢν ὅπλοις ἐπεγειρόμενος ὁρῶν ὁ Καῖσαρ, καὶ τοῦτον τὸν πόλεμον ῥᾳδίως κατεργάσεσθαι ἡγεμόνος, εἰς τὸ αὐτῶν χώρων ἐνέβαλεν. ὅτι δὲ τἐναντίον τοῖς λοιποῖς Γαλάταις πολεμεῖν διενοήθησαν. μεγάλα μὲν γὰρ ἔθνη τοῖς Ῥωμαίοις συμβαλόντα ἡττηθέντα ὁρῶντες, καὶ τὰ σφῶν χώρας ἐχόμενα δρυμοὺς καὶ ἕλη ἔχοντες, ἐσῴζοντο ἀνεχώρησαν, καὶ πάντα τὰ σφῶν συνεισεφόρησαν. ἐπεὶ δὲ τῶν τούτων ὀρχὴν παρεσκευασμένην ὁ Καίσαρος, ἐς ἐρημότερον ἐνεβίβαζε κρεμνύειν ὀχεαμένην, οἱ μὲν πολέμιοι ἐν τούτῳ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων οὐκ ὀφθέντες, πάντοσε τὴν ὕλης ἄφνω διεσπαρμένοις αὐτοῖς ἐπιπέσασι. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι παῦτα ἰδόντες, ἐπί τε τὰ ὅπλα ἔτρεχον, ἐς μάχην αὐτοῖς συνάψαντες, εἰς τὴν ὕλην ἐσήρραξαν· συχνοὺς δ' αὐτῶν ἀπεκτείναντες, ἐς φυγοντέρω ἢ ἔδει ἐπακολουθήσαντες, ἐνίους σφῶν ἀπέβαλον.

κθ'. Ταῖς μὲν ἐπιούσαις ἡμέραις ὁ Καῖσαρ τὴν ὕλην κόπτειν διενοήθη· καὶ ἵνα μὴ ἀνόπλοις τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ ἐξ ἀπροσδοκήτου δύναιντο οἱ πολέμιοι ἐκ πολλῆς ἐπιπηδᾶν, πᾶσαν τὴν κεκομμένην ὕλην ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἔτρεπε, καὶ ἑκατέρωθεν τὸ πολεμίων ἀπ' ἐρύμνου ἐσάρσας. ὀλίγαις δ' ἡμέραις πλείστης ταχύτατα κεκομμένης ὕλης, ἐκ τοῦ μὲν βοσκημάτων, τοῦ τ' ἐχόντων σκευοφόρων τὸ πολεμίων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἤδη ἐχομένων, τοῦ δὲ πολεμίων ἐν τῇ διασυρεῖ ὕλῃ κρυπτομένων, ὥστε ἐξαίσιοι ἐγένοντο ἅμβροι, ὡς ἀναγκαίως τὸ ἔργον τοῦτο ἀφελεῖσθαι, καὶ τοὺς στρατιώτας ἐκ τῶν σκηνῶν ἀφ' τῶν τοῦ ὄμβρων τάξιν συνεχότερα δύνασθαι μένειν. ὁ μὲν ἐν Καίσαρ πάντας τε τοὺς αὐτῶν ἀγροὺς λητσάμενος, καὶ τὰς κώμας καὶ τὰ οἰκοδομήματα, οἷς ἐντύχοις, πάντα καταφλέξας, τὸ στρατόπεδον ἐντεῦθεν ἀπήγαγε, καὶ αὐτὸ ἐν τῇ τῶν Αὐλέρκων, καὶ τῶν Λεξοβίων χώρᾳ, καὶ ἐν ταῖς νεωστὶ πολεμησάσαις πόλεσι χειμάζειν ἕνεκα διέταξε.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛ. ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΕΝ ΤΗ ΓΑΛΑΤΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΚΕΦ. ά.

ΤΩΝ δ' ἐπίοντι χειμῶνι ἐπὶ Ὑπάτων Γναίου Πομπηίου καὶ Μάρκου Κράσσου, ἡ Ῥῆνος πολὺ δὴ τὸ ἀπὸ τ' ἄλλου πλήθη διέβησαν. αἴτιον δ', ὅτι πολὺν χρόνον ὑπὸ τῶν Σουήβων πολεμούμενοι ἐπίεζοντο, καὶ τὰ γεωργίας ἀπεκωλύοντο. Σουήβοι δ' ἔθνος ἐστὶ μέγιστον πάντων τῶν Γερμανῶν καὶ πολεμικώτατον. τέτταρα μὲν δὴ ἑκατὸν φυλὰς διαιρεῖσθαι λέγεται· ἐξ ὧν ἑκάστης χιλίους ἄνδρας κατ' ἔτος ἐπὶ τὰ πόλεμον ἐξάγουσι. καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ πατρίδι καρπευόμενοι, ἑαυτούς τε καὶ ἐκείνους τρέφουσι. τῷ δὲ αὖ ἐπίοντι ἔτει, αὐτοὶ μὲν καρὸν μένουσιν ἐν ὅπλοις εἰσίν· οἱ δὲ ἐν τῷ παρόντι ἔτει πολεμήσαντες καρὸν χώραν μένουσιν. ὥσθ' ὕτως ὅπ μὲν ἡ γεωργία, ὅτι γε ὁ πόλεμος ἀφανίζεται. ἄρχειν γέ μὲν ἰδίους, καὶ αἰεὶ ἀλλήλων κεχωρισμένους οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' αὐτοῖς πλεῖον ἔτος ἐν ἐνὶ τόπῳ, καὶ καθίκειν γ' ἕνεκα, μένειν οὐκ ἔξεστι. καὶ ἐπὶ μὲν τὸ πλεῖστον, ἀ σῖτον, ἀλλὰ γάλα τε, καὶ βοσκήματα σιτοῦνται. καὶ πᾶ πλεῖστα ἐν τῇ θήρᾳ ἀσκοῦσιν. τοῦτο δ', ἀφ' ὅτι τὸ ἐδέσματον εἶδος, καὶ τὴν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἄσκησιν, πλὴν ἐκ παίδων μὲν χαρὰ ἐν ἀδενὶ περάγματι (οὐκ παῖδων μὲν χαρὰ ἐν ἀδενὶ περάγματι), οὔτε διδασκαλίᾳ εἰσημένοι, ἀδὲν ἔξω τ' σφῶν ἐπιθυμίας ποιοῦσι) τὴν τ ῥώμην τρέφει, καὶ πλωφελές, ὡς εἰπεῖν, μεγέθης ἄνδρας παρέχει. εἰσὶ δὲ μέγιστοι τε τοῖς τύποις εἰσὶν καὶ ἐν τοῖς ψυχροτάτοις τόποις ἀδὲν ἄλλο, πλὴν μόνον βάρσας, ἔνδυμα ἔχοντες ἀφαιρέσεις· ὧν ἀφ' πλὴ μικρότητα τὸ πλεῖστον μέρος δ' σώματος γυμνὸν ἔχουσι. καὶ λόυονται μὲν ἐν τοῖς ποταμοῖς.

β'. Τὰς δ' ἐμπορίας, μᾶλλον ἵνα ἀ ἐν τῷ πολέμῳ εἰλήφασιν οἷς πολῖται ἔχωσι, ἢ ἵνα τι ἐαυτοῖς εἰσάγωσιν ἐπιθυμοῦσι, παρ' ἐαυτοῖς οὐκ ἐσφέρονται. ὥσθ' τόσον δ' τοῖς ἵπποις, οἷς μάλιστα ἀγάλλονται οἱ Γάλλοι, καὶ πολλοῦ πρίανται, εἰσαγομένοις αὐτοῖ ὑ χρῶνται· ἀλλὰ τοὺς παρ' σφίσι μικρούς τε καὶ δίφυεῖς γιγνομένους, τῇ καθ' ἑκάστου ἀσκήσῃ πολλὰ πονεῖν δυναμένους παρέχουσιν. ἐν δὲ ταῖς ἱππομαχίαις ἀπὸ τ' ἵππων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καταπηδῶσι, καὶ πεζοὶ μάχονται· τοὺς δ' ἵππους σφῶν ἐν τῷ αὐτῷ ἴχνει μένειν διδάξαντες, ὥσθ' αὐτοὺς, ὅταν καιρὸς ᾖ, ἀναχωρεῖσιν. ὅτε (κατά γε τὸ αὐτῶν ἔθος) αἰσχρότερον ἀδὲν, ἢ ῥᾳθυμότερον νομίζεται εἶναι, ἢ ἐφιππίοις χρῆσθαι· καὶ εἰς πᾶν ἵππον ἐφιππίοις χρωμένων πλῆθος ἐμβάλλειν ἐ ὀλιγωτοῖς πολεμῶσιν. ὥσθ' τούτοις δ' οἶνον μὲν εἰσάγειν ὥσθ' σφᾶς ἐ μὴ συγχωρεῖσι, τοῦτον ὥσθ' τ πόνον μαλακοὺς παρέχειν τοὺς ἀνθρώπους, ἐ αὐτοὺς μάλιστα σκληύνειν ἠγοῦνται.

γ'. Κοινῇ δ' μέγαν τοῦτο εἶναι ἔπαινον δοκοῦσι, τὸ ὡς πλείστου ἀπὸ σφῶν χώραν ἐρημοῦσθαι· τοῦτο φανερῶσθαι λέγοντες, πολλοὺς καὶ μεγάλους μὴ δυνηθῆναι πόλεως τὸν σφῶν ἀλκὴν ὑπομεῖναι. καὶ τοιαῦτα μὲν καθ' ἓν τῶν Σουήβων χώρας μέρος, πεντακισχίλια, ἑξακόσια δέκα, ταῦτα χώρας ἐρημοῦσθαι λέγεται. καθ' δ τὸ ἄλλο μέρος οἰκοῦσιν οἱ Οὔβιοι, ὧν ἐγένετο ποτὲ ἡ πόλις μεγίστη τε, καὶ (ὡς γε καθ' Γερμανοὺς) εὐδαιμονεστάτη. ἐ ἠμερώτεροί π τῶν ἄλλων ὁμοεθνῶν εἰσιν οἱ Οὔβιοι, τῷ τε δὴ Ῥήνῳ συνάπτουσι, καὶ συχνῶς αὐτοῖς οἱ ἔμποροι ἐπιμίσγονται· ἐ ἅτε δὴ τ Γαλατίας πλησίον οἰκοῦντες, τοῖς τ Γάλλων ἤθεσι μάλιστα

μάλιστα χρῶντας. τότε δὲ καὶ πολλὰς πολέμια ἐπιχειροῦσας, μὴ δυναμένους, ἀφ' ὧν τε τὴν δύναμιν, καὶ τὴν τῶν αὐτοῦ πάλαι μεγαλότητα, οἱ Σκύθαι τὴν χώραν ἐξῶσαν, ὑποτελεῖς δ' ὅμως σφίσιν ἐποιήσαντο, καὶ τὴν αὐτῶν δύναμιν πολὺ ὑπόλοιπον.

ιδ'. Ταυτὰ τάπερ οἱ Οὐισπιλεῖς τε, καὶ οἱ Τέγχθηρες ἔπαθον. ὅτε γὰρ πολὺν χρόνον τοῖς Σκύθαις ὑπετάγησαν, τὰ σφῶν χώρας τὸ τελευταῖον ἐξεβλήθησαν, καὶ καθ' ὅλου τὰ Γερμανίας τέλος ἔτη ὅλα τόπους πλανήσαντες, ἕως τὸ Ῥῆνος μέρος τέλος, καθ' ὃ ἄκουν οἱ Μενάπιοι, παρεγένοντο. ὅπου μὲν ἐκατέρωθεν τὸ Ῥῆνος ἀχρὶς τῆς κώμης τῆς πολλὰ πίπτοντος ὠκοδομήμασι· τότε γὰρ ἐπὶ τῇ τοσούτῳ ἀνδρῶν πλήθει ἐφόδῳ συπλαγέντες, οὐ μὲν τὰ ἐπέκεινα οἰκοδομημάτων ἐξέλιπον, ἐπὶ θάτερα δὲ τοῦ ποταμοῦ φεύγοντες καθεζόμενοι, τὰ δὲ ποταμοῦ ἀμφιβάσεως τοὺς Γερμανοὺς ἀπεκώλυον. οἱ δὲ Γερμανοὶ παντὶ τρόπῳ τὰ ἀμφιβάσεως περιφανῆς, ἐπειδὴ ἔτι μὲν βία, ἀφ' ὧν πλοῖα ἀπορίαν, ἔτι γε λάθρα, ἀφ' ὧν τὰ Μεναπίων φεύγοντας, ἀμφιβαίνειν οὐκ ἠδύναντο, ἕως τὴν σφῶν χώραν ἀναχωρεῖν ἐποιήσαντο. καὶ τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἐξελάσαντες, τὴν παλιν ὑπόστρεψιν, καὶ πᾶσαν ταύτην τὴν πορείαν σὺν μιᾷ νυκτὶ ἐφ' ἵππων ἀνύσαντες, τοὺς Μεναπίους ἐξ ὑ ἐποίησαν ἐπιλθόντες, ἀπαρασκεύαστους εὗρον. τότε δὴ φοβηθέντες, καὶ τὰ σφῶν πλοῖα λαβόντες, σφῶν τὰ τῶν ἔτι θάτερα τοῦ ποταμοῦ ἠρέμα ὅπως Μεναπίων τὸ περιτόμιον καθιόντας, διέβησαν· καὶ πάντα τὰ αὐτῶν καθειργάτες οἰκοδομήμασι, τοῖς αὐτῶν χρήμασι τὰ λοιπὰ κειμήλια ἐτεφάνωσαν.

ιε'. Τούτων δὲ τῷ Καίσαρι ἀφηγησαμένων, ἐκεῖνον τὴν τῶν Γάλλων διάνοιαν ἀπορίαν, (εἰσὶ μὲν γὰρ οἱ τῷ βουλεύσαι εὐκίνητοι οἱ Γάλλοι, καὶ νεωτερίζειν τὰ πλεῖστα ἐπιθυμοῦσιν) ἠδὺ αὐτοῖς ἐπιτρεπτὸν ἡγήσασθαι εἶναι. ἐκεῖνοι γὰρ τὰς μὲν ὁδοὺς καὶ ἀκριβῶς κατέχειν, τί δ' ἕκαστον αὐτῶν ἐπὶ ἑκάστῃ ἥκιστα πράγματος, ἐρωτᾶν εἰώθασι· τὰς δὲ ἐμπόρους ἀναίτιστον ὁ ὄχλος ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ἔνθεν πορεύονται, τί τ' ἐνθένδε ἔμαθον, λέγειν βιάζεσι, καὶ πρὸς τὰς ἐκείνων λόγους ἐπὶ τὸ ὅλον πολλάκις βουλεύονται. ἂν αὐτὰς εὐθὺ μεταμέλειν ἀνάγκη ἐστί, ψευδῶν ἀγγελίαις δουλεύσασιν. οἱ πολῖται μὲν γὰρ τὰ ἐμπόρων, καὶ πρὸς ἐκείνων ἐπιθυμίας πεπλασμένα λαμβάνουσι.

ις'. Τέτο δὲ τὸ αὐτῶν ἔθος γνοὺς ὁ Καῖσαρ, μὴ φοβερωτέρῳ δὲ ὑπάντῳ ἐμπέσοι πολέμῳ, ταχύτερον τὰ σωτηρίας ἐπὶ τὸν τραπὰν ὁρμήσας, ὀλίγους τε παρεγχυόμενος, ἃ συμβήσεσθαι ἀφυπίτοπησε, συμβεβηκότα ἤδη καταμηθὲ· πρίσσοις ἀφ' ὧν τὰς Γερμανὰς ὑπ' ἐνίων τὰ Γαλατίας πόλεων ἱκετεύοντας αὐτὰς, λαβὼν δὲ Ῥῆνον ἀπέναι, καὶ εἰ πάντα ποιήσαι, πάντα αὐτοῖς, ἃ βούλοιτο, ὡδὶ σφῶν ἔσεσθαι ὑπακομένας, πεμφθῆναι· ταύτῃ δὲ πειθέντας τῇ ἐλπίδι τὰς Γερμανὰς μᾶλλον εὐρύνεσθαι, καὶ εἰς τὸν τῶ Ἐβαρόνων τε, καὶ τὰ Κονδρώσων, ὑπὸ τοῖς Τρευίροις ὄντων, χώραν ἤδη ἀφικέσθαι. τὰς μὲν ἐν τὰ Γάλλων ὁ Καῖσαρ συγκαλέσας ἄρχοντας, κρυπτία ἃ ἔμαθε ἡγήσατο εἶναι· ἀλλὰ παραταμβύνας αὐτὰς, ἵππίας τε πολλὰς ἐπαγγείλας, ἕως τὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ Γερμανῶν πόλεμον παρεσκεύαζεν.

ιζ'. Καὶ τὰ τρατὸν ὡς τάχιστα ἐπισυναγαγὼν, ἵππίας τε τὰς ἀρίστας ὁλίσας, ἐπὶ τὰς Γερμανὰς ἐπορεύετο. αὐτὸς δὲ ὀλίγων ἡμερῶν ὁδὸν ἀπ' αὐτῶν ἀπέχοντος, πρέσβεις παρὰ αὐτὸν ὑπ' ἐκείνων ἐπέμφθησαν, λέγοντες τάδε· Οἱ μὲν Γερμανοὶ, Καῖσαρ, τοῖς Ῥωμαίοις πρότεροι τὰ πόλεμον οὐκ ἐπιφέρεσθαι· τὰ πόλεμον δ' ὅμως, εἰ ὑμεῖς προκαλεῖτε, ἐ παρατρέπεσθαι. καθὸ μὲν γὰρ τὰ ἡμετέρων προγόνων παρειλήφαμεν, τοῖς τὰ πόλεμον ἐποίσουσιν ἀντέχειν, μήτε τάτες καθιστεύειν. τοσοῦτο δ' ὅμως σοι λέγεσθαι, ὡς ἐκ τὰ ἡμετέρας ὑπὸ τὰ Σκύθων ἐξωσθέντες πατρίδος, συλλογὴ ἥκομεν. εἰ δὲ τῶν ἡμετέρων φιλίαν οἱ Ῥωμαῖοι αἱρήσεσθε, δυναίμεθ' ἂν ὑμῖν φίλοι ἐ σύμμαχοι χρήσιμοι γενέσθαι. ἀλλ' ἢ ἡμῖν χώραν δὸς, ἢ κ' ἦν ἔπλοις ἤδη κεκτήμεθα, ἔχειν συγχώρει. ἡμεῖς μόνοις τοῖς Σκύθαις, οἷς δὲ' ἂν αὐτοὶ δύναισθε οἱ θεοὶ ἰσοπαλεῖν γενέσθαι, ὑπείκομεν· ἄλλοι δ' ὕπνες εἰσὶ θνητῶν, ὧν κρατεῖν ἐ δυναίμεθα. Οἱ μὲ δὴ ταῦτα εἶπον.

ιη'. Πρὸς ταῦτα δὴ ὁ Καῖσαρ τὰ αὐτῷ δόξαντα ἀπεκρίνατο. ὁ δὲ σκοπὸς δὲ λόγε αὐτῷ ἐγίνετο. ὡς ἡδέμενοι ἑαυτῷ ἕως τὰς Γερμανὰς, ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐκείνων διατελέσοντας, συμφήκη φιλίαν ἔσεσθαι· σὺν εὐλόγῳ γὰρ τοῦτ' αὐτῷ φιλίαν, τὸ τὰς τῶν σφῶν αὐτῶν πατρίδα ῥύσας μὴ δυναμένους, ἀλλοτρίων χώραν δυναμένην καλαβεῖν· ἕως τούτοις δ' ἡδέμιαν ἐν τῇ Γαλατίᾳ χώραν, ἣν (ἄλλως τε ἐ τοσούτῳ ἀνδρῶν πλήθει) δῆναι δύναιτο, ἐρημοῦσθαι. Ἀλλ' ἔξεσιν ὑμῖν, ἔφη, εἰ βούλεσθε σὺν τῇ τὰ Οὐβίων χώρᾳ καθημένοις, ἐνθένδε τε ἐκείνοις, ἃ ὑπὸ τὰ Σκύθων πιπόνθατε, καλεισ-

πῖν, ἓ παρ' ἐμοῦ βοήθειαν καὶ τ Σηούων αἰτῖν. παρ' ἐμοὶ μὲν γ τ Οὐβίων πρέσβεις ἔχω, κ ταῦτα παρ' αὐτῶν νομίζω ἀπηκομίσθαι. Καῖσαρ μὲν ἅττα εἶπε.

ϛ'. Ταῦτα ὁ αὐτὸς τὰς Γερμανὰς ἀπαγγελεῖν οἱ πρέσβεις ὑπέχοντο, κ αὐτὸς τοῦτο βουλόμενος, μ τρεῖς ἡμέρας ἐπανιέναι ἔφασαν· ἐν τούτῳ ὁ, μὴ αὐτοπτέρω ἐξελάσαι, ἰχυρῶς παρὰ τ Καίσαρος κατέτεινον. αὐτὸς ὁ τοῦτο αὐτοῖς οὐκ ἐμολόγησε, τὸ πλεῖον τ αὐτῶν ἱππικὸν ἐπὶ τ λείαν κ τὲ ἐπιτήδειαν, πέραν τ Μόσε ποταμοῦ, εἰς τὴν τ Ἀμφιβαελίτων πεμφθῆναι εἰδώς, ἓ τὰς Γερμανὰς, τότε ἀφειμένους, τὴν Ἀμβιβάλειν νομίζων.

ι'. Ὁ ὁ Μόσης ποταμὸς, ἀπὸ μὲν τ Βοσήκης, ὄρους τ Λιγγονικῆς, κατάῤῥεῖ, κ τ Ῥήνου μέρος π Βάκαλος καλέμενον ἀφίσλαβεν, τὴν τ Βαλαύων ἀπορρίζετον νῆσον, κ ὑ πλεῖον ἐντεῦθεν τελακοσίων κ πεντεκαίδεκα σταδίων, εἰς τ Ὠκεανὸν ἐμβάλλει. ὁ Ῥῆνος ὁ ἀπὸ μὲν τ τ Λεπεντίαν, ἐν τοῖς Ἄλπεσιν οἰκέντων, ἄρχεται ῥέειν, κ πολλὴν πεδιάδα λαβὼν γῆν, διὰ τ τ Ναντεάτων, τ τ Ἑλβητίων, κὴ τ Σεκανῶν ἓ τ Μεδιομαθρικῶν, κ τ Τριβόκων, κ τ Τρευήρων χώρας βιαίως φέρεται· τῷ δ' Ὠκεανῷ πλησιάζων, εἰς πολλὰ διαῤῥήγνυται μέρη, ὡς πλείστας π ἓ μεγίστας νήσους, ὧν τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ ἀγρίων τε κ βαρβαρικῶν ἐθνῶν (ὧν οἷς κ εἰσὶν οἱ ἰχθύας μόνον κ ὠὰ ὀρνίθων σιτεῖσθαι λεγόμενοι) ἀπερατεύεται, πολλοῖς ῥόμασιν εἰσβάλλει εἰς τ Ὠκεανόν.

ια'. Οὐ πλεῖον δ' ἡμέρᾳ τ Καίσαρος ἐννενήκοντα ἓξ σταδίων, ἀπὸ τ πολεμίων ὁ τος, ὡς συνεπύθοντο οἱ πρέσβεις, ὡς αὐτὸν ἐπανῆλθον, ἓ κατ' ὀδὸν ἐντυχόντες, πάσαις δυνάμεσι, μὴ αὐτοπτέρω ἐξελάσαι, κατέτεινον· τότε ὁ σφαλέντες, Διόμεδα γᾶν σε, ἔφασαν, τὴν αὐφυλακτῶς σε ἱππίας παρ' ἡμᾶς πέμπειν, αὐτός τε τ μάχης ἀπεκωλύειν, κ τ πρέσβεις αὐτὸς τὴν Οὐβίας πέμπειν χολὴν ἡμῖν διδόναι, τῇ μὲν γ ὑπὸ σε ἡμῖν διδομένῃ σωθήκη, εἰ οἱ αὐτῶν ἄρχοντές τε κ ἡ σύγκλη τοῦτο ποιῆσι τάττειν, χρησόμεθα. ἐν τούτῳ ὁ, τρεῖς ἡμέρας μόνον αὐτὸ τὸ πᾶν ἀφεραξαν αἴτημα. Οἱ μὲν οὕτως ἔλεγον. πᾶν τὰ πάντα εἰς ταυτὸ τοῦτο τείνων, ἵνα πάντης τ τρεῖν ἡμερῶν διατελούσης ἐμβληθείσης, οἱ ἐπὶ λείαν πεμφθέντες αὐτῶν ἱππεῖς ἐπανίοιεν, καθὼς ἐνθυμούμενος ὁ Καῖσαρ, ἅμως ὁ αὐτοπτέρω τριάκοντα σταδίων, ἓ ὑποδρεύειν μόνον ἕνεκα, ἐν ταύτῃ ἐξελάσας τῇ ἡμέρᾳ, ὑπέμενε· αὐτοῖς πολὺς ὁ αὐτὸν τῇ ἐπιόσῃ ἡμέρᾳ, ἵνα τὸν αὐτῶν αἴτησιν γνώσοι, ἐπὶ τὸ τραπέδον συνιέναι ἐκέλευε, ἐν τούτῳ ὁ αὐτὸς τὰς ἱππάρχας, σὺν τοῖς ἱππεῦσι πρόσθεν τ φάλαγγος πορευομένους, ἄνδρας πέμψας, ἀπηγόρευεν αὐτοῖς, τ μὴ πολέμιον εἰς τὸν μάχλον μὴ αὐκαλεῖσθαι· εἰ ὁ τ μάχης οἱ πολέμιοι ἄρχοιτο, αὐτέχειν μιχεῖς ὁ αὐτὸς σὺν τῷ τραβεύμῳ πλησιάσειν, παρήγγειλεν.

ιβ. Οἱ ὁ πολέμιοι, ἐπεὶ πύχας τὰς Καίσαρος ἱππέας πενταικισχιλίους τ ἀριθμὸν ὄντας κατεῖδησαν, αὐτοὶ καθ' ὃ πλείους ὀκτακοσίων ἱππέων ὄντες, (οἱ γ λοιποὶ ἐπὶ λείαν πέραν τ Μόσε ὄντες, ὕπω παρῆσαν) ὅμως εἰς τὰς τ Καίσαρος ἱππῖς, ἀδὲν αὐτὶ τ μάχης φοβουμένους, ὅτι αὐτὰς οἱ πολέμιοι ἐπὶ σωθήκη ᾐτήκεσαν, ἐτόλμησαν ἐμβάλλειν. ἓ αὐτοῖς ἀπροσδοκήτοις ἄφνω ἐπιπεσόντες πὶς πίζεις αὐτῶν τεραύπεσιν. ἀντέχοντας δ' αὐτὰς οἱ Γερμανοὶ ἰδόντες, ἀπὸ τ ἵππων, καθὼς τὸ σφίσι σύνηθες, εὐθὺς καθαπηδῶσι, κ τὰς ἵππας τ Ῥωμαίων διαφθείροντες, πολλὰς π τ ἐπιβατῶν καταβάλλουσι, τὰς λοιπὰς εἰς φυγὴν τρέπουσιν, ὥστε τ αὐτὰς φοβῆσαι, ὡς ὁ αὐθὶς ἔσησαν, πολλ ἡ ἀπὸ τὸν τ στρατὸν ὄψιν ἐγένοντο. ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ τέσσαρες κ ἑβδομήκοντα τ Ῥωμαίων ἱππῖς ἔπεσον· ἐν τούτοις ὁ ἀλκιμώτατος Ἀκουιτανὸς, ἓ εὐγενέστατος ἀνὴρ, Πείσων ὄνομα, ἓ αὐθὶς ὁ πάππος τ ἑαυτοῦ βεβασιλεύκει πόλεως, ἓ φίλος ὑπάτου τ γερουσίας κ τ δήμου ἀνακληθὲ τ Ῥωμαίων, ἀπέθανεν. ὅτος μὲν γ πανδοχόθεν ὑπὸ τ πολεμίων ἀφειγμένος ἐπικυρήσας τῷ ἀδελφῷ, ἀκηδόντε ὀκ ἓ κινδύνε σώσας, αὐτὸς, ἓ ἵππε τρωθέντος, κραβληθείς, ἀλκίμως μὲν, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθη, ἀντέχε· πλὸς ὁ ὑπὸ τ πολεμίων πάντοθεν κυκλωθεὶς, κ πολλὰ καθαπταμένων δείς, ἐν μέσῳ αὐτῶν γθυαίως ἀπέθανε. τοῦτο ὁ ἰδὼν βελῶν ἤδη γθυόμενον καιδὸν αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς, ὁρόμῳ ἑαυτὸν τοῖς πολεμίοις ἀφέβαλε, κ ὑπ' αὐτῶν εὐθὺς ἐφονεύθη.

ιγ'. Μετὰ ὁ τὴν μάχλω ταύτην, μηκέτι μὲν τ πρεσβέων τῶν πολεμίων ἀκούειν, μήτε τὰς αὐτῶν σωθήκας, ὅτι δόλοις ἓ ὑπόθρασις εἰρήνην αἰτήσαιντες, ἐκόντες τ πόλεμον ἐπήνεγκαν, ἐδόκει ὁ Καῖσαρ· διενοήθη τὸ ὁ, τὰς τ πολεμίων ἀόκνητον δυνάμεις, ἓ τὴν αὐτῶν ἵππον ἐπανιέναι οὐκ ἐμένειν, ἀφορῶν ἀν-

δρὸς

ἀρὸς ἠγεῖτο εἶναι· ὡσὺς τύτοις ὃ καὶ τὼ τῶν Γαίλων ἀπιστίαν γνὺς, τὺς Γερμανὺς παύτῃ τῇ μαίχῃ μίζα παρ' αὐτοῖς ὄνομα κικτῆσθαι ἐπαύσευε, σχολήν τε ἄγειν βελεύεσθαι τύτοις ὅσα ἥδελετο δῆναι. τῦτο δὲ μὴ τ' ἐπεσρατηγῶν ἀναγκαιωσαμένῳ, τὼ μαίχλω ὧν ἐπὶ πλεῖον αἰναβληθήσεσθαι ἐψηφίσθη· ἐπικαιρελάβετο δ' ἐνθαῦτα σωνηνέχθη πρᾶγμα. τῇ μὲν γὰρ ἐπιέσῃ ἡμέρᾳ σρατῷ, τῇ σφῶν ὡσπειρᾶ τε καὶ ἀπάτῃ χρώμενοι οἱ Γερμανοὶ, συχνοὶ μὲν ἀρχόντων σφῶν σχεδὸν πάντων, καὶ τ' πγεσβυτάτων, ὡσὺς αὐτὸν εἰς τὸ σρατόπεδον σωνῆλθον, ἅμα μὲν (ὡς γ' αὐτοὶ ἔφασαν) δ' ἀπολογίαν ἕνεκα, ὅτι τῇ ὡσπειρᾷ παρά τε τὰς σωνθήκας, καὶ ἃ αὐτοὶ ἠτήκεσαν, μάχλω σωνῆλθον· τὸ δ' ἀληθὲς, ἵνα εἰ δύναιντο συνθήκας αὖθις ὠφελῇ τῶ Καίσαρι· ἀπάτῃ διαπεράσιντο. τύτοις ὃ πυρῶσιν ὁ Καῖσαρ ἠσθεὶς, σκεύνυς μὲν κατέχειν· αὐτὺς δ' πᾶσιν τὼ ἑαυτοῦ δύναμιν ἐκ δ' σρατόπεδα ἐξαγαγὼν, τῇ μὲν ἵππῳ, ἐκ τ' νεωσὶ ἥβης πφοδημώνλω αὐτῷ εἰδὼς, ὅπισθεν δ' πιζικοῦ ἀκολεθεῖν παρήγγειλε.

ισ'. Τὴν δ' σρατιὰν τειχῇ παρατάξας, πάντα τ τῶν πρασάρων καὶ ἐξήκοντα σταδίων ἐξανύσας ὁδὸν, ὡσὺς τὸ τ' πολεμίων ὡσθὸν ἐγένετο σρατόπεδον, πρὶν ἢ αὐτὺς τὸ πρωΐαν ἀναπηδῆναι καθαμαρτεῖν. αὐτοὶ δ' πᾶσι τύτοις ἐξαίφνης πφοδημώνοι, ἅμα τε τῇ ταχίσῃ τ' Ῥωμαίων ἐφόδῳ, καὶ τῇ τ' σφῶν ἱππέων ἀπροσία ἰσχυρῶς παραπλόμενοι, ὅπ μὲν δ' βελεύεσθαι, ὅπ γε δ' τὰ ὅπλα λαμβάνειν σχολὴν ἔχοντες, μικίσῃ δὲσρεία συνείχοντο, πότερον ἢ τὼ σρατιὰν ἐκ δ' σρατόπεδα ἐξαγαγόντες παρατάξεσθαι, ἢ ἀπὸ δ' χαρακώματος ἀπομάχεσθαι, ἢ καὶ φυγῇ ἑαυτὺς, εἰ δύναιντο, ἀσφαλῶς λοίσθιον εἴη. ἐ ὁ μὲν αὐτῶν φόβῳ σὺν πολλῷ κτύπῳ τε ἐ ταραχῇ ἐξεκύει. ἐν τύτῳ δ' οἱ Ῥωμαῖοι τῇ τ' ὡσπειρᾶς τ' πολεμίων παρορμηθέντες ἐπορκίᾳ, εἰς τὸ σκεύνων εὐθὺς χαράκωμα εἰσεπήδησαν. ἐ σὐθαῦτα μὲν οἱ ὡσέτεροι αὐτῶν ὅπλα ἁρπάζειν δυνηθέντες, τοῖς Ῥωμαίοις ὀλίγον πνὰ χρόνον ἀντέσησαν· τὸ δ' ἄλλο τ' τε παίδων ἅμα ἐ τ' γυναικῶν ὠλῇθρῳ (πανδημεὶ γὰ οἱ Γερμανοὶ τ' σφῶν χώρας ἐξεληλύθεισαν, καὶ τ' Ῥῆνον διαβεβήκεισαν) πάντοσε ἄλλῳ ἄλλῃ ἔφυγον. ἐ ὁ μὲν Καῖσαρ τὼ ἵππον ἐπὶ τύτυς ἐπέμψατο.

ιϛ'. Τότε δ' οἱ Γερμανοὶ ἐκέτι ὑπέμειναν, ἀλλὰ καθ' ὑπὸ τ' κεφυχῆς ἐξακόντιζον, τύς τε σφῶν πάντοθεν ἀναιρεῖσθαι ὁρῶντες, εὐθὺς μὲν τὰ ὅπλα ἀπερρίπτησαν· εὐθὺς δ' καὶ τὸ σρατιωτικὸν ἀπολιπόντες σημεῖον, καθ' ὃ χαρακώματος ἄλοντο, καὶ ἔνθα συμμίγυντες ὁ Μόσης τῷ Ῥήνῳ, φυγῇ παρεκελεύοντο, τῆς λοιπῆς φυγῆς ἀνελπίσησες. ἔβαλον σφᾶς εἰς τ' ποταμὸν, σὐθαῦτά τε φόβῳ τε ἐ καμάτῳ, καὶ τῇ δ' ποταμοῦ τραχυπωρεμένοι ῥύμῃ, ἀπεθνήσκεσιν. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάντες σῶοι, ὀλίγων σκυτὸς, ἀπὸ ὅτω φοβερᾶς πολέμου, τῶν πολεμίων εἰς τετραφόσθα τρεῖς τ' δρόμον μυριάδας ἀγαγόμενοι, ἐπὶ τὸ σφῶν χαράκωμα ἐπανῆλθον. καὶ σὐθαῦτα μὲν ὁ Καῖσαρ τοῖς παρ' ἑαυτῷ Γερμανοῖς ἀπιστίαν σωνεχώρησεν· αὐτοὶ δ' τὼ ὑπὸ τ' Γάλλων, ὧν πρόθεν τὺς ἀγρὺς διῄμωκεσαν, δεδιότες πμωρίαν, θέλειν σφᾶς παρ' ἑαυτῷ μένειν, ἔφασαν. τύτοις ἐλευθερίαν ἔδωκεν ὁ Καῖσαρ.

ιϛ'. Τῷ δ' Γερμανικῷ τύτῳ ἐπιθὶς τέλῳ πολέμῳ, ἀφ' πολλὰς τὸν Ῥῆνον ἀφβαίνειν αἰτίας διενοήθη. δικαιοτάτη δὲ αὐτῷ πάντων ἐγένετο, ὅτι τὺς Γερμανὺς ὕτω ῥᾳδίως δ' εἰς τὼ Γαλατίαν ἀφβαίνειν ἐπορεύετο ὁρῶν, ἠβύλετο δ' αὐτὺς τὴν τ' Ῥωμαίων σρατιὰν τολμᾶν τε δ' δύναιτο τ' Ῥῆνον ἀφβαίνειν ὁρῶντας. ὡσὺς τοῖς σφῶν διδιέναι. πρὸς τύτοις δ', οἱ πέραν δ' Μόσα ἐπὶ λείαν ὑπὸ τ' Τεγχθέρων πιμφθέντες, μήτε τ' μάχης μιζαχόντες ἱππῖς, πέραν δ' Ῥήνα πρὸς τὺς Σικάμβρες μὴ τὼ μάχην διαπεφύγισιν. δ' Καίσαρ δ' πρὸς αὐτὺς πρίσβεις, τὺς ἑαυτῷ τε καὶ τῇ Γαλατίᾳ πόλεμον ἐπινεγκόντας, ἑαυτῷ παρασθῆναι κελεύοντας, πέμψαι δ', ἀπεκέλευε σκεῖνος· τὼ τ' Ῥωμαίων ὀρχὴν τῷ Ῥήνῳ πέρας λαμβάνειν, καὶ εἰ σφᾶς ἄκοντ' αὐτοῦ εἰς τὼ Γαλατίαν περαιῶσι, ἄδικον ὁ Καῖσαρ ἡγεῖτο, π' δήπετ πέραν δ' Ῥήνα πνὰ ὀρχὴν, ἢ δύναμιν ἔχειν βέλοιθ'. ὡσόσπ ὃ, οἱ Οὐβιοι μόνοι τ' Γερμανῶν πρίσβεις ὡσὺς τ' Καίσαρα ὡσὶ φιλίας καὶ συμμαχίας πέμψαντες, ὁμήρυς τε δόντες, αὐτοῦ, δ' σφίσι βοηθεῖν, ἐλέονθ', ὑπὸ τ' Σκύθων ἰσχυρᾶς πιέζεσθαι λέγοντες· εἰ δ' τῦτο ἀφ' πὸ τ' Ῥωμαίων μὴ δύναιθ' πράγματα ποιήσασθαι, τ' ἑαυτοῦ σρατὸν γῆν ἀφβιβάζειν ἐκέτευον· τῦτο σφίσι πρός τε τὼ δ' παρόντ' βοήθειαν, καὶ τὼ δ' λοιπὸν ἀρκίσῃ ἐλπίδα, φάσκοντες. δ' μὲν γὰ Ἀριοβίσε σκ τ' Γαλατίας ἐξελαθέντ', καὶ τ' Τεγχθέρων νεωσὶ ἡττηθέντων, οὕτως αὐξηθῆναι ὠφελῷ πᾶσι τοῖς Γερμανοῖς τὸ δ' τ' Ῥωμαίων σρατοῦ ὄνομα, ὥσπ ἐ πρὸς

τὰ τῆς Γερμανίας ἔχαλα ἔθνη, τοῖς τῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους σφίσι φιλίαν καὶ συμμαχίαν μόνον ἀσπαλομένους, τοῦτο δρᾶν εἰς πρὸς ἀσφάλειαν, ἔλεγεν· νεῶν δ' αὐτοῖς πολὺν ἀριθμὸν, πρὸς τὸ τὸ πρατὸν Ἀλβιδάζειν, ὑπάρχουσιν.

ιζ'. Διὰ ταύτας μὲν δὴ τὰς προειρημένας αἰτίας ὁ Καῖσαρ Ἀλβανοὺς τὸν Ῥῆνον διενοεῖτο τὸ δ' ὅλοισιος περαιοῦσθαι, τοῦτο ἔτι δ' τοὺς Ῥωμαίων, οὔθ' ἑαυτοῦ ἀξιώματος ἡγεῖτο εἶναι· ἀλλ' καίπερ Ἀλβατε τὸ εὖρος καὶ τὸ ῥοῶδες δ' ποταμοῦ πολλῶν τοῦ μέφυρσῶν αὐτὸν δυσχερείας φανομένης, ὅμως ἢ τοῦτ' ἑαυτῷ ἐπιχειρητέον, ἢ ἄλλως ὑ Ἀλβατέον εἶναι ἐδόκει. τὸν δὲ γέφυραν τῷ τρόπῳ τόνδε κατεσκεύασεν· πρῶτον μὲν δύο ζυγὰς τὸ πάχος τετραμποδιαίους μικρὸν κάτωθεν ἀπαξυμμένους, καὶ πρὸς τὸ δ' ποταμοῦ βάθος μετρηθέντας, δύο πόδας μεταξὺ αὐτῶν Ἀλλιπῶν, συνήρμοσε· τούτους δ' οὐκ ὀρθοὺς, ὡς σκόλοπας, ἀλλὰ πρανεῖς, καὶ κατὰ τὸ δ' ποταμοῦ ῥεῦν προνευόντως, μηχαναῖς εἰς τὸ ποταμὸν κατῆξεν. σφυρᾶς πισὶ ἔπειτα κατήνεγκε. τούτοις δ' δύο ἄλλας τῷ δ' ποταμοῦ ῥοῇ ἀνθυπενευόντως, ἀπ' αὐτῶν μὲν κάτωθεν τετραρόκοντα πόδας διεστῶτας, ἀλλήλοις δ' τὸ αὐτὸν τρόπον συνηρμοσμένους, ἀνέκαπεσε. πάντες δ' ὅτοι πρὸς δοκῶν, τὸ μὲν μῆκος τετραρόκοντα, τὸ δ' πάχος δύο ποδῶν κατὰ τὸ τῶν σαρῶν Ἀβστημα ἐπιτεθέντων, διπλᾶς ἀμφοτέρωθεν σειρὰς ἐδέδετο. τούτων δ' Ἀβεχομένων, καὶ κατ' ἀνάντιον ἀλλήλων δεδεμένων, τοσαύτη ἦν ἡ τούτων στερρότης, ὥστε ὅσῳ μείζονι βίᾳ ἐπίοι ὁ ῥοῦς, τοσούτῳ μᾶλλον ἐσφίγγετο. καὶ ταῦτα μὲν πάντα, ξύλα ὀρθὰ ἐπιθεῖς, συνέζευξε, καὶ μὴν ταῦτα δοκοῖς ἐκάτερας ἐσπέρυσε. ἐδὲν ἦπον δ' σκόλοπας καθὼ πλείστον τὸ μέφυρας, καὶ πρὸς τὸ κάτω δ' ποταμοῦ ἔπηξεν· οἱ δίκην κέλοιν τῶν γέφυραν ἐρείδοντες, ἐκ αὐτῇ συζευχθέντες, τῶν δ' ποταμοῦ κατέσχον ῥύμην. ἄλλως δ' καὶ ὑπεράνω δ' ποταμοῦ, ὀλίγον ἀπὸ τ' μέφυρώσεως διεστῶτας, κατέπηξεν· ἵνα εἰ δένδρων στελέχη, ἢ πλοῖα, δ' τὸ ἔργον καθαβάλλειν ἕνεκα, ὑπὸ τ' βαρβάρων ἐπιπέμποιντο, τοῖς σκολόπισι τούτοις ἡ σανίσιν βία, ὥστε τῇ μεφυρώσῃ μὴ λυμαίνεσθαι, κατέχοιτο.

ιή. Ἐν ἡμέραις δ' ὃ πλείοσι δέκα, ἀφ' ὃ τῶν ὕλην σωαθροίσαι ἤρξαντο οἱ Ῥωμαῖοι, τ' μέφυρας πλεκθείσης, διεβίβασεν ὁ Καῖσαρ τ' στρατὸν, καὶ ἱκανὴν ἐκαπέρωθεν τ' μέφυρας καταλιπὼν φρουρὰν, εἰς τῶν τ' Σικάμβρων ἐνέβαλε χώραν. ἐν τούτῳ δ' ἀπὸ πολλῶν πρέσβεις ἦλθον πρὸς αὐτὸν πόλεων· δ' φιλίαν τε καὶ συμμαχίαν παρ' αὐτοῦ αἰτοῦντας, λόγοις ἐφιλοφρονήσατο, καὶ ὁμήρους ἐπήγαγε. οἱ δὲ δὴ Σίκαμβροι, ἐξ δ' τ' Ῥῆνον μέφυρσῶν ἤρξαντο οἱ Ῥωμαῖοι, πάντα εἰς φυγὴν συσκευασάμενοι, παραινέντων τ' Τεγχθέρων τε καὶ τ' Οὐσιπέων ἱππέων, τ' σφῶν χώρας ἐξελαλύθεσαν, καὶ πάντα τὰ χρήματα ἀπενεγκόντες, αὐτά τε δ' σφᾶς αὐτοὺς, ἔν τε τοῖς ἐρήμοις τόποις καὶ τοῖς ναάπεσιν ἐνεκρύφεσαν.

ιθ'. Ὁ δ' Καῖσαρ ὀλίγον δ' τῇ ἐκείνων χώρᾳ χρόνον Ἀβτελίψας, καὶ πάσας τὰς κώμας, πάντ' οἰκοδομήματα αὐτῶν δ' τούτων κατακαύσας, εἰς τῶν τ' Οὐβίων ἀνεχώρησε χώραν, δ' αὐτοῖς, εἰ ὑπὸ τ' Σεύενων αὖθις πέζοιντο, βοήθειαν ὑπισχόμενος, ὑπ' αὐτῶν ταῦτα κατέμαθε· πρῶτον μὲ τὰς Σηνους τῶν γέφυραν ποιεῖσθαι, ὑπὸ τ' καθαπόπων μηδόλως, καθὸ τὸ σφίσι σύνηθες ἐκκλησίαν ποιήσασθαι, καὶ πρὸς τὰς ὑφ' ἑαυτὰς ἅπαντας Ἀβπεμψαμένους, δ' μὲν τ' πόλεων ἀπαντᾶν ἐξιέναι, τὰς δὲ παῖδας δ' τὰς γυναῖκας πάντα τε τὰ χρήματα δ' τοῖς ναάπεσιν ἀποθέσθαι, πάντας δὲ τὰς ὅπλα φέρειν δυναμένους εἰς ἕνα συνιέναι τόπον, παραγγείλαι. τοῦτον μὲν τ' τόπον δ' μέσῳ σχεδὸν πάσης ἧς ἤρχεν οἱ Σηνοι χώρας ὑπ' αὐτῶν ἐξαιρεθῆναι, ἔφασαν οἱ Οὔβιοι. καὶ δ' τούτῳ τοὺς Σεύενας, τήν τε τ' Ῥωμαίων ἔφοδον ἀναμένειν, δ' τῷ μάχῃ διαγωνίσασθαι ποιήσασθαι. οἱ δ' ταῦτ' ἔλεγεν. πάντα σφ' ἐφ' οἷς διεσκέψατο ὁ Καῖσαρ ἀπέπλεσσεν, πρῶτον μὲν φόβον μέγαν τοῖς Σηνους ἐμβαλὼν, ἔπειτα δ' τὰς Σικάμβρους πρωρησάμενος, μετέπειτα δ' καὶ τὰς Οὐβίους, οἷα δὴ πολιορκίας ἐλευθερώσας, δ' ἡμέρας ὀκτωκαίδεκα πέραν δ' Ῥῆνον Ἀβτείψας, ἱκανὰ ταῦτα ποιεῖσθαι τε τῶν τ' Ῥωμαίων δόξαν, δ' τῷ αὐτῶν ὠφέλειαν ἠνήσατο πεποιηκέναι. εἰς μὲν δ' τῶν Γαλατῶν ἐπανελθὼν, τῶν γέφυραν κατέλυσεν.

κ'. Ὀλίγῳ δ' ἔπ δ' θέρους μέρος ὑπολειπομένου, καίπερ δ' τῇ Γαλατίᾳ (πᾶσι γὰρ Ἀρκτοφία ἐστὶν) πρωΐμων ὄντων τ' χειμώνων, ὅμως εἰς τῶν Βρεττανίαν, ὅτι δ' πᾶσι σχεδὸν τοῖς δ' τῇ Γαλατίᾳ ἑαυτοῦ πολέμοις, δ' τοῦτ' ἐν συμμαχίᾳ τοῖς πολεμίοις ὑπεπέμφθησαν, ἐπιθύμησε περαιοῦσθαι· κεράπιον ἑαυτῷ ἡγούμενος ἔσεσθαι, καίπερ ἤδη δ' πρὸς τ' πόλεμον καιρὸν ἐπιλείποντος, εἰ μόνον εἰς τ' τὴν νῆσον

πᾶσιν εἰσίναι, ϗ τοὺς τ̃ ἐαυτῆ κωλωμαρχῆν τρόπους, ϗ τὰς τόπους, τούς τ̃ λιμένας, ϗ πῶς εἰσόδους χωώσειεν ἂν τῷ παρόντι δύνηϑ'. πάντων δ' τούτων ἄπειροι εἰσὶν οἱ Γαῖλοι, ἀλλ' ϑ μὲν γάρ τις ὑ ῥᾳδίως τοῖς Βρηϛανοῖς ἐπιμίσγεται, πολὺ ἀμπόρων· ὑϑ' ἑαυτοῖς αὐτοῖς ἥδιν σχεδὸν, εἰ μὴ ἡ ἐπιτηδειοσύνη, ϗ ἡ τῆς νήσε ἀνδρεμένη τῇ Γαλατίᾳ χώρᾳ, γαυτόν ἐσιν. ὅϑεν πάντοϑεν πάντας ϑεὸς ἑαυτὸν ὁ Καῖσαρ τὰς ἐμπόρες συγκαλέσας, ἔτι μὲν πόσοι εἰη ἡ νῆσ ϑ τὸ μέγεϑ ϑ, ὅτι γε πίνες αὐτῷ οἰκοῖεν, ϗ πᾶσι ἐπιτηδεύμασι χρῶνται, πίνες τ' ἀνδρῶδες ναυλοχωτάδοι λιμένες εἶησαν, περ' αὐτῶν ἠδυνήϑη χνώσεσϑαι.

κά. Ταῦτα δ' ὅμως εἰδέναι, σφὶν ϑ πειρᾶσϑαι, βελόμ ϑ, Γαΐον μ̃ Βολασῆνον, πάντα ταῦτα ἀκριβῶς καϑαπεύσαντα, ϑεὸς ἑαυτὸν ὅτι τάχιςα ἐπανιέναι, αὐτῷ ϲτελλάμεν ϑ, σὺν μακρᾶ νηῒ σρεπέμψατο. αὐτὸς δ' πᾶσιν δὴ ὁμοῦ ἔχων τῷ δύναμιν, εἰς τὴν τ̃ Μοριόνων χάραν, ὅτι ϲτεῦϑεν εἰς τὴν Βρηϛανίαν βραχύτατός ἐσι διάπλες, ἐπορεύεϑ'. ϗ σώζεϑαι μὲν νεῶν πολὺν ἀριθμὸν ἀπὸ τ̃ περιοικίδων πόλεων, ϗ ὃν ἐν τῷ σρόσθεν χρόνῳ πρὸς τ̃ Οὐενέτικον πόλεμον συνηρόμει γόλον, συνιέναι ϲκέλευσεν. ὡ τούτῳ δ' τ̃ ἑαυτοῦ ἐπιχειρήσεως ὑπὸ τ̃ ἐμπόρων τοῖς Βρηϛανικοῖς ἀπαγγελϑείσης, ἀπὸ πολλῶν πάντες τ̃ νήσε πόλεων, σρέσβεις σρὸς αὐτὸν ἦλθον, ὁμήρες τε δώσοντ ϗ τοῖς Ῥωμαίοις πειθαρχήσοντ ὑπομενόμενοι. ϗ ὁ μὲν Καῖσαρ αὐτούς τε ἀκέσας, ϗ φιλοφρονησάμεν ϑ, ϗ τοῖς Ῥωμαίοις φίλες αἰεὶ διαμένειν σρεσβεύσας ἀπέσειλεν. Κόμιόν τε Ἀτρεβάτιν ἄνδρα, ὃν κωλαρχήσαμεν ϑ τοὺς Ἀτρεβάτας βασιλέα αὐτῶν ἐποίησεν, ἔ τὴν τε φάμιλιν ϗ τὸν βελὴν ἀπεδέχεϑ, πρὸν δ' αὐτὸν (ὡς ἠκέτο) ὁρμᾶν, ϗ μέγα σὺν τούτοις κτησάμεν τοῖς τόποις ὄνομα, σκείνοις ϑεὸς ἂς δύναιϑ τ̃ Βρηϛανίας ἁπάντας πόλεις, αὐτὰς φίλας τοῖς Ῥωμαίοις γενέσϑ σρεσβεῦσαι, ϗ τ̃ Καίσαρα ὡς τάχιςα σαρέσεσϑ, ἀπαγγέλλειν ἐπιτείλας, ἅμ' αὐτοῖς σωώσσμψε. ὁ δ' Βολασῆν ϑ ὅσας ἠδυνήϑη ἀπὸ τ̃ νεῶν κωλασισήσας τούτους, μήτε πολιήσας τ̃ νεῶν σκεδὰς ἑαυτὸν τοῖς βαρβάροις δέξαμ', περσταῦ ϑ ϑεὸς τ̃ Καίσαρα ἐπανῆλθεν, ἃ σι κελεύσϑη αὐτῷ ἀπήγγειλεν.

κϐ. Ἐν τούτοις δ' τοῖς τόποις ϑ Καίσαρ ϑ ὄντ ϑ, ἀπὸ ϑ πλείσε τ̃ Μοριόνων μέρες σρήσεις τ̃ σρόσθεν σρῶν γνώμης ἀπολογούμενοι, ϗ συγγνώμην αἰτοῦντες, ὅτι αὐτοὶ ἄνδρες βάρβαροι, ϗ τ̃ τ̃ Ῥωμαίων σωνηθείας ἄπειροι ὄντες, αὐτοῖς σπουδαιότερον ἔσχεν, ϗ τὰ ὑσ' αὐτοῦ σρασσόμενα σοιήσῃν ὑσοψύμενοι, σαρ' αὐτὸν ἦλθον. ὁ δ' Καῖσαρ, ὅσ τε ϑέλοι σρόϑυμον σρὸς σόλεμον ὅσιϑεν ἑαυτοῦ κωλείσϑαι, ἔτι σκείνοις τότε σολεμεῖν, ϗ τὰ σρόγνωσϑαι ταῦτα ϑ Βρηϛανικοῦ σρονοήσαν ἠβούλετο σολέμου, τοῦϑ' ἑαυτῷ τότ' ἐπικαιρίως σομβῆναι ἡγησάμεν ϑ, τούτοις μὲν ὁμήρες ἐπήγγειλεν· ὧν ἀχθέντων, εἰς φιλίαν αὐτὺς ἐδέξατο. ναῦς δὲ ὡς ὀγδοήκοντα φορτικὰς σιταλίσας, ϗ ἐξ αὐτῶν, ὡς σρὸς ὀκτὼ σρόγνωσϑαι ϗμβοδίζειν, σκλειδάμεν ϑ, τὰς λοιπὰς τῷ ὑσαρχῳ, ϗ τοῖς σρατηγοῖς, τοῖς σι χιλιάρχοις διέδωκε. σρὸς σῆσιν δ' ϗ ὀκτωκαίδεκα νῆες, αἱ ἀσὸ σέτε τότε ὡς γαῖλον, ὥστε εἰς τ̃ αὐτὸν μὴ δύνασϑ λιμένα ὁρμίζειν, τῷ ἀνέμῳ καλείχοντο. ταύτας μὲν τοῖς ἱππεῦσι διέδωκε· ϗ τῷ Σαλαπίᾳ Ῥοῦφῳ σὺν ἱκανῇ φρουρᾷ τ̃ λιμένα ϗμφυλάσσειν σαρήγγειλε. τὸ, τε λοιπὸ σρατόμπα τῷ Κοΐντῳ Τιτουρίῳ Σαβίνῳ, ϗ τῷ Λευκίῳ Αὐρογκουλαίῳ Κόττᾳ, τοῖς ὑσοσρατηγοῖς, ἐσί τε τὰς Μιναπίας, ϗ τὰς τ̃ Μορίνων, σρέσθαι σρὸς ἑαυτὸν ἀσέμψας, αὐτὸ ἄγειν, διέδωκεν.

κγ. Αὐτὸς δ' εὐπλοίας τυχὼν, τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ φυλακῇ ἀνήχϑ, τοῖς ἱππεῦσι σντελάμεν ϑ, εἰς τ̃ σρόσθεν λιμένα σρόελθόντας, ϗ τ̃ νεῶν ἐσιβάντας, ἑαυτὸν ἕσεσϑ. τούτων δ' σρὸ ταῦτα βραδυνόντων, σκεῖν ϑ μὲν ἀμφὶ τεσσαρτῇ τῆς ἡμέρας ὥραν τῇ Βρηϛανίας σρόσωσαν, τὰς σολεμίους σὺν σῖσι τοῖς γηλόφοις ὡσλισμένους κοίλεδεν. ὁ δ' τόσ ϑ εἰς ὃν ἐχώκειλε, ὕσως σε εἶχε τ̃ φύσεως, ϗ ὕσως ὑσ' ὄρεων σάντοϑεν σκέϑϑε ἡ ϑάλασσα σρόειχετο, ὥστ ἀσὸ τ̃ μετιόρων ἀκόντιον εἰς τ̃ λιμένα ἐξικνεῖσϑ. τοῦτον μὲν δὴ σρὸς τὸ σκαίνειν τ̃ τόσον σὸκ ἐσιτήδειον εὗρεν, τοὺς λοιστὺς ναῦς μοίχλης ἐνιάσης ὥρας, πὺς ἀγκύρας βαλών, σκέϑϑε σρόεμψε. ὁ δ' τούτῳ δ' τοὺς σι ὑσοσρατηγοὺς ϗ τοὺς χιλιάρχους συγκαλέσας, ϑ ἀσήγγειλεν ὁ Βολασῆν ϑ, τὴν δ' ἑαυτοῦ γνώμην σκείνοις ἀσεφήνας, σαρήγγειλεν αὐτοῖς, (ὡς τὰ σραϊκάπικα ϑ μάλιςα τὰ ναυλικὰ ἦσι) πάντα ἑτοίμους, ὡς ϗ τοῖς σολοίοις εὐκινήτους χρωμένους, ϗ ἐπιτηδείως καϑ' τὰ σαραγγελϑησόμενα σροΐτιεν. ὕστερον μὲν σαρακελευσάμεν ϑ αὐτοὺς, ἀνέσειμψατο. ϗ ἀνέμου ἐπιτηδείε τυχὼν, σημεῖον ἤρετο, ἀφελκυσθεισῶν τ̃ ἀγκυρῶν, γαῖλον σντεῦ-

ῆεν ἀφελῶν, εἰς ὁμαλὸν ἐ σχὸς τὸ ἐμβαίνειν ἐπιτήδειον ἄρμισεν.

κθ'. Οἱ ὖ βάρβαροι τὴν τ' Ῥωμαίων βυλὴν γνόντες, αὐτὸς τ' ἐμβαίσεως, πρὶν ἵππον ἐ τὸς ἐοτεδαείης, οἷς ὡς τὰ πολλὰ ἐν ταῖς μάχαις χρῶντω, ἀφικέμψαντες, αὐτοί τε σὺν τῷ λοιπῷ σφῶν τραλεύμασι ἐφεπόμμοι, ἀπικώλυον. ἔνθα δὴ μεγάλη ἀπορία ἦν. αἱ μὲ γὰ τ' Ῥωμαίων νῆες, ἀφ' τὸ μεγάθ, εἰ μὴ ἐν μεβαίνεροι μίνειν ἐοκ ἠδύναντ· αὐτοῖς τε τ' τε τόπων ἀγνῶσι, ἐ ἀμφοτέρως ἀχολεμμίας τὰς χεῖρας ἔχοσι, κὴ ἀφ' τύτων τῷ πολλῷ τε κὴ μεγάλῳ τ' ὅπλων βάρει κάμνεσι, ἅμα μὲν ἐκ τ' νεῶν ἐκπηδητέον, ἅμα ὖ ἐν τῷ ῥᾳ μενητέον, ἅμα ὖ κὴ τοῖς πολεμίοις συμμικτέον ἦν. οἱ ὖ δὴ πολέμιοι ἢ ἐξ αὐτῆς τ' ψάμμυ, ἢ ἐ ὀλίγον εἰς τὸ ὕδως ἀφιόντις, πάντων τε τ' μελῶν εὐζωνοι, κὴ τ' τόπων ἐμπειρόταζοι ὄντις, ῥαισέως βέλη ἀφίεσαν, ἐ τὰς ἵππως ἀφ' τύτου εὐδισμένας εἰς τὰς Ῥωμαίως ἥλαυνον. ὥστε τύτοις πᾶσι καλεπηόμμοι ὑ τῇ αὐτῇ τότε, ἢ πρόθεν ἐν ταῖς πιζικαῖς μάχαις εἰώθεσαν, ἐχρῶντο οἱ Ῥωμαῖοι.

λ'. Τᾶτο ὖ κωλυθὲν ὁ Καῖσαρ, τὰς μὲ μακρὰς ναῦς, ὧν τε ἀπειρότεροι ἦσαν οἱ βάρβαροι, κὴ ὧν ἡ κίνησις ἧσσ τὴν χρείαν ταχυτέρα ἦν, ὀλίγον ἀπὸ τ' φορτικῶν νεῶν ἀπάγαζ, κὴ ἧσσ πρὸ τ' πολεμίων πλάγια πῆξαζ, ἐ ἀπὸ τύτων βέλη τε, κὴ σφενδόνας εἰς τὰς πολεμίως ἀφίεζ. τᾶτο ὖ χρησιμώτατον ἐγένετο. πρῶ μὲ γὰ τύτων τ' νεῶν πρόπω, ἐ τῇ αὐτῶν κινήσῃ, τῷ τε τ' μηχανῶν, ἀεὶ δισμῶν σφίσιν, εἶδέ ἐκπιπλήγμμοι, μικρόν τ ἔζησαν, ἐ ὀλίγον ἐπὶ πόδα ἀνεχάσαντο. τ' ὖ Ῥωμαίων ἀφ' τὸ ὕδατ βάθ βραδυόντων, ὁ ὖ δεκάτ πέγμ ἀετοφόρ, τὸ πρῶγμα καλῶς τῷ πέγμῳ συμβαίνειν εὐζάμμ, Σωσκηπιδᾶτ, ἔφη, ὦ συραλῶτα, εἰ μὴ τ' αὐτὸν τοῖς πολεμίοις ἀφδοῦναι θέλετ. ἐγὼ ὖ γᾶν, ἔφη, τῇ τε τ' Ῥωμαίων πολιτείᾳ, κὴ τῷ ἐμοὶ αὐτοκράτορι, τύμὸν ὅλον παρεσκευασ ἔσεμαι. ὃ μὲν μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἀφεὶς, ἐκ τ' νεὼς εἰς τὴν θάλατταν εἰσεπήδησεν, κὴ τὸ σημεῖον εἰς τὰς πολεμίως φέρειν ἤρξατο. τότε ὖ οἱ Ῥωμαῖοι, μὴ τοσᾶτο ἐνεσθ λάβοιεν, ἑαυτοῖς παρακελευσάμμοι, πάντες ἅμα εἰς τὸ ὕδως ἐξεπήδησαν, ἐ τύτους οἱ ἐκ τ' ἐγγὺς νεῶν καλωνοήσαντες, κὴ αὐτοὶ ἐξεπήδησαν, κὴ σὺν τοῖς ἄλλοις τοῖς πολεμιόις ἐπλησίασαν.

λα'. Ἐνζῦθα δὴ ἀμφοτέρωθεν κρᾶτερὰ μάχη ἐγένετο. οἱ μὲν τοι Ῥωμαῖοι, ἅτε δὴ ἐν τῷ ὕδατι στερρῶς μίνεν, ἔτε τὰς τάξεις διαφυλάτειν, ἔτε τὰ σφῶν ἕκας σημεῖα ἐπιαζ μὴ δυνηθέντες, ἀλλ' ἄλλ' ἄλλῃ, ὡς ἔτυχεν ἕκας, ἐκπηδήσας, πρὸς ἄπνα πρόπεμπε ἴδοι σημεῖα συνελθόντες, ἰχυρῶς ἐπεφέροντο. οἱ ὖ πολέμιοι πάντων τ' ψάμμων ἔμπειροι, ἐπὶ δὴ πνὰς κὴ ἕνα τ' νεῶν ἐκπηδῶντας ἰδοιεν, ἀνειμένης τὰς ἵππως ἐπ' αὐτὰς ἀχολεμένης ἥλαυνον, κὴ ὀλίγης πολλοὶ περιέσαντο· ἄλλοι τε κὴ πλάγιον εἰς σύμπαντας τὰς Ῥωμαίως βέλη ἀφίεσαν. ὁ καλνοησάμμ ὁ Καῖσαρ, πάτε τ' μακρῶν νεῶν πλοῖα, καί πνα κὴ πλοιαρικὰ πλοιάρια πρὸς ῥαιδιάτατα ἀνεπλήρωσε· κὴ ἅς πνας τ' ἑαυτοῦ πονδρίας ὁρᾷη, τούτοις βοήθειαν ἐπέπεμπε. οἱ ὖ Ῥωμαῖοι ἐπειδὴ τάχιστα εἰς γᾶν ἐξέβησαν, πάντων τ' ἄλλων σφίσιν ἐφεπομένων ἵεντο εἰς τὰς πολεμίως· αὐτὰς ὖ πρεψάμενοι, ἀσφαλέστερον διώκειν ἐοκ ἠδυνήθησαν, ὅπ οἱ σφῶν ἵππεις ἐοκ εὐγυδρομήκεσαν, κὴ πρὸς τὸν Βρηζιννίαν ἐοκ ἐξώκεισαν. τᾶτο μόνον τῇ δ' Καίσαρ ἀγχαίᾳ εὐτυχίᾳ τότε ἐπέλιπεν.

λβ'. Οἱ ὖ πολέμιοι μάχῃ ἡττηθέντες, ἐπὶ δὴ τάχιστα τ' φυγῆς ἑαυτὰς ἀνέλαβον, πρέσβεις παρὰ τ' Καίσαρα ἀεὶ εἰρήνης πέμψαντες, πάντα τὰ σφίσι ὑπ' αὐτοῦ ἀσεταχθησόμμα ποιήσειν ὑπέσχοντο. τύτοις ὖ Κόμιον τ' Ἀτρέβατα συνέπεμψαν. ὃν αὐτοὶ μὲν εἰς τὸν Βρηζιννίαν, ὡς ἤδη ἐῤῥήθη, ὑπ' δ' Καίσαρ πεμφθέντα, ἐκ τ' νεὼς ἐμβαίνοντα, ἐ πὰ δ' Καίσαρ συπαλμαῖα ὡς πρόσθεν ἀπαγμένον, συλλαβόντες, εἰς φυλακὴν ἔβαλον· τότε ὖ μ τῷ μάχλῳ ἀπεπέμψαντο αὐτὸν, κὴ εἰρήνην αἰτῆντες, τῷ τότε δ' πράγμ αἰτίαν ἐπὶ τ' ὄχλον ἀνέφερον, κὴ διὰ τὸν σφῶν ἄνοιαν συγγινώσκειν σφίσιν ἱκέτευον. ὁ ὖ Καῖσαρ βαρέως μὲν αὐτοῖς ἐμέμψατο, ὅτι πρέσβεις πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ἧπειρον πέμψαντες, ἐ εἰρήνην αἰτήσαντες, τότε πόλεμον αὐτῷ ἐπήνεγκαν. συγγινώσκειν δ' ὅμως τῇ σφετέραν ἀνοίᾳ ἔφη, ὁμήρους τ' ἐπήγγειλεν. ὧν αὐτοὶ μέρ μὲν ἑτοίμως ἔδωκαν· μέρ ὖ ἀπὸ τ' πορρωτέρω χώρας παρακληθὲν, αὐθις ὑπέσχοντο δώσειν. ἐν τύτῳ ὖ τὰς ἀνδρώπως εἰς τὰς ἀρχὰς ἐπανίναι οἱ τ' Βρηταννίας ἄρχοντες παρήγγειλαν· αὐτοί τε πάντοθεν πρὸς τ' Καίσαρα ἰόντες, ἐ τὰς σφῶν πόλεις ἐ σφᾶς αὐτὰς αὐτῷ συνίσησαν.

κά.

κή. Τέτοις τ εἰρήνης βεβαιωθείσης, τετάρτῃ, ἀφ' ἧ εἰς τὴν Βρεττανίαν ὁ Καῖσαρ παρεγένετο, ἡμέρᾳ, αἱ ὀκτωκαίδεκα, ἃς ἂν ἤδη ἐβούλη, ὡς τὰς ἱππέας φέροιεν, νῆες, χαλήνης τυχοῦσαι, ἐπὶ τὴν Βρεττανίαν ἀνήχθησαν. τοσοῦτον δ', αὐτῶν τῇ Βρεττανίᾳ πλησιαζουσῶν, καὶ ἤδη ἀπὸ τ Ῥωμαίων φαινομένων, χειμὼν συμπεσὼν, ὥστε ἀδύνατα ἐξ αὐτῶν, ἢ σὺν ἐπλανήθη, ἐγένετο. ἀλλὰ ταχὺ αἱ μὲν αὐτῶν εἰς τ αὐτὸν, ἀφ' ἧ ἀνήχθησαν, λιμένα αὖθις ἀνεσώθησαν· αἱ δ πρὸς τὰ δυϊκώτερα τ νήσου μέρη, πολλῷ κινδύνῳ ὑπὸ τ χειμῶνος ἐβλήθησαν. αἳ καίπερ τὰς ἀγκύρας βάλλουσαι, ὅμως ὅπ ὑπὸ τ ῥοῦ ἐπλανῶντο, ἀναγκαίως, καὶ ὑπὸ τ νυκτὸς παραπόμποι, ἐπὶ τὴν ἠπειρον ἔτυχον.

κθ'. Ἐν τῇ νυκτὶ μὲν ταύτῃ τὴν σελήνην πλησιφαῆ γλυκεῖαν συνέβη, ἡ τότε (ἧ ἦσαν ἄπειροι οἱ Ῥωμαῖοι) πολλὰς σὺν τῷ Ὠκεανῷ πλημμυρίδας εἰώθει ἐγείρειν. ὥστε σὺν ταύτῃ αἵ τε μάχαιραι τ Καίσαρος νῆες, αἷς σὺν τῷ στρατεύματι διεβεβήκει, ἃς τε ἐπὶ τὴν ψάμμον κατήγαγε, τῷ ῥοῖ ἐπλανῶντο· καὶ αἱ φορτηγὸν ταῖς ἀγκύραις ἐδεδεμέναι ὑπὸ τ χειμῶνος ἐσάλευον. τότε δὴ τῷ παθήματι βοηθεῖν ἐδεδιμένοι μηχανῇ οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύναντο· ἀλλὰ πολλῶν μὲν νεῶν συνεβέβειντο, τῶν δ' ἄλλων, ἐπῆλθ' τί σχοινία, καὶ αἱ ἄγκυραι, τά τε λοιπὰ ἀπέλιπον ὅπλα, ἀχρήστων πρὸς τὸν παλαιὸν γιγνομένων, πᾶς ὁ στρατὸς, ὡς εἰκὸς, σὺν πολλῇ ἦν ἀπορίᾳ. πρῶτον μὲν οὖν οὐκ ἦσαν αὐτοῖς ἄλλαι νῆες, αἷς ἀπόπλειν δύναντο· ἔπειτα δ', τὰ πρὸς τὸ ἐπισκοπεῖν αὐτὰς πάντα ἐπέλειπε· μετέπιπτε δ' καὶ ὅτι σὺν τῇ Γαλατικῇ ἀμφιχειμάζειν πάντες διενοοῦντο, τ ἐπιτηδείων πρόνοιαν οὐκ ἐποιήσαντο.

λ'. Ταῦτα μὲν δὴ γνόντες οἱ τ Βρεττανίας ἄρχοντες, οἱ πρόσθεν τὰ ὑπὸ τ Καίσαρος πεπραγμένα ἡσυχάσαντες, τότε πρὸς ἀλλήλους διαλεχθέντες, καὶ τὸν Ῥωμαίων ὅτι ἐπιτήδεια, ἔδ' ἱππίας ἔχειν εἰδότες, τὴν τ' αὐτῶν ὀλιγότητα σὺν τ ἧ στρατοπέδου εἰκείνου στενοχωρίας καθανοοῦντες, (τοσούτῳ γὰρ στενότερον ἦν τὸ τ Ῥωμαίων στρατόπεδον, ὅσῳ ἄνδρ σκευοφόρων διεβεβήκεσαν) κρύπτειν ἐγνωσαν εἶναι ἀπὸ τ Ῥωμαίων σφᾶς ἀπεστόλους, αὐτὸς τ ἐπιτηδείων ἀποκλύειν, καὶ τὸ πρῶγμα εἰς τ χειμῶνα ἀναβάλλειν· εἰ τύχοις νικήσαιεν, καὶ σ ἐπανόδῳ ἀποκωλύσαιεν, ἐδόκει ἐπὶ πολέμῳ ἕπεσθαι εἰς τὴν Βρεττανίαν πρεσβευθήσεσθαι χαίρουσιν. αὖθις μὲν ὧν συνομόσαντες, καὶ μικρὸν σὺν τ Ῥωμαίων στρατοπέδου ἀπόντες, ἐ τὰς ἀνθρώπους ἀπὸ τ ἀρχῶν ἀπάγειν ἠρξαντο.

λα'. Ὁ δ Καῖσαρ, καίπερ ὕπω τὴν ἐκείνων βουλὴν γνούς, ὅμως ἔκ τε ταῖς ναυσὶ συμβάντων, ἐ ὁμήρους δόντας ἀνεβάλλετο, χρόνου τε ἕνεκα μ τοῦτα συμβαίνειν ὑπ' εὐνοίας πρὸς πάντα παρεσκευάζετο. σῖτον μ ἧ καθ' ἑκάστην ἀπὸ τ ἀρχῶν εἰς τὸ στρατόπεδον συνεκόμιζε· καὶ ἃς ἰσχυρῶς κακωθείσας ἰδὼν ναῦς, εἰς τὴν τ ἄλλων ἐπισκευὴν τῇ τούτων ὕλῃ ἐχρῆτο, ἐ τὰ τοῖς τοιούτοις χρήσιμα, ἐκ τ ἠπείρου εἰσάγεσθαι ἐκέλευεν. ὥστε τ σταλωτῶν πολλὰ μισθῷ ἀποδῆ ποιησαμένων, πᾶσαι αἱ νῆες, πλὴν δώδεκα, ὥστ εὐκαίρως δύναασθαι πλεῖν, ἐπεσκευάσθησαν.

λβ'. Ἐν τούτῳ δ ἑνὸς πάγματος, ὃ ἑβδομηκοντόκαλον ἐκαλεῖτο, ἐπὶ τ σίτου ὑπὸ τ Καίσαρος καὶ τὴν σωτηρίαν πεμφθέντος, καὶ ἐδεδιμένων ἔτι πολέμου ὑποψιῶν ὄντων, μέρος μὲν τ Βρεττανῶν ἐπὶ τοῖς ἀρχοῖς μενόντων, μέρος δ καὶ τῷ τ Ῥωμαίων στρατοπέδῳ φαμιζόντων, οἱ φυλακὴν τοῦ Καίσαρα ἀπαγγέλλουσι, μείζονα τ σωτηρίας, ἐνδυ τὸ πάγμα πιπόρδοτο, σφίσι κτησιορτὸν φαίνεσθαι. ὁ δ Καῖσαρ (τὸ δὲ) νεωτερίσαι τοὺς βαρβάρους ὑποπτεύων, τοὺς μὲν φυλακὴν ἀντὶ ἀρχῆς ἐπὶ τοὺς πολεμίους μεθ' ἑαυτοῦ ἀπέναι, δύο δ' ἄλλας τ ἐκείνων τόπον διαδέχεσθαι, καὶ τὴν λοιπὴν στρατιὰν καθοπλίζεσθαι ὡς τάχιστα, καὶ ἑαυτὸν παρασκευάζειν ἔπεσθαι. ὀλίγον δ' ἀπὸ τ στρατοπέδου προελθὼν, κατιδὼν τοὺς μὲν Ῥωμαίους πάντοθεν ἰσχυρῶς ὑπὸ τ πολεμίων πιεζομένους, καὶ μόγις τὴν ἐκείνων ὁρμὴν ἀνέχειν δυναμένους· τοὺς δ βαρβάρους εἰς τὸ πάγμα συναθροισθέντας βάλλειν πάντοθεν θρασέως ἀφιέναι. ἐπῆλθε μὲν δὴ πᾶς ὁ ἄλλος σῖτος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἤδη πεπέρασται, μέρος δ' ἔτι τοῦτο ὑπολελείπετο, σωθῆναι τῇ ὑστεραίᾳ ἐλευσόμενον τοὺς Ῥωμαίους ὑποπτήσαντες οἱ βάρβαροι, τὴν μὲν νύκτα ἐν τῷ πλησίον ναπῃ συρρύησαν· τότε δ ἐπ' αὐτοὺς διεσταρμένους, καὶ τὰ ὅπλα καθαιρεμένους, ὥσπ τε τ θεισμῶν ἀχολυμένους, ἐξαίφνης ὁρμήσαντες, καὶ ὀλίγους τινὰς αὐτῶν ἀπεκτονάντες, τοὺς λοιποὺς ἐτάραξαν, καὶ ἱππεῦσιν καὶ ἐστεδρείοις πάντοθεν ἐφείσησαν.

λγ'. Ὁ δ τ ἀπὸ τούτων τ ἐστίδων μάχης τρόπος τοιοῦτος ἐστί. πρῶτον μὲν πάντοθεν ἐφιππεύουσι, καὶ βέλη ἀφιᾶσι, τῇ τε ἀπὸ τ ἵππων φρίκῃ, καὶ τῷ τ προχῶν κτύπῳ πολλάκις τὰς τάξεις παραπίπτουσιν· εἰς ἱππέων δ

σίφη ἐμβαλόντες, αὐτοὶ μὲν ἀπό τ ἑστέδων κραδαπεδῶσι, καὶ πεζοὶ μαχόντων. οἱ δ ἡνίοχοι ἐν τούτῳ ὀλίγον ἀπ τ μαχης ἐξιᾶσι, καὶ ἅτως τὰ ἅρματα ἀναπήδησιν, ὥστε εἰ ἀπό δ τ πολεμίων πλήθυς οἱ μαχόμενοι πιέζοιντο, ταχέως πάλιν ἐπὶ τὰ ἅρματα ἀναχωρεῖν δύνασθ. ἅτω τό, τε ἱππέων εὐκίνητον, καὶ τὸ πεζῶν σάσιμον ἐν ταῖς μάχαις. ὅταν θέλωσιν, ἔχυσι καὶ τῇ καθ' ἡμέραν ἀσκήσ ἅτως ἐθίζοντες, ὥστε καὶ ἐν κραδαπεδωτεῖ τῇ χώρᾳ τὴν τ ἵππων ὁρμὴν ἀνέχοντες, καὶ τὰς ἵππους μεθελάζυσι, καὶ κάμπτουσιν ὅπᾳ ἂν θέλωσι. ἐ ταχέως διὰ δ ῥυμοῦ τρέχυσι, ἔν τε τῷ ζυγῷ στρῶς ἕσαντες, ἐ ἐντεῦθεν ῥᾳδίως εἰς τὸ ἅρμα ἐπαναχωρεῖσιν.

λθ'. Ὥστε τῷ καινῷ τούτῳ μάχης εἴδει πεπραγμένοις τοῖς ἑαυτοῦ, ἐν καιρῷ ὁ Καῖσαρ ἐβοήθησε. τῇ μὲν γ αὐτοῦ ἀφίξει οἵ τε πολέμιοι ἔφυγον, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι δ φόβῳ ἑαυτοῦ ἀνέλαβον. τούτων δ σχαχθέντων, ἐ καιρὸν εἶναι δ τ πολεμίων ἀσκαλεῖζ νομίζων ὁ Καῖσαρ, μίτριον πνὰ χρόνον ἐν τῷ πεδίῳ μείνας, τὸ πάγμα ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀπήγαγε. ἀεὶ τοῦτο δ πάντων τ Ῥωμαίων ἀχολεμύνων, οἱ τ βαρβάρων ἐν τοῖς ἀχεοῖς ὑπολειφθέντες, ἐν τούτῳ ἀπήλθον. ἐπὶ πολλὰς δ μὴ παῦσα ἐπιμελείᾳ σωσιενεχθεῖσαι ἡμέρας, τούς τε Ῥωμαίους ἐν τῷ χαρακώματι σφῶν κατίσχον, καὶ τοὺς βαρβάρους δ μάχεζ ἀπεκώλυσαν. ἐν τούτῳ δ τῷ χρόνῳ ἀεὶς πάντας τοὺς ὑφ' ἑαυτοῖς οἱ βάρβαροι ἀφίεμπον), ἐ τῶν τ Ῥωμαίων ὀλιγότητα αὐτοῖς ἀεθελήσυσις, καὶ ἐν καιρῷ δ μεγάλην λείαν ποιεῖζ, καὶ σφᾶς αὐτοὺς εἰς τ ἀεὶ ἔπειτα χρόνον, εἰ τοὺς Ῥωμαίους ἐκ δ τραπέδε ἀπιλάσειαν, ἐλευθεροῦσι ἔχυσι, ἐπιδεικνύοντες, πάμπολυ εὐθὺς πεζῶν ὁμοῦ ἐ ἱππέων σωθροισαν, καὶ πρὸς τὸ τ Ῥωμαίων στρατόπεδον ἅρμησαν.

λέ. Ὁ δ Καῖσαρ, καίπερ ἐκ τ πρόσθεν συμβάντων, ἀπροσδόκητος τοὺς πολεμίους τῇ σφῶν ταχύτητι, εἰ πεῖσθαντο, ἀεθορῶν, τριάκοντα ὅμως ἱππέας τῶν Ἀτρέβατι Κομίῳ, περὶ ᾧ πρόσθεν ἐρρέθη, σωδιαβήσυσιν εὐζώνους, σὺν τούτοις τε πάγμα ἐμπεσόντα ἐν τραπέδε εἰς μάχην παρεπάξατο. συμπεσόντων δ ἀλλήλοις τ στρατευμάτων, οἱ μὲν Βρεττανοὶ τὴν τ Ῥωμαίων ἰσχὺν ὑπομένειν ἐπὶ πολὺ μὴ δυνηθέντες, ἐτρέψησαν· τούτους δ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐφ' ὅσον ἐγένετο σφίσι δύναμις, διαξάντες, τὸ πλεῖστον αὐτῶν διέφθειραν, ἐ πολλὰ μὴ πυῦτε οἰκοδομήματα κατακαύσαντες, ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀνεχώρησαν.

λϛ'. Ταῦτα μὲν ἡμέρᾳ πρίσβεις οἱ πολέμιοι πρὸς εἰρήνης τυχεῖν τ Καίσαρος ἐπεμψαν. αὐτοὺς δ τούτοις τ τ ὁμήρων, ὧν πρόσθεν αὐτοῖς ἐπήγειλε, τότε ἐδίπλωσε, καὶ τούτους πρὸς ἑαυτὸν ἐς τὸν ἤπειρον ἄγεσθ ἐκέλευσε. τῇ μὲν γ πλησίον δ κυμάτων ἡμέρᾳ, τὰς ἑαυτοῦ ναῦς ἅμ' χειμῶνι πλεῖν οὐκ ἠβούλετο. ἀλλὰ ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ εὐπλοίας τυχών, ὀλίγον μὲ μίσους νύκτας ἀνήχθη, καὶ πᾶσαι αἱ αὐτοῦ νῆες, πλὴν δύο φορτικῶν σῖτα εἰς τὸν ἤπειρον παρεγένοντο. αὗται δ εἰς τ αὐτὸν ταῖς λοιπαῖς λιμένα ὁρμίζεσθ μὴ ἰσχύσασαι, ὀλίγον καλωτέρω ἐβλήθησαν.

λζ'. Καὶ ἐξ αὐτῶν ὡς πλαισίων στρατιῶν ἐκπεφύτων, καὶ ἐπὶ τὸ στρατόπεδον πορευομένων, οἱ Μορῖνοι, ἐξ εἰς τὴν Βρεττανίαν πλέων εἰρηνεύοντες οἱ Καῖσαρ καπέλιπε, ἐλπίδι λείας τότε ἀναπεισθέντες, σφῶτον μὲν τούτους τὰς στρατιώτας ἐ πολλῷ σφῶν πλήθ θεωρήσαντες, σφίσι παρεσθάναι πὰ ὅπλα, ἢ ἀποδυήσειν ἐνόμισαν· ἐπειδὴ δ ὅτι εἰς θεωρεὶς σχῆμα ταχθέντες ἀντέχει, πρὸς τὴν τ Μορίνων βοὴν ἄνδρες ἀμφὶ τοὺς ἑξακισχιλίους συνῆλθον. τοῦτο δ τῷ Καίσαρι ἀπαγγελθέντ ἐ προσήκατο, πᾶσαν τὴν ἵππον ἐπὶ βοήθειαν τ ἑαυτοῦ ἐπέμψατο. οἱ δ Ῥωμαῖοι ἐν τούτῳ πλείον πεσόντων ὠρῶν τοὺς πολεμίους θρασέως ὑπέμειναν, καὶ ὀλίγα τεθαύμακε αὐτοὶ λαβόντες, πεμπτοπλοῦς τῶν πολεμίων ἀπέκτειναν. τ δ ἱππέων θεωφανέντων, οἱ μὲν πολέμιοι τὰ ὅπλα ἀπορρίψαντες, φεύγυσι καὶ κρύπτ, καὶ πολλοὶ ὑπ' τ Ῥωμαίων συλλαμβάνονται ἀποθνήσκυσι.

λή. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ὁ Καῖσαρ τ ἑαυτοῦ ὑπαρχον Τίτον Λαβιηνὸν σὺν τοῖς οἷς ἀπήγαγεν ἐκ τ Βρεττανίας πάγμασιν, ἐπὶ τοὺς ἀποστάντας τ Μορίνων ἐπέμψατο. αὐτοὶ δ ἀφ' τῶν τ ἑλῶν ἐκρύπτον, ποῖ ἀποφεύξεσαν, ὅτε ἔχοντες (ταύτῃ γ τῇ ἀπεχωρήσ τῷ πρόσθεν ὕτ ἐκέχρηντο) πάντες σχεδὸν τῷ Λαβιηνῷ θεσεχώρησαν. ἐν τούτῳ δ' ὅ, τε Κυΐντος Τιτούριος, καὶ ὁ Λέκιος Κόττας, δ Καίσαρος στρατηγοί, εἰς τὴν τ Μενάπιων χώραν σὺν στρατιᾷ ἐμβαλόντες, πάντας τοὺς αὐτῶν ἀγροὺς ἐδήωσαν, καὶ πάντα τὰ οἰκοδομήματα κατακαύσαντες, (οἱ γ Μενάπιοι ἐν δασυτάτοις νάπαισιν ἐκρύβησαν) πάλιν πρὸς τ Καίσαρα ἐπανῆλθον. ἐκεῖνος δ ἐν τῇ τ Βελγῶν χώρᾳ τ στρατὸν ἐν χειμωδίοις διέπαξε. ἔνθα δύο

δύο μόνον ἐκ πασῶν τῆς Βρηζεννίας πόλεις ὁμήρους ἔπεμψαν· αἱ δὲ λοιπαὶ ἡμίμνα μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι, εὐθὺς στωχεῖς ἦσαν. τούτων κατέρασμένων, ἐκ τῶν τῶ ἡμέρας ἔθυσαν.

Καίσαρ δὲ ἐπιστολὴν τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι, εὐθὺς στωχεῖς

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛ. ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΕΝ ΤΗ ΓΑΛΑΤΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΤΟ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΚΕΦ. α'.

Ἐπὶ ὑπάτων ὧν Λικίνι Δομιτίου καὶ Ἀππίου Κλαυδίου, ἀπιὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὡς κατ' ἔτος εἰώθη, ἐκ τῶν χειμαδίων ὁ Καῖσαρ, τοῖς ἑαυτοῦ παρήγγειλεν ὑποστρατηγοῖς, ναῦς ὅπ δύναιντο πλείστας ἀφ' ὧν χειμῶνος ναυπηγεῖν, ἐφ' ὧν τὰς παλαιὰς ἐπισκευάζειν ἐπιμελῶς. πάντας αὐτῶν μὲν, πρός τε τὸ φορτία κύφως φέρειν, καὶ ῥαδίως κυβερνᾶσθαι, ὀλίγον ὑπερυστέρους ὧν τῇ ἡμετέρᾳ χρώμεθα θαλάσσῃ, καὶ ποσῷτῳ τάχει μᾶλλον, ὅσῳ ἀφ' ἧς τὰ θαλάσσης πάντης συχνὰς μεταβολὰς πολλὰ ἐκεῖ ἐγείρεσθαι κύματα ἤδει· ἔπλησε δ', πρὸς τὸ σκευοφόρα τε ἐπὶ πολὺ ἵππων πλῆθος ἔχειν, ὀλίγον τούτων εὐρυτέρας αἷς ταῖς λοιπαῖς χρώμεθα θαλάσσαις· ἐκ πάσης πρὸς τούτοις φορβικὰς ποιεῖσθαι, προστάξε. πρὸς δὲ πάντα μέγα ἡ παρεινότης συνεβάλλετο. καὶ τὰ μὲν πρὸς τὴν τούτων καθόπλισιν ἐπιτήδεια ἐκ τῆς Βρεττανίας ἐκόμισεν εἰσάπαξ. αὐτὸς δὲ, τῆς τῆς Ἰταλίας συνόδων πλεισθέντων, εἰς τὴν Ἰλλυρικὴν ἀπῆρε, τὴν πλησίον ἐπαρχίαν ἐπιδρομαῖς τῶν Πιερυσσῶν δῃώσας ἀκηκοώς· καὶ συλλαβὼν ἁλιτὰς ἰκανὴν πόλει ἐπήγγειλε, κἀκείνης εἰς τόπον ῥητὸν συνελθεῖν ἐκέλευσεν. ὁ μαθόντες οἱ Πιερυσσεῖς, πρέσβεις πρὸς αὐτὸν πέμπουσιν, ὡδὲν τούτων κοινῇ πεπραχθαι διδάσκοντες· ἀλλ' ἑτοίμους σφᾶς εἶναι παντὶ τρόπῳ δίκην ἀντὶ τῶν πεπραγμένων ὑποδοῦναι. ὁ δὲ Καῖσαρ αὐτοὺς ἀκούσας, ὁμήρους ἐπήγειλε, καὶ σφῶν ῥητὴν ἡμέρας ἄγειν προστάξεν· εἰ δὲ μὴ, πόλεμον ἐξοίσειν ἔφη ἐπ' αὐτούς. τούτων δὲ ἐν τῇ ῥητῇ ἀχθέντων ἡμέρᾳ, διατιτρὰς ταῖς πόλεσιν ἔπεμψε τὰς πρὸς ἀλλήλους ἀμφορεῖς· ἐς ἃς ἐκεῖνοι προσηκάμενοι, πάντα τὰ πρὸς ἀλλήλους ἐγκλήματα διέλυσαν.

β'. Τούτων οὕτω πραχθέντων, καὶ τὰ συνόδων πλεισθεισῶν, εἰς τὴν ἐπὶ χειμῶνα τὴν Ἀλπίων Γαλατίαν ὁ Καῖσαρ ἐπανῆλθεν, καὶ ἐντεῦθεν πρὸς τὴν Ἰλλυρικὴν παρεγένετο. καὶ ἐνταῦθα πάντα τὰ χειμάδια προειλήφει, τῇ προόδῳ τὰ Ἰλλυριῶν, καίπερ πάντων ἀπείρων χειμώνων, αὐτοῖς ναῦς ὡς ἐξακοσίας τοῦ προειρημένου τόπου, καὶ μικρὰς δύο καὶ τεσσαράκοντα εὗρε ναυπηγηθείσας. ἐπανέσας μὲν ὧν τοὺς τριήρεις, καὶ τοὺς ἔργου τόπου ἐπιτάξας μεγίστους, παρήγγειλεν αὐτοῖς, εἰς τὸν Ὠκεανὸν καλυμμένῳ λιμένι συνιέναι· ἐξ οὗ βραχύτατός ἐστιν εἰς τὴν Βρεττανίαν ἀφορμὴς, σταδίων διακοσίων καὶ πεντακοσίων ἀπὸ τοῦ ἠπείρου. πρὸς τοῦτο διατάττειν, ἵνα καὶ αὐτῷ δύξαν τριήρων πολλῶν κωλύειν, αὐτὸς εἰς τὴν τῶν Τρευίρων, τέσσαρας εὖζωνα ἔχων τάγματα, καὶ ἐκβαλὼν ἱππέας, συνέβαλε χώρᾳ· ὅπ ἐκεῖνοι ὅτε καὶ τοῖς τῶν Γαλατῶν παρῆσαν συνόδοις, ὅπ τοῦ Ῥωμαίων ἥκειν, ἀλλὰ τοὺς πέραν τοῦ Ῥήνου Γερμανοὺς παρακαλεῖν ἐλέγοντες.

γ'. Ἔστι δὲ ἡ τῶν Τρευίρων πόλις πασῶν τῶν Γαλατῶν ἱππικωτάτη, καὶ πολλὰς παρέχειν δύναται πεζάς· τῷ τε Ῥήνῳ, ὡς καὶ ἤδη δεδήλωται, προσψαύει. ἐτύγχανον δὲ τότε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἰνδουκιόμαρός τε καὶ Κιγκέτορυξ, περὶ τοῦ ἀρχῆς ἀλλήλοις ἀμφισβητοῦντες. ὧν ὁ μὲν Κιγκέτορυξ, ἐπιδὴ πάντα αἱ ἀγγελίαι ἦλθον τοῦ Καίσαρος σὺν τῷ στρατεύματι ἀφίξεως, πρὸς τὸν Καίσαρα ἐν τῷ στρατοπέδῳ παρε-

παρεγένετο, καὶ ἑαυτὸν πάνυ τι τοῖς ἑαυτοῦ τὸ νέον συλλήψεσθαι, ὅτι τῷ τῶν Ῥωμαίων φιλίαν ἀσφάλειαν βεβαιώσασθαι. τά τε ἐν τῇ τῶν Τρευίρων πόλει περιτόμια, ἀπήγγειλεν αὐτῷ. ὁ δὲ Ἰνδαλικόμαρος τὸναντίον ἱππικῆς τε πεζικῆς τε δύναμιν πολλὴν συναθροίζειν, καὶ πάνυ τοὺς ἐν ἡλικίᾳ τοῦ ὅπλα φέρειν ἀπὸ τῶν Τρευίρων χώρας ἀπὸ τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ μέχρις εἰς τὸν τῶν Ῥημῶν δῆμον) ὡς πρὸς πόλεμον παρεσκευάζετο. ἐπειδὴ δὲ τῆς πόλεως ἀρχόντων ταύτης τινὲς τῷ τοῦ Κιγγετόρυγος ἀξιώματι πειθόμενοι, μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ ἑαυτοῦ τῶν Ῥωμαίων παρουσίᾳ καταπεπληγμένοι, πρὸς τὰ Καίσαρος ὄντες ἐπὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων παρ' αὐτοῦ διαπρεπέστερον, ἐπειδὴ καὶ ἡ πάσης τῆς πόλεως πρόνοια τοῦ ἀνδρὸς πιστεύεται, τότε δὴ φοβηθεὶς ὁ Ἰνδαλικόμαρος μὴ ὑπὸ πάντων ὁμοίως ἐγκαταλειφθῇ, πρὸς τὸν Καίσαρα ἀγγέλους ἐπέμψατο βεβληθῆναι ἑαυτὸν πρὸς ἐκεῖνον ἐθέλειν, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ καταλείπειν λέγων, ἵνα ῥᾷον τὴν πόλιν ἐν τῷ δήμῳ κατέχῃ, μὴ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν πάντων τῶν δυνατῶν ἀποχώρησιν ἀμαρτάνοι· πρὸς τούτοις δὲ ἐφ' ἑαυτῷ πᾶσιν εἶναι τὴν πόλιν διδάσκων, καὶ πρὸς τὰ Καίσαρος, εἰ ἐκείνος ἐπιθυμοίη, ἐλεύσεσθαι, καὶ τά τε ἑαυτοῦ καὶ τὰ πόλεως χρήματα τῇ αὐτοῦ πίστει προσχωρήσειν.

ιθ'. Ὁ δὲ Καῖσαρ καίπερ ποιῶν, τείνοντα ταῦτα, καὶ τὰ τοῦ Ἰνδαλικόμαρος τὰ πρώτης ἀποτυχόντα γνώμης ὄντα ἀγνοῶν, ὅμως μὴ πάνυ τὸ θέρος ἐν τῇ τῶν Τρευίρων ἀφίλειβεν ἀναγκασθῆναι, πάντων ἤδη ὡς πρὸς τὸν Βρεττανικὸν παρεσκευασμένων πόλεμον, τὰ μὲν Ἰνδαλικόμαρον σὺν ἀφαιρέσεσιν ὁμήρων πρὸς ἑαυτὸν ἴέναι προσέταξε, καὶ τάχιστα ὑπ' ἐκείνου ἀχθέντων (ἐν οἷς ὅ, τε υἱὸς καὶ πάντες οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ ἐπιτήδειοι ἦσαν) τὰ Ἰνδαλικόμαρον παρεμυθήσατο, τὸ νέον ἀεὶ συλλαμβάνειν παρέχει· ὅμως δὲ πάντας τοὺς τῶν Τρευίρων συγκαλέσας ἄρχοντας, τῷ Κιγγετόρυγι αὐτὸς ἀφειποιήσατο. τοῦτο δὲ καὶ πρὸς ὃ κατ' ἀξίαν τοῦ Κιγγετόρυγος ἐποίει· πρὸς τοῦτο, πολὺ ἀφέξειν, τοῦτον πάντας τοὺς ἑαυτοῦ ἀξιώματι ὑπερβάλλειν, ἡγήσατο εἶναι, ὅσις ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς Ῥωμαίοις εὐνοϊκῶς ἔχοι. τοῦτο δὲ βαρέως ἤνεγκεν ὁ Ἰνδαλικόμαρος, τὸ τὸν ἑαυτοῦ δυναστείαν πρὸς τοῖς Τρευίροις ἐλαττοῦσθαι· καὶ πρότερον ἤδη τοῖς Ῥωμαίοις ἐχθρῶς ἀφικνεῖτο, πολλῷ μᾶλλον τότε ἐπὶ τῇ ἀδυμίᾳ ταύτῃ ἐφλέγμαινεν.

κ'. Τοῦτο δὲ καὶ παρεξάμβων ὁ Καῖσαρ, σὺν τοῖς μεθ' ἑαυτοῦ πάγμασιν ἐπὶ τὸ Ἰκλιον παρεγένετο λιμένα. ὅπου πεσαρέκοντα κατέμαθε νῆας, ὑπὸ τῶν Μέλδων ναυπηγηθείσας, σὺν εὐθυδρομήσαι, ἀλλὰ εἰς τὸ αὐτὸν, ἐξ οὗ ἀνήχθησαν, ὑπὸ δὲ ἀνέμων ἐξωθηναι λιμένα· πάσῃ δὲ λοιπὰς πάσας πάντων σκευῶν καλωπισμένας, καὶ ἤδη πολεῖν παρεσκευασμένας εὖρεν. ἐνταῦθα μὲν πάσης τῆς Γαλατίας ἱππεῖς τετρακισχίλιοι, καὶ οἱ πασῶν τῶν τῆς Γαλατίας πόλεων ἄρχοντες συνῆλθον. ὧν πάνυ ὀλίγους, καὶ τούτους τοὺς εὐνοϊκῶς ἑαυτῷ μάλιστα ἔχοντας, καταλείπειν ἐν τῇ Γαλατίᾳ διενοήθη· τοὺς δὲ λοιποὺς ἅπαντας μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν Βρεττανίαν, σὺν χερσὶ ὁμήρων ἄγειν ἐβουλεύσατο, τὴν τῆς Γαλατίας ἀπόστασιν ἐν τῇ αὐτοῦ ἀπουσίᾳ φοβούμενος.

κα'. Ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ μάλιστα Δημόρυγος τὴν Ἐδουΐα, ἀφ' ἧς δεδήλωται, τοῦτον νεωτέρων αἰεὶ ἐπιθυμοῦσα πραγμάτων, ἐβασίλευε ὀργόμενον, μίαν τε φρόνημα ἔχοντα, ἐπλεῖστον ἀφεστὼς τοῖς Γάλλοις διωκόμενον γνώμῃ, πρὸς τούτοις τι ἐκεῖνον ἐν στυγνῷ τῶν Ἐδουΐων εἰπεῖν, τὴν Ἐδουΐαν βασιλείαν ἑαυτὸν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος ἀποδιδεῖχθαι, (ὃν λέγειν οἱ Ἐδουεῖς καίπερ βαρέως φέροντες, ὅμως σείσθεις πρὸς τὸν Καίσαρα, ἢ δὲ παραλείπειν τοῦτ', ἢ δὲ ἀπωθεῖσθαι τὴν Δημόρυγα ἕνεκα πέμπειν ἐκ ἐτόλμων) πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ξένην ὁ Καῖσαρ ἀκηκοὼς, πρὸς ἑαυτὸν ἀεὶ ἔχειν διενοήθη. ὁ δὲ Δημόρυξ τὸ πρῶτον μὲν ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἀπολείπεται, πάσῃ μηχανῇ πρὸς τοῦ Καίσαρος κατέτρεψεν, τὰ μὲν, ἀφ' τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ πολεῖν ἀθῆναι, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς Γαλάσσης δίνου τὰ δὲ καὶ κωλύσας ὑπὸ τῆς θρησκείας πρόφασιζόμενος. ἐπειδὴ δὲ τοῦτο αὐτῷ ὁ Καῖσαρ ἀνίκητος ἠνείτο, ἐλπίδα ἔτι ἄλλην ἐλπίδα τοῦτ' ἀποκρίσασθαι ποιούμενος ὁ Δημόρυξ, πρὸς τὴν τῆς Γαλατίας δυναστὰς πλευτῶν ἐπεφάνη, καὶ ἱκάνης ἀπὸ τοῦ Καίσαρος ἀπικάλει, καὶ δὲ ἐν τῇ ἠπείρῳ κωλύειν παρῆν, λόγῳ κωλάπλητον αὐτὸς· ὡς σὺν ἄνδρ αἰτίας πάντων τῶν δυναστῶν ἡ Γαλατία ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐμμένετο. Αὐτὴ μὲν γὰρ, ἔφη, ἐστὶν ἡ γνώμη τοῦ Καίσαρος, τοῦ εἰς τὴν Βρεττανίαν ἀφιβεβαθένος, ἐς ἐν τῇ Γαλατίᾳ φονεύειν ἢ τιμᾶν, συναῦτα ἀποκτείνειν. παρά τε τῶν λοιπῶν ὅρκους καὶ δεξιὰς ἐλάμβανε· ἢ μὴν ἀφέλιμα εἶναι τῇ Γαλατίᾳ γνώσκειν, ταῦτα κοινῇ ἀφιπρᾶξειν.

ζ'. Ταῦτα μὲν ὑπὸ πολλῶν τῷ Καίσαρι

ἀφηγήσεθ. ἐκεῖνο δ', ὅτι τοσαύτης ἤδη τῶν Ἐδυίων πόλιν ἠξιώκει, κωλύειν, εἰ δύναιτο, καὶ διατρέπειν τὴν ἀπόθεν γνώμην τοῦ Δημονόρυγα ἐπιχειρήσειν· ἔπειθε δὲ ἐπικλεῖον τῷ αὐτοῦ ἄνοιαν ἀσφάλειαν ὁρῶν, ἀσυνετώτερον μὴ ἑαυτῷ τι, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις δόμῳ βλάβην τινὰ ἐπιφέρειν δύνηται. ἡμέρας τοιγαροῦν ὀλίγας ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ εἰκοσι πέντε διατρίψας, ἐπειδὴ ὁ Κύρος καλούμενος ἄνεμος τὸ πλεῖστον χρόνον ἐν τοῖς χώροις τούτοις πνεῖν εἰώθει, τὴν ὠλὴν ἀνάλυεν, ἐν τούτῳ τὸ Δημονόρυγα ἐν τῷ δίκτυ κρεῖττον ἐποίησε, καὶ ὅπως τὰς αὐτοῦ βηλὰς ἐπιχειρήσοις ἀφεῖς τούτοις μάθοι, ἐπιμελεῖτο. καὶ τέλος μὲν εὐπλοίας τυχὼν, τοῖς τε ἁρπάσταις, ἐς τοῖς ἱππεῦσιν ἐμβαίνειν πάλιν εἰς τὰς ναῦς παρήγγειλεν. ἐν τούτῳ δὲ, πάντων τοῦ μὲν Καίσαρος ἀφελὲ πεῦτα ὄντων, ὁ Δημονόρυγ ἀδείας λαβὼν, μὴ δὲ τὸ Ἐδυίων ἱππικοῦ, λάθρα δὲ Καίσαρος ἐξῆλθε δρασπίδα, καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐπορεύθη. τότε δὲ τῷ Καίσαρι ἀπαγγελθέντος δὲ πράγματος, τὸ ἔκπλουν ἀνεβάλετο, καὶ πάντα ἐπὶ τούτῳ καθαλιπών, τὸ πλεῖσον δὲ ἱππικοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸν καθαλαβεῖν καὶ ἀπάγειν ἐπεμψατο, τούτοις εἰ βίαν ποιήσαι, καὶ ἀ πειθαρχήσειεν, αὐτὸν ἀποκτείνειν ἐπιτείλας, ἐκεῖνον ἑαυτοῦ ἀπάντων ἄδην ὑχὲς ποιήσαι ἡγεμόνος, ὅσις ἐς παρόντος καταφρονήσαι. ὁ δὲ Δημονόρυξ ὑπὸ τῶν διωκόντων αὐτὸν ἀπεκαλύπτο, ἀντέχέ τι, καὶ ἐκ χειρὸς ἠμύνετο, τέως τι Ἐδυεῖς μεθ' ἑαυτοῦ ὅπως ἱππίας εἰς βοήθειαν παρεκάλει, τὸ ἔπος τοῦτο συχνῶς ἀνοβοῶν· ἐλεύθερον δ' ἑαυτὸν, ἐξ ἐλευθέρας πόλεως εἶναι. οἱ ἱππεῖς σὶ ὅμως, καίτοι τὸ σφίσιν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐσεσαχθὲν, τὰ ἄνθρωπον ἀθελήσοντες, ἀπέκτειναν· οἱ δὲ μετ' αὐτοῦ τῶν Ἐδυίων ἱππεῖς σύμπαντες ἐπὶ τὸν Καίσαρα ἐπανῆλθον.

ε'. Τότε δὲ καθειργασμένῳ δὲ πράγματος, τὰ μὲν Λαβιηνὸν ἐν τῇ ἠπείρῳ σὺν τρισὶ πάγμασι καὶ διχιλίοις ἱππεῦσι, φρουρᾶς δ' ἅμα ἕνεκα δὲ λιμένος, καὶ δὲ τὸ ἐπιτήδεια ἀθροσκευάζεσθαι, καὶ δὲ ἐπὶ τούτοις τὸ ἐν τῇ Γαλατίᾳ προσοτόμωα γινώσκειν, καθαλιπὼν ὁ Καῖσαρ· αὐτὸς δὲ, μὲ πέντε παγμάτων καὶ ἴσων ἀριθμὸ τοῖς ἐν τῇ ἠπείρῳ καθαλελειμμένοις ἱππεῦσι, ἅμα δὲ ἑλλὴν, τοῦ Λίβυς μαλακῶς πνέοντος, ἀνήχθη. ἅμα δὲ μέσῳ νύκτα ἔτι διαλείποντος δὲ ἄνεμος, ὃν εὐθυδρόμησεν, ἀλλ' ἀποπλανηθεὶς, πρωΐτερον τὴν νῆσον ὑπὸ τοῦ χειμῶνος παρηνέχθη. ὥστε ἅμα τῇ ἡμέρᾳ καθαλελειμμένῳ καθεῖδεν ἐν δεξιερᾷ τὴν Βρεττανίαν. μεταβάλλοντος δὲ χειμῶνος, πύστη τὴν νῆσον τοῖς κάπαις ἐπιχείρησε πρασκεῖλαι, ἢ ῥᾴστως ἔκβασιν εἶναι τῷ στόλῳ ἐπὶ τὴν ἤπειρον. ἐν τούτῳ δὲ μάλιστα τοῦ ἔργου ἐπανετία ἡ τῶν σταλιωτῶν ἐγίνετο προθυμία· οἱ τοῦ τῶν κωπῶν βάρος καταφρονήσαντες, κωπηλατοῦντες ἐπανόμβροι τὸν τῶν μαχαιρῶν πλῶν δρόμον ἐξίσωσαν. προσώκειλαν δὲ τῇ Βρεττανίᾳ πᾶσαι αἱ νῆες ἀμφὶ τὴν μεσημβρίαν. καὶ ἐν τούτῳ ἐδεῖς τοῖς Ῥωμαίοις ἄφνω τῶν πολεμίων. ὡς γὰρ ὁ Καῖσαρ ὑπερῆν κατέμαθεν τῶν αἰχμαλώτων, πολλῆς σπουδῆς, ὅπως τὸ τῆς Ῥωμαίους τῶν ἐμβάσεως ἀπεκωλύσειν, δυνάμεως συμπεληθούσης, ἔπεμπε τὸ τῶν νεῶν δεήσοντας πλῆθος, (αἱ γὰρ σὺν ταῖς δὲ πρόθεν ἦσαν, καὶ ταῖς ἰδίαις, αἷς ἔκαστος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὴν ἑαυτοῦ χρείαν ἐναυπήγησαν, πλείους ἑκατὸν σίων ἅμα ἄφθησαν) ἀπὸ τῆς ὀχθης ἀνεχωρήκεσαν, καὶ ἐν τοῖς ὑπερδεξίοις τόποις ἐκεκρύφεσαν.

ϛ'. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐκβὰς τὸ στρατὸν, καὶ πρὸς τὸ στρατοπεδεύεσθαι ἐπιτήδειον καθαλαβὼν τόπον, ἐπύθη ὅπου ἦσαν οἱ πολέμιοι, τὰ καθεκάστων ἤκουσεν, δέκα μὲν ἀπείρας, καὶ τριακοσίους ἱππέας Φυλακῆ τῶν νεῶν κατέλιπεν· αὐτὸς δὲ ἐδεῖ τὰ νεῶν φοβούμενος, ὅπ ἐν λείῳ τε καὶ ὁμαλῷ λιμένι αὐτὰς διελιμένας καπέλιπε, καὶ Κοΐντον Ἄτιον αὐταῖς ἐπέστησε, τῇ τελτῇ φυλακῇ ἀπὸ τὰς πολεμίους ἀπήλθε, καὶ κυκτὸς ὡς συνενήκοντα ἐξ διελάσας σταδία, τὰς πολεμίους καθεύδοντας εἶδεν. αὐτοὶ δὲ μισπ τε τὰ ἱππέων, ἐς τὰ ἐσεδεῖν προσελθόντες, ἀπὸ τὰ ὑπερδεξίων τὰς Ῥωμαίους ἀπεκωλύειν τὰ ἀόδε, καὶ μαχίμως συνάπτειν ἤρξαντο. ὑπὸ δὲ τὰ ἱππέων ἀπαντώντας, ἐν τοῖς ναπεσιν ἀνεχώρησαν, τόπον εὖ φύσῃ τε ἐς τέχνῃ ὀχυρὸν εὐρόντες· ὃν δὲ ἐπιχωρίῳ ἕνεκα πολέμου, ὡς ἔδοκει, προπαρεσκεύασαν. πολλῶν μὲν κοφθέντων δένδρων, ἐς συντεθέντων, πᾶσιν αἱ εἰς τὰ τόπον τοῦτον εἰσόδοι ἐφράκτοντο· οἱ δὲ πολέμιοι ἐκ τὰ ὕλης ὀλίγοι ἀπεμαχοντο, καὶ δὲ τὰς ὀχυρώσεις ὑπερβάλλειν, τὰς Ῥωμαίους ἀπεκώλυον. οἱ δὲ ἑβδόμῃ σὶ ὅμως πάγμασι φραπῶτες εἰς χελώνης σχῆμα ἐφίσαντες, καὶ γῆν ἐκ τὰς τὰ πολεμίων ὀχυρώσεις χώσαντες, τὰ τόπον κατέλαβον, καὶ ἐκ δὲ ναπεσ, ὀλίγα λαβόντες τραύματα, τὰς πολεμίους ἀπήλασαν. ἐκείνους δὲ φεύγοντας πορρωτέρω διώκειν ὁ Καῖσαρ ἀπηγόρευσεν, ὅτι τε τῶν δὲ χωρίων φύσιν ἠγνόει, καὶ ὅτι τὸ πλεῖσον τῆς ἡμέρας ἤδη ἀναλώσας,

χρόνον

χρόνον ἐπὶ τὴν τῶν Βρεττανῶν ὀχύρωσιν λείπεσθαι ἠβούλετο.

ε'. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ, ἅμα τῇ ἡμέρᾳ τελευτῇ τό, τε πεζικὸν ἅμα, καὶ τὸ ἱππικὸν ἐπὶ τὰς πολεμίους φυγόντας ἐπέμψαθ. τούτων δ' ὀδόν τινα προελθόντων, καὶ τῶν ἐφόπων ὡς οὐκ ἤδη ὀφομένων, ἐπιθέμενοι οἱ Ἀτρέβατες ἱππεῖς ἐπὶ τὸν Καίσαρα ἐλθόντες, ἀπήγγειλαν αὐτῷ, πλημμυρίδα ἐπιγιγνομένης, πάσας σχεδὸν τὰς ναῦς κεκακῶσθαι, καὶ εἰς τὸν ἠϊόνα ὑπὸ τῶν κυμάτων βεβηκέναι, ὅτι τὰς ἀγκύρας ὑπομεῖναι, ὅτι τὰς κυβερνήτας τῶν τῶν κύμάτων ὁρμὴν ἔχειν δυνηθῆναι· ὥστε μεγάλην ἐκ τούτων βλάβην συμπεπτωκέναι.

ιά. Ὁ γοῦν ὁ Καῖσαρ, πέμπει τάγματα, καὶ τὸ ἱππικὸν ἀπικάλεσεν, καὶ ταύτῃ διαλείπειν τὸν φρατείαν παρήγγειλεν· αὐτὸς δ' ἐπὶ τὰς ναῦς παρεγένετο, καὶ πάντα σχεδὸν, τὰ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ἀπαγγελθέντα, χεῖρον αὐτὸς συμπάσῃ καλεῖδεν, νεῶν μὲν ὡς πεσαράκοντα ἀπολωλυμένων, τὰς λοιπὰς δυσχερῶς ἐπισκευασθήσεσθ. ἐκ μὲν δὴ τῶν παγμάτων τέκτονας ἐξελέξατο, καὶ ἄλλας ἀπὸ τῆ ἠπείρε παρεκάλεσε, τῷ τε Λαβιηνῷ, ὅπ δύνηται ναῦς πλείους ὧν εἶχε τάγμασιν, ἐπίστειλε, ἐπαγγέλλειν· αὐτὸς δ', καίπερ πολλοῦ τῷ ἔργῳ τούτῳ φαινομένῳ πόνῳ, ὅμως χρησιμώτατον ἑαυτῷ ἡγήσασθ ἔσεσθ, εἰ πάσας τὰς ναῦς εἰς τὸν χῆν ὁλκὰς ἑλκύσας ἑνὶ σφιβόλῳ τῷ φρατοπέδῳ συνάψειεν. ἐν τούτῳ μὲν τοῦ ἔργου ἡμέρας δέκα ἐξανήλωσεν· ἐν αἷς ἐσὶ αὐτὰς ἐπαύσαντο πονούμενοι τὰς νυκτὰς οἱ φρατιῶται. ἑλκυσθεισῶν δ' τῶν νεῶν, καὶ τὸ φρατοπέδῳ ὀχυρωθέντος ἀσφαλῶς, τῇ φυλακῇ μὲν τῶν νεῶν τὰς σφέτερ ἡγουμένας κατάλιπε· αὐτὸς δ' ἐνδὺ σφέτερον ἦν, ἀπῆρεν. ὅπε παραγινομένε αὐτοῦ, πλείας τῶν Βρεττανῶν δυνάμεις τὸ σφέτερ ἤδη συνειληλύθεσαν, ὧν φρατηγός τε καὶ πολέμαρχος ὑπὸ πάντων αὐτῶν ὁμολογουμένως ἀπεδείχθη ὁ Κασιβέλαυνος· ἔ τὴν χώραν ἀπὸ τῆ παραθαλασσίων τῆς Βρεττανίας πόλεως πολίμους, Θαμέσις καλεμένος, καὶ σαδία ἀπὸ τῆ θαλάσσης ὡς ἑξακόσια καὶ πεπαρακοντα ἀπέχων, διορίζει. τούτῳ δὲ τῷ Κασιβελαύνῳ σφὸς τὰς ἄλλας τῶν Βρεττανίας πόλεις, συνιχεῖς ἀεὶ πόλεμοι πρόσθεν ἐγένοντο· τότε δὲ τῆ τοῦ Καίσαρός τε καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐφόδῳ οἱ Βρεττανοὶ σκοθοβηθέντες, φρατηγὸν πάντων σφῶν τὸν Κασιβέλαυνον τοῦτον εἵλοντο.

ιβ'. Ἡ δὲ Βρεττανία νῆσος, τὰ μὲν μεσόγεια (ὡς γ' αὐτοὶ ἀπομνημονεύεσθαι φασιν οἱ Βρεττανοὶ) ὑπὸ τῶν τὴν νῆσον αὐτοχθόνων οἰκεῖται· τὰ δὲ παραθαλάσσια ὑπὸ Βελγῶν, λείας ἕνεκα συνεληλυθότων διαβάντων, οἱ τὰς πόλεων, ἐξ ὧν αὐτοὶ ὄντες εἰς τὸν Βρεττανίαν παρεγένοντο, καὶ πολεμῶν αὐτῇ ἐπιγενόμενοι, τὴν ἀρχὴν εἰργάσαντο, τὸ ὄνομα ἔτι καὶ νῦν ἔχουσι. πανύτατον δὲ τῶν νῆσον οἰκοῦσιν ἄνθρωποι ἀναβεβηκότες τὰ λεγόμενα ἔτι ἔχουσιν οἰκοδομήματα, τοῖς δὲ Γάλλων ὑ πάνυ ἀνόμοια. ἔνεσι μὲν καὶ πολλὰ βοσκήματα· χαλκέᾳ δὲ νομίσματα, ἢ σιδηρᾶς δακτυλίοις πρός τι βάρος ἐσταθμωμένοις, αὐτὶ νομίσματος χρῶνται. καὶ ὑ μὲν τοῖς μεσογείοις μόλιβδος φύεται λευκός· ὑ δὲ τοῖς παραθαλασσίοις σίδηρος φύεται μὲν, ὀλίγος δέ· ὥστε τῷ εἰσφερομένῳ χρῶνται χαλκεῖ. πᾶν εἶδος δένδρε παρ' αὐτοῖς, ὡς ὑ τῇ Γαλατίᾳ, πλὴν φηγοῦ τε καὶ πίτυος, φύεται. λαγὼ δὲ, καὶ ὄρνιθος, καὶ χῆνος ὑκ ἔξεστι γεύεσθαι παρ' αὐτοῖς· ἐπὶ τέρψει δ' ὅμως τρέφουσι. καὶ ἡ μὲν χώρα τῆ Γαλατικῆς εὐκρατωτέρα, ἀνεκτότερος ὁ χειμών.

ιγ'. Ἡ δὲ νῆσος φύσει τετράγωνος ἐστίν. ἧς ἡ μία μὲν τῆ πλευρῶν τῇ Γαλατίᾳ ἀντίκειται· καὶ ταύτης ἡ τῆ γωνιῶν, ἡ πρὸς τῇ Καντίῳ πόλει, ὅπου πάσαι σχεδὸν αἱ τῆ Γαλατίας ὁρμοῦσι νῆες, πρὸς ἀνατολήν, ἡ δὲ πρὸς νότον τέτραπται. αὕτη μὲν ἡ πλευρὰ σαδίων τετρακισχιλίων ὡς τετρακισχίλια. ἡ δὲ ἑτέρα τῆ Ἱσπανίᾳ ἀντίκειται, καὶ πρὸς ἀνατολὴν τέτραπται. ᾗ ἐστὶν ἡ Ἰβερνία καλουμένη νῆσος, τῆ Βρεττανίας τὸ ἥμισυ, ὡς νομίζεται, ἐλάττων· τοσοῦτον δὲ ἐξ αὐτῆς ἐστιν, ὅσον ὑκ τῆ Γαλατίας εἰς τὴν Βρεττανίαν, διάπλους. ἐν μέσῳ δὲ τῆ Ἰβερνίας τε καὶ Βρεττανίας ἐστὶν ἡ Μόνα νῆσος. καὶ ἄλλαι πολλαὶ πρὸς τούτοις μικρότεραι νῆσοι ἀντικεῖσθαι λέγονται· περὶ ὧν πινὲς ἐγράψαν, ὡς ἐν τροπῇ χειμερινῇ ἐπὶ ὅλας τεσσαράκοντα ἡμέρας νὺξ παρ' αὐτοῖς εἴη. ἡμεῖς δ' οὐδὲν τούτων αἰτήσεσιν εὑρεῖν ἐν τῇ Βρεττανίᾳ ἠδυνήθημεν· ἀλλ' ὕδατος μέτρους τισὶ, ὀλιγωτέρας εἶναι συνιοῦσα, ἢ ἐν τῇ Γαλατίᾳ, τὰς νύκτας, εὐρέθημεν. αὗται δὲ τὸ μῆκος ἡ πολυρὸ σαδίων (ὡς γ' αὐτοὶ λέγουσιν οἱ Βρεττανοὶ) πενταχισχίλιαι καὶ ἑξακόσιαι τείνει. ἡ δὲ τελίτη πρὸς Ἄρκτους τέτραπται πολυρὸ, ἧ ἐδεμία ἀντίκειται χώρα· ἀλλὰ γωνία αὐτῆς πρὸς τὴν Γερμανίαν ἀφορᾷ. πανύτης μὲν τὸ πολυρὸς (ὡς παρὰ τοῖς Βρεττανοῖς νομίζεται) τὸ μῆκος ἑξακισχίλια ἑ πεντακόσια σαδία. πάσης δὲ τῆ νήσου ἡ περίοδος, μύρια καὶ ἑξακισχίλια σαδία.

ισή. Πάντων ὁ τ Βρεττιανῶν φιλανθρωπότατοί εἰσιν οἱ Κάνλιον οἰκοῦντες, καὶ ἐ πάνυ ἀπὸ τ τ Γαλλων διαίτης διαφέρουσι· ὡσαύτως γαλάκτοσι δέ. οἱ ὲ μισόγλῳοι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σῖτιν σὺκ ἐσθίουσιν· ἄλλα γάλακτί τε, καὶ κρέασι τρέφοντες, βύρσας τε ἐνδύοντες. πάντες ὲ ὡσ τούτοις οἱ Βρεττιανοὶ χείονται γλαυκῷ. φυτὸν δ' ἐστὶ τὸ γλαυκὸν, κυανῷ χρείαν ἀπεργαζόμενον. ὥστε ἐν ταῖς μάχαις καθοπλιτικώτατοι τὸ σῶμά εἰσι. κομῶσι μὲν οἱ Βρεττιανοὶ ὡσ τούτοις, καὶ πᾶν τὸ ἄλλο σῶμα, πλὴν τ κεφαλῆς, καὶ ὲ ἀνωτέρω χείλους, ἀποξύρονται. καὶ ἄνθρωποι δέκα ἢ δυώδεκα κοινὰς ἀλλήλοις τὰς τροφὰς γυναῖκας ἔχουσ· οἱ ἀδελφοὶ σὺν πᾶσι ἀδελφοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖσον, καὶ οἱ γονεῖς τὸν τοῖς παισίν. τούτων δ' εἰσὶν οἱ ἐχθυώμβροι παῖδες, ὑφ' ὧν ὡσθέτερον αἱ γυναῖκες εἰς γάμους ἤχθησαν. τοιαύτη μὲν ἡ νῆσός ἐστιν.

ιέ. Οἱ ὲ τ πολεμίων ἱππεῖς τε καὶ ἐστεδάλησι τοῖς τ Ῥωμαίων ἱππεῦσι κατ' ὀδὸν θρασέως ἐπέκειντο. οἱ Ῥωμαῖοι δ' ὅμως σὺν πᾶσιν ἐγένοντο, καὶ τὰς πολεμίους εἰς τὰ νάπη ἀπήλασαν. ἀλλὰ συχνὰς αὐτῶν ἀπεκτειναν, καὶ τὰς λοιπὰς ὡσαυτοτέρως διώξαντες, εἰνὶς σφῶν ἀπέβαλον. οἱ ὲ πολέμιοι ὀλίγον τινα χρόνον διαλιπόντες, ἀνασσοδρόμησαν τοῖς Ῥωμαίοις ἐ ἀμφὶ τὸν ὲ γραβατέα ὀχυρώσασιν ἀχολουμένοις, πάλιν ἐπέπεσον. καὶ οἱ μὲν ἔμπροσθεν ὲ γραβατέα ὄντες ὡσφύλακας ἐρρωμένως τὸ πρότερον ἠγωνίσαντο· οἱ δὲ πολέμιοι τὰς Ῥωμαίας, καίπερ δύο στρατιῶν, καὶ ἐκείνων πρώτων δύο ταγμάτων αὐτοῖς εἰς ἐπικουρίαν ὑπὸ ὲ Καίσαρος ἐπιπεμφθεισῶν, ἐ ὀλίγον ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχόντων, ἀπὸ τῆ αὐτοῖς μάχης πρόπω παρέξανλες, ἀφ' ἑσπέρας αὐτῶν ἱππομαχίας πρόπω καὶ ἐκεῖνοι καὶ διώκοντοι τοῖς τ Ῥωμαίων ἱππεῦσιν ἴσον ἐπέφερεν κίνδυνον. πρὸς τέτοις δ' οἱ πολέμιοι ἐ ὀλίγοι, καὶ πολὺ ἀπ' ἀλλήλων διεστῶτες, ἐμάχοντο, ἐ εἰς κύκλους καθιστάντες, ἀλλήλους διεδέχοντο. ἐπεὶ γὰ ἡ πρώτη τάξις ἔκαμνεν, ἄλλη νεαλὴς προσῄει, καὶ ἄλλη.

ις. Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ, πολὺ ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, ὲν ὄρεσιν οἱ πολέμιοι ἐστρατοπεδεύσαντο, ὀλίγοι τ' ἐφαίνοντο, καὶ ἧττον ἢ τῇ πρωτεραίᾳ τὰς τ Ῥωμαίων ἱππεῖς εἰς μάχην προὐκαλοῦντο. τῇ ὲ μεσημβρίᾳ, ὲ Καίσαρος τελέα τάγματα, καὶ τὸν ἵππον ἑαυτοῦ πᾶσαν σὺν Γαΐῳ Τρεβωνίῳ, ἐνὶ τ ὑποστρατηγῶν, ἐπὶ τ χάλιν πέμψαντος, ἐξαίφνης πάντοθεν τοῖς ἀμφὶ τ χάλιν ἐπέδραμον οἱ πολέμιοι, ὅτε τ σημείων, ὅτε τ ταγμάτων ἀπέχοντες, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι αὐτὰς προθύμως μαχόμενοι εἰς φυγὴν ἔτρεψαν, ὅτε πρόσθεν ἴσησαν διώκοντες, πρὶν ἢ τῇ τ ταγμάτων ὄπισθεν ὄντων βοηθείᾳ θαῤῥοῦντες οἱ ὲ Καίσαρος ἱππεῖς, τὰς πολεμίους εἰς φυγὴν μεγάλην, καὶ πλαραγμένην, πολλὰς αὐτῶν ἀναιροῦντες καὶ κρατοῦντες, ἔβαλον. (ὅτε γὰ ὲ ἑαυτὰς ὲ φόβος ἀναλαμβάνει, ἢ ὲ ἀπὸ τ ἐστέδων ὀπισθάξις σχολὴν αὐτοῖς ἔδοσαν) μὴ ὸ τῷ μάχῃ τούτῳ πᾶσαι αἱ τ Βρεττιανῶν συμμαχίαι ἀπῆσαν, ὅτε μὴ ταῦτα πολλῇ δυνάμει ἐπ τοῖς Ῥωμαίοις οἱ Βρεττιανοὶ σωιέμιξαν.

ιή. Ὁ μὲν ὲν Καίσαρ τῶν σκεινων γυὲς βαλὴν, ἐπὶ τὸν πολεμὸν Θάμισιν εἰς τῶν ὲ Κασιβελαύνυ μὴ ὲ στρατοῦ ἐπορεύθη χώραν. ὁ δὲ Θάμισις ἐνὶ μόνον τόπῳ, ἐ τούτῳ δυσκόλως πεζεύετο. σύλλῦτε μὲν ὡσαὐτὼς ὁ Καῖσαρ, πολλὰς πεζάς τε ἐ ἱππίας πύλας ὲ πολεμῷ καθιστὰς ἐπὶ ταῖς ὄχθαις παρεπλαγιάζων, ὡς κωλύσοντας εἰς τὸ πέραν ἀφαβαίνειν. ἦσαν ὸ πρὸς τούτοις αἱ ὄχθαι σαφερῶς ὀξέσι καθαπεπηγμένοις κεκραυμμέναι· ἐ ἄλλοι σαφορὶ ὲ αὐτοῦ τρόπῳ σὺν τῷ πολεμῷ πεπηγμένοι, ὑπὸ τῷ ὕδατι ὑκαλύπτοντο. ὁ μαθὼν ὡσαὐτὸν τ αὐτομόλων καὶ τ αὐτομόλων ὁ Καῖσαρ, τὸν ἵππον ὡσπέμψας, τοῖς τάγμασι ταχέως παρήγγειλεν ἕπεσθαι. τοσαύτη ὸ ὡσθυμία τε ἐ ταχύτης οἱ σφαῦται ἐπορεύθησαν, ὥστε τὸν σκείνων ἔχειν ὁρμὴν, καίπερ τῇ κεφαλῇ μόνον ὲ ὕδατος ἀναδυομένων, οἱ πολέ-

πολέμιοι μὴ ὁλωθέντες, φυγῇ τὰς ὄχθας ἔλιττον.

ιθ'. Ὁ δὲ Καισβελαῦνος (ὡς καὶ ἤδη δεδήλωται) δι' ὀκτὼ ἡμερῶν μάχας λαμπρὰς, πολλοὺς μὲν ἄλλους πόσους διαφθείρει δυνάμενος· πεζικιλίους δὲ μόνον καὶ ἑξακισχιλίους, σὺν τούτοις τοὺς τῶν Ῥωμαίων ὁδοὺς παρεστήρει. καὶ ὀλίγον ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ἐν ὑλώδεσι καὶ δυσβάτοις κρυπτόμενος τόποις, ὅπως τοὺς Ῥωμαίους πορευσεται καθαμαρτοι, τοὺς ἀνθρώπους σώζοιτο, καὶ τὰ βοσκήματα πάντα εἰς τὰ νάπη συνάγῃ· ἐπειδὴ ὁ ποτὲ δι' ἁρπαζειν τι καὶ ληίζεσθαι ἕνεκα καὶ τοὺς ἀγροὺς οἱ τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς ἐπὶ τὴν λείαν διαπεράσειε, πανταχόθεν τῆς ὕλης ἐσταδαιεῖς ἐπ' αὐτοὺς ἐξέπεμπεν, οἳ σὺν μεγάλῳ τῶν τοῦ Καίσαρος ἱππέων κινδύνῳ αὐτοῖς συνεμίγνυον. ὥστε τῷ λόγῳ τῶν ἐσταδαιέων τούτων δεῖσι τοὺς Ῥωμαίους δι' εὐρύτητος καὶ τὴν χώραν σπάνιν. ἐν δὲ τοῦτο μόνον σχεδὸν τοῦτο τῷ Καίσαρι ἐλέλειπτο, τὸ τοὺς σταλίωνας ἀποπέμπειν τῶν τραυμάτων μὴ ἐπιτρέπειν· ἀλλὰ πολλοὺς μόνον τοὺς τὰ ἀγροὺς ληίζομένους, καὶ τὰ οἰκοδομήματα καπνικαίοντας, τοὺς πολεμίους βλάπτειν, ὅσον ποσσὶν τε καὶ ὁδεύειν οἱ τραυματικοὶ δύναιντο σταπῶντες.

κ'. Ἐν τούτῳ δὲ ἀπὸ τῆς Τελβοναπῶν (πόλις δὲ ἐστὶν αὕτη παισῶν χεδὸν τῶν τῆς χώρας ταύτης ὀχυρωτάτη· ἐξ ἧς νεανίας τις Μανδοβραλίων ὄνομα, τὰ δὲ Καίσαρος φρονῶν, πρὸς αὐτὸν ἐς ἤπειρον διεσώκει. ὁ μὲν γὰρ αὐτοῦ πατὴρ Ἰμανουέντιος ἐν ταύτῃ πόλει πολὺν χρόνον βασιλεύσας, ἐπειτα ὑπὸ δὲ Κασσιβελαύνου ἐπιφόνευθ· αὐτὸς δὲ φυγὼν τὸ βίαιον διέφυγε) πρεσβεις πρὸς τὸν Καίσαρα ἦκον, ὑποχωρήσαν μὲν σφᾶς αὐτοῦ, καὶ τὰ παραγγελθησόμενα ὑπ' αὐτοῦ ποιήσειν ὑπισχνούμενοι· αἰτῆσις δὲ αὐτὸν, ἀπὸ τοῦ Κασσιβελαύνου τὸν Μανδουβράπον ἀμύνεσθαι, καὶ αὐτὸν τὸ πλεως καὶ σφῶν ἄρξοντα πέμπειν. ὅτι μὲν ταῦτ' ἔλεγον. αὐτοῖς δὲ ὁ Καῖσαρ ὁμήρους πιπρασκόντα, καὶ σῖτον τῇ στρατιᾷ ἐπαγγείλας, τὸν Μανδουβράπον αὐτοῖς συνεπέμψατο. ἐκεῖνοι δὲ τὰ ὡμολογημένα ποιοῦσιν εὐθὺς, καὶ ὁμήρων τὸ ῥητέντα ἀριθμὸν. σῖτόν τε ἐπεμψαν.

κά. Τὰς δὲ Τελβόνας ἀμφυλάξαντος ἀγγέλους δὲ Καίσαρος, οἱ Κενιμανοὶ καὶ οἱ Σεγοντιακοὶ, καὶ οἱ Ἀγκάλιτες, καὶ οἱ Βέβρακοι, καὶ οἱ Κάσσοι, ἀμφὶ πρεσβειῶν τῷ Καίσαρι συνεχώρησαν. αὐτῶν δὲ κατέμαθε, τὸν δὲ Κασσιβελαύνου πόλιν, νάπαις τε καὶ ἕλεσι κεκρυπτομένην, ἀ πολὺ σπουδὴν ἀπέχειν, καὶ ἐν αὐτῇ ἀνθρώπων τε καὶ βοσκημάτων πολὺν ὄχλον συνειληλυθέναι. ἔστι δὲ πόλις παρὰ τοῖς Βρεττανοῖς, ὅταν δρυμὰ δύσβαλα συνελθόντα τε καὶ ταφρεύμασι ὀχυρώσωσιν· ὅπως τοῦ τὰς τῶν πολεμίων ἐπιδρομὰς ἀπεφυγεῖν ἕνεκα σωματροίζοντας. σώζονται μὲν ὁ Καῖσαρ σὺν τοῖς τάγμασιν ἀπῆλθε, καὶ τὸν τόπον φύσει τε καὶ τέχνῃ ὀχυρὸν εὑρὼν, ὅμως ἀμφοτέρωθεν προσέβαλεν· οἱ δὲ πολέμιοι, ὀλίγον μείναντες, ἐπειδὴ τὸ μέσον ἔχειν σφᾶς ἐώρων, οὐ δι' ἄλλα τῆς πόλεως ἑαυτοὺς ἔρριψαν μέρος. πολλὰ μὲν ἐνταῦθα εὑρέθη βοσκήματα· καὶ πολλοὶ τῶν πολεμίων ἐν τῇ φυγῇ ἁλόντες, διεφθάρησαν.

κβ'. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ Κασσιβέλαυνος ἐπὶ τὸν Κάντιον τὸν ἧς ἤδη ἐρρέθη, ὡς παραθαλασσία εἴη) πρὸς τοὺς τούτης τῆς χώρας τέσσαρας βασιλέας, Κιγγετόρυγά τε, καὶ Καρυίλιον, καὶ Ταξιμάγυλον, καὶ Σεγόναξα, ἀγγέλους πέμψας, ἐκέλευε μεγάλην τάχιστα συναγαγόντας δύναμιν, τῷ δὲ ναυσταθμῷ δὲ Καίσαρος τραξπάδῳ προσβάλλειν, καὶ, ἢν δύνωνται, ἐξ ἐφόδου αὐτὸ αἱρεῖν. τούτων ὁ ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, καὶ τὸ σφίσι πεσσυχθὲν, ὁρμισάντων, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξ ἀπροσδοκήτου ἔξοδον ἐπ' αὐτοὺς ποιήσαντες, συχνοὺς ἀπέκτειναν· καὶ τοὺς τούτοις ἕνα τῶν στρατηγῶν, τὸν Κιγγετόρυγα, λαβόντες, σῶοι ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀνεχώρησαν. ὁ δὲ Κασσιβέλαυνος τοῦτ' ἀκούσας, καὶ τοσαῦτα ἤδη, δηωθείσης τῆς αὐτοῦ χώρας, καὶ λαφυρωσῶν ἀπ' αὐτοῦ τοσούτων πόλεων, ζημιωθείς, ἀμφὶ κομίδῃ δὲ Ἀτρέβατος πρέσβεις τῷ Καίσαρι πέμψας, αὐτῷ προσεχώρησεν. ὁ δὲ Καῖσαρ σὺν τῇ ἠπείρῳ, ἀμφὶ τὰς τῶ Γαλατίας ἐξαίφνης κινήσας, χειμάζειν ἀμφοῖν, καὶ ὀλίγον ἔτι δὲ θέρους μέρος ὑπόλοιπον εἶναι, καὶ τοῦτο εὐχερῶς δύναται ἀναλίσκειν λογιζόμενος, ὁμήρους μὲν τῷ Κασσιβελαύνῳ ἐπήγγειλε· καὶ πρὸς δυσμὰς κατ' ἔτος τοῖς Ῥωμαίοις οἱ Βρεττανοὶ τότε ἀμφὶ τέξας, τῷ Κασσιβελαύνῳ ἀπεῖπε τόν τε Μανδουβρατίωνα, καὶ Τελβοναπὰς μὴ βλάπτειν.

κγ'. Αὐτὸς δὲ ὁμήρους λαβὼν, ἐπὶ τὸν θάλασσαν ἀπήγαγε τὸν σταλιὰν, ὅπου τὰς ναῦς εὗρεν ἐπισκυασθείσας. πάντας μὲν δὴ εἰσβαλὼν εἰς τὸν θάλασσαν, ὅτι τε πολλὰ εἶχε παρ' ἑαυτῷ ἀνδράποδα, καὶ ὅτι συχνὰς τῶν νεῶν ἡ ναυπηγουμένας, ὡσεὶ ἧς δεδήλωται, κατέδυσε, σὺν δύο μέρεσι τὸ στράτευμα ἀμφιβάζειν διενοήθη. συνέβη δ', οὐ τοσούτων νεῶν

πολήθης, ὡ τοσότοις πλοῦς, ὅτε ὡ τῷ ἔτει τότῳ, ὅτε ὡ τῷ σρόδει, μηδεμίαν κωλύσαντα δήναμ. ἀλλ' οὐ τ̃ κινῶν αὐτῷ ὡκ τ̃ ἠπείρε ἀποπεμπομένων, τ̃ τε ℈ πρότερε πλοῦ, μ̃ τὸ ὡκτεθῆναι τὰς σραλιώτας, ἡ τ̃, ἂν ὁ Λαβιηνὸς ἐναυκτήγησεν, ἀὶ σύμπασαι ἐξήκοντα ἦσαν τ̃ δρομικῶν, ὀλίγαι εἰς τὸν Βρεττανίαν ὑπηνέμησαν· αἱ ὃ λοιπαὶ τὸμπαλιν ὑπὸ ℈ ἀνέμε ἀπεώθησαν. ταύτας δὲ χρόνον τινὰ μάτην ὁ Καῖσαρ ἀναμείνας, μη τῇ ℈ ἔτυς ὥρᾳ (ὁ μὲν γὰ κύναρ℗ ἐπλησίαζε) ἀποκλειθῆ ℈ πλοῦ, ἐνόησεν τὰς σραλιώτας ταῖς ναυσὶν ἐνῆκε, ἐ πολλῆς συνεπεχθείσης χαλάνης, ὡ τ̃ δυσπόρε φυλακῆς δρομένης ἀναχθεῖς, πάσαις σώαις ταῖς ναυσὶ ὑπὸ τὸν ἐω τῇ ἠπείρῳ προσώκειλε.

κθ'. Τὰς δὲ ναῦς ἐξελκύσας, ἐ τὸν τῶν Γάλλων σώδον ὡ τῇ Σαμαροβρίννῃ τελέσας, ἀφ' τὸ τῷ ἔτει τότῳ σπάνιον τ̃ σῖτον ὡ Γαλατίᾳ φῦναι, ἄλλως ἢ τοῖς ἄλλοις ἔτεσιν τὸν σραλιὰν ὡ χειμῶδίοις ἠναγκάδη ἀφ-ιπέσθαι, ἡ τὰ τάγμαθα εἰς πολλὰς πόλεις ἀφ-ασπᾶν. ἓν μὲν ἔν τ̃ παγμάτων Γαΐῳ Φαβίῳ, ἐνὶ τ̃ ὑποσρατηγῶν, τοῦ αὐτὸ εἰς τὸν τ̃ Μορίνων χώραν ἄγειν ἕνεκα, παρέδωκεν· ἓν ὃ ἐ τῷ Κοΐντῳ Κικέρωνι, ℈ αὐτὸ εἰς τὸν τ̃ Νερουΐων ἄγειν χώραν, ἐ ἄλλο Λευκίῳ Ῥοσκίῳ, εἰς τὸν τ̃ Ἐσουῶν ἄγειν ἔδωκε. τέτρτον ὃ, πλησίον τ̃ Τρευήρων ὡ τῇ τ̃ Ῥήνῳ χώρᾳ χειμάζειν ἕνεκα, τῷ ὑπάρχῳ Τίτῳ Λαβιηνῷ παρέδωκε. τρία δὲ ἄλλα ἐν τῇ τ̃ Βελγῶν χώρᾳ ἀφ-άξας, τότοις Μάρκον Κράσσον, ἡ Λεύκιον Μευνάτιον Πλάγκον, ἡὶ Γαΐον Τρεβώνιον ἐπέτρεψεν. ἄλλο ὃ σρὸς τότοις ὁ νεωσὶ πέραν ℈ Ἴρε κωλελέξατο, ἐ πέντε σρατόπεδα εἰς τὸν τ̃ Ἐβουρόνων χώραν, ὧν οἱ πλεῖσοι μεταξὺ τ̃ Μόσης ἡ ℈ Ῥήνε οἰκᾶσι, ἡ τότε ὑπό τε ℈ Ἀμβιόρυγ℗, ἡὶ τοῦ Καλιβέλκε ἐβασιλεύον℔, πέμψας, Κοΐντον Τιτύριον, ἡὶ Λεύκιον Αὐρογκυλήϊον Κόττα, τοῖς σραλιώτις τότοις ἐπέτρεψεν. ὅτω μὲν ἔν τὰ τάγμαθα ἀφ-ασπάσας, ῥᾳδίως τῇ σιτοδείᾳ ἠγείτο προνενοημένᾳ· ἡ τὰ χειμάδια σὺ δ' ὅμως πάντων τ̃ παγμάτων τότων, πλὴν ℈, ἃ εἰς τὸν μάλισα ἠγεμόνην τ̃ Γαλατίας χώραν τῷ Λευκίῳ Ῥοσκίῳ ἔδωκεν ἄγειν, πάγμαθ℗, ἐν ὀγδηκονῖα σαδίων μυριάσι σειχίζετο. αὐτὸς ὃ ἕως ἃ τὰ χειμάδια κρᾶτωθέντα γινώσκοι, ἐν τῇ Γαλατίᾳ διενοῆτο καλαμένειν.

κέ. Ἦν δ' ἐν τῇ τ̃ Καρνύτων χώρᾳ Ταγγήτ℗, ἀνὴρ ℈ γένες τὰ σρώτισα ἀνήκων, ἃ πρόσθεν οἱ πρόγονοι τῆς χώρας ἐβασιλεύεσαν. τότῳ ὁ Καῖσαρ, ἡ τ̃ αὐτοῦ δρόσης, ἡ τ̃ ὠφέλε ἅμα εἰς ἑαυτὸν εὐνοίας ἕνεκα, (ἐν πᾶσι μὲν γὰ τοῖς ἑαυτοῦ πολέμοις πισοτάτῳ σκείνῳ ἐχρήσαθ) τὸ τ̃ σρατήγιον ἀπέδωκεν. τῷ ὃ τ̃ βασιλείας αὐτοῦ τελέτῳ ἔτι, οἱ δυσμενεῖς αὐτοῦ, πολλῶν τ̃ πόλεως δρόντων τότε ℈ πρόγονοι αἰτίαν μεγάνημένων, ἐξ ἐμφανῶς ἀπέκτειναν. Ἀφελθόντων ὃ τότων τῷ Καίσαρι, αὐτὸς φοβηθεὶς (σφ̃ς γὰ πολλὰς ἦν ἔτ℗ ὁ φόν℗) μὴ ἐπδρεύσαι τινὲς ἡ πόλις τ̃ Καρνύτων ἀπ-ῃ, Λέκιον Πλάγκον σὺν τῷ πάγματι σὰ τ̃ τ̃ Βελγῶν χώρας εἰς τὸν τ̃ Καρνύτων ἐξεπέμψατο, ἡὶ σνθῦτα ἀφ-χειμάζειν παρήγγειλε, σκείνῳ ὃς αἰτίᾳ ℈ φόνε ℈ Ταγγητίε γινώσκοι, τότε συμβούλ℔, ὡς ἑαυτὸν πέμπτ℗ ἐπιτέλας. σὺ τότῳ ὃ πάντες οἱ ὑποσρατηγοὶ, ἡὶ χιλίαρχοι, οἷς τὰ πάγματα παρεδέδωκει, αὐτῷ ἐπέσειλαν· εἰς τὰ χειμάδια ὡθροισθέντ℔ σφᾶς, ἡὶ αὐτὰ ἤδη κρᾶτωθήναι.

κς'. Πεντεκαίδεκα δ' ἡμερῶν, ἀφ' ἂν εἰς τὰ χειμάδια παρεγένετο, παχὺ δορύβε τι ἡὶ ἀποσάσεως ὅ, τι Ἀμβιόρυξ, ἡ ὁ Κατίβελκ℗ ἤρξαντο, αὐτοὶ μὲν γὰ σὺν τῇ σφῶν χώρᾳ, τῷ τε Σαβίνῳ ἡὶ τῷ Κόττᾳ σὺ πᾶσι παρήγγειλαν ἑτοίμως ἑαυτὰς παραχώντες, ἡὶ σῖτον εἰς τὰ χειμάδια σωυνεγκώντες, τέλ℗ ταῖς ℈ Ἰνδεκιομάρε ἡὶ τ̃ Τρευήρων ἀγγελίαις ἀνεπείσθησαν, ἡὶ εὐθὺς τὰς σφῶν ἐποτρύναντες, τὰς τ̃ Ῥωμαίων ξυλευτὰς ἐξ ἀφυλάκτε σωέλαβον, ἐ σὺν πολλῇ σραλιᾷ τῷ τ̃ Ῥωμαίων χαρακώμαθι ἐπέθεσθαι. ἐπδὴ ὃ ὅπλα λαβόντες εὐθὺς οἱ Ῥωμαῖοι, ℈ ἐρύμαθ℗ ἐπέβησαν, ἐ σὶ ἐνὸς τῦ σρατοπέδε μέρες ἐπὶ τὰς πολεμίας ὡκπεμφθέντες Ἰβηρές τινες ἱππῖς ἱππακράτησαν, τότε δὴ ℈ ἐπ τὸ χαράκωμα αἴρειν ἀπογνόντες οἱ πολέμιοι, τ̃ μὲν σφετέρων ἐπαύσαν℔· τῇ ὃ σφῶν συνθήκᾳ πνας τ̃ Ῥωμαίων εἰς σύλλογον συνεβόησαν, ἔχειν τὶ αὐτοῖς εἰπεῖν, ᾧ τὰ ἀμφορα διαλύειν ἐλπίσαν, λέγοντες.

κζ'. Πρὸς αὐτὰς μὲν ἦν Γαΐῳ Καρπινήϊ℔, ἱππεῖς Ῥωμαῖ℔, τῶτε Τιτυρίῳ οἰκεῖ℔, ἐ Κοΐντ℔ Ἰάνι℔, σὰ τ̃ Ἰσπανίας πῖς, ὃς ἡ σρέφθεν ὑπὸ ℈ Καίσαρ℗ πεμπόμ℔, σφᾶς τ̃ Ἀμβιόρυγα φοιτᾶν εἰώθει, ἐπέμφθησαν· πρὸς ὃς ὁ Ἀμβιόρυξ ἔλεξε τοιάδε. Ἐγὼ μὲν, ἔφη, οἶδ' ἃ ℈ Καίσαρ℗ εὐπάσηνα, πολλὰς αὐτῷ ὁμολογῶ χάριτας ὀφείλειν. ὑπ' αὐτοῦ μὲν γὰ ℈, ὅ τῆς πρὸχώρεις

Λὸ-

Ἀδβαλικοῖς κατ' ἔτος ἀπέφερεν, διασμοῦ ἠλευθερωμένην· ὑπ' αὐτῷ ἦ ἐ τ ἐμόν, ἐ τ ἔ αὐδελφῷ υἱόν, ὃς ἐν χώρᾳ ὁμήρων πεμφθέντας, ἐν δηλείᾳ οἱ Ἀδβαλικοὶ κατεῖχεν· ἐγὼ ἀπέλαβον. ὅπ ἦ τῷ ὑμῶν χαρακώματι προσέβαλον, ἀ τοῦτο τῇ ἐμῇ γνώμῃ, ἀλλ' ὑπὸ τ τ Ἐβρόνων πόλεως ἀναγκαδείς, ἐποιησάμην. τοιαύτη γάρ ἐσιν ἡ ἐμὴ βασιλεία, ὥστε ἀ πολεῖον ἐμὲ ἐπὶ τῷ ὄχλῳ, ἢ τ ὄχλον ἐπ' ἐμοὶ δύνασδαι. αἰτία ἦ τῇ ἐμῇ πόλει ἔ πολέμου ἐγένετο, ὅπ τῇ πάσης τ Γαλατίας ταχίσῃ καδ' τ Ῥωμαίων σωμοσίαν ἀντέχειν ὀκ ἠδυνήδη. τότε ἦ πέμψαν τὼ ἐμὼ πατρόνητα δύναμαι διδόναι. ἔχ ὅτω μὴ ἦ, ἔφη, ἀπειρός εἰμι στρατιωτῶν, ὥστε τῇ ἐμῇ δυνάμει θαῤῥεῖν, ἔ δῆμον τ Ῥωμαίων κρατεῖν δυνήσεδαι. ἀλλ' αὕτη ἐσὶν ἡ συμπάσης τ Γαλατίας βουλή. καὶ ἤδε ἡ ῥητὴ ἡμέρα ἔ πᾶσι τοῖς ἔ Καίσαρος χειμαδίοις (ἕκαστον τοῖς ἐν τῇ ἑαυτοῦ χώρᾳ) προσβάλλειν, μὴ τάγμα τάγματι δύνηται ἐπικουρεῖν. ὑ ῥᾳδίως ἦ Γάλλοι ὄντες Γάλλοις τοῦτο οἱ Ἐβρόνες (ἄλλως π ἐ τ τῶν ἐλευθερίαν ἀναλαβεῖν ἕνεκα ταύτης φανομένης τῆς βουλῆς) ἠδυνήδησαν ἐξαρνεῖσθαι. ἐγὼ ἦ δι' αὐτῶν καδ' τὸ δίκαιον ἀρκέντως ποιήσασδαι νομίζων, ἔ πρὸς τ Καίσαρα δέοντος νῦν θέλω μεμνῆδαι· ἱκετεύω τε ὑμᾶς τοῦτο τ Τιτούριον, τ δ' ἑαυτοῦ ἐ τ τραπεζιτῶν πρόνοιαν ποιεῖδαι σωτηρίας. Γερμανῶν μὲ γὰρ πολλὴ δύναμις τ Ῥῆνον διέβησαν. οἱ δύο ἀπὸ ταύτης ἡμερῶν σὺν ἁδε παρέσοντες. ὡς ἐγὼ ἐπαινοῖμι ἂν αὐτὸν, τὸ πάγμα σὺν ἁδε, πρὶν ἢ τὰς ὁμήρους αἰσθάνεδαι, ἢ πρὸς τ Κικέρωνα, ἢ πρὸς τ Λαβιηνὸν ἄγειν. ὧν ὁ μὲν τεσσαρακόσια τάδια, ὁ ἦ ὀλίγῳ πλεῖον ἀπέχων. ἐγὼ δὲ, ἔφη, ὑμῖν ὑπισχνοῦμαι, καὶ εἰς τοῦτο αὐτὸς ὀμνύμι, σὺν τῆς ἐμῆς χώρας ἀσφαλῆ ὁδὸν. ταῦτα γὰρ ποιῶν, καὶ τὼ ἐμὴν πόλιν ἄμα εὐεργετήσω, ἔ χειμαδίων αὐτῷ ἀπαλλάξω, καὶ τῷ Καίσαρι, ἀνδ' ὧν μ' εὐποίησε, χάριν ἀποδώσω. Τούτων μὲν ὕτω τότε λεχδέντων, ἀπιὼν ᾤχετο ὁ Ἀμβιόρυξ.

κή. Καρπηνίῳ δὲ, καὶ Ἰούνιος, ἃ ἠκηκόεσαν, πρὸς τὺς ὑπερατηγὺς εὐδὺς ἀπήγγειλαν. οἳ τῇ ταχίσῃ τότε πρόγμαδι καδαπλαγέντες, καίπερ τούτων ὑπὸ πολεμίᾳ λεχδέντων, ὅμως αὐτῶν δεῖν ἀμελεῖν ὀκ ἡγήσαντο· μάλιστα τοῦτο ἀναπειδόμενοι, ὅπ πόλιν ὕτω ταπεινὴν ἔ Ἐβρόνων πόλεμον τοῖς Ῥωμαίοις αὐτομάτως τολμῆσαι ἐπιφέρειν, ὑδὲ πόπε ὀκ ἂν ἠγήσαδ'. τὸ πρᾶγμα τοιγαρῦν τοῦτο τῇ βουλῇ ἀναχοινώσαντες, πολλὰ ἀλλήλοις συνέδη διάφορα. τῷ μὲν γὰρ Κότᾳ, καὶ τοῖς πολίταις χιλιάρχοις τε ἑ ταξιάρχοις, ὑδὲν εἰκῇ δεῖν ποιῆσαι, ὕτε σὺν τ χειμαδίων, ὑ παρανέντος ἔ Καίσαρος, ἐξιτέον ἐδόκει. τὰς τυχούσας γὰρ τ Γερμανῶν δυνάμεις, καθιωδέντος ἔ τραπέδῃ, δύναδαι ὑπομένειν· μαρτύριον δὲ, ὅπ τὼ πρώτω τ πολεμίων ἐῤῥαμμένως ὑπέμειναν πρόσβολὴν, καὶ πολλὰ αὐτὺς ἐκπρεπῶς καδιεραιωμάτισαν. καὶ πρῶτον μὲν ἐπιτηδείων σὐδενὸς ὀκ εἶναι· ἔπειδα ἦ, σὺν τ ἐγγὺς χειμαδίων, καὶ ὑπὸ ἔ Καίσαρος βοηδήσεδαι· τέλος δ' ὑδὲν αἰσχρότερον εἶναι, ἢ καδ' τὼ τ πολεμίων γνώμην περὶ τ πάντων βουλεύεδαι.

κθ'. Ὁ ἦ Τιτούριος τἀναντίον, ὀψὲ μεταπεμψάμενος αὐτὺς ἐβόα, ἐπεὶ πολεῖς δυνάμεις σὺν τοῖς Γερμανοῖς σφᾶς πολιορκήσαι, ἢ π δεινὸν τοῖς πλησίον χειμαδίοις συμβαίη καὶ ἐ καιρὸν εἶναι μέλλειν· νομίζειν μὲν γὰρ τὺς Γάλλους, τ Καίσαρος εἰς τὼ Ἰταλίαν ἀποχωρῆσαι. Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως πώποτε, ἔφη, τῷ Ταυρινίῳ ἐπεβούλευσαν· ὅπ τοσοῦτον ἡμῶν καταφρονοῦντες, αὐτοῦ παρόντος, τῷ χαρακώματι προσέβαλλον. ὡς ἀὐτὸ ἦ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἐ ὡς τὼ τ πολεμίων βουλὴν ἐπιβλέπω. πλησίον μὲν γὰρ ὁ Ῥῆνος, καὶ τ ἔ βασιλέως Ἀριοβίστου γειτονία, πὰς δ' ἡμᾶς πρόοδος καδ' σφᾶς νίκαις βαρείαις οἱ Γερμανοὶ φέρουσι· φλεγμαίνει ἦ καδ' ἡμῶν πᾶσα ἡ Γαλατία, τοσοῦτον ὠβριωδεῖσα, ὥστε ὑπὸ τοῖς Ῥωμαίοις γηύσαδ, ἐ τ σφῶν ἐν τῷ πολέμῳ πρόοδον δόξης ἀπεστερῆδαι. πρὸς τούτοις δὲ, τ Ἀμβιόρυγα ἄνδρ πν ἐλπίδος τ πόλεμον βουλεύσαδ, πὶς ἂν νομίσειεν; ἀσφαλὴ μὲν ἐσὶν, ἔφη, ἐν παντὶ ἡ ἐμὴ γνώμη. εἰ μὲν γὰρ ὠδὺν δεινὸν συμβήσεται, ἀσφαλῶς πρὸς τὸ πλησίον τάγμα ἀφιξόμεδα· εἰ ἦ μεῖζόν τ Γερμανῶν ἡ Γαλατία πᾶσα, ὡς λέγεται, ὁμογνωμονήσαι, ἐν μόνῃ κεῖται τῇ ταχύτητι ἡ σωτηρία. ὁ δὲ ἔ Κότα, καὶ τ ὀκ ἐμοὶ ὁμογνωμονούντων λόγος, πίνα ἐλπίδαι ἔχει; εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐξαπίνης κίνδυνος, δεινός· ἀλλά γε ἡ μακροχρονία πολιορκία, καὶ τ ἐπιτηδείων ἀπορία φοβερά. Ὁ μὲν Σαβῖνος ὕτως εἶπεν.

λ'. Τῶ δὲ Κότα, καὶ τ σφῶν ταξιάρχων αὐτῷ μάλιστα ἀντιχόντων, Ἀλλὰ γὰρ νικᾶτε, ἔφη, ὑμεῖς, ἐπεὶ βούλεδε· ἐ ταῦτα μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἐβόα, ὥστε τὺς πολίτας τ τραπεζιτῶν ἐξακοῦσαι· Οὐ μὲν γὰρ ὅτος εἰμὶ, ὅσις τ ἔ θανάτου κίνδυνον ἐξ ὑμῶν μάλιστα πάντων

φοδώμαν· ὅτοι δὲ φρονήσαντων οἱ γαλάται, καὶ εὐθύνας λάβῃ σοῦ, εἰ τι δεινὸν ἐκείνοις συμβῇ, ἀπαιτήσονται. οἷ, εἰ σὺ νῦν συγχωρεῖς, πρὸς τὰ πλησίον χειμάδια αὖθις παρελθόντες, καιρὸν μὴ τῶν ἄλλων δι πολέμων ὑπομένουσι τύχῃ· ἀλλ' ἢ τῶν ἄλλων, ὡς σὺ κελεύεις, ἀποχωρήσαντες, ἢ μαχαίρᾳ, ἢ λιμῷ αἰχρῶς ἀποθανοῦσι· Ταῦτα μὲν ὕτως ἐλέχθη.

λά. Ἐξανασταίσης δὲ εὐθὺς ἐκ τῆς ἐκκλησίας οἱ γαλάται, καὶ ἀμφοτέρους συμβάντος, μὴ τῇ σφῶν αὐθαδείᾳ, ἢ ἀμφόδοις ἐν μείζῳ κινδύνῳ τὸ κοινὸν πρᾶγμα καθιστήσιεν, ἐκέλευον. Τοῦτο δὲ ἔφασαν, ῥᾴδιον εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἢ μένειν, ἢ ἐξιέναι, ἢν μόνον αὐτοὶ ὁμογνωμονῶσι· τὸναντίον δὲ ὑμῶν ἀμφιρόντων, ἐδέμιλία ἡμῖν φαίνεται σωτηρία· Αὕτη μὲ ἕως μέσων νυκτῶν ἡ ἀμφισβήτησις ἐσχώρησεν. τέλος δὲ ὁ Κότιος ἠπάτος ὁμολογεῖται, καὶ τὸν Σαβῖνον ὡς κρατοῦσαν ἀποδέξατο γνώμην. ἅς ἅμα τῇ ἡμέρᾳ πορεύσεται ἐψηφίσθη. τὸ δὲ λοιπὸν τῆς νυκτὸς μέρος κεκμηκότες διετέλεσαν οἱ γαλάται, ἅ τε δύνῃ μετ' ἑαυτοῦ φέρειν, σκοπῶν ἕκαστος, καὶ ἃ ἐκ τῶν σκευῶν δέοι καταλείπειν. παντὶ τρόπῳ δὲ ἐπενόησαν ὅμως, ὅπως μήτε μένοντες κινδυνεύωσι, μήτε κιόντων τῇ ἀληθείᾳ τῶν γαλατῶν ὁ κίνδυνος ἐλάττων αὐξηθῇ· ἅμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐπὶ πολὺ ἀναβεβηκυίᾳ τῇ φάλαγγι, καὶ σὺν πολλῷ σκοτοφόρῳ πλήθει, ἦκον ὡς ὑπὸ πολεμίων, ἀλλ' ὡς ὑπὸ φιλιππίστων τε καὶ πιστοτάτων ἀνδρὸς Ἀμβιόρυγος πεισθέντες, ἐξέμασαν.

λβ'. Οἱ δὲ πολέμιοι ἔκ τε τῶν νυκτὸς ἐν τῷ τῶν Ῥωμαίων ἠθυμημένῳ θορύβῳ, καὶ ἐκ τῶν γαλατῶν ἀρχυπενήτων κτύπῳ, βεβλεύσθαι αὐτὸς τὴν ἔξοδον πεμπασθέντες, ἐνέδραν αὐτοῖς ἐκάθισταν, καὶ εἰς δύο μεσισθέντες, ἐν καπῃ, ἐπιτηδείᾳ, καὶ κρυπτῇ χωρίῳ. ἐκ τῶν Ῥωμαίων χαρακώματος ἓξ ἐ δέκα μόνον ἀπέχων σταδία, ἐκείνης ἀνέμενον. καὶ μέσης τῆς αὐτῶν φάλαγγος εἰς μέσα ἄγκος καθέβησαν τος, ἀμφοτέρωθεν δ' ἄγκους τότε οἱ πολέμιοι ἐπιδραμόντες, τὰς τε ἐκάτερας τῆς φάλαγγος ἔβλαβον, καὶ τὰς πρώτας δ' ἀναβαίνειν ἀπεκώλυον, ἐ μαχίμοις τοῖς Ῥωμαίοις ἐν τῇ δυσχωρίᾳ ὅσπ αὐτὴν ἤρξαντο συναπτειν.

λγ'. Τότε μὲν ἔν ὁ Τιτύριος ἐδὲν τέλεων ἀφόβως ἀφιδὼν, τρέμειν τε καὶ ἀμφιτρέχειν, καὶ τὰς ἀσπίδας παραπίπτειν. ταῦτα δὲ σὺν πολλῷ φόβῳ πάντ' ἐποίει, καὶ τοιαῦτα, ἃ ὡς πάντα αὐτὸν ἐπιλείποιεν, παρεῖχε δόξαν. ὁ τοῖς ἐν αὐτῷ τῷ προγεγραμμένῳ ἀρχομένοις βυλεύσας, φιλεῖ συμβαίνειν. ὁ δὲ Κότος αὖτ' ἐν τῇ ὁδῷ συμβήσεσθαι ἐδόκει ἐνοηθῆναι, καὶ ἀφ' ταῦτα τῶν ἔξοδον ἐ συμβαλεῖσθαι· καὶ τότ' ὡς ἠδύνατο τ κοινὸς ἐπιμελεῖτο σωτηρίας, εἰς μὲν τὸ παρακαλεῖν καὶ παρορμᾶν τὰς γαλάτας, γρατηγὸν, εἰς ὃ τὸ ἀθρόως μάχεσθαι, γαλάτων ἑαυτὸν παρέχων. ἀφ' ὃ τὸ τ φάλαγγος μῆκος, αὐτῶν πᾶσαν παρεῖναι, καὶ ἃ ἐκάστοτε δέοι ποιεῖν, μόνος ἀφίστασθαι μὴ δυνάμενος, τοῖς γαλάταις παρήγγειλε, πάντα τὰ σφῶν σκευοφόρα καθοπλίσασθαι, εἰς κυκλοπερὲς χῆμα πάσεσθαι. ὁ καίπερ ἐν τοιούτῳ ὄντι μεμπτὸν ἔργῳ, ἐ καλῶς δ' ὅμως τόπ συνέβη· τοῖς μὲν γὰρ Ῥωμαίοις τῶν τ σωτηρίας ἠλάπωσεν ἐλπίδα· τὰς δὲ βαρβάρους εἰς τῶν μάχῃ ἀθρόους ἀπειρήκασιν, ὅπ ὄντ ἄνδρ πολλῶν ἀθυμίας καὶ μεγάλα φόβου ταῦτα ὑπὸ τ Ῥωμαίων ἐδόκει πεποιῆσθαι. ἀφ' τότοις δ' οἱ γαλάται (ὁ συμβαίνειν ἐν τοιούτοις ἢν ἀναγκαῖον) πάντοθεν ἀπὸ τ σημείων ἀπελθόντες, ἃ ἕκαστος πεπάτηκα ἔχει, ταῦτα ἐκ τ σκευοφόρων ἁρπάζειν ἔσπευδον· ὅτ' ἄλλο ἐνθένδε ἀπὸν βοᾶς καὶ ὀδυρμοῦ ἐξηκούετο.

λδ'. Τὰς δὲ βαρβάρους τόπ ἡ βυλὴ ἐκ ἐπέλιπεν. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἠσυχίους ἀνὰ πᾶσαν τὴν τάξιν κηρυκεύσας ἐκέλευσεν· μηδένα τὸν ἑαυτοῦ ἀπολείπειν τάξιν (αὐτῶν μὲν γὰρ εἶναι τὸν λείαν, καὶ ταῦτα σφίσι ἀφυλαξίαν, ἅπερ οἱ Ῥωμαῖοι καθελεῖν) μόνον δὲ πάντα ταῦτα ἐν τῇ σφῶν κεῖσθαι ἀλκῇ νομίζειν. ἦσαν δ' οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀλκῇ καὶ πλήθει ἀνδρῶν τοῖς πολεμίοις ἴσοι, καίπερ ὑπὸ τ τύχης ἐναντιούμενοι, καὶ ἐκ ὄντ' αὐτοῖς ἡγεμόνος· ὅμως πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας τὸν ἀλκὴν μόνον ἐποίουν, καὶ ᾗ ἑκάστη ὁρμῶντο, ταύτῃ συχνοὶ τ πολεμίων ἔπιπτον. ὁ καθοπλίσας ὁ Ἀμβιόρυξ, τοῖς ἑαυτοῦ γαλάταις παρήγγειλε, τοῖς Ῥωμαίοις μὴ πλάζειν, ἀλλὰ μόνον βάλη εἰς αὐτὲς πόρρωθεν ἀφιέναι· ᾗ δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐκθέοιεν, ταύτῃ ὑπεῖκειν (διὰ μὲν γὰρ τῶν σφῶν ὅπλων κεφότητα, τὲς Ῥωμαίους ὁπλίτας ῥᾳδίως μὴ δύνασθαι αὐτὲς βλάπτειν) ἔπειτα δ' πάλιν ἐπὶ τὴν τάξιν ἐπαναχωρεῖν τὲς Ῥωμαίους διώκειν.

λε. Τοῦτο μὲν τὸ τ Ἀμβιόρυγος ἔνταλμα ἐπιμελῶς αὐτοὶ ἐφυλάξαντο. ᾗ μὲν γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκθέοιεν, ταύτῃ ἐκείνοι ὑπεκχώρουν, ἐ ῥᾳδίως ἀπέφευγον πελτασταὶ ὁπλῖται· ἐνθεν δὲ ἐ ἔνθεν ἠκόντιζον, καὶ πολλὲς αὐτῶν ἐφ

ἑκάστῳ

ἐκάστη σὺν ὁρμῇ κατέβαλον. τὸ μὲν πάλιν σ' ἐπειδὴ ἔνθεν περᾶλθον, ἐπαναχωρεῖν βέλοιντο, ὑπὸ τῶν ὑπεξάντων, ὑπὸ τ πλησίον ωθειζόντο πολεμίων. εἰ δ τὸ ναυτικὸν καθ' χώραν μένειν βέλοιντο, ὅτ' ἠδύναντο μάλιστα, ὑπὸ τοσούτ πλήθους πιμπόμφα βέλη φυλάττειν. τοσαύτας δὲ σωεχόμφοι δυχερείας, πολλὰ λαβόντες τραύμφατα, ὅμως ῥαστίως ἀντεῖχον· ϗ ἐπὶ τὸ πλεῖον τ ἡμέρας, ἀπὸ δείλης ἑως μέχρις ὥρας ὀγδόης διαπαλυνημένης τ μάχης, ὀδὲν σφῶν ἀνάξιον ἔπραξαν. τότε δ ὁ Τίτ μὲν Βαλβεντῖν, ἀνδρὸς ἀρίστ ὑ δυναμωτάτ, ὁ τῷ πρώτῳ παίζιν τῷ ωθόδιον ἔτ ὢν ἠξίωτ τῷ Καίσαρι χόντ, μιᾷ βολῇ παλτὸν ἀμφόπερα διεπέρησεν. ὁ δ Κοΐντ Λευκανίν, τὸν υἱὸν ὑπὸ τῶν πολεμίων πάντοθεν ωθειχομένον βοηθῶν, μαχόμφ ἀπέθνησκει. ὑ αὐτὸς ὁ Λάκι Κότ̃ας, πάσας τὰς πίζεις εἰς τῶν μάχῃ πεϱιπαλῶν, σφενδόνῃ καθ' ὁ τόμφ ἐτρώθη.

λς'. Τότοις σ' ὁ Τιτύρι ἐκφοβηθείς, πόῤῥωθεν τὸν Ἀμβιόρυγα τὰς ἑαυτοῦ παρατζύνοντα κελεύει. ἐκεῖνος μὲν ὢν τ ἑρμηνέα ἑαυτοῦ Γναῖον Πομπήϊον τίμ̃ψας, τ πε τραυτῶν ὑ ἑαυτοῦ φείδεται, ἐλθεῖν αὐτόν. ὁ δ ὑπὸ τ ἑρμηνέως παρακληθείς, ἀπικελεύθ ὅτι ἐξέσοιτο τῷ Τιτυρίῳ, εἰ βέλοιτο εἰς λόγους ἰέναι· ὑ ωθὸς τότοις ἐλπίζειν ἑαυτὸν ἔλεγεν, ωθὶ τ τ τραυτῶν σωτηρίας ωθόθεν τ ὄχλ ἀπεκρινίσθαι. Ὁ δ Τιτύρι, ἔφη, ἀνύβριστ Ἀμφυλαχθήσειν, ϗ τοῦτο ἐγὼ αὐτὸς πιστῶμαι. Ὁ δὲ Σαβῖν πιθὸ ἀκούσας, μικ τ πεϱαμένου Κότ̃α βαλεύειν, πόπερον αὐτῷ δοκοίη ἐκ τ μάχης ἐξελθόντας, τῷ Ἀμβιόρυγι εἰς λόγους ἐλθεῖν. καὶ ὁ μὲν Κότ̃ας ωθὸς ὡπλισμένον τὸν πολέμιον οὐκ ἔφη ἰέναι, ἀλλ' ἐνθάδε κατέμενεν.

λζ'. Ὁ δὲ Σαβῖν, οἷς τότε μετ' ἑαυτοῦ εἶχε, χιλιάρχοις π ϗ πεξιάρχοις ἑαυτῷ παρήγγειλεν ἐπιόν. ὑ πλησίον δ' Ἀμβιόρυγ ἐλθών, τὰ ὅπλα ἀποῤῥίπτειν κελευσθείς, τὸ ωθεσχεθὲν ἐποιήσατο. καὶ τοῖς μετ' ἑαυτοῦ ταυτὸ ποιεῖν παρήγγειλεν. ἐν ᾧ δὲ ωθὶ συνθηκῶν διεπεράτουν, ϗ ἐπὶ πολὺ ἐξεπίτηδες ἠγόρευεν ὁ Ἀμβιόρυξ, καθ' μικρὸν κυκλωθεὶς ὁ Σαβῖν ἐσφάγη. τότε δὲ καθ' τὸ αὐτοῖς σύνηθες τῶν νίκην σωεβόησαν, ϗ πάντες ἐπηλάλαξαν· τοῖς π Ῥωμαίοις ἐξαπίνης ἐμβαλόντες, τὰς πίζεις αὐτῶν ἐπάτεξαν. ἔνθα δὴ ὁ μὲν Λάκι Κότ̃ας, ὑ ἄλλοι πάμπολλοι τῶν σὺν αὐτῷ ἀλκιμως μαχόμφοι, ἀπέθανον· οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὸ ϗ ἐξήκοσιν τραβπέδ ἐσηρράχθησαν. σὺ τότοις ὁ Λάκι Πετροσίδ, ϗ τάγμαθ τότ ἀετοφόρ, ἐπειδὴ ὑπὸ πολλοῦ τ πολεμίων πλήθ ἐπέζετο, τ μὲν ἀετὸν εἰς τὸ ἔρυμα ἔβαλεν· αὐτὸς δὲ ωθυμως ἐμπεσὼν ϗ τραβπέδ μαχόμεν, ὑπὸ τ πολεμίων διεφθάρη. οἱ δ ἄλλοι μόλις μὲν ἕως τ νυκτὸς τῷ τ πολεμίων ὑπέμειναν· νυκτὸς δ πάσης σωτηρίας ἀπογόντες, σύμπαντες σφᾶς αὐτὸς κατειρχάσαντο· ὀλίγοι δὲ ἐκ τ μάχης ἀφφυγόντες, ωθὸς τ Λαβιηνὸν ἀφ' ναπῶν ϗ ἀδήλων ὁδῶν διεσώθησαν, ὑ αὐτῷ πὶ πεπραγμένα ἀπήγειλαν.

λή. Ταύτῃ δ ἐπαρθεὶς τῇ νίκῃ ὁ Ἀμβιόρυξ, εὐθὺς σὺν τῇ ἵππῳ τῷ πεζικὴν δύναμιν ἐφέπεσθ ἑαυτῷ παρεγγείλας, ωθὸς τὸς τ ἑαυτοῦ χώρας προχώρεις Ἀδβαλικὰς, ὅτε ἡμέρας, ὅτε νυκτὸς τῷ πορείαν ἀφαλείπων, ἀπῆρε. τὸ δ πρῶγμα ὡς ἐγενέθ δηλώσας αὐτοῖς, ϗ ωθὸς τ ϗ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον παρορμήσας, σπεύδειν τῇ ὑστερίᾳ ωθὸς τὸς Νερβίους παρεγίνετο· αὐτός τε, μὴ δ π εἰς τ ἀεὶ ἐπείθ χρόνον ἑαυτὸς ἐλευθερῶσιν, ϗ τὸς Ῥωμαίους, ἀνθ' ὧν ὑπ' ἐκείνων πάλαι ὠβελίσθησαν, τιμωρίαθ τῷ εὐκαίρειαν ἀποβάλοιεν, παρῄνει· δύο μὲν τῶν Ῥωμαίων ὑποστρατηγὼ φονεύθην, ϗ τὸ πλεῖον τ ϗ Καίσαρ τραλιᾶς μετ' ἐκείνων καθεκτόφθαι φάσκων· νῦν δὲ ϗ τὸ μὴ ϗ Κικέρων πάγμα, ἐξ ἀπροσδοκήτ αὐτῷ προσβαλόντ, ἀφθείρειν ἔρχ, σὺν εἶναι διδάσκων, εἰς ὃ βοηθήσῃ αὐτοῖς ὑφίστατο.

λθ'. Τότοις ὁ ῥᾳδίως τοῖς ϗ Ἀμβιόρυγος λόγοις οἱ Νερβίοι ἀναπείθοντες, ϗ ωθὸς τὸς Κεντρόνας, ϗ τὸς Γρουδίους, ϗ τὸς Λευάκους, ϗ τὸς Πλευμοσίους, ϗ τὸς Γοιδούννους, ὑφ' ἑαυτῶν πάντας ὄντας, ἀφαπαλφάμφοι, ὡς δύναντο, πείσας σωαθροίζειν δυνάμεις, ϗ ἐξ ἀπροσδοκήτ ἐπὶ τὸ ϗ Κικέρωνος τραπόπεδον, ὅπω ἀφικέλθέντ αὐτῷ ϗ Τιτυρίῳ πάθος, ὁρμῶσι. ϗ πυνὰς ϗ Κικέρωνος τραπώτας ἐπὶ ὕλην ϗ τὸ τραπόπεδον κρᾱτύνειν ἕνεκα προβεληθότας, ὑπὸ τ τ πολεμίων ἵππ σύταξιν σωίβη συμπεφθῆναι. ϗ ποιηθέντ, πολλῇ τραλιᾷ οἵ π Νερβίοι, ϗ οἱ Ἑβυρόνες, ϗ οἱ Ἀδβαλικοὶ, ϗ πάντες οἱ ἄλλοι αὐτῶν σύμμαχοι τῷ Κικέρωνι ωθοσέβαλλον. οἱ δ Ῥωμαῖοι εὐθὺς ἐπὶ τὰ ὅπλα ἔδραμον, ϗ ϗ ἐρύμαθ ἐπέβησαν· μόλις σ' ὅμως τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ὑπέμειναν. οἱ μὲν γὰ πο-

πολέμιοι πᾶσαν ἐλπίδα ἐν τῇ ταχύτητι ἐποιοῦντο, ταύτῃ τὴν νίκην εἰ νικήσειαν, εἰς τὸν ἔπειτα αἰεὶ χρόνον ἐπικρατεστέρους τῶν Ῥωμαίων ἔσεσθαι σφᾶς ἐλπίζοντες.

μ'. Ὁ δὲ Κικέρων ὡς τάχιστα τῶν Καίσαρος ἐπιστολὰς ἐπέμψατο, τοῖς αὐτὰς κομίσασιν ὡς τὸν Καίσαρα πολλὰ δώρα ὠφληθεὶς ὅτι σὺν τῶν πολεμίων, τὰς ὁδοὺς πάσας παραπεφύντων, συνελήφθησαν. ὁ δὲ Κικέρων ἑκατὸν καὶ εἴκοσι τρήρεις ἀπιστάτῳ ταχύτητι νυκτὸς καλεσκεύασε, καὶ τὰ ὡς τάχιστα τῇ δὲ χαρακώματα ἐκλείπειν ὀχυρώσας ἐδοκεῖτο, ὡς στείλοιτο. τῇ δ' ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ, οἱ μὲν πολέμιοι παρὰ πολὺ τῆς ὡσπερεὶ μείζονι σπουδῇ τὰ χαρακώματα ἐσέβαλλον, καὶ τὴν πόρον ἀναπληροῦσιν· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ὡσαύτως τῇ ἐσβολαίᾳ ἀπεμάχοντο, καὶ ταυτὸ ταῖς λοιπαῖς ἐπιούσαις πράττουσιν ἡμέραις, ἔνθ' ἡμέρας, ὅτε νυκτὸς ἔ πόνῳ παυόμενοι, ἔ ὅτε κάμνουσιν, ὅτε πεφωμένοις ἀναπαύσεώς τινος σχολὴ δίδοτο. τὰ δὲ ὡς τάχιστα τῇ ἐπιούσης ἡμέρας τῶν πολεμίων ἐσεσβολὴν ἐπιτήδεια, νυκτὸς μηχανῶσι, ἔ πεπυργωμένων σκολοπῶν, ἔ τειχέων παλτῶν πολὺ πλῆθος παρασκευάζουσι, πύλας τε τύρσεις καθιστέγουσι, ἔ προμαχεώνων πλῆθος πολὺ ἐχάρας ὀϊσυϊνᾶς καθισκευάζουσι. αὐτὸς δ' ὁ Κικέρων, καίπερ τῷ σώματι ἀσθενῶν, ἀεὶ αὐτὸν τὴν νύκτα ἀνεπαύετο. ὥστ' οἱ στρατιῶται ἐκεῖνον ἐθελήσοντα προσέχοντες, δείσεσθαι ἑαυτοῦ φείδεσθαι ἠνάγκαζον.

μά. Τότε δὲ τῶν Νερουίων οἱ ἄρχοντες (οἷς ὡς τὸ Κικέρωνα φιλία τις διειλήλυθε) ἀγγέλους ὡς τὸ Κικέρωνα πέμψαντες, ὡς συγγένεσθαι αὐτῷ χρήζοιεν, ἔλεγον. ὁ δὲ ἐπίμπλησιν ἐκέλευσεν ἥκειν. ἐπῆλθον δὲ σωυήλθον, ταῦτα ἄνωθεν ὡς ὠφέλειαν ὁ Ἀμβιόρυξ ὡς τὸ Τιτύριον, τὸν Κικέρωνι ἔλεξαν· πᾶσαν μὲν σὺν ὅπλοις εἶναι τὴν Γαλατίαν· τὸς δὲ Γερμανὸς τὸ Ῥῆνον σὺν πολλῇ δυνάμει ἤδη διαβῆναι· καὶ τὰ δὲ τε Καίσαρος, καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ὑποστρατηγῶν χειμάδια πολιορκεῖσθαι. ὡς τότε δὲ, τὸν Σαβῖνον πανάγαν ἐδίδαξαν, τὸν Ἀμβιόρυγα αὐτὸν πίστεως ἕνεκα δεικνύοντες, ἔ σφάλλεσθαι λέγοντες, εἰ πνα ἀσφάλειαν παρὰ τῶν σφῶν πραγμάτων ἀπηγόντων ἐλπίζοιεν. Ἡμεῖς δ' ὅμως, ἔφασαν, ὅτε ὡς τε τὸ Κικέρωνα, καὶ τὸ δῆμον τῶν Ῥωμαίων ἔχομεν, ὡς' ἐδὲν αὐτοῖς, πλὴν μόνων τῶν χειμαδίων, ἐξαρούμεθα. ταύτῃ γὰρ ἐπὶ πολὺ ἐμμένειν τὴν σωτηρίαν ἐ βουλόμεθα. ἔξεσι δ' ὑμῖν, εἰ βούλεσθε, σώους ἐκ τῶν χειμαδίων (συγχωρουμένων ἡμῶν) ἐξελθόντας, ἀφόβως ὅπῃ ἂν θέλοιτε ἀπιέναι. Οἱ μὲν ταῦτα ἔλεγον. ὁ δὲ Κικέρων· ἐκ εἰκάζειν τὸς Ῥωμαίους σωτηρίαν παρ' ἀπλισμένων δύνασθαι τῶν πολεμίων. Εἰ δ' ἔφη, τὰ ὅπλα καθέσεσθε, σωφρονοῦμεν ὡς τὸ τοῦτο χρῆσθε τὸ πρᾶγμα, ἔ σχέσβεις παρὰ τῶν Καίσαρος ὡς ἔ πρόγραμμα· τότε πέμπεσθε. ἐλπίζω μὲν ἡ ἐκεῖνον, ἀφ' ἑαυτοῦ δικαιότατα, ὑμῖν ἃ αἰτεῖτε ὁμολογήσειν.

μβ'. Ταύτης δὲ τῶν ἐλπίδων σφαλέντες οἱ Νερούιοι, τείχει μὲν ἔνδικα πόδας τὸ ὕψος, καὶ πάχος πεντεκαίδεκα τὸ βάθος, τὸ τῶν Ῥωμαίων ἀπετείχισαν χαράκωμα. ταῦτα δ' ἔκ τε τῶν ἔ ὡσθένειαν ἔτυς τῶν Ῥωμαίων σωφροσύνης ἐμεμαθήκεσαν· καὶ πύλας αἰχμαλώτους τῶν Ῥωμαίων λαβόντες, ὑπ' αὐτῶν ἐδιδάσκοντο. ἐργασήρια δὲ ὡς τὰ τοιαῦτα, ἐπιτήδεια ἐσαμόθεν ἔχοντες, τοῖς σφῶν ξίφεσι τὴν γῆν ὡστέτμνεν, ταῖς τε χερσὶ, ἔ ταῖς χύτραις αὐτῶν ἐξαντλεῖν ἀναγκάζοντο. ἐξ ἔ τὸ αὐτῶν πλῆθος ἦν πεμπαίρεσθαι. μείων δὲ ἡ τελεσὶ ὥρας ὡς βόλον, ὡς ἐδοῦσι ὀγδοήκοντα πόδια, ὕψος δὲ πενταικαίδεκα πόδας, ἀπετέλεσαν. ταῖς δ' ἐπιούσαις ἡμέραις τύρσεις καὶ τὸ ἔ τῶν Ῥωμαίων ἐρύματος ὕψος, ἔ ὀρύπανα, χελώνας τε, ὡς ἐκεῖνοι ἐδίδασκον οἱ αἰχμάλωτοι, παρεσκεύαζεν τε, καὶ ποιεῖν ἤρξαντο.

μγ'. Ἑβδόμῃ δ' ἀφ' ἧς τὰς Ῥωμαίους ἐπολιόρκησαν, σφοδροῦ ἀνέμου γνομένου, λαμπύρους σφαίρας ἐξ ὀργύιας τετηγμένης καὶ ἐσκευασμένας, καὶ διάπυρα βέλη εἰς τὰ τῶν Ῥωμαίων οἰκήματα, καὶ τὸ τῶν Γάλλων συνήθειαν ἀχύρῳ ἐστρωμένα, ἐπέρριψαν. καὶ αὐτῶν μὲν εὐθὺς αἱ στέγαι πῦρ τε πολὺ ἔπιπτε, καὶ λαὶ παντὸς διήνεγκαν τὸ φλόγα ἔ πρατπεδὰ· οἱ δὲ πολλῇ βοῇ ἔ κραυγῇ ἐπακολουθήσαντες, ὡς ἤδη σφίσι τῆς νίκης φαινομένης, τάς τε τύρσεις προάγειν, ἔ τὰς χελώνας ποιεῖσθαι, καὶ κλίμακι ἔ ἐρύματος ἐπιβαίνειν ἤρξαντο. ἐνταῦθα δὴ τὸ τῶν Ῥωμαίων ἀρετήν τε ἔ εὐθυμίαν ἦν ὁρᾶν. αὐτοὶ γὰρ καίπερ πάντοθεν ὀπλούμενοι, καὶ τὰ σφῶν σκευοφόρα καὶ χειμάδια πάντα ἀναλάμπειν ὁρῶντες, οὐκ ὄπως φυγῆς ἐμέμνηντο, ἀλλ' ἐδὲ ἐδεῖς αὐτῶν ἀνεστρέφετο· σύμπαντες δὲ τότε εὐθυμότατα ἠγωνίσαντο. αὐτὴ μὲν βαρυτάτη τε καὶ λυπηροτάτη τοῖς Ῥωμαίοις ἡ ἡμέρα ἐγένετο· ἀπόδη δ' ὅμως ἐν ταύτῃ πολλὰς τε τῶν πολεμίων τρωθῆναι, ἔ συχνοὺς καθικνεῖσθαι. ἑαυτοὺς δὲ

ηδ συπαπερεμβώλως σωωηθροίκεισαν, κ) λόπχωρεῖν τὰς ωεσδὰν οἱ ὅπισθεν σὺν εἶων. ὀλίγον δ' καπαπαυδείσης τ φλογὸς, κ) καθ' πνὰ δ' τ Ῥωμαίων ἐρύμωθ τόπον, τ πολεμίων τύρσιν ωεσπαγόντων, ὡς' αὐτῶ ἤδη τῶ ἐρύμωθι συζευχθῆναι, οἱ τ δ' πύγμαθ σὺν εἶνε τελίης ωεί ρας ταξίαρχοι, σὺν δ', ἃ εἰσήκεισαν, ἀναχωρήσαν ίες τόπε, κ) πάντας ωεὸς τύτοις τὰς σφῶν ἐξαγαγόντις φαλάγγας, φωνῇ μὲν ἅμα δ νεύματι τὰς πολεμίας εἰ βάλοιντο εἰσίεναι, παρεκάλεσαν· τ πολεμίων δ' ἀδεὶς εἰσβαίνειν ἐτόλμησαν. τότε δὴ πάντοθεν εἰς αὐτὰς οἱ Ῥωμαῖοι σφενδονήσαν ίες, συτεῦθεν ἀπέσφαν, κ) τῶν αὐτῶν τύρσιν κατέκαυσαν.

μθ'. Ἦσαν δ' σὺν τῶ φαλάγγι τότε δύο ἄελσοι ταξίαρχοι, πάντα τ χρόνον ωερὶ ἀνδραγαθίας ἀλλήλοις ἀνθαποιεύμθοι, Τίτ θ Πυλφίων, κ) Λεύκι θ Βαρῆν θ, ὀλίγον μόνον δέοντες δ' τὰς πρώτας τάξεις ἔχειν. τότον ὁ μὲ Πυλφίων, τ πολεμίων προθύμως ωερὶ τὸ χαράκωμα μαχομένων, Τί νῦν μέλλεις, ἔφη, ὦ Βαρῆνε; ἢ πνα δ' τῶν σοὶ ἐπιδείξασθ ἀρετῶν ἀναμένεις καιρόν; αὐτὴ μόνη τὰ διάφορα ἡμῶν πάντα ἤδη Δφαλύσ ἡ ἡμέρα. ταῦτα μὲν εἰπὼν, ἐξῆλτέ τε δ' φαλάγγι, κ) ἧ μάλιστα σωειραρμένοι ἐφαίνοντο, ταύτη ἐπέβητο. τότε δ' ἐδ' ὁ Βαρῆν θ σὺν τῷ χαρακώματι μένειν ἠνέχετο, ἀλλὰ τῶν πάντων αἰδήμ θ δόκησιν, κ) ἐφείπετο· μᾶ δ' ὀλίγω Δφαλιπόντ θ δὲ χρόνω ὁ μὲν Πυλφίων εἰς τὰς πολεμίας τὸ ξυσὸν ἀφιεὶς, ἕνα αὐτῶν σεφ θσάτλω διεπέρασεν. ὑπὸν βλητέντ θ, κ) πίπτοντα νεκρῷ πισόντ θ, οἱ πολέμιοι ταῖς μὲν ἀσπίσι τ νεκρὸν σκάλυψαν· εἰς δ' τὸν Πυλφίωνα πάντοθεν βέλη ἀφίεσαν, ὅτε χολὴν αὐτῷ δ' ἀναχωρῆσαι ἔδωκαν. διεπεραιώθη μὲν σὺν ζωῦντα ὑπ' δ' Πυλφίων θ ἀσπὶς μιᾷ ξυσοῦ βολῇ, δ' σὺν τεῦθεν τὸ βέλ θ σὺν τῷ δ' ξίφει πλαμῶνι παγεὶς, τὸν κυλεὸν ἔκαμψε, κ) τῶ αὐτοῦ, τὸ ξίφ θ σπάσασθ ἐπιχειρῆντ θ, κατέσχε διξιάν. κ) τότε τ Πυλφίωνα ἀχολέμβρον οἱ πολέμιοι ωερίεσαν. σὺν τούτῳ δ' ἐπεκέρησεν αὐτῷ πονῆντ ὁ ἀνταγωνισὴς Βαρῆν θ, δ' σὺν τ πολεμίων αὐτὸν ἐρρύσαθ. αὐτοὶ δ' τότε πάντες ὑπὸ δ' Πυλφίων θ, διαπαρῆναι αὐτὸν τῷ βέλει δοκοῦντες, ἐπὶ τ Βαρῆνον ἐτράπησαν. σκεῖν δ' τῇ μαχαίρᾳ σὺν χειρὸς τῶ μάχλω ἐποιήσαθ, κ) ἵνα τ πολεμίων δόκλείνας, τὰς λοιπὰς ὀλίγον ἀνέσειλεν. σὺν ᾧ δ' μᾶ μείζον θ φιλονεικίας ἐπιπῆλτο, εἰς τόπον καθαπερανῆ ὠθεῖς, κατέπισε. τότε δ' πάλιν ὑπὸ τ πολεμίων πάντοθεν εἰργμένῳ ἐβοήθησεν ὁ Πυλφίων· κ) ἀμφόπερ σῶοι πολλὰς τ πολεμίων ἀποκτείναντες, εἰς τὸ φατόπεδον ὑπὸ πάντων ἐπαινέμενοι ἀνεχώρησαν. τοιαύτη δ' ἔν τι τῇ μαχῇ, δ τῷ ἀγῶνι ἐγένετο, ὅς' ἀντίπαλον ἀλκὴ πάλῳ βοηθῆσαι, κ) σὺν τ πολεμίων σῶσαι· ὅτε Δφκελέναν οἷόν τ' ἐγένεθ, ποτερ θ αὐτῶν ἀλκιμώτερ θ εἴη.

μέ. Ὅσῳ δὲ καθ' ἑκάστ θ βαρυτέρα τε κ) χαλεπωτέρα τοῖς Ῥωμαίοις ἐγένεθ ἡ πολιορκία, (συχνῶν μὲν ἤδ τ φαλάγγων τεφθέντων, τὸ πρᾶγμα ἤδη εἰς ὀλιγανθρωπίαν κατέσῃ) τοσῴτῳ συχνότερον ἄγγελοι, δ ἐπισολαὶ ωεὸς τ Καίσαρα ὑπὸ δ' Κικέρων θ ἐπέμποντ θ· ἐς οἱ πολέμιοι λαβόντες, εἰς ὄψιν τῶν Ῥωμαίων διέφθειρον, ἦν δέ τις σὺν τῷ δ' Κικέρων θ φαλάγγε Νερβίϊος εὐγλυὸς ἀνὴρ, Βερτίκων ὄνομα, ὃς ἐξ ὀρχῆς τ πολιορκίας πρὸς τ Κικέρωνα ἠυτομόληκει, κ) πιστὸς αὐτῷ ἐγένητο. ὅτ θ μὲν δὴ τῷ Κικέρωνι ἐλευθερίαν τε δ ἄλλα πολλὰ ὑπαχομένῳ δῶρα, ὑφίσε τὰς ἐπισολὰς ωεὸς τ Καίσαρα διοίσ, κ) ταύτας ξυσῷ δήσας, ἐξήνεγκε· Γάλλ θ τ αὐτὸς σὺν Γάλλοις ἀνυπόπλως ἀναστρεφόμεν θ, ωεὸς τ Καίσαρα παρεγένεθ, κ) τῶ ἐπισολὴν σκείνῳ δὸς, σὺν ᾧ αὐτὸς ὁ Κικέρων, κ) τὸ σὺν αὐτῷ πάγμα εἰς κινδύνω, ἀπήγγειλε.

μς'. Περὶ δ' ἐνδεκάτ θ τ ἡμέρας ἄγχιν τὰς ἐπισολὰς λαβὼν ὁ Καῖσαρ, ἄγγελον εὐθὺς εἰς τῶν τ Βελλοβάκων χώραν ωεὸς Μάρκον Κρᾶσσον, ἵνα τ ἑαυτοῦ ὑποστρατηγὸν, δ τὰ χειμάδια σὺν τῇ Δφκόσια ἀπὸν σάδια, ἐπέμψατο, κελεύων τὸ πάγμα σὺν μέσης νυκτὸς ωεὸς ἑαυτὸν ἄγειν. ὅτ θ μᾶ δ' πεμφθέντ θ ἀγγέλε ωεὸς τ Καίσαρα εὐθὺς παρεγένεθ. ἄλλον δ' ἄγγελον ωεὸς Γάϊον Φάβιον πέμψας, παρήγγειλε, τὸ μετ' αὐτοῦ πάγμα εἰς τῶν τ Ἀτρεβατῶν ἄγειν, σὺν τεῦθεν πορεύεσθαι Δφνούμθ. τῷ δ' Λαβιηνῷ ἐπέσειλεν (εἶχε γὰρ τ Ῥωμαίων ὠφελείᾳ δύναται) εἰς τῶν τ Νερβίων σὺν τῷ πάγματι ἐμβάλλειν. τὸ δ' λοιπὸν τ φαλάγγ μέρ θ, Δφ τὸ μακρὸν ἀπέχειν, ἀναμβητέον εἶναι ὁ Καῖσαρ σὺν ἐδόκει.

μζ'. Ἱππίας μὲν ἔν σὺν τ ἐγγὺς χειμαδίων ὡς τελαιοσίως σωαθροίσας, κ) ἀμφὶ τελίτω τῆς ἡμέρας ἄρχειν, τῷ δ' Κράσσ ἀφιξιν ἀπὸ τ ωροτειχόντων γνοὺς, σὺν τῇ ἡμέρᾳ παύτῃ ἑκατὸν δ' ἑξήκοντα σάδια ωεσῆλασε· δ τὸν

τὸν Κρᾶσσον, πάγμα αὐτῷ δὺς, τῇ Σαμαροβρίᾳ καλουμένῃ ἐπέσηισεν. τὰ μὲν σκευοφόρα τ' σραλιᾶς πάνυ, ἐς τὰς τ' τῆς Γαλατίας πόλεων ὁμήρους, πάς τι τοῦ κοινοῦ ἐπιτολᾶς, πάντα τε τὸν σῖτον, ἵνα ᾗ ἐς χειμῶνα ἐπαρκέσοι, σωιηθροισμένον, ἐνέβαλε κατέλειπεν. καὶ ὁ μὲν Φάβιος, ὁ πολὺ ἐν τῇ ὁδῷ διατρίψας, τῷ Καίσαρι μὴ ἐτάγματος συνήντησεν. ὁ δὲ Λαβιηνὸς τόν τε τοῦ Σαβίνου θάνατον, καὶ τὴν τ' μετ' ἐκείνου στρατιὰν ἥτταν γνοὺς, παντραλιᾶ τε τὰς Τρευίρους ἐφ' ἑαυτὸν σωιέναγε ὁρῶν, διδοὺς μὴ εἰ ὁμοίαν φυγῆς τιμὴν ἐκ τῶν χειμαδίων πορείαν ποιήσοιθ, τιμὴ τ' πολεμίων ὁρμὴν ἀντισχὼν ἐχ οἷός τε γένοιθ, τῷ Καίσαρι ἀντεπέσειλεν, ὡς ἐν μέσῳ, εἰ ὅτως ἐξέλθοι, ἔσοιθ κινδύνῳ, τὰ ἐν τῇ τ' Ἑβρεόνων παρατάγματα αὐτῷ ἐπισέλλων, καὶ πᾶσαν τιμὴν τ' Τρευίρων πιζικὴν θ' ὁμοῦ ἐ ἱππικὴν δύναμιν πᾶσαν ὁ πλεῖον εἴκοσι ποσσάρων σταδίων ἀφ' ἑαυτοῦ σραβπεδεύσασθ διδάσκων.

μή. Ὁ δὲ Καῖσαρ τιμὴ ἐκείνου γνώμιμα ἀποδεχόμενος, καίπερ τῆς, ἧς ἔχε, τ' τέλα τάγματα ἔχων, ψευσάσης αὐτὸν ἐλπίδος, δύο μόνον ἔχων, πᾶσαν τὴν κοινὴν σωτηρίαν ὅμως ἐν μόνῃ ἐπιτίθε τῇ ταχύτητι. σχῶν μὲν ἔν ἐν τῇ τ' Νερσίων ὡς ἡδύνατο τάχιστα παρεμβυόμενος, τά τε ὅλα τῷ Κικέρωνι σταθμώμενα, ἐ ἐν οἷῳ τὸ πρᾶγμα καθίσταθ κινδύνῳ, τ' αἰχμαλώτων ἀκούσας, πυνθ τῶν μεθ' αὐτοῦ Γάλλον πολλὰ αὐτῷ ὑπεχόμενον, ἀνάπεισε ἐπιστολὴν τῷ Κικέρωνι φέρειν, πάντιν Ἑλληνιστὶ γεγραμμένην, μὴ οἱ Γαλλοι ἐκείνιν λαβόντες, ἐξ αὐτῆς τιμὴ ἑαυτοῦ δύναμιν γνώμιμ γνώσοιεν. τύτῳ ᾗ, εἰ εἰσίενας μὴ δύνοιθ, παρεμένει, παλτῷ τὴν ἐπιστολὴν δήσαντα, εἰς τὸ χαράκωμα ἀφιέναι. ἐν ταύτῃ μὲν ἐγήγερται, ἑαυτὸν σὺν τοῖς τάγμασιν ἐκ τῶν χειμαδίων ὡς τάχ ἤδη παρέσεσθ· ἐν τούτῳ δὲ τιμὴ πυλαιὰν παρεμένει ἀμφυλάττειν δρετήν. ὁ δὲ Γάλλος τ' θ' εἰσίεναι κίνδυνον φοβούμενος, τ' παλτὸν, ὡς ἐκελεύθη, εἰς τὸ χαράκωμα ἀφῆκεν. ὁ τύχῃ τῷ πύργῳ περσχὼν καὶ τὸς Γαμαίας δύο ἡμέρας λαθὼν, τῇ τελέᾳ τιτ τινος τ' σραλιωτῶν καλενοήθη, καὶ τιτ αὐτοῦ ἡ ἐπιστολὴ ληφθῆσα, τῷ Κικέρωνι ἐκομιόθη. ὃς αὐτιμ ἐν τῷ τ' σραλιωτῶν συλλόγῳ ἀναγνὼς, ἰχυρῶς αὐτὸς εὐφρήνε καὶ τότε μὲν ὁ τ' τῆς θ' Καίσαρος σραλιᾶς πυρὸν πόῤῥωθεν ὀφθεὶς καπνὸς, πᾶσαν ὑποψίαν ἀφεῖλεν.

μθ'. Οἱ δὲ πολέμιοι, τιτ' τ' καθισκόντων τὸ πρᾶγμα ἐπειδὴ τάχιστα ἔμαθον, τιμὴ πολιορκίαν καθελιπόντες, παντραλιᾶ (ἦσαν δ' ἄνδρες ὡς ἑξακισμύριοι) ὡς τ' Καίσαρα ἐτράποντο. ὁ δὲ Κικέρων σχολῆς σὺν θεῷ τυχὼν, ὡδῷ θ' Βερτίκωνα, ὡς ἐ ἤδη ἐρρέθη, Γάλλον τινὰ, ἐπιστολὴν τῷ Καίσαρι οἰσοντα, ἥτησεν· καὶ τοῦτον λαβὼν, τιμὴ ὁδὸν τάχιος τι ἐ πιφυλαγμένως ποιεῖσθ παρῆνει. ἐν δὲ τῇ ἐπιστολῇ ἐγέγραπτο, τοὺς πολεμίους σύμπαντας ἀφ' ἑαυτοῦ ὡς ἐκεῖνον ἀπεσφῆναι. αὐτιμ δὲ ὁ Καῖσαρ ὡδὶ μέσας λαβὼν νύκτας, τοῖς μεθ' αὐτοῦ ἐκείνιν ἀνεκοινώσατο· ἐ ὡς μάχιμ σφῶν ποιουμένων, ὅτι παρασκευάζοιθ παρῆνει. τῇ δὲ ὑστεραίᾳ μεσημβρεπεδεύσας, καὶ σχεδία ἀμφὶ τὰ τελέυτια δύο ἀπελθὼν, τὸ τ' πολεμίων πλῆθ πέραν μεγάλης φάραγγ ἐ χειμάῤῥ καθεώρησεν. ἐπικύδιον δὲ μάλιστα ἦν τὸ πρᾶγμα, τὸ τοσῦτο πολεμίων πλῆθ ἄλλως τε ἐν ἀσφαλείᾳ μάχιμ σωιάσθειν. τότε μὲν δή, τὸν Κικέρωνα τῆς πολιορκίας ἐλευθερωθῆναι γνὺς, καὶ σὺν ἔπ ᾗ τοῦτο ταχύτητ ἔργον εἶναι ἡγούμενος, ἔνθα ἦν, κατέμεινεν, καὶ ὡς ἡδύνατο ἐν ἀσφαλεῖ τόπῳ στρατόπιδον ἐνέκάτυνεν. ὁ καίπερ ὡς περὶ ἀνδρας ἑπτακισχιλίους, ἄλλως τε ἄνευ σκευοφόρων, τοσοῦτον καθ' ἑαυτὸ ὄν, ἐκεῖνο δὲ ὅμως, τοσοῦτος ποιῶν τὰς ἀγυιὰς ὡς ἡδύνατο, σωιέσειλε, ἵνα μάλιστα οἱ πολέμιοι αὐτοῦ καταφρονήσοιεν. ἐν τούτῳ δὲ σκοπὸς πάντοθεν ἀναπεμψάμενος, ἐσκόπει ἡ τιμὴ φάραγγα ἀσφαλέσταθ δύναθ διαβαίνειν.

ν'. Ἐν ταύτῃ μὲν τῇ ἡμέρᾳ ἱππομαχιῶν πρὸς τὸ χειμάῤῥιον γεγυμνένων πιῶν, ἀμφοτέρωθεν καθ' χώραν ἔμειναν, οἱ μὲν Γάλλοι τὸ εἶδος τῆς παρούσης θεμιώσεως σραλιᾶς. ὁ δὲ Καῖσαρ φόβον δέξαν, ὡς ἡδύνατο, παρεῖχεν, ἵνα τὸς ἐναντίους εἰς τ' ἑαυτοῦ τόπον ἐπισπάσηται, τιμὴ μάχιμ πρόσθεν θ' σραβπέδε ποιεῖσθαι ἐπιγνωμῶν, εἰ ᾗ ταῦτα μὴ γένοιτο αὐτῷ, τὰς γᾶν ὁδὰς γνὺς, ἀσφαλέστερον τ' χειμάῤῥιον δύνηται διαβαίνειν. τῇ δὲ ὑστεραίᾳ πρωῒ ἐπὶ τὸ τ' Ῥωμαίων χαράκωμα ἡ τῶν πολεμίων ἵππ παρεμβυομένη, τοῖς τ' Ῥωμαίων ἱππεῦσι μάχιμ συνῆψε. καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ ἐξεπίτηδες τὰς ἑαυτῦ ἵππους ὑπείκειν ἐσήμηνεν, ἅμα τε πάντοθεν τὸ στρατόπιδον ὑψηλοτέρῳ κρημνύνειν τείχι, καὶ πὰς πύλας χώμαι φράττειν, ταῦτά τε ποιεῖσθαι δεδιότας, τοῖς σραλιώταις παρεκελεύσατο.

νά.

νά. Τούτοις ὁ πᾶσιν οἱ πολέμιοι παρορμώμενοι, τό, τε σφῶν ἐφετὸν τῷ φάραγγα διαβιβάζεσθαι, καὶ ἐν δυσχωρείᾳ παρατάξασθαι, καὶ τὴν Ῥωμαίων ἀπὸ τῆς ἐρύματος ἐσόδων ἀποκεκρημνισμένων, ἐγγύτερον ὄντες, βέλη πανταχόθεν ἀφιᾶσι. κἠρυκάς τε πέντοθεν διαπέμπουσιν, ἀνειπεῖν κελεύοντες· ὡς εἴ τις Ῥωμαῖος, ἢ ἐς Γάλατας, ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν σφᾶς θέλοι αὐτομολῆσαι, ἐξέσοιτο· μὴ ὁ τῶνδε τὸν καιρὸν ἐκ συγχωρηθέντος. ὅπως τε τῶν Ῥωμαίων κατιφρόνησιν, ὡς εἰς ἄψιν αὐτοῖς τὴν ἐς τὸ ἐρυμα πύλας, χωμάτων εἴκοσι (τοσαύτη πύκνη εἰσωθεῖν σὺν ὑδύνατο) φραξάμενοι, οἱ μὲν αὐτῶν τὸ ἔρυμα τῇ χειρὶ ἐφεστήκεσαν, οἱ δὲ τὰς πύλας ἀναπληροῦν ἠρχοντο. τότε δὴ ὁ Καῖσαρ ἐκ πασῶν τῶν πυλῶν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐξόδου ποιησάμενος, εἰς φυγὴν αὐτοὺς ἐτρέψατο, ὥστε τ' ἐξεφόβησεν, ὡς ὑδεὶς σφείων μάχης ἕνεκα μένειν ἐτόλμησε· ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατεκόπησαν, ἐς τὸ ὄπισθεν ἀποτρεπόμενοι.

νϐ'. Ἐπιπλεῖον δ' ὁ Καῖσαρ διώκειν αὐτοὺς σὺν ἠβουλήθη, δείσας μὴ σύνδρομοι ὑπ' ἐκείνοις ὄπη δρυμοῖς καὶ ἕλη μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τῶν πολεμίων μετῆσαν· ἔπι δὲ ἐπ' ὀλίγῃ βλάβῃ τὸ τόπον τοῦτον σφείσιν μὴ καθαλεῖψαι ὁρῶν, πάντας τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ σώους ἔχων, ἐς τὸ Κικέρωνα παρεγένετο. ἔνθα τοὺς μὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων καθαιρεθέντας τύραννος τῆς τε χελώνας, καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν πεποιημένα ἐρύματα, ἐν μεγίστῳ ἤγαγε πάγματι· τὸ δὲ τοῦ Κικέρωνος ἐθαύμασεν ἔργον, ὡς ἐκείνης δικαίως ἦναι, ὃς μὴ ἐτέρωθι, γενέσθαι κατίδοι. ἐξ ὧν πάντων, σύν θ' ᾧ κινδύνῳ, καὶ οἷα ἀρετῇ ἅμα τὸ πρᾶγμα κατωρθώθη, πλειστοῦ ἐποιήσατο· τόν τε μὲν Κικέρωνα, καὶ τὸ πάγμα κατ' ἀξίαν ἐτίμησεν· τούς τε χιλιάρχους, καὶ πεντεκαιδέκαρχας ὀνομαστὶ παρεκάλεσεν, ὧν μεγάλην χρείαν ἔσχεν· δῶρά τε ἑκάστῳ τῶν Κικέρωνος ἔνεμε. τοῦτο δὲ τὸν Σαβῖνον καὶ Κόττα παῖδας, τὸν ἀληθείᾳ ὑπὸ τῶν αἰχμαλώτων κατειλημμένον, τῇ δ' ὑστεραίᾳ τοὺς στρατιώτας συγκαλέσας, τά τε παρεσκευασμένα ἐκείνοις ἀξιώσας παρεμυθήσατο δ' αὐτούς, καὶ παρακελεύσας, τοιάδε ἔλεξεν· Ἄνδρες στρατιῶται, ὃ μὴν τῇ τ' ἀφροσύνῃ καὶ τῇ πλημμελείᾳ ἑκάστου ἐπάξιόν τι πλαίσμα, τοῦτο μὴ βαρέως φέρετε· σὺν γὰρ τοῖς θεοῖς καὶ τῇ ὑμετέρᾳ ἀρετῇ τάδε ἐπανορθωθέντα, ὥστ' οἱ πολέμιοι ἐπιπολὺ ἤδη ἦσαν, ὥστ' αὖ ὑμεῖς ἐλυπήθητε.

νγ'. Ὁ μὲν Καῖσαρ ὕτως εἶπεν. Ἐν τούτῳ δὲ Λαβιηνὸς, ἀπιστότερα ταχύτερα ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἢ ὁ Καῖσαρ νίκη διηγγέλθη. ὃ γὰρ Λαβιηνοῦ πλεονεξίας ἐς ὀγδοήκοντα ἀπὸ τοῦ Κικέρωνος ἀπέχοντος σταδίους, ἐς ὃ Καῖσαρ ὡς ἐκεῖνον μεθ' ὅσων ἐνόντων παρεγίνοντο, ὡς θᾶττον μεσῶν νυκτῶν ἀφ' ὧν τὰς Λαβιηνοῦ θύρας κραυγὴ τῆς Ῥώμης ἐγένετο, ἢ τῶν Λαβιηνὸν σωζομένων οἱ Ῥωμαῖοι τὴν τοῦ Καίσαρος ἀπήγγελλον νίκην. ταύτης ὁ πρὸς τὰς Τρευίρους διελθούσης τὸ φήμης, ὁ μὲν Ἰνδεκιόμαρος τῇ ὑστεραίᾳ τῆς Λαβιηνοῦ ἐπεβάλλειν διανοούμενος, νυκτὸς ἀπέδρα, καὶ τὸ στράτευμα ἀπήναγεν. Ὁ δὲ Καῖσαρ τὸ Φάβιον σὺν τῷ πάγματι εἰς τὰ ἐκείνου χειμάδια ἀποπεμψάμενος, αὐτὸς σὺν τέλεσι τάγμασιν ἕνδεκα τέλεα χειμάδια τῆς Σαμαροβρίνης πόλεως ἐπεχείμαζεν, καὶ ὅπως τοσαῦτα σὺν τῇ Γαλατίᾳ σεισθεῖσαν καινοτομίαν, πάντα τὰ χειμῶνα ἐκ τῆς ἡσυχίας διατελεῖν ἐνεθυμήθη. τῆς δὲ Σαβίνου συμφορᾶς τοῖς Γαλάταις διαγγελθείσης, πᾶσαι σχεδὸν αἱ τῆς Γαλατίας πόλεις ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐβουλεύοντο. πάντοθεν μὲν γὰρ ἐκ τῶν σφῶν ἐπεισεβύοντο, καὶ πῶς τὸ λοιπὸν πλείσιον, πόθεν τε τὸν πόλεμον ἄρξοιντο, ἐσκόπουν, καὶ συνεδρίας σὺν ταῖς ἐρήμοις βουλαῖς ἐβουλεύοντο. ὧς ὑδὲν παυτάπασι τοῦ χειμῶνος μέρος ἀφροντίστων ὁ Καῖσαρ διετέλεσε, πρὸς ἐπιχείρησιν, ἢ καὶ νεωτέρησιν τῶν Γαλλῶν ἀεὶ ἀκέων. σὺν οἷς καὶ ὁ Μάκιος Ῥόσκιος, τῶν τελευταιδεκάτων ὑπὸ αὐτοῦ ἐπιστατῶν πάγματι, ἐπίσειλεν· τοὺς Ἀρμορικοὺς καλουμένους Γάλλους μὴ πολλῶν δυνάμεων ἐφ' ἑαυτὸν ἰέναι, ἐξέμηνεν τοσαύτην ὑπερηφάνειαν σταδίων· τῶν δὲ Καίσαρος διαγεγενημένων αὐτοῖς νίκης, ἀπέχεσθαι, καὶ ὁμοίαν χρῆσθαι τῷ πορείαν ποιήσασθαι.

νδ'. Ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ τὰς ἑκάστης τῶν Γαλατίας ἀρχούσας συνεκάλεσε πόλεως, καὶ ποτὲ μὲν ἐκείνους ἐκφοβῶν, καὶ εἰδέναι, ἃ ποιῶσι, λέγων, ποτὲ δὲ καὶ παραινῶν, τὸ πλεῖστον τῆς Γαλατίας ἐν τῷ δέοντι συνέχειν. οἱ Σηκουανοὶ δ' ὅμως (πόλις δ' ἐστὶ πάντων τῶν τῆς Βελγικῆς ἰσχυροτάτη, ἐς μεγίστῳ ὢν τοῖς Γάλλοις ἴσχυσε δυνάμει) τὸν μὲν Καβαρῖνον, ὃν βασιλέα αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ ἐποίησεν, ἔτι τὸ ἀδελφὸς, ὅτ' ἀφίκετο ἐν τῇ Γαλατίᾳ ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐθέσθην οἱ πρόγονοι τὸ πόλεως βασιλεύεσαν, ἀπελείνειν ἐπεχείρησαν· ἐκείνῳ δ' τῷ ἐπιβουλὴν ἐξαισθόμενος, καὶ ἀπέφυγον τὸν, ἕως τὸ ὅλων καταλάβοιεν, τὸ τε βασιλείας καὶ τὸ χώρας ἀπέλασαν· ἔπειτα δ' πρέσ-

βεις μὲν αὐτὸς τ Καίσαρος ⸗ ἐνδεικῆ αὐτῷ ἕνεκα ἐπιμῦψαι· ἐκεῖνος ⸗ πᾶσαν τὴν αὐτῶν σύγκλητον αὐτὸς ἑαυτοῦ ἵνα ἐπαγγείλωσιν, ἐκ ὑπήκουσαν. τοσοῦτο ⸗ αὐτὸς ἀνθῆλθε βαρβάρους ἰδιώτας, πλὴν ⸗ πολίτων ἀρξαντας, καὶ τοῦτ' ἤδη τὸν πάντων μετέβαλε γνώμην, ὥστε τὴν τ Ἑδουίων, καὶ τ Ῥήμων, ὃς αἰεὶ, τοὺς μὲν ἀφ' τοῦ ἀμφοτέρους τοῖς Ῥωμαίοις πιστοὺς γνῶναι, τοὺς ⸗ ὡς μεγάλα αὐτοῖς ἐν τοῖς πρόσθεν Γαλατικοῖς πολέμοις ὑπηρετήσαντας, αὐτοφιλεστάτους ὁ Καῖσαρ ἔσχεν, ἀδήμια κελεύσας πασῶν τῶν τῆς Γαλατίας ἐγένετο πόλις ὑπ' αὐτοῦ ἐκ καταπατουμένη. τοῦτο ⸗ καὶ εἰ θαυμαστὸν ἐστὶ οἶδα, ἐπ' ἄλλας τε πολλὰς αἰτίας, καὶ ὅτι οἱ Γάλλοι, οἱ πρόσθεν πάντων τ ἄλλων ἐθνῶν κράτησι ἐν τῷ πολέμῳ νομιζόμενοι, τότε ἤτα καταφρονηθήναι, ὥστε ⸗ τ Ῥωμαίων ὑπακοῦειν, βαρέως ἔφερον.

νδ. Οἱ δὲ Τρευῆροι μάλιστα, καὶ ὁ Ἰνδυκίομαρος πρεσβείας τε πέρυσι ⸗ Ῥῆνον πέμποντες, καὶ τοῖς Γερμανοῖς χρήματα ὑποσημαίνοντες, ⸗ τε τ τ Ῥωμαίων στρατιὰς πλείους μίσους ἀφεστέναι ⸗, ὀλίγου ἐπ μόνου ὑπολοίπου εἶναι λέγοντες, διὰ πάντος ⸗ χειμῶνος ⸗ ἐπαύσαντο ἐθέμιλον ὀλ' ὅμως τῆς Γερμανίας πόλιν πείθειν ⸗ ἠδυνήθησαν, ἵνα τ Ῥῆνον ἀφαβῶσιν. οἱ μὲν γὰρ Γερμανοὶ ὅλῃ, ἔν τε τῷ ⸗ Ἀλεσιβίᾳ πολέμῳ, ⸗ τῇ τ Τενχθήρων ἀφαβάσῃ, ὑπὸ τ Ῥωμαίων ἠπηδέντες, ἐπιπλεῖον τ τύχης πειρᾶσθαι ⸗ ἐτόλμων. παύτης ὀλ ὅμως σφαλείς τῆς ἐλπίδος ὁ Ἰνδυκίομαρος, ἐνθὺς ἦπιον στρατεύματά τε συναθροίζειν, καὶ ἀσκεῖν, ἔκ τε τ ἐγγὺς πόλεων ἵππον παρασκευάζεσθαι, καὶ τὰς φυλακὰς, τῶν τε καθεκαστὰ μένες ⸗ πλείονα τ Γαλατίας πρὸς ἑαυτὸν συνήρχοντο πρεσβεύειν, τὴν αὐτοῦ φιλίαν καὶ συμμαχίαν αἰτοῦντες.

νε. Ἐπειδὴ ⸗ ἐκεῖνος ἐβλάσησε πρὸς ἑαυτὸν ἤδη ἰέναι ἔγνω, ⸗ τῇ μὲν τοὺς Σένονας, ⸗ τοὺς Καρνούτας, τῇ τοῦ ἀνθημαλοῦ ⸗ συνοίκους αὐτὸς τὸν πόλεμον ἐποιήσατο, τῇ ⸗ τοὺς Νερβίους μὲν τ τ Ἀδβαλικῶν πρὸς τὸν καὶ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον ὁμοίως παρασκευάζεσθαι ἐῶσα, τὴν τ ἐκυσίων δύναμιν ἑαυτοῦ ⸗ ἐπιλείψεσθαι λογιζόμενος, ἣν μόνον τ ἑαυτοῦ χώρας περίοικον ἀρχὴν, ἀπλησμόνητον ἐκκλησίαν ἐποιήσατο. τοῦτα δὲ ποιοῦσιν οἱ Γάλλοι ⸗ πολέμου δοκοῦντος, καὶ εἰς τὴν τοιαύτην ἐκκλησίαν νόμῳ πάντες, οἱ ⸗ σφαλεῖς ἐπὶ γενόσεις, ἔνοπλοι στρατιὰν ἐλάσαι, καὶ ὁ ὕστερος πάντων εἰς αὐτὴν συνελθὼν, εἰς ὄχλου ⸗ πολλοὺς ἐχρῶντο βασάνοις φοβεροῖς. ἐν ταύτῃ μὲν τῇ στρατιᾷ ὁ Ἰνδυκίομαρος τ ἑαυτοῦ χαροδόκον τε καὶ ἀγλωσσόστολον Κιγετόρυγα, πολέμιον ψηφισάμενος, τὴν ἐκείνου ὑσίαν ἐδημοσίευσε· τοῦτο ⸗ διαπεραθέντος, ὑπὸ μὲ τ Σενόνων, ⸗ τ Καρνούτων, ἄλλων τε τ Γαλατῶν πόλεων παρακεκλῆσθαι ἔφη· ὡς αὐτὸς ⸗ ἀφ' τ Ἡμῶν χεῖρας περεῖσθαι, ⸗ τὴν ἐκείνου χώραν ἀφίστασθαι· ὡδόσει ⸗ τάντων, τὸ ⸗ Λαβιηνοῦ καὶ κράτος αἰεὶ ἐστὶ στρατόπεδον. ταῦτα μὲν ὕστερον ἐπράχθη, τὰ δὲ ποιοῦντα, περιήγγειλεν.

νς. Ὁ ⸗ Λαβιηνὸς ἐν τῷ ἑαυτοῦ στρατοπέδῳ, εὖτε τ φύσεως καὶ τ τέχνης ὡς τὸ πόλεμον ἔχοντα, μόνων, ὡς μὲν ⸗ πάγματος ⸗ καὶ ἑαυτοῦ ἐδὲν ἐφασίζετο ἐνοικεῖν ⸗ μόνον, ὅπως μὴ πικὲ ⸗ εὖ πράσσειν δοκοῦσι εὐκαιρήσειαν. τὰ μὲν ⸗ ὑπὸ Ἰνδυκιόμαρος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λεχθέντα, ὡδόσει τ ⸗ Κιγετόρυγος, καὶ τ ἐκείνου ἀναγκαίων αὐτοῦ, ὡς τὰς ἀθροικίδας ἀγγέλλας διεπέμπετο πόλεις, ἱππέας ἐν πασῶν παρεκάλουν, καὶ ἐντὸς ῥητῆς ἡμέρας ὡς ἑαυτὸν συνιέναι κέλευον. ἐν τούτῳ δὲ ὁ Ἰνδυκιόμαρος ⸗ σὺν παντὶ τῷ ἑαυτοῦ ἱππικῷ ὑπὸ τὸ ⸗ Λαβιηνοῦ στρατόπεδον παρῆλθεν· τὰ μὲν ⸗ τῶν κίππων αὐτοῦ καλεσοῦν, τὰ ⸗ δὲ διαλέγεσθαι, ⸗ ἐκφοβῆν ἕνεκα τ Λαβιηνὸν, καὶ δικαίως ἀξιῶν· ⸗ πολλάκις γ' οἱ ἐκείνου ἱππεῖς εἰς τὸ χαράκωμα σύμπαντες βέλη ἀφῆσαν. καὶ ὁ μὲν Λαβιηνὸς δέκατος φόβου μεγάλου παρῆν, ὡς ἠδύνατο, καὶ ἐκάστῳ, αὐτῷ ἠύξατο.

νη. Καὶ ⸗ Ἰνδυκιόμαρος σὺν μείζοσι αὖτε τ Ῥωμαίων κελεύσμασι ἐπὶ τὸ ἐκείνου χαράκωμα φοιτῶντος, τινὰ νύκτα ὁ Λαβιηνὸς τηρήσας, πάντας, ὡς συνεκάλεσεν, ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ εἰς τὸ στρατόπεδον εἰσήγαγεν ἱππεῖς· καὶ πάντας τοὺς ἑαυτοῦ τοσαύτῃ ⸗ τῷ χαρακώματι κατέστησεν ἐπιμελείᾳ, ὡς· ἐδόμως τὸ πρᾶγμα τοῦτο ὡς τοὺς Τρευῆρους λεληθέναι. ⸗ τούτῳ δὲ ὁ Ἰνδυκιόμαρος ὡς τὸ τ Ῥωμαίων, ὡς εἰώθει ⸗ ἀδεῶς ἐγρηγορόμενος στρατόπεδον, τὸ μὲν πολεῖον τῆς ἡμέρας ἐν ἐδύνατο διατελῆσαι· οἱ δ' ἐκείνου ἱππεῖς ⸗ τούτῳ βέλη πάντοθεν εἰς τὸ χαράκωμα ἀφίεσαν, τοὺς Ῥωμαίους πολλὰ λοιδορῶντες, εἰς τὸ μάχῃ ⸗ προκαλοῦσι. ἐπειδὴ δ' ἐδὲν ἐκείνοι ἀπεκρίναντο, οἱ Τρευῆροι δόξαν αὐτοῖς ὑπὸ τῆς νύκτα ἄπικτοι τε ⸗ διεσπαρμένοι ἀπεχωρῆσαι· ὁ

δὲ δὴ Λαβιηνὸς τὸ ἱππικὸν πᾶν ἀπ' αὐτῶν εὐθὺς ὡς δύο πυλῶν ἐξέπεμψεν, οὓ ἐπιτάξας, καὶ ἀπαγγεῖλαι τὰς πολεμίους ἐκφοβήσωσι, καὶ εἰς φυγὴν τρέψωνται (ὁ γὰρ ὑστεραῖος, ὡς καὶ σωθέν, ἔφασκε) πάντας ὥρμα κατὰ μόνον τὸν Ἰνδικιόμαρον τρέπεσθαι, καὶ μηδένα ποσὶ δὲ βάλλειν, ἢ πτερώσεσιν, ἀλλ' ἢ πεφευγόσιν τ' Ἰνδικιόμαρον ὄντιον. ἀχολμένων γὰρ ἄλλως τὰς ἄλλας τ' ἱππέων, τ' Ἰνδικιόμαρον οὐ τότε ἀπεφεύγει· οὐκ ἠθέλετο. πολλὰ μὲν ἐν τοῖς ἐκείνου φονεύσασι φεύγετο θᾶσσα, καὶ ταχείας εἰς βοήθειαν τ' ἱππέων ἐπέμπετο· τῶν βελῶν ἢ δ' ἀνδρὸς σωτηρίοις καὶ ἡ τόχη. πέντων μὲν δὴ ἵππα ζητούντων τὸν Ἰνδικιόμαρον, ἐν ταῖς δ' πολεμοῦ ὀχθαις ἐκείνῳ καθεληφθεὶς, ἀνηρέθη, καὶ ἡ αὐτοῦ κεφαλὴ εἰς τὸ στρατόπεδον ἐκομίσθη· ἐπανιόντες δ' οἱ ἱππεῖς, ἐς ἡδύναντο τ' πολεμίων κατέλαβον, καὶ ἀπέκτεναν· τούτης δ' ἀφθονίας τῆς φήμης πᾶσα ἡ τ' Ἐλβηχόων τε καὶ τ' Νερσίων συνελήλυθεῖα τραλὰ διελύθη· μετὰ τε τοῦτο εἰρηνοτέρων, ἢ σφίσιν, τῶν Γαλατῶν ἔχειν ὁ Καῖσαρ.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ.

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛ. ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΕΝ ΤΗ ΓΑΛΑΤΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΤΟ ΕΚΤΟΝ.

ΚΕΦ. α'.

ΔΙΑ᾽ πολλὰς ἤ αἰτίας, τῆς μεγίστης μείζονα τῆς Γαλατῶν κίνησιν ὁ Καῖσαρ ἀναμίνων, ἀφ᾽ Μάρκε Σιλλανέ, καὶ Γαΐε Ἀνλείε Ῥηγίνε, τῶν αὐτοῦ ὑποστρατηγῶν, καταλογὸν στρατιωτῶν ἐποιήσατο, ἅμα τε δ᾽ ἀνθυπάτε Γαΐε Πομπηΐε ἐδέήθη (ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὡς τῇ Ῥώμῃ μᾶ τὸ δυνάμεως, τῆς τῶν Ῥωμαίων ἕνεκα πολιτείας, κατέμενεν) ἵνα δὲ νεωτὶ ὢν τὸ Ἰταλίας ἐν τῇ ὑπατείᾳ ἐνόρκως ἔχε στρατιώτας, τότως ὡς πὸ ἑαυτοῦ σωτείναι σπεῖρα κελεύῃ, μέχα πρὸς τὸν εἰς τέτταρα χρόνον τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Γαλατίᾳ δόξαν συμβαλλομένων λόγων, πεισθεὶς ὑπὸ τῶν Γαλλῶν τὸ Ἰταλίας ὁρᾶσθαι δυνάμεις, ὥς ἐ μόνον, εἰ τι δεινὸν ἐν τῷ πολέμῳ συμβῇ, τοῦτο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δόναθαι ἐπανορθοῦσθαι, ἀλλὰ καὶ μείζοσι δυνάμεσιν αὐξάνεσθαι. τοῦ δὲ Πομπηΐε, τό τε τῶν Ῥωμαίων πολιτείας, καὶ τὸ πρὸς τὸ Καίσαρα φιλίας ἕνεκα, αὐτῷ τοῦτο δόντος, καὶ ὕπατο τελευτῶντος δ᾽ χειμῶνος, τῶν δ᾽ Καίσαρος ὑποστρατηγῶν τρία πάγματα καθελεξαμένων, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀγαγόντων, ἐκεῖνος ὃν ἐν τῇ δ᾽ Σαβίνε ἤπῃ ἀποβολήκει στρατιῶν ἀριθμὸν, τοῦτον ἐπέπλωσε τότε, τῇ τε ταχύτητι καὶ τῇ δυνάμει, τό τε Ῥωμαίων ἡ διδαχή τε καὶ ἡ ἐχὸς δύναθος, τοῖς Γαλλοις ἔδειξεν.

β'. Ἀποβαινόντος δ᾽ ὡς ἤδη ἐρρέθη, τοῦ ἡγεμονικωμάτε, οἱ αὐτοῦ συγγενεῖς τῶν ἀρχῶν ἀφικνούμενοι, τὰς πλησίον Γερμανὰς παρακαλοῦντές τε, καὶ χρήματα ὑπισχνούμενοι, ἐπιπέμπουσιν. ἐπεὶ δὲ τάτες ὧν ἔστειλον, πρὸς τὰς ἀσφαλεστέρας ἐτράποντο, καὶ πυκνὰ αὐτῶν ἀναπείσεις, πρὸς ἀλλήλας ἀρκαμόζησαν, ὁμήρεις τε χρήμασιν ἀλλήλων ἐπισώσαντο, τόν τ᾽ Ἀμβιόρυγα συμμαχόν τε, καὶ σύνοικον σφῶν ἐποιήσαντο. τῶτο δ᾽ ὁ Καῖσαρ μαθὼν, ἐ πάντοθεν τὸ πόλεμον καθ᾽ ἑαυτοῦ ἑτοιμαζόμενον ὁρῶν· τῇ μὲν γὰ οἵτε Νερίοι, καὶ οἱ Ἀδβατικοὶ, καὶ οἱ Μενάπιοι, μᾶ τὸ ἐπὶ θάτερα Γερμανῶν πάντων, ἔτοπλοι ἦσαν· τῇ δ᾽ οἱ Σενόνες πρὸς αὐτὸν, καθὼ τὸ ἐκείνοις παρακληθὲν, ὧν ἦσαν, ἀλλὰ μᾶ τῶν Καρνύτων, καὶ τῶν ἄλλων πλησίον πόλεων, ὡδὲ δ᾽ πολέμε ἐβυλεύοντο· τῇ δ᾽ καὶ οἱ Τρεῦῆροι τὰς Γερμανὰς παρεκαλοῦντο. ἀφ᾽ τούτων μὲν ἐν ταχύτερον, ἢ τὸ προσδόκητο ἦτο, ὡδὲ δ᾽ πολέμε βυλεύσας ἔγνω.

γ'. Καὶ ὕπω ἤδη τελευτηκότος τοῦ χειμῶνος, τὸ πλησιαίτερον ἑαυτοῦ χειμάζοντα τέτταρα τάγματα τῶν χειμαδίων ἐξαγαγὼν, ταχύτερον τῶν πάντων ὁδεύσας εἰς τὴν τῶν Νερίων ἐνέβαλε, καὶ πολὺν, ἢ αὐτὸς ἢ στρατιὰν, ἢ καὶ φυγὴν διαφθείναι, πολλὰ βρέμματά τε, καὶ πολλὰς ἀνθρώπας καθελαβὼν, καὶ τὴν λείαν πάντων τοῖς στρατιώταις συγχωρήσας, τάς τ᾽ ἀρχὰς δηϊώσας, ἀναχωρεῖν δ᾽ αὐτὰς, ἐ ὁμήρους διδόναι ἐκείνους ἠνάγκασε. ταῦτα δ᾽ ὕπω κατεργασάμενος, τὰ τάγματα πάλιν εἰς τὰ χειμάδια ἀπήγαγε. καὶ πάσης τῆς Γαλατίας σύνοδον εἰς τὸ ἔαρ (ὡς δοκεῖ) ἀφικέσθαι, πᾶσαι αἱ ἄλλαι πόλεις, πλὴν τῶν Σενόνων μόνον, ἐ τῶν Τρεύῆρων ἐν ταύτῃ σωπῆλθον. τῶτο μὲν ἐν ἀρχὴν πολέμε εἶναι, καὶ ἀποστάσεως ὁ Καῖσαρ κατεμανθάνομεν, πάντα δ᾽ ἀφ᾽ τοῦτον τἄλλα προάγματα τὸν πόλεμον παραλείπειν βυλόμενος, εἰς μὲν τὴν τῶν Παρισίων πόλιν

λιν Λευκετίαν (πρόχωρει δ' ἦσαν τοῖς Σενόσιν ἔτοι, καὶ πᾶς σφῶν πόλεις ἐπὶ τ πατέρων ἡμῶν σωπῆσαν· τῆς π τ Σενόνων βυλῆς ὅμως τότε ὐ μιζαχεῖν ἐλέγοντ) τῳ σύνοδον μετήγαγε παύτῳ. τ ϗ Σενόνων ἐνζεῦξα πολεμίων ἀπὸ τοῦ βήματ ψηφισθέντων, ἐν παύτῃ ὁ Καῖσαρ τῇ ἡμέρᾳ εἰς τῳ τ Σενόνων μ τ παγμάτων ἀπῆρε χώραν, ϵ ἐνζεῦξα ὡς ἠδύναθ πάχιστα παρεγένεθ.

δ'. Μαθὼν ϗ τῳ αὐτοῦ ἀφιξιν ὁ Ἄκκων, τ πρὶ δ πολέμ τ Σενόνων βυλῆς πρόπερ ἐπαρξάμεν, τὸν μὲν ὄχλον ἐκ τ ἀγρῶν εἰς τὰς πόλεις παρήγγειλε σωιέναι· τοῦτο δ' αὐτὸς ποιεῖν ἐπιχειρῶν, ἢ δ Καίσαρ πρόφασιν ἔσχεν ἀγελείας. ὡς δ' ἀναγκαίως τῆς σφῶν γνώμης οἱ Σενονεῖς παυσάμενοι, πρίσβεις πρὸς τ Καίσαρα συγγνώμῃ αἰτοῦντες ἔπεμψαν. τοῦτο ϗ Ἀγ τ Ἐδυίων, ὧν ἐκ δ πάλαι ὑπήκοοι ἦσαν, διεκρόζαθ. τ μὲν δ Ἐδυίων, ὁ Καῖσαρ, δεομένων, ἠνέως ἐκείνοις σωίγνω, καὶ τῳ αὐτῶν ἀποδέξατο πρόφασιν, τῳ δ θέρους καιρῷ πρὸ δ ἐγκειμένης πολέμου, ἀλλ' ἐ πρὸ κρίσεως, βυλευτέον ἑαυτῷ εἶναι ἡγεμόν. ὥσθ' ὁμήρους λαβὼν, παρ' αὐτῶν ἑκατὸν τοῖς Ἐδυοῦσι, τύτους ἵνα ἑαυτῷ Ἀγφυλαττοιεν, παρέδωκεν. ἐν παύτῳ δὲ καὶ οἱ Καρνυτῖς πρίσβεις, ὁμήρους π Ἀγ τ Ῥήμων, ὧν ἦσαν ὑπήκοοι, τῷ Καίσαρι πέμψαντες, συγγνώμης παρ' αὐτοῦ ὡσαύτως ἔτυχον. τῳ ϗ τ Γαλατίας σύνοδον πλάσας, ἱππίας ἑκάσῃ πόλῃ ὁ Καῖσαρ ἐπῆγειλε.

ε'. Καὶ τοῦτο τῆς Γαλατίας καθεσήσας τὸ μέρ, πρὸς τ κατὰ π τ Τρευίρων, καὶ τοῦ Ἀμβιόρυγ πόλεμον ὅλην εἶχε τῳ γνώμην. καὶ τ μὲν Καβαρῖνον, μὴ ἐκ τ ἐκείνῳ ὀργῆς, ἢ ἐξ ἐχυρᾶς ἢ τ Καρνύτων ἐμισῇ πόλις, ἧς περοχὴ γίνητ, σὺν τῇ τ Σενόνων ἵππῳ, μεθ' ἑαυτοῦ παρήγγειλε πορεύεθαι· τ δ' Ἀμβιόρυγα μάχλω ἐκ παρατάξεως ἐ σωιέναι σαφῶς γινώσκων, τὰ λοιπὰ ἐκείνῳ βυλεύμενα ἐπεκραίρετο. ἦσαν μὲν δ οἱ Μενάπιοι τῇ τ Ἐβυρόνων πρόχωρει, σωεχίσι λίμναις π καὶ ὕλαις πάντοθεν περιεχόμενοι, ϵ πρίσβεις πρὸς τ Καίσαρα θεὶ εἰρήνης ἠδὶ πώπτε ἐπεπόμφεσαν· πρόσθεν δ' ἐκείνοις ἦν ὁ Ἀμβιόρυξ, καὶ φίλ πρὸς τύτοις τοῖς Γερμανοῖς Ἀγ τ Τρευίρων ἐγεγένητο. πρόδιν ϗ πᾶς τοιαύτας συμμαχίας ἐκείνῳ ὑφαιρεῖθ, ἢ αὐτῷ ἐκ δ ἐμφανῶς πολεμεῖν, ἵνα μὴ πολε τ σωτηρίας ἀπογνὺς ὁ Ἀμβιόρυξ, ἢ θεθ τοῖς Μενάπιοις κρύφθε-

το, ἢ ϵ μ τ πέραν δ Ῥήνε Γερμανῶν συμμαχίαν ποιεῖθ ἀναγκάζοιτο. τοῦτο μὲν δ' ὕτω Ἀγανοήμεν, δύο πάγματα πρὸς τὸν Λαβιηνὸν μ τ παντὸς δ στρατοῦ σκευοφόρων ἐπέμψαθ· αὐτὸς ϗ σὺν πέντε εὐζώνοις εἰς τῳ τ Μενατίων χώραν ἐνέβαλε πάγμασιν. ὅτι ϗ ἐδεμίαν πρὸς τὸ ἀντέχειν σραθιὰν συναγείροντες; μόνον τῇ τ σφῶν χώρας εὐξεία διαῤῥῆξαι, εἰς π τὰ νάπη, καὶ τὰ ἕλη ἀπέφυγον, ϵ τὰ σφῶν χρήματα ἐνζεῦξα σωεισεκόμισαν.

ϛ'. Ὁ ϗ δὴ Καῖσαρ τὸ ἑαυτοῦ στρατόπεδα τειχῇ ποιησάμεν, καὶ ἐν μὲν Γαΐῳ Φαβίῳ μέρ, ἐν ϗ Μάρκῳ Κράσσῳ, ἐν ϗ ϵ ἑαυτῷ Ἀγφδῆς, εὐθύς π γεφύρας καθασκευάσας, τειχῇ ἐνέβαλε, καὶ πᾶς π κάμας, καὶ τὰ οἰκοδομήματα, οἷς ἐνέτυχε, πάντα καθαιρῶν, καὶ συχνὰς ἀνθρώπας, πάμπολλά τε βοσκήματα λαμβάνων, τύτοις μὲν τὰς Μενατίας, πρέσβεις πρὸς ἑαυτὸν θεὶ εἰρήνης πέμπτ ἠνάγκασεν· ὁμήρους ϗ λαβὼν, πολεμίας αὐτὰς νομιεῖν ἐβεβαιώσαθ, ἢ μόνον τὸν Ἀμβιόρυγα, ἢ τὰς ἐκείνῳ πρίσβεις ἐν τῇ σφῶν δέχονται. αὐτῶν ϗ τοῦτο σωομολογησάντων, Κόμιον μὲν τὸν Ἀτρεβάτην μ τῆς ἵππ, φερεζῆς χώρα ἐν τῇ τ Μενατίων κατέλιπε χώρᾳ· αὐτὸς δ' ἐπὶ τὰς Τρευίρας ἀπῆρεν.

ζ'. Ἐν τύτῳ δ' οἱ Τρευίροι πολλὴν πεζικὴν δ' ἱππικήν π δύναμιν συναθροίσαντες, ἐν τῇ σφῶν χώρᾳ μεθ' ἑνὸς πάγματ χειμάζοντι τῷ Λαβιηνῷ ὡς ἐπιβησόμενοι παρεσκευάζοντο. ἤδη τ δ' ὡλείσιν δυοῖν ἡμεραῖν ὁδὸν ἀπ' αὐτοῦ ἀπῆσαν, ἡνίκα δύο πάγματα, ὑπὸ δ Καίσαρ πεμφθέντα, τῷ Λαβιηνῷ σωεσπείδ ἔγνωσαν. ἀπὸ μὲν ἕν δ Λαβιηνοῦ ἑκατὸν ϵ εἴκοσι ἵππεις σραθοπεδευσάμενοι, τῳ τ Γερμανῶν ἐνζεῦξ· ἀναμένειν ἐπικερίαν διενόει. ἐκεῖν ϗ τῳ τ Τρευίρων βυλὴν γνῶς, ὅμως δ' αὐτὸς διὰ τῳ θρασύτητα ἑτοίμως σφᾶς εἰς τῳ μάχλω παρίζειν ἐλπίζων, πέντε μὲν σειρὰς φυλακῇ τῶν σκευοφόρων κατέλιπεν· αὐτὸς ϗ μ σειρῶν εἴκοσι πέντε, καὶ πολλῷ ἱππίων πλήθ τοῖς πολεμίοις ἀπήντησε, ϵ ἀπ' αὐτῶν ὀκτὼ σαδία ἐσραθοπεδεύσαθ. δ ϗ Λαβιηνοῦ μισαξὺ, καὶ τ πολεμίων πολέμιος, πήν τε διάβασιν δυχερῆ, ϵ τὰς ὄχθας ἀπότομ. τοῦτον μ ἔτ αὐτὸς διαβαίνειν ἐν νῷ εἶχεν, ἔτε γε τὰς πολεμίας ἠνίτο Ἀγαβήσεσθ. καθ' ἑκάστ δ' αὐξανομένης τ τ πολεμίων ἐπικερίας ἐλπίδ, πάντων ἀκροάντων ἐν ἐκκλησίᾳ ἐξεπί-

τησδες εἶπεν ὁ Λαβιηνός· ὡς ὅπου τὰ ἑαυτοῦ, ὅπου τὰ τῶ γραικῶν χρήματα, ἐπειδὴ πρωτόπειραι οἱ Γερμανοὶ ἐλήφθησαν, βυλλοις διακινδυνεύειν, ἀλλὰ τάχιστα τῇ ὑστεραία σὺν πᾶσιν μιᾷ φάλαγγι παραβοηθεῖν. ὅτι μὲν οἱ λόγοι τοῖς πολεμίοις εὐδοκοῦντες διηγγέλθησαν. τοσοῦτον μὲν γὰρ ἱππέων Γάλλων παρὰ τῷ Λαβιηνῷ ὄντων, τὰ τῶν Γάλλων πράγματα φρονεῖν πινὰς ἡ φύσις ἠνάγκαζε νυκτὸς ὁ Λαβιηνὸς τοὺς τε χιλιάρχους, καὶ τοὺς πρώτους τακτικοὺς συγκαλέσας, τῷ ἑαυτοῦ σκέπτεσθαι γνώμῃ· καὶ ἵνα μᾶλλον σφοδρύνῃ τοὺς Ῥωμαίους οἱ πολέμιοι πιστεύσειεν, σὺν τοῖλοις τε τῶν Ῥωμαίων σωτηρίας κτίσαι τε καὶ δορυφορῆσαι βουλεύσασθαι. ὥστε τότοις φυγῆς ὁρμὴν τῷ παρείαν ἐποιήσασθαι. καὶ ταῦτα μὲν τοῖς πολεμίοις, ὅπου καὶ πλησίον ἀλλήλων τῶν φαλάγγων ὄντων, προδοθεν τὰ ἡμέτερα ὑπὸ τῶν κωφισκόπων ἀπηγγέλθη.

ϛ'. Οὕπω δὲ τῶν Ῥωμαίων ὁπλοφαλαγξ ἔξω βαρβαρικῆς ἐγένετο, ἡνίκα οἱ Γάλλοι ἀκλήλοις παρακελευσάμενοι, μὴ ὥστε ἐλπιθείσαν ὑπὸ σφῶν λείαν ἐκ τῶν χειρῶν ἀφίσιεν, μακρόπορον εἶναι λέγοντες, ἄλλως τε καὶ σκιπιοδεημένων ἤδη τῶν Ῥωμαίων, τῷ τῶν Γερμανῶν ἀναμένειν ἐπικελεύσαι, πρὸς τότοις δὲ, σφῶν τοσούτῳ χείρας πεπιβεβλημένων, ἀνάξιον εἶναι, ὥστε ὀλίγῃ δωνάμει, ἄλλως τε καὶ φευγούσῃ, μὴ τιμωρὸν ἐπιθεῖναι, τοῖς Ῥωμαίοις ἐπιφάνησαν, καὶ τὸν τε ποταμὸν Λιβαίνειν, καὶ σὺν εὐκολίᾳ σφίσι μάχῃ σωσάσθαι σὺκ ὠρώλησαν. πάντως δὲ καὶ ἔτι δύτερα τοῦ ποταμοῦ ἐπισπάσαι πρωρῶν ὁ Λαβιηνὸς, δεδιέναι δὲ τόπε πρωτόπειρον, βάδην πορευόμενον. ἐπεὶ δὲ πάντες διέβησαν οἱ πολέμιοι, τότε δὴ ὁ Λαβιηνὸς τὰ σκυροφόρα εἰς πυὰ γηλόφον πρωτεπιψάμενον, Ἔχετε νῦν, ἔφη, ὦ συστρατιῶται, ἢν πρόδηλον ἤδη τε ἐυκαίρειαν. τοὺς μὲν πολεμίους σὺν δυσχωρίᾳ ὄντας ὁρᾶτε. τοιούτους ἓν ἡμῖν τοῖς ὑμετέροις ἄρχυσι νῦν ὑμᾶς παρέχετε, οἱοίους πολλάκις πρόδηλον τῷ ἡμῶν αὐτοκράτορα ἐγένεσθε Καίσαρα· ἐκεῖνόν τε σὺν τάδε πρεῖναι, καὶ πάντα πάντα χώρων βλέπειν νομίζετε. Ταῦτα μὲν εἰπὼν, καὶ τοῖς πολεμίοις ἅμα ἀπιμετώπους τρέπεσθαι, καὶ εἰς ἑαυτοῦ ἕκαστον ἰέναι πέζιν παρασκέλας, ὀλίγα μὲν ἱππέων φῦλα φυλακῇ τῶν σκυροφόρων κατέλιπε· τὰ δὲ λοιπὰ σὺν τοῖς παλαίοις τῶν φαλάγγων διέπαξε. καὶ εὐθὺς μὲν οἱ Ῥωμαῖοι ἀλαλάξαντες, ἐτόξευσαν, καὶ ἀκόντιζον ἐς αὐτούς· οἱ δὲ πολέμιοι, ὥσπερ δέξαν ὀφῶν, ἐς πρόπορον φεύγειν ἤλπιζον, τότε εἰς σφᾶς ἰέναι κραυγάσαντες, ἔνθα δὴ σὺκ ἐδέξαντο, ἀλλὰ παχὺ εἰς τὸ πλησίον ναπὴ φυλὴ ὥρμησαν. αὐτοὺς δὲ ὅμως ὁ Λαβιηνὸς τῇ ἵππῳ καβαλαβὼν, συχνοὺς μὲν διέφθειρε· πάμπολλοὺς δὲ καὶ ἐζώγρησε, καὶ μετὰ πολλὰς ἡμέρας τῶν πόλιν αὐτῶν κατέσχε. οἱ μὲν δὴ ἐπὶ βοήθειαν τῶν Τρευίρων ἰόντες Γερμανοὶ, τῶν ἐκείνων ἥτταν μαθόντες, εἰς τὰ σφῶν χώρων ἐπανεκεχωρήκεσαν. τότους δὲ οἱ μὲν ὃ Ινδεκιομάρος συγγενεῖς, τὸ λοιπὸν ἀπόστασης αἴτιοι γενόμενοι, ἠχμαλώτισαν, καὶ τῆς πόλεως ἐξέλυσαν· τῷ δὲ Κιγγετορυγι, τῶν τῶν Ῥωμαίων, ὡς ἐδηλώθη, ἐξαρχὴς φρονήσαντι, τότε ἡ βασιλεία ἔδοτο.

ζ'. Ἀπὸ δὲ τῶν Μεναπίων εἰς τὰ τῶν Τρευίρων ὁ Καῖσαρ παραχωρούμενος χώρας, δυοῖν αἰτιῶν ἕνεκα τὸν Ῥῆνον διαβαίνειν ἐβουλήθη· πρῶτον μὲν, ὅτι βοήθειαν τοῖς Τρευίροις ἐπιπομφέσαν οἱ Γερμανοὶ ἐπῆλθε δεδιὼς, μὴ πρὸς αὐτὸς ὁ Ἀμβιορυξ ἀναχωρήσῃ. ταῦτα μὲν ἓν διανοούμενος, γέφυραν ὀλίγων αἰωτέρω, ἢ πρόσθεν, τῷ προειρημένῳ καλασκεύασε τρόπῳ· καὶ τῶν στρατιωτῶν εἰς τοῦτο προθύμων ὁρωμένων, σὺν τοὺς ὀλίγων ἡμερῶν τὸ ἔργον ἐτελέσθη. ἱκανὴν δὲ πρὸς τῇ γεφύρᾳ σὺν τῇ τῶν Τρευίρων χώρᾳ, μὴ τις εὐθὺς ὑπ' αὐτῶν νεωτερήσῃς γένοιτο, καβαλικῶν φρουρὰν, τῷ λοιπὴν ἑαυτῶ πιζικὴν καὶ ἱππικὴν δύναμιν τὸν Ῥῆνον διέβασεν. οἱ δὲ Οὐβιοι, ὁμήρους τε πρόσθεν τῷ Καίσαρι δόντες, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις πρόσχωρήσαντες, πρέσβεις πρὸς αὐτὸν τόπε περὶ ἀπολογίας ἐπέμψαντο, ὡς μὲν τοῖς Τρευίροις βοήθειαν πέμψαι, ὡς γε πρὸς τῆς πρὸς ἐκείνου σωθῆναι μηδὲν πρᾶξαι σφᾶς λέγοντες. δεόμενοι δὲ Καίσαρος, συγγνώσκῃ, μὴ διὰ τὸ αὐτὸ πρὸς πάντας τοὺς Γερμανοὺς μῖσος, αὖθις αὐτοὶ ἀντὶ τῶν ὁμοίων δίκας τίνειν· εἰ δὲ πλείους θέλοι ὁμήρους, δώσειν ὑπισχνοῦντο. τοῦτο δὲ ὁ Καῖσαρ ἐπιμελῶς τὸ πρᾶγμα ἐκζητήσας, ὑπὸ τῶν Σουήνων πάντα πιμφθῆναι σαφῶς κατέμαθε τῇ βοήθειαν. τῶν μὲν ἓν αὐτῶν ἀποδεξάμενος ἀπολογίαν, τὰς εἰς τοὺς Σουήνους φερούσας ὁδοὺς, ἐκείνους ἠρώτησε.

η'. Μεθ' ὃ δὲ πολλὰς ἐντεῦθεν ἡμέρας οἱ μὲν Οὐβιοι ἀπήγγειλαν αὐτῷ, πάσας τὰς σφῶν δυνάμεις εἰς ἕνα τοὺς Σουήνους συναγείρειν, καὶ πρὸς τοὺς ὑφ' ἑαυτοὺς ἀπαγγέλλειν ἀπέμπεσθαι, τήν τε πιζικὴν ἅμα, καὶ τῶν ἱππικὴν πᾶσαν δύναμιν πρὸς σφᾶς ἄγειν κελεύοντας.

αιτας. ταῦτα ϗ μοῖραι ὁ Καῖσαρ, πρῶτον μὲν σίτε, ϗ τ' ἄλλων ἀναγκαίων πρόνοιαν ἐποιήσατο, ϗμ ἐν τάχει ἐπιπηδείᾳ σραθοπεδευσαμένῳ, τοῖς Οὐβίοις ἀφεῖπε, πάντα τὰ βοσκήματα ἀναζαγόντας, τὰ λοιπὰ εἰς τὰς πόλεις χρήματα εἰσκομίζειν, ἐλπίζων βαρβάρους ἄνδρας τῇ τ' ἐπιπηδείων ἐνδείᾳ ἀναγκασθήσεσθαι, εἰς τὴν μάχην παρεσκευασμένων ἐπισπάσασθαι. παρέκλεισε ϗ κ' αὐτοῖς, συχνὰς εἰς τὴν τ' Σκύων πέμπειν χώραν καθασκόπους, ϗ τὰ ὁπλῖ καθασκοπήσαντας, ἐαυτῷ ὡς τάχισα ἀπαγγέλλειν. σκεῦνοι ϗ τὸ κελευσθὲν ἐποιήσαν. ϗ ὀλίγας μὲν ἡμέρας ἐλθόντες ἔλεγον, τὰς μὲν Σκύθας πάντας τὴν τ' Ῥωμαίων ἄφοδον σαφῶς καθαμαθόντας, μ' πάσης τῆς σφῶν ϗ τῶν συμμάχων δυνάμεως εἰς τὰ τ' ἐαυτῶν χώρας ἔχαλα ἀναχωρήσαι· ὕλην ϗ ὑπερφῦ τὸ μέγεθ', Βακένην καλουμένην, σύπαντα εἶναι. ταύτην δ' ἐπισολὴν εἶσα τοιάνδ' ἔφασαν· τὰς τε Σκύθας, ϗ τὰς Χερύσκους, ὡς φυσικόν τι τεῖχο, μιᾷ ξυμβληθεῖσαν, ἀλλήλους πολεμεῖν ἀπεκωλύειν· ϗμ ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ τὰς Σκύθας τὰν τῶν Ῥωμαίων περιμένειν ἐφόρμησιν ἀφιγνοηθήναι.

ιά. Ἐπειδὴ ϖρ δ' ἐν τούτῳ ἐσμὲν, ἀλλότριον ἐ δοκεῖ ϖρὸς τῆς τῶν τε Γερμανῶν, ϗ τῶν Γαλλων διαίτης ἀφηγήσασθ', ϗ ἐν ποίοις ἀφίδρυσιν ἀλλήλων ἐξηγεῖσθ'. Ἐν μὲν τῇ ΓΑΛΑΤΙΑ ἐχ ὅπως ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι, ϗ ἐν πάσαις ταῖς φυλαῖς, ἀλλὰ ϗ ἐν ἑκάσῃ χρεὼν οἰκίᾳ ἰταμείαι εἰσί· τούτων δ' ἀρχοντές εἰσι τ' ἰταμειῶν, οἱ ὑπ' ἐκείνων δυνατάτοις νομιζόμενοι ἅτοι δ' ὡς σφίσι δοκεῖ, πάντα διακοσμοῦσι. αὐτοὶ δ' ἐκ παλαιοῦ τάτε ἔνα πιθηναί μοι δοκεῖ, μή τις δημότης βοηθείας καλῶ τ' δυνατῶν χρηζοί· τὰς μὲν ϗ ἑαυτοῦ ὑπηκόους ἑκας ϗ τ' ὀχόντων θλίβεσθαί τε, ϗ πίζεσθ' ὑπ' ἐκ' εἰ ϗ μὴ, ὑβρεὶς ἡμῆς παρ' ἐκείνοις ἀξιοῦσι. ταῦτα δ' ἅτως ἀνὰ πᾶσαν ποιεῖται τὴν Γαλατίαν εἰς δύο τι μέρη πᾶσα αὕτη διήρηται.

ιβ. Καὶ ὅτε μὲν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Γαλατίαν τὰ ϖρότερα παρεγίνετο, τ' μὲν τ' ἰταμειῶν τούτων οἱ Ἐδουῖς· τῆς δ' οἱ Σεκανοὶ ἦρχον. ἅτοι ϗ σφίσιν αὐτοῖς, ἐπειδὴ ἐκ παλαιοῦ δυνατάτοι οἱ Ἐδουῖς ἦσαν, ϗ πολλὰς ὑπηκόους εἶχον, ἃ ϖιστεύοντες, τάς τε Γερμανὰς, ϗμ τ' Ἀριόβιστον, παλαιῶς αὐτὰς ἀναπείσαντες δωρεαῖς, συμμάχους ἐποιήσαντο· ϗ πολλὰς ἀφ' τούτων ϗμ τ' Ἐδουίων μάχας νικήσαντας, πᾶσάν τε τὴν σκείνων εὐγένειαν δοκτείναντες, εἰς τοσοῦτο δυναστείας ϖροελήλυθεσαν, ὥστε τὸ τ' ὑπηκόων τ' Ἐδουίων πλῆθος μέρ ϖρὸς ἑαυτὰς μισθησάμενος, ϗμ τὰς τ' ἀρίστων τ' Ἐδουίων πάντων παῖδας ἐν χώρᾳ ὁμήρων λαβόντες, τὰς Ἐδουῖς κοινῇ ὁμόσαι ἀναγκάσαι· ἢ μὴν ϗμ τ' Σκανῶν σφᾶς μηδὲν βουλεύσεσθ'. ϗ μέρ τῆς πλησίον χώρας βίᾳ λαβόντες, σκέκτηντο, ϗ πάσης τ' Γαλατίας ἦρχεν. οἷς πᾶσιν ἀναγκαθεὶς ὁ Ἐδουὶς Διβίπακος, εἰς μ' τὴν Ῥώμην ϖρὸς τὴν σύγκλητον ϖρὶ βοηθείας ἀπάρας, ἀπρακ ϗ ἐπανηλύθει. τῇ ϗ Καίσαρ ἀφόδα μεγαλόντων τ' πραγμάτων, ϗ τ' μὲν ὁμήρων ϗ τῶν ἀρχαίων ὑπηκόων τοῖς Ἐδουῖσι ἀποδόσθαι, ϗ ἄλλων νέων ὑπ' Καίσαρ αὐτοῖς ϖροσκτηθέντων, ὅτι οἱ ὑπ' αὐτῶν ὄντες μισελεύτερον, ἢ ὑπ' τ' Σκανῶν, ἄρχεσθαι σφᾶς ἐώρων, ἄλλοις ϗ ϗ πολλοῖς πράγμασιν αὐξηθέσης τ' σκείνων δυνάμεως, οἱ μὲν Σκανοὶ τὴν σφῶν κατέλιπον ἀρχήν· τὰν δ' αὐτῶν χώραν οἱ Ῥῆμοι διεδέξαν. ὃς ὅπως τοῖς Ἐδουῖσιν ὑπ' Καίσαρ ἡμᾶσθ οἱ ἐδίμιοι μηχανῇ ἀφ' τῆς ἀρχαίας ἔχθρας ϖρὸς τὰς Ἐδουίας διαλαγῆναι μὴ δυνάμενοι ὁρῶντες, ἑαυτὰς σκείνοις ὑπηκόους ἐδίδοσαν· τούτους δ' οἱ Ῥῆμοι ἐπιμελῶς διαφυλάττοντες, μεγάλην ἐξαίφνης δύναμιν σκέκτηνθ'. ϗμ ἅτε τὰ ϖράγματα τότε καθίσαντο, ὥσ' οἱ μὲν Ἐδουῖς πάντων δυνατώτατοι, οἱ ϗ Ῥῆμοι τὸ δεύτερον μετ' αὐτοὺς ἔχειν νομίζονθ'.

γ'. Ἐν πάσῃ ϗ τῇ Γαλατίᾳ, τῶν ἐν τισὶ χώρᾳ ϗ τιμῇ ὄντων γένη εἰσὶ δύο. ὁ μὲν ἡδ δῆμ ἐν χώρᾳ δέλων ἡδόν εἰσι, ϗμ ἀδὲν δ' ἑαυτοῦ δυνάμ, ἐν ἐδίμιαῖ παρυκαλεῖται βελῇ· οἱ πλεῖσοι δ' ἐπιδὴ ἢ χρέει, ἢ ϗ τῇ τ' τελῶν βαρύτητι, ἢ ϗ ὕβρει ὑπὸ τῶν δυνατῶν θλίβωνθ', ὑπηκόοις σφᾶς τ' εὐγενῶν λέγουσι. ϗ τύτοις μὲν ἅτως οἱ εὐγλωσσοῖς χρῶντες, ὡς οἱ κύριοι εἰς τὰς δέλους. τῶν ϗ ϖεφεσθέντων δύο γενῶν, τὸ μὲν τ' ἐπικαλεμένων Δρυίδων· τὸ ϗ τ' ἱππέων ἐσι. τούτων οἱ μὲν Δρυίδαι τὰ θεῖα ἀφαχειρῶσι, ϗ τ' θυσιῶν, δημοσίων τε ϗ ἰδίων, ἐπιμελοῦντε, ϗ τὴν θρησκείαν ἐρμηνεύουσι· ϖρὸς αὐτοὺς ϗ πολὺ νεανίσκων πλῆθ' διδάσκεσθαι ἕνεκα σωπῶσι, ϗ ἐν πολλῇ αὐτοὺς ἔχουσι τιμῇ. πάντα μὲν γὰρ τὰ δημόσια τε ϗ ἴδια ἐγκλήματα διαίζουσιν οἱ Δρυίδαι. ϗ εἴ τ ἀδίκημα, ἢ τις ποιεῖται φόν, ἢ ϗ ἀφ' κτήματος, ϗμ χώραν ἀφορμῇ τιν γίνεται, ὅτι ϖρὸς τούτων ψηφον πηται, ϗ ζημίαν, ἢ τ-

μὴν

μὴν ψηφίζοντες· ἢν δέ τις ἰδιώτης, ἢ δημότης τῇ σφετέραν ψῆφον μὴ ὑπακούῃ, τοῦτον τῶν ἱερῶν ἀποκλείζουσιν. αὕτη δὲ παρὰ τοῖς Γάλλοις βαρυτάτη ἐστὶν ἡ ζημία. οἱ μὲν γὰρ παῦτ' ἀπαγορευθέντες, ἄδικοί τε καὶ ἐπίορκοι νομίζονται, αὐτῶν τε τῶν σωμάτων πάντες καὶ τὰς λόγους ἀποφεύγουσιν, μή πῃ καὶ σὺν τοῖς σφετέροις ὁμιλίας βλάβην λάβωσι· καὶ δεόμενοι οἱ τοιῶτοι, ἢ δικαιοῦνται· καὶ σὺν ἀδίμιᾳ τοῖς τοῦτοις ἔχουσιν ἡμῆ. πᾶσι δὲ τοῖς Δρυίδαις τοῦτοις ἐφίσταται εἷς αὐτῶν, ὃς τις παρ' ἑκείνοις μεγίσθην ἔχει δύναμιν· τοῦτο δὲ ἀποθανόντος, ὁ τῶν ἄλλων δυνάμει ὑπερέχων, αὐτὸν διαδέχεται. εἰ δὲ πολλοὶ ὅμοιοι ἀλλήλοις ὦσι, τὸ δὴ ἕνα αὐτῶν ὑπὸ τῶν νικώσης οἱ Δρυίδαι αἱρέουσι· ποτὲ δὲ καὶ τῆς ἐξουσίας πολλοῖς ὅπλοις ἀλλήλοις διαμάχονται. ὁρισμένῳ δέ πῃ τοῦ ἔτους καιρῷ οἱ Δρυίδαι ἐν γῇ τῶν Καρνούτων χώρας, ἐν μέσῳ πάσης τῆς Γαλατίας ἕσης, καθιζάνουσι τόπῳ· καὶ συνοδεύουσι πάντες οἱ παρὰ ἀλλήλων ἐγκλήματα ἔχοντες, συνιᾶσι, καὶ τῇ ὁμοίαν πείζουσαν ψῆφον. αὕτη δὲ ἐν τῇ Βρεταννίᾳ εὑρεθῆναι, καὶ ἐκπεῦθαι εἰς τοὺς Γαλατίας διαφοιτῆσαι, ἡ διδασκαλία λέγει. ὥς ἔτι καὶ νῦν οἱ παύτοθι ἀκριβῶς μανθάνειν θέλοντες, εἰς τοὺς Βρεταννίας ἀπιᾶσιν.

ιθ'. Οἱ δὲ Δρυίδαι ἔτε ἐς τὸν πόλεμον ἐξορμῶσιν, ἔτε εἰσφορὰς, ἀς οἱ ἄλλοι, πλῆσιν· ἀλλὰ στρατείας τε, καὶ πάντων τῶν ἄλλων, ὧν μὴ βάλονται, εἰσὶν ἐλεύθεροι. ὥστε τοσούτοις ἐκπολεμουμένοις ἀγαθοῖς, ἑκόντες πολλοὶ ἐπὶ τὸ μανθάνειν συνέρχονται, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν γονέων πέμπονται. καὶ σιγᾶσθαι πολὺ ἐκεῖ πολλῷ σεμνύνεσθαι λέγονται. ὥστε δὲ ἔτη ὁκτὼ εἰκοσιν ἐν τῇ διδαχῇ ἔνιοι διατελοῦσιν. οἱ μὲν γὰρ Δρυίδαι, καίτοι ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασι δημοσίοις τε καὶ ἰδίοις πράγμασιν, Ἑλληνικοῖς χρώμενοι χράμμασιν, ταῦτα οὐκ οἶόν τ' εἶναι γράφειν λέγουσι. τοῦτο δὲ δυοῖν αἰτίαιν ἕνεκα ὑπ' αὐτῶν πεποίηται μοι δοκεῖ· ἅτε τῶν μὲν, μὴ σφῶν ἡ διδασκαλία δημοσιευθῇ· ἐπίπαν δὲ, μὴ τοῖς χράμμασι πιθόμενοι οἱ διδασκόμενοι, ἧττον τῇ τῶν μνήμης ἄσκησιν ἀποδώσουσι, συχνὰς μὲν γὰρ πολλάκις συμβαίνει, τοῖς χράμμασι πιθόντας, τήν τε σφῶν ἀποδώσειν, καὶ τὸ μνήμης ἐκ τοῦ ἀμελεῖν ἀπώλειαν. ἅτε δὲ τοῦτο θέλουσι οἱ Δρυίδαι ἀναπείθειν, ὡς οὐκ ἀποθνήσκουσι μὲν αἱ ψυχαὶ, ἀλλ' ἀπ' ἄλλων ἐς ἄλλους μετὰ τὸν θάνατον μεθίστανται· τοῦτο μάλιστα τοὺς ἀνθρώπους ἐς ἀνδρα-γαθίαν παρεσκεύασεν ἡγεμόνας, ὅτι δὲ δυνάτὸν καταφρονεῖσι. πολλὰ δὲ καὶ ἐς τὰ τῶν ἄστρων, καὶ τὰ ἑκείνων κινήσεως, ἐς τε τὸ κόσμου, καὶ τῆς οἰκουμένης μεγέθους, ἐς τε τὰ φυσικῶν πραγμάτων, καὶ τὰ θεοῦ ἰσχύν τε καὶ δυνάμεως περὶ ἀλλήλας διαλέγονται, καὶ τοῖς μαθηταῖς διδάσκουσιν.

κ'. Οἱ δὲ ἱππεῖς, ἢν ποτε χρεία ἡ τις πολέμου γένηται, ὃ καὶ ἔκαστον χρόνον ἔτους, πρὶν δὲ τὸν Καίσαρα ἐν τῇ Γαλατίᾳ παραχειμάζειν, στρέβαινον, εἰς τὸν πόλεμον σύμπαντες ἐξορμῶσι, καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν εὐγενέστατός τ' ὢν, καὶ πλουσιώτατος, ἔτος πλείστους μεθ' ἑαυτοῦ συμπεριάγει ἀνθρώπους. παύτῃ μὲν μόνῃ τῷ εὐπρεπείᾳ τε καὶ δυνάμει εἶναι ἔγνωσαν.

κα'. Οἱ δὲ Γάλλοι, ἔθνος ἐπὶ πᾶσι θρησκείαν μάλιστα προσέζον· καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἐξ αὐτῶν βαρυπάτας νόσους σπεχόμενοι, ἢ καὶ ἐν ταῖς μάχαις ἰσχυρῶς κινδυνεύοντες, ἀνθ' ἱερείων ἀνθρώπους θύσουσιν, ἢ ἐπ σφᾶς αὐτοὺς θύσειν ὑπισχνοῦνται, ἱερεῦσί τε τοῖς παῦτα τοῖς Δρυίδαις χρῶντας, αὐτ' ἀνδρὸς βίᾳ, εἰ μὴ ἀνδρὸς βίᾳ τεθέντος, τῶν θεῶν ὀργὴν οὐκ ἱλάσκεσθαι νομίζοντες· χρυσῆ τε πᾶσι τοῦτοις θυσίας διατέλουσι. ἐπὶ οἱ μὲν αὐτῶν ὑπερφυῆ τὸ μέγεθος εἰδώλα ποιησάμενοι, τὰ μὲν λύγων πεπλεγμένων κατασκευασμένα ἀνθρώπων ζώοις ἐμπλήσουσιν, αὐτὰ ἀνάπτουσι, ἐπ ἔτως οἱ ἔνδον ἄνθρωποι, πάντοθεν πυρὶ περιεχόμενοι, ἀποθνήσκουσι. τῶν δὲ τὰ ἐν μέσῳ κλαπῇ, ἢ ἄλλῳ τῳ ἀδικήματι ληφθέντων πρωτεῖα τοῖς θεοῖς χαριέστατα εἶναι νομίζουσιν. ἀλλ' ὅμως ἐπιλειπόντων τούτων, καὶ τὰς ἀναιτίους βασανίζουσι.

κβ'. Πάντων δὲ τῶν θεῶν τὸν Ἑρμῆν πλείστον σέβουσι, ἐπ πολλαὶ αὐτοῦ εἰσὶν εἰκόνες. τοῦτον μὲν γὰρ τῶν τεχνῶν πασῶν εὑρετὴν· τοῦτον δὲ τῶν ὁδῶν ἡγεμόνα· τοῦτον δὲ κερδαλεώτατον εἶναι, καὶ μέγα πρὸς τὴν ἐμπορείαν συμβάλλεσθαι νομίζουσι. μετὰ δὲ αὐτὸν, τόν τε Ἀπόλλωνα, ἐπ τὸν Ἄρην, ἐπ τὸν Δία, καὶ τὴν Ἀθηνᾶν σέβουσιν. ἐπ πρὸ μὲν τούτων τοῦτο οἱ Γάλλοι γινώσκουσι· τὸν μὲν Ἀπόλλωνα, τὰς νόσους τε, καὶ τὰς ἀφανείας θεραπεύειν· τὴν δὲ Ἀθηνᾶν, τὰς πάντων ἔργων καὶ τεχνῶν ἀρχὰς παραδοῦναι· τὸν δὲ Δία, ὅτι οὐρανοῦ ἄρχειν· τὸν δὲ Ἄρην, τοὺς πολέμους μεθέχειν ἐλέζειν. τούτῳ δὲ πολλάκις, μάχην τινὰ συναίρειν μέλλοντες, τὰ ὑπὸ σφῶν ἐν τῇ μάχῃ ληφθησόμενα κατιερεῦσι, καὶ τὰ αἰχμαλώτα πάντα ζῶα θύουσι· τὰ δὲ λάφυρα

ἄλλα

ἄλλα πάντα εἰς ἕνα τόπον συρεύσαι· ὥστε ἐν πολλαῖς πόλεσι τὸ τοιοῦτον πολλὰς συρφετὸς ἐν ἱερῷ ἐστιν ἰδεῖν τόπῳ. εἰ μὲν γάρ τινες ἢ τὰ θεοσεβείας ἀμελήσαντες, ἢ ἐν τῷ πολέμῳ ἔλαβον, κρύψαντες εὗρον), τούτους ἀφειδῶς κολάζουσι.

ιϛ'. Τῶν δὲ Πλάτωνα σφᾶς οἱ Γάλλοι πάντας λαμπρότερους εἶναι λέγουσι. Ἀφ' ἑτέρου τὸ χρόνον ἐν κακῷ τὰς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ τὰς νύκτας ὀλίζουσι, πάσης τῆς ἡσυχίας σφῶν, ἐν τοῖς τῶν ἐτῶν, ἐν τῶν μηνῶν πρώτας ἡμέρας, μὴ τὴν νύκτα τὴν ἡμετέραν ἀναλαμβάνειν. ἐν τούτῳ δὲ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἀφίεσι διαίτης, ὅτι τοὺς σφῶν παῖδας, εἰ μὴ ἐν πολεμίῳ ἡλικίας ὄντας, μηδ' ἑαυτῶν φανερῶς ἐᾶν ἔχουσι.

ιζ'. Οἱ δὲ ἄνδρες, ὅσα τῶν γυναικῶν εἰς ἀφροδίσια χρήματ' ἐλάβον, τοσαῦτα ἐκ τῶν σφῶν ἀριθμήσαντες, συμβάλλουσι· πάντα δὲ τὰ χρήματα ταῦτα ἀλλήλοις κοινὰ ἐστι, καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν ἀφροδισιάσας, ἑκάστου τὸ μέρος μὴ τοῦ χρησαμένου, ἐκ τούτων καρπῶν ἔχει. οἱ δὲ ἄνδρες εἰς τὰς γυναῖκας, ὥσπερ καὶ εἰς τοὺς παῖδας, βίᾳ καὶ δυνάτει ἐξουσίαν ἔχουσιν. ἐπειδάν δέ τις αὐτῶν τῶν δυνατῶν μοιχαλάτται, οἱ μὲν αὐτοῦ συγγενεῖς συνιᾶσι, καὶ λιθοβολοῦσιν ἢ ὁ δυνάστης, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ δεσποτικῷ τρόπῳ βασανίζουσιν· ἂν δ' ἐκείνη ἁλῷ, ἐχθάτως αἰκίζουσι, ἐν μετέπειτα καίουσι. τὸν δὲ τῶν Γάλλων ἐντιφία, ὡς κατ' ἐκείνους μοναυλιπλῆ τι, καὶ δυσπανηφόρ ἐστι· πάντα δὲ τὰ ζῶσιν αὐτοῖς ἀρεστὰ γιγόμενα, μὴ δὲ νεκρὸν ἅμα εἰς τὸ πῦρ βάλωσι. καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα. ἐπεθύμησε δ' ἐπὶ τοῦ θεραπόντων, ἐν αὐτὸς πυὶ δούλους. καὶ ὑπηκόους κατὰ τὸ δεσποτῶν πολὺ φιλανθρώπως, πυρὶ ἐδίδοσαν, καὶ ἐπιπάφια μεγαλοπρεπῆ ἐπ' αὐτοῖς ἐποίουν.

κ'. Πρὸς τούτοις δ' ἐν ταῖς τῶν Γαλατίας κάλλιστα πολιτεύεται δοκούσαις πόλεσι νόμος ἐστί. τὸν φήμην, ἢ λόγῳ παρὰ τῶν θεσμοφόρων τι καινὸν ἀκούσαντας, θεῖς τὸν τῆς πόλεως ἄρχοντας ταῦτα ἀπαγγέλλειν, μηδὲ ἄλλῳ τῷ θεσμόθεν ἀνακοινώσασθαι. πολλάκις μὲν γὰρ εὑρέθη, ἀνδρας ἀπείρους πραγμάτων, καὶ φαύσεις, φήμαις ψευδέσι εἰς ὕβριν παρατετιμῆναι, καὶ περὶ τῶν ὅλων βουλευθῆναι. οἱ δὲ ἄρχοντες, ἃ μὲν σφίσι δοκεῖ, κρύπτουσιν· ἃ δὲ χρήσιμα ἴσασθαι νομίζουσι, τῷ ὄχλῳ ταῦτα ἀπαγγέλλουσι θεῖς δὲ τὰ πολιτείας, εἰ μὴ ἐν πολιτείᾳ, ἀφελείας ἔσεσθαι ἔξεσι.

κά. Οἱ δὲ ΓΕΡΜΑΝΟΙ τὰ σωφροσύνης ταύτης πολὺ ἀφίεσιν. ὅπου μὲν γὰρ Δρυίδας, τοῖς θείοις ἐπιστατοῦντας, ἔχουσιν, ὅπου θεοὶ τὰς θυσίας ἀποδαίζουσι· τούτους δὲ μόνους, ὡς αὐτοὶ ἐναργῶς ὁρῶσιν, οἷον τὸ Ἥλιον, τὸ Ἥφαιστον, τὸν Σελήνην, θεοὺς ἡγοῦνται· ἄλλους δὲ τῶν τοιούτων, εἰ μὴ ἐν ὅπως ἤκουσαν. πάντα δὲ τὸν βίον θεοῖ τὰς θήρας, καὶ θεοὶ τὰ πολεμικὰ ἀφιερῶσιν· ἐκ παίδων δὲ θεοῖς πάντα πόνον τε καὶ πᾶσαν ἀσκοῦσι σφᾶς σκληρότητα. καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν ὅπ πλείστον χρόνον ἀγάμους διαμείνοντας, μάλιστα ἐπαινοῦσι· τούτῳ μὲν τὸ δὲ σώματος μέγεθος, τούτῳ δὲ τὸν ῥώμην τρέφειν, καὶ τὰ νεῦρα βιοδαιοῦν νομίζοντες. καὶ παρόδεν μὲν εἴκοσιν ἐτῶν σωφροσύνην ἔχειν γυναικῶν, αἰσχρότατον ἡγοῦνται. τούτου δ' ὅμως οὐκ ἀπκωλύουσι· ἐπιμίξ μὲν γὰρ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἐν τοῖς ποταμοῖς λούονται, καὶ μικραῖς βύρσαις, ἢ ῥήνων καλυμμένων ζώων δέρμασιν ἐνδύονται· ὧν ἀφ' τὸν βραχύτατον τὸ πλεῖστον δὲ σώματος αὐτῶν γυμνοῦται.

κβ'. Περὶ δὲ τὸν γεωργίαν οἱ Γερμανοὶ ἀσπουδάζουσι· ἀλλὰ γάλακτί τε, καὶ τυρῷ, καὶ κρέασιν ἐπὶ τὸ πλεῖστον τρέφονται. οὐδεὶς μὲν γὰρ αὐτῶν ἀκρου ὡρισμένόν τι μέρος, ἢ χώραν ἔχει ἰδίαν· οἱ ἄρχοντες δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος ταῖς φυλαῖς, ἐν ἀνθρώποις εἰς φιλίαν ἀλλήλοις ἐληλύθοντων συνόδοις χώραν, ἣν τινα σφίσι δοκεῖ, ἀφορίζουσι, τούτους τε τῷ ἐπιόντι ἔτει εἰς ἄλλην μεθίστασθαι χώραν ἀναγκάζουσι. τοῦτον δὲ ἀφ' πολλὰς τὸν νόμον αἰτίας τοὺς Γερμανοὺς πάλαι θέσθαι λέγουσι· σχῶσιν μὲν, ἵνα μὴ σιωπηρίας τῆς γεωργίας τινὶ ἐπιθυμίᾳ ἐπὶ τὸν πόλεμον ἔχωσι ἀποδύειν, πρὸς τὴν γεωργίαν, ταύτην μεταβάλωσιν· ἔπειτα δὲ, μὴ οἱ κρείττονες αὐτῶν, τὴν πολλὴν κτήσασθαι χώραν ἐπιθυμίας ἐγκρυπτομένης αὐτοῖς, τοὺς ἥττονας ἐκ τῆς ἰδίας ἀπελαύνωσι, ἐν πρὸς τὸ τὸ, τὴν ψύχος, ἐν τὸ καῦμα ἀποφεύγειν, ἐπιμελέστερον θεοῖ τὰς οἰκοδομὰς ἀποδαίζωσι· μετέπειτα δὲ κακὸν, μή τις ἀπληστίας χρημάτων, ἧς πολλαὶ ἔχθραι φύονται, καὶ στάσις, ἐγγένηται αὐτοῖς· καὶ ἵνα πρὸς τούτοις τὸν ὄχλον (τὸ ἑαυτοῦ ὑπάρξιν τῆς τῶν δυναλωτάτων ἑκάστῳ ἴσον εἶναι ὁρῶντος) ἐν ἰσότητι κατέχωσί τινι. ἀφ' ταῦτα μὲν δὴ πάλαι οἱ Γερμανοὶ τοῦτο συμβέβηκαν.

κγ'. Πάσαις δὲ μέγιστον τοῦτ' ἔπαινός ἐστι τῶν Γερμανίας ταῖς πόλεσι, τὸ ὅπ πλείστῳ χώραν, ὑπὸ σφῶν δηωθεῖσαν, θεοῖ σφᾶς ἐρημοῦσθαι. τοῦτο μὲν γὰρ τῶν σφῶν ἀρετῆς μαρτύριον εἶναι λέγουσι, τὸ τοὺς σφῶν θεραπόντας, τῇ ἑαυτῶν ὑπερβαλλόντως ἀρετῇ, ἐκ τῶν ἰδίας ἀπηλαθῆναι χώρας, ἐν ἐθένα θεοῖ σφᾶς ἄλ-

λον μένειν τολμᾶν· ἅμα δ' ὅτως σφᾶς, τοῦ λοιποῦ τῆς ἐξαίφνης τῶν πολεμίων ἡλευθερωμένους ἐπιδρομῆς, ἀσφαλεστέρους ἡγοῦντας ἔσεσθαι. τὸν πόλεμον δ' ἐπέδειξεν ἐπιφέρων, ἢ ἐπινεχθέντα ἀμύνηται τὴν Γερμανίας πόλιν τις, ζωῆς εἰς τὰς ἀρχεμένους, ἐν θανάτῳ οἱ πολέμαρχοι ἐξουσίαν ἔχουσιν. ἐπὶ μέν τοι εἰρήνης, ὀθνεῖος ἐστὶ κοινὸς αὐτῶν ἄρχων· ἀλλ' οἱ ἑκάστῃ χώρᾳ καὶ φυλῇ ἐπιτεταγμένοι, τοῖς σφῶν ὑπηκόοις δικάζουσι, καὶ τὰ διάφορα αὐτῶν πάντα διαλύουσι· αἱ δὲ δὴ λῃστεῖαι παρ' αὐτοῖς, αἵ γε τῶν ἑκάστης πόλεως ἐπικρατείας ἔξω ποιοῦνται, αἰχμὴν οὐκ ἔχουσι· παύτας μὲν γὰρ ἔτι τὴν νεότητα ἀσκεῖν, ἐν δ' ἀρχαῖα φεύγειν ἕνεκα, λέγουσι ποιεῖσθαι. τῶν δ' ἀρχόντων δ' ἐπειδάν τις (πολέμου πίνων ἐπιζυομένου) πολέμαρχον ἑαυτὸν ἐν συνόδῳ ὑφιστῇ, οἱ μὲν πολλοὶ βαλόμενοι, τήν τε αἰτίαν δ' πολέμου, καὶ τὸν ἄνδρα ἀποδεχόμενοι, ἀνίστανται· εὐθὺς, καὶ τὴν σφῶν βοήθειαν ἐκείνῳ ὑπισχνοῦνται. ταῦτά τε ποιησάμενοι, ὑπὸ δὲ παρόντων πλήθους ἐπαινεῖται· οἱ δ' ἐκεῖνον ἐν ἀπόρροις, ἀποδέτας νομίζονται, καὶ ἐν πᾶσι μὴ ταῦτα πράγμασιν ἀπιστοῦνται. τὰς δ' ξείνης ὑβρίζεσθαι παρὰ σφίσιν οἱ Γερμανοὶ ἐ μὴ συγχωροῦσιν, ἀλλὰ τοὺς ὁποίας δηποτοῦν πρὸς αὐτοὺς αἰτίας ἕνεκα παραβαινομένους, ἐπιμελῶς ἀπὸ παντὸς διαφυλάττουσι κακοῦ, καὶ ὁσίους ἄγουσι, τάς τε σφῶν οἰκίας αὐτοῖς ἀναπεπταμένους πάντας, καὶ τὰ τροφῆς ἐκείνοις κοινωνοῦσιν.

κθ'. Ἐχρῆτο δὲ ποτὲ χρόνῳ, ὅτε τοὺς Γερμανοὺς οἱ Γάλλοι ἀνδρείᾳ ὑπερέβαλλον, καὶ αὐτόμολοι ἐκείνοις πόλεμον ἐπέφερον, ἀπικίας τε πέρα δ' Ῥήνου, διὰ τῶν σφῶν πολυανθρωπίαν, ἔπεμπον. ὥστε μὲν τῶν πάσης ἐπιφανεστάτην τε Γερμανίας χώραν οἰκεῖ τὸ Ἐρκύνιον ὄρος (ὃν ὅ, τε Ἐρατοσθένης, καὶ ἄλλοι τινὲς Ἕλληνες Φήμην ἔγνωσαν, καὶ Ὀρκύνιον ἐκάλεσαν) ὅπλοις οἵ τε Βόλκαι καὶ οἱ Τεκτόσαγες, ἄφθονοι τε Γαλατίας ὄντες, κατέσχον. ἔτι δὲ καὶ νῦν ἐνοικοῦντα οἰκοῦσι, καὶ κατά τε τὸ πόλεμον, καὶ τῶν δικαιοτάτων ἐνδεχόντων πάντων τε Γερμανοῖς εἰσὶν, ἔν τε τῇ αὐτῇ τοῖς ἄλλοις Γερμανοῖς κατοικίᾳ τε καὶ ἀπομονῇ ζῶσι, καὶ τῇ αὐτῇ διαίτῃ, καὶ δ' σώματος καθαρότητι χρῶνται. τοῖς δὲ δὴ Γάλλοις, ἡ μὲν τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας πλησιότης, καὶ ἡ τῶν πέρην τε θαλάσσης πραγμάτων ἐμπειρία, πρός τε τὸ τέχνων ἄφθονίαν ἔχειν, καὶ πρὸς τὸν αὐτῶν χρῆσιν μίζα συμβάλλει. καὶ μικρὸν δ' ἔπειτα ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κρατηθέντες, καὶ πολλαῖς ὑπ' αὐτῶν μάχαις ἡττηθέντες, ἐδὲ νῦν σφᾶς (ὅσον γε καθ' τὸν πολέμῳ ἀρετὴν) τοῖς Γερμανοῖς παραβάλλουσιν.

λ'. Ὁ δὲ τοῦ Ἐρκύνιος δρυμὸς, ἐνίοις μὲν ἡμερῶν ὀδὸν ἀνδρὶ εὐζώνῳ τείνει· ἄλλοις μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν αὐτὸν ὀρίζειν, ἐδ' οἱ Γερμανοὶ ἄκρα ὁδῶν ἔγνωσαν μέτρα· ἀπὸ δὲ τῆς τῶν Ἑλβητίων, καὶ τῶν Νεμήτων, καὶ τῶν Ῥωραύκων ὁρμώμενος χώρας, ἐρθίως διὰ τῶν πρὸς τὸν Ἴστρον, μίσγεται ἐπὶ τὸν τῶν Δακῶν, καὶ τὸ Ἀναρτίων τείνει. ἐντεῦθεν δὲ ποῖς ἀριστερὸν καμπτόμενος, δ' Ἴστρου ἀπολείπει. διὰ πολλῶν ἐθνῶν γῆς μέτρα φέρεται. ἐδεὶς δ' ἐν τῇ Γερμανίᾳ ἐστὶν, ὅστις ἐξήκουσε ἡμερῶν ὁδὸν καθ' ὃ τὸ δ' ὄρυμος ποιεῖται μῆκος, ἢ ἀκούσας, ἢ τ' ἂν εὑρεῖν ἑαυτὸν τὸ δ' ὄρυμος τέτταρας λέγει. πολλὰ δ' ἐν αὐτῷ θηρία, ἀλλαχοῦ μὴ ὁρώμενα, φύεται γένη. ὧν τὰ ἀπὸ τῆς παρ' ἡμῖν μάλιστα διαφέροντα, καὶ δ' ἀπομνημονεύεται. ἄξιά μοι δόξαντα, ταῦτ' εἰσί.

λα'. Πρῶτον μὲν βοῦς καλούμενος ἔνεστιν, ἐλάφου τῷ παρ' ἡμῖν τῷ μορφὴν ὁμοῖος, ἐν μέσῳ τῷ μετώπῳ μεταξὺ τῶν φύεται κέρας ὑψηλότερόν τε, καὶ τῶν παρ' ἡμῖν ὁρωμένων κεράτων πάντων ὀρθότερον. τοῦτο δὲ τὸ κέρας, κατ' ἄκρον σχεδὸν, εἰς πολλὰς, ὡς δάφνη, διαιρίζεται κλάδους. τούτων μὲν τῶν βοῶν, ἡ αὐτὴ ἐστὶ δ' τ' ἀρρένων καὶ τῶν θηλείας φύσις τε, καὶ μορφὴ, καὶ τὸ αὐτὸ τῶν κεράτων μέγεθος.

λβ'. Δεύτερον δ' ἔνεισιν ἐν αὐτῷ αἶγες, μορφῇ μὲν, καὶ τραχῶν ποικιλότητι, ταῖς παρ' ἡμῖν αἰξὶν ὁμοιοι· ὀλίγῳ δὲ τῷ σώματι μείζονες, ὅτοι κέρατα ἐ φέρουσι, καὶ τὰ γόνατα εἰσὶν ἀνάρθρωτοι. ὥστε δ' καθεύδειν ἕνεκα ἐ μὴ κατάκειται· (ἢν δὲ τυχόν ποῦ πεσεῖσιν, ἀνίστανται οὐκ οἷοί τε εἰσὶν) ἀλλὰ τοῖς δένδροις, εὐνὰς χρῶνται. αὐτοῖς μὲν δὴ τοιούτοις μοιοι, καὶ ὀλίγῳ τοιούτοις ὄντες, ὅτω καθεύδουσιν· ἐκ δὲ τῶν ἰχνῶν αὐτῶν, ὅπῃ ἀναχωρεῖν καθήμεροι εἰώθασι, οἱ θηρευτὴ γνόντες, τὰ ἐνοικοῦντα ὄντα δένδρα πάντα πρόῤῥιζα ὑπονομεύουσιν, ἤγουν κόπτουσι, τοσοῦτο μόνον ἀφιέντες, ὅσον πρὸς τὸ δόκησιν ἐπὶ ἰσαμένων παρέχειν. ὡς ἐπειδὰν καθ' τὴν σωθῆναι σφῶν τοῖς δένδροις οἱ ἄλκες τοιούτοις ἐπερείδωσιν, ἀθεμιτῇ αὐτὰ τῇ σφῶν βάρει ἀναστῆσαι, καὶ αὐτοὶ ἅμα ξυμπίπτουσι.

λγ'. Τέλτον δ' ἔνεισιν ἐν αὐτῷ ὑπὲρ καλούμενα, ὀλίγῳ μὲν τῶν ἐλαφάντων τὸ σῶμα μικρό-

μικρότεροι, καὶ τῇ αὐτῇ χροΐᾳ τε, καὶ μορφῇ τοῖς παρ' ἡμῖν ταύροις εἰσίν. ἰσχυρότατοι δέ, ἐς μάλ' ἐλαφροὶ, ὥστε ἀνθρώπου, ὥτε γ' ἄλλου τινὸς, ἓ κατίδωσι, φεύγοντα ζώου. τάυτης ἡ κερατίδος τὰ φέρεται, ἐς ὀρύγμασι γῆ ἐπικαλαίως κεκαλυμμένοις αἰφνῖν οἱ Γερμανοὶ, καὶ ἀπεκτείνυσι. τέτα μὲν τῷ πόνῳ, ἐς τῇ σκληρότητι σκληραίνοντι ταύτῃ οἱ νεανίεις Γερμανοὶ, τὰ τέτου τε θήρας ἀσκῦσι τοῦτον· καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν πλείστας ἀπεκτείναντες ὕρυας, τὰ κέρατα ὕστι δημοσίως εἰς μαρτύριον ἀνεγκόντες, ὡς πάντων μάλιστα ἐπαινῦνται. τὰς ὕρυας ἡ τάυτας, ἁδὲ νεογνὰς λαβόντες, δύναται ἐπαίζειν. κέρατα ἔχυσι, τό τε πολὺ, καὶ τὼ μορφὴν, καὶ τὸ εἶδος ἀπὸ τῶν κεράτων τῶν παρ' ἡμῖν βοῶν πολὺ διαφέρυσαι. ταῦτα μὲν οἱ Γερμανοὶ ἀνεδαίως ζητῦσι τὰ κέρατα, καὶ ἀπὸ τῶν χειλῶν ὀργάνῳ ἀργυρῷ ἐλαμβάνυσιν, ἓν τε τοῖς πολυτελεστάτοις δείπνοις, πώμασιν αὐτοῖς χρῶνται.

κθ'. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἐπεὶδὴ τὰ τῶν Οὐβίων ἔμαθε καταστόπων, τοὺς Σκύθας εἰς τὰ δρυμὰ ἀπιχωρῆσαι, τὼ τῶν ἐπιτηδείων ἔνδειαν δείσας, ὅτι ἐ πολὺ, ὡς καὶ ἤδη ἐρρέθη, τῇ γεωργίᾳ οἱ Γερμανοὶ ἀνεδαίζυσιν, ἐπὶ πλεῖον ἐ διενοήθη ἀναβάλλεσθαι. ἀλλ' ἵνα μὴ παντάπασι τὰ ἀφ' ἑαυτοῦ δέος οἱ Γερμανοὶ ἐλευθεροῦντο, καὶ ἵν' ἅμα αἱ πολλάκις τὰ αὐτῶν εἰς τὼ Γαλατῶν πεμπόμβμα συμμαχίαι, βεβαδύνοιντο, τὸ ἑαυτοῦ ἀπαγαγὼν στράτευμα, τὰ μὲν καὶ τὰς Οὐβίας τῆς γλυφυρᾶς ἔκαυε μέρες ἀφνῳσίων ποδῶν μῆκος κατέλυσεν· ἐν ᾗ τῷ ἄλλῳ ἰσχάτῳ μέρει πύργυς ποτάμων στρῶν καθεσκεύασε. καὶ ἐν τέτῳ ἀπειρῶν δύόδεκα φρεατῶν καθαλιπὼν, πολλαῖς τε τὰ πυργὼν ὀχυρώσεσι κρατύνας, Γάϊον μὲν Βολκάτιον Τύλλον νεανίσκον τῇ φερρᾳ ἐπίσησε τάυτῃ· αὐτὸς ἡ, ἐπεὶδὴ τάχιστα ὁ χιλὸς ἤκμαζεν, ἐπὶ τὰ καλὰ τὰ Ἀμβιόρυγος ἐξώρμησε πόλεμον, τόν τε Λέκιον Μινύτιον Βασίλιον μὴ παντὸς πεζὸν ἔπεμψε τὰ ἵππου, καὶ εἴ τι ἦ τῇ τὰ ὁδοῦ ταχύτῃ, ἦ τ' ἂν εὐκαιρείᾳ ἄλλῃ τινὶ, φθάσειεν δύνηται, πύρω μὴ καίειν ἀπηγόρευσε, μή πως πόρρωθεν τὰ αὐτῶν ἀφίξεως δήλωσις τοῖς πολεμίοις δύνηται, ἑαυτὸν ταχὺ μὴ τὰ πιζικῆς δυνάμεως ἐφίψασθαι ὑποφόμενος.

λ'. Ὁ μὲν δὴ Βασίλιος, τὸ παραγγελθὲν ἐποιήσατο, καὶ τὰ πάντων δίζης ταχύτερον τὼ πορείαν ἀπελάσας, πολλὰς μὲν ἀνθρώπους ἔτι ἐν τοῖς ἀγροῖς κατέλαβε, καὶ ὅτε ἐ σὺν πολλοῖς ἱππεῦσιν ἦν ὁ Ἀμβιόρυξ, σπείνων μηνυσάντων, ἀπῆλθεν. ἐν πᾶσι ᾗ δὴ τοῖς ἄλλοις πραγμασι, ἐ ἐν τοῖς πολέμοις μάλιστα ἡ τύχη δύναται. ὥστε μὲν ἡ ἀπαρασκευάστῳ τι, καὶ, τὸ μέγιστον, ἀπροσδοκήτῳ τὰ Ἀμβιόρυγι τὰ Βασίλιον ἐπιπεσεῖν, πολλαχόθεν συνεβη· ὥτως ὃν μεγίστης τοῦτο συντοχίας ἐγένετο, τὰ Ἀμβιόρυγα, τὰ περὶ αὐτὸν ὄντα πολεμιστήρια πάντ' ἀφελόντα, ἅρμασι δὲ μόνον πνὰ, καὶ ἱππέων τι πλῆθος καταγόντα, ἀπφυγεῖν τὰ θάνατον. τοῦτο ᾗ, τειχὶδὲ σωτηνέχθη τρόπῳ. ᾗ μὲν, ὅπε τότε ἦν ὁ Ἀμβιόρυξ, οἰκήμασι ὑπὸ δρυμῷ περικυκλωμένε, (ὥστε εἰσὶ τὰ πλεῖστα τὰ Γαλλων οἰκοδομήματα, οἱ, ᾗ τὼ ψυχρότητα ᾗ ἡλίε φεύγειν ἕνεκα, τὰς τὰ τε δρυμῶν καὶ τὰ πολυμώνων ζητῦσι πλησιότητας) εἷ τι ἀκόλυθοι, καὶ οἱ σὺν τῷ Ἀμβιόρυγι ἄλλοι, τὴν τὰ ᾗ Βασιλίε ἵππων ὀλίγην πνα χρόνον ἓν πνι στενῷ τόπῳ ἔχον ὁρμήν· ἐν τέτῳ τὰ μὲν Ἀμβιόρυγα τὰ ὑπηρετῶν τις ἐφ' ἵππου ἐπίβαλε· φεύγοντα δ' αὐτὸν τὸ νάπος ἔκρυψεν. ὥστ ἐ σχὸς τὸ ὑποδύεσθαι τὸν κίνδυνον, καὶ σχὸς τὸ ἀπφεύγειν αὐτὸν, πλεῖστον ἡ τύχη ἠδυνήθη.

λά. Ὁ δὲ Ἀμβιόρυξ πότερον τραπὰν ἐξεπίτηδες ὁ σωτηρόκης, μάχλιν δεῖν συνάπτειν σὺκ οἰόμενος, ἢ τῇ τι ᾗ χρόνῳ βραχύτητι, ἐ τῇ ᾗ Βασιλίε ταχίστῃ ἐφόδῳ ἀπεκάκλεισε, τὸ λοιπὸν ᾗ στρατεύματος ἐφέσεως ἡγέμονος, τοῦτο μὲν σὺκ ἴσι φανερόν· κήρυκας γὰρ πάντοσε εἰς τὰς ἀγελὰς ἀφαπεμψάμενος, τ ἑαυτοῦ σωτηρίας σημεῖον ἔκαστον ποιεῖσθαι παρήγγειλεν. ὧν μέρος μὲν, εἰς τ' Ἀρδυίνον δρυμὸν· μέρος δ' εἰς τὰ πλησίον ἕλη κατέφυγον. οἱ ᾗ τῷ Ὠκεανῷ αὐτῶν πλησιώτεροι οἰκοῦντες, εἰς τὰς νησίδας, ἃς φιλεῖ πλημμυρεῶν ὁ Ὠκεανὸς ἀπεργάζεσθαι, διεσώθησαν. πολλοὶ ᾗ καὶ τ σφῶν ἐξιόντες χρόνες, σφᾶς δ' αὐτὲς, καὶ πάντα τὰ χρήματα ἀλλοτελωτάτοις ἀνθρώποις ἐπίσυσαν. ὁ ᾗ τ τῶν Ἑβυρόνων ἡμισείας χώρας βασιλεὺς Κατίβελκος, ὃς ἅμα τῷ Ἀμβιόρυγι καζὶ τ' Ῥωμαίων σπονδὰς ἐποιήσατο, ὑπὸ ᾗ γήρως κάμνων, καὶ μήτε τ ᾗ πολέμε, μήτε τ τ φυγῆς πόνον φέρειν δυνάμενος, πάσαις μὲν ᾗ Ἀμβιόρυγος κατηράσατο κατάραις, ὡς ᾗ πράγματος τέτε, αἰτίᾳ αὐτὲ γεγομένε, καὶ ἑαυτὸν ταξὶ, φυτῷ ἓν τι τῇ Γαλατίᾳ, καὶ ὃ τῇ Γερμανίᾳ ἀφθόνως φυομένῳ, ἀπέκτεινεν.

λβ'. Ἐν τέτῳ δὲ οἱ Σέγνοι, καὶ οἱ Κονδρῶσοι, (Γερμανοὶ δὲ εἰσὶν ὗτοι τὸ ἔθος, καὶ μετὰ τὰ Τρευίρων τι, καὶ τ Ἑβυρόνων οἰκοῦσι)

σχίσβεις παρὰ τ̃ Καίσαρα πιμψάμβοι, ἐδέοντο αὐτοῦ, μὴ σφᾶς πολεμίων ἔχη χώρᾳ· σὺν ὁμογνωμονεῖν μὲν γὰρ τὰς ἐπιβαίτερα Γερμανὰς τοῖς ἐπίκεινα, εἴτε σφᾶς ἀβέλ ὃ πολέμου καβὰ τῶν Ῥωμαίων ἐλευσόμαβαι, καὶ μυδιμοίαν τῷ Ἀμβιόρυγι πέμψαι βοήβειαν. ὁ δὲ Καῖσαρ, ὡς εἶχε πρὸ ἑαυτῷ τ̃ Ἑβερόνων αἰχμαλώτους, τοῦτ' ἐρωτήσας, καὶ ἀληβῆ ὄντα ὑπ' αὐτῶν καβαμαβῶν, τοῖς μὲν Γερμανοῖς, εἰ πινας παρὰ σφίσιν ἔχοιεν Ἑβερόνας, ἀπὸς ἑαυτὸν τότως ὡς πάχιστα ἄγειν ἐκέλυσεν· αὐτὸς ὃ τὸ στράτυμα τελχῇ ποιησάμβ◎, εἰς τὸν Βαρύτιν, (φερέλοι δ' ἐστὶν ἐν μέσῃ χεδὸν τῇ τ̃ Ἑβερόνων κείμενον χώρᾳ, εἰς ὃ ἀφῖκτο ὅ, τι Τιτύελ◎, ℰ ὁ Κότιας, χειμάζειν ἕνεκα, ἠλπλύβεσαν) τὰ πάντων τῶν ταγμάτων κατῆγεν σκυλοφόρα. τοῦτον μὲν τ̃ τόπον δι' ἄλλα τε πολλὰ, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ὁ Καῖσαρ ἐξεῖλεν, ὅτι αἱ τῷ ἀφῖκτο ἔτῃ ὑπὸ ℨ Σαβίνε πεποιημέναι ὀχυρώσεις, ἀκέραιαι ἦν ℨμμεμβηκυῖαι, τ̃ τῶν ταλιωτῶν ἐπικύφιζον πόνον· φυλακῇ δὲ τῶν σκυλοφόρων τὸ τέταρτον δέκαβον, ὃ ὀλίγῳ ἀφ'τερον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καβελεξάμ◎, εἰς τὸν Γαλατῖαν ἠγήσ◎, πάγμα κατέλιπε, καὶ Κοίντον Τύλλιον Κικέρωνα τότῳ ἐπισήσας, ἰπτίας ἀφὶς ℨμηχάνης αὐτῷ παρέδωκε.

λγ'. Τὴν ταλιὰν δ' ὡς ἤδη ἐῤῥέβη, ℨμμεγεσάμ◎ εἰς τελα, τ̃ μὲν Τίτον Λαβιηνὸν, τελα αὐτῷ δὺς πάγματα, καβὰ τ̃ Ὠκεανὸν ἐπὶ τῶν τ̃ Μεναπικῆς ἀληπωτάτων ὄντων τ̃ Ἑβερόνων χώραν ἔγειλε· τὸν ὃ Γάϊον Τρεβώνιον μετ' ἴσα ταγμάτων ἀριθμοῦ, ἐπὶ τὸ τῶν τ̃ Ἀδβατικῆς ἀληπωτάτων ὄντων τ̃ Ἑβερόνων χώραν ἐπέμψατο· αὐτὸς δὲ μετὰ τ̃ λοιπῶν τριῶν ἐπί τε τὸν εἰς τὸν Μόσαν εἰσβάλλοντα Σαβῖνον ποταμὸν, ℰ τ̃ Ἀρδεννῶν δρυμὸν, ἐν ᾧ τὸν Ἀμβιόρυγα ἀπεχωρῆσαι ἀκηκοὼς, ὥρμησεν. ἀπὸν δὲ μεθ' ἑβδόμην ἡμέραν, ἐν ᾗ τῷ φυλακῇ τῆς σκυλοφόρας καβιελειμμένα τάγμαβα σῖτ◎ ἐφείλετο μισθὸς, τῷ Κικέρωνι ἐπανελεύσεσβαι ὑπέχνησαβ. καὶ τῷ Λαβιηνῷ, εἰ τοῦτο ἐπ' ἀγαθῷ καὶ ὠφελείᾳ ℨ τ̃ Ῥωμαίων δήμου δύναιβ ποιεῖσβαι, ἐν ᾧ κείνῃ τῇ ἡμέρᾳ παρήγγειλεν ἐπανιέναι, ἵνα πάλιν μετ' ἀλλήλων βαλδυσάμβοι, ℰ τῶν τῶν πολεμίων γνώμων μαθόντες, ἄλλον πινα τρόπον ℨ ἀρχοῖεν ℨ πολέμου ἐξεύρωσιν.

λεῖ'. Εἶχον δ' ὡς καὶ ἐπάνω εἰρηται, οἱ πολέμιοι ἐδημίαν χεῖρα στρατοῦ εἰς ἕνα συνηθροισμένην, εἴπ γε πόλιν ἴσασιν, ὅς ἀπ' αὐτῆς ἀπεμάχοιβ· ἀλλὰ παντελῶς τῆς χώρας πλανώμβοι, ὅπως φέροιεν κρυπτὴ, ἢ τόπ◎ ἐλώβης, ἢ ℰ ἕλ◎ τι δύσβατον πινὰ ἀσφαλείας ℰ συτηρίας αὐτοῖς παρεῖχεν ἐλπίδα, ἐνζῶσι σωιήσειν. τότων αὐτοῖς τῶν τόπων ἔμπειροι ἦσαν. πολλὴ ὃ τὸ προῦγμα ἦτ' ἐπιμέλειαν, ἐ ἐᾶς τὸ ἄβροον προβυόμενον τὸ στράτυμα ℨμφιζειν, (ἐ μὲν γὰρ ἂν πώποβε ἄβροοι προβυόμενοι, ὑπὸ τ̃ πολεμίων διεσπαρμένων, καὶ καβαπεπληγμένων, δεινὸν ἂν τι ἔπαθον) ἀλλὰ ἐᾶς τὸ ἑκάσης ℨμφυλάττειν ταλιώτας, ὃ ἐᾶς πᾶν ἐκ μέσης ἐπῆει τὸ στράτυμα. τ̃ μὲν γὰρ ταλιωτῶν πολλοὶ πόῤῥω ℨ ἄλλε ταλεύμεν◎ ἐπὶ τὸν δρυμὸν ἀπεχίζονβ· τῶν ὃ ὁδῶν ἄπειροι ὄντες, ὥσε μὴ δύναβ' ἀβρόως ἅμα πορεύεσβαι, ὑπὸ ℨ νάπης ἐκωλύονβ. καὶ ἂν μὲν τῷ πολέμῳ ἐπιπῆναι, καὶ τὸ τ̃ ἀνβρώπων τέτων ἐῤῥίζον ἀνασπᾶσβαι ἐπιτελεῖν γέν◎ οἱ Ῥωμαῖοι θέλοιεν, ℨμφιχιτέον μὲν, ℰ εἰς πολλὰ ℨμμεγεσίου ἦν τὸ στράτυμα· συεδρεύειν δ' αὐτοῖς, καὶ ἀσφαδνικῆσις, ὡς τι τῶν λείαν διεσπαρμένοις, ἐπιτίβεσβαι ἔκασοι τ̃ πολεμίων μόνοι ἐτόλμων· ἂν ὃ ἐᾶς τὰς τάξεις (ὥσπᾳ ἡ τι συνήβεια, καὶ ἡ τ̃ Ῥωμαίων ἠβέλετο διδαχὴ) ἔκασον βέλοιν◎ κατέχειν λόχον, τὰς πολεμίους ὁ τόπ◎ αὐτὸς ἐφῤῥύει. τοσούτων μὲ ἦν αὐτοῖς φαντομένων δυχερειῶν, ὅσον ἠδύναν◎ ἐᾶσενόειν, μὴ τὰς πολεμίους ἐᾶσθαι βλάπτειν, (καίπᾳ ἐπὶ τὸ πιμωρεῖσβαι αὐτὰς πάντων φλεγμαινόντων) ἢ βλάπτοντες αὐτοὶ βλάπτεσβαι. ἀμέλει πᾶς τὰς πελοικίδας πάσας τ̃ Ἑβερόνων διεπέμψαν◎ πόλεις, πάντας τὰς ἐπαίας ἐλπίδι λείας, ἐπὶ τὸν τῶν τ̃ Ἑβερόνων πορθῆν χώραν παρακαλῶν· πρῶτον μὲν, ἵνα μᾶλλον ἡ τῶν Γαλλῶν ζωὴ, τῆς τῶν ταλιωτῶν, ἐν τοῖς δρυμοῖς κινδυνεύοιεν· ἅμα ὃ κὴ, ἵνα τὸ τ̃ Ἑβερόνων γένον◎ τι ℰ ὄνομα, πολλῶν ἐπιτότῳ πάντως ὄντο ἐπαίων, παντελᾶς ἀποσβεσθῆ.

λέ. Ταῦτα μὲν ἐν τῇ τ̃ Ἑβερόνων ἐπιοῦντο χώρᾳ, καὶ ἤδη ἐπλησίαζεν ἡ ἑβδόμ◎ ἡμέρᾳ, ἐν ᾗ ἐᾶς τὸν Κικέρωνα ἔμενεν ὁ Καῖσαρ ἐπανήκειν· ἐνζῶσι ὃ, πόσον ἐν τῷ πολέμῳ δύναται ἡ τύχη, καὶ πόσας ἀπρακζίαις τὴ συντυχίας, ἐγίνε◎ πκμαίρεσβαι. ℨμασαθέντων μὲν γὰρ, καὶ σκηνοφοκημάτων, καὶ μηδεμιᾶς ταλιᾶς ἢ πις αἰπάν μόνον πνα δῆες δύνηται παρασχεῖν, σὺν ἐχόντων, ὡς καὶ ἤδη δεδήλωται, τ̃ πολεμίων, οἱ Σίκαμβροι,

(ἐᾶ

(πρὸ ὧν ἤδη ἐμνημονεύθη, ὡς τὴς Τεγχθέρους ἱππεῖς ἐν τῇ σφῶν χώρᾳ εἰσδεδεγμένοι εἶεν) πλησίον δ' Ῥήνου οἰκοῦντες, τ' Ἑβρόνων τὴν χώραν παρῃῖδ πᾶσαν δ' Ῥήνου ἀφθυλληθέντ, ἱππέας μὲν ἀμφὶ τὰς δισχιλίας συνήγαγον· ὅπερ ἦν πλοίοις τε ἐ πεδίας, διακόσια ἐ πταρῴκησθ· σάδια κατωτέρω τ δ' Καίσαρ μφύρας, τὸν Ῥῆνον ἀφβάντες, πρὸς τὴν τ' Ἑβρόνων πλησιαίτεραν δ' Ῥήνου παρεγένοντ· χώραν, ἐ ἐνθῦτα πολλὰς ἐν τῇ φυγῇ διεσπαρμένας ἀνθρώπους, ἐ πολλὰ ἀγρ τύπτις βοσκήματα, ἃ πρὸ πολλοῦ ποιῶσιν οἱ Γερμανοὶ, καταλαβόντες, ἐλπίδι λείας πρόσω τ πρόσθεν· αὐτὰς ἦν πρὸς πολέμους τε ἐ ληστείας φύσις, ὅτε μὲν νάπη, ὅτε γ' ἕλη δύσβατα ἐπίσχον. ποῖ δ' εἴη ὁ Καῖσαρ, τοὺς αἰχμαλώτους ἐρωτήσαντες, πέρᾳ μὲν ἐπεύθη ἀπέχειν, ἐ τὸ στράτευμα πᾶν ἀπελήλυθέναι ἔγνωσαν. τῶν καῦπα δὴ εἷς τις τ αἰχμαλώτων, Τί δήποτ' ὑμεῖς, ἔφη, πρὸ τὸν φαύλην τὲ ἐ ἐυτελῆ λείαν παύτην ἐχολεῖσθε, οἳ νῦν δύναισθε ἄνδρες ἀγαθοὶ γνώμθοι, εὐτυχέσθαι εἶναι; πρὸς μὲν γὰρ τὸν Βαρύβαν, ὅπερ τὰ σφῶν χρήματα οἱ Ῥωμαῖοι κατέθηντο πάντα, ἐν τρισὶν ὥραις δύναισθε ἀφικνεῖσθαι· φρυκτὸς ἦν μόνον ἔνεστι τοσαύτη, ὥστε μὴ δύναισθαι ἂν τὸ δ' ἑρύματ τεῖχ ἀναπληρῶν, μηδὲ τολμᾶν δ' πρόβολα ἐξιέναι. Ὁ μὲν παῦτ' εἶπεν. παύτῃ τῇ οἱ Γερμανοὶ παρατευσθέντες τῇ ἐλπίδι, ἣν μὲν ἤδη εἰλήφεσαν λείαν, ἐν κρυπτῷ κατέθεντ· αὐτοὶ δ' ἡγεμόνι, τῷ παύτῃ σφίσι μηνύσαντι, χρώμθοι, ἐπὶ τὸν Βαρύβαν ὥρμησαν.

λϛ'. Ὁ δέ τοι Κικέρων ἀφ' παισῶν τ πρόσθεν ἡμερῶν, καὶ τὸ αὐτῷ ὑπὸ δ' Καίσαρ παραγγελθέν, τὰς σταλιώτας ἐν τῷ χαρακώματι ἐπιμελίσασθαι σχῶν, ἐ ἐδὲ μόνον ἀκολεθον ἐξιέναι συγχωρήσας, ἐβδόμῳ ἡμέρᾳ πρὸ δ' τ ἡμερῶν ἀριθμοῦ τ Καίσαρα ἀληθεύσειν (ὅτι πόρρω αὐτὸν προεληλυθὼς ἥκοι, ἐ ἐδὲν πρὸ τ ἐκείνου ἀφίξεως ἠγγέλλετ) σὺν ἔτ' ἐλπίζων, ἅμα τι πρὸς τ τῶν ἑαυτοῦ καρτερίαν (ἐπειδὴ μόνον δ χαρακώματος ἐξελθεῖν σὺκ ἐξεῖη) πολιορκίαν ὑπομεμενηκότων λόγοις παρορμήσας, ἐ ἐδὲν τοιῦτο, ὥστε σφᾶς, ἐννέα παγμάτων ἓν πολλῷ ἱππικῷ παρασχεμαζόντων, βλάπτειν, ἠγέμων ξυμβήσασθαι πέντε μὲν ἀπέστας πρὸς τὸ ἐπισπίζειν· ἐπὶ τὰς πλησίον ἀγρὰς, ὧν μετεῖχέ τε ἐ δ' σταυπεδὸν εἰς μόνον μετὴν γήλοφον, ἐξεπέμψατο. διακόσιοί τε πρὸς τύτοις τ ἐπὶ νότου ἐν τῇ Βαρύτᾳ ὑπὸ δ' Καίσαρ καταλελειμμένων παγμαλικῶν σταλιωτῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀνυγήσωσιν, ὑπὸ τὸ σημεῖον ξυνεξεπέμφθησαν· ἀμαξῶν τι πρὸς τύτοις πολὺ πλῆθ, ἐ ἀκολέθων πολὺς ὄχλ, συγχωρῆντ δ' Κικέρωνι, ἅμα ἐξήεσαν.

λζ'. Ἐν τύτῳ δὲ καὶ σωτυχίαν οἱ Γερμανοὶ ἦλθον τῷ χρόνῳ, πάντα τ' ἀφικόμενοι, εἰς τὸ τ Ῥωμαίων ἔρυμα λπὶ τ μεγάλη πύλης εἰσπηδᾶν ἐπεχείρησαν· ὅτε πρόσθεν ὑπὸ τ Ῥωμαίων κατεκόπησαν, πρὶν ἢ πρὸς αὐταῖς ἐγένοντ ταῖς δ σταυπέδαι πύλαις, ὥστε τὸν ὑπὸ τὸ στρατόπεδον σκηνῶν ἐμπόρους, σχολὴν δ' ἀναχωρεῖν ἐ χεῖν. τότε μὲν ἔν οἱ Ῥωμαῖοι, ἄτε δὴ τύτων ἐξ ἀπροσδοκήτ αὐτοῖς συμβάντων, δεινᾶς παρατόμθοι, τῷ τ πολεμίων πρώτῳ προσβολὴν μόλις ὑπέμειναν, τοῦτο δ' οἱ Γερμανοὶ καταπονήσαντες, πάντθεν ἅμα ἐνέκειντ ἰσχυρᾶς, εἴπνα εὑρεῖν δύναιντ εἴσοδον σκοπῦντες. ὥστε τὰς μὲν πύλας οἱ Ῥωμαῖοι ἀφυλάττειν μόλις ἠδύναντο. τὰς δ' λοιπὰς ὁ τόπ δ' ἑαυτοῦ, ἐ ἡ ὀχύρωσις διεφύλαττεν εἰσόδους. ἀφ' πάντος δ' φόβ μέγας ἦγε δ σταυπέδα, καὶ τίς ποτε εἴη ἡ τ παρόχης αἰτία, πρὸς ἀλλήλους διπόρων πάντες, ποῖ δεῖ τὰ σημεῖα ἐπιφέρειν δέοι, ἐ ἕκαστον σωτένον· ἀλλ' ὁ μὲν τὸ χαράκωμα ἤδη ἀλῶναι ἔλεγε· ὁ δ' τὰς βαρβάρους, τόν τι Καίσαρα ἐ τὸν αὐτοῦ σταλιὰν διαφθείρασθαι πᾶσαν, ἔπειτα ἐπὶ σφᾶς ἐλθεῖν, ἠβούλετο τὰς ἄλλας ἀναπεύθειν· ἄλλοι δ' δὲ τὸ τῆτε Τιτυρίου, ἐ δ' Κόττα, ἐν πανπρῷ μεινάντων τόπῳ, πρὸ ὀφθαλμῶν ἐποιοῦντ παῦδ, καὶ ἄλλα πολλὰ ἄττα πρὸς τὸν τόπον καινὰ ἐξευρίσκοντ. τοιῦτα δ' φόβῳ πάντων αὐτῶν συνεχομένων, ἐβεβαιώθη ἡ τ Γερμανῶν ἐλπὶς, ὡς ὑπ' ἐμία ἐν τῷ τ Ῥωμαίων, καθ' ὃ πρόσθεν ἤδη ἐθάρρ τ αἰχμαλώτων ἀκηκόεσαν, σὺν εἴη ἱκανὴ φυρὰ σταυπέδᾳ. παιρίσας μὲν ἔν εἰς αὐτὸ ὡς τάχιστα, σφίσιν αὐτοῖς, μὴ τοσαύτῃ λείαν ὑπ τ χειρῶν ἀφεῖεν, παρακελευσάμθοι, μᾶλλον ἐπιχείρησαν.

λή. Ἦν δέ τις ἐν τῷ τ Ῥωμαίων σταυπέδῳ μὴ τ ἄλλων νοσῶν κατακεκλιμμένος Πάτλος Σίλλιος Βάκκλος, πρώτ τεταγμένος πρότερον παρὰ τῷ Καίσαρι χρώμθος, ἐ ἤδη ἐν τῷ τ πρόσθεν πολέμων ἐμνημονευόμθη λόγῳ. ὅτ δὴ τηνικαῦτα τῷ δ' αὐτοῦ ἐ τ τῶν ἄλλων ὁμοῦ ἐδεμίαν ἔτ' ἐλπίδα σωτηρίας, ἄσπλ μὲν τὸ πρῶτον ὑπ τ σκηνῆς τ ἑαυτοῦ ἐξῆλθε· ἔπειτα δ' τὰς

πολεμίους ἀεὶ ἐπὶ πολεῖσιν ἐγκειμένους, ὃ τὸ πρᾶγμα ἐς ἐσχάτας κινδύνους ὁρῶν, ἐνθένδε δὴ, καίπερ ἤδη πέντε ἡμέρας ἄσιτος ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅμως ὅπλα ἀναλαβὼν τὰ ἐγγὺς λαβὼν, ἐπὶ τὴν πύλην ὥρμησεν. αὐτὸν δὲ οἱ μὲν τὰ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ περιφυλακὴν ἀσείρας παξίαρχοι ἐφεῖπον, καὶ τὴν τῶν πολεμίων ὁρμὴν ὀλίγον μετ' αὐτὸν ἐπέσχον. τέλος δὲ ὁ Σέξτος πολλὰ λαβὼν τραύματα, ἐλιποψύχησε, καὶ ὑπὸ αὐτοῦ ἑταίρων μόλις ἐκ τῶν χειρῶν τῶν πολεμίων ἀνεπαύσατο. τῶν μὲν μαχομένων, οἱ ἐν τῷ χαρακώματι λοιποὶ ἑαυτοὺς ὀλίγον ἀνέλαβον, καὶ τοσοῦτο ἀνεθαῤῥήσαν, ὥστε τοὺς πολεμίους τολμᾶν δίχα τῶν ἐρυμάτων ἀπαμύνεσθαι.

λδ'. Ἐν τούτῳ δὲ οἱ ἐπὶ τὰ ἐπιτήδεια ἐξιόντες, ἐπισιτισάμενοι, τὰ ἐν τῷ στρατοπέδῳ κρεανομῆς ἐξήκουσαν, καὶ τοὺς σφῶν ἱππέας ἀποπέμψαντες, ἵνα αὐτῶν ἐν αἰσθήσωνται τὸ πρᾶγμα κινδυνῶν ἔχον, τότε δὲ ὑδέν᾽ ἐς ὃ ἂν φυγόντες σωθεῖεν, ἔρυμα ἔχοντες, ἄρτι τε κατειλεγμένοι, καὶ τὰ στρατηγίας ὕπερ ἐμπείρως ἔχοντες, ἅτε τε τοὺς χιλιάρχους καὶ τοὺς παξιάρχους πάντες ἀφειδῶς, τὰ ὑπὲρ ἐκείνων παρασκευάζειν, ἀποδοκῶντες, ὅ, τι αὐτῶν θρασύτερες ἴσχυρῷ συνέσχε φόβῳ. οἱ δὲ Γερμανοὶ τὰ σημεῖα πόῤῥωθεν ἰδόντες, τὰ μὲν ἀποβολῆς ἐπαύσαντο, ἐπαναλυθέντα τὸ πρᾶγμα τὸ πρῶτον νομίζοντες, ἃ πόῤῥω ὑπεῖδεν ἀπέχειν παρὰ τὰ αἰχμαλώτων ἀφθόνως ἠκηκόεσαν· ἐπειδὰ δὲ τὰ ἐκείνων ὑπερφρονήσαντες ὀλιγότητος, πάντοθεν αὐτοῖς ἐπέβαλον.

μ'. Καὶ οἱ μὲν τῶν Ῥωμαίων ἀπόλωλοι συνεῦδα εἰς τὸν λόφον κατέφυγον· ὑντεῦθεν δὲ εὐθὺς ὑπὸ τῶν πολεμίων ὑπισόντες, εἰς αὐτὰς τὰς τῶν Ῥωμαίων εἰσπίπτουσι τάξεις, καὶ πιφοβημένους ἤδη τὰς θραύματας μᾶλλον παρέχουσιν. ἔνθα δὴ ὑν μειζόνῃ ἦσαν ἀπορίᾳ οἱ Ῥωμαῖοι. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν εἰς τελευταῖον χῆμα πεπτωκότες σφᾶς, ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, πλησίον ὄν, ἀφ' ἑαυτῶν διελαύνειν τὰ πολεμίων σιωπῇ βάλευον, ἤν τι μέρος ὑπὸ πολεμίων φθαρῇ, τοὺς λοιποὺς ὑπὲρ ἐδήσεσθαι, λέγοντες· οἱ δὲ, λόφον πινα κυκλοῦντες σφᾶς, ὑντεῦθεν πάντας ἀπεμάχοντο ἐκέλευον. τοῦτο δὲ οἱ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ σὺν τὸ σημεῖον πεμφθέντες τὸ ὀργανα σὺν ἀπεδέξαντο· ἀλλ' αὐτοὶ μὲν ἀκμάλιοι ἄνδρες ἡλικίᾳ ἀγαθὲς παρακελευσάμενοι, ἡγεμόνα σφίσι Γαΐον Τρεβώνιον, ἱππέα Ῥωμαῖον, ἀφ' ἑαυτῶν τὰ πολεμίων σῶοι διέπεμψαν ἐπὶ τὸ σφῶν στρατόπεδον ἀπήλασαν· αὐτὰς δὲ οἱ ἱππεῖς, καὶ οἱ ἀκόλουθοι τῇ αὐτῇ ἐμβολῇ ἐφεπόμενοι, τῇ αὐτῶν ἀσθενείᾳ εἰς τὸ χαρακώματα ἅμα διεσώθησαν· οἱ δὲ ὑν τῷ λόφῳ καθεμένους φαλάγγας, ἅτε μὲν ὑν αὐτῷ, ἵνα ἐνεπόδιζον ἀπεμάχοντο, ἡνίκα δὲ μένειν, ἅτε γε τῶν ἄλλων δρειτῶ ὠφέλιμον αὐτοῖς ἡγεμόνας ὁρῶντες, ἡδυνήθησαν μιμεῖσθαι· ἀλλ' ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀναχωρεῖν ἐπιχειρῶντες, εἰς δυχωρίαν σφίσι κατέβησαν. καὶ ἐνταῦθα οἱ μὲν παξίαρχοι, ἀφ' ἑαυτῶν σφῶν αἱρετήν τινες ὑπ' τῶν μικρῶν, ἄλλων παγμάτων, τάξεων εἰς τὰς δ' πάγμαθ' τότε διαβεβηκότες, μὴ τόπε, ἢν αὖθις ὑπερ ὑπέκτιντο, αἱρετῆς ἀποβάλοιεν δέξαν, ἡνιαίως πάντες μαχόμενοι, ἀπέθανον· τῶν δὲ θραυστῶν μέρος μὲν ἀφ' τούτων δρειτῆς παραδόξως ἐπὶ τὸ στρατόπεδον διεσώθησαν· μέρος δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κυκλωθέντες, κατεκόπησαν.

μα'. Τοῦτο δὲ οἱ Γερμανοὶ πεφεύγμενοι, ὃ τὸ τῶν Ῥωμαίων αἱρεῖν χαρακώματα, ἐπειδὴ ἐκείνης ὑν αὐτῷ ἀφαιρεθῆναι κατενόησαν, ἀθυμίαν ἔτ' ἐλπίδα ποιούμενοι, ἂν μὲν ὑν κρυπτῷ κατέθεντο λείαν, λαβόντες, πέραν δ' Ῥήνου πάλιν ἀνεχώρησαν. τοσοῦτον δὲ καὶ μὴ τῶν ἐκείνων ἀποχωρήσιν τοῖς ὑν τῷ στρατοπέδῳ Ῥωμαίοις ὑπέπεσε φόβος, ὡς ὑν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἐκ αὐτὲς ὁ Γαΐος Βολασῆνος μὴ τὰ ἵππα παραγαγόμενος· τὸν Καίσαρα μὴ δ' στρατεύματος σῶον ἔρχεσθαι, σὺν ἡδυνήθη πεῖσαι· ἀλλ' ὅτως ἅμα πάντας ὁ φόβος ἐκράτησεν, ὥστε σχεδὸν παραφρονοῦντας, πᾶσιν μὲν ἀφαφλαρῆναι τῶν δ' Καίσαρος στρατιὰν, τὰ δ' Βολασῆνον μὴ τὰ ἵππα ἔλεγον φεύγειν· ὃ γὰρ ἂν ἄλλως πάσχειν τῷ σφῶν ἐρύμασιν τὰς Γερμανὰς τολμήσειν ἐκόμιζον. τὰ μὲν φόβου τέτταρα ἡ δ' Καίσαρος ἀφιξις παυσάμενα ἰφάνισεν.

μβ'. Ὁ δ' Καῖσαρ τῶν τοῦ πράγματος μαθὼν ἀπόβασιν, ἓν μὲν τοῦτο μόνον ἠπάσατο, ὅπ τὰς ἀσείρας ὁ Κικέρων σὺν δ' χαρακώματος ἐξεπεπόμφει, σὺν ἐπὶ ὀλίγῳ τοῦτο δείσειν ποιεῖν διδάσκων· πλὴν ὑν τῇ τῶν πολεμίων ταχίσῃ ἐφόδῳ, καὶ μάλιστα ὑν τῇ ἐκείνων ἀποχωρήσῃ (τὰς μὲν γὰρ πολεμίους αὐτὸς ἀπὸ τῶν δ' θραυστέους πυλῶν σχεδὸν ἀπιόντας) τῶν τύχῃ δαιμονίῳ τοῦτο ἔδοξεν αὐτῷ εἶναι· οἱ μὲν γὰρ Γερμανοὶ ἐπὶ τὸ τῶν δ' Ἀμβιόρυγος λείζεσθαι χώραν τὰ Ῥῆνον διαβάντες, ἐπὶ τὰ σὺν τὸ δ' Κικέρωνος ἀποτεμπόντες χαρακώμα, τῷ Ἀμβιόρυγι ἰσχυρῶς ἐχαρίσαντο.

μγ'.

μγ'. Πολὺ δ᾽ Γάλλων ὁ Καῖσαρ συναθροίσας πλῆθος, τῷ τ᾽ Ἐβυρόνων ληίζεσθαι χώραν πάλιν ὥρμησε· κ᾽ πάντας αὐτὺς διαπέμπων, πάσας τε τὰς κώμας, κ᾽ πόλιν τὴν οἰκοδομήσασθαι, οἷς ἐντύχοιεν, κατέκαιεν πυρήγγειλεν. πολὺς μὲν ἐντεῦθα ἡλίσκετο λείᾳ· ὁ δὲ σῖτος ἐ μόνον ὑπὸ τοσούτου ἀνδρῶν πλήθους, κ᾽ τοσούτου ὑποζυγίων ὄχλου ἀνηλίσκετο, ἀλλὰ κ᾽ τῇ τε ἔτους ὥρᾳ, κ᾽ τοῖς ὁμοδρομοῦσι ἐξαισίοις τότε ὔσι, κατεκλύνετο. ὥς᾽ εἴ τινες τ᾽ πολεμίων κρυβέντες τότε τ᾽ ζήναζαν ἀπέφυγον, ὅτι ὅμως κ᾽ τ᾽ Ῥωμαίων στρατοῦ ἀπεχωρήσαμεν, ὑπὸ πάντων πραγμάτων ἐνδείας ἀπόλλυσθαι. πολλάκις δὲ τότε συνέβη, τοσούτου πανδοχόσε ἀφικομένου ἱππικοῦ, τοὺς αἰχμαλώτους, ἐχ ὅπως φεύγοιεν᾽ ἐωραϊσμένα τ᾽ Ἀμβιόρυγα, ἀλλὰ κ᾽ ὑσὶ᾽ ἀφανῆ πω σπεῖρον οἴκοθεν, βεβαιοῦν᾽ ὥστε κ᾽ αὐτὸν καταλαβεῖν ἐλπίδος ἀεὶ ὄσης, οἱ τῷ Καίσαρι τοῦτο ποιοῦντες μάλιστα οἰόμενοι χαρίζεσθαι, τῷ φύσιν ἀδιαλήπτῳ σχεδὸν συνεκαν πόνῳ, κ᾽ ὀλίγου δεῖσθαι κ᾽ εὐτυχεστάτης γνώσεως σφᾶς, ἀεὶ συνόμιζον. ὁ δ᾽ δὴ Ἀμβιόρυξ ἔν τε ὀρῶν βάσεσι, κ᾽ ἐν ἄλσεσι κρυφίοις ἀφόρων τόπους, νυκτὸς τῷ σκότει κρυπτόμενος, ἐν ἄλσεσι κ᾽ ἄλσεσι ἐπλανᾶτο χώρας, ἐχ ὑπὸ πλειόνων ἢ πεντήκοντα φερομένου ἱππέων, οἷς μόνοις τῷ ἑαυτοῦ ἐπίστευε ζωήν.

μθ'. Τῷ μὲν ἔν εἰρημένῳ τρόπῳ τῷ τ᾽ Ἐβυρόνων ὁ Καῖσαρ δηωσάμενος γῆν, μ᾽ δ᾽ στρατοῦ, δύο μόνοι λοιβαλὼν στρατείας, εἰς πόλιν τ᾽ Ῥήμων, Δερκοντόριλλον καλουμένην, ἀπεχώρησε· κ᾽ ἐν ταύτῃ πάσης τῆς Γαλατίας σύνοδον συθεὶς ποιεῖ, ὡδὶ τ᾽ τ᾽ Σενόνων τε κ᾽ τ᾽ Καρνούτων συνομοσίας ζήτησιν ἐποιήσατο. τόν τ᾽ Ἄκκωνα ταύτης αἴτιον γενόμενον εὑρὼν, τοῦτον κατὰ τ᾽ πάντων εἰς ζήναζαν καθαψηφισθέντα γνώμης, κ᾽ τὸ τ᾽ πόλεως ἀρχαῖον ἦθος ἐκόλασεν. ἔνιοι δ᾽ τ᾽ ἐκείνῳ συνωμοτῶν, τῷ τοιαύτῳ φοβούμενοι κρίσιν, ἀπέφυγον. ἐς πυρός τι κ᾽ ὕδατος ὁ Καῖσαρ εἰρξας, δύο μὲν τ᾽ πραγμάτων ἐν τῇ τ᾽ Τρευίρων, δύο δ᾽ ἐν τῇ τ᾽ Λιγγόνων χώρᾳ, τὸν δ᾽ λοιπὸν ἐν πόλει τ᾽ Σενόνων, Ἀγυδύκῃ καλουμένῃ, διέπαξεν. ταῦτα δ᾽ ποιησάμενος αὐτὸς, κ᾽ ἃ κ᾽ ὑπέργον ἐνενοεῖτο, εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπὶ τὸ συνέδριον ποιεῖται ἐπορεύθη.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΟΥ.

ΓΑΙ-

ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛ. ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ

ΤΟΥ ΕΝ ΤΗ ΓΑΛΑΤΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ ΤΟ ΕΒΔΟΜΟΝ.

ΚΕΦ. ά.

Ἡρεμούσης δὲ τ Γαλατίας, εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Καῖσαρ, καθὰ ἐπέτρεψεν διενοεῖτο, ἐπορεύθη. καὶ συνῆδεν μὲν τ Κλαύδιον φονευθῆναι ἔγνω· τὴν δ γερουσίαν ψηφίσασθαι μαθών, πάντας τὰς τ Ἰταλίας νέας σωφρονοῦσιν, καὶ παλαιῶν ἀναπαύσεσθαι πάντων τὴν ἐπαρχίαν ἔγνω πορεύσας. ἐπὶ τούτων δ' εὐθὺς εἰς τὴν πέραν τ Ἀλπέων Γαλατίαν ἀγγελιῶν ἐλθουσῶν, αὐτοῖς ἐκείνοις ἐφαπλάττεσι, καὶ ἃ ἐδόκει ἐφασαλεῖν τὸ πρᾶγμα, ἐφηδέως κατέχεσθαι δηλονότι ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τ Καίσαρα ὑπὸ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ δορυφόρῳ, καὶ μὴ δύνασθαι, τοσούτων ὄντων ἐκεῖ στάσεων, ἐπὶ τὴν γαλατικὴν ἀφορμᾶσθαι. τῇ ἐλπίδι μὲν ἓν ταύτῃ οἱ Γάλλοι, ὑπὸ τοῖς Ῥωμαίοις γῆς σφᾶς ἐφέρον βαρύτιμα φέροντες, τότε ἐπιμιμούμενοι, ἐλευθερώτερον ἤδη, καὶ τολμηρότερον ἐπὶ τοῦ πολέμου ἐβουλεύοντο. ἀμέλει συνόδους καθ' ἑαυτὰς οἱ τ Γαλατίας ἄρχοντες ἐφεισπόντες, ἐν ὑλώδεσι καὶ κρυφίοις τόποις τὸ τῆ Ἀκκωνος ἀνολοφύροντες πάθος, ταυτὸ σφίσιν αὐτοῖς ἐπικρέμασθαι κίνδυνον διδάσκοντες, καὶ τὴν κοινὴν συμπάσης τ Γαλατίας ἀπόνοιαν ξυμφοράν· πάσας δ' ὑποχέσεσι, καὶ πάσῃ τέχνῃ τὸν δ' πολέμου ἀρξομένους ἐκζητοῦσι, καὶ ὑπὲρ τ πάσης τ Γαλατίας ἐλευθερίας τὴν σφῶν ζωὴν ἀφανισθυσούσης. τούτῳ δ' πάντων μάλιστα ἐφοντίσειν εἶναι ἔλεγον, περὶ ἢ πὶ σφῶν κρύφια βουλεύματα φανερῶσας, ὅπως ἀπὸ τ αὐτοῦ σφᾶς ὁ Καῖσαρ ἀποκλυσθῇ. τοῦτο δὲ ῥᾴδιον ἔφασκον εἶναι, ὅτι οὔτε μὴν ἀπόντος δ' αὐτοκράτορος τὰ πάντα ἐπὶ τ χειμῶνος τολμᾶν ἐξιέναι, ὅτε μὲ δίχα φρουρᾶς τινος ἐκεῖνον μὴ δύνασθαι ἐφῆς τὴν σφᾶς ἀναπαύσεσθαι. τὸ σύμπαν δ' εἶναι κάλλιον ἔλεγον, μαχεμένους σφᾶς ἐν παρατάξει ἀποθνήσκειν, ἢ τὴν παλαιὰν αὐτῶν καὶ τ πόλεμον δόξαν, καὶ ἣν ἐφεῖς τούτοις παρὰ τ ἐφηβίαν παρειλήφεσαν ἐλευθερίαν, μὴ ἀπολαβεῖν.

β'. Τούτων μὲν δ' ὕπο λεχθέντων, ὑφίσαντο οἱ Καρνῦται, μηδένα κίνδυνον σφᾶς τῆς κοινῆς ἕνεκα ἐλευθερίας ὑπ' ἀναδύσεσθαι, ἀλλ' ἐν τοῖς μάλιστα τ πόλεμον χειροῦσθαι. ὅπου δ' τότε ὁμήρους ἀλλήλων πίστεως ὑπ' ἀνάγκης, ἵνα μὴ τὸ πρᾶγμα διαφθαρῇ, τοὺς ἀνδρας ἤτουν, τὰ βαλιστικὰ σημεῖα σωφρονισμοῦς (ὃς ὅρκος παρὰ τοῖς Γάλλοις ὑπὸ διαφυλάττεται) ἐπὶ τούτων σφίσιν ὅρκια πίστεα διδόναι, μὴ αὐτοὶ δ' πολέμου ὑποχάμιοι, ἐπεὶ τὰ ὑπὸ τ ἄλλων ἐγκαλεσθείησιν. τότε μὲν ἓν ἐπαινεθέντων τ Καρνήτων, καὶ πάντων τ παρόντων ὅρκοις αὐτοὺς πιστωσάντων, καὶ καιροῦ ἐπὶ τῷ δ' πολέμου ἀρχαῖα ἐφειδέντος, διελύθη ἡ σύνοδος.

γ'. Ἐλθούσης δ' δὴ τῆς ὁρισθείσης ἡμέρας, οἱ Καρνῦται, ἡγεμόνα αὐτῶν Κοτυάτα, καὶ Κονητοδύνα, ἐπὶ τὸν Γάναβον πόλιν ἀπὸ συγκειμένης ὥρμησαν. ἐν τοῖς σώμασι ὅπως πολίτας Ῥωμαίους πάντας, καὶ δὴ καὶ Γαΐον Φούσιον, καλὸν κἀγαθὸν ἐμπόρα Ῥωμαῖον, οἰκεῖ ὑπὸ δ' Καίσαρος τοῖς ἐπιτηδείοις ἐπιχαίρειν, φονεύσαντες, τὰ αὐτῶν χρήματα διήρπασαν. τοῦτο δ' τὸ πρᾶγμα εὐθὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν Γαλατίαν διεφρυλήθη. ἐπειδὴ μὲν γὰρ ἀφεβαίωτόν τι, καὶ σεμνὸν συμβῇ ἐν τῇ Γαλατίᾳ πρᾶγ-

μα,

μα, τοῦτο κραυγῇ ἀλλήλοις Δ|ῶ τ' ἀρχῶν σημαίνεσι· κ|ὴ τὼ κραυγὴν παύτλω ἄλλοι κ|ὶ ἄλλοι διαδεχόμδμοι, τοῖς πλησίον ἀεὶ ὁμοίως σημαίνουσιν. ὁ κ|ὴ τότ' ἐγίνετ|ο. τὰ μὲν γ|ὰρ ἐν τῇ Γαλατ|ία ὑπὸ τὼ ἴω πεπραγμένα, πο|ὸς τὰς Ἀρβιέρνας τάδια ἐτεῦθεν ἀ|φ|ο ἀφεστῶτας, σχεδὸν ἢ τὼ σχοίνλω τ' νυκτὸς Δ|ιηγγελθῆναι φυλακὴν, διηγγλθη.

ιδ'. Ὁμοίω|ς δὲ καὶ πρὸς τοῖς Ἀρβίερνοις Βερκιγκέτορυξ ὁ Κερτλε, δυνατώτατ|ος ἀνὴρ, ἔ ποτε ὁ πατὴρ πάσης τ' Γαλατίας ἦρξε, ἐ Δ|ὶ τοῦτο, ὅτι τῆς βασιλείας ἐπειρᾶτ|ο, ὑπὸ τ' αὐτοῦ πολιτῶν ἐφονεύθη· ἕτ|ος μὲν ἓν τὰς ἑαυτοῦ σωαγείρας ὑπηκόους, ῥᾳδίως αὐτὰς εἰς τὼ ἑαυτοῦ γνώμλω ἐπήγαγ|ε· τὼ δ|' αὐτῶ ἐπιβλλη|ι οἱ Ἀρβίερνοι γνόντες, ἐπὶ τὲ ὅπλα συνῆλθον. αὐτὸς δ|, ἔ πανθερεοῦ αὐτοῦ Βανιτί|ου καλεμένε, κ|ὶ ἄλλων πινῶν, μὴ διακινδυνεύειν πο|ὸς τὰς πολίτας αὐτῷ συμβλευσάντων, εἰς χεῖρας μὲν αὐτοῖς ὐ συνέμιξε, κ|ὶ ὁ|ὶ τῆς Γεργ|βίας καλεμένης πόλεως ἐξεβλήθη· τ' πρότερος δ|' αὐτοῦ ὅ|μως γνώμης Δ|ῶ τοῦτ' οὐκ ἐπαύσατ|ο, ἀλλὰ λητῶν κ|ὶ πανήτων ἀνδρῶν κ|αλεογ|ὴν ἐ τοῖς ἀ|ρεοῖς ποιεμέν|ο, ἐ δύναμιν ὁ|ὶ τότων πολλὴν συναγείρων, ὅσις τ' ὁ|ὶ τ' πόλεως πο|ὸς αὐτὸν ἀφικνεῖτο, τοῦτον ὕτω διατ|θεὶς, ἀπεπέμπετ|ο, ὥστε πὶ ἑαυτοῦ μᾶλλον, ἢ πὶ τ' αὐτοῦ ἐχθρῶν φρονεῖν, τῆς πάσης τ' Γαλατίας κοινῆς ἐλευθερίας ἕνεκα πὶ ὅπλα λαμβάνειν π|αρακαλῶν. πολὺ δ|' ὕστ|ος συναλίσας εἰς ἓν φράτορμα, τὰς μὲν αὐτῶ ἐχθρὰς, ὑφ' ὧν πρόσθεν ὁ|ὶ τ' πόλεως ἐξεβέβλητ|ο, τότε αὐτὸς ἐξήλασε· βασιλεὺς δ|ὲ ὑπὸ τ' αὐτοῦ ἀναγορευθεὶς, παντ|αχόθ|ν εὐθὺς Δ|ιαπέμπετ|ο, ἑαυτῷ πειθομένας παρακαλῶν. κ|ὶ εὐθὺς τάς τε Σεν|ὼνας, κ|ὶ τὰς Παρισίας, κ|ὶ τὰς Πυκτῶνας, ἐ Καδέρκας, ἐ τὰς Αὐλέρκας, ἐ τὰς Λεμοβίκας, κ|ὶ τὰς Τυρῶνας, ἐ τὰς Ἄνδας, κ|ὶ τὰς ἄλλας πρὸς τῷ Ὠκεαν|ῷ οἰκεύσας, πάντας ἀνέπεισε, κ|ὶ ὑπὸ πάντων αὐτῶν ἡγεμὼν αὐτοκρ|άτωρ ἀναρρηθεὶς, ὁμήρους τὰς πόλεις παύτας ἤτησε, κ|αὶ σταλιώτας, ὁ|ὶ τὸς ῥητῆς ἡμέρας αὐτὰς παρεῖναι κελεύων, ἐπήγγειλε. πόσα δ|ὲ ἔκαστ|ον εἶκε ὅπλα αὐτῷ παρέξοιτο, κ|ὶ πόσα ὁ|ὶ τὸς χρόνε πὸς δέοι τὰ' αὐτῶν κ|αθασκευασθῆναι, ὁ|είσας, πρῶτον μ|ὲν τὸ ἱππικὸν ἑαυτ|ὸν ἔδωσε, πολλὴν τῇ μεγάλῃ ἐπιμελείᾳ αὐξηρ|ότ|ῃ πρεσθ|ύμεν|ος, κ|ὶ τῇ βαρύτ|ητι τ' πανοπλίας τὰς ὀκυτάτας ἠνάγκασεν. ἐπὶ μὲν γ|ὰρ ἀδικήμ|ατι πιν|ὶ, πυρ|ὶ κ|ὴ πάσης ταῖς ἄλλαις βασάνοις ἐχρᾶτ|ο αὐτὰς βασανίσας, ἀπέκτεινε· κ|ὤφης δ|έ τι αἰτίας πιὸς ἕνεκα, τὰ ὦτα αὐτὰς ἀπ|έτεμεν, ἢ ὀφθαλμὼς ἐξ|ώρυσε, εἰς τὼ πατρίδα ὁ|ικεῖνες, τῷ μεγέθ|ῃ τ' πανοπλίας τὰς ἄλλας κ|αταπλήξοντ|ας, ἐ παραδείγμ|ατι αὐτοῖς ἐσομένης ἀπίπιμπτ|ο.

ιέ. Ταύτας δ|ὴ ταῖς βασάνοις τοιχὺ σφρτόμφ πολὺ σωαγείρας, Λεκτήριον μὲν τ' Καδέρκιον, θρασύτ|ατ|ον ἄνδρα, μέρ|ος δ|ὲ σρατῷ ὁ|ικείῳ ἐγχειρίσας, ἐπὶ τὼ τ' Ῥετηνῶν χώρ|αν ἐπέμψατ|ο· αὐτὸς δ|ὲ μ|ῆ δ|ὲ λοιπ|οῦ μέρ|ος εἰς τὼ τ' Βιτυρίγων χώρ|αν ὑ|έβαλεν. οἱ δ|ὲ δὴ Βιτύριγες τὼ ὁ|ικείνε ἔφοδον μαθόντες, πο|ὸς τὰς Ἑδυεῖς, ὧν ἦσαν ὁ|ὶ παλαιοὶ ὑπήκοοι, πρέσβεις ἐπέμψαν|ο, διόμδμοι συμμαχίας, ἵνα τοῖς πολεμίοις δύναν|ο ῥᾷον ἀντέχειν. οἱ μὲν γ|ὰρ Ἑδυεῖς, τ' ὑπὸ δ|ὲ Καίσαρ|ος ἐν|ομένης πο|ὸς τὼ σραλιὰν καταλελειμμένων ὑποσρατηγῶν αὐτοῖς συμβλευσάντων, πιζικήν|δ' ἱππικήν τ' ἐπὶ τὼ τ' Βιτυρίγων ἐπέμψαν|ο βοήθ|αν. ὅτι δ πο|ὸς τὸ Λίγηρι ποτ|αμῷ, τῇ τὰς Βιτύριγας ὑπὸ τ' Ἑδυείων διορίζον|ι ἀφικόμδμοι, ὀλίγας σπεῖρ|ας διατελ|ψαν|ες, τ' ποτ|αμὸν διαβαίνειν ὀ τολμήσαν|ες, εἰς τὴν πατρίδα ἐπανῆλθον, ἐ τοῖς δ|ὲ Καίσαρ|ος ἀπήγγειλαν ὑποσρατηγοῖς, τὼ τ' Βιτυρίγων ἀπιστί|αν δείσαν|ος σφᾶς ἐπαναχωρηκέν|αι· τὰς μὲν γ|ὰρ Βιτύριγας βαλεύσαι, τῇ μὲν αὐτὰς, τῇ δ πο|ὸς τὰς Ἀρβίερνας σφίσιν ὁ|ὶ τῇ διαβάσ|ῃ δ|ὲ ποτ|αμοῦ ἐπιπίπτ|ειν. πότερον δ τ' αἰτίας παύτης, ἣν τοῖς ὑποσρατηγοῖς ἀπήγγειλαν, ἢ ἄλλης τιν|ος ἕνεκα παῦτα ἔπραξαν, τοῦτο μὲν ἀσαφές· οἱ δ δὴ Βιτύριγες εὐθὺς μ|ὴ τὼ ὁ|ικείων ἀφόδον, τοῖς Ἀρβίερνοις συμμαχίαν ἐποιήσαν|το.

ις'. Τότων δ τοιχὺ τῷ Καίσαρ|ι ὁ|ὶ τῇ Ῥώμῃ διαγελθέντων, ὁ|ικεῖ|ος εἰς τὼ πέραν τ' Ἀλπέων Γαλατί|αν, ἐπ|ὶ δὴ τὼ ἐν τῇ Ῥώμῃ σαν ὁ Γν|ῖ|ος Πομπήϊ|ος τῇ ἑαυτ|ῦ δυνάμει κ|αθιστάκει, εὐθὺς ἐπορεύσατ|ο. σ|υ|θεὶς δὲ μεγάλῃ σωειλ|ῇ δ|πορί|ᾳ, πῶς δύναι|ο ἀσφαλῶς πο|ὸς τὴν σραλιὰν αὐτοῦ παρεμβολ|ήν. εἰ μὲν γ|ὰρ τὰ πάγμαθ|α εἰς τὴν ἐπαρχί|αν πο|ὸς ἑαυτὸν παρακαλοῖ, ἐν τῇ ὁδῷ αὐτὰ μαχεῖσθαι ἐ|ώρ|ᾳ· εἰ δ πο|ὸς τὸ σφρτόμφ αὐτὸς βυλοίθ|ε ἴ|ενα, ἤδ|η τοῖς τότε ἠρεμοῦσι δοκῆσαι ἑαυτὸν ἀσφαλῶς ἐγχειρέσειν ἐτόλμα.

ιζ'. Περὶ δ τὸς χρόνος τότος ὁ Λεκτήρι|ος ἐπὶ τὸς Ῥετηνὸς (ὡς ἤδη εἰρηται) ὑπὸ δ Βερκιγκετόρυγ|ος πεμφθεὶς, τὴν μὲν πόλιν αὐτῶν πο|ὸς τὸς Ἀρβίερνας παρέσησεν· ἐπὶ δ

τὲς Νιπόβριγας π, ἐ τὲς Γαβαλὲς ἀφελῶν, ὁμήρες παρ' ἀμφοτέρων αὐτῶν ἔλαβε, καὶ πολὺ σφοδρότερον ἐπιθέμενος τρφτόμμα, ἐντεῦθεν καθὼ τὴν Ναρβῶνα πόλιν εἰς τὴν τῶ Ῥωμαίων παιδείαν ἐπαρχίαν ἐπιχείρησεν. ὁ μὲν ὁ Καῖσαρ, πᾶσι τοῖς ἄλλοις προάγμασι τὸ εἰς τὴν ἐπαρχίαν πορεύεσθαι σφόδρα ἐποιήσατο. ἐ ἐνθένδε ταχὺ παραγινόμενος, αὐτὲς μὲν ἤδη ἀπορρῦντας παρεμυθήσατο, καὶ ἐν τῇ τῶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ῥωτίλων οἰκέντων. ἐ ἐν τῇ τῶ Ἀρεκομικῶν, καὶ τῶ Τολοσατῶν, καὶ τῶ Βόλκων, καὶ πάντων τῶ ἄλλων σφὶ τὸν Ναρβῶνα οἰκέντων χώρα, ὅπ πολὺ πλησίον τῶ πολεμίων ἦσαν οἱ τόποι ὄντι, φρυρὰς ἐγκατέστησε, ἐ μίαρος τῶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ φαλαγῶν, ἐ τὸ, ὁ παραπληρώμασι χώρα ὑπὸ τῶ Ἰσπανίας εἰς τὴν Γαλατίαν ἡγεμόνι, τρφτόμμα ἐπὶ τὸν τῶ Ἑλβίων χώραν, πλησίον τοῖς Ἀρβίροις οἰκέντων, ἐπέμψατο.

ή. Ταῦτα ὁ ποιησάμενος, καὶ τὴν ὅλ Λυκτηρίᾳ ὁρμὴν ἤδη ἐπιχών, ἐπικίνδυνον εἶναι τότε τὸ εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἐμβάλλειν ἡγεμόνι. εἰς τὸν τῶ Ἑλβίων χώραν ἀπῆλθε, καὶ ὡς τοῦ Γεβέννα ὄρες, ὃ τὲς Ἀρβίρνας ἀπὸ τῶ Ἑλβίων ἀπέχωρίζει, ἀφ' ᾗ τὸν τῶ ὅ ἔτες ὥραις χαλεπότατον, καὶ ἀφ' ὃ τὸ τῶ χιόνος πλῆθος, τὸ ὁδὸς αὐτὸν ἀπεκωλύοντο, ὅμως ἐξ πόδας τὸν χιόνα τὸ βάθος διορύξας, καὶ τὲς ὁδὸς ὕπας ὁδοποιησάμενος, σὺν μεγάλῃ τῶ στρατιωτῶν ἀπωθῇ, εἰς τὸν τῶ Ἀρβίρνων παρεγένετο χώραν. καὶ αὐτοῖς ἐξ ὑ σφετέρου ἐπιπεσὼν (σφᾶς μὲν γὰρ τῶ Γεβέννα, ὡς πνὶ πίχει κρατύνεσθαι ἠγῆντο, ὅπ ὁδὸς ἐν τῷ σφόδρα χρόνῳ ἀφ' ὃ ὄρος τότε καθὼ τὴν ὥραν πάντων ὅ ἔτες κάκιστα ἐπεκόρυτο) τοῖς ἐπιτεῦσι τοῖς ἑαυτῶ παρήγγειλε, ὅπ μάλιστα κατὰ τὴν χώραν εὐρύνεσθαι, καὶ ἐν τοῖς πεδίοις κατατηῦν, καὶ ὅπ διωκόσιν τὸ πλεῖστον τοῖς πολεμίοις ἐμβάλλειν φόβον. αὕτη ὃ τῶ Βερκιγκετόριγι ταχὺ αἱ ἀγγελίαι ἦλθον· ὃν ἔμφοβοι οἱ Ἀρβίροι πάντες σφισιτάντες, σφίσιν ἐπικυρεῖν ἐκέτευον, καὶ μὴ ὑπερορᾶν σφᾶς ὑπὸ τῶ πολεμίων πορθυμένους, ἐπειδὴ πολέμαρχον ὑπὸ τῶ Γαλλων πάντων εἱρημένον εἴη. τούτων μὲν ταῖς δίκησι παρηγορηθεὶς ὁ Βερκιγκέτοριξ, σὺν τῶ Βιτυελίγων εἰς τὲς Ἀρβίρνας μετεστρατοπεδεύσατο.

θ'. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν τῇ ἐκείνων χώρᾳ δύο μόνοι ἡμέρας ἀναλάσας, πᾶν τὸν Βερκιγετόρυγα ποιησάμενος λογιζόμενον, ἀπὸ τῶ μὲν σφαλᾶς, ἐ ἀνακλήσεσθαί τε ἐ ἵππον σπουδροίζειν ἕνεκα, ἀπῆλθε· τὸν ὃ νεανίσκον Βρῦτον τοῖς ἱππεῦσιν ἐπιτρέψας, παρήγγειλεν αὐτῷ τὲς ἱππέας καθὼ τὲς ἀχρὲς ὡς εὐρύτατα διαφθείναι κελεῦειν, ἑαυτὸν ἐπιμελήσεσθαι φάσους, ὅπως μὴ πλεῖον δεκὸ ἡμερῶν ἀπὸ τῶ στρατοπέδου ἀπῇ. ταῦτα δὲ ὅτω ποιησάμενον, πάντων τῶ αὐτὸ ἀφικνεῖσθαι, ὡς ἠδύνατο πάντα ἐν τῇ Βιέννῃ παρεγένετο. καὶ νέας ἵππας εἶχε σφετυχών, ἃν ὀλίγῳ σφόδρα σώζεσθαι ἐπεπόμφει. ἀφ' ὃ τῶ Ἐδεύων χώρας εἰς τὴν τῶ Λιγγόνων, ὅπα ἦσαν δύο τάγματα χειμάζοντα, ἐπορεύσατο, ὅπ ἡμέρας, ὅπ γὰ νυκτὸς τὸν πορείαν διαλείπων, ἵνα εἴ τι σφὶ τῆς αὐτῶ σωτηρίας οἱ Ἐδεῖς βελτίωντο, τῇ ταχύτητι αὐτὲς σφολάβοι. ἐν ὃ τῇ τῶ Λιγγόνων χώρᾳ παραγινόμενος, σφᾶς πλησιαπὶ τάγματα διεπέμψατο, ἐ εἰς ἓν σφέτερον αὐτὰ πάντα στωήθροισε, πρὶν ἢ σφὶ τῶ αὐτῶ ἀφίξεως τὲς Ἀρβίρνας γνῶναι. πᾶσα ὃ γνὲς ὁ Βερκιγκέτοριξ, εἰς τὸν τῶ Βιτυελίγων χώραν τῶ στρατὸν πόλιν ἀπήγαγε, κὰ ὀπίσθεν ὁρμήσας, πόλιν τῶ Βοίων, Γεργοβίναν καλεμένην, ἃς ὑ τῇ Ἑλβητικῇ μάχῃ πτηθέντες ὑ τῇ πόλει πύτῃ ὁ Καῖσαρ καθίκισεν τοῖς Ἐδεῦσι παρεδεδώκει, αἱρεῖν ἐπιχείρησεν.

ί. Ὁ τῶ Καίσαρι σφὶς τὸ βελεύειν μεγάλην παρεῖχεν ἀπορίαν, πότερον πὶ πύγμαζε τὸ λοιπὸν ὅ χειμῶνα· ὑ τοῖς χειμερίοις καθαλείπῃ, ἢ ταχύτερον τῶ στωήθρας ὑπὸ τῶ χειμερίων αὐτὰ ἐξαγάγῃ. ἂν μὲν γὰρ αὐτὰ καθαλείπῃ, ἐδεδίει, μὴ πάντων τῶ τοῖς Ἐδεῦσιν συμμάχων ἀνηρημένων, πᾶσα ἡ Γαλατία (αὐτὸν τοῖς φίλοις κινδυνεύσῃ μὴ βοηθῆντα ὁρῶσα) ἀφ' αὐτοῦ πέσῃ· ἂν ὃ ἐξαγάγῃ, μὴ δι' ἐνδειαν σῖτε ἀμηχανήσῃ, ὑπερφοβεῖτο. πάντα δ' ἐπιμελῶς διασκεψάμενον, τοῖς φίλοις βοηθῶν, ἰχάτην πόλεμον ὑποθέσθαι μᾶλλον ἀφείλετο, ἢ τοσαύτην ἀδοξίαν ἔχειν, τὲς πάντων τῶ συμμάχων γνώμας ἀφ' ἑαυτοῦ ἀποτρεψάμενον. τὲς Ἐδεῖς τοιγαροῦν ἐπτήθεια τῇ ἑαυτοῦ φαλᾷ πορίζειν παρακαλέσας, ἀγγέλλει μὲν ὡς τὲς Βοίους, ἑαυτὸν ὡς ὕπα πορεῖναι διδάξοντας, ἐ τὸν τῶ πολεμίων ὁρμὴν ῥᾳδίως ὑπομένειν ἐρῶντας, ἐ τοῖς Ῥωμαίοις συμμάχοις αἰεὶ ἀφεμένειν παρακαλέσοντας, ἀφίπεμψεν· αὐτὸς ὃ δύο σὺν τῇ Ἀγενδίκῳ πόλει πύγμαζε, ἐ μετ' αὐτῶν τὰ ὅ στρατοῦ πάντος σκοπέρα καθαλιπὼν, ἐπὶ τὸν τῶ Βοίων βοήθειαν ἀπῆλθε.

ια. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ σχὲς πόλιν τῶ Σενόνων, Βιλανόδυνον καλεμένην, παρακαθίζοντα, ὁπόθεν ἑαυτοῦ μηδένα πνεῖσαι πολέμιον βελάμενον

λόμβρ⊙, ἵνα ῥᾷον τῇ ἑαυτοῦ στρατιᾷ δύνηται τὰ ἐπιτήδεια παρασκευάζειν, ⊕σσβαλέειν αὐτῇ διενοήθη· ⊕ ἐν δύο ἡμέραις αὐτὸν ⊕ἰς συνεωσάμβρ⊙, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ πιμφθέντων παρ' αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως ⊕ἰ εἰρήνης πρέσβεων, τὰ ὅπλα ἑαυτῷ ἀπφέρειν, τούς τε ἵππους ἄγειν, καὶ ἐξακοσίας ὁμήρους δοῦναι, τοῖς πολίταις ἐπέταξε. ⊕ τούτων μὲν ἐπιμελησόμβρον Γάϊον Τρεβόνιον, ἵνα τὸ ὑστεραιηῶν, καταλιπὼν αὐτὸς ὃ ὅπ πάγχυ πορεύεσθ βυλόμβρ⊙, ἐπὶ τὸν Γέναβον, πόλιν τῶν Καρνούτων, ὥρμησεν. οἱ δὲ Καρνοῦτες, πολιορκεῖσθαι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τὴν Βελοιόδυνον πόλιν τότε πρῶτον αὐτοῖς ἀγγελθέντ⊙, τὸ Καίσαρα ἐπὶ τολεῖον ⊕ἰ ταῦτα ἀμελεῖψειν ἠγούμβροι, φρουρὸν, ἣν εἰς τὸν Γέναβον πέμποιεν, παρεσκεύαζον. ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ ⊕ἰς ταύτην μὴ δύο ἡμέρας ἀφίκετο. καὶ ἀφ' ὁ τῆς πόλεως φρουπεδευσάμεν⊙, καὶ ὅπ ἤδη ἡ νὺξ ἐπολησίαζε, εἰς τὸν ὑπερίαν τὸν πρὸς τὸν πόλιν ⊕σσβολὴν ἀνεβάσθ⊙, ⊕ ὧν πρὸς τὰ τοιαῦτα ἔδει, τοῖς στρατιώταις παρήγγειλεν παρασκευάζεσθ· ὅπ ὃ ἐν τῇ Γενάβῳ ἐπὶ τοῦ Λίγηρ⊙ πόζαμος γέφυρα ἐπῆν, φοβηθεὶς, μή πε ἐκ νυκτὸς οἱ πολῖτες ἀπσπάσσιεν, δύο πάγμαζα ἐν ὅπλοις ⊕ἰφυλακεῖν παρήγγειλεν. οἱ δὲ Γέναβοι νυκτὸς ἠρέμα ἐκ τῆς πόλεως ἐξελθόντες, τὸ πόζαμον διέβαινον. τῶν δὲ κατασκόπων τοῦ Καίσαρ⊙ ταῦτα ἀπαγγειλάντων, αὐτὸς τὰς τῆς πόλεως πύλας καθικάσας, τὰ μὲν ⊕ἰφυλακέντα δύο πάγμαζα εἰς τὴν πόλιν εἰσεπέμψαθ⊙, ⊕ αὐτῆς κρατήσας (τῶν πολεμίων πάντων, ἐκτὸς ὀλίγων, καζαληφθέντων, ὅπ τὸ τὸ μφύρας σπὸν αὐτὸς ἀῤῥᾳδὲς ἴναι ἀπεκάλυε) τοῖς στρατιώταις ἀφῆκε διαρπάζειν· αὐτὴν δὲ καθικάσας, πέραν τοῦ Λίγηρ⊙ τὸ στράτυμα διεβίβασε, καὶ εἰς τὴν τῶν Βιτυριγῶν χώραν ἐνέβαλεν.

ιβ'. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ τὴν τοῦ Καίσαρ⊙ ἔφοδον γνοὺς, τὰ πολιορκίας παυσάμεν⊙, ἐκείνῳ ἀπήντα. ἔτυχε δὲ τότε ὁ Καῖσαρ Νοβιοδούνῳ, πόλει τῶν Βιτυριγῶν, ἐν τῇ αὐτοῦ ὁδῷ κειμένῃ, ⊕σσβαλών. ἐκ ταύτης δὲ πρίσβεων ⊕ἰς τὸ Καίσαρα, τοῦ συγγνώμην αἰτεῖν ἕνεκα, πιμφθέντων, ὁ μὲν Καῖσαρ τῇ σωτηρίᾳ, δι' ἧς τὰ πολλὰ κατώρθω, χρώμεν⊙ αὐτοῦ ἐξύτηλι, τὰ μὲν ὅπλα, ⊕ τοὺς ἵππους παρεδώσειν, καὶ ὁμήρους ἄγειν, τοῖς πολίταις ἐπήγγειλε. μέρος δὲ ἤδη τῶν ὁμήρων δεδέντων, καὶ τῶν λοιπῶν προσδοκωμένων, καὶ πινῶν τῶν Ῥωμαίων ταξιάρχων, ⊕ τὰ ὅπλα λαμβάνειν ἕνεκα, εἰς τὴν πόλιν μικρὸν ὀλίγων σπαθωπῶν εἰσιόντων, ἡ μὲν ⊕ Βερκιγγετόρυγ⊙ ἵππος, τὸ αὐτοῦ φάλαγγ⊙ ⊕ἰοῦσα, πόῤῥωθεν ὑπὸ τῶν πόλεως ὄφθη. ὡς τάχιστα οἱ πολῖται ἰδόντες, καὶ ἐν ἐλπίδι τιν⊙ βοηθείας γιγνόμενοι, κραυγὴν ἄραντες, ἐπί τε τὰ ὅπλα τρέχειν, ⊕ τὰς πύλας φράττειν, ⊕ ὁπλιτῶν τὸ τεῖχ⊙ ἀναπληροῦν ἤρξαν⊙. οἱ δὲ ἐκ τὴν πόλιν, ⊕ τὰ ὅπλα λαμβάνειν ἕνεκα, εἰσπέμπτες, ὑπὸ τούτων τῶν Γάλλων νεωτερίζειν τι ἐνομίζοντο, τὰ ξίφη ἐσπαμένοι, τὰς τῶν πόλεως πύλας κατέσχον, καὶ σώας εἰς τὸ στρατόπεδον, ὃς μετ' αὐτῶν ἠγήσαντο, πάντας στρατιώτας ἀνήγαγον.

ιγ'. Ὁ δὲ Καῖσαρ τῷ ἑαυτοῦ ἵππῳ, ὑπ' ⊕ στρατόπεδ⊙ ἐξιῶσιν, τῇ τῶν πολεμίων ἵππῳ ἱππομαχεῖν παρήγγειλε, ⊕ πονοῦσιν ἤδη τοῖς ἑαυτοῦ πλεονεξίᾳ ἱππίαις Γερμανοὺς, ὃς ἀεὶ μικ' ἑαυτοῦ ἔχειν εἰώθη, εἰς ἐπικουρίαν ἐπέμψατο. τούτους δὲ σὺν ἐδέξαν⊙ οἱ Γάλλοι, ἀλλ' εἰς φυγὴν τραπέντες, ⊕ πολλοὺς τῶν σφετέρων ἀποβαλόντες, πρὸς τὴν ⊕ Βερκιγγετόρυγ⊙ ἀνεχώρησαν φάλαγγα. τότε ὁ γνωμὼν πάλιν οἱ πολῖται φοβηθέντες, τοὺς τὸν ὄχλον θορυβοποιοῦντας συλλαβόντες, ⊕ὸς τ Καίσαρα ἀπήγαγον, ⊕ σφᾶς αὐτοὺς ὑπείκειν ⊕σσεχώρησαν. ταῦτα δὲ ὁ Καῖσαρ καθικρυξάμεν⊙, ⊕ὸς πόλιν τῶν Βιτυριγῶν μεγίστ⊙ τε, καὶ ὀχυρωτάτ⊙, καὶ ὑπὸ καλῇ γῇ κειμένῳ, ὥρμησεν, ἣν ταύτης ἐγκρατὴς γένοιτο, ῥᾳδίως τοὺς Βιτυριγας ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσεσθ ἡγούμενος.

ιδ'. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ τοσούτων αὐτῷ συμβησασῶν ἀτυχιῶν, τ Βελαυνοδούνου, καὶ τ Γενάβου, ⊕ τ Νοβιοδούνου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αἱρεθεισῶν, ἐκκλησίαν ποιησάμβρ⊙, ἔλεξε τοιάδε· Ἄνδρες συγκαλῶτται, οὐκ ἄλλο τινὶ, ἢ ⊕σθένει, τρόπῳ τοῖς Ῥωμαίοις πολεμεῖν ἡμᾶς ἀνάγκη. καὶ πρῶτον μὲν πάσῃ μηχανῇ ἡμῖν τοῦτο ἐπιχειρητέον, ἐκείνους τῶν ⊕ἰφοδιῶν ἀπκωλύειν. εὐπορουμένοις δὲ ἱππικοῦ ἡμῖν τοῦτο πάνυ ῥᾴδιον, ⊕ ⊕ὸς τούτοις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καιροῦ βοηθουμένοις· ὁ μὲν γὰρ χιλὸς πως ἤδη πτῆσιμος. ὥστ ἐκείνοις ἐπὶ τὰς κώμας, ⊕ ⊕σφοδιασμοῦ ἕνεκα, ἐξιτέον ἐστ· τὰς δὲ ἐξιόντας οἱ ἡμέτεροι ἱππεῖς ὑπ τῆ ὁδῷ ῥᾳδίως δυνήσον⊃ διαφθείρειν. ἔπειτα δὲ (εἰκὸς γὰρ σωτηρίας ἕνεκα τ χρημάτων ἀμελεῖν χρὴ) συμβουλεύω ἐγὼ, τὰς κώμας πάσας, ⊕ τὰ οἰκοδομήματα πάντα τοσαῦτα ἀπὸ τῆς Βοΐας καῆναι, ὅσον τὸν Ῥωμαίοις ⊕σφοδιασμὸν ἕνεκα ἀπὸ ⊕ στρατόπεδ⊙ δυνήσεσθ ⊕σιάναι πικρὰν ἐστί. τούτων δὲ, ἔφη, ὕπως ἐχόντων,

ἡμεῖς μὲν ἀπὸ τ χώρας ταύτης, ὅπῃ ὁ πόλεμ ἔσοιτ, τὰ ἐπιτήδεια λαμβάνοντες, ἀφθονίαν αὐτῶν ἕξομεν· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἢ τὴν ἔνδειαν ταύτην ὑποφέρειν μὴ δυνήσοντ, ἥκειν πολὺ κινδυνώδεσ μακρὰν ἀπὸ τ σφετέρων ἐξιᾶσι. εἰ δὲ μὴ ἀλλοφέρειν δοκεῖ, ἢ αὐτὰς ἀποκλείειν, ἢ τ σκευοφόρων ἀποστερεῖν· ἃ δὲν ἀσφαλόντες, πολεμεῖν τε ζῆν μὴ δυνήσοντ. ὡς τάτοις ἢ κ τὶς ἐχ ἕτερος ὀνειρώς, ὥστε ἀπὸ παντὸς κινδύνε τῶν πολεμίων ἀσφαλεῖς εἶναι, καίτοι πόλεις χρὴ, μὴ ἡμῖν αὐτοῖς πρὸς τὸ κακόνοως ἀναχώρησις, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις λείας χώρα ὡς τὸ ἐντεῦθεν τὰ ἐπιτήδεια λαμβάνειν γένων. εἰ δ τοῦτο αἰσχρόν τι, κ βαρὺ δοκεῖ, καλῶνοιῖτ, ἔφη, ὡς πολὺ αἰσχρότερόν τε, κ βαρύτερον νομίζειν χρὴ ὑμᾶς, τὸ τὰς πολεμίας τὰς ὑμῶν γυναῖκας κ παῖδας εἰς δουλείαν ἀγαγόντας, ὑμᾶς αὐτὰς ἀποκτείνειν· ἃ πάντα συμβαίνειν ἀνάγκη ἐπὶ τοῖς ἡττωμένοις. ὁ μὲν δὴ Βερκιγγέτορξ τοσαῦτ εἶπεν.

ιέ. Πάντων δ τ παρόντων τὴν ἐκείνε γνώμην ἐπαινεσάντων, πλείων ἢ εἴκοσι πόλεις τ Βιτουρίγων ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀπέστησαν. ταυτὸ δ κ ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις ὁμοίως ἐποιεῖτο, κ οὐδὲν ἄλλο ἢ πυρὰ πανταχόθεν ἐφαίνετ. ὁ καίπερ πάντες βαρύτατα φέροντες, ὅμως τότῳ παρεμυθοῦντο, ὅτι νικήσαντες εὐθὺς, ἃ ἀπέβαλον, ἀπλήψεσθαι ἤλπιζον. πάντων δ ἐν τῇ κοινῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τῆς Ἀβαρίκε πόλεως βουλευομένων, πότερον αὐτοῦ καίειν, ἢ ἀφυλάκτειν ἄμεινον εἴη, οἱ Βιτούριγες ὡς τὰς πόδας τ παρόντων Γάλλων πάντων ἱκετεύσαντες, ἐδέοντο μὴ τοῦ καλλίστου χεδὸν τ Γαλατίας συμπάσης πόλιν, φυλακήν τε κ κόσμον τῇ σφετέρᾳ πόλῃ ὄσαν, αὐτόχειρες καίειν ἀναγκαῦ ἠσαν, ῥᾳδίως αὐτοῦ ἀφυλάξειν λέγοντες· ἔλει μὲν γὰ, κ πολεμῳ πάντοθεν περίεχε, κ στενοτάτου μόνου εἴσοδον μίαν ἔχειν. ἐκείνοις μὲν ἐν συγγνώμου αἰτῆσι (πρῶτον μὲν μεταπεμψάντ Βερκιγγέτορυγ, ἔπειτα δὲ, αὐτῶν δεομένων, κ ἀφ τὸ πάντων τ Γάλλων ἔλε, συγχωροῦντ) συγγνόντες, ἱκανὺς τῆς πόλεως ἀπεμάχυς ἐξεῖλον.

ις. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορξ ἐλάσσονι μ εἰωθότ ὁδῷ τῷ Καίσαρι ἐφείπετο, κ ἐν ἐλώδει τε κ ὀρυμώδει τόπῳ ὀχυρὰ σφετερίζεσθαι μ ἐπειρᾶτο, ἐντεῦθεν ἀφ καθασκόπων πάντα τὰ ὡς τὴν πόλιν καθ' ἑκάστην ἡμέραν πραττόμενα πάντα ἐγίνωσκε, καὶ ἃ περιφόβους θέλοι, παρήγγελλε τοὺς δ Ῥωμαίους, ὅτι ἐπὶ τὰς σφετεμὰς ἐξίοιεν παρασκευῆ, διεσπαρμένους αὐτοῖς, ὁπότε πόῤῥω μ ἄμα σφαλεύμεν ἀναγκαίως σφίσιοιεν, ἐπέκειτο, κ πολλὰ αὐτοὺς ἐκακούργει, καίπερ τ Ῥωμαίων ἐφ' ὅσον ἀδύνατο σφενούντων, μ ἐν ἀσφαλέσι καιροῖς, κ δι' ὀλίγων ἀφ ἀλλοφέρων ἰέναι.

ιζ. Ὁ δ Καῖσαρ ταύτην τ πόλεως, ἣ διαλιπόντ τε μ πολεμῳ κ μ ἔλως, σεσῆ ἤν πε εἴσοδ, φραξπεδυσάμεν, χώμα δ' ἠτοίμαζε, κ μηχανὰς ἐποιεῖ, δύο τε πύργους κατεσκεύαζε. τὴν μὲν γὰ πόλιν κύκλῳ σφετειχίζειν ἡ μ τόπε φύσις οὐκ εἴα. τὰς δὲ Βοΐους ἐν τότῳ, κ τὰς Ἐδυσίς τὰ ἐπιτήδεια τῇ αὐτῇ φαλαῖ ποεῖζειν παραινῶν, οὐκ ἐπαύετο. ὧν οἱ μὲν Ἐδυσεῖς ἑδεμόνιαν τότε ἐπιμέλειαν ποισάμενοι, ἐ πολλὴν ὠφέλειαν παρεῖχον· οἱ δ Βοῖοι, ὅτι τ ἐ πολλὰ εἶχον χρήσιμα, κ ἡ πόλις αὐτῶν ἦν ὀλίγη, ἃ εἶχον, εὐθὺς ἀνήλωσαν. ἐν πολλῇ δ' ἀπορίᾳ, ἀφ τε τῆ τ Βοΐων ἐνδείαν, ἐ τῆ τ Ἐδυσίων ἀμελείαν, ἐ ἀφ τὸ ὡς τούτοις, ὡς καὶ ἤδη εἴπομεν, πάντα τὰ οἰκοδομήματα ὑπὸ τ Γάλλων κωφθῆναι, κλαυσάντ τὰ τ Ῥωμαίων στρατήματ, ὥστε τοὺς φαλιώτας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας σῖτον οὐκ ἔχειν, ἄλλα τοῖς ἐκ τ πορρωτάτω κωμῶν ἀγομένοις βοσκήμασιν ἐχάτῃ ἀπορίᾳ ἐγκαρτερεῖν, ὀλίγοις ὅμως τ φαλιωτῶν ἐπ π, ἐ τε μεγέθους τ Ῥωμαίων, κ τ ἔμπειρίαν αὐτῶν νικῶν ἀναξίου, εἰπεῖν ἠκούθη. ἅμα μᾶλλον κ μ Καίσαρ, εἰ βαρέως τὴν ἀπορίαν ταύτην φέροιεν, παύσαι τῆς πολιορκίας, λέγοντ αὐτοῖς, σύμπαντες αὐτοῦ, μὴ τοῦτο ποιήσῃ, ἐγκειμένους ἐδέοντ, τοιούτους μὲν σφᾶς ὑπὲρ ἐκείνου πολλὰ ἔτη σφῶν στρατηγησάμενον ἀφικνεῖσθαι λέγοντες, ὥστε ὀδημίας ἀδοξίας ἀξίους γενέσθαι, κ ὀδαμοῦθεν ἀπρόκτους ἀποχωρεῖν· τοῦτο δ' ἀδοξίας σφῶν χώρα ἕξειν ἔφασαν, ἢν τ πολιορκίας παυσάμενοι ἐντεῦθεν ἀπέλθωσι· ἑκάστῃ μὲν γὰ ἀπορίαν ὑποφέρειν, ἐ ἐνθένδε συμπάντες κατακεκόφθαι ὑπὸ τ Γάλλων φονευθεῖσι πολίτας Ῥωμαίοις μὴ ἐπαγάλλειν. ταῦτά δ ἐ τοῖς λοχαγοῖς, κ τοῖς ταξιάρχοις ἔλεγεν, ἵν' αὐτοὶ τῷ Καίσαρι ἀπαγγείλωσιν.

ιή. Ἤδη δ τ πόλεως τείχους οἱ τ Ῥωμαίων πύργοι ἐπλησίαζον, κ ὁ Καῖσαρ τὸν Βερκιγγετόρυγα παίζων, ὃν εἶχε, χιλὸν ἐξαναλώσειν, ἐγγύτερον μὲν τ Ἀβαρίκε πόλεως μεταφραξπεδώσαι, ὀκεῖνον δ ὅπῃ τῇ ὑστεραίᾳ

ραίᾳ τὰς Ῥωμαίους ἐπὶ χιλὸν παρεύσεσθαι ἠγεῖτο, ἐνθυμῆται σὺν πίσῃ τῇ ἵππῳ, καὶ εὐζώνοις ποσὶν ἀνδράσι, μισθῷ τ' ἱππείων μάχεσθαι εἰωθόσι, ἐνέδρεων κρύψαι, παρὰ τ' καθισκόπων μηθὲν, ἀμφὶ μύσεις νύκτως συγῇ μ' δ' τραπύμηδ' ὁπ δ' τραπεῖσθαι ἑαυτοὺ ἐξελθὼν, ἐπὶ τὸ τ' πολεμίων πρωῒ ἀφικνεῖσθαι. οἱ δ' Γάλλοι ἀμφὶ τ' καθισκόπων πάλιν τὴν ὀπείνων ἐφόρμησιν γνόντες, τὰ μ' σκευοφόρα σφῶν, καὶ τὰς ἀποσκάς εἰς δασύτοπα δρυμὰ σωηθροισαν· τὴν δ' τραπὰν παῦσαν ἐν ὄρει ὑψηλῷ τε καὶ καθαρᾷ εἰς μάχην παρέταξαν. τοῦτο δ' ἀκούσας ὁ Καῖσαρ, τὰ μὲν σκευοφόρα εἰς ἕνα τόπον σωηθροισε, τοῖς δ' τραπώταις τὰ ὅπλα λαμβάνειν παρήγγειλε.

ιϑ'. Ἦν δ' πάντοθεν τὸ ὄρ' καθαπρανὲς, καὶ κύκλῳ ἕλει πνὶ δυσβάτῳ, ὅσ' εὐρυτέρᾳ πιτήκοντα ποδῶν, ὠρύσσετο. καὶ ἐν τούτῳ μὲ οἱ Γάλλοι τὰς γυφύρας ἀφλύσαντες, τῇ τοῦ τόπου φύσῃ χαίροντες κατέμενον, κατ' ἔθν' π, καὶ καθ' πόλεις μισθοφόντες, πίσους τὰς τότε δ' ὄρεις κορυφὰς ἐφρούρευν, ὅπω τὴν γνώμην παρασκευασμένοι, ὡς ἂν οἱ Ῥωμαῖοι τὸ ἕλος τοῦτο ἀφβαίνειν ἐπιχειρήσαν, αὐτοῖς ὠρὶ τὴν ἀφβασιν ἐπιθησ, καὶ ἀπὸ τ' ἀνωθὲν τόπων αὐτοὺς πιέζεσθ. ὥστε τὴν μὲν πλησιόστηδ' δ' τόπε ὁρῶν ἂν τις, ὀκείνους ἐξ ἴσου, ἑτοίμους ἂν φαίη εἶναι μάχεσθ· τὴν δ' ἀνισόστηδ' δ' τόπε καθενοῦν, ὀκείνους μετ' αἰᾳ μόνον ἀλαζονίᾳ σφᾶς ἐπιδεικνύειν γνοίη. ἀγνμῳῦδ' δ' τοὺς ἑαυτοῦ τραπώτας ὁ Καῖσαρ, ὅτ' ὅτω δ' ὀλίγῳ διαφήμ' τ' σφῶν ὄψεως οἱ πολέμιοι ἀνέχεσθ τολμῶσιν, καὶ τὸ σύνθημα αἰτοῦντας τ' μάχης, παρομυθούμεν', ἔλεγε πολλὰ, διδάσκων ὡς ἄνδ' δ' πολλῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν θανάτῳ ἀδύνατον εἴη τότε σφίσι νικᾶν· ὁρῶν δ' αὐτοὺς τ' ἑαυτοῦ δέξης ἕνεκα ἐδίνα βελομένους κίνδυνον ἀναδύσασθ, ἄξιον εἶναι ἔφη δ' ἀδικάσπ' κρίνας, ἢν μὴ δ' ἑαυτοῦ ἐπαίνῳ τὴν αὐτῶν ζωὴν ὠρὶ πλείονος ποιήσῃ. ὅτω μὴν ὃν τοὺς τραπώτας ὠθαμυθησάμην, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀπήγαγν ἐπὶ τὸ τραπέπιδον, τά τ' ἄλλα, τὰ ὠφὸς τὴν πολιορκίαν, παρεσκεύαζεν.

κ'. Ὁ δὲ Βερκιγγέτορυξ ὠφὸς τὸ ἑαυτοῦ τραπόπιδον ἐπανελθὼν, ὠρὶ ὠφόδοσεως κατηγορήθη· πρῶτον μὲν, ὅτι ἐγγύτεραν τῶν Ῥωμαίων, ἢ ὠφόδετ', ἤλθεν, ἐᾶν τὸ δ' χωρίε ἰσχυρότητ', δι' ἑαυτοῦ χρεὸν ἀμυνομένην, πφθεῖς, ἐπαισάμην. εἰ δ' ἵππεῖς ἔτ' ἂν ὑμῖν ἐν ἑλώδει τόπῳ ὠφελεῖν ἠδυνήσαν, κὰ ἐμοί, ἢ αὐτὸς ἤγαγεν, χρήσιμοι ἐγένοντ'. ἀπιὼν δ' ἐγὼ, ἑδίνα ἐφ' ὑμῖν τραπηγὸν κατέστησα, μὴ ἔτ' τῇ δ' πλήθυς πρὸς τὴν μάχην ἀπορθῇ, πρὸς τὸ μάχην συνάπτειν παρατρυνθῇ. πρὸς μὲν δ' τοῦτο πάντα ὑμᾶς, ἀφ' τὴν ὑμῶν μαλακότητα, σφοδρότητα ἀπαδάζειν ὁρῶ, τ' δ' πολέμου πόνου ἐπὶ πλεῖον φέρειν μὴ δυναμένους. καὶ μὲν ὁπ σωτυχίας πνὸς οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς ὑμᾶς ἦλθον, τῇ τύχῃ· εἰ δ' ὑπό πνος ὠθαμυθήτητος, ὀκείνῳ δεῖ ὑμᾶς εὐχαριστεῖν. ὁπ μὲν δ' τ' ὑπαιτίαν ἐξειν ὑμᾶς εὐχαριστεῖν. ὁπ μὲν δ' τ' ὑπαιτίαν λωφέων, τὴν τ' ὀκείνων ὀλιγότητα γινώσκειν, καὶ τῆς αὐτῶν ἀρετῆς καθαφρονεῖν ἠδυνήθητε· οἱ μάχαθ' ὑ τολμήσαντες, αἰσχρῶς πρὸς τὸ σφῶν χαράκωμα ἀπεχώρησαν. τῆς δ' ἀφ' δ' Καίσαρ' τ' Γαλατίας βασιλείας, ὑμᾶς ὠθδὲς, ὅσ' ἐπιθυμῶ, ἐπειδήπ' κὰ ἀφ' τῆς νίκης ἐμοί π, κὰ πᾶσι τοῖς Γάλλοις, σαφῆς ἤδη ἔσης, πιστὸν ἔχειν δύναμαι· πρὸς τούτοις δ' ὑμῖν συγγινώσκω, εἰ μᾶλλον πμὴν ἐμοὶ ὠθεπάπ'σε, ἢ ὑπ' ἐμοῦ σωθῆναι νομίζεπ. ἵνα δ' γ' γνῶπ ταῦτα ὑπ' ἐμοῦ ἀδόλως λέγαθ', ἀκέσπε, ἔφη, αὐτῶν τ' Ῥωμαίων τραπώτων. ἅμα τε ταῦτα λέγων, δούλους πνας ὠσήγαγν, ὧς ὀλίγων πρόσθεν λαβὼν ἡμερῶν, λιμῷ π ἑ ἄλλως πσι βασάνοις ἐβασάνισεν. αὐτοὶ δ' ἤδη δεδιδαγμένοι, τ' ἐρωτηθέντες ἀπεκρίνοντ', ὅτι ταγματικοὶ μὲν τραπῶται εἶεν, ἔφασαν, ὠθελησθύσιεν δ' ἐπὶ ὠθνομὴν' πανίζειν μ' γὰ ἐπιτηδείων πάντα τ' τ' Ῥωμαίων τρατὸν, ἑ ἐπὶ πλεῖον ἑδίνα αὐτῶν τὴν τοιαύτην δύναθ' ὑποφέρειν πλαυπωρίαν· ἀλλὰ ἀφανοησήναι τ' Καίσαρα, ἢν μὴ τὴν πόλιν ἑλεῖν δύναθ', ὑπομῦν μ' τρεῖς ἡμέρας ἀπολῦν τὸ ἑαυτοῦ τράτευμα. τοιαῦτα μὲν ὑπ' ἐμοῦ ἐνεργατεῖσθαι (ἔφη τότε ὁ Βερκιγγέτορυξ)

ὃν προθύτιν ἀπεκαλεῖτο· ὃ τῇ εὐτολμίᾳ τοσούτῳ τῶν Ῥωμαίων φαυλότερον, πάντας τοὺς ἄλλους πρόσθεν νικῶσαν, νῦν ἀνωμοιωτὶ λιμῷ ἑξαναλωθεῖσαν σχεδὸν ὁρᾶτε· ἢν αἰχρῶς φεύγωσιν, μή τις σὺν τῇ ἑαυτῆς χώρᾳ δέχηται πόλις, ὑπ' ἐμοῦ ἀφανισθῇ).

κα'. Τοιαῦτα δ' ἐκεῖνοι λέξαντος, πᾶν τὸ παρὸν πλῆθος εὐμόρως ἐπεβόησαν, καὶ τοῖς ὅπλοις, ὡς τρόπος αὐτοῖς, ἐκτύπησαν (ὃ ποιεῖν οἱ Γάλλοι εἰώθασιν, ὅταν τὴν πρὸς ἑπαινῶσι δημηγορίαν) καφῆσαν εἶναι στρατηγὸν τὸν Βερκιγετόριγα φάσκοντες, ὅτι δεῖν αὐτῷ ὑπακούειν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως δυνατὸν εἶναι τὸν πόλεμον ἀφαιρεθήσεσθαι. μετὰ τοῦτα μυρίους ἐπιλέκτους ἄνδρας εἰς τὴν πόλιν πέμπειν ἐψηφίσαντο, μόνοις τοῖς Βιτουρίξι τὴν πάντων σφῶν σωτηρίαν ἐγχειρίζειν λέγοντες· ἐν τούτῳ γὰρ σχεδὸν (εἰ ταύτην ἀφαιρήσεσθαι τὴν πόλιν) τὴν νίκην πᾶσαν κεῖσθαι.

κβ'. Τὰς δὲ τῶν Ῥωμαίων βυλὰς, ὁποίαπερ ἦν τρόπος, οἱ Γάλλοι προσελάμβανον. (ἔθος μὲν γὰρ ἐπινοίας μεγάλης ἐστὶ, καὶ πρὸς πάντα, ἃ ἂν ὁρῶσι, ποιεῖν καὶ μιμεῖσθαι ἐπιτηδειότατον) ἁρπαγῶσι γὰρ τὰ ξύλινα ἀπέτεμνον ῥέπεινα, ἃ καθαρχόντες μηχανεῖς ποιοῦσιν, εἶσω δὲ τείχους ἀνεῖλκον· τὸ δὲ χῶμα αὐτῶν τοσοῦτο ἐμπειρότερον καθῆρουν, ὅσῳ παρ' αὐτοῖς σιδηρᾶ πολλὰ εἰσὶ, καὶ πᾶν γένος ὑπονομῶν αὐτοῖς εἰδισμένον ἐστί. πᾶν δὲ τὸ τεῖχος σφῶν πύργοις πυργώσαντες, δορυξὶ ἔπειτα σκεπάσαντες. ἔπειτα δὲ πολλάκις νυκτός τε καὶ ἡμέρας ἐξιόντες, ἢ πῦρ τῷ τῶν Ῥωμαίων στρατοπέδῳ ἐπέφερον, ἢ αὐτοῖς τοῖς στρατιώταις ἀμφὶ τὸ ἔργον ἔχουσιν ἐπιτίθεντο, καὶ τὸ τῶν πυργῶν τῶν Ῥωμαίων ὕψος, ὅσον χώματι καθ' ἑκάστην οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύναντο ἀνυψοῦν, τοσοῦτος τῶν σφῶν πύργων κορυφὰς ἀνίσων.

κγ'. Τὰ δὲ τῶν Γάλλων τείχη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοιαύτῃ οἰκοδομοῦνται τρόπῳ· σρῶτον μὲν δοκοὺς ἐπ' εὐθείας ἀλλήλαις ὕστις, καὶ συνεχεῖς, τὸ μῆκος δύο πόδας ἀπ' ἀλλήλων ἀφεστώσας, ἐν τῷ γηπέδῳ πήξαντες· αὕτη δὲ εἴσω δέδεκται τὸ πόλεως, ἔπειτα ἐκείνας γῆ ἐπιφορεῖται· τὰ δὲ προειρημένα διαστήματα μεγάλοις καθὼ τέμπερσιν λίθοις στρώννυσι. τούτων δ' ὕτως πεχθέντων, ἔπειτα στωμφρομοδέντων, ἄλλην ἐπὶ ταύτῃ πῆξιν, καθὼ τὴν πρότερον, ἐπιβάλλουσιν, τὸ αὐτὸ τῆς προτέρας ἀφέσημα τηροῦντες, καὶ τὰς δοκοὺς οὐκ ἐκμέσες ἀλλήλων πήξαντες, ἀλλὰ ἴσον μεταξὺ αὐτῶν ἀφέσημα διαλείποντες, ὀκτὼ λίθοις τρίπηχυσι. ὁμοίως δὲ καὶ πᾶν τὸ τεῖχος οἰκοδομοῦσι, ἕως ἂ εἰς ὃ δεῖ ὕψος, αὐτὸ καθασκευάσωσι. τοῦτο δὲ τὸ ἔργον ἀφ' ὁμοίων τῶν δοκῶν καὶ τῶν λίθων ποικιλότητα, κατ' εὐθεῖαν ἀεὶ τὸν αὐτὸν πῆξιν ἀκριβούντων, ἄπειρον πρὸς τὴν ὄψιν οὐκ ἔστι, καὶ πρὸς τὸν τῶν πόλεως ἀσφάλειαν ἄμα μέγα συμβάλλεται. διὰ μὲν γὰρ τοῦ πυρὸς ὁ λίθος, ὑπὸ δὲ τῶν μηχανῶν ἡ ὕλη ἀμύνει· ἡ δὲ παραφθορὰ τοῦ πόδας πολλάκις ἔσπασεν τῆς πόλεως τεῖχος, ὅτε μὲν ῥᾳδίως ῥήγνυται, ὅτε γὰρ διασπᾶται.

κδ'. Τούτοις δὲ πᾶσι τοῖς ἐμποδίσμασι τῶν Ῥωμαίων, τοῦ μὴ παρασκευεῖν τὴν πόλιν, κωλυομένων, καὶ τοῦ καιροῦ τε, καὶ τοῦ ῥίγους, συνεχέσι τ' ὄμβροις πελασπωρευμένων, ἐκεῖνοι ὅμως ταῦτα πάντα ἐνίκησαν, καὶ κελὸν τὸ μὲν πολάτου τὸ, τὸ δὲ, ὕψος ἐπὶ ὀγδοήκοντα πόδας, ἐν ἡμέραις εἰκοσιπέντε καλεσκεύασαν. τὸ δὲ δὴ μηχανῆς ταύτης τοῦ τῶν πολεμίων τείχει ὡς ὅπως συμμιγνύοντος, καὶ τοῦ Καίσαρος ἀμφὶ ἔργον, καθὼ τὸ αὐτοῦ εἰωθὸς, ἀχρυπνοῦντος, καὶ τοὺς φαλιώτας παραινοῦντος, μή τινα χρόνον πονοῦντες παύσασθαι, ὀλίγου πρὸ τοῦ τρίτης φυλακῆς ὑπὸ τῶν μηχανῆς κάπρος αἰνίσσεται καλεσοήθη, ἣν ὑπονόμαις πᾶσιν οἱ πολέμιοι ἀνῆψαν. ἐν ταυτῷ δὲ χρόνῳ καὶ ἀπὸ πᾶν τὸ τῶν πολεμίων τεῖχος κραυγῆς ἠθροισμένης, οἱ μὲν τῶν πολεμίων δύο πυλῶν ἐκατέρωθεν τοὺς πύργων ἐξίεσαν· οἱ δὲ ὑπὸ τὸ τείχους λαμπάδας ἠμμένας, καὶ ξηρὰν ὕλην συσσώρευσαν εἰς τὸ τῶν Ῥωμαίων μηχανὴν ἐνέβαλλον, καὶ πίσσαν, καὶ ἄλλα πολλὰ, ἅπερ τάχει παρακαλεῖ πολλὴν φλόγα, εἰς αὐτὸ ἐνέπεσον· ὥστε ποῖ στρέψωσιν συντρέχειν, ἢ ὅπερ βοηθοῦσι, μόνοις οἱ Ῥωμαῖοι προσήκον. ὅμως δὲ ἀφ' τὸ (ὃ Καίσαρος ὕτω πάξαντος) δύο ἀεὶ πήγματα στρὸ ὃ στρωβπίδα ἐφύλαττον, καὶ πολλὰ ἄλλα καθὼ διαδοχὴ ἀλλήλων σοὶ τὸ ἔργον ταχθῆναι, εὐθὺς οἱ μὲν τοῖς ἐξιοῦσι τῶν πολεμίων ἀντεῖχον· οἱ δὲ τὰς πύργους ἀπῆγον, καὶ τὸ χῶμα σοιέπιμνον· πῶς δὲ ὃ στρωβπίδα ὀχλοῦσοὶ τὸ πῦρ ἐβοήθουν.

κε'. Παντελοχόθεν δὲ, ὃ ὑπολοίπου τῶν νυκτὸς ἤδη ἐξαναλωθέντος, πάντων μαχομένων, καὶ τοῖς Γάλλοις ἀεὶ ἐλπίδος τῆς νίκης σύσης, ὅπου τε ἤδη τὰ τῶν πύργων τῶν Ῥωμαίων στέγη καθῆναι, ὅτι ῥᾳδίως δύνασθαι γυμνοὺς τοὺς Ῥωμαίους σοσβοηθεῖν καλεύειν, καὶ σφίσιν ἀεὶ, ὁπόσ τις πῆξις κάμνοι, ἄλλη ἀκεραία ὑπὸ τῆς πόλεως σροσήκει, ὅτι τε ὑπὸ ταύτῃ τῇ ἄρᾳ τὸν πάσης

πάσης τ̃ Γαλατίας σωτηρίαν κ̃ῖδ̃ς ὑόμιζαν, πεῤῥγμα ἡμῶν καθαιρέτων σαιόβη. ὁ ἄξιον μνήμης δοκοῦντις, καθελεπῖν δὸκ ἠβελήθημεν. Γάλ̃ μὲν γάρ τις ὡς τ̃ πύλης τ̃ς πύλεως τοὺς, ὲκ τιτάς τι κ̃ πίπας ἀφ̃ χειρῶν περαλλόμενας αὐτῷ σφαίρας εἰς τὸ πῦρ κατ' ὲαυτὸν ὃ πύργ ὲνέβαλε· τότ ὁ βᾶλος πνὸς βολῆ τ̃ὶ δξιὰν πλευρὰν ἀφ̃περέητ̃, κ̃ μεχρῦ εὐθ̃ς πεσόντ̃, ὸνεῖον εἰς τ̃ παρεσκευάσθαι διεδέξατο, ὲ τωτὸ πιὰν, ὁμοίως τῷ πρατέρᾳ, βίλει ἀπεδύσατο· ὅμως δὲ τῦτον ἄλλ̃ τρίτ̃, κ̃ τ̃ τρίτ̃ τίταρτ̃ διεδέξατο, ὅτι πεῤῥθεν λαμπάχαν ἅτ̃ ἐγκαπνιῴθη ὁ τόπ̃, σχὶν ὃ λαπσθεὶντ̃ ὃ πυρὸς, κ̃ πάντων τ̃ πυτύ ὄντων πολεμίων ἠπληθέντων, ὁ μάχη ἔληξεν.

κε'. Πάντων μὲν ὧν πειρωμένων οἱ Γάλλοι, ἐπειδὴ μηδὲν αὐτοῖς πρὸχώρει, τῇ ὑστεραίᾳ ὲκ τ̃ς πόλεως φεύγειν, παρασκευάζ̃ ταῦτα, κ̃ κελεύοντ̃ αὐτὸ ὃ Βερκιγέτόριγ̃, ἐβελεύσαντο, τῦτο ὰ σὺν πολλῇ βλαβῇ ὲκ νυκτὸς ἐλπίζοντες καθαιρήσειν· ἅμα μὲν, ὅτι ὰ πολὺ λαὸ τ̃ πόλεως τὸ ὃ Βερκιγέτόριγ̃ πρατόπεδον ὰπῆρεν· ἅμα δ̃, ὅπ ἔλ̃ δύσβαθον, μιρὰ πῦ σφῶν κ̃ τ̃ Ῥωμαίων ἐνὸν, ὲκείνης ὃ διαγμοῦ ἀπεκάλυεν· ἤδη δὲ τωῦτα διαπρᾶξαι τῆς νυκτὸς αὐτῶν ἐπιχειρούντων, αἱ γυναῖκες κλαίουσαι εἰς τὸν ὄχλον εὐθ̃ς εἰσέπεσον, πάντως ὅτῳ σὺντυγχάνοιεν ἱκετεύουσαι· μὴ φεύγειν καθαλιπόντας αὐτὰς, ἀλλ' ἀμύνειν κ̃ τέκνοις, κ̃ ἑαυτᾶς, ἀφ̃ τῆς ὠδὶ ἐκείνων τ̃ς φύσεως φεύγειν μὴ δυναμένας. ἐπειδὴ δ̃ ὠδὶν ὕπλον ὲν τῇ σφῶν πρατέρᾳ γνώμῃ ἐμμένειν αὐτὰς ὁρῶσαν (πολλάκις μὲν γὰ ὲν μεγάλῳ κινδύνῳ τὸ ἔλεος ὁ φόβ̃ ἀπέργει) βοᾶν τι, κ̃ σημαίνειν τοῖς Ῥωμαίοις τὸ περιτόμιον ἔξαιν̃. ἔνθα δὴ φοβηθέντες οἱ Γάλλοι, μὴ ὑπὸ ὃ Ῥωμαίων ἐπικρατ̃ αἱ ὁδοὶ πρακλεισθεῖεν, τ̃ βᾶλος ταύτης ἐπαύσαντο.

κ̃'. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ τὸν πύργον προαγαγὼν ὁ Καῖσαρ, κ̃ πάσας, ἃς διενεκάτο ἤδη μηχανὰς, συλλέξας, ὅμοῦ ἐξαισίᾳ ἐπιγνωμόνι, τοῦτον, ὡς ὰ ἐβούλετο καθαιρήσειν, ὸκ ἄλλῃσιν ὁρῶν μὲν ὃ τὸς πολεμίους ἀφ̃ τ̃ καιρῦ ἀμελέστερ̃, ἢ πρόθεσιν, τὸ τ̃ πόλεως τεῖχ̃ ἀφυλάπτειν, τοῖς ἑαυτοῦ σρατιώτας πιυτὸ πρᾶξαι, κ̃ ἀμελῶς πως ἀμφὶ τὸ ἔργον ἔχειν παρήγειλε, τῶ αὐτοῦ βυλὴν ὑμείνοις ἀνακινωσάμ̃. τὰ ὃ πύγμ̃τα ἤδη ὑπὸ τᾶς μηχανᾶς πεχθέντα, πνὰ τόπ κυρτὸν τ̃ ποιήτων πρᾶξαι αὐτῶν πόνων κομιζομένᾳ, κ̃ ἄνδρας ἀμαθεῖς ἡνιόχ̃ πρακαλέσας, τοῖς πρατίοις ὃ τ̃ πολεμίων τειχῶν ἐπιβησομένοις πλὰ ὰ δῦρα ὑπαγόμ̃, τὸ τ̃ μάχης ἦρα σημεῖον, εἰ ὃ τραβᾶ ἐξαίφνης πάντ̃ ὡς τὸ τῶν̃ πρατέβαλον, ὲ τὰς τάφρους ὑπερπλήσασιν.

κδ'. Οἱ ὃ πολέμιοι τότους καθαπλαγέντες, ὲ ὰπὸ ὃ τείχους εὐθὺς ὰπεκλίνησ, ἤ τι τῇ ἀγορᾷ, κ̃ τοῖς ἄλλοις τῆς πόλεως εὐρυχώρ̃ τόποις καθ' συμβόλους πιχθίνησ, ὲν πέζει ἔσασι, ὲν μὴ ἔχνησ, ἢ τις σφίσι ὑπαντιᾴ τ̃ πολεμίων, εἰς χεῖρας ἴεναι· ἐπειδὴ δ̃ εὐθὺς μὲν αὐτῖς ὰπῆλθε, ἀλλὰ πάντοθεν ὃ τείχους τὰς Ῥωμαίους εἰς τὴν πόλιν εἰσπεδῦντας ἐφορων, ὲβοήθ̃ δὴ διώσασθαι, μὴ ἐλπὶς σωτηρίας σφίσι λείποιτο. πὶ μὲν ὅπλων λαμβάνησ, ὡς τὰ ἔχαλα τ̃ πόλεως φραγμαῖοι κατέφυγον· μέρ̃ δ̃ ὲνθῦθε αὐτῶν ὲν ταῖς πύλαις στοχωρούμενοι, ὑπὸ τ̃ φραπτῶν, μέρ̃ ὃ ἤδη ἔξω τ̃ πυλῶν ῥυόμενοι, ὑπὸ τ̃ ἱππέων κατελεύπησαν. ἐνίοις ὃ τόπ ὡδὶ τὴν ἁρπαγὴν τ̃ Ῥωμαίων διέτεμεν· ἀλλ' ἅμα πάντες τῇ π τ̃ ὲν τῇ Γενάβῳ πόλει, Ῥωμαίων ὑπὸ τ̃ Γάλλων γεγενημένῳ φόνῳ, ὲ τῇ, ᾧ ὡδὶ τὴν τῆς πόλεως πύτης ἄλωσιν ἐχώκασιν, πόνῳ πεφορμημένοις, ἐνένητο ὅτε νεύ, ὅτε γέρον̃, ὅτε γ τ̃ γυναικῶν, ἀλλ' ὅσ' αὐτῶν τ̃ τέκνων ἐφείσαντο. ὡς ὃ συνέχνη σπουῖ, ὲκ τ̃ πεφακισμένων ὲν τῇ πόλει γενομένων κεφαλῶν μόλις ὀκτακόσιοι ἄνδρες, οἱ τ̃ πρώτης κρωγῆς τ̃ Ῥωμαίων ἐξακούσαντες, αὐτὸς ὲκ τ̃ πόλεως ἐῤῥίψαν, σῶοι ὡδὶ τ̃ Βερκιγετόριγα παρεγένοντο. τότους σὶ ὀκεῖοι ἀμφὶ μέσας νύκτας, μή τις, εἰ ὅτοι ὁρᾶν̃, ἀφ̃ τὸ αὐτῶν πίθ̃, ὲν τῇ φραπέδῃ θάρυβ̃ γένοιτ̃, λάθρα ὲκ τ̃ φυγῆς αὐέλαβε. τοὺς μὲν ὧν αὐτῦ φίλους, κ̃ τὰς ἐκάστης πόλεως ἀρίστας κατὰ πὰς ὁδοὺς ἀφ̃πέμας, ἐκείνης τε διακρίνας, κ̃ ὡς ἐκάστη πόλις ἔλαχε μέρ̃ ὃ τραπέζης, ἄγειν ἐπεμελεῖτ̃.

κδ'. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἐκκλησίαν ποιησάμεν̃, τὰς αὐτοῦ τραπέζας παρεμυθῆτό τε κ̃ παρεθάῤῥυνε, τοιαῦτα λέγων· Ἀλλὰ μὲν ὧ ἄνδρες, ἔφη, πνὶ πολιορκίας τέχνῃ τε ἐμπειρίᾳ, ἧς ἀπειροι ἐσμὲν ἡμεῖς, ἀλλ' ὑ μάχῃ ὲν πειρατέξεως, νῦν οἱ Ῥωμαῖοι ὑκρᾶτησαν· σφάλοντα δὲ ὡς τότοις ὕτοι, οἱ πάλαι σφίσιν εὖ κατεργάσασθ̃ ὲν τῷ πολέμῳ δοκοῦσιν. ἐμοὶ σὶ ὅμως ὡς ὑπόπτοις τῷ Ἀβάρεικον διαφυλάπειν ἔδοξε, ὁμοῖς αὐτοὺς περὶ τότου μαρτυρας ποιῦμαι. ἀλλὰ τῇ π τ̃

Εἰσὶ-

Βιτελλίων ἀφροσύνῃ, καὶ τῇ ἄγαν τῶν ἄλλων Γαλλῶν πεποῖ τοῦτο συμβὰν τὸ δυσύγκριμα· ὁ ὅμως πολλοῖς ἄλλοις μείζοσιν ἀγαθοῖς τε, καὶ ὀφελείαις ἠρκεσύνου. τὰς μὲν δὴ νῦν αὖ᾽ ἡμῶν ἀφεισάσας τὰ Γαλατίας πόλεις ἐπιμελήμεθα παρασκήσομαι, καὶ ὁμογνωμονήσομαι τῷ Γαλατίαν πᾶσαν ποιήσαμαι· ἢ ὁμογνωμονήσῃ, ἐ σὺ᾽ ἂν σύμπασα ἡ οἰκουμένη δύναιθ᾽ ἀντίσχειν. τοῦτο σὺ᾽ ἤδη σχεδὸν ἀπήρασμαι. ὡσὲς τοῦτοις σὺ᾽ ὑμῶν συμβουλεύω, νῦν δὲ κρατύνειν τὸ κρατούμενον, ὡσὲς τὸ τὰς αἰφνιδίους ἀπείρξειν τῶν πολεμίων ὡσσβολάς, ἄρχειν. ὁ μὲν δὴ τοιάδε ἔλεξεν.

λ΄. Αὕτη ὡσὲς τὰς Γαλλικὰς μήνισιν ἡ τοῦ Βερκιγκετόριγος ἠδωκήθη ἡ δημηγορία, μάλιστα δὲ ἐ ὅτι οὕτω δυσχρήστως, ὥστε μὲν σκρύβειν, ὅτι γε οὐκ ἐν δὲ ὄχλῳ ὄψεως σκρύβειν. ἀλλὰ καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὡφελοῖ τι, καὶ ὡσοφελῶν τὸ πρᾶγμα ἐδόκει, ὅσῳ ἀκριβέστερον ἦν ὄντος δὲ πράγματος, πρῶτον μὲν καλακαυστέον, ἔπειτα ἢ ἐγκαλαλειπτέον τὴν Ἀβάρικον οἰκείων σωιβουλεύσαντες. ὥστε ὅσῳ ἡ τῶν ἄλλων στρατηγῶν ἐπί τινι δυσυχίᾳ ἐλαττοῦτο δύναμις, τοσούτῳ τούτῳ (τἐναντίον τοῖς ἄλλοις) ἐπὶ τούτῳ τῷ δυσυχήματι τό, τε ὄνομα, καὶ ἡ δύναμις ηὔξανεν. ἅμα μὲν δὴ, αὐτοῦ ταῦτα βεβαιοῦντος, ἐλπίδα δὲ τοῖς ἄλλοις πόλεις συμμαχίδας ποιεῖσθαι εἶχον· τότε ἢ πρῶτον δὲ τὸ σφῶν στρατόπεδον κρατύνειν οἱ Γάλλοι ἤρξαντο, ἄνδρες τε ὡσόθεν πόνῳ ἀηθεῖς ὄντες, ὥστε τότε ἐσκληραγώγησαν, ὥστε πάντα τὰ σφίσι παρασκεύασμα ποιητέα εἶναι σφίσι ἠγεῖσθαι.

λα΄. Ὁ ἢ δὴ Βερκιγκέτορυξ δὲ τοῖς ἄλλοις πόλεις ἀναπαῦσαι, ὑδὲν ἧττον, ἢ ὑπέσχετο, ἐπιμελεῖτο, τὰς τούτων ἀρχοντας δωρεαῖς τε, καὶ νουθετήσεσι ἀνακτώμενος· ὡσὲς τὸ ἢ παῦται ἀλαπροθέσθαι ἄνδρας εἶχεν ἐπιεικεῖς, ὧν ἡ λόγοις ἐξαπατηλοῖς, ἢ πνὶ φιλίᾳ εἰς ἕκασον πειθήναι μάλιστα ἂν δύναιθ᾽. ἔπειτα ἢ ἰσχυρῶς καὶ τότε ἐπιμελεῖτο, ὅπως οἱ ἐκ τῶν Ἀβαρίκων διαφυγόντες, ἐξοπλίζοιντο· ἅμα τε, ἵνα ὁ ἐν τῇ Ἀβαρίκῳ λοιπανόντων στρατιωτῶν ἀριθμὸς ἀναπληροῖτο, ἵνα ἑκάστη πόλει στρατιωτῶν ἀριθμὸν ἐπήγγελλεν, ἐντὸς πενθ ῥητῆς ἡμέρας ἐκείνης παρεῖναι κελεύων. ὡσὲς τοῦτοις τε πίνδιος τοὺς τοξότας τῆς Γαλατίας, πάμπολλους ὄντας, ζητεῖσθαί τε, καὶ πρὸς αὐτὸν ἅμα προσέπεμψεν. ὥστε ἐν τῇ Ἀβαρίκῳ ἀπολυμένων ὁ ἀριθμὸς ταχὺ ἐπλείων ἐγένετο. ὡσὲ ἢ τὰς χρόνους τούτους ὁ τῶν Νηλοβέγων βασιλεὺς Τεύτομαρος ὁ Ὀλοβίκιος, δὲ φίλος ὑπὸ τῶ Ῥωμαίων καὶ τῶν ἐκείνων γερουσίας πάλαι κληθεὶς, πρὸς τὸ Βερκιγκετόριγα σὺν πολλῇ παρεγένετο ἵππῳ.

λβ΄. Ὁ ἢ Καῖσαρ πολλὰς ἐν τῇ Ἀβαρίκῳ διατρίψας ἡμέρας, πολλά τε σίτου ἐ ἄλλων ἐπιτηδείων παντοδαπῶν εὑρὼν ἀφθονίαν, ἔκ τε δὲ πρόσθεν πόνου, καὶ τῶν πρόσθεν λοιπὰς τῷ ἑαυτοῦ στρατιᾷ ἀνέψυξεν. ἤδη λήγοντος τούτου δὲ χειμῶνος, καὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ δὲ καιροῦ δὲ Καίσαρος πρὸς τὸ πόλεμον ὥρμα καλεμένου, καὶ ἐκεῖνα πρὸς τὸ πολέμιον ἀπίεναι διανοηθέντος, ἵνα ἢ αὐτὸν ἐκ τῶν ἐλῶν ἐπισπάσασθαι, ἢ ἐ πολιορκίᾳ τινὶ βλάψειν δύναιθ᾽, πρίσβεις οἱ τῶν τῶν Ἐδυίων πόλεως ἄρχοντες πρὸς αὐτὸν ἐλθόντες, ἐδέοντο, ἐ χρόνῳ ἀναγκαιοτάτῳ τῇ τῶν Ἐδυίων πόλει ἐπικυρεῖν, ἐ μεγάλῳ κινδύνῳ ὡσοίησαθ᾽ τὸ πρᾶγμα, εἰ μή τις βοηθείη, λέγοντες. ἐνὸς μὲν δὴ ἄρχοντος τῆς πόλεως καθ᾽ ἕκασον ἔτος καθεσταμένης, καὶ ἐκείνης ἐν τῷ χρόνῳ τότῳ βασιλίως δύναμιν ἔχοντος, νῦν δύο, ἔφασαν, τὼ ἄρχοντε μετέρχεσθαι, ἑκάτερον, ὅτι ἄρχοντες καθ᾽ τὸ νόμον ἀπεδείχθησαν, φάσκοντες. καὶ ὁ μὲν εἷς Κομβικτολιστάνης καλεῖται, σωφρονίσταίς τε, ἐ δυνατώτατος ἀνήρ· ὁ δ᾽ ἕτερος Κότις, ἀνήρ τε δυνατώτατος, ἐ τῷ γένει λαμπρὸς, καὶ πολλὰς φίλους ἀνακτησάμενος, ὅ, τε ἐκείνου ἀδελφὸς Βαληλιακὸς ἐν τῇ πρόσθεν ἔτι τῷ αὐτῷ μετειχέτην ἀρχῆ. ὥστε πᾶσα μὲν ἐν ὅπλοις ἡ πόλις· καὶ διῄρηται μὲν ὁ δῆμος· διῄρηται ἢ καὶ ἡ γερουσία· διῄρηται ἢ καὶ πᾶσι, ὡς εἰπεῖν, αἱ ἑκάστου οἰκίαι. ἦν ἢ ἐπὶ τὸ λεῖον αὐτῶν τρέφηται ἡ ἔχθρα, κίνδυνος, μὴ ἀλλήλοις οἱ πολῖται συμβάλωσι. μὴ ἢ τοῦτο συμβῇ, τοῦτο, ἔφασαν, ἐν σοί, Καῖσαρ, κεῖται.

λγ΄. Ὁ ἢ δὴ Καῖσαρ, καίπερ τότε πόλεμον, ἐ τὸ πολέμιον ὅτω καλαλείπειν, ἐπικίνδυνον ἡγούμενος, ὅμως ὅσα ἐκ τῶν τοιούτων κακὰ συμβαίνειν φιλεῖ, σὺκ ἀγνοῶν, μὴ μὲν τοσούτῳ, ὅτω τε τοῖς Ῥωμαίοις ὡσοδαίζουσα πόλις, ἣν αὐτὸς αὖ᾽ ἠγερόμβους, ἐ ὡς ἠδύνατο μάλιστα σώσασθαι, πρὸς βίαν τε, καὶ ὅπλα πράπτοιθ᾽, ἐ οἱ σφίσιν αὐτοῖς ἐ πιστεύοιεν αἰς τῶν σφῶν βοήθειαν παρακαλοῖντο, τοῦτο προληπτέον ἐκείνῳ ἐδόκει· ὅπ ἢ σὺκ ἐξὴν (καθὸ τὸν τῶν Ἐδυίων νόμον) τῷ τῶν μειζόνων ἀρχῶν ταύτῃ, Βιργοβρίγῳ καλουμένῳ, ἐχούσῃ, σὺ τῶν τῶν Ἐδυίων ἐξιέναι χώρας, μή τι σὺ τούτῳ τῆς δυνασείας τῶν Ἐδυίων, ἢ δὲ ἐκείνων νόμοις παραπίπτειν δόξειεν, πρὸς ἐκείνης ἀπήλθεν. σὺθὺς ἢ ταχὺ παρασκευάμενον, πᾶσαν τῶν ἐκείνων σύγκλητον, ἐ τοὺς ἀνηκοσσώ-

τας

τας ωθῆς ἑαυτὸν ἐκάλεσε. πάσης ᾗ χειδὸν τῆς πόλεως σωζομένης, καὶ ὅπι, ὀλίγων ἐν κρυπτῷ παρακληθέντων, ἐν καιρῷ ἀνεπιτηδείῳ (δύο συγχωσεῖς, ἀμφοτέρων ἐπ ζώντων, ἐχ ὅπως μὴ ἄρχειν, ἀλλ' ἐδὲ ἐν τῇ βελῇ παρεῖναι ἀπαγορεύοντος) ωθρὸς τὸ δεῖν ὑπὸ δ ἀδελφοῦ ὁ Κότος ἄρχων τ πόλεως ἀπεδείχθη, μεμφομένης, ἀκούσας ταῦτα ὁ Καῖσαρ, τ μὲν Κότον τῷ ἀρχὴν καθεξεῖς ἠνάγκασε· τ ᾗ Κομβικτελίτανα ὑπὸ τ ἱερέων, παρόντων τ ἀρχόντων, ὡς σφίσι τρόπος, βασιλεία ἀποδειχθείσα, τῷ ἀρχῷ ἔχειν ἐκέλευσε.

λθ'. Ταῦτα δ' ἅτε ψηφισάμενος, τοῖς θ' Ἑδεσσηνοῖς, πάντων τ σφῶν ἀμφοτέρων ἐπιλαθεῖς, καὶ πάντα τ' ἄλλα παραλειπόμενος, ἑαυτῷ καθ' ὃ Βερκιγετόρυξ ξυμπολεμεῖν, παρανίσας, καὶ τ' ἀγαθὰ, ἂν ἦσαν ἄξιοι, μετὰ τῷ τ Γαλατῶν ἦπαν, ἕξειν αὐτὸς ὑποχόμενος, πᾶσαν τῷ σφῶν ἵππον, ἑ μυρίους πεζοὺς εἰς τὴν αὐτοῦ βοήθειαν πέμψαι, ἵνα τότις ωθῆς τὰ φεύγοντα δύναιτο χρῆσθαι, ἐκείνοις παρεκελεύσατο. ταῦτα δὲ καταπραξάμενος, τῷ αὐτοῦ στρατιᾷ διχῇ ἐποιήσατο, ἑ τέσσαρσι μὲν πάγμασι εἰς τῷ τ Σενόνων π, καὶ τ Παρισίων χώραν τῷ Λαβιηνῷ ἔδωκεν ἄγειν· αὐτὸς ᾗ σὺν τοῖς λοιποῖς ἐξ καθ' τ Ἑλαβερῶν πολεμῶν ἐπὶ τῷ Γεργοβίαν, πόλιν τ Ἀρβέρνων, ἦλασε. τῶ ᾗ ἱππικῷ μέρος μὲν τῷ Λαβιηνῷ παρέδωκε· μέρος δὲ παρ' ἑαυτῷ κατέλιπε. τοῦτο ᾗ μαθὼν ὁ Βερκιγετόρυξ, πάσας τὰς δ πολεμῷ τότε γεφύρας ἀμφλύσας ἐκ δ ἐπέκεινα πολεμῷ ἐπορεύθη.

λέ. Τῶν ᾗ δύο φρατῶν ἀλλήλοις καθαφανῶν ὄντων, καὶ κατὰ νύκτα χειδὸν ἀλλήλοις φραξαπεδευταμένων, ὁ μὲν Βερκιγετόρυξ σκοπὰς παντοχόσε διαπεμπόμενος, ὅπως μή πῃ οἱ Ῥωμαῖοι δύναιντο διαβαίνειν, ἰσχυρῶς ἐπεμελεῖτο· ὁ ᾗ Καῖσαρ μὴ τὸ πλεῖστον δ' ἡμέρας τῷ πολεμῷ κωλύοιτο δεδιὼς, (ὁ μὲν γὸ Ἑλαβερ πολεμὸς ὁ πρόσθεν δ φθινοπώρου πεζεύεται) ἐν μεγάλῃ καθίσας ἀπορίᾳ. τιμαροῦν τότῳ ωθρονοεῖν βελόμενος, ἐν δρυμώδει τόπῳ κατ' ἐναντίον μιᾶς τ ἀφλυθιτῶν ὑπὸ δ Βερκιγετόρυγος γεφύρας φραξαπεδευσάμενον, τῇ ὑστεραίᾳ αὐτὸς μὲν μ τ δύο παγμάτων ἐν ἀδήλῳ σκρύβη· τὸ ᾗ ἄλλο στράτευμα μ τ πάντων τ σκευοφόρων, πνὰς ασείρας καταχὼν αὐτῶν, ἵνα ὁ, ὧν εἶχε, δύο παγμάτων ἀριθμὸς γένοιτο πλήρης, ἀπεπέμψατο. ἐκείνοις δ' ὅτι πορρωτάτω δύναιτο πορεύεσθαι παραγγείλας, ἐπειδὴ αὐτοὺς ἤδη ἐκ τῆς ἡμέρας ὥρας ἐπικωμάζετο φραξαπεδεύσαντας, τοῖς ἔτι ἀκεραίοις ἔσι τ γεφύρας δοκοῖς ἐκείνην ἀνεσκεύασε, καὶ τὸ στράτευμα ὅτω διεβίβασεν. ἐν ᾗ τόπῳ ἀσφαλεῖ φραξαπεδευσάμενος, τὸ ἄλλο στράτευμα ἀνεκαλέσατο. ὁ ᾗ Βερκιγετόρυξ, ἐπεδὴ τάχιστα ἤσθετο ταῦτα, ἵνα μὴ συμβάλλειν ἄκων ἀναγκάζηται, ὡς ἡδυνήθη πλείστην ὁδὸν ταύτῃ ἤλασε τῇ ἡμέρᾳ.

λς'. Ὁ ᾗ Καῖσαρ ἐνόησεν, ὅπερ εἶχε, θεὸς τὴν Γεργοβίαν πάντα τρόπον ἀμυνόμενος, ἑ ὀλίγων ἱππομαχίαν ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ποιησάμενος, τὴν π θάτερ τ πόλεως καταλοησάμενος, ᾗ μὲν αὐτῷ ἀνὰ κράτος αἱρεῖν ἀνήλπισε· ωθρεσθυ ᾗ ἐ δεῖν αὐτῷ πολιορκεῖν ἡγήσατο, σχεδὸν ἢ τοῖς φρονιώτατος πορίσαι τὰ ἐπιτήδεια. ὁ δὲ Βερκιγετόρυξ πλησίον τ πόλεως ἐν ὄρει φραξαπεδευσάμενος, τὴν μὲν ἑκάστης πόλεως δύναμιν ωθρὶ ἑαυτὸν διετάξατο, πάντας π τοὺς ᾗ ὄρους τότε γηλόφους καταχὼν, ᾗ καθορᾶν οἷόν π ἦν, ταύτῃ ὡς ἁπλοκτικωτάτῳ τῷ φραλαὶν διεπᾶτο· τοὺς ᾗ τότων τ πόλεων ἄρχοντας, ἐξ συμβουλευτὰς ἐξεῖλεν, ἅμα τῇ ἡμέρᾳ ωθὸς ἑαυτὸν ὁσημέραι ἰέναι, εἴπ π αὐτοῖς ἀνακοινώσασθαι, εἴ π πράττειν βέλοιθ, ἐκείνοις παρήγγειλεν, ὑδεμίαν π ἡμέραν παρέλιπε τῆς ἑκάστε τ ἑαυτῦ ἱππέων ωθυμίας π καὶ τόλμης, τοξότας ἐκείνοις συντασσόμενος, ἐν ταῖς ἱππομαχίαις πειρώμενος. ἦν δέ πις καθ' ἑναντίον τῆς πόλεως ὑπ' αὐτὰς τὰς ᾗ ὄρεις πέζας, μάλιστα ὀχυρὸς, καὶ πάντοθεν ἀπότομος· γήλοφος· ὃν εἰ κατεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι, ᾗ π ὑβρίζειν, καὶ ᾗ ἐλευθέρως χιλεύειν τὰς πολεμίους ῥᾳδίως ἂν ἐδύναντο ἀπεκωλύειν. ὁρῶν ᾗ τοῦτον ὀλιγώρως ὑπὸ τ Γαλατῶν φερόμενον ὁ Καῖσαρ, νυκτὸς σιγῇ ἐκ δ φραξαπέδε ἐξελθὼν, σχεδὸν ἢ δύναιτο οἱ ἐκ τ πόλεως τοῖς τ τόπον τοῦτον φερεῖσι βοηθῆν, τὰς φερεβόλους αὐτὸν ἐξέβαλε. τοῦτον δὲ καταχὼν, δύο πάγμασι ἐνέβαλε κατέλιπε, δύο π πάφερσι δυσὶ δέκα ποδῶν ἀπὸ ᾗ μεγάλε φραξαπέδε ἕως ᾗ μικροῦ, ὁ ἐν τούτῳ ἐποίησε τῷ ὄρει, ὀρύξας, ταύτας καθεργάσασθαι τὰς πάφερσις, ἑκάστης τ αὐτοῦ φραλωτῶν ἀσφαλῶς δύνασθαι ἀλλήλοις συγχίεσθαι.

λζ. Περὶ δὲ τ χρόνον τοῦτον ὁ Ἑδεσσὺς Κομβικτολιτάνης, ὡς ᾗ ἤδη ἐρρέθη, ὡς ἄρχων τ αὐτοῦ πόλεως ὑπὸ ᾗ Καίσαρος ἀποδείχθη· ὅτ μὲν ᾗ ὑπὸ τ Ἀρβέρνων δωροδοκηθείς, νεανίσκοις πσιν, ὧν ὁ π Λιτάβιος, καὶ οἱ ἐκείνε ἀδελφοὶ, εὐγενέσταθοι ἄνδρες, ἦρχεν, διελέχθη. καὶ ἐκείνοις σχεδὸν τῷ ἑαυτοῦ γνώ-

μλω ἀνακοινωσάμ\ω, παρῆναι αὐτὰς, σφᾶς ἐλευθέρους τε, κ\ὶ ὡς\ὸς τὸ ποτὲ βασιλεύειν πφυκέναι, μεμνησθαι, μόνλω εἶναι τλῶ τ\ῆ Ἐδεσίων πόλιν λέγων, τλῶ πάσης τῆς Γαλατίας σαφεστάτλω νίκην ἀπηνεγκόσαν· τ\ῇ μὲν γ\ὰρ ἐκείνης μόνης δυνάμει ἅλλας πολλὰς κατεστρέφθαι. Ἂν δὲ αὖτη, ἔφη, ἅπαξ ὡς\ὸς τ\ὸ Βερκιγατόρυγα λάβῃ, ἐπ\ὶ ἔτι ποι οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τ\ῇ Γαλατίᾳ δυνήσον\ται; ἐγκαθιμένειν ἐγὼ δὲ, ἔφη, ἴσι τι κ\ὰ ὦ. (δικαίαν μέν τι αἰτίαν ἔχων) ὑπὸ τ\ῶ Καίσαρ\ος ἠνιγματῆσθη· ἀλλ\ὰ ὅμως περὶ πλείον\ος τλῶ κοινὴν ἐλευθερίαν τ\ὸ ἐμὸν οἰκεῖον δεῖ μοι προτίθεσθ\αι. τί δ\ὴ πολλὰ μὲν γ\ὰρ μᾶλλον παρὰ τ\ῷ Καίσαρι οἱ Ἐδεσῆνοι, ἢ παρὰ τοῖς Ἐδεσσηνοῖσιν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεδέκνυσ\αν; ὁ μὲν γ\ὰρ τοιαῦτα εἶπεν. ὅτι ὁ δὴ οἱ ξενίσκοι, τ\ῇ τε τ\ῆ ἀρχ\ῆ\ος δημοτελεία, κ\ὶ χρημάτων ἐλπίδι εὐθὺς ἀνακεκινδύνευκε, ἄρξειν τε σφᾶς τ\ῆ πρεσβυτέρ\ᾳ τότε ὑφιστάμεν\οι, πῶς μὲν τοῦτο δύναιντ\ο ἀποπλέοντ\ες, ἐσκόπουν. τλῶ δ\ὲ πόλιν ὡς\ὸς τ\ὸ πόλεμον ὡστρέψειν ὑ\μᾶς ἡγούμενοι, πύστης τῆς μυρίων στρατιωτῶν στρὸς τλῶ τ\ῆ Καίσαρ\ος βοήθειαν πεμπομένης δυνάμεως ἔδοξεν αὐτοῖς τὸν Λιπάβιον στρατηγὸν ἀποδίξαι, κ\ὶ ἐκεῖνον τὰς αὐτο\ῦ ἀδελφὰς στρὸς τ\ὸ Καίσαρ\α ὡστεπέμψαντ\ες· πῶ δ\ὴ λοιπόν, ποίᾳ ἀποπλεύσ\αντες τρόπ\ῳ, ἐβουλεύσαντ\ο.

λή. Ὁ μὲν γ\ὰρ Λιπάβιος τοῦτο τὸ στράτευμα παρελαβὼν, ἐπειδ\ὴ τάχ\ιστα ὡς πρὸς τ\ὴν Ἀμφόσσα τ\ὴν πόλιν Γερηβίας ἀπέβη, συγκαλέσας ἐξαίφνης τὰς στρατιώτας, σὺν πολλ\ῇ σπουδ\ῇ παρῄνει. Ἀλλ\ὰ γ\ὰρ ὦ ἄνδρες, ἔφη, ποῖ στρεψόμεν\οι; πᾶν μὲν τὸ ἠμιτέρ\ῳ ἐπικὸν, πάντες σ\ὲ οἱ τῆς ἡμετέρας πόλεως εὐθυμεῖς κατεκόσησαν. κ\ὴ νῦν τ\ὼ δύο ἄρχοντε τ\ὴν πόλεως. πεφυάτλω, ὅ, τε Ἐπορεύδερυξ, κ\αὶ ὁ Βιελδόμαρος· ἐς οἱ Ῥωμαῖοι ὡς\ὸς ὑμᾶς κατηγορήσαντες, ἀπώλεσαν. ὡς\ὲ τάχ\ιστ\α σ\ὲ εἰ ἀρέσκει, ἐρωτήσ\ωμεν τὰς ἐκ μέσ\ου τ\ὸν φόνον ἀναφυγόντας. ἐγὼ μὲν γ\ὰρ τ\ὸ τε ἀδελφᾶν, κ\ὰ τ\ὸ ἄλλων μυ συγγενῶν πάντων φονευθέντων, ὑπὸ λύπης ἀποκαλύπτομαι τὰ πρόχειρ\ά ὑμῖν κωλαλάγειν. ἅμ\α τε τούτ\ῳ ὡσ\ὴν\αμεν, ὃς αὐτὸς ὡς\ὸν εἶδεν, τί δ\ὴ οἱ ἐκείνης λέγειν, ἐρωτ\ὸν ἔδιδαξεν. ὅτι παντὸ τ\ῷ Λιβαβίκ\ῳ τοῖς στρατιώτ\αις ἀπαγγέλλεσθ\αι πάντας μὲν τὰς τ\ῶν Ἐδεσίων ἱππάσας διαλεχθῆν\αί τ\ι στρὸς τὰς Ἀρβαίρης κατηγορήσ\αντας, ὑπὸ τ\ῆ Ῥωμαίων καζακικόφθαν· ἡμεῖς δ\ὲ ἐν τ\ῇ τ\ῶν ἱππέων ὄχλ\ῳ κρυβέντες, ἐκ μέσ\ου τ\ὸν φόνον διεσωθημεν. ἐκέσαντ\ες μὲν δ\ὴ ταῦτα οἱ Ἐδεσῆνοι, ἅμ\α πάντες σωιβόησαν, τ\ὸν Λιπάβιον διόμενοι, ὡς\ὲ τ\ὸ σφῶν βελτίσταν σωτηρίας τότε σ\ὶ ἐκεῖν\ον, Ὥσπερ ἂν, ἔφη, ὡς\ὲ τούτων βελτίσταν ὄντ\ος, κ\αὶ μὴ ἀναγκαῖον εἶν\αι συμμαχίαν ὡς πάντ\ας στρὸς τὰς Ἀρβαίρης ποιήσ\εσθαι. ἢ ἀμφισβητεῖτε τὰς Ῥωμαίας, ὅτ\ας ἤδη ἡμᾶς ἀδικήσαντ\ας, ἐφ\ʼ ἡμᾶς νῦν παρεύσ\ας; ἀλλ\ὰ γ\ὰρ ὦ ἄνδρες, ἔφη, ἢν ἀγαθὸ ὦμεν, τ\ὸ μάλιστ\α τ\ὸ ὅτ\ως ἀδίκως ὑπὸ τ\ῶν Ῥωμαίων ἀποθανόντων ἡμῶν ἐσόμεθ\α· ἐκείνης τε τὰς ἀνοσίας ἐκ ἐπιτελέσ\ας φονεύσομεν Ῥωμαίας. ταῦτα σ\ὶ ἅμ\α εἰπὼν, πολίτας πινας Ῥωμαίας, φυλακ\ῇ τ\ῆ στρατιᾶς τούτης ὤπ\ασε, ἐδήλ\ου, κ\ὴ τούτ\ους μὲν πάντ\α τὰ χρήματ\α ἀφιλάν, κ\αὶ ἐχάτ\ως βασανίσ\ας, ἀπέκτειναν. ταῦτα δὲ δὴ πεπρ\αμέν\ων, ἀγγέλλεται ἀνὰ πᾶσαν τλὴν τῶν Ἐδεσίων πόλιν διεπέμφθ\η· ἐκείνης τε τ\ῆ αὐτ\ῆ ἔτ\ʼ ἐπ\ὶ ἱππέων, κ\ὴ τ\ὸ πόλεως δύο ἀρχόντων φόνλω ἐπάρας ψεύδει, παρεκάλει αὐτὰς τ\ῷ αὐτ\ῷ, ὃ ἐπεποιήκει τρόπ\ῳ, τὰς σφῶν ὕβρεις πεμφείσ\ας.

λθ. Ὁ δὲ δὴ Ἐδεσὺς Ἐπορεύδερυξ, ἀνὴρ π\ῆ τ\ῷ γένει λαμπρὸς, ἐ πλείσ\ου ἅμ\α σὺν τ\ῇ αὐτο\ῦ πατρίδι δυνάμ\ῳ. ὁ δ\ὲ Βιελδόμαρος, ἡλικιώτης τε ἦν ἔ\ʼ Ἐπορεδέρυγ\ος, κ\ὴ ἴσον σὺν τ\ῇ πατρίδι δυνάμ\ῳ· ἐχ ὕτω δ\ὲ ἦν εὐχλούς. τοῦτον μὲν γ\ὴ τάχιστ\α τ\ῷ γένει κ\ὴ τ\ῇ δυνάμει ὄντ\α, ὡς\ὲ δ\ὲ Διβιλιακ\ὸν παρελαβὼν, ὁ Καῖσαρ, δυναστεύειν ἐπικοίκει. ὅτ\ε δ\ὲ σὺν τοῖς ἱππεῦσι τ\ῆ Ἐδεσίων στρὸς τ\ὸ Καίσαρ\α, ὁ\μασὶ τ\ὸ αὐτο\ῦ παρεκληθέντες, σωιελυλήθεσαν, κ\ὴ ἀλλήλοις ὡς\ὲ τ\ὸ δυναστείας ἀντεξαίζ\ον· κ\ὴ στρὸς τούτοις σὺν τοῖς τ\ῆ τ\ῆ Ἐδεσίων βασιλείας Ἀμφόρεως, ὁ μὲν ὑπὲρ τ\ὸ Κομβιαβλιτούνες, ὁ δὲ ὑπὲρ τ\ὸ Κότ\ᾳ ἰχυρῶς διηνωισάβ. τούτων μὲν δ\ὴ ὁ Ἐπορεύδερυξ τλῶ τ\ῆ Λιβαβίκ\ῃ γνὺς ἐπιβουλὴν, ὡς\ὲ μέσας νύκτ\ας τὸ πεῦγμα Δαγγλλει τ\ῷ Καίσαρ\ι, δόμ\ῳ αὐτ\ὸ, μὴ τοσαύτλω πόλιν νεανιῶν πινῶν βουλ\ῇ ἀπ\ὸ τ\ῆ Ῥωμαίων ἐω\ῇ ἀπεσθ\ῆναι. τοῦτο σ\ὶ ἔφη, ὡσεροῦ\μ\ʼ ἡσεζ, ἐν τοσαύτ\ῃ αὐτῶν τοῖς πολεμίοις ὡσθ\ῆτ\ι στρατι\ᾷ. τ\ὸ μὲν γ\ὰρ ἐκείνων σωτηρίας οἱ γενεῖς, κ\ὴ σ\ὺ\ν αὐτ\ῇ ἡ πόλις ἁλισωρήσ\ει.

μ. Ταῦτα σ\ὶ ὁ Καῖσαρ ἀκούσας, σὺν μεγάλ\ῃ μὲν ἰσχύϊ φρονπδι ὅ\ʼ ἀεὶ τ\ῇ τ\ῆ Ἐδεσίων πόλει εὐμενεστάτ\ῳ ὡσεφέρετο, ἐδὲν ἀναμείνας, τέτταρα μὲν εὐζωνα πάγματα, πᾶν τι σὺν ᾧ στρατόπεδ\ον πχὺ ἐξήνεγκε τὸ ἱππικόν. ἐ μὲν γ\ὰρ σχολ\ὴ σὺν τάχ\ει ᾧ πᾶν ἀθροίζειν τὸ στράτευμ\α ἐγένετ\ο τ\ῷ χρόν\ῳ, ὅτ\ι σὺν τ\ῇ πυχυτ\ὴ μόν\ῃ πᾶν κεῖσθ τὸ πεῦγμα ἐφάνετο. ἀλλ\ὰ τ\ὸ Γαΐου Φάβιου φυλακ\ῇ ᾧ στρατ\ιώτ\ας

πεδὸν μὴ δὲ δύο παγμάτων κατέλιπε τὰς δὲ τῶν Λιβάβικα συμμαβάντας κελεύσας, ὁλίγον προσθεῖναι πρὸς τὰς πολεμίους, ἐκείνους ἀφυγεῖν εὐρέσθη. τὰς μὲν ἔν τραλιάνοις, μὴ τῷ τῆς ὁδοιπορείας λυπῆσαι, παρακαλέσας, πάντων αὐτῷ προθύμως συμπροθυμήσων, τρέδια ἀμφὶ τὰ διακόσια προσελθὼν, τῷ τε Ἐδρίσων καπήλῳ τραλιανῷ, καὶ τοὺς αὐτοῦ ἱππέας ἐπ' ἐκείνους πεμψάμενος, αὐτὸς μὲν κατέσχε, καὶ τῶν πρόσω εἶναι κατέσχε· πᾶσι δὲ, μή τινα τῶν Ἐδρίσων φονεύσειαν, ἀπηγόρευσε· τόν τε Ἐπορεδόρυγα, καὶ τὸν Βιελδμάργον, ὃς φονευθῆναι ἐκεῖνοι ἐκέλευον, ἵν' αὐτοῖς ἱππεῦσιν ἀναρρίπτοιεν παρήγγειλε. ταῦτα δὲ οἱ Ἐδρίσιοι ἰδόντες, καὶ τὸν τῶν Λιβάβικα δόλον γνόντες, πᾶς τις χεῖρας ἀνατείνειν, καὶ τὰ ὅπλα καθιέμενοι, τῷ Ῥωμαίων παραστεῖναι ἠξίουν. ὁ δὲ Λιβάβικος ταῦτα καθυποπτεύσας, σὺν τοῖς ἑαυτοῦ ὑπηκόοις, οἷς (ὡς παρὰ τοῖς Γάλλοις τρόπος) ἐξὸν ἐν ἀγορᾷ κοπέλια ἐγκαθείρξειν τοὺς δεσπότας ὧν ἔξεστιν, εἰς τὸν Γερηβίαν πόλιν διεσώθη.

μά'. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀγγέλους πρὸς τὸν τῶν Ἐδρίσων πόλιν, αὐτὸν, ἐς καθ' ὃ τὸ βραχὺ πολέμου δίκαιον ἀποκτίνειεν, εἰ ἐβουλήθη, ἠδύνατο, τούτους τῇ ἑαυτοῦ χάριτι διασῶσαι, δηλώσοντας παρεψάμενος, τρεῖς τε ὥρας, ἀπὸς τὸ ἑαυτὸς τὴν ὁδὸν ἀναψύχειν, τοῖς τραλιάνοις συγχωρήσας, πρὸς τὸν Γερηβίαν μετεπεμψάμενος. αὐτοῖς δὲ ἔτι οὐδὲν ἔσαν, ἱππεῖς πρόσω τὸν Φαβίαν, ὑπὸ δὲ Καίσαρος ἐπὶ τὸ τραλιάνῳ καλεσθέντος, ἐπέμφησαν. οἱ καὶ οὐδὲν συντυχόντες, οὐ οἷόν τε ἦν μὴ κινδύνου ὁ Φάβιος, ἀπαγγείλασι, λέγοντες σὺν πολλῇ τροπῇ τοὺς Γάλλους, λάντος δὲ Καίσαρος, τῷ τραλιανῷ προσβαλεῖν· καὶ ἐκείνους μὲν, ὅτι κάμνοιεν, καὶ ἀκμαίων προσερχομένων, τὸν δὲ Ῥωμαίων ἀθαλείαν πόνῳ ἀπαγορευόντων, ὅτι ἀφ' τὸ δὲ τραλιανὸν μέγα ἴδοι αἰεὶ τοὺς αὐτοὺς ὧν τῷ αὐτῷ τόπῳ καθιένειν· ἀφ' τοῦτο μὲν ἔν πολλοὺς τοὺς Ῥωμαίων, βέλεσι τρωθῆναι· ὃ πᾶς μὲν μηχανὰς πρὸς τὸν τῶν πολεμίων ἀπείργειν ὁρμὴν μέγα πάντη τῇ ἡμέρᾳ συμβαλέσθαι· τὸν δὲ Φάβιον, τὸ πολεμίων ἀναχωρησάντων, πάσας πᾶς δὲ τραλιανὸν πόλας, τὴν δυοῖν, καὶ φρέαξαι, καὶ τὸ χαράκωμα καθιστώσασθαι, πρὸς τὸ αὐτὸ εἰς τὸν ἐπῆσαν ἡμέραν παρασκευάζεσθαι. ταῦτα μὲν ἔν ὁ Καῖσαρ ἀκούσας, σὺν πολλῇ προθυμίᾳ τὸ τραλιανῶν, ὑπὸ τὸν ἕω πρὸς τὸ τραπέδιον παρεγένετο.

μβ'. Ἐν τούτῳ δὲ οἱ Ἐδρίσιοι τὸ πράτης δὲ Λιβάβικα ἀγγελίας ἀκούσαντες, ἵνα ἔ τὸν δὲ πραγμάτων ἀληθείαν γινώσκειν δύναιντο, σὺν ἀνέμειναν· ἀλλ' οἱ μὲν χρημάτων ἁπλησίαι, οἱ δὲ θρασύτητι, οἱ δὲ καὶ τῇ ἄγαν πρὸς τὸ πόλις τὸ λεγόμενα πιστεύειν προπετείᾳ, ἧτις μάλιστα τοῖς Γάλλοις ἐμφύεται. πᾶσι γὰρ οἷς ἀκούουσι, ὥσπερ αὐτοὶ ἰδόντες, πιστεύουσι· τούτοις μὲν ἔν πᾶσιν ἐπαρθέντες, τὰ τε σώζοντα Ῥωμαίων χρήματα ἁρπάζουσι, φόνους ποιοῦσιν, ἐκείνους ἀνδραποδίζουσι. αὐτὸς δὲ ὁ Κομβικτολιτάνης τὸ πραγμά τε ηὔξει, καὶ τὸν δῆμον ἐφλέγμηνεν, ἵνα μεγάλα εἰς τὰς Ῥωμαίους ἁμαρτόντες, ἔπειτα δὲ σωφρονεῖν αἰσχύνοιντο. τὸ μὲν ἔν Μάρκου Ἀέλιον μυελάρχην, πρὸς τὸ αὐτοῦ τάγμα πορευόμενον, πισὺ ἐκείνῳ δύντες, σὺν τε Καβιλαύνῳ ἐξάγουσι πόλεως, καὶ τοὺς ἄλλους ὅπῃ ὅσους ἐμπόρους Ῥωμαίους, πάντας πάντα ποιεῖν ἀναγκάζουσι· τούτοις δὲ διηνεχῶς σὺν τῇ ὁδῷ ἐπιπεσόντες, πάντα τὰ σκεύη αὐτῶν ἀφαιροῦσιν· ἔπειτα δὲ ἀντέχειν αὐτοὺς βιαιομένους, ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς πολιορκοῦσι· πολλῶν δὲ ἀμφοτέρωθεν πεσόντων, πλείονας ἐπὶ τὰ ὅπλα οἱ Ἐδρίσιοι παρορμῶσιν.

μγ'. Ἐν τούτῳ δὲ ἀγγελίας αὐτοῖς ἐλθούσης, πάντας τοὺς σφῶν τραλιάνας ἐπὶ τὸν Καίσαρα εἶναι, πρὸς τὸ Ἄρισιον συνῆλθον. ἐδόκει καὶ τῇ τότων παρόχθαι διδάσκοντες, καὶ συμμαβάντας πάντας τοὺς τὰ χρήματα ἁρπάσαντας ἐψηφίσαντο· καὶ τὰ τῶν Λιβάβικα τε, καὶ τὸ ἐκείνου ἀδελφῶν χρήματα δημοσιεύσαντες, πρίσβεις πρὸς τὸ Καίσαρα, τὸν καθαίρειν σφᾶς ἕνεκα, ἐπέμψαντο. τοῦτο δὲ, τὸν ἀναλαβεῖν ἕνεκα τοὺς σφῶν τραλιάνας, μόνον ἐποίουν. τῇ μὲν γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων συνειδήσει, καὶ τὰ τὸ ἁρπασθέντων χρημάτων κέρδει (ὅπ πρὸς πολὺς ταῦτα εἶναι ἐδόκει) παρορμηθέντες, ἔπειτα δὲ καὶ τῷ μετέπειτα ὑπὸ τὸν Καίσαρος ἐσομένην τιμωρίαν, εἰ ἔτ' αὐτοῖς ἔτι γίνοιντο, δεδίότες, πρὶ τὸν πολέμου λαβεῖν ἐβουλεύοντο. καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ἐπὶ ταυτὸ παρεκαλοῦντο. ἃ πάντα καιρῷ ἴσως εἰδὼς ὁ Καῖσαρ, ὡς ἠδυνήθη ὅμως εὐμενέστατα τοῖς ἐκείνων πρεσβεῦσι προσηνέχθη, ἀφ' τὸ ἐ τῇ κοινῇ βουλῇ ταῦτα πεπρᾶχθαι, σὺν ἐχθρῶς πρὸς τὸν πόλιν ἀφικνοῦντο, καὶ ὀδὲν ἧττον ἀφ' ταῦτα αὐτῇ εὖνους εἶναι λέγων. ἃ ταῦτα μὲν ἐκείνοις ἀπεκρίνατο· αὐτὸς δὲ ἐπὶ μείζονα τὰ Γαλατίας ἔσεσθαι ἐπ' αὐτὸν κίνησιν εἰδὼς, διὰ μὴ παντῶν ὑπὸ πασῶν τὰ πόλεων κυκλωθείη, ἐβουλεύετο, πῶς χρὴ τὸν τραπὸν λπὸ

τ̃ Γεργθβίας ἀπάγειν, καὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν
σφαλερὰν σωαλίζειν, καὶ ὅπως μὴ ἡ αὐτοῦ ἀπο-
χώρησις, φόβῳ τ̃ τ̃ Ἑβρείων ἀποστάσεως πε-
φυκυῖα, ὁμοία φυγῆς γένοιτο.

μθ΄. Τοιαῦτα δὴ αὐτῷ συνομόσαντα, πολ-
λή τις τ̃ κρατησάντων π ἀφορμὴ ἐφάνη αἰφορ-
μή. εἰς μὲν γὰρ τὸ μικρὸν στρατόπεδον, τ̃ τὸ
ἔργον ἐδεῖν ἕνεκα, παραγγυόμενοι, καίπερ ὀκνοῦν-
τὸ ὑπὸ τ̃ πολεμίων κατεχόμενον ὄρος, τόπε
παντελῶς κενὸν καθαλειφθῆναι, ὁ θᾶττον μό-
χθος δι' ἀνθρώπων πᾶσι ἐωρᾶτο. τί δ' τοῦτο
εἰπεῖν, θαυμάσας, τὰς αὐτομόλους, οἱ πολλοὶ
ἀσημείας αὐτῷ συνιέρρεον, θεὶ τότε ἠρώτη-
σε. πάντες δ' ὁμολογουμένως παυτὶ, ἄνω καὶ
πρόσθεν οἱ κατάσκοποι, τῷ Καίσαρι ἀπήγ-
γειλαν· τοῦτον μὲν τ̃ λόφον εἶναι χαλεπὸν ὁμα-
λόν, ἀλλὰ λαισῶν τι, καὶ στενὸν, ἀπό τε τοῦτε
ἔφοδον εἶναι ἐπὶ τὸ τ̃ς πόλεως ἄκρο μέρος·
πάντως δὲ θεὶ τοῦτε τ̃ τόπε ἰχνεῦσι διελθεῖν
τὰς Γάλλας, σὺκ ἄλλως θεὶ τοῦτε γινώσκοντας,
ὡς ἐνὸς ἤδη ὑπὸ τ̃ Ῥωμαίων καθειλημ-
μένε λόφε, εἰ καὶ τ̃ ἕτερον αὐτοὶ ἀπεβάλοιεν,
τ̃ τε ἐξείναι καὶ τ̃ χαλεύειν ἀποκεκλεισμένοι, καὶ
ὡς εἰπεῖν θελιττειχισμένοι ὑπὸ τ̃ Ῥωμαίων
φαίνοιντο. ἀφ' παῦτα μ ἐν πάντας τὰς Γάλλας
ἐπὶ τὸ τὸν τόπον τοῦτον κρατύνειν ὑπὸ τ̃ Βερ-
κιγετόρυγ ἔφασαν παρακεκλῆσθαι.

μί. Ταῦτα δ μαθὼν ὁ Καῖσαρ, πολλὰ μὲν
ἱππέων ἡφῆ συῶσθαι σὺν μίσῃ νυκτὸς ἐπεμ-
ψεν, σκείνοις σὺν πολλῷ θορύβῳ πάντοθεν κα-
τωθῆν παραγγελίας· πάμπολυ δ καὶ σκευο-
φόρων πλῆθος ἅμα τῇ ἡμέρᾳ σὺν τ̃ στρατο-
πέδῳ ἐξαγαγὼν, τοῖς ἱππακόμοις κράνη συν-
δύνειν, ὥστε ἱππέων δέξαν τοῖς πολεμίοις πα-
ρέχειν. καθὰ τ̃ς τ̃ ὄρους λόφους θεωτέραν παρ-
ήγγειλε, σκείνοις ὀλίγας θεσθεὶς ἱππέας,
ἐπιδείξεως ἕνεκα εὐρύτερον καθήκοντας.
(παῦτα δ σὺκ τῆς πόλεως ἐωρᾶτο, ἀλλὰ ἀφ'
τοσούτε ἀφεστηκὼς, τί τοῦτο εἴη, ἀληθῶς μαν-
θάνειν σὺκ ἐδύνατο) πρὸς τούτοις δ ἓν πάγ-
μα ἐπὶ τ̃ αὐτὸν λόφον ἐπέμψε, καὶ σκῦλα
ὀλίγα θᾶττον ἀγαγὼν, κατωτέρω τ̃ λόφε σὺ λα-
στὰ ἔκρυψε τόπῳ. ἀφ' παῦτα πάντα σὺ μεί-
ζονι, ἢ πρόσθεν, θεὶ τ̃ τόπε σκείνοι οἱ Γάλλοι
θυόμενοι ὑπωψία, πάντας τὰς τ̃ ἄκρων τό-
πων φερεὰς σὶν ὕλῃ περικάλεσαν. τὸ μὲν δ
τ̃ πολεμίων στρατόπεδον κενὸν τότε ὁ Καῖσαρ
καθενοητόμενο, τὰ μὲν στρατιωτικὰ σημεῖα
κρυψάμενο, τὰς τῶν μεγάλας στρατοπέδε
στρατιώτας, ὀλίγας κατ' ὀλίγας (μὴ τὸ πρᾶ-
γμα θορύβου ἀνῇ) οἱ τ̃ς πόλεως κρημνοὶ
μικρὸν διαβίβασε· τὴν δ ἑαυτοῦ βυλὴν τοῖς
ἑκάστε πράγμασι στρατηγοῖς ἀποφήνας, πρῶ-
τον μὲν παρεκάλεσε, μὴ ἐξ τῆς σφαλώτας
ἡ ταραχὴ τ̃ς μάχης, ἡ λείας ἐλπὶς θᾶττο-
τέρω τ̃ νοῦ θεωτέραν, πένα δύναιτο ἡ τ̃ τό-
πε ἀνισότης, καὶ δυσχωρία βλάβην παρέχῃ,
αὐτὸς διδάσκων, σὺ μόνῃ δ τῇ ταχύτητι, τὸ μὴ
παῦτα συμβαίνειν, κεῖσθαι, καὶ τ̃ μάχης, ἀλλὰ
ταχύτητος μόνης χρείαν εἶναι λέγων. τοιαῦτα
μὲν εἰπὼν, σημεῖόν τε ἄραις τοῖς Ἑβρεῦσι, κα-
τὰ τὸ δεξιὸν μέρος τ̃ πόλεως δι' ἄλλης ἀνα-
βάσεως τὰς Ἑβρεῖς ἐπεμψε.

μς΄. Τὸ δὲ τ̃ς πόλεως τεῖχος ἀπό τε τ̃ς
πεδιάδος, τ̃ τ ἀρχ̃ς τ̃ ἐπὶ τὸ ὄρος ἀνόδε,
κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν, εἰ ἐδεμίαν σκολιότη-
τος ἔσχεν, δέκα ἀπεῖχε σάδια· αἱ δὲ
ἐκ τὸ ῥᾳδίαν τὴν τ̃ ὄρους ἀπορράζεσθαι ἀνά-
βασιν ἔσαι σκολιότητες, τὸ μέτρημα τ̃ ὁδ̃
ηὔξανον. ἀπὸ δὲ μέσε σχεδὸν τ̃ μήκους τ̃ ὄρους
καθ' τὴν φύσιν λόφος μεγάλοις οἱ Γάλ-
λοι τεῖχος ἐξ ποδῶν τὸ ὕψος, ἐκ τὸ πὰς
αἰφνιδίας τ̃ Ῥωμαίων βοηθείας ἐφόδους, ὠ-
κοδομήκεσαν· πᾶσαν δ τὴν τ̃ ὄρους πέζαν κεν-
ὴν καθαλιπόντες, τὴν κορυφὴν ἕως τ̃ πό-
λεως τείχους πολλοῖς στρατοπέδοις ἀναπεπληρώ-
κεσαν. οἱ μὲν δὴ Ῥωμαῖοι, παραγγείλαν-
τ̃ Καίσαρος, ταχὺ θεὸς τὸ τεῖχος τοῦτο
παρεγένοντο, καὶ τοῦτο παρελθόντες, αἰσθῶσι
τέλα στρατόπεδα· τοσαύτη δ σὺ τῷ αἱρεῖν αὐ-
τὰ ἐχρήσαντο ταχύτητι, ὥστε αὐτὸς ὁ τ̃ Νιλο-
βερίνων βασιλεὺς Τιτόμανος μόλις ἀπὸ τ̃
ἐφ' ἁρπαγὴν ὄντων σταλιωτῶν δυνηθῆναι ἑαυ-
τὸν διασῶσαι.

μζ΄. Τυχὼν μὲν δὴ ὧν ἠβούλετο ὁ Καῖσαρ,
τὸ ἀνακλητικὸν σημαίνειν παρήγγειλεν, συ-
ταῦθα δ τὸ μὲν δέκατον πάγμα, θεὶς ὁ αὐ-
τὸς ἐδημιηγερήκει, ἐπέμενεν· οἱ δ δὴ τ̃ λοι-
πῶν παγμάτων σταλιῶται, τ̃ σύλλογ μὴ
σὺκ ἐξήκεσαν, (μεγάλη γὰρ μεζόνων) ὑπὸ τ̃
δὲ στρατηγῶν, καθὸ τὸ σκείνοις ὑπὸ Καίσα-
ρος παραγγελθῆν. καθειργόμενοι, ὅμως τῇ π
θᾶττον κρατεῖν ἐλπίδι, τ̃ τῇ τ̃ πολεμίων
φυγῇ, ταῖς π θέσθαι, ὡς σνεικήκεσαν, μά-
χαις ἐπειρῶντο, ἐδὲν ἧττον χαλεπὸν, ὃ δ μὴ
ὑπὸ τ̃ σφῶν αὐτῶν ἀλκῆς ἀλώσιμον εἴη, ἐδόκει· ὥστε
δ θέσθαι διὰ νυκτὸς τὰς πολεμίους ἔσησαν, σχὸν
ἡ θεὸς αὐτὰ τὰ τ̃ πόλεως τείχη παρεγένοντο.
τότε δὲ, πάντοθεν ἅμα τ̃ πόλεως Γεργθβίας
κραυγῆς, οἱ μὲν πορρώτερον ὄντες, τῷ ἐξαίφ-
νης θορύβῳ σὺμφοβηθέντες, τὰς τε Ῥωμαίους
σὺτὸς ἤδη τ̃ τείχους εἶναι νομίζοντες, ἑαυτὰς

σὺ

ὰπ τ πόλεως ἔρριψαν. αἱ ϑ γυναῖκες ἐϖῆ-
πάς π, κὴ ἀργύρεον τοῖς Ῥωμαίοις ὰπ τοῦ
τείχους βάλλουσιν, γυμνοῦ π τῦ σήϑει περιευ-
ὸμένας, πάς π χεῖρας ὀρέγουσιν. τὲς Ῥωμαίους
σφῶν φείδεσϑαι ἱκέτευον, μή π, καϑάπ ὰν
τῇ Ἀβαρίκῳ ἐπιϖοιήκεσαν, πάς π γυναῖ-
κας, αὐτές π τὲς παῖδας ἀϖκτίνειεν· σὺν
ϑ κὴ ἑαυτὰς τοῖς σραλιώταις, ὰπ δ πίχυς κα-
ϑιέμεναι παρέδοσαν. ὁ ϑ Λέκι Βάβι, δ
ὀγδόης πάγμαϑ πεζίαρχ, ἑαυτὸν ὑπὸ τ,
ὧν ὰ τῇ Ἀβαρίκῳ ἰχήκει, ἄϑλων πειϑέν-
τα, ϖρότερον πάντων, εἰ δύναιϑ, δ τείχυς
ἐπιβῆσαϑαι εἰπών, τότε λοχαγὲς ἑαυτοῦ τρεῖς
εὐρών, ὑπὸ τέτων ϑρηθείς, δ τείχυς ἐπέβη·
ἕπεται ϑ κὴ ὀκείνυς κὴ ἕνα ἀνιμωμένυ, εἰς
τὸ τεῖχ ὰνήεγκεν.

μή. Ἐν τέτῳ ϑ οἱ ϖερὶ τὸ ἄλλο τ πόλεως
μέρ, ὡς κὴ ἤδη δεδήλωτ, ϖερὶ τὸ τ τό-
ϖον κρατύνειν σωεκϑόντες, ϖρῶτον μὲν τῆς
πόλεως κραυγῆς ἐξακούσαντες, ἔϖειϑα ϑ κὴ
ϖολλαῖς ἀγγελίαις, ὑπὸ τ Ῥωμαίων τῶ πό-
λιν ἔχειν, ἐϖολιορκῆντες, τῶ μὲν ἴϖϖον ϖρο-
ϖέμψαντες, αὐτοὶ ὁρμωῖοι ὀκεῖ ὥρμησαν·
κὴ ὡς ἕκας ϖρότερ ἔτυχεν ἑλῶν, σὺν αὐτῇ
κατέμεινε, τ ἀσυμϖόν τ μαχιμώτατον Γάλλων
ἤγειρε. ϖολλῶν ϑ δὴ ἤδη σωεκϑόντων, αἱ γυ-
ναῖκες, ϖρόϑεν τὰς χεῖρας τοῖς Ῥωμαίοις
ὀρέγυσαι, τότε τὲς Γάλλας μαχιμώτατος ὁρῶ-
σας, ἀνδρείας ὑφείας ὀκείνυς παρεκάλει· κὴ,
ὡς τρόϖ αὐτῶν, τήν τε σφῶν κόμην ἀνέ-
τεινον, δ τὰ ϖαιδία αὐτοῖς ϖρόβαλλον. τοῖς
ϑ Ῥωμαίοις, κατά π τ τόϖον, κὴ ἀνδρῶν ἀ-
ελϑμὸν, ἀνίσην ἦν ἡ μάχη. δρόμῳ μὲν γὰ, δ τῇ
μακροχρονίῳ μάχῃ ἀϖειρηκόϖες, ῥαδίως
ἀνδράσιν ἀκεραίοις ἐδύναν ἀντέχειν.

μϑ. Ὁ μὲν ὧν Καῖσαρ, τὲς μὲν ἑαυτοῦ
σραλιώτας ὰ δυχωρίᾳ μάχεσϑαι, τ ϑ ὁρισ-
μὸν τ πολεμίων ἀεὶ αὐξάνεσϑαι ὁρῶν, ϖρὸς
τοῖς ἑαυτοῦ δεδιὼς, ϖρὸς μὲν Τίτον Σέξτιον,
ὃν τῷ ἐπὶ σραϑπέδῳ καϑαλελοίπ, ἀγγέλυς
ἐπέμψατο, κελεύων τὰς ϖείρας ἀϖὸ τείχυς
ἐξαναζήντα δ σραϑπέδυς, ὰ τῇ πίζῃ δ ὄρυς
κρῶ τὸ τ πολεμίων δεξιὰν αὐτὰς ἀϖοτάτ-
τειν, ἵνα εἰ τὲς Ῥωμαίυς οἱ Γάλλοι ὰπ δ χω-
ελίυ ἐξελάσειαν, ὀκεῖ δ διώκειν τὲς Γάλ-
λας ἀϖοκωλύοι· αὐτὸς ϑ ὀλίγυν ἀϖὸ δ, ὅπε
ἦν, τόϖε σὺν τάγμαϑι ἐπὶ ϖροελϑὼν, ὰνέῳγε,
ϖοία τις γένοιϑ ἡ τ μάχης ἀϖόβασις, σκοϖῶν,
κατέρρωσεν.

ν. Ἀμφοτέρων ϑ ϖροθύμως συςάδην μα-
χομένων, ἰϑὺς ὰπ δ τ Ῥωμαίων ϖλαγίᾳ
ὤφθησαν οἱ Ἑλβεῖς, ὃς ὁ Καῖσαρ καλεῖ τὸ δ
ὄρυς δεξιὸν ὑ' ἄκρης ὁδοῦ. Ἀφαιρεῖ ἕνεκα
τῶ τ πολεμίων ϖροφάσ (ὡς κὴ ἤδη εἴρηται)
ἐπιϖόμφει. οἱ ϑ ϖρὸ τῶ ὁμοίοϑεν τ Γαλλι-
κῶν ὅπλων ἰσχυρῶς τὲς Ῥωμαίυς ἐφόβησαν·
καίϖερ ἄνοϖλοι τὰς ὤμυς, ὃ σημεῖον ἦν φί-
λων, ὀρώμενοι, ὅμως ϖαῦτα τὲς Γάλλας, τοῦ
ἐξαϖαταῖν σφᾶς ἕνεκα, ϖεποιηκέναι ὑόμιζον.
οἱ ϑ τῷ αὐτῷ καιρῷ ὁ μὲν ϖεζίαρχ Λέ-
κι Φάβι, οἵ τε ὀκείνῳ σωαναβάντες,
συλληφθέντες ἐφονεύϑησαν, δ καϑὰ τὸ τ πό-
λεως τεῖχ ἐρρίφησαν. ὁ δὲ Μάρκ Πε-
τρήι, δ αὐτοῦ τάγμαϑ ἑκατόνταρχ,
ὁμοίως δ πίχυς ἐπιβάς, τὰς μὲν τ πόλεως
πύλας Ἀφαιρεῖσϑαι ἐπεχείρησεν· ὑπὸ ϑ δ τ
πολιτῶν ὄχλυ ὰϖκωλυϑείς, αὐτοῦ τ ὑδημίαν
ἐπ ἐλπίδα ϖοιούμ, δ ϖολλὰ τραύματα λα-
ϐών, τοῖς αὐτῷ σωαναϐληϑεῖσι σραλιώτας,
Ὅτι μὲν, ἔφη, ἐμέ π δ ὑμᾶς ἅμα ὁ δύνα-
μαι σώζειν, ὑμᾶς γᾶν, ἐς ἣν ὑρεγόμ
εἰς μέγαν κίνδυνον ἤγαγον, εἰ δυνατόν, Ἀφ-
αιρῶ· ὑμεῖς ϑ ἐπειδὰν σχολὴν δῶ, τὰχὺ διαφ-
ύγετε. ἅμα ϑ ταῦτα εἰπὼν, εἰς μέσυς τὲς
πολεμίυς εἰσεπήδησε, δύο τ ὀκείνων ἀϖολλύ-
νας, τὲς λοιπὲς ὀλίγῳ ὰϖὸ τ πύλης ἀϖεώσας.
ϖερὶ ϑ τὲς αὐτοῦ σραλιώτας ϖεσϖουδῆ γίνε,
Μάτιν, ἔφη, ἐμοὶ Ἀφαιρεῖσϑαι ἐπιχειρεῖτε, ὃν
ἤδη τό, π αἷμα, κὴ ἡ ἰσχὺς ἀϖολείπυσιν· ἀλ-
λὰ σὺ φ' ἑξυσίαν ἴσχε, ἴϑην π ἀϖέρχεσϑε, δ
ϖερὶ τὸ ὑμέτερον τάγμα ἀναχωρεῖτε ταῦτα
δ' εἴϖας εἰϖὼν, αὐτὸς μὲν ἔϖεσε, τοῖς δ' ἑαυ-
τοῦ σραλιώταις σωτηρίας αἴτ ἐγένετο.

να. Οἱ ϑ Ῥωμαῖοι ϖάντοϑεν ϖιεζόμενοι, ἐ-
τράϖησαν, ἐξ κὴ ϖϖαραϕάντου πεζιάρχυς ἀ-
ϖοϐαλόντες· τὲς ϑ Γάλλας ϑρασέως ἐϖιδιώκον-
τας τὸ δίκαιον τάγμα κατέσχεν, ὁ ἐϖικαιρίας
ἕνεκα ὺ ἐϖιτηδειοτέρῳ ἐτέϖαυϑ τόϖῳ. τῶτο
ϑ κὴ αἱ δ τρισκαιδέκατε τάγμαϑ, ὰ δ
μικροῦ σραϑπέδῳ ὑπὸ δ Σεξτίῳ ἐξαχθεῖσαι
διεδέξαντο ατεῖραι, τῶ δ ὄρυς ἀκρωνυχίαν
κατέχυσαι. τὰ μὲν ὧν τάγμαϑ, ἐσηδὴ ϖρῶ-
τον ὺ τῷ ἰσοϖέδῳ ἐγένοντο, ἀναϖίαν τοῖς ϖο-
λεμίοις ἔσχον· ὁ ϑ Βερκιγέτορυξ ὰϖὸ τ τοῦ
ὄρυς πίζης τὲς ἑαυτοῦ σραλιώτας ἀϖήγαγεν
ἐπὶ τὸ σραϑπέδον. ὺ τῇ μάχῃ ταύτῃ τ
Ῥωμαίων σραλιῶ ϖλείους ἐϖ ἑξακοσίους ἔϖεσον.

νϐ. Τῇ δ' ὑσεραίᾳ σύγκλησιν ὁ Καῖσαρ
ϖοιησάμεν, τό. π ϑράσ, κὴ τῶ ἄγαν τ
σραλιωτῶν ϖεϖέτειαν ἤλεγξεν, ὅτι αὐτὶ τῆς
σφῶν γνώμης εἶναι, ἕως ἔ δέοι χωρεῖν, κὴ π
ϖοιεῖν δέοι ἐκέλευεν, κὴ ὅτι, δ ἀνακλήσεως ση-

μανῆτ᾽, οὐκ ἴσησαν, ἢ ὅπ τοῦ τ᾽ πρὶ-
άρχων, ὅπ τοῦ τ᾽ ἄλλων ἀρχόντων οὐκ ἠδυ-
νήθησαν κατέχειν, πολὺ τὴν δυσχερείαν δίκαι-
ως βλαπτειν διδάσκων. ἢ οὐκ οἶδας, ἔφη,
ὡς ἐγὼ πρὸ ἀνδρὸς ἱππικοῦ τε, καὶ ἄρχοντος
ὄντας τοὺς πολεμίους καταλαβὼν, ἐ συφο-
δὸν χειρὸν ὄσαν τὴν νίκην ἡμῶν ὁρῶν, ὅμως μὴ πα
βλάβην ἀλλὰ τὴν διχωρείαν ἔχωμι, τοὺς πο-
λεμίους καταλιπὼν, ὑμᾶς εἰς τὸ στρατόπεδον ἀ-
νήαγον. ὅσῳ μὴν δὴ τὴν μεγαλότητα δ᾽ ὑμε-
τέρα θυμοῦ θαυμάζω, ὃς ὑ τὸ δ᾽ στραπεδ
τ᾽ πολεμίων ὀχύρωμα, ὑ τὸ δ᾽ ὄρος ὑψο-
ὑ τὸ τ᾽ πόλεως πῖζος ἡδυνήθησαν κατέχειν
τοσούτῳ τὴν θρασύτητά τε, καὶ τὴν ἀσπί-
δαν ὑμῶν ἐλίγχω, ὅτι ἀκεραίτερον ἐμοῦ, δ
αὐτοκράτορ, ἀλλ᾽ τ᾽ ἀπαβάσεως τ᾽ πραγ-
μάτων, ἐ τ᾽ νίκης εἰδέναι νομίζετ. ὑδὲν ἧττον
γὰρ στρατιώτην μέτριόν π καὶ σωστὸν, ἢ θρα-
σύν π καὶ μεγαλόψυχον αἱτῆσαι.

νγ΄. Ταῦτα μὲν εἰπὼν, πλευσὰν ὑ τὰς στρα-
πάτας μὴν ἀλλ᾽ τὴ ὀχυρώμα φοβεῖσθαι μήτε
τοῦ τ᾽ δυσχερείας σφίσι ὀχυρωμάτων βλά-
βην, τῇ τ᾽ πολεμίων ἀλκῇ αὐτοὺ ἀπειλῆφ,
παρεκαλεσάμη, αὐτὸς, ὥσπερ ἐ σφᾶς, ὅ-
πως ἐντεῦθεν δύναιθ᾽ ἁπάντα διανοήμη. τὸ
στρατόμα ὃν δ᾽ στραπέδῳ ἐξαγαγὼν, αὐτὸ
ὡς εἰς μάχην παρέπαξεν· ἐπειδὴ ὑ οἱ πολε-
μιοι τὸν ἀντιξήτησαν, ὀλίγου ἐν τῇ ἡμέρᾳ
ταύτῃ ἱπποκρατίαν ποιησάμη, ἐπὶ τὸ στρα-
τόπεδον ἀπήγαγε τοῦ σφετέρου. ταῦτα ὑ καὶ
τῇ ὑστεραίᾳ ποιησάμη, τέτο ποῆς τὸ τοῦ
πο τ᾽ πολεμίων ἀλαζονίαν μειῶν, ἐ τὲς ἑαυ-
δ᾽ στρατιώτας παραθαρρύνειν ἐκανὸν εἶναι ἡγού-
μη, εἰς τοῦ τ᾽ Ἐδεσίων χώραν ἦγε τοῦ στρα-
πεὸν, ἐδὲ τότε τ᾽ πολεμίων αὐτῷ ἐπακολου-
θούντων. τελευτῶν ὑ ποῆς τ᾽ Ἐλαίσειρα πόλα-
μὸν παρεκβυόμη, ἐ τὰς ἐν αὐτῷ γαφύρας
ἐπισκυασάμη, διεβίβασε τὸ στράτόμα.

νδ΄. Ἐνταῦθα μὲν ὅ, τε Ἐπορίδορυξ, ἐ ὁ
Βιελδόμαρ αὐτὸν καλέσαντες, ἀπήγειλαν,
τ᾽ Λιτάβιον σὺν πιστῇ τῇ ἱππικῇ πρὸς τὲς
Ἐδεσίς, δ᾽ ἐκπολεμῶσιν ἕνεκα σφείνων τοῖς
Ῥωμαίοις, ἀπίναι· δεῖν τε ἐδίδασκον, εἰ τοῦ
πόλιν ἁλῶσαί θέλοι ὁ Καῖσαρ, πρότερον δ
Λιτάβιον σφᾶς σὺν τῇ πιζικῇ δυνάμει τοῦ
πόλιν ποῆσκαλαβεῖν. ὁ δ᾽ Καῖσαρ, καίπ᾽ ἐ
πολλοῖς ἤδη πεφύκοσι τοῦ τ᾽ Ἐδεσίων γνοὺς
ἀπιστίαν, τῇ τε σφείνων ἐπανόδῳ πιχύτερον
τοῦ πόλιν ἀποῆσεσθ᾽ εἰδὼς, ὅμως αὐτὲς κα-
τέσχεν· τὸν ἡδυκλῆν, μὴ ἢ πρόπερ ἀδίκων
χειρῶν ἀρχοῦσ, ἢ ἐ φόβ πν᾽ δόξαν ποῆσθαι
χοι. αὐτοῖς δ᾽ ἀπῆσι, πῶς τὲς Ἐδεσὶς ὑπερ-
γατήκει, σωτήμως ἐξαγήσαθ᾽ σφείνες μὲ ἢ
παφίους, καὶ εἰς τὰς πόλεις εἰρχθέντας, τ᾽
ἀρχῶν ἐστερημένους, δασμοφόρους τ᾽ ὄντας, καὶ
ὁμήρους αἰχρῶς πῖζ πολεμίοις δόντας,
παραλαβόντα, πλυσιωτέρους ποιῆσαι, καὶ ἐ
μόνον τοῦ πρότερον ἀρχὴν ἐκείνοις ἀποδοῦναι,
ἀλλὰ καὶ εὐδαιμονεστέρους ἐ πρόσθεν παντὸς χρό-
νου ἀποδεῖξαι. ταῦτα μὲν σφείνοις εἰπὼν, ἀ-
πέπεμψαθ.

νε΄. Ἦν δέ τις τ᾽ Ἐδεσίων πόλις, Νοβιόδυ-
νον ὄνομα, ἐν ταῖς δ᾽ Λίγηρ πολεμοῦ ὀχυ-
δαις κειμένη, ἐν ᾗ ὁ Καῖσαρ πάντως μὲν τὲς
τ᾽ Γαλλων ὁμήρους, πάντα δ᾽ τὰ δημόσια χρή-
ματα, καὶ πάντα τ᾽ σῖτον, καὶ τὰ παντὸς χρεί-
ου δ᾽ στρατοῦ σκευοφόρα κατέθηκεν, ὅπ τε
παμπόλλους ἵππους, ἔν τε τῇ Ἰταλίᾳ, ἐ τῇ
Ἰσπανίᾳ στρὸς τοῦτον τ᾽ πόλεμον ὠνησάμη,
ἐπέμψαθ. ἐν ταύτῃ μὲν δὴ τῇ πόλῐ, τε
Ἐπορέδορυξ, καὶ ὁ Βιελδόμαρ παρεγενό-
μη, πῶς τε εἶχε τὰ τῆς πόλεως πράγματα
γνόντες· καὶ πρῶτον μὲν τὲς Ἐδεσὶς ἐν τῇ Βι-
βράκτῃ πόλῐ τ᾽ Λιτάβιον δέξασθ, καὶ τ᾽
ἀρχὴν Κομβικτολιτάνην, τό, τε πλεῖστον τῆς
συγκλήτου στρὸς ἐκεῖνον ἀπίναι· ἔπειτα ὑ καὶ
στρὸς τούτοις ὠθοῦσ᾽ τ᾽ Βερκιγετόριγα πρίσβεις
ποῆσθαι συμμαχίας ὑπὸ τ᾽ Ἐδεσίων πιμφθῆναι·
ταῦτα μὲν δὴ πάντα μαθόντες, οὐκ ἀμελη-
τέον εἶναι σφίσιν τοσαύτης ἀφορμῆς ἔγνωσαν.
ἀλλὰ τὲς ἐν τῇ Νοβιοδύνῳ ὑπὸ τ᾽ Ῥωμαίων
καταλειφθέντας φρουροὺς, ἐ πάντας στρὸς
τούτους τὲς ἐν τῇ πόλῐ ὄντας ἐμπόρους Ῥωμαίους
ἀποκλείσαντες, τά μὲν χρήματα, καὶ τὲς ἵππους
ἀκήλους διένειμαν, τές τε τ᾽ πόλεων ὁμήρους
στρὸς τ᾽ Κομβικτολιτάνην ἐν τῇ Βιβράκτῳ
πόλει πέμψαντες, τῶν μὲν Νοβιοδύνων, ὅπ
οὐκ ἠδύναντο αὐτῶν διασώζειν, μὴ οἱ Ῥωμαῖοι
αὐτὴν καταλάβοιεν, ἐνέπρησαν. ἃ δ᾽ ἐνόντ
σίτου, ὃ μὲν εὐθὺς ἠθρόησαν. ναυσὶν ἀπέπεμ-
ψαν τὸ λοιπὸν, μέρ μὲν εἰς τ᾽ πολεμίων,
μέρ δὲ καὶ εἰς τὸ πῦρ ἔρριψαν. ταῦτα ὑ ποιη-
σάμη οἱ ἐκ τ᾽ προειρίθ στρατιῶν συναθροί-
ζειν, φερομὰς δ᾽ ἐπὶ τ᾽ δ᾽ Λίγηρ πολεμοῦ
ὀχθαις καταῆσαι, καὶ ἱππικὸν πάντοθεν, δ
ἐμβάλλειν φόβον ἕνεκα τοῦ Καίσαρα, ἐπιδεικ-
νύειν ἠρξαντο, ἵνα ἢ τὲς Ῥωμαίους τ᾽ ἐπιη-
δείων ἀποκλύσαι, ἢ καὶ ἐκείνης ἀπελᾶς πει-
σθέντας ἐκ τῆς ἐπαρχίας ἀπελάσαι. τοσῶτ
ὑ μᾶλλον ἐν ταύτῃ ἦσαν τῇ ἐλπίδ᾽ ὅσῳ ὁ
Λίγηρ, ἐκ τ᾽ χώνων πολὺ αὐξηθείς, παντε-
λῶς πιζῇ ἀδιάβατ ἐδόκει εἶναι.

νϛ΄.

νε'. Τοῦτο ὃ γενὲς ὁ Καῖσαρ, αὐθυπόστατον αὐτῷ εἶναι ἔγνω, εἰκῇ γὰρ ἐν τῷ καθεσθιάζειν γαμφύλαξ μαχίμου ἀναγκαῖον εἶναι, πρὸς γῦν, σφίσιν ἡ τῶν τοῦ πολεμίων μᾶλλον αὐξηθῆναι δύναμιν, μαχεῖται. τὸ μὲν γὰρ, αὐτὸν μισθοῦσθαι, εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἀποστέλλει, ὃ μὴ ποιεῖν ἀναγκαῖον ἡγήσατο εἶναι, πρῶτον μὲν τῇ τε αἰχμαλωσίᾳ ὃ περίγραφον, καὶ τῷ ἀνθεστηκέναι αὐτῷ καὶ τὴν ὁδὸν Γαβίνιαν ὄρειν, καὶ τῇ τοῦ ὁδοῦ δυσχερείᾳ ἀποκαλύπτον· ἔφθασε δὲ ἀπάντα τῷ Λαβιηνῷ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ πάγμασι ἰσχυρῶς διδιώς. τοιγαροῦν νυκτός τε καὶ ἡμέρας ὡς ἐδύνατο πάσχοντα πορευόμενον, ταχύτερον τῶν πάντων δύξης πρὸς τὸ Λίγνιδα παρεγένετο. ψάμμος τε, ὡς καὶ τὸ χρόνου, ἐπιπόδιον ὑπὸ τῶν ἱππέων ἐφιστάτο, ὥστε μόνον τοὺς βοσκίους τε, καὶ τοὺς ὤμους τῶν ὁπλιτῶν πρὸς τὸ τὰ ὅπλα φέρειν ἐλευθέρους ἀπὸ τοῦ ὕδατος ἀνέχειν, ὁ Καῖσαρ τοὺς ἱππέας ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ πολέμου, πρὸς τὸ τὸ ῥοῦδος αὐτοῦ ῥηγνύειν, καταπάξας, τούς τε πολεμίους εὐθὺς ἐκφοβήσας, ὥσων πᾶν τὸ στρατόμα διαβίβασε. ὅπου ὃν, καὶ κτήνη ἱκανὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς καταλαβών, ἐκ τοῦ στρατιὰν ἐπισιτισάμενος, εἰς τὴν τῶν Σενόνων ἐνέβαλε χώραν.

νς'. Καθ' ὃν τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ Λαβιηνὸς τὸν τῶν Ἰταλίας νεῶν εἰς τὴν Γαλατίαν παρεσκευασμένον ἀναπλήρωμα, ἐν τῇ Ἀγυλλίνᾳ πόλει, φυλακῇ τῶν σκευοφόρων ἑαυτοῦ, καταλιπὼν, αὐτὸς τέσσαρσι σὺν πάγμασιν εἰς τὴν Λευκετίαν, πόλιν τῶν Παρισίων, ἐλθὼν δὲ Σέκανα ποταμῷ ἐν νήσῳ κειμένην, ἤλασεν. οἱ δὲ πολέμιοι τὴν ἐκείνῃ ὁδὸν γνόντες, πολὺ στρατόμα ἐκ τῶν ἀδιοικήτων χώρας σωαγείσαντες, τῶν Καμυλλογένου Αὐλέρκων, καίπερ ἤδη γήρᾳ κεκμηκότα, ὅμως ἀρχὴν τὴν ἐκείνῳ ἐθέσθαι στρατιωτικὰ ἐμπειρίαν, στρατηγὸν πάντων εἵλοντο σφῶν. ὅτε μὲν ἦν σωσιχῆ εἶναι λίμνην, εἰς τὴν Σέκανα ἐμβάλλουσαν, καὶ τὴν εἰς τὴν νῆσον ὁδὸν ἰσχυρῶς ἐμποδίζουσαν, ἐβούλετο ἐρατοπεδεύσασθαι, τοὺς Ῥωμαίους τῆς διαβάσεως ἀποκωλύειν διανοῶν.

νη'. Ὁ δὲ Λαβιηνὸς στρῶτον μὲν μηχανάς τε ποιεῖν, καὶ ἐχάραις τὴν λίμνην πληροῦν, τήν τε ὁδὸν ἀσφαλίζειν ἐπιχειρησάμενος, ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δυσχερὲς εἶναι καταγνοὺς, στυγῆ ἐκ τῆς στρατιᾶς ἐξιὼν, τῇ αὐτῇ, ᾗ συνῆλθε ἐλυλήθει, ὁδῷ ἐπὶ τὴν Νοβιόδυνον πόλιν ἄρμησεν. (αὕτη δὲ ἡ πόλις ἐν νήσῳ ὃ Σεκάνα ποταμοῦ, ὥστε ἐκ τοῦ Λευκετίας ἐρημίᾳ, κεῖται) ὅπως ἀμφὶ τὰς πεντήκοντα καταλαβὼν ναῦς, εὐθύς τε αὐτὰς συζεύξας, ἐκ τῶν ἁλιέων πληρώσας, τῶν πολιτῶν τῷ προσήγματι τούτῳ ἐκφοβηθέντων, ὧν τὸ πλῆθος μέρος ἐκ τοῦ πόλεμον ὑπὸ τῶν Καμυλλογένου παρεκλήθησαν, τὴν πόλιν, ἐδένες αὐτῷ ἀντέχοντος, κατέλαβε. τήν τε ὀλίγην στρατιὰν ὑπὸ τῶν πολεμίων καταλυθεῖσαν γέφυραν ἐποκοδόμησας, τὸ στρατόμα διεβίβασε, καὶ τὸ ποταμὸν ἐπὶ τὴν Λευκετίαν ἤρξατο πορεύεσθαι. οἱ δὲ πολέμιοι ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Μελοδούνου φυγόντων τὸ πρᾶγμα τοῦτο γνόντες, τὴν μὲν Λευκετίαν σώζεσθαι, καὶ πᾶς σώσους γέφυρας διέλυσαν· αὐτοὶ δὲ ἐκ τῶν λίμνης ἐξιλθόντες, σὺν ταῖς τῶν Σεκάνα ὄχθαις κατ' ἀντιπέρας τῆς Λευκετίας τῷ Λαβιηνῷ ἀντιστρατοπεδεύσαντο.

νθ'. Ἐν τούτῳ δὲ ἠγγέλθη ὁ Καῖσαρ ἐν τῇ Γερμανίας ἀπιόντων, καὶ οἱ Ἑδουῖοι ἀπ' αὐτοῦ ἀφίστανται, οἵ τε Γάλλοι νικᾶν ἐλπίζοντες· οἱ μὲν γὰρ Γάλλοι ἀκμάζοις ἀλλογόμενοι, τὸ Καίσαρος ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὁδοῦ, καὶ ὃν Δίγνος ἀπόλεμον ὄντα, ὑπὸ τοῦ λιμοῦ ἀναγκαζόμενον, εἰς τὴν ἐπαρχίαν φεύγειν διϊσχυρίζοντο· οἱ δὲ Βελλόβακοι πρὸς τούτοις τῷ ἀπὸ τοῦ Καίσαρος τῶν Ἑδουίων ἀπίστασιν μεγάλοις, αὐτοί τε οἱ ἐαυτῶν ἄπιστοι τοῖς Ῥωμαίοις ὄντες, στράτομα συναγείρειν, ἐμφανῶς τε πρὸς τὸ πόλεμον παρασκευάζεσθαι τότε ἤρξαντο. ὁ μὲν γὰρ Λαβιηνὸς τοσούτῳ ἄφνω συμβάντι τοῦ πραγμάτων μεταβολὴν ὁρῶν, ἔδοξεν αὐτῷ ἄλλως, ἢ πόδεν, βουλευτέον αὐτῷ εἶναι· τότε τε ὃ τε στρατόπεδον, ὅτε εἰς μάχην τοῦ πολέμιον παρακαλεῖν, ἀλλὰ μόνον τὸ στράτομα ὥσων εἰς τὴν Ἀγενδίκων ἀπάγειν διενοεῖτο. τῇ μὲν γὰρ οἱ Βελλόβακοι, κρατοῦντες τῆς Γαλατίας νομιζόμενοι, τῇ δὲ οἱ Παρίσιοι παρεσκευασμένη τε καὶ παρεσκευασμένη τῇ στρατιᾷ σύσσημος ἐπῆντα· καὶ τὰ αὐτοῦ πάγματα ἀπὸ τοῦ σκευοφόρων πολλοὺς ἀπιχωρίζειν μίσας ποιησαμένου τοσαύτης ἐξαίφνης αὐτῷ ἀπορίας, ἐν μόνῃ τῇ ἀλκῇ τὴν σωτηρίαν κεῖσθαι ἡγεῖτο.

ξ'. Τοῦτο δὲ συνοίσθη, ἐκκλησίαν ὑπὸ τῶν νύκτα ἐποιήσατο, καὶ πᾶσιν τοῖς αὐτοῦ στρατιώτας, ἃ ἐν ἐκείνοις παραγγέλλη, ἐπιμελῶς τε καὶ καλῶς ποιεῖν παρακελευσάμενος, πρὸς μὲν ναῦς, ἃς ἐν τῇ Μελοδούνῳ πόλει, τοῖς ἱππεῦσι Ῥωμαίοις διέδωκεν. ἐκείνοις δὲ καὶ τὸ πολεμίου δύο καὶ τριάκοντα στάδια μὴ τῶν στρατόπεδον φυλακὴν, ἀσείνου, ἐκ σιδηροῦ ἑαυτὸν ἀναμένειν παρεγγείλας, πέμπτῃ μὲν ἀπείρας, εἰς ἃ πάνυ πρὸς τὸ μάχεσθαι ἐλάφρει, ἐπὶ τῷ στρατόπεδον κατέλιπεν· ταῖς δὲ πέμπτῃ ὃ πάγμα τῶν

τῷ τότε λοιπαῖς ἑκκαίδεκα νυκτῶν σὺν πᾶσι τοῖς σκευοφόροις εὐαντία ἔ ποταμοῦ ἐπὶ τὴν παρηγγειλε. πρὸς τούτοις ἦ καὶ ἀκάτια τινα εὗρεν, πᾶσα μεγάλη ῥώμη ἐξήμων εἰς τοὐπίσω ἐπέμψατο. αὐτὸς ἦ μετ' ὀλίγον σιγῇ πρὸς τὰς ἵππους μὴ τελῶν τυγχάνων ἀπῆλθεν.

ξά. Ἐνθοῦτα δὴ αὐτοῦ παραγενομένου, οἱ τῶν πολεμίων κατάσκοποι, παντὶ ἔ πολεμοῦντες, χειμῶνι συμβάντι, ὡσ' αὐτοῦ συνελήφθησαν· τὸ δὴ ἱππικὸν ἐ τὸ πεζὸν ἔ Λαβιηνοῦ, τῶν ἱππέων Ῥωμαίων ταῦτα πραττόντων, οἳ ἐπὶ τοῦτο ὑπὸ ἔ Καίσαρος ἐπέχθησαν, εὐθὺς διεπορεύθη. ἐν τούτῳ ἦ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς πολεμίοις ἀπηγγέλθη, ἐν τῷ τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδα μείζονα ἔ εἰωθότος θόρυβον εἶναι, πολλήν τε στρατιὰν εὐαντία ἔ πολεμοῦ ἀφεστάναι· ἐνταῦθα μὲν δὴ μέγαν κτύπον ἐρετμῶν εἰσακούσας, καὶ ὀλίγον καταπείρων τὰς σκαλιώτας ναυσὶ περαιοῦσθαι. τοῦτο ἦ ἀκούσαντες, ὅτι τὰ ἔ Λαβιηνοῦ πύργματα τειχίζειν ἀφαιροῦσιν, καὶ πάντας τοὺς Ῥωμαίους, τὴν τῶν Ἐδυῶν ἀπίστασιν γιγόντας, εἰς φυγὴν ὥρμησθαι ὑποκοιάζειν ὑπόμιζον, τειχὴ καὶ αὐτοὶ τὴν σφῶν στρατιὰν ἐπιόντες. μιᾷ μὲν δὴ κατ' ἀνδρίαν ἔ τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδα καταλιπόντες, καὶ ὀλίγας πινὰς σκαλιώτας καθ' τὴν Μετόσηδιν πόλιν πέμψαντες, καὶ τούτοις τοσοῦτον, ὅσονπερ πὰς τῶν Ῥωμαίων ναῦς, ὥσελθεῖν παραγγείλαντες, τὸ λοιπὸν πᾶν στράτευμα κατ' ἔ Λαβιηνοῦ ἀνθανῆναι.

ξδ'. Ἅμα ἦ τῇ ἡμέρᾳ πάντες τε οἱ Ῥωμαῖοι διεβεβοσμένοι ἦσαν, ἐ ἡ τῶν πολεμίων φάλαγξ καταφανὴς ἐγίνετο. ὁ μὲν δὴ Λαβιηνὸς τοῖς σκαλιώταις τῶν σφῶν ὀρεσσῖς, σὺν ᾗ τοσούτοις νενικήκεσαν μάχαις, μεμνῆσθαι, ὥσσεπέ τε αὐτὸν παρεῖναι τῶν Καίσαρος, σὺν ᾧ πολλάκις τῶν πολεμίων ἐκράτησαν, νομίζειν παρακελευσάμενος, σημεῖον ἦρε τῆς μαχίης. ἐν ᾗ τῇ πρώτῃ συμπλοκῇ, ἐκ μὲν ἔ δεξιοῦ κέρως, ὅπερ τὸ ἕβδομον τάγμα ἐτέτακτο, οἱ πολέμιοι ἠπήκησάν τε, καὶ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν· ἐν ᾗ ἔ εὐωνύμου, ὅπερ ἦν τὸ πεντεκαιδέκατον τάγμα, τῶν στρατιωτῶν τῶν πολεμίων βέλεσι λαμπρέντων τε, καὶ πεσόντων, ὅμως οἱ λοιποὶ ἐρρωμένως ἐμάχοντο, ἕως εἰς φυγὴν ἐδίδοσαν αὐτῶν ἐτράποντο. αὐτὸς μὲν δὴ ὁ σκείνων στρατηγὸς Καμυλλογῆνος ἐναυξάνετο, καὶ σκείνοις παρεκελεύετο. ἀμφισβήτησε δὴ ἔτι ἔστις τῶν ἀποβάσεως τῶν μαχίης, πρὶν ἐν τῷ εὐωνύμῳ κέρωι πρατόμενα. τοῖς ἔ ἑβδόμου τάγματος σκαλιώταις ἠγγέλθη. ὅτι ἦ τότε ἐκ ἔ ὄπισθεν τοῖς πολεμίοις ἐπήεσαν, ἐ πολλὰς αὐτῶν ἀνῆρεν. ὅμως δὴ ἐδέ τοτε οἱ πολέμιοι εἰς φυγὴν ὥρμησαν, ἀλλ' ἅμα πάντες κυκλωθέντες, καὶ χάρακα ἐν τάξει μείναντες, κατεκόπησαν. ἐν οἷς ἔπεσε καὶ ὁ Καμυλλογῆνος. οἱ ἦ δὴ καθ' τὸ τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδον λειφθέντες, ἐπειδὴ τάχιστα τῷ μάχῃ σωνῆφθαι ἤκουσαν, τοῖς σφῶν ἐβοήθησαν, λόφον τέ τινα κατέλαβον· ἀλλ' ἐδὴ ὅμως τοῖς Ῥωμαίοις ἀντέχειν ἠδυνήθησαν. ὥστε τοῖς σφῶν φεύγουσι μιχθέντες, πάντες, πλὴν τῶν ἔ ἐν τε τοῖς ὄρεσι καὶ τοῖς κάπαις κρυβέντων, ὑπὸ τῶν ἔ Λαβιηνοῦ ἱππέων διεφθάρησαν. τοῦτο ἦ καθεργασάμενος ὁ Λαβιηνὸς, εἰς τὴν Ἀγένδικον, ὅπερ πάντα τὰ ἔ στρατοῦ σκευοφόρα καταλελοίπει, ἐπανῆλθε· ἐνταῦθά τε ὡσὶς τὸν Καίσαρα, σὺν πάσῃ, ᾗ εἶχε, δυνάμει παρεγένετο.

ξγ'. Τῶν δὴ Ἐδυέων, ὡς ἐ ἤδη ἐρρέθη, ἀποστάντων, ὁ πόλεμος ἠυξήθη. αὐτοὶ ἦ πάντοθεν διεπρεσβίνοντο, ἐ ὅσον μὲν φιλίᾳ τε, ἐ δυνάμει, καὶ ὁργυρίῳ ἠδύναντο, τὰς πόλεις ὡσεσπεισῦντο. τὰς ἦ παῶν χεδὸν τῶν Γαλατίας πόλεων ὁμήρους, ἃς ὡσθεν αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ παραπεθήκει, ἔχοντες, τῇ τότε πιμωρίᾳ τὰς ὁμογνωμονεῖν σφίσι μὴ βουλομένας ἐφόβων. ἤτησαν ἦ τὸν Βερκιγετόριγα, ὡσὶς σφᾶς σκεῖνον ἐλθεῖν, ἵνα τὰ σφίσι ὡδὲ ἔ πολέμια ἀνακοινώσαιθ. τότε ἦ παρ' σκείνου πυθόμενοι, ἐχυρῶς διέτειναν, ἔ τῷ παντὶ ἔ πολέμῳ ὡσεσαλείαν σφίσι παραδοῦναι. ἐπὶ ἦ τούτῳ ἀμφόρᾳ γνωμένης αὐτοῖς, πάσης τῆς Γαλατίας σύνοδος ἐν τῇ Βιβράκτῃ πόλει ὡσεβρύη. ἐνταῦθα ἦ πολλοὶ σωῆλθον, καὶ τῶν γειάμων ἔ πράγμασι συγχωρεθέντες, σύμπασιν ἅμα τὸν Βερκιγετόριγα αὐτεπάρχα ἀνεκάλεσαν. ἐν ταύτῃ ἦ τῇ σωόδῳ μόνοι οἵτε Ῥῆμοι, ἐ οἱ Λιγγόνες, καὶ οἱ Τρευῖροι ἀπῆσαν· οἱ μὲν Ῥῆμοι, καὶ οἱ Λιγγόνες, φίλοι τοῖς Ῥωμαίοις ὄντες· οἱ ἦ Τρευῖροι, πρῶτον μὲν πόῤῥω οἰκοῦντες, ἔπειτα ἦ ἐ τοῖς Γερμανοῖς πολεμοῦντες· ὃ καὶ αἴτιον νομίζεται γενέσθαι, ἔ σκείνης μηδετέροις συμμαχίαν ποιήσασθαι. οἱ ἦ δὴ Ἐδυεῖς τοῦτο βαρέως φερόντες, ὅπ ὡσεστάτει ἔ πολέμου σὸκ ἀπεδείχθησαν, τήν τε τύχης μεταβολὴν αἰτῶντες, καὶ τῆς ἔ Καίσαρος ὡσὶς αὐτοὺς εὐνοίας ἰσχυρῶς ἐπιθυμοῦντες, ὅμως ἔ πολέμου ὀξάμενοι, χωρὶς τῶν ἄλλων βουλεύεσθαι σὸκ ἐτόλμων. αἴσχυντες ἦ ἐ Ἐπορεδορὶξ τε, καὶ Βιρειδόμαρος τῷ Βερκιγγέτορυγι ἐπεσήγοντο.

ξε'. Ὁ ἦ Βερκιγγέτορυξ ὁμήρους ταῖς ἄλλαις

λως πόλεσιν ἐπήγειλε, καὶ ῥητήν τινα ἡμέραν
προθείξας, ἐν ταύτῃ πάντας τοὺς ἱππέας πεν-
τεκαιδεκακισχιλίους ὄντας πρὸς ἑαυτὸν συνι-
έναι ἐκάλευε, τῇ παρούσῃ πίζικῇ δυνάμει
δρκεῖν αὐτῷ λέγων· ἃ μὲν γὰρ τὰ τύχης περι-
φόσεως, ἔστε μάχῃ συνάψειν. Ἅμα ὅπ,
ἔφη, τοσαύτῃσι ἵπποις ἔχμεν, ῥᾴδιον ἡμῖν ἔσαι,
τῶτε λῃΐζεσθαι, καὶ ἐπὶ τὰς προσομὰς ἰέναι
τοὺς Ῥωμαίους ἀποκωλύειν. μόνον, ἔφη, ὑμεῖς
τόν τε σῖτον ἀφθονέιρετε, καὶ τὰ οἰκοδομήμαθα
καίετε· μὴ χρημάτων δαπάνῃ, ἀδιάλλακτον
ἐλευθερίαν κτήσεσθε. Ταῦτα δὴ ἔτω ποιησά-
μενοι, τοῖς μὲν Ἐδρσῖσι, καὶ τοῖς Σκυθικοῖς
νοῖς, τῆς ἐπαρχίας τῆ Ῥωμαίων πλησίον οἰ-
κοῦσι, μυρίας πίζας, καὶ ὀκτακοσίους ἱππέας
ἐπήγειλε· ταύτῃ τε τῇ στρατιᾷ τὸ δ' Ἐπορεδό-
ριγος ἀδελφὸν ἐπισπόσας, ὁμόσε τοῖς Ἀλλό-
βροξι πόλεμον ἐπιφέρειν παρήγειλεν. Ἄλλῃ δὲ
τὰς μὲν Γαβάλους, καὶ τὰς προσοίκους Ἀρβέ-
νους, εἰς τὸν τῶν Ἑλβίων χώραν· τὰς δὲ Ῥυθή-
νας τε, καὶ Καδέρκους εἰς τὸν τῶν Ἀρεμόικων τε,
καὶ τῶν Βόλκων ἐμβάλλειν ὁμίλευσεν. ὑδὲν ἧτ-
τον δ' ὅμως λαθραίαις ἀγελείαις τε, καὶ σρεσ-
βείαις τὰς Ἀλλόβριγας ἐπειρῶτο ἀθλαπτόσαι
θαι, ἐς ὕπνῳ δ' ὀλίγον προέδοσαν καὶ τῶν Ῥω-
μαίων πολεμίων πάμπαν ἐπιλαθέσθαι ἐκέλευε·
τοῖς μὲν ἐν αὐτῶν ἄρχουσι χρήματα πολλὰ, τῇ
δὲ πόλει τὸν πάσης τὸ λοιπῆς ἐπαρχίας προ-
σταδείαν ὑπεχνείτο.

ξέ. Πρὸς πάντα δὲ ταῦτα παρεσκευασμέ-
νην μόνον εἶναι ἀπεῖρον δύο καὶ εἴκοσι, ἃς ὁ
Λύκιος Καῖσαρ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπαρχίας συνα-
γαγὼν, πάντη τοῖς πολεμίοις ἀντέτηθι. καὶ
οἱ μὲν Ἕλβιοι τοῖς σφῶν προσχώροις μάχῃ
συνάψαντες, ἠττήθησαν, καὶ Γαΐῳ Βαλερίῳ
Δονοζαύρῳ, τῷ τῶ Καβάρου υἱοῦ δ' ἄρχοντος τῆς
πόλεως, πολλῶν τε ἄλλων πεσόντων, εἰς τὰς
πόλεις ἀπελήφθησαν· οἱ δὲ Ἀλλόβριγες συχνὰ
καθ' ὁ Ῥοδανὸν φρούρια καθισήσαντες, πολλῇ
προθυμίᾳ τε, καὶ ἐπιμελείᾳ τὸν σφῶν χώρων διε-
φύλαττον. ὁ δὲ Καῖσαρ ἐπειδὴ τὰς πολεμίους
ἱππικὰς ἑαυτοῦ κρατεῖν ἑώρα, ὅπ τε, τῶν πολε-
μίων τὰς ὁδὰς πάσας παρατηρόντων, οὐ
ῥᾳδίως προμήθειά τε τῆς ἴσιτείας, καὶ τῆς ἐπαρ-
χίας ὠφελείας ἠδύνατο, εἰς τὸ τῆς πόρου τοῦ
Ῥήνου Γερμανίας, ὃ προσθεν φίλον καὶ σύμμα-
χον τοῖς Ῥωμαίοις ἐπισοίκει, μέρος, ἀγγέ-
λους πεμψάμενος, ἱππέας παρ' ἐκείνων, καὶ
κόφους πίζους, μεθ' ἑαυτῶν μαχεῖς εἰωθό-
τας, περικαλεῖ. ὧν παραχθυομένων, ἐπὶ δὲ
ταῦ ἀκαθοῖς ἵπποις ἐχρῶντο, τῆς τε μονε-
ἀρχων, καὶ τῶ λοιπῶν ἱππέων Ῥωμαίων ἵππους
ἀφελών, τοῖς Γερμανοῖς τότους διέδωκεν.

ξς. Ἐν τότῳ δ' ἤ τε τῶ πολεμίων ἐκ τῆ
Ἀρβέρνων στρατιὰ, καὶ οἱ πάσης τῆ Γαλατίας
ἐπικαλεσθέντες ἱππεῖς πρὸς τὸ Βερκιγκετόριγος
συνῆλθον. πεμπτόλλων δ' τότων ὄντων, ἐπειδὴ
ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἀφῖκτο τῶ Σηκο-
νῶν χώρας ἐπορεύετο, ἵνα ῥᾷον δύναιθο αὐτῇ
βοηθεῖν, ὀγδοήκοντα σάδια ἀπ' αὐτῦ τελχῆ
ὁ Βερκιγκέτορυξ ἐστρατοπεδεύσατο· τάς τε ἐπ-
πάρχους πάντας συγκαλέσας, παρεῖναι τε τ
νίκης καιρὸν ἐδίδασκεν. Φεύγεσι μὲν γὰρ, ἔφη,
εἰς τὴν ἐπαρχίαν οἱ Ῥωμαῖοι, τ τε Γαλα-
τίας ἐξιᾶσιν· ὁ δὲ πρὸς τὴν τῷ παρόντι
ἐλευθερίαν δρκεῖ. ἀλλὰ τῦτο, πρὸς τὸ εἰς
τὸ ἔπειτα πάντα χρόνον τὴν εἰρήνην τε, καὶ ἡσυ-
χίαν ἡμᾶς εἶναι, ὑδὲν ἀνύτει. οἱ μὲν γὰρ Ῥω-
μαῖοι μείζω τῦ παρόντος κρατῦν στρατεύ-
σεις, αὖθις ἐπαναβάσιν, καὶ πολεμῦντες ἡμᾶς
ὑδέποτε παύσοντας. δεῖ δὴν ἐκείνοις ἀμφὶ
τὴν ὁδὸν ἀκολουθήσαντας ἐπιθεῖναι. εἰ μὲν γὰρ οἱ
τῶ Ῥωμαίων πίζοι τοῖς σφῶν σκευοφόροις βο-
ηθεῦσιν, ὃν τότῳ ὁ δυνήσοντας πορεύεσθαι· εἰ
δὲ (ὃ ἀληθῶς εἶναι μᾶλλον συμβήσεται) πὰ
σφῶν χρήματα πάντα ἀπολιπόντες, ἑαυτοὺς
ἀσφαλίζειν ἐπιχειρῦσιν, ἅμα τῶ τε ἐπιτηδεί-
ων, καὶ τῶ σφῶν αἰχμαλώτων ἀποστερήσετε. Φεύ-
γει δὲ τῶ ἱππέων τῶ Ῥωμαίων (ὑδεὶς γὰρ αὐτῶν
προσωτέρω τῆς σφῶν φάλαγος πρεκύψαι
τολμᾷ) ὁ χρὴ ἡμᾶς δεδιέναι. ἵνα δὴ ἔφη,
εὐθυμότερον τῦτο ποιῆτε, πᾶσιν τῶν ἡμε-
τέρων ἐκ τῆ στρατιᾶς ἐξάξω, ἵνα μᾶλλον οἱ
πολέμιοι ἐκφοβηθῶσιν. Ταῦτα μὲν δὴ ἀνῳ-
σμένους οἱ ἱππεῖς, πάντες συνιβόησαν, ὁσιω-
τάτω δεῖν ψηφίσασθαι ὅρκῳ· μὴ τῦτον ἐν οἰ-
κῳ δέχεσθαι, μήτε αὐτῷ ἔτε προς τοὺς ἑαυτοῦ
παῖδας, μήτε προς τοὺς γονεῖς, μήτε γε προς
τὴν γυναῖκα εἰσόδον εἶναι, ὅσις ἐ δὶς ἀφ-
μίσης τῆ τῶ Ῥωμαίων φάλαγος ἐκλείσθε.

ξζ. Τότων μὲν δὴ δοξάντων, πάντων τε
παυτὸ ὁμόσαι ἀναγκασθέντων, τῇ ὑστεραίᾳ
τελχῆ ἡ ἵππος διεμερίσθη. καὶ αἱ μὲν δύο
φάλαγες ἐκ τῆ δύο πλαγίων τοῖς Ῥωμαίοις
προσῆλθον· ἡ δὲ ἑτέρα ἐκ μεσότητος τὸν ὁδὸν
αὐτοὺς ἀπεκώλυε. τότε δὴ τῷ Καίσαρι ἀγ-
γελθέντος, αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ ἵππον τελχῆ
ἐποιήσατο. τότε δὴ χθυσμὸν, πάντοθεν ἅμα
μάχη ἐγένετο. κατέμενεν μὲν γὰρ ἡ τῶ Ῥω-
μαίων φάλαγξ, καὶ τὰ σκευοφόρα ἐν μέσῳ
τῶ παγμάτων σωληροίθησαν. εἰ δέ τε τοὺς
ἑαυτοῦ πονεῖν, ἢ ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶ πολεμίων πέ-

ζεως ὁρᾷν ὁ Καῖσαρ, σύνταγμα τάττει σημεῖα, καὶ τὴν φάλαγγα ἰέναι κέλευεν. ὃ καὶ τοὺς πολεμίους, ὃ μὴ δύναιντο ἐπιδιώκειν, ἀπεκώλυε, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἐλπίδα βοηθείας ἐνίει. τέλος δ' ἀγχιμαλὲς ἐπὶ πολὺ τ μάχης γεγενημένης, οἱ Γερμανοὶ ἐκ δ δεξιᾶ πλαγίᾳ λόφου τινὰ καβαλαβόντες, τοὺς πολεμίους ἔτρεψαν, καὶ αὐτοὺς εἰς φυγὴν ὁρμήσαντας, μέχρις ἐπὶ τ ποταμὸν, ὅπερ σὺν τῇ πεζικῇ δυνάμει ἦν ὁ Βερκιγγέτορυξ, καβαλικάσαντες, τὸ πλεῖστον αὐτῶν διέφθειραν. ἔνθα δὴ οἱ λοιποὶ, μὴ κυκλωθῆναι, φοβηθέντες, εἰς φυγὴν ἐ αὐτοὶ ὥρμησαν. ἐνταῦθα ὁ πολὺς ἵππων τε, καὶ ἀνδρῶν ἐγένετο φόνος, πρός τε εὐηλυσίαν τοῦ Ἐδουσίου ἐν τῇ φυγῇ συληφθέντες, ὡς τ Καίσαρα ἀπήχθησαν· πρῶτος μὲν Κότος, ὁ ἵππαρχος, ὃς ὡς τ Κομβικτολιτάνην ἐν ταῖς ὀλίγῳ ὡρῶσιν ὁρχιερεσίαις ἐστασίαζεν· δεύτερος ὁ Καβαρῖνος, ὃς μὴ τὴν τῶ Λιταβίκου ἀπὸ τ Καίσαρος ἀπόστασιν τῇ τ Ἐδουσίων πιζικῇ δυνάμει ἐπισάθη· τρίτος δὲ καὶ ὁ Ἐπορεδόρυξ, ὃ σφίσι στρατηγῶν ὀλίγῳ πρόσθεν οἱ Ἐδουσιοὶ πρὸς τοὺς Σεκανοὺς τὸν πόλεμον ἐπεποιήκεσαν.

ξή. Φυγούσης δ' ὡς εἴρηται πάσης τῆς τῶν Γάλλων ἵππου, τὴν ἑαυτοῦ στρατιὰν ὁ μὲν Βερκιγγέτορυξ, ἣν ὁ δ στρατόπεδόν ἐξήγαγε, τότε εὐθὺς ἀπῆγε· ταχύ τε εἰς τὴν Ἀλεξίαν (πόλις δ ἐστὶν αὕτη τ Μανδυβίων) ἤρξατο πορεύεσθαι, τοῖς τε σκευοφόροις ταχὺ δ στρατοπέδου ἐξιέναι, καὶ ἑαυτὸν ἐπιδιώκειν παρήγγειλε. ὁ δ Καῖσαρ τὰ ἑαυτοῦ σκευοφόρα εἰς τὸ πλησίον ὄρος ἀγαγὼν, δύο μὲν τάγματα φυλακῇ τούτων κατέλιπεν· αὐτὸς δὲ, ὅσον ἡδύναθ καθ' τ καιρὸν, τοὺς πολεμίους ἐπιδιώξας, τρισχιλίους τε μέσους αὐτῶν ἐκ τ ὀπισθοφύλακος καθικόμενος, τῇ ὑστεραίᾳ πρὸς τὴν Ἀλεξίαν ἐστρατοπεδεύσατο· τὸν δὲ ὄπισθεν αὐτῆς σκοπιὰν μόνον, καὶ τοῖς πολεμίοις φόβον ἐμβαλὼν, ὅπ ἡ ἐκείνων ἵππος, ᾧ μέρει τ στρατιᾶς μάλιστα ἐθαῤῥεῖτο, διέφθαρτο, τούς τε ἑαυτοῦ στρατιώτας πρὸς τ πόνον ὑπομαλακισάμενος, τὴν Ἀλεξίαν, ἁλῶναι διενοήθη.

ξθ'. Αὕτη δ ἡ πόλις ἐν ἀκροωνυχίᾳ ὄρους ὑψηλοτάτου κεῖται, ὥστε εἰ μὴ μακροχορηγίᾳ πολιορκήσῃ σὐκ ἔστιν ἁλῶσιν. τὸ δ ὄρους τούτου τὴν πέζαν δύο ἐκ δύο μερῶν ποταμοὶ ἔκλυζον. πρόσθεν δ τ πόλεως πεδιὰς ἀμφὶ τοὺς τέσσαρας ἐ εἶχεν σταδίους τὸ μῆκος ἦν. τὸ δ λοιπὸν πᾶν τ πόλεως μέρος λόφοι, ἐ πολὺ ἀλλήλων διεστῶτες, καὶ ὁμοιοι τὸ ὕψος, ἐφεῖχον. ὑπὸ δ τὸ τεῖχος, τὸ δ ὄρους μέρος ὡς ἀνατολὴν κείμενον, οἱ Γαλλοι τῇ σφῶν στρατιᾷ ἀνεπλήρωσαν, πάφορον τε, καὶ τεῖχος ἐξ ποδῶν τὸ ὕψος ἐνεβάλλοντες. ταύτης δ τ ὀχυρώσεως, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ἐποίουν, ἡ περίοδος συνεπίπτοντος ἐξ σταδίων ἐγένετο. τὸ δ αὐτῶν στρατόπεδον ἐν ἐπιτηδείοις ἔκειτο τόποις, ὑπ αὐτῷ τε φρουρίᾳ εἰκοσιπέχει ἐπεποίηντο· ἐν οἷς ἡμέρας μὲν, φρουραὶ, μή τις ἄφνω ὑπὸ τ πολεμίων γένοιτο ἔξοδος, νυκτὸς δ, φυλακαὶ ἐκαναὶ ἐνῆσαν.

ο'. Τότε δ πλειστέντος ἔργου, ἱππομαχία ἐν τῷ προειρημένῳ πεδίῳ ἐγένετο. ἐρρωμένως δ' ἐπὶ πολὺ ἀμφοτέρων μαχεσαμένων, ποτοῦσιν ἤδη τοῖς ἑαυτοῦ τὸν Γερμανὸν εἰς ἐπικουρίαν ἐπεπέμψατο, καὶ τὰ ἑαυτοῦ τάγματα, μὴ τὸ τ πολεμίων πεζὸν ἄφνω ἐπέξελθοι, ἐξῆγε. τ δὲ δὴ ταγμάτων ἐξελιλυθότων, τοῖς μὲν Καίσαρος ἵππεῦσιν ὁ θυμὸς ηὐξήθη· οἱ δ πολέμιοι εἰς φυγὴν τραπέντες, αὐτοὶ ἑαυτοῖς τῷ σφῶν πλήθ ἐμποδὼν ἦσαν. οἱ δ Γερμανοὶ θρασέως ἐως ἐ αὐτῶν ἐρύματος ἐπισπόμενοι, πολλοὺς ἀπέκτειναν. ἔνιοι δ τ πολεμίων τὰς σφῶν ἵππους καταλιπόντες, τὴν πάφορον, καὶ τὸ τεῖχος ἐβαίνειν ἐπιχείρουν. τότε δ' ὁ Καῖσαρ τὰ, ἃ ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐξήγαγε πάγματα, ὀλίγον προὐκίνησεν· ὥστε μᾶλλον ἔτι οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ Γάλλοι ἐδειλιάσθησαν. τοὺς μὲν δὴ Ῥωμαίους σφίσιν ἄφνω ἐπιπεσεῖσθαι νομίζοντες, οἱ μὲν αὐτῶν εὐθὺς ἐπὶ τὰ ὅπλα ἔθεον· οἱ δ καὶ πιφοβημένοι, εἰς τὴν πόλιν εὐθὺς εἰσεπήδησαν. ἔνθα δὴ ὁ Βερκιγγέτορυξ, μὴ γυμνώτο τὸ ἑαυτοῦ στρατόπεδον δείσας, τὰς τ πόλεως πύλας κλείσας ἐκέλευσεν. πολλοὺς μὲν δὴ τ πολεμίων ἀποκτείναντες, παμπόλλους τε ἵππους λαβόντες, οἱ Γερμανοὶ ἀνεχώρησαν.

οά. Ὁ δ Βερκιγγέτορυξ, σχεδὸν ἢ τοὺς Ῥωμαίους τὰς ὀχυρώσεις πελάσαι, πᾶσιν τοῖς ἑαυτοῦ ἵπποις νυκτὸς ἀπέπεμψατο, συνειλάμενος αὐτοῖς, εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν ἥκασιν ἀπόντας, πάντας τοὺς σὺν στρατεύσιμοι ἡλικίας ὅλους συναθροίζειν. Ταῦτα δ' ἐντειλάμενος αὐτοῖς, τὰ ἑαυτοῦ εἰς ἐκείνους εὐεργετήματα ἔδειξεν, ἱκετεύων αὐτοὺς τ ἑαυτοῦ σωτηρίας ἐπιμελεῖσθαι, μήτε τοῖς πολεμίοις παραδοῦναι. Εἰ μὲν γὰρ, ἔφη, ὧν ὑμῶν ἐντέλομαι ἀμελεῖτε, εὖ ἴστε, ὅτι ἀνδρῶν ἐκλεκτῶν ἐπτὰ μυριάδες σὺν ἐμοὶ ἀπολοῦνται. ἐπιτήδεια δ' ὀλίγα εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἔχω· ἀλλὰ ὅμως σὺν τούτοις ὀλίγῳ πλεῖον δυνήσομαι ἀνέχεσθαι, φειδόμενος.

Ταῦ-

ταῦτα μὲν ἓν σκείνοις ἐπ|ελέλα, ἢ ἅπω ἡ τ' Ῥωμαίων ἐπτέλεσ ὀχύρωσις, νυκτὸς σκείνης διεπέμψατο. μ|ᾷ ὃ ταῦτα, πρῶτον μὲν πᾶσι πάντα, ὧν ἔχοιεν σῖτον, ὡς ἑαυτὸν αὐτὸ ἀποφέρειν πυρήγσειλεν, ἢναγκε ζημίαν ὡσεσθαι τοῖς ὧδε ἀπείσουσι. κ| τὰ μὲν βοσκήμαθ (ἦσαν ὃ πολλὰ σκ τ Μανδυβίων ἀχθέντα) κατ' ἄνδρας διέδωκε· τὸν ὃ σῖτον πάνυ σπανίως διεμέριζε· ὡς τούτοις ὃ πᾶν τὸ ἐρᾴτδμα, ὃ ὡσὶ τ πόλεως παρείπεξε, εἰς τὸν πόλιν εἰσήγαγον. ὕτω μὲν ἓν τὸν σκ τ Γαλατᾶς μικρὸν μ|ᾷ τελάκοντα ἡμέρας ἐλεύσεσ ἐπικερέλαν ἀναμένειν, κ| ὡς τὸ σὺν τούτῳ τ πόλεμον ὡς τὰς Ῥωμαίας ποιεῖσ παρεσκευάζετο.

οδ'. Ταῦτα ὃ ὡ|ᾷ τε τ αὐτομόλων, κ| τ καλασκόπων μαθὼν ὁ Καῖσαρ, τοιᾶδε τ| ῥηθησομένῳ πρόπῳ τοιαύτας ὀχυρώσεις ἐποιήσατ|. πρῶτον μὲν τάφρον, τὸ μὲν βάθος ποδῶν εἰκοσι, ὀρθίοις πλαγίοις, ὤρυξε. ταύτης δ τὸ γήπεδον τοσοῦτον εἰς ὖρ| ἔτγεν, ὅσον κ τὰ ἄνω χείλη ἀπ' ἀλλήλων διεῖχσιν. ταύτ| ὃ τ' ἄλλα ὀχυρώμαθ| ἀπὸ ταύτης τ τάφρε τρία στάδια ἐποιήσατ|· ἵνα μὴ (αὐτοῦ τοσοῦτο διάσημα πρελαβόντ|) ῥαδίως πᾶν τὸ ἔργον πλήθ| πραλωτῶν δύναιτ| κυκλῶσ|, μή τ' αὖ οἱ πολέμιοι τ| σφῶν πλήθ|, ἢ νυκτὸς ἐξ ἀπροσδοκήτ| προσβάλοιεν, ἢ μεθ' ἡμέραν βέλη εἰς τὰς Ῥωμαίας, ἀμφὶ τὸ ἔργον ἔχοντας, δύναιντ| ἀφιέναι. τοῦτο μ|ν ἓν τὸ διάσημα διαλιπὼν, δύο ἑτέρας τάφρας, τὸ μὲν εὖρ| ἑκατ| ποδὰς, ταυτὸ ὃ τ|ᾷ προτέρᾳ ὕψος ἐχούσας· ταύτας τι (ἅπε δὴ ἐν σκείνῳ τ| τόπῳ πεδιάδ| ὔσης) ὕδατ| σκ ἔ πλησίον ποταμοῦ παραγαγὼν, ἀνεπλήρωσε. μετὰ ὃ ταύτας χῶμά τε, κ| ἔρυμα δυοκαίδεκα ποδῶν τὸ εὖρ|, κατεσκεύασε· ᾧ ἐχάραν τι, ᾧ ἐπάλξεις, μεγάλας τε σάλικας προσενεγκόντας, ἢ τὸ, τι χῶμα ᾧ ἀπ' ἀλλήλοις σωνῆπτ|ν, ὡσπερήκειν, ἵνα τῶν τοῖς πολεμίοις, τᾶ μὴ ῥαδίως δύναιτ| ἀναβαίνειν, ἐμποδὼν γένοι|. ἐπειτα ὃ πύργους παντὶ τ| ἐρύμαθ| προσεπεδόμησεν, πόδας ὀγδοήκοντα ἀπ' ἀλλήλων ἀφεστῶτας.

οε'. Ἦν δ|' ἐν τούτῳ ἀναγκαῖον τὴν τῶν Ῥωμαίων δύναμιν ἔν τι τ| ξυλεύειν, κ| προνομεύειν, τοσοῦτό τε ὀχυρώμαθ| οἰκοδομεῖν, ἐλαπτόμεναι, ὅτι πόῤῥω ᾧ σραθπέδε οἱ σραλῶται ἐπὶ τοῦτοις ἐζήεσαν· ὥστ σύνοπτοι οἱ Γάλλοι εἰς τὸ χαράκωμα παρελύειν, κ| σκ τ πόλεως ἀθ| πολλῶν πυλῶν, ἐξόδους βιαίας ποιεῖσθαι ἐπιχειρεῖντο. διὸ ὁ Καῖσαρ ταύτῃ τ|ᾷ ὀχυρώσ| τὶ προσθετέον εἶναι σύμισεν, ἵνα κατ' ἐλάττονα σραλωτῶν ἀριθμὸ| οἷόν τε εἴη ἀθφυλάτεσθ|. πρῶτον μὲν ἓν τελέχεων τὰς ἀσθενεστέρας κλάδας ἀποτεμὼν, ἔπειθ| δὲ τ' ἄκρα ἀπεξέσας τε, κ| τὰ ἄκρα ἀπεξύνας, συνεχεῖς πάφρας, πέντε ποδῶν ὑψ| ἐχούσας, ὤρυτ|εν· σιλοῦτό τε ταῦτα τὰ τελέχη, σὺν τ κλάδων μόνον ἀναφανούμενα, ἐμπήξας, κάτωθεν ἀλλήλοις συνέδει, μὴ ῥαδίως ἀναπαθεῖεν. ἦσαν μὲν ἓν τούτων τ τελεχῶν πέντε τάξεις· ἢ οἱ εἰσόντες, ἑαυτὸς εἰς τὰς τὰς ὀξυτάτας σκείνας σαυρὰς σύιδνον. ταύτας μὲν τὰς τάξεις, Κίππους οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεκάλεν· ὠφέθεν ὃ τούτων τ τάξεων, βόθρους πλαγίους, ὀρθίοις πάντοθεν τίχοις, τρεῖς πόδας τὸ ὖψ|, ὤρυτ|ε, καθ' μικρὸν εἰς ἄνω ἀπεξυμμένους· σιλοῦτό τε δεκὰς σρογγύλας, ὡς μηθ τὸ πάχ|, εἰς τὰ ἄκρα ὃ ἀπεξυμμένους, κ| πεπυρωμένους, σιέει, ὃ πλεῖον τεσσάρων δακτύλων ἀνεχούσας· ἄμα ὃ ὡσὶς τὸ περεῖν τι, κ| βεβαιεῖν ταύτας, πρὸς τὸ γήπεδον τρεῖς πόδας γῆς ἐπιχώννυσ· ὁ δὲ λοιπὸς βόθρ| πρὸς τὸ πλὶ σιέδραν καλύπτειν φρυγάνοις σκαλύπτετο. τούτ| μὲν ὃ εἰδ| ὀκτὼ ἦσαν τάξεις, τρεῖς πόδας ἀλλήλων διεχούσας. τοῦτο μὲν τὸ εἰδ| πλὶ πρὸς τὸ ἄνδος ὁμοιότατ| οἱ Ῥωμαῖοι σκάλυν. πρόσθεν ὃ τούτων τ ὀκτὼ τάξεων, σαυρὰς, ποδὸς μήκ| ἔχοντας, ἁρπαζώνας σιδηρᾶς σιείς, πυλελῶς σὺν τῇ γῇ ἐνεπήγνυσ. ὀλίγον τε ἀθ|ς ἀθφλιπὼν, παντοθεν ἐνεπήγνυσ. ταύτας ὃ τὰς τάξεις Σπιμύλιος σκάλυν.

οσ'. Ταῦτα μὲν ἓν ποιησάμεν| ἐν τόποις, ὡς ἠδύναθ|, ἐπιτηδειοτάτοις, ἑκατὸν καὶ δυώδεκα σάδια σελαβὼν, ὁμοίας ᾧ αὐτοῦ εἶδος ὀχυράσεις, κατ' ἀνατίας ταῖς ὡσέραις, καθ' ᾧ ἐξῆθεν πολεμίοις ἐποιήσατ|· ἵνα μὴ (εἴ ἄπως συμβαίη) αὐτοῦ ἀπελθόντ|, μηδ' μέρα πλῆθ| δύναιθ| εἰς τὰς ὀχυρώσεις βίᾳ παρελέναι. μὴ δ|' αὖ ἐπικινδύνως σκ ἔ χαραμκώμαθ| ἐξελθεῖν οἱ Ῥωμαῖοι ἀναγκασθεῖεν, ἕκασον εἰς τριάκοντα ἡμέρας σῖτον εἰς τὸ στρατόπεδον ἑαυτῷ συνελθεῖν παρήγγειλε.

οέ. Ἐν τούτῳ δὲ οἱ Γάλλοι εἰς σκλησίαν τοὺς δυνατωτάτους συναθροίσαντες, πάντας μὲν τοὺς ὅπλα φέρειν δυναμένους (ὡς σιέλευεν ὁ Βερκιγγάτορυξ) ἐ συνεκάλεσαν· ῥητὸν ὃ πανὸ ἀριθμὸν ἑκάσας τὰς πόλεσιν ἐπήγγειλαν, μὴ τοσοῦτον συναθροίσαντες πλῆθ|, μήτε μετελάζειν αὐτοὺς, μήτε αὖ διακρίνειν ἕκασος τοὺς ἑαυτοῦ, μήτε ἱκανὴν προσομὴν ἔχειν δύ-

καιντο. πρῶτον μὲν ἓν ἐπῆγείλαν τοῖς μὲν Ἑδειῦσι, καὶ τοῖς σφίσιν συμμάχοις, τοῦτ' ἔστι, τοῖς Σεκουανοῖς, καὶ τοῖς Ἀμβιβαρήτοις, καὶ τοῖς Αὐλέρκοις, τοῖς τε Βρανουίοις, καὶ τοῖς Βρανηουίοις, τοῖς τ' ἄλλοις, φαλαύτας τρισμυρίας καὶ πυζακισχιλίας· τοῖς δ' Ἀρβίερνοις, καὶ τοῖς Ἐλευτέρνοις, καὶ τοῖς Καδύρκοις, τοῖς τε Γαβάλλοις, καὶ τοῖς Βελλαυνίοις, (ἅπαντες γὰρ οὗτοι τοῖς Ἀρβίερνοις εἰσὶ) Σίνωσι δὲ, καὶ Σεκουανοῖς, καὶ Βιτελλίοις, Σαίντωσί τε, καὶ Ῥηγνοῖς, καὶ Καίρεσι, δωδεκακισχιλίας· Βελλοβάκοις δὲ, μυρίας· Λεμοβίκοις δὲ, μυρίας· Πίκτωσι δὲ, καὶ Τέρωσι, καὶ Παισίοις, καὶ Ἐλουητίοις, ὀκτακισχιλίας· Σηκοσιάνοις, Ἀμβιλάτοις, Μεδιομάτρικοις, Πετροκορίοις, Νιτιοβρίγεσι, πυζακισχιλίας· Αὐλέρκοις, Καινομανοῖς, πυζακισχιλίας· Ἀτρέβασι, πτερακισχιλίας· Βελλοκάτοις, Λεξοβίοις, Αὐλέρκοις, Ἐδούρωσι, τρισχιλίας· Ῥαυρακίοις, καὶ Βοίοις, διακισχιλίας· πάσας δὲ ταῖς πόλεσι ταύτας τὰς Ὠκεανοῦ, τεσσάρακοντά τ' ἄσας, τῇ τε ἐπιχωρίῳ Ἀφαλίκτῳ Ἀρμορικαῖς καλουμέναις, ὧν εἰσὶν αἵ τε Κυριοσόλιτοι, καὶ οἱ Ῥεδονεῖς, Ἀμβιβάρειοί τε, καὶ Καλήτες, οἵ τε Ὀσισμίοι, οἵ τε Λεμόβικες, καὶ οἱ Οὐνέλλοι, τούτοις μὲν ἓν ἑξακισχιλίας ἐπῆγείλαν. ἐκ πάντων δὲ τῶν στρατευσιμωτάτων ἐθνῶν μόνοι οἱ Βελλόβακοι τὴν ἐπαγγελθεῖσαν σφίσιν ἀριθμὸν οὐκ ἐπεμψαν. ἔφασαν γὰρ ἑαυτοὺς πολεμήσειν Ῥωμαίοις, καὶ οὐκ ἐθνικὸς ἔσεσθαι· ὅμως δὲ, δεηθέντος αὐτοὺς Κομμίου, Ἀφ' ἑαυτοῦ ὡς σφίσιν φιλίαν διακισχιλίας ἔπεμψαν.

ος'. Τούτων μὲν τῷ Κομμίῳ, ὡς καὶ προείρηται, πιστοτάτῳ τε, καὶ χρησιμωτάτῳ ἐσέσθαι ἐν τῇ Βρεττανίᾳ ἐνέκρινε ὁ Καῖσαρ. ὥστε ὁ Καῖσαρ Ἀφ' οὗτοι τὴν ἐκείνου πόλιν ἀπλῆ εἶναι ἐκέλευσε, καὶ τὰ τε τείχη καὶ τοὺς νόμους τῇ πόλει ἀπέδωκε, καὶ ἐκείνῳ τοὺς Μορίνους προσέταξε. τοσαύτη δ' ὅμως πάσης τῆς Γαλατίας ὁμογνωμονία, τήν τ' ἀρχαίαν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν παλαιὰν δόξαν ἀπολαβεῖν ἕνεκα, ἐγένετο, ὥστε καὶ τῇ τοῦ εὐεργέτου, καὶ τὰ φιλίας μνήμην αὐτοὺς προτρέπεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ νῦν καὶ δυνάμει καὶ τὸν πόλεμον ἀναδύζειν, συναθροίσαντας ἀπαντᾶς μὲν ἀμφὶ τὰς ὀκτακισχιλίας, πεζῶν δὲ εἴκοσι καὶ τετρακισμυριάδας. αὐτὴ μὲν ἡ δύναμις ἐν τῇ τῶν Ἑδειῶν χώρᾳ συνελέγη, ὅ, τε ἐκείνων ἀριθμὸς ἐξεπλήσθη, ἄρχοντές τε ἡρεῦντο· καὶ τῷ Κομμίῳ Ἀτρεβατίῳ, καὶ τῷ τε Βιρομάρῳ, καὶ τῷ Ἐπορεδορίγι, Ἑδειῦσι, καὶ τῷ Βεργασιλαύνῳ Ἀρβίερνῳ, συγγενεῖ δὲ Βερκιγετόριγος, πᾶσι ἡ δύναμις παρεδόθη· τούτοις τε ἄνδρες ἐκλεκτοὶ ἐκ τῶν πόλεων ἐδόθησαν, ἵνα σύμβουλοι ἐκείνοις δὲ πολέμου γένοιντο. πάντες μὲν ἦν φαιδροὶ, καὶ θαρροῦντες ἐπὶ τῷ Ἀλεξίᾳ ἐπορεύοντο· ἐκείνων τ' ἐλπὶς ἦν, ὅσης τῷ ὄψιν μόνον τοσοῦτο πλήθους τοὺς Ῥωμαίους ἀνίξεσθαι ἐνόμιζε, καὶ ταῦτα ἄλλως τε μάχης ἀμφισβητήτου ἐσομένης, καὶ ἐκ μὲν τῆς πόλεως ἐξόδου μακρομόχθου, ἔξω δὲ τοσούτου πλήθους ἱππέων τε καὶ πεζῶν ὁρωμένου.

οζ'. Οἱ δ' ἐν τούτῳ ἐν τῇ Ἀλεξίᾳ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πολιορκούμενοι, ἤδη ἀφαβάσης τῆς ἡμέρας, ἐπὶ τῇ τῶν σφῶν βοήθειαν ἀπέμενον, ὡσὰς τούτους δὲ πάντα τὸν σύνδρομον ἔτι ἐξαναλώσαντες, ἐκ εἰδότες τε τὰ ἐν τῇ τῶν Ἑδειῶν χώρᾳ πραττόμενα, ἐκκλησίαν συναθροίσαντες, περὶ τῆς ἀποβάσεως τῶν σφῶν τύχης ἐβουλεύοντο. τέλος δὲ ποικίλων λεχθεισῶν γνωμῶν, (τοῖς μὲν ἦν ἀπρόσχρηστον, τοῖς δὲ ἐν ᾧ ἔτι ἡδύναντο ἐξιτέον εἶναι ἐδόκει) ἐκ ὑπολαβεῖν εἶναι ἢ δὲ Κελτογνάτου δημηγορία ἡμῖν δοκεῖ, Ἀφ' οὗτοι ἐκείνου μεγάλην τε καὶ ἀνοσιωτάτην ὠμότητα. ὅστις μὲν γὰρ τῷ γένει ὢν λαμπρὸς ἐν τοῖς Ἀρβίερνοις, τοιάδε ἔλεξεν. Ἀλλ' ὦ ἄνδρες, ἔφη, ἐγὼ μὲν περὶ τῆς ἐκείνου γνώμης λίαν οὐ αἰσχροπάτρωι δουλείαν τῇ προστηγορίᾳ προσχρήσεως καλῶν. τούτους μὲν γὰρ ἔτι δεῖν πολίτας νομίζεσθαι, ἔστι εἰς ἐκκλησίαν δεῖν αὐτοὺς συγκαλεῖν μοι δοκεῖ. ἐγὼ δὲ περὶ τούτων ἐθέλω Ἀφαλέσθαι, οἳ ἐξιέναι κελεύουσι, ἐν οἷς ἔτι δοκεῖ εἶναι ἡ μνήμη τῶν ἡμῶν παλαιὰς ἀλκῆς. τὸ μὲν γὰρ ἐ δύνασθαι ὀλίγον χρόνον ἐνδεικνύοφέρειν, τοῦτο θυμοῦ ἐστὶ μᾶλλον ἢ ἀνδρὸς ἀλκή· καὶ πλείους, οἱ ἑαυτοὺς τῇ δικαίᾳ ἐγχειροῦντες, εὐρίσκονται· ἢ οἱ μετέλεως λύπλιν ὑποφέροντες. ὅμως δὲ καὶ ἐγὼ ταύτην τὴν γνώμην ἀποδεχοίμην, (τοσοῦτον γὰρ παρ' ἐμοὶ ἰσχύει τὸ ἀξίωμα) εἰ ἐδέμιαν ἄλλην ἔ ἡμῶν δυνάτε ἐκ τούτων συμβησομένην ὁρᾶν. ἀλλ' ἐν τῇ βουλεύεσθαι πάσης τῆς Γαλατίας φείδεσθαι, ἣν εἰς ὑμῶν βοήθειαν παρεστήσατο. ἵνα γὰρ θυμὸν ἔχειν τοὺς ἡμῶν συγγενεῖς τε καὶ προσήκοντας δοκεῖτε, ὀκτακισμυρίων ἀνδρῶν ὁμοῦ Ἀφαιρεθέντων, εἰ χρεὼν ἐν αὐτοῖς τοῖς τῶν προνευμένων σώμασι μάχεσθαι τοὺς Ῥωμαίοις συναίρεσθαι ἀναγκάζονται; μὴ ἓν τούτοις τῶν ὑμῶν βοηθείας στερεῖτε, οἳ τῶν ὑμῶν σωτηρίας ἕνεκα ἔ σφῶν κινδύνου ἠμελήσαν· μήτε τῇ ὑμῶν ἀφροσύνῃ τε, καὶ ἀνοίᾳ, ἢ θυμοῦ ἀσθενείᾳ πᾶσαν τὴν Γαλατίαν ἀόκητόν τε, καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ

τῳ δηλείᾳ καταλείπῃ. ἢ ὅπ ἐν τῇ ῥητῇ ἡμέρᾳ σὺν ἦλθον, ἀεὶ τ ἐκείνων πίστεώς τε, ἓ σωφροσύνης ἀμφισβητεῖτες. πῶς γὰρ ἂν ἕνεκα τῶν Ρωμαίων ἀεὶ τὰς ἰδίας ὀχυρώσεις καθ' ἑκάστην ἔχειν νομίζετε; ἢ τερψεως σφῶν ἕνεκα; εἰ μὲν ἓν τοῖς ὀκείνων ἀγαθοῖς ἀεὶ τ αὐτῶν ἀφίξεως γινώσκειν, τ Ρωμαίων πάσας τὰς ὁδὸς παραπεφύκοτων, τοῖς γᾶν Ρωμαίοις μαίρυσι χρῆσθε· οἳ ἡμέρας π ἓ νύκτως, τῇ ἐκείνων ἐφορμῇ πεφοβημένοι, ὀχυρώσεις ποιοῦντις Δημοκλῆσι. τοιγαροῦν ἐγὼ συμβουλεύω ποιεῖν, ὃ οἱ ἡμῶν πρόγονοι ἐπὶ Β τ τε Τευτονῶν, ἓ τ Κίμβρων πολέμου, ἐν ὑδενὶ τῷ νῦν πολέμῳ ὁμοίῳ, ἐποίησαν. ὅτοι μὲν γὰρ εἰς τὰς πόλεις ἐξελαθέντες, ταύτῃ π τῇ νῦν εὐδείᾳ, ὡς ἡμεῖς, πιεζόμενοι, τοῖς τ Δημ τῶν ἡλικίαν πρὸς τ πόλεμον ἀχρήστων σώμασι, ἐτοφίσαν, ἑαυτούς τε τοῖς πολεμίοις ὑ παρέδωκαν. ὃ παράγμα ἐμοῦ ἓ ἐνδεέστερον σὺν ἔχοιμι, ὅμως τ ἐλευθερίας ἕνεκα τοῦτο ποιεῖν, ἓ πρὸς τύτοις τοῖς ἐσομένοις παραδόναι κάλλιστον νομίζοιμι. τί γὰρ ὅμοιον τύτῳ τῷ νῦν πολέμῳ ἐγένετο; οἱ μὲν γὰρ Κίμβροι τῶν Γαλατῶν ἅπασαν πορθήσαντες, πολλά τε βλάψαντες, ὅμως ἐκ τ ἡμῶν χώρας τέλος ἐξῆλθον, εἰς ἄλλην τε ἀπῆλθον, ἡμῶν τύς τε νόμους, καὶ τῶν χώραν, ἡμᾶς τ αὐτὺς ἐλευθέρους καταλιπόντες· οἱ δὲ Ρωμαῖοι τί ἄλλο ζητοῦσιν, ἢ ἐθέλουσιν, ἢ ἓς τῇ πάντων φήμην γηναιοπάτας τε, ἓ ἐν πολέμῳ κρατήσας ἔγνωσαν, τύτων ἓν τε τῇ χώρᾳ καὶ ἐν ταῖς πόλεσι καταμένειν, αὐτοῖς τ ἐκείνοις ἀδιάλειπτον δηλείαν ἐπιτίθειν; ἄλλως γὰρ ὑ πώποτε ἐπολέμησαν. εἰκὸς μὲν γὰρ, ἔφη, ἃ τοῖς πορρωτέρω ἔθνεσι ποιοῦσιν, ἀγνοεῖτε, καίτοι τῶν πλησίον Γαλατίαν. αὐτῶν μὲν γὰρ εἰς ἐπαρχίαν καταστήσαντες, τύς τε αὐτονόμους, καὶ ἐλευθέρους εἶναι ἀφέντες· αὐτή τε τῇ αἰτίνῃ ὑπαπεχθεῖσα, ἀκαταλήπτῳ πιέζεται δηλείᾳ.

οὐ. Ἑκάστε μὲν ἓν τῶν ἑαυτοῦ γνώμῳ εἰπόντος, κατίσησαν, πάντας μὲν τὺς ἢ Δημ τινὰ νόσον, ἢ δι' ἡλικίαν πρὸς τὸν πόλεμον ἀχρήστως ὄντας, ἐκ τ πόλεως ἐκπέμπειν, πάντων τε πρόθεν πεῖραν ποιεῖν, ἢ καῖν τῶν Β Κελτογνάτε γνώμῳ ποιεῖν· ὅμως δὲ μᾶλλον ταύτῃ χρήσεσθαι κατίσησαν (εἰ ἀνάγκη εἴη, ἢ τε βοήθεια μέλλοι) ἢ πρόχωρήσειν, εἰρήνην τε ποιήσειν. οἱ μὲν ἓν Μανδύβιοι, οἱ αὐτὺς εἰς τῶν πόλιν δεξάμενοι, μετά τε τ παίδων καὶ τ γυναικῶν ἐξελθεῖν τ σφῶν πόλεως ἠναγκάσθησαν· ἐκεῖνοι ὃ πρὸς τὺς ὀχυρώσεις τ Ρωμαίων παραγενόμενοι σὺν πολλοῖς δακρύοις, πάσης αἷς ἠδύναντο ἱκετείας τὺς Ρωμαίους ἐκέτευον, σφίσιν, ὡς δῆλος δεξαμένους, σῖτον παρέχειν. τύτους δ' ὁ Καῖσαρ, φύλακας ἐν τῇ ἐρύμῃ καθεσήσας, σὺν εἶα εἰσελθεῖν.

οϛ'. Ἐν τύτῳ δ' ὅ τε Κόμιος, καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ, οἷς ἡ ἀρχὴ πάσης τ φυλακῆς παρεδόθη, σὺν πάσῃ τῇ δυνάμει ἐπὶ τῶν Αλεξίαν παρεγένοντο· ὅρος τε καθ' τὸ ἔξωθεν Β τ Ρωμαίων ἐρύματος καθελάοντες, ὑ πλεῖον λπὸ τ Ρωμαίων ἢ ὀκτὼ σταδία ἐστοπεδεύσαντο. τῇ δ' ὑστεραίᾳ τῶν μὲν ἵππον σὺν Β φαλάγγι ἐξαγαγόντις, πᾶσαν ταύτην τῶν πεδιάδα, ἀεὶ ἧς κόη εἴρητο, ὅπ εἰκὸς στόσαρα σταδία ἐπὶ μῆκος κατέχοι· τὸ ἢ πεζὸν, ὀλίγον λπὸ τύτε Β τόπε, σὺν τοῖς ἄκροις ἀνεχώρησαν. ἠδύναντο ἢ οἱ σὺν τῇ Αλεξίᾳ ἐκ τ πόλεως εἰς τὸ πεδίον ἀφορᾶν. ὥστ σωιδραμεῖν μὲν πάντες οἱ ἐκ τ πόλεως, ταύτην τὴν βοήθειαν ἰδόντες, σωίσχαιρον ἢ ἀλλήλοις, καὶ πάντες εἰς μεγάλην χαρὰν ἐξεπέσοντο. τοιγαροῦν οἱ σὺν τῇ πόλει τῶν σφῶν δύναμιν ἐξαγαγόντες, ἀπὸ τ πόλεως ἐστραβοπεδεύσαντο· τήν τε πλησίον ὑπὸ τ Ρωμαίων πεποιημένην πύργον ἐχάραξάς τε καὶ γῆ ἀναπληρώσαντες, ἑαυτὺς ἀσφαλῶς ἐξόδου τε, ἓ πάσαν τύχην παρεσκεύαζον.

πα'. Ὁ ἢ Καῖσαρ, πᾶν τὸ στρατόπεδον ἐκατέρωθεν Β ἐρύματος καθεσήκας, ἵνα, εἰ ἀνάγκη ἐπίσαιη, ἔχας τῶν ἑαυτοῦ χώραν, ἐν ᾗ δέοι καθέζεσθαι, εἰδείη, τῶν ἵππον ἐκ Β φαλάγγος τ ἐξιέναι, ἓ μάχῳ τῇ τ πολεμίων ἵππῳ συμπίπτειν ἐκέλευσεν. ἦν δ' ἐκ πάντων, τ ἐν τοῖς ἄκροις, τ Ρωμαίων στρατοπέδων, καθορᾶν τὺς ἐν τῷ πεδίῳ· πάντες δ' οἱ φαλῶνται ταχεῖ τῶν μάχης ἀπέβασαν ἀνέμβατον. οἱ μὲν γὰρ Γάλλοι πεζὺς κύφως μὴ τ ἱππέων ἐπὶ τύτῳ συνέπαξαν, ἵνα τοῖς ἱππεῦσιν, εἰ πέζοιντο, ἐπικυρσεῖεν, τὴν δ' ὁρμὴν τ ἀνιππάλων ὑπόστοιεν. ὥστ ὑπὸ τύτων ἀσφαδοκήτως πολλοὶ τ Ρωμαίων πεφόντες, ἔζω τ μάχης ἀπεχάρων. οἱ μὲν ἓν Γάλλοι, καὶ τὺς σφῶν τῇ μάχῃ κρατήσαντες θαρρύντις, καὶ τὺς Ρωμαίους ἰσχυρῶς ὑπὸ Β τ ἱππέων Γάλλων πιέζεσθαι ὁρῶντες, πάντοθεν οἵτε σὺν τῇ πόλει ὄντες, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν βοήθειαν αὐτῶν ἦλθον, βοῇ τε, καὶ ἀλαλαγμῷ τ θυμὸν τ σφῶν ἐπεγειρον· ὅπ ἢ σὺν τῇ πάντων ὄψει ἡ μάχη ἐποιεῖτο, ὑδὲν ἢ καλὸν, ἢ αἰσχρὸν προῦγμα λανθάνειν ἠδύνατο, ἀμφοτέρες τε καὶ ἐπαίνε ἐπιθυμία, καὶ ἀδοξίας φόβος ἐπανέχοντος.

ἀγχωμάλῳ ἢ χρεὼν ἐκ τῆς μεσημβρίας μέχρις εἰς δείλην τ μάχης γεγυημένης, οἱ Γερμανοὶ αὖθις ἐπὶ τὰς καθ' ἑαυτοὺς ὥσπερ Γάλλας ὁρμωμενους, ἐκείνους ἐτρεψαν. ἃ γνουμένα, οἱ σὺν ἐκείνοις τοξόται γυμνωθέντες, ὑπὸ τ Γερμανῶν καλεκόπησαν. ὡς δ' αὐτοὺς ἢ, καὶ τὰς καθ' ἑαυτὰς οἱ Ῥωμαῖοι τρέψαντες, μέχρις εἰς τὸ ἐκείνων στρατόπεδον κατεδίωξαν, ὥστ' ἐαυτούς τε ἀναλαμβάνειν σχολὴν οὐκ ἔδωκαν. οἱ δὲ ἐκ τ πόλεως τῇ ὑστεραίᾳ ἐξελευθόπες, ἀνιαρῶι, σχεδὸν τ νίκης ἀπελπίζοντες, εἰς τὸ πόλιν πάλιν ἀνεχώρησαν.

πά. Μίαν δ' ἡμέραν οἱ Γάλλοι διαλιπόντες, ἐν αὐτῇ τε πολὺ ἐχάρησαν τε, ὃ κλιμάκων, ἁρπαγῶν τε καὶ ἀσπίδων καλασκευάσαντες, ἐκ μέσης τ νυκτὸς σιγῇ ὥστε σφῶν τραπέδε ἐξελθόντες, ἐπὶ τὰς ἐν πεδιάδι τ Ῥωμαίων ὀχυρώσεις παρεχίγνοντο. ἐνθαῦτά π κραυγὴν ποιησαμένοι, οἵ τε ἐν τῇ πόλει θᾶττ τ σφῶν ἀφίξεως γνώσεσθαι δύναντο, τάς τε ἐχάρας ἐπὶ ταῖς ὀχυρώσεσιν ἐπιβάλλειν, σφενδόνας δέ, καὶ βέλεσι λίθοις τε τοὺς Ῥωμαίους ὥστε ἐρύμασιν καταβάλλειν ἤρξαντο, τά τε ἀπὸ τῶν ἀποσβολὴν λοιπὰ παρεσκεύαζον. καὶ ὁ μὲν Βερκιγέτορυξ τῷ κραυγὴν ἐξακούσας, τῇ σάλπιγξι τοὺς ἑαυτοῦ ἐσήμηνεν, αὐτός τ ἐκ τ πόλεως ἐξήλαλεν· οἱ δ' Ῥωμαῖοι, ἐπὶ τῷ ἑαυτοῦ χάρακα ἕκας ἀπῆλθον, καὶ σφενδόνας, μεγάλοις τε λίθοις, καὶ δοκοῖς, αἷς ἐν τῷ ἐρύμασι ἐπὶ τοῦτο σκεῖνο παρεσκεύασαν, πολυθρύλλοις τε βώλοις τοὺς Γάλλας, ὡς οἷόν τε ἦν αὐτοῖς, ἀπισόθεν. ὁ δυνάμενοι δ' ἀμφοτέροι ἀφ' τὸ σκότ ἀλλήλους ὁρᾶν, πολλὰ μὲν ἀλλήλοις ἔτρωσαν· πολλὰ δ' βέλη μηχαναῖς ἀφίεσαν. ὁ δὲ Μάρκ Ἀντώνι, καὶ ὁ Γάϊ Τρεβώνι, οἱ τοῦτο τὸ μέρ, πρὸς τὸ σκεῖνο ἀφυλάττειν, ἔλαχον, ἢ τοὺς Ῥωμαίους πίεζοντας ἑώρων, τούτοις, τοὺς ἐκ τ ἄλλων ἐρυμάτων ἐξαγαγὼν τραλιώτας, εἰς ἐπικουρίαν ἔπεμπεν.

πδ'. Οἱ δ' Γάλλοι, ὅσῳ μὲν πλείων ἀπὸ τ ἐρύματ ἀπῆγον, τοσούτῳ πλείων τοῖς βέλεσιν ἠνυτον· ἐπειδὴ δ' ἐγγύτερον προσῆλθον, ἢ ἑαυτοὺς εἰς τοὺς σαυρὸς ἀσφαλέστατα ἐνέδυον, ἢ τ' ἐν τοῖς βόθροις καθαπισθέντες, διεπείροντο, ἢ καὶ ἕκ τε τ ἐρύματ, καὶ τ πύργων ξυστοῖς ἀμφιπερόμενοι, διεφθείροντο. πολλῶν δ' ἀμφοτεροθεν πεσόντων, οἱ Γάλλοι εἰς ἀδέν ἔρυμα ἐσβιάσασθαι, ὑπὸ τοῦ ἔω, δείσαντες μὴ ἐκ πλαγίου ἐκ τ ἐν τοῖς ἄκροις τραπέδων ἐπιξελθόντων τῶν ἔνδον κυκλωθεῖεν, ἐπὶ τὸ σφῶν στρατόπεδον ἀνεχώρησαν. οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως ἐξελευθόπες, τὰ ὑπὸ τοῦ ἔξοδον ὑπὸ τ Βερκιγετόρυγ ὑποπαρεσκευασμένα φίεσθαι, πρὶν μὲν παρεῖναι τ Ῥωμαίων στρατὸν ἀνεπλήρωσαν· πολὺν δὲ χρόνον ἐν τῷ τοῦτο ποιεῖν μείναντες, ὑπὸ δεῖ τὰς σφῶν ἀποχωρῆσαι ἔγνωσαν, πρὶν ἢ τῷ χαρακώματι τ Ῥωμαίων πλησιάσαι. ὡς δ' ἀπράκτοι εἰς τὴν πόλιν ἐπανεχώρησαν.

πγ'. Διὸ μὲν δὴ μεγάλῃ σὺν βλάβῃ ὑπὸ τ Ῥωμαίων οἱ Γάλλοι ἀπεωθέντες, τί χρῶντο τῷ πράγματι, ἐβουλεύοντο. καὶ πρῶτον μὲν ἄνδρας τούτων τ τόπων ἐμπείρους λαβόντες, ὑπὸ τούτων τήν τε τ ἐν τοῖς ἄκροις τραπέδων θέσιν, καὶ τὰς ὀχυρώσεις ἔγνωσαν. εἶτε δ' ἄτοις τ θέσεως· ἦν μὲν ὡς Ἄρκτος πεφυκὼς ὄρος, ὃ δ' δυνηθέντες οἱ Ῥωμαῖοι πάντοθεν περιχυρῶν, ἀναγκαίως χρεὼν ἐν δυχωρίᾳ, ἢ καὶ μικρὸν εἰς τὸ κάτωθες ἔρρεπεν τὸ ὄρος, ἐστραπεδεύσαντο· τοῦτό τε Καῖσός τε Ἀντίοχ Ῥηγῖν, καὶ Λούκιο Κανίνιο Ῥήγυλλ, σὺν δυσὶ τάγμασι καλεῖχον. γνόντες μὲν δὴ τῷ χώραν ὑπὸ τ καθαισκόπων οἱ τ πολεμίων στρατηγοί, ἐξακισμυρίους ἄνδρας τ πάσης τῆς Γαλατίας κραπίστων ἐν τῷ πολέμῳ νομιζομένων πόλεων ἐκλεξάμενοι, τί, πῶς τε δέοι ποιεῖν, καθ' ἑαυτὸς ἐβουλεύοντο· καὶ τ μὲ χρόνου τοῦ ὑποσβάλλειν τοῖς Ῥωμαίοις, ἐπειδὴ πάντα μεσημβρία εἴη, ὥρισαν· ταύτῃ δ' τῇ τραλιᾷ Βεργασίλαυνον, ἵνα τ πασάρων στρατηγῶν, συσχὼν δ' Βερκιγετόρυγ, ἐπίσχησαν. ἐκεῖνο μὲν δὴ δ' τραπέδε ἐκ τῆς πρώτης φυλακῆς ἐξελθὼν, ὑπὸ τῷ ἕω πᾶσαν τὴν ὁδὸν σχεδὸν ἦνυσεν, τάς τε τραλιώτας ἐκ δ' τ νυκτὸς πόνῳ ἀναπαύεσθαι ἐκέλευσεν, ὅπ ἐπιὼν ἐθάρσυνεν ποιησάμενο, ἵνα τὰς ἐκεῖ κρυδεὶς λανθάνει. ἐπειδὴ δ' ἤδη πλησιάζειν ἡ μεσημβρία ἐδόκει, ὡς τὸ ἤδη ὑποτεμνόμενον τ Ῥωμαίων στρατόπεδον ἀπῆλθεν, σὺν ταυτῷ δὲ καὶ οἱ ἱππεῖς ὡς τὰς ἐν τῷ πεδίῳ ὀχυρώσεις παρεγένοντο, ἐ ἡ λοιπὴ τραλιά, δ' τραπέδε ἐξιέναι, φανερὸν ἐγένετο.

πδ'. Καὶ ὁ μὲν Βερκιγέτορυξ, ἐκ τ Ἀλεξίας τὰς ἑαυτῶ καλεσάμενος, ἐκ τ πόλεως ἐξήγαγε τὸ σὺν αὐτῷ στράτευμα, ἁρπαγῶνάς τε, καὶ ξύλα ἀνατεθραμμένα, στέγας τε ἐπὶ τὸ πλησιάζειν τοῖς πολεμίοις, ἐ δρέπανα, ἐ ἄλλα παντοδαπὰ, ἃ ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ ὑποπαρεσκεύασεν, ὑποφέρων· ἐμαχέσθη δ' ἐν ταυτῷ χρόνῳ πάντοθεν, πάντων τε, ὧν ἠδύναντο, ἀμφοτέροι πίεζον ἐποιήσαντο, ἥ τε τὰς σφῶν ἀσθενεστέρας

νεστέρως ἐώρων, παύτῃ πάντες ἐβοήθων. καὶ ἡ μὲν τ' Ῥωμαίων δύναμις ἐν τῷ τοσαύτῃ ἐρύμῃ διαφυλάττειν καλεῖχετο, ὅτε ἠδύνατο πάντη βοηθεῖν· ὡς τότοις ἦ ἐ πολὺ ὡς τὸ αὐτὸ ἐφοβεῖν ἴσχυσεν ἡ κραυγὴ ὅπισθεν αὐτῶν μαχομένων γιγομένη, ὅτι ἐν τῇ τ' ἄλλων ἀλκῇ τ' σφῶν αὐτῶν κίνδυνον κείδιον ἐώρων. (πολλάκις μὲν γὰρ συμβαίνει τὰ ἀπλοῦν ἀπέχοντα, ταῦτα μᾶλλον τὰς ἀνθρώπους ἐφοβεῖν.)

πέ. Ὁ μὲν ἐν Καῖσαρ τόπον ὃς τοῦτο ἐπιτήδειον εὑρών, τὰ ἐκατοντόρτα πεζικὰ καθίσας, τοῖς δ' ἑαυτοῦ, ὃς πανταχοῦ ἐώρα, βοήθειαν ἔπεμπε. καὶ ἀμφότεροι ἐν τούτῳ καιρὸν εἶναι ἐ ἰσχυρᾶς ἁμαλλάς ἐνόμιζον. οἱ μὲν γὰρ Γάλλοι, εἰ μὴ τὸ χαράκωμα ἐν τούτῳ ἐξέλοιεν, ἐδεμίαν ἔτι τῆς σφῶν σωτηρίας ἐλπίδα ἐπεῖχον· οἱ δ' Ῥωμαῖοι, εἰ κρατήσαιεν, τέλος πάντων πόνων ὡσεδόκων. μάλιστα δ' οἱ ἐν τῷ ἐν τοῖς ἄκροις τραπέζῳ, ἧ ἐπιφθῆναι τ' Βεργασίλαυνον προεῖρητο, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπόνησαν. (δυμωρία μὲν γὰρ, καὶ ἀκρωνυχία, εἰς τὸ κάπυλος φέρουσα, ἰσχυρῶς πρὸς τοῦτο συμβάλλει) οἱ μὲν γὰρ τ' Γάλλων βέλη ἀφιᾶσι· οἱ δὲ τῶν χαλκῆν ποιησάμενοι, ἐπέρχονται· πρὸς τούτοις ἦ τὰς ἀπαγορεύοντας, ἄλλοι ἀκραιφνεῖς ἁμαδέχονται· ἔπειτα ἦ πάντες γῆν εἰς τὸ ἔρυμα ἐπιβάλλουσιν. ὁ καὶ τοῖς Γάλλοις τῶν ἔφοδον ῥᾳδίαν ἀπεργάζετο, ἐ τὸ ὑπὸ τ' Ῥωμαίων ἐν τῇ γῇ κρυφθέντα διάλυσιν. ὥστε ἤδη τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἰσχὺς, ἐ ὅπλα ἐπέλιπεν.

πς'. Τοῦτο μὲν ἐν καιδῶν ὁ Καῖσαρ, τὸν Λαβιηνὸν, ἐξ ἀπείρας αὐτῷ δύς, τότοις εἰς βοήθειαν ἔπεμψεν, ὁπόταν παραγγείλας, εἰ μὴ ἀπομάχειν τῶν τ' πολεμίων ὁρμὴν μὴ δύναιθ', πὶς ἀπείρας ἐξαναγόντα, μάχῃ σπουδαῖον· εἰ ἦ μὴ ἰσχυρὰ ἀνάγκη ἀφαιρεῖν, τοῦτο μὴ ποιεῖν. αὐτὸς ἦ ἐπὶ τοὺς ἄλλους ἀπέλαθεν, παρεκελεύετο μὴ ἡπαδᾶ ἐ πάνυ, τ' πασῶν τ' ἀφόδων μαχῶν καρπὸν ἐν τούτῳ τῇ ὥρᾳ κεῖδαι διδάσκων. οἱ δ' ἐκ τ' πόλεως, ἐ τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ τόπους καθαλαβεῖν ἀφ' τὸ ὠθισμὸν τ' ὀχυρώσεων ἀνελπίζοντες, ἀφ' τοὺς τόπους ἀποτόμους ἐπειρῶντο ἀναβαίνειν. ἐνταῦθα, ἃ παρεσκεύασαν, ἀφοσίνεγκαν, καὶ πρῶτον μὲν πολλῇ τ' βελῶν τοὺς ἀπομάχοντας τ' Ῥωμαίων ἀπελάσαντες, χώματί τε, καὶ ἐχάραις τοὺς πύργους ἀνεπλήρωσαν· ἔπειτα ἦ τοῖς ὀρεπάνοις τὴν τε ἰσχάραν; καὶ τὸ ἔρυμα ἀπέκοψαν.

πζ'. Ὁ δὲ Καῖσαρ τοῦτο ἰδὼν, πρῶτον μὲν τ' Δεκίου Βροῦτον τ' νεανίσκον σὺν ἐξ ἀπείραις, ἔπειτα ἦ σὺν ἄλλαις ἐπὶ τὸν Γαΐον Φάβιον ἐπὶ τῷ βοήθειαν ἔπεμψε· τέλος ἦ αὐτὸς, ἐπειδὴ οἱ Γάλλοι ἐῤῥωμμένως ἐμάχοντο, ἀκραιφνεῖς εἰς βοήθειαν ἦγαγε. ἀνορλαθείσης ἦ τ' μάχης, τ' τε πολεμίων ἀπιλαθέντων, ἐνέβαλε, ἧ τ' Λαβιηνὸν ἔπεμψεν, ἀπῆλθε, τέτραφάς τε ἀπείρας ἐκ ἐ πολλοῦ ἐρύμα ἐξαγαγὼν, τ' ἱππέων μέρος μὲν ἑαυτὸν ἔπεδαγ, μέρος ἦ τοὺς τ' ἔξωθεν ὑχυρώσας ἀφείλεν καὶ τοῖς πολεμίοις ὄπισθεν ἐπικεῖδαι ἐκέλευσε. ὁ ἦ Λαβιηνὸς * ἤδη τέ τε χώματος ἐκ κὶ πάφρης τὰς πολεμίους κατέχειν ἔτι ἠδύνατο, τελάκοντα καὶ ἐννέα ἀπείρας σπασάτοις, ἃς ἐκ τ' πολεμίου ἐρυμάτων ἐξαχθείσας ἡ τύχη αὐτῷ ἤγαγε, τῷ Καίσαρι, τ' ἑαυτῷ δοκεῖν, ἐπέκειλεν· ὅ, τε Καῖσαρ ἔπασύδεν, ἵνα ἐν τῇ μάχῃ μετείη.

πή. Τῆς δ' αὐτοῦ ἀφίξεως ἐκ τ' χρόας τ' ἐαυτοῦ φανερωθείσης (ᾧ σημείῳ ἐν ταῖς μάχαις εἰώθει χρῆσθαι) οἱ πολέμιοι τάς τε ἱππέας, ἐ πὶς ἀπείρας, ἃς σὺν ἑαυτῷ ἦλθ ὁ Καῖσαρ, ἔν τε τοῖς ὑπερδεξίοις, ἐ ἐν τῷ δ' ὄρους κατέντῃ ἰδόντες, μάχῃ σπεύσαν. ἀμφοτέρωθι ἦ κραυγῆς γιγομένης, οἵ τ' ἐν τῷ ἐρύμῃ, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ὀχυρώσεσιν ἀντιβόησαν, ἐ εἰ μὲ Ῥωμαῖοι τὰ παλτὰ ἀφιέντες, συστάδην τοῖς ξίφεσιν ἐμάχοντο· οἱ ἦ πολέμιοι ἄφνω τε τῶν τ' Καίσαρος ἵππον ὄπισθεν σφῶν ἐπιπεσοῦσαν, ἄλλας τε ἀπείρας ἐκ ἐσπόπτου ἐσιούσας ὁρῶντες, ἐν τέτρασιν ἔτι ἔμειναν, ἀλλ' εἰς φυγὴν πάντες ὁρμῶσιν. αὐτοῖς ἦ φεύγουσιν οἱ ἱππεῖς ἐπιπεσόντες, ἄλλους πολλοὺς, καὶ τ' στρατηγὸν τ' Λεμβιλίκων Σεβάλιον ἀπέκτειναν, αὐτόν τε τὸν Βεργασίλαυνον ἐν τῇ φυγῇ ζωγρήσαι, σημεῖά τε στρατιωτικὰ ἑβδομήκοντα καὶ τέσσαρα τῷ Καίσαρι ἀποφέρουσιν, ὀλίγοι τε τ' πολεμίων, τοσούτων τὸ πλῆθος ὄντων, σῶοι εἰς τὸ σφῶν στρατόπεδον ἀπεχώρησαν. καθανοήσαντες δ' οἱ ἐκ τ' πόλεως τὸν φόνον, καὶ τὴν τ' σφῶν φυγὴν, τ' σωτηρίας σφῶν ἀνελπίζοντες, τὴν σφῶν στρατιὰν ἀπὸ τ' τ' Ῥωμαίων ἐρύματος εἰς τὴν πόλιν ἀπήγαγον· οἱ δ' ἐν τῇ τ' Γάλλων στρατοπέδῳ ταῦτα ἀκούσαντες, ταχὺ ἐκ τ' στρατοπέδου ἔφυγον. εἰ ἦ μὴ ἁμὲ τὰς συχνὰς ἐπικυρίας, ἁμά τε τὸν πάσης τ' ἡμέρας πόνον οἱ Ῥωμαῖοι ἀπηγρύσαν, πάντες ἂν οἱ πολέμιοι διεφθάρησαν. ὁμως δ' ἐκ μέσης τ' νυκτὸς οἱ τ' Καίσαρος ἵππεῖς τὰς τελευταίας τ' πολεμίων διώξαντες, πολλούς τε ἐζώγρησαν, ἐ ἀπέκτειναν· οἱ ἦ λοιποὶ εἰς τὰς ἑαυτοῦ ἕκας τ' πόλεις ἀνεχώρησαν.

πθ'. Τῇ μὲν ἐν ὑστεραίᾳ ἐκκλησίαν ὁ Βερ-

χιγ-

κιγλίτερυξ σωαθροίσας, τοιάδε ἔλεξεν· Ἀλλ' ὦ ἄνδρες, τότε μὲν τῷ πολίμῳ, ὃ τῆς ἐμῆς ἐνδείας, ἀλλὰ τῆς κοινῆς ὑμῶν πάντων ἐλευθερίας ἕνεκα, ἐνεχείρησα· ἀλλ' ὅμως, ἔφη, ἐπειδὴ δεῖ νῦν τῇ τύχῃ ὑπείκειν, καὶ ἑκάτερα πεῦτα ἐμαυτὸν δίδωμι, εἰ τῷ ἐμῷ θανάτῳ τοῖς Ῥωμαίοις ἐκδικεῖν, ἢ τ' ἐν ἐμοὶ ζῶν ἐκείνοις παραδιδόναι ἐθέλοιτε. Πεμφθέντων δὴ ἐξαίφνης ἀμφὶ τοῦτο ὑφ' αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος σχοίνων, ἐκεῖνος τά τε ὅπλα, καὶ τὰς στρατηγὰς παραδίδναι κελεύσας, αὐτὸς ἐν ἐρύματι καθέδρᾳ ἐπὶ τραπέζης κατέμεινεν· ἐνταῦθά τε ἄλλοι στρατηγοὶ οἱ Γάλλοι, καὶ δὴ καὶ τὸ Βερκυνατόρυγα ἐκεῖνον ἦσαν, τά τε ὅπλα ἀπερρίπτουν. ὁ μὲν δὴ Καῖσαρ, πλὴν τῶν Ἐδυίων αἰχμαλώτων (ἵνα δι' αὐτῶν τὰς πόλεις ἀναλαβεῖν δύναιτο) πάντα τὰ ἄλλα αἰχμαλώτων τοῖς στρατιώταις ἐν χώρᾳ λείας διέδωκε.

ν'. Τοῦτο δὲ καλειρχασμένου, εἰς τὸν τῶν Ἐδυίων ἀπελθών, τὸν αὐτῶν πόλιν κατέσχε. ἐνταῦθα μὲν πρίσβεις τῶν Ἀρβέρνων ἦλθον, τὰς Ἀρβέρνας πάντα τὰ ὑπὸ Καίσαρος σφίσι συγκεχυθησόμενα ποιεῖν παρεσκευάζοντες· ὁ δὲ πολὺ πλῆθος ὁμήρων αὐτοῖς ἐπαγγείλας, τὰ πάγματα εἰς τὰ χειμάδια ἔπεμψεν. ἔπειτα δὲ αἰχμαλώτους ἀμφὶ τοὺς δισμυρίους τοῖς τ' Ἐδυεῦσι, καὶ τοῖς Ἀρβέρνοις ἀπέδωκε. Τίτον δὲ Λαβιηνὸν σύν τι δυσὶ πάγμασι, καὶ τῇ ἵππῳ εἰς τοὺς Σεκανοὺς ἔπεμψεν. ἐκεῖνος Μάρκον Σεμβρώνιον Ῥιπίλιον ἀπέστειλε. τὸν δὲ Γαΐον Φάβιον, καὶ Λεύκιον Μινάτιον Βασίλιον μετὰ δύο ἄλλων παγμάτων ἐν τῇ τῶν Ῥημῶν χώρᾳ διέταξε, μὴ πῃ βλάβην ὑπὸ τῶν πρόσχωρων Βελλοβάκων οἱ Ῥῆμοι λάβοιεν. Γάϊον δὲ Ἀντίστιον Ῥηγῖνον εἰς τὴν τῶν Ἀμβιβαρήτων, Τίτον δὲ Σέξτιον εἰς τὸ Βιτυρίγων, Γαΐου δὲ Κανίνιον Ῥεβίλιον εἰς τὴν τῶν Ῥυτήνων, πάγμα ἑκάστοις αὐτῶν ἄφοδος, ἔπεμψε. τὸν δὲ Κοΐντον Τιτούριον Κικέρωνα, καὶ τὸν Πόπλιον Σουλπίκιον, τὸν μὲν ἐν Καπιλλῶνι, τὸν δὲ ἐν Μασικῶνι, πόλεσι τῶν Ἐδυίων, διὰ τὴν Ἀρεμόρικα ἔσαις, καὶ τοῦ σίτου πορισμοῦ ἕνεκα, διέπεμψεν. αὐτὸς δὲ ἐν τῇ πόλει τῶν Ἐδυίων, Βιβράκτῃ καλουμένῃ, χειμάζειν διενοήθη. ἔκ τε τούτου χαμομαύτων οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ εἴκοσιν ἡμέρας ἔθυσαν, ὃ ἐπ' ἄλλῳ οὐδενὶ ἐδέκατον ἐπεποιήκεσαν.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΒΔΟΜΟΥ.

INDEX

RERUM MEMORABILIUM, QUÆ IN COMMENTARIIS CÆSARIS HABENTUR.

A.

Abies in Britannia *non provenit* G. v, 12.
abſentia vehementius hominum mentes perturbat G. vii, 84.
abſentis etiam perinde ac præſentis Arioviſti *crudelitas timetur* Sequanis G. i, 32.
Acarnania Cæſari *ſubdita* C. iii, 55.
Acco Senonum *princeps* G. vi, 4. *ejus ſupplicium* G. vi, 44.
in Achaia & Dyrrhachio *à* Cæſare geſta C. iii, 55. & *ſeq.*
Achillas *præfectus regis* Ptolemæi *ad occidendum* Pompeium *miſſus* C. iii, 104. *idem exercitus* Alexandrini *dux adverſus* Cæſarem C. iii, 108. *ejus crudelitas & copia* C. iii, 110. *interitus* Al. 4.
Achillis & Memnonis *congreſſus* H. 25.
Acilla *civitas libera ſe* Cæſari *dedit* Af. 33. *obſidetur fruſtra à* Pompeianis Af. 43.
Actius Pelignus Pompeianus *captus à* Cæſare *incolumis dimittitur* C. i, 18.
Actius Rufus L. Afranium *proditionis poſtulat* C. iii, 83.
Actii Varri Pompeiani *delectus* C. i, 12. iii, 1. *fuga* C. iii, 12.
Actius Varrus Tuberonem *appulſu Africæ prohibet* C. i, 31. *ejus copiæ* C. ii, 23. *caſtra* C. ii, 25. *pugna cum* Curione C. ii, 33. *periculum, clades, aſtutiaque* C. ii, 35.
Actius Varrus *caſtellorum præfectus* H. 27. *ejus mors* H. 31.
Adbucillus Gallus Allobrox. C. iii, 59.
Adcantuanni *rebellio ac mox deditio* G. iii, 22.
adoleſcentes facile ſeducuntur G. vii, 37.
Adrumetum *oppidum* C. ii, 23. *à* Cæſare *obſidetur* Af. 3. *capitur* Af. 89.
Adrumetanorum *multa à* Cæſare Af. 97.
Aduatici *eorumque res* G. ii, 4. 16. 29. & *ſeqq.* ii, 30. & *ſeqq.* v, 38. 39. 56. vi, 2.
Æduorum *auctoritas ac poteſtas & mox calamitas* G. vi, 12. & *ſeqq.* vii, 5. 9. 37. 41. viii, 46. *clientes* G. i, 31. vii, 75. *tumultus ac ſeditio* G. vii, 32. & *ſeq. perfidia* G. vii, 54. *lex de magiſtratibus ſuis* G. vii, 33. *res cum* Arioviſto G. i, 33. *cum* Arvernis G. i, 31. & *ſeqq. cum* Biturigibus G. vii, 5. *cum* Cæſare & *Romanis* G. i, 11. 16. 17. 32. 35. 43. & *ſeq.* v, 7. 54. vi, 4. vii, 32. & *ſeq.* vii, 54. & *ſeq.* vii, 63. 89. *cum* Helvetiis G. i, 11. 14. *cum* Sequanis G. vi, 12.
Æginium *oppidum* C. iii, 79.
Ægus Gallus Allobrox *apud* Cæſarem *accuſatus* C. iii, 59. *ad* Pompeium *tranſfugit* C. iii, 60.
ægri militis ingens animus adverſus hoſtes G. vi, 38.
Ægypti *munimenta* Al. 26.
Ægypto & Alexandria Cæſar *potitus* Al. 30. 31. & *ſeq.*
Ægyptiæ *claſſis* Pompeianæ *præfectus* Pompeius *filius* C. iii, 5.

INDEX RERUM

Ægyptii *milites* Cæſari *inſidiantur* C. III. 106.
æquinoctialis navigatio periculoſa G. IV, 36. V, 23.
araria ſectura ſeu ſtrictura in Aquitania G. III, 21.
ararium ſanctius C. I, 14.
arei nummi, & talea ferrea pro pecunia apud Britannos G. V, 12.
as apud Britannos *non naſcitur* G. V, 12.
æſtimatio rerum & ſolutio arbitraria ex decreto Cæſaris *æquiſſima* C. III, 20.
æſtimationes rerum & poſſeſſionum in angustia fidei C. III, 1.
æſtus maris bis incitatus XII. *horarum ſpatio* G. III, 12.
æſtus marini vis G. V, 8.
æſtus maritimos majores concitat plena luna G. IV, 29.
æſtum ut vitent Galli G. VI, 30.
Ætolia *à* Cæſarianis *ducibus recepta* C. III. 35.
Afranii & Petreii *res* C. I, 38. *& ſeqq.*
Afranii *mors* Afr. 95. *& ſeqq.*
Afraniana *legio* H. 7.
Afri, *inſidioſa natio* Af. 10.
Africæ *calamitas* Af. 26, 47.
Africanæ Cæſaris *copiæ* Af. 77.
Afrorum *mos in frumentis ſuis in ſpecubus ſubterraneis condendis* Af. 65.
Agar *oppidum* Af. 67. 76.
Agendicum *oppidum* G. VI, 44. VII, 10.
agger ex lateritiis muris confectus C. II, 15.
agger Romanorum ad Avaricum *oppidum* G. VII, 24.
agricultura cur non ſtudeant Germani G. VI, 22.
agri privati olim Suevis *nulli* G. IV, 1.
agros à finibus ſuis latiſſime vacare, pulchrum ducunt Suevi G. IV, 3.
alacritas animi, pugnæ ſtudio incenditur C. III, 92.
Alba *oppidum* C. I, 15.
Albici *contra* Cæſarem *à* Maſſilienſibus *acciti* C. I, 34. 56. II, 2.
Albicorum *feritas & virtus* C. I, 56. 57.
Alces *feræ* G. VI, 27.
Aleſia Mandubiorum *oppidum* G. VII, 68. *ad* Aleſiam *opera Cæſaris* G. VII, 69. 72. *& ſeqq.*
Aleſienſium *obſeſſorum angustia* G. VII, 77. *& ſeqq.*
Aleſiæ *cladis memoria* G. VIII, 34. *obſidio* Cæſarianis *difficilis* C. III, 47.
Alexandria, *receptus fugitivorum Romanorum* C. III, 110.
Alexandria *incendio tuta* Al. 1. *ejus deſcriptio* Al. 5.
Alexandriam *uſque* Pompeium Cæſar *perſequitur* C. III, 106. *eandem* Achillas *occupat* C. III, 111.
Alexandrina *licentia* C. III, 110.
Alexandrini *belli initia* C. III, 113. Al. 1.
Alexandrinorum *diligentia, ſolertia & induſtria* Al. 2. 3. *verſutia* Al. 24.
Alexandrini Romanorum *potentiam ſuſpectam habent* Al. 3. *eorum techna adverſus* Romanos Al. 2. 3. *Eorundem diviſio* Al. 7. *animi fracti* Al. 12. *claſſis adverſus* Cæſarem, *& contra* Al. 10. 11. 19. 20. &c. *fuga & cades* Al. 12. 29. Cæſari *deduntur* Al. 32.
Alexandrinum Cæſaris *periculum* Al. 48.
alga jumentis in paſtum data Af. 24.
Allienus Siciliæ *prætor* Af. 2.
Allienus *proconſul* Cæſari *commeatum in* Africam *mittit* Af. 34.
Allobrogum *animus erga* Romanos G. I, 6. VII, 64. *iidem ad* Cæſarem *confugiunt* G. I, 11. *frumentum* Helvetiis *dare jubentur* G. I, 28. *ſollicitantur* G. VII, 64. *duo fratres, viri nobiles, à* Cæſare *ad* Pompeium *deſciunt* C. III, 59. 60. 84.
Alpes G. I, 10. Alpium *tranſmittendarum difficultas* G. III, 1.
Amagetobria G. I, 31.
Amantia C. III, 40.
Amanus *mons* C. III, 31.
Ambacti *equitum* Gallorum G. VI, 15.
Ambarrorum *ad* Cæſarem *legati* G. I, 11.
Ambianorum *deditio* G. II, 15. *eorum poteſtas* G. II, 4.
Ambialites Galli G. II, 9.
Ambibari G. VII, 75.
Ambiorix & Cativulcus Eburonum *principes* G. V, 24.
Ambiorix Cæſaris *beneficiarius* G. IV, 27.
Ambiorigis *fraus & perfidia adverſus* Romanos G. V, 27. 34. VI, 2.
Ambiorigem *ulciſci & debellare* Cæſar *ſtatuit* G. VI, 5. 29. VIII, 24.
Ambiorigis *mira fuga* G. VI, 30. 43.
Ambivareti Æduorum *clientes* G. VII, 75.

MEMORABILIUM.

Ambivariti G. IV, 9.
Ambracia C. III, 36.
amicitia populi Romani *fœderatis ornamento debet esse, & præsidio, non detrimento* G. I, 44.
Amphilochi *à* Cæsare recepti C. III, 55.
Ana *oppidum* C. I, 38.
Anartes *populi* G. VI, 25.
Ancalites Britanniæ *populi* G. V, 21.
Ancona *oppidum* C. I, 11.
Andes *oppidum* G. II. 35. III, 7. VII, 4.
Androsthenes Thessaliæ *prætor* C. III, 80.
animadversio non ubique exercenda C. III, 60.
animarum immortalitas G. VI, 14.
animus Cæsaris *altus & erectus* Af. 10.
animus indomabilis Cæsarianorum *militum* G. VII, 17. 19.
animi fortitudo, maximum hominis præsidium C. III, 28.
animi magnitudo facilia ex difficillimis facit G. II, 27.
animos ad audendum facientia C. III, 26.
Annii Scapulæ *mors* Al. 55.
annona difficultas ut ingravescat C. I, 52.
anserem Britanni *non gustant* G. V, 12.
Antebrogius *& Iccius legati* Rhemorum G. II, 3.
antesignani equitibus immisti C. III, 75.
Antiochi Comageni *auxilia* Pompeio C. III, 4.
Antistii Turpionis & Q. Pompeii *monomachia* H. 25.
Antonius Cæsarianus G. VIII, 50. C. I, 2. III, 24. 29. *& seq.* III, 40.
Apollinem *morbos depellere* G. VI, 17.
Apolloniam Cæsar *recipit* C. III, 11, 12.
Aponiana *insula* Af. 2.
Apsus *fluvius* C. III, 13.
in Apuliam Cæsar *proficiscitur* C. I, 23.
Apuliæ *gravis autumnus* C. III, 2.
aqua dulcis ad littora marina Al. 8.
aquæ avertendæ labor Al. 6.
aquæ dulcis magna vis inventa Al. 9.
aquæ & ignis interdictio G. VI, 44.
aquæ inopia Pompeiani *laborant* C. III, 49.
aquam intrant Cæsariani, *ut cum* Britannis *decertent* G. V, 18.
Aquilaria *locus in* Africa C. II, 23.
Aquileia G. I, 10.
Aquiliferi Cæsariani *moribundi fortis animus* C. III, 64.
Aquiliferi decimæ legionis virtus G. IV, 25.
Aquitania *tertia* Galliæ *pars* G. I, 1. III, 20. *ejus limites* G. I, 1. *ejusdem pars maxima se* Crasso *dedit* G. III, 27.
Aquitaniam Cæsar *ipse adit* G. VIII, 46.
Aquitani *in* Cæsaris *copiis* C. I, 39.
Aquitanorum *clades* G. III, 20. 21. 26.
Aquitius Clodius H. 23.
Arar *fluvius* G. I, 12.
aratores stipendiarii milites facti Af. 20.
arborum incidendarum æstus in remorandis hostibus G. II, 17.
Arcana *concilii jurejurando sanciuntur* G. I, 30.
Arduenna *silva* G. V, 3. VI, 29.
Arecomici G. VI, 7. C. I, 35.
Arelatenses *naves* Cæsaris C. I, 36.
Arguetius Cæsarianus H. 10.
Ariarathes Ariobarzanis *frater* Al. 5. 66.
Ariminum *oppidum* C. I, 8.
Ariobarzanes D. *equites* Pompeio *suppeditat* C. III, 4.
Arioviſtus Germanorum *Rex* G. I, 31. *& seq. usque ad lib.* II. V, 19. 55. VI, 12.
armis concrepandi mos apud Gallos G. VII, 21. *iisdem despoliari timent* Aduatici G. II, 31. *& seq.*
armorum officina Alexandriæ *instituta* Al. 2.
armorum similitudo, nonnunquam fraudulenta est G. VII, 50.
armatum concilium Gallorum G. V, 56.
Armenia *minor* Deiotari *regnum* Al. 67.
Armoricæ *civitates* G. V, 53. VII, 75. VIII, 31.
ars, locorum angustiis impedita Al. 15.
Arsinoë Ptolemæi *Regis minor filia* Al. 4.
Arvernorum *&* Æduorum *factiones* G. I, 31.
Arverni *&* Rutheni *à* Fabio Max. *superati* G. I, 45.
Arvernorum *timor à* Cæsare G. VII, 7. 8.
arundinum radicibus pasti equi C. III, 58.
Asculum *oppidum à* Cæsare *recipitur* C. I, 16.
Ascurum *oppidum* Af. 23.
in Asiam Cæsar *proficiscitur* Al. 78.
Asparagium Dyrrhachinorum *oppidum* C. III, 30.
Aspavia *castellum* H. 24.
Asprenas *proconsul* Af. 80.

Asta *oppidum* Cæsari *se dedit* H. 36.
Ategua *oppidum* H. 8. *capitur* H. 22.
Atrebates G. II, 4. 16. 23. VII, 75.
Atuatuca G. VI, 32. 35.
Avaricum *oppidum* Biturigum G. VII, 13. 31. 32. 47.
avaritia commenta C. III, 32.
avaritia Imperatorum *malum* G. I, 40.
auctio bonorum Jubæ *regis* Af. 97.
auctoritas & timor Romani *exercitus apud Barbaros* G. IV, 19.
audax facinus Fabii Peligni C. II, 35.
Avienus *tribunus militum ignominiosè à* Cæsare *dimittitur* Af. 54.
Aulerci Romanis *dediti* G. II, 34. *rebellant* G. III, 17. VII, 75.
Aulerci Brannovices G. VII, 75.
Aulerci Cenomani G. VII, 75.
Aulerci Eburones G. VII, 75.
A. Bæbius *eques* H. 26.
A. Clodius C. III, 90.
A. Fonteii *ignominiosa missio* Af. 54.
A. Gabinius C. III, 4.
A. Trebellius *eques* H. 26.
A. Valgius H. 13.
A. Varro Pompeianus C. III, 19.
aurigarum Britannorum *in prœliis mira dexteritas* G. IV, 33.
aurium defectio in minoribus suppliciis G. VII, 4.
Ausci Aquitani Romanis *dediti* G. III, 27.
Ausetani *ad* Cæsarem *transeunt* C. I, 60.
auspiciorum & religionum observans Pharnaces Al. 74.
Auximum *oppidum* C. I, 15.
Axona *fluvius* G. II, 5. 9.

B.

Bacenis *silva* G. VI, 10.
Bætis *fluvius* Al. 59. 60. H. 5.
Bagrada *fluvius* C. II, 38.
Baleares *insulæ* Af. 23.
Baleares *funditores* G. II, 7.
Baliſta *turrem dejiciens* H. 13.
Barbarorum mos in caſtris figendis G. VIII, 36.
Barbaros ſe vocant Morini G. IV, 22.
Batavorum *inſula* G. IV, 10.
Belgæ G. I, 1. II, 1. & *ſeq.*
Belgæ Gallorum *fortiſſimi* G. I, 1. II, 4. VIII, 54.
Belgarum *in* Romanos *conjuratio* G. II, 1. &c. *fuga & cædes* G. II, 10. 11. *in* Britanniam *commigratio* G. V, 12. *fines* G. I, 1.
Belgium G. V, 24. 25. 35.
bellandi cupidi Helvetii G. I, 2.
bella parvis momentis magnos caſus admittunt C. I, 21.
belli communes caſus C. III, 72.
belli eventu milites præmia ſui laboris exſpectant C. II, 32. *exitus duriſſimi* G. VII, 14. *jus* G. I, 36. *jure in captos victor vitæ neciſque poteſtatem habet* Af. 45. *de ſumma judicium ducis eſſe debere, non militum* G. I, 40. *ratio nova & inuſitata* C. III, 47.
bello Cimbrico *ætate inutiles bello apud* Gallos *comeſti* G. VII, 77. *inutiles ejiciuntur* G. VII, 78.
bellum ſectantes ocii & prædæ gratia G. III, 17. *confici nollet qui licentia peccandi gaudet* Al. 56. *idem ſine magiſtratus & Principum conſenſu geri non poſſe* G. VIII, 22.
bellica porta Uticæ C. II, 25.
bellica laude ſemper inclyti Galli G. V, 53. 56. VII, 1. 76.
Bellocaſſi *populi* G. VII, 75.
Bellonæ *templum* Al. 66.
Bellovaci, *eorumque res* G. II, 4. 13. 14. VII, 59. 75. VIII, 7. 14. *& ſeqq.*
beneficium maximum quod Romani exteris conferre poſſent G. I, 43.
Berones Caſſiani Al. 53.
Beſſi *in copiis* Pompeii C. III, 4.
Bethuria H. 22.
Bibracte *oppidum Æduorum* G. I, 23. VII, 55.
Bibrax *Rhemorum oppidum* G. II, 6.
Bibractenſe *Gallorum concilium* G. VII, 63.
Bibroci Britanniæ *populi* G. V, 21.
Bibulus XXX *naves* Cæſaris *incendit* C. III, 8. *ejuſdem odium in* Cæſarem C. III, 8. 16. *crudelitas in Cæſarianos* C. III, 14. *mors* C. III, 18. *filii ejus duo occiſi* C. III, 110.
Bigerriones Romanis *dediti* G. III, 27.
Bithyniæ *ac* Ponti *compoſitio* Cæſari *difficilis* Al. 65.
Biturigum *res* G. VII, 5. VIII, 3. 4.

Bivius Curius Cæsarianus C. 1, 24.
Boduognatus *Nerviorum* dux G. 11, 23.
Bogud Mauritaniæ *rex à* Cassio *in auxilium vocatur* Al. 59. *adversus Marcellum pugnat* Al. 59. 60. *à* Pompeio *filio infestatur* Af. 23. *idem &* P. Sittius Cirtam Jubæ *regis oppidum invadunt* Af. 25.
Boja G. VII, 14.
Boji G. 1, 5. Helvetiorum *auxiliares* G. 1, 25. *Æduis attributi* G. 1, 28.
Bojorum *oppidum* Gergovia G. VII, 9.
bona Jubæ *regis sub hasta vendita* Af. 97.
bos cervi figura G. VI, 26.
Bospori *Rex constituitur Mithridates* Pergamenus Al. 78.
brachium ad flumen Salsum Pompeius *facit* H. 14.
Brannovii G. VII, 75.
Bratuspantium Bellovacorum *oppidum* G. II, 13.
Britanniæ *descriptio* G. V, 12, 13, &c. & Britannorum *res* G. IV, 21. *& seqq.* V, 8. *& seqq.*
Britanniam *disciplina ergo adibant* Galli VI, 13.
Brundisium *oppidum circaque res gestæ* C. I, 24. *& seqq.* III, 2. 24.
Brutus *adolescens*, Cæsarianus G. VII, 9. *ejus classis adversus Massilienses* C. II, 3. 5. 6. 22.
Bullis & Amantia *oppida* C. III, 40.
Bullidenses Cæsari *se dedunt* C. III, 12.
Bursavolenses *populi* H. 22.
Buthrotum *oppidum* C. III, 16.

C.

CAbillonum *oppidum* G. VII, 42. 90.
Caburus Allobrox G. VII, 65.
cadavera hostium pro cespite H. 32.
Cadetes *populi* G. VII, 75.
Cæcilius Niger Barbarus, Pompejanus H. 35.
Cæcinæ Cæsar *ignoscit* Af. 89.
Cæræsi Germani G. II, 4.
Cæsar Antonio *adest in auguratus petitione* G. VIII, 50.
Cæsar *cum* Afranio *dimicat* C. I, 41, & 42. *eum ad deditionem compellere vult* C. I, 81.
Cæsar Dejotaro *ignoscit* Al. 68. *deprecans à suis militibus non exauditur* Af. 85.
Cæsar *dictator à* M. Lepido *dictus* C. II, 21. *idem dictator* IV. *designatus* H. 2.
Cæsar *diffidentibus suis accedens animum restituit* G. II, 25. *laborantibus subvenit* G. IV, 37.
Cæsar & Pompeius *vicina castra ponunt* C. III, 13. 30.
Cæsar *in* Galliam *contendit* G. I, 7. I, 10. VI, 12. *in mare se abjicit & nando evadit* Al. 21. *legatos suos violatos ulciscitur* G. III, 16. *novem annis iisdem fere militibus usus.* C. I, 7.
Cæsar Pompeio *conciliari vellet* C. I, 26. III, 10. 16. 17. 57.
Cæsar Pompeium *oppugnare semel deliberat* C. I, 26. Pompeium *ad pugnam elicere cupit* C. III, 85. Pompeium *terra arcet*, Pompeius Cæsarem *mari ex portubus* C. I, 15.
Cæsar Rhenum *trajicit* G. IV, 17.
Cæsar *quotannis in* Italiam *ibat.* G. V, 1. *suis adversus elephantos pugnandi rationem commonstrat* Af. 72. *supplicibus libentissime ignoscit* Al. 70. *una æstate duo maxima bella conficit* G. I, 54. *uni militum scutum detrahit & in primam aciem provolat* G. II, 25.
Cæsar *contra* Advaticos G. II, 29. *contra* Alexandrinos C. III, III. Al. 1. *contra* Ambianos G. II, 15. *contra* Arioviſtum G. I, 33. *contra* Belgas G. II, 2. *& seqq. contra* Bellovacos G. II, 13. *contra* Britannos G. IV, 20. V, 8. *contra* Gallos G. VII, 88. *contra* Germanos G. IV, 6. 14. 15. *contra* Æduos G. VII, 40. *contra* Labienum Af. 14. *& seq. contra* Massilienses C. I, 35. *contra* Nervios G. II, 17. V, 46. *contra* Pharnacem Al. 71. *& seqq. contra* Scipionem Af. I. 34. *& seqq. contra* Sotiates G. III, 20. *contra* Suessiones G. II, 12. *contra* Venetos G. III, 9. *contra* Vercingetorigem G. VII, 7.
Cæsaris *opera varia* G. I, 13. IV, 17.
Cæsaris *opera ac munitiones ad* Alesiam G. VII,

G. VII, 69. 72. 73. *& ſeq. ejuſdem opera ad* Alexandriam Al. 1. *& ſeqq. ad* Brundiſium. C. 1, 25. *ad* Ilerdam C. 1, 41. *ad* Maſſiliam C. II, 15. *& ſeqq. ad* Dyrrhachium C. III, 43. 44.
Cæſaris *opera ad* Pharum Al. 19. *ad* Uzitam Af. 41.
Cæſaris *pro caſtris ſemper duæ legiones excubabant* G. VII, 24.
Cæſaris & Pompeii *diſſidiorum cauſa* C. 1, 1. *& ſeqq. eorum noviſſimum inter ſe prælium* C. III, 93. *& ſeqq.*
Cæſaris *ad* Scipionem *de pace mandata* C. III, 57.
Cæſaris *in* Hiſpania *res geſtæ* C. II, 19. *& ſeqq. in ſcientia & conſilio omnia ſibi poſita milites exiſtimabant* Af. 10.
Cæſari *ſupplicatio decreta* G. IV, 38. *honores exhibiti* G. VIII, 51.
Cæſarem Romana *Reſp. deſiderat* Al. 65.
Cæſarem *velut deſpicit* Scipio Af. 32.
Cæſarianæ *claſſis incendium* C. III, 91.
Cæſariani *Centurionis captivi ad* Scipionem *forte & intrepidum reſponſum* Af. 45.
Cæſariani *exercitus tolerantia, ſitis ac fames* C. III, 47. *& ſeq.* Af. 69.
Cæſariani *militis veterani ad* Labienum *verba* Af. 16.
Cæſariani *haud fere ad* Pompeium *perfugiebant, ſed ſæpe contra* C. III, 61.
Cæſariani *à* Pompeianis *in colloquio condicto contra fidem vulnerantur* C. III, 19.
Cæſariani *equites mille contra ſeptem millia* Pompeianorum *confligebant* C. III, 84.
Cæſariani *milites ab* Afranio *&* Petreio *male plectuntur* C. 1, 76. *in quodam caſtello omnes vulnerati* C. III, 53. *deſperatione ſe interficientes* G. V, 37.
Cæſarianorum *adverſus* Britannos *difficultates* G. IV, 29.
Cæſarianorum *militum adverſus* Germanos *trepidatio* G. 1, 39. *adverſus* Pompeianos *pugna & victoria* H. 13. & ſeq. *ſtrages à* Pompeio C. III, 69. 70. 71. *diligentia ac induſtria ſingularis* G. V, 2. 11. *eorum lenitas* C. II, 13. *peritia militaris* G. II, 20. *licet paucorum adverſus multos hoſtes ingens animus* G. III, 23. *perplexitas atque etiam præſens animus* G. III, 3. & ſeqq. *conſtantia ſeu pertinacia miranda* G. V, 43. H. 23. *res fortiter geſtæ* C. III, 73. *virtus* Pompeianis *collata* Af. 45.
Cæſarianis *militibus* Labienus *inſultat* Af. 16.
C. Antiſtius Rheginus *legatus* Cæſaris G. VI, 1.
C. Arpinius *eq. Rom.* G. V, 27.
C. Ateio Cæſar *ignoſcit* Af. 89.
C. Avienus *trib. mil. ignominioſe à Cæſare mittitur* Af. 54.
C. Calviſius Sabinus Cæſarianus C. III, 34.
C. Caninius Uxellodunum *obſidet* G. VIII, 33.
C. Caſſius Syriacarum *navium* Pompeii *præfectus* C. III, 5.
C. Cluſinas *ignominioſe dimittitur* Af. 54.
C. Conſidius Pompeianus C. II, 23. Af. 3. 33. *ejus crudelitas* Af. 4.
C. Coponius C. III, 5.
C. Decimii *fuga* Af. 34.
C. Fabius *legatus* Cæſaris G. V, 24. VIII 27. C. 1, 37.
C. Flavius *eques* H. 26.
C. Fundanius *eques Rom. ad* Cæſarem *transfugit* H. 11.
C. Fuſii Cottæ *mors* G. VII, 3.
C. Gallonius *eques Rom.* C. II, 18.
C. Marcellus Rhodiæ *claſſis* Pompeianæ *præfectus* C. III, 5.
C. Marius G. 1, 40. Af. 35.
C. Meſſius Cæſarianus Af. 33.
C. Mutius Reginus *eq. Rom. à* Cæſare *captus* Af. 68.
C. Pletorius *quæſtor* Af. 34.
C. Salluſtius Criſpus *prætor.* Af. 8.
C. Saſerna Af. 57.
C. Trebonius *legatus* Cæſaris G V, 17. VI, 40. G. VII, 11. Maſſiliam *oppugnat* C. 1, 36. *prætor urbanus* C. III, 20.
C. Triarius Pompeianus C. III, 5. *ejus de procurſu militum præceptum* C. III, 92.
C. Valerius Caburus G. 1, 47.
C. Valerius Donotaurus G. VII, 65.
C. Valerius Flaccus G. 1, 47.
C. Valerius Procillus Galliæ *provinciæ princeps* G. 1, 19. 47. 53.
C. Virgilius Prætorius Pompeianus Af. 28. *ejus deditio* Af. 93.
C. Volcatius Tullus G. VI, 29.
C. Voluſenus G. III, 5. IV, 21. VIII, 23. 48. C. III, 60.

Calagurritani *populi* C. 1, 60.
calamitas ex amicis inimicos facit C. III, 104.
calamitatem aut ſuam aut temporum queri, mediocris eſt animi C. III, 20.
Calenus Cæſarianus C. III, 14.
Caletes *populi* G. II, 4.
Calones *inermes armatis hoſtibus intrepidi occurrunt* G. II, 27. *eorum fuga* G. II, 24.
Calpurnius Salvianus Al. 53.
Calydon *oppidum* C. III, 35.
cameli Regis Jubæ *capti* Af. 68.
Camulogenus Aulercus G. VII, 57. *ejus mors* G. VII, 62.
Candavia C. III, 11. 79.
Caninius Rebilus *legatus* Cæſaris C. I, 26.
Canopus Al. 25.
Cantabri *populi* C. I, 38.
Cantium Britanniæ G. V, 13. 22.
Canuſium *oppidum* C. I, 24.
capillo promiſſo ſunt Britanni G. V, 14.
Cappadoces *in copiis* Pompeii C. III, 4.
Cappadocia *regnum* Ariobarzanis Al. 34.
capita hominum occiſorum adverſus hoſtium oppidum converſa H. 32. *in capita ſingula liberorum ac ſervorum tributum impoſitum* C. III, 32. *non niſi capite* Cæſaris *relato pacem fieri poſſe* Labieni *dictum* C. III, 19. *caput* Cn. Pompeii *adoleſcentis* Cæſari *allatum* H. 39.
Capua *oppidum* C. I, 10. *perfugium* Pompeianorum C. I, 14.
Caralitani Cæſaris *ſtudioſi* C. I, 30.
Carales Sardiniæ Cæſar *adit* Af. 98.
Carmonenſes *populi* C. II, 19.
Carmona *oppidum* Al. 57.
Carnutes, *eorumque res* G. V, 25. 56. VI, 2. 4. VII, 2. VIII, 31.
carri & impedimenta Gallorum *in bellis.* G. VIII, 14. C. I, 51.
carri Helvetiorum *pro vallo* G. I, 26.
Carruca *oppidum* H. 27.
Carſulenus Cæſarianus *præfectus* Al. 31.
Carteia *oppidum* H. 32.
Carvilius *rex* G. V, 22.
Caſſi Britanniæ *populi* G. V, 21.
Caſſivellaunus Britannorum *dux* G. V, 11.
Caſſianæ *turmæ honos à* Cæſare H. 26.
Caſſius Longinus Cæſarianus C. III, 74. *ejus timor* C. III, 36.
Caſſius Longinus *Propretor in* Hiſpania Al. 48. *ejus ſtipatores* Al. 53. *ejuſdem odium apud milites* Al. 48. *& ſeqq.* 54. *pugna cum* Marcello Al. 60. *vulneratio & conſanatio* Al. 52. 56. *ejuſdem mors* Al. 64.
Caſſius Pompeianus C. III, 101. *ejus fuga.* ibid.
caſtellorum ingens numerus C. III, 44.
Caſticus Sequanus G. I, 3.
Caſtor Tarcundarius C. III, 4.
caſtra munire quando primum cœperint Galli G. VII, 30.
caſtra Q. Ciceronis *à* Gallis *oppugnantur* G. V, 39. 42. *& ſeqq.*
Caſtra Poſthumiana, *locus* H. 8.
caſtrorum Cæſaris *exiguitas in* Britannia G. IV, 30. Pompeianorum *luxuries* C. III, 96.
Catamantaledes Sequanus G. I, 3.
catenæ ferreæ pro funibus G. III, 13.
Cativulcus Eburonum *princeps* G. V, 24. *taxo vitam finit* G. VI, 31.
Cato Cæſaris *hoſtis* C. I, 4. 32. *Siciliæ prætor* C. I, 30. *ejus de* Pompeio *querelæ* C. I, 32. *ejuſdem ad* Cn. Pompeium *filium oratio* Af. 22.
Catonis Luſitani *oratio ad* Cæſarem H. 17.
Catonis Uticenſis *molimina adverſus* Cæſarem Af. 36. *ejuſdem apud* Uticam *gratia, labor, exitus* Af. 88.
Caturiges Galli G. I, 10.
Cavarillus Æduus *capitur* G. VII, 67.
Cavarinus Senonum *rex* G. V, 54. VI, 5.
Cebenna *mons* G. VII, 8. 56.
celeritatis in bellis momentum G. V, 29. 48. VII, 45. C. II, 7. Al. 32.
Celtæ, *qui &* Galli, *eorumque termini* G. I, 1.
Celtiberia *regio* C. I, 61.
Celtiberi *populi* C. I, 38.
Celtillus Vercingetorigis *pater* G. VII, 4.
Cenimagni Britanniæ *populi* G. V, 21.
Centrones *populi* G. I, 10. *Nerviorum clientes* G. V, 39.
Cercina *inſula* Af. 8.
Cercinates Cæſarem *commeatu juvant* Af. 34.
cetrati Afraniani *occiduntur* C. I, 70.
Chara radicis uſus pro pane C. III, 48.
Cherroneſus Al. 10.
Cheruſci Germaniæ *populi* G. VI, 10.
cibaria trium menſium molita ſecum efferunt Helvetii G. I, 5.

cibis quibus Britanni *abſtineant* G. v, 12.
cibus ſervitute oblata petitus G. vii, 78.
Ciceronis *hybernorum oppugnandorum conſilium* G. v, 39. *prudentia* G. v, 40. *& periculum* G. v, 43. *cura* Cæſari G. v, 48. *obſervantia mandatorum* Cæſaris G. vi, 36.
Ciliciæ *ordinatio* Al. 65. 66.
Cimberius & Naſua Suevorum *Imperatores* G. i, 37.
Cimbri *ac* Teutoni Italiam *vaſtantes* G. i, 33. vii, 77. *à* Mario *pulſi* G. i, 40.
Cinga *flumen* Hiſpaniæ C. i, 48.
Cingetorix *ejuſque res* G. v, 3. 45. 56. 57. vi, 8.
Cingulum *oppidum* C. i, 15.
Cirta *oppidum capitur* Af. 25.
Ciſpius & Aquila Cæſariani Af. 67.
civilis diſſenſio Romanorum *Præfat.* viii.
civilis diſſenſionis remedium G. viii, 52.
in civilibus diſſenſionibus quid accidere ſoleat Af. 65.
civitas omnis Helvetia *in quatuor pagos diviſa* G. i, 12.
civitas Pariſiorum & Senonum G. vi, 3.
civitatum Germanicarum *laus* G. vi, 23.
cives Romani Gaditani C. ii, 18.
civium Romanorum *bona, qui contra populum* Rom. *arma tuliſſent,* Zamæ *vendita* Af. 97.
clades Cæſarianorum C. iii, 63. 64. 65. 71. *& ſeqq.*
cladibus prædeceſſorum ſuorum poſteriores duces prudentiores fiunt G. iii, 20.
clamor exercitus & ſignorum cantus auditus Antiochiæ C. iii, 105.
clamor in pugna non inutilis C. iii, 92.
clamoris terror G. vii, 84. H. 31.
claſſis Pompeiana C. iii, 5. Cæſarianæ *incendium* C. iii, 101. Gallica *adverſus* Romanos G. iii, 14.
Cleopatra *cum ſuo fratre pugnans* C. iii, 103. *à* Cæſare *regina* Ægypti *conſtituitur* Al. 33.
clientum Gallorum *fides* G. vii, 40.
Clodius Aquitius *caſus* H. 23.
Clodii *cædes* G. vii, 1.
Clodianæ *cædis reus* Milo C. iii, 21.
Clupea *inſula* C. ii, 23. Af. 2. 3.
Cneus Domitius Calvinus C. ii, 42. iii, 34. Af. 86.
Cneus Magius, *præfectus Fabrum,* Pompeianus, *captus ad* Cæſarem *adducitur* C. i, 24. 26.
Cn. Piſo Pompeianus Af. 3. 18.
Cn. Pompeius Q. Titurii *interpres* G. v, 36.
Cn. Pompeii *adoleſcentis molimina, ejuſdem præſidium fragile, res male geſtæ* Af. 23. *ejus cades* H. 39.
Cocoſates Aquitani G. iii, 27.
Cœlius Vincianus Cæſarianus Af. 77.
Cœlius *de Repub. remotus* C. iii, 20. 21. *ejus iniquitas* C. iii, 20. *ejuſdem molimina fruſtra cadunt* C. iii, 22.
Cœliæ *leges* C. iii, 20. 21.
cohorti uni Pompeianæ *decem* Cæſariani *decertare non detrectant* Af. 45.
colonorum delectum habent Pompeiani C. i, 14.
Comagenus Antiochus C. iii, 4.
Comana *oppidum* Al. 34. Bellonæ *templum* 66.
Cominius Af. 46.
Comius Atrebatum *rex, ejuſque res* G. iv, 21. 27. 35. vi, 6. vii, 76. viii, 6. 23. 47. 48.
commeatibus duobus reportatus ex Britannia Roman. *exercitus* G. v, 23.
commentariorum Cæſaris *elegantia* G. viii, *præf.*
commentarios Cæſaris Hirtius *contexuit* G. viii. *præfat.*
concilia nocturna & occulta G. v, 53.
concilium Gallorum G. i, 30. vi, 3.
concilium armatum apud Gallos G. v, 56.
conclamandi mos in caſtris C. i, 66.
concordia bonum G. v, 31.
conditionem ab armato hoſte Romani *non accipiunt* G. v, 41.
conditiones pacis æqua quando maxime fieri poſſint C. iii, 10.
Condruſi Germani G. ii, 4. vi, 32. Trevirorum *clientes* G. iv, 6.
conductoribus adium annua merces habitationis donata C. iii, 21.
Conetodunus & Cotuatus *duces* Gallorum G. vii, 3.
confluens Moſæ & Rheni G. iv, 15.
conjugia Gallorum G. vi, 19.
conjuratio adverſus Cæſarem G. iv, 30. *adverſus* Q. Caſſium Longinum Al. 52.
Conſidii Longi Pompeiani *crudelitas* Af. 4.

4. *ejus acta* Af. 33. 43. 93. *ejus mors.* Af. 93.
consilia hostis audienda non esse G. v, 28.
consilium suum Cæsar *occultabat* Af. 10.
constantia bonum G. 1, 40.
consulendi occasio brevis G. v, 29.
consulum & Pompeii *ad* Cæsarem *mandata* C. 1, 10.
continentia Germanorum G. vi, 21.
conventus Thapsitanorum *&* Adrumetanorum *à* Cæsare *mulctatus* Af. 97.
Convictolitanes Æduus G. vii, 32. 33. 55. 67.
copiarum Cæsaris *paucitas* C. iii, 2. *elevatio* C. iii, 87.
Corduba Cæsaris *amica* C. ii, 19. Hispaniæ *caput* Al. 3. *eam* Cæsar *capere contendit* H. 4.
Cordubensis *conventus* Varronem *excludit* C. ii, 19.
Cordubensium *onus à* Cassio Longino Al. 49. *defectio* Al. 57.
Corfinium Cæsar *oppugnat* C. i, 16.
Corneliana *castra* C. ii, 24. 37.
Cornelius Balbus *vulneratur* C. iii, 19.
Cornificius Cæsarianus Al. 42.
coronam auream Pharnaces Cæsari *miserat* Al. 70.
Correus Bellovacorum *dux* G. viii, 6. *ejus mors* G. viii, 19.
cortice ex arboribus potius se victuros Cæsariani *minantur, quam* Pompeium *è manibus dimissuros* C. iii, 49.
Cosam Milo *oppugnat* C. iii, 22.
Cotho Adrumeti Af. 62.
Cottæ Aurunculeii *virtus* G. v, 33.
Cotus Æduus G. vii, 32. 33. 67.
Cotus Thracum *rex* cccc *equites* Pompeio *suppeditat* C. iii, 4. 36.
Craftini *primipili* Cæsariani *fortitudo* C. iii, 91. *mors* C. iii, 99.
cratium usus in bellis C. iii, 46. 80.
credimus libenter ea quæ volumus G. iii, 18. C. ii, 27.
creditarum pecuniarum sine usuris solvendarum lex C. iii, 20.
cremandorum cadaverum mos apud Gallos G. vi, 19.
Crispus Sallustius *proconsul* Af. 79. *ejusdem prætoris ad* Cercinam *insulam gesta* Al. 34.
crines mulieribus abscissi, & ex illis tormenta facta C. iii, 9.
Critognati Arverni *crudelis oratio in obsidione* Alesiæ G. vii, 77.
crudelitas veterum Gallorum G. vi, 16. vii, 77.
cuniculorum agendorum peritissimi Aquitani G. iii, 21. vii, 22.
cupiditatis pecuniæ malum G. vi, 22.
Curio Cæsarianus, *ejusque res* G. viii, 52. C. i, 2. 23. *ejus mors* C. ii, 42.
Curioniani Galli *ac* Germani Af. 40.
Curionianorum *militum trepidatio* C. ii, 29. 41.
Curioniani *equites à* Scipione *deficientes* Af. 52.
Curiosolitæ *dediti* G. ii, 34. iii, 7. vii, 75.

D.

DAmasippi *liberis* Cæsar *ignoscit* Af. 89. *ejus mors* Af. 96.
damnum privatum salutis publicæ causa non formidandum G. vii, 14.
Dardani *in copiis* Pompeii C. iii, 4.
Decetia *oppidum* G. vii, 33.
decimæ legionis commendatio G. i, 40. 42. ii, 21.
Decimus Brutus *adolescens* G. iii, 11. *classis ad* Massiliam *præfectus* C. i, 36. 56.
Decius Læius Asiaticarum *navium* Pompeii *præfectus* C. iii, 5. 40. 100.
decumæ in octavas mutatæ Af. 98.
Decumanus, miles ex decima legione Af. 16.
Deiotarus, *ejus res* C. iii, 4. Al. 34. 67. 68. 69. 70. 78.
Delphos Kalenus *recipit* C. iii, 55.
Delta *in* Ægypto Al. 27.
Devoti, *qui* Soldurii, *eorumque mira fides* G. iii, 22.
Diablintes Galli G. iii, 9.
Dianæ Ephesiæ *fanum spoliari jubet* Scipio C. iii, 32. *id interventu* Cæsaris *impeditur* C. iii. 32. 105.
Dictator Julius Cæsar C. ii, 21. iii, 2. *dictatura se abdicat* C. iii, 2.
Didius Gadium *præfectus* H. 37. *ejus mors* H. 40.
diei prolatio in exactione pecuniæ donatio dicta C. iii, 32.
diei unius anteversio quantum ad summam faciat C. iii, 80.

Dii Gallorum G. VI, 17. Germanorum G. VI, 21.
Dii *immortales omnibus casibus belli interſunt* Al. 75.
Dii, *quos pro ſceleribus ulciſcuntur, impune diu graſſari permittunt* G. I, 14.
Dioſcorides & Serapion *legati* Ptolemæi *ad* Achillam C. III, 109.
Dis *pater* Gallorum G. VI, 18.
diſciplina memoria conſtans, non litteris G. VI, 14.
diſſenſionis malum G. V, 31. VII, 32.
Divico Helvetiorum *legatus* G. I, 13.
Divitiacus Æduorum *princeps, ejuſque res* G. I, 3. 16. 18. 19. 31. 41. II, 5. VI, 12.
Divitiacus *Sueſſionum rex* G. II, 4.
domicilia Gallorum *in æſtu* G. VI, 14.
Domitius Ænobarbus, Pompeianus C. I, 15. *&c. ejus de fuga ex* Corfinio *conſultatio* C. I, 19. *à* Maſſilienſibus *receptus, excluſo* Cæſare C. I, 34. *inde fuga* G. II, 22.
Domitius *proditionis arguitur* C. II, 51. *ejus urbana gratia & dignitas* C. III, 83.
Domitius Calvinus C. III, 34. *ejus cum* Pharnace *res* Al. 34.
Donilaus Gallogræcus CCC *equites* Pompeio *ſuppeditat* C. III, 4.
dotis ratio apud Gallos C. VI, 19.
Drapes Senonum *princeps* G. VIII, 30. *inedia mortuus* G. VIII, 44.
Druidum *deſcriptio* G. VI, 13. 14.
Dubis *fluvius* G. I, 38.
Dumnacus Andium *dux* G. VII, 26. *ejus fuga* G. VIII, 31.
Dumnorix Æduus Divitiaci *frater, ejuſque res* G. I, 3. 9. 18. *& ſeqq.* V, 6. *ejus cædes* G. V, 7.
duo viri aciem inclinatam reſtituunt H. 23.
Duracius Picto G. V, 26.
Durocortorum *oppidum* G. VI, 44.
Duumviri *municipiorum* C. I, 23. 30.
Dux quanquam in re deſperatiſſima animo non deficiens militibus gratus G. VII, 30.
Ducis præſentia animus militibus reſtituitur. G. II, 25.
ad Dyrrhachium *caſtra vicina ponunt* Cæſar & Pompeius C. III, 13.
Dyrrhachio *intercluditur* Pompeius C. III, 41.
Dyrrhachii & *in* Achaia *geſta* C. III, 57.
Dyrrhachina *duo prœlia* Cæſarem *nonnihil debilitarunt* C. III, 71. 89. *ob ea* Cæſar *à* Pompeianis *ubique traducitur* C. III, 72.

E.

EBurones *populi* G. II, 4. Trevirorum *clientes* G. IV, 6. *ubi ſiti* G. V, 24. *eorum defectio* G. V, 26. *humiles & ignobiles* G. V, 28. *prædæ omnibus à* Cæſare *exponuntur* G. VI, 34. 35. *vaſtantur* G. VI, 43.
Eburovices *adverſus* Rom. *conſpirant* G. III, 17.
ediſcendi ſtudium apud Druides G. VI, 14.
Egeſaretus Theſſalus C. III, 35.
Elaver *flumen* G. VII, 34.
elephanti condocefacti Af. 27.
elephanti Scipionis Af. 1. 27.
elephanti communi periculo in aciem educuntur Af. 27. *eorum terroris minuendi ratio* Af. 72.
elephanti LX *adverſus* Cæſarianos *producti* Af. 48. *eorum fuga* Af. 83.
elephanti LXXIV *à* Cæſare *capti* Af. 86.
elephanto ferocienti veteranus miles ſe fortiter objicit Af. 84.
Eleutheri Cadurci G. VII, 75. Sueſſiones G. VII, 75.
Eluſates Romanis *dediti* G. III, 27.
Ennius *citatus* H. 23. 31.
Epaſnactus Arvernus G. VIII, 44.
Epheſiam *pecuniam auferre* Scipio *conatur* C. III, 32. *ei ſalutem* Cæſar *affert* C. III, 32. 105.
ephippiorum uſus apud Suevos *indecorus* G. IV, 2.
Epibatæ armantur Af. 20. Al. 44.
Epidaurum *liberat* Vatinius C. III, 12. 42.
epiſtolæ mittendæ mira ratio G. V, 48.
Eporedorix Æduus G. VII, 54. 55. 63. *capitur* G. VII, 67.
equeſtris prœlii conſuetudo H. 15.
equeſtris pugnæ mira exercitatio apud Germanos G. I, 48.
equites mille Cæſariani ſeptem millia Pompeianorum *equitum ſuſtinere non dubitabant* C. III, 84.
equites Galli G. VI, 15.
equitum Gallorum *temerarium jusjurandum* G. VII, 66.

equites Germani *ſæpe in prœliis ex equis deſiliunt, ac pedibus prœliantur* G. IV, 2.
equitum Rom. *generoſitas* G. VII, 28.
equitibus quingentis Helvetii *quatuor millia equitum* Rom. *propellunt* G. I, 15.
equi alga paſti Af. 24.
equorum mira docilitas G. IV, 2. *ſtudioſi* Galli G. IV, 2.
equos ſuos aſſuefacit Cæſar *non reformidare elephantos* Af. 72.
Eratoſthenes *citatus* G. VI, 24.
Ergaſtula quædam Milo *ſolvit* C. III, 22.
Eſſedorum uſus in prœliis apud Britannos G. IV, 24. 33.
Eſſui *populi* G. V, 24.
Eteſiæ *venti* C. III, 107.
Euphranor Rhodius *vir fortis* Al. 15. *ejus mors* Al. 25.
exactiones graviſſimæ Scipionis C. III, 32.
exactiones graves Caſſii Al. 49.
exactor improbus miniſtris etiam ſuis odioſus Al. 50.
excommunicatio veterum Gallorum G. VI, 15.
exacti à Pharnace *cives Rom.* Al. 70.
exercitus Cæſarianus Dyrrhachinis *prœliis attenuatus* C. III, 71. 89.
exercitus non minorem quam Imperator ipſe laudem conſecutus G. I, 40.
exercitus Rom. ab Helvetiis *pulſus, & ſub jugum miſſus* G. I, 7.
exercitus Cæſariani *major pars tirones* H. 28.
exercitus Cæſariani *ſitis* Af. 69.
exercitus totius ſalus parva in re aliquando conſiſtit G. III, 14.

F.

FAbii Peligni *facinus audax* C. II, 35.
Fabius Max. Rutenos & Arvernos *ſuperavit* G. I, 45.
factiones Gallorum G. VI, 12.
fagum Britannia *non habet* G. V, 12.
falcatæ quadrigæ Pharnacis Al. 75.
falcium in navibus bellicis uſus G. III, 14.
fama in novitate antecedit G. III, 36.
fames ac penuria Afranianorum C. I, 83.
fames Cæſarianorum *militum & tolerantia* G. VII, 17.
familia Orgetorigis, *decem millia hominum* G. I, 4.
ex familia una duo ſimul in Senatu Æduo *eſſe non poterant* G. VII, 33.
Fanum *oppidum* C. I, 11.
faſcium prælationis invidia C. III, 106.
Favonius Scipionem *caſtigat* C. III, 58.
fautores Cæſaris LXXIV *à* Pompeio *ſecuri percuſſi* H. 21.
Fauſtus Sylla C. I, 6. *à* Sitio *capitur* Af. 95. *ejus mors* Af. 95.
feminæ notitiam intra annum XX. Germani *non habebant* G. VI, 21.
feminæ à viris prodi hoſtibus metuentes, viros hoſtibus ipſæ produnt G. VII, 26.
feminarum pavor in urbis oppugnatione G. VII, 40.
ferrariæ Biturigum G. VII, 22.
ferrariæ officinæ à Pompeianis *inſtitutæ* Af. 20.
ferrum in Britannia *naſcitur* G. V, 12.
fides Cæſaris H. 19.
fides Cæſarianorum *militum conſtantiſſima* Af. 45.
fides clientum Gallorum G. VII, 40.
fidei hoſtili non temere credendum C. III, 28.
fiducia Cæſaris *miranda* Af. 63.
filia Ptolemæi *regis minor* C. III, 113.
fluminis alti tranſeundi ratio H. 5.
flumen avertere Cæſar *molitur* C. I, 61.
flumina Romanos *milites non morantur* G. VII, 56.
fœderis militaris ſanciendi ritus apud Gallos G. VII, 2.
foliis arborum paſti equi C. III, 58.
fontem cuniculo intercipit Cæſar G. VIII, 43.
fortiſſimi Gallorum Belgæ G. I, 1.
fortunæ vis G. VI, 30. C. III, 10.
fraternæ pietatis exempla G. I, 20. IV, 12. Af. 28.
frenati equi & infrenati Af. 19.
Frentani C. I, 23.
frigoris tolerantiſſimi Suevi G. IV, 1.
frigoribus expoſita eſt Gallia G. I, 16.
frumentum dediticiis ſuis dandum curat Cæſar G. I, 28.
frumentum militibus certis diebus admetiebatur Cæſar G. I, 16.
frumentum ſuum Helvetii *comburunt* G. I, 5.
frumenti condendi modus apud Afros Af. 65.
frumenti inopia in Cæſaris *caſtris, ea levata* Af. 34.

frumenta & ædificia propria corrumpentes Galli G. VII, 64.
frumenta intra munitiones ſata C. III, 58.
Fuſius Calenus C. III, 8. *ejus induſtria* C. III, 55.
fuga Ambiorigis *mira* G. VI, 43.
fuga pernox G. I, 26.
fuga celanda ratio G. VIII, 15.
fuga ſimulata fraus G. VI, 8. III, 40.
fuga ſpem ſuis adimit Cæſar G. I, 25.
Fulvius Poſthumus C. III, 62.
funera Gallorum *magnifica* G. VI, 19.
Fuſius Cotta *occiditur* G. VII, 3.

G.

GAbali *populi* G. VII, 64. 75.
Gabinii Cæſariani *res geſtæ* Al. 42. 43.
Gabiniani *milites* C. III, 4. 103. 110.
Gaditani Cæſaris *fautores* C. II, 18.
Galba Sueſſionum *rex* G. II, 4. *ejuſdem filii* Cæſari *deduntur* G. II, 13.
Galearum tegmenta ex viminibus C. III, 72.
Galliæ *diviſio* G. I, 1.
Gallia *omnis ad* Septentrionem *eſt* G. I, 16.
Gallia *omnis pacata* G. II, 35. *repente tumultuatur* G. III, 7.
Gallia *provincia* C. I, 39. Cæſari *decreta* G. I, 35.
Gallia *tanquam præda* Germanis & Romanis *expoſita* G. I, 46. *ſubacta libera eſſe juſſa* G. VIII, 46.
Gallia *tranſalpina* G. VII, 6.
Galliæ *concilium, cui ne orbis quidem terrarum poſſit obſiſtere* G. VII, 29.
Galliæ *conſenſus adverſus* Cæſarem *in libertate vindicanda* G. V, 27. VII, 76.
Galliæ *conventus* Cæſar *agit* G. I, 30. *concilium indicit* G. I, 30. VI, 3.
Galliæ *equitatus ad* Cæſarem *in* Britanniam *profecturum convenit* G. V, 5.
Galliæ & Germaniæ *morum diſciplina* G. I, 31. VI, 11.
Galliæ & Hiſpaniæ *regiones ſaluberrimæ* C. III, 2.
Galliæ *fertilitas ac opulentia præ* Germania G. VI, 14.
Galliæ *imperium ſibi vindicare volunt* Helvetii G. I, 2. Arioviſtus & Cæſar G. I, 33, 43.
Galliæ *motus repentini* G. V, 22. 53.
Galliæ *præſidia diſtribuit* Cæſar G. VIII, 46.
Galliæ *provincia ſervitus* G. VII, 77.
Galliæ *res geſtas* Hirtius *abſolvit* G. VIII, 1.
Gallus Gallos *fallens* G. V, 48.
Galli Belgæ G. II, 1. 3.
Galli *bellicoſi* G. III, 19. V, 54. 56. VI, 15. VII, 1.
Galli *diſciplinæ ergo in* Britanniam *proficiſcebantur* G. VI, 13.
Gallorum *equitum mos* G. VI, 15. *jusjurandum temerarium* G. VII, 66. *virtus ac fortitudo mirabilis* C. I, 51. Af. 6.
Gallorum *veterum mores & inſtituta* G. VI, 11. *& ſeqq.*
Galli *à* Dite *patre progeniti* G. VI, 18. Græcis *litteris utebantur* G. VI, 14. *humanis victimis diis litabant* G. VI, 16. Cimbrico *bello humanis corporibus veſcebantur* G. VII, 77. *in acie ſedere ſoliti* G. VIII, 15. *jumentis maxime delectantur* G. IV, 2. *etiam ſenes militant* G. VIII, 12. *multos carros in bellis habent* C. I, 51. *procero ac mirifico ſunt corpore* G. II, 30. Af. 40. *religionibus dediti, eorumque dii, ac vota* G. VI, 16. *& ſeqq. armati in concilium veniebant* G. V, 56. *novis rebus plerumque ſtudent* G. IV, 5.
Galli *in copiis* Cæſaris C. I, 39. *Juba regis* C. II, 40. Pompeii C. III, 4. *proditores in exercitu* Cæſaris G. II, 17. VI, 7. *urbes ſuas ipſi incendunt* G. VII, 15.
Gallorum *ingenia candida & aperta* Af. 73. *inter ſe diſcrimina* G. I, 1. *factiones duæ* G. VI, 12. *mira conſuetudo in concilii armati indictione* G. V, 56. *nobilium genera duo,* Druides & Equites G. VI, 13. *& ſeqq. præcipui* Belgæ & Ædui G. VIII, 54. *tutelam adverſus* Arioviſtum Cæſar *ſuſcipit* G. I, 33. 40. 43. *adverſus* Romanos *conjuratio* G. II, 1. V, 53. *odium & inſidiæ* G. V, 29. VII, 1. *rebellio* G. II, 1. III, 3. IV, 6. VI, 2. VII, 7. *ante* Cæſaris *adventum annua bella* G. VI, 15. *conjugia* G. VI, 19. *conſilia ſubita & repentina* G. III, 8. IV, 5. *conſuetudo erga liberos ſuos natu minores* G. VI, 18. *domicilia in æſtu* G. VI, 30. *mos in rumoribus novis excipiendis* G. IV, 5. *cum* Cæſarianis *prœlium* G. III, 4. VII, 13. *diſciplina ex* Britannia *allata* G. VI, 13.

Gallorum & Belgarum *eadem est oppugnatio* G. II, 6.
Gallorum *fortitudo* G. VI, 24. *industria ac ac solertia* G. VII, 22. *infirmitas* G. IV, 5. 13. *levitas ac mobilitas* G. II, 1. III, 10. IV, 5. *libertas* G. VII, 5. *mollities in adversis* G. III, 19. *temeritas innata* G. VII, 42. *facinus memorabile in mortis pro patria contemptu* G. VII, 25. *fuga ac clades* G. III, 6. VII, 83. 88.
Gallorum Labienianorum *cædes* Af. 40. *immensa copia* G. VII, 75.
Gallis *ignota* Britannia G. IV, 20.
Gallicarum *navium forma* G. III, 13.
Gallica *classis adversus* Romanos G. III, 13.
Gallicæ *plebis conditio* G. VI, 13.
Gallicus *victus cum* Germanico *non conferendus* G. I, 31.
Gallico *agro* Germanicus *ager non comparandus* G. I, 31.
Gallicorum *murorum forma* G. VII, 23.
Gallinam Britanni *non gustant* G. V, 12.
Ganymedes *eunuchus nutritius* Arsinoes Al. 4. *ejus odium* Al. 23. *impotens dominatio* Al. 23. 33.
Garites Romanis *dediti* G. III, 27.
Garumna *fluvius* G. I, 1.
Garumni *populi* Aquitaniæ G. III, 27.
Gemella legio C. III, 4.
Genabum, Carnutum *oppidum* G. VII, 3. VIII, 5. *diripitur atque incenditur* G. VII, 11.
Geneva Allobrogum *oppidum* G. I, 7.
Genusus *fluvius* C. III, 75. 76.
Gergovia G. VII, 4. Bojorum *oppidum* G. VII, 9. Arvernorum *oppidum* G. VII, 34. *ejus oppugnatio* G. VII, 36. 41.
Germaniæ & Galliæ *morum discrimen* G. VI, 11.
Germani *quando primum & qua ratione in* Galliam *transierint* G. I, 31. 33. IV, 16. &c. *inde pulsi* G. I, 53.
Germani *auxiliares* G. VI, 5. 8. VII, 67. VIII, 10. *barbari ac feri* G. I, 31. 33. *bella non deprecantur* G. IV, 7. *importatis jumentis non utuntur* G. IV, 2. *quatuordecim annis tecta non subeuntes* G. I, 36. *fortunam contra* Romanos *tertio experiri nolunt* G. V, 55. Suevis *se impares fatentur* G. IV, 7.
Germani *equites* cccc Cæsariani G. VII, 13. *pedites summæ velocitatis inter equites pugnantes* G. I, 48. VIII, 36. *levis armaturæ* C. I, 38. Transrhenani *continenter cum* Belgis *pugnantes* G. I, 1. Belgis *adversus* Romanos *conjuncti* G. II, 3. 4. *eos* Cæsar *ulciscitur* G. VI, 9. Germani & Galli Labieniani *cum* Cæsarianis *fide data acceptaque colloquentes* Af. 29. *eorum cædes* Af. 40.
Germanorum *ad* Cæsarem *legatio* G. IV, 7. *legati retenti* G. IV, 13. *in* Romanos *odium* G. V, 29. *arrogantia* G. IV, 7. *cultus corporis* G. VI, 21. *cum* Romanis *conflictus* G. I, 52. *clades ac fuga* G. I, 53. IV, 14. *matresfamilias prœliandi tempus suis præscribunt* G. I, 50.
Germanorum *magnitudo corporis ac terror* G. I, 39. *mos in bellis parandis* G. VI, 23. *nuditas* G. VI, 21. *perfidia & simulatio* G. IV, 12. 13. *procacitas* G. I, 46. *superstitio in prœliis suscipiendis* G. I, 50. *trepidatio* G. IV, 14. 15. *vagatio seu peregrinatio, & error* G. VI, 22. *victus* G. VI, 22. *virtus* G. VII, 70. *omnis vita in venationibus & studio rei militaris consistit* G. VI, 21.
Germanorum *equitum virtus* Al. 29.
Germanorum Usipetum *adversus* Menapios *dolus* G. IV, 4.
Germanos Galli *quondam virtute superabant* G. VI, 24. *eosdem in* Gallia *diutius versari indignantur* Galli G. II, 1.
Germanos Cæsar *debellat & Germanico bello finem imponit* G. IV, 12. & seqq. *Cætera quæ ad* Germanorum *descriptionem, mores & instituta pertinent vide* G. VI, 21. & seqq.
Getuli & Numidæ, Marii *beneficiarii* Af. 32. *ad* Cæsarem *deficiunt* Af. 35. 55.
Getuli Consilium *occidunt* Af. 93.
Getulorum *duo oppida capiuntur* Af. 25.
Getulorum *equites sine frenis* Af. 61.
gladiatoria familia Milonis C. III, 22.
glans inscripta vice epistolæ missa H. 13. 18.
glandes fusæ Af. 20.
glasto se inficiunt Britanni G. V, 14.
Gobanitio *patruus* Vercingetorigis G. VII, 4.
Gomphi *à* Cæsare *non toto die expugnati* C. III, 80.
Gorduni Nerviorum *clientes* G. V, 39.

Graioceli G. 1, 10.
grando ſaxea in exercitum Cæſaris *cadens* Af. 47.
gravis armatura miles legionarius Af. 71.
Græce *ad* Ciceronem *ſcribit* Cæſar G. v, 48.
Græce *indocti* Nervii G. v, 48.
Græci *contra* Roman. Imp. *pugnare nolentes* C. III, 11.
Græcis *litteris* Galli *olim uſi* G. VI, 14.
Grudii Nerviorum *clientes* G. v, 39.
Guturvatus, Carnutum *factionis princeps, occiditur* G. VIII, 38.

H.

HAliacmon, *flumen* C. III, 36.
Harudes *populi* G. I, 31. 37. 51.
Helvetia *omnis civitas in quatuor pagos diviſa* G. I, 12.
Helvetii *cæteros* Gallos *virtute præcedunt* G. I, 1. Germanis *ſuperiores* G. I, 40. *Romanum Conſulem occidunt, exercitum ſub jugum mittunt* G. VII, 4. Cæſarianos *aliquot* G. I, 15. *à* Cæſare *cæduntur* G. I, 12. 26. *obſides accipere, non dare ſoliti* G. I, 14. *oppida ſua commigraturi incendunt* G. I, 5. *ea reſtituere jubentur* G. I, 28. *profectionem in* Galliam *adornant* G. I, 2. *quare patriam relinquerent* G. I, 30. *eorum iter* G. I, 6. 7. 9. Rhodani *tranſitu à* Cæſare *prohibentur* G. I, 12. *Græcis litteris uſi* G. I, 29. *eorum conjuratio* G. I, 3. *feritas ac pervicacia in bello* G. I, 25. 26. *fuga* G. I, 26. *jactantia* G. I, 13. *legatio ſupplex ad* Cæſarem G. I, 7. 13. *mos in judiciis* G. I, 4. *perfidia adverſus* Romanos G. I, 1. *virtus* G. I, 13. *Cætera vide* G. I, 1. *& ſeqq.*
Helvii *populi* G. VII, 8. 64. C. I, 35.
Heraclea Sentica C. III, 79.
Hercynia *ſilva ejuſque fera* G. VI, 24.
Herculis *fanum* Gadibus C. II, 18. *exinde ablata reſtituit* Cæſar C. II, 21.
Herminius *mons* Al. 48.
Hiadertinorum *in* P. R. *officia* Al. 42.
Hibernia *inſula* G. v, 13.
hibernorum Cæſaris *expugnandorum conſilium apud* Gallos G. v, 26.
hibridæ à Labieno *conſcripti* Af. 19.
hiemes in Gallia *maturæ* G. IV, 20.
Hippo *regius* Af. 96.
Hiſpalis *oppidum* C. II, 18. 20. *ejus oliveta* H. 27. *ejuſdem turbatio* H. 35. 36.
Hiſpalenſibus *ingratitudinem exprobrat* Cæſar H. 42.
Hiſpani *equites* G. v, 26.
Hiſpani *in copiis* Cæſaris Af. 39.
Hiſpanorum *auxilia* Gallis *adverſus* Romanos G. III, 23.
Hiſpanorum *pugnandi ratio* C. I, 44. *ſeditio inter ſe* Al. 62.
Hiſpaniæ *principes ad* Cæſarem *tranſeunt* C. I, 74.
ex Hiſpania *apportabantur neceſſaria ad armandas naves* Cæſaris G. v, 1.
Hiſpaniæ *res tam* Pompeianorum, *quam* Cæſarianorum C. I, 38. 39. 48. H. 3.
Hiſpaniæ *duæ à* Cæſarianis *pacatæ* C. III, 73.
Hiſpaniæ *ulterioris fœcunditas & ſitus* H. 8. *eadem potitus* Cn. Pompeius *adoleſcens* H. 1.
Hiſpaniarum *deditio* C. II, 32.
homines à Gallis *immolati* G. VI, 16.
hordeo corrupto & panico vetere ſe alentes Maſſilienſes C. II, 22.
hordeo frumentum auctum C. III, 58.
hoſpitalitas Germanorum G. VI, 23.
hoſpitium ſacroſanctum H. 16. *ejus violati nefas* H. 16.
hoſtis conſilia qualiter accipienda G. v, 28.
hoſtis in iniquum locum pertrahendi ſtratagema G. VI, 8.
hoſtium res prius diligenter exploranda, quam prælium committas C. II, 38.
Hyempſal *rex* Af. 56.

I.

JAcetani *ad* Cæſarem *tranſeunt* C. I, 60.
Iberus *fluvius* C. I, 60.
Iccius & Antebrogius *Rhemorum legati* G. II, 3.
Iccii *anguſtia* G. II, 6.
ignis ſupplicium G. I, 4 VII, 4.
cum igne pugnantes Cæſariani G. v, 43.
igne vivi combuſti Paradenſes Af. 87.
ignibus nocturnis produntur aliquando milites C. III, 50.
Iguvium *oppidum* C. I, 12.
Ilerda *oppidum* C. I, 43. 45.
Illurgavonenſes *populi* C. I, 60.

in Illyrico *gesta* G. II, 35. III, 7. Al. 42.
Imanuentius Trinobantum *rex* G. V, 20.
imitatores solertissimi Galli G. VII, 22. *item* Alexandrini Al. 3.
impedimentis amissis bellum geri non posse G. VII, 14.
Imperatoris *aliæ sunt partes atque legati* C. III, 51. *consilium milites explorare non debere* G. II, 40. VII, 52. *conspectus, oratio ac præsentia militibus animos addit & convertit* G. I, 41. II, 25. Af. 10. *in conservandis militibus studium* C. I, 72. *in commissione pugnæ officium* Al. 16.
Imperatorem *se appellat* Scipio C. III, 31. *eo nomine indignus censetur à* Centurione Cæsariano *capto* Af. 45.
Imperatores *munera ac dona accipiebant re bene gesta* Al. 70.
in impuberes etiam sævit Bibulus C. III, 14.
incendia ædificiorum, incursionis hostium vulgare signum G. VIII, 3.
Indo *rex* H. 10.
induciarum genus ex misericordia G. II, 13.
inducias Pompeiani *postulant à* Cæsarianis *& impetrant* C. III, 19.
Induciomari Treviri *simulatio* G. V, 3. 4. *dolus ac defectio* G. V, 26. 55. *fuga* G. V, 53. *cædes* G. V, 58.
infantibus in ardore pugnæ non parcunt Rom. G. VII, 28.
ingratos ac perfidos Cæsar *ulciscitur* Af. 64.
inimici alter alterum servantes G. V, 14.
insidiæ Labieni *adversus* Cæsarem Af. 50. *detectæ* Af. 66.
insidiæ præmonitis minus nocent G. VIII, 19.
insidiarum occultandarum modus Al. 36.
insignia in prœliis accommodabant milites Romani G. II, 21.
insignium & signorum militarium occultandorum fraus G. VII, 45.
instar legionis videri C. III, 66.
instar cohortium Al. 19.
intercessio tribunitia C. I, 5. 8.
Issam Octavius *à* Cæsare *abalienat* C. III, 9.
Isthmum Cæsar *munit* C. III, 55.
Italia *sine* vulnere *à* Cæsarianis *capta* C. III, 73.
Italia *sine* Sicilia *&* Africa *teneri non potest* C. II, 32.
Italiæ *facultates & existimatio* G. VI, 1.
itineris Cæsariani *ad hostes asperitas* C. I, 68.
itineris difficultas in Afraniano *exercitu* C. I, 78. 79.
Itius *portus* G. V, 5.
Ityreæ *naves* Af. 20.
Juba Numidiæ *rex*, Pompeii *hostis & amicus* C. II, 25. Al. 5. Cæsaris *hostis* Af. 25. *auxilia* Pompeio *suppeditat* Al. 51. *elephantos triginta ad* Scipionem *adducit* Af. 25. 30. *auxilia à* Scipione *abducit* Af. 25. *ad Uticam male pugnat* C. II, 26. *Uticenses confirmat* C. II, 36. *Curionem* Cæsarianum *vincit* C. II, 42. *ejus crudelitas* C. II, 44. Af. 66. 74. *superbia & arrogantia* Af. 57. *terror apud* Cæsarianos, *& rursus contemptus* Af. 48. *angustiæ* Af. 25. 36. 55. 91. *mors* Af. 94.
Judiciorum *mira forma, ut alii audirent, alii judicarent* C. III, 1.
jumenta alga pasta Af. 24.
jumenta sua sarcinaria Afraniani *ipsi occidunt* C. I, 6.
jumentis maxime delectantur Galli G. IV, 2.
Junii *pœnitentia* H. 16.
Jupiter *à* Gallis *cultus* G. VI, 17.
Jura *mons altissimus* G. I, 2. 6.
jus jurandum Labieni *in favorem* Pompeii C. III, 12.
jus jurandum temerarium equitum Gallorum G. VII, 66.

L.

LAbieni Cæsaris *legati castra oppugnata* G. V, 58. VI, 7. *Ejus Strategema* G. VII, 60. *& seq. supplementum* G. VII, 57. *cum* Gallis *prœlium* G. VII, 62. *virtus* G. VII, 59.
Labienus *à* Cæsaris *inimicis ad defectionem solicitatur* G. VIII, 52. *Cingulum oppidum exædificat* C. I, 15. Pompeio *jurat* C. III, 13. *ejusdem cum* Vatinio *de pace altercatio* C. III, 19. *adversus* Cæsarianos *crudelitas* C. III, 71. Pompeio *assentatur* C. III, 87. *acies contra* Cæsarem Af. 13. *insultatio in milites* Cæsarianos Af. 16. 50. *insidiæ adversus* Cæsa-

Cæſarem Af. 50. *detecta* Af. 66. *fuga & clades* Af. 40. 50. 69. H. 31.
labor qui labores omnes finiat, non ingratus C. 1, 68.
laboris intolerantes Galli G. VII, 20. 30.
labori ac duritiei à pueris ſtudent Germani G. VI, 21.
labrum duntaxat ſuperius non radunt Britanni G. V, 14.
lacrymæ fictæ Al. 24.
lacte & pecore vivunt Suevi G. IV, 1.
lacte, caſeo, carne vivunt Germani G. VI, 22.
Lacus Lemannus G. I, 2. 8.
lamina ſeu taleæ ferreæ pro numiſmate G. V, 12.
laniſtæ in modum Cæſar *ſuos adverſus elephantes inſtituit* Af. 71.
largitio Cæſaris C. II, 21. III, 98.
Larinates *populi* C. I, 23.
Lariſſa *oppidum* C. III, 80. 97.
Latobrigi *patriam ſuam deſerunt* G. I, 5. *redeunt* G. I, 28. *eorum numerus* G. I, 29.
latrocinia quædam apud Germanos *infamia non ſunt* G. VI, 23.
Latrones *dicti* Romani *ab* Æduis G. VII, 38.
legati aliæ ſunt partes atque Imperatoris C. III, 51.
legati officium C. II, 17.
legati jure gentium ſacroſancti G. III, 9.
legati ſingulis præfecti legionibus G. I, 52. VII, 45.
legatorum violatorum ultio G. III, 16.
legatos Cæſaris Galli *violant* G. III. 8. Pompeiani H. 22.
legio centuriones ſuos cædens Al. 57.
legio gemella C. III, 4.
legio ſeptima G. IV, 32.
legio octava C. III, 89.
legionis nonæ imminutio atque afflictio C. III, 67. 71. 89.
legionis decimæ virtus G. I, 40.
legio undecima Cæſaris *impar cæteris* G. VIII, 8.
legio vigeſima ſeptima tyronum C. III, 28. 34.
legio triceſima ſexta Al. 40. *triceſima ſeptima* Al. 9.
legio vernacula C. II, 30.
legio veterana C. II, 28.
legione una Gallia *ulterior obtenta* G. I, 7.
legiones Cæſaris *veteranæ & novæ* G. VIII, 8.
legiones duæ Cæſari *detractæ*, Pompeio *traditæ* C. I, 9. *eæ primariæ erant in exercitu* Pompeii C. III, 88.
legiones Pompeii C. III, 1.
legiones duæ pro caſtris Cæſaris *excubabant* G. VII, 24.
legionum inter ſe diſſidium & conſenſus Al. 54.
legionum Romanarum *robur admirabile* H. 42. C. III, 16. VIII, 14. 19.
legionarii militis virtus Af. 84.
legionarii in equos impoſiti G. I, 42.
leguminibus etiam contenti erant Cæſariani *milites in inopia* C. III, 47.
Lemovices *populi* G. VII, 4.
Lenium *oppidum* H. 35.
Lentulus Aſculo *expellitur* C. I, 15.
Lentulus Spinther *à* Cæſare *dimiſſus* C. I, 23. *ejuſdem fuga* C. I, 15.
Lentulus Marcellinus *quæſtor*, Cæſarianus C. III, 62.
Lentuli *conſulis æs alienum* C. I, 4. *odium in* Cæſarem C. I, 1. *ſenium* C. III, 83.
Lentulus & Marcellus *coſſ.* Cæſaris *hoſtes* G. VIII, 50. C. I, 14. Roma *metu* Cæſaris *aufugiunt* C. I, 14.
Lenunculi *navigia piſcatoria* C. II, 43.
Lepidus *proconſ. in auxilium à* Caſſio *vocatur* Al. 59.
Lepontii *populi* G. IV, 10.
leporem Britanni *non guſtant* G. V, 12.
Leptis *civitas libera* Af. 7.
Leptim *oppidum* Labienus *oppugnare conatur* Af. 29.
Leptitanorum *mulcta* Af. 97.
Levaci Nerviorum *clientes* G. V, 39.
Leuci *populi* G. I, 40.
levis armatura inter equites interjecta Af. 19.
levis armaturæ pedites G. VIII, 19.
Lexovii *populi* G. III, 11. 17.
lex Æduorum *de magiſtratibus creandis* G. VII, 33.
lex Julia C. I, 14.
lex Pompeia *de ambitu* C. III, 1.
leges Cœliæ *duæ* C. III, 20. 21.
libertas Gallorum G. III, 8.
libertatis cupiditas G. V, 27. *dulcedo* G. III, 10. *ſtimulus* G. VII, 76. C. I, 47.
libertini in militiam adſcripti Af. 19.

Libo Pompeianus Achaicæ *classis* Pompeianæ *præfectus* C. III, 5. *cum* Cæsare *ad* Oricum *colloquitur* C. III, 16. *insulam* Brundisinam *occupat* C. III, 23. Cæsarianos *terret* C. III, 24. Brundisio *discedit* C. III, 24.
Liburnica *classis* Pompeiana C. III, 5.
licentiam militarem Cæsar *castigat* Af. 54.
Licinius Damasippus C. II, 44.
lictores habere privatis non licebat C. I, 6.
Ligarius P. *à* Cæsare *necari jussus* Af. 64.
Liger *seu* Ligeris *fluvius* G. III, 5. VII, 5. 55.
lilium, munimenti genus G. VII, 73.
Lilybæum *promontorium* Af. 1. 37.
Limonum *oppidum* G. VIII, 26.
Lingones *populi* G. I, 26. 40. IV, 10.
Lintrium *usus in fluminibus trajiciendis* G. I, 12.
Liscus Æduus Dumnorigem *apud* Cæsarem *defert* G. I, 16. 17.
Lissus *oppidum* C. III, 26. 28. 40.
Litavicus Æduus, *ejusque fratres* G. VII, 37. 40. *ejus perfidia ac fuga* G. VII, 38. 39. 40. 54.
litteræ Cæsaris Græcæ *ad* Ciceronem G. V, 48.
litteræ Cæsaris *vix atque ægre in senatu recitatæ* C. I, 1.
litterarum perferendarum difficultas G. V, 45.
litteris disciplina Druidum *non mandabatur* G. VI, 14.
littora omnia venas aquæ dulcis habent Al. 8.
Livineius Regulus, Adrumeti *præfectus* Af. 89.
loci iniquitas G. VII, 45. 52. 83.
locorum mutatio propter salubritatem G. VIII, 52.
longarum navium agilitas G. V, 8.
Longinus Cæsarianus Al. 48.
L. Æmilius *decurio equitum* Gallorum G. I, 23.
L. Afranius *legatus* Pompeii C. I, 37. *proditionis postulatus* C. III, 83.
L. Aurunculeius Cotta *legatus* G. II, 11. V, 24. *ejus prudens consilium* G. V, 28. *vulnus* G. V, 36. *mors* G. V, 37.
L. Cellæ Cæsar *ignoscit* Af. 89.
L. Cæsar *adolescens legatus* G. VII, 65. C. I, 8. Julio Cæsari Uticam *venienti obviam it* Af. 89.
L. Canuleius *legatus* Cæsaris C. III, 42.
L. Cassius *consul ab* Helvetiis *casus* G. I, 7. 12.
L. Cassius Longinus C. III, 34. Al. 49.
L. Cispius Cæsarianus Af. 62.
L. Decidius Saxa C. I, 66.
L. Domitius C. I, 6. *in* Cæsaris *potestatem venit* C. I, 23. *ejus fuga* C. II, 22.
L. Domitii *sententia de tribus tabellis judicibus dandis in causa eorum qui à* Pompeio *non stetissent* C. III, 83. *ejusdem mors* C. III, 99.
L. Fabii *centurionis seu virtus, seu temeritas admiranda* G. VII, 47. 50. *ejus mors* G. VII, 50.
L. Hirrus *à* Pompeio *ad* Parthos *missus* C. III, 82.
L. Junius *seu* Julius Patiecus H. 3.
L. Laterensis *mors* Al. 55.
L. Lentulus *Cos.* C. I, 1. *ejus mors* C. III, 104.
L. Licinius Squillus Cassium *fauciat* Al. 52.
L. Luceius Pompeianus C. III, 18.
L. Manilii *proconsulis fuga* G. III, 20.
L. Manlius *pr.* Pompeianus C. I, 24.
L. Mergilio Al. 55.
L. Metellus *trib. pl.* Cæsari *objicitur* C. I, 33.
L. Minutius Basilus G. VI, 29. *ejus ad* Cæsarem *epistola* H. 19.
L. Munatius Plancus G. V, 24.
L. Nasidius Pompeianus C. II, 3. 24.
L. Paullus *consul* G. VIII, 48.
L. Petrosidii *aquiliferi mors* G. V, 37.
L. Piso *avus* L. Pisonis *soceri* Cæsaris *ab* Helvetiis *interfectus* G. I, 11.
L. Piso *censor* C. I, 3.
L. Plancus Cæsarianus C. I, 40. Af. 4.
L. Pupius *centurio* C. I, 13.
L. Racilius *adversus* Cassium *conspirat* Al. 52. *ejus mors* Al. 55.
L. Roscius G. V, 24. 53.
L. Rubrius C. I, 23.
L. Septimius *trib. milit. una cum* Achilla Pompeium *interficit* C. III, 104.
L. Sertorius C. I, 61.
L. Staberius Pompeianus C. III, 12.
L. Sylla G. I, 21.
L. Ticida *eques* Rom. Af. 44.
L. Titius *trib. mil.* Al. 57.
L. Tiburtius *vulneratur* C. III, 19.
L. Torquatus Orici *præfectus* C. III, 11. Oricum Cæsari *dedit* ibid. *ejus mors* Af. 96.

L. Valerii Præconini *legati mors* G. III, 20.
L. Vareni *centurionis egregium pro inimico facinus* G. V, 44.
L. Vibullius Rufus C. I, 23.
Lucretius Veſpillo Pompeianus C. III, 7.
Lucterius *ſeu* Luterius Cadurcus G. VII, 5. 7. 8. VIII, 30. 32.
luna plena vis in æſtibus maritimis G. IV, 29.
luna niſi nova Germanos *non contendere* G. I, 50.
Luſitania C. I, 38. Al. 51.
Luſitani Hiſpalim *oppugnant* H. 36.
Luſitani *levis armaturæ* C. I, 48.
Lutetia Pariſiorum G. VI, 3. *incenditur* G. VII, 58.
lux ſeu dies, pudorem malefactoribus affert C. I, 67.
luxuries Pompeiani *exercitus* C. III, 96.

M.

MAcedones *equites in* Pompeianis *copiis* C. III, 4.
Macedoniæ *pars libera* C. III, 34.
machinæ bellicæ Romanorum *barbaris admirationi ſunt* G. II, 31.
machinæ variæ Alexandrinæ Al. 2.
magiſtratus Gallorum G. VI, 21. *apud* Germanos G. VI, 23. *apud* Æduos G. VII, 33. *præpoſitere decernuntur* Romæ C. I, 6.
magiſtratus Rom. *ſacroſanctî* H. 42.
magnitudo corporis, & vires ut parentur G. IV, 1.
Malaca *urbs* Al. 64.
malo præſenti aliis malis mederi C. I, 81.
Malcus Nabatæorum *rex* Al. 1.
Mandubiorum *fames ac miſeria* G. VII, 78.
Mandubratius Britannus G. V, 20.
Manilius Tuſculus Al. 53.
manus rebellibus præciſæ G. VIII, 44.
Marcellus *inimicus* Cæſaris G. VIII, 53.
Marcellus *cum* Cordubenſibus *à* Caſſio *deficit* Al. 57.
Marcius Criſpus *præſidio* Thabenenſibus *mittitur* Af. 77.
Marcomanni Germani G. I, 51.
M. Acilius *legatus* Cæſaris C. III, 15.
M. Antonius *legatus* Cæſaris G. VII, 81. *quæſtor* G. VIII, 2. Brundiſio *præeſt* C. III, 24. *ejus ſacerdotii petitio* G. VIII, 50.
M. Antonius *trib. pl.* C. I, 2.
M. Aquinius Af. 57.
M. Aquinio Catonis *filio* Cæſar *ignoſcit* Af. 89.
M. Ariſtius *trib. militum* G. VII, 42.
M. Bibulus *præfectus maris* C. III, 5. 7.
M. Calidii *ſententia de rep. in diſſenſione civili* C. I, 2.
M. Cœlius Rufus *pr.* C. III, 20.
M. Craſſus G. I, 21. *à* Parthis *interfectus* C. III, 31.
M. Eppius Af. 89.
M. Favonius Pompeianus C. III, 36.
M. Lepidus *pr.* C. II, 21.
M. Marcelli *ſententia de rep. in diſſenſione* Cæſaris *ac* Pompeii C. I, 2. *idem prætor appellatus* Al. 59. *ejuſdem prudentia* Al. 60. 61.
M. Meſſala & Piſo *coſſ.* G. I, 35.
M. Meſſala *legatus* Af. 28.
M. Mettius Arioviſti *hoſpes* G. I, 47. *liberatus* G. I, 53.
M. Octavius Pompeianus C. III, 5. Al. 43.
M. Opimius *præfectus equitum* C. III, 38.
M. Petreii *centurionis præclarum facinus* G. VII, 50.
M. Petreius Pompeii *legatus* Af. 81. *ejus vulnus* Af. 19. *fuga* Af. 91. *mors* Af. 94.
M. Plotius *vulneratur* C. III, 19.
M. Pomponius Cæſarianus C. III, 101.
M. Rufus *quæſtor* C. II, 23. 43.
M. Silanus G. VI, 1.
M. Trebius Gallus G. III, 7.
M. Tyro *ignominioſe mittitur* Af. 54.
M. Varronis *ulteriore* Hiſpania *legati mutatio* C. II, 17. *ejus legiones* Al. 58.
mare bis æſtuans XII *horarum ſpatio* G. III, 12.
maris tranſitu Cæſarem *prohibere* Pompeius *conatur* C. III, 5.
marium omnium non eandem eſſe naturam G. III, 9.
Marii *affinis* Cæſar Af. 32.
maritimorum Gallorum *rebellio adverſus* Cæſarem G. III, 7. & ſeqq.
maritimorum oppidorum munitio G. III, 12.
Marrucini *populi* C. I, 23. II, 34.
Mars G. VI, 17.
Marſi *centuriones perfugæ* C. II, 27.
Marſorum *militum virtus* C. I, 26.
Maſſilienſium *res* C. I, 34. 35. 36. 55. 56. 57. 58. & ſeq. *eorum nomini & vetuſtati defert*

defert Cæſar *ne eos perdat* C. II, 22.
materfamil. de muro ſe dejiciens H. 19.
materia inopia laborat Africa Af. 20.
Matiſco *oppidum* G. VII, 90.
Matrona *fluvius* G. I, 1.
Mauri *equites* Af. 7.
Maurorum *equitum duo millia à minus triginta* Gallis *equitibus in urbem repelluntur* Af. 6.
Mazaca *oppidum* Al. 66.
Mediomatrices G. IV, 10. VII, 75.
Medobrega Luſitaniæ *oppidum* Al. 48.
Melodunum *oppidum* G. VII, 58. 60.
memoriæ exercitatio G. VI, 14.
Menapii Galli G. II, 4. III, 9. IV, 45. 48. *ab Uſipetibus oppreſſi* G. IV, 4. *eorum vaſtatio* G. IV, 38. *rebellio* G. VI, 2. *deditio* G. VI, 6.
mendacii uſus in captandis militum animis G. VII, 38.
Menedemus Macedoniæ *princeps* C. III, 34.
mercatorum commercia cur admittant Suevi G. IV, 2.
mercaturæ commercio nationum vires enervari G. I, 1.
Mercurius *præcipue apud* Gallos *colitur* G. VI, 17.
Metioſedum *oppidum* G. VII, 61.
Metropolis *oppidum* C. III, 80.
Meſſala Cæſarianus Uticam *cuſtodit* Af. 88.
Meſſanæ *periclitatio* C. III, 101.
miles non minus modeſtia & continentia, quam virtute & animi magnitudine commendabilis G. VII, 52.
militis adverſus Imperatorem ingratitudo C. III, 104. *militis etiam ægerrimi mirus animus* G. VI, 38.
militis veterani cum elephanto pugna Af. 84.
milites à mane ad veſperam jejuni in armis ſtantes Af. 41.
milites ab Imperatoris auctoritate pendere debent G. VII, 52.
milites in conſpectu Imperatoris enixius contendunt G. III, 14.
milites luce magis in officio continentur C. I, 67.
milites præ pavore teſtamenta condentes G. I, 39.
milites propter res maximas geſtas peccandi licentiam ſumentes Af. 85.
milites ſe ipſos plectentes C. III, 74.
militum amor erga Cæſarem C. I, 87. *alacritas augenda magis quam reprimenda* C. III, 92.
militum inſolentia Af. 85.
militum pretium in ſeditionibus civilibus C. III, 113.
militum ſuorum cura Cæſari G. VI, 32. VII, 19. 84. C. I, 72. III, 90.
militum tyronum ruditas G. VI, 40.
militibus animus vel minima ſpe victoriæ monſtrata accenditur G. III, 26.
milites fortes Cæſar *honoribus ac muneribus proſequitur* C. III, 53.
milites ſuos confirmat Cæſar C. I, 7. III, 6.
militaris diſciplina & ſeveritas largitione nimia minuitur Al. 48.
militaris rei dedecus in exercitu Cæſaris *non admiſſum* C. III, 64.
Milo *cædis* Clodianæ *reus* C. III, 21. *ejus munera* ibid. *ejuſdem molimen ac mors* C. III, 22.
Minerva Dea G. VI, 12. *ejus templum* C. III, 105.
Minutius Rufus Pompeianus C. III, 7.
Minutius Silo, L. Racilii *cliens* Al. 52. *conjurationis adverſus* Caſſium *index* Al. 45. *excruciatur* ibid.
miracula poſt victoriam Cæſaris C. III, 105.
miſeriam fortiter ferre, virtus eſt G. VII, 77.
Mithridates Pergamenus Al. 26. 27. Cæſari *ſe jungit* Al. 28. *Rex* Boſpori *à* Cæſare *conſtituitur* Al. 78.
Mona *inſula* G. V, 13.
Monomachia H. 25.
Morini Galli G. II, 4. III, 9. *ultimi* Gallorum *pacati* G. III, 28. *eorum ad* Cæſarem *legati* G. IV, 22. Cæſarianos *ex* Britannia *reduces invadunt* G. IV, 37. *in poteſtatem* Romanorum *rediguntur* G. I, 38. Atrebatibus *à* Cæſare *attributi* G. VII, 76.
à Morinis *in* Britanniam *trajectus breviſſimus eſt* G. IV, 20.
Moritaſgus Cavarini *regis frater* G. V, 54.
mortis metus ut tollatur G. VI, 14.
mortis præſentis pro patria mirus contemptus G. VII, 25.
morti ſe facilius quidam offerunt, quam patienter ferunt G. VII, 77.
mortui facile culpantur G. VIII, 22.

Mosa *fluvius* G. IV, 10.
mulieres & pueri in muro dispositi ad speciem duntaxat C. III, 9.
mulieres Germanorum *rhedis & carris impositæ* G. I, 51. *earum auctoritas in bellis* G. I, 50.
mulierum Gallicarum *mos in prœliis* G. VII, 48.
mulierum crines præsecti ad tormenta bellica efficienda G. I, 9.
mulierum trepidatio in urbis oppugnatione G. VII, 47.
mulieribus & infantibus non parcunt Romani *milites* G. VII, 28.
muliones equitum speciem exhibentes G. VII, 45.
Munatius Plancus Cassii *lictorem gladio transjicit* Al. 52.
Munda *oppidum* H. 32.
Mundensis *campus* H. 27.
Mundensium *ducum cædes* H. 36.
munera ac dona à sociis & amicis recipere soliti Imperatores Romani *re bene gesta* Al. 70.
municipia Roman. *pecunias conferre coguntur* C. I, 6.
munitiones Cæsaris *ad* Alesiam G. VII, 72.
munitiones Cæsaris & Pompeii *ad* Dyrrhachium C. III, 43. 44. &c.
munitionum ambitus inusitatus C. III, 63.
muri oppidorum Gallorum G. VII, 23.
muri hostilis primum conscendendi gloria G. VII, 47.
murus miræ longitudinis G. I, 8.
muscli forma G. II, 10.
mutationes magnæ parvis momentis fiunt C. III, 69.

N.

NAbatæorum *rex* Malcus Al. 1.
Nannetes Galli G. III, 9.
Nantuates G. III, 1. IV, 10.
Narbo *urbs* G. III, 20. VII, 7.
nardum & resinam sibi infundens mori certus H. 33.
Nasidii *classis* Af. 64. *ob eam receptam* Sulcitani *à* Cæsare *mulctantur* Af. 98.
Nasidianæ *naves* C. II, 7.
Nasua & Cimberius Suevorum *Imperatores* G. I, 37.
naves Britannorum C. I, 54.
naves Cæsaris G. III, 9. IV, 21. V, 1. 5. 10. 11. C. I, 29. 54. III, 2. 8. &c.
naves longæ C. II, 25. IV, 25.
navium Cæsarianarum *afflictatio* Af. 44. G. IV, 29. V, 10.
navium Gallicarum *forma* G. III, 13.
navium Rhodiarum *naufragium* C. III, 26.
navium Romanarum *cum* Gallicis *impar prœlium* G. III, 13.
navale certamen Romanorum & Gallorum G. III, 13. Massilienſium & Cæsarianorum C. II, 6. Vatinii & Octavii Al. 46.
Naupactus C. III, 35.
nausea à salo Al. 28.
Neapolis Af. 2.
nebulæ crassæ in bello aliquando magnum momentum H. 6.
necessitas omnia perquirit Al. 13.
negligentia ex diuturnitate G. VIII, 17.
negligentiæ ac remissionis pernicies in obsidione C. III, 9.
Nemetes Germani G. I, 51.
Nemetocenna *oppidum* G. VIII, 47.
Nervii *equitatu nihil olim valebant* G. II, 17. Gallorum *ferocissimi* G. II, 4. Græce *indocti* G. V, 48. *militaria opera à* Romanis *facere docti* G. V, 42. *fuga* G. V, 51. *eorum clientes* G. V, 39. *mores* G. II, 15. *astus* G. V, 51. *multitudo* G. V, 42. *rebellio ac fraus* G. II, 17. 18. 19. V, 39. 41. *deditio* G. II, 27. VI, 3.
Nicomedis Bithynii *nobilitas* Al. 66.
Nicopolis *oppidum* Al. 36.
Nili *aqua limosa atque turbida* Al. 5.
Nitiobriges *populi* G. VII, 7. *eorum rex* Teutomatus G. VII, 31.
in nive altissima Cæsar *viam facit* G. VII, 8.
noctem diei præponunt Galli G. V, 18.
noctes in Britannia *quam in continente breviores* G. V, 13.
noctis licentia C. I, 21.
noctium non dierum numero spatia temporum metiuntur Galli G. VI, 18.
nocturna Gallorum *concilia* G. V, 53.
nocturna opera Cæsarianorum *obsessorum* G. V, 40.
Noreia *oppidum* G. I, 5.
Noricus *Rex* C. I, 18.
Noricus *ager* G. I, 5.
Noviodunum *oppidum* G. II, 12. VII, 12. 55.

nox dierum XXX *in insulis* Britannicis G. v, 13. *peccantibus amica* C. II, 31.
Numejus & Verodoctius Helvetiorum *legati* G. I, 7.
Numidæ & Cretes *Sagittarii* G. II, 7.
Numidæ & Getuli à Scipione *multi dilabuntur ad* Cæsarem Af. 32.
Numidæ *in cruce suffixi* Af. 66.
Numidarum *adversus* Curionem *strategema* C. II, 41.
Numidarum *celeritas* Af. 69. *eorum equi infrenati* Af. 61. *clades* C. II, 25. 38. *incursio in exercitum* Cæsaris Af. 6. 69. 70.
Nymphæum *portus* C. III, 26.

O.

OBsessorum *fortis & audax eruptio, nec minus felix* C. III, 9.
obsides retenti G. I, 13.
obsidentium institutum C. III, 47.
obsides Cæsariani *ab* Æduis *male mulctantur* G. VII, 63.
obsides Gallorum *male habet* Arioviſtus G. I, 31,
obsidum recuperandorum cura G. III, 8.
Obucula *oppidum* Al. 57.
Ocelum *oppidum* G. I, 10.
Octavii Pompeiani *castra expugnantur* C. III, 9. *ejus cum* Vatinio *navale prælium* Al. 45. 46. *fuga* Al. 46.
Octodurus Veragrorum *vicus* G. III, 1. *incensus* G. III, 6.
Octogesa *oppidum* C. I, 61.
oculorum effossio G. VII, 4.
Ollovico Teutomati *pater* G. VII, 31.
opera bellica Romanorum Advaticis *admirationi sunt* G. II, 30. 31.
opera Cæsaris *ad* Aleſiam G. VII, 72. 73. 74. *ad* Massiliam C. II, 8. 9. 10
oppidum quod dicatur Britannis G. V, 21.
oppida Hiſpaniæ *munita* H. 8.
Oppius *legatus* Cæsaris Af. 68.
in orbem se adversus hostes colligendi ratio G. IV, 37. V, 33.
Orchomenum Cæsar *recipit* C. III, 55.
Orcinia *sylva* G. VI, 24.
Orgetorix Helvetiorum *princeps* G. I, 2. 3. *ejus filia & filius capiuntur* G. I, 26. *mors* Orgetorigis G. I, 4.
Oricum *oppidum* Cæsar *recipit* C. III, 11. 12.
Oscenses *populi* C. I, 60.
Osismii Romanis *dediti* G. I, 34.
Otacilii Crassi *perjurium* C. III, 28.

P.

PAbuli *equorum inopia apud* Pompeianos C. III, 58.
pabuli inopia jumenta sua occidunt Pompeiani C. I, 81.
sine pabulo retenta jumenta toto quatriduo C. I, 84.
pacatorum insigne in bellis G. VII, 50.
Pacidii Pompeiani *adversus* Cæsarem *pugna* Af. 78. *ejus mors* Af. 78.
Pæmani Germani G. II, 4.
pagi centum Suevorum G. IV, 1.
pagi Tigurini *robur* G. I, 12.
Palæpharsalica *victoria* Al. 48.
palma ex pavimento enata C. III, 105.
paludes Morinorum G. IV, 38.
palus inter duo castra media G. II, 9. Sequanam *influens* G. VII, 57.
panis à famelicis in hostium castra abjectus C. III, 48. *è radice factus* ibid.
panico se alunt Massilienses C. II, 22.
Parada *oppidum direptum* Af. 87.
Paretonium Al. 8.
Parisii *populi* G. VI, 3.
Parthi Romanorum *hostes* C. III, 31.
Parthicum *bellum* G. VIII, 54.
Parthinorum *oppidum expugnatum* C. III, 41.
Parthinos Pompeius *prædæ loco habuit* C. III, 43.
Pastores indomiti C. I, 57. Turini *à* Milone *sollicitantur* C. III, 21.
pax quando optime fiat C. III, 10.
pax unius diei G. II, 32.
pacis studiosus Cæsar C. III, 10. *eam cum* Pompeio *sæpe frustra tentat* C. III, 10. 11.
peccandi impunitatem sibi arrogant milites post victoriam Af. 85.
pecoris cupidi barbari G. VI, 35.
pecuniæ conflandæ commenta C. III, 32. Al. 49. 55.
pecuniæ cupiditatis malum G. VI, 22. Af. 93.
pecuniæ è fanis tolluntur C. I, 6.

pecuniam publicam sibi oblatam Cæsar *repudiat* C. 1, 23.
pecus loco frumenti imperatum C. 1, 52.
pedes equestre prœlium faciens H. 15.
pedites Germani *inter equites prœliari soliti* G. 1, 48. VII, 65.
pedites mira celeritate equorum cursum adæquantes G. 1, 48. *inter equites pugnant* G. VIII, 19. 36. Af. 69.
Peligni *populi* G. 1, 15.
pelles pro velis G. III, 13.
pelles vestitus Suevorum G. IV, 10. VI, 21.
Pelusium *se confert* Pompeius C. III, 103. *id à* Mithridate *capitur* Al. 26.
penteres duæ à Cæsare *capiuntur* Af. 62.
perfidia Æduorum G. VII, 40. 42.
perfugæ Cæsariani C. III, 60.
perfugæ multi quotidie ad Cæsarem *confluebant* C. III, 61.
perjurium Cæsar *ulciscitur* Af. 64.
petra locus C. III, 42.
Petreius *legatus* Pompeii C. 1, 38. *ejus furor* C. 1, 75. 76. &c. *vulnus* Af. 19.
Petreii *mors* Af. 94.
Petreius Thessalus C. III, 35.
Petrocorii *populi* G. VII, 75.
Pharus *quid sit* C. III, 112.
Pharitæ A. 17.
Pharnacis *res gestæ* Al. 34. & seqq.
Pharsalici *exercitus clades* &c. C. III, 95.
Pharsalus C. III, 6.
Philippus *trib. pleb.* Al. 16.
Philo Pompeianus Hispali H. 35.
Picenum C. 1, 15.
Pictones *populi* G. VIII, 26.
pilorum cacumina ardentia Af. 47.
Piruſtæ Illyrici G. V, 1.
Pisaurum *oppidum* C. 1, 11. seqq.
piscibus & ovis avium victitantes populi G. IV, 10.
Piso Aquitanus *occiditur* G. IV, 12.
planities XV *mille passuum* Af. 37.
plebs Gallorum, *servorum loco habetur* G. VI, 13.
plebis Gallicæ *tutamen adversus potentiores* G. VI, 11.
plebem solam vix bellum conflare posse G. VIII, 22.
Pletorii Rustiani *mors* Af. 96.
Pleumosii Nerviorum *clientes* G. V, 39.
plumbum album in Britannia G. V, 12.
pluvia saxorum Af. 47.
Pompeia *lex ambitus* C. III, 1.
Pompeiæ Cæsar *ignoscit* Af. 95.
Pompeii & Cæsaris *amicitia* G. VI, 1. *abalienatio* Pompeii G. VIII, 55. C. 1, 7. *æmulatio, obtrectatio & studia adversus* Cæsarem G. VIII, 53. C. 1, 3. & seq. *arrogantia ac superbia parem non ferentis* C. 1, 32. 44. *amici* C. 1, 61. *auctoritas, nomen & existimatio* G. 1, 61. III, 42. *dominatio* Romanis *suspecta* G. VIII, 52. *legati & mandata ad* Cæsarem C. 1, 8. 10. *ejus dignitati* Cæsar *semper studuit* C. 1, 9. *gratia in* Senatu C. 1, 14. *in* Hispania C. II, 18. Brundisio *abituri opera adversus* Cæsarem C. 1, 27. *facultas in parandis copiis* C. III, 3. 4. 5. *exercitus & unde conscriptus* C. III, 3. 4. 5. *duces* C. III, 3. 4. 5. *acceleratio ad* Dyrrhachium C. III, 13. *inde exclusio* C. III, 42. *dictum de* Cæsare C. III, 18. *ambitio* C. III, 45. 56. *eum ad pugnam elicere* Cæsar *cupit* C. III, 56. *ejusdem exercitus penuria* C. III, 58. *honor* C. III, 71. *præsumptio de victoria & fuga* Cæsarianorum C. III, 82. 83. 86. *luxus* C. III, 96. *castra expugnata* C. III, 96. *nomen in scutis militum inscriptum & mox detractum* Al. 59. *res præclare gesta* Af. 22. *fuga & incommoda & adversa* C. III, 15. 94. 102. *mors* C. III, 104.
Pompeii *res* C. III, 40. H. 1.
Pompeianæ *aciei instructio* C. III, 88. *classis administratores* C. III, 5. 7.
Pompeianarum *partium inclinatio* C. III, 49. Af. 89. *earundem fautoribus* Cæsar *ignoscit* Af. 89.
Pompeiani *præfecti perfidia adversus* Cæsarianos *tyrones* C. III, 28.
Pompeiani *sæpe ad* Cæsarem *deficiebant, raro contra* C. III, 61. H. 19. & seq. *milites mala valetudine laborantes* C. III, 49.
Pompeianorum *metus* C. III, 13. *eorum & Cæsarianorum de pace colloquium* C. III, 19. *in difficultatibus patientia* C. III, 15. *exactiones* C. III, 31. *fames & angustia* C. III, 58. *fuga ac clades* C. III, 53. 94. 95. 99. *à victoria spiritus* C. III, 72. *vana spes de victoria* C. III, 82. *deditio* C. III, 98. *in acie Pharsalica cæsorum numerus* C. III, 99. *eisdem victis vix usquam perfugium est* C. III, 10.

Pompeii Rufi *periculum* Af. 85.
Pomponius Cæsarianus C. 111, 101.
pontem celeriter efficit Cæsar G. VI, 9. C. I, 54.
pontem Genevensem Cæsar *rescindit* G. I, 7.
pontem in Arare Cæsar *facit* G. I, 13.
pontis in Rheno *à* Cæsare *facti ratio & forma* G. IV, 17. VI, 9.
Pontum Cæsar *recipit* Al. 77.
Pontum Pharnaces *occupat* Al. 41.
portenta victoriam Cæsaris *secuta* C. III, 105.
Posthumiana *castra* H. 8.
Pothinus *nutricius* Ptolemæi *regis* C. III, 108. *ejus mors* C. III, 112.
præda virtute parta, grata Al. 42.
prædonum bellum C. II, 23.
præscriptio, prætextus C. III, 32.
præsidium Jubæ *regis apud* Thabenam *interficitur* Af. 77.
Prætores *inter se adversarii* C. II, 20. & seq.
Prætorum *de imperio, ad populum referebatur* C. I, 6.
Preciani Romanis *dediti* G. III, 27.
precibus aliquem detestari G. VI, 31.
Proconsul *cum imperio ad urbem manens* G. VI, 1.
prœlium equestre Af. 52. *navale* Al. II.
prœlia sex à Cæsare *uno die facta* C. III, 33.
provinciæ Galliæ *servitus* G. VII, 77.
ad Ptolemæum *regem* Ægypti Pompeius *fugiens se confert* C. III, 103.
Ptolemæum *inter &* Cleopatram Cæsar *arbitrum se interponit* C. III, 107.
Ptolemæi *patris testamentum* C. III, 108.
Ptolemæum *puerum regem* Cæsar *in suam potestatem recipit* C. III, 109.
Ptolemæi *regis pueri ficta lachryma* Al. 24. *mors* Al. 31.
Ptolemæi *regis castra oppugnat* Cæsar Al. 30.
puberes omnes armati convenire coguntur armato concilio indicto apud Gallos G. V, 56.
P. Attius Varus C. II, 23.
P. Atrius *eques* Romanus *à* Cæsare *captus* Af. 68. *venia donatus* Af. 89.
P. Calvitius Pompeianus H. 23.
P. Confidius *pro exploratore missus falsa renuntiat* G. I, 22.
P. Cornelii Scipionis *mors* Af. 96.
P. Crassi *adolescentis res gestæ* G. I, 52. II, 34. III, 7. 20. 21.
P. Lentulus Spinther *in potestatem* Cæsaris *venit* C. I, 23.
P. Ligarius *jussu* Cæsaris *necatus* Af. 64.
P. Saserna Af. 10.
P. Servilius *cos.* C. III, 1.
P. Sextus Bibaculus, *alias* Baculus G. II, 25. III, 5. VI, 38.
P. Sextius Al. 34.
P. Sitius Numidiam Jubæ *regnum invadit* Af. 36. *ejusdem virtus* Af. 95.
P. Sulpitius Rufus *legatus* G. IV, 22.
P. Sulpitius *pr.* C. III, 101.
P. Syllæ *dexteritas* C. III, 51.
P. Vatinius Cæsaris *legatus* C. III, 19.
P. Vestrius *eques* Romanus Af. 64.
puella regnantis tadium apud populum Al. 23.
pueri & mulieres in muro ad speciem militum dispositi C. III, 9.
pugna acerrima Nerviorum *ac* Romanorum G. II, 23.
pugna non stataria, sed percussoria Lusitanorum C. I, 44.
pugna ex essedis G. IV, 24. 33.
pugna navalis G. III, 14.
pugna sex horas durans G. III, 5.
pugnæ ratio astuta G. V, 34.
pugnam ineuntium Gallorum *vota* G. VI, 17.
pulveris excitati indicium in bellis G. IV, 32.
putei à Cæsarianis *fodiuntur* Al. 9.
pyra Jubæ *regis in oppido* Zama Af. 91.
Pyrenæi *montes* G. I, 1.

Q.

Quadrigæ *falcatæ* Pharnacis *adversus* Cæsarem Al. 75.
quæstus undecumque quæsitus Al. 49.
Quæstorum *nequitia* C. III, 32.
Quæstorum *improborum odium* Al. 49.
quatuor unius cohortis Cæsarianæ *centuriones in pugna oculos amittunt* C. III, 53.
Q. Aquila Cæsarianus Af. 62.
Q. Atrius *navium* Cæsarianarum *præfectus* G. V, 9.
Q. Attius Varus *præfectus equitum* G. VIII, 28.

Q. Cassius *trib. pleb.* Cæsarianus C. II, 19. Gaditanorum *præfectus* C. II, 21.
Q. Cassii Longini *odium in* Hispanos *& contra* Al. 48. 50. *vulnus* Al. 52. *mors* Al. 64.
Q. Cominius Cæsarianus, *ad* Scipionem *deductus* Af. 44.
Q. Coponius Rhodiæ *classis* Pompeianæ *præfectus* C. III, 26.
Q. Cornificius Cæsaris *quæstor* Al. 42.
Q. Cicero Cæsarianus G. v, 24. *ejus castra oppugnantur à* Nerviis G. v, 39. *ejusdem valetudo tenuissima* G. v, 40.
Q. Fabius Max. legatus Cæsaris H. 2.
Q. Fulginii *mors* C. I, 46.
Q. Fufius Kalenus *legatus* Cæsaris C. III, 55.
Q. Junius Hispanus G. v, 27.
Q. Laberii Duri *trib. mil. mors* G. v, 15.
Q. Ligario Cæsar *ignoscit* Af. 89.
Q. Lucanii Centurionis *mors* G. v, 35.
Q. Lucretius *senator* C. I, 18.
Q. Marcius *trib. mil.* Pompeianus *ad* Cæsarem *transfugit* H. 11.
Q. Patisius Cæsarianus Al. 34.
Q. Pedius *legatus* Cæsaris G. VI, 2. II. C. III, 22. H. 2.
Q. Pompeii Nigri *equitis* Rom. Italicensis *robur* H. 25. *ejusdem cum* Antistio Turpione *singulare certamen* ibid.
Q. Sertorii *milites* G. III, 23.
Q. Sabinus C. III, 55.
Q. Sertorius *de vita pecuniam pacisci tur* Al. 55.
Q. Titurius Sabinus *legatus* Cæsaris G. II, 5. 9. *ejusdem provincia* G. III, 11. *apud* Unellos *acta* G. III, 17. *strategema* III, 18. 24. V, 27. *ejusdem mors* G. V, 37.
Q. Tullius Cicero G. VI, 32.
Q. Varus *præfectus equitum* Domitii, Cæsarianus C. III, 37.
Q. Velanius G. III, 7.

R.

RAbirius Posthumus Af. 8.
radix qua vice panis utebantur Cæsariani C. III, 48.
radicibus arundinum pasti equi C. III, 58.
rapinas suorum castigat Cæsar Af. 54.
Rascipolis Pompeianus C. III, 4.
ratione & consilio Romanos *barbaris nationibus in bello præstare* G. I, 40.
Ravenna *oppidum* C. I, 5.
Rauraci *populi* G. VII, 75. *se* Helvetiis *domos suas relinquentibus jungunt* G. I, 5. 29.
rebellionis reprimendæ apud Gallos *consilium* G. VI, 1.
Rebilus, *legatus* Cæsaris, *magni usus militaris vir* C. II, 34.
reditus Cæsaris *in Italiam quam honorificus* G. VIII, 51.
regem à Romanis *appellari & amicum, maximum beneficium* G. I, 43.
regis pueri ætas à militibus elusa Al. 25.
regem ad dicendam causam evocari indignatur regni procurator C. III, 108.
reges Ægyptiis *constituit* Cæsar Al. 33.
reges Britannici *quatuor* G. V, 22.
regnum Jubæ *in provinciam conversum* Af. 97.
regni ambitio odiosa G. VII, 4.
regum controversiis se interponit Cæsar C. III, 7.
rei ex vinculis causam apud Helvetios *dicebant* G. I, 4.
religio sacerdotum Gallicorum G. VI, 13.
ne Respublica detrimentum capiat, cautio extrema C. I, 5.
Rhedones Romanis *dediti* G. II, 34.
Rhemi Romanorum *amici* G. VII, 63. *in insidias* Bellovacorum *incidunt* G. VIII, 12.
Rhemi *se* Cæsari *dedunt* G. II, 3. *eorum amicitia usus* Cæsari *ibid. eorundem apud* Cæsarem *auctoritas & gratia* G. V, 54. VI, 4.
Rheni *fluminis latitudo & altitudo, origo, fluxus, & insulæ* G. IV, 10. 16.
Rhenum *transire* Cæsar *statuit* G. IV, 16. VI, 9.
Rhodanus *fluvius* G. I, 1. 2. &c.
Rhodiæ *classis* Pompeianæ *præfectus* C. Marcellus *cum* C. Pomponio C. III, 5.
Rhodiorum *in maritimis prœliis virtus* Al. 11. 15.
robur & magnitudo corporis ut paretur C. IV, 1.
Roma *male administrata* Al. 65.
Roma *terrore completur* C. I, 14.
Romæ *omnia divina humanaque jura miscentur*

centur Pompeii *ac* Cæſaris *diſſenſione* C. 1, 6.
Romani *ab armato hoſte conditionem non accipiunt* G. v, 4.
Romani *ab Helvetiis cæduntur* G. 1, 7. *admirationi ſunt* Uxellodunenſibus G. VIII. 43.
Romani *arbitri regni* Ægyptii *teſtamento electi* C. III, 108.
Romani *armis graves* G. v, 16.
Romani *ſecundis rebus confirmantur, adverſis incitantur* Galli G. VIII, 12. 15.
Romani *ſociorum dignitatem augere ſoliti, non minuere* G. 1, 43.
Romani *negotiatores* Genabi *à* Gallis *opprimuntur* G. VII, 3.
Romani *populi diſciplina & opes* G. VI, 1. *diviſio* C. 1, 32. & ſeq.
Romani *non ſine deorum ope bellum gerere* Gallis *viſi* G. II, 31.
Romani Sicambris *produntur* G. VI, 35.
Romani *ſtatura brevi*, Gallis *ludibrio ſunt* G. II, 30.
Romani *milites deſperata ſalute ſeipſos interficientes* G. v, 37. *detrimento accepto diligentiores fiunt* G. VIII, 12. *in inſidiis à* Gallis *deprehenſi* G. v, 33. & ſeqq.
Romanorum *militum magnanimitas* G. v, 35. VII, 19. *præſens in repentina re animus* G. II, 20. *opprimendorum conſilium apud* Britannos G. IV, 31. *trepidatio* G. 1, 39. *virtus* C. 1, 51. Al. 34.
Romanorum *ambitio* G. VII, 77.
Romani *auxilio* Æduorum *adverſus* Allobroges *uſi* G. 1, 44.
Romanorum *ac* Britannorum *diſpar pugna* G. v, 16.
Romanorum *civium etiam hoſtium ſuorum miſericordia movetur* Cæſar C. 1, 72.
Romanorum *civium injurias in* Ponto *acceptas* Pharnaci Cæſar *remittit* Al. 70.
Romanorum *in* Galliam *evocatio per* Divitiacum G. VI, 12. *incautorum oppreſſio ab* Æduis G. VII, 42. *mos in pugna committenda* C. III, 92. *ſervitutem excutere Galli conantur* G. III, 8. *timor apud* Æduos G. 1, 14. *apud barbaros* G. IV, 16.
Romanis *obmurmurant* Alexandrinorum *principes* Al. 3.
Romanos *in* Gallia *inveteraſcere indignantur* Belgæ G. II, 13.
Romani *imperii dignitas ut conſervetur* Al. 33.
Romanæ *naves ad* Maſſiliam C. 1, 6.
Romanarum *legionum laus* H. 42.
Romanum *præſidium crudeliter ab* Æduis *interfectum* G. VII, 38.
ros pellibus, quibus naves tegebantur, exceptus C. III, 15.
Roſcillus *& Ægus* Allobroges *fratres à* Cæſare *ad* Pompeium *deſciunt* C. III, 59. & ſeq.
Roſcius *prætor* Pompeium Cæſari *purgat* C. 1, 10.
roſtra actuariis navibus Vatinius *imponit* H. 44.
rumoribus incertis ſæpe Galli *ſerviunt* G. IV, 6.
rumorum coercendorum ratio G. VI, 20.
Ruſpina *oppidum* Af. 6. *prima ad amicitiam* Cæſaris Af. 3.
Rutheni G. 1, 45. Arvernis *conciliantur* G. VII, 5. C. III, 55.
Rutilius Lupus *pr.* C. 1, 24.

S.

SAbis *fluvius* G. II, 16. 18.
Sabura Jubæ *regis præfectus* C. II, 38. *ejuſdem ſtrategema* C. II, 40. *mors* C. II, 95.
Sacerdotum auctoritas G. VII, 33.
Sacerdotes Galliæ Druides G. VI, 13. & ſeqq.
Sacramentum apud ſe dicere Domitianos *milites* Cæſar *jubet* C. 1, 23.
Sacramenti Domitiani *religione, milites ſuos liberat* Curio C. II, 32.
Sacramentum militare ut ſolvatur C. II, 32.
Sacramenti redemptione, pecuniæ cogendæ inventum Al. 56.
Sacrativiri *cædes* G. III, 71.
Sacrificia Gallorum G. VI, 13.
Sacrificiorum interdictio graviſſima G. VI, 13.
Sadales Coti *regis filius inter* Pompeii *copias* C. III, 4.
ſagittarii Galli G. VII, 31.
ſagittariorum & funditorum Pompeianorum *cædes* C. III, 93.
ſagittarum triginta millia in caſtellum Cæſarianum *conjecta* C. III, 53.
Saguntinorum *ſigna* V. *relata* H. 10.

ſalinarum ſtagnum Af. 80.
Salonæ *oppidum* C. 111, 8. 9. Al. 43.
Salonarum *conventus* C. 111, 9. *oppugnatio* ibid.
Salſum *fluvius* H. 9.
ſaltus Caſtulonenſis C. 1, 38.
ſali & nauſeæ moleſtia C. 111, 28.
Salluſtii *ad* Cercinam *inſulam geſta* Af. 8.
ſalutatio militaris Af. 85.
ſalutem omnium paucis committi, grave ac miſerum Al. 16.
Samarobriva *oppidum* G. v, 24. 32, 46.
Samarobrivenſe Gallorum *concilium* G. v, 24.
Santones Toloſatium *vicini* G. 1, 10.
Sarſura *oppidum* Af. 75.
Saſerna *præfectus* Lepti Af. 10. 29.
Saturnini & Gracchorum *caſus* C. 1, 7.
Scævæ *centurionis virtus* C. 111, 53. *ejus ſcutum* ccxxx *foraminibus confoſſum* ibid.
Scaldis G. v1, 33.
Scapula *rogo extructo ſibi exitium parat* H. 33.
ſceleratum Cæſarem *vocat* Scipio Af. 44.
ſceleris conſcientia C. 111, 60.
Scipio *juſſu* Jubæ *regis veſtitum mutat* Af. 57. *elephantos ad pugnam aſſuefacit* Af. 27. *Imperatorem ſe appellat* C. 111, 31. Af. 44. Pompeii *fautor & affinis* C. 111, 4. 37. 82.
Scipionis *copiæ* Af. 1. *ſententia de* Pompeio & Cæſare C. 1, 1. 21. *largitio & avaritia* C. 111, 31. 32. *diligentia & celeritas* C. 111, 16. *fuga* C. 111, 37. *clades* Af. 52.
Scipionis *commiſeratur* Cæſar Af. 8.
Scipionis *legionarii multi ad* Cæſarem *deficiunt* Af. 52. *ejus oratio ad captivos* Cæſarianos Af. 44. *crudelitas adverſus eoſdem* Af. 46. *acies ad pugnam inſtructa* Af. 48. *ejuſdem victoriola* Af. 61.
Scipioni *legatos* Cæſar *de pace mittit* C. 111, 57. *ſuppetias fert* Juba *rex* Af. 48.
Scipionem *unum eſſe populi* Romani *Imperatorem*, Conſidii *vox* Af. 4.
Scipionis *milites ad unum omnes caſi* Af. 85.
Scipionis *mors* Af. 96.
ſcorpio bellicum inſtrumentum G. v11, 25 Af. 31.
Scribonius Libo C. 1, 26. Achaicæ *claſſis* Pompeianæ *præfectus* C. 111, 5. *cum* Cæſare *ad* Oricum *colloquitur* C. 111, 16.
ſcuta & pila pro vallo poſita H. 32.
ſcuta ex cortice facta & viminibus intexta G. 11, 33.
ſcutorum cælatura H. 25.
ſcutis ſe à grandine protegentes Cæſariani Af. 47.
ſectio opidi Aduatici *vendita* G. 11, 33.
ſeditionum Romanarum *cura* Cæſari Al. 65.
Sedulii Lemovicum *ducis mors* G. v11, 88.
Seduni Galli G. 111, 1.
Seduſii Germani G. 1, 51.
Segni *populi* Germaniæ G. v1, 32.
Segonax *rex* G. v, 22.
Segontiaci Britanniæ *populi* G. v, 21.
Segovia *oppidum* Al. 57.
Seguſiani G. 1, 10. v11, 64.
Senatores Rom. *in* Cæſaris *poteſtatem redacti* C. 1, 23.
Senatores tres ex ſexcentis reliqui, quingenti milites ex ſexaginta millibus G. 11, 28.
Senatus à Gallis *interfectus quod bellum cum* Romanis *gerere nollet* G. 111, 17.
Senatus omnis Venetus *necatus, reliqui ſub corona venditi* G. 111, 16.
Senatus reverentia apud Cæſarem G. v111, 52.
Senatui populoque Romano *ſe* Cæſar *ſubjicere vult ut pacem cum* Pompeio *faciat* C. 111, 10.
Senatuſconſultum adverſus Cæſarem G. v111, 53. 54.
Senatuſconſultum extremum, dent operam magiſtratus ne Reſpublica detrimentum capiat C. 1, 5. *quando id fieret* C. 1, 5.
ſenectus apud Gallos *a militia non excuſat* G. v111, 12.
ſenes bello inutiles, Cimbrico *bello apud* Gallos *comeſti* G. v11, 77.
ſenis honor propter peritiam G. v11, 57.
Senones *in fide* Æduorum G. v1, 4.
Senonum *conſcientia facinoris adverſus* Romanos G. v, 56. *eorundem motus* G. v, 54. *rebellio & deditio* G. v1, 4.
Sequana *fluvius* G. 1, 1. v11, 57.
Sequanus *ager optimus totius* Galliæ G. 1, 31.
Sequani Germanos *in* Galliam *inducunt* G. v1, 12. *principatu dejiciuntur* ibid.
Sequanorum *demiſſus animus* G. 1, 32.

Sequanorum & Æduorum *factiones* G. VI, 12.
Sequanorum *miseria a* Germanis G. I, 31. 35. *ab* Arioviſto G. I, 32.
Sequanis Ædui *ſubditi* G. I, 31. VI, 12.
Sequanos *ſibi* Helvetii *per* Dumnorigem *conciliant* G. I, 9.
Serapion *legatus* Alexandrinorũ C. III, 109.
Sergius Galba Cæſari *amicus* G. VIII, 50. *legatus* G. III, 11. *ejus perplexitas* G. III, 1.
ſervus dominum jugulans H. 18. *punitus* H. 20.
ſervi paſtores armantur à Pompeio C. 1, 24.
ſervi puberes armati Alexandrino *bello* Al. 2.
ſervi puberes omnes in extrema neceſſitate manumiſſi C. III, 9.
ſervi ſpeculatores capti, in crucem ſublati H. 20.
ſervos ſe mentientes milites interfecti H. 12.
Servilis tumultus in Italia G. I, 40.
Servilius *conſul* C. III, 21.
ſervitus, conditio odioſa G. III, 10.
Servius Sulpitius C. II, 44.
ſeſtertia c. *militibus donat* Longinus Al. 48.
Seſuvii Romanis *dediti* G. II, 34.
ſeveritas Cæſaris G. III, 16. Vercingetorigis G. VII, 4.
ſex prœlia uno die a Cæſare *facta* G. III, 35.
Sexti Bibaculi *agri ingens animus adverſus hoſtes* G. VI, 38.
Sextus Cæſar C. II, 20. Julii Cæſaris *amicus & neceſſarius* Al. 66.
Sextus Pompeius *filius* Cn. Pompeii Magni H. 3. *a fratre* Cn. Pompeio *auxilium petit* H. 4.
Sextus Quintilius Varus *quæſtor* C. I, 23. C. II, 28.
Sibutzates Aquitani, Rom. *dediti* G. III, 27.
Sicilia *ac* Sardinia *a* Cæſare *recipiuntur* G. I, 30.
Sicoris *fluvius* C. I, 40. 48. 63.
Sigambri, *vel* Sicambri G. IV, 18.
ſignorum cantus in bellis utilitas C. III, 92.
ſigna militaria ſeptuaginta quatuor de Gallis *capta* G. VII, 88.
ſigna militaria viginti duo Cæſariana *amiſſa* C. III, 71.
ſignorum militarium conferendorum mos Gallicus G. VII, 2.
ſignorum militarium Pompeianorum *ad* Cæſarem *delatorum numerus* C. III, 101.
ſigniferi ignominia notati. C. III, 74.
ſignifer Pompeianus *ad* Cæſarem *tranſfugiens* H. 18.
Silicenſe *flumen* Al. 57.
ſilvarum latibula & munimenta G. II, 17. 19. III, 28. IV, 19. V, 15.
ſitis ingens G. VIII, 41.
Sitlus, Jubæ *fines invadit* Af. 36.
ſocios de ſe bene meritos Romani *non deſerebant* G. I, 43. VIII, 6.
Soldurorum *devotorum fides* G. III, 22.
ſolitudines circum civitates ſuas amant Germani G. VI, 23.
Soritia *oppidum* H. 27.
ſortes & vaticinationes matrumfamilias Germanarum *in prœliis ineundis* G. I, 50.
Sotiates *a* Cæſare *victi* G. III, 20. 21.
ſpeculæ Hiſpaniæ H. 8.
ſpeculator Pompeianus *captus & occiſus* H. 13.
ſpeculatores, ſuorum conſilia hoſti aperiunt Af. 23.
ſpeculatorum comprehenſorum pœna H. 20.
ſpeculatoria navigia G. IV, 26.
ſpes inopiam ſuſtentat G. III, 49.
ſpes una miſeris reliqua C. II, 24.
Squillus *index conjurationis* Al. 55.
ſtagnum Salinarum Af. 80.
Statius Murcus Cæſaris *legatus* C. III, 15.
ſtatura quibus rebus alatur G. VI, 21.
ſtimuli in operibus bellicis G. VII, 73.
ſtipendium duplex bene meritis Cæſar *largitur* C. III, 53.
ſtipendium militum avertentes delati C. III, 59.
ſtipendium victores victis imponunt jure belli G. I, 44.
ſtoriarum uſus in bellis C. II, 9.
ſtrategema Ambiorigis G. V, 34. Bellovacorum G. VIII, 14. 19. Cæſaris G. VII, 44. 45. Domitii C. III, 38. Jubæ *regis* C. II, 40.
ſtrategema peditum pernicium equitibus in pugna permiſcendorum Al. 29.
ſtrategema Pompeii *in eruptione* C. III, 62.

ſtrategema Salonenſium *civium adverſus* Octavium C. III, 9.
ſtrategema Vercingetorigis *in fallendis ſuis* G. VII, 20.
ſtructores ut ſe muniant à telis hoſtium C. II, 9.
ſubcoacta vel coacta, thoracis genus ad vitanda tela C. III, 44.
ſudes in bello paratæ Af. 20.
Sueſſiones Rhemorum *fratres* G. II, 3. Rhemis *attributi* G. VIII, 6. Cæſari *deduntur* G. II, 13.
Suevi G. I, 37. 51. 54. Germanorum *bellicoſiſſimi* G. IV, 37. *eorum delectus adverſus* Romanos G. IV, 19.
Suevis *ne* Deos *quidem pares ajunt* Germani G. III, 7.
Suevis *vectigales* Ubii G. IV, 4.
Sulcitanorum *mulcta à* Cæſare Af. 98.
Sulmonenſes Cæſaris *fautores* C. I, 18.
Sulpitius *legatus* Cæſaris C. I, 74.
ſupplicatio Cæſari *decreta* G. II, 15. XX *dierum* G. II, 35. IV, 38.
ſupplicia apud Gallos G. VI, 16.
ſupplicum ritus ad victores exeuntium Al. 32.
ſupplicibus Cæſar *ignoſcit* Al. 70.
Surus Æduus *captus* G. VIII, 45.
Sylla *alter*, Lentulus C. I, 4.
Sylla *interceſſionem tribunitiam non ſuſtulit* C. I, 5. 73.
Syllæ (*prænomine* P.) *caſtrorum* Cæſaris *præfecti induſtria* C. III, 51.
Syllæ Fauſti *largitio* Af. 87.
Syriacæ *res* Cæſaris Al. 65. & ſeqq.

T.

Tabulæ tres judicum C. III, 83.
tabellarii Cæſaris *à* Pharnace *intercepti* Al. 38.
tabellarii capti, manibus præciſis, dimiſſi H. 12.
tabernaculorum Pompeianorum *luxuries* C. III, 96.
tabulæ in Helvetiorum *caſtris repertæ literis* Græcis *confectæ* G. I, 29.
tabulæ novæ C. III, 1. *earum lex* C. III, 21.
Tarbelli *populi* G. III, 27.
Tarcundarius Caſtor ccc *equites* Pompeio *ſuppeditat* C. III, 4.
Tarraconenſes *ad* Cæſarem *tranſeunt* C. I, 21. 60.
Tarſus Ciliciæ *urbs* Al. 66.
Taruſates Romanis *dediti* G. III, 23. 13. 27.
Taſgetius Carnutenſis *à ſuis civibus caditur* G. V, 25.
Tauris *inſula* Al. 45.
Tauroenta, Maſſilienſium *caſtellum* C. II, 4.
taxi venenum G. VI, 31.
Taximagulus *rex* G. V, 22.
Tectoſages Volcæ G. VI, 24.
Tegea *oppidum* Af. 78.
tela ut vitent milites C. III, 44.
temeritas Gallis *innata* G. VII, 42.
temeritatis & feſtinantiæ exitus C. II, 42. 42.
tempeſtas naves Cæſaris *affligens* G. IV, 29. V, 10.
tempeſtatis incommodum in bonum verſum H. 3.
tempeſtatum vis G. III, 29. C. I, 48.
temporum ſpatia Galli *non dierum ſed noctium numero definiunt* G. VI, 18.
Tenchtherorum *bellum* G. IV, 1. 4.
tentoriola Cæſarianorum Af. 47.
Tergeſtinorum *oppreſſio* G. VIII, 24.
teſtimenta Ptolemæi *regis* C. III, 108. Al. 33.
teſtamenta pavore condunt Cæſariani *milites adverſus* Germanos *pugnaturi* G. I, 39.
teſtudo pedum LX C. II, 2.
tetrarchia Dejotaro *adimitur* Al. 87.
Teutomatus Nitiobrigum *rex* G. VII, 31. 46.
Teutoni & Cimbri G. I, 33. 40. VII, 77. *à finibus* Belgarum *arcentur* G. II, 4.
Thabena *oppidum* Af. 77.
Thabenenſes Cæſaris *auxilium invocant* Af. 77.
Thameſis *ſeu* Tameſis *fluvius* G. V, 11, 18.
Thapſus *oppidum* Af. 44. *ejus cuſtodes* Cæſar *ignominioſe mittit* Af. 46.
Thapſitanorum *anguſtia* Af. 79. *mulcta* Af. 97.
Thebas Kalenus *recipit* C. III, 55.
Theologia Gallorum G. VI, 14. & Germanorum G. VI, 21.
Theophanes Pompeianus C. III, 18.
Thermus *prætor* C. I, 12.

Theſſali *in copiis* Pompeii C. III, 5.
Theſſaliæ & Ætoliæ *legati ad* Cæſarem C. III, 34.
Theſſaliæ *diviſio* C. III, 36.
Theſſalia *in* Cæſaris *poteſtatem venit* C. III, 81.
Thoraces ad vitandos telorum ictus C. III, 44.
Thurii C. III, 22.
Tiberius Nero Cæſarianus Al. 25.
Tiberius Tullius H. 18.
Ticida Af. 46.
Tigurinus *pagus* G. I, 12.
timor miſericordiam non recipit in ſummo periculo G. VII, 26. *mentem homini eripit* Al. 18. *timoris excuſatio ac prætextus* G. I, 39. *ejus vanitas* C. II, 41. *vis* C. II, 42. 43. C. III, 13. *ejus ſimulandi uſus* G. III, 18. V, 50. 57.
timorem à Germanis, *militibus ſuis adimit* Cæſar G. I, 40.
Tiſdra *oppidum* Af. 36. 86. 93.
Tiſdritanorum *multa* Af. 97.
Titi *duo* Hiſpani *adoleſcentes* Cæſariani *ab inimicis intercepti* Af. 28.
Titurii Sabini *trepidatio* G. V, 33.
T. Ampii *ſacrilegium impeditur* C. III, 105.
T. Balventii *primipilaris mors* G. V, 35.
T. Cæcilii *centurionis mors* C. I, 46.
T. Labienus Cæſaris *legatus* G. I, 10. II, 26. III, 11. V, 24. VI, 33.
T. Pulcio C. III, 67.
T. Pulfionis *centurionis inimicitia cum* L. Vareno, *ejuſdemque* Pulfionis *virtus* G. V, 44.
T. *vel* C. Rebellus *proconſ.* Af. 86.
T. Salienus *centurio* Af. 28. 54.
T. Sextius G. VI, I. VII, 49. 90.
T. Silius G. III, 7.
T. Terraſidius G. III, 8.
T. Thorius Italicenſis, *dux à legionibus quibuſdam eligitur in odium* Caſſii Al. 57.
T. Vaſius Al. 52.
Togata Gallia G. VIII, 24. 52.
Toloſa & Toloſates G. I, 10. III, 20. VII, 7.
Torquatus Orici *præfectus* C. III, 11. *mors* Af. 96.
Torques *aurei duo honoris ergo præfecto turmæ à* Cæſare *dati* H. 26.
Tragulæ amento epiſtola deligata G. V, 48.
trajectus Britanniæ *breviſſimus* G. IV, 21.
Tranſrhenani *populi legatos ad* Cæſarem *mittunt* G. II, 35.
Trebonius *legatus* C. I, 36. *proconſul* Al. 64. *vi de tribunali deturbatus* C. III, 21. *ejuſdem mira in reficiendis operibus induſtria* C. II, 15. *humanitas* C. III, 20.
trecentis, qui Varo *ac* Scipioni *pecunias contuliſſent, uno nomine pecunia imperata* Cæſar *ignoſcit* Af. 90.
tres aut quatuor milites Cæſariani *duo millia* Numidarum *in fugam vertunt* Af. 70.
Treviri G. I, 37. III, 11. *equitatu cæteris* Gallis *præſtant* G. II, 24. V, 3. Germanos *adverſus* Romanos *ſollicitant* G. V, 2. 55. *eorum ferocia* G. VIII, 25. *clades* G. VI, 8. VII, 63. VIII, 45.
Triboces Germani, *ſeu* Tribocci G. I, 51.
Tribuni *militum & centuriones* Afraniani *ad* Cæſarem *deficientes* C. I, 77.
Tribuni *plebis ad* Cæſarem *fugiunt* C. I, 5. *octavo demum menſe rationes exigebantur* C. I, 5.
Tribuni *quidam militum à* Cæſare *ignominioſe dimittuntur* Af. 54.
Tribunitiæ *interceſſionis violatio* C. I, 5. 7.
tributum in capita ſingula ſervorum ac liberorum impoſitum C. III, 32.
triginta equites Galli *duo millia* Maurorum *equitum repellunt* Af. 6.
Trinobantes Britanni G. III, 20.
triumphi Cæſaris *ornamenta* Af. 28.
triumphus Pompeianorum *ante victoriam* C. III, 83.
tubæ ſoni non exauditi malum in recepta canendo G. VII, 47.
Tubero *ab* Actio Varo *appulſu litoris* Africani *prohibetur* G. I, 31.
Tulingi *populi* C. I, 5. 26. 28.
Tullius *legatus* H. 17.
Tullii Rufi *quæſtoris mors* Af. 85.
Turinum *oppidum*, & Turini à Milone *ſollicitantur* C. III, 21. 22.
Turios Cœlius *ſollicitans interficitur* C. III, 22.
Turma præliares nimis denſæ eſſe non debent G. VIII, 18.
Turones *populi* G. II, 25. VI, 4. VIII, 46.
turris altius tuto attollendæ ratio C. II, 9.
turris Phari *admirabilis* C. III, 112.

turres bellicas Romani *quo volunt promovent* G. II, 31.
turres CXX *celerrime à* Cæsarianis *excitatæ* G. V, 40.
Tuticani *cædes* C. III, 71.
tympanorum in adytis spontaneus sonus C. III, 105.
Tyrannos Cæsar *in fidem recipit* Al. 65.
Tyrones ut hortandi Af. 81.
tyrones Cæsariani *capti inter legiones* Scipionis *dispartiti* Af. 46.
tyronum legio C. III, 28. 34. *mollities & ignavia* C. III, 28. *timiditati* Cæsar *prospicit* Af. 31. 32.

V.

VAcca *oppidum* Af. 74.
Valerius *adolescens* H. 32.
Valerius Flaccus *legatus Cæsaris* C. I, 30. *ejus mors* C. III, 53.
Vangiones Germani G. I, 51.
Vareni centurionis virtus G. V, 44.
Varro *legatus* Pompeji C. I, 38.
Varronis *cohortes à* Carmonensibus *ejiciuntur* C. II, 19.
Varronis *erga* Cæsarem *animus* C. II, 17. *deditio* C. II, 20.
Varus *in* Africa Af. 64. Jubæ *resistere non audet* C. II, 44. *ejus fuga* C. II, 34. 35. Af. 63.
Varus *fluvius* C. I, 87.
vastitatem circum se amant Suevi G. IV, 3.
Vatinius Cæsarianus C. III, 100. *ejus virtus & victoria adversus* Octavium Al. 41. 46.
Vatinianorum *militum fortitudo* Al. 45.
Ubii G. I, 54. IV, 3. *auxilium contra* Suevos *à* Romanis *petunt* G. IV, 3. Suevis *vectigales* G. IV, 3. Cæsari *conciliati* G. IV, 9. 19.
Ucubis *oppidum* H. 8. 20.
vectigalia Hispalensibus *remitti* Cæsar *à populo* Romano *impetraverat* H. 42.
vectigalium multiplicatio C. III, 32.
Vedeliacus Coti *frater* G. VII, 32.
Velauni G. VII, 75.
Vellaunodunum *oppidum deditur* G. VII, 11.
Velocassium *potestas* G. II, 4.
velorum navibus inutilium reddendorum ratio G. III, 14.
venationis exercitium & laus G. VI, 21. 27. *ejus studiosi* Suevi G. IV, 1.
Venetia G. III, 9.
Veneti Galli G. III, 8. Romanis *dediti* G. II, 34.
Venetorum Senatus à Cæsare *necatus* G. III, 34.
Veneti *belli confectio* G. III, 34. IV 21.
Ventisponte *oppidum* H. 27.
ventus Cæsari *velut ad nutum serviens* C. III, 27.
Veragri Galli G. III, 1.
Vercingetorix Celtilli *filius* G. VII, 4. *rex à suis appellatur*. ibid. *ejus consilia* G. VII, 8. *proditionis accusatur* G. VII, 20. *ejusdem res* G. VII, 28. Cæsari *deditur* G. VII, 89.
Vergasillaunus Arvernus Gallicarum *copiarum dux* G. VII, 76. 83. *captus* G. VII, 88.
Vergilius Pompejanus Thapsi *præfectus* Af. 79.
Vergiliarum *signum confectum* Af. 47.
Vergobretus *magistratus* Æduorum G. I, 16.
vernacularum legionum duarum robur H. 7.
Verodoctius G. I, 7.
Veromandui G. II, 4. 9.
Versaonenses H. 28.
Vertico Nervius G. V, 49.
Vertiscus Rhemorum *præfectus occiditur* G. VIII, 12.
Vesontio Sequanorum *oppidum* G. I, 38.
vestitus regius Dejotaro à Cæsare *restitutus* Al. 68.
vestitu insigni utebatur Cæsar *in præliis* G. VII, 88.
veteranarum legionum fiducia Af. 31.
veterani militis mira adversus elephantum fortitudo Af. 84.
veterani militis Cæsariani *ad* Labienum *insultabundum verba* Af. 26.
veterani milites Cæsariani *in nave capti ad* Scipionem *deducti*, *& male mulctati* Af. 45.
veteranorum hortatio Af. 81.
veteranorum militum irritatorum gravis ultio Af. 85. *prudentia & fortitudo animi* C. III, 28. *tolerantia* Af. 24.
Vettones *populi* C. I, 38.

vetuſtati oppidi Maſſilienſium Cæſar *defert.* C. II, 22.
vexilli proponendi mos Cæſaris G. II, 20.
Vibullius Rufus Pompejanus C. I, 15. 23. 34.
victori auctoritas adeſt Al. 26.
victorum in victos poteſtas G. I, 36.
victi a victoribus pacem ſupplices petunt Al. 32.
victoria non præſumenda ſolum, ſed cogitandum etiam ut paretur C. III, 82.
victoriæ Cæſaris *nuncii terror hoſtibus* C. III, 101.
victoriæ conditio expendenda C. III, 72. Af. 31.
victoriæ gloria G. VIII, 19.
victoriæ ſimulacrum ſe convertens C. III, 105.
victoriæ ſpei ſtimulus G. III. 3.
victoriam non qualemcunque Cæſar *volebat, ſed incruentam & mitem* C. I, 2. Af. 31.
victoriam certo ſibi præſumit Pompejus C. III, 83. 86.
vicorum ac caſtellorum gravamina C. III. 32.
Vienna *oppidum* G. VII, 9.
vinum ad ſe inferri nolunt Nervii G. II, 15.
vino Suevi *non utuntur* G. IV, 2.
vinum & nardum identidem ſibi infundens Scapula *mori certus* H. 33.
vires & magnitudo corporis ut parentur G. IV, 1.
virilitas Romanis *negotiatoribus in* Ponto *exacta* Al. 70.
virorum poteſtas adverſus uxorem & liberos olim in Gallia G. VI, 19.
Viridomarus *ſeu* Virdumarus Æduus G. VII, 38. 40. 54.
Viridovix Unellorum rex G. III, 17. VII, 63.
virtus fortuna incommodum vincens Al. 43.
virtuti multa concedenda C. III, 60. *per virtutem interfecti videri volunt* Juba & Petrejus *ſe ipſos conficientes* Af. 94.
virtutem ſuorum militum Cæſar *honorat* C. III, 53.
virtute non dolo certare ſoliti Galli Af. 73. *item* Helvetii G. I, 23.
virtute Romanos Galli *ſuperabant* G. III, 14.
vita pecunia redempta Al. 55.
vitam fidei poſthabent Cæſariani *milites captivi* Al. 45.
vivos homines diis ſacrificabant Galli *veteres* G. VI, 6.
Ulcilles Hirus Pompejanus C. I, 15.
Ulla *oppidum* Al. 61. H. 3.
ultio Romanorum *militum* Af. 35.
ultionis cupiditas C. I, 35. 36.
Unelli *populi* G. II, 34. III, 17.
vocabulorum armamentorum imperitia malum in gubernatoribus C. I, 58.
Vocates Aquitani G. III, 23. 27.
Vocio Noricorum Rex G. I, 58.
Vocontii *populi* G. I, 18.
Vogeſus *mons* G. IV, 10.
Volcatius Tullus Cæſarianus C. III, 52.
Volcæ G. VII, 7. C. I, 35.
vota Gallorum G. VI, 6.
urbs civitati præſidio G. VII, 15.
urbes à Cæſare *occupatæ* C. I, 11.
urbes XX Biturgium *uno die incenſæ* G. VII, 15.
Urbigenus *pagus* G. I, 27.
uri fera G. VI, 28.
Urſao *oppidum natura munitum* H. 41.
Uſipetes & Tenchtheri Germani G. IV, 1. à Suevis *expulſi* G. IV, 1. 4. Sigambris *ſe jungunt* G. IV, 4.
uſuræ graviſſimæ C. III, 32.
uſurarum levatio C. III, 1.
uſus rerum magiſter C. II, 8.
Utica *oppidum* C. I, 31. II, 36. Af. 87.
Uticenſis *expeditio* Curionis Cæſariani C. II, 23. & ſeq.
Uticenſes Cæſaris *amici* C. II, 36. *eorum erga* Catonem *animus* Af. 88.
utrium in bellis uſus C. I, 48.
vulgi inſcientia & levitas civitati exitioſa eſſe non debet G. VII, 43.
vulnera corporis tegenda C. II, 31.
vulneribus confecti milites prœlium redintegrant C. II, 22.
vultus Germanorum *formidabilis* Gallis *viſus* G. I, 39.
vultu imperatoris ſui milites animantur Af. 10.

Uxellodunum *oppidum ejusque obsidium & expugnatio* G. VIII. 32. 40. 43.
uxores Arioviſti *duæ* G. I. 53.
uxores multis communes apud Britannos G. V. 14.
Uzita *oppidum* Af. 41. 51. 56. 58.

Z.

Zama *regia* Jubæ, *illum excludit* Af. 91.
Zamenſes Cæſarem *accerſunt, qui ſe à Juba rege ſuo tueatur* Af. 92.
Zetta *oppidum* Af. 68.
Ziela *oppidum* Ponti Al. 72.

INDEX
AUCTORUM VETERUM,
Qui in notis emendantur, aut notantur.

ALbinovanus (Pedo) *emendatus* G. II, 25.
Appianus *tentatus* C. I, 30.
——*emendatus* C. III, 1. 5. 12. 84. 104. *not. ad fragm. p.* 725.
Arnobius *emendatus* G. VI, 42.
Capella (Marcianus) *emendatus* G. II, 17.
Celſus (Julius) *emendatus* G. II, 4. 5. IV, 12. VII, 11. VIII, 10. *bis.* Af. 2. 87. *notatus* G. I, 31. VIII, 6. Al. 70. Af. 32. *vulgata lectio defenſa* G. I, 49.
Chalcidius *emendatus* Af. 60.
Cicero *tentatus* C. III, 104. *vulgata lectio defenſa* G. I, 8. 13. 22. V, 55.
Curtius *emendatus* G. I, 15. VI, 19. *vulgata lectio defenſa* G. I, 49.
Dion *Cocceianus emendatus* G. III, 13. V, 48. Al. 72. *notatus* G. I, 5. C. I, 78.
Dion & Cæſar *conciliati* G. III, 14.
Eumenius *notatus* G. VI, 12.
Eutropius *notatus* Al. 70.
Felix (Minucius) *emendatus* G. III, 1. C. I, 66. *vulgata lectio defenſa* G. I, 12. VI, 34.
Feſtus *emendatus* C. II, 12. *notatus* G. I, 12.
Firmicus (Julius) *emendatus* G. I, 54. *vulgata lectio defenſa* G. VII, 78.
Florus *emendatus* G. V, 22. C. III, 88. *notatus* G. III, 13. 15. 21. V, 58. VII, 1. 89. *vulgata lectio defenſa* G. V, 13.
Frontinus *emendatus* C. I, 66. III, 88. 89. 94. Af. 44.
Gellius (Aul.) *notatus* G. I, 15.
Gloſſæ *vett. emendatæ* G. VII, 73. C. II, 2. 9.
Gratius *emendatus* G. I, 49.
Joannes *Sarisberienſis emendatus not. ad fragm.* p. 734.
Iſidorus Hiſpalenſis *emendatus* G. VI, 21. C. III, 29. Al. 43.
Juſtinus *Martyr emendatus* G. III, 1.
Juſtini (Juniani) *vulgata lectio defenſa* C. III, 83.
Lactantius *emendatus* G. II, 19. III, 19. *in addend.*
Livii *vulgata lectio defenſa* G. I, 40. C. III, 98.
Lucani *vulgata lectio defenſa* G. VIII. *Præf.* C. III, 26.
Mamertinus (Cl.) *emendatus* C. I, 39.
Martialis *emendatus* C. III, 93.
Maximus (Valerius) *emendatus* C. III, 105.

Melæ (Pomp.) *vulgata lectio defensa* G. IV, 24.
Obsequentis (Julii) *vulgata lectio defensa* G. V, 55.
Orosius (Paul.) *notatus* G. II, 4. V, 42. *emendatus* C. I, 18.
Paterculi (Velleii) *vulgata lectio defensa* C. I, 4.
Petronius *emendatus* G. V, 29.
Plutarchus *notatus* G. II, 10. 26. *emendatus* G. IV, 1. Al. 72.
Polyænus *notatus* G. I, 10. 12.
Ptolemæus (Cl.) *emendatus* G. IV, 1.
Seneca Philos. *emendatus* G. IV, 4.
Servius *notatus* G. VI, 28. C. III, 44. Af. 36. 91.
Severus (Corn.) *emendatus* G. II, 19. IV, 20. VIII. *præf. vulgata lectio defensa* G. IV, 25.
Severus (Sulpicius) *emendatus* G. II, 33. C. III, 40. *bis. tentatus* G. VII, 61. *vulgata lectio defensa* G. VIII, 8. 49. C. III, 28.
Silius *Italicus suppositiciis versibus liberatus* G. II, 33. *emendatus* G. III, 12. 20. VII, 27. C. III, 20. *vulgata lectio defensa* G. VIII, 19.
Sisenna *apud* Nonium *emendatus* C. III, 67.
Spartianus *tentatus* G. I, 8.
Statius *emendatus* G. VII, 1.
Strabo *notatus* G. III, 13. VII, 4. *Emendatus* C. I, 38. Al. 61.
Tacitus & Cæsar *conciliati* G. I, 12. *vulgata lectio defensa* G. III, 26. *in addend.*
Tatianus *emendatus* G. I, 15. VIII, 47.
Terentii *vulgata lectio defensa* C. I, 41.
Tibullus *emendatus* C. III, 40.
Vegetius *emendatus* C. I, 66. III, 40.
Vitruvius *emendatus* G. V, 14.

FINIS.